ALPHONSI
TOSTATI
HISPANI
EPISCOPI ABVLENSIS
PHILOSOPHI THEOLOGI,

Ac Pontificij Iuris, Cæſareique conſultiſſimi, necnon linguæ Græcæ, & Hebraicæ peritiſſimi

Commentaria in Secundam Partem Exodi;

ANTEQVAM IMPRIMERENTVR CORRECTA, DVM EXCVDERENTVR diligenter reuiſa, ac demum impreſſa a quamplurimis erroribus expurgata.

Addito Quadruplici Indice copioſiſſimo, fideliſſimoq;

PER R. P. F. PAVLINVM BERTI LVCENSEM ORD. EREMIT. S. Auguſt. Congreg. Lombardiæ Sacræ Theologiæ Lectorem, & S. Iacobi Florentiæ Priorem.

Ad COSMVM II. Magnum Hetruriæ Ducem IV.

VENETIIS. M DC XV.
De Licentia Superiorum, & cum Priuilegijs.

ALPHONSI TOSTATI
EPISCOPI ABVLENSIS,
COMMENTARIORVM
IN EXODVM.

Pars Secunda.

CAPITVLVM XXIIII.

Supra 9. Infra eo. Septuaginta habent audiemus.

MOYSI *quoque dixit: Ascende ad Dominum tu, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta senes ex Israel, & adorabitis procul. Solusq. Moyses ascendet ad Dominum, & illi non appropinquabunt, nec populus ascendet cum eo. Venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia verba Domini, atque iudicia: respondita. omnis populus vna voce. Omnia verba Domini, quæ loquutus est, faciemus.*

A

Moysi quoque. Supra Israel totus ad legis obseruationem multis suasionibus mouebatur: hic consequenter lex tradita inter Deum, & populum confirmatur. Et diuiditur in duas partes; Primò ponitur confirmatio verbalis; Secundò subditur confirmatio realis. Secunda ibi: *Scripsit autem Moyses*. Circa primum. *Moysi quoque dixit*. In principio huius litteræ est quædam difficultas, scilicet, quo tempore, vel quo ordine facta fuerunt, & dicta ea, quæ continentur in hoc cap.

B

An ea, quæ in hoc cap. dicuntur per anticipationem dicta fuerint, & an opinio Iudæorum in hoc possit stare.
Quæst. I.

1. Positio quorumdam Iudæorum.

QVIDAM voluerant quòd omnia, quæ in hoc cap. dicuntur, fuerint dicta per anticipationem, & non solum hæc, sed etiam ea, quæ continentur à capite 20. vsque ad 25. cap. scilicet, quòd recapitulata sint, quia deberent poni immediatè post 19. cap. ante 20. & finitis omnibus his, quòd poneretur vigesimum, de legislatione in voce tubæ, & ponunt istum ordinem, scilicet, quòd filij Israel venerunt ad radices mõtis Sinai die primo mensis tertij, & ascendit Moyses in montem ad Dominum, recepitq. ab eo præcepta Cærimonialia, & Iudicialia hæc, quæ continentur ab illo loco. Dixitq. Dominus, quod est circa finem 20. cap. & omnia, quæ in 21. 22. & 23. cap. continentur, & descẽdit ad populum. Et quarta die mensis huius confirmauit istud fędus Domini secundum Cærimonias, quæ hic ponuntur construendo altare, & immolando atque effundendo sanguinem super altare, & librum legis, atque populum: ita quòd recitatio istorum præceptorum coram toto populo fuerit in quarto die mensis, & sequenti die Moyses ædificato altari, fecit istas cærimonias supradictas; & in eodem quinto die

C

A expletis his cærimoniis ascendit Moyses in montem, & cum eo Aaron, & Nadab, atque Abiu; & septuaginta seniores, vsque ad certam partem mõtis, sicut in littera continetur, & sequenti die, s. sexto mensis eiusdem incæpit intonare vox tubæ de monte, & congregato toto populo, audita sunt decem præcepta, quæ continentur supra 20. cap. & fuit ista dies sexta quinquagesima ab eo die, quo exierunt de Ægypto, quæ erat dies festi azymorum, & secundum hoc exponunt litteram istam sic. *Moysi quoque dixit, ascende ad me*. id est, quòd quando stabat Moyses in monte Sinai cum Deo, & Deus dedit ei omnia præcepta Cærimonialia, & Iudicialia supra posita, quòd erat in tertio die, & cùm vellet redire ad populum, vt denunciaret eis præcepta data à Deo, dixit ei Deus. *Ascende ad me tu, & Aaron.* id est, postquam compleueris cærimonias cõfirmationis legis super populum, ascende ad me. i. iterum ascendas in hunc montem tu, & Aaron, & alij, qui sequuntur, & hoc ad audiendum decem præcepta, quæ dabo, & ad magis confirmandum fędus vobiscum. *Nadab, & Abiu.* Isti erant filij Aaron, & erant in magna dignitate propter ea quod essent cognati Moysis. *Et septuaginta seniores ex Israel*. Quos elegerat Moyses ad ascendendum secum: *Et adorabitis procul*. id est, non accedetis omnes ad caliginem nubis, vbi est gloria mea, sed omnes simul adorabitis à longe procidentes in terram, & post hoc ipsis manẽtibus ibi. *Solusq. Moyses ascendet ad Dominum*. id est, ad caliginem nubis, vt ibi magis audiret verba Dei, vel quia erat ceteris dignior. *Et illi*. scilicet, Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores. *Non appropinquabunt*. scilicet, ad locum caliginis magnæ in summitate montis. *Nec populus ascendet cum eo*. Sed maneat circa radices montis in terminis constitutis à Moyse, vt ibi audiant legem in voce tubæ, & nemo præsumat ascendere, vt patet supra, 19. cap. *Venit ergo Moyses*. scilicet, vel in fine tertij diei mensis tertij, vel in principio quarti, & tunc sequetur. *Et narrauit plebi omnia verba Domini, atque iudicia*. scilicet, in die quarto mensis tertij antequam daretur lex in voce tubæ, quæ fuit data die sexta (vt volunt.) Et hunc modum prosequuntur isti de hac positione. Sed ista positio non potest stare; quia intentio eius repugnat litterę huic: nã ipsi volũt, q. cũ fuerit facta cõfirmatio legis cũ populo, in die quarto, & quinto, q. Moyses, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores, qui omnes erãt principales in populo, ascenderẽt ad magis confirmandum fędus cum Dño, quia erant digniores geren-

Expo. litteræ secũdũ istam positionẽ.

Cõfutat positionis Iudæorum. 1. Ratio.

tes totius populi vicem, & omne quod cũ eis fiebat, erat, quasi cum toto populo factũ fuisset. Sed littera repugnat huic intentioni: nam si ad magis confirmandum istud fędus cum Domino hi ascendissent, oportebat vt simul irẽt ante Dominũ, & loqueretur cum eis de fędere legis: sed littera dicit, quòd ipsi non ascenderunt ad Dominum, sed magis manserũt à lunge adorãtes, & solus Moyses ascendit, & non loquutus fuit eis Deus. Item non potest stare: quia dicunt, ꝙ Moyses in quarto die mensis tertij descendens de monte, recitauit omnia ista verba Domini, scęrimonias, & iudicia, & ꝙ postea in sexto die fuerit data lex in voce tubæ: nã ista verba Domini, de quibus hic fit mentio, incipiunt ab illu loco. *Dixit quoque Dominus ad Moysen*. Quod est circa finem 20. cap. & continuantur vsque ad principium huius cap. sed principia illorũ verborum dicta sunt post vocem tubæ, & post dationem Decalogi, G ergo omnia sequentia eodem modo se habebũt, quòd dicta fuerint post vocem tubæ. Patet consequentia; quia solùm volunt ipsi præcepta Decalogi dicta fuisse in die sexto, alia autem fuisse dicta Moysi in die tertio, & postea ꝙ ipse retulerit ea populo in die quarto eiusdem mẽsis. Antecedens patet; quia supra circa finem 20. cap. cum Deus inciperet dare Moysi cærimonias, & iudicialia præcepta; dixit: Vos vidistis quòd de cælo loquutus sim vobis, id est, in voce tubæ de loco alto, hoc autem nũquam fuit, vsquequo data fuerunt præcepta Decalogi, quia tunc incæperunt in aurota tubæ clangor, & micare fulgura, & venit populus, & audiuit præcepta Decalogi: ergo dicendum est necessariò, ꝙ omnia ista præcepta cærimonialia, & iudicialia data fuerunt Moysi post promulgationem legis Decalogi in voce tubæ, & à fortiori fuerũt populo narrata post promulgationem Decalogi, quia Moyses nõ poterat ea narrare populo, donec Deus ei dedisset. Item si confirmata fuit lex ista Israelitis die quarto, & quinto, oportebat, vt quando eã reciperent essent mundi, præcipuè cum sanguis sacrificiorum super eos fundendus erat, qui super immũdos nullatenus funderetur: sed in die tertio, & quarto & quinto, ipsi non potuerunt esse purgati, ergo nec fuit illis diebus facta confirmatio legis. Antecedẽs patet: quia ipsi non potuerunt mundificari in die quarto aut quinto: nam non poterant mundificari antequam diceretur eis, sed ante diem quartum non fuit dictum eis, vt patet ex fundamento positionis istorum, scilicet, quia, vt habetur supra 19. c. istud fuit dictũ tribus diebus ante dationem legis, s. estote parati in die tertio, & ne appropinquetis vxoribus vestris; & tunc sequitur, iamq. aduenerat tertius I dies, & mane inclaruerat, cæperũtq. audiri tonitrua, &c. & ibi apparet, ꝙ illo die tertio data fuit lex. Si ergo (vt tenent) iste dies dationis fuerit sextus dies mẽsis tertij, oportebat, vt istud mandatum de mũdando vestes, & non accedendo ad vxores, fuerit datum tribus diebus ante, scilicet, die quarto mensis illius. Et quia ante istud mãdatum non poterant se purgare, cum nescirent, ergo in die quarto non erant purgati; sed isti ponunt in die quarto fuisse confirmatam legem, & verbo ab eis receptam, & in die quinto fuisse cõfirmatum fœdus in sanguine, ergo in diebus confirmationis legis non erãt mũdati, quod erat valde inconueniens, & nullo modo concedendum, cum nouiter recepturi essent legem tantæ reuerentiæ. Et dato, ꝙ dicas in illa die quarta potuisse populum mundificari à K sordibus vestium, ita quòd immediatè vt venit Moyses de monte, enunciato isto præceptu in eodem die, lauerũt vestimenta sua confestim, & postea congregati sunt, & eodem die recitata sunt omnia ista verba coram populo: tamen non poterat esse populus mundus à mulieribus, quia fortassis præcedenti nocte, quia admoniti non fuerant, vxoribus se admiscuerunt, & sic potissima munditia, quæ requirebatur nullo modo haberi poterat in eis saltem in omnibus. Item valde irrationalis opinio est ista, scilicet, quòd præcepta cærimonialia fuerint data ante præcepta Decalogi, Primò, quia præcepta cærimonialia sunt determinationes præceptorum Decalogi, sed determinatio non datur ante determinabile, quia inquantum huiusmodi, scilicet, vt determinans, & determinabile includit contradictionem, determinationem esse ante id, cuius est determinatio: ergo præcepta cærimonialia, & iudicialia, de quibus dictum fuit, non fuerunt data ante præcepta Decalogi, quod tamen isti volunt, dicentes quarto die mensis tertij data fuisse præcepta cærimonialia; & iudicialia, & sexto die fuisse datam legem, scilicet, Decalogum. Patet antecedens, scilicet, quòd præcepta cærimonialia, & iudicialia sunt determinationes præceptorum Decalogi: nam in Decalogo continentur præcepta quædam dirigentia in Deum, & in proximum, & sunt regulæ communissimæ habentes quasi notitiam ex ipsa natura, scilicet, ex primis principiis rationis practicæ, vt declaratum fuit supra vigesimo capite: quia tamen ista præcepta sunt vniuersalia valde, & actiones humanæ habent multas differentias particulares, necesse erat ea determinari ad plures casus particulares. Et quia illa pertinebant ad duo, scilicet, quædam ad Deum G dirigebant, alia verò in proximum, oportebat dari duas determinationum species, scilicet, determinationem præceptorum Decalogi primæ tabulæ pertinentiũ ad Deum, & determinationes præceptorum secundæ tabulæ pertinentium ad proximos. Primorum præceptorum, scilicet, pertinentium ad Deum determinationes sunt præcepta cærimonialia: nam præcepta decalogi ad Deum pertinentia de cultu Dei agunt, conformiter autem præcepta cærimonialia modos colẽdi Deum determinant tam in sacrificiis quam in omnibus aliis, vt satis patet hic, & in Leuitico vberius ampliusque. Præcepta autem secundæ tabulæ, quæ ad proximos diriguntur, continent quandam æqualitatem iustitiæ inter proximos: præcepta autem iudicialia sunt conformiter determinationes horum, quia ipsa declarant quasdam regulas bonæ habitu- H dinis, siue iustitiæ inter proximos, quantum ad negotia particularia, sicut patet in tribus præcedentibus cap. nullo modo ergo debuerunt dari præcepta Cærimonialia, & Iudicialia ante præcepta Decalogi. Secundò, Legislator debet procedere in ferendis ipsis legibus ad modum naturæ, si rectè leges tradere vult, quia ordo naturæ est optimus, vt ait Arist. 12. Metaph. s. quòd entia nolunt male disponi, sed in naturali cognitione sic est, quòd principia speculatiua, quæ notiora sunt, primo traduntur, deinde conclusiones, & ineptissimè ageret, qui in speculatiuis traderet vltimas conclusiones artis, & deinde rediret de principiis tractaturus: conformiter ergo in agibilibus quorum altissima consideratio ad Legislatorem pertinet, qui de eis regulam tradere debet sunt principia, scilicet, quædam regulæ notiores, & aliæ veluti conclusiones, I quæ quadam illatione sapientibus cognita, quorum est ordinare, vt patet in 1. Metaph. ex principiis practicis deducuntur: sed sic est, quòd præcepta Decalogi sunt propositiones notiores in actionibus, quam aliquæ aliæ leges positæ, ergo si de illis Legislator tractaturus erat, necesse erat, vt hæc præponere, aliàs totus procedendi ordo turbaretur, sed de istis præceptis legislator fecit mentionem, vt patet supra 20. cap. ergo illa ante præcepta cærimonialia, & iudicialia data atque promulgata sunt. Tertiò quia quãdocumque aliquid sortitur ab altero auctoritatem, debet subsequi ad id, à quo recipit auctoritatem, sed præcepta Iudicialia, vel Cærimonialia accipiunt auctoritatem ex legislatione præceptorum Decalogi in voce tubæ datorum, ergo illa prius data sunt quam hæc. Maior patet; quia id, à quo alterũ suscipit auctoritatem, K est quasi principium eius, principium autem præcedere debet res principiatas: nam sicut in speculatiuis est certitudo, propter quam alicui rei assentimus, ita in moralibus auctoritas, vel potestas est, propter quam assentimus circa legislationem. Ad hoc enim, ꝙ alicui legi subdamur, nõ respicitur, vtrum bona, aut mala sit solum, sed vtrum ille, qui eam posuit, habuit auctoritatem condẽdi. Et tunc siue bona sit, siue mala (dum tamen nõ contineat manifestũ errorem) dato quòd aliqualiter sit grauis, tenebitur, & dato quòd bona sit aliqua lex, si tamen lata sit ab eo, qui potestatem non habet condendi, non obligat: sed sic est, quòd Cærimonialia, & Iudicialia præcepta, quæ ipsi Moysi dicta fuerunt, accipiunt auctoritatem à publicatione præceptorum Decalogi, ergo præcepta Decalogi debẽt præcedere præcepta Cærimonialia tempore dationis. Patet hoc; nam cum pręcepta ista Cærimonialia

Secunda.

Tertia.

Quarta ratio contra Iudæos. Præcepta cærimonialia sunt determinationes præceptorum Decalogi.

Præcepta cærimonialia sunt determinationes præceptorũ primæ tabulæ, et iudicialia secundæ tabulæ.

Quandocũque aliqua lex sortitur auctoritatem ab alia, non potest dari ante illam.

Quid attendatur in obseruatione alicuius legis.

A nialia non fuerint data poblicè à Deo, sed data Moysi in secreto, præsentante ea Moyse coram populo, si præcepta Decalogi antea data non fuissent, putasset populus, quòd Deus non dedisset aliqua præcepta, sed magis quod finxisset ea Moyses de corde suo, & nō assensi fuisset eis, cum autem data fuerunt præcepta Decalogi super montē Sinai, vidit cunctus populus ignem magnum, & nubem caliginosam, audiuitq. vocē Domini loquentis ad se, & non dubitarūt Deum loqui, confitētibus ipsis, ꝙ vidissent maiestatem Domini, & audiuissent voces eius, vt patet Deuter. 5. cap. & rogauerunt Deum, vt amplius non loqueretur eis, sed Moyses loqueretur quæcumque dicenda essent. Cùm ergo postea Moyses rediret ad eos, portans mandata Cærimonialia, & Iudicialia, non habebant aliquam rationem dubitandi, quin illa à Deo emanassent, B cùm ipsi audiuissent Deum loquentem alia mandata, & rogassent ne magis eis Deus loqueretur. Dicendum ergo, ꝙ ista postea data fuerint. Item patet, ꝙ ista præcepta fuerint data post præcepta Decalogi, quia cum data fuerint præcepta Decalogi in voce tubæ, & staret Moyses in monte Sinai, vt patet sup. 19. atque 20. c. cessante clangore buccinæ, mandauit Deus Moysi, vt ceteri recederent in castra sua, & Moyses maneret cū Dño, vt daret ei mandata, & Cęrimonias atque Iudicia, ergo post dationē pręceptorum data fuerunt præcepta Cæremonialia, & Iudicialia, & non ante. Antecedens patet Deuter. 5. c. cum dicitur, ex voce populi ad Moysen, scilicet, tu magis accede, & audi omnia, quæ dixerit Domino Deus noster tibi, loquerisq. ad nos, & nos audientes ea faciemus; quod cùm audisset Dominus, dixit ad me: Audiui vocem verborum C populi huius, bene omnia sunt loquuti. Et postea subiungitur: Vade, & dic eis, reuertimini in tētoria vestra, tu verò sta hic mecum, vt loquar tibi omnia Mandata, Iudicia, atque Cærimonias, quæ doceas eos, vt faciant ea. Nullo ergo modo poterit dici, ꝙ præcepta Decalogi data fuerint post præcepta cæremonialia, atque iudicialia, vt isti volebant, scilicet, ꝙ in quarto die mēsis tertij data fuerint pręcepta à Deo, & præsentata populo per Moysen, & ꝙ in sexto die eiusdem mensis data fuerint præcepta Decalogi. Doctores autem nostri cōmuniter tenent, omnia ista, quæ hic dicuntur, fuisse facta eo ordine, quo hic dicūtur, scilicet, ꝙ post legislationem præceptorum Decalogi, & postquam Cærimonialia atque Iudicialia data fuerunt, descendit Moyses ad populum, & mandauit Deus vt ascenderent Moyses, & Aaron, Nadab, & Abiu, & isti septuaginta senes ex Israel qui hic sequuntur. Sed ista non D videntur satis firmiter dicta: nam si hic non est aliqua recapitulatio, sed per totum est rectus ordo, necesse est, vt isti Nadab, & Abiu, & Aaron cum senioribus Israel ascenderint ad Dominum post data, & publicata Cærimonialia præcepta: nam post illa præcepta supra data, ponitur hic Mandatum, quòd ascenderent isti: sed post ista præcepta data Moysi, qui manserat in monte cum Deo, post promulgationem Decalogi, descendit Moyses ad confirmandam legem datam, ergo oportebat istos, qui hic nominātur ascendisse cum Moyse ad Dominum, sed solum fuit postea vnica ascensio eius ad Dominum, de qua Deus loqui posset, ergo oportebat, quòd illa vice ascendissent cum eo, Sed non videtur hoc potuisse fieri: quia illa vice ascendit Moyses pro tabulis legis, & solus Iosue ascendit E cum Moyse: nam cùm rediret Moyses post quadraginta dies, ipse cum solo Iosue venit ad castra, vt patet infra 32. capite. Aliqui autem Hebræorum, vt Aben Ezra, & quidam alij volentes, vt sibi videtur subtilius dicere, dicunt quòd ista littera est partim in recto ordine, & partim secundum recapitulationem: nam id quod dicitur infra, scilicet: *Venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia.* Dicunt esse secundum ordinem continuatum ad præcedentia, scilicet, quòd postquā data fuit lex, mansit Moyses cum Deo, & ille demonstrauit ei tunc omnia præcepta Cærimonialia, & Iudicilia. Descendit Moyses ad populum, & denunciauit ei omnia, atque confirmauit legem; & hoc fuit eadem die, qua data fuit lex Decalogi in voce tubæ, & sequenti die, quem dicunt fuisse diem septimum mensis, fecit sacrificium Moyses, & ascendit ad Dominum eadem die cum Iosue ad accipiendum tabu-

3 Rat. cōtra Iudæos.

3. Opin. Rab. Abraham. Expo. litera secūdū istam opinionē.

A las. Hoc autem quod dicitur in principio capitis, dicunt esse per recapitulationem, scilicet, quòd Deus mandaret Moysi, vt ascenderet ipse, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores ex Israel. Nam volunt, quòd hoc fuerit ante dationem legis; nam ante legem datam ascendit Moyses bis ad Dominum, vt patet supra 19. capite, & in vna harum dixit ei, quòd quando lex dari deberet, vt manente reliquo populo apud radices montis, ascenderent ipse, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores ex Israel, vt in signum dignitatis essent separati à reliquo populo, audientes legem in loco digniori; sic autem dicentes, exponunt litteram hoc modo. *Moysi quoque dixit.* scilicet, quando ascendit ad eum ante dationem legis, referens consensum populi consentientis mandatis Dei. *Ascende ad Dominum tu.* scilicet, tempore, quo B debuerit dari lex in tubarum voce, ascende ad montem, in quo est Deus, vt ibi audias vocem eius. *Et Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores ex Israel.* Etiam omnes isti ascendent, quia digniores sunt reliquo populo. *Solusq. Moyses ascendet ad Dominum.* id est, licet omnes isti tecùm ascendant, tamen non ascendent omnes isti ad locum, in quo tu steteris, quia tu ascendes ad summitatem montis. *Et illi non appropinquabunt.* scilicet, ad summitatem montis, in qua est Deus, ad quam Moyses ascendet. *Nec populus ascendet cum eo.* id est, nulli de popularibus ascendent, quia fuerat posita lex à Deo, vt quicumque siue homo, siue bestia, montem tangeret (dum ferebatur lex) quòd lapidibus obrueretur, aut confoderetur iaculis, vt patet supra 19. cap. *Venit ergo Moyses.* Ista iam secundum eos tenent rectum ordinem, & dicunt esse facta post C dationem legis Decalogi, & post Cærimonias traditas atque Iudicia ipsi Moysi, tunc enim descendit de monte, & confirmauit legem. Et quantum ad hoc, melius dicunt quàm illi de prima positione: nam præter rationes ibi positas, adhuc est aliud inconueniens, s. ꝙ ipsi non poterant assignare ad quid vocasset Moysen Deus post dationem legis, & accessit Moyses ad ipsum in caligine nubis, vt dicitur supra 20. cap. quòd cùm audisset populus voces terribiles, & ignem magnum vidisset, timuit, & non potens tolerare, rogauit, vt Moyses loqueretur, & non Deus. Et sequitur postea, ꝙ accessit Moyses ad caliginem, in qua erat Deus. Si tamen dicamus, ꝙ erant data præcepta Cærimonialia, & Iudicialia, & confirmata quando fuerunt data præcepta Decalogi, non poterat inueniri aliquid, ad quod Moyses intraret ad caliginem, in qua erat Deus: sed D non est dicendum, ꝙ frustra intraret, potissimum cum populus orasset, vt omnia, quæ eis dicenda erant, dicerentur Moysi, ergo ipse ad illud intrauit, maximè quia immediatè sequitur ibidem littera, quomodo incæperit ei Deus dicere de præceptis Cærimonialibus, & Iudicialibus. Sed adhoc ista positio dicentium litteram istam esse partim per recapitulationem, & partim ordine recto, non potest stare quantum ad hoc, quòd dicunt, istam primam partem litteræ esse per recapitulationem, & debere intelligi de ascensu ad audiendum legem: nam ad audiendam legem in monte Sinai, non ascendit Nadab, & Abiu, & seniores septuaginta ex Israel, sed Moyses, & Aaron soli, vt patet sup. 19. c. cum dicitur: Vade, descende: ascēdeq. tu, & Aaron tecum, Sacerdotes autem, & populus ne transeant terminos, nec ascendant ad Dominum. Ergo non E intelligitur iste ascensus de ascensu ad audiēdam legem, si ista verba de ascensu Nadab, & Abiu, & seniorum septuaginta ex Israel intelligerentur de ascensu ad audiendum legem, nō poterant dici cum istis, quę hic ponūtur, s. Venit ergo Moyses, & narrauit plebi omnia verba Dñi: & cum superioribus præceptis Iudicialibus, & Cærimonialibus, quia hæc dicta fuerunt, & facta post dationem Decalogi, nisi fortè dicerentur per recapitulationem, sed littera vetat intelligi per recapitulationē hic, ex suo modo loquendi, ergo non dēt poni per recapitulationē. Antecedens patet: quia dicitur: *Moysi quoque dixit.* i. non solū Deus dixit Moysi illa superiora, quæ ad populum pertinebant, sed ēt dixit ista, quæ sequuntur, quia ista ad verbū (quoque) est additiuum, ideo oportet, ꝙ super prædicta etiam ponatur istud, & sic pertinebant ad eumdē contextum, & dicta fuerunt in eodem tēpore, sed superiora fue-

Confuta. opin. Rab. bi Abraha.

1. Ratio.

runt dicta post dationem legis, ergo etiam istud de ascensione Moysi, & Aaron, Nadab, & Abiu, & seniorũ septuaginta ex Israel, sed si tunc dicta fuerunt, non potuerũt intelligi de ascensu in montem Sinai ad audiẽdum legem, ergo referendum est ad aliam ascensionem, quæ fuit facta post descensum Moysi de monte, & confirmationem legis, & sic non erit vlla recapitulatio. Item, quia ex littera concluditur hoc necessariè: nam infra ponitur, ꝙ postquam Moyses confirmauit legem cum populo, verbo, & facto, in sacrificiis, & aspersione sanguinis super totũ populum, ascendit ad assumendas tabulas, & tunc ascenderunt cum eo Nadab, & Abiu, & Aaron, atque septuaginta seniores ex Israel. Necessariò ergo dicendum est, ꝙ ista littera sit tota referenda ordine recto ad præcedentia cap. & ad subsequentia, secundum opinionem seu potius veritatem firmam Catholicorum Doctorum, in hac parte. Et est sensus, ꝙ expletis omnibus præceptis superiorum capitulorum, tam Cærimonialibus quam Iudicialibus, quibus Moyses populum admoniturus erat, Deus adiunxit quoddam præceptum ipsi Moysi, scilicet, vt ascẽderet pro tabulis, in quibus lex scriberetur, descendendo primò ad confirmandum legem datam, & tũc assumeret secum Aarõ, & Nadab, atque Abiu cum septuaginta senioribus ex Israel, & ascenderet cum eis in montem.

Secunda ratio cõtra Rabbi Abraba.

Ad argumentum autem quod supra fiebat contra istam positionem, scilicet, ꝙ si in ista littera non esset recapitulatio, necesse esset, vt iste ascensus de quo hic dicitur, fuisset factus post confirmationem legis, & hoc conceditur. Et quando vltra arguitur, ꝙ post hanc confirmationem, non fuit alius factus ascẽsus Moysi ad montẽ, nisi pro tabulis, ergo ascenderunt cum eo pro tabulis, & hoc etiam conceditur. Et quando vltra arguis, non posse hoc stare: nam solus Iosue videtur ascendisse: nam in descẽsu Moysi portantis tabulas, solus fuit Moysem Iosue comitatus, vt patet infra, 32. cap. Respondetur, ꝙ secundum quòd infra patet in littera, Iosue magis ascendit cum Moyse ad accipiendas tabulas, quam alij: nam alij manserunt ad radices montis Sinai venientes cum Moyse de castris populi, vsque ad illum locum ad comitandum, & honorandum eũ, & cum illuc accessit Moyses, redierunt ad castra, Iosue aũt ascendit magnam partem montis cum eo, & mansit ibi expectans quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, donec rediret cum tabulis, & in descensu montis inueniens Iosue in loco, vbi eum reliquerat, adduxit secũ, & postea cum pariter descendissent, venientes ad radices montis, audierunt vocem populi clamantis in castris, adorando vitulum quem fabricauerant, & confregit tunc Moyses tabulas, quas vtraque manu portabat. De aliis, scilicet, Nadab, & Abiu, & senioribus, septuaginta ex Israel & Aaron non dicitur, ꝙ Moyses eos inuenerit in descensu montis, scilicet, quia immediatè, vt Moyses incæpit ascendere in montem ad accipiendum tabulas, reuersi sunt ad castra.

Ad argumentum Rabbi Abrabã. Respõsio.

Doct. op.

Et secũdum hoc debet exponi littera verè, scilicet: *Moysi quoque dixit*, id est, etiam Moysi dixit, scilicet, ista, quæ sequuntur quasi dicat, ꝙ ista præcepta, quæ posita sunt à fine cap. 20. in loco vbi dicitur: Dixitq. præterea Dominus ad Moysen, & in c. 21. 22. & 23. pertinebãt ad instructionẽ populi, dixit Deus Moysi. Sed his finitis, cũ Moyses de monte descendere vellet, dixit etiam ei hæc, scilicet, quæ sequuntur. *Ascende ad Dominum tu.* Hic mandat ei Deus ascendere pro tabulis: nam licet hic solũ dicatur, ꝙ ascendat ad Dominum, satis tamen declaratur, quòd mandauit ei ascendere pro tabulis, non tamen expressit hoc hic: quia satis infra patet, dixit enim illi Deus: Vade ad populum, & recita coram eis omnia ista præcepta quæ hic tibi dicta sunt, & si consenserint recipere ea, facias holocausta, & asperge sanguinem super altare, & librum legis, & totum populum, & his factis, assume tecum Aarõ, & Nadab, & Abiu filios eius, & septuaginta ex senioribus Israel, & ascende ad accipiendum tabulas legis. Si autem dicas, quòd non videtur, quòd Deus ista dixerit. Respondetur, quòd ita dixit, vt patet ex superioribus: nam sicut nunc diximus, ita fecit Moyses, vt patet infra. Ex quo innuitur, quòd mandata sunt ei: nam nõ fecisset quidquam nisi quod ei fuisset imperatum, & est iste modus abbreuiandi rhetoricus, & valde artificialis, quem valde sequi-

Expositio vera litteræ.

F tur Scriptura, ne cogatur idem sæpè repetere. Sed dices: cum staret nunc Moyses in monte cum Domino, quando ista præcepta accepit, ad quid mandauit ei Deus descendere, & iterum redire ad montem pro tabulis? Respondetur, ꝙ hoc fuit ad confirmandum legem cum Iudæis: nam nihil proderat tabulas legis dare, nisi toti legi consentirent, sed nondum patebat de consensu eorum, ideo missus fuit Moyses ad declarandum eis, quæ præcepta Deus dederat, vt videret, si vellent ea recipere.

Etsi Deus poterat iuste Iudæis leges imponere, voluit tamen eorum habere consensum, ne occasionem haberent peccandi contra eas. Quæst. 11.

G SCIENDVM est quod licet Deus poterat satis iustè imponere Israelitis quæcũque præcepta vellet, quia debebant ei naturaliter subiectionem, & omnimodam obedientiam, tamen voluit mitius agere, s. imponere eis leges, quas ipsi voluntariè reciperent: nam si imposuisset, leges iis inuoluntariis, habuissent maiorem occasionem ad peccandum, & minus culpabiles fuissent: expectauit ergo eorum consensum, vt videret quid vellent. Sed adhuc dices, dato ꝙ Deus expectauisset eorum consensum, non oportebat tunc ab eis inquirere responsum, quia iam consenserant, vt patet sup. 19. c. scilicet, respondit vniuersus populus simul, cuncta quæ loquutus est Dominus faciemus. Et non solùm fuit iste consensus ante dationẽ Decalogi præstitus, sed etiam post dationẽ, sicut patet Deut. 5. c. cum dixit populus ad Moysen: Tu magis accede, & audi cuncta, quæ dixerit Dominus Deus noster tibi, lo-

H querisq. ad nos, & nos audientes faciemus ea. Non ergo erat necessarius alius consensus. Respondetur, ꝙ Deus volebat plenum liberumq. populi cõsensum: cum autem aliquis consentire debet, oportet vt sciat quid est illud, in quod consensurus sit: nam ignorans inuoluntarius est, vt ait Arist. in 3. Ethic. distinguẽs inuoluntariũ per s̃m ignorantiam, & s̃m coactionem. Qñ autem aliquis cognoscit aliquid, & illud valde imperfectè cognoscit, non est multum voluntarius ad illam rem, quia nõ cognoscit omnia, quæ sunt in illa re, illud ergo, quod ibi incognitũ est, volitum non est. Sic etiam est qñ aliqua res cognoscitur in vniuersali: nam in vniuersali latent multa particularia, & cognito vniuersali, nõ cognoscuntur omnia particularia; vel cognita aliqua re s̃m vniuersalem rationem, non cognoscitur s̃m omnia, quæ sũt in ea; ideo ea, quæ vniuer-

Non est consensus totaliter liber cũ res proponitur in vniuersali.

I saliter cognoscuntur solũ, non possunt perfectè diligi, aut potius eligi, siue ad bonum, siue ad malũ. Consensus aũt Hebręorũ factus ante dationẽ decalogi vniuersalis valde fuit s̃m petitionẽ Dei vniuersalẽ, dixerat namque Deus. Si ergo audieritis vocẽ meã, & custodieritis pactũ meum, eritis mihi in peculium de cũctis populis terræ, & non expressit aliquid huius pacti in speciali. Sic etiam Israelitæ in vniuersali responderunt consentientes, scilicet, Cuncta quæ loquutus est Dominus faciemus, vt patet supra 19. c. & iste fuit consensus ante dationem Decalogi. Eodem modo consensus, qui fuit post dationẽ Decalogi fuit vniuersalis, cum dr̃ Deuter. 5. c. Tu magis accede, & audi cũcta, quæ dixerit Dñs Deus noster tibi, loquerisq. ad nos, & nos audiẽtes faciemus ea. Planũ est ergo, ꝙ ex his duobus consensibus non causabatur consensus liber totaliter,

K quia vterque erat in vniuersali, & poterat Deus post consensus hos, aliquam legem constituere, in quam ipsi non consensissent si eis expressè posita fuisset. Nam in generali promissione non veniunt ea, quæ quis non esset in specie verisimiliter cõcessurus, vt patet, De regulis iuris in sexto, in regula. In generali cõcessione. Ad hoc ergo ꝙ causaretur consensus totaliter liber, requirebatur, vt ista in particulari proponerentur, & hoc fuit per recitationẽ istorum præceptorum coram toto Israel, de qua in isto c. Decebat ergo, vt ista recitarẽtur prius populo, quam aliquid aliud fieret. Sed adhuc argues, ꝙ licet decens esset ista Cęrimonialia præcepta, & iudicialia recitari populo, antequã statuerẽtur, tñ quia Deus sciebat certissimè illos consensuros in hæc præcepta, & in quælibet aliorũ particulariter, non oportebat, vt prius eorum quæreret consensum, & postea confirmaret, sed ꝙ immediatè vt protulit, cõstituisset

hæc

hæc debere seruari cùm notus esset consensus: nam propter hoc Legislatores antequam sanciant aliquid, inquirunt consensum subditorum, quia nesciunt vtrum consentient; Deus autem ita certe sciebat eos consensuros, quando nondum consenserant, sicut sciebat eos cõsensisse postquam consenserunt. Ad hoc responderi potest dupliciter. Vno modo, quòd non poterat hoc fieri conuenienter: nam si ponamus legem obtinere vim legis ex determinatione Legislatoris cum consensu subditorum, & sic Deus volebat facere, scilicet, quòd non faceret aliquam legem, nisi in quam subditi consentirent, impossibile erat consensum subditorum obtinere vim legis, nisi prius eis lex notificaretur, quia effectus non potest esse ante causam. Et ad hoc non magis refert, quòd Deus cognouerit certissimè, quòd populus iste esset consensurus, quàm si nunquam cognouisset, cùm lex fortiatur vigorem per actualem istius consensum, qui cũ nondum esset, & non poterat lex ista obtinere vim legis, donec Israelitæ actualiter consentirent. Sic enim patet quòd Deus scit certissimè, quòd Socrates gignet Platonem, tamen nondum est genitus Plato, donec eum Socrates gignat. quocumque ergo dato, decebat, vt ista præcepta data soli Moysi in monte, recitarentur populo, vt eliceretur eius consensus. Et quando dicis, quòd ideò Legislatores humani requirunt consensum subditorum, quia non cognoscunt, quòd consentient, ideo in Deo cùm detur quòd sciat eos consensuros, non oportebit quærere consensum subditorum. Respondetur, quòd Legislatores non sciunt consensum subditorum, quia hoc Dei est scire, tamen dato quòd cognoscerent aliquo modo eos consensuros, si actualiter non consentirent, non haberet lex aliquam vim legis: vt puta, si aliquis princeps haberet subditos ita beneuolos sibi, quòd in omnibus, quæ diceret consentirent, & ipse nosset hoc multis experientijs, & post faceret aliquam legem, credens, quòd consensuri erunt subditi, etiam dato, quòd facta ea, consentiant, tamen donec ad eorum notitiam deueniat, & consentiant in eam tacitè vel expressè, nunquam obtinebit vim legis, quia consensus subditorum erat vna causa necessaria ad hoc, quòd lex firmaretur. Alio modo potest responderi ad argumentum superius, scilicet, quòd Deus non solum vult facere nobis id quod in cõspectu eius simpliciter iustum est, sed id, quod etiam in conspectu nostro sit iustum. Licet ergo cum Deus cognosceret eos certissimè consensuros, nihil grauaret eos si illam legem imponeret eis, tamen ipsi haberent postea quandam excusationem, quando peccarent contra illam legem, dicentes; quòd non fuisset de eorum voluntate introducta talis lex; vt ergo nihil omitteretur quod posset iustificare leges datas, ante eorum statutionem perfectam consensus populi specialiter circa eas quæsitus est. Sed adhuc argues, dato, quòd Deus voluerit ad validitatem istorum præceptorum Cærimonialium & iudicialium recitari ea primo coram toto populo: tamen poterat ante consensum in hæc præcepta mittere tabulas legis: nam non existebat in illis eadem ratio, cum præcepta decem in tabulis solum conscribenda erant, & in hæc decem præcepta ipsi iam specialiter consenserant, quando audierunt ea in voce tubæ loquente Domino super Sinai. Tabulæ ergo legis non præsupponebant consensum in præcepta Cærimonialia, & Iudicialia, sed in sola præcepta Decalogi, in qua iam cõsenserat populus audiens ea à Domino distinctè, & singulariter: ergo tunc conuenienter potuerunt dari tabulæ. Respondetur, quòd tabulæ datæ fuerunt in signum fœderis Domini facti inter Deum & Israel, scilicet, vt si negare vellent Israelitæ factum fuisse fœdus inter eos & Deum, per illas tabulas cõprobaretur positas in Arca, sicut etiam ponebatur vna vrna continens gomor mãna in Arca, vt patet ad Heb. 9. cap. vt testimonium esset futuris generationibus, quod Deus illos aluisset in deserto cibo illo, vt patet sup. 16. cap. istæ autem tabulæ dabantur quasi in signum fœderis confirmati. Si autem fœdus secundum præceptorum Cærimonialium, & Iudicialium nõ confirmatum fuisset recipientibus Hebræis, Deus noluisset tenere cum eis aliquod fœdus. Nam dato quod Iudæi respuissent recipere mandata Cærimonialia atque Iudicialia, tenebantur tñ ad mandata Decalogi, quia illa sunt naturalia. i. ab instinctu rationis practicæ, cùm sint quædam principia in ratione practica: aut quędam Cõclusiones immediatè elicitæ à principiis rationis practicæ, quod quasi ad idem pertinet: tamen Deus non dedisset eis tabulas, quia tabulæ erant in signum cuiusdam fœderis specialiter confirmati cum Hebræis: si autem respuissent præcepta Cærimonialia & Iudicialia, nullum fœdus cum eis magis erat, quàm cũ aliis gentibus: ideo non erat cõueniens eis dari tabulas in signũ constituti fœderis. Concludit ergo, fuisse conueniens, quod licet Moyses maneret tunc cum Domino in monte, quòd non daret tunc ei tabulas: sed quod veniret ad castra Israelitarum, & confirmaret fœdus Cærimonialium & Iudicialium præceptorũ: & tunc rursus ascenderet in montem ad ferendum tabulas fœderis primi. *Et Aaron.* Quia erat frater eius, & valde dignus inter Israelitas propter Moysen. Etiam, quia eum Deus in Sacerdotem Magnum consecrauerat. *Et Nadab, & Abiu.* Isti erant filij maiores Aaron: nam & alios duos minores habebat. s. Eleazar, & Ithamar, vt patet Num. 3. c. Et isti duo consumpti fuerũt coram altari sacrificiorum, prodeunte igne de altari, quia contra Domini præceptum offerebant ex igne alieno, vt patet Leuit. 10. & 16. cap. *Et septuaginta senes ex Israel.* i. accipies septuaginta de senioribus Israel, quos tu elegeris.

Quare Deus non misit tabulas legis antequam Iudæi consentirent in præcepta Iudicialia, et Cærimonialia.

Responsio.

An septuaginta seniores à Moyse fuerint specialiter constituti: & an essent illi septuaginta, quibus Moyses dedit de spiritu prophetico. Quæst. 111.

ALIQVI putant istos seniores esse præcipuos viros inter omnes Iudices ordinatos à Iethro, & Moyse, scilicet, de tribunis, cẽtenariis, siue centurionibus, & quinquagenariis, atque decanis, qui fuerunt constituti, vt iudicarent populum, vt patet supra 18. cap. Sed hoc non potest stare: quia isti iudices constituti fuerunt postquã venit Iethro ad Moysen in desertũ Sinai, vt patet supra 18. cap. Sed, vt ibidem probauimus, nõ venit Iethro ad Moysen quam circa finem temporis, quo manserunt in monte Sinai, s. in fine anni proximi exitus de Aegypto, vel in principio secundi; ergo non poterant esse isti septuaginta seniores de illis iudicibus. Alij putant hos esse illos septuaginta viros, de quibus fit mentio Numer. 11. c. qui adducti fuerant coram Moyse, & acceperant de spiritu eius, & prophetabant: atque ad regendum præfecti fuerant. Sed hoc non potest stare: quia illi septuaginta viri fuerũt electi, & constituti in dignitate, quando stetit populus in sepulchris concupiscentiæ, vt patet Numer. 11. c. ista tamen mansio vltra montem Sinai erit, vt patet Numer. 33. cap. in catalogo mansionũ; sed isti septuaginta seniores ascenderunt cum Moyse ad montem, quando portare debebat tabulas, vt patet hic, quod fuit in monte Sinai: ergo non fuerunt isti seniores, qui accepti fuerunt in sepulchris concupiscentiæ: & hoc satis innuitur ex processu libri Numerorum: nam in cap. 10. Numer. dicitur, quomodo recesserint de monte Sinai, & postea fit mentio, in 11. c. quomodo illi septuaginta seniores electi fuerint. Aliqui volunt, quòd isti septuaginta seniores erant quidam Iudices, qui præerant populo antequam fieret per Iethro ordinatio tribunorum, centurionum, & quinquagenariorum, atque decanorum: tunc enim quando ascendit Moyses ad montem, & isti seniores cum eo, nondum venerat Iethro: & sic erant isti priores iudices, qui existebant antequam veniret Iethro. Sed hoc falsum est: nam antequam veniret Iethro, & ordinaret iudices in populo, solus Moyses iudicabat: & ob hoc redarguit Iethro Moysen, quod stulto labore consumeretur, non potens solus tanta negotia aut expedire, aut sustinere, vt patet supra 18. capite, cum dicitur: Quid est hoc quod facis in plebe? cur solus sedes, & omnis populus præstolatur de mane vsque ad vesperam? Et postea subditur: Non bonam, inquit, rem facis: stulto labore consumeris & tu, & populus iste qui tecum est: vltra vires tuas est negotium, solus illud non poteris sustinere. Dicendum ergo, quòd isti septuaginta seniores non erant aliqui iudices, vel constituti in aliqua speciali dignitate, vel officio: sed elegit eos Moyses de honoratioribus

Prima opinio.

Secunda opinio.

Tertia opinio.

Doct. determinatio.

totius populi, vt magis sic esset cum eis honoratus. Et hoc etiam aliqualiter videbatur: nam in Hebræo, vbi sunt articuli denotantes secundam notitiam suppositorum, vt ait Priscian. in primo minoris, vt declarauimus sup. 4. cap. cum aliquid specialiter, & quasi per regulationem denotatur, ponuntur articuli. s. ha. hu. hi. vnde si in Hebræo ponatur aliqua dictio sine articulo, nō denotat aliquam singularem, aut certam personam: vt si nos dicamus Homo, signatur homo: & non determinamus magis hunc quam alium; sic in Hebræo cum ponitur Adam quod signat hominem, quia ibi ponitur sine articulo signat hominē non determinando se ad aliquem certum hominem: cum autem ponitur cum articulo, denotatur certa persona, quam cognoscimus, vel de qua aliàs sermonem habuimus: vt si dicatur ha Adam: quia ibi præponitur articulus, tunc non poterit stare ha Adam pro quolibet homine, sicut si solum poneretur Adam: sed stabit pro aliquo speciali homine, de quo habuimus cognitionem, & eum memoria retinemus. Hoc autem in Latino dari nō potest, quia non sunt articuli, sed bene apud Græcos, vt ait Priscian. in primo minor. Tunc etiam articuli in vulgari nostro Hispanico castellano. s. la, & lo, & similes: ideo magna differentia est si dicamus sermone vulgari Toma setenta hombres, Vel si dicamus; Toma los setenta hombres: quia in prima harum orationum non determinatur specialiter aliquis homo: in secunda autem sic. Idem est in Hebræo, vel in Græco prępositis articulis, vel nō prępositis: si ergo Moyses voluisset hic exprimere, quòd in populo erant aliqui septuaginta viri, quos specialiter ad hoc Dominus elegisset, vtpote, quia illi septuaginta erant constituti in aliquo officio, vel dignitate, posuisset hic articulum, cum nominaret septoaginta viros, sed non posuit articulū, ergo non intellexit de aliquibus specialibus viris distinctis ab aliis ex natura officij, vel dignitatis, sed de quibuscunque senioribus populi, quos Moyses eligeret; isti autem omnes, scilicet, Aaron, Nadab, & Abiu, & omnes septuaginta seniores ex Israel fuerunt cum Moyse, non quidem, vt cum eo ascenderent aliquam partem montis Sinai, sed vt concomitarentur eum vsque ad radices montis, & manerent ibi, scilicet, non ascendētes, sed redirēt in castra sicut magis patet infra. Moyses autem ascensurus erat, & cum eo Iosue vsque ad aliquam montis partem. *Et adorabitis procul.* Hoc commune erat quantum ad omnes, scilicet, quòd omnes adorarent Deum à longe, scilicet, distantes à loco illo, in quo erat Deus: nam in cacumine montis Sinai erat nubes gloriæ Domini densa, in qua dicebatur esse Deus, vt patet supra 19. c. scilicet. Descenditq. Dominus super montem Sinai in ipso montis vertice, & vocauit Moysen in cacumine eius. & sup. 20. c. dicitur: Moyses autem accessit ad caliginē in qua erat Deus. De longe autem omnes isti adoraturi erant, quia cum accederent ad radices montis consistere debebant, & tunc omnes simul prostrati in terram adorauerunt Dominum cuius gloria apparebat super montem Sinai. Et tunc incipientibus Moyse & Iosue ascendere in montem remanserut omnes alij, & redierūt in castra. *Solusq. Moyses ascendit ad Dominum*, scilicet, ad summitatem montis, in qua erat gloria Domini: sic dicitur infra: Septimo die vocauit autem eum de medio caliginis. Et sequitur. Ingressusq. est Moyses medium nebulæ, ascendit in montem, & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.

Hebraicis articulis.

Lingua Hispana vulgaris articulos habet. loquor de Castellana. quia ē Castella vesidet nomē & caput Hispanorū. & illa propriè appellatur Hispania.

An septuaginta seniores montem Sinai cum Moyse ascenderint. Quæst. IIII.

ET si dicas contra, quia infra dicitur ꝙ ascenderunt Moyses, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel. Respondetur ꝙ non ascenderunt isti cum Moyse, nec etiam aliquam partem montis ascenderunt, sed solum accesserunt vsque ad radices montis, & ibi mãserunt, reuersiq. sunt in castra. Et hoc satis patet ex littera infra, quia non dicitur, quòd Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores ex Israel ascenderunt cum Moyse in montem, sed dicitur solum, quòd ascenderunt, & hoc est secundum ea, quæ declarauimus supra, 19. cap. vbi ponitur ascensio populi de castris, ad audiendam le-
F gem, cum dicitur: Cum cæperit clangere buccina, tunc ascendent in montem, & tamen mandatum fuerat, ꝙ nullus auderet tangere montem, nec etiam terminos eius, nec transire terminos positos ad radices montis. Et sic datur intelligi, quòd erat ascensus aliquis a loco castrorum versus ipsum montem, qui tamen non erat per ipsum montem, id est, quòd nihil de monte conscenderetur, sed vsquequo accederetur ad radices montis, erat aliquis ascensus: & hoc quia castra filiorum Israel erãt in loco intimo, & plano circa aquas, & mons erat in quodam loco plano, ita quòd radices montis incipiebant ab aliqua planicie, & illa erat altior quam locus castrorum, & à loco castrorum vsque ad illam, erat quidam ascensus, & tamen nondum ascendebatur quidquam per montem, & iste fuit ascēsus populi, quando iuit ad audiendum legem, & hunc eun-
G dem locum ascenderunt isti seniores, & Nadab, & Abiu concomitantes Moysen ad montem. Sed adhuc hoc patet: quia infra cum ponitur ascensus iste, dicitur: Surrexerunt Moyses & Iosue minister eius: ascendensq. Moyses in montē Dei, senioribus ait: Expectate hic, donec reuertamur ad vos; in quo videtur, ꝙ seniores nihil ascenderint de monte, quia cum Moyses ascendere vellet, dixit senioribus, ꝙ expectarent: ergo non ascēderunt. Sed adhuc de Iosue argues, quia dicitur ꝙ Moyses & Iosue minister eius ascenderunt, & dixit senioribus, expectate hic, donec reuertamur: ex quo videtur, ꝙ non solum ipse ascendebat: sed etiam Iosue cum eo: nam pro seipso nō diceret donec reuertamur. Respondetur, quòd Iosue ascendit cum Moyse, sed non ascendit ad cacumen montis, nec intrauit caliginem, ad quam intrauit Moyses, sed ascendit ad
H quandam partem montis altam, & steterunt ibi Moyses & Iosue sex diebus. Nam non audebat Moyses accedere ad caliginem, in qua erat Deus: & in septimo die vocauit Deus Moysen de medio nebulæ, & intrauit Moyses illam caliginem, & mansit ibi quadraginta diebus, & noctibus quadraginta. Iosue autem mansit in loco illo, vbi steterat ante cum Moyse antequã vocaretur à Deo. Et patet: quia ipse nesciebat quanto tempore Moyses permansurus esset in caligine cũ Deo: & tamen in die quadragesimo, quando descendebat Moyses de monte, descendit cum eo pariter & Iosue, vt patet infra 32. c. Cuius signum est, quod semper expectauisset eum. *Et illi non appropinquabunt.* i. seniores, & Nadab, & Abiu, atque Aaron nō debebant appropinquare ad locũ, in quo erat Deus, sed manserunt ad radices montis Moyse ascendente, & postea in castra po-
I puli reuersi sunt. *Nec populus ascendet cum eo.* Non solum non ascendet populus cum Moyse ad montem in partes superiores, sed etiam nec exibit de castris cũ eo, vt veniat vsque ad radices montis: nam hoc solis septuaginta senioribus ex Israel, & Nadab, & Abiu, atque Aaron cōcessum est. *Venit ergo Moyses.* scilicet, descendēs de monte Sinai, in die quo data fuit lex, & in quo ei soli præcepta Cærimonialia, atque Iudicialia supra posita dicta fuerunt. Et sciendum, ꝙ postquã finito clangore tubæ super montem Sinai, quando dabantur pręcepta; & vocatus fuit Moyses ad medium caliginis, nunquam descēdit, donec ista præcepta, quæ continentur in istis tribus capitulis à Domino accepit, & rediit tunc ad populum in eadem die, ad confirmadum legem cum populo, & iste fuit reditus, de quo dicitur hic. *Et narrauit plebi omnia verba Domini.* Vt vide-
K ret si consentiret populus his legibus: & hoc mandauerat ei Deus in principio horum præceptorum, supra, 20. cap. in fine, cum dicitur: Dixit præterea Dominus ad Moysen: Hæc dices filiis Israel. *Omnia verba Domini*, scilicet, omnia contenta in tribus capitulis immediatè præcedētibus, & in vltima parte 20. cap. *Atque iudicia.* In istis capitulis continentur præcepta Cærimonialia, & Iudicialia, & aliqua, quæ erãt aliqualiter Moralia, s. informationes quasdam iudicum, de quibus patet præcedenti capite, maior tamen pars erat in præceptis Iudicialibus: ergo nominatur hic iudicia. Possunt autem intelligi Cærimonialia, & quædam Moralia hic dicta fuisse per id, quod dicitur. *Omnia verba Domini.* Et sequitur confirmatio. *Responditq. omnis populus.*

An Iosue cum Moyse ad montem Sinai ascenderit.

An

An totus populus fuerit congregatus ad audiendum præcepta, venienti Moyse de monte; & qualiter potuit ab omnibus audiri. *Quæst. V.*

QVÆRES nunquid totus populus affuerit ad audienda ista præcepta veniente Moyse de monte? Forte respondebit quispiam, quod non fuerunt omnes de populo, sed principaliores, qui in virtute repræsentabant totum populum: sicut patet sup. 12. cap. vbi dixit Deus Moysi: Loquere ad vniuersum cætum filiorum Israel. Et postea cũ Moyses vellet complere hoc præceptum, sequitur: Vocauit autem Moyses omnes seniores filiorum Israel, q.d. quòd in senioribus populi totus populus consistebat: & magis declaratur in fine eiusdem cap. nam cùm solos seniores vocasset, & loquutus fuisset eis, subditur, quòd auditis his, incuruatus est populus, & adorauit Dominum. Seniores ergo vocauit totum populum: & sic videtur hic fortè dicendum alicui, quòd soli principaliores populi vocati fuerint. Et potissimum si detur, quòd omnes de populo venerunt ad audiẽdum, cùm ibi esse tanta hominum, & mulierum multitudo, tã Hebræorum, quam Ægyptiorũ, satis difficile videbatur, quo vox Moysis audiretur. Sed dicendum est, non obstantibus his, ꝙ ad audienda ista præcepta totus populus cõuenit, s. omnes tam Israelitæ, quàm Ægyptij promiscui, qui cum eis ascenderant, & hoc tam senes, quam iuuenes oẽs, quotquot capaces rationis, & legis erant. Et ratio est: quia si ad audiendum recitationẽ legis factam per Moysen in Deuter. totus populus cõuenit, ita quod nullus vir, aut fœmina de his, qui intelligere poterãt deficiebat, quãto magis videbitur debuisse stare omnes nunc in promulgatione legis? Fundatur ratio in hoc: quia multitudinẽ congregari totam in tanto populo, quantus erat populus Iudæorum, erat difficile, & nõ congregabatur nisi in valde magnis negotiis, quanto ergo maiora erant negotia, tanto magis rationale erat congregari totam multitudinem, sed magis necessarium erat, ꝙ cõgregaretur ad audiendam legem, quam tempore quo Moyses eam recitauit, & tunc congregata fuit, ergo etiam nunc congregatã fuisse credi probabiliter potest. Quod autẽ talis congregatio magis necessaria fuisset nunc, quã tunc, patet: quia qñ Moyses legem recitauit, cum moriturus esset, tunc lex lata fuerat, & confirmata, nec inde aliquas vires acquisiuit, & dato ꝙ tunc audirent eam, nec apponebãt aliquas vires legi, nec ab ea tollebant; nunc autem quia lex nondum confirmata fuerat, & pendebat confirmatio eius à volũtate ipsorum recipientium, multũ intererat, vt audirent eam ad confirmandum, vel infirmandum eam per cõsensum suum, vel dissensum, magis ergo necessaria erat nunc auditio legis toti multitudini, quam tunc. Quod aũt tunc tota multitudo audierat eam congregata insimul, patet Deuter. 29. cap. cum dixit Moyses: Vos statis hodie cuncti coram Dño Deo vestro, principes vestri atque tribus, ac maiores natu, atque Doctores, omnis populus Israel, liberi & vxores vestræ, & aduena qui tecum moratur in castris, exceptis lignorum cæsoribus, & his, qui cõportant aquas. Dicendum est ergo, ꝙ nunc in cõfirmatione, & prima auditione legis, qñ erat in potestate eorum consentire, vel nõ consentire, magis ire voluisse omnes ad audiendum, & sic tenendum est. Cum verò obijcis, ꝙ nomine totius populi intelligantur soli seniores, vel illi, qui in populo sunt principaliores; Respondetur, ꝙ verum est, nec enim arguimus ideo debuisse totũ populũ conuenire ad audiendum, quia dicitur ꝙ totus populus conuenerit, sed quia tale negotium erat, ad quod totus populus conuenire debebat, cùm in alijs minoribus negotijs cõuenisset. Ideo ẽt si non diceretur, ꝙ totus populus conuenitet intelligendum foret totum populum conuenisse. Quãdo aũt arguis, ꝙ difficile erat posse à tãta multitudine audiri vocem Moysi: Respondetur, ꝙ humanitus considerando satis foret difficile, vt tanta centena millia hominum vocẽ vnius clarè atque distinctè, & dulciter audirent, & ꝙ ipse Moyses loquẽs non ita altè aut impetuosè loqueretur, ꝙ cito fastidiretur: tñ satis modicum Deo erat, quia nõ erit impossibile apud Deum omne verbũ, vt patet Luc. 1. cap. Et necesse est dicere, ꝙ vocem Moysis supernaturaliter

Opinio quorundam. & ratio.
Alia rõ.
Doct. responsio.
Responsio ad rationem alterius opinionis.
Responsio ad aliam rationẽ.

A Deus eleuauerit, & contẽperauerit faciendo eã sonoram atque suauem; cũ constet, eum ante mortẽ suam toti populo congregato legẽ totam explanauisse eo ordine, quo in Deuteron. continetur. Eadem ergo virtus, quæ ibi vocẽ eius toti multitudini audibilẽ fecit, eadem fecit hic, cùm esset tanta, & maior necessitas. Dicitur ergo. *Respondítq. cunctus populus.* Quia cunctus populus ad audiendũ congregatus erat, & cum finita fuissent omnia verba Moysi recitantis, mouit Deus corda eorum, vt eis illa verba placerent, & omnes vno animo responderent, quod volebãt. *Vna voce.* s. quia æqualiter oẽs à Deo moti fuerant ad cõsentiendum, æqualiter oẽs moti fuerant ad idem respondendum. Et hoc satis fuit admirabile, ꝙ in tanta multitudine non fuerit aliquis, cui ista nõ placuerint; cùm hominis variæ cogitationes sint, nec omnes idem iudicent, B aut sentiant; nec omnibus sic vnanimiter placuisset, nisi Deus omnes eodem modo, & ad idem promouisset. *Omnia verba Domini, quæ loquutus est faciemus.* idest, omnibus legibus, & præceptis, quas quæris proposuisti, consentimus, & libenter volumus regi per illas.

Admirabile fuit, ꝙ in tanta multitudine Hebræorũ nõ fuerit aliqs cui ista præcepta nõ placuerint.

Scripsit autẽ Moyses vniuersos sermones Domini: & mane consurgens ædificauit altare ad radices mõtis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel. Misitq. iuuenes de filijs Israel, & obtulerunt holocausta, immolaueruntq. victimas pacificas Domino, vitulos duodecim. Tulit itaque Moyses dimidiam partẽ sanguinis, & misit in crateras: partem aũt residuam fudit super altare. Assumensq. volumen fœderis, legit audiente populo: qui dixerunt: Omnia, quæ loquutus est Dominus, faciemus, & erimus obedientes. Ille verò sumptũ san- C *guinem respersit in populum, & ait. Hic est sanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Ascenderuntq. Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel. & viderunt Deũ Israel, & sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphyrini, & quasi cælum, cũ serenũ est. Nec super eos, qui procul recesserant de filijs Israel, misit manũ suam, videruntq. Deum, & comederunt, ac biberunt. Dixit aũt Dominus ad Moysen: Ascẽde ad me in mõtem, & esto ibi: daboq. tibi tabulas lapideas, & legem ac mandata, quæ scripsi: vt doceas filios Israel. Surrexerũt Moyses, & Iosue minister eius: ascendensq. Moyses in montem Dei, senioribus ait: Expectate hic donec reuertamur ad vos. Habetis Aaron, & Hur vobiscũ: si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos. Cumq. ascendisset Moyses, operuit nubes mõtem, & habitauit Gloria Domini super Sinai tegens illũ nube* D *sex diebus: septimo autẽ die vocauit eum de medio caliginis. Erat autẽ species gloriæ Domini, quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel. Ingressusq. Moyses medium nebulæ, ascendit in montem & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.*

Supra eo. Hebr. 9.
Inf. 31. & 32.
Inf. 34. et. di. c. 1. de remonr. cap. nisi ante fin.

Scripsit autem. Hic ponitur secundũ, s. receptio, & confirmatio legis in facto, & ponitur hic cõfirmatio fœderis propriè, quia propriè loquendo, ista quæ supra dicta fuerant pertinent ad constitutionẽ, vel initionem fœderis, sed non ad confirmationẽ: quia cõfirmatio præsupponit existentiã rei; non ergo potuit fœdus confirmari, donec esset, sed fœdus factum fuit per consensum populi in sermones Moysi, quos mandauerat Dñs, ergo postea sequi debebat cõfirmatio, & ista fuit in immolatione, & aspersione san- E guinis, quæ infra continentur. *Scripsit autem Moyses vniuersos sermones Domini.* Rabbi Salomon dicit, ꝙ scripsit non solũ ista, quæ hic recitauit, sed etiã omnia à principio Genesis, s. totam Genesim, & Exodum, vsque ad locũ istũ. Sed hoc non videtur verisimile: nam tanta scriptura est, quã nullus hominum videtur posse scribere in quattuor aut quinque diebus etiã si velocissimè scribat. Nisi forte dicas, ꝙ fuerit miraculum, s. ꝙ virtute supernaturali ita breuiter scripserit. Et si forte dicamus, fuisse via humana hoc in illa die scriptũ, penitus videtur impossibile: nam Moyses non habuit adhuc vnam diẽ, nec dimidiã ad scribendũ ista: nam in eo die, quo descendit de monte, recitauit ista coram populo: factis aũt istis modicum diei superesse videbatur ad quidquã horũ scribendũ, nec ẽt decimã partem. Si autem dicas, ꝙ miraculosè factum fuit, non videtur valde rationabiliter dictũ: nã miracula poni

non debent, vbi nō est necessitas miraculorum, s. cum aliquid bene fieri potest modo humano: nam nō est ponenda pluralitas sine necessitate, cum sit peccatum facere per plura, quod fieri potest per pauciora, vt patet 8. Topicorum, facere autem miraculosè, quod fieri poterat naturaliter, est facere per plura, s. ponere ad istam actionem virtutem infinitam quanta requiritur in miraculo: cum tamen possit per virtutem finitam bene fieri. Quia autem non sit necessarium fuisse miraculum ista scriptura, manifestum est, vt si ponatur, q̄ scripserit sola ista præcepta Cærimonialia, & Iudicialia, & Moralia, quæ Deus nunc dederat Hebræis, quia ista cum pauca sint, satis cito poterant scribi, & nemo cogit nos ponere, q̄ scripta fuerit tota Genesis, & totus Exodus vsque ad istum locum, ad quod necesse erat ponere miraculum. Et non solum non cogimur ponere miraculum, sed etiam non debemus, cum littera ista nihil tale signare possit, quia hic dicitur q̄ scripsit Moyses omnes sermones Domini. Manifestū est autem, q̄ tota Genesis non est de sermonibus Domini, sed potius sunt quædam historica gesta de his, quæ in primis temporibus acciderunt. Exodus etiam vsque ad c. 20. suprapositum, magis historicam continet narrationem, quam Domini verba. Hic autem dicitur q̄ scripsit omnes sermones Domini; in quo signari necesse est, vel q̄ totum illud, quod signabatur in scripto Moysi erāt sermones Domini; vel q̄ maior pars scripti, cum semper denominatio fiat ab eo, quod plus est, & maius. Sed si accipiatur tota Genesis, & totus liber Exodi vsque ad istam partem, non erat maior pars de verbis Dei, imò nec vicesima: ergo non debebat vocari sic scriptum Moysi, scilicet, q̄ scripserit omnes sermones Domini, si minor pars fuerit de verbis Domini: quod satis patet ex hypothesi, s. dicendo, quòd scripserit à principio Genesis vsque ad locum istum. Dicendum ergo, q̄ Moyses scripsit ea die, qua descendit de monte, verba Domini, i. omnia verba, quę dixerat ei Deus in mōte, scilicet, ista præcepta Cærimonialia, & Iudicialia in tribus superioribus cap. descripta. Et hoc fecit, quia recitauerat omnia coram populo, & confirmari debebāt aspergendo sanguinem super librum legis, vt patet Heb. 9. cap. Necesse ergo erat, q̄ illa præcepta, quæ vocantur lex, scriberet ipsa die. Et hæc fuit causa potissima, atque cogens. Potuit autem esse alia causa, quia populus audiuerat nouiter legem, quia multa præcepta continentur in tribus cap. superioribus, quæ non potuit populus retinere, ideo vt daretur populo copia legis, quam acceperat: & dū Moyses maneret in monte ad accipiendas tabulas, haberet populus in quo vacaret studio, & addisceret legem, quæ necessaria erat: ne fortè si contra eam agerent, non excusarentur, quia eam non sciebant, quia copia eis non data fuerat legis. *Et mane consurgens*. scilicet, in aurora diei sequentis postquam descendit de monte, & composuit legem recitauit coram Hebræis. *Aedificauit altare*. Istud altare fuit ad immolandum in eo holocausta Domino, vt de sanguine horum holocaustorū aspergeretur super populum, & super altare, & super librum legis. *Ad radices montis*, s. montis Sinai, quia iste apud eos vocatur mons per excellentiam, quia plura ibi bona receperūt quam in aliis locis, s. Legem, Sacrificia, Sacerdotium, & Tabernaculū, & omnes Cærimonias illius populi, vt patet in discursu istius libri à c. 19. supra posito, vsque ad finem: in quo agitur de præceptis Cærimonialibus, Iudicialibus, atque Moralibus, & de constructione Tabernaculi. In Leuitico quoque cōsequenter de sacrificiis, & solemnitatibus, & aliis Cærimoniis. Et hæc omnia dicta sūt in monte Sinai, vt patet Leuit. 27. c. scilicet, in vltima positione ipsius Leuitici, cū dicitur: Hæc verba loquutus est Dominus ad filios Israel per Moysen in monte Sinai; & non solum hæc, sed etiam computatio bellatorum totius populi, & diuisio locorum castrametandi quantum ad quamlibet tribum, & separatio Leuitarū ad ministerium Domini pro toto Israel, cum determinatis officiis suis, & consecratio Tabernaculi, & similia, quæ describuntur in libro Numerorū à principio vsque ad decimū c. in monte Sinai facta sunt, quia 10. c. libri Numerorum agitur, quō mouit castra Israel de monte Sinai. Vocatur etiam Sinai mons, non expresso nomine proprio, quia quādo ista fie-

Oīa præcepta tā Moralia quam Iudicialia, & Cærimonialia à 19. c. Exodi facta sunt in monte Sinai.

F bant, erant apud montem Sinai castrametantes, vt satis patet ex dictis, ideo non oportebat nomen montis exprimere. *Apud radices montis*. Non tenuerūt postea Iudæi eumdem ritum immolandi, quem tunc tenuerunt: nam semper immolabant intra atrium Tabernaculi, & quicumque aliò victimam aliquam offerret, morte dignus erat, vt patet Leuit. 17. c. tūc autem Tabernaculum nondum erat, nec atrium Tabernaculi, ideo non poterat offerri intra atrium Tabernaculi, sed ad radices montis. Et hoc fecit Moyses, quia ibi erat locus mundus separatus à castris, quæ erant infra in loco planiori circa aquas. A loco castrorum vsque ad radices montis erat quidā ascensus, vt supra dictum fuit, & apud easdem radices seniores septuaginta ex Israel, & Moyses, & Aarō, Nadab, & Abiu adorauerunt prostrati in terram, quando Moyses debuit G in montem ascendere pro tabulis accipiendis, vt supra diximus. Causa autem alia, quare ibi altare positū, vel ædificatum fuerit, est: quia sacrificia fiebant coram Domino: sed ab illo loco directè videbatur esse profectus ad nubem caliginosam gloriæ Domini, quæ erat in vertice Sinai: ergo locus ille aptior erat, quam ceteri ad immolandum, & ista eadem causa videtur esse, quare ibi seniores prostrati adorauerint, scilicet, quia ibi erat altare, vbi fuerant facta holocausta, quod repræsentat specialem Dei assistentiam. Etiam quia ex illo loco Deum videbant, scilicet, nubem gloriæ eius directius, & melius, quā ex aliis partibus propinquis monti. *Et duodecim titulos per duodecim tribus filiorum Israel*. Dicitur titulus, aliquis lapis insignis, eleuatus ad manifestandum aliquid de loco, & hoc modo propriè vocatur titulus lapis erectus super sepul- H chrūm alicuius ad notandum, quis ibi sepultus sit: & sic dicitur Genes. 35. cap. Erexit Iacob titulum super sepulchrum Rachel. hic est titulus monumenti Rachel. Aliquando accipitur titulus pro lapide nominante aliquem locum ratione alicuius rei specialis, & sic Iacob posuit titulum in Bethel, vt patet Genes. 28. cap. Surgēs mane Iacob, tulit lapidem, quem supposuerat capiti suo, & erexit in titulum, fundens desuper oleum. Aliquando accipitur pro aliquo lapide posito in signum cultus Idolorum: & coram illo lapide inclinabant se homines, vt patet Leuit. 26. c. Nō facietis idolum sculptile, nec erigetis titulos, nec ponetis lapidem insignem, vt adoretis in terra vestra. Aliquando accipitur titulus pro altari, vt patet Genes. 35. c. cum dicitur: Ille verò, scilicet, Iacob, erexit titulum lapideum in loco, in quo loquutus fuerat ei Deus libans super I eum libamina, & fundens oleum. Hæc autem libatio super altare fit, siue illud paruum, siue magnum sit.

Quare Moyses fecerit altare ad radices mōtis Sinai.

Quid sit titulus.

An fuerint duodecim altaria à Moyse ædificata in radice montis Sinai. Quæst. VI.

HIc fortè dicet aliquis, q̄ accipiuntur tituli pro altaribus: ita q̄ fierēt duodecim altaria pro commemoratione duodecim tribuum Israel, & super quodlibet immolaretur pro sua tribu. Sed hoc nō videtur verū: quia tunc non fuisset altare vnicum sed altaria multa, s. duodecim. Littera tamen repugnat, quia dicit q̄ Moyses ædificauit altare: si autem isti tituli essent altaria, diceretur q̄ Moyses ædificauit duodecim altaria, & non q̄ ædificauit altare: vel diceretur q̄ illud altare esset extra duodecim K altaria, & hoc valde superuacuū est: quia tunc in illo non immolarentur hostię cum in aliis deberent immolari pro qualibet tribu in altari suo. Respondendum ergo, q̄ altare vnicum fuit, vt littera innuit, s. q̄ ædificauit Moyses altare, & in illo altari fuerunt factæ omnes victimæ: nam non debebant in multis altaribus simul immolari Deo, ne putaret pluribus diis immolari, & quælibet tribus crederet se pertinere ad alium Deū, quod nullo modo conueniebat, de quo latius diximus supra 20. cap. De titulis autem dupliciter dici potest: vno modo, quòd isti duodecim tituli, fuerint duodecim magni lapides erecti in memoriam duodecim tribuum Israel, & quòd super istos lapides distinctè positos, ob recordationem, nullum sacrificium fieret, sed solum super altare vnicū, quod fabricauerat Moyses; & hoc satis cōcordat litterę dicētis: Ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos, per

Doct. sententia.

duode-

duodecim tribus filiorum Israel, id est, altare primò ædi- A ficauit, deinde posuit duodecim titulos in diuersis partibus ob recordationem duodecim tribuum Israel. Et hoc non recipit aliquod inconueniẽs, sicut si poneremus fuisse facta altaria duodecim. Nam sacrificia diuersis locis facta, aliquo modo erant in scandalum illi genti, quæ facilè inducebatur ad credendum multiplicitatem Deorum, cum sacrificia sint cultus Diuini. Quòd tamen ponantur altaria ad memoriam tribuum, vel alicuius alterius facti, nullum scandalum est: & ista sint ratio, quare cum tempore Iosue deuictis hostibus, & diuisa terra, duæ tribus, & dimidia, quæ hereditatem acceperant ante transitum Iordanis, redirent in possessiones suas, & constituissent altare eximiæ magnitudinis circa Iordanis tumulos: comperto per alias nouem tribus, & dimidiam, quid fratres sui egissent, parauerunt se ad bellum contra eos, putantes, B ꝙ ibi per se vellent sacrificare, cum iam alius locus sacrificandi intra atrium Tabernaculi cõstitutus fuisset in Silo, vt patet Iosue 18. c. Mittentes autem nuncios ad eos, vt totaliter veritatem, & motiuum eorum cognoscerẽt, compererunt quòd duæ tribus, & dimidia non fecerant altare ad immolandum hostias, sed in memoriam posterorum, vt ipsi etiam crederentur ad Deum Israel pertinere, sicut & nouem tribus, & dimidia, quæ habitabant trãsito Iordane: quo cognito, placatus fuit Iosue, & omnes nouem tribus & dimidia, non moliti fuerunt bellum, vt patet Iosue 22. c. Alio modo potest intelligi de istis duodecim titulis, ꝙ non fuerunt lapides positi per se distincti, ad futurorum memoriam, sed de istis duodecim lapidibus, qui ad signandum duodecim tribus Israel ponebantur, factũ fuit altare, & tunc adhuc isti lapides duodecim erant C tituli ad duo. Primò, ꝙ signabantur absolutè duodecim tribus Israel per istos lapides duodecim, qui sicut vnum altare constituebant, ita duodecim tribus Israel ad vnius Dei cultum pertinebant. Secundò, erant tituli: quia signabant, quòd sacrificium illud, quod super illud altare fiebat, erat ad rogãdum pro duodecim tribubus Israel, siue ꝙ sanguis effusus super illud altare, fiebat ad confirmationem pacti cum duodecim tribubus Israel, & isto modo Iosue 4. c. habetur, quòd mandauit Iosue accipi lapides magnos duodecim de alueo Iordanis, & fieri altare vnum de illis, ad memoriam filiorum duodecim Israel. Sic etiam 3. Reg. 18. cap. habetur de sacrificio Eliæ in monte Carmelo, quòd fecerit altare ponens lapides duo- D decim, ad memoriam duodecim tribuum Israel: & hoc magis tenendum est.

An in duodecim lapidibus positis in memoriam duodecim tribuum, scriberentur nomina ipsarum duodecim tribuum. Quæst. VII.

SEd quæres, cum isti lapides duodecim positi fuissent ad memoriam duodecim tribuum Israel, nũquid fuerunt scripta nomina eorum ibi, s. quòd nomen vnius scriberetur lapide vno, & nomen reliquorum in reliquis. Et videtur ꝙ sic: quia cum ista positio lapidum fieret ad memoriam tribuũ duodecim, & memoria magis seruatur in litteris, quam si sine litteris ponatur: debebant sculpi litteræ in lapidibus. Patet enim, quia si non sculperentur lapides illi 12. licet tunc sciretur, quare ponebantur tales lapides: tamen nõ cognosceretur post hoc, quare positi fuissent ibi lapides duodecim, si litteræ non declararent: si autem litteræ insignitæ essent lapidibus, maneret in æternum memoria illius facti: ergo litteris hoc traditum est memoriæ. Item quia sic mandauit Deus fieri in vestibus sanctis Aaron. s. ꝙ in lapidibus sculperẽtur nomina filiorum Israel, & sculpebantur bis, quia in Ephod, siue superhumerali erãt duo Onychini magni, in quorum quolibet sculpta erant sex nomina filiorum Israel: & erant isti Onychini in extremitate Ephod, siue superhumeralis. Sculpta sunt etiam duodecim nomina filiorum duodecim Israel in lapidibus duodecim collocatis in quattuor ordinibus in Rationali: & ista nomina portabat Aaron coram Domino, cum ministrabat, vt patet infra, 28. cap. ergo conformiter hic in his duodecim lapidibus altaris sculpi debebant. Dicendum etiam, ꝙ duodecim lapides

1. Ratio quòd sic.

A positi in illo altari, ad memoriam duodecim tribuum in futurum, & ad significationem eorum, quæ tunc fiebãt, nullam litteram insignitam, aut sculpturam habebant. Et fortè aliquis dicet causam huius esse: quia si sculpti fuissent illi lapides, & impressa ibi nomina filiorũ Israel: oportebat nomina illa, quæ sculpta forent in lapidibus existentibus apud pauimentum, fuisse in loco abiecto, & nomina scripta in lapidibus, quæ erant in superiori parte altaris fuisse in loco nobiliori, super quo dissensionis fomes nata fuisset: ideo debuerunt inscribi litteræ lapidibus; non scriptis autem litteris, licet essent ibi duodecim lapides signantes duodecim nomina filiorum Israel, quia tamen nesciretur quis lapis ponebatur pro vno, & quis lapis pro altero, non potuisset dissensio suboriri. Respondetur, ꝙ ista ratio nihil concludit: nam hoc dato, eodem B modo fuisset contentio propter lapides existentes in Rationali habentes nomina duodecim filiorum Israel, quia quidam erant superiores, & quidam posteriores, & inferiores, cũ essent in quattuor ordinibus, vt patet infra, 28. c. & tamen isti lapides continebant nomina duodecim, & non fuit ob hoc facta aliqua dissensio. Eodem modo diceretur etiã, ꝙ sequeretur dissensio ppter castrametationum loca, s. quis in nobiliori loco castrametaretur ad orientalem plagam: & cum buccinæ clangerent dando signum motus castrorum vexillum tribus Iudæ mouebatur, vt patet Numer. 2. & 10. c. Etiam fuisset dissensio facta, quia quędam tribus habebant vexilla, s. quattuor tribus, scilicet, Iudas, Ruben, Ephraim, Dan, vt patet Numer. 2. c. & aliæ tribus erant sub vexillis harum; & tamen nulla erat dissensio: ergo nec hic fuisset dissensio. Modus autem, quo C collocari debebãt lapides isti, si sculpti fuissent in eis nomina filiorũ Israel, erat, ꝙ illi, qui fuissent priores sm natiuitatem, ponerẽtur in loco nobiliori, & digniori altaris, & sic per ordinem, donec veniretur ad vltimò natum, qui poneretur sub omnibus aliis in loco inferiori, & non esset tunc locus inuidiæ, quia rationabiliter ille, qui prior est tempore, potior est iure: & tunc sciebat quilibet se habere locum secundum ordinem natiuitatis suæ, & cognoscebat alios natiuitate priores superiorem locũ tenere, & sic non indignaretur. Si aũt daretur locus propter dignitatẽ, aut bonitatem alicuius, esset tunc locus inuidiæ: quia ex hoc ꝙ aliquis poneretur sub omnibus aliis, daretur intelligi, ꝙ omnes alij erant meliores eo: in quo homines multum D zelant, quia dato, ꝙ sic esset sm rectum, nemo vellet se teneri ab aliis in minore reputatione bonitatis, quàm quilibet alius. Et patet, ꝙ iste fuisset ordo in ponendo lapides in altari, quia illum ordinem mandauit Deus esse in sculptura nominum, cum posita sunt in duobus Onychinis Ephod, & in duodecim lapidibus Rationalis, vt patet infra 28. c. cum dicitur: Sex nomina in lapide vno, & sex reliqua in lapide altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum, opere sculptoris. Sunt ergo ad eundem modum in politiis bene ordinatis gradus sessionis, & loquutionis, & omnium aliorum quantum ad honores, & actus publicos. Et ob hoc rectores ciuitatum tenent gradum in sedendo sm gradum antiquitatis: nõ quidem antiquitatis in ætate, sed antiquitatis in officio, vel dignitate illa: sic etiã Magistri, & Doctores in actibus, & honoribus scholasticis sedẽt, i. & loquuntur secundum gradum antiquitatis, in gradu. s. sm ꝙ prius, aut posterius suscepit gradũ Magisterij, aut E Doctoratus: nam si deberet dari maior honor in sedendo, vel loquendo secundum maioritatem, & minoritatem scientiæ, esset valde odiosa perscrutatio, quia quilibet se altero, aut sapientiorem, aut æquè sapientem existimaret. Etiam dato, ꝙ æquè auferretur omnis iste liuor, tamen sm veritatem reperiri non poterat quis sapientior sit, nisi sit valde magnus excessus inter aliquos, & multum notabilis: rationabiliter ergo valde sic constitutum est. Faciendo ergo isto modo in assignatione lapidum insignitorum nominibus filiorum Israel, in altari nullus daretur fomes inuidiæ. Dicendum ergo aliter, ꝙ non fuerunt isti lapides sculpti nominibus filiorũ Israel, quia tunc oportebat lapides polire, & postea opere sculptoris inscribere singulis lapidibus nomen vnius tribus filiorum Israel: hoc aũt non poterat fieri in tam breui spatio: nam Moyses ea die, qua venit de monte, loquutus fuit omnia verba præceptorum

Doct. determinatio.

Rõ quadam ponens quia nõ erant lapides sculpti.

Respon. ad rationem.

Modus quo collocarentur si lapides sculpti fuissent.

Qui prior est tempore potior est iure.

In politiis bene ordinatis dantur gradus sessionis, & loquutionis.

Rõ Doct. ponẽs quare lapides litteris non fuerunt insigniti.

supe-

ſuperiorum ad populum, & ſequenti die mane conſurgēs altare ædificauit, immediate fecit victimas, & confirmauit legem, effundendo ſuper populum ſanguinem, & altare, atque librum legis: ſed ad poliendum lapides duodecim magnos, & poſtea ſculpendum, & collocandum altare, erat neceſſaria tota vna dies: imò amplius, dato ꝙ multi in hoc laborarent. Secundò: quia dato ꝙ potuiſſent in eadem die ſculpere, & polire, & collocare, faciendo omnia alia: tamen lex nō permittebat, quia inter iſta præcepta, quæ nūc Moyſes populo recitauerat: vnum de primis erat: Altare de terra facietis mihi: quia ſi altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de ſectis lapidibus: ſi enim leuaueris cultrum tuum ſuper illud, polluetur. Non eſt ergo veriſimile, ꝙ immediatè Moyſes egiſſet contra iſtam legem, quam tunc populo duxerat confirmādam, & coram eis recitauerat: nam eam confirmando, potius infirmaret quod erat implicare. Patet: quia ipſe faciebat ſacrificium ſuper altare illud, vt de ſanguine hoſtiarum immolatarum ſuper altare aſpergeretur populus & liber legis in confirmatione illius pacti, ſiue legis cum Iudæis: ſi autem ipſe immolaret ſuper altare de lapidibus ſectis, & ſculptis, ageret contra vnum de principaliſſimis præceptis, quæ recitauerat: ergo confirmando legem hanc, potius eam infirmaret, quod erat contradictio in adiecto. Si tamen vellemus adhuc eſſe neceſſitatem aliquam ſcribendi illa nomina duodecim filiorum Iſrael in altari, vtpotè, quia Deus mandaret ſcribi in altari, adhuc non deberent ſculpi lapides, ſed rudes lapides ponerentur, quos ferrum nullatenus tetigiſſet, & deſuper inducebatur calx, ita vt concauitates rudium lapidum replerentur, & maneret calx plana in ſuperficie, & ibi ſcriberentur nomina. ſic.n. factum fuit in monte Hebal, vbi mandauit Deus, vt poſt tranſitum Iordanis ſtruerent altare de lapidibus rudibus atque informibus, quos ferrum non tetigit, & leuigarentur calce, & in ſuperficie calcis ſcriberetur totum Deuteronomium, vt patet Deuter. 27. cap. Ad rationes factas in oppoſitum: ad Primam, quando dicis, ꝙ cum iſtud altare fieret ad memoriam, & magis memoria conſeruari potuiſſet ſcribēdo ibi nomina, quam non ſcribendo: ergo ſcripta fuerunt. Reſpondetur, quòd duodecim lapides poſiti ſunt in illo altari tanquam duodecim tituli propter duo. Primò ad ſignationem præſentium; Secundò, ad memoriam futurorum. Ad ſignandum quidem præſentia, ſ. vt intelligeretur ꝙ iſtud ſacrificiū quod fiebat, erat pro duodecim tribubus Iſrael. Memoria pro futuris erat, vt qui poſtea viderent illud altare, recordarentur, quòd ibi fuerit factum ſacrificium à duodecim tribubus filiorum Iſrael, tranſeuntium per deſertum: ſed potiſſimum quod hic requirebatur, erat ſignatio præſentium, ſ. vt videretur, quomodo ad duodecim tribus extendebatur ſacrificium illic factum; & hoc ſatis notabatur per duodecim lapides ibi poſitos, dato, ꝙ nomina non inſcriberentur, cùm ipſis præſentibus innoteſceret cauſa, quare ſic fieret: memoria autem futurorum non erat neceſſaria: ideo non erat neceſſe poni litteras nominum inſcriptas ſaxis politis teſtes præteritorum; hoc tamen adhuc Moyſes feciſſet, ſi licuiſſet, ſed nō licebat: quia altare de lapidibus ſectis conſtruere vetitum erat, vt patet ſupra 20. cap. Ad ſecundam rationem, quando arguis, quòd ſicut licuit in Ephod, ſiue Superhumerali in duobus Onychinis duodecim filiorum Iſrael nomina ſcribi, & licuit in duodecim lapidibus Rationalis ſculpi nomina duodecim filiorum Iſrael, vt patet infra, 28. cap. ergo liceret in lapidibus altaris eadem ſcribi. Reſpondetur, ꝙ non eſt ſimilitudo: nam iſta duo non ſunt licita, vel illicita, ſiue bona, & mala ſecundum ſe, ſed ſolùm quia prohibita, vel permiſſa. Nam niſi Deus prohibuiſſet dolare, & ſculpere lapides altaris, illicitum non foret, ſed Deus vetuit altaris lapides poliri, & non vetuit, ſed potius præcepit lapides Rationalis, & Ephod ſculpi, vt patet infra 28. cap. ergo non eſt eadem ratio liciti, & illiciti in vtriſque. Item, conſiderando ſine aliqua lege data ad nocumentum, ſcilicet, quid iſtorum nocētius erat: manifeſtum eſt, quòd ſculpere lapides altaris magis nocens erat, quàm ſculpere lapides Rationalis, vel Ephod: & hoc patet conſiderando radicem nocumenti. Nocumentum au-

Reſpon. ad rationes. Ad primam.

Ad 2. rationē reſponſio.

F tem eſt inclinando, vel dando occaſionē ad idololatriam, quæ valde timebatur in Hebræis: in hoc aūt magis mouebat ſculptura altaris, quàm ſculptura lapidum Rationalis; nā lapides pretioſi exiſtētes in Rationali, & Ephod erant quædam ornamenta veſtium Sacerdotalium, ſicut anuli ſunt ornamenta manuum cuiuſlibet viri. Ad hæc autem non reſpiciebat populus, ſed reſpiciebat ad ipſum altare, ſuper quem ſignabatur eſſe Deus ſpecialiori modo, quàm in aliis locis. Si ergo viderent aliquam ſculpturam in altari, ſignarent illam tamquam Deum, imitantes Gentilium inſaniam, qui tot Deos eſſe poſuerunt, quot ſunt res. imò plures Deos quàm res: Fuit ergo ſatis neceſſarium illi tempori conſiderata Iudæorum fragilitate, vt altaria nullo modo ſculperentur: ne quouis modo ad idololatriā laberentur; & ob hoc iſta lex de altari G conſtruendo de lapidibus rudibus atque informibus habuit fundamentum. *Et duodecim titulos per duodecim tribus Iſrael.* Ponebantur duodecim lapides in illo altari, & iſti erant tituli, id eſt, facientes cognitionem filiorum duodecim Iſrael. *Per duodecim tribus Iſrael,* id eſt, pro qualibet tribu fuit poſitus vnus lapis, & ſicut erant duodecim tribus, ita duodecim lapides fuere.

Gentiles tot Deos exiſtimauerunt, quot res: imò plures quam res.

Quæ vocentur hic duodecim tribus Iſrael, & an Leui fuerit computatus pro tribu; & quando Ioſeph incæpit eſſe diuiſus in duas tribus. Quæſt. VIII.

SED quæretur, quæ vocentur hic duodecim tribus Iſrael? Dicendum, ꝙ tribus dicitur quædam cōgregatio multorum habentium ſe inter ſe, ſecundum quan- H dam attinentiam cognationis, & deſcendentium ab eodem ſtipite: ſed Iſrael, ſiue Iacob, quod idem eſt, habuit duodecim filios: ergo ab illis denominantur duodecim tribus: & ſic vocabuntur hic duodecim tribus, id eſt, duodecim congregationes, duodecim cognationum ab illis duodecim filijs, vt tribus Ruben; tribus Simeon, tribus Leui. Sed dices, ꝙ Leui non computatus fuit ibi pro capite tribus, quia tūc ſequeretur, ꝙ eſſent tribus tredecim, cum Ioſeph duas tribus habuerit, ſcilicet, Ephraim, & Manaſſe & communiter computatur in toto Veteri Teſtamento. Reſpondetur, ꝙ Leui computatus fuit hic pro capite tribus, ꝙ cognatio eius dicebatur vna tribus. Et cum dicis, ꝙ ſequeretur eſſe tribus tredecim, non valet conſequentia: quia Manaſſe, & Ephraim tunc vna tribus erat, ideo neceſſe erat Leuiticam cognationem eſſe tribū, I ad complendum numerum duodecim tribuum. Patet hoc: nam tribus denominantur, vel à perſonis, vel à ſortibus hereditatum; quando enim hereditas non reſpicitur, neceſſe eſt vt à perſonis denominetur, & ſic Apocal. 7. cap. vbi Apoſtolus denominauit tribus Iſrael, faciens mentionem de conuerſis ad Chriſtum: quia in hoc hereditas nulla reſpicitur, à perſonis denominauit, ſ. ponens vnam eſſe tribum Leui, & vnam tribum Ioſeph: tunc autem poſſeſſiones nullas habebant: ergo perſonæ faciebāt tribus. Cùm ergo Leui eſſet vnus de filiis Iacob: ergo faciebat vnam tribum, ſicut quilibet aliorum. Sed ad hoc reſpōdebis fortè, quòd iam Ephraim, & Manaſſe diſtincta erant, vt duæ tribus, cum quo ſtare non poterat, ꝙ eſſet cognatio Leuitica vna tribus. Antecedens patet, vt dicitur Geneſ. 48. duo igitur filij tui, qui nati ſunt tibi in K terra Aegypti, antequam huc venirem ad te, mei erunt, Manaſſe, & Ephraim, ſicut Simeon, & Ruben reputabūtur mihi, id eſt, ꝙ ſicut Ruben, & Simeon, qui erant maiores in bonis Iacob, vel in promiſſione facta ad eū, quia erant primi tempore, ita duo iſti filij tui erunt, quia accipient ambo tantam hereditatem, ſicut quilibet alij duo de filiis Iacob. Dicendum ergo videtur, ꝙ iſti duo tunc facerent duas tribus. Reſpondetur tribus Iſrael nunquā fuerunt niſi duodecim, & tamen ſi diuidatur Ioſeph in duas partes, oportebit, vel quòd ſint tribus tredecim, vel quod excludatur Leui: ergo nunquam potuit Ioſeph eſſe diſtinctus in duas tribus, donec Leui deſiit eſſe tribus, cùm ei à principio competeret vna ſors, ſicut ceteris fratribus, cùm ipſe eſſet vnus de primis fratribus, & filius Liæ: Leui, tamen nunquam fuit ſeparatus à reliquo populo, donec Deus in ſecundo anno exitus de Aegypto in

Tribus quandoque denominātur à perſonis, quandoque à ſortibus hereditatum.

monte

mõte Sinai, in principio anni, separauit sibi tribum Leui à populo Israelitarum, faciendo totã illam tribum subiectam cultui administrationis suæ, vt patet Numer. cap. 3. cùm dicitur: Tolles mihi Leuitas pro omni primogenito filiorum Israel: ego sum Dominus, & pecora eorum pro vniuersis primogenitis pecorum filiorum Israel, eruntq. Leuitæ mei, dicit Dominus: & postea dat omnia officia, & labores ministrationum Tabernaculi, & Atrij, & deportationem eorum Leuitis, vt patet Numer. 4. & 8. cap. & deinde assignauit eis in munus omnes redditus decimarum, & primitiarum, & votorũ, & redemptionis primogenitorum, ceterorumq. ad Deum pertinentium pro seruitio, quod faciebant; & conclusit, quòd propter hoc nõ accepit Leui partem cum fratribus suis, quia Deus pars eius est, vt patet Numer. 18. & 35. & cùm facta fuit ista diuisio Leuitarũ à reliquo populo, incepit etiam Ioseph diuisus cõputari in duas tribus, s. in Ephraim, & Manassen, vt patet Numer. 1. cap. quando computati sunt viri bellatores: nam ponuntur ibi Manasses, & Ephraim tanquam tribus distinctæ, & Leui nõ ponitur in illa computatione tanquam non foret de populo Israel, sicut dicitur in eodem cap. & consequenter in 2. cap. Numer. vbi ponitur castrametatio duodecim tribuum sub quattuor vexillis, & ponuntur Manasses, & Ephraim tanquam duæ tribus, & non computatur ibi Leui. Ante hoc autem non erat diuisus Leui à reliquo populo: & consequenter nec Ioseph erat diuisus in duas tribus, licet promissum ei fuisset, quòd diuidẽdus esset in duas tribus: ista autem constructio altaris facta fuit ante segregationem Leui a reliquo populo, & patet: quia ista diuisio facta est in primo mense secundi anni exitus de Ægypto, vt patet Numeri 1. cap. Constructio autem altaris, de quo hic dicitur; & positio titulorum, fuit in primo anno exitus de Ægypto, in mense tertio, die quarto mensis. Vel secundũ Hebræos plures in die septimo: ergo non erat diuisus Leui à reliquo populo, sed necessario computabatur, vt vnus de capitibus tribuum, & Ioseph computaretur tunc, vt aliud caput tribus. Manasse autem, & Ephraim nondum vocabantur tribus diuersæ vsque ad principiũ secundi anni exitus de Aegypto: ideo si sculpi debuissent nomina tribuũ in illis lapidibus, sculperẽtur nomen Leui in vno lapide, & nomen Ioseph in alio, & nullo modo fieret mentio de Manasse, & Ephraim, quia nõdum erant distinctæ tribus. *Misitq. iuuenes de filijs Israel.* Nõ immolauit istas victimas Moyses, sicut immolauit in cõsecratione Sacerdotum. Huius causa fuit: quia Moyses non habebat Sacerdotium nisi ei Dominus specialiter concessisset: nam Sacerdotium erat ius consequẽs primogenituram patris sui, quia Aaron prior fuit per tres annos, cùm Aaron haberet octuaginta tres annos, quando Moyses octuaginta solos habebat, vt patet supra 7. cap. quando tamen Deus mandauit ei cõsecrare Aaron, & filios eius, mandauit ẽt, vt ipse immolaret victimas ad sollemnitatem consecrationis, vt patet infra 29. & Leuit. 8. & 9. cap. & in hoc dedit ius Sacerdotale. Ante hoc, s. cum lex confirmãda fuit nondum dederat ei ius Sacerdotale, ideo non immolauit ipsemet, sed misit iuuenes, qui immolarent ex filijs Israel.

Quando Ioseph in capit esse diuisus in duas tribus.

Quare post datã legem Moyses nõ immolauit, sed misit iuuenes ad immolandum.

Qui fuerint iuuenes illi ad immolandum missi a Moyse. Quæst. IX.

QVi fuerint isti iuuenes missi ad immolandum à Moyse, littera non declarat. Aliqui dicunt, & tenet hoc Magister in historia Scholastica, quod fuerint duo filij Aaron, s. Nadab, & Abiu, maiores nimirum natu filij eius, de quibus supra mentio facta fuit. Sed ista positio non videtur vera: quia in hoc fundatur, pro tanto, quòd teneretur tunc Aaron tanquam Sacerdos, & filij eius etiam tanquam Sacerdotes coram toto populo immolare, sed hoc falsum est: quia nec Aaron, nec filij eius, nondum acceperant Sacerdotium, quod fuit eis collatum in eorum consecratione, quæ postea fuit facta per Moysen, vt patet infra 29. & Leuit. 8. & 9. cap. & ante hoc ipsi non immolabant. Et dato, ꝙ fortè Moyses cognouisset futuros Sacerdotes: tamen populus non consentiret eos immolare pro tota communitate: cùm ibi essent alij

A ad ꝙ magis pertineret, nisi Moyses declarasset Dei mandatum hoc fuisse. Dicendum ergo videtur, quod isti iuuenes de filijs Israel fuerunt duodecim filij duodecim principũ filiorum Israel: nam ad primogenitos quoslibet pertinebat facere sacrificia, & immolationes, cùm essent ipsi Sacerdotes. Et quia istud sacrificium pro tota cõmunitate populi fiebat, dicendum est, ꝙ per tales primogenitos faciendum erat, qui communitatis vicem gererent: isti autem erant primogeniti principum Israel: nam sicut duodecim principes Israel gerebant personam totius populi eminentem: ita primogeniti omnium principũ gerebant personam omnium primogenitorũ totius populi: ergo ad istos pertinebat offerre ꝓ toto populo: sicut pertinebat ad primogenitos totius populi sumptos simul, offerre pro toto populo. Et hæc aliqualiter innuit littera ex
B modo loquendi, cùm dicit. *Misitq. iuuenes de filijs Israel.* id est, misit iuuenes de omnibus filijs Israel, s. de filijs principum, qui repræsentabãt omnes primogenitos filiorum Israel: nam manifestum est, ꝙ isti iuuenes erant de filijs Israel, quia Israelitæ neminem, qui esset extra genus suũ, permisissent coram se offerre: cùm ergo dixit, ꝙ erant iuuenes ex filijs Israel, aliquid speciale notare voluit: nam aliàs solùm dixisset, misit iuuenes, & obtulerũt holocausta. Satis ergo videtur, quod isti vocabantur de filijs Israel, id est, repræsentantes omnes filios Israel, s. primogenitos principum. Alia causa huius etiam videtur: quia sacrificia hic fiebant pro duodecim tribubus: nam duodecim vituli immolati fuerunt pro duodecim tribubus, ergo non videbatur conuenienter, ꝙ Nadab, & Abiu filij Aaron fuerint, qui ista holocausta fecerunt. Conceden-
C dum est tamen, ꝙ inter istos immolantes fuerit vnus Nadab filius Aaron primogenitus eius, quia ista sacrificia facta sunt per filios duodecim principum filiorum Israel, & cum tũc tribus Leui computaretur inter alias cũ nondum fuisset diuisa, vt iam probatũ fuit: ergo oportebat, vt de ea mitteretur filius primogenitus principis: sed in tribu Leui erat Aaron princeps: nam vt patet supra, 6. c. vbi cõputatur generatio Ruben, & Simeon, & Leui, ponitur quomodo descendat Aaron per lineam primogenitorũ tribus Leui, & quomodo ipse sit primogenitus patri suo Amram, cùm esset maior quàm Moyses tribus annis: ergo ad ipsum pertinebat principatus populi Leuitici. Et ista fuit causa quare ipse fuit factus Summus Sacerdos collato Sacerdotio tribui Leuiticæ: nam sicut si ipsa tribus mansisset inter ceteras de populo, ipse Aaron fu-
D turus erat maioris dignitatis, eo ꝙ erat princeps tribus: ita collato Sacerdotio tribui Leuiticæ, & toto ministerio Tabernaculi, iure proueniebat, vt Aaron id quod dignissimum atque maximum esset, daretur, scilicet, summum Sacerdotium. Cùm ergo iste princeps fuerit, necesse erat ex fundamento prioris expositionis, quòd primogenitus eius iret ad sacrificandum pro tribu Leuitica: sed Nadab erat primogenitus, cùm semper ponatur ante alios fratres suos, scilicet, Abiu, Eleazar, atque Ithamar: ergo Nadab inter ceteros iuuenes, qui ad sacrificãdum missi fuerunt, vnus fuit. *Et obtulerunt holocausta.* Hic ponuntur duo genera sacrificiorum, scilicet, holocaustum, & victimas pacificas: aliud genus tertium est, scilicet, pro peccato, sed de hoc nihil hic fuit immolatum. Et huius videtur fuisse duplex causa. Prima: quia ritus sacrificiorũ
E pro peccato, non erat adhuc in vsu, cùm cœperit per traditionem cæremoniarum, quæ habẽtur de diuersis generibus sacrificiorum. Secundò, quia non erat tunc aliquod speciale peccatum Communitatis, pro quo deberẽt offerre victimas pro peccato: ista autem sacrificia vel holocausta pro peccato dabãtur semper pro aliquo peccato, vel delicto secundum formã traditam Leuit. 4. & 5. c. Item ante legem latam non videtur, quomodo possent offerre sacrificia pro peccato, quæ distincta essent a sacrificijs pacificis: nam sacrificia, quę fiebant antiquitus pro peccato, aut fiebãt quia aliquis sciebat, aut credebat peccatum sibi esse remissum; aut quia precabatur sibi remitti: si offerebat, quia sciebat sibi remissum, aut id credebat, vocabatur hostia pacifica, id est, oblata pro pace habita cum Deo: quia antea per peccatum erat nobis iratus, postea remisso illo nobis placatus est. Si vero offerrentur

tur

tur sacrificia, vt remitteretur peccatū, tunc pacifica etiam vocarentur, quia offerebantur pro pace habenda, scilicet, vt Deus nobis pacificaretur remittēdo nobis culpam: nūc autem sacrificia pro peccato, aut delicto (vt verbis Leuitici vtar) distinguūtur à pacificis: quia pacifica sunt spōtanea, sacrificia autem pro peccato necessaria sunt: quia eo ꝙ aliquis tale, aut tale peccatum commisisset, tenebatur offerre tale, vel tale sacrificium, vt patet Leuit. 4. & 5. capitib. & Numer. 5. cap. Et etiam quia ea, quæ pro peccato fiunt, differunt à pacificis quantum ad ritus.

An alia cærimonia obseruarentur in victimis pro peccato, & alia in hostijs pacificis. Quæst. X.

ALII ritus seruabantur in hostiis pacificis quàm in eis, quæ pro peccato offerebantur: nam in pacificis aliquid comedebat ipse Sacerdos, & aliquid ipse, qui dabat pecus immolabile; in sacrificiis autem pro peccato, interdum nihil comedebatur, interdū ipse Sacerdos aliquid comedebat; qui autem dabat pecus ad immolandū pro peccato suo, nihil omninò comedere debebat de eo, sub magna pęna. De sacrificiis pacificis patet Leuit. 3. & 7. cap. De sacrificiis pro peccato patet Leuit. 4. & 5. atque 6. & 8. cap. Ante legem Moysi de ritibus immolandi datam, non erat ista coactio in sacrificiis, ita quod aliquis cogeretur offerre, cum coactio introducta fuerit à lege, & tunc non erat adhuc lex. Etiam non erat distinctio in hoc, quòd deberent comedere Sacerdotes aliquando, & aliquando non: & ipse offerens pro peccato suo, nunquam. Nullo modo ergo poterat esse apud antiquos differentia inter sacrificia pacifica, & pro peccato: & sic solum erant duæ species sacrificiorum apud antiquos, scilicet, sacrificium, quod erat holocaustū, & aliud quod erat pro peccatis, siue pacificum, & ista duo ponūtur hic, quia nondum data erat lex sacrificiorū, in qua distinctum est sacrificiū pro peccato à ceteris. *Obtulerunt holocausta.* Dicuntur esse sacrificia facta ad solum laudandum Deum non precando aliquid fieri nobis, aut remitti per hæc sacrificia: & in hoc totum cadauer animalis immolati super altare crematur cum capite, pedibus, & intestinis lotis, vt patet Leuit. 1. capite. *Immolaueruntq. victimas pacificas.* Istud est secundum genus sacrificij, & vocabātur victimæ pacificæ illæ, quæ pro pace fiebāt. Pax autem erat duplex, vel habita, vel habenda: aliquando pax erat habita, & tunc ista sacrificia erant gratiarum actiones: aliquando rogabatur pro pace habenda, & tunc erant sacrificia ista supplicationes. Ista pax non solùm dicitur pro pace, quam habet homo, vel desiderat habere cum hostibus, sed etiam pro pace, quam habet cū Deo: cùm enim aliquis petit aliquid à Deo, si Deus est illi beneuolus, & pacificatus, dabit ei quæ petit: quia amicus nihil amico negare nouit, cùm amicitia vera sit idem velle, & idem nolle in rebus licitis, & honestis, vt ait Tullius in lib. de vera amicitia, & Arist. in 9. Ethicorum ait: Amicus est alter ipse. Si ergo nos aliquid à Deo petimus, quodcumque illud sit, sacrificiū pacificum offerre debemus, secundum tempus illud, in quo talis oblatio erat, vt Deus nobis pacificus sit, quia eo nobis pacificato, dabitur nobis, quod petimus, si nobis expediēs fuerit. Cùm autem Deus nobis, quod petebamus concessit, sacrificium pacificū offerimus, tanquā quod Deus nobis pacificatus fuerit, cùm dederit, quod petiuimus. De istis hostiis pacificis comedit Israel: nam de holocaustis comedere non licebat, imò eo ipso, ꝙ comederent aliquam partem alicuius animalis immolati, iam non erat holocaustum: & hoc est quod infra dicitur. Viderunt Dominum, comederunt, atque biberunt, id est, ita lætari debebant de communi, vt simul comederunt de sacrificiis pacificis Dei sui. *Vitulos duodecim.*

Quæ vocarentur victimæ pacificæ, & quare sic dicebantur.

An duodecim vituli immolati fuerint in holocaustum, vel in victimas pacificas. Quæst. XI.

NON solùm vituli, sed etiam vtrum isti vituli duodecim fuerint pro holocausto an pro pacificis hostiis, non plenè patet ex littera. Fortè tamen dicet aliquis,

F quòd fuerunt pro hostiis pacificis: quia ista determinatio numeralis ponitur magis apud victimas pacificas, quàm apud holocausta. Sed magis videtur, ꝙ isti duodecim vituli fuerint pro holocausto: & patet Primò: quia sacrificium principaliter hic factum fuit holocaustum, quod fit directè ad Deū pro laude eius. quælibet ergo tribus holocaustū offerebat pro se, ne aliqua crederetur expers benedictionis Dei, & confirmationis legis ad illam: sed nihil minus poterat offerre quælibet tribus quam vnū pecus: & ista pecora erant vituli: ergo duodecim vituli in holocaustum fuerunt oblati. Item, de hostiis pacificis aliqua pars datur Deo, & maior remanebat pro Sacerdotibus, & ipsis offerentibus, vt comederent, & lætarentur: si ergo debebant immolari duodecim vituli pro hostiis pacificis totius multitudinis, tota multitudo comedere debe-
G bat. De istis tamen duodecim vitulis cuilibet tribui solùm cedebat vnus vitulus, ita ꝙ partem illius Deo daret in incensum, & reliquam partem comederet: sed quid erat cuilibet tribui vnus vitulus non integer? cùm in qualibet tribu computatis pueris, & mulieribus, & senibus, famulis, & ancillis, qui de sacrificiis comedere debebant, vt patet Deuter. 12. & 16. cap. plures repetirentur quàm centum quinquaginta millia, vt declarauimus supra 1. & 12. capit. etiam si diuideretur vitulus in partes minutissimas, quæ penè essent inuisibiles, non potuissent tot fieri portiones. Dicendum ergo videtur, ꝙ vituli duodecim fuerunt dati in holocaustum singuli vituli à singulis tribubus: pro pacificis autem hostiis multa alia pecora data fuerunt, ita, vt omnes de populo comedere possent, & lætari, sicut infra dicitur. Exprimuntur tamen hic solùm sa-
H crificia pro holocaustis, quia ista digniora sunt, & præcipuè in Deum diriguntur. *Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis.* Iuuenes primogeniti principum Israel immolauerunt hostias, sed iugulauerūt pecora illa, vt supra dictum fuit, Moyses tamen posuit vasa magna, in quibus sanguis hostiarum colligeretur, ad faciendum quod sequitur. *Dimidiam partem sanguinis,* scilicet, de sanguine holocaustorum, quæ erant vituli duodecim, sanguinis. n. horum dimidiam partem, quæ ad aspergendum populum, & altare, atque librum legis sufficiebat, solum tulit, reliquum sanguinem videtur, ꝙ fuderit ad basim altaris: nam iste erat modus in holocaustis, & pacificis, vt cū parte sanguinis tingerentur cornua quattuor altaris, & reliquus sanguis ad basim funderetur, vt patet Leuit. 1. & 3. capit. *Et misit in crateras.* Dicebantur crateræ magna vasa
I fictilia, siue metallina, & ampla, habentia ansas, & magnæ capacitatis erāt: & dicebantur crateræ à cratin, quod est connexio, quia talia vasa antiquitus ad conseruādum res aridas de virgis connexis fiebant: nūc autem generaliter omnia vasa magna, & ampla crateræ nuncupantur. *Partem autem residuam fudit super altare,* s. quòd medietas sanguinis erat ad aspergendum populum, & librum, reliquus autem sanguis fluxit super altare, & defluxit ad eius basim. Sciendum; ꝙ Deus faciebat hic fędus cum Israelitis, vt seruarent legem ab eo datam, & coram eis recitatam, quam ipsi obseruare promiserant, vt supra patet. Hoc autem fędus confirmari Deus voluit: in quo tenuit modum antiquorū aliqualiter: antiquitus enim cum aliquod pactum confirmabatur, occidebatur vnum animal, vt porcus, vel simile, & ponebantur partes eius seiū-
K ctæ, & ipsi paciscentes transibant inter diuisiones, signantes in hoc quòd sicut illud animal diuidebatur: ita diuidi deberet, qui pactum initum violaret. De hoc Paulus Orosius, tertio libro de Ormesta mundi, in fine. Et ob hoc fędus vocatur talis confirmatio à fæda porca, quæ occidebatur, & diuidebatur: vtebantur enim antiqui talibus significationibus ab ipsis rebus, sicut fecit Saul, vt patet 1. Reg. 11. cap. Nam cùm veniret de agro, sequens boues, reperit populum plorantem, atque murmurantē propter verba Naas Regis Ammonitarum contra viros Iabes Galaad concidit boues in frusta, & misit per omnes terminos Israel per manus nunciorum suorū, dicens: quicumque non exierit sequens Saul, & Samuelem, sic fiet bobus eius. Istum modum fœderis Deus seruauit cum Abraham, quando promisit ei dare terrā, quæ inter flumen Aegypti, & flumen magnum Euphratem

Quo antiquitus pactū cōfirmari consueuerat.

erat

erat decem gẽtium, vt patet Genes. 15. cap. nam ibi mandauit immolare capram, & ouem, & bouem, & turtures, atque columbas: ex quibus bouem, & arietem, & caprã diuisit per mediũ, & posuit partes diuisionis altrinsecus, id est, vnam contra alteram, & cùm factum esset sero, venit lampas transiens inter medias diuisiones: illa autem lampas ignis signabat Deum transeuntem inter illas diuisiones, atque dicentem, quòd sic ei fieret, sicut illis animalibus factum erat (quod erat impossibile) nisi custodiret pactum, quod pepigerat cum Abraham: nunc autem Deus imitatus fuit illum modum fęderis priorem, sed non totaliter: nam quod ante fiebat in transitu per diuisiones, nunc fiebat in aspersione sanguinis: & erat significatio, quando ille sanguis aspergebatur, quòd sicut sanguis illius animalis effundebatur: ita illius, qui pactũ violaret, sanguis effunderetur. Et quia pactum istud confirmabatur inter Deum & Israel, oportebat, vt tam Deus, quam Israel sanguine aspergeretur, & quia Deus incorporeus est, & non potest sanguine aspergi, debebat ipsum altare, quod repręsentabat Deum, quia in eo sacrificia fiebant ad honorem Dei, tingi loco ipsius Dei.

Quare dimidia pars sanguinis super altare, & dimidia super populum spargebatur. Quæst. XII.

ET ista etiam fuit causa, quare dimidia pars sanguinis super altare posita fuerit atque sparsa, scilicet, quia hic erant duo inter se pactum confirmantes, scilicet, Deus tanquam vnus, & totus Israel tanquam alia persona, & quia si duo fuissent soli, tantus sanguis fundi debebat super vnum, sicut super alterum: ideo tantus sanguis fusus fuit super altare, quod tingebatur loco Dei, sicut fuit aspersus super totum Israel: aliàs nõ crederet Israel ex æquo se pacisci cum Deo, si non tantus sanguis fusus fuisset super altare, sicut aspersus fuerat super eos, scilicet, quod maior pars periculi, vel damni veniret in violatione fœderis ipsis, quàm Deo. Vel quod non tantũ ipse obligaretur ad cõseruandum fœdus, sicut Israelitæ. Hæc namque omnia intelligebat populus, cùm fierent, quia apud antiquos vterque istorum duorum modorum confirmandi fœdera in vsu erat. Et etiam, quia cùm hic confirmaretur fœdus cum populo Israel toto, si ipsi non intellexissent istam confirmationem, nihil profuisset quod fiebat, veluti, si quis pactum iniret cum furioso dum est in furore, vel cum paruulo, qui nihil horũ, quæ fiunt, nouerunt. *Assumensq. volumen fœderis.* Vocatur volumen fœderis liber, in quo continebantur ea, de quibus nunc erat conuentum, vt conseruarẽtur, scilicet, præcepta Cærimonialia, Iudicialia, & Moralia, quæ habentur à principio capitis vigesimi, vsque huc, scilicet, ad principium huius capitis, scilicet, tota scriptura istorum quattuor capitum; & continebatur in eis pactum commune, quod erat ex quibusdam Dei promissionibus, quas obseruare deberet, & ex quibusdã, quas populus custoditurus erat: Deus enim promittebat in hoc pacto tradere eis terram gentium septem, & vitam, & abundantiam prolis, & carentiam ægritudinum, & quòd mitteret angelos suos ad introducendos eos in terram promissam. Hæc autem continentur in capite 23. supraposito, à loco illo, vbi incipit. *Ecce ego mittam Angelum.* Et durat vsque ad finem eiusdem capitis. Ea autem, quæ conseruare debebant Israelitæ, erant præcepta Moralia, & Cærimonialia, atque Iudicialia, quę continentur à principio capitis 20. vsque ad promissiones Dei, vbi dicitur. *Ecce ego mittam.* Totum hoc continebatur in libro illo fœderis, & recitauit Moyses corã toto Israel, sed non recitauerat ante omnia ista: nam solùm recitauerat præcepta Iudicialia, & Cærimonialia, quæ ei soli dicta fuerunt; præcepta autem Decalogi non recitauerat, quia eis audientibus Deus illa dederat, & consenserant ipsi obseruare ea. Nunc autem quia fœdus confirmandum erat, nõ solùm præcepta, quæ ipse antea recitauerat, sed etiam ea, quę Deus per se dixerat recitauit: quia licèt consensissent in illa, dicente Deo: tamen non fuerunt confirmata, ideo quando tunc omnia confirmari debebant, necesse erat omnia recitari. Libellus autem, qui continebat ista præcepta, & promis-

Moyses vniuersa de omnibus non recitauit Israelitis præcepta Decalogi: quia ea ipsi audierant: sed præcepta Cærimonialia & Iudicialia.

A siones Dei, vocabatur volumen fœderis, id est, liber in quo continebatur totum fœdus, siue omnia, super quæ fœdus iniebatur. Et hæc sunt, quæ Moyses dicitur supra scripsisse; & rectè littera hoc innuit, cum dixit: Scripsit autem Moyses vniuersos sermones domini. Nam omnia, quæ Deus dixit esse seruanda à Iudæis, vel quæ ipse facere debebat, Iudęis obseruantibus ista, erant ea, quæ continẽtur a principio 20. capitis, vsque ad principium huius 24. & isti erant omnes sermones Domini: nec oportebat, quòd Moyses scriberet aliquid alterum: nam id quod esset in volumine illo, veniebat in fœdus Dei, & Israelis: sed manifestum est, quod Genesis tota, quæ narrationem historicam continet, & totus Exodus eodem modo vsque ad principium 20. capitis in confęderationem venire nõ poterat. *Legit audiente populo.* Iam hoc legerat præce-
B denti die: non per librum, quia nondum tale quid scriptum erat, sed verbotenus recitando: nunc autem recitauit, vt magis confirmaretur per eorum consensus sæpius in idem consentiendo. Et etiam quia non recitauerat ipse supra præcepta Decalogi, cùm populus audiuisset ea immediatè à Deo. Et quia fortè putarent, quod Moyses solùm confirmaret hic fœdus quantum ad id, quod supra recitauerat, scilicet, ad præcepta Iudicialia, & Cærimonialia, & non quantum ad præcepta Decalogi, recitauit omnia simul, vt viderent, quòd fœdus super omnia veniret. *Qui dixerunt: omnia, quæ loquutus est Dominus, faciemus.* Hæc supra responderant, quando Moyses recitauerat, & hic consensum confirmant quantum ad omnia, siue Moralia, siue Cærimonialia, siue Iudicialia, promittentes se omnia seruaturos. *Et erimus obedientes.* id est,
C nunquam repugnabimus imperio Dei. Hoc autem intelligitur non solùm quantũ ad ea mandata, quæ expressa fuerunt, sed etiam ad omnia alia, quæcumque mandaret Deus in futurum; Sed non sic fecerunt, imò ceruicem suam indurauerunt immediatè, relinquentes Deum, & colendo vitulum, quem conflauerunt, petentes sibi fieri Deos, vt patet infra 32. cap. ideo Deus vidẽs eos esse valde inobedientes, dixit: Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit. Dura ceruix inobedientia est, & hanc hortabatur eos Moyses relinquere, vt patet Deuteron. 9. cap. & in 10. cap. cùm dicitur: Circumcidite igitur præputium cordis vestri, & ceruicem vestram ne induretis amplius. Quando tamen dicebat ista populus, scilicet, & erimus
D obedientes, voluntatem habebat obediẽdi, sed mutatum est in deterius cor eius: & incępit rebellare Domino: & hoc patet Deuteron. 5. capite: nam cùm Deus protulisset in voce tubæ præcepta Decalogi, dixerunt Israelitæ ipsi Moysi: Tu accede ad Dominum, & audi omnia, quæ dixerit Dominus Deus noster tibi: loquerisq. ad nos, & nos audientes, faciemus ea. quod cùm audisset Dominus, dixit ad Moysen: Audiui vocem verborum populi huius, quæ loquuti sunt: bene omnia sunt loquuti: quis det eos talem habere mentem, vt timeant me? Ex quo videtur, quòd bonam mentem tunc habebant obediendi, ambulandiq. in viis Domini: aliàs enim Deus non laudasset eorum mentem pro tunc. *Ille verò.* id est, Moyses, qui ante se crateras sanguine holocaustorum plenas habebat. *Sumptum sanguinem respersit in populum.* id est, respersit super totum populum.

E *Qualiter aspersio sanguinis super populum facta fuerit. Quæst. XIII.*

FVIT facta ista aspersio super populum hoc modo; scilicet, quòd accepit Moyses quandam virgam, & circum ligauit extremitati eius lanam coccineam, vt ibi reciperetur sanguis: sicut nunc fiunt aspersoria de Hyssopo in Ecclesiis, & quia ipse sanguis crassus erat, qui non poterat bene aspergi, maximè quia semigelabatur, commiscuit ei aquam, quæ calida esse debebat, & intingebat aspersorium factum, & sic super totum populum sanguinem aspergebat. Ita habentur ad Hebræos 9. capite, vbi dicitur: Vnde nec primum testamentum sine sanguine dedicatum est: lecto enim omni mandato legis a Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum cum aqua, & lana coccinea:

ipsum

ipsum quoque librum,& omnem populum aspersit. Ad hoc tamen quòd Moyses super totum populum spargeret sanguinem illũ, vt omnes se hoc fœdus accepisse crederent, necesse erat, vt Moyses sumẽs ante se crateras sanguinis, & aquæ ambularet in medio totius illius magnæ multitudinis, & sic omnem populũ aspergeret. Vel quod magis verisimile erat, ne Moyses tantum laboraret, accedebant singuli ad eum cateruatim, & aspergebantur sanguine illo & aqua, manẽte ipso Moyse apud altare, in quo holocausta, & pacificæ victimæ fuerãt immolatæ. *Et ait: hic est sanguis fœderis.* In hoc demonstrabat Moyses, quid signarent ista, quæ fiebant in sacrificio isto, & aspersione sanguinis. *Sanguis fœderis*, id est, sanguis effusus atque sparsus ad confirmationem fęderis, scilicet, omnium præceptorum, quæ vobis dedit, vt custodiretis, & promissionũ eius, quas vobis implere debet: & si quis hoc pactum G firmatũ violauerit, effundetur sanguis eius, sicut iste sanguis pecorum effunditũr. *Quod pepigit Dominus vobiscũ.* Et ipse promisit vobis aliquid obseruare, & vos promisistis ei aliquid obseruare, ad confirmationem harum promissionum effunditur iste sanguis. *Super cunctis sermonibus his.* Ex hoc patet etiam quod supra dicebamus, scilicet, quòd non scripsit Moyses totam Genesim à principio vsque ad finem, & totam Exodum, quia istud fœdus confirmatum fuit quantum ad cunctos sermones positos in lib. fœderis, vt dicitur hic: sed impossibile erat super omnia, quæ habẽtur in Genesi, & in Exodo, vsque ad 20. caput, pacisci quidquam, aut conuenire, cùm ista solam narrationem historicam contineant: ergo solùm scripta fuerunt ea, quæ continentur à 20. capite, vsque huc: quia ista historiam nullam continent, sed puram præceptio- H nem, & promissionem: super quibus conuenientia fieri potest, quia ea, quæ ad præceptionem pertinent, inquantum à Deo mandata sunt, continent promissionem quantum ad Hebræos, qui ea conseruare promiserunt. Ea autem, quæ solam sine præceptione promissionem cõtinẽt: sunt ea, quæ Deus dixit se præstiturum Hebræis, si tamen custodirent mandata eius. *Ascenderuntq. Moyses & Aaron.* Recepta lege, & confirmata; Hic ponitur ascensio Moysi ad montem Sinai pro tabulis, quæ manerent in testimonium fęderis Domini confirmati in æternum: nam non sufficiebat solùm legem fuisse datam, & cõfirmatam per sanguinis aspersionem, & eorum multiplicatum consensum, quia postea poterant negare hoc processisse, si aliquis Propheta, vel bonus vir cõtra eos argueret: ideo conueniens fuit dari tabulas continentes decem præcepta re- I cepta à domino, vt per hæc probaretur, quòd alia quoque recepissent. Nicolaus dicit, quòd supra posita fuit legis receptio, hic ponitur eiusdem legis confirmatio: & hoc quia Deus se ostendit eis immediatè gratiosum, vt patet in littera sequenti. Sed hoc nihil est: videtur enim redire in primam opinionem eorum, qui dixerunt, quòd Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores Israel ascẽderunt ad cõfirmationem fęderis cum Dño. Sed hoc non stat, vt declaratum fuit: quia si isti ascendebant ad confirmationem legis cum ipso Domino, loco totius populi, quia ipsi digniores erant, oportebat, vt cum Domino loquerentur: sed nihil tale fuit: quia ipsi non ascenderunt aliquam partem montis, vt supra declaratum fuit, & patebit infra latius: manserunt namque ad radices montis; & reuersi sunt in castra. Et dato, quòd secundum ꝙ K vult Nicolaus, diceremus illam opinionem, de qua vltra sequitur, facere ad confirmationem legis ab eis receptæ: tamen hoc quod ponimr hic in principio de ascensu Aaron, & Nadab, & Abiu, atque septuaginta seniorum ex Israel cum Moyse, nõ potuit esse ad confirmationem fęderis: nam eodem modo confirmatum fuisset fędus manentibus istis in castris, quia ista visio Dei non solùm fuit quantum ad ipsos seniores, & Aaron, atque Nadab, & Abiu, qui cum Moyse fuerãt, sed etiam quantum ad omnes illos, qui erant in castris, vt patet infra cum dicitur: Nec super eos, qui procul recesserunt de filiis Israel misit manum suam, id est, non se occultauit ab his, qui longè erant in castris, quia etiam eis se demõstrauit. Ad confirmandum ergo legem, non magis proficiebat, quòd illi seniores cum Moyse fuissent, quàm quòd non ascẽdissent.

F Dicendum ergo necessariò, ꝙ in ista ascensione istorum cum Moyse, non intendebatur confirmatio legis, quam eodem modo poterant confirmare manentes in castris: sed fuit iste ascensus seniorum cum Moyse ad honorandum Moysen: egrediebatur namque Moyses ad ascendendum in montem Sinai, vt inde deferret tabulas, & vt magis honoraretur, mandauit Deus exire cum eo ex castris Aaron, qui erat Princeps tribus Leuiticæ: & Nadab, & Abiu filios suos, & seniores Israel: & isti nõ ascenderunt cum eo ad montem, sed apud radices montis cõstiterunt, atque inde reuersi sunt ad castra. *Ascenderuntq. Moyses, & Aaron.* Iste ascensus fuit à loco castrorum, quæ erant plana vallis, ad radices montis, quæ erant in quodam plano altiori, vt supra declaratum fuit. *Nadab, & Abiu.* Qui erant maiores filij Aaron. *Et septuaginta* G *de senioribus Israel*, id est, de illis, qui erant ætatis maturæ, & prudentiores ceteris, atque maioris auctoritatis in populo. Et isti seniores fuerunt, quos ipse elegit inter ceteros de toto Israel. *Et viderunt Deum Israel.* Rabbi Abraham Aben Ezra dicit istam visionem fuisse imaginariam. Sed id dicere non conuenit: quia talis visio cõuenit Prophetis, nõ videtur autem, ꝙ totus populus prophetandi spiritum acceperit, siue reuelationẽ Propheticam, præcipuè cum alias visiones tales corporales Deus ostenderit, sicut fuit ignis in rubo, ad quem Moyses contemplandum ibat, vt patet supra 3. cap. Etiam quia Deus ostendit nubem caliginosam, & lampades ignis micãtes, vt patet supra 20. cap. & Deuter. 4. & 5. cap. ista namque realiter sic fuerunt, nec fuit ibi imago, ita quòd solùm esset motus in phantasia, & non in potentia exteriori visiua. H Dicendum ergo est, quòd viderunt Deum Israel corporaliter, non quidem quòd eius essentiam oculis viderent, quæ sic inuisibilis est, nec viderunt eum in aliqua figura hominis, vel alterius rei: nam tunc inclinati fuissent ad idololatrandum, sumentes occasionem ex visa imagine, & sic dixit Moyses Deuter. 4. c. hortãs eos ne aliquo modo conuerterentur ad Idola: Cauete diligenter animas vestras: nullam vidistis similitudinem in die, qua loquutus est Dominus vobis in Horeb, de medio ignis, ne fortè decepti, faciatis similitudinem, aut imaginem, &c. Et sicut non viderũt in die, qua loquutus fuit eis in Horeb, aliquam similitudinem, ita etiam non viderunt postea quãdo apparuit eis gloria Domini: nam si antea non visa fuisset imago, & tũc visa fuisset, nõ esset efficax argumentum Moysi, quia si aliquando vidissent Deum in aliqua I similitudine, illud sufficiebat ad hoc, quòd haberent occasionem inclinandi se ad faciendum imagines, dato ꝙ non vidissent die qua loquutus fuit in Horeb; ergo si volumus dicere, ꝙ argumentum Moysi erat efficax (quod necessariò dicendum est) concludi oportet, quòd non solùm non viderunt Deum in aliqua imagine, quando loquutus fuit in Horeb, sed etiam nunquam ante hoc, nec post hoc. Dicendum ergo, ꝙ viderunt Deum Israel. i. viderunt quandam nubem valde lucidam, quæ satis repræsentabat Diuinam præsentiam, & maiestatem, & isto modo dixerunt se vidisse maiestatem Dei in die, qua Deus dedit legem in monte Sinai, quia solùm viderũt mõtem fumantem, & nubem caliginosam, & ignem, qui erigebatur in cęlum, vt patet Deuter. 5. cap. cùm dicitur: Ecce ostendit nobis Deus maiestatem, & magnitudinẽ suam, K & vocẽ eius audiuimus de medio ignis, & probauimus, ꝙ loquente Deo cũ homine, vixerit homo. *Et sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphyrini.* Hoc videtur aliqualiter dicere, ꝙ Deus apparuerit in aliqua humana effigie, & sub pedibus eius erat quasi quoddã pauimẽtum de Sapphyro. s. aliqualiter rubeum, & lucidum habens colorem cælestem. s. tale videbatur illud pauimẽtum, quale est cælum quando serenum est: sed iam diximus, ꝙ non apparuit Deus hic in aliqua imagine: dicitur tamen sub pedibus eius quantum ad quẽdam situm: in corporibus enim propriè reperiuntur positiones supra, & infra, ante, & retro, & sic de ceteris. Sub pedibus est quædã positio, quæ dicitur infra, & conueniebat corporibus: Deo autem non conuenit aliqua istarum, quia nec est corpus, nec corporeus: nos tamen consideramus eum, vt corporeum, quia per ista, quæ sensibilia sunt, spiritualia quodã grosso modo

Ascensus seniorum cũ Moyse nõ fuit ad cõfirmãdam legẽ: sed ad honorandum Moysen.

Opinio Rabbi Abrahã. confutatur.

Doct. sententia.

Sicut nõ viderunt Iudæi Deũ in figura corporali in Horeb, ita neque in alio corporaliter eum viderũt.

Cũ Scriptura Sacra aliquod spi-

modo intelligimus: ideo spiritualibus conditiones corporalium attribuimus, s. positiones, & loca: & isto modo Scriptura describit cõformans se rudi intellectui nostro. Erat ergo illa nubes, in qua Dei maiestas demõstrabatur, satis magna, & intra illam imaginabantur rudes Iudæi Deum latere quamuis non videretur, & super extremitatem nubis versus terrā stare pedes eius, & in parte superiori versus cælum reliquum corpus. Erat autem ista nubes in tota parte superiori lucida, & satis rara, magis declinans ad naturam lucis, quàm coloris. Et ob hoc Scriptura non posuit colorem partis superioris nubis, sed solùm partis inferioris versus terram, & illa pars erat densior: ideo magis appropinquabat ad naturā coloris, quā superioris, sicut partes densæ cælorum, s. planetæ, & cælū crystallinum, quod est aqueum, & visibile, habēt quendā modum coloris, qui verius est lux: cetera autem corpora cælestia, s. ipsi orbes planetarum, propter raritatem, licet lucem habeant, tamen non appropinquant aliquo modo ad naturam, vel similitudinem coloris: ista ergo pars inferior nubis propter dēsitatē videbatur esse coloris cuiusdam. Et tamen quia densitas non erat valde magna, non erat similitudo alicuius coloris intensi, sed cuiusdam coloris rari quodam modo, qui cadit cū luce, & iste est color Sapphyrinus, id est, color sapphyri, qui est aliqualiter rubeus, & lucidus: nec rubedo intensa est, nec lux. Etiam videbatur illa extremitas esse quasi cælū, cùm serenum est, id est, coloris cælestis: licet enim cælum colorē nullum habeat: in noctibus tamen stellatis videtur cælū quasi cærulei coloris, & huius coloris quædam species in nube illa erat, s. lux quædam quasi rubea, aliqualiter fusca: sicut color cæruleus, vel color, qui videtur cùm cælū stellatum est. Dicebatur iste color esse sub pedibus Dei, quia iste color erat in extremitate nubis declināte ad terram, & ibi imaginabātur Iudæi esse pedes eius, quasi caput esset in parte superiori versus cælum. *Quasi opus lapidis Sapphyrini.* id est, talis coloris videbatur esse illa nubes in parte inferiori versus terram, quasi esset aliquod opus lapidis Sapphyrini, id est, quasi aliquod pauimentū factum de Sapphyro, s. quia illud pauimentum esset rubeum leuiter, & lucidum. *Et quasi cælum, cùm serenum est.* id est, etiam erat illa nubes gloriæ Dei talis coloris, qualis est cælum, quando est serenum, s. lucidum remissè, & aliqualiter fuscum, quod declinat ad colorem cæruleum nō intensum. Et ponit hic Scriptura duos colores, s. rubeum lucidum, & lucidum fuscum: primus est Sapphyrinus, secundus est cæli sereni, & isti duo colores erant in illa nube: sicut frequenter videmus in nubibus, q sunt duo, vel plures colores, & maximè patet hoc in Iride, in quo sunt quatuor colores. *Nec super eos, qui procul recesserant de filijs Israel misit manum suam.* Vbi nos dicimus. *Nec super eos, qui procul recesserant.* In Hebræo dicitur. *Nec super hacile.* Et ista dictio (hacile) signat duo, s. maiorem, siue eleuatum super ceteros in honore, & segregatum à ceteris. Et sic potest stare littera dupliciter, scilicet: *Nec super maiores, aut excellentiores misit manum suam.* Vel alio modo. *Nec super segregatos misit manum suam.* Istum secundum sensum sequitur littera nostra, quia segregati, & procul recedentes, idem sunt.

...rituale describit semper se cōformans rudi nostro intellectui, vt facilius intelligamus.

Mittere manum tria significat. *Quæst. XIIII.*

MITTERE manum signat tria. Vno modo idem est quod occultare, sicut cùm aliquis ponit manū suam ante se, nè facies sua ab alio videatur: & sic dicitur Deus mittere manum suam super aliquem, quando claudit ei oculos manu sua, nè cognoscat eum, vel ponit ante faciem suam: sic patet infra 33. cap. cùm dixit Dominus ad Moysen: Protegam te dextera mea, donec transeam, tollamq. manum meam, & videbis posteriora mea. Alio modo accipitur, mittere manum, pro occidere: sic patet 1. Reg. cap. 6. de Bethsamitis volentibus videre Arcam Domini, qui manum Domini senserunt, cùm multi ex eis visa Arca mortui fuerint. Alio modo dicitur, mittere manum super aliquem, id est, dare ei spiritum prophetiæ, & isto modo est consuetum in prophetis, s. facta est manus Domini super talem, aut talem Prophetam, id est, cecidit

A super eum spiritus Domini propheticus, mouens eum ad intelligendum. Secundum ergo omnes istos modos potest exponi; & possunt isti tres modi applicari ad quemlibet duorū modorum: sicut si sit aliqua propositio, quorum tam subiectum, quam prædicatū æquiuoca sunt, & subiectum sit ad duo æquinocū, & prædicatum ad tria, & prædicatum pro quolibet suorum æquiuocatorum cõuenrat subiecto pro qualibet parte æquiuocatorum. Cùm ergo dicitur: *Nec super eos qui procul recesserant de filijs Israel.* id est, qui erant maiores populi. *Misit manum suam.* Poterit intelligi omnibus illis tribus modis. Primò isto modo, quòd Deus non misit manū suam super eos, qui procul recesserant, id est, super maiores, occultando se ab eis; imò sicut ibi vidit Moyses gloriā Domini in nube, ita viderūt & alij maiores populi, s. Aaron, & Nadab, & Abiu,
B atque septuaginta seniores: nam non se occultauit ab eis. Alio modo, q nō misit Deus manum suam super eos, qui longè recesserāt, id est, super maiores, s. q nō occidit eos, licet viderint eum: nam putabant Iudæi, quòd quicumque videret Deum, moreretur, sicut patet Deuter. 5. cap. cùm dicitur: Quid est enim omnis caro, vt audiat vocem Dei viuētis, qui de medio ignis loquitur, & possit viuere? sic etiam patet Iudic. 13. cap. de Manue patre Samsonis, qui dixit se, & vxorem suam morituros, quia viderāt Angelum Domini. Quia autem hic non mortui sunt, satis fuit eis mirabile, & in lætitiam huius comederunt, atque biberunt. Et etiam quia Deus solebat mittere manum suam in aliquem, si videret eum: sicut dicitur Num. 4. c. q Caathitæ Leuitæ non videant vasa ministrationis nuda, nec intrent ad videnda ea, quæ intra Tabernaculum
C sunt, alioquin morientur. Et hoc clarius patuit in Bethsamitis: nā quando portata fuit Arca Domini de terra Philistinorum in agrum Iosue, vt patet 1. Reg. 6. cap. Bethsamitæ deposuerunt eam de plaustro, & capsellā, quæ erat iuxta eam, & quia viderunt Arcam nudam, occidit Dominus de populo suo septuaginta viros, de plebe quinquaginta millia; hic autem licet isti maiores Dominum viderint, tamen nullus ex eis periit. Aliò & tertio modo, scilicet, q non misit Deus manū suam super eos, qui longe erant, id est, super maiores, dādo eis spiritum prophetiæ: quasi dicat, licet Aaron, & filij eius Nadab, & Abiu, & alij septuaginta seniores, erant magnæ auctoritatis, atque dignitatis in populo, tamen licet Deum viderint, nō dedit Deus super eos spiritū prophetiæ, sicut dedit super Moysen. Aliter potest intelligi accipiendu super eos, qui
D procul recesserāt, id est, super segregatos, & isti segregati vocantur populares, qui magis segregati à Deo erāt, quia ista nubes gloriæ Domini apparuit super mōtis Sinai verticem, castra autem, in quibus manebant omnes de populo, qui non ascenderunt ad radices montis cum Moyse, erant aliqualiter separata à radicibus mōtis: seniores autem, qui fuerant cum Moyse, accesserūt vsque ad radices montis Sinai, & sic erant propinquiores loco, in quo apparebat gloria Domini, quàm populares, qui erant in castris: isti ergo, qui procul recesserant, erant populares. Et tūc potest accipi, mittere manum, tripliciter; Primo modo, quòd Deus non misit manum suam super istos populares, id est, non occultauit se eis, scilicet, quod non solùm illi seniores, qui erant cum Moyse, & erant apud radices montis viderunt Deum Israel: sed etiam illi, qui procul
E recesserant, id est, populares longè distantes, qui in castris manebant viderunt nubem gloriæ Domini, quia non posuit super eos manum suam, vt non viderent, & hoc fuit ex magna benignitate. Et fortè erat, vt ipsi viderent, q Deus voluerat, vt illud fœdus quod paulo ante initū fuerat, confirmaretur, & in signum magnæ lætitiæ suā præsentiam eis hilarem demonstrabat. Alio modo, q Deus non misit manum suam super eos, qui longè recesserānt, id est, super populares, percutiendo, aut occidendo eos, sicut occidit quinquaginta millia de plebe Bethsamitarum, vt patet 1. Reg. 6. cap. Et ratio diuersitatis fuit: quia Deus eis hic se demonstrauit, & nō erat in potestate eorū vidisse, vel non vidisse, postquam semel viderunt: nam vt ait August. non est in potestate nostra quibus visis tāgamur: ibi autem Bethsamitæ fuerunt curiosi aliqualiter in videndo arcam: ideo curiositatis pœnam meruerunt.

Secundus modus principalis.

3. Expositio quantum ad modū intelligēdi.

Alio

Alio modo, quòd Deus non misit manum suam super populares, scilicet, dando eis spiritum prophetiæ: nam licèt communiter ad visionem Dei sequatur reuelatio aliquorum occultorum, quæ pertinent ad prophetiam, tamen populus hic videns Deum, non suscepit spiritum prophetiæ. Quæ autem istarum expositionum melior est? Dicendum quòd debet exponi accipiendo eos, qui longe recesserant.i.populares, qui manebāt in castris, & mittere manū.i.occultare. s. quòd non. solùm seniores septuaginta, qui ibant cum Moyse viderunt Deum Israel, sed etiam illi, qui longe recesserant, id est, populares. Et patet: nam non potest accipi hic dictio illa Hebraica (Hacile) pro maioribus secundum primam expositionem: sed pro segregatis, siue longe recedentibus. Quod probatur: quia in littera dicitur: Et viderunt Deum Israel & postea subditur: Nec super Hacile, (vt habet littera Hebraica) misit manum suam: manifestum est.n. quòd ista referūtur ad duo: sed primum.s. viderunt Deum Israel, necessariò refertur ad Moysen & Aaron cum senioribus: ergo non refertur id, quod sequitur.s. *Nec super Hacile*, ad ipsos seniores, vel maiores. Quòd autem hoc quod dicitur: Viderunt Deum Israel, referatur ad seniores, patet ex cōtextu litteræ, quia dicitur: Ascenderunt Moyses & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & viderunt Deum Israel. Necesse est ergo, quòd illud quod dicitur in Hebræo. *Nec super Hacile misit manum*. Intelligitur de segregatis, & cū ista dictio solùm significet maiores, vel segregatos; segregati autem erant populares, qui manebant in castris: ergo de eis intelligitur. Et sic illæ expositiones tres primæ, quæ fundantur super hoc, quòd accipiatur hic (Hacile) pro maioribus, id est, pro senioribus, cessant. s. quòd Deus non se occultauit ab illis maioribus, ponendo super eos manum suam: nec misit manum suam in seniores, dando eis spiritum propheticum. Reducendum est ergo, quòd intelligatur ista littera de popularibus. Sed tamen adhuc potest manere multiplex sententia, quia manet diuersitas in illo.s. misit manum suā, quod potest signare omnia tria, quæ supra signare dicebamus. Dicendum tamen, quòd non potest stare hic, mittere manū, id est, percutere, vel mittere manum, id est, dare propheticum spiritum. Et patet: quia dicitur supra de senioribus, quòd viderunt Deum Israel, & tunc sequitur, quòd nec super populares misit manum suam, quod necessariò debet referri, ad viderunt, quia si acciperetur mittere manū, id est, dare spiritum propheticum, nihil ad propositum est, scilicet, quòd Deus visus fuerit à senioribus, & tamen non dederit spiritum propheticum popularibus, qui procul recesserant. Vel quod Deus visus fuerit à senioribus, & tamen non percussit populares. Alia autem facit ad propositum, scilicet, quod seniores viderūt Deum Israel, nec tamen ipse Deus misit manum suam super eos, qui longe recesserant, id est, licet potuisset demonstrare se senioribus, qui digniores erant, non demonstrando se popularibus, qui longe stabant, tamen non occultauit se eis, ponēdo super eos manum suam, sed potius se manifestauit, sicut senioribus. Et istam expositionem sequuta fuit littera nostra transferens de Hebræo, vbi satis dubiè sententia ista habetur. *Videruntq. Deum*, scilicet, omnes tam seniores, & Aaron, cum Nadab, & Abiu, quàm populares, qui manserant in castris. *comederunt, ac biberunt*.

Secundus intelligēdi modus verior est.

Littera ista non potest exponi secundū secundā, & tertiam expositionem.

An Hebræi peccauerint comedendo post visionem Dei. Quæst. XV.

HOc refertur ad omnes tam populares, quàm seniores: omnes namque comederūt atque biberūt, quocumque modo accipiatur comedere, & bibere. Dicit namque Rabbi Salomon, quòd dicitur hic. Comederunt atque biberunt, ad signandam culpam eorum: nam cùm vidissent Deum in visione gloriæ eius, non multum de hoc curauerunt, sed tamquam magis delectati rebus temporalibus, conuersi sunt ad epulas, præponentes eas illi magno bono, quod erat initium, vel imago perfecti boni, & ea hoc dispendium meruerūt; sed Dominus distulit eorum mortem, ne dies lætitiæ, quæ fuerat in confirmatione legis, mortuorum planctu fœdaretur. sicut dixit Saul Rex cum vellent Israelitæ occidere eos, quia antea spreuerant Saulem: dixit ipse: Non occidetur quisquam hodie, quia hodie fecit Dominus salutem in Israel, vt patet 1. Reg. 11. capite. Dicit tamen idem Rabbi Salomon, quòd postea Deus puniuit pro isto crimine omnes istos, qui comederant, & biberant, scilicet, quia Nadab, & Abiu, qui fuerunt de illis, mortui sunt postea in Tabernaculo, cùm offerrent ignem alienum, vt patet Leuit. 10. Seniores autem dicit mortuos fuisse in conflagratione ignis facta in sepulchris concupiscentiæ, vel apud sepulchra concupiscentiæ, in loco, qui nominatus fuit ascensio, quia ignis combussit extremā partem populi; & post hoc sequitur, quòd constituti fuerint ibi septuaginta viri, qui Moysen adiuuarent: ex quo sequitur, quòd isti ibi mortui fuerant. Ista expositio quantum ad primam partem sui dubia satis est, & magis falsa, quam verisimilis, quia littera non innuit aliquo modo, quòd isti peccauerint, vel cōtempserint visionem Dei, sed magis videtur, quòd fecerint ex gaudio diuinæ visionis. Secunda pars huius expositionis est falsa, scilicet, quòd propter hoc mortui fuerint postea omnes isti. Et quod dicit de Nadab, & Abiu, falsum est: nā isti non fuerunt mortui propter hoc factum, sed ex eo, quòd obtulerunt ignem alienū corā Domino, & ideo vbicumque ponitur mors eorum, subiicitur ista causa. s. quòd offerebāt ignem alienum, vt patet Leuit. 10. & 16. & Numer. 3. & 26. & 1. Paralip. 23. cap. & in multis aliis locis Veteris Testamenti. Et etiam quid poterit dicere Rabbi Salomon de toto reliquo populo, qui post visionem Dei comedit, & bibit? Nihil enim dicere poterit. Excludenda est ergo ista expositio. Alij exponunt. *Comederunt atque biberunt*, id est, ita lætati sunt ex illa visione, ac si comedissent, & bibissent. Et hanc expositionem tenet littera Chaldaica, & satis concordat iste modus loquendi frequenti loquutioni Sacræ Scripturæ comparantis magna bona ad ista delectabilia corporalia, vt homo, qui terrenus est, manuducatur ad cælestia per istorum terrenorum cognitionem, & experientiam: maximè populus Iudaicus, qui pro tunc rudis valde erat, & sic Isaias volens describere illis gaudia magna vitæ æternæ, his rebus comparauit, dicens; Regem in decore suo videbunt oculi tui, tunc videbis, & afflues. Et postea subdit: Et lætaberis sicut iuuenis cum virgine: Ecce per quam turpe delectabile expressit illud summum iucundumq. bonum Paradisi. Sed nec immeritò: quia amatores huius sæculi amatores carnis, & sanguinis, virgineos coitus bonis ceteris anteponunt, quibus summo conatu frui desiderant. Sed adhuc ista expositio non multum stat: quia licet iste modus loquendi conueniat Sacræ Scripturæ, tamen differentia est quando loquitur historicè, & quando metaphoricè: nam cum vult demonstrare aliquid spirituale per temporalia, vtitur quibusdam dictionibus signātibus similitudinem, scilicet, vt, quasi, sicut, & sic habetur in auctoritate Isaiæ, scilicet: Sicut iuuenis cum virgine. Non dixit ibi: Et lætabitur iuuenis cum virgine: sed sicut iuuenis cum virgine: hic autem non ponitur aliqua dictio exprimēs metaphoram; ideo historicè videtur intelligendum. Et si obiicias, quòd aliquando ponuntur metaphoræ, & non ponuntur aliquæ dictiones exprimentes similitudinem. Respondetur, quòd hoc accidit in Prophetis, vbi plerumque magna litteræ contextio est metaphorica, & tunc non ponuntur tales dictiones: nec enim est tunc dubium, quin metaphoricè exponenda sint: maximè cum illa, quæ taliter ponuntur, ita se habent, quòd historicè exponi non possint, sed debent necessariò reduci ad metaphoram, sicut ea quæ habentur Isaiæ 11. capite. Leo vt bos paleas comedet, & qui ablactatus fuerit, mittet manum suam super cauernam Reguli. Et multa ibidem atque in aliis locis Prophetarum, qui secundum illum corticem exponi nullo modo possunt. Dato ergo, quòd in talibus non ponatur dictio importans similitudinem, tamen intelligenda sunt metaphoricè. Cùm vero in narrationibus purè historicis ponuntur aliqua, quæ conuenienter suscipiunt tam sensum litteralem, sic in cortice, quàm metaphoricum, si non ponatur dictio importans similitudinem, debet

Expositio Rabbi Salomonis.

2. Expositio quam tenet littera Chaldaica.

Aliqua in Sacra Scriptura non nisi metaphoricè exponi possunt.

bet exponi secundum litteram: aliàs tolleretur omnis certitudo historica, & sensus turbarentur. Sic autem est hic: quia ista, quæ hic narrantur, historica sunt, & cùm hoc quod est comederunt, atque biberunt possit litteraliter intelligi, vel ad metaphoram referri, & non ponatur aliqua dictio importans similitudinem, debet exponi litteraliter, scilicet, quòd comederunt, atque biberunt veraciter. Aliam expositionem tenet Rabbi Abraham Aben Ezra, scilicet, quòd comederunt, & biberunt, scilicet, seniores, Aaron, Nadab, Abiu & cùm reliquo populo, id est, quòd licet isti viderint Deum, tamen illa visio non fuit ita clara, & consolatiua, quòd auferret ab eis omnem ciborum, atque potuum inopiam, sicut fuit in Moyse, qui tantum fuit eleuatus, & consolatus per illam Diuinam consolationem, quòd non eguit cibis, & potibus in quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vt patet Deuteronom. 9. cap. ideo populares immediatè post visionem Dei ad cibos, & potus redierunt. Et ista expositio satis conueniens est. Alia tamen conuenientior adhuc est, scilicet, quòd postquam isti seniores, & omnes de populo Deum viderunt, tantam conceperunt lætitiam, quòd ad demonstrandum eam, fecerunt inter se magnam festiuitatem in cibis, & potibus. Simile habetur de Salomone 3. Reg. capite 3. quòd quando accepit à Deo sapientiam, tantam iucunditatem consequutus fuit, vt sequenti die fecerit magna conuiuia. Sic etiam Summus Sacerdos Hebræorum, qui semel in anno intraturus erat in Sancta Sanctorum, quod graue erat periculum, scilicet, quia si indignus fuisset occidebat eum Dominus, cùm inde exibat, tanquam à morte liberatus, faciebat conuiuium magnum amicis suis, sicut apud Hebræos traditum fuit. Et sic consuetum est apud dominos temporales, vt cùm aliqua eis magna iucunditas euenerit, faciant conuiuia & festa, quod hilaritatis indicium est. *Comederunt atque biberunt*. Isti cibi fuerunt hostiæ pacificæ, quas obtulerant: nam supra dicitur, quòd obtulerunt holocausta, & victimas pacificas. De holocaustis autem non licebat eis comedere, sed bene de victimis pacificis; & hoc patet; quia immediatè, vt factum fuit sacrificium, scilicet, immolatis victimis, Moyses sparsit sanguinem super cunctum populum, quo facto ascendit in montem, & cùm accederet ad radices montis ipse cum senioribus, apparuit gloria Domini, & tunc adorauerunt omnes ibi, atque Moyses, & Iosue ascenderunt in montem, & Aaron, Nadab, & Abiu cum aliis senioribus redierunt in castra, & tunc sumpserunt cibos de victimis pacificis, quæ paulo ante fuerant immolatæ. Sciendum autem est, quòd ista apparitio Domini, de qua hic dicitur, quòd viderunt Deum Israel, fuit facta ad breue tempus, non est enim intelligendum, quòd nubes illa gloriæ durauerit, cuius extremitas erat quasi opus lapidis Sapphyrini: sed fuit ad eorum lætitiam durans aliquanto spatio, ita quòd illi contemplari possent illam adorantes Dominum, & delectari in videndo eam, & post modicum ablata fuit. Quod patet: quia cum ascendisset Moyses in montē, cooperuit nubes caliginosa montem, & illa iam non poterat esse delectabilis Hebræis. Etiam quia erat ibi quasi species ignis, vt patet infra, cuius visio non erat eis aliquid speciale, cùm quotidie per noctem viderent columnam ignis, vt patet infra 40. & Numer. 9. cap. *Dixit Dominus ad Moysen*. Vtrum istud mandatū de ascendendo in montem datum fuerit Moysi postquam exiuit de castris cum senioribus, an quando staret ad radices montis, non dicitur hic: est tamen concludendum, quòd dictum fuerit ei antea: nam si non fuisset dictum antequam exiret de castris, frustra exisset, quod non est putandum de Moyse, quòd vanè exierit de castris, & eduxerit secum seniores. Item patet hoc magis: quia supra in principio litteræ dictum fuit: Ascende ad Dominum tu, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel; ergo antequam exiret de castris; immo antequam veniret in castra ad confirmandum fœdus, dictū fuerat ei, quòd ascenderet in montem pro tabulis: sed supra non fuit expositū ad quid ascendere debebat, ideo Scriptura exprimit, quòd ad accipiendū tabulas iuerit. Sed obiicies fortè, quia supra dictū fuit Moysi, quòd ascenderet in montem, & hic iterum dicitur, quòd

Tertius modus exponendi Rab. Abraham Aben Ezra.

Doctoris expositio.

A ascendat: ergo videtur, quòd bis mandatum fuit. Respondetur, quòd solum semel mandatum fuit antequam descenderet in castra, hic autem non mandatum fuit. Et cum obiicis, quòd hic bis ponitur, dicendum quòd est mos Scripturæ, quæ aliquando dicit idē bis, sed diuersimodè, quia aliqn dicit idem repetendo illud totaliter idem, quod fit ad maiorem confirmationem in ipsis audientibus. Interdum autem dicitur idē bis, s. quia primò incipitur, & non perficitur, & iterū resumitur, & perficitur, & sic fuit hic, quia primò positū fuit, quòd Moyses ascenderet in montem, & non fuit positum ad quid ascenderet: nūc autem subiicitur ad quid ascendat, s. ad accipiendas tabulas. Et iste modus in multis locis ponitur Sacræ Scripturæ: sic patet supra 6. cap. vbi ponitur, quòd Deus loquutus fuerit Moysi & Aaron, & non ponitur quid loquutus fuerit: deinde in-
B terpositis quibusdam, ponitur, quòd loquutus fuit Dominus, & ibi ponitur quid loquutus fuerit, & tamē illa loquutio vnica fuit, vt ibi declaratum est. Et isto modo loquēdi vtitur aliquando Paulus Orosius in libris de Ormesta Mundi, & Boetius interdum in libris de Consolat. & ferè omnes alij magni, atque luculentum stylum habētes: nō ergo Deus hoc bis dixit, sed Moyses hoc bis posuit. Sed adhuc obiicies, quòd ista mādata fuerint duo, quia istud primū fuit, vt ipse, & seniores ascenderent ad radices montis, ad videndum Deum, & Moyses, cum eis, & istud secundum quod fuit, vt ascenderet Moyses ad accipiendas tabulas. Respondetur, quòd vt supra declaratum fuit, ista ascensio seniorum cum Moyse non fuit ad videndum Deum extra castra, tamen semper stat ex littera, quòd Moyses in illo primo mandato sciuerit se ascensurum pro tabulis,
C quia cum dixisset: ascēde ad Dominum, tu, & Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, & adorabitis procul, subiungitur: solusq. Moyses ascendet ad Dominum: ergo ex hoc cognoscebat, quòd ipse cū Deo mansurus esset, & iturus pro tabulis. *Ascende ad me in montem* Sinai siue Horeb, qui idem sunt. *Et esto ibi*. id est, maneas ibi. Hoc dicitur, quia Moyses ascendit in montem Sinai cum Iosue, & stetit circa caliginem, in qua erat Deus, non ausus intrare, donec vocaret eū Deus, & vocauit eum die septimo de medio caliginis, & intrauit Moyses in eam, vt patet infra. Si autem non dixisset Deus Moysi, *Et esto ibi*, cum ascendisset, & Deus non loquutus fuisset ei, prima dies redijsset ad castra, vel fortè nō completa illa die, putans se impleuisse Diuinum mandatum, quia tamen dictū fuit ei, quòd maneret ibi, intelligebatur, quòd opor-
D tebat ibi manere, donec Deus loqueretur ei, siue immediatè loqueretur ei, siue post aliquos dies, & ob hoc mansit Moyses extra caliginem, expectans Dominum per sex dies, & expectasset amplius, nisi Deus in die septimo ei loquutus fuisset. *Daboq. tibi tabulas lapideas*. In Hebræo dicitur, *Tabulas de lapide*. Et ob hoc quidam Iudæi dicunt istas tabulas duas fuisse vnum lapidem, & aliquādo videri duas, & aliquando vnam. Sed hoc stultum est, quòd tabulæ essent aliquando vna, aliquando duæ, quia tunc non vocarentur tabulæ, sed tabula. Et si fortè dicas, quòd quando erant vna, vocabantur tabula, & quādo videbantur duæ, vocabantur tabulæ: id falsum est: quia hic vocantur pluraliter tabulæ, tamen dicitur de lapide, scilicet, de vno lapide, vt ipsi volūt. Motiuum autem istorum est valde friuolum, scilicet, quia dicitur tabulas de lapide: nam lapis
E signat ibi naturam, & non indiuiduum, scilicet, quòd illæ duæ tabulæ datæ Moysi, erant de lapide, siue lapis vnus esset, siue lapides multi. Etiam dato, quòd lapis signet hic indiuiduum, bene stat, scilicet, quòd ambæ tabulæ factæ sint de vno lapide, scilicet, quòd lapis, de quo factæ fuerant, erat vnus, & tamen per diuisionem fuit factus duo lapides, ad faciendum ex eo duas tabulas.

Quare idem bis quandoque in Scriptura ponatur. & ita Doctor sæpè facere cōpellitur.

An tabula illæ essent plures, an vna.

An Moyses factus fuerit diues ex fragmentis tabularum, vt Iudæi affirmant. Quæst. XVI.

QVIDAM Iudæi dicūt, quòd istę tabulę fuerūt de Sapphyro, qui est lapis valde preciosus, & postea confractis eis ad radicē montis accepit Moyses omnia fragmenta earū, & vendidit eis, inde ditatus fuit valde. O nequissimi Iudæi, o pestifera germina, qui ardētissimam,

Nequitia quorūdā Iudæorū.

F quia flagratis diuitiarum sitim, intra infaoda præcordia vestra retinere non valentes, in ipsarum Scripturarum Sacrarum expositione sacrilegis verbis depromitis: vestrum magnum Prophetam, atque Doctorem, imò præcipuum legis vestræ prolatorem & præconem, ore fœtido, & caninis morsibus laniâtes? Dic enim impudice Iudæe, dic obsecro, vnde probum illum virum Moysen, tanta cupiditatis videris ardere vehementia, vt sic eum impuris verbis laceraueris? Quis ergo lapis iste fuerit, siue pretiosus, siue non, constare non potest: satis enim pretiosus esse debuerit, cum ad scribendum legem Deus eum nouiter creauerit, vt dicetur infra 32. c. dato tñ ꝙ pretiosus valde fuerit, nullo modo de Moyse viro illius temporis optimo, quo nemo in Prophetis maior surrexit, quem tantum nouet Deus facie ad faciem, (vt dicitur Deuter. 34. capite) suspicari licitum est, ꝙ tali se cupiditate polluerit, inferés tam G sacrilegum crimen gloriæ suæ, vt quod Deus paulo ante ad legis continentiam creauerat, & digito suo ei legis verba impresserat, nunc ad profanos vsus turpi cupiditate illectus vendiderit: nullus enim nisi qui totaliter mente captus est, tale quid asserere ausus fuerit, cũ videatur grande nefas talia cogitare. Sed magis dicendũ, ꝙ tabularum fragmenta recolligens, aut in aliquo loco terræ secretissimo occultauerit, aut in loco celebri honorabiliter collocauerit. *Tabulas lapideas*. Cum enim lapides fuerint duo, in quibus præcepta scripta fuerunt tabulæ, vocantur, propter solam figuram, s. quia de profunditate minus habét, quam de longitudine, & latitudine. *Et legem, ac mandata.* In tabulis nihil erat descriptum, nisi decem præcepta, vt patet Deuter. 4. c. cum dicitur: Ostendit vobis pactũ suum & verba decem, quæ scripsit in duabus tabulis lapideis: H idẽ patet Deut. 10. c. vocantur tamen hic lex, & præcepta: vtrumque enim idem est, licet non conuertibiliter, quia quicumque præcipiat quodcumque voluerit, illud præceptum est, non tamen lex, quia lex vim coactiuam habet. Etiam quia lex propriè iura scripta sunt, mandata autem possunt esse etiam nõ scripta. *Quæ scripsi: vt doceas eos.* Deus scripsit istas tabulas, s. Angelus, quia Deus nihil horũ per se agit, cum ministros multos habeat: angeli aũt, qui ista faciebant, vocabantur dij, vt declarauimus supra 19. c. Et fortè iste, qui dixit. *Quæ scripsi vt doceas*, scripserat ipsas tabulas, quia iste loquens angelus erat, qui ministrabat Deo, quantum ad istos effectus legis dandæ, & omnia necessaria ad legem datam: ideo verisimile est, ꝙ ipse fecerit scripturã. Quod tñ dr̃ infra 32. c. ꝙ Moyses portabat duas tabulas factas opere Dei, & scriptura Dei erat in tabulis, I vr̃ dicere, ꝙ tabulæ fuerant à Deo nouiter creatæ, vt in eis scriberentur verba legis, & hoc satis rationabile est. Quod tenẽdo, dicendũ est, ꝙ tabulæ à Deo creatæ sunt, & scriptura postea ab angelo facta fuit. Vel ꝙ Deus creauerit ipsas tabulas sic scriptas, sicut creare poterat eas rudes, & impolitas. *Vt doceas eos*. Non volebat Deus dicere, ꝙ ideo dabat istas tabulas, vt per istas erudirentur in decem præceptis, quia istæ tabulæ non habebãtur in vsu vulgari: sed in arca reconditæ fuerunt, nunquam inde extrahendæ. Etiã quia decẽ præcepta scripta fuerant in volumine fœderis, de quo supra diximus, nõ ergo necesse erat habere tabulas ad docendum per eas. Item, quia præcepta Decalogi satis erant pauca verba, quæ poterant sine scriptura sciri, & retineri: ergo nõ erant ad hoc necessariæ tabulæ continentes decem præcepta: sed vt supra diximus istæ tabulæ K magis erãt in commonitionem, & testimonium, s. vt si vellent Iudæi negare, ꝙ cum Deo pepigissent obseruare decem mandata, possent conuinci de falsitate per tabulas illas continentes decem mandata, & apud eos tamdiu, & tam celebriter obseruatas. Cum autem dr̃ hic. *Et legem, ac mandata, quæ scripsi, vt doceas eos*, i. in tabulis illis continentur lex, & mandata, quæ docebit eos. Sæpè namque ponitur, vt, pro aliquo relatiuo, & non signat hic, vt, causam finalem. *Surrexerunt Moyses, & Iosue*. Hoc fuit immediatè, vt accesserunt ad radices montis Sinai: nam vsque illuc comitati sũt eos Aarõ, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores Israel, & ex loco ipso adorauerunt Deum videntes gloriã eius in nube, vt supra declaratũ est: in littera ista nõ ponuntur omnia, quæ mandauit Deus Moysi: nã cũ mandauit, quòd ascenderet in montem, & quòd irent cum

Moyses accepit fragmẽta tabularũ, & in aliquo loco secreto occultauit.

Differentia inter legem & mãdatũ.

Tabulæ legis à Deo nouiter creatæ fuerunt.

F eo seniores: certum est, ꝙ expresserit vsque ad quem locum comitari debebant: aliàs nesciuisset Moyses vsque ad quem locum comitari eum deberent: littera tamen dixit supra, quòd ascenderet Moyses ad Dominum, & cum eo Aaron, Nadab, & Abiu, atque seniores, & solus Moyses ascenderet ad Dominum, & non expressit vsque ad quem locum, quia ista non erant multum necessaria nobis, nec poterant satis describi, vt cognoscerentur.

Quomodo Iosue cum Moyse ibat, cùm Deus id non mandasset. Quæst. XVII.

SED quæres de Iosue quomodo iuerit ipse cum Moyse, quia supra mandauerat Deus, ꝙ ascenderent cum Moyse Aaron, & Nadab, atque Abiu, & seniores septua- G ginta ex Israel, sed inter hos non fiebat mentio de Iosue, ergo non debebat illuc ascendere. Responderi potest, ꝙ Iosue fuerit vnus de septuaginta senioribus, & ascendit cũ Moyse, & post hoc recedentibus aliis senioribus, quia Iosue erat minister, vel famulus Moysi, mansit cum eo, & ascenderunt in montem. Vel potest responderi, quòd licet Iosue non esset vnus de septuaginta senioribus, quia tamen erat minister Moysi, ei cõtinuo adhærens, iuit cum eo, nec oportebat de illo exprimi, quòd ipse iret cum Moyse. *Ascendensq. Moyses in montem Dei.* id est, quando ascendere vellet ipse, & Iosue, & erat hoc ad radices montis: nam vsque illuc iuerunt cum eo seniores, & tunc cum incipere vellet ascendere, dixit ista, quæ sequuntur. *In montem Dei.* Vocatur mons Sinai, mõs Dei, quia super eum habitabat gloria Domini in caligine nubis. *Senioribus ait*. Non solùm senioribus, sed etiam Aaron, & Na- H dab, & Abiu: nam etiam isti non ascenderunt illuc, vt patet infra, cùm dixit Moyses: Habetis Aaron, & Hur vobiscum, si quid natum fuerit quæstionis, adducetis ad eos. Sed computantur Aaron, & Nadab, & Abiu nomine seniorum, quia plures erant seniores, & ipsi quoque licet non essent de numero septuaginta seniorum, quia præter Aaron, & Nadab, atque Abiu erant septuaginta seniores venientes cum Moyse: ipsi tamen vocantur seniores, quia erant viri maturi consilij, & bene intelliguntur sub nomine seniorum, cùm non additur certus numerus. *Expectate hic, donec reuertamur*. Per istud aduerbium (hic) non demonstrauit radices mõtis, apud quas tunc erant, quia non manserunt ibi seniores, sed recesserunt in castra, sed intelligitur locus castrorũ. Erat namque satis propinquus lo- I cus castrorum, & digito fortè demonstrauit castra mandans eis ibi manere: nam etiam sæpè ea, quæ distant, demonstrantur per talia aduerbia demonstratiua locorum, aut per pronomina: sicut dicitur Gen. 32. cap. In baculo meo transiui Iordanem istum, & tamen Iordanis nõ erat ei iunctus, sed poterat eum oculis demonstrare, vt in eodem capite, declaratũ fuit. Quòd autem hoc esset ad radices montis, patet; quia dicitur hic: Ascendens Moyses in montem Dei, senioribus ait. i. quando volebat ascendere. Quòd essent extra castra, qñ ista mandauit eis Moyses, patet; quia supra Deus dixerat, quòd ascenderet Moyses ad Dominum, & cum eo Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores: sed si tunc cum Moyses ascendere incepit, & dixit eis ista verba, fuisset in castris, & mãdasset eis manere ibi: nullo modo ascendissent cum eo: necessarium est ergo, ꝙ tũc essent extra castra ad radices mon- K tis Sinai. Quòd autem redierint in castra, patet: quia quando Moyses descendit de monte non inuenit eos ibi, sicut inuenit Iosue, vt patet infra 32. cap. nam cùm descendit cum eo Iosue, & ipse audiuit sonum murmoris in castris, seniores non fuerunt ibi inuenti. Item, quia Aaron erat inter illos seniores, vt patet, cum dicitur immediatè: habetis Aaron, & Hur: sed Aaron rediit in castra, quia existente Moyse in monte, venerunt ad eum Israelitæ petentes Deos sibi fieri: si autem ipse non maneret in castris, non petiuissent ab eo populares fieri Deos: ergo seniores etiam in castra redierunt. Item, hoc mandauit Moyses, cùm dixit: Habetis Aaron, & Hur vobiscum, si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos: hoc autem erat quantum ad dispositionem totius populi, cui Aaron, & Hur præesse debebãt, dum Moyses

absens

absens erat. Nam inter ipsos septuaginta viros seniores, qui erant viri probi, non credebat Moyses posse nasci aliquod scandalum, aut quæstio, in qua ad Iudices recurrere deberent: sed intelligebat de popularibus, qui viri imperfecti erant, & inter eos frequenter quæstiones oriebantur, quæ à iudicibus determinationem accipere debebant, & his volebat præesse Aaron, & Hur: ergo volebat, quòd ipsi redirent in castra, vt populo præessent. *Donec reuertamur ad vos.* In hoc demonstrabat Moyses, quòd nō ascendebat solus, sed ascendebat cum eo Iosue, vt patet supra. *Habetis Aaron, & Hur vobiscum.* Istos constituit Moyses, vt iudices populi, dum ipse aberat: iste Hur videtur fuisse maritus Mariæ sororis Moysi, & Aaron, de quo dictum fuit supra 13. cap. & dicetur infra 31. *Si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos.* Secundum quod ait Aristot. in 3. Polit. in Politiis nihil magis necessarium est, B quàm Iudex: vnde dicit magis esse necessarium, quàm panem, quia Iudex est in ciuitate, sicut anima in corpore: voluit ergo Moyses sciens, quòd in populo aliquæ quæstiones nascerentur constituere vicarios suos, siue delegatos ad vniuersitatem causarum, vt esset, qui regeret: nam vt ait Salomon Prouerb. c. 8. Vbi non est gubernator, corruet populus. Aliquis fortè dicet ex hoc patere, q. non venit Iethro ante datam legem: nam cùm venit Iethro, ordinauit Iudices, vt patet supra 18. c. si enim iam venisset, dato q. Moyses recessisset ad montem, non erat necessarium constituere iudices cùm manerent in populo multi tribuni, & centuriones, & quinquagenarij atque decani: ergo nondum venerat Iethro: quia hic Moyses ita Iudices relinquit, ac si in populo nulli alij essent. Respondetur, q. licet verum sit, quòd Iethro isto tempore non- C dum venerat, vt declarauimus supra 18. capite, tamē ista ratio nullo modo conuincit: quia licet Moyses non relinqueret istos duos iudices totius populi, existentibus alijs, tamen relinqueret eos tanquam iudices loco sui: nam vt declaratum fuit supra 18. capite, omnis ordo iudicū ipsi Moysi subordinatus erat, ita, quòd causæ omnium tribunorū directè audire debebat Moyses, & causas omnium inferiorum quādo per appellationem deuoluebantur ad ipsum. Etiam auditurus erat directè omnes causas pertinentes ad Deum, scilicet, ad cærimonias legis, & dubia, quæ requirebant altum iudicium, vt patet supra 18. cap. cùm diceretur ad Moysen ex verbis Iethro: Esto tu populo in his, quæ ad Deum pertinent, & referas quæ dicuntur ad Deum: ostendasq. populo cæremonias, & ritum colendi, & postea sequitur: Quidquid grauius fuerit referat ad D te, ipsi verò minora tantummodo iudicent. Recedente ergo Moyse à populo, licet manerent multi Iudices, tamen deficiebat caput iudicū ad quod causæ multæ, vt dictum fuit referri debebāt. Oportebat ergo, vt ipse loco sui aliquos iudices dimitteret, qui iudicarēt populum: nihil ergo ratio illa concludit. *Cumq. ascendisset Moyses.* Non solum ascendit Moyses: sed etiam ascendit Iosue cum eo vsque ad quandam montis partem, aut ingressum nebulæ magnæ, & mansit ibi Iosue, quando postea intrauit Moyses in caliginem. *Operuit nubes montem.*

An ascendente Moyse in montem, nubes totum montem operuerit. Quæst. XVIII.

NVNQVID totum montem operuit, aut partem montis. Fortè dices, q. partem montis, quia Moy- E ses in monte erat, & non tamen in caligine, quia vocauit eum Dominus de medio caliginis die septimo, vt patet infra, & sic Deus dicebatur esse in caligine, & nōn Moyses. Respondetur, q. totus mons opertus fuit nebula: ista tamen nebula erat aliqualiter rara: circa cacumen tamen mōtis erat densa nebula, quæ vocatur caligo: Moyses autem licet fuerit in sex diebus intra nebulam, non tamen fuit intra caliginem ausus intrare, donec vocauit eū Deus de caligine, & ista differētia obseruatur hic in textu: nam dicitur, q. nubes operuit montem, id est, totum montem & non dicitur, quòd caligo operuit montem, & postea dicitur, q. Deus vocauit Moysen in septimo die de medio caliginis. Iste modus ponitur supra 19. & 20. cap. nam in 19. cap. dicitur: Totus mons Sinai fumabat, eo quòd descendisset Dominus super eum in igne, & ascenderet fu-A mus ex eo, quasi de fornace in capite 20. sequenti tamen dicitur, quòd postquam Moyses ascendisset in montem, & dixisset populus, quòd loqueretur ipse, & non Deus, accessit Moyses ad caliginem, in qua erat Deus, quasi per omnes alias partes montis non esset caligo, licet fumaret totus mons. *Et habitauit gloria Domini super Sinai.* Gloria Domini dicitur quædam repræsentatio magnitudinis eius, vt sicut cum quis venit in magno apparatu vestium, aut cum turba magna, aut multitudine equitum, dicitur venire in gloria sua, quia illa exteriora demonstrant magnitudinem status eius: ita quando Deus facit in aliquo loco aliquis signa demonstratiua magnitudinis, & virtutis eius, dicitur ibi esse gloria Domini: sic autem erat in monte Sinai, quia apparebat ibi nubes totum montem operiens, & caligo magna in cacumine montis, & ignis magnus, quæ nulla alia res nisi Deus causare potuisset: ideo vocantur gloria eius. Deus autem vbique est, sed non vbique est gloria eius. Patet: quia si vbique esset, non diceretur, quòd apparuit gloria Domini super mōtem Sinai, tanquam aliquid speciale dicatur. Et est hoc, quia sicut Reges dicuntur esse in gloria sua, quando pretiosis vestibus, & cum magna famulantium caterua progrediuntur: si autem rex mutato habitu solus in aliquo loco sedeat, & incognitus, licet ibi rex sit, tamen non est ibi gloria regis, quia magnitudinis suæ specialia signa non indicat: ita licet Deus vbique sit, quia tamen non vbique indicat maiestatis suæ insignia, non est gloria Dei vbique, & isto modo dicitur specialiter stetisse gloria Domini super Sinai, quia super illum montem monstrabatur, & non in locis adiacentibus. *Tegens illum nube sex diebus.* Non est intelligendum, quòd in istis sex diebus nubes manserit super montem, & postea non, quia per totum tempus māsit super montem, quo stetit Moyses super montem cum Deo, sed ponitur, quòd texit sex diebus, ad computandum sex dies, quibus mansit Moyses extra magnam caliginem. *Quid sit gloria Domini.*

Quid fecerit Moyses sex diebus, quibus eum Deus non vocauit, & quid comederit, similiter Iosue in quadraginta diebus, quibus expectauit Moysen. Quæst. XIX.

QVÆRES autem de Moyse quid agebat istis sex diebus, vel quid comedit. Aliquis fortè respondebit, quòd in his sex diebus vacauit Moyses contemplationi, & non comedit, nec bibit, sicut dicitur Deuter. 9. cap. q. perseuerauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedens, & aqua non bibens. Respondetur, q. in istis sex diebus nunquam Moyses descendit de monte, vt iret ad castra, vel ad alium locū, sed manebat in contemplatione, & expectans Dominū quousque eum vocaret, quia dixerat ei, vt staret in monte, & tamen in his sex diebus comedit, & bibit. Et si dicas, quid comedere poterat cùm non rediret ad castra, vt inde cibos sumeret, nec aliquis de castris veniebat ad eum afferens ei cibos, cùm nullus saltem montem tangere auderet, quia operuerat gloria Domini montem, & erat totus nube velatus. Comedebat tamen, quod alij comedebant, qui erant in castris, scilicet, manna, quod cadebat extra castra in circuitu castrorum per satis magnam distātiam. De potu autem dicendum est, q. ipse potabat de fontibus deriuatis de monte Sinai: nam fontes ibi nascuntur, & torrentes, ad inferiora labentes, vt patet Deuter. 9. c. cum dicitur: Peccatū autem vestrum quod feceratis, i. vitulum confringens, & in frusta comminuens proieci in torrentem, qui de monte descendit. Quādo autem arguis, quòd perseuerauit Moyses cùm Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, panem nō comedens, & aquam non bibens, intelligitur de tempore, quo stetit cum Deo, scilicet, postquam vocauit eum Deus de medio caliginis, quod fuit in septimo die: nam tunc incepit esse cum Dño, antea aūt non steterat cum eo. Quòd aūt intelligatur hoc quod fuit non comedere, nec bibere, de tempore, quo stetit cū Domino, patet; quia dicitur Deuter. 9. c. & perseuerauit cū Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus; ista procedunt tenendo, q. quadraginta dies, & quadraginta noctes, qui infra nominātur, inceperint a septimo die ascensus Moysi in mōtem, qū vocauit eum Do-

minus de medio nebulæ. Si autem diceremus, ꝙ isti quadraginta dies computarentur à die, qua ascendit Moyses in montem: necessariò dicendum esset, quòd in illis primis sex diebus non comedit, nec bibit, cum textus dicat Deuter. 9. cap. quòd quadraginta diebus, & quadraginta noctibus non comedit.

Quid fecerit Iosue istis quadraginta diebus, & quadraginta noctibus quibus moram traxit in monte Sinai. Q. XX.

QVÆRES hic de Iosue etiam, quidnam fecerit his quadraginta diebus expectando Moysen. Respondetur, quòd Iosue in his quadraginta diebus nunquam descendit de monte, vt iret ad castra, quia ipse expectabat Moysen, vt reuerteretur cum eo, & quia ipse nesciebat quando Moyses regressurus esset, expectabat continuè, quando rediret: si autem ad castra descendisset aliquando potuisset Moyses interim de monte descendere, & sic non inuenisset Iosue, quod ipse facere non debebat, cum solùm ascendisset in montem ad expectandum Moysen. Ergo dicendum, quòd nunquam toto illo tempore descendit in castra, vel declinauit in aliqua loca abinde multum distantia. Ex quo patet, ꝙ Iosue nihil scire potuit de fabricatione vituli, vel quomodo populus peteret ab Aarō fieri sibi Deos: ideo toti* criminis expers fuit. Et ob hoc cum descenderet de monte cum Moyse, & audisset confusa omnia in castris, dixit Moysi: Vlulatus pugnæ auditur in castris, non cognoscēs quid essent illæ voces. De cibo autem, & potu eius dicendum, ꝙ in omnibus illis quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vel potius quadraginta sex, si velimus ponere illos sex dies fuisse ante quadraginta, comedit, & bibit, sicut ceteri, qui erant in castris: cibus aūt suus erat manna, vt dicebamus ante de Moyse, quia in monte illo cadebat manna, sicut in aliis locis in circuitu castrorum, & aqua ibi erat, & vacabat interim contemplationi, nihil aliud habēs quid faceret, quia vir bonus, & perfectus erat, vt poiè, qui tān viri, scilicet, Moysi famulus erat, semper ei adhærens. *Septimo autem die*. Non vocauit Deus immediatè ad se Moysen, sed fecit eum expectare per sex dies in mõte: septimo autem die vocauit eum. Et fortè causa huius fuit, quia Deus volebat loqui hic specialius cum Moyse, quam aliis vicibus, & oportebat eum esse multū distractum à curis terrenis, & eleuatum ad speculationē supernorū. Et quia si immediatè, vt ascendit Moyses montem, loquutus fuisset Dominus ei, non fuisset ita eleuatus ad contemplationem, cum paulo ante cum popularibus loquutus fuisset, voluit Deus, vt maneret ibi aliquot diebus, vt sic tandem intellectus suus distraheretur à prioribus contemplationibus, & eleuaretur ad alta contēplanda. *Vocauit eum de medio caliginis*. Caligo erat nubes densa, & obscura, super verticem montis, & in illa erat gloria Domini: Moyses autem manebat extra illam nubē caliginosam, quousque vocatus fuit à Deo: in septimo namque die, audiuit Moyses quandam vocem loquentem ad se de medio caliginis, id est, quæ videbatur formari in medio caliginis. *Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens*, id est, nubes illa quæ repræsentabat maiestatem Dei, vel gloriam eius, erat quasi ignis. Sed dices, quomodo erat ibi quasi ignis ardens gloria Domini, cum dictum fuerit, ꝙ erat Deus in medio caliginis illius magnæ? Respondetur, quòd caligo erat densa in vertice montis, & erat coniuncta terræ, & eleuabatur per aliquantum spatiū, & super caliginem erat quasi species ignis, & iste magis eleuabatur, quia videbatur tendere vsque in cælum. Hoc patet Deuter. 4. c. cum dicitur: Et accessistis ad radices montis, qui ardebat vsque in cælum, erantq. in eo tenebræ, nubes, & caligo. Vel potest dici, ꝙ caligo ista erat circumfusa vertici montis: in ipso tamen montis vertice erat species ignis, & eleuabatur vltra caliginē, ita vt videri posset ab his, qui erant in castris. *Quasi ignis ardens*. Non erat ignis ardens, vt declarauimus supra 19. c. & Deut. 4. & satis patet hic: quia dicitur, quasi ignis ardens, i. erat illa nubes coloris ignei, tū non erat ignis: si autem fuisset verus ignis, non diceretur conuenienter, quasi ignis: sed erat gloria Dñi, vel species gloriæ Dñi ignis ardens. *Super verticem montis*, i. iste

Quare Deus non vocauerit Moysen immediatè vt in mõtē ascendit.

Quomodo intelligitur, ꝙ super montem Sinai erat ignis.

F ignis non erat per totum montem, sed solum in parte superiori, vbi magis signabatur esse gloria Domini. *In conspectu filiorum Israel*, id est, videntibus hæc omnibus filiis Israel: nam licet essent in castris, videbant hoc, quia castra erant infra montem, & gloria Domini in vertice montis, ideo bene videbatur ex castrorum loco. Ex hoc patet: ꝙ multum reprehendendi erant Iudæi, qui propter absentiam Moysi, petierunt sibi fieri Deos, vt patet infra 32. c. cum dixerunt ad Aaron: Surgens fac nobis Deos, qui nos præcedāt: Moysi enim huic viro, qui eduxit nos de Aegypto, nescimus quid acciderit. Non tamen habebant aliquem colorem ignorandi quid factum esset de Moyse: nam viderant seniores Israel, qui cum Moyse iuerāt quomodo ascendente Moyse in monte, operuit nubes montem, vt supra dicitur, scilicet. Cumq. ascendisset Moyses, G operuit nubes montem, & fuit gloria Domini super Sinai. Videbant autem ipsi tunc, vt dicitur in littera, quomodo adhuc maneret illa gloria Domini, quæ operuerat montem ascendente Moyse: ergo scire debebant certissimè, ꝙ ibi manebat cum Domino. *Ingressusq. Moyses medium nebulæ*, i. medium illius magnæ caliginis, in qua erat Deus, de qua eum vocauerat: nam ante hoc Moyses in nebula erat, cum nubes operiret totum mōtem. *Ascendit in montem*. Non quòd in septimo die ascēderit in montem, quia iam sex diebus ante steterat in monte, vt patet supra: sed dicitur, quòd ascendit in montem, id est, in cacumen montis, vbi erat Deus, scilicet, vbi vox angeli loquentis in persona Dei fiebat ad eum. *Et fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*.

H *An sex dies quibus Moyses stetit in monte Sinai, computentur cum quadraginta diebus. Quæst. XXI.*

DVBIVM est de istis quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vtrum computētur cum illis sex diebus quib. stetit Moyses, expectando diuinam vocationem, vel non: sed computētur ab illo septimo die in quo Moyses vocatus fuit à Deo. Ista quæstio secundū intentionem Iudæorum orta est, quia dicūt, ꝙ iste dies septimus est dies, in quo Moyses confirmauit fœdus legis cum populo faciens sanguinis aspersionem super eos, & tūc cum Iosue ministro suo ascendit in montem, & sic non expectauit aliquo die in monte. Et hoc sic computant, ponentes fuisse legem datam sexto die mensis tertij, & in septimo die Moysen ascendisse montem, & vocatum fuisse ab I eo: nam cum dictum fuerit supra 19. cap. ꝙ primo die mensis tertij venerunt filij Israel in montem Sinai, & ipsa die ascendit in mōtem ad Deum, & postea rediit ad renunciandum populo verba Dei, & iterum in tertio die rediit ad Deum, referens verba populi, & eadem die descendēs habito consensu populi, quòd Deus daret legem, indixit eis Moyses sanctificationem, scilicet, lotionem vestium, & abstinentiam ab vxoribus, & hoc fuit in die tertio, vt ipsi volunt, & dixit eis tunc Moyses: Estote parati in diem tertium, id est, vsque ad tres dies sequentes, & tertius dies istorum erat sextus dies mensis, cum ista in tertio die fuerint dicta mensis illius, & in illa die sexta fuerit data lex, eadem die ipse Moyses mansit cum Deo post dationem legis, quæ fuit in aurora, vt patet supra 19. cap. cum dicitur: Iam aduenerat dies tertius, & mane inK claruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, &cet. In eadem die recepit Moyses à Deo omnia præcepta moralia, atque iudicialia, quæ habētur à fi. 20. cap. vsque ad principium huius 24. cap. & descendit eadem die dationis legis ad populū, & recitauit omnia verba Domini. De qua recitatione agitur in hoc capite; & scripsit ea in volumine: hæc enim omnia in sexto die mēsis tertij, in quo data fuit lex, facta sunt, vt Iudæi volūt, & in hoc non discordamus ab eis. Et tunc mane consurgens, scilicet, in sequenti die, qui erat dies septimus mensis huius, fecit holocausta, & victimas, & aspersionem sanguinis, & tūc cū Iosue ascendit in mōtem, & vocauit eum Dñs de medio caliginis, & hoc fuit in septimo die, & sic stabit littera, ꝙ vocauerit Deus Moysen in septimo die de medio nebulæ, vel caliginis, & ꝙ iste fuerit dies, in quo ascendit in montē. Et hoc modo dicunt, quod festum Pentecostes, quod est propter

Responsio secundū intentionem Iudæorū.

dationem legis, sit in die sexta mensis tertij, quod non fieret, nisi in sexta die mensis illius lex fuisset data. Hanc opinionem communiter tenent omnes Iudæi. Et hanc sequitur ipse Rabbi Abrahã Aben Ezra, qui inter ceteros Hebræos rationabilius, atque acutius sensisse videtur. Et si obiicias contra eos, quia dicitur supra: Cumq. ascendisset Moyses in mõtem, operuit nubes illum, & habitauit gloria Domini super Sinai, tegens illum in nube sex diebus, & tunc sequitur: Septimò autem die vocauit eum, s. Moysen de medio caliginis: ergo necessariò videtur dicẽdum, ꝙ inter ascensum Moysi in montem, & vocationem eius à Deo interciderint dies sex, quibus operuit Dñs montem nube. Ad hoc videtur respondere Aben Ezra, nam licet ipse non moueat in hoc aliquod dubium, ex verbis tamen eius haberi potest ista responsio, scilicet, quòd hic sit recapitulatio; scilicet, quòd isti sex dies non intelliguntur B post illum ascensum Moysi nunc ad montem, sed à die primo, quo ascendit Moyses in montem primò, qui fuit dies primus mensis, & tunc dicunt, quòd gloria Domini habitauit super Sinai tegens illum sex diebus, scilicet, quòd primus dies, quo gloria Domini habitauit super montem Sinai, fuit dies, quo venerunt Israelitę in montem Sinai, & ascendit Moyses ad cacumen eius, scilicet, dies prima mensis tertij, & tunc cooperuit gloria Domini montem Sinai sex diebus, scilicet, illis sex diebus continuis vsque ad diem sextum, in quo data fuit lex, vt ipsi volunt, & tunc in die septimo vocatus fuit Moyses à Deo de medio caliginis, & intrauit. Sed hæc licet ipsi Iudæi putent solidissima esse, tamen necessariò sunt falsa, cùm repugnent litteræ, vt patebit. Quando autem dicunt hic, quòd lex fuerit data in sexta die mensis tertij, in qua C die ipsi celebrant Pentecosten, siue festum hebdomadarum, siue fuerit, siue non fuerit, non agit quidquam ad præsentem considerationem: nam etiam si nos concedamus hoc fore verum: tamen non sequitur inde, quòd in die sequenti septimo eiusdem mensis ascenderit Moyses, & vocatus fuerit à Deo: licet adhuc hoc non concessimus supra 19. capite. Et patet, quòd isti sex dies, qui ponuntur hic, non potuerunt computari à principio mensis tertij, ita quòd septimus dies eiusdem mẽsis fuerit, in quo Moyses à Deo vocatus fuit, vt intraret in caliginem. Et hoc sic probatur: quia cum ipsi dicant datum fuisse legem die sexto mensis, & in septimo die Moysen ascendisse montem, & vocatum fuisse à Deo, necesse est, vt in omnibus diebus mensis huius à prima die vsque ad septimam fuerit nubes, & gloria Domini super Sinai. Patet consequen- D tia, quia dicitur hic, quòd sex diebus operuit nubes montem Sinai, & habitauit gloria Domini super illum, & in septimo die vocauit Deus Moysen de medio ignis, & caliginis. Si ergo iste septimus dies vocationis Moysi erat septimus dies mensis, & in his septem diebus fuit nubes super montem, ergo à principio mensis tertij, ex quo applicuerunt castra Israelitæ apud montem Sinai, fuit nubes super montem, & gloria Domini: sed hoc est contra litteram, scilicet, quòd fuerit in mõte Sinai nubes à principio mensis tertij, ex quo venerunt Israelitæ: ergo falsum est, ꝙ Moyses fuerit vocatus à Deo in montem septimo die mensis tertij, sequenti die post dationem legis. Patet antecedens: nam secundum quòd ipsi dicunt tertius dies mensis tertij erat, quando Moyses dixit Israelitis: Estote parati in diem tertium, id est, ad sextum huius mensis, in E quo dabitur lex, qui est tertius dies computando ab hoc die, in quo loquor vobis, qui est tertius mensis huius, & tamen in illo die, quem ipsi tertium vocant, quando iam Israelitæ assenserunt verbis Dei, dixit Deus: iam nunc veniã ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te. Ergo adhuc non venerat nubes super montem die tertio: maximè, quia non venit nubes vsque ad diem quando data est lex, siue ille dies fuerit tertius, vt nos dicimus, siue fuerit sextus, vt dicunt Iudæi, in quo non facio magnam vim. Et patet hoc: quia ibi dixit Deus ad Moysen: Vade ad populũ, & sanctifica illos hodie, & cras, lauentq. vestimenta sua, & sint parati in diem tertium. Et erat iste dies tertius dies, in quo dari debebat lex, quẽ ipsi vocant sextum diem mensis tertij, & tunc sequitur: In die enim tertio descendet Dominus corã omni populo super

Obiectio.

Resp. Rabbi Abraham Aben Ezra.

Impugnatio opinionis Iudæorum.

Prima, in qua probatur pars negatiua quæstio.

A montem Sinai, & sic non descenderat adhuc, sed descendit primò in die legislationis: hoc etiam declaratur postea in eo capite, cum dicitur: Iam aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, & micare fulgura, & nubes densissima operire montem, & postea subditur idem, scilicet. Totus autem mons Sinai fumabat eo, quòd descendisset Dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. Patet ergo clarissimè, ꝙ nubes gloriæ Domini vel nebula, aut aliquid tale, non operuit mõtem vsque ad diem dationis legis: & sic ipsa fuit dies prima qua opertus fuerit mons Sinai gloria Domini. Cum ergo sex dies transiuissent, quibus opertus fuerat mons Sinai nube, antequam vocaretur Moyses à Domino, ergo ad plus fuit vocatus Moyses à Domino sex dies post dationẽ legis. Sed Aben Ezra, & alij Iudæi vniuersaliter tenent, ꝙ sequenti die post dationem legis ascenderit Moyses in montem, & eodem die septimo vocatus fuerit à Domino: ergo multũ decipiuntur non aduertentes litteram, quæ satis clarè hoc cantat: nullo enim modo poni potest, quod post datam legem immediatè Moyses à Deo vocatus fuerit. Quia ergo ponuntur sex dies, quibus opertus fuit mons gloria Domini, & postea in septimo Moyses ascenderit ad Dominum: dicendum est, ꝙ isti sex dies computantur postquam ipse Moyses cum senioribus ascendit vsque ad radices montis, & postea ipsis recedentibus ascendit Moyses cum Iosue, & mansit sex diebus cum eo, & post sex dies illos vocauit Deus Moysen, vt veniret in cacumen montis. Item, patet hoc magis, scilicet, ꝙ etiam isti sex dies, quibus operuit nubes montem Sinai, non possunt computari à tempore C dationis legis: quia vt dicitur in isto cap. postquam confirmata fuit lex per sanguinis aspersionem, quod fuit factum, vt volunt Iudæi, sequenti die post dationem legis, & in hoc nos concordamus, viderunt seniores, qui ascendebant cum Moyse Deũ Israel, & sub pedibus eius quasi opus, vel pauimentum sapphyrini, & cælestis coloris, & hoc etiam viderunt populares: ergo in illa die ad minus illa hora nondum operuerat nubes, & caligo magna montem Sinai, quia intra magnam caliginem, & nebulam grossam, quæ circumdabat montem Sinai, nõ potuisset videri tam subtilis color qualis est sapphyrinus, & color cęli sereni: & tamen vtraque visio, scilicet, nubes, quæ operuit montem, & nubes, in qua apparuit Deus, & sub pedibus eius quasi opus sapphirini coloris apparuit super montem Sinai: ergo nõ stabat vna, quando apparuit alia: D sed gloria Domini in colore sapphirino, & cęli sereni, apparuit Iudęis sequenti die post datam legem: ergo adhuc non cooperuerat nebula montem Sinai. & sic nõ computabuntur isti sex dies à die dationis legis, sed vt diximus, ab eo tempore, quo Moyses cum senioribus stetit ad radices montis, & vidit Dominum Israel, & ipsis recedentibus ascenderunt Moyses, & Iosue in montem, & mansit Moyses sex diebus continuis extra caliginem magnam, in die autem septimo ad caliginem à Domino vocatus fuit. Et tunc manet quæstio, quam ante ponere inceperamus, scilicet, vtrum isti sex dies, quibus Moyses stetit in mõte, antequam vocaretur à Deo, computentur in numero quadraginta dierum, & quadraginta noctium, quibus dicitur stetisse cum Deo: an incipiat computatio ex die septimo in quo vocatus fuit Moyses à Deo. Aliquis di- E cet, quòd computantur isti sex dies in numero quadraginta dierum, quibus stetit in monte: nam aliàs non solũ stetisset quadraginta diebus, sed quadraginta sex diebus: nunquam tamen dicitur, quòd steterit nisi quadraginta, vt patet Deuter. 9. capite, cum dicitur: Et perseueraui in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens: & postea sequitur: Cumq. transissent quadraginta dies, & totidem noctes, dedit mihi duas tabulas lapideas: ergo videtur, quòd isti sex dies computantur in numero quadraginta dierum, aliàs essent quadraginta sex. In contrarium videtur, ꝙ isti dies sex nõ computati fuerint in his quadraginta diebus: & patet; quia dicitur hic: Ingressus Moyses medium nebulæ, ascendit in montem, & fuit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Ecce qualiter dicitur, quod postquam ascendit medium nebulæ fuit ibi

Determinatio Doct. ad q.

Opinio quadã dicẽs ꝙ sex dies q̃bus Moyses stetit in mõte, cõputantur cum quadraginta diebus.

quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: ergo in medio caliginis computandi sunt isti quadraginta dies, & quadraginta noctes: sed sex dies non fuerunt intra illam caliginem, sed extra, quia in illis sex diebus non vocatus fuit Moyses à Deo, sed in die septimo: ergo post illum septimum diem computãdi sunt quadraginta dies, & quadraginta noctes: & sic erunt in illo primo ascensu quadraginta sex dies, & totidem noctes, & non solum quadraginta dies, & quadraginta noctes. Dicendum autem, quòd vtrumque satis teneri potest ex littera, nec videtur aliquod eorum repugnare litteræ, & quodcunque tenẽdo, satis potest responderi ad alterum. Nam si teneamus primum, s. ꝙ fuerant isti sex dies computati in numero quadraginta dierum, respondebitur quando dicit hic littera, ꝙ fuit ibi Moyses quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quòd particula (ibi) non demonstrat locum G caliginis mediæ, ita quòd intra illam mediam caliginem, in qua erat Deus, fuerit Moyses quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: quia tunc totum tempus, quo fuit Moyses in monte postquam incæpit ascendere discedendo à senioribus, vsquequo descendit in castra, foret dierum quadraginta sex, quia non computarẽtur ibi sex dies primi, quibus non fuit intra mediam caliginem: sed demonstrat montem, scilicet, quòd fuit Moyses ibi in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: & quia illi sex dies fuerunt mansionis eius in monte, computabuntur intra quadraginta dies, & quadraginta noctes, quibus solum dicitur fuisse in monte. Si autem velimus tenere, ꝙ isti sex dies primi, quibus fuit extra caliginem mediam, non computentur in numero quadraginta dierum, & H quadraginta noctium, respondebitur ad illud, quod dicitur: Et perseuerauit in monte quadraginta diebus & quadraginta noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens. Et cum dicitur postea: Cumq. transirent quadraginta dies, & totidem noctes, dedit mihi duas tabulas: respondebitur, quòd ista perseueratio in monte, intelligitur de perseueratione cum Deo, scilicet, postquam fuit vocatus ad medium caliginis: & postquam ibi stetit, non comedit, nec bibit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, sed aliis sex diebus præcedentibus comedit, vt supra diximus. Et quando dicitur: Cumq. pertransissent quadraginta dies, & totidem noctes, quòd ista pertransitio intelligitur computando à tempore, quo incæpit esse cum Deo in medio caliginis: & sic vtrumque istorum satis verisimile est, & defensibile. Si tamen quæras quid I videatur magis tenendum? respondetur, quod rationabilius est, quòd isti sex dies, quibus Moyses fuit extra caliginem, computentur in numero quadraginta dierum, & quadraginta noctium, ita quòd à die, quo Moyses recessit à castris ascendens in montem vsque ad diem, in quo ad castra post fractas tabulas reuersus est, trãsierint quadraginta dies, & quadraginta noctes solum: & hoc apparet: quia Deuteronom. 9. capite, vult Moyses demonstrare duram ceruicem Hebræorum, & quantum laborauerit pro eis coram Domino: & ponit, quòd prima vice quando iuit pro primis tabulis perseuerauit in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: si autem sex dies priores ante ingressum in magnam caliginem non computarentur in quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, essent quadraginta sex dies, & quadraginta sex noctes: & tunc magis posuisset Moyses se perseuerasse in K mõte quadraginta sex diebus, & totidem noctibus, quam quadraginta diebus cum totidem noctibus solum, cũ velit ponere laborem suum pro eis, qui maior esset quadraginta sex diebus, & quadraginta sex noctibus, quã in quadraginta diebus, & noctibus: maximè, quia ista perseueratio quadraginta dierum, & quadraginta noctium dicitur fuisse in monte: & ibi fuerunt sex dies priores, quibus non stetit intra caliginem. Nam si diceretur: Perseuerauì coram Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quia perseueratio corã Domino solùm fuit postquam vocatus fuit in die septimo, adhuc dici posset, ꝙ illi sex dies non computarẽtur in numero quadraginta dierum, & noctium totidem, sed dicitur perseuerauì in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, ergo tota mora contracta in monte, fuit solũ quadraginta dierum, F & quadraginta noctium, & computabuntur illi sex dies primi in numero quadraginta dierum, & quadraginta noctium.

Respons. Doct. ad quæst.

Quæ opinio magis tenenda sit de his duabus, & quæ verior sit.

CAP. XXV.

LOCVTVSQ. *est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias ab omni homine, qui offert vltroneus, accipietis eas. Hæc sunt autem quæ accipere debetis: aurum & argentum, & æs, hyacinthum & purpuram, coccumq. bis tinctum, & byssum, pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, pellesq. hyacinthinas, & ligna setim: oleum ad luminaria concinnanda: aromata in vnguentum, & thymiamata boni odoris: lapides onychinos,* G *& gemmas ad ornandum Ephod, & rationale.* *Infr. 35.*

Locutusq;. Positis supra quibusdam Cęrimonialibus, & Iudicialibus, hic continuato ordine subiungit Legislator de alijs similibus. Erat autem tota vis legis Mosaicæ in colendo Deum, sicut & nunc est in lege Euangelica: quia tamen in tempore illo maximè determinabãtur ad istum cultum per quasdam speciales Cærimonias, vt distinguerentur à Cærimonijs aliorum populorum non colentium Deum, intendit Legislator de illis Cærimonijs cultus Diuini agere. Et cum ipse cultus Diuinus præcipuus, & Cærimoniæ eius fierent in vno loco determinato à Deo, scilicet, in Tabernaculo, & eius Atrio, agit hic de factione Tabernaculi, & pertinentiarum suarum, & ponuntur tria. Primò ponitur ipsum de faciendo Taberna- H culum Diuinum præceptum. Secundò ponitur operis ad tempus impedimẽtum. Tertiò subiungitur prædicti operis executio, & complementum. Quartò perfecti Tabernaculi stabilimentum. Secunda tangitur infra, 32. cap. Tertia infra, 35. Quarta tangitur infra 40. cap. Prima in duas: Primò, ponitur materiæ præparatio; Secundò operis executio, ibidem. *Facientq. mihi Sanctuarium*. Circa primum. *Loquutus est Dominus ad Moysen*. Dictum fuit supra immediatè in fine præcedentis capitis, quòd Moyses ascendit ad Dominũ, & stetit ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, nõ est intelligendum, ꝙ ista ponãtur ordine naturali, sed posita sunt per anticipationem: nam antea fuerunt facta omnia, quæ continentur ab hoc loco vsque ad principium 32. cap. infra, quàm transiissent isti quadraginta dies: ponuntur tamen ad declarandum I magis: nam cùm dictum fuerit superius, quòd ascendit Moyses in montem ad caliginem, in qua erat Deus, si non poneretur quanto tempore ibi manserit, esset quoddam confusum; ideo subiunctum fuit, ꝙ ibi mansit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & postea subduntur ea, quæ in illis quadraginta diebus acta fuerunt.

Tota vis legis Mosaycæ in colendo Deũ consistebat.

Quid fecerit Moyses in toto tempore quadraginta dierum in monte cum Deo. Quæst. I.

QVÆRET hic fortè aliquis, cùm Moyses manserit cũ Deo quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quid egerit in toto illo tempore in monte? Respondetur, ꝙ docuit eum Deus ista, quæ ponuntur hic de fabricatione Tabernaculi, & vasorũ eius: ideo po- K nuntur hic immediatè post ascensum Moysi in montem, & non ponitur descẽsus Moysi quousque hæc omnia consummata fuerunt. Hoc etiam tempore docuit eum Deus, (vt Hebræi dicũt) multas quæstiones legis, & in fine quadraginta dierum, & noctium dedit ei duas tabulas lapideas continentes præcepta Decalogi, in quibus Moyses nihil laborauit. Dicitur infra 32. cap. s. ꝙ illæ tabulæ duæ erant factę opere Dei, & Scriptura Dei erat in illis, & datæ fuerunt Moysi qñ a monte descẽdere debuit. Etiam in his quadraginta diebus docuit Deus Moysen oẽs ritus sacrificiorũ, qui ponuntur in Leuitico: in toto namq. Leuitico agitur de sacrificiis, & festiuitatibus, & conditionibus sacrificantium, & Sacerdotum, per quos fiũt sacrificia, & cetera in hũc modũ. Et hęc omnia Moyses didicit in monte Sinai, vt patet Leuit. c. vlt. in fine, cũ dr̃: Hæc sunt præcepta, quæ mandauit Dñs Moysi ad filios Israel in monte Sinai.

A Sinai. Ergo dicendum est, quòd in diebus, quibus stetit in monte, docuit eum Deus omnia hæc: quia postquam descendit de monte, vacabat circa fabricationem Tabernaculi, & vasorum eius, & non legitur tunc à Deo vocatus, vel Deum consuluisse. Sed adhuc dices, quòd non solùm stetit tunc Moyses in mõte cum Deo, sed etiam aliis quadraginta diebus, & noctibus, quando pro secundis tabulis ascendit fractis primis, vt patet Deut. 9. c. & in his quadraginta diebus docuisse eum poterat Deus omnia, quæ habentur in Leuitico. Respondetur, ꝙ licet in istis secundis quadraginta diebus poterat doceri Moyses omnia, quæ erant in Leuitico, & valde plura, præcipuè cum à Deo doceretur: tamen non doctus fuit in secundis quadraginta diebus, sed in primis, quia in secundis quadraginta diebus fuit continuè orans prostratus coram Domino: ideo non poterat tũc erudiri conuenienter, quia repugnabat ex B parte sua, s. ꝙ haberet animũ attentum in orãdo, & haberet eum in recipiendo doctrinam attentum: maximè, quia ad recipiẽdum aliquid à Deo per modum intellectus, requirebatur magna attẽtio; dũ enim maior est intelligibilis res, maior est attẽtio. Quòd aũt cõtinuè orauerit Moyses, patet Deut. 9. c. cũ dr: Et iacui corã Dño quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, nè deleret vos, sicut fuerat comminatus: ergo oportet, ꝙ i istis primis quadraginta dieb⁹ receperit Moyses à Deo oĩa præcepta, quæ in Leuitico tradita fuerunt.

Quare steterit Moyses quadraginta diebus cum Deo in monte. Quæst. II.

SED adhuc quæres, quare tot diebus Moyses in monte C cum Deo moratus est? nam Deus poterat eum docere omnia ista, quæ docuit, in valde modico tẽpore, & ipse Moyses, dato quòd non doceret eum Deus, qui subito potest facere aliquem sciẽtem, sed docuisset eum aliquis homo, poterat omnia ista in multo minori tempore scire. Respondetur, quòd horum à mortalibus causa nulla dari potest: nam hæc cõsistunt in occulta dispositione Dei, qui forte suam voluntatem solã, quæ est regula omniũ actionum suarum, cum idem sit in eo velle, & intelligere, pro causa habent: vel si aliquid habeant conformitatis ad aliquas humanas actiones, propter quas Deus vult circa talia tantum tempus pertransiri, illæ res nobis incognitæ sunt: quia alta sunt conditoris nostri iudicia, & inuestigabiles viæ eius, & nemo nostrum cognouit sensum Domini, nec consiliarius eius fuit, vt nobis hæc valeat enarrare, D iuxta id quod ait Apost. ad Rom. 11. cap. *Locutus est Dominus ad Moysen*, scilicet, postquam Moyses stans in monte sex diebus extra caliginem, vocatus fuit in die septimo à Domino, & loquutus fuit ei Deus ista, quæ sequuntur. Et vocatur hic Dominus sicut sępè dictum est, ipse Angelus: quia Deus nunquam in his per se aliquid egit aut dixit, sed cuncta per Angelos, qui erant ministri legis, vt patet ad Galat. 3. cap. vbi dicitur: Lex data per Angelos in manu mediatoris. *Loquere filijs Israel.* Quando descenderis ad eos, scilicet, vt darent omnia, quæ sequuntur ad fabricationem Tabernaculi, & vasorum. Et sicut istud est primum, quod Deus mandauit, s. colligi materiam ad cõstruendum Tabernaculum: ita istud fuit primum, quod dixit Moyses cum descendit de mõte post mandatum de conseruando sabbatum, vt patet infra 35. E cap. *Vt tollant mihi primitias.* Non accipiuntur hic primitiæ secundum, ꝙ communiter accipiũtur in aliis locis Sacræ Scripturæ, vbi mandantur solui decimæ, & primitiæ: & vbi dicitur, quòd non poterant comedi primitiæ à filiis Israel in quolibet loco, sed solum in loco, quem Dominus elegisset, vt patet Deuter. 12. cap. quia ibi dantur decimę, & primitiæ de eadem re, scilicet, de fructibus terræ, & de pecoribus. Hic autem non dantur primitiæ de comestibilibus rebus, sed de auro, & argento, atque hyacintho, & ceteris, quæ non decimantur: nec dantur de eis primitiæ eo modo, quo accipiuntur primitiæ communiter, licet ab eadem origine veniant istæ primitiæ, & illæ: nam vbi nos dicimus primitias, Hebræi dicunt separationes, quod declarat littera nostra infra, 35. cap. cum dicitur: Separate apud vos primitias Domino, scilicet, ꝙ illi, qui erant viri boni animi, & habebant aurum, & argentum, & hyacintum, & pelles rubricatas, aut aliquid de his omnibus, quæ hic ponuntur, accipiebant aliquam particulam de eis, & segregabant apud se. & dabãt Domino: & vocabantur istæ primitiæ, siue separationes. Et dicuntur separationes propter duo; aut quia aliqua particula auri, & argenti, & sic de aliis segregabatur, & dabatur Domino: aut quia istud quod dabatur, erat de optimo eius, quod quisque apud se tenebat. Apud nos aũt vocantur primitię ab ista secunda ratione, s. quòd dabantur de parte optima rei, quam quisque possidebat: & dicuntur primitiæ de primus. Signat autem primus antecessionem: & hæc duplex est, scilicet, antecessio temporis, & antecessio perfectionis: sicut enim aliqua priora dicuntur, quia primò nata sunt, ita priora dicuntur, quia perfectiora aut meliora B sunt. Dicuntur ergo primitiæ de primus, accipiendo isto secundo modo pro eo, quòd cetera dignitate antecedit. Et hoc est, quia id quod dabatur Dño, erat primum, i. de melioribus, quæ quis possidebat, s. de meliori auro, & de meliori argento, & sic de alijs. *Ab omni homine, qui offert eas vltroneus*. i. spontaneus, siue voluntarius. Et dicitur vltroneus, de vltrò aduerbio, quod accentu acuto regitur in vltima syllaba: & signat id, quod sponte, scilicet, quòd Moyses poneret edictum, quòd quicumque vellet offerre aurum, & argentum, &c. in vsus, & fabricationem Tabernaculi, & vtensilium eius, offerret spõtaneè, & non imponebatur hic aliqua coactio: nam hilarem datorem diligit Deus, vt patet ad Rom. 12. capite. *Accipietis eas*. scilicet, Moyses, & ipsi artifices Beseleel, & Ooliab, vt patet infra 36. Et non oportuit hic fieri aliquam impositio- C nem, scilicet, vt cogeretur populus ad offerendum: nam sciebat Deus eos, tunc ita promptos ad offerendum. quod non oportebat eis imponere præceptum sub coactione, sed solum, quòd denunciaretur eis: quia ipsi libentissimè offerrẽt necessaria, vt patet infra 35. c. cùm dicitur. Egressa omnis multitudo filiorum Israel, de conspectu Moysi, obtulit mente promptissima, atque deuota, primitias Domino ad faciendum opus Tabernaculi testimonij: immo, tantum offerebant, vt superabũdaret, & mandaret Moyses, vt nullus vltra amplius quid offerret, vt patet infra, 36. cap. cùm dicitur: Qui cùm instarent operi quotidiè, mane vota populus offerebat: vnde artifices venire compulsi, dixerunt Moysi: plus offert populus, quam necessarium est: iussitq. Moyses præconis voce cantari: nec mulier, nec vir quidquam offerat vltra in opere Sanctuarij.

Primitiæ dupliciter solẽt accipi.

Antecessio duplex est.

Nõ oportuit imponere aliquã coactionem Israelitis ad off. reddẽ. cùm libenter offerrent.

D

An Israelitæ sponte offerent ad constructionem Tabernaculi: & an possit stare, quòd aurum, & argentum data fuerint ab his, qui transierunt ad numerum, & cetera fuerint libenter oblata. Quæst. III.

SED videtur dubium cùm dicatur hic, quòd offerrent primitias ad fabricationem Tabernaculi, & vasorum eius, & infra, 35. cap. dicitur, quòd multitudo filiorum Israel mẽte promptissima obtulit, quod necessarium erat ad Tabernaculum: & infra, 38. capite dicitur, quòd omne aurum, quod expensum est in opus Sanctuarij, & omne ꝙ oblatum est in donariis, viginti nouem talentorum fuit, & septingentorum, & triginta siclorum, ad mensuram Sanctuarij. Oblatum est autem ab his, qui transeunt E ad numerum à viginti annis, & supra, de sexcentis tribus millibus, & quingentis quinquaginta armatorum. Ista namque repugnare videntur, scilicet, quòd isti spontanea offerrent, & ꝙ darent, quia transibant ad numerum: nam quando aliquis de filiis Israel transibat ad numerum, id est, quia erat viginti annorum, & incipiebat in populo nominari, atque numerari, tanquam vnus de populo, dabat dimidium siclum, vt patet infra 30. cap. Respondebit aliquis, quòd licèt aurum datum sit ab his, qui transibãt ad numerum: tamen hyacinthum, & purpura, & coccus, & pelles rubricatæ, atque pelles hyacinthinæ, & ligna setim, libenter à populo oblata fuerunt. Et quando dicebatur arguẽdo, quòd populus obtulit omnia necessaria ad fabricationem Tabernaculi, & vasorum. Respondetur falsum esse hoc: nam littera infra 35. c. non dicit sic: sed ꝙ multitudo filiorum Israel obtulit primitias, ad fa-

ciendum opus Tabernaculi testimonij. Quidquid in cultu, & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt. Vnde hoc quod dicitur, quòd præbuerunt omne, quod necessarium erat, solum refertur ad vestes, & alia ornamenta pellium, vel filorum: & hoc verum est, quòd ista oblata fuerunt. Nam illi qui transibant ad numerum, nō dabant pelles rubricatas, aut ligna sethim, vel aliquid simile, sed solùm auri dimidium siclum, & pelles, vel purpuram, & hyacinthum, & alia similia populus libenter obtulit. Sed adhuc arguetur, quia hic non solùm dicitur, quòd offerrētur coccus, & hyacinthus, & pelles caprarum, atque hyacinthinæ, & cetera: sed etiam offerrent aurum, & argentum: ergo etiam obtulerunt aurum: & sic non erit verum, quòd de auro accepto ab eis, qui transibant ad numerum, fuerunt facta omnia, quæ in Tabernaculo aurea erant. Sic autem habetur infra 39. capite, ergo altera istarum litterarum non bene stat. Adhuc fortè respondebis, quòd licet Deus mandauerit denunciando, & non imperando, ꝙ offerrēt aurum, & argentum: tamen nō obtulerunt aurum, sed cetera, quę imperata fuerunt. Sed hoc nō potest stare: quia infra. 35. cap. dicitur: Viri cum mulieribus præbuerunt armillas, & inaures, & dextralia: omne vas aureū in dona Domini separatum est. Ad hoc autem adhuc aliquis respondebit, scilicet, quòd quando infra dicitur: Omne aurum, quod extensum est in opere Sanctuarij, & quod oblatum in donarijs, viginti nouem talentorum fuit, & septingentorum triginta siclorum ad mensuram Sanctuarij. Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum, à sexcentis tribus millibus quingentis, & quinquaginta armatorum.

H Dicendum esset, quòd non solum isti, qui transierunt ad numerum dederunt id, quod dare tenebantur, scilicet, dimidium sicli, & super hoc obtulerunt, sicut eis placebat de auro: & tunc satis stat, quòd vasa aurea in donaria Domini separata fuerunt, & tamen nullus alius ista donaria obtulit nisi illi, qui transibant ad numerum: nam à viginti annis, & supra, transibant ad numerum. Alij autem, qui iuniores erant, nihil offerre poterant, cum nihil possiderent. Sed adhuc arguetur, quia tunc cum mulieres non transirent ad numerum, quia soli viri computabantur, mulieres nihil auri dare potuissent, aut saltem nihil dederunt: quod non videtur conueniens, cum multitudo virorum, atque mulierum offerret Domino mente promptissima. Ad hoc respondebit aliquis, quòd hoc satis stat, scilicet, quòd mulieres non obtulerint aurum, sed hyacinthum, & purpuram, & coccum, & sic de ceteris:

I viri autem earum soli obtulerint aurum. Sed adhuc non stat hoc: quia offerre armillas, & dextralia ad feminas pertinebat, cum ista sua essent: sed armillæ, & dextralia oblata sunt, inter quæ non est verisimile, aliquid bonum de auro puro fuisse, aut saltem habuisse partem auri: ergo etiam mulieres obtulerunt aurum. Item solutio illa superior non stat, scilicet, quòd illi, qui transibant ad numerum, dedissent dimidium siclum, ad quem dandum tenebantur, & post gratis aliquid offerrent: & sic complerentur illa viginti nouem talenta auri, & septingenti & triginta sicli. Et patet: quia si computetur ista tota summa auri per dimidios siclos, reperietur, quòd sexcēti tres mille, & quingenti, & quinquaginta viri, dato à quolibet dimidio siclo facient totam istam summam, vt declarabitur 38. cap. computando istam summam: ergo solum aurum,

K quod datum fuit à transeuntibus ad numerum, ita quòd quilibet daret dimidium siclum, expensum fuit in opus Tabernaculi. Sed adhuc aliquis poterit respondere, ꝙ hoc quod dicitur, scilicet, ꝙ quilibet offerret, quod vellet in opus Sanctuarij de auro, & argēto, & ceteris, fuit idem cum eo quod datum fuit ab illis, qui transierunt ad numerum. Et hoc dicendo, ꝙ licet solutio dimidij sicli in posterioribus computationibus, & transitionibus ad numerum, fuerit necessaria, tamen hic voluntaria fuerit: & sic gratis dabatur, sicut hic dicitur. Et hoc habet aliquem colorem ex littera, quæ habetur infra 38. cap. cum dicitur: Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarij, & quod oblatum in donarijs, viginti nouem talentorum auri fuit, & septingentorum triginta siclorū ad mensuram Sanctuarij: oblatum est autem ab his, qui transie-

F runt ad numerum à sexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta armatorum: & sic isti dicebātur offerre, vel donare. Sed adhuc nō stat hoc: quia dato, ꝙ ista prima solutio voluntaria fuisset, tamen in illa non est verisimile, ꝙ omnes æqualiter soluerent, quia qui ditiores erant, plus dabant: sed illa computatio facta infra 38. cap. stat, ponēdo, quòd omnes æqualiter tribuerint, qui ibidem computantur in summa, scilicet, quilibet dimidiū siclū. Etiam dato, quòd concedere vellemus, quòd omnes æqualiter dederunt, scilicet, quilibet medium siclū, non potest stare, quia vt dicitur infra 35. capite, Omne vas aureū in donaria Domini separatum est, qui autem dabat vnum vas aureum, dato ꝙ illud vas esset valde paruum, tamen magis continuisset quam decem siclos. Dicendum est ergo, ꝙ distincta fuerunt ista, scilicet, solutio siclorum dimidio-

Doct. determinatio.

G rum à quolibet de Israel, & oblatio auri, & argenti, & aliorum, quæ hic vocatur spontanea, licet solutio siclorum dimidiorum satis fuerit voluntaria illis. Et fuit factum hoc modo, quia Moyses immediatè vt descendit de monte, & proposuit filijs Israel de fabricando Tabernaculo, accepit ab eis dimidium siclum auri, à quolibet qui erat viginti annorum, & ascribebatur in numerū populi ad pugnandum: quibus solutus à populo, fuit collecta illa summa talentorum viginti nouem, & septingētorum triginta siclorum, & tunc denunciatum fuit, ꝙ quilibet volens offerret aurum, vel argentum, hyacinthū, purpuram, coccum, & sic de ceteris, & incępit populus offerre: quia tamen aurum multum solutum fuerat à transeuntibus ad numerum, minus de auro postea oblatum est, quam de alijs rebus. Etiam, quia artifices dicerent quātum erat ne-

De auro satis modicū oblatū est in fabricatione Tabernaculi.

H cessarium, & secūdum hoc populus offerret magis de hoc quam de illo, ideo spontanea oblatio maximè fuit de argento, & ęre, atque ceteris: de auro autem satis modicum, & hoc modicum quod de auro oblatum fuisset, insuper conseruaretur ad vsus Tabernaculi: sicut quando totus Israel, vel aliqui de Israel transibant ad numerum, soluebant dimidios siclos, qui cōuertebantur in vsus Sāctuarij, vt patet infra, 30. cap. sic etiā patet de oblatione principum duodecim tribuum in die dedicationis Sanctuarij: nam oblata sunt acetabula argentea duodecim, & phialæ argenteæ duodecim, mortariola aurea duodecim, absque alijs rebus, quæ tunc ab eisdem principibus oblatæ sunt, vt patet Numer. 7. cap. Hęc autem in vsus Tabernaculi conuersa sunt, licet iam essent facta mortariola necessaria ad vsus eius ante dedicationem, & erectionē Ta-

I bernaculi. Et si obijcias, ꝙ istud aurum spōtaneè oblatum multum fuerit, quia dicitur infra, 35. cap. Omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Dicendum, quòd Sacra Scriptura multoties facit hyperbolicas locutiones, vt patet Genes. 41. cap. scilicet, omnes prouinciæ veniebāt in Aegyptum, vt emerent escas, & malum inopiæ temperarent. Constat tamen, ꝙ nō ibant omnes prouinciæ mundi, nec decima aut saltem vicesima pars mundi, sed solùm illarum terrarum, quæ in circuitu erant, & simili inopia laborabant, habitatores veniebant in Aegyptum. Sed adhuc dices contra, quia quando ponitur Hyperbole in Sacra Scriptura, vel in cōmunibus loquutionibus, licèt non tantum significetur aut intelligatur per ipsam Hyperbolicam orationem, quantum termini de se significarent: tamen significantur multa: aliàs enim nō esset aliquod fun-

Quod significetur per hyperbolen.

K damentum faciēdi hyperbolem: cùm ergo dicatur, quòd omne vas aureum in donaria Domini separatum est, dato quòd fiat Hyperbole, necesse est intelligere, ꝙ multa vasa aurea fuerint parata in donario Domini. Respondetur, quòd sic fuit: nam multitudo filiorum Israel mēte promptissima apud se segregauerat multa vasa aurea, & argentea, vt daret donaria Domini: cùm autem incępissent dare, quia viderunt artifices, quòd iam non essent necessaria, fecit Moyses præconis voce publicari, ne quis vltra aliquid offerret, & sic multa de vasis aureis, quæ multitudo filiorum Israel segregauerat apud se, vt daret in donaria Domini, remanserunt apud eos, qui segregauerant ea ad dandum: quia publicatum fuerat præconium, ne quis aliquid vltra offerret. Et hæc sententia est satis rationabilis. Sed adhuc dices, quomodo se compatiuntur istæ duæ dationes auri, scilicet, spontanea oblatio, & solutio dimidiorum

Quō facta fuerit

dictum ſiclorum, cùm ex ſola ſumma dimidiorum ſiclorum factũ fuerit omne opus Tabernaculi, quod aliquid auri habebat, vt patet infra, 38 cap. Reſpondetur, quòd ſicut ſupra diximus, primò facta fuit ſolutio dimidiorum ſiclorum aureorum à quolibet, qui tranſibat ad numerũ, & ſumma iſtorum dimidiorum ſiclorum ſufficiebat ad omnia opera Sãctuarij, quæ de auro facta ſunt, vt poſtea rei probauit euentus, cùm nihil de alio auro expenſum fuerit. Hoc tamen ignorauerunt artifices, & volẽtes magis, quod aliquid ſupereſſet, quàm deficeret, permiſerunt populum offerre quãtum volebat aliquot diebus, quouſque ipſi artifices viderunt, quòd id quod oblatũ iam fuerat, cum hoc quod habebatur ex ſolutione dimidiorum ſiclorum, ſufficere abundanter ad neceſſitatẽ operis, ideo tunc interdictum fuit, ne quis amplius offerret. *Hæc ſunt autem, quæ accipere debetis.* Ponuntur partes diuerſarum B materiarum neceſſariarum ad fabricationem Tabernaculi, & vtenſilium eius. *Aurum.* Hoc eſt quod ad plura opera Tabernaculi ſeruiebat, licet minus de eo oblatum ſit quàm de aliis rebus, & minus expenſum eſt. Patet: nam de auro expenſa ſunt ſolum viginti nouem talenta, & ſeptingenti triginta ſicli: de argento autem oblata ſunt, & expenſa centum talenta, & ſicli ſeptingenti, & ſeptuaginta & quinque: de ære oblata ſunt ſeptuaginta duo millia talenta, & quadringenti ſicli, vt patet infra 38. capite.

Ad quid aurum deſeruiebat in conſtructione Tabernaculi. Quæſt. IIII.

FVIT autem aurum in fabricatione Tabernaculi ad C deaurandam Arcam fœderis foris, & intus, ſcilicet, faciendo duas arcas de auro, cooperientes vnam Arcam de lignis ſethim: ad faciendum Propitiatoriũ quod erat de auro mundiſſimo: ad inaurandum vectes quibus Arca portabatur: ad faciendum cherubim duo de auro puro in lateribus Arcę: ad faciẽdum quattuor circulos de auro, per quos immittebantur vectes Arcæ: ad cooperiendum Menſam Propoſitionis laminis aureis: ad faciendũ illi labium aureum: ad faciendum coronam ſuperiorem inter altilem: ad faciẽdum coronam interiorem: ad faciẽdum quattuor circulos, per quos immittantur vectes: ad operiendum vectes laminis aureis: ad faciendũ quattuor vaſa in vſum Menſæ Propoſitionis, ſ. phialæ, thuribula, acetabula, & cyathos: ad faciendum vnum Candelabrum cum calamis ſuis, ſcyphis, & ſpherulis atque floribus, & lucernis, quod vnum continebat talentum. De his D patet in hoc capite. Fuit etiam aurum ad faciendos circulos, quibus connecterentur anſulæ cortinarum: ad deaurandum tabulas Tabernaculi: ad deaurandum vectes colligantes, atque continentes tabulata: ad faciendum anulos, quibus vectes tabularum immittendi erant: ad faciendum quattuor capita quattuor columnarum diuidentium Sancta Sanctorum, id eſt, Tabernaculum interius à Tabernaculo exteriori: ad deaurandum ipſas columnas: ad deaurandum quinque columnas ſtantes in introitu Tabernaculi ante quas appẽdebatur velum: ad deaurandum eas. De his infra x6. cap. & x7. Fuit etiam ad faciendum Rationale, ſ. Pectorale: ad faciendum Superhumerale, ſ. Ephod: ad faciendum laminam auream ponendam in fronte Sacerdotis ſummi; ad faciendum E duas catenulas ponendas in extremitatibus Ephod quibus alligaretur Rationali: ad faciendum duos vncinos in extremitate catenarum: ad includẽdum lapides duodecim, qui erant in Rationali, in quibus erant nomina duodecim tribuum Iſrael: ad faciendum catenas duas aureas ponendas in Rationali: ad faciendum duos anulos in eodem Rationali; ad faciẽdum alios duos anulos, & duas catenulas ponendas in parte inferiori Rationalis, & alias totidem in parte inferiori Ephod: ad faciendum tintinnabula, quę pẽdebant in extremitate veſtis hyacinthinæ. De his infra 28. capite. Fuit etiam ad faciendum altare thymiamatis tegendo illud laminis aureis, & anulos, & vectes, vt patet infra, 30. cap. Et aurum illud fuit oblatum de ſolutione dimidiorum ſiclorum à cunctis, qui erant in Iſrael, vt patet infra 38. cap. Et fuit etiã

A de ſpontanea oblatione, quia viri, & mulieres obtulerunt armillas, & dextralia, & omne vas auri in donaria Domini ſeparatum fuit, vt patet infra, 35. cap. *Et argentum.* Hoc erat ad faciẽdas baſes omnium tabularum Tabernaculi, ita vt cuilibet tabulæ duæ baſes ſupponerentur. Erat etiam ad faciendas baſes, quattuor columnarũ, quæ erant diſtinguentes Sancta Sanctorum à reliquo Tabernaculo. De his infra, 26. cap. Fuit etiam argentum ad faciendas quinque baſes columnarum ſtantiũ in introitu Tabernaculi: ad faciendum capita omnium columnarũ Atrij: ad faciendum laminas, quibus tegerentur illę columnæ, vt patet infra, 27. cap. Argentum autem fuit libenter oblatum à tota multitudine filiorum Iſrael, vt patet infra, 35. cap. *Et æs.* Fuit æs ad faciẽdum fibulas quibus iungerentur ſaga: ad cooperiendum altare holocau- B ſtorum, quod erat coopertum laminis æneis: ad faciendũ lebetes, & forcipes, & fuſcinulas, & ignium receptacula: ad faciendum craticulam altaris in modum retis; ad faciendas quattuor anulos: ad operiendum vectes altaris: ad faciendum baſes columnarum, & ad faciẽdum ipſas columnas Atrij, & ad faciendum paxillos, vt patet infra, 27. & 38. capit. Fuit etiam ad faciendum labrum æneum, vt patet infra, 30. cap. *Hyacinthum.*

Ad quid argentũ in opere Sãctuarij.

Ad quid æs proficiebat in opere Sãctuarij.

Ad quid deſeruiebat Hyacinthus. Quæſt. V.

FVIT Hyacinthus oblatus ad faciendũ cortinas Tabernaculi, tam interioris quam exterioris. Fuit etiã datus ad faciendum anſulas cortinarum: ad faciendum velum, quod appendebatur ante Sancta Sanctorum, vt C patet infra, 26. cap. Fuit etiam traditus ad faciendũ tentorium Atrij in gyro, vt patet infra, 27. cap. Et etiam ad faciendum Ephod. Sic etiam ad faciendum Rationale: ad faciendum tunicam totam hyacinthinam: ad faciendũ mala Punica: ad faciendum vittam hyacinthinam ad ligãdum laminã in fronte Sacerdotis, vt patet infra, 28. c. Hyacinthus tamen ſecundum, quòd Hieronymus in littera noſtra ſignificare voluit, eſt genus lini tincti colore cæleſti, quaſi azurino nõ intenſo, ſed quòd aliqualiter eſt coloris, ſ. ſubalbidus. Et dicitur hyacinthus à colore cuiuſdam herbæ, quæ ſic dicitur: quia vt poetæ fabulantur, quidam puer cum luderet cum Deo Apolline, & in terram decidiſſet, ſanguineas guttas ſudauit, & in colorem D puniceum paulisper verſus in herbam ſui nominis mutatus eſt, vt ait Ouid. Metamor. lib. 10. & Alanus in libro de complanctu naturæ metro ſecundo, in hãc etiam herbã mutatus fuit Thelamonius Aiax, qui negatis ſibi armis Achillis in bello Troiano, cùm potius ipſe quã Vliſſes eorum conueniens geſtator extiterit, qui cõceſſa ſunt, qui vt ferunt proprio gladio occiſus, in hyacinthum herbam conuerſus eſt, de quo Ouidius in lib. Metamor. 10. occaſio autem huius poetici figmenti, vt poetæ produnt fuit, quia in herba hyacintho duæ litteræ naturaliter inſcriptæ notantur, & a reſpicientibus videntur, ſcilicet y. Græcum, & a. ſignat autem y. hyacinthum puerum, quia Græci non hyacinthum, vt nos, ſed yacinthum dicunt: ab ipſis autem poetis hac fabula primo conficta fuit. a. ſignat Aiacem Thelamonium: ambo ergo mortui in iſtũ florem tranſlati poeticẽ prædicantur. Signat etiam hyacinthus quandam inſulam quam Græci tenuerũt, ex qua E ipſi profecti Carthaginem ſpartariam in Hiſpania cõdiderunt, vt ait Iſidorus 17. Etymolog. Hyacinthus etiam nomen lapidis cuiuſdam eſt, qui in colore ſimilatur Sapphyro, ſcilicet, eſt rubeus lucidus. *Et purpuram.* Dicitur purpura genus lini tincti quodam colore, qui rubeus eſt, ſed non totaliter rubeus, ſed aliqualiter declinans ad nigredinem, vel ad albedinem, vt ſcilicet, ſuper tincturam aliquam leuẽ detur fortis tinctura rubea, prior color faciet iſtum ſecundum degenerare à perfecta rubedine, & hoc vocamus purpurã. & poteſt hoc reperiri in lana, vel in lino. Fuit autem purpura ad faciendum cortinas Tabernaculi: ad faciendum velum, quod penderet ante introitum Sancti Sanctorum. De his infra, 26. cap. Fuit ẽt ad faciẽdum tentoriũ quod pendebat in introitu Tabernaculi: ad faciendum tentoria in circuitu columnarum atrij, vt patet infra vigeſimo ſeptimo. Fuit etiam ad faciendum

Hyacinthus quid ſit.

De puero hyacintho.

De Aiace in hyacinthum conuerſo.

Ad quid purpura in opere Tabernaculi proficiebat.

ciendum Ephod, siue superhumerale: ad Rationale: ad faciendum mala Punica, vt patet de his infra, 28. cap. *Coccumq. bis tinctum*. Coccus nomen vermis est valde rubei, & vocatur vulgaliter grana, quia cùm illo tinguntur ea, quæ rubea valde esse volumus. Ille autem coccus nō est bis tinctus, nec semel tinctus, cum à nullo tinctus fuerit: vocatur tamen bis tinctus, id est, quia ita rubeus est intensè, quòd videtur bis tinctus: & hic accipitur coccus bis tinctus pro serico tincto colore illorum coccorū: & cùm debebat esse valde rubeum tingebatur bis, & dicebatur bis tinctum. Vbi nos dicimus hic. *Coccumq. bis tinctum*. In Hebræo dicitur. *Tolaad senim.* quod signat vermen rubeum, aut vermen secundum: nam tolaad Hebraicæ vermis dicitur, quia in Psal. 21. vbi nos dicimus ego vermis, & non homo, in Hebræo dicitur: Anochi tola aduelo adam. Senim aliquando signat in Hebræo secundum. sic patet Genes. 1. cap. vbi nos dicimus: Factum est vespere, & mane dies secundus: in Hebræo ponitur (Senim) .i. secundus. Et signat aliquando duplex, quia descendit à duobus, vel à secūdo: & sic habetur Prouerb. 31. vbi nos dicimus de muliere forti, ꝙ non timebit domui suę à frigore, quia serui eius vestiti sunt duplicibus: in Hebræo ponitur (senim) vbi nos dicimus duplicibus. Aliquādo accipitur (senim) id est, rubens, sic patet; quia Isa. 1. cap. vbi nos dicimus. Si fuerint peccata nostra, vt coccinum quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra, vt vermiculus, velut lana alba erunt: ponitur in nostra littera vermiculus pro verme valde rubeo: In Hebræo habetur ibi (quassanin) quod componitur de senin, & quodam Hebræo aduerbio signante sicut, vel quasi: & signat tantum (quassanin) quantum istæ duæ dictiones, sicut vermiculus. Accepit autem hic littera nostra in prima signatione illius nominis, scilicet, vt signat vermen secundum. Dicitur namque vermis secundus, quia tantum sit vermis rubeus, sicut si essent duo vermes habentes suam rubedinem in vno, vel quòd esset duplicata intensio rubedinem in vno, vel quòd esset duplicata intensio rubedinis. & sic conuenienter accepit dicendo coccus bis tinctus, id est, duplicata tinctura. Si autem accepisset illam dictionem Hebraicam in prima significatione dixisset, coccus rubens, quod non conueniebat, cum ipse coccus rubens sit: nisi forte accipiatur coccus generaliter etiam pro aliis vermibus. Fuit autem istud sericum sic tinctum ad faciendum cortinas Tabernaculi: ad faciēdum tentorium in introitu Sancti Sanctorum, vt patet infra, 26. cap. ad faciendum tentoria in introitu Tabernaculi: ad faciendum tentoria in circuitu atrij, vt patet infra vigesimo septimo cap. ad faciendum Ephod: ad faciendū Rationale: ad faciendum mala Punica, vt patet infra vigesimo octauo cap. *Et byssum*. Dicitur byssus genus lini delicatissimi, habentis fila tenuissima: quod fiebat in Ægypto, vt ait Rab. Abrahā Aben Ezra, & Rabbi Cahadiagaon. Et verum est, ꝙ de Ægypto portauerunt mulieres omnia ista. Et fuit byssus ad omnia opera, ad quæ erat purpura, & coccus bis tinctus, vt patet in supra allegatis cap. Et insuper ad faciēdum quandam tunicam lineam, quæ tota byssina erat: & ad faciendum cingulum illius tunicæ lineæ: & ad faciendum cidarim, vt patet infra 28. capite. *Pilos caprarum*. Non vocantur vellera, sicut lana ouium vellus vocatur, quia pila propter suam longitudinem, & molliciem fiet contextio spontanea, & concatenatio pilorum, ita vt omnes pili vnius ouis, quando iam creuerunt simul se teneant quasi aliquo contexti essent, & illud vocatur vellus. Pili autem caprarum propter hispiditatem, & paruitatem nō possunt sibi inuicem cohærere, ideo vellus non faciunt. Isti pili caprarum erāt ad faciendum saga cilicina, de quibus sequenti cap. *Et pelles arietum rubricatas*. Dicuntur pelles rubricatæ, quæ per tincturam rubræ factæ sunt: quando autem naturaliter aliquid rubedinem habet, sicut sanguis nō dicitur rubricatus, sed rubens: & istæ pelles rubricantur cum pili ablati fuerint, & ipse paratæ à coriariis, sicut sunt pelles, ex quibus rubra calciamenta fiunt. Et erant istæ pelles ad faciendum tertium operimentum, quod dicebatur de pellibus rubricatis arietinis: *Pellesq. hyacinthinas*, id est, pelles de magnis bobus: erant namque istæ pelles grossiores pellibus inferioribus, scilicet, arietinis rubricatis. Nam iste erat ordo in tectis siue operimētis Tabernaculi. Et primò ponebatur illud quod erat leuius, & minus sustinens ventorum vtque imbrium, vel reliquarum procellarum. Et istud erat tectum de cortinis factis de hyacintho, purpura, & bysso retorta, & cocco bis tincto pulchra varietate contextis: & hoc non poterat pati aliquam temporis importunitatem, nisi ab aliis defenderetur. Secundum operimentum erat de pilis caprarum, scilicet, saga cilicina. Et istud erat fortius atque grossius quam primum. Tertium erat de pellibus arietinis rubricatis. Et istud fortius erat, quam operimentum sagorum, & non poterat penetrare ipsum aqua sicut operimentum cilicinum. Quartum erat de pellibus hyacinthinis. Et secundum ordinem istorum operimentorum, oportebat, vt hoc esset fortius ceteris cùm supra cetera poneretur, & nullum ponebatur supra ipsum: ita vt ipsum reciperet omnes temporum impressiones importunas, sed si esset de pellibus aliquorum paruorum animalium, non esset forte magis quam operimentum de pellibus rubricatis: ergo oportet vt dicatur fuisse de pellibus magnorū boum, vel aliorum magnorum animalium habentiū fortes pelles: & hoc vocatur vulgariter postquam paratum est guadamena, & sunt coria satis fortia. De his patet Ezechiel. 16. capite, cum loquitur Dominus ad Ierusalem dicens: Calciaui te hyacintho, & indui te discoloribus, & unxi te bysso. Et videtur dicendum, quòd istæ sunt pelles boum fortes, quando sunt paratæ, & factæ teneræ atque coloratæ colore hyacinthino. Ista superiora obtulerunt tam viri, quam mulieres, vt patet infra, 35. c. cùm dicitur:
H Si quis habuit hyacinthum, & purpuram, coccumq. bis tinctum, byssum, & pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, & hyacinthinas obtulerunt Domino, mulieres tamen præcipuè obtulerunt ista, quæ ad fila pertinebant, & tincturam, vt patet infra 35. cap. cùm dicitur: Sed & mulieres doctæ dederunt, quæ neuerāt: hyacinthum, & purpuram, & vermiculum atque byssum, & pilos caprarum sponte propria cuncta tribuentes. *Et ligna setim*. Ista fuerunt ad faciendum Arcam, vt patet infra in littera, & ad faciendum vectes eius. Fuerunt ad faciendum mensam Propositionis, & vectes eius illa, vt patet in isto cap. Fuit etiam lignum setim ad faciendum tabulata Tabernaculi, & vectes eorum oblatum. Fuit etiam ad faciēdum quattuor columnas distinguentes Sanctum Sanctorum à Tabernaculo exteriori, vt patet infra, 26. cap. Fuerunt etiam
I ligna setim ad faciendum columnas quinque, quæ stabāt in introitu Tabernaculi. Fuerunt etiam ad faciendum altare holocaustorum, & ad faciendum vectes eius, sicut patet infra, 27. cap. Fuerunt etiam ad faciendum Altare thymiamatum, & vectes eius, vt patet infra, 30. cap. Ista ligna setim oblata fuerunt à viris pariter & mulieribus.

Marginal notes: *Coccus quid.* — *Byssus quid sit.* — *De ordine operimentorū Tabernaculi.*

An Iudæi in deserto potuerint habere ligna setim, & vnde. Quæst. VI.

SED quæretur de istis lignis setim quomodo Hebræi existentes in deserto potuerint habere ligna setim. Forte aliquis respondebit, istam quæstionem stultam valde esse: nam ideo melius possent habere Iudæi ligna setim, quia in deserto erant: nam in deserto magis quam in ciuitatibus variæ lignorum species reperiuntur. Cū aūt isti versarentur in magna solitudine, satis commode poterāt ibi inuenire varias lignorum species, inter quas essent ligna setim. Sed hoc non conuenit: quia si apud montem Sinai fuissent ligna setim, sicut erant alia ligna, nō oportebat, ꝙ Deus tantam mentionem de his fecisset, scilicet, quòd offerrentur ligna setim, quia leuiter scindi poterant sicut scindebantur alia ligna ad præparationes ciborum: textus tamen videtur in hoc repugnare infra, 35. cap. notanter esse difficultatem in dando ligna setim. Rabbi Salomon, & Nicolaus sequens eū, & plurima turba Iudæorum, dicit, ꝙ Iacob videns in spiritu, quòd progenies sua esset constructura Tabernaculum de lignis setim, cū debuisset descendere in Ægyptum, detulit secum radices illorum lignorum de terra Chanaan, & plantauit in Ægypto, atque ibi exorta fuere ligna magna, & postea

Marginal notes: *1. Responsio.* — *2. Opinio Rabbi Salomō. & Nicolai de Lyra.*

Iudæi exeuntes ex Aegypto detulerunt secum de illis lignis,& sic factæ sunt tabulę Tabernaculi de lignis setim. Ista positio satis inepta est, & supponit multa, quæ deberēt probari, aut subiceri, cùm verisimilitudinis radicem nullam habeant. Et Primò quia dicunt Iacob vidisse in spiritu, quòd erat Tabernaculum ædificandum, & quod ob hoc portauerit radices eorum in Aegyptum. Ex hoc enim innuitur, quòd ista ligna fuerint in terra Chanaan, quod induci rationabiliter nō potest: nam si ipse tam raram istorum lignorum copiam in aliis locis ponit, eodem modo & nos negabimus talia ligna fuisse in terra Chanaan, nisi ex aliquo loco Sacrę Scripturæ, vel aliàs authēntico, probet. Item, quia dixit ista ligna nō fuisse in Aegypto, & ob hoc Iacob detulisse radices eorū ex terra Chanaan: nam Aegyptus satis abundabat arboribus, maximè istis, quæ sunt aliquo modo diuersæ ab vsu, & cognitione nostra: nō videtur enim maior causa, quare debuerit ponere eas arbores, siue ea ligna habita fuisse vel extitisse in terra Chanaan, quàm in terra Aegypti. Et cùm secundum regulā Philosophi, quæ vulgata est, quòd non debet poni pluralitas sine necessitate, cùm peccatū sit per plura facere quod per vnum fieri potest, vt patet in principio 8. Topicorum: sed leuius erat ponere has arbores ex Aegypto fuisse portatas in desertum, quā ponere portatas fuisse radices earum de terra Chanaan, & post hæc in Aegypto plantatas: ac inde allata ligna in desertum. Cùm ergo non videatur aliqua necessitas ponendi istam pluralitatem, quia non constat magis in Aegypto quàm in terra Chanaan talia creuisse ligna, ergo vitium fuit talem ponere pluralitatem inutilem. Et etiam, quia magis tollitur fides dictis, quando aliquid inutiliter fit, & per magnum circulum, quā si fiat vtiliter, & cum minori labore; licet ergo de Aegypto non cōstet, quòd fuerint ibi tales arbores, & per hoc assertio ista sit satis leuis auctoritatis: tamen non tantum tolletur fides, quantum dicēdo talia ligna fuisse allata ex terra Chanaan & transportata in Aegyptum, & rursus de Aegypto delata in desertum, cùm eodem modo dubiū sit talia ligna in terra Chanaan exorta fuisse. Item, adhuc quod fortius est, dato, quòd ista ligna portata fuerint in terrā Aegypti ex terra Chanaan, quomodo poterant Iudæi portare inde in desertū, cùm nescirent vtrum forent necessaria? Et si dicas, quòd Moyses eis reuelauit; hoc etiam satis dubium est: nam non constat, quòd Moyses hoc sciuerit. Item, dato quòd concederemus Moysen reuelasse Hebræis hoc, quomodo tot ligna, & tanti pōderis atque grossiciei portari potuissent per tanta spatia terrarum, præcipuè, quia iumenta Israelitarum ita erant onerata in ferendo res eorum, scilicet paruulos, & vxores: quia ipsa supellectilia pretiosa cogebantur Hebræi imponere humeris filiorum, & filiarum suarum, vt portarent, vt patet supra, 3. cap. Item, omnibus his concessis, non videtur aliquis modus, quo Hebręi potuerint ligna ista efferre ex Aegypto, quin aliquod malum suspicati fuissent Aegyptij contra eos, & non permisissent eos recedere: nam ipsi Israelitæ dixerant illis se ire solum ad sacrificandum Domino viam dierum triū: ad hoc autem, quid necesse erat eos deferre secum talia lignorum genera, cum in deserto lignorum frequētia esset, si solùm ad sacrificandum vellent ligna ad incendendum pecora immolanda? Quocumque enim alio modo aut alia intentione Israelitæ aliquid detulissent secum ex Aegypto, præsumptio erat eos malum aliquod cogitasse, maximè, quia si ligna ista ita paruæ fuissent quantitatis, vt abscondita efferri potuissent, subsistere aliqualiter poterat id fieri potuisse, sed tantæ magnitudinis illa ligna erāt, vt necesse fuerit ea videri, scilicet, cum decē cubitorum fuerint quando fabricata erant: quanto magis ergo antequam fabricarentur? Satis conuenienter ergo videtur dici posse, hanc positionem Rabbi Salomonis ineptā fabulam esse. Alij quidam putauerunt, quòd ista ligna allata fuerint ex quodam loco, qui vocabatur Abelsatū, & is erat de vltimis mansionibus Israelitarum, vt patet Numer. 33. cap. Et motiuum horum erat: quia illa terra vocabatur Abelsatim ab ipso nomine lignorum, vt videtur: ex quo innuitur, ibi illa ligna abundè haberi consueuisse. Sed ista positio magis contra rationem est quam

Cap. 4. (margin note beside "cipio 8. Topicorum")

3. aliorū opinio. (margin note beside "Alij quidam putauerunt")

A prior; Primò, quia non constat in loco illo, qui dicitur Abelsatim fuisse ligna setim: nec ad hoc est sufficiēs motiuum, quòd locus ipse vocetur Abelsatim; imò, nec est apparens. Quia multoties nomina locorum imponuntur per contrarium ad rem, quàm ipsum nomen impositum loco signat, vt nunc fit. Sed aliquando etiam ab impertinentibus, sicut si aliquis locus vocaretur arundinetum, non innuitur ex hoc, quod multæ arundines ibi sint. Vel si vocaretur quercetum, non innuitur ex ibi quærcus esse multas, sed ex defectu rerum plerumque imponitur nomen locis, quorum exempla vulgatissima sunt. Secundò, & fortius: quia Abelsatim est in terra duorum Regum Amorrhæorū, scilicet, Og, & Sehon: & in fine confiniorum Iordanis, & Moabitarum, ita, quòd ad habendum ligna de illo loco, oportuisset Israelitas transire primò per terram Sehon Regis, & postea per terrā Og

B Regis, & sic accedere ad confinia Moabitarum. Sed hoc impossibile erat Iudæis, nisi Deus miracula fecisset, quæ si fuissent, nullo modo talia Scriptura subticuisset, cuius intentio est Diuinam potentiam demonstrare. Patet hoc: quia si transire voluissent Iudæi per terram Sehon Regis, occurrisset eis hauddubiè Sehō Rex atque deleuisset eos de terra, sicut ad introitum eorum fecit circa Arnon, vbi posuit Amorrhæos insidiantes, qui de altis rupibus viam angustam defendentes, Israelitas transire volētes iaculis, & lapidibus confossuri, atque oppressuri erant, nisi Deus inclinasset rupes Arnon, & iis oppressisset latētes Amorrhæos: & post hoc, etiam ipse Rex Sehon Moysi armatus occurrit, vt patet Numer. 21. & Deuter. 2. cap. Post hunc & Rex Og occursurus erat Iudæis, si intrare voluissent,

C sicut postea occurrit toti Israel pugnaturus in Edrai, vt patet Numer. 21. & Deuter. 2. & 3. capitib. oppugnaturi erant & eos ad vltimum ipsi Moabitę, sicut postea facere conati fuerunt, vt patet Numer. 22. cap. & vsque ad 25. inclusiuè. Quomodo ergo poterant intrare aliqui Iudæi in terram illorum Regum ad cedenda ligna in Abelsatim? nullo inquā modo, nisi Deus magna miracula ostendisset, quæ facta non fuerunt, cùm Scriptura nulla talia referat, aut saltem de iis aliquid moueat; Si namque facta fuissent, dubio procul de ijs aliquid commemorasset. Item, etiā dato, quòd Reges nō nocere cogitassent Israelitis intrantibus, quomodo poterant illuc ire Iudæi, quia ad trāseundum vsque illuc, oportebat multas solitudines medias pertransire, quas postea transierunt, & istæ erant inuiæ? nam, vt habetur Iudith 3. cap. filius hominis non

D ambulauit per eas, id est, quod non erant in eis habitationes, nec viæ commeantium. Non potuissent ergo transire Hebræi per terras illas incognitas, sicut non potuissent ambulare per reliquas solitudinis partes, quas pertrāsierant, nisi columna demonstrasset eis iter, eos præcedēdo, vt patet supra, 13. cap. Ad hoc ergo oportebat, vt columna, quæ dirigebat totum Israel, direxisset etiam eos, qui ibant ad cędenda ligna in Abelsatim. Et hoc nō poterat esse, quia quādo nubes illa mouebatur, necesse erat etiam & castra moueri, vt patet Num. 9. cap. Et sic totus Israel iuisset in Abelsatim, & postea rediisset in montem Sinai: quæ ita absurda, & manifestè falsa sunt, vt nec quidē dici oporteat, cùm ipsa suæ euidentiam faciant falsitatis. Si autem dicas, quod facta fuerit aliqua alia nubes dirigēs, vel quicumque alius modus detur, necesse est illum fuisse

E miraculosum: & sic cogeremur ad pluritatē miraculorū. Item, adhuc concessa securitate ab hostibus, & concessa cognitione viæ, quō verisimile erat eos iuisse de mōte Sinai in Abelsatim per tantam viæ longitudinem; cū fuerint intermediæ mansiones triginta, vt patet Num. 33. c. Item, adhuc his concessis, vnde cibos, & potus haberent illi, qui ire debebant ad cędēda ligna in Abelsatim, cùm via intermedia magna solitudo esset, prorsus carens habitatoribus, & inaquosa valde: ergo oportebat rursus noua miracula facere ad cibos, & potus habendos. Quis aūt nisi stultus tanta miracula facta dicere audeat in directione Hebræorū, & Sacram Scripturā ea subticuisse omnia? tanta enim hic miracula facta fuisse oportebat, quāta ferè in toto itinere Hebræorū facta fuerunt, vt patet considerāti supradicta. Conclusum ergo ex superioribus liquet, hanc secundam positionē falsam admodum, & absurdam esse.

Dicen-

Docti sententia, q ligna setim in deserto inventa fuerint.

Dicendum ergo videtur, quòd ista ligna setim in deserto reperta fuerint. Et sunt ista ligna spinosa valde, & alta, atque durissima, & penè imputribilia, & vocantur ista ligna aliquādo spinæ, vt patet Isa.7.c. vbi littera nostra dicit, quòd fons egredietur de domo Domini, & irrigabit torrentem spinarum: littera Hebraica dicit: Nahal setim, id est, torrentem setim. Et tunc si facias argumentum quod primò fiebat, scilicet, si reperiebantur in deserto, quomodo erat aliquid magnū offerre ligna setim secundum quòd innuitur?

Respons. ad argumentum in princ. quæstionis factū.

Respondetur, quòd forte illa ligna aliqualiter distabāt à monte Sinai, & cùm essent spinosa, & dura valde, erat satis magnus labor in cædendo ea, & magis in portando, quia portabantur magna ligna, & grossa: & sic dare ligna setim, reputabatur ad oblationem, & nō immeritò: cum computaretur in oblationem dari si quis daret pilos caprarum, oleum, & similia, de quibus hic, & infra, 35.cap. *Oleum ad luminaria cōcinnanda:* Ista enim oblatio erat de vltimis oblationibus, quia omnes aliæ erant prius necessariæ, quàm ista: nam reliquæ erant necessariæ ad construendum Tabernaculum, & atrium: hoc autem erant necessarium post fabricationem Tabernaculi, & erectionem, ad ministeria Tabernaculi. *Ad luminaria concinnanda*, id est, ad sustentanda, vel paranda luminaria. Vocantur autem luminaria candelæ septem, quæ lucebant in Tabernaculo in candelabro posito ad partem meridianam, vt patet infra 26.cap. Et erant istæ sex candelæ, sex vascula posita in summitate hastilis, & sex calamorum, & in quolibet mittebatur oleum, & lychnum, & lucebat. Habebat autem Aaron curam incendendi, & apparandi lucernas illas, & affundere oleum, vt patet infra, 27. & Leuit.24.cap.

In Tabernaculo nō fiebāt cādelæ de cera, neq. de seuo.

non enim fiebant in Tabernaculo candelæ de cera, vel de seuo: de cera quidem quia cera melli commixta erat, Deus autem vetuerat mel apponi in aliquo sacrificio suo, vt patet Leuit.2.cap. Ergo, & cera vetanda erat: illuminatio autem lucernarum intra Tabernaculum, quoddā genus sacrificij erat, sicut incensio carnium in altari holocaustorum. Quòd autem candelæ de seuo poni non debuerint, ratio erat: quia aut illud seuum erat de animalibus immaculatis, & immolabilibus, sicuti erāt ista tria, bos, aries, capra, tam in masculino, quam femineo genere: aut erat de animalibus maculatis, siue immūdis, vt sunt caprea, & ceruus, & cetera, quæ nō licebat immolari, sed tamen comedere licebat: aut de animalibus, quæ non licebat neque comedere, neque immolari. Si autem fuisset seuum de animalibus mundis, quæ immolari licebat, siue immolarentur, siue non, adipes pertinebant ad Domini sacrificium, scilicet, quòd cremari debebant in altari holocaustorum, vt patet Leuit.3.cap. cùm dicitur: Omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nisi fortè esset adeps istorum animalium quæ capta fuissent, &c. prægustata à bestiis, aut cùm morticina essent, quia tunc immunda erant, & non licebat ea offerri: sed habebant adipem illum in alios vsus varios, vt patet Leuit.7.c. cum dicitur: Adipem animalis morticini, aut eius quòd à bestia captum est, habebitis in vsus varios. Si autem fuisset adeps alicuius animalis, quod immolari illicitum erat, & tamen licebat comedere, non poterat fieri de hoc candela pro Domino, vt luceret in Tabernaculo, cum non liceret eo vti ad incendēdum in altari holocaustorum; Nam si ipsum animal non licebat immolari, & ad hoc reputabatur immundum, etiam immundum reputabatur eius seuum, quia in immundo nihil mundum reperiri potest. Oleum autem vtroque modo Domino offerebatur, s. in lucernis, vt arderet intra Tabernaculum, in sacrificiis, quando fiebant sacrificia de simila, & in sartagine, vt patet Leuit.2.capite: nam ibi oleum fundebatur, & in sacrificio farris noui, vt patet eodem cap. Et generaliter in omni sacrificio oleum apponi iussum est, vt patet Numer. 15.cap. Si autem fuisset adeps, vel seuum animalis immundi & ad cibum, & immolationem: de hoc per se notum erat Iudæis, quòd nō poterat Domino fieri lucerna: quia q hominibus abominabile erat, coram Domino abominabilius erat cū maior puritas corā Dño exigeretur; solùm ergo remanet, q in Tabernaculo poterat, & debebat oleum cremari ad cōcinnandū luminaria.

F *Quare in ædificiis Tabernaculi ferrum non ponebatur? Quæst. VII.*

SED adhuc quæres circa supradicta, quare in omnibus ædificiis Tabernaculi ferrum positum non fuerit: nam in nullo reperitur, quòd poneretur ferrum. Responderi posset, quòd ideo non positum fuit, quia ęruginat, & consumitur, maximè cùm terræ infixum sit: si autem debuisset hic esse ferrum, oportebat, illud adhiberi ad minora ministeria Tabernaculi, & Atrij: hoc autem erat, vt esset paxillus ad ligandos funes: vel vt poneretur tanquam basis tabularum. Sed omnia ista infigebantur terræ: paxilli namque terræ infixi erant, vt ad eos funes fortiter religati, tentoria Atrij, & Tabernaculi sufficienter extenderent, ne aliqualiter contraherentur in rugam: G bases etiam tabularum, quæ infixæ erant ipsis tabulis satis profundæ defigebantur in terra, ne ipsa tabulata corrumperētur, aut concuti possent, & contingebat aliquando vt bases, & paxilli magno tempore infixi manerent: ideo si ferrei fuissent, æruginari atque putrefieri eas necesse erat, quia ferrum est metallum immundū, & nō bene depurat à scoria: sed hoc non conueniebat, quia rursus oportuisset sæpius alios facere paxillos, ergo non debebāt fieri de ferro. Alia ratio erat propter perfectionem: Deus enim cuius perfecta sunt opera, vt patet Deuteronom.32. cap. vult in obsequium suum res perfectas exhiberi, ferrum autem de imperfectissimis metallis est, ideo non debebat poni in Tabernaculo Domini.

Tria metalla in fabricatione Tabernaculi posita fuerunt.

Reperiuntur autem in tota fabricatione Tabernaculi solum tria metalla, scilicet, aurum, & argentum, & æs: & non accipitur æs pro H calibe, vt multoties Grammatici assumunt: sed pro alio metallo perfectiori, quod vocatur vulgariter alambre. Et sunt ista tria metalla reliquis perfectiora. De auro namque satis constat, quòd in perfectione reliqua omnia metalla antecedat & omnibus aliis præfertur. ideo in operibus potissimis atque dignioribus totius Tabernaculi positum fuit; vt declarauimus supra, dicēdo ad quid aurum fuerit in Tabernaculo destinatum. Post aurum vt dignitate eminentius & existimatione argētum sequitur, quod lucidius ceteris est, & purgatum magis atque solidius: semper tamen ductile. Ideo hoc in operibus, quæ non ita perfecta erant in Tabernaculo positum fuit, vt supra etiam diximus. Tertio loco succedebat æs, accipiendo illud pro alambre nostro: quæ eius præcipua & acceptio & significatio, & istud est perfectius ceteris me- I tallis, excepto auro, & argento: est namque magis purgatum, quia cetera immunditiam maiorem habent. Est etiam pulchrius in colore, & non ita ęruginem contrahit sicut quædam alia metalla, quod patet comparādo ei cetera: nam si stannum accipi deberet, immundum est, & nō solidum, sed facilè complicatur: in basibus autem tam tabulatorum, quàm columnarum, & in paxillis, requirebatur maior stabilitas, ideo non erat conueniens accipere stannum. Rursus, si plumbum accipere voluissent, adhuc hoc peius fuisset, scilicet, cum sit mollius, & immundum magis & nigrius, & ad quamlibet percussionem flexibilis. Calibs autem accipi non debebat, cùm etiam impurus sit, vt ferrum, licet nō tātum: & eodem modo æruginetur. Ferrum autem manifestum est, longe esse imperfectius calibe, quāto magis ęre? ideo æs tanquam in per- K fectione maius aliis metallis, præter aurum, & argētum, poni debuit magis in operibus Tabernaculi quam alia metalla: Ideo ista quæstio non solùm erit: quare non positū fuerit ferrū in operibus Tabernaculi, sed quare etiam non posita fuerint alia metalla præter hæc tria.

Aes Corinthium quid sit, & qualiter fiat.

Æs autem vt diximus inter cetera perfectius erat: maximè si esset æs mixtum, quemadmodum æs Corinthium, quod erat mixtum ex auro, argento, & ære: & commixtio hæc facta fuit, dum Romanis contra Corinthum pugnantibus, ciuitas incensa esset, templa in quibus dij aurei, argenteiq. atque ænei conflagrarent; tunc enim ex ingenti incendio illo liquefactis tribus illis metallis, in vnam massam cūcta coierunt, cuius quia maior pars erat ęnea, æs Corinthium vocatum fuit, vt ait Paulus Orosius lib. 5. De Ormesta mundi. Potuit etiam aliquid tale fuisse in ære quod in templo oblatum fuit; & dato, quòd purum

rum

rum æs fuiſſet nullius alterius metalli admixtione facta, tamen perfectius erat quam alia metalla, præter aurum, & argentum, ideo præcipuè hoc poni debuit. Item, quia ſi ferrū poni debuiſſet, cùm ipſum ſit impurius atque imperfectius ære, propter vnum de duobus id poſitum fuiſſet, ſ. quia firmius eſt, aut quia in maiori copia reperitur. Primò quidē firmius eſt ferrum: nam ferrum omnia domat, vt patet Daniel. 2. cap. ſed propter hoc non erat neceſſariū in vſus Tabernaculi: quia non requirebatur tanta firmitas, quæ in ære reperiri non poſſet. Secundò, ſi poſitum fuiſſet ferrum, id factum fuiſſet propter abundantiam maiorem, quia æs nō ita copioſè haberi poteſt ſicut ferrum, vt ſatis euidens eſt: ideo quando multitudo materiæ requiritur, citius ex ferro, quàm ex ære fieri poteſt: hic autē ceſſabat iſta cauſa: quia non erat tanta materiæ neceſſitas, quin maior adhūc dari potuiſſet à populo, niſi Moyſes vetuiſſet plus offerri, vt patet infra, 36. cap. non ergo debuit poni ferrum in fabricatione aut vaſis Tabernaculi. *Aromata.* Dicuntur eſſe aromata quædam ſpecies odoriferæ valde, & ſunt ſimplices de ipſis lignis aromaticis: aliquādo tamen accipitur aroma pro aliquo cōfecto ex variis ſpeciebus tanquā pigmentum, aut vnguentum quoddam: in Scriptura tamen Sacra, vt communiter, pro ſpecie ſimplici accipitur: quam ſic natura produxit, nec conficitur arte pulmentaria, aut pigmentaria, & hoc modo accipitur Geneſ. 37. cap. cum dicitur: Et viderunt Iſmaelitas venientes de Galaad, & camelos eorum portantes aromata, reſinam, & ſtacten. Sic etiam dicitur infra, 30. cap. In cōpoſitione thymiamatis ſume tibi aromata, ſtacten, & onycha, & galbanum: & ibi magis dicetur quid ſit aroma. *In vnguentum.* Hoc erat vnguentum, quo vngendum erat Tabernaculum, & vaſa eius, in die dedicationis ſuę: & Sacerdotes in ſua conſecratione, de quo infra 29. & 40. capit. de vnctione namque Sacerdotum dicitur infra 29. & Leuit. 8. cap. de vnctione Tabernaculi, & vaſorum, dicitur infra, 30. cap. & de his ſimul infra eodem 30. capite.

An populus offerret vnguentum. *Quæſt. VIII.*

HOc loco non eſt intelligendum, quòd Deus dixerit Moyſi, vt mandaret populo facere vnguentum hoc, vt offerrent illud, ſed quòd adferrent ſpecies ad faciendum illud: quæ autem fuerint ſpecies illius non dicitur hic, ſed ponuntur infra, 30. cap. & patet quòd non obtulerit populus vnguentum, quia ſi populus obtuliſſet ſic vnguentum factum, non oportuiſſet, vt Moyſes poſtea nouiter illud conficeret ad vngendum Tabernaculum, & Sacerdotes; ſed Deus mandauit ei accipere aromata, ſtacten, & cinnamomum, atque calamum, & poſuit ibi determinatam quantitatem cuiuſlibet horum, ex quibus facere debebat vnguentum vnctionis. Ergo non obtulit populus vnguentum. Item ſi populus obtuliſſet vnguentum, aliquis ex eo potuiſſet illud facere ex talibus aut talibus ſpeciebus, alius ex aliis, vel quidam in vno pondere cuiuſlibet ſpeciei, alius in diſſimili pondere, & ſic nō coinciderent ad faciendum idem vnguentum: ergo non debuerunt ipſi facere, ſed Moyſes. Item, quia videtur, quòd tale vnguentum ante factū fuiſſet ex eiſdem ſpeciebus in eodem pondere: imò tale non licebat alicui facere, & vngere ſe illo, ſub pęna mortis, vt patet infra, 30. cap. cùm dicitur: Hoc oleū vnctionis ſanctum erit mihi in generationes veſtras: caro hominis non vngetur ex eo; & iuxta compoſitionem eius non facietis aliud, quia ſanctificatum eſt, & ſanctum erit vobis: homo quicumque tale compoſuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo ſuo. Iſta ſententia patet infra, 35. cap. cum dicitur: Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gēmas ad Superhumerale, & Rationale, aromataq. & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum vnguentum, & thymiama ſuauiſſimi odoris componendum: non ergo conficiebat populus iſtud vnguentum, ſed dabat ſpecies ad cōficiendum proponente Moyſe quid eſſet neceſſarium ad conficiendum illud. *Et thymiamata boni odoris.* Sicut vnguentū vnctionis, de quo nunc dictum eſt, ex pluribus ſpeciebus confe-

A ctum erat, ita & thymiama ex pluribus ſpeciebus conficiebatur; ſpecies autem erāt aromata, & ſtacten, & onycha, atque galbanum, & tus lucidiſſimum: omnia eiuſdē ponderis, vt patet infra, 30. cap. Differebant tamen iſta duo: quia illa ſupradicta commixta in illo temperamento ponderis, quod ſupra dicebatur, faciebant quoddam valde molle, quod vnguentum vocabatur, & non pertinebat ad odoratum, ſed ad tactum, ideo erat ad vngendum Sacerdotes, & ipſum Sanctuariū cum vaſis ſuis deſtinatum. Thymiama autem cauſabatur, vel potius conficiebatur ex rebus ſiccis. Et id ex eo patet: quia iſta conterebantur quouſque multiplicata concuſſione in puluerem minutiſſimū redigerentur: & de hoc ponebatur ſuper altare thymiamatum, quod erat intra Tabernaculū, & cùm adoleretur, exhalabat ſuauiſſimus odor, vt patet
B infra 30. cap. Hoc etiam thymiama nō offerebatur à populo, quia non ſciuiſſet populus per ſe facere iſtam confectionem, præcipuè cum Deus Moyſi eam facere mandaſſet, ſed offerebat populus ſpecies ad illud componendum neceſſarias, ad mandatum Moyſi. Etiam iſto thymiamate non licebat vti alicui homini, nec facere pro ſe talem compoſitionē, vt patet infra, 30. cap. cùm dicitur: Sanctum ſanctorum erit vobis thymiama, talem compoſitionem nō facietis in vſus veſtros, quia ſanctum eſt Domino; homo quicūque fecerit ſimile, vt odore illius perfruatur, peribit de populis ſuis. Eædem autem rationes, quæ inducebantur ſupra ad probandum, q̧ populus non faciebat vnguentum, induci poſſunt ad probādum, quòd non faciebant etiam thymiama. *Lapides onychinos.* Iſti erāt aliqualiter magni lapides; quod patet: quia in quo-

Populus non offerebat thymiama cōpoſitū, ſed ſpecies ex quibus illud cōficiebatur.

C libet eorum ſcribi debebant ſex nomina tribuum Iſrael, vt patet infra, 28. cap. Et dicitur onychinus, de onyx: ſignat enim onyx, onycis, vnguem idiomate Græco: & ſic onychinus eſt ad colorē vnguis humani albi rubeiq. coloris mixtim. De proprietatibus autem onychinorū dicetur magis infra, 28. cap. *Et gemmas.* Iſtæ erant duodecim gemmæ diuerſarum ſpecierum, quæ ponebantur in Rationali, & in qualibet ſculpebatur nomē vnius tribus Iſrael, vt patet infra, 28. cap. *Ad ornandum Ephod, ac Rationale.* Ephod, & Superhumerale idem fuerunt. Præter hoc, quòd Ephod eſt nomen Hebræum, & Superhumerale Latinum; & eſt quoddam ſummi Sacerdotis ornamentum, contextum ex auro, hyacinto, purpura, & cocco bis tincto, & byſſo retorta; habens in duabus extremitatibus ſuis duos lapides onychinos, ſ. in extremitatibus ſu-

Ephod, et Superhumerale idem ſūt.

D perioribus, in quibus nomina filiorū Iſrael ſculpta erant; & erat habens duas catenulas aureas cum vncinis aureis, quibus colligaretur Rationali in parte ſuperiori: & eodem modo iungebatur in parte inferiori, & erat illud Ephod quaſi quadratum, & pendebat ab humeris vſque ad zonam ſuper dorſum Sacerdotis: in pectore autē erat Rationale, & colligabantur iſta duo ſuper humeros Sacerdotis catenulis, & vncinis aureis, & circulis aureis: in parte autē inferiori ſuper zonam infra armos religabantur vitta hyacinthina, vt ab inuicem abſolui non poſſent. Rationale autem erat de auro, id eſt, de filis auri, & hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & byſſo retorta: & erat vnius palmi in longitudine, & alterius palmi in latitudine: in quo erant duodecim lapides in quattuor ordinibus poſiti, & in ſingulis lapidibus erant ſingula nomi-

Rationale.

E na filiorū Iſrael, & ponebatur in pectore Sacerdotis Magni, & intra plicaturam, vel duplaturam panni ponebantur indicium, & veritas, id eſt, quædam laminę, in quibus nomina Dei ſcripta erant. Et vocabatur Rationale, quia cùm illud induebat Sacerdos, poterat inquirere veritatē de quocūque vellet, & reſpōdebatur ei, vt patet de Abiatar, qui applicuit ad ſe Ephod, cum quo, ſcilicet, erat Rationale in ciuitate Ceila: & reſpondit ibi Deus ad quæſtionem factam à Dauid vtrum traderēt eum viri Ceilæ, vt patet 1. Reg. 23. c. Rationale namque à ratione nomē accepit, quia eo poſito in pectore Sacerdotis de his, quę inquirebantur ratio reddebatur. De his plenius dicetur infra, 28. c. vbi agitur de omnibus veſtibus Pōnticalibus.

Facientq. mihi Sanctuarium, & habitabo in medio eorū: iuxta omnem ſimilitudinem Tabernaculi quod oſtendam tibi, &

Arca testamēti.

bi, & omnium vasorum in cultum eius: sicq. facieris illud: Arcam de lignis setim compingite, cuius longitudo habeat duos & semis cubitos: latitudo cubitum & dimidium: altitudo cubitum similiter ac semissem. Et deaurabis eam auro mundissimo intus & foris: faciesq. supra coronam auream per circuitum: & quattuor circulos aureos, quos pones per quattuor Arcæ angulos: duo circuli sint in latere vno, & duo in altero. Facies quoque vectes de lignis setim, & operies eos auro. Inducesq. per circulos qui sunt in Arcæ lateribus, vt portetur in eis: qui semper erunt in circulis, nec vnquam extrahentur ab eis. Ponesq. in Arca testificationem quam dabo tibi. Facies & Propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius, & cubitum ac semissem latitudo. Duos quoque Cherubim aureos & productiles facies ex vtraque parte Oraculi. Cherub vnus sit in latere vno, & alter in altero. Vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas, & operientes Oraculum, respiciantq. se mutuo versis vultibus in Propitiatorium, quo operienda est Arca, in qua pones testimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam, & loquar ad te supra Propitiatorium, ac de medio duorum Cherubim, qui erunt super Arcam testimonij, cuncta quæ mandabo per te filijs Israel.

30. dist. c. qui Eccl: siasticis, §. Ecce.

Cherubim.

Facientq. mihi Sanctuarium. Hic ponitur secundum, s. operis executio, & diuiditur in duas partes: quia Primò agitur de aliquibus quæ erant intra ipsum Tabernaculum. Secundò agitur de ipso Tabernaculo, infra, in principio sequent. cap. Prima in duas: quia Primò ponitur mandatum in vniuersali. Secundò, descenditur ad partes huius fabricationis in speciali. Secunda ibi: *Arcam de lignis setim.* Et illa diuiditur in tres partes. Primò agitur de Arca, & de his, quæ pertinebant ad Arcam; Secundò, de Mensa Propitiationis, & his, quæ pertinebāt ad Mensam, ibi: *Facies Mensam.* Tertiò, de Candelabro, & his, quæ pertinent ad Candelabrum; ibi: *Facies, & Candelabrum.* Circa primum. *Facientq. mihi Sanctuarium.* Sanctuarium nomen generale est, & signat locum sanctum, vel habitationem sanctam. Dicitur aūt sanctum aliquid, id est, ad Dei solius cultum applicitum, vt dies Sabbati dicitur sanctus, vt patet supra, 20. cap. & primogenita sanctificari dicuntur, id est, applicari ad Deum. Et sic generaliter de omnibus alijs. Signat ergo Sanctuarium tam Tabernaculum, quam Atrium Tabernaculi, quia vtrumque erat ad solius Dei cultum dedicatum; nec licebat aliquid profanum fieri, in Sanctuario, vel intrare in Sanctuarium, scilicet, in Tabernaculum, vel in Atriū. Volebat autem Deus fieri sibi Sanctuariū, id est, sanctam mansionem, ad hoc, vt in ea cultus ei specialissimè tribueretur; & quòd istud sanctuarium esset portatile, vt vbicumque essent, haberent vbi colerent Dominum.

Sanctuarium & sanctum quid.

De similitudinibus & causis allegoricis, quas ponit Rabbi Abraham Aben Ezra de Tabernaculo Moysi, & partibus eius; & qualiter in multis irremediabiliter erret; & quomodo non omnia, quæ erant in Veteri Testamento erant figura Noui; & qualiter ratio litteralis, & allegorica differat à sensu litterali, seu allegorico; & à quo duo modi exponendi Vetus Testamentum, scilicet, litteralis, & allegoricus, ortum habuerint. Quæst. IX.

CIRCA istud Tabernaculum dicunt Rabbi Abraham Aben Ezra, & Rab. Cahadia Gaon, ꝙ istud Tabernaculum signat mundum, & quia mundus est triplex, scilicet, mundus intellectualis ipsorum beatorum spirituum, vt ipsi volunt, & mundus iste corporeus, & minor mundus, qui est homo, ita sunt in hoc Tabernaculo aliqua similia his, quæ sunt in hoc triplici mūdo. Nam sicut in mundo intellectuali Deus est, ita in Tabernaculo Deus est super Propitiatorium, cùm ibi loquatur, vt infrà in littera, & in 30. cap. & Numer. 7. cap. Et sicut in mūdo intellectuali sunt Angeli, ita in Tabernaculo sunt Cherubim super Arcam, vt patet infra, in littera. Assimilatur etiam mundo infimo, & minori, qui est homo, quia sicut in homine est intellectus, & ratio: ita in Arca sunt tabulæ legis; & sicut in homine sunt plura vasa ad dirigendum, & faciendum alias operationes naturales, &

F plura vasa continentia potentias organicas, ita in Tabernaculo sunt diuersa vasa altaris thymiamatum, & altaris holocaustorum, vt patet infra, 27. cap. & diuersa vasa Mensę Propositionis, vt patet infra, in littera. Et sicut in homine sunt telæ siue membranæ distinguentes vitalia membra à ceteris intraneis, ita sunt in Tabernaculo vela, & tentoria, distinguentia, scilicet, velum, quod oppanditur ante Sancta Sanctorum, & tentorium quod appendebatur in introitu Tabernaculi, vt patet infra, 26. & 27. capit. Similatur etiam mūdo medio, quod est ista rerum vniuersitas: Nam sicut in hoc mundo multi cæli sunt: ita super Tabernaculum multa operimenta de pellibus fuerunt, & fuerunt de pellibus rubricatis, & sagis cilicinis, & de cortinis, & pellibus hyacinthinis, vt patet seq. cap. De hoc comparationem videtur instituisse Dauid Psal.
G 102. scilicet: Qui extendis cælos quasi pellem, scilicet, quasi pelles Tabernaculi; & sicut in mundo est firmamentum, quod diuidit aquas ab aquis, ita est in Tabernaculo velum, quod oppanditur ante Sancta Sanctorum, & distinguitur Tabernaculum interius à Tabernaculo exteriori: sicut in mundo lumen stellarum, scilicet, principaliter septem Planetarum est: ita in Tabernaculo lumen septem candelarum fuit: & sicut in cælo in medio septem planetarum est maximus planeta, scilicet, Sol, quia iuxta eum sunt tres planetæ, & infra eum alij tres: ita in Candelabro Tabernaculi sunt ordinatæ candelæ, quia candela, quæ erat in hastili grossior, erat & capacior ceteris, quæ erant ad vtramque partem: & in circuitu erant sex lucernæ in sex calamis: ad vnam partem tres lucernæ trium calamorum, & ad aliam partem aliæ tres
H lucernæ. Et sicut in isto mundo sunt fruges, ita in Tabernaculo erant panes in Mensa Propositionis, vt patet infra, in littera; & sicut in mundo secundum dispositionem nostræ terræ habitabilis sub sphera obliqua. s. in horizonte obliquo, maior pars lucis est à parte Meridiana quam à parte Septentrionali, & valde recedit sol à parte Septentrionali: maxime ab illis, qui appropinquāt ad Polū, ita in Tabernaculo ponitur Candelabrum lucens à latere meridiano, vt patet infra 26. c. & sicut in mundo hoc, terra fructifera magis est versus Septentrionem, quàm versus Meridiem: cum terra Meridiana aut inhabitata sit, aut malæ habitationis: ita in Tabernaculo Mensa Propositionis continens panes, à latere Aquilonari, siue Septentrionali est, sicut patet sequenti cap. Et sicut in isto mundo est ignis: ita in Tabernaculo est ignis continuus
I in altari holocaustorum, vt patet Leuit. 6. cap. & sicut in mundo sunt aquæ, & mare, ita in Tabernaculo erant Labrum æneum, in quo sunt aquæ, & postea Salomon fecit mare æneum, in quo ponebatur aqua. De Labro æneo patet infra, 30. cap. de Mari æneo patet 3. Reg. 7. cap. Et sicut in mundo arbores sunt: ita in cortinis Tabernaculi variæ celaturæ apparebant loco arborum, florum, atque herbarum. Et sicut sunt in mundo multæ aues, ita fuerūt in sacrificio aues, s. turtures, & columbæ, vt patet Leuit. 1. cap. & sicut in mundo sunt homines, ita in Tabernaculo fuerunt Sacerdotes. Paucas autem de istis comparationibus illi duo Rabbini ponunt: nos autem omnes has ponere possumus, & poterimus, si voluerimus plures excogitare secundum alias res, quæ sunt in mundo, & in Tabernaculo. Considerandum autem pro hoc, ꝙ circa
K templum, & res eius (demptis modis expositionum quattuor, qui in Sacræ Scripturæ plerisque locis dari possunt) ea, quæ sunt in templo habere triplices rationes. s. litterales, allegoricas, & morales, siue tropologicas, & nō coincidunt ista cum sensibus illis 4. vel cum aliqua illorum: nam nō est idem sensus litteralis, & ratio litteralis. Nam sensus litteralis circa istam fabricationem Tabernaculi est ipse, quem littera ipsa præfert in cortice; nam non est hic aliqua metaphora, aut tropus aliquis, vel aliquod genus parabolæ, vel figuratæ loquutionis. Ratio tamen litteralis aliquod habet motiuum quare ista sic fieri debebant, scilicet, quare ponerentur istæ Cortinæ, & illa Altaria, & Mensa Propositionis, & Candelabrum, & sic de ceteris. Sic etiam aliquo modo rationes Tropologicæ sunt differentes ab ipso Tropologico sensu, & rationes Allegoricæ ab ipso Allegorico sensu, licet non tanta dif-

Non est idē sensus litteralis, & ratio litteralis, & sensus allegoricus, & ratio allegorica.

ferentia

Ratio tropologica differt ab ipso tropologico sensu.

ferentia sit in rationibus Moralibus ad sensum Moralem, vel rationibus Tropologicis ad ipsum sensum Tropologicũ, sicut inter rationes litterales & ipsum sensum litteralem. Reducere autem totam istam fabricationem Tabernaculi, & vasorum eius, ad Tropologicam aut Allegoricam significationem, propositi nostri non est: cum in principio operis huius in Genesi, proposuerimus solo litterali sensui intendere. Etiam quia sensus tropologici, & allegorici a sanctis Doctoribus abundantissimè positi sunt. Nos ergo prosequendo totam istam fabricationem, sensum litteralem, vt inchoauimus, continuabimus. Rationes autem litterales, s. quare tale vel tale factũ fuerit, cùm opportunum fuerit, interdum subiũgemus; comparationes autem supra inductæ de triplici mundo, nõ sunt Tropologicæ, cum de moribus nihil agant; nec sunt litterales, quia non fuit causa institutionis huius Sanctuarij significare mundum, & ea, quæ in mundo sunt. Sunt ergo aliqualiter istæ adaptationes Allegoricæ, vel reducibiles ad Allegoriam largè sumptã. Nostri tamen Allegoriam dicunt, quando aliquid quod est in Veteri Testamento, exponitur referendo ad Christum, vel ad totam Ecclesiam, vel Ecclesiasticum ordinem, & statum. Circa quod sciendum, q, vt ad Corint. 1. cap. 10. Apostolus scribit loquens de Iudæis: Omnia in figura contingebant eis: ideo quoddam motiuum, & principale omnium, quæ fiebant in statu legis antiquæ, erat, vt per hæc signarẽtur ea, quæ futura erant in Christo, aut in Ecclesia Christi. Et ob hoc totus status Veteris Testamenti figuralis, dicitur, quia principalis intentio, quare ista fiebat, erat, vt futura signarentur: non tamen est putandum propter hoc, quòd omnia, quæ fuerunt in Lege Veteri, fuerint facta specialiter ad figurandum ea, quæ in Christo, aut in Ecclesia futura erant: nam multa sunt, quæ non fuerũt posita ad signandum aliquid in lege noua futura: quia licet dicatur totus ille status figuralis, verũ est, quod est figuralis in vniuersali, non tamen in particulari, id est, quòd totus status iste habebat hunc finem, vt per eum figuraretur ille status futurus Legis Nouæ: in particulari tamen, id est, cõsiderando quodlibet præceptum datum in Lege Veteri, siue Cærimoniale, siue Iudiciale nõ est totus ille status figuralis, quia multa præcepta sunt tam Cęrimonialia, quàm Iudicialia, quæ nullam significationem habent quantum ad tempus Christi, vt patet considerando per istos quattuor libros, scilicet, Exodum, Leuiticum, & Numerum, atque Deuteronomium, qui legales sunt. De Iudicialibus autem non est dubium, quin careant significatione respectu temporis Christi, sed etiam de Cęrimonialibus multis, in quibus nullus poterit dare aliquam significationem respectu futuri, nisi sit valde distorta, quam nullo modo intendebat Deus ponens istam legem: sed sola principalia inter Cęrimonialia sunt illa, quæ sunt signatiua status futuri tempore legis nouæ: & dato q sint præcepta signatiua temporis Christi, tamen rarò reperitur aliquod cærimoniale quod secundum omnes partes suas signet aliquod pertinens ad tempus Christi. Ratio autem horum est: quia status populi Iudaici fuit status imperfectus ordinatus ad perfectionem inducendam per Christum: & quantum ad hoc regulæ directiuæ illius status sunt signatiuæ perfectionis, quæ inducenda erat per Christum: quia tamen non solùm Iudæi ordinabantur in perfectionem temporis Messiæ, sed etiam secundum illud tempus, in quo erant, debebant regulari, vt tenderent in Deum. Ergo oportebat vt leges directiuæ eorum concernerent habitudinem ad illud tempus, & statum imperfectum: & quia ille status fuit imperfectus, & iste perfectus, non poterant omnia, quæ illius temporis erant significationibus huius temporis adaptari. Variatis namque finibus, necesse est variari ea, quæ sunt ad finem: sed hic sunt duo fines, vnus vt significetur per illum statum imperfectum status perfectus, ad quem ordinabatur populus Iudaicus: alius vt etiam ipse populus, qui tunc erat, dirigeretur in Deum eo modo, quo secundum imperfectionem illius temporis dirigi poterat. Si autem solùm fuisset iste status significatiuus perfectionis inducendæ per Christum, solum fuissent data talia præcepta, quæ fuissent solu signatiua status futuri tempore Christi: sed quia etiam dari oportuit præcepta directiua gentis illius temporis, contingit talia præcepta conuenire statui illius temporis, qualia nõ conuenirent ad significationem futurorum: ergo nõ potuerunt omnia præcepta Cęrimonialia, & Iudicialia Veteris Testamenti esse signatiua futuri status Legis Nouæ. Secundum istos duos fines intentos ab ipso datore harũ Cęrimoniarum, oriuntur duo modi exponẽdi, qui sunt proprij, scilicet, intenti à littera. Primus modus est, qui notatur secundum rationes litterales, quia solũ respicit causam eorũ, quæ traduntur in littera, non prout sunt signatiua alicuius alterius, sed prout in littera continentur. Alius modus exponendi est secundũ quòd ista littera est signatiua eorum, quæ postea futura erant: & iste notatur secundum rationes figurales. Primus horum extẽsior est: quia omnia litteraliter secundum statum temporis illius conuenienter exponi possunt, sed non possunt omnia exponi secundum figurationem temporis futuri, quia vt dictum est, quædam sunt præcepta Cærimonialia, & Iudicialia, quæ nullam temporis futuri significationẽ gerunt. Hunc autem primum modum prosequemur. Sed circa hunc primum modum Rabbi, Abraham Aben Ezra, volẽs assignare causam litteralem radicalem, s. quare Deus ista sic fieri mandauit, breuiter, & satis nequiter diffiniuit, dicens, quod eorum, quæ sunt, quædam sunt spiritualia, & quædam corporalia: spiritualia enim in corporalia influunt, corporalia autem suscipiũt, & eis virtus causata in aliqua re, est secundum naturam ipsius influentis, & ipsius recipiẽtis, & oportet ipsum recipiens esse dispositum ad recipiendum id, quod agit influẽs, & in hoc dicit latere secretum magnum Tabernaculi, & domus magnæ in Ierusalem, quam sanctam sibi Deus elegit. Ecce qualiter infelix iste Aben Ezra irremediabiliter errat; nã dum naturæ nimis innititur (cuius modum operandi inuestigare non potuit) à fidei veritate defecit. Est autem intentio sua, quæ satis ex verbis suis elicitur, s. quòd Deus volebat facere speciales virtutes in Sanctuario, & in ciuitate, quam ad habitandum elegisset. Pro quo dicit ipse Aben Ezra, duo esse necessaria, s. causam influentem, & rem recipientem influentiam: ad recipiendũ autem aliquam virtutem determinatam alicuius agentis, oportet esse determinationem in materia recipiẽte, sicut patet in formis substantialibus: quia non de quacumque materia qualitercumque disposita educitur qualibet forma, sed qualibet forma indiget certa dispositione. Sic etiam videmus in virtutibus, quas influit anima: nam non influit virtutem videndi, aut odorandi ad quamlibet corporis partem, sed ad illã partem, vbi est determinatio vasis debiti ad hoc: & secũdum diuersa vasa influit diuersas virtutes, cùm tamen eadem anima sit, quæ influit. Et sicut influit virtutem visiuam ad oculos, quia sunt vasa determinata visus: ita influeret ad totum corpus si totum corpus esset vnus oculus vel multi oculi. Et sic de potentia auditiua, & ceteris viribus corporis, quæ influit anima, sicut sunt diuersa vasa, in quæ influat. Sic ergo vult, quòd cum Deus vellet influere super populum suum Israel, diuersas virtutes, id est, speciales operationes, quæ in aliis locis non influuntur, fecit ad hoc diuersa vasa, vt reciperentur secundum modum illorum diuersæ influxæ virtutes, & sic Cherubim, qui erant in Tabernaculo super Arcam, vasa receptiua vocat. Putauit enim se iste ceteris Hebræis subtilius loqui, & ceteris enormius atque detestabilius errauit. Et primò errauit directè contra religionem, id est, contra cultum Dei, & præcepta eius. Secundò errauit contra ipsam rerum naturam. Primò contra religionem: quia ipse ponit Deum restringere se, quod Deus valde vetuit: sæpius enim reperietur in Sacra Scriptura, quod Deus vetuerit maleficos, & magos atque diuinos, & aruspices & somniorum obseruatores, & necromanticos, vt patet supra 23. cap. scilicet: Maleficos non patieris viuere. Et clarius habetur atque latius Deuter. 18. cap. Sed ponendo sicut Aben Ezra vult, incidimus in artem magicam: nam magici imaginibus cereis, & metallinis vtuntur: & in certis tẽporibus conficiunt eas obseruantes siderum tempora, & per illas dicunt se deriuare virtutes cælestes: & spiritus planetarum ad illas imagines, vt habeant

Totus status Ve. Test. fuit figuralis in vniuersali, nõ autem in particulari.

Quò Aben Ezra errauerit cõtra Dei religionem.

beant

beant virtutem efficiẽdi quod ipsi desiderant: lapidibus etiam quibusdam, & herbis, & odoribus fumorum vtuntur, quæ omnia, vt ipsi arbitrantur, ad virtutem deriuandam in hæc corpora inferiora, vt spiritus planeticos habeant, proficiunt: in quo eos falli dubium non est, vt magis declarabitur, Num. 21. cap. cùm dicetur de capitibus metallinis, quæ loquuntur. Sic enim vult Aben Ezra, scilicet, quòd sint diuersa vasa in Tabernaculo diuersarum figurarum, & diuersorum metallorũ, vt diuersæ virtutes à cælestibus influxæ recipiantur. Et propterea asserit diuersas figuras scribi in laminis aureis existentibus in Rationalis plicatura, & in lamina posita in fronte Sacerdotis Magni. Et in hoc dicit latere magnum secretum domus sanctæ Ierusalem, s. quod ideo in tali loco Deus voluit cultum suum esse, quia ille locus erat in tali dispositione, φ erat receptiuus influentiæ cælestis, cuius non erãt receptiua alia loca existentia in tota terra promissionis, sicut naturaliter ac astrologicè loquentes dicimus, quòd super vnum locum influitur vna virtus cælestis, quæ non influitur in alio loco propter esse suppositum alteri parti cæli, & habere aliud zenith. Et consequenter, quia stellæ fixæ, & planetæ respiciũt eum alio aspectu quam aspiciunt alia loca. Dicere ergo, quòd Deus in faciendo Tabernaculum, & vasa eius, & in eligendo Ierusalem pro loco Sanctuarij tales superstitiones obseruauerit, quales nos districtius obseruare inhibuit, erroneum valde cõtra Sacram Religionem, & statuta Noui atque Veteris Testamenti est, quod dicere nefas est, aut suspicari. Secundò errat iste cõtra naturam, quia nescit distinguere inter naturalem operationem, & diuinã, & dum nimis naturalis secundum sensum suum esse voluit, nec naturalis, nec fidelis fuit. Pro quo sciendum, quòd vt magis declarauimus supra 23. cap. Deus habet duplicem modum agẽdi. Vnus modus est naturalis, alius est Diuinus. Modus agẽdi suus naturalis est, inquantum ipse est fons totius virtutis naturalis deriuatæ per concatenationem causarũ: nam (vt etiam omnes Philosophi naturales volunt) virtus influẽdi ad generationem, & conseruationem istorum particularium, deriuatur per agentia vniuersalia in particularia, quousque tangant ipsum quod gignitur, vel conseruatur. Et sicut causa particularis recipit virtutẽ ab agenti vniuersali: ita causa minus vniuersalis à causa magis vniuersali, & illa ab alia magis vniuersali, & sic quousque perueniatur ad aliquam primã causam, à qua necesse est totam virtutem deriuari, quæ per alias causas subordinatas influitur. Hoc ergo modo Deus causa naturalis vocatur: quia prima causa est in coordinatione aliarum causarum naturalium: & tũc Deus nihil magis influit quam per istas causas naturales influatur, scilicet, quòd tota virtus, quæ à Deo influitur ad naturales causationes, per ipsas subordinatas causas deriuatur, & nec plus, nec minus, ipse influit quam per has influatur. sicut tota virtus alicuius agentis, quam deriuat in passum, deriuatur per instrumentum. Istæ autem causæ naturales subordinatæ Deo primæ causæ quodãmodo sunt respectu eius instrumenta, licèt non sint totaliter instrumenta. Et quantum ad istam operationem Dei, quæ est naturalis, necessaria sunt diuersa vasa in recipiẽtibus, & diuersę dispositiones: eo quod deriuatur ista virtus per corporalia agentia, & consequuntur modum ipsorum agentium, & quãtum ad hoc, videmus in diuersis receptiuis fieri diuersas naturales actiones; aliæ namque influentiæ sunt in terris, quæ sunt magis versus æquinoctialem lineam, quam in illis, quæ sunt versus polos mundi. Item posita eadem distantia ab æquinoctiali, aliæ influentiæ fient in vallibus, & alia in montibus, vel in planis, quia ista sunt diuersa receptacula, & quasi vasa, & propter diuersam figuram fiet diuersimode receptio: nam in vallibus aliter reflectuntur radij solis, & stellarum, quàm in planis, aut in montibus: ideo necesse est aliam actionem esse in vallibus, & aliam in montibus, quod nos experimur quotidie, in diuersitate caloris, & frigoris: & priori aut posteriori maturatione fructuum in montibus quàm in vallibus aut planis: valles namque calidiores sunt, & fructus citius in eis maturantur. Et hoc est etiam quod nos naturaliter, & astrologicę considerantes, dicimus, aliam

Locus Ierusalẽ secũdũ naturam aliam influentiam recipit, & alia loca, nõ tamẽ influentiã supernaturalem.

Duplex Dei operatio.

F influentiam esse huius terræ, quàm alterius, quia aliam habet eleuationem Poli, vel latitudinem ab æquinoctiali, & secũdum hoc varia iudicamus de proprietatibus noctium, & dierum, & de actionibus aliis, quæ naturaliter cælo influente eueniunt. Alia est operatio Dei, quæ non est naturalis, sed Diuina vel Supernaturalis, secundum quòd Deus non habet aliquas causas subordinatas sibi, sed ipse solus operatur. Et quantum ad istam operationem, quia est virtutis infinitæ, non requiritur determinatio vasorum, vel dispositio materiæ, vel aliquid tale, sicut est in creando. Nam ad creationem non requiritur aliqua dispositio materiæ: cùm & ipsa materia per creationem esse suam suscipiat. Sic etiam, si Deus vellet facere hominem de aliquo lapide, non requiritur, quòd ille lapis aliquam figuram aut dispositionem habeat determi-
G natam, vt possit fieri homo; nam nihil magis est quòd ille lapis sit frigidus quàm calidus, aut siccus vel humidus, & nihil magis, quòd sit sub æquinoctiali, quam si sit sub aliquo polorum mundi. Eodem modo sunt quidam alij effectus Dei, vt remittere peccata, & apponere gratiam acceptando nos sibi, vel voluntatem nostram à malo ad bonum auertere: & quòd ipse nobis antea iratus, placetur, & orationes nostræ exaudiantur ab eo, & quòd ipse nos ab hostibus liberare velit, & fructuum vbertatem concedere: istæ actiones, quæ se ex parte Dei tenent, & quæ isto modo ex parte nostra se habent, non indigent aliqua locorum aut vasorum determinatione. Et adhuc de istis maior ratio est, quàm de aliis: nam si Deus ad creandum hominem non indiget aliqua dispositione, aut vasorum determinatione, & tamen creat corpus, & agit
H in corpus, vt de lapide faciendo hominem, non indigebit à fortiori, quando influxerit in spiritum. Est enim hic duplex ratio. Prima, quia virtus, quæ deriuatur à Deo, isto modo non deriuatur per agentia media, quæ requirãt determinationem vasorum, aut dispositionum ad influendum in ea, sicut cùm Deus creat, quia per seipsum agit, vel cùm de lapide facit panem, aut hominem. Secunda ratio est mixtio, quæ non reperiebatur in primis, quia hic influitur in animam, quæ vasa non habet, cùm simplex sit: nec ipsa ad recipiendum indiget in se corporis qualitatibus: nam etiam si naturalia agentia possent in animam influere, non indiget ipsa aliqua determinatione vasorum aut dispositionum. Remittere autem peccata, de quo hic dicebamus, non est aliqua causalitas, quæ indigeat vasis determinatis, cùm nõ sit aliquid posi-
I tiuum: sed est non imputare peccata ad pœnam, sicut ante hoc imputabantur. Apponere autem gratiam, est quidam influxus Dei in animam, & causare in ea habitus virtutum Theologicarum vel Moralium. Auertere etiam voluntatem nostram à malo, & conuertere ad bonum, ad idem pertinet. Etiam quòd Deus iratus nobis placetur, nihil aliud est, quam Deum non ordinare nos ad punitionem, sicut antea ordinauerat. Etiam quod nos placantes audire velit, & quòd nos ab hostibus liberet, & quod velit vbertatem fructuum tribuere, non est aliqua causalitas in hæc inferiora, quæ indigeat determinatione vasorum. Imo, nec potest existimari quomodo talis actio indigeat instrumentis, sicut voluntas nostra ad volendum nullis indiget instrumentis. Istæ sunt operationes, ad quas Tabernaculum fiebat, scilicet, vt in eo
K oraremus ad Deum: & Deus peccata nobis dimitteret, & virtutes apponeret, atque placaretur nobis, vt nos ab hostibus liberare vellet, & vbertatem terræ nascentium concedere, vt patet 3. Reg. cap. 8. cum dicitur: Ergone putandum est, quòd verè Deus habitet super terram? si enim cælum, & cæli cælorum te capere non possunt, quãto magis domus hæc, quam ædificaui? & paulo post: vt sint oculi tui aperti super domum hanc nocte ac die: & subsequenter interiectis nonnullis, vt exaudias orationem quam orat in loco isto ad te seruus tuus. Vt exaudias deprecationem serui tui, & populi tui Israel quodcumque orauerint in loco isto, & exaudies in loco habitaculi tui in cælo, & cum exaudieris, propitius eris. Et subduntur ibi multa, ad quæ proficiebat domus illa, scilicet, vt ibi iurarent homines inter se habentes contentiones, & Deus iustificaret iustum, & condemnaret impiũ;

Remittere peccata nõ est aliquis actus positiuus.

Qui erãt actus ad quos factũ erat Tabernaculũ, & templum Salomonis.

& ii

& si clauderetur cælum ita vt non daret pluuias, & orarent in loco illo, vt darentur pluuiæ, quòd Deus daret, & si manerent in terra hostili, & orarent contra illam domum, quòd Deus remitteret peccata eorum, & reduceret eos in terram suam: & sic de ceteris. Talia autem, vt dictum fuit supra, non indigent instrumentis aut vasis, vel dispositionibus certis, vt influantur à Deo: ergo non erant necessaria diuersa vasa Tabernaculi, & Atrij ad recipiendum in eis diuersam virtutem: quia omnia ista eodem modo possent fieri in loco, vbi non staret Tabernaculum, sicut in loco vbi staret Tabernaculum; & eodem modo, datis multis vasis, sicut si nullum vas esset ibi: & ita fierent in Tabernaculo omnia, quæ fiebant à Deo existente Sanctuario in quolibet loco totius terræ Iudeæ, sicut existendo in Ierusalem; licet secundum naturalem influentiam aliud influatur in Ierusalem quam in aliis locis terræ Iudeæ: quia alium orizontem, & aliud zenith, & aliam eleuationem poli, & aliam latitudinem ab æquinoctiali habet, quam alia loca terræ Chanaan, & totius mundi. Ista tñ est virtus naturalis, & est s'm determinationem influentium corporum, & dispositionem recipientium: virtus aũt, quę à Deo deriuatur, ad quam Tabernaculum constitutum fuit, & locus Sanctuarij in Ierusalem, erat virtus Diuina non influxa naturaliter per cõcatenationem causarum naturaliũ corporalium, ideo non requirebat determinationẽ locorum, aut vasorum recipientiũ, aut dispositionem materiæ. Item errabat iste infelix, quia non solùm non requirebatur determinatio vasorum ad deriuationẽ virtutis talis in nos: imò nec poterat talis virtus deriuari per causas naturales ita ꝙ oporteret recipi in determinatis vasis. Etiam dato, ꝙ diceremus Deum velle influere nobis talem virtutem secundum causas naturales concernentes determinationes vasorum, non posset: quia repugnat hoc. Nam quædam actiones sunt largè dictæ actiones, quas Deus per instrumenta agere non potest: sicut non potest creare Deus per aliquem ministrum suum: sicut mouet cælos per Angelos. Et ratio est; quia quandocumque aliquod agens, agit aliquid per aliud, tamquam per instrumentum, aut tamquam per causam subordinatam, virtutem suam illis communicat, sicut cum quis carpentarius agit per dolabrum, & totam virtutem suam deriuat in dolabrum, ita ꝙ ipsum dolabrum est medium, per quod transit virtus ab agente, vt tangat passum: nam cum ipse agens principaliter non contingat passum, nisi virtus deriuaretur per dolabrum, fieret actio sine cõtactu in naturalibus, quod impossibile est: ergo per dolabrum deriuatur; Sic si Deus per aliquod instrumentum, vel causam subordinatã crearet, tota virtus quæ ad creandum requiritur, deriuaretur per instrumentum, sed virtus creatiua est infinita, ergo virtus infinita communicaretur creaturæ: hoc aũt videtur includere contradictionem, & verissimè includit: quia infinitum non capitur in re finita, sed quælibet creatura est finita: ergo nulli earum potest cõmunicari potentia creandi. Et si arguas, ꝙ virtus creatiua possit cõmunicari creaturæ: & dicas, ꝙ illa non sit infinita: quia quantum agit agens, tantum patitur patiẽs, sed ipsum quod creatur non patitur, vel non recipit aliquid infinitum, ergo nec ipsum creans agit aliquid infinitum, ergo erit ipsa actio finita, & poterit communicari creaturæ. Respondetur, ꝙ in creatione nõ est aliqua passio, nec finita, nec infinita: cùm non sit aliquod subiectum recipiens, vel patiens, sed terminus productus: ideo argumentum non procedit de quantitate passionis ad quantitatem actionis. Aliter tamen, & directius est respondendum, ꝙ licet ipsum, quod per creationem producitur in esse, non sit infinitum secundum essentiam, vel quantitatem: tamen ipsa potentia productiua est infinita: & hoc quia magnitudo virtutis productiua ex duobus accipitur: vel ex magnitudine rei productæ, vel ex magnitudine modi producendi: virtus aũt generatiua patris in diuinis est infinita, & gignit suppositum infinitum, s. filium: nam quælibet personarum est infinita. Assumitur secundò magnitudo potentię ex magnitudine modi producendi: producere aũt non præsupposita materia est modus infinitę perfectionis, cùm nulla res reperiatur, quæ possit non præsupposita materia aliquid facere, vt ipsi Philosophi dicunt, vt patet 1. Physic. in cap. sicut dicunt Physici: & solus Deus agit nõ præsupposita materia: ergo etiam ipsi naturales concedunt, agere sine materiæ præsuppositione esse infinitæ potentiæ: ideo dato, ꝙ terminus productus non sit infinitus, tamen virtus agendi est ibi infinita, quia modus agendi est ibi infinitæ perfectionis: sed infinitum nullo modo capitur in re finita, ergo repugnat potentiam creatiuam recipi in creatura. Et si reducas te ad argumentum primum, scilicet, quòd virtus agentis recipitur, vel in termino producto, dato quòd non sit ibi subiectum patiens, sed in ipso termino creato recipitur virtus à creante, & non recipitur virtus infinita: ergo virtus creantis non erat infinita. Respondetur, quòd virtus creantis recipitur in re creata, sicut virtus cuiuslibet producentis recipitur in qualibet re producta. Sed ista virtus producentis est duplex, quædam quæ est virtus producentis, id est, per quam producens producit, & alia virtus producentis, id est, quæ à producente producitur. Virtus autem producentis, id est, virtus productiua non recipitur in producto, sed virtus producentis, id est, virtus, quàm producens producit, recipitur in re producta. Sic est virtus creantis duplex, scilicet, virtus creantis, id est, per quàm creans creat, & vocatur virtus creatiua: & virtus creantis, id est, à creante creata: prima virtus creantis, scilicet, creatiua, non recipitur in re creata, sed secunda virtus creantis, id est, à creante creata. Primò modo virtus creantis, scilicet, virtus creatiua, non recipitur in re creata, ideo non communicatur ei aliqua virtus infinita, sed ista debet esse in re creante: si ergo Deus daret alicui creaturæ, quòd crearet, oporteret quòd daret ei virtutem creatiuam, sicut si Deus daret alicui rei, quòd calefaceret, daret ei potentiam calefactiuam: sed ista est infinita, vt dicebatur: ergo non potest recipi in creatura: & sic Deus non poterit creare per aliquod instrumẽtum. Eodem modo non poterit Deus resuscitare mortuos per aliquod instrumentum, quia resuscitare mortuos infinitæ potentiæ est, quæ communicari non potest rei createç. Ergo non poterit per alium creare, nec resuscitare mortuos: ideo nulli sancto dari potest, quòd aliquem mortuum resuscitet: nec ipsa anima Christi potest suscitare mortuũ, quia est creatura, & finita: sed solus Deus resuscitat. vnde si Deus velit, quòd aliquis de mortuis resurgat, necesse est, quòd per se ipsum resuscitet: nec potest quouis alio modo resuscitare. Redeundo ergo ad propositum, dico, quòd sicut Deus non potest creare aut resuscitare per aliquod instrumentum, aut causam subordinatam: quia ista requirunt virtutem infinitam: ita non potest influere nobis habitus virtutum, vel gratiam, vel voluntatis mutationem per aliquas causas: vel instrumenta, quæ indigeant determinatione vasorum, & locorum receptiuorum. Secunda causa est, quare non possit gratia aut similia nobis influi per instrumentum, & causas subordinatas exigentes instrumenta, & vasa receptiua: quia id quod Deus influit in animam nostram, est spirituale: si autem per instrumenta, vel causas subordinatas influeretur, necesse esset recipi virtutem illam in causas illas corporales subordinatas eo modo, quo anima recipere deberet, vt possint ipsa agentia corporalia deriuare in animam: sed hoc impossibile est, quia corpora non possunt recipere virtutem spiritualem, & dato, quòd reciperent virtutem spiritualem, non reciperent eam spiritualiter, sed corporaliter, id est, secundum conditionem corporis, scilicet, diuisibiliter secundum longitudinem, latitudinem, & profunditatem: & non possent eam deriuare nisi secundum modum corporalem, scilicet, secundum extensionem: anima autem cùm sit simplex, atque indiuisibilis, non potest recipere aliquid diuisibiliter: ergo non posset recipere virtutem influxam per corpus, & sic repugnat, quòd virtus spiritualis possit influi animę à Deo per aliquas causas subordinatas: ergo non potest talis virtus requirere aliqua vasa receptiua, & determinationes locorum, vel dispositiones materiæ. Conclusum ergo satis euidenter apparet, quòd non fuerunt facta diuersa vasa Tabernaculi diuersarum figurarum, & diuersorum metallorum: vel non fuit Sanctuarium positũ specialiter in Ierusalem, propter aliquas speciales conditiones locorum

Alius error Rabbi Aben Ezra.

Virtus creandi nõ pot'st cõmunicari creaturæ.

Virtus producentis duplex est.

Nulla creatura mortuos suscitare potest.

In animam nostram nõ potest aliquid influi per instrumenta.

Causa litteralis cõstructionis Tabernaculi.

rum susceptiuorum, vel vasorum susceptiuorum alicuius influentiæ cæli. Causa autem litteralis Tabernaculi, & vasorum eius in generali, hæc est quæ sequitur: quia de causa cuiuslibet in particulari postea dicetur aliquid, scilicet, quod Deus elegerat populum Hebræorum in populum peculiarem de cunctis gentibus terræ, vt patet supra, 19. capite, & Deuteron. 7. ideo volebat ab eis specialiter coli: nam cum nos à Deo quidquid habemus, & quidquid summus receperimus, tenemur ei in infinitum, si possemus, retribuere. Sed quia nemo nostrum potest Deo aliquid pro receptis retribuere, iuxta illud: Quid retribuam Domino, pro omnibus, quæ retribuit mihi? vt patet Psalmo 114. Saltem reddimus quod possumus, scilicet, vt colamus eũ: sicut in eodem Psal. Dauid, quasi ad positam quæstionem responderat dicens: Vota mea Domino reddam in cõspectu omnis populi eius. Reddere autem vota, ad actum latria pertinet: cultus aũt iste, quem Deo debemus in spiritu est: quia vt ait August. in Enchiridio, fide, spe, & charitate colitur Deus. Et Io. 4. cap. Deus spiritus est, & eos, qui eum colere debẽt, oportet in spiritu ambulare. Cultus tamen iste nondum perfectus est, donec extra manifestetur in opere in quadã exhibitione obsequij: hæc autem exhibitio exterior si non determinaretur à lege, esset in nostra potestate, scilicet, quodcumque nos vellemus siue laudare, siue ieiunare, siue quodcumque alterum relatum in Deum, & quod cognosceretur ab alijs referri in Deũ, quia tamen lex determinauit modum cultus Dei, oportet illum iam sequi, & est iste cultus in orando, & sacrificãdo, & faciendo quasdam alias cærimonias, quæ partim erant quædam signa futurorum bonorum, partim erãt quidam modi colendi Deum in illo statu: inter istos tamen modos erat præcipuus modus colendi Deum sacrificium. Hoc omnis humana tenuit opinio, vt nulli vnquam sacrificium factum fuerit, nisi ei, qui Deus verus erat, aut Deus verus esse putabatur. Etiam quia omnibus dijs gentium sacrificabatur, voluit Deus verus sibi sacrificari. Ad sacrificãdum autem oportebat seruari aliquas honestas cærimonias: nam maledictus vt est, qui facit opus Domini negligenter, vt patet Ierem. 17. capite. Si ergo sacrificandum Deo erat, honestius quam dijs Gentilibus sacrificandum erat: illis autem in quocumque loco celebrabatur sacrificium, & sub quibuscumque cærimonijs: Deus autem elegit ad hoc, vt sacrificaretur ei, locum mundum, & quod sacrificaretur ei esset mundum: nam si vbicumque voluissent, & qualitercumque, & quodcumque voluissent sacrificare licuisset, valde despectum esset sacrificium eius: nam etiam sic, vt erat valdè honestè dispositum, despiciebatur à Iudæis, quanto magis si fieret qualitercumque vellet? Patet hoc Malach. 1. cap. vbi dicitur. Dicit Dominus exercituum ad vos, ò Sacerdotes, qui despicitis nomen meum: & dixistis, in quo despeximus te? offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis, in quo polluimus te? in eo quod dicitis mensa Domini polluta est: si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum est? & si offeratis claudum, & languidum, nonne malum est? Et post pauca subiungitur: Et vos polluistis in eo quod dicitis, mensa Domini contaminata est, & quod superponitur contemptibile est cũ igne qui illud deuorat. Oportuit ergo, vt teneretur Deus in reuerentia quanta teneri debebat, & poterat, vt cultus eius sacrificando celebraretur cum magna honestate, & puritate, & attentione, atque sollemnitate: non tãquam fieret aliquod profanum: & ob hoc determinauit Deus pro sacrificiis suis animalia illa, quæ mũda sunt, scilicet, bos, capra, & ouis, quæ non comedunt de immunditijs, sicut aliqua alia animalia: & hæc quidem non omnia, sed sola illa, quæ nõ essent morbida, aut debilitata, aut fractis oculis, vel pedibus, aut amputatis auribus, vel cauda, vel testiculis, aut aliqua deformitate notata, sed totaliter munda, ita vt ex nulla parte aliquid vile aut contemptibile in eis esset, vt patet Leuit. 22. cap. Oportuit etiam ex parte sacrificantis esse quandam puritatem, & honestatem, & excellentiam, vt non contemneretur sacrificium illud, si quilibet sacrificare potuisset: & ob hoc solus Sacerdos, qui esset de genere Aaron, sacrificare poterat. Si autem quilibet de populo sacrificare potuisset, cito sacrificium

Cultus Dei principaliter est in anima: tamen non est perfectus donec per aliquas cærimonias exhibeatur in opere. Apud omnes homines generale hoc fuit, vt nulli sacrificaretur nisi vero Deo, vel ei, qui putabatur verus Deus.

F illud contemptum fuisset: Sic autem nunc tot sunt Sacerdotes, quod vilipenduntur: quia omne boni pretium nimio vilescit in vsu, vt ait Aesopus. Et licet nõ sit dubium quin Ecclesia bene agat in promouendo multos: tamen satis notum est, quod si essent valde pauci, quòd honorabiliores essent: & sacrificium nostrum magis reputaretur saltem à simplicibus, qui dignitatem rei nõ respiciunt in seipsa, sed ex quibusdam valde extrinsecis. Maius tamen est bonum quod habetur ex Sacerdotũ pluralitate (dum tamen ipsi viles non sint) quam malum aut contemptus, quę nascuntur ex eorum pluralitate: præcipuè, quia sacrificium nostri temporis non se habet sicut sacrificium antiquæ Legis, quia sacrificium Legis veteris de se nullum erat. Si ergo non haberet auctoritatem, & honorem ex reuerentia ministrorum, perijsset velociter. Sacrificium

G autem nostri temporis, cum sit ipse Christus, verus agnus immolatus, Deus æternus, & verus, de se maximam dignitatem habet, ideo sic contemni non potest, licet ipsi ministri non sint tam excellentes. Et accidit in sacrificio Veteris Testamenti sicut in poeticis narrationibus, quæ veritatẽ paucam continent, & fictiua multa: ita in sacrificio Veteris Testamenti cærimoniæ multæ erant, & veritas pauca obumbrata. Obseruari debebat etiam ad reuerentiam sacrificij puritas in sacrificante: ideo ipsi Sacerdotes, quando sacrificare debebant, lauabãt se, & ob hoc debebat poni in loco sacrificiorum Labrum æneum, in quo lauarentur Sacerdotes: & sic patet infra, 30. capite, quod mandauit Deus Moysi facere Labrum æneum de speculis mulierum, vt ibi lauarẽtur Sacerdotes. Debebat etiam ad maiorem honorem distingui ipse minister Dei ab alijs

H in excellẽtia vestium, & sic cum Sacerdotes ad sacrificandum, vel offerendum thymiama intrabant, induebantur vestibus valde honoratis. De quibus patet infra, 28. capite. Etiam requirebatur, quòd locus sacrificij conueniens esset, scilicet, mundus, & magnæ honestatis: & ob hoc non in omni loco, in quo aliquis vellet offerre, licebat, sed solum in vno loco, vt patet Leuit. 17. & Deuteronom. 12. capite. Et ille locus debebat esse magnæ reuerentiæ. Et ob hoc mandauit Deus sibi fieri Tabernaculum valde sumptuosum, vbi multum auri, & argenti erat, & reliqua pretiosa, & pulchra, & subtili artificio fabricata: de quibus nunc per singula dicendum non est: nam de Arca, & Propitiatorio, & Cherubim, & altare thymiamatum, & Candelabro, & Mensa Propositionis, & ceteris postea videbitur. De Altari autem holocau-

I storum nunc solum dicendum est. Ad hoc autem, vt hoc celebriter fieret, non solum requirebatur quòd fieret in loco honesto (accipiendo locum largè, pro toto ipso Atrio Tabernaculi, in quo fiebat sacrificium) sed etiam, quòd fieret super aram, & combureretur in loco sancto: propter quod mandauit Deus, vt fieret altare de lignis setim, & cooperiretur laminis æneis, vt patet infra, 27. capite. Etiam dedit ad hoc de cælo Deus ignem, quem ad primum sacrificium misit: & postea mansit in altari, nec vnquam extinguebatur: etiam si pluuiæ inciderent. De quo magis dicetur infra, 29. capite, & Numer. 4. Et quia in isto altari erant cineres, & collocari debebant prunæ, & oportebat coqui carnes hostiarum pacificarum, ideo necessariò ponebantur multa vasa istius altaris, scilicet, forcipes, lebetes, ignium

K receptacula, & fuscinulæ, ac tridentes: de quibus infra 27. cap. Et per istum modum poteris rectissimè, & planè, ac sufficienter exponere omnia quæ in Tabernaculo, vel atrio erant, quæ omnia congruenter secundum rationem litteralem ordinata sunt. *Facientq. mihi Sanctuarium*, id est, domum sanctam, in qua habitem. *Et habitabo in medio eorum.*

Deus misit Hebræis ignẽ de cælo pro sacrificiis, qui per multos annos durauit.

An Deus habitet in Tabernaculo. *Quæst. X.*

NON quòd Deus habitet in aliquo Tabernaculo, vel loco, cum ipse maior omnibus rebus sit, nec vspiã capi possit, sed vt specialiter inuocaretur nomen eius ibi, & faceret ipse ibi speciales operationes: sic dixit Salomon, cum ædificasset templum Domino, vt patet 3. Reg. 8. capite; non est ergo putandum, quod habitet

Deus

Deus super terram, cùm cælum, & cæli cælorum eum capere nõ possit, sed, vt exaudias orationem serui tui, & populi tui Israel, & sint oculi tui die ac nocte super domum hanc. Et est sensus horũ verborum Dei, q̃ si Hebræi eum colere deberent, hoc debebat esse in loco, quem Dominus sibi consecrasset specialiter, vt ibi inuocaretur, vel vt ibi faceret speciales operationes. Et quia talis locus erat mõs Sinai, vbi Dominus habitabat super verticem montis in nube gloriæ, videbatur oportere Iudæos recurrere debere ad illum montem, quando vellent Deo aliquem specialem cultum facere, ideo dixit Deus. *Et habitabo in medio eorum.* id est, si faciunt mihi Tabernaculum, habitabit gloria Domini in Tabernaculo illo, sicut habitabat in monte Sinai nunc, & ibit vobiscum in Tabernaculo illo quocunque ieritis, & non erit vobis opus redire in montem Sinai, vel ire ad aliquem alium locum, vt colatis me.

B *Iuxta omnem similitudinem Tabernaculi quod ostendam tibi.* Deus monstrauit Moysi Tabernaculum dupliciter, scilicet, in verbo cuncta ei dicendo, & postea omnia illa figurata, vel quasi depicta demonstrando. Primò omnia que verbotenus omnia, quæ erant in ipso Tabernaculo, & atrio, & partes eorum expressit. Deinde ad maiorem euidentiorem q. cognitionem cuncta ei oculo cernenda sub quadam imagine demonstrauit: necessaria enim fuit vtraque demonstratio: nam vna sine altera non sufficiebat ad perfectè concipiendum tantum opus, & tam diuersum. Nam si omnia ista solũ dicta fuissent Moysi, & nõ fuissent monstrata sub aliqua imagine, cùm tãta partium Tabernaculi, & vasorum, atque vtensilium eius pluralitas esset, & tanta quantitatis, atque figurarum diuersitas, & situationis inter se, laboriosa fuisset cognitio, ita vt potius

Dupliciter Deus demonstrauit Moysi Tabernaculum.

C intellectus perturbaretur rerum pressus magnitudine, quam ad intelligendum iuuaretur: ideo necessaria fuit visio, siue ocularis, siue imaginaria, quia visus plus certificat, quam auditus, vel omnes alij sensus, vt dicit Arist. in princip. 1. Metaph. sensum visus plus diligimus, quia plures nobis rerum differentias ostendit. Etiam in videndo adiuuabatur Moyses magis ad intelligendum, quàm solùm audiendo: nam audiendo non poterat capere figuram, & modũ fabricationis cuiuslibet rei simul, sed figura rei dicebatur ei primò, deinde qualiter res illas fabricanda foret, & postea de alia re; per visum aũt non solùm poterat ei mõstrari quælibet res figurata, & fabricata, sed totum ipsum Tabernaculum cõpositum ex partibus suis, & collocatis altaribus, & Arca, & Mensa, & Candelabro in locis suis. Et hoc est quod cognitionem maximam tribuebat: nam dato, q̃ Moysi quælibet res Tabernaculi, vel

D Atrij eius per se demonstrata fuisset, & præsentata oculis eius, siue visione corporali, siue p solas imagines impressas, non posset postea congruenter locare Tabernaculum, & partes eius, vt se in conuenienti tenerent ordine. Oportuit ergo demonstrari ei Tabernaculum totum simul dispositis vasis suis in eo, sicut disponi oportebat. Sed adhuc tota ista visio non sufficeret, nisi verbotenus etiã omnia ista expressa fuissẽt: nam per talem visionem, qualem supra diximus, poterat Moyses cognoscere figuras partium Tabernaculi, & atrij, & vasorum suorum, & situm partium inter se, ad componendum, vel aggregãdum ipsum totum: non tñ cognosceret modum fabricandi qualibet rem, qui non poterat ei exprimi conuenienter, nisi verbis, ideo verba dici debuerunt. *Iuxta omnem similitudi-*

E *nem Tabernaculi,* id est, secũdum similitudinem omnium rerum, quæ sunt in Tabernaculo, quod tibi mõstrabitur: ita quòd non deficias in vlloa similitudine huius. *Tabernaculi quod ostendam tibi.* Ex hoc videtur quòd supra diceba mus, scilicet, quòd non solùm Deus monstrauit Moysi singulas res Tabernaculi, sed etiam totum ipsum Tabernaculum compositum: nam partes Tabernaculi separatæ non faciunt Tabernaculum: ita demõstrata quacunque parte Tabernaculi separata ab alia, & post illa alia, & sic consequenter quousque omnes demõstratæ essent, nõ diceba tur demõstrari Tabernaculum, cùm ipsum sit cõpositum ex suis partibus, & non mõstraretur ibi partes vnitæ sed seiunctæ, & vocatur hic Tabernaculum solum ipsa tabulata cũ columnis, velis, tentoriis, atque operimentis; Mensa aũt, Cãdelabrum, Arca, Altaria, & Labrũ æneum,

Non solũ monstrauit D. us Moysi partes Tabernaculi: sed et totũ Tabernaculum.

A non erãt partes Tabernaculi, nec denotãtur nomine Tabernaculi, ideo additur vltra. *Et omnium vasorum in cultum eius.* Quasi dicat, q̃ etiam in his similitudo obseruanda foret. *Quod ostendam tibi.* Ex hoc videtur, quòd primò Deus verbotenus declarauit Moysi, quæ erant necessaria ad fabricationem Tabernaculi, & vasorum, scilicet, materialia: deinde declarauit ei ordinatum modum fabricationis cuiuslibet rei. Et his dictis ad maiorẽ confirmationem, & perfectionem cognitionis Moysi ostẽsum fuit totum Tabernaculum compositum ex omnibus suis partibus, sicut postea consistere debebat. *Et omnium vasorum.* Vasa accipiuntur hic generaliter, scilicet, omnia quæ erãt in Tabernaculo, & atrio, vt Altaria duo, & Mẽsa, & Candelabrum, & Labrum æneum, & Cherubim, & Propitiatorium, & Arca fœderis, &c. & hoc quia ista erant ad ministerium Tabernaculi, & ornatũ. Aliquando autem strictius accipiebantur vasa, scilicet, pro illis, quæ erant destinata ad certum ministerium, & erant instrumenta operationis humanæ; & sic non vocabatur Arca, aut Propitiatorium, vel Cherubim vasa Tabernaculi, quia non erant ad aliquod officium destinata, cum in eis nihil fieret, nec essent instrumenta mota ab Israelitis & ad aliquam operationem; Sic etiam Mensa Propositionis, & Altaria duo, & Candelabrum, non vocabantur vasa, quia licet in eis aliquid fieret, tamen non fiebat aliquid per ea, quod requiritur ad perfectam rationem instrumentorum. Vocabantur ergo propriè vasa Tabernaculi, vasa Altaris holocaustorum, s. forcipes, & fuscinulæ, & lebetes, & ignium receptacula, de quibus infra, 27. cap. Vocabantur etiam vasa, ipsa vasa Mensæ Propositionis, scilicet, mortariola, acceptabula, phialæ, turibula, & cyathi, vt patet infra, in littera. *In cultum eius.* Cultus licet multipliciter accipiatur, sicut eius verbum primitiuum, colo, colis, scilicet, pro amore, & honore, & labore, siue aratione, & habitatione, & ornatione: iuxta illud Ebrardi in Græcismo.

Cultus multipliciter accipitur.

Agros, rus, foram, superos colit, atque parentes.
Hos arat, hos habitat, ornat, honorat, amat.

Tamen cultus hic signat duo solùm, scilicet, ornatum, & laborem, siue ministerium; scilicet, q̃ ista vasa, & supellectilia Tabernaculi, erant posita in ornatũ Tabernaculi, & in ministerium, s. vt per ea fierent ministeria necessaria in Tabernaculo, & Atrio eius, & magis accipiuntur hic pro ministerio, quã pro ornatu. *Sicq. facietis illud.* Hic pater, quod dicebamus, s. q̃ primò fuerunt mandata in vniuersali ista, quæ fieri debebant: deinde in particulari subditur modus fabricationis cuiuslibet rei, cum dr. *Sicq. facietis illud,* i. totum opus Tabernaculi, & vasorum, sicut sequitur. *Arcã de lignis.* Hic ponitur primũ minus principale de fabricatione Arcæ, & omniũ, quæ ad eã pertinebãt.

Arca erat principalis inter omnia quæ erant in Tabernaculo fœderis. Quæst. XI.

INCIPIT autem hic Moyses ab eo, quod principalissimum erat in toto Tabernaculo, & erat principalis, quia super eam sedebat gloria Domini in medio Cherubim. Etiã quia erant in ea tabulæ legis scriptæ digito Dei, ideo maior reuerẽtia erat ad ipsam Arcam, quã ad omnia reliqua quæ in toto Tabernaculo erant: vnde visa ea moriebantur homines, vt patet 1. Reg. 6. capite, vbi percussit Dñs de Bethsamitibus quinquaginta millia virorũ de plebe, & septuaginta viros de populo suo, quia viderãt Arcam nudam, cũ aducta fuisset de terra Philisthinorũ: & non solũ ipsi populares non debebãt videre Arcam, sed &c nec ipsi Leuitæ, qui portabant eã: ideo qñ portabatur, inuoluebatur panno, nẽ videretur à Caathitis portantibus eam, vt patet Num. 4. c. imò nec ipsi Sacerdotes de genere Aaron intrabant ad videndum eam, sed solus ipse Sũmus Sacerdos videbat eam, qñ intrabat in Sancta Sanctorum; & quidem hoc non semper, sed solùm semel in anno cum ingrediebatur in Sancta Sanctorum, vt patet ad Hebr. 9. & Leuit. 16. c. Ratio aũt litteralis quare Arca facta fuerit, (sicut supra promisimus) subiungetur, licet de qualibet istorũ oporteat esse multiplices rationes litterales, s. quare Arca facta fuerit, & quare in tali loco posita fuerit: istæ. n. duæ quæstiones sunt, & sic, quantum ad omnia alia vasa,

Ratio literalis quare arca facta fuerit.

& supellectilia Tabernaculi, & Atrij: de locatione tamen istorum rationes hic non subiungentur, sed in sequentibus capitulis ponentur, vbi de situatione istorum littera ipsa loquitur. Ad hoc autem, s. quare Arca facta fuerit? respondetur, quòd fuerit facta, vt ponerentur ibi ea, quæ Deus conseruari mandabat, & non erant necessaria in ministerium quotidianum, & huiusmodi erant tabulæ, & vrna mannæ, & virga Aaron, quæ fronduerat. De tabulis patet infra in littera, cùm dicitur: Pone in ea testificationem. i. tabulas continentes mandata inter me & Israel, & Deuter. 10.c. dicitur, quòd fecit Moyses Arcam de lignis setim, & posuit in ea tabulas duas, quas dederat ei Deus. De vrna mannæ continente mēsuram Gomor, habetur supra, 16. cap. cùm dicitur: Sume tibi vas vnum, & mitte ibi māna, quantum potest capere vnū Gomor, & repone corā Dño ad seruandū in generationes vestras, sicut præcepit Dñs Moysi. Posuitq. illud Aaron in Tabernaculo reseruandū: in quo loco Tabernaculi reseruandum posuerit, non dicitur ibi: sed satis conuincitur ex loco, quòd in Arca positum fuerit: nā nullus locus erat intra Tabernaculū, in quo aliquid recondi posset, nisi in Arca, quę erat propriè locus conseruatorius. Et hoc expressit Apostolus ad Hebr. 9. cap. dicens, quòd in Arca erant duæ tabulæ Moysi, & virga Aaron, quæ fronduerat, & Vrna aurea continens māna; tertium quod erat virga Aaron, quæ fronduit, ēt conseruabatur in Arca, vt conuincitur ex his, quæ dicuntur Numer. 17. cap. vbi mandauit Deus Moysi, vt reponeret virgā Aaron coram Dño. i. custodiret: & sic videbatur eodē modo in Arca esse, & verè erat, sicut Apostolus expressit. Radicale ergo fundamentum impellens ad faciendū Arcā, fuit hoc, quia Deus volebat demonstrare insignia suæ potentiæ, & beneficiorū atque cult*, & ordinationis posteris Hebręorū. Et hoc patebat in signis. s. quòd manerent tabulę cōtinētes decē pcepta, vt per has posset Iudæis comprobari, quòd legē à Deo suscepissent. Volebat ēt demōstrare magnitudinem bonitatis suæ posteris. s. qualiter ex sola benignitate aluerit eos in deserto, cibo de cælo dato, in cuius testimonium si negarent, oportebat conseruari manna: ideo positū fuit quasi Gomor vnū in vrna aurea. Tertiò, quia inter Israelitas erat contentio super principatu Sacerdotij, & insurrexerunt multi in seditione Chore contra Moysen & Aaron, vt patet Numer. 16. c. ideo Deus determinauit principatum Sacerdotij ad stirpem Aaron, & vt viderent oēs de Israel, quòd Deus eligebat aliquā cognationem eorum, & non alias, & vt post hanc determinationem nō contenderent, mandauit, quòd adducerētur virgæ de qualibet cognatione. i. tribu, & Deus demonstraret quis eligeretur, & cū positæ fuissent oēs virgæ, floruit virga Aaron sola, & per hoc manifestatū est, quòd Deus elegisset Aaron, vt Sacerdotio fungeretur, & nē postea insurgeret eadem conquæstio ab his, qui factū non viderant, mandauit Deus manere illam virgam ad memoriam futurorum, & conseruari coram Dño: vt ergo ista tria manerent, necesse fuit dare aliquid, in quo conseruarentur, & istud fuit Arca: & nō posita fuerunt alia vasa Tabernaculi in Arca, vt vasa Altaris holocausti, & vasa Mensæ Propositionis, quia ista erāt necessaria ad ministerium quotidianum. Conseruabantur aūt illa cum Mensa, & Altari, vt essent præsto ad ministerium: ea aūt, quæ in Arca posita erant. s. tria supra nominata, non erant necessaria ad aliquā ministrationem, ideo in loco secreto, & remoto à ceteris conseruari debebant. Istud ergo fabricandæ Arcæ motiuū fuit. *Arcam de lignis setim compingite*. Propriè loquitur valdè, dicens Arcā debere compingi: nam compingere est coniungere, & pertinet ad ea, quæ de pluribus componuntur per artificium, sicut naues, & cathedræ, & ipsa Arca, quia de lignis pluribus componebatur; qā autem aliquod artificiatum ex vnico ligno, vel ex vnico lapide fit per dolationē, & certam figurationem, non dr compingi, sed fieri, vel cauari, aut sculpi. *De lignis setim*. De his dictum fuit supra, quæ ligna sint, & quomodo fuerint habita, & vnde. In toto autem Tabernaculo nullum aliud lignum ponebatur, nisi ligna setim. *Cuius longitudo habeat*. Hic ponitur figura Arcæ, & modus fabricandi eam. Et considerandum, quòd quælibet Arca est habens quattuor latera claudentia, & duas tabulas, s. inferiorē, & superiorē, quæ sunt sex superficies, quemadmodum corpus exacedron, licet irregulare sit, & nunquam, vel rarò formetur in figuram quadratam, quia si esset quadrata, non haberet partem longitudinis & latitudinis, cum omnes partes laterum sint equales. Arcæ ergo huius duo latera erant longiora aliis duobus, & vocatur hoc quadratum quod est altera parte longus, scilicet, quadrangulus. *Cuius longitudo*, id est, quælibet duarum tabularum longarum habeat duos cubitos, & semis: littera namque secundum suam positionem solum signat vnum cubitum, quia duo semis cubiti, sunt vnus integer cubitus, debet tamen intelligi voa copulatiua media, scilicet. *Cuius longitudo habeat duos & semis cubitos*. Et patet, quòd sic debeat intelligi, quia infra dicitur, quòd latitudo Arcæ erat cubiti, & dimidij. Si autem diceremus, quòd in longitudine tenebat duos semis cubitos, i. duas medietates cubiti, esset vnus cubitus: sequeretur, quòd latitudo esset lōgior, quam longitudo, quod repugnat, quia longitudo dicitur in parte longiori. Antecedens patet, quia latitudo tenebat cubitum & dimidium, ergo longitudo tenebat duos cubitos, & dimidiū, vt patet, cū dicat duos semis cubitos, i. duos cubitos, & semis. *Latitudo cubitum, & dimidium*. Latitudo est spatium interceptū inter duas tabulas longiotes, & ista est tāia, quania sunt duæ tabulæ transuersæ, inter tabulas longitudinis. *Altitudo cubitum similiter, ac semissem*, i. quòd in altitudine continebat ista Arca cubitum, & dimidium: sicut in latitudine æqualis quantitatis erāt altitudo, & latitudo, ideo dicitur similiter, id est, sicut in latitudine erat cubitus & dimidius, ita in altitudine erit cubitus & dimidius: vocatur altitudo Arcę quātitas, vel magnitudo à fundo Arcæ, vsque ad sumitatē Arcæ, quod est latus tabularum lōgitudinis, vel latitudinis. Si autem aliquis quærat, quare magis habebat Arca duos cubitos & semis longitudinis, quam plus, vel minus, & quare tātum in longitudine, latitudine, & altitudine. Respondetur, quòd licet circa talia quæstio verti non deberet: tamen possunt dari rationes ex duobus fundamentis, s. quòd Deus volebat, vt ista Arca esset conueniens ad id, quod in ea cōrineri debebat. Erant namque in Arca tria illa, quæ supra scripta fuerunt, quæ satis paruam quantitatem tenebant: ideo quòd ista Arca foret amplæ quantitatis non erat necessariū, nec pulchrum, vtpotè, si voluisset Deus eam facere viginti, vel triginta cubitorum, quia hoc videretur valde superfluū. Etiam non debebat fieri valde parua, quia tunc nō caperentur ista tria, quæ supra dicta fuerunt: quia fortè virga Aaron, quæ fronduit erat duorum cubitorum, vel plus, & si Arca fieret minoris quantitatis non caperetur in ea. Secundum fundamentum est: quia dato, quòd ista caperentur in longitudine vnius cubiti: tn debebat respici pulchritudo, quia in parua quantitate non posset tanta pulchritudo esse. Ité fiebat ista magnitudo duorū cubitorū & dimidij, quia coopertoriū Arcæ erat sedes Dei, & erant super Arca duo Cherubim, & quia illa sedes debebat esse ita spatiosa, quasi homo sederet in ea, oportebat esse tantā magnitudinē. De latitudine, & altitudine eadē ratio reddenda est, s. necessitas capacitatis eorū, quę intra erāt, & pulchritudo.

Longitudo Arcæ.

Latitudo Arcæ.

Altitudo Arcæ.

Radicale fundamentum fabricationis Arcæ.

Quare Arca habebat duos cubitos & dimidium longitudine nec plures, nec pauciores.

An cubiti Arcæ essent de cubitis Moysi, vel cubiti Geometrici, sicut in Arca Noe; & secundum quam Arcam illarum trium sumatur longitudo hac. Quæst. XII.

De cubitis istis dubium est quanti fuerint, vel secundum quid computentur. Fortè aliquis dicet hos cubitos fore Geometricos, sicut diximus supra de cubitis Arcæ Noe. Sed non est hic necessitas tantos cubitos ponere, quia ibi ponebamus esse cubitos Geometricos, propter magnitudinem, quæ requirebatur ad capacitatem tantarum rerum, quantæ ibi nominantur: hic autem non oportebat poni istā Arcam esse magnæ quantitatis, cū ea, quæ intra ponebantur satis parua forent, quod poneretur dicendo longitudinem eius esse duorum cubitorū Geometricorum, & dimidij. Dicendum ergo rationabiliter videtur, istos cubitos esse de cubitis Moysi, qui erat vir conuenientis magnitudinis. Et sicut dicimus de istis cubitis, ita dicendum est de cubitis omnium aliorum, quæ ponuntur in Tabernaculo, quæ mensurātur certis cubitis, vt patet in sequentibus capitibus. Sed adhuc quæres, cum hic dica-

An longitudo Arc.

ea sumantur secundum Arcã de lignis, non secundum duas alias, quæ cum ea erant.

dicatur, quòd longitudo Arcæ erat duorum cubitorum, A & dimidij, & altitudo cubiti, & dimidij, & in ista Arca fœderis fuerint tres Arcæ, quia erat vna Arca de lignis fetim, & alia quæ erat exterior, erat de auro, in qua includebatur ab extra Arca de lignis, & tertia erat de auro, & erat interior cooperiens ipsam Arcã de lignis à parte interiori, vt patet infra, cùm dicitur. Et deaurabis eam intus, & foris. De qua Arca intelligatur ista magnitudo? Rñdetur, ꝙ hoc intelligitur de Arca facta de lignis, aliarũ aũt duarum quædã erat maioris mensuræ modicum, & quædam minoris mensuræ modicum. Et patet, ꝙ intelligatur de hac: quia dicitur in littera: Arcam de lignis fetim compingite, cuius longitudo, &c. Et sic illud relatiuum refert ipsam Arcam factam de lignis fetim, & non Arcas duas factas de auro, s. interiorem, & exteriorẽ. Item, quia licet cooperimenta illa aurea intus, & foris, aliquo modo Arcæ B vocari possint, tamen Scriptura non vocat illa Arcas, vnicam Arcam ponens, quod patet cum subiungit: & deaurabis eam intus, & foris: & ipsa Arca cuius latitudo descripta fuerat, & longitudo, atque latitudo dicitur deaurari, tanquam ipsa sola, quæ de lignis est, Arca vocetur: aliæ autem potius vocantur deaurationes Arcæ, quàm ipsæ Arcæ: ergo tota ista mensuratio cubitorum competit Arcæ de lignis fetim, & non Arcis de auro factis. *Et deaurabis eam auro mundissimo intus & foris.*

Quare Arca deauranda erat. Quæst. XIII.

SI quæras quare Arca deauranda erat: respondetur, ꝙ ratio litteralis huius erat ipsa pulchritudo: nam cùm Arca erat præcipuum, quod erat in Tabernaculo, ideo ornata esse debebat. Nã esse ligna nuda in ea indecens erat, C in reliqua Tabernaculi, & Atrij structura non reperietur aliquid quod nudũ lignum haberet, sed aut auro, aut argento, siue æreis laminis tecta erant, & Salomon quando templum fecit, omnia laminis aureis operuit: vnde nihil erat in templo, quod non auro tegeretur, vt patet 3. Reg. cap. 6. *Auro mundissimo*. id est, quòd nihil ei de argento, aut alio imperfectiori metallo mixtum esset. Vel vocatur aurum mundissimum, id est, mundificatum arte aurificum depurantium per ignem ipsum aurum, & argentum. *Intus & foris*. Istud erat ad valde magnam excellentiam, vt non solùm exteriora, quæ visui apparebant auro tegerentur, sed etiam interiora, vt tota aurum videretur, & ea quæ intus erant, in auro locarentur. *Faciesq. supra coronam auream per circuitum*. In superiori parte Arcę, scilicet, in extremitate tabularum quattuor, ponebatur D quoddam labium eductũ de auro, & eleuatum fortè per duos, aut tres digitos supra planiciem coopertorij Arcæ, & hoc erat in circuitu totius Arcæ per quattuor latera, & vocatur corona, non quidem quòd rotunda, siue circularis sit, sed quia totum circuit. Nam sicut corona totum caput circuit, cui imponitur: ita illud labium totã arcam circumdabat. Erat tamen in figura quadrangulum, sicut ipsa Arca quadrangula erat, vt supra diximus: & hoc fit in mensis multis, vel in extremitatibus scaccariorum, & aliorum aleariorum, nè tabulæ dispergãtur, & ludi scaccorum. *Et quattuor circulos aureos*. Circulus vocatur hic anulus, & in his anulis inserebantur vectes, s. ligna illa, quæ erant ad portandum Arcam, & vocãtur circuli, quia erant rotundi, & infigebãtur in lateribus Arcæ: erant aũt isti circuli aurei propter nobilitatem metalli, vt nihil alterius conditionis in Arca foret. *Quos pones per quattuor* E *Arcæ angulos*. Causantur quattuor anguli arcæ in coniunctione quattuor tabularum, quæ sunt quattuor latera Arcæ. In coniunctione aũt quarumlibet duarum tabularum infigebatur vnus circulus, siue anulus, ita ꝙ rotũditas eius maneret extra latera Arcæ, vt per illos circulos mitterentur vectes, cuius consideratio satis leuis est, vt nos accipiamus quamcumque de Arcis nostris, quæ omnes habent quattuor latera, & in quolibet illorum laterum ponatur vnus clauus, vel vnus circulus ferreus infixus. Causa autem quare ponerentur isti circuli in lateribus Arcæ, qui eam aliquo modo deturpare vidẽtur, est, vt portari posset Arca: nam ipsi nõ manebant in eodem loco semper, cum essent in motu continuo, & iter instituebãt versus terram promissam; & quia Arca ipsa portari congruè non posset, nisi haberet aliqua ligna lõga, per quæ portaretur, & illa vocabantur vectes, & illi vectes applicari non poterant Arcæ, nisi mitterentur per circulos, ideo circuli erant necessarij in lateribus Arcæ. Erant autem isti circuli positi circa extremitatẽ superiorem, scilicet, sub corona coopertorij Arcæ, vt onus Arcæ sic dirigeretur, cum penderet in parte inferiori. Si aũt circuli ponerentur circa pedes Arcæ; cito euerteretur onus ad vnam, vel alteram partem. *Duo circuli sint in latere vno, & duo in altero*. In quolibet latere ponebantur duo circuli aurei, scilicet, in vna extremitate vnius lateris ponebatur vnus circulus, & in alia extremitate eiusdem lateris ponebatur alius circulus, & sic in alio latere alij duo circuli ponebantur, & duo vectes mittebãtur per illos quattuor circulos, & ibat vectis coniunctus vni lateri Arcæ, & protendebatur longitudo vectis vltra latus Arcæ satis, quantum rationabiliter sufficeret ad accipiendum de loco illo imponendumq. humero, & portandum, & hoc habebat vectis ex vtraque parte lateris, scilicet, quòd ex qualibet parte protendebatur ad accipiendum de parte illa in portatione.

An ponerentur circuli aurei in lateribus longitudinis, vel latitudinis Arcæ. Et an hæc Arca nunc sit Romæ in Ecclesia Lateranensi. Quæst. XIIII.

SED circa hoc aliqui dubitant, in quibus lateribus Arcæ isti duo vectes cum quattuor circulis suis positi fuerint, quia dicimus esse quattuor latera Arcæ, scilicet, duo latera lõgitudinis, & duo latera latitudinis. Iosephus autem vult, quod isti circuli positi essent in lateribus longitudinis, & ꝙ ipsi vectes essent coniuncti lateribus longitudinis. Et dicit Nicolaus, hoc concordare textui: quia dicitur, ꝙ duo circuli erant in latere vno, & duo circuli in latere altero. Etiam quia communiter vocãtur latera Arcæ, ipsa latera longitudinis. Sed istæ confirmationes nullæ sunt. Prima enim cum dicit, ꝙ concordat textui dicẽti duos circulos debere esse in latere vno, & duos in latere altero, non agit quidquam: nam hoc nihil magis concordat ponendo circulos in lateribus longitudinis; quia sicut essent duo circuli in latere vno longitudinis, & duo circuli in altero latere longitudinis, ita essent duo circuli in vno latere latitudinis, & duo circuli in latere altero latitudinis. Secunda confirmatio, quando dicit, quòd communiter vocantur latera ipsa, latera longitudinis, falsum præsupponit: nam communiter loquentes, cum dicunt latus alicuius rei, de latitudine intelligunt, & non de longitudine, quia sẽper id quod minus est, vulgariter latus vocatur: imò & Sacra Scriptura sic nominat, cum dicit latus non determinãdo, ad latus longitudinis, vel latitudinis, vt patet Deut. 31. c. cum dixit Deus Moysi de libro Deuteronomij ponendo in Arca, & ipse mandauit Sacerdotibus, vt ponerent in latere Arcæ. Manifestum est, ꝙ non mãdauit ibi poni ad latus longitudinis, quia tũc in quacumque parte Arcæ poneretur, siue in medio, siue in extremitatibus poneretur ad latus Arcæ, & nihil magis esse dicere, ꝙ poneretur liber ille in latere Arcæ, quam ꝙ poneretur in Arca accipiendo pro ipso latere longitudinis. Item, non potest stare conuenienter, ꝙ ponerentur isti circuli, & vectes in lateribus Arcæ longitudinis, quia tunc sequeretur, ꝙ conuenienter portari non posset, quod repugnat intentioni Dei facientis vectes Arcæ, scilicet, vt portaretur. Patet consequentia: quia si ponerentur vectes in circulis per latera longitudinis, solũ distarent à se inuicem vectes per spatium lateris latitudinis, quod mediat inter latera longitudinis, sed latus latitudinis solũ est cubiti & dimidij: ergo solum distaret vnus vectis ab alio cubito, & dimidio: nunc aũt si ista Arca esset parui ponderis, ꝙ possent eã duo homines leuiter portare: vnus per duas extremitates vectium in parte posteriori, & alius per alias duas extremitates vectiũ in parte anteriori, satis bene assignata erat vectium positio: imò sic portari debebat, & aliter positis vectibus nullus homo posset tenere per duos vectes, quia distarent à se inuicem per duos cubitos, & dimidium, sed ista Arca erat ita ponderosa, quòd vix quattuor homines eam mouere faciliter possent ad portandum in itinere: ergo necesse erat quattuor homines tenere quattuor extremitates duorum vectium. Si tamen isti vectes es-

Opinio Iosephi.

sent positi per latera longitudinis, solum distarent ab inuicem cubito & dimidio, vt probauimus, & tunc quando vnus homo acciperet per vnam vectis extremitatem, & alius per reliquam, & simul ad portandum coniungerentur incedentes: ita quòd latus vnius esset contra latus alterius in tam modico spatio, nō possent moueri, sine mutua impeditione: ita quòd latus vnius tangeret latus alte-
Decis. op. rius aliquo modo, quod perturbaret incessum. Dicendum ergo, quòd hic intellexit littera de lateribus latitudinis, quæ sunt minora, & illa vocantur communiter latera, & ponendo vectes per circulos infixos illis lateribus, non sequitur aliquod inconueniens: nam tūc erit maior distantia. Nam cum latera latitudinis distent à se inuicē secundum quantitatem laterum longitudinis intermediorum, & latera longitudinis sint duorum cubitorum & dimidij, vt patet supra in littera, distabūt à se vectes per duos cubitos & dimidium, & in tanto spatio satis capientur duo homines simul lateraliter incedentes: quod conueniebat ad deportationem Arcę. Ergo sic ponendum est fuis-
Respon. aduersarij ad rationem. se circulos, & vectes in lateribus latitudinis. Aliquis tamen tenens positionem priorem, conabitur respōdere ad obiectionem hanc, dicens, quòd cubiti Arcæ erant cubiti Geometrici, & tunc cum sint isti magni cubiti, in cubito & dimidio satis capientur duo viri lateraliter incedentes simul, portantes Arcam. Sed hoc non stat: quia, vt supra declarauimus, cubiti, qui sunt in omnibus his mensurationibus, sunt cubiti Moysi, & non Geometrici: nam si de cubitis Geometricis intelligeretur, teneret cētū quodlibet latus Atrij Tabernaculi, quod infra 27. cap. dicitur, continere centum cubitos: tantæ esset magnitudinis, quòd in nulla domo capi potuisset: nam indigeret valde magno spatio: quod non est, cum in Silo, & in Nobe, & Gabaon, positum fuerit Tabernaculum Domini cum Atrio suo in-
Arcam fœderis esse in ciuitate Romana. tra domos. Magister in Historia Scholasticha aliter hoc probat, dicens, quòd non poterant esse Geometrici cubiti: quod patet per altare Lateranense, id est, per Altare Beati Ioannis Lateranensis, in Ecclesia Romana, quia dicit, ꝙ illud Altare non continet duos cubitos & dimidiū Geometricos, tamen ibi dicitur esse Arca fœderis quam fecit Moyses: ergo non est ipsa duorum cubitorum, & dimidij Geometrorum. Sed ista probatio si credimus lib. Mach. 2. nulla est: quia 2. Machab. 2. capite dicitur: quòd ipsa Arca per Ieremiam fuit cum Moyse sepulta ante tempus captiuitatis Babylonicæ, & postea nunquam fuit inuenta, nec erat inueniēda, non ergo potuit esse in Altari Lateranēsi: nam si ibi staret, hoc esset, quia fortè qñ Titus Vespasiani filius destruxit Ciuitatem Ierusalem, cōbussit templum, & accepisset eam, atque detulisset Romam, & postea ibi māsisset, & temporibus Christianorum honorificè seruaretur propter Dei auctoris reuerentiā, qui eam fabricari mandauit; Sed non potuit ipsa reperiri in Ierusalē tēpore quo Titus expugnauit ciuitatē, & succendit tēplum, quia tēpore Ieremiæ ante Babyloniorū irruptionē in ciuitatem
2. Ratio. Ierosolymorū in sepulchrū Moysi portata fuit. Item, dato, ꝙ in ciuitate Ierosolymorū reperta fuisset Arca, atque in Romanam vrbem delata: tñ Christi cultores à ritu Iudaico secundum rem, & apparentiam deuiare conantes, eam in Ecclesia in Altari non tenerent. Nam sic multi ad reuerentiam eius inclinati fuissent, & errandi occasio ex hoc existeret plerisque existimantibus vim legis Mosaicæ
3. Ratio. nondum cessasse. Etiam dato, ꝙ in Ciuitate Ierusalem inuenta fuisset, magis verisimile erat, eam crematam fuisse cū ceteris vasibus, & apparatibus Tabernaculi, quam Romam transuectam: nam Deus eam tanquam inutilē prorsus omni eius tempore, & officio cessante, comburi fecisset, nè cuipiam errandi occasio existeret. Sic enim ait vir ille clarissimus, & proculdubio acutissimus, testimonio Beati Augustini magnæ auctoritatis Paulus Orosius, lib. 7. De Ormesta Mundi, quòd cū Titus ciuitate expugnata templum obsedisset, atque illud multis cū difficultatibus tandem cepisset, tantam operis excellētiam admiratus, & antiquitatē inspiciens, diu sub ambiguo fuit, vtrū tantum opus in victoriæ suę testimonium relinqueret; aut in malorum vindictam exureret: conuertit tñ Deus cor eius ad illud consilium vt flammis ipsum consumeret, quod iam expleto cursu suo, aliquid superuacuum, atque fallax in

F rebus esset humanis. Redeundum est ergo ad expositionem, quam supra posuimus. *Facies quoque vectes.* Vectes dicuntur duo ligna lōga coniuncta lateribus Arcæ, atque immissa per circulos, quibus Arca cum opportunū foret, portari posset; & dicuntur vectes, à vehēdo, id est, portando, sicut dicuntur vectes claustra portarum ferrea, vt patet Psal. 104. cùm dicitur: Et vectes ferreos confregit. Isti etiam vocantur vectes à verbo veho, vehis, quia vehūtur, id est, mouentur cum ostia clauduntur, & reserantur. *De lignis setim.* Nullum aliud ligni genus in rebus Tabernaculi, & Atrij ponebatur, & fiebant illi vectes de ligno, licet potuissent fieri de auro, argēto, vel ære, sicut factum fuit in Propitiatorio in quo facti fuere de auro purissimo, vt infra patet: sed si ex auro conflati fuissent nimium extitissent ponderosi, & læsissent valde portātium humeros.
G *Et operies eos auro.* id est, pones super eos laminas aureas, tegendo totaliter ipsos vectes, ita vt non apparerent lignei, sed aurei: non tamen fiebant aliquæ imagines superficiales, aut corporales eleuatæ in ista deauratione, siue Arcæ, siue vectium, aut Mensæ: quia tam statuæ, quā imagines, & omnia huiusmodi inhibita erant Iudæis, vt patet supra 20. & Deuteron. 4. capitibus. *Inducesq. per circulos.* id est, immittes, vel pones istos duos vectes per circulos, qui sunt in lateribus Arcæ, vt sic contigui redderentur Arcæ, & ipsa per eos portari posset. *Qui sunt in Arcæ lateribus.* id est, ꝙ isti circuli quattuor erant in duobus Arcæ lateribus, scilicet, in latere vno duo circuli, & in alio latere reliqui duo, & hoc in lateribus latitudinis. *Vt portetur in eis.* id est, vt possit ipsa Arca portari per illos vectes. *Qui semper erunt in circulis, nec vnquam extrahentur ab eis.* id est, ꝙ
H isti vectes mittantur per circulos, & firmiter in eis ponantur, & nunquam extrahantur à circulis, sed ibi stent: nisi fortè oportuerit aliquem illorum vectiū alio portari: tunc enim deberet extrahi ab Arcæ, circulis, & immediatè remitti, ita vt firmiter adiuncti Arcæ manerent: nam si vectes illi ponerentur solùm tempore portationis, & postea auferrentur: mansissent deformes illi circuli demptis vectibus. *Ponesq. in Arca testificationem quam dabo tibi.* Posito qualiter Arca cum pertinentiis suis fieri debebat: hic subiungitur, ad quæ fiebat. Nam Arca locus contentiuus, & repositorius est, & iste est finis, ad quem fiebat: nam superuacuum fuisset in Tabernaculo Arcam ponere, nisi intra se aliquid contineret. Hoc autem quod cōtinere debebat, erat testificatio, quam hic Deus poni intus mādat, & est testificatio, duæ tabulæ lapideæ continentes præce-
I pta Decalogi, & vocantur testificatio, à testificando: quia illæ duæ tabulæ testimonium perhibebant, quòd Deus legem Iudæis dedisset, & ipsi eam suscepissent, cùm ipsi eam apud se cōseruarent, & hoc ita est, sicut cùm quis aliquem negantem veritatem conuincit ex scripturis, quas apud se retinet.

An Iudæis negantibus legem per tabulas legis potuisset eis probari. Quæst. XV.

SED dices si Iudæi negassent legem à Deo sibi datam fuisse, quomodo poterat probari per has tabulas? quia ipsi furari potuissent eas, vel cōfringere, & sic ex illis nulla potuisset veritas nota fieri? Respōdetur, quòd per istas tabulas poterat dupliciter Iudæis veritas nota fieri, scili-
K cet, ꝙ recepissent legem. Si enim aliquis ex posteris Iudæorum dubius fuisset legem à Deo datam fuisse, & voluisset hoc libenter scire, nec animo contumaci illi veritati obsistere intendisset, tunc monstratis ei illis tabulis, de quibus libri sui testificabantur, quòd datæ fuissent à Deo, inductus fuisset ad credendum, nisi vellet proteruire. Et si dicas, quòd fortè aliquis illas tabulas sculpserat, & in Tabernaculo posuerat, & sic non induceretur ex hoc, quòd Deus illam legem dederit. Ad hoc, licet multis modis responderi posset, tamen hoc sufficiat, quòd illis lapidibus talis inscriptio facta erat, vt nullus homo posset dicere illam ab homine aliquo fuisse conscriptā, nec hoc tenendum est vt fabulosum: nam quędā opera reperiuntur inter humana, quæ ipsi Angeli fecerūt, de quibus nullus homo dicere auderet, ea ab homine aliquo fuisse effecta; quæ tantę perfectionis extitūt, vt dubiū non sit, potētiam, & in-

& ingenium mortalium ea omnino excedere mortalium testimonio. Et ob hoc opera quædam magnifica ab ipsis dæmonibus fuerunt facta, qui quantum ad naturalia perfecti sunt, quæ Virgilio, & alijs viris magicis instigantibus, per dæmones facta sunt, vtpote quæ solùm homines facere non possunt: imò nec sufficienter intelligere, aut de eis satis admirari possunt: quanto magis Angeli Dei in tabulis Legis hoc fecisse credendum est. Nec enim dubitari potest, ibi aliqua potentiæ Diuinæ apparuisse insignia, cū Deus illas tabulas in testimonium fœderis sui tanquam literas anulo suo firmatas Iudæis tradiderit. Etiam, quia si sic non fuisset, non solùm fuisset dubium futuris successoribus, sed & magis fuisset dubium eis, qui tēpore Moysi erant, cùm illas tabulas coram eis de monte deferret, & à Deo datas fuisse testabatur: nam nisi illæ tabulæ tale aliquid continuissent, per quod eas digito Dei scriptas ambigere nullus posset, dixissent Iudæi, quòd Moyses hoc finxisset, & tabulas ipse conscripsisset, & Deum nihil tale ei mandasse vnquam. Vt ergo non possent ipsi hoc obijcere, dandum erat aliquid in tabulis, per quod ipsæ scriptas à Deo datas patefacerent. Alias namque (cùm Iudæi semper tardi ad credendum fuerint,) aut nō credidissent, aut Moysen eas confinxisse putassent. Sic namque Numa Pompilius, sic & Lycurgus Legislatores confinxerunt. Numa enim Pompilius secundus Romanorum Rex, qui Romulo illi bellicoso successerat, cupiens gentem Romanorum legibus subijcere, quæ adhuc noua valde, & rudis, in primordiis ortus sui, ingruentibus vndique bellis implicita, legibus adhuc carebat, cùm eam legum insuetam, iugū subito legis cerneret detractare, vt quouis modo eam ad bonum, & æquum alliceret, secum Nympha C Egeria sæpè collocutum fuisse, & cùm diis nocturno congressu cōstituisse frequēter cōmentus fuit, ab eisq. leges in directionē populi Romani suscepisse: vt saltem sic ob reuerentiam Deorum assentirent, quod humano alioquin imperio nō impendissent; & sic eos ad leges suscipiendas impulit. De his Ouid. in 3. lib. Fastorum. Lycurgus ēt, vt maiori auctoritate leges, quas Lacedęmoniis ferebat, fulciret, ab Apolline se eas recepisse, & cum eo se solitū colloqui testatus est. Si autem Iudæi pertinacem animū habentes, licet conscij fuissent legis datæ, tamen præuaricari voluissent, & dixissent se legem à Deo non accepisse, poterat probari per illas tabulas quomodo eas accepissent, quæ taliter scriptæ erant, vt à Deo ipsas scriptas fuisse testatum etiam cuicumque repugnanti sat abundè relinqueretur: tam euidentia enim signa nemo etiam vel im- D pudici oris negare valeret. Et quādo arguis, q Iudæi nolentes conuinci per illas tabulas legis datæ, aut occultè eas subtraxissent, aut confregissent, nè eorum scelera per eas omnibus fierent contestata; Respondetur, q non erat hoc in potestate Iudæorum: nam tabulę erant in Arca intra Sanctuarium in Sancto Sanctorum; ad illum autem locum nullus accedere poterat, vt extraheret eas ex Arca, vel ipsam Arcam cum eis auferret: nam nō solùm accedere ad Arcam impunè nemo poterat, sed etiam nec videre eam nudā vlli potestas erat. Quod patet de Bethsamitibus, quorum quinquaginta millia ex plebe mortui fuerunt, quia viderant Arcam Dei, dum referebatur ex terra Philisthijm, vt patet 1. Reg. 6. cap. Nec ipsi Leuitæ videre eam poterant impunè: nam prædixerat eis Deus, quòd si quis eorum videret Arcam nudam, aut aliquid E de vasis Tabernaculi, quòd moreretur, vt patet Numeror. 4. c. Etiam nec ipse Sacerdos Magnus, si voluisset poterat hoc facere: quia Summus Sacerdos solùm semel in anno intrabat in Sancta Sanctorū, idq. solum in die Propitiationis: si aūt aliquo altero tempore ingressus fuisset moriebatur; imò si ipsa die ingressus fuisset non obseruatis debitis cærimoniis, moriebatur, vt patet Leuitici 16. c. Si aūt dicamus, q ad furandum, aut confringendū tabulas introiuisset, manifestum est, q nullam debitam cærimoniam obseruabat: imò contra totam legis, atque Legislatoris intentionē militabat: ergo nō poterat ingredi, quin moreretur, & sic tabulę manerent testificantes legem datam fuisse. Et si fortè opus fuisset, vt quispiam Prophetarum, aut aliorum bonorum virorum illis tabulis vteretur ad probandum, & conuincendum Iudæos legem à Deo

Quid Numa Pōpilius finxerit dādo leges Romanis.

Quid Lycurgus commentus fuerit dādo leges Lacedæmonijs.

Respō. ad rationem in princ. quæst.

A datam fuisse, poterāt impunè tabulas illas de Arca accipere. Sic enim Ieremias Propheta quodam tempore Iudæis de Dei misericordia diffidentibus vrnam plenam, Manna, quæ in Arca cum aliis rebus seruabatur extulit tonq. populo Hebræorum ostendit, vt demonstraret eis miserationes Domini, & eorum argueret diffidentiam: cùm ergo vrnam illam ex Arca salua impunitate efferre licuit, licuisset etiam tabulas efferre si temporis id expostulasset necessitas, cùm tabulæ, & vrna simul in Arca adessent. Etiam quia licuit Ieremiæ cùm captiuitatis futuræ per Babylonios instare tempora comperit, Arcam cū his, quæ in ea recondita erāt, & ipsum Altare thymiamatum auferre de locis suis, atque in sepulchro Moysi cum ipso auctore recludere, vt patet 2. Machabęorum 2. cap. Erant ergo hoc modo firma testificatio tabulæ duæ legis contra B populum Hebræorum, si ab eis quouis modo legem datam fuisse negari contigisset aliquando, aut in dubium reuocari. Rectè ergo istæ tabulæ testificatio nuncupatæ fuerunt. Aliqui volunt, quòd hoc dictum Dei, s. *Ponesq. in Arca testificationem quam dabo tibi*: intelligitur de omnib. illis reb. quæ in Arca posita fuerunt, s. de Tabulis & Vrna Manna ipsum cælitus datum cōtinēte & Virga Aaron quæ floruerat, & libro Legis Deuteronomij: quia hęc oia testimonia erant contra Hebręos, vt infra dicetur. Sed falsum hoc est: quia licet istud nomen, testificatio, possit correspondere istis quatuor rebus aliquo modo, tamen proprium nomen, quod hic ponitur in Hebræo, magis adfertur ad signādum fœdus, siue pactum: & quia istud pactum in tabulis scriptum, erat testificatio rei gestæ, vocatur interdum testificatio; aliis autem rebus quæ erant in C Arca, non competit quòd essent fœdera, licet essent testificationes aliquorum præteritorum. Item, quia dicitur. *Ponesq. in Arca testificationem quam dabo tibi*. Manifestum est autem, quòd hoc nulli horum conuenit, nisi tabulis, quia Deus dedit Moysi tabulas, quas scripsit, siue primas, siue secundas, vt patet infra 32. & 34. capitulis, & Deuteronomij 9. & 10. non autem dedit Deus Moysi Vrnam continentem Manna, sed ipse Moyses fecit Vrnam, & posuit Manna in ea, reconditq. in Arca. Etiam Virgam Aaron Deus non dedit, sed ipse Aaron eam attulit: quia mandauerat Deus, vt de qualibet tribu adferretur vna virga, vt in eis monstraretur quam tribum ad ministrandum sibi Dominus delegisset, & Aaron attulit vnam virgam pro se, & tota Leuitica tribu, vt patet Numer. 17. capite. Librū etiam Legis Deuteronomij, qui in latere Ar- D cæ positus fuit, nō dedit Deus Moysi, sed ipse Moyses eum scripsit, & dedit Sacerdotibus portātibus Arcam, vt eum ponerent in latere Arcæ, vt patet Deuter. 31. c. Necesse est ergo de solis Tabulis Legis istam testificationem intelligere. Alia autem postea posita fuerūt ex aliis specialibus mandatis Dei; sed hoc solum extendebatur ad tabulas. Possunt tamen omnia alia vocari testificationes: quia ad testimonia futurorum posita fuerunt in Arca. Posita fuit enim Vrna ad testificationem, quòd panem dedisset eis Deus in deserto de cælo. Posita fuit Virga Aaron ad testificationem, quòd tribus Leuitica, & familia Aaron non vsurpauerūt Sacerdotium, & Dei ministerium, sed quod Deus ei illud concesserat. Positum fuit Deuteronomium, ad testificationem, q ipsi se promisissent omnia custodituros, quæ ibidem continebantur, & specialiter ad testifi- E cationem Cantici, quod Deus dederat Moysi, in quo prædicebantur mala, quæ factura esset generatio illa praua; & quòd super eam multæ angustiæ superuenturæ essent, quod in testimonium cōtra illos Deus obseruari mandauit, vt patet Deuteronomij 31. capite. *Quam dabo tibi*. Nondum enim ista testificatio data erat, quia istud de fabricatione Tabernaculi, & vasorū eius, dixit Deus Moysi immediatè postquam intrauit in caliginem montis, vbi stabat gloria Domini: tabulas autem in fine 40. dierum dedit, id est, nondum data erat testificatio, quando dicebantur. De hoc infra 32. & Deuteronomij 9. capite. Ab istis autem testificationibus nominatis, vocabatur Arca testificationis ipsa Arca, in qua ponebantur. Et vocabatur Tabernaculum testimonium: quia illa Arca, & illa testimonia reclusa in Arca custodiebantur in illo Tabernaculo. Vocatur ēt Arca fœderis in multis locis, quia continebatur

Ieremias extulit vrnā plenā Mannæ de Arca, & Iudæis diffidentibus de misericordia Dei ostēdit.

Mandatum de fabricatione Tabernaculi datū fuit Moysi antequā haberet tabulas Legis.

batur in ea fœdus, id est, pactum initum inter Deum & populum Israel, & hoc solum erat quantum ad id, quod erat principale in Arca, scilicet, quãtum ad Tabulas. Alia namque in Arca recõdita, non erant fędera, vel fęderum testificationes, sed solùm testimonia quarũdam aliarum rerum, vt supra declarauimus. Et eodem modo vocatur Tabernaculum fœderis, id est, quia continebat Arcam, in qua erat fœdus. Vocabatur etiam Arca sanctificationis, vt patet Psalm. 131. cùm dicitur: Exurge Domine in requiem tuam, tu, & Arca sanctificationis tuæ. Et vocatur Arca sanctificationis, vel quia in ea continebatur sanctum fœdus Dei in Tabulis ab eo scriptis; vel quia ipse eam sanctificabat sedendo super eam, & loquendo ibi de medio duorum Cherubim. Et istud secundum est magis conuenienter dictum. *Facies & Propitiatoriũ de auro mundissimo.* Posita fabricatione Arcæ, ponitur fabricatio cooG pertorij eius, & non ponitur hic coopertorium simul cum fabricatione Arcæ, cum sit pars Arcæ, quia istud coopertorium non fiebat ex eadem materia, ex qua fiebat Arca: nam Arca facta fuit de lignis setim, & postea intus, & foris fuit Dei iussu deaurata, vt patet in littera: coopertorium aut factum fuit de purissimo auro, ita, quòd non erat de ligno, aut argento, vel aliquo alio metallo aliqua pars illius coopertorij, sed quidquid in eo erat, purum aurum erat. Et non vocatur hic coopertorium, sed Propitiatorium, quia propitiari, misereri, aut parcere est. Et hoc quia Deus super id sedere dicebatur, & inde loquebatur, & peccata remittebat, quando sanguis hostiæ pro Sacerdote Magno, aut pro toto Israel contra illud Propitiatorium aspergebatur, vt patet Leuitici 4. & 16. capitibus. *De auro mundissimo.* id est, quòd non haberet illud H aurum aliquam argenti, aut æris mixtionem; vel non haberet interius lignum, & ipsum aurum esset desuper productum in laminas, quemadmodum erat in Arca, quæ laminis operta erat, & non erat ipsa aurea, sed confecta ex lignis setim.

Fabricatio Propitiatorij.

Quare totum Propitiatorium erat ex auro purissimo. Q. XVI.

CAVSA quare totum Propitiatorium esset ex auro mundissimo, erat propter excellentiam sedentis, s. Dei: quia Propitiatorium sedes Dei dicebatur, iuxta illud Psalm. 79. Qui sedes super Cherubim, s. in medio Cherubim super Propitiatoriũ Arcæ. Et clarius ponitur 2. Reg. 6. cap. cùm dicitur: Adduxerunt Arcam, super quam inuocatum est nomen Domini sedentis inter Cherubim super eam. Decebat ergo, vt optimo sedenti, optima atque I maximè honorifica sedes daretur, prout possibile erat mortalibus facere. Sed argues: si propter hoc quod Propitiatoriũ esset sedes Dei, debebat esse ex auro purissimo: ergo Altare thymiamatum, vel saltem coopertoriũ eius, quia erat Altare Dei, debebat etiam esse ex auro purissimo: vtrumque. n. Dei erat. Respõdetur, ꝙ ista consequentia non tenet: nam licet totum Tabernaculum, & Atrium Tabernaculi esset Dei, tamen vnum immediatius pertinebat ad eum, quàm aliud; nã in Labro æneo quod erat in Atrio Tabernaculi lauabantur Sacerdotes, & hoc licet Dei esset, tamen non pertinebat ad Deum, nisi inquãtum Sacerdotes eius lauabantur in eo. Et sic erat de vestibus Sacerdotalibus, quæ licet essent Dei, tñ solũ attinebãt ad eum inquantum Sacerdotes eius induebãtur illis. Et Altare thymiamatum pertinebat ad Deum, inquantũ adoK lebatur in eo incensum Dño, & sic de ceteris, quæ erant in Tabernaculo, & Atrio, & ipsa Arca pertinebat ad Deum, inquantum ponebatur intra eam scripta Lex digito Dei. Propitiatorium ad Deum pertinebat, quia ipse Deus in eo sedebat eo modo, quo Deus sedere, aut stare Catholicè dicitur. Manifestum est ergo, ꝙ nihil magis in his omnibus ad Deũ pertinebat, & Deo applicabatur, quàm Propitiatorium: ergo inter cetera magis honorificè fabricari debebat: sicut in domo, & substantia regis omnia quidem sunt ipsius regis, tamen magis ad regem pertinet Corona regia, & Sedes, & Lectum, & Mensa, quàm stabulum regis, aut latrina regis: ideo licet quodlibet horum sit regis, magis tamen ornari debet Corona, quàm Mensa, & Sedes, & hæc postrema duo quam stabulum, vel latrina, secũdum ꝙ specialius ad ipsius regis vsum ista pertinebãt.

F *An Propitiatorium fuerit coopertorium Arcæ fœderis. Quæst. XVII.*

CIRCA istud Propitiatorium, quid fuerit, aut qualiter se habuerit ad Arcam, multi dubitant, & variè sentiunt. Quidam enim volũt, ꝙ Arca haberet coopertorium suum, quod esset de lignis setim secundum ꝙ ex illis compacta erat Arca, & esset deauratũ intus, & foris, sicut tota ipsa Arca; & ꝙ Propitiatoriũ non fuerit coopertoriũ Arcæ, sed quædã tabula aurea posita vltra coopertorium Arcæ inter duos Cherubim, quasi ipsi Cherubim tenerẽt ipsam tabulam Propitiatorij in manibus suis. Alij ponũt, vt Rabbi Salomon, & Aben Ezra, quòd istud Propitiatorium fuerit tabula tota ex auro, & fuerit coopertoriũ Arcæ, ita, ꝙ nullum aliud coopertorium habuerit Arca, nisi G ipsum Propitiatorium, & ipsi duo Cherubim fuissẽt productiles de duabus partibus Propitiatorij, & tunc non tenebant Cherubim Propitiatorium in manibus suis inter se. Qui primam positionem tenent, persuadent hoc, quia Propitiatoriũ sedes Dei erat, vt patet 2. Reg. 6. c. sed Deus dicitur sedere ibi super Cherubim: ergo illa tabula Propitiatorij erat supra coopertorium Arcæ inter duos Cherubim sustẽtata manibus eorũ, ita, ꝙ Deus sedẽs super illam tabulã, diceretur sedere super Cherubim, cũ brachia ipsorũ Cherubim essent inferiora ipsa tabula, quia tabula sustinebatur manibus eorũ. Si aũt poneretur, ꝙ Propitiatorium fuerit coopertorium Arcæ, sequitur, ꝙ Deus sederet super Propitiatorium, & scabellum nullum haberet nisi pauimentum; quòd non videtur conueniens. Magis ergo videtur dicendum eis, quòd ponebatur illa tabula H aurea alta super coopertorium Arcæ, & tenebatur manibus Cherubim, & sedebat ibi Deus: scabellũ aũt pedum eius erat super coopertoriũ Arcæ, quod erat coopertum laminis aureis, sicut tota Arca. Item, quia dato, ꝙ fuisset Propitiatorium coopertorium Arcæ, fuissent pedes Cherubim super Propitiatorium, cum ponãtur Cherubim super Arcam, scilicet, super opertorium eius, & hoc videtur inconueniens, quia tenuissent Cherubim pedes supra sedem Dei, & sic visi fuissent situ altiores. Item, quia Numeri 7. capite, in fine dicitur, quòd Propitiatorium erat inter duos Cherubim: sed si ponatur fuisse coopertorium Arcæ, nõ erat inter duos Cherubim, cum ipsi ambo Cherubim fuerint super extremitates coopertorij Arcæ, eo ꝙ super Arcam fuerunt: ergo non debet poni fuisse coopertorium Arcæ idem cum Propitiatorio, sed quædam tabuI la aurea supra ipsius Arcæ coopertorium sustentata manibus duorum Cherubim. Sed ista positio non potest stare: quia dicitur infra, quòd duo Cherubim fieri debebãt productiles, id est, per malleationem producti ex vtraque parte Propitiatorij, siue Oraculi. Sed ponendo tabulam istam, quæ est Propitiatoriũ teneri manibus Cherubim, non potest stare littera: ergo ista positio est falsa. Patet consequentia: quia si ipsi Cherubim producantur de extremitatibus Propitiatorij, non erit Propitiatorium aliquid positum inter eos, cum ipsi sint de Propitiatorio. Et hoc quòd Propitiatorium fuerit aliqua tabula posita super manus Cherubim, quia tunc ipsa fuisset ab eis distincta, & ipsi non fuissent productiles, vel educti per malleationem ab ipsa, quia ea, quæ sic productilia sunt, continua sunt. Item, adhuc, dato, quòd non proK ducerentur. Cherubim de extremitatibus duabus Propitiatorij, oporteret, quòd fuissent productiles de coopertorio Arcæ, & quòd inter se tenerẽt tabulam illam, quam Propitiatorium vocant, sicut isti volebant; tamen hoc non potest stare: quia cum textus dicat Cherubim fuisse productiles, necesse esset eos tunc produci de duabus extremitatibus coopertorij Arcæ. Sed coopertorium erat de lignis setim, sicut tota Arca, sustinendo positionem istorum; & erat deauratum intus, & foris tenuissimis laminis aureis, sed quomodo de laminis illis ita delicatis posset per malleationem continuari, & produci corpus solidum, & alatum tale, quale erat corpus amborum Cherubim, & ex vtraque parte? nullo vnquã modo id fieri potest: ergo non erant productiles de coopertorio Arcæ. Si ponatur aliud præter Propitiatorium, ergo non de ipso Propitiatorio. Et si dicere velis, quòd illud coopertorium erat

1. Opin. — *2. Opin. Rabbi Salomõ, & Aben Ezra.* — *1. Ratio primæ opin.* — *Secunda.* — *Tertia.* — *Confutatio 1. Opinionis. 1. Ratio.* — *2. Ratio.* — *Respõ. ad rationes.*

erat aureum, & poterant ex illo productiles fieri Cherubim, & super hoc ponebatur aliud, quod vocabatur Propitiatorium, & hoc non erat pars Arcæ, sed quædam tabula aurea posita inter duos Cherubim sustentata manibus Cherubim, & tunc stabit, quòd Cherubim fuerint productiles. Respondetur, quòd hoc non potest stare: quia solùm dicitur hic de Propitiatorio, quod esset aureum: si autem non fuisset Propitiatorium ipsum Arcæ coopertorium, dabitur, quòd esset coopertorium Arcæ de lignis setim, cùm dicatur, quòd Arca de lignis setim facienda erat, & cooperienda laminis aureis. Qui autem tenent positionem secundam, rationabilius loquuntur, quia consonat litteræ ista positio, scilicet, quòd coopertorium Arcæ fuerit ipsum Propitiatorium: quia infra dicitur, quòd Cherubim expandebant alas super Propitiatorium, quo operienda erat Arca: si aût Arca diceretur habere aliud operturium, non diceretur, quòd Arca operiretur Propitiatorio, ergo Propitiatorium erat Arcæ coopertorium.

Confuta. 2 Opinionis. Verior sententia ipsum Propitiatorium Arcæ coopertorium. 1. Ratio.

B

Secunda. Item, quia dicitur infra, quòd Cherubim expandere debebant alas suas super Propitiatorium, vt patet infra; Si autem Propitiatorium poneretur esse quædam tabula in manibus Angelorum, scilicet, Cherubim, non potuissent extendi conuenienter super Propitiatoriũ, ergo infra debebat esse Propitiatorium ad pedes Cherubim, & sic alæ eorum extensæ cooperiebant Propitiatorium.

Tertia. Item dicitur hic, quòd longitudo ipsius Propitiatorij erat duorũ cubitorum & dimidij, & latitudo cubiti & dimidij, & tanta erat longitudo, & latitudo Arcæ: ergo videtur, quod ipsum Propitiatorium erat coopertorium Arcæ: nam si Propitiatorium fuisset tabula posita ex auro inter duos Cherubim, non posset continere tantam longitudinem.

C

Et patet: quia cùm longitudo Arcæ sit duorum cubitorum & dimidij, & Cherubim fuerint super Arcam, necesse est, vt fuerint super coopertorio Arcæ, & sic fuerint super coopertorium vnus Cherub in vna extremitate, & alius in alia. Et quia illi Cherubim erant corporei, oportebat, vt occuparent aliquam partem Propitiatorij vnus ex vna parte, & alius ex alia, & tunc spatium intermediũ inter duos Cherubim, non potuisset esse duorum cubitorum, & dimidij: sed hic ponitur, quòd fuerit longitudinis duorum cubitorum & dimidij secundum longitudinem Arcæ: ergo non poterat esse Propitiatorium aliqua tabula posita inter duos Cherubim, quia nulla talis potuisset duos cubitos longitudinis habere.

Quarta. Item, quia dicitur, quòd Cherubim duo erant productiles ex vtraque Propitiatorij extremitate: ergo non erant Cherubim tenentes in manibus ipsum Propitiatorium sustentando illud.

D

Quinta. Item, quia qui Propitiatorium ponunt esse tabulam auream positam inter duos Cherubim, & sustentatã manibus eorum, faciunt hoc, vt ponãt Deum sedisse in Propitiatorio, & habuisse pedes super coopertorium Arcæ: sed hoc nullo modo potest conuenire secundum dispositionem Propitiatorij, & coopertorij Arcæ: nam ponuntur ista duo eiusdem longitudinis, & latitudinis, scilicet, quod latitudo Arcę fuerit cubiti & dimidij, & latitudo Propitiatorij cubiti & dimidij. Quando autem aliquis habet sedem, & scabellum pedum, debet scabellum esse maioris latitudinis, quàm sedes, vel non debet esse scabellum positum sub sede, sed extra sedem, quia si totaliter scabellũ ponatur sub sede, non erunt pedes sedẽtis in scabello, sed pendentes, vt patet exẽplariter in sedibus nostris; sed si daremus coopertorium Arcæ, quod necessariò erat tantæ latitudinis, sicut Arca esset sub Propitiatorio, vtpotè, quia tenebatur in manibus Cherubim, qui producebãtur de lateribus extremis coopertorij: necesse erat ergo vnũ esse directè sub altero. Et quia æqualis latitudinis erant extra ipsum Propitiatoriũ, nihil exiuisset de coopertorio Arcæ, & sic non fuisset aliqua dispositio congruẽs ad sedendum.

E

Sexta. Item, Deus secundum veritatem, nec sedet, nec stat, cùm corporeus non sit, cui competunt tales situationes: ideo superfluum est ponere aliquid, in quo Deus sedeat: imò est inductiuum cuiusdam erroris: sed si poneretur istud Propitiatorium fuisse tabulã auream existentem, & sustentatã in manibus duorum Cherubim: ad nihil aliud ponitur, nisi vt si sedes Dei: ergo nõ est ponendum Propitiatorium præter ipsum coopertorium Arcæ,

A

Antecedens patet: scilicet, quòd superfluum sit ponere aliquid, in quo Deus sedeat, cùm omnia, quæ fiũt debeãt fieri ob aliquem finem, alioquin vana sunt: sed nunquam hoc erit, quòd Deus sedeat, cùm sit impossibile: ergo omnino frustra erit ponere aliquid tale.

Obiectio. Et si obiicias, quòd in Scriptura sæpè nominatur Tronus Dei, & Sedes Dei, & Scabellum pedum Dei.

Solutio. Respondetur, quòd ista dicuntur secundum Metaphoram: tamen secundum veritatem Deus nullam sedem, aut nullum Thronum habet: ponere autem tabulam, vt Deus sedeat in ea, & ad nihil aliud, est verè ponere sedem Dei, ergo errorem habet ponere aliquid tale.

Argum. Et si arguas, quòd Propitiatorium quocumque modo ponatur, dicitur esse sedes Dei, ergo sequetur tunc, quòd etiam sit malum ponere Propitiatorium quocumque modo.

B

Responsio. Respondetur, quòd non est simile: quia Propitiatorium non ponitur ad hoc, vt Deus sedeat in eo, ponendo Propitiatorium isto modo secundo, quo supra dicebamus, scilicet, quòd sit coopertorium Arcæ: sed ponitur ad finem cooperiendi Arcam: postea tamen vocatur sedes Dei per Metaphoram, eo quòd vox Dei audiebatur super illum, & ibi sedere intelligitur; quando tamen ponitur Propitiatorium esse quædam tabula aurea, quæ tenebatur in manibus duorum Cherubim, ad nihil aliud ponitur, nisi, vt sedeat Deus super illam: ergo valde vanè, & erroneè sic ponitur. Hoc patet: quia si Deus in illa tabula aurea, sic posita in manibus angelorum Cherubim sedere non dicatur, etiam si inquiratur vtilitas, ad quæ sit, nulla alia reperietur; argumenta autem facta pro ista parte satis leuia sunt.

Ad arg. Respõ ad primum. Ad primum quãdo dicitur, quòd si poneretur coopertorium

C

Arcæ esse Propitiatorium, cùm dicatur Propitiatoriũ sedes Dei, sequeretur, quòd Deus sederet super Arcam, scabellum pedum eius esset pauimentum, quod non est conueniens. Respondetur, quòd imò bene conuenit hoc: quia Deus verè non sedet super Arcam, nec in aliquo loco, sed secundum Metaphoram, & quantum ad hoc, nihil magis refert ponere scabellum pedum Dei in terra, quàm in auro, vel vbicumque: præcipuè cùm ipsa Sacra Scriptura terram scabellum pedum Dei vocauerit, vt patet Matthæi 5. capite, cùm dixit Christus: Nolite iurare per Cælum, quia Thronus Dei est, nec per terram, quia scabellum pedum eius est. Idem patet extra, de iureiurando in cap. Et si Christus. Etiam quia dato, quòd poneretur, vt ipsi volebant, quòd illa tabula aurea posita inter Cherubim, fuisset Propitiatorium, tamen non po-

D

terat coopertorium Arcæ poni vt scabellũ, vt supra probatum fuit: quia coopertorium Arcæ, & Propitiatorium fuissent eiusdem latitudinis, & vnum poneretur directè sub altero, & sic nihil excederet coopertorium Arcæ vltra Propitiatorium, in quo possent poni pedes.

Ad secundum. Ad secundum argumentum quãdo dicitur, quòd si coopertorium Arcæ fuerit propitiatorium, quòd sequeretur, quòd Cherubim haberent pedes super sedem Dei, & essent altiores, quàm sedes Dei, quod videtur inconueniens. Respõdetur, quòd Cherubim illi, qui productiles erant de extremitatibus Propitiatorij, non habebant pedes, sed corpora erant sic educta, quasi esse truncus in principio ipsius eductionis, ita quòd quasi pars ipsorum Cherubim lateret in Propitiatorio, de quo educebantur: nam non erant Cherubim quasi facti opere fusorio, & postea affixi

E

extremitatibus Propitiatorij, sed erãt productiles de materia ipsius Propitiatorij. Et quando dicis, quòd inconueniens videtur, dicere, quòd Cherubim fuerint super sedem Dei. Respondetur quòd non est inconueniens, cùm ipsa Sacra Scriptura dicat eos esse super sedem Dei, vt patet Isa. 6. cap. cum dicitur. In anno, quo mortuus est Rex Ozias, vidi Dominum super solium excelsum sedẽtem, & eleuatum, & ea quæ sub eo erant, replebant templum: Seraphim stabant super illud. Et hoc necesse est referri ad solium Dei, quia non potest ibi referri ad Deũ, quia tunc diceret, stabant super illum in masculino, & non in neutro. Etiam quia si super Dominum starent, etiam super solium eius starent, cùm Deus altior esset solio suo. Non potest etiam referri ad templum, s. quòd starent Seraphim super illud, i. super templum, quia ista visio erat intra templũ, vt patet in eodẽ c. Isa. ergo necessa-

riũ

tiò dicitur de solio Dei, quòd Seraphim stabāt super solium Dei. Ad secundum quando dicitur, q Propitiatorium erat inter duos Cherubim, non intelligitur, q totaliter esset inter Cherubim, & essēt Cherubim extra Propitiatorium: sed quòd ipsi fuerint productiles de extremitatibus duabus Propitiatorij. Et sic cùm res tota fuerit inter duas extremitates suas, videtur fuisse Propitiatoriū inter duos Cherubim productos ex duabus extremitatibus Propitiatorij, & tamen ipsi fuerunt super Propitiatorium, quia tamen producti de Propitiatorio fuerunt, non producti fuerunt versus partem inferiorē, sed versus partem superiorem, vt cooperirent Propitiatorium alis suis.

Ad secundum.

Propitiatorium erat Arca coopertorium.

Conclusum satis est ergo ex his, quòd Propitiatorium nihil aliud erat quam coopertorium Arcæ; istud autē erat ex auro purissimo, ex causa iam dicta; & ista Arca nō habebat aliquam seram ligneam, vel auream, vel alterius metalli: nam quæ intus erant, secura erant cū nullus auderet eam tangere, quia moriebatur, vt supra declarauimus; & istud Propitiatorium recipiebatur infra coronā auream, quæ erat in gyro Arcæ per totam quadraturam, & cooperiebat illa corona totam frōtem Propitiatorij ex omnibus lateribus, ita, q non videretur habere aliquod coopertorium, sed tota esse vnum continuum corpus, scilicet, quia corona Arcæ erat quoddam labium eleuatum de laminis aureis in directum super quamlibet extremitatem superiorem tabularum, s. quòd in altitudine quattuor laterum Arcæ, vbi terminabatur extremitas cuiuslibet tabulæ, lamina illa aurea, quæ cooperiebat totam tabulam extēdebatur vltra tabulam per aliquod spatium, scilicet, per duos, aut tres digitos, & hoc ex parte omniū tabularum, & sic manebat ibi quædā vacuitas ad intromittendum Propitiatorium, ita, quòd tanta esset eleuatio laminæ, scilicet, altitudo coronæ, quanta esset grossicies frontis Propitiatorij, & totum Propitiatorium occultaretur sub corona, ita quòd extremitas coronæ in altitudine, & extremitas frontis Propitiatorij essent æqualia, & ex vtrisque continuaretur vna superficies plana super Arcā, & non videbatur, quòd illa Arca haberet aliquod coopertorium, sed quòd esset totum vnum cōtinuum. Et hoc faciebat maiorem pulchritudinem. Quando autem Arca illa aperienda erat, nō poterat aperi sicut ceteræ arcæ, scilicet, injciendo manus in coopertorium, & eleuando: nam hic non patebat aliquid de fronte Propitiatorij, cū totum lateret sub corona Arcæ, sed cum erat Arca aperienda ponebātur manus in Cherubim, & eleuabatur directè versus supra, & totaliter auferebatur Propitiatoriū desuper Arcam, & educebatur si quid educendum foret, scilicet, liber Deuter. ad legendum in septimo anno corā toto Israel, vt patet Deuter. 31. cap. & non erat istud coopertoriū Arcæ sicut cetera coopertoria, quia in alijs coopertorium colligatur parti posterioris lateris quibusdam ferreis iuncturis, in quibus teneri possit, & moueri, vt cū fuerit facta eleuatiō, vel depræssio non cadat coopertorium: in hac autem ex nulla parte colligabatur coopertorium alicui lateri quibusque vinculis, sed claudebatur, & aperiebatur si necesse foret eo modo, quo dictum fuit.

Quo Arca aperiebatur.

Duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius. Tāta erat longitudo eius, vt supra patet. Et in hoc demonstratur, quòd istud Propitiatorium esset coopertorium Arcæ cū factum fuerit ad mensuram Arcæ in longitudine, & latitudine. Et sciendum (vt dictū est semper) isti cubiti qui hic mensurantur, erunt secundum mēsuram cubiti Moysi. *Et cubitum ac semissem latitudo.* id est, latitudo contineat cubitum, & dimidium, tanta enim erat latitudo Arcæ. *Duos quoque Cherubim aureos.*

De figura Cherubim; & quomodo erant productiles; & an sit conueniens opinio Iosephi, & quare vocauerit eos aues. Quæst. XVIII.

Opinio Iosephi.

DE istis Cherubim dicit Iosephus, q erant ad similitudinem auium hominibus incognitarum, vtpote, quia habitabant in talibus tanquam separatis mūdi partibus, vt ab hominibus terræ illæ inhabitatæ, aut pertransitæ nunquam sint, nec ipsæ aues ad habitabiles terras vnquam venerint. Fundamentum autem quare Iosephus

F dicat Cherubim esse aues, est: quia dicitur, q isti Cherubim expandebant alas suas ad tegendum Propitiatoriū, habere autem alas solis rebus volatilibus conuenit. Quia autem istæ aues inuisæ hominibus fuerint, fundamētum est, quia Deus intendebat vitare idololatriam in populo Israelitico; erat autem idololatria præcipuè in cultu imaginum, & statuarum; & quia homines inclinantur ad colendum res cognitas propter aliquam excellentiam, quam in eis arbitrantur, & de rebus incognitis nihil scire aut cogitare quærunt, ideo faciendo imagines siue statuas rerum corporearum incognitarum, non erat occasio ad idololatriam, sicut faciendo imagines aut statuas rerum visarum: maximè quia isti Cherubim erant intra Sācta Sanctorum, & nullus de popularibus videre hoc poterat: nec ipsi Leuitæ qui Arcam portabant, vt patet Numer. 4. cap. Sed non multum hoc videtur conuenire: quia
G etiam Genes. 3. capite, dicitur quòd Deus posuit Cherubim habētem gladium flammeum, atque versatilem ad custodiam ligni vitæ: ibi autem manifestū est, quòd non fit loquutio de aliquibus auibus, quia illæ non poterant custodire viam ligni vitæ, sed fit loquutio de Angelis, qui sunt in octauo ordine, & vocantur Cherubim: nam illi depellere debebant dæmones, & homines, si quis venirent ad intrādum pro fructu ligni vitæ. Illi autem cum spiritus sint, secundum se pingi, aut in forma statuarum fieri non possunt: pinguntur tamen in ea imagine, sub qua apparent, hoc est sub figura humana: nam quando Angelus Domini veniebat ad aliquem in visione corporali, semper veniebat in effigie viri, vt patet de Angelis qui venerunt ad Abraham, vt patet Genesis 18. capite, & de
H Angelis, qui venerunt Sodomam, vt patet Genesis 19. & de Angelo, qui luctabatur cum Iacob, vt patet Genes. 32. cap. & sic in multis locis Sacræ Scripturæ, ergo dicēdum, quòd Cherubim pingebantur aut fabricabantur sub effigie virorum, siue paruorum puerorum, & attribuebantur eis alæ, quia cùm Angeli de cælo ad nos veniāt, fingimus eos volare tanquam aues, quæ de alto veniunt, & istum modum loquendi tenuit Isaias capite sexto, dicens: volauit ad me vnus de Seraphim. Rabbi Abraham Aben Ezra dicit, quòd Cherubim non determinant sibi aliquam figuram, sed ponuntur indifferenter pro quolibet animali, interdum pro vno, interdum pro alio, siue quadrupedibus, siue auibus, siue hominibus. Quod probat per quattuor illa animalia, quæ vidit Ezechiel, vt patet Ezechiel. primo capite, & postea vocantur Cheru-
I bim Ezech. 10. capite, inter ea tamen quædam erāt quadrupedia, vt bos, & leo: quædam volātia, vt aquila, quædam rationalia, vt homo. Sed hoc non obstat: quia cùm Ezechiel in spiritu in visione imaginaria gloriam Dei respiceret, cognouit, quòd omnes illi, qui ei assistebant erāt spiritus beati; ideo licet haberent similitudinem bouis, leonis, aquilæ, & hominis, omnia vocauit Cherubim, & sic videtur vera radix huius loquutionis Hebraicæ, quòd Sacra Scriptura vocet hic Cherubim spiritus beatos assumentes aliquas figuras, siue sint humanæ, siue auium, siue quadrupedium. Et quia ibi omnia illa quattuor animalia, quæ assistebant Deo, non erat dubium esse beatos spiritus, vocauit ea Cherubim. Quando tamen istud nomen Cherubim ponatur sine determinatione figuræ, quā spiritus beatus accipit, accipiendum est pro figura humana,
K quia ista est perfectior, & sola particeps felicitatis, & hæc magis conuenit apparitioni, & figurationi spirituum beatorum. Circa istos Cherubim, qui ponuntur hic super Arcam, quæritur quare positi fuerint. Respondetur, quod ponebantur ad exprimendum honorem Dei, & magnitudinem gloriæ, & quomodo seruiant ei Cherubim: nam istud Tabernaculum interius, scilicet, Sācta Sanctorum erat habitatio gloriæ Domini; vnde & aliquæ apparitiones similitudinum beatificarum fiebant intra Sancta Sanctorum, & ob hoc cum sacerdos magnus semel in anno in die propitiationis intraturus erat in Sancta Sanctorum, ponebat multum de thymiamate, cuius vapor crassus ascendens operiret ea quæ erant inter Cherubim super Propitiatorium, ne videret Sacerdos: nam si videret, moriebatur, vt patet Leuit. 16. capite, ipsum autem Propitiatorium dicebatur sedes Dei, sicut thronus gloriæ.

Confutatio opinionis Iosephi.

Quomodo Cherubim pingebantur.

Op. Rabbi Abrahā Aben Ezra.

Quare ponerentur Cherubim duo super Arcam.

gloriæ. Et quia in vita æterna sunt multi spiritus assisten- A tes Deo, & nunc quidam ministrantes, atque assistentes, vt patet Daniel. 7. cap. cùm dicitur. Millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei. Et ponuntur isti duo ad notandum pluralitatem altorū.

Aureos, Scilicet, de auro purissimo. Nā si ipsum Propitiatorium super quod sedebat Deus, erat aureum totū, quāto magis ipsi Cherubim, qui naturæ perfectioris sunt circumdantes Deum in throno? non enim decuit in eis esse ligna setim, nec argentum, aut aliquid imperfectius auro, cùm ipsi Cherubim sint id, quod in toto Tabernaculo perfectius erat. *Et productiles facies ex vtraque parte Oraculi*. id est, quòd isti Cherubim erant facti productiles, id est, per productionem, id est, extensionem malleatoriam, & non opere fusili, ita quòd nō fiebant per se isti duo Cherubim, & postea, quòd poneretur, vel affigeren- B tur super coopertorium Arcæ; sed accipiebatur magna massa auri ex illa, & per malleationem extendebatur. Et sic fiebat tabula illa aurea, quæ erat Propitiatorium. Et ex partibus auri, quæ sunt in extremitatibus illius tabulæ, fursus per malleationem extendebatur vnus Cherub in extremitate vna, & alius in alia. Et per hunc modum Cherubim duo cum ipsa tabula, quæ est Propitiatorium fuerunt vnum, ex continuatione materiæ, ita quòd non contiguabantur Cherubim ipsi Propitiatorio, sed continuabantur, quia vltima Cherubim, & Propitiatorij idem sunt. Multi autem de nostris errant in positione horum Cherubim, quia non respiciunt ad significationes terminorum hic positorum, sed superficialiter loquuntur: nam impossibile est, quòd aliud significet Cherubim esse productiles ex vtraque parte Propitiatorij, nisi quòd de extremitatibus Propitiatorij per malleationē producti fuerint, id est, extendebantur, & fiebant Cherubim. In littera autem Hebræa adhuc clarius expressiusq; hoc habetur; scilicet: *Facies duos Cherubim aureos ex extremitatibus coopertorij, siue Propitiatorij.*

Quōd Cherubim erant productiles.

Quare Seraphim non ponebantur super Arcam, sicut Cherubim. Quæst. XIX.

SED quæres adhuc circa hoc, quare non ponebantur Seraphim super Arcam sicut ponebantur Cherubim. Nam Isaiæ 6. cap. dicitur, quòd vidit ipse Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & quæ sub ipso erant, replebant templum, & Seraphim erant super illud. Respondetur dupliciter: vno modo, quòd licet hic dicatur, quòd erant super Arcam duo Cherubim, nō erat sensus, quòd esset imago illorum spirituum beatorū, qui sunt de octauo ordine, & quos appellamus eos Cherubim, quia isti nullam habent imaginem specialem, cùm sint incorporei; & licet dicamus, quòd effigientur à nobis, prout apprehēdimus eos sub quadam determinatione figuræ corporalis: tamen illa figura nō erit magis pertinens ad ipsos spiritus de octauo ordine, quàm ad spiritus cuiuslibet alterius ordinis. Nā omnibus damus eamdem figuram, scilicet, quòd sint vt viri, habentes insuper alas; & quantum ad hoc, non magis distinguuntur Cherubim, quàm Seraphim, quàm Dominationes, quàm Throni, & sic de ceteris, sed vocabantur Cherubim (vt supra declarauimus) quia cōsuetudo est litteræ Hebraicæ nuncupare Cherubim aliquem spiritum beatum, sub E quacumque figura appareat, aut pingatur, scilicet, hominis, aut leonis, bouis, vel auis, & sic non declaratur in hoc, cùm dicatur, quòd ponerentur duo Cherubim super Arcam, & vtrum essent illæ imagines signatiuæ Angelorum primi, aut secundi, aut alterius ordinis, cùm æqualiter Cherubim ad omnes spiritus beatos referatur, secundum istum modum accipiendi Sacræ Scripturę: sed erit sensus, quòd mādauit Deus fieri super Arcam duas imagines cælestium spirituum qualescuque illæ sint, & tunc quæstio nulla est, quia ita potest stare ibi Cherubim pro spiritibus, qui sunt de ordine Cherubim, sicut pro spiritibus, qui sunt de ordine Seraphim, vel Principatuum. Sed argues, quòd hic ponebantur Cherubim secundum figuras determinatas, quæ competunt ex assignatione nostra, & ex forma apparendi spirituus illius ordinis.

Responsio prima.

Argum. contra supradicta.

Nam Cherubim habent certum modum figuræ, qui conuenit eis, scilicet, quòd habeant sex alas, vt patet Ezechiel 1. cap. Respondetur ad hoc, quòd spiritus habentes nomen Cherubim non determinant sibi certam figuram; & quando obijcis, quòd habent sex alas, dico, quòd nec hoc efficaciter probat, sed ex ipso 1. cap. & 10. Ezech. Ista argumentatio redarguitur: nam ibi vocantur Cherubim illa quattuor animalia: quæ tamen diuersarum figurarum erant, scilicet, vultus hominis, & vultus aquilæ, & leonis, atque bouis. Etiam quia Seraphim habent eamdem figuram, vt patet Isai. 6. cap. Alio modo ad hoc respondetur: quòd licet concederemus figuram determinatam ad ipsos Cherubim esse, habere sex alas, tamen hic non ponebantur sub ista figura Cherubim, sed solùm habebant duas, quibus tegebant Propitiatorium, & istas alas contra se inuicem tegebant: Et patet hoc per Cherubim, quos fecit Salomon, & posuit intra Sancta Sanctorum, qui facti erant ad imaginem horum, & tamen illi Cherubim solùm duas alas habebant, vt patet 3. Reg. 6. capite, cum dicitur, quòd Cherub vnus habebat in vna ala quinque cubitos, & in alia ala alios quinque cubitos, & similiter secundus Cherub, ergo quilibet de Cherubim duas solùm alas habebat, & ista est solida responsio. Quidam respondere voluerunt aliter, scilicet, quòd Cherubim sunt ad ministerium Dei, scilicet, vt alis suis velarent sedem Dei; Seraphim autem sunt ad gloriam. Quod patet: quia Isaiæ 6. capite, dicitur. Et clamabat alter ad alterum, & dicebat: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum, plena est omnis terra gloria eius: & commota sunt superliminaria templi à voce C clamantis, & domus impleta est fumo; in præsenti autem vita non est nobiscum gloria Dei: ergo non debebāt fabricari Seraphim super Propitiatoriū, sed Cherubim. Sed ista secunda solutio non est conueniens quantum ad id, quod intendit, & quantū ad id, quod supponit. Quantum ad intentum patet: nam intendit, quòd in vita æterna est Deus quantum ad gloriam: hic autem quantum ad ministerium, ideo quòd Cherubim, qui sunt ad ministerium, debēt fabricari coram eo. Hoc autem est contra intentionem omnium Doctorum tam Latinorum, quàm Hebræorum: nam Tabernaculum interius. f. Sanctū Sanctorum ponebatur ad signādum gloriam quietissimam Dei in cælis cum spiritibus beatis. Ex hoc ergò arguitur contra istam responsionem: quia sicut se habet veritas, ad veritatem, ita se habere debet figura, ad figuram: sed sic D est, quòd in vera illa cælesti beatitudine assistūt Deo immediatius Seraphim, ergo in hac imaginaria Dei gloria debent Deo assistere nō veri, sed imaginarij, id est, fabricari Seraphim. Secundo errat in eo, quod præsupponit, scilicet, esse Seraphim ad gloriam, Cherubim ad ministerium. Nam sicut Seraphim ad assistendum Deo sunt, quod est esse ad gloriam, ita & Cherubim ad assistēdum sunt, quia ministratorij spiritus de inferioribus ordinibus sunt, & non de illis duobus supremis. Quòd etiam Cherubim ad gloriam Dei pertineant æqualiter sicut ipsi Seraphim, patet Ezech. 1. capite: nam ea, quæ dicebant Seraphim Isa. 6. cap. f. Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus exercituum, dicebant & Cherubim, quæ erant illa quattuor animalia, quæ vidit Ezechiel: nam vt dr Ezech. 1. cap. illa quattuor animalia non dabāt sibi requiem die ac nocte dicentia: Sanctus, Sanctus, &c. illa tamen quattuor animalia vocantur Cherubim, vt patet Ezech. 10. cap. Redeundum est ergo ad primam responsionem. *Ex vtraque parte oraculi*, id est, facies istos duos Cherubim de duabus extremitatibus, siue partibus Propitiatorij. Et vocatur hic Propitiatorium Oraculum, id est, responsorium siue locus responsionis. Vocatur namque oraculum responsum, vt communiter reperitur in Iure Canonico, cùm loquitur Summus Pontifex ad aliquem, dicens: Pensū super hoc Apostolico oraculo edoceri, id est, informari in hoc per responsionem Summi Pontificis. Sic patet extra, de restitutione spoliatorum, in cap. litteras. Et vocatur oraculum ab orando, quia per orationes acquiritur: nam quando aliquis rogat alium, vt aliquid respondeat, orat eum. Responsio ergo illa, quæ dabitur, iuste vocabitur oraculum: quia orationibus habita

2. respon. aliquorū ad quæstionem.

Seraphī sunt ad gloriam, & Cherubim etiam.

Oraculū vnde dicatur.

bita est; & hoc modo vocabatur Propitiatorium Oraculum, id est, responsorium, quia ad petitionem vel orationem Moysi respōdebat Deus de medio Cherubim super Propitiatorio, sicut dicitur infra, scilicet: Inde præcipiā, & loquar ad te supra Propitiatorium, & sic habebat ista tabula tria nomina, s. coopertorium Arcæ, & Propitiatorium, & Oraculum. *Cherub vnus sit in latere vno, & alter in altero.* Hic ponitur situs istorum Cherubim, scilicet, quòd vnus esset in latere vno, scilicet, in extremitate terminante lōgitudinem, & alius in alia extremitate terminante longitudinem, scilicet, quòd fiebat (vt supra dicebamus) de quadam massa magna auri ipsa tabula, quæ erat Propitiatorium, & cùm extensa fuisset illa massa in modum tabulæ per duos cubitos, & dimidium lōgitudinis, & cubitum, & dimidium latitudinis, in extremitatibus terminantibus longitudinem, manebant duæ partes materiæ auri adhuc non malleatæ, aut extensæ, & de illis per malleationem extēdebantur duo Cherubim, vnus in vna extremitate, & alius in alia, cum alis suis, & ob hoc vocantur productiles, id est, extensi vel malleati; & sic erāt isti Cherubim in angulis siue lateribus, quę sunt parua latera latitudinis, terminātia ipsam longitudinē: nam ista communiter vocantur latera. Et patet: quia Propitiatorium cùm esset coopertorium Arcæ, & eiusdē quantitatis cum ipsa Arca, necessariò accipiebantur latera in eo secundum quòd in Arca, sed in Arca vocabantur latera ipsa, quæ sunt latitudines Arcæ, ergo etiam in Propitiatorio illud vocabitur latus, & erunt isti duo Cherubim in duobus lateribus latitudinum. *Vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas.*

An Cherubim essent locati super Arcam ex parte latitudinis, vel ex parte longitudinis. Quæst. XX.

Opinio Doct. DE modo autem expansionis alarum Cherubim, & opertura Propitiatorij controuersia est, & est radix huius diuersitatis aliqualiter ipsa diuersa positio laterū, in quibus essent Cherubim: nam quidam volunt Cherubim fuisse locatos in latere secundum longitudinem; alij volunt, quòd locarentur in latere secūdum latitudinem, & secundum diuersitatem laterū, necesse est dare diuersos modos operiendi Propitiatoriū, de quibus immediatè dicam. Secundum veritatem tamen, vt diximus, duo Cherubim erant locati in duobus lateribus latitudinis: nam Arca illa sicut quælibet de illis, quæ nunc fit, habebat quattuor latera; scilicet, duo latera longitudinis, & duo latera latitudinis. Latera duo latitudinis minora sunt, & in his erant fundati duo Cherubim, & erant sic oppositi duo Cherubim super Arcam, secūdum quòd in Altaribus nostris cum Missa celebratur duo Candelabra ponuntur in duobus cornibus Altaris, quæ sunt duo latera minora Altaris, scilicet, secundum latitudinem. Qui *Opinio aliorum.* autem volunt, quòd essent Cherubim in lateribus longitudinis ponebant sic, quòd Propitiatorium erat longitudinis duorum cubitorum & dimidij: in latere posteriori longitudinis versus parietem Sancti Sanctorū, ponebant duos Cherubim, ita, quòd vnus esset in vna extremitate, scilicet, circa extremitatem longitudinis illius lateris, & alius circa aliam extremitatem lōgitudinis illius lateris, & protendebant alas suas, ita, quòd ala dextra vnius erat contra alam sinistram alterius, & auris dextra vnius contra aurem sinistram alterius, & non respiciebant seipsos, sed erant quasi duo homines euntes simul versus eādem partem orbis, ita, quòd manus vnius esset ad manum alterius, & humerus vnius ad humerum alterius tangentes se lateraliter, & tunc aliæ duæ alę eorum tēderentur aliqualiter extra Propitiatoriū, ita quòd ala vnius esset contra Meridiem, & ala alterius reliqua esset contra Aquilonem, & erant dorsa istorum Cherubim versus parietem Sancti Sanctorum, & vultus vtriusque contra velū, quod oppansum erat ante Sancta Sanctorum, & respiciebant Sacerdotem intrantem in Sancta Sanctorum, cùm vultus amborum esset contra ostium Sancti Sāctorum, & tenebāt isti duo Cherubim Propitiatorium super manus suas ante se, & non inter se. Similitudo horum videtur in altaribus nostris, ita quòd sint duæ statuæ in eodem altari

F ambæ respiciunt populum, & vna non respicit alteram: sunt enim in latere longitudinis, & auris vnius dextra est contra aurem sinistram alterius, & oculi vtriusque versi in populum. Isti autem probant istam positionem. Primū, quia si ponerentur isti duo Cherubim in duobus lateribus latitudinis, & extenderent alas ad tegēdum Propitiatorium, ita quòd ala vnius tangeret alam alterius, nō esset modus quo posset esse sedes inter eos, cū totum ipsi tegerent ex omnibus quattuor lateribus, quia tegerēt ipsi duo latera latitudinis corporibus suis, cū productiles essent de extremitatibus illis, tegerent etiam latera lōgitudinum alis suis. Nam duæ alæ vnius, erant contra alas alterius, ita, quòd se tangerent, & sic ala vnius Cherub, & ala alterius, tegerent vnum latus longitudinis, ala altera vnius Cherub, & ala opposita alterius Cherub, tegerent *1. ratio positionis huius.*
G reliquum latus lōgitudinis, & sic maneret clausum Propitiatorium ex omnibus quattuor lateribus, talis autem dispositio non conuenit alicui sedi, quia licet sedes ex tribus lateribus clausa sit, debet tamen esse aperta ex vno latere, per quod sedens sedeat, vt patet in omnibus sedibus nostris, & sic non posset dici Propitiatorium sedes Dei. Itē, secundò probant: quia vultus Cherubim erant versi in Propitiatorium: si autem fuissent in lateribus latitudinis habuissent vultus contra se, & non contra Propitiatorium. Ponendo autem eos in lateribus longitudinis, erat hoc conuenienter assignatum: quia tunc non respiciebant se, cùm vnus haberet aurem dextram contra sinistram aurem alterius, sed respiciebant Propitiatorium quod ante se in manibus tenebant. Sed ista positio valde erronea est, cùm non habeat aliqua fundamenta, & totaliter *2. ratio eiusdem.* *Confutatio superioris opi.*
H repugnet litteræ huius capitis; quod patet sic. Primò, quia isti duo Cherubim erant productiles, de extremitatibus Propitiatorij; si autem sic ponantur, quòd habeant vultus contra ostium, & vnus non respiciat alterum, non fuissent de extremitatibus Propitiatorij, quia illud latus longitudinis nō erat extremitas Propitiatorij, cùm extremitas dicatur de latere minori, ergo erāt de lateribus latitudinis, ita, quòd vnus fuerit contra alterū se respiciendo, & non eo modo, quo signatum fuit. Item, quia dicitur in littera, quòd duo Cherubim erūt in lateribus duobus, vnus in vno latere, & alius in reliquo latere, sed latera solum vocantur, vt supra diximus, latera latitudinis, quæ minora sunt, ergo in lateribus latitudinis stabant, quod est stare contra se, & seipsos respicere, & non in lateribus longitudinis. Item, isti de hac opinione non intelligunt *Prima ratio.* *Secunda.* *Tertia.*
I seipsos, quanto magis litterā textus: nam ipsi volunt ponere Cherubim in duobus lateribus longitudinis, sicut putant velle litteram: tamen non ponunt in duobus lateribus, sed in vno. Quod patet: quia si ponerentur in duobus lateribus longitudinis, tunc respicerent seipsos, quod est contra eorum intentionem. Et patet: quia sicut duo latera latitudinis sunt sibi opposita, & quæ sūt in his duobus lateribus respiciunt se, ita duo latera lōgitudinis sunt opposita. Et si ibi ponantur duo Cherubim, necessariò se respicient, quod est contra totā eorum intentionē: nam tunc habebit vnus dorsum contra parietem posteriorem Sancti Sanctorum, & iste respiciet contra Sacerdotem intrantem in Sancta Sanctorum. Alius habebit dorsum contra ostium Sancti Sanctorum, & iste non respiciet contra Sacerdotem intrantem. Et iste est pessi-
K mus modus ponēdi Cherubim, & Propitiatorium: quia tunc pendebit Propitiatoriū super manus eorum ex vtraque parte, scilicet, ab Aquilonari, & Meridiana, & manebunt illæ partes discoopertæ, & Orientalis atque Occidentalis coopertæ corporibus, & alis ipsorum Cherubim, & sic incidunt in id quod vitabāt: quia manebit extremitas Aquilonaris, vel Meridiana Propitiatorij pro sede Dei. Et si Deum fingamus sedentem in Propitiatorio, necesse erit, vt habeat vultum contra Aquilonem, vel contra Meridiem. Sed hoc est inconueniens: quia Deus loquebatur de Propitiatorio, & facies Dei esse dicebatur versus illam partem, ad quam dirigebatur vox, sicut est in nobis. Quia ergo Sacerdos intrabat à parte Orientali versus Occidentalem, cùm intrabat in Sancta Sanctorum, vt colligitur sequenti capite, necesse erat vultum Dei esse contra Orientem, vt directè loqueretur

tur Sacerdoti introeunti. Si autem velis dicere, quòd A vultus eius esset contra Orientem, non posset assignari quomodo sedebat in Propitiatorio, cum dorsum vnius Cherub esset contra Orienté ad partem illam, per quam *Quarta.* Sacerdos intrare debebat in Sancta Sãctorum. Item falsa est positio: quia littera dicit, quòd alæ Cherubim debent protegere vtrumque latus Propitiatorij, sed si starẽt eo modo, quo isti ponunt, habentes vultus contra introitum Sancti Sanctorum, non operirent vtrumque latus Propitiatorij, sed solum vnum, scilicet, latus longitudinis, quod est contra parietem Sancti Sãctorum ad Occidentem, & alia tria latera manerent discooperta, ergo non debent sic signari situs ipsorum Cherubim, sed quòd ponantur in lateribus latitudinis, & sic poterunt cooperire vtrumque latus Propitiatorij, & non solùm vtrumque la- *Quinta.* tus, sed etiam totum Propitiatorium. Item, non potest B stare ista positio: quia dicit, quòd isti Cherubim debebãt cooperire totum Propitiatorium, sed existentes isto modo, quo posuerunt hi, non operiunt vtrumque latus, & totum Propitiatorium, cùm solum operiant vnum latus. Etiam dato, quòd ponerentur isti duo Cherubim in duobus lateribus lõgitudinis, ita quòd vnus esset cõtra alium, vnus ab Orientali plaga, alius ab Occidua: tamen non possunt tegere totum Tabernaculi interioris Propitiatorium, quia cùm extenderint alas suas, vnus tenebit totum latus longitudinis, & alius aliud latus longitudinis, & manebunt duo latitudinis latera discooperta, ideo non cooperietur totum Tabernaculi Propitiatorium. Oportet ergo taliter collocare, vt cooperiatur totum Propitiatorium, & hoc est ponendo Cherubim in duobus lateribus latitudinis: nam cùm illa latera sint parua, cooperiẽt C illa Cherubim corporibus suis: latera autem longitudinis cooperientur alis Cherubim, quia vna ala vnius, & vna ala alterius cooperient vnum latus, & vna ala vnius, & alia ala alterius cooperient alterum longitudinis latus, & sic manebunt quatuor latera contecta, duo latera à corporibus ipsorum Cherubim, & duo alia ab eorum *Sexta.* alis. Item, non potest hoc stare: quia dicitur, ꝙ isti Cherubim respiciebant seipsos, sed si ponerentur, vt dicebatur, quòd essent habentes ambo faciem contra introitum Sancti Sanctorum, non posset vnus habere faciem cõtra alterum, ergo non debent poni sic, sed quòd in diuersis *Respõ. ad arg.* lateribus latitudinis positi essent. Ad argumentum autem istorum satis leuiter respondetur. Ad primum, quan- *Ad primum.* do dicebatur, quòd si isti duo Cherubim essent in duobus lateribus latitudinis oppositis, tegerent totum Propitia- D torium, ita quòd non posset ibi conuenienter assignari sedes, sed vocatur sedes Dei, ergo non debebant sic poni Cherubim.

Respondetur, concedendo quòd eo modo, quo Angeli tegebant Propitiatorium, nullus poterat sedere in Propitiatorio, quia oportebat ex aliqua parte esse apertum, per quam partem sederet sedens. Et quando concludis, ergo non debebat sic ordinari, vt Cherubim ponerentur in lateribus latitudinis, sed in longitudine laterum. Negatur consequentia: quia hoc esset si verè fuisset Propitiatorium ad hoc, vt aliquis sederet in eo: sed non erat, vt ibi sederet aliquis: Deus namque, qui ibi solus stabat, non sedebat, nec iacebat, vt indigeret coaptatione loci, vt ibi recipi posset. Quocumque ergo modo se haberet, quantum ad sessionem Dei, bene erat, ideo non arguitur E conuenienter, quod ideo quia tectum esset Propitiatoriũ; quòd non posset assignari conueniens locus sessionis: nam non est Propitiatorium vera sedes, sed secundum metaphoram, ea quòd vox Dei de Propitiatorio audiebatur, dicebatur sedes, quia ibi videbatur sedere. Nec propter hoc inconueniens locus Dei erat, quia tectus erat, cùm & ipsa Scriptura mandauerit eum tectum esse, cùm dicitur: vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas, & operientes Oraculum. Si autem Propitiatorium vera sedes foret alicuius rei corporeæ, non poterat poni sic, vt positi fuerunt Cherubim, & tunc argumentum conclu- *Ad secundum.* debat. Ad secundum argumentum respondetur, ꝙ præsupponit manifestè falsum, & cõtra litteram, s. quod Cherubim deberent habere vultum contra Propitiatorium, & non contra se: nam infra dicitur. Respiciant se mu- A tuo versis vultibus in Propitiatorium, ergo seipsos inuicem respicere debebant. Idem patet infra 37. cap. Duos Cherubim fecit in singulis summitatibus Propitiatorij extendentes alas, & tegẽtes Propitiatorium, seq. inuicem respicientes. Et cùm dicis, ꝙ deberent esse versi vultus Cherubim in Propitiatorium. Respondetur, ꝙ verum est: erat namque vtrumque simul, s. ꝙ seipsos respiciebãt, scilicet, quòd frons vnius, erat contra frontem alterius, & tamen respiciebant Propitiatorium, quia inclinabãt oculos suos in Propitiatorium, quod erat quasi sub pedibus eorum, & tamen sic Propitiatorium erat inter eos. Dicendum ergo necessariò, quòd erant Cherubim in lateribus latitudinis, s. vnus in vna extremitate Propitiatorij, & alius in alia, quæ erãt termini Propitiatorij, secundum longitudinem in ipsis paruis lateribus latitudinis. Sed *Doct. determin.* B hoc posito, est diuersitas: quia quidam ponunt esse Cherubim de ipso Propitiatorio productiles, & extẽdere alas suas secundum latus latitudinis, & nihil secundum lõgitudinis latera. Et hoc videtur apparere ex littera, cùm dicitur: Cherub vnus sit in vno latere Propitiatorij, & Cherub alter in altero; & subditur: Vtrumque latus Propitiatorij tegãt tendentes alas. Dixit enim eos esse in duobus lateribus, quod non est dubium de lateribus latitudinis debere intelligi. Et postea dicitur, quòd tegant alis suis vtrumque latus Propitiatorij, ergo de eodẽ vtroque latere intelligendum est, & sic tendent alas in directum super latera duo latitudinis, in quibus sunt, & manebunt duo latera longitudinis discooperta, & satis videtur ista positio concordare litteræ, & tunc non inducunt isti sessionem, dato quòd Propitiatorium esset verè sedes, cùm *Op. quorumdam de extensione ala vel Cherubim supra Propitiatorium.* C maneret totum Propitiatorium discoopertum secundum latera longitudinis, cuius figura hic potest subdi. Sed ista positio nõ est conueniens: quia infra dicitur, ꝙ isti Cherubim debebãt extendere alas super Propitiatoriũ, & tegere illud, ponẽdo tamen isto modo, non tegebatur Propitiatorium, quia ambo latera longitudinis nõ erãt cooperta aliquo modo, sed magis vocaretur Propitiatorium coopertum ex coopertura illorum, quàm ex coopertura laterum longitudinis, quia res denominatur à maiori. Di- *Doct. ste.* cẽdum ergo, ꝙ isti Cherubim ponebãtur super Arcam, s. quòd fiebant productiles de lateribus Arcæ, & extendebant alas suas non quidem in directum, sed vnus extendebat contra alterum, & sic cooperiebant Arcam, & Propitiatorium totum, s. ꝙ ipsi duo Cherubim erant productiles de extremitatibus Arcæ, & eleuabãtur super ipsum D Propitiatorium, de quo producebantur tegentes illa duo latera latitudinis, ex quibus erant occupatione latitudinis corporum suorum, reliqua verò duo, s. altera longitudinis tegebant alis suis: nam extendebat vnus alam dextram contra alam sinistram alterius, & contingebat vna reliquam ad medietatem Propitiatorij, & sic tegebant duo Cherubim duabus alis latus longitudinis Propitiatorij, quod erat versus introitum Sancti Sanctorum, & reliquæ duæ alæ, scilicet, vna vnius Cherub, & alia alterius, extendebantur, & contingebat vna reliquam ad medietatem Propitiatorij, quia erat Propitiatorium duorũ cubitorum, & dimidij in longitudine, & quælibet ala erat vnius cubiti, & quartæ partis cubiti, ita, quòd tanta foret duarum alarum coniunctarum longitudo, quanta ipsius Propitiatorij, atque in hunc modum totum Propitiato- E rium tam Cherubim alis, quam corporibus tegebatur.

Vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas. Quomodo autem totum Propitiatorium tegerẽt dictum fuit: Sed quid est illud latus vtrumque, quod hic dicitur? numquid latus vtrumque latitudinis? Exponet autem fortè *Expositio quædam.* aliquis de latere vtroque latitudinis, scilicet, quòd Cherubim tegerent vtrumque latus latitudinis corporibus suis, & deinde extendentes alas cooperirent totum Propitiatorium, scilicet, quòd per alas operirent alia duo latera, quæ manebant tegenda: Dicendum quòd illud vtrumque signat latus longitudinis, quod patet ex punctuatione litteræ, & ex coniunctione illa copulatiua ibi posita, sic punctuando. *Vtrumque latus Propitiatorij tegant expandentes alas*, id est, quòd per extensionem alarum cooperiatur vtrumque latus, quod est latus quod per alas Cherubim cooperiri poterat: Stante ve-

te veritate litteræ, manifestū est, quòd non poterant cooperiri per alas ipsa latera latitudinis, cùm ipsi operirent corporibus suis latera latitudinis, & alas contra se inuicē dirigerent per latera longitudinis. Sola ergo latera longitudinis sunt, quæ operiri poterant alis, sed hic loquitur de opertura per alas Cherubim, ergo necesse est intelligi de lateribus duobus longitudinis. Si autem vellemus, quòd intelligeretur de lateribus latitudinis, debebat sic punctari littera. *Vtrumque latus Propitiatorij tegant.* scilicet, vtrumque latus latitudinis. Sed non potest stare talis punctatio: quia sequentia sunt determinatio huius verbi, tegant, ideo cum eo simul poni debent. Ideo dicetur sic: *Vtrumque latus Propitiatorij tegant.* id est, vtrumque latus longitudinis, licet latera longitudinis tarò vocentur latera, cùm latus semper pertineat ad minorē dimensionem, vt communiter loquimur. *Expandentes alas.* id est, quòd ista opertio laterū longitudinis, fit per extensionem alarum, quia vnus Cherub expandit alas contra alium modo supra assignato. *Et operientes Oraculum.* Hoc est, consequenter illatum ea præpositis, scilicet, quòd si Cherubim fiant productiles ex extremitatibus Propitiatorij in lateribus latitudinis, & postea tegant vtrumque latus, scilicet, longitudinis alis suis, cùm iam texerint latera duo latitudinis grossicie sua, sequitur quòd totum Propitiatorium erit tectum. Et est sensus: Et operientes Oraculum, id est, isto modo supradicto erunt Cherubim tegentes totum Oraculum, & vocatur hic Oraculum (vt supra declaratum fuit) ipsum Propitiatorium, quia inde responsa dabantur Moysi oranti, vel Sacerdoti oranti cum illuc intrassent.

Quare vox audiebatur super Arcam in medio Cherubim. Quæst. XXI.

CAVSA autem quare desuper Arcā in medio Cherubim audiebatur vox, quę respondebat ad inquisita, vnde & Oraculū dicebatur, est: quia per Sancta Sanctorū designatur locus gloriæ, vbi Deus est omnibus patens: de illo autem loco vox audītur, quia rationes omnium agendorum à Deo descendunt: nec quidquam fit, nisi quod ipse direxerit: quia aliàs tolleremus continuitatem in causis, & causatis, nisi omnia ad illum velut ad summum verticem referantur: & cuncta tenere sine tectore nutarent, quod Diuinæ perfectissimæq. bonitati, atque rerum ordinationi repugnat. De hoc magis diximus supra 21. cap. Causa autem quare illa vox nō andiebatur in loco patenti, sed inter alas Cherubim tegentium Propitiatorium totaliter, est: quia ratio illa siue regula, secundum quam omnia à Deo regulātur, dum adhuc in hoc luteo carcere constituti sumus, nō cognoscimus: sed tunc cognoscemus, cùm in Sancta Sanctorum inter alas Cherubim ad ipsum sedentem in throno ascenderimus. Ista est etiam causa, quare Arca, super quam erat Propitiatorium, clausa erat: quia de immensitate illa Dei occulta iudicia prodeunt, quæ quisquam mortalium cogitare nequit, nisi cui ipse quidquam cognoscēdum esse concesserit. Propitiatorium etiam operiri mandatum est: quia cui Deus propitietur, aut quē finaliter induret, nobis omninò incognitum est: quoniam nemo scit vtrum odio, vel amore dignus sit, sed cuncta in futurum referuantur incerta; quod quidem nō intelligitur de præsenti statu: nam quid clarius est, quàm cognoscere nos esse in mortali peccato? Nam si ego res alienas aufero, & vxorem proximi cōcupisco, atque cognosco, cur dubium videatur, me esse in mortali peccato: præcipuè mihi, qui hoc ipse de me clarius noui, quòd talia concupiscam, & agam? De bono statu caritatis licet nobis superbum sit, & illicitum iudicare, quia ea hoc, quòd nosipsos illaqueamus secundum Apostoli doctrinam, cadimus: tamen humiliter respiciendo, & totum bonum Deo attribuendo, satis poterit aliquis cognoscere se esse in bono statu. Quomodo enim sancti mori cuperent, & esse cū Christo, vt ait Apostolus ad Coloss. 3. cap. nisi seipsos in caritate existere arbitrarentur: mali nāque mori non desiderant, & quia necessariò est in odio Dei, qui est in peccato mortali, cognoscēdo manifestè, quòd sumus in peccato mor-

F tali, cognoscimus necessariò, quòd sumus in odio Dei, & cognoscendo saltem valde humiliter suspicando, quòd in caritate sumus cognoscimus quòd sumus digni amore. Illud tamen quod dicitur: Nemo scit vtrum odio, vel amore dignus sit: intelligitur secundum prædestinationem, aut præscientiam, & non secundum præsentem iustitiam, scilicet, quòd nemo quantumcumque bonus, aut quantumcumque malus, scit, vtrum odio, vel amore dignus sit, id est, vtrum finaliter in caritate morietur, & erit amore dignus, vel vtrum finaliter in peccato morietur, & condemnabitur. Quod autem de isto finali amore, vel odio intelligatur, patet in eadem Salomonis sententia, cū dixit: Nemo scit vtrum odio, vel amore dignus sit: sed omnia in futurum reseruantur incerta, id est, quousque aliquis moriatur incertum est, vtrum amore vel odio di-
G gnus erit; quia quamdiu viuet, potest mutari vel ad bonum, vel ad malum; hæc autem omnia incertū iudicium nostrum faciunt, quia adhuc Propitiatorium vnde ista emanant, latet inter alas Cherubim. *Respiciantq. se mutuo.* id est, quòd vnus Cherub sit contra alium Cherub. Et patet: quia vnus erat in vno latere latitudinis, & alius in reliquo opposito, ideo necesse erat, quòd vultus vnius esset contra vultum alterius. Non tamen est intelligendum, quòd vnus eorum respiceret alium tenēs oculos ad eum, cùm oculis suis in Propitiatorium respiceret, vt dicitur hic. *Versis vultibus in Propitiatorium.* id est, ad Propitiatorium. Erat autem dispositio sic, scilicet, quòd isti duo Cherubim erāt in duabus extremitatibus Propitiatorij in lateribus latitudinis, & ob hoc necessariò vultus vnius erat contra vultum alterius, tamen non intendebat
H vnus in alium, sed inclinabant oculos suos ad respiciendum Propitiatorium, quod erat sub pedibus eorū. Causa autem quare Cherubim ad respiciendum Propitiatorū includebantur, erat: quia Deus ibi esse ponitur propitiās peccatis nostris. Ad hunc autem Cherubim. & cetera beatorum spirituum caterua respicit, quia per eius contuitū summo suo bono replētur. Sic enim dicitur 1. Ioan. 1. cap. In quem desiderant Angeli prospicere, & loquitur de Christo, qui licet verus Deus, & verus homo sit: tamen non est summum bonum, & desiderium Angelorū, quia homo est, sed quia Deus est. *Quo operienda est Arca.* Ecce manifestè quod supra inquirebamus, s. vtrum Propitiatorium dicatur coopertoriū Arcæ, vel aliqua tabula aurea posita in manibus Cherubim inter duos Cherubim super Arcam, & aliqua supra coopertorium Arcæ.
I Præter rationes autem supra inductas, ad probandum quod Propitiatorium sit coopertorium Arcæ, & nullum aliud coopertorium Arca habebat præter Propitiatorium, adhuc hæc est multum solida, dicens, quòd Propitiatorium erat ad operiendum Arcam, ergo præter istud Propitiatorium nullum aliud operculum Arca habebat. *In qua pones testimonium quod dabo tibi.* Licet quodlibet illorum, quæ ponebantur in Arca, Vrna Mannæ, & Virga Aaron, quæ fronduerat, & liber Deuter. possent dici testificationes, tamē solùm loquitur hic Scriptura de ipsis Tabulis, quæ vocabantur testimonium, siue testificatio: quia ponebantur ad probandum futuris si opus esset, quod lex à Deo data fuisset; alia autem non ita directè erant testimonia, & ita principaliter. Horum autem significationes atque litterales causas, quare in Arca posita fuerint,
K explicuimus. Beatus Thomas de Aquino in prima secundæ, ponit quasdam causas horū, quæ fuot magis quodam modo allegoricæ: licet aliqualiter reduci possent ad litterales, Primo Manna ibi positum fuit, quod erat dulce: quia signabat vitā, quæ dulcis valde est, & nihil magis dulce quàm esse. Vel, quia ipsum Manna ad vitam tuendam his, qui in deserto omnibus aliis cibis carebant, collatum fuit. Secundum erat virga Aaron, in qua notatur potestas regiminis, quia ipse Aaron Sacerdos Summus fuit in populo suo, & potestatem atque honorē adeptus. Et ista potestas necessaria est: quia vbi non est gubernator, corruet populus, vt patet Prouerb. 11. cap. Tertium erant ipsæ Tabulæ, in quibus continebatur Decalogus, & in hoc signatur ipsa sententia iudicandi: nam recti Iudices per leges iustas sententiant. Ista autem tria intra Arcam continebantur: quia ab altissimis Dei ista nobis emanant.

Quo intelligatur dictū Salomonis. Nemo scit an odio, vel amore dignus sit.

Quare Cherubī existentes supra Propitiatoriū inclinabāt oculos suos ad ipsū.

Rationes Thomæ assignantis causas eorū, quæ in Arca ponebantur. Prima secunda quæst. 102. art. 4.

emanant. De Primo, scilicet, de vita, patet Ioan. 14. c. vbi Christus dixit: Ego sum via, veritas, & vita. De Secundo, scilicet, de potentia denominatiua, patet ad Rom. 13. cap. vbi dicitur, quòd omnis potestas à Deo est, quia quæ ordinata sunt, à Deo sunt, & Prouer. c. 23. Per me Reges regunt, & potentes iusta decernunt. De Tertio, scilicet, de sapientia iudicandi, patet Eccl. 1. cap. scilicet: Omnis sapientia à Domino Deo est, & Iac. 1. cap. Qui indiget sapientia, petat à Deo, qui dat omnibus affluenter, & nemini improperat. *Inde præcipiam*, id est, de ipso loco, scilicet de Propitiatorio, quia vox Dei audiebatur à Moyse, vel à Sacerdote Magno intrante, de ipso Propitiatorio.

Tria loca erant ex quibus Deus Moysi loquebatur in deserto. Quæst. XXII.

TRIA loca erāt ex quibus Deus loquebatur Moysi tempore, quo Israelitæ steterunt in deserto. Primus locus erat de Propitiatorio inter duo Cherubim, & iste erat locus, ad quem communius Moyses veniebat, vt audiret sententiam Dei, vt patet Numer. 7. c. cum dicitur: Cumq. ingrederetur Moyses Tabernaculum fœderis, vt consuleret Oraculum, audiebat vocem loquentis ad se de Propitiatorio, quod erat super Arcā testimonij inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. De hoc etiam infra, 30. cap. Secundus locus, in quo Deus loquebatur Moysi, erat ostium Tabernaculi, scilicet, apud Altare holocaustorum, vt patet infra 29. cap. cum dicitur: Sacrificium est Domino oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium Tabernaculi testimonij coram Domino, vbi constituam vt loquar ad te, ibique præcipiā filiis Israel. Tertius locus erat columna nubis, in qua Deus interdum loquebatur Moysi, vt patet Numer. 12. cap. quia quando mandauit Deus vocari Mariam, & Aaron ad redarguendum eos, quòd Moysi detraxissent, descendit in columna nubis, & loquutus fuit ibi ad eos. De hoc aliqualiter Numer. 16. cap. Et iste tertius locus plerumque coincidebat cum secundo: quia sæpè descendebat columna nubis ad ostium Tabernaculi, & ibi loquebatur, vt patet in duobus præallegatis testimoniis. *Inde præcipiam, & loquar ad te*. Ista præceptio, & loquutio idem sunt, sed dicebatur præcipere respectu ipsorum Israelitarum, pro quibus dabat præcepta: quando vox eius audiebatur de Propitiatorio, dicebatur loqui respectu Moysi, à quo ipsa verba audiebātur, & ipse Deus loquebatur cum Moyse. *Supra propitiatorium*. Dicebatur loqui supra Propitiatorium, quia vox illa, quæ audiebatur, videbatur formari ab aliquo, qui staret in Propitiatorio, & sic erat in veritate, quia in Propitiatorio erat Angelus, qui formabat vocem illam. Nam Deus per se non loquebatur, quia talia instrumenta non habet, & si deberet formare vocem, oportebat, quòd vteretur instrumentis, vti autem instrumentis talibus ad hoc, quòd actio sua sit successiua, repugnat Deo, ideo non poterat ipse formare illas voces, sed Angeli quibus tales modi agēdi imperfectiores conueniunt, ista agerent. *An Deus possit loqui.* Et si dicas, quòd Deus licet nō formaret illas voces instrumentis naturalibus, sicut nos formamus naturaliter, aut sicut Angeli formantes non naturaliter, sed artificiosè, tamen poterat creare eas, & ad hoc non requirebatur motus, cùm creatio fiat in instanti, sicut ceteras res creauit. Respondetur, quòd nec Deus poterat creare voces illas, non quidem quod Deus impotēs sit ad creandum, cùm totam istam vniuersitatem rerum creauerit, sed quia repugnat ex natura rei, quòd vox crearetur, quia vox consistit essentialiter in quadam prolatione, quæ necessariò habet partes succedentes sibi: nam est ibi compositio ex syllabis, & illæ syllabæ ex natura talis vocis habent ordinem essentialem, scilicet, quòd si talis vocis pars non proferatur ante aliam, quòd non erit illa vox: nam ista vox, Dominus, consistit in hoc, quod ista syllaba, Do, antecedat tempore istam syllabam, mi, & istam syllabam, nus. & si mutetur iste ordo, impossibile est manare istam vocem, vt si ponatur, nus, ante, do, vel, mi, ante, do, & sic in omnibus vocibus, & partibus sonorum non articulatorum, licet in non articulatis non ita iudicemus propter similitudinem. Sicut ergo mutato ordine A in qualibet dictione, impossibile est manere eandem dictionem, ita ablato penitus omni ordine antecessionis nulla vox erit. Sicut si aliquis vellet in tempore tollere ordinem partium fluentium, non relinqueretur tempus, *Si in tempore tollatur partium successio nō relinquetur tempus.* quia repugnabat sic manere: ita ablato ordine partium in voce, cùm sit quidam motus, vel necessariò cum motu, necessarium est, quòd tollat vocem: nec enim tempus, nec motus sine successione esse possunt, cùm formaliter repugnet: quia ergo id quod creatur accipit esse in instanti, voces autem esse accipere non possunt, nisi per successionem, ergo nō possunt creari, sicut tempus, nec motus non possunt creari, sed sunt mensuræ esse rerum creatarum. Si ergo Deus vocem formare debebat, cùm non possit eam creare, necesse erat, vt per instrumenta aliqua formaret, & sic necesse erat, vt ageret per successionem, sed Deus B non potest agere per successionem, quia hoc pertinet ad res, quarum esse non est totum simul, esse autem Dei est totum simul, cùm sit æternus. Ergo non potest agere quidquam per successionem. Nam sicut nobis repugnat agere aliquid in instanti, quod sit propriè actio, ita repugnat Deo agere aliquid per successionem, vt magis declarauimus 23. cap. ergo relinquitur, quòd impossibile sit Deum per seipsum formare aliquam vocem, siue creando eam, siue fabricando eam: sed potest facere aliquam rem, cui conueniat formatio vocum, & sic necessariò esset ibi aliquis Angelus, qui formaret illas voces, vel aliquis homo. *Impossibile est Deū formare aliquā vocem per seipsum.* De homine autem manifestū est, quòd non erat ibi, cùm intra Propitiatoriū nullus homo capi posset, immo, nec in Sancto Sanctorū aliquis esse poterat quin moreretur, nisi Moyses, & Sacerdos Magnus vna die anno C quolibet. Et si aliquis homo istas voces emittere debuisset, nullus magis id facere debuisset, quàm Moyses, qui inter omnes homines tunc tēporis Deo maximè acceptus erat: sed ipse non faciebat, cùm ipse ad audiendum illas voces iret, ergo faciebat eas Angelus. Patet consequentia: quia nulla alia res illas voces formare potuisset: nam licet animalia bruta voces emittant, non tamen voces articulatas, & litteratas quales ibi audiebantur. Et dato quòd aliqua auis possit proferre verba quasi articulata, propter magnitudinem plectri, id est, linguæ, ad frangendum totum aerem, sicut psittaci, & picæ, tamen non possunt loqui verba rationalia, cùm non intelligant, & ob hoc nunquam loquuntur, nisi ea, quæ docentur, & nesciunt mutare locutionem ad alteram loquendi materiam: nam quando aliquis diuersa loquitur: necesse est eum habe- *Quāuis aliquæ aues possint formare voces articulatas: tamē nō possunt loqui verba rationalia.* D re intellectum ad transeundum de vno in alterum. Et si dicas contra de asina Balaam, quæ loquuta fuit verba rationalia, vt patet Numer. 22. cap. *Obiectio.* Respondetur, quòd nō loquuta fuit ipsa, sed Angelus, qui mouit eius linguā, *Solutio.* & actus semper denominatur ab eo, in quo est principium agendi, & non ab instrumentis. Asina autem solùm fuit ibi agens instrumentale. Et sic necesse erat, quòd si debebant talia verba articulata, & rationaliter dicta formari, quòd aliquis homo ea formaret, vel aliquis Angelus. Quod autem homo non formaret ea, declaratum fuit: ergo necessarium erat, quòd Angelus ea formaret. Et quia Angeli non habent instrumenta naturaliter ad formandum vocem, cùm sint spiritus simplices, necesse est vt ad formandam vocem vtantur instrumentis quæsitis à natura, scilicet, vt condensent corpo- E ra aerea, in quibus loquantur, alias daretur, quòd possent aliquid agere naturaliter sine instrumentis, & hoc impossibile est: quia ad infinitam potentiam hoc pertinet. Necesse ergo erat dandum, quòd intra Sancta Sanctorum erat quidam Angelus, qui, densato corpore aereo, loquebatur. Et quia illud corpus propter suam densitatem esset visibile, sicut corpora nubium, voluit Deus vt lateret, ne tantus honor, & Dei secretum à mortalibus videretur.

Causa radicalis propter quā Cherubim alis Propitiatorium cooperiebāt. Et ista est causa litteralis radicalis quare super Arcam in Propitiatorio erat coopertura alarum Angelorum, scilicet, duorum Cherubim: nam ille Angelus in corpore aereo assumpto, & densato, siue illud esset vt corpus humanum, siue esset secundum aliquam figuram organorum ad pulsandum, cùm sint quædam instrumenta musica, quæ vocare videntur, vt ait Arist. in 2. De anima,

in cap.

F in cap. De sono. erat absconditus in illo Propitiatorio, vt non videretur ab intrantibus in Sancta Sanctorum. Et licet supra posuerimus causas litterales, scilicet, quare duo Cherubim cooperirent Propitiatoriũ: ista tamen est magis radicalis, quia aliæ sunt quodam modo allegoricę, & ista erat causa, quare cũ Sacerdos intraturus erat in Sancta Sanctorũ, ponebat thymiama, ex quo insurgeret crassus vapor operiens totam domum Sancti Sanctorum, & sic densato aere, vel saltem impedito medio propter densitatem ne posset fieri visio, intrabat Sacerdos in Sancta Sanctorum, & nihil videbat de corpore latente intra alas Cherubim, cùm videret ipsos Cherubim. Sic dicitur Leuit. 16. cap. assumptoq. turibulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiama in incensum, vltra velum intrabit in Sancta, vt positis super ignem aromatibus, nebula eorum, & vapor operiat Oraculum, quod est supra testimonium, & non moriatur. Si G autem aliter ponere volueris, non poteris: nam impossibile erat illam vocem formari, nisi fuisset facto corpore quodã denso inter alas Cherubim in Propitiatorio. Cum autem Moyses intrabat in Sancta Sanctorum (quod sæpè erat) scilicet, quandocumque in aliquo dubitasset, vt patet Num. 7. cap. nõ ponebat thymiama, & thymiabat: quia forte Deus magis acceptum habẽs Moysen sibi, quã alios viros, non tantum occultabat secreta sua ab eo, & demõstraret ei illud corpus per quod Angelus loquebatur: & non erat hoc irrationale, cùm ei essentiam suã demõstrauerit, vt vulgatissimum est, vt patet Num. 12. cap. & licet ipsum quod ibi deponitur adducatur ad signandũ, quòd Deus essentiam suam Moysi demõstrauerit, tamen adhuc directius signat id, quod nũc dicebamus, sci- H licet, quòd Deus monstraret Moysi illud corpus, in quo Angelus loquebatur. Et sic littera dicit in eodem cap. At non talis seruus meus, qui in omni domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, & palam, & non per ænigmata, & figuras Deum videt. Cùm enim dicitur, ore ad os loquor ei, signatur, quòd Moyses videbat illud corpus, in quo formabatur illa vox. Et ista etiam erat causa, quare cùm Deus loquebatur Moysi ad ostium Tabernaculi, descendebat in columna nubis: nam ad formandam vocem oportebat formari vnum corpus certæ figuræ, vt supra dictum fuit, & cum ostium Tabernaculi esset locus manifestus, si ibi non descendisset Dominus in columna nubis, apparuisset omnibus illud corpus, in quo Deus loquebatur, & qualiter vox illa formabatur. Et I quia non erat decens ꝙ Israelitæ hoc viderent, siue quia indigni erãt tali visione, siue (quod potissimum est) quia inclinarentur ad colendum imaginem, si vidissent Deum loquentem in aliqua determinata figura, descendebat in nubis columna. Et quia illa columna erat densa, intra illam formabatur corpus aptum ad faciẽdum voces in eo, & non videbatur illud corpus propter densitatem nubis. *Ac de medio duorum Cherubim.* Littera exponit se, scilicet, quòd loquutio illa, quæ fiebat super Propitiatorium, siue coopertorium Arcæ, erat inter duos Cherubim, qui alis suis tegebant Arcę Propitiatorium, vt nihil appareret de corpore densato aeris, quod intus erat, quando formabatur vox. Et sciendum, quòd non manebat semper intra Propitiatorium istud corpus aereum sic densatum, sed quando necesse erat formari voces: nam expleto vsu re- K linquebatur corpus illud aereum ab Angelo, & redibat ad pristinam raritatem. Ipse enim aer seipsum reducebat per suam propriam qualitatem, sicut aqua calefacta reducit se ad suam frigiditatem formalem per virtualem frigiditatem: nec indigebat, quòd ipse Angelus, qui mediantibus naturalibus qualitatibus condensauerat, per cõtrarias qualitates actiuas rarefaceret, quia cùm illa densitas repugnet naturæ aeris, ipse aer se reducebat cessantibus causis, quæ detinebant eum extra suam debitam raritatem. *Qui erant supra Arcam testimonij.* Quia ipsi Cherubim erant productiles de extremitatibus Propitiatorij, & hoc Propitiatorium erat super Arcam.

Quare cũ Deus loquebatur Moysi ad ostiũ Tabernaculi formabatur loquebatur in nube.

F *An Cherubim haberent pedes in terra, & eleuarent alas suas super Propitiatorium, vt multi dixerunt.*
Quæst. XXIII.

CIRCA positionem istorum Cherubim præter ea, quæ supra dubitauimus, adhuc plura dubia sunt: nam positis eis, quæ ibi determinata fuerunt, s. quòd duo Cherubim essent ad duo latera Propitiatorij, s. ad latera latitudinis, & quòd extenderent alas suas non secundum latitudinem Arcæ, sed secundum latera longitudinis, tamen adhuc triplex modus loquendi est circa positionem eorum. Quidam namque dicunt, quòd illi Cherubim erãt magni: quam opinionem ponit Beatus Thomas de Aquino ad literam, & pedes istorũ duorum Cherubim erant extra Arcæ coopertorium in pauimẽto Sancti San- G ctorum, coniuncti tamen erant isti Cherubim lateribus Arcæ, quæ sunt latera latitudinis, & eleuabantur vltra altitudinem Arcæ, ita quòd manus eorum, & alæ, essent eleuatæ vltra coopertorium Arcæ in satis cõuenienti spatio, & super manus eorum ponebatur tabula aurea, quæ vocabatur Propitiatoriũ, & in illa Deus sedere dicebatur. Confirmant autem isti positionem suam: quia supra dicebatur, quòd Propitiatorium erat duorum cubitorum & dimidij in longitudine, secundũ longitudinem Arcæ. Si autem ponerentur Cherubim super Arcam, occuparẽt sua magnitudine corporis aliquid in Arca, & sic non caperetur inter eos Propitiatorium, quod erat lõgitudinis æqualis cũ Arca. Si autem ponantur ipsi Cherubim habentes pedes super terram, nõ sequitur istud inconueniens: quia erunt extra totam longitudinem Arcæ. H Et sicut côtinetur inter eos tota longitudo Arcæ, ita continebitur sufficienter tota longitudo Propitiatorij, quia æqualia ista erant. Item si respondeatur fortè istis, quòd Cherubim erant super Arcam, & super ipsum Propitiatorium, ita quòd coopertorium Arcæ esset Propitiatoriũ, non sequitur illud incõueniens, quia poterit esse duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & ipsi Cherubim erunt super ipsum. Sed tunc arguunt, cùm Propitiatoriũ dicatur sedes Dei, si daremus, quòd ipsum esset coopertorium Arcæ, sequeretur, quòd Deus nõ haberet scabellum pedum, nisi in pauimẽto Sancti Sanctorum: hoc autẽ est inconueniens, quòd pedes Dei sint in terra: ergo debet poni aliter, scilicet, quòd ipsum Propitiatorium sit tabula aurea eleuata super Arcæ operculũ, & in illa tabula Deus dicatur sedere, & scabellum pedum eius erat I in operculo Arcę, & hoc est secundum istam positionem, scilicet, quòd sint Cherubim locati in terra, ergo debent sic poni. Item ponendo Cherubim locatos super Arcam, & quòd Propitiatorium sit Arcę coopertorium, sequeretur, quòd Cherubim essent eleuati super sedem Dei, & haberent pedes in ea, quod non videtur esse conueniens. Sed ista positio nullo modo stare potest. Primò: quia ponit, quòd Propitiatorium non sit Arcę coopertoriũ, quod supra multis rationibus improbatum est. Secundò, quia dicit Cherubim esse positos in pauimento extra Arcę extremitates: littera tamen dicit hic, quòd duo Cherubim erunt supra Arcam. Ad istud secundum respondent dicentes, quòd licet Cherubim non sint supra Arcam, ita ꝙ pedes eorum sint supra Arcam, vel quod ipsi producãtur de extremitatibus Arcæ, tamen erant super Arcam, quia K altitudo eorum erat maior, quàm altitudo Arcæ: & existentibus pedibus eorum in pauimẽto, corpora eorũ eleuabantur super Arcam, expandebantq. super illã manus suas, vt sustẽtarent Propitiatorium, & alis suis ipsam Arcam, & Propitiatorium velabant. Sed hoc non stat: nam littera non solum vult, ꝙ eleuata fuerint corpora Cherubim super Arcam, sed etiam ꝙ ipsi positi fuerint, vel fundati super extremitates duas Arcæ, vt patet infra, 37. cap. scilicet, ꝙ Cherub vnus ponatur super extremitatem vnã Arcæ, & Cherub reliquus super alteram extremitatem. Item, quia dicitur, ꝙ isti duo Cherubim erant ex auro, & productiles ex vtraque parte Oraculi, siue Propitiatorij: si autem fuissent pedes Cherubim super terram, nõ fuissent productiles, quia productile est illud, ꝙ per malleationem extenditur ex alia re, & semper manet continuatũ illi, vt si quis ex aliqua massa argenti, vel auri per sulã mallea-

Opin. D. Tho. prima forum da, quæst. 102. arg. 4. ad 6. ꝙ Cherubim haberẽt pedes in terra, & leuarent alas supra Propitiatorium.

Secunda.

Tertia.

Confutatio opin. D Tho.

Respõsio ad secundum arg.

malleationem producat extendendo quemdam gladiũ, siue statuam quamdam, aut aliud quid. Ista autem productilia non possunt fieri in rebus discontinuis, & diuersarum naturarum: nam non potest esse aliquid aureum productile ex terra, sed aurum ex auro, res argẽtea ex argento: si ergo ponãtur Cherubim pedes in superficie pauimenti, nullo modo poterat dici eos fuisse productiles, cùm Cherubim aurei fuerint, & pauimentum terreum.

Respõsio ad arg.

Sed adhuc potuerunt isti respõdere, quòd Cherubim dicuntur productiles, non quod essent per malleationem educti de extremitatibus Propitiatorij, ita ꝙ cõtinuarentur cum ipso Propitiatorio, sed quod erãt de quadã massa magna facta per malleationẽ, & non erant facti opere fusili: quia Deus nolebat hic fieri Cherubim per fusionem, sed per malleationem. Sed hoc non potest stare: procedit namque ista responsio ex ignorãtia signati terminorum; nesciunt enim distinguere inter ductile, & productile.

Differentia inter opus ductile. & productile.

Est autem ductile aliquod artificiatũ, quando de massa malleabili per malleationem extenditur, & figuratur secundum voluntatem artificis: & non est illa massa, vel illa res artificiata continuata alteri parti materiæ, aut artificiato eiusdem speciei in materia: vt si de vna massa argenti fiat vnum vas solum malleando, & illud vas malleando non sit continuatum alteri parti materiæ argenti, vocabitur ductile. Vocatur autem productile, quando aliquod artificiatum est ex aliquo metallo, ad quod pertinet malleari, & ex aliqua parte materiæ illius artificiati per extensionem fit adhuc alia figuratio alterius artificiati. Vocatur productilis, quasi porro ductilis, siue ex alio ductilis. Sicut si esset factus quidam homo ex argento carẽs manibus, & postea per malleationem manus illæ extenderentur, vocarentur productiles, quia ex alio ducebantur, & sic nunquam vocatur aliquid productile, nisi quando ad minus sunt duo artificiata per malleationem cantata, & sunt continua inter se, quia ex eadẽ materia. Et ductile vocabitur etiam id, quod solum est, scilicet, quod ex aliqua massa fit arte malleatoria, & ipsum artificiatum exhaurit totã materiam, ex qua fit, ita, quòd nullum aliud fiat inde: licet omne productile possit vocari ductile, quia quod ex alio ductile est, necessariò productile est, sed productile est ex alio ductile: ergo productile est ductile: non tamen conuertitur prædicatio, quia ductile est, vt genus, productile autẽ vt species. Et ne longè exterisq. exempla petantur, patet Numer. 10. cap. vbi dixit Deus Moysi: Fac tibi duas tubas ductiles argenteas. Item dicitur in Psal. 97. scilicet: Psallite Domino in cithara, in cithara & voce psalmi: in tubis ductilibus, & voce tubæ corneæ. Vocauit ibi tubas ductiles, quia quælibet earum erat per se facta ex vna parte materiæ argenteæ, & non erat continuata vna alteri. Hic autem vocantur Cherubim, non quidẽ ductiles, sed productiles, scilicet, ꝙ ex alio per malleationem extẽdebantur, s. ex vtraque extremitate Propitiatorij: cum dicat littera, ꝙ isti erãt productiles ex vtraque Oraculi extremitate. Sed fortè adhuc dices, ꝙ ista differẽtia assignata inter ductile, & productile, non semper obseruatur, sed ꝙ aliquando ponatur vnum pro alio. Respondetur, quod falsum est: nam si respiciatur tota series Veteris, vel Noui Testamenti vbicumque agat de artificiatis malleabilibus, semper reperietur ista differentia inter ea. Et adhuc patet infra: quia in fabricatione Candelabri dicitur: Facies Candelabrum ductile de auro purissimo. Non vocauit illud productile, quia ex vno talento auri fiebat Candelabrum, & nihil aliud fiebat ex illo auro. Sed adhuc si velis semper proteruire, repugnans significationi vocabulorũ, obstabit tibi littera nostra, & ipsa Hebraica littera: cùm dicitur hic, ꝙ facies duos Cherubim aureos productiles ex vtraque parte Oraculi, id est, ex vtraque parte Propitiatorij: ideo siue ductiles, siue ꝓductiles eos appellare malueris, cedo tibi. Cogeris tamen ẽt si nolis confiteri, eos esse ex vtraque parte Propitiatorij, & sic quocumque modo ex ipso Propitiatorio fiet ipsi Cherubim.

Alia euasio.

Quòd si adhuc renitens, non esse hanc sententiam, dicens ꝙ nõ intendit dicere Moyses, ꝙ isti Cherubim essent per extensionem malleati ex ipso Propitiatorio, sed ꝙ erãt Cherubim productiles, id est, ductiles, scilicet, fa-

A cti per malleationem, etiam si non essent ex ipso Propitiatorio; & dicebantur esse ex vtraque parte Propitiatorij, quia erant locati apud extremitates Propitiatorij. Sed non potest hoc stare: nã obstat tibi litera Hebraica, quæ dicit: Facies duos Cherubim aureos: ex coopertorio, siue Propitiatorio, facies illos. Ad quod nullo modo poteris saltem os aperire: multum tamen in hac parte de beato Thoma miror, vtpote de viro proculdubio peritissimo atque diuini ingenij: nam de ceteris posterioribus non moueor: sed vt ait Ouidius, interdum bonus dormitat Homerus, id est, licet aliqui viri excellentissimi sint, sicut Homerus, qui inter Poetas Græcos obtinuit principatũ: tamen interdum non aduertentes, etiam circa minima quædam deficiunt; nec ex hoc excellentia illa ingenij exprobanda est, aut quouis modo suis laudibus defrau-

B danda.

Respõsio ad argumenta cõfirmãtia positionem.

Ad argumenta confirmantia hanc partem, quæ quædam inducebant, facillimè respondetur, cùm penè iam supra responsum fuerit.

Ad primum argumentũ.

Ad primum cùm dicitur, quòd Propitiatorium erat eiusdem longitudinis cũ Arca: si ergo ponerentur Cherubim super Arcam, nõ caperetur inter eos Propitiatoriũ, quia ipsi magnitudine corporum suorum aliquid occuparent in vtraque extremitate, in qua ponerentur. Respondetur, ꝙ istud argumentum procedit ex quadam falsa suppositione, scilicet, quia isti ponunt, ꝙ Propitiatorium non sit opertorium Arcæ: & tunc bene concludunt, quia ipsi occuparent aliquid de longitudine duorum cubitorum, & dimidij, qui erant in coopertorio Arcæ: ideo non caperentur inter eos rursus duo cubiti & dimidius lõgitudinis, quos tenebat Propitiatorum, sed suppositum hoc demonstratum est supra

C esse falsum, cùm idem sit Propitiatorium, & Operculum: & tũc ipsi Cherubim productiles erũt de extremitatibus Propitiatorij, & non ponebatur rursus aliqua tabula aurea inter eos, propter quam impedirentur esse super Arcam in Propitiatorio.

Ad secũdum argumẽtũ.

Ad secundum cùm dicitur: sequeretur ꝙ cùm dicatur Propitiatorium sedes Dei, ꝙ Deus sederet inter Cherubim, & scabellum pedum Dei esset ipsum pauimentum; quod non videtur conueniens. Respondetur, quòd ad hoc fuit supra responsum, scilicet, quod hoc esset aliqualiter militans, si Deus verè sederet super Propitiatorium, sicut sedet homo super sedem suam: sed Deus non sedet nec stat, ideo non est inconueniẽs magis assignare ei sedem, sic, quam sic: imò si sedem vellent Deo propriè assignare, vtpotè, si Deus deberet sedere super Propitiatorium quasi homo, non possent da-

D to, quòd ponerent Propitiatorium esse eleuatum vltra coopertorium Arcæ: quia vt patet in littera, alæ Cherubim dirigebantur contra seipsas inuicem, ita, ꝙ ala vnius tangeret alam alterius, & sic cooperiebant totum Propitiatorium in circuitu. ergo crura sedentis (si verè sedere debuisset) non caperentur inter alas Cherubim. Ponendum ergo erit, quòd licet dicatur Propitiatorium sedes Dei, quia non est sedes secundùm veritatem, sed secundum metaphoram, quòd sit scabellum in pauimento, vel vbicumque voluerimus, quia nihil referret sic magis quàm aliter assignare.

Ad tertium argumẽtũ.

Ad tertium argumentum, quando dicitur, quòd si apponerentur Cherubim super Arcam, sequeretur, quod essent pedes eorum super sedem Dei, quod vtique inconueniens videtur. Responderi posset eo modo, quo supra respondebatur, scilicet, quòd

E forte inconueniens videretur si esset verè sedes Dei, sed cùm solùm sit secundũ metaphoram, nihil refert vtrum essent pedes supra, vel infra. Etiam, quia Cherubim non ponebantur ibi cum pedibus, ita quòd pedes eorum essent siti super Arcæ planiciem; sed ipsi productiles erant de operculo Arcæ, vt supra declarauimus. Item dato ꝙ verè Deus sederet in humana effigie super Propitiatorium, non erat inconueniens esse pedes Cherubim super sedem Dei; Sicut in solijs Regum eburneis, vel alio modo fabricatis, sunt interdum facti leones, vel alia animalia, & habent pedes supra sedem: sed non est aliquod inconueniẽs. Etiam non solùm Cherubim fabricati possent stare super sedem Dei, sed etiam veri Cherubim, vt dicitur Isa. 6. cap. quod ipse vidit Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & Cherubim erant super illud, id est, super solium Dei. Concludendum ergò

gò necessariò est, quòd Cherubim erant super Arcã. Sed adhuc hoc posito, est duplex modus assignandi Cherubim positionem. Quia quidam volunt, quòd ipsi Cherubim non essent facti de Propitiatorio, sive coopertorio Arcæ, sed quòd per se fuissent facti, & postea positi super extremitates Propitiatorij ad vtrúque latus latitudinis. Et hoc videtur probari: quia dicitur infra, 37. cap. duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex vtraque parte Propitiatorij: id autem quod ponitur in aliqua re non est idem cum illa re, vel pars illius rei: nam non dicitur, quòd caput ponitur in homine, cum sit pars hominis, & ceteris partibus continuetur; sed ponitur panis in mensa, quia nõ est pars mensæ, vel pecunia in Arca; cùm ergo isti Cherubim dicãtur positi in extremitatibus Propitiatorij, non erant ex ipso Propitiatorio. Sed hæc positio stare non potest: quia sic ponerentur Cherubim esse ductiles, & non productiles, cùm nõ continuarentur ipsi Propitiatorio educti ab illo per extensionem malleatoriam: sed textus vocat illos Cherubim productiles de extremitatibus Propitiatorij: ergo non erant locati, vel infixi in Propitiatorio, sed de ipso procedentes, & productiles. Contra positionem istam militant omnes rationes supra factæ contra illos, qui ponebant Cherubim habere pedes in pauimento Sancti Sanctorum. Ad argumentum, quod faciunt, respondetur: quod ponere accipitur ibi largè: nam propriè solùm dicitur poni aliquid in altero, quod ab ipso distinctum est: sed aliquando in Sacra Scriptura dicuntur partes poni in toto, nec accipitur hic partes poni, id est, habere positionem, vel situm in toto, quia de hoc dubium non est cù n propriissimè quælibet pars ponatur in toto, id est, ibi habeat positionem, sed accipiendo poni, id est, apponi, vel adiungi, siue locari: nõ propriè dicitur, quòd ponantur partes in toto, sed largè, & sic Sacra Scriptura dicit aliquando, quòd Deus posuit animam in homine, cùm tamen anima pars hominis sit. Accipitur ergo hic, quod posuit duos Cherubim aureos in extremitatibus Propitiatorij, id est, quòd fabricauit eos in extremitatibus Propitiatorij: cùm ex ipsis extremitatibus facti fuerunt. Erit ergo secundus modus positionis Cherubim, qui verus solus est, scilicet, quòd Arca facta de lignis setim, & deaurata intus & foris laminis aureis, fuit accepta quadam massa purissima auri, & illa fuit extẽsa arte malleatoria, figurata in longitudine duorum cubitorum, & dimidij, ita vt æquaretur longitudini Arcæ. Et fuit figurata secundum latitudinem ad cubitum, & dimidium, & sic erat æqualis Arcæ secũdum illas duas dimensiones Arcæ: quia necesse erat sic fieri, cùm deberet esse coopertorium Arcæ adæquatũ, nec aliquid supereminerer in longitudine, aut latitudine, quia includi debebat intra coronam Arcæ: tunc autem ex illa parte grossa materiæ auri, quæ manebat in extremitatibus Propitiatorij extendendo facti sunt duo Cherubim: non quidem extendendo secundum longitudinem, sed secũdum altitudinem. Extendebantur etiam artificialiter alæ eorum, ita vt totum Propitiatorium operirent. & ista positiu conuenit toti litteræ, quia erant duo Cherubim, & erant ex vtroque latere Arcæ, & erant productiles, & super Arcam.

Confutatio primi modi dicendi.

Responsio ad rationem contrarium.

Opinio Auth.

Facies & mensam de lignis setim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem. Et inaurabis eam auro purissimo: facies q. illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quattuor digitis, & super illam alteram coronam aureolam. Quattuor quoque circulos aureos praeparabis, & pones eos in quattuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronam erunt circuli aurei, vt mittantur vectes per eos, & possit Mensa portari. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim, & circumdabis auro ad subuehendam Mensam. Parabis & acetabula, ac phialas, turribula, & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo. Et pones super Mensam panes Propositionis in conspectu meo semper. Facies & Candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile eius, & calamos, scyphos, & spherulas, ac lilia ex ipso procedentia. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex vno latere, & tres ex altero.

Mensa Propositionis.

F *Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, spherulaq. simul, & lilium: & tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, spherulaq. simul, & lilium. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. In ipso autem Candelabro erunt quattuor scyphi in nucis modum, spherulaq. per singulos, & lilia. Spherula sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt procedentes de hastili vno. Et spherulæ igitur, & calami ex ipso erunt, vniuersa ductilia de auro purissimo. Facies & lucernas septem, & pones eas super Candelabrum, vt luceant ex aduerso. Emunctoria quoque, & vbi ea, quæ emuncta sunt, extinguantur, fiant de auro purissimo. Omne pondus Candelabri cum vniuersis vasis suis habebit talentum auri purissimi. Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.*

G *Facies & mensam*. Hic ponitur secundum, s. fabricatio Mensæ cum suis pertinentiis, & est iste ordo, quia supra ponebantur ea, quæ erant in interiori Tabernaculo, s. intra Sancta Sanctorum; hic ponuntur ea, quæ erant in exteriori Tabernaculo, & erant duo, s. Mensa, & Candelabrum: & ponitur primò de Mensa, scilicet. *Facies mensam de lignis setim*. Nullum enim aliud lignum ponebatur in toto edificio Tabernaculi nisi ligna setim: quia ista erant quasi imputribilia, quod conueniebat ad talem fabricationem: nam non erat alia Arca facienda in perpetuum, nec Mensa, & sic de ceteris ornamentis: nisi fortè contigisset hæc auferri. Tunc enim de nouo fabricabantur, sicut patet de Altari aureo, quod Ieremias cum Arca tulit in sepulchrum Moysi ante captiuitatem Iudæorum per Chaldæos, vt patet 2. Mach. 2. cap. & tamen

H post captiuitatem Babylonicam tempore Machabæorum fuit Altare aureum thymiamatum, vt patet 1. Machab. 1. cap. & conuincitur ex 1. cap. Lucæ, quando intrauit Zacharias ad incendẽdum thymiama coram Domino in tempore vicis suæ. Incensio tamen thymiamatis super Altare aureum fiebat: Arca tamen, quæ semel ablata fuit, nunquam denuo fabricata fuit, cuius causa fuit potissima atque totalis, quia Arca erat vas conseruatorium, & solùm erat ad conseruandum ea, quæ intus erant, scilicet, tabulas, & vrnam cum manna, & virgam Aaronis atque Deuteronomium. Sed illa iam haberi non poterant, cum ea Ieremias portasset cum aliis, quæ de templo tulit in sepulchrum Moysi: ergo nõ erat necessaria Arca ad aliquem vsum. Cetera autem, vt Altare thymiamatis, & similia, erant ad aliquos vsus, qui

I manserunt post reditum de Babylonica captiuitate, ideo restitui, & fabricari denuo debuerunt. si autem ista non fuissent ablata, mansura erant saltem vsque ad tempus Christi, in quo omnia Veteris Testamẽti vmbratilia mysteria cessare debuerunt. Et ad hoc, quòd toto isto tempore durarent (quod satis magnum fuit) opus erat, vt talia de forti materia facta forent, qualia sunt ligna setim paucas in se recipientes mutationes. *Habentem duos cubitos longitudinis*. Minor erat Mensa, quàm Arca; cuius ratio erat: quia Mensa, & Arca sunt instrumenta reconditoria, & impositoria: Mensa quidem ad aliquid imponendum, Arca autem ad aliquid reponendum, vel custodiendum in ea. Et quia ea, quæ sunt ad finem proportionantur secundum finem ad quem sunt, debebat esse quantitas Arcæ secundum ea, quæ in ea custodiri de-

K bebant: & quantitas mensæ esse debebat secundum ea, quæ super mensam ponebantur: debuit esse maioris longitudinis Arca quàm Mensa. Causa autem quare Mensa facta fuit, erat, vt ponerentur super eam panes duodecim, pro recordatione duodecim tribuum Israel, de quo Leuit. 24. cap. Et ponebantur isti panes in duobus ordinibus, s. sex panes in ordine vno, & sex panes in ordine altero. Ad ponendum autem sex panes in directum, & continuatum sufficiebant duo de cubitis Moysi, quia viri illius temporis maioris corpulentiæ erant, quam nunc: Et accipiebatur cubitus pro brachio cum tota manu, & digitis. *Et in latitudine cubitum*. Quia sufficiebat ista mẽsura cùm in latitudine totum erant duo panes, qui satis capiebantur in vno cubito: imò tres panes capiebantur in longitudine vnius cubiti, si capiebantur sex panes ordine continuato in longitudine duorum cubitorum.

Quare Arca postquã ablata fuit, nunquã iterum in templo fuit refacta.

Quare mẽsa proportionis minor erat Arca.

Quare fuit facta Mensa propositionis.

totum. *Et in altitudine cubitum ac semissem.* Ista altitudo erat pedum Mensæ: Arca autem, de qua supra dicebamus, nõ habebat pedes, sed tabula iacens eius, locabatur super pauimentum Sancti Sanctorum: & hoc quia Arca habebat fundum, cùm esset ad continendũ aliquid intra suam concauitatem: Mensa autem cõcauitatem nullam habere debebat, quia non erat ad continendum aliquid intra se, sed supra se. Erat ergo mensa quædam tabula simplex de lignis setim, & quadrãgula, scilicet, quòd lõgitudo eius erat cubitorum duorum, & latitudo cubiti vnius. Huic autem tabulæ infigebantur pedes, quorum altitudo erat cubiti, & dimidij, & ista vocatur altitudo Mensæ. *Et inaurabis eam auro purissimo.* scilicet, ꝙ ista tabula Mensæ tota cooperiebatur laminis aureis, supra & infra, & pedes Mensæ circumdabantur auro. Istud fiebat ad decorem, quia oportebat vasa ministerij Dei excellentia valde esse: erat aũt istud aurum purissimum, quia nullius alterius metalli admixtione à sua excellentia degeneraret. De quantitate grossiciei istius tabulæ nõ fuit dictum, quia hoc non multum referebat, sed poterat fieri tantæ grossiciei illa tabula, quãtæ erant aliæ mensæ ad vsus communes, scilicet, trium, aut quatuor digitorum.

An Mensa Propositionis fuerit sicut mensa Delphica. Quæst. XXIIII.

DE ista Mensa dicit Iosephus, quòd erat talis, sicut Mensa Delphica, scilicet, mẽsa Phœbi in Delphos insula Græciæ in prouincia Bœotiæ, in qua quærentibus reddebantur responsa. Sed non multum videtur: quia Mensa facta tempore Moysi, prior fuit quam Mensa facta pro tẽplo Apollinis Delphici: nam ipse Apollo, cui Delphica sacra consecrata fuerunt, tempore illo nõ erat: quia tempore Othonielis Iudicis Israel floruit, qui post Iosue aliquanto tempore iudicauit Israel, vt patet Iudic. 12. cap. Item, dato quòd Apollo ante tẽpora Moysi fuisset, (quod credi vetant Chronographi, vt patet per Eusebium, & Lucam Iudæum) tamen Deus nõ mandaret fieri talem Mensam, quia Deus quantum rationabiliter potuit, & debuit, vetuit Iudæis ne sequerentur sacra Gentilium, quæ potius erant abominationes, vt patet Deuter. 12. cap. cùm dicitur: Quando disperdiderit Dñs Deus tuus ante faciem tuam gentes, ad quas ingredieris possidendus, & possederis eas, atque habitaueris in terra earũ: caue ne imiteris eas, postquam te fuerint introeunte subuersæ nec requiras Cærimonias earum, dicens: Sicut coluerunt gentes istæ Deos suos, ita & ego colam. Non facies similiter Domino Deo tuo. Omnes enim abominationes, quas auersatur Dominus, fecerunt Dijs suis, offerentes filios & filias, & cõburentes igni. Sic habetur Ierem. 10. cap. Iuxta vias gentium nolite discere, & a signis cæli nolite metuere, quæ timent Gentes. Nõ est ergo verisimile, quòd Deus illud fieri mãdauerit, quod maximè vetuerat. *Faciesq. illi labium aureum.* Dicitur labium aureum mensæ quædam eleuatio in modum virgulę posita atque affixa in extremitatibus laterũ, tam in longitudine quam in latitudine, sicut interdum fit in quibusdã mensis nostris, & fit super scacariorum, & aleariorum reliquorum extremitatibus, ne aleæ dispergantur.

An Labium Mensæ, & Corona, & alia Corona in Mensa essent tria, vel vnum. Quæst. XXV.

Opin. Nicolai de Lyra. SCIENDVM quòd hic ponuntur tria, s. Labiũ Mensæ, & Corona, & alia Corona. Nicolaus autem facit omnia ista esse idem ſm rem, & continuitatem materiæ, sed dicit differre in nominibus tribus ſm loca tria, quæ operiebat illud labiũ aureum, s. ꝙ labium aureum esset quædam lamina aurea satis tenuis, quæ totam mensam circumdabat secundum figuram mensæ quadrangularẽ, & erat longitudo eius ſm mensuram longitudinis mensæ, quia eam ambiebat, latitudo autem istius erat duodecim digitorum, & affigebatur in fronte ipsius mensę, scilicet, in densitate, vel grossicie eius, & quia posuimus ipsam tabulã mẽsæ in grossicie obtinere quattuor digitos, occupabantur quatuor digiti illius laminæ in ipsa grossicie tabulæ, & aliis quattuor digitis excedebat super altitudinem tabulæ, aliis autem quattuor deprimebatur infra grossiciem tabulæ. Ista autem lamina quantum ad illos quattuor digitos, quibus occupabat grossiciem frontis mensæ, vocabatur labium secundum Nicolaum. Quantum ad digitos quattuor inferiores vocat illam laminam coronam interrasilem. Quantum verò ad quattuor digitos supra tabulã, vocatur corona aureola, quod quidem satis faciliter imaginari potes in grossicie cuiuslibet mensæ cooperiendo illam grossiciem aliqua lamina ferrea, quæ esset latior quam frons Mensæ, aut Arcæ. Hæc quidem multum habent de apparentia, sed veritate non fulciuntur. Primò, quia secundum ista, supradicta eadem lamina est, quæ est labium, & corona interrasilis, & corona aureola, vt patuit: littera tamen non consentit in hoc, quia vult facere istas diuersas in re, & nomine, cum dicit: Facies labium aureum; & postea subdit; & ipsi labio coronam interrasilem: ergo facto ipso labio, fiebat et corona interrasilis, & sic corona hæc non erat pars ipsius labij, sed aliquid distinctum ab illo. Itẽ, quia dicitur postea, & super illam alteram coronã aureolam: manifestum est, quòd pars non ponitur super illud, cuius est pars, sed de corona aureola dicitur, ꝙ ponebatur super aliam coronam: ergo istæ duæ erant, & inter se distinctæ, & distinctæ pariter ab ipso labio. Item adhuc, & magis in radice: quia in positione ista dicitur illa lamina eadem est, quæ est labium, & quæ est corona interrasilis, & quæ est corona aureola. Distinguitur tamen, quia aureola corona est quantũ ad id, quod supra mensam est, & interrasilis quantũ ad id, quod infra pendet. Labium ergo solùm est quantum ad partem laminæ, quæ frontem, siue grossiciem tabulæ cooperit. Sed hoc est contra naturam huius nominis labium, quia labium est, quod prominet in aliqua re: nam assumitur labium secundum metaphoram in rebus à labiis nostris: sicut enim in facie nostra labia nostra prominẽt vltra planiciem vultus, ita id quod vltra mensæ planiciem eleuatur, labium mensæ vocatur. Item, si talis lamina poneretur, esset superflua quantum ad quatuor digitos medios, sed ibi superfluum nihil ponebatur: quia erat opus regulatum à Deo: & Deus nihil facit frustra (quod ad errantem artificem pertinet) scilicet, operationem, & materiam perdere. Patet antecedens: quia Deus mandauit, vt ista mensa inauraretur: ergo quantum ad hoc, necesse erat frõtem, siue grossiciem mensæ inaurari, aliàs nõ diceretur mensa inaurata: tunc ergo cùm labium dicatur illa pars laminæ secũdum quam cooperiebatur illa grossicies mensæ: non oportebat poni labium, cùm iam esset lamina, quæ totam mensam cooperiebat; vel si poneretur, esset valde superfluum, scilicet, quòd poneretur lamina super laminam, & vna sola videbatur: ergo non ponebatur talis lamina, & si poneretur (cùm nihil ageret) non debebat aliquod nomen habere tanquam non ens. Concludendum ergo necessariò est, ꝙ non erat aliqua talis lamina ponenda: sed dicẽdum conformiter ad litteram, scilicet, ꝙ sicut ista ponũtur hic vt tria distincta, ita essent tria distincta. Ad quod sciendum, ꝙ tabula illa mensæ deaurabatur tota, scilicet, ꝙ cooperiebatur quadam lamina aurea, & tunc grossicies, siue frons tabulæ cooperiebatur, & illa lamina cooperiẽs frontem non vocabatur aliquid de istis tribus, scilicet, ꝙ non erat labium, & corona interrasilis, nec corona aureola: sed omnia ista ponebantur post deaurationem mensæ. Erat ergo labium mensæ, vt signat ista proprietas dictionis aliquid supereminens planiciei mensæ: & est (vt ante dicebamus) quædam virgula grossa de auro fixa in lateribus mensę super eam, & circumdabatur mẽsa quadrangulariter ab isto labio prominente, & istud labium erat grossius aliis duabus coronis de quibus immediatè dicitur. *Per circuitum*, id est, quòd istud labium, quod erat virga recta aurea, circundabat totam mensam, secũdum suam quadrangularitatem. *Et ipsi labio coronam interrasilem*, id est, quod facto labio auro, Mensæ, quod erat aliqualis grossiciei, vt virga, quæ ponitur in mensis: affigebatur ei quædam lamina, quæ erigebat se in altum per quattuor digitos, & hæc erat delicatior quàm labium, scilicet, quia non continebat grossiciem, vt virga ali-

Confutatio eius. 1. Ratio.

Secunda.

Tertia.

Quarta.

Doct. determinatio.

qua: & rursus super istum ponebatur alia, quæ infra vocabatur corona aureola. Dicitur autem ista corona interrasilis, id est, in aliquo loco rasa, s. quòd illa planicies laminæ siue coronæ, quæ erat alta digitis quattuor erat sculpta, siue celata in quibusdã partibus, & in alijs non: ideo spatia materiæ plana erant. Et vocatur interrasile tale opus, id est, non totum sculptum, aut celatum: sed partim atque interiectis spatijs. Quid autem in his esset celatum, non expressum est.

An in corona interrasili essent figuræ omnium Regum Iuda. Quæst. XXVI.

FORTE autem erant aliqui flores sculpti, aut arbores, sic enim in Candelabro illa fabricata erant, vt patet infra. Aliqui Iudæi, & Magistri in Historia Scholastica dicunt, quòd prophenè sculptæ erant imagines omnes Regũ Iuda à Dauid vsque ad Sedechiam, in quo Reges directè de tribu Iuda cessauerunt. Contra hoc aliquis arguet, quòd nõ possent ibi tales imagines scribi, aut celari, quia Deus vetuerat sculptilia, statuas, & imagines, vt patet supra 21. & Deuter. 4. cap. Respondetur hoc nõ obstante poterant tales sculpturæ fieri in corona Mensæ: nam illæ prohibitiones datæ sunt, quòd non fierent ista ne adorarentur, ideo prohibebãtur præcipuè in tali loco, in quo adorari possent, sicut in altari: ibi namque erat tota adoratio, ideo ibi totum periculum erat circa ea, quæ adorari debebant vt tum ponerẽtur ibi aliquæ imagines, aut statuæ. Quòd autem hic in corona mensæ poneretur: non erat scandalum aliquod, quia Mẽsa nunquam videbatur discooperta ab aliquo de populo, imò nec ab ipsis Leuitis, sed à solis Sacerdotibus, qui intrabant, vt apponerent, vel amouerent panes de ipsa mensa. Simile autem patet, quia intra Sancta Sanctorum super Propitiatorium erant Cherubim aurei, qui erant statuæ, tamen Deus mandauerat fieri illos, & hoc quia intra Sancta Sãctorum à nemine videbantur: ideo nullum ad adorandum commouerent: Quòd autem istę prohibitiones potissimum de altari intelligerentur, patet: quia Deus vetuerat ne altaria sculperentur, nec fabricarentur de lapidibus politis, vt patet supra, 20. cap. tamen non vetabatur cõstruere muros ciuitatis de sectis lapidibus, aut domos, vel quæcumque ædificia, ideo quòd tales imagines licitè ibi sculpi potuerint dubium non est. Quòd autem sculptæ fuerint, aut non, minimè constat. *Altam quattuor digitis*. scilicet, quòd illa lamina aurea, quæ affigebatur super labium aureũ, habebat in altitudine digitos quattuor: longitudo autem sua manifesta erat, scilicet, quòd erat tanta, sicut tota Mensa, cum totam ipsam Mensam circumdaret fixa super labium aureum, sicut ipsum labium aureum circumdabat. *Et super illam alteram coronam aureolam*. Ista erat iam quasi tertia corona, quia labium erat quasi vna corona, & corona interrasilis erat quasi secunda corona. Alia autem, quæ erat aureola, corona erat quasi tertia. De ista autem corona vltima non dicitur quantæ latitudinis extiterit: satis enim videtur fuisse paruæ altitudinis, ꝙ littera nostra exprimit, vocans eam aureolam, id est, paruã coronã de auro. In Hebræo autem nõ dicitur aureola, sed de auro: littera tamen nostra ad notandum diminutionem in hac corona eam aureolam vocauit, ac si coronulam appellasset. De modo etiã positionis huius aureolæ non dicitur: constat tamen quòd ipsa erat super coronam interrasilem: istarũ autem coronarum nulla erat infra Mensæ grossiciem. Nam labium Mensæ nõ erat in parte inferiori grossiciei, s. versus pauimentum, & ꝙ maneret pars superior plana: nã tunc ista inferiora nihil profuissent, cùm id, in quo labio, aut coronis opus erat, nudum apertumq. maneret. Super labium erat corona interrasilis, & super hanc erat corona aureola: ergo nulla istarum in parte inferiori erat; quia tamen infra dicitur, quòd anuli vectium erant sub corona, & tamen ipsi erant infixi in pedibus Mensæ, sub ipsa grossicie tabulæ, ergo aliqua corona erat infra. Textus autem non facit mentionem de alijs coronis quam de his, necesse concedendum alias fuisse coronas, cùm non sint necessariæ. Etiam quia sicut Moyses ponit istas coronas iam dictas, & labium fore in Mensa: si plures coronæ in Mensa fuissent, posuisset eas, cùm intẽdat perfectè ponere Mensæ, & aliorum vasorum constructionẽ.

Quo loco posita erant duæ coronæ in mensa propositionis.

Ad illud tamen dupliciter potest responderi: vno modo, quòd licet nulla corona facta fuisset infra grossiciẽ Mensæ: tamen illa corona interrasilis, quæ erat super labium Mensę pendebat vsque ad partem inferiorem sub grossicie ipsius Mensæ, & operiebat aliquãtam partem sub qua ipsi vectes Mensæ laterent. Licet autem ista responsio, vt quibusdam videtur, non cõsistat secundum veritatem: quia ista corona erat alta quattuor digitis solum, vt ponitur in littera, & eleuabatur super labium Mẽsæ: si autem pependisset ista corona infra Mensæ grossiciem, cùm dicimus ipsam Mensæ grossiciem fuisse quattuor digitorũ, & ipsum labium Mensæ ad minus fuisset vnius, vel duorum digitorum, & sic fuissent sex digiti. Si autem infra grossiciem pendere debuisset, vt cooperirẽtur vectes Arcæ, necesse erat adhuc ipsam coronam pendere vltra per tres, aut quattuor digitos, & sic corona fuisset nouem, vel decem digitorũ, & tamen præter hoc eleuata fuisset super labiũ Arcæ quattuor digitis, & sic fuisset penè quattuordecim digitorum, quòd falsum est, cum littera ipsa dicat, ꝙ corona interrasilis erat quattuor digitorũ. Item, si ipsa corona pependisset per Mensæ grossiciem, & infra Mensæ grossiciem ad operienda loca vectium, non diceretur fuisse corona super labium, sed magis infra labium, cùm maior pars eius fuisset infra labium. Dicendum ergo aliter, quòd ista corona aurea interrasilis erat super labium Mensæ, & nullo modo pendebat infra. Quando autem dicis, quòd erant vectes subter coronam, verum est, scilicet, vectes erant immediatè subter ipsam Mensæ tabulam, & corona erat subter tabulam: ideo dicebantur vectes esse sub corona. Causa autem quare istæ coronæ, & labium ponebantur in Mensa est, quia in Mensa ponebantur panes, tus, & similia: vt autem non laberentur quouis modo, retinaculo indigebant: & quia labium non erat tantæ altitudinis, vt sufficienter retineret ea, quæ mensæ superposita erant, ne quouis modo caderent, erat necessaria corona prima, quæ erat interrasilis atque altitudinis quattuor digitorum. De secunda autem corona, quæ aureola dicitur, non videtur causa quare posita fuerit supra coronam interrasilem: videtur enim quòd magis ponebatur ad pulchritudinem, quam ad aliquid alterum, varietatis namque cõcordia veram efficit pulchritudinem. Si autem dicas, quòd ponebatur ad aliquam necessitatem, non videtur: quia cùm labium esset ad minus vnius digiti, vel duorum, & super labium corona interrasilis poneretur quattuor digitorũ in altitudine, fuisset altitudo sex digitorũ: quæ videbatur sufficere ad continendũ quidquid contineri debebat. Vel si fortè diceres, quòd adhuc ista altitudo non sufficiebat ad continẽdum ea, quæ in mensa erant: ideo debuisse ipsam coronam interrasilem esse maioris altitudinis, scilicet, quinque, aut sex digitorum, & solidius esset quam si super vnam coronam poneretur alia ad solam necessitatem continendi. Ad hoc posset dici secũdum quosdam, ꝙ illa corona aureola non ponebatur ea necessitate aliqua ministerij, sed ponebatur ad significationem, scilicet, quòd ideo duæ coronæ erãt, quia duo regna futura simul in Israelitis signabantur, scilicet, Regnum Iudæ, & Regnum Israel. Et licet Regnum Israel maius atque populosius esset, quia erant in eodem decem tribus, in Regno Iudæ autem solùm duæ tribus, scilicet, Iuda, & Beniamin, & cum eis Leuitæ, qui venerant de alijs tribubus ad habitandum in terram istorum, quando aliæ tribus Israel versæ sunt ad idololatriam tẽpore Regis Ieroboam, qui peccare fecit Israel, vt patet 3. Reg. 12. c. erat tñ honorabilius Regnũ Iudæ, quam Regnũ Israel: ideo licet corona interrasilis, quæ signabat Regnũ Israel maior esset, corona tamẽ aureola super ipsam erat, quæ signabat Regnum Iudæ: & hanc dicunt esse causã quare aureola vocata sit quasi dignior, quã interrasilis. Sed ista positio nõ cõsonat superiori positioni, in qua dicebatur, ꝙ in corona interrasili erãt sculpti, siue celati Reges Dauid vsque ad Sedechiã. Nam si corona interrasilis, quæ inferior erat, signare Regnum Israel, vt hic dicitur, non essent in ea sculpti Reges Iuda, sed

Responsio Doctor.

Quare labiũ & corona in mensa ponerentur.

De secunda corona Mensa.

Obiectio.

Responsio aliquorum.

Confutatio responsionis.

sed Reges Israel: nam in corona signāte Regnum Israel, A sculpere Reges Iuda est agere contra naturam significationis, sive impositionis signi, quod penitus est irrationabile, sed illa superior positio, scilicet, quòd in corona interrasili sculpti essent Reges Iuda: magis rationabiliter dictum erat, ergo non signabatur Regnum Israel per coronam interrasilem, nec Regnum Iuda per coronam aureolam. Item dicunt, quòd quia Regnum Iuda erat honorabilius Regno Israel, vocabatur corona signās Regnum Iuda aureola, quod videtur importare honorem maiorem. Respondetur, hoc non esse convenienter dictū; quia nō potest designari maior honor per coronam aureolam, quam per interrasilem, cum dicatur quòd corona interrasilis esset de auro, & corona superior erat aureola. Vtraque ergo de auro erat, vt patet in litera: non ergo designat maiorem honorem aureola quàm alia, sed si insistere vellemus, potius esset è cōtrario, quia corona interrasilis erat aurea, corona secunda erat aureola: manifestum est autem quòd maiorem honorem importat aurea, quàm aureolà, cum aureola diminutionem dicat, secundum modum suum signādi, quia est nomen formæ diminutiva. Etiam quia in Hebræo non fit aliqua talis differentia inter has coronas, sed quælibet earum vocatur de auro. Istam positionem de significatione coronarum sequitur Historia Scholastica, sed non est conveniens. Dicendum ergo, vt supra dicebatur, quòd illa corona superior magis ad pulchritudinem quam ad aliquam ministerij necessitatē posita erat, quia concors varietas ad mirandum efficit pulchritudinem. *Quattuor quoque circulos aureos præparabis*, id est, facies quattuor anulos de auro in modum circulorum, scilicet, rotundos, per quos mittantur ligna ad portandum Arcam. C *Et pones eos in quattuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes.* Non ponebantur isti quattuor circuli in angulis Mensæ, id est, in ipsa grossicie tabulæ per quattuor angulos laterum eius, quia tunc vectes cooperuissent laminas aureas positas in Mensæ grossicie, & ipsum labium aureum, & partem coronæ interrasilis, quod patet considerando vectium spissitudinem, & corpulentiam, & hoc non erat cōveniens, sed ponebantur isti quattuor circuli, in quattuor pedibus mensæ, & isti quattuor pedes erant, apud quattuor angulos mensæ.

Auctoris determinatio.

An circuli ponerentur in lateribus longitudinis, vel latitudinis mensæ. Quæst. XXVII.

CIRCA positionem istorum circulorū, & vectium D mensæ est idem dubiū, quod de positione vectium ipsius Arcæ, scilicet, vtrum circuli, & vectes ponerentur in lateribus longitudinis, vel in lateribus latitudinis: de circulis autem & vectibus Arcæ determinatū fuit, quòd in lateribus latitudinis positi fuerint; de Mensa autem non potest æqualiter constare. Est tamen in hoc fundamentum, scilicet, quia aut Mensa cum vasis suis portabatur à quattuor viris, vel à duobus. Si aūt ponatur, quòd portabatur à quattuor viris, necesse erat poni vectes, & circulos in lateribus latitudinis: si autem portabatur à duobus, ponebantur in lateribus longitudinis. De Arca autem quia tanti ponderis erat cum his, quæ intus recondita erant, & cū Cherubim, qui superpositi, quod necesse erat portari à quattuor viris: ideo in lateribus latitudinis vectes cum circulis positos fuisse dubitari non potest. E Mensa aūt non erat tāti ponderis sicut Arca, quia parietes nec fundū habebant, nec superpositos Cherubim, sed quædā vasa ad ministrandum, quæ infra ponuntur: hoc tamen nō obstante, verisimilius est, eam à quattuor viris fuisse portatā: quia hæc aliquanti ponderis erant, maximè, cū portarentur supra duodecim panes, qui continuè erant corā Domino: ergo concluditur verisimilius, eam habuisse vectes in lateribus latitudinis. Consequentia ista patet: quia latitudo huius mēsæ erat cubiti vnius, & longitudo erat cubitorū duorū. Si ergo positi fuissent vectes, & circuli in lateribus longitudinis, distassent vectes à seipsis per vnum cubitum, scilicet, per latitudinem Mensæ, quæ intercidebat eis, distingens eos. Si autem quattuor viri portassent mensam, duo præcedere debebant simul lateraliter coniuncti incedentes in parte anteriori per

Mēsa habebat circulos, & vectes ex latere latitudinis.

A extremitates duorum vectium, & alij duo sequebantur per extremitates eorumdem duorum vectium, & sic deberent duo viri inter duos vectes capi ad portandū mensam, quod esse non potest: quia spatium solius cubiti intercidit inter duos vectes, in quo vix vnus homo sufficiēter caperetur, quanto magis duo viri, ita vt ambo simul ambulantes non impedirentur ad invicem. Si autem ponamus vectes cum circulis in lateribus latitudinis fuisse positos; cū inter latera latitudinis intercidant latera longitudinis distinguentia illa, & lōgitudo Mensæ duorum foret cubitorum, manet inter duo latera latitudinis spatium duorum cubitorum: positis autem sic vectibus manent duo cubiti, in quibus bene possunt duo homines simul lateraliter incedere. In lateribus ergo latitudinis dicendum est vectes, & circulos fuisse positos. *Subter coronam erunt circuli aurei.* B Vocatur hic corona ipsa interrasilis corona, quæ erat supra labium Mensæ, & planiciem eius superiorem: circuli autem erant sub planiciē inferiori infixi pedibus Mensæ: & sic esse dicebantur subter coronam: quia illa erat supra Mensam: nō enim debuit poni, quòd esset alia corona infra grossiciem Mensæ, cùm solùm Moyses duas superiores, & ipsum labium posuerit. Poterat tamen esse, quòd quando Moyses fecit deaurari Mensam, extendit laminam, quæ tegebat spissitudinem Mensæ, ita vt aliqualiter infra penderet, & sic operiret circulos, & vectes in parte inferiori Mensæ, vt sic honestius Mensa appareret, quàm si per se vectes cùm circulis apparerent, & illa lamina sic pendēs, vocabatur corona, quia vndique circumdabat Mensam secūdum quadrangularitatem eius. Si autem hoc vis, satis stat: sin autem C teneas, quod prius dictum fuit, non multum contendo, cùm vtrumque sit satis rationabiliter dictum. *Vt mittātur vectes per eos.* Id est, per circulos aureos. Vectes (vt supra dictum fuit) sunt ligna longa à vehendo dicta, quia per ea portatur, sive vehitur ipsa Mensa. *Et possit mensa portari.* Omnia, quæ in Tabernaculo, & in Atrio Tabernaculi erant, portabilia esse debebant: cum mansio ipsorū Iudæorum stabilis nō fuerit in ipso deserto: nec post ingressum terræ Chanaan, donec Salomon templum ædificavit, in quo ista omnia stabiliter manserunt quousque penitus abrasa atque deleta fuerunt: mensa ergo cū inter cetera portari deberet, vectibus eguit. Sed circa hoc argues; Cùm omnia, quæ in Tabernaculo, & Atrio erāt, moveri deberēt de loco ad locum, & ad portandum vectibus indigebant, quare nō omnibus vectes facti fuerint D sicut Arcæ, & Mensæ, & Altari holocaustorum, vt patet infra, 27. cap. & Altari thymiamatū, vt patet infra, 30. c. Respondetur, quòd eorum quæ portabantur de vasis, & partibus Tabernaculi quædam erant, quæ poterānt portari manibus per quattuor, vel quinque homines. Alia erant, quæ tanti ponderis erant, quę non poterant portari per homines manibus suis: ea autem, quæ manibus portari non poterant portabantur in plaustris, & non imponebantur eis aliqui vectes, quia superfluum fuisset, cū ad nullum vsum essent. Alia autem; quæ manibus portari poterant, vectibus instruebantur, vt manibus portarentur, quia securius atque honorabilius manibus hominū portabantur, quàm cum plaustris, & ob hoc columnæ Tabernaculi, & columnæ Atrij, & bases earum, & cortinæ, atque tentoria, & cetera operimenta, & tabulata, E vectes non habebant, cùm tanti ponderis essent, vt manibus portari non possent. Et si obijcias de tabulatis, quòd habebant vectes, vt patet infra, 26. cap. Respondetur, quòd non habebant vectes ad vehendum, id est, portandum, sed ad continendum tabulas, ne ab invicem discederent, & discompaginaretur ædificium: & sic dicitur infra, 26. cap. Facies vectes de lignis setim ad continendas tabulas: Arca autem, & Mensa, & Altaria levia erant: ideo ponebantur eis vectes, vt manibus portarentur, nec vnquam in plaustris portarentur. Et ob hoc in oblatione principum duodecim Israel, quando ædificatum fuit Tabernaculum, & oblati fuerunt boves duodecim, & plaustra sex, Deus mandavit suscipi, & dedit duo plaustra filijs Gerson, qui portabant cortinas, & saga, & vela, atque tentoria, & cetera operimenta; filijs autem Merari, qui portabant omnia tabulata,

& columnas atque bases, dedit quattuor plaustra, filiis autem Caath, qui portabant omnia vasa ministerij, & Arcam atque Altaria duo, non dedit aliquod plaustrum, quia manibus eorum hæc omnia portari poterāt, vt patet Numer. 7. cap. Et licet ista, quæ Caathitæ portabant, manibus proprijs portare iussi fuerunt, aliquando tamen in plaustris portata fuerunt: sicut patet de Arca, quam Dauid fecit transferri de domo Aminadab, quæ erat in Gabaa, in Ciuitatem suam, portabatur in plaustro nouo, vt patet 2. Reg. 6. c. De Meraritis autem, qui portabant tabulata, & columnas cum vasibus atque capitellis, non est credendum, quòd omnia illa portare potuissent in quattuor plaustris, quæ eis Deus dari iusserat. Sed dicendum, quòd alia plaustra etiam ipsi habebāt de suis, vel ab aliis oblata fuerant. Nam aliàs mortuis illis bobus, & destructis plaustris: necesse fuisset Meraritas manibus suis ista deferre, quod tamen possibile non erat eis: vel valde difficulter fieri poterat; ideo dicendum, quòd præter plaustra illa alia ipsi habebant. Identidem autem de Gersonitis sentiendum rationabiliter est. Posset tamen dici, quòd Gersonitæ, & Meraritæ aliqua de oneribus leuioribus ministerij sui, manibus suis portabant, & ad hoc fiebant vectes, non tamen ponebātur vectes in ipsis rebus sic portandis, quia non conueniebant eis: vtpotè si aliqua columna, vel basis, aut capitellum manibus portari deberent, super vectes ferebatur: tamen ipsi vectes nō affigebantur columnæ, aut capitello, vel basi: quia valde indecens fuisset: affigebantur tamen aliis rebus in quibus non erāt indecentes, vt patet de Arca, & mensa atque duobus altaribus. Patet etiam hoc in Candelabro: nā Cādelabro nullo modo possent vectes infigi, cù esset totaliter de auro, & erat alium atque ramosum; nec aliquo modo talis figuræ erat, cui vectes infigi potuissent: portabatur tamen in vectibus, vt patet Numer. 4. cap. prius. n. inuoluebatur purpureo vestimēto cū omnibus vasis suis, & postea operiebatur pelle hyacinthina, & inferebantur vectes super illam pellem, & sic portabatur. *Ipsos quoque vectes facies de lignis setim*. Vt magno tempore incorrupti durarēt ab omni putredine alieni. *Et circumdabis auro*, scilicet, laminis aureis, ita, quòd nihil de ligno videre posset, sed totum aurū appareret. *Ad subuehendam Mensam*, i. ad portandam Mensam, & rectius dicitur ad subuehendam, quàm ad vehēdam, vel portādam, quia dicitur subuehere quasi subtus vehere. i. per partem subteriorē, quia vectes ipsi, in quibus mensa portabatur, sub ipsa tabula mensæ ponebantur in pedibus mensæ, vt patet in littera. *Parabis, & acetabula*. Posita fabricatura Mensæ, ponitur fabricatio vasorum necessariorum in ministerium Mensæ. *Parabis, & acetabula*. Ista dictio dupliciter scribi potest: quia aut cum p, aut sine p. Si autem aceptabulum cum p, scribatur dicitur ab accipiendo: & signat quodcumque vas ad recipiendum aptum, quodcumque illud sit, quod recipitur siue liquidum, siue durum. Si ponatur acetabulum sine p, dicitur ab aceto, i. vasa, in quibus acetum suscipitur, sicut sunt quædam vasa vinaria, quia in eis vinum suscipitur: hic autem non potest accipi acetabulum pro vase conseruatorio aceti: quia in Tabernaculo, vel Atrio nullus vsus aceti erat: dicendum ergo, quòd acetabulum pro vase ad accipiendū apto accipitur. Ad cognitionem autem horum considerandum, quòd ista Mensa, quæ ponebatur intra Tabernaculū in latere Aquilonari, vocabatur mēsa propositionis: quia in ea proponebantur panes corā Domino, non tamen erat ministerium huius mensæ solùm hoc, sed erat mensa tāquam aliquid repositorium, id est, super quod multa ponebantur ad ministeria diuersa, s. ad ministerium altaris holocaustorū, & altaris thymiamatum: & tamen vsus mensæ erat præcipuus in locandis ibi panibus propositionis, ideo vocabatur mensa propositionis. Patet aūt hoc: quia altare thymiamatū indigebat aliquibus vasis ad recipiendum tus, & aliquibus ad adolendum in eis thymiama. Altare etiam holocaustorum vasis indigebat ad parandum ipsum ignem, & ad carnes coquendas, & ad libamina, s. vt videatur vtrum vinū, vel oleum, quod in sacrificio libādum erat, dignum esset pro sacrificio Domini; nam Numer. 15. c. dicitur, quòd in quolibet sacrificio, fundi deberēt pro libamēto vini certa pars,

De mēsa qua ponebatur in Tabernaculo.

F & olei alia certa mensura; & quia interdum vinum, & oleum non erant talia quæ in sacrificijs Dei acceptari deberent, experiebantur primò diligenter in quibusdam vasis, & sic acceptabantur, vel abijciebantur. Ista autem vasa pertinentia ad ministeriū altaris, non erant in altari holocaustorum, quia licet ibi ponerentur lebetes, & forcipes, & fuscinulæ, & ignium receptacula, vt patet infra, 27. cap. quia ista erant vasa, quæ etiā s. pollueretur, non referebat, cùm eorum ministerium tale esset. Ea autem quæ apud altare holocaustorum ponebātur, necesse erat aliquo modo pollui, scilicet, fauillis ascendentibus de altari cum esset perpetuus ignis, vt patet Leuit. 6. cap. Illā autem, in quibus vinum, & oleum experiri debebant: necesse erat esse mundissima, alioquin res quæ experiri debebant vtrum bonæ an malæ essent, magis coinquinatæ

G fuissent, neque sciri potuisset quando fuissent acceptabiles, vel non. Debuerunt ergo vasa, in quibus cognoscebantur libamina, esse seiuncta à ceteris vasis altaris holocaustorum, & poni in loco mundiori. Etiam, quia vasa, quæ erant ad vsus aliqualiter commaculatos, vt parare ignem, & efferre cinerem, & coquere carnes, & recipere sanguinem, erant ænea, vt patet infra, 27. cap. ideo ponebātur extra Tabernaculum circa Altare holocaustorum in Atrio Tabernaculi, quia erant paruæ existimationis. Vasa autem, in quibus deberent cognosci vinum, & oleū, erant de auro purissimo: ideo non debebant poni inter cetera vasa actuum banausorum, id est, commaculatiuorum, scilicet, inter vasa ænea altaris, sed poni intra Tabernaculum in honoratiori loco. Et quia ad istud, opus erat aliquo repositorio, ideo facta fuit Mensa, vt non solū ser-

H uiret ad vsum panum Propositionis, sed etiam ad coordinandum ista vasa ministerij. Quod autem ista vasa pertinentia ad Altare holocaustorum ponerentur in Mensa Propositionis, patet: quia dicitur infra. In quibus offerenda sunt libamina, id est, quod ista vasa, de quibus hic dicitur, fuerint ad offerendum libamina: constat autem, quòd libamina super nullum locum offerebantur, nisi super Altare holocaustorum: ergo ista vasa ad ministerium Altaris holocaustorum pertinebant. De vasis etiam Altaris thymiamatum patet, quia tus non pertinebat ad aliquid in templo, nisi ad adolendum coram Domino; hoc autē fiebat in Altari thymiamatum: ergo turibula, in quibus ponebatur incensum, quæ hic ponuntur, pertinebant ad ministerium Altaris thymiamatum. Aliquando autem (licet rarissime) tus pertinebat ad sacrificium, vt cùm of-

I ferebatur sacrificium farris, vt patet Leuit. 2. cap. hoc autem modo turibulum, in quo tus recipiebatur, pertinebat ad ministerium altaris holocaustorum, & sic quocùque modo ista vasa pertinebant ad ministerium Altarium; & sic ista vasa, quæ in Mensa ponebantur, non erant ad ministerium panum Propositionum, sed ad Altariū obsequia. Erat enim Mensa ista quoddam repositorium generale, in quo ponebantur ipsi panes Propositionis, & vasa duorum Altarium, sicut in palatijs magnorum dominorum, cùm fiunt sollemnes epulæ, super vnam Mensam ponuntur omnia genera vasorum, siue vinariorum, siue aquaticorum, siue ciborum, & illa vasa seruiunt ad necessitates omnium mensarum. *Parabis & acetabula*. Istud nomen acetabulum potest hic duo signare: vno

K modo quòd sit nomen generis, & non stet, pro aliquo vase speciali distinctō contra omnia vasa hic contenta; alio modo, quòd stet pro aliquo vase speciali. Si primo modo stet, est sensus, quòd Moyses facere debebat acetabula, id est, vasa pertinentia ad accipiendum ea, quæ erant necessaria in sacrificijs, & in altari thymiamatum: & ista acetabula sunt ea, quæ sequuntur, scilicet, phialæ, turibula, & cyathi, & sic solùm erunt tria genera vasorum necessariorum ad subministrationem Altarium. Accipiendo alio modo pro aliquo vase speciali, dicemus quòd acetabula erant quædam vasa ampla, & plana, quæ catini vocantur, aut paropsides, & in his recipiebatur simila, quando offerri debebat, vt patet Leuit. 2. capite. & sacrificia de sartagine, & sacrificia de clibano, de quibus in eodem capite. Et tunc est sensus, quòd Moyses facere debebat talia vasa specialia ad acceptandum libamina, quæ offerenda erant. Nam quando talia

porta-

portabantur à popularibus, vt offerrentur Domino, non portabantur à Sacerdotibus ad Altare in vasis vulgaribus, sed in vasis ministrationis sanctæ: sicut si quis Christianus vinum offerret, vt fiat ex eo sacrificium, non consecrabitur in vase profano, in quo secularis quisque afferret, sed in solis sacris calicibus ad hunc specialissimum vsum deputatis: licet quin in quibuscumque confici possit, nullus ambigat. Sed aliud est quod absolotè possumus, aliud est quod honestè agimus; ista autem vasa ad sacrificia huiusmodi acetabula dicuntur, quia capaciora sunt ceteris, & magis ad accipiendum prompta. *Phialas.* Dicuntur phialæ, quædam vasa aurea, in quibus vinum recipitur, & cognoscebatur de sapore eius. Et dicit Historia Scholastica, q̀ istæ phialæ dicebantur quædam vasa, quæ in summo ampla erant: versus fundum aũt angustabantur, & dicit ea esse vitrea, quia in eis color vini cognosci debebat, qui in auro, vel in argẽto apparere non potest: quia ista non sunt diaphana aliqualiter: vitrum autem habet aliquem gradũ diaphanitatis, ideo cognoscitur in eo color vini. Sed hoc non potest stare: quia dicitur hic, quòd ista vasa erãt de auro purissimo, ergo nullum eorum erat de vitro. *Turibula.* Dicuntur vasa ad cõtinendum tus, quia tus, quod coram Domino adoleri debebat, ponebatur super mensam propositionis, vt custodiretur ibi, & deinde tollebatur inde, atque ponebatur super altare thymiamatum, & ibi cremabatur. Turibulorum autem duo erant genera: vnum genus turibulorum erat ad conseruandum thymiama: & istud ponebatur super mensam Propositionis: aliud est genus turibulorum, in quibus cremabãtur tura, & thymiamata in altari thymiamatum, & istud vocatur turibulum Leuit. 16. cap. vbi dicitur, q̀ Sacerdos Magnus, cũ vellet introire in Sancta Sanctorum, accipiebat turibulum, & imponebat prunas, & thymiama, vt vapor exhalãs operiret Propitiatorium, ne quidquam videri posset de his, quæ intra Sãctuarium interius erant. Nicolaus dicit, q̀ in Mensa propositionis erant duo turibula tus continentia, & quodlibet eorum ponebatur super sex panes in cumulos positos, & sibi superpositos. *Et cyathos.* Dicuntur cyathi vasa minora angustiora in orificiis, & ista erant ad infundendum vinũ, vel oleum, vt patet ex littera. *In quibus offerenda sunt libamina,* id est, ista vasa sunt ad offerenda libamina, s. phialæ, cyathi, & acetabula; turibula autem nunquam sunt ad libamina, nisi quando in sacrificiis aliquid turis imponebatur, quia tunc seruiebant turibula ad talia ministeria cum in eis portaretur tus ad Altare, & poneretur in sacrificiis. Vocantur autem libamina propriè ea, quæ offeruntur de liquidis, vt vinũ, vel oleum, vt patet Numer. 15. cap. vbi dicitur, q̀ cùm quis obtulerit bouem, aut hircum, vel arietem, offerret certam mensuram olei, & vini ad libamenta: oblatio autem facta de simila, vocatur sacrificium, vt ibi patet: oblatio autem facta de animalibus vocatur immolatio, aut victima siue hostia: largè tamen accipiendo libamen, siue libamentum, non solùm pro liquidis, quæ dicimus delibari, id est, degustari, sed etiam pro ipsis aridis, vt pro simila, & his, quæ fiunt in clibano vel in sartagine, & isto modo accipiendo, omnia ista vasa erant ad offerenda libamenta, quia siue arida, siue liquida in eis offerebantur. *Ex auro purissimo,* id est, quòd non sit admixtio alicuius alterius metalli. *Et pones super Mensam panes propositionis.*

Phialæ quid sint secundũ Historiã Scholasticam.

Quid sint libamina.

Oblatio quid sit.

Quomodo panes ponebantur super Mensam propositionis. Quæst. XXVIII.

QVOMODO autem ponebantur isti panes super mensam dubium est. Quidam namque dicũt (vt supra dicebamus) q̀ ponerentur isti duodecim panes in duobus ordinibus, sex panes in vno ordine, & sex panes in alio. Alij volunt, q̀ isti panes ponebantur in duobus cumulis, s. q̀ sex panes ponerẽtur in vno cumulo vnus super aliũ, & alij sex in alio, & super quemlibet cumulum poneretur vnum vas turis lucidissimi. Vtraque autem harum positionum satis concordat litteræ Leuit. 24. capite, cum dicitur: Accipies quoque similam, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus pones: siue enim sint sex in vno ordine contra alios sex locatos in alio ordine, siue sex in vno cumulo contra sex in alio cumulo, sunt seni contra senos. Quid autem verius sit, atque magis tenendum, respondetur q̀ magis erit dicendum istos duodecim panes, fuisse in duobus cumulis, ita, q̀ sex sint in vno cumulo, & sex in alio. Primò, quia isti panes erant magni, cùm quilibet haberet duas decimas Ephi, quę satis magna quantitas erat panum: tot autem & tanti panes non potuissent capi in tam parua Mensa, s. duorũ cubitorum in longitudine. Secundò, quia in eadem Mensa, non solùm ponebantur panes, sed etiam vasa libaminum, s. phialæ, acetabula, cyathi, & turibula: sola enim vasa occuparẽt medietatem mensæ, & fortè amplius, vbi ergo tot, & tanti panes eo ordine caperentur, vt sex in vno ordine succedentes sibi essent, & sex in alio ordine. Circa istos panes Propositionis considerandum, quòd isti erant duodecim panes, qui offerebantur à filijs Israel, vt essent coram Domino in memoriam eorum, & non offerebant eos filij Israel confectos, & coctos, sed ipsi Israelitæ offerebant farinam delicatissimam, quam Sacerdotes conficiebant in panes, & ponebant corã Domino, & erant certæ quantitatis isti panes, s. quilibet erat duarum decimarum, & manebãt isti panes semper coram Domino intra Tabernaculum, & nõ semper ijdem panes, quia sic computruissent, & totaliter desiccati fuissent: sed per singula Sabbata mutabantur, s. quòd in die Veneris in sero tollebantur panes illi de mensa, & ponebantur alij duodecim recentes, qui durabãt ibi vsque ad aliud Sabbatum, s. per dies septem. De his omnibus patet Leuit. 24. cap. Panes autem isti sancti erant, & nõ licebat comedere de eis nisi solis Sacerdotibus, vt patet Leuit. 24. & 1. Reg. 21. cap. & Matth. 12. Causa autem quare ponebantur isti panes, exprimitur Leuit. 24. cap. scilicet, in memoriã filiorũ Israel, vt Deus recordaretur eorum. Erant namque duodecim panes iuxta numerum duodecim tribuum, & ponebãtur intra Tabernaculum coram Domino, id est, coram Sanctos Sanctorum, vt Deus videns illos panes, recordaretur filiorum Israel, & est iste modus humanus, s. quòd sicut cum quis dat alicui amico aliquod iocale, quod semper secum habet: per illud iocale facit eum sic recordari sui: sic cùm Israelitæ ponerent panes coram Domino, recordabatur Deus illorum. Erat etiam hic causa generalis sicut in ceteris sacrificijs, vel oblationibus: nam cùm aliquis offert, vel sacrificat alicui, ideo sacrificat illi, vel offert, quia verè putat eum esse Deum, siue verè sit, siue solũ videatur: cùm ergo oblatio illorum panum esset quædam oblatio satis specialis de re meliori, & magis necessaria vitæ humanæ, per eam satis dabatur intelligi, q̀ ille ante quem ponebantur isti panes in oblationem, sit verus Deus. Causa autem specialis est etiam in hac oblatione, vt distinguitur cõtra alias, quia homines recipiunt à Deo multa beneficia, & inter cetera quædam sunt præcipua: maximum autem per quod homines conseruãtur in vita est panis largitio: nam initium vitæ hominis panis, & aqua, vt patet Eccles. 29. c. Vt ergo dentur speciales gratiæ Deo de beneficio alimentationis in pane, ponebantur isti panes corã Domino. Et adhuc erat aliud in ista oblatione: nam sicut inter cetera alimenta panis est, qui est summè & semper necessarius, cetera autem vt pisces, carnes, & fructus, interpollata sunt: ita in oblationibus Dei, ista erat continua, s. q̀ nunquam auferebantur duodecim panes de conspectu eius positi in Mensa Propositionis, & quando tollebantur hi, ponebantur alij, ita vt panis nunquam deficeret de mensa Dei. Etiam demonstratur ex hac radice fieri: Nam sicut panis ponitur corã Domino, quia ipse nobis panem largitur, ita in illa parte apponimus, in qua ipse largitur: panis aũt in parte Aquilonari mundi est magis quã in Meridiana, ideo Mẽsa Propositionis in latere Aquilonari ponitur, vt patet infra, 26. c. *Panes panes propositionis.* Vocãtur isti panes propositionis: quia ponebãtur coram Dño per singula Sabbata, & manebant ibi vsque ad aliud Sabbatum. In Hebręo dicitur. *Panes panes facierum.* Vocabantur isti panes facierum ſm Rabbi Salomonem, quia erant in forma quadrata altera parte longiori, s. quadrangulari, & in duabus lateribus

De panibus propositionis. s. qui illos offerebãt, & qui cõficiebant illos. & quare ante Dominũ ponebantur.

Cã vniuersalis quare panes corã Domino apponebãtur.

Cã specialis ꝑ quam panes corã Domino ponebantur.

Quare panes propositionis vocarentur panes facierũ.

terminantibus latitudinem fiebat replicatio panis ad superiora, & illa replicatio erat quasi facies pani, & quia erant duo latera, quæ replicabantur erant duæ facies panis. Aliter dicitur, & melius, quòd isti erant panes facici, quia non erant isti panes figurati sicut panes vulgares; nam panes vulgares aliquo modo sunt in parte inferiori plani, quia sedent in fornace, & pondus ceterarum partium comprimit, & facit æqualitatem in fundo, & hoc magis, quia cùm isti panes pinsuntur, sic plani fiunt in fundo. Etiam isti panes cum in fornace coquuntur in parte inferiori, quia pauimento clibani appropinquat aduruntur, in superiori autem, quæ solo calore tangitur albiores sunt, & non ita exusti, partibus inferioribus nigredinem quandam ex adustione contrahentibus: panes autem propositionis, siue facierum, vt dicitur in Hebræo, erant eiusdem figuræ inferius, & superius, quia non coquebātur in clibano, sicut panes vulgares, sed in quibusdam ferris, siue aureis vasis ad ignem, sicut hostiæ fiunt in ferris ad ignem, & quia illa vasa in vtraque parte eandem similitudinem exprimebant, panes illi tales erāt infra sicut supra, ac per hoc vtrobique facies habebant: panes autem nostri solam vnam faciem habēt, s. partem superiorem. inferior autem facies non appellatur. Etiam quia illi panes sic cocti, non adurebantur magis ex vna parte quàm ex alia, ideo eumdem colorē vtrobique exprimebant: ideo facies duas habebant: panes autem nostri non habent eumdem colorem supra, & infra. De his panibus dicit Iosephus, q̄ ponebantur in mensa Propositionis sex contra sex, s. in duobus ordinibus sex in vno, & sex in alio: & super quemlibet panem ponebatur vna patena aurea habens pugillum turis. Cùm autem per dies Sabbatorum auferebantur panes illi, adolebatur incensum coram Domino, & ponebantur totidem panes cum tantumdem incensi, sicut ante extiterat. De isto tamen ordine panum iam supra diximus, quia melius alio modo ponerentur, s. q̄ essent sex panes in vno cumulo superpositi sibi inuicem, & sex in alio cumulo. *In conspectu meo semper*, id est, quòd nullo tempore deficerent illi panes de mensa Propositionis, sicut deficiebant sacrificia de Altari holocaustorum, & dicuntur esse in conspectu Domini, quia super altare Deus esse dicitur: & mensa Propositionis circa altare thymiamatum erat. Vel magis dicebantur esse in conspectu Dei: quia erat circa velum Sancti Sāctorum, & intra ipsum velū Deus esse dicebatur super Altare, s. inter duo Cherubim super Propitiatoriū, quia de ipso loco vox Dei resonabat. *Facies & Candelabrum*. Hic ponitur tertium, s. fabricatio Candelabri cum suis pertinentiis. *Facies & Candelabrum*. Candelabrum nominatur licet multos calamos, & lucernas haberet, quia omnia hæc ab vno stipite procedebant.

De fabricatione Candelabri.

Quare in toto Tabernaculo non erat nisi vnum Candelabrum & quomodo Iosephus errauerit in frabicatura.
Quæst. XXIX.

ERAT autem vnum Candelabrum solum in toto Sanctuario: non enim fit mentio de alio, nec debet aliquo modo poni: quia cùm totum Sanctuarium distingueretur in tres partes, s. in Sancta Sanctorum, & in Tabernaculum exterius, & in atrium: si ergo debuisset poni Candelabrū aliquod, oportet vt poneretur in aliquo istorum locorum, sed nō reperitur in his omnibus, nisi vnum Candelabrum: ergo vnum solum Candelabrum erat. Patet: quia intra Sancta Sanctorum non ponebatur aliquod Candelabrum, cùm oporteret tunc aliquem de Sacerdotibus intrare quotidie ad parandum lucernas bis, aut pluries in Sancta Sanctorum: sed hoc non conueniebat, quia nullus Sacerdotum intrabat in Sancta Sanctorum, nisi Magnus Sacerdos: & iste etiam nō semper, sed solùm in die Propitiationis, vt patet ad Hebr. 9. c. & Leuit. 16. c. Sacerdotes autem minores non intrabant, nisi quādo mouēda essent castra, quia tūc intrabat Sacerdos Magnus, & cum eo aliqui de Sacerdotibus minoribus, & tegebant Arcam, vt traderent eam Leuitis vt patet Numer. 4. c. Item nō cōueniebat Cādelabrū esse intra Sancta Sanctorum: nam (vt diximus supra) iacebat in-

F tra Propitiatorium corpus illud formatum, & desum de aere, in quo loquebatur Angelus formans voces, quæ audiebantur in Propitiatorio: & propter hunc mandabat Deus, vt etiam sic sine lumine non intraret Sacerdos, nisi prius accepisset thuribulum cū thymiamate, vt exhalaret vapor eius, & operiret cuncta, quæ intus erant, ne moreretur Sacerdos videns: quanto magis prohiberi debebat Candelabrum intra Sancta Sanctorum? cùm & sine lumine ingredi non licebat, nisi prius alia obscuritas causaretur in Sancta Sanctorum, vt tolleretur visio Sacerdoti? nullo ergo modo lucebat intra Sancta Sanctorū Candelabrum. In Atrio aūt Tabernaculi Candelabrum esse nō debebat: quia Atrium coopertura non habens, sed toti cælo patens lucis abundantiam suscipiebat. Et quia ad sacra agenda semper ignis requirebatur etiā in ipso atrio
G ignis erat: nam in Altari holocaustorum erat ignis, qui nunquam extinguebatur, & subiiciebāt ei Sacerdotes ligna, vt patet Leuit. 6. cap. manebat ergo Tabernaculi prima pars, quæ vocatur Tabernaculū exterius, in quo poneretur Candelabrum: in hoc tamen non oportebat esse multa Candelabra: tanta namque erat lucis abundantia harum septem lucernarum, vt nō esset necessarium aliud Candelabrum, præcipuè cùm non esset magnę continentiæ, & spatij illud Tabernaculum exterius, siue primum. Solum ergo hoc Candelabrum necessarium erat in tota domo Domini. Ad fabricationē huius Candelabri, quæ aliqualiter difficilis videbatur propterea quod careret figura ad oculum, quę in his maximè certificat, & propter multitudinem partium coincidentiū in denominatione, quarum situs non sufficienter cognoscitur: est cōsideran-
H dum breuiter. In hac autem parte sententiæ maiorum adhærendum putarem, s. sententiæ Iosephi, vt potè, qui vir illius gentis peritissimus, & qui tempore illorum sacrificiorum cærimoniarumq. aut vasorū, vberius hoc cognoscere debuisset. Nam tempore quo Ierusalem capta fuit à Romanis, omnia vasa ministrationis sanctæ in domo Domini erant, cùm nondum cessassent Iudæi à sacrificiis, & cærimoniis Tabernaculi: eo autem tempore quo Ierusalē capta fuit, Iosephus in ciuitate ipsa erat, & fuit vnus ex ducibus belli contra Titum Romanū, qui postea Imperator factus fuit. Ab ipso etiam captus fuit, & propter sapientiam suam atque confidentiam, mox vt ipse Tito prædixerat, solutus fuit atque libertati donatus. Romæ inter maximos chronographos claruit, de quo Paulus Orosius lib. 7. de Ormesta mundi. Huic quippe, vt peri-
I tissimo præcipuè in his, quę solius gentis suæ sacra, & cærimoniæ erāt, credere in dubijs debuissem: sed aberrauit hic etiam, nimis à textus veritate discordans: nam dixit Cādelabrum fusile factum, cùm quidem littera dicat illud fuisse ductile. Dixit etiā illud pro maiori parte ferreum fuisse, sed laminis aureis coopertum, cū tamen littera dicat illud fuisse de auro purissimo: in his ergo nullo modo tanquam nimis aberranti à vero ei assentiendū est. Sciendum ergo, quòd ad fabricationem huius Candelabri accepit Moyses vnum talentum auri, quod quidē erat satis magna quantitas, & percutiēdo illud extensum fuit atque figuratum in formam, quę hic continetur: nec fuit ex pluribus partibus compositum (vt Iosephus asserit) ita, quòd fieret vna particula, & alteri incrustaretur extra, sic quod ex pluribus in vnum coniunctis totum opus
K compingeretur Candelabri, sed per solam contusionem malleorum ipsum aurum productum atque extensum fuit in varias figuras, manente vera cōtinuitate partium, & in hac percussione primò facta fuit quædam planicies rotunda, & grossa atque satis ponderosa, quæ vocatur pes Cādelabri, qui pes ponebatur super planiciem pauimenti, vel aliquarum tabularum, & faciebat pondere suo, vt non moueretur in vnam, vel alteram partem, sicut est in Candelabris nostris ferreis, vel æneis, & in omnibus alijs: ex illa autem grossicie pedis surgebat quædam velut virga satis grossa, & illa vocabatur hastile, vel stipes, siue truncus Candelabri, & erigebatur in altum, & ex hoc procedebant omnia alia, siue calami, siue sphærulæ, vel scyphi, & lilia, atque lucernæ. Et in isto hastili erant quattuor scyphi, scilicet, quòd de eo dilatabantur quædam partes auri per malleationem,

Iosephus errauit in fabricatura Tabernaculi.

& si-

& figurabantur in scyphos: & erant in hunc modum, scilicet, quòd cùm modicum eleuaretur hastile istud, fiebat in eo quidam scyphus: deinde porrecto magis in altum apud ipsum scyphum ponebatur vna sphærula, i. vnum pomum rotundum eo modo factum per extensionem, & malleationem de eodem auro Candelabri, & post hoc fiebat vnus flos, qui vocatur hic lilium, scilicet, vt ipsum hastile in circuitu talem florem haberet de seipso procedentem. Rursus, cùm magis eleuaretur; ponebatur, vel potius fabricabatur in ipso hastili secundus scyphus, & deinde secūda sphęrula, id est, pomum, & sm lilium, deinde vlterius erecto hastili, formabatur in eo tertius scyphus, & tertia sphęrula, & tertium lilium: vlterius autem versus summitatem hastilis accedēdo, fabricabatur quartus scyphus, & quarta sphærula, & quartū lilium: in ipsa autem summitate hastilis supra lilium fiebat lucerna magna de auro, i. quoddā vas in modum dimidiæ sphæræ: & in illo vase infundebatur oleum, & ponebatur lychnū, vt luceret: & sic consumebatur opus hastilis. ab ipso hastili grosso exurgebāt sex calami, i. sex virgulæ aureæ, quæ non erant ita corpulentæ sicut hastile, & non erāt ei infixæ, vel ligatæ, aut quouis modo in eo solidatæ, sed per tunsionem malleorum ab ipso hastili producebantur, & erant isti sex calami nascentes de ipso hastili, non quidem in summitate hastili, sed in tribus locis hastilis: nam in summitate hastilis cādela erat, & vltra nihil de ipso Candelabro tendebatur: sed erant isti calami velut quidam rami arboris, qui de ipso trunco, siue stipite per varia loca nascebantur, & oriebantur in tribus locis, s. duo calami simul in vno loco hastilis, & alij duo simul in alio loco altiori, & alij duo simul in loco adhuc magis alio: non tñ nascebantur isti calami versus eandē partem, sed vnus ad vnū latus, & sic Septentrionale, alius calamus in alio latere, s. Meridiano: & sic fiebat per tria loca, in quibus nascebantur calami, ita vt tres calami tenerent vnum latus candelabri, & alij tres calami aliud latus. Ita egrediebantur calami isti hoc modo, quia primi duo calami, qui egrediebantur de parte inferiori hastilis erant super primam sphærulam, scilicet, quia ante diximus, quòd primò incipiendo à pede hastilis, erat vnus scyphus, & supra scyphum erat vna sphærula, id est, pomum rotundum, & postea procedendo erat lilium. inter sphærulam tamen & lilium manebat paruulum spatium, in quo de ipso hastili egrediebantur duo calami, ad duo latera ipsius Candelabri; deinde simili ordine posito scypho secundo, & sphærula secunda, inter ipsam sphærulam & lilium secundum, egrediebantur de hastili duo calami, sicut priores ad duo latera Candelabri: deinde sequebatur lilium, & tertius scyphus, & post illum sphærula tertia, & supra ipsam sphærulam nascebantur alij duo calami, & sic erāt sex calami. Et sic ante ortum duorum primorum calamorum, in ipso hastili erant scyphus vnus, & vna sphærula, deinde inter hos duos calamos, & locū, à quo egrediebantur alij duo calami, erant lilium, & scyphus, & sphærula: & inter hos calamos secundi loci, & calamos alios duos, qui erant in tertio loco, erant lilium, & scyphus, & sphærula, & supra ipsos tertios calamos erat lilium, & deinde scyphus, & sphærula, & lilium, & deinde candela in summitate candelabri. Isti autem calami egredientes de hastili habebant id opus, quod hastile, scilicet, scyphos, & sphærulas, id est, poma, & lilia, sed in hoc differebant, quòd in hastili erant quatuor scyphi, & quattuor sphærulæ, & quattuor flores: in quolibet autem calamorum erant tres scyphi, & tres sphærulæ, & tria lilia, hoc ordine, scilicet, quòd calamus quilibet egrediebatur de hastili, & ipsum hastile erat rectum spectans cælum vertice suo: calami autem egrediebantur inclinati aliqualiter, sicut rami in arbore, quia ipse stipes arboris rectus est, rami autem aliqualiter flexi ad terram, & cum calamus nasceretur de ipso hastili Candelabri, fiebat in eo vnus scyphus, post hunc vna sphærula, & post hoc vnū lilium, deinde interiecto modico spatio, vt esset quædam distinctio, sequebatur secundus scyphus, & secunda sphęrula, & secundum lilium: deinde interiecto alio spatio sequebatur tertius scyphus, tertia sphærula, & tertiū lilium, & sic veniebatur ad summitatem cuiuslibet calami. Erat
A autem in summitate quoddā vas fabricatum in modum dimidiæ sphæræ, & in illo fundebatur oleum, & ponebatur lychnum ad lucendum, & sic consummabatur calamus. Istud autem opus erat in quolibet calamo. Et sciendum, ꝙ isti calami non erant æquales in longitudine, quia duo illi, qui erant in parte inferiori, erant cæteris maiores; deinde duo, qui erant in secundo loco, erant minores, qui autem erant in tertio loco, erant horum triū minores. Ratio huius erat, vt omnes calami peruenirent ad altitudinem hastilis, & essent istę lucernæ simul æquales in situ altitudinis, & sic maiorem lucem effunderent. Erant autem istæ lucernæ septē, quia in quolibet calamorum erat vna lucerna, in hastili aūt erat alia, sed calami erāt sex: ergo lucernæ erant septē. Fiebant aūt quædam instrumenta ad ministerium Candelabri, s. ad continendum, & effun-
B dendum oleum, & alia, quæ in littera ponuntur: ista tamen erāt separata à Candelabro, scilicet, quòd non erant ductilia ex eodem, scilicet, ex eadem parte materiæ.

An rostra Candelabri essent de materia Candelabri, vel adiuncti ex aliena materia. Quæst. XXX.

SED quæres de rostris aureis, in quibus pēdebant suffusoria ex auro. Nam Zachar. 3. c. vbi designatur completio Tabernaculi, s. reædificādi templi per positionem ipsius Candelabri, ponitur Candelabrum aureum iuxta formam hanc: & dicitur, ꝙ istud Candelabrū habet duo rostra aurea, in quibus pendebāt suffusoria, s. vasa, in quibus continebantur vasa ad infundendum lucernis, hic aūt non ponuntur ista rostra aurea: ista tamen erant in Can-
C delabro, quod vidit sub imagine Zacharias procedentia de ipso Candelabro, erantq. ductilia, sicut calami, & cetera, quæ erant in Candelabro. Respondebit fortè aliquis, ꝙ istud Candelabrum, quod vidit Zacharias, non erat sm similitudinem Candelabri, quod fecit nūc Moyses. Sed hoc non est concedendum: quia cærimoniæ, & modus vasorum, ceteraq. tradita à Domino Israelitis per Moysen, non cessauerunt in toto Veteri Testamento, sed post denunciatum Euangelium cęperunt abrogari: si aūt istud Candelabrum non esset sm formam eius, quod vidit Zacharias, abolitum fuisset aliquid de ritibus Mosaicæ legis post captiuitatem Babylonicam. Item, quia qñ Zacharias diceret se vidisse tale Candelabrum, & ꝙ tale fieri deberet in templo, quod reædificauit Zorobabel, Israelitæ scientes tale Candelabrum non esse sm formam
D eius, quod Moyses fecerat, putarent Zachariā fore mentitum. Dicendum ergo, ꝙ Candelabrum quod vidit Zacharias, nullo modo discrepabat à Candelabro quod fecit Moyses. Et quando obiicitur, ꝙ in Candelabro Moysi non ponebantur rostra aurea, & ponuntur in Cādelabro Zachariæ; Respondetur, ꝙ illa rostra aurea nihil aliud erant, quam duæ recuruaturæ factæ de auro, & pendebāt in eis infusoria olei, erāntq. ista rostra productilia de ipso Candelabro in modum vncinorum, quibus aliqua pendent, vel ligantur: & hæc in calamis essent, de quibus Moyses, licet ea fecisset, non curauit facere mentionem. *Facies & Candelabrum*. In Hebræo dicitur. *Fiet Candelabrum*. Et ob hoc quidam Iudæi volentes nimis ponderare litteram suam, quæ reuera secundum conditionem idiomatis illius, quod valde varium est, & in quibusdam
E penè Barbarum, dicunt, ꝙ non mandatur hic, quòd Moyses faceret Candelabrum, sed denunciatur ei, quòd ipsum Candelabrum per se fiet, & hoc inducunt: quia volunt ꝙ cùm Deus fabricationem Candelabri Moysi declarasset, & ipse tanta partium diuersitate turbatus circa hoc dubitaret, dixit ei Deus. *Fiet Candelabrum*. id est, licet tu facere nescias, tamen ipsum per se fiet, s. accipias talentum auri purissimi, & ponas in igne, & Candelabrum inde fabricatum exibit. Sed isti innixi fatuitatibus contra litteram loquuntur, quæ vult istud Candelabrum factū fuisse instruente Moyse per manus artificum. Et patet, quia infra dicitur: Facies lucernas septem: & ibi est verbum in secunda persona, tam in littera Hebraica, quam in nostra; & sic dirigitur ad Moysen, s. quòd ipse Moyses faceret fieri hoc per artifices. Nā qui faceret lucernas, faceret Candelabrum, tñ ipse lucernę essent septē vasa semisphærica,

Iudæorū opin. de factione Candelabri.

rica, in quibus infundebatur oleum, vt lucerent, & ista erant productilia de ipso Candelabro; nam nihil erat ei affixum, vel appositum, sed totum ductile. Si ergo Moyses fecit fieri lucernas, necessariò fecit fieri Cãdelabrum: nam si Cãdelabrum per se in igne Diuino opere factum fuisset, etiam ipsæ lucernæ factæ fuissent, quæ erant partes Candelabri. Item patet hoc clarius, ꝙ totum ipsum Candelabrũ fecit Beseleel infra 31. c. vbi dicitur: Ecce vocaui ex nomine Beseleel, & paucis interiectis: Dediq. ei sociũ Ooliab filium Achisamech, & paulo post vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi: Tabernaculum fœderis, & Arcam testimonij, & Propitiatorium, quod super eam est, cuncta vasa Tabernaculi, Mensamq. & vasa eius, Candelabrum purissimum cum vasis suis. Dicendum ergo, ꝙ quando in Hebræo dicitor: (fiet) idem est, ac si dicatur: facies tu: vel aliquis faciet: Et quia in dictione Hebraica, quæ hic ponitur, quæ dicitur. *Facste.* Deficit vna littera, s. Iod, & ista littera apud Hebræos in numeris signat decem: dicunt ꝙ figuratum fuit in hoc, ꝙ fieri deberent decem Candelabra postea per Salomonem, & sic factum fuit, vt patet 3. Reg. 7. c. Sed hoc nihil est: quia sic etiam plerunque in Hebraicis dictionibus accidit, vt litteræ deficiant, & nullum mysterium importẽt. *Ductile*, id est, factum per malleationem: quia nõ fuit per fusile opus factum istud Candelabrum, nec fuit factum per coniunctionem plurimarum partium, sed per solam extensionem malleatoriam de eadem numero parte materiæ, scilicet, de eodem talento auri non diuiso factum fuit. Causa autem, quare factum fuerit Candelabrum, de se satis liquet, scilicet, vt illuminaret ipsum Tabernaculum exterius: nam cum vndique pellibus opertum esset, & ostium tentorio quodam velatum, non potuisset vllo modo illustrari, nisi Candelabrũ fuisset, de quo lux effusa fuisset: intraturi erant namq. Sacerdotes ad istud Tabernaculum ad multas necessitates, scilicet, ad adolendum thymiama super Altare thymiamatum: & ad ponendum panes super Mensam propositionis, & ad accipiendum vasa ministrationis Altaris holocaustorum, quæ erant super Mensam propositionis, & ad accipiendum vasa ministrationis Altaris holocaustorum, quæ erant super Mensam Propositionis, vt supra declarauimus. Etiam, quia non solum lumen Candelarum est ad necessitatem tollendarum tenebrarum, sed etiam ad honestatem, & cultum: magnus namque cultus exhibetur Deo in accensione Candelarum coram ipso: & ob hoc in Ecclesia inoleuit, & de cetero sancitum, vt quis sine lumine candelarum Missam non celebret: dato, ꝙ sit in loco clarissimo, vbi nulla necessitas foret candelarum, vt patet extra, de celebratione Missarum, in cap. licet. *De auro mundissimo.* Cui nullum metallum sit admixtũ; causa est, propter dignitatem ministerij: nam etiam ipsi domini Candelabra argentea habent. Debuit ergo dominorum Dominus aureum habere Candelabrum. Sciendum, ꝙ hoc Candelabrum erat satis altũ, quia tot scyphi, sphærulæ, & lilia in ipso erant: & tot calami figurarum ex ipso procedebant, ita ꝙ Hebræi Talmodistæ dicant, ꝙ Sacerdos quando debebat candelas incendere, & parare, super quendam lapidem ascendebat, sicut ipsi figurant in Talmud, vbi agitur de fabricatura Candelabri. *Hastile eius.* Hastile vocatur stipes, siue truncus Candelabri, qui insurgebat ex pede Candelabri, & ex ipso egrediebantur postea calami, & cetera. Et est sensus, scilicet, quòd Candelabrum fieret de auro purissimo, & hastile, & scyphi, & sphærulæ, & lilia, & omnia, quę ipsius Candelabri erant: & hoc tam in hastili, quam in calamis. *Et calamos.* Dicebantur calami, quædam virgulæ aureæ procedentes de ipso hastili ad latera, in quibus erant figuræ cyathorũ, & sphærularum, & liliorum, & insuper lucernæ aureæ, vt supra declaratum fuit. *Scyphos.* Isti scyphi erant quædam vasa facta per malleationem in ipso hastili, & calamis, & erant subiecta calamorum, id est, de eadem parte materiæ numero: ista vasa erant sic facta in hastili, & calamis, quòd videbatur ipsum hastile, & calami transire per medium ipsorum vasorum. Et quidam dicunt ista vasa fuisse facta in media sphæra, & duo vasa simul posita faciebant vnam sphæram, sicut duæ dimidiæ sphæræ faciunt vnam perfectam, & ob hoc dicebant duo vasa illorum claudere vnum corpus, quod esset quasi vna nux. Hebræi tamen Talmudistæ figurãt ista vasa in modum calicum nostrorum, in quibus sanguis Christi conficitur: quodcumque autem sit, ipse stipes Candelabri, & calami, transibant per tales scyphos: sicut in lampadibus Ecclesiarũ plerumque in funibus lampadum sunt quædam æneæ sphærulę, siue poma, & per medium ipsorum transit, vel infigitur funis. *Et sphærulas.* Dicitur sphęrula aliquod rotundum corpus sicut sphæra, & vocantur poma in Hebræo, & ad idem redit: nam poma sphærica sunt, vel quasi: & ponebantur istę sphærulæ sicut & scyphi in hastili Cãdelabri, & in calamis, ita ꝙ hastile, & calami transire videbantur per ipsas sphærulas. *Ac lilia.* Lilia erant flores facti in ipso hastili, & calamis. Quem autem ordinem scyphi, & sphęrulæ atque flores in ipso hastili, & calamis haberent, supra declaratum fuit. *Ex ipso procedentia*, id est, quòd omnia ista, quæ hic nominantur, scilicet, lilia, scyphi, calami, & sphęrulæ, procedebant de ipso hastili, id est, quòd nõ erat aliquid appositum isti Candelabro, vel infixum in eo, sed ex ipso productile per malleationem, & extẽsionem; & hoc verum est, ꝙ omnia ista procedebant ab hastili mediatè, vel immediatè: nam calami immediatè oriebantur ab ipso hastili, scyphi autem quattuor, & quattuor sphærulæ, & quattuor lilia immediatè procedebant à candelabro cum lucerna sua: scyphi autem, & lilia, & sphærulæ, quæ erant in calamis procedebãt immediatè ab ipsis calamis, & mediatè ab ipso hastili. *Sex calami egredientur de lateribus.* Egrediebantur sex calami de hastili, vt vniuersæ septem candelæ essent, scilicet, vna candela in hastili, & in singulis calamis singulæ, & hi calami egrediebantur de duobus lateribus oppositis ipsius Candelabri, vt si consideremus in hastili Candelabri latera quattuor, scilicet, Orientale, & Occidentale, & Meridianum atque Aquilonare: tunc in duobus lateribus horum ponebantur isti sex calami, vt si ponerentur tres calami in latere Orientali Candelabri: erant alij tres in latere Occidentali eiusdem Cãdelabri, vel si tres in latere Meridiano ponerentur, alij tres in latere Aquilonari, secundum modũ quem supra declarauimus. Hic subdit littera dispositione istorum calamorum, scilicet. *Tres ex vno latere, & tres ex altero.* In quo innuitur, quòd isti calami in solis duobus lateribus esse debebant, scilicet, in oppositis: & non poterat poni indifferenter in quibuscumque lateribus. *Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos*, id est, quòd sex calami erant procedentes ex duobus lateribus, & in quolibet illorum calamorum erant tres scyphi, secundum ordinem quem supra annotauimus. *In nucis modum.*

Quare factum fuerit Candelabrũ in Tabernaculo.

Figura scyphorũ Candelabri secundum aliquos.

An vasa Candelabri fuissent in modum nucis disposita. Quæst. XXXI.

ALIQVI intelligunt hoc, quòd ista vasa erant in calamis sic disposita, ꝙ faciebant vnam nucem, ita ꝙ vas siue scyphus quilibet esset sicut media sphæra, & duo vasa cõiuncta facerent vnam sphæram, quæ est quasi nux. Et quidam volebãt ista vascula, sic disponi per ipsos calamos, & hastile, quia calami habebant iuncturas in partibus illis, & hastile, & vt non videretur iunctura, ponebantur duo vascula claudentia iuncturam, & sic opus pulchrius videbatur. Sed isti falsum supponunt, & contra litteram, cum littera dicat, quòd istud Candelabrum erat ductile, quod autem ductile est, non est compositum ex pluribus partibus per coniuncturas, & solidaturas ligatis: ergo non ponebantur ad hoc illa vascula. Item falsum est hoc quod dicitur, scilicet, ꝙ ponerentur ista vascula taliter, vt duo vascula coniungerentur, & facerent quasi nucem vnam sicut sphæram. Primò, quia tunc talia vasa facerent sphęram, siue nucem, quod ad idem pertinet, & sic coinciderent vasa cum sphærula: ergo superfluè ponerentur scyphi, & sphærulæ, cũ idem sint. Et si dicas, ꝙ scyphi coniuncti, & facientes sphærulam per modum nucis, & sphærulæ non erant coniunctę sed solidæ: ergo distinguebantur. Respondetur, ꝙ licet quantum ad modum fabricationis distincta essent, non tamen in figura: & tunc eodem modo esset satis ineptum poni sphærulas, post scyphos, sicut si ponerentur sphærulæ post sphærulas. Item

non

non poterant ſic poni in nucis modum, vt coniungerētur duo vaſcula, & facerent vnam nucem. Dicitur.n. ꝙ tres ſcyphi erāt in quolibet calamo in nucis modum: licet ergo duo vaſcula eſſe poſſent in nucis modum, cum vnum alteri iungeretur, tamen tertium eorum non poterat poni in modum nucis, cùm hic ſolùm poneretur: litera tamen dicit, ꝙ tres ſcyphi ponebantur in modum nucis. Item & fortius, quia ad hoc ꝙ duo vaſcula ſic poſita facerēt vnam nucē, oportet talia vaſcula coniuncta eſſe, ſed non ponebantur coniuncta in haſtili, ſiue calamis, vt patet ex littera: ſed primò ſcyphus, deinde ſphærula, & poſtea lilium: & iterum ſcyphus, ſphærula, & lilium: ergo non intelligitur ſic in nucis modum. Dicendum autem, quòd hic eſt quædam deuiatio litteræ noſtræ à littera Hebraica propter æquiuocationem: nam vbi nos dicimus, in nucis modū, in Hebræo dicitur. (meſuquadin) quod ſignat in modum amygdalorum, vel in modum infixorum, ſiue incruſtatorum. In Hebræo namque (meſuqnadin). eſt compoſitum de mi, & ſoquadin: mi enim ſignat ſicut, quia eſt aduerbium ſimilitudinis, ſoquadin ſignat amygdala, quia ſoquet ſingulariter dictum ſignat vnum amygdalum. Sic patet Ierem. 1. c. vbi dicitur: Virgam amygdalinam ego video: vbi littera noſtra habet virgam vigilantem, dicitur in Hebræo ſoquet, i. de amygdalo. Hieronymus tamen videns, ꝙ non ſatis concordabat dicere eſſe vaſa poſita in modum amygdalorum: dixit in modum nucis, quia putauit in Hebręo nomen amygdalorum trāsferri ad modum nucum: & tunc eſt ſententia ſua, ꝙ iſta vaſa erant in modum nucum, ſ. ꝙ ſicut nuces ſunt rotundæ, ita iſta vaſa erant aliquo modo rotunda. Vel fortè voluit ponere in modum amygdalorum, & poſuit in modum nucum: & hoc quia ſecundum Latinos ſunt duo nomina generalia fructuum, ſ. nux, & malum, vel pomum, quia nux eſt nomen generale ad omnes fructus habentes corticem durum, cuiuſmodi ſunt nuces ipſæ, & amygdala, & auellanæ, & ſimiles fructus: malum ſiue pomum eſt, nomen generale ad omnes fructus non habentes corticem durum, ſicut pomum, pyrum, perſicum, prunum, & ſic de ceteris: ideo nomine nucum tanquam nomine generali intellexit hic amygdala, quæ ſunt ſpecialia. Alio modo intelligitur, meſuquadin, i. ſicut incruſtatum, vel fixum, & tūc eſt ſenſus, ꝙ iſti ſcyphi licet eſſent de ipſo Candelabro ductiles: tamen ita ſubtiliter fabricari debebant, ac ſi eſſent affixi Candelabro, vel incruſtati. Nam ſi iſti ſcyphi per ſe fabricati fuiſſent, & poſtea affixi Candelabro fuiſſent ſubtilius fabricati, quàm ſi facti fuiſſent ductiles: nam ipſum haſtile, & calami impediuiſſent fabricationem ſcyphorum. Et tamen ita diligenter debebant malleari, & extendi quaſi per ſe facti fuiſſent. Dixit autem Deus de ſcyphis ſpecialiter, ꝙ eſſent quaſi affixi, quia in fabricatione ſphærularum, ſiue pomorum, modicus labor, & peritia artis erant, idem in faciendis liliis: ſed in formando ſcyphos, qui infixi viderentur, vel ſolidati ipſi Cādelabro, cum eſſent de ſubſtantia candelabri, ſatis difficile erat, & indigens peritia artis: & diligentia artificum, & iſte ſenſus videtur melior, ſi littera noſtra ei conueniret. *Sphærulaq. ſimul, & lilium.* i. non ſolùm in quolibet calamo ponentur tres ſcyphi: ſed ēt ponentur ſphærulæ, i. tres ſphærulæ, & lilium, i. tria lilia; hoc modo, vt in quolibet calamo primò poneretur vnus ſcyphus, deinde vna ſphærula, & vnū lilium; poſt hoc ſecundus ſcyphus, & ſecunda ſphærula, & ſm lilium; deinde tertius ſcyphus, tertia ſphærula, & tertium lilium. Et ſi adhuc contedas, ꝙ ſolùm erat vnum lilium, quia ſolùm nominatur vnum. Reſpondetur, ꝙ tria lilia erant, quia tale erat opus calamorum ſicut ipſius haſtilis, præter hoc, ꝙ haſtile ſuperabat, quia in calamis ponebantur tria, in haſtili quattuor ſiue de ſphærulis, & ſcyphis, ſed etiam in haſtili ponebantur quattuor lilia, ſicut ſcyphi, & ſphærulæ: ergo etiam ponebātur lilia tria in calamis, ſicut tres ſcyphi, vel tres ſphærulæ. *Tres ſimiliter ſcyphi inſtar nucis in calamo altero.* Hic declarat, quòd ſimile opus erat omnium ſex calamorum, ſ. ꝙ ſicut in vno calamo erant tres ſcyphi, & tria lilia, & tres ſphærulæ, ita in quolibet aliorum quinque calamorum: & qđ dicitur hic, inſtar nucis, exponendum eſt, ſicut ſupra dictum fuit. *Sphærula & lilium.* i. etiam in quolibet alio calamorū de-

A beret poni ſphærula, & lilium. Ex hoc patet, quod ſupra dicebatur, ſ. ꝙ in quolibet calamo non ſolùm ponebatur vnū lilium, ſed tria, ſ. tot quot ſphærulæ, vel ſcyphi. Nam ſi ideo diceremus, ꝙ erat vnum lilium, quia ſolùm vnum nominatur, ita diceremus, ꝙ ſolùm erat vna ſphærula, in quolibet calamo, quia vna ſola ponitur hic: conſtat tñ ꝙ ponebantur ad minus duæ, cum dictum fuerit ſupra, ꝙ in calamo vno ponebant tres ſcyphi, & ſphærulæ, atque lilium: ergo etiam plura lilia ponebantur, ſ. tria. *Hoc erit opus ſex calamorum.* i. in quolibet calamo ſex calamorum fiet hoc opus, i. iſtæ figuræ formabuntur, quæ formatæ sūt in primo calamo, ſ. tres ſcyphi, & tres ſphærulæ, & tria lilia. Ponuntur aūt iſta infra, 37. c. vbi dicitur, ꝙ in quolibet ſex calamorum erant tres ſcyphi, & ſphærulæ, atque lilia, & concluſit, ꝙ æquum erat opus ſex calamorum, i. æqua-
B lia opera fieri debebant in omnibus, ſ. tot in vno, ſicut in altero. *Qui producendi ſunt de haſtili.* i. ꝙ iſti calami nō erāt affixi, vel ſolidati ipſi haſtili, ſed de ipſo producebantur per malleationem extendendo, & figurādo. *In ipſo autem Candelabro.* Vocatur autem hic Candelabrum ipſum haſtile Candelabri, quia ex ipſo omnia, quę erant in Candelabro procedebant. *Erunt quattuor ſcyphi in nucis modum.* Superabundabat haſtile ad ipſos calamos in ipſo, ſiue ſcypho, ſiue haſtili, ſiue ſphærula: & erant iſti ſcyphi in nucis modum, i. ita ſubtiliter facti quaſi non forent ibi fabricati, ſed ſolidati. *Sphærulaq. per ſingulos, & lilia.* Hic declaratur quis erat ordo in ſcyphis, & ſphærulis, atque liliis in haſtili, & calamis, ſ. ꝙ primò ponebatur vnus ſcyphus, & poſt ſphęrula, & deinde lilium; poſtea ſecundus ſcyphus, ſecunda ſphærula, & ſecundum lilium; poſt hoc tertius
C ſcyphus, tertia ſphærula, & tertium lilium; vltimò, quartus ſcyphus, quarta ſphærula & quartum lilium. In calamis idem ordo erat, præter hoc, quòd nō erat tantus numerus, ſcilicet, ꝙ ſolum erant tria, ſiue ſphærulæ, ſiue lilia, ſiue ſcyphi. *Sphærulaq. per ſingulos, & lilia.* Quaſi dicat, in haſtili erant quattuor ſcyphi, & iſti non erant ſimul, ſed apud vnum vas, vna ſphærula, & vnum lilium, & apud aliud vas, alia ſphærula, & aliud lilium. *Sphærulæ ſub duobus calamis per tria loca.* Supra declarauimus, ꝙ iſti ſex calami procedebant de haſtili ex duobus lateribus oppoſitis, & egrediebantur duo calami ſimul, & alij duo ſimul, & ſic ſex calami tribus locis indigebant. In quolibet autem iſtorum trium locorum erat vna ſphærula ſub loco ortus calamorum, ſ. ꝙ in ipſo haſtili primo ponebatur vnus ſcyphus, & ſuper ſcyphum vna ſphærula, & ſu-
D per illam duo calami primi egrediebantur ex duobus lateribus, & vltra erat lilium, & ſupra ſecundus ſcyphus, & ſecunda ſphærula, & poſt hoc egrediebantur duo ſecundi calami, & vltra erat ſm lilium, deinde tertius ſcyphus, tertia ſphærula, & ibi locus duorum tertiorū calamorum, & vltra lilium tertium, & poſt quartus ſcyphus, & quarta ſphærula, & quartum lilium. *Qui ſimul ſex fient procedentes de haſtili vno.* i. iſti omnes erunt procedentes de illo haſtili, ſiue trunco Candelabri, & non eſt ſenſus, ꝙ iſti ſex calami erant procedentes ſimul, id eſt, omnes de vno loco, quia per tria loca egrediebantur iſti calami, ſ. duo calami in latere vno, & duo calami in loco altero, & alij duo in tertio loco. *Et ſphærulæ igitur, & calami ex ipſo erūt.* In haſtili erant quattuor, ſcilicet, calami, & ſcyphi, & ſphærulæ atque lilia, & hæc omnia erant ex ipſo haſtili,
E ita quòd ſint ab eo per malleatoriam extenſionem, & non per incruſtationem, vel infixionem, & licet ponantur hic ſolùm calami, & ſphærulæ; tamen etiam intelligitur de liliis, & ſcyphis: quia hæc omnia eodem modo erunt procedentia de ipſo haſtili. *Vniuerſa ductilia de auro puriſſimo.* id eſt, omnia iſta, quæ fient in Candelabro erunt ductilia, ſ. procedentia per malleationem, & hoc ſiue in eis, quæ procedunt immediatè de ipſo haſtili, ſicut ſunt calami, & lilia, & ſphærulæ, atque ſcyphi haſtilis, ſiue ſcyphi, & lilia atque ſphærulæ calamorum: omnia namque ductilia ex eadem parte materiæ erant. *De auro puriſſimo.* Quod eſt contra Ioſephum, qui dixit Candelabrum ferreum fuiſſe: ſed coopertum laminis aureis. Et ſi aliquis dicat, ꝙ fortè tempore Ioſephi tale erat Candelabrum, licet candelabrum, quod Moyſes fieri mandauit eſſet de auro puriſſimo, ſed ob inopiam temporum ad Candela-

brum

brum ferreū fuisse redactos Hebræos. Hoc nō potest stare: quia nulla vnquam inter Iudæos tanta fuit inopia auri, vt in toto Israel ad fabricandum Candelabrum vnum auri talentum non haberetur: si aūt haberetur, nullo modo contra legem Dei Hebræi agi permisissent, vt coram Domino Candelabrum ferreum poneretur, cum ipse iussisset illud de auro purissimo fabricari. *Facies & lucernas septem.* Non accipiuntur lucernæ hic sicut nos accipimus, quia non possunt fieri lucernæ de seuo, vel de cera coram Domino, vt supra declaratum fuit: sed erāt lucernæ, quædam vasa, quæ erant in summitatibus calamorum, & hastilis, quibus oleum indebatur, & lychnus ponebatur, atque sic lucebat in Tabernaculo fœderis.

An lucernæ Candelabri fuissent de materia Candelabri, scilicet, productiles de eo, vel affixæ ipsi Candelabro. Quæst. XXXII.

SED quæres de istis lucernis, vtrum essent de isto Candelabro sicut calami, & sphærulæ, atque lilia, & scyphi, vel erant separatæ, & locatæ super Candelabrū? Dices fortè, quòd erant separatæ ab ipso Candelabro, sed locabantur in summitatibus eius; & hoc patet: quia dicitur: Facies lucernas septem, & pones eas super Candelabrum; si autem ipsæ fuissent ductiles de Candelabro, sicut calami, & cetera, quæ erant in Candelabro, non diceretur, quòd ponerentur super Candelabrum, sed quòd fierēt ex ipso Candelabro. Respōdetur, quòd magis videtur has lucernas sicut & cetera, quæ erant in Candelabro esse ductilia de ipso Candelabro. Et quando arguis, quia dicitur debere poni candelas super Candelabrum, nō est sufficiens argumentum: nam aliquando id, quod productile est ab altero, dicitur poni in eo, sicut patet de Cherubim, quos supra dixit littera esse productiles ex vtraque parte Oraculi: nam eosdem dicit littera positos super Propitiatorium, vnum super vnam summitatem positum, & alium super aliam, vt patet infra, 37. cap. *Lucernas septem.* Quòd autem istæ lucernæ non fuerint de cera, vel seuo declarat adhuc fabricatio: quia dicit littera, eas fabricatas fuisse cum Candelabro; si autem fuissent de cera, vel seuo, non tūc fabricata fuissent, sed quotidie apposita. Etiam, quia istæ lucernæ erant ex auro, sicut & cetera quæ erāt in ipso Candelabro. Item, quia si lucernæ istæ de cera, vel seuo fuissent, in Candelabro nō positum fuisset oleum, vt comburetetur in ipso Candelabro, sed oleum erat quod ardebat in Candelabro, vt patet infra, 27. cap. & clarius Leuit. 24. cap. ergo lucernæ non erant de cera, vel seuo. Item, quia Zach. 3. cap. dicitur, quòd in Candelabro, quod vidit Zacharias, & signabatur templi consummatio, erāt duo suffusoria ex auro, in quibus continebatur oleum ad infundendum lucernis, sed non infunditur oleum lucernis de cera, vel seuo: ergo non erant de cera, vel seuo. Sciendum, quòd inter has septem lucernas, quæ erant in Candelabro, illa quæ erat super hastile, erat ceteris maior, & ponebatur ei grossior lychnus, vt magis arderet, ideo vocabatur lampas tanquam maior lux, vt patet Zachar. 3. cap. vbi dixit se vidisse Cādelabrum cum lampade in capite eius, & ista vocatur lucerna per excellentiam, vt patet 1. Reg. 3. cap. de Heli Sacerdote, cui præ senectute caligauerant oculi, & non poterat videre lucernam in domo Domini antequam extingueretur. Causa autem quare ponerentur septem lucernæ in Candelabro illo, potest esse multiplex; Primò, propter pulchritudinē, quia quòd sex calami sic egrederentur, & haberent sex lucernas, & quòd hastile medium haberet aliam lucernam, quoddam pulchrum visu erat. Alia causa erat necessitas luminis, quia cum vnicum esset Candelabrum in toto Tabernaculo, nisi illud multas lucernas habuisset, non potuisset sufficienter illuminare totum Tabernaculum. Alia causa erat ad signanda septem luminaria præcipua in vniuerso, scilicet, septem planetas, & ista est valde conformis significatio: nam sicut septem planetæ lumine suo totum orbem illustrāt, ita septem lucernæ totum illuminabant Tabernaculum. Est autem & in hoc alia magna cōformitas: nam sicut inter septem lucernas Candelabri quarta erat maior, quæ inter omnes posita erat, à quacumque parte computare inciperemus,

Quare in Candelabro 7. lucernæ ponebātur.

F cūm essent sex calami, tres ex vna parte, & tres ex alia, & in medio stipes, siue hastile, in quo erat maior lucerna, quę vocabatur lampas: ita in septem planetis medius planeta ceteris est luminosior: est autem iste Sol, quartus incipiendo computare planetas, siue à parte superiori, siue ab inferiori: nam si ab inferiori cōputemus, Luna est primus planetarum, secundus Mercurius, tertius Venus, quartus Sol; Computādo autem à parte superiori, Saturnus est primus, secundus Iuppiter, tertius Mars, quartus Sol. Sed argues, si istæ lucernæ Candelabri ponebantur ad signanda luminaria mundi, licet non potuissent tot lucernæ poni in Candelabro quot luminaria sunt in mundo, cum stellæ penè innumerabiles sint in octaua sphæra: tamen saltem debuissent poni tot lucernæ, quot orbes sunt, in quibus repeiuntur astra, sed octo sunt orbes ha-

G bentes astra: ergo octo lucernæ poni debuissent. Ad hoc fortè quispiam respondebit, quòd octo est numerus par, & Deus non vult numerum parem, sed imparem, iuxta illud Virgilij in libro Buccolicorum Ecloga octaua, quæ incipit:

Pastorum musam Damonis, & Alphesibæi.

Cūm dicit:

Effigiem lustro ter, numero Deus impare gaudet.

Sed hoc nihil est: quia & numeri pares satis cōmendati sunt in Sacra Scriptura, vt patet per totum: nam duodecim fuerunt tribus Israel, fuerunt etiā duodecim Apostoli, fuerunt ēt quattuor Euangelia, & quattuor Euangelistæ; fuerunt duæ tabulæ legis, fuerūt etiam duo testamenta, & sic de multis aliis, quæ omnia sacra sunt, & in numero pari consistunt; maximè, quia dictum Virgilij

An Deus numero impari gaudeat.

H non militat, cum ipse loquatur ibi de quibusdam magnis obseruationibus ad prouocandū amantes, in quibus tanquam pro maxima religione obseruabatur numerus ternarius, qui est impar, de quo magis declarauimus supra, 23. capite, super partem, Maleficos non patieris viuere. Dicendum ergo, quòd ideo septem candelæ in Candelabro ad imaginem septem planetarum positæ fuerūt, quia licet lux nostra sit ab omnibus astris, præcipuos tamen effectus attenditur quantum ad ipsos planetas. Cuius causa est: quia septem planetæ erratici sunt, id est, habentes declinationē, quia aliquando declinant ad vnam partem infra Æquinoctialem, versus Meridiem, aliquādo declinant ab Aequinoctiali ad aliam partem versus Aquilonem, & ipsa eorum variatio causat generationem, & corruptionem in terra: nam si semper per eandem viam cæli

I mouerentur, nec generatio, nec corruptio fieret, quia semper causarent eandem qualitatem, & generatio, & corruptio fieri non possunt nisi ex oppositis: cum autem ad diuersas partes orbis diuersis temporibus inclinantur, causant diuersas qualitates, & consequenter generationes, & corruptiones: & hoc est, quod ait Arist. in 2. De generatione, & corruptione, scilicet, quòd propter accessum & recessum Solis in circulo obliquo, fiunt generationes, & corruptiones in terra: de quo magis supra, 23. cap. dictum fuit: sed stellæ octaui orbis non habent declinationē, s. vltra Aequinoctialem, & citra Aequinoctialem, propter quod non vocantur erraticæ, sed semper sunt eundem tenentes cursum; ex quo sequitur, quòd nō tam notabiliter agūt ad generationem, & corruptionē in hæc his inferiora, sicut planetæ, ideo planetæ soli cōsiderati sunt, quia lu-

K men effundunt, & maiores effectus in hæc inferiora producunt. Alia causa huius positionis septem candelarū est: quia signatur in his vita nostra: vita nāque nostra quoddam lumen est, & hoc quia vel viuentes solum lumen habemus, vel quia nihil est magis comparabile vitæ quā lumen, quod est aliquid purissimum, & inter cetera corpora spiritualia est ipsum lucidum corpus. Signat ēt Candelabrum illud vitam nostram congruentissimè, quia vita omnium animalium maximè animaliū perfectorū consistit in quadam harmonia calidi, & humidi: deficiente autem horum duorum harmonia, lāguescit animal, & perit: ista autem duo magis sunt in Candelabro, quam in alia quacumque re: nā est ibi calor igneus, & humor olei vnctuosus, si autem calor multum excedat, deficiet cito ipse humor, & extinguetur lumen. Si autem humor superabundet magis quam calor potens sit digerere, etiam

Secūda. Pulchra assignatio causæ, quare in Cādelabro 7. lucernæ erant.

extin-

extinguetur lucerna: ſicut patet in lucernis ceræ, vel ſeui, ſcilicet, ꝙ ſi impinguetur lychnum ſuperfuſo ſeuo extinguetur ignis. idem ſi lychnum in oleo exiſtens, & plus debito impinguetur. Septem ergo lucernæ in Candelabro ſunt, quia tota vita noſtra, quæ per Candelabrum intelligitur, ſeptem dierum frequentato curriculo terminatur: nam nō ſunt niſi ſeptē dies in tempore, quibus multoties iteratis, tempus in magnam durationem extenditur, & ſic vita noſtra in ſeptem lucernis cādelabri terminatur. Alia eſt etiam ex eadem radice, ſ. vt duratio omnium generabilium, & corruptibilium ſignificetur: nam tota harum rerum quantumcumque extenſa duratio, ſeptem diebus terminabitur: cum enim ſeptem dierum circuitus eſſe deſierit, nec generatio, nec corruptio erit. *Et pones eas ſuper Cādelabrum*.i. & fabricabis iſtas ſeptem lucernas in ſummitatibus ſeptem Candelabri: nam in capitibus ſex calamorum, & vnius haſtilis iſta ſeptem lucernarū vaſa erant. *Vt luceant ex aduerſo*.i. vt iſtæ lucernæ emittant lucē ſuam contra ſeipſas, ſcilicet, ꝙ lucerna maior, quæ vocatur lampas, erat in iſtarum omnium medio, & dirigebat flāmam ſuam directam in tectum, aliæ autem ſex erant inclinatæ contra ſeipſas, ſ. ꝙ tres lucernæ exiſtentes ſuper tres calamos vnius lateris, habebant ſic lychna diſpoſita, vt inclinarentur contra ipſam lucernam magnam, quæ erat in haſtili, & contra eam mitterent flammam ſuam: aliæ tres lucernæ aliorum trium calamorum etiam habebant, ſic lychna diſpoſita, vt inclinarentur, emitterentq. flammam contra candelam haſtilis: & quia iſtæ candelæ ſex erāt in calamis oppoſitorum laterum, ſequitur, ꝙ per hunc modum contra ſeipſas lucem emittebant. Et hæc diſpoſitio lucernarum contra ſeipſas lucentium erat, vt lumen maius efficeretur: nam ſic totum lumen erat quaſi vnum, licet ſemper luces impermixtæ ſint in medio, vt patet in primo libro perſpectiuæ communis. Si autem eſſent lucernæ omnes directè in tectum flammam emittentes, vel eſſent inclinatæ ad partes oppoſitas, eſſent diuerſa lumina, & minus lucerent. Vel dicuntur iſtæ lucernę lucere ex aduerſo, quia omnes erant inclinatæ ad eamdem partem, ſcilicet, ad oppoſitum latus Tabernaculi: nam Candelabrum ponebatur in latere Meridiano Tabernaculi, vt patet infra 26. cap. vt ergo totam aliam domum illuminaret, neceſſe erat lucernas ad illam partem eſſe inclinatas. *Emunctoria quoque*. Supra ponebantur partes Cādelabri, hic ponuntur vaſa Candelabri, quæ non erant partes ipſius, ſ. emunctoria, & vaſa vbi extinguerētur, quæ emuncta erant. *Emunctoria quoque*. Dicuntur emunctoria à verbo emungo, quod ſignat tollere ſuperfluitatem: & ſic dicimur, naſum emungere, & candelas: quia vtrobique ſuperfluum atque fędum abſtergitur. Et hoc modo dicunt Medici quaſdam corporis partes eſſe emūctoria, quia per eas emunguntur ſuperfluitates, vt potè, quia ſunt iuncturę membrorum: iſta emunctoria erant quædam aureæ forcipes, quibus lychnū præcidebatur cùm erat combuſtum, ne fędaret oleum puriſſimum, quod ardebat: & emungere candelas has, pertinebat ad Aaron, & filios eius, ritu perpetuo, vt patet infra, 27. c. & Leuit. 24. cap. *Et vbi quæ emuncta ſunt extinguantur*. Iſta erant quædam vaſa candelabri plena aquæ, in quibus proiiciebatur lychnum incenſum, ne fumigaret, cùm de lucerna ablatum foret: nam volebat Deus maximam puritatem in miniſterio ſuo, vt eſſet magnæ reuerētiæ. *Fiant de auro puriſſimo*. Hoc generale erat in toto ipſo candelabro, & vaſis eius, quæ non erant partes eius, ꝙ eſſent de auro ſimplici nulli metallo cōmixto. *Omne pondus candelabri cum vniuerſis vaſis ſuis*.

[Margin: *Luces in medio ſūt impermixtæ*.]

[Margin letters: A, B, C, D, E]

Quare poſitum fuerit quantum de auro in Candelabro deberet expendi, & non in alijs vaſis eius. Quæſt. XXXIII.

HIc ponitur determinatio auri, quod expendi debebat in toto Candelabro, & vaſis eius, quod non fecit in aliis vaſis. Ratio aūt diuerſitatis eſt; quia Arca, & Altare thymiamatum, & menſa cooperiri debebant auro ſolùm, & non fiebāt de auro puriſſimo, ſed cooperiebantur laminis aureis: in quo ſatis pateret quantum aurū expendi deberet, & ſic vtrum aurum multum, vel paucum in eo expendi deberet. [Margin: *Obiectio*.] Sed adhuc argues de Propitiatorio Arcæ, quod erat de auro puriſſimo, & argues de vaſis Menſæ Propoſitionis, ſ. de acetabulis, phialis, turibulis, & cyathis, quæ erant de auro puriſſimo, vt etiam patet in hoc cap. & tamen in his nulla ponitur menſura auri expendendi. Reſpondetur, ꝙ non fuit de iſtis ita neceſſariū, [Margin: *Solutio*.] ſicut de Candelabro: quia licet non dicatur de quātitate auri expendēdi in Propitiatorio, aliqualiter tamen conſtabat, cum diceretur iſtud Propitiatorium eſſe tabulam auream duorum cubitorum, & dimidij in longitudine, & cubiti, & dimidij in latitudine. Etiam de vaſis Menſæ Propoſitionis ſatis conſtaret quantitas ſecundum miniſterium, ad quod erant, quia res, quæ eſt ad finem, accipit modum ex fine; de Candelabro autem nihil horum parebat: quia non expreſſa fuerat altitudo, nec aliqua alia menſura, ex qua aliquo modo comprehendi poſſet quantitas auri expendendi in eo: ideo fuit neceſſarium exprimi quantitatem eius, aliàs Moyſes feciſſet Candelabrum minoris quantitatis, vel fortè maioris valde, quia multæ erant partes eius, & vaſa, & putaret magnum debere eſſe. *Cum vniuerſis vaſis ſuis*. Ex hoc infertur, ꝙ non continebat candelabrum vnum talentum integrum, ſed ipſum candelabrum, & emunctoria, & vaſa, vbi extinguebantur quæ emuncta erant continebant talentum vnum. *Habebit talentum auri puriſſimi*. Quātum autem ſit talentum, ex quo fabricatum fuit vniuerſum opus Candelabri, nunc ſciri non poteſt: quia ſicut monetæ, & pretia monetarum ipſarumq. rerum mutato tempore, mutatiſq. terris variantur, ita & ipſa pondera non eadem apud omnes gentes erant, & temporibus mutabantur. Secundum tamen ꝙ Scholaſtica Hiſtoria refert, tria ſunt genera talentorum, ſcilicet, talētum mercatorum, quod erat quinquaginta librarum; & talentum ciuium, quod erat ſeptuaginta librarum; & talentum Tabernaculi, quod erat centum viginti librarum. Vnde autem hoc ſciri poſſet fuiſſe tempore Moyſi apud Hebræos, nullatenus video. Sed adhuc hoc conceſſo, non ſcitur quantitas talenti: nam talentum menſuratur libra, ſ. centum viginti libris, ſed libræ quantitas illius temporis ignoratur: ergo & ipſum talentum quanti ponderis fuerit relatum ad tempora noſtra ſciri non poteſt; qualiter autem valor monetæ ſciri poſſit, aut pondera, & quando non diximus Geneſ. 23. cap. *Inſpice, & fac ſecundum exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt*. Hoc poteſt referri ad iſtud Candelabrū ſolùm, quia cum neſciret Moyſes tale quid fabricare, monſtrauit ei Deus ſub viſione imaginaria, vel fortè viſione reali aliquid totaliter in figura ipſius Candelabri, & mādauit, vt ſecundum illud exemplar fieret. Vel poteſt referri ad omnia quæ hic dicta ſunt in hoc cap. nam omniū iſtorum monſtrauit Deus Moyſi figuram, vt patet ſupra, cùm dicitur: Iuxta omnem ſimilitudinē Tabernaculi, quod oſtendam tibi, & omniū vaſorum in cultum eius: ſicq. facietis illud.

[Margin: *Triplex talentorū genus*.]

CAP. XXVI.

TABERNACVLVM *verò ita facies: Decem cortinas de byſſo retorta, & hyacintho, ac purpura, coccoq. bis tincto, variatas opere plumario facies. Longitudo cortinæ vnius habebit vigintiocto cubitos: latitudo quattuor cubitorum erit. Vnius menſuræ fient vniuerſa tentoria. Quinque cortinæ ſibi iungentur mutuo, & aliæ quinque nexu ſimili cohærebunt. Anſulas hyacinthinas in lateribus ac ſummitatibus facies cortinarum, vt poſſint inuicem copulari. Quinquagenas anſulas cortina habebit in vtraque parte, ita inſertas, vt anſa contra anſam veniat, & altera alteri poſſit adaptari. Facies & quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum, vela iungenda ſunt, vt vnum Tabernaculum fiat. Facies & Saga cilicina vndecim, ad operiendum tectum Tabernaculi. Longitudo ſagi vnius habebit triginta cubitos, & latitudo quattuor. Aequa erit menſura ſagorum omnium. E quibus quinque iunges ſeorſum, & ſex ſibi mutuo copulabis, ita vt ſextum ſagum in fronte tecti duplices. Facies & quinquaginta anſas in ora ſagi vnius, vt coniungi cum altero queat, & quinquaginta anſas in ora ſagi alterius, vt cum altero copuletur. Facies & quinquaginta fibulas æneas, quibus iungantur anſæ,* vt

[Margin: *Tabernaculum*.]

vt vnum ex omnibus operimentum fiat. Quod autem superfuerit in sagis, quæ parantur tecto, id est, vnum sagum, quod amplius est, ex medietate eius operies posteriora Tabernaculi. Et cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine vtrumque latus Tabernaculi protegens. Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & super hoc rursum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus.

Diuisio capitis. *Tabernaculum.* Descriptis his, quæ erant in Tabernaculo accedit Moyses ad scribendum ea, quæ erant extra Tabernaculum. Et diuiditur in duas partes. Primò ponuntur partes ipsius Tabernaculi; deinde ponuntur ea, quæ erant in ipso ambitu Atrij. Secunda infra, 27. c. Prima diuiditur in tres partes: nam Primò agitur de operimentis; Secundò, de tabulatis; Tertiò de tētoriis, & velis; G Secunda ibi: *Facies & tabulas stantes.* Tertia ibi. *Facies & velum.* Circa primum. *Tabernaculum verò ita facies.* Vocatur Tabernaculum ipsum constructum ex tabulatis, & tentoriis superpositis, & velis distinguētibus cum columnis suis mediis. Ea autem, quæ in c. præcedenti ponebantur, non erant Tabernaculum, nec partes Tabernaculi, sed Tabernaculi vasa, & suppellectiles, sicut in domibus suppellectilia non sunt partes domus.

Quare domus quam Moyses constituit in deserto Tabernaculum dicebatur, & quare fuerat constitutum, & de partibus eius. Quæst. I.

Quidnā fuerit Tabernaculum. DICITVR autem Tabernaculum secundum suam propriam originem Latinam domus facta de ta- H bulis, & inde deriuatur: nam diminutiuum huius nominis tabula est tabella, vel taberna, & inde Tabernaculum dictum est, & est domus facta in expeditione, id est, in castris bellorum ad breui tempore manendum, vt dissolui possit: sic autem erat ista domus, quam Deus cōstrui mandauit: nam non erat facta ex parietibus lapideis, vel terreis, ita vt immobilis esset, sed ex tabulis, & operimentis cortinatum, & pellium, ita vt cito erigi posset, & cito deponi. *Quare domus Salomonis fuerit vocata templū.* Et ob hoc domus, quam Salomon ædificauit Domino in Ierusalem nō vocata fuit Tabernaculum Latinè, quia non erat de tabulis, & operimentis pellium, vt moueri posset, sed erat de lapidibus, & tecta de lignis vndique per parietes, & tectum, & hæc omnia auro adoperta: sed vocata fuit tēplum, id est, tectum amplum, quia erat magna domus. Antiqui enim Latini omnia magna am- I plaq. ædificia templa vocabant. Et hoc siue talia ædificia ad cultum Dei, siue ad hominum inhabitationem forēt, quia tamen habitationes, in quibus Deus siue dæmonia colebantur, ampla magnificaq. erant super ædificia habitationis hominum propter honorem diuinū, cui honor humanus exæquandus non erat, hereditario iure domus cultus Diuini hoc nomen acceperunt, vt templa vocarentur: alia autem ædificia iam templa per dissuetudinem nominis non vocantur. *Causa factionis Tabernaculi.* Causa autem factionis Tabernaculi hæc est in generali (nam in speciali infra ponetur) quia in isto Tabernaculo erant duæ partes, scilicet, pars interior, quæ erat Sanctum Sanctorum, & pars exterior, siue Tabernaculum exterius, quod vocabatur sanctum. Cuiuslibet autem horum causa specialis est, quæ infra ponetur: nunc autem solùm in generali de ipso Ta- K bernaculo toto dicetur, causæ autem pluralitatis operimentorum, & varietatis eorum ad prosequendum litteram subiungentur. Causa autem motiua ad faciendum Tabernaculum hæc est: quia Deus volebat coli ab hominibus, & ad hoc, vt specialius, & cum maiori reuerentia coleretur, voluit esse vnum locum cultus sui, vt superiori capite declarauimus; in isto tamen loco erāt distincti cultus eius, & secūdum hos oportebat dari diuersitatem locorum; quilibet tamen locus cultus Dei erat sacer. Erat namque quidam cultus Dei, veluti sacrificia, quæ intra locum opertum fieri non poterant; nam ignis, & fumus sacrificiorum eleuabatur, non poterat fieri intra locum opertum, quia omnia vel combusta fuissent, vel obscurata. Erat autem quidam alius cultus, in quo fumus non fiebat, nec aliqua huiusmodi pertinētia ad opera banau-

F sa, sed mundiora erant: ideo duo loca esse oportebat, scilicet, Atrium Tabernaculi, in quo sacrificia fierent, ex quibus ignis, & fumus euaporabat, & locum Tabernaculi coopertum, in quibus alia ministeria mundiora fiebant. Et hoc ad maiorem reuerentiam cultus Diuini: nam quæ videntur minus, appretiantur, quæ etiam occulta sunt, in maiori reuerētia tenentur; in hoc autem ista causa intendebatur, scilicet, vt maiori in honore haberetur cultus Dei. *Quæ minus videntur appretiantur.* Quod patet: nam ideo mandauerat Deus, vt de popularibus nemo ad atrium saltem Tabernaculi auderet appropinquare, nec in illud introire & si aliquis occidebatur, vt patet Numer. 1. & 3. c. ad ea, quę intra Tabernaculum erant, nec etiam ipsi Leuitæ accedere debebant, vt patet Numer. 4. c. nec intrare ad vidēdum. Si quis autem aliqua curiositate ductus ad videndum introiret, moriebatur, vt patet eodem c. Rursus etiam in isto Tabernaculo duæ erant partes, s. Tabernaculum exterius, & Tabernaculum interius, de quibus rationes infra subiungentur. Hoc autem Tabernaculum, quod hic fecit Moyses, mansit cum ipsis Israelitis in omnibus locis castrametationum suarum, & postea ab eis illatum fuit in terram Chanaan, & mutatum per varia loca, donec positum fuit in templo quod construxit Salomon in Ierusalem, ibi autem quieuit.

Quare in deserto Iudæis datum fuerit Tabernaculum. Quæst. II.

SED quæres, quare in deserto datum fuerit Tabernaculum Iudæis, nunquid non sufficiebat dari in terra Chanaan postquam introducerentur? Respōdetur quòd in deserto dari debuit. Et primò quia Moyses erat maximus Prophetarum inter Iudæos à Deo prædordinatus ad hoc ministerium, s. vt erudiret vniuersum Israelē in præceptis atque iudiciis Domini, sed Moyses moriturus erat in deserto, ergo decebat in deserto dari legem, & cerimonias, & Tabernaculū. Sed adhuc hoc non sufficit, nisi alia causa existeret, quia licet Moyses vir magnus extiterat, quia Deus eum effecerat magnum, ita poterat quemlibet alium magnū efficere cum voluisset, & sic nūc efficit cum ei placet, & tēporum necessitas hoc exigit: nā post Moyseu alij maiores fuerunt viri, vt Petrus, & Paulus, & alij Apostoli. De quorū nullo dubitamus, quin maior Moyse fuerit. Mortuo ergo Moyse poterat suscitare alium maiorem post introitum terræ Chanaan, qui instrueret vniuersum Israelem quantū ad omnia illa, in quibus instruerat Moyses, sicut Apostoli à Deo magni effecti sunt, vt essent Ecclesiæ & principium creaturæ suæ, i. omnium ad Christi fidem quodammodo creandorum. Est ergo alia ratio, s. quòd ideo data fuit Lex, & Tabernaculū in deserto, & non post introitū in terram Chanaan, quia si semel introiuissent ineruditi in cærimonias Dei, & cultū, conuersi fuissent ad cultū idolorum gentis illius, inter quam habitabant, & ista fuit causa, quare Deus detinuit Israelitas in deserto quadraginta annis, vt tamdiu instruerētur in Lege, & cærimoniis, vt cum introirent in terram Chanaan iam eruditi essent in his, quæ necessaria erāt ad totam directionem vitæ suæ. Item, non decebat differri legem vsque ad introitum terræ Chanaan: nā ibi non incepissent conuenienter eruditi, sed oportebat eruditos iā esse. Nam vt ait Arist. in 2. Ethicorum, in fine nunquam debet fieri iudicium in præsentia obiecti delectabilis, de quo iudicandū est: quia ibi non potest esse recta iudicatio, vt contigit senibus in causa Helenæ raptæ à Paride Troiano: nā qui in præsentia eius iudicabant, virū esset abiicienda, & reddenda Græcis: tanta eius pulchritudine mouebantur, vt nullus de ea abiicienda posset ferre sententiam, qui autem ea absente iudicabant inuenientes vtilitatem atque pacem publicā, determinabant eā Græcis petētibus esse reddendā. *Nunquā debet fieri iudiciū in præsentia delectabilis quod tunc malè iudicatur.* Sic ergo cum Iudæi essent inclinati ad idololatriā, & in terra Chanaan reperturi erant cultores idolorum, & idola multa, difficulter ibi eruditi potuissent: nam mox in cōtrarium resiluissent: in deserto autem conuenienter erudiri poterant ad cultum Dei, quia tunc per inuias solitudines incedentes cum nullis gentibus habebāt commercium, quæ eos potuissent ad idolorum cultum inclinare:

imo

A imò nec ibi audire poterant quomodo aliæ gentes colebant Deos suos: nam nullus de eis ad Gentiles transmeabat, nec quisquam de Gentilibus ad eos veniebat, vt sic ab alijs addiscere possent: sed erant in summa tranquillitate compositi, prompti ad cultus diuini rectissimam disciplinam. Decuit ergo tunc populum in vero cultu Dei, & sacrificijs sacerdotioq;, Tabernaculo, & ceteris vitæ adiumentis instrui, quando nullæ prauæ Gentilium cærimoniæ aut idolorum templa, quæ eos possent in contrarium peruertere illis visæ aut cognitæ erant. Item, si Deus Legem, & Sacerdotiū atque Tabernaculum ceterasq. cultus sui cærimonias à principio non dedisset, mox vt desertum introierunt ad loca tutissima deserti venientes, cùm in deserto quadraginta annis mansuri essent, quid tanto tempore operis habere deberent, aut quem Deum colere:
B nam ante hoc multi de Israelitis dæmonibus seruiebant, & multis superstitionibus insistebant. Vt ergo ad colendum eum Deū, qui eos de Ægypto eduxerat instruerentur, debuerunt mox in legalibus iudicialibusq. informari præceptis, vt saltem in horum exercitatione vitam transigerent, & à Deo vero non errarent. Inter hæc autem, cultus Dei potissimus consistebat in sacrificiis aliisq. similibus, quæ ad certum locum pertinere debebant, s. ad Tabernaculum, & Atriū Tabernaculi, vt supra declaratum fuit; ergo Tabernaculum in deserto fieri debuit. De hoc etiam dictum fuit supra, 19. cap. Sed hoc dato, quæres, quare ergo in principio non fuit factum templum, sicut

Responsio. postea factum fuit tempore Salomonis? Ratio est, quia templum est domus immobilis, vtpote, de lapidibus facta, & magnis lignorum compagibus: Iudæi autem non erant mansori in deserto, sed veniebant in terram Cha-
C naan, ideo non debebant ibi facere templum, sed Taberculum quod est domus portatilis.

Quare Iudæi non statim construxerint templum, quando ingressi fuerunt terram Chanaan. Quæst. III.

SED quæres, quare Iudæi postquam ingressi fuerunt terram Chanaan, cùm ibi manere deberent, non construxerunt immediatè templum? Ad hoc ponit duas rationes Rabbi Moyses, de Aegypto, & recitat eas S. Thom. 1.2.q.102. art.4. in solut.6. art. Prima est, ne Gentiles præualentes aduersus Iudæos destruerent illum locum: nam à principio, quando ingressi fuerunt Israelitæ terrā Chanaan, pauci erant, non potentes replere terram, sicut dicitur supra, 23. cap. non eiciam eos à facie tua in vno an-
D no, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ: paulatim expellā eos de cōspectu tuo, donec augearis, & possideas terrā istam. Ergo pauci non potuissent defendere terram, & insurgentes hostes eorum in eos, deleuissent locum eorum sanctum, & nō solùm quidem ipsum templum, sed etiam ipsam ciuitatem, vel locum, in quo staret. Et hoc ex eo patet: quia Gentiles credebant Iudæos totam suam fortitudinem habere in Deo suo, ideo desiderabāt valde delere Sanctuarium eorum, vt saltem sic putarent recedere à Iudæis Deum suum. Et hoc quidem leuiter fieri poterat, & factū fuisset, si templum ipsi à principio construxissent: nam multoties legitur in libro Iudicum, post mortem Iosuæ, Israelitas ab incolis terræ illius fuisse confractos, & eorum paruisse dominio pro-
E pter peccata sua, & tunc potuerat destrui templum, & locus sanctificationis. Et si dicas ꝙ Deus non permisisset Gentiles destruere Sanctuarium suum, ideo licet factum fuisset, non sequeretur inde aliquod inconueniens. Respondetur, quòd imò Deus permisisset templum destrui, si iniquitates Hebræorum hoc exigerent: sic enim patet de tēplo Salomonis, quod propter peccata Israelitarum destructum est, & combustum, vt patet 4. Reg. 24. cap. & 25. & Tren. 1. & 2. & Ier. 22. cap. Fuit etiam post destructum templum reædificatum per Zorobabel Romanis irruentibus super Ciuitatem Ierosolymam, vt patet per Paul. Oros. libro 7. De Ormesta mundi. Cùm ergo multoties tempore Iudicum Iudæi à Gentilibus clades magnas, & duras sustinuerunt seruitutes, vt ex lib. Iudic. manifestatur, multoties fortè destructum fuisset templum, si tunc fabricatum fuisset. Alia causa erat, quia Gentiles lo-

Responsio Rabbi Moysis de Aegypto.

A cum sanctificationis valde desiderassent possidere, vt sic Iudæos pressos haberent, vel vt Deos suos magis honorarent: Iudæi autem quia pauci erant, & non habentes ducem, defendere non potuissent, ideo debuit differri constructio templi vsque ad tempus, quo Israelitæ in magno numero aucti fuissent, & quando Regem defendentem ab hostibus haberent. Et hoc propriè conuenit tempori Salomonis: nam tunc Israel ad magnum numerum auctus erat, & erat Rex Salomon potens se defendere ab hostibus. Tempore autem duorum Regum præcedentiū, scilicet, tempore Saulis, & Dauid non debuit fieri templum, quia isti bellis insistebant, quod ædificationi templi non conueniebat. Etiam de Saule patet: quia Deus nō elegerat Saulem, sed magis abiecerat eum, vt patet 1. Reg. 16. cap. Tempore autem Dauid nō debuit fieri: quia
B licet ipse voluisset facere, Deus tamen respondit ei, quòd ipse non faceret: quia vir sanguinis erat, vt patet 2. Reg. c. 7. sed filius, qui egrederetur de lumbis eius, & iste fuit Salomon, qui construxit istud in monte Moria, vt patet 2. Paralip. 2. c. *Tabernaculum autem.* Domus facta de tabulis, & pellibus, quæ portatilis sit. *Sic fiet.* scilicet compingendo eam, & aggregando ex omnibus, quæ hic ponuntur. *Decem cortinas de bysso retorta.* Licet secundum naturam in domo aut quolibet ædificio prius sit cementum, prius tamen tractatur hic de tecto, scilicet, de cortinis, quæ tegerent totum Tabernaculum.

Tempore Salom. Israelitæ ad magnum numerū aucti fuerunt.

De figura Tabernaculi satis latè, & planè. Quæst. IIII.

C VT figuram huius Tabernaculi intelligas, considerandum est, ꝙ istud Tabernaculum erat quadam domus facta de tabernis, id est, de tabulis secundū suam significationem, & erat formæ quadrangulæ: nam longitudo eius erat cubitorū triginta, & latitudo erat cubitorū decem, altitudo ei erat cubitorum decē, & erat operta tabulis in trib. lateribus, s. in latere Meridiano, Aquilonari, & Occidentali, latus aūt Orientale totaliter erat apertum nó habens aliquam tabulam. Ad fabricationem autem huius domus accipiebantur tabulæ, quarum altitudo æqualis erat, scilicet decem cubitorum, quia (vt diximus) altitudo domus erat solùm decem cubitorum, & illarum tabularū erat latitudo cubiti, & dimidij, & quia (vt diximus) in longitudine ista domus cōtinebat triginta cubitos, accipi necesse erat pro quolibet latere longitudinis tabulas viginti, quæ simul iunctæ occuparent secun-
D dum latitudinem triginta cubitos, s. quælibet cubitum, & dimidium, & hoc erat in latere Meridiano, & in latere Aquilonari, quæ erant latera longitudinis Tabernaculi; & sic in quolibet illorum laterum erant viginti tabulæ iunctæ secundum latitudinem: latus autem Occidentis erat latus latitudinis, & erat decem cubitorum, ad quod ponebantur sex tabulæ, quæ faciunt nouem cubitos latitudinis, si autem ponerentur septem tabulæ, facerent cubitos decem, & dimidium latitudinis, ideo acceptæ fuerunt sex tabulæ complentes latitudinem nouem cubitorum, & pro cubito deficiente acceptæ fuerunt duæ tabulæ, quarum quælibet erat dimidij cubiti in latitudine, & ponebantur in extremitatibus angulorum, scilicet, vna in coniunctione lateris Meridiani cum Occidentali, & alia in coniunctione Aquilonaris lateris cum Occiden-
E tali, & sic omnes tabulæ, quæ erant in toto Tabernaculo, erant quadraginta octo, scilicet, viginti in latere Meridiano, & viginti in latere Aquilonari, & octo in latere Occidentali; in Orientali autem latere tabula nulla erat; Quia autem istæ tabulæ non poterant seipsas tenere, nisi ab alio tenerentur, oportebat eas figi in terra, & quia sic saltem humore terræ putrefieri poterant vel detur pari, non infigebantur terræ, sed fiebant in extremitatibus tabulæ cuiusque, s. in illa extremitate, secundum quam terram cōtingebat, duo foramina, & in illis foraminibus ponebantur quædā bases de argento longæ, & acutæ in modum paloru, quæ terræ infigerētur, & sic quælibet tabula duabus argēteis basib. erecta tenebatur: & quia diximus fuisse in Tabernaculo quadraginta octo tabulas, necesse erat fuisse nonaginta sex bases argenteas; & quia non solū opus erat quamlibet tabulā per se terræ infigi, sed etiam

eas

eas inter se ipsas alterutrum se continere, necesse fuit poni vectes in ipsis tabulis, vt eas continerent, & isti vectes erãt quædam ligna transuersaliter posita per ipsas tabulas, quibus continerētur tabulæ, sicut fit in omnibus ædificiis tabulatum, vt in ostiis domorũ, ꝙ ponuntur ligna transuersaliter continentia tabulas eleuatas secundũ altitudinem.

De tecto Tabernaculi. His autem sic locatis, erant positi soli parietes Tabernaculi: tectum autem ponebatur super has tabulas planum, & hoc erat quadruplex tectum, scilicet, tectum de cortinis, & tectum de sagis, & tectum de pellibus arietum rubricatis, & tectum de pellibus hyacinthinis. Primum tectum de hyacintho bysso retorta, & purpura, & cocco bis tincto opere textili. Erantq. istæ cortinæ decem, & erat longitudo cuiuslibet earum viginti octo cubitorum, & latitudo quattuor cubitorum, & quinque earum iungebantur inter se, scilicet, per suturam, vel aliud, & aliæ quinque inter se, & sic de cortinis decem efficiebantur duæ magnæ cortinæ, & istæ duæ iungebantur secundum latitudinem: ad quam iuncturam ponebãtur ansulæ hyacinthinæ in cortinis, & circuli aurei, & sic conectebãtur duæ cortinæ magnæ, & fiebat vnum magnum operimentum, quod erat longitudinis viginti octo cubitorum, cum quælibet cortina esset viginti octo cubitorum: & erat latitudinis cubitorum quadraginta: nam erant decem cortinæ copulatæ secundum latitudinem, & erat latitudo cuiuslibet cubitorum quattuor, sequitur ipsum totum operimētum esse quadraginta cubitorum latitudinis. Istud operimentum ponebatur super Tabernaculum, & operiebat illud. Et modus ponendi erat, quòd longitudo cortinarum, quę erat viginti octo cubitorum, ponebatur transuersaliter, à latere Meridiano ad latus Aquilonare, & cooperiebat istud tentorium altitudinem lateris Meridiani, & altitudinem lateris Aquilonaris, & latitudinem inter latus Meridianum, & Aquilonare: nam istud totum simul erat cubitorum triginta, scilicet, altitudo lateris Septentrionalis decem cubitorum, & latitudo media inter duo hæc latera decem cubitorum. Cum ergo cortinæ istæ habentes longitudinem cubitorum viginti octo, ponerentur super Tabernaculum, & penderent æqualiter ad vtrumque latus, scilicet, Meridianũ, & Aquilonare, cooperirent quantitatem cubitorum viginti octo, & deficerent duo cubiti cooperiendi, scilicet, vnus cubitus in latere Septentrionali, & vnus cubitus in latere Meridiano, ita vt cortinæ non accederent ad terram: quia verò longitudo Tabernaculi à latere Orientali vsque ad latus Occidētale erat cubitorum triginta (vt dictum fuit,) & cortinæ decem iunctæ secundum latitudinem faciebant quadraginta cubitos latitudinis, si ponerentur istæ cortinæ super Tabernaculum operiebant illud totum ab Oriente ad Occidentem, & pendebant decem cubiti cortinarum, & quia altitudo tabularum erat decem cubitorum, illi decem cubiti cortinarum pendentes operiebãt tabulas lateris Occidentalis vsque ad solum, & manebat adhuc latus Oriētale totum apertum sine tabulis, & sine operimento.

Secundũ operimentum. Super hoc autem operimentum cortinarum ponebatur secũdum operimentum quod de sagis factis de pilis caprarum erat, quodlibet autem istorum sagorum erat longitudinis triginta cubitorum, & latitudinis cubitorum quattuor: fuerunt autem saga vndecim, & sex eorum copulabantur simul in latitudinibus suis per suturam, vel aliàs, & quinque copulabantur in alia parte, ita vt fierent duo saga magna ex quibus operiretur totum Tabernaculum. Quia ergo lõgitudo istorum sagorum erat triginta cubitorum, cùm ponerentur super Tabernaculum, totum operirent, quia latus Septentrionale erat decem cubitorum altitudinis, & latus Meridianum totidem, & spatium interiectum inter vtrumque, totidem; & sic æquabantur, ideo saga posita super Tabernaculum æqualiter pendebant vsque ad terram ex vtraque parte laterum, tam Meridiani, quam Septentrionalis, & excedebant, atque cooperiebant cortinas pendentes. Istud sagum magnum compositum ex sagis vndecim, erat quadraginta quattuor cubitorum latitudinis, cum quodlibet sagum esset cubitorum quattuor in latitudine. Et quia tota longitudo Tabernaculi ab Oriente in Occidentem erat cubitorum triginta, cum poneretur istud operimentum à parte Orientali

F extensum versus partem Occidentalem, penderet ad partem Occidentalem quattuordecim cubitis, & quia altitudo lateris Occidentalis solum erat decem cubitorum, sicut altitudo omnium laterum Tabernaculi, superessent cubiti quattuor sagorum, quæ est quantitas vnius sagi in latitudine, & replicabantur isti duobus locis, scilicet, duo cubiti in parte Occidentali ad protegendum magis illud latus, & duo cubiti in fronte Orientali, vbi non erant positæ aliquæ tabulæ. Ponebatur autem & super hoc tertium operimentum de pellibus arietum rubricatis, quod operiebat totaliter ipsum Tabernaculum tam supra, quam in lateribus.

Quartũ operimentum. Super hoc ponebatur quartum operimentum, quod erat de pellibus hyacinthinis: vt autem ista coopertoria firmiter manerent extenta quantũ oporteret, religabantur funiculi in extremitatibus eorum, & G quidã paxilli ænei, quos vulgariter escacas appellamus, & hi paxilli figebantur in terra, & sic extenta manebant operimenta Tabernaculi. Tunc autem ad hunc modum totum Tabernaculum vna domus erat, nullam habens diuisionem, & quia debebat ibi esse domus Sancti Sanctorum, ab alia parte positæ fuerunt columnæ. Ad quod sciendum, quòd longitudo Tabernaculi erat triginta cubitorum, de quibus accipiebatur spatium decem cubitorum ad partem Occidentalem, & ponebantur ad claudendum, distinguendumq. illud spatium à reliqua parte domus quattuor columnæ de lignis setim, habentes capita aurea, & bases argenteas. In his autem columnis appendebatur velum factum de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, & istud cooperiebat, & distinguebat illas duas partes Tabernaculi. Illa au- H tem, quæ erat longitudinis cubitorum decem, & erat apud latus Occidentale, vocabatur Sanctum Sanctorum, & ibi ponebatur Arca cum Cherubim. Manebat autem reliqua pars Tabernaculi, quæ erat longitudinis cubitorum viginti, & latitudinis decem, & ista vocabatur Tabernaculum exterius, in quo erat Altare thymiamatum, & Mensa Propositionis, & Candelabrũ. Et quia istud Tabernaculum à parte Orientali nullum habebat latus tabularum, manebat apertum, & ad claudendum illud ponebantur quinque columnæ de lignis setim, habentes capita aurea, & bases argenteas, ante quas appendebatur tentorium factum de hyacintho, & bysso retorta, & sic perficiebatur totum Tabernaculum, cuius figura hic poni potest. *Decem cortinas*. Quælibet istarum cortinarum per se texebatur, habens quattuor cubitos latitu- I dinis, & viginti octo longitudinis, & postea iungebantur quinque cortinæ, id est, suebantur extremitates earum secundum latitudinem, & erat longitudo illarum viginti octo cubitorum, cum nihil adderetur alicui earum secundum longitudinem, & erant in latitudine viginti cubitorum, quia quinquies quater sunt viginti.

Quare cortinæ erant decem, & plures. Quæst. V.

CAVSA autem quare erant decem cortinæ, erat, vt possent operire totum Tabernaculum, quia ponendo eas per transuersum Tabernaculi, scilicet, penderēt super latus Meridianum, & super latus Aquilonare operiebant Tabernaculũ, quia erat ista quantitas triginta cubitorum, & latus Meridianũ erat altitudinis decem cubitorum, & latus Aquilonare totidem cubitorum, & spatium K inter latus Meridianũ, & Aquilonare decem cubitorum, longitudo aũt cuiuslibet cortinæ erat viginti octo cubitorum, ergo deficiebant duo cubiti ad hoc, ꝙ cortinæ perfectè cooperirent Tabernaculum secundum transuersum tam in parietibus quam in tecto. Et sic cum penderent istæ cortinæ æqualiter positę super Tabernaculum, distabat extremitas cortinarũ à terra in latere Meridiano vno cubito, & in latere Aquilonari alio cubito: istæ cortinæ rursus coniunctæ secundum latitudinem faciebant quantitatem cubitorum quadraginta, quia erant decem cortinæ, & quælibet habebat latitudinem cubitorũ quattuor, cum autem longitudo Tabernaculi à latere Orientali vsque ad Occidentale esset triginta cubitorum, si extenderentur istæ cortinæ secũdum latitudines cortinarũ cooperirent totum tectum Tabernaculi, & superessent decem

cubiti,

cubiti, qui penderent super latus Occidentale, vel erat Sancta Sanctorum, & cooperirent illud vsque ad terram, & sic fiebat numerus cortinarum, & longitudo atque latitudo earum secundum exigentiam Tabernaculi. *De bysso retorta*. Est byssus genus lini candidissimi in Ægypto, & quia hoc erat tenuissimum retorquebatur, vt firmius esset: etiam retorquebatur quia ponebatur vt subtegmen, & subtegmen debet esse fortius quam id quod superiexitur. *Et hyacintho*. Est sericum habens colorem cælestem, siue aetheum aliqualiter declinans ad colorem azurinum, licet non esset ita intensum in nigredine. *Ac purpura*. Est genus serici, quod est rubeum vergens ad alborem, vel ad nigredinem. *Coccoq. bis tincto*. Coccus bis tinctus dicitur sericum valde rubeum, quod bis tinctum est. Cocco, id est, illo vermiculo, qui vocatur grana. De istis coloribus magis diximus in principio capituli præcedentis. *Variatas opere plumario facies*. Erant enim variatæ istæ cortinæ, quia erant de diuersis filis, & necesse erat apparere varietatem in opere, si enim ex vno colore essent, non posset esse ista pulchra varietas. Causa autem huius multiplicitatis colorum erat ipsa pulchritudo: nam Deus volebat ipsum Tabernaculum valde pulchrum esse, ita namque conueniebat ad honorandum magis Deum, vt cultus suus in maiori reuerentia teneretur. *Opere plumario*.

An opus plumarium fuerit opus pictorum. Quæst. VI.

ALIQVI vocant opus plumarium opus pictorum, quia plumę sunt instrumenta ad pingendum, dicentes istam pulchritudinem debere esse factam à pictoribus. Sed isti manifestissimè errant. Primò, quia Hebraica littera habet hic (obseph) quod signat textorem, & non pictorem. Nam pictor in Hebræo (roquen) vocatur, opere ergo textili fiebat, & nō opere pictorum. Item, quia littera nostra signat opus textile, dicēdo plumarium, quia pluma signat acum. Opus vero acus est opus textile, scilicet, quod in textrinio prius ponantur fila subtegminis, & deinde opere acus fiunt figuræ de filis cum subtiliores esse debent, & isto modo fiebant cortinæ Tabernaculi. Item patet hoc: quia littera nostra distinguit duo opera, scilicet, opus plumarium, & opus polimitarium: opus polimitarium est opus pictorum, quia operatur superponendo plures colores: opus plumarium est opus textorum, qui operantur interserendo diuersa fila. Item, ipsamet materia redarguit istos: nam dicendo quòd istæ cortinæ erant de hyacintho; & purpura, coccoq. bis tincto, quæ sunt fila diuersorum colorum, necesse erat vt varietas sequeretur hic ex filis ipsis per texturam, & non requirebatur opus pictoris: immo pingere super istam pulchram varietatem tantam ex varietate filorum videbatur esse quædam abusio, & omnia perdebantur. Vbi nos dicimus hic (variatas opere plumario) Hebræi habent (Cherubim opere artificis) quod satis in voce dissonare videtur, sed in re nihil dissonat: nam ponitur ibi Cherubim pro ipsa figura causata ex varietate filorum diuerso colore coloratorum, quia tales figuræ fiebant in ipsis cortinis, Deus enim valde acceptabat istas figuras, ideo in Sancto Sanctorum supèr Arcam in Propitiatorio Cherubim productiles fieri mandauit. Hieronymus autem satis rationabiliter putauit non esse omnes figuras causatas ex filorum diuersitate in cortinis Cherubim, sed quòd ponitur ibi Cherubim pro omnibus aliis quibuscumque figuris. Et

Opinio Iosephi. sic Iosephus dixit, quòd in illis cortinis erant figuræ arborum, & herbarum, & aliarum rerum, sed non hominum, nec aliorum animalium, licet in hoc non multum referebat, vt diximus supra præcedenti capite, cum dicebamus de corona interrasili, & aureola, pro eo quod Hebræi dicunt (opere artificis) nos dicimus (opere plumario.) Et ratio est: quia pro isto artifice ponitur in Hebræo (obseph) id est, textor, opus autem quod plumarium est, textile est, ideo idem in vtraque littera signatur. Et sic accipiendum est, quòd in his cortinis ponebatur byssus retorta pro subtegmine, quia erat materia rudior, & color imperfectior, & alij colores filorum, scilicet, coc-

A cineus, purpureus, & hyacinthinus supertexebantur opere plumario, id est, opere acus, & tota illa varietas signatum erat ex tribus coloribus, scilicet, hyacinthino, purpureo, & coccineo, quia color byssinus non apparebat, cum esset subtegmen. *Longitudo cortinæ vnius habebit viginti octo cubitos*. Quare tanta longitudo esset cuiuslibet cortinæ dictum est, scilicet, quia quælibet operire debebat totum Tabernaculum per transuersum, scilicet, à latere Meridiano in Aquilonare, & cùm esset ista magnitudo triginta cubitorum, requirebantur viginti octo ad hoc, quòd ex vtraque parte lateris, Meridiani scilicet, & Aquilonaris, distaret extremitas cortinæ à terra vno cubito. *Latitudo quattuor cubitorum erit*. Hoc erat, vt omnes cortinæ decem simul vnitæ per latitudines suas complerent quantitatem cubitorum quadraginta, vt cooperi-

B rent tectum Tabernaculi, & latus Occidentale, quod totum simul erat quadraginta cubitorū, vt supra diximus. *Vnius mensuræ fient vniuersa tentoria*. Vocantur cortinæ tentoria, quia tenduntur, id est, extenduntur, & hoc, vt supra diximus, scilicet, quòd in extremitatibus cortinarum, & aliorum operimentorum erant religati funiculi, & paxilli ænei, qui figebantur in terra, vt maneret extentum Tabernaculi operimentum. Erant autem omnes istæ cortinæ eiusdem mensuræ, quia eodem modo pēdere debebant à lateribus Tabernaculi, scilicet, vt non accederent ad terram, nec rursus manerent tabulæ Tabernaculi nudatæ cortinis in aliqua parte Tabernaculorum, si omnes cortinæ non essent eiusdem quantitatis. *Quinque cortinæ sibi iungentur mutuo*. id est, quod postquam quælibet cortina per se texebatur secundum suam lōgitudinem, & la-

C titudinem, accipiebantur quinque cortinæ, & copulabantur inter se per latitudines suas, scilicet, quòd vna cortina consueretur alteri cortinæ per latitudinem suam, & altera alteri, & sic vsque ad quinque. Istæ autem cortinæ sic ligatæ, vel consutæ inter se, ita vt vna cortina videretur, continebāt in longitudine viginti octo cubitos: nam non continebant magis in longitudine omnes cortinæ, quàm vna cortina: quia vna alteri non addebatur secundum longitudinem, sed secundum latitudinem: latitudo autem istarum quinque cortinarum sibi inuicem copulatarum, erat viginti cubitorū, quia quælibet cortina erat cubitorum quattuor, & quinquies quattuor efficiunt viginti. *Et aliæ quinque*. scilicet, tentoria, quæ vocantur cortinæ. *Simili nexu cohærebunt*. id est, ita iungentur aliæ quinque inter se, sicut quinque priores. Causa autem huius copu-

D lationis quinque cortinarum inter se, & aliarum quinque inter se erat, vt velum quòd distinguebat Sancta Sanctorum, penderet ex circulis, per quos ligabantur cortinæ: nam vt infra dicitur, postquam quinque cortinæ erāt colligatæ, & faciebant vnam magnam cortinam, in fine huius cortinæ fiebant ansulæ hyacinthinæ, & in fine alterius magnæ cortinæ fiebant aliæ totidem ansulæ hyacinthinæ, ita vt ansula contra ansulam esset, & istæ ansulæ inserebantur circulis aureis, scilicet, duæ ansulæ vni circulo, vna ansula vnius cortinæ, & alia ansula alterius cortinæ, & sic se continebant duæ illæ magnæ cortinæ per aureos circulos intermedios: illi autem circuli aurei veniebant necessariò super locum, in quo debebat pendere velum distinguens Sancta Sanctorum à Tabernaculo exteriori. Quod patet: quia omnes istæ cortinæ simul iun-

E ctæ secundum latitudinem continebant quadraginta cubitos, & ista copulatio per ansulas, & circulos aureos fiebat in medio, scilicet, in medio duarum magnarum cortinarum, quarum quælibet viginti cubitos latitudinis obtinebat: si ergo inciperent extendi istæ cortinæ à principio Tabernaculi à parte Orientali, occuparet illa cortina magna prima, viginti cubitos, tegendo Tabernaculum, & ibi ad viginti cubitos erant circuli aurei, & ansulæ hyacinthinæ coniungentes duas magnas cortinas. Et cum Tabernaculum exterius, quod vocabatur Sanctum, contineret viginti cubitos solum, & Sancta Sanctorum contineret decem cubitos manentes de tota longitudine Tabernaculi, quæ erat triginta cubitorum, sequitur necessariò, quòd circuli, & ansulæ veniebant super partem illam, in qua distinguebatur Tabernaculum exterius à Tabernaculo interiori, scilicet,

à Sancta Sanctorum, & ab illis circulis poterat religari velum, quod pendebat ante Sancta Sanctorum. Etiam erat ista iunctura per circulos, & ansulas, quia sic facile poterat separari vna de illis magnis cortinis ab alia, si necesse esset ad aliquid, ita vt dissueretur vna pars ansulæ manente ansula in ipsa cortina, & circuli manerent in alia cortina in ansulis: si tamen omnes decem fuissent mutuo consutæ, sicut quinque inter se, non potuissent ita cito separari. Sed nec hoc quidem erat necessarium, quia numquam vna cortina magna segregabatur ab alia, cùm ex his factum esset vnum operimentum. Erat autem causa principalis huius concatenationis, vt magis extenderentur, res namque duræ melius extenduntur, quàm res molles, cùm autem istæ vnirentur per circulos aureos, illi circuli erant causa, vt magis extendi possent cortinæ: nam aliàs aliquæ rugæ factæ fuissent in medio. Alia autem adhuc causa est, quæ non est minus principalis, scilicet, quòd fiebant istæ concatenationes, vt firmiores essent cortinæ ad maioris temporis durationem: nam tota vis extensionis cortinarum pendebat à medio, & si fortè ibi essent cortinæ sutæ inter se, & nõ copulatæ, sicut erat in aliis partibus, toto pondere pendente à medio, cito fieret discissio, & ruptio cortinarum in medio: nunc autem per illos aureos circulos erant duæ cortinæ separatæ, & põdus vnius non grauabat aliam, scilicet, vt eam resecare, aut scindere posset, sed quælibet habebat pondus suum separatum, non pendẽs ab alia, & tota vis ponderis pendebat à circulis, qui quia erant duri, scilicet, de auro, discindi non poterant, & sic manebant cortinæ, ita vt non dissecarentur, nec rumperentur. Et hæc eadem causa potissima, quæ erat in cortinis, erat etiam in sagis ciliciniis, quia ideo ponebantur ansulæ in medio, & fibulæ æneæ, vt patet infra, scilicet, ne rumperentur pondere suo. In pellibus autem arietinis, & hyacinthinis, non fuerunt factæ istæ copulationes per circulos, & ansulas. Cuius causa duplex est. Prima, quòd pelles siue arietinæ, siue hyacinthinæ, erant duræ, ideo non poterant sic discindi, sicut tentoria facta de filis, aut de pilis caprarum. Secunda causa, & principalior erat, quia illæ coopertutæ de pellibus erant exteriores, & superiores obsistentes contra impetum imbrium, & niuis, & omnium impressionum Meteorologicarum: si autem fuissent copulatæ mediantibus circulis, & ansulis occidisset pluuia per medium illarum vnionum, quod erat valde inconueniens, ita vt iam non prodessent tentoria omnia: erant ergo (vt dicebamus) circuli, & ansulæ duarum cortinarum magnarum super locum, vbi distinguebatur Sanctum Sanctorum à Tabernaculo exteriori. Et quia manebat alia cortina illa, quæ continebat latitudinem viginti cubitorum, pendebat super illos decem cubitos, quos tenebat spatij Sanctum Sanctorum, & decem alij cubiti superabundantes pendebant per latus Occidentale vsque ad solum, & sic conterminabatur terræ, & finiebatur magnitudo cortinarum. *Ansulas hyacinthinas.* Istæ ansulæ erant quędam petacia panni posita in extremitatibus istarum duarum magnarum cortinarum, quæ mordebant circulos, ita, quòd concatenarentur in circulis. Dicuntur ansulæ hyacinthinæ, quia erant factæ de filis coloris hyacinthini: & non erant istæ ansulæ variatæ filis diuersis, scilicet, purpureis, coccineis, & byssinis sicut cortinæ, sed totaliter erant hyacinthinæ, & ista petacia sic fortia primò mittebantur in circulos aureos, vt penderent concatenatæ ab eis: nam si circuli immediatè missi fuissent in cortinas, non positis ansulis, propter suam duriciem trahendo cortinas cito rumperentur; positis autem eis in ansulis, quæ fortes erant, non lædebantur aliquo modo cortinæ, & sic fiebant duæ concatenationes, vna ansulæ ad cortinam, & alia ansulæ ad circulum. *In lateribus ac summitatibus facies cortinarum.* Non est sensus, quòd fierent istæ ansulæ in lateribus cortinarum, & aliæ ansulæ in summitatibus cortinarum, quasi aliud sit cortinæ latus, & summitas; nam non ponebantur nisi in lateribus. Et ratio satis patet: quia non ponebantur ansulæ nisi ad coniungendum cortinam cortinæ, sed cortinæ in lateribus solis iungebantur, scilicet, in vno latere, ergo solùm ponebantur ansulæ in lateribus. Cùm autem dicitur hic,

Causa principalis quare cortinæ Tabernaculi inuicem iungebantur.

Quid ansulæ cortinarum sint.

F quòd ponebantur ansulæ in lateribus, atque summitatibus cortinarum: est sensus, quòd ponebantur in summitatibus laterum cortinarum, & sic idem est summitas, & latus: signatur tamen, quòd non debebant poni istæ ansulæ in qualibet parte lateris cortinarum, sed in summitatibus, id est, in extremitatibus, quia in partibus illis coniungebantur cortinæ, & sic dicitur in lateribus cortinarum ponendas ansulas, non est intelligendum, quòd omnibus cortinis essent ponendæ ansulæ, sed solùm in extremitatibus duarum magnarum cortinarum. Et patet: quia dicebatur, quòd quinque cortinæ iungerentur inter se, & aliæ quinque inter se, & postea dixit, quòd coniungerentur istæ cortinæ ansulis, & circulis. Si enim inter quamlibet cortinam, & alteram, ponerentur ansulæ, & circuli, non dicerentur coniungi quinque cortinæ
G simul, & aliæ quinque simul, sed quælibet cortina alteri iungeretur. Et dicerentur iungi inter se decem cortinæ, quia non erat specialior vnio quinque cortinarum inter se quàm omnium ad inuicem. Solùm ergo intelligit de duabus cortinis magnis, quarum quælibet coniuncta erat ex quinque cortinis, istæ namque per ansulas, & circulos iungebantur. Et cùm dicitur quòd essent faciendæ ansulæ in lateribus cortinarum, non est adhuc intelligendum, quòd in quolibet latere istarum duarum magnarum cortinarum ansulæ fierent, quia ansulæ erant ad nectendum ipsas cortinas inter se, sed cortinæ illæ duæ magnæ solùm nectebantur in vno loco, ergo solùm habebant ansulas in vno latere, ita quòd quælibet illarum cortinarum habebat ansulas in vno latere. Dicitur tamen quòd erant ansulæ in lateribus cortinarum, id est,
H vna cortina habebat ansulas in vno latere, & alia in alio latere: neutra tamen habebat ansulas in duobus lateribus. Et dicebantur in lateribus cortinarum esse ansulæ, quia in duobus lateribus erant ansulæ; sed vnum latus erat vnius cortinæ, & aliud latus alterius cortinæ. *Vt possint inuicem copulari.* scilicet, duæ illæ cortinæ magnæ. *Quinquagenas ansulas.* Iungebantur istæ cortinæ in lateribus longitudinis, & quia longitudo erat cubitorum viginti octo, ferè in quolibet dimidio cubito ponebatur vna ansula. *Cortina habebit.* Hic accipitur cortina non quidem pro qualibet parua cortina illarum decem, & pro cortina magna copulata ex quinque cortinis: sed pro totali cortina copulata ex decem cortinis per ansulas, & circulos. Et hoc patet: quia dicitur quòd cortina habebit quinquaginta ansulas in vtraque parte: ma-
I nifestum est autem, quòd cortinæ illæ magnæ copulatæ ex quinque, non habebant ansulas in vtraque parte, sed solùm in illa, in qua vna cortina coniungebatur alteri. Sed ista habet in vtraque parte ansulas: ergo accipitur cortina pro illa magna connexa ex omnibus cortinis, & de illa verum est, quòd in vtraque parte habebat ansulas, scilicet, in vno latere vnius partis suæ, & in alio latere alterius, inter quas erant circuli. Et quia ista cortina continebat istas duas partes ex duabus extremitatibus, scilicet, in vna extremitate vnius partis, & in alia extremitate alterius erant ansulæ, dicebantur esse ansulæ in extremitatibus duabus cortinæ huius. *In vtraque parte ita insertas.* id est, ista magna cortina coniuncta ex decem cortinis erat habens duas extremitates inter se coniunctas, & in qualibet illarum erant quinquaginta ansulæ. *Vt
K ansa contra ansam veniat.* id est, istæ ansæ sic debent poni distantes secundum situm in certa proportione, vt ansæ vnius cortinæ veniant contra ansas alterius cortinæ, scilicet, vt rectè extendantur cortinæ. Nam si vna non esset directè contra alteram, quando extenderẽtur, necesse esset vt contraherentur in rugam, sicut patet in vestibus habentibus condillos, qui opposita foramina habent, quando condillus inferior ponitur in superiori foramine vestis rugatur, & causatur valde mala habitudo. *Et altera alteri possit aptari.* i. conuenienter vniri, s. directè, & sine ruga: nõ tamen coniungebatur vna alteri, sed cõiungebantur in circulo aureo, & quocumque modo sequeretur incõueniens, siue per seipsas vniri, siue per circulos debeãt, quia semper contrahetur cortina in rugam, ideo propriè dicitur, vt vna alteri possit aptari, quia aptari est aptum fieri, id est, conuenientem, scilicet, quòd conuenienter

pona-

ponatur vna ansura contra alteram. *Facies & quinquaginta circulos aureos*. Circuli dicuntur quidam anuli de auro rotundi, in quibus alligabantur ansulæ tam ex vna parte, quam ex altera, & fiebant isti circuli ad melius extendendas cortinas: nam non essent ita fortes ansulæ, vt tota vis ponderis penderet ex eis, cum sint teneræ, & oporteat rem duram, & fortem esse, ex qua pondus magnum debet sustentari. *Quibus cortinarum vela iungenda sunt*. id est, per quas iungi debent cortinæ. Vocantur vela cortinarum cortinæ factæ de paruis cortinis. Et rectè dixit vela cortinarum, quasi in hoc declarauerit, quòd non fiebant istæ ansulæ, & circuli pro coniungendis quibuslibet cortinis, sed solùm ad coniungēda vela magna facta ex coniunctione cortinarum. *Vt vnum Tabernaculum fiat*. Accipitur hic Tabernaculum non propriè pro ipso toto Tabernaculo, quod erat domus facta de tabulis, sed pro operimento totius Tabernaculi, scilicet, pro ipsa cortina magna: nam siue iungantur cortinæ duæ per circulos, & faciant vnam magnam cortinam, nihil hoc ad Tabernaculum attinet, vtrum vnum sit, vel non, coniungendo istas cortinas per ansulas & circulos fieret vnum coopertorium ex his. Si autem non coniungeretur per illos circulos, manerent duæ magnæ cortinæ, & non essent vnum magnum coopertorium. *Facies & saga*. Posuit supra vnum coopertorium, hic ponit secundum.

Quare super Tabernaculum quattuor operimenta ponebantur. Quæst. VII.

FVIT necessarium ponere coopertoria multa, quia vnum non sufficiebat quodcumque illud esset: nam si poneretur coopertorium cortinarum decem, non sufficeret, quia imber, & aliæ impressiones, vt niues, & grandines penetrassent: si autem poneretur solum coopertorium cilicinum sagorum, ex eadem ratione non sufficeret, si autem ponerentur coopertoria de pellibus quodcumque illud esset, si vnum esset, conuenienter non sufficeret, & pulchritudo omnis deficeret, quia pelles non erant pulchræ siue fuissent pelles arietum, siue hyacinthinæ, maximè quantum ad partem inferiorem, quæ apparere debebat in Tabernaculo. Duæ ergo fuerunt causæ pluralitatis operimentorum, scilicet, necessitas operis, & pulchritudo, in opere namque bono, & perfecto, non solùm necessitas, sed etiam pulchritudo consideranda est. *Facies & saga*. Sagum idem est quod pannus factus de pilis caprarum; & ad faciendum ista saga, mandauerat supra præcedenti capite, dari pilos caprarum. *Saga cilicina*. Vocantur saga cilicina, id est, dura sicut cilicium, quod est de setis brutorum, vt equorum, & aliorum similium animalium, & hoc est, quia ista saga erant de pilis caprarum, qui sunt hispidi. *Vndecim, ad operiendum tectum Tabernaculi*. Istud operimentum de sagis cilicinis erat ad ponendum immediatè post operimentum de cortinis, ne ipsæ cortinæ coniungerentur pellibus: magis namque sic custoditæ essent. Quare autem ista saga vndecim fuerint, causa erat, vt totū Tabernaculum operirent, & replicarentur aliquo modo in parte posteriori Tabernaculi, & in anteriori, & hoc patet considerata longitudine, & latitudine sagorum: nam longitudo cuiuslibet sagi erat cubitorum triginta, & latitudo erat cubitorum quattuor, quodlibet ergo sagum secundum longitudinem operibat totum Tabernaculum in transuersum, scilicet, quia altitudo lateris Septentrionalis erat cubitorum decem, & altitudo lateris Meridiani erat eodem modo cubitorum decem, & spatium intermedium erat cubitorum decem, qui simul erant triginta cubiti. Cùm ergo quælibet cortina secundum longitudinem contineret triginta cubitos, cooperiret ipsum tectum Tabernaculi, & parietes eius vsque ad terram. Ista autem saga secundum latitudinem copulabantur, scilicet, quinque saga in vna parte, & quinque saga in altera. Et quia quodlibet istorum erat latitudinis quattuor cubitorum, simul sumpta complebant latitudinem cubitorum quadraginta quattuor, si extendebantur: ergo istud coopertorium à parte Orientali versus Occidentem cooperiebat totum

Quare saga ex quibus Tabernaculum operiebatur vndecim fuerint.

A Tabernaculum, quod in longitudine cōtinet triginta cubitos, & supererant cubiti quattuordecim qui pendebant ad terram super latus Occidentale. Et quia latus Occidentale solum erat decem cubitorum altitudinis, supererant adhuc cubiti quattuor manentes in terra cooperto latere Occidentali Tabernaculi. Isti autem quattuor cubiti distribuebantur, scilicet, quòd taliter ordinabant coopertorium istud secundum, vt duo cubiti sagorum, scilicet, sagum medium penderet à parte Orientali, & duo cubiti superessent à parte Occidentali: duo autem, qui pendebant in fronte Orientali, replicabantur in facie Tabernaculi: duo autem, qui erant in latere Occidentali, replicabantur in ipso latere, & per istum modum cooperiretur sufficienter totum Tabernaculum. *Longitudo sagi vnius habebit triginta cubitos*. id est, longitudo cu-
B iuslibet, quodlibet namque per se texebatur, & postea vnum copulabatur alteri, sicut in cortinis, & hoc secundum latitudinem, quia in longitudine nihil addebatur eis, aut alicui eorum. Erat autem causa quare quodlibet sagorum esset triginta cubitorum, vt operiret totum Tabernaculum, scilicet, quòd longitudo sagi operiret latitudinem Tabernaculi, scilicet, à latere Meridiano decem cubitos, & totidem in latere Septentrionali, & alios decem cubitos inter vtrumque latus, & in hoc complebat magis sagum mensura quam cortina quælibet: nam nulla cortinarum erat maior quam viginti octo cubitorum in longitudine, & non accedebant cooperientes vsque ad terram, sed ex vtroque latere deficiebat vnus cubitus. Sagum autem quodlibet totam istam quantitatem tegebat, cùm esset cubitorum triginta. *Et latitudo*
C *quattuor*. Causa quare latitudo esset tanta, supra expressa fuit, scilicet, vt vndecim saga, quorum quodlibet erat latitudinis quattuor cubitorum complerent in latitudine cubitos quadraginta quattuor, & Tabernaculum totum secundum suam lōgitudinem cooperiretur, & penderent cubiti duo ad partem Orientalem, vt replicarentur in fronte Tabernaculi, & duo tangerent Sancta Sanctorum, & replicarentur; quod patet mensurando per lineam rectam postea fractam, vt si à fronte Orientali tendatur linea recta ad Occidentalem partem eiusdem Tabernaculi, & frangatur ibi atque descendat ad pauimentum, & postea refrangatur ad latitudinem duorum cubitorum ascendendo, erit linea quadraginta quattuor cubitorum. Sic autem accipiendo lineam altitudinis lateris Meridiani, si frangatur directè extenta super spatium
D quod est inter latus Meridianum, & Septentrionale, & deinde flectatur descendendo vsque ad pauimentum per altitudinem lateris Septentrionalis, erit hæc cubitorum triginta, ideo sagum quod esset cubitorum triginta, totum hoc operiret. *Aequa erit mensura sagorum omnium*. id est, quòd siue secundum longitudinem, siue secundum latitudinem quodlibet sagum erat alteri æquale: nam si inæqualia fuissent, non seruatus fuisset certus ordo, nec mensura. *E quibus quinque iunge seorsum*. Sicut dicebamus supra de cortinis, quòd quinque cortinæ per se iungebantur, & aliæ quinque per se, & quòd illæ inter se non iungebantur per ansulas, & circulos, sed duæ magnæ cortinæ, scilicet, vna, quæ erat coniuncta ex quinque cortinis, iungebantur inter se ansulis, & circulis: ita quinque saga inter se, & alia sex inter se non iungebantur
E fibulis æneis, & ansulis: sed sagum magnum factum ex quinque, & sagum magnum factum ex sex, iungebantur inter se fibulis æneis. *Ex quibus quinque iunges seorsum*. id est, quòd quinque saga iungebantur inter se. Et dicit seorsum: quia ista erat distincta coniunctio ab illa coniunctione quæ fiebat per ansulas, & fibulas; fiebat namque hæc per consuturam, scilicet, vt vna cortina sueretur cum altera. Dicitur seorsum, respectu alterius colligationis, quæ erat duorum magnorum sagorum, quorum vnum erat copulatum ex quinque, & aliud ex sex. *Et sex sibi mutuo copulabis*. id est, inter se copulabantur ista sex saga per vnam copulationem, & non copulabantur aliis quinque, per aliam autem copulationem, quæ erat mediantibus fibulis æneis, copulabantur omnia saga, & fiebat vnum magnum sagum.

An connexio duarum magnorum sagorum fieba: super connexionem magnarum cortinarum. Quæst. VIII.

F SED diceret aliquis, cum saga duo magna vnirentur mediantibus fibulis,& ansulis, sicut cortinæ mediantibus fibulis,& ansulis, numquid coniunctio duorum sagorum veniebat super coniunctionem duarum cortinarum, scilicet, super circulos, & ansulas cortinarum? Respondetur, quòd non poterat venire colligatio sagorum super locum colligationis cortinarum: nam cortinæ erant decem, & obtinebant quadraginta cubitos latitudinis, veniebatq. coniunctio magnarum duarum cortinarum super locum distinctionis Sanctuarij exterioris,& Sancti Sanctorum, vt supra probatum fuit. Colligatio autem cortinarum non poterat venire super locum illum, quia

G saga ista duo magna, erant inæqualia, cùm vnum esset quinque sagorum, & aliud sex sagorum, cortinæ autem magnæ erant æquales, quia qualibet erat sex cortinarum. Cùm ergo saga æqualiter extenderentur ab vtraque parte Tabernaculi,non poterant cadere fibulæ æneæ sagorum super circulos aureos cortinarum. Quod magis patet: nam quia saga erant vndecim, & continebant per latitudinem suam quadraginta quattuor cubitos, Tabernaculum autem computando à principio frontis Orientalis vsque ad Occidentalem, & descendendo per totam lateris altitudinem vsque ad pauimentum, erat quadraginta cubitorum, supererant ergo quattuor cubiti, qui erant latitudo vnius sagi de paruis, & replicabatur medietas illius sagi, scilicet, duo cubiti ad partem Orientis, & duo cubiti ad partem Occidentis. Hoc ergo posito aut

H volumus ponere, quòd sagum istud magnum quod erat quinque sagorum incipiebat extendi ab Orientali fronte versus Occidentem, aut non: sed sagum magnum quod erat sex sagorum: si autem extenderetur sagum quinque sagorũ, cùm quinque saga parua essent in latitudine cubitorum viginti, si duo cubiti replicarentur ad frontem Tabernaculi in parte Orientali manebant decem octo cubiti, qui extenderentur à fronte Orientali Tabernaculi versus Occidentalem, sed decem octo cubiti non poterant accedere vsque ad locum distinctionis Sancti Sanctorum,& Tabernaculi exterioris, quia illa distinctio fiebat post viginti cubitos à fronte Orientali versus Occidentalem, & ibi erat coniunctio cortinarum per circulos aureos, ergo non poterat isto modo congruere. Si autem ponamus sagum maius, scilicet, factum ex sex sagis, ex-

I tendi à fronte Orientali versus Occidentalem, cum illud habeat sex saga, habebit cubitos viginti quattuor latitudinis; si autem replicentur duo in fronte Orientis, manebant viginti duo vsque ad fibulas,& ansulas; cum ergo extensum fuerit ab Orientali parte versus Occidentalem, transibit vltra distinctionem Sancti Sanctorum a Tabernaculo exteriori per duos cubitos, quia distinctio illa fit viginti cubitis ab Oriente versus partem Occidentalem, nullo ergo modo poterat iunctura sagorum venire super iuncturam cortinarum. *Ita vt sextum sagum in fronte tecti duplices*. Vocatur sextum sagum illud, quod erat vltimum in concatenatione siue coniunctione sex sagorum ad faciendum vnum magnum,& istud sagum replicabatur in fronte tecti, id est, in fronte tecti Tabernaculi ab Oriente: nam in Occidente non erat frons tecti, cùm ibi

K esset latus tabularum claudens Sancta Sanctorum,& dependebat sagum cooperiens totum illud latus, sicut & cortinæ tegebant. In Orientali autem parte,quia nõ erat aliquod latus tabularum,non pendebat sagum vsque ad pauimentum, sed replicabatur in fronte tecti, & hoc ad cooperiendum capita columnarum. Nam in fronte Tabernaculi Orientali quinque columnæ de lignis setim erat habentes capita argentea, vt patet infra. Ad cooperiendum autem capitellum istud pendebat sagum directè versus pauimentum cubito vno, & postea replicabatur versus supra cubito altero, & sic extendebatur ibi medietas sagi vnius; alia autem medietas extendebatur in replicatione ad latus Occidentale Tabernaculi post Sancta Sanctorum. Et cùm hic dicitur. Ita vt sextum sagum in fronte tecti duplices,non est sensus,quòd totum sextum sagum deberet extendi in replicatione facta in fron-

F te tecti,quia tunc nihil maneret ad replicandum in parte posteriori Tabernaculi, sed dicitur sagum sextum replicari, quia pars eius replicatur: sic enim dicimus vestem aliquam plicari,etiam si tota non sit complicata: dum tamen in aliqua parte plicæ sint. *Facies & quinquaginta ansas*. Non dicitur hic de quo fiebant istæ ansæ, sicut supra dicebat,scilicet, quòd fierent ansulæ cortinarum de hyacintho: sed istæ ansulæ sagorum fieri debebant de pilis caprarum sicut & ipsa saga,ita quòd essent ansæ petacia forma multumq. complicita de pilis caprarum. Nec oportuit hic explicari de quo essent, sicut explicatum fuit in ansulis cortinarum: quia certũ erat ansulas fieri debuisse de materia illa,ex qua fiebant cortinæ, vel saga: sed in cortinis erat multiplex materia,scilicet,purpura, hyacinthus,byssus retorta,coccusq. bis tinctus, erat ergo dubiũ

Ex quib ansæ fieri debebant quibus saga copularentur.

G vtrum ansulæ eodem modo fieri debebãt per varietatem operis plumarij ex omnibus illis filis diuersorum colorum, vel ex aliquibus eorum, vel si ex vno solo quis erat ille: ideo dixit,quòd ansulæ fieri debebant de hyacintho, scilicet, quòd nihil aliud in eis esse debebat nisi hyacinthus: saga autem de solis pilis caprarum facta erant: ideo ambigi non poterat,quin de pilis quoque caprarum ipsæ ansæ confectæ fuissent. *In hora sagi vnius*.i. in extremitate, ora enim sine aspiratione signat extremitatem, & aliquem situm terræ, vt dicimus ad oram Orientalem, vel Occidentalem: quod significet extremitatem, vt dicimus aliquid esse in ora maris,i. in littore, sic ait Hebraidus.

Aspires horam tibi tempus significabit.
Si non aspires dabit limbum, & regionem.

Istæ ansæ ponebantur in ora sagi vnius,scilicet,de ma-

H gnis sagis, quorum erat vnum copulatum ex quinque sagis,& aliud ex sex. *Vt coniungi cum altero queat*. scilicet, cum altero magno sagorum: non tamen est putandum, quod ansula vnius sagi copularetur immediatè ansæ alterius sagi, sed copulabantur per fibulas æneas, scilicet, quod duæ ansulæ oppositæ duorum sagorum copularentur ad vnam fibulam æneam. *Et quinquaginta ansas in ora sagi alterius*. scilicet, in altero sago magno. Erant enim duo saga magna,vnum ex sex sagis, & aliud ex quinque: & hæc sola vniebantur mediis ansulis, & fibulis. Supra ostendimus, quòd non veniebant super eumdem locum copulatio cortinarum per circulos aureos, & copulatio sagorum per fibulas æneas,sed distasse necessariò alteram ab altera per duos cubitos.

I *An copulatio magnorum sagorum esset supra Sancta Sanctorum,an extra. Quæst. IX.*

SED dubium est, vtrum ista copulatio sagorum veniret vltra distinctionem Sancti Sanctorum à reliquo Tabernaculo versus Occidentem, vel citra illam distinctionem? Respondetur,quòd hoc cognosci potest,sciendo ad quam partem ponebatur sagum maius continens sex saga, scilicet, vtrum ab Oriente versus Occidentem, vel ab Occidente versus Orientem. Si autem ponatur ab Oriente versus Occidentem, erat copulatio sagorum vltra diuisionem Sancti Sanctorum à reliquo Tabernaculi,scilicet, duobus cubitis intra tectum Sancti Sãctorum. Quod sic patet: nam sex saga parua continebant cubitos viginti quattuor ablatis autem duobus cubitis, qui repli-

K cantur in fronte tecti,manẽt viginti duo cubiti,qui extendi possunt versus Occidentem ab Oriente, sed distinctio Sancti Sanctorum, & Tabernaculi exterioris, distat viginti cubitis à frõte Orientali Tabernaculi: ergo copulatio sagorum isto modo, erit vltra diuisionem Sancti Sanctorum duobus cubitis supra ipsum tectum Sancti Sanctorum. Si aut ponatur e contrario,s. sagum magnum à parte Occidentali, erit coniunctio duobus cubitis citra Sancta Sanctorum versus Orientẽ, vt supra inductũ fuit. Sed quid horũ fuit? Dicendum,quòd copulatio fuit sagorum duobus cubitis vltra diuisionem Sãcti Sanctorum versus Occidentem supra tectum Sancti Sanctorum: & hoc quia sagũ maius cõtinens saga, ponebatur à parte Orientali versus Occidentalem, vt patet hic in littera, cùm dicitur: Ita vt sextum sagum in fronte tecti replices, id est, illud sextum sagum paruum quod erat vltimum

in copulatione illorum sex sagorum in magno sago. *Facies & quinquaginta fibulas æneas, quibus iungantur ansæ.* Istæ fibulæ erant sicut circuli, quibus iungebantur ansulæ cortinarum, præter hoc, quia circuli erant aurei, & fibulæ erant æneæ. *Vt vnum ex omnibus operimentum fiat.* id est, sic ponendo ansas in medio, & fibulas, fiet vnum operimentum ex omnibus illis sagis vndecim, aliàs autem ad minus essent duo operimenta, scilicet, vnum ex quinque sagis, & aliud ex sex sagis. *Quod autem superfuerit in sagis.* Illud dicitur superesse de sagis, cui non relinquebatur aliqua pars Tabernaculi tegenda. Saga namque, & cortinæ, & pelles ad tecturam Tabernaculi facta fuerant. Illud ergo quod non habebat aliquid de Tabernaculo, vt tegeret illud, dicebatur superesse: in cortinis autem nihil supererat: quia in longitudine cortinarum deficiebant duos cubiti, vt possent totum transuersum Tabernaculi cooperire, quod erat triginta cubitorum, & longitudo cortinarum erat solùm viginti octo cubitorum: de quo supra diximus: non supererat etiam in cortinis aliquid quantum ad latitudinem, quia erat latitudo cortinarum omnium simul sumptarum quadraginta cubitorum, & tanta erat longitudo Tabernaculi cum decem cubitis lateris Occidentalis, quos cortinæ etiam tegebant. De sagis autem aliquid supererat: & hoc quidem non in longitudine, quia longitudo sagorum erat triginta cubitorum, & ponebatur longitudo sagorum super transuersum Tabernaculi, & hoc erat cubitorum triginta, vt supra patuit: æqualiter ergo operiebant hic saga. Supererat autem de sagis secundum latitudinem: nam erat saga vndecim habentia simul iuncta cubitos quadraginta quattuor latitudinis, & quia Tabernaculum cum decem cubitis lateris Occidentalis, quæ tegenda erant, erat quadraginta cubitorum solùm, manebant in sagis quattuor cubiti, qui supererant, scilicet, quòd nihil relinquebatur eis, quod tegere possent. In operimentis autem pellium rubricatarum, & pellium hyacinthinarum, videtur quòd nihil superfuerit, cum nihil superfuisse littera ipsa pronunciet. *Quæ parantur tecto.* id est, ad tegendum: non solùm quidem ista saga erant ad tegendum tectum, sed ad tegendum totum Tabernaculum siue in tecto, siue in lateribus, vt patet ex quantitate ipsorum sagorum, & cortinarum tam in tecto, quam in lateribus. *Id est, vnum sagum, quod amplius est.* Verum est, quòd vnum sagum totaliter superabat, quia erant saga vndecim facientia cubitos quadraginta quattuor, & tota magnitudo Tabernaculi erat quadraginta cubitorum cum latere ipso Occidentali tegendo: superabant ergo cubiti quattuor, & isti erant quantitas vnius sagi integri, quia quodlibet sagum erat quantitatis quattuor cubitorum: & sic poterat illud totum pendere in fronte Orientali, nihil de Tabernaculo tegendo, vel superesse in parte Occidentali super pauimentum vltra ipsum latus Occidentale: modo tamen quo saga disposita erant, scilicet, vt duo cubiti replicarentur in parte Orientali in fronte Tabernaculi, & duo cubiti post Tabernaculum, non poterat superesse vnum sagum in aliqua parte, sed in qualibet parte duo cubiti. *Id est, vnum sagū quod amplius est.* Ponitur hic (amplius) vt aduerbium, & non vt nomen comparatum, scilicet, quòd vnum sagum est amplius, id est, est vltra necessitatem tegumenti, vel vltra quantitatem Tabernaculi tegendi: & non est nomen, quia tunc esset sensus, quòd illud sagum vnum quod supererat fuisset amplius ceteris, id est, maioris latitudinis. Et isto modo loquitur Apostolus ad Hebræos nono capite, scilicet, quòd Christus construxit Tabernaculum per amplius, & perfectus non manufactum. Sed non erat vnum sagum maioris quantitatis quam alterum, vt patet supra, cum dicitur: Æqua erit mensura omnium sagorum. *Ex medietate eius operies posteriora Tabernaculi.* Dicit, quòd ex isto vno sago quod abundabat, debebat tegi pars anterior Tabernaculi, & pars posterior, sed non poterat hoc esse ex eodem sago numero, secundum substantiam: quia nullum sagum erat cuius vna pars foret in fronte Tabernaculi, & alia in posteriori parte. Sed accipitur vnum sagum secundum æquiualentiam quantitatis, scilicet, quòd in parte anteriori superabant duo cubiti, & in parte posteriori superabant alij duo cu-

A biti. Et isti cubiti æquiualebant in quantitate vni sago, quia si coniuncti fuissent, fecissent vnum sagum. *Ex medietate eius operies posteriora Tabernaculi.* id est, ex duobus cubitis, qui ad partem Orientalem in fronte Tabernaculi supererant, post Sancta Sanctorum debebat operiri pars posterior Tabernaculi. Nam manebant duo cubiti post tecturam ipsius lateris Occidentalis, quod erat post Sancta Sanctorum. & si non illi duo cubiti replicarentur, manerent multipliciter in pauimento iacentes. & propter hoc replicari mandabat ad posteriorem partem Tabernaculi, scilicet, vt eleuarentur ad altitudinem aliorum duorum cubitorum, & sic esset in illa parte, qua replicatio futura erat, duplicatum operimentum per altitudinem duorum cubitorum. *Et cubitus ex vna parte pendebit.* Aliqui hoc volunt intelligere de cu-

B bitis pendentibus in fronte Tabernaculi, & in latere Occidentali, scilicet, quòd vnus cubitus pendeat in latere Orientali, scilicet, in fronte Orientis, quia supererant duo cubiti: & cum replicabantur solùm abundabat pendens vnus cubitus in latere Occidentis. Etiam dicunt pendere alium cubitum. Sed ista expositio non potest stare: Primò, quia dicitur in littera: Cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine. Ergo isti cubiti non debent accipi in fronte Orientis, & in latere Occidentis: nam non extendebantur saga secundum longitudinem ab Oriente in Occidentem: sed à Septentrione in Meridiem: nam longitudo cuiuslibet sagi erat cubitorum triginta, vt patet supra, & extendebatur per transuersum à latere Septentrionali ad Meridianum super tectum ipsius Tabernacu-

De duobus cubitis sagorum pendentibus, quomodo pendere expositio aliquorū.

C li, quæ quantitas simul erat cubitorum triginta. Si autem longitudo sagorum extendebatur ab Orientali fronte versus Occidentale latus, non superfuisset aliquid in sagis, imò defecisset: quia longitudo tecti ab Oriente in Occidentem, cum ipsa altitudine lateris Occidentalis tegendi, erat quadraginta cubitorum: ergo deficerent cubiti decem in sagis ad tegendum latus: necessariò ergo intelligitur de latere Meridiano, & Septentrionali. Item, quia dicitur hic in littera, quòd cubitus ex vtraque parte pendens debet protegere vtrumque latus Tabernaculi, sed manifestum est, quòd Tabernaculum non habebat latus Orientale, cùm nulla esset ibi tabula, vel aliqua alia textura potens facere latus, quod deberet protegi: ergo non loquitur de cubito pendente in fronte tecti in Orientali parte, nec de alia sagi parte, quæ erat post la-

D tus Occidentale. Item, quia dicitur hic, quòd cubitus pendebit ad vnam partem, & cubitus pendebit ex altera, sed manifestum est, quòd licet ad frontem Tabernaculi penderet vnus cubitus, quòd in Occidentali latere magis pendebat: nam duo cubiti replicabantur (sic dicitur supra) quod ex medietate sagi superabundantis debebat fieri replicatio in parte posteriori Tabernaculi: ergo non intelligitur de hoc. Item, quia dicitur: Cubitus pendebit ex vna parte: & cubitus pendebit ex altera: quod non potest intelligi de ea medietate sagi, quæ erat post latus Tabernaculi. Nam licet sagi medietas, quæ erat ad Orientem pendere diceretur, quia non accedebat ad pauimentum: medietas tamen, quæ erat post latus Tabernaculi nullo modo poterat dici pendere, quia ad pauimentum accedebat.

E Item, non potest dici aliquo modo de ista superabundantia sagorum, quæ erat in fronte Orientali, & de illa, quæ erat post latus Occidentale, quia hic dicitur, quòd vtrobique deberet pendere cubitus sagi, sed non potest hoc dici de aliqua parte istarum duarum vel Orientali vel Occidentali: quia non pendebat aliquid de sago in aliqua parte illarum: nam licet in Orientali parte videretur posse dici, quòd pendebat, non tamen pendebat secundum quòd hic accipitur: nam differentia fit hic inter pendere, & replicari: id autem quod pendet, simpliciter pendet, & non replicatur: quod autem replicatur, non dicitur propriè pendere. Sed dicitur supra, quòd in fronte tecti debebat replicari medietas sagi: hic autem dicit, quòd debebat pendere vnus cubitus ex vna parte, & alius cubitus ex altera: ergo non sunt idem: sed replicatio conueniebat pro parte Orientali

& Occidentali: ergo pendere non dicitur de sagi parte, quæ supererat in parte Orientali, & ea, quæ in parte Occidentali. Dicendum ergo, quòd ista littera intelligitur de cubitis duorum sagorum, qui pendebant ad latus Meridianum, & Septentrionale. Nam cortinæ erant primum operimentum, & quia ipsæ non accedebant vsque ad pauimentum, posita fuerunt saga, quæ ad pauimentum accederent, scilicet, quia longitudo cuiuslibet cortinæ erat cubitorum vigintiocto, & quantitas operienda, scilicet, Tabernaculum per transuersum erat cubitorum triginta, scilicet, decem cubiti altitudinis lateris Meridiani, & totidem cubiti altitudinis lateris Septentrionalis: & decem cubiti medij inter latus Septentrionale, & Australe: quando ergo cortinæ æqualiter dispositæ ad pendendum, essent super ipsum Tabernaculum, non accederent ad pauimentum, sed ex qualibet parte deficeret vnus cubitus: ille autem cubitus maneret nudatus in vtroque latere Tabernaculi, nisi aliud operimentum super cortinas poneretur, & hoc fuit operimentum sagorum. Illud ergo factum fuit tantæ lõgitudinis, vt operiret totã quantitatem Tabernaculi in transuerso, quæ magnitudo erat triginta cubitorũ, ideo quodlibet sagum triginta cubitorum longitudinis factum fuit, & sic saga cooperiebant illos duos cubitos, quos cortinæ non texerant, scilicet, vnum cubitum in latere Meridiano, & vnum cubitum in latere Aquilonari, & sic protegebant illi duo cubiti pendentes latus vtrumque Tabernaculi: quia sic nõ maneret in propatulo quod aliàs mansisset, nisi saga super cortinas ponerentur. & tunc applicatur littera, scilicet: *Et cubitus, ex vna parte pendebit, & alter ex altera.* id est, in lateribus Meridiano, & Aquilonari sic erunt saga disposita, quòd vnus cubitus pendeat ex vna parte, & alius ex alia vltra quantitatem cortinarum, quæ non accedebant ad pauimentum. *Qui plus est in sagorum longitudine.* id est, isti cubiti sunt pendentes, qui superant in sagis vltra ipsas cortinas, & dicitur quòd iste cubitus plus est in longitudine sagorum, non quidem quòd plus sit, quam requirat necessitas tecturæ, sicut erat in posterioribus partibus Tabernaculi: nam solum saga ad pauimentum accedunt, quia erant triginta cubitorum, & nihil superabat. sed dicitur plus esse in longitudine sagorum, id est, quòd magis erat in sagis quàm in cortinis. Sed contra hoc argues, quòd non intelligatur de coopertura Tabernaculi in latere Meridiano, & Aquilonari, sed de coopertura in fronte Tabernaculi, & in Occidentali latera, quia hic dicebat immediatè de sagi parte, quæ superabat in superioribus Tabernaculi. Ergo deberet hic dici de sagi parte, quæ erat ad operiendum frontem Orientalem, cùm ista latera sint opposita. Item, quia, vt supra dictum est, vnum sagum superat in connexione sagorum istorum, & medietas huius sagi ponebatur ad partẽ Occidentalem: ergo dicendum erat de alia medietate, vbi ponebatur, vel quid fiebat: quod non videtur, nisi intelligatur de opertura, vel apprehensione sagi in fronte Tabernaculi. Respondetur, quòd ista intelliguntur, vt dictum est de lateribus Meridiano & Aquilonari. Et quando arguis, quòd tunc nihil diceretur de alia medietate sagi, quæ supererat. Respondetur, quòd ita dicitur: nam supra ponitur, quòd sextum sagum in fronte Tabernaculi replicari debebat: nunc autem ante hoc dictum fuit, quòd alia medietas sagi, quæ superabundat replicari debebat in posteriori parte Tabernaculi: & sic de toto illo sago dictum fuit, qualiter se habeat in parte Orientali, & qualiter in parte Occidentali, nunc ergo de cubitis, qui in parte Aquilonari, & Meridiana pendebant, dicebatur. *Vtrumque latus Tabernaculi protegens.* scilicet, latus Meridianum, & latus Septentrionale: nam si acceperemus pro parte Orientali, & Occidentali, non posset vocari pars vtraque latus: quia in parte Orientali latus nullum Tabernaculi erat, cùm vtrumque esset apertum: ita quòd nulla tabula ibi erat. Hi autem cubiti sagorum protegebant Tabernaculi latera, quia cooperiebant illam partem, quæ à cortinis non tegebatur, & maneret nuda nisi saga ponerentur. *Facies opertorium.* Posuit supra secundum opertoriũ Tabernaculi, hic ponit tertium, & quartum. Causa autem pluralitatis istorum operimentum

Expositio Doctor.

Tertium opertoriũ Tabernaculi.

F supra posita fuit; scilicet, quia necessitas Tabernaculi, & pulchritudo hoc exigebat. Ad pulchritudinem namque coopertorium de pellibus, & coloribus, scilicet, hyacintho, purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta factum fuit, scilicet, ipsæ cortinæ: & ad hoc idem saga quodammodo. Pelles autem rubricatæ arietum ad necessitatem, & firmitudinem positæ fuerunt: & ipsæ quoque pelles hyacinthinæ: nam nec cortinæ solæ ad necessitatem sufficiebant, nec pelles hyacinthinæ per sepulchrũ opus reddebant, fuit ergo vtrumque necessarium. *Facies & operimentum aliud tecto.*

An tertium, & quartum operimentum operiret solum tectum Tabernaculi, vel penderet super parietes.

Quæst. X.

G De isto operimento tertio, & quarto, quæret aliquis, vtrum fuisset solum operimentum super tectum, ita quòd non tegeret latera aut totum tegeret. Et forte aliquis respondebit, quòd solum erant ista duo vltima operimenta ad operiendum tectum, quia in littera dicitur: Facies aliud operimentum tecto. Et non dixit: Facies aliud operimentum Tabernaculi. Respondetur, quòd magis dicendum est, ista duo coopertoria vltima, sicut & prima, facta fuisse ad cooperiendum totum Tabernaculum. Et ratio est: quia ista operimenta de pellibus, fiebant ad repellendum impetum tempestatum, vt imbrium, niuium, & aliarum similium. Sed manifestum est, quòd si solùm posita fuissent ista duo operimenta pro tecto, quòd adhuc non potuissent auerti impetus H tempestatum infestantes latera Tabernaculi. Nam pluuiæ imbibitæ fuissent operimento sagorum, atque illud penetrassent, & ipsam cortinam, quæ erat pretiosa dissipassent cum penderet in lateribus ipsasq. tabulas deauratas madefecissent, quæ valde inconuenientia sunt. Dicendum ergo, quòd ista operimenta extendebantur ad tegendum totum Tabernaculum circumquaque, vsque ad pauimentum. Quando autem dicis, quòd ista tentoria erant operimenta tecti. Respondetur, quòd tectum accipitur largè pro toto ipso Tabernaculo tegendo. Si autem quæras de quantitate determinata istorum operimentorum de pellibus, quanta fuerit secundum longitudinem, & quanta secundum latitudinem. Respondemus, quòd quantitas istorum æqualis erat quantum ad longitudinem, & latitudinem. Et fuit latitudo cuiuslibet I istorum cubitorum quadraginta, & longitudo fuit cubitorum triginta, quia longitudo istorum erat transuersa super latitudinem Tabernaculi (vt dicebamus de sagis, vel de cortinis) & quòd latitudo pellium esset super longitudinem Tabernaculi, vel melius quòd lõgitudo opertorij de pellibus erat cubitorum quadraginta, & ponebatur super longitudinem Tabernaculi, scilicet, ab Oriente in Occidentem, & descendendo per latus Occidentale post Sancta Sanctorum: nam non erat idem modus accipiendi latitudinem, & longitudinem in cortinis, & sagis, & in omnibus aliis rebus: nam quælibet res habet longitudinem maiorem quam latitudinem. Vel non assignabitur lõgitudo, & latitudo in ea eo modo, quo vulgares accipiunt longitudinem, & latitudinem. In cortinis autem videbatur esse maior latitudo quam longitudo: quia non K accipiebantur secundum idem longitudo, & latitudo: sed comparatur longitudo cuiuslibet ad latitudinem omnium simul. Sed si comparentur, in eadem cortina longitudo erat cubitorum triginta, & latitudo quatuor, quando tamen omnes coniungebantur per latera latitudinum suarum, fiebat illa latitudo maior quàm esset longitudo cuiuslibet illarum per se. In coopertimentis autem de pellibus arietinis, vel hyacinthinis non poterat sic accipi, sed fiebat totum vnum operimentum ex multis pellibus quibusdam maioribus, & quibusdam minoribus & assumebatur longitudo eius à fronte Tabernaculi Orientali vsque ad Occidentale latus, descendendo atque detegendo ipsũ latus Occidẽtale Tabernaculi. Et illud erat spatium cubitorum quadraginta, vt patet ex superioribus. Latitudo assumebatur in tegendo latus Aquilonaris latitudinis, & Meridianæ, & spatium medium tecti inter

Quæ erat quãtitas determinata operimentorum.

ter ista duo latera, & erat hoc totũ triginta cubitorum, A vt etiam ex prioribus patet. Quod autem ista opertimenta tãtam tenuerint magnitudinem, satis probabile atque verisimile est. Nam nisi æqualia Tabernaculo tegẽdo forent, vt nec quidquam, aut addi aut minui opus esset, darent in eis aliqua mensura, sed simpliciter positum fuit, vt fierent opertimenta. De cortinis enim, quia aliqualiter deficiebant ab æqualitate Tabernaculi, scilicet, duobus cubitis: dictum est, quid haberent longitudinis, & latitudinis. De sagis etiam quia addebant quattuor cubitos super longitudinem Tabernaculi ab Oriente in Occidentem dictum est de longitudine, & latitudine. In his autem, quia penitus æqualia Tabernaculo fieri debebãt, in nulla alia mensura poni debebant, nisi quòd fierent ad æqualitatem Tabernaculi. Quòd satis intelligi dabatur, cùm non poneretur aliqua mensura: quædam namque B sunt, quæ non apposita mensura mensurata sunt, & non apponendo signum signata sunt, vt indefinitæ propositiones. Sic autem cùm hic non apponeretur aliqua specialis mensura, ex hoc solo notificabatur mensura eorum, scilicet, q debeterent esse secundum mensuram Tabernaculi, quia alia specialis non apponebatur. Item, erat alia causa, quia in aliis opertimentis erat compositio ex pluribus, scilicet, quòd vna cortina fieret ex certis cortinis certæ quantitatis, vel certis sagis. In pellibus autem arietinis, vel hyacinthinis non potest hoc stare, quia aliquæ erant maiores, & aliquæ minores: & interdum diuidebantur, & sarciebantur secundum artem ipsorum coriariorum: ideo non debebat dari alia quantitas in partibus coopertorij hyacinthini, aut pellium rubricatarum, nisi vt essent secundum magnitudinem Tabernaculi ipsius tegẽdi. *Facies, & opertimentum aliud.* Præter opertimentum cortinarum, & sagorum. *De pellibus arietum rubricatis.* Pelles arietum arte coriariorum parabantur, & postea rubricantur, & ex his consutis fiebat vnum opertorium. *Super hoc aliud opertimentum de pellibus hyacinthinis.* Istud

Quartũ opertimentum Tabernaculi.

erat quartum. De isto autem opertimento, & de alio de pellibus rubricatis, dicit Beda, quòd solùm tegebant tectum, & non descendebant ad tegenda latera. Sed dicendum est vt supra dicebamus, scilicet, quòd tegebant totum Tabernaculum, siue supra tectum, siue in circuitu laterum, & erant ista opertimenta fortiter religata funibus, & paxillis in terram fixis, ita vt non mouerentur à vento. *De pellibus hyacinthinis.* Pelles hyacinthinæ vocantur pelles habentes colorem hyacinthi, id est, colorem cælestem subalbidum, declinantem ad azurinum. D Et dicit Iosephus, quòd talis coloris erat Tabernaculum in parte exteriori, vt qui illud à longe respiceret, quasi cælum esse putaret, & respicientes mirabantur.

Facies & tabulas stantes Tabernaculi de lignis setim, quæ singula denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine singulos ac semissem. In lateribus tabulæ duæ incastraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur: atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur. quarum viginti erunt in latere Meridiano, quod vergit ad Austrum: quibus quadraginta bases argenteas fundes, vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subijciantur. In latere quoque secundo Tabernaculi quod vergit ad Aquilonem, viginti tabulæ erunt, quadraginta habentes bases argenteas. Binæ bases singulis tabulis supponentur. Ad Occidentalem verò plagam Tabernaculi fa- E *cies sex tabulas, & rursum alias duas quæ in angulis erigantur post tergum Tabernaculi. Eruntq. coniunctæ à deorsum, vsque sursum, & vna omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis, quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur. Et erunt simul tabulæ octo, bases earum argenteæ sexdecim, duabus basibus per vnam tabulam supputatis. Facies & vectes de lignis setim quinque ad continendas tabulas in vno latere Tabernaculi, & quinque alios in altero, & eiusdem numeri ad Occidentalem plagam: qui mittentur per medias tabulas à summo vsque ad summum. Ipsas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant, quos operies laminis aureis. Et eriges Tabernaculum iuxta exemplar quod tibi in monte monstratum est. Facies & velum de hyacintho,*

Velum templi.

& purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, opere pluma- A *rio, & pulchra varietate contextum: quod appendes ante quattuor columnas de lignis setim, quæ ipsæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, sed bases argenteas. Inseretur autem Velum per circulos, Intra quod pones Arcam testimonij, quæ & Sanctuarium, & Sanctuarij Sanctuaria diuidentur. Pones, & Propitiatorium super Arcam testimonij in Sancta Sanctorum, mensamq. extra Velum, & contra Mensam Candelabrum in latere Tabernaculi Meridiano: Mensa enim stabit in parte Aquilonis. Facies & tentorium in introitu Tabernaculi de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, opere plumarie. Et quinque columnas deaurabis lignorum setim; ante quas ducetur tentorium: quarum erunt capita aurea, & bases æneæ.*

Facies & tabulas. Hic ponitur secundum, scilicet, ta- B bularum fabricatio. Istæ autem tabulæ erant fundamentum Tabernaculi ipsius, licet primo Moyses de ipsis opertimentis mentionem fecerit. Sciendum autem, quòd istud Tabernaculum erat de tabulis secundum significatum huius nominis Tabernaculum: non tamen erat totum de tabulis, quia in parte superiori tectũ nulla tabula ponebatur, nec in parte Orientis, sed solum in latere Meridiano, & Occidentali atque Boreali: quælibet autem tabularum harum erat in altitudine cubitorum decem, & in latitudine cubiti, & dimidij.

An grossicies cuiuslibet tabulæ Tabernaculi fuisset vnius cubiti. Quæst. XI.

C DE spissitudine autem earum non patet in littera. Rabbi Salomon autem dicit, quòd erat tabularum spissitudo vnius cubiti. Sed hoc non est verisimile. Primò, quia si tantæ grossiciei fuissent, vix potuissent præ magnitudine ponderis portari. Secundò, quia etiam propter pondus suum, cum statuerentur quasi per se stantes super duas, quarum quælibet tabula habebat bases, declinaret ad aliquam partem, & nulla basis tantæ molis ferendæ suffecisset. Item, hoc, dato, sequeretur q latera Tabernaculi aut inter se distassent octo cubitis, & nõ amplius, aut nõ potuisset tegere aliquod de sagis totum Tabernaculum per transuersum, quorum vtrumque est falsum. Primum, scilicet, q non solum distassent inter se latus Septẽtrionale, & Meridianum octo cubitis. Nam tanta erat distãtia lateris Septentrionalis à Meridiano, quanta erat magnitudo lateris Occidentalis: quia latus Occi- D dentale erat distinguẽs latus Meridianum, & Aquilonare, & capiebatur inter ea. Sed istud latus erat decem cubitorum, ergo distantia lateris Aquilonaris à Meridiano erat decem cubitorum, & sic non solum octo. Quòd aũt esset decem cubitorum, patet: quia in latere Occidentali ponebantur octo tabulæ, vt patet infra, quarum sex erant maiores, & duæ minores, quęlibet sex tabularum erat cubiti, & dimidij: quælibet autem duarum tabularum erat dimidij cubiti, & sic sex tabulæ maiores cõtinuissent spatium cubitorum nouem, duæ autem minores tabulæ continuissent spatium vnius cubiti, & sic forent cubiti decem. Quòd aũt falsum sit, sagum aliquod non potuisse cooperire totum Tabernaculum, patet: quia saga erãt maiora, quam cortinæ in duobus cubitis: & cortinæ non poterant operire totum Tabernaculum. De sagis autem dictũ fuit, E q ex eo quòd pendebant duobus cubitis vltra cortinas, protegebant latus vtrumque Tabernaculi: ergo saga descendebant vsque ad humum cooperientia totaliter latera Tabernaculi, aliàs enim non dici potuissent protegere latera Tabernaculi. Et si fortè dicas, q cooperiendo aliquam partem laterum Tabernaculi, dicebatur protegere ipsa latera, & sic saga protegebant ipsa latera Tabernaculi: quia certam partem protegebant. Respondetur, q ista respõsio non stat: nam eodem modo diceretur, q cortinæ protegebant latera Tabernaculi, quia aliquam partem protegebant: sed non dicitur de illis, & dicitur de sagis: ergo saga totaliter operiebant ipsum Tabernaculum. Consequentia autem superior probatur: quia latus Aquilonare erat altitudinis decem cubitorũ, quia omnes tabulæ Tabernaculi erãt decem cubitorum, & altitudo tabularum lateris Meridiani erat decem cubitorum; si autem

Opin. Rabbinorum confutatur.

Responsio aduersarij confutatur.

spissitudo cuiuslibet tabulæ fuisset vnius cubiti, spissitudo lateris Meridiani occuparet vnum cubitum, & spissitudo lateris Aquilonaris occuparet alium cubitum, & essent viginti duo cubiti cùm altitudine ipsorum laterum Septentrionalis, atque Meridiani. Tūc si inter latus Septentrionale, & Meridianum esset spatium cubitorum decem essent cubiti triginta duo, in tota ista magnitudine transuersa Tabernaculi: sed sagum quodlibet erat solùm triginta cubitorum lōgitudinis: ergo nullum sagum secundum longitudinem suam positum transuersaliter super latitudinem Tabernaculi poterat operire totum Tabernaculum, quod est contra supra probata. Vel si velis dicere: quod quodlibet sagum operiebat totū Tabernaculum transuersaliter, cùm altitudo lateris Septentrionalis, & Meridiani sint viginti cubitorum, & spissitudo amborum laterum simul sit duorum cubitorum, manebit spatium inter ista duo latera solùm octo cubitorum, vt sint triginta cubiti in summa, & saga, quæ triginta cubitorum erāt, possent operire totum Tabernaculum. Sed hoc est falsum, quòd spatium inter duo latera, scilicet, Meridianū, & Septentrionale sit octo cubitorum. Nam ex littera patet, quòd sit decem cubitorum: ergo falsum est id ex quo sequuntur ista, scilicet, quòd spissitudo cuiuslibet tabulæ esset vnius cubiti. Dicendum ergo, quòd spissitudo cuiuslibet tabulæ erat quatuor digitorum, vel forte minus, vt ait Iosephus. Tabulæ autem istæ sic ordinabantur, quòd ponebantur in lateribus tribus, scilicet, in latere Septentrionali, & Occidentali, & Meridiano. Nam latus Orientale tabulam nullam habebat, sed operiebatur quodam tentorio ante posito, vt patet 27. capite, & in istis lateribus erat talis dispositio, quòd latus Meridianum, & Septentrionale erant æqualia, & quodlibet erat cubitorum triginta, & fiebant de tabulis, quarum quælibet erat latitudinis cubiti, & dimidij, & altitudinis decem cubitorum; & in quolibet istorum laterum ponebantur tabulæ viginti, quæ faciebant cubitos triginta, & ista erat longitudo Tabernaculi: in latere autem Occidētali erant octo tabulæ sic dispositæ, quòd sex erant secundum quantitatem aliarum tabularum, quæ erant in alijs duobus lateribus Septentrionali, scilicet, & Meridiano, scilicet, quòd quælibet earum continebat cubitum, & dimidium latitudinis, & decem cubitos altitudinis. faciebant ergo secundum latitudinem cubitos nouem. Ponebantur autem duæ paruæ tabulæ, quarum quælibet erat cubiti dimidij, & sic ambæ faciebant vnum cubitū, quarum vna ponebatur in confinio lateris Occidentalis cum Meridiano, & alia in confinio lateris Septentrionalis, & Occidentalis. & sic fiebat illud latus decem cubitorum latitudinis. Istæ autem tabulæ ponebantur super terram infixæ basibus: & sic tenebantur, scilicet, quòd quælibet tabula haberet duas bases: de quo magis supra diximus. Etiam istæ tabulæ habebant quasdam concauationes in lateribus, quæ incastraturæ vocantur, ita vt vna tabula alteri inhæreret, & hoc est, ꝙ in vna tabula fiat labium ac subintret concauationem alterius, & sic de omnibus, ne disiungerentur: sic.n. in communibus ædificijs fieri solet. *Facies & tabulas stantes.* Vocantur tabulæ stantes, id est, erectæ, quia secundum altitudinem suam erant erectæ, s. ꝙ quælibet erat altitudinis cubitorum decē, & cubiti & dimidij latitudinis, & secundum illam dimensionem, quæ altior est, vocatur tabula stans, si illa ponatur versus supra: si.n. tabulæ existentes decem cubitorum in altitudine ponerentur extentæ per solum, ita quòd cubitus, & dimidius erigeretur in altum, & decem cubiti iacerent: licet secundum aliquid sui esset stans, quia tamen id quod longius est erat iacens, non vocatur stans. Dicebantur tabulæ stantes, quia secundum suam maiorem longitudinem in altum eleuabantur. *Tabernaculi.* id est, ex quibus Tabernaculum fieri debet, quia propriè Tabernaculum erat id, quod de tabulis fiebat: sicut sua demonstrat origo, licet supra operimentum cortinarum Tabernaculum vocetur, cùm dictum fuit, quòd ponerentur duæ illæ magnæ cortinæ ligatæ per circulos aureos, vt vnum ex omnibus Tabernaculum fiat, id est, vnum Tabernaculi operimentum. *De lignis setim.* Ista ligna aptabantur ad omnia Tabernaculi opera, quæ de lignis fabricanda erant,

Doct. determinatio.

Quō omnes tabulæ in Sanctuario inter se ordinabantur.

F nullaq. alia ligna ponebantur propter excellentiam istorum lignorum. *Quæ singula denos cubitos in longitudine habebant.* Licet in qualibet re accipiantur tres mēsuræ, si corporea est, s. longitudo, latitudo, & altitudo, quæ coincidit cum profunditate, sicut in corpore humano accipiuntur: & distinguit eas August. de Ciuitate Dei lib. 15. in fine libri: tñ hic longitudo, & altitudo non accipiūtur distinctè, quia quælibet tabula erat longitudinis cubitorum decem, & isti decem cubiti vocabantur altitudo eius, quia mensura horum decem cubitorum in altum tollebatur, & sic erat altitudo. *In latitudine singulos, ac semissem.* id est, quælibet habeat cubitum & dimidium in latitudine. Super longitudinem autem cuiuslibet tabulæ nihil ponebatur, quia Tabernaculum solùm erat in altitudine cubitorum decem: in latitudine autem apponebatur vna

G tabula alteri. *In lateribus tabulæ.* id est, cuiuslibet tabulæ: nam omnes tabulę habebant istas duas incastraturas in quocumque latere essent, præter duas tabulas extremas, scilicet vnam tabulam lateris Meridiani, & aliam tabulam lateris Septentrionalis: nam tabulæ illæ duas incastraturas habebant, quæ duabus tabulis coniungebantur: omnes autem, quæ erant in Tabernaculo coniungebantur duabus tabulis præter tabulas illas duas. Nam prima tabula, quæ erat in latere Meridiano solùm coniungebatur tabulæ, quæ erat post se, & nulli alteri priori: & sic vnicam incastraturam habebat: & sic de tabula, quæ prima erat in latere Septentrionali à parte Orientis. *Duæ incastraturæ fient.* Vocatur incastratura quælibet concauatio facta in tabulis ad hoc quòd iungantur, scilicet, quòd leuigando tabulas cauantur ex aliqua parte,

H & in illas cauaturas intrant aliæ tabulæ, vt sic se contineant: & fiunt istæ cauaturæ in lateribus tabularum: & fiebant duæ incastraturæ, id est, incastraturæ in duobus lateribus. Et hoc, quia quælibet tabula duabus tabulis iungebatur, vni ante, & alteri post, & in qualibet coniunctione requirebatur vna incastratura: ergo quælibet tabula habebat duas incastraturas præter duas primas tabulas duorum laterum, scilicet, Septentrionalis, & Meridiani. *Quibus tabula alteri tabulæ connectatur.* id est, quòd per istas incastraturas, vna tabula connectebatur alteri: Et non solùm quòd connectatur vna tabula alteri per incastraturas, sed quòd contineatur cum altera per incastraturas. Nam quòd coniungatur vna tabula cum altera, hoc contingit per solam laterum leuigationem planando, & nihil omnino cauando, sed quòd tabulæ con-

I tineant se, non contingebat per solam planationem laterum, sed per concauationem eorum, & subintrationem. *Atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur.* Quòd enim dicebat supra, in qualibet tabula duas incastraturas esse faciendas, vt tabula tabulæ coniungeretur, non est intelligendum, quòd fieret hoc, vt vna tabula vniretur alteri tabulæ, quia ad hoc sufficiebat vna incastratura, sed ad hoc vt duæ tabulæ coniungerentur vni tabulæ in lateribus eius: & nunc dicit in hunc modum omnes tabulas esse parandas. Hic demonstratur quantitas, & cauatura, scilicet, quòd omnes tabulæ erunt altitudinis cubitorum decem, & latitudinis vnius & semissis: & quòd in duobus lateribus cuiuslibet erunt duæ concauaturæ, siue incastraturæ. Ab his tamen excipiuntur quattuor tabulæ, quæ non seruabant hanc regulam. Et

K hoc, quia illud præceptum continet duas partes. Sunt enim duæ tabulæ, quæ deficiunt quantum ad vnam partem præcepti, & aliæ duæ, quæ deficiunt quantum ad aliam partem. Primò dixit, quod omnes tabulæ haberent cubitos decem altitudinis siue longitudinis, & cubitum vnum, & dimidium latitudinis. Ab hoc excipiuntur duæ tabulæ, quæ ponebantur in latere Occidentali post Sancta Sanctorum in extremitatibus lateris illius: nam quælibet earum continet dimidium cubitum solum. Secunda pars præcepti erat, quòd quælibet tabula haberet duas incastraturas in duobus lateribus suis. Ab hac excipiuntur duæ tabulæ, quæ primæ erant in duobus lateribus, s. Septentrionali, & Meridiano. *Quarum viginti erunt in latere Meridiano.* Ex hoc cognoscitur, quanta erat longitudo, & altitudo illius lateris: nam cùm ponerentur tabulæ viginti, & quælibet esset cubiti & dimidij,

faciç-

faciebant cubitos triginta in lõgitudine lateris: altitudo autem erat tanta, quanta erat altitudo tabularum: quælibet autem tabula erat altitudinis cubitorum decẽ. Ergo Tabernaculum solùm erat cubitorum decem in altitudine. *Quod vergit ad Austrum.* Auster nomen venti est flantis. Diuidendo totum horizontem nostrum per duas lineas se ortogonaliter secãtes, quarum caput vnius sit in Orientis puncto, & pes in Occidente: & alia sit ortogonaliter secans quadrando circulũ horizontis nostri, oportet vt caput eius sit in puncto Meridiei, & perueniat in punctum Septentrionis. Et nominantur istæ partes mundi a ventis flantibus ab illis punctis; sic est enim vulgaris consuetudo mundi partes designare. *Quibus quadraginta bases argenteas fundes.* id est, mittes vel pones. Vocantur bases in tabulis, & bases in columnis, sed nõ erant tales bases columnarum sicut bases tabularum: nam bases columnarum erant rotundę, & ampliores quam ipsæ columnæ, vt bene firmarentur columnæ super tales bases, & sicut semper in columnis, quas quotidie videmus. Et fuit iste modus basium in columnis, quæ erant ante Sancta Sanctorum, & in illis, quæ erant ad ostium Tabernaculi, & in his, quæ erant in Tabernaculi circuitu, s. in columnis Atrij: in tabulis autem nõ erant bases grossiores, & latiores ipsis tabulis. Et est signum huius, quia in qualibet tabula erãt duæ bases: si autem basis fuisset grossior, quam ipsa tabula, quæ firmabatur super basim, impossibile fuisset duas bases simul poni sub eadem tabula: sicut nõ possunt poni immediatè duæ bases sub aliqua colũna. Ratio autem diuersitatis est: quia bases, quæ ponuntur sub columnis, ideo ponuntur, vt columnæ nõ inclinentur contra aliquas partes. Etiam vt columnæ superiori pondere pressæ solo non infigantur, & ponderi cedant: cùm autem basis grossior est, columna infigi non potest solo, detinente amplitudine basis: in tabulis autem non erat aliquod pondus premens quod eas solo infigi cogeret, cũ sola cortinarum, & sagorũ, atque pellium tegumenta superposita haberent: ideo aliter fieri debuerunt bases tabularum, scilicet, vt eas tenerent, ne in vnam, aut alteram mouerentur partem. Erant autem istæ bases quædã petacia argẽtea fabricata opere fusorio, ita vt acuta essent, & longa: & sic infigebantur solo profundius, ne tabulæ superficiei telluris insistentes nullatenus mouerentur. Et istæ bases primò infigebantur ipsis tabulis, s. quòd fiebãt in summitatibus tabularum, quibus terræ iungebantur duæ profundæ cauaturæ, & ibi infigebantur illæ bases, ita quòd manerẽt immobiles in tabulis, & postea infigebantur telluri: & sic tabulæ immotæ manebant. *Vt bina bases singulis tabulis per duos angulos subijciantur.* Quælibet tabula habebat duos angulos in extremitate illa tangẽte terram, s. apud extremitates duorum suorum laterum, & apud illos duos angulos fiebant duæ magnæ cauaturæ, & in has cauaturas bases infigebantur: & sic in isto latere, cũ essent viginti tabulæ, erant bases quadraginta supputando duas bases quibuslibet tabulis. *In latere quoque secundo Tabernaculi, quod vergit ad Aquilonem.* Hic innuit latus Meridianum esse primum, & latus Septẽtrionale esse secundum, sed secundum naturam non erat magis primum vnum, quàm alterum. Poterat tamen vocari primum dupliciter: vno modo, quia primum illud erectum fuerit. Secundò quia de ipso primo Deus loquutus fuit. *Quod vergit ad Aquilonem.* Hic denominatur alia pars mundi, quæ est Septentrionalis: & denominatur à vento sicut pars Meridiana denominabatur ab alio vento, s. ab Austro. Denominatur aũt pars Septentrionalis à vento, qui dicitur Aquilo: & iste est collateralis Boreæ: nam Boreas est, qui flat de medio puncto Septentrionis secundum duas lineas quadrantes nostrum horizontem. Accipitur tamen Aquilo multoties pro ipso Borea. Et dicitur Aquilo, quasi aquas ligans, quia est ventus frigidus valde, vtpote, flans a partibus mũdi frigidissimis. *Viginti tabulæ erunt quadraginta habentes bases argenteas.* Et hoc, quia æquale latus erat Septẽtrionale latere Meridiano, & erãt ista duo latera ęquè distantia, s. q; nõ magis distabat vnũ latus ab altero in vna parte, quã in altera, sicuti dicimus de lineis paralelis. Erant aũt bases argenteæ sub his tabulis, quia propter nobilitatem operis Tabernaculi,

Vnde Aquilo dicatur.

A In toto Tabernaculo non ponebant aliquid æris, sed totum quidquid erat, argentum, & aurũ erat, præterquam de paxillis, quæ extra erant, quæ fiebant ex ære. *Bina bases singulis tabulis supponentur*, scilicet, per duos angulos tabulæ in extremitatibus eius apud duos angulos tabulæ sicut fiebãt in tabulis lateris Meridiani. *Ad Occidentalem verò plagam Tabernaculi.* Hic ponitur tertium latus, scilicet, plaga Occidentalis: Vocatur autem plaga Occidentalis, id est, terra, vel pars Occidentalis: signat enim plaga tria, vt ait Hebrardus, scilicet, quòd plaga signat vulnus, & signat rete ad capiendas feras, & signat partem mundi: non quidem quòd plaga aliquam terram propriè vel absolutè significet, sed signat situm, scilicet, contra Orientem, vel Occidentem, vel alium quemcumque situm. *Facies sex tabulas.* Istæ sex tabulæ erant de

Plaga tria significat.

B magnis, scilicet, continentibus in longitudine cubitos decem, & in latitudine cubitum & dimidium, & istæ sex faciebant nouem cubitos latitudinis. Vocantur autem hic sex tabulæ, & non octo, sicut erant secundum veritatem, quia istæ sex tabulæ erant de maioribus, de quibus vsque nunc dixerat, scilicet, quòd continebant in altitudine cubitos decem, & in latitudine cubitum vnum & semissem. *Et rursum aliæ duæ*, scilicet, quæ non sunt eiusdem mensuræ cuiusmodi sunt priores, vt contineat qualibet cubitum & dimidium, sed quælibet cõtinet solum medium cubitum. *Quæ in angulis erigantur.* Positis enim sex tabulis in medio lateris Occidentalis, cùm illæ tabulæ contineant nouem cubitos latitudinis, & Tabernaculi latus Occidentale esse debebat decem cubitorum, deficiebat vnus cubitus, scilicet, ad quamlibet partem

C vnum dimidium cubiti; si autem poneretur vna tabula de maioribus, cùm quælibet illarum esset cubiti & dimidij: esset iam totum illud latus decem cubitorum, & dimidij: ergo non debuit poni vna tabula integra, sed positæ fuerunt duæ tabulæ paruæ, & istæ erigebantur in angulis: quia vna fuit erecta in angulo recto contingentiæ lateris Meridiani & Occidentalis: & alia in angulo contingentiæ lateris Aquilonaris & Occidentalis. Et dicitur, quòd istæ tabulæ erigebantur, quia altitudo earum, quæ erat cubitorum decem, ponebatur versus supra. *Post tergum Tabernaculi.* Tergum Tabernaculi erat oppositum ostio Tabernaculi: erat autem ostium Tabernaculi in parte Orientali, & illa pars non erat tecta tabulis, sed sub o tẽtorio facto de hyacintho, & purpura & cetera, vt patet sequenti capite: Pars autem, quæ erat ad Occi-

D dentem operta erat tabulis, quia istud erat latus regens Sancta Sanctorum. *Eruntq. coniuncta.* Hoc dicitur de tabulis, quæ iunctæ erant, ita vt vna incastraretur alteri: & non dicitur de tabulis omnibus, sed solùm de tabulis magnis habentibus cubitum, & dimidium in latitudine, licet de vtrisque verum sit, quòd erant coniunctæ ab infra versus supra. Quòd autem de his solis hic dicatur, patet; quia dicitur postea: duabus quoque tabulis, quæ in angulis ponendæ sunt similis iunctura seruabitur. Si autem hic de omnibus tabulis intellexisset, non subiungeret postea eamdem iuncturam esse seruãdam in aliquibus alijs, cum nullæ manerẽt, de quibus hoc dici posset. *Eruntq. coniuncta à deorsum vsque sursum*, id est, quòd in qualibet illarum tabularum erat facienda cauatura in duobus lateribus eius, & illa perueniebat à summitate

E tabulæ vsque deorsum, ita quòd vnum labium prominеret in qualibet tabula à supra vsque infra. *Et vna omnes compago retinebit.* Dicitur vna compago, secundum continuationem, quia vna coniungebatur alteri, & illa alteri, & sic omnes tabulæ erant habentes vnam compaginem, id est, coniunctionem, & vocantur hic omnes tabulæ non solùm omnes, quæ erant in vno latere Tabernaculi, sed omnes tabulæ quæ erant in omnibus lateribus. Et patet: quia tabula prima, quæ erat in principio lateris Meridiani, erat compaginata sequenti tabulæ per incastraturas, quæ fiebant in eis, & illa sequenti, & sic vsque ad vltimam tabulam istius Meridiani lateris, quæ omnes se tangebant ordine recto: vltima autem, quæ erat in latere Meridiano coniungebatur primę, quæ erat in latere Occidẽtali, & illa sequenti, & sic vsque ad vltimã illius lateris: deinde ista, quæ vltima erat coniunge-

gebatur tabulæ vltimæ existenti in latere Septentrionali: F & illa sequentibus donec veniatur ad primam tabulam lateris Septentrionalis: & sic omnes tabulæ trium laterum, quæ sunt oẽs tabulę totius Tabernaculi vnica compagine tenebantur. *Duabus quoque tabulis, quæ in angulis ponendæ sunt*, Istæ sunt duæ tabulæ paruæ secundum latitudinem, scilicet, quòd quælibet continebat dimidium cubitum, vt clauderetur latus Occidentale in decem cubitis, & dicuntur istæ tabulæ ponendæ in angulis, id est, ad claudendum angulos: & non solùm ponebantur istæ duæ ad claudendum, sed ẽt aliæ duę: nam vna tabula lateris Meridiani cũ alia de paruis tabulis lateris Occidentalis claudebant angulum vnum, & alia tabula extrema Aquilonalis lateris cum alia parua tabula lateris Occidentalis claudebant alium angulum. Dicuntur istæ poni in angulis, & non dicitur in quibus angulis, sed nõ opus G fuit, quia in toto Tabernaculo solũ erant duo anguli, qui claudebantur super latus Occidentale, à latere Meridiano vnus. angulus, & à latere Aquilonari alter angulus: nec poterat aliquis alius angulus causari, cùm non essent plura latera claudentia: si enim quattuor latera fuissent, quattuor facerent angulos, quia tamen erant solùm tria, faciebant duos angulos. *Similis iunctura seruabitur*. scilicet, quòd in qualibet earum fient duæ incastraturæ, siue cauaturæ, sicut fiebant in omnibus alijs tabulis: & hoc, quia quælibet illarum duarum paruarum tabularũ coniungebantur vni tabulæ in latere suo Occidentali, & alteri tabulæ in latere Septentrionali, aut Meridiano. *Et erunt simul tabulæ octo.* scilicet, quæ sunt in latere Occidẽtali, duæ quidem paruæ, & sex magnæ. *Bases earum argenteæ sedecim.* Nam ita infigebantur duæ bases in quali- H bet tabula parua sicut in magna, ideo subiuxit Deus hoc ad tollendum dubium: nam cũ Deus mandasset in qualibet aliarum tabularum magnarum infigere duas bases, & quælibet illarum tabularũ esset cubiti & dimidij: istæ autem paruæ tabulæ solùm essent dimidij cubiti, putaret Moyses cuilibet harum paruarum tabularũ basem vnicã supponẽdam: erant tamen necessaria duæ, vt infigerentur in duobus lateribus, siue angulis tabulæ, ne ad aliquã partem inclinari posset tabula, vnica base suffulta. *Duabus basibus per vnam tabulam supputatis.* id est, quòd pro qualibet tabula computari, vel accipi debebant duæ bases, & sic numerus basium esset duplus ad numerum tabularum; sed tabulę erant quadraginta octo in toto Tabernaculo, s. viginti in latere Meridiano, & totidem in Aquilonari, & octo in latere Occidẽtali: bases ergo erãt I nonaginta sex, quod est suum duplum. *Facies & vectes.* Hic ponitur tertiũ, s. vectium fabricatio, & vocantur vectes quædam ligna existentia transuersaliter in latitudine tabulatorum, quibus ipsa tabulata coniungũtur. Nec accipitur hic tabulatum eo modo habere vectes, sicut dicebatur Arca habere vectes, vel Altare holocaustorum: nam Arca, & alia supellectilia Tabernaculi habebãt vectes, vt portarentur in eis: tabulæ autem non habebant vectes ad vehendum, id est, portandum, cùm portarẽtur in plaustris Merarinarum, vt patet Numer. 4. cap. sed ponebantur vectes ad continenda ipsa tabulata. Nam licet à parte inferiori continerentur tabulę ne caderent in vnã vel alteram partem: non tamen habebant aliquid continens in parte superiori, ne tabulæ dissilirent: ideo positi sunt vectes: & sic dicitur, facies vectes de lignis setim, ad K continendas tabulas: tales autem vectes sunt in ostijs domorum: nam vt tabulæ ex quibus ostium compactu est, ne discompaginentur, ponuntur post ipsas tabulas transuersaliter quædam ligna, & ipsis tabulis ostiorum clauis fortiter infiguntur, & nequeunt tabulæ ab alterutro diuelli. Non consueuimus tamen nuncupare vectes ipsa ligna, quæ ponuntur transuersaliter in ostijs domorum. Ratio autem diuersitatis, quæ est inter ista, & ligna, quæ ponebãtur in lateribus tabulatorũ Tabernaculi est: quia vectes dicuntur à vehendo, & hoc siue quia vehuntur per illos aliquæ res, & sic vocantur vectes Arcę, & vectes Altarium: siue, quia ipsi vehuntur per aliquid alterũ, & sic vectes tabulatorum poterant vocari vectes, quia fiebãt circuli aurei, per quos mittebantur illi vectes, & sic quantum ad hoc vehebantur. Neutrum autem horum competit lignis positis transuersaliter in tabulis ostiorũ, quia ista non inuehuntur per circulos ita quòd ponantur, & tollantur ab ipsis ostijs, sed infiguntur fortiter ipsis tabulis quibusdam clauis. *De lignis setim quinque.* Fiebant autem de lignis setim propter nobilitatem illorum lignorum, & de his lignis fiebant cetera, quæ in Tabernaculo lignea erant.

Quomodo vectes essent quinque, & qualiter collocarentur in quolibet latere Tabernaculi. Quæst. XII.

SED quia dicitur hic, quòd isti vectes erant in quolibet latere Tabernaculi quinque, dubiũ est, quis modus sit assignandi eos fuisse quinque. Aliqui ponunt esse quinque vectes, ita quòd omnes ponantur in vno ordine, scilicet, ꝙ ponatur vnus vectis in latere Meridiano incipiendo à prima tabula illius lateris. Nam omnes tabulæ coniungi debebant per vectes, & ille vectis nõ perueniat ad extremitatem lateris illius Meridiani, s. vsque ad vltimam tabulam, sed perueniat vsque ad aliquam partem, & tunc coniungatur illi alius vectis: & hoc secundo finito, adiũgatur tertius, & sic de alijs, donec ponatur quintus, qui perueniat vsque ad extremitatem tabularũ illius lateris, & sic quinque vectes erunt sibi succedentes in eodẽ ordine, ita ꝙ caput vnius incastretur alterius extremitati, & sic omnes quinque sint incastrati, & per hũc modum in qualibet tabula solũ erit vnus annulus: nam isti vectes erant in lateribus tabularum, & transibãt per circulos: si ergo vnicus ordo vectium erat in quolibet latere, necesse erat vnicum esse ordinem circulorũ, & in qualibet tabula vnicum circulum poni. Sed ista positio non conuenit. Primò, quia in tanta altitudine tabularum non sufficienter cõtineret vnicus ordo vectium: nam tantundem erat sic poni quinque vectes, sicut si poneretur vnicus, qui pertingeret à principio lateris vsque ad finem eius. Sed manifestum est, quòd tanta altitudo tabularũ, scilicet, decem cubitorum pluribus ordinibus vectium indigebat, vt firmius tanta moles contineretur. Patet hoc in alijs ædificijs, sicuti in portis domorum aut ciuitatum, vbi plures sunt vectium ordines, & inter se spissiores. Itẽ quia cum mandentur hic poni quinque vectes in latere Meridiano, & totidem in Septẽtrionali, poterat quidem adhuc aliquo modo tolerari, quia longitudo lateris Meridiani erat viginti cubitorum, & totidem longitudo lateris Septentrionalis: & positis quinque vectibus in eodem ordine, esset quilibet vectis quattuor cubitorum: in latere tamen Occidentali hoc stare non poterat: quia cũ solùm esset longitudinis decem cubitorum, non poterant esse vectes maiores, quàm quòd quilibet esset cubitorum duorum: Ad quid enim erat facere tãtam paruitatem in vectibus? quia dum plures vectes essent minus continerent, & debilius: sicut in omnibus ædificijs quando ligna longa sunt attingentia vsque ad necessaria loca, sunt fortia ædificia: quando verò nõ est aliquod lignum ita longum, & ponuntur multa coniuncta ad supplẽdum vnius longitudinem, ædificium infirmius est, facilliusq. dissoluitur: melius ergo erat poni duos vectes, aut vnum in latere illo Occidentali, quod paruum erat, & pertingeret ab extremitate vsque ad reliquam extremitatem, quã vt tot vectes parui ponerentur. Nam sic positis quinque vectibus, esset pluralitas sine necessitate, & non solum sine necessitate, sed etiam cum damno: quod valde est peccatum, vt ait Arist. in 8. Phys. Dico autem peccatũ de peccato artis, non autem de peccato prauæ voluntatis. Item, quilibet artifex sapiẽs moderatur omnia, quæ facit reducendo in causam altissimam, scilicet, in finem: finis namque imponit necessitatem his, quæ ad finem: cum ergo in latere Meridiano fierent vectes quinque, & totidem in latere Aquilonari, oportebat esse aliquam finis necessitatem, propter quam fierent: aliàs esset peccatum, & totalis deuiatio in arte, scilicet, facere aliquid sine fine præsupposito: tunc ergo cùm in latere Occidentali totidem vectes poni iusserit, quot in alijs duobus lateribus, oportebat eundem finem esse, quare ponerentur ibi, & in alijs lateribus: erant autem isti vectes ad portandum vbicumque essent, scilicet, quod ipsi multi-

De fabricatione vectium.

Opinio quorumdam.

Confutatio opin.

multiplicarentur, scilicet, quòd essent quinque, aut erat A propter longitudinem laterum, aut propter altitudinem: si propter longitudinem, cùm dupla longitudo esset in lateribus Meridiano, & Aquilonari, quam in Occidentali: ergo plures duplo vectes esse debebant in latere Meridiano, aut Aquilonari, quam in Occidētali: sed in quolibet aliorum erant soli quinque vectes: ergo in Occidentali latere debebant esse duo vectes, aut tres ad minus. Nam dimidius vectis poni non poterat, quia quantumcunque paruus esset, vnus vectis fuisset. Si autem propter altitudinem tabularum continendam, firmiter, ponebatur multiplicatio vectium, non debebat fieri positio vectium in eodem ordine, sed in diuersis: nam quantum ad longitudinem, & altitudinem tabularum, nihil magis continebant vectes quinque, siue nulle positi in eodem ordine, quàm vnus pertingens ab extremitate ad extre- B mitatem lateris: imò magis teneret vnus vectis, vt probauimus: oportebat ergo poni plures vectium ordines, scilicet, quòd quidam vectes ponerentur supra, versus capita tabularum, & alij infra, versus medium, & sic de ceteris, & tunc rationabiliter stat, quòd ponerentur totidem vectes in latere Occidentali, quot ponebantur in latere Meridiano, & Septentrionali: nam cùm ponantur vectes multi ad continendam tabularum altitudinem, & tanta altitudo esset in latere Occidentali, sicut in aliis lateribus, necessarium erat poni in vtrisque totidem vectes. Patet antecedens: quia altitudo cuiuslibet tabulæ erat decem cubitorum, vt supra patet: necessariò ergo dicendum est, plures esse vectium ordines, & plures in qualibet tabula circulos ad continendos plures vectes. Sed adhuc posito hoc, est diuersitas in assignatione ordinis ve- C ctium: nam vectes quinque ponere cogimur, sed in quot ordinibus illi essent, in littera nō clarè manifestatur: Rabbi Salomon dicit, quòd erant tres ordines vectium, & in his tribus ordinibus erant quinque vectes, scilicet, quòd in ordine superiori erat vnus vectis longus perueniens à principio lateris vsque ad finem eius, & in parte inferiori erat alius magnus vectis eodem modo perueniens à principio vsque ad finem: in medio autem tabularum erat alius ordo vectium, & in hoc ordine erāt tres vectes, ita quòd extremitas vnius veniebat vsque ad tertiā partem longitudinis illius lateris, & ibi immittebatur extremitas illius vectis in concauitatem alterius vectis sequentis. Et fiebat ista incastratura, sicut in baculis Episcoporum, qui videtur esse vnus baculus, & tamen sunt duo: quemadmodum etiam in Crucibus multis fit, quæ sunt fa- D ctæ ex multis fragmentis, & vna pars incastratur alteri, & alia alteri, & videtur esse vnum continuum, & sic continent se partes illius Crucis. Sed adhuc ista positio non multum conuenit: quia dicitur in littera, q̄ fiant quinque vectes: vectis autem semper dicit lignum magnum, quod excedit mensuram rei, cuius est vectis: si autem minus lignum sit, quam id, in quo ponitur, vt vectis iam non vocatur propriè vectis: ergo non dicerentur quinque vectes, sed tres vectes, si solùm tres vectium ponerentur ordines. Patet antecedens ex similitudine vectium Arcæ, & Mensæ, atque Altarium, quia hi excedebant quantitatem Arcæ, & Mensæ, atque aliorum, quorum vectes erant. Item quia dicitur hic in littera, quòd debebant esse quinque vectes, & venire ab extremitate tabularum lateris vsque ad alteram extremitatem, & necessariò sic essent ordines E quinque vectium, scilicet, quot vectes erant. Sed adhuc dato, quòd in quolibet latere Tabernaculi essent quinque vectium ordines, poterant poni illi vectes dupliciter. Vno modo, quòd vectis erat quoddam lignum magnum missum per circulos in lateribus tabularum, & perueniēs ab extremitate lateris ad aliam extremitatem. Sed hoc quidē satis graue est: nam licet in latere Occidentali posset dari, quòd esset vnus vectis totus ab extremitate vna ad reliquam extremitatem, quia erat spatium cubitorum decem, in latere tamen Meridiano, & Septentrionali, dari non posset faciliter: quia tamen quodlibet istorum laterum esset cubitorum triginta longitudinis, oportebat necesse esse triginta cubitorum longitudinis: non facile autem reperitur vnum lignum tantæ lōgitudinis ad mittendum per circulos. Item, dato quòd reperiretur, non

Rabbi Salomō ponit tres ordines vectiū in quolibet latere tabernaculi.

posset conseruari; cito namque suo pondere frangeretur cùm tantæ longitudinis esset, & latitudinis paruæ, vt potè, quòd per satis paruos circulos existentes in latere, siue posterioribus tabularum mitti posset. Item si tantæ longitudinis essent vectes, non possent faciliter mitti per circulos, nec extrahi, & velociter frangerentur. Dicendum ergo secundum quòd Iosephus dicit valde rationabiliter, quòd in quolibet latere erant quinque vectes, id est, quinque vectium ordines: & vocatur vnus vectis vnum lignū, siue continuum, siue per contiguationem plurium copulatum, perueniens ab vna parte lateris ad alteram partem. Et dicit, quòd vectes, id est, illa ligna immissa per circulos ad continendum tabulas, erant quinque cubitorum, ita quòd coniungeretur vnum lignum quinque cubitorum alteri, & aliud alteri: donec veniretur ab vna lateris extremitate ad alteram, & sic cùm per quodlibet latus, & per quamlibet tabulam transirent quinque vectes, necesse erat in qualibet tabula esse quinque circulos aureos. Ex hoc autem patet, quòd in latere Meridiano erant triginta vectes in illis quinque ordinibus, & in latere Aquilonari totidem, & in latere Occidentali essent decem, quia latus Meridianum erat triginta cubitorum longitudinis, & cùm in quolibet vecte quinque cubiti essent: in triginta cubitis longitudinis caperentur vectes sex: & quia erant quinque ordines vectium, erunt quinque senarij, qui faciunt triginta: in latere autem Occidentali erant decem vectes: nam longitudo lateris huius erat cubitorum decem. Cùm ergo quilibet vectis esset quinque cubitorū, essent duo vectes occupantes totam longitudinem illius lateris, & quia erant quinque ordines vectium, necesse erat esse decem vectes. Et ista est vera positio de vectibus. *Ad continendas tabulas.* Iste erat vsus vectium, & in hoc distinguebantur vectes tabulatorum à vectibus Arcæ, & Mensæ, & aliorum supellectilium Tabernaculi, quia alij vectes erant, vt cum eis vtēsilia portarentur: isti autem ad solam continentiam, siue copulationem facti erant. *In vno latere Tabernaculi & quinque alios in altero.* Non expressit hic, in quo latere essent isti vectes quinque an in Meridiano, an Septētrionali, & ratio est: quia expressio alicuius certi, fit causa differentiæ. Deus autem nolebat facere hic aliquam differentiam inter vnum latus ad alia latera, quia totidem voluit esse vectes in vno latere, quot in alio. Et hoc verum est de duobus lateribus. s. Meridiano, & Aquilonari, nam neutrum horum duorum nominauit: Occidentale autem nominauit. *Et eisdem numeri ad Occidentalem plagam.* Est enim sensus, quod quinque vectes ponerentur in vno latere, scilicet, in latere Septentrionali, & quinque vectes in altero, s. Meridiano, & eiusdem numeri ad Occidentalem plagam: expressit autem de vectibus, qui erant ad Occidentalem plagam magis quam de aliis lateribus, quia illud latus erat minus, quam alia latera, ideo dubitare posset Moyses, vtrum tot vectes in isto latere, sicut in ceteris lateribus ponendi essent. *Qui mittentur per medias tabulas.*

Iosephi opinio.

In latere Meridiano Arcæ erant triginta vectes & totidem in latere Aquilonari.

An tabulæ Tabernaculi essent perforatæ, vt vectes reciperent. Quæst. XIII.

ALIQVI putant, quòd in tabulis erant facta foramina, & per illa foramina mittebātur ligna, quæ dicuntur vectes. Et hoc satis erat possibile, cùm ipsa tabulata satis erant habentia spissitudinem, quæ hoc pateretur; ad hoc autem mouentur; quia dicit hic littera, q̄ vectes mittebātur per medias tabulas, id est, per medium ipsarum tabularum, scilicet per grossitudinem, siue spissitudinem earum. Sed hoc non potest stare: quia littera dicit, quòd ponentur isti vectes per circulos aureos, per quos contineant tabulata. Si autem ipsi vectes mitti debuissent per spissitudinem tabularum non positi fuissent aliqui circuli aurei, quia ad nihilū erant vtiles. Item, quia dicitur, quod ipsi vectes deaurati debebant, sed si ipsi mitti debuissent per spissitudinem tabularum, non potuissent cōgruentius deaurari. Vel si inaurarentur, deflorarentur, aut comminuerentur laminæ aureæ in strictā missione vectium per foramina tabularum. Etiam dato,

quòd

quòd non deflorarentur nihil prodesset cum penitus laterent vectes. Item, quia per hoc tabulæ infirmiores redderentur, cùm in medio earum fierent tanta foramina, & facilius possent confringi. Item, quia sic non possent cōuenienter continere ipsa tabulata, nec ipsi vectes in visceribus tabularum legitimè cohærerent, vt patet intuenti modum, quo intus locari possent. Dicendum ergo, quòd

Omnia Dest.

isti vectes erant extra tabulas in posteriori parte tabularum, & ibi infigebantur circuli aurei per quos mittebantur vectes. Et quando dicitur, quod erant vectes per medias tabulas, non est sensus, quod mittebantur per foramina facta in spissitudine tabularū, sed quod ponebantur isti vectes per dorsa tabularum. Et rursus non est sensus, quod ponerentur isti vectes per medias tabulas, id est, per medietatē dorsi tabularum in parte exteriori, sed quod ponebantur per dorsum, & non ponebantur vectes in summitate tabularum superiori, vel in extremitate inferiori, sed per ipsa dorsa, scilicet, per medietates dorsus tabularum. Et accipitur medium prout signat interpositionē, & non prout signat æquē distantiam: nam in Sacris Scripturis dupliciter accipitur medium. Vno modo prout signat æquē distantiā respectu aliquorum terminorum. Vt si sint aliqua loca, quæ distēt à se inuicem decem leucis, & sit vnus locus inter illa, à quo quodlibet illorū distet leucis quinque, ille dicitur esse in medio illorum locorum per æquē distantiam. Dicitur medium alio modo per interpositionem, quia ponitur inter aliqua duo, siue æqualiter distet ab eis, siue magis ab vno, quam ab altero, & isto modo in tabulis Tabernaculi accipiebantur duæ extremitates, s. superior, & inferior, & quidquid inter illas erat, vocabatur medium. Et sic cùm vectes ponerentur in dorsis tabularum per circulos aureos, dicebantur poni per medias tabulas, id est, per dorsa tabularum inter duas extremitates tabularum, & sic licet quinque vectiū ordines essent, tamen quilibet eorū dicebatur positus per medias tabulas, quia quilibet illorum ordinum erat positus inter extremitates duas tabularum. *A summo vsque ad summum.* id est, ab extremitate vsque ad extremitatem, s. quod quilibet ordo vectium perueniebat ab vna extremitate vsque ad alteram. Et hoc siue paucos vectes haberet, siue multos. *Ipsas quoque tabulas deaurabis.* Tam a parte exteriori, quā interiori. Patet: quia à parte interiori apparere debebant cùm nullo operimento tegerentur. De parte autē exteriori, patet, quia mādauit circulos, & vectes laminis aureis tegi, & tamen vectes à parte exteriori erāt. *Et fundes in eis.* id est, in tabulis. *Anulos aureos.* scilicet, qui figebātur quidam anuli aurei in ipsis tabulis, sicut fit in portis domorum, quia infiguntur ferrei anuli ad ducendum in eis vectem. *Per quos vectes tabulata contineant.* id est, quod vectes missi per istos circulos continebant tabulata. *Quos operies laminis aureis.* Non refertur hoc ad anulos, quia ipsi aurei erant, sed refertur ad vectes, qui erant de lignis setim. *Et eriges Tabernaculum.* id est, quòd factis omnibus istis eriges Tabernaculum: nam de his, quæ requirebantur ad fabricationem Tabernaculi, nihil dicendum manet: nam fiebat Tabernaculum ex tabulis, & vasibus, & vectibus, & operimentis: omnia aūt ista in hoc capitulo recitata sunt, & non solū ea, quæ erāt partes Tabernaculi recitata sunt, sed etiam ea, quæ erant intra Tabernaculum, s. Arca, & Mensa, & Candelabrum. Deficit autē Altare thymiamatum, quod erat intra Tabernaculū, de quo infra, 30. cap. Ea etiam, quæ distinguebant Tabernaculum, & claudebant in ostio, nondum dicta sunt, s. tentorium, & velum, & colūnæ, vt patet infra, istis tamen quæ supra dicta sunt solis existentibus erigi poterat Tabernaculum sufficienter. *Iuxta exemplar quod tibi in Monte monstratum est.* Ex quo concluditur, quod Moysi non solùm monstratæ fuerunt partes Tabernaculi per se, quantū ad fabricationem earum, sed totum Tabernaculum simul, vt patet supra præced. cap. cum dicitur: Iuxta omnem similitudinem Tabernaculi, quod ostendam tibi, & vasorum eius, sic facies illud, vt autem istorum vectium figura cognoscatur in tabulatis, potest hic faciliter depingi. *Facies & velum.* Hic ponitur tertium, s. tentoriorum fabricatio, & fuot hic duo vela, siue tentoria. Vnū quod diuidebat Sancta Sanctorum à reliquo exteriori Taber-

In sacra Scriptura dupliciter accipitur medium.

De fabricatione tentory.

F naculo. Et aliud quod pendebat ante ostium Tabernaculi claudens ipsum Tabernaculum. *Facies & velum.* Istud erat ad diuidendum Sancta Sanctorum a Tabernaculo, quod vocabatur Sanctum solum. Nam intra Sācta Sanctorum erat gloria Domini super Cherubim in Propiciatorio, & hoc non debebat videri ab aliquo viro, alias moreretur: ideo clausum esse debebat: vt sic in maiori reuerentia haberetur. Nam ea, quæ in communi vsu sunt, ēt si sint pretiosa, vilescunt. *De Hyacintho.* id est, de serico coloris celestis. *Et purpura.* s. de serico rubeo nō multū rubeo, sed declināte ad aliquē alium colorē. *Coccoq. bis tincto.* s. de serico valde rubeo, quod bis in colore rubeo tinctum videtur. *Et bysso retorta.* Byssus est genus lini cādidissimi, quod etiam tenuissimum est. Et iste byssus retorquebatur, vt firmior esset, & hoc ponebatur hic quasi subtegmen aliorum colorum variorum. *Opere plumario.* id est, opere texturæ, vel opere acus. Et non vocatur opus plumariū opus pictorium, vt supra declaratum fuit: erat enim istud velum eiusdem materiæ, & contextionis cum ipsis cortinis Taber naculi. *Et pulchra varietate contextum.* id est, quòd erant ibi diuersæ figuræ rerum factæ; non tamen figuræ hominum, vel animalium. In Hebręo dicitur. *Cherubim.* Vbi nos dicimus pulchra varietate cōtextum, & hoc supra declarauimus, quia Cherubim nō accipitur hic pro Cherubim, sed prout importans quascumque figuras. Et huic concordat dictum Rabbi Abraham Aben Ezre super 3. caput Genes. scilicet, quod Cherubim vocantur quæcumque figure, siue hominum, siue boum, siue cuiuslibet alterius rei, vt declatat ipse de quattuor animalibus, quæ vidit Ezechiel, quorū quodlibet vocatur Cherubim, de quo Ezech. 1. & 10. cap. *Quod appendes ante quattuor columnas de lignis setim.* Velum istud ponebatur ante quattuor columnas, quæ erant distinguentes Sancta Sanctorum, & Tabernaculum exterius, & erat istud velū quadratum, s. æqualis lōgitudinis, & latitudinis: nam ponebatur, vt distingueret Sancta Sanctorum à Tabernaculo. Altitudo autem Tabernaculi erat cubitorum decem, & latitudo erat totidem, ergo erat velum quadratum. Antecedens patet: quia altitudo omnium tabularū Tabernaculi erat decem cubitorum solùm, vt patet supra: latitudo etiam, quæ considerat à latere Meridiano vel sus Septentrionale, decem cubitorum erat, quod patet per latus Occidētale, quod erat decem cubitorum, & diuidebat latus Meridianum, & Septentrionale, & coniungebatur cuilibet eorum in extremitatibus suis. Istæ quattuor colūnæ ponebantur ante Sancta Sanctorum propter duo. Primo, vt penderet ipsum velum de ipsis columnis. Secundò, vt ipsum velum non moueretur contra interiora Sancti Sāctorum interdum aliquo casu, vt potē, quia ventus impelleret, vel aliàs. *Quæ ipsæ quidem.* s. colūnæ de lignis setim. *Deaurata erunt.* Dicuntur deauratæ, id est, coopertæ celaturis aureis, s. quod aliqui flosculi leuium laminarum auri circumdarētur per ipsarum columnarum gyrum. *Et habebunt capita aurea.* Dicuntur capita aurea, quædā capitella facta de auro, posita super ipsas columnas, sicuti ponūtur nunc super colūnas lapideas capitella lapidea. *Sed bases argenteas.* Vocantur bases argenteæ quædam petatia de argento magni ponderis, & quadrata: super quæ fundebantur ipsæ columnæ, quia bases erant amplæ, & (vt volunt quidam:) erant ēt istæ bases cauatæ, ita vt in eis infigerentur columnæ de lignis setim. *Inferetur autem velum per circulos.* Isti circuli erant in capitibus colūnarū, & ab illis pendebat velū, & manebat immotum. Vel vocantur circuli illi, per quos coniungebantur cortinæ duæ magnę mediātibus ansulis, vt patet suprà in ista connexione cortinarum in circulis, & ansulis, erat super locū distinctionis Sancti Sanctorū à reliquo Tabernaculo, vt supra probatum fuit. Tamen non videtur hoc multum, s. quod penderet istud velū ex superioribus circulis, sed magis, quod penderet in circulis positis in capitibus columnarū. *Intra quod pones Arcam testimony.* id est, vltra istud velū in illa parte maiorem ponetur Arca. Dicitur autē Arca testimonij, quia intra eam erant duæ tabulæ lapideæ, in quibus continebantur præcepta Decalogi. Et illæ tabulæ erant positæ in testimonium, quod Iudęi recepissent à Domino legem: de quo præcedenti capite dictum fuit.

G

H

I

K

Sine velo Tabernaculi.

Littera Hebrea.

An velum Sancti Sanctorum fuerit quod vocatur in Euangelijs, velum templi; & quare ponebatur intra Sancta Sanctorum, & alias partes Tabernaculi. Quaest. XIIII.

ISTVD autem velum quod hic ponitur ante Sancta Sanctorum est, quod M[illegible] vocatur velum templi, de quo dicit: Velum templi scissum est à summo vsque deorsum. Et per hoc signabatur quod ea, quae erant in Veteri lege occultata, per Christi mortē reserata fuerunt. Causa autem quare ponebantur, vel fiebant ista, erat quae sequitur: nam ipsum Tabernaculum diuisum erat in duas partes: vna pars vocabatur Sāctuarium, alia autem, vocabatur Sanctum Sanctorum. Pars autem, quae vocabatur Sanctuarium, erat ampla decem cubitorum, sicut ipsa domus, vel diuisio, quae vocabatur Sancta Sanctorum: in longitudine tamen differebant, quia Sanctuarium erat longitudinis triginta cubitorum. Sāctum Sanctorum erat longitudinis cubitorum decem, & sic ipsa domus, quae vocabatur Sanctum Sanctorum erat figurae quadratae solidae, quam Geometrae Exacedron nomināt, habentem quattuor angulos rectos corporeos, & sex superficies quadratas aequales. Quod patet in Sancta Sanctorum: nam latus Sancti Sanctorum erat latus Occidentale Tabernaculi: istud autem erat cubitorum decem in longitudine, vt patet supra. Latus autem oppositum, scilicet, Orientale quod claudebatur velo interposito, necessariò erat etiam decem cubitorum, cū aequè distarent latus Meridianum, & Aquilonare inter se, sed à parte Occidentali claudebantur decē cubitorū mensura; ergo eodem modo à parte Orientali esset mensurae decem cubitorum latus claudens. Latus autem Septentrionis, & Australe erant etiam cubitorum decem, quia de quolibet latere istorum, quod triginta cubitorum erat, vt patet supra, tollebantur viginti cubiti ad faciendum Sanctuarium, & sic manebant decem cubiti ad magnitudinem Sancti Sanctorum. Omnia ergo ista quattuor latera secundum longitudinem aequalia erant: idemq. secūdum altitudinem, quia omnes tabulae Tabernaculi decem cubitorum erant in altitudine, vt patet supra: superficies autem superior Tabernaculi, scilicet, tectum, & inferior quantum ad partem Sancti Sanctorum, necessariò aequales, atque quadratae erant, quia claudebantur ab omnibus quadratis aequalibusq. superficiebus. Omnia ergo in Sancto Sanctorum aequalia erāt tam superficies, quam anguli corporei, qui quattuor ibi erant secundum quattuor latera claudentia cum duabus alijs superficiebus, s. superiori, & inferiori. Causa autem litteralis, quare hoc factum fuerit erat multiplex. Prima, vt ibi reconderetur Arca continens Tabulas, Manna, Virgam Aaron, & Deuteronomium, & non debebat esse ista Arca in loco manifesto inter alia supellectilia, scilicet, cum Altari thymiamatum, cum Mensa Propositionis, & cum Candelabro: quia ista erant ad quotidianum ministerium, vt patet: quia quotidie incendebantur, parabanturq. lucernae Candelabri, vt patet infra, 27. & magis Leuit. 24. capite. Etiam in Altari thymiamatum quotidiana ministratio erat apponendi thymiama, vt patet infra, 30. cap. In Mēsa autem Propositionis eodem modo ministratio erat cōtinua, quia ibi ponebantur vasa necessaria ad ministrationem Altaris holocaustorū, & thymiamatum, sicut supra declaratum fuit capite praecedenti. De Arca autem patet, quòd ad nullum ministerium erat, nisi ad conseruandum ea, quae intra recōdita erant, quae non oportebat inde eximi: ideo inter cetera vasa ponenda non erat, sed in loco recondito, quale erat Sanctum Sāctorum, quod velo interposito a reliqua parte Tabernaculi distinguebatur. Alia causa erat: quia Deus volebat populo suo Hebraeo familiaritatem quandam exhibere in respondendo ad quaesita eius, & ad hoc delegit sibi locum quemdam secretissimum, in quo ei responsa tribuebat. Hoc autem fuit intra Sancta Sanctorum super Propitiatorium inter duo Cherubim, vt patet supra, capite praecedenti, & Numer. 7. nam quando Moyses volebat a Domino Oraculū, intrabat in Sancta Sāctorum, & audiebat Dominum loquentem de medio Cherubim. Hoc autem praesupposito, non debuit esse locus ille patens, vt omnes viderent,

Quare velū ponebatur intra Sācta Sanctorū, & alias partes Tabernaculi.

A quia ea quae quotidiano vsu cernuntur, etiam si magna sint, tamen vilipenduntur, quod non decebat hic ne tantum bonum contemptui haberetur. Alia causa erat, vt Deus magis populum suum nobilitaret faciendo eum valde famosum. Nam aliae gentes audientes gloriam Domini esse in medio Israelitarum mirabantur valde, quod nō contingebat eis erga Deos suos, & appretiabantur Israeliticum populum super alios populos, & ob hoc Moyses quādo rogauit Dominum, ne deleret Israel propter murmurationem eorum, hoc allegauit: scilicet, ne destrueret gloriam suam inter Gētes diuulgatam, vt patet Numer. 14. cap. cùm dicitur: Vt audiant Aegyptij de quorum medio eduxisti populum istum, & habitatores terrae huius, qui audierunt, quòd tu Domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat eos, B & columna nubis praecedat eos per diem, & columna ignis per noctem, &c. In quo innuit, alias Gentes cognoscere magnam famam gloriae Dei in Israel: ideo si deleret eos quasi vnum virum in deserto, videretur redūdare in minorationem gloriae Domini. Alia causa fuit vt per hoc confidentiam magnam haberent Israelitae ad Deum suum, & non timerent alias Gentes, scirentq. se ceteris populis meliores: quia nullus populus ita Deum propinquum habebat, sicut ipsi, vt patet Deuter. 4. cap. cùm dicitur: Nec est alia natio tam grandis, quae habeat Deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris. Ex quacumque autem causa harum, Deus staret in populo suo, decens erat locum secretissimum atque honoratissimum segregare, cunctis inaccessum mortalibus, nisi cùm Summus Sacerdos cum C magno timore, & reuerentia cum sanguine, & thymiamate intraret illuc, & hoc solùm semel per annum. Alia autem causa erat etiam litteralis ad promouendum nos ad illam beatitudinem aeternam, scilicet, vt Israeliticus populus per illam assistentiam Dei intra Sancta Sanctorum, qui erat locus secretissimus, surgeret in considerationem illius caelestis gloriae. Et sicut erat gloria Domini super Arcā inter Cherubim, ita in gloria caelesti Deus inter beatorum spirituum agmina. Et sicut Sancta Sanctorum erat locus ab omni Sacerdotali ministratione segregatus, omniq. tumultu, quia ministratio ad exterius pertinebat Tabernaculum, sed sola Dei assistentia continuè ibi erat. Ita in illa gloriosa Ciuitate Dei, ab omni tumultu, motuq. nos sequestrati sola Dei speciali assistētia iucundabimur: nam etiam istae ministrationes cul-D tus Diuini, quae in exteriori Tabernaculo fiebant, ad Sācta Sanctorum non pertinebant, quia in visione caelesti iste cultus, qui temporalis fuit, euacuabitur cùm perficietur caritas, in qua consistit verus cultus. Hoc designare volens Beatus Ioannes in Apocal. cap. 21. in vltima visione, quae caelestem beatorum statū describit, dixit: Et templum non vidi in ea, id est, quòd in tota illa beata Ierusalem, quae est mater nostra, non erat aliquod templum, id est, quòd nulla ministratio, quae hic geritur in Ecclesia peregrinanti, erit in quiescenti, & iam triumphanti.

Causa allegorica quare Sancta Sanctorum erant figurae quadrati. Quaest. XV.

E AD haec autem nimirum suffragatur ipsa vmbratilis figura Sancti Sanctorum. Nam, vt supra descripsimus, figura solida quadrata est, habens superficies sex quadratas aequales, & quattuor angulos corporeos aequales. Hanc figuram Arist. tetragonum vocat: inter ceteras regulares figuras laudabilior nulla est, & sola virtuoso merito comparanda: sic enim ait Aristot. in fine primi Ethicor. loquens de verè virtuoso, qui vt verè bonus est, & tanquam tetragonus sine vituperio. Et non iniuria Sanctum Sanctorum tetragonae figurae est: quia soli virtuosi, qui tetragoni sunt, in Sancta Sanctorum intrabunt: nam fures, adulteri, venefici, inanis gloriae cupidi, periuri, & occisores Regnum Dei non possidebunt: vt ait Apostolus ad Ephesios cap. 5. Etiam inter ceteras figuras nulla stabilior atque firmior est: nam qualitercumq. ponatur, stat, nec in diuersa gyratur: & ob hoc vocat eam Aristot. tetragonum sine vituperio, id est,

est, quòd nullo modo vituperari aut irrideri potest, q in diuersa mutetur, sed viriliter consistit. Sic aût a mortui nihil magis alienum est quã ipsa beata ciuitas Ierusalem, vbi nihil videtur, nisi ipsum q totaliter immobile est, scilicet, sempiterna Deitas, quidquid aût mutabile est extra Sancta Sanctorũ in hoc mundi Tabernaculo collocatur.

Ca quare secũda pars Tabernaculi facta fuerit.

Causa autem ædificationis Tabernaculi exterioris, quod Sanctum, vel Sãctuarium vocatur, hæc est s. Tabernaculum ij sum exterius, q à Sancto Sanctorum velo interposito, & columnis distinguitur, non erat tetragonũ, vt Sanctum Sanctorum, sed quadratum altera parte longius: nam latus Occidentale istius exterioris Tabernaculi erat velum, quod oppandebatur ante Sancta Sanctorum, & illud erat decem cubitorum secũdum latitudinem totius Tabernaculi. Latus autẽ Orientale huius exterioris Tabernaculi erat tentorium, q ponebatur ante ostiu Tabernaculi, quod eodem modo decẽ cubitorum erat; quia solùm operiebat à latere vsque ad latus, quæ erat distantia cubitorum decẽ, cùm latera duo, s. Meridianum, & Aquilonare æquè distãtia essent vbique: latera autem duo reliqua, s. Australe, & Aquilonare dupla erãt ad Occidentale, & Orientale, quia quodlibet illorum cubitorum viginti erat. In isto autẽ Tabernaculo ministratio fieri debebat Sacerdotalis, ob quam ipsum exterius Tabernaculum factum est. Et omnis ministratio Sacerdotalis tam in sacrificijs, quàm in ceteris ibi fieret, nisi quędam essent ministrationes, quæ talem locum non reciperent. Nam (vt supra distinguebamus separãtes Atrium à Tabernaculo) quædam ministrationes cultus Diuini erant, quę in seipsis banausæ erant, & commaculatiuæ: sicut iugulatio pecorum, & excoriatio, lotioq. intestinorum, & crematio adipum, atque ceterarum carnium, & decoctio quarundam partium hostiarũ pro Sacerdotibus sacrificantibus, & ipsis popularibus offerentibus. Aliæ erant ministrationes Domini, quæ mundissimæ erãt: sicut appositio panum coram Domino in Mensa Propositionis, & incensio apparatioq. candelarum: & oblatio crematioq. thymiamatum: vt enim ea, quæ Dei sunt honorificè fiant, (quod est fundamentum omnium istorum, quæ fiunt in Tabernaculo) decebat magis, vt in loco operto pulchris velamentis, & circumdato tabulis aureis fierẽt, quàm in loco pluuijs, grandinibus, ceterisq. tempestatum patenti infestationibus. Illa ergo, quæ hoc recipere poterant, tũ quia munda erant, tum quia opertura nihil eis oberat, nec ipsę ministrationes officiebant opertutę, vt panum appositio, lucernarum apparatu, thymiamatum cõcrematio, intra tectum fieri debuerunt, & istæ sunt ministrationes, quæ fiebant intra Tabernaculum.

Qua sacrificia extra Tabernaculum fiebant.

Aliæ autem quæ ad sacrificia pertinebant, & supra enumeratæ fuerunt, intra Tabernaculi operturam fieri non debebant. Primò, quia cetera ex his commaculata fuissent: necesse enim erat, vt in iugulatione pecorum, quæ interdum valde multa erant, cùm aliqui ex deuotione sollemnes victimas faciebant, sicut cum Salomon occidit mille hostias, vt patet 2. Paralip. cap. 1. Etiam lotio intestinorum, & omnia similia, cum excoriatione pecutũ, magnam Tabernaculi munditiam maculabant: nec decebat mundam ministrationem, quæ erat in panibus Propositionis, & thymiamatibus purissimis, pecorum sanguini admiscere. Decuit ergo hanc administrationem foris fieri: & dato quòd vellemus aliqualem munditiam conseruare (licet non totalem) faciẽdo ipsa sacrificia intra Tabernaculum: tamen non poterant, nisi Tabernaculũ esset valde magnæ quantitatis, ita vt ministratio sacrificiorum, quæ banausa erat, à ceteris purissimis ministrationibus valde seiuncta esset. Hoc autem erat quidã labor inutilis, s. facere Tabernaculum tantæ quantitatis, & pondus in eis esset magnum, vt vix portari posset. Alia ratio potissima huius fuit, quia sacrificia incendebantur magnu igne, qui semper ardebat in altari, vt patet Leuit. 6. cap. Si autem iste ignis tantus fuisset intra Tabernaculum, omnes cortinas ceteraq. Tabernaculi velamenta consumpsisset, & omnia quę in circuitu altaris illius fuissent. ipsum ẽt Sanctum Sanctorum crassissimo fumo exhalante de cõbustione adipum, & carnium crudarũ obfuscatum fuisset: & sic omnia sordidissima, atque inutilia fuissent, nec quidquã aurũ nitor

F profuisset, cùm oportuisset illud crassissima fumi fuligine operiri. Et dato quòd Tabernaculum fieret magnæ altitudinis, vtpotè quadraginta, vel quinquaginta cubitorum, vt nec flamma, nec vis flammæ illuc quouis modo sineretur accedere: tamen talem altitudinem facere laboriosissimum Iudæis fuisset, vt talia ligna inuenirent: & postremò portatile non foret. Et adhuc omnibus his laboribus susceptis, inconueniens non tolleretur: quia licet omnia ab ardore consumpta seruarẽtur, fumi tamen fuliginem nequaquam euaderent: nullo ergo modo talia intra Tabernaculum fieri debebãt, sed intra Atrium quod opertorium nullũ habebat, & satis amplum erat: nihilq. efficerent banausæ istæ ministrationes, cùm nihil aliud mundum, siue immundum ibi tractaretur, nec fumus, aut calor quidquam oberant, cùm nullum operimentum esset: ideo vtriusque vis in cælum directè exhalabat.

G

Sacrificia fiebãt in Atrio Tabernaculi, vt populus videret illa.

Alia causa huius erat, vt populus videre posset sacrificia: nam cùm istam ministrationem fieri coram Domino viderent cum tanto honore, & apparatu ministrorum, mouebantur quadam reuerentia in Deum, & afficiebantur ad frequentationem istorum sacrificiorum, vt desiderarent talia Domino frequẽter exhibere: sicut nos vidẽtes ordinem ministerij Ecclesiastici tam in celebratione Missarum, quàm in conuenientibus recitationibus horarum, ad frequentandum talem Dei cultum admonemur, cõcitaturq. mens nostra ad desiderium illius ordinis Hierarchici cælestis, ad quem adipiscendum ista subordinari minimè dubitamus: quæ nobis non euenirent, si ista Ecclesiastica mysteria minimè videremus. Cum autem ministeria sacrificiõrum fiebãt intra Tabernaculum, Israelitę nullo modo, qui de populo erant, permittebantur talia videre: quia nec ipsi Leuitæ poterant intrare Tabernaculum, aut videre vasa eius; si quis autem hoc attentasset, moriebatur, vt patet Numer. 4. cap. & 8. cùm autem erant sacrificia ista in Atrio Tabernaculi, intrabant ipsi, qui sacrificanda detulerant, & comedebant de illis coram Domino, & manebant ibi; reliqui autẽ de populo, licet non intrarent Atrium Tabernaculi, tamẽ per portam Atrij, quod erat latitudinis quindecim cubitorum, & per circuitum Atrij videbant, quæ fiebant: nã, vt Hebræi aiunt, & satis rationabile est, cortinæ, quæ erant in lateribus Atrij reticulatæ erant, id est, factæ in modum retis perforati, ita quòd videre per eas possent, & sic erat congruentissimus Dei ordo, vt aliquæ Diuini cultus ministrationes popularibus, atque Leuitis occultæ essent ad Dei reuerentiam, nẽ omnia videntes, & nihil vltra illud esse existimantes, paruipẽderent, & aliquas ministrationes videntes in affectum harũ mouerentur, quod non contingeret, si vel omnia abscondita forent, vel cuncta fierent cunctis in propatulo: nam cunctis absconditis reuerentia quidem aliquatenus foret, affectio tamen ad illa, quæ nullo modo cognoscerent nulla esset. Si rursus omnia manifesta essent, omnia se scire putantes, contemnerent, & sic reuerentia nulla maneret. Affectio autem ex consequenti perderetur: sicut nec quis debet esse ita tractabilis, vt ab omnibus contemnatur, nec rursus ita debet esse seuerus, vt a nemine diligatur.

H

Conueniẽs ordo, vt aliquæ ministrationes Diuinæ paruis reuelarẽtur, aliæ absconderentur.

I

Causæ autem litterales Sancti Sanctorum, atque Tabernaculi exterioris, hæ sunt. *Quo & Sanctuarium.* id est, Tabernaculum exterius. *Et Sanctuarij Sanctuaria diuidentur.* id est, Sancta Sanctorum, vel Tabernaculum interius diuidentur.

K Illud enim velum cum columnis his mediabant inter Sanctuarium, & Sancta Sãnctorum: cuius causa supra assignata fuit. Tabernaculum exterius vocatur hic Sanctuarium, quia erat Sanctum, id est, applicatum ad sanctam ministrationem, & ab omni secularium conuersatione alienum. Sanctuarij Sanctuaria, siue Sanctum Sanctorum vocatur ipsa domus interior, id est, valde sanctũ. Nam tales additiones genitiuorum excellentiam notant: sic dicitur Canticum Canticorum, id est, canticum inter cetera cantica excellens: sic dicitur in Doctrinali in regimine genitiui.

Additur excellens flos florum Virgo Beata.

Et erat hoc Sanctuarium interius specialiter sanctum; quia Deus ibi specialiter habitabat. Nam de Propitiatorio quod erat inter Cherubim in ista domo interiori

Deus

Deus loquebatur: quod non erat in Tabernaculo interiori: quia ergo illic specialiter erat Sanctus Sanctorũ, s. Deus, vocabatur domus Sanctum Sanctorum. Et etiam quia ista domus magis ab humana conuersatione segregata erat: nam in Sanctuarium, quod erat exterius Tabernaculum, Sacerdotes quotidie ad parandas lucernas, & adolendum thymiama, & tollenda vasa Altaris holocaustorum, quæ erant super Mẽsam Propositionis, intrabant. In Sancta Sanctorum nullus intrabat, nisi Summus Sacerdos, & iste solùm semel in anno, nisi cum deponendum esset Tabernaculum, quia tunc intrabat Sacerdos Magnus cum filiis suis sacerdotibus, & operiebãt Arcam, & Cherubim, vt darent eam portandam Leuitis, vt patet Num. 4. cap. *Pones & Propitiatorium super Arcam testimonij.* Licet Propitiatorium esset coopertorium Arcæ, quia tamen erat de auro purissimo, & Arca erat de lignis setim deaurata, vt patet præcedenti capite, fiebat mentio de quolibet per se, tanquam duo separata essent: ponebatur tamen Propitiatorium super Arcam, & cooperiebat eam. Modus autem, quo Propitiatorium ponebatur super Arcam, & includebatur intra altitudinem coronæ aureæ Arcæ, præcedenti capite, expositus est. *In Sancto Sanctorum*, id est, intra domũ illam, quæ erat magis sancta, quam ceteræ partes Tabernaculi. Vocatur autem ista domus interdum Sanctum Sanctorum in neutra terminatione, interdum autem in feminina, dicẽdo Sancta Sanctorum. Quando autem ponitur in neutra, quia secundum Latinorum vocabulorum proprietatem, adiectiua in neutra terminatione loco subiectiuorum signãt, concordamus Hebraicæ loqnutioni, quæ vocat illam domum Sanctitatem Sanctitatum in accusatiuo appellãdo, vel Sanctitates Sanctitatum. Cum autem in feminina ponitur, dicendo Sancta Sanctorum intelligitur domus, scilicet, quòd illa domus est Sancta Sãctorum, id est, sancta inter omnia loca sancta, quia ibi specialiter habitat Sanctus Sanctorum cuncta sanctificans. *Mensamq. extra velum.* Ista est Mensa Propositionis, in qua ponebantur panes facierũ, & vasa ministrationis vtriusque Altaris, scilicet, holocaustorum, & thymiamatis, de quibus latè diximus præcedenti capite, & quare ista ponerentur coram Domino. Ponebatur ista Mensa extra velum, id est, extra velum distinguens Sanctum Sanctorum à Tabernaculo exteriori. Ratio huius est: quia ministratio mensæ erat quotidiana, cùm mensa illa nihil aliud erat, nisi quoddam repositorium panum Propositionis, & vasorum Tabernaculi vtriusque altaris: ministratio autem panum erat per singulos octo dies: in sabbatis enim tollebantur panes illi de Mensa, & ponebantur alij calidi, vt patet Leuit. 24. cap. Ministratio autem vasorum existentium super Mẽsam quotidiana erat, vt supra patuit: ergo non debebat poni intra Sãcta Sanctorum, ad quam nunquam quisquam de minoribus introibat: nec rursus Mẽsa ista extra Tabernaculum in Atrio poni debebat, quia vsus mensæ pertinebat ad mundissimam ministrationem qualis esse debebat intra opertum cortinarũ: ministratio autem exterior banausa erat. *Et contra Mensam Candelabrum.* Ponebantur ista duo è contrario, quia vnum ponebatur in latere Meridiano, & aliud in latere Septentrionali, quæ sunt opposita latera. Etiam dicebatur esse Candelabrum contra Mensam, quia tota lux candelarum, vt quidam volunt, inclinabatur contra Mensam, de quo magis præcedenti capite diximus. *Candelabrum in latere Tabernaculi Meridiano.*

Quare mensa Propositionis non fuerit posita intra Sãcta Sanctorum.

Quare Candelabrum in latere Meridiano ponebatur. Quæst. XVI.

CAVSA autem litteralis, quare Candelabrum ponebatur in latere Meridiano, dependet ex eo quod præcedenti capite diximus, scilicet, quid signabat Candelabrum in Tabernaculo, & responsum fuit Candelabrum esse magnitudinem cælestium corporum illuminantium ista inferiora; & septẽ lucernæ planetas septem designabant: ponuntur autem ista à latere Meridiano secundum comparationem terræ nostræ habitabilis, quia nobis à latere Meridiano fulgent: nã licet planetæ in circulo obliquo voluantur, & circulus iste intersecãs Aequinoctialem secundũ suas duas medietates æqualiter obliquatur in Septentrionem, & Austrum, & si haberemus sphæram rectam, vtpotè habitãtes sub Æquinoctiali, nõ fulgerẽt nobis planetæ à latere Meridiano magis, quam à Septentrionali, quia æqualiter declinarẽt à Zenith capitis nostri versus Septentrionem, sicut versus Austrum. Et æquales vmbræ essent nobis illæ, quæ essent Septẽtrionales, sicut Australes, sicut dicit Lucanus in 3. lib. de bello plus quam ciuili Iulij Cæsaris, & Pompeij de Horestis, & Carmanis, qui sunt ad vltimum Meridiei, & habent quattuor vmbras, scilicet, Australem, & Septentrionalem, Occidentalem, atque Orientalem: nos autem tres habemus vmbras solum, quia Aquilonarem nunquam habemus. Et ideo quando Arabes illi venerunt ad terram Italiæ mirabantur, quòd ibi nunquam videbant, nisi vmbras Septentrionales, sic enim ait Lucanus.

Ignotum vobis Arabes venistis in orbem:
Vmbras mirati nemorum non ire sinistras.

Quia tamen nobis sphæra recta non est, & declinamus versus Septentrionem, lux corporum cælestium venit nobis ab Austro, siue à Meridiano cardine. Tabernaculũ autem quod hic fabricabatur, erat in terra Chanaan situandum, & fabricatum fuit in solitudinibus Arabicis, terra autem Chanaan in principio quarti climatis est: nam Ierusalem in medio climatum esse dicitur, scilicet, in medio quarti climatis, & est caput terræ Chanaan: habitantibus ergo in terra illa, satis est magna latitudo regionis, & eleuatio poli: nam trigintaduobus gradibus eleuatur polus super ciuitatem Ierusalem, & totidem declinat Æquinoctialis ab eorum Zenith: nam in qualibet regione idem est latitudo regionis, quod est distantia Zenith ab Æquinoctiali, quod eleuatio poli. Sunt ergo illi, qui in terra illa habitant extra totum Zodiacum, scilicet, extra tropicum cancri per gradus nouem, quia declinatio, siue latitudo tropici cancri ab Æquinoctiali est viginti trium graduum, & paucorum minutorum. Habitantibus ergo in illa regione lucebunt planetæ à parte Meridiana: nam etiam si planeta aliquis ad eorum Zenith maximè ascendat, nunquam tantum ascendere poterit quin relinquantur nouem gradibus sub eorum Zenith, & hoc contra partem Meridianam. Iure ergo candelæ septem à latere Meridiano fulgebant. *Mensa enim stabit in parte Aquilonis.* Quare autem Mensa in Tabernaculo cum panibus poneretur, causa erat, vt supra declaratum sunt præcedenti capite; Quare autem in latere Aquilonis, causa hæc est; quia per panes Mensæ designatur panis vbertas in toto orbe. Panis autem, & cetera terræ nascentia in orbe ad partem Aquilonarem sunt: nam terra Meridiana propter nimium calorem soluitur in viuas arenas, terra autem Aquilonis temperata est, & fructificans: quemadmodum sunt hæc climata, in quibus nos habitamus, nec tamen terra multum Septentrionalis vbertate insignis est, cùm nec quidquam ferat æterno frigore congelata. Mysticas autem expositiones horum à principio dicere non institui, cùm comperta veritate litteræ allegorizare cuiquam sit facile.

Ierusalẽ est ĩ medio quarti climatis.

Facies & tentorium in introitu Tabernaculi. Nunc descriptis iis quæ erant in ipso interiori & exteriori Tabernaculo, hic describuntur ea quæ erant extra Tabernaculum; Et ponuntur ea, quæ deficiebant ad complementum totius Tabernaculi. Ideo dicit: *Facies & tentorium in introitu Tabernaculi.* Vocatur introitus Tabernaculi totum latus Orientale, in quo tabula nulla erat, sed cooperiebatur cortina quadam posita ante columnas, tentorium autem istud vocatur, quia extẽdebatur in ipso ostio Tabernaculi. *De hyacintho.* Ista omnia supra 24. cap. explanata sunt in principio. *De hyacintho.* id est, serico quod est coloris aerei. *Et Purpura.* id est, de serico rubeo declinante ad albedinem, vel nigredinem. *Coccoq. bis tincto.* id est, de serico multum rubeo. *Et bysso retorta.* Genus lini est, & torquebatur, vt firmius esset. *Opere plumario.* id est, opere acus, siue opere textili, scilicet, quòd non erant factæ aliquæ picturæ. Et hic demonstratur quod supra dicebamus: nã supra in principio 26. capitis, cùm dixit de fabricatura cortinarũ, dixit littera Hebraica,

ca, q. erant de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta opere artificis, & Cherobim; & littera nostra dixit de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta opere plumario, pulchra varietate cõtextum. Idem autem dicetur postea de fabricatura veli, q pendebat ante Sancta Sanctorum: Hic autẽ in Hebræo ponitur opere artificis, & non additur Cherubim: ideo littera nostra trãstulit opere plumario, & nõ addidit pulchra varietate contextũ. Ex quo patet, q loco eius, quod littera Hebraica vocabat Cherubim, vocabat littera nostra pulchra varietate contextum. Patet etiam quòd in isto operimento quod erat ante ostium Tabernaculi, non erant factæ figuræ multę, quemadmodum in cortinis tectũ, & in velo Sancti Sanctorum.

Quare in velo, quod erat ante Tabernaculum, non erant pulchra varietates, sicut in cortinis. Quæst. XVII.

QVOD si quæras, quare non erant varietates pulchræ factæ in hoc operimento, sicut in velo, & cortinis? Responderi fortè poterit, quòd illæ varietates erant diuersarum imaginum rerũ, ad quas rudis populus pulchritudine illectus ad adorãdũ allici potuisset; & quia in interioribus Tabernaculis duobus, vulgares videre nihil poterant, cùm illuc non intrarent, nõ erat eis causa idololatrandi quidquid in eis factũ fuisset: tentorium autem, quod erat ante Tabernaculũ ab omnibus videbatur, siue ab illis sæcularibus, qui intrabãt in Atriũ ad offerẽdum, siue ab illis, qui erant foris per ipsa tentoria, & cortinas reticulatas, vel supra, ipsum circuitũ Atrij videre poterãt, quia altitudo circuitus Atrij erat cubitorum quinque, & altitudo Tabernaculi erat decem cubitorum, vt patet præced. cap. De altitudine circuitus Tabernacoli patet infra. Hoc patet esse verisimile: quia dũ aliquid magis occultum erat, & velatum à visibus popularium, minoremq. idololatrandi causam tribuens, tanto erat magis pertinens ad pulchritudinem imaginum. Intra Tabernaculum autem interius, quod erat Sanctum Sanctorum, nulla idololatrandi occasio erat, quia nullus illuc intrabat, nisi Summus Sacerdos, & quidẽ cum thymiamate emittente crassum fumum, ita vt non videret quidquam, vt patet Leuit. 16. cap. erant Cherubim corporei, qui maximè ad idololatriam incitare potuissent, si esset quisquã, qui incitare posset; In Tabernaculo autem exteriori, in quo erat aliquale scandalum, & promptitudo ad idololatrandum, cùm ibi essent Sacerdotes ministrantes, non erant imagines corporeę, sed superficies factę in cortinis, & in velo quod pendebat ante Sancta Sãctorũ in parte exteriori, quæ videbatur à laicis, erat maxima promptitudo idololatrandi propter ignorantiã populi rudis, ideo nec corporeæ imagines, nec superficiales positæ fuerunt. Sed dices, quod hoc non fuit sic: nam fortè positæ fuerunt imagines superficiales in hoc operimẽto, sicut in alijs: tamen huius non fit hic mentio: nam sic interdum Scriptura consueuit, vt cùm multa similia sint, & idem de omnibus prædicauerit, de aliquo eorum nõ prædicet, quasi intelligi dans, in denominatione aliorũ illud quoque intelligi. Sed hoc non stat: quia si hoc positum fuisset per accidens, postea in alijs sequentibus, vel in aliquo eorum, veritas exprimeretur: quod tamen in nullo sequẽtium exprimitur: nam cum fiat postea bis mentio de tentorijs, non ponitur, pulchra varietate contextum. Patet infra quando agitur de cortinis in circuitu Atrij, quas dicit de bysso retorta, & de nullo alio: iterum facit mentionem de tentorio, quod ponebatur in introitu Tabernaculi, & dicit illud factum de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, opere plumario: sed non addit fuisse in eo pulchram varietatem. Concluditur ergo, hanc esse causam quare in tentorio pendente ante ostium Tabernaculi, non erat pulchra varietas. *Et quinque columnas deaurabis lignorum setim.*

Quare ponebantur quinque columnæ in introitu Tabernaculi. Quæst. XVIII.

PLVRES columnæ ponuntur hic in introitu Tabernaculi, quàm positæ fuerint supra in introitu Sancti

F Sanctorum: nam ibi ponebantur quattuor solùm. Forte aliquis dicet causam huius esse, quia latior introitus erat ipsius Tabernaculi, quàm Sancti Sãctorum. Sed hoc falsum est: quia introitus Sancti Sanctorũ erat spatium interceptum inter latus Septentrionale, & Meridianũ Tabernaculi. Introitus etiam Tabernaculi, nihil aliud erat, quàm istud spatium interceptum inter hæc duo latera: cùm autem ista duo latera essent æquè distantia, necesse erat vtramque interpositionem, s. velum Sancti Sãctorũ, & tentorium in ostio Tabernaculi esse æqualia. Sed videtur fortè dicendum, q plures columnæ necessariæ erant in introitu Tabernaculi, quàm in diuisione Sancti Sanctorum, quia ostium Sanctuarij patebat vẽtis, & poterat cõmoueri, & facilius inter columnas immitti, nisi colũnæ modicum à se distantes fuissent. Et nõ erat hoc in introi-

G tu Sancti Sanctorũ, cùm illuc nullus ventus posset subingredi, qui velum concuteret, ideo nõ erant ibi tot colũnæ necessariæ. Istæ columnæ de lignis setim deauratæ erãt, vt nihil in tota domo Dei esset, quod non aurum videretur, quantum ad ipsas res solidas, quæ de filis non erant, sicut dicitur de templo Salomonis 3. Reg. cap. 6. q nihil erat in domo Domini, quod non aurum videretur. *Ante quas ducetur tentorium.* Quia in capitibus columnarum erant infixi aliqui vncini, in quibus penderet tentorium hoc, vel quia duci signat motum: potest signari, q erat aliqua virga ferrea, vel de argento, aut aliquo metallo, siue ligno, siue funiculo, & per hãc immitterentur circuli existentes in extremitatibus tentorij, & duceretur tentorium illud, idest, moueretur extendendo, vel complicando, sicut fiũt tentoria ante lectos apparatos, & in alijs lo-

H cis. *Quarum erunt capita aurea.* Quia aliàs magis de auro expensum foret in opere Tabernaculi, quam expensum fuit. Summa autem auri, quæ expensa fuit, patet infra, 38. cap. *Et bases æneæ.* id est, quædam incisæ quadratæ ex ære positæ sub pedibus columnarum ampliores ipsis columnis.

CAP. XXVII.

F*ACIES & Altare de lignis setim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine, id est, quadrum, & tres cubitos in altitudine. Cornua autem per quattuor angulos ex ipso erunt, & operies illud ære. Faciesq. in vsus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & forci-*

I *pes, atque fuscinulas, & ignium receptacula. Omnia vasa ex ære fabricabis. Craticulamq. in modum retis æneam, per cuius quattuor angulos erunt quattuor annuli ænei quos pones subter arulam altaris: eritq. craticula vsque ad altaris medium. Facies & vectes Altaris de lignis setim duos, quos operies laminis æneis, & induces per circulos, eruntq. ex vtroque latere Altaris ad portandum. Non solidum, sed inane, & cauum intrinsecus facies illud, sicut tibi in Mõte monstratũ est.* 36. dist. cap. Qui ecclesiasticus. §. eos.

Facies & Altare de lignis setim. Describere subsequitur ea quæ erant extra Tabernaculum. Et diuiditur in duas partes. Et Primò ponit ea quæ pertinẽt ad ambitũ Atrij; ibi: *Facies & Atrium.* Secundò subiungitur quoddam pertinens ad officium Sacerdotij; ibi: *Præcipe filijs Israel.* Prima in duas: & Primò ponuntur ea quæ pertinent ad

K Altare holocausti; ibi: *Facies & Altare de lignis setim.* Secundò ponuntur ea quæ pertinent ad ambitum Atrij; ibi: *Facies & Atrium.* Circa primum. *Facies & Altare de lignis setim.* Hic ponitur Primum, scilicet, ea, quæ pertinent ad Altare holocausti, & incipit hic capitulum secundum quasdam Biblias, secũdum alias verò supra, vbi nos incępimus, sed in hoc modicum refert. *Facies & altare.* Illud erat Altare, in quo fiebant sacrificia, ideo vocatur Altare holocaustorum, licet non solùm in eo holocausta offerrentur, sed omnes aliæ victimæ. Denominabatur tamen à digniori, & frequentiori, scilicet, ab holocaustis: nam nihil magis in Altari illo offerebatur, quam holocausta, cùm ista essent quotidiana, scilicet, sacrificiũ matutinum, & vespertinum; alia autem accidentaliter veniebant. Aliud erat Altare thymiamatum, in quo adolebantur Dño tura, & thymiamata, de quo infra, 30. cap. & illud

Hic incipit Cap. 27 secundum quasdam Biblias.

& illud ponebatur intra Sanctuarium primi Tabernaculi ante velum Sancti Sanctorum.

Quare fiebat Altare holocaustorum. Quaest. I.

CAVSA autem huius Altaris in promptu cuilibet est: nam praecipuus Dei cultus in actibus exterioribus, qui magis attestaretur Deum esse aliquem, erat sacrificium, & quia sacrificium nō in quolibet loco fieri debebat, sed in loco sancto: constitutum fuit Altare, vt in eo cum omni reuerentia, & honore sacrificia celebrarentur. Nam in plana terra non conuenienter ista fieri poterant, nec aptarentur homines ad faciē dum ea, sicut in loco alto, & tale est Altare. Hęc enim est origo huius nominis, vt dicatur Altare quasi alta ara. Istud Altare vnum erat, & licet multa sacrificia fieri deberēt, in eo tamen omnia debebant fieri, quia cùm sacrificiū sit potissimus cultus Dei, si in multis Altaribus sacrificia facta fuissent, putasset gēs illa adhuc rudis, & ad idololatriam prona, pluribus diis sacrificari. Ista ēt fuit causa, quare vnicum fuerit Sāctuarium, siue Tabernaculum in toto Israel, licet magnus populus foret, vt diximus supra, 20.c. & Deuter. 12.c. Causa aūt multiplex, quare istud Altare extra Tabernaculū poneretur, praecedenti capite assignata fuit. *De lignis setim.* Quia ista ligna magis resistunt contra omnem corruptionem ex quacumque parte eueniat, siue ex humiditate putrefaciente, siue calore perurente, vel pondere cōfringente. Hic autem oportebat esse lignū, quod non cito inflammaretur: nam in altari semper erat ignis, & tamen ipsae tabulae Altaris de lignis setim existētes sub laminis aeneis, non inflammabantur, quod non contingeret in aliis lignis leuibus. *Quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem in latitudine.* i. quadrum. Tāta magnitudo erat in longitudine, & latitudine propter magnitudinē ignis, qui intus erat, & sacrificiorum, qui interdum ponebatur vna vacca simul in holocaustum, vt caperētur omnia frusta eius. Sic exposuit littera. *Id est quadrum.* Hoc est quadratū ad mēsurationem planā: nam quantum ad mensurationem solidā, non erat quadratum istud altare cum mensura altitudinis sit minor, quàm longitudo, & latitudo. Taliter mensurata corpora vocantur laterculi secundum appellationem Geometrarū, & est corpus tale irregulare, quia non sunt omnia aequalia in eo. *Et tres cubitos in altitudine.* Ista erat quantitas minor aliarum duarum dimēsionum: erat tamen satis conueniens, quia si factum fuisset quinque cubitis in altitudine, oportebat esse altius Altare, q̄ quemlibet Sacerdotem, cùm nullus homo sit, qui de cubitis suis, vt hic accipitur, scilicet à cubito vsque ad extremitatem digitorum manuum, sit quinque cubitorū: imò nec quisquā est, qui de suis cubitis quattuor efficiar. Erat ergo illud Altare sufficientis altitudinis, nec tñ in altum, vt non posset Sacerdos ad illud commoditer pertingere secundum mensuram altitudinis Altarium nostrorum. *Cornua autem per quattuor angulos.* Dicuntur quattuor anguli Altaris quattuor extremitates clausę à quattuor lateribus, & in illis insurgebāt quędam altitudines de lignis setim, quę operiebantur laminis aereis, & in illis pendebant vasa Altaris, quę erant necessaria Altari communi, & pertinebant ad banausiam ministrationem, vt forcipes, lebetes, fuscinulae, & receptacula ignium. Considerandum autem de isto Altari, quomodo factum fuerit. Et sciendum q̄ erat factum tanquam aliqua arca quadrata carens fundo, s. habens in latitudine cubitos quinque, & in longitudine totidem, in altitudine autem tres, ita quòd minor mensura ceteris erat altitudo. Nō habebat hoc Altare coopertoriū, nec fundum, sed replebatur terra vsque ad medium, vel vltra, & super illam terram ponebatur ignis, & desuper ipsae carnes, & adipes sacrificiorum: parietes autem ipsius ab intra, erant cooperti laminis aneis, & ab extra vsque ad medium altaris. Inferior autem pars circumdabatur quadam craticula aenea facta in modum cribri perforati: in ipsa autem craticula aenea, scilicet, in quattuor summitatibus eius ponebantur quattuor circuli aenei, per quos ponebantur vectes ad portandum ipsum Altare: in parte autem superiori parietum Altaris ponebātur quattuor cornua, id est, quattuor eleuationes de ipso ligno tabulae setim operto laminis aeneis, & ab illis extremitatibus dependebant vasa ministrationis sanctae in ipso Altari holocaustorum: vocantur autem hic cornua extremitates ipsius Altaris eminentes super ceteras partes tabularum, & isto modo vocantur cornua in Altaribus nostris, dicentes cornu dextrum, & cornu sinistrum Altaris. *Cornua autem per quattuor angulos.* Addidit per quatuor angulos, quia fortè si non adderetur, debere poni ista per angulos, poterat arbitrari Moyses ista cornua forte debere fieri in medietate tabularum Altaris secundum latitudinem, & longitudinem, & ibi non conueniebant talia cornua. Etiam dicitur, per quattuor angulos, quia si non poneretur numerus angulorum, putaret Moyses satis esse ponere cornua in duobus angulis, vel tribus. *Ex ipso erunt,* id est, ista cornua, quae sunt eleuationes tabularum ad aliquid appendendum ibi, nō erant infixa tabulis altaris per concauationem, & incastrationem, sed ex ipsis tabulis erant, scilicet, quòd quando tabulae fabricarentur, relinquerentur illa cornua sic facta. *Et operies illud aere.*

Quare Altare holocaustorum operiebatur laminis aeris. Quaest. II.

RATIO huius opertrae erat, quia in Altari illo esse debebat continuus ignis, vt patet Leuit. 6. capite, & magnus quidem: si ergo tabulae de lignis setim mansissent nudae, comburi poterant; mādauit ergo eas cooperiri aere. Non tamen est intelligendum, q̄ tabulae altaris cooperirentur totaliter aere, quia tunc superfluum esset, quod infra dicitur, scilicet, q̄ fieret craticula perueniens vsque ad altaris mediū: constat tamen q̄ vbi erat craticula, non erat totum coopertū aere, quia illa craticula erat perforata, & poterant videri lignorum partes. Sed dices, q̄ sint coopertae essent tabulae laminis aeneis, siue craticula aenea, quia ambo diuisi, in totum altare circumdabant: ideo dicebatur totum altare cooperiri aere. Sed hoc non stat: quia si positio craticulae vocaretur coopertura aeris, nō diceretur, q̄ poneretur craticula vsque ad altaris mediū, postquam dictum fuisset, q̄ cooperiretur totū aere, non intelligitur, quòd parietes eius totaliter essent cooperti aere: nam hoc superfluum fuisset, quòd intus, & foris laminis aeneis tegeretur: sed dicendum, quod totum altare erat opertum aere, quia illa pars Altaris vsque ad quā ponebatur ignis, & sacrificia, cooperiebatur totaliter aere, scilicet, lamina grossis aeris, ne ignis penetrans exureret ligna altaris. Et fiebat sic, scilicet, quod cum illud altare vacuum foret, replebatur terra vsque ad medietatem eius, & amplius aliquantulum, & super illam terrā ponebatur ignis, & super ignem ponebantur sacrificia: ideo altare operiebatur aere intus, & foris, vsque ad medium eius, & aliquid intra incipiendo ab extremitate sūma descendendo deorsum, donec pars tecta aere de tabulis occultaretur sub terra posita intra ipsius altaris cōcauitatē per aliquod spatium, ita vt partes illae non tangerentur ab igne: partes aūt alię versus fundum altaris multum opertae terra, non operiebantur laminis aeneis, quia superfluū id fuisset, cùm nullo modo ignis ibi nocere posset. Sic aūt in parte exteriori tabularū Altaris à summitate Altaris versus fundum, erat tectura aenearum laminarum vsque ad Altaris medietatem; deinde in reliqua medietate tabularum, s. in cubito, & dimidio versus fundū, ponebatur craticula aenea, quae nō erat totaliter continuata, sed perforata, & modicum habens de aere, & per hunc modum dicebatur totū altare coopertum aere, & tamen vltra tecturam laminarum aenearum erat craticula. Et per supradicta potest responderi ad argumentum, quod aliquis facere posset de eo, quod dictum fuit supra, 20. cap. scilicet. Altare de terra facietis mihi, & subiunxit, quòd possent illud construere de lapidibus non sectis, scilicet, quos ferrum non tetigit: ergo non poterat fieri de lignis setim. Ad hoc responderi posset, quòd licet Deus mandauerit fieri Altare de terra, aut lapidibus non sectis, tamen non vetuit fieri de lignis, quia illud mandatum intelligebatur de altaribus, quae fieret specialiter in aliquibus locis ad immolandum ibi, quae ita deberent manere. Hoc autem Altare quod

Quare Altare holocaustorum habebat tres cubitos in altitudine.

Qualiter fabricatum erat Altare holocaustorum.

Responsio ad quoddam argumentum quod posset fieri.

quod fiebat in Sanctuario, erat portatile, sicut cetera, quæ in Tabernaculo, & Atrio erant: ideo necessario esse debebat de lignis setim: nam de nulla alia materia poterat fieri in tanta quantitate, & quòd esset bene portatile. Deus ergo, qui illam legem de faciendo Altari terreo, vel lapideo condidit, potuit eam interpretari cùm enim eā condiderit, & abrogare pariter eam potuit; & fuit interpretatio talis, ponendo, debere fieri aliquod altare de lignis. Item non videtur derogare hoc aliquo modo legi illi datæ supra, 20. c. quia ibi principaliter vetabatur, nè fierent in altari aliquæ imagines, vel polituræ imaginibus similes, ne induceretur populus ad idololatriam; & quia terra non erat susceptiua talium figurationum, cum sit propter siccitatem incompacta; aut rursus, cum propter indispositam molliciem non sustineret, licitum erat de terra Altaria fabricare, cùm nullum in his scādalum, aut timor idololatrādi posset suboriri. In lapidibus aūt, quia duri sunt, & compacti, & suscipiūt retinentque imagines, periculosum erat concedi fabricationem, ideo appositum fuit, q; si de lapidibus Altare fieri deberet, vt non figurarentur illi lapides ferro, sed manerent rudes, atque impoliti, & sic non commouerent ad idololatriam. Eodem ergo modo debebat esse de Altari facto de lignis, sicuti fuit factum hoc, de quo hic dr̄, quia nullam figurationem habebat imaginum, aut quarumcumque rerū, sed simpliciter tabulæ leuigatæ, & compactæ erant, & eis laminæ æneæ *Obiectio.* superinductæ, & ipsa craticula circūposita. Sed dices, q; repugnat hoc illi legi: nam maior occasio idololatrādi erat circa tale Altare, quam circa Altare factum de lapidibus: nam Altare de lapidibus, quia erat de rudibus lapidibus, non determinabat sibi aliquam certam figuram quadraturæ, aut circularitatis, vel in aliquo alio genere cognitarum figurarum: Altare autem factum de lignis leuigatis, & superinductis laminis æneis, & ipsa craticula circumposita, determinabat sibi formā quadraturæ: sic enim fuit dictum, q; Altare hoc erat quinque cubitorum in longitudine, & quinque cubitorū in latitudine. i. quadrum, vt *Resp. 1.* patet in littera. Respondetur, q; hoc non obstat: quia non quælibet figura inducebat ad idololatrandum, vt triangularis, aut quadrangularis, & cetera Geometricæ regulares, vel irregulares. Sed imagines rerū viuentium, vt hominum, vel aliorum animalium, aut astrorum: nam ista ēt Deos esse, & viuere, Gentilium plurimi arbitrati sunt. Altare autem nullam harum habebat imaginum, ideo non inclinabat ad idololatrandum aliquo modo: nam etsi de quadratura loquamur, eodem modo quadratum erat, & leuigatum Altare, quod fecerunt in mōte Hebal mandato Dei, qū transierunt Iordanem, confirmantes legem in terra Chanaan. Nam de lapidibus informibus erat, quos ferrum non tetigerat, & leuigati fuerunt illi lapides calce, & redactum fuit Altare ad certam figuram, & planatum fuit, ita vt in eo posset describi Deuteronomium le- *Resp. 2.* gis, vt patet Deuteronomij 27. & Iosue 8. capite. Et sic non erat in eo vlla idololatrandi occasio. Alio modo responderi potest per prædicta, scilicet, quòd Altare illud de lignis setim, fiebat secundum formam mandatam supra, 20. capite. Nam de terra ipsum Altare erat, sed altaris parietes erant de lignis setim, & superinducti cooperimento ænearum laminarum: quia tamen ponebatur illud altare super terram, cùm esset inane, vt dicitur hic, replebatur terra vsque ad certam partem altaris, & super illam terram ponebatur ignis, & super ignē holocausta, *Cōfut. 2. responsio.* aliæq. victimæ, & sic ipsum Altare de terra erat. Sed dicendum, quòd licet secundum hunc modum videretur obedire illi mandato, supra, 20. capite, de constructione Altaris, tamen non propter hoc ponebatur terra intra illud Altare, vt seruaretur illa lex, sed vt esset super quid poneretur ignis, & holocausta: nam illud Altare cauum, & inane erat, nè esset ad portādum graue, etiam, quia id quod poneretur sub igne, scilicet, lignum, vel æs, necessariò inflammari debebat satis velociter: quod non sequebatur de parietibus altaris, quia non ponebatur super eos ignis: imò ipsi videntur ab igne aliqualiter distantes, cùm esset satis magna latitudo, & longitudo altaris, scilicet, quinque cubitorū in qualibet mensura, & nó posset sic ignis multum calefacere parietes altaris, maximè,

F quia cooperti erant laminis æneis. Ob hoc ergo, ad hoc, q; fieret sacrificium in illo Altari, necesse erat poni terram, aut lapides intra altare, & hoc, siue lapides politi fuissent, siue non, quia cùm non viderentur, non referebat magis sic quam aliter se habere, sed ponebatur terra, quia facilius erat terram, quam lapides ponere, & æqualiter supplebat concauitatem, sicut lapides si ponerentur. Solutio ergo prima melior est. *Faciesq. in vsus eius.* Hic ponuntur vasa ad ministrandum in altari illo. Et sciendum, quod duplicia erant vasa altaris huius. Quia quædam pertinebant ad opera banausa, sicut ad decoctionem, ad ignis apparatum, & carnium motionem, & similia, quæ vocantur lebetes, & fuscinulæ, & forcipes, atque ignium receptacula; ideo ista vasa erant de ære. Alia erant vasa pertinentia ad ministrationem mundiorem, vt illa vasa, in quibus *Vasa ad ministrationē Altaris holocaustorū duplicia erāt.*
G recipiebatur, atque cognoscebatur vinum, & oleum, & similia, ceteraq. immolationum paramenta; & hæc vasa erant de auro purissimo, nec custodiebantur cum ipso altari, sed ponebantur super Mensam Propositionis, vt declarauimus supra, 25. capite. Ista autem, quæ hic nominantur, erant vasa banausæ ministrationis, & conseruabantur cum ipso Altari holocaustorū, & quia erant quattuor vasa, secundum quòd hic describitur, videtur q; penderent à quattuor cornibus eminētibus in Altari, de quibus supra, scilicet, fuscinulæ in vno cornu, & lebetes in alio, & sic de ceteris. *Lebetes ad suscipiendos cineres.* Manifestum est, quòd aliqua vasa erant in atrio Tabernaculi ad ministerium Altaris, in quibus coquerentur carnes sacrificiorum pacificorum, quarum pars sacerdoti cedebat, & pars ipsis offerentibus, vt patet Leuitici 7. cap. Et non
H est verisimile, quòd portarentur aliqua vasa laica ad decoctionem sanctarum carnium, cum ea, quæ sancta essent, non deberent tangi à rebus profanis: maximè, quia 1. Regum capite 1. dicitur de filiis Heli, qui accipiebant 7
carnes crudas à filiis Israel, quando eas coquebant in Atrio Tabernaculi: ante enim, quam carnes coquerentur mittebat puer Sacerdotis fuscinulam tridentem in cacabum, vel caldariam, & trahebat inde carnes, quas volebat: & sic videtur, quòd illi cacabi, aut caldariæ, erant vasa determinata ad ministrationem Altaris holocaustorum, & erant in ipso Atrio, & tunc non est aliud nomen, quod ei magis conueniat, quàm quòd vocentur lebetes. Caldaria enim, & lebes idem sunt: non tn̄ accipitur hic lebes pro ipsa caldaria, in qua coquerētur carnes: sed pro quibusdam vasis amplis, quos nos bacines nuncupamus,
I & sunt ad ponendum in eis aliquid, siue aquam, siue cinerem, vel quidquid aliud. Et cùm in altari cineres multi essent, cùm semper arderet perpetuus ignis, efferebantur cineres illi in lebetibus de Atrio ad aliquem locum mundum extra castra. Sed hoc quod supra putabatur à quibusdam, scilicet, quòd essent vasa determinata in Atrio Tabernaculi ad coquendum carnes sacrificiorum pacificorum, non est verum. Primò patet hoc aliqualiter: quia cùm hic ponantur vasa Altaris, si fuissent aliqua, quæ ad coctionem pertinebant, littera non tacuisset illa, cùm intendat ponere omnia, quæ requirebantur ad ministerium Altaris, præcipuè, quia si dicamus, q; erant vasa determinata in Sanctuario ad decoctionem carnium, cùm ponantur multa 1. Reg. 2. capite, scilicet, caldaria, cacabus, & olla, non est verisimile, quòd aliquod eorum non expres-
K sisset, dato, quòd alia subticeret: sed nullum expressit, ergo non erat aliquod determinatum ad decoctionem, sed ipsi, qui offerebant, deferebant illa, & coquebant in eis. Vnum autem solum est, quod hic ponitur, scilicet, fuscinulæ, quæ pertinebant ad extractionem carnium de olla.

An fuscinula, quæ erat in Atrio Tabernaculi seruiret ad vsus laicorum offerentium carnes. Quæst. III.

SED ex hoc argues, cùm fuscinula sit ad ministerium cacaborum, ollarum, vel caldariarū, & sine illis nihil prosit, & hic ponitur fuscinula: ergo necesse est intelligi ollas, cacabos, vel caldarias etiā non positis expressè: nam naturaliter in posterioribus intelliguntur priora, & in consequentibus antecedētia, & in accessoriis principalia.

Respon-

Respondetur, quòd non sequitur ex hoc, ꝙ in Atrio essent vasa, in quibus fieret decoctio, nec fuscinula præsupponit hic caldariã. Nam hic agitur de vasis, quæ erant propriè vasa Altaris, id est, pertinebant ad ipsum ministerium exercendum per Sacerdotes: sed vasa decoctionis non pertinebant ad ministerium Sacerdotis: nam ipsi non decoquebant carnes pacificarum victimarum, nec etiam ipsam partem, quæ eis cedebat: sed offerentes victimas pacificas, accipiebãt totam illam carnium partem, quæ non debebat incendi Domino, & coquebant eam, cùm autem decocta esset, Sacerdos veniebat, & tollebat sibi partem quæ ipsi ex legis præscripto debebatur, armum scilicet, dextrum, & pectusculum, vt patet Leuitici 7. capite, & Numer. 18. Supradicta patent, per ea quæ habentur 1. Regum capite 2. de filiis Heli: in hoc enim errabant, ꝙ antequam coquerentur carnes, tollebant id quod cedebat ei, scilicet Heli patri eorum, & aliquãdo etiam quod non pertinebat ad eum; sic enim dicitur: Porrò filij Heli filij Belial, nescientes Dominum, neque officium Sacerdotum ad populum, sed quicunque immolasset victimam, veniebat puer Sacerdotis dum coquerentur carnes, & habebat fuscinulam tridẽtem in manu sua, & mittebat eam in lebetem, vel in caldariam, aut in ollam, siue in cacabũ, & omne quod leuabat fuscinula [illegible]bat Sacerdos sibi. Sic faciebant vniuerso Israeli venienti in Silo. Et sequitur postea. Erat ergo peccatum puerorum grande nimis coram Domino. Cùm ergo ad offerentes pertineret ipsa decoctio carnium, non oportebat dari vasa Altaris aliqua ad hoc, cùm ministerium omnium vasorum ad solos Sacerdotes pertinere deberet. Fuscinula autem, quæ hic fieri mandabatur, pertinebat ad ministerium Sacerdotum, scilicet, vt accipientes illam, irent ad ollas offerentium carnibus decoctis, & leuarent cum fuscinula sua id quod eis ex lege cedebat, & non erat illa fuscinula ad ministrationem laicorum: nam non concedebatur eis illa fuscinula ad vertendum leuandumq. carnes in cacabis, sed soli Sacerdotes vtebantur ea, accipientes eam secum, & offerentes iam coctis carnibus, & tollentes ab eis in fuscinula carne eis debitas. Hoc etiam patet 1. Reg. 2. capite, vti ante dicebamus: Sed quicunque immolasset victimam, veniebat puer Sacerdotis dum coquerentur carnes, & habebat fuscinulam tridẽtem in manu sua, & mittebat eam in lebetem vel in caldariam, &c. & sic videtur, quòd ipse puer Sacerdotis portabat secum fuscinulam illam, & deferebat in ea carnes, & non erat fuscinula illa apud ipsos laicos coquentes carnes. Et sic patet, quando arguebas, fuscinula ad nihil aliud est, nisi ad ministerium ollarum, cacaborum, & caldariarum: sed hic ponebatur fuscinula: ergo necessarium erat cacabos, caldarias, & ollas intelligere. Dico quòd verum est de illa fuscinula, quæ ponitur ad ministerium cacabi, & ollarum, quia illa nihil vtilis est sine cacabis & ollis: talis autem erat fuscinula, quam portabant vulgares ex domibus suis in Atrium Tabernaculi, quando pacificas victimas offerebant: & si talis fuisset illa, quam Deus hic fieri mandauit, superfluum fuisset ponere eam sine cacabis, & ollis, & ea posita, necessariò ollæ, & cacabi subintelligebantur: sed illa, quæ erat de vasis Altaris solum ad id destinata erat, vt Sacerdotes tollerẽt cum ea carnes ab ipsis offerẽtibus, leuarentq. cum ea carnes de cacabis dum coctæ essent: ergo nõ præsupponebat ista caldariam, aut cacabum. Item patet, ꝙ non erant aliqua vasa decoctionis, quæ essent facta in Atrio, quia vasa Tabernaculi erant vasa sacra, & ẽt si contingerent res sacras. s. carnes sacras, nõ sequebatur aliquod incõueniens, cùm ad hoc ipsa vasa fabricata forẽt, sed qñ aliqua hostia pro peccato immolabatur, mãdabatur, ꝙ vas, in quo fuissent coctæ carnes illæ, si esset fictile, s. de luto, frãgebatur: si aũt esset æneum, lauabatur, & defricabatur, vt quasi sic tolleretur ab eo quidquid de carnibus sanctis esset in eo: si aũt ista fuissent vasa sacra, non debuissent frangi, quia sacrum tangebat sacrum. Et dato ꝙ fuissent ænea vasa non oportebat fieri illam defricationẽ cùm sancta essent: sicut nunc, cum sanguis Christi in calice conficitur, nõ oportet fieri defricationẽ eius sumpto sanguine, quia vas sacrum est, sed solũ simpliciter abluitur: si in eo aliud quodcuque vas quod sacrum non esset, decideret, oporteret fieri alias

A defricationes, & rasiones, vel confractiones vasorum: sic ergo cùm vasa essent sacra in quibus decoquerẽtur carnes istæ, non oportebat fieri tales defricationes, & confractiones, sed fiebant, vt patet Leuit. c. 6. ergo non erãt vasa ista sacra, in quibus talis fiebat decoctio, sed si fuissent vasa facta per mandatũ Dei in cultum Tabernaculi, fuissent sacra, & consecrata oleo sancto: ergo non erant caldariæ, cacabi, ollæ, & lebetes illæ factæ in Atrio Tabernaculi per imperiũ Dñi, sed laici offerentes deferrebant ex domibus suis ea. Antecedens patet: s. quod vasa Altaris essent sanctificata, & consecrata vnguento sancto, infra 30. c. cùm dr̃: Faciesq. vnctionis oleum sanctum, vnguentum cõpositum opere vnguentarij, & vnges ex eo Tabernaculum testimonij, & Arcam testamẽti, Mẽsamq. cum vasis suis; Candelabrum, & vtensilia eius; Altaria thymiamatis, &
B holocausti, & vniuersam supellectilem, quæ ad cultum eorum pertinet. Sanctificabisq. omnia, & erunt Sancta Sanctorum: qui tetigerit ea, sanctificabitur. Itẽ patet hoc melius, quia dicitur hic: cuncta vasa altaris ex ære fabricabis: sed Leuitici 6. c. dicitur: Quòd carnes victimarum pro peccato coquebantur aliquando in vasis æneis, aliqñ in fictilibus: ergo illa non erant vasa Altaris: & sic necessariò concludendum est, ꝙ Altare holocaustorum nulla alia vasa habebat, quàm ea, quæ hic exprimuntur, & non erant vllæ caldariæ, vel ollæ, in quibus coquerẽtur carnes sacrificiorũ, quas Deus iussisset fabricari, sed quilibet immolans deferebat vasa necessaria secũdum victimas quas offerre volebat, siue illa fictilia essent, siue ænea, siue alterius metalli. Lebetes ergo, quæ hic ponuntur, solùm erant ad cineres efferendos ab altari acceptos in locum mũdum
C extra Atrium. *Et forcipes*. Erant forcipes instrumenta fabrilia, quibus ignis mouetur, & ferrum tenetur cùm malleatur: huiusmodi forcipes erant in Sanctuario ad ministerium Altaris, vt comprehenderent Sacerdotes carbones, & disponerent qñocumque vellent, & non cogerentur manibus suis tangere ignem illum viuacissimum: forcipes vulgariter dicuntur tenaculæ à tenẽdo, quia eis tenentur carbones, vel ferrum: forcipes aũt propriè à ferro denominatæ sunt, quasi ferrum capientes. Aliæ aũt sunt, quæ forfices appellantur à filis scindendis: aliæ aũt forpices dñr à pilis, quia pilos scindunt, quemadmodum illæ, quibus oues tondentur. Sic distinguit Hebrardus. *Atque fuscinulas*. Istæ fuscinulæ erant, quibus carnes de caldarijs extrahebãtur, vt darentur Sacerdotibus: sic dr̃ 1. Reg. 2. c. ꝙ puer Sacerdotis veniebat ad eum qui victimam immo-
D lasset, & portabat in manu sua fuscinulam, & mittebat in caldariam, vel cacabum, & quidquid leuabat fuscinula, erat ipsius Sacerdotis. Erant autem istæ fuscinulæ habentes tres dentes, siue vncos, vt firmius apprehenderent, atque tenerent, vt patet in eodem capite 2. 1. Regum. Vocantur ista instrumenta fuscinulæ, de fuscus, fusca, fuscum, id est, niger, quia propter fumum, & commixtionem, & iusculum contrahebant carnes quandam nigredinem, quæ enim cum igne communicant, fusca fiunt. *Et ignium receptacula*. Receptaculum à recipiendo dicitur, & sunt ista vasa ænea, in quibus recipiebantur prunæ ex Altari holocaustorum, & portabantur intra Tabernaculum, vt ponerentur super altare thymiamatum, & adolebatur thymiama super illas prunas in vespere, & in mane, vt patet infra, 30. cap. cùm dicitur: Et adolebit
E incensum super eo Aaron, suaue fragrans, mane quando componet lucernas, incendet illud, & quando collocabit eas ad vesperum. *Omnia vasa ex ære fabricabis*. id est, omnia vasa Altaris holocaustorum, ita ꝙ nullũ esset fictile, quia fictilia non sunt alicuius permanentiæ, quæ autem in Sanctuario erant, permanentia esse debebant. Etiam dicitur, ꝙ omnia vasa Altaris esse debebant ænea, quia non debebant fieri ex auro, vel argento aliquod eorum; quod quidem de vasis istius intimæ ministrationis mundioris non tenet: quia de auro erant purissimo, quemadmodum acetabula, & cyathi, & phialæ ad fundenda libamina, vt patet supra, 25. cap. Sed hoc posito, satis patet quomodo omnia, quæ in Tabernaculo, & Atrio erãt solida metallina, ex auro, vel argento, siue ære fiebant, vt patet legendo duo capita præcedẽtia, & illud, & capite 30. infra, in quibus ponuntur omnia, quæ in toto Sanctuario erant.

Forcipes quid essent.

Fuscinula quid.

Obiectio. Prima. Atqui, ergo si tunc omnia, quæ in vasis Sanctuarij erant de istis tribus metallis erant, quare Iosue mandauit omne ferrum, omne æs, atque aurum, & argentum, quod reperiretur in Iericho poni in thesauris Domini, vt patet
Secunda. Iosue 6. cap. Etiam Numer. cap. 31. quando Iudæi pugnauerunt contra Madianitas, & tulerunt prædam magnam, mandauit Dominus, vt darentur primitiæ Domino de auro, & argento, & ferro cæterisq. rebus: ergo ferrum ad aliquid videbatur necessarium in vsus cultus Di-
Responsio ad secundam obiectionem. uini. Ad illud secundum satis responderi posset, quòd Deus mandauit dari primitias sibi de ferro, auro, & argento, cæterisq. non quidem, quòd daretur ad vsus Sanctuarij, sed dabantur Domino, id est, dabatur Sacerdotibus, qui erant in cultu Domini, & Leuitis, & hoc patet Numer. 31. cap. vbi mandauit quandam partem illarum primitiarum dari Eleazaro Sacerdoti Magno, & aliam partem dari Leuitis. Sic etiam primogenitorum pretium dicebatur dari Domino, tamen dabatur ad vtilitatem ipsorum Sacerdotum, vt patet Numer. 18. cap. Et sic nunc decimæ, quæ dantur Ecclesiis, inter ministros Ecclesiæ diuiduntur, præter quandam partem, quæ pro earum fabrica conseruatur. Et tunc satis stat, quòd etiam si non expenderetur ferrum in aliquos vsus Sanctuarij, quòd daretur Domino, id est, Sacerdotibus, qui conuerterent in vsus suos. Ad aliud argumentum de Iosue, non potest sic responderi: quia ibi non dabantur illa Sacerdotibus, sed dicitur, quòd reseruata
Responsio ad primam obiectionem. sunt in thesauris Domini. Dicendum ergo ad hoc, quòd licet ferrum non expenderetur in aliquo opere Tabernaculi, erat tamen necessarium ad vsus Tabernaculi: nam Leuitæ debebant Tabernaculum, & atrium eius deponere, atque figere: ad hoc autem malleis indigebant, vt ad figendum paxillos, & similia. Etiam necessarium erat ferrum ad faciendas, secures, cæteraq. scindendi instrumenta varia, vt scinderentur ligna pro sacrificiis: nam ignis ardebat perpetuus in Altari, cui subiiciebat quotidie Sacerdos ligna, & quia erant necessaria multa ligna, cum esset continuus ignis, erant necessarij multi lignorum cæsores ad vsum Sanctuarij. Patet hoc de Gabaonitis, quos Iosue subiecit ad hoc in seruitutem, vt seruirent ad vsus Tabernaculi comportando aquas, & deferendo ligna, vt patet Iosue 9. capite. Necessarium erat ergo semper ferrum ad vsus Sanctuarij, sicut alia metalla, immo nullum metallum erat quod magis necessarium esset ad vsus quotidianos Sanctuarij, quam ferrum. *Cra-*
Craticula quid. *ticulamq. in modum retis æneam.* Dicitur craticula quædam magna lamina ænea non continuata, & clausa tota, sed multis foraminibus patens. Et dicitur craticula de cratis, quia cratis idem est, quod connexio, vel complicatio: & sic solemus appellare craticulam quoddam instrumentum ex ferreis virgulis factum, cùm multæ virgulæ ferreæ transuersaliter cadunt super alias, & manebant foramina media, per quæ transit calor, & huiusmodi instrumenta sunt ad assandum pisces, ne super ipsas prunas exurantur. Et talis erat craticula, super quam assatus fuit Sanctus Laurentius. Et dicitur in littera qualis sit ista craticula, cum declaratur, quòd debebat esse in modum retis, scilicet, quòd sicut rete ex multis filis completur, & foramina media manent, sic craticula illa foramina multa habebat. *Per cuius quattuor angulos erunt quattuor annuli ænei.* id est, quòd ista craticula, quæ ponebatur in Altari, habebat in summitate sua quattuor angulos æneos.

Qualiter craticula situabatur in Altari, & super parietes Altaris. Quæst. IIII.

Circa istam craticulam quomodo posita fuerit circa Altare holocaustorum est diuersitas. Quidam volunt eâ sic ponere, scilicet, quòd tabulæ Altaris erant trium cubitorum in altitudine, & in lõgitudine quinque, & ficbant quattuor cornua in quattuor angulis Altaris per summitates Altaris, & ab illis quattuor cornibus pendebant quattuor catenæ æneæ, & peruenitebat intra cõcauitatẽ Altaris vsque ad mediũ Altaris, s. vsque ad cubitum & dimidium intra concauitatem Altaris, & in illis quattuor catenis pendebat ligata craticula, quæ erat ænea, & perfo-

F rata, & super illam ponebantur carnes sacrificiorum, & adipes; infra istam craticulam, scilicet, circa Altaris fundum erat quædam arula, in qua ponebatur ignis, & exurgebat flamma ab illa craticula consumebatq. ipsas holocaustorum carnes, & erat quædam fenestra facta in altari in aliqua de tabulis eius, & per ipsam mittebatur ligna ad arulam, vt sic arderet. Arula enim dicitur vas ad ponendum prunas, vt patet Ierem. 36. capite, cum dicitur: Quòd ante regem in domo hiemali posita erat arula plena prunis, & talis videtur fuisse ista arula Altaris holocaustorum. Sed ista positio non potest stare, quia dicit, quòd arula erat sub craticula, cum tamen dicatur, quòd annuli craticulæ erant sub arula, & ipsi annuli erant in extremitate craticulæ per quattuor angulos eius. Et si dicas, quòd erat infra craticulam arula, sicut textus vult: nullo
G modo poteris dare quomodo annuli eius essent sub arula. Item, & clarius, nullo modo potest poni ista craticula intra altare pendens, quia in extremitatibus craticulæ erant quattuor annuli, & per illos mittebantur duo vectes ad portandum altare: ergo impossibile erat intus esse craticulam, quia vectes extra altare erant in ipsis altaris lateribus, sicut erant in Arca, & in Mensa, & altari thymiamatum. Nam poni vectes per anulos craticulæ illo modo dispositæ impossibile erat, cùm in ipsis anulis catena, quibus ipsa pendebat à cornibus altaris ponebatur. Etiam quia arula non erat fixa, sed pendens. Antecedens autem patet: scilicet, quòd mitterentur vectes per quattuor anulos craticulæ, quia dicitur: Craticulamq. facies in modũ retis æneam, per cuius quattuor angulos erunt quattuor anuli ænei, quos pones subter arulam altaris. Facies & ve-
H ctes de lignis setim, quos induces per circulos. Sed dices fortè, quòd isti circuli, per quos inducebantur vectes, non erant circuli, siue anuli ipsius craticulæ, sed alij anuli positi in ipso Altari. Respondetur, quòd falsum est: nam vt patet infra, 38. capite anuli craticulæ, siue retinaculi, quod idem est, erant illi, per quos ponebantur vectes, cum dicitur: Fusis quattuor anulis per totidem retiaculi summitates ad immittendos vectes ad portandum Altare. Item si poneremus sic arulam in profunditate Altaris, & craticulam in medio, non possent poni carnes sacrificiorum super ipsa ligna holocausti. Sed Leuitici 1. cap. dicitur: Quòd ponebantur ligna in altari, & super ea ordinabantur carnes holocaustorum. Posita autem isto modo craticula, nullo modo poterit sic fieri, quia carnes hoc modo fuissent super craticulam, & non super ligna holo-
I causti. Item non potest isto modo poni arula sub craticula, quia infra, 38. capite, dicitur: Quòd arula stabat sub craticula in altaris medio. Et hoc dicitur, quòd craticula erat vsque ad medium Altaris: impossibile autem erat hoc modo vnum stare sub altero, cum vtrumque esse dicatur in medio Altaris. Considerandum autem ad veritatem huius, quòd ista craticula non erat aliqua lamina plana perforata posita intra concauitatem Altaris: sed erat facta ex laminis æneis tenuibus, & perforatis, & ponebantur in altari ad pulchritudinem, & non ad necessitatem, ponebaturq. in parte exteriori altaris, & perueniebat ab extremitate infima Altaris, scilicet, à pauimento per cubitum & dimidium, quod erat medietas altitudinis Altaris, & vltra illud spatium per aliã altitudinem, scilicet, altum cubitum & dimidium remanentem tege-
K bãtur tabulæ laminis æneis: altare autem ipsum intra vsque ad medietatem, vel modicum vltra replebatur terra, & ibi ponebatur arula, scilicet, aliquod vas magnum de ære, vel aliquis lapis, super quem fiebat ignis, & super ipsum ponebantur carnes, atque cremabantur. In littera autem Hebraica non sic ponitur de ista ara, sed dicitur: Quos pones super ambitũ Altaris, & littera nostra dixit subter arulã Altaris, quia fortè ambitus erat aliquod vas, siue magnum æris in altum quadratum, secundum formam Altaris circumdans illud intra, & ibi ponebantur ligna holocausti. Nicolaus autem dicit, quòd iste ambitus erat aliquid de ære factum, versus summitatem Altaris in modũ zonæ, & sub hoc ambitu erant quattuor anuli, per quos mittebantur vectes, & sub his anulis erat craticula, quæ perueniebat vsque ad altaris medium. Sed non bene dicitur, quod arula, quam ponit hic Hieronymus, sit aliqua ambitus

Doct. determinatio. (margin, beside "se dicatur in medio Altaris")

Opinio Nicolai de Lyra de ambitu Altaris. (margin, beside "Nicolaus autem dicit")

ambitus exterior per modum zonæ, quia arula vas est ad contioēdas prunas, vt patet Ierem. 36. capite, ergo dicendum, ꝙ Hieronymus illum ambitum putauit esse aliquid intra altare, quod totum altare cōtineret, in quo ponerentur ardentia ligna. Craticula, vt diximus, magis ad pulchritudinem, quàm ad necessitatem posita fuit: quia non erat necessarium ibi aliquid poni, sed vt non paterent tabolæ, vnde ponebatur ipsa ad tegendū. Hebraicæ autem Glossæ ponūt etiam craticulam ad sanguinis victimarum distinctionem. Nam cùm dicitur aliqoando in Leuitico, quòd Sacerdos tingebat sanguine cornua Altaris, tingebat supra craticulam in ipsis cornibus Altaris, quæ erant in extremitatibus. Quando autem dicitur, quòd effundebat sanguinem, per circuitum Altaris, effundebat, & tingebat infra craticulam. Aliqui sapientes Hebræorum dicunt, quòd istud Altare erat cubitorūm decem altitudinis. Et quando dicitur in littera, ꝙ istud Altare erat trium cubitorum altitudinis: Respondent, quòd hoc intelligitur de tabulis existentibus super craticulam, quæ erant coopertæ laminis æneis: nam tres cubitos tabularum dicunt esse laminis æneis opertos, & septem craticula tegi. Sed ista positio est contra textum, & includit contradictionem: quia dicitur hic, quod craticula erat vsque ad altaris medium: sed altare erat altitudinis cubitorum decem, vt ipsi volunt, ergo craticula perueniebat ad quinque cubitos ipsius altaris in altitudine, & tunc manebunt quinque alij cubiti discooperti, quod est contra responsionem: & positionem eorum. Si autem dicant, ꝙ craticula perueniebat vsque ad medium Altaris, scilicet, vsque ad medietatē partis discoopertę, quæ erat trium cubitorum, ergo tegebat octo cubitos, & dimidium, scilicet, quinque priores, & vnum & dimidium de tribus discoopertis: sed & hoc includit contradictionem, scilicet, quòd craticula perueniret vsque ad Altaris medium, scilicet, vsque ad mediū eius, quod discoopertum erat, cùm ipsa totū illud cooperiret vsque ad quod veniebat. Item, non poterant isto modo tres cubiti assignari discooperti, qui complerent Altaris altitudinem, cùm dicamus partem eorum coopertam fuisse. Non ergo potest stare vllo modo ista positio. Sed dicendum, vt ante dicebamus, & patet in littera, quòd Altare erat altitudinis cubitorum trium solùm, & medietas huius altitudinis, scilicet, cubitus & dimidius erat operta laminis æneis solidis, & non perforatis: & ista erat medietas incipiendo à summitate Altaris descendendo vsque ad cubitum & dimidium: deinde reliqua medietas vsque ad extremitatem, quæ erat super pauimentum, erat de laminis perforatis: & istæ vocabantur craticula, siue cauum altaris. *Craticulamq. in modum retis æneam.* Ista craticula ponebatur cooperiens tabulas Altaris extrinsecè, ab inferiori parte perueniens vsque ad medietatem eius, scilicet ad cubitum & dimidium. *Per cuius quattuor angulos erunt quattuor anuli ænei.* Isti quattuor anuli erant in quattuor angulis craticulæ, scilicet, quòd craticula erat per totum Altaris circuitum, id est, per Altaris latera quattuor, & in illis fiebant quattuor anguli ex concursu quattuor laterum se contingentium inuicem, atque claudentium angulos corporeos: in illis autem angulis, id est, in coniunctionibus laterum ponebantur anuli, in quolibet angulo vnus anulus, & isti erant ad ponendum vectes per illos, vt portaretur altare: erant autem isti anuli in angulis craticulæ: non tamen constat ex hoc verum in medietate altitudinis craticulæ, vel in principio, scilicet in parte inferiori eius, vel in parte superiori essent, sed infra 38. cap. declaratur, quòd isti anuli essent in parte superiori istius craticulæ versus altitudinem Altaris, s. in medio Altaris ad cubitum & dimidium altitudinis Altaris, cùm dicitur: Fusis quattuor anulis per totidem retiaculi summitates, i. per partem summam, i. altiorem ipsius craticulæ. *Quos pones subter arulam Altaris.* Isti anuli craticulæ erant subter arulam, s. ꝙ arula altaris erat propinquior summitati parietum Altaris, q̃ anuli ipsius craticulæ. Erat aūt arula, vt supra dictū fuit, aliquod petacium æneum planum, positum super terram existentem in concauitate altaris. Vel etiam si dicatur, ꝙ arula nihil aliud erat, quàm ipsa superficies terræ inclusæ in altari, super quam ponebantur ligna ignita, & super ea

Opi. quorundam Hebræorum de Altaris altitudine.

Doct. sententia.

A carnes holocaustorum: nam ara ipsum Altare in quo sacrificia ponuntur signat, siue lapideum, siue terreum, siue ligneum, aut metallinum fuisset. Et si dicamus, ꝙ intra Altaris concauitatem nihil ponatur nisi terra, superficies terræ illius vocabitur arula, & hæc qualitercumque ponatur, erat super anulos craticulæ, quia anuli craticulæ erant in summitate craticulæ: craticula autem perueniebat ab inferiori parte pauimenti vsque ad medium Altaris, scilicet, ad cubitum & dimidium. Arula autem erat circa summitatem parietum Altaris, quia fortè distabat per vnum cubitum à summitatibus altaris, vel minus, quàm per cubitum: ita vt ligna non caderent ab altari, & sacrificiorum carnes positæ intra illam concauitatē. Erat ergo arula supra anulos craticulæ secundum altitudinem fortè dimidio cubito, aut vno cubito. Sed argues, quomodo B poterat dici hic, ꝙ anuli craticulæ essent infra arulam, siue supra arulam? quia arula erat intra Altare, & anuli erant extra. Respondetur, ꝙ licet arula staret intra altare plana: tamen correspondebat ei aliqua pars æqualis in altitudine in parietibus altaris in parte exteriori ipsorum parietum, & illa pars correspondens altitudini arulæ erat altior anulis craticulæ, quia anuli craticulæ erant sub illa parte, dicebantur esse sub arula.

Quomodo Arca dicatur fuisse super anulos craticula. Q. V.

SED adhuc quæres quomodo diceretur esse arula super anulos craticulæ, quia anuli craticulæ erant fixi in Altari in extremitatibus craticulæ. Arula autem, siue ponatur esse petacium æneum positum intra cōcauitatem Altaris, siue superficies terræ inclusæ, super quam ponebantur ignis, & sacrificia, erat mobilis, quia cum altare C poneretur in aliquo loco, vbi cōsistere debebat Tabernaculū, replebatur terra, & cùm moueri debebat Tabernaculum, euacuabatur terra, & sic ipsa arula qualitercumque esse ponatur, nō erat fixa: ideo euacuata terra nō existente intra Altare arula, non videbantur esse anuli craticulę sub arula. Respōdetur, ꝙ non propriè cōparantur secundum sub, & supra aliqua duo, quorum vnum est mobile, & alterum fixum, sed debet de eis dari vna regula habitudinis. s. dicēdo, ꝙ talis res est sub tali, quia cōtinget id quod erat mobile, & antea erat supra postea per motum stare infra, vel separari ab illo, ad quod comparatū dicebatur supra, vel infra: ideo ipsa arula, cùm esset mobilis, & moueretur q̃cumque moueretur Altare, non dicebatur secundum se propriè esse super vectium anulos, siue anulos D craticulæ, sed erat quædam assignatio facta in tabulis altaris, quæ erat immobilis, & vsque ad illā replebatur altare terra, vt ibidem poneretur arula, si ænea esset, vel ipsa terrę superficies esset arula. Et fortè illud signū erat factum in exteriori parte tabulatum altaris, & tūc licet arula moueretur, tñ assignatio illa nō mouebatur, ideo poterat semper dici arula existēs super anulos craticulæ, quia locus, ad quē perueniebat, vel ponebatur arula, erat semper immobiliterq. super anulos craticulæ. Sed adhuc argues contra istā litteram, quia littera, quæ habetur infra, 38. c. repugnat manifestè isti litteræ: nā ista littera dicit, ꝙ erat arula super anulos craticulæ, & infra, 38. c. dr̃: Craticulamq. in altaris medium fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam. Rn̄detur, ꝙ ista apparēs repugnantia est propter æquiuocationem huius dictionis, subter: E nam non eodem modo accipitur hic, & infra, 38. c. quia hic accipitur, subter, secundum altitudinem, infra aūt, cap. 38. accipitur subter s̄m profunditatem, & sic non est inconueniens, ꝙ id quod est secundum vnum modū subter aliud sit, secundum alterum modum super illud, cùm enim dicitur hic, ꝙ anuli craticulæ erāt subter ipsam arulā, est sensus, ꝙ accipiatur tabula altitudinis Altaris à pauimento vsque supra, quæ erat triū cubitorum, in illa altitudine ponebatur arula, vt superior ad vectes craticulæ, quia vectes erant ad cubitum, & dimidiū altitudinis Altaris incipiēdo ab inferiori extremitate ipsius Altaris: arula aūt erat fortè ad duos cubitos, vel ad duos cubitos & dimidiū altitudinis Altaris, ideo emineret s̄m altitudinem arula altaris vno cubito, vel quasi, ad anulos craticulę, & sic erāt anuli subter craticulam. In c. 38. accipitur, subter, secundum profunditatem, s. ꝙ accipiendo quantitatem

titatem profunditatis Altaris ipsa arula erat subter anulos craticulæ. Est autem profunditas altaris si eam velimus coincidere cum latitudine ipsa quantitas concauitatis ab vno latere altitudinis ad aliud latus altitudinis oppositum, & tunc ipsa, quæ intra Altare erant in concauitate eius, dicebantur esse subter ea, quæ erant in exteriori parte parietũ Altaris, sed anuli craticulæ erant extra parietes Altaris, ergo subter eos arula esse dicebatur, & erat in medio Altaris arula, quia in media concauitate Altaris, scilicet, per interpositionẽ ad ipsos parietes terminantes Altare, & claudentes. *Eritq. craticula vsque ad Altaris medium.* Non quòd poneretur plana in media concauitate Altaris pendẽs per quattuor catenas æneas à quattuor cornibus Altaris, sed quod esset extra affixa parietibus Altaris ab infimo vsque ad medium Altaris, quasi ascendendo. Et ex hoc patet etiam positionem illam non tenere, quia dicitur, quòd erat craticula vsque ad Altaris medium. Vsque enim, motum signat, & terminum alicuius, quod extenditur, vel crescit vlterius procedendo: & sic erat de craticula, quæ incipiebat in parte inferiori Altaris, & extendebatur, & eleuabatur vsquequo perueniret ad medium Altaris, id est, ad medietatẽ altitudinis eius. Ponendo autem primo modo, quòd craticula erat plana, & iacẽs in Altaris medietate per quattuor catenas appensa, non debebat dici de ea, ꝙ erat vsque ad altaris mediũ, cùm non sit ibi aliqua eleuatio, aut extensio eius à supra vsque ad medium, vel ab infra vsque ad medium: sed debebat dici, quòd craticula erat in Altaris medio. *Facies & vectes Altaris.* Quia altare portatile esse debebat, sicut cetera, quæ in Tabernaculo, atque toto Sanctuario erant. Et non portabatur in plaustro aliquo, quia ad officium Caathitarum Leuitarum pertinebat Altaris holocaustorum deportatio, qui plaustra nulla acceperant, sed manibus suis cuncta, quæ ministerij sui erant, deferebant, vt patet Numer. 7. capite, ad portationem verò manualem vectibus indigebat. *De lignis setim duos.* Materia communis est omnium tabulaturum, quæ in Tabernaculo fiebant: nihilq. de alijs lignis ibi expensum est. *Quos operies laminis æneis.* Non debebant gestatorij vectes auro, aut argento cooperiri, cùm reliquæ partes Altaris ipsius laminis æneis essent adopertæ, sed æneis laminis, vt totum ipsum altare æneum videretur, quod quandam pulchritudinem faciebat. *Et induces per circulos.* id est, mittes istos vectes duos per quattuor anulos, siue quattuor circulos: idem enim anuli, & circuli sunt. Erant autem isti circuli ipsius craticulæ, quia nulli alij anuli positi, aut facti leguntur in altari. Etiam, quia dato, quòd facti essent, superflui essent, cùm anuli craticulæ sufficerent ad mittendum vectes in eos, & hoc clarius habetur infra 38. cap. vbi dicit: Fusis quattuor anulis per totidem retiaculi summitates ad immittendos vectes. *Eruntq. ex vtroque latere Altaris ad portandum.* id est, quòd isti vectes poni debebant per duo latera altaris, scilicet, vnus vectis in vno latere, & alius vectis in alio latere, & non oportet hic quærere de vectibus istis vtrum ponerentur per duo latera longitudinis, aut per duo latitudinis, sicut quærebamus supra 25. capite, de Arca: nam hic æqualia sunt latera lõgitudinis lateribus latitudinis: quodlibet namque illorum quinque cubitorum erat, vt patet in littera: ideo vbicumque ponerentur, non referebat. Etiam necessariò dicendum erat, quòd quattuor homines ad minus portabant istud Altare, cùm castra mouenda forent, & non solùm siquidem propter eius grauitatem, quàm duo homines tolerare non possent: sed etiam propter distantiam vectium: nam si duo homines illud portare debuissent, necessarium fuisset, vt quilibet teneret extremitatem duorum vectium, sed nullus homo poterat attingere duorum vectium extremitates, cùm necesse esset distare vnum vectem ab altero quinque cubitis secundum magnitudinem laterum mediantium inter vectes. *Non solidum, sed inane, & cauum intrinsecus facies illud.* Solidum dicitur quod intra se totum plenum est, nihil vacuitatis habens; & opponitur vacuo, siue concauo: inane & vanum, siue vacuum idem sunt. Erat autem inane, quia inter illas quattuor tabulas occupantes satis magnum spatium, nihil ponebatur quod repleret. Cauum voca-
F tur, non quidem quòd cauatum esset, scilicet, quòd per cauationem facta fuisset illa vacuitas, sed quia ita erat vacuum, ac si cauatum foret. Causa huius erat, ne magnitudine ponderis importabile videretur. Etiam, quia nihil proderat fore solidum, & erat pondus ingens. Vacuum autem satis facile portabatur, & cum ponendum erat, replebatur terra, & sic fiebant sacrificia. *Sicut tibi in Monte monstratum est.* id est, quòd Deus demonstrauerat et Altare vacuum. Secundum alios, qui ponebant craticulam intra Altare pendentem per catenas quattuor à cornibus quattuor Altaris, oportebat Altare totum esse copertum laminis æneis à summo vsque ad deorsum: quæ quidem repugnare litteræ monstrata sunt: horum tamen figura hic depingi potest.

G *Facies & Atrium Tabernaculi, in cuius Australi plaga contra Meridiem erunt tentoria de bysso retorta: centũ cubitos vnum latus tenebit in longitudine, & columnas viginti cũ basibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea. Similiter & in latere Aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorũ, columnæ viginti, & bases æneæ eiusdem numeri, & capita earum cum cælaturis suis argentea. In latitudine vero Atrij, quod respicit ad Occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos, & columnæ decem, basesq. totidem. In ea quoque Atrij latitudine, quæ respicit ad Orientem, quinquaginta cubiti erunt: in quibus quindecim cubitorũ tentoria lateri vno deputabantur, columnæq. tres, & bases totidem: & in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres, & bases totidem. In introitu verò Atrij fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho, & purpura, coccoq. bis*
H *tincto, & bysso retorta, opere plumario: columnas habebit quattuor, cum basibus totidem. Omnes columnæ Atrij per circuitum vestitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & basibus æneis. In longitudine occupabit Atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit. Fietque de bysso retorta, & habebit bases æneas. Cuncta vasa Tabernaculi in omnes vsus, & cærimonias tam paxillos eius quam Atrij ex ære facies. Præcipe filijs Israel, vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloq. contusum: vt ardeat lucerna semper in Tabernaculo testimonij, extra velum quod oppansum est testimonio. Et collocabunt eam Aaron & filij eius, vt vsque mane luceat coram Domino. Perpetuus erit cultus per successiones eorum a filijs Israel.*

Facies & atrium. Hic ponitur tertium, scilicet, Atrij fa- *De fabricatione Atrij.*
I bricatio. De isto Atrio aliqui dubitauerunt, quomodo positum fuisset; & dixerunt, quòd erat Atrium quoddam magnum spatiosum conclusum columnis & cortinis secundum quantitatem, quæ hic dicitur: & hoc erat coniũctum Tabernaculo, scilicet, ꝙ Tabernaculũ esset extra Atrium, tamen non multum distabat ab Atrio. Sed isti multum errant contra significationem huius nominis Atrij: nam non potest vocari Atriũ Tabernaculi, nisi sit aliquod spatium circumdans Tabernaculum. Si autem separatũ fuisset, & per se clausum, non potuisset vocari Atrium Tabernaculi. Item, ad quid fieret tale Atrium, & tantæ magnitudinis, nisi esset intra illud Tabernaculum? valde superfluum esset. Item non solùm esset superfluum facere tantam magnitudinem Atrij cortinis clausam, & columnis: imò quãtamcumque paruam magnitudinem fieri super-
K fluum erat, cum non esset aliquid, quod intra fieri deberet, nisi ibi esset Tabernaculũ. Et si dicas, ꝙ intra erat Altare holocaustorum, & oportebat ob hoc circumdatum esse cortinis, nè cuilibet ad illud pateret accessus. Respondetur, ꝙ hoc falsum est, nam Altare holocaustorum erat ante ostium Tabernaculi, vt patet infra 29. c. & infra 40. Si ergo Tabernaculum nõ erat intra Atrium, impossibile erat Altare holocaustorum fuisse intra Atrium. Item, non erat hoc cõueniens, vt Tabernaculũ quod tãtę venerationis erat, & reuerentiæ, nudatũ maneret, nullo obstaculo ante posito: maximè erat hoc de Altari, quia Altare nullũ haberet operimentũ, cũ extra Atriũ esset, & extra Tabernaculũ. Dicendũ ergo, ꝙ Atriũ erat circumdãs in gyro ipsum Tabernaculũ, ita ꝙ nullus accedere posset ad Tabernaculũ, nec ad vicina loca Tabernaculi, vt patet infra 40. capite. cum dr: Circumdabisq. Atriũ tentorijs, & ingres-

Quomodo Atriũ positum esset optimè.

De Atrij determinatione.

sum

Causa fabricationis Atrij circa Tabernaculum.

sum eius, & postea in eodem capite, clarius hoc dicitur, A scilicet, & erexit Atrium per gyrum Tabernaculi & Altaris, ducto in introitu eius tentorio. Causa autem quare fiebat istud Atriū Tabernaculi, erat duplex, scilicet, propter Altare holocaustorum, & propter Tabernaculum. Primò propter Altare, quia Altare non poterat conuenienter intra Tabernaculi terminos situari, nē ardore suo cuncta exureret, & fumo exhalante crassissimo ex pinguibus sacrificijs, omnia offuscaret; debebat ergo poni extra Tabernaculum:non tamen in alio loco multum seiuncto, nē videretur ministerium, quod in altari fiebat, non pertinere ad illum Deum,cui fiebat ministerium in Tabernaculo:& quia Altare erat aliquid sacrum,non debebat poni in loco communi, qui pollui posset, & ad quem omnes possent indifferenter accedere: quia ēt sic ipsi Sacerdotes ministerium sacrificiorum peragentes à circumstanti populo turbarentur,nec in magna reuerentia talis ministratio haberetur. Decuit ergo ipsi Altari opertoria aliqua circumponi, & ista sunt propter Atrium quod magnum spatiū continebat circumdans Altare, & Tabernaculum. Secunda ratio cōstructionis Atrij fuit ipsum Tabernaculum,quia Tabernaculū erat locus eximiæ sanctitatis:non solū ergo ambitum eius intrare vulgo illicitū erat, sed ēt ad illud accedere inhonestū videbatur, vt ergo arcerētur ab occasione accedendi positum fuit in circuitu eius Atrium,vt sic, etiam, si vellent,accedere non valerent.

Quare Atrium erat tantæ latitudinis, & longitudinis, & de eius figura. Quæst. VI.

CAVSA autem tantæ latitudinis, & longitudinis Atrij,s. q̄ esset cubitorum centum in longitudine, & cubitorū quinquaginta in latitudine duplex videtur. Prima quidem, propter ipsos funes extendentes tentoria Tabernaculi: nam vt tentoria,siue operimenta Tabernaculi firmius,& impressius manerēt super Tabernaculum, nē quoniis ventorum turbine mouerentur, & nudarentur tabulata, funibus extendebantur, qui paxillis æneis terræ infixis extenti tenebantur,& quia vt firmiter extenderentur oportebat ipsos paxillos,quibus funiculi religabantur distare à Tabernaculi parietibus: necesse erat latera Atrij circumdātia Tabernaculum distare satis à lateribus Tabernaculi per circuitū,& sic erat:nā latitudo Tabernaculi erat cubitorū decem,vt patet præcedenti capite,latitudo aūt Atrij erat cubitorum quinquaginta,vt hic patet:si ergo positum fuisset Tabernaculum in medio latitudinis Atrij occupasset decē cubitos de illis quinquaginta, & remansissent quadraginta cubiti nō occupati, quorū viginti fuissent ad latus Septētrionale Tabernaculi,& viginti ad latus Meridianum eius,& per istud spatiū poterant sufficienter extendi funes, vt tenerentur firmiter operimenta Tabernaculi;s̄m longitudinē Tabernaculū erat cubitorū triginta,Atriū verò cubitorū cētum. Si igitur ponātur triginta cubiti intra centū, manebāt septuaginta cubiti non occupati: si aūt ponatur Tabernaculū s̄m longitudinē in medio longitudinis Atrij,manerēt vtrinque cubiti triginta quinque,s.ad latus Occidentale cubiti triginta quinque non occupati:ad latus & Oriētale triginta quinque cubiti non occupati: sed non est credendū, q̄ fuerit talis positio Tabernaculi intra Atriū,sed q̄ magis appropinquaret lateri Occidentali,& quod à parte Orientali remāserit maius spatiū non occupatū,vt dicetur immediatè. Alia causa longitudinis,& latitudinis huius Atrij vr̄ fuisse, pp necessitatē sacrificiorū, s. quia in Altari holocaustorū fiebāt interdū multa sacrificia,& offerentes ea, intrabāt in Atrium Tabernaculi, & ibi coquebant carnes sacrificiorū,& epulabantur corā Dño,tā offerētes,quā vxores eorū, tam filij, & filiæ,quā serui,& ancillæ, vt patet Deuter.12. & 16. c. & in multis alijs locis; sed nō potuissent tā multi offerentes capi intra Atriū Tabernaculi, nisi illud fuisset magnæ latitudinis, & longitudinis, ergo debuit esse magnæ latitudinis,& longitudinis. Et ex hoc vr̄,q̄ non erat Tabernaculū situ in medio longitudinis Atrij,s. vt triginta quinque cubiti longitudinis manerēt non occupati post ipsum Tabernaculi latus Occidētale versus Occidētē, & viginti quinque cubiti versus Orientale latus, sed q̄ esset latus Occidentale Tabernaculi circa latus Occidētale Atrij,& à parte Oriētali maneret magnum spatium non impeditum,vt fortè sexaginta cubiti,vel plus. s. vt ipsi offerentes haberent locum,in quo starent tempore sacrificiorum, & vbi manducarent cum tota domo sua. Et si dicas,q̄ potesāt stare post latus Occidentale Tabernaculi in alia parte longitudinis,& latitudinis:non est conueniente dictū, quia isti offerentes debebant stare coram Dño,tam ad videndum sacrificia fieri, quam ad exorandū, vt patet Deut. 12.& 16.c.Si aūt stetissent post latus Occidētale Tabernaculi,non poterāt dici stetisse coram Domino,quod erat stare coram altari: ergo in parte Orientali esse debebant, & sic illa necessariò debet esse maior parte relicta post Occidentalem latus Tabernaculi. *Facies & Atrium Tabernaculi.* Non accipitur hic Atriū pro ipsis cortinis, & columnis, quæ ponebantur in gyro Tabernaculi, quia hic B dr̄,q̄ fieret Atriū, in cuius latere Australi essent tentoria, & sic de Septēotrionali,& Occidentali, atque Orientali, ideo non sunt ipsa tentoria Atrium,nec ipsæ columnæ,sed aliquid positū in lateribus Atrij. Vocatur aūt Atriū illud spatium magnum secundū longitudinem,& latitudinem in gyro Tabernaculi, secundū quod clausum erat columnis,atque cortiois,siue tentorijs; & hoc Atrium habebat latera, in quibus erant cortinæ,atque columnæ. *In cuius Australi plaga contra Meridiem.* Plaga signat partē mūdi non absolutè,sed s̄m positionis respectum,vt supra, & infra,ante,& retro. Australis plaga,& Meridiana plaga idē sunt: sed hic non ficat vnā per alterā,cùm dicit in Australi plaga contra Meridiē, quia plaga Meridiana denominatur à parte orbis quadam: & plaga Australis denominatur à quodam vēto flante ab illa parte mundi, qui ventus Auster nuncupatur. C *Erunt tentoria de bysso retorta.* Ista tentoria dicuntur quædam cortinæ positæ ad tegeodū latera Atrij.Et non dr̄ hic quātæ magnitudinis esse debebāt ista tētoria,sed satis notificatur,cùm dr̄,q̄ istud latus Meridianum tenebat cētum cubitos in longitudine, ergo totidem tenere debebant tentoria illa, cū omnia latera tentorijs tegerentur.Erant aūt ista tentoria solum de bysso,& non fiebāt ibi aliquæ varietates pulchræ, sicut in cortinis Tabernaculi,& in velo Sancti Sanctorum. Et hoc,quia, vt dictum fuit supra, si positæ fuissent aliquæ imagines in his tentorijs, sicut ponebantur in cortinis Tabernaculi, fuisset occasio quædā idololatrandi ipsis simplicibus populatibus:ideo neque in tentorijs his,quæ erant in circuitu laterum Septentrionalis,Meridiani,atque Occidentalis non erant pulchræ varietates,siue Cherubim,vt ait littera Hebraica,sed ēt nec in tentorio, quod ponebatur in D latere Oriētali Atrij,& erat maioris pulchritudinis. Erāt aūt ista tentoria laterum solūm de bysso retorta, propter maiorem operis pulchritudinem: nam nulla operis pulchritudo est,omnia esse similia, quia pulchritudo optima ex dissonantium conuenienti harmonia fit. Si.n. ista tentoria facta fuissent de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto,& bysso retorta,opere plumario, nulla differentia fuisset in omnibus cortinis ipsius Tabernaculi, & Atrij: sicut.n.in corpore humano non omnia similia, nec æquè perfecta sunt, & hoc ipso homo pulchrior, atque perfectior est, quàm si cuncta eadem essent: sic in nullo opere artificiato totalis condelectat æqualitas, sed disparia in perfectione,optimam conficient pulchritudinem. *Cētum cubitos vnum latus tenebit in longitudine.* Hoc intelligitur E de latere Meridiano solūm; de Orientali autem atque Occidentali intelligi non potest: quia quodlibet illorum laterum quinquaginta solū cubitos continebat. De Aquilonari etiam non intelligitur:quia postea subiungitur de Aquilonari, cū dicitur: Similiter in latere Aquilonis per longum erunt tentoria centum cubitorum. *Et columnas viginti.* Istæ columnæ distabant inter se cubitis quinque, quod patet diuidendo centum inter viginti. *Cum basibus totidem æneis.* Non sunt istæ bases tales, quales bases tabularum,de quibus dicebatur præcedenti capite, quia illæ erant infixæ tabulis, & acutiores tabulis, atque in terra figebantur, vt ipsa tabulata stantia continerent: istæ autem bases erant quædam magna petacia ænea quadrata, super quas ponebantur ipsæ columnæ, iuxta modum basium,quas nos columnis lapideis subiicimus. *Qua capita cum cælaturis suis habebunt argentea.* i. quòd columnarum capi-

Quare tentoria, quæ erāt in circuitu Atrij erāt solū de bysso retorta, nulla varietate cōtexta.

capita erant de argẽto, & erant ipsæ columnæ per totam suam magnitudinem cælatæ argenteis laminis. Est autem cælatura, quando ipsa res non tota cooperitur: sed fiunt aliqui flosculi, vel figuræ, & aliquæ partes intermediæ à parte manent. Et hoc modo fiebat in columnis: nam argenteæ laminæ super eas erant, non tamen operiebãt totaliter eas, sed quædam intercisiones manebant, & partes non opertæ. Talis modus fabricandi, vel pingendi vocatur cælatura: sic ait Ouidius 2. Metamorph. in princ. vbi describit domum Solis, dicens:

Materiam superabat opus: nam Mulciber illic
Aequora calarat medias cingentia terras.

Erant autem capita istarũ columnarum argentea, quia hæc erant, quę apparebant populo, bases aũt non. Vel dato ꝙ apparerent, non erant argenteę, quia magis debet pulchritudo vigere in partibus superioribus, quam in inferioribus. In Hebræo dicitur. *Cincturæ earum, & vncini de argento.* Et hoc quasi ad eandem sententiam redit: nam cincturæ quidam circuli sunt de argento facti, circũdantes columnas in modum flosculorum, vel aliarum picturarum. Et istæ cincturæ vocantur in littera nostra cælaturæ. Vncini dicũtur aliquid recuruum, in quo cortinæ pendentes erant, & alligatæ colũnis. De cincturis aũt istis dicit Rabbi Salomon, se ignorasse, in qua partes colũnarum fuerint, an in parte superiori, an in media, vel inferiori. Sed de hoc non multũ dubitandum est: quia si isti circuli argentei fuissent grossi de argento, positi in ipsis colũnis, dubitãdũ foret, cùm ad aliquod ministerium poni oporteret in qua parte ponerentur: quia tñ erant cælaturæ factæ solum ad decorem, nõ est dubium per totam columnam positas fuisse. Si tñ bene respiciatur, hic littera Hebraica ponit tria, s. columnas, virgas, vncinos, & capita virgarum dicit esse argentea, & non capita columnarum. Erant autem istæ virgæ grossa ligna, & coniuncta columnis. s. ꝙ cuilibet columnæ coniungebantur duæ virgę, & eleuabantur super capita columnarum aliquantulum, & capita harum virgarum argentea erant, atque in eis erãt quidam vncini, quibus tenebantur cortinę. Et hoc satis patet rationabiliter dictum: nam capita colũnarum apparere non poterant, cùm essent columnę cubitorũ quinque, & cortinæ, siue tentoria erant totidem cubitorum: ergo non apparebant aliqualiter: nec ergo necesse fuerat esse capita argentea in eis, cùm non apparerẽt. Illæ autem virgæ adhęrentes columnis, excedebant aliqualiter capita columnarum, & videbantur à popularibus existẽtibus extra Atrium. *Similiter & in latere Aquilonis.* Latus Aquilonis est Septentrionale, & nominatur Aquilonare, vel Boreale à ventis, qui flant ab illa parte orbis. s. directè à punctis Poli Arctici; vocatur Septentrionale latus à parte mundi denominata à septem trionibus, i. à septem stellis, quæ sunt in Vrsa, quæ vocantur septem boues, i. septem triones. *Per longũ erunt tentoria centum cubitorũ.* Dicitur per longitudinẽ: quia ab Oriente versus Occidentẽ per latus Septentrionale, aut Meridianũ erat lõgitudo Atrij, s. centum cubitorum: à latere aũt Meridiano vsque ad Septentrionale per latus Occidentis erat latitudo, s. cubitorum quinquaginta. *Erunt tentoria centum cubitorum.* Nõ innuitur ex hoc, ꝙ quælibet istarum Cortinarũ haberet in longitudine cubitos centum, sed magis videtur, ꝙ erant multæ cortinæ, quæ simul consutæ erant, ita, vt vna cortina videretur. Et hoc innuitur, cùm dicitur. *Erunt tentoria.* Si enim fuisset quælibet cortina cẽtum cubitorum, sola vna fuisset in latere Aquilonari: & sic non diceretur, ꝙ erant ibi tentoria centum cubitorum, sed quòd erat tentorium centum cubitorum. Si tamen volueris dicere, quòd vna cortina erat tantæ longitudinis, non obsisto. *Columnæ viginti.* &c. Tanta longitudo erat lateris Aquilonaris, sicut lateris Meridiani, ideo totidem colũnæ erant in hoc, sicut in illo, & æquales cortinę, & tales bases, atque talia capita columnarũ. *In latitudine vero Atrij, quod respicit ad Occidentem.* i. in latere latitudinis, quod erat Occidentale, quia latitudo Atrij erat à latere Meridiano, vsque ad Septentrionale, & istud erat latus Occidentale. *Erunt tentoria per quinquaginta cubitos*, i. ꝙ latus latitudinis Atrij erat cubitorum quinquaginta, & sic lõgitudo ad latitudinem dupla erat. *Et columnæ decem, basesq. totidem.* Nõ erant tot

F columnæ in latere Occidentali, sicut in aliis lateribus: tñ æqualis distantia erat inter columnas lateris illius, sicut inter columnas aliorum laterum. s. ꝙ inter columnam & columnam erat spatium cubitorum quinque: nã in latere Meridiano, quia erat cubitorum centum, erant columnæ viginti, & necessariò, si columnæ erant positæ regulariter, inter columnam & columnam distantia quinque cubitorum erat, diuidendo centum in viginti: sic in latere Occidẽtali, quod quinquaginta cubitorum erat, columnæ decem erãt, & sic inter columnã & columnã quinque cubiti fuissent. *Basesq. totidem.* In istis columnis, quæ erant in latere Occidentali, ponuntur bases, & non dr̃ de capitibus earum, vel an capita haberent. Et dicendum, quod licet non exprimatur, tñ satis notum erat, ꝙ ibi essent: quia non ponerentur columnæ sine capitibus. Quia tñ de columnis

G aliorum duorum laterum dicebatur, quales bases, & qualia capita haberent, non fuit necesse exprimi de istis: maximè, quia infra de omnibus exprimitur, cùm dicitur: omnes columnæ Atrij per circuitum vestitæ erant argenti laminis, capitibus argenteis, & basibus æneis. *In ea quoque Atrij latitudine, quæ respicit ad Orientem.* Sicut erant duo latera longitudinis, ita erant & duo latera latitudinis: latus Meridianum, & Septentrionale erant latera longitudinis: latera autem Occidentale, & Orientale erant latera latitudinis. *Quinquaginta cubiti erunt.* Tanta erat latitudo Orientalis, sicut latitudo Occidentalis. *In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri vno deputabuntur.* In isto latere latitudinis Oriẽtalis erat diuersitas, quia in omnibus aliis erant tentoria eiusdem modi, & erant quinquaginta cubiti latitudinis, sicut in latere Occidẽtali. Diuidebatur

H aũt in tres partes istud latus, quia accipiendo ipsum latus Orientale, incipiendo à parte Septentrionali, erant quindecim cubiti, & tres columnæ, in quibus ponebantur cortinæ de bysso retorta, sicut in aliis lateribus: in eodem latere Orientali incipiendo à parte opposita, s. à Meridiano latere distinguebatur per tres columnas, inter quas erat spatium cubitorum quindecim, & in his erant tẽtoria de bysso retorta; manebant ergo intra tentoria quindecim cubitorum, quæ erant à parte Septentrionali, & hæc tentoria cubitorũ quindecim, quæ erant à parte Meridiana, quæ simul occupabant triginta cubitos, & sex columnas quattuor aliæ columnæ, & spatium cubitorum viginti inter eas, & inter has columnas erat introitus Atrij. Hæ aũt columnæ operiebantur quodam tentorio pulchriori, q̃ ceteræ partes Atrij, s. facto de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorto opere plumario. Ceterę

I aũt cortinæ fixæ erant, extentæq. in vncinis suis. Istæ aũt, quæ erant ante columnas quatuor, in viginti cubitis mouebãtur, vt aperiretur introitus Tabernaculi, & interdum clauderetur: & iste erat totus apparatus Atrij. *In quibus quindecim cubitorum tentoria.* i. accipiendo istos quinquaginta cubitos, qui erant in latere Orientali, ex ipsis fiebat diuisio, & accipiebantur cubiti quindecim ad vnam partem, & viginti ad alteram, factis tribus partitionibus. *Lateri vno deputabuntur.* Non est intelligendum, ꝙ quindecim cubiti complerẽt vnum latus, cùm quodlibet de minoribus lateribus Atrij contineret cubitos quinquaginta: sed in illo latere Orientali erant tres partes, siue tres modos tentoriorũ, quæ ibi ponebantur, & quælibet pars istarum vocabatur latus, & vna pars illarum cõtinebat cubi-

K tos quindecim, & sic dicebantur quindecim cubiti deputari vni lateri. *Columnaq. tres.* Quia cùm omnes istæ colũnæ æquè distarent, & in quinquaginta cubitis ponebãtur columnę decem: necesse erat in quindecim cubitis poni columnas tres. *Et bases totidem.* Non solũ bases ponebantur tot, sicut columnę, sed ẽt capitella aurea tot, sicut colũnę. *Et in latere altero erũt tentoria cubitos obtinentia quindecim.* Istud erat aliud latus, i. alia pars lateris istius Oriẽtalis, quę eodem modo continebat cubitos quindecim, & columnas tres. *Cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres, & bases totidem.* i. ꝙ tentoria istius secundi lateris tenebãt quindecim cubitos. De colũnis aũt, & basib. & capitellis iudiciũ idẽ est. *In introitu verò Atrij.* Istud est tertiũ latus, siue tertia particula istius lateris Orientalis, diuisi in tres partes. Et erat ista pars in medio aliarũ duarũ: ideo propriè alię duę vocantur latera: ista aũt pars media non, sed

introitus

introitus Atrij, quia per eam fiebat introitus ad Atrium. A *Fiet tentorium cubitorum viginti.* Hoc necessarium erat ad claudendum totum latus illud Orientale: nam aliorum duorum laterum quodlibet continebat quindecim cubitos, & sic erant simul triginta: ad complendum ergo cubitos quinquaginta, quos tenebat latus Orientale, deficiebant viginti, quos necesse erat claudi ab illo tentorio, quod ponebatur ante introitum Atrij. *Ex hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta.* Ista in duobus capit. præcedentibus exposita fuerunt. *Opere plumario.* id est, textoris, vel sutoris. s. q̃ fiebat opere acus ista mixtio tantorum colorum. sed licet in alijs plumarius acciperetur magis pro illo, qui operatur per acum, quam per texturā, quia ibi fiebant imagines, siue fiebat pulchra quædam varietas: hic tamē magis accipitur pro textore, quia nō fiebat hic pulchra varietas, sicut in alijs, scilicet, in cortinis Tabernaculi, & in velo eiusdem, diuidente Sancta Sanctorum à Sanctuario: nā non ponitur hic pulchra varietate cōtextum, nec ponitur hic in Hebræo Cherubim, sicut ponitur in alijs locis superioribus, in quibus littera nostra dicit pulchra varietate contextum. *Columnas habebit quattuor, cum basibus totidem.* Necesse erat hoc: quia cùm viginti cubiti essent, & inter columnam, & columnā erant cubiti quinque, q̃ essent quattuor columnæ. De basibus, & capitellis idem erat quod in alijs. *Omnes columnæ Atrij per circuitum.* Hic dat generalem declarationem de columnis, quia non dicebat supra de omnibus completè, determinat hic quales erant. *Omnes columnæ Atrij per circuitum.* Quæ erant in toto ambitu eius per latera quattuor. *Vestitæ erunt argenteis laminis.* Nō intelligas eas vestitas fuisse laminis argenti, id est, totaliter coopertas, C sicut dicebamus de Arca, quòd erat cooperta laminis aureis; vel Mensa aut tabulata Tabernaculi: sed erant cælatæ filis argenteis, scilicet, quòd erant quidam flosculi de tenuissimis laminis argenti, & quædam partes erant non coopertæ sicut in omnibus cælaturis, quod est quasi opus interrasile: sicut dicebamus supra de Aurea corona, 25. cap. *Capitibus argenteis, & basibus æneis.* Siue accipiantur capita pro ipsis capitibus columnarum, siue pro capitibus virgarum adhærētium columnis, non erant ista capita ænea, sicut erāt bases. *In longitudine occupabit Atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta.* Hic ponitur mēsura totius Atrij, & ponitur longitudo eius cubitorū centum, latitudo autem cubitorum quinquaginta. *Altitudo quinque cubitorum erit,* s. quòd altitudo columnarum erat quinque cubitorum: totidem enim cubitorum erant cortinæ, siue tentoria, quia tegebant omnia à pauimento vsque ad caput columnarū. Erat aūt ista altitudo non maior vt ab existentibus extra aliquo modo pateret Tabernaculum, quod erat altitudinis cubitorum decem, vt D patet præcedenti cap. Etiam nō erat minor: quia si positum fuisset trium, vel quattuor cubitorum, potuisset aliquis stans apud circuitum Atrij eleuare caput super cortinas Atrij, & videre omnia quæ intus erant: & sic modicum profuisset ambitus Atrij. Ad altitudinem autem quinque cubitorum virilium homines non accedunt, nisi sint cubiti viri alicuius valde parui. Nā nullus homo de cubitis suis quattuor integros habet in longitudine. *Cuncta vasa Tabernaculi in omnes vsus, & cærimonias, tam paxillos eius quam Atrij ex ære facies.* Hic ponit materiam generalem vasorum, quia omnia de ære erant, scilicet, quę erant E ad vsus quoscumque Tabernaculi, & Atrij. Licet autem hic ista generaliter dicantur, debent tamen restringi ad vasa Altaris holocaustorum, & aliqua vasa Altaris thymiamatum, & ad Labrum æneum, quod erat in Atrio, & ad paxillos, quibus religabantur funes: aliqua tamen erant vasa Tabernaculi, quæ erant aurea, vt phialæ, scyphi, acetabula, & turibula, quæ erant vasa posita super Mēsam Propositionis, vt patet supra, 25. capite. Imò nulla erant vasa posita intra Tabernaculum, quæ essent ænea: sed vocantur vasa Tabernaculi, quia ipsa vasa, quæ erant Tabernaculi, erant etiam ipsius Atrij. Vel dicendū, q̃ licet nō esset aliquod vas æneum intra Tabernaculum, tamen erat ad vsus Altaris thymiamatum aliquod vas, quod erat æneū, scilicet, vas quod dicebatur supra, ignis receptaculum, & ponebatur inter vasa Altaris holocau-

A storum: in ipso enim accipiebantur prunæ de altari holocaustorum, & introferebātur in Tabernaculum, & imponebantur super altare thymiamatum, ibiq. thymiama cremabatur. *In omnes vsus, & cærimonias.* Dicitur cærimonia aliquis ritus colendi Deum, & sic vasa dicuntur in cærimonias quæ immediatè applicabātur ad aliquem Dei cultum, sicut vasa ministrationis Altaris holocaustorum, & Altaris thymiamatum. Aliqua vasa dicebantur esse ad vsus, qui nō erāt immediatè ad aliquem actum cultus Diuini, sed per subordinationem, sicut Labrum æneum, in quo lauabantur Sacerdotes, & fuscinula, tridens, & paxilli Atrij.

De Figura Atrij. Quæst. VII.

B CIRCA Atriū Tabernaculi cognita causa, ad quid factum fuerit, dicendum restat de figura eius. Et sciendum est, q̃ accipiebatur quoddam magnū spatium in circuitu Tabernaculi, & ponebatur vnum latus, scilicet, Meridianum cubitorum centum in longitudine, & aliud latus Septentrionale longitudinis cubitorum centum. Erant autem alia duo latera latitudinis, scilicet, latus Orientale cubitorum quinquaginta, & latus Occidentale cubitorum quinquaginta, ita quòd istud Atrium erat figuræ quadrangularis altera parte longioris: ista autem latera circumdabantur columnis, & cortinis, & non erat coopertum ipsum Atrium sicut Tabernaculum. Erat namque Tabernaculum quadruplici adopertum velamento: quia erant in eo talia, quæ conseruari debebant à pluuia, & alijs temporum importunitatibus: in Atrio au- C tem nihil erat quod tantum conseruari oporteret. Ipsum autem Labrum æneum, in quo lauabantur Sacerdotes, in Atrio erat, sed tempestatum ingruentium importunitatibus lædi non poterat. Altare autem holocaustorum quod in Atrio erat, videbatur quidē posse lædi, quia erat in eo ignis, qui imbrium decidentium copia extingui quidem posset: quia tamen nec intra Tabernaculi adoperta congruenter esse valebat, ne omnia exureret atque tetra fuligine macularet, necessariò fuit extra. Deus ergo hoc miraculosè operatus fuit, vt ignis ille pluuijs ingruentibus nullo modo deficeret: etiam si omnia flumina transirent per illum. Istud verò atrium columnas sexaginta habebat: nam in latere Meridianæ lōgitudinis viginti columnæ erant in Aquilonari totidem, & in Orientali decem, & Occidentali decem, quæ simul sexaginta efficiunt. Istæ D columnæ inter se æquali ordine sitæ erant, s. vt quælibet ab altera cubitis quinque distaret, ideo in latere Meridiano, quia cētum cubitorum erat, viginti columnæ erāt, in Septentrionali totidem, in latere autem Oriētali, quia quinquaginta cubitorum erat, columnæ decem erant, & totidem in Occidentali latere. Istæ columnæ habebant quadratas bases æneas, habebant etiam capita argentea, vt littera nostra testatur. Erant istæ columnæ argenteis laminis cælatæ, quibus omnibus columnis, vt dictum est, per latum, & longum dispositis, circumdabantur eis tentoria de sola bysso retorta, & hoc in latere Meridiano, & Occidentali atque Aquilonari. Orientale autem tripartitū erat. s. q̃ in vna parte contra Septentrionē habebat tentoria quindecim cubitorum de bysso retorta: in alia parte cōtra Meridiē habebat tentoria quindecim cubitorum E pariter de bysso retorta: inter has verò partes duas, erant tētoria. i. cortinæ viginti cubitorum, in ingressu Atrij ante columnas quattuor, & hæc erāt de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta opere plumario: & sic complebatur vniuersum opus ambitus Atrij. Intra verò ipsum atriū erat Tabernaculum, vt supra declarauimus: erat ēt Altare holocaustorū in Atrio circa introitum Tabernaculi. Labrū ēt æneū ponebatur apud Altare holocaustorū, in quo Sacerdotes lauarētur cùm aliquid ministrationis sanctæ exercere deberent. *Præcipe filijs Israel.* Hic ponitur secundū principale, quod pertinet ad ministeriū Sacerdotum. s. candelarum incensio, & apparatio. *Præcipe filijs Israel.* Hoc dicebat Dominus Moysi: non tamen est intelligendum, q̃ Deus diceret Moysi, vt mādaret filijs Israel offerre quasi sub obligatione, & pœna si non offerrent: quia supra, 25. cap. dixit, quòd aurum, & argen-

Ignis qui erat I Atrio Tabernaculi. nō extinguebatur à pluuijs: & si flumina transijssent per illū.

argẽtum &c. & oleum, debebat recipi ab omni homine, F qui illud offerret vltrò & spontanea voluntate. Etiã quia infra, 35. cap. dicitur, ꝙ populus obtulit omnia ista mente promptissima: sed dicitur præcipe, id est, exhortare: sic enim patet in litera Hebraica, quæ dicit: *Commenda, vel admone filios Israel,* &c. Quod ad exhortationem, vel exorationem magis pertinet, quam ad imperium. Et istud verbum, præcipio. nõ semper in vsu Latinorum mandare signat, licet moderni ad hoc solum eo vtantur, sed interdum admonere, interdum docere signat. Sic dicitur in vita beati Hieronymi, quod ipse in Grammatica Donatũ habuit præceptorẽ, id est, magistrum: nam ibi nullo modo accipi potest pro missione siue mãdato, quia circa speculatiua iubere nullum est. Sic etiam dicitur de Seneca, quòd erat præceptor Neronis, vt patet per Boetium de Cõsolat. lib. 3. prosa 5. scilicet, Nero Senecam præcepto- G rem, familiaremq; suum ad eligendę mortis coegit arbitrium. Constat tamen Senecam non fuisse præceptorem Neronis, si præcipere imperare notet. *Vt afferant tibi oleũ de arboribus.* Supra hoc mandauerat 25. cap. s. oleum ad luminaria concinnanda. Sed hic mandat iterum quasi non mandauisset: quia hic explicatius ponit de illo oleo quale esse debuisset, & qualiter ministrari. *De arboribus oliuarum.* Quia de alijs multis rebus fit oleum, vt de nucibus, de tritico: imò paucæ sunt res habentes aliquid molliciei, & succositatis, saltẽ per confractionem, & quibus oleum non excutiatur: sed illud melius est atque nitidius, quod de oliuarum arboribus excutitur, & de hoc mandabat Deus sibi fieri luminaria. *Purissimum, piloq. contusum.* Tria genera olei ex eisdem baccis fluunt. Primum namque oleum est, quod spõte sua de baccis in tor- H culari nullo premente decurrit, & hoc purissimum est, nihil admixtum habẽs fecum impuritatis materiæ grossæ. Nam impuritates cum oleo ex forti percussione procedunt, aliàs autem intra baccas manent: & quod tenerius atque subtilius est emittitur. Secundum genus olei est, quod ex ipsis baccis in torculari malleo siue pilo tundendo, id est, percutiendo vel premendo excutitur, & hoc rursus purum satis est, sed non tantum vt illud quod sua sponte fluit. Tertium genus est olei, quod in torculari ex percussis primò baccis lapide grandi molente atque penitus terente exprimitur. Hoc autem impurum est, quia cùm ipso multum de amurca contungitur. Primum genus dicit Rabbi Salomon, ad vsum lucernarũ Tabernaculi pertinere: secundum vero ad libamina conseruari, s. quia in sacrificijs simila, vinum atque oleum infun- I duntur, vt patet Numer. 15. cap. Tertium autem ad solos populi vsus conuertitur. Eodem modo sunt tria genera vini. Primũ quidem quod ab vuis solo suo pondere fractis in torculari emittitur, secundũ quod calcantium pedibus excutitur, tertium quod trabe atque lapide magno premente exprimitur. Et inter hæc genera vini eadem puritatis atque impuritatis excessio, quæ in oleo est. Et secundum istam Rabbi Salomon positionem deberemus sic exponere. Vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, s. ad incendendum, atque concinnandum luminaria. *Piloq. contusum.* id est, etiam oleum emanans per fractionẽ pili, id est, mallei, vel baculi: & hoc ad libamina facienda. Sed hoc non consonat litteræ, quæ dicit afferendum esse oleum purissimum, & pilo cõtusum, vt ardeat semper lucerna in Tabernaculo testimo- K nij: non enim facit hic aliquam mentionem de libaminibus, nec de aliquo tali oleo. Ideo dicendum, ꝙ mandat hic Deus afferri oleum purissimum, ita quòd non contineat amurcam, & tamen sit pilo contusum: nõ quidem, quòd ipse imperet sub necessitate esse debere oleum pilo contusum: sed ꝙ ad minus sit pilo contusum, id est, quòd non sit de illo, quod lapide terente exprimitur, quia illud amurca plenum est. non tamen vetat adferri de oleo, ꝙ sponte de baccis nullo terente fluit. *Piloq. contusum.* Pilum signat multa: vno modo est telum, & dicitur à pellendo, quia in hostem pellitur. Alio modo pilum signat forpices, quibus pili pannorum tondentur, de quo quidam versificator dixit.

Attractu pili mille ruere pili.

Alio modo pilum signat percussorium sicut malleus, est, aut aliquis baculus, quo terimus triticum, vel annonam, aut aliquid simile. Contusum dicitur fractum, vel percussum. & dicitur de tundo, id est, percutio: Sic dixit Salomon in lib. Prouerb. Si contuderis stultum in pila quasi ptisanas feriente desuper pilo. *Vt ardeat lucerna.* Non accipitur hic lucerna specialiter pro maiori lucerna, quæ erat in medio Candelabri, sed pro ipso Candelabro, siue pro omnibus lucernis simul. *Ardeat lucerna semper.*

Tria olei genera ex eisdem baccis fluunt.

Tria genera vini ex eadem vua fluunt.

Doct. determinatio.

Cap. 27.

An lucernæ semper arderent in Candelabro. Quæst. VIII.

ALIQVI volunt ex hoc, quòd lucernæ semper arderent in Candelabro. Sed hoc stare non potest: quia tunc non staret id quod infra dicitur, scilicet: Collocabunt eã Aaron, & filij eius, vt vsque mane luceat coram Domino, ergo solùm vsque mane ardere debebat. Sic etiam dicitur Leuit. 24. cap. Ad concinnandas lucernas iugiter, extra velũ testimonij in Tabernaculo fœderis; ponetq. eas Aaron à vespere vsque ad mane. Sic patet infra, 30. cap. vbi dicit, ꝙ in mane, & vespere Aaron componit lucernas; in die ergo non lucebant. Dicitur tamen vt ardeat semper, id est, per totam noctẽm, quia dictum fuit in auctoritate allegata, ꝙ ardere debebat à vespere vsque mane. Vel dicitur, quòd ardeat semper, id est, omnibus noctibus, s. nunquã fiet interruptio, sed qualibet nocte ponentur lucernæ ardentes. Et hoc signatur in prædicta littera Leuit. s. ad concinnandas lucernas iugiter, id est, in qualibet die. Signat enim, iugiter, nõ temporis continuitatem, sed temporis interruptam ordinationem, licet aliquando accipiatur pro semper. Iosephus autem dicit, ꝙ per noctem ardebant septem lucernæ, per diem verò tres. Sed hoc non multum consonat litteræ, quidquid autem sit, non multum refert. *In Tabernaculo testimonij.* scilicet, in Tabernaculo exteriori: in Tabernaculo autem interiori, s. in Sancta Sanctorum nullũ lumen ponebatur, cuius causa assignata fuit supra præced. cap. circa finem. Vocatur Tabernaculũ testimonij, quia intra illud custodiebatur Arca in qua erant Tabulæ, quæ erant testimonium, & Virga Aaron, & Manna, & Deuteronomium. Omnia namque testimonium erant, sed proprius ipsæ Tabulæ: de quibus supra, 25. cap. *Extra velum, quod oppansum est testimonio.* id est, ꝙ istæ lucernæ ardebant extra velum. Erat autem velum distinguens Tabernaculum Sancti Sanctorum à Tabernaculo exteriori, & intra velum non ponebantur aliquæ candelæ, sed extra in alio Tabernaculo, quod vocabatur Sanctuarium solum: & erat istud Candelabrum ex parte Meridiani lateris, vt patet supra præcedenti capite. *Tabernaculo testimonij.* Vocatur testimonium Tabernaculi ipsa Arca cum his, quæ intus erant. Et dicitur testimonium Tabernaculi, id est, testimonium locatũ in Tabernaculo. E cõtrario autem vocatur Tabernaculum testimonij ipsum Tabernaculum, in quo continetur Arca. Idem autem est dicere velum esse oppansum testimonio Tabernaculi, id est, positum vel appensum ante Arcam, quæ est testimonium positum in Tabernaculo. *Et collocabunt eam.* Collocare signat hic accendere lucernas, & parare lychna, sic, vt per totam noctem ardere possint. *Aaron & filij eius.* Non est sensus, quòd omnes irent simul ad incendendum candelas has, sed debet legi disiunctiuè, scilicet, quòd iret illuc Aaron, vel irent ad hoc faciẽdum filij eius, scilicet, aliqui de filijs eius: sic dicitur Leuit. 24. cap. vbi ponitur, quòd Aaron solus iret, scilicet, ponetq. eas Aaron à vespere vsque ad mane. *Et vsque mane luceat coram Domino.* Ideo in aurora orto iam Sole intrabat Sacerdos, & extinguebat illas lucernas omnes. Vel vt Iosephus vult, intrabat, extinguebatq. quattuor, relinquens tres ardentes. *Perpetuus erit cultus.* Ista incensio vocatur cultus, id est, cultus Dei, quia in hoc colebatur Deus, cùm esset quidam honor illas candelas accendere corã Domino. Vel accipitur cultus pro cærimoniali obseruantia: & iste est verus sensus, scilicet, quòd accensio candelarũ erat perpetua cærimonia Aaron, & filiis eius. *Per successiones eorum.* id est, per successiones Aaronitarum, scilicet, quòd secundum quod nunc Aaron, qui est Summus

Opinio Iosephi.

Summus Sacerdos, vel filij sui incendũt lucernas per omnes noctes coram Domino: ita omnes, qui de genere eius erunt: & suscipient Summũ Sacerdotium, cùm filiis suis tenebuntur ad hanc cærimoniam. *A filijs Israel.* i. quod sicut nunc recipit Aaron, & filij eius oleum purissimum à filiis Israel ad istam candelarum accensionem: ita suscipient omnes Summi Sacerdotes successores eius.

CAP. XXVIII.

Sacerdos fit Aaron. 75. dist. cap. primo. vers. Moyses. Vestimenta sacerdotalia. 40. dist. capit. 1. vers. vnde. 36. dist. a. Ecclesiastis, §. ecce.

APPLICA *quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filijs suis de medio filiorum Israel, vt Sacerdotio fungantur mihi, Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar. Faciesq. vestem sanctam Aaron fratri tui in gloriam, & decorem. Et loqueris cunctis sapientibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, vt faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi. Hæc autem erunt vestimenta quæ facient. Rationale, & Superhumerale, Tunicam & Lineam strictam, Cidarim, & Balteũ. Facient vestimenta sancta fratri tuo Aaron, & filijs eius, vt Sacerdotio fungãtur mihi. Accipientq. aurum, & hyacinthum, & purpurã, coccumq. bis tinctum, & byssum. Facient autem Superhumerale de auro, & hyacintho, & purpura, coccoq bis tincto, & bysso retorta, opere polymito. Duas oras iunctas habebit in vtroque latere summitatum, vt in vnum redeant. Ipsa quoque textura & cuncta operis varietas erit ex auro & hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta. Sumesq. duos lapides onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israel: sex nomina in lapide vno, & sex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum. Opere sculptoris, & cælatura gemmarij, sculpes eos nominibus filiorum Israel, inclusos auro atque circumdatos, et pones in vtroque latere Superhumeralis, memoriale filijs Israel. Portabitq. Aaron nomina eorum coram Domino super vtrumque humerum, ob recordationem. Facies & vncinos ex auro, & duas catenulas ex auro purissimo sibi inuicem cohærentes, quas inseres vncinis. Rationale quoque iudicij facies opere polymito iuxta texturam Superhumeralis ex auro, hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta. Quadrangulum erit & duplex: mensuram palmi habebit tam in longitudine quàm in latitudine.*

Applica quoque. Descripta fabricatione Atrij, & Tabernaculi omniumq. supellectilium, hic consequenter agitur de pertinentibus ad ipsum Sacerdotium. Et diuiditur in duas partes: quia Primò agitur de ornatibus Sacerdotum; Secundò de consecratione ipsorum, in cap. sequenti. Prima in tot partes diuiditur, quot sunt Sacerdotum ornamenta, quæ partes satis in littera patent.

Quare Deus iusserit fieri vestes Sacerdotales in tanta pulchritudine. Quæst. I.

CIRCA intelligentiã leuiorem huius cap. in quo de vestibus agitur, primo cõsiderandũ est, quare Deus vestes has Sacerdotibus fieri iusserit. Et licet hic rationes allegoricæ atque tropologicæ multæ sint, quas Sancti Doctores in suis expositionibus prosequũtur, quia tamen propositi non fuit circa sensus mysticos insudare, tum, quia à multis antiquis magnisq. viris vberrimè positi sunt, ita vt nihil quasi vltra dici necesse sit: nã quia moraliter exponere cuilibet litteræ veritatẽ cognoscenti facile satis est: solas ergo litterales rationes adiũgam: & videntur duæ esse potissimæ rationes. Prima, propter decorem; Secunda, propter specialia ministeria. De prima satis apparet: quia Deus vult pulchritudinem in rebus suis cùm ipse pulcherrimus sit, quod apparet in omnibus vtensilibus Tabernaculi & Atrij, quæ erant de materia excellenti. s. ex auro, argento, & ære. Quælibet. n. secundum genus suum perfecta erant in pulchritudine; templũ etiam Salomonis ita pulchrum erat, vt totum laminis aureis tegeretur, nec erat quidquã quod nõ auro tegeretur, vt patet 3. Reg. 6. cap. Hæc autem pulchritudo placebat Deo: quia rectè subordinata erat: nam istæ res à Deo factæ, viles sunt, s. ad vsum aliquem causatæ: & cùm illis ad vsus

A suos vtimur, licitum valde est. Inter res autem vtiles est differentia in perfectione, quia quædam sunt magis perfectæ, quædam verò minus. Et ista differentia conuenit finibus: nam omne vtile in finem subordinari debet, cùm propter se inquantum vtile est, desiderari non debeat: & quia inter fines differentia est, vt ait Aristot. in procemio Ethic. ideo inter vtilia differentia debet esse, ita quòd ad finem perfectissimum sint vtilia perfectissima, ad finem minus perfectum debent esse vtilia minus perfecta: sed inter fines, Deus optimus atque pulcherrimus est finis: ergo inter res viles illæ, quæ perfectiores sunt, & magis à nobis appretiãtur, in ministerium eius cedere debent: nulli enim vsui secundum naturam cõuenientius aurum, & argẽtum, & lapides pretiosi applicari possunt, quàm Dei ministerio. Erubescendum enim est homini

Inter omnes fines Deus optimus est atque pulcherrimus.

B Christiano, vt ipse bibat in poculis aureis, & sanguis Christi conficiatur in calicibus plumbeis. Sed de hoc ipsi viderint. Propter hoc ergo in vestibus & ornamentis Sacerdotalibus hæc omnia ponebantur, s. aurum, argẽtum, & lapides pretiosi, vt infra explicatius continetur. Volebat etiam Deus istam pulchritudinem in vestibus Sacerdotalibus, & aliis supellectilibus propter reuerẽtiam ministerij sui, & ista est vna de potissimis causis, quare Deus pulchritudinem velit: nam populus rerum merita nõ cognoscit, sed sola, quæ extra sunt, intuetur: illud enim magno honore atque reuerẽtia dignum putat, quod magno rerum nitore coruscat. Decebat ergo vt Sacerdotes Dei cùm ministrare deberẽt, talibus tanquã pretiosis vestibus vterentur, vt ipsa vestium pretiositas eos saltem ad attentionem ministerij prouocaret, ne se crederent cõmunes,

C & profanas administrationes exercere. Etiam vt ipsi vulgares talium reuerentia admoniti, ipsum, quod gerebatur, ministerium honorarent. Non enim decebat iisdẽ vestibus diuinas atque humanas ministrationes exercere. Secunda causa harum specialium vestium ad hoc ministerium, erat specialis actio ipsarum vestium; nam istæ vestes ad memoriam filiorum Israel erãt coram Domino, & in eis nomina eorum insignita ferebãtur, vt patet infra de Rationali, & Ephod. Etiam quia ipsum Rationale ad Veritatis inquisitionem proficiebat, de quo magis in expositione litteræ dicetur. Sunt autem, & aliæ rationes speciales ipsarum vestium, quæ non maniter ponuntur. Et istum modum sequuta fuit Ecclesia, vt ministri altaris in vestibus sacris ministeria Dominici corporis celebrarent. Licet non acceperint easdem vestes, quas

D Sacerdotes Veteris Testamenti, ne videretur adhuc ille status manere. Etiam quia non manebat illa significatio in istis vestibus, quæ manebat in illis. Accepit tamen sacras vestes conuenientes huic ministerio, quæ etiam conformes significationes ministris gerunt, id est, vt tales ministri esse debeant, quales per vestes significantur.

Ecclesia sequuta fuit pulchritudinem in vestibus Veter. Test. licet nõ posuerit easdem vestes.

De fabricatura omnium nouem, seu decem vestium Sacerdotalium tam Summi Sacerdotis, quam minorum, & in quo cognoscantur. Quæst. II.

QVANTVM verò ad ista ornamenta Sacerdotum, breuiter præmittendum est de eis, vt leuius postea littera intelligatur: & licet ista littera ponat hic solùm vestes siue ornamenta nouẽ, quæ pertinẽt ad summum Sacerdotem, & quædam eorum, quæ Sacerdotibus minoribus conueniunt: tamen Iosephus ponit decem ornamenta, & in hac partes satis ei assentiendum reor, qui tempore Sacerdotij in Ierusalem fuit, & hoc videre potuit: præcipuè, cum ipse de Sacerdotali genere fuisse dicatur, & capta a Romanis Ciuitate, ipse quoque captus fuit vt diximus supra, 25. cap. præcipuè quia illud ornamentum quod ipse ponit, satis rationabiliter esse debuisset. Rabbi Salomon solùm ponit nouem, secũdum quòd ponit littera, & alij Doctores Hebræi. Istorum autem Sacerdotalium ornamentorum talis erat ordo, quòd omnia Summo Sacerdoti conueniebant: Sacerdotibus autem minoribus quattuor solùm ex ipsis. Primum erat, q; Sacerdotes induerentur femoralibus lineis vsque ad renes, & sine his nunquam ministrare poterant in Tabernaculo, vel extra Tabernaculum, scilicet, in Altari holocaustorum:

Decẽ genera ornamẽtorum Sacerdotalium in Vet. Testamẽto.

storum: quod si præsumerent sine his ministrare, moriebantur: vt patet in fine capit. Secundum indumentum lineum. s. quædam Tunica linea longa, & stricta, de qua infra, & ista ad omnes pertinebat Sacerdotes. Tertium vestimentum, siue ornamentum erat balteus, & erat quædam zona facta de diuersis coloribus quantitatis quasi quattuor digitorũ in latitudine, cuius extremitates pendebant in parte anteriori Sacerdotis: & habebant istæ zonæ fimbrias de auro pulchra varietate contextas opere plumario. Quartum ornamentum erat Tiara siue Mitra, & erat de bysso albissimi candidissimiq. coloris, & ponebatur in capite Sacerdotis, quæ ea parte inferiori rotunda erat, iuxta rotunditatem capitis Sacerdotis, superius autem in acutum tendebat. Hæc autem religabatur sub mento Sacerdotis quadam vitta hyacinthina, ita vt teneretur firmiter, ne quouis casu de Sacerdotis capite dũ ministraret corrueret. Hæc autem quattuor ornamenta, tam Summo Sacerdoti quam minoribus cõmunia erant: manebant autem alia sex, quæ soli Summo Sacerdoti cõueniebant. Quorum Primum erat quædam tunica tota hyacinthina, id est, de filis hyacinthini coloris texta, nec aliqua varietas in ea erat, quam dicit Iosephus in extremitate manicarum habuisse texturas diuersorum colorũ fortiter intextas ne facile rũperetur, in quibus erant quidam parui pretiosi lapides intertexti. In ora autem inferiori circa pedes Sacerdotis erat tota plena tintinnabulis, & malis Punicis. Erant autem tintinnabula de auro, & mala Punica de hyacintho, & purpura cocco bis tincto, & bysso retorta, erantq. rotunda in modum malorũ Punicorum: & sic erant ordinata, quòd ponebatur vnum malum Punicum, & consequẽter vnum tintinnabulum, & sic per totam vestem: in parte superiori, per quam caput mittebatur, habebat oram textilem, secundum quòd in alijs vestimentis fieri consueuit, ne facile rumpantur. Secundum ornamẽtum q̃ ad solum Summum Sacerdotem pertinebat, erat Superhumerale, quod alio nomine vocatur Ephod secũdum litteram Hebraicam, & sic nos nuncupamus. Fiebat autem istud ex quinque generibus filorum, s. de aureis filis, & hyacinthinis, & purpureis, atque coccinis, & byssinis. De forma autem huius dicit Iosephus, q̃ erat pannus quadrangularis formę altera parte longior sicut sunt quorundam monachorum habitus, scilicet, quidam habitus panni quadrati, & in medio habent capitium, id est, locum, per quem caput immittatur, & pendet medietas illius ante: & medietas retro: Superhumerale autem huiusmodi factũ esse Iosephus asserit. Sed non erat tantæ longitudinis: quia in parte anteriori solùm accedebat vsque ad zonam: in parte autem posteriori eodẽ modo pertingebat ad zonam, & iungebantur latera huius vestis in lateribus Sacerdotis, s. sub vtroque brachio, & connectebantur condylis aureis, ita quòd strictum esset Ephod pectori Sacerdotis, sicut diploides nobis sunt strictæ. Præter hoc, q̃ diplois in parte anteriori condylos habet: Superhumerale autem siue Ephod in lateribus. Etiam quia diploides manicas habent, Ephod autem nullas, cum esset pãnus quadrangulariter positus. Habebat autem hæc vestis duos lapides onichynos magnos super duos humeros, ita quòd in illis lapidibus essent scripta nomina filiorum Israel, sex in lapide vno, & sex in altero: & erant nomina filiorum seniorum super humerum dextrum, & nomina iuniorum super humerum sinistrum. Et habebat in medietate pectoris foramen vacuum, in quo ponebatur Rationale: erat autem foramen illud vnius palmi in latum, & alterius in longum iuxta mensuram Rationalis. Erat istud Rationale tertium ornamentum Pontificale, & in eo ponebantur duodecim lapides pretiosi diuersarum specierum, & in eis scripta erant nomina duodecim tribuum Israel. Erãt isti lapides in quattuor ordinibus, & in quolibet ordine erant tres lapides, & erant scripta nomina istarum tribuum secundum ordinem natiuitatis suæ, ita quòd seniores ponebantur supra, & iuniores infra. Habebat etiam istud Rationale quattuor anulos aureos in quattuor angulis laterũ suorum: erant quattuor alij anuli in ipso Superhumerali correspondentes quattuor anulis ipsius Rationalis, & per hos anulos stringebantur in-

Ornamenta soli Summo Sacerdoti conuenientia in Veteri Testam.

F uicem Rationale, & Superhumerale mediantibus vittis hyacinthinis. Ad maiorem autem firmitatem istius colligationis ponebantur adhuc duo anuli in superiori parte Rationalis versus caput Sacerdotis: & in his ponebantur duæ catenæ aureæ, quæ trahebãtur sursum ad ipsum Ephod, siue Superhumerale per fistulas aureas existẽtes in ipso Superhumerali, & alligabantur ipsi Superhumerali in humeris Sacerdotis quibusdam aureis vncinis existentibus in ipsis catenulis. Erant autem alij duo anuli aurei in Rationali in parte inferiori, s. circa extremitatẽ duorum laterum in partibus inferioribus illorũ laterum: & in Superhumerali erãt alij duo anuli aurei correspondentes in situ duobus prædictis, & cohærebãt rursus Rationale & Superhumerale per duos anulos in quolibet latere vitta hyacinthina, & sic firmiter religata erant, vt
G à se nequirent separari. In Rationali autem intra suam duplicitatem, quia erat pãnus duplicatus, erat doctrina, & veritas, vt dicit littera nostra: littera autem Hebraica dicit, vrim, & tumim, sed ad idẽ redit: quia, vrim, signat manifestationem, & pertinet ad doctrinã, in qua res manifestantur. Tumim signat perfectionem, siue integritatem: & pertinet ad veritatem, quia veritas integra est, nihilq. ei deficit: est enim sicut bonitas: est autem bonitas ex integra causa, malũ vero ex defectibus singularibus: ita veritas ex integra causa est, falsum vero ex particularibus defectibus. Quid autem esset ista doctrina, & veritas, dicit Iosephus fuisse quemdam splendorem procedentem de ipsis Rationalis lateribus, siue melius de lapidibus illis pretiosis, & iste fulgor demonstrabat Deũ esse placatũ, & quòd sicut Sacerdos petebat, q̃ ita in effectu
H compleretur. Quando verò non procedebat fulgor de lapidibus illis, signabatur responsum non esse secundum voluntatem ipsius Sacerdotis, vel secundum formam petitionis suæ. De isto splendore dicit Iosephus, quòd cessauit per ducentos annos antequã ipse inciperet scribere libros Antiquitatum, quod fuit sub Tito, & Vespasiano Imperatoribus. Et si hoc verum erat, cessauit per annos quasi centum viginti quinque, vel centum triginta ante Christi natiuitatem. Rabbi Salomon dicit quòd ista Doctrina, & Veritas erat nomen Dei Tetragrãmaton, quod erat in Rationali, & virtute illius nominis manifestabantur Veritates rerum inquisitarum. Quartum vestimentum, siue ornamẽtum proprium Summi Sacerdotis erat quoddam cingulum de auri filis, & purpureis, coccineis, atque hyacinthinis, & byssinis, & erat pulchra varietate
I contextum, pendebantq. duo rami eius in parte anteriori Sacerdotis, & illud cingulum stringebat Superhumerale ex parte anteriori, & posteriori cũ tunica tota hyacinthina alijsq. inferioribus vestimentis. Quintum ornamentum Summi Pontificis erat Mitra hyacinthina, & istam tenebat Sacerdos super Tiaram lineam. Habebat in parte inferiori, scilicet, in margine suo semicirculum aureum pulchre fabrefactum, perueniebatq. ab occipite vsque ad vtramque aurem. Sextum ornamentum erat lamina aurea posita in fronte Sacerdotis. In hac enim erat scriptum nomen Dei Tetragrammaton, quod erat ineffabile. De ista lamina dicit Iosephus, quòd erat facta quasi semicirculus, quia ponebatur in fronte Sacerdotis, & tegebat totam frontem, & tempora, scilicet, ab aure ad aurem: & erat ligata ne caderet ipsi mitræ hya-
K cinthinæ, quibusdam filis hyacinthinis. Rabbi Salomon dicit quòd ista lamina perueniens ab aure vsque ad aurem cooperiendo frontem coniungebatur alteri semicirculo aureo facto in mitra hyacinthina à parte posteriori capitis: & satis est hoc rationabile. Quantum ad cognitionem harum vestium, non est difficultas nisi in Rationali, & Superhumerali: nam femoralia linea peruenientia vsque ad renes qualia fuerint de se liquet: quales autem fuerint tunicæ byssinæ siue lineæ peruenientes vsque ad pedes, satis cuique constat. Nam nihil à nostris vestibus peruenientibus vsque ad pedes distat. De Tiara, quæ erat Mitra Sacerdotale, euidens est, sicut sunt aliquę cucufæ factæ de lino, vel quasi biretum Magistrale aut Doctorale: nisi quòd postea in altũ acutumq. modicum tollebatur. Cingulum etiam Sacerdotale erat tale, qualia sunt cingula Sacerdotum nostrorũ super albam; & si-

Nomina quæ continebantur i duplicatura Rationalis i Vet. Test.

Quartũ ornamentum Sũmi Sacerdotis.

cui religatur Sacerdotibus nostris cingulum super albã: ita religabatur Sacerdotibus Iudæorum super tunicam byssinam, nisi quòd cingulum Sacerdotum nostrorum de lino est, illud aũt semper de multiplici colore erat. Tunica hyacinthina etiam satis nota est, quia nihil differebat ab alba siue byssina veste in figura, sed solùm in materia, scilicet, quòd vna erat de bysso, & alia de hyacintho. Etiam quia tunica hyacinthina in ora siue margine sua tintinnabulis, & malis Punicis plena erat: tunica alba linea nihil horum habebat. De Lamina aurea in fronte Sacerdotis notum est, quia erat quasi media corona. De Mitra etiam patet, quia erat forte aliqualiter talis sicut mitra Episcoporum nostrorum. De cingulo etiam super tunicam hyacinthinam per se euidens est: nam tale est quale illud quod ante dicebamus. Solum dubium est de figura Rationalis, & Superhumeralis, & iunctura eorum multiplici, quia non est ita planum, ideo figura subiungetur de ipso Sacerdote Magno quomodo fuerit indutus his vestibus. Et licet non omnes appareant saltem apparebunt Superhumerale, & Rationale: & hoc in parte anteriori Sacerdotis: posterior aũt per eundẽ modum intelligatur esse. Et quia Rationale, & Superhumerale dupliciter assignantur in figura, & in iunctura: dupliciter describam vtrumque, ponamq. vnũ Sacerdotẽ magnum in quo se habeat secundum istam Iosephi assignationem, & alium in quo se habeat secundũ aliam assignationem. Et erunt isti duo Sacerdotes simul: Primus enim ponetur secundum Iosephum; Secundus verò quantum ad alium modum, vt patet in figuris specialibus: quæ depingi faciliter possunt. *Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum*, i. non solùm debent facere Aaron, & filij eius ea, quæ supra C posita sunt in capite præcedenti. s. vt incendant lucernas corã Domino per singulas noctes vsque mane, sed etiam applicabis eum cum filiis eius & hoc segregando eum, & filios eius à popularium cõuersatione, vt sint mihi segregati soliq. meo cultui deputati. Et si dicas, quare ergo dixit hoc: Applica ad te: quia melius dixisset: Applica ad me: nã Aaron & filij eius applicatione ista sanctificabantur: nam qui Sacerdotes fiunt, sanctificantur, sed Aaron, & filij eius Sacerdotes effecti sunt, vt patet hic, & sequenti capite; Sanctificatio autem applicatio ad Deum est, ideo debuisset dicere: Applica ad me Aaron; sicut dicitur: Sanctifica mihi omne masculinum. Respondetur, ꝙ Aaron, & filij eius Domino applicari debebant sicut dicitur infra, s. vt Sacerdotio fungantur mihi. Et quantum ad hoc erat duplex applicatio. Prima quæ erat applica- D tio, vel ordinatio Aaron ad ipsum diuinum cultum specialiter in ministrandu, & quantum ad ista non dicebatur; Applica ad te Aaron: sed potius dicere debebat: applica ad me. & loco huius dixit: Vt Sacerdotio fungãtur mihi. Alia applicatio erat Aaron ad Moysen, quia cum Deo ministrare deberet, oportebat, vt cõsecraretur, & vestibus Pontificalibus indueretur. Ista autem conferebat Moyses, qui erat vt ordinator, & consecrator Aaron, & filiorum eius, & vestes eis Sacerdotales tribuit, ideo hoc modo rectè dicebatur. Applica ad te Aaron, i. applica eum ad te, vt ei cõsecrationem impendas, & vestibus Sacerdotalibus induas: & hoc patet: quia dicitur: Vt sacerdotio fungãtur mihi, quasi dicat ad hoc vt mei Sacerdotes sint, primò oportet vt eos ad te applices, & consecres, & vestibus Sacerdotalibus induas. *Cum filijs suis*. Quia E filij sui omnes Sacerdotes effecti sunt, & postea sic fuerunt per successiones Israelitarum, quia omnes de semine Aaron Sacerdotes erant. *De medio filiorum Israel.* Filij Israel erant homines dediti curis mundanis. s. ꝙ quilibet suis insistebat negotiis; voluit autem aliquos segregare, qui non suis negociis intenderẽt: sed cultum Dei solum principaliter exercerent, & isti fuerunt Aaron, & filij eius, qui de medio populi ablati sunt, ne talia essent studia sua sicut popularia. *Vt Sacerdotio fungantur mihi.* i. vt exerceant Sacerdotalem administrationem coram me sacrificando, & omnia alia similia faciendo. *Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar.* Hic ponitur Aaron, qui factus fuit Sacerdos Magnus cum quatuor filiis suis, qui per ordinem enarrantur secundum natiuitatem suam. Duo autem de istis, qui maiores erant, scilicet, Nadab, &

A Abiu ierunt cum Moyse ad montem, quando ibat ad recipiendum legem, & ibant cum eo Aaron, & septuaginta seniores, vt patet supra 24. capite. Isti duo sunt qui mortui fuerunt coram Domino circa Altare holocaustorum, cùm offerrent ignem alienum, vt patet Leuit. 10. & 16. & Numer. 3. cap. *Faciesq. vestem sanctam.* Non est ista vestis sancta aliqua vestis specialis Aaron, ita quòd fiat de ea hic specialis mentio: sed accipitur vestis singulariter pro multis vestibus, quia erant nouem, ornatus Sacerdotum Summorum siue decem, vt describit Iosephus. Et patet quod accipiatur pro omnibus vestibus, quia dicitur infra immediatè, & loqueris cunctis sapientibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, vt faciant vestes Aaron. *Vestem sanctã Aaron fratri tuo.* Vocatur vestis sancta, quia vestes Sacerdotum consecratæ erant oleo sanctæ vnctio- B nis, vt patet infra 30. cap. & solùm applicabantur ad sacram ministrationem, quia cùm exiret Sacerdos de Tabernaculi atrio non debebat indui vestibus Sacerdotalibus, sed aliis communibus vestibus incedere. Ad solùm autem sanctum ministerium vestes istæ applicari debebant, & nullus hominum, eis indui debebat, nisi qui Sacerdos esset, & ad ministrandum procederet. *In gloriam, & decorem.* i. ista vestis erit, vt ipse Aaron appareat pulcher in ea, & honorabilis. Et ista est causa generalis quare vestes factæ fuerunt, vt supra dicebamus, i. vt Aaron appareret sic nimis reuerẽdus, & ipsum ministeriũ quod exerceret sic honoraretur, quod multum Deus intendebat: nam si in vestibus communibus Aaron ministraret, non magis ipsa diuinorũ ministratio appretiaretur, quam exercitationes circa actus profanos. *Et loqueris cunctis sa-* C *pientibus corde.* Princeps omnium operum, quæ in Tabernaculo, & in Atrio erant siue in auro, siue argento, siue lignis, aut ære, aut purpura, & bysso, & in omnibus, quæ affabrè excogitari poterant, erat Beseleel de tribu Iuda, & huic fuit datus socius nomine Ooliab de tribu Dan, qui omnia fecerunt, quæ erant in Tabernaculo, & atrio, & in vestibus Aaron, & filiorum eius, vt patet infra 31. & 35. Et dati fuerunt eis alij subseruientes viri eruditi, qui ad mandatum eorum operarentur in omnibus his. *Cunctis sapientibus corde.* Principaliter intenduntur per hos Beseleel, & Ooliab, deinde consequenter omnes alij subseruientes eis in omnibus operibus. Vocantur sapientes corde illi, qui naturali pollent ingenio ad aliquid faciendum, & excogitandum. *Quos repleui spiritu prudentiæ*, scilicet, quòd non solum ipsi essent sapientes corde natura- D liter, sed etiam Deus eis dederat sapientiam siue artis peritiam ad excogitandum multa subtilia, quæ fabricarent: & magis adhuc erat id quod eis supernaturaliter dabatur, quam quod ipsi naturaliter habebãt. Nec tamen ideo dicendum est, illud opus quod isti fecerunt, fuisse melius quàm alia opera, quæ alij homines fecerunt: multa namque opera facta fuerunt postea, quæ subtiliora fuerunt: considerando ea, quæ in his capitulis narrantur debuisse fieri, & ea, quæ narrantur facta infra, à cap. 36. vsque ad finem, & considerando opera, quæ nunc quotidie fiũt, & in multis locis facta fuerunt. Erant tamen illa opera pro illo tempore subtilia, quia rude tunc seculum vix quidquam talium ante fecerat, ideo talia facere mirabile videbatur, nec poterant illi viri facere secũdum dispositionem, quam in illo tempore habebant, nisi Deus in E cordibus eorum artis peritiam tribuisset. *Quos repleui spiritu prudentiæ.* Idem est spiritus prudentiæ, quod ipsa prudẽtia. Et idem spiritus nequitiæ, quod ipsa nequitia. Sed vocat scriptura spiritũ, quia spiritus denotat aliquid quasi viuens, & impellens ad operandum, & descendit hoc à spiritu ventorum: nam spiritus propriè signat ventorum impetum sibilantem; cetera ergo, quæ quasi viuẽtia sunt, quia sunt principia sic mouendi, spiritus vocantur. Ars autem secundum quòd applicatur ad opus, motiua est, ideo spiritus est. Et sic dicimus spiritum Prophetiæ, quia ille propheticus impetus, est quoddam lumen transiens, quo commouetur, & illustratur Propheta, tanquam esset aliquis ignis viuens, & ardens. Quando autem dicit spiritum prudentiæ datum viris ad excogitandum & faciẽdum vestes Aaron; non accipitur hic prudentia propriè: nam prudẽtia est habitus actiuus, & solùm dirigit actiones:

Qui fuerunt viri Tabernaculũ facientes.

Qualiter in Sacra Scriptura accipiatur spiritus.

res: vestes autem Aaron nõ aguntur, sed fiunt: ideo non indigent habitu prudentiæ directiuo, qui est propriè ad directionem totius vitæ humanæ, vt ait Aristot. 6. Ethic. cap. de prudentia. sed indigent habitu artis, qui est, cum recta ratione factionis: & hunc infudit Deus supernaturaliter istis viris, qui fecerunt ea, quæ in Tabernaculo, & in templo erant: nam sicut prudentia, vel sapientia, aut scientia habitus intellectui sunt, & possunt infundi nobis, ita ars habitus intellectus est, sc. in intellectu practico siue factiuo positus, ideo eodem modo infundi potest. *Vt faciant vestes Aaron.* Dicit Deus se dedisse spiritũ prudentiæ siue artis, viris istis, vt faciant vestes Aaron. Non est autem intelligendum, quòd ad hoc solùm Deus dederat eis illum spiritum artis, vel ad hoc specialiter: quia ad omnia, quæ in Tabernaculo, vel atrio, & vtensilibus eorũ fieri debebant habitus artis eis specialiter datus fuit sicut patet infra, 31. & 35. cap. quia tamen vestes Aaron habebant quãdam difficultatem, ideo dixit etiam ad has affabrè excogitandas, & efficiendas datum fuisse eis spiritum artis.

An habitus artis datus supernaturaliter fabricatoribus Tabernaculi, fuerit eis ablatus finito Tabernaculo.
Quæst. *III.*

SED circa hoc quæres, cùm Deus infuderit istis habitum artis supernaturaliter, vtrum iste habitus manserit in eis postquam cõsummauerunt omnia opera Sanctuarij? Forte aliquis dicet quòd non: Primò, quia Deus infudit istis istum spiritum artis ad faciendum ea, quæ in opere Tabernaculi atque totius Sanctuarij necessaria erant: cùm ergo habitus habitibus cesset motus, id est, habito fine, quẽ intendebat agens, cesset motus: finito opere Sanctuarij, ad quod erat iste spiritus artis datus, cessabit ille spiritus artis, & sic perfecto opere Sanctuarij non magis essent periti in arte, quã fuerant à principio antequam eis ille spiritus artis infunderetur: nisi quãtum ex exercitio artis in fabricatione illa naturaliter acquisiuissent. Item, sicut spiritus artis dicitur, sic spiritus prophetiæ est: sed spiritus prophetiç non manet in Propheta expleto opere prophetico, id est, illa cognitione rerum supernaturalium: ergo nec huiusmodi artis infusç spiritus, magis manere debebat, quam vt finiretur illud opus ad quod erat datus. In contrarium videtur: quia quandocumque Deus aliquid tribuit alicui supernaturaliter, nõ aufert illi nisi demereatur sibi auferri. Sed isti artifices receperant à Deo habitum artis, quem littera hic vocat spiritum prudentiæ: ergo cùm nos non reperiamus illos artifices postea aliquid egisse, per quod demererentur auferri eis talem habitum infusum: dicere debemus, quòd eis non fuerit ablatus. Imò, dato quòd isti postea grauiter peccassent, non ob id auferretur eis spiritus artis eis semel elargitus; sic enim patet de spiritu prophetiæ, qui datur interdum malis: vt Balaam, & Caiphæ. Et licet de Caipha non tantum sit admirandum, quia solùm semel eum legimus prophetasse, quod fuit quasi raptim. De Balaam tamen magis admirandum, qui semper malus erat, & nitens Deo repugnare, vt patet Numer. 22. & 23. & 24. tamen semper prophetabat, vt patet in eisdem capitibus. Cùm ergo istud sit donum magis spirituale quã habitus artis, quia prophetia pertinet ad intellectũ purè speculatiuum, & ars pertinet ad intellectum factiuum, & prophetia dicatur esse cognitio excellentissima inter omnes cõditiones humanæ intellectionis, quia est lumen diuinum quod est altissimum: ergo etiam manebit ars infusa, quæ minoris conditionis, atque perfectionis est. Sed contra hoc argues, scilicet, quòd aliquãdo Deus dat aliqua, quæ postea aufert nihil demerentibus ipsis, qui tale donum receperant, sicut patet de viris bonis, quando accipiunt spiritum prohetiæ: nam aufertur eis postea, quia non manet eis semper, & tamen ipsi non demeriti sunt vt eis auferretur: Ergo dona supernaturaliter concessa, interdum sine nostra culpa promerente perduntur. Respondetur, quòd nõ aufert nobis Deus aliquid, si non demereamur illud à nobis auferri; & quando dicis de spiritu prophetiæ: Respondetur, quòd non aufert Deus

F spiritum prophetiæ Prophetæ bono, vel malo: sed ei non continuat lumen illud propheticum. Pro quo sciendum, quòd spiritus propheticus nõ est aliquid impressum habitualiter, sed est quædam impressio luminis, siue eleuatio ad cognoscenda entia Diuina: & ista est raptim transiens, sicut sunt actus nostri: habitus enim est aliquid infixum naturæ cuius est habitus, ideo etiam cessante agente producente illum habitum, agere non cessabit habitus: sicut patet in nobis quãtum ad omnes habitus; nam si semel acquisiuerimus habitum Geometricum, etiam si dormiamus, nullam penitus causalitatem habẽtes super illum habitum, tamen manet ille habitus; actus autem quia sunt transeuntes, dependent actualiter ab agente, & si agẽs conuertat se ad alia, vel desinat cõtinuare causalitatem illorum actuum, & ipsi cessabunt: sicut si nunc

G incepi intelligere circa trianguli passiones, & conuerto me ad intelligendum de motu Solis, cessat actus prior, ita quòd nullo modo est, quia cessauit cõtinuatio causalitatis agentis. Et sic alia sunt necessaria ad hoc quod cesset habitus postquam fuit, & quòd cesset actus postquam fuit: nam si haberem habitum Geometricum, & vellemus illum destruere, oporteret habere aliquam actionẽ, quæ sit quasi opposita, quod melius quidem est in habitibus volitiuis, scilicet, si aliquis nunc haberet habitum temperantiæ, etiam si nollet eum habere, habebit, & semper in eo erit talis habitus, donec ipse habens, multos actus contrarios agat ipsi habitui: si tamen habeat nunc actum temperantiæ, ad hoc, quòd non sit iste actus solùm, requiritur quòd agens cesset agere, vel si habebat actum intelligendi circa triangulum, si solùm agẽs cesset

H à causalitate nõ erit ipse actus, & hoc est quod dicit Aristot. circa finem secundi Ethic. scilicet, quòd nos sumus domini actuum nostrorũ à principio vsque ad finem: sed non sumus domini habituum nostrorum postquam causati sunt: quando ergo aliquis agebat, & postea actus ille non est: non dicitur agens tollere aliquid ipsi actui, vel destruere eum, sed solùm dicitur quòd nõ continuat causalitatem suam. Quando autem aliquis habebat habitum alicuius virtutis, & postea non habet: dicitur destruere eum vel auferre. Sic ergo Deus facit: quando enim in nobis causat spiritum prophetiæ, causat quendã actum illustrationis supernaturalis raptim transeuntis: quando causat in nobis habitum artis, vel habitum temperantiæ, vel quemlibet alterum, causat in nobis aliquid manens, atque nobis inhærens. Ad hoc ergo quòd cesset

I actus propheticus in nobis, non requiritur, nisi q Deus cesset illustrare supernaturaliter, & non requiritur quòd destruat aliquid: imò nõ possibile est destrui, quia destructio solum est in permanentibus, & sic non dando alicui spiritum prophetiæ postquam dedit, non est auferre ei spiritum prophetiæ, sed non continuare. Si autem debeat Deus facere non esse habitum artis, quem in nobis genuit, non solùm requiritur quòd non apponat aliquid vltra, sicut ad cessationem actus, quia dato quòd non apponat: manebit ille habitus, sed requiritur, quòd illum habitum destruat: sicut cùm homo genitus est, & Deus vult, quòd non sit, necesse est, vt illum destruat. Conformiter de habitu quolibet, quem causauit, dicendum est, quòd non cessabit esse, nisi Deus illum habitum destruat: & sic si nobis dedit habitum artis, & postea cessat ille ha-

K bitus ex parte sua, dicitur eum auferre: si dedit spiritum prophetiæ, & cessat ille spiritus, nihil nobis auferre dicitur, ideo argumentum non militat. Item patet pro ista parte, quòd ille habitus artis infusus illis non cessauit: nã secundum metaphorã, quam Christus posuit de domino habente talenta argenti, & tradente ea seruis suis, vt negotiarentur in illis: qui accepit quinque talẽta, lucratus est in illis: & qui duo, lucratus est in illis: qui aũt vnum, non lucratus est, sed abiens fodit in terram; & cùm rediisset dominus seruorũ illorum, veniẽs seruus qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque, quç in negotiationibus superlucratus fuerat: & qui duo acceperat, similiter & alia duo obtulit eodẽ negotiandi genere acquisita, qui autem vnũ acceperat, vnum illud à domino acceptum antea obtulit, quia in eo negotiatus nõ fuerat: cui mandauit dñs illorum seruorum, auferri talentum illud,

Quid sit spiritus propheticus.

Alia requiruntur ad hoc ut cesset actus habitus, quam quod cesset habitus.

Ad hoc ut cesset spiritus propheticus à aliquo, sufficit q Deus cesset illum illustrare.

istud, & dari ei qui quinque talēta acceperat, & totidem fuerat superlucratus. Cui parabolæ Christus assentiens ait: Omni habenti dabitur, vt patet Luc. 19. cap. & eodem modo de aliis seruis quos constituit dominus super ciuitates, vt patet Luc. 19. capite. Ex hoc ergo fundamento arguitur, vt cum quis aliquid à Deo recepit, vtpote, aliquem habitum operatiuum, vel intellectiuum, & postea operatur per illū, quasi superlucratur quidquid agit, cùm illum habitum ociosum esse non permittat: ergo non tolletur ei ille habitus, sed pro mercede operationis manebit ei ille habitus, & supererogabitur. Cùm ergo isti artifices qui fecerunt omnia opera Sanctuarij, receperunt à Deo habitum artis supernaturaliter, & per illum operati fuerint omnia vtensilia, & paries Tabernaculi atque Atrij, non debuit eis auferri ille habitus artis, sed supere-

Habitus artis supernaturaliter fabricantibus Tabernaculū datus, illo expleto non fuit eis ablatus.

B rogari eis. Et sic certissimè tenendum est, quòd istis non fuit ablatus habitus artis cōcessus ad fabricationem Sanctuarij, quia esset contra regulam Christi supra datam, s. Omni habenti dabitur. Sed nunc quæres, cum secundum metaphoram illam Christi, ei, qui operatus fuit in talento accepto, non solum permissum illud talentum fuerit, sed supererogatum ei, cum dicat ibi littera: Omni habēti dabitur, & superabundabit. s. habebit magis quam ante habuerat, cùm ergo isti acceperint habitum artis, & operati fuerint in illo, non solùm debuit manere eis habitus artis expleta operatione, sed etiam debuit augeri: & patet hoc magis per dictum Augustini, de caritate, scilicet, quòd caritas in nobis existens, cùm operationem habet, meretur, vt augeatur: & postea aucta meretur, vt perficiatur. Sic ergo erit de habitu artis conformiter: quia cùm per eum operati fuerimus ad quod Deus mandauit, **C** meremur, vt augeatur, & perficiatur: ergo maior effecta fuit ars, quam Deus infudit istis ad fabricandum Sāctuarium, & vasa, post fabricationem quàm antea fuerat. Respondetur, quòd non fuit augmētata illa ars in eis a Deo post completionem operis, sed mansit vt ante fuerat, nisi quantum ad id, in quo ipse habitus suscipit incremētum per operationes suas. Sicut enim in nobis habitus acquisiti quocumque modo acquirantur, per operationem, quę ab eis est, perficiuntur recipiuntq. gradus; ita habitus ille artis à Deo infusus istis, non est dubium quin multū per exercitationem circa omnia opera Sanctuarij profecerit, & maior effectus fuerit, Deus tamen nihil ei maioritatis apposuit. Et ratio est: quia cùm habitus artis sit factiuus, & semper quantumcumque perfectus sit, propter ipsas **D** res est, quæ fiūt, vt declarat Aristoteles in Proœmio Ethicorum, non oportebat, quòd Deus, qui est agēs ab intentione, & nihil frustra facit, istum habitum adaugeret, nisi ad aliquid quod postea faciendum esset: nam, vt dictum est, ad nihil aliud habitus artis est: quia ergo isti non erāt facturi alia opera meliora, & subtiliora, quàm fuerant opera Tabernaculi, & Atrij: non erat conueniens eis augeri istum habitum. Quod autem nō fecerint postea alia opera meliora, patet: quia in deserto mortui sunt, cùm isti essent de viris, qui erant maiores annis viginti, cōtra quos lata fuit sentēntia, vt patet Num. 14. cap. in deserto tamen nulla opera mirifica in ædificiis, aut vestibus facta sunt, in quibus isti possent demonstrare perfectionem habitus sui augmentati. De ædificiis patet: quia erant semper in motu, & habitabant quando manebant in vmbraculis, vt **E** patet Leuit. 23. cap. de vestibus quidem patet: quia ipsæ vestes quas de Ægypto detulerant attritæ nunquam fuerunt, nec defecerunt vetustate, vt patet Deuter. 8. cap. & dato, quod aliqua ædificia, vel quæcūque opera artis postea fieri debuissent, tamen non decebat, vt illa pulchriora essent, quàm domus Dei, & vtensilia eius: ideo nullo modo conueniebat augmentari eis habitum illum artis, quem Deus antea eis infuderat. Quando autem arguis de auctoritate Euangelij. s. quod habenti dabitur, & superabundabit, verum est, & sic Deus dedit istis: nō tamen dedit augmentum in habitu artis: est enim sensus illius auctoritatis, quod quādo Deus dat alicui homini aliquam naturalē excellentiā, & per illā operatur referendo in Deū, Deus dat ei magis, vt abundet, non quidem quod det ei magis de illa naturali excellentia (licet aliquando contingat, quod ei magis det de illa) sed quod propter actus illius det

Quō exponatur auctoritas Euāgelij. scilicet: habenti dabitur.

A Deus magis de gratia, quam antea ipse operans habebat, & in hoc beatissimus Deus valde est beneuolus: quia ipse dat id, quod nobis melius est: nam si quisquam corpore robustus esset, & ille illud robur expenderet in operibus pietatis ad proximum, & in cultu Diuino, Deus debetet ei dare, vt abundaret, secundum illam regulam Euāgelicam suprapositam. Si ergo Deus solùm apponeret ei magis de robore, non faceret ei valde magnum bonum, quia robur corporis non efficit hominem felicem. Item, quia robur corporis secundum se, non placet Deo magis, quam debilitas virium in nobis; dādo ergo robur, nō daret aliquid, per quod ei placeremus: ideo non valde multum tale robur appretiandum esset, licet nos magni pretij corporeum robur æstimemus. Dat ergo sic operāti per robur gratiam maiorem quàm habebat, & in hoc ma**B**gnum bonum nobis facit: quia per gratiam verè felices efficimur, quia qui in ea manserit, proculdubio felix erit. Etiam per gratiam Deo grati placentesq. efficimur, quod non contingebat per corporis robur: maius ergo bonum nobis pro operatione roboris dat cum gratiam confert, vel collatam adauget, quā nobis roboris qualitatē augmentet: Nullum namque bonum maius à Deo nobis conferri potest dum adhuc mortales sumus, quam augmentum gratiæ eius. Sic enim si cui Deus dedit sapiētiam, vel excellens ingenium naturaliter, s. quod fecit eum de tali semine gigni, & in tali tēpore, & in tali loco, & sic de ceteris dispositionibus naturalibus, quod organa sua sunt promptissima ad obediendum intellectui, & sic multa, & altissima speculatur; vel fortè quod infudit ei supernaturaliter donum sciētiæ, dando ei habitus cognitionis rerum Na**C**turalium, vel Theologicarum: quorum vterque modus, siue infusus, siue naturalis, donum Dei est: & iste per hos habitus operetur referendo omnes actus illius habitus in cultum Dei, vtpotè, quia dirigit illos habitus in proximorum ædificationem, vel in laudem Dei cogniti, & in humiliationem suam meretur sibi vlterius aliquid dari, vt abundet: quoniam omni habenti dabitur, & superabundabit: sed illud quod datur, non est augmentatio sapientiæ, vel scientiæ, sed gratiæ, quia Deus eum continuè magis acceptat, & ad maiora bona disponit; contingit tamen interdum, quod aliquem, quem sic sapientia dotauerat, siue naturaliter, siue supernaturaliter eam infundendo, maiori illustrari ab eo cognitione: sed hoc non datur ei in præmium, sed in officium, quia pro præmio bonæ operationis dantur gratiarū augmentationes. Si autem sapiē**D**tia in eo augeatur, hoc quidem est, quia Deus talem salutis proximorum ministrum, aut laudis suæ instrumētum constituit, & quia magis hoc fiet cùm sapientiæ, vel scientiæ dona intendantur, fit interdum, vt quibus Deus gratiā sapientiæ antea dederat, eam postea intēdat & adaugeat. Ad arg. ex auctoritate Augustini de caritate respondetur, quod non est sic de habitibus artium, sicut de habitu caritatis, nec sic de actibus caritatis, sicut de actibus aliarum artium: nam aliæ artes secundū se non placent Deo, & actus earum eodem modo secundum se non placent Deo. Actus autem caritatis secundum se placet Deo, & nihil est, per quod nos Deo coniungamur, nisi per actum caritatis, quia qui diligit Deum, vnus spiritus est cum eo, vt patet 1. Corin. 6. c. habitus autem caritatis per se placet Deo, adeo quando aliquis habet caritatem ha**E**bitualiter, etiam si dormiendo sit, & non habeat aliquem actum, quem referat actualiter in Deum, cum solo ipso habitu Deo placemus: cum ergo nos operamur per caritatem, vel per alias virtutes seruientes caritati, meremur vt aliquid nobis detur, vt abundemus, quia omni habenti dabitur, & superabundabit. Et quia ipsa caritas est quoddam bonum, quod nos Deo vnit, & per quem certissimè beati erimus, quia nullum bonum maius est, quod nobis Deus in præsenti det, nec nos aliquid maius recipere adhuc mortales possemus, quam caritatem, Deus illam nobis adauget. De habitibus autem artium, & actibus, non est sic: quia licet per actum artis Deo placeamus, inquantum in eum referimus actus illos; tamen ipsi actus de se, & ars de se Deo non placet: nec est bonum quod coniungat nos ei, aut felices efficiat. Deus igitur non dat nobis augmentum gratiæ.

Nullum maius bonum hominibus viuentib. conferri potest à Deo quā augmentum gratiæ.

Ad arg. ex Auctoritate August. factum responsio.

Operanti per habitum caritatis Deus illā auget.

gratiæ. Et sic patet, quomodo non fuerit habitus artis, qui istis artificibus infusus fuerat, augmentatus à Deo post operis completionem. Ad principale quæsiti, scilicet, vtrum Deus tolleret habitum artis, quem dedit infundendo. Respondetur, & sit regula generalis, quod nihil eorum, quæ Deus nobis supernaturaliter tribuit siue infundit, nobis aufert vnquam. Quod patet: quia illud quod infundit nobis, aut habet modũ actus, aut modum habitus: quod habeat modum actus sicut spiritus propheticus, qui est quædam illustratio ratum transiens, vel quælibet alia intellectio, quæ fit supernaturaliter in nobis causata (etiam si fiat de ipsis rebus naturalibus) sicut Iacob fuerat eruditus per Angelum quomodo decorticaret virgas, vt efficerentur fetus varij: hoc tamen naturale erat: de quo Genes. 31. cap. s. Angelus Domini loquutus fuit ei in somnis, demonstrans arietes varios, & maculosos ascendentes super oues: & fiebant fetus varij. Isti autem actus non possunt nobis auferri à Deo: quia licet ipse causet istos actus in nobis, & postea cessent actus, non aufert Deus illos, quia nihil est in eis, quod auferri posset. Sed solùm cessant esse, cessante agente causante, vt magis supra declarauimus. Si autem id, quod nobis à Deo infunditur per modum habitus infundatur, ita, quod inhæreat, & immaneat nobis, tunc distinguendum: quia aut illi habitus sunt volitiui, aut intellectiui: si sunt habitus volitiui, qui cum peccato stare nõ possunt, sicut caritas, & gratia, ipse quidem nunquam à nobis auferret. Et patet: quia quando benè operamur semper manent, nos tamen illos nobis auferimus, destruendo caritatem, quæ nobis est, vel gratiam per actum nostrum malũ voluntarium. Si autem illi habitus sint intellectiui, sicut scientia de naturalibus, vel mathematicis, siue theologicis, manebit in nobis: ita, quod ipse nunquam eam auferet: nam etiam illam habẽdo possumus esse in odio Dei. Hanc etiam ipsi, quibus infusa fuit non tollunt sibi ipsis peccantes, & in hoc firmiores sunt in nobis habitus intellectiui infusi, quàm habitus voliti, licet Arist. dicat in 2. Ethic. quod Virtutes permanentiores sunt Disciplinis, Virtutes autem ad voluntatem pertinent: & Disciplinæ ad intellectum: quod quidem verum est de moralibus virtutibus, quæ sunt cõsuetudinibus acquisitę, ideo inhęrent vt natura, quia consuetudo est altera natura, vt ait Arist. in 7. Ethic. habitus autem infusi non acquiruntur per consuetudinem, sed fiunt per Diuinam impressionẽ: ideo non tantum conueniunt naturæ nostræ, nec immanent. Isti ergo habitus intellectiui infusi, quia non habent aliquid oppositum, quod sit coniunctum peccato, non perduntur per peccatum: sic patet in Salomone, qui infusam sapientiam habuit, vt patet 3. Reg. 3. cap. & 1. Paral. 1. cap. & postea omnium hominum vilissimus effectus fuit, libidinibus varijs se cõmaculans, & dijs Gentium templa constituens, vt patet 3. Reg. 11. cap. tamen non ob hoc perdidit à Deo datam sapientiam, sed multos libros edidit. Ad argum. facta contra istam positionem in principio respondetur: ad primum cùm dicitur, quod cùm aliquid fit propter aliquem finem, habito illo fine cessare debet, sed habitus artis infusus fuit solum ad fabricandum Tabernaculum, & Atrium cum vtensilibus suis, ergo fabricatis his, cessare debuerunt illi habitus, & sic manerẽt nescientes post fabricationem omnium illorum. Respondetur, quòd quando aliquid fit propter alterum, & vt haberi possit ille finis, propter quẽ alterum fiebat, habito illo fine, nõ oportet vltra fieri aliquid propter illum finem: nõ tamen sequitur ex hoc, quod illud, quod factum est propter illum finem, pereat, vel deleatur: quia tunc essent duo labores: vnus in agendo rẽ aliquam propter finem, & alius in destruendo ipsam rem, quæ facta fuit ad finem: vtpotè, si aliquis scribat librum aliquem, solùm vt erudiatur in scribendo, & ille liber ad nihil aliud sit, habito autem isto fine, scilicet, quòd scribens sufficienter eruditus sit in scribendo, cessat scribere, quod erat ad eruditionem. Sed nunquid propter hoc oportet destruere librum illum, qui scriptus est solùm ad eruditionem? manifestum est quidem quod non: ideo solum destruitur actus, per quem habebamus finem, vel non continuatur habito ipso fine: sed non destruitur ipsum, quod requirebatur ad actum, vel quod causatũ fuit per illum actum, quo attingebamus finem. Et istud signat dictum Aristot. scilicet, habitus habentibus cessat motus, id est, actio ipsa, & non dixit, quòd cessabat id, quod per motum acquisitum fuerat, vel exigebatur ad motũ. Sic ergo quãtum ad istum habitum artis infusum à Deo illis erat: quia Tabernaculum & cetera, quæ in eo erant facta fuerunt per habitum artis, & actum artis, ideo facto ipso Tabernaculo, & ceteris vtensilibus eius, necesse erat cessare actum artis. Nam nihil amplius erat, quod per artem effici debebat: habitum tamen artis manere non erat inconueniens, imò si non mansisset, necesse erat dari alterum quasi laborẽ, scilicet, quod sicut productus fuerat ad esse, quãdo nõ erat, ita destrueretur, & vtrumque actio realis est. Si tamen Deus destrueret illum habitum, quem causauerat, multa incõuenientia sequerentur. Primum: quia Deus nihil agit frustra, sed si destrueret illum habitum, quem causauerat, esset necessariò hoc frustra, quia nõ est aliquis finis, cui subordinetur destructio illius habitus: nam cùm per destructionem causetur non ens, maximè in simplicibus, quæ totaliter pereunt: non potest quod est non ens, alicui subordinari (nisi fortè aliqua res per accidens ordinetur in finem suum per destructionem suam) scilicet, quod destructio illius rei sit ad pulchritudinem vniuersi, sicut pœna, & mors malorum, ad pulchritudinem iustitiæ pertinet, sed in istis non erat aliquid quod puniri deberet, cum per habitum artis à Deo infusum, vel augmentatum fecissent omnia, quæ necessaria erant in Tabernaculo, & vtensilibus eius, ergo Deus non destrueret talem habitum, quia frustra esset. Item Deus est summè bonus, & per hoc simpliciter maximè communicatiuus alia bona faciendo: cum ergo omnia bona sint quædam similitudines, vel imagines, aut vestigia ipsius summi boni, summum bonum nõ destruet illa, sed potius conseruabit: quia omne tale conseruat id, quod simile est, cùm similitudo sit causa amicitiæ, vt patet 8. Ethic. ergo Deus per se nunquam destruet aliquod bonum, quia esset contra naturã eius, sed per se destruere bonum, est, quando id, quod bonum est, sine aliqua causa destruitur. Ergo si habitus istorum destructus fuisset post factum Tabernaculum, aliquod bonum Deus per se destruxisset, ergo non destrueret. Item si Deus abstulisset istis habitum artis post factionem Tabernaculi, & vtensilium eius videretur eis fecisse aliquam iniuriam: nam licet simpliciter Deus non possit nobis facere iniustum, quia iniustum est inter illos, inter quos iustum est, sed Dei ad homines vel è conuerso nõ potest esse iustum, sicut nec domini ad seruũ, vt patet per Arist. in 5. Ethic. Est tamen quoddam iustum dignatiuum, id est, quod Deus vult esse iustum quoddam inter ipsum & homines, scilicet, quòd ipse teneatur hominibus ad aliquid, & homines teneantur ei: & hoc est, vt si nos benè operemur, & in caritate cursum vitæ nostrę finiamus, Deus tenetur nobis dare vitam æternam: non quidem quòd æquè simpliciter mereamur, quoniam nõ sunt condignæ passiones, nec actiones huius mundi ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis, vt ait Apostolus ad Rom. 8. cap. Deus tamen vult, & statuit inter nos & ipsum istud iustũ, vt pro quolibet caritatis actu mereamur vitam æternam, & pro quolibet ipse teneatur nobis ad dandam vitam ęternam. Et istud vocatur iustum secundum quid: quia est iustum dignatiuum: nunc autem stante hoc iusto, quasi conuento inter Deum & nos, si Deus aliquem in caritate vitæ cursum finientem non faceret beatum, sed potius gehennæ incendijs mancipatet, diceretur ei facere iniustum: quia contra statutum inter eum & nos ageret. Sic etiam si Deus alicui caritatem infudisset, & ipse postea per eam operaretur, & Deus ei tolleret istam caritatem, destruendo eam, eodem modo faceret nobis iniustum, quia sicut cùm quis moritur in caritate, & à Deo deportaretur in infernum, iniustum patitur: sic si caritatem habeat, & operetur per eam, & Deus tollat ab eo caritatem, & sic moriatur, ibit in gehennam: & ita conformiter damnabitur hic iniustè, sicut ibi. Nam nihil magis est, quòd aliquis qui nullo modo commisit homicidium, puniatur pœna homicidæ, quã quòd aliquis moueat violenter totaliter

Responsio ad principale quæstionem.

Dist. pulchra eorum quæ intell. & volunt. nobis insunduntur.

Quæ virtutes sint permanentiores ipsis disciplinis.

Ad argumentum.

Ad 1. responsio.

Si Deus destrueret habitum aliquẽ ab ipso infusũ, sequerentur inconuenientia multa.

Inter Deum & nos est iustum dignatiuũ: sed non iustũ simpliciter.

taliter manus alterius, & faciat eum occidere quempiam: vel si eum impellat super alterum, & ex illo impulsu moriatur, & postea puniatur, vt homicida: sic ergo in istis artificibus, quia Deus statuit regulam Generalem, vt patet Lucæ 19. cap. scilicet: Omni habenti dabitur, vt supra declaratū fuit, & secundum hanc si alicui dedit aliquam perfectionem, siue naturaliter, siue supernaturaliter, & maximè de his, quæ dantur supernaturaliter, vt habitus per infusionē causati, & ille, qui recipit illos habitus, operatur per eos, non debet ei tolli aliquis eorum, sed magis debet aliquid supererogari: & hoc siue erogetur aliquid in perfectione illius habitus, siue alterius, qui melior sit: saltem non debet tolli ille habitus, per quem rectè operatus fuit: sed isti artifices operati fuerunt per illos habitus, quos receperunt infusos, omnia, quæ erant in Tabernaculo, & vtensilibus eius, & hoc libentissimè fecerunt, ergo non debuit eis auferri habitus, qui infusus fuerat. Ad secundum argumentum, quãdo dicitur de Prophetia, quia ipsa est aliquid à Deo infusum: & tamen cùm aliquis expleuerit id, quod Deus intẽdebat per Prophetiam declarare gẽtibus, & populis, cessat Prophetia: ergo cùm datus fuerit iste habitus artis ad solã fabricationem Tabernaculi, & aliorum vtensilium eius, & finita fuerit illa: debuit cessare habitus artis. Respondetur, q̃ nõ est idem de Prophetia, & de habitu artis: nã Prophetia nõ est aliquid habitualiter manẽs, sed quædã impressio luminis trãsiens, siue quędam eleuatio intellectus nostri ad tẽpus, ideo cessante ipso agente à causãdo, cùm illa eleuatio non sit aliquid fixum ex natiua nostra, quod iam depẽdeat à nobis, sed dependet ex continua causalitate agentis: ideo si agẽs non agat aliquid vltra, cessabit actus ille: habitus verò artis, vel quilibet alius habitus, est aliquid tam causatũ, cuius esse non est ex continuatione actus agentis: ideo dato q̃ agens non continuet vltra operationem suam, manebit tamen habitus: cùm ergo dictũ sit supra, q̃ Deus nullum habitum eorum, & vniuersaliter nullam rem, quã supernaturaliter nobis infuderit, destruit, sequitur, q̃ habitus artis, qui de se est aliquid manẽs in eo, q̃ habitus maneat etiam post cõpletionem illius vsus, ad quem Deus illum causauerat. Prophetia autem non est habitus, nec aliquid de se permanentiam habens, ideo Deus actum illum continuat quousque compleatur, id quod ipse intẽdebat declarari per illam Prophetiam. Completo autem illo, cessat Deus eleuare intellectum Prophetæ ad cognoscenda entia illa diuina. Et cùm Prophetia nihil manens, vel fixum habeat in ipsius Prophetæ intellectu, necessariò cessat, Deo cessante illustrare: non est ergo comparatio quantum ad hoc de habitu ad actum aliquem, vel passionem. Conclusum ergo patet ex superioribus, quòd Deus non abstulit fabricatoribus Tabernaculi, & aliorum vasorum habitus supernaturaliter infusos, quos ante fabricationem infuderat. Etiam quòd isti habitus non fuerint à Deo augmentati post fabricationem omnium illarum rerum.

Ad secundum argumenti responsio.

An Deus non solum dederit habitum fabricatoribus Tabernaculi in intellectu: sed etiam in manibus. Quæst. IIII.

CONSIDERANDVM hic est circa superiora, quia dictum fuit, q̃ Deus repleuit omnes sapiẽtes corde spiritu prudentiæ ad faciẽdas vestes Aaron. Spiritus prudẽtiæ, siue spiritus artis, prout hic accipitur, est quidã habitus directiuus factionis, ideo necesse est esse in intellectu factiuo. Sed nõ solùm putandũ est, q̃ Deus perfecerit supernaturaliter intellectũ istorũ habitu artis, sed & perfecerit eorũ potentias organicas motiuas, s. manus, & brachia: nã factiones non solùm diriguntur per intellectũ, sed etiam per manus, quia virtus ipsa intellectus dirigẽs per manus deriuatur in ipsum artificiabile: nam existente sola directione intellectus factiui, si non sit deriuatio virtutis illius per organa operatiua, impossibile erit quidquam conueniẽter fieri: necesse est ergo disponi ipsa organa operatiua: vnde sicut in intellectu factiuo est habitus artis, ita in organis operatiuis debet esse alius habitus artis. Sed differunt: quia in intellectu est habitus directiuus factionis, quia est principium ipsius operationis primum à quo totus motus regulatur, in potentiis autem & organis executiuis est habitus nõ quidem directiuus, sed obeditiuus, s. vt ipsa organa sint talia, per quæ possit deriuari virtus intellectus factiui dirigentis in ipsum artificiabile. Et si dicas, q̃ etiam ille habitus, qui est in organis motiuis est directiuus. Non potest stare, quia si directiuus est, aut est directiuus eadem directione, qua dirigit intellectus: aut alia directione differenti ab illa in specie. Si autem directiuus sit alia directione differenti in specie: tunc impossibile est intellectum aliquid operari per organa, quia non mouebuntur organa secundum directionem intellectus, sed secundum propriam directionem. Et tunc esset aliud etiam inconueniens, s. quòd habitus factiuus in intellectu poneretur superfluè, quia nullo modo est principium alicuius operationis. Patet: quia ipse per se nõ potest aliquid artificiare, & nõ habet aliqua organa subseruientia operationi suæ, cùm ponatur esse alia directio organorum, quàm intellectus. ergo nihil poterit dirigere ille habitus, ex quo sequitur illum frustra esse. Item, esset aliud cõueniens, s. q̃ posset aliquis fabricare aliquid perfectè, non attendente intellectu per directionem organorum, quod nullo modo esse potest: cùm anima nostra sit principium omnium operationum nostrarum, maximè harum, quæ sunt intellectiuæ, ideo non attendente ea, impossibile est tale quid fieri: ergo non erit aliquis habitus directiuus ibi. Nam si habitus directiuus esset in partibus organicis, possent organa per seipsa operari nullo mouente, quod est inconueniens. Item, patent duo superiora magis: nam sicut se habẽt organa operatiua ad intellectum, sic se habent organa inanimata, siue instrumenta, ad vim motiuam organicam, scilicet, ad manum: sicut ergo licet sit intellectus sufficienter habituatus, & manus disposita, si tamen ipsa instrumenta operatiua inanimata non sint disposita, non erit operatio factionis perfecta: ita si intellectus sit habituatus, & cùm manus non sit disposita, non complebitur perfectè opus artis, ergo debet esse habitus in manu, sicut est habitus in intellectu. Quòd autem iste habitus manus non sit directiuus eadem directione, qua dirigit intellectus, patet: quia sicut instrumenta inanimata non sunt aliquo modo directiua, sed solùm determinant sibi quandam figuram, vt virtus agentis in ipsum artificiatum deriuari conuenienter possit: ita organa operatiua non requirunt aliquam directionem, sed solùm vt sint talia, vt per ipsa virtus intellectus debeat mouere. Requirunt tamen ista organa animata maiorem dispositionem quàm organa inanimata separata: nã organa inanimata solùm requirunt debitam figuram, & duritiem, vel tenacitudinem secundum naturam eius, quod artificiabile est. Organa autem animata, vtpote manus, requirunt quòd sint disposita pluribus dispositionibus, scilicet, quòd habeant figuram debitam ad fabricandum, & apprehendendum atque mouendum alia instrumenta, & ob hoc pedes non sunt conuenientia instrumenta ad operationem, sicut manus: quia non habent figuram ad apprehendendũ instrumenta, & continendum atque mouẽdum. Secundò requiritur duricies, vel mollities secundum naturam eius, quod artificiabile est: & ob hoc quædam opera sunt, ad quę quidam homines inepti sunt: quia teneri valde sunt habentes mollia organa, & ipsum genus artificiabile requirit duriciem. Tertiò requiritur in instrumentis animatis quædam assuefactio, per quam determinetur ad genus talis, vel talis operationis, vt quòd non solùm sciat aliquis qualiter litteræ formãdæ sint, sed etiam manus sua sit assueta ad formandum eas, vt per hoc determinetur ad certam figuram earum, in instrumentis inanimatis nõ requiritur aliqua assuefactio. Nam nihil melius aliquis operabitur per dolabram si teneat dolabram nouam per quod nemo adhuc dolauit, quàm si teneat dolabram qua à multis temporibus dolatum fuit. Ratio huius est duplex: Prima, quia instrumenta inanimata magis sunt diuersa, & determinata secũdum determinationem ipsorum artificiabiliũ, q̃ ipsa organa inanimata, s. manus: nã manus solùm habet vnum genus figuræ: instrumenta aũt inanimata tot figuras habent, quot sunt genera artificiatorum: Ad hoc ergo, q̃ manus quæ habet figuram vniuersalem valde, & indeterminatã ad hoc genus artificia-

Organa animata requirunt diuersa dispositionum, ad hoc, vt sint in motio opera.

bilis, vel illius, sortiatur determinationem ad illã artem,
necessarium est, vt assuefiat, & sic contrahet quandam as-
similationem ad modum figurandi talia, vel talia artifi-
cialia. Secunda ratio est: quia virtus intellectus deriuatur
immediatè per manus, & deinde deriuatur per instru-
menta inanimata: intellectus autem non habet aliquam
determinationem figuræ per modũ corporis, ad istud ar-
tificiabile magis quam ad illud: cũ ergo influitur illa vir-
tus per manus, quia illa virtus quodammodo vniuersalis
est, scilicet, indeterminata ad hoc vel illud, oportet vt ad
hoc ꝙ determinetur ad istam figurationẽ huius artificia-
bilis, ꝙ assuescat manus. In instrumentis autem inanima-
tis non est sic: quia deriuatur virtus ad illa non immedia-
tè per intellectum, qui quodammodo vniuersaliter, & in-
determinatè istam virtutem influit, sed per manũ: manus
autem cùm sit corporeum agens determinatè recipit iam
magis illam virtutẽ, cùm assuefacta est, ideo influit in ip-
sa instrumẽta inanimata virtutem ipsam magis determi-
natè, & sic non oportet illa instrumenta assuefacta esse.
Tertia ratio est: quia assuefactio requiritur in eo, quod
per assuefactionem virtutem aliquam acquirit, sed instru-
menta inanimata nullam magis virtutem acquirunt per
assuefactionem, quam sine ea: ergo non oportet esse ali-
quam assuefactionem ex parte eorum ad ipsam artis ope-
rationem. Quare autem nõ possit causari virtus aliqua in
ipsa re inanimata per assuefactionem, causa est, quia vir-
tus hæc cùm aliquo modo sit actiua, non potest deriuari
ab anima, nisi in illud, quod ei vnitum est, s. vbi ipsa est: re-
bus autem inanimatis solùm communicat passiuam mo-
tionem, s. ꝙ mouet eas, & nihil aliud causat in eis: instru-
menta ergo inanimata solùm mouebuntur ab anima, &
nullam motiuam virtutem contrahent ab ea, sicut con-
trahit ipsa manus, aut pedes: si autem (vt supra diceba-
mur) in organis animatis esset habitus directiuus dirigẽs
eo modo, quo dirigit intellectus, superflue poneretur: nã
ponendo istum habitum esse directionẽ intellectus per
artis habitum, perfectæ obedientiæ fient omnia, quæ fie-
rent ponẽdo eum esse directiuum eadem directione, qua
dirigit intellectus: ergo superfluum est ponere eum dire-
ctiuum, cum non sit ponẽda pluralitas sine necessitate, vt
patet per Arist. in 8. Topic. Item, quia si habitus organorũ
esset directiuus directione, qua dirigit intellectus, posset
per se operari, quia in se haberet principium suæ opera-
tionis, scilicet, directiuam virtutem: sed hoc falsum est, vt
supra diximus. Etiam, quia vnicum solum ponitur princi-
pium primum, quod est intellectus: ergo non ponetur in
organicis positoris habitus directiuus, sed solùm quidam
habitus obeditiuus, i. per quẽ taliter disponatur, vt sit apta
ad recipiendum regulationem intellectus circa tale, aut
tale genus artis, ideo cum Deus infuderit istis artificibus
Tabernaculi, & aliorum vtẽsilium eius, habitum artis su-
pernaturaliter, vel ipsum, qui præexistebat valde augmẽ-
tauit, ita oportebat, vt infunderet habitũ obeditiuum ma-
nus, vt intellectui dirigenti per artem, posset obedire con-
formiter ad illud genus artificiabilis; nam si solùm habi-
tum intellectus infudisset, & non habitum manus, nõ po-
tuissent artifices illi quidquã fabricare, cùm virtus intel-
lectus necessariò debeat deriuari per manus artificiantis;
sicut si Deus alicui dedisset sapiẽtiam magnam infusam,
& tamen esset mutus, nõ posset aliquid aliis per sapientiã
illã declarare, quia necessariò requirebatur operatio lin-
guæ ad hoc: vel si infudisset ei istam sapiẽtiam, & tñ esset
balbutientis linguæ, non poterat explicare aliquid per sa-
pientiam istam, nisi balbutiendo: aut nullo modo expli-
caret, nisi etiam dedisset congruentem dispositionẽ in lin-
gua: sicut patet de Moyse, cui licet Deus reuelasset multa,
tñ quia balbutiens erat, non poterat reuelata explicare,
ideo datus fuit ei Aaron, qui loco eius loqueretur: sic dr̃
supra 4. & 7. c. Ipse loquetur pro te ad populum, & erit os
tuum, & tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinẽt, & in 7. c.
dicitur: Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron fra-
ter tuus erit Propheta tuus. Necessario ergo dicendum, ꝙ
Deus eis infuderit habitũ obeditiuũ in manibus, aliàs ni-
hil profuisset habitus, qui in intellectu erat infusus. Et ra-
tionabiliter vocatur virtus illa infusa manibus ad obediẽ-
dũ intellectui habitus, quia sicut in intellectu infundeba-

Quare nõ possit causari aliqua virtus in organis inanimatis per assuefactionẽ.

Si Deus infudisset artificibus Tabernaculi habitum artis in intellectu, & non in manibus, nõ potuissent aliquid operari.

F tur aliquid, quod ita dirigit quemadmodum habitus ac-
quisitus in intellectu per assuefactionem, ita cùm in ma-
nibus istorũ aliqua virtus a Deo causata fuerit, per quam
ita erant obedituræ, sicut si magna fuisset facta assuefa-
ctio. Ergo ista virtus acquisita in manibus, vocabatur ha-
bitus. *Vt faciant vestes Aaron.* Vestes Aaron si accipiantur
propriè, solũ erant duæ, scilicet, alba linea, & tunica hya-
cinthina. Aliæ autem non erant vestes, sed quidam orna-
tus, vt Superhumerale, Rationale, Lamina, Mitra hyacin-
thina, Cidaris, Angulus, Balteus, & Femoralia. Accipiẽdo
tamen largè vestes, etiam omnes isti ornatus vocantur ve-
stes, & sic accipitur hic; nam maior artis subtilitas infusa
requirebatur ad faciendum Rationale, & Superhumera-
G le cum lapidibus suis pretiosis sculptis, quàm ad facien-
dum vestem lineam, & vestem hyacinthinam: nam has
duas quilibet etiam non multum instructus facere posset.
In quibus sanctificatus ministret mihi. Dicitur sanctificatus,
id est, Deo applicitus: quia sanctificare, est aliquid Dei
cultui applicare. Et est sensus, ꝙ fierent vestes Aaron, quas
cùm ipse indueret, solùm esset applicitus ad cultũ Dei, s.
ꝙ nihil aliud non posset agere cum eis, nisi ministrare
Deo: nam nõ licebat vestibus illis vti ad quemquã actum
profanum. *Hæc autem erunt vestimenta, quæ facient.* Hic pa-
tet quod supra dicebatur, scilicet, ꝙ vestes accipiantur non
solùm illæ duæ, quæ vocantur propriè vestes, vt tunica
hyacinthina, & linea stricta, sed omnia alia ornamenta
Sacerdotum siue maiorum, siue minorum vocantur ve-
stes. Patet: quia vocatur hic Rationale, & ea, quæ sequun-
H tur, vestes. *Rationale, & Superhumerale.* Hic ponuntur ve-
stes sacerdotum, sed non omnes: nam secũdum Iosephum
decem vestes fuerunt (vt supra enumerauimus) licet lit-
tera non ponat nisi nouem in toto isto capite. hic tamen in
principio, quando ea generaliter computat, solùm ponit
sex, & hoc, quia deficiunt tria, quæ infra ponuntur, scili-
cet, Mitra hyacinthina, Lamina aurea, & Femoralia.

Quis ordo erat in vestibus Sacerdotalibus, quando Sacerdos induebatur. Quæst. V.

SCIENDVM autem ꝙ non induebatur, sive ornaba-
tur Sacerdos his vestibus eo ordine, quo hic ponũtur.
Nam primò cùm ad quodcumque ministerium accedere
debebat, induebatur femoralibus, vt patet infra, aliàs mo-
riebatur si ministrabat, & adhuc ante quam indueret illa
femoralia lauabat pedes, & manus, vt patet infra, 29. &
I 30. cap. Secũdo loco induebat tunicam lineam byssinam
strictam, quæ vocatur hic linea stricta, & hanc ponebat
super vestes suas communes, sicut faciunt presbyteri no-
stri, qui super vestes suas communes non impedientes ce-
lebrãt. Tertio loco, si sacerdos Magnus erat, induebat tu-
nicam hyacinthinam totam, habentem mala Punica, &
tintinnabula in extremitate sua per gyrum, & pertinge-
bat ista vestis vsque ad talos. Quarto ponebat Rationale
iudicij in pectore. Quinto ponebat Superhumerale, siue
Ephod in parte posteriori, licet in hoc nõ esset ordo tem-
poris, quia superhumerale, & Rationale inter se colliga-
ta erãt, vt nullo modo possent à se separari, vt patet infra:
erat autem religatio per anulos, & catenulas, atque vnci-
nos. Sexto loco ponebat Balteũ: qui secundum ꝙ vult Io-
sephus, erat quoddam cingulũ quattuor digitorum latitu-
K dinis, intextũ auro, & purpura, atque hyacintho, & cocco
bis tincto, atque bysso retorta: quod stringebat hyacinthi-
nam vestem, & Rationale, & Superhumerale, cum cete-
ris inferioribus vestibus. Alij volunt, ꝙ Balteus esset quæ-
dam pars vestis, s. dependens à zona vsque ad talos in gy-
ro totius corporis, & qui sic ponunt, volunt esse tres vestes
cooperientes ipsum sacerdotẽ totaliter, præter vestes com-
munes, quas sacerdos infra gerebat: & prima erat linea
stricta; secũda erat tunica hyacinthina; tertia erat quædã
vestis suppleta ex trib. ornamentis, quæ simul sumpta, to-
tũ corpus velarent, s. ꝙ Rationale velaret partẽ anterio-
rẽ pectoris vsque ad zona, & Superhumerale, siue Ephod
cooperiret partem posteriorem ab humeris vsque ad zo-
nam, & Balteus cooperiret totam inferiorẽ partẽ sub zo-
na in gyro: & sm̃ istum modũ tunica hyacinthina nõ ap-
parebat foris, nisi forte in ora, vel extremitate inferiori,

vbi erant tintinnabula aurea, & mala Punica hyacinthina, secundum verò positionem Iosephi, quia dicitur Balteus, quoddam cingulũ latitudinis digitorum quattuor, stringens superhumerale, & Rationale cum tunica hyacinthina, & inferioribus vestimentis, non ponentur tres vestes operientes totum Sacerdotem, sed duæ tantum, scilicet, linea vestis, & hyacinthina. Septimo loco ponebat sacerdos in capite Cidarim, quæ erat quasi quoddam sudarium, super quod poneretur Mitra hyacinthina. Vel potius erat quoddam bireturn lineum rotũdum in parte inferiori, quod versus superiorem partem acuebatur in conum. Octauo loco ponebatur Tiara, quę erat Mitra Pontificalis hyacinthina, quæ fortè erat ad figuram Tiaræ Episcoporum nostrorũ, & ista ponebatur super Cidarim in capite. Nono loco, & vltimo ponebatur Lamina aurea in fronte sacerdotis, cuius quantitas erat digitorum quasi duorum cooperiens in latitudine totam frontem, in longitudine autem erat figuræ semicirculi, quasi pertingens ab aure dextra vsque ad sinistram circumdans vsque ad frõtem sacerdotis, & tempora. Si aũt sacerdos minor, qui quattuor solas vestes habebat, indui debebat, erat iste ordo. Primo lotis manibus, & pedibus iuxta cõsuetudinem sacerdotis Magni, induebat Femoralia: deinde super vestes suas communes induebat Tunicam lineam byssinam secundo loco; deinde tertio loco cingebatur Balteo, id est, cingulo illo quattuor digitorum. Postremo, quarto loco imponebatur capiti eius Cidaris, id est, Mitra linea, & sic ministrabant sacerdotes minores coram summo sacerdote; vel cum per se aliquid ministerij exercere debebant. *Et Superhumerale*. id est, ornamentum, siue vestem dependentem ab humeris, quod alio nomine vocatur Ephod. *Tunicam*. Accipitur hic tunica pro illa, quę erat tota hyacinthina, & non vocatur vestis linea tunica hic: & patet, quia dicitur: Tunicam, & lineam, faciendo differentiam inter tunicã, & inter lineã. Si aũt linea vocaretur tunica, non poneretur ibi copulatiua cõiunctio, s. *Tunicam, & lineam*. Sed diceretur, Tunicã lineã. *Et lineam strictam*. Ista erat alia vestis, quæ pertinebat tã ad sacerdotes minores, quam ad Pontificem, & vocabatur linea, i. de lino facta, s. de bysso; & dicitur stricta, quia non erat ita ampla sicut tunica hyacinthina sacerdotis Magni, sed quasi corpori cohærebat. *Cidarim*. Cidaris est mitra linea rotũda in parte inferiori, quæ in summitate acuitur, & ista tam ad Summum sacerdotem quam minores pertinebat. *Et Balteum*.

Ordo in vestibus quãdo sacerdotes minores induebantur in Veteri Testamento.

Quid Balteus esset. Quæst. VI.

DE Balteo duplex positio erat, vt supra dicebamus. Vna, ꝙ Balteus esset quædam zona quattuor digitorum latitudinis, facta ex filis colorũ multiplicium, scilicet, ex aureis filis, hyacinthinis, purpureis, coccineis atque byssinis, & hac stringebantur omnes vestes Sacerdotales. Alia positio erat, ꝙ Balteus esset medietas vestis, scilicet à parte zonæ vsque ad pedes in gyro Sacerdotis. Sed de istis positionibus prima, quæ erat positio Iosephi, vera est, alia namque nõ est totalis vera. Prima: quia si Balteus non assumeretur hic pro cingulo, non fuisset aliquod cingulum stringens vestes sacerdotales, quod tamen erat necessarium: nam si discinctus fuisset, vestes huc atque illuc diffluxissent, & difformiter positæ, corpori eius non benè aptatæ fuissent: quod non est vllo modo dicendum, maximè, quia vt isti ponũt, Balteus erat dimidia vestis, pertingẽs a parte zonæ vsque ad pedes in gyro totius sacerdotis: nam tunc oportebat esse cingulũ religans Balteũ cum Rationali, & superhumerali: & non solùm cingulum, sed etiam aliquam consuturam, vt firmius teneretur, & ipsum cingulũ, quod operiret suturam, vel plicaturã illã ad tollendam aliquam deformitatem: cum ergo nõ sit aliquod cingulũ inter vestes sacerdotales, nisi ponatur Balteus esse cingulum, ergo dicẽdum est Balteum esse cingulũ. Item, quia non videbatur aliqua pulchritudo esse inducta per istum Balteum: nam tunica hyacinthina erat infra, quæ erat valde pulchra, & habebat tintinnabula aurea, & mala Punica hyacinthina, constabat ex variis coloribus filorum, s. aureorũ, coccineorũ, purpureorũ, atque byssinorũ: nec oportebat ad maiorem pulchritudinẽ poni Balteum taliter factum. Item, videretur nunc tunica hyacinthina superfluè facta fuisse, quia tota tegebatur Superhumerali, & Rationali, & balteo, sic posito. Et si arguas, ꝙ nõ valet istud argumentum: nam eodem modo diceremus de tunica linea stricta, quæ erat in parte inferiori, quam constat totam obiectam fuisse tunica hyacinthina. Respõdetur, ꝙ non est simile: quia tunica linea nullam pulchritudinem præferebat, cùm simpliciter esset linea, tunica aũt hyacinthina pulchra valde erat, ideo licet tunica linea tegi debuerit, non tñ tunica hyacinthina. Etiam argues, ꝙ dato, ꝙ sic poneretur Balteus, tñ necessaria erat tunica hyacinthina, quia in extremitate tunicę hyacinthinæ erãt tintinnabula aurea, & mala Punica diuersorum colorũ. Respondetur, ꝙ si ponatur Balteus, vt isti ponunt, cùm esset medietas vestis accedẽs vsque ad talos sacerdotis, non erat necesse poni tintinnabula in tunica hyacinthina, quia potuissent poni conuenienter in extremitate Baltei. Item, nullo modo stare potest, ꝙ Balteus sit talis dimidia vestis: nam licet in sacerdotibus Magnis aliqualiter, licet inconuenienter, hoc tolerari potuisset: in minoribus tñ sacerdotibus nullo modo erat verisimile fuisse talem Balteũ, s. ꝙ poneretur in eis dimidia vestis. Quæ.n. pulchritudo erat, ꝙ pars corporis supra zonam, quæ magis honestari debebat, maneret sola tunica linea adoperta, & pars infra zonã dimidia, veste aurea tegeretur? & tamen sacerdotes minores Balteos habebãt, vt patet infra. Item, quia hoc posito, adhuc nec ipsis ornamentis Sacerdotum minorum ponebatur aliquod cingulum, quod non est cõueniẽs: quia cum necesse esset poni cingulum super istas vestes, aut dicẽdum esset, ꝙ aliquod cingulum sacrum erat, quod tamen hic nõ nominatur, aut ꝙ ista ornamenta omnia stringebãtur quodam cingulo de vestibus communibus. Primum non est dicendum: quia non est verisimile, ꝙ aliquã vestem Moyses hic ponere omiserit cùm voluerit omnes perfectè designare. Etiã, quia femoralia ignobiliora erant omnibus sacerdotibus vestimentis, & tamen facta fuit hic mentio de eis; non est ergo verisimile, Scripturam subticuisse talia ornamenta. Si autem dicas, ꝙ ponebatur aliquod cingulum de communibus, scilicet, de vestibus profanis, id inconueniens est: quia non debebat poni aliquid profanum: nam omnia, quæ necessaria erant ad ministrandum, sacra erant, & non licebat ea conuertere quomodolibet ad alios vsus, sicut dicitur supra, scilicet: Faciẽt vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi; sed illud cingulũ erat necessarium ad ministrationem sanctam, quia sine illo non poterãt sacerdotes vestes contineri, aut stringi. Dicendum ergo, ꝙ Balteus erat quædam zona textilis, ex filis quinque colorum, vt supra dictum fuit secundum Iosephum. Et etiam dato, ꝙ apud Hebræos verteretur in dubium, an Balteus cingulum, vel dimidia vestis esset, apud nos tamen manifestum est, sequendo litteram nostram, ꝙ Balteus cingulum sit, quia Balteus apud Latinos nihil nisi cingulum notat, & tñ accipitur pro cingulis militaribus, quæ pertinent ad honorem, & militarem professionem. *Facient vestimenta sancta*. s. isti viri sapientes corde, quos Deus repleuerat spiritu prudentiæ, (vt supra dictum fuit) vestimẽta sancta, i. Deo applicata, s. ꝙ istæ vestes, vel ista ornamenta, quæ fiebant tunc Aaron, & filiis eius, soli Diuino cultui applicandæ erant. *Fratri tuo Aaron*. s. nouem vestimenta, vt ponit littera, vel decem, vt ponit Iosephus. *Et filijs eius*. s. quattuor vestimenta vel ornatus, quæ supra declarata sunt. *Vt Sacerdotio fungantur mihi*. i. vt ministrent in officiis debitis ordini sacerdotali coram me. Et non dixit, vt sacerdotio fungantur solùm, sed vt sacerdotio fungantur mihi: quia si diceret, vt sacerdotio fungantur, & non adderetur, mihi, esset sensus, ꝙ ad hoc vt essent sacerdotes, vel haberent aliquod officium, sicut sacerdotes debebant in vestibus istis incedere. Sed hoc falsum est: quia non semper sacerdotes induebantur istis vestibus, & non solùm quãdo non ministrabant, sed etiam nec quando ministrabãt, ad omnem ministrationem debitam sacerdoti: nam ad sacerdotes pertinebat, quãdo in aliqua domo videbatur esse plaga lepræ in parietibus, quòd irent ad considerandum domos illas, vt patet Leuit. 13. c. etiam quando aliquis vir videbatur esse leprosus, sacerdos ibat ad considerandum

eum, vtrum esset verè leprosus: & tamen in his omnibus non vtebatur vestibus sacris, quia illæ inspectiones fiebāt extra Sanctuarium. Et si fortè proteruias, dicens, non fecisse aliquid horum sacerdotes sine vestibus sacris, licet nō exprimatur. Rñdetur, q̃ hoc nō potest stare: quia ista omnia erant ministeria immunda, s. videre leprosos, & intrare in domos taliter cōtaminatas, aut de contaminatione suspectas. Nō ergo portatæ fuissent vestes sacræ à sacerdotibus ad talia loca accedētibus. Et patet hoc manifestè: nā si ad alia ministeria, quæ magis pertinebāt ad Deū, nō portabantur vestes sacerdotales, quia immunditiæ aliquid talia ministeria continebant: quāto magis in istis, quæ multum indirectè pertinebant ad Deum? Antecedens patet de immolatione vitulæ rufæ, quam immolabat sacerdos extra castra, vt patet Numer. 19. cap. ad faciendos cineres emundatorios totius Israel, in aqua lustrationis, & facta immolatione vestimenta sua lauabat, quia ex hoc immundus reddebatur, & sic intrabat castra ad vesperum, ergo non habebat tunc vestes sacras, quia sic etiam illæ immundæ redditæ fuissent, & lauari debuissent sicut vestes aliæ cōmunes: quod inconueniens est; nō ergo portabantur extra castra vestes sacerdotales ne contaminarentur: sed ista erant sacerdotalia ministeria, scilicet, immolare: ergo sacerdotes non induebantur vestibus sacerdotalibus ad omnia sacerdotalia ministeria, quod tamen significaretur si diceretur: Faciēt vestes Aaron & filiis eius, vt sacerdotio fungantur, id est, quòd ad omnem sacerdotalem actum requirerentur istæ vestes, sed dicitur: *Vt sacerdotio fungantur mihi*, id est, coram me, scilicet, intra Tabernaculum, & Atrium eius.

Obiectio.

Responsio.

Sacerdotes Veteris Testamenti nō induebantur vestibus Sacerdotalibus ad communia Sacerdotū ministeria.

An Sacerdotes Veteris Testamenti poterant portare vestes sacras extra Sanctuarium, & ad aliquas ministrationes contaminatas. Quæst. VII.

SED argues contra hoc, q̃ etiam aliquando sacerdotes portarent vestimenta sacra extra Sāctuarium, quia illa probatio supra inducta, nō videtur valere: nam etiāsi sacerdos post expletam immolationem vitulæ rufæ, & combustionem eius, lauaret vestimēta sua, tamen non sequitur ex hoc, q̃ non erat indutus vestibus sacris, quia ēt in die purificationis, quando sacerdos Magnus intrabat in Sancta Sanctorum, quæ est in decima die mensis Septembris, induebatur vestibus sacris, & faciebat omnes cærimonias sacrificiorum, & expiationum, quæ continentur Leuit. 16. c. & tamen expletis omnibus cærimoniis, exuebat se vestibus sacris, & lauabat se totum, vt patet eodem capite; & sic vestes sacræ non polluebantur, licet ipse Aaron pollutus esset, & postea indigeret lotione. Respondetur, q̃ vestes sacratæ non poterant contingi ab aliquo polluto sine pęna magna, imò nec quempiam pollutum ad sanctuarium accedere licebat, ne cōtaminaret illud: si ergo Aaron pollutus esset, quando ministraret, non staret in Tabernaculo, quia nō auderet antea illud ingredi quàm mundus esset; & etiam non indueretur vestibus sacris: si aūt ipsa ministratio eum pollutum reddebat, non induebatur vestibus sacris, ne sic pollueretur, vel postea lauarētur, quorum neutrum fieri debebat. Nec est dicendum esse similitudinem de sacerdote Magno intrante in Sancta Sanctorū, & de sacerdote qui immolabat vitulam rufam: quia sacerdos immolans vitulam rufam, verè immundus erat: ille aūt qui intrabat in Sancta Sanctorū, & faciebat illas cærimonias, non erat immundus. Quod patet ex duobus. Primò, quia ille, qui immolabat vitulā rufam, lauabat vestimenta sua, vt patet Num. 19. cap. Sacerdos autem, qui intrabat in Sancta Sanctorum expleturus cærimonias illas, non lauabat vestimenta sua, sed lauabat carnem suam, vt patet Leuit. 16. c. lotio autem vestimentorum veram signat immunditiam. Secundum erat: quia sacerdos, qui vitulam immolabat, dicebatur commaculatus vsque ad vesperum, vt patet Numer. 19. c. sed de illo, qui intrabat in Sancta Sanctorum, nō dicitur, q̃ esset vllo modo maculatus Leuit. 16. cap. vbi tota cærimonialis illa obseruatio ponitur, nec ēt alibi legitur, q̃ immundus esset. Tertium erat, quia ille sacerdos, qui vitulam rufam immolabat, non intrabat in castra vsque ad vesperum, vt patet Numer. 19. c. sacerdos autem, qui intrabat in Sancta

Sacerdos immolās vitulam rufam in Veteri testamento verè immundus erat.

F Sanctorum faciens illas cærimonias, non manebat extra castra, nec exibat Tabernaculi atrium: immo expletis cærimoniis factis in Sancto Sāctorum, & Altari thymiamatū, rursus faciebat sacrificia in Altari holocaustorum, vt patet Leuit. 16. cap. ergo non erat ille sacerdos pollutus, sed ille, qui immolabat vitulam rufam, erat verè pollutus. Et sic licet ille vestes sacras haberet, qui intrabat in Sancta Sanctorum, alius tamen, qui extra castra immolabat vitulam rufam, non induebatur sacris vestibus extra castra. Et si arguas, ad quid ergo lauabatur sacerdos Magnus expletis illis cærimoniis, si immundus non erat? Respondetur, q̃ in die expiationis in qua sacerdos Magnus faciebat omnes illas cærimonias, quæ habentur Leuit. 16. cap. orabat pro se, & domo sua, vt remitterentur eis peccata sua: orabat etiam pro peccatis totius Israel, vt remit-

G terentur eis, & vt immunditiæ Tabernaculi tollerentur, & ad hoc aspergebatur sanguis contra Sancta Sāctorum intra velum. Factis autem his expiationibus, Deus propitiabatur Israeli toti, remittebatq. peccata eorum, sicut innuitur Leuit. 16. c. vt ergo signaretur, quòd expletis illis cærimoniis expiationis, omnia peccata dimissa essent, lauabat Summus sacerdos totam carnem suam ex mandato Dei, vt sic Deus attestaretur in cærimonia illa, peccata omnia fore dimissa, & sic ab omnibus mundus contagionibus accedebat ad Altare holocaustorū sacrificia oblaturus. Et ex hoc patet ratio diuersitatis in lotione: nam sacerdos, qui immolabat vitulam rufam extra castra, lauabat vestimenta sua, & non carnem suam, ille qui comburebat vaccam, lauabat vestimēta sua, & carnem suam, qui autem intrabat in Sancta Sāctorum, lauabat carnē suam,

Quare Sacerdos intrans Sancta Sanctorū lauabat carnem suam.

H & non vestimēta sua: nam omnis lotio fiebat ad ablutionem alicuius contagionis, ita q̃ tunc verè aboleretur: vel ad signandum eam esse abolitam. Sed istæ contagiones erant duplices. Quædam sunt, quæ erant vera peccata, sicut actiones malæ, quas ablato ordine rationis contra Deum agimus, & hæc verè nos commaculant. Aliæ sunt contagiones, quæ non sunt peccata mortalia, nec quouis modo contra rationem sunt: quin potius si non ageremus ea, in quibus tales contagiones incurreremus, peccaremus mortaliter: sicut si sacerdos nollet vitulam rufam immolare, ne incurreret illam maculationem, peccabat mortaliter: cum ageret contra pręceptum Dei. Sic etiam omnis, qui contingebat mortuum, aut staret in domo, vbi mortuus erat, incurrebat immunditiam: si tamen aliquis, vt non incurreret hanc immūditiam, noluisset patri, aut ma-

Duplices sunt contaminationes.

I tri, morienti pietatis opera exhibere, quæ solēt defunctis exhiberi apparando funera eorum, & faciendo eos sepeliri, atque manendo in domo, in qua aliquis moreretur, peccabat valde mortaliter, non honorās patrem, aut matrem, & multum impius iudicabatur. Ista ergo immūditia non erat aliquod pęccatum mortale, nec veniale: imò in actibus in quibus incurrebatur talis contaminatio, magnum meritum erat. Solùm ergo erant istæ contaminationes, quæ vetabant hominem ab accessu Tabernaculi, & interdum ab ingressu in castra: nullo modo tamen tangebant animam. Cùm ergo aliquis debebat mundari à peccatis, quæ ipsum intrinsecus maculabāt, scilicet, à peccatis in Deum commissis, vel debebat signari mundatus ab illis, lauari oportebat carnem eius, quæ intrinseca erat: & non vestes, quæ erant extrinsecæ, quia ista macula pec-

K cati verè inficiebat hominem intra. Cùm autem emundari debebat ab immunditiis, quæ erant irregularitates quædam priuantes hominem ab accessu sacrorum, & ingressu castrorum, quia istæ contaminationes non inficiebant hominem interius, scilicet, in anima, non lauabatur id quod interius erat in homine, scilicet, caro, sed ea, quæ extra patebāt, scilicet, vestes: quia ergo sacerdos Magnus exiens de Sancto Sanctorum expletis cærimoniis expiationis, signabat peccata sua, & totius populi esse deleta, carnem suam, quæ intus erat, & non vestes lauabat: Sacerdos autem, qui vitulam rufam immolabat, quia in hoc nullum peccatum incurrerat, sed quandam exteriorem immunditiam prohibentem ab ingressu castrorum, & accessu Sanctuarij solas vestes suas lauabat, & carnem nequaquam.

Quare comburentes vaccam rufam lauabant vestimenta sua, & carnem suam. Quæst. VIII.

SI autem quæras, quare ergo illi, qui cineres comburebant, id est, qui vaccam rufam cremabant vsque ad cineres, lauabant vestimenta sua, & carnem suam? Respondetur, ꝙ hoc fiebat propter duo: Primò ad signãdam maioritatem immũditiei exterioris: magis enim immundus erat, qui cremabat vaccam assistens illi combustioni, & tinctus fumo illius, parando ligna, quã qui solùm eam immolauit, id est, iugulauit. Secundò, quia ille, qui incinerauit eam, fortè aliquid adhærens habuit carni suæ de cineribus eius, quia fortè fauillæ aliquæ illius combustionis ceciderãt in capillis eius, & intra vestes super carnem eius, à quibus emũdari per carnis lotionem decebat. Considerandum tamen, quòd cùm quis emundari debebat ab aliqua immunditia exteriori, nunquam solam carnem suam mundabat, sed carnem, & vestes, sicut patet in multis Leuit. 11. 14. & 15. & Numer. 19. c. vel vestes solas, vt in eisdem capitibus, & hoc ne signaretur, quòd ab interiori contagione mundabantur. In mundatione tamen peccatorum, scilicet, quãdo signabatur peccata nobis esse dimissa, abluebatur caro solùm. Et hoc verũ est, nisi quis incurrisset immunditiem nudus existens: nam tunc solam carnem suam abluturus erat. Et sic patet de viro, & femina, ex quibus exit semen coitus: nam lauabantur carnes eorum, vt patet Leuit. 15. capite, & hoc, quia coitus in illis nudo corpore exercebatur. Si autem vestiti coiuissent, satis videretur alicui, ꝙ oportebat lauari vestes; quod tñ verum non est: quia eodẽ modo quando nudi coirent, oportebat vt stramenta lecti, in quo dormierant lauarẽtur: sed nihil tale imperatur Leuit. 15. capite: nisi esset vir semine fluens, & mulier menstruum patiens, quia tunc vestes eorum etiam immundæ erant, & lauari debebant, & stramenta lecti, & vasa, quæ contingebant, &c. vt patet in eodem capite. Conclusum ergo patet ex superioribus, ꝙ Sacerdotes non portabant vestes sacras extra Sanctuarium: etiam si aliqua ministeria ad solos Sacerdotes pertinẽtia foris exercere debuissent. *Accipient aurum.* Supra egit de vestimentis istis in generali: hic in speciali prosequitur de quolibet eorum, ponens materiam, & fabricationem; & ponitur hic materia omnium illorum, licet non omnia ex eadem parte materiæ fierent. Sed quædam ex vna, quædam verò ex alia. *Accipientq. aurum.* Aurum duo signat hic, scilicet, aurum in massa, quemadmodum requirebatur pro lamina aurea frontis sacerdotalis, & pro catenulis, & anulis factis in Rationali, & Superhumerali, & vncinis earum, & pro vasculis in quibus incastrabãtur onychini magni positi in duobus lateribus Superhumeralis, & vascula ad incastrandum duodecim lapides pretiosos positos in Rationali: requirebatur etiam aurum in filis, id est, fila aurea ad faciendum Rationale, & Superhumerale, & Balteum, & mala Punica tunicæ hyacinthinæ, & ad faciendum semicirculum Mitræ hyacinthinæ, vt vult Iosephus. Sed hoc falsum est: quia hoc erat aurum in massa, & instrumentis subtilibus extenuabatur in fila, vt patet infra 39. capite. *Et hyacinthum.* Quid sit hyacinthus supra dictum fuit 25. capite. Et accipiebatur pro tunica tota hyacinthina, & pro malis Punicis tunicæ hyacinthinæ, quæ habebãt quædam fila hyacinthina: & etiam pro Rationali, & Superhumerali, quæ habebãt fila hyacinthina: erãt etiam pro Balteo facto ex multis filis: sex enim ornamenta habebãt aurũ, & quinque habebant hyacinthum. Nam Lamina aurea non habebat aliquid hyacinthi, cùm esset metallina purè, & hyacinthus sit genus panni, aut serici sic colorati, vt aer, vel cælum cùm serenum est. *Et purpuram.* Ad omnia ista quinque, ad quæ erat hyacinthus, erat & purpura. *Coccumq. bis tinctum.* id est, sericum valde rubeũ. Istud etiam erat ad omnia, ad quæ erat hyacinthus. Et hoc si ponamus, ꝙ in Mitra hyacinthina esset quædam ora textilis in modũ semicirculi ab aure ad aurem circumdando occiput, i. partem posteriorem capitis: ita etiam quòd ista ora textilis esset habẽs fila multorum colorum. Si autem nõ ponatur talis ora textilis, dicemus, quod ad tot ornamenta Sacerdotis erat hyacinthus sicut

A aurum, quia sicut aurum erãt ad Laminam faciendam, & non ponebatur ibi hyacinthus, ita hyacinthus erat ad faciendam Mitram hyacinthinam, & non aurum: & tunc purpura, & coccus bis tinctus, erunt ad quattuor ornamenta, scilicet, ad Rationale, & superhumerale, & Mala punica tunicæ hyacinthinæ, & ad Balteum. Si autem ponatur in Mitra hyacinthina erat textilis ex auro, manebit quod dictum erat, scilicet, ꝙ sit aurum ad plura ornamenta, quam hyacinthus: quia etiã aurum ad sex, & hyacinthus ad quinque, & purpura, & coccus bis tinctus ad quattuor. *Et byssum.* Byssus valebat ad multa, scilicet, ad faciendam tunicam lineam strictam, & ad faciẽdam Cidarim, & alia quattuor ornamẽta, ad quæ erant alia duo, scilicet, purpura, & coccus, *Facient autem Superhumerale de auro, & hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso*

B *retorta.* Posita materia fabricationis illorum, ponitur & modus fabricandi; & Primò ponitur de Superhumerali, quod alio nomine vocamus Ephod, quia sic Hebræi illud vocant. De figura autem huius superhumeralis satis patet, ꝙ erat quadrangulum altera parte longius. Sed in hac quantitate lõgitudinis erat diuersitas secundum positionem Iosephi, & secũdum positionem aliorum. Nam Iosephus vult ꝙ istud Superhumerale erat quadrangulum, tegẽs posteriora sacerdotis, s. dorsum, & pectus eius, & humeros, & habebat in medio sui quoddam foramen, quo caput sacerdotis immittebatur, & complicabatur ad latera sacerdotis tanquam dimidia pars diploidis condylos in duobus lateribus habentis: hoc tamen differebat à diploide, ꝙ manicas non habebat. Nam brachia sacerdotis manicis tunicæ lineæ byssinæ, & tunicæ hyacinthinæ

Opin. Iosephi de figura superhumeralis.

C tegebantur: in medio autem pectoris sacerdotis ponebatur Rationale, quia super pectus eius fiebat quoddam foramen palmare in latitudine, & longitudine, in quo ponebatur Rationale, quod erat quadratum secũdum mensuram palmi in latitudine, & tantumdem in longitudine, & alligabant in partibus duabus superioribus ipsi superhumerali, & aliis duabus partibus inferioribus etiam eidẽ superhumerali per anulos aureos, & catenulas. Alij autem aliter ponunt, scilicet, ꝙ Rationale esset quadratũ, sicut dicit hic littera, & poneretur in pectore, & superhumerale esset quadrangulum pertingens vsque ad zonam pendendo ab humeris. Et inter hæc duo ornamenta super humeros sacerdotis esset religatio per anulos, & catenulas aureas, & etiam sub lateribus per vittas hyacinthinas religarentur. Quid autem horum tenendum sit, magis te-

D nenda est prima positio, quæ est positio Iosephi: nam magis concordat intentioni litteræ volentis esse magnam affinitatem inter Rationale, & superhumerale: ita ꝙ nullo modo à se disiungi valerẽt. Si autem ponatur alio modo, facilius separari poterant, nec etiam erat tantus ornatus. Aliæ rationes sunt motiuæ insurgentes ex applicatione, quas per litteræ applicationem tangam. *Opere polymito.* Dicitur opus polymitum, opus multorum colorum, à polis, quod est pluralitas, & mitos, quod est gutta, quasi plures guttæ colorum; nec tamen accipitur, ꝙ fuerit factum per pluralitatem colorum superpositorum, quemadmodum faciunt pictores superlinientes colores superficiei eius rei, quam pingere volũt. Erat enim hoc superhumerale factum de filis multorum colorum, vt patet in littera. Non ergo erat hæc pluralitas colorum ex pictura, sed

Quid sit opus polymitum.

E ex opere manus texentis, vel laborãtis acu. Et tamen, quia ibi erant colores diuersorum filorum, vocabatur opus polymitum: sicut vestis data Ioseph à patre suo, vocabatur vestis polymita, quia erat diuersorum colorum, scilicet, pannorum diuersorum colorum: & sic vocantur polymitarij, qui pannos diuersis coloribus tingunt, sicut patet 2. Reg. 21. c. de illo, qui vocatur polymitarius. Fiebant autem in hoc superhumerali imagines quædam pulchræ opere acus, ex diuersis coloribus filorum: & hæ erant imagines arborum, & herbarum, atque aliarum rerũ, quæ nõ sunt animalia. Et erant tales, ꝙ sicut imago ex vna parte patebat: ita & in alia facie demonstrabatur, sicut est in pannis gallicis. *Duas oras iunctas habebit.* Sicut sunt duæ positiones de fabricatura superhumeralis: ita littera dupliciter applicatur. Est aũt hic vna ratio ad confirmãdum positionem Iosephi, quam hic sequor ex ipso nomine

In Superhumerali erant diuersæ figuræ non hominũ & animalium, sed herbarum.

Superhumeralis: quia superhumerale dicitur, quod super humeros ponitur. Si autem ponatur sicut volunt Rabbi Abraham Aben Ezra, & Rabbi Salomon, quæ est secunda positio, non debet vocari Superhumerale, quia nõ ponitur super humeros, sed pendet ab humeris. Aliud est.n. ab humeris pendere, aliud est super humeros esse; Superhumerale autem, sicut isti ponunt alligabatur Rationali super humeros catenulis aureis, & vncinis, & anulis. Si ergo vocaretur hoc ornamentum superhumerale, quia ab humeris pẽdebat, vel quia extremitates eius humeris affixæ erant, eodem modo Rationale vocaretur Superhumerale, quia secundum eorum positionem, iũgebatur superhumerali super humeros, sed nõ ita vocatur: ergo nec aliud ornamentum Superhumerale rectè nuncupari potest. Tenendo tamen positionem Iosephi, rectissimè Superhumerale nuncupatur, quia super humeros erat, & medietas ad dorsum, alia verò medietas ad pectus dependebat, & humeri totaliter cooperiebantur: ita ꝙ in latitudine illius Superhumeralis, quod quadrangulum erat, altera parte longus, erat quoddam foramen medium per quod mitteret sacerdos caput suum, & cetera humerorum pars tegeretur. Et tunc magis rationabiliter vocari poterat Superhumerale, quàm aliquid aliud. Nam non poterat vocari Dorsale, quia tantum pendebat in pectore, sicut in dorso, sed vocatur superhumerale à medio suo: quia medium eius erat super humeros, & vtrũque ęqualiter pendebat. *Duas oras iunctas habebit.*

Opinio Rabbi Abraham Aben Ezra, de conditione duarum orarum Superhumeralis. Quæst. IX.

RABBI Abraham Aben Ezra dicit, ꝙ istud Superhumerale dependebat à summitate humerorum vsque ad zonam, & erat quantitas eius secundum quantitatem alicuius viri staturæ proceræ communis, ita, quòd nec excessiuè magnus esset, nec etiam valde paruus: & dicit esse superhumerale cooperiens totam latitudinẽ dorsi sacerdotis, & esse quasi duos quadrantes diploidis: atque per medium illorum quadrantum quasi super spinã dorsi sacerdotis fuisse quandam picturam magistraliter factã. Et hoc superhumerale duobus anulis iungebatur super humeros à quibus dependebat. Et secundum istam positionem exponunt, quod superhumerale duas oras iunctas haberet: non quòd extremitates, quæ dicuntur oræ superhumeralis, essent iunctæ sibi ipsis, ita, ꝙ vna plicaretur super altera per latera sacerdotis, quia tunc dicunt, quòd oportebat plicari istas duas oras superhumeralis in pectore, & sic cooperuissent Rationale, quod inconueniens est: quia tunc non necessarium fuisset tantam pulchritudinẽ fieri debuisse Rationalis, si latere debebat. Vel oportet, vt dicatur, ꝙ plicabantur istæ duæ extremitates superhumeralis in pectore sacerdotis transeundo sub lateribus, & ꝙ supra poneretur Rationale. Et hoc etiam videtur repugnare litteræ, quia non erat Rationale superhumerale, sed alligatum ei catenulis. Sed dicũt, ꝙ habebat superhumerale duas oras coniunctas, .i. ꝙ duæ extremitates eius affigebantur anulis vestis hyacinthinæ super humeros sacerdotis. Vel ꝙ istæ duæ oræ superhumeralis coniungerẽtur super humeros duabus oris Rationalis, & sic redeũt in vnũ oræ superhumeralis cum oris Rationalis. Sed nec potest stare ista assignatio, nec argumentationes factæ: quia hic dicitur, quod superhumerale haberet duas oras, id est, duas extremitates in quolibet latere, & sic erant quattuor oræ. Isti autem non assignãt nisi vnam oram, qua affigebatur superhumerale super humeros. Etiam dato, quòd ponant Rationale, & superhumerale coniungi super humeros, ita, quòd ora vnius sit cùm ora alterius, non effugiunt aliquo modo inconueniens; quia dato ꝙ dicatur esse vna ora Rationalis, & alia ora superhumeralis, quibus coniungerentur: tamen duæ oræ erunt, & non quattuor: littera tamen vult quattuor esse oras, cùm dicit debere esse duas oras in vtroque latere superhumeralis. Et cùm vtrumque distribuat pro duobus, necesse est duo latera esse, in quorũ quolibet erunt duę oræ, & sic quattuor erunt. Nec etiam poterat dari, ꝙ superhumerale & Rationale coniungerentur super humeros,

Confutatur opinio superior.

F quia Rationale non accedebat ad humeros, quia in pectore erat: & dato, ꝙ vellemus illud eleuari, vt coniungerentur oræ eius oris superhumeralis in humeris, esse non poterat: quia ita strictum erat, ꝙ non attingerent extremitates eius ad extremitates superhumeralis, quod latius erat. Etiam quia littera manifestè vult, ꝙ istæ oræ quattuor erant in superhumerali, & non erat aliqua earum in Rationali: sed hoc nullo modo possunt isti signare secundum hanc positionem. Item, quia dicit: in vtroque latere, quod stat pro duobus lateribus, ergo in duobus lateribus coniunctio ista fiebat; sed hoc non potest stare secundum istorum assignationem: quia dato, ꝙ superhumerale coniungeretur Rationali super humeros, tñ solùm fieri poterat coniunctio in vno latere superhumeralis, & non in duobus, sicut littera innuit. Itẽ, quia dicitur, ꝙ illæ summitates siue oræ laterum, in se redire debebant, ergo ipsum Rationale sibi ipsi coniungi debebat, s. ꝙ vna pars eius cõiungebatur alteri parti, & sic redibat vna in aliã, vt infra dicam. Nec valet aliquid argumentum istorum, quia procedit ex radice ignorantiæ: quia nesciebant qualiter se haberet superhumerale in ipso sacerdote. Cùm.n. dicunt, ꝙ non redibant oræ Rationalis in seipsas, vel non erant coniunctæ sibi ipsis, quia tunc complicari debuissent sup pectus, & latuisset Rationale sub eis, vel positũ fuisset Rationale super illam complicationem, & hoc ẽt videtur falsum. Respondetur, ꝙ non valet consequentia: quia latera duo superhumeralis redibant in seipsa, & colligebantur per quattuor oras, tñ non complicabantur super Rationali in pectore, nec sub Rationali, sed sub humeris Sacerdotis in duobus lateribus eius, secundum positionem Iosephi, quæ verissima est, & conueniens litterę: qnia aliter ista littera applicari nõ potest ad aliquã figurationem. Pro quo aduertenda est figura superhumeralis sm Iosephum, vt supra dicebamus, & secũdum eã videbitur littera. Erat.n. longitudo superhumeralis tanta, vt poneretur super humeros immisso capite sacerdotis per quoddam foramen eius, tanquam per capitium vestis, & penderet ex parte anteriori vsque ad zonam, & ex parte posteriori vsque ad zonam. Latitudo eius erat tanta, vt operiret latitudinem dorsi, & latitudinem pectoris: nunc autem cùm penderet vna pars Superhumeralis in parte anteriori sacerdotis, & alia in parte posteriori eius, ne inordinatè mouerentur istæ duæ partes nunc huc, nunc illuc, colligabantur inter seipsas, scilicet, pars anterior colligabatur, atque astringebatur parti posteriori sub lateribus, ita, ꝙ latus dextrum superhumeralis quod erat latus longitudinis, pendere partim ante, & partim post, & illa pars lateris dextri anterius pẽdens, colligabatur parti eiusdem lateris dextri pendentis in parte posteriori, & fiebat ista colligatio sub brachio dextro sacerdotis. Aliud aũt latus sinistrum superhumeralis, erat etiam latus longitudinis, & pendebat medietas eius in parte anteriori, & medietas in parte posteriori, & iungebatur medietas pendens anterius, medietati pendenti posterius eiusdem lateris sub brachio sinistro, & vt possent contineri mutuo istæ partes, fiebant condyli in vna parte superhumeralis, s. in parte pendenti anterius, & fiebant foramina in parte apposita pendenti in parte posteriori, & inserebantur condyli per foramina sub brachio dextro; & per istum modum, latus dextrum superhumeralis redibat in seipsum K per colligationem partis anterioris ad partẽ posteriorem. Similis aũt iunctura seruabatur in latere sinistro sacerdotis, s. ꝙ pars anterior lateris sinistri superhumeralis, coniungeretur parti posteriori eius lateris retro pendenti, & fieret ẽt iunctura per condylos, & foramina, & vt firmius manerent condyli & foramina, per quæ inserebantur cõdyli, ne rumperetur vestis, fiebat quædam ora textilis, .i. quædam extremitas ponebatur in loco, in quo fiebãt condyli super ipsum latus superhumeralis, sicut solet in vestibus fieri complicatio quædam panni, vel appositio quarundam petaciorum, quæ vocantur oræ siue extremitates, ne cito rumpatur vestis. Ponebãtur ergo sic in quolibet duorum laterum superhumeralis duæ oræ in extremitatibus, siue summitatibus lateris: nam vna pars lateris dextri superhumeralis pendebat anterius in pectore sacerdotis, & in alia ponebatur vna ora panni, vbi fieret vel ponerẽtur

Responsio ad rõnẽ Aben Ezra.

Figura Superhumeralis secũdum Iosephũ.

con-

condyli: in alia parte lateris eiusdem pendente posterius A fiebat, vel ponebatur alia ora textilis panni, in qua fierent foramina, ne faciliter rumperetur extremitas laterum superhumeralis. Et sicut fiebat in latere dextro Superhumeralis, quia ponebantur duæ oræ, vna pro condylis, alia verò pro foraminibus: & istæ duæ oræ iunctæ erant, quia iungebantur in lateribus Sacerdotis sub brachiis: ita per omnia fiebat in latere sinistro. Quando tamen poneretur super Sacerdotem, & coniungerentur latera per condylos, & foramina in oris, nihil videbatur distare Superhumerale à media diploide pertueniente ex parte anteriori, & posteriori vsque ad zonã: præter hoc, q; diploides manicas habent, Superhumerale verò nullas. *Duas oras iunctas habebit.* Ora & extremitas idem sunt, sed istæ oræ fiebant in summitatibus Superhumeralis, sicut cum in margine alicuius vestis fit appositio aliquorum petaciorũ per B girum, vt fortior maneat summitas vestiũ, ne facile rumpatur. Istæ duæ oræ erant in vtroque latere, id est, accipiantur duo latera Superhumeralis, scilicet, dextrum, & sinistrum, quæ cadebãt super latus dextrum, & sinistrum Sacerdotis, & ista erant latera longitudinis, & in quolibet istorum ponantur duæ oræ, scilicet, duæ extremitates textiles. Si enim secundum longitudinem lateris poneretur ora in Superhumerali, solùm essent duæ oræ, vna in latere dextro, & alia in latere sinistro: tamen in quolibet latere ponebantur duæ, quia non pertueniebat aliqua per extremitatem lateris totam à principio vsque ad finem. Et hoc erat, quia solùm necessariæ erant illæ oræ in Superhumerali ne rumperetur facilè cum fierent in eo condyli, & foramina, & quia condyli, & foramina non fiebãt per totum latus dextrum, aut per totum latus sinistrum, C sed in quadam parte lateris dextri, fiebãt condyli in parte anteriori lateris dextri, & in quadam alia fiebant foramina in parte posteriori eiusdem lateris, pars autem cuiuslibet lateris Superhumeralis, quæ erat super humeros, nec condylos, nec foramina vlla habebat: ergo erat necessaria vna parua ora, siue extremitas in parte cõdylorum, & alia parua in parte, vbi erant foramina. Et sic in quolibet latere erant duæ oræ. *Duas oras iunctas habebit in vtroque latere.* id est, quòd Rationale habebat duo latera longitudinis, scilicet, dextrum, & sinistrum, & in quolibet erant duæ oræ, secundum modum supra assignatum, & istæ erant iunctæ: non quidem, quòd essent iunctæ inter se, sed quòd iungerentur per complicationẽ lateris, quando sacerdos indueretur. Nam quando non induebatur sacerdos superhumerale, non erat aliqua iunctura late- D rum, sicut quando diplois est per se ita quòd nullus induit eam, non sunt coniuncta duo latera eius per condylos, & foramina. Cùm verò quis induit diploidem, coniunget duo latera eius inserendo condylos per foramina. Sic etiam quando sacerdos induebat se superhumerale, si latera essent coniuncta condylis immissis per foramina, non posset se induere: sicut nõ potest quis induere diploidem si condyli foraminibus complosi sint. Erant ergo laterum oræ disiunctæ, cum sacerdos induebat superhumerale, ipse autem postea complodebat condylos foraminibus suis, & sic manebant duæ oræ in quolibet latere coniunctæ. *In vtroque latere summitatum.* Debet fieri hypallage, id est, in summitatibus vtriusque lateris. Dicitur summitas extremitas, & in extremitatibus laterum vbi terminabatur quantitas superhumeralis erant istæ oræ E positæ. *In vtroque.* id est, in duobus lateribus, scilicet, in latere dextro, & in latere sinistro, quæ erant latera longitudinis, Latera autem latitudinis erant duo latera, secundum quæ tangebat superhumerale locum zonæ Sacerdotis, scilicet, vnum latus ad priorem partem zonæ, & aliud latus in parte posteriori ad zonam sacerdotis. In his enim duobus lateribus nullæ oræ aut condyli, vel foramina ponebantur, quia nulli parti complodebantur ista latera. *Vt in vnum redeant.* Istud verbum potest referri ad latera, vel ad oras: ad latera superhumeralis: non quidem quòd latera in se redirent, sed quòd quodlibet latus ad se rediret. Nam latus dextrum nullo modo coniungebantur lateri sinistro, sed latus dextrum redibat in seipsum, & latus sinistrum redibat in seipsum, s. quia pars vna lateris dextri pendebat ante, & pars alia lateris eiusdem pendebat retro, & istæ duæ complodebãtur sub brachio dextro Sacerdotis. Sic latus sinistrum redibat in se, ita q; pars anterior, & posterior comploderentur sub brachio sinistro per condylos, & foramina. Qui autem tenent priorem positionem, scilicet, Aben Ezra, & Rabbi Salomon non possunt aliquo modo istam litteram applicare. *Ipsa quoque textura.* Hoc potest accipi dupliciter. Vno modo pro ipsa cõtextione plana superhumeralis, & postea super illam simplicem textionem fieret varietas operis, id est, multæ imagines, & quòd vtrumque esset de diuersitate filorum, quæ hic ponuntur. Alio modo, & cõuenientius accipitur textura pro ipsis oris intextis summitatibus, siue extremitatibus duorum laterum superhumeralis: sic dicitur infra de tunica hyacinthina, q; fieret ei in capitio ora textilis. Etiam quia si non acciperetur hic textura pro oris positis, vel factis in lateribus superhumeralis, non determinaret littera hic de materia illarum orarum, quod erat inconueniens, quia nesciretur de quo fieri deberent. *Ipsa quoque textura.* id est, oræ quattuor intextæ summitatibus duorum laterum. *Et cuncta operis varietas.* id est, ipsum totum Superhumerale, quod est opus variatum de auro, & hyacintho, &c. Hic determinantur duo, scilicet, materia Superhumeralis, & orarum positarum in lateribus eius, & modus fabricationis vtriusque. Primum dicitur, scilicet, quòd tam textura, id est, oræ intextæ lateribus superhumeralis, quàm operis varietas, id est, ipsum superhumerale erunt de hyacintho, & auro & purpura, &c. Secundum, scilicet, modus fabricationis determinatur, scilicet, quòd oræ in lateribus superhumeralis positæ essent solùm textiles, & nulla esset in eis imago facta, quia solùm vocatur textura, & ipsum superhumerale erat habens multas figuras inquantum dicit. Et operis varietas, id est, superhumerale variatum multis figuris, sed non figuris animalium, aut corporum cælestium: quia sic moueri possent ad idololatriam omnes Iudæi videntes.

Quare erant figuræ humanæ in corona interrasili, & non in vestibus Sacerdotalibus. Quæst. X.

NEc erat eadem ratio in vestibus sacerdotalibus, & in corona interrasili, vt supra 25. cap. dicebatur, q; in ea ponebantur sculpti Reges, & in Sancto Sanctorum ponebantur duo Cherubim productiles in formam virorum: nam Cherubim à nullo videbantur, nisi à Sacerdote summo cũ intrabat illuc semel per annũ in die Propitiationis, & rarissime à sacerdotibus minoribus, cum nisi moueri debebat Tabernaculũ, & tũc fortè credendũ esset, q; sacerdos Magnus prior intrans oppãdebat aliquod velamentum super Arcam, & postea intrantes Sacerdotes minores coaptabant illud velamentũ super Arcam & Cherubim. Ad videndum Mẽsam Propositionis soli Sacerdotes accedebant, quia erat intra Tabernaculũ primũ. De his autem nulla aut modica suspitio ad idololatriam erat: populares aũt, qui rudes erant, proniores ad idololatriam erant, ideo plures occasiones idololatrandi eis auferẽdæ erant: vestes autem summi Sacerdotis foris comparebant, scilicet, in atrio Tabernaculi, in quod vulgares ad offerenda sacrificia introibant, & illi, qui foris stabant per cortinas reticulatas videbant ea quæ erant in atrio, & sic si aliquæ imagines hominum, aut iumentorum, aut solis, & lunæ essent in vestibus sacerdotis summi viderentur à vulgaribus, & ad idololatriam mouerentur. *Sumesq. duos lapides onychinos.* De qualitatibus istorum lapidum infra dicetur. Erant autem isti lapides satis magni, ita vt in superficie plana cuiuslibet scribi possent nomina sex filiorum Israel. Et vocatur lapis ille onychinus Græcè de onyx, onycis, quia onyx vnguem signat. Sicut enim in vngue est rubor, & candor ita in illo lapide est. *Et sculpes in eis nomina filiorum Israel*, id est, nomina filiorũ Iacob. Nam accipiuntur hic filij Israel, vt alibi communiter accipi consueuerũt, s. pro tota congregatione descendẽtium à Iacob, quia non debebant omnium istorum nomina inscribi lapidibus onychinis, quia non caperẽtur in decem milibus onychinis. Et patet infra, quia solùm mandantur poni sex nomina in vno onychino, & sex in alio onychino. Sunt autem filij Israel solùm duodecim, hi, s. quos

ipse Israel, siue Iacob immediate genuit. *Et sculpes in eis.* F Ista scriptura nominum non fiebat posito aliquo colore atro, vel rubro super faciem onychinorum, sed cauabantur onychini, & cauaturæ exprimebant effigies litterarũ, nec tamen solùm sculpebãtur onychini, sed et in locis cauaturę ponebatur aliquis color rubeus, vel niger, vt sic litteræ viderentur facta differentia inter colorem onychini, & colorem litterarum. *Sex nomina in lapide vno, &c.* Modus aũt scribendi ista nomina quantum ad ordinem infra subditur. *Iuxta ordinem natiuitatis eorum.* Non accipitur hic ordo natiuitatis quantum ad iura primogeniturę ita, ꝙ ille, qui iura primogenituræ sortitus fuerat, primogenitus diceretur, sed accipiebatur ordo temporalis natiuitatis, ideo Ruben qui secundum tempus prior erat, dignior erat in lapidum sculptura. Et attendebatur hoc ordo in duobus. Primò ꝙ illi, qui priores erant ponerentur G sculpti in nobiliori loco, s. in latere dextro, qui autem minores in lapide lateris sinistri. Secundò attendebatur in situ, quia in eodem lapide siue dextri, siue sinistri lateris illi, qui maiores secundum natiuitatem erant, in loco superiori ponebantur; idem ordo seruatus fuit in duodecim lapidibus pretiosis, de quibus infra dicitur. *Opere sculptoris, & calatura gemmarij.* In istis lapidibus sculptores sic signauerãt, vt in superficie cuiuslibet essent tres lineæ, siue tres versus. Et in lapide lateris dextri sic sculptum erat, vt in primo versu essent duo nomina, s. primo Ruben, deinde Simeon. In secundo versu eiusdem onychini erant alia duo, scilicet Leui, & Iudas, & isti quattuor erant filij Liæ; in tertio versu ponebantur Dan, & Nephthalim, qui erãt filij Balæ vxoris Iacob, & ancillæ Rachelis. Et isti ponebãtur post illos quattuor filios Liæ, licet isti duo nõ pertinerent ad filios Liæ, quia sic fuit ordo natiuitatis, scilicet, vt post istos quattuor filios Liæ, nascerentur isti duo filij Balæ, vt patet Genes. 30. Pro quo attendẽdus est ordo, qui ponitur in natiuitate istorum Genes. 29. & 30. c. & iste tenẽdus est in duobus onychinis, & in duodecim lapidibus Rationalis. In secundo onychino lateris sinistri erant tres versus, & in primo versu ponebantur Gad, & Aser, duo filij Zelphæ ancillæ Liæ, in secundo versu ponebantur Issachar, & Zabulon filij Liæ, in tertio versu ponebãtur duo filij Rachelis, s. Ioseph, & Beniamin. Et sic differebat ista denominatio duodecim filiorum Israel à denominatione tribuum duodecim: nam inter tribus duodecim nõ computatur Leui, quia non accepit inter alios sortem, vt patet Numer. 18. & 34. & Deuter. 18. & cõputantur duo filij Ioseph, s. Manasse, & Ephraim, quia duas sortes acceperũt. I Ratio diuersitatis est: quia tribus distinguntur per sortes, s. quòd illa gens, quæ habebat vnam sortem separatam ab alijs, inter filios Israel, erat vna tribus. Leui autem nõ accepit aliquam sortẽ distinctam ab alijs, ideo non erat tribus. Quando ergo erat aliquid quod attineret ad possessionem inter duodecim filios Iacob, nõ cõputabatur Leui: cùm verò aliquid esset, quod pertinere ad Deum computabatur Leui. Quando autem sculpebantur filij Israel in ornamẽtis Sacerdotis Magni, id nõ pertinebat ad possessionem, quia nullum ius fortis acquirebatur per talem sculpturam, sed pertinebat ad Deum, s. vt esset memoria filiorum Israel coram Domino, vt patet infra, cùm dicitur: Portabitq. Aaron nomina eorũ super vtrumque humerum ad recordationem coram Domino. Etiam quia rogabat pro remissione peccatorum filiorum istorũ, quorum nomina in vtroque humero gestabat sculpta, vt patet infra cùm dicitur: Portabitq. Aaron iniquitates, &c. Eodem modo & in Mensa Propositionis panes duodecim ponebantur, vt patet Leuit. c. 24. & erant ad memoriam istorũ duodecim, inter quos erat Leui. Sed orari pro peccatis suis, ita erat necessarium cõgregationi Leuiticæ gẽtis, & esse in memoria coram Dño, ideo debebat in his omnibus poni Leui tanquam vnus de filus Iacob. *Opere sculptoris, & calatura gemmarij.* Hic ponuntur duo, scilicet, cauatio lapidum onychinorum iuxta figuram litterarum inscribendarum. Secundum erat super linire aliquo colore rubro, vel atro, siue aliquid durũ rubrum, vel atrũ immittere illis cauaturis, vt distingueretur color litterarum à colore onychinorum. Primum signatur per opus sculptorũ; quia sculpere propriè est cauare, vel radere in

Ordo nominum filiorũ Israel assidebatur in duob. gemmarum ad Scripturã nominum in lapidibus.

Leui cum putabatur ne vnius tribus Scriptura nominis in lapidibus.

lapide, vel ligno, aut materia metallina, & hoc est opus sculptorum. Secundum notatur per cælaturam gemmarij. Nam cælatura est pictura per superliniturã colorum, & hoc pertinebat ad gemmas, quando in eis aliquæ figuræ fiebant, quæ apparentes essent. Isto modo accipitur cælatura ab omnibus, s. p pictura. Sic accipit Ouidius in princ. 2. Metamorph. vbi describit domũ Phœbi dicẽs:

Materiam superabat opus: nam Mulciber illic
Equora cælarat medias cingentia terras.

Sculpes eos nominibus filiorum Israel. id est, in illa sculptura solùm erant nomina filiorum Israel, nec erat vlla reliqua imago. *Inclusos auro.* Istud adiectiuũ determinat substantiuum, quod supra ponebatur, scilicet, onychinos, cùm dicitur: Sumes duos lapides onychinos inclusos auro, scilicet, quòd primò isti lapides duo onychini includantur auro, & in superficie plana superiori prominenti nullum auri operimentum ponebatur, & ibi sculpebãtur nomina filiorum Israel. *Atque circumdatos.* id est, quòd isti onychini ex omni parte auro circumdabantur, ne cadere possent, præterquam in superficie superiori, in qua sculpebantur nomina. *Et pones in vtroque latere Superhumeralis.* Prius ponebantur isti onychini in auro, deinde insculpebãtur nomina, vltimò sic sculpti, & inclusi auro, ponebantur in Superhumerali ſm figurationem Superhumeralis, quã facit Rabbi Salomon, & Aben Ezra, scilicet, quòd esset Superhumerale aliquid pendens ab humeris vsque ad zonam, & esset quasi quadratum, oportebat vt ponerentur isti onychini in duobus angulis Superhumeralis veniebant super humeros secũdum illam figurationem. Et ex hoc adhuc satis impugnatur illorum positio. Nam angulus, & latus multum differunt: nam latus est linea terminans latitudinem, angulus est contactus linearum. Si ergo taliter figuraretur Superhumerale, venientibus duobus angulis eius super humeros Sacerdotis, & duo lapides onychini super vtrumque humerum poni debebant, necessarium erat poni onychinos in angulis Superhumeralis, & sic diceretur in littera, quòd ponerentur lapides illi in angulis, & non in lateribus: sed hic dicitur ꝙ ponebantur in lateribus. Ex hoc patet conuenientissimam esse figurationem Iosephi, quam sequemur, scilicet, quòd superhumerale esset pannus quadrangulus cuius erat longitudo, vt posset peruenire à zona Sacerdotis in parte posteriori Sacerdotis vsque ad humeros, & pẽderet ab humeris vsque ad zonam in parte anteriori existente foramine in medio eius, per quod Sacerdotis caput subintraret. Positis ergo onychinis in Superhumerali sic dispositio in humeris, esset in medio laterum eius, nam tantum pendebat de Superhumerali in pectore Sacerdotis vsque ad zonam, sicut in dorso eius vsque ad zonam, non ergo erãt isto modo in angulis isti onychini sicut necessario essent in alia figuratione, sed in medio laterum longitudinis. *Memoriale filijs Israel.* Hoc ponitur tanquam exponens superioris: ideo est in eodẽ casu iuxta regulã Grammaticorum, & est sensus. *Memoriale filijs Israel.* id est, isti lapides sculpti ponuntur, vt sint in memoriam filiorum Israel, scilicet, quòd portet eos Aaron coram Domino, vt Deus videat istos onychinos cum nominibus sculptis, & recordetur filiorum Israel. *Portabitq. Aaron nomina eorũ.* Dicitur Aaron nomina portare, quia ista nomina erant in Superhumerali, quod erat ornamentum Sacerdotis. Et K quod dicitur de Aaron, intelligitur de alijs Summis Sacerdotibus succedentibus ei: nam istud non datur personæ, sed ordini, vel dignitati, ideo ad successores extenditur. *Coram Domino.* Dicitur portare corã Dño, quia portat ea, cùm ministrat. Nam ea, quæ fiebant coram altari holocaustorum, corã Dño fieri dicebantur, vt patet infra 29. cap. Etiam dicebantur fieri corã Dño ea, quæ fiebant corã Arca testimonij, quia super eam de medio Cherubim loquebatur Deus, vt patet supra, 25. & infra 30. & Numer. 7. c. Ea ẽt, quæ fiebant coram Altari thymiamatum, dicebantur fieri coram Dño, vt patet Leuit. 16. c. cum dicitur, Cùm autem exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se. Et loquitur ibi de altari thymiamatum, vt satis manifestatur ibi in littera. Ratio autem horum est; quia licet Deus in omni loco sit, tamen specialius esse dr vbi aliquis ei cultus specialis tribuitur, & quia in Altari holo-

Ratio est ista positionem Rabbi Salom. & Abẽ Ezra.

Communissima est figuratio Superhumeralis à Iosepho assignata.

holocaustorum fiebant ei sacrificia, quæ in nullo alio loco fiebant, dicebatur ibi specialiter esse. In Altari etiam thymiamatum erat ei speciale ministerium, s. quòd quotidie adolebatur thimiama boni odoris. In Sancta Sanctorum erat Deo aliquid speciale, quia ibi loquebatur specialiter secundum declarata supra 25. capite.

An Aaron portabat omnes istas vestes in Sancta Sanctorum, vel in Altari holocaustorum, vel thymiamatum.
Quæst. XI.

NVNC ergo cùm dicatur, quòd Aarō portabat istas vestes coram Domino, quæritur in quo istorū intelligatur: nunquid in Sanćlo Sanctorum, vel in Altari holocaustorum, vel thymiamatum, aut in omnibus. Respondetur, quòd fortè aliqui dicerent sequentes modum sollemnitatum nostrarum, scilicet, quod in maioribus sollemnitatibus pretiosioribus vestibus vtendum sit, ita, cùm ad sollemniora loca intratur, sollemnioribus vestibus Sacerdos debeat adornari: sed Sanctū Sanctorum erat locus celeberrimus: ergo cùm ad eum Sacerdos intraret, debebat vti omnibus istis vestibus pretiosis. Etiam in hoc est ratio: quia cùm intrabat Summus Sacerdos in Sanctum Sanctorum, intrabat ad rogandum pro peccatis suis, & totius populi; maximè ergo videtur tunc necessarium fuisse gestare nomina filiorum Israel in pectore suo, & humeris. Antecedens patet: quia illa die fiebat deprecatio pro peccatis totius Israel, & totus Israel ieiunabat nihil gustans, vt patet Leuit. 16. & 23. capitibus. Dicendum tamen, quòd quando Sacerdos intrabat in Sācta Sanctorum, non induebatur his vestibus pretiosis. s. Superhumerali, & Rationali, & Tunica hyacinthina, & Lamina aurea, & Mitra hyacinthina. Sed habebat quattuor indumēta. s. Femoralia, & Tunicam lineam strictam, & Cingulum, & Cidarim lineam, vt patet Leuit. c. 16. cum dicitur: Tunica linea vestietur, & Femoralibus lineis verēda occultabit: accingetur zona linea, & Cidarim lineam imponet capiti suo: hæc enim vestimenta sunt sancta, quibus cunctis cùm lotus fuerit induetur. Ex quo innuitur manifestè, quòd nulla alia vestimenta sumebat. Ad argumenta respondetur. Ad primū cùm dicebatur, quòd sicut in sollemnitatibus præcipuis vestibus honorabilioribus vtendū est, ita cùm intratur ad loca celebriora pretiosiores vestes assumi debent. Respōdetur quòd sollemnitas aliqua dicitur esse maior, cū maiorē lętitiā designat, & cùm maiori gaudio colentium celebratur. Si aūt aliqua festiuitas sit magni beneficij, tamen non est signatiua gaudij, sed potius męroris, vel quia ipsi celebrantes in tristitia esse debent, sollemnitas nō est magna, nec cum pretiosis vestibus celebranda est. Sic patet in festiuitatibus, quas Ecclesia celebrat: nam nulla festiuitas est in qua nobis, s. toti humano generi, maius bonum collatum fuerit, quam in die Parasceues, quando Redemptor noster pro nobis mortuus est, quia totum tūc genus humanum redemptū fuit, & aperta nobis ianua Paradisi. In die natiuitatis Saluatoris nostri non est nobis tantum beneficium collatum, quia per eam solū fuit facta dispositio ad redemptionem humani generis, nō tamen fuit perfecta, ideo si nihil amplius sequutum fuisset, parum aut nihil nobis profuisset, iuxta illud Gregorij in benedictione cerei Paschalis. Nihil nobis nasci profuit, nisi redimi profuisset. Idem de beneficio collato in resurrectione, quia confirmauit fidem in discipulis, & dedit nobis spem firmissimam resurgendi, iuxta illud Apostoli 1. ad Corin. 15. c. Si Christus surrexit, & nos resurgemus. Omnia ista minora sunt quàm beneficium collatum in die Parasceues. Tamen Ecclesia magnis gaudiis exultat in die Natiuitatis, & Resurrectionis, & in aliis similibus, & pretiosis vestibus vtitur, in die autem Parasceues nihil sollemnitatis habet: quia ipsa quotidiani ornatus tegumenta altaribus adimuntur, vt versa vice Ecclesia pro sponso suo dehonestetur, sicut ipse pro ea vsque ad vltimū dehonestatus est, inter impijssimos homines vt ignominiosè pateretur condemnatus. Et non solùm hoc materialis Ecclesia, quæ propter Ecclesiam fidelium est, dehonestari debet, sed verius atque intimius illa Christianorum congregatio, vt hac die omnes honoris vani deponat amictus, & non solùm, quæ superflua sunt: sed etiam quæ honesta sunt ad infima, & vilia se deiiciens. Cuilibet. n. Christiano, qui aliquid recti desiderij habet, & quidquam dulcedinis amoris Dei aliquando gustauit, tota illa dies in lacrymis ducēda est. Satis. n. iudicio meo, & verissimo (vt arbitror) Christianus ille infelix est, qui vnam diem in lacrymis non peragit pro eo qui pro nobis totam vitam in lacrimis, & quotidianis anxietatibus tolerauit. Cōformiter ergo in festiuitatibus Veter. Test. erant festiuitates signātes magnam lætitiam, sicut festum Azymorum, in quo memoria exitus de Ægypto celebrabant, & in festo Pentecostes (vt aliqui volūt) memoriā legis datæ, & sic de ceteris. Quia ergo ista erant gaudij signatiua, & ipsi celebrantes cū lætitia peragebāt istas sollemnitates, induebātur Sacerdotes vestibus pretiosis. Festiuitas autem diei expiationis erat dies męroris, quia in ea rogabat Sacerdos peccata sua, & totius populi dimitti, & totus populus in afflictione diem illum agebat, vt dicitur Leuit. 16. & 23. cap. s. Anima quæ hoc die afflicta non fuerit, peribit de populo suo. Non ergo debebat Sacerdos Magnus tunc vti vestibus exultationis; & sic omnia ornamenta sua, quæ illo die assumebat, linea erant, vt patet Leuit. 16. cap. Et ista erat rudior materia omnium vestium Sacerdotaliū, vt patet in hac littera huius c. Ad aliud argumentū qn̄ dicitur, quòd in illa die orabat Sacerdos pro peccatis suis, & peccatis populi, ergo tunc erat maximè necessariū gestare nomina illa inscripta, vt esset memoria illorū filiorum Israel coram Domino: respondetur quòd istud argumentum non probat, quòd Sacerdos Magnus deberet intrare in Sancta Sanctorum habēs vestes istas in quibus essent nomina filiorum Israel, sed quòd deberet illa die habere vestes pretiosas: nam cum intrabat in Sācta Sāctorū, nō intrabat ad orandū pro peccatis suis, vel populi, sed ad expiandū Sanctuariū illud ab inquinamentis filiorū Israel, vt patet Leuit. 16. c. vbi prius mandabat offerri holocaustū, & orari pro peccatis, & postea adoleri thymiama super Altare thymiamatū, & deinde intrari ad Sanctum Sanctorum. Sed in hac responsione non insisto: quia tunc maneret argumētum. s. quòd dato, quòd non intraret Sacerdos Magnus in Sancta Sāctorum habens vestes pretiosas, quibus essent inscripta nomina filiorum Israel: saltem quando oraret pro peccatis, & faceret holocaustum, deberet indui vestibus illis; sed neutrū stabat: quia etiam non induebatur his vestibus ad faciendum holocaustū illius die, vt patet Leuit. 16. c. Nam prius induebatur vestibus illis, quæ ibi exprimūtur, quas supra posuimus, deinde faciebat holocaustum, & fundebat preces, & cetera, quæ ibi ponuntur, ita quòd ad nullum ministerium illius diei vestes alias induebat. Respondendum ergo sicut in superiori argumento dicebatur, scilicet, quod quia tota illa dies męroris, & afflictionis erat, nō debebat Sacerdos pretiosis vestibus adornari. Et licet ad hoc aliqualiter ratio inductiua esset memoria filiorum Israel coram Domino, magis tamen erat retractatiua afflictio illius diei à sollemnitate vestium, quamobrem ista obtinuit. Etiam quia ista ratio nō multum vrget: nam dato quòd in memoriam essent nomina sculpta in illis lapidibus: tamen non propter hoc infertur, quòd inferre debebat Sacerdos magnus in Sancta Sanctorum; quia panes duodecim, qui ponebātur in Mensa Propositionis, erant in memoriam duodecim filiorum Israel coram Domino: tn̄ non ponebantur intra Sancta Sanctorum, sed in Sanctuario exteriori. Quod aūt ponerentur in memoriam, patet Leuit. 24. c. quod vero essent in Tabernaculo exteriori, patet supra 26. c. Dicendum igitur est, quòd Summus Sacerdos induebatur istis vestibus omnibus pretiosis coram Domino, i. coram Altari holocaustorum, & coram Altari thymiamatum. Erant intra Tabernaculum primum tres ministrationes Sacerdotales, scilicet, adolere incensum in Altari thymiamatū, & incendere lucernas, & ponere atque auferre panes Propositionis. Hæc (vt supra declaratū est, & magis dicetur Deut. c. 17.) pertinent tam ad Sacerdotē Magnū, quàm ad minores Sacerdotes: qū tamen à Sacerdote Magno fiebant, induebatur vestibus his pretiosis, sine quibus nō intrabat in Sanctuarium, vt patet infra, cùm dr̄: Et vestietur ea Aaron in officio ministerij,

Resp. ab. quorū. 1. Ratio.
2. Ratio.
Doct. responsio.
Responsio ad argumenta.
Ad primum.
Maius beneficium cōtulit nobis Christus in passione suā quā in natiuitate.
Non solū Ecclesia materialis in die Parasceues ornatibus denudari debet, sed & quilibet Christianus vestibus vilioribus indui debet.
Ad 2. argum. respon. 1.
Cōfu. responsionis.
Alia responsio.

nisterij, vt audiatur sonitus, quando ingredietur, & egredietur Sanctuarium in conspectu Domini, ne moriatur. In hoc autem reddebatur probatio de tunica hyacinthina, quæ habebat tintinnabola. Sed quia ista erat de vestibus, quæ pertinebât ad Sacerdotem Magnum inquantum erat Sacerdos Magnus, quando indueret istam, induebat & alia ornamenta, quæ erant Sacerdotis Magni. In Atrio etiam ante Tabernaculum vtebatur Aaron istis vestibus, quia dicitur, quòd quando Aaron ingrederetur Sanctuariũ, debebat esse vestitus his vestibus: ergo oportet quòd indueretur his vestibus in Atrio, quod est ante ostium Tabernaculi. *Super vtrumque humerum, ob recordationem.* scilicet, in vno humero vnum lapidem gerebat, in quo essent sex nomina, & super aliũ humerum alium lapidem in quo portabat totidem nomina. Dicuntur ista portari in recordationem Dei, scilicet, quod Deus recordaretur illorum, qui ibi scripti erant: non quidem, quòd Deus per ista recordationem habebat: nam Deus nihil recordatur, cùm nihil obliuiscatur, quia scientia, & cognitio eius, est quidam actus æternus, & præsentatius ab omni temporis conditione remotus: sola autem illa recordantur, vel cadunt sub reminiscentiam, quæ legibus temporis subijciuntur, & per temporum differentias intelliguntur. Et dato quod Deus recordaretur aliquorum, qua obliuisceretur (quod est impossibile) tamen adhuc nõ recordaretur per ista signa corporalia, qualia sunt lapides sculpti nominibus filiorum Israel, quia ista sensibilia corporalia solùm sentiuntur à sensitiuis corporeis, & per organa corporea: talia autem Deus non habet, cùm incorporeus sit. Non enim Deus videt, nec audit, nec odoratur, & sic de ceteris, licet Scriptura sæpè dicat: Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Et illud Prouerb. 15. cap. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos: quæ secundũ quandam appropriationem dicuntur de Deo. Volebat tamen Deus ista de se dici, respectu illius gentis rudis Hebraicæ, quæ putaret Deum verum qui erat Deus eorum, esse aliquid mortuum, vel non viuens, sicut simulacra gentium, quæ non audiunt, nec odorant, nec quenquam vitalem actum habêt. Mãdabat ergo Deus poni istos lapides in memoriam siue recordationem, s. quia licet ipse nihil recordaretur, cum omnia oculis eius præsentia sint, tamen vult, quòd nos occupemur in diuersis cultibus eius, secundum conuenientiam affectus nostri. Nos autem vellemus, q Deus recordaretur nostri, & quia apud nos per talia signa recordatio fit, mandat poni talia signa. Vel aliter, & adhuc melius, s. quòd licet Deus per talia signa, nec per aliqua alia non recordetur aliquid: mandat tamen poni illa, vt saltẽ per illa nos credamus esse in memoria Dei, vel quòd vult recordari nostri, cùm mandet poni ea, quæ apud nos, vt signa recordationis habentur. *Facies & vncinos ex auro.* Vncinus est diminutiuum de vncus, & est instrumentum factum ex aliquo metallo, vel lignum recuruum ad comprehendendum, & tenendum. *Et duas catenulas ex auro purissimo.* Istæ erant paruæ catenæ, quæ alligabantur vncinis. *Sibi inuicem cohærentes, quas inseres vncinis.* Pro quo respiciendum id, quod supra dicebamus de figuratione Superhumeralis, s. quòd pendebat super humeros, & ad partem posteriorem vsque ad zonam, & ab humeris ad partem anteriorem vsque ad zonam, & in parte anteriori huius Superhumeralis relinquebatur vnus palmus in longitudine, & tantumdem in latitudine apertus, in quo spatio ponebatur Rationale, q erat quadratum, s. vnius palmi in longitudine, & alterius in latitudine. Coniungebatur autem Rationale Superhumerali, ne à se vllo modo separarentur, per quattuor angulos Rationalis in quattuor anulis existentibus in Rationali, & totidem in Superhumerali, & per hos inserebantur zonulæ angustæ hyacinthinæ. Præter has ligaturas erat quædam alia per duas catenas aureas, & ponebatur super vnum humerum Sacerdotis in Superhumerali vnus vncinus aureus alligatus, vel insitus panno Superhumeralis, & in alio humero ponebatur alius vncinus eodem modo. Istis autem vncinis inserebantur catenæ, nihil autem aliud est catenas inseri vncinis quam quòd sicut vnus, circulus catenæ inseritur alteri, id est,

Deus nihil recordatur, cùm nihil obliuiscatur.

F mittitur per alterum, & alter per alterum, & sic mutuo se tenẽtes, catenam efficiunt: ita vncinus inserebatur vni circulo catenæ, & sic fiebat vnum ex catena, & vncino, & secundum hoc cùm vncini duo ponerentur super duos humeros Sacerdotalis vestis, & catenulæ insererẽtur vncinis, necesse erat catenas dependere ab vncinis versus partem pectoris Sacerdotis: his autem catenulis dependentibus ab humeris Sacerdotis respondebant duæ aliæ catenulæ in Rationali cum duobus vncinis, & inserebantur vncini catenulis pendentibus in Superhumerali. Et sic ex quattuor catenulis fiebant duæ ligaturæ, siue concatenationes. *Sibi inuicem cohærentes,* &c. Hoc videtur esse aliqualiter difficile, scilicet, quatinus istæ duæ catenulæ sibi inuicem cohærerent: nam si sibi inuicem cohærebant, non ligabantur alijs duabus catenulis Rationalis
G per vncinos. Etiam quia ponendo eas cohærere, nullius vtilitatis fuissent: nam istæ catenulæ ponebantur ad cohærendum catenulis Rationalis, vt simul se tenerent Rationale & Superhumerale. Si tamen istæ duæ catenulæ sibi inuicem cohærebant, non alligabantur catenulis Rationalis, nec continebant illud, quod est inconueniens: quia ad nihil tunc vtiles fuissent. Est autem ista difficultas, quia videtur esse aliqualiter improprius modus loquendi: nam cùm dicitur, quòd deberent fieri duæ catenulæ sic est intelligendum, quòd istæ duæ penderent à duobus humeris Superhumeralis, cùm dicitur. Sibi inuicem cohærentes. Non est referendum ad duas catenulas: ita quòd istæ duæ catenulæ sibi inuicẽ vnirentur, sed referendum est ad catenulas solùm, scilicet, quòd catenulæ inter se cohærerent. Nam accipitur catenula du-
H pliciter, vno modo pro cõnexo ex pluribus circulis inuicem se tenentibus: aut pro quolibet circulo. Accipiendo primo modo, non vniebantur inter se catenulę Superhumeralis, licet catenę Rationalis catenulis Superhumeralis inuicem vnirentur. Accipiendo secundo modo, verum est, q catenulæ Superhumeralis inuicem vniebãtur, quia ad faciendum vnam catenulam coniungebantur, & mutuo se tenebant diuersi circuli, quod est catenulas esse sibi inuicem cohærentes. De ratione autem huius vestimenti litterali, in fine huius capitis dicetur: vbi agetur de omnibus simul. *Rationale quoque iudicij.*

Quomodo vocetur Rationale secundum Hebræos, Græcos, & Latinos. Quæst. XII.

I HIc tractatur de fabricatura, & figura alterius Sacerdotalis ornamenti, quod est Rationale, & vocatur Rationale apud nos, apud Hebræos autem pectorale nuncupatur: nam Hebraica littera illud nominat à loco, in quo ponitur, quod est proprium nomen eius, secundum quòd ornamẽtum est: nam partem pectoris ornat: secundum nos ab effectu id nomen imponitur, per ipsum namque de his, quæ inquirebantur ratio reddebatur, vt magis infra dicetur, & littera nostra assumpsit, & hoc nomen à Græco: nam in translatione Septuaginta Interpretum ponitur logion, quod Græce Rationale est, & inde est lexis, id est ratio, à qua Dialecticam deriuamus, scilicet, duorum rationem aut potius ratiocinationem. Figura huius Rationalis satis nota est; sed de colligationis modo ad superhumerale, & de situ eius, difficilius est certum quid cognoscere. Figura autem erat, quòd esset qua-
K dratum, scilicet, habens vnum palmum in longitudine, & reliquum in latitudine, & ponebatur super pectus, in quo erant quattuor versus, siue quattuor lineæ lapidum pretiosorum diuersarum specierum: ita quòd in quolibet versu essent tres lapides, de quibus satis manifestatur in littera. *Rationale quoque iudicij facies.* Ex eadem causa vocatur Rationale iudicij, ex qua vocatur Rationale: sed hæc appositio, iudicij, est ad magis explicandum, scilicet, quia in illo Rationali reperitur iudicium rerũ, quas inquirimus, vt infra declarabitur, *Opere polymito.* Dicitur opus polymitum opus multorum colorum: sic enim deriuatur à polis, quod est pluralitas, & mitos, quod est gutta, quasi multæ guttæ, scilicet, quòd diuersi colores, qui diuersas guttas habent, erant in Rationali. Sic vocatur vestis Ioseph polymita, vt declaratũ fuit Genes. 37.c.

Quid sit opus polymitum.

Et vo-

Quid polymitarij opus. Et vocantur aliquando polimitarij ipsi pictores, qui opus suum habent in solis coloribus à ponendo diuersitatem, sicut exigit ratio artis pro qualibet pingenda. Aliquando vocantur polimitarij ipsi tingẽtes pannos diuersis coloribus. Aliquando illi, qui texunt ex filis diuersorum colorum. Hic autem non potest accipi pro pictoribus, quia diuersitas, quæ erat in Rationali non erat per picturam, sed per texturam, quia immediatè dicitur: iuxta texturam Superhumeralis. Item, quia cùm dixerit, opere polymito, subdidit determinãs quid esset istud opus polymitum, dicens, ex auro, & hyacintho, & ceteris: accipitur ergo opus polymitũ pro opere variato in coloribus, quantum ad texturam. *Iuxta texturam Superhumeralis.* id est, sicut erat contextum Superhumerale ea diuersitate filorum, ita etiam erat contextũ Rationale: nihil enim differebant in materia, & colore, sed in figura, quantitate, situ, & efficacia: virtus enim reuelandi secreta nũ demonstrabatur in Ephod siue Superhumerali, sed in Rationali. *Ex auro.* id est, ex filis auri. Dupliciter autem erat aurum in Rationali, scilicet, in massa, sicut ad faciendum catenulas eius, vncinos, anulos, & inclusuras lapidum duodecim, & filum auri quantum ad texturam. Hic autẽ solùm loquitur de auro, id est, de filis auri, quia ex his fiebat textura. *Hyacintho, & purpura,* &c. De his omnibus supra 25. cap. dictum est quid sint. *Quadrangulum erit.* Non accipitur quadrangulum propriè hic, sicut consueuerunt distinguere geometræ, scilicet, quòd quadratum est quod à quattuor æqualibus lateribus continetur, quadrangulum est quod habet latera altera parte longiura: sed accipitur hic quadrangulum prout est generale, siue ad quadratum æqualium laterũ, siue inæqualium: nam accipiendo propriè, cùm hic sit tanta longitudo Rationalis præcisè, quanta latitudo, deberet vocari quadratum. *Et duplex.* id est, quòd erat de panno duplicato, scilicet, quod plicaretur pannus, & cõsuerentur plicaturæ, vt sic firmior pannus esset, quàm si simplex poneretur. *Quare erat plicatura panni in Rationali.* Et hoc erat ex duabus causis: vna, vt ille pannus facile non rumperetur pondere duodecim lapidum: melius enim sustineret suturam lapidum, & pondus, duplex existens quam simplex. Secunda causa erat, vt ait Rabbi Salomon, vt poneretur inter illas duas panni plicaturas nomen Domini Tetragrammaton in auro. *Opi. Rab. Abrahã confutatur.* Rabbi Abraham, qui vult circa quædam multum esse naturalis, aut astrologus, & errat valde, applicãdo ad ea, quibus vult applicare, vt declarauimus supra, 25. dicit, quòd intra plicaturas panni huius Rationalis ponebantur duæ laminæ, quarum vna argentea, alia aurea erat. Et erant factæ ad modum astrolabij. Et dicit idem Aben Ezra, quod à figura illarum laminarum postea astrologi astrolabiorum suorum formas assumpserunt, vt per illas veritas indicaretur, sicut per laminas, quæ erant in Rationali, veritas sciebatur. Sed in hoc valde errat iste delirus. Primò: quia dicit, quòd astrologi assumpserunt figuram astrolabiorum suorum ex figura laminarum: nam præsupponit, quòd ibi erant laminæ de auro, & argento, quod totaliter dubium est, nullo enim modo hoc patere potest ex Scriptura, vel aliquo loco authentico. Sed adhuc dato, quòd ponerentur ibi laminæ, non tamen haberent formam astrolabij: non dico, quòd non essent in forma astrolabij, ita quòd non essent rotundæ, vt laminæ astrolabij, quia hoc modicum refert: sed quòd non oportebat ibi esse figuras, quæ ponuntur in laminis astrolabij, scilicet, quòd ponerentur ibi duæ tabellæ perforatæ ad intuendum polos, vel quoddam astrum, & gradus Zodiaci, & numerus graduum, & quadrans factus in latere astrolabij ad inquirendas altitudines, vel planities, & profunditates, & considerandas vmbras rectas, & versas, & rectas in facie astrolabij, in quo describerentur stellæ existentes in diuersis gradibus signorum Zodiaci, & diuersas laminas ad diuersas regionum latitudines secundum declinationẽ æquinoctialis à Zenith, & sic de alijs, quæ sunt in astrolabio: Non est enim dicẽdum vllo modo, quòd tales figurationes in laminis illis fuerint: nam Deus nunquam agit aliquid superfluum. sed hoc totaliter superfluum erat, quia si laminæ fuissent intra plicaturam Rationalis, illæ debuissent cõtinere aliqua nomi-

A na Dei magnæ sanctitatis, in quibus fierent operationes miraculorum. Astrolabium autem nullius virtutis est. Nec Deus consueuit dare potestatem efficiendi aliqua opera mirabilia ad talium linearum figurationes: solùm autem est astrolabium quoddam instrumentum factum ad inuestigandum proprietates, vel passiones motuum cælestium, & effectuum mirabilium causatorum in diuersis partibus terræ, ex diuersitate cælestis motus: laminæ autem non erant ad hoc: nam tunc quandocumque aliquis Sacerdos vellet aliquid considerare in laminis, oportebat educere eas de plicatura Rationalis, quod nõ conuenit. Item, posito quòd extraherentur, solùm cognoscerent per eas ea, quæ cognoscuntur per astrolabiũ, scilicet, quædam proprietates motuum cælestium, quod ad nihil vtile erat. Nam in Rationali Sacerdotis pecto-
B ri imposito, non inquirebãtur ea, quæ naturaliter cognosci poterãt: sed ea, quæ supernaturaliter reuelanda erant. Etiam, quia habendo istud Rationale, & Ephod, nõ fiebat inquisitio in aliqua lamina, sed à Deo inquirebatur veritas, vt patet 1. Reg. 23. cap. cum dixit Dauid ad Sacerdotem Abiathar. Applica Ephod, & applicito illo, scilicet, Rationali cum Ephod quæsiuit à Deo dicens: Domine Deus, tradent me viri Ceilæ in manus Saulis? & respondit Dominus, tradent. Non est ergo dicendum, quòd istæ laminæ essent formatæ in modum astrolabij. Etiam errat cùm dicit, quòd astrologi ab his acceperunt figuram astrolabiorum suorum; nam dato quòd istæ laminæ formatæ essent in modũ astrolabij, astrologi Gentiles inde formam astrolabiorum suorum non assumpserunt, quia istæ laminæ essent implicitæ intra plicaturas
C Rationalis, & insutæ, ita quòd non possent patere cuiquã nec ipsis Sacerdotibus, & dato quòd Sacerdotes eas videre possent, nunquam tamen Gẽtiles videre potuissent, quia vestes sacræ non efferebantur extra Sanctuarium: Gentiles enim non poterant intrare in Sanctuarium ad videndum: quia talis introitus, & accessus eis valde prohibitus erat, vt colligitur ex eis, quæ dicuntur Act. 21. c. nam ibi Iudæi volebant occidere Paulum, opponentes ei, quòd Gentiles introduxisset in templum: ipse autem negauit hoc. Magis hoc patet Ezech. 44. cap. Etiam dato, quòd Gentiles intrare possent, aut vestes sacræ efferri extra Sanctuarium, tamen Sacerdotes nullo modo auderent ea quæ secreta erant, Gẽtilibus pandere, cùm nec ipsos legis libros eis manifestare velint, nisi cùm tãdem, quasi in fine totius durationis Hebræorum non multo
D tempore ante Christi tempora, magnis precibus Regis Ptolemæi Philopatoris, & magno pretio reducẽdo multa millia captiuorum in terram Israel, Summus Pontifex dedit Septuaginta viros, qui in Græcum sermonem de Hebraica lingua Biblia transtulerunt. Item si per illas laminas astrolabiorum formæ inuentæ fuerunt, à multis temporibus antequam inuentum fuit in vsu fuisset: astrolabium namque cum magno studio, & labore Ptolemæus Rex Ægypti super ciuitatem Arin, quæ sub linea æquinoctiali dicitur esse, condidit.; Si autem astrolabium ex forma laminarum illarum, & figuratione diuersarum linearum formari debuisset, non fuisset necessarius magnus labor. Item, quia tunc primò videre potuissent Sacerdotes Hebræorum istas laminas, quã Gentiles, & sic ipsi prius astrolabium condidissent; quod fal-
E sum est: quia nihil de astrologia, & alijs artibus sciebãt, nisi quod a Gentibus mendicabant. Errat etiam cum dicit, quòd Gentiles Astrologi fecerunt illud astrolabium ad figuram laminarum, vt sicut per illas laminas Rationalis sciebatur veritas, ita sciretur per astrolabium. Non potest hoc stare: nam per laminas (si essent) inquireretur veritas portando eas super pectus, & eis præsentibus inquireretur à Deo, qui responderet, vt supra probauimus. Et quia infra dicitur, pones in Rationali iudicij, Doctrinam, & Veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino, & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo coram Domino semper: Astrologi autem non conabantur cognoscere aliquas veritates per astrolabium portando illud super pectus, sed considerando in illo per viam artis passiones motus cælestis: falsa ergo sunt valde, quæ delirus iste confingit.

Qua-

Quadam glossa Hebraa. Confutatur.

Quædam glos. Hebræa dicit, quòd in illis laminis erant F scripta nomina duodecim tribuum, & cum quolibet nomine tribus erat scriptum nomen vnius stellæ, vel vnius constellationis, aut Angeli, & sic cōtinuabatur memoria illius tribus apud Deum. Et confirmant hoc auctoritate, vel potius facto Aristot. vt ipsi confingunt, s. quòd miserit Aristotel. quandam laminam auream Alexandro inscriptam nominibus quibusdam stellarum, vt gestando eam non deficeret virtus Regni eius. O infelices Iudæi, qui æstimant per istas rerū figurationes memoriam nostram apud Deum permanere, ita vt quasi sine illis nō maneat: nam Deus nullo signo rememoratiuo indiget, cùm nunquam memoretur, qui obliuisci nihil potest: de quo latius diximus supra. Et si arguas de nominibus Israelita- G rum, qui ponebantur in duobus onychinis, & de nominibus positis in duodecim aliis lapidibus, & dicebātur poni tanquam memoriale, vt patet in littera. Respondetur, quòd illa nomina ponebantur in memoriale, nō quidem quòd aliquo modo Deum in memoriam Israelitarū reducerent, sed vt sciret Sacerdos, & alij populares se esse in memoria Dei, id est, quòd Deus non obliuiscitur benefacere eis. Ista ergo nomina non ponuntur tanquam aliquid efficiētia: sed qui ponūt ibi inscripta nomina astrorum, aut constellationum, id est, multorum astrorū simul vnitorum reddentium vnam figuram, sicut Arturus, & Pleades, & Orion, & Hyades, & sic de ceteris, de quibus dicitur Deuteron. 17. cap. vel nomina Angelorum, volūt quòd ista virtutem efficiendi aliquam habeant. Sed hoc omnium stultissimū est, scilicet, credere quòd aliqua res H naturalis habeat vim effectiuam apud Deum reducendo ei in memoriam aliquam rem. imò qui ista faciunt, & credunt, non loquuntur naturaliter, sed incidunt in magicas superstitiones: magi enim talibus figuris vtuntur in operationibus suis simulans. Et non solùm repugnat hoc Deo, sed etiam fundamentis naturæ: nam ista si naturaliter aliquid agunt, oportet vt habeant principium naturale suæ actionis: in naturalibus autem solùm ponuntur quattuor principia operatiua præter principia motus localis, quæ pertinent ad naturalem potentiam, vel impotentiam, & ista sunt quattuor qualitates elementales, & ista sunt actiua actione naturali. Quod dico propter actionem animalē, quæ pertinet ad species qualitatū de tertia specie, scilicet, ad albedinem, & nigredinem: nam species albedinis, & nigredinis, & sic de ceteris coloribus & obiectis sensuum immutant potentiam angelicam sensitiuam: sed ista actio solùm est actio spiritualis, actio I autem naturalis, siue realis, non est in his: sed solùm pertinet ad vim motiuam localiter, quæ est naturalis potentia, vel impotentia, & pertinet ad secūdam speciem qualitatis, & ad tertiam speciem qualitatis: in quattuor qualitatibus, quæ dicuntur elementales. Aliæ autem nō sunt actiuæ. Figura autem non est de istis, ideo non est actiua naturaliter. Quod ergo dicatur, quòd aliqua figura alicuius stellæ, vel constellationis, vel Angeli, sit actiua naturaliter, est error contra fundamenta naturalia.

Responsio ad cōfirmationē.

Quod autem obiiciunt de Arist. quòd miserit Alexandro aliquam talem laminam, non videtur ex aliquo loco authētico probatum: magis enim videtur confictum ab eis, & dato quòd Aristot. misisset talem laminam Alexandro, non infertur ex hoc, quòd illa figuratio laminæ haberet aliquam faciendi virtutem, sed Aristot. (sicut, & alij prio- K res) non est mirandum, quòd superstitionibus se miscuerit.

Opinio quorundā Hebraorum.

Aliqui Hebræi dicunt, quòd aliqua nomina Dei scripta erant in lamina illa, quæ erant septuagintaduo litterarum, & alia triginta litterarum, & alia viginti octo, & alia quattuordecim, & hoc est Tetragrammaton. Hæc ait Rabbi Abraham Francus in declaratione secretorum Rabbi Abraham Aben Ezra. *Mensurā palmi habebit.* &c. Hoc est esse quadrangulum, id est, quadratum propriè dictum, scilicet, vt tantum habeat in latitudine, quantum in longitudine.

Ponesq. in eo quattuor ordines lapidum: in primo versu erit lapis Sardius, & Topazius, & Smaragdus: in secundo Carbunculus Sapphirus, & Iaspis: in tertio Ligurius, Achates, & Amethystus: in quarto Chrysolitus, Onychinus, & Beryllus. Inclusi auro erunt per ordines suos. Habebuntq. nomina filiorum Israel duodecim nominibus calabuntur singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. Facies in Rationali catenas sibi inuicem cohærentes ex auro purissimo: & duos anulos aureos, quos pones in vtraque Rationalis summitate: catenasq. aureas iunges anulis, qui sunt in marginibus eius: & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere Superhumeralis, quod Rationale respicit. Facies & duos anulos aureos, quos pones in summitatibus Rationalis, in oris, quæ è regione sunt Superhumeralis, & posteriora eius aspiciunt: Necnon & alios duos anulos aureos, qui ponendi sunt in vtroque latere Superhumeralis deorsum, quod respicit contra faciem iuncturæ inferioris, vt aptari possit cum superhumerali, & stringatur Rationale anulis suis cum anulis Superhumeralis vitta hyacinthina, vt maneat iunctura fabrefacta, & à se inuicem rationale & superhumerale nequeāt separari. Portabitq. Aaron nomina filiorum Israel in rationali iudicij super pectus suum, quando ingredietur Sanctuarium memoriale coram Domino in æternum. Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam & Veritatem quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino: & gestabit iudicium filiorum Israel in pectore suo, in conspectu Domini semper. Facies & Tunicam Superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facilè rumpantur. Deorsum verò, ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum, quasi mala Punica facies, ex hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis, ita vt tintinnabulum sit aureum, & malum Punicum: rursumq. tintinnabulum aliud aureum, & malum Punicum. Et vestietur ea Aaron in officio ministerij, vt audiatur sonitus quando ingreditur, & egreditur Sanctuarium in conspectu Domini, & non moriatur. Facies & laminam de auro purissimo: in qua sculpes opere cælatoris sanctum Domino. Ligabisq. eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti Pontificis. Portabitq. Aaron iniquitates eorum, quæ obtulerunt, & sanctificauerunt filij Israel, in cunctis muneribus, & donarijs suis. Erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit eis Dominus. Stringesq. Tunicam bysso & Tiaram byssinam facies & Balteum opere plumarij. Porro filijs Aaron Tunicas lineas parabis, & Balteos, ac Tiaras in gloriam & decorem. Vestiesq. his omnibus Aaron fratrem tuū, & filios eius cum eo. Et cūctorum consecrabis manus, sanctificabisq. illos, vt Sacerdotio fungantur mihi. Facies & feminalia linea, vt operiant carnem turpitudinis suæ à renibus vsque ad femora: & vtentur eis Aaron & filij eius, quando ingredientur Tabernaculum testimonij, vel quando appropinquant ad Altare, vt ministrent in Sanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum sempiternum erit Aaron, & semini eius post eum.

26. dist. ecclesiasticis. §. ecce.

c. Ecclesias. 3. dis. 43. c. sit rector. vers. hoc Moysi 7. vers. in Exodo.

Ponesq. in eo quattuor ordines lapidum, id est, quattuor versus, siue quattuor lineas, vt infra dicitur, & in qualibet linea, aut versu ponuntur tres lapides, vt infra habetur. *In primo versu*, id est, in prima linea, siue primo ordine. *Erit lapis Sardius.* Omnes isti lapides erāt diuersarum specierum. Iste est lapis rubeus, sicut terra rubea, vt ait Isidorus Etymolog. 16. lib. & valde fulgens, qui gaudium accendit, timorē depellit, acuit mētem, audaciam nutrit, & maleficiis resistit, vt ait Dioscorides, & in isto lapide erat scriptus Ruben. *Et Topazius.* Iste est lapis habens colorem, commixtū ex aureo, & cælesti, vt ait Isidorus pariter Ethimolog. 16. lib. & ante Solē positus super ceteras gemmas lucet: valet contra phrenesim, & morbum Lunaticum, vt ait idem Dioscorides; in hoc erat scriptū nomen Simeon. *Et Smaragdus.* Iste lapis super omnem lapidem, & herbam in colore est excellentè viridis, ita, vt sibi coniuncta viriditate inficiat, vt ait Plinius. Valet contra morbum caducum, sanguinem fluētem sistit, reddit persuasoria verba, memoriæ confert, visum acuit, valet contra phātasticas illusiones, & dæmones fugat, vt etiam ait Dioscorides: & in hoc erat scriptum nomen Leui. *In secundo Carbunculus*: Ista erat secunda linea siue secundus versus, & primus lapis in eo erat Carbunculus, qui super alios lapides, vt carbo ignitus irradiat, ita vt tenebras noctis vincat, oculos fulgore reuerberans, vena lactea cinctus, vt ait Plinius, in quo nomen Iudæ scriptum erat.

Nomina, & virtutes lapidum in Rationale positorum. Sardius, Ruben. s.

Topazius, Simeon.

Smaragdus Leui.

Carbunculus, Iuda.

Sapphi-

Sapphirus. Dan.c.? *Sapphirus*. Gemma gemmarũ dicitur cerulea,& lucida, & cælo ſimilis:habet in medio ſtellam refulgentem, vt ait Iſidorus Etymolog.16.conſortat cor,fluxui ſanguinis reſiſtit, valet contra timorem,contra venenum,cõtra antracem, viſum confortat. Iſte lapis apud antiquos Gentilium Deos in magna reuerentia fuit, vt ſine eo reſponſa non darent, per hunc Magi mirabilia operantur, educit vinctos de carcere,tollit inuidiam, facit victorem, amorem caſtum diligit. Hæc Dioſcorides: in quo nomen Dan ſcriptum erat. *Iaſpis. Nephthalim.* *Et Iaſpis*. Viridis venuloſus eſt, tot virtutes habere creditur,quot venas,vt ait Plinius,in quo nomen Nephthali. *Ligurius. Gad.* *In tertio Ligurius*. Colorem habet inter aureum, & argentum medium, & gignitur in arenis ex vrina lincis condenſata: paleas attrahit, ſicut magnes ferrum, diſcoloratis prodeſt, venenũ indicat, in quo nomen Gad. *Achates*. Venas hẽt albas,fulmini,reſiſtit,tẽ- B peſtatem ſedat, ſimulachra monſtrat ſomniorum, contra venenum prodeſt, vincit pericula, vt ait Dioſcorides, in quo nomen Aſer. *Amethyſtus. Iſachar.* *Et Amethyſtus*. Lapis omnium rubicundiſſimus, & fulgens, ebrietati reſiſtit, vt Dioſcorides, in quo nomen Iſachar. *Chryſolitus. Zabulon.* *In quarto Chryſolitus*. Colorem per diem aureum præfert, ſed nocte igneus apparet, vt ait Iſidor.Etymolog.16.in auro geſtatus contra dæmones valet, vt ait Dioſcorides: in quo nomen Zabulon. *Onychinus.* *Onychinus*. Igneus eſt lapis venis cingentibus albis, ſpecularem formam habet:nam in eo imagines euerſæ,vt in ſpeculis concauis videntur, vt patet ſi reſpiciatur in perſpectiua,omnes effectus noxios habet, triſtitiam, timores, lites accendit,in præſentia Sardij nihil nocet. In hoc erat nomen Ioſeph. *Berillus. Beniamin.* *Et Berillus*. Viridis eſt palledini mixtus: oculos humidos ſanat, honorem magnificat, amorem diligit coniugalem, vt ait Dioſcorides. In quo nomen Beniamin. Iſti lapides non habentur ita diſtinctè in littera Hebraica quantum ad nomina ſua, ſed quantum ad quoſdam colores notificantes nomina, ideo Rabbini Hebræorum,vt Rabbi Salomon, & Rabbi Abraham Aben Ezra certum aliquid de eis tradere neſcierunt. *Incluſi auro erunt per ordines ſuos*, id eſt, omnes iſti lapides erant incluſi in auro,niſi in ſuperficie eminenti, in qua ſcribebatur nomen alicuius de filijs Iſrael, & ſic erat in quolibet illorum quattuor ordinum. *Habebuntq. nomina filiorum Iſrael*. Ita quòd in ſingulo lapide ſculperetur, & cælaretur vnum nomen. Et ordo nominum erat, ſicut ſuprà aſſignauimus: nec curauit ponere ordinem, qui tenebatur in his lapidibus,quantum ad nomina,quia ſatis intelligi datur ex ſuperiori deſignatione in onychinis, quòd deberent ſcribi iſta nomina ſecundum ordinem natiuitatis. *Duodecim nominibus calabuntur*. Cælari (vt dictum eſt) pingere ſignat: ſed non ſolùm pingebatur lapis quilibet iſtorum,ſed primò ſculpebatur, & facta cauatura ſuperlinebatur aliquo colore, vt diſtingueretur color litterarum a colore lapidum, & fiebat variè iſta litura ſecũdum colorem lapidis, ita vt color lapidis, & litura differrent. *Singuli lapides nominibus ſingulorum*. id eſt,quòd in quolibet lapide eſſet vnum nomen tribus. Et hoc ponitur ad faciendam differentiam inter ſcripturam onychinorum, & iſtorum lapidum duodecim,quia in quolibet duorum onychinorum ponebãtur ſex nomina: in quolibet autem horum ponebatur vnum ſolum nomen. *Per duodecim*. id eſt,quòd iſta duodecim nomina, quæ hic ponerentur eſſent nomina duodecim tribuum. Accipitur hic tribus E impropriè. Nam communiter accipi ſolet tribus pro congregatione aliquorum deſcendentium de genere Iacob, habentium per ſe vnam ſortem terræ promiſſionis, vt ſupra dicebatur, & hoc modo Leuitarum congregatio non faciebat tribum, quia non accepit ſortem inter alias tribus,vt patet Numeror.18.capite;hic autem accipitur largè, tribus, pro qualibet congregatione aliquorum deſcendentium ab aliquo de filijs Iacob, & ſic Leuitæ tribum faciunt,& ſic accipitur hic;nam Leui ponebatur hic inter ceteros filios Iſrael. De computatione duodecim tribuũ Iſrael,quando Leui ſit tribus,& quando non, & quando Leui eſt tribus, quomodo ſint ſolum duodecim, dicetur Deuteronomij 27.& magis Ioſuæ 4. capite. *Facies in Rationali catenas ſibi inuicem cohærentes*. Hic videtur eſſe difficultas, quæ erat ſupra de cate-

A nulis factis in Superhumerali, quæ dicebantur ſibi inuicem cohærentes, & debet intelligi, quòd ſint ſibi cohærentes, non quidem, quòd vna cohæreat alteri, ita quòd extremitas vnius coniungeretur extremitati alterius, quia tunc inutiliter ponerentur catenæ, ſicut ſupra arguebatur de duabus catenulis Superhumeralis. Item, quia repugnabat hoc textui,dicitur enim infra,quòd iſtæ catenulæ aureæ in Rationali coniungebantur anulis aureis,& in Superhumerali coniungebantur duobus vncinis, & ſic quælibet vniebat Rationale cum Superhumerali, & nullo modo vna cohærebat alteri, nec tangebat eam. Sed dicuntur ſibi cohærentes,vt ſupra dicebamus, ſcilicet, quòd quælibet catenula iſtarum fiebat ex multis circulis connexis, quorum quilibet tenet alterum, & tenetur ab eo, & iſti circuli vocantur catenu-
B læ, & de iſtis eſt intentus, quòd ſibi inuicem cohærent, & per cohærentiam iſtarum catenularum efficiebatur vna totalis catena. *Et duos anulos aureos*. Iſti erant circuli facti de auro poſiti in Rationalis extremitatibus, ſcilicet, in duobus eius angulis, & inſuebantur Rationali, & copulabantur eis catenulæ, ſcilicet, cuilibet anulo vna catenula. *Quos pones in vtraque ſummitate Rationalis*. Summitates rationalis duæ ſunt, ſcilicet, duo anguli ſuperiores in Rationali, vbi coniungitur cum Superhumerali verſus humeros Sacerdotis, alij duo anguli inferiores, vbi terminatur Rationale verſus zonam, licet autem ſint extremitates, tamen non ſunt ſummitates. *Catenaſq. aureas*. Iſtæ ſunt catenæ factæ ex pluribus circulis connexis, & concatenatis, de quibus ſupra dicebatur: Facies in Rationali catenas. *Iunges anulis*.
C Quia cuilibet anulorum ligabatur catena vna. *Qui ſunt in marginibus eius*, id eſt, in marginibus Rationalis, ſcilicet,quod in duabus ſummitatibus ſiue angulis ſuperioribus Rationalis erant iſti duo anuli inſuti, à quibus ligabantur catenæ, vt ligarent rationale ex parte ſuperiori cum ſuperhumerali. *Et ipſarum catenarum extrema*. Fiebant iſtæ catenæ ex multis circulis inuicem connexis, qui vocantur vulgariter (eſlauones). Dicuntur extrema catenarum vltimi circuli terminantes catenas, & in qualibet catena in vltimo circulo inſerebatur vncinus vnus,vt infra dicitur, ad hoc, quòd per illum illa catena cohæreret Rationali,& firmiter ſe teneret cum illo.

Duobus copulabis vncinis,id eſt,quòd extremitates,quæ ſunt vltimi circuli, vel eſlauones catenarum colligarentur vncinis duobus, ſcilicet, in qualibet catena vnus
D vncinus poneretur. Et ſic cùm quælibet catena haberet duas extremitates, ex vna extremitate habebat anulum, & alia habebat vncinum. Ex illa parte,qua vniebatur Rationali, quælibet catena habebat anulum,& ex ea parte, qua vniebatur Superhumerali habebat vncinum. *In vtroque latere Superhumeralis*. Hic confirmatur aſſignatio figurationis,quam ponit Ioſephus ipſius Superhumeralis,& quã nos ſequimur, ſcilicet,quòd eſſet Superhumerale pẽdens ab humeris per dorſum vſque ad zonam, & ab humeris ſuper pectus vſque ad zonam. Nam ſi eſſet factum ſicut aſſignabant alij,ſcilicet, quòd ſolùm pẽderet ab humeris ad zonam per dorſum, non diceretur hic, quòd iſti vncini catenularum cohærerent lateribus Superhumeralis,ſed angulis: quia iſta cohæſio fiebat ſuper humeros,vt patet in littera, Et ſecun-
E dum illam aſſignationem anguli Superhumeralis venirent ad humeros Sacerdotis,& tamen littera dicit,quòd vncini iſti cohærebant in duobus lateribus Superhumeralis. Ergo eſt ponendum, vt nos aſſignauimus, Quia cum Superhumerale ab humeris pendeat ſuper pectus, & ſuper dorſum, non erunt anguli eius ſuper humeros, ſed in zona in parte anteriori & poſteriori. Sed ſuper humeros erunt latera duo huius Superhumeralis. *Quod Rationale reſpicit*. Hic eſt amphibologica littera, ſicut dicimus. Aio te Æacida Romanos vincere poſſe. Nam vterque caſus accuſatiuus poteſt eſſe ſuppoſitum infinitiui: ita, & illic vterque caſus poteſt eſſe ſuppoſitum verbi finiti huius, ſcilicet, reſpicit: ſed in hoc non eſt aliqua turbatio: nam vtrumque verũ eſt,ſ. quòd Rationale reſpicit Superhumerale,vel Superhumerale reſpicit Rationale.Sed hic ſenſus eſt, quòd latera Rationalis in qui-

bus

bus ligabantur, vel cohærebāt vncini harum catenarum respiciebant Rationale, quia pars Superhumeralis, qui erat pendens immediate ab humeris, respiciebat Rationale, quod erat in pectore. *Facies, & duos anulos aureos.* Isti non sunt duo anuli aurei, qui supra ponebātur. Nam illi erant ad ponendum, vel ligandum in eis duas catenas aureas: isti autem erant ad ligandum in eis vittas hyacinthinas. Item, quia ab istis anulis Rationalis fiebat ligatura ad alios anulos Superhumeralis: ab alijs duobus anulis tendebatur catena ad ipsum Rationale, & non ad alios anulos. Et ad hoc innuendum dixit hic littera. *Facies & duos anulos.* Et id est etiā, s. quòd præter anulos superius dictos, adhuc fiant alij. *Quos pones in summitatibus Rationalis.* Isti anuli erant circa alios duos anulos supradictos, quia vtrique ponebantur in Rationalis summitatibus. Erat tamen in hoc differentia, quia isti anuli, in quibus ponebātur ligaturæ hyacinthinæ, erant quatuor, quorum duo ponebantur in duabus summitatibus, & alij in duabus partibus inferioribus: anuli tamen, de quibus supra dicebatur, in quibus ponebantur catenulæ aureæ, erant solùm duo positi in summitatibus Rationalis. *Et in oris, quæ è regione sunt superhumeralis.* Pro quo sciendum vt supra dicebatur, quòd Superhumerale pendebat ab humeris, & infra vsque ad zonam super pectus, & ab humeris super dorsum vsque ad zonam. In parte tamen anteriori Superhumeralis super pectus manebat magnū foramen vnius palmi in longitudine, & tātundem in latitudine, & in hoc ponebatur Rationale, quod erat huius magnitudinis, & vt se teneret cum Superhumerali, ligabatur per quattuor angulos suos, scilicet, per duos angulos, vel extremitates superiores, & per duos angulos vel extremitates inferiores, & in qualibet istarum extremitatum ponebatur vnus anulus aureus, qui erant quattuor anuli, & in Superhumerali ponebātur alij quattuor anuli aurei in partibus correspondentibus, & coniungebātur isti anuli per vittas hyacinthinas, ita vt firmiter se tenerent. Erat etiam & alia ligatura Rationalis cum Superhumerali per duas catenulas aureas ligatas duobus anulis existentibus in summitatibus Rationalis: hic autem dicitur de ligatura, quæ fiebat per vittas hyacinthinas in quattuor anulis Rationalis ad quattuor anulos Superhumeralis. *Et in oris, quæ è regione sunt.* id est, sicut ponuntur duo anuli in partibus superioribus Rationalis, scilicet, in duabus eius extremitatibus: ita ponuntur alij duo correspondentibus eis in partibus coniunctis, s. in extremitatibus Superhumeralis. Et vocantur oræ extremitates: non quòd ponantur aliqui anguli in extremitatibus Superhumeralis, quia extremitates eius erant apud zonam, vel sub lateribus ibi non ponebantur aliqui anuli, quia necessarij non erant. Sed vocantur hic oræ Superhumeralis extremitates, in quibus tangebat Superhumerale ipsum Rationale locatum in quadā sua perforatione. *Quæ è regione sunt.* id est, ex opposito. Sunt istæ duæ dictiones, scilicet, è, & regione. Regio signat aliquam partem terræ, vel rei cuiuslibet mensurabilis è regione significat situm, scilicet, cōtra talem, vel talem partem. *In oris, quæ è regione sunt Superhumeralis.* id est, sicut ponuntur in duabus extremitatibus superioribus Rationalis, duo anuli aurei, ita ponentur alij duo in extremitatibus siue oris Superhumeralis, quæ è regione sunt, id est, quæ sunt contra istas extremitates Rationalis. *Et posteriora eius aspiciunt.* Superhumerale habebat duas partes, s. medietatem suam pendentem ab humeris super pectus, vsque ad zonam, & aliam medietatem pendētem ab humeris super dorsum vsque ad zonam, & medietas, quæ pendet super dorsum vocatur pars posterior Superhumeralis, & istæ oræ siue extremitates Superhumeralis dicuntur respicere partem posteriorem eius, quia ista coniunctio fit circa humeros Sacerdotis, scilicet, super pectus, & istæ partes respiciunt ad posteriora Superhumeralis, & in hoc magis confirmatur figura Superhumeralis, secūdum quòd eam assignat Iosephus, quòd quædam partes sunt, siue extremitates Superhumeralis, quibus iungitur Rationale, & respiciūt partes posteriores eius, & aliæ extremitates sunt Superhumeralis, quibus coniungitur Rationale, quæ vocantur partes interiores, siue respicientes partes anterio-

F res eius. Et hoc notatur cum dicitur infra, quòd respicit contra faciem iuncturæ inferioris, quod impossibile est rectè poni, nisi dicatur Rationale locari intra ipsum Superhumerale, ita quòd aliqua Superhumeralis pars sit super Rationale, & aliqua infra Rationale. *Nec non.* id est, etiam. *Et alios duos anulos.* Isti ponuntur in parte inferiori Rationalis in duobus inferioribus angulis eius, vt coaptetur Superhumerali ex omni parte. *Qui ponendi sunt in vtroque latere Superhumeralis deorsum.* Erant hic quattuor anuli iuncti, duo in extremitatibus inferioribus Rationalis, & alij duo in partibus Superhumeralis coniunctis Rationali in illa parte, & sunt isti duo anuli in duobus lateribus Superhumeralis circa zonam: quia cū rationale sit latitudinis vnius palmi, & ponatur in pectore: extremitates eius duæ tam inferiores quàm superio-
G res erunt necessariò circa latera Sacerdotis, & ibi erant latera Superhumeralis: quia (vt supra assignatum fuit) Superhumerale contegebat Sacerdotem ex vtraque parte, scilicet, dorsi, & pectoris, & extremitates laterum suorum erant ad extremitates pectoris, scilicet, sub vtroque brachio, & ad extremitates dorsi sub vtroque brachio. *Quod respicit contra faciem iuncturæ inferioris.* Istud relatiuum refert vtrūque latus, scilicet, quod essent duo anuli in vtroque latere, scilicet, in vno latere vnus, & in alio latere alius. *Quod respicit contra faciem iuncturæ inferioris.* id est, contra iuncturam inferiorem. In duobus locis iungebatur Rationale cū Superhumerali, & vnus locus vocabatur iunctura superior, & alius iūctura inferior: nam Superhumerale pendebat ab humeris Sacerdotis super pectus vsque ad zonam, & ab humeris super dorsum vs-
H que ad zonam: in parte verò anteriori pēdente super pectus, erat foramen quadratum habens palmum in longitudine, & tantumdem in latitudine, & ponebatur in eo Rationale eiusdem mensuræ, quòd, ne caderet, ligabatur cū Superhumerali duobus locis, s. in duobus angulis eius, qui erant contra humeros Sacerdotis sub collo eius, & ista vocabatur iunctura superior. Et alius locus iuncturæ erat in alijs duobus angulis eius tangentibus partes Superhumeralis, quæ sunt circa zonam Sacerdotis, & ista vocatur iunctura inferior, & de hac loquitur hic littera. *Vt aptari possit cum Superhumerali.* id est, vt Rationale conuenienter vniri atque colligari posset Superhumerali, ne caderet. Ad conuenientem coaptationem necessarius erat duplex locus iuncturæ, qui ponitur hic, scilicet, in parte superiori in duobus angulis, & in parte inferiori
I ad aliòs duos angulos. Si autem colligatio in aliquo istorum quattuor angulorum deficeret, necesse erat ab illa parte disiungi Rationale à Superhumerali, & complicari, vel rugari, & non esset conueniens coaptatio. *Et stringatur.* id est, firmiter ligetur. *Rationale anulis suis.* scilicet, cum quattuor anulis, qui erant in quattuor angulis eius. *Cum anulis Superhumeralis.* Isti erant quattuor anuli positi in Superhumerali in partibus coniunctis anulis Rationalis. *Vitta hyacinthina.* id est, funiculis factis de hyacintho, qui mittebantur per omnes anulos Rationalis, & Superhumeralis, quātum ad quattuor anulos Rationalis, & totidem Superhumeralis. Erant tamen præter istos duo alij anuli aurei in Rationali in parte superiori, in quibus ponebantur duæ catenulæ aureæ, & cohærebant Superhumerali per duos vncinos aureos, de qui-
K bus supra dicebatur. *Vt maneat iunctura fabrefacta.* id est, vt iunctura superior, & inferior sit magistraliter facta, ita vt nihil indecens in ea videatur, sed ita Superhumerale & Rationale vniantur, quasi nō duo vnita essent, sed potius quasi vnum, & indiuisum esset. *Et a se inuicem Rationale, & Superhumerale nequeant separari.* Si quotidie, vel ad quamlibet ministrationem Rationale coniungi debebat Superhumerali, & auferri inde, non oportebat colligationem esse valde firmam, sed ad manendum semper oportebat eam firmissimam esse, ita vt nullo modo separari possent, non quidem quod non possent separari, vel dissolui si oporteret, quia sicut vitta illa hyacinthina ligabat, ita dissolui poterat à voluntate nostra. Est tamen sensus, quòd ista duo ita firmiter cohærebant, vt nullo modo separari possent, nisi aliquis ea separasset. Et propter hoc quandocūque aliquis accipiebat Ephod,

id est,

id est, Superhumerale, accipiebat simul Rationale. Et iste modus loquendi habetur aliquando in Scriptura, vt patet 1. Regum 23. capite, cùm dixit Dauid ad Sacerdotem Abiathar: Applica Ephod, id est, Superhumerale. Et hoc erat ad consulendum Dominum, vt patet in eodem loco. Constat tamen, quòd Veritas, & Doctrina, & Iudicium propter quæ applicabatur Ephod ad consulendum Dominum, non erant in Superhumerali, sed in Rationali, vt patet hic. Nominauit ergo ibi Ephod, quia cùm Rationale esset positum intra Ephod siue Superhumerale, videbatur esse pars Superhumeralis, ideo nominabatur Superhumerale, siue Ephod tanquam totum, vt eo nominato intelligatur pars. *Portabitq. Aaron nomina filiorum Israel*. Quando induitur illis vestibus sacris ad ministrandum. *In Rationali iudicij*, id est, in illo ornamento, quod sic vocatur, quia eo applicito, & facta aliqua quæstione inueniebatur veritas quæsiti. *Super pectus suum*. Quia Rationale ponebatur intra Superhumerale in quodã foramine facto super pectus Sacerdotis. *Quando ingredietur Sanctuariũ*. Vocatur Sãctuarium prima pars Tabernaculi, quæ vocatur Tabernaculum exterius, vel ante Sancta Sanctorum: nam cùm semel in anno in die Propitiationis siue expiationis Sacerdos Magnus ingrederetur in Sancta Sanctorum, non induebatur his vestibus, sed quibusdam vestibus lineis simplicibus, vt probatum fuit supra, & habetur Leuit. 16. cap. Ingrediebatur Sacerdos in Tabernaculum istud primũ, quod vocatur hic Sanctuarium ad tres ministrationes, scilicet ad adolẽdum thymiama in aurora cuiuslibet diei, vt patet infra 30. capite. Secunda ministratio erat accendere lucernas Candelabri, vt patet supra 27. & infra 30. & Leuit. 24. Tertia ministratio erat ponere panes propositionis, vt patet Leuit. 24. cap. Has tres ministrationes poterant facere Sacerdotes minores, vel Sacerdos Magnus, vt dicetur Deut. 17. capite. & patet 1. Paralip. 6. c. cùm dicitur: Aaron verò, & filij sui adolebunt super Altare holocausti, & super Altare thymiamatis, & in omne opus Sancti Sanctorum, & vt precarentur pro Israel, iuxta omnia, quæ præcepit Moyses. Ecce in his subintelliguntur omnes ministrationes Sacerdotales. Quando autem Sacerdos Magnus ista faciebat, induebat se istis vestibus pretiosis, quæ hic ponuntur.

Vtrum Sacerdos Magnus vteretur vestibus Sacerdotalibus in ministratione Altaris holocaustorum. Quæst. XIII.

VTRVM in ministratione ad Altare holocaustorum, quod erat in parte exteriori Atrij, extra totum Tabernaculum, vteretur Sacerdos Magnus his vestibus non constat. Et satis videtur quòd sic: licet littera hic exprimat solùm, quando ingrederetur in Sanctuarium, quia tunc magis necessarium erat talibus vestibus vti. Non tamen ex hoc negatur, quin fieret ministratio in his vestibus ad Altare holocaustorum, maximè, quia istæ vestes erant ita pretiosæ ad honorandum ministerium illud, quod fiebat, & in magna reuerentia haberetur. Sed reuerẽtia ista debebat esse in popularibus, qui rerum dignitatem non ex rebus ipsis, quas minimè noscunt, sed ex appositis iudicant. Si enim sacerdos solùm vsus fuisset his vestibus intra Tabernaculum, nunquam eas populares videre potuissent, cùm ipsi nunquam intrarent intra Tabernaculum, & sic cessaret finis principalis istarũ vestium pretiosarum. Si autem sacerdos Magnus vteretur eis cùm ministraret ad Altare holocaustorum, populares videre hoc poterant qui intrabant ad offerenda sacrificia pacifica, & videbant à foris per cortinas reticulatas. Dicendum ergo, sacerdotem vsum fuisse his vestibus etiam ad Altare holocaustorum. Item, quia etiam hoc non obstante, tamen necesse erat sacerdotem aliquo modo apparere in his vestib. in Atrio Tabernaculi, vbi erat Altare holocaustorũ, quia cùm sacerdos Magnus ingrediebatur in Sanctuarium, erat indutus his vestibus, ergo oportebat eum indui in Atrio Tabernaculi. *Memoriale coram Domino*. Exponatur vt supra fuit expositum. Vel memoriale coram Domino, id est, vt memoretur sacerdos Magnus orare coram Domino pro his, cùm eos in pectore

A inscriptos habuerit. Vel vt sacerdos habens eos in pectore, recordetur sequi exempla horum Patriarcharum. Istæ duæ expositiones dantur à quibusdam Iudæis, sed non cohærent litteræ, quia ista recordatio, vel memoratio necessariò debet reduci in Deum. Etiam quia si ponerentur isti, vt Sacerdotes magni recordarentur sequi exempla horum Patriarcharum, non deberent poni isti, sed Abraham, Isaac, & Iacob, qui fuerunt sancti viri. Isti autem duodecim qui inscribebantur supra pectus Sacerdotis, an aliquem bona egerint, nescitur, saltem de pluribus eorum; constat tamen aliqua scelera ab eis facta fuisse. Cùm ergo recordaretur sacerdos istorum, ad sequendum exempla eorum, non reperiret in sacra Scriptura aliquod probè factum quod æmularetur, sed potius scelera magna; inconueniens est autem talia ponere exemplaria.

B Redeundum est ergo ad expositionem, quam supra dedimus. *In æternum*. Ista est determinatio temporis, & ponitur quasi vnum aduerbium temporis, & potest determinare illud verbum (portet) aut istam dictionem (memoriale). Si determinet istam dictionem (memoriale) est sensus, quod portabit Aaron ista nomina super pectus suum tanquam memoriale. Et hoc erit memoriale æternum, scilicet, quòd Deus semper recordabitur Hebræorum per istos lapides sculptos nominibus filiorum Israel. Si determinet illud verbum (portabit) est sensus, quòd Aaron portabit in æternum, id est, semper, nomina filiorum Israel super pectus suum, in memoriale coram Domino. Et ista secunda expositio est, quam intendit littera, ita, ꝙ mandatur in ea, vt quandocumque intraret Summus sacerdos in Sanctuarium ad ministrandum, gestaret

C ista nomina in pectore: fallit hoc in duobus casibus. Primus est, quãdo introbat summus sacerdos in Sancta Sanctorum, quia necesse erat intrare per Tabernaculum exterius, quod vocatur hic Sanctuarium, & tamen non habebat istas vestes (vt supra declaratum est) sed solas vestes lineas. Et quod magis est, quia etiam tunc ministrabat in Tabernaculo exteriori, siue Sanctuario, incendendo thymiama, & aspergendo sanguinem super Altare thymiamatum, vt patet infra, 30. c. & magis Leuit. 16. c. Secundus casus erat, quando intrabat sacerdos ad velandum Arcam, & Altare thymiamatum: Candelabrum, & Mẽsam Propositionis, cum vasis suis, & hoc cũ castra mouenda essent, & deponendum Tabernaculum. Nam tunc intrabat sacerdos Magnus, & alij minores cum eo, vt patet Numer. 4. c. Sed tuc in vestibus suis vulgaribus intra-

Quandocumque Summus Sacerdos introibat Tabernaculum, induebatur omnibus sacris vestibus præter quã in duobus casibus.

D bant, quia ista non erat ministratio Sacerdotalis. *Pones autem in Rationali iudicij Doctrinam, & Veritatem*. In Hebræo dicitur. *Vrim & tumim*. i. luces, & integritates, & hoc idẽ signat quod littera nostra. s. Doctrina & Veritas: nam doctrina lux est, cum ita clarè, & manifestè procedit, vt lux. Et illa manifestatio dubiorum, quæ fiebat apposito Rationali super pectus sacerdotis, erat clarissima, vt lux: nec aliquas inducebat æquiuocationum aut amphibologiarum ambages, sicut Oracula Deorum Gẽtilium, inter quos præcipuus ille Phebus, qui a Phytone serpente occiso in monte Parnasso Phytius dictus, & totius diuinationis, vt antiqua Gentilitas putat, caput extitit: quando aliquid respondebat ita occultè loquebatur, vt verba sua amphibologicè aut equiuocè paterẽt, ita ꝙ qualitercumque se rei euentus haberet, veritas inconcussa maneret.

Dæmones qui erant dij Gentilium semper reddebant responsa obscura.

E Vnde quando Pyrrus Rex Epirotarum quæsiuit contra Romanos, pro Tarẽtinis bellũ gerẽs, de euẽtu futuri belli, respondit Phebus. Aio te Æacida Romanos vincere posse. Hæc oratio dubia est ambiguitate amphibologica, & potest esse sensus, ꝙ Romani vincerẽt Pyrrhũ, aut Pyrrhus Romanos: Pyrrhus aũt putauit, ꝙ ipse victurus esset Romanos, & tñ victus fuit, vt ait Aug. de ciuit. Dei, lib. 3. cap. 19. & Paulus Orosius lib. 4. de Ormesta mũdi. Cræsus ẽt Lidorũ Rex potentissimus dum cõtra Cyrũ Persarum Regẽ bellũ gereret, responso æquiuoco Phebi deceptus fuit, dixit enim. Cræsus Alin trãsgressus, perdet maxima Regna. Poterat autem hoc interpretari, ꝙ perderet, i. destrueret, & isto modo accepit ipse Cræsus putãs, ꝙ ipse victurus esset Cyrum Regẽ, & destructurus Regna magna Persarũ. De hoc tangit Boetius de Consolat. lib. 2. prosa secũda, & apud omnes historicos vulgatissimũ est.

Roma-

Appius Romanus deceptus responso Apollinis. Romanus etiam quidam nomine Appius, cùm de bello incepto inter Iulium Cæsarem & Pompeium euētum inquireret, consuluit Phœbum, qui respondit. Nihil ad te Romanę bellum: Cela tenebris, vt ait Lucanus, lib. 5. de bello plus quam ciuili Iulij Cæsaris, & Pompei. Erat sensus, quòd iste Romanus Appius non erat iturus ad bellū, quod in Thessalia inter Iulium & Pompeium gerendum erat, & subiunxit Cela tenebris. Cela dicitur quædā pars terræ in Sicilia apud mare, & hanc tenere debabat iste Appius, sed tenere accipitur equiuocè, s. tenere, id est, possidere, ita quòd iste Appius futurus esset dominus illius terræ, & sic intellexit Appius, cui responsum hoc dabatur. Alio modo accipiebatur tenere, id est, iacere. Et hoc modo accipiebat Phœbus, scilicet, quòd Appius occideretur in illa terra Siciliæ, ante bellum Iulij Cæsaris, & Pompei, & ibi tumularetur. De hoc Paulus Orosius lib. 6. De Ormesta mundi.

Quare Dij Gentilium reddebant obscura responsa. Quæst. XIIII.

Ecce qualiter in antiquis Dijs responsa occula valde erant. Quod ex duabus fiebat causis; Prima, ex industria horum dęmonum, qui valde sagaces sunt, & in quibusdam futurorum euētuum veritate non nouerant, vt tamen non pateret eorum insipientia, & à colentibus spernerentur, dubiè respōdebant, ita vt in quemcumque euentum rei status se verteret, verbum eorum mendacij non argueretur, sicut patet in responsione, quam dedit Phœbus Pyrrho Regi Epirotarum inquirēti, vt supra positum fuit. Nam ibi cuilibet manifestum est, q cùm Pyrrhus diutissime pugnaret cōtra Romanos, q aut Romani vincerent Pyrrhum, aut Pyrrhus Romanos. Dedit ergo tale responsum, vt siue Romani Pyrrhum vincerent, siue Pyrrhus Romanos, verbū suum inconcussa veritate constaret. Hanc causam obscuritatis oraculorum Phœbi assignat August. 3. de ciuit. Dei, cap. 16. & Paulus Orosius quarto De Ormesta mundi. Secunda causa est: quia licet aliquando illi dęmones, quos pro Dijs delira coluit Gentilitas, à quibus futurorum requirebat euentus, veritatem clarè cognoscerent, vtpote Angelorum bonorū reuelatione, vel aliquibus rationabilibus argumentis, vel quouis alio modo, tamen Deus non sinebat eos declarare illam veritatē manifestè. Simile habetur Marci cap. 1. de dęmonijs, qui clamabant ad Christum, dicentes: Tu es filius Dei viui, & sequitur in littera. Et non sinebat ea loqui, quia sciebant eum. Sicut ergo illic non sinebat ea loqui, ne eum manifestarent, ita hic non sinebat ea clarè loqui, vt non daretur tanta occasio idololatrandi: nam si Deus permisisset dęmones dicere veritates clarissimè, satis durum erat, quia ex hoc conijci poterat aliquo modo eos Deos esse, & sic non haberent modum diuertendi ab illa superstitione. Cum autem audiebant responsa ambigua, & audientes in vnam partem interpretabantur, & postea videbant deflecti in aduersum, æstimabant Deum illum fuisse mentitum, & sic modica fides adhibebatur tali Deo æstimato, vel quasi totaliter abolebatur, & sic factum fuit paulo ante tempora Saluatoris, qui vera respōsa, vt Deus verus daturus erat. De hoc patet per exemplum de consultatione Appij Romani, quam supra posuimus: nam ibi Phœbus veritatem euētus futuri cognouit, cum dixit: Nihil ad te Romanæ bellum hoc attinet: Cela tenebris. Si enim nesciuisset hoc Phœbus, non potuisset se determinare ad aliquid, quod erat ita occultū, scilicet, quòd Appius Celam teneret. Nam non est hoc sicut in responsione data Pyrrho, quilibet enim talem responsionem dare sciret, scilicet, quòd aut Romani vincerent Pyrrhum, aut Pyrrhus Romanos, quod importabat sua responsio, hoc enim nihil differt a ridiculo illo Tyresiæ vaticinio, qui respondebat inquirentibus antequam quæstionem determinaret, dicens, quidquid dicam aut erit aut non, vt ait Boetius de Consolatione lib. 5. prosa 3. Non tamen permissus est Phœbus clare hoc dicere, quia appropinquabāt iam tempora Saluatoris, in quibus volebat omnem falsorum Deorum auctoritatem, & fidem aboleri. *Tumim*. In Hebræo positum, signat integritates,

F Est sensus quòd veritas ista, quæ erat in Rationali vocabatur integritas, siue integritates: & nihil magis est conueniens Veritati, quàm integritas nam verum, & bonum constant ex integra causa, malum verò, & falsum ex defectibus particularibus, vt ait beatus Dionysius, ad bonitatem, & veritatem requiritur concursus omnium causarum bonitatis, & veritatis, ad falsitatem & malum sufficit defectus vnius causæ, vel circumstantiæ bonitatis & veritatis, littera ergo nostra dicit hoc clarius ponens doctrinam & veritatem. Etiam littera Hebraica posuit ista nomina in plurali dicens. *Vrim, & tumim*. id est, luces, & integritates: ponitur tamen pro singulari plurale, id est, lux & integritas: nā littera Hebraica valde barbara est, quia quòd aliquando ponatur plurale pro singulari, vel è contrario, satis congruit, sed littera Hebraica inetiam

G ineptissimè ponit: vt cum dicitur Deuter. 5. cap. in littera nostra. Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, in Hebræo dicitur. Elohim haim, id est, Deorum viuentium.

An quæstiones, quæ ad Deum fiebant de oculis proponerentur in scripto, vel in voce, & quid erat Doctrina, & Veritas posita in Rationali. Quæst. XV.

Sed quæritur quid sit ista Doctrina, & Veritas posita in Rationali? Quidam, qui ponunt laminas fuisse in plicatura Rationalis (vt supra dicebamus) vt tenet Rabbi Salomon, & Rabbi Abraham Aben Ezra, dicūt, quòd istæ laminæ erāt Doctrina, & Veritas, quia per nomina, quæ in eis erant scripta, sciebatur verè futurus rei euen- *Opi. Rab. Salom. et Abe Ezra.*

H tus, tanquam illæ laminæ perfectè hoc demonstrarēt, vel docerent. Et dicunt, quòd modus inueniendi Veritatem erat iste, scilicet, quòd Sacerdos ponebat super pectus suū Rationale, & scribebat in papyro quæstionem illam, de qua certitudinem volebat, & ponebat eam in plicatura Rationalis inter Laminas, & sic veritatem quæstionis facta oratione inscriptam cartæ illi reperiebat. Et quando obijcitur, quia 1. Reg. 23. cap. ponitur modus interrogandi applicito Ephod. Dicitur enim, quòd cum rescisset Dauid quod pararet ei Saul clā malū, dixit ad Abiathar Sacerdotē: Applica Ephod, & ait Dauid, Domine Deus audiuit famā seruus tuus, quòd disponat Saul venire ad Ceilam, vt euertat vrbem propter me: si tradent me viri Ceilæ in manus eius, & si descendet Saul, vt audiuit seruus tuus: Domine Deus Israel indica seruo tuo. Et ait

I Dominus: Descendet. Et rursum Dauid. Si tradent viri Ceilæ me, & viros, qui mecum sunt in manu Saul? & dixit Dominus. Tradent. Sic patet 1. Reg. 30. cap. vbi consuluit Dauid Dominum applicito Ephod, dicēs: Persequar an non latrunculos hos, & comprehendam eos? & dixit Dominus, persequere, absque dubio enim comprehendes eos excuties prædam. Videtur ergo quòd non fiebat quæstio, vel responsio in scriptis, sed in voce. Respondent isti, quòd licet ista dicantur in verbis, tamen in scriptis gesta sunt, & hoc quidem non repugnat multum litteræ. Nam cùm dicitur, quòd Dauid quæsiuit à Deo talia, vel talia, & quod Deus respōdērit talia, vel talia, non sequitur, quod sic Deus in voce responderit, aut Dauid loquens ista quæsierit, sed quod in scripto vtrque proponeret. Dicendum tamen magis, quod istæ quæstio-

K nes in voce fiebant, & conformiter respōsiones, & tamen non fiebant nisi illi, qui inquirebat haberet Ephod cum Rationali, ideo ante omnem inquisitionem Dauid dicebat ad Abiathar, applica Ephod, id est, Superhumerale cū Rationali, in hoc erat Doctrina, & Veritas in Rationali. Alij dicunt, quod cum Sacerdos indutus Ephod humiliaret se coram Domino pro responsione huius dubij, audiebatur vox Domini per Angelum de quæstione respondentis. Iosephus dicebat, quod in Sardonice, qui erat in Superhumerali in humero dextro, tantus radians fulgor appareat, cū sacrificia Deus acceptabat, vt longe existentibus ille notabiliter videretur. De lapidibus autem Rationalis dicit, quod cùm Iudæi exituri erant ad bellum, tanto splendore lapides illi micabant, vt cunctis perspicuum esset Iudæos esse victuros. Dicit tamen, quòd iste fulgor cessauit ducentis annis antequam ipse libros *Doct. determina.* *Alia opinio.* *Quid dicat Iosephus Sardonice rufo in Superhumerali.*

anuqui-

antiquitatum scribere inchoasset, quos scripsit quadraginta annis vel paulo post, passionem Christi, & sic annis centum sexaginta, vel quasi, ante Christi natiuitatem, vel paulo ante is fulgor cessauit. Fuit ai. hoc inter tẽpora Machabæorum, & Alexãdri, scilicet, postquam regnauit Alexander, & antequam dominaretur Machabæi. Nam Machabæi pauco tempore ante Christum fuerũt, vt patet computando Reges intermedios inter Christum & Simonem Machabæum, qui fuit vltimus de tribus Machabæis. Et hoc verum fuisse aliqualiter cõuincitur, quia in toto tempore Machabæorum nõ reperietur, ꝙ Deum consuluerunt, sicut reperitur, quòd sæpè consulerent tempore Regum Iuda, & Israel, vt patet discurrendo libros Reg. & Paralip. Etiam magis manifestatur hoc ex ipsomet Machabæorum libro. Nam cum Gẽtes coinquinassent templum sanctum Ierusalem, & Altare, Iudas mundauit Altare, dicitur, ꝙ excogitauit de Altari holocaustorum, quod profanatum erat, quid de eo faceret, & incidit illi consilium bonũ, vt destrueret illud, ne forte esset eis in opprobrium, quia contaminauerant illud Gentes, & demoliti sunt illud, & reposuerunt lapides in monte domus Domini in loco apto, quousque veniret Propheta, & responderet de eis. Ecce enim quomodo lapides Altaris sic in dubio reliquerunt, quousque Propheta veniret. Si autem illo tempore mansisse fulgor ille gemmarum Rationalis, vt per illud veritas occultorum cognosci potuisset, quæsitũ fuisset de illo dubio, quod satis magnum erat, & rationabile erat de illo quæri. Non ergo erat tunc talis fulgor, nec aliquis modus respondendi applicito Ephod. De hoc primo Machab. 4. capite.

An manifestaretur veritas per applicationem Rationalis. Quæst. XVI.

SED adhuc dices, quòd non manifestabatur veritas futurorum per applicationem Rationalis, sed per Superhumerale, siue Ephod, quod est idem: nam quandocũque de aliquo dubio veritas inuestigabatur, Sacerdos, vel aliquis alius, applicabat sibi Ephod, & sic respõdebatur, vt patet sæpè in libris Regũ in testimoniis allegatis. Respõdetur, ꝙ Rationale & Superhumerale simul vnita erãt, ita, vt à se inuicem separari nequirẽt. Applicãdo ergo Superhumerale, applicabatur, & Rationale. Et quia Rationale erat aliquid positum in Superhumerali, tanquam pars in toto, denominabatur totum Ephod, siue Superhumerale: virtus tamen secũdum quam reuelabãtur ea, quæ inquirebantur, non erat propter Superhumerale, siue propter Ephod, sed propter Rationale. Sed dicet adhuc aliquis, ꝙ ista respõsio ad dubia, de quibus habetur in primo libro Regum, non fiebat propter Rationale coniunctum Ephod, siue Superhumerali, quia Ephod, de quo ibi dicitur, non est Ephod, in quo erat Rationale. Nã Ephod cui Rationale coniunctum erat, vestis erat solius Summi Sacerdotis: ad minores aũt, sacerdotes solum pertinebãt Feminalia, & Tunica linea, & Cingulum, & Cidaris, cetera aũt Sũmi Sacerdotis ornamẽta erãt. Ergo Ephod, & Rationale ad solũ Summũ Sacerdotem pertinebãt. Sed Sacerdotes minores, & interdũ illi, qui nõ erãt Sacerdotes gerebant Ephod, ergo illud non erat Ephod habens Rationale, de quo hic dicitur. Antecedens patet: quia Samuel non erat Sacerdos, sed solum de genere Leuitarum, & tamen portabat Ephod, vt patet 1. Reg. 2. c. cum dicitur: Samuel autem ministrabat ante faciem Domini puer vestitus Ephod. Et patet ꝙ aliqui Sacerdotes, qui non erant Sacerdotes Magni, portabant Ephod, vt patet 1. Reg. 22. c. cum dicitur. Conuersus Doeg ruit in Sacerdotes Domini, & trucidauit in die illa octogintaquinque viros vestitos Ephod lineo. Cõstat autem quòd vnus solus erat Summus Sacerdos, scilicet, Achimelech, vt patet 1. Reg. 21. & 22. c. Etiam istud Ephod non erat tale, quale Ephod Summi Sacerdotis. Nã Ephod Summi Sacerdotis erat de auro, & hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, pulchra varietate contextum, & ponebantur in eo lapides pretiosi, vt patet hic: alia Superhumeralia siue Ephod erant simplicia, scilicet, solum facta de lino, vt patet de Ephod, quod gerebat Samuel co-

An Ephod in quo Dauid veritatē quærebat, fuerit coniunctũ Rationali.

A ram Domino, de quo dicitur 1. Reg. 2. cap. Samuel aũt ministrabat ante faciem Domini puer vestitus Ephod lineo. De Sacerdotibus etiam minoribus, quòd portassent Ephod non tale quale Ephod Summi sacerdotis patet: quia dicitur 1. Reg. 22. cap. Conuersus Doeg ruit in Sacerdotes Domini, & trucidauit in die illa octoginta quinque viros vestitos Ephod lineo. Et sic non videtur dicendum, quòd Ephod, quod sibi applicandum Dauid petebat, quando consulebat Dominum, esset Ephod summus sacerdotis, quia Abiathar, qui ambulabat cum Dauid, portabat istud Ephod, vt patet 1. Reg. 23. & 30. cap. & tamen ipse erat de sacerdotibus minoribus: nam cùm occideretur pater suus Achimelech, qui erat summus sacerdos, & tota domus patris sui, vsque ad 85. viros vestitos Ephod, ipse inter fratres suos effugiens euasit, vnde vide-
B tur, quòd ipse sicut ceteri portabat lineum Ephod: sed in illo quærebat Dauid à Domino, & accipiebat respõsum. Ergo non solùm responsio fiebat applicito Ephod, sed etiam applicito tali Ephod, quale non erat Ephod siue Superhumerale sacerdotis Magni, & istud non habebat Rationale. Respondetur quòd istud Ephod, quod applicabat Abiathar Sacerdos, erat Ephod summi Sacerdotis continẽs intra se Rationale, in quo erat Doctrina, & Veritas. Et patet aliqualiter ex hoc: quia si Abiathar erat summus sacerdos, poterat habere Ephod cum Rationali ad ministrationem suam: sed satis patet ꝙ Abiathar fuerit Sacerdos Magnus: nam licet viuente Achimelech patre eius, ipse Abiathar, & ceteri fratres eius portabant Ephod lineum, tanquam minores sacerdotes, cùm tamen ad mãdatum Saulis Achimelech summus sacerdos cum
C tota domo sua interfectus est, Abiathar, qui solus manebat, successiuus erat in Summo sacerdotio. Cùm ergo ipse fugiens cognouit totam suam cognationẽ Saule mandante gladio fuisse deletam, sciuit ad se summum sacerdotium legitima successione pertinere, & veniens per ciuitatem Nobe, in qua erat Sanctuarium, & omnia Pontificalia ornamenta, rapuit saltem Ephod cum Rationali, quia sciebat hoc ornamentũ necessariũ esse ad cõsulendũ Dominũ, sicut eis oportebat in talibus afflictionibus lacessitos. Confirmatur etiam hoc: quia Abiathar postea fuit summus sacerdos, vt patet 3. Reg. 1. c. & 1. Paralip. cap. 24. licet & Sadoch cũ eo ex diuina electione, & Prophetica prænunciatione assumptus est. Manet ergo, quòd solum Rationale erat in quo Doctrina, & Veritas posita erat, & per quod ad quæsita respondebatur. Secundũ Io-
D sephum non sunt ponẽdæ laminæ intra plicaturam Rationalis, sed ipsi lapides in Rationali existẽtes erant Doctrina, & Veritas, quia per fulgorem eorũ docebãtur homines de Veritate, quam inquirebant. Cùm ergo iubetur poni Doctrinam, & Veritatem, iubetur poni lapides illos sic fulgentes: quidquid tamen horum sit, nõ multum refert. *Quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram Domino.* Doctrina, & Veritas dicuntur fuisse in pectore Aarõ. i. super pectus, quia cùm Rationale super pectus eius esset, & Rationale sit, in quo est Doctrina & Veritas, necesse est in pectore Aaron fuisse Doctrinã & Veritatem. Id aũt quod dicit Iosephus, s. quòd emicabat fulgor ex lapidibus illis ad indicanda dubia, multum consonat litteræ Hebraicæ, quæ dicit. *Vrim & tummim*, id est, luces, & integritates, scilicet, quòd ab illis lapidibus luces
E fundebantur. *Quando ingredietur coram Domino*, id est, quando ingredietur ad Tabernaculum primum. Nam in Sancta Sanctorum nunquam intrabat his vestibus (vt supra probatum fuit) intrando Tabernaculum primum dicebatur stare coram Domino, quia ibi Deus specialiter esse dicitur, vbi specialiter colitur: sed in Sanctuario specialiores ministrationes ei fiebant. s. adolere thymiama in Altari thymiamatum, & ponere panes in Mensa Propositionis. & parare lucernas in Candelabro. *Et gestabit iudicium filiorum Israel*, id est, Rationale per quod iudicantur quæstiones dubiæ filiorũ Israel. Vnde Rationale iudicij dicitur, vt patet supra: *In pectore suo.* id est: super pectus suũ, ideo Hebræi istud ornamentũ pectorale vocant. *In conspectu Domini*, scilicet, intra Tabernaculum, vbi dicitur esse in conspectu Domini, non tamen in omni loco, quia intra Sancta Sanctorum sacerdos stans, stabat in

Ad quæst. responsio

conspectu Domini, tamen nõ portabat ibi Rationale, & Superhumerale, vt supra declaratum fuit. *Semper*. scilicet, semper quando intrauerit in Tabernaculum primũ. Duo casus tamen excipiuntur, vt supra declarauimus. *Facies & Tunicam*. Istud est aliud ornamẽtum quod est purè Pontificale: nam solùm summus Sacerdos tali tunica induebatur. Ista tunica non erat consuta ex diuersis pannis, aut diuersis eiusdem panni partibus per suturam colligatis, sicut communiter in alijs vestibus fieri consueuit, quia dicitur quòd in mediũ eius capitiũ fieret, ex quo videtur, quòd pannus satis amplus in circuitu scindebatur secundum magnitudinem staturæ virilis, & in medio huius panni fiebat foramen quoddã, per quod Sacerdos caput mitteret. Non erat etiam ista vestis facta ex filis diuersorum colorum, s. ex auro, & hyacintho, purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta, sed ex solis hyacinthinis G filis fiebat, quia dicitur: Tunicam totam hyacinthinam. Et in foramine facto ad immittendum caput, fiebat ora textilis in gyro, ne vestis facilè rumperetur, sicut in alijs vestibus fieri consueuit. In extremitate verò vestis huius, quæ tangit pauimentum ponebantur in gyro septuagintaduo tintinnabula de auro, & septuagintaduo malogranata, scilicet. vnum tintinnabulum, deinde vnum malogranatum, & sic seriatim.

Tunica hyacinthina non erat consuta. sed integra facta ex eadem parte panni.

An tunica hyacinthina haberet manicas. Quæst. XVI.

De manicis autem vtrum talis tunica eas habuerit, non constat. Aliquis dicet, quòd non habuit aliquas manicas consutiles, sed in lateribus vestis fiebant foramina, per quæ Sacerdos manus mitteret ad mini- H strandum sicut est in chlamydibus nostris, quibus super vestes alias induimur. Sed hoc nõ multũm videtur, quia eodem modo deberẽt poni ibi oræ textiles in gyro ne vestis facile rumperetur. Hoc autem argumentũ non multum militat: quia licet fuerit, id tacuit Scriptura: nam qualitercumque se manicæ illæ habuerint, tacitum est. Aliquis fortè dicet. quòd huius vestis manicæ nullæ erãt, & hoc aliqualiter videtur coniici, quia non fit de eis vlla mentio, sed, quòd Sacerdos ponebat manus suas sub oras tunicę, quia ista tunica multũ ampla erat, & poterat pars anterior replicari super brachia Sacerdotis, sicut fit in casulis presbyterorum nostrorum. Nam in eis manicæ nullæ sunt: sed super brachia Sacerdotis pars anterior vestis replicatur. Sed hoc non multum consonat, imò nec videtur vllo modo posse stare: quia ista tunica hyacinthina I tota in gyrum tintinnabulis, & malogranatis plena erat, vt patet in littera; Si autem Sacerdos Magnus super brachia sua replicaret vestem illam, maior pars malogranatorum, & tintinnabulorum inuoluerentur super brachia eius. Hoc autem triplex inconueniens causat. Primum quia inutiliter ista malogranata, & tintinnabula posita erant: nam malogranata erant ad pulchritudinem, tintinnabula autem ad sonum. Cùm verò super brachia Sacerdotis replicaretur vestis, sicut replicantur casulæ presbyterorum nostrorum: necesse erat partem mediam tintinnabulorum vestis, & malogranatorum intra vestis plicaturam latere, & sic nec malogranata latentia ad pulchritudinẽ facerent, nec tintinnabula sonitum redderẽt. Secundum inconueniens erat, quia multum nocerent Sacerdoti, & facerent eum non posse ministrare: nam cùm K tanta copia tintinnabulorum, & malogranatorum super brachia eius aduoluerẽtur, redderentur brachia eius ita grauia, quòd nullo modo Sacerdos ea tenere posset. Tertium inconueniens erat, quia ista multum nocuissent vesti: nam tintinnabula, quæ dura erant, ex cõtinuata complicatione tutra vestem hyacinthinam rumperent illam. Dicendum ergo, quòd nõ mittebat Sacerdos manus sub vestis huius extremitates anteriores, sicut in casula presbyterorum nostrorum fit. Iosephus autẽ dicit, quòd ista vestis habuit manicas consutiles (vt supra diximus) sicut Dalmaticæ Diaconorum nostrorum, & Subdiaconorum habent, & in extremitatibus manicarum ponebatur ora textilis de auro, ne facile rumperentur. Hoc etiam aliqualiter videtur esse non coaptatũ, quia istę manicæ consutiles solùm coaptantur vestibus strictis, & coniunctis

Tria inconuenientia sequebantur si non ponebantur manicæ in tunica hyacinthina.

Opin. Ioseph.

F corpori, sicut sunt vestes nostrę interiores, & sunt Dalmaticæ, quæ strictæ sunt: casulæ autem, quæ ampla est, non coaptarentur, ideo non apponuntur. Et patet etiam in nostris chlamydibus, quæ valde amplæ sunt in extremitatibus suis, ideo eis manicæ non coaptantur, nec apponuntur. Quoquo modo tamen res sese habuerit, nõ oportet ponere modum illũ supra immediatè dictum, sed primum, scilicet, quòd haberet aperturas, per quas Sacerdos Magnus mitteret brachia; aut istum nunc dictum, scilicet, quòd habuerit manicas consutiles. Videtur tamen Iosepho credendum, quia ista vidit, vt ipse testatur. *Facies & tunicam Superhumeralis*. id est, tunicam, super quam ponebatur Superhumerale immediatè, non enim ponebatur super tunicam lineã immediatè. *Totam hyacinthinam*. id est, tota erat contexta de filis hyacinthini G coloris. Dicitur hoc ad differentiam aliorum ornamentorum Pontificalium, qui erant ex varijs coloribus. *In cuius medio supra*. Ista vestis considerabatur dupliciter. Quia aut in plano extenta, aut vt coaptata corpori humano, quod est secundum altitudinem vestis. Secundum primum modum accipitur in veste medium, & oræ, siue extremitates. Quantum ad secundum modum accipitur in veste illa sursum & deorsum, & ista duo ponuntur in ista veste hyacinthina. *In cuius medio supra*. Nam ista vestis, quãdo extendebatur in plano erat rotũda, sicut vnus circulus, & in cẽtro illius circuli, quòd est medium fiebat capitium, id est, locus, vel foramen ad mittendum caput. Cùm autẽ illa vestis coaptari debebat corpori Sacerdotis, extremitatibus eius tangentibus æqualiter terram, vel quasi tangẽtibus, erat vna pars, quę eleuatior ceteris erat, H & illa dicebatur supra in illa veste. Erat autem hæc idẽ cum medio illius vestis, s. quòd illa pars, quæ erat mediũ, siue centrum, cũ vestis extendebatur in plano, erat supra, cùm vestis coaptabatur corpori alicuius viri. In illa ergo parte, quæ erat simul medium, & supra, capitium fiebat. *Erit capitium*. Capitiũ a capite dicitur; & est locus apertus ad mittendum caput. *Et ora per gyrum eius textilis*. Ora, vt hic scribitur sine h, signat limbum, siue extremitatem alicuius rei: sic ait Hebrardus.

Aspires horam tibi tempus significabit.
Quòd si non aspires dabis limbum, & regionem.

Erat ista óra quędam parua particula panni siue de filis auri esset, vel de quibuscunque alijs filis, & cõsuebatur extremitatibus vestis in capitio, ne rumperetur vestis per extremitates illas. *Per gyrum eius*. Non per gyrũ ve- I stis totius, scilicet, vbi tintinnabula, & malogranata erãt: sed per gyrum capitis vestis. *Textilis*. id est, quòd ista ora panni sit fortis, & multum texta, quia ibi firmitas vestis est. *Sicut fieri solet in extremis vestiũ partibus*. Ponit exemplum commune, vt Moyses melius intelligeret. Vocantur hic extremitates vestium non omnes extremitates: nam extremitates tangentes pauimentum, non consuuntur oris textilibus, quia per talia loca nunquam vestes rumpi possunt, cùm nulla vis tractus in parte illa sit: sed ponuntur in extremitatibus vestium, scilicet, in capitio, & manicis. *Ne facile rumpatur*. Ista est redditio causæ, quare hoc fiat. *Deorsum verò*. Accipitur deorsum, prout coaptatur ista vestis corpori humano, quia tunc capitium, quod est circa partem superiorem, scilicet, circa caput, vocatur supra in veste illa: oræ autem, quæ sunt cir- K ca pedes vocantur deorsum, quia sunt circa partem hominis, quæ dicitur deorsum. *Ad pedes eiusdem tunicæ*. Vocantur pedes tunicæ extremitates tunicæ, quæ tangũt pedes hominis. *Per circuitum*. Tota vestis in gyro plena erat tintinnabulis, & malogranatis. *Quasi mala Punica facies*. Accipiebatur pannus contextus ex hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & complicabatur in rotundum: sicut fiunt condyli vestium rotundi, & ista erat figura malogranatorum. Ista appendebantur in extremitatibus illius tunicæ hyacinthinę consuta filo, sicut condyli vestium consuuntur ipsis vestibus: nam non potest dici, quod ista malogranata essent de ipsa tunica quoniam tunica erat hyacinthina, vt patet in littera. De istis tamen malogranatis dicitur, quòd erant de auro, & hyacintho, purpura, &c.

Item quia non videbatur modus, per quem ex eodem

panno

panno continuato in extremitatibus vestis fierent malogranata ista: *Quasi mala Punica*. Non dicitur facies mala Punica, sed facies quasi mala Punica, quia tintinnabula, de quibus hic dicitur, vera tintinnabula erant. Mala Punica tamen non erant vera, sed artificiata. Malum Punicum est, quod nos clariori vtentes vocabulo, malogranatum appellamus. Dicitur enim malogranatum, à proprietate naturæ suæ. Malum punicum dicitur à terra, in qua primò aut potissimũ tales arbores, & fructus inuenti sunt. Nux vt consuetudo omnium Latinorum est, vocatur quilibet fructus, qui corticem valde durum habet, vt sunt nuces, amygdala, auellanæ, & similes fructus. Mala vocantur alij fructus, quia tamen multæ species sunt, distinguimus eas interdum per adiunctionem factam ad istud nomen malum, dicentes, malum Punicum, malum persicum, malogranatum, malum citrinũ, & sic in ceteris. Iste tamen fructus, quem nos nominare volumus, vocatur malogranatum, id est, malum habens in se grana. Rectè quidem hoc nomen assumpsit, quia nullus fructus est, qui plura contineat, quàm iste: vel qui totus sic consistat in granis, sicut iste. Vocatur malum Punicum, id est, malum Africanum, quæ enim Africana sunt, Punica nominantur, vt ait Cato.

Malũ punicũ vnde dicatur.

Si Romana cupis, & Punica noscere bella.

Id est, Africana, nominantur sic, quia in terra illa primo istæ arbores inuentæ fuerunt. *Et hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto*. Fila istorum colorum trium erant ad compositionem horum malorum Punicorum. De quibus filis supra dictum fuit. *Mixtis in medio tintinnabulis*. scilicet, inter duo mala Punica vnum tintinnabulũ, & erant ista tintinnabula ex auro, & vocãtur tintinnabula secundum nomen onomatopœium, id est, à sono suo formatur: sic enim tintinnabulum sonat, cùm percutitur. *Ita vt tintinnabulum sit aureum, & malum Punicum*. Ista littera videtur innuere, quòd vnũ tintinnabulum fieri debebat de auro, & vnum malum Punicum de auro, & rursus aliud tintinnabulum aureum, & malum Punicum aureum. Sed non potest sic intelligi, quia supra dicebatur, q mala punica essent de hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto. Dicendum autem quòd hic est principium erroris propter æquiuocationem huius verbi (sum). Nam interdum, & ex proprio significato stat pro esse, vt cum dicamus, quod homo est animal, vel q homo est albus, quia solùm signat ibi essendi actum, siue substantialiter, siue actualiter. Aliquando autem ex vsurpatione nostra trahitur ad significãdum vbicationem, & situationem, sicut dicimus, homo erat in domo, ibi (erat) non signat essentiam aliquam, siue actum essendi, sed vbicationem. Aliquãdo stat pro situatione, siue positione, vt cùm dicimus, ista vestis est extenta, vel curuata, quod aliquo modo potest pertinere ad situm, aliquo modo ad habitum, secundum quòd vestis poterit diuersimode cõsiderari. Sic autem hic cùm dicitur, & tintinnabulum sit aureum, si teneatur (sit) vt dicit esse primo modo, est sensus, quòd tintinnabulum fiat ex auro, vel sit factum ex auro, & tunc destrueretur intellectus literæ, quia esset sensus. *Ita vt tintinnabulum sit aureum, & malum Punicum*. id est, quòd tintinnabulum fiet ex auro, & malum Punicum, scilicet, etiam fiet ex auro: nam necesse est in vtroque eodem modo accipi istud verbum (sit). Accipiendo secundo modo, est sensus. *Quòd tintinnabulum sit aureum*. id est, quòd tintinnabulũ, quod aureum est, sit, id est, situetur, vel ponatur. *Et malum Punicum*. id est, etiam malum Punicum, id est, ponatur, scilicet, post tintinnabulum. Et patet per ea, quæ subduntur, quod solùm imponitur hic ordo, & non esse, quia dicitur. *Rursumq. tintinnabulum aliud aureum, & malum Punicum*. id est, post tintinnabulum & malum Punicum, quæ primo posita sunt, immediatè ponatur aliud tintinnabulum aureum, & ponatur malum Punicum. *Et vestietur ea Aaron*. Et omnes sui successores, qui essent Sacerdotes Magni, quia hoc non erat personale, sed ad dignitatem ipsam cuiuslibet Summi Sacerdotis pertinebat. *In officio ministerij*. id est, quando ministrare debet, & hoc non ad omnem ministrationem, quia ad ministrationẽ, quę fiebat extra Sanctuariũ, non induebatur Summus Sacerdos ista veste, nec alijs põtificalibus, vt

De æquiuocatione istius verbi, sum.

Alph. Tost. super Exodi.

A supra dictũ fuit. Nullo ergo modo poterat aliquis Sacerdos Magnus vti ista veste ad aliquos vsus profanos: nec indui ea extra Sanctuarium, accipiendo Sanctuarium pro toto Tabernaculo cum Atrio eius.

An verum sit; quòd Summus Sacerdos exierit obuiam Alexando extra Ierusalem vestitus omnibus vestibus sacris; & an tunc Sacerdos fecerit contra istud præceptum. Quæst. XVII.

ET si obiicias de eo, quod dicitur Alexandreidis primo libro, scilicet, q cùm Alexander veniret contra vrbem Ierusalem, exiuit Summus Sacerdos ei obuiã cum ceteris Sacerdotibus vestitus omnibus vestibus suis, & laminam auream gerens in fronte. Ad hoc respondere posB set quispiam, negando tale quid factum fuisse, cùm non constet ex Sacra Scriptura. Sed ista responsio insulsa est, & ab eo, qui modica nouit, cuius intra viscera coangustatur cor, ita vt aliter respondere nequeat, nisi fidem Scripturarum aboleat. Dicendum ergo, quòd Sacerdos Magnus, sicut dicitur, exiuit obuiam Alexandro Magno, & sic effugerũt iram eius. Nec oportet destruere fidem tantarum historiarum, quæ nũ sunt vulgares fabulæ, sed veritates solidissimæ à viris approbatæ eruditissimis. Et coniicitur hoc verum fuisse, etiam adempta historica auctoritate. Constat.n.quòd Alexander Macedo, destruxit ciuitatem Tyrum, & Sidonem ciuitates opulentissimas Phœnicis, & terram propinquã in qua habitauerant Philisthiim, vt communi confessione conceditur. Et ipse Zacharias Propheta de hoc prædixit, & ipsi Iudæi sic expoC nunt Zachariam. Dicant obsecro, quomodo ciuitas Ierusalem euaserit gladium Alexandri, cùm ceteræ finitimæ ciuitates potentissimæ eius impetu corruerint: nunquid in gladio, & arcu? æstimo, quòd nullus quantumcumque insipiens taliter responderet, constat autem vrbem Ierosolimam illæsam mansisse tempore Alexandri, nec etiam eius dominio subdita fuit, cùm esset confœderata Dario Regi Persarum. Dicendum ergo, quòd in primo Alexandri libro, circa finem ponitur, scilicet, quòd cùm Alexander mortuo patre suo Philippo ambiguus esset, vtrum Regnum paternum teneret, an in hostiles téderet regiones, Regnum suum amplificaturus, sicut pater eius fecerat: cumque quadam nocte incertum an vigilans esset, vir ei reuerẽdi vultus apparuit auream laminam in fronte gestans ceterisq. pontificalibus vestibus adornatus, D qui Alexandrum sic allocutus est. Egredere, ò Macedo omnium fortissime Regum a patriis oris, omnẽ tibi persundabo, gentem, & post hæc præcepta complens dixit, quando sic me videris miserere meorum. Alexander hac visione valde cõfortatus, bella facere inchoauit, vt patet in princip.2.lib. Alexãdreidis, deinde interiectis quibusdam bellis, Alexander contra Darium, & alios duces eius veniens in terram Phœnicis Tyrum nobilissimam, atque opulentissimam ciuitatem bello domitam, incendio, & euersione deleuit: cumq. ad vrbem Ierosolymã, quæ terræ illi valde propinqua est (quod patet cum Christus in confinio Tyri, & Sidonis prædicauerit, vt habetur Matthæi 15. cap.) misisset Legatos, vt se ei incunctanter subiicerent, aut bello se pararent: Ierosolymitæ ne infringerent fœdera cùm Dario Rege Persarum connẽta AleE xandro se subiicere noluerunt, cumque Alexander ira fremens, vt iræ impatiens erat, cursu veloci tenderet in Ierusalem, vt eam funditus euertendo solo adæquaret, sacerdotes, & tota plebs ante Alexandri aduentum scientes vltimum terribilis mortis instare discrimen, precibus, & ieiuniis coram Domino supplices iacuerunt: quibus ad vltimum responsum est, vt sacerdos Magnus omnibus suis vestibus adornatus cum ceteris sacerdotibus, & in vniuersa frequentia plebis Alexandro obuiam exirent in pace. Cumque ad vrbem Alexander furore succensus accederet, viso Summo Sacerdote in eisdem vestibus, & sub eadem imagine, sub qua olim in Græcia ei apparuerat, protinus equo desiliens genibus eius suppliciter aduolutus est, quasi eum vt Deum, & directorem in omnibus suis operibus habuisset, & sic intrauit pacificè in Ierusalem multa ciuibus libertate donata, & permissis in

Responsio aliquorũ confut.

Doct. determinatio.

Quo verum sit Alexandrum venisse Ierosolymã.

Non fuit cõtra præceptũ de vestib. datũ, quod Summus Sacerd. exiuerit obuiã Alexãdro in Ierusalẽ veniẽti.

fœdere, quod cum Dario olim pepigerant permanere. F De his Galterus Alexandreidis lib. 3. Quòd autem hoc non fuerit contra aliquod præceptum datum de vestibus Pontificalibus patet: nam licet præceptum esset, quòd Sacerdos non vteretur vestibus istis extra Sanctuarium, nec ad alios vsus: si tamen Deus mandasset in aliquo casu aliter fieri, non infringebatur prior lex, cùm ipse eam condidisset: & interpretaretur legem illã in tali casu non tenere vim obligationis: sic enim licet datum esset mandatum, quòd nunquam fieret sacrificium, nisi super Altare holocaustorum intra Atrium Sãctuarij, vt patet Leuit. 17. & Deuter. 12. cap. tamẽ Dauid immolauit in area Areuna Iebusæi, vt patet 2. Reg. 24. cap. & Elias in monte Carmeli, vt patet 3. Reg. 18. cap. & sic de alijs. Quia tamen isti mãdato, vel inspiratione Dei mouebantur, tanquam bonum reputatũ est, & Sacra Scriptura illud com- G mendat. Ita ergo hic dicendum est, quòd reuelatione Dei admonitus Summus Sacerdos, sic indutus Alexãdro Macedoni obuiam exiuit. *Vt audiatur sonitus quando ingredietur, & egredietur.* Ista est præcipua causa tintinnabulorum aureorum, scilicet, vt quando ipse moueretur, sonarent tintinnabula. *Quando ingredietur, & egredietur Sanctuarium.* Aliqui dicunt, scilicet, quando ingrediebatur in Sancta Sanctorum. Sed hoc falsum est: quia, vt supra probatum fuit, quando intrabat in Sancta Sanctorum, non induebat vestes Põtificales, sed solas vestes Sacerdotis minoris, s. vestes lineas. Si autem posset stare, q intraret Summus Sacerdos in Sãcta Sanctorum indutus his vestibus valde conueniebat: & adhuc magis ex hac parte quam quãdo intraret in Sanctuarium exterius, scilicet, quia (vt aiunt Hebræi, & ista videtur intẽtio ex lit- H tera) Deus mandabat poni ista tintinnabula, vt audiretur sonitus Sacerdotis intrantis, & exeuntis. Et hoc erat, quia in Sanctuario fiebant apparitiones Dei, in quibusdã formis gloriosis; vel apparitiones Angelorũ, vt diximus supra, 25. cap. Deus autem nolebat, quòd Sacerdos videret illa, quæ apparebant, vt patet Leuit. 16. cap. cum dicitur: Assumptoq. turibulo, quod de prunis altaris impleuerit, & hauriens manu compositum thymiama in incensum, vltra velum intrabit in Sancta, vt positis super ignẽ aromatibus, nebula eorum operiat Oraculum, quod est supra testimonium, & non moriatur. Sed ista apparitio magis fiebat intra Sancta Sanctorum, vbi Deus specialiter erat, quàm in Sãctuario exteriori, vt declarauimus supra, 25. cap. ergo ibi magis hoc attinebat; Scriptura tamen non consentit, cuius rationem supra assignauimus. I

Repugnat hominum moribus aliquem ingredi domũ improuisũ vocatum.

Et ista similitudo est sicut cùm quis ad ianuam alicuius domus accedit, nõ debet intrare prius quam acclamauerit, vt qui intra sunt, caueant sibi, si aliqua secreta agunt, quæ ab alijs videri nollent: in hominibus autem hoc ad bonorum morum institutiones obseruandũ est: quia aliàs mutuo nos offenderemus, & offenderemur. Ad Deum tamen necessarium non erat: quia Deus vel Angelus, qui in aliqua effigie intra Sanctuarium apparebant: benè nouerant, quãdo Sacerdos ingrediebatur, & egrediebatur: superfluum ergo fuisset doctum erudire, & sufficienter commonitum admonere. Item, dato q Deus, & Angelus ibi apparentes, non scirent quando Sacerdos ingrediebatur, & egrediebatur; tamen non possent hoc cognoscere per tintinnabula sacerdotalis vestis, quia Deus & Angeli oculis, vel auribus ceterisq. organicis potentijs, & instru- K mentis nihil perpendunt, cùm talia nõ habeant, quia istæ sunt virtutes corporum: Deus autem incorporeus simpliciter est: sonitus autem obiectum solius potentiæ auditiuæ est: impossibile ergo est Deum videre, aut audire, & Angelos conformiter: non ergo sunt istæ admonitiones eodem modo necessariæ ad Deũ, & Angelos, qui apparitiones aliquas intra Tabernaculũ facerẽt, sicut ad homines commonendos, qui ista percipiunt cum fiunt, & antequam fiant non intelligunt: Deus autem, & Angeli cum fiunt ea non percipiunt organicè, vt perceptibilia sunt, & antequam fiant, sciunt quoniam futura sunt.

Doct. expositio.

Ponebantur ergo ista tintinnabula ad concitandum reuerentiam humanam, scilicet, quòd sicut nomina filiorum Israel sculpebantur in lapidibus Rationalis, & Superhumeralis, ad memoriale, siue recordationem; non F quòd Deus per illos lapides recordaretur, sed quod homo sciret, quomodo memoria nostri, vel potius consideratio semper est in Deo: ita ista tintinnabula ponebantur ad incitandum ipsum Sacerdotem, vt reuerẽter intraret, cùm tintinnabula gestaret, quæ quasi ad ostium Tabernaculi clamarent ad Deum, vtrum daret licentiam introeũdi, & audito sonitu tintinnabulorum, Sacerdos erat licentiatus intrare in Tabernaculum: si autem non portaret secum tintinnabula, non habebat licentiam introeundi non vocato hospite, ideo si introiret, moriebatur, quasi iniuriam ageret domino domus. Et sic dicitur in littera, quãdo ingredietur, & egredietur Sanctuarium in conspectu Domini, ne moriatur, dicitur. *Quando ingredietur.* Quia tunc sacerdos mouetur, & tintinnabula sonant. *Et quando egredietur.* Quia etiam tunc mouetur, & sonãt. G Cùm autem sacerdos manet intra Tabernaculum ministrando, vel orando, quia nõ mouetur, non sonant tintinnabula. Et est sensus secundum similitudinem quasi si loqueretur ad hominem, q ne sacerdos videat visiones Dei, vel Angelorum, cum ingreditur, quòd pulset tintinnabula ad ostiũ Tabernaculi: & quia exeunte Sacerdote Deus redire debet, vel Angelus ad mansionem, commonetur, q redeat per sonitum tintinnabulorum, quæ sunt signũ, quod Sacerdos egreditur. *Et non moriatur.* Quasi dicat: si secus ageret moreretur: ideo hanc regulam tenere debet. *Facies & laminam de auro purissimo.* Hic ponitur aliud ornamentum, quòd erat purè Pontificale, scilicet, lamina aurea. Figura huius erat, quasi semicirculus cooperiens ab aure ad aurem perueniens per frontem. Spissitudo autem huius satis modica erat, quia aliàs ponderosa H nimis fuisset. Latitudo huius erat quasi duorum digitorum, ita quòd totam frontem cooperiret, & labium coronæ huius, scilicet, pars superior, tegebat extremitatem mitræ hyacinthinæ: erat autem in hac lamina descriptum litteris Hebraicis: Codes la Adonai, id est, sanctitas ad Dominum. *Facies & laminam.* Vocatur lamina, quia erat aurum extentum opere malleatorio in tenuem quãtitatem. Et distinguitur lamina cõtra massam, quia massa est aurum in magna quantitate, & rotundum nulla artificiali forma dispositum, sed adhuc rudæ: lamina autem per malleationem extenta est. *In qua sculpes opere cælatoris.* Duo sunt in lamina, scilicet, sculpere, & cælare: nam sculpere est cauare, vel radere: cælare est superlinire, vel pingere, & vtrumque fiebat in lamina aurea, quia primò fiebant quædam cauaturæ profundæ, quæ erant figuræ I litterarum: quia tamen si sic manerent, nõ distinguerentur figuræ litterarum: in colore ab auri colore: secũdum factum fuit, scilicet, superlinire, id est, intra cauaturas illas ponere aliquem colorem rubeum, vel atrum, aut alterius modi, vt clarè litteræ illæ legi possent. Si autem diceretur: in qua sculpes opere sculptoris: esset sensus, quòd solùm debebat lamina illa cauari ad reddendos litterarum caracteres: quia opus sculptoris nihil aliud est, nisi sculpere, id est, cauare: & tunc non possent litteræ videre distinctæ à colore auri. Si autem diceretur, in qua cælabis opere cælatoris: esset sensus q solùm deberent litteræ pingi in superficie plana auri, & non fierent cauaturæ: & tunc non manerent ita firmæ litteræ, nec ita pulchræ. *Sãctum Domino.* Hoc erat, quod erat in ea scriptum: & dicitur Hebraicè, Codes la Adonai.

Quid erat scriptum in lamina aurea Sũmi Sacerdotis.

Ligabisq. eam vitta hyacinthina. Quia ista lamina erat quasi semicirculus pertin- K gens ab aure vsque ad aurẽ, non poterat se tenere, nisi ab alio teneretur. s. ab aliquo ligamine. Erant autem in duabus extremitatibus eius apud duas aures Sacerdotis duo foramina, & per hæc mittebatur vitta hyacinthina: & continebat stringens laminam, ne caderet. Erat autem ista vitta, id est, quidam funiculus factus de filis, quorum color erat cælestis, qui vocatur hyacinthinus. *Et erit super tiaram.* Sacerdos Magnus habebat duo capitis totalia tegumenta, scilicet, Cidarim, quæ erat mitra facta de lino, & rotunda: deinde in altum acuebatur ad conum: alia erat, quæ vocabatur tiara, & ista erat tota hyacinthina: ponebaturq. super Cidarim: deinde super extremitatem tiaræ, quæ veniebat super fronte, ponebatur lamina ista, & cooperiebat extremitatem eius. *Imminens fronti Pontificis*, id est, posi-

ta, vel

Quare tintinnabula ponebãtur in veste hyacinthina Sũmi Sacerdotis.

ta, vel manens super frontem Summi Sacerdotis, quia totam frontem cooperiebat vsque ad oculos, ita tamen, vt nihil ante oculos de ea penderet. *Portabitq. Aaron.* Hic facit litera quandam interpositionem: nam cùm dicat de vestibus Pontificalibus, nondum completo sermone interserit de actione Sacerdotis, & rursus ad vestes, quæ supererant, redit. Et ista interpositio satis rationabilis est: Nam hic dicebatur de vestibus Aaron, & istæ vestes erant, vt Aaron indutus, in eis ministraret coram Domino, vt dicitur supra: vt faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi. Et quia per ministrationẽ Sacerdotis tollebantur peccata eorum pro quibus rogabat, ideo dicto de vestibus, dicitur de remissione peccatorum, quæ fiebat in ministratione, scilicet. *Portabit Aaron.* Vel quilibet alius Sacerdos Magnus, vel Sacerdos minor, quando ministrauerit sacrificando: nam & minores Sacerdotes sacrificabant, & ministrabant coram Domino aliis ministrationibus, vt patet Leuit. 8. cap. & declarabitur Deuter. 17. capite. agitur tamen de Aaron, qui principalis Sacerdos erat: & sub eo intelliguntur omnes alij, qui sequebantur eum in ministratione. *Iniquitates eorum, quæ obtulerunt*, id est, Aaron suscipiet super se pondus omnium iniquitatum, pro quibus Israel munera, & dona dant: & ista portatio erat, quia accipiebat Aaron onus orandi pro iniquitatibus, pro quibus Israelitæ dona sua dabant, vt dimitterentur eis: & sic dicitur Oseæ 4. cap. de Sacerdotibus: Peccata populi comedent, id est, Sacerdotes comedent omnia sacrificia, & munera atque oblata pro peccatis populi Israel. *Iniquitates eorum, quæ obtulerũt.* Si hic diceretur iniquitates eorum, qui obtulerunt: esset sensus, quòd Aaron portaret super se peccata omnia facta ab illis, qui aliquid obtulerunt, & tunc pro quacumque oblatione quantumcumque parua portare debebat Aaron super se peccata cuiuslibet offerentis, ita quòd teneretur rogare pro peccatis omnibus cuiuslibet offerentis: tamen litera non stat sic: sed ponitur, quæ in neutra terminatione pluralis, scilicet. *Iniquitates eorum, quæ obtulerunt.* Ita quòd istæ iniquitates referantur ad illa, quæ oblata sunt: nec tamen est intelligendum, quòd Aaron portaret iniquitates rerum oblatarum tãquam res oblatæ aliqua crimina haberent: sed dicuntur iniquitates rerum oblatarum, id est, iniquitates, pro quibus res datæ oblatæ sunt. *Eorum quæ obtulerunt, & sanctificauerunt filij Israel.* Ista duo idem sunt: nam qui offert sanctificat, & qui sanctificat offert, quia in vtroque est traditio rei, siue ad Sacerdotem, vel ad Deum: sed differunt in ratione; quia offerre solùm dicit spontaneam largitionem rei, Sacerdoti factam. Sanctificare est res sanctas facere, id est, ad Dei cultum applicare. Per hoc enim, quòd res oblata sacerdoti traditur, offerri dicitur. Per hoc autem, quòd res illa à seruitio tradentis abdicatur, & diuino cultui applicatur, sanctificare dicitur. Potest tamen aliquando sanctificare signare plura quam offerre: quia offerre notat actualem rei spontaneè factam traditionem. Sanctificatio est etiam cũ aliquis non dat actualiter, dum tamen voueat dare, scilicet, per hoc ipsum abdicat à se rem ipsam. *In cunctis muneribus & donarijs suis.* Ista duo quasi idem sunt: aliquo modo tamen non idem sunt donarium, & munus; quia munus est id, quod aliquis dat sub coactione, quia à lege sic constitutum est. Donum dicitur id, quòd merè gratuitè donatur. Et ista differentia multoties inuenitur secundum modum communem loquendi legum humanarum, quæ dicunt aliquos absolutos esse à muneribus, id est, quòd nõ tenentur dare munera, nullus tamen à muneribus liber esse diceretur, nisi aliqua coertio imposita esset ad munera persoluenda. Quod autem dona mera liberalitate tribuantur, ipsa nominis monstrat origo. Hæc autem differentia reperitur in eis, quæ recipiebant Sacerdotes à popularibus. Nam interdum populares offerebãt ea, ad quæ tenebantur, vtpotè sacrificia pro peccato, quia peccans, siue sacerdos esset Magnus, siue princeps populi, siue totus populus, aut quilibet de populo, erat certa oblatio instituta, ad quam tenebatur, secundum ea quæ habentur Leuit. 4. & 5. cap. & Numeror. 15. Aliquando gratuito donabãt, sicut in holocaustis, aut in victimis pacificis, aut in votis, & aliis donis. Vocabantur etiam munera ipsæ decimæ, & primitiæ, quæ dabantur Leuitis, & sacerdotibus à popularibus, vt patet Numer. 18. capite: nam ad has dandas sub coerctione tenebantur: nunc enim sacerdotes nostri eas tanquam debitum petere possunt, & retinentes eas, in ius vocare: & super hoc iure disceptare, vt patet extra de decimis, capite Parrochianos. Pro quolibet autem horum siue munus esset, siue donum, tenebatur sacerdos magnus orare, portans super se iniquitatem offerentis.

Differentia inter sanctificare & offerre.

Differentia inter munus & donũ.

An clerici teneantur dicere horas defunctorum de necessitate, & quid, & quantum teneantur recitare.
Quæst. XVIII.

Ex hoc necessariò concluditur, q̃ clerici beneficiati tenentur orare pro mortuis: nam isti sacerdotes recipiebant munera, & dona popularium, & tenebantur pro eis orare, in tantum, q̃ dicebantur super se recipere omnia peccata populariũ, pro quibus ipsi hæc omnia obtulerunt, quod signat hoc nomen portare iniquitates, & sacerdotes nostri præbendati habent omnes redditus suos de bonis popularium, & mortuorum, & viuorum: ergo necessariò tenentur orare pro eis. Et ista obligatio ex duplici iure insurgit, scilicet, ex iure naturali, & ex iure Diuino. Ex iure naturali patet: quia quilibet donatarius tenetur donatori ad antidora, id est, ad cõtrapassum, siue ad reddendum similia: maximè, quia licè. ista donatio libera sit, id est, quia sine aliqua causa vrgente atque cogente, tamen non est sine aliqua causa impellente: quia ideo iste dat, vt oretur pro eo: imò in dãdo hoc exprimit, scilicet, quòd oretur ad Deũ pro eo: & semper magis tenetur sacerdos recipiens hæc inquantũ ista donatio transit in modũ cuiusdam contractus innominati, s. do, vt des; facio, vt facias, & est de præscriptis verbis: sicut ergo ille, qui agit cõtra ius naturale, peccat mortaliter, & æternaliter punitur, vt declarat Apostolus ad Rom. 2. cap. de Gentibus, quæ sine lege peccant, & sine lege damnabuntur: ita cùm orare pro mortuis quantum ad sacerdotes, qui de bonis mortuorum stipendia recipiunt, quod generaliter in omnibus beneficiatis est, tã sacerdotibus, quam non sacerdotibus, tam ordinatis, quàm non ordinatis, sit de iure naturali: illi qui pro mortuis non orãt, recipientes stipendia beneficiorum, mortaliter peccant, & æternaliter damnabuntur. Et adhuc maius peccatum est, cùm quis recipiens stipendia de bonis mortuorum, non orat pro eis, quàm si reciperet stipendia de bonis viuorum & non oraret pro eis: sicut cùm quis nocet alicui misero non potẽti se defendere, & tollit ei decem, quàm cùm quis nocet alicui diuiti potẽti se defendere tolliẽdo ei decem. Mortui namque solis viuorum operationibus adiuuantur: à se ipsis autem iuuari nihil possunt, cùm iam sint extra terminũ merendi: sed solùm vt puniantur quantum deliquerunt. Viuentes autem sunt in via termini merendi, & demerendi, ideo licet aliis precantibus non iuuentur, per suam tamen operationem iuuabuntur: maius ergo scelus est, mortuorum stipendia deuorando, pro eis non orare, quam de viuorum possessionibus, aut muneribus sustentari, & pro ipsis non precari. Secundò, ista obligatio ad orandum pro mortuis, insurgit ex iure Diuino, vt patet hic, & in aliis plerisque locis, tam Noui quàm Veteris Testamenti: nam dicitur hic, quòd Sacerdos debet portare super se peccata, vel onus illarum rerum, quæ offeruntur; & Oseæ 4. cap. Peccata populi mei comedent. Quia ergo contingit pro peccatis mortuorum offerri hostiam: ergo tenebuntur Sacerdotes orare pro peccatis mortuorum. Sed dices, quod ista obligatio ad orandum in Sacerdotibus solùm erat pro viuentibus: nam obligatio erat pro muneribus, & donariis, quæ recipiebant. sed à solis viuentibus illa offerebantur: ergo solis eis obligabantur, vt pro eis orarent. Patet hoc: nam mortui decimas, & primitias non soluebant, nec quisquam nomine eorum, cùm nihil possiderent, de quo decimæ, & primitiæ solui possent: non poterant etiam quidquam vouere: non poterant dare holocausta, quia qui holocaustum offert, debet impo-

Qualiter orare pro mortuis sit ex iure naturali, & diuino.

Maius scelus est recipere stipendia mortuorũ & tamen orare pro ipsis quã viuorũ, & non orare pro ipsis.

nere manum super caput animalis, quod immolandum tradit, vt patet Leuit. 1.capite. Non potest etiam offerri pro eo hostia pacifica: quia hostia pacifica est vt plurimum gratiarum actio pro pace, quam Deus nobiscum habet, quòd reconciliatus sit nobis, & tradiderit quod petebamus. In mortuis autem non est hoc: quia non superest, qui beneficia receperit, vt pro illis gratias reddat. Item quia in sacrificijs pacificis offerens debet habere partem carnium immolatarum, vt patet Leuit.7. & 19.cap. sed mortuus hoc facere non potest, nec poterit offerre hostias pacificas, nec quisquam pro eo de sacrificijs pro peccato. Patet quòd non fierent pro mortuis: quia siue totus populus peccaret, siue Sacerdos Magnus, siue princeps populi, siue aliquis homo priuatus, debebat ipsemet offerre victimam, scilicet, ducendo animal vnum corã Sacerdote, & ponebat manus suas super caput eius, quasi imprecans ei omnia mala, quæ egisset, vt patet Leuit.4. & 5.cap. sed hoc non poterat facere mortuus, vt de se patet: ergo nec poterant pro eo fieri sacrificia, propter quæ Sacerdotes tenerentur ad orandum pro eo. Respondetur, quòd Sacerdotes Veteris Testamenti tenebantur orare pro mortuis ex institutione iuris Diuini in Veteri Testamento: nam licet istorum sacrificiorum formæ in eis obseruari non possent, tamen fiebant aliæ oblationes pro eis, pro quibus tenebantur Sacerdotes orare pro illis, vt si aliquis moriens relinqueret aliquam partem facultatum suarum Ecclesiæ Sacerdotibus, vt pro eo orarẽt (vt nunc fit) vel quòd daretur aliqua pecuniarum summa conuertenda in sacrificia, & Sacerdotum vtilitates. Sic patet 2.Machab. 12.cap. vbi Iudas collectione facta misit offerri duodecim millia drachmarum in Ierusalem pro peccatis mortuorum. Conclusum ergo necessariò manet, clericos beneficiatos teneri de iure naturali, & iure Diuino ad orandum pro mortuis: & tanto magis mortaliter peccare, quanto plures obligationes infringunt non orando pro eis.

Quid & quantum teneatur clericus beneficiatus recitare pro mortuis: et an quotidie: non est à iure diuino determinatum: sed à iure positiuo.

Quid autem, aut quantum teneatur beneficiatus pro mortuis orare, nõ est ex iure Naturali, vel Diuino: quia ista vniuersalia sunt monstrantia obligationem, non tamen quantitatem, aut modum obligationis: in hoc autem tenenda est dispositio iuris humani, & consuetudo Ecclesiarum singularum. Etiam vtrum quotidie teneatur quilibet beneficiatus recitare pro mortuis, vel facere commemorationem de eis saltem: relinquitur dispositioni iuris humani, & consuetudini Ecclesiarum: in his tamen, quando aliquis obligatur ad recitandum pro mortuis tantũ, & tantum, & tali die, aut tali, si non recitauerit, peccat mortaliter, nisi legitima excusatio interuenerit, quæ excuset à recitatione. Quod patet: quia sicut quilibet beneficiatus potens recitare, tenetur ad Horas Canonicas, & peccat mortaliter, quando eas non recitat: ita quilibet obligatus ad certam orationem pro mortuis faciendam, & in certo tempore, vtpotè quolibet die, aut ter in hebdomada, & sic de alijs modis: si non recitet, mortaliter peccat: nam istæ obligationes æquales sunt: sicut enim orare pro mortuis est de iure naturali in beneficiatis, & quòd tantum, aut tantum recitent, est de iure positiuo: ita quòd aliquis teneatur ad recitandum aliquid, qui est ordinatus, aut beneficiatus, est de iure Diuino: determinatio tamen quantitatis, & modi est de iure humano. *Erit autem lamina*. Hic redit ad id, quod omiserat, scilicet, de lamina aurea quam Summus Sacerdos gestabat in fronte. *Semper in fronte eius*. scilicet, quãdo ministrat in Tabernaculo exteriori in Altari thymiamatum, aut apparatu lucernarum, & propositione panum, & cùm ministrat in Altari holocaustorũ, quod est extra Tabernaculum in Atrio, ad ostium Tabernaculi. Non tamen est intelligendum, quòd semper esse debeat lamina in fronte Sacerdotis, quia tunc oporteret eam habere, dum comederet, & dormiret, quod ridiculum est. Etiam quia sequeretur aliud inconueniens: Nam lamina nunquàm poni debebat sub tiara hyacinthina, cùm dicatur supra, quòd erit super tiaram imminens fronti Pontificis: ergo oportebat etiam semper habere tiaram: & sic videtur esse de alijs Pontificalibus ornamentis, quod inconueniens est, & prorsus absurdum. Item non potest stare illud: quia supra dicitur, quòd illæ

F vestes fiebant, vt Aaron sanctificatus in eis Sacerdotio fungeretur: ergo ad solam Sacerdotalem ministrationẽ indui debebat vestibus his: & hoc est, quod dicitur. *Erit lamina in fronte eius semper*. id est, temporibus, quibus ministrare debet: nec tamen adhuc omnibus temporibus, quibus ministraturus erat, debebat istam laminã in fronte habere. Nam cùm intraret in Sancta Sanctorum, nihil de Pontificalibus ornamentis habebat: sed sola linea ornamenta, quæ pertinebãt ad minorem Sacerdotem, vt supra declaratum est. *Vt placatus sit ei Dominus*. Non est sensus, quòd illa tiara aliquid in se contineret, quod naturaliter, vel ex suo actu propriè inclinaret Deũ ad hoc, quòd Deus placaretur, quia Deus à nulla re mouetur ad misericordiam, vel ad iram, vel ad aliquid alterum: sed quando vult, miseretur, & quando vult, agit secundum
G iram. Proficiebat autem ista lamina secundum se ad ornatum, & reuerentiam Sacerdotis ministrantis, sicut cetera ornamenta. Nam hoc est, quod Deus intendebat, scilicet, vt Sacerdos in magna reuerentia haberetur ab hominibus saltem propter apparatum: ita pretioso & honorato Sacerdote, ministerium quoque quod gerebat honoraretur, & sic redundabat hoc ad magnum honorem, & reuerentiam Dei.

Quare dicebatur Deus placari existente lamina aurea in fronte Sacerdotis. Quæst. XIX.

SED quantum ad hoc quod hic dicitur, scilicet, quòd esset lamina in fronte Sacerdotis, & sic placaretur ei, duplex ratio est. Prima, quia ista magis proficiunt ex
H voluntate facientis, quàm ex seipsis: manifestum est enim quòd cremare coram Domino adipes boum, & arietum pinguium, & carnes eorum, non erat aliquid secundum se bonum, nec delectabile: sed potius fœtidum, & graue, quia ex carnibus sic cõbustis, & adipibus granis odor exhalabat, & infectiuus: Deus tamen dicit hunc odorem sibi esse gratissimum, vt patet sequenti capite, & Leuit.1. & quasi per totum. Sola ergo obedientia in istis erat, quę Domino placebat, & reddebat actum valde gratum Deo: nam melior est obedientia, quàm victimæ, vt patet 1. Reg. 15. cap. licet enim ibi Saul multas victimas, & pingues Domino obtulisset, quia tamen sine obedientia id factum fuit, non solùm non placuit Deo, sed valde displicuit, intantum, quòd ob hoc abiecit eum, & totam suam posteritatem, ne regnaret super Israel. Patet
I ergo non victimam per se, sed obedientiam per se placere. Victimæ autem ex adiunctione ad obedientiam placent: cùm verò sine obedientia sunt, abominabiles sunt: nam ista sacrificia sunt actus latriæ; qualitercumque ergo se habeant, nihil magis proficiunt sic quàm aliter fieri, dum tamen de mandato Dei fiant. Latria autem maxima virtus est, aut maximæ virtutis pars: ideo actus eius valde meritorij sunt. Manifestatur hoc abundantius in Abraham, qui voluit immolare filium suum Isaac ad mandatum Dei. De quo manifestum est, quòd immolare filium secũdum se erat actus detestabilissimus Deo, & hominibus: quia homo animal immolatitium non est, & si ad quemlibet hominem hoc peccatum magnũ est; quanto magis ad filium, qui est pars patris, & caro de carne eius, vt ait Aristot.5. & 8. Ethicor. & ipse Deus vo-
K cat hãc abominationem magnam, vt patet Leuit.20.cap. vbi maximè præcipit, ne quis det de semine suo Idolo Moloch, scilicet, vt paruuli filij, qui vocantur semen patris, quia de eius semine nati sunt, non darentur ad immolandum idolo Moloch, & non solùm facere scelestum est, sed etiam cogitare, aut proponere nefas est. Abraham autem licet non effecerit, quia Deus illud fieri prohibuit, tamẽ totaliter deliberauerat occidere filium, & sic iam opere complere inchoabat, colligans eum, & extendens manum ad percutiendum eum: Deus tamen istud factum maximè approbauit, nec fuit aliquod alterum factum Abrahæ, in quo magis à Deo acceptaretur. Patet hoc Genes. 22. capite. quia hoc facto dixit Angelus ad Abraham: Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, & non pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semen tuum

sicut

sicut stellas cæli, & velut arenam, quæ est in litore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obedisti voci meæ. Conformiter ergo de lamina aurea dicendum est, quòd licet ipsa in fronte gestata secundum se nihil efficeret, tamen quia Sacerdos eam de mandato Dei gerebat, placabatur Deus ex merito obedientiæ, quoniam iste latriæ actus erat. Secunda ratio, quare Deus placaretur lamina posita in fronte Sacerdotis, est: quia ipsa ponebatur, vt testimonium laudis Dei: sicut enim cùm quis Deum ore laudat intendendo eum laudare, meretur in hoc actu: ita in positione laminæ illius in fronte: nam in lamina illa erat scriptum sanctum Domino, sine vt habetur in littera Hebraica (Codes la Adonai,) id est, sanctitas ad Deum, vel sanctitas sit Deo: in quo protestamur Deum esse sanctum, & illi soli côuenire purissimam, & excellentissimam sanctitatem. Hoc autem protestari, meritorium est, & per hoc Deum nobis placatum reddimus: sed gestando hanc laminâ in fronte coram Domino, est publicè côfiteri eum esse sanctum: ergo per gestationem laminæ Deus placabatur Sacerdoti. *Stringesq. tunicam bysso.* Aliqui volunt intelligere de tunica tota hyacinthina, quòd ista cingeretur bysso, id est, aliquo strophio, vel zona facta de bysso: nam cùm tunica hyacinthina ampla foret, nisi stringeretur circa Sacerdotis corpus per aliquam zonam, sicut si vestis nostra excingitur, lapsa flueret, & non coaptaretur corpori. Dicunt ergo quod hic mâdatur stringi, id est, cingi strictim ad corpus Sacerdotis: & zona illa qua stringebatur erat byssus, id est, de bysso facta. Sed hoc non potest stare: quia immediatè dicitur de balteo: Facies balteum opere plumarij. Balteus ad nihil aliud erat, nisi ad cingendum tunicam hyacinthinam. Ergo non erat ista strictio, quæ hic dicitur cingi tunicam bysso. Et si dicas, quòd ista duo idem sunt, scilicet, quòd tunica stringeretur bysso, & quòd fieret balteus: ita quòd balteus sit byssus, ex qua fieret tentorium Sacerdotis super tunicam hyacinthinâ. Respondetur, quòd non potest stare: quia istud quod hic dicitur, stringi, scilicet, tunica, fiebat cum solis filis byssinis, cùm dicitur: Stringesq. tunicam bysso. Balteus autem non fiebat de sola bysso, sed de multis coloribus, scilicet, de filis auri, & hyacinthi, & purpuræ, coccíq. bis tincti, & byssi retortæ: cum dicitur quòd balteus fieret opere plumario, quod nûquam est, nisi in varietate colorum. Alij dicunt, quòd sit strictio ista in tunica interiori, quæ est tunica linea, & stricta: & quòd hæc cingatur byssina zona: deinde ponatur super eam tunica hyacinthina, & ista stringatur balteo, quod factum est ex filis variorum colorum. Sed nec hoc valde stare potest; Primò, quia cùm super tunicam byssinam, siue lineam ponatur tunica hyacinthina, & ista stringatur balteo: stringetur etiâ quæcumque vestis sub illa fuerit: nec oportebit inquiri aliam zonam, sicut est in zonis nostris, quia vnica zona multa vestes coarctamus. Secundò, quia non bene coaptaretur, quòd poneretur vna zona super tunicam lineâ, & alia super tunicam hyacinthinam, quia tunc eleuaretur locus zonæ cum spissior esset quælibet zona, quâ vestis, super quam ponebatur. Tertiò, quia mandatur hic stringi tunicam: tunica tamen linea rarissimè vocatur tunica simpliciter, sed cum adiectione, scilicet, tunica linea, vt patet infra, & vbicumque de hoc agitur: tunica autem hyacinthina vocatur absolutè tunica. Hic autem dicitur tunica, sine aliqua determinatione: ergo intelligitur de tunica hyacinthina, & non de linea. Intelligendo de tunica hyacinthina est sensus. *Stringes tunicam bysso.* id est, facies quasdam oras in extremitatibus inferioribus tunicæ hyacinthinæ, & istæ sint de bysso: & hoc clarius ponit littera Hebraica. *Listabis tunicam bysso.* id est, pones oras siue listas, (vt vulgariter sonat) tunicæ hyacinthinæ: & istæ erunt de bysso. *Et tiaram byssinam facies.* Ista tiara est ornamentum commune Summo Sacerdoti, & minoribus Sacerdotibus, & vocatur alio nomine Cidaris. Hæc de bysso fiebat: quæ (vt quidam dicunt) erat facta in modum sudarij: & ponebantur sub mitra Sumi Sacerdotis. Alij dicunt, quòd in figura assimilatur outræ Pontificali, tamen differebat in colore, & filis, quia

A Cidaris siue tiara ista, de qua hic dicitur, erat byssina, tiara Summi Sacerdotis erat hyacinthina. Et hoc secûdum verius est, quia licet quantum ad Summum Sacerdotem benè staret, quòd ista mitra esset in modum sudarij, tamen quantum ad alios Sacerdotes minores, qui nihil super tiaram illam ponebant, non multum consonat. *Facies & balteum opere plumarij.* Balteus dicitur quoddam cingulum factum ex filis diuersorum colorum, scilicet, ex quinque coloribus, auro, hyacintho, purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta. Erat autem huius cinguli latitudo digitorum quattuor (vt ait Iosephus): & religabatur in parte anteriori Sacerdotis pendens ante faciê eius. *Opere plumarij.* Plumarius dicitur, qui pluma, id est, acu aliquem pannum, vel aliquod simile facit: sicut cùm aliqua textio fit opere acus ad ponendum diuersorum colo-
B rum fila, & nô vocatur plomarius, qui acu suit. *Porro filijs Aaron.* Hic ponit vestes Sacerdotum minorum: quia omnes filij Aaron facti sunt Sacerdotes, scilicet, Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar: & duo de his perierunt in diebus consecrationis suæ, cum obtulissent ignem alienum coram Domino, vt patet Leuit. 10. deinde alij duo, & omnes de generatione eorum ministrauerunt coram Domino, vt patet Paralip. 24. capite, & de his vnus erat Summus Sacerdos: ceteri autem erant minores Sacerdotes: & isti minores habebant vestes istas, quæ sequuntur. *Tunicas lineas parabis.* Istæ erant tunicæ lineæ strictæ, quas induebant Sacerdotes super vestes suas vulgares. *Et balteos.* Isti erant ad cingendum tunicam lineam cuiuslibet Sacerdotis minoris: nam dato quòd tunicæ illæ strictæ essent, tamen non totaliter corpori coaptaban-
C tur, nisi cingerêtur. *Ac tiaras in gloriam, & decorem.* Tiaræ dicuntur mitræ tam Summi Sacerdotis, quam minorum, cuius figura supra posita est: & has imponebant capitibus suis Sacerdotes minores: erant autem istæ byssinæ. *In gloriam & decorem*, id est, vt pulchri sint, & honorentur: gloria enim est laus manifesta, vel honor: & hunc consequebantur Sacerdotes minores induti his vestibus, cùm vulgares homines non attendant ea, quæ secundum veritatem sunt: sed ea, quæ videntur: & sic apud eos homines pro vestibus honorantur: & sic dicitur aliquis gloriosus in stola sua, i. quando est indutus stola sua, est honoratus. Dicitur ad decorem, quia per vestes efficitur homo formosus: nam forma naturalis ex appositis adiuuatur. Sic dicit Ouidius Metam. lib. 13.

Et finxit vultum, meruitq. formosa vocari.

D Vbi loquitur de nympha quadam. *Vestiesq. his omnibus Aaron*, id est, quòd omnes istæ vestes tam illæ, quæ supra nominatæ sunt, pertinentes ad Sacerdotes minores, pertinebant ad summum sacerdotem, & debebat indui omnibus eis. *Aaron fratrem tuum*, &c. Qui futurus erat Summus Pontifex, & Moyses debebat eum induere omnibus istis ornamentis, quia etiam ipse consecrabat eum, & dabat omnia, quæ ad ordinem eius seu dignitatem, & aliorum pertinebant, vt patet sequenti capite, & magis Leuit. 6. 8. 9. & 10. capitibus. Sciendum tamen, quòd ista copulatiua (&) non totaliter copulat hic: dicebatur enim supra, quòd Moyses vestiret Aaron omnibus his, & filios eius: si autem totaliter copularet, necesse esset, quòd tot essent ornamenta Sacerdotum minorum, quot ornamenta Sacerdotis Magni: hoc tamen falsum est quia
E supra dictum fuit, quòd filij Aaron recipere debebant istas vestes, quæ hic ponebantur, scilicet, tunicam lineam, & balteum, & tiaram, & femoralia linea, de quibus infra dicitur. Non ergo debebant indui alijs vestibus, quibus Aaron vestiebatur. *Et cunctorum consecrabis manus.* In Hebræo dicitur. *Cunctorum manus complebis*, id est, in manus cuiuslibet côplebis cæremonias, quæ requiruntur ad consecrationem eius. Ritus autem consecrationis erat primò de Aaron, quia tam ipse, quam filij eius lauabantur, & Aaron induebatur omnibus vestibus suis Pontificalibus, & adducebatur ad ostium Tabernaculi, & ibi fundebatur oleum vnctionis super caput eius, & iste erat ritus consecrationis eius: filij tui sic consecrabantur, scilicet, quòd primò induerentur omnibus vestibus, quibus ministraturi essent, & fiebant quædam sacrificia: & deinde accipiebatur vnus aries super cuius

Ritus consecrandi summum Sacerdotem.

capput Aaron, & filij eius manus ponebant: Moyses autem sumebat arietem illum, & immolans hauriebat de sanguine eius, & intingebat extremum auriculæ dextræ Aaron, & filiorum eius, & pollices vtriusque manus, & pedis dextri. Et hoc completo, fundebatur oleum vnctionis per modū aspersionis super Aaron, & vestes eius, & filios eius, & vestimenta eorum: & sic complebatur consecratio. Postea autem fiebant quædam aliæ sollemnitates, sed non erant de ipsa consecratione: de quibus omnibus patet sequenti capite. *Sanctificabisq. illos*. Sanctificatio, & consecratio non differunt quantum ad rem, ita, quòd aliæ cærimoniæ fierent in sanctificando, quàm in consecrando. sed secundum rationem: quia sanctificare est sanctos efficere, id est, ad Dei cultum applicare: consecrare est quasdam cærimonias facere, ad hoc, quòd aliqui ad ministrandum coram Domino idonei sint: sed vtrumque simul est: nam dum aliquis consecratur per tales cærimonias applicatur ad cultū Dei, ita, quòd iam non debeat vacare alijs humanis occupationibus, sed Diuino cultui inseruire. *Vt Sacerdotio fungantur mihi*. id est, vt ministrent coram me tāquam Sacerdotes, scilicet, veri Sacerdotes effecti. *Facies & feminalia linea*. Istud est aliud indumentum commune tam Summi Sacerdotis, quàm minorum. Quæ species lini esset ista, nescitur: Iosephus autem dicit, quòd fiebāt de bysso retorta. Dicuntur feminalia non vt quidam putant à feminis, quia ibi conseruentur vasa genitalia, secūdum quæ fit accessus ad feminam: sed dicuntur à femine; femen inis est pars cruris coniuncta vasi genitali, siue in masculo, siue in femina, & vocatur alio nomine femur, & inde femoralia sæpissimè appellantur. *Vt operiant carnem turpitudinis suæ*. Caro turpitudinis dicitur membrum genitale, tam in viro, quàm in femina, quia licet secundum se bona sint, & honesta, sicut manus, & pedes, ceteræq. corporum partes, vtpotè à Deo bono creatæ, de quo Scriptura testimonium reddit, quia vidit cuncta, quæ fecit, & erant valde bona, vt patet Genes. 1. capite: quia tamen de his membris valde verecundamur, quæ est conditio rerum turpium, vocantur membra ista turpia, siue caro turpitudinis. Erubescentiæ autem ratio est: quia in his fortissimus passionis motus est, quem ratio quasi continere non potest, vel cum maxima difficultate continet: quia subijciuntur rationi principatu politico, & non despotico, vt patet 1. Politic. cap. 4. & isto modo est modus vsitatus loquendi, Leuit. 18. cap. scilicet, turpitudinem patris tui nō discooperies, & turpitudinē matris tuæ, & turpitudinem sororis, & sic de ceteris, id est, non accedes ad membra turpitudinis suæ contingendo ea carnaliter. De turpitudine autem horum membrorum magis dictum est supra 24. capite.

Quo differāt sanctificatio & consecratio.

Quare mēbra genitalia in Scriptura vocentur caro turpitudinis.

An præceptum de femoralibus faciendis repugnet præcepto superiori de non ascendendo ad altare per gradus. *Quæst.* XX.

SED dicetur, quòd hoc præceptum de femoralibus faciendis repugnat ei, quod habetur supra 20. capite, scilicet, non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua: cùm autem caro turpitudinis sit in membris genitalibus, & ista operiantur feminalibus pertingentibus vsque ad renes, non poterat reuelari turpitudo, etiam si per gradus ad altare ascenderent: ergo illa ratio ibi assignata quantum ad illam cærimonialem obseruationem nulla est. Nisi fortè dicas, quòd quando Deus dedit illud præceptum de non ascendēdo per gradus ad altare, intenderet, quòd Sacerdotes deberent ministrare sine feminalibus, & oportebat nō ascendere per gradus, vt non reuelaretur turpitudo carnis: & quando dixit ista, quòd intendebat vt ministrarent habentes femoralia. Respondetur, quòd hoc nullo modo stare potest: nam Dei præcepta non mutantur: sed ibi cum magna efficacia vetuit ascendi ad altare per gradus: ergo intendebat semper illud debere obseruari. Et si fortè dicas, quòd Deus aliquando mutat leges, & pleraque de his, quæ in Veteri Testamento permittebantur, vetuit in Nouo, vt patet Matth. capite 5. & 19.

Responsio aliquorū confutatur.

F & extra de consanguinitate, & affinitate, capit. non debet. Respondetur, quòd hoc non potest stare: nam quòd Deus mutet statuta, non est secundum quòd in legislatoribus humanis, qui aliquando legem aliquam ponunt, quam postea iniustam esse inuenientes abrogant. Deus autem qui errare non potest, quia ipse est via, & veritas, vt patet Ioan. 14. capite. ponit semper leges iustas illi politiæ cui eas dat: & si eas postea mutet, vel aliquas earum, non mutat tanquam aliquam iniquitatem continerent, sed quia ipsa rerum agibilium natura mutata est. Mutato autem mensurabili, oportet mutari mensuram, sunt enim leges principia siue regulæ directiuæ actuum humanorum, & mensuræ quibus actus humani commensurari debent: ista autem mutatio agibilium humanorum, quantum ad conditionem suam non fit subito, vel in par- G uo tempore: sed in valde magno; ideo leges, quæ in valde breui tempore mutatæ sunt, iniustè positæ erant: & sic patet in illo c. Non debet, de consanguinitate, & affinitate, in contrarium allegato, scilicet, non debet reprehensibile iudicari si secundum varietatem temporū statuta quoque varientur humana: ergo à contrario sensu, quando non variato tempore leges variantur humanæ, reprehensibile valde est: & si hoc est in legibus humanis, quanto magis erit in legibus diuinis, quæ magis immutabiles esse debent, secundum quòd à principio magis permanenti procedunt: sed inter tempus quo data est illa lex, & tempus, quo data fuit ista, non interciderunt decem dies: vel si multum dicere vellemus non interciderūt quadraginta, quod patet; quia illa lex, non ascendes per gradus ad altare meum, quæ habetur Exodi 20. cap. data fuit in die, H quo data fuerunt decem præcepta Decalogi Iudæis, scilicet, die tertio mensis tertij, vt patet supra 19. capite. & 20. nam finito clangore tubæ, in qua audita sunt decem præcepta, accessit Moyses ad caliginē, in qua erat Deus, & incœpit loqui ei ea, quæ sequuntur Exodi 20. capite, de quibus in eodem capite, & Deuter. 5. cap. De his autem plenius dictum est supra 24. cap. in eadem autem die descendit ad populum, & retulit ei verba, quæ audierat à Domino, inter quæ ponitur: Non ascendes ad altare meum per gradus, & sequenti die in aurora facto sacrificio confirmata fuit lex, & eadem die Moyses ascendit in montem Sinai, vt acciperet tabulas, vt patet supra 24. capite, & cum mansisset sex diebus extra caliginem, vocauit eum Deus die septimo de medio caliginis, & intrauit Moyses ad caliginem, in qua erat Deus, & I ibi dixit omnia, quæ ponuntur à principio 25. cap. vsque ad 32. ergo decimo die vel nono, postquam data fuit lex de non ascendendo per gradus, fuit data ista lex de habendo femoralia in ministratione: in tā paruo ergo tempore nō posset fieri mutatio legis, nisi illa lex valde iniustè posita foret. Item quantumcumque aliqua lex iniustè posita sit, non videtur iustitia, vel iniustitia, donec aliquo tempore fuerit in vsu: deinde damna, quæ sequuntur in obseruatione legis demonstrant legem fuisse iustè positā, vel iniustè. Ad hoc ergo, quòd ista lex posita de non ascendendo per gradus ad altare, fuerit retractata, oportebat, vt aliquo tempore foret in vsu, vt viderentur inconuenientia, quæ sequebantur ex ea, & tunc aboleretur. Sed ista lex nunquam fuit in vsu, antequam daretur alia de habendo femoralia in ministratione, ergo non potuit ra- K tionabiliter reuocari antequam daretur hæc. Patet hoc: quia, vt probatum fuit supra, vna lex istarum fuit data post aliam, post decem dies, vel quasi: vel si plus voluerimus dicere, dicemus, quòd data fuit quadraginta dies, si velimus, quòd in fine horum quadraginta dierum, quibus Moyses stetit cum Domino in monte lex hæc statuta fuerit: in hoc autem tempore lex illa prima de non faciendo altare habens gradus, per quos ascenderetur nunquam fuit in vsu, quia illa nunquam potuit esse in vsu donec haberet aliquem actum, quem regularet, scilicet, quòd fieret aliquod altare. Nunquam tamen fuit factum aliquod altare, quia nondum fuerant facti Sacerdotes, donec Moyses de monte descendit ferens tabulas: & factum est Tabernaculum & omnia vtensilia eius: maximè quia omnia ista mandata, quæ data fuerūt in deserto spectabant ad terram Chanaan, vt patet Deuter. 12. cap. & Nu-

Deus aliquādo legem mutat sed non quia iniusta sit: sed quia tempora mutata sūt, & rerum natura variata.

A Numer. 15. cùm dicatur communiter in omnibus: Cùm ingressi fueritis in terram, quam Dominus Deus daturus est vobis: non ergo potuit ista lex aboleri, quia nondũ erat in vsu. Itẽ dato quod omnia ista non agerent quidquam: tamen semper stat argumentum primum, quia illa lex de non ascendendo ad altare per gradus, semper stat, cùm nunquam toto tempore Veteris Testamenti fuerit abolita, & semper Iudæi crediderũt se obligatos ad illud præceptum de non ascendendo ad altare per gradus: & sic semper obseruauerunt: semper ergo stat, quòd causa assignata in illa lege de non discooperiendo turpitudinẽ, non stet. Respondetur, quòd vtraque lex semper stetit in Veteri Testamento, nec vna repugnat quouis modo alteri. Nam turpitudo accipitur dupliciter. Vno modo pro ipsis membris genitalibus: alio modo pro partibus coniunctis B genitalibus membris: nam sicut turpitudo est in aliquo homine, quòd videantur genitalia eius, ita in hominibus, qui valde honestatem seruare debent, valde turpe est, ꝙ videantur crura vsque ad partes coniunctiuas membris genitalibus: ab vtraque ergo turpitudinis reuelatione lex abstinere mãdauit: à prima reuelatione turpitudinis, quæ est reuelare membra genitalia, vetat ista ordinatio cærimonialis, scilicet, quod sacerdotes habeant cùm ministrauerint feminalia, ne reueletur turpitudo eorum, id est, membra genitalia. à secunda turpitudine mandat abstinere lex illa, quæ habetur supra 20. capite, scilicet, non ascendes per gradus ad altare meum: nam cùm aliquis ad altare iret per gradus, licet non reuelaretur turpitudo, quæ est membrorum genitalium, reuelarẽtur tamen partes propinquæ genitalibus. Non ergo derogat vllo modo C vna lex alteri legi. *A renibus vsque ad femora*. Femen dicitur pars extrema crurum apud vasa genitalia, quæ pars vocatur femur: & erant ista feminalia satis magna, quia à renibus vsque ad femora pertingebant. *Et vtentur eis Aaron, & filij eius quando ingredientur*. Licet Aaron & filij eius, & ceteri homines vterentur tũc feminalibus, quia à multis ante temporibus inuenta fuerant, cùm & ipsa Semiramis Regina Babylonis vxor Nini Regis, ea primò inuenerit, vt apud auctores approbatissimos inuenitur. Fuit autem ista Semiramis ante natiuitatẽ Abrahæ: quia anno nono vitæ eius mortuus fuit Ninus Rex vir eius, qui quinquaginta duo annis regnauit, vt patet per Paulum Orosium primo de Ormesta mundi. Tamen mandabat hic Deus Aaron, & filiis eius specialiter vti feminalibus, quando fungerentur Sacerdotio ministrantes coram eo: D quia aliis temporibus poterat Aaron, & ceteri sacerdotes feminalibus pro libito vti, vel non vti: cum autem ad ministrandum accedebant, cogebantur illis vti. Etiam feminalia illa, quibus vtebantur, quando ministrabant, non erant feminalia, quibus ipsi vtebantur aliis temporibus: nam illa, quibus aliis temporibus vtebantur, erant vulgaria, & non computabantur inter vestes sacras: femoralia autem quibus vtebantur in ministrando, pertinebant ad vestes sacras: ideo dicitur in littera, ꝙ Moyses faceret ista femoralia sicut faciebat ceteras vestes sacerdotales, & erat modus ministrandi iste, quia quando sacerdotes ad ministrandum accedere debebant, exuebant femoralia vulgaria, quæ ipsi continuè gerebant: nam non erat rationabile in illis femoralibus ministrare, cum fortè illa femoralia polluta essent semine nocturno, vel alia spurE citia: & si ipse Sacerdos pollutus esset semine, vel accessisset ad vxorem suam, lauabat carnem suam aqua, & sic mundabatur: aliter autem accedere non debebat ad ministrandum. De his Leuit. 15. cap. quo facto calceabat Sacerdos feminalia illa quæ erant in Sanctuario, tanquam vestes sacræ: & lotis manibus, & pedibus, ante omnem ministrationem, vt patet supra, 30. induebatur reliquis vestibus, & sic ministrabat. Expleta verò ministratione, exuebat se omnibus vestibus sacris, etiam ipsis femoralibus, quæ calceauerat, & resumebat sua. *Quando ingredientur, Tabernaculum*. Istæ sunt ministrationes Sacerdotum tam Summi sacerdotis, quam minorum Sacerdotum. Et in his sub coertione vti debebant semper femoralibus.

Respons. Dict. ad quæstionem.

Semiramis feminalia inuenerit.

Semiramis Regina fuit ante natiuitatem Abrahæ.

Femoralia quibus vtebãtur Sacerdotes in ministrãdo, non erãt illa, quibus vtebantur quotidie.

A *In Ecclesia nullus ministrare debet sine Femoralibus. Quæst. XXI.*

EX quo inoleuit in Ecclesia quædam consuetudo antiquissima, & valde laudabilis, quòd nullus ministret sine Femoralibus, dato quòd alijs temporibus femoralia portare non debeat. Cuius ratio potissima est, licet hic ponatur alia, scilicet, quòd in ministratione ad altare debet minister quilibet, maximè Sacerdos, totus Deo esse deditus, à Deo autem passiones nos maximè distrahunt: inter passiones autem nulla violẽtior est, quàm passio venerea, quæ hominem totaliter absorbet, vt ait Aristot. 7. Ethicor. capite, de delectatione. Hæc ergo maximè cauenda tunc est. Est autem passio venerea desideriũ quoddam experiendi delectationẽ quandam tactus in effusione seB minis: ista enim passio, vel desiderium concitatur per tactum, vel motum partium genitiuarum tam in femina, quàm in viro: & non immerito, cùm per motum ipsarum partium causetur necessariò seminis effusio. Si ergo sacerdos cum ministraret non haberet feminalia, membra virilia pendentia motu suo tangerent femora, vbi etiam quædam effigies delectationis venereæ est ex propinquitate, & incitaretur appetitus venereus fortis totaliter disturbans sacerdotem à vacatione, quæ est in Deum: cùm autem sacerdos feminalia habet, genitalia sunt decenter coaptata, nec potest motus vllus fieri, nec incitari libido. Fortè aliquis dicet talia proferre, turpitudinẽ esse, quem satis insanire constat: nam nihil turpe est, quod cum caritate dicitur, aut geritur: legat enim August. 14. de Ciuit. Dei, qui quædam alia, quæ his turpiora videntur dicit. Si C quis autem tam pudicus ore esse vult, vt talia proferre detestetur, intelliget saltem licet non proferat: quoniã Scriptura magis, & directius intellectui quàm prolationi deseruit. *Quando ingredientur Tabernaculum testimonij*. In omnibus locis, in quibus sacerdotes Deo ministrabant, feminalibus vti debebant. Ponit autem hic omnia loca ministrationis, scilicet, Sanctuarium, quod est Tabernaculum, & Atrium Tabernaculi; ex quo videtur, quod supra dicebatur, scilicet, quòd sacerdotes minores poterant ministrare in Altari thymiamatum, & in Candelabro, & in Mensa Propositionis, sicut summus Sacerdos: nam cum sacerdos quilibet minor intrare deberet intra Tabernaculum, vt dicitur hic, & hoc non esset frustra, quia Deus nihil frustra fieri mandat, necessarium erat, ꝙ intraret ad aliquam ministrationem. Fiebat autem intra Tabernacu-D lum primum ministratio triplex; Prima erat ministratio in altari thymiamatum adolendo incẽsum quolibet mane; Secunda erat accensio, vel apparatio Candelarũ; Tertia erat appositio, & remotio panum Propositionis. Hæ tres communes erant summo Sacerdoti, & minoribus sacerdotibus, vt declarabitur Deuteron. 17. capite. *Tabernaculum testimonij*. Vocatur Tabernaculum testimonij, quia intra illud Arca, in qua erant aliqua posita in testimonium contra filios Israel, scilicet, Manna, & tabulæ legis, & virga Aaron, & Deuteronomiũ legis, sic enim dicitur supra 25. capite: respiciant se mutuo versis vultibus in Propitiatorium, quo operienda est Arca, in qua pones testimonium, quod dabo tibi. Vbi de hoc magis dictum est. Vocatur istud Tabernaculum aliquando Tabernaculum fœderis, ex eadem ratione: quia fœdus dicitur pactum faE ctum inter aliquos: pactum autem quod inter Deum & Israelitas factum est, erat de obseruatione decem præceptorum, vt colligitur supra, 19. 20. capitulis, & ista præcepta continebantur in tabulis duabus: ideo vocabantur tabulæ fœderis Domini: & Tabernaculum intra quod erãt vocabatur Tabernaculum fœderis, vt patet infra 31. cap. cum dicitur: Tabernaculũ fœderis, & Arcam testimonij. *Vel quando appropinquant ad altare vt ministrent*. Istud est Altare holocaustorum, quod erat in Atrio Tabernaculi ante ostium Tabernaculi, & ibi offerebantur omnia sacrificia. Sacerdotes autem minores etiam in hoc altari ministrabant immolantes pecora, & offerẽtes sanguinem, & adolentes adipem, & carnes. De hoc patet Leuit. 8. capite: nam summus Sacerdos non posset facere omnia sacrificia quotidie, cùm in magnis sollemnitatibus multæ hostiæ mactarentur: sicut Salomon obtulit mille hostias

Quid sit passio venerea.

Causa potissima quare in ministratione altaris Sacerdotes vtantur semper femoralibus.

Triplex ministratio fiebat intra Tabernaculum primum.

in die, qua introduxit Arcam,& Altare in Tabernaculũ, vel potius Templum quod construxerat, vt 2. Paralip. 1. capite. *In Sanctuario*. Dicitur Sanctuarium locus sanctus: & aliquando accipitur specialiter pro Tabernaculo solùm, vt distinguitur contra Atrium: & sic accipitur supra, cum dicitur: Et vestietur ea Aaron in officio ministerij, vt audiatur sonitus, quando ingreditur, & egreditur Sanctuarium in conspectu Domini. Ibi necessariò accipitur Sanctuarium pro Tabernaculo: nam ad hoc quòd intraret in Atrium Tabernaculi, non requirebatur aliqua apparitio tintinnabulorum, cùm & vulgares omnes quorquot vellent, intrarent in Atrium ad sacrificandũ. Etiam quia hoc dato, sequeretur, quòd extra Atrium Tabernaculi deberet Aaron indui vestibus sacris, vt intraret indutus illis. Sed hoc falsum est, vt patet infra 30. scilicet, ꝙ antequã sacerdos Magnus, vel quilibet alius minor deberet ministrare, accedebat primò ad labrum æneum, quod est ante Altare holocaustorum, & ostium Tabernaculi, & lauabat manus, & pedes, & deinde accipiebat vestes sacras necessarias ad ministrationem suã. Aliquando accipitur sanctuarium pro ipso Atrio Tabernaculi, vt accipitur hic, in quo erat Altare holocaustorum. Aliquãdo accipitur Sanctuarium pro toto aggregato ex Tabernaculo, & Atrio, vt patet Numer. c. 3. cum dicitur: Moyses & Aaron cum filiis suis habentes custodiam Sanctuarij in medio filiorum Israel: & vocat Sãctuarium totum illud, quod custodiebant sacerdotes, & Leuitæ dormiẽtes atque manẽtes in circuitu eius: & hoc erat totum aggregatũ ex Tabernaculo, & Atrio. Sic ẽt habetur Numeror. 18. c. 1. Tu, & filij tui, portabitis iniquitatem Sanctuarij, i. tu, & filij tui puniemini pro iniquitatibus, quas commiserint aliqui accedendo ad Sanctuariũ, si ex negligentia vestra aliquis accesserit. *Ne iniquitatis rei moriantur*. i. calceabunt feminalia, quãdo ministrauerint, quia aliàs committerent magnam iniquitatẽ, & morerentur: cùm enim aliquis in cærimoniis istis assignatis à Deo in ministratione erraret, non obseruando ritum, quia non curaret de illo, Deus occidebat eum: sicut patet de Nadab, & Abiu filiis Aaron, qui mortui sunt, quia acceperunt de alieno igne ad ministrandum, vt patet Leuit. 10. capite. *Legitimum sempiternum erit Aaron, & semini eius post eum*. Legitimum propriè dicitur cærimoniale: & est sensus, quòd hoc quod est indutum feminalia ministrare est cærimonia, quam in æternum, i. semper debet obseruare Aaron, & filij eius post eum. Aeternũ accipitur hic sicut in aliis locis Veteris Testamenti accipi solet, cùm fit sermo de his obseruationibus, scilicet, ꝙ deberet durare ista obseruatio in æternum, scilicet, toto tempore, quo durarent sacrificia: sed sacrificia adueniẽte Christo cessauerunt, non solùm, quia tam nihil proficiunt, sed potius efficiunt: sed etiam quia non est locus, vbi ista fiant: quoniam non poterãt sacrificium facere extra terram Chanaan, vt innuitur Numer. 15. & Deuter. 12. capite, & in terra Chanaan non poterant facere hoc in qualibet ciuitate, sed solùm in loco Sanctuarij, vt patet Leuit. 17. cap. & Deuter. 12. cap. nunc autem nõ habent possessionem terræ Chanaan, nec habent Sanctuarium, ideo sacrificare non possunt: immo si alicui Iudæo mandaretur, quòd hic sacrificia faceret, etiam si esset de Leuitis, nullo modo faceret, & potius pateretur mortem, aut alia pericula: & non solùm non sacrificaret, sed etiam non faceret alias cærimonias, quæ essent propriè sacerdotales: sic patet Psal. 137. cum Babylonij quærerent à Iudæis, vt cantarent corã eis, sicut cantare solebant in Templo cùm dicitur: Quoniam illic interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos, verba cantionum: & qui abduxerunt nos, hymnũ cantate nobis de canticis Sion. Et tunc sequitur responsio Iudęorum: Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena? quasi dicat, valde illicitum est, quòd nos cantemus ista carmina, quæ sunt solùm pertinentia ad locum Sanctuarij, & terram promissionis, in terra aliena, scilicet, in terra hostili.

Sanctuarium quot modis accipitur.

Iudæi nõ poterant sacrificium facere extra terram Chanaam.

F *Quare facta erant vestes Sacerdotales, & an essent omnes necessariæ. & an de qualibet veste Sacerdotali ratio particularis reddi possit. Quæst. XXII.*

De ratione autem omnium superiorum breuiter dicendum est: & hoc secundum sensum literalem, quem prosequi institui. Et sciendum est, quòd vestes Sacerdotales omnes principaliter ad decorem inuentę sunt: nam cùm summum, quod homines habere debẽt, & quod Deus à nobis petit, sit cultus eius, & huius cultus pars præcipua sit reuerentia in Deum, tot series cærimonialium præceptorum, & moralium intendit præcipuè nos ad Dei reuerentiam ducere. Et quia honor magnus alicuius Domini est, quando tota domus sua ordinata valde est, & G ministri eius exornati valde: ita honor magnus Dei est, quòd Sacerdotes, qui sunt præcipui ministri eius, sint ornati valde ornatu honesto. Et quia licet isti ministri sint Dei, tamen non semper coram eo ministrant, sed certis temporibus, statuit in illis temporibus eos pretiosis vestibus adornari. Etiam inter cetera opera latriæ, quæ homines ad Deum habent, potissimum est sacrificare, quod magis attestatur Deitatem, cùm talis cultus soli Deitati debeatur, & consequenter alia genera ministrationum, quæ fiebant in Sanctuario: vt ergo istæ ministrationes in magna reuerentia haberẽtur, voluit Deus ministros earum valde distingui ab aliis in apparatus excellentia: nam si in vestibus communibus, & sine aliquo alio apparatu ministrationes istæ fierent vilipenderẽtur; H cùm autem sacerdotes vestibus pretiosis fulgent, saltem ipse ministrorum ornatus ministerium eorũ reuerendum esse facit. Et propter hoc Deus voluit esse distinctionem inter Sacerdotes, & alios populares, quantũ ad quædam: vetans populares iisdem rebus vti, quibus sacerdotes vterentur, vt patet de vnguento facto ad vngendum omnia vasa Tabernaculi, & vestes Aaron, & filiorum eius: & ipsum Aaron cum filiis. Et subditur de hoc infra 30. c. hoc oleum vnctionis sanctũ erit mihi in generationes vestras: caro hominis non vngetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud: quia sanctificatum est: homo quicumque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, peribit de populo suo. Eodem modo mandabat fieri quoddam thymiama ex variis speciebus, vt adoleretur in Altari thymiamatum, de quo vetabantur omnes accipere, & ꝙ nullus ad odorem suum talem faceret compositionem, vt dicitur eodem capite, scilicet. Sanctum Sanctorum erit I vobis thymiama: talem compositionem non facietis in vsus vestros, quia sanctum est Domino; homo quicumque fecerit simile, vt odore eius perfruatur, peribit de populis suis. Quòd etiam inter Sacerdotem Magnũ, & Sacerdotes minores esset differentia in vestibus ratio hæc erat: quia Sacerdos magnus assumebatur ad maiorem, & solemniorem ministrationem: minores autem Sacerdotes ad minores ministrationes: ideo decebat Maiorem sacerdotem pretiosioribus vestibus adornari. Quòd etiam istæ vestes sic aptarentur, scilicet, quòd illæ, quæ minus pretiosæ erant infra ponerentur, quæ autem pulchriores erãt ceteris superponerentur, causa erat, quæ supra assignata fuit, scilicet, ornatus ministrorum: non enim cõdecens ornatus pretiosiores vestes latere, & simpliciores superponi. Quòd autem ornatus ministrorũ sit causa radicalis multi- K plicitas vestium, patet supra, cùm dicitur: Faciesq. fratri tuo vestem sanctam in gloriam, & decorem. Et de vestibus minorum Sacerdotum eadem ratio redditur, cùm dicitur supra: Porrò filiis Aaron Tunicas lineas parabis, & Balteos, atque Tiaras in gloriam, & decorem. De qualibet veste specialis ratio esse poterat, secundum quod specialem ornatum, & necessitatem habebat. De Femoralibus causa patet, in quibus ornatus nullus est, cùm non pateant, sed sola necessitas, de qua supra dictum fuit. De Tunica linea ratio satis patet, tam in Sacerdotibus minoribus, quam in Summo Sacerdote. Ratio est: quia Tunica hyacinthina, quæ erat valde pretiosa non debebat immediatè poni super vestes vulgares Sacerdotis, & illum modum tenet Ecclesia, quia Sacerdos non immediatè induit Casulam, vel Diaconus, & Subdiaconus Dalmaticas: sed primò ponunt albas, quæ sunt quędam camisiæ lineę.

Inter cetera opera latriæ potissimũ est sacrificare.

Quare populares & Sacerdotes non vtebãtur eisdẽ vestibus.

Quare inter magnum sacerdotem & sacerdotes minores esset differentia in vestibus.

Et

Et hæc causa honestatis est, & satis rationabilis. In Sacer- A dotibus autem minoribus adhuc maior causa est, quæ est causa necessitatis, scilicet, quòd Sacerdotes minores non induebant Tunicas hyacinthinas, vt patet in littera. Si ergo non induti fuissent tunica linea, nihil adfuisset, quod vestes eorum communes cooperuisset, ita, vt distinctæ vestes visæ fuissent à popularibus. Quando enim aliquis sacerdos ministrat, ita se debet habere in vestibus, vt nihil de vestibus vulgaribus pateat, vt sicut totus ad ministrationem ibi vacat, & non alicui alteri rei, ita totus sacerdos appareat, quod est cùm totus sacerdotalibus vestib. coopert⁹ sit. De Cydari, siue Mitra byssina ratio hæc est: quia sacerdos in omnibus partibus corporis debebat vestimentis sollemnibus adornari, nisi in illis, quæ ad ministrandum sunt, scilicet, in manibus, quæ sunt organum organorum, vt ait Aristoteles 2. de Anima: Cydaris autem ca- B pitis ornamētum est: ideo Sacerdotibus necessarium fuit; sed diuersimodè: quia aliter erat hoc in sacerdote Magno, aliter in sacerdotibus minoribus: nam in sacerdote Magno erat Cydaris ad honestatem: in minoribus autem quodammodo erat ad necessitatem. Et patet: quia sacerdos Magnus præter Cydarim, adhuc habebat Mitram hyacinthinam: sed quia illa multum pretiosa erat, nō debebat poni immediatè super capillos, sed super aliquid alterum, quod non esset ita pretiosum, & hoc erat Cydaris. In sacerdotibus minorib. erat Cydaris necessaria quodammodo, quia supposito, ꝙ sacerdotes deberent ornari in omnibus membris sicut innuit littera, quæ supra dicebat, ad gloriam, & decorem: si autem non imposuissent capiti Cydarim, nihil habebant, quod imponerent. Erant etiam hæc duo ornamēta superiora quodammodo etiam C necessaria, quantum ad sacerdotem Magnum saltem pro aliquo tempore, scilicet, pro die expiationis, in qua nō vtebatur sacerdos Magnus vestibus Pontificalibus, sed vestibus sacerdotis minoris, vt patet Leuitici 16. cap. De quarto ornamento quod erat Balteus, causa satis patet: & ista erat causa necessitatis, & pulchritudinis. Nam si non appositus fuisset Balteus stringens tunicam tam byssinam, siue lineam, quàm hyacinthinam, tam in sacerdote summo, quam in aliis sacerdotibus minoribus, vestis laxa fluxisset, & sic quædam indecentia, & inhonestas fuisset, & impediuisset sacrificantes, siue in aliis officiis ministrantes. Erat etiam quidam ornatus in Balteo, cùm fieret ex diuersorum textura filorum opere Polimitatio, vt patet supra. De quinto ornamento, quod est Mitra hyacinthina, ratio est: quia sacerdos Magnus distingui debebat à D sacerdotibus minoribus quantum ad omnia, in dignitate, & ornatu: & cùm caput sit principalis pars, oportebat aliud esse capitis tegumentum, quod in summo Sacerdote appareret, quàm quod in minoribus Sacerdotibus: sed sacerdotes minores habebant Cydarim, siue Mitram byssinam: ergo summus Sacerdos debebat habere aliam Mitram, s. totam hyacinthinam. De sexto ornamento, quod erat Lamina aurea, ratio erat ornatus, vt nihil in sacerdote maneret quod ornatum non esset. Frōs autem quædam pars est in homine multum patens, ideo condecens erat, hanc ornari. Erat etiam ista Lamina principaliter posita ad notandam, atque contestādam Diuinam sanctitatem, atque magnitudinem: nam in Lamina illa scriptum erat Hebraicè. Codes la Adonai, i. sanctitas ad Dominum. Qui ergo istam Laminam in fronte gerebat, publicè testaba- E tur Deum esse sanctum, s. Sanctum Sanctorum. Et rectissimè quidem ista Lamina potius in frōte, quàm in aliqua alia corporis parte collocabatur, quia signabatur, quòd non debent homines erubescere publicè confiteri nomen Domini, & bonitatem, atque ceteras perfectiones eius. In Lamina illa confessio Dei erat, scilicet, quòd confitemur eum esse sanctum, vt dictum est. In fronte autem verecundia fit: nam cùm homines verecundantur, quidam rubor manifestatur in fronte. Et ob hoc effrontes illos vocare consueuimus, qui inuerecūdi sunt, quasi fronte careāt, qui verecundiam nullam habent. In fronte ergo Lamina ponuntur, vt confiteri nomen Domini, & perfectiones eius nemo verecundetur, & maximè ille, qui summus sacerdos erat, & ceteros erudire debebat. Et sic dixit Christus Luc. 9. cap. Qui me erubuerit confiteri coram homi-

De partibus animalium. lib. 4. cap. 10.

Balteus.

Mitra hyacinthina.

Lamina aurea.

A nibus erubescam & ego confiteri eum coram Patre meo. De septimo ornamento, quod erat Tunica tota hyacinthina, ratio hæc est: quia oportebat sacerdotem Magnum in apparatu cultus sui fulgidiorem esse sacerdotibus minoribus, cùm status suus maior esset, & suę ministrationes maiores: sed sacerdotes minores vtebātur Tunicis lineis, ergo oportebat Sacerdotem Magnum habere alia ornamenta, & ex istis erat tunica illa tota hyacinthina, pertingens vsque ad talos. De malogranatis autem, quæ ponebantur in extremitatibus huius vestis per totam, sola ratio est pulchritudo. De tintinnabulis verò ratio supra in littera posita fuit, s. vt audiatur sonitus eius, quando Pontifex ingrediebatur, & egrediebatur Sanctuarium, & per modum assignatum apparebat summus Sacerdos totaliter distinctus à sacerdotibus minoribus in vestibus: nam B in capite eius mitra hyacinthina erat, in toto autem corpore vsque ad pedes tunica hyacinthina. Sacerdotes autem minores in capite mitram lineam albam habebant, & in toto corpore tunicam lineam: ita, vt sacerdos Magnus totus hyacinthinus videretur: Sacerdotes autem minores totaliter candidi. Et in hoc conuenientissima ratio erat: quia candor vestis signat puritatem morum, quia nullus color ita purus, ac sincerus est, vt iste in quo macula non est vlla. Ille ergo totus candidus est, qui in tota vita compositus est, ita vt ex nulla parte macula vitiorum sibi appareat: tales oportet esse sacerdotes, iuxta illud Isa. 52. cap. Mundamini qui fertis vasa Domini. Et iste cādor in capite est, & in toto corpore, quia ex capite cogitationes prodeunt. Debent aūt cogitationes nostræ castæ esse, & totū corpus nostrum lucidum iuxta sententiam Salua- C toris; & licet iste candor notet puritatē ab omni vitio, præcipuè tñ à macula vitij carnis, quod proprius commaculat: nam cùm in ceteris s̃m animam peccetur, in hoc autem etiam secùndum corpus peccatur, quia vt ait Apostolus 1. ad Corint. 6. cap. Qui fornicatur, in corpus suum peccat: vnde Sacerdotes in Veteri Testamento, quando ministrare debebant, non solùm arcebātur ab illicito coitu adulterino, vel alterius modi, à quo omni tempore cauendum erat, sed etiam à coitu licito, qui erat cum vxore, & ob hoc tempore, quo ministrare debebant, manebāt in templo, non euntes ad domos suas, vt non haberent occasionem accedendi ad vxores. Expleto autem tempore ministrationis redibant in domos suas, & poterant licitè cōmisceri vxoribus suis. Etiam panem propositionis Sacerdotes comedere non debebant eo tempore, quo vxoribus D miscebantur, vt colligitur ex eo, quod habetur 1. Regum 21. capite. Hanc autem munditiam Sacerdotes in capite, & toto corpore habere debebant, quia tam in cogitatione, quam in operatione mundi esse debebant. Sacerdos Magnus totus hyacinthinus erat, tam in capite, quam reliquo corpore, quia hyacinthus est color cælestis. Sacerdos autem magnus totus cælestis esse debebat. In capite autem, quia omnes cogitationes eius de rebus cælestibus esse debent, ita, vt totum desiderium sit in bona ęterna. In corpore autem, quia in omnibus operationibus, tutaq. vitæ habitudine apparere debebat, quòd solam vitam æternam desiderabat, & inter ceteros quasi quoddam exēplar cælestis vitæ, atque futuræ Beatitudinis sit, ita, vt illud Apostoli dicere possit: Cupio dissolui, & esse cum Christo, ad Coloss. 2. cap. Et licet sacerdos Magnus totus hya- E cinthinus esset: non tamen tollitur quin candidus quoque esset: est enim candidus eodem candore, quo & Sacerdotes minores: nam lineam Tunicam, & byssinam Mitram habet: non enim benè tunica hyacinthina, nisi super tunicam lineā ponitur, nec mitra hyacinthina, nisi super Cydarim lineam non aptatur, quia vita cælestis, quę hyacinthina est, & desiderium ostēdit ęternorum, nunquam alicui inerunt, nisi super puritatem vitæ fundentur: oportet enim primò omnia inquinamenta vitiorū deuitare, quod est candidum esse, deinde vitam cælestem, quę hyacinthina est, totis actionibus, & inquirere, & iudicare. Sacerdotes autem minores solis candidis vestimentis vti, nihil aliud est, quam eos, qui minores in ministratione diuinorum sunt, ad hoc solum obligari, vt puritatem in omnibus suis actionibus insectentur: maior autem sacerdos ex conditione officij sui ad maiorem obligatur perfectionem.

De Tunica hyacinthina.

De malogranatis, & tintinnabulis.

Candor vestis puritatem morū significat.

Vitia carnis animam & corpus cōmaculāt.

Sacerdotes nō debebāt comedere panē propositionis eo tēpore quo cum vxoribus miscebātur.

Quare sacerdotes minores solis candidis vestimentis vtebantur.

Non

De Superhumerali.

Non enim solùm mundus esse debebat, sed etiam cælestibus contemplationibus inseruire, merito tot s candidus, & totus hyacinthinus est. De octauo ornamento quod est Superhumerale, ratio prima est, decor: Nã Tunica hyacinthina, licet pulchra foret, tota tamen hyacinthina erat. Nec poterat esse ita pulchra, sicut opus varietate pulchra contextum. Erant autem Rationale, & Superhumerale ex quinque filorum coloribus, scilicet, aureis, hyacinthinis, purpureis, coccineis, atque byssinis, vt supra patet. In hoc ponebantur duo onychini habentes duodecim nomina filiorum Israel, scilicet, sex in vno, & sex in altero; Huius autem ratio supra exposita fuit in littera, scilicet, vt sint memoriale coram Domino. Sed quare nomina filiorum Israel sculperentur in duobus onychinis Superhumeralis, cum sculperentur in duodecim lapidibus Rationalis, non videtur esse vlla necessitatis causa, sed decoris: in vtroque tamen dicit Scriptura, quòd fiebat causa recordationis coram Domino, vt patet in littera supra: satis tamen sufficere videbatur ad hoc, quòd semel nomina ista sculpta forēt, siue in onychinis, siue in aliis lapidib. Rationalis. Nisi fortè dicatur, q̄ duplicatio illa erat ad maiorem confirmationem, sicut dicitur Gen. 41. cap. de somniis duobus Pharaonis, quæ dixit Ioseph vnum signare, sed duplicata esse, vt maior certitudo notaretur, scilicet, quòd Deus certissimè vellet illud euenire, quod per somnium significabatur. Non tamen est intelligendum, quòd duplex nominum sculptura faceret magis reduci Deo in memoriam, quam vnica: immo nullæ, aut quotquot essent, non poterāt Deo reducere in memoriam magis, quam vna, & nec vna poterat ei reducere in memoriam, cum nullius rei obliuiscatur. Sed est sensus, quòd duæ sculpturæ eorumdem nominum faciunt nobis maiorem certitudinem, quòd Deus recordetur nostri, id est, habet nos in sua æterna consideratione ad faciendum nobis bonum, quam vna sculptura. De nono ornamento, quod est Rationale, causa satis patet: quia Rationale erat, vt ipso applicito, responsio à Deo de inquisitis dubiis haberetur: ideo in eo Doctrina, & Veritas esse dicebantur. Etiam, quia dicebatur Sacerdos portando illud, portare in pectore iudicium filiorum Israel. Siue hoc autem responsio à Deo non habebatur, siue illa daretur à Deo in voce, vt patet de interrogationibus factis à Dauid applicito Ephod cum Rationali, vt habetur 1. Reg. 23. & 30. cap. Siue in scripto quæstio poneretur, & in eadem papiro responsio inueniretur. Siue fulgor lapidum hoc declararet secundum modos supra positos.

De Rationali.

Causa aliqualiter Allegorica, & aliqualiter litterales, quare Summus Sacerdos, & minores haberent vestes. Et causa omnium aliorum, quæ erant in templo. Quæst. XXIII.

ALIÆ causæ horum assignari possunt, quæ sunt aliquo modo litterales, & aliquo modo mysticæ: & attenduntur penes id quod signabant ista ornamēta, sc. ad quid signandum fuerit Mitra hyacinthina, vel Rationale, & sic de ceteris. Nec tamen propter hoc dicendum est, q̄ istæ rationes sint purè allegoricæ cùm ponantur secundum significationes ornamentorum, & nō secundum effectus, & necessitates eorum, quoniam aliqualis effectus, vel necessitas istorum ornamentorum videtur esse significatio, cùm ipsa Sacra Scriptura ponat significationem istarum vestium, & tamen Sacra Scriptura sequitur sensum litteralem, & nunquam facit argumentationem, vel probationem in metaphoris. In vestibus autem Summi Sacerdotis, qui habebat omnes vestes tam suas, quam vestes minorum Sacerdotũ, tunica linea signabat terram, de qua linũ originem trahit. Tunica hyacinthina aerem signat propter coloris conformitatem. Tintinnabula aũt sonitum emittentia in hac tunica apponebantur, quia in regione aerea tonitrua generantur. Balteus cingēs Tunicam hyacinthinam signat elementum ignis circumdans aerem. Vt autem Balteus in minoribus Sacerdotibus tunicam albam cingit, signat Oceanum circumdantem terras: nam per lineam tunicam terræ signabātur. Superhumerale cum Rationali sibi iuncto, quæ quasi vnum ornamentum faciebant & ex coloribus diuersis texta fuerunt:

Causa mystica vestimentorũ Sũmi sacerdotis. & pulchra quidem.

F signabat cælũ stellatũ diuersis stellarũ fulgoribus picturatum. Duo magni Onychini positi in Superhumerali, signabant duo luminaria magna, s. Solem, & Lunam. Duodecim lapides in Rationali positi diuersarũ specierũ 12. signa cæli diuersarũ virtutũ nominabant. Et sic vocabatur istud ornamentũ Rationale, quia in eo reddebātur rationes, i. rationes ad quæsita; Ita Zodiacus circulus quoddã Rationale est: quia per eũ cuncta generabilia, & corruptibilia regulantur, & in eo rationes omniũ istorũ effectuum naturaliũ continentur. De hoc Arist. 2. de generatione, & corruptione, q̄ per accessum, & recessum solis in circulo obliquo, id est, Zodiaco, fiunt generationes, & corruptiones in terra, & Iob. 38. cap. ad hoc agit, scilicet. Nunquid nosti ordinem cæli, & pones rationem eius in terra? Per Mitram in capite positam signabatur cælum empyreum,
G quod super oĩa corpora est. Per Laminã auream signabatur ipse Deus, qui omnibus præsidet. Vnde in ipsa Lamina nomen Domini scriptum erat. Quod autem nomina duodecim filiorum Israel erant sculpta in Rationali Sacerdotis, signabat, q̄ Sacerdoti iugis memoria esse debebat de duodecim tribubus, quibus præerat vt Pontifex. Quòd verò in Superhumerali iterum sculpta erant. s. in duobus Onychinis signabat, q̄ curam totius populi super se Sacerdos gerebat, sicut dicitur in littera: Portabit Aaron iniquitates eorum, quæ oblata sunt in muneribus, & donarus à filiis Israel. Quòd autem istæ vestes sacerdotales, aliquid signarent, patet Sap. 18. cap. cum dicitur: In veste poderis, quam habebat Aaron, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erāt sculpta, & in Diademate capitis illius magni-
H ficentia tua Domine scripta erat, id est, nomen Dei Tetragrammaton. Vel potius magnificentia, id est, q̄ in Lamina illa protestatio fiebat de magnalibus Dei, s. de perfectionibus eius, cùm scriptum esset (Codes la Adonai) id est, sanctitas Domino. Istæ rationes aliquales conuenientes sunt: sed conuenientiores illæ, quæ supra assignatæ sunt, cùm essent propriè litterales: illæ autem magis habent de mystico, vt apparet in quibusdam, quàm de litterali.

CAP. XXIX.

I SED & hoc facies, vt mihi in Sacerdotio consecrentur. Tolle vitulum de armento, & arietes duos immaculatos panesq. azymos, & crustulam absque fermento, quæ conspersa sit oleo, lagana quoque azyma oleo lita: de simila triticea cũcta facies, & posita in canistro offeres. Vitulum autem & duos arietes, & Aaron, & filios eius applicabis ad ostium Tabernaculi testimonij. Cumq. laueris patrem cum filijs suis aqua, indues Aaron vestimentis suis, id est, Linea, & Tunica, & Superhumerali, & Rationali, quod constringes Balteo, & pones tiaram in capite eius, & Laminam sanctam super Tiaram, & oleum vnctionis fundes super caput eius, atque hoc ritu consecrabitur. Filios quoque illius applicabis, & indues Tunicis lineis, cingesque Balteo, Aaron scilicet, & liberos eius, & impones eis Mitras: eruntq. Sacerdotes mihi religione perpetua. Postquam initiaueris manus eorum, applicabis & vitulum coram Tabernaculo testimonij. Imponentq. Aaron, & filij eius manus super caput illius, & mactabis eum in conspe-
K ctu Domini, iuxta ostium Tabernaculi testimonij. Sumptumq. de sanguine vituli, pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem sanguinem fundes iuxta basim eius. Sumes & adipem totum, qui operit intestina & reticulum iecoris, ac duos renes, & adipem qui super eos est. & offeres incensum super altare: carnes vero vituli & corium & fimum combures foris extra castra, eo quòd pro peccato sit. Vnum quoque arietem sumes, super cuius caput ponēt Aaron, & filij eius manus. Quem cum mactaueris, tolles de sanguine eius. & fundes circa altare. Ipsum autem arietem secabis in frusta: lotaq. intestina eius ac pedes pones super concisas carnes, & super caput illius. Et offeres totum arietem in incensum super altare: oblatio est Domino odor suauissimus victima Domini.

Consecratio Aaron & filiorũ eius.

Leuit. 1.

Leuit. 3.

De consecratione s. 2. cap. nõ oportet.

Sed & hoc. In superioribus descripto de vestibus Pontificalibus, quæ erant quædam instrumenta, vel sine quibus

bus non fiebant Sacerdotales ministrationes: hic ponuntur Aaron, & filiorum suorum consecrationes, quæ erant quædam dispositiones magis immediatæ ad tales Sacerdotalis officij exequutiones. Et diuiditur in duas partes: quia Primò ponuntur necessaria ad consecrationem. Secundò, agitur de ipsa consecratione, ibidem: *Cum laueris patrem.* Circa primum sciendum est, quod ad cõsecrationem sacerdotum erãt necessaria quædam animalia immolanda, & panes diuersorum generum ad offerẽdum, de quibus hic dicitur. *Sed & hoc facies, vt mihi in sacerdotio consecrentur.* id est, ad hoc, quod Aaron, & filij eius ministrarent coram Domino, debebãt habere vestes sacerdotales, vt patet præcedenti capite, cùm dicitur: Vt faciant vestes Aaron, in quibus sanctificatus ministret mihi: sed non solùm erant necessariæ vestes illæ, sed etiam quædam potestas attributa per consecrationem, vt ministrarent, ideo dicit: *Sed & hoc facies.* i. præter vestes, quas fecisti eis, adhuc facies hoc, quod sequitur. s. istas cærimoniales obseruationes ad consecrationem eorum. *Vt mihi in Sacerdotio consecrentur.* id est, coram me ministrent tanquam sacerdotes consecrati. Ad hoc enim, quod isti ministrarent oportebat, vt consecrarentur in sacerdotium, i. vt consecrarentur tanquam sacerdotes. Ad cõsecrationem autem requirebantur cærimoniæ, quæ hic ponuntur. *Tolle vitulum de armento.* Ista animalia ducebantur ad explendam consecrationem Aaron, & filiorũ eius; & quia ipsi hic nondum habebant locum sacerdotum, cùm necdum sacerdotes essent, offerebãtur ista animalia de gregibus eorum, & non de gregibus populi: in alijs enim cærimonijs sacrificiorũ quandocumque Deus mandabat tolli aliqua animalia, erant illa de sumptibus popularũ, quia tales immolationes pro toto populo fiebant: hic aũt cùm sacerdotes consecrabantur, non fiebat immolatio pro populo, sed ad sollemnitatem consecrationis sacerdotum: ipsi ergo sacerdotes de bonis suis sumptus istos facere debebant. *Vitulum de armento.* i. accipies vitulum qui est inter armentum. Armentum quippè cõgregatio magnorum pecorum dicitur, vt vaccarum, & bubalorum, atque camelorum, & equorum, similiumq́; : & distinguitur armentum contra gregem, qui est congregatio minorum animalium, vt ouium, caprarum, & porcorum.

Immolationes nõ fiebãt de sumptib. populi, sed Aaron, et filiorum eius.

Quæ erat causa quare in consecratione Sacerdotum vitulus immolabatur. Quæst. I.

CAVSAM quare in sacerdotum consecratione immolaretur vitulus, quidam esse dicũt, in memoriam vituli, quem fabricauit Aaron, & adorauit eum populus: in quo Deus contra Aaron vehementer iratus eum conterere voluit, vt patet Deuteronomij 9. cap. Sed hoc non multum conuenit: nam etiam si populus peccasset, offerebatur pro eo vitulus, vt patet Leuitici 4. capite. Sed non est dicendum, quòd quandocumque peccaret populus fieret in sacrificio suo commemoratio peccati commissi, adorando vitulum, quia tunc eodem modo cum aliquis peccaret deberet pro eo offerri vitulus, sed hoc falsum est: quia si peccaret princeps terræ, vel aliqua persona singularis, debebat offerre capram, vt patet Leuit. 4. cap. Videtur ergo dicendum, quòd pro peccato sacerdotum offerebatur vitulus, quia sacrificia imponuntur maiora pro peccato secundum quod peccata sunt maiora: peccata aũt sacerdotum ceteris maiora erãt, ideo sacrificia maiora offerenda erãt. Et in hoc patet ratio diuersitatis sacrificij pro peccato, inter peccatũ populi, & sacerdotis, & peccatũ Principis terræ, & personarum priuatarum: erãt namque peccata populi, & sacerdotis maxima: ideo offerebatur sacrificium maximum, s. vitulus. Peccatum Principis terræ, & personarum priuatarũ erat minus: ideo minus sacrificium fiebat, s. immolatio capræ. Est namque peccatum populi maximum extensiuè, quia tota multitudo errat. Est aũt peccatum sacerdotis summi maximum, intẽsiuè, quia ipse tenebatur magis cognoscere quid esset peccatum, & quid non: & diligentissimè cauere super ceteros populares: si ignorauit maximè culpabilis fuit. Est etiam peccatum summi Sacerdotis maximum extensiuè, per accidens, quia in totum populum extenditur: eo namque per

A ignorantiam peccante, ceteri id sequuntur. Et hoc motiuum exprimitur Leuit. 4. cap. cùm dicitur: Si Sacerdos, qui vnctus est peccauerit, delinquere faciens populu, &c. Ista ergo fuit ratio immolationis vituli pro peccato sacerdotum. Hic peccatum principis terræ per ignorantiã non est tantum, sicut peccatum populi, aut peccatum Summi sacerdotis intensiuè, nec extensiuè. Intensiuè quidem patet: quia non tanta tenetur scire princeps terræ, qui est Rex, sicut sacerdos Magnus, ideo peccatum eius remissibilius erat, quia interdum contingeret peccare Regem ex ignorantia eius, quod non tenebatur scire: Summum autem sacerdotem nunquam contingebat peccare ex ignorantia eius, quod nõ cogebatur scire, sed quandocumque peccaret per ignorãtiam eius, ad quòd obligabatur sciendum. Patet ista diuersitas: quia Regi solùm præcipiebatur scire Deuteronomium legis, vt patet Deuteronom. 17. capite, vbi dicitur: quòd quando Rex sederet in solio Regni sui, faceret sibi scribi Deuteronomium legis, & legeret in eo omni tempore. Sacerdotes autem obligabantur scire totam legem, & etiam quæstiones legis. Sic patet Malachiæ 2. capite, cum dicitur: Labia sacerdotis custodient scientiam, & legem exquirent de ore eius, quia Angelus Domini exercituum est. Et ibidem 2. c. dicitur: Interroga sacerdotes legem, id est, quòd Sacerdotes tenentur scire legem. Erat etiam peccatum sacerdotis summi maius extensiuè, quam peccatum Regis: nam totus populus sequebatur sacerdotem summum tãquam Doctorem, & eo per ignorantiam errante, ceteri quoque delinquebãt: errante autem Rege, non sequebãtur eum ceteri, cùm Rex non esset Doctor populi, sed princeps. Et sic Leuit. 4. vbi

Quid obligabantur scire Reges.

Sacerdotes totã legem scire obligabãtur et etiã quæstiones legis.

C ponitur ista differentia sacrificiorum, dicitur, quòd sacerdos, qui vnctus est, peccans, facit delinquere populum; & non dicitur, quod princeps terræ cum peccat, quòd faciat delinquere populum. Et si dicas contra, quia omnes de populo obediunt principi terræ illius, ideo ea peccante ad eius mandatum omnes, aut multi peccarent. Respondetur, quod hoc tenet de peccatis, quæ committerent populares, quasi per violentiam ad mãdatum Principis, quia sequuntur eius imperium, & tũc verum est, quòd Rege delinquente multi delinquerent: sed non tenet de peccatis, quæ faceret populus per ignorãtiam: quia in hoc casu ad ignorantiam principis populus non delinquit, cùm non sequatur eum tanquam Doctorem, sequitur tamen sacerdotem summum tanquam Doctorem. Et si dicas, quòd rationes supra positæ non tenent, quia vitulus hic non of-

D ferebatur pro peccato, sed in holocaustum. Dicendum, quod falsum est: quia vitulus pro peccato immolabatur, vt patet infra, cum dicitur: Carnes verò vituli, & corium, & fimum combures foris extra castra, eo quod pro peccato sit. *Et arietes duos.* Offerebantur duo arietes, vt ait Nicolaus, vnus ad memoriã arietis, quem immolauit Abraham pro filio suo Isaac, quia ibi obediens valde fuit, cuius imitatores debebant esse Sacerdotes, & alium ad memoriã agni immolati in exitu de Aegypto. Sed hoc nõ multum coaptatur: maximè, quia non videtur posse stare: nam quandocumque fit aliqua rememoratio, fit per talia signa, quæ congruant rei signatæ: sed non conuenienter assignatur, quòd ponatur aries ad memoriam agni immolati in exitu de Aegypto, nam si hoc intendisset Deus, mandasset, vt offerretur vnus aries, & vnus agnus. Dicendum ergo,

Expositio Nicolai de Lyra. Confutatur.

Doct. sẽt.

E quòd mãdauit hic Deus offerri duos arietes, quia sollemnitas consecrationis sacerdotum erat valde magna: ideo in ea debebant omnia sacrificiorum genera immolari. Est autem triplex genus sacrificiorum, scilicet, holocaustorum, & hostia pro peccato, & hostia pacifica, vt patet Leuitici 1. 3. & 4. capitibus. De his omnibus hic oblatum fuit: nam vitulus pro peccato oblatus fuit, vt patet infra in littera, & supra diximus: Vnus aries, scilicet, primus, erat in holocaustum, vt patet infra, cum dicitur: Ipsum autem arietem concides in frustra; lotaq. intestina eius, & pedes, pones super concisas carnes, & caput illius, & offeres totum arietem incensum super Altare. Secundus aries erat in hostiam pacificam, & patet: quia infra mandabat, vt coquerentur partes carnium eius, & comederent eas Aaron, & filij eius in loco sancto, & sunt partes, quas accipiebant de sacrificijs pacificis, vt patet Leuit. 8. capite.

Tria sũt sacrificiorum genera.

Imma-

Immaculatos. Dicuntur immaculati, qui nec pedem fractum, aut amputatas nares, aut caudam præcisam, vel ademptas aures, vel aliquod membrum mutilatum, aut deformatum haberent, vt si testiculis carerent, vel eos contritos haberent. De quibus habetur Leuitici 22. capite, & Deuteronom. 12. Si autem aliquis aries, vel alterum quodcumque pecus in vellere varium, atque discolor fuerit, maculatum non dicitur, dum tamen cetera bene se habeant; & licet istud adiectiuum (immaculatos) immediatè coniungatur huic substantiuo arietes, ad vitulum etiam coniungẽdum est, quia nec vitulus, nec arietes maculati esse debebant: nullum namque animal Deo offerendum erat, in quo macula esset, vt patet Leuitici 22. capite.

Nullum animal maculatum Deo offerendũ erat.

G *Panesq. azymos*. Positis sacrificiis, quæ fiebant de rebus animatis: hic ponantur sacrificia de rebus inanimatis, & hoc est ad complendum totaliter solemnitatẽ consecrationis, vt de omni genere sacrificiorum offerretur. Et quia Leuitici c. 2. ponuntur de simila tria genera sacrificiorum, scilicet, de Clibano, & de Sartagine, & de Craticula: de omnibus hic offerri mandauit. Panes azymi dicuntur panes facti sine fermento, & tales in sacrificio Domini offerri debebant, quia vt dicitur Leuitici 2. c. nunquam in sacrificio Domini fermentum ponendum erat. *Et crustulam absque fermento*. Crustula est quoddam genus panis tenuissimi, ita vt totum crusta esse videatur: in Hebræo dicitur, simila quę conspersa sit oleo. Quod idem est: nam ista crustula de simila fiebat, non tamen fundebatur oleum super ipsam farinam, idque sic offerretur, sed ꝙ pinsebatur de simila illa, & sicut conspergi debebat H aqua, conspergebatur oleo, vel fortè vtroque conspergebatur, & fiebat panis delicatus, coctus in Clibano. Erat aũt hoc totum sine fermento, quia fermentum malitiam conscientiæ notat, quę à sacerdotibus procul abesse debebat, sicut declarat Apostolus 1. Corint. 5. cap. s. Nõ in fermento malitiæ, & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis, & veritatis. Etiam quia Sacerdotes Idolorum panem pollutum, & fermentatum offerebant.

Fermentum malitiã conscientiæ notat in Sacra Scriptura.

Quæ conspersa sit oleo. Aliqui putant, ꝙ crustula coquebatur, & deinde super eam oleum fundebatur. Sed non est sic: immò accipiebatur farina delicata, quæ simila nuncupatur, & sicut commiscemus nos farinam aquæ, ita illi ad formandam crustulam commiscebãt farinam oleo: sic enim & nos quosdam panes oleo commiscemus, vt sapidiores sint. Et putãt quidam crustulam ad Sartaginem pertinere. Sed hoc falsum est: ad Clibanum namque pertinet, quia sic, vt ceteri panes communes coquitur.

Lagana quid.

Lagana quoque azyma. I Ista sacrificia panis pertinere possunt ad Sartaginem, vel ad Craticulã, quia idem modus quasi tenebatur in vtraque, vt patet Leuitici 2. cap. Vocantur Lagana, vt vulgariter accipitur, pastæ factæ de farina, & commixtæ aqua, & in oleo frixæ. Et hoc modo accipi possunt lagana. Alio modo lagana dicũtur quidam panes cocti in aqua in sartagine, & postea oleum superfunditur eis. Et dicit Rabbi Salomon, quòd fundebatur in modum cuiusdam figuræ litteræ Græcæ, vt vult Nicolaus. Sed hoc non multum constat, cùm non habeatur in littera, nec ipse potuerit videre tales cærimonias, aut alij Doctores Hebræorũ, qui post Christum fuerunt, in quo tempore cærimoniæ sacrificiorum abolitæ erant. Quòd autem lagana ista facta essent in aqua, & postea superfunderetur oleum, satis declarat littera nostra, cum dicit. *Lagana quoque azyma* K *oleo lita*. Linire enim est desuper inducere: si autem aliter fieri debuissent, ista Lagana diceretur, quòd essent oleo conspersa, sicut dicebatur de Crustula. Vel quòd essent in oleo frixa: sed solùm dicitur, quòd sint oleo lita. *De simila triticea cuncta facies*. id est, de farina electissima, scilicet, quòd farina tritici depuraretur, & illa pars, quæ ceteris depuratior manebat, vocabatur simila, & aliqñ vocatur ista simila adeps, vt cùm dicitur: Ex adipe frumenti satiat te, vt habetur Psal. 148. Nõ poterat aliquid horum de hordeo fieri, aut sigala ceterisq. seminibus, quia triticum inter cetera excellentius est, & ea, quæ nobiliora sũt, Deo dari debent, sicut ipse nobis opera sua perfecta dat. Dei enim perfecta sunt opera, vt patet Deuteron. 32. capite.

Quid sit frumenti adeps.

Et posita in canistro offeres. Ista omnia, scilicet, tam panes azymi, quã crustula, & lagana oleo lita ponebanF tur in vno canistro, & offerebantur. Istam oblationem faciebat Moyses, vt patet hic, cùm referatur ista loquutio ad ipsum; & ratio est: quia facere sacrificia, & oblationes, pertinet ad sacerdotes. Aaron autem, & filij eius tunc non erant adhuc sacerdotes, cùm tũc consecrarentur, vt essent sacerdotes. & ista oblatio pro eis fiebat. Moyses ergo, qui eos ordinabat, & consecrabat, omnes has cærimonias explere debebat: Moyses tamen sacerdos nõ erat, cùm nullus eum consecrasset, aut ordinasset: Deus tamen eum vnxerat oleo inuisibili, scilicet, dans potestatem hæc omnia faciendi, vt patet in his verbis, cùm mandet hæc fieri; fiebat autem oblatio panum istorum hoc modo, vt Moyses acciperet canistrum, & poneret coram Domino, scilicet, coram altari holocaustorum, & acciperet de panibus illis, & Laganis, atque Crustulis, & poneret super manus Aaron, & filiorum eius, & sanctificaret illos; & rursus acciperet omnia hæc de manibus eorum, & ponens super Altare holocaustorum, incenderet ea ibidem.

Deus Moysen vnxerat oleo inuisibili tribuens ei potestatẽ consecrãdi.

Vitulum autem, & duos arietes. Supra dicebat ea, quæ accipienda erant: hic ponit ordinem eorum scilicet, quòd cùm Moyses vellet consecrare Aaron, & filios eius, primò debebat existens extra Tabernaculum, & Atrium Tabernaculi accipere omnia hæc, tam animalia, quam panes, & portare ea ad Atrium Tabernaculi, & ipsum Aaron, & filios eius simul, constitueretq. omnia hæc intra Atrium Tabernaculi, circa ostium Tabernaculi. *Vitulum autem, & duos arietes*. Qui immolari debebant in hac sollemnitate consecrationis secundum formam supra traditam, quæ infra magis in littera explicatur. *Et Aaron, ac filios eius*. Omnes filij Aaron fuerunt consecrati in sacerdotes: erant autem quattuor, scilicet, Nadab, Abiu, Eleazar, & Ithamar, vt patet Numeri 3. cap. sed duo eorum, s. Nadab, & Abiu combusti sunt in diebus consecrationis suæ, cùm offerrent ignem alienum coram Domino, vt patet Leuit. 10. cap. *Applicabis ad ostium Tabernaculi testimonij*. Applicabantur Sacerdotes ad ostium Tabernaculi duplici ratione. Prima, quia iustum erat, vt apud locum illum consecrarentur, in quo post consecrationem ministrare debebant: Sacerdotes autem in Tabernaculo ministrabant in positione, & oblatione panum propositionis, & apparatione lucernarum, & incensione Thymiamatum: nõ tamen introducebantur sacerdotes, vt consecrarẽtur intra Tabernaculum, quia intrare in Tabernaculum ad solos sacerdotes pertinebat: si quis autem de alijs illuc intraret, moriebatur, vt patet Numer. 4. cap. Secunda ratio erat: quia Altare holocaustorum erat apud ostium Tabernaculi, vt patet circa finem huius capitis: applicando ergo eos ad ostium Tabernaculi applicabant ad Altare holocaustorum. Ad hoc aũt applicari debebant, quia in Altari holocaustorum potissima sacerdotum ministratio erat, quia quotidiana, & multum frequentata, & circa quam magis occupabantur: quotidie. n. bis ministrabãt ibi ad minus. s. in sacrificio matutino, & sacrificio vespertino, vt patet in littera, & Num. 28. c. hoc. n. vocatur iuge sacrificium: pręter alia, quæ fiebant in festis diebus de quib. Num. 28. & 29. c. & præter sacrificia, quæ sacerdotes ad deuotionem populi offerentib. popularibus animalia faciebant, adhuc ipsi pro seipsis sacrificabãt. Quòd aũt vitulus, & duo arietes ad ostium Tabernaculi applicarentur, ratio erat: vt ad Altare holocaustorum applicarentur, in quo immolandi, & incendendi erant. Alia etiam potissima ratio, quare sacerdotes applicabantur ad ostium Tabernaculi erat: quia apud ostium Tabernaculi sunt Altare holocaustorum, & Labium æneum, in quo sacerdotes lauabantur, antequam induerentur vestibus sacris, & ministrarent, & cùm tunc Moyses lauare deberet Aaron, & filios eius, ad induendum eum vestibus sacris, & consecrandum, debebant ad Labium æneum accedere, vt ibi lauarentur: sed hoc erat apud Altare holocaustorum: ergo ad Altare holocaustorum, & ostium Tabernaculi accedere debebant sacerdotes consecrandi. Et patet, quòd ista sit ratio potissima, scilicet, vt lauarentur, quia cùm dictum fuerit, ꝙ accedere debebant ad ostium Tabernaculi, subiungitur: Cumq. laueris patrem cum filijs aqua; quasi dicat, quòd ista accessio ad lauandum eos, erat, & sic verum est, quia licet aliæ causæ satis subsistant: hæc tamen est potissima,

Quare sacerdotes in consecratione ad ostiũ Tabernaculi applicabãtur.

& quæ

& quæ ad hoc magis mouit. *Cumq. laueris*. Hic ponitur secundum principale, scilicet, de sacerdotum consecratione, & diuiditur in duas partes; quia Primò agitur de ipsorum exornatione. Secundò de animalium immolatione; ibi: *Postquam initiaueris*. Circa primum dicitur. *Cumq. laueris patrem cum filijs suis aqua*. Nam vt dictum fuit accedebat Aaron cum filiis suis ad Labrum æneum, quod erat circa ostium Tabernaculi, & ibi lauabantur, & post hoc fiebant ea, quæ sequuntur. Et sciendum quòd Deus in dicendo ista, non tenuit ordinem naturalis narrationis, vt quæ primò sunt, primò enarrentur: sed fecit quãdam anticipationem; nam ista lotio sacerdotum consecrãdorum fiebat in Labro æneo, quod erat ante ostium Tabernaculi. Et ad hoc necessarium erat, vt primò poneretur Labrum æneum, quàm lauarentur sacerdotes; hic tamen contrariè fecit, quia Primò mandauit sacerdotes lauari, deinde iussit fieri Labrum æneum, & collocari ad ostium Tabernaculi, vt patet sequenti capite: sed hoc non est nouum, cum etiam secundum doctrinam Rhetoricorum, non semper tenendus sit ordo naturalis in narrãdo, sed plerumque artificialis, qui & pulchrior est. *Cumq. laueris patrem*.

An Aaron fuerit lotus in toto corpore in consecratione sua, vel in pedibus, & manibus solum. Quæst. II.

ALIQVI dubitabãt qualis fuerit ista lotio Aaron. Dixerunt quidam, ꝙ Aaron, & filij eius lauerint manus, & pedes, secundum quòd mandatur sequenti capite. Sed dicẽdum, quod in ista lotione isti sacerdotes loti fuerunt in toto corpore: nam id quod sequenti capite dicitur: intelligitur de ablutione illa, quam quotidie facere deberent cum intrarent ad ministrandum, & non de ablutione quam habere deberent cum inducerentur ad consecrationem suscipiendam: debebant enim ista rationabiliter differre, quia maior sollemnitas requirebatur in lotione secundum quam incipiebãt esse sacerdotes, quàm in illa secundum quam continuabant officium Sacerdotum. Item, quia hic dicitur, quòd Moyses deberet lauare patrem cum filiis: lauare autem manus, & pedes eorum, non est lauare patrem cum filiis: ergo oportet magis dicere, quòd lauabantur totaliter, scilicet, in toto corpore, vt non videretur vlla vetustatis macula derelicta: vt sicut nouam vitam inchoabant, scilicet sacerdotalem ? nouitatem corporis, & mentis haberent, totaliter abolita vetustate. *Indues Aaron vestimentis suis*. Istud erat, quod fiebat in cæremoniis huius consecrationis, scilicet, vt indueretur Aaron vestibus suis, & filij eius. Et conueniens ordo erat, vt primo lauaretur, & deinde indueretur, siue quantum ad honestatem, siue quantum ad significationem. Ad honestatem quidem, quia cùm vestes tantæ puritatis, & sanctificationis Aaron, & filij eius induere deberent, decebat vt prius totius corporis maculas abolerent. Propter significationem autem, quia ablutio corporalis interiorem designat ablutionem, qui autem vestibus sacerdotalibus ministrationis induebatur, ab omnibus inquinamentis mundus esse debebat, vt præcedenti cap. declaratum fuit. *Vestimentis suis*. Vocantur vestimẽta Aaron, non solum ea, quæ ad eum specialiter pertinebant, cuiusmodi erant Tunica hyacinthina, & Rationale, & Superhumerale, & Tiara, & Lamina, sed etiã omnia alia, quibus ipse induebatur: licet ad alios pertinerẽt minores: quod declaratur immediatè, vbi Linea tunica, & Balteus vocantur vestes Aaron, cùm tũ pertinerent etiam ad minores Sacerdotes. *Id est Linea*. Hic declarat, quæ fuerint istæ vestes quibus Aaron induebatur. Et aliqui dicunt, Lineam tunicam fuisse hic vnam vestem Aaron. Sed hoc falsum est, quia ponitur coniunctio copulatiua inter ea, s. linea, & tunica, & ista coniunctio semper facit diuersitatem. Sed dicendum est, quòd sunt duę vestes, & istum modum sequitur littera in principio capituli pręcedentis, cùm dicitur: Hæc autem erunt vestimenta, quæ facient: Rationale, & Superhumerale, & Tunicã, & lineã. Vocatur Linea vestis prima, qua induitur Sũmus Sacerdos, & sacerdotes minores super vestes suas communes, & vocatur linea, quia erat de lino facta, non habens aliquã colorum

A varietatẽ, & vocatur linea stricta, vt patet pręcedẽti capite: quia erat angusta: in quo differebat à tunica hyacinthina, quæ satis ampla erat. *Et tunica*. scilicet, hyacinthina, de cuius figura, & materia capite præcedenti dictum fuit: & ista rectè vocatur tunica, secundum proprietatem huius nominis, tunica, quia tunica dicitur, quasi tonica à tonos, quod est sonus, quia sonabat, cum in eius extremitate pẽderent in circuitu tintinnabula aurea multa, & mala Punica. *Et Superhumerali*. Quid sit Superhumerale, & de figura eius, & varietate materiæ, atque necessitate eius, præcedenti capite dictum fuit. *Et Rationali*. Quod vocatur in Hebræo Pectorale, quia ponebatur in pectore, de cuius figura, & efficacia, & colligatione, quam habebat cum Superhumerali pręcedenti etiam capite diximus satis latè. *Quod constringes Balteo*. Balteus erat cingulum fa-

B ctum ex multis filis diuersorum colorum opere polymito, vt pariter patet præcedenti capite, & ligabat superhumerale super zonam sacerdotis: nam vt superiori capite dictum fuit, superhumerale erat ornamentum quadrangulum, positum super humeros sacerdotis Magni pẽdens à parte anteriori super pectus vsque ad zonam, & à parte posteriori super dorsum vsque ad zonã; ponebat ergo sacerdos summus Balteũ in loco zonæ, & colligabat duas extremitates superhumeralis, scilicet, vnam in parte anteriori sacerdotis, & aliam in parte posteriori. Aliqui volunt quòd illud relatiuum (quod) referatur ad Rationale, quia immediatè ponebatur, scilicet, ꝙ Balteus stringeret Rationale, & videtur habere aliquem colorem secundum positionem illorum, qui dicebant superhumerale pendere ab humeris sacerdotis super dorsum in parte

C posteriori, & Rationale poni in parte anteriori, scilicet, in pectore, & attingere vsque ad zonam, & ibi Balteũ stringere extremitates eius. Sed hoc non potest stare: quia pręcedenti capite, declaratum est, ꝙ non conuenit litteræ talis assignatio. Item, quia dato quod illa assignatio staret, tamen non posset Rationale taliter disponi, vt Balteus illud stringeret super zonam, quia magnitudo Rationalis erat quadrata, scilicet, vnius palmi in latitudine, & alterius in longitudine: cùm ergo poneretur super pectus, vt colligaretur superhumerali pendẽti super humeros, non videtur quomodo posset descendere vsque ad zonam, & infra, vt colligaret eum Balteus. Necessariò ergo dicendum est, quòd refertur ad superhumerale, quia Rationale erat intra superhumerale in foramine superhumeralis coaptato super pectus: & non poterat Balteus tãgere Ra-

D tionale aliquo modo, sed solùm superhumerale. Et dato, quòd referatur ad vtrunque, ponitur tamen relatiuum in singulari, quia vtrunque idem erat. Rationale namque, & superhumerale vnum ornamentum efficiebant, cùm vnum poneretur intra alterum. Et hoc etiam est contra illam positionem: quia si Rationale solùm fuisset, in parte anteriori pectoris pertingens vsque ad zonam, & stringeret illud Balteus: non solùm stringeret ipsum, sed etiam Superhumerale, quod penderet in parte posteriori super dorsum. Cum ergo hic simul de vtroque dicatur, non deberet dici, quòd Balteus stringeret Rationale, sed quòd stringeret superhumerale cum Rationali. Redeundum ergo necessario ad primã positionem Iosephi, quam sequuti sumus. *Et pones Tiaram in capite eius*. Tiara est quadam Mitra hyacinthina posita super caput sacerdo-

E tis Magni, vt patet capite præcedenti. Et non fit hic mentio de Cydari, quæ erat mitra byssina, & cõueniebat tam minoribus, quam maioribus Sacerdotibus, & aliquando vocatur Mitra, vt patet præcedenti capite: Hæc enim in sacerdotibus Maioribus ponebatur immediatè super caput Sacerdotis, & deinde ponebatur Tiara, quæ erat tota hyacinthina, & velabat Cydarim. *Et Laminam sanctam*. Vocatur Lamina sancta illa Lamina, quæ ponebatur in fronte sacerdotis Magni, & pertingebat ab aure vsque ad aurem. Dicitur sancta: quia in ea erat scripta sanctitas. Dicebatur enim ibi in littera litteris Hebręis (codes la Adonai) i. sanctitas ad Dñm, vt habetur præcedẽti capite. *Super Tiaram*. Dicebatur esse Lamina super Tiara, quia Tiara ponebatur in capite, & extremitas eius pertingebat super frontẽ, & lamina ponebatur super frontẽ, & labium eius superius sedebat super labium Tiaræ, sic dicitur

Quid erat illud quod in vestibus sacerdotis Balteo stringebatur.

dicitur præcedenti capite. Ligabisq. eam vitta hyacinthina, & erit super Tiaram imminens fronti Pontificis. *Et oleum vnctionis fundes super caput eius.* Istud non vocatur oleum simpliciter, quasi liceret quocumque oleo consecrare istos sacerdotes: sed oleũ vnctionis appellatur, quod erat quasi quoddam vnguentum factum ex diuersis rebus, scilicet ex aromatibus, myrrhæ, & cynnamomi, & casiæ, & calami, certis & æqualibus ponderibus, & ista miscebãtur cum oleo oliuarum, & fiebat quoddam vnguentum, quod erat ad vngendum Sacerdotes, & vestes, & cuncta supellectilia Tabernaculi, vt patet sequenti capite. *Super caput eius.* Ponit de consecratione Aaron, s. quòd vngeretur in capite: vtrum autem consecraretur in manibus, non habetur. Consecratio ista fiebat in capite, quia caput potestatem notat: summus namque sacerdos est, à quo in ceteros minores potestas ministrandi deriuabatur. De Sacerdotibus minoribus non dicitur quomodo vngerentur isto oleo: vtrum vngerentur in capite, an in manibus, nec Leuitici 8. c. vbi hæc ponuntur, qualiter factum fuerit, exprimitur. Fortè posset dici, quòd cõsecratio istorum fiebat, sicut fit nunc consecratio Episcoporum nostrorum, & Sacerdotum. Episcopi enim in capite, & manibus vnguntur: minores autem Sacerdotes in manibus solum; cuius ratio est: quia per caput potestas, & auctoritas designatur, per manus verò exequutio. Episcopi enim potestatem habent, & exequutionem, Sacerdotes autem minores, solùm habent ministerium, auctoritate vero carent. De his extra, de sacra vnctione, in cap. vnico. De modo autem vnctionis huius, non habetur expressum: littera autem dicit, q̃ deberet fundi super caput Aaron, sicut funditur aqua, ita q̃ flueret per capillos, & faciẽ. Aliquibus autem hoc videbitur valde immundum, & coinquinatiuum vestium, atque totius corporis. Vnde Rabbi Salomon dicit, q̃ ista vnctio fiebat sic, vt Moyses vngeret digitum suum in vnguento illo, & faceret quandã lineam in fronte Aaron descendens à parte superiori versus palpebras. Vel vt quidam alius vult: faciebat Moyses quandam figuram rotundam, & trãsuerberabat eam per medium quadam virgula iacente in modum litteræ Græcæ, quæ ita nuncupatur, & hoc modo nihil inquinaretur sacerdos sic consecratus. Sed magis videtur verum quod primò dicebatur, scilicet, quòd funderetur oleum vnctionis super caput Aaron, & flueret per capillos, atque aliquæ guttæ distillarent super vestes sacras eius. Et hoc patet Psal. 132. cùm dicitur: Sicut vnguẽtum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti eius, sicut ros Hermon. *Atque hoc ritu cõsecrabitur.* id est, obseruando istas superiores cærimonias, fiet consecratio Aaron. Hæc autem, quæ postea sequuntur, ad consecrationem pertinent, sed ista vnguenti effusio præcipua est in tota consecratione Aaron. *Filios quoque illius applicabis.* Primò applicatur pater, & obseruabantur in eo istæ cærimoniæ consecrationis: deinde filij eius quattuor applicati fuerunt, & applicabantur ad ostium Tabernaculi, scilicet, quia erat ibi Labium æneum, vt ibi lauarentur, & fierent in eis cærimoniæ necessariæ ad eorum consecrationem. *Et indues tunicis lineis.* Hic non ponitur coniunctio copulatiua, sicut supra ponebatur inter tunicam, & lineam, ideo significat hic eandem rem, scilicet, tunicam quandam factam de lino, quæ communis erat sacerdotibus minoribus, & summo sacerdoti, & vocatur alio nomine subucula, vt patet Leuit. 8. cap. cùm dicitur: Cumq. lauisset eos, vestiuit Pontificem subucula linea. *Cingesq. Balteo.* Balteus ponebatur in summo Sacerdote super tunicam hyacinthinam: in sacerdotibus minoribus ponebatur super tunicam lineã, quia nullam aliam tunicam sacerdotalem habebant. *Aaron scilicet, & liberos eius.* Hic notatur, q̃ Balteus sit ornamẽtũ cõmune sacerdoti Magno, & minoribus sacerdotibus. Liberi vocantur filij respectu patris sui liberi, nec se habet ad eos, sicut liberi ad seruũ: qm̃ principatus paternus est principatus Regalis, & non tyrannicus, vt ait Aristot. Ethicor. principatus aũt Persicus, in quo pater ad filiũ se hẽt, sicut ad seruum, inconueniens est, & illum exercendo in filium peccat, vt patet ibidẽ. *Et impones eis Mitras.* Vocatur hic mitra Cidaris, & vocabãtur præcedenti cap. Tiaræ, cũ dr̃:

An Aaron in cõsecratione sua vnctus fuerit in manibus, & in capite.

De modo vnctionis Aaron.

i. pestilo etiamentur.

F Porro filiis Aaron tunicas lineas parabis, & Balteos, atque Tiaras in gloriam, & decorem; hic aũt non vocantur Tiaræ, nè videantur coincidere Tiarę summi sacerdotis, & minorũ sacerdotũ, cũ Tiara sacerdotis Magni sit hyacinthina, & Tiarę sacerdotum minorum sint byssinæ. *Eruntq. Sacerdotes mihi,* i. sic induti vestibus sacris, & ipsi consecrati, erunt Sacerdotes apti ad ministrãdum coram me. *Religione perpetua,* i. ritu perpetuo, quasi dicat: sicut nunc Aaron, & filij consecrantur, vt sint sacerdotes mei: ita post eos omnes eorum successores consecrabuntur, ita, vt nunquam deficiant sacerdotes de progenie ipsorum.

Religio propriè quid sit. Quæst. 111.

G Dicitvr propriè religio aliqua obseruatio cærimonialis, ad quam aliquis se astringit voluntariè. Aliquando accipitur religio pro quacumque obseruatione in modo viuendi, & sic dicitur religio Christiana, professio Christianorum, & quidam alij speciales modi viuendi sub ipsa vita Christianorum dicuntur Religiones, vt modi viuendi Monachorum, & Fratrum; hic autem propriè vocatur religio cærimonialis obseruatio, quæ non habet aliquam rationem temporalem, sed solam legislatoris voluntatem; & huiusmodi est in his consecrationibus. *Postquam initiaueris.* Hic ponitur secundum, scilicet, de ipsa immolatione. Et diuiditur in quattuor partes. Primò ponitur sacrificij pro peccato immolatio; Secundò, sacrificij in holocaustum oblatio; ibi: *Vnum quoque arietem.* Tertiò, sacrificij pacifici celebratio; ibi: *Alterum quoque.* Quartò, huiusmodi ritus consecrationis per dies
H septem replicatio; ibi: *Omnia, quæ præcepi tibi.* Circa primum. *Postquam initiaueris.* id est, consecraueris. *Manus eorum.* Ex hoc aliqualiter videtur, q̃ manus Aaron, & filiorum eius tingebantur oleo vnctionis ad consecrationẽ, sicut dicebatur supra, vt designaretur ministratio, quæ spectabat ad manus. In Hebræo dicitur. *Postquam impleueris manus eorum.* Et dr̃ impletio manus, cõpletio aliquarum cęrimoniarum deseruientium ad consecrationẽ, quę terminabãtur in manibus, s. in tinctione manuum in oleo sancto. Vel dicitur impletio manuum, applicatio eorũ ad sacerdotale sacrificium, per quam applicationem manus complebãtur, i. erant æqualiter dispositæ ad ministrationem sacerdotalem, & iste est modus loquendi Hebraicus, q̃ vbi nos dicimus consecrationem, dicũt ipsi completionem. *Applicabis & vitulum coram Tabernaculo testimonij.*
I Supra dixerat, q̃ Aarõ, & filij eius, & vitulus, atque arietes duo, applicarentur corã ostio Tabernaculi antequam Aaron, & filij eius lauarentur, & induerentur, hic aũt iterum mandat applicari. Pro quo sciendũ, q̃ vitulus, & arietes duo, ducebantur ad immolãdum, & immolatio, atque concrematio sacrificiorũ fiebat in Altari holocaustorum, quod erat circa ostium Tabernaculi, vt patet infra in littera: applicabantur ergo ista animalia ad ostium Tabernaculi, quia applicabantur ad Altare holocaustorum; & Primò, antequam lauarentur Aaron, & filij eius, applicabantur hæc animalia ad Altare holocaustorum, sed facta illa consecratione eorum, vitulus, qui primò immolandus erat, magis applicabatur ad altare, vt ibi immolaretur. Et de ista secunda applicatione loquitur hic littera. *Coram Tabernaculo testimonij,* i. coram ostio Tabernaculi, circa
K quod erat Altare holocaustorum. Et vocatur Tabernaculũ testimonij, quia in isto Tabernaculo erat Arca, in qua erat testimonium, i. tabulę duæ continentes præcepta Decalogi, quæ in testimonium erant contra Iudæos; & hoc modo dicitur supra 25. capite: Pones in Arca testimoniũ, siue testificationem, quam dabo tibi, & loquitur de tabulis. *Imponentq. Aaron & filij eius manus super caput illius,* i. postquam applicaretur vitulus ad Altare holocaustorum, Aaron imponebat vtramque manum super caput eius, & quilibet de filiis Aaron: & sic immolabatur.

Quare Aaron, & filij eius imponebant manus super capita animalium, quæ offerebant. Quæst. 1111.

Aliqvi volunt, quòd ista impositio manuum erat ad suscipiendam potestatem, scilicet, q̃ imponendo

do manus super caput illius vituli immolandi pro peccato, suscipiebat potestatem immolandi hostias pro peccato. Sed non potest hoc stare: quia non solùm fiebat hoc in Sacerdotibus, sed etiam in omnibus aliis vulgaribus, quãdo offerebant holocausta, vt patet Leuit. 1. capite, cùm dicitur. Si holocaustum fuerit eius oblatio, ac de armento, masculum immaculatum offeret ad ostium Tabernaculi testimonij, ad placandum sibi Dominum, ponetq. manus super caput hostiæ, vt patet Leuit. 4. & 5. capit. & si offerre vellet hostiam pacificorum, ponebat manum super caput hostiæ, vt patet Leuit. 3. capite, sed manifestum est, quòd vulgares homines per talem impositionẽ manuum non accipiebant potestatem immolãdi aliquod genus sacrificij, nec fiebat talis impositio, vt susciperent aliquam potestatem. Dicendum ergo, quòd ista impositio fiebat propter duo. Primò, propter abrenunciationem proprietatis, quando enim aliquis offerebat aliquod animal ad immolandum: illud animal adhuc erat ipsius offerentis, vt ergo abrenunciaret proprietati, & transferret illud ad vsum cultus Diuini, imponebat manus ei, quasi eum de manibus emitteret, nẽ vltra esset in sua potestate: sicut cùm dominus libertatem seruo suo donat, eum à manibus suis eruit, vnde liberati à seruitute manumissi dicuntur: cùm autem iste vitulus, & arietes, essent de pecoribus Aaron, & filiorum eius, vt diximus in principio cap. ad hoc, φ nunc transferrentur in cultum Dei liberati ab eorum potestate, manus capitibus eorum imponebant. Secunda ratio est, & conuenientior: φ ista impositio manuũ erat quasi quędam imprecatio, & præcipuè in ista immolatione, quæ erat pro peccato. Offerebant enim sacerdotes ista animalia pro peccato suo, vt remitteretur. Imponendo ergo manus videbantur ista imprecari, scilicet, quòd Deus transferret pęnam debitam peccatis illorum in caput illius animalis immolandi, & mors quam ipsi pro peccato suo meruerant, veniret super caput illius pecoris. Et isto modo Deus placabatur, & remittebat peccatum offerentium: & non solùm fiebat hoc in sacrificiis pro peccato, sed etiam in holocaustis, quæ licet ditectè offerrentur ad laudem Dei, tamen proficiebant ad remissionem peccatorum: ideo manus capitibus hostiarum imponebant, & placabatur Deus, quod satis innuitur Leuit. 1. cap. cùm dicitur: Ponetq. manus super caput hostię, & acceptabilis erit atque in expiationem proficiens eius, id est, per istam manus impositionem illa hostia erit ad remissionem peccatorum eius, qui offerebat; & iste secundus modus erat quem intendebat hic Sacerdotes. *Et mactabis eum.* Moyses mactare debebat hostiam in consecratione Sacerdotum: nam licet immolare, & cremare sacrificia in Altari, & similia, essent pertinentia ad Sacerdotes, quibus omnibus ministratio Sanctuarij competebat: quia tamen nunc non adhuc erant Sacerdotes, non poterat facere hanc ministrationem, sed Moyses, qui eos consecrabat efficiebatq. Sacerdotes, & istas cerimonias complebat. Postquam verò isti Sacerdotes consecrati fuerunt, & potuerunt ministrare, Moyses, qui Sacerdos non erat, nunquam ministrauit. *In conspectu Domini.* Deus vbique est, & vbicũque aliquid fiat, debet fieri in conspectu Domini, quia vt habetur Prouer. 15. cap. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos; dicuntur tñ aliqua in conspectu Dei esse, quæ sunt in aliquo loco, in quo Deus specialiter est, sicut declarauimus præcedẽti capite, & quia in Altari holocaustorũ specialiter Deus est, cùm ibi specialis cultus ei tribuatur, ea, quæ fiebant coram altari holocaustorũ, dicebãtur fieri coram Dño, vel in conspectu Dñi. *Iuxta ostium Tabernaculi testimonij.* Quia Altare holocaustorum, in quo omnia sacrificia immolabãtur, erat circa ostium Tabernaculi. *Sumptumq. de sanguine vituli, pones super cornua Altaris.* i. sumẽs de sanguine vituli, pones sup cornua Altaris. Iste est modus abbreuiãdi: quia participiũ habet locũ vnius orationis, cùm includat in se significatũ verbi, & si explicaretur signatũ verbi, essẽt dnę orationes, & poneretur cõiunctio copulatiua media. Pulchior aũt modus, & breuior est ponendo participium, licet interdum est difficilior, & satis ambiguus: & est sensus, φ Moyses mactabat vitulũ super aliqua vasa magna receptiua sanguinis, ne per terram effunderetur, & hoc fiebat apud Altare: & tunc sumebat in digito de sanguine illo, & tingebat cornua altaris. *Sumptumq. de sanguine vituli.* Potest poni iste accusatiuus (sumptum) in masculina terminatione, & intelligitur ibi substantiuum (sanguinem): Et est sensus; Sacerdos, siue Moyses, qui habebat hic locum sacerdotis, ponet super cornua Altaris sanguinem sumptum de sanguine vituli, i. aliquam partem sanguinis sumptam de toto sanguine vituli, i. Moyses ponet super cornua Altaris aliquod modicum sumptũ de sanguine vituli. *Pones super cornua Altaris.* Dicuntur cornua Altaris extremitates eius, sicut nos dicimus in altari nostro cornu dextrum, & sinistrum, i. extremitatẽ dextram, & extremitatem sinistrã. In altari autem holocaustorum, quia erat quadrũ, reperiebantur quattuor cornua, i. quattuor anguli extremitatũ. Erant aũt ista cornua quędã eleuationes factæ in angulis Altaris: & istæ erant de ipsomet altaris ligno, & vestiebãtur laminis æreis. & fiebãt cornua hæc ad apponendũ aliquid in eis. Sic dr supra. 27. capite. cornua aũt per quattuor angulos ex ipso erũt. In his quattuor cornibus altaris intingebat sacerdos, quando fiebant immolationes, & Moyses nunc qñ sacerdotes non erant. *Quæ cornua altaris holocaustorũ.*

Rabbi Salomon dicit, φ istæ sanguis ponebatur solùm in duobus cornibus Altaris contradictoriè se habentibus, scilicet, non in eis, quæ in eodem latere sunt, sed in eis, quę apposito modo se respiciunt, & maximè à se distant in quadrato, & tenditur inter ea diametrum quadrati.

Quare altaris cornua sanguine tingebantur, cùm fieret immolatio alicuius hostiæ apud Hebræos. Quæst. V.

QVARE autem cornua altaris tingebãtur sanguine cùm fiebat immolatio alicuius hostiæ oblatæ à populo, aliquis quæret? Ad quod aliquis respondebit, φ hoc fiebat ad confirmationẽ fęderis inter Deũ & ipsum offerentẽ initi. Et patet hoc aliqualiter, per ea quæ habẽtur supra 24. c. nam lectis verbis legis corã omni populo, accepit Moyses sanguinem victimarũ in crateris, & partẽ eius fudit super Altare, & librũ legis, & partẽ eius super populũ, vt sic in sanguine confirmaretur fędus inter Deum & Israel, & quia Deus incorporeus erat, loco eius tingebatur altare, & liber legis. De quo latius Apostolus ad Hebræos 9. capite. Cùm autem hic cornua Altaris sanguine tingebãtur, & altare loco Dei est: & dicendum est quòd aliquod fędus inter Deum & offerentem confirmabatur. Sed hoc non potest stare: quia quando aliquod fędus confirmari debet, oportet vt prius statuatur: nã quòd non est ens, confirmari non potest, quod magis patet: quia supra 24. cap. quando pactum Dei cum Israel confirmari debuit: prius coram toto populo verba fęderis dicta fuerunt, vt videretur vtrum populus consentiret: cùm autem omnes consensissent, scripsit Moyses omnia verba illa in libro, & sequenti die coram toto populo rursus legit: & iterum consentientibus eis, confirmatum fuit fędus per sanguinis aspersionẽ super populum, & Altare: sic enim ait Apostolus ad Hebræos 9. capite. Lecto enim mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum, & hircorum, cum aqua, & lana coccinea, ipsum quoque Librum, & omnem populum aspersit, dicẽs: Hic est sanguis testamenti, quod mandauit ad vos Deus. Sed in ista immolatione, & in aliis non procedunt aliqua verba fęderis: ergo non confirmatur aliquod fędus per unctionem cornuum altaris in sanguine. Item quãdo fędus confirmatur in sanguine, vterque eorum, inter quos fędus confirmatur, sanguine aspergitur, vt vtrique eadem obligatio obseruationis imposita esse videatur: sic patet cùm fuit confirmatũ fędus legis inter Deum & Israelitas, quia altare loco Dei sanguine aspersum fuit, & totus populus, vt patet supra, 24. c. & ad Hebræos 9. cap. in immolationibus solùm tingebantur cornua Altaris, & non ipsi offerentes hostias: ergo non fiebat aliqua confirmatio fęderis inter Deũ & ipsum offerentem per tinctionem cornuum Altaris. Dicendũ ergo est, φ cornua altaris tingebãtur ad mundandum altare ab inquinamentis filiorũ Israel, quia filij Israel peccabãt: & quodcumque peccatũ est quoddã inquinamentũ, & est contra Deũ, & meretur homo mortẽ propter quodlibet peccatũ, cùm sit quodlibet peccatũ quo- *Decl. responsi ad quæsitũ.*

quodammodo iniuria infinita saltem ex eo, contra quem delinquitur. Et sicut quando contra aliquem valde grauiter actũ est, & ipse est iratus: si sanguis iniuriantis eum fundatur coram eo, placatur, & cessat ab ira: ita Deus, qñ sanguis noster qui peccauimus, funderetur, placaretur ab ira, sed quia misericors est, non vult sanguinem nostrum effundi, suscipiens satisfactionem si loco sanguinis nostri fundatur sanguis pecorum, & mortem nobis debitam in pecus immolãdum transfert. Et quia Deus in Altari specialiter esse dicitur, sanguine Altaris cornua tingebantur, vt sanguine illo, tanquam sanguine nostro placetur. Hæc autem omnia antiquitus locum habuerunt, antequam verus mediator Dei & hominum Christus Iesus aduenitet, per cuius sanguinis effusionem Deus sufficiẽter, immo & magis quam sufficienter de omnibus delictis hominum placatus fuit: ita vt non oporteat iam quotidie ad remis- G sionem peccatorum, & placationem Dei effundere sanguinem taurorum, hircorum, atque arietum: cùm sanguis Christi semel effusus pro omnibus delictis, quæ facta erant, & quæ postea fierent abundantissimè sufficiat, vt ait Apostolus ad Hebræos 7. cap. Talis enim decebat, vt esset nobis Pontifex sanctus, innocens, & impollutus, segregatus à peccatoribus, excelsior cælis factus, qui non habet quotidie necessitatem, quemadmodum sacerdotes prius, pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populo: hoc enim fecit semel seipsum offerẽdo. Et in eadem Epistola capite 9. dicitur: Per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta. Si autem aliquis nunc ad placandum Deum pro peccatis suis vellet sanguinem hircorum, aut taurorũ effundere, sicut in Veteri Testamẽto solitũ erat, diceret sanguinem Chri- H sti semel effusum non suffecisse ad emundationem omnium delictorũ, quod dicere valde abominabile est. Velle ergo sacrificia talia nunc facere detestabile est, & repugnãs toti statui Noui Testamenti. Sed loco illorum sacrificiorum imperfectorum, subiit perfectissimum Eucharistiæ sacrificium, vt quemadmodum Christus semel mortuus est pro peccatis nostris, & iam non moritur, & per illam vnicam sanguinis effusionem peccata omnia remissa sunt; ita Eucharistiæ Sacramentum frequentantes, illius effusionis sanguinis, per quam saluati sumus, memoriam agamus: quia iuxta Apostolum 1. Corinth. 11. cap. quotiescunque hoc facimus, mortem Domini annunciamus, donec veniat. Et iste est conuenientissimus modus orandi pro peccatis: quoniam Ecclesia Spiritu Sancto illustrata excogitauit, vt sicut semel per sanguinem Agni immacu- I lati sufficienter redempti sumus: ita per continuam frequentationem huius sacrificij tanto beneficio redemptionis gratias exhibentes, fructum illius effusionis sanguinis in remissionem delictorum participare mereamur. Inexcogitabilis enim est effectus huius sacrificij ad remissionem peccatorum, pro quibus illam Dominicæ passionis memoriam agimus, si tamen eam dignè celebremus. De sanguine autem hostiarum Veteris Testamenti, quo tingebantur cornua Altaris, ꝙ ad expiationem peccatorum proficiat, patet in eo, quod habetur Leuit. 16. cap. de die propitiationis, in quo intrabat sacerdos in Sancta Sanctorum: & expiabat Sancta Sanctorum aspergẽs sanguinem, ab inquinamentis filiorum Israel. Et eodem modo de Altari thymiamatũ cùm dicitur; Cumq. mactauerit hircum pro peccato populi, inferet sanguinem eius intra velũ, vt K aspergat illud è regione Oraculi: & expiet Sanctuariũ ab immunditiis filiorum Israel, cunctisq. peccatis: & post hoc cùm exierit ad altare, quod coram Domino est, oret pro se: & sumptum sanguinem vituli, atque hirci, fundat super cornua eius per gyrum, aspergens digito septies, expiet illud, & sanctificet ab immunditiis filiorum Israel. De hoc etiam Apostolus ad Hebr. 9. cap. dicit. Et omnia penè in sanguine mundantur, secundum legem: & sine sanguinis effusione nõ fit remissio. Aliquis autem dicet, ꝙ licet sanguis, qui effundebatur, siue aspergebatur intra Sancta Sanctorũ contra Oraculum, & sanguis quo aspergebantur cornua Altaris thymiamatũ, semel per annum, erat ad emundationem: sed iste sanguis, quo quotidie tingebantur cornua Altaris holocaustorum, non erat ad expiandum: quia de alio sanguine exprimitur, ꝙ sit ad ex-

Loco sacrificiorum imperfectorum Veter. Testam. subijt sacrificium Eucharistiæ perfectissimũ.

F piandum, & de hoc non. Respondetur, ꝙ etiam iste sanguis, quo altaris cornua tingebantur, ad expiandum erat: & patet Leuit. 17. cap. cùm ibi daret Deus regulam de loco oblationis sacrificiorum, & mandaret quòd non comederetur sanguis, dedit legem dicens: Homo si comederit sanguinem, obfirmabo faciem meam contra animam illius, & disperdam illum de populo suo: quia anima carnis in sanguine est: & ego dedi vobis illum, vt super altare meo expietis pro animabus vestris: & sanguis pro animæ piaculo sit: nec potest hoc intelligi de altari thymiamatum, quia supra illud numquam fiebat immolatio, vt patet sequenti cap. cùm dicitur: Non offeretis super eo oblationem, nec victimam libabitis: & loquitur de Altari thymiamatum. Concluditur ergo, ꝙ ista tinctio sanguinis, quæ fiebat per cornua altaris, erat ad expian- G dum peccata eorum, pro quibus victima offerebatur.

An in sacrificio holocausti, & victimæ pacificæ, sanguis, qui effundebatur, esset ad remissionem peccatorum.
Quæst. VI.

SED dices ꝙ licet hæc conuenienter ponantur quantum ad hoc, ꝙ offerebantur sacrificia pro peccato: tñ quando offerebantur holocausta, & victimæ pacificæ, nõ videtur eadem ratio: nam distincta sunt ista sacrificia inter se. Cùm ergo sit vnum genus sacrificiorum, quod dicitur pro peccato: alia genera sacrificiorum non sunt pro peccato, sed in holocausto ponitur sanguis victimæ super cornua altaris, vt patet Leuit. cap. 1. & in victimis pacificis funditur per circuitum altaris ad basim eius, vt patet H Leuit. 3. cap. ergo non fit semper tinctio sanguinis in cornibus altaris ad expiandum. Respondetur, ꝙ qñcumque altare tingitur sanguine, fit ad emundationẽ peccatorum, siue sit sacrificium pro peccato, siue quodcumque alterũ, & innititur ex eo quod habetur Leuit. 17. cap. & positum fuit supra, quia ibi dicitur, ꝙ sanguis datus est ad expiandum in eo super Altare: & sic videtur ꝙ quandocumque super Altare funditur, vel aspergitur, expiet. Qñ autem arguis de holocausto, & victima pacifica, quæ non sunt pro peccato: responderi posset quantum ad vnam partẽ, s. ad victimam pacificam, ꝙ sanguine eius non tinguntur cornua Altaris, sed solùm funditur sanguis ad basim, vt patet Leuit. 3. cap. Ideo in hoc non stat argumentum: sed quantum ad holocaustũ, aliqualiter militat, de quo oportet aliter respondere, s. ꝙ hostia pro peccato directè da- I tur pro peccato quod aliquis cõmisit, vt remittatur ei: & non intenditur aliquid alterum in illa immolatione. Holocaustum autem directè ad laudem, & honorem Dei dirigitur: tñ aliquo modo est ad remissionem peccatorum. Quod patet Leuit. 1. cap. cum dicitur: Si holocaustũ fuerit eius oblatio de armento, masculum immaculatũ offeret ad ostium Tabernaculi ad placandum sibi Dñm: ponetq. manus super caput hostiæ, & acceptabilis erit, atque in expiationem eius proficiẽs. De hostia pacifica eodem modo dici potest, ꝙ licet directè esset ad gratiarum actiones pro Deo nobis placato, vel ad rogandum, vt nobis placetur: tñ aliquo modo erat ad expiationem peccatorum: ideo sanguis pacificarum victimarum: licet non funderetur super cornua altaris, aliquo modo tamen pertinebat ad emundationem peccatorum. *Digito tuo.* K Sunt verba Dei ad Moysen, scilicet, quòd Moyses intingeret digitum suum in sanguine vituli immolati, & liniret cornua Altaris. *Reliquum autem sanguinem fundes ad basim eius.* Totus sanguis animalis immolati suscipiebatur in crateris magnis, vel caldariis, aut aliis receptaculis: & sumebatur inde modicus sanguis in digito ad tingendum cornua Altaris: manebat autem multus alius sanguis, & iste erat fundendus circa basim altaris; non decebat hunc sanguinem reseruari ad comedẽdum, quia quicumque sanguinem comederet, morte moriebatur, vt patet Leuit. 17. cap. sed erat fundendus super terram, & cooperiendus, vt patet in eodem cap. De isto sanguine reliquo quo tingebantur cornua Altaris sic faciendum erat; quia tamen sacer sanguis erat, non debebat fundi in loco immundo: oportebat ergo eum intra Atrium Tabernaculi fundi. Et hoc erat, vt dicitur hic, quia circa basim

altaris

altaris erat quidam canalis, qui intrabat sub altari, & in illum canalem mittebatur sanguis, & per foramina eius decurrebat in aliquem puteum, qui stabat forte infra altare. Sed magis dicendum est, q in circuitu Altaris erant aliquæ caueæ paruæ, in quas mittebatur sanguis hostiarum immolatarũ. Vel si ponatur canalis ibi, & aliquis puteus sub Altari, nõ debet poni vnus canalis, sed multi canales in circuitu Altaris, quia dicitur Leuit. 3. cap. q sanguis pacificarum victimarum fundebatur per circuitum Altaris: ergo nõ in vno loco, vel canali, sed per totum circuitum quadraturæ altaris. Quidquid autem illud fuerit, siue iste sanguis funderetur in plano circa altaris basim: siue in aliquibus foueis in circuitu altaris, siue esset puteus in Altari, necesse est dicere, q immediate iste sanguis miraculosè desiccabatur, & redigebatur in nihilũ, vel quasi in nihilum, aut saltem in aerem. Nam si iste sanguis miraculosè non desiccatus fuisset, sequuta fuissent multa inconuenientia. Primò, sequuta fuisset immũditia, quia iste sanguis poterat verti in saniem, & fœtorẽ emittere, quod non decebat esse in domo Domini. Item, quia iste sanguis cum esset fluidus, vniuersa tactu suo inquinasset. Et dato quòd esset facta fouea, illa cito repleta fuisset sanguine, & superfluxisset, atque sic rediret inconueniens, quod ante erat: præcipuè cum multæ hostiæ à toto Israele immolarentur quotidie, sicut cùm Salomon vna die immolauit mille hostias, vt patet 2. Paralip. 1. cap. vbi ergo tantarum hostiarum sanguis caperetur? Et dato quòd iste sanguis subito desiccaretur, si tamen per desiccationem rediret in tantam quantitatem quantam omne sanguis naturaliter desiccatus habet, cito replerentur omnes putei, & foueæ, quotquot essent circa basim altaris. Dicendũ ergo, q Deus supernaturaliter sanguinem hunc cõuertebat in alterum elementum subito, vt in aerem, vel adnihilabat: sic enim oporteret ponere multa alia miracula circa oblationes, & ea, quæ fiebant in Altari, de quibus magis videbitur infra, & in Leuitico. *Sumes & adipem totum.* Adeps dicitur esse pinguedo interanea, quæ non est pars carnis, sed adhæret vitalibus, & in omnibus sacrificiis debebat iste adeps dari Dño: si enim animalia erant immolaticia, dabatur adeps Dño, & non comedebant de eo filij Israel: si autem erat animal non immolabile, vt ceruus, capra, & simile, adeps seruabatur ad vsus varios, ad cibum tamen non: ita, q nullo modo comedebant adipem alicuius animalis. De his habetur Leuit. 3. & 7. capit. vbi magis dicetur de hoc. Causa aũt quare adipes Dño incendebantur erat, vt obuiaretur ritui Idololatrarum, qui comedebãt adipes in sacrificiis Deorum suorum, vt patet Deuter. cap. 23. de quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum. *Qui operit intestina.* Vocãtur intestina omnia, quæ intra corpus sunt, quia hoc nomen intestinũ deriuatur de intra. Hic tñ vocantur intestina omasi: quia super omasos, & inter eos quædã pinguedo adhærens est, & hæc cremabatur in incensum Dño. *Et reticulum iecoris.* Dicitur iecur hic totum hepar, quod nos vulgariter loquentes assaturam vocamus: in circuitu huius hepatis, siue iecoris, est quædam pinguedo circumdans, & distinguẽs ab aliis partibus intestinorũ: & ista pinguedo vocatur reticulum, & vulgariter dicitur, redanon: & deriuatur reticulũ à reti: quia ad modum retis piscatoriæ factũ est, s. in quibusdam locis est foraminatum, & in quibusdam grossius est quasi contextũ sit. *Ac duos renes.* Ren duo signat. Vno modo idem est, quod renunculus: & sunt duæ partes carnis rotundæ in modũ sphærarum adhærentes lumbis à parte interiori corporis, & inter eos atque super eos, est pinguedo multa. Et isti non computantur inter partes carnis animalis, sed inter partes pinguedinis. Alio modo Ren dicitur lumbus, & vocantur renes pluraliter, i. lumbi: & isto modo sunt partes carnis, & de his dicimus orantes ad Deum: Vre igne Sancti Spiritus renes nostros, & cor nostrum, i. lumbos nostros. Magis signat ren lumbos, quã signet renunculos. hic tñ pro renunculis assumitur. Quod patet: quia dicitur, q duo renes, & pinguedo, quæ super eos est, offerretur Domino, & carnes vituli, & corium, & fimus comburerentur extra castra, & sic fit ibi differentia inter carnes, & renes: quasi renes non sunt partes lumborum: si tamen accipiantur renes pro lumbis, carnes sunt: immo magna pars carnium totius corporis. Item in hoc vitulo immolato obseruabatur regula, quæ in aliis sacrificiis pro peccato, sed in aliis carnes comburebantur extra castra quando vitulus, siue bos offerebantur: ita in hoc totæ carnes extra castra debebant incendi, & reduci in cineres sola pinguedine cremata in Sanctuario super altare: ergo in hoc vitulo sic fieri debebat, ita vt partes nullæ comburerentur, & consequenter nec lumbi, qui renes sunt. Patet antecedens: quia hic redditur causa, cùm dicitur, quòd carnes vituli, & corium, atque fimus comburebantur extra castra, eo quod pro peccato esset facta: nec sic videtur, quòd teneatur hic regula generalis, quæ in aliis sacrificiis pro peccato, cùm reddatur causa vniuersaliter, scilicet, eo quòd pro peccato esset facta. Item istud sacrificium erat pro peccato sacerdotum, scilicet, pro peccato Aaron, & filiorum eius, vt patet hic: ergo debebat esse totaliter simile illi sacrificio, quod offerebatur pro peccato eorum, quando iam erant effecti Sacerdotes. Sed Leuit. 4. dicitur de sacrificio pro peccato Sacerdotis, quòd deberet offerri vitulus, & adeps vituli, qui operit vitalia: & qui operit omnia, quæ intrinsecus sunt, cremari debebant: & duo renunculi, & reticulum, quod super eos, & adeps iecoris: pellis verò, & omnes carnes eius debebant comburi extra castra. Ecce qualiter illa cærimonialis obseruatio in sacrificio pro peccato totaliter consonat isti immolationi & combustioni & ibi dicitur, quòd deberent comburi renunculi, & non renes, id est, lumbi: ergo non accipiũtur hic renes pro lumbis, sed pro renunculis. Item quia dicitur ibi, quòd omnes carnes cremabantur extra castra, ergo nulla pars carnium comburebatur in Altari, sed lumbi, qui sunt renes, sunt carnes: ergo non accipiuntur hic renes pro lumbis, sed pro renunculis. Ista duo sæpe inueniuntur disiuncta, vt patet Leuit. 3. cap. vbi agitur de hostia pacifica, & mandatur quòd offeratur tota pinguedo interior, & duo renunculi, & duo renes: vbi renunculi accipiũtur pro illis sphærulis carnis repertis intra aruinam, quæ est intra corpus, & renes sunt lumbi. Et vocantur duo renes, quia lumbi duo sunt, cùm distinguantur per spinam mediam, quæ nectitur ex pluribus spondilibus. *Et adipem qui super eos est.* Magnus adeps, & grossus est super renunculos: & vocatur senum vocabulo communi, & iste adeps cum eis comburebatur, quia adeps Deo multum placebat. *Et offeres incensum super Altare.* Aliquis putaret, q esset sensus, quòd deberet accipere Moyses omnia supradicta, & postea accipere incensum, & offerre super altare, sed non est iste sensus: imò quòd Moyses acciperet omnia illa, s. renes, & pinguedinem, & in altari offerret atque incenderet. *Et offeres incensum.* Ecce quod supra dicebamus, s. q interdum ponuntur participia ad faciendum orationem breuiorem, & pulchriorem, & tamen sequuntur ambiguitates: est autem sensus grammaticaliter exponendo. *Et offeres incensum.* id est, offeres hoc totum quod dictum est incensum, id est, incendendo illud in altari: vel facies illud esse incensum. *Super altare.* s. super Altare holocaustorum. Duo namque solùm erant Altaria in Sanctuario, scilicet, Altare thymiamatum, quod erat intra Tabernaculum, & in hoc nulla oblatio, aut victima offerebatur, vel incendebatur, nec ponebatur sanguis, nisi solùm semel in anno in die propitiationis, quando Sacerdos intrabat ad expiandum Sancta Sanctorum in sanguine: & expiabat Altare thymiamatum, vt patet infra 30. cap. & Leuit. 16. cap. solum ergo altare holocaustorum erat, in quo victimæ possent cremari. *Carnes vero vituli.* id est, omnes carnes: quia ea, quæ supra posita fuerunt, quæ auferri debebant, & cremari in Altari holocaustorũ, non erant carnes, nec partes carnium, vt nos vulgariter accipimus, sed partes pinguedinis. Et licet non dicatur hic expressè, q omnes carnes vituli extra castra cremarentur, satis tamen notum est, quòd cremari deberent omnes, cùm solùm abstraherentur partes quædam, quæ non sunt carnes. Item, quia Leuit. 4. capit. vbi de tali sacrificio pro peccato agitur, dicitur, q omnes carnes comburi debebant, pellẽ verò, & omnes carnes cũ capite, & pedibus, & intestinis, & fimo, & reliquo corpore, efferret extra castra. *Et corium & fimum.* i. pellem, & stercus. In aliis sacrificiis non fiebat sic:

Sanguis qui fluebat de animalibus immolatis, supernaturaliter desiccabatur & in nihilũ redigebatur.

Quare adipes animaliũ immolatorũ Domino incendebantur.

sic: nam in holocaustis pellis pertinebat ad Sacerdotem, qui offerebat, vt patet Leuitic. 6. capite, cùm dicitur: Sacerdos, qui offert victimam holocausti, habebit pellem eius: & sic videbatur esse in aliis sacrificiis pacificis, vt aliqui volunt. Magis tamen dicendum est, quod pertineret pellis ad eum, qui dabat illud animal immolandum. Et ratio diuersitatis est; quia quando dabatur aliquod animal offerendum in holocaustum, totaliter dabatur Deo, nec inde aliquid habere debebat dans illud animal, & quia pellis comburi nō debebat in altari, dabatur Sacerdoti in præmium laboris, vel ad aliqualē sustentationem. Hostiæ aūt pacificæ non dabantur totaliter Deo, sed certa res pertinebat ad Deum, s. pinguedo tota interior cum renunculis, & duo renes, id est, lumbi, vt patet Leuit. 3. cap. Sacerdoti etiam certum quid dabatur de iure pacificarum hostiarum, scilicet, armus dexter, & pectusculum, vt patet Leuit. 8. & Numer. 18. capite, ceteræ autem carnes pertinebant ad offerentes, vt patet Leuit. 7. c. ergo pellis etiam, & cetera, quæ in animali essent, pertinebant ad offerentes: cùm Deus certum quid habere deberet de pacificis hostiis, & Sacerdos certum quid, & cum inter hæc non computetur pellis, necessariò pertinebat ad alterū, s. ad offerentem, cuius iura determinata non erant, sed recipiebat omnia, quæ supererant detracta pelle de victima holocausti, quæ cedebat in ius Sacerdotum, extrahebantur intestina, & lauabantur, & cùm omnibus carnibus, & capite atque pedibus incendebantur, vt patet Leuit. 1. cap. Et hæc omnia in Altari holocaustorum, nihilq. efferebatur extra castra. In hostiis pacificis detrahebatur tota pinguedo interior, quæ non erat pars carnis, sed adhærebat carnibus, & vocatur adeps siue seuum, & renunculi, & duo renes, id est, lumbi cum cauda in quibusdam, & cremabantur in Altari holocaustorum coram Domino: ceteræ autem carnes coquebantur in loco sancto, & coctis illis, veniebat Sacerdos, & mittebat fuscinulam, & trahebat armum dextrum, & pectusculum, quæ erant sui iuris: cetera autem manebant pro offerentibus. De quo Leuit. 3. & 1. Reg. 2. capite. Intestina ergo ad offerentem pertinebant: ita vt faceret de eis quod vellet: scilicet, aut comederet, aut non: quia tamen erant intestina animalis immolati Domino, non videtur quòd posset dare ea canibus, aut aliis bestiis: sed aut lota ea comederet in loco sacro, quod magis videtur, vel cōbureret: & sic in his duobus generibus sacrificiorū non mandabatur aliquid comburi extra castra. In sacrificio autem pro peccato, vt patet hic, & Leuit. 4. c. comburebantur carnes vituli, & fimus, & corium extra castra. *Combures foris extra castra.* Ipse Moyses faciebat primo ligari vitulum, & occidebat eum, atque fundebat sanguinem, vt supra dictum fuit: & deinde aperto ventre detrahebatur tota pinguedo supradicta cùm duobus renunculis: deinde cadauer nō decoriatum, & cum intestinis, & cornibus, ceterisq. partibus suis mandato Moysis asportabatur extra castra in locum mūdum: & ibi comburebantur ipse carnes, & fimus, & omnia. *Foris extra castra.* Iste modus loquendi conueniebat pro illo tempore quo ista mandabantur, quia erat totus Israel in deserto, & vitulus iste deferebatur ad comburendum extra castra. Cùm autem fiebant talia sacrificia pro peccato in terra promissionis, deferebantur ista ad comburendum extra ciuitatem.

Quare carnes vituli immolati pro peccato cum pelle, & fimo comburebantur extra castra. Quæst. VII.

Opinio Nicolai recollitur.

CAVSA quare carnes istius vituli, & fimus & omnia comburi debebāt extra castra (vt ait Nicolaus) erat, vt figuraretur ꝙ peccata, & circumstantiæ peccatorū debent lōgè esse à Sacerdotibus, qui pro peccatis suis, & totius populi orāt, vt patet ad Hebr. 5. & 7. capit. Per carnes vituli ipsum peccatum intelligi vult: per fimū, & pellem, & cetera, peccatorum circumstantias innuit. Sed non est ista causa, quia non solùm fit hoc in sacrificio oblato pro peccatis Sacerdotum: sed etiam in sacrificio oblato pro peccato populi totius: nam cùm totus populus peccaret, immolabatur pro peccato eius vitulus, & carnes eius cùm fimo, & pelle comburebantur extra castra, vt patet Leuit. 7. capite. Et si forte aliter dicas, scilicet, ꝙ non solùm

F debent peccata, & peccatorum circumstantiæ longè esse à sacerdotibus, sed etiam à popularibus: ideo in sacrificio vtrorumque pro peccato debebāt carnes vituli efferri extra castra. Etiam non stat: quia non efferebantur in quolibet sacrificio pro peccato carnes extra castra: nam in sacrificio pro peccato sacerdotes, & pro peccato populi, cōburebantur carnes extra castra: in sacrificio aūt pro peccato principis terræ, vel alicuius personæ priuatæ, non efferebantur carnes extra, vt patet Leuit. 4. & 5. sed efferebantur adipes earum, sicut in sacrificiis pacificis, & carnes comedebantur per sacerdotes, vt patet Leuit. 6. cap. Causa ergo, quare carnes vituli immolati pro peccato Sacerdotum extra castra, cum pelle, & fimo comburebantur, erat in detestationem peccati sacerdotum, quod erat magnum intensiue per se, & extensiuè per accidēs: & peccatū
G populi erat magnum extensiuè, vt supra declaratum fuit: ideo in his duobus ad detestationem magnam comburebātur sacrificia extra castra. Peccata autem principis terræ, & personarum priuatarū, non erant ita magna intensiuè, nec extēsiuè, vt eodem modo supra declaratum fuit: ideo sacrificia oblata pro peccato eorum non cremabātur extra castra, sed comedebantur à sacerdotibus. *Eo quòd pro peccato sit.* Hic redditur causa superiorū, s. quare comburerentur carnes istę extra castra, quia erāt pro peccato quasi dicat, ꝙ in aliis sacrificiis nō erat hoc vt efferrentur, & cōburerentur carnes extra castra. Sciendum tamen, ꝙ ista causa non redditur bene vniuersaliter, s. ꝙ ideo comburebantur carnes vituli extra castra, quia pro peccato est. Nā tunc oportebat, vt omnia sacrificia pro peccato comburerentur extra castra. Sed id falsum est, quia quando sacrifi-
H cium pro peccato principis terræ, vel personarum priuatarum fiebat, non comburebantur carnes extra castra. Dicendum ergo, quod debet ista littera sic intelligi ad hoc; quòd bene reddatur causa, scilicet, quod carnes istius vituli debent comburi extra castra, eo quòd sunt carnes vituli immolati pro peccato: & sic redditur causa bene, & vniuersaliter etiam licet non sit hoc verum vniuersaliter, ꝙ carnes, quæ pro peccato immolātur, debeant extra castra comburi; tamen vniuersaliter verum est, ꝙ carnes omnium vitulorum immolatorum pro peccato debent comburi extra castra: nam vitulus solùm immolatur pro peccato Sacerdotis, qui vnctus est, & pro peccato totius populi. Pro peccatis autem principū, aut priuatarum personarum immolantur capræ, & in peccatis sacerdotum, & totius populi mandantur efferri carnes extra castra, & ibi
I comburi, vt patet Leuit. 4. cap. Redditur ergo ista causa in carnibus vituli pro peccato immolati, & non in carnibus simpliciter pro peccato immolatis. Et est sensus: istæ carnes vituli cum fimo, & corio debēt comburi extra castra, quia pro peccato est iste vitulus immolatus, quasi dicat, si iste vitulus immolatus esset pro holocausto, aut pacificis victimis, non cremarentur carnes eius extra castra, sed quia pro peccato sunt, extra castra comburi debent. *Vnum quoque arietem:* Hic ponitur secundum, scilicet, sacrificij holocausti oblatio, & sicut pro peccato Aaron, & filiorum eius fuerat vitulus immolatus: ita pro pacificis hostiis debebat vnus aries immolari, & alius in holocaustum. Hic autem agit de ariete immolando in holocaustum: & holocaustum fit ad laudem Dei principaliter, vt supra dictum fuit: licet aliqualiter facit ad pec-
K catorum remissionem. *Vnum quoque arietem sumes.* i. nō solùm immolabis vnum vitulum pro peccato secūdum cæremonias supra positas, sed etiam offeres vnum arietem: & iste non erit pro peccato. *Super cuius caput ponent Aaron & filij eius manus.* Sicut ponebāt manus super vitulum antequam offerretur ad immolandū: ita ponebant manus super caput arietis; & eodem modo dicendum est de ista manuum positione, sicut de illa, quantum ad causam, scilicet, quòd imponebant manus, quasi notantes, ꝙ transferebant proprietatem illius arietis in Deum, vt esset amplius totaliter ad vsus cultus eius, sicut anteà ad necessitates hominum fuerat, & in hoc emittebant eum à potestate sua. Vel ponebant manus super caput eius, imprecantes capiti eius peccata sua, vt Deus transferret pęnā debitam illis pro peccato, in caput arietis. Et licet hoc magis conueniret in vitulo, qui erat pro peccato, quam in ariete,

qui

qui immolabatur in holocaustum: tamen aliquo modo A
conueniebat in ariete, inquantum holocaustum proficit ad expiationem peccatorum, vt patet Leuit. 2. capite; & supra magis declarauimus. *Quem cum mactaueris.* Moyses immolabat istu arietem, sicut immolauerat vitulum: quia ipse erat hic consecrator sacerdotum, & nôdum erat aliquis sacerdos, qui ista efficere posset. *Tolles de sanguine eius.* Quia vt dictum fuit supra de vitulo, scilicet, ꝙ acciperetur sanguis eius in crateris cum occidebatur: ita & de ariete isto, & omnibus aliis hostiis dicitur, ita vt cum ista pecora, immolarêtur, nihil de eorum sanguine deperiret: & ex illis crateris assumebat Moyses ad tingēdum cornua altaris, & ad fundendum in circuitu altaris, & cùm sacerdotes illa sacrificia post hoc faciebant, eundem modum tenebant. *Tolles de sanguine eius.* Sciendum quòd iste non est proprius modus loquendi, quantum ad ea, quæ inten- B
dit littera ista. nā tollere de sanguine est tollere aliquam partem sanguinis, & non totum sanguinem: cùm autem totus sanguis tollitur, non rectè dicitur tolli de sanguine. Sed hic est sensus, quòd Moyses deberet tollere totū sanguinem arietis huius, & fundere circa basim altaris, scilicet, per circuitum altaris. Quod autem totus sanguis hic funderetur per circuitum altaris, patet: quia in sacrificiis pro peccato, vt supra innuebatur de vitulo, tollebat Moyses modicum de sāguine in digito suo, & tingebat cornua altaris, reliquum aut sanguinem fundebat ad basim, siue per circuitum altaris: sed hic non accipiebatur aliquid de sanguine ad tingendum cornua altaris: ergo totus sanguis fundēdus erat per circuitum altaris: aliàs daretur, ꝙ funderetur pars sāguinis ad basim altaris, & alia pars in aliquo alio loco, quod non conuenit, quia totus sanguis ho- C
stiarum ad altare pertinebat, vt patet in omnibus aliis sacrificiis inspiciendo diligēter librum Leuitici. Patet ēt ꝙ totus iste sanguis fundebatur in circuitu altaris: quia sicut in sacrificio vituli, qui erat pro peccato (de quo supra dictum est) obseruabātur cærimoniæ sacrificiorū aliorū pro peccato, vt supra declaratū fuit: ita in isto sacrificio holocausti debebant obseruari cærimoniæ, quæ obseruabātur vniuersaliter in aliis holocaustis, sed in aliis holocaustis totus sāguis fundebatur in circuitu altaris: ergo & in isto holocausto totus sanguis arietis huius fundebatur circa basim. Antecedēs patet Leuit. 1. c. vbi traditur ritus holocaustorum dicitur: immolabitq. vitulum corā Dño, & offerent filij Aaron sacerdotis sanguinē eius fundentes per altaris circuitum. Ecce qualiter ibi dixit, ꝙ offerrent sanguinem, & funderent eum in circuitu altaris: & non dixit D
ꝙ offerrent de sanguine, i. aliquid de sanguine, sed totum ipsum sanguinem. Et infra in eodem cap. dicitur: Sanguinem verò illius fundent super altare: ideq. obseruatur in sanguine hostiarū pacificarum, quia non tingūtur cornua altaris digito sacerdotis sanguine illo: sed totus sanguis in circuitu altaris funditur, vt patet Leuit. 3. c. Ad hoc ergo, ꝙ esset hic proprius modus loquendi secundū ea, quæ littera significare intēdit, deberet dici: sumes sanguinē eius, & fundes circa Altare. Sed interdum non curat scriptura tantam obseruare loquendi proprietatem: vnde oritur magna difficultas legētibus. *Et fundes circa Altare.* Alibi dicitur fundes per circuitum altaris, vel per gyrum altaris: & est littera consonantior, quam ista quantum ad sensum, quem intendit facere littera: nā, vt supra dictū fuit, iste sanguis, qui fundebatur in circuitu altaris, cadebat in E
foueas quasdam circa altaris basim, vel in puteū aliquē, aut in canales. Non est tamen intelligendum, ꝙ sic funderetur iste sanguis, vt immediatè funderetur, aut poneretur in foueas illas, vel canales, sed fundebatur sanguis iste per parietes altaris in circuitu, & decurrebat ad fundum & ad basim altaris in foueas, aut puteos, vel canales: & sic aliquo modo sanguis iste fundebatur circa altare, siue ad basim, & aliquo modo super altare fundebatur: nō quidē super parietes altaris, sed ipse postea effusus decurrebat ad basim altaris: erat enim sic factum altare, vt quattuor latera eius essent de tabulis setim erectis, & circumdatis laminis æneis, & erat intra cauū, & inane, vt patet supra, 27. c. & intra illam concauitatem ponebatur terra replens vsque ad summū: cum autem sanguis holocaustorum, & pacificarum hostiarum effundi debebat,

Cur sanguis totus arietis in consecratione Aaro. & filiorū eius. fundi debebat in circuitu Altaris.

A
effundebatur super parietes altaris, scilicet, super spissitudinem extremitatis tabularum: & quia non poterat ibi sanguis detineri, fluebat sanguis per parietes altaris per partem exteriorem, decurrebatq. ad basim altaris, siue putei, siue foueæ, aut canales, aut aliquid alterum ibi essent. Rabbi Salomon dicit, quòd non fiebat hic sicut in sacrificio pro peccato de vitulo immolato, de quo supra dicebatur: quia in illo accipiebat Moyses in digito suo de sanguine eius, & tingebat per cornua altaris: & reliquum fundebat ad basim. Hic autem non tingebantur cornua altaris digito intincto, sed cùm bacino fundebatur sanguis: & dicit quod non fundebatur in parte superiori altaris, sicut supra, sed magis circa basim. Et hoc idem tenet Nicolaus. Sed hoc falsum est: quoniam necesse est, vt supra diximus, dici, quòd sanguis iste funderetur super
B
parietes altaris: & deinde flueret ad basim eiusdem altaris. Et hoc patet: quia in isto holocausto obseruabatur lex aliorum holocaustorum. Sed in aliis holocaustis fundebatur sanguis super altare, vt patet Leuit. 1. c. ergo etiam in isto; patet, & illud cum dicitur: Et offerent filij Aaron Sacerdotis, sanguinem eius fundentes per altaris circuitum. Quòd autem hoc intelligatur de sanguinis defluxu per parietes altaris à parte superiori, patet: quia cum in eod. cap. iterum de sanguine holocaustorum repeteret, dixit: Sanguinem verò illius fundent super altare filij Aaron per circuitum. Ecce qualiter vtrumque quod supra diximus, exprimit, s. quòd sanguis iste fundebatur super parietes altaris, & quòd decurrebat per circuitum eius. Et si forte obiicias, quòd non est solida probatio, quoniam in quibusdam holocaustis mandatur quòd san-
C
guis super altare fundatur, & in quibusdam mandatur quòd fundatur circa basim altaris: ideo non concluditur sufficienter, quòd in isto holocausto facto pro sacerdotibus sanguis funderetur super altare, sed magis circa altare, vt littera innuit: quia argumentum istud est à diuisis, ad coniuncta, & sic non valet consequentia. Respondetur, quòd nullum est holocaustum, in quo non fundatur sanguis super parietes altaris, vt infra magis dicetur. Sed datū quod non funderetur in omnibus sanguis super altare: tamen in isto holocausto arietis in consecratione sacerdotum necesse erat fundi super altare. Quia Leuit. 1. cap. distinguuntur tria genera holocaustorum, quia quędam erant de bobus: & in istis dictum fuit, quòd funderetur sanguis circa altare, licet in hoc intelligatur, (vt etiam dictum fuit,) quod effundebatur per circuitum al-
D
taris, scilicet, quod supra parietes fundes, & postea fluitat per circuitum altaris, scilicet, super tabulas altaris in circuitu, id est, gyrando totum altare. Aliud erat holocaustum de ouibus, arietibus, vel capris, & tunc mandabatur in littera ibidem, ꝙ funderetur sanguis super altare; sed hic est holocaustum factum de arietibus: ergo debebat sanguis necessariò fundi super altare. Adhuc patet magis id, quod dicebatur, scilicet, quòd sanguis holocaustorum funderetur super altare, quia etiam decurreret per parietes altaris vsque ad basim, quia dicitur Leuit. 1. capite, cùm agitur de holocausto turturis, & columbæ, ꝙ retorto capite turturis, vel pullorum columbæ, Sacerdos deberet facere decurrere sanguinem super altaris crepidinem. Vocatur autem crepido summitas tabularum, scilicet, spissitudo earum per quadrum altaris: & fundeba-
E
tur sanguis super illas tabulas, & deinde decurrebat ad basim. Et sicut in hoc declaratur, ita necesse erat in aliis, quòd quandocumque sanguis hostiæ super altare funderetur, ꝙ decurreret ad basim, cum non posset se supra detinere: ideo quando dicitur hic: & fundes circa altare: est sensus, non ꝙ funderetur sanguis in plano, vel in aliqua fouea circa altare, vt volūt Rabbi Salomon, & Nicolaus, sed quòd funderetur circa altare, id est, in circuitu altaris. Et dicitur: in circuitu, id est, non solùm super vnam tabulam altaris, sed super omnes quatuor tabulas altaris in circuitu totius altaris; sic enim necesse est exponi, licet alicui fortè videbitur fieri distorsio litteræ: tamen non est, cùm cogamur dicere, quòd sanguis istius holocausti funderetur super altare.

Opi. Rabbi Salom. & Nicolai de Lyra confutatur.

Quare non tingebantur cornua Altaris in sacrificio arietum intincto digito Sacerdotis in sanguine, sicut in sacrificio facto de vitulo. Quaest. VIII.

QVÆRET aliquis, quare nō tingebantur cornua altaris digito sacerdotis tincto in sanguine, sicut in sacrificio facto de vitulo, vt supra patet. Quidā volunt ideo hoc fieri, quia sanguis tingebat altaris cornua ad expiationem: expiatio autem fiebat de peccato; in sacrificiis ergo pro peccans, debebat fieri tinctio Altaris. Antecedens patet: quia dicitur sequenti cap. Et deprecabitur Aaron, super altare, semel per annum in sanguine quod oblatum est pro peccatu: & placabit super eo in generationibus vestris. Ista autem placatio in sanguine fiebat tingendo cornua altaris thymiamatum, vt patet Leuit. 16. cap. sacrificia aūt ista arietum non erant pro peccato, sed in holocaustū, & pacificæ hostiæ: ergo nō oportebat tingi altare, sed fundi sanguinem circa basim eius. Ecce isti multipliciter errant. Primò, quia responsio istorum fundatur super hoc, ꝙ in sacrificiis holocaustorum non tingeretur altare sanguine. Sed hoc falsum est, quia supra clarè probatum fuit, quòd in holocaustis fundebatur sanguis super altare, & eodem modo probabit de victimis pacificis Leuit. 3. cap. Si autem isti concedant in quolibet sacrificio altare tingi sanguine, aut in cornibus, & parietibus, aut in parietibus solùm, responsio sua non tenet, quia tunc dabunt, quòd in quolibet sacrificio fiat expiatio: & sic non poterunt facere differentiam aliquam secundum modum suæ responsionis. Item errant isti, quia dicunt solùm fieri expiationem in sacrificio oblato pro peccato. Sed & hoc falsum est: quia in omni sacrificio fiebat expiatio peccatorum, vt supra dicebamus, licet in sacrificiis pro peccato, fieret expiatio directa, s. quòd iste esset finis, ad quem ista sacrificia fiebāt, vt peccata remitterentur: alia autem sacrificia directè fiebant ad laudem, & honorem Dei, vt holocaustum, & ad gratiarum actiones, & hostia pacifica: tamen aliquo modo ista faciebant expiationem, vt patet de holocausto Leuit. 1. cap. cùm dicitur: Ponetq. manus suas super caput hostiæ: & acceptabilis erit, atque in expiationem eius proficiens. De hostia pacificorum idem videtur, quia ista dicebatur prodesse offerenti, sed non videtur, in quo prodesset, nisi remitteretur peccatum, vel fieret aliqua expiatio: ergo oportebat ibi fieri expiationē. Quòd prodesset hostia pacificorum, patet Leuit. 7. cap. vbi dicitur, ꝙ si aliquis ageret contra legem Dei, comedendo de carnibus hostiæ pacificæ tertio die postquam oblata foret, non proficeret ei oblatio, quin potius fieret ei talis oblatio in peccatum. Et magis patet hoc Leuit. 19. cap. vbi dicitur, quòd hostia pacificorū fit, vt sit nobis placabilis Deus: sed Deus nunquam est nobis iratus, nisi propter peccata, iuxta illud Isa. c. 59. Peccata vestra diuiserunt inter vos & Deum vestrum. Et per hostiam pacificā nobis placatus redditur: ergo per hostiam pacificam fit expiatio peccatorū. De holocausto autem, & pacificis, & pro peccato simul, ꝙ in eis fiat expiatio patet: quia quandocunque sanguis in altari funditur fit expiatio, vt patet Leuit. 17. c. cùm dicitur: Anima carnis in sanguine est: & ego dedi illum vobis, vt super altare meo expietis, & sit sāguis pro animæ piaculo. Sed in sacrificiis pro peccato, & in holocausto atque pacificis fundebatur sanguis super altare, vt supra patuit: ergo in istis fiebat expiatio peccatorum. Item potest argui adhuc fortius ex eadem auctoritate, quia sanguis datus est ad expiationē, vt patet Leuit. 17. c. in prædicta auctoritate. Cùm. n. ponitur ratio, quare comedi non debeat, dicitur: Quia datus est ad expiandum pro animabus, vt sanguis pro animæ piaculo sit: sed in omnibus sacrificiis erat sanguis effusus ab hostia immolata: ergo in omni sacrificio fiebat expiatio peccatorum. Intelligendo tamen, vt supra dictū fuit, s. ꝙ in quibusdam fieret expiatio directè, & principaliter, in quibusdam aūt indirectè, & secundariò. Ad quæsitum ergo respondendum est, s. quare non fiat tinctio cornuum altaris de sanguine hostiæ holocaustorum, & pacificorū, sicut de sanguine hostiæ pro peccato? & dicendum, quòd sanguis hostiarum est ad expiādum peccata, vt patet Leuit. 17. cap. Et quia in omnibus sacrificiis fit aliqua expia-

Respons. Doct. ad ad quaesitum.

F tio, in omnibus fit tinctio altaris in sanguine: & quia in sacrificio pro peccato fit specialis expiatio, ideo specialis tinctio fit in altari. Prædicta patēt primò, ꝙ in omnib. sacrificiis fiat expiatio aliqualis peccatorum. De sacrificiis pro peccato per se notum est, cùm ipsum nomē importet: & in littera satis patet hic, & Leuit. 4. 5. & 6. capit. De holocausto, & victima pacifica, ꝙ in eis fiat aliqualis expiatio, supra satis declaratū fuit: ista tamen expiatio, quæ fit in sacrificio holocaustorum, & hostiarum pacificarum, non est aliquid speciale, nec fit directè: ideo tinctiu non fit specialis in eis. Quod patet: quia in holocausto, & hostiis pacificis funditur sanguis super parietes altaris, & per gyrum eius totum. In sacrificio pro peccato fit specialis expiatio peccatorū, cùm ipsum nomen hoc importet: & finis huius sacrificij præcipuus, & directus ad hoc sit:

In sacrificio pro peccato fiebat specialis expiatio peccatorum.

G ideo in eo specialis tinctio altaris fit: nam in aliis duobus generibus sacrificiorum parietes altaris sanguine perfunduntur decurrente vsque ad pauimentum, & in hoc eodem modo fit, & super hoc fit quædam tinctio specialis, scilicet, ꝙ tinguntur cornua altaris digito sacerdotis tincto in sanguine, vt patet supra de immolatione vituli pro peccato, in quo mādabatur, vt Moyses intingeret digitum in sāguine, & aspergeret, siue liniret cornua altaris: & deinde dicitur: Reliquum aūt sanguinem fundes iuxta basim altaris, s. vt per parietes fluat iuxta basim altaris.

Quare prius offerebatur in consecratione Sacerdotum Veter. Testam. vituli sacrificium, quam arietum. Quaest. IX.

SED adhuc quæret aliquis, quare primò offeratur sacrificium vituli, quod est pro peccato: quàm sacrifi-

H cium arietum, quorum vnus est in holocaustū, alius aūt in victimas pacificas. Respondetur ꝙ ratio huius est: quia licet omnia sacrificia sint ad expiationem peccatorū aliquo modo: tamen quædam sunt indirectè: quędam autem directè. Sacrificium enim quod dicitur pro peccato, est directè ad remissionem peccatorum. Sacrificium holocausti est ad laudem, & honorem Dei. Sacrificium pacificum est ad gratiarum actiones. Etiam, vt habetur Eccles. cap. 15. Non est speciosa laus in ore peccatoris. Vt Deo accepta sint posteriora sacrificia, oportet, vt illud primū præmittatur tanquam quędam dispositio ad alia: sicut in Sacramentis Noui Testamenti quædam sunt dispositiua ad alia: vt sacramentum Pænitentię ad sacramētum Eucharistiæ: & sic patet Leuit. 16. cap. ꝙ in die Propitiationis, quando Sacerdos Magnus orabat pro peccatis totius populi,

I prius orabat pro peccatis suis, & vt sacrificium quod faciebat pro peccato populi acceptabile esset, prius orabat peccatum suum remitti offerens pro illo hostias. De hoc etiam Apostolus ad Hebræos 7. capite. Sed adhuc arguet aliquis contra hoc, ꝙ non stet sacrificium pro peccato offerri prius, quam sacrificia holocaustorum, & pacificarum hostiarum: quia sicut holocausta facta in peccato grata non sunt, ita & sacrificia facta in peccato pro peccato non erunt accepta, quia eodem modo non exaudit Deus peccatorem sic orantem, qm̄ orationes peccatorum non exaudit Dn̄s, vt patet Io. 9. c. Ergo non erit maior ratio, quare sacrificium pro peccato sit ante sacrificium holocausti, quam è contrario. Respondetur, ꝙ quando fiunt sacrificia pacifica, & pro peccato, & holocausta pro aliquo, aut idem facit ista pro seipso aut facit pro altero. Si

K autem aliquis pro altero faciat, oportet, quòd siue faciat sacrificiū pro peccato, siue holocaustū, vel quodcumque, ꝙ sit à peccato mūdus, alioquin sacrificium eius immundū est, & nihil valet pro eo, pro quo fit, & nō refert vtrum sit pro peccato, an pro pacificis, vel holocaustis. Et ideo sacerdos Magnus, quando oraturus erat pro peccatis populi, & facturus sacrificium pro eis, vt sacrificium suū, & preces acceptabiles essent: prius faciebat pro se sacrificiū, vt remitterentur peccata sua, & sic tandem remitterentur peccata aliorum orationibus suis. Si aūt aliquis pro seipso oret, & faciat sacrificia, differentia est: quia aut facit sacrificia holocaustorum, & pacificarum hostiarū, aut sacrificia pro peccato. Si aūt faciat holocausta, & victimas pacificas non totaliter emundatus ab inquinamentis suis, sacrificia eius irrita sunt, & in peccatu fiunt, nec quenquam finem optatum assequuntur. Si autem faciat pro seipso

sacri-

sacrificium pro peccato suo, etiam si non sit emūdatus totaliter ab inquinamentis suis, sacrificium illud cōsequitur finem suum, scilicet, quia remittuntur peccata. Confirmatur hoc per exempla: nam si aliquis sit in peccato, & oret ꝙ peccata alterius remittantur, non exaudit Deus talem orationem: si tñ aliquis sit in peccato, & oret vt dimittantur sibi peccata, confestim remittentur: ecce qualiter ad orādum pro alio indiget aliquis dispositione, & ad orandum pro seipso nulla prævia dispositione indiget, sed siue sit in peccato, siue non, exaudietur. Item patet secundò ex habitudine Sacramentorum: nam sicut se habent in eodem suscipiente Sacramenta Noui Testamenti: ita se habent sacrificia Veteris legis: sed Sacramenta Noui Testamenti sic se habent, quòd quædam requirunt dispositionem in suscipiente, quædam autem non: ideo ita se habebunt sacrificia Legis Veteris, quòd in eodem faciente quædam requirent dispositionem, quędam verò non. Antecedens patet: quia Sacramentum Baptismi non requirit aliquam dispositionem, sed siue sit in peccato, siue non, proficit. Item Sacramentum Pœnitentiæ non requirit dispositionē, sed vtroque modo bonū est: imò ista sacramenta magis sunt pro illis, qui sunt in peccatis, quam pro illis, qui liberi sunt ab omnibus inquinamentis. Sunt autem quædam alia sacramenta, quæ requirunt dispositionē. Et si suscipiēs indispositus sit, peccat, & caret vtilitate sacramenti: sicut est Eucharistia: quia vt ait Apostolus primæ Corint. 11. c. Probet primò seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat: quia qui manducat, & bibit indigne, iudicium sibi manducat, & bibit non diiudicans corpus Domini. Sic enim est in sacrificiis Veteris Testamēti, quia sacrificium pro peccato est directè pro illo, qui est in peccato. sacrificia autem holocaustorū, & pacificorum, cùm sint laudes, & gratiarum actiones, quandam dispositionem requirunt: & cùm ab aliquo fiunt nondum absoluto ab iniquitatibus, in malum fiunt, nec quidquam valent. Cùm autem arguitur hic de hôc sacrificio pro peccato. Respondetur, quòd hoc sacrificium pro peccato factum fuit pro Aaron, & filiis eius: ideo licet Aaron esset in peccato, siue non esset, proficiebat ei, quia nō faciebat ipse, sed Moyses qui omnes istas cærimonias consecrationis explebat. Ad argumentum quando probas, quòd ille, qui est in peccato, nullo modo exaudiatur, siue faciat orationem, & sacrificium pro se, siue sit pro alio: quia orationes peccatorum non exaudit Dominus. Respondetur dupliciter: vno modo, ꝙ orationes peccatorum non exaudiuntur, quando rogant pro aliis, cùm tñ pro se rogant exaudiuntur: & sicut diximus de illo, qui faciebat sacrificium pro peccato: quia aut faciebat illud pro se, aut pro alio: si pro alio, illicitè & infructuose fiebat: si pro se, licitè fit, & acceptatur. Sic enim iura humana faciunt, quia nulla persona est, quam ad se defendendum non recipiant quantumcumque pessima, & infamis sit: aliquæ tñ personæ sunt, quæ non recipiuntur defendendo alias, vel præstando eis qualecumque patrocinium. Confirmatur magis, quia si ille, qui est in peccato pro seipso orās nō exaudiretur inquantum rogat peccata sibi dimitti: daretur ꝙ postquam aliquis esset in peccato, nunquā posset ab eo recedere, cùm non remitteretur quantumcumque rogaret: quod absurdissimū est. Alio modo rogando, s. pro aliorum remissione peccatorū, non est inconueniens, ꝙ non audiatur: quia dato, ꝙ aliquis existens in peccato mortali roget pro aliis, & non exaudiatur, non sequitur inconueniens, quia poterit ipsemet, qui est in peccato pro se orare, & remitteretur ei. Alio modo respondetur, quòd orationes peccatorum non exaudiet Dominus, scilicet, cùm orant aliqua bona sibi fieri, vt conferri aliquas gratias datas: vel liberari ab aliquibus aduersitatibus, vel cùm orant, vt ad preces suas Deus aliis aliqua bona impendat: tunc enim cùm in orante requiratur dispositio quædam, vt alij eius precibus adiuuentur, & hæc in peccatore non reperiatur: non audietur preces eius. Et licet vterque modus respondendi solidissima veritate cōstet: tamen iste secundus est, quem magis intendit littera illa: nam illud est dictum cuiusdam cęci nati, cuius Christus oculos aperuit, & cùm à Pharisæis inquietaretur, vt aliquid malum contra Christum diceret: & ipsi dicerent Christum peccatorem esse:

In Nou. Testam. sunt aliqua Sacramēta, quæ non requirunt aliquam dispositione sicut. Baptismus. & Pœnitentia.

Quando orationes peccatorū exaudiantur.

A respondit, qui cæcus fuerat: scimus quia peccatores Deus non audit, sed si quis cultor Dei est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit: in quo arguebat cęcus natus contra Pharisæos, quòd Christus non esset peccator, quia Deus non audit peccatores. Si ergo Christus peccator fuisset, ad preces eius non aperuisset Deus oculos cęci nati: bene ergo stat, quòd licet Deus non exaudiat peccatores orantes pro aliis, audit tamen orantes pro se, vt sibi peccata remittantur. *Ipsum autem arietem.* id est, cadauer arietis post immolationem, & excoriationē secabis in frusta. Hoc enim erat magis in holocausto, quàm in sacrificio pro peccato, quod supra ponebatur: nam ibi nō excoriabatur vitulus, sed carnes cum fimo & pelle omnibusq. aliis comburebantur extra castra: sic etiam patet Leuit. 4. cap. ita tamen, ꝙ prius pinguedo interior, & duo renunculi tollerentur ad incendendum super altare: B in omnibus autem holocaustis, & pacificis victimis tollebantur prius pelles à sacerdote immolante: in pacificis autem pertinebat ad eum, qui dabat animal immolandum, vt supra probatum fuit. *Secabis in frusta.* Quoniam non ponebatur totum cadauer holocausti, vel pacifici sacrificij simul, sed minutim: & hoc quia melius coaptabātur partes diuisæ, vt cremarentur, quàm si corpus animalis integrum positū fuisset. Vel forte vt hoc fieret per successionem, s. vt quædam partes primò comburerentur, deinde aliæ. *Lotaq. intestina eius.* Intestina sunt omnia, quæ intra animalis concauitatem sunt: & dicuntur de intra. Lauabātur ista, quia in eis immunditia tota animalis continetur, quam non decebat Domino offerri, & cremari in Altari holocaustorum.

C *Quare in sacrificio pro peccato offerebantur, & cremabantur immunditia, cum non liceret Domino immunditias offerre. Quæst. X.*

SED tunc arguet aliquis, cùm non liceat Domino immunditias immolare, & omnia sacrificia siue holocausta, siue pro peccato, siue pacifica Domino offerantur, quare in sacrificio pro peccato cremantur immunditiæ, s. fimus totus, & corium, vt patet hic, & Leuitic. 4. cap. Respōdetur, quòd sacrificia pro peccato sunt duplicia: quædam sunt sacrificia facta de bobus: quædam verò de minoribus animalibus, vt de capris, & arietibus, & auibus. Ista distinctio habetur Leuit. 4. & 5. capit. Sacrificium pro peccato, in quo vitulus offerebatur, erat pro maximis peccatis, scilicet, pro peccatis Sacerdotis, qui vnctus erat: & D pro peccatis populi. Sacrificia alia, quæ fiebant de capris, aut arietibus, vel auibus, fiebant pro minoribus peccatis, scilicet, pro peccatis principis populi, & personarum priuatarum. In sacrificiis pro peccato, quæ erant dē minoribus animalibus: tenebatur modus penè, qui tenebatur in hostiis pacificis, scilicet, quòd excoriabatur animal, & fundebatur sanguis eius in crateras, in quē sacerdos suum digitum tingens cornua altaris liniebat illo sanguine, & reliquum fundebat per circuitū altaris: & deinde adeps totus, & cauda cremabantur in altari holocaustorum, reliquæ aūt carnes, & pellis ad sacerdotes pertinebant, & comedebant eas in loco Sancto. De hoc Leuit. 4. 6. & 7. capitibus, & de hoc nihil extra comburebatur. Si autem in sacrificii pro peccato immolatus fuisset vitulus, adeps solus cremabatur in altari cum duobus renunculis: carnes autem E cum pelle, & fimo cremabantur extra castra. Ratio horum est: quia quòd carnes sacrificij comburebantur extra locum sacrificij, erat ad monstrandam detestationem peccatorum magnorum, pro quibus offerebatur, & ob hoc cum tota immunditia sua cremabantur. Et sic erat de vitula rufa, quæ comburebatur ad expiandas omnes immunditias populi, ideo cremabatur extra castra cum pelle, & fimo, vt patet Numer. 19. cap. Sacrificium autem pro peccato cum immolabatur capra, vel aries, aut auis, quia fiebat pro minoribus peccatis, scilicet, pro peccato principis, vel personarum priuatarum, quę erant minora quam peccata totius populi, vel sacerdotis, qui vnctus est, vt supra declarauimus, totaliter fiebat intra Sanctuarium, quia non erat ibi detestatio peccatorū tāta, quæ requireret comburi extra castra carnes sacrificiorum cùm immunditiis suis. Ad formam argumenti respondetur, quan-

quando dicis, quòd in sacrificiis Dei non debent offerri, vel cremari immunditiæ: sed sacrificia pro peccato sunt sacrificia Dei: ergo non debent in eis immunditiæ offerri. Respondetur, quòd in sacrificiis minorum animalium, vt capratum, vel ouium aut auium, non offerebantur, vel cremabantur immunditiæ. Et sic de hoc non procedit argumentum. In sacrificijs autem, quæ fiebant de bobus, dicendum, quòd aliquid erat, quod erat sacrificium Dei, & aliquid quod non propriè vocabatur sacrificium Dei. Nam de vitulo sic immolato, sanguis linebatur in cornibus altaris, & ad basim: & hic non est aliqua immunditia. Totus etiam adeps vituli cum duobus renunculis eius incendebatur in altari holocaustorum: & quantum ad hoc erat propriè sacrificium Dei istud sacrificiũ pro peccato, & fiebat in loco sacrificiorum ceterorum Dei: & non erat in eo aliqua immunditia. Quantum verò ad carnes, G pellem, & fimum, quæ extra castra cremabantur, licet esset quædam pars sacrificij Dei, non tamen propriè dicebatur sacrificium Dei, quia non obseruantur alia, quæ in sacrificio Dei obseruantur. Et sic verum est generaliter, quòd in nullo sacrificio Dei offerebantur, aut cremabantur immunditiæ. Et si arguas de vitula rufa, dicens quòd non potest responderi idem de vitula rufa, quod respondetur de vitulo immolato pro peccato sacerdotum, aut totius populi, quia de vitulo isto fiebat sacrificium Deo mundum, scilicet, sanguis, quo tingebantur cornua altaris, & adeps totus cum renunculis. De vitula rufa, quæ comburebatur ad faciendum cineres lustrationis nihil mundum offerebatur Domino, nec sanguis, nec adeps, sed totum cremabatur extra castra, vt patet Num. 19. c. Nec valet si dicas, ꝙ sanguis eius assumebatur, & aspergebat H sacerdos septies contra Sancta Sanctorum, scõtra velum eius, quia hoc non erat quòd sacerdos veniret ad Tabernaculum, & intraret intra velum Sancti Sanctorum, & aspergebat septies sanguinem. Respondetur, quòd de vitula rufa nihil mundum, nec immundum Deo offerebatur, sed nec erat sacrificium Domini, nec sacrificium Idolorum. Nisi fortè dicatur sacrificiũ Dei, quia Deus illum ritum teneri mandauit. Sed iste largissimus modus loquendi est: imò nec potest vocari talis immolatio sacrificium, quia sacrificium sufficienter distinguitur per holocaustum, aut pacificas hostias, aut pro peccato, quod patet ex assignatione libri Leuitici: vbi cum sufficienter distinguantur omnia sacrificia, & ritus eorum: solùm ista tria genera sacrificiorum ponũtur: sed illa immolatio vitulæ rufæ non est aliquid horum: non est holocaustum, I quia non obseruantur in ea cærimoniæ, quæ obseruantur in victimis pacificis, de quibus Leuitici 3. & 7. atque 8. capit. non est enim pro peccato, quia omne sacrificium pro peccato aut offertur pro peccato Sacerdous Magni, aut pro peccato totius populi, aut peccato Principis terræ, vel personarum priuatarum, vt patet Leuitic. 4. capite. sed istud sacrificium, si vocaremus sic illud abusiue, non est pro peccato Regis, aut personarum priuatarum, aut sacerdotis Magni, vel populi. ergo non est sacrificium. Item in sacrificio pro peccato, debent obseruari cærimoniæ, quæ habentur Leuit. 4. 6. atque 7. capit. sed in immolatione pro peccato, nõ est talis cærimoniarum obseruatio, vt patet Numer. 19. capite, ergo non oportebat hanc immolationem sacrificium nuncupare: & sic licet in hac immolatione crementur sordes, tamen non est inconueniens, quia non est sacrificium Domini. Si tamen loquendo largè vellemus istam immolationem sacrificium nuncupare, oportebat eam reduci ad sacrificium pro peccato, quia licet non immoletur illa vitula pro peccato: tñ fiebat hoc vt cineres huius combustionis mixti aqua ab omni inquinamento purgarent: illa tñ inquinaméta non sunt peccata, sed quędã maculæ, vel irregularitates, quæ habẽt quandã similitudinẽ peccatorum, vt patet Num. 19. c. & ad Hebr. *Ac pedes*. Nominat hic pedes per se, quia non intelliguntur pedes denominatione carnium animalis: ideo si nõ ponerentur expressè, putaretur, ꝙ nõ deberet incẽdi in holocausto, quod tñ fieri debebat. Vel, q̃a pedes immundi sunt, ponuntur cũ intestinis, vt sicut intestina lauantur, ita & pedes lauẽtur. *Pones super concisas carnes*. Vt supra dictũ fuit, aries excoriatus diuidebatur in frusta, vt

Crematio vituli rufæ extra castra nullum erat sacrificium.

Quamuis vitula rufa nullũ esset propriè sacrificiũ.

F melius coaptarẽtur carnes super ignem, & illæ carnes vocantur concisæ. *Et super caput illius*. Nam primò ponebantur carnes super ignem, & super carnes ponebatur caput excoriatum, & apparatum sicut appararetur ad cibos, & super hæc omnia ponebantur intestina cum pedibus. *Et offeres totum arietem in incensum super Altare*, id est, totum offeres super altare, vel pones in incẽsum, id est, ad hoc, ꝙ incẽdatur: & in hoc ꝙ dicitur totum arietem: differt istud sacrificium ab aliis sacrificiis, quoniam in sacrificio pro peccato, non offerebatur totum animal in altari, vt incenderetur: sed adeps, & reniculi, si erat vitulus, vt patet Leuitici 4. capite. Si autem erat aries, vel hircus, offerebatur adeps cum rennnculis, & cauda, vt patet Leuiu 7. capite. In sacrificio autem pro pacificis, offerebatur adeps, & renunculi: & duo renes, id est, lumbi, vt patet Leuitici 3. capite. non ergo offerebatur in aliquo istorum totum animal: & in hoc totum offerebatur: ergo istud rectè holocaustum dictum fuit, ab holon, quod est totum, & cauma quod est incendium: quasi totum incensum, quidquid in animali erat de carnibus eius. *Oblatio est Domino*. scilicet, iste aries sic totus positus in altari, vt crennetur, est oblatio Domini, quia Domino offertur. Et licet omnes aliæ oblationes Domini sint: ista tamen propriè vocatur oblatio Domini: quia aliæ fiunt ad alias causas principaliter, quæ respiciunt nos: istud autem sacrificium, quod holocaustum dicitur, fiebat principaliter, & directè propter Deum: nam sacrificium pro peccato, secundum ꝙ ipsum nomen demonstrat, principaliter erat pro peccato, licet alium quendam finem habeat. Sacrificium pacificum principale erat ad placãdum nobis Deum: quod bonum quoddam nostrum est. Sacrificium holocausti, de quo hic dicimus, principaliter ad laudem Dei erat. Hoc ergo magis propriè vocatur oblatio Dei. *Odor suauissimus*. Dicitur ista oblatio odor suauissimus, quasi Deus valde delectaretur, quando comburebantur istæ carnes, ex odore inde exhalato. Sed hoc non est sic intelligendum: impossibile est enim Deum delectari in odore, quoniã odor cum sit obiectum immutatiuum potentiæ odoratinæ, in solis illis esse potest, qui habent potentiam odoratiuam. Deus autem & substantiæ purè intellectuales odoratum non habent, cùm iste sit sensus pertinens ad animalia sola: ideo siue fœtidus odor, siue suauissimus sit, nihil magis ad Deum, vel angelos attinet sic, quã sic, cùm neutrũ percipiant. Dato aũt ꝙ Deus perciperet odorem sicut nos percipimus: tñ odor holocaustorum, & aliarum oblationum non esset ei suauis, sed valde grauis: quia cuilibet odoratui bene complexionato in debita harmonia est grauis odor, & importabilis, qui ex carnibus sic combustis emittitur, maximè ex seuo combusto. Vocatur tamen odor iste suauis Domino, quia Deus in sola nostra voluntate delectatur, cùm promptè, & deuotè ei, quidquam offerimus: ideo respexit Deus ad Abel, & munera eius: ad Cain autem, & munera eius nõ respexit, vt patet Genes. 4. c. nã fide, & spe atque caritate, quæ pertinent ad interiora nostra, colitur Deus, vt ait August. in Enchiridio. Exteriora autem ex interioribus qualitatẽ accipiunt, ideo si sine interiori dispositione exteriora fiant, nihil omnino prosunt: imò abominabilia sunt. Sicut patet de oblatione Saulis facta contra voluntatem Samuelis, vt patet 1. Reg. 13. c. & de conseruatione pecorum pinguium Amalec ad immolandum, K vt patet 1. Reg. 15. cap. Si tamen ista de se accepta essent, sicut interiora bona de se accepta sunt, sequeretur quòd sicut actus caritatis fidei, & spei, & obedientiæ quandocumque fit, bonus est: ita & oblatio, vel immolatio quandocumque fieret, acceptaretur: sed hoc falsum est. *Et victima Domini*. Victima dicitur, quæ ferro victrice cecidit. Sic ait Hebrardus.

Victima, quæ ferro cecidit victrice vocatur.

Hostibus ademptis hostia nomen habet.

Potest autem quodlibet animal Deo immolatum vocari victima, quia ferro cadit, id est, à ferro vincitur. Et dicitur victima Dei (vt supra dicebamus) specialiter: licet alia sacrificia victimæ sint, ex causa supra assignata; vel, quia ista magis ad Deum pertinebat, cùm tota ad honorem eius crennaretur: in aliis aũt non concremabatur tota hostia, cùm cederet partibus sacerdotibus vel offerẽtibus.

Holocaustum vnde dicatur.

Impossibile est Deũ odore aliquo delectari.

Quomodo odor sacrificiorum sit grauissimus vel Deo esset suauis.

Vnde dicitur victima, & hostia.

Tolles

Tolles quoque arietem alterum, super cuius caput Aaron & filij eius ponent manus. Quem cum immolaueris, sumes de sanguine eius, & pones super extremum auriculæ dextræ Aaron & filiorum eius, & super pollices manus eorum ac pedis dextri, fundesq. sanguinem super altare per circuitum. Cumq. tuleris de sanguine qui est super altare, & de oleo vnctionis, asperges Aaron & vestes eius, filios & vestimenta eorum. Consecratisq. ipsis & vestibus, tolles adipem de ariete, & caudam & aruinam, quæ operit vitalia, ac reticulum iecoris, & duos renes, atque adipem, qui super eos est, armumq. dextrũ, eo quòd sit aries consecrationis: tortamq. panis vnius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu Domini: ponesq. omnia super manus Aaron & filiorum eius, & sanctificabis eos eleuans coram Domino. Suscipiesq. vniuersa de manibus eorum, & incendes super altare in holocaustum, odorem suauissimum in conspectu Domini, quia oblatio eius est. Sumes quoque pectusculum de ariete, quo initiatus est Aaron, sanctificabisq. illud eleuatum coram Domino, & cedet in partem tuam. Sanctificabisq. & pectusculum consecratum, & armum quem de ariete separasti, quo initiatus est Aaron & filij eius, cedentq. in partem Aaron, & filiorum eius iure perpetuo a filijs Israel: quia primitiua sunt, & initia de victimis eorum pacificis quæ offerunt Domino. Vestem autem sanctam, qua vtetur Aaron, habebunt filij eius post eum, vt vngantur in ea, & consecrentur manus eorum. Septem diebus vtetur illa, qui pontifex pro eo fuerit constitutus de filijs eius, & qui ingredietur Tabernaculum testimonij vt ministret in Sanctuario. Arietem autem consecrationis tolles, & coques carnes eius in loco sancto: quibus vescetur Aaron & filij eius. Panes quoque, qui sunt in canistro, in vestibulo Tabernaculi testimonij comedent, vt sit placabile sacrificium, & sanctificentur offerentium manus. Alienigena non vescetur ex eis, quia sancti sunt. Quod si remanserit de carnibus consecratis, siue de panibus vsque mane, combures reliquias igni: non comedentur, quia sanctificata sunt.

24. dist. §. 1 in prin. art. 10 dist. c. Imperator.

Tolles quoque arietem alterum. Hic ponitur tertium, scilicet, sacrificij pacifici immolatio: fit autem ista oblatio ad gratiarum actiones pro Deo nobis pacificato, vel vt eum nobis pacificemus: quando enim aliquid petere volumus, vt à Deo illud impetremus, quod non contingit, nisi sit nobis placatus, hostiam pacificã quasi pro pace habenda offerimus. Aliquãdo hostia pacifica est gratiarum actio: vt si aliqua beneficia suscepimus de manu Domini, & pro illis gratias referre volumus, hostias pacificas offerimus, quasi pro Deo placato, vel pace nobis ad Deum habita gratias referẽtes. Aaron autem & filij eius vtroque modo victimas istas pacificas offerre debebant. Primò ad placandum sibi Deum, s. vt Deus propitiaretur eis, & faceret Sacerdotium, quod assumebant ad prosperitatem eorum secũdum vtrumque hominem proficere: nam cum aliquis mutat statum, vel aliquem magnũ statum assumit, sub ambiguo est quid sperare debeat: cum ipsis magnis magna soleant infortunia euenire: & quia Deus placatus potest omnem aduersitatem depellere: opportunum est, vt nobis aliquas magnas, & res nouas inchoantibus sacrificia pacifica apud Deum suffragẽtur. Conueniebant etiam secundo modo ista sacrificia pacifica Aaron & filijs eius, vt sint gratiarum actiones: nam Aaron erat antea paruæ conditionis. Quòd autem fuerit ei datum Summum Sacerdotium, s. vt efficeretur princeps, & maior in toto populo, magna gratia fuit: erat ergo multum insistẽdum gratiarum actioni ad Deum, qui talia contulisset. *Tolles quoque arietem alterum*. Duo arietes, & vnum vitulum mandauerat Deus accipi. Vitulus iam pro peccato oblatus fuerat, & vnus aries pro holocausto: supererat ergo alius aries, qui erat in victimas pacificas destinatus: & hunc mandat hic accipi, & immolari secundum cæremonias infra positas. *Super cuius caput Aaron & filij eius ponẽt manus.* Ratio huius supra fuit posita, quando agebatur de positione manus super arietem holocausti, & super vitulum pro peccato. Nicolaus dicit, quòd imponebant manus super istam hostiam pacificam, vt acciperent potestatem offerendi hostias pacificas. Sed hoc supra improbatum extitit. *Quem cum im-*

A *molaueris*. id est, iugulaueris. Aliqui putant immolationem esse totam celebrationem sacrificiorum, vt iugulationem, & combustionem, &c. Sed id falsum est: quia solùm signat iugulationem alicuius animalis pro sacrificio Dei. *Sumes de sanguine eius*. Quoniam iugulabatur iste aries ad latus Aquilonare altaris super crateras, in quas decurrebat sanguis, ne per pauimentum efflueret, & omnia inquinaret: & de illis crateris poterat Moyses, vel sacerdos, qui postea tales cærimonias faceret, accipere de sanguine quantum vellet ad quoscumque vsus vellet. *Et pones super extremum auriculæ dextræ Aaron.* Istæ tinctiones sanguinis factæ in certa parte membrorum signabant conditiones sacerdotum, vt ministrarent conuenienter coram Domino. Vel signabantur mundificationes istarum partium, scilicet, quòd Deus purificabat eas,

Quid signabant tinctiones sanguinis in Sacerdotib. veteris Testamẽti.

B vt sacerdos esset conuenienter se habens: sicut patet de Isaia, qui cùm mitteretur ad prædicandum per visionem sibi factam in templo, licet clarè non ponatur, & ipse conquereretur, quòd haberet labia polluta, volauit ad eum quidam de Seraphim, & tulit carbonem ignitum de altari, & purgauit labia eius, vt patet Isaia 6. capite. & tunc ipse mundificatus petijt, quòd ad prædicandum mitteretur: sic ergo isti sacerdotes, qui aures pollutas habebant, & manus, & pedes, per istam tinctionem factam in sanguine, purificabantur. Vel refertur ad significationem, scilicet, quòd per tinctionẽ auris signatur, quòd sacerdotes habeant promptas aures ad audiendum præcepta Dei, quæ legunt, & ad obediendum eis, & figurabatur de sanguine in extremo auriculæ dextræ, quia extremitas illa mollis est, sic enim est verus obediens, qui

C præcepto non resistit, sed aures teneras reddit subiectas cuilibet iussioni, super dexteram auriculam liniebatur sanguine: quia dextra bonum signat, scilicet, quòd sit homo obediens in bono, ad malum autem nemo obediens sit. *Et filiorum eius*. Eædem cærimoniæ quantum ad hoc fiebant in filijs Aaron, quę in ipso Aaron, quia eadem requirebantur in vtrisque signata per istas sanguinis tinctiones: ita enim sacerdotes minores se obedientes exhibere debebant mandatis Dei, sicut & sacerdos magnus, ideo & in auricula eorum liniri debebat de sanguine sicut in auricula summi sacerdotis. *Et super pollices manus eorum*. Putaret aliquis, quòd mandabatur liniri cuilibet sacerdoti super pollices manuum, ita quòd cuilibet duo pollices tingerentur sanguine. Sed non est verum: nam licet ponatur, pollices, in plurali: non est intelligendum

D quòd duo pollices manuum cuilibet linirentur, sed intelligitur de pollicibus plurium sacerdotum, scilicet, Aaron, & filiorum eius. Nam licet cuilibet sacerdoti vnicus in manu pollex liniretur, quia tamen multi sacerdotes erant, liniri multos pollices oportebat. Vel dicendum, quòd cuilibet sacerdoti multi pollices liniebantur, scilicet, vnus pollex in manu, & alius in pede; & patet, quod sit vnicus pollex, qui liniri debebat in manibus, quia dicitur in littera: & super pollices manus eorum. Si autem voluisset intelligi multos pollices debuisse liniri, dixisset super pollices manuum eorum, & fiebat in manu dextra sicut dicitur, quòd fieret in auricula dextra, & in pede dextro: quia dextrum rectitudinem signat, & bonum, sinistrum notat diuersitatem: in dextro pollice liniebantur, vt ad exequendum, quæ dextra sunt,

Dextrũ, & sinistrũ quid denotent.

E & bona apti esse viderentur. *Ac pedis dextri*. Etiam fiebat tinctio sanguinis in pollice pedis dextri cuiuslibet illorum sacerdotum, vt ad rectè agendum moueretur. Rabbi Salomon dicit, quòd signabatur, quòd sacerdos deberet esse promptus ad exequutionem faciendam sacrificiorum, eundo ad ea, & faciendo illa. Vel signantur in his tribus rectitudo sacerdotum specialis in audiendo, scilicet, obediendo, & faciendo, & incendendo. *Fundesq. sanguinem super altare*. Ecce quod supra dicebamus, scilicet, quod in sacrificijs holocaustorum, & victimarum pacificarum, sanguis positus in crateris, fundebatur per parietes altaris, in circuitu altaris, id est, per totum gyrum quadraturæ altaris.

Optime

Opinio Nicolai de Lyra, & Rabbi Salomonis, de effusione sanguinis super altare, refellitur. Quaest. XI.

NICOLAVS dicit, & Rabbi Salomon, quòd non fiebat hoc, nisi in duobus cornibus altaris oppositus, sicut dicebant supra de tinctione cornium altaris. Sed hoc falsum est, quia magna differentia est inter tingere aliquid sanguine, & fundere sanguinem: nam tinctio fiebat immisso digito in sanguine, & figurabatur vel liniebatur in cornibus altaris aliqua linea illo digito intincto: fusio sanguinis erat cū totus sanguis aspergebatur. Item, quia non dicitur hic tingi debere cornua altaris, sed fundi sanguinem super altare, ergo differunt. Item, quia tingere cornua altaris maximè, vt vult Rabbi Salomon, scilicet, quod tingantur duo cornua opposita contradictoriè, inter quæ cadit diametrum quadrati, non est fundere
G sanguinem in circuitu: sed hic dicitur, quòd fundatur sanguis per circuitum altaris: ergo non intelligitur de illa tinctione. Item, sicut sacrificium factum pro peccato, scilicet, vitulus, tenebat cærimonias aliorum sacrificiorum pro peccato, & sacrificium hic factum in holocaustum tenebat formam aliorum holocaustorum, vt supra declarauimus: ita sacrificium istud pacificum tenebat formam aliorum sacrificiorum pacificorum: sed in aliis sacrificiis pacificis, & holocaustis nunquam reperietur, q tingerentur cornua altaris, vt patet si attendatur diligenter liber Leuitici, vbi de his plenissimè agitur: ergo non est dicendum, quòd tingerentur cornua altaris: nam ista specialis cærimonia est pro sacrificio pro peccato, in quo signatur specialis peccatorum expiatio. Dicendum ergo, vt ante dicebatur, quòd sanguis vnius arietis fundebatur
H per parietes altaris in circuitu quadraturæ altaris: non tamen effundebatur totus sanguis, quia aliqua pars sanguinis manebat ad aspergendum super Aaron, & filios eius, & vestes eorum, vt immediatè patet. *Per circuitum.* Non intelligas per circuitum, id est, circa altare super pauimētum, sed per parietes altaris: cùm littera dicat, quòd super altare sanguis ille funderetur: & sic intelligitur quando dicitur, quòd fundebatur sanguis circa altare, id est, in circuitu altaris, per parietes eius, vt hic necesse est intelligi. *Cumq. tuleris de sanguine qui est super altare.* Vt ante dicebatur sanguis iste arietis accipiebatur in crateras, & pars eius fundebatur per parietes altaris in gyro, & pars manebat in cratera: ista autem cratera, de qua pars sanguinis effusa fuerat, manebat in aliqua parte altaris
I & cùm Moyses acciperet de sanguine, qui erat in cratera illa, dicebatur accipere de sanguine, qui erat in altari. *Et de oleo vnctionis asperges Aaron & vestes eius, filios & vestimenta eorum.* Quid sit istud oleum vnctionis quæri non inconcinnè potest: & dicendum est, q non erat oleum simplex, sed fiebat ex multis per quamdam mixtionem, de qua diximus supra, & habetur sequenti cap. quomodo conficiendum erat. Istud oleum vnctionis miscebatur illi sanguini contento in crateris super altare: & aspergebatur super vestes Sacerdotum, & super ipsos Sacerdotes, vt quidam volunt: vel quòd aspergeretur sanguis per se, & oleum vnctionis per se. Primum tamen melius est.

Quomodo oleum vnctionis fundebatur super Sacerdotem.

Sed diceret aliquis, quòd vestes isto modo macularentur, cùm esset ibi oleum, & sanguis. Nec valet si aliquis dicat, quòd lauabantur: quia hoc falsum est, cum
K hoc esset per quòd consecrabantur: qui enim vellet tollere illud, tolleret consecrationem: ergo non lauarentur, & dato quòd lauarentur, non abstergeretur macula olei. Etiam dici posset quod vestes illæ pretiosæ damnificarentur si lauarentur: ergo non lauabantur. Respondere posset aliquis, q licet fieret macula, ea esset satis parua: quia Moyses forte digito suo vestimenta Sacerdotum aspergeret, vel liniret: & sic in certa parte liniret. Respondetur, quòd licet tolerari posset, quòd Sacerdotum vestes aspergerentur sanguine digito Moysis, tamen non potest dici, quòd linirētur sanguine digito eius: cùm multum distet liniri & aspergi: quia in litura oportet fieri contactum digiti linientis ad rem litam: in aspersione autem non potest fieri contactus. Aliqui volunt, quòd Deus faciebat, quod ista vnctio licet secundum se maculatiua esset, tamen quod nō maculatet: & hoc erat super-
F naturale. Hoc planum est, q posset esse: tamen cauēdum semper est ne demus miraculum, vbi res sine miraculo fieri possunt, quia non est danda pluralitas sine necessitate, cùm sit frustraneum vel superfluum per plura facere quod potest fieri per pauciora, vt patet in 8. Topicorū. Sed dare miraculum est dare plura, quia est dare virtutem super actionem naturæ, cum sufficeret actio naturæ: ergo superfluum est, & inconueniens. Dicendum ergo videtur, sicut antea dicebatur, quòd aspergebantur vestes Sacerdotū, & ipsi Sacerdotes oleo vnctionis mixto cum sanguine, siue illa aspersio fieret digito Moysi, siue aliquo alio aspersorio, non refert. Et vestes aliquo modo maculabantur illa aspersione, sed macula erat valde parua, & non erat quantitas notabilis, nec referebat, cùm illa macula consecrationis potius esset ad honorem, quam

Doct. determinatio.

G ad horrorem. Dicunt quidam, quòd ista vnctio fiebat ad memoriam quorumdam præteritorum: vnctio namque olei fiebat ad memoriam vnctionis, quàm fecit Iacob in Bethel super lapidem, cùm ibat in Mesopotamiam, vt patet Genes. 28. & vnctio in sanguine fiebat ad memoriam sanguinis agni, quem immolauerūt in exitu de Ægypto, per quem liberati fuerūt ab exterminatore, vt patet supra 12. cap. Sciendū tamen est, q istæ non sunt causæ ad hoc motiuæ vllo modo: sed sunt quædam coaptationes, vel concordantiæ. Causa autem magis videtur esse, quia in istis consecrationibus, vestes, & Sacerdotes disponuntur ad ministrationem, ita q istæ vestes Sacerdotales sunt cōuenientes ad illam ministrationem corā Deo, & non sunt conuenientes vulgares vestes: & quia istæ vestes sunt administrationes, in quibus fit expiatio peccato-

Opi quorundā dictū vnctionē Sacerdotis fieri ad memoriā vnctionis lapidis in Bethel. & vnctionis agni Paschalis in Aegypto.

H rum: conuenit vt ipsæ taliter se habeant, quòd sint proportionabiles ad emundationem peccatorum: emūdatio autem fit per sanguinem: quia vt dicit Apostolus ad Hebræos 9. capite, omnia secūdum legem penè in sanguine mundantur. Et sic vestes propter hoc sanguine aspergebantur, vt mūdæ essent, & ad emundationem proficiant peccatorū. Hæc aūt non secūdum rem, sed secundū figurā consideranda sunt. *Et vestimenta eorum.* Non communia, quia de hoc nihil attinet ad Sacerdotium, sed vestimēta eorū, quæ sunt ad ministrationē Sacerdotalem: vnde quādo aliqua vestimenta sacerdotum nouiter fierent, etiā si sacerdotes nulli tūc cōsecrarentur: debebāt sic per vnctionem sanguinis, & olei tingi. alias nō ministraretur in eis, sicut nunc non fit ministratio in vestibus sacerdotalibus, nisi prius ab Episcopo benedicantur. *Consecratisq.*
I *ipsis, & vestibus.* In hoc vltimo, scilicet, in aspersione sanguinis, & olei super vestes terminatur consecratio sacerdotum, & vestium: licet post hoc sequantur quædam aliæ cærimoniæ, quæ sunt de sollemnitate consecrationis, & non de substantia. *Tolles adipem de ariete.* Adeps est reticulum iecoris, siue hepatis, aut carbonellæ (vt vulgarius loquamur) & iste pertinebat ad incensum Domini in altari holocaustorum. Distinguitur hic adeps, & aruina, quia licet vtrumque significet pinguedinem: alia tamen pinguedo est, qua signatur per adipē, alia quæ per aruinam. Aliquando tamen adeps accipitur generaliter pro omni pinguedine interiori, siue sit adeps, siue aruina, vt patet Leuit. 3. c. cū dicitur: Omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nō solū accipitur adeps pro reticulo hepatis: sed pro tota pinguedine interiori, vt patet Leuit. 3. & 7.
K capit. Dicendū tn̄ melius est hic, q adeps accipiatur generaliter pro omni pinguedine arietis, cum immediatè ponantur specialiter omnes pinguedines. Nisi forte dicatur, q accipiatur hic adeps pro pinguedine, quæ est inter intestina, siue omasos, quia aliæ ponuntur explicitè: melius tamen est, q dicebatur. s. q accipiatur adeps generaliter. Nā pro reticulo, vt quidam dicebant, accipi nō potest: cum immediatè ponatur in littera de reticulo iecoris. *Et caudam.* Pertinebat ēt cauda ad sacrificiū istud pacificū, quia pinguis est: Deus aūt volebat in his sacrificiis ea: quæ pinguia erāt sibi dari. *Et aruinā, quæ operit vitalia.* Ista dicitur esse quædam pinguedo, quæ est cooperiens omasos, quæ patet aperto ventre animalis: & vocantur vitalia intestina siue omasi, quia consistit vita in omnibus intestinis: nam membra illa valde delicata sunt, & consistentia in magna harmonia. Ideò si modicum

lædan-

lædantur perit vita animalis: vitalia ergo à vita, quæ cõ-
ſiſtit in eis dicta ſunt: membra autem exteriora, quæ te-
gunt vitalia, ſunt duriora, & nõ conſiſtentia in tanta har-
monia, ideo etiam ſi magis lædantur non immediatè pe-
rit vita animalis. *Et reticulum iecoris*. Vocatur reticulum
pinguedo facta ad modũ retis, & eſt ſuperextenta iecori.
Vocat hic iecur ipſum hepar, ſiue totam carbonellam, vt
nos appellamus. *Et duos renes*. Non vocantur hic renes,
id eſt, lumbi, ſed renes, id eſt, renũculi. Quod patet; quia
dicitur: Et adipem, qui ſuper ipſos eſt, quia ſuper renun-
culos dicitur eſſe adeps: ſuper renes, id eſt, lumbos non
propriè dicitur eſſe adeps, quia lumbi nõ operiuntur adi-
pe, renunculi tamen adipe operiuntur. *Atque adipem, qui
ſuper eos eſt*. id eſt, etiam adeps, qui eſt ſuper renunculos,
debet offerri, vt incendatur coram Domino: & eſt ille
adeps craſſior, quàm aliæ partes adipis. *Armumq. dex-
trum*. Mandat etiam hic armum dextrum comburi cum
ceteris, quæ dicta ſunt: & hoc eſt ſpeciale hic, quia armus
dexter nunquam legitur combuſtus, ſed ſemper cedebat
in ius Sacerdotum: ſic patet Leuit. 8. cap. vbi de hoſtia
pacificorum dãtur duæ partes Sacerdotibus, ſ. pectuſcu-
lum eleuationis dabatur Aaron, & filijs eius, id eſt, perti-
nebat ad Sacerdotem Magnum, & omnes alios minores
Sacerdotes, & armus dexter pertinebat ſpecialiter ad illũ
ſolum ſacerdotem, qui offerebat ſanguinem, & adipem.
Sic etiam habetur Num. 18. cap. vbi eſt catalogus ſacer-
dotalium iurium. Hic autem crematur armus dexter.
Et ratio eſt: quia armus dexter pertinebat ad ſacerdotẽ,
qui offerebat ſanguinem, & adipẽ, vt patet Leuit. 8. cap.
ſed tunc ſacerdos nullus erat, quia Aaron, & filij eius, tũc
non erant ſacerdotes, ſed conſecrabantur, & nondum mi-
niſtrauerant tanquam ſacerdotes: ideo nihil eis dari de-
bebat: Moyſes autem miniſtrabat in omnibus his, tan-
quam ſacerdos: ſed ipſe iura ſacerdotij nulla habebat,
quia illa ſolũ pro Aaron, & ſucceſſorib. eius, filijſq. con-
ſtituta fuerunt, vt patet in Leuitico. *Eo quòd ſit aries con-
ſecrationis*. Hic ſubditur cauſa diuerſitatis in hoc ariete
pacificorũ, & in alijs: quia in alijs dabatur armus ſacer-
doti, hic autem cremabatur. Et dicitur, quòd hoc fiebat,
quia erat armus conſecrationis, id eſt, quia tunc cõſecra-
bantur ſacerdotes, & non miniſtrabant: ita vt poſſent re-
cipere armũ pro miniſtratione, qui ſolùm dabatur ſacer-
doti offerenti ſanguinem, & adipem de victimam pacifi-
corum. *Tortamq. panis vnius*. Iſte eſt panis, qui dicitur
azymus, de quo ſupra dicebatur, Tolle vitulos, & duos
arietes immaculatos, & cruſtulam abſque fermẽto. Tor-
ta, licet vulgare nomen ſit, tamen ſecundum proprietatẽ
Latini idiomatis, à torquendo dicitur: & ſunt quidã pa-
nes, qui complicantur digitis in extremitatibus, & fiunt
flores, vel aliæ formæ picturatum, ſicut in quibuſdã ter-
ris ſolitum eſt fieri. *Cruſtulam conſperſam oleo*. Cruſtula,
vt ſupra dictum fuit, erat panis quidã tenuiſſimus, quaſi
totus cruſta ſit, & nullam medullam habeat. Iſte cõſper-
ſus erat oleo, quia cùm pinſebatur, cõmixtum fuerat oleũ
farinæ, ſicut aqua ſolet commiſceri. *Laganum de caniſtro
azymorum*. Laganum erat quædam pars paſtæ aqua com
mixtæ, & poſtea in oleo frixæ: hoc laganum tollebatur
de caniſtro, quia omnia iſta ponebantur in caniſtro, tam
panes, quàm cruſtula azyma, & lagana. Dicitur de cani-
ſtro azymorũ, quia omnia, quæ erant in illo caniſtro tam
panes, quàm cruſtula, & lagana azyma erãt: ſic patet ſu-
pra cùm dicitur: Et panes azymos, & cruſtulam abſque
fermento, quæ conſperſa ſit oleo: lagana quoque azyma
oleo lita, de ſimila cuncta facies: & in caniſtro poſita of-
feres coram Domino. *Quod poſitum eſt in conſpectu Domi-
ni*. Hoc ad caniſtrum refertur: hoc enim erat poſitum in
conſpectu Domini, id eſt, coram altari holocauſtorum, in
quo erat ſpecialiter Deus, ideo omnia, quæ coram illo al-
tari erant, coram Domino eſſe dicebantur: & hoc erat,
quia a principio, quando Moyſes adduxerat Aaron, & fi-
lios eius ad conſecrandũ, duxerat cum eis vitulum, &
duos arietes, & panes azymos, & cruſtulam abſque fer-
mento, & lagana, & hæc in caniſtro: & hoc caniſtrũ po-
ſuit cum his panibus coram Domino, vt patet ſupra, cũ
dicitur: De ſimila cuncta facies, & in caniſtro offeres po-
ſita coram Domino. Dum autem Moyſes immolabat vi-
A tulum pro peccato, & alium arietẽ pro holocauſto, alium
autem pro pacificis hoſtijs, ſtabat caniſtrum coram Do-
mino, ſ. coram altari: ideo nunc quando ſublaturus erat
Moyſes tortam, & cruſtulam, & laganum, accipere debe-
bat de caniſtro, quod erat coram Domino. *Poneſq. omnia
ſuper manus Aaron*. ſcilicet, tortam, & cruſtulam, & la-
ganum. *Super manus Aaron, & filiorum eius*. Iſta impo-
ſitio ſuper manus eorum fiebat, quia erat quędam cæri-
monia pertinens ad ſollemnitatem cõſecrationis eorum,
& quia non ſolùm cõſecrabatur hic Aaron, ſed etiam filij
eius, ideo non ſolùm ponebatur hoc ſuper manus Aaron,
ſed etiam ſuper manus filiorum eius. Quomodo autem
iſta ponerentur ſuper manus iſtorum, non patet, ſ. vtrum
omnia iſta ponerentur primò ſuper manus Aaron, &
deinde ſuper manus filij maioris, & cõſequenter de alijs.
B Vel vtrum omnes applicarent manus, & ſuper manus
omnium ſimul ponerentur hæc, non multum refert qua-
litercumque fuerint iſta. *Et ſanctificabis eos eleuans co-
ram Domino*. id eſt, ſanctificabis eos, & eleuabis coram
Domino.

*Quid eſſet ſanctificatio quam Moyſes faciebat ſuper Aaron,
& filios eius. Quæſt. XII.*

QVID autem erat iſta ſanctificatio? Reſpondetur,
quòd nihil aliud erat niſi quædam ſpecialis cæri-
monia, per quam ſpeciali modo applicaban-
tur ad cultum Dei in offerendo ſacrificia. Sanctificatio
propriè dicitur applicatio ad cultũ Diuinum, ſicut dici-
tur ſupra 13. cap. Sanctifica mihi omne maſculinũ, quod
C aperit vuluam, tam in hominibus, quàm in iumentis: Sa-
cerdotes autem cum applicabantur ad cultum Dei, ſan-
ctificabantur; & quia iſta applicatio fiebat per conſecra-
tionem, conſecratio ſanctificatio dici poteſt: & quia ad
iſtam conſecrationem fiebant multæ cærimonię, vt patet
in littera, & per quamlibet iſtarũ cærimoniarum aliquo
modo applicaretur ad cultũ Dei ipſe, qui conſecrabatur,
quælibet vocabatur ſanctificatio, & Sacerdotes in quali-
bet earum dicebantur ſanctificari: & quia iſta eleuatio
panum corã Domino erat quædam ſpecialis cærimonia,
qua ſignabatur quòd ſacerdotes poſſẽt poſtea offerre co-
ram Domino: vel potius, quòd iſta offerebant Domino
ad ſollemnitatem ſuæ conſecrationis: ideo iſta eleuatio
ſanctificatio erat, & ipſi ſanctificari dicebantur per ele-
uationem iſtam. Ad ſignandum autem, quòd iſta ſancti-
D ficatio nihil aliud erat quam eleuatio illa, in Hebræo nõ
habetur ſanctificabis eleuans coram Domino, ſed ſolùm
habetur. *Eleuabis coram Domino*. Iſta eleuatio ſic fiebar,
vt vult Rabbi Salomon, ſ. q. Moyſes ponebat iſtos panes
ſupradictos in manibus Aaron, & filiorum eius, licet non
determinet vtrum ponerentur ſimul in manu omnium,
vel ſigillatim, & ſupponebat manus ſuas manibus iſto-
rũ, & eleuabat eas ſurſum, & deprimebat deorſum. Dein-
de ad Orientem extendebat retrahebatq. ad Occiden-
tem, & in Meridiem, atque Septentrionem flectebat: ita
quòd moueret eas verſus omnem differẽtiam poſitionis:
deſignans, quòd iſta offerebantur in honorem Dei, qui
omni loco poſitionis præſidebat. Et fiebat in hac eleua-
tione ſignum crucis, licet addebatur aliquid, ſ. depreſſio,
& eleuatio ſecundum duas differentias poſitionis. *Suſci-
E pieſq. vniuerſa de manibus eorum*. Quia licet Moyſes ſup-
poneret manus ſuas manibus Sacerdotum ad eleuandũ,
vel deprimendum, vel reflectendum: tamen panes non
erant immediatè ſuper manus Moyſi, ſed ſuper manus
Sacerdotum: ideo ipſi offerebant hæc: Moyſes autem,
qui habebat locum Sacerdotis, ſuſcipiebat iſta de mani-
bus eorum ad incendendũ coram Domino, ſicut accipit
Sacerdos de manibus vulgarium: iſta vniuerſa, quæ ac-
cipiebat Moyſes de manu Aaron, & filiorum eius, ſecun-
dum litteram præcedẽtem, videntur eſſe panis azymus,
& cruſtula, & laganum, ſed non ſolùm erant iſta, quia
Aaron, & filij eius, accipiebant in manibus ſuis adipem
arietis cum renunculis, & cauda, & ſuper hæc ponebant
hos panes, & deinde eleuabant coram Domino, vt di-
ctum eſt, & accipiebat hæc Moyſes ſimulq. ponebat in
igne. *Et incendes ſuper altare*. Comburebantur hæc, qui a
erant

Qualiter Moyſes eleuabat ea q̃ offerebantur corã Domino.

erant ad sollemnitatem cõsecrationis Sacerdotum: aliàs F
Sacerdotes omnes istos panes comederẽt, vt patet in alijs
sacrificiis, in quibus offerebatur panis: quia pugillus da-
batur in incensum Domini, de simula, reliquum autem
Sacerdotes comedebant, vt patet Leuit. 2. & 6. cap. & ali-
quando tota cedebat filijs Aaron, sicut patet Leuit. 7. c.
In holocaustum. Holocaustum accipitur propriè in peco-
ribus, cum totaliter cremabantur, nulla parte relicta pro
Sacerdote, aut pro offerente: hic autem erat sacrificium
panis, & adipis simul, vt patet Leuit. 3. cap. vt supra dixi-
mus, & vocatur holocaustum, quia hoc totum cremaba-
tur, quod aliàs cremandum nõ esset. *Odorem suauissimum
Domini*. Quomodo iste odor sit suauis, dictum fuit, scili-
cet, ex deuotione offerentium, & obedientia. Ideo cum
ista à peccatoribus fiebant, erant abominabilia Deo, vt
patet Isa. 1. cap. ne offeratis vltra sacrificiũ frustra: quia G
incensum abominatio mihi est. *Quia oblatio eius est*. id est,
ista oblatio est in odorem suauissimum Domino: quia est
oblatio eius. i. quia ad eum pertinet ex mandato, & ei
obedienter offertur. Vel est oblatio eius, quia ei offertur,
vel quia est ad modum holocausti. Holocausta autem
sunt specialius sacrificia Dei, quam alia, vt supra declara-
tum fuit. *Sumes quoque pectusculum de ariete*. Armus dex-
ter, & pectusculum de hostijs pacificis, qualis erat iste
aries, pertinebãt ad ius Sacerdotum, vt patet Leuit. 8. &
Numer. 18. de armo dextro dictum fuit supra, quòd hic
fuit incensus coram Domino: quia erat iste aries conse-
crationis, & non venit in partem Sacerdotum. De pectu-
sculo hic agitur, quòd pertineret ad Moysen, quia ista of-
ferebat. *De ariete, quo initiatus est Aaron*. id est, de ariete,
in quo facta fuit cæremonia consecrationis suæ. Initiari H
consecrari est: & erat iste aries cõsecrationis, quia de san-
guine eius intinctum fuit super auriculas dextras Sacer-
dotum, & pollices manuum dextrarum, atque pedũ dex-
trorum, & postea huic sanguini commixtum fuit vnctio-
nis oleum, quo aspersi fuerunt Sacerdotes, & vestimenta
eorum, in quo consistebat propriè consecratio. Et dicitur
de ariete, quo initiatus est Aaron, ad differentiam alte-
rius arietis, quoniam duo arietes oblati fuerant: quorum
primus fuit in holocaustum, & omnes carnes eius simul
super altare incensæ fuerant, vt patet supra in littera de
primo ariete non separabatur armus, nec pectusculum,
vel aliquid aliud, sicut hic mandatur: fiebant ergo ista de
secũdo ariete, quia erat de victimis pacificis, qui sic diui-
debatur. Primò enim immolato eo, sanguis eius fundeba-
tur super altare per circuitum, vt declaratum fuit supra: I
deinde detracta pelle, adeps totus, & renunculi, & cauda
tollebantur, & cum panibus suprapositis offerebantur, &
ponebãtur super altare in igne, deinde tollebatur armus
dexter, & iste quoque cremabatur coram Domino in al-
tari, quia erat aries consecrationis: tollebatur & pectu-
sculum, & istud pertinebat ad Moysem offerentem. Ce-
teræ aũt carnes arietis huius, manebant, vt coquerent eas
Aaron, & filij eius, intra Atrium Tabernaculi, & come-
derent, sicut in alijs hostijs pacificis offerentes habebant
istas partes. Hæc omnia reperientur in isto capite, partim
supra, partim infra, & Leuit. 8. cap. *Sanctificabisq. illud*.
Ista sanctificatio nihil aliud erat, quam eleuatio illa fa-
cta coram Domino: ideo vocabatur pectusculum eleua-
tionis, vt patet sæpè in Leuitico. Et quia sanctificatio dici-
tur applicatio in cultum Dei, istud pectusculũ eleuatum K
sanctificabatur: quia applicabatur ad cultũ Dei: nã licet
non incẽderetur in altari, tamen cedebat in partẽ Moysi
offerentis: & ea, quæ iuri Sacerdotum cedebant, sancti-
cata erant: quoniam ideo Sacerdotibus dabantur, quia
ad Deum pertinebant. Et dicitur hoc ad differentiam il-
larum partium de sacrificio isto pacifico, quæ pertinebãt
ad offerente. s. ad Aaron, & filios eius, vel ad alios vulga-
res, quando offerebant sacrificia pacifica. *Eleuatum coram
Domino*. id est, eleuabis, & sanctificabis, quia eleuando
sanctificabis, cùm nihil aliud sit sanctificatio, quam ele-
uatio. *Et cedet in partem tuam*. id est, istud pectusculum
cedet tibi de istis oblationibus pro ministerio, quod ha-
bes in faciendo ista. Nam licet non darentur iura Sacer-
dotalia Moysi, sicut data fuerunt postea Aaron, & filijs
eius: quibus de hostia pacifica cedebat in partem armus
dexter, & pectusculum eleuationis: tamen pro mini-
sterio suo nunc suscepit pectusculum: postquam autem
Aaron, & filij eius effecti sunt Sacerdotes, & ministrare
inceperunt, ipsis obueniebant omnia iura Sacerdotalia,
& nihil dabatur Moysi, quia erat simplex Leuita. *Sancti-
ficabisq. & pectusculum consecratum*. Posito quomodo Aa-
ron & filij eius se habuerunt tãquam simpliciter offeren-
tes, hic ponitur quomodo postea se habere debebant, vt
Sacerdotes recipientes sacerdotalia iura: & ponũtur hic
iura, quæ recipere deberent de hostijs pacificis: omnia
iura Sacerdotum, & Leuitarum simul, quæ recipiebant
à populo, ponuntur Numer. 18. cap. & Deuteron. etiam
18. cap. Hic autem solùm ponuntur iura, vel pertinentiæ
ipsorum de sacrificijs pacificis. Et hoc quia agebatur hic
de sacrificio pacifico. Et ponuntur duæ partes sacrificij
pacifici pro Sacerdotibus, s. armus dexter, & pectusculũ,
de quibus latius habetur Leuit. 8. cap. *Sanctificabisq. &
pectusculum consecratum*. Sanctificatio est applicatio ad
Deum, vel segregatio: & sic est duplex sensus rediens in
idem. Loquitur hic Deus de sacrificijs pacificis, quæ of-
ferrent postea Israelitæ, de quibus debebat Aaron habe-
re ista iura, quæ hic ponuntur. Et quia præter adipes &
renunculos cũ renibus, qui incendebantur, & partes, quæ
Sacerdotibus prouenie bant cetera comedebant ipsi offe-
rentes: & quia illa, quæ habebant offerentes non sancti-
ficabantur, cùm non applicarentur ad Deum, omnia quę
aut Deo, aut Sacerdotibus de hoc sacrificio cedebãt, san-
ctificata esse dicebantur. Est sensus. *Sanctificabis pectus-
culum*. id est, applicabis ad Deum, quia tollendo illum
de iuribus offerẽtium, & dando Sacerdotibus ministran-
tibus, applicatur Deo, cui isti ministrant. Vel dicitur.
Sanctificabis. id est, segregabis, s. quòd pectusculum de
omni pacifico sacrificio segregabis, & armum dextrum,
vt dentur Aaron, & alijs Sacerdotibus. *Pectusculum con-
secratum*. Vocatur pectusculum consecratum, quod erat de
ariete consecrationis Aaron, & filiorum eius. *Et armum
quem de ariete separasti*. Iste armus ariens fuit separatus
(vt supra dicebatur) vt cremaretur coram Domino, quia
erat aries consecrationis. *Quo initiatus est*. id est, conse-
cratus est, *Aaron, & filij eius*. Quia omnes eamdem con-
secrationem acceperunt. Dicuntur consecrari isto ariete,
vt supra dictum fuit, quia sanguine istius, tam ipsi, quam
eorum vestes aspersæ fuerũt, & auriculæ, & pollices ma-
nuum, atque pedum ipsorum. *Cedentq. in partem Aaron,
& filiorum eius*. id est, ista duo venient in partem, vel in
ius Aaron, & filiorum eius, scilicet, ceterorum Sacerdo-
tum de victimis pacificis.

*An Aaron, & filijs eius, daretur pectusculum, & ar-
mus arietis in consecratione eorum oblati.*
Quæst. XIII.

SI aliquis inspiciat corticem litteræ leuiter, videbitur
esse sensus, quòd de isto ariete pacificorum oblato in
consecratione Aaron, & filiorum eius, dabatur eis pe-
ctusculum consecratum, id est, pectusculum arietis, quod
dicebatur esse cõsecratum: quia aries cuius pectusculum
est, consecratus erat, scilicet, aries consecrationis, quo cõ-
secrabatur Aarõ, & filij eius: & quòd daretur eis armus,
qui separatus est de illo ariete consecrato. Sed hoc non
potest esse: quia includit contradictionem; nam dictum
fuerat, quòd armus arietis illius cremaretur in altari:
quia erat aries consecrationis, & crematus est: quomodo
ergo, quod iam crematum erat, poterat dari Aaron, &
filijs eius. Etiam non poterat eis dari pectusculum con-
secratum illius arietis, quia mandatum fuit supra, quòd
istud pectusculum daretur Moysi in partem suam, quia
ministrabat in ista oblatione sacrificantium, & cõsecran-
dorum Sacerdotum. Dicendum ergo, quòd non est sen-
sus, quòd darentur Aaron & filijs eius armus, & pectus-
culum arietis illius, qui immolatus fuit ad consecratio-
nem suam: sed intelligitur de arietibus alijsq. hostijs pa-
cificis, quæ in futurum offerri contigisset, siue boues, si-
ue arietes, siue aliquid aliud esset. Dicitur tamen, quòd
daretur pectusculum consecratum, & armus, qui se-
paratus est de ariete consecrationis, id est, ista duo, quæ
in hoc

in hoc ariete separata sunt, & non fuerunt data Aaron & filiis eius, in aliis hostiis pacificis, dari debebant eis. Et patet, quòd de aliis intelligatur, & non de isto ariete, qui immolatus fuit in eorum consecratione: quia dicitur in littera: Cedent in partem Aaron, & filiorũ eius, iure perpetuo. Ad futura ergo extendebatur, & non ad illũ arietem, qui iam fuerat immolatus, & partes eius distributæ. Item, quia dicitur in littera: A filiis Israel, id est, quòd ista iura debebãt accipere Aarõ, & filij eius, a filiis Israel, id est, a popularibus, quando ipsi offerunt. Ergo non debebant accipere ista iura de sacrificiis, quæ fiebant pro ipsis. *Cedentq. in partem Aaron, & filiorum eius*. De quolibet sacrificio Sacerdotes habebant aliquod ius, præter aliqua alia iura, quæ habebant. De holocaustis habebãt pellem solam, vt patet Leuit. 7. cap. De hostiis pro peccato, quæ erant de animalibus magnis, scilicet, de bobus,
B nihil habebant, quia hostia, cuius sanguis inferebatur intra Sancta Sanctorum, non comedebatur, sed comburebatur igne, vt patet Leuit. 6. cap. quia adeps, & renunculi solum coram Domino cremabantur; reliquæ autem carnes cum fimo & pelle comburebantur extra castra, vt patet supra, & Leuit. 4. cap. Si sacrificia pro peccato essent de capris, vel arietibus, oblato adipe, & renunculis, & cauda, cetera cedebant in ius Sacerdotum, vt patet Leuit. 6. & 7. capit. In sacrificio autem pacifico, de quo hic agitur, pertinebant ad ius Sacerdotum ista duo, scilicet, armus dexter, & pectusculum eleuationis, & cedebant hoc modo in ius Sacerdotum: quia armus dexter cedebat specialiter in sortem eius, qui obtulisset sanguinem, & adipem. De victima pacificorum pectusculum pertinebat ad omnes simul, tam ad Sacerdotem Magnum,
C quam ad Sacerdotes minores, vt patet Leuit. 8. cap. *Iure perpetuo*. Quasi dicat: non solùm durabunt ista iura dum fuerint Sacerdotes isti, qui nunc consecrati sunt: sed omni tempore quãdiu aliqui fuerint Sacerdotes: quia illud priuilegium non conceditur personæ, sed dignitati, vel ordini. *A filijs Israel*. id est, ista iura dabantur Sacerdotibus ministrantibus à filiis Israel, id est, à popularibus de filiis Israel, quia Leuitæ, & Sacerdotes nullam sortem acceperãt inter fratres suos, vt patet Num. 18. & Deut. 18. & hoc, quia Deus erat pars, & possessio eorum, s. quòd ea, quæ dabantur eis propter Deum de ministratione coram Domino, cedebant eis in locum sortis respectu aliarum tribuum: nunc ergo quando consecrati sunt, non habebant locum Sacerdotum, sed locum vulgariũ. Et sicut Sacer-
D dotes recipiebant à vulgaribus, ita Moyses recipiebat ab eis, quia tenebat locum Sacerdotis: & sicut vulgares cum offerebant sacrificia pacifica, comedebãt certam partem sacrificiorum, ita Aaron & filij eius cùm consecrati sunt, comederũt omnes carnes remanentes præter carnes caudæ, & pectusculi, & armi dextri, vt patet infra. *Quia primitiua sunt*. Hic ponitur ratio quare ista pertineant ad Sacerdotes, s. quia primitiua sunt, i. quia sunt primitiæ de sacrificiis filiorum Israel. Dicuntur primitiua, siue primitiæ à verbo primus: vt declarauimus supra, 25. cap. Et quia primus dupliciter dicitur. Primus. i. melior, vel primus. i. anterior: ita primitiæ dicuntur quædam partes, quæ sunt meliores omnibus aliis, & primæ in dignitate, & per hoc electæ sunt inter ceteras partes. Alio modo primitiæ sunt illa, quæ primo dãtur, i. ante omnia alia de
E fructibus, vel aliis rebus. Et primo modo communiter assumũtur primitiæ in Scriptura Veteris Testamenti, quod notat nomen Hebraicum, quod habetur vbi nos ponimus primitiæ, & signat separationes: quia illa quæ meliora sunt tanquam aliquid separatum sunt à ceteris partibus non ita bonis: & hoc modo accipitur hic: quia primitiua sunt, id est, quia istæ duæ partes sunt meliores, & separatæ inter ceteras partes sacrificiorum Israel. *Et initia de victimis eorum*. id est, istæ duæ partes sunt primæ inter alias partes, quæ à filiis Israel offeruntur, scilicet, quòd sicut de fructibus dabant filij Israel primitias Sacerdotibus: ita in sacrificio pacificorum, initium sacrificij erant ista duo, quæ accipiebant pro se Sacerdotes antequam ipsi vulgares pro se aliquid acciperent. Nã cum adeps de victimis pacificis cum renunculis, & renibus adoleretur coram Domino, coquebantur omnes aliæ
A carnes in loco sancto, & coctis eis veniebat puer Sacerdotis tollens in manu fuscinulam tridentem, & leuabat armum dextrum, & pectusculum coctum: deinde vulgares offerentes tollebant pro se alia manentia. *De victimis eorum pacificis, quæ offerunt Domino*. id est, de victimis siue sacrificiis pacificis hæc loco primitiarum habent. De alijs autem sacrificijs alia habent, vt patet Leuit. 6. & 7. cap. *Vestem autem sanctam qua vtetur Aaron*. Dicto quomodo fiebat cõsecratio istorum Sacerdotum, hic subiungitur de successione eorum, scilicet, quomodo in futurũ consecrarentur, & ministrarent. Et dicitur, quòd post mortẽ Aaron, quando filij eius, id est, omnes succedentes sibi in summo sacerdotio consecrari deberent, haberent vestem sanctam, quam habebat tunc Aaron iam consecratus, & in ea consecrarentur. Et sic datur regula, quòd licet nunc
B Aaron fuit consecratus in veste, quæ non erat consecrata, sed ipse simul, & vestis sua consecrati sunt: tamen postea quando aliquis summus Sacerdos consecraretur, deberet consecrari in vestibus alterius sũmi Sacerdotis præcedentis, quæ iam consecratæ fuerant: sed quia istæ vestes non poterant durare in æternum, necesse erat multas alias vestes sacerdotales fieri. Et quia non poterat ministrari in eis, donec consecrarentur: debebant consecrari secundum ritum, qui habetur hic de consecratione vestium sacerdotalium. Et sicut erat in consecratione summi Sacerdotis, ita erat in consecratione minorum, licet non fiebant tot cærimoniæ: & oportebat ipsos in vestibus consecratis aliorum sacerdotum consecrari. Vel si nõ essent, fierent vestes nouæ, & consecrarentur simul ipsi, & vestes suæ: sicut hic factum fuit. Vel consecrarentur ve-
C stes per se, cùm oporteret secundum ritũ, qui seruatus est hic de eo, quod dicitur quòd filij Aaron succedentes ei, deberent in veste sancta eius consecrari. Patet exemplum Num. 20. cap. nam cùm moreretur Aaron, adhuc ipso viuente exuit eum Moyses vestibus suis, & induit coram eo Eleazarum filium eius: & sic fuit Sacerdos Magnus patre eius adhuc in viuis degente.

Qualiter erãt consecrandi Sacerdotes magni post mortem Aaron.

An in Veteri Lege Sacerdotes Magni consecrarent alios Sacerdotes Magnos post eos: vel consecrarentur a Sacerdotibus minoribus, sicut nunc Papa consecratur a Cardinali Hostiensi. Quæst. XIIII.

SEd est dubium de istis Sacerdotibus, quis consecraret eos, vtrum consecrarent eos alij Sacerdotes, vel
D quomodo se haberent. Ad quod respondendum est, quòd de cõsecratione, quæ facta fuit nunc, satis patet: quia tam Sacerdos Magnus, scilicet, Aaron, quàm Sacerdotes minores consecrati fuerunt per Moysen, qui nõ erat Sacerdos Magnus, nec minor, sed simplex Leuita: imò tunc nec habebat officium simplicis Leuitæ, quia non erat adhuc facta distinctio Leuitarum, & Sacerdotum, quæ facta fuit postea, vt patet Numer. 3. 4. & 8. cap. De consecrationibus autem, quæ postea factæ fuerũt, dubium est, an fuissent factæ à Sacerdotibus. Ad quod respondetur, quòd de cõsecratione minorum Sacerdotum satis patet, quòd fiebat per Sacerdotes Magnos, quia semper erant Sacerdotes Magni, qui cõsecrarent minores Sacerdotes. De Sacerdotibus autem Magnis erat maior difficultas, quia non esset alius Sacerdos Magnus, qui eos ordinaret,
E vel potius consecraret: ideo dicet aliquis, quòd ita esset consecratio Sacerdotum in Veteri Testamento, sicut est in Nouo: fit autem in Nouo Testamento ordinatio minorum Sacerdotum per Episcopos, & alios maiores: consecratio autem Episcoporum fit ab aliis maioribus, scilicet, de auctoritate Papæ; consecratio autem Papæ, qui omnibus maior est, non potest fieri per alium maiorem, sed fit per minorem, scilicet, per Cardinalem Hostiẽsem, qui Episcopus est. Et hoc rationabiliter dictum est, quòd non potest fieri alio modo, quia cùm vnus Sacerdos magnus consecretur post mortem alterius, & solùm sit vnus summus Sacerdos, necesse est illum consecrari à minoribus Sacerdotibus, aut Leuitis, aut laicis: sed non est dicendum, quòd consecretur à laicis: ergo consecrari debet à minoribus Sacerdotibus. Sed dicet aliquis, quòd bene posset vnus summus Sacerdos consecrari ab alio

Cõsecratio Papæ fit per Cardinalem Hostiensem.

summo

An possit Sacerdos Magnus consecrari à suo prædecessore.

Summo Sacerdote: nam viuente vno consecrari potest alius: ergo potest prædecessor consecrare successorem suum. Patet antecedēs, quia Eleazarus filius Aaron consecratus fuit viuēte patre suo Aaron, vt patet Numer. 20. sic ergo poterat de omnibus alijs fieri. Respōdetur, quòd non poterat: quia nunquam debebant esse simul duo Sacerdotes Magni: sed si prædecessor consecraret successorem: essent simul duo Magni Sacerdotes, ergo non potest sic fieri. Quod autem obijcitur de Aaron, non est simile: quia mors Aaron erat certa, quia dixerat ei Deus: ascendat Aaron, & pergat ad populos suos: non enim intrabit in terrā, quam daturus sum filijs Israel, & nudabis eum veste sua, induesq. filium eius Eleazarum, & sic morietur ibi: non ergo erat aliquod inconueniens, quòd viuente Aaron consecraretur, vel institueretur successor eius: quia non superuixit Aaron filio suo, ita quòd simul essent duo Summi Sacerdotes: sed induto Eleazaro, confestim mortuus est Aaron; in alijs autem Sacerdotibus Magnis non poterat hoc fieri, quia ignorabant mortem suam: & sic essent simul duo Magni Sacerdotes: quod inconueniens erat. Etiam argumentum sumptum de Aaron, non est efficax: quia etiam si viuente eo filius eius Eleazarus factus fuerit Summus Sacerdos: tamen non consecrauit eū Aarōn: sed Moyses exuit Aaron veste sua, & induit ea Eleazarum, vt patet Numer. 20. cap. ergo non deberet vnus Sacerdos Magnus ex hoc consecrari alium successorem. Dicendum est ergo circa consecrationem Summi Sacerdotis, quòd Summus Sacerdos secundus, qui fuit filius Aaron, non fuit consecratus per Sacerdotem Summum, aut per Sacerdotes minores, sed per Leuitam simplicem, scilicet, per Moysen, vt patet Numer. 20. capite. De Sacerdotibus autem Summis, qui postea fuerunt, quos non potuit consecrare Moyses, dicendum est, quòd consecrati fuerunt ab alijs minoribus sacerdotibus fratribus suis, quia ad cōsecrationem summi sacerdotis solum requirebatur immolatio istorum sacrificiorum trium, quæ posita sunt supra: & tinctio vestis sacerdotalis, & manus, ac pedes, & auriculæ. De sacrificijs autem notum est, quòd quilibet Sacerdos minor facere poterat illa, vt habitum fuit præcedenti capite, & magis declarabitur Deuteron. 17. cap. De tinctione autem pollicis manus, & pedis summi sacerdotis, & auriculæ dextræ non ita videbatur: sed quia nullus alius, nisi sacerdos minor est, qui talia facere possit, lex facit eum idoneum ministrū consecrationis huius. Vestes autem sacerdotales summi sacerdotis non debebat consecrare sacerdos minor, quia sacerdos Magnus, quando consecrabatur in veste sacerdotis Magni prædecessoris, consecrabatur vt dicitur hic: solum ergo ipsum Pontificem consecrabat sacerdos minor: Pontifex autem consecratus poterat postea consecrare vestes quotquot vellet. *Vestem autem sanctam, qua vtetur Aaron.* Ponitur singulare pro plurali, id est, vestes sanctas, quia nō solùm vnam vestem de vestibus Aaron habebant successores sui ad ministrandum, sed omnes: nam in vna sola Pontificali veste non poterat fieri consecratio Pontificalis, aut ministratio. Et patet iste modus loquendi in præcedenti capite, vbi dicitur: Facies vestem sanctam fratri tuo in gloriam, & decorem: & post hæc subditur: Et loqueris cunctis sapientibus corde, vt faciant vestes Aaron, quasi intelligere vellet, quòd illa vestis sancta, de qua dicebatur non erat vnica: sic etiam dicitur Numer. 20. capite, Tolle Aaron, & filiū eius, cum eo, & duces eos in montem Hor: Cumq. nudaueris patrem veste sua, indues ea Eleazarum filium eius. Et sic innuebat, quòd erat vna vestis, qua induebatur Aaron, & qua indui debebat Eleazarus, vt esset sacerdos Magnus: non poterat tamen aliquis sacerdos Magnus consecrari, nisi indutus esset omnibus nouem vestibus, vt patet supra, cùm dicitur: Cumq. laueris patrem cum filijs, indues Aaron vestimentis suis, id est, linea, & tunica, & Superhumerali, & Rationali, quod stringes balteo, & pones tiaram in capite eius, & laminam sanctam super tiaram. Ergo per vestem, quæ hic dicitur, & Numer. 20. cap. intelliguntur plures vestes sacerdotales, scilicet, omnia ornamenta eius. *Qua vtetur Aaron.* Quia quādo Aaron ministrabat ingrediēs in Sanctuariū, vel in

F altari holocaustorum, vtebatur vestibus suis Pontificalibus, vt declaratum fuit capite præcedenti. *Habebunt filij eius post eum.* Non loquitur de filijs eius omnibus: sed de filijs eius, qui erunt post eum, id est, qui succedent ei in summo Sacerdotio. *Vt vngantur in ea.* id est, vt vngantur cum ea, s. habentes eam, ita quòd non possint consecrari summi Sacerdotes, nisi in veste sancta, id est, in illis vestibus sanctis. Et non solùm erant istæ vestes ad consecrandum in eis summos Sacerdotes, sed etiam, & postillinum ad ministrandum. Consecratio erat tamen, quæ antecedebat: ideo præponitur. *Et consecrentur manus eorum.* Fiebat in sacerdote vnctio, & consecratio. Vnctio dicitur effusio olei vnctionis super caput sacerdotis, & aspersio vestium: cōsecratio manuum erat tinctio pollicis manus dextræ in sanguine, & oleo vnctionis. Et si aliquis dicat,
G quòd præter tinctionem auriculæ dextræ, & pollicis manus dextræ, & pedis dextri, erat aliqua alia consecratio manuum, ita vt aspergerentur manus Sacerdotis summi sanguine, & oleo vnctionis non ab vno: quod si non detur satis est, quòd in pollice manus dextræ vnctus sit, quā ob hoc denominabuntur manus eius consecratæ. *Septem diebus vtetur illa.* Hic ponit ritum consecrationis tā pro ipso Aaron, quàm pro filijs eius, s. vt septem diebus continuis dum expletur consecrationis ritus, vtetur ista veste sancta, quæ sunt plures vestes, & nō dicitur, quòd septem diebus vtetur illa, quasi postea nō esset ea vsurus, sed quia postea non cogebatur continuè vti ea: sed solùm quando vellet ministrare: nunc aut sub coactione erat quòd septē diebus vteretur illis vestibus continuis. *Qui Pontifex pro eo fuerit constitutus.* id est, ille, qui fuerit successor eius po-
H situs loco eius, accipiebat istam vestem, & septem diebus consecrationis suæ vtetur ea.

An lex ista de ritu consecrationis Sacerdotum intelligatur solùm de successore immediato Aaron, vel de alijs sequentibus. Quæst. XV.

VIDETVR ex cortice litteræ, quòd ista lex solum loquatur de successore immediato Aaron, scilicet, de Eleazaro, quia dicitur: Qui Pōtifex fuerit pro eo constitutus, id est, qui fuerit positus loco Aaron: ergo qui ponerentur in futurum post mortem successoris Aaron, non ponerentur loco Aaron, sed loco successoris Aaron. Sed dicendum, quòd nō solùm intelligitur de illo primo successore Aaron, s. de Eleazaro filio suo, qui immediatè ei
I successit: sed etiam de Phynees, qui fuit summus Sacerdos tertius, & consequenter de omnibus alijs. Sed ponitur de successore Aaron, vt ibi inciperet obseruari, & sic in posteris maneret. Imò in secundo Sacerdote summo, scilicet, in Eleazaro filio Aaron, successore eius, nō videtur seruata ista sollemnitas, quia mortuus fuit Aaron in mōte Hor apud Terram Chanaan Regis Arad, qui Hebræus bellis afflixit, vt patet Num. 21. cap. & 33. vrgente ergo necessitate temporis, quia tunc incipiebant moueri velociter contra terram Chanaan, & importunitate terræ hostilis: non potuerunt vacare per septem dies huic sollemnitati consecrationis. Etiam quia ad cōsecrationem summi Sacerdotis, secundum quòd hic dicitur, erant necessaria multa, s. arietes, & vituli, & panes, & oleum, quæ non videbantur posse haberi in illa solitudine, nec pote-
K rant haberi hęc à conuicinis regionibus, quia tota erat eis terra hostilis, in monte Sinai, vbi fuit facta consecratio Aaron, de qua dicitur hic, poterant haberi ista, quia terra nō hostilis erat eis vicina, s. terra Madian, vt patet declaratū supra 3. & 19. cap. Et Iethro, qui venit ad Moysen, & erat socer eius, & sacerdos Madian, vt patet supra 2. & 3. capit. mandaret omnia necessaria adduci de terra sua, quę est propinqua, quia ipse venit ad videndum Moysen ante consecrationem Aaron, & filiorum eius, vt declarauimus supra 18. cap. Ista ratio aliqualiter est efficacior, quàm superior, quam aliqui ponebant: nam satis habuerunt de tempore Israelitę in monte Hor, vt consecraretur Eleazarus, quia vt dicitur Num. 20. cap. mortuus est Aaron in monte Hor, & fleuit eum omnis multitudo filiorū Israel triginta diebus per familias suas, in triginta ergo diebus satis poterat consecrari Eleazarus, cùm soli dies

Eleazarus non fuit cōsecratus cō seruato ritu cōsecrationis, q mādatur hic.

septem

A septem ad hoc requirerentur, vt patet hic: sed ista ratio superior conuenientior est, scilicet, quòd non essent ibi necessaria ad consecrationem eius. Item, quia Num. 20. cap. vbi hoc factum describitur, solùm dicitur, quòd ascenderunt Moyses, & Aaron, & Eleazarus in montem Hor, & Moyses exuit Aaron veste sua, & induit ea Eleazarum filium eius, si autem facta fuisset aliqua alia sollemnitas, enarraretur ibi. Aliquis tamen arguet dicens, non esse istam rationem efficacem, quia multa facta sunt, quæ in sacra Scriptura non scribũtur: ideo licet facta fuerit consecrationis sollemnitas, non scribitur præcipuè, cum sufficiat ad sciendum illam factam fuisse, quòd hic mandatum sit fieri eam: non est autem putandum, quòd Moyses aliquid de diuinis mandatis omiserit. Item ad hoc, quòd aliquis efficeretur sacerdos, erat necessaria conse-

B cratio, vt hic innuitur in principio capitis, cum dicitur: Sed & hoc facies, vt mihi in sacerdotio consecrẽtur: quasi dicat, non sufficit, quòd Aaron, & filij eius induantur vestibus sacris ad hoc, quòd fungantur mihi, sed adhuc facies ea, quæ sequuntur, vt consecrentur, & sic ministrent: sed Eleazarus fuit factus sacerdos, ergo fuit consecratus. Respondetur, quòd vtrum Eleazarus fuerit consecratus à Moyse post mortem Aaron aliquanto tempore, vtpotè, cùm intrassent in terram duorũ regum Amorrhæorum, & expugnassent eam, vel vtrum post transitum Iordanis, & possessionem terræ Chanaan, & quietem datam consecratus fuerit à fratribus suis, & filiis, non constat, quia tamen immediatè post mortem Aaron, quando ipse factus fuit summus sacerdos consecratus fuerit, satis negari posset, & verisimile est, quòd nõ factum fuerit ex rationibus

C assignatis. Ad argumentum primum, quando dicis, quòd licet non exprimatur, quòd fuerit consecratus Eleazarus, tamen potuit esse consecratus. Respondetur, quòd nõ potest stare, & ista ratio firmior est omnibus præcedẽtibus, scilicet, quia si Eleazarus consecratus est moriente patre suo Aaron, necesse erat, vt fieret consecratio secundum ritum, qui hic ponitur, sed iste ritus non fuit ibi seruatus: ergo non fuit consecratus. Patet vtraque pars antecedentis. s. quòd iste ritus erat necessarius in consecratione, quia dicitur supra in littera: Et erunt sacerdotes mei religione perpetua, id est, iste ritus, vel religio erit perpetua in sacerdotibus meis, scilicet, quòd semper sic consecrentur. Secunda pars, scilicet, quòd non obseruatus fuerit ille ritus in Eleazaro, quia ad consecrationem requirebatur, quòd acciperetur ipse, qui consecrari debebat, & duce-

Ratio prima probãs quod Eleazarus non fuit consecratus Summus Sacerdos immediatè post mortem Aaron.

D retur ad Tabernaculum Domini, ita vt esset in atrio Tabernaculi, vt patet hic, cùm dicitur: Et Aaron, & filios eius applicabis ad ostium Tabernaculi testimonij: sed hic non fuit applicitus Eleazarus ad ostium Tabernaculi testimonij, quia Tabernaculum erat in medio filiorum Israel cum castrametabantur: nam disponebantur castra filiorum Israel per quadrum, ita vt essent diuisæ duodecim tribus in quattuor partes per quattuor vexilla, & sub quolibet vexillo essent tres tribus, scilicet, vexillum filiorum Iuda ad Orientem, & vexillum filiorum Ephraim ad Occidentalem plagam, vexillum filiorum Ruben ad Meridianam plagam, & vexillum filiorum Dan ad Septentrionem, vt patet Numer. 2. cap. Inter istas quattuor diuisiones erat Sãctuarium, & circumdabatur à Leuitis, vt sic tutissimum esset, vt patet in eodem capite. Hoc au-

E tem supposito, constat quòd Eleazarus quando debuit consecrari, non applicitus fuit ad ostium Tabernaculi, quia mons Hor erat extra castra, quia Num. 20. cap. dicitur, quòd mandauit Deus Moysi, vt duceret Aaron, & Eleazarum in montem Hor. Si autem fuisset mons Hor intra castra, vbi erat Tabernaculum non diceret Deus, quòd duceret eos in montem Hor; sed ipsi starent in illo, cùm sacerdotes, & Leuitæ castrametarentur in circuitu Tabernaculi, nè aliquis de alienigenis accederet, vt patet Num. 2. cap. & præcipuè Aaron & Moyses, & filij Aaron sacerdotes castrametabantur apud ostiũ Atrij Tabernaculi, vt patet Numer. 3. capite. Item dato quòd Tabernaculum esset in mõte Hor, (quod falsissimum est, vt patet ex dictis) tamen adhuc non posset stare, quòd ductus fuerit Eleazarus ad ostium Tabernaculi, quia vbi mortuus fuit Aaron ibi indutus fuit Eleazarus;

A sed constat quòd Aaron nõ fuit mortuus in atrio Tabernaculi apud ostium eius: ergo non erat Eleazarus cùm induit eum Moyses in atrio Tabernaculi. Patet antecedens pro vtraque parte: primò, quòd vbi mortuus fuit Aaron, ibi indutus fuit Eleazarus, quia dicitur Numer. 20. cap. fecit Moyses quod præceperat Dominus, & ascẽderunt in mõtem Hor coram omni multitudine: cumq. Aaron spoliasset vestibus suis, induit eis Eleazarũ filium eius: ergo simul stabant, quia omnes tres in mõtem Hor ascẽderunt, & immediatè vt Moyses exuit Aaron, induit Eleazarũ, quod non contigisset, nisi simul fuissent. Quòd autem Aaron in Tabernaculo, aut apud ostiũ Tabernaculi mortuus nõ fuerit, patet: quia domus, in qua aliquis moriebatur contaminata esset, vt patet Num. 19. cap. & omnia, quæ in domo illa erant, & si aliquis adesset, con-

B taminatus erat. Quomodo ergo mandauit Deus, vt moreretur Aaron in Tabernaculo, quia cõtaminaret illud? non est vllo modo opinabile: maximè, quia non solùm pollueretur Tabernaculum, si aliquis moreretur in eo, sicut polluebatur domus, in qua moriebatur aliquis: sed etiam si aliquis, qui introisset in domum, vbi quispiam mortuus esset, aut tangeret illam domũ, vel aliquid quod esset in illa domo, aut quod fuisset in illa tempore mortis defuncti, contaminabatur, & polluebat Sanctuarium si accederet ad illud, nisi prius aqua lustrationis expiaretur, vt patet Num. 19. cap. Item non potest stare, quòd Tabernaculum esset in monte Hor, & quòd Aaron fuerit mortuus intra atriũ Tabernaculi, quia dicitur Num. 20. cap. quòd omnis multitudo filiorum Israel vidit ascendentes Moysen, & Aaron, & Eleazarum, & quòd vidit indutum Elea-

C zarum, atque morientẽ Aarõ, sed si mortuus fuisset intra Atrium Tabernaculi, nullus de Israelitis potuisset videre quomodo induebatur Eleazarus, & quomodo mortuus fuisset Aaron: ergo non mortuus fuit intra Atrium Tabernaculi. Antecedens patet: prima pars, s. quòd viderit ista multitudo Israel: nam dicitur in cap. allegato: fecit Moyses quod præceperat Dominus, & ascenderunt in montem Hor coram omni multitudine, cumq. Aaron spoliasset vestibus suis, induit eis Eleazarum; illo mortuo in montis supercilio, descendit Moyses cum Eleazaro: omnis autem multitudo videns occubuisse Aaron, &c. Quòd non potuisset videre Israelita aliquis ista, quæ fiebant, si mortuus fuisset Aaron in Atrio Tabernaculi in monte Hor, patet, quia mons Hor erat altus, & multitudo Israelitarum erat ad radicem mõtis, vt colligitur Nu-

D mer. 20. cap. Atrium autem erat circumdatum cortinis, & columnis altitudine cubitorum quinque, vt patet 27. cap. ergo cùm intra essent Aaron, & Moyses, & Eleazarus, nihil vidisset multitudo, quæ extra erat, de his quæ fiebant ab eis. Nec valet si arguas, quòd cortinæ illæ reticulatæ erant, quia cùm populus adesset in circuitu Atrij per foramina reticularum cortinarum videre poterat ea, quæ intra gerebantur, cùm tamen abesset, sicut erat ipsis existentibus ad radices montis, & atrio Tabernaculi in monte Hor. Item non potest stare, quòd consecraretur Eleazarus coram Aaron moriente, quia quando aliquis stabat coram aliquo moriente polluebatur: vnde Nazarei si occurrerent alicui homini, qui subito moreretur coram eis, polluebantur, & radenda erat cæsaries eorũ, reintegrandumq. votum, vt patet Num. 6. cap. & in quolibet

E alio homine cùm staret coram aliquo moriente, siue iret ad exequias eius, polluebatur, vt patet Num. 19. & Leuit. 21. cap. ab ista pollutione mandabat Deus abstinere Sacerdotes minores, nisi in quattor generibus personarum, scilicet, in patre, & matre, & in filio, & filia, & fratre, vel sorore virgine. Sacerdos Magnus nullo modo contaminari debebat super aliquem mortuum, quãdo oleum vnctionis super caput eius fusum esset: etiam si pater esset. Sed Eleazarus astitit morienti Aaron patri suo: ergo non consecratus fuit coram eo. Antecedens patet Leuit. 21. c. cu dicitur: Pontifex, id est, Sacerdos Maximus inter fratres suos, super cuius caput vnctionis oleum fusum est, & cuius manus in sacerdotium cõsecratæ sunt, vestitusq. est sanctis vestibus, caput suum non discooperiet, vestimenta sua non scindet, ad omnem mortuum non accedet omninò, super patre suo, & matre non contaminabitur, nec

Non poterat Eleazarus cõsecrari corã patre suo Aarõ moriente, quia tunc pollutus fuisset.

egre-

F egreditur de Sanctis, nec polluet Sãctuarium Domini, quia oleum sanctæ vnctionis super eum est. Item, quando aliquis cõsecrari debebat, primò ducebatur ante ostiũ Tabernaculi, & lauabatur totus: & deinde induebatur sacris vestibus, vt patet supra in littera, cùm dicitur: Cũq. laueris patrem cum filiis, indues Aaron vestimentis suis: sed Eleazarus non fuit ductus ante ostium Tabernaculi, vt declaratum est, ad hoc, quòd lauaretur ibi, ergo non fuit consecratus ibi.

Obiectio contra ea quæ dicta sunt, tollitur.

Contra quemcumque ex articulis superioribus aliquis instabit informans, quòd nõ sit inconueniens, quòd moreretur Aaron in Sanctuario, quia filij eius Nadab, & Abiu in Sanctuario mortui fuerunt: patet Leuit. 10. cap. tamen non factum fuit ex hoc aliquid speciale, aut alia mutatio, vt patet ibi. Respondetur, quòd non obstat, quia non est simile de morte duorum filiorũ, G & de morte Aaron, quia duo filij Aaron mortui sunt per manum Domini: ignis enim egressus a Domino vorauit eos, vt patet in eodem capite, & sic nõ erat aliqua pollutio Sanctuarij, cùm Deus miraculosè fecisset mortem illã ad punitionem peccati eorum, & terrorem aliorum, quia obtulerant ignem alienum. Mors autem Aaron nõ erat sic, quia non peccauerat Aaron in Sanctuario, sicut peccauerãt filij sui: ideo vt maior terror esset, & manifestior indignatio Domini, immediatè, & in eodẽ modo puniri debuerunt in quo deliquerũt. Hæc ergo excusabant pollutionem: sed de Aaron erat aliqua ratio, quare moreretur in Sãctuario, ideo nõ est verisimile, quòd Deus mandauisset eum ire ad Sanctuarium, vt ibidem moreretur. Concludẽdum ergo est, quòd non fuit Eleazarus vnctus coram patre suo Aaron.

Alia opinio reijcitur.

Sed dicet aliquis, quòd licet nõ fuerit vnctus Eleazarus in monte Hor coram patre suo, H tamen quòd vnctus fuit post mortem illius, & descẽsum de monte cũ venerunt ad castra, quia in castris erat Sanctuarium in medio castrorum. Et si obijciatur quod supra dicebatur, scilicet, quòd antequam indueretur, qui consecrandos erat vestibus sacerdotalibus, lauari debebat, & ista lotio fiebat intra Atrium ad ostium Tabernaculi, & non fuit factum sic in Eleazaro: ergo illa nõ fuit consecratio. Responderi posset, quòd Eleazarus fuit consecratus in castris, & completæ fuerunt in eo omnes cærimoniæ consecrationis, sicut hic iubentur: tamen illa susceptio vestium corã patre suo Aaron, non fuit pars illius consecrationis, sed solum fuit factum, vt lætaretur Aaron videns, quòd filium suum successorem relinquebat, & post descensum ad castra exuit se Eleazarus vestibus Sacerdotalibus, & inchoatæ sunt cærimoniæ consecrationis I ab exordio. Quidquid tamen hoc sit, melius dicendum est, quòd non receperit aliquam aliam consecrationem Eleazarus, sed per solam vestium Pontificalium susceptionem effectus est Pontifex. Et ratio huius videtur: si non fuisset factus Pontifex Eleazarus per solam vestium susceptionem, nullum gaudiũ esset ipsi Aaron, quia tantum gaudium esset indui Eleazarũ veste Pontificali ante mortem Aaron, sicut si diceretur, quòd post mortem Aaron Eleazarus esset summus Sacerdos. Sed hoc nihil est, quia hoc idem sciebat Aaron antequam moreretur, scilicet, quòd filius suus Eleazarus futurus esset summus Sacerdos, quia primogenitus Sacerdotis Magni successurus erat in Pontificatu, cum primogeniti succederẽt patribus in omnibus honoribus: superfluũ ergo foret indui Eleazarum vestibus istis coram patre suo Aaron. K Sed hoc non est dicendum, quòd Deus mandaret aliquis frustra fieri, quia agere aliquid frustra non conuenit ad agens regulatissimum. Dicendum ergo, quòd Eleazarus in monte Hor accepit summum sacerdotium coram patre suo Aaron viuente adhuc eo, per solam vestium susceptionem. Aliquis fortè volens hoc confirmare dicet, quod nõ erat necessaria aliqua alia sollemnitas ad consecrandũ Sacerdotem Magnũ, nisi quòd indueretur vestibus Pontificalibus, cùm autẽ Eleazarus Pontificales vestes super montẽ Hor acceperit: ibi omnes cærimoniæ Sacerdotis Magni consummatæ sunt. Et declaratur hoc, quia ille, qui esse debebat summus sacerdos, prius erat sacerdos minor. Et patet: quia semper assumebãtur Sacerdotes Magni de filijs Aaron, vt patet hic in littera: isti aũt sacerdotes erãt: sed hic in consecratione Aaron, & filiorũ eius eædẽ cærimoniæ factæ fuerunt, vt patet in littera, & in istis, qui consecrabantur erat vnus Eleazarus: ergo non erat necesse, vt postea consecraretur iterum: sed vt id quod deerat suppleretur, scilicet, vt indueretur pontificalibus vestibus, quia antea solis minoribus vestibus adornatus erat, vt patet supra in littera. Conformiter enim est in sacerdotibus nostris, & Episcopis, quia omnis Episcopus sacerdos est. Cùm tamen aliquis simplex sacerdos promouetur ad Episcopatum, non iterantur in eo ea, quæ fiebant in simplici Sacerdote. s. vt iterum ordinetur. Respondetur, quòd hoc falsum est: quia non fiebant eædem totaliter cærimoniæ in Sacerdotibus minoribus, quæ fiebant ad consecrationem Summi Sacerdotis: nam ad consecrationem Sũmi Sacerdotis requirebatur in capite vnctio olei sancti, vt patet in littera; Sacerdotes autem minores non vngebantur in capite. Etiam in manibus Sacerdotis magni videtur facta quædam alia specialis vnctio præter vnctionem digiti pollicis dextræ manus, quæ vnctio pollicis, licet fieret in Sacerdotibus minoribus, tamen vnctio manuum in oleo sancto non fiebat in eis: & ista duo videtur velle littera specialia esse in Sacerdote magno, vt patet Leuit. 21. cap. cùm dicitur: Pontifex, id est, Sacerdos maximus inter fratres suos, super cuius caput vnctionis oleũ fusum est, & cuius manus in Sacerdotium consecratæ sunt, vestibusq. est vestitus sanctis. Ista ergo tria habebat Summus Sacerdos specialiter vltra minores sacerdotes. s. capitis vnctionem, & manuum specialem consecrationem, & susceptionem vestium Pontificalium. Licet ergo Eleazarus in monte Hor acceperit vnum eorum scilicet, vestes sacras, tamen vnctionem capitis, & consecrationem manuum ibi non accepit.

Alia cærimonia obseruabãtur in consecratione Summi sacerdotis, & alia in consecratione minorum.

Item adhuc falsum est, quòd non requirerentur aliquæ aliæ sollemnitates in consecratione sacerdotis Magni, quàm quæ fuerant in sacerdotibus minoribus, quia dicitur hic infra, quòd sacerdos, qui succedere deberet Aaron de filiis eius, & sic de omnibus alijs, debebat indui septem diebus veste sancta Aaron: ergo necessaria erat ad sollemnitatem consecrationis Sacerdotis Magni adhuc cærimonialis obseruatio septem dierum, præter sollemnitatem, quæ fuerat in consecrando eum in Sacerdotem minorem. Istam sollemnitatem septem dierum non potuit accipere Eleazarus in monte Hor, cùm immediatè descenderit cum Moyse, vt patet Numer. 20. capite, non ergo potest vllatenus dici, quòd ritus consecrationis fuerit expletus, aut inceptus in ipso Eleazaro in monte Hor: sed quòd fuit factus summus sacerdos quodam speciali modo, quam alij Summi sacerdotes ex necessitate temporis, & voluntate Dei.

Decl. respon. ad quæst.

Redeuntes ergo ad propositum vnde disgressi sumus, dicimus, quòd ista lex de ritu consecrationis, licet videatur magis, aut specialiter dari de eo, qui immediatè succederet ipsi Aaron, tamen magis datur de alijs posteris, quia in ipso successore immediato Aaron non obseruatum est. Etiam ista lex, licet videatur intelligenda solùm de futuris, tamen de præsentibus etiam intelligenda erat, vt consecratio Aaron, & filiorum eius, quæ tunc facienda erat, secundum hunc ritum fieret, quia eodem modo consecratio Aaron durauit per septem dies, vt patet in littera.

De filijs eius. In Lege Veteri, quia Pontifices, & Sacerdotes omnes habebant vxores, ideo sicut in sæcularibus dignitatibus, vt in principatibus regnatiuis filij patribus succedebant: ita in Principatu Sacerdotij filij sequebãtur iura patrum, & honores: ideo de filiis Aaron, necesse erat accipi summum sacerdotem secundum successionem lineæ primogenitorũ, & hoc erat generale, nisi Deus mutaret ex aliquo peccato, sicut transtulit sacerdotiũ de domo Heli ad Sadoch, vt colligitur 1. Reg. 2. cap. & 1. Paralip. cap. 24. semper tamen mansit in domo Aaron, quia siue Heli, siue Sadoch erant de progenie Aaron. In Nouo Testamento sacerdotes non habent vxores: ideo filij non succedũt, quia filios non habent: & si aliquãdo filios habent, illegitimi sunt, qui non solùm in ecclesiasticis dignitatibus, & honoribus, sed etiam in sæcularibus principatibus successione priuãtur.

Filij presbyterorũ secũdum iura ecclesiastica sunt serui ecclesiarũ.

Imò isti filij Presbyterorum secũdum iura Ecclesiastica, sunt serui ecclesiarum, vt habetur in Decret. 15. quæst. 8. cap. cùm multa. de hoc etiam 17. quæst. 7. cap. inuentum. vnde non debent ad sacros ordines

dines

dines promoueri, nisi ex dispensatione, vt patet extra de filiis presbyterorum ordinand. vel non ordin. cap. 1. nisi efficiantur Monachi, vel Canonici regulares: prælationē autem nullatenus habere debent. Et dato quòd aliquando cum eis dispensetur, vt ordines suscipiant, & vt beneficia obtineant: tamen non dispẽsatur cum eis vt in eadem Ecclesia ministrent, in qua patres eorum proximè ministrauerãt, vt patet extra, de filiis presbyterorum ordinand. vel non, in capit. præsentium. Et dato quòd presbyteri in Nouo Testamēto, & Episcopi filios haberēt legitimos ex vxoribus suis, vt in ecclesia primitiua: tñ non succedebant filij parētibus in dignitatibus tanquam iure hereditario: sed qui melior erat ad episcopatũ assumebatur. *Et qui ingredietur Tabernaculũ testimonij.* Istud relatiuũ refert filiũ Aaron, qui assumeretur in summum Sacerdotē, quia non erant duo, qui assumebantur in Summum sacerdotem, & qui intraret ad ministrandum in Sanctuarium: sed ponitur, (& qui) ad notandum diuersitatem officiorum, quæ conueniebant isti filio Aaron, qui assumebatur in Sacerdotem, scilicet, quòd assumeretur in sacerdotem, & quòd introiret in Sanctuarium ad ministrandum.

De quadruplici ministratione Summi Sacerdotis in Sanctuario. Quæst. XVI.

MINISTRATIO autem quam faciebat Summus Pontifex in Sanctuario, scilicet, intra Tabernaculum erat quadruplex, s. in Mensa propositionis ponendo panes, & tollendo per singula sabbata, vt patet Leuit. 24. capite. Secunda ministratio erat in Candelabro parando lucernas in mane, & vespere, vt patet supra, 27. cap. & Leuit. 24. Tertia ministratio erat in altari Thymiamatũ ponendo incensum, vt patet sequenti capite. Quarta ministratio erat cùm intrabat in die propitiationis semel per annum ad Sancta Sanctorum ad aspergendo sanguinem coram Propitiatorio, & tingẽdum sanguine cornua altaris thymiamatum, vt patet infra sequẽti cap. & Leuit. 16. cap. de istis ministrationibus tres primæ erant communes sacerdotibus minoribus, & summo Sacerdoti, vt declarauimus præcedenti capite. Quarta, s. intrare in Sãcta Sanctorum erat pertinens ad solum summum sacerdotem: imò quãdo Summus Sacerdos intrabat in Sancta Sanctorum, nullus alius sacerdos debebat esse in Tabernaculo, vt patet Leuit. 16. c. & ad Hebr. 9. c. Sed considerandũ, ꝙ Sacerdos Magnus, qui vestibus Pontificalibus vtebatur, non poterat vti illis vestibus in omnibus his ministrationibus, sed solùm in tribus primis. In quarta autem quando intrabat in Sancta Sanctorum, nõ vtebatur sacerdotis Summi vestibus, sed vestibus sacerdotis minoris, vt patet Leuit. 16. c. & declaratũ fuit præcedenti c. In aliis tribus ministrationibus, & in ministratione, quæ erat in Altari holocaustorum extra Tabernaculũ induebatur sacerdos Magnus Pontificalibus vestibus. *Tabernaculũ testimonij.* Quia in eo continebatur Arca, in qua erant tabulæ Decalogi, quæ vocantur testimonium, siue testificatio, vt patet supra, 25. c. *Vt ministret in Sanctuario.* Aliquando accipitur Sanctuarium pro solo Tabernaculo. Aliquando pro solo Atrio Tabernaculi. Aliquando pro vtroque simul, cuius probationem posuimus supra præcedenti capite. Hic accipitur Sãctuarium pro Tabernaculo, quia ad Atrium non dicebantur intrare sacerdotes, cùm in ipso induerentur, & lauarentur: sed dicebantur intrare ad Tabernaculũ testimonij. *Arietem autem consecrationis tolles.* Hic redit ad ponendum cærimonias, quæ fiebãt circa arietem, qui immolabatur in victimas pacificas, quia supra incęperat ponere cærimonias eius, & vocatur iste aries consecrationis, quia cum sanguine arietis huius fiebat ritus consecrationis, s. ꝙ miscebatur sanguis oleo vnctionis, & tingebãtur extremitates auricularũ dextrarũ sacerdotis Magni, & aliorũ sacerdotũ: & pollices manuum dextrarũ, & pedũ dextrorum. Et de isto sanguine aspergebantur ipsi sacerdotes, & vestes eorũ, in quo cõplebatur ritus consecrationis, vt patet supra in littera. *Et coques carnes eius.* Istæ carnes coquebantur, vt comederēt eas Aaron, & filij eius, vt patet infra, & non dr̃: coques carnes eius, quasi omnes carnes eius coqui mandaret, cum non manerent oẽs, quia

Sacerdos Magnus non poterat exercere ministrationes omnes suas in vestibus sacris.

A pars earum consumpta fuerat: sed dicebantur coqui carnes eius, s. carnes manentes: nam de isto ariete hostiæ pacificæ totus adeps cum renũculis, & cauda in altari combustus fuerat, vt patet supra, armus ẽt dexter eodem modo coram Dño incensus est: pectusculum aũt eleuationis accepit Moyses in partem suam pro ministerio hoc, quod gerebat, vt supra patet, ceteræ autem carnes, quæ nũc supererant, coquebantur. *In loco sancto.* Non poterant coqui istæ carnes extra Atrium Tabernaculi, quia ibi non erat locus sanctus, & nõ solùm carnes istius arietis pacifici coquebantur in loco sancto, sed etiam carnes omnium pacificarum hostiarum, quas offerebant populares, vt infra 7. & 8. cap. Fiebat ignis magnus intra Atrium Tabernaculi, & ibi coquebãtur omnes pacificorum carnes, & carnes sacrificiorum pro peccato, quæ ad sacerdotes pertinebãt.
B *Quibus vescetur Aaron, & filij eius.* Quia pro solis ipsis sacrificium hoc fiebat, ipsi soli carnes istas comedere debebãt. *Panes quoque qui sunt in canistro.* Hic accipiũtur Aarõ, & filij eius tanquam homines sęculares: nam cùm offerebant laici hostias pacificas, comedebãt omnes carnes earum, præter adipes, & renunculos, & caudam cum renibus, & armum dextrum, & pectusculum eleuationis, vt patet Leuit. 3. cap. hæc omnia adempta sunt de ariete pacificæ hostiæ oblato pro Aarõ, & filiis eius, & ceteras carnes ipsi comederunt. Et quia non solum obtulerũt carnes, sed ẽt panes, vt partes pacificæ, acceperunt ipsi portionē. De hostia pacifica panum dictum fuerat in principio, ꝙ portarent in canistro panes azymos, & crustulam oleo conspersam, & lagana. Et postea dicitur, ꝙ tulit Moyses tortam panis, & crustulam, & laganum, & posuit super
C manus Aaron, & filiorum eius; & rursus accipiens de manibus eorum posuit super altare in incẽsum Domino: manebant ergo adhuc alij panes, siue tortæ in canistro, & lagana: crustula autem nulla manebat, quia vnica erat, & hæc in altari concremata est. Comederunt ergo sacerdotes panes azymos, & lagana, & carnes arietis pacificę hostiæ. *Qui sunt in canistro.* i. qui manebant in canistro oblata torta azyma, & crustula, & lagana ad incendendum in altari. *In vestibulo Tabernaculi testimonij.* Vocatur vestibulum Tabernaculi locus quidã ante introitũ Tabernaculi, & circa Altare holocaustorũ, & vocatur locus ille vestibulũ à vestiendo, quia ibi sacerdotes vestiebantur, qñ ministrare debebant, & sic dr̃: Intra vestibulũ, & Altare plorabãt sacerdotes: quia Altare holocaustorum, & Labrum æneum, & vestibulum, erant circa introitum Tabernacu-
D li. Obtinuit tñ vsus Latinorũ, vt communiter vestibulum dicatur aliquis locus apud portam cuiuslibet domus, siue locus ille coopertus sit, siue non, & sic qualibet domus vestibulum habere dicitur, id est, locum illum apud portam. In Hebræo autem dicitur. *In ostio Tabernaculi.* Sed translatio magis sequuta fuit sensum, quam verba, & disertissimè quidem, nec sine magno ingenio. Considerauit enim Hieronymus, ꝙ nihil istorum fiebat in ipso ostio, vel in introitu Tabernaculi, quod velatum erat: præcipuè cum dicatur supra, ꝙ istud canistrum positũ erat in conspectu Domini, i. coram altari holocaustorum, quod aliqualiter separatum erat ab ostio Tabernaculi: ideo vidēs, ꝙ littera Hebraica loquatur impropriè dicens: In ostio Tabernaculi, i. circa ostium Tabernaculi: dixit proprius, scilicet, in vestibulo altaris Tabernaculi. *Comedent.* i. quòd
E coquerēt istas carnes in loco sancto, s. in aliquo loco Atrij separato à Tabernaculo, nè ignis, aut fumus nocerent coopertmentis Tabernaculi. Cùm autem comedere debebant, accedebant ad locum magis sanctum, s. apud ostium Tabernaculi, quod dicitur vestibulum Tabernaculi. *Vt sit placabile sacrificium.* i. ideo comedetis carnes istius hostiæ pacificæ in vestibulo Tabernaculi, vt sacrificium sit placabile, scilicet, ꝙ Deus vobis offerentibus placatus sit. Placabatur Deus sic facientibus, quia istæ operationes cærimoniales sacrificiorum de se non erãt bonæ, nec malæ, nec placebant, aut displicebant Deo: sed erant bonæ, & placebant ex obedientia facientium, qui in mente deuota, & obedienti egisset, acceptabatur à Deo. Et hoc maximè in his, quæ nullã rationem de se important, qualia ista sũt: nã cũ aliqs obedit in his, quæ ratio naturalis dictat agẽda, nõ est valde magni meriti obediẽtia, qa

Quomodo Deus placabatur facientibus operationes cærimoniales sacrificiorum.

Quæ obedientia sit magni meriti apud Deum.

etiam aliàs facturus esset, scilicet, dato, quòd non mandaretur, & ille esset actus alterius virtutis. Quando autem aliquis obedit in eis, quæ non habent in se aliquam rationem determinantem magis ad hoc, quam ad oppositum (ita tamen quòd ea, quæ mandantur non sint manifestè contra rationem) est obedientia magni meriti, quia tunc est purè obedire, quia non est alterum quod nos ad agendum moueat, nisi volũtas obediendi, & auctoritas imperantis: sic autem est in his, s. ꝙ sacerdotes, tales, aut tales partes carnium immolent, & tales, aut tales comedant, & ꝙ eas in loco sancto coquant, & ꝙ comedant in vestibulo Tabernaculi, non est aliqua ratio ad hoc mouens, sed solùm voluntas obediendi Legislatori. Si ergo obedierint circa ista, magni meriti reputabitur obedientia, & sacrificium istorum erat placabile, i. acceptum apud Deum: & sic conuenienter dicitur. *Vt sit placabile sacrificium.* id est, faciatis ista, quæ dicta sunt, scilicet, comedatis hostias pacificas in loco vestibuli, & coquatis eas in loco sancto, vt vobis obedientibus circa hæc, placabile, id est, acceptabile sit sacrificium vestrum. *Et sanctificentur offerentium manus.* id est, & manus vestræ, qui obtulistis sacrificium sanctificabuntur. Fiebat ista sanctificatio per contactum, scilicet, quòd carnes hostiarum pacificarum erãt sanctæ, sacerdotes autem comedendo de eis, sanctificabãtur: & dicebantur eorum manus sanctæ per contactum illarum. *Alienigena non vescetur ex eis.* Vocantur hic alienigenæ non solùm qui Gentiles erant, aut de Gentilitate cõuersi, sed omnes Israelitæ, qui non erant de tribu Leuitarum. Et etiam omnes Leuitæ erant alienigenæ, qui non erant de stirpe Aaron, quia solus Aaron, & filij sui consecrabantur hic, & quicũque esset genitus ex alio semine, quam ex semine Aaron, erat alienigena, i. ab alius genitus. *Quia sancti sunt.* i. isti panes sanctificati erant Dño per oblationẽ, ideo non debebant ab omnibus indifferenter comedi, sed ab illis, qui sanctificantur, s. à sacerdotibus illis, qui tunc sacrificant. *Quòd si remanserit de carnibus consecratis.* Ponitur hoc, quia illæ carnes arietis pacifici erãt multæ, & solùm erant comedentes quinque, Aaron, & quatuor filij eius, & sic fortè non potuissent comedere eas vna die. Et quia si vellent eas conseruare in alterum diem, vel dare canibus, aut aliis hominibus, determinatũ fuit, ꝙ de illis carnibus nemo comederet, nisi sacerdotes, quia erant sanctificatæ, & quòd non possent conseruari, vsque in diem alterum ad cibum. *Carnibus consecratis.* Accipitur cõsecratum largè, id est, sanctificatum, quia circa carnes has pacificæ hostiæ, quas comedebant sacerdotes, non fiebant aliquæ speciales cærimoniæ, per quas dicerentur consecratæ: sed erant sanctificatæ, quia iste aries, cuius istæ carnes erant, Deo oblatus erat, & partes quædam eius Dño cesserant, & combustæ fuerant super altare, per quarum concomitantiam ceteræ partes arietis sanctificatæ esse dicebantur. Consecratio autem quasdam speciales cærimonias addit vltra sanctificationem, & sic sacerdotes, & vestes eorum consecrati esse dicebantur. *Siue de panibus consecratis.* scilicet, de panibus azymis, qui erant in canistro, & de laganis, quia omnia comprehenduntur hic nomine panis. Et est eadem regula de carnibus, & panibus, quia vtrumque sanctificatũ erat per oblationẽ factã corã Dño. *Vsque mane.* i. vsque ad diem sequẽtem: ex quo sequitur, ꝙ in eodem die, in quo ista oblata sunt, poterant comedere de istis carnibus, & panibus bis, aut ter, si opus esset: in die autem sequenti nullo modo. *Combures reliquias igni.* scilicet, omnia illa, quæ manserint de sacrificio, & nõ fuerint primo die comesta, in quo facta est oblatio. Et in hoc differt sacrificium pacificum sacerdotum à sacrificio popularium, quia est alicuius maioris obseruantiæ, & astrictionis: nam sacrificium pacificum popularium poterat comedi in die, quo offerebatur, & in secundo die: si quid autem in tertia die maneret, comedi non debebat, sed comburebatur igne, & si quis comederet de illo in die tertio, magnum peccatum committebat, vt patet Leuit. 7. & 19. cùm dicitur: Si immolaueritis hostiam pacificorum Dño, vt sit placabilis: eodem die, quo fuerit immolata comedetis eam, & die altera: quidquid autem residuum fuerit, in diem alterum igne comburetis: si quis post biduũ comederit ex ea, profanus erit, atque iniquitatis reus. In sacrifi-
F cio autem pacifico sacerdotum si quis in secundo die comederet de victima pacifica iniquitatis reus esset. *Non comedentur, quia sanctificata sunt.* Ista non est causa simpliciter, sed cùm determinatione, nõ est enim sensus, ꝙ carnes hostiæ pacificæ comedi nõ debent, quia sanctificatæ sunt, quia tunc nullus de eis comedere deberet, sed est sensus, ꝙ nullus sacerdos comedere debebat die secundo de carnibus istis, quia sanctificatæ sunt.

An rectè sit assignata causa quare carnes sacrificiorum non erant comedendæ die secunda. Quæst. XVII.

SI autem quæras quomodo ista causalitas sit bene assignata, ꝙ non debeant comedi carnes sanctificatæ in secundo die, quia sanctificatæ sunt. Respondetur, ꝙ non
G sequitur hoc ex natura rei, sed ex voluntate Legislatoris regulata ratione: nam quantum est ex se, nihil magis referebat comedere sanctificatas carnes die primo, quam secundo, & quocumque altero die, sed Legislator statuit non comedi eas in secundo die, & hoc, quia voluit fieri distinctionem inter carnes consecratas, & non consecratas, siue sanctificatas: ista enim cærimonialia de se non habent aliquam dignitatem: si aũt Legislator condens ea non daret aliquem modum, per quem in reuerentia tenerentur, negligeretur cultus Dei, quod inconueniens magnum esset. Ad reuerentiam ergo statuit fieri differẽtiam inter has carnes sanctificatas, & inter carnes non sanctificatas: carnibus enim non sanctificatis licebat vesci, siue eadem die, qua occisæ fuerant, siue quandocumque: in his aũt solùm licebat eadem die vesci, vt sic inter cibum,
H & cibum adiudicemus, & cibo sanctificato honorem impendamus. Peccaret autem, qui cibis sanctis vescens, non diiudicaret à non consecratis cibis, sicut dicit Apostolus 1. Corinth. 11. Qui aũt mãducat, & bibit indignè, iudiciũ sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus Domini.

Omnia, quæ præcepi tibi, facies super Aaron & filijs eius. Septem diebus consecrabis manus eorum, & vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum: mundabisq. Altare cum immolaueris expiationis hostiam, & unges illud in sanctificationem. Septem diebus expiabis altare, & sanctificabis, & erit Sanctum Sanctorum. Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur. Hoc est quod facies in altari. Agnos anniculos duos per singulos dies iugiter, vnum agnum mane, & alterum vespere: decimam partem similæ conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem Hin: & vinum ad libandum eiusdem mensuræ in agno vno. Alterum verò agnum offeres ad vesperam iuxta ritum matutinæ oblationis, & iuxta ea quæ diximus, in odorem suauitatis. Sacrificium est Domino Deo oblatione perpetua in generationes vestras, ad ostium Tabernaculi testimonij coram Domino, vbi constituam vt loquar ad te: ibiq. præcipiam filijs Israel, & sanctificabitur altare in gloria mea. Sanctificabo & Tabernaculum testimonij cum altari, & Aaron cum filijs suis, vt Sacerdotio fungantur mihi: & habitabo in medio filiorum Israel, eroq. eis Deus: & scient quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti, vt manerem inter illos, ego Dominus Deus ipsorum.

Altaris consecratio.

Omnia, quæ præcepi. Hic ponitur quartum, scilicet, consecrationis sacerdotalis continuatio. *Omnia, quæ præcepi tibi facies.* Ponit hic diligentiam circa ista, quia fortè Moyses videns quædam istorum modicum de ratione habere: & indifferentia esse ad sic faciendum, vel opposito modo: non multum curaret de quibusdam eorum: Deus autem vt cultus suus cum magna attentione, & deuotione fiat (quod maximè ipse curat) reddit hic Moysen attentum ad faciendum ista diligentissimè, nè contemnendum putet aliquid horum.

An sit verum dictum Rabbi Salomonis, quòd ideo mandauit Deus obseruari diligenter omnia, quæ fiebant in consecratione Sacerdotis, quia omnia erant de necessitate consecrationis Sacerdotalis. Quæst. XVIII.

RABBI Salomon dicit, quòd ideo Deus hæc mandauit obseruari, quia omnia erãt de necessitate consecra-

secrationis sacerdotalis: ita quòd si aliquid horum omitteretur, consecratio esset nulla, quia sacerdotes nõ erãt consecrati. Sed hoc non videtur verum, quia illa dicuntur de essentia, vel necessitate rei, sine quibus res esse non potest: vnde manus, vel aures non sunt de necessitate hominis, vel de essentia eius, quia licet sint partes naturæ humanę, tamen sine illis homo viuens esse potest, cùm possint abscindi superstite homine, & sine illis potest gigni. Aliæ autem partes sunt de necessitate, vel substantia, quia sine illis esse non potest. Pro quo sciendum quòd in his sanctificationibus, aut consecrationibus, aut imprimitur character, aut non: si imprimatur character, illa consecratio est nulla, cùm agendo aliquid, & omittendo aliquid nõ imprimatur character: sed si aliquid agatur, & imprimatur, character, & aliquid omittatur, licet peccatum sit, quia omittitur quod omitti non deberet, tñ consecratio, aut actus aliquis est, sicut est in naturali generatione. Ad hoc enim, quòd fiat generatio, naturaliter præcedũt quædam generationes, & seminis emissiones. Si aũt sequatur introductio formæ in materiam, qualitercumque illa se habeat, generatio, vel actus fuit aliquis, ẽt si aliquæ imperfectiones fuerint in re genita. Si aũt facta seminis emissione, & quibusdam alterationibus ad formam introducendam, si non sequatur forma in materia, actus nullus fuit, & hoc, quia forma in naturali generatione habet se, sicut character in consecratione, aut ordinatione. Sicut ergo generatio fetus monstruosi generatio est, licet fetus imperfectus sit, quia ibi est forma hominis, ita in ordinationibus, & consecrationibus, & in omnibus aliis, in quibus imprimitur character. Si per aliquam actionem imprimatur character, & maneat aliquid quod non factum est: actus ille fuit aliquis, quia introductus, vel impressus fuit character. Sic enim est in Sacramẽto Eucharistiæ, quia esse consecratum, vel transubstãtiatum est sicut esse characterem impressum in quibusdam aliis Sacramentis. Et ad consecrationem corporis Christi multæ sollemnitates sunt, scilicet, totum officium Missæ. Et si aliquis dicẽs formã consecrationis, & subticens aliquid de aliis, quæ dicuntur in Missa, vel omnia alia, consecraret, actus iste esset aliquis, nec oporteret iterum proferri verba cõsecrationis: iste tamen peccaret, quia omitteret aliquid de statuto Ecclesiæ ex contemptu. Si aũt aliquis faciens totũ officiũ Missæ, vel maiorem partẽ eius erraret in forma consecrationis, quia nesciret proferre verba, aut quia non proferret omnia, actus iste nullus esset, quia non fuit facta cõsecratio: ideo reiteranda essent omnia verba consecrationis, licet omnia præter vnum expressa fuissent prius. Idem de Sacramẽto Baptismi, si erretur in forma, vel si non erretur in forma, & cetera omittantur. Idẽ de Sacramento Ordinis, in quo character imprimitur in forma determinata verborũ, vel in traditione alicuius instrumenti ad ministrandum. Si aũt sit aliqua cõsecratio, vel aliqui similes actus, in quibus non imprimitur character, illa dicuntur de essentia actus, quibus existentibus lex nõ mandat actum iterari: illa autem sunt de bene esse, quæ licet fieri mandentur, si non fiant nõ mandat lex actũ iterari, sed suppleri, vel relinqui non suppletum. Sic est in consecrationibus Episcoporum, vel summi Pontificis, in quibus nõ imprimitur character, cùm non sint ordines, sed dignitates, vel gradus Ecclesiasticæ præeminentiæ. Et istæ consecrationes debent fieri semper cum Missæ celebratione secundum statutum Ecclesiæ, vt patet supra de electione, & electi potestate cap. quòd sicut, & ibi tenet Bernardinus in Glossa, quòd licet Missa semper dici debeat in his consecrationibus, & sit de substantia, siue de necessitate quantum ad obseruationem Ecclesiastici statuti, non est tñ de necessitate quãtum ad ipsam consecrationem, ita, quòd sine illa fieri non possit. Nam si Episcopus consecraretur sine Missa, licet peccatum esset, tamen non iteraretur consecratio. Si tamen Missa esset de substantia illius consecrationis, iteraretur consecratio facta non dicendo Missam. Sic autem est quantum ad consecrationem Aaron, & filiorum eius, quia siue imprimeretur character, siue non, de quo non multum insisto, tamen ea, quæ videntur facta post consecrationem non videntur de substantia consecrationis, sed de sollemnitate. Consistebat autem propriè consecratio

In sacramento Eucharistia quædã pertinet ad sollemnitatem actus. & non ad necessitatem.

In consecratione Episcoporum. & Summi Põtificis in Lege Noua nõ imprimitur character.

A Aaron in vnctione capitis, & manuum oleo sancto, & in aspersione facta super ipsum, & super vestes suas, & in tinctione auriculæ dextræ eius, & pollicis dextræ manus, & pedis, & hæc omnia ipso induto vestibus Pontificalibus: alioquin nihil fieret. Consecratio autem minorum sacerdotum consistebat in aspersione olei sancti cum sanguine arietis mixti super eos, & vestes suas, & in tinctione auricularum dextrarum, & pollicum manuum dextrarum, & pedum, & hoc indutis ipsis vestibus sacerdotalibus pertinentibus ad ipsos. Factis ergo his, cùm iam completa esset consecratio, vt si aliquid errarent in sacrificio pacifico, vt potè, quia non comederent carnes eius in eadem die, vel aliquid alterum errarent: nunquid esset nulla consecratio? nullo modo dici potest: quia si conferebatur character in hac consecratione, cùm ipse imprimatur, quando profertur forma Sacramenti, vel ea, in B quibus consistit Sacramentum, cetera, quæ sequuntur de sollemnitate necessaria sunt, & non de substantia, vel necessitate. Si autem nõ cõferatur character, solùm illa dicentur de substantia, quæ facta faciunt, vt non iteretur actus, dato quòd aliquid deficiat: & quando ipsa nõ fiunt, necesse est actũ iterari, dato quòd cetera facta fuerint. Sed ista, quæ dicuntur hic, dato quòd omitterẽtur, aut saltem aliqua eorum post vnctionem Aaron, & filiorum eius, non iteraretur consecratio. Et si fortè velis contendere, quòd non solùm ea, in quibus principaliter videtur consistere consecratio, sint de substantia consecrationis, sed etiam omnia, quæ præcedunt ea, & quæ sequuntur: non poterit stare, quia tunc quocumque horum omisso, necessarium erat iterari consecrationẽ. Sed hoc falsum est: quia per septem C dies durabat ista sollemnitas, & in qualibet die fiebãt sacrificia determinata, de quibus hic, & explicatius Leuit. 8. & 9. & 10. Si ergo illa essent de cõsecrationis necessitate, omisso aliquo eorum, vel aliqua cærimonia circa illud reiteraretur: sed vt habetur Leuit. 10. cap. cùm Nadab, & Abiu combusti sunt coram Domino offerentes ignẽ alienum, Aaron turbatus non attendit, & sacrificium pro peccato quod ipse cum filiis suis comedere debebat reliquit in altari, & exustum est. quod cùm inquireret Moyses, & inuenisset exustum, valde conquestus fuit cum Aaron, & filiis eius, quare nõ comedissent sacrificium istud, quod erat pro peccato, quod comedere tenebantur, & respõdit Aaron (vt ibi habetur,) quòd non potuit facere mente turbatus. Ibi tamen non fuit iteratum aliquid de vnctione, aut suppletum. Respondebit aliquis, quòd illud erat D extra cærimonias requisitas ad consecrationem, siue quæ mandantur fieri ad consecrationem: ideo licẽt omissum fuerit, non iteratur consecratio. Sed hoc falsum est: quia hic mandatur quòd septem diebus celebraretur sollemnitas consecrationis: illud autem de sacrificio combusto, de quo habetur Leuit. 10. cap. intra istos septem dies fuit. Et patet: quia si fuisset vltra septem dies, potuissent egredi sacerdotes minores filij Aaron ad plangendum fratres suos: nam licet sacerdos Magnus non deberet pollui in morte alicuius (etiam si pater eius esset) tamen sacerdotes minores poterant exire ad plangendum patrem, vel matrem: filium, vel filiam: sororem virginem, aut fratrem, vt patet Leuit. 21. cap. sed hic mortui fuerant Nadab, & Abiu fratres Eleazar, & Ithamar: ergo poterant illi duo egredi ad plangendum, nisi esset sollemnitas consecrationis. E Respondetur, quòd illud argumentum satis procedit, licet supponat quoddam falsum, scilicet, cõbustio Nadab, & Abiu, & sacrificij pro peccato fuit intra septẽ dies consecrationis sacerdotum: quoniã fuit in octauo die, vt patet Leuit. 9. capite, vbi ponitur, quòd in octaua die conuenit populus ad Moysen & Aarõ, & facta fuit magna sollemnitas, & tũc continuata historia sequitur in principio capitis decimi, quòd Nadab, & Abiu arreptis turibulis obtulerunt coram Domino ignem alienum, & mortui sunt, & eadem die hircus pro peccato, quem sacerdotes comedere debebant, combustus est: hoc tamen non obstante ratio præposita valet, quia dato quòd esset in octauo die, erat ibi cærimonialis sollemnitas consecrationis, quia tunc finiebatur sollemnitas, licet præcipua facta foret in diebus septẽ prioribus, quod notatur; quia in illo octauo die tanquam in completione sollemnitatis conuenit totus

populus ad Moysen, & Aaron. Et hoc etiam patet: quia quòd ipsi manerent intra Sanctuarium non egredientes erat ad sollennitatem consecrationis, quia aliis temporibus egrediebantur, & ingrediebantur. Quòd autem propter consecrationis sollemnitatem esset, patet Leuit. 10. c. Capita vestra nolite nudare, & vestimenta vestra nolite scindere, nè fortè moriamini: & super omnem cœtũ oriatur indignatio: vos autem non egrediemini fores Tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippè vnctionis sanctæ est super vos. Sed adhuc aliquis respondebit, quòd licet de necessitate consecrationis illud esset, & si fuisset omissum culpa Aaron, & filiorum eius, scilicet, ex contemptu; debuisset iterari consecratio, quia tamen fuit ex turbatione Sacerdotum propter magnum, & insperatum malum eueniens, non fuit iteratum. Respondendum, q̃ hoc nihil est: nam quandocumque in consecratione Eucharistiæ, G vel in Sacramentis, in quibus character imprimitur aliquid omissum est de forma cõsecrationis, aut Sacramenti, ad quam character imprimitur, siue ex culpa contemptus, aut negligentia ministri factum est, siue ex impossibilitate faciendi, vtpotè, quia subitò intellectus ministri mutatus est, aut debilitatus est corporaliter, siue mutus effectus est, aut quouis alio modo forma cõsecrationis, vel Sacramenti alicuius, in quo character imprimitur, perfectè expressa non fuerit, nihil factum est, & oportet actum totum iterari. Si ergo de necessitate cõsecrationis esset tota ista cærimonialis obseruatio: quantumcunque turbatus Aaron illud omisisset: nihilominus iterare tenebatur.

Declar. determin. Dicendum ergo, quòd de necessitate consecrationis Aaron, & filiorum eius erant illæ vnctiones factæ eis vestitis vestibus Pontificalibus, & Sacerdotalibus, quas vnctiones supra expressimus. H Cetera autem sunt sollemnitates consecrationis, & non sunt de necessitate eius, ideo si aliquid illorum omissum fuisset erat quidem peccatum, non tamen iteraretur actus totius consecrationis. *Super Aaron & filiis eius.* id est, omnia illa, quæ requiruntur ad consecrationem Aaron, & filiorum eius, quæ sunt, aut de necessitate, aut sollemnitate facies. Si autem vellemus accipere, q̃ ista, quæ hic dicuntur, s. *Omnia, quæ præcepi tibi facies.* Intelligantur, quod sint de necessitate consecrationis, deberet intelligi, sicut aliqualiter innuit littera, scilicet. *Super Aaron & filiis eius.* s. quòd omnia, quæ fieri debebant super Aaron, & filios eius, erant de necessitate consecrationis, scilicet, quòd induerentur vestibus Sacerdotalibus: & Aaron vestibus Pontificalibus, & quòd vngerentur, sicut supra cõtinebatur. Sed primus sensus melior est, quòd I Dominus mandet omnia supra dicta obseruari, siue sint de necessitate, siue de sollẽnitate, & ista omnia, quæ mandata sunt, debent obseruari super Aaron, & filios eius, i. quantum ad Aaron, & filios eius, quia licet nõ omnia fierent super ipsos, tamen pertinebant omnes istæ cærimoniæ ad consecrationem ipsorum. *Septem diebus consecrabis manus eorum.* i. septem diebus durabit sollẽnitas istorum Sacerdotum in cõsecratione, non quidem quod quolibet die consecrarentur manus eorum, i. vngerentur oleo vnctionis cum sanguine mixtu, quia hoc semel fiebat: sed per septem dies durabat ista sollemnitas quantum ad quædam alia: sic dicitur Leuit. 8. cap. Septem diebus cõpletur consecratio, sicut in præsentiarum factum est, in octauo die tamen aliqua sollemnitas consecrationis fiebat ad expletionem, vt supra dictũ est. In Hebræo dicitur. *Septem die-* K *bus implebis manus eorum.* i. per septẽ dies pones super manus eorum sacrificia, s. adipem arietis pacificorum, & tortam, atque laganum, & crustulam, & eleuabis, faciendo, sicut supra declaratum fuit. *Et vitulum pro peccato offeres.* scilicet, pro peccato Sacerdotum, licet in principio peccatum eorum remissum sit, quia tamen quilibet semper se peccatorem timere, & confiteri debet, quia in multis offendimus omnes quotidie, pro peccatu vitulus immolari debebat: vt saltem si aliquando semel rogatus Deus pœnam peccati non tollit, frequentatis intercessionibus totaliter remittet, & in isto vitulo, qui offerebatur pro peccato obseruari deberent omnes cærimoniæ, quæ obseruãtur in vitulo, de quo supra dictum est, s. q̃ tingerentur cornua altaris de sanguine isto, & reliquus funderetur per gyrũ altaris, & totus adeps cum tenuiculis adoleretur in in-

F censum Domini super altare: carnes autem, & pelles, & fimus cremarentur extra castra. Ponitur etiam hic aliud sacrificiũ, quod fieri debebat per hos septem dies. s. pacifica hostia, quod notabatur, cùm dicebatur: Consecrabis manus eorum, vel complebis (vt hr̃ in Hebræo) quod magis exprimit, s. q̃ offerrent adipem, arietem, & tortam, & crustulam, & laganum super manus suas, vt fiebat supra, & vocabatur completio manuum, vel consecratio. Cùm aũt offerretur adeps, necesse erat immolationem fieri, & sic essent ad minus quotidie sacrificia duo. s. pacificum, & pro peccato. De sacrificio aũt holocausti nihil dicebatur, fiebat tñ in prima die oblationis. s. q̃ offerrẽtur duo arietes, vnus in holocaustum, & alius in hostias pacificas. Dicit aũt Nicolaus, q̃ verisimile est, q̃ offerretur quotidie holocaustum. *Opin. Nicolai de Lyra cõfutatur.* Sed non vr̃ valde verisimile, qm̃ si voluisset G fieri holocaustum mandauisset, sicut mandabat de aliis sacrificiis, quia in istis æqualiter ignoraret Moyses quid esset agendum, vel posteri quãtum ad sacrificia holocausti, sicut quãtum ad alia: quia ergo non positum fuit, licet nõ arguatur necessario ex hoc, q̃ non mandatum, aut factũ fuerit, tñ non est verisimile, q̃ fuerit mandatum. Et ratio huius est, q̃ non mandaretur, quia ad sollemnitatem illius consecrationis volebat Deus quotidie tria sacrificia fieri. s. pro peccato, & pacificum, & holocaustũ. De duobus primis clarè dictum est, & mãdatum Moysi id, q̃ faceret: de holocausto aũt nõ mandatum fuit simul cum sacrificio sacerdotum, sed per se, quia regulariter quotidie fiebat holocaustum corã Dño, quod vocatur sacrificium iuge, & hoc fiebat bis in die. s. in mane, & in vespere, quæ vocantur matutinum, & vespertinum sacrificium. De his H immediatè subiungitur, q̃ deberẽt duo agni anniculi offerri. *Offeres per singulos dies ad expiandum.* i. per istos septẽ dies. Et hoc fiebat ad expiandum, i. ad emundandum peccata, quia de sanguine huius vituli tingebantur cornua altaris, quæ erat expiatio, vt supra declaratum fuit. Iosephus dicit, q̃ in his septem diebus iterabãtur omnia, quæ facta sunt supra in prima die. s. vnctiones sacerdotum, & aspersiones vestiũ, & alia. *Expositio Iosephi confutatur.* Sed non est verisimile, quia per ista conferebatur consecratio Sacerdotum, sed cõsecratio non iteratur: tunc. n. esset dicendum, q̃ Sacerdos quilibet septies consecraretur, quod absurdum est. Dicendum est ergo vt supra. *Mundabisq. altare.* Descripta consecratione sacerdotum hic agitur de ministratione ipsorum, scilicet, de sacrificiis quotidianis, quæ fiebant in Sãctuario. Nam in primo die Aaron, & filij eius consecrati fuerunt in sa- I cerdotes, ideo non ministrauerunt: in aliis autem diebus, quia iam consecrati erant, ministrabant: & diuiditur in duas partes. Primò ponitur sacerdotum exercitiũ. Secundò, quid ad hoc fuerit necessarium infra sequẽti capite in medio, vbi dr̃: *Locutus est Dominus ad Moysen.* Et quia ministratio sacerdotũ erat duplex, s. oblatio holocaustorũ, secundò incẽsio thymiamatũ, ideo Primò agit de ministratione in altari holocaustorũ: Secũdò, de fabricatione altaris thymiamatũ, in princip. capitis sequẽtis. Prima in duas: primò ponitur emũdatio altaris holocausti: secũdò describitur quid debeat super illud fieri, ibidẽ. *Hoc est quod facies.* Circa primũ. *Mundabisq. altare, cũ immolaueris.* Mandatũ fuerat supra, q̃ in septẽ diebus esset iste ritus, vt quotidie offerret vitulus p̃ peccato, & ista vocatur hostia expiationis, cũ aũt ista immolata erat mũdabatur altare.

K

Quid mundabatur in altari holocaustorum, cùm non haberet opertorium. Quæst. XIX.

SED dices, quomodo mundabatur altare istud, vel à quo mundabatur? Nam videtur, q̃ cùm altare sit alta ara ad sacrificandũ, deberet mundari tabula superior, siue pauimentum altaris: de parietibus aũt cura non esset aliqua, quia non sunt altare: sed in hoc altari non poterat fieri sic, quia istud altare nõ habebat aliquam tabulã supra, nec aliquã tabulam pro fundo, sed quattuor tabulas laterales, & cõcauitas illa replebatur terra vsque ad certam partẽ, & ibi ponebatur ignis, & carnes comburendæ, quemadmodũ declaratũ fuit supra 27. c. quid ergo in altari poterat, aut debebat mũdari? necessariũ est aut, q̃ parietes mundarẽtur, quia ipsi erãt altare. Sed tũc quæritur quo-

quomodo mundari deberent, aut de quo mundari deberent. Dicet aliquis, ꝙ illi pariete s mundabantur foris à sanguine, quia quando offerebantur holocausta, & alia sacrificia, tingebantur altaris parietes effluente sanguine per illos, & ab hoc mūdaretur: ita ꝙ defricaretur sanguis ille, & postea poneretur oleum vnctionis. Sed melius dicendum est aliter, s. ꝙ altare mundaretur intus, quia illæ partes propriè ad altare pertinent, in quibus fiunt ministrationes altaris, s. sacrificia omnia: in partibus autem exterioribus non fiebant sacrificia, nec accedebant ad illas carnes sanctæ incendendæ: partes autem, quę intra erant, vbi erat ignis, & ponebantur carnes: debebant vngi: & extremitates tabularum, scilicet, spissitudo cuiuslibet tabulæ, quæ erat quædam superficies plana, mundarentur etiam cornua altaris, in quibus tingebatur sanguine quādo fiebant sacrificia pro peccato. Et patet magis, quia dicitur sæpè in Leuit. cùm agitur de mundatione altaris: Et mūdabūt altare cinere: cinis aūt intra tabulas altaris erat: ergo poterat, & debebat ab intra mundari. Sed tunc quęres, quomodo fieret mundatio. Respondetur, ꝙ auferri debebat post sacrificium quidquid erat in altari, siue cinis, siue ignis, & post hoc emundabantur parietes à parte interiori vsque ad illum locum, in quo erat terra, super quam ponebatur ignis, & abstergebatur sanguis: si autem in parte exteriori aliquid mundaretur, non apparet, sed satis rationabile est, ꝙ aliqua mundatio fieret, & tunc liniebatur altare intus, & foris oleo vnctionis, quod confectū erat ex multis speciebus, vt patet infra sequēti capite.

Quo fiebat mundatio in altari holocaustorum.

Quomodo altare intus mundabatur. Quæst. XX.

SED adhuc quæres, quomodo poterat mundari altare intus, quia in altari erat ignis, & debebat ibi esse perpetuò, vt patet Leuit. 6. cap. scilicet: Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet Sacerdos quotidie subiiciēs ligna: ergo non poterat fieri. Respondetur, ꝙ iste ignis ardebat in lignis, quæ erant semper in altari: idèo quando altare mundari deberet, remouebantur ligna illa ardentia, & totus cinis, & in lignis maneret ignis ille non extinctus, & hoc in quolibet igne fieri poterat: specialiter aūt in hoc igne, quia ignis, qui erat in altari, erat de Cælo à Deo factus, vel missus, & poterat manere sine lignis: imò ablato omni ligno ardente ab altari, & omni cinere, manere posset iste ignis in altari, & non impediret sacerdotes, qn̄ vngerent altare, & sic adhuc staret littera Leuitici 6. capite. Ignis in altari meo semper ardebit. Et patet, quia iste ignis manere poterat in altari sine lignis, & ꝙ non vreret Sacerdotes vngētes altare, quia qn̄ castra mutanda erant in altari conseruabatur ignis inuolutus pānis, vt volunt quidam. Item, quia tempore quo ducti sunt Iudæi in captiuitatē Babylonicam, acceperunt ignē de altari, & absconderūt in valle quadam in puteo profundo, & ibi mansit: cùm aūt post multos annos rediissent de captiuitate Neemias volens offerre sacrificia iussit iri pro illo igne, & cùm iuissent sacerdotes inuenerunt aquam crassam, & tulerunt eam, posueruntq. super lapides altaris; & ipsis orantibus sacrificium combustum fuit, ab igne illo insurgēte sub aquæ crassæ specie latente: de hoc 2. Mach. 2. c. Siue ergo teneamus hoc, siue teneamus primum, satis constat quomodo posset altari mundari. *Cùm immolaueris expiationis hostiam.* id est, postquam immolaueris, & combusseris hostiam pro peccato: fiebat hoc, quia ad hoc, vt immolaretur, & cremaretur oportebat in altari esse ignē: expleto autem sacrificio non erat necessarius ignis in altari, ideo poterat tunc conuenienter fieri emūdatio. *Hostiam expiationis.* id est, hostiam pro peccato. Et vocatur hostia expiationis, id est, emundationis, quia licet in omni sacrificio fieret quædam emūdatio peccatorū (vt supra declaratum fuit). tn̄ in sacrificio pro peccato specialius fiebat: & ob hoc in sacrificio pro peccato tingebātur cornua altaris sanguine ad emundationem, quod nō cōuenit aliis sacrificiis: & hoc erat ad signādam specialem emundationem, quia omnis emundatio in sanguine, est secundum legem, vt dicit Apostolus ad Hebr. cap. 9. *Et vnges illud.* Secundum modum supra dictum tollendo cineres, & ligna ardentia. *In sanctificationem.* id est, vt sit sanctificatum, vel applicatum mihi, quasi dicat ad hoc, ꝙ altare primū conueniat ad vsum cultus diuini sacrificia faciendo, oportebat illo vnguento tingi, quod vocabatur Sancta Sanctorum, vt patet cap. seq. Sic consecrantur Ecclesiæ, vel vestes benedicuntur, & calices consecrantur, vt ad cultum diuinum sint applicati. aliàs autem ante benedictionem, & consecrationem res profanæ sunt, & possunt æqualiter transire in cultum Dei, vel in vsus profanos. *Septem diebus expiabis altare.* Expiatio dicit emundationem, sed non emundationem cineris, sed emundationē factam in sanguine, sicut dicebatur hostia emundationis: & est sensus, ꝙ in quolibet septem dierum, in quibus durabat sollemnitas consecrationis, fiebat sacrificium pro peccato vituli immolati: de cuius sanguine fiebat expiatio. *Et sanctificabis.* i. mundabis à cineribus, & vnges oleo sancto: nam ista vnctio vocatur sanctificatio, sicut patet supra, s. & vnges illud in sanctificationem, ita ꝙ in quolibet septem dierum replicabatur ista vnctio altaris, & emundatio à cinere post sacrificium pro peccato. *Et erit Sanctum Sanctorum.* i. erit valde sanctum, quia ille genitiuus signat excellentiam: sicut dicimus flos florum, cantica canticorum, iuxta illud Doctrinalis in regimine genitiui.

Additur excellens flos florum virgo beata.

Et hoc est, quod intēdebatur per vnctionem istius altaris, scilicet, ꝙ esset sanctum, id est, applicitum ad cultum Diuinum: nam ante istam vnctionem non erat specialiter adaptatum cultui diuino: sed quia vnguentum illud erat aliquid tale, quo non licebat vti ad res humanas, per vnctionem illius fiebat altare applicitum ad cultum diuinū, & quidquid aliud illo vnguento tingeretur. *Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur.* Ista propositio habet duos sensus: vno modo, ꝙ omne, quod tetigerit altare sanctificabitur, i. efficietur sanctum ex contactu altaris, ita ꝙ quicūque homo tangeret altare ex contactu eius esset mundatus. Alius sensus est, ꝙ omnis, qui tetigerit altare, sanctificabitur, i. omnis, qui debet tangere altare prius sanctificaretur quàm tangeret, ne iniquitatis reus moreretur; & iste secundus sensus est conueniens. Est aūt intentio, quòd istud altare erat sanctum: ideo in magna reuerentia debebat haberi, nec debebat quisquam accedere ad illud indifferenter, sicut ad res profanas: sed prius quam accederet mundaretur, & tunc est hoc præceptū conueniēs de his, quæ fieri oportet. Primus modus non multum agit, s. quòd omne, quod tangeret, siue omnis homo tangens mundificaretur: potius autem fiebat è contrario, s. vt res sanctæ inquinarentur per applicationem rerum immundarum, sic enim dicitur Num. 19. cap. quòd illi qui tangebant mortuos, vel incidebāt in quasdam alias immunditias, polluebant Sanctuarium, nisi mundaretur aqua lustrationis. Et Leuit. 16. cap. dicitur, quòd in die expiationis Sacerdos in sanguine expiabat Sanctuarium Dei ab omnibus sordibus, & inquinamentis filiorum Israel: & sic magis polluebatur Sanctuarium per accessum rerum immundarum, quam mundificaret res immundas contactu suo. Rabbi Salomon dicit, quòd verus sensus huius litteræ est, s. omne quod tetigerit illud, sanctificabitur, s. quòd qualibet res, siue homo, siue aliud quid, quod tāgeret altare, erat per hoc sanctificata: & refert ipse ad res, quę offerebantur super altare, s. quòd quādo aliquod pecus super altare offerretur, dato quod esset immundum, ex contactu altaris, efficiebatur mundum. Quia tunc si aliquis super altare offerret porcum, qui valde immundus erat; ex tactu altaris efficeretur mundus, & liceret offerre. Et sic si aliquis offerret colubros, aut dracones, vel quamlibet immunditiam, quod absurdissimum est. Sed dicit esse intelligendum si aliquod animal mundum secundum legem adduceretur ad immolandum, & à sacerdotibus inquisitum mundum reperiretur: si postea, antequam ponerentur carnes eius, aut adeps cremandi in altari redderetur immundum ex contactu alicuius rei, vel aliàs, per contactum eius ad altare mundabatur, ita vt liceret illud immolare. Vtrum autem hòc sit verum, satis est difficilè, & magis videtur, ꝙ non, quia ea, quæ polluta sunt contaminant res sanctas. Sed adhuc concesso hoc supposito, non videtur esse iste sensus, sed ille, quem supra dicebamus, s. quòd ad hoc, quòd aliquis licitè tangere debeat

Ignis altaris holocaustorum poterat cōservari sine lignis.

Opi. Rabbi Salomon.

Altare, quod sanctū est, oportet vt prius sanctificetur. *Hoc est quod facies*. Hic ponitur secundum, scilicet, quid super hoc altare sanctificatum offerri debebat. *Hoc est quod facies in Altari*. Quasi dicat hoc altare non est factū frustra, sed ad faciendum in eo aliquid. Quod autem faciendum erat in eo est, quod infra sequitur. *Agnos anniculos*. Erat autem sacrificium in altari, & non vnum genus, sed omnia genera sacrificiorum, quia in nullo alio loco poterat fieri sacrificium: ergo oportebat in hoc altari fieri omnia tam pacifica, quam pro peccato, & holocausto: vocabatur tamen altare holocaustorum à principali, & communiori, quia sacrificium iuge erat holocaustum, vt patet hic, quod fiebat bis in die, scilicet, in mane, & in vespere, vt patet Num. 28. Sacrificia aūt pacifica, & pro peccato non fiebant quotidie in Altari, sed in aliquibus festiuitatibus, & satis paucis, vt patet Numer. 28. & 29. c. & cùm populares pro peccatis suis hostias offerrēt. de pacificis autem eodem modo erat. Ideo quando istud altare ponitur in Sacra Scriptura cū denominatione alicuius genitiui, notantis sacrificium, nunquam ponitur, nisi iste genitiuus holocaustorum, & nunquam reperietur, ꝙ vocetur altare pacificorum, vel altare victimarum pro peccato. *Agnos anniculos duos*. Ista sunt sacrificia iugia, siue quotidiana, quæ vocantur holocausta, & debebant offerri duo agni quotidie in holocaustū, & nō vitulus, nec hircus, aut aues aliquæ: hoc aūt erat quantum ad legē, siue regulam Sanctuarij: ita ꝙ de expensis Sanctuarij fiebant ista holocausta quotidie, & nō debebant fieri de aliis animalibus, nec alterius ætatis: si tamen aliquis libenter expensis suis vellet Domino holocaustum offerre, quidquid vellet offerre, recipiebatur, siue de bobus, siue de agnis, aut arietibus, vel auibus, & omnibus animalibus, quæ immolabilia erāt, vt patet Leuit. 1. c. Non poterant offerri in holocaustū quotidie de expensis templi in sacrificium iuge duo arietes, licet sint eiusdem speciei cùm agnis, sed debebant offerri duo agni anniculi, i. vnius anni; nec tamen est hoc ita strictè accipiendum, ꝙ ille agnus, qui in holocaustum offerri deberet, esset præcisè vnius anni, ita ꝙ nō superessent aliqui dies, nec deficerent, sed vocatur agnus anniculus, qui erat intra vnum annum, s. ꝙ nō excederet annum: poterat autem in toto illo anno immolari agnus: & vocabatur anniculus præterquā in septem diebus primis, in quibus non poterat offerri, nec immolari, quia esse debebat cum matre: in octauo die poterat dari Domino, & immolari, vt patet supra 22. cap. Et post illum octauum diem vsque ad completionem vnius anni, semper poterat immolari: post completum annū, quia iā non erat anniculus solùm, sed magis quam anniculus, nō poterat offerri in holocaustum, & non vocabatur iam agnus, sed aries. *Per singulos dies iugiter*. Ita ꝙ nullus esset dies, in quo non offerretur holocaustum, nec debebat hoc turbari ex aliquo euentu. Fuit autem hoc verum postquam steterūt pacificè in terra Chanaan collocato Tabernaculo. Cùm autem per desertum quadraginta annis moti sunt, non obseruauerunt ista, quia non habebant opportunitatē, cùm essent in motu. Etiam quia non habebant necessaria ad sacrificium, s. panem, & oleum, atque vinum, vt patet Numer. 15. c. Et Deus non mandauit ista obseruari in deserto, sed in terra Chanaan: nam cùm aliquādo daret leges de ritu istorum sacrificiorum, & iurium sacerdotalium, cæterorumq. similiū, dicebat: Cum ingressi fueritis in terram Chanaan, facietis, &c. vt patet Numer. 15. cap. Nec fuerunt obseruata ista in deserto illis quadraginta annis, vt declaratur Deuter. 12. cap. cum dicitur: Non facietis ibi, quæ nos facimus hic hodie, singuli quod rectum sibi videtur: nondum enim venistis in præsens tempus in requiem, & possessionem, quam Dominus Deus daturus est nobis: quasi dicat, quia nondū venimus in terram, quam possessuri sumus, nō obseruamus cærimonialia mādata, sed facit quisque quod vult: cùm aūt veneritis in terrā possessionis vestræ, non facietis sic, sed obseruabitis omnia, quæ mādantur, de quo ibi magis dicetur. *Vnum agnum mane*. Fiebant quotidie duo holocausta regulariter: præter omnia alia sacrificia, siue holocaustorū, siue pacificorū, aut pro peccato. Si. n. cōtingeret, ꝙ vna die populares darēt mille agnos ad immolandū in holocaustū, nec ex hoc tollebatur, quin

Iudæi nō obseruarūt Sacrificia, & cærimonias in deserto, sed in terra promissionis.

F offerretur sacrificium iuge duorum agnorū in holocaustum, vt patet in Leuit. Et ista sacrificia holocaustorum etiam non fuerunt in deserto obseruata, nisi tempore consecrationis Sacerdotum, & dedicationis templi, quod fuit in monte Sinai: extra illam mansionem nunquam sacrificauerunt. *Vnum agnum mane*. scilicet, ante ortum solis, vt ait Iosephus, vel in ipso ortu solis. *Et alterum vespere*. scilicet, ante solis occasum. *Decimam partem similæ*. Ponuntur hic ea, quæ obseruari debebant in offerēdo ista holocausta; quia cum eis debebat offerri panis, & vinum; sicut si alicui daretur cibus non solùm darentur carnes: sic & in sacrificio Dñi nunquam carnes offerebātur solæ, sed cum eis simila, & vinum, & oleum quantum ad victimas pacificas, & holocaustomata. De sacrificiis autem pro peccato non tenebatur semper ista lex, vt patet Numer. 15. c.

G Simila (vt supra dictum fuit) farina delicatissima est. Vocatur decima similę, decima pars Ephi, quæ erant mensura rerum aridarum, & sextarium, & gomor: sed hic intelligitur de parte decima Ephi, vt patet Numer. 15. c. cum dicitur: De bobus, siue ouibus offeret sacrificiū similę quicumque immolauerit decimam partem Ephi. Et tantum est dici, ꝙ offerretur decima pars Ephi, sicut ꝙ offerretur vnū gomor, quia gomor decima pars Ephi erat, vt patet supra, 16. c. in fine. *Conspersæ oleo tuso*. Non est intelligendum, ꝙ ista simila offerretur in farina sola, & simplici: sed commiscebatur sicut commiscebatur aliqua alia farina cum aqua ad faciendum panes. & ista cōmixtio erat cum oleo, & formabatur inde panis, & coquebatur, iste panis oleatius, qui magni saporis erat, & offerebatur, & cremabatur in altari, sicut carnes agni anniculi. Aliqui volunt,

H ꝙ de farina delicata formabatur panis, & coqueretur, quæ commixtio esset cum aqua secundum ritum formationis panum vulgarium, & postquam coctus esset, cùm offerri deberet, funderetur super ipsum ista mensura olei, quæ hic dicitur. Sed hoc non est verum: quia conspersio non signat effusionem olei desuper, vel aspersionem, sed commixtionem, sicut farina cōmiscebatur aquæ. *Oleo tuso*. Vocatur oleum tonsum, siue tunsum: quia vtrumque declinatur, scilicet, tondo, & tundo in tertia coniugatione vtrumque præter tondeo des, quod est in secunda coniugatione, & ad aliam pertinet significationem: tundere est percutere, & sic dicimus tōsionem pectoris: sic dicitur supra 27. cap. dum agitur de candelabri lucernis: Præcipe filiis Israel, vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloq. tusum. Erat autem triplex species

Opin. aliquorū refellitur.

I olei de oliuis. Quidam modus olei est quātum ad oleum, quod de baccis in torculari sponte manat, & hoc est purissimum nullaq. fęce commixtum, & leuissimum est, atque maximè supernatat. Secundū oleum est, quod fluit de baccis percussis baculo, siue malleo, & hoc est quod dicebatur supra 27. cap. piloq. contusum, id est, oleum fluens ex concussione, siue percussione facta cum pilo, id est, baculo, vel martello. Tertium oleum est, quod exprimitur terente mola: & hoc fęce plenum est, quia totum quidquid est etiam in nucleis baccarum exprimitur. De secundo, quod est pilo tusum mandat hic adduci. *Quod habeat mensuram quartam partem Hin*. Sicut Ephi est mensura magna in rebus aridis, ita Hin est mensura magna in liquidis. Et sumebatur quarta pars Hin, id est, illud oleū, quod commiscetur farinæ in pistatione, debet habere

K mensuram tantam, vt sit quarta pars Hin.

De mensura Hin, an possit cognosci quantitas eius. Q. XXI.

De ista mensura dicit Papias, ꝙ est duplex, scilicet, maior Hin, & minor Hin. Et maior Hin est duplus ad minorem, & modicum vltra: & mēsuratur per quartas Parisiens. s. ꝙ Hin maius cōtineat quattuor quartas Paris. cū dimidia, & minor Hin cōtinet duas quartas. Sed hæc certa nō sunt: quia nō pōt commensurari quarta Parisiēs. mensuræ Hin, quia qñ aliqua debēt cōmensurari, oportet vt habeant aliquod medium cōmune, quod vtrique cōueniat, & sit manes; sed nō est sic: quia cū mensura Hin iam non sit, & quarta Parisiens. sit, oportet vt esset aliqua mensura media, quæ fuisset in tempore, quo fuisset mensura Hin, & commensurata fuisset ei ſm aliquam denominationem,

De mēsura Hin, an possit cognosci quātitas eius.

tionem, s. q; esset ei æqualis, vel dupla, aut tripla, vel subdupla, aut sesquitertia, vel in aliqua alia denominatione proportionis: & ista eadem mensura maneret, & commensuraretur quartæ Parisiens. secūdum aliquam denominationem: & tunc considerata proportione, quam illa mensura communis habuit ad mensuram Hin, & proportione, quam habet ad quartam Parisiens. cognosceretur proportio, quā quarta Parisiens. & Hin habebant: sed quia non est aliqua mensura communis, quæ manserit in tempore, quo erat mensura Hin, & in tempore, quo est quarta Parisiens. Etiam quia quarta Parisiēs. forte mutata fuit in quantitate in diuersis tēporibus, non potest cognosci certitudo mēsuræ Hin, nec de hoc multū curamus. Sic ēt non potest cognosci pretium monetarū: de quo satis diximus Genes. 23. c. *Et vinum ad libandum eiusdem mensuræ.* Offerebatur ēt vinū simul, & hoc ad libandum. Libatio etiam dr̄ oblatio, sed pertinet ad res liquidas, cuiusmodi sunt oleum, & vinū. Libare tn̄ gustare propriè dicitur, & pertinet ad ea, quæ per se gustantur, i. transglutiuntur, sicuti est vinum. Dicit Nicol. q; sacrificium, & libamen, & oblatio pertinent ad Deum, s. ad altare, tn̄ differunt: quia sacrificium est de rebus viuentibus, s. de animalibus: oblatio aūt est de rebus inanimatis aridis, vt de pane: libamen est de rebus inanimatis liquidis, vt de vino, & oleo. Et hoc quidem benè dictum est: sed nō seruatur hoc in Scriptura semper, quia aliqñ vocatur sacrificium in rebus inanimatis aridis, s. in pane, vt patet Leuit. cap. 2. cùm dicitur: Cùm aūt obtulerit sacrificium coctū in clibano. Patet ēt Num. 15. c. vbi dicitur, q; quicumque immolauerit victimam, offeret sacrificium similæ. *In agno vno.* i. istud totum fundi debebat immolando agnum vnum. Dicit hoc, quia cùm mandatum fuisset, q; offerrentur quotidie duo agni anniculi, & q; offerrentur ista, quæ hic nominantur, putarent aliqui, q; in duobus agnis ista sola offerrentur: dicit aūt q; in vno agno offerri debeant, & in alio agno totidē, & similia. *Alterum verò agnum offeres ad vesperā.* De duobus agnis, qui quotidie in holocaustum haberi debebant: vnum ad vesperam offerri debebat. *Iuxta ritum matutinæ oblationis.* i. idem modus, & cærimoniæ, quæ obseruabantur in sacrificio matutino, s. in agno, qui in mane offerebatur, obseruabitur in agno, qui offerebatur ad vesperam, s. q; eodem modo offerebatur decima pars similæ conspersæ oleo, i. q; fiat panis de simila continens decimam partem Ephi: ita tn̄, q; iste panis sit sine fermēto, quia ista regula est generalis, q; in sacrificio Domini nunquam poneretur fermentum, vt patet Leuit. 2. c. & iste panis similæ quādo conspergebatur, debebat habere quartam partem Hin, & tantumdem de vino offerri debebat. Sed de vino quæres, quomodo offerebatur in holocaustum. Respōdetur, q; erat ad conspergendum, quia carnes ponebantur concisæ super altare, vt patet supra de ariete holocausti, & super eas fundebatur vinum, & super panem, quando ponebatur super ignem. *Iuxta ea, quæ diximus, in odorem suauitatis.* Ista sunt verba Dei loquētis ad Moysen de obseruationibus huius sacrificij, s. q; non solùm obseruanda sunt hæc in istis agnis offerendis in holocaustum, sed ea etiam, quæ supra diximus. *In odorem suauitatis.* i. ea, quæ diximus de ariete immolato supra in holocaustū in odorem suauitatis, quia cùm ageretur supra de sacrificiis immolandis in sollemnitate consecrationis Sacerdotum, dictum fuit, q; immolaretur vnus aries in holocaustū, & conclusit de isto holocausto: Oblatio est Domini odor suauissimus, & victima Dei. Et dr̄ hoc, quia præter has cærimonias, quæ erāt, vt offerretur decima pars similæ conspersæ oleo, & funderetur vinū, adhuc erant cærimoniæ aliæ obseruandæ: & vt non repetat eas hic, remittit ad ea, quæ supra dicta sunt, s. q; qñ dictum est de ariete, qui immolabatur in holocaustum pro consecratione Sacerdotum positæ sunt cærimoniæ holocausti: & istæ obseruandæ sunt hic, s. q; immolaretur, & sanguis eius funderetur per gyrū altaris, & q; lauarentur intestina, & pedes, & conciderentur frustatim carnes, & ordinarentur super ligna altaris, & super carnes ponerētur caput, & pedes, & intestina lota. Hoc aūt in quolibet agno anniculo tā sacrificij matutini, quā vespertini obseruari debebat. *Sacrificiū est Domino Deo oblatione perpetua.* id est, illud holocaustum duorum

Quō vinum in holocaustum offerebatur.

A agnorum anniculorum in sacrificio matutino, erat oblatio perpetua Domini. Et ponitur hoc ad differētiam aliorum sacrificiorum: quia in aliis sacrificiis non erat perpetuitas, & continuatio, cùm non deberent quotidie offerri, sed certis diebus, & in aliquibus paucis sollemnitatibus, vel cùm populus ista offerre debebat. Holocaustum autem iuge sacrificium erat, nec vnquam intermittebatur. *In generationes vestras*, id est, per successiones generationum vestrarum, s. q; non solùm nunc offerre debetis ista holocausta, sed etiam posteri vestri offerent, & posteri posterorum, & sic in sempiternum. *Ad ostium Tabernaculi testimonij.* Istud sacrificium fiebat ad ostium Tabernaculi, quia fiebat super altare holocaustorū, & altare erat ad ostium Tabernaculi, s. circa ostium ad partem Aquilonarem. *Coram Domino.* Dicitur esse oblatio coram Dño, quæ
B est in altari: nam Deus cùm vbique sit, ibi tn̄ esse propriè dicitur, vbi aliquid specialiter agit, vel aliquid speciale ei fit. Cùm aūt in altari holocaustorū fieret oblatio Domini perpetua, quæ nō fiebat in aliis locis, dicebatur Deus specialiter esse in altari, & coram eo fiebat istud sacrificium. Vel dicitur coram Dño, ac si poneretur, q; Dn̄s habitaret in Tabernaculo: vel in ea parte Tabernaculi, in qua erat Altare, vel quæ erat ad ostiū Tabernaculi, vt sic oblatio facta super altare, diceretur esse corā Dño. *Vbi constituam, vt loquar ad te.* i. ibi determinabo locum vbi loquar tibi. Ponitur futurum pro præsenti, s. ego determino hunc esse locum, vbi loquar tibi. Nam licet Deus in multis locis Moysi loqueretur, erant tn̄ principaliter duo loca, s. super Propitiatorium, intra Sancta Sanctorū, & ad ostium Tabernaculi super Altare. De primo habetur supra, 25. cap.
C cùm dicitur: Inde præcipiam, vt loquar ad te super Propitiatoriū de medio Cherubim. De hoc ēt seq. c. & magis Num. 7. c. De secūdo, s. q; loqueretur super Altare ad ostiū Tabernaculi patet hic. Et qñ loquebatur ad ostiū Tabernaculi loquebatur in columna nubis. Cuius ratio naturalis assignata fuit supra, 25. c. s. vt esset ibi corpus habens modum organorum ad loquendū, & lateret intra spissitudinem nubis, quia non licebat mortalium oculis talia conspici. *Ibiq. præcipiam filiis Israel.* i. & ibi mandabo, quid facere debeant filij Israel. Non est. n. sensus, q; ibi mandaret Deus aliquid filiis Israel, mandans aliquid quod facere debebāt, quia nunquā Deus, vel Angelus per se loquutus fuit filiis Israel in toto deserto, nisi in mōte Sinai, cùm loquutus fuit in voce tubæ clāgore terribili, quo audito, ipsi petierunt à Deo, vt ipse nō loqueretur eis amplius, ne mo-
D rerentur, sed loqueretur eis Moyses, vt patet supra, 20. c. & & Deuter. 5. c. cum dicitur: Ecce ostendit nobis Deus maiestatem suam, & magnitudinem suā, & vocē eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie, q; loquēte Deo cū homine vixerit homo: cur ergo moriemur, & deuorabit nos ignis iste maximus? si enim audiemus vltra vocem Dñi, moriemur. Quid est enim omnis caro, vt audiat vocē Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, sicut nos audiuimus, & possit viuere? tu magis accede, & audi cuncta, quæ dixerit Dn̄s Deus noster tibi, & loqueris ad nos, & nos audientes ea faciemus. Et tunc sequitur quō Deus approbauit petitionem eorum, s. q; bene petiuerant, & q; facerent sicut petierant, cùm dicitur: Cùm audisset Dominus, ait ad me: audiui vocē populi huius, quę loquuti sunt: bene omnia sunt loquuti. Et magis declaratur hoc Deut.
E 18. cap. cùm dicitur: Prophetam de gentē tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies, vt petisti à Domino Deo tuo in Oreb, quādo concio congregata est, atque dixistis: vltra nō audiam vocem Domini Dei mei, id est, nollē audire vltra vocem Domini Dei: & ignem hunc maximū non videbo, ne moriar, & ait mihi Dominus: benè omnia sunt loquuti. Ecce ergo qualiter Deus approbauit, & consensit q; per se, nec per Angelum suum, non loqueretur eis vlterius, sed per Prophetas: nec vnquam in toto deserto loquutus fuit eis Angelus per se, nec magno tēpore post: sed post mortem Iosue aliquanto tempore cùm diuerterent ad colendum Idola, & tradidisset eos Deus in manus tribulātium, quadam die plorantibus eis, ascendit Angelus Dñi, & loquutus fuit ad eos simul, vt patet Iudic. 2. c. cū dicitur: Ascendit Angelus Dñi de Galgala ad locum flentiū, & ait, &c.

Nunquā Deus per se vel p Angelū loquutus fuit toti populo Israel postquam loquutus fuit eis in mōte Sinai.

Loquebatur ergo Deus, vel præcipiebat filiis Israel, non quidem per se, sed per Moysen, s. quòd loquebatur Moysi, & Moyses loquebatur eis. *Et sanctificabitur Altare*. i. & altare holocaustorum appatebit sanctum per gloriam, vel magnitudinem virtutis meæ, s. quòd cùm in octauo die consecrationis Sacerdotum congregatus fuisset totus populus ad Moysen, & Aaron, & positis sacrificiis super altare, descendit ignis de cælo, & combussit sacrificia: & in hoc monstrata fuit magnitudo Dei, quia non posset facere alius hoc verè, nisi Deus, & per hoc altare fuit sanctificatum, id est, applicitum ad cultum Dei: nã licet fuerit sanctificatum altare ad sola sacrificia in cultũ Dei per vnctiones, & expiationes supra factas: tñ specialius sanctificatum fuit altare per hoc, quod tunc Deus egit. Nã cærimoniæ illæ, quas Moyses, & Aaron fecerunt super altare holocaustorum, ad hoc, ꝙ esset conuenienter ad cultum Dei, erant factæ per homines, & non constabat vtrũ Deus approbaret illas, vel accipere vellet illud altare, vt consecrarentur ei sacrificia super illud. Cùm autem Deus mitteret ignem de cælo ad cremandum sacrificia (quod non poterat facere, nisi Deus) manifestè cõstabat, ꝙ Deus acceptaret illud altare per talem operationem miraculosam: & sic est sensus. *Sanctificabitur Altare*. i. applicabitur ad cultum meum: vel faciam à cunctis intelligi, ꝙ est sanctificatum, i. acceptatum à me. *In gloria mea*. i. per gloriam meam: quia, in, signat aliquando, cum, aliquando, per, aliquãdo alias habitudines, scilicet, per magnitudinem operationis meæ, quæ vocatur gloria mea, quasi dicat, cognoscetis, ꝙ istud altare est sanctificatum mihi, & ego illud accepto, & hoc per magnitudinẽ operationis gloriosæ, s. faciendo miraculum approbatorium huius: conuenit autem ista expositio litteræ, Leuit. c. 9. Alio modo est sensus, ꝙ altare sanctificabitur, id est, cognoscetur esse sanctificatum ab omnibus videntibus; & audientibus hoc; quod sequitur: in gloria mea, id est, per miraculosam operationem super Sacerdotes. Nam cùm duo filij Aaron, scilicet, Nadab, & Abiu ministrarent in octauo die consecrationis suæ volentes ponere thymiama coram Domino, ad quod accipere debebant ignem de altari holocaustorum, & quia obtulerunt ignem alienum, egressus fuit ignis ab altari, & combussit eos, vt patet Leuit. 10. capite, & tunc est sensus, ꝙ si fortè dubitarent aliqui, vtrum altare esset consecratum Domino, & acceptatum ab eo, vt ministraretur sibi in eo: pateret in hoc sanctificatio, scilicet, in gloria mea, id est, in operatione mea mirabili, & gloriosa Sacerdotes exurendo. Nam quòd ignis egrederetur ab illo altari, & combureret Sacerdotes, non erat naturaliter factum, sed à Deo: si autem illud altare non acceptaretur ab eo, non faceret in eo aliquod miraculum ad confirmandum illud, sed fecit miraculum ex eo mittẽdo ignem ad combustionem Sacerdotum: ergo sanctificatum fuit altare in gloria Domini, id est, demonstratum fuit, quòd erat sanctificatum, vel acceptatum à Deo per gloriosam operationem eius, & ista expositio conuenit litteræ, Leuit. capite 10. Et Moyses ibi adaptat istam litteram ad illud factum, licet eam sub aliis verbis recitet: nam cùm vidisset combustos Nadab, & Abiu, applicuit istam litteram ad illud factum, dicens ad Aaron: Hoc est quod loquutus est Dominus: sanctificabor in his, qui appropinquant mihi, & in conspectu omnis populi glorificabor: licet hoc ad vtrumque factum referri possit, vt latius ibi dicetur. K *Sanctificabo & Tabernaculum testimonij cum altari*. Per istã sanctificationem altaris erat sanctificatũ Tabernaculum testimonij, quia sicut in quolibet illorum duorum factorum sanctificabatur, vel notabatur acceptum, vel sanctificatum esse altare ad ministeriũ Dei, ita & acceptari videbatur Sanctuarium, s. Tabernaculum, in quo erant ista, & ipsum atrium Tabernaculi: alioquin si Deus nõ sanctificaret totum Sanctuariũ, non fecisset mirabilem operationem in eo. Et non solùm erat specialiter sanctificatum altare holocaustorum, de quo egressus ignis cõbussit Sacerdotes, sed etiã sanctuariũ Tabernaculi testimonij, quia sicut approbatum fuit altare holocaustorum, quia ex illo ignis supernaturaliter ad punitionẽ peccatorum egressus est, ita approbatũ fuit Tabernaculũ, quia in illud ignem alienũ ingredi Deus passus non est: & altare thymiamatũ

Supernaturalis fuit, quòd Sacerdotes cõbusserit ignis egressus de altari ad comburendum eos.

F approbanim fuit: quia iste ignis apportabatur, vt poneretur super altare ipsum ad adolẽdum thymiama: sed Deus non permisit super illud poni. Fuit etiam sanctificatum Tabernaculum testimonij, id est, à Deo approbatũ, quia ibi specialiter loquebatur: & hoc in duobus locis, scilicet, intra Sancta Sanctorum intra Propitiatorium de medio Cherubim, & ad ostium Tabernaculi testimonij: de vtroque autem supra dictum fuit. *Et Aaron cum filijs suis*. Aliqui volunt, ꝙ intelligatur de sanctificatione facta supra, scilicet, de consecratione per tinctionem in sanguine, & oleo, & cærimonias alias supra positas. Et dicitur: Sanctificabo de futuro, quia licet esset prædictus modus consecrationis eorum, vt supra apparet, tamen non erat in exequutione positus, ideo adhuc sanctificandi erant. Sed non est conuenienter dictum: quia Deus loquitur hic de sanctificatione facta, siue quam facere debebat miraculosè, G cùm dicitur: & sanctificabo altare in gloria mea, & sub eodem contextu, & sententia subiungitur: & Tabernaculum testimonij, & Aaron cum filiis suis: sed superius dicitur de consecratione, vel sanctificatione facta supernaturaliter per approbationem miraculi: ergo & hoc etiam est per similem approbationem specialiter factam à Deo. Item, quia ista consecratio per vnctiones, & tinctiones in sanguine, & oleo sancto per hominem fiebant, scilicet, per Moysen. Et quantum ad hoc, ita poterat fieri in homine iniquo, sicut in bono, nec miraretur, vtrum taliter consecratus esset acceptus à Deo, nisi aliquid alterum postea pateret. Etiam quia tunc Deus dicitur sanctificare aliquem cùm per se sanctificat, vel approbat. Sed istam sanctificationem sacerdotum non faciebat Deus per se, sed H Moyses. Item, quia sanctificatio Dei est applicatio alicuius ad cultum suum, cùm eum approbat, vt ministrum: sed Deus non approbauit eos, quos consecrauit Moyses, quia Moyses cõsecrauit Aaron, & Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar: sed Nadab, & Abiu non fuerunt approbati à Deo, sed potius reprobati, quia flamma exussit eos: ergo sanctificatio Dei non fuit illa consecratio, quam fecit Moyses. Dicendum ergo quòd Aaron, & filij eius sanctificati sunt à Deo specialiter, præter sanctificationem quam fecit Moyses, scilicet, quòd approbati fuerunt ad hoc, vt ministrarent ei: & fuit ista approbatio facta in morte Nadab, & Abiu, scilicet, ꝙ Deus combussit Nadab, & Abiu sacerdotes, quia mali erant: & non combussit Aaron, & alios duos filios, qui simul cum eis consecrati fuerãt: sicut ergo per combustionem illi duo à sacerdotio reprobati I sunt, ita per conseruationẽ salutis, alij tres superstites approbati sunt. Et ista approbatio, & reprobatio à Deo solo erat, & non per aliquem actum Moysis, sicut consecratio in oleo sancto, & sanguine: & satis populus cognoscebat, ꝙ isti sacerdotes superstites boni erãt, & à Deo electi: cùm alij fuissent cõsumpti, & ipsi illæsi remansissent. *Et Aaron cum filijs suis*. Non est sensus ꝙ Deus sanctificaret Aaron cùm omnibus filiis suis, sed Aaron cùm omnibus filiis suis superstitibus, scilicet, cum Eleazar, & Ithamar, cõsumptis Nadab, & Abiu. *Vt Sacerdotio fungantur mihi*. id est, vt ministrent coram me tanquam Sacerdotes. Fungi pertinet ad honores & dignitates: & sic aliquis dicitur fungi principatu regnatione, quia ille principatus honorabilis est, & sic in omnibus præeminentiis dignitatum. Sacerdotiũ autem magna dignitas erat in Israelitis, quia sacerdotes reliquum populum iudicabant, & ab eis iura multa tanquam à subditis recipiebant: ideo propriè fungi sacerdotio dicuntur. *Et habitabo in medio filiorum Israel*. Potest hoc dupliciter intelligi. Vno modo, quòd Deus habitaret in medio Israelitarum, s. ꝙ esset propinquior illis ad benefaciendum, quàm aliis populis: nam licet Deus vbique sit, quia nulli loco abest, non enim magis est in vno loco, quam in altero, nec magis distat ab vno, quam ab alio: dr tñ alicubi magis esse quã in aliis locis, quia ibi aliqua specialia agit. Et hoc modo dicitur cũ aliquibus hominibus esse, & ab aliquibus longè esse: sic dicitur Genes. 39. cap. ꝙ Putiphar cognoscebat, ꝙ Deus erat cum Ioseph, id est, ꝙ Deus adiuuaret specialiter Ioseph: nam omnia negotia per eum tractata prosperabantur in manibus eius, quod à Deo manifestissimè videbatur euenire. Dicitur etiam Deus non esse cum aliquo, quando eum non adiuuat, vt

Qualiter Deus dicatur esse cum aliquo homine: & qualiter non.

vt dicitur Psal. 59. Non egredieris Deus in virtutibus nostris: id est, non exibis nobiscum ad pugnā contra hostes faciendo pro nobis operationes mirabiles. Sic etiam dicitur Numer. 14. cap. Nolite ascendere, nō est enim Dominus vobiscum, ne corruatis coram inimicis vestris. & Deuteron. 1. cap. Nolite ascendere, non enim sum vobiscum, scilicet, quòd non adiuturus erat eos. Quod patet ibidē: quia hostes sui persequuti sunt eos vsque in Horma. Erat tamen Deus cum eis, accipiendo aliter, scilicet, quia vbique est: & illo modo superiori Deus dicebatur esse in medio Hebręorum specialiter, quia eos specialiter dirigebat, & à malis protegebat. Et non solū dicitur esse inter eos, sed etiam habitare, quia habitare dicit firmam mansionem. sic enim apud Hebræos Deus erat, vt habitans, quia hos specialiter elegerat in populum suum. Vel dicitur esse Deus in medio Israelitarum referendo ad illud tempus, quo ista verba dicebātur, s. cùm essent in deserto: quia tunc erāt castra simul in quadrum disposita, scilicet, vt ad quattuor plagas mundi essent quattuor vexilla: & sub illis vexillis essent quattuor congregationes, in quas totus Israel diuidebatur, & in qualibet erant tres tribus: ad Orientem vexillum vnum, s. Iuda, & cum eo duæ aliæ tribus: ad Meridiem Ruben vexillum, cū quo duæ aliæ tribus: ad Occidentem vexillum Ephraim, sub quo & aliæ duæ tribus: ad Septemtrionem tribus Dan cū vexillo suo, cum qua & aliæ duæ tribus. Diuisis ergo castris in has quattuor turmas, inter eas erat quoddam medium tanquā punctus in medio diametri quadrati, quod computatur medium quadrati, & in illo medio erat Tabernaculum, & in circuitu Tabernaculi, & atrij Leuitæ, & Sacerdotes. Et quia Deus in vasis Sanctuarij specialiter esse dicebatur. & istud Sanctuarium erat in medio Israel, ideo Deus habitare dicitur in medio Israel. *Eroq. eis Deus*. id est, licet ego per naturā Deus sim, & hoc esse est absolutum, sicut esse hominem, aut esse lapidem: & ea, quæ absoluta sunt ad quodcumque comparata eandē retinent denominationem: tamen dicitur esse iste Deus Hebræis, quasi eis Deus sit, & non alijs gentibus: quia sicut si eorum Deus esset, & non aliarum gentium, eis benefaceret, & non alteri genti, ita nunc benefacit eis specialius, quam alijs gentibus: ergo eorum Deus est. *Et scient, quia ego Dominus Deus eorum*, id est, ego faciā pro eis specialia, quę nō facio pro alijs gentibus, & in hoc cognoscēt, quòd ego sim specialiter Deus eorum, & Dominus, s. ab imperio, quia eis impero & benefacio. *Qui eduxi eos de terra Aegypti*. Hoc notanter dicitur, quia licet Deus eduxisset Israelitas de Ægypto, & ipsi se de Ægypto eductos esse cognoscerent: ad hoc tamen quòd Deus demonstraret se eduxisse eos de terra Ægypti, indigebat aliquibus manifestationibus: nam etiā si ipsi Iudæi confiterentur se de Ægypto eductos à Deo; non tamen confitebantur ex hoc, quòd iste Deus, qui mādabat se coli ab eis, & dederat legem, & vocabatur Deus Cæli, eduxisset eos de Ægypto: & hoc patet in confessione eorum infra 32. cap. cùm enim fecissent vitulum conflatilem, & adorarent corā eo, canebant dicentes: isti sunt Dij tui Israel, qui te eduxerunt de Ægypto. Ecce enim qualiter se à Deo eductos profitebantur: sed istum Deū dicebant esse vitulum illum, quem colebant. Vtrum autem Deus Cæli, qui eis legem dederat eos de Ægypto eduxisset, nō solùm dubitabant, sed clarè illud negabant, confitentes se à vitulo, quem colebant fuisse eductos. Ad hoc autem quòd isti cognoscerēt, quòd iste Deus, qui dederat eis legem, & mādabat se coli ab eis, eduxisset eos de Ægypto, dicit se facturum aliqua, in quo cognoscāt, quia forte ipsi dicerent: iste Deus mandat se coli, & nihil est potens facere pro nobis, ideo respondet, quòd inter eos faciet mirabilia specialia curando de eis, & prouidendo de necessarijs magis quàm alijs populis, in quo cognoscent, quòd sicut nunc habet curam de eis faciēdo bona specialia, ita ante habuerit educēdo eos de Aegyptiorum terra. Vtrū autem iste Deus, qui dicit se eduxisse Hebræos de terra Aegypti eduxerit eos, vel vtrum aliquis alius educere potuisset isto dicente se eduxisse, satis clarè dicetur Deuter. 13. cap. ponitur autem hoc de eductione de terra Aegypti, quia est intentio Dei inducere Hebræos, vt eum voluntariè colant, & quia homines colunt tanquam Deum eum, qui maxime benefacit, vult Deus de se probare, q. maximè benefecerit, vt colatur: Hebræi autem tanquam maximum beneficium eis collatum existimabāt esse eductionem de Aegypto, & verissimè sic erat, quia liberabantur à quotidiana morte. Et erat eis duplex mors, scilicet, mors ciuilis, quæ erat seruitus durissima, quæ viris horribilior est morte naturali. Erat etiam mors naturalis, qui paruuli eorum in flumine necabantur, vt patet supra 1. c. & ipsi flagellis cædebantur, vt patet supra 5. cap. & laboribus durissimis mortui fuissent, nisi eos Deus liberasset. Qui ergo istud beneficium eis cōtulisset, ab eis vt Deus colendus erat, vel saltem principaliter colendus, & dato quòd alij dij eis benefecissent quātum ad aliqua alia, tamen si non eduxissent eos de Aegypto, non colerentur ab eis vt dij, vel saltem non haberentur vt dij principales: licet ergo Deus iste Hebræorum qui quotidie eis faciebat specialia beneficia, diceret se egisse aliqua bona eis, & tamen non eduxisset eos de Aegypto, non coluissent eum vt Deum, vel vt principalem Deum, sed eum qui de Aegypto eos eduxisset: vt ergo eorum Deus solus haberetur, dixit se eduxisse eos de Aegypto, ad quod inducit probationes, scilicet, beneficia, quæ eis facit, & se facturum promittit. *Vt manerem inter illos*. id est, quòd ego sum Deus, qui vos eduxerim de Aegypto, patet per hoc quòd inter vos maneo habitans, & vobis benefaciēs: si autem alius eduxisset vos de Aegypto, ipse habitasset inter vos, quia ad hoc vos educeret, vt specialiter in populum haberet, quibus talia beneficia præstitisset: & tunc si aliquis talis Deus esset qui vos eduxisset, & nō ego, nō pateretur me morari inter vos, & coli à vobis & imperare, sed nullus Deus me ab hoc prohibet, ideo ego sum, qui de Aegypto vos eduxi. *Ego Dominus Deus ipsorum*. i. in hoc quòd ego Dominus Deus ipsorum maneo inter eos, cognoscent quòd eos eduxerim de Aegypto.

Maximū beneficiū temporale quod Deus cōtulit Iudæis fuit liberatio de Aegypto.

CAP. XXX.

FACIES *quoque altare ad adolendum thymiama de lignis setim, habens cubitum lōgitudinis, & alterū latitudinis, id est, quadrāgulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent. Vestiesq. illud auro purissimo, tā craticulam eius, quā parietes per circuitum, & cornua. Faciesq. ei coronam aureolā per gyrum, & duos anulos aureos sub corona per singula latera, vt mittātur in eos vectes, & altare portetur. Ipsos quoque vectes facies de lignis setim, & inaurabis. Ponesq. altare contra velum, quod ante Arcam pendet testimonij coram Propitiatorio, quo tegitur testimonium, vbi loquar tibi. Et adolebit incensum super eo Aaron suaue fragrans. Mane quando componet lucernas incendet illud: & quando collocabit eas ad vesperum vret thymiama sempiternum coram Domino in generationes vestras. Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius, nec oblationem, & victimam, nec libabitis libamina. Et deprecabitur Aaron super cornua eius semel per annum, in sanguine quod oblatum est pro peccato, & placabit super eo in generationibus vestris. Sanctum Sanctorum erit Domino. Locutusq. est Dominus ad Moysen, dicens. Quando tuleris summam filiorum Israel iuxta numerum, dabunt singuli pretium pro animabus suis Domino, & non erit plaga in eis, cùm fuerint recensiti. Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen, dimidium sicli iuxta mensuram templi. Siclus viginti obolos habet. Media pars sicli offeretur Domino. Qui habetur in numero à viginti annis, & supra, dabit pretium. Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet. Susceptamq. pecuniam, quæ collata est a filijs Israel, trades in vsus Tabernaculi testimonij, vt sit monumentum eorum coram Domino, & propitietur animabus eorum.*

De cōsec. dist. 1. c. alta vice in glos.

Nume. 2.

Leuit. 27. Nume. 3. Ezech. 45.

Facies quoque. Descriptis supra Sacerdotum ornamentis, & eorum consecratione, & administrationem in altari holocaustorum, hic conuenienter agitur de altari thymiamatum.

Quare

Quare Deus permutauerit ordinem in narrando ea, quæ pertinebant ad Tabernaculum. Quæst. I.

CIRCA quod aliquis quæret, quæ fuerit ratio turbationis huius ordinis: nam ea, quæ pertinebant ad partes ipsius Sanctuarij prius describi debebant quã ea, quæ non erãt partes. Sed ministeria in vasis Tabernaculi posteriora erant ipsis vasis, ergo posterius narrãda erãt, & præcipuè, quia iste ordo est contra naturã, cùm ad ministrationem, & consecrationem Sacerdotum requirebatur altare thymiamatum, in quo adolerent quotidie thymiama, & Labrum æneum, in quo lauarentur Sacerdotes, de quibus qualiter fabricari deberent, agitur hic, cùm supra dictum fuerit de ministratione, quæ in eis fieri debebat. Respondetur q̃ hic non tenetur talis ordo in narrando, qualis tenetur in efficiendo. Quia ordo narrationis est duplex. Quidam est naturalis, cùm sic res narrantur, vt geruntur. & iste ordo nihil pulchritudinis rhetoricæ habet. Alius est ordo artificialis, cùm non tenetur totaliter idem ordo in narrando, qui erat in efficiendo: sed mutatur aliquid prout ratio intelligendi exigit: quia interdum melius intelliguntur ea, quæ narrantur, cùm permutatur aliquid de ordine naturali, vt ea, quæ maximè cohærent iungantur. Et si omnia secundum ordinem naturæ narrentur, interdum vna re incæpta, & nondum finita alia inchoaretur, & indecenter multa sub vno inuolucro miscerẽtur, quæ auditoris, & lectoris confunderẽt intellectum, & iste modus tenetur sæpissimè in Sacra Scriptura, & in aliis historicis narrationibus, vt relicto naturali, misceatur artificialis, qui rhetoricus est. Istũ ordinem tenuit hic Moyses in enarrãdo hæc, & incipit ista mutatio ordinis naturalis in artificialem ab exordio capituli 28. nam cùm ibi de altari holocaustorum dictum fuisset: in quo erat potissima ministratio Sacerdotum, incæpit dicere de ministratione Sacerdotali. Et quia illa ministratio exigit vestes, vt patet supra 28. capite. incæpit in eodem capite de Sacerdotalibus ornamentis, quia Sacerdos Veteris Testamẽti ministrare non poterat, nisi esset consecratus, sicut nunc non potest ministrare, nisi sit ordinatus, tractauit de consecrationis Sacerdotalis ritu in præcedenti capite 29. Nunc autem his expletis, quæ ad ministrationis ritum pertinebant, redit legislator ad narrãdum ea, quæ omiserat, scilicet, fabricationem duorum supellectilium Sãctuarij, scilicet, Altaris thymiamatum, & Labri ænei. Et secundum hoc diuiditur in duas partes: quia Primò ponitur de altaris constructione; Secundò, de Labri ænei fabricatione; ibi: *Loquutus est Dominus.* Tertiò, de sacra vnctione; ibi: *Loquutus est Dominus ad Moysen.* Prima in duas; Primò agitur de Altaris constructione; Secundò, de thymiamatis oblatione; ibi: *Et adolebis incensum.* Circa primum. *Facies quoque altare.* i. cum omnibus supradictis vtẽsilibus Tabernaculi & Atrij, adhuc facies altare quoddam. *Ad adolendum thymiama.* Hic ponitur ad quid illud altare proficeret. Et dicitur quòd erat ad adolendum thymiama. i. ad incendẽdum incensum compositũ, quod vocatur thimiama super illud. Duo namque erãt solùm altaria in Sanctuario, quorum vnum erat in Tabernaculo, aliud autem in Atrio Tabernaculi. Altare quod erat ad incẽdendum thymiama, de quo hic agitur erat in Tabernaculo. Altare autem holocaustorũ, id est, ad faciendum sacrificia, erat in Atrio Tabernaculi, ad introitum Tabernaculi, de quo dicebatur præcedenti capite. *De lignis setim.* Refertur ad altare, scilicet, quòd altare erat de lignis setim: nullum enim lignum erat in toto opere Sanctuarij, quod non esset setim. in fabricatione autem templi Salomonis erant ligna abietina, & cedrina, vt patet 3. Reg. cap. 5. *Habens cubitum longitudinis.* Hic ponitur figura huius altaris. Est autem istud altare valde minus altari holocaustorum: nam illud habebat quinque cubitos longitudinis, & totidem latitudinis, vt patet supra 27. capite. Erat etiã minoris altitudinis, quia illud erat altitudinis trium cubitorum, & istud erat duorum cubitorum. Ratio est: quia in illo erat magnus ignis, & ponebantur multæ carnes, quia interdum ponebatur vnus bos concisus in frusta, & interdum multa sacrificia simul, vnde oportebat magnæ quantitatis esse.

Ordo narrandi duplex.

Quare altare thymiamatum erat minoris quãtitatis altari holocaustorum.

F Altare autem thymiamatis solùm erat ad ponendum super illud thymiama, & modicum quid erat, quare parua indigebat quantitate. *Et alterum latitudinis, id est, quadrangulum.* Vocatur quadrangulum, quia æqualia latera erant & anguli, licet non sit istud nomen in tali significatione in vsu Geometrarum, vt patet per Euclidem, in 1. Elementorum: quia quadratum vocatur quod habet latera æqualia, & angulos omnes æquales, & sic istud altare erat quadratũ, & talis figura est regularis in superficialibus. Quadrangulum dicitur quod quattuor latera, & totidẽ angulos habet, siue latera sint æqualia, siue nõ, & angulis existentibus æqualibus, siue non. Et vocantur istæ figuræ altera parte longiores, vt communiter. Vocauit ergo littera nostra quadrangulum illud quod à Geometris quadratũ dicitur. *Et duos cubitos in altitudine.* Ne G si poneretur vnius cubitus altitudinis iuxta mensurã aliarum dimensionum, esset valde depressum, & indecens. Nec etiam debuit habere maiorem altitudinem, s. vt haberet tres cubitos iuxta altitudinem altaris holocaustorum, quia non erat conueniens commensuratio tantæ altitudinis, s. trium cubitorum ad longitudinem, & latitudinem vnius cubiti. *Cornua ex ipso procedent.* id est, fient cornua in altari thymiamatum, & ista non erunt apposita vel infixa, sed ab ipso procedent, s. de ligno ipsius altaris, s. quòd fiebat altare de tabulis setim, & in quattuor angulis altaris fiebat artificialiter eleuatio quædã de ligno ipso, s. quòd opere carpẽtatoris relinquebãtur quattuor partes prominentes eleuatæ, & illæ vocãtur cornua, quia sicut partes prominentes in animalibus in duabus extremitatibus frontis vocantur cornua, ita partes illæ H prominentes in altaris extremitatibus vocantur cornua. Et licet tales partes non promineant, ipsæ extremitates altaris vocantur cornua.

Cornua Altaris thymiamatum qualiter facta erant. Quæst. II.

DICVNT autem quidam, quòd ista cornua erant recurua, vt ab eis penderent aliquæ craticulæ aureæ, super quas incendebatur thymiama. Alij autem, vt Hebræi volunt, quòd ista cornua erant, quasi quidã pomelli in extremitatibus altaris, facti ad decorem, & non ad necessitatem. Et arguit Nicolaus conuenientiorẽ esse positionẽ Hebræorum, s. quòd cornua illa sint velut quidam pomelli, quia si essent cornua procedentia ad appen I dendum inde craticulam, cum poneretur thymiama, & adoleretur caderent scintillæ super altare & cinis, quod non est conueniens. Respondetur, quòd ista argumentatio Nicolai nihil probat de cornibus altaris ad appendendum aliquid: sed id quod appenditur non sit craticula, ne cadant cineres. Si autem dicatur, quòd illa cornua erant recurua, vt dicebatur in prima positione, & quòd inde pẽdebat aliquod vasculum ad recipiendum ignem & thymiama, & erat totum clausum: ita quòd nec cineres, nec scintillæ cadere possent non procedet argumentum, s. quòd sit melior positio Hebræorum dicẽtium esse ista cornua quosdam pomellos. Sed hoc non obstante, quomodocũque fuerint facta altaris cornua, siue recurua, ita vt aliquid ex eis pendere possit, vel in modum pomellorũ; constat tamen, quòd non erat aliquid pendens K de cornibus illis, quia si aliquid fuisset pẽdens, illud fuisset aliquid ad ministrandum in altari illo, & in illo altari nulla alia ministratio fiebat, nisi adoleri incensum: ad quod requirebatur aliquod vas receptiuum carbonum ignitorum, & thymiamatis. Sed ista vasa erant in altari holocaustorum, ergo non pẽdebant in altari thymiamatum. Patet hoc: quia sup. 27. cap. dicebatur, quòd altare holocaustorum habebat multa genera vasorum, s. lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas, & ignium receptacula. De tribus primis reperietur ministratio in altari holocaustorum, s. quantum ad lebetes, in quibus cineres seruabuntur & excludebantur à Sanctuario, & forcipes ad disponendũ carbones, & ligna in igne, ne Sacerdos cogeretur tangere illa manu sua. Fuscinulæ erant ad extrahendum carnes de ollis, cacabis, vel caldarijs, quando fiebãt sacrificia pro peccato, quæ coquebantur in

tur in Sāctuario, vt educerentur carnes de olla. Et quando erat sacrificium pacificum faciendum, quia tunc populares coquebant carnes in cacabis in Sanctuarijs, quibus coctis venire debebat puer sacerdotis tollensq. fuscinulam tridentem in manu sua, educebat partes cedentes Sacerdotibus, vt patet 1. Regum cap. 2. De receptaculis ignium non reperitur aliquod ministerium, nisi ponatur, quòd illa erant vasa ad tollendum ignem de altari holocaustorum, vt in illo adoleatur incensum super altare thymiamatis.

An vasa altaris thymiamatis penderent in ipso altari thymiamatis. Quaest. III.

SED dices, cùm ista vasa, in quibus poni deberet ignis super altare thymiamatum, pertinerēt ad altare thymiamatum, videtur quòd super altare thymiamatū erat, vel pendebant inde. Respondetur quòd vasa altaris thymiamatum non poterant esse conuenienter in altari thymiamatum, sed in altari holocaustorum. Quia si ignis foret perpetuus in altari thymiamatum, sicut erat in altari holocaustorum, vt patet Leuit. 6. cap. necessaria erant vasa ministrationis in altari thymiamatū semper, sed non accendebatur ibi ignis nisi in aurora, & in vespere ad horam parandi lucernas, & collocandi eas, vt patet infra in littera, ideo his solis horis necessaria erant in altari illo vasa ministrationis; in altari autem holocaustorum, erat perpetuus ignis, ideo requirebantur ibi continuè vasa ad ministrandum. Etiam si in altari thymiamatum posita fuissent vasa ministrationis eius, fuisset occupatio quædā, & non conueniens coaptatio, quia ad hoc, quòd adoleretur thymiama in altari, oportebat poni ignem in vase illo, in quo ponēdum erat thymiama: & quia in toto Sanctuario ignis in carbonibus non erat, nisi in altari holocaustorū, si fuisset vas ministrationis thymiamatis in altari thymiamatis, oportebat, vt Sacerdos volens ponere thymiama, intraret Tabernaculū ad altare thymiamatis, & tolleret inde vas illud, & rediret extra Tabernaculum ad altare holocaustorum, vt reciperet inde prunas, & accipiens eas rediret intra Tabernaculum ad ponendum in altari thymiamatum; leuius autem erat, quòd cū veniret Sacerdos ab extra, & intraret Atrium accedēs ad altare holocaustorum, acciperet inde vas, in quo ponebatur thymiama, & impositis prunis de altari, intraret in Tabernaculum, poneretq. vas super altare thymiamatū, & sic non esset tanta circulatio. Item, erat post hoc aliqua circulatio, quia combusto super altare thymiamate, manebat cinis in vase illo super altare, & carbones, quos oportebat eijcere è Sanctuario, & tunc portarentur ista extra Sanctuarium, & oporteret reduci ad Tabernaculū. Si autem ponatur, quod esset istud vas ministrationis in altari holocaustorum, oportebat, quòd finita combustione thymiamatis, tolleretur de altari cum cineribus suis, & efferentur cineres illi extra Sanctuarium, vel ponerentur in altari holocaustorum, & postea cineres altaris holocaustorum simul cum eis excluderentur, & maneret ibi appensum illud ignis receptaculum. Cōuenientius ergo erat, quòd vas ministrationis altaris thymiamatis poneretur in altari holocaustorum quàm in altari thymiamatum. *Vestiesq. illud auro purissimo.* id est, totum cooperies de auro, & hoc siue parietes, siue tectum spectetur, ita totum videatur aurum. In hoc differt ab altari holocaustorum: quia altare holocaustorum cooperiebatur æreis laminis, vt patet supra, 27. cap. Cuius ratio est: quia ministratio altaris thymiamatum erat munda, s. incensio thymiamatis, ministratio autem facta in altari holocaustorum erat banausa, s. commaculatiua, quia tingebatur sanguine, & super parietes fundebatur sanguis, vt declaratum fuit præcedenti cap. in his autem aurum sic commaculatum non fulgeret, & sic nihil differret ab ære. Item quia in altari holocaustorū erat ignis magnus perpetuus, & si auro tectū fuisset altare, liquefieret, existentibus autem laminis æneis, non sequebatur idem inconueniens. Item, quia non debebāt esse æqualiter pulchra, & æqualiter pretiosa omnia vasa Sanctuarij, quia tunc non esset pulchritudo, cùm in varietate consistat pulchritudo: sed

A illa vasa, quæ pertinebant ad Tabernaculum erant pretiosiora, ea autem, quæ pertinebant ad Atrium non erant ita pulchra, nec sumptuosa. Et non solùm patet hoc in vasis, sed etiā in partibus Tabernaculi, & Atrij, quia vasa Tabernaculi pretiosiora sunt, scilicet, de auro purissimo: vasa autem exteriora, aut aliæ res, non erant ita pretiosæ sicut vasa interiora, vt patet respiciēdo ea, quæ intra erāt, & quæ extra erant, à capite 25. vsque ad 28. & in isto cap. *Tam craticulam eius.* Vocatur craticula aliquod coopertorium reticulatum. In Hebræo enim dicitur. *Tam tectum eius.* Et istud coopertorium erāt de lignis setim, & erat opertum laminis aureis, & in hoc differebat ab altari holocaustorum, quia in altari holocaustorūm non erat opertorium, sed replebatur terra vsque ad certum locū, & ibi ponebatur ignis, & desuper carnes victimarum. Si B autem habuisset altare illud coopertorium, sequerentur duo inconuenientia. Primum est, quòd combureretur: nam cùm esset ignis perpetuus in altari, nō posset vlla tectus manere quin inflammarentur laminæ æneæ, & succenderentur tabulæ altaris. Existente autem altāri sine opertorio, & repleto terra vsque ad certam partem, non posset accendi pauimentum, quia esset terrea, nec etiam parietes, qui in circuitu erant, quia non accedebat vehementer ad eos calor ignis. Secundum est: quia in altari illo erat magnus ignis, scilicet, multa ligna incensa, & desuper ponebantur carnes sacrificiorū, & comburebantur. Si autem omnia ista super altaris coopertorium posita fuissent, fluxissent, quia non potuissent tot manere in planicie coopertorij. Debuit ergo esse concauum, & repletum terra vsque ad aliquem locum, in qua concauitaC te ponerentur ligna ardentia, & carnes victimarum.

Altare holocaustorū nullum habebat coopertorium.

Quam parietes per circuitum. id est, non solum tectū operiretur aureis laminis, sed etiam parietes eius per circuitum, s. in omnibus quattuor lateribus. *Et cornua.* id est, etiam illæ eleuatę partes in extremitatibus laterum altaris, quæ cornua vocantur, operiebantur auro. *Faciesq. ei & coronam aureolam.* id est, facies coronam de auro. Vocatur de auro, siue aureola corona, siue labium in circuitu altaris prominens ad contegendum altare, ne id quod super altare esset, caderet. Quantum autem ista corona alta esset, non exprimit littera: sed posset dici, quòd esset tantæ altitudinis, quantæ corona, quæ erat super Arcam, & super Mensam propositionis. Est autem ista corona nō rotunda, sicut communiter vocātur coronæ: sed quadrata iuxta quadraturam altaris thymiamatum. Et vocatur D ista corona aureola dupliciter, vel quia de auro erat, vel quia parua erat, vel aureola ab auro dicitur, sicut habetur in doctrinali in constructione.

Dat Deus aureolam, quod nomen habetur ab auro.

Et sic corona ista aureola erat, quia erat de auro. Vel fortè, quia ista corona erat parua, s. paruæ quantitatis in altitudine & latitudine eius. *Per gyrum.* scilicet, in circuitu omnium quattuor laterum super grossiciem extremitatum laterum, ita vt perueniret de puncto ad punctū solùm occupando: aliàs nō esset corona. *Duos anulos aureos sub corona.* Hic ponitur de ipso altari thymiamatum quomodo portari debebat, & portabatur per vectes, non poterant autem vectes coniungi ipsi altari, nec tenere illud, nisi mitterētur per aliqua loca in quibus firmi essent vectes, & ista loca erant quidam circuli, id est, anuli vocati nomine sic vulgari: qui circuli erāt quattuor ad mitE tendu per eos vectes, & ponebantur in quattuor angulis altaris, & mittebantur p istos anulos ipsi vectes, atque sic immittebantur, & portabatur altare: & erat modus portandi istud altare, sicut portabatur Mensa propositionis, & Arca testimonij, vt patet sup. 25. c. *Sub corona.* id est, quod isti anuli erāt positi sub corona, quia corona erat labium altaris super planiciē eleuatū: & in parietibus altaris circa extremitates altitudinis parietis infrà erant isti anuli. *Per singula latera.* Non est sensus, quod in quolibet latere altaris illius ponerentur anuli: quia tunc necesse erat esse quattuor vectes, cū in quolibet latere ponerētur duo anuli, & per duos anulos mitteretur vnus vectis: & tunc isti vectes essent ad portādū simul in opposita loca, quia duo vectes essent ad portandum ante vel retro: & alij duo ad portādum ad dextram, vel sinistram, qui sunt simul motus op-

tus oppositi: & hoc multum est. Vel si fortè dicatur, ꝙ in quolibet latere poneretur vnus anulus, ita, ꝙ in quattuor lateribus essent quattuor anuli: impossibile fuisset mitti aliquem vectem per eos: quia tunc oportuisset quemlibet vectem reflecti, vt esset in duobus lateribus: quod nullo modo conuenit. Nam in vno latere nõ posset teneri vnus vectis. Vel si in quolibet anulo teneretur vnus vectis, sequeretur inconueniens, quod ante dicebatur, scilicet, ꝙ essent quattuor vectes ad portandum simul in opposita.

Qualiter ponebantur vectes ī altari thymiamatum.

Dicendum ergo quòd non accipitur hic, singulus, ita vt distribuat pro omni illo, cui additur, scilicet, pro lateribus: quia tunc essent inconuenientia supra assignata, sed solùm distribuuntur duo latera, scilicet, ꝙ per singulum de duobus lateribus oppositis ponerentur anguli duo, & sic essent quattuor anuli, quia in duobus aliis lateribus non ponerentur anuli. Et si dicas, ꝙ accipiuntur hic late- G ra pro angulis, sicut modo vulgari accipi consuetum est: & tunc ꝙ verum est, quia erant anguli, qui claudebantur à quattuor lateribus, & in quolibet illorum angulorum ponebantur vnus anulus: & sic respiciebant illi anuli duo latera solùm, vt per illa latera ponerentur vectes, & non per alia duo. Respondetur, ꝙ hoc non potest stare: quia dicitur, ꝙ ponerentur duo anuli per singula latera: si ergo latus pro angulo accipitur, erit sensus, ꝙ in quolibet angulo erunt duo anuli, quod est inconueniens, quia tunc sequeretur, ꝙ essent octo anuli, & quattuor de illis superessent. *Vt mittantur in eos vectes & Altare portetur.* id est, vt vectes mittantur in anulos. Vectes à vehendo, id est, portando dicuntur, & sunt ligna longa immissa per illos anulos, per quæ altare portari posset. *Ipsos quoque vectes facies de lignis setim.* Quia quidquid de ligno erat in H isto Sanctuario, erat de lignis setim. *Et inaurabis.* id est, cooperies laminis aureis. *Ponesq. altare contra velum.* Hic ponitur situs huius altaris, scilicet, in qua parte Sanctuarij poneretur.

Quare in Sanctuario factum fuerit altare thymiamatum: & quare adolebatur thymiama. Quæst. IIII.

CIRCA hoc considerandum est de isto altari thymiamatũ quare factum fuerit. Ad quod satis plana est responsio: nam res artificiales semper sunt ad aliquam ministrationem, & ministratio illa est finis suus, & causa potissima: quæ aũt sit ministratio altaris thymiamatum ipsum nomen indicat, & littera infra sequens, scilicet, ꝙ in eo adoleretur thymiama. Quare autem Deo I thymiama adoleretur, secundum beatum Thomam de Aquino, causa est, scilicet, quia in Atrio Tabernaculi erat Altare holocaustorum, in quo quotidie immolabantur hostiæ, scilicet, ꝙ cremabantur carnes, & adipes, & panis, & similia, vt patuit præcedenti capite, ex quibus odor grauis, & fætor quidam redderetur: vt ergo hoc non esset coram Deo, intra Tabernaculum adolebatur thymiama boni odoris, vt tolleretur ille fætor. Confirmari adhuc poterat hoc pro parte eius, quia in eisdem temporibus, in quibus ponebantur hostiæ in altari holocaustorũ, ponebantur thymiamata in altari thymiamatum. Patet: quia præcedenti cap. dicitur, ꝙ esset sacrificium perpetuum holocaustum quotidie bis, scilicet, duos agnos anniculos, vnum in mane, & alterũ in vespere: thymiama autem eisdem temporibus adolebatur, scilicet, in au- K rora, & in vespere, vt patet infra in littera: ergo ad tollendum fętorem sacrificiorum, thymiamata adoleri iussa sunt. Sed hoc non stat valde conuenienter: Primò, quia licet hic dictũ fuerit, ꝙ eodem tempore ponebatur thymiama in altari in quo sacrificia cremabantur in alio altari, tamen id non est verum simpliciter: quia ante in aurora videbatur poni thymiama, quàm sacrificia fierent: & in vespere posterius ponebatur thymiama, quam sacrificium. Et patet hoc: quia littera ponẽs tempus incendendi thymiama, non posuit simul debere incendi thymiamata, & sacrificia, sed simul debere incendi, & parari lucernas Candelabri, & incendi thymiama: quod patet infra, cũm dicitur: Et adolebit incensum super eo Aaron suaue fragrans: mane quando componet lucernas, incendet illud, & quando collocat eas ad vesperum. Item

O pin. D. Tho 1. 2. q. 102. art. 6. sm. probatur sex rationibus.

F si poneretur thymiama in altari ad tollendum fętorem, vel odorem grauem sacrificiorum, oporteret ꝙ quandocumque incenderentur sacrificia super altare holocaustorum, incenderentur thymiamata super altare thymiamatum. Sed hoc falsum est: quia licet hora incendendi thymiamata concordaret aliqualiter cum hora faciendi holocausta, duo pertinentia ad quotidianum sacrificium, tamen non concordabat cum hora faciendi alia sacrificia voluntaria: nam interdum, & sæpissimè faciebant populares oblationes sacrificiorum, aut pro peccato, vel holocaustorum, & durabant vsque ad magnam partem diei, sicut cùm Salomon obtulit mille hostias, vt patet 2. Paralip. 1. c. Et in sollemnitatibus, quando cõueniebãt omnes viri ad locum Sanctuarij, scilicet, ter per annum, vt patet supra 23. & infra, 34. cap. fiebant sacrificia valde G multa, ita ꝙ necesse esset maiorem diei partem in sacrificiis trahi: ergo ad tollendum fętorem sacrificiorũ, oportebat quasi toto die incensum esse in altari thymiamatũ. Sed hoc etiam falsum est: quia solùm incẽdebatur bis in die, scilicet, in aurora, & vespere: ergo nõ erat ad tollendum fętorem sacrificiorum. Item, thymiama incensum in altari, dato, ꝙ poneretur ad tollendum fętorem carnium combustarum, & adipum: tamen non posset, quia odor exhalans ab istis, erat valde grauis, & grossus; odor autem exhalãs à thymiamate erat valde suauis, ideo magis disturbabat fętor carniũ, quam adiuuaret odor suauis thymiamatum: præcipuè, cùm multæ carnes simul in altari ponerẽtur, scilicet, vnus bos integer in partes concisus, & plerumque multa holocausta & pacifica simul, vt duo, vel tres arietes holocausti simul, & totidem paci- H ficæ hostiæ simul, ex quibus fętor indicibilis exhalabat, quem abolere non potuisset thymiama fragrans. Item, quia quãdocumque alicui sentienti odorem, & fętorem, aut quodcumque triste, apponitur aliquod magnum delectabile, & aliquod paruum triste: magis affligitur à modico tristi, quàm gaudeat in magno delectabili: cuius ratio est: quia ad hoc quòd aliquis experiatur delectabile, oportet esse trãquillitatem in eo, vt totus vacet illi delectabili, alioquin si distrahatur in plura, non experietur delectabile. Quod satis patet in maximis delectabilibus corporis, quæ si aliquis cum cura aliqua experiatur, non delectatur: tristitia enim tollit trãquillitatem requisitam ad experiendum, & fruendum delectabili: ergo paruum triste tollit magnum delectabile. Sed thymiamatis odor erat delectabilis, fętor autem carnium, & panum exu- I storum, erat tristis, & grauis ad portandum: ergo impediretur delectatio thymiamatis à tristitia fętoris carnium exustarum. Item quia dato quòd thymiama multum apponeretur, & esset valde magni odoris, ita vt superaret fętorem carnium combustarum in sacrificiis, hoc fuisset intra Tabernaculum, vbi erat altare thymiamatum, & in partibus sibi propinquis: sed apud altare holocaustorũ extra Tabernaculũ, & in partibus sibi cõiunctis, præualuisset fętor super odorem thymiamatis: ibi tamen magis necessarius erat bonus odor, quam intra Tabernaculum, quia intra Tabernaculum nullus manebat tempore sacrificiorum: in Atrio autem apud altare holocaustorũ erant Sacerdotes ministrantes, & ipsi sæculares, qui intrabant ad offerenda sacrificia pacifica, & comedebant de eis: ergo non debebat ibi esse fętor. Vel K magis necessariũ erat non esse ibi fętorem, quam in Tabernaculo: aliàs nec Sacerdotes, nec sæculares potuissent ferre tantum fętorem, & fugissent de Atrio Tabernaculi. Item nullo modo est verisimile ibi fuisse fętoré, quia Deus intendebat facere cultũ suum esse valde reuerendũ, & cũ inter alios actus cultus sui nihil magis reuerendũ, & soli Deo magis conueniẽs esset, quam sacrificium: hoc debebat haberi in magna veneratione: sed si fętida fuissent sacrificia Dei, fuissent omnia detestabilia, & paruipendenda: ergo Deus facere poterat ꝙ nõ esset ibi fętor. Patet, ꝙ Deus intẽdebat facere ea, quæ pertinebãt ad cultũ suũ valde reuerenda in apparatu Tabernaculi, & partiũ eius, & in vestibus ministrorũ, & in ceteris cærimoniis, & obseruationibus locorum sacrorum: & ipse Deus conqueritur de Sacerdotibus, qui dicebatur Mensam Domini esse pollutam, vt patet Malach. c. 1. cùm dicitur: Et vos

Paruum triste tollit magnũ delectabile.

pollui-

polluistis illud in eo, quod dicitis: Mensa Domini contaminata est,& quod superponitur cōtemptibile est cum igne, qui deuorat illud. Etiam contra eos ibi disceptat, quia contemptibilia pecora offerebant. Sed si sacrificia Dei essent fętida haberent Sacerdotes occasionem maximam contemnendi illa: ergo non erat aliquis fętor exhalās, aut grauis odor ex combustione carnium exustarum, & panum: & sic tenendum est. Sed hoc non fiebat naturaliter, quia naturaliter necessarium erat ex re combusta exhalari odorem talem, qualem ipsa ad faciēdum disposita est: Deus tamen ad reuerentiam cultus, quod valde expediebat, imò quod necessarium erat ad hoc, q̄ coleretur voluntariè ab illa Hebræorum gente, omnem fętorem, aut grauem odorem, qui de combustis sacrificijs exhalare debebat, tollebat ne exhalaret. Et in hoc erat approbatio sacrificiorū, & altaris sui, s. quòd ipse illa acceptaret,& fieri mandaret: cùm in ea miraculum operaretur. Non dicitur ergo conuenienter, quòd thymiama ponebatur in altari thymiamatum, vel adoleretur ad tollendum fętorem sacrificiorū, qui nullo modo erat. Aliter ergo dicēdum est, s. quòd cùm Deus vellet cultum suum esse in magna reuerentia, & honore, volebat vt omnia pertinentia ad honorem in cultu eius essent: sicut enim holocausta, & alia sacrificia secundum se non placent Deo, sed inquantum per ea nos credimus impendere honorem Deo, acceptantur ab eo: sic etiam erat de thymiamate. Deus enim non delectatur in odore thymiamatis, quia odoratum non habet: sed quia magnus honor reputatur inter homines apponi suaues odores, transfertur hoc ad cultum Dei, vt corā eo thymiamata adolerentur. Iste enim honor etiam apud Gentiles dijs suis impendebatur. Non minus ergo debuit impendi Deo vero quàm alijs impendebatur. Et patet etiam, q̄ ad solam reuerentiam factum sit: nam cùm poni tale thymiama esset honor quidam & reuerentia, vt maior honor & reuerentia ad Deum esset, mandatum est, vt nullus homo tale thymiama faceret, vt eius odore frueretur: alioquin periret de populis suis: ita quòd ad cultum solius Dei esset tale thymiama. Et licet illud in se nihil foret, ex hoc solo quod ceteri vetabantur illud facere, reddebatur hoc valde reuerendum.

Quamuis i Sāctuario multæ carnes cremarentur nullus tamē fœtor ab eis exhalabat.

Opinio Auct.

Quare Altare thymiamatum erat intra Tabernaculum: cum Altare holocaustorum esset extra Tabernaculum. Quæst. V.

SI autem quæratur, quare altare thymiamatum poneretur intra Tabernaculum, cùm altare holocaustorū foris locatum esset ad ostium Tabernaculi, vt patet pręcedenti cap. & in vtroque Deus colebatur. Respōdetur, quòd ad maiorem reuerentiam cultus Diuini omnia ista esse debebant intra Tabernaculum in loco honoratissimo, siue altare thymiamatis, siue holocaustorū. Sed altare holocaustorum nō potuit esse intra Tabernaculum, quia ibi fiebat magnus ignis, qui requireretur ad comburendum vnum bouem, aut duos, vel tres arietes simul: & iste eleuaretur in altum, & cōbureret omnia operimenta Tabernaculi, præcipuè quia Tabernaculi altitudo, satis parua erat, s. decem cubitorum, vt patet supra, 26. cap. vbi agitur de altitudine tabularum Tabernaculi: & dicitur, q̄ quælibet erat decem cubitorum, & erat illa tota altitudo Tabernaculi. Etiam quia fumus grossus exhalans, & ascēdens, offuscaret totam Tabernaculi pulchritudinem. Non erat autem hoc in altari thymiamatum, quia fumus exhalās de thymiamate erat valde tenuis, & non inficiebat, vel denigrabat aliquid in Tabernaculo, sicut fumus quarumdam aliarum rerum aromaticarum. Item altare holocaustorum erat ad facienda sacrificia, in quibus erat maior occupatio Sacerdotum Veteris Testamenti, & in quibus videndis populares alliciebantur ad cultum Diuinum: si autem istud poneretur intra Tabernaculum, nihil viderent populares, per quod allicerentur ad cultum Dei, ergo non debuit poni intra Tabernaculum, sed extra. De altari autem thymiamatum non est eadem ratio: quia non erat tanta occupatio circa adolendum thymiama, sicut circa sacrificia: nec est aliquid ita

A grossum offerre thymiama ad quod respiciāt populares, sicut oblatio sacrificiorum. Item, quia in altari holocaustorum offerebantur omnia sacrificia, sed populares aliquando offerebant sacrificia pacifica, & intrabant ad altare holocaustorum ad videnda sacrificia sua: & ibi coquebant carnes sacrificiorū, & comedebant. Si ergo fuisset altare holocaustorum intra Tabernaculum oportuisset populares intrare illuc, ad videndum offerri sacrificia sua. Hoc autem non poterat esse: quia nullus debebat intrare in Tabernaculum nisi Sacerdotes ministrantes, & nec ipsi Leuitæ intrabant: quin potius si viderent vasa Tabernaculi discooperta moriebantur, vt patet Num. 4. Ad tollendum autem ista inconuenientia debuit altare holocaustorum esse extra Tabernaculum. De altari thymiamatum nihil tale est, quia non faciebant populares
B aliquam ministrationē, quæ pertineret ad altare ipsum, sicut faciebant ministrationem sacrificiorum pacificorū, quæ pertinebant ad altare holocaustorū, nec erat aliqua necessitas, aut vtilitas, vt viderent populares ea, quæ fiebant in altari thymiamatum. Item, quia ea, quæ fiebant in altari holocaustorū erant opera banausa, s. effusio sanguinis, & excoriatio pecoris, & alia ministeria carnificū, & coquorum, quæ non pertinebant ad magnam munditiam, quæ erat intra Tabernaculum. Altare autem thymiamatum habebat ministrationem valde mundam, scilicet, incensionem thymiamatum: ideo satis congruebat illi puritati ministrationis, quod esset intra Tabernaculū. Aliæ etiam causæ sunt de ipso altari holocaustorum, de quibus magis dictum fuit supra, 27. cap. *Ponesq. altare.* scilicet altare thymiamatum, de quo hic fit sermo. *Con-*
C *tra velum, quod ante Arcam pendet.* Velum est quædā cortina posita ad distinguendum. Erat autem factū Tabernaculum de tabulis setim, & habebat duo velamenta distinguētia in ipso. Vnum erat, quod ponebatur in introitu Tabernaculi, & distinguebat Tabernaculum ab atrio eius, & istud vocatur communiter tentorium, vt patet supra, 26. cap. cùm agitur de fabricatione eius, & dicitur, facies, & tentorium in introitu Tabernaculi. Aliud velamentum intra ipsum Tabernaculū erat, distinguebatq. vnam partem Sanctuarij, quæ vocabatur Sanctum Sanctorum ab alia parte, quæ vocatur Sanctum, siue Sāctuarium: & istud operimentum vocatur velum, vt patet supra, 26. cap. cum dicitur: Facies velum de hyacintho, &c. Et isto modo vocatur hic, s. quòd istud velū deberet pendere ante Arcam, idest, ante velum, quod distinguit Sancta
D Sanctorum à parte illa, quæ vocatur Sancta, siue Sanctuarium. Nam si ponatur hic velum pro tentorio, quod diuidit Sanctuarium, s. Tabernaculum ab Atrio eius: esset sensus, quòd esset altare thymiamatum extra Sāctuarium Tabernaculi, s. in atrio, sicut altare holocaustorum. Sed falsum est hoc: quia littera dicit, q̄ stat contra velū, quod pendet ante Arcam, s. contra velum, quod diuidit Sancta Sanctorum à reliqua parte Tabernaculi: & isto modo accipitur etiam Matth. 27. cap. velum templi scissum est, s. velum, quod pendebat ante Arcam, & tegebat Sancta Sanctorum. Dicitur autem esse altare illud contra velum, id est, ante velum. *Quod ante Arcam pendet testimonij.* id est, quod diuidit Sancta Sanctorum, quia in Sancta Sanctorum erat Arca; & ante illam pēdebat velum distinguens, & tegens ne videretur Arca ab his, qui
E foris erant, s. in primo Tabernaculo: erat autē altare thymiamatis ante Sancta Sanctorum, scilicet, extra velum, quod diuidit Sancta Sanctorum ab alio Tabernaculo: & sic erat in primo Tabernaculo.

An altare thymiamatum esset intra Sancta Sanctorum, & similiter turibulum. Et quomodo DD. Augustinus, & Hieronymus circa hoc deuient à veritate. Et qualiter possit stare textus Apostoli de turibulo aureo. Quæst. VI.

AVGVSTINVS dicit, quòd altare istud thymiamatum erat intra Sancta Sanctorum, quod probat per id, quod habetur ad Hebr. 9. cap. cum dicitur: Post velamentum autem erat secundum Tabernaculum, aureum habens turibulum. Et vocatur secundum D. Augustinum altare thymiamatis aureum turibulum, quia pone-

punebatur super illud tus, & erat coopertum laminis aureis. D. Hieronymus autem, & omnes Doctores contrarium tenent: dicunt autem quòd turibulum, quod Augustinus accipit esse aureum, de quo ad Hebræos, 9. c. non erat altare holocaustorum, nec thymiamatis, aut aliquod altare, sed erat quoddam turibulum factum de auro, & in hoc Sacerdos Magnus cremabat incensum cùm intrabat in Sancta Sanctorum, vt fumus inde exurgens operiret Propitiatorium, vt patet Leuit. 16. capite. Augustinus autem quomodo in hac parte aberrauerit nescio: est autem motiuum satis apparens dictum Apostoli ad Hebræos, 9. sed conspecta littera librorum Moysi, satis constat, quòd non esset istud altare intra Sancta Sanctorum. Primò, per litteram istam, quæ dicit, pones altare contra velum, quod ante Arcam pendet: ergo necessariò erat velum medium inter altare istud, & Arcam. Alioquin fuisset Arca intra velum, ita & altare holocaustorum esset intra velum. Quod littera ista non vult dicens, quòd erat contra velum, quod pendet ante Arcam: ergo non pendet ante istud altare. Secundò patet hoc infra, 40. c. vbi collocatur totum Tabernaculum, & ponitur ordo collocatorum, & dicitur, quòd Moyses posuit Arcam, & appendit ante eam velum; deinde posuit Mensam in Tabernaculo testimonij, & Candelabrum, & Altare thymiamatis contra velum: ergo non erat post velamentum, scilicet, intra Sancta Sanctorum. Terciò patet hoc Leuit. 16. cap. vbi dicitur de die Propitiationis, quòd intrare debebat illo die Sacerdos Magnus intra Sancta Sanctorum, & orabat pro se, & domo sua, donec egrederetur; & sequitur: Cùm exierit ad altare, quod est coram Domino, oret pro se, & sumptum sanguinem fundat super altare; & ibi loquitur de altari thymiamatum, vt patet manifestè in littera. Et patet etiã hic; scilicet, quòd semel in anno Sacerdos tingeret istud altare thymiamatum sanguine, scilicet, in die expiationis, siue Propitiationis: & dicitur, quòd ad tingendum istud altare sanguine, Sacerdos exibat de Sancto Sanctorum, ergo non erat intra Sãcta Sanctorum: alioquin necesse esset antequam exiret de Sãcto Sanctorum tingere illud sanguine, & non extra velum: nullo modo ergo dici potest, quòd altare thymiamatis esset intra Sancta Sanctorum. Quod autem dicunt de turibulo aureo, scilicet, quod illud sit quoddam turibulum de auro, in quo Summus Sacerdos cremabat thymiama, quando intrabat in Sancta Sanctorum, & quod istud esset intra Sancta Sãctorum, satis videtur (quomodocumque ponatur) difficile; nam non videtur ista positio côueniés. Primò: quia littera Apostoli ad Hebræos, 9. cap. necessariò debet intelligi de altari thymiamatum; quod patet contemplanti litteram illam diligenter: nam ipse vult enarrare ibi omnia, quæ erant in priori Tabernaculo, & in secundo, scilicet, intra Sancta Sanctorũ, & ponit in priori Tabernaculo Mensam Propositionis, & Candelabrum: & ponit post velum Sancti Sanctorum Arcam, & dicit, quòd istud secundum Tabernaculum habebat aureum Turibulum: sola. n. ista quatuor erant intra Tabernaculum totum, s. Mensa, & Candelabrum, & Altare thymiamatis, & Arca testimonij, vt patet infra 40. cap. vbi omnia, quæ erant in toto Sanctuario, s. tam in Atrio, quàm in Tabernaculo, sufficienter enumerantur: sed hic in littera Apostoli, omnia ista ponuntur, accipiendo Altare thymiamatis esse turibulum aureum: ergo debet accipi pro altari illo: alioquin Apostolus in aliquo minus sufficienter loquutus fuisset, de his, quæ erant in Tabernaculo, quod non est conueniens, cum eius fuerit intentio sufficiéter ista omnia enarrare. Etiam superabundaret aliquid ad ea, quæ Moyses in istis libris scripsit, quod non est dicendum: nam in isto libro Moyses accepit à Domino regulam de omnibus, quæ fieri debebant, & scripsit ea: & postea scribuntur omnia ista facta fuisse, vt patet à cap. 36. vsque ad 39. inclusiuè: deinde ponuntur omnia hæc, vt collocata. Cùm ergo ter ista omnia recitentur, & alibi in aliis tribus libris Moysi manentibus de his mentio fiat, nunquam ponitur, quòd esset aliquod turibulum aureum intra Sãcta Sanctorum. Sed nunquid ex hoc côfitemur cum Aug. esse altare thymiamatum intra Sancta Sanctorum? absit: cùm supra id clarissimis

Opin. Hieron. de turibulo aureo cõfutatur circa turibulũ aureũ, & nõ circa altare, quod in hoc verũ dicit, quod sit extra Sancta Sanctorum.

F Scripturæ testimoniis improbauerimus. Item, non videtur conuenienter dici, quòd esset intra Sancta Sanctorum turibulum aureum, in quo Sacerdos thymiama incéderet, quia vasa pertinentia ad thymiamatis ministrationem, licet essent ipsius altaris incensorum; tamen non custodiebantur cum ipso altari, sed cum altari holocaustorum, vt probatum fuit supra: & vocabantur ignium receptacula: sed hoc turibulum aureum (si esset vas pertinens ad ministrationem thymiamatis) esset cum altari holocaustorum: ergo non erat ponendum intra Sancta Sanctorum. Item dato quòd esset aliquod turibulum aureum, in quo poneretur thymiama cùm intraretur in Sancta Sanctorum, ita quòd ad reuerentiam loci illius, quando sacerdos illuc intraret, poneret thymiama in turibulo aureo, licet omnibus aliis temporibus poneretur in turibulis æneis,
G qualia erant illa, quæ pendebant ab altari holocaustorũ, de quibus dicitur supra 27. cap. Cuncta vasa eius ex ære fabricabis, & inter illa erant vasa altaris thymiamatum, quæ vocantur ibidem ignium receptacula. & istud turibulum aureũ custodiretur intra Tabernaculũ primum, sicut conseruabátur vasa mensæ, quę erant aurea, & Candelabrũ, & cetera vtensilia: non tñ oportebat poni illud intra Sancta Sanctorum. Item & fortius, non videtur vllo modo esse ponendum, quòd turibulum aureum esset intra Sancta Sanctorum: nam si fic esset, oporteret, vt sacerdos primò intraret in Sancta Sanctorum, & tolleret inde turibulum, & veniens ad altare holocaustorũ poneret prunas, & superposito thymiamate intraret in Sancta Sanctorum exhalante fumo. Dicitur tamen Leuit. 16. c. quòd antequam sacerdos summus intraret in Sancta Sancto-
H rum acciperet turibulum, & impositis prunis, & thymiamate intraret, & nebula aromatum impositorum prunis ascendens operiret Propitiatorium, ne moriatur: ergo si intraret sine aromatibus, quorum nebula operiret Propitiatorium, moreretur: ergo non erat intra Sancta Sanctorum illud turibulum aureum, quia tunc nô solùm semel, sed etiam pluries intraret Sacerdos sine aromatum nebula in Sancta Sanctorum. Primò, quando iret pro turibulo aureo ad ponendum prunas, & thymiama. Secundò, quando depositis prunis, & thymiamate, reduceret illud in Sancta Sanctorum, vt maneret ibi: ergo nullo modo tale turibulum erat ibi. Item dicitur Leuit. 16. quòd semel per annum fieret festum Propitiationis, & tunc intraret sacerdos in Sancta Sanctorũ: & Apostolus ad Hebr. cap. 9. dicit, quòd in priori Tabernaculo sacerdotes
I quotidie ministeria sua explebant: sed ad secundum Tabernaculum, quod erat Sanctum Sanctorum, solus sacerdos summus, siue Pontifex, vt ipse dicit, introibat semel in anno: sed si poneretur turibulum aureum ad incendendum thymiama esse intra Sancta Sanctorum, necesse esset ter in quolibet anno intrare sacerdotem Magnum in Sancta Sanctorum: ergo non erat turibulum aureum in Sancto Sanctorum. Consequentia patet: quia si fuisset in Sancto Sanctorum, oportebat, vt primò sacerdos Magnus intraret in Sancta Sanctorum pro turibulo, quod ibi assueabatur, & positis prunis, & aromatibus, introiret iterum in Sancta Sanctorũ, & faceret ea rimonias illas, quæ hĩc Leuit. 16. c. & post ea exiret cineres turibuli depositurus, siue prunas remanétes, & tunc mũdato eo, rediret positurus illud intra Sãcta Sanctorũ: necessarium ergo erat,
K quòd ter in anno intraret in Sancta Sanctorũ, quod erat vetitũ in lege. Sub magna reuerẽtia horũ prædictorum, dicerẽ & ego, si auderẽ, fortè neutrã harum positionũ esse conuenientem: nec enim est conueniens, quod August. dicebat, scilicet, quòd altare thymiamatum esset intra Sãcta Sanctorum: nec quod alij Doctores dicebant, scilicet, quòd esset illud turibulum aureum, in quo ponerentur prunæ, cùm ingrederetur sacerdos in Sancta Sanctorum: quia illud turibulum aureum non erat altare thymiamatum, quod existeret intra Sancta Sanctorum, quod est côtra August. Nec est turibulum aureum ad incendendum thymiama, quod esset intra Sancta Sanctorum: quod est contra positionem aliorum Doctorum: sed erat altare thymiamatum: & tamen non erat intra Sancta Sanctorum. Quòd autem altare thymiamatum non sit intra Sancta Sanctorum, supra probatum fuit; & patet adhuc duabus rationibus.

nibus. Prima, quia dicit Apostolus ad Hebræos, 9. quòd in Sácta Sanctorũ nullus iotrabat oisi sacerdos Magnus, & iste solùm semel in anno, sed ad altare thymiamatum quotidie oportebat aliquem accedere ad ministrandum, ponendo thymiama suaue, & fragrãs: ergo non erat altare istud intra Sancta Sanctorũ. Patet antecedens, s. ꝙ quotidie fieret ministratio in altari thymiamatum, quia dicit hic littera: Et adolebit incensum Aaron, super eum, suaue fragrans, mane quãdo componet lucernas iocendet illud, & quando collocat eas ad vesperum, vret thymiama perpetum in generatiooes vestras, i. quotidie, & hoc omni tempore. Secundò, quia solus sacerdos Magnus introibat in Sancta Sanctorum, vt patet ad Hebr. 9. imò & quando ipse intrabat in Sancta Saoctorum, oullus de Sacerdotibus minoribus stabat intra Tabernaculum, vt patet Leuit. 16. cap. B sed in altari thymiamatum non solùm ministrabat Summus Sacerdos, sed etiã minores Sacerdotes: ergo oon erat altare thymiamatũ iotra Sancta Sanctorum. Patet antecedens: quia filij Aaron Nadab, & Abiu, minores sacerdotes erant, vt patet præcedenti cap. cùm pater eorum Aaron fuerit consecratus in Summum Sacerdotem, ipsi autem in minores; cuius signũ est: quia ibi mandabatur, quòd indueretur Aaron vestibus Pontificalibus, & filij eius induerentur vestibus Sacerdotum mioorum: isti tamen duo offerebant thymiama super altare thymiamatum, vt patet Leuit. cap. 10. cum dicitur: Arreptis Nadab, & Abiu filij Aaron turibulis, posuerunt ignem, & incensum desuper, offerentes coram Domino ignem alienum: sed non erat in toto Tabernaculo alius locus, in quo offerretur incensum, nisi altare thymiamatum: ergo super illud offerebant filij Aaron, qui erãt Sa- C cerdotes minores. Item patet hoc: quia Zacharias pater Beati Ioannis, erat Sacerdos minor: & tamen offerebat incensum coram Domino, vt patet Luc. 1. cap. Nec valet si fortè dicas, eum fuisse Sacerdotem Summum: nã id falsum est: quia dicitur Lucæ 1. cap. quòd ipse erat de sorte Abia, quæ erat octaua sors Sacerdotum, vt patet 1. Paralip. 24. de ista autem nõ erant Sacerdotes Summi. Et dato, quod velis proteruire, dicens, ꝙ Romani, qui tũc dominabantur Iudęis, instituebant Summos Sacerdotes, vt eis placebat, vt patet ex historijs Iosephi in libris Antiquitatum, & Eusebij in Chronicis suis: & Lucæ Tuden. nam si Summus Sacerdos fuisset, ministrasset quãdo voluisset: sed iste non ministrauit quando voluit, sicut dicitur Lucæ 1. cap. quòd intrauit ad offerendum incensum io ordine vicis suæ, id est, quòd quando euenit tempus, vt D ministrarent illi qui erant in vice Abia, quæ erat octaua: intrauit Zacharias vt ministraret. Item, quia dicitur ibidem: Sorte exijt, vt incẽderet incensum, & ingressus fuit ad incendendum: si autem fuisset Summus Sacerdos, nõ necesse fuisset mitti sortem, vt ministraret, aut non ministraret: sed cùm voluisset potuisset ministrare cum autem noluisset non ministrasset coactus. Patet ergo, ꝙ Zacharias pater Beati Ioannis erat Sacerdos mioor, & tamen ministrabat in altari thymiamatum: ergo non erat altare thymiamanim intra Saocta Sanctorum. Nunc restat respondere ad textum Apostoli ad Hebr. 9. cap. dando illi verum intellectum, quomodo illud turibulum aureum, quod ibi ponitur: siue esset altare thymiamatum, vt volebat August. siue quoddam turibulum ad ponẽdum incensum: non esset intra Sancta Sãctorum: quod est con- E tra positionem omnium eorum simul. Nam licet Aug. & alij discordent quantum ad assignandũ quid sit illud turibulum: non tamen discordant quantum ad hoc, quòd sit intra Sancta Sanctorum, sed, vt ex præmissis omnibus patet, quidquid illud esset, non potest poni intra Sancta Sanctorum. Dicit Apostolus ad Hebr. 9. cap. quòd secundum Tabernaculum erat post velamentum, habens aureum turibulũ, & Arcam: in quo videtur innuere in superficie litteræ, quòd illud turibulom aureum erat intra Sancta Sanctorum. Sed oõ est iste sensus: sed ꝙ istud secundum Tabernaculum, quod erat post velamentum, id est, post velum pendens aote Arcam testimonij, habebat aureum turibulum, & Arcam, id est, aureum turibulum, quod erat ante velum, distinguens ista duo Tabernacula, & habebat Arcam, quæ erat intra secundum Taber- A nacolum, s. post velamentum: & sic secundum Tabernaculum habebat ista duo, quia computabantur ambo aliquo modo pertinere ad secundom Tabernaculũ, sed differebant situ: quia vnum erat ante velamentum, aliud autem post velamentum. Sed dicet aliquis, ꝙ ista expositio est extorsio quædam ridicula: quia accipiendo isto modo (habere) non solùm secundum Tabernaculum, ꝙ erat intra Sancta Sanctorum habebat altare thymiamatum, quod vocatur aureum turibulum, sed etiam habebat Mensam propositionis, & Candelabrum: quia ista erant in primo Tabernaculo, & erant ante velum Sancti Sanctorũ. Respondetur, quod ista non est extorsio: nam si aliquis sensus verus posset dari, secundum queoi poneretur turibulum illud aureum intra Sancta Sanctorum, esset iste sensus extortus: sed non potest assignari aliquis B modus, per quem ponatur turibulum intra Sancta Sanctorum: ergo oportet sic pooi, oec est extorsio. Et patet simile multoties in sacra Scriptura: nã si considerentur dicta Christi in Euangelijs, quomodo aliquando confirmat positionem suam per aliqua dicta Prophetarum, & alios libros Legales, & Apostoli in Epistolis suis: & in libro Actuum Apostolorum, indocũt auctoritates Veteris Testamẽti, quæ valde incompetẽter videntur adduci: tamen constat, ꝙ ille fuit sensus Scripturæ, cùm impossibile esset Christum mentiri, & Apostolos, qui Spiritu sancto dictante loquebantur: & impossibile erat Sanctam Ecclesiam errare, quæ omnia ista tanquam verissima suscepit. Patet de illa auctoritate, quæ habetur Isai. 7. Ecce, Virgo concipiet, & pariet Filium. quæ auctoritas secundum locum, in quo est, videtur manifestè referri ad aliquid, quod C erat tempore Achaz, vel paulo post venturum erat. Et tamen Euaogelistæ nostri, & tota Sacra Scriptura exponit illam de conceptu Beatæ Virginis. Item, id quod habetur Isaię 40. Ego vox clamantis in deserto, videtur manifestissimè referri ad Isaiam: tamen B. Marcus in cap. 1. Euangelij, testatur illud fuisse dictum de B. Ioanne. Et illud, quod habetur Isai. 9. Primò tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephthali: & nouissimè aggrauata est via maris, quod ex contextu litteræ Isaiæ videtur intelligi de bello facto à Rege Salmanasar, vel aliquo alio Rege contra Iudæos: & tamen intelligitur ad litteram de principio prædicationis Christi in terra Galilęę, vt declarat B. Matth. cap. 3. sui Euangelij. Quid enim in his immorandum est, cum tota Sacra Scriptura Noui Testamenti talibus expositionibus plena sit, quæ distortissimæ videntur? D sunt tamen potissimæ, quia Christus, & Apostoli sic exposuerunt. Non est ergo dicendum, quòd ista expositio extorsiu sit, cum nullo alio modo rectè exponi possit, vt patuit, pręcipuè, quia aliquem colorem habet etiam ex ipsa littera. Nam argumentum, quod fit contra hoc, s. ꝙ eodem oiodo diceremur Mensam, & Candelabrum pertinere ad secundum Tabernaculum, quia vtraque sunt coram Tabernaculo secundo, s. coram Sancto Sanctorom, non valet: quia Scriptura facit in hoc differentiam, dicens specialiter pertinere magis altare thymiamatum ad Sancta Saoctorum quam Candelabrum: nam de Altari thymiamatum dicitur semper, ꝙ est ante velum, sioe contra velum, vel coram: de Mensa autem, & Candelabro non dicuntur hæc. Patet: quia hic dicitur, ꝙ altare istud est contra velum, quo tegitur Arca. Et eodem modo dicitur infra, 40. cap. ꝙ istud altare est ante velum, E siue contra velum: & idem modos habetur Leuit. 16. cap. Ergo aliqoem modũ situs specialem habebat altare thymiamatis respectu veli tegentis Arcam, & distinguentis secundum Tabernaculum, quem non habebat Mensa Propositionis, nec Candelabrum: propter quam Apostolus magis dixit pertioere ad secundum Tabernaculum, quàm Mensam & Candelabrum. Conclusum est ergo ex omnibus præmissis, quòd altare thymiamatum non erat intra Sancta Sanctorum, & ꝙ intra Sancta Sanctoruoi non erat aliquod turibulum aureum, vt aliqui volebant, & quòd altare thyoiamatum est turibulum aureum, de quo Apostolus loquitur ad Hebr. 9. capite.

Zacharias pater Ioannis Baptistæ non fuit sacerdos Magnus.

Christus, & Apostoli quãdoque videntur inducere distortè aliquas auctoritates Vet. Testamenti.

Contra velum. scilicet, ꝙ istud altare thymiamatũ specialiori modo erat contra velum, quàm Mensa, & Candelabrum: ideo secundum Tabernaculum dicebatur habere

bere turibulum aureum, id est, altare, in quo ponebatur thymiama, siue tus, & erat aureum, id est, opertum laminis aureis: & hoc habebat secundum Tabernaculum non intra se, sed ante se: & nō dicebatur habere ante se Mensam propositionis, & Candelabrum. *Quod ante Arcā pendet.* Ad velandum Arcam distinguendo duo Tabernacula. *Coram Propitiatorio.* id est, istud velum pendet ante Propitiatorium. Est autem Propitiatorium coopertorium Arcæ, factum de auro purissimo: & erat quasi quædam tabula posita planè, & tegens totam Arcam, de cuius extremitatibus duabus oppositis fiebant duo Cherubim per malleationem, qui vocantur productiles, id est, extensibiles, de quibus supra 25. c. & quia istud Propitiatorium erat super Arcam, quidquid erat coram Arca, erat coram Propitiatorio. Sed dicebatur hic, q. illud velum pendebat ante Arcam, ergo pendebat ante Propitiatorium: fit tamen G mētio de Propitiatorio, quia illud erat aliquid valde notabile in toto Sanctuario, cùm super illud sedere diceretur Deus, & loqui: & in illo parcebat filiis Israel de omnibus iniquitatibus eorum. & ob hoc vocabatur Propitiatoriū, id est, locus ad propitiandum, siue remittendum iniquitates. *Quo tegitur testimonium.* i. quod cooperiebat tabulas existentes in Arca, quæ vocantur testimonium. Erant. n. tabulæ Decalogi testimonium contra filios Israel, quod à Deo legem accepissent, ita, q. necessariò, & infallibiliter per illas probabatur secundum modum, quem declarauimus supra, 20. cap. & istæ tabulæ ad custodiam in Arca positæ sunt: & quia Arca tegebatur Propitiatorio, dicebantur tabulæ tegi Propitiatorio. Ex quo infertur etiam id, quod probauimus supra, 25. cap. q. Propitiatorium esset coopertorium Arcæ, & non haberet aliquod alterum: H nam si aliud fuisset arcæ coopertorium, non dicerentur cooperiri tabulæ, siue testimonium, quod idem est Propitiatorio: sed alio opertorio Arcæ. *Vbi loquar tibi.* id est, q. in Propitiatorio loquar ad te, ista est causa potissima, quare fecit hic mentionem de Propitiatorio, s. vt subiungeret istud dictum: loquebatur Deus de Propitiatorio, vt patet supra 25. cap. & loquebatur apud ostium Tabernaculi, & altare holocaustorum, vt patet præcedenti cap. sed magis, & pluries loquebatur Deus Moysi in Propitiatorio, quàm apud Altare holocaustorum. Nam apud altare holocaustorum loquebatur Deus, quādo specialiter ipse volebat non petente Moyse: in Propitiatorio loquebatur Deus quādocumque vellet aliquid Moyses, vt patet Numer. 7. cap. cum dicitur: Cumque ingrederetur Moyses Tabernaculum fœderis, vt consuleret Oraculum, id est, vt I haberet responsionem alicuius dubij: audiebat vocem loquentis ad se de Propitiatorio, quod erat super Arcā inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. *Et adolebit incensum.* Hic ponitur secundum, s. de huius altaris ministratione, s. quid fieret in hoc altari. *Et adolebit incensum.* i. cremabit thymiama, siue tus: & hoc erat cōfectum quodam speciali artificio, de quo infra. *Super eo.* Non q. poneretur immediatè incēsum super eius planam superficiem, quia cùm esset coopertum laminis aureis, liquefactum aurum fuisset applicitum prunis, & pollutum fuisset cinere, atque offuscatum: quod inconueniēs erat ad auri puritatem: sed fiebat aliter, s. q. erat quoddam vas æneum, quod vocabatur ignis receptaculum, & aliquando nominatur turibulum: & de istis erant multa. Quod patet: quia supra 27. c. cùm agitur de istis vasis, dicitur, q. in altari holocausto- K rum erant ignium receptacula, & tamen ista erant ad ministrationem altaris thymiamatum, vt patet in supradictis. Enam quia dicitur Leuit. 10. c. q. arreptis Nadab, & Abiu filij Aaron turibolis suis, posuerūt ignem, & incensum desuper, offerētes coram Domino. Et sic multa simul turibula erant, in quibus offerebatur incēsum. Sed vtrum semper in multis turibulis poneretur incēsum, an in vno, non constat. Satis autem notum est, quòd aliquando simul poneretur thymiama in multis turibulis: quia duo filij Aarō simul acceperūt turibula, & posuerunt ignem, & incensum, vt patet Leuit. 10. cap. Sed non videtur, q. hoc quotidie sic fieret: sed in aliqua magna sollemnitate, qualis tunc erat, s. cōpletio consecrationis Aaron, & filiorum eius: & totus populus ad istam festiuitatem conueniebat, vt congauderet eis, vt patet Leuit. 9. cap. in aliis au- F tem diebus profestis videtur, q. solùm poneretur vnū receptaculum ignis, siue turibulum cum thymiamate: & hoc, quia vt communiter vnus solus Sacerdos intrabat ad incendendum incensum coram Domino: ideo non solùm portabat turibulum, & fiebat istud, vt patet de Zacharia, qui sorte intrauit, vt offerret incensum coram Domino, vt habetur Luc. 1. cap. & sic solus intrabat.

Propitiatorii quid sit.

Modus offerendi thymiama à Sacerdotibus. Quæst. VII.

ERAT autem modus huius oblationis incensi, q. Sacerdos, qui oblaturus erat thymiama, ibat ad altare holocaustorum, à cuius cornibus pendebant ignium receptacula quæ erant vasa ministrationis altaris thymiamatum: & assumens prunas de ipso altari holocaustorum, G imponebat thymiama, & intrabat atque ponebat vas illud super altare thymiamatum, & ibidem comburebatur thymiama: cùm autem cōsummatum esset istud thymiama, tollebat Sacerdos vas, in quo erat thymiama, & euacuabat cineres de illo extra Sanctuarium, & castra, in loco mundo: & referebat vas illud ad altare holocaustorū appendens à cornibus illius, sicut ante extiterat, vt ibi maneret ad iterum hoc in vespere faciēdum, & sic quotidie bis fiebat hoc omni tempore. *Aaron.* Istud incēsum ponebat Aaron in hoc altari, secundum omnes cærimonias supradictas: & non solùm ipse, sed omnes Sacerdotes Magni post ipsum, quia istud mandatum non erat personale, ita, q. ad eum pertineret: sed dirigebatur ad omnes Summos Sacerdotes, quia pertinebat directè ad dignitatem, vel ordinem, & nō solùm pertinebat ad Sacerdotes Magnos, H sed etiam ad minores, quia filij Aaron ministrabant incendentes, vt patet infra 10. littera, & declaratū fuit etiam supra: quia Zacharias pater Ioannis Baptistæ erat Sacerdos minor, & tamen offerebat incensum coram Domino, vt patet Lucæ 1. cap. *Suaue fragrans.* Possunt ista duo poni pro vno adiectiuo: & q. conuertatur alterum eorum in aduerbium, scilicet, suaue fragrās, id est, suauiter fragrās. Vel vocatur suaue: quia odor illius thymiamatis nō erat grauis, sicut quidam alij odores, sed multū suauis. Etiam erat fragrās, id est, valde emittens odorem. Flagrare præposita, l. signat ardere: fragrare præposita, r. signat odorē emittere, & sic accipitur hic. Errant autem, qui scribunt hic flagrans ponendo, l, in prima syllaba. *Mane quando componet lucernas, incendet illud.* Bis in die fiebat incensio lucernarum, siue paratio, & bis incensio thymiamatis: in I mane autem componebat Sacerdos lucernas, quia cùm esset Candelabrum continens lucernas septem, vt patet supra, 25. cap. quarum quattuor per diem non ardebant: & has extinguebat Sacerdos in aurora manentibus aliis tribus lucētibus, & in vespere redibat Sacerdos, & incendebat quattuor lucernas extinctas, cum tribus, quæ per diem luxerant: & sic omnes septem tota nocte lucebant in Tabernaculo: sic ait Iosephus. Erant autem istæ duæ ministrationes simul, s. ministratio in Candelabro, & in altari thymiamatum: & idē minister vtriusque erat: quoniam qui lucernas parauisset confestim thymiama incendebat: quod patet in littera, cum dicitur: Et adolebit incensum super eo Aaron suaue fragrans: mane, quando componet lucernas, incendet illud, & sic ipse componebat lucernas, & incendebat thymiama, & vnico ingressu K in Tabernaculum faciebat ista duo, quia vtrumque in eodem tempore faciebat. *Mane quando componet lucernas.* Componere lucernas erat quattuor lucernas extinguere, & tres relinquere, & parare eas, tollendo lychnum, & disponendo, ita, vt non extinguerentur: sicut in lampadibus Ecclesiarum lychnum disponimus, ne extinguatur lucerna. *Incendet illud.* s. thymiama, secundum ritum supra assignatum. *Et quando collocabit eas ad vesperum.* i. in sero occidente sole. Collocare lucernas, erat quattuor lucernas extinctas incendere, vt omnes septem per noctem lucerent: & pararentur earū lychna, ne extinguerentur flamma. *Vret thymiama sempiternum.* i. ponet in vase illo vbi sunt prunæ, & ibi concremabitur. & hoc fiebat in sempiternum, id est, quotidie, & omni tempore durabat. *Coram Domino.* s. coram Sancto Sanctorum, quia istud altare dicebatur esse contra velum, quod oppandebatur ante Arcam,

cam, vt supra patet, & infra 40. c. & quia istud altare coram velo erat, post quod super Propitiatorium Deus esse dicebatur: coram Deo altare hoc esse dicebatur. *In generationes vestras.* i. per omnes generationes vestras, quasi dicat, non solùm obseruabitur iste ritus ab Aaron, & filiis eius, sed etiam successores eorū post eos in sempiternum hoc obseruabunt. *Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius.* Vocatur thymiama aliquid compositum ex pluribus aromaticis, ad reddendum odorem, hoc autem quocumque modo fieret, vocabatur thymiama. Et in hoc instruebat Deus Hebræos ad reuerentiam suam: quia ipsi fortè deuotione permoti, vt magis Deum honorarent, quodcumque thymiama, aut tus, vel alterum quid suauis odoris in altari thymiamatum cremare voluissent: Deus aūt prohibet hoc, quia redundasset in quandam irreuerentiā, cùm quilibet potuisset habere aliquod thymiama tale, quale illud erat quod Deo offerebatur: voluit ergo fieri quandam specialem compositionem thymiamatis, vt patet infra in littera: & mandauit, ne quis talem pro odore suo cōficeret. Et de aliis compositionibus, quas populanibus habere licebat ad odorē suū, mandabat, vt nulla offerretur ei: ne putarent populares aliquid se cōmune habere cum Deo. *Compositionis alterius.* Dato, ꝙ fieret aliquod thymiama ex omnibus naturalibus, quę cōponebāt istud thymiama, quod offerebatur Deo, si tamen non seruabatur eadē quantitas ponderis cuiuslibet materialis, sicut in littera explicatur, non erat eadem cōpositio, & non licebat offerre aliquid tale Deo, & licebat cuilibet populari accipere talē compositionē vnguētū in vsus suos: cùm non conformis esset compositio in thymiamatibus Dei. *Nec oblationem.* Hic ēt ponuntur quædā alia, à quibus cauere oportebat in prædicto altari: nam cùm altaria apud omnes gentes pro sacrificiis offerendis inuenta fuerint, & istud altare aureū mādaret Deus fabricari, putaret Moyses, ꝙ aliqua sacrificia in eo fieri debebāt. Dicit ergo Deus ꝙ nihil in eo fieri tale deberet, & vetabat oblationē, quæ est de rebus aridis, vt, ꝙ offerretur panis azymus, aut sacrificiū de sartagine, vel de craticula, quæ omnia erant de pane, vt patet Leuit. 2. c. Etiā ꝙ non offerretur ibi sacrificium, siue oblatio farris fracti, de quo Leuit. 2. c. quia talis oblatio fiebat in Pascha, vt hr̄ Leuit. 23. c. *Et victimā.* Dr̄ victima sacrificiū animalis alicuius, licet victima dicatur sacrificiū factum pro victoria habita, s. vt ait Hebrardus.

Victima, quæ ferro cecidit victrice, vocatur.

Et isto modo conueniebat cum hostia pacifica, quę erat pro gratiarum actione. Hic tamen accipitur generaliter victima pro omni sacrificio, quod fiebat iugulando aliquod animal. *Nec libabitis libamina.* Libatio dicitur, cùm offerebatur sacrificium de liquidis, & istud nunquā fiebat per se, sed cū sacrificiis animalium. Nam cùm aliquis offerebat holocaustum, siue pacificas victimas, siue esset de bobus, siue arietibus, aut capris, debebat offerre certam partem simile, & certam partem vini: simila autem per se comburebatur, & poterat per se offerri, sed vinum erat ad fundendum super panes azymos, & super carnes sacrificiorum dum comburerentur. Istud vinum vocabatur libamen, aut libum, vel libamentum: fusio autem vini super panem, vel carnes, vocabatur libatio: omnia autem hæc vetita erant ab altari thymiamatum, & fiebant in altari holocaustorum, de quo supra, 29. capite.

Causa quare non fiebat aliquod sacrificium super altare thymiamatum. Quæst. VIII.

QVARE autem non fieret aliquid istorum in altari thymiamatum causa nota est, scilicet, quia altare thymiamatum erat intra Sanctuarium, scilicet, intra Tabernaculū: & si ibi ista facta fuissent, oportuisset, ꝙ quando fierent sacrificia pacifica, populares, qui illa offerrent, intrarent ad videndū quomodo fiebant: sed intra Tabernaculū nullus intrare debebat nisi Sacerdotes qui ministrare debebant, nec ēt ipsi Leuitæ. Itē, quia si ibi facta fuissent sacrificia, necessariū erat tantū accendi ignem quousque cremarentur: & tunc flamma consurgens, combussisset operimenta Tabernaculi, quæ eleuabantur solùm decem cubitis, vt patet supra 26. capite. Vel dato, ꝙ non

A tantum eleuaretur vis ignis, saltē fumus crassus eleuatus ex combustione carnium, infecisset totū Tabernaculum. Itē, sacrificatio licet esset actus latriæ, & ob hoc esset aliquid sanctum, tñ in se erat aliquid immundum: quia continebat in se duo opera banausa, s. opus carnificum, & coquorum: hâc autem immunditiam non decebat esse intra Tabernaculum. Item, repugnabat ad hoc materia ipsius altaris, quia erat coopertū laminis aureis vndique: si aūt ibi sacrificia facta fuissent, & accēsus ignis, & fusus sanguis per parietes altaris, totum commaculatū fuisset, ita, vt nihil magis interfuisset esse ex auro, quam ex ferro, vel ære. Itē, nō conueniebat ad hoc quantitas, & forma eius, quia erat sua latitudo, & longitudo vnius cubiti, in quo non captæ fuissent conuenienter res sacrificabiles cū igne consumente. Etiam figura nō consonat: quoniam debuisset esse cauum ad continendum ignem, ne carbones deciderent, & res sacrificabiles, sicut erat altare holocaustorum, quod erat cauum, & inane, vt patet supra, 27. cap. & postea implebatur humo, vsque ad certum locum, ita, vt ea, quæ imposita erant non deciderent: istud autem planum erat. *Et deprecabitur Aaron.* Hic ponitur quid fieri deberet in illo altari, quod aliquo modo cōmunicat cum sacrificiis: nam in sacrificiis aspergebatur sanguis, & aliquando tingebantur cornua altaris, vt in sacrificio pro peccato, vt patet præcedenti cap. & Leuit. 4. c. sic fiebat in isto altari semel in anno. Erat aūt iste ritus, ꝙ in die propitiationis, quæ est decima dies mēsis Septembris, secundum menses Iudæorum computatos per Lunationes, Sacerdos Magnus faciebat in altari holocaustorum sacrificia pro peccato, assumēs de sanguine eius in aliquo vase,

C indutus vestibus lineis, quæ pertinebant ad minorem Sacerdotem intrabat in Sanctuarium Tabernaculi, & ibi accipiens thymiama ponebat super prunas, & intrabat in Sancta Sanctorum ferens secum thymiama in vno vase, vt ex fumo exhalante tegeretur Propitiatorium, & in alio vasculo ferebat sanguinem, qui pro peccato immolatus fuerat, & aspergebat septies contra Propitiatorium, orans pro remissione peccatorum suorum & populi: & expletis his egrediebatur de Sancta Sanctorum veniens ad altare thymiamatum, quod erat in Tabernaculo extra Sancta Sanctorum, & ibi precabatur pro peccatis suis, atque tingebat cornua altaris sāguine, quē ferebat secū in vasculo, de quo asperserat in Sācta Sanctorū. *Et deprecabitur Aaron.* Non loquitur pro solo Aaron, quia erat illa psona, sed pro dignitate, quam habebat, scilicet, quia erat Summus

D Sacerdos, & ad omnes Summos Sacerdotēs pertinebat hoc facere: minores autem non poterant hoc facere: quia intrare non debebant in Sancta Sāctorum, vt ait Apostolus ad Hebræos, 9. cap. imò, cùm ipse Summus Sacerdos ingredieretur in Sancta Sanctorum, nullus Sacerdos minor, vel aliquis homo poterat stare in Tabernaculō exteriori. De omnibus his cęrimoniis habetur Leuit. 16. cap. Sacerdos ergo Summus exiens de Sācto Sanctorum, deprecabatur apud illud altare pro se, vt patet in præallegato cap. *Super cornua eius.* Hic potest esse duplex sensus, secundum ꝙ illa determinatio propositionis cūm causali designās situm, potest referri ad duo: Nam si adiungatur huic verbo deprecabitur, est sensus, ꝙ Summus Sacerdos mittebat se, siue ponebat super cornua altaris ad deprecandum ibi. Vel potest referri ad inferiora, scilicet, ad

E quoddam participium, quod infra intelligitur, scilicet, tingens: & tūc est sensus, ꝙ deprecabitur Aaron apud altare, & postea tinget super cornua eius in sanguine, qui erat de sacrificio. Primum sensum sequitur Nicolaus, sed non est conueniens dictum: nam non erat bonus modus deprecandi, ꝙ Sacerdos ad deprecandum se poneret super cornua altaris, quia qui deprecari debet, esse humilis debet: & hoc magis est in genuflexione, quam in alia dispositione. Item, non solùm ad deprecādum non est conueniens modus, ꝙ se poneret Sacerdos super cornua altaris, sed nec ad aliquid alterū: quia talis modus inhonestus est positionis, cùm deberet se Sacerdos effundere super totum altare, quasi extento corpore super cornua altaris esset. Item, quia illum sensum secundum ipsam litteram Leuit. 16. capite, scilicet, quòd Sacerdos Magnus semel in anno accederet ad illud altare, & prius esset pro se

Deum deprecaturus: deinde tingeret cornua altaris sanguine. Est ergo sensus: Deprecabitur Aaron super cornua eius, scilicet, tingendo sanguine. *Super cornua eius semel per annum*. scilicet, solùm in die propitiationis, siue expiationis. Et fiebat ista tinctio sanguinis, s. vt expiaretur Sāctuarium ab immunditiis filiorum Israel, vt dicitur Leuit. 16. capit. cùm agitur de hac tinctione sanguinis, id est, quia filij Israel peccabant, quia Sanctuarium Dei erat inter illos, videbatur totum inquinari ex peccatis illorum, ideo expiabatur sanguine faciendo talem cærimoniam: sicut cum in Ecclesiis nostris fit effusio sanguinis, vel seminis, reconciliatur Ecclesia: & tamen ibi non fit inquinamentum Ecclesiæ: quia non tangit semen effusum terram, cùm non effundatur in terram, si coit aliquis cum femina in Ecclesia. Vel dato, quòd aliquis alterum in Ecclesia percutiat, effundēdo sanguinem, etiam si sanguis ille non tingat terram Ecclesiæ, vel aliquid Ecclesiæ, vtpotè, quia recipitur in aliquo panno, aut alia re, Ecclesia reconciliatur ab inquinamento illo, scilicet, quia talis irreuerentia in ea facta est. Etiam si aliqua alia violentia parua fiat in Ecclesia, debet reconciliari per presbyterum, licet cū minori sollemnitate quam quando Episcopus reconciliat, cùm fiunt sanguinis, aut seminis effusiones; quia ergo ex irreuerentia filiorum Israel peccantium in circuitu Sanctuarij, videbatur esse pollutum Sanctuarium (præcipuè ea, quæ potissima erant, vt Altaria, & Propitiatorium) abstergebantur ista in sanguine oblato pro peccato. *In sanguine*. id est, cum sanguine, scilicet, tingens cū sanguine cornua altaris: iuxta illud Genes. 32. capite. In baculo meo transiui Iordanem, id est, cum baculo. Quare autem offerretur sanguis ad expiandum, latè dictum fuit præcedenti capite. *Quod oblatum est pro peccato*. Non refertur ad sanguinem, sed ad animal subintellectum: in sanguine, quod oblatum est pro peccato, id est, in sanguine animalis, quod oblatum est pro peccato, quia pro peccato mactabatur hircus, & vitulus, & de sanguine eorum fiebat aspersio ad emundationem peccati, vt patet Leuit. 16. capite. Cùm autem Sacerdos offerebat istum sanguinem, & aspergebat intra Sācta Sanctorum coram Propitiatorio, vel coram altari thymiamatum, quasi intendebat dicere hæc: Domine Deus noster, omnes tibi peccauimus, ego & totus populus tuus, pro quo merebamur, vt effunderetur sanguis noster ad tui satisfactionem, sed quia benignus, & clemens es, nolens mortem peccatorum, suppliciter imploramus, vt loco sanguinis nostri sanguinem horum animalium, quæ tibi totus populus tuus deuotè offert, suscipias, & tantum satisfaciat coram te sanguis iste pro peccatis nostris, sicut sanguis noster si effusus foret. *Et placabit super eo*. id est, Sūmus Sacerdos orans pro peccato, & tingens cornua altaris in sanguine, placabit Deum super istud altare: nam cùm ista dicebant Sacerdotes coram Domino, & offerebant sanguinem illum, placabatur Dominus remittens peccata populi sui. Et dicitur (super eo) id est, in eo: quia in eo placabat Sacerdos Dominum, tingens in eo cornua. *In generationibus vestris*. id est, iste ritus placandi Dominum in sanguine super istud altare, durabit in generationes vestras, s. φ non solùm faciat Aaron hoc, sed etiam generatio futura faciat hoc: & sequentes, vsque in sempiternum. Et ponitur hic solùm in generationibus vestris, & non ponitur in sempiternum, sicut ponebatur supra, cùm dicebatur de thymiamatis incensione: nam ibi vtrumque ponebatur, scilicet, in sempiternum, & in generationes vestras. Et ratio est: quia adoleri thymiama, fiebat quotidie, & durare debebat in omnibus temporibus futuris, in quibus superesset cultus Diuinus inter Hebræos, & ad signandum, φ quotidie fiebat, dicitur, φ thymiama erat sempiternum, i. semper durās, cùm semper, i. quotidie adoleretur, & non solùm fiebat quotidie, sed duraturum erat in multis sæculis: ideo ponitur in generationes vestras, id est, in omnes generationes futuras. Quòd autem sanguis super altaris cornua tingeretur, duraturum erat in multis sæculis, ideo posuit in generationibus vestris, scilicet, in omnibus generationibus futuris: sed quia non fiebat quotidie, sed semel in anno solùm, non vocatur sempiternum, id est, semper factum, vel quotidianum. *Sanctum Sanctorum erit Domino*. Potest hoc

Quare fiebat tinctio sanguinis super cornua altaris.

Oratio quæ fiebat in sacrificio oblato pro peccato.

F referri ad duo, scilicet, ad altare, vel ad istum ritum; si referatur ad altare, erit sensus, quòd istud altare in quo fiebat ista sanguinis tinctio, & adolebatur thymiama, erit Sanctum Sanctorum, id est, valde sanctum; Si autem referatur ad ritum, siue cærimoniam istam, est sensus, quòd istud, offerri sanguinem tingendo cornua altaris huius semel in anno, erit Sāctum Sanctorum, id est, erit quædam cærimonia multum sancta, & multum applicita cultui meo. *Locutusq. est*. Hic ponitur secundum principale, scilicet, de populi numeratione: & est hoc quoddam interpositum, quod respondet superioribus: agebatur enim supra de sacrificiis, quæ fieri debebant pro populo à Sacerdotibus: hic prouidetur de necessariis sumptibus, quoniam ad facienda tot sacrificia, & tam sumptuosa, magnę expensæ requirebantur. Circa quod considerandum est,

G quòd sacrificia fiebant dupliciter: quædam fiebant pro singularibus personis, & quædam pro tota communitate populi; sacrificia facta pro singularibus personis fiebant sumptibus personarum singularium, quia quilibet offerebat, quod volebat, & de his non erat aliqua impositio pecuniæ super populum: sacrificia autem quæ fiebant pro communitate, fiebant sumptibus communitatis, ita, quòd quilibet de populo aliquid impendebat, vt sic participaret de fructu sacrificiorum, & orationum Sacerdotalium. *Locutusq. est Dominus ad Moysen dicens*. Ista omnia ita vt fuerunt seriatim posita, ita à Deo dicebantur, & sic Moyses postea ea scripsit. *Quando tuleris summam filiorum Israel*. id est, quandocumque volueris scire summam omnium filiorum Israel, siue quia Deus mandat eos numerari ad aliquid, sicut patet Numer. 1. cap. siue quia Moy-

H ses, aut alij Sacerdotes post eum, ex aliqua causa volebāt scire, vel habere summam filiorum Israel, debebant facere ista, quæ sequebantur.

An licitum fuerit numerare totum populum. Quæst. IX.

SED diceret aliquis: videtur, quòd ista regula data hic à Deo, fuerit superflua, vel malè posita: Nam mandat fieri tale, vel tale, cùm numeraretur populus. Sed non licebat numerare populum, ergo male posita est: sicut si daretur aliqua regula de fornicando, vel occidendo, vtpotè, si diceretur, cùm fornicatus fueris cum vxore proximi tui, dabis medium siclum in sacrificiis: quia per hoc videtur tale factum approbari. Quod aūt non liceret numerari populū, patet: quia si licuisset numerari populum,

I Dauid non fuisset punitus pro numeratione populi: sed fuit punitus grauiter Dauid cum populo suo in populi numeratione, quia magna pestis superuenit populo, ita vt morerentur septuaginta millia virorum, vt patet 2. Reg. 24. capite: ergo illicitum erat populum numerare. Item, illud, ad quod diabolus, vel furor Dei nos incitat, non est bonū, nec faciendū: sed ad numerandū populū diabolus, vel furor Dei nos incitat: ergo; maior patet: quia diabolus non mouet ad bonū, vel furor Dei: sed ad bonū mouemur à pietate Dei. Minor patet 2. Reg. 24. cùm dicitur: Et cōmouit furor Dñi Dauid, vt numeraret Israel. Respondetur, φ computatio populi aliqñ bona est, & de se non est illicita; id enim quod ex aliqua causa bonum esse potest, non est totaliter malum, siue per se malum: sed numerare populum ex aliqua causa est bonum, imò necessarium: er-

K go non est per se malum. Maior patet: quia illa sunt per se mala, quę sunt mala ex genere, ita φ secundū genus suum mala sunt, & nihil in illo genere est, quod bonum sit, & quomodocumque fiat, malū est. Ista sunt de quibus Arist. dicit in 2. Ethic. φ quædam mox nominata cū malitia sūt conuoluta, vt inuidia, gaudiū de malo, adulteriū, furtum, & similia. Patet minor; s. φ interdum bonum sit, imò necessarium, numerare populum: nā quando tributa à principibus iustè petuntur, necessarium est populum numerari, cùm in qualibet ciuitate, aut opido quilibet secundum capita soluat, præter eos, qui aliquo priuilegio excusantur: ad quod, omnes numerare oportet, ne aliqui remaneant non soluentes, quod redundaret in damnū aliorum soluentium, quia illis totum onus solutionis incumberet, vel quia Reges suis iuribus fraudarentur. Oportet ēt numerare populū, cùm aliqua magna bella facienda sunt,

Cōputatio populi de se illicita non est.

vt

vt de quolibet loco aliqua pars gentis ad bellum procedat. Alij enim sunt casus, in quibus numerare populum licitum est. Item, id quod Deus mandat fieri, non est illicitum: sed Deus mandauit aliquādo numerari populum, vt patet Numer. 1. cap. vbi summa totius Israel sumpta fuit, ergo non est malum populum numerare. Si autem obijcias, quòd maior non est vniuersaliter vera, scilicet, quod Deus mandat fieri, non est malum: nam licet id quod Deus mandat quando ipse mandat, malum nō est, propter auctoritatem mandantis, & interpretantis: interdum tamen mandat talia fieri, quæ si ipse non mandaret, & fierent, mala essent: vt patet de immolatione Isaac imperata Abrahæ: nam nunc Abraham voluit immolare filium suum Isaac, & parauit omnia vsque ad extensionem gladij super eum, & in hoc multum laudatur: & propter hoc Deus confirmauit ei maximas repromissiones, & ampliauit eas: si tamen fecisset sine mandato Dei, pessimus vir fuisset, volendo interficere filium suum: & sic interficere filium, quod de se malum erat, ex mandato Dei bonum effectum est. Et sic isto modo dicet aduersarius, quòd licet omnia, quæ Deus mandat, quando ipse mandat, bona sint, propter eius auctoritatem: tamen aliquando sunt secundum se mala, quæ non liceret alicui viro facere, nisi Deus mandasset: sic ergo dicet hic, quòd licet numeratio populi facta, de qua habetur Numeror. 1. capite, fuerit bona, quando à Deo mandata fuit, tamen de se mala est. Respondetur, quòd numeratio populi facta à Moyse, de qua Numeror. 1. capite, non solùm fuit bona, quia à Deo mandata fuit, sed etiam quia de se mala non erat, cùm alicui etiam sine mandato Dei liceret, sicut supra declarauimus, scilicet, cùm tributa soluenda sunt, aut bellum mouendum esset: ibi autem fuit vnus casus de illis, scilicet, quia computabantur omnes qui ad bella procedere possent. Ad argumenta in oppositum respōdetur, & ad Primum cum dicis, quòd si numeratio populi licita esset, non fuisset inflicta pœna Dauid, & populo suo propter illam, &c. Respondetur, quòd numeratio populi secundum se indifferens est ad malum, & ea quæ sic se habent in moralibus, assumunt rationem boni & mali, ex circunstantijs, & potissimum ex fine, vt innuitur 3. Ethicorum. Cùm ergo numeratio ad bonum finem facta fuerit, bona est: cùm autem ad malum finem, mala est: non ergo Dauid fuit punitus cum populo suo, quia numerauit populum, sed quia ad malum finem numerauit, scilicet, ad gloriam suam, volens delectari in multitudine plebis, non referendo ista in Deum. Et ideo, quia ista numeratio erat mala: quia nullam causam apparentiæ bonitatis habebat, Ioab princeps exercitus, & ceteri principes Dauid, restiterunt ei à principio, vt non numeraret, sed postea inualuit sermo Regis, & facta fuit numeratio: cùm autem fit numeratio ex bono fine, mala non est: vtpotè, si subsit aliqua necessitatis causa, sicut bellum, vel tributa soluenda. Et tunc vt videatur numeratio fieri ad cultum Dei, & non ad hominum gloriam, mandatur hic, quòd quilibet numeratus soluat dimidium siclum. Cùm autem Deus mandat fieri numerationem populi ex bono fine mandat, ideo tunc licita est. Ad aliud argumentum, quando dicitur, quòd id, ad quod diabolus, vel furor Dei nos incitat, non est illum bonum, sed ad numerandum populum fuit incitatus Dauid à furore Dei. ergo: Respondetur, quòd Dauid non fuit incitatus à furore Dei ad numerandum populum non vt decebat, ita vt pœna dignus esset. Et sic verum est, quod dicitur: tamen consequentia nihil probat: quia non arguit de numeratione populi secundum se, sed de numeratione mala. Conclusum ergo manet ex prædictis, numerationem populi de se malam non esse, ideo aliquando licitè fieri posse. *Iuxta numerum, dabunt singuli pretium*. id est, quot fuerint numerati, tot dabunt pretium. *Pro animabus suis Domino*. id est, pro seipsis, vel pro vita sua: quia anima aliquando signat totum hominem: aliquando autem signat vitam, scilicet, quòd isti numerati dabunt pretium Domino pro seipsis, vt Deus conseruet eos, ne pereant, & illud pretium dabatur Domino, quasi dicat, ad sumptus sacrificiorum, & aliorum necessariorum in ministrationibus

An quādo Deus pcipit aliquando mala fine.

Respōsio ad argumenta.

Ad primum.

Ad secūdū argumentum respōsio.

A Sanctuarij. *Et non erit plaga in eis cum fuerint recensiti*. id est, si quando numerauerit populum acceperis istam quantitatem pretij à quolibet, non veniet super eos aliqua plaga: si autem non solueret pretium, erit in eis pestis disperdens, vt patet de numeratione quam fecit Dauid in populo Israel, & mortui sunt septuaginta mille viri, vt patet 2. Regum 24. capite: licet non solùm erratum fuerit ibi in non soluendo pretium: sed etiam in alio principaliter erratum fuerit, scilicet, quia non fuit ad bonum finem facta numeratio; Dicitur tamen hic, quòd cùm solueretur istud pretium, non esset plaga in numeratis, quia cùm non ex bono fine numeratio fit, tunc est plaga in numeratis, & quia cùm isti numerati aliquid Deo dant, cùm numerantur, scilicet, vt quilibet det dimidium siclum, non videtur fieri numeratio ad gloriam
B hominum, cùm magis impendatur ibi cultus Deo: non ergo erit plaga in numeratis. *Cum fuerint recensiti*. id est, numerati: quia recensere numerare est: censere aut numerare, vel iudicare. *Hoc autem dabit omnis, qui transit ad nomen*. Hic taxatur pretium; dicuntur transire ad nomen omnes, qui ponuntur inter numeratos, & hoc est quoddam transire, quia ante non erat de numeratis, & postea efficitur de numeratis: nam pueri cùm nascuntur, non ponuntur in numero, nec fit de eis aliqua mentio, cùm autem accedunt ad viginti annos incipiunt numerari, & dicuntur transire ad numerum, vt patet Num. 1. cap. vbi in secundo anno mandata fuit fieri ista numeratio: idem Numer. 14. & tunc incipit mentio fieri de istis in Israel, quasi fit vnus vir in Israel magis quam esse solebat. Cùm autem sint in Israel multi adolescentuli, &
C pueri, qui nondum vigesimum annum attigerunt, ita fit de eis, ac si nati non essent, quia non addunt aliquid vel diminuunt in multitudine populi: cùm autem attingentes annum vigesimum soluunt dimidium siclum, & transeunt ad numerum, & computantur esse plures viri in Israel quam ante erant. Et dicuntur transire ad numerum, quia tunc incipit esse maior numerus virorum in Israel, & quia iste incipit computari quasi vnus de populo. Vel ad nomen transeunt, quia antea non nominabatur in Israel: nunc autem nominatur. *Dimidium siclum*. Siclus moneta argentea erat; quanti autem valoris sit nunc, constare non potest: quia à multis retro sæculis talis moneta cessauit, & erat siclus moneta, & pōdus. Patet, quod fuerit moneta, quia dr, quod pro tali aut tali re dabuntur quinquaginta sicli: aut decē sicli, vel quinque, vt patet Leuit.
D 27. c. vbi agitur de appretiatione votorum. Erat ēt siclus pondus, quia dicitur hic: siclus viginti obolos continet. Sic etiā patet Leuit. vltimo, & Numeror. 3. & sæpissimè. Nec tamen propter hoc dicendum est, quod siclus cùm esset pondus, fuerit diuersus à siclo cū erat moneta, sed vtrumque idem est: nam siclus erat moneta de argento: moneta aūt metallorum pretiosorū qualia sunt aurum, & argentum, consistunt in debita figura, & certo pondere. Erat ergo siclus moneta argentea, & habebat pondus viginti obolorum. *Iuxta mensuram templi*. Dr hoc, quia erat differentia in siclis: Nam siclus mercatorū, & qui vulgaris et habebatur paruus erat: siclus autem Tabernaculi maior erat, & fm hunc fiebant omnes solutiones votorum, aut aliarum rerum pertinentium ad Sāctuarium. Et dicitur hic: Iuxta mensuram templi; quod nunquam in toto Pentateucho
E Moysi reperies, nisi hic: quia alibi semper dicit, iuxta mēsuram Sanctuarij, siue Tabernaculi: templum aūt nunquam nominat. Nos etiam in locutionibus nostris differentiam facimus: quia loquentes de Sanctuario cōstructo per Moysen, illud vocamus Tabernaculum: loquētes aūt de Sanctuario per Salomonē constructo, vocamus illud Templū, & rarissimè mutamus ista nomina, nisi abutentes: hic aūt mutauit Hieronymus. Sed non multū refert: quia Tabernaculū poterat templum nominari: cū quælibet magna domorum constructio (antiquorum more) templum nominetur, quia tectum amplum. Sāctuarium aūt factum per Moysen satis amplum, & magnum erat: accipiendo Tabernaculum cum atrio, sed non accedebat ad medietatem, nec ad aliquam magnam partem templi Salomonis, quia Salomon valde magna construxit ædificia. *Siclus viginti habet obolos*. Hic ponitur sicli quanti-

Quid o- vat in Lege Ver. transire ad numerum.

In toto Pentateucho nunq̄ vocatur Tabernaculū Moysi templū nisi isto loco.

tas in pondere, ne ab aliquo defraudetur per defalcationem certi ponderis. *Media pars sicli offeretur Domino.* Siue esset siclus, & medius siclus moneta distincta, sicut florenus, & medius florenus, siue solùm siclus esset moneta, & dimidius siclus non: sed haberet aliam monetam minorem, quæ æquipararet valorem dimidij sicli, non refert, quia quocumque modo se haberet, oportebat solui dimidium siclum. *Qui habetur in numero à viginti annis, & supra.* id est, ille qui incipit iam haberi in numero: ita ꝙ numeraretur tanquam vnus de viris Israel: vel habetur in numero, id est, scribitur in aliquo libro inter ceteros Israelitas. fiebat aũt numeratio ista in vigesimo anno, quia tunc incipit homo fieri aptus ad quæcumque pertinentia ad hominem, scilicet, ad actus bellicos, & ad iudicãdum, & alia similia: vnde secundum constituta Ecclesiæ, qui vigesimum annum attigit, iudex delegatus dari potest, vt G patet extra, de officio, & potestate iudicis delegati, c. cum vicesimum, etiam ad bellum potentes incipiunt esse: ideo in vigesimo anno computantur omnes viri bellatores, vt patet Num. 1. & 14. capitibus. *Diues non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet.*

Quare Deus voluerit in Veteri Testamento æqualiter diuites, & pauperes soluere dimidium siclum Domino, & quòd nullus diues solueret vltra, etiam si vellet: & in quo attendatur meritum in oblationibus. Quæst. X.

PONITVR hoc de siclo ad tollendum contentiones. Poterant enim contentiones in hoc nasci dupliciter: vno modo, ꝙ cùm pauperes viderent diuites soluentes medium siclum, putarent nõ esse iustum eos tantum sol- H uere, & dubitarent vtrum tantum soluerent: cum autem exprimitur hoc, non est locus dubitandi. Alio modo poterant nasci contentiones, quia istæ pecuniæ dabantur pro sumptibus sacrificiorum: diuites ergo moti deuotione forsitan vellent dare multum, pauperes autem non possent tantum dare: quamobrem quodam dolore stimularentur, putantes non tantum pertinere ad eos sacrificia Dei, sicut ad diuites. Etiam quia propter hoc aliqui contenderent, vt magis quam alij darent: in tantum quòd depauperarentur. Etiã ex hoc diuites possent superbire, existimantes esse pauperes alienos à Deo, & se esse ei cõiunctos: pauperes autem sumerent ex hoc occasionem inuidendi. Ista autem Deus volens totaliter eliminare, mandauit, vt omnes æqualiter darent: nec quisquam ex auaritia diminueret. Fundamentum tamen istorum non erat I cõueniens, s. ꝙ diuites magis se putassent coniunctos Deo quam pauperes, & quòd pauperes se alienos magis putassent: nam non dicitur aliquis magis placere Deo ex hoc, ꝙ maiora dat, sed quòd ex maiori affectione dat: nam res exteriores secundum se, non acceptantur à Deo, sed voluntas nostra: cùm ergo aliquis ex magna affectione pauca dederit, multum acceptatur à Deo. Si verò aliquis magna tribuerit ex remissa affectione modicum meretur: nam si res ipsa exterior secundum seipsam acceptaretur, si aliquis inuitus daret mille, & alius valde placens daret decem, magis placeret, qui daret mille, quàm qui daret decem. Sed hoc falsum est: quia nec secundum Deum, nec secundum hominem placet ille, qui inuitus aliquid facit. Et dato, quòd aliqui deuotè Deo aliqua exhibeant, & vnus exhibeat res magnas, & K alius res paruas, si ille qui parua tribuit ex maiori valde affectu tribuerit, magis meretur, quam qui magna tribuit, & deuotè: sed non tantum deuotè. Et sic interdum eueniet, quòd aliquis deuotè offerens aliqua magna Deo, minus mereatur, quam ille, qui solùm habet voluntatem offerendi, & non offert, quia poterit excedere deuotio eius, qui vellet dare, & non dat, in magna intensione ad deuotionem alterius, qui actualiter res magnas dedit: nos tamen cùm videmus aliquos Deo offerẽtes aliquid, & deuotè, illos iudicamus magis mereri, quam illos, qui potiora contulerint; & satis rationabile iudicium est ceteris paribus: nam ꝙ aliquis det de rebus suis, & per hoc diminuatur in facultate sua, quædam grauitas esse videtur, & nullus de rebus suis daret, nisi diligeret id cui dat, vel finem pro quo dat: cùm ergo aliquis plura dat,

Offerens parua cũ magna affectione multũ acceptatur.

F maiorem rerum suarum sustinet diminutionem, ideo magis amare videtur, & ex maiori intensione deuotionis facere. Item, adhuc omisso actu interiori, in quo fundatur tota ratio gratitudinis, quantum ad Deum, & homines, non dicitur aliquis magis placere Deo, quia plura dat: sed quia ex paucioribus dat: sicut patet de vidua paupercula, quæ duo minuta æra intulit in gazophylacium, & Deus laudauit illam oblationem magis, quam oblationem omnium diuitum, vt patet Lucæ 21. cap. Etiam considerando secundum homines, non dicitur aliquis magis, aut minus liberalis, quia plura, aut pauciora dat: sed quia ex paucioribus tanta dat. Sic enim ait Arist. in 4. Ethicorum, cap. de liberalitate, quòd in liberali non attenditur quanta det, sed ex quantis det. Item, quia inter amicos, qui honestè se diligunt, quando fit retributio, G quæ vocatur secundum æqualitatem, non consideratur quantitas rerum datarum, sed quantitas electionis, id est, ex quanta voluntatis promptitudine det, vt ait Arist. circa finem 8. Ethicorum, & in principio noni: sed nos placemus Deo cùm ei aliquid spontè offerimus, non quidem ex rebus, sed ex voluntate: quia amicus honestus est, & amicos honestos desiderat. Ergo magis gratus erit apud Deum ille, qui ex maiori affectione dat, quam qui ex pauca: pauperes ergo isti licet darent modicum, & diuites multum, poterant tantum grati esse Deo, sicut diuites, & magis adhuc. Etiam hoc considerato, diuites non haberent superbiendi locum, cùm quilibet pauper modicum dans magis quam ipsi multum dantes, mereri posset; quia tamen erat populus rudis, non attendisset fortè ad ista, & fuissent inter eos contentiones, & inuidiæ, quod H non decebat: posuit ergo Deus legem omnia ista scandala auferentem. *Susceptamq. pecuniam, quæ collata est à filijs Israel.* id est, suscipies pecuniam, quæ collata est à filiis Israel, scilicet, qui numerantur, & trades eam in vsus Sanctuarij. ponitur participium susceptam, vt breuior loquutio sit, ne cogantur esse duæ orationes. *Trades in vsu Tabernaculi testimonij.* id est, pones in aliquo gazophylacio, vt custodiatur ibi ad necessitates Tabernaculi, scilicet, ad sacrificia, ad ligna aduehenda, & ad comportandas aquas: ad restauranda quæcumque indigeant restauratione. *Vt sit monimentum eorum coram Domino.* i. vt sit memoria de illis coram Deo. Dicitur monimẽtum, quasi monens mentem, scilicet, ꝙ quando illam pecuniam, quæ erat in gazophylacijs Deus videbat, recordabatur ꝙ dederant eam filij Israel, & miserebatur eorum, remittendo I eis peccata. Est autem modus iste loquendi humanus, vt ea, quæ pertinent ad homines, attribuantur Deo: sic enim homines, qui quandoque obliuiscuntur, cùm vident aliquid, quod ab alijs acceperunt, recordantur eorũ. *Et propitietur animabus eorum.* id est, Deus recordatus eorum, ꝙ obtulerunt illud ad cultum eius, miserebitur eorum.

Mag... beral... fectio... Aris... g ex p... ctorib... dat ... qui pl... dat.

M... gratus erit ... qui maiori ... fectione dat q... qui pauca ...

Locutusq. est Dominus ad Moysen, dicens: Facies & labrum aeneum cum basi sua ad lauandum: ponesq. illud inter Tabernaculum testimonij, & Altare. Et missa aqua, lauabunt in ea Aaron & filij eius manus suas ac pedes, quando ingressuri sunt Tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama Domino, ne fortè moriantur. Legitimum sempiternum erit ipsi, & semini eius per successiones. Locutusq. est Dominus ad Moysen, dicens: K *Sume tibi aromata prima myrrhæ, & electæ quingentos siclos, & cinnamomi medium, id est, ducentos quinquaginta siclos: calami similiter ducentos quinquaginta siclos, casiæ autem quingentos siclos in pondere Sanctuarij, olei de oliuetis mensuram Hin. Faciesq. vnctionis oleum sanctum, vnguentum compositum opere vnguentarij, & vnges ex eo Tabernaculum testimonij, & Arcam testamenti, Mensamq. cum vasis suis, Candelabrum, & vtensilia eius, altaria, thymiamatis, & holocausti, & vniuersam supellectilem, quæ ad cultum eorum pertinet. Sanctificabisq. omnia, & erunt Sancta Sanctorum: qui tetigerit ea, sanctificabitur. Aaron & filios eius vnges, sanctificabisq. eos, vt Sacerdotio fungantur mihi. Filijs quoque Israel dices: Hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras. Caro hominis non vngetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud, quia sanctificatum est, & sanctum erit vobis. Homo quicumque tale composuerit,*

Mare æneum. 16. d. ex ecclesiasticis. §. ... ec. in fin. inf. 40.

Olei vnctionis.

Infr. 40.

posuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo. A *Dixitq. Dominus ad Moysen: Sume tibi aromata, stacten, & onycha, galbanum boni odoris, & tus lucidissimum: aequalis ponderis erunt omnia. Faciesq. thymiama compositum opere vnguentarij, mixtum diligenter, & purum, & sanctificatione dignissimum. Cumq. in tenuissimum puluerem vniuersa contuderis, pones ex eo coram Tabernaculo testimonij, in quo loco apparebo tibi. Sanctum Sanctorum erit vobis thymiama. Talem compositionem non facietis in vsus vestros, quia sanctum est Domino. Homo quicumque fecerit simile, vt odore illius perfruatur, peribit de populis suis.*

Thymiama.

Locutusq. est Dominus. Hic ponitur totum principale, scilicet, de Labri aenei fabricatione: nam Labrum aeneum necessarium erat ad lauandos Sacerdotes in omni ministratione, & hoc erat de primis secundum naturam, licet B ponatur posterius secundum ordinem artificialem. *Locutusq. est Dominus ad Moysen.* scilicet, postquã dixit Deus, quomodo colligi debebat pecunia dimidiorũ siclorum, ab his qui numerabantur, hic dixit ei de Labro, in quo Sacerdotes lauabantur. Quòd autem Deus Moysi ista omnia, quae hic scripta sunt dixerit, satis notum est: nam mutatio anteriorationis, vel posteriorationis nunquam fit rationabiliter à Scriptoribus, nisi cùm narrantur aliqua historica, in quibus interdum oportet mutare ordinem naturalem, sequendo artificialem. Cùm autem solùm narrantur aliqua dicta non enarratis historiis, non debet fieri mutatio ordinis: nisi fortè is, qui loquutus fuerit, nescierit tenere ordinem in loquendo. Cùm ergo Deus ista protulerit eo ordine, quo ea proferri decebat, non est putandum ꝙ Moyses aliquid de ordine eorum mutare attentauerit: sic ergo, vt hic enarrantur, Deus Moysi prius enarrauit in sententia, & verbis, atque ordine nihil mutando.

An omnia quae dicta fuerunt Moysi de fabricatione Tabernaculi dicta fuerint et simul sine aliqua cessatione. Quaest. XI.

Est autem dubium vtrũ omnia ista simul Moysi dicta fuerint, s. ꝙ postquam Angelus, qui loquebatur in persona Dei, nunquam cessauerit dum ceperat loqui, vsquequo ista omnia consummauit, quae ponũtur à principio c. 25. vsque ad finem 31. Vel si dicta sunt interpollatim, ita, ꝙ partim diceret ei vna die, & partim altera. De hoc aũt certitudo haberi non potest omnimoda, cùm ni- D hil tale Moyses scripserit, & non est maius inconueniens sic quàm aliter assignare. Si aũt dicamus, ꝙ ista interpollatè dicta fuerint, oportet dicere ꝙ fieret interpollatio, vbi sunt principia sententiarũ, & magnę distinctiones, vtpotè, dictũ fuit de Arca, de Mensa, de Candelabro, de Altari, & ceteris: nõ faceret aliquã interpollationẽ Angelus loquens, donec finiret totum, quod de Arca scriptũ est & de partibus eius, s. de Propitiatorio, quod tegebat eam, & de Cherubim duobus, ceterisq. quae ad Arcã pertinebãt; Deinde dr̃ de Mensa, nõ cessaret Angelus loqui de Mensa quousque finiret de fabricatura eius, & vasis suis; idem modus teneretur dicẽdo de Candelabro, dicẽdo de Cortinis, de Tabulatis, de Altaribus, & Atrio, & Vestibus Sacerdotalibus, & consecratione Sacerdotũ. In isto c. 30. poterat facere quinque interpollationes, s. vt vna die diceret de altari thymiamatis cũ ritu offerendi thymiama; altero die de computatione populi, & collectione populi; deinde de Labro aeneo; altero die de mixtione thymiamatis; deinde de factione olei vnctionis, & sic in alijs ꝗ. poterãt fieri clausulae, & interpollationes diuersae. Aliqualiter autem videtur dicẽdum, ꝙ fuit facta interpollatio in his loquutionibus, quia aliter non ponerentur hic capita tot rationũ, s. Loquutus est, & iterũ loquutus est, & sic de ceteris: non ergo fuit vna loquutio continuata, sed plures secundum interpollationem. Item, aliqualiter conuincitur hoc: quia si ista simul dicta fuissent, sine interpollatione fuissent completa multis diebus antequam descenderet Moyses de monte in die quadragesimo, portans secũ tabulas foederis, quia in vna die, vel vna hora, aut parum plus, ista dici poterant: sed ista fuerunt completa, quando Moyses descendit ferens tabulas Legis: ergo non fuerunt simul dicta, sed interpollatè. Antecedens patet: scilicet, quòd completa fuerint quãdo descendit de monte, quia dicitur infra 31. cap. deditq. Moysi completis huiuscemodi sermonibus in monte Sinai duas tabulas lapideas testimonij, scriptas digito Dei, & postea in c. 32. innuitur, quomodo Moyses post dationem tabularum descenderit immediatè, vel quasi, vt patet: quia iam fuerat vitulus factus in castris, quando descendit Moyses, & paulo ante factus fuerat: quia tunc canebant ante illum facientes sollemnitatem magnam, tanquam nouo Deo. Et sic etiam fuerat vitulus factus quando tabulae datae sunt Moysi: manifestum est ergo Moysi datas fuisse tabulas in fine quadraginta dierum, cùm iam factus esset vitulus conflatilis. Quod clarius habetur Deuter. 9. c. cùm dicitur: Cumq. transissent quadraginta dies, & quadraginta noctes, dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas, tabulas foederis. Ergo in quadragesimo die quo stetit Moyses in monte cum Deo, fuerunt completa ista verba. Ex quo satis innuitur, ꝙ interpollatè, & per multos dies dicta fuerint, licet potuisset Moyses ista omnia in vna hora firmiter scire, ita vt non obliuisceretur: quia daret ei Deus ingeniũ capax, & tenacem memoriã, cùm eum tunc supernaturaliter subleuaret: qm̃ alia maiora fecit Deus Moysi in monte, quàm vt ista in vna hora perfectè sciret. *Facies & labrum.* .i. non solùm requiruntur ad Sacerdotalem ministrationem ista, quae supra enarrata sunt, sed et ꝙ fiat quoddam Labrum aeneum ad lauandum Sacerdotes. *Labrum aeneum.* Vocatur labrum vas quoddam amplum, habens parietes eminentes tanquam labia oris nostri C prominent reliquae aequalitati vultus. Et vocatur alio nomine Luter, sicut patet in constructione templi Salomonis, vel vocatur Mare aeneũ, de quo 3. Reg. cap. 7. Erat autem istud Labrum, siue Mare factum de aere, & ob hoc vocatur aeneum: cuius figura erat, sicut est in quibusdam Monasteriis, scilicet, quòd sunt quaedam magna lauatoria lapidea acuta in parte inferiori, & supra ampla atque capacia, & habent parietes quosdam prominentes tanquam labia, & canales quosdam per quos aqua fluit cùm emitti debet. *Cum basi sua.* Ex hoc notatur, quòd istud labrum non erat planum, & latens super terram sicut peluis, ita vt Sacerdotes intus pedes mittere possent, quia tunc non haberet basim, sed ipsum vas locatum esset super terram. Dicitur tamen quod habebat basim, ita quòd esset ista basis de aere, tanquam quidam postis aliqualiter altus, & fixus in terra. Vel fortè licet in medio esset strictus, erat in pede amplus, & supra amplus, vt sic conuenienter sederet. Et dicitur cum basi sua, referendo ad hoc, quod dicebatur aeneum, scilicet, quòd labium erit aeneum, & basis sua erit aenea. *Ad lauandum.* scilicet ad lauandum manus, & pedes Sacerdotum cum ministrare debent, vt infra patet, & ad lauandum intestina pecorum immolandorum, ne cogerentur educere illa extra castra, aut aliquem alium locum extra Sanctuarium. Quod autem dicitur supra de Labro aeneo, cum basi, aliter adhuc potest intelligi, scilicet, quòd labrum dicatur vas amplum, capax aquarum, habens canales, per quos aqua fluat ad lauandum, & istud fundabatur in quadam basi de aere facta, vt altum esset: sicut Mare aeneum, quod Salomon iussit fieri, super duodecim boues aeneos positum erat, vt patet 3. Regum ca- E pite 7. basis huius Labri dicitur quoddam vas satis amplum, & adhuc magis amplum quàm ipsum labrum locatum super terram, in quo figebatur pes labri aenei, & in hoc recipiebatur aqua defluens à labro aeneo, & ibi ponebant Sacerdotes pedes suos, vt lauarentur: aliter autem non lauarentur congruenter pedes Sacerdotum, quia tota aqua cadens de labro aeneo per planum defflueret, & terra ipsa apud labrum tota lutosa esset, & omnia contaminans. Cùm autem caderet in basim illam aeneam, lauabantur conuenienter Sacerdotes: & non sequebatur aliquod de praedictis inconuenientibus. sic ergo debet assignari labrum aeneum cum basi sua. *Ponesq. illud inter Tabernaculum testimonij, & altare.* Ista duo ponebantur in Atrio Tabernaculi, s. labrum aeneum, & Altare holocaustorum. Non enim decuit, ꝙ poneretur

Qualiter esset factum labrum aeneum.

intra Tabernaculum, quia tūc cùm in labro æneo abluerentur Sacerdotes ab immunditiis suis, oportebat Sacerdotes adhuc immundos introire in Tabernaculum. Item, quia in basi labri ænei lauabantur intestina pecorum immolatorum, sed ista erat ministratio banausa: ergo non debuit fieri intra tantam puritatem, quātam decebat esse in Tabernaculo. Itē, sequeretur circulus, & superfluus motus. Nam cùm ad omnem ministrationem oporteret, q̃ Sacerdotes lauarentur: necessarium erat, q̃ quando in altari holocaustorum ministrarent, q̃ lauarentur: sed altare holocaustorū erat in Atrio Tabernaculi: ergo oportebat primò intrare Sacerdotes in Tabernaculum ad lauandum manus, & pedes, & rursus exire ad atrium Tabernaculi, & vestes accipere, atque ministrare in atrio Tabernaculi in altari holocaustorum. Conuenienter ergo labrum æneum in Atrio Tabernaculi positū erat, intra Tabernaculum autem nullatenus conueniebat. Erat autem istud labrum inter Altare holocaustorum, & Tabernaculum, quia Altare holocaustorū erat circa ostium Tabernaculi, sed non totaliter coniunctum, in illo autem medio spatio lateris Tabernaculi, & Altaris erat locatum labrum æneum. *Et missa aqua lauabunt in eo Aaron, & filij eius.* Erat labrum istud vas magnæ capacitatis, & mittebatur aqua intus, atque per canales defluebat in basim æneam labri eiusdem, qua figurata erat secundum modum supra assignatum. Aquam istam portabant Leuitæ, qui ministrabant in necessitatibus Tabernaculi testimonij, siue totius Sanctuarij, & postea populus Israel determinauit seruos, qui ista facerent, portantes aquas ad lauandum omnia, & ligna ad cremanda sacrificia. Nam Gabaonitæ deceperunt Israelitas, dicentes se esse de longinquo, & sic pacis fœdera cū eis inierunt, quæ aliter nullatenus pacti fuissent. Cùm aūt Israelitæ cognito, q̃ essent de terra Chanaan vellent occidere eos, propter reuerentiam iurisiurandi non deleuerunt eos, sed fecerunt seruos in domo Domini. Sic patet Iosue 9. cap. cùm dicitur: Fecit ergo Iosue, vt dixerat, & liberauit eos de manu multitudinis filiorum Israel, vt non occiderentur: decreuitq. illo die esse eos in ministerio cuncti populi, & Altaris Domini cædentes ligna, & aquas portantes. *Manus suas, ac pedes.* Ratio quare lauabantur in istis duabus partibus corporis, erat: quia fortè, vt ait Iosephus, calceabātur quibusdam sandaliis cum ministrabant. Vel fortè, quia istæ duæ partes magis sordes contrahunt quam aliquæ aliæ: pedes enim ex puluere vel luto, manus autem ex cōtactu aliarum rerum. Vel fiebat hoc propter significationem, scilicet, vt qui Domino ministrare deberent, mundi operationibus, quæ per manus notantur, & in affectionibus, quæ pedum nomine assignantur, esse debeant. *Quando ingressuri sunt Tabernaculum testimonij.* Ad omnem ministrationem Sacerdotes lauari debebant, sed quædam ministrationes suæ fiebāt intra Tabernaculum, & quædam in Atrio Tabernaculi, ideo de vtraque ponit. Et primò de illa, quam explebant ingredientes in Tabernaculum testimonij, quam ponit explicitè: aliam autem, quæ erat in Atrio Tabernaculi, non ponit expressè. In Tabernaculo autem erant quattuor ministrationes, quarum vna exprimitur hic, & ceteræ subticentur. Prima erat in Mensa propositionis, cùm ponerentur, & tollerentur panes per singula Sabbata, vt patet Leuit. 24. c. Secūda erat paratio lucernarum Candelabri, de qua hic, quam exercebat Aaron, vel Sacerdotes minores. Tertia erat in altari thymiamatum, incendendo thymiama: de qua etiam dicitur hic. Quarta erat in Sancta Sāctorum, aspergendo sanguinem coram Propitiatorio, & orando pro peccatis totius populi. Tertia illarum, scilicet, cùm thymiama offertur in altari, ponitur hic; sed non magis de ista, quam de aliis intelligendum est: nam ad intrandum in Sācta Sanctorum, quæ erat quarta ministratio, requirebatur, vt Sacerdos Magnus lauaretur, vt patet Leuit. 16. cap. *Et quando accessuri sunt ad Altare.* scilicet, ad altare thymiamatū, quod patet immediatè ex littera. *Vt offerant in eo thymiama Domino.* Ex hoc innuitur, quod supra dicebamus, s. q̃ non solùm Aaron, & quilibet Sacerdos Magnus incēdebat thymiama, sed ēt Sacerdotes minores, quia dr̄ hic, q̃ lauent manus, & pedes Aaron, & filij eius, quādo ingrediuntur

Quare labrū æneū in Atrio ponebatur.

Quattuor ministrationes in Tabernaculo.

F in Tabernaculum, & quando ingressuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama: ecce qualiter pluraliter loquitur de hoc. Ergo necessarium est referri ad Aaron, & filios eius. *Ne fortè moriantur.* id est, si non obseruent istam cærimoniam de lauando pedes, & manus, cum ministrant, morientur, & sic de aliis cærimoniis, quæ volūtariè omittuntur. Sic enim Nadab, & Abiu filij Aaron, nō seruauerunt cærimoniam de igne, offerendo coram Domino in thuribulo, & egressus ignis deuorauit eos, vt patet Leuit. 10. cap. quia ignem alienum obtulerunt: idem sequeretur pro qualibet alia cęrimonia ex contemptu omissa. *Legitimum sempiternum erit ipsi.* id est, ista lotio manuum, & pedum, cùm ministrare deberent, erit eis lex cærimonialis sempiterna, scilicet, q̃ semper istam cærimoniam obseruent. *Et seminis eius per successiones.* i. ipse cum filiis
G suis seruabunt nunc istam cærimoniam dum Sacerdotio funguntur: deinde successores eius etiam obseruabunt eā. *Locutusq. est Dominus ad Moysen dicēs.* Hic ponitur quartum principale, scilicet, de vnctionis compositione, scilicet, qualiter Moyses accipiens diuersas species, conficeret quoddam vnguentum, siue oleum ad vngendos sacerdotes, & Sanctuarium. *Sume tibi aromata.* Dicitur aroma quædam confectio facta ex aliquibus speciebus: & ista confectio reddit magnum odorem. *Prima myrrhæ.* id est, q̃ ista aromata erant confecta principaliter ex myrrha prima, licet aliæ species ibi adessent. Et vocatur myrrha arbor quædam odorifera valde, à qua duplex succus elicitur, qui myrrha, vel myrrhum nuncupatur. Quædam est, quæ ab arbore procedit per modum emanationis, & est multum efficax, & vocatur myrrha prima: secūda est,
H quę fluit ab arbore per corticis incisionem, & grossior est: nec est magni valoris. De myrrha prima manante sponte sua, per modum cuiusdam euaporationis, est hic sermo, quia melior est, & magis odorifera. *Et electæ.* Non solùm ista myrrha debebat esse prima, quæ melior est, quam secunda generaliter: sed quia inter primas myrrhas est differentia generaliter nobilitatis, oportebat eligi illam, quę inter multas primas melior esset. *Quingentos siclos.* Hic siclus accipitur pro pondere, sicut supra dicebatur, quia siclus continet viginti obolos: & moneta illa argentea, quæ vocabatur siclus eiusdem ponderis erat cùm debitè facta erat, non carens legitimo pondere.

Sacerdotes Vet. Test. omittētes aliquā cærimoniā in ministrādo, moriebantur. quod nostri moderni sacerdotes, qui vero Deo ministrant ne negligenter sint & incauti in ministrādo.

Duæ confectiones fiebant in Sanctuario, quarum vna erat liquida, altera verò sicca. Quæst. XII.

I SCIENDVM autem, q̃ hic fiebant duę confectiones, quarum vna erat ex multis speciebus ad faciendum vnguentum, siue oleum vnctionis. Secunda compositio erat ad faciendum thymiama boni odoris. Illa autem, quæ erant in prima compositione, erant magis humida quam sicca, cùm ex eis componatur aliquid quod humidum, & fluidum aliquo modo est, s. vnguētum vnctionis: vel saltem ea, quæ humida erant ponebantur in maiori pondere, quam ea, quæ sicca erant. In secunda compositione ea, quæ ponebantur, magis erant sicca quam humida, vel saltem ea, quæ sicca erant, in maiori pondere ponebantur. Et patet: quia fiebat inde thymiama, quod resoluebatur in puluerem tenuissimum, quod ad res valde siccas pertinet. Aromata aūt illa myrrhæ primæ, quæ hic
K ponuntur, humida erāt: ideo ponūtur in tantu pondere, s. quingētis siclis. *Et Cinnamomi mediū.* i. medietatē ponderis, quod accepisti de aromatibus myrrhæ, accipies de cinnamomo, s. accepisti quingentos siclos de aromatibus myrrhæ primæ: accipe ducentos, & quinquaginta de cinnamomo. Cinnamomum succus arboris est, & dicitur in Hebræo. *Cinnamomi Aromatici.* Quia duplex est cinnamomum, vt quidam volunt, quoddam est valde aromaticum: aliud autem est, quod nihil, aut parum aromaticum est. *Calami similiter ducentos quinquaginta.* id est, sicut accepisti de cinnamomo pondus ducentorum quinquaginta siclorum, ita accipe de calamo alios ducentos quinquaginta siclos. Calamus est parua arbor, & nodosa, & tenuis, & videtur esse paruula virga segetis: quamobrē sicut stipites segetis calami dicuntur, siue culmi, vt patet Genes. 41. c. ita stipes huius arboris, vel potiꝰ tota arbor, calamus dicitur.

dicitur. De isto calamo ponebantur ducenti quinquaginta sicli, iuxta mensuram cinnamomi. *Casiæ autem quingentos siclos*. Illa æquabatur in pondere cum aromatibus myrrhæ primæ. Est casia arbor alta, & crescit in immensum in locis aquosis atque magnum odorem emittit. *In pondere Sanctuarij*. Ne putaret fortè Moyses, ꝙ intelligerentur ista de siclis vulgaribus: erat enim siclus Sanctuarij maior siclo communi, siue sit pondus, siue moneta. *Olei de oliuetis*. Ad faciendum ꝙ ista haberent aliquam maiorem humiditatem, vt sic vnguentum confici posset: necessarium fuit oleum, quod valde humidum erat, vt partes aliorum succorum mollificaret, & compaginaret. Et dixit oleum de oliuetis, ad differentiam cuiuslibet alterius olei, quia de multis rebus oleum confici potest: vt de nucibus, & tritico, & sic de ceteris, sed non sunt illa habentia propriam rationem olei, licet quandam similitudinem gerant, quia vnctuosa sunt. *Mensuram Hin*. id est, accipias vnam mensuram, quæ vocatur Hin de oleo oliuarũ, & misceas cum omnibus istis. *Faciesq. vnctionis oleum sanctum*. id est, omnia ista commisce, & ex commixtione resultabit vnguentum quoddam factum. Vocatur hoc oleum vnctionis, & non oleum simpliciter, quia non erat secundum veritatem, oleum, sed aliquid commixtum ex pluribus: & aliquam similitudinem olei retinebat. Etiam quia non erat ita fluidum sicut oleum simpliciter, sed erat ipsissimum quodammodo tale, quale ad vngendum conueniebat. *Vnguentum compositum opere vnguentarij*. Idem erat istud oleum vnctionis, & vnguentum, sed vocabatur oleum, & vnguentum ex causis supra assignatis. Fiebat autem opere vnguentarij, quia determinata essent pondera istorum: non nesciret quilibet facere illud vnguentum, quia ad hoc variæ mixtiones erant, quas solus artifex vnguentarius facere nouit. *Et vnges ex eo Tabernaculum testimonij*. Vocatur Tabernaculum dupliciter. Vno modo totũ ipsum aggregatum ex tabulis, & columnis, & vectibus, cum velis, tentorijs, & operimentis suis: & illo modo accipitur communiter, sicut dicimus, ꝙ domus est totum aggregatum ex fundamento, parietibus, & tecto: & sic accipitur sup. 26. c. in principio, cum dicitur: Tabernaculum autem sic fiet. Ibi aũt de Tabernaculo pro toto aggregato dicitur: nam cum in 25. cap. tractasset de rebus, quæ in Tabernaculo locandæ erant, s. de Arca, & Candelabro, & Mensa: subiunxit ibi, qualiter fieret Tabernaculum pro operimento Tabernaculi, vt patet supra 26. c. cum dr̃: Facies & quinquaginta circulos aureos, quibus vela cortinarũ iungenda sunt, vt vnum Tabernaculum fiat, i. vt vnũ operimentum fiat ex duobus magnis velis cortinarum. Nec potest ibi primo modo intelligi, quòd accipiatur Tabernaculũ pro tota aggregatione supradictorum, quia siue duo magna vela cortinarum iungerẽtur per circulos aureos, siue non iungerentur, semper esset vnum Tabernaculum. Accipiendo autem secundo modo, scilicet, pro operimento, est verum, quia si per circulos aureos cõiungerentur duo vela cortinarum, fieret vnum operimentum: si autem non coniungerentur, non fieret vnum operimentum. Quocumque autem modo accipiatur Tabernaculum, est verum quod hic dicitur, scilicet, quòd vngendum sit Tabernaculum testimonij: nam in tabulatis liniri debebat, & in operimentis: non tamen est putandum, quod totum Tabernaculum vngi deberet, scilicet, quòd tota superficies plena tabularum, & vectium: & columnarum, tentoriorum, atque velorum, cortinarum, atque ceterorum operimentorum vngi deberet: quia tunc non sufficeret illud vnguentum, quod valde modicum erat: immò nec sufficeisset pro parte quinquagesima, aut centesima omnium, quæ vngenda erant: nec solùm hoc inconueniens erat, sed & aliud grauius, scilicet, quòd si tota superficies plana partium Tabernaculi vnguento isto perfunderetur, magnæ maculæ fierent in Tabernaculo propter oleũ, quod ibi erat, & sic totum erat immundum: nihil ergo prodesset tanta pulchritudo, quanta mandata fuit Moysi fieri debere in Tabernaculo. Dicendum ergo, quòd vnctio Tabernaculi fiebat hoc modo, scilicet, quòd sumeret Moyses aliquod vas, in quo essent ista vnguenta: & intincto digito in eis, liniret in superficie tabularum aliquarum faciendo aliquas breues figuras, & sic in

Quis esset modus vngendi Tabernaculi.

A columnis, & operimentis atque velis, & tentorijs, & hoc modo diceretur totũ Tabernaculũ vngi: sicut fit in consecratione Ecclesiarũ, quia non tota Ecclesia tingitur: sed fiunt quædam cruces in angulis eius, & hoc sufficit ad totius Ecclesiæ consecrationem. *Et Arcam testamenti*. Vocatur Arca testamenti, quia continebat tabulas legis, quæ erant in testimonium cõtra Israelitas, quòd lex data fuisset eis à Deo. Nihil autem refert, ꝙ dicatur testamentum, vel testimonium: nam potest vocari Tabernaculum testamenti, vel testimonij: & sic Arca testamenti, vel testimonij, tabulæ illæ vocantur testimonium, quia sunt conseruatæ in testimonium rei gestæ. Vocantur etiam testamentum, quia testamẽtum idem est quod pactum, vel fœdus: & sic erat in tabulis illis, quia continebatur ibi pactum, vel fœdus, quod pepigisset Deus cum Israelitis; tin-
B gebatur Arca secũdum formam supradictam, s. ꝙ digito intincto vnguento illo, figuraret Moyses in superficie Arcæ liniendo. *Et Mensam cum vasis*. Illa est Mensa propositionis in qua ponebantur panes duodecim per singula Sabbata: & manebant ibi tota hebdomada vsque ad Sabbatum, vt patet Leuit. 24. cap. hæc autem Mensa erat intra Tabernaculum ad latus Septentrionale eius, vt patet supra 26. cap. vngebatur autem sicut alia, quæ dicta sunt, scilicet, faciendo super eam aliquam figuram digito intincto liniendo. *Cum vasis suis*. Vasa etiam Mensæ huius tingebantur, vt in quolibet obseruaretur idem ritus consecrationis, vel vnctionis: erant autem vasa Mensæ huius in quattuor generibus, scilicet, acetabula, & phialas, turibula, & cyathos, vt patet supra, 25. cap. Quæ autem sint ministrationes, quæ fiebant in his vasis, vel
C vtrum seruirent ad vsum Mensæ, vel Altaris holocaustorum supra, 25. c. declaratum fuit. *Candelabrum, & vtensilia eius*. Candelabrum erat, in quo erant septem lucernæ, & ponebatur in parte Meridiana, vt patet supra, 26. cap. & tingebatur secundum ritum supradictorum. *Et vtensilia eius*. Supra, 25. c. cùm de Candelabro agebatur ponebantur aliqua vtensilia eius. Ibi etiam declarauimus, ꝙ oporteret poni aliqua vasa eius, scilicet, ad ministrationẽ in eo plura quam ibi ponantur: nam ibi solùm ponuntur duo vasa, s. emunctoria, quæ sunt forcipes ad tollendum lychnum. Etiam vasa quædam, vbi quæ emuncta fuerãt, extinguerentur. Erantq. duo alia vasa magna, de quibus nõ fit mentio supra, 25. capite, scilicet, duo suffusoria magna ex auro, id est, duo vasa continentia oleum, ex quibus fundebatur in lucernas Candelabri. De his Zachar. 5. c.
D vbi Zacharias dicit se vidisse in prophetica illa visione candelabrum cum lucernis suis, siue lampadibus, & duo rostra eius ex auro, & suffusoria duo ex auro pendentia ex rostris. *Vtensilia eius*. Vtensilia propriè dicuntur vasa apta ad aliquem vsum, ab vtendo dicta. Vnde vtensilia quasi vtilia. *Altaria thymiamatis, & holocausti*. Duo altaria erãt, scilicet, vnum altare thymiamatis, in quo adolebatur thymiama: de cuius fabricatione in illo cap. dictum fuit: & aliud altare holocaustorum, in quo fiebant omnia sacrificia, de quo supra, 27. cap. & ponebatur hoc in atrio Tabernaculi, vt patet præcedenti cap. Vnctio istorum altarium differt; quia altare thymiamatis sicut cetera vtensilia Tabernaculi vngebatur, semel liniendo in superficie eius digito intinctu vnguento. Altare autem holocaustorum tingebatur per septem dies, scilicet, ꝙ quotidie fieret
E sacrificium pro peccato: & hoc completo, mundaretur altare a cineribus, & omnibus quæ in eo erant, & vngebatur. De hoc supra 29. cap. Notandum quòd ista litera debet cautè punctuari, alioquin sequetur error: nam si sic punctuemus. *Altaria thymiamatis*. Nullo interposito, quasi immediatè ille genitiuus thymiamatis determinet illud accusatiuum altaria: erit sensus ꝙ deberet Moyses vngere altaria thymiamatis. Et sic ad minus essent duo altaria thymiamatis, quod falsũ est: quia solùm ponebatur vnum: sed punctuandum est sic. *Altaria*, Et tunc intelligatur dictio exposititua, scilicet. *Thymiamatis, & holocausti*. Ita, ꝙ ambo essent duo altaria: nõ tamen quòd essent duo altaria thymiamatis, vel duo altaria holocausti. *Et vniuersam supellectilem*. Supellex dicitur quodcumque pertinens ad aliquem vsum, vel ad ministrationem domesticam: pecunia autem non est supellex: quia non habet cer-

tum vsum. Etiam, quia est facta à Rege, vel à Cōmunitate, & non potest facere eam quilibet possidens eam, sicut est de aliis supellectilibus. Aurum etiam vel argentum, aut quodlibet metallum in massa, non est supellex: si tamen fiat de metallo vas, erit supellex: omnia autem quæ intra Tabernaculum erant, vocabantur supellectilia Tabernaculi: sed quædam erāt supellectilia, quæ rursus habebant alia supellectilia, sicut Mensa propositionis, & Candelabrū: quia quodlibet horum habebat vasa aliqua.

Mensa & aurū in massa non vocātur supellectilia.

Quæ ad cultum eorum pertinet. i. quæ pertinet ad ministrationem, vel ad pulchritudinem Tabernaculi: nam cultus à verbo, colo, dicitur. Et quia colo signat honorare, vel ornare, ita cultus signat ista duo hic, scilicet, ad honorem Tabernaculi, scilicet, ad ministrationem: quia honor est cum alicui ministratur. Vel ad ornatum, quia multa erāt in Tabernaculo ad pulchritudinem: immò & eadem quæ **G** ad ministrationem erant: etiam ad pulchritudinem pertinebant. *Sanctificabisq. omnia*. id est, facies ea sancta, scilicet, applicita ad cultum Diuinū, & fiebat sanctificatio per istam vnctionem: nam id quod sic vnctum erat, non debebat redire in profanos vsus, sicut est de calicibus consecratis, & vestibus sacerdotalibus; ante tamen quā vestes benedicantur, & calices cōnsecrentur, ad alios vsus licitè applicari possunt: quia nondum ad cultum Diuinum talia applicita sunt: sed adhuc manent profana, qualia ante erant: cùm autem benedicuntur vestes, & calices consecrantur, fit ibi cærimonia, per quam applicātur ad cultum Diuinum, & iam non licet reuocare ea ad sæculares vsus. Et ista cærimonia vocatur sanctificatio, h. applicatio ad Deum: quia per illam cærimoniam Deo applicantur.

Et erunt Sancta Sanctorum. id est, postquam sanctificaueris **H** omnia vtensilia Tabernaculi, & Atrij, tingēdo ea oleo vnctionis: erunt Sancta Sāctorum, id est, multum sancta, scilicet, multum applicita ad cultum Dei. *Qui tetigerit ea, sanctificabitur*. Habet ista propositio duos sēsus. Vno modo est sensus, q̄ omnis homo, qui tetigerit ista vasa ministrationis, erit sanctificatus per tactum: etiam si ante sanctificatus non esset. Et ratio huius videtur esse: quia ista sancta sunt, & per contactum suum debent alia sanctificare, sicut aqua benedicta, quia sanctificata est, aspersa super nos sanctificat nos. Alius sensus est, qui tetigerit ea sanctificabitur, id est, omnis homo, qui tangere debuerit ista vasa sanctificabitur prius quam tangat ea. Rabbi Salomon tenet primam expositionem, scilicet, q̄ omnia, quę tangebant ipsa vasa Sanctuarij, sanctificabantur ex tactu vasorum. Sed non potest hoc stare: quia ista non sanctifi- **I** cant ea, quæ inquinata sunt, sed potius faciunt iniquitatis rea. Si enim aliquis homo immundus tangebat ista vasa, peccabat, & portabat pęnam pro iniquitate sua: nam sic dicitur Isai. 52. c. Mundamini, qui fertis vasa Dñi. Et non solùm aliquis mundabatur per tactum, sed ēt siue mundus, siue immundus esset si tangeret, moriebatur: vt patet de Oza Sacerdote, qui tetigit Arcam impositā plaustro, quæ videbatur casura, & percussit eū Dñs plaga mortis, vt patet 2. Reg. cap. 6. & non solùm ex tactu, sed etiam ex visu istorum vasorum homines moriebantur, vt patet de Bethsamitibus, de quibus mortui sunt quinquaginta millia viri de plebe, & septuaginta de populo Dei, vt patet 1. Reg. 6. capite. Et non solùm isti, qui populares erāt moriebantur si viderent vasa Domini, sed etiam Leuitæ ipsi, qui portabant ea, si viderent, moriebantur, vt patet Nu- **K** meror. 4. cap. cum dicitur: Nolite perdere populum Caath de medio Leuitarum, sed hoc facite eis, vt viuant, & non moriantur si tetigerint Sancta Sanctorum, id est, vasa Sancta: Aaron & filij eius intrabunt, ipsiq. disponent onera singulorum, & diuidēt quid portare quis debeat. Alij nulla curiositate videant, quæ sunt in Sanctuario, alioquin morientur prius quam inuoluantur; nulla ergo res sanctificabatur per tactum istorum vasorum: sed qui tangere debebant ea, debebant esse mundi. Necesse est ergo in primum sensum redire, scilicet, q̄ mandetur hic, quòd omnis, qui tangere debuerit ista vasa Sanctificetur, id est, primò mundetur ab omnibus inquinamentis suis, vt dignus sit tangere vasa ministrationis sanctæ. Et ob hoc antequam aliquid ministrationis sacerdotes agerent in Sanctuario, lauabant manus, & pe-

Non solū tangētes quædam vasa Sāctuarij quidam moriebātur, sed etiā videntes.

F des, vt patet hic, & cap. 29. supra. Vnde si aliquis Sacerdos fuisset inquinatus in morte alicuius, tangendo mortuum, vel domum eius, vel secundum omnem immunditiam, quæ ponitur Leuit. 14. & 15. c. & Numeror. 19. & non emundatus aqua lustrationis intrasset Sāctuarium, & tetigisset vasa, moriebatur, quia polluebat Sanctuarium, & vasa sancta. *Aaron & filios eius vnges*. Ista est altera vnctio ab illa, quæ fiebat in extremitate auriculatum dextrarum, & pedum dextrorum, & manuum dextrarum, scilicet, in pollicibus manuum, & pedum, quia illa vnctio in membris prædictis fiebat cū solo sanguine arietis immolati pro victima pacifica, quę vocabatur aries consecrationis, vt patet supra, 29. cap. Ista autem fiebat cum vnguento, quod miscebatur cum aliqua parte sanguinis, & aspergebatur super Aaron, & filios eius, & vestes eorum, vt patet supra, 29. cap. Differebant tamen Aaron & filij eius, in hac vnctione, quia Aaron in capite consecrabatur fuso oleo vnctionis super caput eius, vt patet præcedenti cap. & in Psalm. 132. Sicut vnguentum in capite eius, quod descendit in barbam, barbam Aaron. Filij autem non vngebantur in capite, quia vnctio capitis denotat originem potestatis, quæ non pertinebat ad minores Sacerdotes, sed ad Sacerdotem Magnum. Sed, vt quidam dicunt, vngebantur Sacerdotes in manibus solùm ad notandam executionem, sicut fit in Sacerdotibus nostris, qui non sunt Episcopi; vt patet extra de sacra vnctione, c. vnico: videtur tamen magis dicendum, q̄ in Sacerdotibus minoribus, non fiebat aliqua vnctio præter vnctionem sanguinis in pollicibus pedis, & manus dextræ, & extremitate auriculæ, quæ etiam fiebat in Aaron, & aspersionem vnguenti cum sanguine arietis pacifici, qua aspergebantur Aaron & filij eius, & vestes eorum. Sacerdotes autem minores nullam aliam vnctionem, aut consecrationem habebant cum sanguine, aut cum oleo sancto vnctionis: quia supra, 29. cap. vbi ponitur ritus consecrationis, nō exprimitur aliquid tale, & Leuit. 8. c. iterum ponitur factus ritus iste, sed eodē modo nihil tale dicitur: Sacerdos aūt Magnus præter vnctiones superiores, quæ communes erant ei cum minoribus Sacerdotibus, habebat aliam, s. q̄ fundebatur oleum vnctionis super caput eius sine sanguine, & manus quoque vngebantur. Et in hac differebat Summus Sacerdos à minoribus Sacerdotibus: quod satis innuitur Leuit. 21. c. vbi ponuntur præeminentiæ Sūmi Sacerdotis, & dr: Pontifex i. Sacerdos Maximus inter fratres suos, super cuius caput oleū vnctionis fusum est: & cuius manus in Sacerdotium cōsecratæ sunt, & vestitus est vestibus sanctis, caput suum non discooperiet, &c. Tria enim ponuntur ibi, quorum nullum ad minores Sacerdotes pertinebat: & sic cōueniebat, quia in eodem loco vetat Summum Sacerdotem inquinari in morte suorum cognatorum, ēt si pater fuisset: minores verò Sacerdotes permittebat inquinari in morte quattuor generū personarū: ergo poni debebat id in quo differret Summus Sacerdos ab aliis, cùm diuersum mandatum detur de eo, & de aliis. Et quando dicitur hic. *Aaron & filios eius vnges*. Intelligitur de illa aspersione, quæ fiebat super Aaron, & vestes eius, & filios eius, & vestes eorum: quia ista cōis erat eis. *Sanctificabisq. eos. &c.* Supra, c. 29. sanctificatio signabat quandam eleuationem manuū impositis quibusdā oblationibus, & in illa eleuatione dicebātur specialiter applicari ad Deū: hic aūt sanctificatio nihil differt ab illa vnctione s̄m rem: ita q̄ esset aliqua alia cęrimonia. Sed dum ipsi sic aspergebātur, applicabantur specialiter ad cultum Dei, cùm in hoc consisteret potissima pars consecrationis, ideo dicebātur vngi, & sanctificari. *Filijs quoque Israel dices*. Supra positū fuit ad quid istud oleum vnctionis esse debebat: hic autem ponitur ad quid non erat, & interponitur mandatum ad populum. *Filijs quoque Israel*. id est, toti multitudini.

An filij Leui comprehendantur nomine filiorum Israel. Quæst. XIII.

SCIENDVM q̄ in hoc est diuersitas: nam filij Israel, vt cōiter, nominantur omnes de duodecim tribubus. Nam tribus Leui, quia separata fuit in sortem Domini,

non

non accepit sortem inter fratres suos, vt patet Numer. 18. c. & Deuter. 18. cap. manserunt autem aliæ duodecim tribus, quæ acceperũt totam hereditatem terræ, quam Dominus promiserat Iacob patri istorum: vocabantur ergo illi filij Israel, quia succedebant in bonis Iacob: Leuitæ autem quia separati erant, non intelligebãtur appellatione filiorum Israel, vt patet supra, 29. c. cum dicitur: Sanctificabis pectusculum consecratum, & armum de ariete, quem separasti quo initiatus est Aaron, & filij eius: cedentq. in partem Aaron & filiorum eius iure perpetuo à filiis Israel. Ecce qualiter vocat filios Israel populares laicos, qui offerre debebant ista, & Sacerdotes ab eis ista recipiebant. sic patet Num. 1. c. cùm dicit Deus. Tolle summam vniuersæ congregationis filiorum Israel, & tamen ibi solùm computantur illi, qui erant in duodecim tribubus, vt patet Num. 1. cap. Leuitæ autem non sunt numerati cum eis. Et si fortè obiicias, quòd infra in 3. cap. Numer. agitur de numeratione eorũ, & sic cùm dixit Deus, ꝙ tolleret Moyses summam totius congregationis filiorum, intellexit de Leuitis etiam, licet non expresserit quòd simul numerarentur: sed per se duodecim tribus, & per se Leuitæ. Respondetur, ꝙ falsum est, quia per filios Israel solùm intelliguntur duodecim tribus, vt patet Num. 1. c. in fine, cùm dicitur, post numerationem duodecim tribuum; fueruntq. omnes filij Israel per domos, & familias suas à viginti anno, & supra, qui poterant ad bella procedere sexcenta tria millia virorum quingenti quinquaginta: Leuitæ autem in tribu familiarum suarum nõ sunt numerati cum eis. Quid enim clarius esse potest? Et iste modus loquendi obseruatur quasi in tota Scriptura: hic autem accipiuntur filij Israel generaliter pro omnibus natis de semine Iacob, siue essent in duodecim tribubus, siue in tribu Leuitarum; & patet: quia hic dicitur, ꝙ qui de isto oleo vnctionis faceret pro se, vt vngeret carnem suam, & daret alieno, periret de populo suo: necesse est ꝙ intelligatur de laicis, & Sacerdotibus, & Leuitis, alioquin possent Sacerdotes, & Leuitæ facere talem vnguenti compositionem ad vngendum carnem suam, cùm vellent: & dare Gentilibus de tali compositione, & non peccarent: quod absurdissimum est: nam quando aliquid agendo laicus peccat, ita etiam agendo peccabit Sacerdos, & fortius adhuc: quia maiori sanctitate, & religione pollere debent: sed laici peccarent vngendo carnem suam tali vnguento, & dando alienis, ergo etiam Sacerdotes: sed si Sacerdotes non vocarentur hic filij Israel, nõ peccarent faciẽdo hoc: quia ista lex non daretur eis, cùm dicatur hic dari filiis Israel. ergo necesse est hic Sacerdotes, & Leuitas includi appellatione filiorum Israel. *Filijs quoque Israel dices.* id est, omnibus natis de stirpe Iacob, siue Leuitis, siue non Leuitis. *Hoc oleum vnctionis.* id est, istud oleum, quod fit ad vnctionem cõsecrationis Sacerdotum, & Tabernaculi cum vasis suis, atque totius Tabernaculi. *Sanctum erit mihi.* id est, erit applicitum cultui meo: & non applicabitur ad vsum, vel delectationẽ alicuius hominis, ita ꝙ faciat talem compositionem, vel vtatur ea postquam facta fuerit. *In generationes vestras.* id est, semper quamdiu durauerint generationes vestræ, erit ista cæremonia, ꝙ pertineat hoc oleum ad cultum meum, & non ad vsum vestrum. *Caro hominis non vngetur ex eo.* id est, nulla caro hominis vngetur ex eo, scilicet, ex eo, quod nũc est factũ, nec ex alia simili compositione. Et in hoc excludit omnes etiam Sacerdotes, quia licet tunc aspergeretur de illo vnguento super Sacerdotes, & funderetur super caput Sacerdotis Magni, & manus, hoc fiebat ad cultum Dei, scilicet, vt ipsi consecrarentur in Sacerdotes ad ministrandum Domino: si autem postea ipsi vngerent carnem suam tali vnguento, hoc non fiebat ad cultum Dei, sed ad delectationem suæ carnis, & hoc vetabatur. Reges etiam de hoc oleo vngi dicebãtur, quando assumebant potestatem regnatiuam. Nec dicebantur tunc ipsi vti illo vnguento ad suam delectationem, sed ad Dei cultum, scilicet, quod sicut Sacerdotes consecrabantur per aspersionem olei in ministerium Dei, & ex hoc sanctificari, id est, applicari in cultum Dei dicebantur: ita Reges ad regẽdum populum Dei per consecrationem istam segregabantur, quia ista Deus sacra facit sibi, scilicet, Sacerdotes ad ministrãdum,

Reges in Vet. Test. vngebantur oleo, quo sumptus Sacerdotes vngebantur.

A & Reges ad populũ dirigendũ. Sic dicitur Prouerb. 8. c. Per me Reges regnãt. Et sic sicut sacerdotes vngebãt alios Sacerdotes, ita ipsi vngebant Reges, vt patet primo de ipso Rege Saul, qui est vnctus mãdato Dei, vt patet 1. Reg. 10. c. & de Dauid 1. Reg. 16. c. non licebat tamen Regibus post istam vnctionem, quòd ipsi carnem suam vngerent tali vnguento ad delectandum: sicut nec licebat Sacerdotibus: & sic semper stat lex, quòd caro hominis non debebat vngi ea contra quòd ipse sibi tale vnguentum apponeret ad delectandum, vel faceret ab alio apponi. *Et iuxta compositionem eius non facietis aliud.* id est, non solùm non accipietis ad vsus vestros tale vnguentum, sed etiam non facietis: ipsum enim facere etiam in culpa erat, quia per hoc, quòd aliquis faceret illud, inclinaretur ad delectandum illo vnguento, quod nõ licebat: sicut erat de pa-
B ne fermentato in septem diebus azymorum: quia non solùm non licebat de illo comedere, sed etiam non licebat illum in domo detinere, vt patet supra, 12. c. mandatur autem, quòd non faciamus iuxta compositionem huius vnguenti, scilicet, ꝙ quando fecerimus aliquod vnguentum, non assumamus omnia ista in illa compositione, vel si assumpserimus omnia hæc, non assumamus in eadem proportione, in qua hic sumebantur. Si ergo aliquis secũdum alteram proportionem assumeret omnia ista, & faceret ex eis vnguentum, non ageret contra istam legem, quia non diceretur agere secundum eandem compositionem vnguenti. *Non facietis aliud.* scilicet, ad vsus vestros: bene tamen facietis aliud, & multa alia huius compositionis per ætatum successiones cùm fuerint necessaria ad vngẽdum vestes Sacerdotum, quæ de nouo fient, & ipsos Sacerdo-
C tes, & Reges: sicut nunc chrisma conficitur ad liniendos in fronte, & in scapulis atque pectore baptizatos, & ipsos infirmos, & non fit ad alios vsus, nec licet cuiquam hominum illo chrismate vti præterquam in his duobus prædictis Sacramentis, & in Sacramento Confirmationis: licet ergo nullus homo conficiat chrisma præter Episcopum cum ministris suis, tamen multoties Chrisma cõficitur secundum necessitates multorum temporum: ita ergo erat de isto oleo vnctionis, quòd quandocunque esset necessarium ad vngendas vestes, vel ministros, aut aliquid alterum faciebant illud Sacerdotes. *Quia sanctificatum est.* id est, quia applicatum est ad cultum meum: ideo non debet applicari ad cultum, vel ministerium vestrum. *Et sanctum erit vobis.* id est, quia illud vnguentum sanctificatum est mihi, erit sanctum vobis, id est, ꝙ apud vos reputabi-
D tur sanctum, scilicet, ꝙ non audeatis tangere illud applicãdo in vsus vestros profanos. *Homo quicunque tale composuerit.* Quicunque ille sit, siue de Sacerdotibus, siue de Leuitis, siue de popularibus: quoniam omnes ista lex astringit.

Nõ licet vti oleo sãcto præterquam in [illegible] in sacramentis.

An si Gentiles istam compositionem fecissent, de qua loquitur littera, peccassent contra istam legem. Quæst. XIIII.

SI tamen aliquis ex Gentilibus fecisset tale vnguẽtum, scilicet, ex eisdem materialibus, & in eadem proportione assumptis: dato ꝙ ille Gentilis cognosceret Deum Hebræorũ istam legem dedisse, non incidebat in pœnam legis huius, quia ista lex solũ dirigebatur ad filios Israel. Et licet Deus sit vniuersalis, quia omnibus præest, cum
E omnes creauerit, & omnes gubernet: tamen inquantum erat Legislator solùm, erat particularis, quia sicut politia, cui dabatur leges, erat particularis, ita leges datę erãt speciales ad illam politiam, nec obligabant alias politias: Deus enim cùm dedit legem Moysi, solùm voluit præesse inquãtum Legislator cuidam politiæ speciali, scilicet, Hebræorum, vt patet supra 19. cap. cùm dicitur: Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum: eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum Sacerdotale, & gens sancta. Ergo ad hanc solam politiam istæ leges directæ fuerunt. Item licet Deus esset Dominus omnium, & deberet coli ab omnibus gentibus, ad hoc tamen, ꝙ obligaret Iudæos ad colendum eum specialiter, voluit consensum eorum, & noluit eos obligare solo mandato: ideo Exodi 19. cap. misit Moysen ad omnes filios Israel enarrans

rans eis beneficium maximum, quod fecerat eis, & dicēs, vtrum vellent recipere leges eius, faciendo cum eo fœdus, vt eum specialiter colerent, & vsquequo istud fœdus fecerunt, scilicet, promittentes obedire omnibus, quæ mandaret, noluit dare aliquam legem: postquam autem consenserunt, quasi tunc inciperent obligari ad recipiendum, & obseruandum leges eius, venit super montem Sinai in voce tubæ clangentis, & dedit decem præcepta, vt patet supra, 20.c: cumq. clamaret populus, vt nō loqueretur Dominus, sed Moyses audiret à Deo, & postea loqueretur ipsis, cessauit vox tubæ, vt patet supra 20.& Deuter. 5.c. & dedit Deus præcepta multa Cærimonialia, atque Iudicialia, quæ habētur Exodi 20.21.22. atque 23. capitib. nec tamen voluit adhuc Deus, q istā obligarēt quousque coram populo recitarentur, vt videretur an consentirēt, vel dissentirent. Cùm autem recitatis omnibus consensissent, confirmatum est fœdus inter Deum & Israel, effundendo sanguinem super altare, & librum legis, & totum populum, vt patet supra, 24. & ad Hebræos, 9.c. Ex tunc autem manserunt obligati Israelitæ ad omnes leges qualescumque Deus daret: nec postea requisiuit vnquam ab eis consensum, cùm dabat aliquam legem, sicut ante requirebat. Sed Gentilibus non fuerunt facta ista fœdera cum Deo: ergo non obligabātur ad custodiam huius legis, nec aliarum: & sic facientes contra eā non incidebant in aliquam pœnam, cùm lex non vrgeret eos, sicut si nunquam data foret. Sed fortè dicet aliquis, quòd hoc benè stabit quantum ad illos Gentiles, qui non cognoscebant Deum verum, sed idola putabant esse Deos, nullam aliam vltra Deitatem existimantes. Si tamen aliquis Gentilis fuisset cognoscens verum Deum, sicut de quibusdam Gētilibus arbitramur, vt de Platone, & Socrate, qui mortuus est, ne coleret Idola, quia noluit iurare per Iouem, & Apollinem tanquam per Deos, sed tanquam per lignum, & lapidem: quamobrem Athenienses eum veneno occiderunt, vt declarat Petsius in Satyrā quarta, quæ incipit:

Mors Socratis, & mortis causa.

Rem populi tractas barbatum crede magistrum.
Dicere sorbitio, quem tollit dira cicuta.

Sic etiā de multis alijs Philosophis, de quibus per singula difficillimū est enarrare. De illis autem diceret aliquis, quòd cum Deum verum cognoscerent, & Deus Hebræorum erat verus Deus, quòd tenebantur ad obseruandam legem eius. Respondetur, quòd licet multi Gentiles Philosophi fuerint, & alij viri boni tempore legis Mosaicæ, post datam legem Moysi vsque ad Christum, & cognouerint verum Deum atque colebāt eum, & fortè sciuerint de ista lege data Iudæis, vel de quacumque alia, & non obseruabant eam, tamen non ob hoc peccabant, quia non cognoscebāt Deum Hebræorum esse verum: nā sciebant q aliquis erat verus Deus: quod naturaliter cognosci poterat, vt ait Apostolus ad Rom. 1.c. scilicet: Inuisibilia Dei per ea, quæ facta sunt à creatura mundi intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius deitas; ita vt inexcusabiles sint. Sciebant etiam, q Iuppiter, vel Mars, vel aliquis de dijs gentium non erat talis Deus. Verū autem ille esset Deus Hebræorum nesciebant, quia non videbant aliqua necessaria argumenta, per quæ concluderēt illum esse verum Deum. Dico autem de Philosophis, qui non viderunt: licet aliqui Reges, vt Nabuchodonosor hoc viderit, qui cōfessi sunt Deum Hebræorū esse Deum verum: & mandauit eum coli, vt patet Dan. 3.c. Philosophi tamen non audierunt miracula fuisse ab illo facta: & si audierunt, non credebant, quia non obligabantur credere scripturæ Hebræorum. Et sic dicendum est generaliter, quòd nullus de illis hominibus, qui tempore legis Mosaicæ saluatus fuit in Gentilitate, cognouit Deum Hebræorum esse Deum verum. Sed putabant eum esse, sicut vnum de dijs aliarum gentium. Nam cum illi boni essent, & verissimè desiderarent colere Deum verum, & colerent: si ipsi cognouissent Deum Hebræorum esse Deum verum, nullo modo credendum est, quòd non conuersi fuissent ad illam legem quam ipse dedisset, approbantes illam tanquam optimam. Et sic de Platone, & Socrate dicendum est, & de ceteris, quòd licet cognouerint, quòd verus Deus esset aliquis, & illum coluerint, ignorauerunt tamen an Deus Hebræorum

Nullus de Gentilibus qui tempore Legis Mosaicæ saluatus est, cognouit Deū Hebræorum esse verū Deum.

F esset verus Deus: imò non crediderunt esse verum Deum.

An si aliquis Gentilis cognoscens istam legem de non faciendo vnguentum, esse datam à Deo Hebræorum, & cognosceret Deum Hebræorum esse verum Deum, peccaret mortaliter faciendo contra illam. Quæst. XV.

SED si aliquis ponat casum strictius, scilicet, q esset aliquis Gentilis, qui cognosceret, quòd aliquis erat verus Deus, & quòd sciret istum Deum non esse aliquem de his, qui colebantur à Gentibus, & sciret hunc esse Deum Hebræorum: & sciret ab eo datam fuisse istam legem, vel aliquam aliam, & faceret contra illam, vtrum incideret in pœnam legis huius. Fortè diceret aliquis quòd sic: quia
G quædam inobedientia esset: mandato Dei cognito non obedire: nam stante ista hypothesi: ego cognosco illum esse Deum verum, & cognosco ab eo mādata fuisse ista: ergo repugnare illi magna inobedientia est, quæ peccatum mortale est, vt patet 1. Reg. 15.c. Quasi scelus ariolandi est nolle obedire. Respondetur, q stāte isto casu Gentilis agens contra istam legem non peccaret vllo modo, nec committeret vllam inobedientiam: nam tunc aliquis est inobediens quando mandato sibi facto ab eo, qui habet auctoritatem mandādi repugnat. sed Gentilis in casu posito non agens secundum legem à Deo datam, non repugnat mandato sibi posito: ergo non est inobediens: nec ex hoc aliquo modo peccat. Patet: quia vt dicebatur, ista lex fuit data speciali politiæ Hebræorum: & illam solam voluit obligari ad obseruationem huius legis, vt supra
H probatum fuit: ergo lex non habuit vires obligandi aliquas alias gētes, cùm lex solùm illos obliget, quos Legislator vult obligari: ceteri autem non obligantur, etiam si sint subditi illi Legislatori. Cùm ergo voluntas Dei solùm fuit obligandi Iudæos, quia cum eis solis fœdera iniuit, & eos solos in peculiarem populum suscepit: ergo ceteræ gentes licet cognoscerent hunc esse verum Deum, & agerent contra legem eius, non peccabant, quia voluntas Dei non fuit eos obligare. Et patet conueniēs exemplum: ego cognosco Christum esse verum Deum: & scio certissimè, quòd aliquod mandatum speciale dedit alicui homini, vt seruaret: nunquid ego si non obseruo illud pecco? Manifestum est quòd non: nihil autem magis erat in Gentilibus cognoscētibus Deum Hebræorū esse verum Deum, quia non tenebantur obseruare legem ab eo datam. Se-
I cùs autem est de lege Euāgelica, quæ omnes obligat: quia Christus voluit illam obligare cùm mandauerit prædicari Euangelium omni creaturæ; id est, omni homini, vt patet Matth. 28.c. cùm dicitur: Ite per mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ: qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit: qui autem nō crediderit, condemnabitur. Ecce qualiter voluit omnes homines obligari ad legem Euangelicam: nam si non obligarētur omnes, non diceret, quòd qui non crediderit condemnabitur. Cùm autem in toto Veteri Testamento aliqua lex daretur præcipuè in istis quinque libris Moysi, quæ fundamentum totius legis sunt, non dicitur, quòd qui non obseruauerit eam, quod condemnabitur, vel morietur, sed quod quicumque de filiis Israel non receperit illam legem, vel quis de aduenis, qui sunt inter eos, peribit de populo suo:
K quasi solus Israelitas obligare velit, & eos qui se voluntariè legi Iudaicæ subdiderunt. Quando ergo dicitur hic *Homo quicumque tale composuerit*. solùm loquitur de Hebræis, & de Gentilibus conuersis ad Iudaismum. *Et dederit ex eo alieno.* Videtur, quòd littera ista innuat debere legi copulatim, & non copulatiuè, scilicet, quòd homo, qui composuerit vnguentum tale, & deinde illud dederit alicui alieno, id est, alicui Gentili incurrebat istam pœnam, & si alterum eorum fecisset, non debebat mori. Sed magis dicendum est, quòd legatur copulatiuè, scilicet, q pro quolibet illorum mortis pœna infligatur, vt si aliquis tali vnguento carnem suam vnxerit, vel si illud composuerit, quia ad malum finem tale fit, & datur occasio peccandi alijs: quia aliquis reperiens tale vnguentum vteretur eo: quod peccatum est. Etiam si quis non fecerit tale vnguentum, sed inueniens compositum vendiderit illud alicui

Lex Mosaica non obligabat alias gētes ab Hebræis.

Lex Euāgelica vniuersaliter omnes obligat gentes.

Quicumque …

guentum fuisset in Lege veteri etiam si carnē suā non vnxisset morte dignus erat.

alicui Gentili, mori merebatur. Et patet; quod sic debeat intelligi, quia æquale erat de isto oleo vnctionis, & de thymiamate: sed si quis cōficeret thymiama, & frueretur odore eius (etiam si non traderet alieno) ex eo mori debebat: ergo dato, quod aliquis nō dedisset alieno de isto oleo vnctionis, si tamen fecisset ad vngendum carnem suam, vel vngeret eam, deberet mori. *Exterminabitur de populo suo.* id est, morietur, scilicet, quod Deus mittet in eū aliquam mortem per se, vel tradet eū in manibus alicuius bestiæ, vel viri, ita quod faciat eum mori. Nō tamen est sensus, quòd iudices deberēt eum occidere, constito, quod fecisset tale vnguētum, aut vsus fuisset eo: sed Deus sumebat vindictam de hoc. Si tamen aliquis ista faceret, nec ab hoc desistere vellet: iudice mandante mori debebat. *Dixitq. Dominus ad Moysen.* Hic ponitur quintum, & vltimū de thymiamatis confectione: quod requirebatur ad quotidianam ministrationem in altari thymiamatum. *Sume tibi aromata.* Aroma erat aliquid confectum ex multis aromaticis speciebus, & erat valde redolens. Nec est putandum (vt quidam voluerūt) quod essent aromata aliqua simplicia, quæ sic in aliqua arbore nascantur, aut ab aliqua arbore fluāt. Sed conficiebantur ex multis: & ista multa determinata erant, quæ essent: ideo non nominantur hic quæ essent: sed cum dicatur aroma, intelligitur ex quo fuerit compositum, cùm intelligatur certa compositio. Et sic Genes. 27. cap. cum dicatur, quod viderunt Ismaelitas venientes de Galaad, & camelos eorum portantes aromata, & non dicitur, ibi ex quo confecta essent illa aromata, quasi determinata sit compositio illorum. Aliquando tamen aliqua alia compositio aliquo modo coincidēs cum ista vocabatur aroma, vt patet in præsenti cap. cum dicitur: Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & electæ: ibi enim determinatur id quod præcipuum erat in aromate illo. Istud autem de quo hic dicitur, non erat habens aliquam specialem confectionem, sed factū in forma communi: ideo non exprimitur ex quo erat factum. *Stacten.* Secūdum Isidorum, & omnes alios Doctores, est stactes, succus fluens de arbore myrrhæ purus, & lucidus, qui conterebatur vsque in tenuissimum puluerem, & vocatur myrrha prima: quia fluebat per sudationem sine aliqua corticis incisione. Aliqui Iudæi dicunt, quod stactes idem est, quod glans, qui est fructus ilicis, & est cibus porcorum: sicut dictum fuit Gen. 27. c. Sed hic patet manifestè falsum esse quod dicunt: nec ipsi aduerterunt istum locum, quod glandes, quæ sunt fructus ilicum nullo modo proficerent ad faciendum thymiama boni odoris, sed valde obstarent. Est ergo stactes, vt dictum est, succus arboris myrrhæ. *Et onycha.* Est aūt onycha, vt ait Magister in Historia Scholastica parua ostreola, ad quātitatem humani vnguis: vnde onycha dicitur de onyx, id est, vnguis, & onychinus lapis pretiosus inde dictus est: quia rubeum, & album mixtum habet colorem, quemadmodum vnguis humanus. vbi dicitur onycha secūdum Papiam quædam herba aromatica. *Galbanum boni odoris.* Galbanum est succus herbæ aromaticæ, quæ ferula dicitur, & est optimum cum est cartilaginosum, vt cartilagines ossium, s. durum: quod contundendo in puluerē tenuissimū conuertitur, & odore huius serpentes fugantur. Dr̄ galbanum boni odoris, quia aliquod galbanum est, quod ex antiquitate, vel aliqua alia causa odorem perdidit. *Et tus lucidissimum.* Hoc est quod vocatur tus masculinum: quia ad similitudinem humani testiculi formatum in rotundum est, & lucidum, & carens omni resinæ impuritate: & hoc suauioris odoris est: nam cùm tus aliqualiter nigrum, aut alterius coloris est, habet secum admixtam impuritatem, quæ impedit, aut diminuit bonum turis odorem. *Aequalis ponderis erunt omnia.* In vnguento, siue oleo vnctionis, de quo supra dicitur, ea, quæ ponebantur, non ponebantur æqualis ponderis, vt patet in littera. Et ratio est: quia illud vnguentum debebat esse humidum, & molle, & quasi fluēs: istud thymiama de quo hic, debebat esse durum in tantū, quòd posset in puluerem contundi: & quia in superiori vnguento erant quædam humida, & quædam sicca: ea, quæ aliqualiter humida erant, ponebantur in maiori quantitate: quæ autem sicca erant, ponebantur in minori, vt humidum fluens esset, quod inde conficeretur. Et

Aroma quid sit.

Quid sit stactes.

Opinio quorundam Hebræorum confutatur.

A ista fuit causa, quare in vnguento, de quo supra, ponebatur oleum, quod totaliter humidū & fluens est, nihil habens de duritie: in thymiamate autem non ponebatur. Thymiama autem, quia erat siccum, habebat superabundantiam in siccitate, & quia ponebantur in compositione eius multa sicca, & pauca humida, satis fuit, quòd omnia essent æqualia, quia tunc superexcederent sicca. *Faciesq. thymiama compositum.* Dicitur propriè thymiama aliquid redolens, & non simplex. Quælibet autem confectio ex pluribus causantibus vnum odoriferum thymiama dici potest, dum tamen illud sit durum. Et dicitur thymiama à ture, quia est redolens sicut tus. Vel quia ponitur, vt tus coram Domino. *Opere vnguentarij.* Non fit propriè thymiama opere vnguentarij, quia vnguentarij vnguenta parant: thymiama autem non est vnguentum;

B ideo non dicitur fieri opere vnguentarij. Accipitur tamen largè vnguentarius pro omni eo, qui facit tales confectiones, siue duras, siue liquidas. Et isti aliquando vocantur pigmentarij, quia pigmētum generaliter est quælibet herba aromatica. Sic dicitur Cāticorum 3. c. vniuersi pulueris pigmentarij. *Mixtum diligenter.* id est, quòd omnia ista misceantur cum magna diligentia, scilicet, ne de aliquo eorum plus quam de altero assumatur: vel ne aliquod sit tale quale non conuenit: vel ne fortè in mixtione erretur, quia in hoc requiritur opus artis, cùm dicatur quòd debeat esse facta ista compositio opere artificis vnguentarij. Et poterit aliquis errare in his si non agat diligenter secundum artem. *Et purum.* Dicet aliquis, quòd ista duo repugnant, scilicet, quòd aliquid sit mixtum, & sit purum. Respondetur, quòd purum dicitur multipli-

C citer. Vno modo purum, id est, simplex, & tunc de Deo conuenit dici, quòd purus est, quia non est in eo aliqua compositio. Secundo modo purum dicitur, quod solùm habet id quod est de natura suæ speciei, & nihil habet alterius naturæ: & hoc modo dicimus, quod Socrates est purus homo, id est, quòd non habet essentiam alterius speciei præterquam esse humanū, & sic negamus de Christo esse purum hominem, quia licet verus homo sit: tamen nō habet solùm esse humanum: sed etiam Deus est, quod est aliud esse substantiale. Tertio modo dicitur purum, id est, non mixtum, & hoc modo dicimus vinum esse purum, quando aquam mixtam sibi non habet. Differt autem iste modus puritatis ab immediatè posito: quia ea, quæ non sunt pura, sed puritati in secūdo illo modo opponuntur, sunt vnum ens substantiale, vel vnum suppositum, li-

D cet ibi sint plures naturæ, & sic est tale vnum ens per se. Ea autem, quæ opponuntur puritati in tertio modo isto, non sunt vnū ens per se: sed per aggregationem, & commixtionem, ex qua non redditur aliquod vnum indiuiduum substantiale, siue suppositum, sicut aqua & vinum cùm mixta sunt. Quarto modo purū dicitur, id est, mundum, & sincerum, scilicet, quod non habet aliquam immunditiam in seipso; & hoc modo quælibet res polluta non est pura: quia nō est sincera: si autem acciperetur hic purum omnibus modis, impossibile esset esse purum, & mixtum: sed accipitur purum solùm quarto modo, id est, mundum: non tamen est purum aliquo de tribus modis primis. Bene ergo stat, quod sit istud thymiama mixtum, quia confectum est ex pluribus rebus, vt patet hic, & quòd sit purum, id est, mundum. *Et sanctificatione dignissimum.*

E Sanctificatio dicitur applicatio ad cultum Dei. Est sensus, quòd istud thymiama deberet esse ita diligenter factum, & purum, quòd mereatur applicari ad cultum Dei, quasi dicat, Deus purus est, & ea, quæ ei applicari debent, oportet vt munda sint. Cùm ergo aliqua purissima sint, digna habentur, vt ad cultum Dei applicentur: & hoc est ea digna esse sanctificatione, id est, applicatione ad Deū, quod non esset, si istud thymiama non fuisset diligenter mixtum, & purum. *Cumq. in tenuissimum puluerem vniuersa contuderis.* id est, contregeris, vel minueris, quia ista erant dura, & congelata, cùm multa eorum essent succi arborum, conterebantur in mortario, sicut conterūtur alia dura, vt sal induratum. Fiebat autem ista contusio vsque ad puluerem tenuissimum, quia sic maior odor emittebatur, cùm arderent omnia. Etiam vt fieret perfecta mixtio: nam si non contererentur sic vsque ad minutissimum puluerem,

Purum quot modis accipiatur.

pulucrem, non cohærerent: sed cremaretur galbanum in vna parte, & thus in alia, & sic de ceteris: nec redderetur idem odor, sed varius: cùm autem sic vniuersa contusa essent, fieret mixtio perfecta. *Pones ex eo coram Tabernaculo testimonij*. scilicet, in altari thymiamatum, vbi quotidie thymiama incendebatur in mane, & vespere, cùm incenderentur, & appararētur lucernæ Candelabri. Arguet aūt aliqnis ex hoc, ꝙ altare thymiamatum, in quo ista cremabantur, esset extra Tabernaculum, sicut altare holocaustorum, quia de altari holocaustorum dicitur, ꝙ erat ad ostium Tabernaculi coram Domino, vt patet præcedenti cap. de isto altari thymiamatum dicitur, ꝙ erat coram Tabernaculo testimonij: ergo non erat intra Tabernaculū testimonij: quia quod intra aliquam domum est non dicitur esse coram ea. Et tunc si erat extra Tabernaculum, necesse esset, ꝙ poneretur in Sanctuario, scilicet, in atrio, aut extra totum Sāctuarium in loco profano: non est autem dicendum, ꝙ poneretur istud altare in loco profano, quia fiebat in eo sancta ministratio: ergo poneretur in atrio Tabernaculi, sicut ponebatur altare holocaustorum, & Labrum æneum. Respondetur, quòd altare thymiamatum erat intra Tabernaculum testimonij, vt patet supra in littera, & infra 40. cap. vbi ordinato Tabernaculo ante ipsum velum, quod distinguit Sancta Sanctorum, ponitur altare thymiamatis, & Mensa Propositionis, & Candelabrum. Patet etiam Leuit. 16. capite vbi dicitur, ꝙ cum Sacerdos Magnus exibat de Sancto Sanctorum, accedebat ad altare thymiamatum, quod erat ibi coram Domino, & orabat ibi: atque tingebat cornua altaris sanguine, quod non esset, nisi poneretur altare intra Tabernaculum testimonij. Ad argumentum in oppositum respondetur, cùm dicitur in littera, quòd altare thymiamatis erat coram Tabernaculo testimonij, quòd duplex erat Tabernaculum, scilicet, primum Tabernaculum, cuius ostium erat apud altare holocaustorum, vt patet præcedenti capite, & in isto erat Mensa propositionis, & Candelabrum, & Altare thymiamatum: & in istud Tabernaculum intrabant quotidie Sacerdotes, sua officia completuri, scilicet, parantes lucernas, & offerentes thymiamata, & per singula Sabbata panes propositionis ponentes; & auferentes. Secundum Tabernaculum erat quædam pars magni Tabernaculi, quæ distinguebatur ab ea, quam nunc diximus per velum quoddam pendens, & istud Tabernaculum secundum, vocatur Sancta Sanctorum.

An altare thymiamatū esset extra tabernaculum.

Quomodo Apostolus distinguat Tabernaculum in duo Tabernacula. Quæst. XVI.

ISTAM diuisionem ponit ad litteram licet nō ita extensam Apostolus ad Hebr. 9. cap. & istud vocabatur Tabernaculum testimonij, id est, in quo continebatur testimonium, id est, tabulæ, quæ erant in Arca, & in eis erat Decalogus præceptorum scriptus. Pro hoc tamen adhuc sciendum, ꝙ ista diuisio Tabernaculi, quæ nunc posita est secundum Apostolum, non est totaliter propria: quia non est distinctio duorum Tabernaculorū, sed distinctio partium eiusdem Tabernaculi: nam erat Tabernaculū quædam domus facta ex tabulatis, & operimentis, atque velis, siue tentoriis, vt patet supra, 26. c. & hoc habebat istas duas partes Tabernaculi, quas nunc tanquam duo Tabernacula diuidebamus, & istud totale Tabernaculū vocabatur Tabernaculum testimonij, vt patet cap. 26. vsque huc, in quolibet cap. sæpius. Et ratio est: quia intra istud magnum Tabernaculum erat Arca cū tabulis præceptorum: cùm autem istud magnum Tabernaculū diuiditur in duas partes, quarum vtraque vocetur Tabernaculum, vt Apostolus distinguit ad Hebr. 9. cap. non vocatur quælibet earum partium Tabernaculum testimonij, sed solùm secundum Tabernaculum: nam Tabernaculum testimonij dicitur, quod continet testimonium, id est, tabulas præceptorum: sed in primo Tabernaculo non ponebantur tabulæ, sed sola Mensa propositionis, cum vasis suis, & panibus, & Candelabrum cum vasis suis, & Altare thymiamatum: nō ergo poterat vocari Tabernaculum testimonij, sed Sācta Sanctorum, quia in eo continebatur

F Arca cum tabulis. Et hoc modo satis notabilis est solutio, scilicet, quòd erat altare thymiamatis coram Tabernaculo testimonij, id est, coram Sancta Sanctorum, quod vocatur Tabernaculum testimonij, vt dictum fuit. & sic necessariò esset intra primum Tabernaculum, scilicet, intra illud, quod non vocabatur Tabernaculum testimonij, & sic dici potest de Candelabro, & Mensa propositionis, ꝙ erant coram Tabernaculo testimonij, scilicet, coram Sancto Sanctorum intra primum Tabernaculum: tamen nec accipitur hic Tabernaculum testimonij pro tota illa domo, quæ constructa erat ex tabulatis, & operimentis, velis, atque tentoriis, quod vocabatur Tabernaculum testimonij, sicut supra dictum fuit: nam non est verum, ꝙ altare thymiamatis esset ante istud Tabernaculum, sed altare holocaustorum; & de isto Tabernaculo procedebat argumentum probans, ꝙ deberet poni in Atrio Tabernaculi, aut extra, in loco profano. *Coram Tabernaculo testimonij*. id est, coram Sancto Sanctorum, quod vocabatur Tabernaculum testimonij: sic enim dicitur supra in principio c. huius: ponesq. altare contra velum, quod ante Arcam pendet testimonij. *In quo loco apparebo tibi*. Aliqui volunt, ꝙ hoc erat in altari thymiamatum, scilicet, quod Deus ibi appareret. Et dicit Nicolaus, ꝙ existente Sacerdote in altari thymiamatum, audiebatur vox Dei procedens de Propitiatorio, quod erat vltra velum; & perueniebat vsque ad altare thymiamatum. Sed hoc falsum est: quoniam non apparebat Deus, siue loquebatur super altare thymiamatis: nec audiebatur vox eius procedens de altari aut de Propitiatorio veniens vsque ad altare; sed ista vox siue apparitio, solū refertur ad Propitiatorium in-
H tra Sancta Sāctorum, vbi Deus loquebatur, & apparebat, & quando erat Sacerdos in altari thymiamatum, non loquebatur ei Deus, nec apparebat. Error autem istorum originem habet, propter istud relatiuum, (quod) potest ad quodlibet duorum antecedentium referri: nam cùm dicitur hic. *Coram Tabernaculo testimonij pones illud*. Intelligitur locus in quo ponebatur thymiama, & istud erat altare thymiamatis: ecce ergo vnum antecedens ad quod potest fieri relatio. Aliud est, cum dicitur. *Testimonio Tabernaculi*. Et sic ponendo primum antecedens, est sensus. *In quo loco apparebo tibi*. scilicet, in altari thymiamatum, in quo ponis incensum: accipiendo ꝙ referatur ad secundum antecedens, est sensus. *In quo apparebo tibi*. scilicet, in testimonio Tabernaculi, id est, intra Sancta Sāctorum. Et iste est verus sensus: quod patet supra in principio cap.
I vbi ponitur ista eadem magis explicite, cùm dicitur: Ponesq. altare contra velum, quod ante Arcam pēdet testimonij coram Propitiatorio, quo tegitur testimonium, vbi loquar tibi: ibi enim magis patet, ꝙ loquatur de Propitiatorio, quàm de altari thymiamatum. Item manifestatur hoc, quia in isto loco de quo hic dicitur, apparebat Deus, & loquebatur Moysi, vt patet, cum dicitur: in quo loco apparebo tibi. Sed non loquebatur Deus Moysi super altare thymiamatum: ergo non est iste locus, de quo dicitur altare thymiamatum, sed alius. Patet antecedens, quia ad altare thymiamatum non accedebant nisi Sacerdotes ministrantes ponēdo incensum, vt patet supra, & hoc siue Aaron, siue filij eius: Moyses autem non erat Sacerdos, sed simplex Leuita: ergo nunquam in illo altari ministrauit: & sic per consequens nunquam ibi ei Deus apparuit: quia
K non accedebat ad illud. Nec valet si dicas, ꝙ Moyses licet esset Leuita, tamen ministrabat, vt patet in consecratione Aaron, & filiorum eius, vt patet præcedēti cap. Respondetur, ꝙ ibi Moyses ministrauit non quidem quòd pertineret ad eius officium, sed quia erat necessariū, cùm non esset aliquis Sacerdos, qui consecrare posset Aaron & filios eius: necessarium ergo erat per Leuitam consecrari, ideo post istam consecrationem nūquam reperitur Moyses sacrificasse. sacrificauerat tamen ante istam consecrationem in confirmatione fœderis Dei cum Israel, vt patet supra, 24. c. in his tamen ministrationibus adhuc non reperietur ministrasse in altari thymiamatum, sed in altari holocastorum solùm, vt patet præcedenti cap. nō ergo intelligitur de illo loco, s. de altari thymiamatum, sed intelligitur necessariò de Arca, quæ erat in Sancto Sāctorum, quia super illam apparebat Deus Moysi quandocunque

Moyses nūquam ministrauit super altare thymiamatum.

Moyses

Moyses volebat quærere aliquid à Deo, vt patet Numer.7.cap. cum dicitur: Cumque ingrederetur Moyses Tabernaculum fœderis, vt consuleret Oraculũ, audiebat vocem loquentis ad se de Propitiatorio, quod erat super Arcam testimonij inter duos Cherubim, vnde & loquebatur ei. Ex hac littera etiam patet sufficienter respõsio, quæ supra dabatur, scilicet, ꝙ fit altare thymiamatum intra Tabernaculũ: nec ista littera aliquid obstat secundum rem, vel secundum apparentiam, quia hic non dicitur, ꝙ istud altare esset coram Tabernaculo testimonij: sed coram testimonio Tabernaculi. Differũt enim ista multum inter se: nam Tabernaculum testimonij est ipsa tota domus fabricata ex tabulatis, & operimentis: testimonium Tabernaculi dicitur Arca, siue tabulæ existentes in Arca, quæ sunt in testimonium contra filios Israel, ꝙ legem receperint à Deo, quod autem est coram Tabernaculo testimonij est extra Tabernaculum, vt altare holocaustorũ, & Labrum æneum. Quod verò est coram testimonio Tabernaculi est coram Arca, & tabulis, quæ sunt testimonium Tabernaculi, id est, testimonium existens in Tabernaculo. Et quodcumque existẽs corã isto testimonio Tabernaculi, est intra istud Tabernaculũ, alioquin non poterit dici esse corã testimonio Tabernaculi, siue coram Arca. Rationes autem supra positæ responsiuæ faciant ad hoc, si aliquis vellet conuertere dicendo coram Tabernaculo testimonij, quia tunc etiam verum est, quòd istud altare erat coram Tabernaculo testimonij, & tamen erat intra Tabernaculum. *In quo loco apparebo tibi*. scilicet, in testimonio Tabernaculi, scilicet, super Arca, in qua erat testimonium. Et dirigitur ista loquutio ad Moysen, quia Moysi apparebat ibi Deus, quando volebat intrare ad inquirendum aliquid sibi dubiũ, vt patet Numeror.17.capite, & ista apparitio dicitur manifestatio quædam, & fiebat in loquutione, quia ibi loquebatur ei de Propitiatorio: nam vbi aliquis loquitur, ibi esse dicitur, licet apparitio magis pertineat ad visionem, quàm ad auditum, vel aliquem alium sensum.

An in Propitiatorio esset Angelus in assumpto corpore, qui loqueretur Moysi. Quæst. XVII.

SED vtrum ista apparitio ita strictè sumpta fuisset in Propitiatorio Moysi facta, non apparet euidẽter. Satis tamen dici posset, quòd ibi Angelus Domini, qui loquebatur, apparuerit in aliqua effigie visibili mortalibus: nam cùm Summus Sacerdos intraret in Sancta Sanctorum semel in anno in die expiationis, mandabatur quòd portaret secum vas cum prunis, & thymiamate: ita quòd nebula ascendens de thymiamate operiret Propitiatoriũ, vt habetur Leuit.16.cap. & si sic non faceret, moreretur. Manifestum ergo est, quòd aliquid volebat Deus operiri, quod erat in Tabernaculo: quod appareret, si non ascenderet nebula thymiamatis ad operiendum: sed quando Moyses intrabat in Sancta Sanctorum, non deferebat secũ thymiama, ad hoc, vt nebula consurgens operiret Propitiatorium, sed quandocumque volebat intrabat, vt patet Numer.7.capite: ergo videbat Moyses effigiem illam, quæ apparebat in Propitiatorio: sed in Propitiatorio erat quidam Angelus in assumpto corpore aereo, qui loquebatur ea, quæ Deus exprimi volebat, vt probauimus supra, 25.cap. ergo Moyses videbat illum Angelum. Nec valet si arguas, quòd licet non exprimatur, quòd Moyses intrans in Sancta Sanctorum nõ portaret secum thymiama, quòd ob hoc non tollitur quin portaret: quia nõ omnia scribuntur, quæ facta sunt. Respondetur, quòd nũ est aliqua ratio motiua quare Moyses intrans in Sancta Sanctorum portaret secũ prunas, & thymiama, quia istud fiebat ne Sacerdos intrãs videret aliquid, quod esset in Propitiatorio, sed magis nebula thymiamatis consurgens operiret Propitiatorium, vt patet Leuit.16.c. & hoc quia fortè Sacerdos Magnus intrans non erat dignus tali visione, qualis erat in Propitiatorio, & si videret moreretur: ideo mandabatur vt nebula exhalaret a thymiamate, vt operiret Propitiatorium, alioquin Sacerdos moreretur, vt patet eodem capite. De Moyse autem non erat eadem ratio: quia ipse dignus erat tali visione, & maiori, & si non

A secundum se, saltem secundum acceptationem Dei: quia Deus acceptabat eum, vt esset dignus videre essentiã Diuinam, quæ est perfectissima visio, vt patet Numer.12.c. ergo acceptaret eum ad quamlibet minorem visionem, scilicet, ad videndum Angelum in assumpto corpore super Propitiatorium: ergo licet videret illum, non moreretur, & sic non erat necessarium, ꝙ Moyses portaret thymiama, cùm introibat in Sancta Sanctorum, & videbat Angelum in assumpto corpore aereo loquentem in Propitiatorio. Aliquis autem fortassis dicet, quòd non erat aliqua visio super Propitiatorium, & sic nec Summus Sacerdos, nec Moyses, vel quilibet alius intrans in Sancta Sanctorum poterat videre aliquid super Propitiatorium. Et quando obijcitur, quòd ad hoc fiebat, vt cùm intraret Summus Sacerdos portaret secum thymiama ardens, cu- B ius nebula operiret Propitiatorium, ne videret id quod apparebat in Propitiatorio: negabit dicens non ad hoc fieri. Et patet: quia si ad hoc fieret, quandocumque Summus Sacerdos intraret in Sancta Sanctorum, deberet secum defferre prunas, & thymiama ardens. Sed hoc falsum est: quia quando deponendum erat Tabernaculum, & tegenda Arca, intrabat Summus Sacerdos, & cum eo minores Sacerdotes, & inuoluebant Arcam, vt patet Numer.4.c. sed tunc non mandabatur, quòd portarẽt secum thymiama ardens, vel aliquid aliud nebulam concitans: si autem aliquid appareret super Propitiatorium portarent aliquid, vt non viderent illud: ergo non apparebat ibi quidquam. Respondetur, quòd in Propitiatorio inter alas Cherubim apparebat quoddam corpus aereũ grossum de aere condensato, in quo Angelus formabat voces C illas, quæ audiebantur, vt probauimus supra 25.capite. Ad argumentum dicendum, quòd non est simile: nam quando Sacerdos Magnus introibat in Sãcta Sanctorum in die expiationis, erat ibi Angelus in assumpto corpore, & ad hoc quòd nõ videretur, necesse erat thymiama portari, vt operiretur Propitiatorium nebula surgẽte de thymiamate: cùm autem intrabat Sacerdos Magnus, & minores Sacerdotes cum eo in Sancta Sanctorum ad deponendum velum, & operiendam Arcam: non erat Angelus in corpore illo assumpto super Propitiatorium, ideo non oportebat introferri thymiama nebulas exhalans. Et patet hoc esse rationabile: quia quando Summus Sacerdos introibat ad operiendum Arcam, nubes, quæ erat super Tabernaculum, mota erat dans signum recedendi, vt patet Numer.9.capite: nam aliter nullus mutaret, aut depo- D neret tentoria sua, nec Sacerdotes aliquid facerent in deponendo Tabernaculum: cùm autem Angelus mouebat nubem, quæ erat super Tabernaculum, non erat super Propitiatorium. Etiam quia tunc ad nihil necessarium erat, vt Angelus tunc maneret super Propitiatorium, cùm ipsum tegendũ esset atque portandum. Item, quia quando in die propitiationis intrabat Summus Sacerdos in Sancta Sanctorum, Angelus ille loquebatur ei, & si non semper, saltem aliquãdo, ideo necessarium erat, quòd esset ibi corpus illud aereum densum: quod ne videretur oportebat, vt portaretur thymiama, cuius nebula ascendens operiret Propitiatorium. Et si dicat aliquis, ꝙ sicut quando summus Sacerdos cũ minoribus Sacerdotibus introibat in Sancta Sanctorũ ad tegendũ Arcam, recedebat Angelus, & nõ manebat ibi corpus aereũ formatum sicut E ante erat, ita cũ esset dies Propitiationis, & Sacerdos Magnus intraturus esset in Sancta Sanctorũ, poterat ille Angelus recedere, ne videretur corpus illud aereũ, vel resoluere illud. Rñdetur, ꝙ non debebat sic fieri: quia illo die Summus Sacerdos intrans in Sãcta Sanctorum oraturus erat pro peccatis suis, & totius Israel, vt patet Leuit.16. capite: vt ergo Sacerdos certificatus esset, quòd Deus remitteret peccata populi sui, audiebat vocem de Propitiatorio, in quo respondebat ei: sed non poterat formari ista vox, nisi Angelus in corpore aereo formaret eam: ergo necessarium erat ibi esse tale corpus aereum densum.

An loqueretur Angelus aliquid Summo Sacerdoti introeunti in Sancta Sanctorum. Quæst. XVIII.

SED fortè dices, ꝙ supponitur aliquid dubium, scilicet, ꝙ Angelus loqueretur illa die Summo Sacerdo-

ti ali-

ti aliquid intra Sancta Sanctorum. Respondetur, q. hoc satis conuicitur esse verum, q. quãdo Sacerdos magnus in die Propitiationis introibat in Sancta Sanctorum, nõ solùm portabat thymiama, vt eius nebula operiret Propitiatorium, ne ipse aliquid videret. vt dicebatur: sed etiam mãdabatur, q. eo tempore, quo Sacerdos Magnus introiret in Sancta Sanctorum. nullus hominum staret in Tabernaculo. Sed dato, quòd aliqui Sacerdotes minores starent in Tabernaculo, non viderent aliquid eorum, quæ erant intra Sancta Sanctorum, cùm esset velum pendens in medio ante Arcam diuidens Sancta Sanctorum à reliqua parte Tabernaculi. Sed Deus non mandabat aliquid superfluè: ergo videbatur necessariò, q. hoc mandabatur, ad hoc, ne Sacerdotes manentes in Tabernaculo audirẽt verba Angeli loquentis ad Sacerdotem intra Sãcta Sanctorum, licet nihil videre possent: nam sicut Summus Sacerdos erat indignus visione Angelica in corpore aereo assumpto, & iudicabatur dignus audire verba eius saltem ex dignitate officij: ita proportionabiliter Sacerdotes minores non erãt digni videre Angelũ in corpore assumpto, nec audire vocem eius. Si autem Angelus non loqueretur aliquid Summo Sacerdoti introeunti in Sancta Sanctorum, superfluum videretur, q. Sacerdotes minores excluderentur à Tabernaculo: sed nõ est in mandatis Dei concedendum aliquid superfluum: ergo Angelus loquebatur Summo Sacerdoti intra Sancta Sanctorum. Conclusum ergo ex præcedẽtibus manet, q. quando Moyses intrabat in Sancta Sanctorum, apparebat ei aliqua visio repræsentans Deum in Propitiatorio. *Sanctum Sanctorum erit vobis thymiama*. id est, istud thymiama, de cuius compositione supra dictum fuit reputabitur apud vos Sanctum Sanctorum, id est, valde sanctum. *Talem compositionem non facietis*. scilicet, de eisdem materialibus, & secundum eamdem proportionem. Si quis autem assumpsisset omnia ista materialia, non secundũ eamdem proportionem, nõ diceretur fecisse talem compositionem. Vel si accepisset plura de illis, secundum eamdem proportionem, quæ hic seruatur, non accipiendo omnia, non faciebat talem compositionem. *In vsus vestros*. id est, ad hoc q. fruamini odore illius, quia iste erat vsus thymiamatis. *Quia sanctum est Domino*. id est, quia istud thymiama cultui Diuino applicatum est, & non debet conuerti ad profanos vsus, scilicet, ad vsus hominum: ratio huius est reuerentia cultus Diuini, sicut supra declaratum fuit de vnguẽto vnctionis. *Homo quicumque fecerit simile*. In materialibus proportione omnimoda materialium. *Vt odore illius perfruatur*. Etiam si aliquis non fuerit perfruitus odore huius thymiamatis: si tamen confecisset ad fruendum tali odore, merebatur mori, quia prædicitur ei hic, q. peribit de populis suis. Si autem aliquis fecisset tale thymiama, non vt frueretur odore illius, sed vt ad cultum Dei poneretur in altari thymiamatum, nõ incurrebat aliquam pœnam, sed potius merebatur. Dicitur, vt perfruatur odore illius, quia iste terminus perfrui, ponitur hic valde propriè. Nam frui est alicui rei per amorem propter seipsam solã adhærere: sed si aliquis acciperet thymiama istud experiẽdo odorem eius, vt delectaretur in eo: hoc erat amare ipsam delectationem, quæ erat in tali odore: non poterat hoc facere propter Deum, cum sciret esse contra Deum: sed qui sic experiebatur odorem thymiamatis non experiretur, nisi vt delectaretur: ergo delectatio illa erat fruitio, & hoc generale est in omnibus peccatis, quòd homo auertens se à Deo, fruitur bonis, ad quæ se conuertit, cùm illa non ordinentur in supremum finem. Et si fortè fit aliquod peccatum, cuius actus non sit fruitio, vt in periurando, & mentiendo, & similibus: est tamen fruitio in fine illius actus peccati: in aliis autem quibusdam peccatis est fruitio: queadmodũ in actu venereo, & actu gulæ, & actu superbiæ: ideo cum quis operatur f m ista, dr frui. sic patet Gen. 38. c. cũ dixit Thamar ad Iudã: Quid mihi dabis, vt fruaris concubitu meo? *Peribit de populis suis*. id est, nõ manebit in populis suis diu, quia Deus occidet eũ. Vel peribit de populis suis: quia æternaliter cõdemnabitur, & non aggregabitur ad populum suum, sed ad gloriam beatorũ: sic dicitur de Iacob Gen. 49. Appositus est ad populum suum. & hoc fuit per mortem, s. q. aggregatus fuit ad turbam patrum suorum bonorum, qui erant in sinu Abrahæ: quia non poterat dici de aliquo alio populo, & sic dicitur de aliis sanctis Patribus. Sicut ergo boni per mortem apponebantur ad populum suum, ita mali per mortem segregabantur, vel peribant à populo suo, s. q. non aggregabantur ad illum. De expositione huius dictum est latius 17. cap. quia ibi ponitur similis orano, dum agitur de circumcisione.

In omnibus peccatis est fruitio, & nullus peccat nisi fruendo.

CAP. XXXI.

LOCVTVSQ. *est Dominus ad Moysen, dicens: Ecce, vocaui ex nomine Beseleel filium Vri filij Hur de tribu Iuda, & impleui eum spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, & scientia in omni opere ad excogitandum quidquid fabre fieri potest ex auro, & argento. & ære, marmore, & gemmis, & diuersitate lignorum. Dediq. ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi, Tabernaculum fœderis, & Arcam testimonij, & Propitiatorium, quod super eam est: & cuncta vasa Tabernaculi, mensamq. & vasa eius, candelabrum purissimum cum vasis suis, & altaria thymiamatis, & holocausti, & omnia vasa eorũ, labrum cum basi sua, vestes sanctas in ministerio Aaron Sacerdotis, & filijs eius, vt fungantur officio suo in sacris: oleum vnctionis, & thymiama aromatum in Sanctuario. Omnia quæ præcepi tibi facient.*

Artifex eligitur.

De consec. d. 1. c. a. in princ. De sacra vnctione cap. vnico aute fin.

Locutusq;. Postquam descripta fuit materia Tabernaculi, & figura, & ministratio Sacerdotum: hic conuenienter apponitur electio artificum exequentium. Habet. n. quodlibet ædificium antequam fiat, duas cõsiderationes. Prima est consideratio eius, qui tale ædificium sibi fieri vult, quoniam apprehendit finem illius ædificij, & ipse monet eum ad agendũ. Etiam iste volens ædificare considerat figuram, & quantitatem ædificij, quod vult deducere in esse, & materiam atque sumptus. Secunda consideratio est apud artificem, s. q. cum aliquis ædificare vult, dicit artifici, qui hoc facere debet, & iste rursus secũdum exemplar, quod concipit, & habitũ artis directiuum producit in effectu. Cùm aũt supra fuerit posita prima consideratio ædificij apud Deum, & Moysen de fine Sanctuarij & materia, & figura ceterisq. hic ponitur secũda cõsideratio introducendo artifices exequentes. Diuiditur autem in duas partes: quia Primò ponitur vocatio artificũ; Secundò conclusio omnium verborum; ibi: *Dedisq. Dominus Moysi*. Prima in duas. Primò agitur de causa efficiente Tabernaculi; Secundò de quodam incidentali; ibi: *Et loquutus est*. Circa primum. *Loquutusq. est Dominus*. Hic ponitur loquutus est, quod est caput rationis: siue quia (vt dicebamus præced. cap.) ista, quæ scripta sunt à principio cap. 25. vsque huc, fuerunt dicta Moysi in monte Sinai, cum stent quadraginta diebus cũ Domino, s. in pluribus diebus, ita q. vno die diceretur vna clausula, siue tota vna ratio, & alia die altera: & sic consequêter, & vbi incipiebant istæ clausulæ ponebantur aliqua capita rationum distinctiua, quale est istud. loquutusque est, & similia. Vel dicendum q. licet omnia ista simul dicta fuerint, quia tamen erãt secundum se distinctæ clausulæ tractantes de diuersis rebus, ponebantur in eis capita rationum distinctiua, quale est istud: Loquutusq. est. *Ecce, vocaui ex nomine Beseleel.*

In qualibet artificiali sunt duæ cõsiderationes.

Nullus erat, qui sciret facere, quæ Deus mandauerat de Tabernaculo. Quæst. I.

DICITVR vocare Deus artifices, in quo respondet ad quandam quæstionem tacitam: posset enim arguere Moyses, dicens: Domine iubes fieri tanta, & tot in opere huius Sanctuarij, q. nullus homo est super terram, qui talia sciat facere. Et fortè hoc non multum à veritate deuiat: nam licet omnia opera facta in Sanctuario nõ essent tanti ingenij artificum, quin æqualia, & maiora possent nunc imaginari artifices, & facere imò iã opera sollemniora

lemniora illis ſępiſſimè facta ſunt: tunc tamen fortè nullus reperiebatur: qui talia facere ſciret: nam ætas illa valde rudis erat adhuc, cùm tunc viderentur incipere homines ad habendam induſtriam, quia antea valde rudia, & inepta ſæcula fuerunt: non ergo potuiſſet aliquis artifex tunc ex ſe ſolo talia excogitare, & ſi quis excogitaret, & alteri diceret, neſciret fabricare, quia habitus erãt adhuc imperfecti, & circa res imperfectas. Niſi ergo Deus aliquem hominem eleuaret ad intelligẽdum aliquid, quod per ſe intelligere tunc non valebat, non potuiſſet fieri talis Sanctuarij conſtructio. Videns ergo Deus iuſtam eſſe quæſtionem, quam Moyſes, aut propoſuit, aut proponere potuiſſet, reſpondit ei dicens; Non ſolicitus ſis circa hoc, quia ego curam huius habeo, & vocaui artifices, & impleui illos ſpiritu, vt excogitare ſciant, & fabricare quidquid fabricari poteſt, & iſti facient quidquid fuerit neceſ-B ſariũ. Inter hos aũt vocaui Beſeleel nominatim, & Ooliab filiũ Achiſamech. *Ecce vocaui ex nomine.* Deus dicitur aliquem vocare. i. eum ad aliquid præordinare, & cum ipſe præordinaſſet multos de viris Iſraelitis ad conſtruendum iſtud opus, dicebatur eos vocauiſſe. *Ex nomine Beſeleel.* i. multos viros ad hoc ordinaui: ſed nõ ordinaui aliquẽ nominatim exprimendũ tanquã principalem inter eos præter Beſeleel, & Ooliab. Et patet hoc: quia cum hic agat de artificibus, quibus Deus dedit ſapientiam, ſolùm explicat nominatim iſtos duos, de ceteris autem loquitur ſub vniuerſali, & confuſo, dicens, & in corde omnis eruditi poſui ſapientiam, vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi. *Filium Vri filij Hur de tribu Iuda.* Aliqui dicunt, ꝙ iſte Beſeleel fuit pronepos Mariæ ſororis Moyſi, & Caleb. Cuius falſitas, & motiuum magis declarabitur in c. 35. Dicen-C dum tamen hic, ꝙ fuit Beſeleel nepos Hur, & Mariæ ſororis Moyſi: quia Hur dicitur accepiſſe Mariã in vxorem. *De tribu Iuda.* Hur erat de tribu Iuda, Maria autem ſoror Moyſi erat vxor eius, & erat de tribu Leui, cùm Moyſes eſſet de tribu Leui, & hoc quia iſtæ duæ tribus miſcebantur, ſcilicet, quòd viri de vna tribu acciperent vxores de altera, & è conuerſo. Sic patet de tribu Leui ad tribum Iuda: nam ſicut Hur de tribu Iuda accepit Mariam, quæ erat de tribu Leui: ita Aaron, qui erat de tribu Leui accepit in vxorem Eliſabeth filiam Aminadab ſororem Naaſon, & iſta erat de tribu Iuda, quia Aminadab pater ſuus, & frater eius Naaſon, erant de tribu Iuda, vt patet Matth. 1. c. & Lucæ 3. etiam patet Numer. 7. cap. vbi ponitur Naaſon princeps filiorum Iudæ: idem habetur Numer. 1. cap. D

An tribus Iuda, & Leui iungerent connubia propter dignitatem ſuam. Quæſt. 11.

NEc erat hoc (vt quidam volunt) propter dignitatem iſtarum tribuum duarum, ſ. quia tribus Leuitica erat Sacerdotalis, & tribus Iuda Regalis. Nam hoc fortè poſſet eſſe verum poſtquam Aaron factus fuit Sacerdos, & filij, & determinatum fuit Sacerdotiũ in æternum in domo Aaron, vt patet Num. 17. cap. per virgam nuceã florentem. Sed ante hoc Aaron accepit in vxorem Eliſabeth filiam Aminadab, qui erat de tribu Iuda: nam quando in ſecundo anno exitus de Aegypto Aaron, & filij ſui Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar conſecrati ſunt (vt colligitur Num. 3. & Leuit. 10. c.) erat Aaron ha-E bens vxorem cùm filios haberet magnos viros, qui ſimul cum eo in Sacerdotes cõſecrarẽtur. Ergo antequã Sacerdotiũ eſſet in tribu Leui, accepit Aaron Eliſabeth ſororẽ principis tribus Iuda, ſ. ſororem Naaſon. Sed fortè dices, ꝙ licet Aaron habuerit filios, ſ. Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar antequam fuerit adeptus Sacerdotiũ, tamen iſti non fuerunt de Eliſabeth, quæ erat de tribu Iuda: ſed de aliqua alia vxore, quæ eſſet de tribu Leui. Sed falſum hoc eſt, quia ſupra 6. c. dicitur, quòd accepit Aaron Eliſabeth in vxorem filiam Aminadab ſororem Naaſon, & iſta erat de tribu Iuda, & tunc ſequitur: Quæ peperit ei Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar: ergo antequam haberet Sacerdotiũ Aaron, accepit ſororem Naaſon, qui erat de tribu Iuda. Dicendum ergo, quòd non erat tunc iſta coniunctio fœderum matrimonialium tribus Leuiticæ

A cum tribu Iuda, quaſi aliquid ſpeciale eſſet inter iſtas duas tribus, quare ſic ſpecialiter vnirentur. Sed erat hoc generale, quia ſicut Leuitæ vniebantur mulieribus de tribu Iuda, & viri de tribu Iuda accipiebant mulieres de tribu Leui: ita viri de tribu Iuda accipiebant vxores de tribu Ruben, & Simeon, & de omnibus aliis tribubus, & è conuerſo aliæ tribus accipiebant vxores de tribu Iuda, & Leuitæ accipiebant vxores de qualibet alia tribu, & quælibet alia tribus poterat accipere vxores de tribu Leui, hoc autem durauit quouſque Deus mandauit, vt quilibet vir acciperet vxorem de tribu ſua, vt patet Numer. 36. cap. tribus tamen Leuitica, & Iudaica manſerunt poſt aſſumptum Sacerdotium aliquo modo vnitæ: quia Sacerdotes Magni accipiebãt vxores de linea Regali, vt patet de Ioiada Sacerdote magno, qui accepit Ioſaban B filiam Regis Ioram in vxorem, vt patet 4. Reg. 11. cap. *Et impleui eum ſpiritu Dei, ſapientia, & intelligentia.* id eſt, impleui eum ſpiritu Dei, qui eſt ſapientia, & intelligentia, & ſcientia. Nam quidquid homo à Deo ſpiritualiter recipit in anima ſpiritum Dei recipere dicitur: ſiue illud ſit virtus moralis, ſiue Theologica, ſiue habitus prudẽtiæ, aut quilibet ſciẽtificus, vel habitus artis: ideo dicẽdo impleui eum ſpiritu Dei, generalis locutio eſt, & eſt ſenſus, ꝙ Deus impreſſit in anima eius aliquid ſpirituale. Sed quid illud ſit, & vtrum pertineat ad potentiam intellectiuam, aut volitiuam non determinatur, ideo ad declarandum hoc ſubdiuit. *Sapientia, & intelligentia,* id eſt, iſte ſpiritus Dei, quo impleuerat Deus ipſum Beſeleel erat ſapientia, & ſcientia, & intelligentia, & pertinebant omnia ad intellectum, Alio modo poteſt ſic intelligi, ꝙ ſpiritu C Dei ponatur tanquam inſtrumentũ. ſ. *Impleui eum ſpiritu Dei, ſapientia, & intelligentia.* id eſt, impleui eum ſapientia, & intelligentia, atque ſcientia per ſpiritum Dei, ſ. ꝙ licet iſta habuerit Beſeleel, non habuit totaliter naturaliter, ſed Deus magis ſupernaturaliter infudit, aut id quod præexiſtebat imperfectum ſupernaturaliter perfecit. Vel poſſunt poni omnia iſta tanquam diſtincta, ſ. ꝙ aliud ſit ſpiritus Dei, & aliud ſapientia, & ſcientia, & intelligẽtia. Nam iſta tria poſteriora dicunt habitus, vel modum habitus: ſpiritus autem dicit actum, quia nihil aliud eſt ſpiritus, quam quoddam expiramen, vel flatus: & pertinet ad res, quæ habent in ſe motum, quia propria ſignificatio ſpiritus eſt ſignare inſpirationem vẽti, ſiue impetum eius, aut ipſum ventum concitatum: & ſic ſpiritus Dei dicet hic quendam motum à Deo datum, ſ. ꝙ ſapientia, ſcien-D tia, & intelligẽtia dicunt habitum, & dicunt aliquid manens: ſpiritus dicit motum iſtorum ſecundum quòd ab his habitibus procedit operatio, & iſte ſpiritus eſt à Deo, quia iſti habitus artis, qui exiſtebant in Beſeleel, & aliis, non erant, ſufficienter ſe habentes ad talem motum. i. vt ab eis talis operatio procederet qualis poſtea proceſſit, niſi Deus impleuiſſet eos Spiritu Sancto ſuo, ſ. coaptando eos ad talem operationem, ad quam non erant antea ſufficientes. Quælibet harum expoſitionum de ſpiritu bona eſt, ſed prima melior. *Sapientia.* ſcilicet, ſapiẽtia infuſa. *Et intelligentia.* i. ſapientia naturali, ſ. ingenij acumine: quod acumen nõ eſt aliquis actus, nec aliquis habitus, nec aliud quod ab alio diſcitur, aut iam exiſtenti infunditur, ſed ipſi naſcenti connaſcitur, & eſt quædam diſpoſitio naturalis ſecundum quam intellectus noſter faciliter aliquid iudi-E care poteſt. & rectiſſimè vocatur intelligentia ab intellectu, vel ab intelligendo, quia ſolùm ſe tenet ex parte nudi intellectus, non per reſpectum ad aliquid alterũ. Habitus autem, & diſpoſitiones ad habitus accipiunt determinationes ab obiectis, quia obiecta ſunt ſicut differentiæ conſtitutiuæ habituum, ſicut ſe habent differentiæ conſtitutiuæ in Metaphyſicis, aut Dialecticis: ſic. n. ait Ariſt. in 3. de Anima. ſecantur ſcientiæ quemadmodum ea ex quibus ſiũt, i. ſicut diſtinguuntur obiecta, ita diſtinguuntur habitus, & diſpoſitiones. Et ob hoc habitus intellectus, & diſpoſitiones, licet ſint quædam perfectiones, & acumina ad intelligendum, non tamen denominantur ab intellectu, ſed ab obiectis, vt cum dicitur: Grammatica, Dialectica, Arithmetica. Nam quælibet iſtarũ in nomine ſuo præfert obiectum, de quo ſit, ſ. Grammatica de vocibus, & litteris, Dialectica de diſputatione, Arithmetica

Acumen ingenij nõ acquiritur addiſcendo nec infunditur homini exiſtenti: ſed naſcenti connaſcitur.

tica de numero. Aliquãdo autem denominatur ab aliquibus modis obiecti, & non ab obiecto, vt cum dicimus sapientia, & scientia: nam ista non denominant aliquod certum obiectum, sed magis modum: cum sapientia dicatur cognitio de altissimis causis, aut per altissimas causas. Scientia est cognitio de inferioribus rebus, aut per causas inferiores inferius, & superius, aut p inferius, & superius, qui modi sunt tenentes se ex parte obiecti. Hæ aũt sic nominantur: quia accipiunt esse per id, quod addiscimus, & est extra nos, s. ab obiectis. Acumen aũt naturale non est acquisitum à rebus extra per studium, aut per doctrinam, sed purè se tenet ex parte intellectus nudi, ideo ab ipso intellectu nomen accepit, scilicet, vt vocaretur intelligẽtia, siue ab intelligendo, quod idẽ est: & non vocatur Grammatica, nec Dialectica, aut aliquo alio nomine speciali: quasi de aliquo certo obiecto sit: nec vocatur doctrina, aut disciplina, quasi eam aut doceamus, aut ab aliis addiscamus, sicut ait Isidorus Etymol. libro 1. cap. 1. *Et scientia.* Vocatur scientia aliqua disciplina acquisita per doctrinã. Omnia autem hæc Deus dedit ipsi Beseleel. Vel accipitur alio modo sapientia pro infusa à Deo, & intelligentia pro habitu acquisito per nostram exercitationem, ab acumine naturali sine aliquo docẽte, & sciẽtia pro habitu creato per doctrinam alterius. Et hũc modum sequitur Rabbi Salomon. Vel potest accipi sapientia pro cognitione rerum altissimarum: scientia pro cognitione rerum infimarum, intelligẽtia pro naturali acumine ad cognoscendas res. Alio modo potest dici, ꝙ ista ponantur hic pro vna re, scilicet, pro vno habitu artis: tamen explicatur per plura nomina, quia mos est Scripturæ Sacræ, & vulgarium, qui interdum non obseruant proprietates vocum in signando, proferre multas voces pro vna re, solùm autem importatur in his omnibus habitus artis, per quem ista fieri debebant.

Quid sit sapientia & scientia.

Sacra Scriptura sumit quandoque sapientiam pro prudentia. Quæst. 111.

ETIAM sciendum est, quòd Sacra Scriptura in his non obseruauit proprietatem vocum, ponens vnum pro altero, scilicet, sapientiam pro prudentia, & prudentiam pro arte, vt patet Genes. 40. & 41. vbi vocatur Ioseph sapiens, quia sciuit disponere horrea, & colligere messes, ne periret gens Aegypti: & tamen ista erat prudẽtia, quæ pertinet ad agibilia, & non erat sapientia, quæ de speculabilibus est: ꝙ ponatur prudentia pro arte, patet supra 28. cap. vbi dicitur: & loqueris cunctis sapientibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, & faciant vestes Aaron: manifestum est autem, ꝙ facere vestes non est operatio prudentiæ, sed artis: & sic isti termini nõ accipiuntur hic multum proprie, sed largè: quia ponuntur omnes isti pro habitu artis, siue sit infusus, siue acquisitus, vel quomodocumque se habeat: & sic applicandæ sunt omnes expositiones superiores. Prima, cum dicitur de sapientia, quòd Deus repleuit Beseleel spiritu sapiẽtiæ: & capitur sapientia pro quodã habitu cognitiuo infuso, & hic nõ est assumenda sapientia infusa, sicut alibi assumitur, quia sapientia est vnus de habitibus intellectus speculatiui, quia inter quinque habitus intellectus ponũtur tres speculatiui, & duo non speculatiui: sapientia autem ponitur inter habitus speculatiuos: sed hic non infudit Deus Beseleel aliquem habitum speculatiuum, quia ad hoc non erat necessarius. Nam speculatiuus habitus purè est ad cognitionem veritatis, cum autem extenditur ad opus iam est habitus practicus, vt patet in 2. Metaphysic. sed hic tractabatur de opere, cùm dicitur: *Vt faciant cuncta, quæ præcepi tibi, Tabernaculum fœderis, & Arcam, &c.* Ergo non infusus fuit hic habitus sapientiæ, sed habitus artis, qui est factiuus, vt ait Arist. in 6. Ethic. cap. De arte. Et iste vocatur sapientia, inquantum fuit infusus totaliter, vel saltem id, quod existebat augmentatum est: intelligentia erat naturale acumen ad intelligẽdum, non quidem ad intelligendum ea, quæ purè intelligibilia erãt, sed ea, quæ factibilia: nam sicut habitus artis, & habitus sapientiæ, vel scientiæ differunt: ita in acumine naturali quidam homines habent magnam acutiem intellectus ad penetranda ea, quæ sunt purè speculabilia: quidã verò sunt, qui acumine intellectus pollent ad excogitanda diuersa factibilia. Hic autem non accipitur intelligẽtia pro naturali acumine ad contemplãda purè speculabilia: sed pro acumine ad excogitanda factibilia. Scientia accipitur pro habitu acquisito conclusionis demonstratæ, vt habetur in primo Posteriorum, s. pro habitu, quem aliquis acquirit de faciendo aliquam rem per doctrinam alicuius. Secunda expositio, quam tenet Rabbi Salomon, concordat cum ista, quantum ad sapientiam, & scientiam: ideo applicanda sunt ibi, sicut in ista. In sola intelligentia differt, quia ipse accipit intelligẽtiam pro habitu, quem aliquis acquirit ex actibus suis, sine alterius doctrina. Et tũc applicandum est, sicut in præcedenti, s. ꝙ intelligẽtia non sit habitus, quem aliquis acquirit ex actu solo, per solam considerationem, quia ista intelligentia pertinet ad speculabilia: sed pro habitu, quẽ aliquis acquirit per actum suum se exercitando in operatione circa factibile. Expositio tertia, in qua accipitur sapientia pro cognitione rerum altissimarum, & scientia pro cognitione rerum inferiorũ, ad istum modum redigenda est. Sapientia namque est dupliciter dicta, s. aut cognitio de causis altissimis, aut per causas altissimas. Et sic scientia aut pro cognitione rerum inferiorum, aut pro cognitione alicuius rei per causas inferiores. Accipiendo autem sapientiam primo modo, non potest hic sumi: quia sapientia simpliciter est de rebus altissimis simpliciter: sed artificiata non sunt perfectissima: immo non sunt perfecta, cum nõ habeant formam substantialem: ergo non est de eis sapientia: accipi potest tamen sapientia in artibus, ita ꝙ in qualibet arte sit assignare sapientiam, & scientiam, quia consideratio perfectissimorum illius artis vocatur sapientia: & ille qui eminenter se habet in aliqua arte, vocatur sapiens: ceteri autem, qui non se habent ita excellenter non vocantur sapientes: & isto modo accipit Arist. in 6. Ethic. cap. De sapientia, cùm dicit: Sapientiam autem in artibus certissimis assignamus, vt latomum Phidiam, & statuificum Policletum, quasi nihil aliud dicentes sapientiam, quam ꝙ virtus artis sit. i. perfectissimum in arte: sicut in naturalibus vocatur virtus rei vltimum de potentia eius, siue vltimum in quod potest. Et isto modo nõ potest intelligi littera ista, quia tunc assignarentur cõtraria in eodem, nam sapiens in arte est, qui considerat, & operatur id, quod potissimum est in arte. Sciens vocari deberet ille, qui considerat ea, quæ minora sunt in illa arte, sicut manualis. Sed ista non sese compatiuntur in eodem: nam licet ille, qui cognoscit altissima alicuius artis, cognoscat etiam ea, quæ in arte illa minora sunt; tamen ista nomina signant cum præcisione, s. ꝙ sciens est ille, qui cognoscit ea, quæ minora sunt in illa arte, & non cognoscit maiora, qui autem cognoscit maiora & minora, non potest vocari sciens, sed erit sapiens. Accipiẽdo ergo isto modo, si Beseleel erat sapiens, cognoscebat altissima cuiuslibet artis, & necessariò etiam cognoscebat minora: & non poterat esse sciẽs, quia non cognoscebat solùm minora: ergo non habebat scientiam isto modo dictam: nõ potest igitur applicari ista expositio. Alio modo accipitur sapientia, prout est cognitio rei per causas altissimas: & sic in naturalibus illi, qui cognoscentes res quascumque inferius, s. resoluũt eas vsque ad ens, quod est causa altissima, dicuntur sapientes: ideo Metaphysici sapientes appellantur, quia reducunt vsque ad primam causam in essendo, s. ad primam intelligentiam, quæ est primum ens in ordine causalitatis, vel resoluunt vsque ad altissimam causam in prædicatione, vel inclusione, vel potius in continentia, & ambitu, s. vsque ad ens, Philosophici autem, s. naturales Philosophi non vocantur sapientes, sed scientes: quia non reducunt rẽ vsque ad primam, & altissimam causam, cùm illa excedat considerationem Philosophicã, vt ait Arist. in 2. Physicorum, de mouentibus amplius non motis, non est vltra Physica consideratio. Illi autem Metaphysici reducunt vsque ad primã causam vtroque modo: & per istam resolutionem cognuscunt, cùm ipsa sit medium cognoscendi: sicut demonstratio in Metaphysicis, quæ est resolutio, cum reducatur res ad sua principia: ergo illi cognoscunt per causas altissimas. In artibus autem factiuis reperitur hoc proprie:

Sapientia dupliciter sumi potest.

Quomodo accipiatur sapientia prout est virtus artis.

priè: quia in eadem arte domificatiua, vel qualibet alia, vt statuifica, vel pictoria, est considerare aliquam rem, deducendo talem effectum per altissimam causam, & isti vocantur sapientes in arte illa; Alij autem sunt, qui laborant inducere eumdem effectum, & inducunt non respiciendo ad eamdem causam altissimam, & isti nõ sunt sapientes in arte. Est autem in qualibet arte causa altissima forma totalis artificiati, quia illa est, quam laborat artifex inducere, & quæ vltimo completur: qui ergo considerando formam totalem rei artificiandæ, facit quodcumque operatur in illa arte, dicitur per causam altissimã operari: qui aũt aliquid operatur non respiciẽdo illam formam totalem, sed aliquid aliud, non vocatur sapiens. Patet autem hoc in domificatoribus: est.n.causa altissima in domificatione forma totalis domus.s.quadratura, vel rotunditas, aut talis vel talis dispositio: cum ergo aliquis facit parietem magnum, vel paruum, aut claudentem ad angulum rectũ, vel obtusum considerando domus formam totalẽ, s.quia vult inducere talem, vel talem formã in domo, & ad hãc formã oportet claudi parietes ortogonaliter ad angulos rectos, dicitur sapiens: quia finis, qui est causa altissima, est medium, per quod inducit talem conclusionem factiuã: si tamen aliquis faciat parietes cõiungentes se non directè, & claudentes angulos obtusos non quia cõsiderat qualis forma totalis in domo inducenda sit: sed quia alius sic facere iussit, non est sapiens, quia non considerat causam altissimam, nec per illã operatur: illi aũt primo modo operantes, in arte vocãtur sapientes, & architecti siue architectonici, quasi principes operãtium: cùm considerent id quod est potissimum in operatione, s. formam vltimatam rei artificiandæ, & secundũ illam inducent. Alij autem vocantur manuales, quia non habent aliquod iudicium. s. quare hoc fuit sic, vel sic, sed solum perficiunt, quæ imperata sunt. Et nõ potest isto modo vocari hic Beseleel sapiens, & sciẽs, quia cùm sapiẽs dicatur inquantũ considerat per causam altissimã; sciens diceretur inquantũ considerat aliquam causam inferiorem, siue per aliquã causam inferiorẽ, s.per mãdatũ alterius sic iubentis facere: repugnat aũt in eodẽ, q faciat eumdem effectũ per causam altissimã, & faciat per causam inferiorẽ. Expositio ergo prima melior est. Et quando dicitur, q impleuit eũ sapiẽtia.i. habitu artis infuso. s. q infudit habitũ artis, quem nõ habebat, vel eũ, quem habebat perfecit: non solum intelligitur q infuderit istũ habitum prout est aliquid radicatũ in anima, s.in intellectu factiuo, dirigens principaliter actionẽ, sed etiam q in manibus eumdem habitũ dedit: nam in qualibet arte requiritur habitus factiuus in intellectu, & in manu: ita q manus sit disposita ad obediendum expedite ei, quod deriuatur ab intellectu iubente per manũ, quæ est organum executiuum: sicut si quis habeat bonũ habitũ scribendi, & habeat pessimũ calamũ, non poterit conuenienter scribere, quoniam calamus est instrumentũ per quod deriuatur virtus agentis ad passum. De hoc latè dictũ fuit supra, 28.c. cũ agebatur de artificibus, qui fecerunt vestes Aaron, & filiorũ eius, quibus Deus dedisse dicitur spiritum prudentiæ, id est, artis. De istis habitibus artis, quos Deus infudit Beseleel, & Ooliab ceterisq. viris eruditis ad fabricãdum omnia necessaria in Sanctuariõ, vtrũ manserint in eis expleta fabricatione, vel vtrũ, sicut supernaturaliter infusi fuerint, supernaturaliter esse desierint: & dato q manserint, vtrum in præmium huius voluntarij laboris in construẽdo, isti habitus in eis fuerint augmentati, supra, 28.c. satis latè declaratũ fuit. Sed contra positã expositionem aliquis arguet, quia dicebatur, q Deus repleuit Beseleel, & alios spiritu, & sapientia, & intelligentia, & sciẽtia. Et per hoc q dicitur sapiẽtia, intelligebamus habitum infusum, per scientiam intelligebatur habitus artis acquisitus per doctrinã: non.n. videtur hoc posse stare: quia non potest esse idem habitus infusus, & acquisitus; sed hic solum agitur de habitu artis, quia nullũ alium habuit Beseleel, nec alij viri eruditi, ad hoc, vt ista fabricarent: ergo non potuit esse infusus, & acquisitus, sed vel fuit acquisitus, vel fuit infusus. Dicendum est, quòd in Beseleel, & alijs fuit habitus infusus, & habitus acquisitus: nam non potest dici, q hic solùm essent habitus acquisiti, quia tunc

A non diceretur Deus tanquam aliquid speciale q impleuit Beseleel, & alios spiritu, & sapiẽtia: fuerunt ergo habitus infusi. Sed etiam non potest dici, q solum fuerint hic habitus infusi, quia littera ista innuit, q Deus docuit eos, qui aliquo modo docti erant, cùm dicatur infra, & in corde omnis eruditi posui sapientiã. s.q quando Deus ponebat sapientiam in eis, iam erant eruditi. Sed non dicerentur eruditi, nisi haberent aliquem habitum artis: ergo nõ fuerũt totaliter infusi habitus: ita ergo diceret aliquis, q necesse esset intelligi, q isti habitus nõ fuerunt infusi, sed erant acquisiti: & postea Deus illos cõpleuit. Respondetur, q ponendum est in Beseleel, & ceteris artificibus, quosdam habitus totaliter fuisse à Deo infusos, quosdam aũt non totaliter, sed q fuerunt perfecti, & vtrumque est infundere: nam si aliquis habet aliquem habitum
B artis, & ille est imperfectus, & Deus illum perficit, necesse est, vt intendat eũ: aut magis radicando, aut illustrãdo, s. vt firmius, & clarius aliquis cognoscat quæ fieri oporteat: & operetur illa expeditius: & isto modo, dato, quòd Deus solũ perfecisset habitus iã existẽtes, quia eis tribueret aliquos gradus firmitatis, aut maioris promptitudinis ad opus, & maioris illustrationis, qui non causabantur per acquisitionem, necessarium erat infundi istos gradus, & sic diceretur ibi aliquid infusum. Sed adhuc præter hoc oportet dari ibi aliquid, quod sit purè infusum, id est, quod sit acquisitũ per infusionem solam, & non habeat aliquod fundamentum præexistens ex humana acquisitione: & hoc patet, quia aliquos habitus nouos infudit Deus ipsi Beseleel, & alijs artificibus, quos ante non habebant, nec aliquas dispositiones ad illos acquisiuerant:
C ergo illi erãt totaliter infusi. Nec valet argumentũ quod fiebat. s. q idem habitus non potest esse per acquisitionẽ, & infusionem, sed habitus artis erant ante in Beseleel, & alijs, cùm dicatur in littera: & in corde omnis eruditi posui sapientiam: nam si vellemus ponere, q isti haberent habitũ artis, & Deus infudisset eis aliũ habitũ, qui non esset habitus artis: bene posset stare, q vnus esset infusus, & alius acquisitus. Sed hoc non potest dici: quia dicitur in littera, q Deus repleuit Beseleel spiritu Dei sapientia, & intelligẽtia, & sciẽtia ad excogitandũ quidquid fabrè fieri põt, & vt faciant cuncta, quæ præcepta erãt Moysi: sed ad ista faciendũ, non requiritur aliquis habitus speculatiuus, aut moralis, sed habitus artis, ergo habitus artis fuit ille, quem Deus infudit. Si autem velis dicere aliter. s. q Deus infudit eis habitũ artis, & antea ipsi non habebant
D habitum artis, sed aliquem habitum speculatiuum, secundum quem vocarentur eruditi, videtur quòd poterit stare littera. Respondetur, quòd nec sic potest stare: quia cũ dicatur hic, q Deus posuit sapientiam. i. habitum artis in corde omnis viri eruditi. Si accipiatur eruditus, pro eo, qui habet habitum speculatiuum Philosophiæ naturalis, aut aliquem similem, erit ista loquutio valde impertinens, & superuacua, cum habitus isti speculatiui non pertineant vllo modo ad habitũ artis: necessariò ergo dicendũ est, q ipsi erant eruditi secundum habitum artis, & q Deus eis habitũ artis infuderit. Nec tamen dici potest, q Deus infudit eis habitum artis, si ipsi illũ antea habebant, licet illũ perfecerit: nã infudit aliquid eius, s. gradus firmitatis, aut promptitudinis vel illustrationis: & isti non sunt habitus, sed aliquid in habitu: ideo infundẽdo istos,
E non dicitur infudisse habitũ. Dicendum ergo q isti habebant habitũ artis, & Deus infudit eis habitũ artis: nõ tñ eumdem habitũ, quẽ ipsi habebãt, sed aliũ: nam ars multũ generale quid est, cũ reperiãtur multi modi artiũ: ideo põt vnus habere habitũ vnius, & nõ habitũ alterius: & ille habitus, quem nõ habuerit, põt sibi infundi: & sic erat necessariũ in isto opere Tabernaculi, quia erat necessaria ars textoria ad texendũ cortinas, operimẽta, & vela: erat necessaria ars carpẽtaria ad fabricandũ tabulas Tabernaculi, & faciendũ Arcã de lignis setim, & duo Altaria. Erat necessaria ars argẽtaria, & aurificũ, ad faciẽdũ vasa Mẽsæ propositionis, & duos Cherubim, & Laminas aureas Arcæ, & Altaris thymiamatũ. Erat necessaria ars polymitariorũ, ad faciendum vestes Sacerdotales texendo. Erat necessaria ars sutorum in suendo: & sic de arte ærariorum, multorumq. aliorum artificum, quorum actus

apparent confiderando ea, quæ mandantur fieri in Sanctuario. Licet ergo Befeleel, aut alquis de alijs, haberet vnum habitum iftorum, non tamen haberet omnes: ideo oportebat, vt Deus infunderet ei ceteros. Sic dicitur in littera: Impleui eum fpiritu Dei, fapientia, intelligentia, & fcientia, in omni opere, ad excogitandum fabrē quid fieri poteft ex auro, & argēto, ære, & marmore, & gemmis, & diuerfitate lignorum. Item non folùm exiftētibus pluribus artibus, poterat vna infundi alijs acquifitis exiftentibus, fed etiam exiftente vnica arte: nam ficut eft in fpeculatiuis, quòd fub eadem arte fiue habitu fpeculatiuo, funt plures habitus fpeculatiui, ita fub eadem arte funt habitus plures artis: n.ā geometria eft vna fcientia, & vocatur vnus habitus, cùm fcientia fit habitus cōclufionis demonftratæ: fed in geometria funt multi habitus particulares: nam de qualibet conclufione demonftrata habetur habitus fcientificus, & ille eft neceffariò habitus, fiue fciētia geometrica: quot.n. funt conclufiones particulares, fiue partiales demonftratæ in geometria, tot funt habitus fcientifici, fiue fcientiæ. Et fic bene ftat, q̄ aliquis fit geometra, & infundatur ei habitus geometricus, quia habebit multos habitus cōclufionum fpecialiū geometricarum, à quibus denominabitur geometra: tñ poterit infundi aliquis habitus geometricus, quem non habet. Sic ergo in arte carpentatoria, aut æraria, vel argentaria, funt multa fabricabilia, & fecundum hæc funt diuerfi modi fabricationum exigentes diuerfas cognitiones, & facientes diuerfos habitus; poterit ergo aliquis carpentarius habere habitum circa aliquod artificiabile in arte fua, & circa alterum non habebit. Poterit ergo ifte vocari carpentarius ab habitibus pluribus carpentaloriæ artis, quos habet: & tamen poterit ei infundi habitus carpentatorius, quia infundetur aliquis habitus carpentatorius circa aliquod carpentabile, quod ifte carpentarius ante ignorabat. Stat ergo conuenienter expofitio data, f. quòd Deus infudit quofdā habitus iftis artificibus, quos ante non habebant, & q̄ ipfi haberent antea quofuam alios habitus artis; de omnibus tamen habitibus, quos ifti artifices antea habebāt dicendum eft, q̄ aliquid eis à Deo infufum fuerit, fcilicet, aliqui gradus ad perfectionem.

Dato q̄ quis haberet habitum artis, adhuc Deus fibi et infundere aliū habitum artis eadē arte.

An Deus infuderit Befeleel intelligentiam factorum in fabricatione Tabernaculi. Quæft. IIII.

Se n adhuc circa fuperiorem expofitionem videtur effe difficultas, quia dicebatur, quòd Deus repleuit Befeleel fpiritu Dei, fapientia, & intelligentia, & fcientia; & accipitur fapientia pro infufa, & intelligētia pro naturali intellectus acumine, & fcientia pro habitu acquifito: nam licet de fapientia cum fit infufa planum fit, quomodo Deus repleuerit ea Befeleel, de intelligentia tamen quæ eft acumen naturale, dubium eft: quia acumen ingenij per naturam eft, cum cōfiftat acumen hoc intellectus in bona habitudine organorum: & qui organa meliora habēt, melius intelligūt: difpofitio aūt organorum eft ex quantitate feminis, ex quo formatur fetus, & ex influentia cælefti: hæc aūt purè naturalia funt, non ergo dicitur replere aliquem fapientia, quando ei taliū naturalis fubtilitas ineft. Refpōdetur, q̄ tam fapiētia infufa, quam ea, quæ eft naturale acumen, & acquifita, dantur à Deo. fic patet Eccl. 1. cap. in principio: Omnis fapientia à Domino Deo eft: ergo fapiētia naturalis à Deo eft. Item Iacobi 1. c. Omne datū optimum, & omne donum perfectum, à furfum eft, defcendens à Patre luminum: fed fapientia eft de optimis donis, cum ponatur in ea felicitas in confiderare, & habere, vt ait Arift. 6. Ethic. circa finem: ergo eft à Deo data. Cū aūt ifta naturalis fubtilitas confiftat in duobus, oportet q̄ demonftretur quomodo ifta duo à Deo detur. Primū, quod eft ad fapientiam naturalē, eft lumen intellectus noftri, quod vocatur agens, feu intellectus agens, de quo latius diximus fupra, 23. cap. Ifte intellectus nofter debet intelligere per fpecies acceptas à rebus, cū non habeat fpecies fibi innatas, ficut intellectus Angelicus: id autem quod aliquid recipit, eft in potentia ad id, quod recipit, & perficitur per id quod recipit: intellectus aūt nofter, quia recipit fpecies ab extra, eft in potentia. Et quantū ad hoc vocamus animæ intellectū potentialē, vel

Subtilitas vel ingenij acumen in duobus cōfiftit, & hoc à Deo datur.

F poffibilem, quod idem eft. Etiā, quia fm fe nō intelligit, f. fm aliquid quod fit fibi naturale, eft potentialis. i. in potentia ad intelligēte: & quia fuper hoc, q̄ intellectus nofter eft potentialis, i. receptiuus rei, quam non habet, adhuc habet quoddam lumē, per quod reducit fe ad actum intelligendi, quod vocatur intellectus agens, & idem intellectus: vocatur tñ poffibilis prout ipfe eft in potentia ad intelligendum, & recipiēdum aliquid ab extra, per quod perficiatur. Vocatur agens inquantum habet lumen, per quod feipfum ad intelligendum reducit. Iftud lumen ad reducendum in actualitet intelligere, eft in quibufdā maius, & in quibufdam minus, fm quod Deo placuit communicare. Et quia hoc eft potiffimum, in quo eft naturalis fubtilitas, & datur à Deo puiè, cum nihil ad hoc agat cæleftium corporum aut aliarum rerum naturalium in-
G fluentia: quia corporalia nō poffunt agere in intellectum, fatis ergo ad iftum modum dicitur, q̄ Deus replet hominem fobulitate, acumine naturali, dando illud acumen excellens, cui vult. Et iftum modum ponit Salomon Prouerbior. 4. fcilicet. Puer eram fubtilis, & ingeniofus, & fortitus fum animam bonam; id eft, habui animam bonam. Non dicitur ibi anima bona quafi fit bona moraliter, quia nulla talis anima nafcitur, nifi in fanctificatis ab vtero, de quibus non dicitur fuiffe Salomon; fed dicitur ibi anima bona, id eft, fubtilis, vt patet ex contextu litteræ ibidem: fed non poteft poni anima fubtilis, nifi per iftum modum. f. per maioritatem luminis agētis: ergo eft fubtilitas naturalis, quæ eft per communicationem maioris luminis in intellectū, & ifta à folo Deo datur. Aliud eft ex quo reperitur naturalis fobtilitas, f. difpofitio organorum maximè phantafticorum, non quidem, q̄ intellectus
H nofter fit alligatus corpori, aut confequatur, vel determinet, fibi aliquam qualitatem corporis, ficut potentia auditiua, & vifiua, & fic de ceteris: fed quia ad actum intellectus neceffe eft præceffiffe actum iftorum organorum vel actualiter effe, ideo cæcus non iudicat de coloribus, quia caret virtute organica, quæ requirebatur in eo actum habere, vel habuiffet ad actualem cognitionem intellectus: fic enim ait Arift. in 1. Pofteriorum, q̄ neceffe eft illa fcientia carere, de cuius obiecto potentia fenfitiua caremus: cùm ergo organum phantafticum indifpofitum fit, non poterit intellectus habere fuum actum, vel valde modicū, & imperfectū habebit: ex quo fequitur id quod videmus, fcilicet, q̄ ideo homo cū ebrius eft nō intelligit, vel modicum, & diftortè intelligit: quia per ebrietatē phātafmata
I ineptè coaptantur perturbantibus fumis afcendēnbus de ftomacho: cum ergo non poffit fieri intellectio nifi cōuertatur actualiter intellectus nofter fuper phātafmata, cùm phantafmata fuerint perturbata, modicum intelligemus, aut nihil: & nifi fic foret, nihil minus homo intelligeret, cùm ebrius eft, q̄ cùm fobrius: & nihil magis cū effet dormiēs, quā cùm vigilās: nā intellectus cùm incorporeus fit, fm fe æqualiter omni tempore difpofitus eft, quia nō afficitur aliqua paffione corporea: cum ergo intellectus præexigat ad intellectionem fuam actum organorum, & fm difpofitionem eorum melius, aut peius intelligat: fequitur q̄ qui meliora organa habent, melius intelligunt, & fubtiliores vocantur naturaliter, quia ad acutius, & facilius intelligendum difpofiti funt. Ifta autem fubtilitas, quæ
K confiftit in difpofitione organorum, caufatur à difpofitione feminis, ex quo formatur corpus humanum cum organis fuis, & qualitatibus. Qualitas fiue difpofitio feminis eft ex influentia corporum cæleftium in locum generationis, & fm tempus, & in femen paternum atque menftruum maternum, cùm omnis naturalis effectus deriuetur ex concatenatione caufarum naturalium: & inter caufas cōcatenatas fic eft habitudo, q̄ tota virtus influēdi deriuatur à caufa, quæ prima eft in concatenatione naturæ, ficut dicitur in prima propofitione libri de caufis. f. Omnis caufa primaria magis influit in fuum effectum, quam fecundaria caufa. In ifta aūt cōcatenatio caufarum, Deus eft prima caufa: ergo tota virtus naturæ influēdo deriuatur à Deo. fed ifta fubtilitas naturalis per difpofitionē organorum caufatur naturaliter: ergo caufatur à Deo tanq̄ a prima caufa, à quo tota ifta virtus originaliter deriuatur: & fic cū aliquis fubtilitatē naturalē habet, Deus dedit

Quo caufetur fubtilitas in homine ex difpofitione organorū.

Cum aliquis habet naturalē subtilitatē: Deus illā dedit ei.

dit ei illam, quia ipse eam principaliter creauit. Et hoc modo Deus dicitur repleuisse Beseleel, & alios intelligētia, quæ est naturale intellectus acumen. Cùm autem aliquis habet subtilitatem naturalē, non debet efferri, quasi nihil ex hoc specialiter Deo debeat: cum natura sibi illud donum tribuerit. Nam non potest quisquam habens intellectū, qui subtilitatem aliquam habeat, dicere, quin Deus creauit illam deriuando virtutem suam per causas medias, secundum concatenationem naturæ. Si autem Deus immediate dedisset non operando per aliquas causas medias, crederemus nos ei obligatos de subtilitate nobis infusa. non ergo minor est gratia referenda de subtilitate, quam dat naturaliter: nam si ego egeam calore, & Deus me calefacere velit, & calefacit, siue mediante igne me calefaciat, siue nullo igne mediante, non multū differt quantum ad hoc quòd teneamur ei pro illo suscepto beneficio: sic ergo de subtilitate naturali ei multum ad gratiarum actiones referēdas tenemur quasi eas infuderit. Aliquo modo possemus declarare istam sententiam, si ea, quæ naturaliter fiunt, non essent per iudicium alicuius causæ ordinantis ad voluntatem, scilicet, quòd quando ex eo quod aliquis agit, sequitur nobis magnum bonum, ad videndum vtrum sit beneficium, distinguimus, an ille, qui dedit, ideo dedit, vt nobis bonum esset, an forte dedit per accidens, ad hoc nihil attendens, nec curans nobis benefacere. Si primo modo fiat, beneficium est, & tenemur taliter operanti ad nos. Si autem secundo modo, non tenemur, quia non est beneficium: cùm optima duo principia deficiant, scilicet, intellectus, & voluntas: & consequenter nec est ibi libertas arbitrij, quæ confluit ex his duabus potentiis. Sic autem applicando ad Deum, dicemus, ꝙ si Deus aliquid agat, quod nobis in bonū cedat, dicimur recipere beneficiū ab eo, & teneri ei, si idem ipse ista fecit, vt nobis bona essent: si autem aliquid egit, quod nobis in bonum cessit, & non faciebat ipse ea intentione, vt nobis bonum fuisset, non dicimur recipere beneficium, nec specialiter obligari: cùm autem Deus nobis aliquid infundit in intellectu, quia per seipsum agit, non mediante aliqua alia causa: cuilibet notum est, quod intendat nobis benefacere, & ꝙ ob id teneamur ei.

An verum sit, quòd cùm Deus agit per corpora cælestia nihil curet de his inferioribus. Quæst. V.

CUM autem naturaliter agit, quidam putant quòd Deus non intendit nobis bene agere, sed quòd indidit virtutem suam cælis, & facere Angelos mouere orbes, vt patet Iob 8. capite, & sic virtutes agentium deriuantur in effectus: & isti effectus dicuntur naturaliter produci, quia per actionem agētium subordinatorum. & licet non dubitent Deum esse principalem causam huius naturalis operationis: tamen putant, quòd Deus vult, vt moueantur illa corpora cælestia, & influāt secundum naturam suam, tamen quòd non intendat quid inde sequatur, vtrum infirmitas in hoc homine, vel illo, aut subtilitas in hoc vel in altero: & sic ponendo, licet Deus moueat omnia agentia subordinata sibi, secundum quem motum causatur subtilitas in aliquo homine, tamen nō ideo mouit causare subtilitatem in illo homine, & si hoc ponatur nō dicemur nos suscipere beneficiū à Deo, cùm ex actione sua aliquod bonum nobis sequitur; quia ipse nō intendit tunc nobis benefacere. Ista autem procedunt ex quadam suppositione erronea, quæ repugnat veritati Catholicorum, & positioni Philosophorum, atque statui totius naturæ, scilicet, quòd Deus non agat ex intentione, scilicet, fine præsupposito, sed per accidens, nō intendēs quid agat; & tunc licet moueat omnia agentia sibi subordinata, tamen non scit quid sequatur ex sua actione, nec intendit aliquid specialiter causare. Hoc primò repugnat veritati Catholicæ: quia tollit prouidentiam Diuinam prouidentia est, secundum quam omnia cognoscit, & dirigit ad certitudinem; Si autem ponatur, quòd non intendit aliquid quando operatur, id est, non præstituit aliquem finem, non erit prouidētia rerum, & præcognitio in Deo. Item repugnat hoc positioni omniū Philosophorū, quia vt patet in 12. Metaphys. in fine, entia nolunt malè dispo-

A ni: id est, res naturales nolunt malè dirigi, ex quo concludunt Philosophi, quòd iste mundus non potest melius dirigi quàm dirigitur: sed regimen, quod est sine ratione, id est, sine aliquo iudicio regulante res in suum finem, est malum: ergo oportet ꝙ regimen vniuersi fiat secundum præcognitionem effectus, & præstitutionem finis. Item differentia est inter causas agentes per se, & inter fortunam, quòd causæ agentes per se agunt præsupposito, & intento fine, fortuna agit sine aliqua præstitutione finis: sed regimen vniuersi nō attribuitur fortunæ, quæ est causa per accidens, ergo attribuitur causis agentibus per se: sed causæ agentes per se, intendūt finem, ergo prima causa vniuersi à qua dependet tota regula actionis naturalis, agit præcognito, & intento fine. Item imperfectissima causa est causa per accidens: sed prima causa in naturali-

Regimen vniuersi non attribuitur fortunæ.

B bus actionibus non est imperfectissima, imò multum perfecta, tenens maximum gradum perfectionis: ergo nō est causa per accidens, sed sola causa per accidens est, quæ agit non præcognito nec præsupposito fine, ergo Deus, qui est causa per se, aget intendendo finem. Item non est Deus minoris perfectionis in causando quam artifices: sed in artificibus sunt quidam, qui agunt cognito fine, & præsupposito, & vocantur sapientes, quia agunt per causam altissimam artis. Alij sunt imperfectissimi inter artifices, & isti sunt, qui agūt nō cognito, nec præstituto fine: & isti vocantur manuales. Si ergo diceremus, quòd Deus non ageret præsupposito fine, & præcognito, sed ꝙ moueret causas naturales subordinatas sibi, nihil vltra attendendo, pertineret ad artifices manuales, & non pertingeret ad perfectionem artificum sapientum, qui vocantur

C architectonici; multum enim ex hac radice argui posset, sed quilibet argumenta inquirat, ne tantum cogamur digredi. Dicendum ergo, quòd Deus agit ex præsumptione finis & præcognitione, s. quòd si aliquis nunc gignitur, Deus præsciuit eum nunc gignendum, quasi alius faceret eum nunc gigni: quia voluit eum nunc gigni: ꝙ aūt vult, fit, quia ipse dixit, & facta sunt, ipse mandauit, & creata sunt. Psal. 148. Et cum vult aliquē hominem gigni, vult eum gigni rudem, vel subtilem, secundum altissimū consilium, & voluntatiam largitionem bonorum suorum. Et quia naturaliter vult operari eum, quem vult subtilem nasci, facit vt in tali tempore nascatur in quo sit causalitas cæli ad disponendum organa, quæ prompta sunt ad actum intellectus, quod est esse subtilem. Etiam determinauit locum, & omnia alia, quæ ad hoc requirebantur:

Cū Deus vult aliquē subtilē nasci, facit vt tali tempore gignatur in quo ad hoc sit magna causalitas.

D ideo quando aliquis subtilis nascitur, Deus intendit eum ab æterno pro tali tempore subtilem gignendum; & ob hoc fecit, vt in tali tempore, & tali loco nasceretur; & ex parentibus tantæ, aut tantæ ætatis, & ex semine sic disposito: si autem fecerat gigni eumdem ipsum hominem ex eisdem parentibus: tamen alio tempore contrariæ influentiæ, & in alio loco contrariæ complexionis & in maiori, aut minori parentum ætate; & sic de ceteris dispositionibus: ille qui subtilis genitus est, valde rudis genitus fuisset. Cùm ergo aliquis naturaliter subtilitatem ingenij habet, à Deo beneficium recipit, & ei specialiter tenetur pro hoc tanquam si postquam natus esset, vel etiam in ætate virili eum de rudi subtilem efficeret: quia ideo aliquis subtilis natus est, quia Deus intendit eum subtilem gignere, & aptauit omnia, quæ pertinebant ad hoc, quòd

E subtilis nasceretur. Et isto modo est sensus, quòd Deus vocauit Beseleel, & impleuit eū intelligentia, id est, naturali subtilitate, s. quòd Deus ab æterno vocauit. i. præordinauit, quia vocatio ad præordinationem, siue prædestinationē pertinet, vt patet ad Rom. 8. cap. cum dicitur: Quos prædestinauit, hos & vocauit, quos vocauit hos & iustificauit. Deus ergo vocauit Beseleel, quia ab æterno eum præordinauit, vt esset architectonicus, & magister omniū fabricantiū in opere Sanctuarij: & quia eū vocauit, repleuit intelligentia, s. naturali acumine, faciendo eum tali tempore nasci, & in tali loco, & ex semine sic disposito, vt acutissimus esset ad excogitandum omne, quod in gemmis, & marmore, & auro, argentoq. & ære, & varia textura excogitari posset: & vt id efficere posset. Et non solum repleuit eum ista intelligentia, quæ est naturaliter data, sed etiam sapientia, quæ erat infusa: & hoc val-

de conueniens fuit. Nam non decuit, ꝙ Deus præordinans Beseleel; & alios artifices ad construendum omnia, quæ erant in opere Sanctuarij, daret eis tantam subtilitatem, vt per se excogitare posset omnia, quæ Deus mādabat in Sanctuario præter hoc, ꝙ eis infunderetur aliquis habitus nouus, vel perficerētur supernaturaliter præexistentes: nā licet ea, quæ homines naturaliter habent, à Deo recipiant intendente eis dare illa, sicut supra nunc conclusum est: non tamen cognoscunt homines ita fuisse voluntatem Dei dādi eis specialiter, sicut cū eis infundit: & dato ꝙ Beseleel, & alij, quibus Deus naturaliter tantum dedisset intellectus acumen, vt omnia ista per se excogitare possent, cognoscerent se à Deo recepisse, & Deum voluisse eis specialiter ista concedere: nescirent tamen ad quid ista concessa forent: nec ita promptè exequerētur id, ad quod Deus eis istam subtilitatem tribuisset. Cùm vero ista subtilitas fuit data naturaliter non tanta quanta sufficeret ad excogitandum, & faciendum omnia, quæ erāt necessaria in opere Tabernaculi, maior tamen quā ceteris hominibus naturaliter tribueretur. & postea in ætate virili cùm opus Sanctuarij fabricandum foret, eis infudisset nouos habitus artis, & præexistentes perfecisset, cognoscerent ꝙ ideo hoc faciebat eis Deus, vt suum Sanctuarium fabricarent, & sic promptius id exequerentur, & ad reddendum gratias de hac sapientia infusa specialius obligati viderērur. Concluditur ergo, ꝙ expositio supra posita, s. ꝙ Deus repleuit Beseleel, & ceteros socios intelligentia, quæ est naturale acumen, stat conuenienter: quia illud naturale acumen Deus dare dicitur. Sed hoc posito, adhuc dubitatur de alia parte expositionis, scilicet, inquantum dicitur, quòd repleuit Deus Beseleel scientia, & accipitur scientia pro habitu artis acquisito per doctrinam alicuius. Nam multum differt inter hoc, & supradicta; ꝙ enim aliquis acumen naturale à Deo receperit, satis cōsonat intellectui nostro, quia illud acumen non habuimus per laborem nostrum, nec per doctrinam ab aliquo recepimus: ideo ab aliquo superiori nobis datum esse videtur: & hoc à Deo, à quo anima est.

An scientia, quam homo per laborem, & exercitium acquirit, sit a Deo. Quæst. VI.

SED quòd aliquis à Deo recipiat scientiam, quam per doctrinam alicuius acquisiuit, in qua ipse laborauit, & alius eum docuit, non videtur; nam si ille, qui didicit, non didicisset, non acquisiuisset illam doctrinam, siue illam scientalem cognitionem, nec Deus illam dedisset, quam acquisiuit per doctrinam, sed aliquam alteram, quæ aliquo modo similis sit. Respondetur, ꝙ scientia, quæ per acquisitionem doctrinalem, & laborem nostrū acquiritur, à Deo nobis dari dicitur: licet non ita propriè sicut infusa, vel naturalis subtilitas: quia plura confert Deus in illis duabus quam in hac: nam scientiam infusam totā, & per seipsum cōfert: subtilitatem aūt naturalem ipse solus cōfert, sed nō immediate per seipsum, sed mediantibus causis agentibus concatenatis. In ista autem sciētia acquisita minus confert, quia non ipse solus confert, licet conferat id quod præcipuum est: labor tamen noster aliquid nobis cōfert, & aliquid doctrina magistrorum. Id autem quod in sciētia acquisita, quæ purè est acquisita, Deus cōfert, est fundamentum intelligendi: quia, vt supra dicebamus, intellectus noster nō habet species connatas, per quas intelligat, sed mendicat eas foris. Inquantum ergo recipit eas ab extra est in potentia ad illas, & vocatur possibilis: habet autem super hoc lumē, per quod reduci se in actum intelligendi, cùm non intelligit. Et quando istud lumen valde magnū est, potest homo reducere seipsum in actum intelligendi, circa plurima eorum, quæ est in potentia: & si nullo modo haberet homo illud lumē intellectus agētis, non posset quidquam intelligere, sed totaliter esset in potentia ad intelligendum. Et dato, quòd aliquis docens esset, non proficeret: quia non potest intellectus noster totaliter per lumen extrinsecum recipere aliquid intelligibile. Cùm aūt nos aliquod lumen habemus ad nos reducendum de potentia in actū, licet illud lumen modicum sit, sufficiet ad reducendum nos in actum aliquorū, quæ

Intellectus noster non habet species connatas.

F sunt nota, vel saltem nō multum obscura; cùm aūt aliqua magis obscura proponuntur, lumen intellectus nostri non sufficit reducere nos de potentia intelligendi ad esse actu intelligentes: sed est aliquod lumen extrinsecum adiuuās, scilicet, magister, & per doctrinam illius adiuuatur intellectus noster ad hoc, ꝙ possit intelligere id, quod antea non sufficiebat intelligere. Et hoc nō ꝙ magister, qui extra intellectum nostrum est, possit addere intellectui nostro aliquod lumen, per quod fortior sit intellectus ad intelligendū: nec directè adiuuat lumen magistri, sed tanquam remouens prohibens. Et patet hoc in exemplo: ego non sufficio portare centum libras, & apponuntur mihi centum libræ, & non fit motus: postea autem aliquis tollit mihi de illis triginta libras, & possum portare remanētes. Nūquid ille, qui abstulit triginta libras, & fecit me G posse portare, adiuuit me directè, vel indirectè? Respōdetur, ꝙ adiuuit indirectè: nam adiuuare directè erat, ꝙ mihi, qui non poteram portare centum libras, apponerētur vires, vt possem portare centū: nunc aūt non est sic, sed aufertur prohibens, s. ꝙ illæ triginta libræ, quæ supererant, impediebant me, ne possem mouere totum illud pondus. Ablatis ergo illis, iam portare sufficiens sum non appositis aliquibus viribus: ergo non est adiuuare directè. Sic patet in calore, vel in re calida: erat enim aliquis ignis, qui sufficiens erat comburere aliquid humidum, & frigidum in centum gradibus: apponatur autem ei combustibile humidum, & frigidum in centum quinquaginta gradibus, nō poterit comburere: si quis autem abstulerit quinquaginta gradus de illo frigido & humido, iam illud calidum, s. ignis sufficiet cōburere, quia adiutus fuit ab agēH te extrinseco, non quidem directè, sed indirectè: nam fuisset directè adiutus, si fuissent additæ vires illi igni, vt posset comburere in frigidum, & humidum centū quinquaginta graduū agendo: sed indirectè. s. remouendo prohibens: quia quinquaginta gradus humidi, & frigidi: qui abundabant vltra proportionem potentiæ actiuæ illius ignis, impediebant ne ignis ille posset comburere: & quia illi quinquaginta gradus fuerunt ablati, ignis fuit potēs comburere: istud ergo adiumentum non fuit directum, sed tanquam remouens prohibens. Ita ergo hic circa intellectum nostrum lumen intellectus nostri est in quibusdam magis sufficiens, in quibusdam autem minus. Ponatur autem quòd lumen alicuius intellectus sit tantum, vt possit reducere nos de potentia in actum quātum ad aliquod intelligibile, quod videtur habere difficultatē graI duum quinquaginta, cùm tale intelligibile nobis fuerit præsentatum sine adiutorio alicuius exterioris luminis, sufficiemus nos reducere ad hoc, quod est esse actu intelligentes. Si autem apponatur aliquod intelligibile, quod habeat difficultatem graduum centum, non sufficiet intellectus noster reducere se in actum, sed indigebit lumine exteriori magistri adiuuātis: & istud lumen nō est adiuuans directè, tanquam per illud acquiratur aliquis vigor intellectui nostro, vt maiora intelligere possimus. Nam si sic fieret, cùm intellectus aliquis esset sufficiēs ad reducendum se in actum cuiuslibet intelligibilis habentis difficultatem, vt in quinquaginta: & postea adiutorio luminis magistri intelligeremus aliquod intelligibile, cuius difficultas esset centum graduum, si istud adiutorium esset directum, ita vt apponerentur vires aliquæ inK tellectui nostro ad magis intelligendū, cùm iterum præsentaretur intelligibile habens cētum gradus difficultatis, intelligere sufficiens esset intellectus noster per se, tanquam iam acquisiuisset vires ex adiutorio priori luminis magistri. Sed non est sic: quoniam si tale intelligibile tantæ difficultatis apponatur, non erit sufficiēs intellectus noster intelligere illud, nisi reducatur ad actū intelligēdi adiutus iterum lumine exteriori magistri. Est ergo adiutoriu tale non directum tanquam vires apponens: sed indirectū tanquam remouēs prohibens: nā intellectus noster sufficiebat ad intelligendū quodlibet difficile vsque ad quinquaginta gradus, reducendo se in actum intelligendi illius. Si autem apponatur intelligibile habens difficultatē graduū centū: illi quinquaginta gradus, qui superant potentiam nostri intellectus, impediunt ne possimus reducere nos in actum intelligendi: cùm autem ma-

Quid faciat magister in pueris instruendis.

gister

gitter uos adiuuat, est modus adiutorij iste, quia ipse verbis suis, & exemplis difficile illud sic explicat, quòd facit illud esse solùm difficile in quadraginta, vel quinquaginta gradibus, cùm antea esset difficile in cētum gradibus: & tunc illud difficile redactum ad quadraginta gradus difficultatis, vel ad quinquaginta, est intelligibile intellectui nostro: & per se intelligit illud remoto prohibēte, s. gradibus illis, qui impediebant superantes potestatem luminis intellectus nostri. Non ergo adiuuatur intellectus noster directè ab aliquo lumine exteriori, sed indirectè. Patet autem supradictum, quia aliqua sentētia in aliquibus verbis multum obscura est: & non potest intellectus noster reducere se in actū intelligēdi illius propositionis. Si aūt eadem sententia reducatur ad verba planiora, erit nobis intelligibilis nemine adiuuante: sed solū, φ causam scriptam reperiamus, etiā si nullus eā nobis ore proferat, aut exemplo demonstret. In aliis aūt sententiæ sunt difficiles propter defectum exemplorum consistētium in demonstratione, quemadmodum est in mathematicis. Et tūc vna propositio sine exemplo demonstratiuo continet difficultatem centum graduū, & intellectus noster solùm sufficit ad quinquaginta, & eadem propositio posita cum demonstratiuo exemplo continet difficultatem graduum quadraginta, vel triginta, tunc intellectus noster leuiter intelliget illam reducendo se in actum illius per se. Patet ergo manifestissime, quòd intellectus noster non iuuatur à lumine exteriori, tanquam directè aliquid efficiēte, sed tanquam remouente prohibēs. Applicando ergo ad propositum, Deus dedit alicui ita paucum lumen intellectus ad se reducendū, φ non sufficiet se reducere in actum alicuius intelligibilis, nisi clarissimi, & valde communis: & dato φ aliquis laboret eum reducere in cognitionem rei difficilis extra docēdo, non poterit aliquid tantū notificare, φ alius sufficiat ad reducēdum se in actū illius: & isto modo quando Deus dedit alicui intellectū docilem. i. vt docente alio in cognitionē veritatis faciliter insurgat, satis magnum est donū Dei: & sic cum scientia acquisita sit per doctrinam, & laborē addiscentis, & non posset quantumcumque laborando, aut audiendo aliquid addiscere, nisi intellectum docilem habuerit, s. φ lumen intellectus sui tantū sit, vt valeat se reducere in actum veritatū qualitercumque explanatatū a docente, cū Deus illud lumen intellectus tātum propria bonitate dispertiat, aut bonam organorum aptitudinem, in qua etiam subtilitas est, causet dicitur scientiam acquisitam dare. Conclusum ergo manet sufficienter, φ Deus replet hominem sapientia infusa, vel intelligētia, quæ est naturalis subtilitas, & scientia, qui est habitus acquisitus. *In omni opere.* s. in omni artificio, quod posset pertinere ad Tabernaculum, & partes eius. *Ad excogitandum quidquid fabrè fieri potest.* i. ad subtiliter, & artificialiter inuestigādum. Dicitur fabrè, i. frabriliter: quoniam faber est nomen generale omnium artificum, qui per tunsionem aut dolationem operantur, & postea distinguitur specificando per nomina magis specialia, vt dicendo faber ferrarius, & faber lignarius, & ærarius, argētarius, ceteriq. in hūc modum fabri appellari consueti sunt. & inde deriuatur fabrè aduerbium. i. magistraliter secundum quamlibet istarum artium. Et dicitur excogitatio, quia ista est pars potissima in artificibus.

Eadē propositio sine exemplo difficilis, quæ cum exemplo facilis redditur.

Excogitatio duplex in artificialibus. *Quæst. VII.*

Est autem excogitatio duplex: quædam, quæ est de forma rei constituendæ: secunda, quæ est de modo, & processu factionis. Prima pertinet ad exemplar rei: secunda pertinet ad habitum artis. Ponere autem exemplar siue ideam rei artificiādæ facile est, sed ponere cōuenienter illud, non est cuiuslibet, sed artificis, vtpote, φ aliquis concipiat intra aliquam similitudinem rei artificiādæ, est concipere exemplar rei faciēdæ, siue ideā, quia secundum illā similitudinem conceptam producatur res cōstruibilis in effectu. Ponere aūt illud exemplar, nō est difficile: quia quilibet quantumcumque rudis potest intra se concipere, formando quamcunque imaginem rei construibilis si voluerit: sed concipere illud exemplar conuenienter, nō poterit quilibet, sed solus artifex: nam aliquis concipiet ali-

A quam domum, vel aliud ædificiū secūdum aliquā longitudinem, & latitudinem, & figuram, quæ inter se discordant, quia forte tanta altitudo non potest teneri in tā parua latitudine, & sic de ceteris erroribus, qui accidunt in conceptione exēplaris: Nemo ergo exemplar debitè concipere potest, nisi artifex: ita φ illud non deuiet à regulis artis. Secunda excogitatio pertinet ad modum factionis rei, & processum partium: & hoc difficilius est: nam licet multi possint excogitare exemplaria, modos tamen totales faciendi id, quod excogitatum est, nesciunt. Et ista secūda excogitatio pertinet ad habitum artis: quia cùm iste habitus sit factiuus, iudicat de factione, s. iudicādo qualiter faciendū est, & dirigendo cū fit. Ista aūt potissima sunt in artificibus: nam cum aliquis artifex exercitando se in arte sua, manus conuenienter mouere sciat, solùm sibi deest, vt sciat qualiter quælibet res, quam fabricare vult, produci debeat. Posuit ergo Deus id quod potissimum erat, scilicet, infundendo eis habitum excogitatiuum de modo faciendi singula, & applicandi exemplaria concepta ad regulas artis. Quidquid potest fieri ex auro pertinet ad aurifices, & est quædam ars specialis: Deus aūt dedit istis artificibus adhuc maiorem cognitionē artis, q̄ requireretur in fabricatione Tabernaculi, & vtensilium eius. Nam non requirebatur, φ in Tabernaculo fieret quidquid fieri poterat in auro, sed aliqua vtensilia ex auro: dicitur tñ, φ Deus dedit istis, vt scirent excogitare quidquid fieri posset ex auro: tñ hoc non sic intelligēdum est: quia ex auro possunt excogitari infinita artificiabilia: nam artificialia s̄m φ huiusmodi non habent formā substantialem, nec habent se s̄m ordinem essentialis perfe-C ctionis, sicut species naturalis, sed est in eis excessus accidentalis: ideo potest fieri in eis processus in infinitum, sicut datur in figuris processus in infinitum, sicut in numeris: & hoc non solùm vno modo, sed multis, s. in figuris conicis; & hoc siue sint egredientium angulorum, siue non egrediēntium angulorum: infinita autem nemo scit, nisi Deus, vel id quod diuinæ personæ hypostaticè vnitum est: ergo non scit aliquis artifex omnia, quæ possunt fieri ex auro, nec hoc alicui homini communicauit: dicitur tamen omnia dedisse eis ad sciendum, quia dedit omnia quotquot erant necessaria hominibus, vel quotquot ipsi expeterent. *Ex auro.* De auro in Sanctuario hæc facta sunt: duo Cherubim, & Propitiatorium, & Laminæ ad tegendum Arcam, & Circuli, per quos mitterētur vectes, & textura vectium, & Laminæ ad tegendam Mēsam propositionis, &
D Phialas atque Cyathos, Acetabula, & Turibula, & Vectes, Mensæ, & coopertura vectium, Candelabrum quoque cum omnibus vasis suis, de quibus omnibus supra 25. capite. Fiebant etiam de auro circuli, quibus cōiungebantur duæ magnæ cortinæ tegentes totum Tabernaculum, & erant quinquaginta. Etiam deauraturæ tabularum, & vectium, & circuli aurei, qui incastrabantur ipsis tabulis. Erat etiam aurum in filis veli pendentis ante Sancta Sanctorū, & capita columnarum quattuor, ante Sancta Sanctorum aurea erant. De his supra 26. capite. Etiam deauraturæ harum columnarum, & capita quinque columnarum in porta Tabernaculi stantium, & deauraturæ earū, vt patet in eodem capite. Erat etiam aurum in Lamina frontis Pontificalis, quia tota erat ex auro. Erat etiam in Rationali filum aureum, & in Balteo, & Superhumerali:
E de quibus supra, 28. c. Erat ēt aurū in Laminis tegentibus totū altare thymiamatis, & circuli eius ex auro, & tectura vectium. De his sup. 30. cap. *Et argento.* Fiebant de argēto bases tabularū Tabernaculi, cuilibet tabulæ duæ bases: & quia erant tabulæ quadraginta octo, erant bases argenteæ nonaginta sex: erant ēt bases argenteæ columnarum quattuor stantium intra Sancta Sanctorū, & alteram partem Tabernaculi, & bases quinque columnarū, quę erant in introitu Tabernaculi, de quibus supra, 26. c. erāt etiam capita columnarum Atrij, & cælaturæ de argento, & quia erant sexaginta columnæ, necessario erāt bases sexaginta, vt patet sup. 27. c. *Et ære.* Fiebant ex ęre ansæ in extremitatibus sagorū: in quolibet sago magno quinquaginta ansę, & fibulę quinquaginta, quibus duę ansę singulę oppositæ mutuo iungerentur. De his sup. 26. cap. Fiebat etiam tota tectura altaris holocaustorū, scilicet, lamina eius, & cra-

Nemo debite exemplar concipere potest nisi artifex.

In speciebus verò artificialium est processus in infinitum.

Quæ de argēto in Tabernaculo facta fuerint.

ticula, vasa eius, scilicet, forcipes, lebetes, ignium receptacula, & fuscinulæ: columnæ autem sexaginta Atrij ex ære factæ sunt, & sexaginta bases suæ, & paxilli, quibus colligabãtur funiculi cortinarum. De his sup. 27. c. *Marmore & gemmis*. Nihil factũ fuit de marmore in toto Sanctuario: sed forte ponitur hoc, quia Deus non solùm dedit eis habitum artis, quantum ad ea, quæ facere debebant: sed etiam quãtum ad quædam, quæ facere non debebãt, sed pertinebant ad perfectos artifices: & ista erant, quæ fiunt in diuerso genere marmorum, & aliorum lapidum.

Nihil de marmore factum fuit in toto Tabernaculo.

Et gemmis. Fuit ad hoc includendum gemmas, & sculpendũ in eis nomina filiorum Israel: nam in Superhumerali erãt duo onychini, vnus super humerum dextrũ Sacerdotis, & alius super sinistrũ, & in quolibet erant sex nomina filiorũ Israel. Erãt autem in Rationali duodecim gemmæ, in quibus erant duodecim nomina filiorũ Israel: de quibus supra 28. cap. *Et diuersitate lignorum*. Hoc ad carpentatoriam artem specialiter pertinet, nec sciunt omnes carpentarij operari in quolibet ligno, sed in eis, quæ communiora sunt: ideo ponitur hic ad notãdam aliquam excellentiam istorum artificum. Et patet hic, quod supra dicebatur de marmore, scilicet, quòd non solùm ponitur hic ea, quæ ipsi facturi erant in Sanctuario, sed etiam quædam, quæ non facturi erant: nam in solis lignis setim operati sunt artifices Tabernaculi, vt patet supra 25. 26. 27. & 30. capit. data est tamen eis à Deo peritia, vt sciant fabricare in omni ligno quodcumque excogitari possit. *Deditque ei*. id est, ipsi Beseleel, quia Beseleel fuit electus tanquam princeps totius artificij, & constructionis Sanctuarij, ideo ceteri sub eius doctrina, & præcepto operabantur. *Socium Ooliab filium Achisamech*. Iste ponitur socius Beseleel, quia licet Beseleel princeps esset construentiũ artificũ, tñ Ooliab quasi videbatur esse æqualis ei, cæteri aũt, quia erant minores in arte ponuntur sine nominũ expressione. Et sciendum ꝙ in istis artibus, quæ supra nominatæ sunt, fuerunt positæ aliquæ, quæ non erant necessariæ ad opus Sãctuarij, vt operari in marmore, & diuersitate lignorum: & aliqua, quæ erant necessaria, subiicentur, vt opus polymitarij, & textoris, atque sutoris, quod ad vestes Sacerdotales pertinet: & ad cortinas, & vela, atque tentoria ceteraq. opertoria. Et licet nõ exprimatur, necesse est quòd subintelligatur, cùm constet ista fuisse facta, vt littera testatur supra, 26. & 27. atque 28. capit. *Filium Achisamech* Ponitur ad differentia, quia in tribu Dan, de qua erat iste Ooliab, erant multi alij, qui vocabantur sic, sed nomen paternum faciebat differre. *De tribu Dan*. Tribus Dan est, quæ deriuatur à Dan filio Iacob, & Bala ancilla Rachelis, vt patet Genes. 30. c. *Et in corde omnis eruditi posui sapientiam*. Accipitur cor ſm modum loquendi vulgarem pro anima: nam in corde non est aliqua sapientia, aut aliquis habitus, cùm sit pars carnis: erat tamen in intellectu hoc totum quidquid nominatur Deus dedisse. Et dicitur: In corde omnis eruditi posui sapientiam, id est, ego feci vt illi, qui erant antea eruditi per subtilitatem naturalem, & propriã inquisitionem, & laborem doctrinalem, addiscendo ab altero, reciperent nunc sapientiam infusam: omnia enim hæc Deus dedisse dicitur, vt supra declaratum fuit: & patet aliqualiter in littera. f. ꝙ Deus repleuit illos spiritu Dei, sapientia, & intelligentia, atque scientia; principalius tamen dicitur infudisse sapientiam, quia sapiẽtia est habitus totaliter infusus, alia autem prædicta non erant infusa: posuit autem Deus sapientiam in corde eruditorum, quia antea erant isti eruditi, habentes subtilitatem naturalem, quam Deus tribuerat, & scientiam acquisitam, & postea præter hæc infudit sapiẽtiam. Et potest hoc dupliciter stare. f. ꝙ acciperatur sapiẽtia pro aliquo habitu totaliter infuso, aut pro perfectione infusa habitus præexistentis: quodcumque autem horũ intelligatur est, quia gradus secundum quos perficitur habitus præexistens, infusi sunt, sicut & ipse habitus infusus est, qui totaliter infunditur: licet in vno dicatur infundi habitus, in alio autem non infunditur habitus, sed aliquid habitus, scilicet, gradus perfectionis. Etiam sciendum, quòd non accipitur hic propriè sapientia, quia ipsa est vnus de habitibus speculatiuis, & est de perfectissimis, vt patet in 6. Ethycorum, cap. de sapientia: hic autem accipitur pro

F arte, quia non erat habitus speculatiuus ille, secundum quem isti artifices faciebant hoc, sed habitus factiuus: accipit enim Sacra Scriptura istum terminum, sapiẽtia, valde impropriè. interdum pro habitu practico, qui est prudẽtia, vt patet Gen. 41. capite, vbi vocatur Ioseph sapientior omnibus alijs hominibus, quia consilio suo conseruatus fuit panis in horreis. sed constat quòd ista ad prudentiam pertinent, & non ad sapiẽtiam, quæ est speculatiua. Aliquando accipitur sapientia pro arte, & sic habetur supra 28. cap. vbi vocantur sapientes corde illi, qui scirent facere vestes Aaron, & filiorum eius. & isto modo accipitur hic. *Vt faciant cuncta quæ præcepi tibi*. id est, ad nullum alium finem ego infudi istis habitum artis, vel dedi naturalem subtilitatem, præter quam vt facerent hæc, quæ mandaui tibi, scilicet, incipiendo à principio cap. 25. vs-
G que huc, de tota structura Sanctuarij. Et explicantur immediatè ea, quæ potissima sunt. *Tabernaculum fœderis*. Ista sunt, quæ mandauit Deus fieri: & non ponit ea eo ordine, quo mandauerat supra. Primò dixerat de fabricatione eorum, quæ erant in Tabernaculo, scilicet, de Arca, & de Candelabro, & de Mensa, quæ erant in cap. 25. deinde de ipso Tabernaculo, vt patet supra, 26. cap. Hic aũt ex opposito dicit: sed in hoc non multum refert, dum tamen teneatur sententia verborum, etiam non curando de ordine verborum. Tabernaculum accipitur dupliciter: vno modo pro toto aggregato ex tabulis, & columnis, atque basibus, & vectibus, & circulis, cùm coopermentis, velis, atque tentorijs: alio modo accipitur pro solis cortinis tegentibus Tabernaculum. Primus modus est communis in Sacra Scriptura, & sic accipitur hic. De secundo modo

Tabernaculum dupliciter sumi potest.

H habetur supra, 26. cap. cũ dicitur: Facies, & quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum vela ex his iungenda sunt, vt vnum Tabernaculum ex his fiat. Isti ergo artifices facturi Tabernaculum, facere debebant tabulas quadraginta octo Tabernaculi, & bases nonaginta sex tabularũ, supputatis duabus basibus cuilibet tabulæ: & erãt bases argenteæ. Facere debebãt, etiam vectes quinque, & circulos in tabulis, per quos mitterentur vectes: & deaurare debebant tabulas: facere debebant etiam columnas inter Sancta Sanctorum, & reliquum Sanctuarium cum basibus suis argenteis, & capitibus aureis, ipsasq. columnas quatuor, de lignis setim, & velum quod pẽdebat ante eas, & columnas quattuor de lignis setim, in introitu Tabernaculi cũ basibus argenteis, & capitibus aureis, & tentorium quod pendebat ante illas cortinas, ẽt tegentes
I Tabernaculum, & saga tegẽtia, & pelles rubricatas arietum, & pelles hyacinthinas, quæ erãt quattuor operimenta, & funiculos, & paxillos, quibus ista religabãtur extendebanturq; & circulos aureos, quibus copulabãtur cortinæ, & ansas æneas, & fibulas, quibus copulabantur saga, de quibus supra 26. cap. & in his cõsumebatur omne opus Tabernaculi. *Tabernaculum fœderis*. Aliquando vocatur Tabernaculum fœderis, & aliquando Tabernaculum testimonij, & sic est de Arca, quia aliquando vocatur Arca testimonij, & aliquando Arca fœderis. Exempla patent supra, 25. & hucusque. Dicitur Tabernaculum fœderis, quia intra eum continebatur fœdus factũ Dei cum Israel. Erat autem illud fœdus circa præcepta Decalogi, f. quòd promisit Israel seruare præcepta ista, quæ Deus ei mãdauit, & Deus promisit eos habere in populum speciale, &
K facere eis specialia beneficia, vt patet supra 19. c. Et quia continebatur illud fœdus præceptorum in Tabernaculo, vocatum fuit Tabernaculũ fœderis. *Et Arcam testimonij*. Vocatur Arca testimonij, quia in ea erant lapideæ tabulæ scriptæ digito Dei, continẽtes præcepta Decalogi, in quibus testimonium reddebatur, ꝙ Deus dedisset legẽ Hebræis; Et dicuntur ista per anticipationem. f. Tabernaculum fœderis, non quia contineret adhuc fœdus, quia nec Tabernaculũ adhuc erat, in quo fœdus asseruari potuisset, nec fœdus, quod ibi obseruari potuisset, quia ẽt tabulæ, quæ vocãtur fœdus nondũ datæ fuerãt, nec scriptæ: sed vocatur Tabernaculum fœderis. i. Tabernaculũ, quod fit ad continendũ fœdus; eodem modo non vocatur Arca testimonij, quia iam in ea testimoniũ existeret. f. tabulæ, quia neutrum adhuc erat, sed Arca, quæ fabricari debebat, vt in ea testimonium seruaretur. Sciendum etiam quod

fœdus,

Fœdus & testimonium idem sunt materialiter, sed differunt formaliter.

fœdus, & testimonium idem sunt materialiter, sc differũt formaliter: nam vtrunque signat tabulas duas lapideas continentes Decalogum, sed vocantur illæ tabulæ fœdus, inquantum in eis continetur fœdus factum inter Deum & Israel, scilicet, id quod promisit Israel seruare Deo; vocantur testimonium inquantum per illas tabulas sufficienter probari posset contra Israelitas, quòd accepissent legem à Deo, si negarent: de quo diximus supra, 20. cap. *Et Propitiatorium, quod super eam est.* Per se nominatur Propitiatorium distinctũ ab Arca, cùm tamen sit coopertorium Arcæ. Et ratio est: quia erat alterius materiæ, & non tanquam pars eius, erat enim Arca de lignis setim, & operta laminis aureis intus, & foris; Propitiatorium autem, quod supra erat, de auro purissimo factum erat, vt patet supra, 25. cap. Non fit hic mentio de duobus Cherubim expandentibus alas super Propitiatorium, cuius ratio est: quia Cherubim erant partes Propitiatorij, quia continuati erãt de materia Propitiatorij, scilicet, productiles, vt declarauimus supra, 25. cap. partes autem rei non debent habere distinctam denominationem à toto, tanquam totum, & partes ponant in numerum. *Quod super eam est.* Quia cooperiebat Arcam. *Et cuncta vasa Tabernaculi.* Dicuntur vasa Tabernaculi omnia, quæ ponuntur immediatè vsque ad Altare holocausti, quod est de vasis Atrij: Et notandũ, quod vas est instrumentũ; sed accipiunt dupliciter, scilicet, largè, & propriè; largè dicũtur vasa omnia, in quibus fit ministratio, siue super quæ fit ministratio. Propriè vocantur vasa ea, per quæ fit ministratio, vel cũ quibus fit ministratio. Et differunt, quia vasa largè dicta non mouentur, cùm fit in eis aliqua ministratio: vasa aũt propriè dicta mouentur à ministrantibus in ministratione: ea aũt, super quæ non fit aliqua ministratio, vel per ea non fit, non vocãtur vasa largè, aut propriè. De primo modo vasorũ dicentur vasa Candelabrum, & Mẽsa, & Altare thymiamatum, & Altare holocaustorũ, & Labrũ æneũ, licet labrũ æneũ, & altare holocausti non sint vasa Tabernaculi, sed Atrij. Super omnia ista fit aliqua ministratio: nã super altare thymiamatum fit ministratio adolendo thymiama, & super Candelabrũ ponẽdo oleũ, vt ardeat in lucernis, & super Mensam ponendo panes propositionis, & vasa quædam; sic etiã de Altari holocausti, & Labro æneo: ista tamen non mouentur, cùm fit ministratio in eis: ita, quod ministrans operetur per illa. Alia aũt, per quæ fit ministratio, s. quæ mouentur, dũ fit ministratio dicuntur propriè vasa, & huiusmodi sunt vasa, quæ ponuntur in Mensa Propositionis ad excipiendũ in eis vinum, similam, tura, atque fundenda libamina. Vocantur etiam vasa ea, quæ pertinebant ad Candelabrum. s. forcipes, quib. abscindũtur partes lychnorum iam combustæ, & vocantur ista vasa emunctoria ab emungendo. i. mundando, vel purgãdo, vt patet supra, 25. c. Eodem modo vasa vocantur ea, quæ pertinebant ad altare holocaustorum, s. fuscinulæ, & ignium receptacula, & lebetes, atque forcipes: omnia hæc in ministrando mouebantur, ideo propriè vasa vocantur. i. instrumenta operationis. Alia autem, quæ primo vasa dicebantur, quia super ea fit ministratio, rarissimè vasa dicuntur. Ea autem, quæ nihil tale habent, nunquam vasa nominantur: ideo Arca testimonij, quia nec super eam, nec per eam, fit aliqua ministratio, nunquam vocatur vas: ideo quãdo hic voluit facere mentionem de vasis, prius posuit Arcam testimonij, ne ipsa includeretur sub numero vasorũ. *Mensamq. & vasa eius.* Mensa vocata fuit hic vas, scilicet, ipsa est vas largè assumendo, & habet vasa propriè dicta: ista est Mensa Propositionis. i. super quam ponebantur panes duodecim per singula sabbata, & tollebãtur totidem, qui erant in Mensa, vt patet Leuit. 24. cap. Vasa autem huius Mensæ erãt quattuor Phyalæ, Cyathi, Turibula, & Acetabula, vt patet supra 25. c. De istis vasis vtrum essent ad aliquam ministrationem faciendã in Mensa, vel ad ministrationem faciendam in duobus Altaribus, in eodem capite dictum fuit. *Candelabrum purissimum.* De fabricatura huius, & multiplicatione partium eius, & difficultate intelligendi, dictum fuit supra, 25. cap. vbi de hoc in littera vocatur purissimum, quia erat de auro purissimo nihil alterius metalli continentis, nec lignũ, aut aliquid alterum intra eum erat. *Cum vasis suis.* Vasa Candelabri vocantur emunctoria. i. forfices ad tollendum partes lychnorum. Sunt & alia vasa continentia aquam, in quibus lychni extinguebantur, & hæc omnia de auro purissimo, de quibus supra, 25. cap. Erant etiam alia vasa, scilicet, duo infusoria aurea, i. duo lecini continentes oleum ad fundẽdum in lucernis, ideo infusoria nominantur. Hæc autem pendebant in duobus rostris Candelabri, vt patet Zach. 4. capite. *Et altare thymiamatis.* In hoc adolebatur thymiama coram Domino, vt patet supra 30. cap. Hæc, quæ vsque huc dicta sunt, erant intra Tabernaculum, & vocabantur vasa Tabernaculi: quædam tamen largè, quædam verò propriè, vt supra distinctum est, quæ autem sequuntur, erant extra Tabernaculum in Atrio eius. *Et holocausti.* i. & altare holocausti: hoc erat de lignis setim, & coopertum laminis æneis, cauum in parietibus, & inane, non habens coopertorium, de quo supra, 27. cap. In hoc omnia sacrificiorum genera offerebantur: nominatur tamen altare holocaustorum, quia inter cetera sacrificia hæc præcipua sunt, & magis continuata, quia iugiter fiunt. *Et omnia vasa eorum.* id est, istorum duorum altarium, quia de alijs supra posita fuerunt vasa.

Vasa dupliciter sumi possunt.

Altare holocaustorum habebat vasa propria, altare autem Thymiamatum non. *Quæst. VIII.*

SCIENDVM tamen quòd ista duo Altaria non habebant vasa propria, sed vnum eorum, scilicet, altare holocaustorum: altare autem thymiamatum nullum vas habebat. Sed quia altare holocaustorum habebat quattuor genera vasorum, quorum tria deseruiebãt ei: id quod residuum erat seruiebat in vsus altaris thymiamatũ. Lebetes namque erant vasa ad excipiendum cineres ab altari holocaustorum. Fuscinulæ erant ad apprehendendum carnes, quæ coquebantur in caldarijs, caçabis, vel ollis, à sacrificantibus sacrificia pacifica, vel cum sacrificabatur pro peccato, vt sacerdos de olla attraheret partem cõuenientẽ sibi, vt patet 1. Reg. 2. c. Forcipes erant quædam tenaculæ ad apprehendendũ carbones disponendo eos in altari, ne cogerẽtur Sacerdotes eos manibus tangere, vel vt apprehẽderentur carbones ad ponendũ in vasis, vt portarentur ad altare thimiamatum. De his tribus vasorum generibus habetur supra, 27. cap. manet autem aliud genus vasis, quod vocatur ignis receptaculum, & hoc non seruiebat ad aliquos vsus altaris holocaustorum, sed accipiebãtur in illo prunæ, & ferebãtur intra Tabernaculum ad altare thymiamatis, & imposito ture adolebatur super altare ipsum. Habebat aũt altare thymiamatis quoddã alterum vas, quod vocatur turibulũ: sed hoc inter vasa Mẽsæ Propositionis numeratũ fuit, quia vasa Mẽsæ illius nõ pertinebant ad eã, sed ad subministrationẽ duorũ altariũ: erãt ẽt in hac Mẽsa tria alia vasa, quæ ad altare holocaustorũ pertinebant, Phyalæ, Cyathi, & Acetabula: de quibus sup. 25. c. declaratũ fuit. *Labrum cum basi sua.* Hoc erat, in quo ponebatur aqua ad lauandos Sacerdotes, & carnes victimarũ. Labrũ erat ipsum vas capax aquarũ, habẽs canales, per quos defluebat aqua in quoddã aliud vas æneũ amplũ satis, in quo fundabatur truncus, siue pes labij ænei, & ista basis erat plana in terra, atque recipiebat aquas, ne fluerẽt in planiciem terræ, de quo magis dictum fuit supra, 30. c. *Vestes Sanctas.* Istæ sunt vestes Sacerdotales, quæ sanctæ erat, quia Diuino cultui applicabantur. *In ministerio.* i. factas ad ministrandũ in eis. *Aaron Sacerdoti.* id est, Summo Sacerdoti. *Et filys eius.* s. omnibus posteris suis, qui essent Sacerdotes. s. quod istæ vestes factæ erãt in ministerio Aarõ, & filiis eius. i. vt ministrarẽt in eis Aaron, & ceteri filij eius Sacerdotes. *Vt fungãtur officio suo in sacris.* i. ideo facere debẽt isti artifices vestes sanctas Aarõ, & filiis eius, vt cũ ministrauerint mihi in officio suo Sacerdotali, nõ cogãtur ministrare in vestibus cõmunibus, sed vestibus sacris vtantur. Erãt aũt istæ vestes sacræ. i. consecratæ per aspersionẽ olei vnctionis mixti sãguine, super eas, & super Sacerdotes, vt patet supra 29. c. *Oleũ vnctionis.* Arguet aliquis quod illud oleũ nõ fiebat per artifices, quia illud offerebatur à populo, vt patet supra, 25. c. cũ dr: Vt offerãt oleum ad luminaria cõcinnãda. Respõdebitur ad hoc, quod duplex erat oleũ, quoddã erat simplex de oliuis, nihil aliud secũ habens,

Duplex oleum cultui diuino dicatum.

habens, & istud offerebatur ab Israel, nec fiebat ab artificibus, & erat hoc ad concinnanda luminaria, id est, ad sustentandas, vel fouendas lucernas, & de hoc dicitur supra, 27. cap. Præcipe filiis Israel, vt afferant tibi oleum de arboribus oliuarum, purissimum, piloq. contusum, vt ardeat lucerna semper in Tabernaculo; Aliud erat oleum quod vocatur oleum vnctionis, & vocatur etiam vnguentū, & hoc non offerebant filij Israel, sed faciebāt illud artifices iuxta regulas confectionis datas capite præcedenti. Et de hoc oleo vnctionis, siue vnguēti intelligitur hic. Sed adhuc obiicies, q istud oleum vnctionis non fieret ab artificibus, sed offeretur à populo; vt patet supra, 25.c. cùm dr: Oleum ad luminaria concinnanda, aromata, & vnguentū, & non potest ibi intelligi vnguentum, nisi de isto oleo vnctionis. Rñdetur, q non offerebat populus oleum vnctionis, siue vnguētum, sed offerebat omnia, quæ erant G materialia illius confectionis, & sic vnguentum æquiualenter offerre dicebantur. Patet hoc infra, 35. cap. cùm dicitur: Separate apud vos primitias Domino; & postea sequitur: Olei ad luminaria concinnanda, & vt cōficias vnguentum, & infra in eodem capite dicitur: Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad Superhumerale, & Rationale, aromataq. & oleum ad luminaria concinnanda; & ad præparandum vnguentum. *Et thymiama aromatum.* Eodem modo arguetur, q non facerent artifices isti thymiama, quia populus illud offerebat, vt patet supra, 25. cap. cùm dicitur: Aromata, & vnguētum, & thymiama boni odoris. Respondetur sicut supra, scilicet, quòd populus non offerebat thymiama, quia artifices faciebant thymiama, vt patet hic, & supra 30. cap. vbi datur modus confectionis thymiamatis: sed offerebant ea, H quæ erant materialia in thymiamate. Sic dicitur infra 35. cap. quòd populus separauit primitias, & obtulit oleum ad luminaria concinnanda, & vt conficiatur vnguentum, & thymiama suauissimum. Et postea in eodem capite, aromata, & oleū ad luminaria concinnāda, & præparandū vnguentum: ac thymiama odoris suauissimi componendum. Sciendum tamen, q licet thymiama esset cōfectum, & aromata essent confecta, quòd non erat idem de vtroque, quia artifices confecerunt thymiama, populus autem obtulit aromata confecta. Et patet hæc differentia infra, 35. cap. cùm dicitur: Quòd Principes obtulerunt aromata, & oleum ad præparandum oleum, & thymiama odoris suauissimi componendum. Ratio diuersitatis est: quia thymiama erat aliquid quod confici mandabatur, aroma erat aliquid, ex quo cum aliis confici iubebatur. Et quia I cōfectio aromatis erat aliquid cōmune, populus habebat penes se multa aromata cōfecta, & de his obtulit ad conficiendum thymiama: ideo supra 30. c. cùm iubētur confici thymiama, ad quod requirebatur aroma, non dictū fuit confice aromata, sed dixit: sume aromata, quasi iam aromata à populo confecta oblata fuissent; eodem modo obseruatur hic ista differentia, quia non dicitur, q isti artifices deberent facere aromata, & thymiama, sed dixit, quòd deberent facere thymiama aromatum, id est, thymiama de aromatibus. *In Sanctuario.* Nō est sensus in Sāctuario, i. q istud oleū vnctionis, & thymiama fieri deberent intra Sanctuarium, quia nondum factum erat Sanctuarium, & erectum, quādo ista fiebant: sed est sensus. *In Sanctuario.* i. ad Sanctuariū. s. q istud oleū vnctionis, & thymiama erāt ad Sanctuariū. i. ad vsus Sanctuarij: nam oleum vnctionis K erat ad vngendos Sacerdotes, & vestes eorum, & totum Tabernaculum, & cuncta vasa eius, & supellectilia, vt patet supra 30. cap. thymiama erat ad vsus Sāctuarij. i. vt de illo poneretur sup prunas, & adoleretur in altari thymiamatum. Et iste modus loquēdi vt ponatur (in) pro (ad) est frequēs in Scriptura Sacra: sic. n. dicebatur supra immediatè. s. vestes sanctas in ministeriu Aarō sacerdoti, & filiis eius. i. facies vestes sanctas ad ministeriū Aaron, & filiorum eius. *Omnia, quæ præcepi tibi facient.* Replicatio sententiæ superioris est, i. quòd facerent isti artifices omnia, quæ hic scripta sunt, quæ explicatiùs scripta sunt in præcedētibus capitulis à c. 25. vsque huc, cùm præciperet ea Deus Moysi, & mandat, quòd omnia hæc faciant illi artifices, ita, quòd nihil eorum faceret Moyses: nam licet Deus potuisset infundere facilè Moysi habitum artis, vt posset ipse melius omnia ista fabricare, quàm aliquis de illis artificibus: sed non factum est, quia non decebat, quòd Moyses esset manualiter operans, sed præsidens illis manualiter operantibus: præcipuè cùm nō posset hoc facere Moyses occupatus aliis maioribus negotiis. s. quia loquebatur ad populum, & sedebat quotidie ad iudicandum totum populum ipse solus, cùm nondum fuissent dati Centuriones, & Tribuni, Quinquagenarij. & Decani, quos distribuit Moyses ad consilium Iethro, vt supra, 18. capite, sed Iethro nondum venerat ad Moysen in deserto, sed in fine primi anni ab exitu de Aegypto, vel in principio secundi, vt declaratum fuit eodem capite; satis erat ergo Moysi q vacaret audiēdo causas populi, cùm adhuc istas complete audire, & definire non posset, ita vt Iethro ei diceret: Stulto labore consumeris tu, & omnis populus, qui tecum est, vt patet supra, 18. cap.

Populus nō conficiebat oleum vnctionis. sed offerebat materialia.

Populus nō conficiebat thymiama. sed aromata.

Quare Deus non præcepit, vt Moyses Tabernaculum construeret.

Et loquutus est Dominus ad Moysen, dicens: Loquere filijs Israel, & dices ad eos: Videte vt sabbatum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos. Custodite sabbatum meum: sanctum est enim vobis: qui polluerit illud, morte morietur: qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. Sex diebus facietis opus: in die septimo sabbatum est, requies sancta Domino. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur. Custodiant filij Israel sabbatum, & celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternum inter me & filios Israel, signumq. perpetuum. Sex enim diebus fecit Dominus Cælum, & Terram, & in septimo ab opere cessauit. Deditq. Dominus Moysi, completis huiuscemodi sermonibus in mōte Sinai, duas tabulas testimonij lapideas, scriptas digito Dei.

Gen. 2. supra 24. infra. 32.

Et loquutus est Dominus. Hic ponitur secundum, scilicet de causa incidentali. Dicit Nicolaus, q hic agitur de causa finali, scilicet, quòd dictum fuerat de constructione Sanctuarij. Erat autem Sanctuarium ad colendum ibi Deum. Et quia obseruatio sabbati erat magna pars cultus diuini, posita constructione ponitur causa finalis. Sed non stat conuenienter dictum: quia licet Sanctuariū sit destinatū ad colendum Deum. tñ non est ad omnem cultum, sed ad cultū, qui ibi fieri poterat. Erat iste cultus in ministratione sacrificiorū, vt esset vnus locus determinatus ad sacrificandum Domino, & ille esset honorabilis. Obseruatio autem sabbati nihil tale erat, quia solùm erat cessatio à labore, licet postea non deberent esse ociosi, sed magis vacare cultui Diuino: istud tamen non pertinebat aliquo modo ad Sanctuarium; quia nihil minus fieret non existente Sanctuario. Si autem poneretur hic aliqua ministratio sacrificiorum, adhuc dici posset, quòd esset tanquam causa finalis præcedentium de constructione Tabernaculi: sed de hoc nihil tale dici potest. Dicendum ergo, quòd hic agitur de quodam incidētali, quod licet non dependeat ex præcedentibus tanquam conclusio, vel corrolarium, tamen aliquo modo ad prædicta pertinet. Est autem duplex causa quare hic agatur de obseruatione sabbati. Prima est ad excludendam falsam populariū opinionē: secūda erat ad omissorū suppletionē: De prima, quia inhibitū fuerat Israelitis sup. 20. capite in die sabbati aliquid laborarēt, sed applicarēt illū die cultui Diuino, & quia Deus valde honorabatur in constructione illius Sāctuarij, cùm ipse construi mandaret, putabant, q etiam in diebus sabbatorū liceret operari, cùm Deus sic coleretur: hic autem declaratur, quòd nullo modo debeant aliqua talia in sabbato fieri, nec alia profana à fortiori.

Opi. Nic. de Lyra, dicentis, q causa constructionis Tabernaculi esset ad Sanctum custodiendam.

Dost sententia.

Duæ sunt causæ propter quas hoc præceptum de custodia Sabbati repetitur.

An liceret in die Sabbati fabricare in Tabernaculo.
Quæst. IX.

ET si aliquis arguit ex dicto Saluatoris nostri contra Pharisæos, Matth. 12. c. s. Sacerdotes in tēplo Sabbata violāt, & sine crimine sunt: ergo in istis cōstructionibus Sāctuarij licuisset diebus sabbati laborare. Respondetur, q nō licebat constructionē illam in sabbatis fieri, vt littera innuit, & argumentum factum de Verbis Saluatoris non procedit: quia non est simile. Primò, quia constructio illa Sanctuarij, & rerum pertinentium ad Sāctuarium tn diebus

diebus Sabbatorum à Deo interdicta est, incensio autem ignis, vel fomentatio, & immolatio, atque excoriatio, & intestinorum ablutio, & cetera in hunc modum, quæ opera laboriosa, atque seruilia sunt, non sunt prohibita: imò expressa, ita q mandantur fieri: ergo licebat facere ista, & non constructionem Sanctuarij. Antecedens patet: quia Deus mandauit quotidie in Sanctuario foueri ignem, vt patet Leuit. 16. cap. cùm dicitur: Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet Sacerdos, subijciens ligna manè per singulos dies. Etiam alia ministeria necessaria ad sacrificium in sabbatis fieri mandata sunt: imò magis in sabbatis, quàm in alijs diebus: nam in alijs diebus mandabatur vt immolarentur duo agni anniculi in holocaustum, in die autem sabbati offerebantur quatuor, scilicet, duo in mane, & duo in vespere, vt patet Numer. 28. c. De constructione autem Sanctuarij vetatur, quòd non fiat in sabbato: ergo non licebat eam facere. Et si fortè dicas, quòd non videtur esse maior causa de vno, quàm de alio, cùm vtrumque ad cultum Dei fiat. Respondetur, q cùm obseruatio diei sabbati sit cæremonialis, quia non magis referebat hoc die vacari ab actione profana, quàm alijs diebus, dependebat solùm ex voluntate, & non erat solùm ex natura rei magis necessarium diem illam obseruari, quàm aliquam aliam: sic ex voluntate Dei sola dependebat nullis extra existentibus rationibus quid magis ista die, quàm alijs caueri deberet, vel quid fieri: et sic sed mandauit fieri sacrificia, & ignis dispositionem, & fomentationem; & vetuit fieri constructionem aliquam Sanctuarij, vel rerum Sanctuarij, ergo licebat illa fieri, hæc aūt non. Et si fortè insistas, q non vetantur fieri in Sabbato constructiones Sanctuarij, & rerum Sanctuarij. Respondetur, quòd vetantur: quia supra immediatè dictum fuerat de his, quæ fieri debebant in Sanctuario: hic autem subijcitur de obseruatione Sabbati, vetando omnia fieri: ergo videtur, q ad hanc intentionem factum esset, vt vetaretur fieri constructionem aliquam in Sabbato. Sed adhuc si protendas, dicens, quòd non patet ex littera verū ad hanc intentionem positum fuerit istud præceptum, ideò nō esse efficax argumentum ex subintellectis, cùm de illis non constet. Respondetur, quòd dato, quòd nō constet hanc litteram istud intendisse, vel quod magis est, dato q hic non intendatur specialiter prohiberi constructionem fieri in sabbatis, tamen satis vetitum constat. Cùm enim mandatum fuerit supra 20. capite, quòd in sabbatis nullum opus fieret tam seruile, quàm non seruile. Omnia opera, quæ non sunt necessaria, intelliguntur negata, nisi intelligantur permissa. Sed de conseruatione ignis, atque quotidiano fomento etiam in sabbatis reperitur permissio, immo præceptum, ita, quòd si Sacerdotes in sabbatis illud non facerent, peccarent mortaliter, vt patet Leuit. 6. cap. De alijs ritibus sacrificiorum inuenitur mandatum, q in sabbato fiant, vt patet Numer. 28. c. de constructione autem Sanctuarij, & rerum eius, non reperitur mandatum, ergo intelligitur esse prohibitum. Ad verba Saluatoris, cùm dicitur Matth. 12. cap. quòd Sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt. Respondetur, quòd non est sensus, quòd Sacerdotes propriè violent sabbatum formaliter, sed materialiter; & sic violare legem formaliter, nunquam est sine peccato: violare eam materialiter est sine peccato. Dicitur autem aliquis violare legem formaliter, quando agit aliquē actum vetitum à lege, in qua actione reperitur transgressio legis. Violare legem materialiter, est agere aliquid quod non est prohibitum à lege, sed est simile ei quod est prohibitum à lege, & nisi aliquid specialiter interuenisset, esset transgressio legis. Et patet in exemplo, vt si lex aliqua emanasset à Legislatore, quòd nullus posset vendere aliquid hominibus de regno extraneo: si aliquis contra istam agat vendendo quidpiam hominibus de regno extraneo; violator est legis formaliter, quia agit eū actum, qui est transgressio legis, & nihil est ibi speciale, propter quod iste actus non sit trāsgressio legis: si autem Legislator aliquem priuilegiasset concedens ei, q posset vendere aliquid hominibus alienigenis: iste cùm venderet aliquid eis, violaret legem materialiter, quia non agit id quod est prohibitum à lege, sed simile ei quod est prohibitum à le-

Dupliciter contingit aliquē legē violare, s. formaliter, & materialiter.

A ge: nam lex non vetuit actum istius hominis, qui ex permissione Legislatoris vendit aliquid alienigenis, cùm lex non se extendat ad plura, quàm sit voluntas Legislatoris eam extendere, quia ex voluntate Legislatoris lex sortitur potestatem obligandi: sed voluntas Legislatoris non fuit obligare istum: ergo lex non obligat eum, cùm ergo ipse fecerit talem actum, non facit eum actum, qui à lege prohibitus est, sed agit actum similem prohibito à lege: nam cùm omne alienigenis vendere alienigenis est simile illi, quod à lege vetitum est, & sic in illo actu est transgressio materialis in lege, tamen non formaliter. Sic etiam in præsenti est, quia vetitum est in sabbatis quidquā agere. Si ergo aliquis homo fecerit quidquam in sabbatis de his, quæ non sunt necessitatis opera, est transgressio legis, & est ista violatio formalis, quia id quod à lege veti-

B tum est, agit: Sacerdotes autem cùm in Tabernaculi atrio ignem fouebant in sabbatis, & excoriabant pecora, & cetera huiusmodi faciebant, agebant actum similem ei, qui à lege vetitus erat: nam si aliquis in domo sua ignem fomentasset, aut disposuisset, vel pecora iugulasset, atque excoriasset, formaliter esset transgressor legis; quia ageret eum actum, qui à lege vetitus est: ista tamen cùm in Sanctuario fiebant, non erant vetita, quia erant mandata, vt patet Leuit. 6. & Numer. 28. cap. Ergo in hoc erat violatio legis materialiter, quia non fiebat ille actus, qui vetitus erat in lege, sed similis ei. Et nisi aliquid speciale interuenisset, scilicet, permissio aut mandatum, iste actus esset violatio legis, & sic dicit Christus violari sabbatum, quod peccatum non est. Si autem in sabbato fieret violatio formaliter dicta esset necessariò peccatum: si tamen

C constructio Sanctuarij, vel rerum Sanctuarij fieret in sabbato, quia illud nec mandatum, nec permissum erat, formaliter esset trāsgressio. Alia causa quare liceat in sabbato fieri sacrificia, & ignem foueri in Tabernaculo, & non liceat fieri Tabernaculum, vel aliquid ipsius Sanctuarij, est: quia cōstructio Tabernaculi, licet esset cultus Dei, tamen si in die sabbati non fieret, non tolleretur aliquid de cultu Dei. Sacrificia autē, & aliæ ministrationes, quæ fiebant in Sanctuario, erant ad cultum Dei, & si illa omitterentur, tolleretur aliquid de cultu Dei. Ergo licuit hoc fieri ne omitteretur cultus Dei, illa verò prohiberi, quia per ea non cessabat cultus Dei, dato quòd cessarent: imò cultus Dei impediebatur, si illæ fabricationes non cessarent. Et patet: quia fabricatio Sanctuarij erat aliquod opus determinatum habens certum finem, ideo dato q

D non fieret in sabbatis, fieret in alijs diebus, & non omittebatur aliquid de illa constructione, dato quòd in sabbatis nō fieret, nec tollebatur cultus Dei: quia si cultus Dei erat in faciendo illud Sanctuarium, cùm nihil eius omitteretur, dato quod non fieret in sabbatis, non perdebatur aliquid de cultu Dei non construendo in sabbatis. Sed magis tollebatur de cultu Dei si fieret constructio ista in sabbatis, quia non possunt laborantes secundum intellectum suum, & desiderium suum in aliquid vacare intendentes, cùm aliquo manuali labore occuparentur, quia necessarium esset illi intendere. Si autem labor ille non fieret in sabbatis, poterant construentes intendere laudibus, & propter hoc non impediretur quin in alijs diebus non festis finiretur opus Tabernaculi totiusq Sanctuarij. Si autem in diebus sabbatorum cessaretur a sacrificijs, &

E alijs ministrationibus Sanctuarij, remitteretur cultus Diuinus quantum ad aliquid, quia ille cultus diuinus non habet aliquem certum terminum: ita quòd id quod non fit vno die fiat alio die, sicut erat de constructione Sanctuarij, quæ si vna die non fieret, alia fieret: sed cuilibet diei erat aliquis cultus Diuinus assignandus, & quantum ad hoc, si vna die cessaretur a Diuino cultu, iam illud perditum erat, & non poterat congruè replicari, sicut in constructione Sanctuarij. Item alia ratio est: quia opera seruilia erant in sabbato prohibita, & omnia alia, quæ communicabant aliquo modo cum seruilibus: inquantum ergo aliquid magis communicat cum seruilibus, magis vitandum est: sed sic est, quòd ea, quæ sunt ad finem, quia propter alia sunt, non sunt totaliter libera, & coincidunt aliquo modo cum seruilibus: finis autem est propter seipsum, & sic est liberior in sp, & non habens

Si Sacerdotes vetiti essent in fabricatione nō fecisset ministrationes quotidianas Tabernaculi, tollebatur Dei cultus.

Constructio Sanctuarij, quia in Tabernaculo fiebant, erant actus seruilis.

bens aliquid de conditione seruilis operis: sic est hic, quia constructio Sanctuarij erat cultus Dei, sed non erat immediatè propter se, sed propter aliquid aliud quod in eo fieret, scilicet, propter ministrationes Sacerdotales: ipsæ autem ministrationes propter seipsas sunt, quia non habent aliquem alium finem præter Deum: & sic priorum, quod erat constructio Sanctuarij, erat aliquo modo seruile, & non poterat fieri in sabbato: sacrificium, & quælibet alia Sanctuarij ministratio, quia erat tanquam finis, non habebat aliquam conditionem seruilitatis: ideo licebat eam in sabbato fieri, ideo mandatum erat. Secunda ratio, quare hic istud præceptũ de Sabbato positum est, fuit ad additionem. Nam cùm supra 20. cap. positum fuisset, non fuerat transgressoribus aliqua pęna imposita, nunc autem, quia istud erat de maximis præceptis, voluit in eo magnam apponere custodiam, ne in hoc impunitate captata ad cetera infringenda facilitas haberetur. Posuit ergo hic pœnam mortis, quia nulla maior est, cùm sit vltimum terribilium, vt ait Aristot. in 3. Ethic. vt tanta seueritate cõspecta ad audendum infringere esset omnibus formidabile. *Loquere filijs Israel.* Hic vocantur filij Israel omnes nati de Iacob, siue essent de tribu Leuitica, siue de duodecim tribubus popularium: nam lex ista data omnes obligat. Non enim poterant Sacerdotes impunè Sabbatum infringere. Nam etsi in ministrationibus Sanctuarij non cessarent, & sic dicerentur saltem materialiter sabbatum violare in templo, & sine crimine esse, vt patet Matth. 12. cap. si tamen in domibus suis, vel aliàs istud facerent, mortis obnoxij erant, quia infringebant legem formaliter. *Videte, vt sabbatum meum custodiatis.* Dicitur sabbatum meum, i. applicitum mihi, s. vt in tali die mihi specialiter vacetis, quod in alijs diebus necessarium non erat. Sic patet supra 16. cap. Requies sabbati sanctificata est Domino, & ibidem: Comedite illud hodie, quia sabbatum est Dñi. *Sabbatum meum custodiatis.* scilicet, cessando ab omni labore corporis, & solis Diuinis laudibus vacando, quia nõ statuit ideo Deus dies sollemnes, vt in eis nos solùm a labore corporis vacaremus, nihil aliud operantes, quia de hoc non multum erat cura Deo: sed ideo festa instituit, vt in eis eum vberius coleremus. Cùm autem Iudæi sabbata obseruabant, Deus eis multa bona exhibebat: si autem non curabant obseruare, Deus eos tradebat in ærumnas. Sic patet Isai. 58. c. cùm dicitur: Si auerteris à sabbato pedem tuũ facere volũtatem tuam in die sancto meo, & vocaueris sabbatum delicatum, & sanctum Domini gloriosum, & glorificaueris eum, dum non facis vias tuas, & non inuenitur voluntas tua, vt loquaris sermonem, tunc delectaberis super Domino, & sustollam te super altitudinem terræ, & cibabo te hereditate Iacob patris tui: os enim Domini loqututum est. Quomodo autem sabbatum inter Iudæos obseruandum erat, & quid poterat fieri in sabbato à Iudæis, & qualiter festiuitates nostræ obseruandæ sint, satis latè dictum fuit supra 12. cap. ibi vide. *Quia signum est inter me, & vos.* id est, istud sabbatum obseruare debetis, quia signum est inter me, & vos, id est, per obseruationem sabbati ego cognosco vos, vt populum meum, & vos cognoscitis me, vt Deum vestrum, & omnes gentes cognoscent vos esse seruos meos.

Quomodo custodia sabbati erat signum inter Deum & Israel. Quæst. X.

EST autem sic, quia si Iudæi obseruarent diem Sabbati ad honorem Dei, quem diem aliæ gentes non obseruabant, satis erat signum Deo, quòd ipsi volebãt esse populus eius. Etiam cùm istud sabbatum colerent Iudæi, erat eis signum, quòd Deus suus erat verus Deus: nam sabbatum est septima dies, & signabat quietem à productione rerum, quæ fuit in septima die patratis omnibus, quæ pertinebant ad vniuersum. Cùm ergo ipsi diem istum sollemnem facerent, signum erat, quod ipsi Deum illum Creatorem reputabant. Patet hoc supra, 20. cap. vbi cùm ponatur causa obseruationis sabbati dicitur: Sex diebus fecit Deus Cælum, & Terram, & Mare, & omnia, quæ in eis sũt, & requieuit die septimo: ideo

F benedixit Dominus diei sabbati, & sanctificauit illum. Hoc est ergo esse signum inter Deum, & Israel, quia non solùm est signum Deo, vel signũ Israelitis, sed est signum Israelitis de Deo suo, & est signum Deo de Israel populo suo. Erat etiam signum hoc alijs gentibus, quia cùm viderent aliæ gentes, quòd Iudæi obseruarent, sabbatum quod nulla alia gens obseruabat, cognoscebant, quòd Deum aliquem specialem haberent, qui hæc fieri iuberet, vel ad cuius honorem hæc ipsi facerent. Et hoc verum est: quia cùm aliæ gentes respicerent ad obseruationes Iudæorum, & per eos distinguerent illos à ceteris populis, præcipuum tamen ad quod attendebant erat sabbati obseruatio, & ab hac eos denominabant. Sic enim fecit Ouidius eruditissimus inter Poetas, qui cum conotatum proprissimum Iudæorum eis adaptare vellet à septimo die, id est, sabba-
G to, quod ipsi obseruant, viros septimos appellauit, dicens primo libro de Arte Amandi.

Terra Palæstina septimo culta viro.

Terra Palæstinæ, quæ vocatur terra Iudææ, fuit culta, id est, habitata à viro septimo, id est, à Iudæis, qui sunt viri septimi, id est, septimum diem in suis obseruationibus colentes. Seneca etiam Philosophus cærimonias Iudæorum attendens, ad sabbati obseruationem præcipuè attendit, eos ob hoc irridẽs, stultissimos forè, qui septimam partem ætatis perderent, per singulos septem dies à cunctis operibus feriando. De hoc Aug. de Ciuit. Dei, lib. 6. cap. 13. *In generationibus vestris.* id est, non solùm est nũc signum inter me & vos, qui præsentes estis: sed etiam inter me, & omnes posteros vestros vsque ad multas generationes. *Vt sciatis, quia ego Dominus, qui sanctifico vos.*
H Illud potest cõtinuari ad litteram immediatè præcedentem, scilicet, signum est inter me & vos, id est, quoddam signum faciens vos deuenire in cognitionem aliquam de me. Et istud in quod facit deuenire, est id quod dr̃ hic, scilicet, vt sciatis, quia ego Dominus, qui sanctifico vos, id est, cognoscetis hoc, quòd ex quo ego mando vobis obseruare sabbatum specialiter quod non obseruant aliæ gentes: sum Deus, qui vos volo specialiter mihi sanctificare, id est, ad cultum meum applicare. *Custodite sabbatum meum.* Sæpè repetit, vt magis imprimat, ne cuiquã videatur, quòd contemnendum sit, & facilè transgredi velit: vocat sabbatum suum, quia licet omnes alij dies sint sui, cùm ipse totum tempus, & quidquid est, causet, tamen sabbatum specialiter suum erat, quia in eo sibi specialiter vacari volebat, ita quòd illo die soli cultui Diui-
I no homines intẽderent ceteris occupationibus derelictis. *Sanctum est enim vobis.* Vocatur sabbatum sanctum Domino, & sanctum Israelitis: vocatur sanctũ Domino, quia ad cultum Dei specialiter applicabatur: vocatur sanctum Israelitis, id est, quod deberet ab eis reputari sanctum, scilicet, quod ipsi in existimatione sua facerent differentiam in his diebus: ita quòd licet ceteros dies profanos putarẽt; diem tamen sabbati iudicare debebãt tanquam sanctum, id est, ad Dei cultum pertinentem. Et sic dicebatur præcedenti capite de thymiamate, & oleo vnctionis, scilicet, sanctum erit vobis, id est, vos reputabitis istas res tanquam sacras, quas tangere nõ licet. *Qui polluerit illud, morte morietur.* Dicitur aliquis polluere sabbatum infringendo illud: debebat enim sabbatum magnæ sanctitatis esse, & reuerentiæ, & nos illud sanctum existimare debeba-
K mus, non audentes illud tangere, iuxta illud Isai. 58. cap. Si auerteris a sabbato pedem tuum, &c. qui ergo ad istud sabbatum irreuerenter accedit, eius sollemnitatem negligenter obseruando, dicitur polluere sanctitatem, & munditiam eius: opera profana illius munditiæ applicando. *Morte morietur.* Non determinatur hic genus mortis, ideo postea cùm inuentus fuisset quidam homo ligna colligens in sabbato, tanquam violator sabbati apprehensus, atque detentus est, & cùm nesciretur, quæ pęna ei infligenda foret, oraculo Dei responsum est, quod eum populus lapidaret, vt patet Numer. 15. cap. & sic mansit postea determinatum genus mortis, scilicet, vt violator sabbati lapidibus obrueretur. *Qui fecerit in eo opus.* Idem erat polluere sabbatũ, & facere in eo opus, quia cum aliquod opus fiebat, violabatur sanctitas eius. *Peribit anima illa de medio populi sui.* id est, non manebit in populo suo, sed

Seneca Iudaeos irrisit sabbata obseruantes.

Qualiter sabbati ruptio castigabatur à Deo, vel iudicibus occidebatur.

morte tolletur de superficie terræ. Et hoc, quia aut istud peccatum de violatione sabbati fiebat publicè, ita quòd ad iudices fama rei posset deuenire, & tunc iudices ex officio suo huiusmodi hominem cognita veritate, morti adiudicare debebant, sicut in crimine idololatriæ, in quo iudex ex officio suo procedit, vt patet Deuter. 13. & 17. capit. Si autem delictum fractionis sabbati occultè fiebat, peribat violator de medio populi sui, quia licet iudices eum punire non possent, quia veritatem facti minimè cognoscerent: Deus tamen, qui hoc nouerat, huiusmodi hominem in magnis tribulatis, aut in magna infortunia, aut sæuis bestiis, aut hostili potestati tradebat, multis quoque aliis inexcogitatis modis iusta ab illo supplicia repetebat, & tale genus mortis est, cùm quis nihil attendens incidit in manus alterius eum lædere non volentis, & moritur: quia tunc Deus hunc vult mori propter aliqua peccata occulta, & facit illum exequutorem, qui de hac re nihil penitus intendebat. De hoc habetur supra 21. capite, cùm dicitur: Qui percusserit hominem, & non est insidiatus, sed Deus tradidit eum in manus illius, constituam tibi locum, in quo fugere debeat, & ibi de hoc latè dictum est. *Sex diebus facietis opus.* Computando istos dies ab illo die, qui secundum naturam primus est, scilicet, à die Dominica, quia in illo mundus cepit exordium, vt declarauimus Genes. 1. capite. In his sex diebus licebat facere opus, scilicet, quodcumque ad nostras necessitates vtile foret. *In die septimo sabbatum est.* Sabbatum requies dicitur, & est nomen Hebræum: vocatur enim sic, quia Deus in illo requieuit, & quia ad quietem populo suo tunc Iudaico determinauit.

De nomenclatura Sabbati. *Quæst. XI.*

ALIQVI autem de nostris sabbatum à Saturno dictum esse arbitrantur, quorum motiuum est, quia dies Gentiliter nuncupati, & in vsu nostro est, à planetis nomen acceperunt, ita quòd ab illo planeta dies nomen sortiatur, qui prima illius hora diei regnauerit: vnde diem Lunæ à dominio Lunæ denominant: diem verò sequentem à dominio Martis Martem appellant, & sic de ceteris continuatis eo ordine: sabbatum autem à Saturno nominari volunt, quia illius prima hora diei sub dominio eius est. Et hoc quidem verum est: sed nec propter hoc sabbatum nũcupatur, quia sabbatum nomen Hebræum est, & non Latinum, cuius origo in Hebræo à requie dicitur, qui autem à Saturno eum appellari aestimant, Latinum nomen esse putant, in quo propter aliqualem similitudinem litterarum in principio nominis, scilicet, sabbaD to, & Saturno errandi occasionem habuerunt.

Quare sabbatũ potius, quam alij dies obseruetur.

Quare autem sabbatum seruaretur potius, quam alij dies, quidam Iudæi imperitissimi dixerunt ideo factum fuisse, quia Saturnus infortunatus est, & regnat in diebus sabbatorum: ideo omnes actiones essent infortunatæ: sed contra hanc vaniloquam impositionem, supra, 20. cap. pugnatum est. Alias multum imperiti Iudæi de sabbato dicunt ineptias, ad quas virorum aures aduertere indignum est. *Requies sancta Domino.* id est, ista requies diei sabbati est sancta Domino, id est, applicita ad cultum Dei, quia Deus illam elegit pro se, & est sensus, quòd nõ solùm debemus quiescere in sabbato à corporalibus laboribus vacando, sed etiam applicare illam quietem ad laudem, & honorem E Dei, quia dicitur, quòd requies sabbati est sancta Domino. *Omnis qui fecerit opus in hac die morietur.* scilicet, opus quod non sit necessitatis, quæ autem sint hæc opera, quæ Iudæis in sabbato facere licebat, supra 12. capite declaratum fuit. *Morietur.* Sicut multoties replicatur hic mandatum de obseruando sabbatum, ita multoties replicatur pœna non obseruãtium ex eadem causa, scilicet, vt vtriusque maior sit impressio. *Custodiant filij Israel sabbatum.* scilicet, omnes filij Israel tam Sacerdotes, quam non Sacerdotes: præter hoc, quia vt ait Saluator noster Matt. 12. cap. Sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt. *Et celebrent illud.* id est, faciant esse diem sollemnem, vel honorabilem. *In generationibus suis.* id est, etiam postea per successionem, quæ sabbatum meum celebrari debet à filiis Israel. *Pactum est sempiter-*

A *num inter me & filios Israel.* id est, filij Israel pepigerunt mecum, vt obseruarent sabbatum, & hoc fuit in mõte Sinai, quando Deus Moysen misit ad populum, vtrum vellent cum eo facere pactum de obseruando leges eius, & populus recepit, consensitq; obedire omnibus, quæ mandarentur à Deo, vt patet supra 19. capite. Post hæc venit Deus in clangore tubæ, & per Angelum suum protulit ista decem præcepta, inter quæ mandatum de obseruatione sabbati vnum fuit, & sic pactum firmatum est. Et post iterum hæc eadem omnia in sanguine confirmata sunt facto sacrificio taurorum, & hircorũ, & fuso parte sanguinis super altare, & super librum legis, reliquus super populum astantem aspersus est. Et tunc dicebat Moyses: hic est sanguis testamenti quod mandauit Dominus ad vos, vt patet supra, 24. cap. & ad Hebr. 9. cap. *Pactum*

B *sempiternum.* Vocatur pactum sempiternum, non quòd in æternum duraret, cùm nulla lex sit, quæ in æternum duret, cùm post mortẽ lex nulla sit, sed dicitur sempiternum, quia non erat determinatum tẽpus durationis eius, sed quamdiu Deus vellet obseruari statum illum imperfectum Iudaicum, tamdiu sabbati custodia manebat. *Signumq; perpetuum.* Exponatur sicut supra, scilicet, quòd quandocumque viderint gentes Iudæos diem sabbati obseruare, iudicabunt eos colere illum Deum specialiter, qui sabbata custodiri mandauit. Et vt semper gentes iudicent Hebræos subiectos illi Deo, mandat, vt in perpetuum talis festiuitas obseruetur. Et sic semper erit signum etiam quantum ad alium modum, scilicet, vt semper sit signum inter Deum & Israel, id est, vt semper Deus cognosceret Iudæos esse subiectos sibi, quia sabbatum obseruare vel-

C lent. Vel vt semper Iudæi Deum suum creasse omnia profiterentur, dum sabbatum (qui septimus dies erat eius quiens Dei in honorem creationis rerum à Deo factæ) celebrarent. *Sex enim diebus.* Hic ponitur causa obseruationis sabbati, & applicat prædicta ad propositum, scilicet, quomodo sit signum inter Israel, & Deum quantum ad hoc, quòd Israel profiteatur Deum omnium rerum creatorem in sabbati obseruatione. *Sex enim diebus fecit Dominus.* i. compleuit facere: ita quòd in quolibet die aliquid faceret, & in fine sexti diei iam nihil restabat agendum.

An Deus creauerit res in tempore, an in instanti. *Quæst. XII.*

D NEC dicitur fecisse in sex diebus quasi in toto tempore illorum sex dierum aliquid fecerit, quia tunc actio sua mensuraretur tempore, licet in hoc non multum referat dicere, quòd aliquæ de operationibus sex dierum successiuè factæ fuerint: nam licet id quod Deus facit, subitò fiat, si per se agat, tamen in quibusdam eorũ potiùs per se solùm agere, & necesse fuit eum solùm agere, in quibusdam vero aliis poterat per aliquas virtutes, quas ipse imprimeret, agere per successionem, sicut patet de opere tertiæ diei, & in quibusdam aliis. Operationem autem primæ diei, quia erat creatio, id est, lucis creationem, & aliorum coæuorum, quæ lucis nomine intelligũtur, sine quæ ante diem omnem facta narrantur, necesse est fuisse facta in instanti, quia ibi erat creatio, Deus autem solus creat, & per se, nec enim aliqua creatura operationis talis instrumentum esse potest, vt probatum est supra 23. cap. Deus autem cùm per se solùm operatur, in instanti operatur, & non potest successiuè operari, quia sicut nec essentia sua tempore mensuratur, ita nec operatio sua, quia operatio sua quantum est ex parte eius, identificatur essentiæ realiter. Necesse est ergo, aut vtrumque tempore mensurari, aut neutrum, & sicut ex parte Dei actio non mensuratur tempore, Deum autem posse operari per successionem, includit contradictionem, existente Hypothesi de eius infinitate, & simplicitate, atque æternitate: de quo magis supra, 23. cap. Secundi diei operationem instantaneam fuisse necesse est, quia diuisionem aquarum super firmamentum à diuisione aquarum, quæ sunt sub firmamento, per quod distinctio in species intelligitur, scilicet, quòd ex eisdem aquis, id est, materia, distinguerentur cælestes super firmamentum, id est, omnes orbes cælestes differentes secundum naturam specificam, & infe-

inferiores aquæ, scilicet, elementa, ex eadem materia distincta sunt. Hæc autem distinctio fuit per introductionem formarum specificarum, quia non poterat fieri per generationem, cùm nõ esset ibi aliqua alteratio, quia deficiebat subiectum: nam elementa sunt substantiæ qualitatum alterantiuũ, & tunc elementa non erant, sed produci debebant: ergo non poterat per aliquam virtutẽ naturalem a Deo impressam materiæ talis distinctio specifica fieri: potissimum in corporibus cælestibus, quæ tunc distincta secũdum species facta sunt ex illa materia, quæ peregrinas impressiones secundum Arist. in 2. de Cælo, & Mundo non suscipiunt: ergo nec per alterationem peregrinarum impressionum, id est, actiuarum qualitatum talis formarum generatio fieri potuit: restat ergo necessarium fuisse, quòd ista operatio instantanea fuerit, cùm Deus solus eam agere potuerit.

Operatio 3. diei potuit à Deo fieri in instanti, & successiuè per aliq. virtutẽ creatam.

G Tertiæ diei operationem, scilicet, congregationem aquarum vtroque modo fieri potuisse dicendum est, scilicet, aut in instanti, aut per successionem. Nam aquæ erant super terram sparsæ, atque circumfusæ, donec elementum terræ (quod nondum perfectum erat, & adhuc sphæricum manebat) à Deo in aliquibus partibus cauum factum est, vt aquæ descenderẽt ad partes procliues, & sic reliqua terræ facies discooperta maneret. De concauitatibus terræ ad subintrationem aquarum, quòd subito factæ fuerint, dubium nũ est, quia à solo Deo factæ sunt; sed de aquis, vtrum in concauitates illas, quæ gurgites maris vocantur subito collocatæ sint, an de toto orbe tanquam de locis altis ad prona naturaliter fluxerint, dubium est: vtrumque enim satis esse potuit, consumationem autem illius operationis, scilicet, quòd appareret terra arida, quod contingebat per desiccationẽ humiditatis aquosæ, quæ in superficie eius manserat: per successionẽ fuisse satis ex sacra Scriptura notum est. H Nam terra non fuit ibi subito desiccata, sed immisit Dominus ventum vrentem, & desiccantem terram, & iste successiuè actione naturali terræ superficiem desiccauit. De hoc dicitur Genes. 1. cap. Spiritus Domini ferebatur super aquas, id est, ventus missus à Domino flabat super aquas, quod patet in littera Hebraica, quæ sic habet. *Ruba Elohim merahephet halpene amain.* id est, ventus Domini flabat super faciem aquarum, quia illud verbum. *Merahephet*. In Hebræo signat flare, quod ad ventum pertinet, & ideo vocatur spiritus, quia spirat, id est, flat. Sic dicitur Psal. 9. Spiritus procellarum pars calicis eorum, id est, impetus ventorum est pars tormenti eorũ, & Psalm. 48. Spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. I De hoc magis dictum est Genes. 1. c.

Quartæ diei operatio necessariò fuit instãtanea & à Deo.

Quartæ diei operationem, scilicet, formationem stellarum, & duorum magnorum luminarium instãtaneam fuisse necesse est, quia Deus solus illud efficere potuit, & Deus in instanti operatur. Patet antecedens, quia formatio solis, & lunæ, & astrorum per formas substantiales distinctorum, necesse fuit, quòd esset per generationem, aut productionem, non potuit ibi esse generatio, quia generatio præsupponit alterationem: alteratio autem fit ex qualitatibus oppositis actiuis, & passiuis: sed in corporibus cælestibus nihil tale erat: ergo non potuit hoc per naturalem generationem fieri; debuit ergo fieri per productionem, quod ad Deum solùm pertinebat, & sic in instanti fieret. Supra tamen in tertia die adhuc poterat esse quædam alia successiua operatio, scilicet, productio arborum, & herbarum: nam licet virtutem K germinatiuam terræ secũdum diuersas species arborum, & herbarũ nullus, nisi Deus dare potuerit, quia hæc erat per productionem, & hoc subito factũ fuerit, tamen terra à Deo valde disposita per virtutem illam susceptam, potuit in eadem die tertia arbores, & herbas perfectas vsque ad magnitudinem debitam speciei suæ, & fructuum perfectam maturitatem producere, nec est hoc valde mirabile, si Deus terræ magnam virtutem dedisset germinandi ea, quia multũ disposuisset, cùm & nos videamus herbas quasdam in vna hora, aut duabus perfectè germinare vsque ad debitam magnitudinem, sicut in illis, qui seminant petroselinũ, aut similes herbas, & post vnam, vel duas horas ad perfectam magnitudinem venire faciunt, nec in hoc aliquid magicum est; imò nec potest esse, quia Angeli boni, & dæmones res naturales efficiendi, nisi per

Non est mirabile aliquas herbas in duab. horis germinari, & perfectas esse.

F virtutem naturæ potestatem nõ habent. Si ergo aliquam herbam nasci faciunt, necesse est ibi esse virtutem naturę, per quam tale quid faciat, quia per virtutem suam, nihil efficere potest Angelus, nisi impellere ad motũ localem, fit tamen hoc quod hominibus videtur mirabile disponendo terram quibusdam specialibus virtutibus. Manifestatur autem hoc magis, quia quædã terræ sunt, in quibus velocius arbores producunt, & fetus maturant, quia aliter dispositæ sunt, quam terræ in quibus nos habitamus, sicut sunt multæ terræ, in quibus omnes arbores bis in anno fructum faciunt, & segetes bis nascuntur, & metuntur, tales autem sunt insulæ quędam in India, scilicet, Crise, & Argiria, vt ait Isidorus Etymolog. libro 15. Si ergo natura ipsa se sola in quibusdam terris duplam velocitatem in fructuum productione, & maturatione facit, G quam in aliis, quid mirum est, si adiuta humana, aut Angelica solertia applicando actiua passiuis in modico tempore, scilicet, in vna, aut duabus horis quasdã herbas ad perfectam magnitudinem perducat? Non tamen contingeret hoc in magnis arboribus, vt in moro, pyro, cypresso, & platano, & sic de ceteris, quia ad harum productionem, & productionem in debitam magnitudinem, & fructuum maturitatem, magna virtus necessaria erat, quę in paruo tempore non posset talia operari; & non videtur possibile, quòd homo aliquam talem commixtionẽ terræ faceret, vt in duabus horis, aut tribus faceret gigni arborem morum, aut cypressum, vel palmam, & fructus maturitatem habere: Deus tamen, qui nouit quanta virtus naturæ produci potest, talem virtutem producere potuit, per quam naturaliter terra germinaret omnes herbas, & H arbores in vna die, scilicet, in die tertia productionis rerum, & sic videtur innuere littera Genes. 1. cap. cùm dicitur: Germinet terra herbam virentem, Et eodem modo dicitur de lignis pomiferis ibidem, quòd terra germinaret illa ligna.

In magnis arboribus non posset esse perfectio in vna die, secũdum cõmunẽ naturæ operationem.

Quintæ & sextæ diei operationem, quæ fuit in productione animalium brutorũ, aquatilium, volatilium, & gressibilium, licet magis instantaneam fuisse, quam successiuam veritati propinquum sit, vtrumque tamen sine errore dici potest: nam nunc animalia bruta gignuntur per seminis decisionem, & in semine consistit vis formatiua disponens, & alterans donec educatur forma de potentia materiæ dispositæ, nec in hoc requiritur aliqua specialis Dei operatio ad productionem animarum eorum, sicut ad creationem animæ humanæ: idem poterat Deus, si vellet, ista animalia sic integra producere nulla facta dispositione, sed per modum creationis: & tunc I ista operatio purè pertinebat ad Deum, & erat instantanea, vel poterat producere Deus in materia istarum rerum quandam virtutem seminalem, scilicet, quòd sicut virtus seminis organizat, & perficit corpus animalis, donec introducatur forma substãtialis: ita illa virtus, quam Deus posset causare in materia horum animalium, cum certa dispositione posset perficere corpora animalium in vna die, vel pauciori tempore, & hoc naturaliter. De formatione autem hominis, adhuc hoc verisimilius est, sicut quidam de nostris opinantur, dicentes, quòd cùm Deus hominem formare debuit, Angeli corpus eius de limo terræ compegerunt: Deus autem spirauit in faciem eius spiraculum vitæ: magis tamen de his dicendum videtur, quòd Deus illa per se produxerit, & sic fuerit instantanea K productio. *Cælum, & terram.* Non est intelligendum, quòd Deus in sex diebus fecerit cælum, & terram, quia in vna die hæc facta sunt, scilicet, in secundo die, quo dicuntur aquæ ab aquis diuisæ, tunc elementa in proprias formas redacta sunt, & corpora cælestia, licet ornatus istorum in aliis diebus facti sint. Sed est sensus, quòd omnia, quæ facta sunt, in sex diebus facta sunt, & ista nominantur nomine cæli, & terræ: nam cælum omnes cælestes orbes, & astra denominat, terra autem nominat duo elementa visibilia cũ ornamentis suis: aer autem, & ignis quia visibiles non sunt, de eis apud vulgares mentio nulla fit, tanquam non sint entia, vel nomine terræ hæc continentur, aut potius nomine cæli, cùm vulgares homines quorum modo loquendi se conformat Scriptura, totum quod supra nos est cælum putent. Et sic Platonici, & multi alij Philosophi dixerunt ponentes aerem, & ignem

In Sacra Scriptura nõ fit mẽtio de aere et igne.

esse

qui a illa vulgares non percipiunt. esse materiam cælestium corporum, & ob hoc stellas, quæ A fulgentes sunt quasi ignis, ex ignea substantia esse autumant; & dicuot solas quattuor rerum, sine corporum essentias esse, scilicet, quattuor elementorum, vltra quattuor elemēta, nec Cælum, nec aliquod alterum corpus esse volunt. Et ob hoc Cælum ætherem vocant, secundum consuetudinem Poetarum, quia æther propriè ignem notat. Ad quam positionem, quam plurima inconuenientia sequuntur, de quibus non est præsentis intentionis ventilare. Aristoteles autem, qui circa hoc magis veritatem speculatus est, corpora cælestia dicit quintam essentiam esse, qua ait in secundo de Cælo, & Mundo, quòd corpora supracælestia non suscipiunt peregrinas impressiones, quattuor tamen elementa peregrinas impressiones suscipiunt. *Et in septimo ab opere cessauit.* Quia in septimo nihil nouum operatus est, sed condita gubernauit: B hoc autem non est nouum opus, de quo loquitur textus, quoniam in omnibus diebus istud opus fuit: nam cùm aliquid creatum fuit, quia illud de nihilo erat, si nō conseruaretur à Deo manutenente, & continuò influente, desineret esse: sicut si in rebus compositis, quæ componuntur interius per materiam, & formam, si desineret esse aliquid istorum duorum substantialiter componentium, necessariò deficeret ipsum cōpositum; ita in omnibus rebus, siue compositis, siue non compositis, si Deus influere cesset, necessariò cessabit esse rei. Fuit ergo istud opus in omnibus diebus, nec vnquam cessauit, nec in æternū cessabit, quia tunc etiam si beati essemus, & desineret illa manutenentia Dei, necessariò in nihilum laberemur. Hoc tamen non est aliquod speciale opus Dei, ideo etiam hoc stante, dicitur Deus cessare ab operibus, quia aliqua noua C opera de alijs non facit, & hoc fuit in die septimo, quia tunc nihil præter conseruationem operatus est. *Deditq. Dominus Moysi.* Hic ponitur conclusio verborum omnium, quia Moyses stetit cum Deo in monte quattuor diebus, & quattuor noctibus, in quibus loquutus fuit cum Deo audiens à Deo multa: hic autem ponitur quid post omnia ista verba factum fuerit. *Completis huiuscemodi sermonibus in monte Sinai.* Ex hoc innuitur, quòd sermones isti durauerunt vsque ad diem quadragesimum quo Moyses stetit cum Deo in monte Sinai: omnes isti sermones durauerunt vsque ad diem, quo datæ sunt tabulæ, sed tabulæ datæ fuerunt die quadragesimo: ergo durauerunt sermones vsque ad diem quadragesimum. Maior patet: quia dicitur hic, quòd completis huiuscemodi sermonibus in monte Sinai, dedit Deus tabulas lapideas Moysi, D ergo immediatè quo completi fuerunt isti sermones, datæ sunt tabulæ Moysi, aliàs si non datæ fuissent immediatè, sed aliquibus diebus post, vtpote, si in prima, vel secunda die, quia stetit Moyses cum Deo, fuisset et Deus ista loquutus, & postea in quadragesimo die datæ fuissent tabulæ, non diceretur datæ completis sermonibus: nam eodem modo dici potest, quòd datæ fuissent istæ tabulæ completis illis sermonibus, si datæ fuissent quadraginta annis post dictos illos sermones, sed non dicitur hoc conuenienter: ergo oportet, quòd datæ fuerint immediatè, quod isti sermones fuerint completi. Minor patet, scilicet, quòd datæ fuerint tabulæ quadragesimo die, quia Deuter. 9. c. dicitur: Et perseueraui in monte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, panem non comedens, & aquam non bibens, & dedit mihi duas tabulas lapi- E deas scriptas digito Dei. Et post pauca sequitur: Cumq. transissent quadraginta dies, & quadraginta noctes, dedit mihi Dominus duas tabulas lapideas, tabulas fœderis. *Huiuscemodi sermonibus.* id est, omnibus sermonibus, qui habentur à principio 25. capitis, vsque ad locum istum.

In septimo die nihil de nouo Deus creauit, sed condita gubernauit.

Sermones de structura Tabernaculi durauerunt vsque ad 40. diem.

Reijcitur opinio Rabbi Salomonis de tempore constructionis Tabernaculi, & dationis legis. Quæst. XIII.

RABBI Salomon dicit, quòd istud intelligitur de sabbati obseruatione, scilicet, quòd postquā Deus locutus fuit ad Moysen de obseruantia sabbati, dedit ei duas tabulas, & non refert ad supradicta, scilicet, ad omnia, quæ dicta sunt à principio cap. 25. Dicit enim, quòd nunc quando ascendit ad Deum Moyses, solùm recepit mandatum de sabbato custodiendo, & post hoc recepit tabulas, & cùm descenderet inueniens idololatrasse populum, fregit tabulas, & ascendit iterum ad Dominum, vt sciret quid in hoc peccato mandaret, & tunc Deus, vt placaretur, mandauit fieri Sāctuarium, & omnia quæ supra scripta fuerunt. Et cùm contra eum arguitur, quòd primò ista de constructione Sanctuarij dicta fuerint, quā darentur tabulæ, iuxta ordinem litteræ. Respondet, quòd non omnia eodem ordine gesta sunt, quo narrantur. Sed hoc non stat cōuenienter: quia postquam confirmata sunt lex data in sanguine vitulorum, & hircorum, vt patet supra 24. cap. Moyses ascendit ad Dominum in montem Sinai, & stetit sex diebus intra nebulam, non tamen intrauit ad caliginem, expectans quid Deus de eo iuberet, & post dies hos, septimo die vocauit eum Deus de medio caliginis, & intrauit ad caliginem, in qua erat Deus, & tunc sequitur in principio 25. capituli, quòd loquutus fuerit Deus ei, vt mandaret filijs Israel congregare Deo munera, & offerre ad fabricandum Sanctuarium: ergo immediatè data sunt illa, & nō præceptū de sabbato, maximè, quia præceptum de sabbato hic datū videtur continuari ad præcedentia. Cùm enim dictum fuerit de ceteris ad Sanctuarium pertinentibus, subditur, & loquutus est Dominus ad Moysen. Ille autem modus loquendi cōtinuatiuus esse videtur ad præcedētia: ergo post ea, quę de Sanctuario dicta sunt, fuit datum mandatū de sabbato. Item ordo litteræ semper tenendus est, nisi aliquid quod impediat, indicans debere teneri ordinem alium. Sed non est hic aliqua causa recedendi ab ordine litteræ, ergo dicendum est sicut littera continuatur: sed secundum ordinem litteræ in primo ascensu Moysi ad Dominum in montem Sinai, antequam darentur tabulæ, tradita sunt omnia præcepta de constructione Sanctuarij, ergo sic dicendum est. Maior patet: quia si aliter detur, mutabitur tota certitudo Sacræ Scripturæ in ordine. Nam non ideo credemus hoc fuisse factum ante illud, quia ante illud tractatur, nec è contrario, quod magnum inconueniens esset. Cùm autem appareat aliqua ratio, quare non debeat ille ordo teneri, debet fieri mutatio ordinis, ita quòd nos intelligamus ordinem fuisse mutatū ex aliqua causa, & sic non dabitur aliquod inconueniens, quia semper sequemur certitudinem ordinis, quia ordo, quem tenet littera, dicetur certissimus ordo. Cùm autem apparuerit causa, quare non sit ordo ille rerum gestarum, erit ille certus ordo, quem ratio ipsa probauerit. Minor, scilicet, quòd non sit hic aliqua causa, quare iste ordo sit mutatus, apparet, quia ipse, qui dicit litterā ordinē esse mutatum, non apponit aliquam rationem. Item magis videtur, quòd Moyses audierit ista de fabricatione Sāctuarij antequam coleretur vitulus ab Israel. Nam bis ascendit Moyses ad Dominum in montem, vt patet infra 32. & 33. capitulis, & Deuteronomij 9. capite, quia bis tabulas accepit, & in prima dicitur, quod perseuerauit Moyses cum Domino in monte quadraginta diebus, & totidem noctibus. De secundo ascensu dicitur, quòd iacuit Moyses coram Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabatur pro peccato filiorum Israel: ergo videtur, quòd non erat tanta opportunitas Moysi audiendi à Deo ista, quæ dicta sunt de fabricatione Sanctuarij in secunda vice, sicut in prima: quia in secunda suppliciter semper orabat: in prima autem coram Domino perseuerare dicebatur, perseuerans autem cum Domino conuenientius audire potuisset, quam coram Domino iacens, semper orando. Dicendum ergo est, quòd in prima vice, qua Moyses ascendit ad Dominum in montem, antequam reciperet primas tabulas, dicta fuerunt ei omnia, quę pertinebant ad Sāctuarij fabricationem, non tamen incęperunt immediatè poni in exequutione, quia impedita fuerunt per peccatum Israelitarum, quoniam mox, vt de monte descendit Moyses, videns populum deliquisse, grauem in eum exercuit vltionem viginti tria millia trucidans, & immediatè ad montem ascendens, pro peccato populi oraturus, iacuit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus coram Deo, & post descendit portans secundas tabulas, & incępit fieri fabricatio. *Duas tabulas testimonij lapideas.* Cùm isti

essent

essent lapides, vocantur tabulæ: quia tabula non est nomen speciei naturalis, sed pertinet ad figuram, quãdo dimensiones non sunt equales: erant enim isti lapides cauati, & dolati, ita, vt leuiores essent. Erant autem tabulæ duæ, quia in vna erant præcepta affirmatiua, (vt quidam volunt,) & in alia præcepta negatiua. Vel melius, quòd in vna erant præcepta dirigentia in Deum solum, in alia erant præcepta ordinãtia in proximum: de quo magis dictum fuit supra 20. capite, & dicetur sequẽti capite. *Scriptas digito Dei.* i. opere Dei: digitus enim aliquid operatiuum dicit. Esse autem scriptas digito, id est, opere Dei, est esse scriptas per Diuinam operationem, & hoc fuit per Angelos, qui fuerũt ministri totius legislationis huius, vt patet ad Galatas 3. cap. vbi dicitur: Lex ordinata per Angelos in manu mediatoris.

CAP. XXXII.

Idololatria populi in vitulo conflatili. Act. 7. De pœn. dist. 4. c. inter mitis, in §. filius, in ver. mendacia, in glos. 1. Corin. 10.

VIDENS *autem populus* ꝙ *moram faceret descendendi de monte Moyses congregatus aduersus Aaron dixit: Surge, fac nobis Deos, qui nos præcedant. Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. Dixitq. ad eos Aaron: Tollite inaures aureas de vxorum filiorumq. & filiarum vestrarum auribus, & afferte ad me. Fecitq. populus quæ iusserat, deferens inaures ad Aaron. Quas cùm ille accepisset, formauit opere fusorio, & fecit ex eis vitulum conflatilem. Dixeruntq.: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Quod cum vidisset Aaron, ædificauit altare coram eo, & præconis voce clamauit dicens: Cras sollemnitas Domini est. Surgentesq. mane obtulerunt holocausta, & hostias pacificas. Et sedit populus manducare, & bibere, & surrexerunt ludere.*

Videns autem. Descriptis supra præceptis de construendo Sãctuarium, hic subiungitur peccatum Iudæorum in adorando aureo vitulo cõflatili. Et diuiditur in duas partes, quia Primò ponitur populi trãsgressio; Secũdò, Moysi deprecatio; ibidem: *Facto autem die altero.* Prima in quattuor. Primò ponitur mali perpetratio; Secundò mali perpetrati cognitio; ibidem: *Loquutus est autem.* Tertiò, cogniti examinatio; ibidem: *Accipiens.* Quartò, examinati punitio; ibidem: *Videns ergo Moyses.* Circa primum. *Videns autem populus.*

An Aegyptij induxerint Iudæos, vt peterent sibi fieri Deos. Quæst. I.

RABBI Salomon, qui valde erat fauorabilis genti suæ, dicit, quod filij Israel non fuerunt moti ad petendum Deos, sed Aegyptij conuersi ad Iudaismum qui cùm eis ascenderant de Aegypto, vtpotè, qui idololatriæ assueti erant, petierunt Deos sibi dari, & ad hoc incitauerunt multos ex Israelitis. Poterat autem ista positio Rabbi Salomon aliqualiter adiuuari, per ea quæ habentur Numer. capite 11. nam alia vice mouerunt Aegyptij ad Iudaismum conuersi, filios Israel ad peccandum; & hoc fuit in sepulchris concupiscentiæ, quia ipsi ibi primò carnes desiderauerunt, & commouerunt filios Israel ad desiderandum, & postea magna vindicta in eis sequuta fuit, vt dicitur Numer. 11. capite, scilicet, Vulgus promiscuũ quod ascenderat cum eis, flagrauit desiderio, flens, & sedens, iunctis sibi pariter filiis Israel, & ait: Quis dabit nobis ad vescendum carnes? Sed non videtur hoc conuenienter dictum: quia fundamentum Rabbi Salom. est vanũ, scilicet, ꝙ Aegyptij valde dediti idololatriæ, commouissent ceteros ex Israelitis ad petendos Deos: nã non videtur esse maior ratio, quare petierint Deos Aegyptij, quam Israelitæ, quia etiam Israelitæ assueti erant cultui idolorum, vt patet in eis, quæ declarauimus supra, 1. cap. in fine. Item, fulcimentum quod adducitur de alia tentatione, in qua commouerunt Aegyptij Israelitas, non multum vrget: Primò, quia non videtur ex illo textu, ꝙ Israelitæ moti fuerint ab Aegyptiis ad desiderandum carnes; sed dicitur, ꝙ Aegyptij flagrauerunt desiderio

F carnium, atque fleuerunt, & cum eis filij Israel, in quo aliqualiter innuitur, principales fuisse Aegyptios in illo desiderio, sed ex eo non inferri debet, ꝙ induxerint Israelitas ad petendum carnes. Etiam dato, ꝙ ponatur Aegyptios induxisse Hebræos ad desiderandum carnes, & petendum, tamen non est simile ad hoc, scilicet, ꝙ incitauerint eos ad petendum Deos: nam vulgares, ea quæ sensibilia sunt, bona esse reputant, quia hæc sola cognoscunt, vt ait Arist. 7. Ethic. s. propter has solas cognitas esse, has solas desiderant, & ꝙ Aegyptij, qui assueti erant deliciis Aegypti, in quibus totum bonum suum ponebant, flagrarent desiderio carnium, & piscium Aegypti, satis rationabiliter procedit. Cultus autem Dei est quoddam bonum spirituale, quod nullo modo attinet ad bonum sensibile corporeum: ideo non erat multum verisimile, inclinari

G Aegyptios ad petẽdum Deos specialius, quam Israelitas. Item, videtur ex littera, ꝙ Israelitæ hoc mouerint, quia dicitur in littera: Videns autem populus, ꝙ moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus aduersus Aaron, dixit: Surge, fac nobis Deos, qui nos præcedant: populus ergo petiuit hoc. Sed manifestum est, ꝙ Aegyptij, qui ascenderunt cum Israelitis, non vocantur populus, imò nec pars populi: sed Israelitæ vocantur populus, Aegyptij autem ascendentes cum eis, vocantur aduenæ, siue peregrini, siue vulgus promiscuum: ergo dicendum est, ꝙ Israelitæ petierunt Deos sibi dari; Quod autem Aegyptij consenserint, vel cum eis simul petiuerint fieri sibi Deos non multum patet, nec multum refert. Etiam non videtur rationabiliter dictum, ꝙ Aegyptij petierint Deos antequam peterent Israelitæ, vel mouerent

H Israelitas ad petendum: quia sciebant Aegyptij, ꝙ Israelitæ educebantur de Aegypto à Deo illo, qui vocabatur Deus patrum Israelitarum, & quòd fuisset Israelitæ illum deberent colere. Formidarent ergo Aegyptij talia petere, aut incitare Israelitas ad petendum, suspicantes fortè, se Israelitis displicituros, & ꝙ eos lapidibus obruerent. Dato ergo, quòd Aegyptij valde desiderarent, quòd darentur eis Dij, magis adhuc quam Israelitæ, tamen nullo modo talia loqui, aut proponere saltem signo ausi fuissent, donec viderent prius Israelitas hoc petentes.

An Moyses præfixerit terminum aduentus sui de monte Sinai, &c. Quæst. II.

I CIRCA hoc Rabbi Salomon adhuc dicit, ꝙ Moyses quando ascendit ad Dominum pro tabulis legis, dixit populo manẽti in castris, ꝙ ex ea die in quadraginta dies, vsque ad horam sextæ veniret ad eos, ipsi autem computauerunt illos quadraginta dies incipiẽtes ab illo die, in quo recessit Moyses, & eum pro vno die integro habuerunt & tamen non intelligebat sic Moyses: sed pro diebus integris, & ille dies non erat integer, quia ipse recedebat hora sexta, & illa pars diei cum nocte sequenti, & parte alterius diei vsque ad horam sextam faciebat vnam diem integram, & sic compleuerunt ipsi numerationem suam dimidia die ferè antequam veniret Moyses, quando complebantur 40. dies integri naturales. Die ergo trigesimo nono ad solis occasum postquam Moyses recesserat, populus putauit cõpletos esse quadraginta dies. Satan verò, qui aduersabatur Israeli, turbauit aerem in-

K grossando illum, & monstrauit ibi similitudinem feretri. id est, lecti, in quo feruntur mortui ad sepulchrum, & dixit, quod Moyses erat mortuus, & tunc populus fuit concitatus ad faciendum Deos, qui præcederent ipsos in ducatu, sicut præcedere consueuerat Moyses. Sed ista multum inconuenienter dicta sunt, & ficta esse apparent, atque sibiipsis obuiantia. Et primò, quia fundamentum Rabbi Salom. est valde dubium, & non habet aliquod saltem apparens motiuum ad confirmationem suam, scilicet, quod Moyses diceret Israelitis, quòd post quadraginta dies, siue in quadragesimo die, rediret, quia non videtur ꝙ Moysi hoc esset notum, nec etiam sciebat quid in monte cum Deo facturus esset, sed expectabat in omnibus quid Deus mandaret: sic enim videtur aliqualiter conici ex eo quod habetur supra, 24. cap. scilicet, quòd quando Moyses ascendit in montem, nesciens quid factu-

rus

rus esset, aut quando stetit extra caliginem nubis, expe-ctans quid Deus iuberet, & perseuerauit in mora diebus sex, in die autem septimo vocauit eum Dominus, & intrauit caliginem nubis. Item, quia dicitur, quòd Moyses dixit se rediturum die quadragesimo ad horam sextam, & accipiebat diem pro die naturali computando de momento ad momentum, & populus accepit pro diebus artificialibus, non videtur hoc conuenienter dictum: nam iste modus accipiendi diem est fallax, maximè inter vulgares, quia vulgares communiter computāt dies per dies artificiales. Quòd autem Moyses loqueretur sic computando dies, non est verisimile: quia erat præstare populationibus occasione fraudis: quod Moyses maximè cauisset. Item, quia dicitur, ꝙ in illo trigesimonono die, quem putauit populus esse diem quadragesimum, Satan turbauit aerem, & monstrauit similitudinem feretri, atque dixit Moysen esse mortuum: ex quo populus fuit concitatus ad petendum Deos, non videtur hoc rationabiliter positum: quia si audiuisset populus clamantem Satan in aere conturbato, & similitudinem feretri, non mouerentur ad petendos Deos, quia putaret hoc esse quandam deceptionem: ideo nihil propter talem visionem ageret. Item, non potest hoc stare: quia ibi dicitur: Moysi enim huic viro qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit. si autem ipsi vidissent feretrum, in quo præsentatus fuisset Moyses tanquā mortuus, & ex hoc iudicasset eum mortuum, & mouerentur ad petendum Deos, non dicerent: Moysi.n.huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit; sed dixissent: Moyses, qui nos eduxit de terra Aegypti mortuus est, & non habemus ducem itineris, fac nobis Deos, qui nos præcedant. Item ex hoc videtur, ꝙ non fuerit positus eis à Moyse terminus quadraginta dierum ad veniendum in castra, quia tunc nō dicerent ipsi, ꝙ nesciebāt de illo Moyse, qui eduxerat eos de terra Aegypti, cùm non transierat aliquid de tempore, in quo ipse venturus erat; sed dixissent: non venit iste Moyses, qui nos eduxit de terra Aegypti: ideo fac nobis Deos, qui nos præcedant. Hoc patet: quia hoc existente cùm Moyses veniret in quadragesimo die postquā recessit de castris, & ipsi acceperint quadragesimū diem pro trigesimonono secundum computationem supra positam, non dicerent, nescimus quid acciderit huic Moysi, cùm immediatè, vt completum fuit tempus, etiam secundum eorum æstimationem, oportuerit eos ista fecisse. Item, quia si talis terminus ab ipso Moyse positus fuisset ad veniendum, si non venisset immediatè, vt ipsi putabāt, quantumcumque irrationabiles viri essent, expectarent saltem vna die: sed secūdum computationem Iudæorum manentium in castris, finiebantur isti dies in die trigesimonono in occasu solis, & secundum computationem Moysi finiebantur sequenti die in hora sexta: solùm ergo differebat terminus vnus ab altero quasi per dimidium diem: ergo expectassent Iudæi saltem illam dimidiam diem, etiam si multum irrationabiles essent. Sed cum Moyses venit in die quadragesimo, iam factus erat vitulus, & colebatur à toto populo: ergo non fuit factus in fine diei quadragesimi computantibus sic Iudæis. Itē non potest stare: quia si ideo isti petiuerunt ab Aaron fieri sibi Deos, quia viderant Moysen mortuum in similitudine feretri ostendente illum Satan, nō hoc petere debuissent, sed magis ducem alium elegissent, & couenisset totus populus ad eligendum eum potius, quā ad colendū nouum Deum, sed petierunt Deos, & non ducem: ergo non viderunt aliquam talem imaginem mortui Moysis: & quia multa beneficia vsque in ipsum tempus egisset, scilicet, eripere eos de Aegypto, transducere per mare rubrum, aquam conuertere in dulcem, quæ ante amara fuerat: Manna de cælo illis procurare, aquā de petra in Raphydim dare, & de insurgentibus Amalechitis suis orationibus triumphare. De quibus patet supra per ordinem in his cap. s. supra 12.14.15.16. & 17. non posset ergo euenire, vt Iudæi Moysen mortuum viderent, & non mouerentur ad planctum magnum, sicut postea eum morientem triginta diebus planxerunt, vt patet Deuteron. 34. cap. sed non planxerunt eum, quin potius congregati sunt ad petendum Deos, & ad ludēdum, & choreas ducendum co-

A ram Deo: ergo non viderunt Moysen in similitudine feretri mortuorum, sicut cōtingit. Item, dato, ꝙ ceteri Iudæi inhumani essent, & videntes similitudinem Moysi mortui, non mouerentur ad fletum, Aaron tñ. qui frater Moysi erat, saltē ad planctū motus fuisset, sed hoc factum non fuit, ergo nec etiam aliqua talis imago visa fuit. Item, non potest hoc stare; quia secūdum computationē, quam faciunt isti, in his quadraginta diebus fuerunt completi quasi per dimidium diem antequam complerentur secundum computationem quam Moyses faciebat: ergo oportuit omnia, quæ hic dicuntur, facta fuisse in illa dimidia die: sed hoc non stat: quomodo enim posset totus populus ad Aaron sic cito conuenire, & facta communi collocutione, ꝙ Aaron peteret inaures, & à tanto populo ita segregato colligerentur, & ꝙ fieret forma fusilis, &
B funderetur aurum, fieretq. vitulus ille conflatilis, & fabricaretur altare, atque ad canendum, & ludendum tripudiandumve coram eo conuenirent? Hæc enim omnia aliquorum dierum spatium exposcunt. Item, patet hoc clarius, quia factis his omnibus, s. ꝙ inaures peterentur, & darentur, & vitulus aureus conflatilis formaretur, & altare fabricaretur, adhuc cultus dādus illi vitulo, ad diem alterum dilatatus est, scilicet, ꝙ mandauit Aaron per castra præconis voce cantari: Cras sollemnitas est Domini, ad quam promulgationem edicti ferè vna dies necessaria erat ad proponēdum illud in castris ita magnis, & tamen Moyses non venit quousque ipsi Hebræi colebāt vitulum, cantātes coram eo, vt patet infra: ergo ad minus per tres, vel quattuor dies necessarium erat hoc negotium inchoari, antequam Moyses de monte descenderet: sed Moyses
C descendit die quadragesimo, ergo per tres dies, vel quattuor ante diem quadragesimum inceptū fuit istud opus, quod est contra positam fictionem. Item, quia nondum completis adhuc quadraginta diebus, Moyses manebat in monte cum Deo, & adhuc postea aliquanto tempore mansit deprecans, nè deleret eos, quos eduxerat de terra Aegypti, & tamen iam peccauerat Israel, faciens vitulum cōnatilem, & adorauerat eum: sic enim dixit Deus Moysi adhuc existenti in monte cum ipso, ante completos quadraginta dies: peccauit populus tuus, & fecerut sibi vitulum conflatilem. Non est ergo dicendum, quòd aliquid tale fuerit quale Rabbi Salomon contingit, & in principio positum fuit. Sed veritas est, quòd Moyses recedens de castris, non posuit aliquem terminum ad redeundum: ipsi autem putauerunt eum breui tempore rediturum,
D cùm autem trāsissent triginta, vel triginta quinque dies, putantes Moysen esse mortuum, quia nusquam comparebat, vel nescientes quid de ipso factum esset, ad Aarō, qui tanquam capitaneus relictus fuerat, accesserunt, petentes Deos sibi fieri. Ratio autem mouens eos ad petendum duces Deos, fuit: quia in tanto tempore Moyses mortuus esse debuisset, cū cibos nullos haberet: nullus autem homo tanto tempore cibis destitutus permanere posset. Aliquis autem diceret, ꝙ Moyses existens extra castra, cibos habere poterat, cùm cibus omniū illorum Manna de cælo demissum erat, quod extra castra cadebat, Moyses aūt existens extra castra, potuisset comedere de illo manna; & dato, ꝙ secundum veritatem ipse nō comederit panem, aut manna, vel aliquid aliud, vt patet Deut. 9. Iudæi non sciebant hoc, & putabant eum cibo indigere; non tamen
E poterant eum rationabiliter cogitare mortuum, quia posset sustentari assumpto manna, sicut ipsi sustentabātur, & hoc ipsi scire poterāt, s. ꝙ assumeret de manna, cùm extra castra maneret. Respondetur, ꝙ Iudæi in hoc aliqualiter rationabiliter mouerentur: nam Moyses non poterat accipere de Manna, quia manna cadebat solùm in circuitu castrorum, vt patet supra, 16. cap. Moyses autem erat in vertice montis intra caliginem nubis, vbi Manna non cadebat. Item, quia cùm dixisset, ꝙ ascendebat ad Dominum, & ipsi vidissent, quam terribilis esset Deus, cùm audiuissent vocem eius in promulgatione præceptorum Decalogi, & tanto tempore tardaret descendere, putauerūt, ꝙ fortè Deus illum occidisset ob aliquam culpam. Petebant ergo itineris sui directores. *Videns autem populus.* scilicet, filij Israel, qui vocātur populus, quia erant in magna valde multitudine, & Aegyptij quorum erat vulgus pro-

promiscuum innumerabile, vt patet supra 12. cap. *Quòd moram faceret.* Ex hoc ēt refellitur positio Rab. Sal. tanquã aliqua fictio, & hoc, s. quia dr̃, ꝙ Moyses dixerat eis, ꝙ veniret post quadraginta dies. Nã tũc dato, ꝙ computaretur isti dies ſm eorum assignationem s. ꝙ complerentur in die illo, qui erat trigesimus nonus ſm computationem Moysi, non erat mora Moysi, dato, ꝙ non veniret in eodē die: sed secundum ꝙ ipsi confitentur illa die trigesimonono inceperunt ista facere Israelitæ, cùm fuit completus terminus veniendi, quem ipsi confingunt: ergo non fuit datus terminus ad veniendum in quadragesimo die: sed dicendũ, ꝙ Moyses de castris recedens non dixit, quando venturus esset, ipsi autem Israelitæ putauerunt eum cito venturum ad plus in decem, vel duodecim diebus. Cùm aũt pertransissent triginta dies, aut plures, magnam moram faciebat secundum expectationem popularium, & tunc rationabiliter dicitur, ꝙ moram faciēte Moyse, &c. Item ex hoc non potest stare id, quod dicebatur, s. ꝙ viderunt similitudinē feretri in aere turbato, & quasi Moysen mortuum in eodem iacentem viderunt. Nam si ipsi vidissent eum mortuũ, vel in imagine mortui, & ex hoc moti fuissent ad petendos Deos, qui præcederent, non diceret littera. Videns populus, quòd moram faceret Moyses descendendi de monte: sed diceret: videns autem populus mortuum Moysen, vel imaginem mortui Moysi, cōgregatus est aduersus Aaron: sed ponit causam fuisse moram: ergo nihil tale viderunt. *Descendendi de monte.* Viderant eum ascendentem totus populus, & præcipuè Aaron, & Nadab, & Abiu, atque septuaginta seniores ex Israel, qui cùm eo ierunt, & cùm Iosue, vsque ad radices montis, vt patet supra 24. c. & cùm ascendit Moyses, totus populus vidit pulchram Dei visionē, cùm dr̃: Ascēderuntq. Moyses, & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores de Israel, & viderũt Deum Israel: sub pedibus eius quasi opus lapidis Sapphyrini, & quasi cælum cum serenu est, necnon super eos, qui procul recesserant de filiis Israel, misit manum suam: viderũt Dñm, comederunt, atque biberunt. Aspiciebat ergo quotidie populus vtrum Moyses descenderet de cacumine montis, & non videbat eum descendentem: ideo de tanta mora mirabatur. Et nõ dicitur hic, ꝙ populus videret, ꝙ Moyses moram faceret redeundi ad castra, sed ꝙ moram faceret descendendi de monte: nam si ipsi dubitarent, vtrum Moyses descēdisset de monte, & iuisset ad aliquem alium locum, non dicerent, ꝙ faciebat moram descendendi de monte, quia hoc ipsi ignorarent, sed ꝙ faceret moram redeundi in castra, quia hoc ipsi sciebant: sed hoc ipsi videbant, ꝙ faceret moram descendendi de monte, quia cùm totum bonum eorum esset in Moyse, qui erat dux populi, cùm eum ad Deum ascendentem viderunt, expectantes vt aliquod bonum eis allaturus esset, quotidie ergo omnes diligenter circumspiciebant descensus montis, vtrum descenderet, & nunquã viderunt. Sciebant ergo, aut saltem firmiter opinabantur, ꝙ Moyses non descendisset de monte, ideo dicebant, ꝙ moram faceret descendendi de monte. *Congregatus aduersus Aaron.* i. cõtra voluntatē Aaron fuit facta ista cõgregatio, & petitio, & ipse quod eis cõcessit, nimius timore illectus cõcessit, quia putauit, ꝙ si nõ cõcederet eis hoc, lapidibus obruerēt eum, sicut dicebat Moyses, qñ repugnabat, siue nõ totaliter satisfaciebat Israeli, vt patet sup. 17. c. cũ dr̃: Quid faciã populo huic? Adhuc pusillũ, & lapidabit me.

Iterũ improbatur positio Rab. Salomon.

An iste Aaron, qui fabricauit vitulum, esset frater Moysi. Quæst. III.

QVIDAM volentes saluare Aaron à peccato de vituli fabricatione, & immolatione facta ei, dicũt ꝙ nõ fuit iste Aaron, qui fuit frater Moysi, & Sacerdos Magnus, sed aliquis alius Aaron: & hoc volũt isti, quia non vr̃, ꝙ ille, qui Sacerdos Magnus ad maximã populi dignitatē assumptus fuerat, tantã commisisset culpã. Sed hoc non stat conuenienter: Primò, quia tunc sequeretur incertitudo in tota Sacra Scriptura, cũ. n. fiat mētio de aliqua persona de qua famosa gesta recitantur in aliquo loco, & in alio loco similia: diceretur, ꝙ iste non fuit idem vir, & sic maxima incertitudo esset, & sic de Rege Dauid, & Rege Salomone, cùm recitentur aliqua facta magna,

F dicere poterit quilibet, ꝙ isti non sũt Dauid, & Salomon, de quibus enarratur, ꝙ fecerit tanta bona. Eodem modo diceretur de Moyse, ꝙ diceremus Moysen, de quo habetur Malach. 3. c. Mementote legis Moysi serui mei. Diceretur aũt, ꝙ iste Moyses non erat ille, de quo ista dicuntur hic: hoc autem inconueniēs est. Item, supra nunquam fuit facta mentio de aliquo Aaron, nisi de isto, qui erat frater Moysi, vt habetur supra 24. 27. 28. & 29. hic aũt fit iterum mētio de Aaron, non exprimēdo cuius filius sit, ergo oportet, ꝙ intelligatur de eodē Aaron, s. qui erat frater Moysi. Item, quia Moyses orauit pro peccato Aaron specialiter, cùm fecit vitulũ, vt patet Deuter. 9. cùm dicitur: Aduersus Aaron quoque vehementer iratus voluit eum disperdere, & pro illo similiter deprecabat: si autem nõ fuisset frater eius, non videtur, ꝙ ita specialiter orasset pro eo. Item, qñ

G totus populus congregatur ad aliquem vnum virũ, vt petat consilium, aut inde aliquid recipiat aliud, ille aut est princeps populi, aut locũ tenens principis: sed omnes congregati fuerunt hic contra Aaron, petētes ab eo Deos: ergo erat princeps populi, sed nullus erat princeps populi Moyse absente, nisi Aaron frater eius, & Hur, vt patet supra, 24. c. cùm recederet Moyses de castris dixit: Habetis Aaron, & Hur vobiscum, si quid natũ fuerit quæstionis, referetis ad eos. Ergo Aaron frater Moysi erat iste, ad quē totus populus conuenit petens idola sibi fieri. *Congregatus aduersus Aaron.* Hebræi dicunt, ꝙ totus populus conuenit ad Aaron, & Hur, qui relicti fuerant iudices dum Moyses è castris absens erat, vt patet sup. 24. c. s. habetis Aaron, & Hur vobiscũ: si quid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos. Hur autem populo restitit in hac petitione, cùm esset iniusta, propter quod totus populus in eum concitatus

H sputis in guttura eius ab vniuerso populo immissis, suffocatus est. Ecce conuincit Rab. Sal. suos contribules maximæ turpitudinis rectorem suũ vilissima morte damnasse. Motiuum suum est: quia isti ambo erant iudices, & fit hic mentio de Aaron, & non de Hur, quod non esset, si superstes fuisset. Sed istud motiuũ non procedit: quia si ex eo, ꝙ hic nec infra in toto processu librorũ Moysi nõ fit mentio de Hur, diceremus eum hic mortuũ fuisse: eodem modo diceremus, ꝙ Naason princeps in tribu Iuda immediatè post dedicationem Tabernaculi mortuus est; quia post illã dedicationē, de qua Numer. 7. c. nunquã de illo mentio vlla fit. Item motiuũ suũ vr̃ procedere contra eos: nã ideo volunt aliquē taceri in Sacra Scriptura, quia mortuus est: sed qñ totus populus congregatus fuit ad petendũ Deos,

I non erat mortuus Hur, vt ipsi volunt, sed populus eũ sputis occidit, qñ eorũ petitioni repugnauit: ergo de eo mentio fieri debebat qñ congregatus fuit populus ad petēdos Deos: maximè, quia si Hur taliter pro defensione cultus Diuini mortuus fuisset, Scriptura de hoc non subticuisset, quia nihil erat quod magis Deo placere posset, quã ꝙ aliquis pro cultu Diuino resistēdo alicui multitudini volenti colere idola moreretur. Nam si Phynees filius Eleazar, quia trãsfodit Zambri principē tribus Simeon coeuntem cũ Madianitide, tantis laudibus attollitur, vt Deus pp eũ toti Israeli placatus dicatur, vt patet Numer. 25. c. & ob id Sacerdotiũ æternũ ei fuerit datũ, vt patet 1. c. 1. Mach. quanto magis iste, qui nõ alium quempiam occidit (quod modicũ est) sed seipsum à tota turba ignominiosissimè occidi permisit, quod vltimũ terribiliũ est? Sed Scriptura talia subticet, ergo securè asseri potest, nihil tale gestũ fuisse.

K Dicendũ ergo, ꝙ Aaron, & Hur erãt iudices, & ad eos totus populus cõuenit, & Hur non fuit sanctior, q̃ Aarõ, sed pariter petitioni populi de fabricandis diis cõsensit, quia tamen Aaron erat præcipuus iudex, & honorabilior, ipse erat, qui loquebatur, & respondebat, ideo ad eũ populus aggregatus dr̃, licet ei & Hur pariter fuerit aggregatus. Et ob hoc etiã qñ Moyses redarguit principales factores tãti mali, ad solũ Aaron, loquutus fuit, vt patet infra, cùm dr̃: Dixitq. ad Aarõ, quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eũ peccatũ maximũ? *Surge, fac nobis Deos.* Non est sensus, ꝙ Aaron sederet cùm totus populus ad eũ cõueniret, & diceret populus, surge, ad faciēdum nobis Deos, quasi ipse Aarõ manu sua facturus esset illos. Sed dr̃: Surge fac. i. non moreris facere hoc quod petimus, sed immediatè fac. In quo duo notantur: primum est affectio popu-

Hur nolens cõsentire petitioni Hebræorũ de vituli fabricatione, sputis suffocatus fuit.

D. A. sententia.

li petentis, quia non dixit populus, ista remisse, quasi non multú curaret, vtrum fierent an non: sed cum magna attentione, dicens: Surge fac. i. nó oportet, q ponas aliquam excusationem, aut dilationem in hoc quod petimus, sed immediaté fac. Secundò, notatur iustitia colorata populi petentis, quasi dicat: multú fuit moratus Moyses descendédo de môte, & redeundo ad nos: ideo iustú est, vt magis nó expectemus, sed surge, & fac nobis Deos. i. immediaté fac, nó faciés nos expectare vltra id, quod expectauimus. *Fac nobis Deos*. O insensati Iudæi, ô omni ruditate rudiores: vtiná saperes, & intelligeres popule stulte, atque insipiés, quæ tanta dementia sensus tuos hebetauit? quomodo tâta caligo intellectum tuum offuscauit? teipsum non intelligis, à teipso discordas, verba tua contradictionem includunt, Atque vtinam quãdá de paruis contradictionibus esset: sed hac nulla manifestior, nulla insanior. Hic tua fatuitas ab antiquis temporibus occultata luce clarius prodita est, vt Deos fieri petas manibusq. tuis de vilissimo ligno, aut quocunque metallo colas, & super omnia laudes fabricate tentaueris. Omnium infelix omniq. infelicitate miserior: nescis, q si factus est, hoc ipso Deus non est? proculdubio quantæ dignitatis sis a nemine interrogatus prodidisti, vilissimo populo Deus excellentissimus non conuenit. Eia ergo insane popule vires præbe, nimium corrobora, vt Deos tibi indecores facias. Dignius enim honestiusq. tuæ stoliditati latrinarú stercora, quàm Deos aureos coluisses. *Fac nobis Deos*.

Inuectiua Doct. contra Iudæos.

A

B

Quare Aaron vnum solum vitulum fecit, cum Iudæi plures Deos peterent. Quæst. IIII.

QVÆRES, quo Israelitæ cùm petierint Deos, pluraliter, tñ Aaron vnum solum fecerit, quia solum legitur fecisse vnú vitulú opere fusorio, vt tota littera indicat. Fortè aliquis respondebit, q licet populus multos Deos petiuerit, vnú tñ Aaron solú facere voluit. Sed hoc non valet: quia túc non satisfecisset plené intentioni populi petentis, & clamasset populus: sed id falsum est, quia facto vitulo Israelitæ contéti fuerút, tanquá petitioni eorú satisfecisset, faciés quod volebát, & corá illo ludebát cógaudétes. Aliter dicédú videtur, & rationabilius, q Israelitæ petierint vnú Deú, & Aaron fecit illú, & sic contenti fuerunt Israelitæ. Et cùm arguitur contra, quia dicitur hic, fac nobis Deos, petentes in plurali. Respódetur, q in Hebræo dicitur Elohim, vbi nos dicimus Deos. Et verum est, q Elohim est nomen pluralis numeri, tamen in Hebræo non obseruatur ista differentia, quantum ad hoc nomen, quia etiam si intendat Scriptura loqui de vno, & vero Deo sæpius ponit istud nomen in plurali: vocás eum Elohim, quá vocás eú in singulari, sic patet Genes. 1. c. vbi littera nostra dicit. In principio creauit Deus cælú, & terrá: littera Hebraica dicit Elohim in plurali, quod signat Deos: & supra septimo, vbi littera nostra dicit: Ecce côstitui te Deú Pharaonis, littera Hebraica dicit: Constitui te Elohim in plurali. Sed adhuc argues, q ista solutio non stat: quia licet istud nomen indifferenter ponatur in singulari, vel plurali, siue cùm loquimur de Deo vero, siue de Idolis, tamen determinatur quid sit, per verbum sequens: nam si appositum verbú sit pluralis numeri supponit Elohim pro multis Diis: si aút sit verbú numeri singularis supponit Elohim pro vno Deo. Sic patet Genes. 1. vbi dr: In principio creauit Deus, & in Hebræo ponitur Elohim pluralis númeri, verbú tñ sequens est singularis numeri. s. bara. i. creauit: Si aút diceretur creauerút, intelligeretur dictum esse de pluralibus Diis: sed hic ponitur verbum in plurali, s. qui nos præcedant: ergo intelligitur de multis Diis, quos peterent. Respódetur, q solùm petebatur vnus Deus, aut saltem non erat necesse intelligi per voces expressas à populo intelligi plures Deos: nam ista varietas venit ex proprietate idiomatis Hebræi, quod in quibusdam valde barbaricum est; non curans conuenientiam suppositorú, & appositorú, adiectiuorú, & substantiuorum, in quibus tota vis intellectus cuiuslibet Scripturæ est. Et applicatur exemplum in isto nomine Elohim, siue Adonai, quorum vtrumque signat Deú: Et aliquádo ponitur istud nomen substantiuú Dei, in plurali; & ponitur

D

E.

A adiectiuú in singulari, vt patet Isai. 19. c. vbi littera nostra habet: Tradá Aegyptum in manú dominorú crudelium, littera Hebraica habet: Adonim quasset. i. dominos crudelé, siue durú: Aliquando è contrario, ponit istud nomen Deus pro vnico Deo vero, & ponit adiectiuum eius pluralis numeri, & relatiuum ponitur in singulari, vt patet Ios. 24. c. nó poteritis seruire Domino: Deus. n. sanctus, in Hebræo dicitur: Non poteritis seruire Domino, quia sancti ipsi. Aliqnádo Scriptura Sacra loquitur de Deo vero, & ponit tá substantiuú, quá adiectiuú in plurali, vt patet Deut. 5. c. vbi littera nostra habet: Quid est omnis caro, vt audiat vocé Dei viuétis? In Hebræo dr Elohim haiim. i. Deorú viuentiú. Eodé modo est de verbo, quia aliquando in hoc, & in quibusdam aliis ponitur verbum in numero singulari, & suppositú in plurali, vt patet Genes. 1. c. vbi

B dicitur in littera nostra: Creauit Deus in Hebræo dicitur: Bara Elohim. i. creauit Dij. Aliqñ ponitur suppositum in singulari, & ponitur verbú in plurali, vt patet Eccl. c. vbi littera nostra dicit: Quis est homo, qui possit intrare post Regem, qui fecit eú, siue sequi Regem, qui fecit eum? In Hebræo dr: Quis est homo, qui possit intrare post Regé, qui fecerút eum? sicut ergo ponitur in hoc nomine Deus, siue Elohim in Hebræo substantiuum pluralis numeri, & adiectiuum eiusdem numeri, & tñ fit locutio de singulari Deo, (vt supra declarauimus,) ita loquendo de vno Deo ponetur suppositú in plurali, & verbú quoque sibi appositú, sicut hic. s. *Deos, qui nos præcedant*. i. Deú, qui nos præcedat. Quòd aút necessariò intelligatur hic de vno Deo, licet ponatur suppositum, & appositú in plurali, patet per ea quæ sequuntur. s. q cùm Aaron fabricasset vnú solum

C vitulum conflatilem, & posuisset in altari, ipsi Israelitæ colentes eum dixerunt: ecce Dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto, & tamen vnum solum videbant.

Quare littera Latina non posuit in singulari Deum, cum constet litteram Hebræam loqui de vno solo Deo. Quæst. V.

QVÆRES, autem de littera nostra, quia littera Latina in hoc multum excellens non conturbás conuenienté proportioné adiectiuorú, & substantiuorú, relatiuorum, & antecedentium, suppositorum, & appositorum, & res, quæ singulares sunt singulariter profert, quæ aút plurales pluraliter enúciat. Cur cú sit vnus Deus, quem petebát Israelitæ sibi fieri posuit Deos pluraliter? Nó est dicendú, q hoc fecerit Hieronymus ex errore putans hic peti plures Deos, cú littera sua sequens, hoc

D indicet, quia facto vnico vitulo conflatili, sequitur: ecce Dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto. Fuit aút hoc ex magna solertia, & acumine ingenij Beati Hieronymi, quia cùm ipse transferés de Hebræo reperiret istas turbatas varietates adiectiuorú, & substantiuorú, suppositorú, & appositorú, maximè circa hoc nomen Elohim, & Adonai, & adiectiua eius, vel supposita, subtiliter attendens, vtrú locus, qué trásferebat pertinebat ad singularitatem, vel pluralitaté, & sic trásferebat, ita vt si aliquis cóspiciat diligenter turbationem litteræ Hebraicæ, & singula loca qualiter Beatus Hieronymus ea lucide, & clarissimè interpretatus, vehementer admirabitur: imò, & ipsi Hebræi cú litterá nostram videant, admirantur si aliquid sapiunt, quia pleraque dubia litteræ suæ propter varietaté: claris-

E. simè, & veritate solidissima in littera nostra interpretata sunt. Hic aút licet de vnico Deo, qué petebát Hebræi sermo fieret, tñ pluraliter expressit: sequés in hoc non solùm veritaté sensus litteræ Hebraicæ, sed etiam totaliter litterá, quod à mysterio non vacat. Nam Legislator intédebat in verbis his redarguere Hebræos de idololatria: ad idololatras aút pertinet Deorú pluralitas: nam si quis dicat se colere vnú Deú, non apparet esse idololatra, donec exprimat quis Deus ille sit, vt poté, q sit Saturnus, aut Iupiter, Iuno, vel Minerua: si autem nihil exprimat, nó patet eú ex verbis suis esse idololatrá, quia potest colere vnum verum Deum. Si autem aliquis dicat se colere multos Deos, ex verbis suis proditur Idololatria, & hoc quicumque sunt illi dij: impossibile enim est quempiam, nisi idololatram plures Deos colere, & hoc siue illi sint Neptunus, & Pluto, Latona, & Diana, aut aliquis istorú cú Deo

vero, vt si quis colat Priapum, & Deum verum, sicut Samaritani, qui Deum Cæli timebant, & nihilominus idolis sacrificabant, vt patet 4. Regum 17. Hieronymus ergo intendẽs demonstrare istos idololatras fore, licet de vno Deo dicerẽt, qui erat Deus conflatilis, sequendo litteram Hebraicã, posuit pluraliter, vt magis manifestaretur idololatria, non solùm ex re, sed ex modo verborum pluraliter prolatorum: Nec tamen dicendum est, quòd Hieronymus in hoc male transtulerit, dicens Hebræos petiuisse Deos, cùm ipsi Deum vnum petiuerint: nam si Hieronymus per hæc verba pluraliter dicta, intelligeret, atque alios intelligere vellet, quòd Hebræi plures Deos petiuerint, falsum esset, sed solùm intelligit eos petijsse vnum Deũ, profert tamen istam petitionem per terminos pluraliter signãtes, sicut ipsa littera Hebraica profert, & ipsi Hebræi petentes expresserunt. *Fac nobis Deos.*

Quare Israelitæ petiuerunt sibi Deos fieri, vel Deum. Quæst. VI.

QVÆRET aliquis, quare Israelitæ petiuerunt Deos siue Deum, quia idem est, vt declaratum est. Fortè aliquis respondebit, ꝙ istos Deos petiuerunt ad adorandum, quia erant assueti in cultu Idolorum, & delectabantur in colendo: præcipuè, quia quando colebant, fiebant eis multa gaudia, & hoc tam in delectatione ciborum, quàm in delectatione communicationis vulgaris accipientes requiem à laboribus. Etiam in actu venereo, quando colebatur Priapus, cuius cultores actui venereo, tanquam potissimæ parti cultus Diuini insistebãt: de quo 3. Reg. 15. cap. & de his aliquid dicetur Deuter. 7. cap. De gaudio autem, quod accipiebãt sacrificantes in sacrificãdo, patet, si inquiramus quemcumque librum Poeticum, vbi aliquid de ritu Gentilium tractetur, maximè librum de Fastis Ouidij, qui totus de hac materia conscriptus est. Patet & hoc per Arist. in 8. Ethyc. cum tractat de partibus communicationis politicæ, dicens, ꝙ sacrificãtes faciebant choreas, & pulsabant instrumentis æneis, & sic dijs obsequium exhibebant, & sibiipsis quietem accipiebant. De delectatione autem in cibis, aliqualiter idem Philosophus in præallegato loco tangit, dicẽs, quòd post fructuum collectiones, congregabantur homines in autumno, secundum antiqua sacrificia, & offerebant primitias, atque faciebãt conuiuia. De his clarè patet hic, cum dicitur: Surgentesq. mane obtulerunt holocausta, & hostias pacificas, & sedit populus manducare ac bibere, & surrexerunt ludere. Erat autem magnum gaudium istorum in choreas ducendo, atque canendo, vt patet infra, cùm dicitur: Cumq. appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros, vt ergo Hebræi has delectationes experirentur in colendo Deum, quas non experiebantur aliter: petierũt Deos sibi fieri. Rñdetur, ꝙ licet ista vera sint, scilicet, quòd in sacrificiis Deorum fierent magnæ delectationes sacrificantibus, & sollemnizãtibus festa, tamen non hac intentione moti fuerunt Hebræi ad petendum Deos: nam si moti fuissent hac intentione, vt Deo obsequium exhiberent, habebant Deum suum, quem colerẽt, nec erat necesse fieri aliquos alios Deos. Sed contra hoc instabitur pro aduersa parte, quòd licet haberent Hebræi Deum, quem colerent, & hunc videbant in caligine nubis super montem Sinai, cùm ibi staret Moyses, tamen si eum colerent, non poterant facere talia sacrificia, aut sollemnitates, in quibus delectarẽtur, sicut in sollemnitate, quæ fiebat Idolis, vt nunc factum est; quia hic comedebãt, & bibebant, atque ducebãt choros, & hoc, quia Deus nondum dederat legem de sacrificando sibi. Et si respondeatur, ꝙ etiam in sacrificiis Dei fiebant istæ lætitiæ, sicut patet Deut. 12. & 14. atque 16. & in multis locis, scilicet, quòd quando Israelitæ ascenderẽt ad Sanctuarium Domini ad sacrificandum, quod comederent, & biberent de omnibus, quæ desideraret anima sua, & epularentur sollemniter, atque lætarẽtur. Ad hoc posset instare aduersarius, quòd licet Deus in sacrificiis suis mandauerit esse magnam exultationem in delectatione ciborũ, & in aliis gaudiis, tamen nondum illa lex data fuerat: ideo Hebræi putarent se non posse agere talia ad Deum, ideo petebãt

F talem Deum, qui huiusmodi sacrificia acceptaret. Respondetur, quòd non fuit erant dubitare de hoc Israelitæ, scilicet, vtrum Deus suus talia sacrificia sibi fieri vellet, aut iucunditates has, quia viderant supra in confirmatione legis, quòd Moyses obtulit holocausta, & victimas pacificas, sicut ipsi nunc obtulerunt hic, & comederunt, atque biberunt, atque lætati sunt, & viderunt Deum Israel, vt patet supra, 24. capite. Item, nõ est aliqualiter bene dictum, quod ideo petiuerunt fieri sibi Deos ad sacrificandum eis, & delectandũ in sacrificiis illis, quia putabãt talia sacrificia non placere Deo Israel: nam ipsi non intẽdebãt offendere Deũ Israel, quia tunc cum nihil esset in quo magis offenderetur, quã ꝙ fieret aliquod sculptile, cũ hoc maximè prohibitum foret, vt patet supra 20. cap. scirent se magis offensuros Deum suum colendo Deos alienos, G quàm faciendo omnia alia mala, vel si exultarent quacumque etiam turpi exultatione, vt in sacrificiis Priapi: magis ergo ista facerent sacrificia Deo suo, quàm facere ea Deo alieno. Item non est dicendum, ꝙ ideo peterent Deos, quia volebant colere Deos corporeos, sicut coluerunt in Aegypto, & non Deum incorporeum qualis erat Deus Israel, quia tunc quilibet posset facere sibi imaginem aliquam quam coleret, & non peterent simul fieri sibi Deos. Dicendum ergo, quòd non petiuerunt Deos tanquam valde desiderarent colere eos, vel vt delectarentur in sacrificiis eorum: sed voluerunt habere Deum ad aliquam ministrationem. s. vt dirigeret eos in via. Et patet, quia dicitur: Fac nobis Deos, qui nos præcedãt. i. vt vadant coram nobis monstrantes nobis viam. Patet etiam ex motiuo eorum. s. quia dixerunt, ꝙ cùm Moyses faceret H moram descendendi de monte, populus congregatus fuit ad Aaron, dicens: Fac nobis Deos, qui nos præcedãt, quia Moysi huic, qui eduxit nos de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit: quasi dicat, quia ipse iam non dirigit nos, volumus, quòd facias nobis Deos, qui nos dirigant.

Cùm Iudæi putarent Moysen esse mortuum, quando Deos petebant, quare eum non planxerunt. Quæst. VII.

QVÆRES autem adhuc circa hoc, cũ isti Iudæi peterent Deos, qui dirigerent eos tanquam iam Moyses mortuus esset: quare non planxerunt, sicut cum mortuus est quadraginta diebus, vt patet Deuter. 34. c. Respõdetur, ꝙ plãctus non est faciendus pro aliquo, donec cõstet cũ certitudine mortuũ esse: de Moyse aũt I non cõstabat, vt patet hic cũ dicitur: Moysi huic, qui eduxit nos de Aegypto nescimus quid acciderit: adeo nõ erat pro eo plãgendũ adhuc. Videbatur tamen aliqualiter rationabile esse, ꝙ ipsi peterent directorẽ itineris sui, quia Moyses non veniebat: ideo siue mortuus, siue viuẽs esset, interim quo de statu eius certa habebatur cognitio, aliũ ducem habere volebãt. Sed adhuc arguet aliquis, ꝙ non est conueniens motiuum id quod ponebant Hebræi pro motiuo ad inferendam petitionẽ suam: nam ipsi petebãt Deos: sed ad hoc nihil attinet quod dicebant de mora Moysi: nam, vt littera textus innuit, ipsi habuerũt hic duo motiua, vnũ quod eos mouit, & aliud quod ipsi posuerũt, vt fulcirẽt petitionẽ suam per hoc mouens Aaron ad concedendũ quod petebant. Primum est cùm dicitur: Videns aũt populus, ꝙ morã faceret descendendi de mõte Moy- K ses, congregatus est ad Aaron: si ergo Moyses non fecisset moram descendẽdi de monte, nõ congregatus fuisset populus ad petendũ aliquid ab Aaron. Secundũ motiuum exprimitur, cùm dicitur: Moysi huic viro, qui eduxit nos de Aegypto, ignoramus quid acciderit. i. quia nos nescimus quid factũ sit de Moyse, surgens, fac nobis Deos, qui nos præcedant. Ecce, cõsideratis his duobus motiuis, non videtur sequi petitio intenta ab Hebræis, s. ꝙ fierent eis Dij: sed ꝙ daretur aliquis dux, qui dirigeret eos, cũ Moyses, qui ante dirigebat, non haberetur, quia ad præcedendũ in itinere, non sunt dij tales quales ipsi volebant, scilicet, dij aurei, & argentei, quia manus habent, & non palpabunt, pedes habent, & non ambulabunt, & non clamabunt in gutture suo, vt patet Psal. 113. Sed dux, qui vult esse, vt homo erat, qui præcedere poterat, sicut Moyses præcedebat dirigens, & mandans quæcumque

agere

agere deberent. Vel si Deum volebant directorem, non hos Deos argenteos, qui mortui sunt, quærere debebant, sed Deos viuentes, vel potius Deum viuentem, qui vnus est, de quo ipsi contestati sunt dum reciperent legem in Oreb: Quid est omnis caro, vt audiat vocem Dei viuētis, qui de medio ignis loquitur? sed illum habebant: ergo non oportebat petere eos, qui moueri non poterant, nisi ab alijs mouerentur, & sic videtur quodammodo includere contradictionem, ꝙ aliquis dirigatur ab eo, qui nunquam incedit, nec rectè, aut obliquè, nisi alium habeat motorem, atque directorem. Respondetur, ꝙ conuenienter petebant Iudæi. s. ꝙ licet id quod petebant, esset malū, quia erat idolorū seruitus, tñ rectè sequebatur petitio ex suis motiuis. Erat autem intentio Iudæorum, quòd fierent eis dij de auro, vel argento, aut aliàs corporei, & non solùm essent corpora, sicut statuæ communes sunt, sed etiam quòd in illa corpora deriuaretur aliqua vis diuina, aut substantia spiritualis, & esset tale corpus tanquam viuens, aut verè viuens, & haberet locutionem, & motum. Sic enim viderant Hebræi in Aegypto de aliquibus statuis, quæ respondebāt ad quæsita. Sic etiam fit in quibusdam capitibus ferreis, quæ aliqui astrologicè faciunt, & naturaliter quasi, licet aliqualiter superstitiosè, & ibi fit responsio ad omnia quæsita. Et hoc siue fit per aliquam virtutem naturalem causatam in capite illo à cœlesti influentia, siue per spiritum planetarum, id est, aliquem spiritum à planetis inductum, vt quidam mendacissimi fabulātur, aut per animam humanam, vel per Angelum, vel dæmonem, vel aliquid aliud illi capiti ferreo vnitum: de quo latius dicetur Numer. 21. capite, & ibi plenè videas. Sed adhuc dicetur, quòd illud non sufficiebat, quia licet istæ statuæ per aliquam virtutem inclusam responderent, tamen non poterant moueri ad præcedendum, & dirigendum ambulantes in via: ipsi autem directionem petebant magis, quàm dubiorum responsionem. Patet hoc de capitibus ferreis, de quib. supra dicebamus, quia illa, licet respondeant ad quæsita, tñ non mouentur. Respondetur, ꝙ non solùm viderant Hebræi in Aegypto statuas Deorum loquentes, respondendo ad quæsita, sed etiam viderant Deos Aegyptiorum quosdam mouentes seipsos, sicut patet de Api tauro Deo maximo Aegyptiorum, qui vt bos albus, imò verè bos albus totus est, & habet quandā maculam in latere dextro in formam corniculatæ Lunæ. Iste super omnes Aegyptios in aera eleuabatur, & ibi omnes in cytharis, cæterisq. vasis musicis canunt, vt ait Plinius, Apim bouem pueri sequuntur, & confestim quasi furiosi facti, aut stulti facti futura præcinunt. De quo latè diximus supra 2. c. & ibi vide. Quolibet anno semel Apis iste Deus magnus apparet, & obseruatur sollēnitas eius diebus septem in ciuitate Memphis dicta, ad quam centum antistites ipsum Apim bouem prosequuntur. Crediderūt ergo Hebræi talem Deum posse se habere, qui eos præcederet, sicut Apis Deus Aegyptiorum præcedebat antistites vsque in ciuitatem Memphim, & quia iste Deus Apis numquam reperitur donec cum publico luctu quolibet anno quæratur, vt ait Solinus in Polyhistor. in cap. de Ægypto: ita dato, ꝙ quilibet de Iudæis, aut pauci de eis, voluissent quærere plangendo illum taurum Apim, non inuenirent. Voluit ergo totus populus, aut plures, & principaliores de populo, concurrere ad Aaron, qui erat dux populi, vt de consensu eius, & mādato totus populus congregaretur ad quærendum illum Deum Apim, & sic credebant eum certissimè inuenturos, & ista est causa quare Aaron nolens consentire intentioni eorum, saltem timore ductus formauit eis taurum, siue vitulum in similitudinem Apis bouis Dei magni Aegyptiorum. De quo infra magis dicetur, & hoc erat, non quòd putarent Aegyptij, aut Hebræi illum bouem esse Deum, sed aliquam virtutem diuinam esse in illo boue, ita ꝙ Deus esset intra bouem, & siue esset ille bos qualem ipsi videbant in Aegypto, tanquam viuum animal, siue esset de auro, & aliqua vis diuina vniretur illi corpori, vel Deus lateret intra illud corpus, quia vtroque modo sufficiebat cùm posset loqui præcipiendo, & rñdendo, & seipsum mouendo. Et patet, ꝙ ipsi intelligerent sic, s. quòd aliqua vis diuina alligaretur illi boui metallino: nam cùm factus esset, dixerunt:

Israelitæ viderant in Aegypto Deos mouentes se, & respondentes ad quæsita.

Aaron timore ductus formauit Israelitis vnum vitulum aureum instar Apis Idolo Aegyptiorū.

A Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Si tñ fuisset purè metallinus, & ipsi intelligerent esse purè metallinum, non habentem aliquam vim spiritualem, Diuinam, non dicerent: isti sunt dij tui, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Nam illud metallum non eduxerat eos de Aegypto, nec quisquam virorum, ēt stultissimus, hoc diceret; putabant ergo ibi latere vim Diuinam, quæ potuisset mouere illud corpus metallinum ad dirigendum eos in via, & quod eduxisset eos de terra Ægypti. Et est sensus istorum Hebræorū. Hi sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Ægypti, i. ò Israel, Deus, qui erat sine corpore, & non videbatur, & te eduxit de terra Aegypti transducens per mare Rubrum, iste est, quem hic cernis, i. in isto corpore aureo latet virtus eius. Si autem aliter istam litterā intelligere velis, nescio quō intelligere possis, quia quōcumque eam coaptare volueris, ipsa à seipsa B discordabit, & motiuū eorum non correspondebit petitioni eorum; quod non est dicendum, quia tunc Aaron, qui vir discretus erat, repulisset eorum petitionē tanquam erroneam, & repugnantem intentioni eorum, sed non fecit, imò magis studuit adimplere: ergo non dissonabat.

Quare Israelitæ in absentia Moysi non petierunt alium virum directorem, sed magis Deos. Quæst. VIII.

SED quæret aliquis, quare petierunt Israelitæ Deos, siue Deum, tanquam directorem: nam ipsi antea habuerant Moysen tāquam directorem, & quia non veniebat, ipsi moti fuerunt ad petēdum directores Deos: videtur ergo, ꝙ magis petere debebāt aliquem alterum virum G directorem, sicut direxerat Moyses. Respondetur, ꝙ causa huius poterat esse duplex; Prima, quia in toto populo Israel non erat aliquis vir, ita idoneus ad dirigendum tantum populum, sicut dirigebat Moyses, & ita esset acceptus Deo, & aperiret mare rubrum, sicut Moyses aperuerat, vt patet supra 14. cap. & conuerteret aquas amarissimas in dulcorem, vt patet supra 15. cap. & Manna, & carnes coturnicum illis daret, vt patet supra, 16. c. & aquam de petra erumpere faceret percutiens petram, vt patet sup. 17. & hostes oratione sua vinceret occidendo, & in fugam vertendo, vt patet sup. 17. & cum Deo loqueretur audiente toto populo, vt patet supra 19. & 20. capit. & pleraque alia, quæ magnam dignitatem Moysi exprimebant. Nullus ergo talis in populo videbatur inueniendus, & verissimè sic erat. Visum fuit ergo eis, quòd nullum sufficiētem D directorem habere poterant nisi Deus esset. Secunda ratio erat, quia dato ꝙ aliquis, ita perfectus sicut Moyses reperiretur, qui dirigere valeret populum, tamen quilibet homo deficere poterat in aliquibus, aut mori, vel pati multa infortunia, sicut videbatur eis de Moyse, de quo nesciebant quid factum fuisset. Et sic magis opinabantur eum mortuum, quam viuentem: Deus ergo ad tale regimen, atque directionem necessarius fuit, vt deficere non posset, nec mori, nec aliqua infortunia pati.

Quare Israelitæ petierunt Deum ad directionem itineris, cum solum dirigerentur per columnam nubis. Quæst. IX.

SED quæres, quare Hebræi petierunt directorem itineris sui, siue Deum, vel hominem, quia non videbatur hoc necessarium: nam antea quando Moyses præsens E eis erat, nō ipse Moyses, sed columna nubis dirigebat per diem, & columna ignis per noctem, vt patet Num. 9. & 10. capit. & quando illa stabat super castra, ipsi stabant, cùm verò hæc mouebatur, ipsi quoque mouebantur, & in hac erat Angelus Domini, qui istam nubem mouebat, & hoc ipsi sciebant, vt patet supra 14. c. qñ dicitur, ꝙ Angelus, qui erat in anteriori parte nubis, & castrorum tenuit posteriorem partem castrorum, interponēs se inter castra Israelitarum, & castra Aegyptiorum, ita vt ad se toto noctis tempore accedere non valerēt: existente ergo ista columna nubis cum angelo mouente eam, non erat necessarium petere Deos, aut homines directores. Respondere posset aliquis, ꝙ licet ista nubes à principio direxerat Israelitas: iam tñ non erat cum eis post recessum Moysi, ideo petebant alium directorem. Sed hoc falsum est: quia columna nubis, & ignis semper fuit cū eis nunquam derelin-

relinquens ex die, qua exierũt de Aegypto, vsquequo intrauerunt in terram Chanaan, & fixerunt castra in Galgalis, vt patet Iof. 5. cap. de quo alibi magis dicetur, scilicet, vbi columna nubis cessauerit. De hoc patet supra 13. cap. cũ dicitur: Dominus aũt præcedebat eos ad ostẽdendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tẽpore, nunquam defuit columna nubis per diẽ, nec columna ignis per noctem coram populo Israel. Dicendum ergo est, ꝙ ipsi petierunt Deos directores, licet columnam viderent super se stantem, quæ antea dirigere cõsueuerat, quia ipsi volebant recedere de loco illo, & columna non mouebatur, ideo volebant aliquem Deũ directorem, qui eos præcederet, atque dirigeret: nam isti Israelitæ volebant pergere in terram promissam eis, & volebant cito ire, nunc autem multum morabantur, quia pluribus, quàm quadraginta diebus manserant apud montem Sinai, quod patet: quia ista petitio facta fuit circa finem quadraginta dierum, quibus moratus fuit Moyses in monte cum Domino. s. diebus tribus, vel quatuor ante, & antequam inchoarẽtur isti quattuor dies quibus stetit Moyses in monte, transierant aliqui dies, quibus steterat populus apud montem Oreb. Mirabantur autem Israelitæ de tanta mora motus columnæ, quia in aliis mansionibus non tantũ morabantur, imò nec in omnibus mãsionibus simul sumptis contraxerunt tãtam moram. Putabãt ergo forte, ꝙ nubes amplius eos directura nõ erat, ideo requirebant aliud subsidiũ, petentes sibi fieri Deos. *Qui nos præcedãt.* i. ꝙ iste Deus, quem feceris, sit talis, ꝙ possit nos præcedere, id est, ante nos ire iter pandens: & sic volebãt, ꝙ esset virtus diuina latens in aliquo corpore, vel aliqua alia virtus; H quia aliàs non moueretur ille Deus ad præcedendum Iudæos. *Moysi enim huic viro.* Hic ponitur motiuum, quod ipsi expresserunt Aaron, vt consentiret eorum petitioni. s. ꝙ Moyses, qui eos dirigere solebat, absens erat, nec de ipso quidquã sciebãt, ideo necessariũ videbatur, vt eis fieret aliquis Deus director in via. *Moysi enim huic.* Quia ponitur hic istud pronomen demonstratiuum (huic) quod ad oculũ demonstrat. Dicit Rabbi Salomon, & quidam alij Hebræi fabulam, quæ supra posita est. s. ꝙ turbauit Satan aerem, & fecit apparere feretrũ, in quo iaceret quasi cadauer Moysi, & pẽdebat in aere coram toto Israel, & tũc cõcurrẽs totus populus ad Aaron dixit. *Moysi enim huic.* i. isti Moysi quem videmus ante nos pendentem nescimus quid acciderit. Sed hoc supra improbatũ fuit; quia si vidissent Israelitæ quasi cadauer Moysi positum in feretro, I non dicerent, Moysi huic nescimus quid acciderit, quia scirebant quid accidisset cùm eum mortuũ cognoscerent. Item, si ipsi vidissent cadaueris Moysi similitudinẽ, non quasi non scientes, aut dubitantes de vita eius, aut statu, dicerent in dubio, fieri aliũ ducẽ, sed certissimè mortuum plangerẽt, & finito planctu aliũ ducem constituerẽt, aut Deos sibi fabricarent, vt postea petierunt. *Huic viro.* Loquuntur de eo, quasi de viro ignoto, vel de aliquo, de quo multũ non curarent: nam si loquerentur de eo tanquam de aliquo multũ noto, non dicerent Moysi huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti, sed Moysi, qui nos eduxit de terra Aegypti; tanquã cognitus esset Moyses. *Qui nos eduxit de terra Aegypti.* Nõ dr̃ eduxisse Moyses filios Israel de terra Aegypti, quasi ipse verè eduxisset, quia Deus illos verè eduxit, vt patet sæpissimè in hoc libro, & in his quattuor libris Moysi. Dicitur tñ eduxisse Moyses Israelitas, quia fuit minister eductionis huius: nam verba Dei ferebat corã Pharaone, & signa faciebat, & eos congregabat, atque loquebatur ad eos, ꝙ Deus educeret illos, & per mandatum eius dirigebantur in illa eductione, istud aũt ministeriũ vocatur educere de terra Aegypti, vt patet supra 6. capite, vbi dicitur: Quòd Deus mandauit Moysi & Aaron, vt educerent Israelitas ex Aegypto. Forte dicet aliquis, ꝙ isti Iudæi ita rudes erant, ꝙ putabãt se eductos esse à Moyse, quasi per industriam suam & virtutem hoc faceret. Sed falsum est, quia ipsi videbant talia miracula fieri, vt in trãsitu maris Rubri, & suffocatione Aegyptiorum, & in datione coturnicum, atque manna, & victoria hostium, & petræ exundatione in copiosa fluenta, & legis datione, ceterisq. quòd Moyses talia facere non F posset, nec quisquam hominũ; ideo clarissimè cognoscebant Deum eduxisse eos: & sic patet ex verbis eorum infra, cùm ipsi viderunt vitulum factum atque dixerunt: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto: Deo ergo eductionem suam attribuebant principaliter. *Ignoramus quid acciderit.* Quasi dicat, si nos sciremus, vbi esset iste Moyses, & vtrũ venturus esset, licet non ita citò venturus esset, tamen expectaremus eum: sed quia nescimus quid ei acciderit. i. vtrum mortuus sit, an viuens, & vtrum aliquando ad nos rediturus sit, petimus, vt nobis Deos facias. *Dixitq. ad eos Aaron.* Licet Aaron sponte non fecisset aliquid de his, quæ petebant, quia tamen vidit, ꝙ populus totus inclinatus erat in malum, & quòd instantissimè petebant præuios sibi Deos fieri, timuit, quòd etiam si eis resisteret nihil proficeret, & eum totus populus la- G pidaret: ideo cõsensit petitioni eorum, licet inuitus, & ista fuit defensio Aaron erga Moysen cum infra dixit: Quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eum peccatum maximum? & sequitur: Cui respondit Aaron: ne indignetur Dominus meus: tu enim nosti populum istum, quòd pronus sit ad malum. Etiam efficacissimè petebant, quia dixerunt ad Aaron: Surge, fac nobis Deos, qui nos præcedant. i. velociter facias istud. De Aaron autem vtrum peccauerit in ista fabricatione vituli, & quantum peccauerit, latius dicetur Deuteronomij 9. capite, vbi de hoc repetitur.

Aliqui excusant Hebræos, dicentes, quòd non peccauerint in petendo fieri sibi Deos. Quæst. X.

ALIQVI autem volunt excusare Israelitas dicentes, ꝙ non peccauerint in petendo Deos, quia in hoc non petebant Deos aureos, aut argenteos conflatiles, sed aliquos viros directores itineris sui. Et patet hoc, quia dicitur: qui nos præcedant, id est, qui dirigant nos in via: dij autem aurei dirigere non poterant. Etiam patet: quia istud nomen Helohim, quod est nomen Dei, non solùm signat Deum, sed etiam signat Deos, qui homines sunt, vt patet supra 7. c. vbi dicitur: Ego posui te Helohim Pharaonis, scilicet, Deum eius. Et littera Chaldaicæ translationis dicit: Ego posui te Principem vel maiorem Pharaonis. Sed hoc nõ potest stare, quia littera dicit: Fac nobis Deos. Si autem esset sensus, quòd Aaron deberet facere ea, quæ ipsi petebant, & intelligerẽtur viri per Deos: esset sensus, quòd Aaron faceret viros hoc autem non poterat esse, nisi generando, & sic non est vllo modo putandum, ꝙ ipsi peterẽt ab Aaron dari sibi viros in dominos, quos ipse Aaron gigneret; quia hoc nõ poterat esse vsque ad multa tempora, cùm illi quos gigneret Aaron essent apti ad dirigendum Israelitas in via. Item si ipsi peterent ab Aaron, vt daret eis viros in directores viæ, quomodo Aaron ita impertinenter respondebat eis petendo ab eis inaures, & alia vasa aurea? Item, dato, ꝙ Aaron peteret, quomodo Israelitæ sibi darent? quia ipsi nihil tale intendebant, scilicet, vt fierent dij aurei, aut argẽtei. Item, dato quòd omnia ista fierent, si ipsi petebant viros sibi dari, quomodo vitulum conflatilem fabricatum adorauerunt dicentes: Ecce, dij tui Israel, qui te eduxerũt de terra Aegypti. Istos ergo Deos conflatiles intendebant. Tales ergo duces itineris petebant, quales duces educẽtes de Ae- K gypto colebant. *Tollite inaures aureas.* Licet Aaron potuisset facere aliquem Deum de alio metallo, vt de æneis laminis, aut argenteis: voluit tamen de auro, vt fortè Iudæi auaritia retinendi auri ab incepto opere resilirẽt. Et non solùm petit aurum quod erat potissimum in metallis: sed etiam petit inaures aureas feminarũ, quia hoc erat difficile dari, s. ꝙ mulier daret ornamenta corporis sui: nam si petiuisset alia vasa aurea, aut argentea ministrationis domesticæ, libentius & magis sine præiudicio dari potuissent: hæc autem ornamenta difficulter darentur; ideo sic saltem eorum importunitatem petendi Aaron coercere voluit, sed non valuit: quia præualuit iniquitas eorum in petendo Deos sibi fieri directores viæ. *De vxorũ, filiorumq. & filiarum vestrarum auribus.* Ex hoc sequitur, quòd viri habebant inaures, quia non solum de auribus vxorum, & filiarum tolli debebant inaures: sed etiam de

auribus

auribus filiorum; erat enim ista consuetudo antiqua, vt viri quoque talibus ornamẽtis vterẽtur: sed ista nõ decobant virum, quia forma viri debet esse simplex, & nuda: non compta vt vultus femineus: Sicait Ouid. in lib. Epistolarũ, in Epistola Phedræ ad Hippolytum, quæ incipit. *Quam nisi tu dederis est caritura salutem*, Vbi dicit. *Sint procul à nobis iuuenes, vt femina compti*.

Apud antiquos viri quoque inaures portabãt.

Et afferte ad me. s. vt ego de ipsis faciam Deum vobis. *Fecitq. populus quæ iusserat, deferens inaures ad Aaron*. Valde ad hoc obedientes fuerunt: quia ad omne malum prompti erant: si enim aliquod bonum eis imperasset, non ita cito fecissent, & hoc, quia duræ ceruicis erant, & semper repugnantes Domino, vt patet infra, in littera, & Deuteron. 9. capite; acceperant autem inaures de auribus vxorum, & filiorum atque filiarũ; & hoc siue isti voluntariè permitterent tollere inaures has de auribus eorum, siue non. De vxoribus autem q permitterent eas tolli, nõ multũ dubitandum est: quia ipsæ etiam volebant Deos fieri suos directores sicut & viri, de paruulis aũt filiis, & filiabus dicendum est, q eis inuitis patres auferebant. *Quos cum ille accepisset*. s. q Aaron accepit inaures aureas à toto populo. *Formauit opere fusorio*. i. omnes has inaures redegit in vnam formam, i. in vnum corpus: & hoc opere fusorio. i. fundẽdo omnes has inaures in quadam forma facta de ligno aut terra, vel aliàs sicut fit campana. In Hebræo dicitur hic *Beereth*, vbi nos dicimus opere fusorio, & signat duo, vno modo idem est, quod saccus vel bursa, & isto modo accipitur, 4. Reg. 5. capite, quando Giezi cucurrit post Naaman Syrũ, & dedit ei duo talenta argenti, & ligauit in duobus saccis, dicitur aũt in Hebræo *Beerethim*. i. in saccis. Et ad istũ sensum redit dum dicitur: opere fusorio. i. q fieret iste vitulus in quadam forma fusoria, facta de terra, vel aliàs, quia illa est aliquid intra se capax tanquam bursa, vel tãquam saccus. Alio modo accipitur *Beereth*. i. stylus, ad scribendũ. s. calamus, *Beereth*. i. in stylo vel calamo; quia istæ propositiones. s. be, & ba, similes sunt: sicut sunt in lingua Latina, in, &, de. De hoc dicitur Isai. cap. 8. vbi dicitur: Sume tibi librum grãdem, & scribe in eo stylo hominis. in Hebræo dicitur, *Beereth*. i. in stylo vel cũ styllo. Et isto modo est sensus, quod Aaron descripsit ista stylo in aliquo lapide, vel tabula, aut aliàs, scilicet, quòd formauit figuram vituli in aliquo rotorum, & mandauit artificibus, vt simile quid facerent. Sed primus sensus est melior, scilicet, quòd Aaron accepisset aurea ornamenta, & fecisset formam aliquam de terra, aut alia re, in qua funderentur, & exiret vitulus secũdum compositionem, & figuram rei, in qua fundebãtur inaures aureæ. & istud primum sequitur littera nostra. *Et fecit ex eis vitulum*. Quia sic erat facta forma, in qua fusa fuerant omnia ista aurea ornamenta. *Conflatilem*. Dicitur vitulus conflatilis, id est, factus per conflationem, s. vt per ignis actionem omnes istæ auri partes conflarentur, id est, in vnum redirent, & dicitur conflatilis, vt distinguitur contra productilem, vel per diuersas partes fabricabilem. Nam productile opus est, quod fit per productionem rei, i. per extẽsionem rei per malleationem: nam istud est producere. s. extendere: & sic fuerunt facti Cherubim productiles. i. per extensionem malleatoriam, vt patet supra, 25. cap. Eodem modo, & Candelabrũ. Aliud est opus, quod fit per coniunctionem partium. s. quòd fiãt de metallina materia, & postea iste partes coniungantur ad faciendum vnum. Tertium opus est conflanle, scilicet, quando artifex manu sua nihil operatur, sed facta forma fusoria ipsum artificiatũ formam recipit materia liquefacta, & istud vocatur conflatile, siue fusorium, quia per fusionem conflatoriam factum est.

Quare Aaron magis vitulum quàm aliam figuram fabricauerit. Quæst. XI.

QVÆRET autem aliquis, quare magis Aaron fabricauerit vitulum, quàm aliquam aliã figuram? Respondẽt quidam, q id factum fuit propter virtutem cuiusdam laminæ, in qua erat vitulus descriptus, s. quòd cùm vellent Hebræi de terra Aegypti recedere, & deberent secum asportare ossa Ioseph, cum adiurati adhuc essent. Sepulchrum verò Ioseph inundatione magna

A Nili tectũ esset, nesciebant vbi ossa eius essent, ideo Moyses in quadam lamina aurea figuram vituli formauit; & proiecta in aquam supernatauit vsque ad locum sepulturæ Ioseph: hæc autem lamina postea à quodam viro cõseruata est, & ad fabricationem Deorũ venit. Cumq. inter alia frusta auri poneretur, ex virtute vituli in ea descipti, formatum fuit totum aurum in vituli figuram. Sed hoc non potest stare: Primò, quia fundatur ista positio super falso, scilicet, q sepulchrũ Ioseph in Aegvpto esset in tali loco, vt aqua Nili super illud inundaret, & necessariũ esset laminam auream mitti ad cognoscendum locum sepulturæ. De hoc magis diximus supra, 13. c. Item præsupponitur falsum. s. quòd ista lamina aurea venerit ad fabricationem vituli aurei: nam dato q talis lamina aurea fuerit: tamen illa non venit ad conflãdum vitulum, quia

B solùm mandauit Aaron adferri inaures, quæ erant in auribus vxorũ, & filiorum, atque filiarum, vt patet in littera. Item supponitur aliud falsum. s. q istæ inaures aureæ in ignem fuissent proiectæ, & ex virtute illius vituli descripti fuissent aliæ partes auri cõflatæ in vituli formam, & q non fuerit factus vitulus iste in forma fusoria, littera tamen dicit, q fuit factus opere fusorio. Item, posito q fuisset fabricatus ille vitulus in aliqua forma fusoria, siue sine forma fusoria, sed sola proiectione istorũ in ignem, non potest stare, q virtute vituli descripti in lamina formaretur tota massa auri in vitulum, quia figura nõ ponitur de formis actiuis, sed qualitates pertinẽtes ad tertiam speciem Prædicamenti Qualitatis: potissimè cùm figura vituli descripti in lamina, per conflationem ignis deperiret. Item, quia si talis virtus esset illius laminæ inscriptæ

C figura vituli, potius conuertisset ipsam laminam in figuram solidam vituli, sed id non faciebat: ergo nec poterat conuertere totam massam auri in formam vituli. Alij autem dicunt, q facta fuit figura vituli à proposito, ad deriuandũ virtutem cælestem. Et ad hanc opinionem videtur declinare Rabbi Abraham Aben Ezra, licet tacitè, quia & ipse de astrologicis, & nigromanticis aliquid intellexisse videtur. Fiunt autem figuræ quædam metallinæ secundum conformitatem figurarũ cælestium: & q metallũ sit conueniens in complexione influentiæ cælestis. Et vocantur istæ figuræ partim Astrologicæ, partim Magicæ. Astrologicæ quidem, quia considerato certo aspectu planetarũ, aut coniunctione, & ascendente, fiunt, & non indifferenter quolibet tempore: talis autem consideratio astrologica est; sic fiunt capita ferrea (de quibus non ita

D multo ante egimus) respondentia ad quæsita. Sunt autem partim magicæ, quia in fabricationibus talibus, quædam superstitiones obseruabantur in ritu dæmonum quãtum ad vestes: & quædã alia, quæ magis suspecta de vera idololatria sunt. Est autem sensus istorũ: quia tempus illud, in quo petierunt Hebræi Deos ab Aaron, erat cõuenientis influentiæ ad recipiendum virtutem cælestem magis in figura vituli, quam in alia, ideo vitulus fabricatus est. Si tamen ipsi hoc intendebant, nesciebant obseruare modum, quia quæcumque figura astrologicè facta, ad hoc q sit talis complexionis corpus illud receptiuum, vt aliqua virtus, vel substantia intellectiua potens ratiocinari ibi esse possit, requirit diuturni temporis dispositionem: non enim erat possibile sic velociter, vt Aaron formaret vitulum, opere fusorio facere aliquam astrologicam figuram,

E quia non posset reperiri aliqua tam modici temporis influentia, quæ ita perfectè aliquam materiam disponeret ad deriuandum aliquam virtutem, qualiscumque illa sit. Aliter autem dici potest, q fuerit factum hoc ad similitudinem Dei magni Aegyptiorũ, qui est Apis bos, quem sæpè Hebræi in Aegypto viderant, atque coluerant: suo ergo obiectu vitulus fabricatus est, sed nec solùm ipsi intẽdebant vitulũ aureum ad similitudinem Apis bouis, Dei Aegyptiorum sibi fieri, sed ẽt q ille vitulus sicut Apis bos moueretur, vt patet in littera, cùm ipsi petunt dicentes: Fac nobis Deos, qui nos præcedant, id est, qui dirigant nos in via. Præcedere autem non solum indiget, vt forma corporea sit, sed vt aliqua virtus spiritualis recipiatur in materia tali. Vtrumque ergo volebant, scilicet, vt bos ad similitudinem Apis bouis dij magni Aegyptiorum eis fieret, & vt in illo virtus aliqua ad demonstrandum

dum eis viam, & præcedendum eos esset. Aliquis autem fortassis dicet, quòd non erat intentio Hebræorum, vt daretur eis aliquis Deus, qui loqueretur, & posset ambulare coram eis, licet dicatur: Fac nobis Deos, qui nos præcedant: sed est sensus, q faceret eis Aaron aliquem Deum de auro, vel de argento, etiam si non loqueretur: & iste Deus præcederet eos: non quidem quòd iret ante eos demonstrans eis viam, & seipsum mouens, sed q esset vitulus conflatilis, & portaretur ab eis in itinere: tamen quòd præcederet eos. s. quòd illi qui portarent vitulum illum, irent ante omnes alios ostendentes viam: & sic præcedebat Arca Domini castra Israelitarũ, vt patet Numer. 10. capite. Arca Domini præcedebat castra itinere dierum trium. sic etiam ibat Arca Domini ad bellum euntibus Israelitis, vt patet 1. Reg. 4. & tunc dicebatur Deus ire ad bellum. Quod patet in verbis, quæ dixerunt Philisthini, cum scierunt quòd Arca Domini venisset in castra, s. Et cognouerũt quòd venisset Arca Domini in castra: timueruntq. Philisthini dicentes: Væ nobis, non fuit tãta exultatio heri, & nudiustertius, væ nobis quis nos liberabit de manu Deorum istorum sublimiũ? hi sunt dij qui percusserunt Aegyptum omni plaga. Sed hoc non potest stare: quia si solùm isti dij conflatiles sic præcederent, ita q ab aliis portarentur, non dirigerent eos, sed potius ipsi dij portarentur, & dirigerentur ab aliis. Item, non concordat hoc necessitati eorum: nam ipsi volebant ire in terrã promissionis, & nesciebant viam: quia tota illa terra inhabitata erat, tota solitudo vasta, per quam homines non ambulauerant: indigebant ergo directore, sed dij illi si essent purè metallini, & ab aliis portari deberent, non poterãt dirigere Israelitas in deserto: ergo non petebant ipsi Deos solùm metallinos. Item, quia discordaret ista petitio motiuo eorum: dicebant namque, quòd quia nesciebãt quid accidisset Moysi viro illi, qui eduxerat eos de terra Aegypti, volebant quòd fierent dij, qui præcederent; in quo clarissimè innuebant, quòd volebant Deos in defectum Moysi: & si Moyses fuisset in castris, non petiissent Deos: sed Moyses dirigebat eos in itinere, ideo ad hãc directionem petebant Deos. sed non poterant talem præbere eis ducatum, nisi essent viuentes. s. quòd aliqua virtus rationalis esset in illis corporibus metallinis, ideo non petebãt Deos solùm metallicos, quos ipsi portarent, sed Deos metallicos rationales, qui eos in itinere præcederent, atque dirigerent. *Dixeruntq;*. Hoc refertur ad populum, quia vniuersus populus attendit vituli fabricationem: cùm verò de forma fusoria eductus sint sic fulgens, quia aureus erat, totus populus inclinauit se ei, adorans, & dicens: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerũt de terra Aegypti. Multum enim circa hoc soliciti erant, vt Deum haberent talem qualem petiuerant, ideo immediatè vt eum viderũt, cultum Diuinum exhibere et curauerunt: putabant namque stulti illi Iudæi, quòd Deus ille aureus talis erat, qualem ipsi petebant, scilicet, virtutem aliquam Diuinam habens, ita, vt præcedere posset eos, sed non erat. *Hi sunt dij tui*. In hoc manifestatur quod dicitur, scilicet, quòd ipsi putarent vitulum illum aureum Diuinam vim habere: nam aliàs si solùm aureum esse putassent, nullatenus dixissent: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti: cùm dij metallini nihil horum efficere possint, *Hi sunt dij tui Israel*.

Quare cùm esset vnus Deus metallinus, dixerunt Hebræi pluraliter: Hi sunt dij, &c. *Quæst. XII.*

DICIT Nicolaus, q licet esset vnus vitulus, tamen pluraliter vocauerunt illum dicentes, quòd et ãt illi dij: & hoc ad reuerentiam illius Idoli, quod multum honorare volebant. sic. n. dicunt personæ magnæ de seipsis: nos volumus, nos mandamus, tale, aut tale fieri. Sed non est conuenienter dictũ, quia supra cùm peterent fieri sibi Deum, dixerunt: Fac nobis Deos, qui nos præcedant: & tunc non intendebant honorare Deum suum, quia nondum erat, nec sciebant qualis futurus esset: vocauerunt tamen eum pluraliter, Item quia dato, quòd poneretur pronomen substantiuum, notans personalitatem in plurali, tamen relatiuum, & verbum relatiui, non de-

F bent poni causa honoris in numero plurali, sed in singulari; hic tamen solùm ponitur in plurali. s. qui te eduxerunt de terra Aegypti, ergo non fit ad honorem. Item, exemplum quod adducit ad confirmationem de personis honoratis, non est conueniens: quia licet in prima, & secunda persona, quæ notant dignitatem quamdã, & signãt pluralitatem propter demonstrationem, conuenit q ponatur pronomen pluralis numeri, ad signandum vnum hominem, vt nos mandamus hoc, siue vos dicitis illud. Non fit tamen hoc in nomine, siue substantiuo, siue adiectiuo, quia licet aliqua persona magna sit, nõ dicet de se: nos sumus Episcopi, sed, nos sumus Episcopus, & sic: nos sumus Rex, & nõ sumus Reges: quia hoc necessariò pluralitatem notat indiuiduorũ. De nomine adiectiuo patet: quia nõ dicet aliquis magnus vir: nos sumus iusti, sed iustus. Hic autem nomen substantiuum in plurali positum

G est, cùm dicitur: Hi sunt dij tui: & relatiuum, & verbum eius, vt patet, s. qui eduxerunt te de terra Aegypti. Item, quia licet aliquis loquatur de se in numero plurali, quãdo per primã personam exprimitur locutio: aut nos cùm ad alterum per secundam loquimur, tamen cũ de altero loquimur, quod fit per tertiã personã; siue fit in nomine, siue pro nomine, tã adiectiuis, quã substãtiuis, non fit loquutio per plurale, sed per singulare, vt cum dicimus: iste est Rex: & non dicimus: isti sunt Reges. hic tamen fiebat loquutio in tertia persona, cũ dicerent Israelitæ: Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerũt de terra Aegypti: ergo non fiebat ad honorẽ. Dicendũ ergo, vt supra dicebatur, quòd istud nõ fiebat ad honorẽ, vel aliquã aliã obseruantiam, sed ex cõditione linguæ Hebraicæ, quæ valde in hoc bar-

H barica est: nõ attendẽs conuenienter numeros, & genera, nec conuenientias appositorum, & suppositorũ, adiectiuorum, & substantiuorum, antecedentiũ, & relatiuorum, & tamen debuisset hic singulariter loqui, quia de vno loquebatur, pluraliter tamen protulit, & barbaricè valde. *Qui te eduxerunt de terra Aegypti*. In hoc notantur duo. Primũ, q iste vitulus, non solũ existimabatur ab eis vt vitulus aureus, sed etiam vt habẽs virtutẽ Diuinã ad edũcẽdum eos de terra Aegypti: aliàs ridiculũ esset, nec quisquam, etiam infanus, diceret, q illud aurũ, ex quo factus fuerat vitulus, eduxerat eos de terra Aegypti, quia tũc dicerent, q inaures aureæ vxorum suarum, & filiorũ atque filiarũ eduxerãt eos de terra Aegypti, quo nihil stultius. Patet hoc: quia vitulus ille aureus factus fuerat ex inau-

I ribus vxorũ, & filiarum atque filiorum virorum Israelitarum, vt patet in littera. Secundum est, q ipsi putabant virtutem Dei veri, qui eos per mare Rubrum transduxerat, & in deserto pauerat, latere in illo vitulo aureo. Quod patet: quia ipsi viderant manifestissimè, q Deus patrum suorum eduxerat eos de terra Aegypti, quia sicut prædicebat eis antequam quidquam faceret, ita postquã prædixerat certissimè faciebat: & dixerat eis Moyses super mare Rubrũ, cũ Pharao insequeretur eos à tergo, & præ timore ipsi desperarent, vt patet supra 14. cap. Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Quod postea rebus comprobatũ est, ipsis videntibus, & lætantibus, vt patet supra 14. & 15. capitib. nõ poterant ergo dubitare, q ille Deus eduxisset eos de terra Aegypti, qui talia pro eis faciebat; sed hic dicebant ipsi, q isti erãt dij, qui eduxerant Israelẽ de terra Aegypti; ergo necessariò intelligebãt vir-

K tutẽ illius Dei latere in illo aureo vitulo, & tũc verũ erat, q ille vitulus, quẽ colebãt, quia à parte nobiliori, s. virtute Diuina intrinseca denominabatur Deus, erat Deus, qui eos de terra Aegypti eduxerat, aliàs totus populus manifestissimè fuisset mentitus: sicut si ego dicere alicui lapidi: iste genuit me, vel alicui arbori: hæc me peperit, & concepit. Hoc aũt non est concedendum, q totus populus vellet publicè mẽtiri se clarissimè vidẽte q mentiebatur: cùm in hoc nullã vtilitatẽ, aũt aliquid aliud consequeretur bonum. Necesse est ergo dici, q intelligebat in vitulo latere virtutem Dei, qui eos de terra Aegypti eduxerat, quicumque ille foret. *Quod cum vidisset Aaron*. s. quod tantũ honorem ei impendebant, vocãtes eũ Deum suum eductorem suum de terra captiuitatis, & quod cum tanto affectu mouerentur in illum, putauit enim fortè Aaron, quòd cùm ipse eis faceret vitulum illum aureum,

qui

qui non mouebatur, nec aliquam virtutem habebat ad A dirigendum eos, sicut ipsi petebant, quod negligerent eũ, nec vllatenus colerent. Res tñ in contrarium dilapsa est, quia cum magno affectu illum coluerunt: ideo Aaron cùm vidisset hoc quod cõtra spem suam erat, admiratus aliqualiter est. Sed quia populus insistebat in cultu, fecit eis altare ad honorandum Deum suum, quem volebant: semper enim quantum poterat Aaron ex affectu suo eos ab inchoata iniquitate arcere volebat, & sic in rebus demõstrabat, licèt occultè. Nã, vt supra probatum est, ipsi petebant Deum, qui præcedere posset eos: ita quòd esset ratione vtens, & se mouens, aliosq. dirigere potens: ad quod requirebatur, vt per contemplationem astrologicam fieret talis dispositio in corpore metallino, per quam virtus aliqua siue substantia spiritualis moraretur, & responderet ad quæsita, atque mouere posset corpus, in quo esset. Vel B saltem si purè magicè facere vellet per pacta facta cũ dæmonibus, aut verba aliqua inductiua, vel characteres varios ceteraque dæmoniorum aut insignia, aut cærimonias faceret: quia satis dici posset, quòd Aaron aliquid nosset horum, cùm moratus fuisset octuaginta tribus annis inter Aegyptios, qui in hoc super gentes ceteras excellebant, & non solùm ipsi, sed & multæ aliæ gentes hoc nouerant, vt tangit Arist. in 1. Polit. c. 2. de Dedalo carpentario, qui imagines quasdã ligneas fabricabat, & artificiosè spiritu incluso faciebat eas per se moueri, atque trepidare. Noluit autem quidquam horum facere Aaron, ne ad idololatriam allicerentur: sed nulla obseruatione aut astrologica, aut magica facta, vitulum aureũ purè metallinum eis dedit: nõ potentem loqui, nec moueri, nisi ab alio moueretur, satis ergo populus ille insipiens moueri debuis- C set ab impiissimo proposito, viso quod res non fuisset consequuta effectum, s. quod non erat ille talis Deus, qui eos præcederet atque dirigere posset, sicut ipsi petebant. Et hoc Aaron intendebat, tñ non valuit efficere præualente iniqua eorum atque tenacissima conceptione. *Aedificauit altare coram eo*. i. fecit ante vitulum, vt in illo altari victimas offerrent illi, quia sic volebant. Dicit Rab. Salom. quod ista littera intelligatur sic: *Quod cum vidisset Aaron*. i. cum vidisset Aaron, quod vitulus ille moueretur, ædificauit coram eo altare. Dicit enim quod immediatè vt factus fuit vitulus, & eductus de forma fusoria ambulauit. Aaron autem cùm vidisset hoc, quasi admiratus quomodo sic factum esset, quasi esset dignus magna reuerentia, quia illud erat signum Deitatis suæ, fecit ei altare, vt offerentur hostiæ: quia merebatur sibi offerri. Probat aũt hoc per id quod hr̃ D Psal. 106. Et mutauerunt gloriam suam in similitudine vituli comedentis fenum. Vitulus aũt comedens fenũ non est mortuum quid: sed animal viuens, & se mouens. Sed hoc non potest vllatenus stare: Primò enim conuincitur falsitas eius ex ipso textu, quẽ allegauit: nam dr̃ ibi: Mutauerunt gloriam suam in similitudinem vituli. Si enim ille vitulus motus fuisset, & comedisset, necessario fuisset verè vitulus, & non similitudo vituli, & sic Scriptura non diceret de eo, quod erat similitudo vituli comedentis fenum, sed vitulus comedens fenum. Secundò, quia non poterat vitulus ille aureus moueri, nisi dæmon subintrasset eũ, aut per exteriora moueret: hoc aũt fieri nequiuisset, nisi à Deo specialiter permissum fuisset propter malitiam fabricantium: sed Aaron, licet malum ageret, timens tamen agebat: & inquantum poterat, intendebat ab inchoata eos E iniquitate distrahere: ergo nõ permissum fuisset, quod diabolus mouisset illum vitulũ ad dandam Iudæis occasionem errandi. Si autem dicatur, quòd Aaron per aliqua pacta tacita cùm dæmonibus, aut cærimonias eorũ, fecerit aliquem introire, aut extrinsecus mouere: daretur quòd Aaron intenderet directè, idololatrare, & quod maius erat, totum populum ad idololatriam ducere, quod non erat concedendum: quia tunc maius fuisset peccatum Aaron, quam omnium aliorũ de populo, & Deus non remisisset ei tale peccatum quantum ad pęnã temporalem, sed cùm aliis mortuus fuisset, & grauius, cum iniquius se gessisset: nec Deus constituisset eum Sacerdotẽ suũ: sed Deus remisit ei ad preces Moysi, vt patet Duteron. c. 9. & constituit eũ Sacerdotem Magnum, vt patet Leuitici 8. c. ergo non intendebat ipse hoc malũ, nec procuraret tale. Tertiu pa-

Aarõ quãtũ poterat conabatur distrahere Hebreos ab inchoata iniquitate venerationis vituli.

A tet: quia dato quod hoc nõ intendisset Aaron, nec operatione sua præuia dæmon moueret illud corpus vituli, sed Deus eo ignorante permisisset, tñ si postea propter hoc motus, constituisset ei altare, vt offerentur ibi victimæ, cõsensisset verissimè idololatriæ, quasi arbitrãs aliqd numinis esse in vitulo, propter quod eũ honore diuino dignũ reputaret. Sed hoc supra improbatũ fuit, & ipsi Iudæi valde conantur eũ excusare ab idololatria, ergo ille vitulus nõ fuit motus. Et si fortè dicant, quod Aaron volebat adorare illum vitulum, & facere eũ ab aliis adorari: quia viderat miraculũ illud de motu eius, non valet, quia moueri sic illum vitulum non erat miraculum, cùm quilibet dæmon, aut angelus bonus posset illũ mouere. Et dato, quod circa vitulum fieret aliquid quod esset verè miraculum, nõ ex hoc adorandus erat vitulus, sed Deus, qui facit mirabilia magna B solus. Quicumque ergo vitulũ ex tali causa adoraret, idololatra esset. Quartò, quia iste vitulus non poterat moueri ambulando: nã ambulatio est motus progressiuus: cùm animal mouet pedes suos inuitendo eis, & flectendo: nũc coniungendo eos breuiori distantia, nũc verò maiori spatio separando: hoc autẽ impossibile erat fieri in vitulo illo aureo: nam licet dæmon eum rapere posset, & mouere de loco ad locum, tñ pedes eius flectere sicut flectuntur pedes animalis curuandu, & porrigendo, impossibile ei erat: nam licet eum facile frangere posset, & comminuere: partes tamen ita duras tanquam partes teneras neruorum, & carnium complicare impossibile erat: nisi reduceret materiam auri ad tantam teneritudinem, in quanta est caro animalis, aut virgula arboris, quod dæmones aut angeli boni facere non valerent, nisi liquefacerent aurum: & tũc C non maneret vitulus fabricatus: sed liquefieret totum aurum per planũ, & verteretur in rudem atque informem massam. Quintò, quia erat impossibile istum vitulum comedere, non solùm secundum veritatem, quia ad hoc requirebatur organum comestiuum, scilicet, os: & quòd esset verum organum, scilicet, carneum, & non esset æquiuocè dictum: sicut oculus aut manus lapidea, vel lignea: & quod esset ibi potentia digestiua, & transmutatiua in substantiam rei alendę comedentis, de quibus latè, & vtiliter declarauimus supra, 7. cap. cùm agebatur de potestate dæmonum: sed etiam nõ posset saltem apparenter comedere: nam ad comestionem apparenter, requiritur quòd id, quod comedit, habeat os ad suscipiendum nutrimentum, & videatur habere stomachum, vt possit ibi recipi cibus ad decoctionem, & digestionem, & quòd in ista co- D mestione moueantur genæ, & caro faciei: hæc autem non apparebant in vitulo illo. Primò non erat ibi os, quia fuit factus iste vitulus in forma fusoria, & oportebat totũ plenum esse. Vel si dicas quòd erat os, quia potuit poni aliquid femineus intra fusoriam formam, quod redderet formam oris saltem: tamen stomachus esse non poterat, siue aliquid vacuum in corpore illo: nam cũ fuerit factum in forma fusoria, necessarium erat totum solidum esse, & nihil ibi relinqui concauum vel inane, vt patet consideranti qualiter posset fieri illa forma fusoria. Nec est arguendum de campana, quæ fit in forma fusoria, & tamen habet aliquid concauum, quia campana non est vndique clausa, sed in fundo aperta; vitulus autem ad hoc quod perfectè vituli formam haberet, vndique clausus esse debebat: ergo viderent ipsi quòd non poterat come- E dere: quia nihil habebat intra vacuum, vel non solidum, in quo recipi posset cibus. Item non poterat ille vitulus mouere mandibulas, quæ requirebantur ad apparentiam comestionis: nam etiam dæmon si vellet mouere mandibulas eius non posset: quia illæ erant partes duræ, quia de auro, ideo impossibile erat eas complicari, nisi, vt supra dicebatur, liquefierent, & tunc non maneret figura vituli, sed rediret aurum in rudem massam: falsum est ergo quod vult Rabbi Salomon, quòd vitulus ille comederit fenum, & propter hoc ei altare construxerit Aaron. Sed exponendum est, vt supra, scilicet, quòd Aaron vidit populum valde fuisse promptum ad colendum eum, ideo fecit altare ei. Sed hoc non quidem, quia desideraret Aaron complacere populo idololatranti, nec vt ipse coleret, sed quia vidit quod populus ille durus semper, asperior in sua iniquitate durabat, & quòd occiderent eum, nisi altare

construxisset vitulos illi conflatili. Vel fortè, quia videbat Aaron, quòd totus populus simul stans, volebat facere altare ad colendum Deum, quem elegerat: & in breuissimo tempore omnes illud faceret: vt ergo aliquo tempore eorum iniquitatẽ dilataret, vt si forte interim veniret Moyses, & populus ab incepto scelere retrocederet, voluit ipse facere, vt magis in faciendo illud scelus retardaret. Prima tamen expositio melior est. *Aedificauit altare coram eo.* s. ꝙ ille vitulus fuit positus in aliquo loco honorabili, non tamen in altari, quia tunc non diceretur altare ædificatum coram eo, sed sub eo, ita quòd ipse poneretur in altari, sicut ponuntur nunc statuæ repræsentantes sanctos, qui ex hoc sæculo decesserunt.

Quare Gentiles non ponebant Deos suos super altaria. Quæst. XIII.

GENTILES autem non habebant huiusmodi consuetudinem. Et ratio est duplex: Prima quia altaria eorum erant immunda, cùm seruirent ad vsus banausos, scilicet, vt ponerentur in eis carnes sacrificiorum, & tingebantur sanguine, & omasi, omniaq. intestina ibi ponebantur: cum tali autem immunditia non erat iustum esse illum, quem ipsi pro Deo colebant; idem erat de Iudæis, quia nunc in altari victimas obtulerunt vitulo illi, vt patet infra, ergo non poterat ibi poni vitulus. Secunda ratio erat: quia in altari ponebatur ignis ad deuorandum carnes sacrificiorum: si autem ibi positæ fuissent statuæ, si metallinæ fuissent liquefactæ fuissent, si fuisset metallum eliquabile: aut si fuisset vt ferrum, & calibs, licet non eliquatæ fuisset, tamen deformatæ fuissent, & denigratæ, & quotidiano calore solutæ, & si fuissent lapideæ dissiluissent, aut versæ fuissent in calcem: si ligneæ, exustæ. Nullatenus ergo in altari poterãt esse imagines Gentilium. Sic in præsenti, quia si positus fuisset vitulus super altare, cùm aureus esset, breuiter calore ignis fuisset totus eliquatus. Debuit ergo altare construi coram vitulo auro, sed non debuit poni vitulus in ipso altari. *Et præconis voce clamauit*. Ad hoc ꝙ totus populus sciret id quod Aaron mandabat, fecit illud dici per præconem. In Hebræo non ponitur, ꝙ præconis voce clamauerit. Littera tamen nostra suppleuit quod intelligebatur, quia certum erat ꝙ Aaron non clamaret ita clamore valido, vt cuncti audirent: tum, quia tale officium est vile, nec pertinet ad viros honoratos. Nec obstat si arguas de eo, quod habetur Deuteron. cap. 1. & 29. scilicet, quòd loquutus fuerit Moyses verba libri huius audientibus omnibus Israelitis, & Aegyptiis, qui cum eis ascenderãt. Nam ibi erat necessarium ad confirmationem fęderis, & cõfirmationem totius populi, quòd Moyses loqueretur cum eis: quia non erat aliquis in populo ita reuerendus aut idoneus ad hoc, nisi Moyses. Nunc autem ad nunciandum populo, quòd sequenti die esset solemnitas: non erat magis necessaria vox Aaron, quã cuiuslibet de populo: & poterat cõuenientius per aliũ expediri, ne Aaron auctoritatem suam perderet, si banausis officiis insisteret. *Cras sollemnitas Domini est*. Hoc præco clamauit coram toto populo, s. quia iuit per vicos castrorum, discurrendo a principio vsque ad finem: & clamabat, hæc dicit Aaron dux noster, ꝙ cras sollemnitas Dei est. Erant namque disposita castra per calles, & isti calles habebant portas in fine sui ad vtramque partem, quasi esset locus vallatus muris, & portis. Quod patet: quia infra dicitur, & stans Moyses in porta castrorum, & postea sequitur: Ite & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum.

An possint excusari Aaron, & Israelita ab idololatria. Quæst. XIIII.

ALIQVI Hebræi volũt excusare hic Aaron ab Idololatria qualicumque modo, & totum Israelem: & dicunt, quòd Israelitæ non iuerunt ad colendum illum vitulum, sed ad colẽdum Deum verum: & Aaron ad hoc intendebat eos vocare, cùm dicitur: cras sollemnitas est Domini: vocat autem Dominũ, siue Deum absolutè, quod intelligitur de Deo vero: aliàs expressiuus foret de vitulo.

F Cùm autem arguitur contra eos, ꝙ Israelitæ puniti fuerint grauiter à Deo pro hoc facto, & Moyses occidit multos ex eis, s. viginti tria millia, vt patet infra, quod nõ factum fuisset nisi peccauissent: ergo dicendum est, quòd peccauerunt. Respondent quòd Israelitę, & Aaron peccauerũt, sed istud peccatum non fuit in colendo vitulum, aut faciendo ei aliquam sollemnitatem, sed in sacrificãdo, qualiter non debebant: quia Deus nõ mandauerat quidquam offerri, & ipsi obtulerunt holocausta, & victimas pacificas. Sed non potest hoc stare: Primò, quia cùm ipsi petierunt fieri sibi Deos, & dederunt inaures ad fabricandum illos, dato, quòd nihil vltra fuisset, erant idololatræ: quia faciebant primum præceptum irritum, facientes statuas, aut fieri petentes: & hoc, quia nõ licebat eas facere ad colendum ipsas, nec ad colendum Deum in ipsis, vt satis in-
G nuitur supra, cap. 20. & clarius Deut. 4. cap. Secundò errauerunt, quia laudauerũt illum vitulum dicentes: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. & hoc siue velint intelligi, ꝙ ille vitulus erat purè metallinus: siue velint, ꝙ haberet aliquid Deitatis intra se, quia vtrumque est error. Tertiò errabant in idololatria, quia holocausta, & victimas pacificas obtulerunt, cùm sacrificium nunquam fieri debeat, nisi Deo. Quartò patet, quòd errauerint in idololatria, quia Deus de idololatria redarguit eos, & non de oblatione indebitè facta: cum dicitur infra. Peccauit populus tuus, feceruntq. sibi vitulum conflatilem, & adorauerunt: atque immolantes hostias, dixerunt: Isti sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Quintò patet, quòd non errauerint in via sacrificandi, sed idololatria, quia dicitur infra: Recesserunt cito de via,
H quam ostendisti eis: sed Moyses non ostenderat eis hucusque ritum sacrificandi quantum ad aliquid vetando, vel iubendo: ergo non peccauerunt in hoc. Dederat autem eis regulam de non colendo Idola, & non faciendo sculptilia, & specialiter expresserat, quòd Deos aureos, & argenteos non facerent, vt patet supra 20. cap. ergo ista est via, contra quam errauerunt. Sextò patet, ꝙ errauerint in idololatria, quia Moyses volens punire Israelitas peccantes, vt pęnæ fierent per ea, per quæ culpæ processerant, combussit vitulum, & redegit in puluerem atque proijciens in aquam, dedit potum ex ea filiis Israel; si enim non peccauissent in fabricando vitulum, non dedisset eis ad bibẽdum de aqua in qua fuissent pulueres eius immixti, quia videretur superfluum, & impertinens, sicut si combureret vnum lapidem, & cõuertens in cineres spargeret
I in aqua, atque ex ea adaquaret omnes Israelitas. Ex hoc sexto patet clarius, quia Deuter. 9. cap. vbi ponitur hoc factum, enarratur, ꝙ Moyses dixerit Israelitis. Peccatum autem vestrum quod feceratis, id est, vitulum arripiens, igne combussi, & in frusta comminuens, &c. Ecce ibi vocatur vitulus peccatum Israelitarum: ergo peccauerunt in fabricando vitulum, & sic, tam Aaron, quam Israelitæ peccauerunt in idololatria: & non principaliter in sacrificando, qualiter non deberent. Cùm ergo dicitur. *Cras sollemnitas Domini est*. Sensus est, ꝙ sequenti die celebraretur festum Deo, quem ipsi Deum petierant, & habebant, scilicet, vitulo illi, & dixit Aaron, cras, quia noluit eadem die facere sollemnitatem offerendo illi victimas, & adorando in iubilatione & choris: & hoc, vt si interim veniret Moyses, disturbaret hæc, scilicet, ne vitulus ille conflatilis
K aureus coleretur. *Surgentesq. mane*. Hic agitur de sollemnitate vituli cõflati. *Surgentesq. mane*. Hoc ponitur ad magnam diligentiam & exactissimam curam de colendo illum Deum, quia vix sustinebant se cultores Dei illius, ideo immediatè accepta licentia surrexerunt diluculo, & vacauerunt cultui eius.

An prima die sollemnitatis vituli, Moyses de monte descenderit, Quæst. XV.

IN isto die vult Nicolaus, ꝙ venerit Moyses de monte, & hoc quia infra dicitur, ꝙ quando venit Moyses vidit vitulum, & choros, i. ꝙ totus populus erat in circuitu illius vituli, & canebat: hoc autem ad illum diẽ pertinet, in quo surrexerunt mane, & obtulerunt victimas, atque iubilauerunt coram vitulo: oportet ergo dicere, ꝙ in illo

dic

A die venerit Moyses: vel quod non solum in isto die fecerunt sollemnitatem hanc coram vitulo, sed etiam aliis diebus post, & in his venit Moyses. Satis autem videtur, quòd eadem die, qua ista fieri inchoata sunt, scilicet, cum primò iubilauerunt coram vitulo, & obtulerunt victimas: quia immediatè vt peccauerunt, dixit Deus Moysi; & tūc datis tabulis descendit, & inuenit eos iubilātes coram Deo suo conflatili, quem nouiter colere inceperant. Ex hoc etiam concluditur, sicut supra, quod ista non incepta fuerunt fieri in die trigesimonono, hora sexta, & quod cōsummarētur in die quadragesimo, hora sexta: nam dierum aliquotū spatium requirunt, scilicet, quod in die trigesimonono, hora sexta Satan turbauerit aerem, & apparuerit feretrum, in quo iaceret effigies cadaueris Moysi: & quod Ægyptij prouocarentur ad idololatriam: & quod ipsi prouocati Israelitas deciperent, eis idem persuadendo: & ab omnibus his Hur contradicens occideretur: & quòd Aaron timore commoti vulgi, assentiret, & quòd peterentur inaures, & quòd colligerentur per omnes habitantes in castris, qui satis à seipsis, vel ab ipso loco saltem, in quo factus est vitulus distabant: quia castra magnam terræ quantitatem occupabant: cùm essent ibi plura quam sexcenta millia peditū, præter tribum Leui, & Aegyptios innumerabilis multitudinis, qui cum eis ascenderant, vt patet supra 12. cap. Item, quòd vitulus in forma fusoria fieret, & cùm esset eductus clamaretur: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti: & quòd per castra præconis voce promulgaretur edictum, siue fieret denunciatio, quòd sequēti die erat sollemnitas Dei illius noui: hæc autem omnia fieri oportebat ab hora sexta diei trigesimi noni, vsque ad vesperam eiusdem diei, cùm sequenti die in auro- C ra, qui erat quadragesimus venerint ad iubilandum coram vitulo, & offerendum victimas: sed ista omnia non poterant fieri in tempore ita breui, ergo oportebat dici, quòd aliquot diebus ante quadragesimum diem, s. forte die trigesimo quinto, vel ante, inchoatum fuisset istud negotium. *Obtulerunt holocausta.* Quis autem obtulerit ista holocausta, & hostias pacificas, nō exprimitur, sed videtur dicendum, quòd sicut supra, 24. c. quia nondum erat datum Sacerdotium tribui Leui, obtulerunt holocausta iuuenes de filiis Israel .i. primogeniti principum filiorum Israel, ita nunc cum eodem modo non esset constitutum Sacerdotiū in tribu aliqua specialiter: & sacrificia offerre, erat officium Sacerdotum, oportebat vt per illos fieret, ad quos ab antiquo pertinebat ius Sacerdotale: sed istud ius erat vnum de iuribus primogenituræ: ergo ad D primogenitos pertinebat oblatio: & ipsi obtulerunt, sicut supra obtulerant. Qualia aūt animalia obtulerint, non constat: nam nō erat data lex de modo, & ritu sacrorum, quantum ad celebrationem ipsorum sacrificiorum, & quantum ad animalia, quæ offerri debebant: quoniā omnia hæc fuerunt determinata postea in Leuitico. s. quòd offerrentur de pecoribus tria genera, s. boues, oues, & hirci. De auibus offerrentur turtures, & columbæ, vt patet Leuit. 1. cap. sed ista mandata post vituli fabricationē, & adorationem data fuerunt. Non. n. potuerūt per illam legem regulari. Redeundum est ergo ad leges pristinas, s. quid consuetum erat antea offerri: Nec curandum est hic de vanitate gētium quæ turpia sacra diis turpissimis offerebant. Priapo enim offerebatur asinus, Phœbo equus, Dianæ viscera canis. & sic de ceteris turpibus sacris, de E quibus Ouid. in lib. Fastorum, & maximè in princ. primi libri. Nam ista immunda sacrificia non solùm Hebræi non immolabant Deo, sed nec ab antiquo viri boni immolare consueuerant. Nam Noe cùm exiuit de Arca, de omnibus volucribus, & animantibus mundis obtulit Domino, & odoratus est Dominus odorem suauitatis, vt patet Gen. 8. cap. Ad minus ergo dicendum est, quòd solùm de animalibus mundis Iudæi hic obtulissent: quæ autem sint animalia munda, sicut hic accipio, patet Genes. 7. c. ex dictis ibidem: & cùm iste esset vir iustus testimonio Dei, sequuti fuissent Iudæi regulam eius in sacrificando, scilicet, quod non sacrificarent de immūdis, & sic ipsi declarauerunt, vt patet supra 8. cap. cùm dicitur: Numquid abominationes Aegyptiorū sacrificabimus Domino Deo nostro? quasi dicat, non sacrificabimus de illis. Et non so-

Qui obtulerint sacrificia vitulo in die sollemnitatis eius.

Quæ animalia Hebræi vitulo immolauerint.

A lùm hoc: sed adhuc videtur, quòd ista animalia fuerint de bobus, ouibus, aut capris, aut turturibus: quia de istis obtulit Abraham Deo, qui erat pater omnium Hebræorum: quem valde sequuturos in exemplo, faciendo vt ipse fecerat, credendum est, ipse autem supradicta animalia ad mandatum Dei occidit, vt patet Gen. 15. cap. de his ergo solis occidissent. Sed adhuc nō videtur quòd de omnibus his obtulerint, quia ista oblatio fuit facta ad instar oblationis factæ supra in confirmatione legis, vt patet supra, 24. cap. vt latius infra apparebit: sed in illa oblatione solùm fuerūt oblati boues, & hirci: ita & hic haud dubiè fuerunt etiam oblati. Patet hoc: quia supra, 24. c. ponitur, quod fuerint oblati vituli. Apostolus tamen ad Heb. 9. capite, ponit, quòd fuerint immolati vituli, & hirci, cùm sanguis hircorum, & boum siue vitulorum, vt dicitur ibi-
B dem, aspersus fuerit super populum ad confirmationem fœderis legis. De his ergo duobus generibus animalium magis quàm de aliis oblatū fuisse videtur, & de his magis obtulisse existimandum. *Et hostias pacificas.* Ponuntur hic duo genera sacrificiorum: Primum, quod vocatur holocaustum; Secundum quod vocatur victima pacifica. Est holocaustum cùm aliquod totum animal incēditur cum pedibus, & intestinis lotis, & capite: de quo declarauimus supra, 29. c. & habetur Leuit. 1. capite. Hostiæ pacificæ dicuntur, quæ pro pace, siue prosperitate habita, aut quam haberi petimus offeruntur, vt Deus nobis pacificatus concedat quæ oramus. Est autem præter hæc genus aliud sacrificiorum, s. pro peccato: & illud fiebat in remissionem peccatorum, secundū tamen diuersas cærimonias, vt patet Leuit. 4. & 5. capitibus.
C

Quare Israelitæ solùm obtulerunt vitulo aureo duo genera sacrificiorum. Quæst. XVI.

QVÆRET autem aliquis, quare ista duo sacrificiorum genera solùm oblata fuerint? Responderi potest dupliciter: Primò, quod oblatio facta hic fuit ad exemplum oblationis, quam supra fecerant in confirmatione fœderis: sicut enim viderāt supra Israelitæ Moysen fecisse sollemnitatem magnam, & obtulisse victimas in duplici genere cærimoniarū. s. quasdam in holocaustū, quæ totæ cremabantur: quasdam verò pacificas, quarum aliquid cremabatur, & aliquid comedebant offerentes: ita nunc eadem obtulerunt. Et quia Moyses non obtulerat supra oblationem pro peccato, ipsi quoque nescierunt
D offerre pro peccato. Secunda ratio est: quia tunc pro peccato sacrificium offertur, cùm populus aut aliqua priuata persona intelligens se alicuius criminis reum, pro se facit offerri; & in ista oblatione speciales cærimoniæ obseruabantur: isti autem Israelitæ nūc quando vitulum fieri petierunt, non erāt conscij sibiipsis alicuius sceleris, propter quod facerent sacrificium offerri: præcipuè, cum ista sacrificia fierent ad exultationem in dedicatione Dei sui noui conflatilis: sacrificium autem pro peccato magis habet locum tempore mœroris quàm exultationis, ideo non congruebat illi sollemnitati. *Et sedit populus manducare.* Factis sacrificiis in honorē Dei sui, ipsi ad comedendū, & gaudendum sederut. Et fit hic mentio, quòd sederint ad comedendum: quasi hoc aliquid speciale sit: nam licet in omnibus aliis diebus comederint, tamen solo Manna tūc
E vescebantur: nunc autem in sollemnitate Dei sui nouelli victimas obtulerunt ex quibus ipsi partem carnium comedebant. Nam non solùm inter Iudæos post datam legem de ritibus sacrificiorum cedebant partes hostiarum quædam offerentibus in hostiis pacificis, vt patet Leuit. 7. 8. & 19. capitib. sed etiā inter Gētiles hoc obseruatū fuit, vt comederēt offerentes partes sacrificiorū quorumdam; & adhuc plures partes cedebant inter Gentiles, quam inter Iudæos: nam Gentiles etiam adipes sacrificiorum suorum vorabant, qui tamen in omnibus sacrificiis Hebræorum specialiter Deo reseruati erant. Et non solùm in sacrificiis, sed etiam in animalibus immolaticiis quando nō immolabātur, vt patet Leuit. 3. c. cùm dicitur: Omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nec sanguinē, nec adipem omninò comedetis. Bibebant etiam Gentiles de vino, quod offerebatur diis suis ad libandum sacrificia; de

quo

construxisset vitulos illi conflatili. Vel fortè, quia videbat Aaron, quòd totus populus simul stans, volebat facere altare ad colendum Deum, quem elegerat: & in breuissimo tempore omnes illud facerẽt: vt ergo aliquo tempore eorum iniquitatẽ dilataret, vt si forte interim veniret Moyses, & populus ab incepto scelere retrocederet, voluit ipse facere, vt magis in faciendo illud scelus retardaret. Prima tamen expositio melior est. *Aedificauit altare coram eo.* s. ꝙ ille vitulus fuit positus in aliquo loco honorabili, non tamen in altari, quia tunc non diceretur altare ædificatum coram eo, sed sub eo, ita quòd ipse poneretur in altari, sicut ponuntur nunc statuæ repræsentantes sanctos, qui ex hoc sæculo decesserunt.

Quare Gentiles non ponebant Deos suos super altaria. Quæst. XIII.

GENTILES autem non habebant huiusmodi consuetudinem. Et ratio est duplex: Prima quia altaria eorum erant immunda, cùm seruirent ad vsus banausos, scilicet, vt ponerentur in eis carnes sacrificiorum, & tingebantur sanguine, & omasi, omniaq. intestina ibi ponebantur: cum tali autem immunditia non erat iustum esse illum, quem ipsi pro Deo colebant; idem erat de Iudæis, quia nunc in altari victimas obtulerunt vitulo illi, vt patet infra, ergo non poterat ibi poni vitulus. Secunda ratio erat: quia in altari ponebatur ignis ad deuorandum carnes sacrificiorum: si autem ibi positæ fuissent statuæ, si metallinæ fuissent liquefactæ fuissent, si fuisset metallum eliquabile: aut si fuisset vt ferrum, & calibs, licet non eliquatæ fuisset, tamen deformatæ fuissent, & denigratæ, & quotidiano calore solutæ, & si fuissent lapideæ dissiluissent, aut versæ fuissent in calcem: si ligneæ, exustæ. Nullatenus ergo in altari poterãt esse imagines Gentilium. Sic in præsenti, quia si positus fuisset vitulus super altare, cùm aureus esset, breuiter calore ignis fuisset totus eliquatus. Debuit ergo altare construi coram vitulo auro, sed non debuit poni vitulus in ipso altari. *Et præconis voce clamauit.* Ad hoc ꝙ totus populus sciret id quod Aaron mandabat, fecit illud dici per præconem. In Hebræo non ponitur, ꝙ præconis voce clamauerit. Littera tamen nostra suppleuit quod intelligebatur, quia certum erat ꝙ Aaron non clamaret ita clamore valido, vt cuncti audirent: tum, quia tale officium est vile, nec pertinet ad viros honoratos. Nec obstat si arguas de eo, quod habetur Deuteron. cap. 1. & 29. scilicet, quòd loquutus fuerit Moyses verba libri huius audientibus omnibus Israelitis, & Aegyptiis, qui cum eis ascenderãt. Nam ibi erat necessarium ad confirmationem fœderis, & cõfirmationem totius populi, quòd Moyses loqueretur cum eis: quia non erat aliquis in populo ita reuerendus aut idoneus ad hoc, nisi Moyses. Nunc autem ad nunciandum populo, quòd sequenti die esset solemnitas: non erat magis necessaria vox Aaron, quã cuiuslibet de populo: & poterat cõuenientius per aliũ expediri, ne Aaron auctoritatem suam perderet, si banausis officiis insisteret. *Cras sollemnitas Domini est.* Hoc præco clamauit coram toto populo, s. quia iuit per vicos castrorum, discurrendo à principio vsque ad finem: & clamabat, hæc dicit Aaron dux noster, ꝙ cras sollemnitas Dei est. Erant namque disposita castra per calles, & isti calles habebant portas in fine sui ad vtramque partem, quasi esset locus vallatus muris, & portis. Quod patet: quia infra dicitur, & stans Moyses in porta castrorum, & postea sequitur: Ite & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum.

An possint excusari Aaron, & Israelitæ ab idololatria. Quæst. XIIII.

ALIQVI Hebræi volũt excusare hic Aaron ab idololatria qualicumque modo, & totum Israelem: & dicunt, quòd Israelitæ non fuerunt ad colendum illum vitulum, sed ad colẽdum Deum verum: & Aaron ad hoc intendebat eos vocare, cùm dicitur: cras sollemnitas est Domini: vocat autem Dominũ, siue Deum absolutè, quod intelligitur de Deo vero: aliàs expressiuus foret de vitulo.

F Cùm autem arguitur contra eos, ꝙ Israelitæ puniti fuerũt grauiter à Deo pro hoc facto, & Moyses occidit multos ex eis, s. viginti tria millia, vt patet infra, quod nõ factum fuisset nisi peccauissent: ergo dicendum est, quòd peccauerunt. Respondent quòd Israelitę, & Aaron peccauerũt, sed istud peccatum non fuit in colendo vitulum, aut faciendo ei aliquam sollemnitatem, sed in sacrificãdo, qualiter non debebant: quia Deus nõ mandauerat quidquam offerri, & ipsi obtulerunt holocausta, & victimas pacificas. Sed non potest hoc stare: Primò, quia cùm ipsi petierunt fieri sibi Deos, & dederunt inaures ad fabricandum illos, dato, quòd nihil vltra fuisset, erant idololatræ: quia faciebant primum præceptum irritum, facientes statuas, aut fieri petentes: & hoc, quia nõ licebat eas facere ad colendum ipsas, nec ad colendum Deum in ipsis, vt satis innuitur supra, cap. 20. & clarius Deut. 4. cap. Secundò errauerunt, quia laudauerũt illum vitulum dicentes: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. & hoc siue velint intelligi, ꝙ ille vitulus erat purè metallinus: siue velint, ꝙ haberet aliquid Deitatis intra se, quia vtrumque est error. Tertiò errabant in idololatria, quia holocausta, & victimas pacificas obtulerunt, cùm sacrificium nunquam fieri debeat, nisi Deo. Quartò patet, quòd errauerint in idololatria, quia Deus de idololatria redarguit eos, & non de oblatione indebitè facta: cum dicitur infra. Peccauit populus tuus, feceruntq. sibi vitulum conflatilem, & adorauerunt: atque immolantes hostias, dixerunt: Isti sunt dij tui Israel, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Quintò patet, quòd non errauerint in via sacrificandi, sed idololatria, quia dicitur infra: Recesserunt cito de via, H quam ostendisti eis: sed Moyses non ostenderat eis hucusque ritum sacrificandi quantum ad aliquid vetando, vel iubendo: ergo non peccauerunt in hoc. Dederat autem eis regulam de non colendo Idola, & non faciendo sculptilia, & specialiter expresserat, quòd Deos aureos, & argenteos non facerent, vt patet supra 20. cap. ergo ista est via, contra quam errauerunt. Sextò patet, ꝙ errauerint in idololatria, quia Moyses volens punire Israelitas peccantes, vt pęnæ fierent per ea, per quæ culpæ processerant, combussit vitulum, & redegit in puluerem atque proijciens in aquam, dedit potum ex ea filiis Israel; si enim non peccauissent in fabricando vitulum, non dedisset eis ad bibẽdum de aqua in qua fuissent pulueres eius immixti, quia videretur superfluum, & impertinens, sicut si combureret vnum lapidem, & cõuertens in cineres spargeret I in aqua, atque ex ea adaquaret omnes Israelitas. Ex hoc sexto patet clarius, quia Deuter. 9. cap. vbi ponitur hoc factum, enarratur, ꝙ Moyses dixerit Israelitis. Peccatum autem vestrum quod feceratis, id est, vitulum arripiens, igne combussi, & in frusta comminuens, &c. Ecce ibi vocatur vitulus peccatum Israelitarum: ergo peccauerunt in fabricando vitulum, & sic, tam Aaron, quam Israelitæ peccauerunt in idololatria: & non principaliter in sacrificando, qualiter non deberent. Cùm ergo dicitur. *Cras sollemnitas Domini est.* Sensus est, ꝙ sequenti die celebraretur festum Deo, quem ipsi Deum petierant, & habebant, scilicet, vitulo illi, & dixit Aaron, cras, quia noluit eadem die facere sollemnitatem offerendo illi victimas, & adorando in iubilatione & choris: & hoc, vt si interim veniret Moyses, disturbaret hæc, scilicet, ne vitulus ille conflatilis K aureus coleretur. *Surgentesq. mane.* Hic agitur de sollemnitate vituli cõflati. *Surgentesq. mane.* Hoc ponitur ad magnam diligentiam & exactissimam curam de colendo illum Deum, quia vix sustinebant se cultores Dei illius, ideo immediate accepta licentia surrexerunt diluculo, & vacauerunt cultui eius.

An prima die sollemnitatis vituli, Moyses de monte descenderit. Quæst. XV.

IN isto die vult Nicolaus, ꝙ venerit Moyses de monte, & hoc quia infra dicitur, ꝙ quando venit Moyses vidit vitulum, & choros, i. ꝙ totus populus erat in circuitu illius vituli, & canebat: hoc autem ad istum diẽ pertinet, in quo surrexerunt mane, & obtulerunt victimas, atque iubilauerunt coram vitulo: oportet ergo dicere, ꝙ in isto

die venerit Moyses: vel ꝙ non solum in isto die fecerunt sollemnitatem hanc coram vitulo, sed etiam aliis diebus post, & in his venit Moyses. Satis autem videtur, quòd eadem die, qua ista fieri inchoata sunt, scilicet, cum primò iubilauerunt coram vitulo, & obtulerunt victimas: quia immediatè vt peccauerunt, dixit Deus Moysi; & tūc datis tabulis descendit, & inuenit eos iubilātes coram Deo suo conflatili, quem nouiter colere inceperant. Ex hoc etiam concludimr, sicut supra, ꝙ ista non incepta fuerunt fieri in die trigesimonono, hora sexta, & ꝙ cōsummarētur in die quadragesimo, hora sexta: nam dierum aliquorū spatium requirunt, scilicet, ꝙ in die trigesimonono, hora sexta Satan turbauerit aerem, & apparuerit feretrum, in quo iaceret effigies cadaueris Moysi: & ꝙ Ægyptij prouocarentur ad idololatriam: & ꝙ ipsi prouocati Israelitas deciperent, eis idem persuadendo: & ab omnibus his Hur contradicens occidereur: & quòd Aaron timore commoti vulgi, assentiret, & quòd peterentur inaures, & quòd colligerentur per omnes habitantes in castris, qui satis à seipsis, vel ab ipso loco saltem, in quo factus est vitulus distabant: quia castra magnam terræ quantitatem occupabant: cùm essent ibi plura quam sexcenta millia peditū, præter tribum Leui, & Aegyptios innumerabilis multitudinis, qui cum eis ascenderant, vt patet supra 12. cap. Item, quòd vitulus in forma fusoria fieret, & cùm esset eductus clamaretur: Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti; & quòd per castra præconis voce promulgaretur edictum, siue fieret denunciatio, quòd sequēti die erat sollemnitas Dei illius noui: hæc autem omnia fieri oportebat ab hora sexta diei trigesimi noni, vsque ad vesperam eiusdem diei, cùm sequenti die in auro-
C ra, qui erat quadragesimus venerint ad iubilandum coram vitulo, & offerendum victimas: sed ista omnia non poterant fieri in tempore ita breui, ergo oportebat dici, quòd aliquot diebus ante quadragesimum diem, s. forte die trigesimo quinto, vel ante, inchoatum fuisset istud negotium. *Obtulerunt holocausta.* Quis autem obtulerit ista holocausta, & hostias pacificas, nō exprimitur, sed videtur dicendum, quòd sicut supra, 24. c. quia nondum erat datum Sacerdotium tribui Leui, obtulerunt holocausta iuuenes de filiis Israel. i. primogeniti principum filiorum Israel, ita nunc cum eodem modo non esset constitutum Sacerdotiū in tribu aliqua specialiter: & sacrificia offerre, erat officium Sacerdotum, oportebat vt per illos fieret, ad quos ab antiquo pertinebat ius Sacerdotale: sed istud ius erat vnum de iuribus primogenituræ: ergo ad
D primogenitos pertinebat oblatio: & ipsi obtulerunt, sicut supra obtulerant. Qualia aūt animalia obtulerint, non constat: nam nō erat data lex de modo, & ritu sacrorum, quantum ad celebrationem ipsorum sacrificiorum, & quantum ad animalia, quæ offerri debebant: quoniā omnia hæc fuerunt determinata postea in Leuitico. s. quòd offerrentur de pecoribus tria genera, s. boues, oues, & hirci. De auibus offerrentur turtures, & columbæ, vt patet Leuit. 1. cap. sed ista mandata post vituli fabricationē, & adorationem data fuerunt. Non. n. potuerūt per illam legem regulari. Redeundum est ergo ad leges pristinas, s. quid consuetum erat antea offerri: Nec curandum est hic de vanitate gētium quæ turpia sacra diis turpissimis offerebant. Priapo enim offerebatur asinus, Phœbo equus, Dianæ viscera canis. & sic de ceteris turpibus sacris, de
E quibus Ouid. in lib. Fastorum, & maximè in princ. primi libri. Nam ista immunda sacrificia non solùm Hebræi non immolabant Deo, sed nec ab antiquo viri boni immolare consueuerant. Nam Noe cùm exiuit de Arca, de omnibus volucribus, & animantibus mundis obtulit Domino, & odoratus est Dominus odorem suauitatis, vt patet Gen. 8. cap. Ad minus ergo dicendum est, quòd solùm de animalibus mundis Iudæi hic obtulissent: quæ autem sint animalia munda, sicut hic accipio, patet Genes. 7. c. ex dictis ibidem: & cùm ille esset vir iustus testimonio Dei, sequuti fuissent Iudæi regulam eius in sacrificando, scilicet, ꝙ non sacrificarent de immūdis, & sic ipsi declarauerunt, vt patet supra 8. cap. cùm dicitur: Numquid abominationes Aegyptiorū sacrificabimus Domino Deo nostro? quasi dicat, non sacrificabimus de illis. Et non so-

Quis obtulerit sacrificia vitulo in die sollemnitatis eius.

Quæ animalia Hebræi vitulo immolauerint.

A lùm hoc: sed adhuc videtur, quòd ista animalia fuerint de bobus, ouibus, aut capris, aut turturibus: quia de istis obtulit Abraham Deo, qui erat pater omnium Hebræorum: quem valde sequututos in exemplo, faciendo vt ipse fecerat, credendum est, ipse autem supradicta animalia ad mandatum Dei occidit, vt patet Gen. 15. cap. de his ergo solis occidissent. Sed adhuc nō videtur quòd de omnibus his obtulerint, quia ista oblatio fuit facta ad instar oblationis factæ supra in confirmatione legis, vt patet supra, 24. cap. vt latius infra apparebit: sed in illa oblatione solùm fuerūt oblati boues, & hirci: ita & hic haud dubiè fuerunt etiam oblati. Patet hoc: quia supra, 24. c. ponitur, ꝙ fuerint oblati vituli. Apostolus tamen ad Heb. 9. capite, ponit, quòd fuerint immolati vituli, & hirci, cùm sanguis hircorum, & boum siue vitulorum, vt dicitur ibi-
B dem, aspersus fuerit super populum ad confirmationem fœderis legis. De his ergo duobus generibus animalium magis quàm de aliis oblatū fuisse videtur, & de his magis obtulisse existimandum. *Et hostias pacificas.* Ponuntur hic duo genera sacrificiorum: Primum, quod vocatur holocaustum; Secundum quod vocatur victima pacifica. Est holocaustum cùm aliquod totum animal incēditur cum pedibus, & intestinis lotis, & capite: de quo declarauimus supra, 29. c. & habetur Leuit. 1. capite. Hostiæ pacificæ dicuntur, quæ pro pace, siue prosperitate habita, aut quam haberi petimus offeruntur, vt Deus nobis pacificatus concedat quæ oramus. Est autem præter hæc genus aliud sacrificiorum, s. pro peccato: & illud fiebat in remissionem peccatorum, secundū tamen diuersas cærimonias, vt patet Leuit. 4 & 5. capitibus.

C

Quare Israelitæ solùm obtulerunt vitulo aureo duo genera sacrificiorum. Quæst. XVI.

QVÆRET autem aliquis, quare ista duo sacrificiorum genera solùm oblata fuerint? Respondeti potest dupliciter: Primò, ꝙ oblatio facta hic fuit ad exemplum oblationis, quam supra fecerant in confirmatione fœderis: sicut enim viderāt supra Israelitæ Moysen fecisse sollemnitatem magnam, & obtulisse victimas in duplici genere cærimoniarū. s. quasdam in holocaustū, quæ totæ cremabantur: quasdam verò pacificas, quarum aliquid cremabatur, & aliquid comedebant offerentes: ita nunc eadem obtulerunt. Et quia Moyses non obtulerat supra oblationem pro peccato, ipsi quoque nescierunt
D offerre pro peccato. Secunda ratio est: quia tunc pro peccato sacrificium offertur, cùm populus aut aliqua priuata persona intelligens se alicuius criminis reum, pro se facit offerri; & in ista oblatione speciales cærimoniæ obseruabantur: isti autem Israelitæ nūc quando vitulum fieri petierunt, non erāt conscij sibiipsis alicuius sceleris, propter quod facerent sacrificium offerri: præcipuè, cum ista sacrificia fierent ad exultationem in dedicatione Dei sui noui conflatilis: sacrificium autem pro peccato magis habet locum tempore mœroris quàm exultationis; ideo non congruebat illi sollemnitati. *Et sedit populus manducare.* Factis sacrificiis in honorē Dei sui, ipsi ad comedendū, & gaudendum sederut. Et fit hic mentio, quòd sederint ad comedendum: quasi hoc aliquid speciale sit: nam licet in omnibus aliis diebus comederint, tamen solo Manna tūc
E vescebantur: nunc autem in sollemnitate Dei sui nouelli victimas obtulerunt ex quibus ipsi partem carnium comedebant. Nam non solùm inter Iudæos post datam legem de ritibus sacrificiorum cedebant partes hostiarum quædam offerentibus in hostiis pacificis, vt patet Leuit. 7. 8. & 19. capitib. sed etiā inter Gētiles hoc obseruatū fuit, vt comederēt offerentes partes sacrificiorū quorumdam; & adhuc plures partes cedebant inter Gentiles, quam inter Iudæos: nam Gentiles etiam adipes sacrificiorum suorum vorabant, qui tamen in omnibus sacrificiis Hebræorum specialiter Deo reseruati erant. Et non solùm in sacrificiis, sed etiam in animalibus immolaticiis quando nō immolabātur, vt patet Leuit. 3. c. cùm dicitur: Omnis adeps Domini erit iure perpetuo: nec sanguinē, nec adipem omninò comedetis. Bibebant etiam Gentiles de vino, quod offerebatur diis suis ad libandum sacrificia; de

quo Hebræi non bibebãt, sed fundebant super carnes sacrificiorum, & similã, aut azymos panes, vel lagana oleo lita: ideo Deus quasi in vituperium magnum loquitur de Gentilibus, & diis eorum, atque sacrificiis, Hebræisq. ad Gentilicium morem conuersis, Deut. 32. cap. Surgant, & opitulentur eis: de quorum victimis adipes comedebant, & bibebant vinum libaminum. *Manducare, bibere.* Quod tunc Hebræi splendidè comederint, sollemnitatem Dei sui noui agentes, satis liquet: cùm haberent carnes victimarum pacificarum, quibus vescerentur. Sed vtrum tunc bibissent splendidè non constat: aliis namque diebus ex aquis potum habebant, nunc verò si eumdem potum habuerunt, non fuit aliquid speciale aut sollemne, sed oportebat vinum haberi ad sollemnizãdum epulas festi illius noui & magni. Quomodo autem habuerint tunc vinum, satis est difficile. Nam licet de terra Madian, quæ erat aliqualiter vicina monti Sinai, vt declaratum fuit supra, 3. & 4. capitibus, vinũ afferri potuisset, tamen erat satis difficile tantæ multitudini prouideri potuisse, ita, vt dici posset, ꝙ sedit populus mãducare, & bibere. De quo nõ multum refert vtrum vinũ tunc biberint, an non: quia vtriusque modus assignari poterit, scilicet, quomodo non habuerint vinum, aut quomodo vinum ad bibendum habere potuerint. *Et surrexerunt ludere.* Primò Deum suum coluerunt ei sacrificia holocaustorum, & victimarum pacificarum offerendo. Secundò, sibi refectionem assumpserunt de carnibus victimarum comedendo atque bibẽdo. Tertiò, quietem in actione sua voluerunt, choreas, & carmina faciendo. Dicunt aliqui quòd ludere accipitur hic pro idololatrare, quia ponunt dictionem Hebraicã, quæ hic ponitur, s. cales, æquiuocam ad quatuor, scilicet, ad [H] ludendum, vt patet Genes. 21. c. quòd vidit Sara ludẽtem Ismahelem cum Isaac. Secundò modo accipitur pro coire: & sic habetur Genes. 26. capite, scilicet, ꝙ vidit Abimelech Rex Geraræ per fenestram, Isaac ludentem cũ Rebecca, i. coeuntem. Tertiò accipitur pro occidere: sic habetur 2. Reg. 2. capite, cùm dicitur: Surgant pueri, & ludant coram nobis; & sequitur, ꝙ surrexerũt, & omnes infixis gladiis mortui sunt. Quartò accipitur pro idololatrare, & sic est hic, s. ꝙ populus surrexit ludere. i. idololatrare: De his autem magis dictum fuit Genes. 21. c. quia ista non est propriè æquiuocatio, quia ludere, solũ signat quietem quandam, & gaudium, secundum quem actum soluitur homo à curis. Ponitur tamen pro omnibus aliis non quidem secundum suam primam significationem, sed secundum metaphoram transumendo de proprio si- [I] gnato ad appropriata: hic autem propriè accipitur pro quiete, & non pro idololatria. Quod patet ex sequẽtibus, scilicet, quod incęperunt facere choros canendo, quando Moyses audiuit vocem vlulatus, & vidit vitulum, & choros: choreæ autem illæ non possunt dici specialiter idololatrare. Patet etiã, quia si vellet distinguere idololatriam istorum Hebræorum ab aliis actibus suis, proprius dixisset idololatrare, quando faciebant sacrificia, quàm quando faciebant choreas: nam sicut sæpè dictum fuit, nihil est quod ita specialiter cõueniat Deo, sicut sacrificia: quia omnes aliæ cærimoniæ, quas nos habemus ad Deum, possunt conuenire hominibus, qui existimantur, vt homines: sacrificium soli illi, qui Deus existimatur, aut verè Deus est, ab initio factum est, quia ergo idololatria est seruitus idolorum, i. imaginum: tunc erit proprissimè idololatria, [K] quando id, in quo consistit propria Dei seruitus, attribuitur idolis: sed in sacrificio cõsistit magis cultus Dei, quam in aliis cærimoniis: ergo cùm sacrificia fierent illi vitulo, erat propria idololatria. Et ob hoc ipsi Hebræi volentes honorare Deum suum conflatilem: ab eo, quod maximi honoris reputabant incęperunt, scilicet, offerentes ei holocausta, & victimas pacificas: deinde venerunt ad solacia sua, comedentes, & bibentes. Non potest ergo accipi hic ludus iste, qui erat in choreas ducendo, & iubilando pro idololatrare, nisi accipiatur largè, s. quia fiebat ad honorem Idoli: & tunc non solum istud choreas ducere vocatur idololatrare, sed & maxime offerre holocausta, vocatur idololatrare, quia directè, & solũ fiebat hoc ad colendum Idolum. Holocausta namque offerre, non fiebat ad aliquam quietem, vel delectationem offerentium: quia

Hebræi verã idololatriã commiserunt offerendo sacrificia vitulo cõflatili auro.

[F] secundum veritatem, nulla erat, sed purè ad seruitiũ eius, cui offerebantur: ideo pura idololatria erant: choreæ autem, licet aliquo modo fierent ad cultum idolorum, quorum sollemnitas agebatur: tamen non directè, nec totaliter, quia magis fiebant ad gaudium choreas ducentium. Inquantum ergo ista cedunt in delectationem hominum, non sunt idololatria: inquantum verò cedunt in seruitutem aliquam, aut honorem idoli, sunt idololatria: sed maxima pars istarum chorearũ erat propter delectationem ipsorum facientium: ergo minima pars idololatrię ibi erat. Sic distinguit Arist. in 8. Ethic. scilicet, quòd in sacrificiis choreas ducentes diis obsequium pręstant, & sibiipsis quietem acquirunt. Eodem modo dicetur idololatria in comestione, & potu, quia ipsi comederunt de immolatis hostiis in sacrificio dæmonum, s. de victimis paci- [G] ficis immolatis vitulo conflatili aureo. Dicẽdum ergo, ꝙ ludere non accipitur pro idololatrare, sed pro delectatione, & quiete, quam accipiebant in choreis ducendis.

Loquutus est autem Dominus ad Moysen, dicens: Vade & descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti, recesserunt cito de via, quam ostendisti eis: feceruntq. sibi vitulum conflatilem, & adorauerunt: atque immolantes ei hostias, dixerunt. Isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Rursumq. ait Dominus ad Moysen: Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit: dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciamq. te in gentem magnam. Moyses autem orabat Dominum Deum suum, dicens: Cur, Domine, irascitur furor tuus contra populum tuum, quem eduxisti de terra Aegypti in fortitudine magna & in manu ro- [H] *busta? Ne quæso dicant Aegyptii; callidè eduxit eos, vt interficeret in montibus, & deleret è terra. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui: recordare Abraam, & Isaac, & Israel seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum, dicens: Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cæli, & vniuersam terram hanc, de qua loquutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper. Placatusq. est Dominus, ne faceret malum quod loquutus fuerat aduersus populum suum. Et reuersus est Moyses de monte, portans duas tabulas testimonii in manu sua, scriptas ex vtraque parte, & factas opere Domini. Scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis. Audiens autem Iosue tumultum populi vociferantis, dixit ad Moysen: Vlulatus pugnæ auditur in castris. Qui respondit: Non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellentium ad fugam, sed vocem cantantium ego audio.* [I] *Cumq. appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros: iratusq. valde proiecit de manu tabulas, & confregit eas ad radicem montis.*

1. Corint. 10. *Deut. 9.* *3. Reg. 12.* *Numer. 14.* *Tabula testamenti prima.* *76. dist. cap. Ieiunium.*

Loquutus est autem. Hic ponitur secundum, scilicet, peccati perpetrati cognitio. Et hoc dupliciter: quia Primò per reuelationem Diuinam; Secundo per sensus experientiam; ibi: *Et reuersus est Moyses.* Prima in duas. Primò ponitur peccati reuelatio; Secundò pęnæ comminatio; ibi: *Rursumq.* Circa primum. *Loquutus est autem Dominus ad Moysen.* Ista loquutio fuit in die quadragesimo, qñ Moyses steterat cum Deo in monte, quod patet: quia Moyses stetit in mõte quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vt patet supra 24. c. & tamen iste dies, in quo Deus loquutus fuit ista Moysi, fuit dies, in quo descendit [K] de monte: ergo fuit dies quadragesimus. Fuit autem ista loquutio facta ad reuelãdum peccata populi: quia Moyses existens ibi in monte, nihil horum, quæ facta fuerant, & fiebant, sciebat: imò nec Iosue, qui resederat in parte inferiori montis, scilicet, quippiam. Quod patet: quia cùm venirent Moyses & Iosue de monte, ait Iosue ad Moysen. vlulatus pugnę auditur in castris. Cui Moyses respondit, non esse sonum pugnantium, sed iubilantium in choreis: si autem Iosue nouisset quod factum fuerat, non fuisset sic loquutus. *Vade, & descende, peccauit populus tuus.* id est, iam non est opus vt stes hic, quia populus tuus peccauit: & possunt facere ista verba quasi sensum desperantis de aliqua re, & applicabitur sic. Moyses stabat cum Domino in monte ad recipiendum tabulas legis ab eo, & præcepta directiua populi subiecti Deo; sed nunc populus nolebat esse subiectus Deo, prævaricans pactum eius,

&

& colens Deum alienum, ideo iam nõ erat necesse, vt moraretur Moyses cum Deo in monte ad recipiendum præcepta, quia iam inutiliter darentur, cum non esset qui reciperet & sic dicit Deus: *Vade, descende: peccauit populus tuus*: id est, vade, descende: non sis hic tam mecum, quia inutiliter stares, cùm leges, quas tu recipere vis, non sint pertinentes ad populum tuum, quia peccauit, scilicet, peccato maximo idololatrando. Vel aliter potest ista littera intelligi, per modum punire volentis, scilicet. *Vade, & descende: peccauit populus tuus*. i. noueris, quòd populus tuus peccauit. *Ideo vade, & descende*. id est, vade, & descende ad corripiendum eum. Et hoc videtur intellexisse Moyses. Vel si non intellexit, saltem sic operatus est, quia immediatè vt descendit, occidit 23. millia virorum, vt patet infra. Aliter exponit Rabbi Salomon, scilicet, quòd Deus dixerit ista Moysi ad humiliãdum eum à suo honore, scilicet, quem antequam peccaret populus iste peccato idololatriæ erat populus honorabilis, & Moyses erat honoratissimus, quia talis populi dux erat. Cùm verò populus ille peccauit, abiectissimus factus est, ideo conuenienter Moyses descendit à toto honore sui ducatus: nam nobilitas principatus est ex nobilitate subiectorum, & vilitas principatus est ex vilitate subiectorum, vt ait Aristot. 2. Politicorum cap. 3. Sic etiam dicit Beatus Io. Can. tertij. Maiorem horum non habeo gratiam, quam vt audiam filios meos in veritate ambulantes. Erat ergo sensus. *Vade, descende: peccauit populus tuus*. id est, iam descende de honore tuo, quem habebas existens dux tanti populi, & boni, quia tam peccauit: ideo dignitas pristina ducatus tui non manet. Sed non est iste sensus, quem Deus volebat facere in verbis his. Primò, quia cùm so-

C lùm consistat bonitas, siue nobilitas principatus in nobilitate subditorũ, eo ipso quo cessat nobilitas subditorum, cessat nobilitas principatus: & non oportebat quòd Deus ei diceret, descende de honore tuo, quasi non descendisset de honore. Secundò, quia ista magis signant motum localem, quam aliquem motum secundum relationẽ quandam honoris: quia dato quòd descendere posset referri ad descensum honoris, tamen, vade, necessariò signat motum localem: ideo ad descensum de monte referendum est. Tertiò, quia immediatè accepit tabulas Moyses, vt dicta fuerunt ista verba, & descẽdit de monte: quod non faceret, nisi per ista verba Deus, imperasset ei motum localem. *Peccauit populus tuus*. Non dixit Deus Moysi, peccauit populus tuus, quasi dicat, non est iste populus meus, qui peccauit: Deus enim vocauit semper populum Israeliticum suum: & sic cùm mitteret ad Pharaonem, vt diceret dicebat: Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi in deserto. Et licet quantum ad vniuersale dominium iste populus Iudaicus esset populus Dei, sicut ipse Deus dixit supra, 19. capite. Mea est omnis terra: & Psal. 23. Domini est terra, & plenitudo eius: tamen nõ erat iste populus specialiter populus Dei, per specialem dilectionem, vt patet; quia peccauerat: nam solum erat populus Dei specialis, si bonus esset, & custodiret verba Dei: sed iam nihil horum habebat: ergo non erat populus Dei. Patet hoc supra 19. cap. cum dicitur: Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum Sacerdotale, & gens sancta: sicut ergo recipiendo eum in Deum, & pactum faciẽdo cum eo, erat populus Iudaicus populus Dei, ita infringendo pactum, & negando eum, non erat populus eius: sic dicitur Dan. 9. cap. & post sexaginta hebdomadas occidetur Christus, & non erit populus eius, qui negaturus est eum. Ecce, quia ista verba non vacant mysterio: quia non solum notatur, quòd populus iste contra Deum peccauit, sed etiam Moyses ad puniẽdum Israelitas descendit, quia innuitur Deus eis vehementer iratus: vtpote, qui eos tam suos nuncupari nolit. *Quem eduxisti de terra Aegypti*. Deus eduxerat Israelitas de Aegypto, vt sæpè in isto libro, & in alijs recitatur, & facta ipsa euidentissimè comprobant. Dicebatur tamen Moyses eduxisse, quia erat dux eorum, & medius inter eos & Deum, & Pharaonem. Deus autem hic totam eductionem attribuit Moysi, quia illa habuit malum exitum, quasi di-

Deus non vocabat populum Hebræorum suũ populum quando peccabat.

A cat: Illi qui talia contra me egerunt, non fuerunt educti de Aegypto per me, sed tu eduxisti eos: totũ enim Moysi imponit quidquid in populo aut bonum, aut malum est: vt ipse videns omnia sibi incumbere, tanquam suos diligenter castiget, & sic Deus placetur à furore suo. Si autem Deus dixisset: ecce peccauit populus meus, ego puniam eum, nõ curasset Moyses infligere aliquam pœnam relinquens Deo: nunc verò, quia vocauit Deus istum populum esse populum Moysi, assumpsit Moyses magnam curam puniendi scelus commissum in eo. Et sic placuit valde Deo, & cessauit ab ira, qua delere volebat vniuersum Israelem. Sic patet de Phinees filio Eleazari Sacerdotis Magni, qui transfodit Zambri, & Madianitidem coeũtes, & placatus est Dominus, quia ille habuit curam vindicandi, vt patet Numer. 25. capite. & 1. Machab. 2.

B cap. *Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis*. Via quam Moyses ostenderat populo Israelitico, fuit via siue doctrina decem præceptorum, & aliorum cærimonialium præceptorum, super quæ pepigerat fœdus atque firmauerat Deus cum Israele, vt custodiret ea. Ab hac autem recessit Israel, quia primum, & potissimum, quod cætera includebat in virtute infregerunt, scilicet, præceptum de non colendo Deos alienos, & non faciendo sculptilia: cito autem recesserunt ab ea, quia nõ steterunt in ea per quadraginta dies, sed in die trigesimo, vel trigesimo quinto, vt supra declaratum fuit, inceperunt petere Deos sibi fieri: istam viam ostẽdit eis Moyses, quia licet Deus ista decem præcepta dederit in clangore tubæ, vt patet supra 20. c. tñ Moyses postea loquutus fuit cum Deo ad petitionem ipsorum dicentium: loquere tu nobis, & non loquatur nobis Dominus, ne forte moriamur: tu autem magis accede ad Dominum, & audi cuncta, quæ mandauerit Dñs Deus noster nobis, loquerisq. ad nos, & nos audientes faciemus ea, sicut habetur supra 20. & Deuteron. 5. capite, sic ergo factum est: & auditis Moyses sermonibus Domini retulit eos cunctis Israeli, qui audientes consenserunt, atque pactum cum Domino pepegerunt, & confirmauerunt, vt patet supra 24. capite. *Feceruntq. sibi vitulum conflatilem*. Hic declaratur in speciali peccatum, scilicet, quòd peccatum Israelitarum non fuit in aliquo paruo, sed in maximo faciendo contra primum mandatum fabricãdo Deum, & fuit iste Deus vitulus conflatilis, id est, factus per conflatilem artem in forma fusoria auro liquido immisso, de quibus omnibus rationes supra assignatæ fuerunt. *Et adorauerunt*. Hic explicat Deus per singula

D grauitatem huius sceleris, vt videatur Moysi magis dignum punitione. Fuit enim prima culpa siue gradus, quia fecerunt sibi vitulũ cõflatilem: nam dato quòd hoc solùm factum fuisset, erat grauis culpa, & contra primum mandatum, sed nec hoc solum mansit, quoniam sequuta fuit alia culpa secunda, scilicet, quia adorauerũt eum inclinantes se coram eo tãquam coram Deo suo vero: quod adhuc grauius culpæ genus est: nam primum, scilicet, fabricatio vituli, vel cuiuslibet alterius statuæ, non erat peccatum, nisi secundum quòd ad adorandum fiebat: ergo ipsa adoratio in se grauior erat. Si ergo mox vt isti vitulũ fabricauerant pœnitentes de iniquitate sua inchoata, & concepta, eum nõ coluissent, comminuentes in puluerem, vel flammis exurentes, licet peccatum præcedens graue foret, remediabile tamen erat. Nunc autem, quia

E adorauerant, grandis erat effecta iniquitas. *Atque immolauerunt*. Istud est tertium grauamen peccati, scilicet, quòd immolauerunt illi vitulo: nam adoratio erat quædam exhibitio reuerẽtiæ facta illi vitulo: ante ista tamen aliquando fit hominibus, licet differat ex affectu exhibentis virũ sit latria, vel dulia. Et ideo hoc existente adhuc, non erat plena manifestatio, vtrum dicerent istum vitulum esse Deum, vel non: cùm autem immolauerunt ei, declarauerunt eum Deum esse, quia sacrificium soli Deo fit. *Et hostias*. Duo genera hostiarum obtulerunt, scilicet, hostias pacificas, & hostias in holocaustum, vt supra pate. *Dixerunt: Isti sunt dij tui Israel*. Ista fuit quarta aggrauatio peccati: nam dato quòd immolassent hostias in vitulo aureo, & per hoc manifestarent eum esse Deum in operis exhibitione, tamen adhuc non manifestabant eum esse Deum in voce: cùm autem proclamauerunt esse Deum,

Deus declarauit Moysi singula delictum populi Israel vt se magis ad puniendum moueretur.

qui

qui eduxerat eos de Aegypto publicè cũ Deum esse notificauerunt. *Qui te eduxerunt*. Ista sunt verba populi Israel loquentis ad se, ita quòd quilibet de populo dicebat ad totum populum: isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de Aegypto:& est hic quintum grauamen peccati. Nam licet dixissent publicè illum vitulum esse Deum, & per hoc aliquo modo indirectè tollerent honorem veri Dei: quia istum etiam Deum faciebāt, quod ad solum verum, & vnicum Deum pertinet, tamen non tollebant directè honorem veri Dei, quia nihil quod ipse habebat tullebāt ei. Cùm autem dixerunt, qui te eduxerunt de terra Aegypti: grauissimè peccauerunt, quia cùm solus Deus verus eduxisset Israel de Aegypto, & non erat cum eo Deus alienus, vt testatur Psalmista: isti dicebant hunc Deū, qui erat vitulus, eduxisse eos, quo consequenter tollebant illum verum Deum id non fecisse. *Rursumq;*. Hic ponitur G secundum huius partis, scilicet, pęnæ comminatio. *Rursumq. ait Dominus ad Moysen*. Ista dictio (rursum) vel (rursus) est aduerbium iterandi, & non ponitur hic propriè: quia iteratio est, quando vnus actus factus fuit, & illo finito iterum alius factus est, hic autem non fuit sic, quia per continuationem conseruatur vnitas rei: si ergo aliquis actus continuetur quantumcumque duret, vnicus est, sed ista loquutio Dei ad Moysen fuit continuata, quia inter verba superiora, quæ Deus protulerat declarandu peccatum Israelitarum, & verba ista, quæ dixit de comminatione penarum, non fuerunt aliqua alia intercidentia, nec quidquam respondit Moyses, ideo non ponitur rursum in vi sua. Hieronymus tamen posuit ad faciendum distinctionem, cùm sit hic caput rationis, quia supra dicebatur de enormitate culpæ, hic subiicitur de comminatione pęnæ: ideo si propriè loqui vellemus, deberet hic poni, Item, vel præterea, siue etiam, quæ sunt dictiones continuatiuæ, & additiuæ, & non rursus, vel rursum, quæ sunt dictiones iteratiuæ. *Cerno quòd populus iste*. Deus verus, qui semper, & vbique omnia videt iuxta illud Prou. 15. In omni loco oculi Domini contemplantur bonos, & malos, non videbat nunc nouiter, quod populus iste duræ ceruicis esset, quia semper, & antequam iste populus conditus esset eum duræ ceruicis esse cognoscebat, licet nunc nouiter populus iste duræ ceruicis existeret, cùm ante hoc durus non fuisset, quia mandatis Dei non repugnasset, nisi ex eo tempore quo de Aegypto eduxerat eos, quia vsque huc fecerant aliquas tentationes Dei, & murmurationes in Deum, & Moysen: loquitur tamen Deus eo modo quo homines loquuntur, & eo modo, qui I intelligere possunt. nam cùm aliquis homo iustis mandatis semel non obtemperat, malus est: non tamen dicimus eum duræ ceruicis. Si autem iterum, & multoties iteret vias suas, vocatur duræ ceruicis. Sic etiam Deus videns Hebræos ab exitu de Aegypto vsque huc dictis eius non credidisse, vt patet in eductione de Aegypto, quia desperauerunt se posse viuere, & dixerunt magis velle mortuos fuisse in Aegypto cum persequeretur eos Pharao, vt patet supra 14. capite. Etiam Deum tentauerunt, vt patet in petitione aquarum iuxta petram Horeb, vt patet supra 17. capite, dicentes: est ne Deus inter nos an non? Etiam mandatis eius non obedierunt de manna, cùm mandauit, vt in die sabbati non colligerent, & quidam exierunt ad colligendum, vt patet supra 16. capite. Poterat ergo rationabiliter nunc dicere: cerno quòd K populus iste duræ ceruicis sit, id est, per ea, in quibus iste populus sæpè mihi repugnauit, ego video quòd duræ ceruicis sit. Et non solùm loquitur Deus eo modo, quo homines loquuntur, sed etiam eo modo, quo intelligere possunt. Nam ideo nobis loquitur, vt intelligamus: si autem Deus loqueretur nobis secundum quòd ipse intelligeret, aut illud ineffabile esset, aut nobis nullatenus intelligibile: verius tamen est, q conceptio diuina est ineffabilis, quia si nobis explicari debebat, oportebat, vt explicaretur per verba, sed omnia verba signant per modum præsentis, præteriti, & futuri, notantia omne, quod loquimur istas tres temporum differentias, quæ mutabilia tem mensurant non effugere, sed conceptio diuina cùm sit non habens vllam transmutationem, vt ait Iacob. Canonica sua cap. 1. scilicet: Apud quem non est transmutatio, nec

Deus ab æterno eo cognouit Israeliticū populum duræ ceruicis.

Deus hominibus loquitur eo modo quo intelligere possunt.

F vicissitudinis obumbratio: non habet præsens, quod est ad instans temporis continuatiuum, nec præteritum, nec futurum: ergo non poterit explicari per verba nostra, quæ sunt signantia cum connotationibus temporalibus: non debuit ergo sic exprimere, vt intelligit, sed vt nos intelligimus. Licet ergo Deus per suam cognitionē simplicem, & æternam vnico intuitu omnia simul comprehendat, & cum aliquis vnum actum malum agit, siue si non agat aliquem malum actum, scit vtrum sit duræ ceruicis, an non: si tamen facto vnico actu malu ab aliquo nostrū ipse diceret, quòd ille erat duræ ceruicis, nos tamen cognoscere non poteramus, quia per vnicum solum actum non constituitur aliquis duræ ceruicis, ideo Deus licet cognouisset Hebræos esse duræ ceruicis antequam quidquam mali operati fuissent, & cùm primo malum operati sunt, hoc idem cognoscebat: tamen non dixit; cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit, quousque multoties Deo repugnauit, ita vt nos quoque clarè videre possemus, q erat duræ ceruicis considerata talibus operationibus. *Duræ ceruicis sit*. Est metaphora. Sicut enim ille, qui duræ ceruicis est, non potest eam flectere, vt audiat verba vocātis, & attendat eum, qui loquitur, ita qui non vult audire verba alicuius, est duræ ceruicis. Vel melius: sicut ille, qui duræ ceruicis est, nō potest eam flectere, & caput coram aliquo humiliare: qui non flectitur coram mandante, nec domari potest sæpius monitus, vel non vult, duręceruicis dicitur. Sic dixit eis Moyses Deuteronomij cap. 9. Et ceruicem tuam durissimā amplius ne indores, & ex die, quo eos noisse cœpit semper rebelles fuerunt, & contra Dominum cōtenderūt. *Dimitte me, vt irascatur furor meus*. Non H petit q dimittat eum, quasi teneret eum Moyses, sed loquitur ad modum alicuius patris, qui offensus à filio suo, tenet gladium in manu, & signat se velle percutere filiū, dicitq. astantibus: dimittatis me percutere eum: in quo tamen potius notat, q non vult percutere eum, & q vult teneri ne lędat. Deus autem offensus ab Israelitis volebat destruere eos; quantum ad ea, quę foris monstrabat: sed dicebat Moysi, ne teneret eum. Moyses tenebat Deum nō viribus, sed orationibus. Deus namque apud seipsum statutum habet, vt orationes iustas virorum iustorum exaudiat. Cùm ergo Moyses, qui vir iustus erat, oraret, Deus eum exaudire debebat: & per hoc Deus tenebatur, ne deleret filios Israel: dicit autem ei: Dimitte me; in quo innuitur q Deus vellet delere Israelitas, & diceret Moysi, q dimitteret eum ne orationibus suis obstaret quin deleretur: sed non erat voluntas Dei, quę vocatur voluntas beneplaciti, vt Israeltę perirent: quia ista semper cōpletur, & tunc impossibile fuisset eos manere, sed erat voluntas signi, quia secundum mala, quę patrauerant mortem promerebantur, & sic Deus monstrabat se velle delere eos, non tamen sic disposuerat, & voluntati suę secundū quam signabat velle eos delere satisfieret; secundum volūtatem beneplaciti volebat vt Moyses pro eis oraret, vt sic merentur vitam precibus alterius, & voluntas Dei non maneret irrita, quia tunc videretur irrisoria voluntas, quę mota non complet opus non satisfacta aliquo rationabili motiuo: sicut cùm pater filium offensam ei facientem aut grauiter delinquentem, occidere non vult, vt tamen corrigatur concitatur ad iram contra ipsum, & signat velle eum occidere: vult autem secundum suam rationabilem K voluntatem, vt aliquis eum teneat, vel pro filio precetur, vt ita mota aliquid impediens, & satisfaciens habeat, ne cogatur aut per iram non impeditam aliquid supra id, quo volebat punire: aut iram sine aliquo sufficienti impeditiuo mitigari: quod in contemptum disciplinæ, & auctoritatis diminutionem valde redundat. *Vt irascatur furor meus*. Deus furorem nō habet, cùm furor passio humana sit: sed est hic figura, quæ vocatur antropospatos, id. conuersio passionum humanarum ad Deum, cùm eas de Deo prædicamus: & hoc fit vt homines qualitercumque intelligant ea, quæ Deus significare vult: homines autem non puniunt nisi sint irati, licet ira illa virtuosa sit, quæ per zelum est: cùm autem nullam passionem habent, punire non possunt: sed sic ordinatum est, vt cùm ratiu iudicat aliquem puniendum esse, rationabiliter insurgit ille motus in parte affectiua, quæ vocatur ira: & sic est deside-

rium

Per vnicum actū malū nō cōstituitur aliquis duræ ceruicis.

Quare Deo passiones attribuantur cum nulla in eo sit passio.

tium puniendi. Nam ad multos actus virtutis requiruntur actus passionales, sicut est ad misericordiam, in qua debent commoueri viscera super eum, cui misetemur. Ideo Christus, qui purè vtebatur ratione, non insorgẽtibus passionibus ad obuiandum, quando misereri debuit Lazaro mortuo, quem rursus ad mundi huius miserias reuocabat, quia illa compassio actu passionali indigebar, mouit per imperium rationis partem sensitiuam ad compatiẽdum, vt fieret in ea motus ad lachrymas: sic dicitur Ioan. 11. cap. quòd Iesus infremuit, & turbauit seipsum, & tunc incepit flere. Homines igitur cùm debent punire, necessarium est, vt in eis insurgat motus iræ ad desiderium puniendi: Deus ergo signās, quòd volebat punire Israelitas delendò eos, dixit, quòd volebat irasci. *Vt irascatur furor meus.* Non est proprius modus loquendi, quia sicut amor non amat, nec amatur: & albedo non dealbatur, nec motus mouetur, vt ait Aristot. 2. Topicorum: ita nec furor irascitur: sed dicitur vt irascatur furor meus, id est, vt insurgat, vel accendatur furor meus. *Contra eos.* scilicet appetendo punire eos: quia ira est appetitus vindictæ, quæ fit accenso sanguine circa cor, vt ait Aristot. in 2. Topicorum. *Et deleam eos.* Delere est totaliter destruere, ita quòd nihil maneret de eis: sed omnes morerentur simul. non intendebat Deus hoc facere: quia nec iustum erat: nam non peccauerant omnes, & pęna solum pro peccatis datur: ergo non erat iustum eos delere: sed dicitur hoc ad notandam magnitudinem iræ Dei, & enormitatem peccati: quia tantum erat scelus, vt non solùm ipsi, qui patrauerunt, sed etiam omnes alij, qui cum eis erant, & tota cognatio, & locus ipse, in quo erant, & omnia ad eos pertinentia perire debebāt: sicut fuit in submersione Dathan, & Abiron; quos viuentes terra deglutiuit cum tota progenie sua, etiam cum paruulis, qui nullatenus peccauerant, & cum tota possessione sua, vt patet Numer. 16. & 26. & Deuteron. 11. cap. sic etiam patet de Achan, qui solus peccauit tollendo furtum de anathemate Iericho: sed tota domus sua, s. filij, & vxor, & possessio periit, vt patet Iosue 7. cap. *Faciamq. te in gentem magnam.* Non erat constituturus Deus Moysen in gentem, quia tunc constituisset, & impossibile fuisset hoc mutari: Deus enim ex sola bonitate sua præordinauerat Hebræos non delere; ideo ordinauerat Moysen super gentem aliam ducem nō constituere. Sed si Deus Hebraicā gentē ex suis demeritis delere præordinasset, Moysen quoque alterius magnæ gentis ducem constituisset, sicut in sua propositione designauit in libro Numer. cap. 14. vbi iterum ponitur simile, cùm vellet Deus delere Israelitas: quia murmurauerant, dixit, quòd vellet delere omnes, & sequitur: te autem faciam in gentem grandem, quæ fortior sit, quàm hæc. Hic autem non exprimitur, sed sic etiam intelligendum est, quia Deus non faceret decrescere Moysen, sed crescere, cū nihil commisisset propter quod decrescere metuisset. Sed tunc quæret aliquis, quæ gens esset ista fortior gente Hebræorum, super quam Deus constitueret Moysen in ducem deleta gente Hebræorum? Respondetur, quòd non datur illa gens, nec obligamur dare talem, quia Deus ordinauerat nunquam sic futurum, vt Moyses præficeretur alteri genti, sed soli genti Hebraicæ: sed intelligitur hoc conditionaliter, vt supra dicebamus, scilicet, quòd Deus non erat deleturus Hebraicam gentem ex bonitate sua, ideo nec constituturus erat Moysen super alias gentes. Sed si delere debuisset Hebræos ex aliqua causa constituisset Moysen super aliam gentem, & tunc daretur gens illa, super quam Deus eum constituturus erat, nunc autem non erat danda.

Amor nō amat, nec amatur.

An gens illa, super quam Deus constitueret Moysen, futura esset ab eo per seminalem generationem, vel quod esset tantum dux illorum. Quæst. XVII.

ALIQVI dubitant de ista gente, super quam facturus erat Deus Moysen, si Hebræi deleti fuissent, vtrum esset à Moyse per generationem, sicut dicebat Iacob Genes. 48. de Manasse, & Ephraim, hic quidē erit in populos, sed frater eius minor crescet in gẽtes. Esse aūt Manasse in populos, erat per generationem, & non per

A principatum, scilicet, quòd constitueretur super populos. Vel vtrum Deus faceret Moysen in gentem magnam, id est, super gentem magnam constituendo eum ducem illorum. Respondetur, quòd secundum litteram vtrumque satis innititur, quòd deberet eum Deus cōstituere in gentem magnā, vt esset dux, & denominaretur illi, quia habitudo istius præpositionis (in) denotat hic super. Sed vtrumque satis esse poterat: nam vt dictum fuit Deus non erat facturus Moysen in gentem magnam, quia non erat deleturus Hebræos. Si tamen delere eos disposuisset, fecisset Moysen in gentem magnam, & tunc potuisset Deus sic eum disponere, vt magna gens nasceretur ex eo, sicut ex Iacob multæ gentes natæ sunt, & sic dicitur de Manasse, quòd erit in populos, id est, ex ipso gignentur populi Genes. 48. capite. Vel poterat esse, quòd Deus disposuisset

B quandam gentem magnā, quæ non esset ex semine Moysi, sed solùm præponeretur ei in ducem, & dominum. Quid autem horum verius atque rationabilius sit, respondetur, quòd melius dicitur, quod Deus constituturus erat Moysen in gẽtem magnam, si deleuisset Hebræos, i. constituisset eum ducem magnæ gentis. Et hoc patet: Primò, quia Deus loquebatur Moysi ad satisfaciendum ei, & hoc secundum conditionem temporis, in quo loquebatur: dicebat enim quòd delere vellet Hebręos, ad quod sequebatur quòd Moyses, qui ante præerat tantæ multitudini, iam nulli viro præesset, cùm omnes delerentur: ex quo saltem poterat habere motiuum ad orandum pro eis, ne maneret solus. Respondet autem Deus, quòd licet illam gentem, cui præerat Moyses, deleret, tamen non maneret solus, quia faceret eum super gentem magnam, quæ fortior sit

C quā hæc. Sicut enim tollebatur ducatus, ita dari debebat ducatus, vt fieret satisfactio per similia: si autem tolleret ei ducatum magnæ gentis, & faceret quòd ex eo nascerentur gentes multæ, non correspondebat. Item, dato quòd Moyses futurus esset in gentem magnam per deriuationem seminis: tamen quia iam senex erat, scilicet, annorum octuaginta, & modicum victurus erat, scilicet, annis quadraginta, solùm vsquequo Israelitæ fuerunt in exitu de deserto, & ingressu terræ Chanaan, paucos de semine suo videre poterat: sed solùm nepotes aliquot, quod non correspondebat intentioni Dei commutanti statum, quem nunc habebat Moyses in alium statum. Item, dato quòd gentes multæ de semine Moysi exituræ essent: tamen non haberet Moyses in vita sua aliquam prosperitatem mundanæ dominationis aut honoris, quia maneret solus quo-

D usque gigneret nouas proles, & in tota vita sua paucos de filiis suis videret: multiplicatio aūt futura post mortem eius, non faciebat ad prosperitatem, & gaudium præsentis vitæ, in qua ipse paucos haberet de suis, & hos quidem paruulos: quia quando proles Moysi ad aliquantam ætatem deueniret, esset Moyses propinquus morti: quia à tempore, quo ista dicta sunt, vsque ad mortem Moysi non fuerunt quadraginta anni integri. Item, dato quod Moyses à tempore iuuentutis gignere inchoasset, vt potè quia Deus eum ad hoc deducere intendisset, vt esset super gentem magnam: tamen non poterat tot posteros in vita sua videre, vt diceretur factus in gentem magnam. Ergo, non potest sic intelligi per generationem. Item, quia si Moyses multos filios genuisset ante tempus hoc, illi essent de populo Hebræorum, sicut & ipse Moyses: sed Deus

E volebat totum illum populum delere, quia duræ ceruicis erat: ergo filios Moysi ibi etiam deleret, & nō staret multiplicatio per generationem. Item non potest vllo modo sic intelligi, si respiciatur littera Numer. 14. capite, cùm dicitur: Faciam te in gentem magnam, quæ fortior sit quàm hęc: in quo distinguitur gens illa in quam Moyses futurus erat à gente Israelitarum: sed gens futura de semine Moysi non potest distingui à gente Israelitarum, ergo nullo modo potest intelligi, quòd futurus esset in gentem magnam, quæ de ipso per seminis deriuationem gignenda esset. Patet antecedens; quia totum, & pars sua non condistinguuntur, ita quòd ponant in numerum, scilicet, quòd per se ponatur pars, vt vna res, & totum per se vt altera res: impossibile est. n. hoc, cùm vnum sit intra alterum, & si totum contra partem suam distingueretur, & connumerarentur tanquam duo, oporteret, quòd idem contra

seipsum

seipsum connumeraretur: & idem bis numeraretur, & distingueretur, s. quia acciperetur pars in se sola vt vnum: deinde iterum acciperetur in toto, cùm totum dicatur quod ex partibus suis omnibus simul sumptis cõstat: quia totum aliquid perfectum est, vt ait Aristot. 1. de Cælo, & Mundo cap. 1. Sed gens, quæ de Moyse per generationem exitura erat, pars populi Israelitici fuisset: necesse est ergo, quòd esset illa aliqua alia gens, quæ non nasceretur ex Moyse, nec pertineret vlla tenus ad gentem Hebræorum, sed vt esset talis, quæ posset distingui ab illa, & ponere in numerum contra illam, & tunc necessarium erat quòd Moyses poneretur tanquam dux gentis illius, & non tanquam genitor. *Moyses autem orabat Dominum Deum suum dicens.* Licet Deus diceret Moysi, quòd dimitteret eum irasci in gentem illam, ad delendum eam: tamen Moyses instanter orabat ne Deus hoc faceret: & hoc erat, quia licet Deus secundum voluntatem suam signi vellet delere cunctos Israelitas, signans se velle delere secundum exigentiam culpæ eorum: tamen secundum voluntatem beneplaciti nolebat eos delere: ideo volebat vt Moyses oraret pro eis, vt sic satisfieret aliqualiter iræ suæ, & non deleret eos penitus de terra. Et patet hoc, quia si Deus non mouisset Moysen ad orandum pro Israelitis, impossibile fuisset, vt pro eis orasset: nam orare pro salute alterius ad debitum finem, actus meritorius est secundum se, & fundatus in radice caritatis, qui non potest fieri, nisi Deus ad hunc moueat: quia vt dicit Christus Io. 15. capite, Sine me nihil potestis facere: sed oratio Moysi huiusmodi erat: ergo Deus mouebat eum ad orandum pro Israelitis, ne delerentur. Mouebat autem Deus Moysen ad hoc dupliciter, primò interius incitando, qui motus potentissimus est; & soli Deo cõueniens, qui animæ nostræ illabi potest, vt declarauimus supra 7. cap. cùm diximus de potestate dæmonum: & isto modo mouetur homo, & non videt se moueri: & sic mouebatur Moyses à Deo interius ad orandum, quamuis exterius suaderet ei Deus, ne oraret. Secundo modo mouebatur exterius in verbis Dei, licet indirectè, cum scilicet, dixit ei Deus: Vade, descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti. In quo eum incitabat ad duo; Primò, vt pro eo oraret ne deleretur tanquam pro re sua: quia suus populus erat testimonio Dei; Secundò, vt eorum curam gereret, puniendo paternaliter eos, ne amplius insolescerent, quia Deus omnem filium, quem recipit, corripit, & castigat, vt patet ad Hebr. 12. cap. & ibidem. Si non corripimini, ergo filij adulteri estis, & non filij. Vtrumque autem eo ordine Moyses egit: primò enim pro eis orauit, ne delerentur; Secundò, multos eorum occidit, vt ceteri à similibus arcerentur. *Cur Domine irascitur furor tuus?* id est, quare insurgit ira, vel furor tuus? quia furor furere, aut irasci non potest: nec est intentio Moysi dicere. *Cur irascitur furor tuus?* id est quare irasceris contra Hebræos? quasi dicat, non habes causam, quare in eos irascaris: nam satis notum erat, quare irasceretur eis, scilicet, quia coluerant Deos alienos contra pactum factum inter eos, & Deum. Sed est sensus, quòd licet Deus rationabilem causam ad irascendum haberet, tamen non deberet irasci, quia hoc redundabat in dedecus eius: quia dicerent Aegyptij, quòd non poterat eos ducere in terram, quam promiserat eis: ideo interfecit eos in montibus, & deleuit de terra. *Contra populum tuum.* Rectè persuadet Moyses Deo: nam Deus dixerat non esse populum suum, vt concitaretur in eum, & haberet occasionem puniendi: & dixit eum esse populum Moysi, & quòd Moyses eduxerat eos de Aegypto, quasi ad Deum nihil pertinerent, sed ad solum Moysen. Moyses autem è contrario istum populum Dei esse dixit: & quòd Deus eos de Aegypto eduxerat, quasi totam curam populi illius, & bonum, & malum Deo incumberet, & non Moysi, vt sic Deus eos non tanquam hostes occideret, sed tanquam rebelles filios beneuole castigaret. Ecce larga Dei pietas, & benigna voluntas, quæ & punientis, & miserentis formam habet. Voluntas Dei in signo, secundum quam Iudæos delere velle designabat, verba hæc foris ad Moysen proferebat, scilicet, quòd nõ essent Iudæi populus Dei, nec ipse eduxisset eos de terra Aegypti, sed Moyses: Voluntas beneplaciti Dei, secundum

Si Deus nõ mouisset Moysen ad orandum, impossibile fuisset, vt pro eis orasset.

Qualiter magna Dei pietas, & misericordia & punitionis formã habeat.

F quam misereri volebat, Moysi interius suggerebat, vt diceret Iudæos esse populum Dei, & Deum eduxisse eos de terra Aegypti, vt sic placari posset ira eius. Ecce pulchra persuasio omni flore rhetorico circumamicta, quam Deus faciebat, & Moysen facere erudiebat. *Contra populum tuum.* Quasi dicat, Domine si iste populus non esset tuus, deberes in eum irasci quasi hostis, sed, quia tuus est, debes ei mitis esse sicut pater: & non solùm vocasti eum populum tuum, sed etiam populum peculiarem, vt patet supra 19. cap. scilicet, eritis mihi in peculium de cunctis gentibus. Et non solùm populus tuus est, sed etiam filius tuus primogenitus, sicut tu ore tuo testatus es, scilicet, filius meus primogenitus Israel, vt patet supra 4. cap. Debẽt autem ad hoc attendere orantes, vt præter cordis affectionem, quæ totius orationis radix est, vt pro-
G mentione sit, habere verba dulcia, & passionalia quãtum potuerint, quæ consueuerunt humana viscera commouere: quia hæc non solùm mouent Deum, quem precamur, qui more humano tractari vult, sed etiam ipsi dicentes ad maiorem affectionem prouocantur, & teneritudinem animi, quæ quantum prosit, soli nouerunt, qui experti sunt. De his diximus Genes. 32. cap. Prouocat autem seipsum homo per verba sua siue concepta, siue expressa, cùm passionalia sunt; sicut consueuit ab alijs hominibus per verba passionalia commoueri. Vnde contingit, quòd si aliquis inciderit in infortunia, & calamitosum statum suum verbis teneris & passionalibus deflere sciat, prouocabit se ad magnam tristitiam, & fletum, & fiet, vt interdum verba moueant eum, quem res ipsæ mouere non valuerunt. Sic fuit de Boetio, qui cùm in aliqualem rerum
H exteriorum mutationem decidisset, quia vir eloquẽs erat, carmine poetico suam miseriam deplorabat. Et sic vberius in planctum mouebatur, vt patet 1. de Consolat. metro 1.

Orationis modus.

Ecce mihi laceræ dictant scribenda camenæ.
Et veris elegi fletibus ora rigant.

Id est, scientiæ poeticæ, quæ erant in pectore Boetij dictabant ei verba ad exaggerandum dolorem suum. Et illi elegi, id est, versus facti de miseria eius, rigabant vultum eius veris fletibus, quia prouocabant eum ad verum planctum. *Quem eduxisti de terra Aegypti.* Modus autem eductionis patet in processu istius libri à principio vsque 17. cap. inclusiuè. Et ponit istam eductionem de terra Aegypti ad magis suadendum, quasi dicat: Domine tu eduxisti gentem istam de terra Aegypti, vt acciperes eam tibi in populum, vt patet Deuter. 4. cap. & hoc,
I vt esset populus peculiaris ei, vt patet supra 19. & Deut. 7. cap. Si autem nunc eos totaliter deleres, ista eductio fuisset irrita, quia non consequeretur id, quod tu intendebas educendo eos de terra Aegypti: ergo non debes eos delere. *In fortitudine magna.* Quia talia signa, & portenta Deus egit in eductione de Aegypto super Pharaonem, & seruos eius, & Deos eius, vt patet supra 12. capite, & Numer. 33. qualia solus Deus facere posset. *Et in manu robusta?* Ista est metaphora ad intelligentiam nostram facta, vt more hominum de Deo loquatur Sacra Scriptura: & est ista metaphora, vt excogitemus Deum tanquam virum fortem pugnantem, & tanquam per fortitudinem brachij sui deijcientem hostes. Sic dicitur supra 15. cap. Dominus quasi vir pugnator. Ista etiam ad persuasionem
K faciunt, quia cùm Deus tanta pro Israelitis fecisset, exercendo mirabilia magna, vt educeret eos, videretur esse quoddam stultum, quòd postea deleret eos in montibus. *Ne quaeso dicant Aegyptij.* Istud est magnum motiuum ad hoc, ne Deus deleret Israelitas: nam si dicerent Aegyptij vel aliæ gentes, quòd Deus eduxerat Israelitas de terra Aegypti in fortitudine magna, vt faceret eos populum suum, & postea quia peccauerant in eum deleuerat eos, non esset dedecus vllum Dei, sed videretur esse quædam iustitia: non tamen erant dicturi hoc, sed quòd Deus non poterat eos introducere in terram, quam promiserat, ideo deleuit eos in deserto: hoc autem in magnum Dei dedecus redundare videbatur, ideo valde cauẽdum erat. Persuasio ista habebat duplex fulcimentum; Primum est ab ipsis rebus; Secundum erat à voluntate persuadentis. A rebus autem persuasio hic fit, quia res, quæ hic enarrantur,

Persuasio Moysi ad Deũ duplex habetur.

hoc fundamentum.

tur, tales sunt, vt sua dignitate nos moueant, nullo alio colore captato, scilicet, euitatio magnæ infamiæ. Secundum fulcimentum erat ex voluntate persuadentis: nam Moyses in hoc valde se de Deo curare designabat, scilicet, adhuc magis intendens deuitare Dei infamationem, quam populi deletionem: talis autem voluntas maximæ caritatis est: ideo multum promerebatur sic volens: & ex ipsa volitione nullo alio exteriori medio intercidente exaudiri merebatur. *Ne quæso dicant Aegyptij.* Quælibet gens hoc dicere poterat, maximè autem illi, qui de Hebræorũ prosperitate dolebant, atque timebant. Istæ autem erant multæ gentes, scilicet, Amalechitæ, qui contra eos primò bellum gesserunt, & iam victi fuerant, vt patet supra 17. capite. Erant etiam Madianitæ, qui propinqui erant terræ illi, per quam transibant Israelitæ, & postea machinati sunt qualiter eos delerent hostiliter contra eos agentes: ideo eos postea Israelitæ deleuerunt, vt patet Numer. 31. cap. Erant etiam Moabitę, qui eorum impetum ferre non potentes machinati fuerunt dolos, conuocantes Balaam ariolum de Aran, vt malediceret Israelitis, vt patet Num. 22. cap. ideo postea in maledictionem damnatũ est, ne intrarent Ecclesiam Dei, vt patet Deut. 23. capite. Erant, & Ammonitæ, qui in eadem machinatione cum Moabitis fuerant, vocantes Balaam: & eadem pœna puniti fuerunt, vt patet Deuteron. 23. capite. Erant & Chananæi, & Amorrhæi, ceteriq. populi, quorum virtus elanguit audiens his, quæ faciebant Israelitæ in alias gentes, & quę miracula pro eis Deus faceret, vt patet Iosue 2. capite, timuerunt & Philisthiim: timuerunt & omnes conuicinæ gentes. De hoc supra 15. cap. scilicet: Ascenderunt populi, & irati sunt: & dolores obtinuerũt habitatores Philisthiim: tunc conturbati sunt principes Edom, & robustos Moab obtinuit tremor, & obriguerũt omnes habitatores terræ Chanaan. Inter hos tamen soli Aegyptij erãt, qui maiorem occasionem habebant ad dicendum hoc: nam ipsi maiores pęnas luerũt, & grauiora damna quam gentes ceteræ passi sunt. Nam Hebræi eorum serui erant, à quibus in seruitijs, & tributis magnum lucrum acquirebant. Cùm autem educti fuerunt de terra Aegypti, grauem rerum suarum Aegyptij iacturam passi fuerunt, tanquam si medietas bonorum totius Aegypti perderetur: pęnas etiam durissimas luerunt, vt patet in plagarum decem inflictione, & mirabili eorum tolerantia: & quod ceteris grauius fuit, præcipua pars virorum Aegypti, & equites, equi, & currus cum Rege eorum profundo maris Rubri gurgite absorpti sunt. Aegyptij ergo, qui omnia hæc euaserunt, si audiuissent Hebræos, propter quos tantos cruciatus, iacturamq. tantam rerum suarum tolerauerant, in deserto deletos fuisse gauisi fuissent, & de Deo illorum mordaciter detraxissent, dicentes, quòd non potuerat eos introducere in terram, pro qua iurauerat patribus eorum, ideo deleuit eos in montibus. *Callidè eduxit eos.* id est, fraudulenter. Fraus autem satis constat secundum litteram sequentem, scilicet, vt occideret in montibus. Ista littera non multum videtur concludere intentionem Moysi, vt iacet. Intendebat enim vitare Moyses subsannationem, quam fecissent gentes Aegyptiorum de Deo, & ceteræ gentes, quòd occidisset Israelitas in montibus: nam sensus huius litteræ est, quòd Deus volebat interficere gentes Hebræorum, ideo fraudulenter eos de terra Aegypti eduxit, vt in deserto deleret eos. Sed ista subsannatio nulla est; quia si Deus intendebat occidere Hebræos, ita potuisset in terra Aegypti occidere ipsos, sicut in deserto. Nec oportebat eos educere de terra Aegypti ad montes, vt ibi deleret: falsum erat ergo, ꝙ eduxerit eos callidè, id est, fraudulenter. Forté autem dicerent Aegyptij, ꝙ non poterat eos delere in Aegypto, & poterat delere in deserto, ideo educebat eos in desertum. Sed hoc non potest stare: quia Deus habebat potestatem in Aegypto, quia non solùm poterat ibi punire Hebræos, de quibus minus videtur, quia sui erant: sed etiam Aegyptios: quia eos grauiter puniuit infligendo plagas decem, per quas cogebantur Aegyptij cognoscere, quòd ille esset verus Deus. Sic enim dicebat Deus supra 7. 9. & 10. capit. In hoc cognoscent Aegyptij, quòd sim Deus, qui posuerim signa mea, &c. Etiam potuit valde in ipsos Aegy-

Quare Aegyptij haberent occasionẽ magnam ad iniuriandũ Iudæos.

Si Deus Hebræos occidisset, non poterat iustè à Gentibus subsannari.

A ptios, cum eos maris Rubri fluctib. submersit. Sed adhuc dicerẽt Aegyptij, quòd licet potuisset Deus punire Aegyptios in terra Aegypti, tamen non poterat ibi punire Hebræos prohibentibus Dijs Aegyptiorum. Respondetur, quòd hoc nullo modo stare potest: quia non poterant dij Aegyptiorum resistere Deo punienti Israelitas, & Aegyptios, cùm seipsos à Deo illo defendere non potuerint, vt patet supra 12. c. & Numer. 33. c. scilicet, ꝙ Deus fecerat iudicia in Aegyptios, & in Deos eorum: non ergo potest stare ista subsannatio, ita, quòd procedat cõtra Deum, reducẽdo istam litteram. Aliquis forté dicet, ꝙ ista subsannatio procedit in Deum, reducendo istam litteram ad sensum, quem facit littera Numer. 14. cap. s. ꝙ non poterat Deus introducere Israelitas in terram, quam promiserat eis, ideo occidit eos in montibus. Sed non potest stare **B** ista applicatio propter duo; Primò, quia non congruit ista sententia illi; Secundò, quia illa est ita falsa sicut ista, nec procedit aliqua earum. Primum patet, quia hic dicitur quòd callidè eduxit eos de terra Aegypti, vt occideret in montibus. Alia autem littera Num. 14. cap. dicit, quòd ideo eos occidit, quia non poterat introducere in terram, pro qua iurauerat. Hoc ergo existente cum æqualiter posset eos occidere in Aegypto, & in deserto, dato quòd non posset eos ducere in terram, pro qua iurauerat, satis erat quòd eos occideret in Aegypto: non ergo oportebat facere tot circulationes frustra: ergo non consonat ista littera illi, nec debet per eam exponi. Secundum erat, quia æqualiter est falsa ista subsannatio, sicut ista: nam dicitur ibi, quòd dicerent Aegyptij, Deum occidisse Hebræos, quia non poterat eos introducere in terram, pro qua iura- **C** uerat eis. Hoc autem non poterant dicere rationabiliter Aegyptij, aut aliqua alia gens, consideratis his, quæ Deus operatus fuerat contra Aegyptios: nam si tales plagas, quales inflixit Aegyptiis, inflixisset Chananæis, omnes mortui fuissent, vt patet de morte primogenitorum. Nam, & quælibet aliarum plagarum inflictarum Aegyptiis eos occidere potuisset, & certissimè occidisset: nisi Deus illam cito propitiatus auertisset. Nunquid qui primogenitos omnes tam hominum, quam iumentorum vna nocte occiderat, nõ poterat occidere omnes alios in Aegypto? nullus enim hoc dubitat, nisi insanus: nec enim hoc ipsi Aegyptij; dũ idipsum paterentur, dubitauerunt, sed potius timuerunt, vt patet supra 12. cap. cùm dicitur: Vrgebant Aegyptij populum exire velociter de terra, dicentes: omnes moriemur. Etiam qui mare Rubrum aperuit viden- **D** tibus, atque dolentibus Aegyptiis, cùm super eos apertum concluderetur: non potuit claustra terræ aperire, & omnes habitatores Chanaan submergere? Nullus de hoc rationabiliter dubitare potest. Leuiter ergo poterat Deus Gentes terræ Chanaan disperdere, & Hebræos in promissam terram introducere: nec de hoc dubium Aegyptiis esse poterat. Malè ergo iudicabant dicentes, quod quia non poterat Deus introducere Israelitas in terram promissam, occidit eos in montibus: rectius autem in hoc sensisse videntur ipsi populi Chananæorum, in quorum terram populus Hebraicus introducendus erat: nam videntes hæc, quæ alijs facta fuerunt, timuerunt sibi similem cladem affuturam. Et non dixerunt, quòd non posset Deus introducere Israelitas in terram illam, sed certissimè formidabant malum sibi affuturum, vt patet Iosue **E** 2. cap. cùm dicitur ex verbis Raab Ierichontinæ ad exploratores. Noui quòd tradiderit vobis Dominus terram: etenim irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ: audiuimus ꝙ siccauerit Dominus aquas maris Rubri ad introitum vestrum: & quid feceritis duobus Amorrhæorum Regibus, qui sunt trans Iordanem Seon, & Og, quos interfecistis: hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, & non remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum: non ergo conuenit talis expositio, scilicet, quòd exponatur ista auctoritas per illam, quæ habetur Numer. 14. cap. Dicendum ergo, ꝙ sensus huius litteræ est secundum quòd in superficie litteræ annotatur, s. ꝙ Aegyptij dicerent, ꝙ Deus eduxerat fraudulenter Hebræos de Aegypto, vt occideret eos in montibus: & hoc falsum est, vt supra probatum fuit: nec tamen ex hoc sequitur, quod sit iste sensus inconueniens.

Nam

Nam ipsi Aegyptij, qui hæc dicebant, falsa dicebant. Putabant enim, ꝙ Deus non posset eos occidere in Aegypto, & quòd posset eos occidere in montibus.

An Deus non posset Hebræos in Aegypto occidere, quia constellationes hoc prohiberent, Quæst. XVIII.

ET licet argumenta supra facta ad probandum, quòd Deus posset eos occidere vbicumque vellet, siue in Aegypto, siue in montibus, solidissima sint tamen ipsis Aegyptiis solida non videbantur, & dicebant quòd licet in Aegypto habebat Deus ille potestatẽ super Aegyptios, & super Deos eorum, tamen nõ habebat potestatem ibidem super Hebræos. Et ratio est, saltem apparens, secundum ipsos Aegyptios, scilicet, quòd diuersæ constellationes cæli, & diuersi planetæ dominabantur diuersis gentibus, & quòd constellatio, secundum quam vigebant Hebræi, dominaretur in Aegypto, & prohiberet Hebręos perimi: in deserto autem in mõtibus non dominaretur eadẽ, & non prohiberet eos perimi: ideo ibi delere posset Deus illos: & sic stat littera conuenienter, s. quòd Deus eduxerit illos callidè, id est, fraudulenter, vt occideret in deserto: quasi dicat, quòd Aegyptus erat terra conueniens eis, in qua non poterant perire: & quia volebat Deus ille eos occidere, promittẽs eis quòd eos introduceret in terrã Chanaan, decepit eos, & eduxit in montes, atque deleuit de terra. Sed hoc licet alicui forte modicum consideranti aliquid esse videbantur, tamen secundum veritatem nihil sunt: absurda enim ex eis sequuntur. Quomodo enim Deus ille potens Hebræos in Aegypto delere nõ poterat, quos miserrimi Aegyptij durissima seruitute premebant, & occidebant? Nunquid hoc auditu dignum est? Item, hoc stare non potest: nam quantumcumque astra efficiãt, & figurẽt: necessarium est, quòd si aliquis intra magnum ignem est, cõburatur, quia astra non possunt tollere actionem elemẽtorum totaliter, licet possint transmutare aliqualiter ipsa elementa confortando paulisper, & debilitando eorum naturales virtutes. Sic ergo erit, ꝙ cum aquæ labiles sint ex sua natura, astra nõ possunt continere aquas quasi in muros: sed in introitu Hebræorum in mare Rubrum, apertum fuit mare in diuisiones, & stetit aquarum cumulus, quasi murus, donec transiit totus Hebræorum exercitus, vt ipsi Aegyptij viderunt, nunquã hoc vlterius testatum. Et ingressis Aegyptiis à parte posteriori aquæ conclusæ sunt, & ferebantur Aegyptij in profundum. Si ergo Deus voluisset Hebræos occidere, nihil agendo, sed aquas ipsas maris Rubri iuxta labilitatem naturæ suæ confluere permittendo vniuersos subuertisset: sed tenuit aquas quasi muros, & intromissis Aegyptiis super eos fluere permisit, & operuit eos altitudo abyssi: ergo Deus pariter poterat submergere Hebræos. Quid autem de aliis mirabilibus dicere attinet, quæ aliis gentibus notissima erant? Erat namque terra, per quam Iudæi ambulabant solitudo, per quam non ambulauerant filij hominum, vt patet Iudith 5. capite, si ergo voluisset eos Deus delere, dimisisset eos in solitudine, & viam nesciẽtes ad terram habitatam nunquam peruenirent, sed ibidem morerentur. Dedit autem eis ad liberationem ab hac erumna nubem suam, quæ præcederet eos per diem, & columnam ignis per noctem, vt patet supra 13. capite. Et si dicas, non constabat hoc gentibus, ideo non poterant arguere ex hoc. Respondetur, quòd gentes, quæ morabantur in circuitu solitudinis audiebãt ista mirabilia, quę Deus faciebat pro Israelitis, vt patet Numer. 14. cap. cum dicitur: Vt dicant Aegyptij, de quorum medio eduxisti populum istum: & habitatores terræ huius, qui audierunt, quòd tu Domine in populo isto sis, & facie ad faciem videaris, & nubes tua protegat eos, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem, & cetera. Quid autem de conuersione amaræ aquæ in dulcissimam dicere attinet? Quid de manna, quod Deus eis de cælo misit? Quid de coturnicibus, quas in magna copia quasi pluuiam misit super castra? Quid de aqua fluente vbertim de petra percussa? Quid de fuga Amalechitarum sola Dei voluntate ad orationem Moysi cum paucis viribus prostratorum? nihil inquam dicere attinet, quæ omnia si Deus Hebræos delere voluisset, pro eis non egisset. Alia respõsio ad hoc esse potest, scilicet, quod licet Aegyptij, & aliæ gentes scirent, quod Deus non occidisset Hebræos propter desiderium occidendi eos, sed pro peccatis eorum, quia tamen ipsi valde inuidebant Deo Hebræorum: qui eis tantas plagas inflixerat, & rerum suarum magnam iacturam intulerat: Hebræos quoque exosos valde habebant, ideo comperta occasione, saltem leuissima, licet omnia falsa cognoscerẽt, quæcunque tamen possent, in Deum Hebræorum probra coniecissent: sic enim est mos inuidorum detrahentium, vt quotidie experimur, vt deprauata voluntate dicendi, etiam contra hæc, quę notissima sunt ipsis scientibus obiiciant falsitates. Alia littera, quæ habetur Numer. 14. capite, in qua similiter Aegyptij, & aliæ gentes contra Dominum subsannarent, similiter falsa est, scilicet, quòd Deus eduxerit Hebræos in desertum, vt introduceret eos in terram, quam patribus eorum promiserat, postea autem videns, quòd non posset introducere, occidit eos in deserto, contra hanc esse videtur: sed magis dicetur Numer. 14. capite. Sed hoc saltem in proposito satis sit, ꝙ ista dici non poterant contra Deum: nam quomodo non posset introducere Hebræos in terram promissam saltem delendo omnes gentes Chananæorum, cum maiora fecisset in terra Aegyptiorum, vt declaratum fuit supra? Moyses ergo persuadens Deo, ponebat rationes has subsannationum, quas Aegyptij forte errantes facerent: & non solùm istas, sed & multas alias facere possent: omnes tamen irrationabiliter. Sciendum autem, quòd istæ duæ subsannationes sibi inuicem repugnant. Quia prima dicit, quòd eduxerit Deus Israelitas fraudulenter in desertum, vt omnes eos ibi deleret. Secunda, scilicet, ea, quæ habetur Numer. 14. capite dicit, quòd non potuit introducere in terram, quam promiserat, ideo occidit in montibus, in quo innuitur, quòd Deus non vellet delere Hebræos in deserto, nec ad hoc eduxerit eos, sed ad introducendum in terram Chanaan, quia tamen vidit postea, quòd non posset eos illuc introducere, occidit eos in montibus. Littera Hebraica habet hic aliter, scilicet, vbi nos dicimus callidè: dicunt ipsi. *Beraassa*. id est, in malum, vel ad malum, scilicet. *In malum eduxit eos, vt interficeret in montibus.* Et est sensus (secundum quòd quidam Hebræi volunt) in malo puncto, vel mala hora, aut malo planeta eduxit eos de Aegypto, vt occiderentur in montibus.

An astrologi Aegyptiorum potuissent præuidere, quòd Hebræi morituri essent in deserto, & an eis prædixerint. Quæst. XIX.

ET hoc quia aliqui de astrologis Aegyptiorum considerantes tempus exitus Hebræorum per astrorum motus, & figurationes: inuenerunt, quòd erat venturus multus sanguis super eos, id est, quòd plures eorum morerentur, ideo procedit sic subsannatio, ꝙ Deus Hebræorum volebat occidere Hebræos, sed nõ poterat: ideo fraudulenter eduxit eos de Aegypto in malo, id est, in malo puncto, vel mala constellatione, in qua qui viam inchoat, eam non finit. Hoc autem procedit secundum positionem Aegyptiorum, a quibus Dies Aegyptiaci denominationem acceperunt, qui circa talia multum respiciunt. Et isto modo Hebræi exponunt id quod habetur supra 10. capite. vbi littera nostra dicit: cui dubium quod pessimè cogitetis, dicit littera Hebraica: ecce raa, id est, malum in oculis vestris, id est, ecce malum superuenturum est vobis, quod est ante vos, vt monstrant cursus astrorum. Et hoc modo exponunt Hebræi, quod habetur Iosue 5. cap. hodie abstuli opprobrium Aegypti à vobis, id est, Aegyptij prædixerant vobis sanguinem multũ superuenturum, & hoc dicebant subsannando vobis, ecce quia nunc non ad opprobrium, sed ad sanctitatem vobis euenit. Item, confirmant hoc: quia sicut Aegyptij prædixerant, quòd morerentur in deserto omnes egredientes tunc de Aegypto: ita factum est, quia omnes intrantes in desertum a 20. annis supra siue à 19. computando à tempore, quo exierunt de Aegypto, in deserto mortui sunt, præter

Iosue,

Iosue,& Caleb: ergo ipsi per astrorum motũ hoc cognouissent,& dixissent, quòd in malo tempore fuerũt egressi, ita quòd oporteret eos mori. Sed ista non possunt stare in veritate, quia ista subsannatio præsupponit, quòd eduxerit Deus Israelitas de Aegypto, quia eos in Aegypto occidere non poterat: sed hoc supra euidentissimè improbatum est. Dicit enim ista subsannatio, quòd Deus intendebat occidere Hebræos. Et hoc eodem modo comprobatum est, præter hoc autem ꝙ ista subsannatio Aegyptiorum falsa erat, non sonat hoc littera: nam si esset sensus, ꝙ educti fuissent in malo tempore de Aegypto, in quo necesse erat exeuntes mori, non diceretur in malo eduxit eos, vt occideret in montibus, siue ad occidendum in montibus, sed diceret vt occiderentur in montibus, scilicet, quòd non occidebat eos Deus, sed ipsa cælestis influentia. Probationes autem, quas inducunt Hebræi **B** non sunt conuenientes ad hoc. Prima quidem de eo, quod habetur supra 10. cap. scilicet. Ecce raa. i. malum in oculis vestris. Nam hoc facit sensum, quẽ littera ponit, s. ecce malitia est in oculis vestris, siue in cordibus vestris. Vel (vt littera dicit) cui dubium est, ꝙ pessimè cogitetis: & non cõgruit isti litteræ, ꝙ Pharao diceret: Ecce malum multum superuenturum est vobis, quia hoc esset si poneretur Pharao tanquam consulens eis, & dissuadens exire, quia si tunc exirent de Aegypto, multum malum erat super eos venturum, ideo quòd non exirent: non tamen dicebat hæc Pharao tanquam consulens, & dissuadens, sed tanquam malitiam eorum comprobans, & manifestans. Quod patet ex littera præcedẽti: dicitur enim quòd Pharao quæsiuerit à Moyse, qui nam sunt qui ituri sunt ad sacrificandum? Ait Moyses, cum paruulis nostris, & senioribus pergemus, cum filiis, & filiabus, cum ouibus, & armentis: est enim sollemnitas Domini Dei nostri: & ait Pharao: sic Dominus sit nobiscum, ꝙ ego dimittam vos, & paruulos vestros. Et sequitur. Ecce malum, siue raa, in oculis vestris, i. ecce manifestum est, ꝙ oculum habetis ad faciendum malum, sicut vulgariter dr. Littera autem nostra lepidius expressit, dicens: Cui dubium est, ꝙ pessimè cogitetis? Et sequitur: Non ita fiet, sed ite tantum viri, & sacrificate Domino. Nihil ergo ad propositum esset, quòd Pharao diceret: ecce multum malum vobis superuenturum est, sed dicebat quòd ipsi malum cogitabant. Alia auctoritas, quæ habetur Iosue 5. c. etiam impropriè valdè ab eis exponitur: nã illa dependet ab ista: si ergo ista malè exponebatur ab eis, nec facit sensum, quem ipsi facere intendebant: ergo nec ista bene exponitur: nam opprobriũ, de quo dicitur in textu illo Iosue: dicunt Iudæi esse illud malum, quod prænunciabant Aegyptij venturum Hebræis. Sed probatum est, ꝙ nihil tale signet ille textus: ergo nec textus Iosue poterit exponi de tali aliquo opprobrio Aegypti: sed sensus illius litteræ est, ꝙ apud Iudæos erat magnum opprobrium esse incircumcisum, & nullum maius opprobrium erat, vt innuitur 1. Reg. 17. c. cùm Dauid videns Philisthæum Goliath exprobrantem Israel, volens vicem reddere nimis exprobrando dixit: Quis est hic Philisthæus incircumcisus, qui exprobrauit acies Dei viuentis? Et iterum cùm loqueretur Dauid ad Saulẽ ait; Erit igitur Philisthæus hic incircumcisus, quasi vnus ex eis: hoc autem opprobrium erat in Iudæis, quia omnes quotquot in deserto per quadraginta annorũ spatia nati fuerant, per varios viæ circuitus circumcisi non sunt, sed manebant in præputiis. Hoc aũt vocabatur opprobrium Aegypti, quia ex quo exierant de Aegypto fuerant in isto opprobrio. Vel vocatur opprobrium Aegypti: quia Aegyptij illud opprobrium habebãt, cum essent incircumcisi: sensus aũt iste conuenientissimus est: quia ista dixit Iosue Israelitis, qñ circumcidit eos in Galgala, vt patet Iosue 5. cap. Sensus autem quem Hebræi volunt, non cohæret litteræ, quia dato, ꝙ Aegyptij prænunciassent sanguinem venturum super Israelitas, quod tñ falsum est, vt declaratum est: tñ non diceret Iosue, ꝙ effundendo sanguinem illum in circumcisione abstulerat opprobrium, quod Aegyptij dixerant Israelitis: quia hoc est pertinens ad quandam superstitionem. Aliqui enim timentes esse fundendum sanguinem de aliquo, quem diligunt, fundunt super eum sanguinem alicuius animalis, dicẽtes si quis san-

Apud Hebræos magnum erat opprobrium incircũcisum esse.

A guis super te venturus est, iste sit, & non alius. De quo diximus supra quarto capite, quando agebatur de eo, quod dixit Sephora. s. sponsus sanguinis tu mihi es. Obseruare autem aliquid tale est prohibitũ, & dicere aliquid super nos venturum à signis cæli, & propter hoc ne eueniat facere aliquam obseruationẽ: hoc enim vetuit Deus, vt patet Ierem. 10. capite. Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cæli nolite timere. Non diceret ergo aliquid tale Iosue, quia in hoc daret aliquam auctoritatem dictis Aegyptiorum circa obseruationes superstitiosas: non est ergo sic exponendum. Alia probatio. s. ꝙ Aegyptij prædixerunt per cursum astrorum, ꝙ Israelitæ in deserto mori debebant, & sic euenit ꝙ omnes mortui sunt præter Iosue, & Caleb: ergo hoc intelligebatur de illa morte Israelitarum. Respondetur ꝙ Aegyptij non prædixerunt mortem Israelitarum, nec patet hoc ex aliquo loco: Cùm autem dicunt quòd omnes mortui sunt præter Iosue, & Caleb, falsum est: quia solùm extenditur ad eos, qui erant in numeratione bellatorum, qui computabãtur à viginti annis, & supra, vt patet Numer. 14. cap. & sic si forte Aegyptij dicerẽt, quòd omnes in deserto consumẽdi erant, falsum esset: quia illi, qui erant minores viginti annis, non fuerunt puniti in deserto. Etiam quantumcumque Aegyptij in astris periti essent, non poterant scire de morte hac, quæ in deserto infligenda erat Hebræis. Et ratio est: quia ista mors non fuit inflicta naturaliter per effectum creatum ab astris mediatè, vel immediatè: sed per solam Dei voluntatem. Nam ista mors fuit, quia Hebræi murmurauerunt contra Deum conquerentes, ꝙ educti de Aegypto essent, vt patet Numer. 13. & 14. cap. Et si illud peccatum non fuisset, nõ fuisset mors inflicta: si ergo diceretur, **C** ꝙ ista mors per astra sciri poterat; quia ea, quæ per astra sciuntur, naturalia sunt: & ea quæ naturalia sunt, necessaria sunt, oporteret, quòd peccatum per quod ista mors inflicta est, necessarium esset, quod falsum est. ergo non poterat sciri mors ista per astra. Corpora enim cælestia sunt vera signa istorum naturalium effectuum inquãtum mediatè, vel immediatè habent causalitatem super ipsa: ideo enim naturales effectus verè signant, quia verè efficiunt ipsos secundum causalitatem agentium subordinatorum: super liberum arbitrium veram significationem non habent: quia actum liberi arbitrij nullum causant: est namque anima seipsam mouens, vt ait Plato: sed quia anima rationalis secundum quãdam vnionem, quam habet ad corpus, inquantum est affectiua, siue **D** sensitiua, consequitur conditionem corporis, in quod corpus influit cæleste, aliquando astrologi iudicantes, verum dicunt de actibus liberi arbitrij. s. si sic operemur secundum quòd per affectus nostros ad operandum inclinamur: & sic posset inclinari de aliquo vtrum erit fornicator, vel occisor, & sic de ceteris, sed hoc per accidẽs est: nõ enim iudicatur de libero arbitrio secundum se, sed de parte sensitiua cui consentit liberum arbitrium: si autem liberum arbitrium nõ sequatur inclinationes passionales, nullam veritatem poterit inuenire astrologus de actibus liberi arbitrij, nisi per accidens, imò oppositum quam iudicauerit, reperiet: Deus autem cũ sit liberrimus, & nulli naturali corpori vnitus, quia non est corpus, nec virtus in corpore, propter quod cælesti subsit causalitati, taliter se habet, ꝙ actus eius cognosci non potest, præcipuè cum **E** ipse det corpori cælesti esse causare, & significare. Ad argumentum autem quod fiebat, solutum est, scilicet, quòd falsum supponit: nam Aegyptij nõ cognouerunt, aut prædixerunt Hebræos in deserto morituros: supposito tamen ꝙ Aegyptij intelligentes per astra dixissent Hebræos in deserto morituros, hoc nõ intelligebatur de morte, quam Deus eis inflicturus erat, cùm nec peccatũ propter quod infligebatur, aut voluntas Dei infligentis per astrorum motus, & figurationes cognosci possunt, sed de quadam alia corruptione, quæ eis in deserto naturaliter euentura esset per influentiam cælestem, quam Deus ab eis sua pietate auertit, sicut auertit mortem Regis Ezechiæ, quæ verè poterat per astra signari, nec Astrologus illam prædicens mẽtiretur, cùm sic esset naturaliter superuentura. Quòd autem Deus eam auerterit supra naturæ potentiam, & actionem fuit. Vel dicendum, quòd Deus

Corpora cælestia nõ habẽt dominiũ sup actus liberi arbitrij.

Quomodo astrologi iudicare possint de actibus liberi arbitrij.

istam corruptionem præuenit, scilicet, quòd ante eos ex suis demeritis occiderit, quàm naturaliter ex cælesti corruptione morerentur. *Vt interficeret in montibus.* Quasi dicat non poterat eos occidere in Aegypto, ideo eduxit eos, vt occideret in montibus. Siue secundum aliam expositionem, vt morerentur per influentiam cælestem obuiantem innerantibus in tali tempore. *Et deleret de terra.* i. destrueret eos totaliter, ne manerent in terra, nec saltem aliqua radix illorum: Falsitas istorum, scilicet, quòd nō posset eos occidere in Aegypto; & quòd desideraret eos occidere, supra improbata, & manifestata est. *Quiescat ira tua.* id est, non insurgat vlterius, vel in maius, quàm insurrexit. Vel quiescat ira tua, id est, non procedat ad actum occidendo eos, sicut comminatus. *Et esto placabilis super nequitia populi tui.* i. rogo, ꝙ mitigeris super ista iniquitate, quam commisit populus tuus, vitulum adorando. Et vocat eum populum Dei, vt sic Deus placatus remittat iniquitatem tanquam suis, & non tanquam hostibus. *Recordare Abraham.* Volens autem Moyses suadere Deo, vt remittat factam offensam à populo, indicat omnes modos persuasiuos, & licet Moyses mereretur corā Deo, vt propter eum remitteret iniquitatem populi, tamen vt vere humilis sua merita non attēdens inducebat antiquos patres, quorum merita magna erant, quia seruierant Deo in corde perfecto. *Abraham, Isaac, & Israel seruorum tuorum.*

Quare Moyses, cum oraret Dominum, posuit in oratione sua nomen Abrahæ, Isaac, & Iacob. Quæst. XX.

DICVNT Hebræi, quòd fit memoria omnium istorum trium ad euitandum triplicem pœnam. Nam si Deus voluisset, ignem de cælo mittere super eos, dixisset: Ecce Domine quia Abrahā pater noster missus fuit in ignem in ciuitate Hur Chaldæorum propter te, vt non negaret nomen tuum, & coleret vanitates. Secunda pœna erat gladius, & tunc si Deus voluisset, super eos mittere gladium, dicere poterant: ecce Domine, quia Isaac pater noster pro te paratus fuit mori gladio, cùm iugulare volebat eum Abraham pater suus, vt patet Gen. 22. capite. Erat pœna tertia exilium diuturnū, & si Deus eis pœnam hanc infligere voluisset, dixissent: Ecce clementissime Deus, pater noster Iacob in exiliū missus fuit in Mesopotamiam extra domum patris sui, & peregrinatus fuit ibi annis viginti, & hoc vt obediret patri suo propter te. De hoc Genes. 28. & 31. capit. Istæ aūt sunt quædam adaptationes, sed non sunt ad veritatem litteræ, non .n. posita fuerunt nomina istorum trium patrum ad euitandas istas tres plagas: quia dato, quòd Deus nō immitteret super eos aliquam de istis plagis, poterat immittere multas alias, & sic perirent de terra: Moyses autem rogabat, vt non deleret eos quouis modo. Item si ista tria nomina ponerentur propter tres illas pœnas vitandas, non oporteret poni, cùm rogatur pro remissione alicuius parui peccati, pro quo non debebatur aliqua illarum trium pœnarum. Item, si ad hoc ponerentur, nunquam deberent poni, nisi cùm fiunt preces pro remissione peccatorum, sed ponuntur etiam cùm petuntur aliqua bona fieri: ergo non ponuntur ad euitationem istarum pœnarum triū. Dicendum ergo, ꝙ ponuntur nomina istorum Patriarcharum propter duo. Primò, quia merita istorum fuerūt magna ante Deum, cùm ambularēt coram eo in corde perfecto, & in meritis istorū fieret salus posteris eorum. Secundum erat propter factas promissiones, quia istis fuerunt factæ promissiones de dando semini eorum terram Chanaan, vt pater de quolibet eorū sæpè in Genesi. Si autem nunc deleret eos, non complerentur promissiones factæ illis: vt ergo nō irritētur promissiones, nō deleas eos: & ad istum secundū sensum ponuntur proprijs, quam ad aliquid alterum, vt explicat littera sequēs. *Seruorū tuorū.* In hoc notatur prima de his rationibus supra positis, quare peccatum remitti debebat, s. propter merita istorū, quia erāt serui Dei ei in toto corde seruiēres. *Quibus iurasti.* Deus promiserat istis dare terrā Chanaan, & vt eis hi mior videretur esse promissio, iuramēto firmauit eam. Vtrum autem verba Dei magis certa sint cum iuramento, vel sine iuramento, & ad quid prosit iuramentum Dei, dictum fuit

F Gen. 22. cap. *Per temetipsum dicens.* Iuramētum est ad cōfirmandam veritatem. Confirmatio autem fit per maiorem auctoritatem, ideo homines per maiorem suum iurant, vt patet ad Hebr. 6. cap. & extra de iureiur. cap. & si Christus. Deus autem, quia non habuit maiorē, per quem iuraret, per semetipsum iurauit, vt patet ad Hebr. 6: cap. Istud iuramentum quod Deus fecit per seipsum habetur Genes. 22. c. cùm dicitur: Vocauit autem Angelus Domini Abraham secundò de cælo, dicēs: Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, &c. *Multiplicabo semen vestrum.* Ista promissio de multiplicando semine in multis locis facta est: sed secundum, quòd hic allegatur præcipuè in duobus locis habetur Gen. 15. & 22. Gen. 15. dicitur: Suspice cælum, & numera stellas, si potes, sic erit semen tuū. Gen. 22. cap. dicitur: Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, & non

G pepercisti filio tuo vnigenito, benedicam tibi, & multiplicabo semē tuū, sicut stellas cæli, & velut arenā, quę est in litore maris. *Sicut stellas cæli.* Volebat Deus declarare multitudinem seminis Abrahæ, & Isaac, & Iacob, & posuit exemplum in rebus, quæ in isto numero sunt, vt numerari à nobis non possint. Et ponuntur duæ res, s. stellæ cæli, & arena, quæ est in litore maris, vt patet Gen. 22. cap. Hic autem solùm expressit stellas cæli, & non sunt istæ æqualiter multiplicata, quia non videtur esse quasi aliqua proportio inter arenam, quæ est in litore maris, & stellas cæli. Nō enim sunt in valdè magno numero stellæ cęli, quæ visu notabiles sūt, sed difficulter quis eas enumerare posset, licet quidam astrologus Aratus nomine, omnes eas se numerauisse iactauit, vt diximus Genes. 15. cap. Et ob hoc *Aratus quidā se stellas omnes cæli numerasse.*

H aliquando Moyses dicit esse Israelitas multiplicatos, sicut stellas cæli, vt patet Deuter. 1. cap. cùm dicitur: Quia Dominus multiplicauit vos, & estis hodie plurimi, sicut stellæ cęli. Aliquādo dicitur Iacob progenies quasi arena maris, vel puluis, vt patet Num. 23. cap. cū dicitur: Quis poterit numerare puluerem Iacob, aut numerum stirpis eius? *Et vniuersam terram hanc.* Ista promissio fuit facta Abrahæ de possidenda terra Chanaan; vt patet Gen. 13. c. Leua oculos tuos, & vide à loco, in quo es ad Aquilonem, & Meridiem, ad Orientem, & Occidētem: omnem terram, quā conspicis, tibi dabo, & semini tuo vsque in sempiternum: idem fuit promissum Isaac, vt patet Gen. 26. c. Tibi, & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, ꝙ spopondi Abraham patri tuo. *De qua locutus sum.* Quia Deus cùm ista promisit, fecerat mentio-

I nem de terra Chanaan, dicens: Leua oculos tuos à loco, in quo es, & vide ad Aquilonem, &c. Ecce ibi loquitur de terris illis: deinde subditur quomodo promittat dare istam terram: omnem terram, quam conspicis tibi dabo. *Dabo semini vestro.* Quia cuilibet eorum facta fuit promissio pro se, & semine suo: ideo cum promitteretur cuilibet eorum, dicebatur tibi, & semini tuo. *Et possidebitis eam semper.* Sed non possedit terram istam Israel vltra mille, & quadringentos annos: vt patet inquirenti discursus temporum per historias Gentilium, & Hebræorum à tēpore Iosue vsque ad Christi mortē, & paulò post. Istæ aūt promissiones diuinæ intelligendæ sunt semper cum conditione, s. si manserit res in eodē statu, in quo est, quādo fit promissio. Sic patet Psal. 131. De fructu ventris tui ponam super sedem tuam, si custodierint filij tui testamē- *Israelitæ non possederūt terram promissionis vltra mille & quadringentos annos.*

K tum meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos. Sic etiam patet Ierem. 18. c. scilicet: Subitò loquar de gente, & Regno, vt ædificem, & plantem illud: si malum fecerit in oculis meis, vt nō audiat vocem meam pœnitentiam agam super bono, quod loquutus sum, vt facerem ei. Cōditio autem ista, secundum quam promittebatur Iudæis terra Chanaan, non mansit in eis, quia ipsi nō receperunt Christum, in quo maximè peccauerunt: si autem recepissent, & non occidissent permansissent. Aliter autem dici potest, ꝙ licet ponatur hic, quòd in æternum possessuri essent terram illam, tamen non intelligebatur simpliciter in æternum, sed pro magno tempore, sicut erat de quibusdam cæremonialibus Veteris Testamenti, quæ dicebantur esse sempiterna, sicut est de custodia sabbati, vt patet supra 31. cap. & de Circumcisione, vt patet Gen. 17. capite. Hæc tamen abolenda erāt, dato quòd Iudæi Christum

rece-

recepissent, & tenuissent conditionem, aut statum quemcumque, in qua conditione ista præcepta data fuerunt. Vocauit autem æternum satis magnum tempus, quantum fuit duratio huius, quia pluribus quàm mille annis steterunt possidentes terram illam. *Placatusq. est Dominus.* id est, pacificatus à furore suo, quia merita Abrahæ, Isaac, & Iacob, & promissio facta eis, & ardens deuotio promeruerunt, vt ira Dei, quæ super populum incanduerat, placaretur. *Ne faceret malum, quod loquutus fuerat.* i. ne infligeret pœnam, quam inflicturus videbatur. Non accipitur malum, pro malo culpæ, quia Deus peccare non potest: sed pro malo pœnæ. Et isto modo Deus multa mala agit, quia multas pœnas infligit: imò Deus omnia mala agit, cũ ab ipso sit origo omnis pœnæ, vt saltem si punientes ad puniendum nõ moueat, tñ eam, vt talem deserat, dirigat, sicut fuit declaratum supra 21. c. cùm dicitur: Sed Deus tradidit eum in manus eius. Et hoc habetur expressius Amos 3. cap. Non est malum in ciuitate, quod Dominus non faciat. *Quod loquutus fuerat.* i. quod promiserat, vel dixerat se facturum, nec tamen accipitur propriissimè quod loquutus fuerat, quia hoc conuenit ad eum, qui determinatè aliquid dicit. Deus aũt nihil tale determinauerat, sed loquebatur per modum optãtis, scilicet, dimitte me, & delebo eos, id est, si dimitteres me, delerem eos. Siue vellem, quòd dimitteres me, vt eos delerem. Et non dixit simpliciter determinando, ego delebo eos. *Aduersus populum suum.* id est, contra Iudæos, innuens se velle eos delere. *Et reuersus est.* Hic ponitur peccati cognitio per sensus experientiam, scilicet, per auditum, & visum. *Et reuersus est Moyses.* Iam erat dies quadragesimus, & populus coluerat suum idolum: adeo dixit Deus Moysi: vade & descẽde, peccauit populus tuus. Vidés tamen Moyses, quod Deus erat iratus nimis, noluit descendere ad populum donec Deus placaretur, quia erat superfluum, cùm in descensu Moysi Deus totũ deleret exercitũ, nisi prius placatus foret, sicut eum placauit Moyses, & post hoc descẽdens portauit secum tabulas Decalogi. Intelligẽdum tamen est de ista placatione Dei, quod nõ fuit totalis placatio: nam si totaliter fuisset placatus, non oportuisset iterũ super eodem facto non iterato orari, vt placaretur, & tamen Moyses post istam placationem descendit in castra, & occidit viginttria millia virorum de idololatris, & tunc dicitur, quòd redierit Moyses ad orandum Dominum pro hoc peccato: scilicet, loquutus est Moyses ad populum: peccastis peccatum maximum: ascẽdam ad Dominum si quo modo eum quiuero deprecari pro scelere vestro. Et consequenter ponitur ibi oratio Moysi. Item Deut. 9. c. dicitur: quòd postquam Moyses exercuit vltionem in plebem, ascendit, & orauit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus suppliciter prostratus coram Domino, vt remitteret peccatũ hoc: sed si remissum esset totaliter nullo horum opus esset. Cùm autem dicitur supra: placatus est Dominus, ne faceret malũ quod loquutus fuerat, non est sensus, quod Deus placatus esset totaliter à furore, sed quod placatus esset, ne faceret malum, quod dixerat. Malũ aũt quod Deus dixerat erat, quòd volebat delere Israel. Est autem delere, totaliter, & simul destruere. Et hoc facturus erat Deus, nisi merita Abrahæ, Isaac, Iacob, & Moysi oratio suffragarentur. His autem placatus fuit Deus, ne simul totum populũ destrueret, sicut videbatur velle facere à principio, nõ tamen tollebatur ex hoc quin maneret furor Dei ad interficiendum istos per partes, & quia hoc erat etiam graue, non ausus fuit petere Moyses immediatè à Deo in monte antequam descenderet. Nam videbatur esse iniusta petitio, quod peteretur, pœnam huius tanti facinoris totaliter relaxari sine vlla saltem modica satisfactione peccantis. Subticuit ergo Moyses ad tempus de residua parte pœnæ, & descendens ad populum exercuit in eos quantam debuit vltionem, & tũc præmissa aliquanta satisfactionis parte, Moyses rationabiliter potuit petere à Dño totaliter remissionem huius facinoris, & tũc ascendit ad Dominum, dicens: Ascendam ad Dominum, si quo modo eum quiuero deprecari pro scelere vestro, & tunc placatus fuit Deus totaliter ab ira sua facta quadam alia leui punitione, de qua infra ponitur. *Et reuersus est Moyses de monte.* Ad castra veniens, quæ erãt circa montem,

Deus nõ agit malum culpæ, sed malũ pœnæ.

Moyses noluit descendere à mõte donec Deũ placaret precibus.

A tem, ipse autem in monte quadraginta diebus cum Domino manserat. *Portans duas tabulas testimonij.* id est, duas tabulas lapideas, in quibus erant scripta præcepta decem, quæ Deus in monte dederat. Hæc enim fuit vna de causis principalibus, quare Moyses ascendit ad Dominum in montem, scilicet, vt tabulas acciperet. Factæ fuerunt ergo tabulæ, & sculptæ, atque datæ ei in die quadragesimo, cùm rediturus erat. Vocantur autem tabulæ, licet essent lapides, quia tabula non est nomen substantialis speciei, aut naturæ, sed nomen figuræ, cùm in aliquo corpore sic se habent dimensiones, vt valde maior sit lõgitudo, quam latitudo, & latitudo maior, quàm profunditas, vel ad minus longitudo, & latitudo sunt maiores profunditate, licet inter se sint æquales, & pertinet ista figura in numeris, vel in corporibus, qui vocantur laterculi, vel asseres. Mul-B ti enim tales numeri sunt, & talia corpora: cùm ergo ista figura non solùm reperiatur in lignis, sed etiam in lapidibus, vocabuntur lapides interdum tabulæ, dicentes tabulas lapideas, sicut dicimus tabulas ligneas, quia isti lapides sic erant dolati, vt maior esset longitudo, quàm latitudo, & latitudo maior profunditate. Vocantur tabulæ testimonij, siue tabulæ fœderis. Tabulæ quidem fœderis, quia cõtinebãt fœdus, quod pepigit Dominus cũ Israel, scilicet, decem præcepta. Pro his. n. pepigit, vt obseruarẽt, vt patet supra 19. c. Hæc aũt decẽ in tabulis scripta erant, vt patet Deut. 4. & 10. capit. Vocantur tabulæ testimonij, quia ipsæ erãt testimonium cõtra filios Israel, quod Deus dedisset eis legem, & ob hoc seruabantur diligentissimè in Arca intra Sancta Sanctorũ. Si. n. negarent legem à Deo sibi datam, poterat quicunque vellet probare eis, quod re-C cepissent testimonio tabularum illarum. De modo aũt, & fundamento huius probationis dictum est supra 20. cap.

Quare tabulæ lapides vocabãtur tabulæ, cum essent lapideæ.

Quare in duabus tabulis erant solum scripta decem præcepta Decalogi. Quæst. XXI.

QVÆRET autem aliquis de istis tabulis, quare solùm erant scripta decem præcepta in illis, cũ potuissent multa alia scribi. Et fortè omnia, quæ data sunt excludendo historicas narrationes, & diuinas promissiones aliasq. in hunc modũ circa quæ Sacra Scriptura negociatur. Et hoc, quia istæ tabulæ erãt scriptæ intus, & foris, vt patet infra. Aliquis aũt fortassis respondebit, quod ideo sola hæc præcepta scripta sunt in tabulis, quia licet multa alia præcepta Hebræis data fuerint, tamen eo D tempore, quo tabulæ scriptæ sunt, nulla alia data fuerant. Sed hoc falsum est: quia istæ tabulæ datæ sunt in monte tũc qñ Moyses ascẽdit, & ista ascẽsio fuit post dationẽ legis, vt patet ex processu libri huius. Nam primo data fuerũt præcepta decem in monte Sinai in clangore tubæ, & postea in eadem die petentibus Israelitis, quia territi fuerãt fragore valido buccinæ, Moyses ascendit ad Deũ, & loquutus fuit cũ eo præcepta multa, vt patet supra 20. c. & Deut. 5. hæc aũt fuerunt ea, quæ cõtinentur supra in fi. 20. c. & in 21. & 22. atque 23. cap. & postea eidem existẽti cum Deo mandauit Deus, vt postquam descẽderet in castra, ipse, & Aaron. Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores rursus ascendãt ad Dominũ, vt patet supra 24. cap. Et cũ descendisset Moyses illa die, qua fuit data lex de mõte, narrauit cũcta verba illa in auribus multitudinis, ipsisq. E consentientibus scripta sunt omnia illa verba, atque in sequẽti die factis sacrificiis, fœdus confirmatũ est, & ascendit Moyses ad Dominum, & stetit in ista secũda vice cum eo quadraginta diebus, & totidem noctibus, vt patet plenè supra 24. cap. Post hos quadraginta dies cũ descendit Moyses ad populum, & adorauerũt vitulum, fregit tabulas, quas ipsa die acceperat. Nec potest aliquis effugere, dicens hic esse anticipationẽ, aut recapitulationẽ, ita quod sit mutatus naturalis ordo historiæ: nam littera huius capituli demonstrat nõ fuisse factã mutationẽ narrationis recapitulando, vel anticipãdo, quia dicitur hic, cũ Deus diceret Moysi, quòd peccauerat populus: *Recesserunt cito de via, quam ostendisti eis:* ergo necessarium erat, quòd iam Moyses eis viam ostendisset: ista autem nihil aliud est, quam præceptorum traditio, per quæ dirigerentur, sed nulla præcepta Moyses tradiderat eis nisi ea, quæ ha-

bentur ſup. 21. & 22. atque 23. capit. Ergo illa data erāt, F quando tabulæ ſcriptæ ſunt: poterāt ergo illa hic ſculpi. Item dato, quòd nunc quando tabulæ ſcriptæ ſunt, nulla alia præcepta data forēt: ſi tamen nulla cauſa alia obſtaret ad hoc, ꝙ ea, quę danda erant ſcriberentur in tabulis, expectaret Deus, ne ſcriberet tabulas, quouſque alia præcepta traderet Moyſi. Dicendū ergo, ꝙ eo tempore, quo tabulæ ſcriptæ ſunt, plura alia præcepta, quā Decalogus data erant, ſed non oportuit alia ſcribi. Cauſa autem multiplex eſt: prima, non ſcribebantur hæc præcepta, vt conſtaret, quæ erāt præcepta, quæ Deus dediſſet, ſed ad probandum, ꝙ Deus Iudæis aliqua præcepta dediſſet: nam cōſtito, ꝙ Deus præcepta aliqua dediſſet, cōſtabat Iſraelitas obligatos ad obſeruationem legis: quæ autem erant præcepta illa faciliter comprehendi poterat ex multis argumentis, quæ nunc inducere nō oportet. Si tamen nega- G retur Deum dediſſe legem Iſraelitis, concluderetur eos obligatos nullatenus forē tanquam nullum eſſet ſufficiēs præceptum eos obligare potens. Hoc ergo ſolidum eſſe decebat: ideo ponebatur aliquid quòd maneret in ſignū, ꝙ Deus legem dediſſet Iſraelitis: ſed ſufficiens ſignum ad monſtrandū Deum dediſſe legem, erat in vno, vel duobus præceptis, aut paucis, cùm æqualis poteſtas ſit in condendo vnam legem, ſicut in condendo mille: ergo non oportuit omnia data præcepta ſcribi in tabulis. Alia cauſa eſt, quia præcepta illa quæcumque eſſent, quæ in tabulis ſcripta forent, erant ad indicandum, ꝙ Deus dediſſet legem Iſraelitis, nulla ergo conuenientius poni debuerūt, quàm ea, quæ Deus dedit per ſe ipſi populo, ſed ſola præcepta Decalogi per ſe dedit Deus Iſraelitis. ſ. ſine aliquo miniſterio humano: ergo ſola hæc ibi ſcribi debuerunt. Alia H cauſa eſt, quia ſolùm ponebātur præcepta tabularum ad teſtimonium, & nō ad doctrinam, ſ. vt per ea erudiri poſſet aliquis, quæ erant præcepta obſeruanda. Quod patet, quia in Arca intra Sancta Sanctorū recondita ſunt, à qua nunquam extrahebātur, nec aliquis Arcam tangere, aut ſaltem videre audebat, quia videntes moriebantur, vt patet Num. 4. c. & 1. Reg. 6. de tangentibus patet 2. Reg. 6. ſolùm ergo ſeruabatur ad teſtimoniū, ſcilicet, ꝙ ſi neceſſariū eſſet eximi tabulas illas negantibus Iſraelitis recepiſſe à Deo legem, eximerentur, & per eas veritas clarè luceret. Teſtimoniū autem luce clarius, maximè in cauſis arduis, eſſe debet, vt nullatenus calumniabile ſit: ſed nullum erat manifeſtum toti populo, niſi decem præcepta, quæ data fuerunt audiente toto populo per clangorem buccinæ Dei: ergo iſta ſola ſcribi debebant in tabulis: alia I aūt præcepta dederat Deus ſoli Moyſi in monte Sinai, & in multis alijs locis, non ergo conſtabat illa ita à Deo data fuiſſe, ſicut iſta decē. Alia cauſa eſt, quia iſta præcepta decem erant vniuerſalia, quaſi quædam principia rationis practicæ, ſiue, vt ſtrictius loquamur, quædam cōcluſiones primariæ intellectus practici: alia autem præcepta ſunt quædam valde particulares concluſiones iuris poſitiui diuini, ideo ſufficiebat poni illa præcepta, quæ omnium aliorū fundamenta erant, quia illis poſitis videbantur eſſe poſita omnia, quæ intelliguntur in illis. *In manu ſua*. Non erant iſtæ tabulæ ita ponderoſæ, quòd non poſſet eas Moyſes portare in manibus, & hoc, quia non erant lapides rudes, & groſſi, ſed facti in modū tabularū cùm Scriptura vocet illos lapideas tabulas. i. quia tenues ſatis erāt, ita ꝙ à quolibet faciliter ferri poterant. Quidam ta- K men dixerunt, ꝙ miraculosè detulerat illas tabulas Moyſes, quia nullus homo eas portare valebat. Sed hoc nihil eſt: cùm Scriptura ipſa non neceſſitet nos ad ponendum miraculum, peccatum aūt eſt facere per plura quod poteſt fieri per pauciora, vt patet in 8. Topic. c. 4. Et cùm dicitur, ꝙ portabat tabulas iſtas Moyſes manu, non eſt ſenſus, ꝙ portabat eas in vna manu, quia non erāt ita paruulæ, quòd in vna manu portari poſſent: ſed portabat eas in duabus manibus. Sic patet Deut. 9. c. cùm dicitur: Cumq. de monte ardente deſcenderem, & duas tabulas fœderis vtraque tenerē manu. *Scriptas ex vtraque parte*. Dicit Rabbi Salomon, ꝙ tabulæ erant ſculptæ ex vtraque parte, non quidem, ꝙ in vtraque parte Deus ſcripſiſſet, ſed quia ſcriptura, quæ erat, ex vna parte apparebat ex altera parte eodem modo, ſicut erat in altera. Et ſi hoc eſſet, valde mirabile erat propter duo. Primū erat, ꝙ corpus lapidis, quod erat ita groſſum, & dēſum monſtraret litteras, quæ erant in vna parte factas eſſe ex altera: nā hoc nō fit niſi in corporibus diaphanis, qualia nō ſunt lapides. Secundū miraculum erat, ꝙ litteræ apparerent eodem modo factæ. ſ. ſcriptę ex vtraque parte. Nam dato, ꝙ eſſent tabulę de aliquo lapide multum lucido, & tranſluceret, ſicut eſt vitrū: tamē figurę quęcumque eſſent factę ex vna parte, nō poſſunt apparere eodem modo in altera parte, tanquam eſſent in illa, ſed tranſuerſę ſunt, ſicut videmus in papiris, aut pergaminis ſcriptis, cùm per poſteriorē partem litteras reſpicimus, auerſę ſunt, nec eas legere poſſumus, ſi tamen viderentur ſcriptę ex vtraque parte, ita poſſent legi per vnam partem, ſicut per alteram, non eſt autem credēdum ſi fuiſſet tale miraculum, ꝙ ſcriptura ſubticuiſſet. Nō eſt ergo inſiſtendum multum iſti poſitioni.

Tempore quo tabulæ datæ sūt, multa alia præcepta Iudæis data erant, tamen non oportuit eam tabulis ſcribi.

Quare tabulæ legis ex vtraque parte ſcriptæ erant. Quæſt. XXII.

QVÆRET ergo aliquis quare tabulę iſtę duę ex vtraque parte ſcriptę erant, cùm tam pauca ſcriptura erat. ſ. decem prçceptorum, quę ſatis fortè capi poſſet in vna tabula ex vna parte. Reſpondent Iudęi communiter ſequentes Chaldaicam tranſlationem, quòd non ſolū erāt in tabulis ſcripta decem pręcepta, ſed etiam erant factę expoſitiones, quas Deus eiſdem pręceptis dederat, & tunc cùm poneretur quodlibet pręceptum cum expoſitione ſua, magnam quantitatem tabulę lapideę occuparet, ideo neceſſe erāt duę tabulę ſcriptæ intus, & foris. Et fundamentū ſuum eſt: quia dicitur hic, portās duas tabulas teſtimonij manu ſcriptas ex parte vtraque; hoc aūt referunt ad ipſam pręceptorum ſcripturam, & poſtea ſequitur: ſcriptura quoque Dei erat ſculpta in tabulis. i. explanata, vt ipſi gloſſant. ſ. quòd exponeretur quid intēdebat, quodlibet pręceptorū. Sed hoc falſum eſt, & cōfictum à Iudęis, & ab ipſo Chaldaico idiomate, ſicut pleraque alia cōfingūt. Et patet primò, quia iſta pręcepta ſunt primę Concluſiones rationis practicę, quę immediatè, vt dicuntur, quilibet aſſentit eis cognoſcens veritatem eorū. Non ergo oportet ea exponi, ſicut nec prima principia oportet exponi: & illa fuit cauſa, vt declaratum fuit ſupra 20. capite, quare Deus iſta ſola per ſe ad populum dixit in voce tubę: alia aūt dixit per Moyſen. Nam Deus volebat, vt pręcepta, quę darentur Hebręis, intelligerentur ab eis, aliàs nihil prodeſſet, nec ipſi reciperēt ea: iſta ergo per ſe protulit nullo exponente, ſed populo audiēte, quia non indigebant expoſitione tanquam cuilibet forent notiſſima: quia verò ea, quę poſtea ſubſequutura erāt, talia erāt, quæ ſine docente, & aliqualiter explanāte intelligi à populo illo rudi adhuc non poterāt, non dedit Deus per ſe, quia non intelligeret cùm ipſe non exponeret, ſed dedit ea Moyſi, vt daret populo, & quando ipſe dabat explicabat ea exponens reducendo ad exemplum, ſicut patet de præceptis iudicialibus, & cærimonialibus, quæ ponuntur ſupra 21. & 22. atque 23. cap. & conſequēter in ſequentibus cap. de conſtructione Sanctuarij: non ergo indigebāt vllo modo talia præcepta expoſitione, nec Deus daret, quia Deus nihil agit ſuperfluum. Sed argues, quomodo ergo Doctores omnes exponūt iſta præcepta faciētes magnum ſermonem ſuper eis, ſi expoſitione non indigent. Reſpondetur, ꝙ alia eſt expoſitio, quam dant Doctores, & alia, quam recipiunt populares, & quæ eis neceſſaria eſt, & aliqua præcepta ſunt, quæ non indigent expoſitione quantum ad populares, & tamen Doctores faciūt expoſitiones. Et ratio eſt: quia expoſitio neceſſaria in popularibus eſt, vt cognoſcant terminos præceptorum. ſ. quid ſignet quilibet terminus poſitus in aliquo præcepto, & ꝙ intelligāt complexionem terminorū, ſcilicet, quid ſignat tota oratio compoſita. Et hoc, quòd ſciant ipſi ponere in exemplo reducendo ad operabilia, ſicut iſta præcepta Decalogi de operabilibus ſunt, & quòd aliqualiter appareat eis debitum quidquid mandatur, ita quod ratio præcepti pateat. Expoſitiones autem, quas Doctores in his præceptis faciunt, non ſunt ad aliquid horum, ſed ſunt ad ponendum quaſdam rationes fundamentales,

Duplex genus expoſitionis præceptorum.

A tales, aut suasiuas ad hæc præcepta, & quasdã similitudines à natura, & determinationes quantum ad aliquos casus, in quibus teneant præcepta, vel non teneant: ista autem multum diuersa sunt, & primæ expositiones conueniunt popularibus, secũdæ autem non. Si ergo sint aliqua præcepta, quæ habeant expositiones istas secũdas, & non recipiant primas, non oportet, ꝙ cùm dantur exponantur à Legislatore, vel promulgatore. Patet autem hoc applicanda aliqua istorum præceptorum decalogi, & aliorum, quæ non pertinent ad decalogum. Est namque primum præceptũ: Nõ habebis Deos alienos. Prima expositio erat hic declarare terminos, s. quid dicatur Deus, & quid dicatur alienus. Et quantum ad istam partem cuilibet quantumcumque simplici notum est, quid signent termini. Etiam complexio terminorum quid significet nota est, scilicet, quòd non colamus honorando, aut sacrificando B diis alienis. Ratio etiam, vel debitum huius mandati, quando dicitur, cuique immediate nota est, scilicet, quòd sit rationabile solũ verum Deum colere: ecce ergo quantum ad istud præceptum non indigent populares aliqua expositione, & si daretur non est necessaria. Doctores autem quando istud præceptum exponunt, non dicunt aliquid istorum: sed dant aliquas rationes, quare teneatur homo colere Deum, demonstrantes ex fundamento perfectionis diuinæ, & ex debito acceptorum beneficiorum, & quæ sit iniuria et habere Deos alienos, & quando aliquis dicatur habere Deos alienos, vel quibus modis contingat errare cõtra istud præceptum, & multa alia in hunc modum: & sicut applicuimus istud præceptũ, ita poterit quilibet faciliter applicare omnia alia præcepta Decalogi, scilicet, ꝙ non indigeant expositione, vt intelli- C gantur à populo, & tamen Doctores conuenienter exponunt ea. Præcepta alia indigebant expositione quantum ad ipsos populares: quia quædam sunt obscura, quia termini eorum sunt obscuri, & tota complexio est obscura, & ratio debiti, scilicet, quare debeat fieri, sicut mandatur in illo præcepto, non patet, in aliquibus autem patent termini, & tamen sensus complexionis non est nõtus. In aliquibus aũt sola ratio debiti nõ apparet: ideo oportet esse exponentem cùm talia præcepta promulgãtur. Patẽt aũt in præceptis supra datis de constructione Sanctuarij: in quorum quibusdam ipsi termini ignoti sunt. Sensus quoque complexionis ignotus est, quia non sciret aliquis talia præcepta applicare ad factionem, nisi declararentur, vt patet de fabricatione candelabri, & in aliis similibus: non debebant ergo ista dari per Deũ, qui solùm dabat præce- D pta, & non exponebat, quia tunc non intelligeret ea plenè populus, sed dari decuit per Moysen, aut aliquem alium ministrum, vt cùm ista proferret ea magistraliter declararet. Et sicut patet de illis præceptis pertinentibus ad constructionem Sanctuarij: ita est de omnibus aliis cærimonialibus, & iudicialibus: non ergo indigebant præcepta Decalogi expositione, quia per se intelligebãtur, licet Doctores ea aliquo modo exponant. Aliter autem responderi posset adhuc. s. ꝙ præcepta Decalogi non indigẽt expositione aliqua, nec Doctores ea exponunt accipiendo propriè expositionem. Est enim propriè expositio cũ aliquid obscurũ declaratur, præcepta autem Decalogi nota sunt, siue quantum ad terminos, siue quantum ad complexionis sententiam, siue quantum ad rationem debiti; illa ergo, quæ Doctores dicunt, non sunt propriè expositio præ- E ceptorum horum, sed aliqua quasi extrinseca fulcimenta, aut additamenta. Item non potest stare, ꝙ præcepta fuerint scripta cũ expositione, quia cùm Deus daret ista præcepta, & eorum expositionem, ita solidissima, atque certissima esset expositio, sicut ipsa præcepta, quia quidquid Deus dicat, certissimũ est, & æqualis auctoritatis esset expositio, & præcepta: sicut ergo seruãtur præcepta, ita seruari deberet illa expositio, sed illa non obseruatur, quia nullo modo apud nos habetur, nec apud Iudæos vnquam habita est, ergo nec data est. Item Deus nihil magis scripsit in tabulis, quas dedit Moysi, quã protulit coram toto populo in mõte Sinai, vt patet Deut. c. 9. cùm dicitur: Deditq. mihi Dominus duas tabulas lapideas scriptas digito Dei, & continentes omnia, verba quæ vobis in mõte loquutus est de medio ignis, quando concio congregata est: sed in monte Sinai ad populum solùm dicta fuerunt ista decem præcepta, vt patet supra 20. cap. & Deut. 5. scilicet, ꝙ incepit Dominus loqui in monte in voce tubæ, & loquutus fuit incipiens: Ego sum Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, nõ habebis Deos alienos coram me. Et cùm accessisset ad id verbũ: Non concupisces domum eius, bouem, aut asinum, aut omnia, quæ illius sunt, cessauit loqui, quia clamauit totus populus ad Moysen, dicẽs: Loquere tu nobis, & non Dominus, ne fortè moriamur: & tunc accessit Moyses ad Dominum, & incepit loqui ad eum Dominus, nec vltra loquutus fuit ad populum: ergo in tabulis illis solùm continebantur illa decem verba, quia solùm illa loquutus fuit Dominus, & sic nõ erãt ibi aliqua expositio, quia non fuit eam loquutus Dominus. Item dato, ꝙ in monte Sinai, nõ fuissent data aliqua alia præcepta, aut declarationes præter ista præcepta decem, si tamen postea scripta fuissent in tabulis verba expositionis, fuissent etiam scripta in libro legis: sed si legatur totus liber legis, non reperientur in eo expositiones illorũ præceptorum datæ à Deo: ergo nõ fuerunt à Deo scriptæ in tabulis: patet cõsequentia: quia sicut præcepta decem scripta sunt in tabulis, & etiam in libro legis, quia tabulæ non debebãt esse in vsu quotidiano, ita si aliquid alterũ fuisset scriptũ in tabulis, scriberetur in libro legis, vt per illum haberetur copia de omnibus scriptis in tabulis: sed nõ habetur alicubi: ergo nec in tabulis habebatur. Item dato, ꝙ Deus dedisset expositiones præceptorũ, sicut dedit præcepta, & continerentur expositiones in libris legis, tamen non deberent contineri in tabulis, quia expositiones præceptorum erant ad declarandum præcepta, ita vt legentes per illas intelligerent præcepta: sed per tabulas nullus lecturus erat, quia in Arca recondi deberent, vt manerent in testimonium: ergo superfluum erat, dato ꝙ fuissent factæ expositiones, ꝙ ponerentur in tabulis; de præceptis autem non potest sic dici, quia præcepta erant ad reddendum testimonium, quòd Deus dedisset legem, sed expositiones non erant ad reddendum testimonium: ideo dato quòd præcepta, quæ erant in tabulis à nullo legerentur, non erant superflua, quia semper manebat eis finis suus. s. quòd essent ad reddendum testimonium: expositiones autem cum non essent ad reddendum testimonium, sed solùm ad exponendum præcepta, si à nullo legi possent vnquam, superfluæ essent: sed Deus superfluum nullũ agit, ergo nec expositiones præceptorum in tabulis scripsit. Argumentum autem quod ipsi inducunt ex litera in fulcimentum suæ positionis, nullum est, scilicet, & Scriptura Dei erat sculpta in tabulis, quia ista littera non sonat, ꝙ scriptura Dei, id est, præcepta decem erant sculpta, id est, explanata in tabulis, sed quòd scriptura Dei erat sculpta in tabulis, id est, quòd id quod erat sculptum in tabulis, erat scriptura Dei: nã verbũ, quod ponitur in Hebræo, vbi nos ponimus illud verbum, erat sculpta, signat propriè sculpere, vel cauare, & non signat vllo modo exponere, vel declarare, aut interpretari. Et patet: quia tale verbũ habetur hic apud Hebræos, quale habetur supra 28. c. vbi litera nostra dicit sumesq. duos lapides onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israel; ibi namq. manifestum est, ꝙ non potest accipi pro exponere, vel interpretari, & sic in eodem capite replicatur idem verbum, siue in forma verbi, siue in forma nominis verbalis, cũ dicitur, opere sculptoris, non tamen dicetur sculptor interpretator, aut declarator. Cõcludendũ ergo est, ꝙ in tabulis illis lapideis nõ erãt præcepta cũ expositionibus suis, sed sola præcepta Decalogi. Dicendum ergo, ꝙ in tabulis duabus solùm erant præcepta decẽ, & licet ex vtraque parte scripta forent, nihil tamen aliud continebant, & ratio quare istæ duæ tabulæ satis occuparẽtur intus, & foris decẽ præceptis illis solis erat duplex. Prima erat, quia litteræ, quæ in tabulis illis erãt figuratæ, erãt magnæ, sicut consueuerũt esse in quibusdã lapidibus super sepulchris antiquorũ, & ẽt modernorũ, & in satis magno lapide paucę litterę sũt. Alia causa est, quia illæ tabulæ nõ erãt magnæ; quod patet: quia poterat eas portare Moyses manu sua, vt patet hic, & Deut. 9. c. si. n. fuissẽt magnæ tabulæ, nõ potuissẽt à Moyse portari. Alia causa poterat esse, vt diceremus, ꝙ in qualibet

tabula erant, eadem præcepta bis scripta, s. semel in vna parte, & semel in altera, & sic tantum occupabant, & dato quod essent satis magnæ tabulæ: si autem fuissent magnæ litteræ, & ex vtraque parte sculptę, vix capi potuissent in eis. Sed adhuc non obligamur ad hoc, quod bis scripta essent præcepta, quia duæ causæ superiores sufficiebant, nihilominus tamen, si hanc suscipere voluerimus non obstat.

Quare decem præcepta in duabus tabulis scripta fuerint cum possent scribi in vna tabula. *Quæst.* XXIII.

QVÆRET autem aliquis circa prædicta, quare in duabus tabulis præcepta ista sculpta fuerint, cùm potuissent in vna tabula satis sculpi, si illa fuisset valde magna, & sculperetur intus & foris. Respondetur, quod ad hoc possunt esse duæ causæ. Prima est, quia cùm illæ G litteræ, quæ sculptæ erant in tabulis, essent magnæ, si in vna lapidea tabula sculperentur, esset valde magna, & facilius frangerentur propter magnam latitudinem, aut longitudinem, & paruam profunditatem. Nisi etiam esset magna grossicies, sicut longitudo, & latitudo, ex quo tabula redderetur valde grauis, & esset difficilis ad portandum, cùm eã Leuitæ Caathitæ portarẽt in Arca, cùm aũt fierent duæ tabulæ, quęlibet erat non valde magna, & nõ habens grossiciem tantam, quæ faceret magnum pondus iuxta correspondentiam longitudinis, & latitudinis non valde magnæ. Alia tñ adhuc potissima causa est: quia in his præceptis erant quædam præcepta dirigentia in Deũ, & alia dirigentia in proximum. Ad assignandam aũt rationẽ dignitatis distincta sunt in duabus tabulis, ne præcepta pertinentia ad proximum iungãtur cum præceptis H pertinentibus ad Deum, ne videantur esse æqualis dignitatis. Quod aũt ista sit causa, patet: quia qñ tabulæ diuiduntur, non ponuntur tot præcepta in vna tabula, sicut in alia, quia in vna ponuntur præcepta tria, & in alia præcepta septẽ, quia tria prima pertinebãt ad Deum, & septem sequentia ad proximũ. Licet aliter Hebræi, & aliter Catholici assignant. Omnes tñ in hoc concordant, quod præcepta pertinentia ad Deum ponantur in vna tabula, & pręcepta pertinentia ad proximũ ponantur in alia tabula. *Scriptas ex vtraque parte.* s. quod erat scriptura bis posita, scilicet, quod præcepta ponerentur, quæ pertinent ad Deum in vna parte vnius tabulæ, & postea in alia parte eadem replicarentur. Sed quia ista non videntur esse necessaria, satis dici potest, quòd pars præceptorum ponebantur in vna parte, & pars in altera. Hoc enim firmius est, s. quòd duo I præcepta prima, quæ pertinent ad Deum ponerentur in vna facie tabulæ, & præceptum tertium de Sabbato poneretur in alia facie: nã licet ista præcepta pertinentia ad Deum pauciora essent in numero, quàm præcepta pertinentia ad proximum, tñ in verbis maiora sunt, vt patet consideranti litteram supra 20. cap. nam sicut ibi scripta sunt nihil addendo, nec minuendo in sono tubæ prolata sunt, & in tabulis scripta. In tabula secunda, in qua ponebantur præcepta pertinentia ad proximum, erant septem præcepta, quorum quattuor ex vna parte ponebantur, & tria ex altera parte. *Et factas opere Dei.* Aliqui dicunt factas, i. scriptas, s. quod opere Dei sine ministerio humano factæ fuerunt, i. scriptæ fuerunt tabulæ. Alij autem dicunt, quod accipitur hic tabulas esse factas opere Dei, i. creatas à Deo nouiter ad hoc, vt in eis scriberentur præcepta hæc. K Et dicunt non posse stare id, quod dicebant præcedẽtes, quia littera dicit, quod istæ tabulæ erant factæ opere Dei, & postea tanquam diuersum aliquid annectens subdidit, & scriptura Dei erat in tabulis sculpta: necessariò ergo illud fecisse Dei, & scripsisse diuersa sunt. Item, quia inter istas tabulas, & secundas hoc interest, quia istæ tabulæ dicuntur factæ opere Dei, & scriptę opere Dei, vt patet hic: alię aũt dicuntur solùm scriptæ opere Dei, vt patet infra 34. c. & Deut. 10. Ergo oportet dici istas esse creatas nouiter à Deo. Aliter aũt, & melius dici potest, quod licet dici posset tabulas has à Deo nouiter fuisse creatas, tñ non est necessarium, & tale miraculum non est ponendum sine necessitate, cum peccatum sit per plura fieri, quod potest fieri per pauciora. Erit aũt alius modus conueniens sine miraculo, scilicet, quòd illæ tabulæ fuerint creatæ à retrõ prin- F cipio cum aliis rebus, vel postea naturaliter geniti, sicut crystalli gignũtur ex aquis gelidis, & alij lapides preciosi diuersas generationes habent, & non fuerunt à principio dispositi lapides illi in forma tabularum, sed in rudi, atque impolita materia: postea verò cum tempus fuit sculpi præcepta decem, dolauit Deus lapides illos, & scripsit in eis præcepta hæc, & sic non ponetur creatio de nouo quod erat superfluum. Vocatur factio Dei non creatio, sed dolatio, quia modo loquendi Scripturæ Sacræ quælibet apparatio rei vocatur factio eius, sic patet, quia sæpè dicitur, faciet vitulum in holocaustũ, & sic de similibus, id est, parabit. Etiam parare, vel polire vngues dicitur facere vngues, vt patet Deut. 21. cap. vbi de muliere captiua, quæ in vxorem accipienda est dicit littera nostra, quod circuncidet vnguem: littera Hebraica dicit, quòd facient vngues. Iste modus etiam in aliis scripturis consuetus est, vt apud Poetas. Sic patet per Virgiliũ in Bucolicis Ecloga tertia, quæ incipit.

Tabulæ in quibus decẽ præcepta scripta fuerunt non fuerunt tunc de nouo à Deo creatæ, vt quidã volunt.

Dic mihi Dameta cuium pecus, an Melibei: Sic ait.
Cum facio vitulam pro frugibus ipse venito.

Ad argumenta satis patet: ad primum, quando dicitur, quòd ista ponuntur hic tanquam diuersa, scilicet, quòd Deus fecisset illas, & quòd scripsisset illas. Respondetur, quòd verum est, nec tamen ex hoc sequitur, quòd intelligatur factas opere Dei, id est, creatas: sed factas, id est, dolatas, & postea scriptas. Ad secundum quando arguitur, quòd inter primas, & secundas hoc interest, quia primæ sunt factæ, & scriptæ opere Dei: secundæ autem solùm sunt scriptæ opere Dei. Respondetur, quòd verum est, nec tamen sequitur ex hoc, primas esse nouiter à Deo creatas: sed fuerunt factæ, id est, dolatæ opere Dei: secundæ autem fuerunt scriptæ opere Dei, & non factæ, sed opere Moysi factæ sunt, id est, dolatæ, & præcisæ, sicut patet infra 34. cùm dicitur: Ac deinceps præcides tibi duas tabulas lapideas instar priorum. Idem patet Deut. 10. c. Dicuntur factæ opere Dei, & scriptæ istæ tabulæ, scilicet, opere Angelorum, qui vocantur Deus, cùm ista, quæ hic faciebant Angeli, faciebant in persona Dei, & videbãtur illa facere Deus. Nam totum quidquid in dando legem factum est, Angeli fecerunt, vt patet ad Gal. 3. cap. scilicet, lex ordinata per Angelos in manu mediatoris. Sic patet Act. 7. cap. ex verbis Beati Stephani loquentis contra Hebræos, scilicet, hic est, id est, Moyses, qui fuit in Ecclesia in solitudine cum Angelo, qui loquebatur ei in monte Sina, & patribus nostris. *Scriptura quoque Dei erat sculpta in tabulis.* id est, illa scriptura decem præceptorum, quæ erat in talibus sculpta, erat scriptura facta à Deo, quasi dicat, non solùm erant istæ tabulæ factæ opere Dei dolantis, sed etiam Scriptura ab eo facta erat, & non à Moyse.

Quomodo ordinentur præcepta in duabus tabulis secundum Latinos, & Hebræos. *Quæst.* XXIIII.

VT autem intelligantur tabulæ istæ quomodo erant scriptæ, considerandum est, quod aliter secundum nos assignantur ista præcepta in tabulis, & aliter secundum Hebræos. Et adhuc inter Doctores Hebræos est diuersitas: Nos autem præcepta pertinentia ad Deum ponimus in vna tabula, & præcepta pertinentia ad proximum ponimus in alia tabula, & quia tria nos in Deum ordinant, K solùm continebantur in prima tabula tria præcepta. Secunda tabula continet septem præcepta, quia septem nos in proximos dirigunt. Hanc distinctionem facit Beatus Augustinus, & consequenter alij Doctores nostri. Quidam tamen de nostris imperiti valde dixerunt duas tabulas sic fuisse distinctas, vt in vna tabula ponerentur præcepta affirmatiua, & in alia præcepta negatiua, tabulam autem præceptorum affirmatiuorum primam tabulam dicunt, tabulam verò negatiuorum dicunt esse secũdam. Sed hoc valde stultum est. Primò, quia solùm sunt duo præcepta affirmatiua, scilicet, præceptum de sabbato, & præceptum de honorando parentes, in tabula negatiuorum ponerentur octo præcepta, tunc illa esset satis parua tabula, in qua essent affirmatiua, & alia valde magna. Secundò sequeretur mixtio præceptorum pertinentium ad Deum, & ad proximum: nam in tabula pręceptorum affir-

Opinio quorundam Latinorum stulta.

affirmatiuorum poneretur vnum pertinens ad Deum, & aliud pertinens ad proximum: & in tabula negatiuorum ponerentur duo præcepta pertinentia ad Deum, & sex pertinentia ad proximum. Tertium inconueniens, & maximũ esset, quòd mutaretur ordo præceptorum: nam in tabulis talis ordo erat assignando præcepta, qualis fuit in referẽdo illa, & omnes assignantes tabulas sic assignãt: si tamen ponerentur in vna tabula præcepta affirmatiua esset primum præceptum primæ tabulæ de custodia sabbati, & secundum esset de honore parentum. Et tamen in ordine præceptorum ista erant tertium, & quartum. In secunda tabula essent prima duo, quæ pertinẽt ad Deum, & tertium esset: Non occides, quod ad proximum pertinet: istud tamen in ordine præceptorum est quintum, non est ergo recipienda talis assignatio tabularum. Inter Doctores Hebræos diuersitas est, quia quidam volunt ponere præcepta pertinentia ad Deum in vna tabula, & præcepta in proximum ordinantia in secunda tabula; Alij faciunt æqualem numerum in præceptis, scilicet, q ponunt quinque in vna tabula, & quinque in altera, & est ista positio Rabbi Salomon, & quorundam aliorum. Figuratio tabularum secundum Doctores Latinos est hæc, quæ sequitur.

Quomodo decem præcepta ordinẽtur in tabulis secundum Hebræos.

Prima Tabula.

Non habebis Deos alienos.
Non assumes nomen Domini Dei.
Memento, vt diem sabbati.

Secunda Tabula.

Honora patrem.
Non occides.
Non mœchaberis.
Non furaberis.
Non falsum testimonium dices:
Non concupisces vxorem.
Non concupisces bouem.

Secundum Rabbi Salomon ista est figuratio, quæ sequetur primò: & deinde ponetur secundum alios: nam vt diximus supra 20. cap. ponunt Hebræi, sicut & nos ponimus esse solùm decem præcepta, quia textus cogit eos, cùm dicatur Deuter. 4. capite, quòd in tabulis erant decem verba fœderis, ipsi tamen diuidũt præcepta, & coniungũt ea diuidentes, vnũ in duo diuidunt, & vltima duo in vnum coniungunt. Nam dicitur in principio: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti, non habebis Deos alienos coram me. Istud totum vnum præceptum est, ipsi tamen in duo diuidunt, dicentes, q vnum sit hoc, scilicet, ego sum Dominus Deus tuus: deinde ponunt aliud, scilicet, non habebis Deos alienos coram me, & secundum hoc sunt quattuor præcepta pertinentia ad Deum: manent autem præcepta pertinentia ad proximũ, quæ licet secundum veritatem septem sint, tamen vt non cogantur facere præcepta vndecim copulant duo vltima in vnum, scilicet, non concupisces vxorem proximi tui, & non concupisces bouem, aut asinum eius, & cetera, quæ illius sunt. Hoc præsupposito, quidam de illis volentes æquare tabulas in præceptis, posuerunt quinque in vna, & quinque in alia, & quia secundò superiorem assignationem præcepta ad Deum pertinentia sunt quattuor addiungendo illis primum præceptum eorum, qui pertinent ad proximum, scilicet, de honore parentum quinque præcepta fiunt. Hanc positionem tenet Rabbi Salomon, & quidam alij, quorum figuratio hæc est, quæ sequitur.

Positio Rabbi Salomon.

Prima Tabula.

EGO SVM DOMINVS DEVS.
Non habebis Deos.
Non assumes nomen.
Ad emento vt diem.
Honora patrem tuum.

Secunda Tabula.

Non occides.
Non mœchaberis.
Non furaberis.
Non falsum testimonium dices.
Non concupisces.

Sed ista assignatio tabulæ errat in tribus. Primò, quia diuidit mandatum vnum in duo, scilicet, primum ponendo, q illud sit mandatum: ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te, &c. Nam præceptum, & narratio historica, aut veritatis simplex assertio distinguũtur, quia historica narratio fit per præteritum: nam nulla tanquã gesta narrari possunt, nisi præterita sint. Assertio autem simplicis veritatis est per præsens indicatiui, & hoc, quia talis est propositio: ideo necessariò est oratio indicatiua præsentis temporis. Præceptum autem ad futurum magis pertinet: sed hic ponitur simplex veritatis assertio demonstrando, cũ dicitur: Ego sum Dominus Deus tuus: ponitur etiam iterum gestarũ historica narratio, cùm dicitur: Qui eduxi te de Aegypto: ergo nõ est præceptum. Item præceptum est à præcipiendo dictum: ergo oportet, q in eo aliquid præcipiatur, & detur per modum, qui est præceptiuus, s. per imperatiuũ, qm imperatiuus, & præceptiuus idem sunt: sed in hoc nihil præcipitur, sed asseritur, aut narratur, & non fit per modum imperatiuum, sed per indicatiuum: ideo non est præceptũ. Secundò errat ista assignatio tabulæ, quia duo præcepta in vnum cõiungit, scilicet, concupiscere vxorem proximi, & cõcupiscere res eius: necesse est enim distingui ista in duo præcepta, quia distinguũtur præcepta iuxta ea, quæ præcipiũtur: sed in his duobus diuersa præcipiuntur, ergo sunt diuersa mandata. Est autem diuersitas in istis mandatis ex duobus, in quibus differre possunt aliqua præcepta. Primũ est ex parte obiecti, s. ipsa res, circa quam actus fit. Et patet, quia in primo istorũ mandatur, ne concupiscamus vxorem, in secundo mandatur, ne concupiscamus domũ, aut bouem, aut asinum, ista enim differunt secundum genus, quia vxor pertinet ad res, quæ non possidentur: domus, & asinus, & bos pertinent ad possessionem: vxorem autem nullus possidet, nisi fortè dicamus, q etiam vir ab vxore possidetur, non est autem propriè possessio, vbi qui possidet possidetur. Patet: quia vir non habet potestatem corporis sui, sed vxor, vt patet 1. ad Corin. c. 7. Aliæ autem res sunt in genere possessorum: vxorem ergo concupiscimus, vt æqualem, ceteras verò res, vt possessiones: differunt ergo obiecta hic: necessariò igitur est, & præcepta ipsa differre. Et si arguas, quòd isto modo plura ponemus præcepta quàm decem, etiam quàm duodecim, quia cũ bos, & asinus, & domus, & ager sint diuersa obiecta, erunt diuersa mandata, in quibus ista vetentur concupisci. Sed hoc ridiculum est, & contra textum, quia tunc non essent decem verba fœderis solũ, vt Deus dixit, sed plura, quàm quindecim, & quàm triginta, non ergo propter hoc ponenda est differentia inter præceptum de concupiscenda vxore proximi, & concupiscendis rebus eius. Respondetur, q necessariò distinguuntur ista duo præcepta ex distinctione obiectorum: nam sicut habitus distinguuntur essentialiter per obiecta tanquam per differentias specificas constitutiuas, iuxta illud Aristot. 3. de Anima, secantur sciẽtiæ quemadmodũ ea ex quibus sunt: ita secundum distinctionem obiectorũ, circa quæ sunt: ita secantur præcepta, quæ sunt aliquid manẽs habitualiter tanquã cõclusio habituata in ratione practica subditorum alicuius domini præcipientis. Non tñ est intelligendũ, q qualibet differẽtia rerũ, quæ sunt obiecta, faciet differentiam obiectalem, scilicet, obiecta esse distincta. Sed diuersitas rationis communis, s̃m quã sunt obiecta, facit differre ea, vt obiecta; patet hoc: quia Philosophia naturalis est vna sciẽtia quã tũ est ex obiecto, tñ sunt in ea res distinctæ in specie, & in genere, vt homo, & lapis, & arbor: sic & in geometria, quæ de magnitudine est, sũt magnitudines differẽtes genere, & specie, vt figuræ regulares ab irregularibus, & deinde figuræ regulares inter se: sic de Astrologia, & ceteris, tñ quælibet istarum vnica sciẽtia est, quãtum ad obiectum

Duo vltima præcepta decalogi differunt in obiectis.

Non omnis differentia specifica in obiecto facit differre præceptum, sed commũnis ratio obiectalis.

licet quantum ad habitus conclusionum demóstratarum F in qualibet sunt multæ scientiæ. Tamen vocatur obiectum cuiuslibet istarum vnum, quia licet multa differentia specie, & genere reperiantur in qualibet istarum, tamen omnia conueniunt in vnica ratione obiectiua, vt in Philosophia naturali omnia conueniunt ad hanc rationem, quæ est esse corpus mobile, & in geometria omnia conueniunt in rationem corporis. Si tamen esset aliquid, quod consideraretur, vt corpus cæleste, consideratio istorum duorum non poterat pertinere ad Astrologiam, sed necessarium erat diuersas scientias ab his duobus obiectis denominari. Sic autem in proposito domus, & asinus, & ager, & bos differunt in genere, & adhuc magis, quàm in genere propinquo, tamen non faciũt diuersa obiecta, nec diuersa præcepta, quia conueniunt in vnicam rationem obiectiuam, scilicet, res possessa. Nam domus possidetur, G & asinus, & bos, & capra, & ager, & famulus, & ancilla, & sic de ceteris, & concupiscuntur omnia hæc ad possidendum: ergo omnia facient vnum obiectum, & vnum præceptum. Accipiatur autem aliquid istorum cum aliqua alia re, quæ non concidat in hanc rationem obiectalem, quæ est concupisci, vt rem possessam, & tunc necessariò erunt illa vt duo obiecta, & erũt duo præcepta distincta. Sic est de concupiscendo asinum alterius, & concupiscendo vxorem alterius, nam res quæcumque alterius à nobis concupiscitur ad possidendum, & vt id, in quo est nostra possessio, & dominium. Vxor autem alterius non concupiscitur, vt res possessa, quia nullatenus possideri potest, sed concupiscitur, vt aliquid æquale nobis, sunt ergo duo obiecta, & sic necessariò erunt duo præcepta. Item differunt secundò ista præcepta ex parte H finis, qui ponit speciem in moralibus, & patet; quia res proximi concupiscuntur ad possidendum, & vt in illis sit dominium nostrum, & diuitiæ: vxor autem concupiscitur ad fornicandum, vt in illa sit nostra fruitio: ergo oportet differre præcepta hæc. Item differunt tertiò ista præcepta ex differentia speculatiua actus: nã sicut vnus habitus est causatiuus solùm vnius generis actuum: ita vnum præceptum, per cuius assuefactionem causatur habitus, est ad vetandum, vel præcipiendum vnum genus, id est, vnum modum actus, sed concupiscere quod est ad vxorem alienam, & concupiscere, quod est ad res alienas, differunt in specie: ergo præcepta hæc differunt in specie. Quòd autem differant isti actus in specie patet: quia actus differt specificè ex obiecto, sicut habitus, vt patet de actibus intellectus, qui licet in eadem potẽtia sint, I quia tamen sunt de diuersis obiectis, vt de speculabili, & agibili, atque factibili, differunt inter se secundum differentiam obiectorum suorum: hic autem sic est, quòd vxor, & res possidendæ accipiuntur vt diuersa genera obiectorum: ergo actus ad illa differunt in specie. Etiam patet differentia istorum actuum ex fine. Finis namque in moralibus semper facit differre actus inter se, secundum quod ipsi fines inter se differunt: sed hic concupiscere quod est ad vxorem, est concupiscere libidinosum actum: concupiscere rem alienam est concupiscere dominari, & possidere: ergo hæc duo concupiscere distincta sunt in specie. Tertiò errat ista assignatio tabularum, quia miscet præcepta pertinentia ad Deum præceptis pertinentibus ad proximum, quod inconueniens est. Nam ideo duæ tabulæ factæ sunt, vt præcepta dirigentia in Deum à præce- K ptis ordinantibus in proximum seiungerentur, vt non intelligantur æqualis dignitatis esse. Alij autem Doctores Hebræi aliter assignant istas tabulas, ponentes præcepta sola, quæ in Deum dirigunt in vna tabula, & præcepta, quę in proximum dirigunt in secunda tabula, quia tamen primum præceptum in duo diuidunt, faciunt quattuor præcepta in prima tabula, & in secunda sex collocant. Cuius hæc est figura.

Corpus mobile est subiectũ Philosophiæ naturalis.

Duo vltima præcepta differunt ex parte finis.

Finis in moralib. facit actus differre.

Prima Tabula.

Ego svm Dominvs Devs.
Non habebis Deos.
Non assumes nomen.
Memento, vt diem sabbati sanctifices.

Secunda Tabula.

Honora patrem tuum.
Non occides.
Non mœchaberis.
Non furaberis.
Non falsum testimonium.
Non concupisces.

Sed ista assignatio tabulæ peccat in duobus. Primò, quia vnum præceptum in duo diuidit, scilicet primũ præceptum quod ad Deum pertinet. Secundò peccat, quia duo vltima præcepta de his, quæ ad proximum pertinẽt, in vnum inconcinnè copulat: quomodo aũt ista non rectè fiant probationes positæ sunt supra. Ista tamen assignatio tabulæ non ita errat, sicut præcedens assignatio Rabbi Salomon, quia illa commiscebat præcepta pertinentia ad Deum aliquibus præceptis pertinentibus ad proximum, ista autem nullum commiscet. *Audiens autem Iosue.* Hic subricet scriptura aliquam narrationem rerum, quia artificiosè procedit dans intelligi id, quod omittitur ex eo qđ præcedit, & hic exprimitur, scilicet, quòd Iosue erat minister Moysi, vt patet sup. 24. cap. & infra 33. cap. dicitur: Cumq. ille, id est, Moyses reuerteretur in castra: minister eius Iosue filius Nun puer non recedebat de Tabernaculo. Iste ergo Iosue iuit cum Moyse, quando ascendit in montem. Nam licet Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta seniores ex Israel iuissent cũ Moyse ad montem, tñ nõ ascenderunt cum eo, sed mãserunt ad radices montis: ipse aũt Moyses, & Iosue ascenderunt in montem Sinai, vt patet supra 24. cap. cùm dicitur: Surrexerunt Moyses, & Iosue minister eius, ascendensque Moyses in montem Dei, seniorib. ait: expectate hic, donec reuertamur ad vos. Deinde ascenderũt Moyses, & Iosue ad aliquantã montis partem, & mansit ibi Iosue mandato Moysi: Moyses autem accessit ad caliginem nebulæ, in qua erat Deus, & vocatus intrauit: Iosue autem nesciens quantum moraturus esset Moyses cum Deo, stabat in loco, vbi ei Moyses consistere iusserat non recedens ab eo, ne fortè contingeret Moysen descendere de monte, & redire in castra eo non vidente. Transactis autem quadraginta diebus, & totidem noctibus Iosue continuè expectans Moysen venturum, vidit eum de montis cacumine descendentem, & associatus ei est: descendebantq. de mõte pariter. Et tunc fiebat celebratio magna, & prima sollemnitas vituli, & tota castrorum turba variis concentibus conclamabat. Ante ergo, quàm ad radices montis descenderent, audiuit Iosue populum cantantem in sono turbato propter multitudinem, & fuit ista auditio antequam descẽderent ad radices montis. Quod patet: quia dicitur infra, quod cùm Moyses appropinquasset ad castra, & vidisset vitulum, & choros, proiecit tabulas, & cõfregit eas ad radices mõtis.

An Iosue semper extiterit in monte Moysen expectans per quadraginta dies. Quæst. XXV.

Aliqvi volunt, quod Iosue fuerit reuersus in castra, & manebat ibi, atque quotidie exiens videbat vtrũ veniret Moyses, & illa die exiuit, & occurrit ei veniẽti. Sed non vr̃ hoc verum: Primò, quia Iosue debebat concomitari K Moysen euntem, & redeuntẽ, cùm ergo nesciretur dies aduentus Moysi, non posset Iosue certò tempore expectare, vt Moysen venientẽ obuius exciperet. Et dato, quod quotidie exiret castra obuiam Moysi, si fortè veniret, tñ quia nesciebat horam, in qua venturus erat (nisi fortè tota die expectasset extra castra in loco, per quem descensurus erat) Moyses, potuisset venire hora, qua Iosue nesciret, & oportuisset eũ ire in castra incomitatũ. Necessariũ igitur est, vt Iosue semper extra expectaret, scilicet, in monte nunquam rediens ad castra. Item, si Iosue redijsset ad castra, & quotidie exiuisset ad videndum si rediret Moyses, non ascenderet quotidie ad altitudinem montis, sed satis erat, quod procederet quotidie vsque ad radices montis, ad quem locum accesserant seniores Israel concomitantes Moysen ascendentẽ, & ibidẽ expectaret, si fortè eum venientem conspiceret: ascendere aũt quotidie, aut aliqñ ad

magnam

A magnam montis altitudinem, aliquid laboriosum, & superfluum fuisset: sed Iosue, cum venit Moyses de cacumine montis, erat in aliquanta montis altitudine, quia ambo descendebant de monte, quando Iosue audiuit voces in castris: ergo expectauerat semper in monte, vbi eum reliquerat Moyses. Item, & fortius: quia quando Iosue audiuit istas voces, non intellexit quid essent, dicens: Vlulatus pugnæ auditur in castris, & tamen erat vox cantantiũ, & laudantium Idolum: ergo non fuerat in castris in diebus præcedentibus. Nam, vt supra declaratum fuit, istud opus de fabricatione vituli fuerat inceptum ante per dies quattuor, aut quinque ad minus. Si ergo Iosue à quinque diebus ante in castris steterat, saltem quinto die ante hoc sciuerat quid hoc esset, & tamen non sciuit, quia dixit: vlulatus pugnæ auditur in castris, & non erat vlulatus pugnæ: ergo Iosue nõ veniebat de castris ad recipien- B dum Moysen redeuntem: sed stabat in monte expectans in loco in quo eum Moyses ascẽdens reliquerat. *Audiens autem Iosue.* Licet Moyses, & Iosue simul venirent, tamen Iosue primò audiuit vocem, quam Moyses, & hoc, quia Iosue erat iunior, vtpotè annorum triginta nouem, quia anno sequenti in quo ad explorandũ missus est cum aliis, erat annorum quadraginta, vt patet Iosue 14. capite, & hoc fuit vno anno ante illam missionem ad explorandum: Moyses autem erat tunc annorum octuaginta, ideo melius poterat audire Iosue, quã Moyses voces has, quia senes venientes ad magnam senectutem non bene audiũt, vt patet Ecclesiastici capite vltimo. Licet de Moyse non sit dicendum, quòd tantum fuerit mutatus, quia Moyses erat annorum centum viginti, & non caligauerat oculus C eius, nec dentes eius mutati fuerant, vt patet Deuteronomij 34. capite. Et si arguatur, quòd acutius audiuit Moyses, quam Iosue, quia Iosue non bene iudicauit, putans esse vlulatum belli, Moyses autem bene iudicauit, dicens: Vocem cantantium ego audio. Respondetur, quòd non iudicauit Moyses vocem castrorum acutius quasi haberet auditum acutiorem, vel melius dispositum: sed quia sciebat, quòd populus fecerat sibi vitulum, & coram illo clamabat, sicut supra reuelauerat Deus Moysi, dicens: Peccauit populus tuus, feceruntq. sibi vitulum conflatilem, & adorauerunt eum: atque immolantes hostias dixerunt: Isti sunt Dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti: Iosue autem non acceperat hæc à Domino, ideo, licet audiuisset vocem, tamen non bene iudicauit. Item, alio modo potest dici, quòd dato, quòd Moyses iudicasset de voce bene, & Iosue non, ex hoc non sequebatur, quòd primò D audiuisset Moyses: nam sicut est in intellectu, ita est in modo apprehensionis sensitiuæ: in intellectu autem sic est, quòd quidam homines facilius ad quamlibet rem intelligendam mouentur, & eleuantur, & ad plura se extendit intellectus eorum, quam intellectus aliorum. Et tamen intellectus aliorum magis discernit in qualibet re, quam intellectus istorum, & sunt isti quasi cum quodam impetu intelligentes, nec tamen ad medullam intelligibilis peruenientes: alij autem licet non ita celeriter, tamen maturius, & profundius intelligunt: sic ergo est in potentia auditiua, quòd aliqui à longiori spatio voces audiũt, quam alij: non tamen ita distinguunt vocum proprietates, sicut alij à minori spatio audientes: ita ergo potuit esse, quòd Moyses acutius iudicaret, tamen Iosue prius, & E à remotiori voces audisset. Sed adhuc argues, quòd non solùm Moyses distinctius iudicauit, sed etiam audiuit ita primo sicut Iosue. Et non valet responsio superior de reuelatione facta ad Moysen, & non ad Iosue, quia non solùm sciuit Moyses, quòd illa erat vox cantantium quasi per reuelationem Diuinam sciret, sed etiam auditu percepit, cùm dicitur infra: non est clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellẽtium ad fugam: sed vocem cantantium ego audio. Erat igitur ibi auditus. Respondetur, ꝙ Moyses audiuit, & discreuit quæ voces essent illæ: sed non fuit immediatè, vt audiuit Iosue: sed cùm audiuisset Iosue, & dixisset esse vlulatũ pugnantium attendit diligenter Moyses, cùm modicum ambularent, & perpendit esse vocem cantantium. *Tumultum populi vociferantis.* Licet cantarent coram vitulo, quia tamen totus populus, vel valde magna pars cantabat, erat vox

Quamuis Iosue, & Moyses simul venirent de monte, prius tamen Iosue audiuit voces cantantiũ in castris quã Moyses.

Diuersitas apprehendendi in intellectu cũ quodam impetuosius quã maturiò intelligunt.

A magna, & confusa, quia voces multorum in vnam apertam harmoniam redire non poterant. Erat autem sicut vox aquarum multarum rauco impetu sonantium. Et ista fuit causa, quare Iosue non distinxit, an esset cantantium, an pugnantium, nec ideo dixit esse vocem pugnantium, quia videretur esse pugnantium, sed quia nesciuit distinguere quid erat, in peiorem exitum interpretatus est, nouitate rei commotus. *Qui respondit.* Quia cùm dixisset Iosue esse vocem pugnantium, Moyses attentè considerans, & modicum pertransiens cognouit esse vocem cantantium, & respondit hæc, quæ sequuntur. *Non est clamor adhortantium ad pugnam.* Respondet directè Moyses ad dictum Iosue, quia dixerat Iosue, ꝙ audiebatur in castris vox vlulatus: Moyses dicit, ꝙ non est vox pugnæ, quia vox pugnæ est duplex, scilicet, aut eorum, qui fu- B giunt, & seipsos hortantur, vt redeant, aut vox eorum, qui vincunt compellentes alios ad fugam: sed neutra harum est, ergo non est vlulatus pugnæ. Hoc dicit. *Non est clamor adhortantium ad pugnam.* Isti sunt, qui fugiunt, & duces eorum, aut aliqui de aliis volentes conuertere vultum suum in hostes, quibus terga verterant, clamant ad alios, vt non fugiant, sed redeant ad pugnam, & isti sunt adhortantes, id est, admonentes ad pugnandum eos, qui non pugnabant, sed fugiebant. *Nec vociferatio compellentium ad fugam.* Vocantur compellentes ad fugam omnes, qui vincunt, & compellunt fugere hostes suos, tunc autem vt magis isti incitentur ad persequendum hostes, clamant, quia vox naturaliter multum incitat, maximè voces quædam iratæ, & voces quorumdam organorum musicorum, & tubarum, & classicorum, & lituum: C nam & ipsi equi ad pugnam animãtur auditis istis vocibus, vt ait Isidorus Etymologiarum lib. 11. Proficiunt etiam istæ voces ad magis compellendũ hostes in fugam, quia istæ voces monstrant magnam animositatẽ clamantium, & quantò maiorem animositatem persequentium sentiunt fugientes, tantò magis corde pauitantes terga vertunt. *Sed vocem cantantium ego audio.* id est, ista vox, quam ego audio, non est aliqua vox pugnatorum, sed cantantium. Et istæ voces multum differunt, quia voces pugnatorum duræ sunt, & iratæ, sine vllo harmoniæ concentu, impetum animi indicantes. Voces autem cantantium suaues sunt harmonico modulamine concrepantes, tales, quales valeant animum oblectare. Has voces non solùm cognoscebat Moyses, quia à Deo in reuelatione acceperat populum idololatrasse; sed quia etiam iam audi- D tu percipiebat, quales essent. Ex prædictis sequitur, ꝙ quando Iosue dixit se audire vocem pugnantiũ, & Moyses respondit esse vocem cantantium, quòd non videbant castra, quia infra dicitur: Cumq. appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros. Vel fortè non videbat illam partem castrorũ, in qua erat vociferatio choreas ducentium. Item patet: quia si quando Iosue audiuit vocem hanc, quam dixit esse pugnantium, videret castra, satis iudicaret vtrum esset vox pugnantium, quia videret vtrum fieret commotio in castris, quæ requiritur ad pugnam, & cùm non fieret ibi aliqua talis turbatio, satis iudicare posset non esse pugnam in castris: sed non iudicauit, ergo non videbat castra. Vel fortè dici posset, quòd videbat Moyses, & Iosue castra, sed erat longe locus, à quo videbant, audiebant tamen vocem, quia magna erat, E cùm totus populus conclamaret, & non distinguebant secundum visum quid esset. Vel fortè, quia licet possent videntes iudicare quid esset, papiliones tamen castrorum, id est, tentoria fixa, perturbabant ne viderent vtrum inter tentoria fieret commotio pugnantium. *Cumq. appropinquasset ad castra.* scilicet, Moyses: vterque appropinquabat, quia simul pergebant: sed dicitur de Moyse solo, quia actus, qui sequitur ad solum Moysen pertinebat, scilicet, quòd proiecerit tabulas, & fregerit eas: sic ponitur supra 24. cap. cùm Moyses simul & Iosue ascenderent in montem, littera solùm exprimit Moysen, cùm dicit: surrexerunt Moyses, & Iosue minister eius: ascẽdensq. Moyses in montem Dei, senioribus ait, expectate hic: & tamen littera immediatè declarat quomodo Moyses, & Iosue simul descenderunt, cùm dicitur: hic expectate donec reuertamur ad vos. *Vidit vitulum.* Quia erat vitulus positus

Quando Iosue audiuit voces cantantium non videbat castra.

tus in aliquo loco eminẽti, & honorabili, quia tenebatur, F & colebatur, vt Deus: adeo eũ facilè videre potuit. *Et choros.* Dr chorus chorea plurium cõcanentiũ, quorum quidam cantant, & alij tripudiant. Erãt aũt chori multi, quia populus postquam comedit, & bibit, surrexit ludere, i. facere choreas, & quia non poterant omnes in vna chorea simul canere, fecerũt multas choreas, quæ circumfusæ erãt per aliquod spatium apud vitulum, vt ipsi quietem caperent, & Deum suum vitulum laudarent. Est autem chorus quoddam instrumentum factum ad canendum, & istud in Grecia inuentum est tempore Iudicis Israel, vt patet per Iosephum in libris antiquitatum. Et non accipitur pro hoc instrumento hic, quia nondum fuerat inuentum: sed accipitur pro congregatis multis ad simul canendum. Et isto modo accipitur in Tragœdijs Senecæ, & aliorum vbi ponuntur aliqua dicta, & carmina chori, G alia autem aliarum personarum, & sic accipit Arist. in 3. Polit. c. 1. q aliquando vocamus eundem chorum alterum esse, aliquando comicum, aliquando tragicum existentibus eisdem personis. De isto choro secundo modo dicto accipit hic Moyses: *Iratusq. valde*,

Chorus quid sit.

Quare Moysis videns vitulum tantum iratus est. Quæst. XXVI.

QVÆRET aliquis quomodo Moyses tantum nunc iratus est viso vitulo, & choris cantantibus, quia nunc nõ cognoscebat malum, quod factum fuerat nouiter, sed Deus antea ei reuelauerat: si enim nouiter nunc cognouisset, rationabiliter tantum iratus fuisset. Respondetur, q cognitio mali causat in nobis iram, i. quando aliquid malum esse cognoscimus, irascimur ei volendo illud destruere. Est tamen gradus iræ magis, aut minus secundum gradum cognitionis mali. Et quia cùm aliquis primò cognoscit magis mouetur cum impetu, & postea cum successione vires impetus cessant, sicut in dolentibus ad primos impetus est magnus dolor, & lacrymæ, ita q eas continere non possunt, postea verò successione exhauriuntur, ita vt modicum quis ploret, & interdum volens emittere lacrymas, non possit: sic etiam de ridentibus: nam primi impetus in eis fortes sunt, ita vt eos sustinere non possint, & quidam tentantes risum continere eum confundunt, id est, multum rident simul, vt ait Aristot. in 7. Ethicor. sed postea omnia hæc cessant. Ita in ira, quia ad primam cognitionem de malo, iniuria, aut contemptu, propter quem surgit ira, vt patet in 7. Ethicor., est I ira vehementissima: deinde paulisper tenuatur, donec tota successione exhauriatur. Sunt autem duo impetus in ira, secundum q aliquis potest dupliciter habere nouam cognitionem de malo, & ad istos duos impetus fortis est. Primus est, cùm malum cognoscatur sine sensatione mediata, sed quia nobis enarratur, aut aliqualiter in signo, vel aliàs cognoscimus, & tunc oportet magnam iram insurgere. Secundus impetus est, quando est noua cognitio per sensum, scilicet, cùm malum quod relatione didicimus, nos ipsi nostris oculis intuemur: maximè si non solùm factum cernimus, sed fieri videmus, quia tunc maximus impetus est. Moyses autem habuit istas duas cognitiones, & istos duos impetus. Prima cognitio de malo fuit, cùm Deus reuelauit ei, dicens: Peccauit populus, quem eduxisti de terra Aegypti: feceruntq. sibi vitulum conflatilem: tunc autem in Moyse valdè magnus motus iræ esse debebat: sed quia diligebat populum Israel, & videbat Deum iratum contra illum: si ipse quoque iratus fuisset nullus deprecatus fuisset pro populo Israel, & Deus deleuisset illum: amor ergo vicit iram, & magis habuit vultum pro eorum scelere deprecantis, quam iniquitati eorum iustè indignantis, quia tunc non oportuit in Dei præsentia indignari: sed furorem Dei verbis mollibus deprecari. Cùm autem descendebat de monte, continuabatur dolor ille, quem in monte audito scelere populi cõceperat, sed non augebatur, quia non insurgebat noua cognitio, cùm autem audiuit vocem cantantium, & nõ vidit eos: aliqualis cognitio de malo sensitiua erat, sed non erat ... certa, sicut cognitio, quæ fit per visum, quia poterat esse vox cantantium non idololatrantium. Etiam quia

Primi impetus doloris, & risus, fortiores sunt ceteris, q sequuntur.

Duo impetus iræ.

Quare Moyses magis iratus fuit corã populo cũ vidit vitulum, q corã Domino.

dato q cognosceretur vox idololatrantiũ esse, non cognoscatur res ita bona, aut mala esse per auditum, sicut per visum, quia visus plures nobis rerum differentias ostendit, vt patet in 1. Metaphys. ideo eũ plus diligimus, cùm autem appropinquauit, & contemplatus fuit vitulum, qui erat certissimum idololatriæ signũ, & vidit choros in circuitu eius laudantium eum, maximus impetus iræ insurrexit, quia tunc noua cognitio sensitiua aduenit, non solùm de eo, quod malè factum fuerat: sed de eo quod malè fiebat. Et tantus fuit iste impetus iræ, q tabulas lapideas, pro quibus tanto tempore laborauerat, proiiciendo eas in terram, confregerit.

An Moyses, cùm iratus fuit populo propter vitulum, quem adorabant, peccauerit, & quando ira propter zelum sit peccatum. Quæst. XXVII.

QVÆRET aliquis, vtrum Moyses peccauerit in irascendo tunc, &c. Aliquis respondebit, quòd Moyses vir sanctus erat, de quo non est credẽdum, quòd tunc peccauerit; maximè, quia non est semper ira peccatum, cùm isti impetus, vt plurimum non sint in potestate nostra. Sed ad hoc obiicietur, quòd non valet responsio: nam dato, quòd Moyses sanctus esset, peccauit, & adhuc quod fortius est, sicut nos quotidie bene operantes in bono crescimus: ita vt quotidie meliores simus: ita Moyses ex continua Dei communicatione in collocutione crescebat in bonum. Sed Moyses anno quadragesimo exitus de Aegypto peccauit ad aquas contradictionis: ergo à fortiori potuerat tunc peccare, quia erat primus annus. H Consequentia nota est, patet antecedentis pars, scilicet, q peccauerit Moyses ad aquas contradictionis Numeri 27. capite, vbi dicitur: Dixit Dominus ad Moysen: ascende in montem istum Abarim, & contemplare, & vide inde terram, quam daturus sum filiis Israel: cumque videris eam, ibis ad populum tuũ sicut Aaron frater tuus, quia offendisti me in deserto Sin in contradictione multitudinis, nec sanctificare me voluisti corã ea super aquas. Sic patet Deuteronomij 32. capite: cùm dicitur: Vide Terram Chanaan, quam ego dabo filiis Israel, & morere in monte, quem conscendens iungeris populis tuis, sicut appositus est Aaron frater tuus in monte Hor, quia præuaricati estis cõtra me in medio filiorum Israel ad aquas contradictionis in Cades deserti Sin, & non sanctificastis me inter filios Israel. Quòd autem istud peccatum fuisset admissum in anno quadragesimo, patet: quia Maria soror Moysi & Aaron, mortua fuit anno quadragesimo exitus de Aegypto mẽse primo, & post mortem eius peccauerunt Moyses, & Aaron, vt patet ex ordine libri Numerorum, quia in cap. 20. Num. 1. ponitur mors Mariæ, & postea interpositis quibusdam, sequitur de peccato ad aquas contradictionis: Item, quia Israelitæ non venerunt ad desertum Sin in secunda vice, vsque ad mensem primum anni 40. exitus de Aegypto, vt patet Numer. 20. & 27. capit. & Deut. 32. cap. ergo in anno 40. factum fuit hoc peccatum. Ira autem quam tunc habuit Moyses, fuit in anno primo exitus de Aegypto, mensis 4. die 17. eiusdem mensis. Quod patet: quia in die 6. mensis tertij, fuit data lex in monte Sinai, secũdum computationem, quam habuimus supra 19. & 24. cap. Deinde in ipsa die sexta K mensis tertij stetit Moyses cum Deo in monte recipiens præcepta, quæ habentur supra 20. c. in fine, & in cap. 21. 22. & 23. & descendit in eadem die ad vesperum, & narrauit hæc populo: cumq. consensissent, sequenti die, quæ erat dies septima mensis, factis sacrificijs, & confirmato fœdere legis, ascendit in montem Sinai ad Deum in eadem die septima, de quibus supra 24. cap. Computando ergo dies 40. ab ipso die, consumabantur in die decimo septimo mensis quarti, & in illo datæ fuerunt tabulæ, & in eodem descendit Moyses de monte, & fregit eas: si ergo in anno quadragesimo peccauit, potuit facilius in anno primo peccare. Item, quia licet ira parua non dicatur semper esse peccatum, tamen ira valde magna peccatum est, quia illa non solùm videtur habere vires a natura, sed etiam consummati per consensum: sed ista ira Moysi fuit valde magna, vt patet in littera, cùm dicitur; Iratusq. valdè

Moyses nō peccauit quando populo idololatrāti iratus fuit.

valdè confregit tabulas: ergo peccauit. Respondetur, quòd Moyses nō peccauit, quia si Moyses peccasset, de eo fecisset mentionem Sacra Scriptura: sed nō facit mentionem, quòd tunc peccauerit Moyses: ergo non peccauit. Patet ista consequentia, quia licet non fiat mentio in Sacra Scriptura de peccatis omnium hominum, nec etiam de omnibus peccatis eorum, qui viri sancti erant: tamen quando Sacra Scriptura tangit aliquod factum quod malum est alicuius, condemnat demonstrando esse malum, sed de isto non iudicat Sacra Scriptura, quòd sit malum condemnando vllo modo: ergo non fuit malum. Cōfirmatur adhuc: quia Moyses peccauit ad aquas contradictionis, & istud erat valde paruum peccatum, scilicet, peccatum omissionis, & tñ Deus sæpè nominat istud peccatū, vt patet Numer. 20. & 27. & Deuter. 3. & 32. capit. Et posuit pœnam pro hoc, ne ingrediatur in terram Chanaan vltra Iordanem: ergo si istud fuisset peccatum saltem minimum, fecisset de eo aliquam mentionem, aliquo modo condemnando illud, aut imponendo aliquam pœnam. Ad quod plenius sciendum, considerādum est, quòd est ira duplex: quædam est ira per zelum, alia est ira per vitium. Vocatur ira per vitium, cùm quis alium exosus de eo vindictam desiderat. Et isto modo non solùm abominatur homo illud, quod alius egit, sed etiam id quod est causa, quia ipsam personam directè vellet destruere, & eam odio habet. Ira pro zelo, dicitur quandocumque dolet, quia alius malè agit, & irascitur malis, quæ egit, atque odio habet ipsam malitiam, sed ipsum, qui malitiam agit non detestatur: sed potius ex caritate diligens emendare desiderat: & iste ita se habet, quòd si ille, qui peccauit emendare se velit, iam eum non habet odio, sed valde diligit: si autem emendare se noluit, persequitur. Et in hoc cognoscere potest quilibet, qui alium exosum habet, vtrum eum ex zelo, vel ex vitio abominetur: nam si quisquam aliquem abominetur sine aliqua actione, quæ sit offensiua Dei, ira per vitium est. Si autem abominetur cū aliqua actione offensiua Dei, considerandum est an postquam se correxerit delinquens de illa offensa, eum habebit odio, & tunc est ira per vitium, quia tunc signum est, quòd non solum odiosam habebat malitiam, sed etiam personam. Si autem abolita iniquitate non manet odium, est ira per zelum, & non per vitium. In quo tamen attendendum est, nè propter vitium personæ aduersemur, nisi quatenus ad correctionē proficit, & nos tales sumus, qui corrigere possumus, & debemus. Ista autem ira per zelum est licita, & non solùm est licita, sed etiam meritoria, quia est quòd aliquis doleat de iniuria Dei, quæ fit in peccato, & de malo, quod incurrit homo in peccando: imò qui non dolet, & irascitur peccanti, quia peccat, non habet zelum animarum, nec fraternam caritatem. Maximè autem est necessaria in prælatis ista ira, qui corrigere debent ex officio suo vitia subditorum, quæ corrigere non possent, nisi zelum haberent, & irascerentur peccantibus. Et istum zelum habuit Christus, de quo in Psal. 68. Zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me: id est, quando aliquis maledicebat tibi, aut improperabat, ita erat mihi ac si maledictio illa, & improperium caderent super me. Sic patet Matth. 21. capite, cùm Iesus factis funiculis in modum flagellorum, eiecit ementes, & vēdentes de templo, & cathedras vēdentium columbas euertit, & nummulariorum effudit æs. Etiam indignatus Iesus maledicebat ciuitati Capharnaum, & Bethsaidæ, dicens: Væ tibi Capharnaum, væ tibi Bethsaida, quia si in Tyro, & Sidone facta fuissent ea, quæ facta sunt in te, pœnitentiam egissent in sacco, & cinere. Moyses autem in præsenti iratus fuit, & tamen non peccauit, quia fuit ira per zelum, scilicet, quòd detestabatur iniquitatē Israelitarum. Et patet quod fuerit ira per zelum: quia si fuisset ira per vitium, ita quòd ipse odiosas haberet personas Hebræorum, quando Deus reuelauit ei, quòd peccauerant, non rogasset pro eis, sed rogauit pro eis quoadusque Deus placatus est, vt patet supra, & facta punitione in eos, ascēdit iterum ad Dominum ad rogandum, & tātum fuit solicitus, & affectuosus pro salute eorum, quòd petiuit se deleri de libro vitæ, nisi remitteretur iniquitas Hebræorum. Ad argumētum primum in contrarium satis patet responsio: quia nō agit

Ira duplex, scilicet per zelum, & per vitiū.

Quō cognosci possit an aliquis irascatur alteri per zelum an per odium.

Quō in Christo fuit ira per zelū & indignatio.

Ad primū argu. respons.

A directè contra supradicta: nam in hoc solùm probatur, quòd potuerit peccare Moyses nunc: nam si in anno quadragesimo, quando erat magis perfectus peccauit: quanto magis peccare potuisset in anno primo nūc, quod conceditur, scilicet, quòd potuerit peccare, tamen non peccauit. Ad secundum argumentum quando dicitur, quòd ira quando parua est, peccatum non est, sed si magna sit, peccatum est, quia videtur esse deliberata. Respondetur, quòd, sicut supra dicebatur, ira est duplex, scilicet, ira per zelum, & ira per vitium, quæ non insurgit in vindictam iniquitatis solùm, sed in personam procedit, & ista est duplex: quædam est leuis, scilicet, paruus motus appetendo vindictam, & ista nō est peccatum mortale, alia est magna, & deliberata, & hæc est peccatū mortale. De ira autem, quæ est per zelum, non potest dari ista differentia, quia siue sit magna, siue parua, bona est: ira namque parua per zelum est de paruo peccato, ira autem magna per zelum est de magna iniquitate, & sic non est dicendum, quòd ira magna per zelum sit peccatum: sed ira magna per zelum est magnus actus virtutis, si zelus sit discretus: Moyses autem valde iratus fuit, vt dicit littera, quòd peccatum propter quod irascebatur maximum erat, scilicet, idololatria, & nullum maius est, vt patet infrà, cùm dicitur: Quid fecit tibi populus iste, vt induceres super eum peccatū maximum, rationabiliter ergo se habuit, nec vllo modo peccauit, sed magis meritus fuit. *Proiecit de manu tabulas.* id est, de manibus, quia vtráque manu portabat eas, vt patet Deuteronomij 9. cap. In quo notatur, quòd licet ipse Iosue esset minister, & puer Moysi, vt patet supra, 24. cap. & infra 33. & veniret concomitans Moysen, & deberet rationabiliter quodcumque pondus à Moyse portandum esset, tanquam minister eius portare, tamen tabulas portabat Moyses, & non Iosue, quia si Iosue portasset eas in manu sua, nō proiecisset eas de manu sua Moyses: sed si proiiciendæ fuissent proiiceret eas Iosue: sed Moyses proiecit eas, ergo Moyses portabat. Causa autem, quare Moyses non dabat eas portandas Iosue, erat, quia tabulæ illæ erant sanctissimæ: tum quia factæ erant opere Dei, scilicet, dolatæ: tum, quia à Deo scriptæ erant: tum, quia continebantur in eis præcepta, quæ Deus dederat Israeli, per quæ viueret. Erant ergo ita sanctæ, quòd fas nō erat vllum hominē eas contingere præter Moysen, cui a Deo traditæ fuerant. *Et confregit eas.* id est, fregit in partes minutas. Dicunt quidam impiissimi Iudæi ore impudico: sanctissimum virum Moysen infamantes, quòd istæ tabulæ erant de lapide valde pretioso, & postquam confractæ fuerūt acceperit Moyses omnia fragmina illarum, & vendiderit, atque inde valde ditatus fuerit. O insani Iudæi quomodo in tantam furoris dementiam prorumpitis, vt virum iustissimum ore temerario oblatrantes eum laceretis? Virum enim, qui tanta sanctitate pollebat, vt nihil humanum saperet, sed totus Deo intentus cū eo consecretalis assisteret, tanta labe fedatis, quanta in nefandissimum quempiam vix ponenda foret. Quid enim peius videbatur, quam sacratissimas illas tabulas Dei opere factas, & digito eius conscriptas, vendere ad profanos vsus? Cur eum, qui aliter libentissimè oblatas pecunias vix acciperet, tanta labe conscientiam polluisse mentimini? Dicitis enim, nec aspicitis: loquimini & non intelligitis: talia profertis quales estis, quia ex abundantia cordis os loquitur: eadem ergo de alijs quibuscumque suspicamini, quæ vosipsi miserrimi (si casus se offerret) faceretis. Absit ergo sanctissimum illum virum, aut egisse aliquid tale, aut saltem suspicatum fore. Magis autem dicendum est, quod quia tabulæ iam fractæ ei vsui ad quem factæ fuerant iam inutiles erant, in aliquo secretissimo loco occultauerit, nè cuiquam hominum ad eas pateret aditus. Vel, vt quidam suspicantur, ista fragmenta Moyses collegit, & in quadam arca posuit, & hęc est illa, quæ præcedebat castra, cùm mouerentur itinere dierum trium. De quo Numeri 10. capite. Quamuis autem illas tabulas Moyses magna ira de populi peccato succensus confregerit, tamen fuerat præsagium futurorum; bis namq. tabulę datæ fuerunt. Primò duæ tabulæ datæ fuerunt, & confractæ: secundo duæ aliæ tabulę datæ fuerunt, & manserunt. Notat enim quod lex, quæ signatur

B C D E

Ad secūdum.

Ira per zelum siue sit magna, siue parua peccatū non est.

Quare Moys. nō dederit tabulas legis Iosue portādas.

Apostrophe contra Iudæos.

Quāuis Moyses iratus fregerit tabulas legis, ma-

per

grum tamen in ea fractione fuit mysterium. per tabulas, quæ continebant legem præceptorum, bis data est. Primò in mōte Sinai cùm Deus loquutus fuit ad totū Israel. Secundò, in monte cùm Christus sedēs ascendentibus ad eum discipulis suis aperuit os suum, & docebat eos de regno Dei, vt patet Matthæi 5. capite. Primæ legis tabulæ fractæ fuerunt, quia Lex Vetus abiit, & Noua ei successit, quæ non destruetur, quia secundæ tabulæ stabiles permanserunt. In primis tñ, & secundis tabulis eadem verba scripta erant, quia Lex Noua eadem continet, quæ Vetus continebat, licèt illa alnori modo teneat, quia hęc tenet in re, quę alia in vmbra tali figura tenebat.

An tabulæ fractæ fuerint per locum, in quo erat scriptum præceptum de sabbato. Quæst. XXVIII.

DE fractione tabularum aliqui irrisoriè fabulantur, quòd fractæ fuerint per sabbatum, s. φ locus fracturæ erat, vbi mandatum de sabbato scriptum erat. Est autem horum apparens motiuum, φ præcepta illa, quæ in tabulis scripta erant, omnia erant pertinentia ad ius naturale tanquam primæ conclusiones eius: præceptum autem de sabbato quod inter ea positum erat pro parte sua maiori cærimoniale erat; ea aūt, quæ naturalia erant, manere debebant, quæ verò aliquid cærimoniale habebant non erant mansura, quia ergo omnia præter sabbatum mansura erant, dicunt tabulas fractas per sabbatum. Sed istud dictum ridiculum est: si.n. per sabbatum tabulæ fractę sunt: hoc solùm contingere poterat in prima tabula, in qua erat præceptum de sabbato, quid autem de alia tabula, in qua sabbatum nullum erat? Saltem irridendo respondebis, credo te nihil habere, quod conijcias: nam cùm illa tabula non haberet præceptum aliquod de sabbato, vel aliud quodlibet cerimoniale, sed omnia essent in ea moralia, necessarium erat, aut non frangi, quod falsum est, quia vt littera dicit, Moyses non solùm fregit tabulā, sed tabulas, s. vtramque: si autem fracta fuit, cùm solùm essent ibi præcepta naturalis iuris, necessarium erat per illa fractam fuisse tabulam, & tunc ratio adaptationis de fractione per sabbatum nulla erit, quia non solùm erat in sabbato, sed etiam in alijs. Item non solùm in prima tabula fracta fuit per sabbatū, sed etiam necesse erat fieri per aliquod de pręceptis alijs duobus pertinentibus ad cultum Dei, quia vt supra declaratum fuit, erant tabulę scriptę ex vtraque parte, ita φ in vna parte erant quædam pręcepta, & in alia parte altera, in prima igitur tabula in qua erant tria pręcepta pertinentia ad Deū, quorum tertium, & vltimum erat de custodia sabbati necessarium erat duo pręcepta prima poni ex vna parte tabulę, reliquum autem de sabbato poni in altera parte tabulę: si ergo per sabbatum frangeretur, necessarium erat & per aliud pręceptum eiusdem tabulæ in altera facie tabulę frangi. Item, quia istę tabulę cùm proiectę fuerint impetuosè de manibus non solùm per vnicum locum, sed etiam in partes minutissimas dissiluisse credendum est.

An Moyses peccauerit tabulas legis frangendo. Quæst. XXIX.

QVÆRES autem circa hoc, vtrum Moyses peccauerit frangendo tabulas legis datas à Deo. Et videtur φ peccauerit, quia tabulę istę erant sanctissimę, quia à Deo factę.i.dolatę erāt, & scriptę, φ nefas erat aliquem hominem, nisi dignissimum eas tāgere, sicut declarauimus supra, quia non dedit eas Moyses Iosue ministro suo ad portandū, quātò magis frāgere eas nefas fuisset? Item, agere aliquid temerariè vitium est, maximè in viris perfectis, sed Moyses erat vir perfectus: imò in illo tēpore, nec postea magnis tēporib. quisquā ita perfectus fuit: ergo facere temerariè aliquid in ipso vitium erat: sed frāgere subito ad vnum motū irę tabulas, pro quib. quadraginta dieb. cū Dño moratus in monte expectauerat, erat quędā temeritas: ergo peccauit Moyses in frāgēdo. Item, si aliquis de subditis alicui Regi Dño litteras ab eo destinatas conculcet, aut rescet, magnam iniuriam facit mittenti, & magna pœna dignus est: quanto magis si aliquis litteras à Deo missas contemnat, & destruat, dignus

F est magna pęna incidēs in valde magnā culpā, quia longe magis est ęternam, φ temporalē lędere maiestatē, vt patet extra, de hæreticis, in cap. vergentis: sed illæ tabulæ erant litterę à Deo missæ ad faciendum fidem, φ Deus dedisset legem Israelitis, & non solū litteræ Dei quasi in illis contineretur id, qd Deus mādabat Hebræis seruare, sed quod magis est, erāt illæ tabulæ factæ opere Dei, & scriptæ opere Dei, vt patet supra: ergo contemnere istas tabulas, erat magnum vitium, quanto magis frangere eas? sed Moyses confregit eas, ergo peccauit. Rñdetur, φ Moyses non peccauit frangendo tabulas: quia si Moyses peccasset in hoc, cùm Scriptura enarret hoc factum, & cōdemnaret illud, demonstrans Moysen peccauisse: sed Scriptura non condemnat hoc factum: ergo non fuit peccatum. Patet id: quia Moyses ad aquas contradictionis deserti Sin, modi-
G cum peccauit solùm, omittendo facere, quod facere debebat, & tanta pęna ob id ei inflicta fuit, vt non intraret in terram promissam vltra Iordanem, vt patet Num. 27. cap. & Deut. 3. & 33. cap. Item si in hoc facto fuisset peccatum, cùm ipsum sit in se valde durum. s. frangere tabulas datas, & scriptas à Deo: necesse erat impositam fuisse pęnam magnam: sed nulla imposita fuit, ergo non erat peccatum in hoc. Ad hoc autem considerandum est, φ Rabbi Salomon dicit, quòd cùm Moyses descenderet de monte, circa radices montis respexit tabulas, quas manibus suis portabat, & vidit, quòd euanuerant per volatum litteræ, quæ insculptæ erant tabulis, & remanserāt tabulæ lapideæ rudes, non habentes aliquam litteram, & quia sic inutiles erant, cùm ipsæ datæ fuissent solùm propter litteras, quæ in eis scriptæ erant, & ideo ira motus fregit
H eas, tanquam inutiles. Sed hoc satis fabulosum esse cuique patere potest, confingit enim istam fabulam Rabbi Salomon, sicut multas alias confingere consueuit. Præsupponit enim, quòd iratus sit Moyses, quia vidit euanescentes per volatum litteras de tabulis, & tabulas remansisse planas, nihil habentes de sculptura: sed id falsum est: quia non iratus fuit propter hoc, vt patet in littera. Item, quia hoc quod est euanescere per volatum litteras potest dupliciter intelligi. Vno modo, quòd figuræ illæ, quæ erant sculptæ in tabulis lapideis fugerent & volātes per aerem euanuerunt. Aut, quòd aliquanta pars lapidis, quæ erat apud superficies per volatum euanuerit, & in illa parte essent litteræ sculptæ. Primò modo accipiendo euolare, litteras impossibile est euolare, quia figuræ non sunt aliquid tale ens, quod à subiecto recedere possit, aut sine su-
I biecto vllatenus esse. Secundò modo accipiendo poterat esse aliquo modo, tamen nec multum stat. Dicendum ergo, quòd Moyses ideo fregit tabulas, quia iratus erat, & iste actus fuit factus satis rationabiliter, & Moyses ad hoc fuit specialiter motus à Deo ad præsagium futurorum. Quòd autem Moyses iustè iratus fuerit, apparet, quia irascebatur pro maximo scelere facto contra Deum, scilicet, pro idololatria. Fuit etiam fractio tabularum post iram satis rationabiliter facta, quia in tabulis illis continebatur fœdus, quod pepigerat Deus cùm eis, & quia ipsi infregerant illud quantum ad partem potissimam, scilicet, in primo mandato de non habendo, nec faciendo, aut colendo Deos alienos: non ergo indigebat populus talibus legibus cum eas violasset: violauit ergo Moyses pactum in tabulis scriptum cùm populus violasset fœdus fa-
K ctum cum Domino. Videbat ergo Moyses, φ tantum scelus magna punitione luendum erat, nec sic adhuc populus ille manere posset, nisi Deus multum exoratus concederet: si autem Deus remitteret peccatum illius populi, facilè erat alias tabulas dari, quæ essent fœderis non violati: hæ autem antea dehonestatæ erant, quam datæ, non decuit ergo eas conseruari, aut publicari, sed aut nullas haberi, aut alias reconciliato populo inuiolati fœderis obtineri, quod sic factum fuit. Etiam fuit motus Moyses à Deo ad faciendum hoc, in præsagium futurorum, scilicet, quòd primæ tabulæ non manebant, sed confractę fuerunt, quia lex prima data in monte Sinai non mansit, quia lex ei Noua successit. Ad argumenta in contrarium respondetur. Ad primum, quando dicitur, quòd illæ tabulæ, vtpotè à Deo factæ, & scriptę erant aliquid dignissimum, quod non licebat cuilibet hominum contingere,

Doc. resp. ad quæst.

Ad arg. resp. ad 1.

sed

A sed dignissimo: si ergo nefas erat quemlibet aliũ eas contingere, erat maius nefas eas frangere. Respondetur, ꝙ licet à Deo factę, & scriptę essent tabulę hę: tamen confringere eas non fuit vitium, quia iam inutiles erant redditę: si enim quisquam eas in contemptum confregisset, incurrisset grauissimam culpam: sed quia Moyses vidit eas inutiles, cùm populus non obseruaret contentum in eis, sed iam id quod potissimum erat violasset, debuerunt & tabulę violari, vt aliç succederent, quę nõ violarentur. Similis ratio est de obseruatione Legis Veteris, quia leges dominorum temporalium obseruantur, & in magno honore habentur: ergo in maiori honore, & obseruatione debebat haberi Lex à Deo data: sed Lex Vetus fuit data à Deo, ergo debet haberi in maiori obseruatione, & tamen non habetur, quia non obseruatur. Causa huius est, quia Lex Vetus incępit esse inutilis adueniente tempore

Si Moyses fregisset tabulas legis ex eo superbia, grauiter peccasset.

B Messię: ideo licet foret à Deo data, tamen non debuit obseruari: sic de tabulis primis, quia illę fuerunt datę, & scriptę à Deo, quia tamen facto scelere idololatrię incęperunt esse inutiles, quia populus non obseruabat eas, frangi debuerunt. Ad secundum argumentum quando dicitur, ꝙ agere aliquid temerariè est vitium, maximè in viris perfectis, sed frangi tabulas fuit huiusmodi: ergo. Respondetur concedendo maiorem. Et cùm dicitur, ꝙ frangi tabulas fuit temerarium: respondetur, quod falsum est: quia illud temerè fit, quod solo impetu passionis, aut leui motu cordis nulla ratione suadente perficitur, & sicut in aliis, quę sunt aliquo modo naturalia ponimus casum, & fortunam tanquam carẽtes causa intendente effectum, & dirigente: ita circa ea, quę per nos fiũt ponimus aliquid temerè fieri, cum nulla ratione dirigen-

Ad secundum argumẽtũ. Illud temere fit, quod solo impetu passionis fit, nulla ratione suadente.

C te, aut intendente patratur. Hic autem non fuit sic, quia multa erant, quę hoc suaserunt iustè fieri. Primum erat ira maxima de populi scelere concepta. Secundum erat inutilitas ipsarum tabularum fęderis violati, quia nihil eas adferri proderat, nisi a populo obseruarentur: sed id quod iam abolitũ fuerat, obseruari nequibat. Tertium erat instinctus Dei ad faciendum hoc idq. in pręsagium futurorum, ꝙ lex ista, quę nunc dabatur, aut dari inchoabat, transitura erat, & alia ei successura: non ergo fuit temerarium. Et quando confirmas, ꝙ quadraginta diebus, & totidem noctibus pro his tabulis in monte Sinai expectatum est, tãtorum autem dierũ labores subitanea ira confringere temerarium valde erat. Respondetur, quod id quod a multis temporibus elaboratum est, destruere temerarium est, si vtile sit, sicut cum elaboratum fuerat: si

D tamen illud incipiat iam inutile esse, non est temerarium illud destruere: sic factum est de tabulis confractis, quia multis diebus expectando obtentę fuerunt, & frangi non debebant, quia tamen patrato scelere per populum inutiles esse incipiebant, non erat temerarium frangere. Ad tertium argumentum, scilicet, quòd rumpendo, vel conculcando litteras alicuius domini fit iniuria illi domino, & magna pęna infligit ad facienti: sed rupisse, aut confregisse tabulas fuit rupisse litteras à Deo scriptas, & ab eo transmissas: ergo erat peccatum. Respondetur, quòd rumpere, vel frangere, vel conculcare litteras alicuius domini, quas ille dominus vult teneri, vt litteras suas est iniuria domino mittenti: si tamen vellet eas non obtinere vim mandati sui, tanquam ab eo directę non fuisset, non est iniuria aliqua, quòd rumperentur. Sic erat de his ta-

Ad tertium argumẽtũ.

E bulis, quia licet à principio cum factę fuerunt volebat Deus ꝙ tenerentur tanquam ab eo destinatę, & si quis eas frangeret confringeret Deus vitam eius, cùm autem peccauit populus, noluit eas teneri, vt litteras ab eo transmissas, cassans, & annullãs pactum ex parte sua, sicut populus pręuaricatus illud fuerat: Moyses autem, qui erat portitor tabularum, videns quòd Deus irritaret, atque cassaret earum auctoritatem; ipse quoque eas realiter comminuit. *Ad radices montis.* scilicet, quòd quando ipsi audierunt voces descendebant de monte, & nondum complete descenderant, & distabant aliquantulum à castris. Cùm verò accesserunt ad radices montis, fuit Moyses propinquus castris, & vidit vitulum, & choros, & confregit ibidem tabulas.

A *Quare Moyses fregerit tabulas ad radices montis. Quæst. XXX.*

QVOD autem tabulæ apud radices montis fractæ fuerint, causa duplex fuit. Prima, quia tunc Moyses tabulas confregit quando vidit vitulum, & choros, quia in præsentia tanti sceleris tabulæ conscriptæ à Deo apparere non debebant, sed ad radices montis accedens vidit vitulum, & Choros: ergo apud radices montis frangere debuit eas. Secunda ratio est quia populus in die, quo Deus de monte clamaos in voce tubæ protulit ista præcepta, accessit vsque ad radices montis, vt patet supra 19. cap. non decuit ergo, vt tabulæ quarum fędus nefarius populus ille confregerat, vltra locum, in quo illud susceperant, proferrentur.

B

Arripiensq. vitulum, quem fecerant, combussit, & contriuit vsque ad puluerem, quem sparsit in aquam, & dedit ex eo potum filijs Israel. Dixitq. ad Aaron: Quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eum peccatum maximum? Cui ille respondit: Ne indignetur Dominus meus: tu enim nosti populum istum, quod pronus sit ad malum: dixerunt mihi: fac nobis Deos, qui nos præcedant. Huic enim Moysi, qui nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acciderit. Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum? Tulerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem, egressusq. est hic vitulus. Videns ergo Moyses populum, quòd esset nudatus, spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, & inter hostes nudũ constituerat, & stãs in porta castrorum ait: Si quis est Domini iungatur mihi. Congregatiq. sunt ad eum omnes filij Leui. Quibus

C *ait: Hæc dicit Dominus Deus Israel: ponat vir gladium super femur suum: ite & redite de porta vsque ad portam per mediũ castrorum, & occidat vnusquisque fratrem suum, & amicũ, & proximum suum. Feceruntq. filij Leui iuxta sermonem Moysi: cecideruntq. in die illa quasi viginti tria millia hominum. Et ait Moyses: Consecrastis manus vestras hodie Domino, vnusquisque in filio, & in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Facto autem altero die, locutus est Moyses ad populum: Peccastis peccatum maximum: ascendam ad Dominum, si quo modo quiuero eum deprecari pro scelere vestro. Reuersusq. ad Dominum ait: Obsecro, peccauit populus iste peccatum maximum, feceruntq. sibi Deos aureos: aut dimitte eis hanc noxam, aut, si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti.*

Interfectio facta propter vitulũ conflatilem.

Arripiensq. Hic ponitur tertium principale, scilicet,

D peccati cogniti examinatio: sciebat namque Moyses, ꝙ peccatum à populo patratum erat, & volebat ipse infligere punitionem pro illo delicto: ideo ne aliquos innoxios puniret, discutere voluit, vtrum omnes in hoc peccassent, vel qui magis peccassẽt, vt sic sciretur modus punitionis in eis exercendæ. *Arripiensq. vitulum.* Arripere est violenter, & cum impetu rapere. Sic Moyses valde iratus accepit illum vitulum, & conculcabat, & contribuebat desęuiendo in eũ, vt sic videretur vlcisci quodammodo de idololatria, & potius vt vilissimi illi Iudæi, qui talem Deũ petiuerant, atque coluerant, vilipenderentur, videntes Deum suum turpissimè conculcari. Ad vltimum autem vitulus iste combustus fuit. In quo cõsiderandum, ꝙ licet maior pars populi circumfusa esset in choreis ipsi vitulo Deo suo, tamen solo Moyse, & Iosue aduentãtibus

E cuncti extimuerunt, nec quidquam obiicere audebant. Et licet Deum illum diligerent, quem colebant, pro quo fabricando expoliauerãt se auro suo, tamen ad præsentiam Moysi vitulum illum conculcantis, & in eorum confusionem maximam turpiter destruentis, nullus aliquid faciebat, quia inuaserat eos timor, & tremor, & occupauerant eos tenebrę. Potest enim non iniustè dici, ꝙ Deus immiserat in eos pauorem cordis, vt nullo aduersante timerent, quia ista erat maledictio eis inflicta qñ recedebant à Deo suo, vt patet Deuter. 28. cap. cùm dicitur: Dabit enim tibi Dominus cor pauidum, & deficiẽtes oculos, & animam mœrore consumptam, & erit vita tua, quasi pendens ante te, timebis nocte, & non credes vitæ tuæ: mane dices, quis det mihi vesperum? & vespere dices, quis det mihi mane? propter cordis tui formidinem, qua terreberis. Etiam conuenienter dici posset, ꝙ Moyses in reditu suo

Qũo timor occupauerat omnes Iudæos, & nullus penitus aliquid Moysi vitulũ frangenti respõdens.

fuit

fuit in vultu terribilis, emittens aliquos radios de vultu suo ad terrorem malorum, vt non auderent ei repugnare, sicut fuit de Christo, quando facto flagello de funiculis ementes, & vendentes eiecit de templo, & nummulariorum effudit æs, atque cathedras vendentium columbas euertit, vt patet Matth. 21. cap. *Quem fecerant.* Solus Aaron vitulum fecerat: sed dicuntur omnes Israelitæ fecisse, quia ipsi illum fieri procurarant, sicut Salomon dicitur fecisse templum Domini, quia ipse fieri iussit, licet in eo nihil ipse fecerit. *Combussit & contriuit.* Aurum, & argentum, & similia metalla, licet in igne ponantur non comburuntur, sed potius depurantur: hic tamen voluit Deus aurum comburi, & redigi in cineres, vt esset in eo experimentum ad inueniendum peccatum filiorum Israel. Vel posset dici, ꝙ hoc Moyses naturaliter fecerit, quia sunt quædam herbæ, quæ si admisceantur in conflatione auri,

Quo aurum virtute ignis in puluerem redigatur.

G vel argenti non liquefiet, sicut consuetum est, sed in cineres redigetur, & forte illas Moyses apposuit. Aliquis aūt fortè non attendens dicet, ꝙ ista combustio fuit liquefactio auri sub apposito igne: sed nihil amplius factum est. Sed hoc est falsum, quia comburi est quando res, quæ ab igne patitur consumitur: ideo dicitur supra 3. cap. ꝙ visio illa, quæ fiebat in rubo erat mirabilis, quia ardebat rubus, & non comburebatur. i. & non deficiebat per calorem resolutus in cineres, sicut resoluuntur alia ligna: sed de auro isto dicitur hic, ꝙ combureretur: ergo resoluebatur, & nō solùm liquefiebat. Item, quia littera dicit: combussit, & contriuit vsque ad puluerem. i. vsque in cinerem: ergo non erat liquefactio, quia in liquefactione tota massa integra est in liquefactibilibus: immo per liquefactio-

H nem continuantur, quæ discontinua erant. Item, quia fiebat ista combustio ad aspergendum in aqua, vt aquæ inde aliquam vim assumerent ad demonstrandum scelus populi, in quolibet peccante in aliquo signo: sed si solùm liquefactum fuisset aurum, nō potuisset aspergi in aquas, sed reuersum fuisset iterum liquefactum in massam, sicut erat ipse vitulus, & nihil magis profuisset vitulum liquefactum mittere in aquas, quàm vitulum nō liquefactum. *Contriuit vsque ad puluerem.* Videtur sic fuisse hoc factum, vt apposita aliqua herba ipsi vitulo aureo, quādo illi fuit ignis adiunctus, fuit aurum combustum, & redactum in carbonem, sicut ligna quando combusta sunt, nec tamen adhuc in cineres resoluta sunt. Et tunc Moyses accipiens eum de incendio percutiendo crebris tunsuris eum comminuit vsque in puluerem minutissimum tanquam tereretur in mortario, quem sparsit in aquam ad faciendum

I experimentum sceleris inueniendi. Rectè autem hoc, & Deo mouente factum fuit, vt in eo sceleris pateret indicium, in quo scelus patratum fuerat. Sed ipsi peccauerant colentes vitulum, ergo in vitulo indicandi erant deliquisse; si autem hoc iudicium sceleris fieri non debuisset in vitulo conflasset eum Moyses, & occultasset in tali loco, vbi nulli vnquam hominum vtile esset, sic fecit Iacob, quādo egressus est de vrbe Sichem vadens ad Dominum in Bethel, quia accepit idola ab omnibus, qui erant in familia sua, & conflauit, atque fudit, occultauitq. post ilicem, quæ est apud Sichem, vt patet Genes. 35. cap. quia tamen erat hic faciendum experimentum in puluere illius vituli, debuit conteri vsque ad puluerem. *Et dedit ex eo potum filijs Israel.* Fuit autem puluis huius vituli sparsus in aqua,

Quare Moyses sparserit puluerem vituli combusti in aquam.

K id est, in quodam torrente, qui descendebat de monte Sinai, & transibat per castra, vt patet Deuter. 9. c. & praedictis pulueribus omnes filij Israel biberunt de aqua illa.

Quare Israelitæ biberunt aquas, in quibus fuerat aspersus cinis vituli combusti, cum scirent illud esse aliquod malum. Quæst. XXXI.

SED quæret aliquis quomodo Israelitæ bibere voluerunt de illa aqua, quia sciebant, ꝙ illud bibere ad aliquod malum erat: maximè cum mandaretur, ꝙ omnes biberent, quod satis indicabat, ꝙ Moyses vellet hoc ad capiendum aliquod experimentum de eis. Item, dato ꝙ ex hac bibitione nullum aliud malum sibi superuenturum timerēt, satis erat manifestum, ꝙ erat potus ille nociuus, quia pulueres cōbustionis auri in aquam missi inficerent

F aquam, sicut si quis cineres in aquam mitteret, & post hoc biberet de aquis. Respondetur, ꝙ Israelitæ suspicabantur mala ex hoc eis superuentura, & sicut mos est timentium plura mala formidantur, quàm euentura sint, nec sponte ipsi bibissent, sed compellebat eos Moyses, totus enim ille infelix populus in pœnam aliquantam sceleris sui timore, & tremore repletus fuerat, ita vt omnes coram Moyse remissis animis paruerent. Et magis eum solùm timebāt, quam si super se infinitam armatam multitudinem cernerent irruisse. Nihil ergo Moyses eis mandare potuisset, quod confestim non exequerentur. Patet autem hoc maximè, quia cùm esset populus ille innumeræ multitudinis, vtpotè sexcenta millia, & vltra, præter Leuitas, & gentem Aegyptiorum magnæ multitudinis, quæ cum eis ascēderat, omnes Moysen tremente super eos stricto ense ma-

Israelitæ valde Moysē verebantur, iam vindicantē sceleris ruē, quia timuerant eum Deus terrorem valdē.

G ctantem cum paucis Leuitis ita exhorrebāt, vt nullo modo mouerentur, nec etiam fugerent à facie tribulantis. Et non solùm erat hoc in eis, qui rei mortis Leuitarum gladio casuri erant, sed etiam in toto alio populo, qui plagæ illi superfuit. Nam etiam si aliquis videret filium suum, fratrem, aut patrem, sororemve Leuitarum gladio trucidari, nō mouebatur in Leuitas oppugnaturus, nec saltem eripere audebāt percuntes, cùm tamen populus, qui percutiebatur esset quasi infinitæ multitudinis, Leuitarū autem ferientium erat numerus paucus. De isto potu, quid operaretur in eis, qui bibebant, littera nihil dicit, constat tamen, ꝙ aliquid operabatur. Et est ratio duplex: Prima, quia si puluis iste vituli aurei iactus in aquā nullū signum in bibentibus effecisset, frustra vitulus aureus combustus in tenuissimum puluerē redactus fuisset, atque in aquam

Quid efficiebat puluis vituli combusti in aquā sparsus, cum Israelitæ de aqua illa biberent.

H sparsus, & frustra ipsi Israelitæ de aqua illa bibere coacti fuissent: sed ista non sunt dicenda de viro perfectissimo qualis erat Moyses, qui spiritu Dei mouebatur: ergo ad aliquem finem hæc pulueris immixtio, & populi ad bibendum mixturam illam coactio fiebant, & erat hoc, vt aliquod signum in bibentibus appareret. Secunda ratio est: quia cùm postea Moyses cum Leuitis occidissent magnam partem populi, scilicet, viginti tria millia, & non occidissent alios, necessarium erat vt in istis aliquod signum viderent, propter quod magis apparerent isti occidendi, quam alij. Daretur aliàs, ꝙ isti à casu occidissent eos quos occiderant, non attendentes quis meritus, aut quis mortem meritus non fuisset. Hoc autem magnum valde inconueniens erat, s. occidere hominem non discussa causa, propter quam occidatur, quia hoc est hominem

I bestiis exæquare, quæ sine vlla causa, pro sola nostra voluntate occiduntur. Necessario erat igitur aliquod signū; sed quod signum esset dubium erat. Rabbi Abraham Aben Esra vult, quòd cùm illi, qui consenserant huic sceleri, bibebant de aqua illa, incurrebant in quandam ægritudinem, quæ manifestabat eos deliquisse, non peccantibus autem aquæ dulces fiebant, sicut erat de cærimonia Zelotypiæ, in qua dabatur aqua mixta cum terra de puluere pauimenti Sanctuarij, & super illam aquam dicebantur multæ maledictiones, & benedictiones. Et tunc mulier suscepto vase, & bibita aqua, si deliquisset rumpebantur viscera eius per femora, licet non statim fieret: si autem non deliquisset benedicta erat mulier in abūdantia prolis. De ista cærimonia habetur Num. 5. cap. Alij volunt, quòd illi, qui peccauerant, insigniebantur barbis au-

Opinio Rabbi Aben Esra.

Aliorum opinio.

K reis, scilicet, quòd cuiuscumque coloris barbæ antea fuissent, si barbati illi peccauerant, subito in colorem aureum eorum barbæ vertebantur. Hoc tamen differebat, quòd qui magis deliquerat magis insignitus erat, qui autem minus non tantum insigniebatur, qui ad fabricandum vitulum ceteros incitauerāt, super alios magis insigniti apparebant, qui verò voluntariè adorauerant ab alijs persuasi, minus quàm isti notas sceleris accipiebant; qui verò ab alijs quasi coacti ad adorandum inducti fuerant minus omnibus insigniebātur. Quodcumque tamen signum fuisset, hoc constabat, illud manifestum omnibus extitisse: ita vt Leuitæ procedentes per calles castrorum non tenerentur accuratissimè inquirere quis peccasset, vt ab eo expeterent vltionem, sed manifestum erat sine aliqua inquisitione cunctis delinquentes idololatras claris indicijs patefactos apparuisse.

An

An Aaron biberit de aqua, in qua erat cinis vituli combusti asspersus. Quæst. XXXII.

DE Aaron autem quæritur, vtrum & ipse biberit de ista aqua? Et potest responderi, q sic: quia cunctis ad bibēdum data fuit aqua illa, vt pateret quis huius sceleris reus esset: sed Aaron erat multum suspectus de hoc scelere, cùm ipse esset dux populi in absentia Moysi, & ipse ad petitionem populi conflatilem vitulum fabricasset: debebat ergo principaliter ipse bibere. Item, quia cùm Moyses ceteros Israelitas cogeret ad bibendum, vt patet cùm dicitur: Et dedit ex eo potum filiis Israel, quasi dicat, q non biberunt ipsi sponte: sed Moyses dabat eis, id est, compellebat eos ad bibendum: si ergo non cōpulisset bibere Aaron, Moyses multum videretur in hoc fauorabilis, & acceptor personarum, quod erat contra iustitiam distributiuam. B Dicendum ergo, q ipse Aaron, & omnes Leuitæ sicut ceteri de Israel biberunt, tñ non fuit inuentum in illis signū aliquod sceleris ex potu illo. De Aaron patet; quia si inuentum fuisset signum sceleris, ipse sicut omnes alij de populo, qui peccauerant, periisset: sed non periit, ergo non fuit in eo inuentum signum. Fortè respondebis, q Aaron bibit, & inuentum fuit in eo signum sceleris, & tñ non fuit interfectus, quia illi, qui exequebantur istam vltionem erant Leuitæ, qui eum quidem nō tetigissent ob id quod erat nobilissimus, & princeps in tota illa tribu, cùm esset per lineā primogenitorū Leui maior, ideo namque ipse sacerdos Magnus cōstitutus fuit. Sed hoc nō potest stare: quia si apparuisset signū in Aaron, q peccasset, licet esset princeps tribus illius occisus fuisset; quia sic mandauit Moyses, vt patet infrà, scilicet, ponat vir gladiū C super femur suum: Ite, redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem, & amicum, & proximum. Et infra sequitur: Consecrastis hodie manus vestras Domino vnusquisque in filio, & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Item si Aaron bibisset de aqua, & apparuisset in eo signum sceleris, siue esset infirmitas, siue color deauratæ barbæ, & occisus nō fuisset infamis inter alios remansisset, qui non manebant notati de hoc crimine, & sic nūquam fuisset assumptus ad Summum Sacerdotium, in quo requirebatur homo mundissimus ab omni infamia immunis: sed assumptus fuit in Summum Sacerdotium, ergo non apparuit in eo signum sceleris quod in ceteris apparebat.

An Aaron peccauerit in fabricatione vituli. Quæst. XXXIII.

AD euidentiam pleniorem huius dubitationis inquirere oportebat, vtrum peccauerit Aaron in fabricatione vituli, an non? si enim non peccasset in fabricatione, ablata erat controuersia, scilicet, q licet bibisset de aqua, non apparuisset in eo aliquod signum, quia in solis peccantibus tantum hoc apparebat. Si autem dicatur, q peccauerit in fabricando, cōueniebat aliter respondere. De ista dubitatione declarabitur fortè Deut. 9. cap. vbi de ista materia agetur. Sed saltem in vna ratione patet intentus, scilicet, quòd Aaron peccauerit: nam magis debet aliquis omnia mala pati, quam malo consentire: sed fabricare vitulum ad colendum eum vt Deum, erat consentire malo, quod populus facere intendebat: nā da- E batur eis aliquis fauor: ergo magis debuisset Aaron sustinere mortē, quam talia fecisse, siue sustinere populi molestias: fecit ergo peccatum. Item, qui inducit peccatum super aliquem, peccat: sed Aaron induxit peccatum super Israelitas, ergo peccauit. Patet antecedens, quia dicitur in littera: Dixit Moyses ad Aaron: Quid tibi fecit populus hic, vt induceres super eum peccatum maximum. Item Deus nulli irascitur, nisi iustè, cùm iustus sit, & adhuc nō semper irascitur cum peccamus, vt patet Psal. 7. cùm dicitur: Deus iudex iustus, fortis, & patiens numquid irascetur per singulos dies? Sed Deus iratus fuit valde contra Aaron, ergo iustè iratus fuit: sed non est ira iusta contra aliquem, nisi cùm peccauit: ergo Aaron peccauit. Antecedens patet Deut. 9. capite, cùm dicitur: Aduersum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere, & pro A eo sum similiter deprecatus. De peccato autem Aaron dicendum est, quòd non fuit tale, sicut peccatum populi, quia populares peccauerunt multipliciter. Quidam peccauerunt suadendo aliis vt fabricaret Deos, atque colerent. Alij peccauerunt solùm, quia persuasi ab aliis libenter coluerunt. Alij autem, qui minimum peccauerunt, licet non ducerentur totaliter voluntariè ad petendum, nec colendum, tamen petierunt, aut petitum, & factum vitulum aliquo modo coluerunt. Ista autem est verè idololatria, & directè, licet differat secundum gradus magis voluntarij, & minus volūtarij: ideo peccatum istud non est remissum quantum ad pœnam temporalem: peccatum Aaron non fuit in petendo vitulum fieri: immo quantum potuit disturbauit, licet non auderet publicè repugnare, formidans sibi mortem à populo inferendam. B Etiam Aaron non coluit, quia sciebat nullo modo esse Deum, nec ei vllum honorem tribuit. Etiam non peccauit Aaron, vt vltimi de popularibus, qui licet aliquo modo inuiti, coluerunt tamen Deum illum conflatilem. Aaron autem quantumcumque populum timuerit, numquam tamen ad tantum nefas perduci potuit, vt eum, quem ipse ex auro conflauerat vitulum, vt Deum coleret, aut Deum esse existimaret. Fuit ergo peccatum Aaron, quia timore mortis ductus dedit occasionē populo complendi iniquitatem suam. Nam etiam nihil operante aut sciente Aaron iam ipse populus malum quod postea patrauit inchoauerat. Fecit ergo timore ductus vitulum conflatilem, & fecit altare ad constituendum sollemnitatem hostiarum super illud. In his autem quantum ipse disturbauerit saltem indirectè iniquam populi intentio- C nem, supra prosequendo litteram declarauimus. Fuit ergo iniquitas Aaron, quia timore ductus fabricauit vitulum petentibus filiis Israel: cùm enim hoc malum esset, debuisset potius omnia mala pati quam malo consentire: Et si hoc in quolibet homine esse debet, præcipuè tamen in prælatis: quia ipsi magnum zelum præ aliis habere debent, & nullo modo in malum consentire: sed potius mori, cùm ipsi debeant ceteros ab iniquitatibus remouere: hoc autem peccatum licet aliquo modo esset idololatria in quantum permittebat idololatriam: & dabat occasionem perficiendæ idololatriæ tam cœptæ: tamen non erat idololatria vera, quia non credidit Aaron illum vitulum conflatilem esse Deum, nec eum, vt Deum coluit. Meruit ergo remissionem pœnæ temporalis peccatum Aaron, & non meruit peccatum aliorū popularium, D quia illud erat directè idololatria. Dicendum ergo, quòd Aaron bibit de aqua, in quam proiecti fuerant pulueres vituli combusti, & non fuit aliquod signum sceleris in eo apparens, sicut in ceteris hominibus, quia licet fuerit aliquod scelus, tamen Deus remisit, quia eum disposuerat ad Summum Sacerdotium. Etiam quia pro eo rogauit Moyses, vt patet Deuteron. 9. capite, cum dicitur: Aduersum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere, & pro illo sum similiter deprecatus. Et quia istud peccatum non fuit ita directè idololatria, sicut peccatum populi. De Leuitis aliis dicendum est, quòd biberunt de aqua illa sicut alij de populo: tamen in nullo eorum apparuit aliquod signum sceleris, quia vitulum fieri non petierunt, & factum non coluerunt, nec colentibus eum consenserunt: ideo abiectis ceteris primogenitis Israelitarum, loco eorum Leuitæ suscepti sunt, vt habetur E Numer. 3. cap. & hoc patet infra in littera, quia Leuitæ non fuerunt puniti, sed punitores, cum dicitur: Et stans Moyses in porta castrorum, ait: si quis est Domini iungatur mihi: congregatiq. sunt ad eum omnes filij Leui. Et postea sequitur: Ponat vir gladiū super femur suum: ite, & redite de porta vsque ad portam castrorum, & occidat vnusquisque fratrem, & amicum, & proximum suum; feceruntq. filij Leui iuxta sermonem Moysi, cecideruntq. in die illa viginti tria millia hominum; & ait Moyses: consecrastis hodie manus vestras Domino. *Dixitq. ad Aaron.* Postquam positum fuit quid fecerit Moyses ad examinationem sceleris totius populi, hic ponitur quomodo redarguit peccatum Aaron fratris sui. Et arguit Moyses Aaron, quia vidit eum culpabilem, & verissimè sic erat: quia pro nulla re debuisset tolerare malum, quod populus

Peccatū Aarō nō fuit, sicut peccatum populi vitulum colentis.

Peccatū Aarō in fabricatione vituli quod fuerit.

lus petebat, vt ipse talia faceret. *Quid tibi fecit hic populus.* F Loquitur hic Aarō ad modum irati, quia verè iratus erat ira illa, quæ est per zelum. Iratorum autem mos est, de manifestissimis inquirere: sciebat enim Moyses quòd nihil potuisset facere populus Israel Aaron, propter quod Aaron debuisset eum inducere in tantum peccatum: nam dato, q; ei maximas intulissent molestias, non erat causa sufficiens ad hoc, vt induceret eos in tale peccatum, sed ad exaggerandum querelam in Aaron durè in eum inuehendo, loquitur hæc. *Quid tibi fecit hic populus.* Quasi dicat, quare ita fuisti crudelis in istū populum inducendo in eum peccatum hoc maximum, propter quod maxima eis pęna infligi debeat? nam non potuit contra te tantum errare, vt deberes tantum malum inducere super eum. *Vt induceres super eum.* Non induxit Aaron peccatum istud super populum, quasi ipse compulisset populum colere G vitulum, mandans ei vt colerent, vel quòd fabricaret, & postea induceret populum ad peccandum ipsum vitulum colendo: sicut fecit Ieroboam Rex primus in Israel super tribus decem: nam fecit duos vitulos, quorū vnum posuit in Dan, & alium in Bethel: & induxit populum ad adorandum, vt patet 3. Reg. cap. 12. Aaron autem, nec mandauit, nec principaliter fecit: sed populo petente, & quasi mandante timens, vitulum conflatilem fecit, vt in superioribus declaratum fuit: non ergo erat conquerendum de Aaron, quasi ipse peccatum principaliter induxisset: sed quia populo volenti malum facere, licet inuitus occasionem præbuisset. *Peccatum maximum.* Littera Hebraica non ponit peccatum maximum in superlatiuo, sed peccatum magnum: & adhuc si attendatur proprietas linguæ Hebraicæ, nō dicitur peccatum magnum, H quasi ponatur in neutro genere, aut masculino, sed ponitur in feminino, vt si diceretur apud Latinos in feminino genere feci peccatam magnam: ita in Hebræo si poneretur in masculino genere, vel neutro diceretur. *Auel gadol.* id est, peccatum magnum: sed ponitur in feminino genere tam substantiuum, quam adiectiuum, & dicitur. *Auonaguedola.* id est, peccatam magnam. Sed hoc nihil interest, quia fit propter barbariem incompiam idiomatis Hebræi: sed differt quantum ad hoc, quod vocatur peccatum magnum in Hebræo, & in littera nostra vocatur maximum. Et eadem differentia est in littera infra, cùm dicitur: Peccastis peccatum maximum: in littera Hebraica dicitur peccatum magnum. littera tamen nostra canè posuit peccatum maximum, quia secundum veritatem maximum erat. Nam secundum iustitiam distributi- I uam, & commutatiuam, quando consideratur quantitas offensæ, fit in comparatione vnius ad alterum, ita q; sint duo aut plures offendentes: siue comparando solùm offensam ad pęnam debitam, semper iudicatur quantitas ipsius offensæ per magnitudinem eius, cui fit offensa: sed in peccato idololatriæ fit iniuria Deo taliter, qualiter non fit in aliquo aliorum peccatorum: ergo istud maximum est. Patet enim, quia alia peccata sunt contra proximos directè, & dicuntur in Deum inquantum sunt contra leges datas ab eo: vel contra instinctum rationis practicæ ab eo nobis insitæ: istud tamen dicitur directè in Deum: vel quia negat verum Deum, quem nos colimus esse verum Deum, affirmans Iouem, & Martem, vel quosque de aliis esse Deos: aut saltem eum honorem, qui soli Deo debetur, multis aliis tribuit. In quo totum præiudicium K Deo fit, quia ei honor adimitur, & quia contra leges eius agitur. Si autem respiciantur omnia alia, reperietur, q; in nullo eorum ita directè agitur contra Deum. De his autem, in quibus agimus contra proximum, satis notum est, scilicet, in septē præceptis de his, quia solùm est iniuria Deo inquantum non obeditur legibus ab eo datis: siue in voce, & scripto, siue in ratione practica. Non tamen venit ei præiudicium quasi ex actu isto malo, aliquod damnum, aut honoris diminutio aliqua ex hoc ei prouenit, aut videtur prouenire: nam si ego fornicer, aut furor, nullus honor Deo adimitur: si tamen sim idololatra, directè tollo honorem Diuinum debitum vero Deo, vocando alium Deum, & non illum, & alium cum eo. Alia autem sunt pręcepta, quę etiam nos dirigunt in solū Deum, vt præceptum de non assumendo in vanum nomen Domini, & præceptum de obseruatione sabbati: & in his quidquid peccatur, contra Deum peccatur, contra proximum autem nihil: tamen non possunt ista vocari peccata maxima, quia non sunt peccata directè contra Deum patrata, sicut aliud de idololatria: nam si aliquis nomen Domini in vanum recipiat, aliqualem iniuriam Deo facit: quia nomen suum gloriosum debet in magna reuerentia haberi; cùm autem in vanum assumitur, debita ei reuerētia adimitur: nec tamen propter hoc dicimus Deū verum non esse Deum, asserentes Iouem, Martem, Saturnum, aut Aesculapium esse Deos: vel eum esse Deum, sed alios cum eo esse Deos, & esse ei æquales: In idololatria autem hæc omnia fiunt: maius ergo valde est peccatum idololatriæ, quam assumere nomen Dei in vanum. Est etiam præceptum de sabbato directè in Deum, & quidquid in eo peccatur, in solum Deum peccatur: tamen ista offensio non est magna: nam q; ego non obseruem diem sabbati, licet sit offensa facta Deo, quia agitur contra legem à Deo datam, tamen non ex hoc nego eum esse Deū, aut adimo ei aliquem honorem, faciendo alium Deum æqualem ei. Nec est illa detractio reuerentiæ nominis eius. Non est ergo alicuius momenti violatio sabbati comparando peccato idololatriæ. Rectissimè ergo littera nostra vocauit idololatriam peccatum maximum, licet in Hebræo non habeatur maximum, sed magnum. *Cui ille respondit.* scilicet, Aaron videns durè inuehi Moysen in ipsum, respondit hæc quæ sequuntur. *Ne indignetur Dominus meus.* Aaron erat frater Moysi ex eodem patre & matre: & erat maior eo tribus annis, vt patet supra 7. cap. vbi dicitur: Cùm Moyses, & Aaron ingressi sunt coram Pharaone, erat Moyses annorum octuaginta, & Aaron annorum octuaginta trium. Erat etiam multum præcellens Aaron super Moysen ratione primogenituræ; ex qua habebat primogenitus multa iura super alios fratres: de quibus diximus Genes. 25. & 27. cap. tamen hic non loquebatur Aaron tanquam maior Moyse, sed tāquam subditus eius. Et hoc multiplici ratione. Prima, quia Moyses erat Propheta Domini specialiter: quia ad eum solum loquebatur Deus, & ipse ad Aaron postea. sic dictum fuit supra, 4. capite: Ipse loquetur pro te ad populum, & tu eris ei in his, quæ ad Deum pertinent: & supra 7. cap. dicitur: Ego constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit Propheta tuus. Secundò, quia Moyses fuerat constitutus à Deo, vt dux populi, & ordinator eius, & iudex quantum ad omnia, & non solùm vt iudex, sed etiam vt pater, & vt mater: quia dicebat ei Dominus. porta eos in sinu tuo sicut solet nutrix portare infantulum, & duc in terram, pro qua iuraui patribus eorum, vt habetur Numer. 11. cap. Tertium erat, & potissimum: quia Moyses erat nunc terribilis, & coram toto populo vitulum conculcauerat, atque combusserat, & in puluerem comminuens sparserat in aquam, & totus populus coram eo tremebundo vultu pauitabat, atque ad mandatum eius omnes de aqua illa, quam vehementer horrebāt, biberunt: timuit ergo & ipse Aaron velut sceleris sui conscius, ne Moyses, qui ita durè in eum inuehebatur, vellet inducere super eum propter peccatum grande punitionem grauissimam: motus ergo timore vrbanè vocabat Moysen, licet fratrem dominum suum, vt sic eum placaret: nam responsio mollis frangit iram, & sermo durus suscitat furorem, vt patet Prouerb. 15. cap. *Ne indignetur Dominus meus.* id est, rogo te domine mi, ne irascaris contra me, quia ego non peccaui tantum in hoc, sicut tu existimas. *Tu enim nosti populum istum.* Inducit Aaron quod petebat, scilicet, ne irasceretur Moyses in eum grauiter: & hoc, quia iste populus erat malus, & petierat ab eo, vt faceret eis Deos: ipse autem impetum eorum ferre non valens, quia existimabat eos ruituros in eum, si petitioni eorum non præbuisset assensum, fuit timore inductus ad assentiendum faciendumq. quod petebant. Et hoc est, quod dicit hic Aaron, scilicet. *Tu enim nosti populum istum.* Non est probatio, siue inductio petitionis suæ immediatè, sed probatio cuiusdam probationis, sicut in syllogismis ad inferendas Conclusiones ponimus præmissas, & rursus propriarum præmissarum ponimus probationes. Petitio autem Aaron erat, quòd non ira-

Quod idololatria est peccatum maximum.

In peccato idololatriæ totū præiudicium Deo fit: quia ei debitus honor adimitur.

In præceptis primæ tabulæ solū contra Deū peccatur, & nihil contra proximum.

Aaron vocauit Moysen Dominū suū, cum esset maior etate Moyse.

irasceretur ei Moyses: hoc autem sic confirmari debebat. A Populus iste venit ad me, & petiuit importunè vt fabricarem ei Deos: ego autem timens fabricaui. Nunc antem istam probationem confirmat, scilicet, quòd venerit ad eum totus populus petens Deos sibi fieri: nam fortè Moyses posset dubitare vtrum populus tale quid petiisset. Probat autem verisimiliter Aaron hoc, arguēs ex per se notis, aut magna experientia cognitis ipsi Moysi dicens: Domine quia cognoscis, quòd populus iste pronus sit ad malum: ideo venit, & petiuit Deos sibi fieri. *Tu enim nosti populum istum.* Quasi dicat, etiā si non diceretur Dominè mi, quòd iste populus malus sit, & semper in malum pronus: tu idipsum cognoscis, quia sæpè expertus es: nam cùm exiuissent de Aegypto, & vidissent Pharaonem super se venientem, desperantes dixerunt Moysi. B Nunquid non erant sepulchra in Aegypto? quare eduxisti nos vt moreremur in solitudine? vt patet supra 14. cap. Murmurauit etiam populus iste iterum in solitudine in Mara cùm inuenissent aquas amaras, vt patet supra 15. capite: Murmurauerunt etiam iterum cùm defecisset panis in deserto Sin, contra Moysen, & Aaron dicentes: Vtinam mortui essemus per manum Domini in Aegypto, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate: cur induxistis nos in desertum istud, vt occideritis omnem multitudinem fame? vt patet supra 16. cap. Repugnauit etiam populus iste mandato Dei, quia de manna colligebāt vltra mensuram Gomor impositam. Et quia in sabbato exibant ad colligendum Manna contra prohibitionem Dei, vt patet supra, 36. cap. & contra Deum murmurauerunt pro aqua in Raphidim, vt patet supra 17. capite, & ideo C Moyses videns hæc, cognoscebat eos esse pronos ad malum, & contendentes contra Dominum, vt patet Deut. 9. capit. s. de eo loco, quo egressus es de Aegypto vsque ad locum istum semper contra Dominum contēdisti. *Quod pronus sit ad malum*. id est, pronus ad omne malum, ideo verisimile est, quòd ipsi incitarent me ad hoc malum, vt facerem eis vitulum conflatilem ad colēdum. Vel dicuntur proni ad malum, id est, ad idololatriam: ita quod specialiter essent inclinati ad idololatriam, & hoc sciebat Moyses, quia in Aegypto coluerant Deos secundum cæremonias Aegyptiorum, & ex hoc sciebat Moyses eos inclinatos esse ad idololatriam. *Dixerunt mihi: Fac nobis Deos*. id est, quia ista gens ad malum idololatriæ prona est, dixerunt mihi, vt facerem eis Deos: quasi dicat, si non D fuisset gens inclinata ad malum, cùm haberet Deū suum verum, non petiisset sibi fieri Deos aureos. Vel aliter dixit mihi gens ista, q̃ facerem eis Deos: & hoc satis verisimile est istam gētem peccauisse: quia erat prona ad malum, id est, ad Idololatriam. *Fac nobis Deos.* Licet in plurali dixerint, tamen vnum Deum petebāt, vt declaratum fuit in principio cap. huius, quos Deos isti petierint, vel ad quem finem, & quare fuerint moti ad petendum; & de multis aliis huiusmodi dictum fuit in principio cap. huius. *Qui nos præcedant*. id est, qui demonstrent nobis viam eūtes ante nos. s. quòd ille Deus siue vnus esset, siue multi, esset rationalis, & potens eis imperare, & coram eis per se ambulare. Hoc enim ipsi petebant, licet nō fuerint facti eis tales dij. De hoc etiam supra declarauimus, quomodo isti dij possent præcedere Hebræos in itinere. E *Huic enim Moysi, qui nos eduxit de terra Aegypti nescimus quid acciderit*. Quia per dies triginta, vel triginta quinque, moratus fuerat Moyses extra castra, quando ista dixerunt Iudæi: & putauerunt Moysen mortuum esse, quia non determinauerat eis tempus, in quo venturus esset: omnia hæc exponantur sicut supra exposita fuerunt. *Quibus ego dixi: Quis vestrum habet aurum.* Videbā importunitatem eorū, & si eorū intentioni nō consensissem me subito lapidassent: adeo volens aliqualiter indirectè impedire, cognoscens auaritiam eorum, petiui ab eis aurum, nam credidi q̃ dare nollent: & sic omitteretur fabricatura Deorū; Sed nec sic obtinuit Aaron, quia præualuit iniquitas Hebræorū. Et non habetur sic supra sicut hic: quia supra dicebatur: Tollite inaures quæ sunt in auribus vxorum vestrarū, & filiarū, atque filiorū, & afferte ad me. Hic aūt ponitur aurū vniuersaliter, & non ponitur quale aurū esset. In quo minus Aaron facit ad propositum suū, quam loquendo sicut supra: nam nihil est quod cū maiori difficultate darent Israelitæ quàm ornamenta aurea pendētia in auribus eorum: citius enim vasa aliqua aurea dedissent: ideo petens inaures, petebat id, quod magis difficile videbatur, & quod magis distrahere posset Iudæos à fabricatura Deorum. & sic est intelligenda ista littera: licet vniuersaliter ponat aurum. Nam modus Sacræ Scripturæ est, vt postquā aliquid plenè, & determinatè narrauerit, si contingat illud idem narrari debere, qualitercunque narrat, etiam si breuissimè. Hic autem noluit explicare inaures vxorum, & filiorum, & filiarum, cùm supra explicuisset, sed posuit aurum vniuersaliter. *Tulerunt, & dederunt mihi*. id est, tulerunt inaures aureas omnium vxorum, filiorum, filiarumq. suarum, vt fabricaretur eis B Deus. *Et proieci illud in ignem*. Ecce mutatus est modus loquendi hic, & supra: nam dicebatur supra quòd Aaron accipiens à toto populo inaures, formauit eas opere fusorio; hic autem dicitur quòd proiecit in ignem aurum, & exiuit factus vitulus aureus præter intentionem eius. Hæc autem duo totaliter repugnare videntur.

An Aaron habuerit intentionem fabricandi vitulum.
Quæst. XXXIIII.

QVIDAM autem volentes totaliter excusare Aaron dixerunt, quòd Aaron non habuit intētionem fabricandi Idolum: sed accepit aurum, & proiecit in ignem, vt ibi periret; sed Diabolus præter intentionem Aaron formauit vitulum ex auro. Sed hoc non po- C test stare: quia litteræ manifestè suprapositæ in principio capitis, cōtradicit. s. q̃ Aaron formauit istas inaures opere fusorio. i. in quadam forma, siue vase fusorio; sed non poterat formari tale vas fusoriū, & fundi in eo aurū illud, nisi esset huic effectui subsecuturo aptū & conueniēs. ergo Aaron intendebat facere vitulū magis quam aliud animal: cuius causa supra assignata fuit. Item patet hoc, quia Aaron nō ausus fuisset aurum in ignē proicere, vt periret, quia tūc populus in eū factus atrocior, subito illum dilaniasset: quia perdidisset aurum, & nō fecisset desideratū ab ipso Idolū: facilius. n. sibi remitti potuisset si populo petente Deos fieri, & offerente aurū, facere noluisset, quàm si acceptū aurū, in ignē proiiciens perdidisset, quia tunc videretur hoc fecisse intētione nocēdi eis. Dicendū ergo, vt vult littera posita in principio huius capi- D tis. s. q̃ Aaron accepit inaures aureas à toto populo, & facta forma fusoria ad vituli imaginem infudit ibi, atque factus fuit vitulus. Cū aūt dicis: quare ergo hic dicitur q̃ Aaron proiecit aurū in ignē? Potest dupliciter respōderi. Vno modo, q̃ Aaron attenuet hic culpā suā, quia Aaron timuit valde, q̃ Moyses vellet ei infligere aliquā grauem pœnam, vt dicitur supra: Ne indignetur Dominus meus. & si forte confessus fuisset factum suum totaliter sm̄ q̃ res gesta se habuit, timebat q̃ Moyses irasceretur valde. Palliauit ergo factum suum quantum potuit; & erat intentio sua dicere, q̃ ipse non intendebat facere vitulum, sed perdere aurū, ideo proiiciebat in ignem aurum, quòd non erat ad fabricandum, sed ad perdēdum illud: tamen egressus fuit vitulus, id est, apparuit factus, licet ego non intendebam facere vitulum, nec putaui, quòd inde E fieret. Sed in hoc mentitur Aaron: quia non proiecit aurum in ignem, sed formauit opere fusorio, vt patet supra. Satis admiror qualiter Aaron sic publicè mentiri non erubuerit: erat enim toti populo notum, quòd ipse in forma fusoria vitulum fabricasset: negabat tamen coram Moyse, in quo si Moyses voluisset à populo inquirere veritatem rei, clarissimè comperisset Aaron fuisse mentitum, quæ erat maxima confusio in tanto viro, qui erat dux populi: & per hoc merebatur in magnam pœnam incidere, sed timor eum induxit ad hæc subeundum: nihil enim est quod non expleant improbus amor, & timor. Alio modo potest dici, quòd Aaron enarrauerit Moysi rem gestam secundum omnem veritatem: tamen Scriptura, quæ breuiloqua est, quia supra istam narrationem posuerat, hic eam breuiter tangit, & aliqualiter obscurè, ita quòd videatur repugnare

Quare Aarō mutauerit veritatē historię, metu de Moysi.

Aaron mendacium.

pugnare narrationi superiori: & satis rationabile est hoc, quia satis erat durum, ꝙ Aaron ira publicè mētiretur, cùm notorium esset in forma fusoria eum fabricasse vitulum illum aureum. Etiam quia si ipsæ non intendisset vllo modo fabricare vitulum, sed destruere aurum, cùm factus fuisset vitulus à dæmone, vel aliàs, non fecisset ei Aaron altare, nec mandasset, quòd ei celebraretur solemnitas sequenti die fabricationis suæ: sed hæc omnia fecit, ergo intenderat fabricare vitulum. Dicendum ergo isto modo ꝙ Aaron cōfessus fuit se fabricasse vitulum in forma fusoria, licet hoc nō volēs, se coactus saltem conditionali coactione fecerit; & cùm dicit, quia proiecit aurum in ignem: non est sensus, quòd proiecit super prunas ad hoc quòd perderetur, sed ꝙ posita fuerit forma fusoria latens sub terra, & supra ponerentur carbones viui in aliquo vase magno contentiuo eorū, & esset perforatum inferius aut posset per angusta foramina aurum liquefactum decurrere in formam fusoriam infra latentem: & sic formaretur vitulus aureus proiiciendo aurum super carbones, quod est proiicere in ignem. Patet hoc in fusione campanarum. Idem ergo est formare vitulum opere fusorio, quod proiicere aurū in ignē: quia ad formandum opere fusorio, necesse erat aurū in igne poni. *Egressusque est hic vitulus.* id est, ex hac fusione factus fuit iste vitulus: non quidem quòd egressus fuerit quasi à casu præter intentionem meam, sed quia talis forma fusoria facta fuit. talis vitulus inde exiuit. *Videns ergo Moyses populum, quod esset nudatus.* Hic ponitur quartum principale, s. peccati examinati punitio. Et fuit ista punitio ad prouocandum misericordiam Dei, quia cùm populus iste tam grauiter peccauisset, donec aliqualiter pro offensa facta puniretur, non audebat Moyses totaliter petere à Deo deleri peccatum populi huius quātum ad pœnam: & quia erat prælatus, & pater totius populi Moyses, habens vtrumque gladium, potuit, & debuit punire iniquitatem populi quātum cognoscere poterat, imò si non puniuisset eos, peccasset: quia negligeret id quod officij sui cura exigebat. *Videns Moyses quòd nudatus esset populus.* Dicūt ꝙ populus Israeliticus in die receptionis legis assumpsit insignia quædam ornatus: ita ꝙ omnes de populo portabant illa insignia, & cùm adorauerunt vitulum ea signa ablata fuerunt. Sed hoc falsum est: quia illud quo nudatus erat populus, non erat aliquid quod Deus abstulisset: sed Aaron abstulit, cùm dicitur: spoliauerat enim eū Aaron, sed Aaron non spoliauit populum nisi inauribus aureis, quas possidebat populus ante dationē legis: quia duxerat eas ex Aegypto: ergo non erāt ista insignia, quæ suscepit in die legislationis. Itē, quia dicitur hic: Vidēs Moyses, ꝙ ruptus esset populus, secundum litteram Hebraicā: sed rumpi solùm pertinebat ad ablationē inaurium, de auribus, quæ fit per quandam fractionem, inaurium, & sic dicitur supra in principio, vbi littera nostra habet: tollite inaures aureas. In Hebræo habetur: Rūpite inaures aureas. Et supra immediatè, vbi dicit littera nostra: Tulerunt, & dederunt mihi: littera Hebraica habet: Ruperunt, & attulerūt mihi. Ergo de inauribus intelligitur ista nudatio, vel ruptura, quæ ponitur hic: & est sensus ꝙ Moyses vidit populum priuatum inauribus, quibus eum nudauerat Aaron. Item patet hoc, quia ornatus, qui fuit positus vt insignia in die legislationis, postea mandante Domino fuit ablatus, vt patet seq. cap. cum dicitur: Iam nūc depone ornatū tuū, & sciam quid faciam tibi: & deposuerūt filij Israel ornatū suū à mōte Horeb. Ergo iste ornatus, quo nunc populus erat spoliatus, non erant illa insignia, quæ recepit in die dationis legis, sed erant inaures, quibus ornabantur feminæ, & viri, cùm dictum fuerit supra: Tollite inaures aureas de vxorū filiorumq. filiarumq. auribus. *Vidēs Moyses populum, quod nudatus esset.* i. priuatus inauribus aureis quibus decorabatur. Est autem sensus decurtatus ponendo istud participium videns, quia non ponitur verbum ad quod immediatè referatur: ideo debet intelligi quòd videns Moyses populum nudatum iratus est. Vel debet referri ad verbum quod infra ponitur, scilicet, ait: & est sensus quòd videns Moyses populum nudatum, & stans in porta castrorum ait: si quis Domini est, iungatur mihi. *Spoliauerat enim*

Concordãtia litteræ.

F *eum Aaron.* Quia ipse abstulerat ab eis omnia ornamenta aurea inaurium, & sine illis videbantur esse nudati. Et hæc erat nuditas in toto populo, quia mandauerat Aaron, vt deferentur omnes inaures aureæ vxorum, & filiarum, atque filiorum. *Propter ignominiam sordis.* id est, ista nudatio, vel spoliatio fuerat facta ab Aaron ad ignominiam sordis, id est, sordidum quid, & magnæ ignominiæ, id est, vituperij. Vocatur enim quodlibet Idolū sordes, & ignominia, vt patet Deuteron. 7. cap. cum dicitur: Ne inferas quidquam ex idolo in domum tuam, ne sis anathema sicut & illud est: Quasi spurcitiam detestaberis, velut inquinamentum, & sordes abominationis habebis: quia anathema est. *Et inter hostes nudum constituerat.* Ista est alia nuditas: nam Aaron priuauit populum inauribus aureis, ex quo nudus videbatur, quātum ad ornamenta: & quia ista fuerant data ad fabricationem
G vituli, Deus fuit indignatus eis, & priuauit eos auxilio suo speciali. s. quòd si venissent tunc hostes super eos leuiter occidissent ipsos, quia Deus nō adiuuisset. Sic patet Numer. 14. c. vbi cùm murmurasset populus dicens velle se reuerti in Ægyptum, constituto super se duce, iratus vehementer Deus, protulit contra eos sententiam mortis in deserto, & destituit eos auxilio, cumq. ipsi hoc videntes, dicerent se ascendere velle in terram promissam, dixit eis Moyses: Nolite ascendere: non est enim Dominus vobiscum, ne corruatis coram inimicis vestris: Amalecites, & Chananæus sunt ante vos quorum gladio corruetis: at illi contenebrati ascēderunt in verticem montis: descenditq. Amalecites, & Chananæus, qui habitabāt in montibus, & percutiens eos atque concidens persequutus est
H vsque in Horma. Idem patet Deuteron. 1. cap. Cùm ergo Aaron dedisset aliqualem occasionem complēdi sceleris iam incæpti: dicitur constituisse eos nudos inter hostes, id est, non potentes se defendere. In Hebræo dicitur. *Et inter insurgentes suos nudum eum constituerat.* Vocantur insurgentes sui, id est, insurgentes in eum, scilicet, hostes, qui insurgebant contra eum. *Et stans in porta castrorum.* Hic ponitur ordo, vel modus situationis castrorum, scilicet, quia castra haberent portas, scilicet, quòd haberent vicos magnos, atque directos, per quos ambularet populus. Non est autem putandum, quòd castra Israelitatum haberent portas, quia tunc oportebat ibi esse muros, siue de lignis aut de lapidibus, vel terra. Sed neutrum existere poterat, quia quando castra locabant non faciebant muros, quia hoc magni temporis occupationem exegis-
I set, quod Iudæis certum esse non poterat, quia nesciebāt vtrum nubes, secundum cuius motum mouebantur castra, moueretur eadem die, qua quiescebat, vel alia die, aut post mensem, vel quando: vt patet Numer. 9. c. adeo semper expectātes motū eius, erāt in dubio: ideoq. non conueniebat facere murum. Item, quia dato, quòd scirēt se alicubi mansuros per annum aut amplius, tamen non erat eis necessarium facere muros, & portas, cùm hoc solum fiat ad obsedionem hostilem, in quali non erant Iudæi: sed potius ipsi inuadebant loca murata. Dicitur tamen porta castrorum introitus castrorum: erant enim castra disposita per calles magnas, sicut nunc sunt ciuitates ordinatæ: ita quòd domus sint dispositæ in ordine, vt vici sint medij ad transeundum: ita tentoria castrorum ponebantur in ordine, vt inter se calles facerent. Et cùm
K staret Moyses in introitu alicuius callis magnæ, dicebatur stare in porta castrorum. Ordo castrorū ponitur Numer. 2. cap. scilicet, quòd essent quatuor vexilla quorum vnum esset Iuda, & cum illo essent tribus Iuda, & aliæ duæ tribus ad Orientalem plagam. Secundum vexillum erat Ruben, cum quo erant tribus Ruben, & aliæ duæ: & hoc erat in parte Meridiana. Tertium vexillum erat Dan, & cum eo tribus Dan, & aliæ duæ tribus, & erat in plaga Aquilonari. Quartum erat vexillū Ephraim, cùm quo erāt tribus Ephraim, & aliæ duæ, & hoc erat in parte Occidentali, ita quòd hæc castra erant disposita per quadrum: in medio autem castrorum erat Tabernaculum, & in circuitu eius familiæ Leuitarum excubantes in vigilijs Domini. Sed vtrum iste ordo semper fuerit in castris Israelitarum non constat: præcipuè, cùm ista quadrāgularitas figura castrorū erat ad locādū in medio Sanctuarium,

Castra Hebræorum non habebant portas, neque muros.

Porta castrorū filiorū Israel.

Ordo castrorum.

ctuarium, & hoc tempore nondum erat Sanctuarium factum: nam in principio secundi anni erectum fuit Sanctuarium, vt patet infra 40. cap. Si autem non poneretur iste ordo, fuisset ponendus alius, scilicet, quòd omnia castra essent simul, scilicet, omnes tribus, ita quòd non esset distantia inter tribum, & tribum, sicut erat existente Tabernaculo in medio, & Leuitis in circuitu eius: ita tamé, quòd non esset permixtio tribuum, s. quòd aliqui de vna tribu miscerentur aliis de alia tribu, vel quòd vna familia misceretur alteri, sed erant contiguæ: & in his castris fiebat talis dispositio, vt essent calles mediæ inter tentoria, vt totus populus, & pecora ipsa träsire possent cùm opus esset. Et dato, quòd fuissent castra disposita in quadratura existente in medio Sanctuario, & Leuitis, vel nõ existente, tamen in qualibet parte castrorum sub quolibet quattuor vexillorum erant disposita sic tẽtoria, vt inter se calles efficerent: aliàs non possent ipsi, qui habitarẽt in medio castrorum alicuius istarum partium quattuor conuenientet incedere, quo vellent. Quomodocumque ergo ponantur castra ista disposita, stabit littera, scilicet. *Stans Moyses in porta castrorum.* i. stans in introitu vnius magni callis, qui perueniebat vsque ad terminum castrorũ. Est tamen differentia in hoc, quia si erãt castra eadem, ita quòd non esset aliqua distantia inter tribus, sicut cùm ponitur ordo quadraturæ: intrassent Moyses, & Leuitæ per vnam callem, & percussissent quoscumque in illa calle habentes notam criminis patrati reperirent, & finita illa calle intrassent in aliã permeantes à principio vsque ad finem. & sic per vniuersos calles, donec perambulassent omnes castrorũ calles. Si autem castra fuissent disposita in quadratura, & fuissent ab inuicem separata, sub quattuor vexillis, oportebat quòd Moyses, & Leuitæ intrassent per vnam callem vnius de quattuor castris: vtpotè, per vnam callem castrorum existentium sub vexillo Iudæ: & finito illo intrassent per aliam quousque finirent omnes calles castrorum Iudæ. Quibus finitis irent ad castra existentia sub vexillo Ruben, & idem facerent: & deinde ad castra existentia sub vexillo Dan, & Ephraim. *Ait: Si quis est Domini, iungatur mihi.* Volebat Moyses vlcisci offensam factam Deo in fabricatione, & adoratione vituli, & quia solus non potuisset tot occidere, aduocauit adiutores. Vt autem citius eos habere posset: posuit se in introitu vnius callis magnæ castrorum, qui vocatur porta castrorum, & clamauit voce magna dicens: Si quis est Domini, iungatur mihi, id est, si aliquis habet zelum Dei, veniat ad me. Ista callis in cuius porta se posuit Moyses, & clamauit hæc, erat callis in tribu Leui, vbi castrametabantur. Et patet: quia si Moyses iuisset ad aliquam callẽ castrorum Dan, vel Nephthali, & sic de ceteris, & clamasset verba hæc, non audiuissent Leuitæ, quorum locus castrametationis alius erat, & non potuissent conuenire ad Moysen: sed immediatè vt Moyses sic clamauit, conuenerunt ad eum omnes filij Leui, vt patet hic: ergo illa callis, vel porta castrorum erat ad partem castrorum, in qua castrametabantur Leuitæ. *Si quis est Domini, iungatur mihi.* Id est, si quis habet zelum Dei, & dolet de offensa eius, nec est insignitus signo sceleris perpetrati, veniat ad me, & vlciscemur iniuriam Dei. *Congregatiq. sunt ad eum omnes filij Leui.* Quia audita voce Moysi conuenerunt de tribu Leuitarum viri, qui poterant accipere arma quotquot erant in tribu Leui.

An aliquis Leuitarum peccauerit in adoratione vituli. Quæst. XXXV.

EX hoc infert Rabbi Salomon, quòd nullus de tribu Leuitarum peccauit in vituli fabricatione, & adoratione, quia soli coniungebantur illi, qui erant ex parte Dei, sicut dixerat Moyses: si quis est Domini, iũgatur mihi, & congregati sunt omnes filij Leui. Ergo omnes erãt ex parte Dei, scilicet, non peccantes. In cõtrarium autem forte dicetur, quòd nõ probatur ex hoc aliquid tale, quia istud signum (Omnis) in Sacra Scriptura rarissimè distribuit vniuersaliter, secundum totam suam vim: ita quòd prædicatum verificetur de quolibet reperto sub subiecto secundum naturam signi vniuersalis distribuentis. De hoc quamplurima exempla sunt in Scriptura, sicut patet Genes. 41. capite, cùm dicitur: Omnes prouinciæ veniebant in Aegyptum, vt acciperent escas: sed manifestum est, quòd non veniebant omnes prouinciæ in Aegyptum. Item certum est, quòd Aaron peccauit, quia increpauit eum Moyses, vt patet supra, cùm dicitur: Quid fecit tibi populus hic, vt induceres super eum peccatum grande? Item, quia Moyses orauit Deum iratum contra Aaron, ne contereret eum: sed Deus numquam irascitur iniustè, ergo Aaron peccauit cùm ei Deus iratus fuerit; de hoc patet Deuteron. 9. capite, cùm dicitur: Aduersum Aaron quoque vehemẽter iratus, eum conterere voluit, & pro eo sum similiter deprecatus. Item, si non peccauissent aliqui de Leuitis, non occisi fuissent, sed de Leuitis aliqui etiam occisi fuerunt pro fabricatione, & adoratione vituli: ergo peccauerunt. Antecedens patet, quia dicitur infra ad Leuitas: Qui ambulabant cũ Moyse occidendo peccatores: Consecrastis hodie manus vestras Domino, vnusquisque in filio, & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Leuitæ ergo filios suos, & fratres occiderũt: ergo aliqui Leuitæ peccauerunt, & occisi fuerunt. Item patet hoc Deuteron. 33. cap. cùm benedicit Moyses tribum Leui dicens: Perfectio tua, & doctrina tua à viro sancto, quem probasti in tentatione, & iudicasti ad aquas contradictionis: qui dixit patri suo, & matri suæ, nescio vos, & fratribus suis, ignoro illos, & filios suos nescierunt: quod intelligitur de interfectione facta per Leuitas in peccantes contra Dominum pro scelere idololatriæ vituli. Pro parte opposita dici potest, quòd de Leuitis nullus peccauerit, quia dicitur in littera: Congregati sunt ad eum omnes filij Leui, nulli autem congregabantur, nisi illi, qui non peccauerant: ergo nulli de filiis Leui peccauerunt. Item, quia si de tribu Leui aliqui peccauissent, non erat aliqua ratio, quare à Sacerdotio repellerentur ceteræ tribus, & assumeretur sola tribus Leui: sed aliæ repulsæ fuerunt, & soli Leuitæ electi, vt patet Numer. 3. 4. 8. 17. 18. & 34. ergo Leuitæ non peccauerũt. Antecedens patet: quia si de tribu Leui aliqui peccassent, non fuisset maior causa, quare de Leuitis assumerentur in Sacerdotes, quàm de aliis tribubus: nã nulla fuit tribus, quæ peccaret totaliter: ita quòd nullus esset in illa tribu, qui non peccaret, quia tunc tota periisset: si ergo in tribu Leui aliqui peccauerant & aliqui nó: nihil magis fuit in ista tribu, quàm in omnibus aliis: ergo nec magis debuit ista eligi quam aliæ: præcipuè, quia quælibet aliarum habebat ius in Sacerdotio quantum ad primogenitos, & fuit priuata iure suo. Dicendum ergo videtur, quòd fuerit aliquid speciale, scilicet, quòd nullus de Leuitis aliquid peccauerit: licet in omnibus aliis tribubus aliquis peccauerit, ita quòd non fuerit aliqua tribus, quæ totaliter esset immunis à scelere hoc præter Leuiticam tribum. Ad argumentum in oppositum respõderi potest: ad primum quando dicitur, quòd illud signum (omnis) non tenet vim suam in Sacra Scriptura semper distribuendo vniuersaliter, sicut in Dialecticis. Respondetur, quòd verum est, quòd non semper tenet vim suam: tamen non sequitur ex hoc, quòd hic non teneat vim suã: nam multoties (omnis) tenet vim suam in Sacra Scriptura: sicut est illud: Omnes declinauerunt, & inutiles facti sunt Psal. 13. & illud Omnes in Adam peccauerunt: vt patet ad Rom. 5. capite. Sic igitur poterit stare hic in tota sua vi: immo semper signa vniuersalia in sua vi teneri credenda sunt, nisi contrarium constet. Hic autem considerandum est, quòd sermones sint cognati rei, de qua loquimur iuxta doctrinam Platonis, vt ait Boetius de Consolat. lib. 3. prosa 12. fiet distributio vniuersaliter, scilicet, quod Moyses loquebatur hic ad viros potentes carpere arma, quia vocabat eos ad vltionem sceleris patrati: sic autem intelligendo, est distributio, scilicet, congregati sunt ad eum omnes filij Leui, id est, siue magni, siue parui, siue seniores, siue pueruli, quia manifestum est, quòd paruuli, & lactentes, & senio confecti, non coniuncti sunt ad Moysen: & patet, quia dicitur in littera. ponat vnusquisque gladium super femur suum: sed certum est, quòd non posset quilibet ponere gladium super femur suum, sed soli iuuenes, fortes ad bellum. Ad

D. H. determinatio.

Responsio ad argumenta affirmatiua.

Ad primum.

secundum quando arguitur de Aaron, quia Aaron erat de tribu Leui, tamen peccauit in fabricatione vituli, ergo falsum est illud, quòd nullus de tribu Leui peccauerit in hoc, quia si non peccauisset Aaron, non increpasset eum Moyses, sed valde increpauit eum, vt hic patet: ergo peccauit. Respondetur ꝙ Moyses stetit cum Domino in monte, & nesciebat aliquid de peccato populi, nisi quantum ei Deus reuelauerat. De Aaron aūt fortè reuelauit ei, ꝙ fecerit vitulum nihil addendo, s. virum spontaneus, vel coactus, & tunc ꝙ quando Moyses descendit ad populum putans Aaron spontaneè egisse, redarguit eum. Vel fortè, quia Deus nihil reuelauit vtrum Aaron fabricasset vitulum: & postea Moyses descendens in castra comperit Aaron fecisse vitulum, & nihil vltra inquirens redarguit eum. Magis tamen dicendum est, ꝙ Deus reuelauit Moysi peccasse populum colendo vitulum, & quòd Aaron timore populi ductus fabricauerit illum ad petitionem populi. Et patet hoc: nam si Moyses audiuisset siue à Deo, siue à populo, quòd Aaron fecisset eis vitulum, & nō audiuisset aliquid alterum: putaret quòd Aaron voluntariè fecisset, & eum fortius increpasset, sed ista increpatio, quæ hic ponitur secundum magnitudinem sceleris idololatriç, quod omnium maximum est: non est alicuius quantitatis; ergo Moyses increpās Aaron sic audiuerat à Deo, quòd iste fecerat timore inductus. Item, si Deus non indicasset Moysi, ꝙ Aaron frater eius peccasset in fabricando vitulū, non orasset pro eo, quia qui nō peccauit, nō indiget, vt prò eo oretur, sed orauit Moyses pro Aaron: ergo Deus ei declarauit quòd peccauerat. Item, Moyses vidit cum staret in monte, quòd Deus irasceretur populo Israelitarum, & hoc pro peccato: & vidit quòd etiam contra Aaron vehementer Deus iratus fuit: ergo cognouit eum per Dei reuelationem peccasse. De hoc patet Deuteronom. 9. capite, scilicet, aduersum Aaron quoque vehementer iratus, voluit eum conterere; id est, quando ego vidi Deum in monte iratum, non solùm vidi eum iratum contra populum, sed etiam contra Aaron. Dicendum ergo ꝙ Moyses redarguit Aaron, quia peccauit: nō tamen quia peccauit in idololatria directè, sed quia peccauit indirectè: nam Moyses non redarguit Aaron tanquam mandauerit fieri vitulum, aut compulerit populum ad adorādum, aut quia ipse eum esse Deum crediderit, vel quia ipse eum saltem inuitè adorauerit: quia hæc omnia directè sunt idololatria. Aaron autem nihil horum egit, sed solùm timore ductus fabricauit vitulum, sed nec eum Deum credidit, nec tanquam Deum coluit: & sic manet quòd Aaron non peccauerit in idololatria, sed in aliquo quod aliquo modo, s. indirectè pertinet ad idololatriam. Ad tertium argumentum pro ista parte, quando dicitur, quòd Deus irascitur iustè: sed ipse fuit iratus Aaron, ergo iustè fuit iratus, & sic peccauit. Respondetur, quòd Deus fuit iratus iustè Aaron, & ipse peccauit, tamen non peccauit in idololatria directè colendo Idolum, aut spontaneè fabricando; nec de hoc eum Deus habuit exosum, sed quia cùm debuisset potius omnia mala pati, quàm malo consentire, non fecit, sed timore mortis fecit vitulum aureum; ergo peccauit, & de hoc redarguitur. Sed nos hoc dicimus de peccato verè, & directè idololatriæ, scilicet, quòd nullus de tribu Leui commiserit verè idololatriā, quia nec Aaron commisit verè idololatriam, sed indirectè. Et si adhuc arguere velles, ꝙ ille, qui inducit peccatum magnū super alios, peccat, sed Aaron induait peccatū magnum super totum populum, ergo multum peccauit. Maior patet: quia si aliquis malū faciat, & alius ei consentiat, vterque peccat, & reus mortis est: quanto magis, qui dedit occasionem peccandi, qui videtur esse principium à quo est motus: de hoc ad Rom. 1. c. & extra de iniuriis, & damno dato, cap. si culpa. s. ꝙ qui occasionē damni dat, damnū dedisse videtur: Pater minor. s. quòd Aaron induaerit peccatum istud super populum, quia dicitur supra in littera: Quare induaisti super populum istud peccatum maximū? Respondetur, ꝙ possumus cōcedere quidquid cōcluditur. s. ꝙ Aaron peccauit: nec tamen sequitur ea hoc quod fuerit idololatra, de quo peccato hic agitur. Sed quia aliter posset contra istam responsionem instari: respōdetur aliter. s. ꝙ Aaron induait peccatum super populum. s. peccatum idololatriæ. Sed de ista inductione peccat i distinguendum est: quia aut Aaron induxit istud peccatum super populum, ita quod fuerit causa prima à qua motus, aut induait peccatum, quia propter aliquam negligentiam eius, aut timorem introductum est, & ipse nō introduait. Si primo modo Aaron induxisset peccatum super populum, esset verè idololatra: & magis quàm populus adhuc, s. quia aut ipse fieri vitulū mandasset, aut ipse voluntariè fecisset, aut coli iussisset, aut ipse voluntariè coluisset dans aliis exemplum colendi: sed non fecit Aaron aliquod horum, nec Moyses redarguit Aaron isto modo introduxisse peccatum in populum. Secundò modo dicebatur introducere peccatum super populū, vtpotè, quia cùm ipse esset prælatus, debebat vigilare super gregem suum, ne aliquod malum in plebe fieret: si verò per negligētiam eius aliquod peccatum in plebe introductum fuit, ipse peccat, & dicitur introducere peccatū eius tanquam causa deficiens: sicut absentia nautæ est causa pereundi nauis, vt ait Aristot. 2. Physicorum. Et isto modo non potest excusari prælatus, quia non est bona excusatio si lupus ouem comedat, & pastor hoc nesciat, vt ait Beatus Gregorius in Registro, & habetur extra, de regul. iuris, c. quamuis causç. Etiam si subditi aliquod peccatum facere incipiant, & exequutio eius finiri non potest, nisi interueniat voluntas prælati: si tunc prælatus ad hoc spōtè non accederet, quia tū subditi minantur ei, aut inferrēt iniuriā personæ, aut rerū iacturā pati cogerēt, & ob hoc accederit eorū malis inceptis, præstās cōsensum ad finiēdum peccatū. Sic Aaron peccauit, quia licet ipse non inchoauerit peccatū hoc, populus tamen inchoauit, volens colere Deos, & petens eos sibi fieri, quia tamen non poterat hoc fieri, vt ipsi volebant, nisi Aaron, qui erat rector populi assentiret: impulerunt eum ad hoc, vt assentiret, & faceret vitulum, qui timore ductus fecit illum. Si autem quia ipse non aduertebat populus fecisset sibi Deos, peccabat quidem Aaron: non tamen propter hoc erat idololatra, sed solùm negligens circa idololatrantes: quod satis graue peccatum erat. Si autem ipsi introduxissent peccatum idololatriæ, & ipse postea timore mortis perfecisset fabricando vitulum, licet non coluisset ipse eum, nec credidisset esse Deum, quia tamen faciebat id, in quo alij idololatrarent peccabat: licet non fuisset directè idololatriæ peccatum. Ad quartum argumentum principale, cùm dicitur, si nullus de Leuitis peccasset, nullus de eis mortuus fuisset, cùm infligeretur ista mors pro idololatria perpetrata, sed mortui fuerūt multi de Leuitis: ergo peccauerunt. Respondetur, quòd non mortui fuerunt aliqui de Leuitis, & quando dicitur: Consecrastis hodie manus vestras vnusquisque in fratre suo, & filio. Dicendum quòd accipitur ibi frater largè pro fratribus, qui sunt de filiis Israel: nam omnes Hebræi inter se vocabantur fratres, vt patet Deuteronom. 15. cap. cum dicitur: Cùm tibi venditus fuerit frater tuus Hebræus, aut Hebræa. Et si dicas, quòd licet possit stare pro ista parte: tamen non potest stare inquantum dicitur, ꝙ isti consecrauerunt manus suas in filiis suis, quia non vocantur filij sic in transuersalibus per cognationes. Respōdetur, quòd sicut pater multipliciter dicitur, ita filius dicitur multipliciter: accipitur ergo hic filius non pro filio carnali, sed pro eo, quem aliquis tenerrimè diligit, vt filium, & est minor eo: minores namque filij nuncupantur, sicut maiores appellantur patres: & isto modo quilibet occidit fratrem suum, & filium, quia isti Leuitæ diligebant alios de aliis tribubus, quia erant ex eodem genere Iacob: tamen ad mandatum Moysi, vt obedirent Deo occidebant eos. Aliter etiam responderi potest, sicut respondet quædam Glos. Hebraica, s. ꝙ sunt hic fratres Leuitarum sñ carnem, & tū non erant Leuitæ, vtpote cum moriebatur Leuita, licitum erat vxori suæ virum de altera tribu accipere; & tūc filij inde nati non erāt Leuitç, quia filij sunt de tribu, & progenie, de qua est pater, q a nulla femina cōputatur vt mediū ad continuandū generationē, sed fiunt oēs continuationes, & denominationes linearū per viros: illi tū, qui de hac femina nascebantur erant fratres, eorum, qui prius nati fuerūt de viro Leuita.

Isti

De reuelatione Moysi in monte existentis populū peccasse, & Aaron timore populi vitulum fabricasse.

Ad tertium argumentū Deus iustè iratus fuit Aaron, quia peccauit, sed non peccauit directè in idololatria.

Non est bona excusatio si lupus ouē comedat, & pastor hoc nesciat.

Ad quartum argum. & ad quintum &c.

Isti etiam aliquo modo vocantur filij Leuitarum, quia licet non sint filij Leuitarum immediatè, scilicet, quòd non habent patres Leuitas, habent tamen auos Leuitas, & sic Leuitæ occiderunt aliquos fratres suos, & filios: tamen nullus de Leuitis mortuus est, aut peccauit in idololatria. Si autem aliquis dicere vellet, aliquos de Leuitis peccasse, & fuisse occisos, posset respōdere ad supradicta non multum difficulter, & tunc illa littera inferior, scilicet: consecrastis manus vestras vnusquisque in fratre, & filio suo, intelligeretur de carnalibus, s. q multi de Leuitis reperiebant aliquos filios suos insignitos signo sceleris, & occidebant eos, vel fratres, & similiter occidebāt. Et cū dicitur: vnusquisque in fratre, & filio suo, non tenetur vnusquisque vniuersaliter, in tota sua vi, ita quòd nullus esset de Leuitis, qui non concurrerat cum Moyse ad vltionem illius sceleris, qui non occidisset fratrem suum, & filium. Hoc tamen nō est credibile, quia multi Leuitæ ibi essent, qui nec filios, nec fratres habebant. *Quibus ait: Hæc dicit Dominus Deus Israel.* Ideo dixit eis hoc præponendo auctoritatem mandantis, quia erat difficile mandatū complere: nam quòd ipsi occiderēt tot viros, & feminas, maximè eos, qui erant cognati sui, videbatur esse sceleratissimum, & contra naturalem pietatem: nisi ergo interueniret diuina auctoritas, quæ super omnia est: non deberent ad hoc Leuitæ, vel alij homines moueri. *Hæc dicit Dominus Deus Israel.* Vtrum ista dixerit Moysi in voce, An reuelauerat ei cognitione intellectuali, Vel solum eum ad hoc inclinauerat dando ei voluntatem faciendi hoc, non constat. Vel fortè, si nullum horum existeret, sed Moyses tanquam prælatus, & habens vtrumque gladiu sciens iustum esse, q illi, qui in talibus deliquerant, talia paterentur, ideo licet Deus non diceret ei aliquo modo prædictorum, quia tamen scit omne iustum à Deo esse, & potestatem iudicatiuam sibi à Deo collatam, verè dicere potuit: hoc mandat Deus Israel, sicut si aliquis executor legis datæ à Deo videat aliquem deliquissē contra eam posset secundum veritatem dicere alteri: Deus mandat tibi, vt occidas istum hominem: etiam si Deus non mandet specialiter, cùm lex ista mandans taliter punire sit à Deo, & potestas, quam habet iste iudex ad cognitionem causarum, vel inflictionem pœnarum sit à Deo, quia omnis potestas à Deo est, vt patet ad Rom. 13. cap. Quidquid ergo fiebat per potestatem huius conuenientem huic legi per mandatum Dei fit. *Ponat vir gladium.* i. quilibet de vobis, qui est vir aptus accipere arma, ponat gladium super femur. i. cingat ensem. Quando enim nobis ensem præcingimus super femur illu collocamus: Et dixit ista Moyses, quia quando primo vocauit Moyses existens in porta castrorum, & dicens: Si quis est Domini iungatur mihi. i. si aliquis habet zelum Dei, veniat ad me: omnes Leuitæ, quia non peccauerāt, conuenerunt ad eum, & quia nesciebant ad quid vocarētur, non portauerunt secum arma. Cùm autem Moyses vidit eos apud se, mandauit eis, vt quilibet iret in tentorium suum, & acciperet gladium, scilicet, præcingeret sibi ensem, & rediret ad eum, vt omnes simul irent per vicos castrorum, & occiderent delinquentes. Et hoc est, quod dicitur. *Ponat vir gladium super femur suum.* i. præcingat sibi ensem ponendo eum super femur suum. Et dicitur, q quilibet vir ponat gladium, & non mādatur quod accipiat, aliqua alia arma bellica, quia hic solum erant necessaria arma offensiua, & non defensiua: nam vt supra declarauimus, tantum Deus in peccatores terrorem tremoremq. incusserat, vt non auderent se aliquo modo defendere, aut occidentibus repugnare: licet impendentes super se cernerent gladios: alij quoque qui non peccauerant non audebant defendere peccantes à tribulantibus, licet essent eorum cognati: quia vtrorumque corda Deus coegerat pauitare. Non portabāt etiam alia arma offensiua, quemadmodum sunt sagitta, arcus, tela, lanceæ, fundæ, & alia genera offensiuorum armorū, quia omnia hæc præter gladios sunt ad offendendum procul, & pertinent propriè ad fugientes, s. quando hostes fugientes sunt vertētes terga, vel cùm percussores ad eos, quos percutiunt, accedere formidant: hic autem neutrum eorum erat. Primò non erat ibi fuga eorum, qui percutiebātur,

Quare Leuitæ cum accessērūt ad occidēdos idololatras Hebræorum, non portauerunt arma defensiua.

A quia tanto tremore, & mentis stupore eos Deus percusserat, vt irruentes hostes formidarent, sed non fugerent. Secundum etiam non erat, quia Leuitæ percutientes sine vlla sui offensione ad peccātes accedebant, cùm illi tamquam oues ad occisionem ducerentur, & tamquam agni coram percussoribus obmutescerēt: soli ergo gladij, quibus cominus res gerenda erat, necessarij erant. *Ite, & redite de porta vsque ad portam.* Vocantur portæ castrorum initia callium, quibus peruenitur extra castra. Incipiebant ergo Leuitæ in vna porta castrorum, id est, in principio vnius callis, & transibant per totam callem occidētes omnes insignitos signo sceleris patrati: & cùm peruenirent ad alteram portam castrorum, id est, ad finem eiusdem callis, redibant per alteram callem & sic faciebant euntes, & redeuntes donec finirentur omnes calles

B castrorum. *Per medium castrorum.* id est, per calles, quæ erant in medio castrorum. i. intra ipsa castra. *Et occidat vnusquisque fratrem, & amicum.* Littera non declarat hic conditiones eorum, qui occidi debebant, sed indifferenter ponit. Sed non potest vllo modo sic intelligi, quia tunc aut omnes occisi fuissent, aut nullus: sed intelligitur, quòd aliqui occidi debebant, & aliqui non: nam illi, qui peccauerunt petendo Deos fieri, siue adorando vitulum factum, debebant mori, quia propter eos fuerant introducti ad percutiendum isti Leuitæ: qui autem non offenderant in hoc, offensionem nullam pati debebant in hoc. Item satis hoc datur intelligi ex littera superiori, cum Moyses existens in porta castrorum clamauit, scilicet. Si quis Domini est, iungatur mihi: id est, si aliquis est pertinens ad Deum, qui non offenderit eum, veniat ad me: videtur ergo quòd isti, qui non offenderant Deum, iunge-

C bantur Moysi ad occidendū eos, qui erant contra Deum: sed adhuc existente hoc, si nihil vlterius fuisset, littera esset diminuta: ideo intelligendū est, quòd Moyses mandaret eis, quòd irent, & redirent per medium castrorum, & quemcumque reperirent insignitum charactere sceleris patrati necarent. Dicitur tamen. *Occidat vnusquisque fratrem, & amicum.* Exprimendo istos specialiter, quia de alijs peccantibus manifestum erat, quòd deberent occidi: & manifesti erant illi in characteribus, quia innati fuerunt eis per aquæ potum conspersæ puluere aureo. Erat tamen dubium, quia quando aliquis reperiret aliquem fratrem suum, aut filium, vel amicum, qui peccasset, putaret quòd non deberet eum occidere: mandat ergo Moyses quòd occidat indifferenter quemcumque oc-

D cidendum repererit. Erat autem speciale in hoc peccato idololatriæ: nam in ceteris non tenebatur accusare pater filium, aut filiam, aut vir vxorem, aut fratrem frater, aut amicus amicum: in hoc autem si filius, vel filia, vxor, vel aliquis de alijs, solicitaret hominem dicens: veni, & eamus atque seruiamus dijs alienis, debebat eum accusare, & ipse primo lapidare debebat eum, vt patet Deuteron. 13. cap. Quomodo autem accipiantur hic fratres, & proximi, & filij depēdet ex dictis in superioribus: si enim accipiatur, quòd nullus de Leuitis peccauit, nec aliquis de eis mortuus est: dicendum erit, quòd accipiuntur fratres & filij non prout sunt carnales, sed prout pertinent ad gradum amoris, ad quem filij, & fratres. Sed adhuc iste modus fortè non multum cohæret litteræ, quia dicitur hic. *Et occidat vnusquisque fratrem, & amicum, & proxi-*

E *mum suum.* Si enim solùm diceretur, quòd quilibet occideret fratrem, & filium, sicut infra dicitur: adhuc staret conuenienter ista positio, ita quòd ista essent nomina affectionum, & non cognationum: sed cùm distinguuntur hic frater, & amicus, & proximus, quorum aliqua sunt nomina cognationum, & alia nomina affectionum, oportet quòd ponantur aliquæ pro affectionibus, & aliqua pro cognationibus. Melius ergo respondendum est accipiendo sicut accipiebatur in Glos. Hebraica de filiis mulieris Leuitæ mortui, quorum primi quos susceperat Leuita ex vxore sua erant de genere, & tribu Leui: illi autem quos accipiebant viri alterum tribuum ex hac vxore Leuitæ mortui erant pertinentes ad aliam tribum, & erant fratres secundum carnem Leuitis, & occidēdo illos dicebantur occidere Leuitæ fratres suos: & eodem modo de filiis, vt declaratum fuit supra. De proximis autem, & amicis,

satis patet: quia vnus homo vnius tribus potest esse amicus, & proximus hominis alterius tribus. Si autem acciperetur, quòd aliqui de Leuitis peccauerunt, & aliqui mortui fuerunt: accipientur fratres, & filij, pro filiis carnalibus. s. quòd aliquis de Leuitis euntibus cum Moyse ad vltionem huius sceleris, occidit fratrem suum ex eodem patre, & matre, & filium suum carnalem. *Feceruntq. Filij Leui iuxta sermonem Moysi.* s. quòd iuerunt per singulas calles castrorum occidentes omnes, quos charactere sceleris insignitos reperiebant. *Cecideruntq. in die illo quasi viginti tria millia hominum.* i. mortui sunt in die illa. Qui enim gladio percussi moriuntur, cadere dicuntur: quia per mortem cadunt, cùm ante erecti incederent, quando percutiebantur. Dicuntur hic 23. millia in illa die defecisse gladio: non est intelligendum, quòd isti computentur hic solùm viri, sed omnes quotquot moriebantur, siue essent viri, siue feminæ: siue parui, siue magni.

Textus litteræ Latinæ discrepans ab Hebraica in numero interfectorum defenditur. Quæst. XXXVI.

ISTA littera videtur repugnare litteræ Hebraicæ, quæ dicit: *Ceciderunt in die illa quasi tria millia hominum.* Dicunt aliqui rationem huius diuersitatis esse, quia computantur in littera Hebraica solùm illi, qui fuerunt occisi tanquam principales in scelere idololatriæ: in littera nostra computantur solùm illi, qui fuerunt peccantes, & occisi siue essent magis principales, siue minus principales. Sed hoc non videtur rationabiliter dictum: quia si littera Hebraica posuit tria millia virorum, qui principaliter coluerût vitulum, quomodo rursus foret aliquis translator noster ponere 23. millia colligendo omnes? Item, quod tertius est, si posuit littera Hebraica tria millia virorum, quis diceret trãslatoribus nostris, aut vnde scire poterant, quòd fuerunt in summa omnes occisi in ista vice viginti tria millia hominum? Alij concordãt aliter, vt Rabbi Salomon. s. quòd fuerunt viginti tria millia occisorum: quia fuit mors triplex inflicta Hebræis pro hoc crimine. Prima fuit, quòd multi mortui sunt potu aquæ illius conspersæ pulueribus aureis. Secunda mors fuit clades inducta per Leuitas occidentes gladio. Tertia fuit per pestem à Deo immissam. Tunc igitur dicunt isti concordantes, quòd occasione facta per Leuitas mortui sunt tria millia virorum, & de his loquitur littera Hebraica, sed accipiẽdo omnes tres plagas simul sumptas, mortui sunt in eis viginti tria millia virorum. Sed rursus ista positio patitur eadem inconuenientia, quæ patiebatur prima positio. s. quòd non auderent translatores nostri ponere viginti tria millia, si reperissent tria millia in littera Hebraica, quia non erat eis collata tanta auctoritas. Secunda ratio fuit: quia non videtur vnde potuissent translatores nostri imaginari. s. quòd essent viginti tria millia in omnibus tribus plagis, nisi forte sic reperirẽt in Hebræo. Item quia non propriè diceretur in littera nostra, ceciderũt in die illa viginti tria millia referẽdo ad omnes tres percussiones, quia in percussione hostili, quãdo quis gladio moritur cadere dicitur, quia cum antea ambularet per mortem cecidit. In aliis autem duabus percussionibus. s. in infirmitatibus natis ex potu aquæ vituli, & ex peste nõ propriè dicitur cadere. Aliter autem forte posset melius tolli hoc inconueniens. s. quòd translatores nostri primi errassent, quia cum in Hebræo solum tria millia ponantur, in littera nostra ponuntur viginti tria millia addito viginti. Occasio autem huius erroris esse poterat quia vbi nos dicimus viginti tria millia, in Hebræo, dicitur. *Quisloset alefinu.* i. quasi tria millia. Si enim deberẽt poni viginti tria millia sicut in littera nostra. oportebat ibi poni dictionem significantem viginti: sed non ponitur. Item si deberent poni tria millia: littera staret sic. *Seloset alefinu.* i. quasi tria millia, quia hæc dictio (seloset.) in Hebræo signat tria. præponitur autem ei quædam littera, quæ vocatur Caph cum puncto, & facit qui: & cum ista pars adiungatur sequenti secundum regulam legendi in dictionibus Hebræis dicimus (quisloset.) & significat ista dictio, qui, in Hebræo. i. quasi. Et sic dicitur (quisloset) id est quasi tria. Sic habetur in aliis locis, quòd mutato pũcto ista dictio, qui, signat quasi. Sic patet supra 11. capite, vbi dicit littera nostra: Media nocte ingrediar Aegyptum. in Hebræo dicitur. *Quaazot halaila.* i. quasi in medio noctis, & supra 12. capit. vbi littera nostra dicit, quòd exierunt filij Israel de Aegypto sexcenti ferme millia peditum. Dicitur in Hebræo: quasses meot. i. qua sexcenti. Qui aũt transtulerunt respicientes illam litteram Caph, quæ præponitur huic dictioni, seloset, non legerunt eam quasi faceret, qui cum puncto sibi addito & signaret quasi: sed acceperunt eam solam, & legerunt vlterius litteram Hebraicam sic (seloset alefinu) i. tria millia: illa autem littera Caph apud Hebræos signat numerum sicut quædam apud nos litteræ faciunt, & signat viginti; translatores ergo nostri acceperunt eam pro viginti; & cùm vltra dicatur. *Seloset alefinu.* i. tria millia transtulerunt nostri dicentes viginti tria millia. Est tamen error, quia in libris Hebraicis in textu eorũ nunquam ponuntur litteræ solæ ad signandũ numeros, sed dictiones numerales; vtpote non ponitur, l. ad signãdũ quinquaginta, vel c. ad signandum centũ, sed ponuntur istæ duo nomina numeralia, quinquaginta, & centũ. Qui. n. acutius speculantur hanc putãt esse causam erroris. Dicet tñ aliquis, quòd non est ista causa erroris, siue alicuius deuiationis, sed ideo littera nostra posuit viginti tria millia, quia Apostolus 1. ad Corinth. capite 10. ponit viginti tria millia. Sed ista nõ est valde cõueniens responsio, quia Apostolus ponit sicut est in littera Hebraica, ideo dubium est de littera Apostoli sicut de littera Hebraica, quia ipse Apostolus scripsit Epistolã illã Hebræo idiomate. Nõ obstãtibus supradictis dicendũ, quòd ista assignatio deuiationis nõ est conueniens, quia cum in Hebræo ponatur (quisloset alefinu) i. quasi tria millia, si acciperetur a nostris trãslatoribus Caph littera pro viginti, maneret (seloset alefinu) i. tria millia tunc esset necessariò in littera nostra sic: Ceciderũt in die illo viginti tria millia, & non poneretur ibi quasi, sed ponitur in littera, quia dicitur: Ceciderũt in die illa, quasi viginti tria millia: ergo necessarium est, quòd littera nostra accepisset, qui, dictionẽ Hebræã pro quasi, & nõ pro numero viginti. Erit ergo necessariò error in aliquo alio. s. in defectu litteræ Hebraicæ: nam licet libri Hebræorũ, vt communiter magis correcti sint, quã libri modernorũ Christianorum: tamen aliqui errores defectuũ, & mutationum sunt in eis ab antiquo. Et patet hoc per ipsosmet Hebræos Talmudistas, qui testimonium perhibẽt, quòd Biblia sua sint deprauata in quindecim locis, per (tiquin cofrim) i. per errorẽ scriptorũ. Sicut ergo in aliis locis corruptionẽ ipsi cõcedunt, ita erit in quibusdã, quos ipsi nesciũt, aut nõ fatentur. Et cũ deberet esse in littera sua, quasi viginti tria millia: deficit dictio Hebraica signans viginti, & dicitur quasi tria millia, qñ verò primi nostri trãslatores ad Hebræorũ Biblia assumpserũt, nõ erat deprauatus ille locus, & dicebatur: Ceciderunt in die illa, quasi viginti tria millia. *Et ait Moyses.* Expleta aũt vltione sceleris in eos, qui manifestius peccauerãt, & charactere sceleris insigniti erant, mandauit Moyses cessari à cęde eorũ. Et dixit laudãs eos, & dans occasionem bonæ spei de eo, quod egerant, scilicet. *Consecrastis hodie manus vestras.* Hic pronunciat aliquo modo Moyses Sacerdotium totius populi primogenitorum transferendum ad eos: & hoc quia dicit eos: consecrasse manus suas: nam consecratio ad Sacerdotes pertinet, & ad Sacerdotales vestes, vt patet sup. 29. cap.

Vide Epistolã D. Hieronymi ad Damasum & 15. d. c. Sancta R. Ecclesia.

Quomodo Leuitæ in die occisionis manus suas consecrauerint. Quæst. XXXVII.

ET dicitur; consecrastis hodie manus vestras. i. sicut quando Sacerdotes consecrari debent, consecrantur per sanguinem arietũ, in quo unguntur extremitates pollicũ pedis dextri, & manus, & extremitates auriculæ, vt patet supra 29. c. & Leuit. 8. c. ita vos consecrastis hodie manus vestras in sanguine fratrũ vestrorum, & filiorum: & illud est sacrificium Dei. Nam sicut victima holocaustorum, & sacrificiorum est Deo placens, ita quod isti occiderunt peccatores ad mandatum Dei per Moysen erat Deo acceptabile: ideo isti consecrasse manus dicebantur, & obtulisse sacrificium. Vel aliter quòd Moyses prænun-

ciet

Ad consecrationem Sacerdotum in Veteri Test. duo requirebantur.

ciet eis hic futurum Sacerdotium in tribu eorũ. Ad Sacerdotem aũt, vt ritè ministraret, duo requirebantur, scilicet, vt consecraretur per unctionem extremitatum pedum, & manuum, & auricularum. Secundum quòd benedicatur, id est, quòd fiant super eum quædam aliæ cærimoniæ, quæ vocantur benedictiones. Primum aũt iam habebant isti: quia dicebat eis Moyses: cõsecrastis manus vestras vnusquisque in sanguine fratris sui, & filij. Secundum sibi deerat cùm dicit, vt detur benedictio, quasi dicat ad hoc quòd sitis Sacerdotes, solum deest vobis benedictionum sollemnitas, i. aliæ cærimoniæ factæ in celebritate ordinationis Sacerdotum. Præcedens sensus melior est, s. ꝙ dicantur consecratæ manus eorũ ad similitudinem Sacerdotum: & ꝙ sicut oblatio Sacerdotum munda est, ita occisio facta per istos fuit mũda coram Deo, & accepta. Et patet: quia non debet intelligi ꝙ toti tribui Leui pręnunciaret Moyses consecrationẽ, & ministrationem Sacerdotalem: quia licet tota tribus ad cultum Dei fuerit applicata, solus tñ Aaron cum filiis suis consecrati sunt, & ministrauerunt vt Sacerdotes, vt patet sup. 29. & Leuit. 8. cap. In Hebræo dicitur. *Compleuistis hodie manus vestras.* Quia quandocumque ponitur in littera consecrare, ponitur in Hebræo complere. Nam consecratio manuum nihil aliud erat, nisi expletio quarũdam cærimoniarum circa manus Sacerdotales, vt conuenirent ad faciendum sacrificia, s. tingere eas sanguine, & quædã alia: cùm verò manus sic completæ erant, dicebantur consecratæ: quia omnes cærimoniæ requisitę ad cõsecrationem expletæ erãt in eis. Vel dicuntur manus consecratæ, quę aliquod sacrum faciunt: isti autem faciebãt aliquid valde sacrum, scilicet, iuxta mandatum Dei occidere peccatores: ergo manus consecratas habebant. Et dicũtur consecratæ Deo, quia propter eum istam cędem exercuerunt in cognatos, & contribules suos. *Vnusquisque in filio, & fratre suo.* id est, vnusquisque consecrauit manus suas Deo, occidẽdo fratrem suum, & filium. Quomodo autem accipiantur hic frater, & filius, supra declaratum fuit, & dicitur de istis ad expressionem maioris meriti, quia licet alios occiderent, qui non pertinebant ad eos vlla tenus aliqua attinentia propinqua: tñ non erant ita placentes Deo, sicut cum occidebant eos, qui sibi attinebant, s. fratres, filios, & amicos quomodocumque accipiatur, quia durum opus istud est. Et dicitur: Vnusquisque in fratre, & filio: non quod quilibet occideret fratrem, & filium: quomodocumque accipiantur frater, & filius: nam licet quilibet ad hoc præsto esset: non tñ occurreret cuilibet illorum occidere fratrem, & filium. *Vt detur vobis benedictio.* id est, vt Deus benedicat vobis. Et tenetur ly, vt, pro &, scilicet, consecutiuè: & non quòd dicat causam finalem, quia ipsi quando inceperant occidere peccatores insignitos charactere sceleris, non fecerunt ad hunc finem, vt Deus benediceret eis, sed vt obedirent Deo placentes ei: sed ex hoc quòd ipsi obediuerunt Deo: in hoc consequitur benedictio, scilicet, ꝙ Deus benedicet eos: & sic est sensus: Consecrastis manus vestras vnusquisque in fratre, & filio, id est, occidendo filium, & fratrem, & hoc vt detur benedictio, id est, propter hoc Deus vobis dabit benedictionem suam. Secundum quòd vult Rabbi Salomon, & alij Hebræi benedictio ista fuit, quòd tribus Leui seiungeretur ab aliis in ministerium Sanctuarij coram Domino: nam aliæ peccauerant in idololatria, ideo primogeniti de illis, ad quod pertinebant iura sacerdotum secundum antiquorum consuetudinem, reprobati sunt; & horum loco tota Leuitica tribus assumpta est, & ob hoc, cùm omnes primogeniti redimerentur de duodecim tribubus, & darentur pro primogenitis duodecim tribuum omnes Leuitæ tam primogeniti, quàm non primogeniti, & superfuissent de primogenitis duodecim tribuum ducenti septuaginta & tres vltra numerum Leuitarum. pro quolibet illorum fuerũt dati quinque sicli in redemptionem, & isti sicli concessi fuerunt Leuitis, vt patet Num. 3. c. quasi pro omnibus primogenitis Israel seruirent Leuitæ. *Facto aũt altero die.* Hic ponitur Moysi pro delicto populi deprecatio. Deinde subiungitur diuina rñsio, ibi: *Cui respondit Dominus.* Circa primum. *Facto aũt altero die.* s. post occisionem idololatrantium; nam

Quā benedictionē dedit Deus Leuitis idololatram occidentibus.

A Moyses descendit de mõte Sinai die quadragesimo postquam ascenderat, & illa erat dies prima, qua fiebat magna sollemnitas Deo suo vitulo aureo conflatili; & erat iam hora sexta, aut forte plus cum descendit, & venit in castra, quod patet: quia eadem die populus surrexit mane ad offerendum sacrificia Deo suo, obtuleruntq. holocausta, & hostias pacificas; post hæc autem sederunt ad manducandum, & bibendum: nouissimè autem ludere surrexerunt, vt dicitur supra in littera. Cùm autem venit Moyses iam comederant, & ludebant cantantes, & choreas ducentes cum dicitur supra: Cumq. appropinquasset ad castra, vidit vitulum, & choros. Aliquanta ergo pars diei transierat, cum isti iam vacassent epulis; & post epulas iam ludebant: nisi fortè dicamus, ꝙ isti intemperatissimi, & soli carnali voluptati vacantes, sat mane cibos
B inceperãt deuorare. Accessit ergo Moyses ad castra die quadragesima, hora sexta, vel quasi: & videns vitulum, & choros, immediatè vitulũ arripuit, conculcãs, & dehonestans illum, atque comburẽs: nouissimè in puluerẽ redacto illo, pulueres in aquas sparsit, totumq. populũ illico, potare de eisdẽ aquis coegit: Cumq. videret eos, qui peccauerant insignitos: ita cõmotus in eos, vocauit Leuitas, & ambulãtes per medium castrorum, s. per calles, viginti tria millia quasi hominum occiderunt. Hæc aũt omnia eadem die, qua Moyses descendit de monte incępta, & consummata fuerunt: sequenti verò die cõuocauit Moyses populum, qui relictus fuerat: & dixit eis hæc. s. peccastis: & ꝙ volebat ascẽdere ad Dominũ, vt oraret pro illis.

C *Vtrum Moyses ascenderit in montem oraturus Deum die quo dixit. Quæst. XXXVIII.*

SED vtrum in isto die, in quo Moyses dixit se velle ascendere ad orandum pro populo ascenderit, nõ apparet: quia littera sequẽns cap. de locatione Tabernaculi Moysi extra castra est incerta, an per recapitulationem, vel rectum ordinem dicatur, ex cuius fundamẽto dependet: vtrum eadem die, vel post aliquos dies ascenderit. Dicendũ videtur, sicut magis declarabitur sequenti cap. ꝙ licet in sequenti die postquam Moyses ista fecit in populo, vocauerit reliquos de populo, & dixerit se velle ascendere ad orandum pro eis, tamen quòd non ascendit in eadem die, sed intercideruut aliquot dies. *Locutus est Moyses ad populum.* Erant enim desolati pro strage facta in eos, & adhuc peiora eis ob hanc culpam superuentura
D suspicabantur: ideo Moyses volens eos consolari ad modum boni prælati, qui post vinum mordicatiuum infundit oleum lenitiuum: nam sicut nec prælatus debet totaliter misereri, neminem pœna debita coercendo: ita postquam peccanti condignam aut aliquantam pro scelere pœnam imposuerit, debet eum consolari in visceribus caritatis. In quo notetur ꝙ nõ puniuit eum zelo vindictæ, & quasi hostem, sed vt bonus efficiatur tanquam filium ad se pertinentem. Et quia nulla maior consolatio esse poterat populo, quam vt timor ille, quem de futuro expectato malo conceperãt, tolleretur, ad hoc erat quòd Moyses diceret se oraturum pro remissione illius. *Peccastis peccatum maximum.* Reducit eis ad memoriã peccatum suum, vt semper de illo contera ntur, quia dolor de commissis maxima pars satisfactionis sceleris est: non. n.
E solum per dolorem de peccato culpa abstergitur, & pęna mortis ęternę adimitur, sed etiam temporalis pœna, aut minuitur, aut interdum tollitur. Vocatur peccatum maximum, quia (vt supra declaratum fuit) nõ est aliqua offensa, quæ ita directè repugnet Deo sicut idololatria, nec quæ ei tantum bonum, iuxta ęstimationem nostram, adimat. In Hebræo tñ vocatur peccatũ magnum, & adhuc ponitur in feminino genere, scilicet (auena guedola) id est, peccatam magnam, si lingua Latina in huiusmodi constructionem consentiret: sed quædam barbaries Hebraici sermonis est, vt supra declarauimus.

Quomodo Moyses dixerat Israëlitis, quòd peccauerant peccato maximo, cum iam esset remissum. Quæst. XXXIX.

SED quæres quomodo Moyses dixit populo, peccastis peccatum magnum, cùm tamen iam peccatum

abolitum esset, quia peccantes occisi fuerant. Respondebit aliquis, quòd loquitur Moyses ad totum populũ narrando factum illorum, scilicet, quòd peccauerant: nec tamen ex hoc sequitur, quòd hoc peccatum non esset ablatum: sicut aliquis, qui verè pœnitet, & forte per aliquam reuelationem scit sibi esse remissa peccata, dicere potest: ego peccaui grauissime. Sed contra hoc instabitur; quia hoc non sufficit: nam dicitur immediatè: Ascendam ad Dominum, si quo modo quiuero eum deprecari pro scelere vestro: si autem scelus dimissum fuisset, non erat necesse deprecari pro dimissione illius: imò qui scit scelus sibi esse dimissum, male agit orando, vt remittatur, quia sic non credit bonitati Dei, quæ remisit scelus, cùm ergo ex pœna inflicta fateretur esse remissum peccatum, vel dato q̃ non esset adhuc remissum: tamen illi, qui peccauerant mortui erant: quomodo ergo Moyses dicere poterat populo, quòd volebat ascendere ad deprecandum pro scelere eorum? Respondere potest dupliciter: primò, quod licet occisa fuerunt viginti tria millia hominum ferè: tamen non fuerunt mortui adhuc omnes peccatores, sed qui magis peccauerant puniti sunt. Et patet esse verisimile, quia videtur, quòd cum dicatur populus petiisse Deos sibi fieri, & ad eorum instantiam factus fuerat vitulus, atque postea per omnia castra voce præconis proclamatum, vt omnes ad sollemnitatem Dei venirent sequenti die, & viginti tria millia hominum inter viros, & feminas, senes, iuuenes, & pueros, non erat quasi pars notabilis in tanta multitudine, quanta erat in castris Israel computãdo omnes tam viros, quam feminas duodecim tribuum, & tribus Leuiticæ, & Aegyptiorum qui ascenderant cum eis, quia erant quasi innumerabiles. Non solum ergo illi peccauerũt in idololatria, sed etiam multi alij, & isti adhuc relinquebantur impuniti. Volebat igitur Moyses ascendere ad orandum pro peccato istorum manentium. Etiam totus populus peccauerat: quia licet noluissent omnes colere vitulũ, nec illum fieri petiissent: quia tamen reliquo populo petenti consenserant nõ repugnantes eis, cum tenerentur ad repugnandum in tali facinore: merebantur omnes mortem, sed illis, qui directe peccauerant in idololatria, fuit inflicta mors: illis autem qui per negligentiam peccauerunt, aut aliqualiter, saltem leuiter consentiendo, non fuit immediate inflicta mors: tamen manebat obligatio ad mortem cùm facinus suum deletum nondum esset, ideo conueniens erat, vt Moyses ascenderet ad orandum pro eis, alias Deus totam Israelitarum gentem deleuisset. Alio modo responderi potest, q̃ illud peccatum idololatriæ est ita atrox, vt non solùm ipsi, qui per se egerunt, sed etiam posteritas eorum, & cognatio, & populus, in quo sunt, & locus in quo habitant destrui debuissent: sicut fieri solet in crimine læsæ maiestatis, vbi puniuntur filij pro patribus, vt patet extra de hæreticis, in c. vergentis. Licet ergo illi soli, qui mortui fuerant cadentes gladio peccauissent in idololatria, tamen omnes alij pro his puniri debebant. Et patet hoc; quia manifestum est, q̃ non peccauerint omnes de populo. Nam Leuitæ non peccauerãt, vt supra patuit: & de alijs tribubus multi fuerãt, qui non peccauerant, & tñ Deus dicebat se voluisse delere omnem populum Israel, vt patet supra, cum dicitur: Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos: te autem faciam in gẽtem magnam. Et ibi de hoc est fusius dictũ. Quocumque modo ergo dicatur, semper manebat peccatum populi, pro quo necesse erat orari, alioquin Deus destruxisset populum.

Quomodo Moyses orare volebat Dominum pro peccato populi, cùm iam placatus esset Dominus. *Quæst. XL.*

SED adhuc quæres, quomodo Moyses dixit se velle ascendere ad orandum, vt remittatur peccatum populi, cùm iam remissum fuisset: quia dicitur supra: Placatusq. est Dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat aduersus populum suum. Respondetur, q̃ Deus placatus fuit, nec tamen propter hoc peccatum populi totaliter remissum fuit, sed in tãtum remisit Deus quantum ad hoc, ne deleret simul totum populum; non tamen remi-

F sit iniquitatem totaliter: ideo adhuc manebat pœna cuilibet infligenda, ita q̃ omnes occidi deberent, licet non omnes simul. Ideo, quãdo tunc ascendit Moyses in montem ad orãdum pro remissione peccati, difficiliorem habuit Deum ad remittendum, quam prima vice. Quod patet: quia in prima vice solùm petiit semel, & statim Deus cõcessit: nam in quadragesimo die cum Moyses de monte descensurus esset, dixit ei Deus, quòd peccauerat populus eius, & confestim orauit, & immediatè remissum fuit peccatum: descenditq. in eadem die de monte: cùm autem secunda vice orauit fieri remissionem delicti, stetit quadraginta diebus, & quadraginta noctibus continuè prostratus in terra coram Domino, vt remitteret iniquitatem, vt habetur Deut. 9. c. cũ dicitur: Et procidi ante Dominum sicut prius quadraginta diebus, & G quadraginta noctibus panem nõ comedens propter peccata vestra, quæ gessistis coram Domino. Ratio huius esse videtur: quia magis remisit Deus in secũda vice, quàm in prima. Iustè ergo difficilior ad concedendum esse debuit: nam in prima vice solum remisit ne omnes simul deleret, & tamen manebat ei pœna assumenda de singulis, qui peccauerant, aut de toto populo, quòd paulisper, & per interualla eos destrueret: in secunda vice remisit iniquitatem eorum, scilicet, q̃ non destrueret eos per partes: quia tunc eodem modo periret populus, & hoc fuit difficile: ideo Deus voluit, vt maiori tempore laboraret Moyses orans pro remissione hac: sed adhuc non totaliter hoc concessit; quia promisit se puniturum postea peccata eorum, cum dicatur infra. Ego aũt in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. Sed adhuc contra istam H solutionẽ obijcietur, s. q̃ in secunda vice, qua stetit Moyses cum Deo, non solum rogauit ne deleretur totus populus per partes, & tempora, sed etiam ne simul deleretur: quod patet Deut. 9. cap. cum dicitur: Et iacui coram Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eũ suppliciter deprecabar ne deleret vos, vt fuerat comminatus; & orans dixi: Domine Deus ne disperdas populum istum, & hereditatem tuam, &c. Si autem considerentur diligenter verba orationis Moysi, satis patet, q̃ orabat ne deleret eos simul. Ad hoc responderi potest dupliciter; Vno modo, quòd licet Deus placatus fuisset quando primò rogauit eum Moyses: timuit tamen ne esset facta post illam remissionẽ aliqua mutatio in populo, propter quam mereretur prior Dei sententia redire super eos: sicut si nunc Deus alicui pœnitẽti parcat: si tamen I postea redit ad vitium, aut fit aliqua mutatio in eo à priori statu, in quo Deus remisit iniquitatẽ, redit ira Dei super eũ. Ista sententia patet Deut. 9. c. cũ dicitur: Et iacui coram Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus: quibus eũ suppliciter deprecabar, ne deleret vos, sicut fuerat comminatus. Et ante hoc in eodem capite dicitur: Timui. n. indignationem, & iram illius, qua aduersum vos cõcitatus delere vos voluit. Alio modo dici põt, q̃ Moyses orauit Dominũ, ne deleret Israel: non solùm pro hoc peccato, sed etiam pro omnibus alijs peccatis. Sic dicitur Deut. 9. c. & procidi ante Dominum, sicut prius quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panẽ non comedens, & aquam non bibens, propter omnia peccata vestra, quæ gessistis contra Dominum, & eum ad iracundiã prouocastis. *Ascendam ad Dominũ.* Deus habitabat in K mõte, q̃a ibi erat in caligine nubis, & ignis, & ibi loquebatur Moysi cũ quæreret aliquid: cùm igitur orare debebat pro populo, oportebat eũ ascendere in montẽ Sinai. *Si quo modo.* i. si aliquo modo. *Quiuero eum deprecari pro scelere vestro.* i. obtinere veniã pro peccato vestro. In hoc demonstrat Moyses difficultatẽ in remissione huius peccati: nã peccatum erat valde magnũ, cùm dixerimus, q̃ est maximum: nõ ergo facilè poterat obtinere venia: & sic fuit satis difficulter impetrata: quia quadraginta diebus, & quadraginta noctibus mansit cũ Domino orãdo eum suppliciter prostratus in terra. Et cum dicit. *Si quo modo potero deprecari eum pro scelere vestro.* Sunt verba dubitantis: & non dubitabat Moyses vtrum posset deprecari pro scelere Hebræorum, quia hoc in sua potestate erat, sed vtrum id quod deprecabatur posset obtinere, & rursus non est putandum quòd Moyses in hoc dubitaret; nam

Quare in secunda vice cum Moyses p̃ populo orauit difficiliorem habuit Deum.

dubitare

A dubitare de eo quod petimus vtrum Deus dabit, est modicitas fidei,& vitium magnum est, quia oportet in omnibus confidere bonitati Dei. Nam sicut non dubitamus Deum omnia posse, quia potens est: ita nec dubitare debemus enim eius bonitate nobis bono animo petentibus quidquid poterimus elargiri. Nam bonitas, & potestas Dei æqualia sunt. Qui autem dubitat se accepturum quod petit, bonitati Dei iniuriam facit cum ei diffidit. Semper ergo quodcumque petentes confidere debemus, quòd accipiemus. Cùm ergo Moyses esset ita bonus vir, non est suspicandum, quòd ipse dubitaret se accepturum: nam dato ꝙ Deus disposuerit aliquid, quod petimus non dare nobis, tamen vult ꝙ nos confidamus, ꝙ dabit nobis, B quia confidere ꝙ nobis dabit est multum attribuere bonitati eius, s. ꝙ licet nos mali simus tanta est bonitatis eius exuberantia; quòd nobis dabit quidquid bono corde credimus,& petimus: si autem non confidamus quòd nobis dabit quod petimus, aliquid eius bonitati subtrahimus: quia putamus non esse tantam eius bonitatem, vt nobis malis benefaciat: cum ipse tamen dicat de se, quòd Pater cælestis facit solem suum oriri super bonos,& malos, & pluit super iustos,& peccatores, vt habetur Matth. 5. cap. ideo Moyses semper confidebat in Domino, ꝙ id quod peteret, ei tribueret. Et licet peccauerit ad aquas contradictionis, tamen confisus est in Domino, quòd ei remitteret peccatum:& non solum quantum ad peccati culpam, sed etiam quantum ad pœnam denunciatam, scilicet, ꝙ non intraret in terram promissam vltra Iordanem, & in- C stanter hoc confidens petebat quousque Deus dixit ei: Sufficit tibi, nequaquam vltra loquaris mihi de hac re: nec enim transibis Iordanem istum; & sic licet Moyses à Deo nō esset recepturus quod petebat, quia fortè bonum non erat, vel Deus disposuerat aliquod melius, tamen in petendo confidenter merebatur. Hic ergo dicendū est, ꝙ confidenter petierit, s. intendens, ꝙ Deus ei daret, quod petebat. & sic necessarium est dicere: nam si forte dubitasset de eo quod petebat, an Deus daret sibi, vel non, impossibile erat, quòd Deus daret sibi, quia Deus disposuit, nunquam dare nisi confidentibus. Et patet hoc per petitionem beati Petri: nam cùm discipuli essent in nauicula, & viderent per noctem Iesum ambulantem super fluctus, putantes esse phantasma: cùm declarasset se eis, dixit Petrus: Domine si tu es, iube me venire ad te super aquas: D cumq. incœpisset ambulare super aquas, mergebatur, & clamauit ad Iesum, vt eum saluaret, ad quem Iesus: modicæ fidei quare dubitasti? quasi dicat, ideo non obtinuisti quod volebas, quia dubitasti, vt patet Matth. 14. cap. & Iacobus in Canonica sua epistola cap. 1. testatur neminem posse aliquid obtinere, nisi confidenter petat, nō dubitans se accepturum quod petit, cum dicitur: Qui indiget sapientia petat à Deo, qui dat omnibus affluenter, & neminum improperat,& dabitur ei: postulet autem in fide, nihil hæsitans: qui enim hæsitat similis est fluctui maris, qui à vento mouetur & circumfertur: non ergo æstimet homo ille, ꝙ accipiat aliquid à Deo: sed Moyses accepit à Deo in ista vice quod petebat, vt patet Deuteron. 9. capite, cùm dicitur: Exaudiuit me, & hac vice. Ergo petiuit confidenter; sed ista verba, quæ de se important dubitationem, solùm referuntur quantum ad ostēsionem gra- E uitatis peccati. *Pro scelere vestro*. Scelus, magnum peccatum est,& hoc est idololatria, quod est maximum peccatorum, vt probatum fuit supra. *Reuersusq. ad Dominum, ait*. Non in eo die, in quo ista dicta sunt ad populum, sed in aliquibus diebus post: quia aliàs non bene coaptaretur littera sequentis capitis, vt patebit. *Obsecro, peccauit populus iste*. Istud verbum, obsecro, refertur ad posteriora: & est sensus: O Domine iste populus peccauit contra te, faciendo vitulum aureum, sed obsecro, vt dimittas iniquitatem eorum. *Peccauit populus iste*. Primò ponit peccatum, quia iustus in principio sermonis accusator est sui, vt patet Prouerb. 18. c. maxime quia Deus humilitatis parcit, superbis autem resistit. Necessarium etiam erat, ꝙ Moyses peccatum narraret, quia veniam de illo petebat, quæ non poterat conuenienter peti, nisi poneretur id, de quo venia petebatur. *Peccatum maximum*. Supra vocauerat illud peccatum maximum: hic autem

Deus disposuit nunquam dare nisi confidentibus.

A vocat illud secundum aliquorum textuum translationem peccatum magnum: in Hebræo autem semper vocatur peccatum magnum, nec variatur quidquam: littera autem nostra variat, nec in hoc multum refert, cùm vtrumque verum sit. *Feceruntq. sibi Deos aureos*. Non ponuntur ista tanquam distincta facta, scilicet, quòd fuerit peccatum magnum quod isti fecerunt, & aliud fuerit fecisse vitulum conflatilem, sed est specificatio, scilicet, fecerunt peccatum magnum, scilicet, quia fecerant Deos aureos. Non est putandum ꝙ plures Deos aureos fecerint, quia vnicus vitulus fuit. littera tamen Hebraica vocat pluraliter istos esse Deos, sicut declarauimus supra, scilicet, fac nobis Deos, qui nos præcedant. *Aut dimitte eis noxam* B *hanc*. id est, istud peccatum. Et accipitur hic noxa largè pro omni peccato: leges tamen humanæ accipiunt specialiter noxam quantum ad quemdam modum occisionis, & sic dicunt: tenetur de noxa, & non de homicidio, & aliquas vocant noxales actiones. *Aut si non facis, dele me*. Istud argumentum videtur procedere per deductionem ad inconueniens, quia inconueniens erat quòd Moyses deleretur de libro, in quo scriptus erat: sed ipse volebat deleri, nisi remitteretur hæc noxa populi: ergo Deus remittere deberet, vel saltem inclinaretur ad remittendum: non enim concluditur necessariò, sed est argumentum probabile persuasiuum: nam in hoc differunt argumenta rhetorica ab aliis aliarum artium. *Dele me de libro, in quo me scripsisti*.

C *An quando Moyses dixit Deo, dele me de libro vitæ: diceret quod deleret eum de libro legis, vel de libro prædestinationis. Et quid sit liber vitæ, & mortis in Deo. Quæst. XLI.*

HOc de libro vitæ exponitur à multis diuersimodè: vno modo dele me, id est, si non vis dimittere iniquitatem huius populi, dele me de libro legis huius, in quo scriptus sum: quasi dicat, ego nolo denominari legislator istorum, si omnes sunt perituri, quia nullum bonum est me esse legislatorem eorum, qui confestim perituri sunt. Denominatur enim lex à Moyse, vt patet Deuteron. 33. cap. scilicet, legem dedit, siue præcepit nobis Moyses. & Io. 1. cap. dicitur: Lex per Moysen data est. & Malach. 3. cap. dicitur: Mementote legis Moysi serui D mei. Ista est sententia Rab. Sal. Sed non conuenit: Primò, quia non erat adhuc lex scripta, de qua Moyses peteret se tolli: nam solum fuerant scripta præcepta decem,& alia iudicialia atque cærimonialia, quæ habentur supra 20. 21. 22. & 23. quia de eis dicitur supra 24. cap. quod scripsit Moyses vniuersos sermones Domini: & mane consurgens ædificauit. Et loquitur de ipsis præceptis, quæ verbotenus recitauerat coram populo, de quibus ibi agitur. Non ergo peteret Moyses se deleri de eo, quod non erat. Item, dato quòd multa alia scripta fuissent, in quibus poneretur nomen Moysi, vt patet in toto isto lib. in quo sæpe nominatur Moyses, tamen non tolleretur id quod Moyses volebat tolli, scilicet, nomen eius per quòd non vocaretur legislator. Hoc autem non reperitur in libris Moysi in aliquo loco, nisi Deuteronomij E capite 33. cùm dicitur: Legem præcepit nobis Moyses,& illa nondum erat scripta: ergo non poterat deleri. Patet; quia illa fuit scripta, & recitata in anno quadragesimo, mense vndecimo, quando Moyses mori debebat, vt patet Deuteronomij 31. capite. Item Moyses non petiisset à Deo fieri quod ipse facere poterat, sed si nomen suum erat scriptum in libro legis, vbicumque esset ipse poterat delere: ergo non petiisset à Deo quòd deleretur in tali casu. Item Moyses habebat pro maximo malo perditionem huius populi, ergo ipse comparare debebat maximo damno, quod pati poterat: quia non conuenienter aliquis comparare poterit perditionem rei magnæ alicui rei parui momenti: sicut non conuenienter diceretur, nollem quòd occideretur pater meus pro vno denario, cùm mors patris, scilicet, occisio sit reputanda in maximo dolore; sed deleri nomen Moysi de libro illo, dato ꝙ scriptum foret ibidem, non erat magnum malum; ergo non petebat hoc. Item nullus petit sub disiunctione

Opi. Rab. Sal reycitur.

ea,

na, quotum vnum necessariò sequitur ad alterum, quia F nemo dicit, aut da mihi hominem, aut da mihi risibile: cùm vtrumque idem sit. Disiunctiua autem coniunctio, vt ait Boetius, in modo signandi hoc sapit, quòd inter ea, quæ cadit, simul esse non permittit: sed sic intelligendo, vt intelligit Rab. Salom. vna pars petitionis sequitur necessariò ad aliam: ergo non erat ista intentio Moysi petentis. Patet hoc: quia ista lex dabatur ad directionē Israelitarū: Si autem Deus non remitteret noxam hanc, deleret omnes Israelitas saltem per partes, sicut fuerat comminatus: deletis autem illis, non maneret lex, quia lex solum erat illorum causa tradita & promulgata, & non ad aliorum gentium causa; necessarium ergo erat, ꝙ si Deus non remitteret noxam hanc, quod deleretur lex tota Moysi, & nomen Moysi in ea esset: non ergo erat ista inceptio Moysi. Item non potest stare, quia dicitur: Dele me de libro in G quo me scripsisti: ergo liber ille, de quo se Moyses deleri petebat à Deo scriptus erat, sed Deus non scripserat legem Moysi, sed ipse Moyses: ergo non petebat se deleri de libro legis. Solæ tabulæ Decalogi, quæ sunt pars potissima legis, dicuntur scriptæ opere Dei, & factæ, vt patet hic: nam istæ iam fractæ fuerant per Moysen ad radices montis, vt patet supra in littera. Nec potest quis obiicere de secundis tabulis, quæ nō fractæ fuerunt, quia istæ nondum fuerant datæ à Deo. Datæ namque sunt in fine istorum quadraginta dierum, quibus orauit pro peccato populi, vt innuitur infra 34. cap. Item, quia dato ꝙ primæ mansissent, nō erat in eis scriptum nomen Moysi, sed sola decem præcepta, in quibus non habetur nomen Moysi. Item, in isto libro, de quo Moyses se deleri petebat erant scripti omnes, qui peccauerant, & qui pecca- H re poterant: sed in libro legis Moysi non erant scripti, qui peccauerant: ergo non petebat se deleri de libro isto. Patet antecedentis prima pars, quia infra cùm Deus respondit isti petitioni Moysi, dixit: Qui peccauerit in me, delebo eum: & non poterant deleri, nisi scripti forent. Alia pars patet: quia si inquiratur totus liber Moysi, non reperientur nomina viginti trium millium, qui occisi sūt: non ergo potest stare positio Rab. Salom. Aliter exponit Rab. Abraham Aben Ezra, & declarator secretorum eius Rab. Abraham Francus, scilicet. *Dele me de libro, in quo me scripsisti*. id est, occide me: & est sensus: Ego diligo tantum istum populum, ꝙ si ipse deleretur, ego quoque mori vellem. Sed hoc non potest stare: quia licet mori sit deleri, tamen non est deleri de libro aliquo, nec est modus loquendi conueniens, vt mors dicatur deletio I de libro. Ad hoc autem aliquis respondere posset ex applicatione huius expositionis, quam fecit Rab. Abraham Francus super Aben Ezram. Dicit enim, quòd liber Dei est quædam rota cælestis, in qua sunt multa astra influentia in hæc inferiora, & per motum illius rotæ causatur mors, & vita, & generatio atque corruptio horum inferiorum, & mensuratur duratio rerum, quæ gignuntur per illius rotæ motum. Est ergo sensus: Dele me de libro, in quo me scripsisti, id est, fac per motum illius rotæ quòd moriar. Sed etiam hoc non potest stare: Primò, quia rota cælestis nulla conuenienter dicitur liber: liber namque ad memoriam fit, ne res per obliuionem, & memoriæ labilitatem deleantur: rota autem cælestis non habet proprietatem reducendi in memoriam, sed operandi influendo in corpora elementaria: ergo non debet dici li- K ber. Item, non bene dicitur, quòd aliquis sit scriptus in rota illa cælesti, quia rota cælestis non habet influentiam specialiter pro aliquo, sed operatur super omnia indifferenter, siue multa sint, siue pauca, siue talia, aut talia: liber aut id quod à proprietate libri dicitur, continet res specialiter. Item non conuenit applicatio sententiæ, scilicet, dele me de libro, in quo me scripsisti, id est, fac vt per motum illius rotæ moriar, quia rota illa mouetur naturaliter, cùm per eam fiant generatio, & corruptio, & breuitas, atque longitudo mortis, & vitæ; sed Moyses non exposcebat, vt naturaliter moreretur, quia mors sua naturalis non præueniri poterat, & si fortè Deus eum tunc occideret, sicut ex sententiâ istorum videtur innui, nō occideret eum per motum illius rotæ naturaliter, sed supernaturaliter, scilicet, per voluntatem Dei agentis supra

F cursum naturæ. Dicendum ergo est, ꝙ Moyses petebat se deleri de libro prædestinationis Dei, scilicet, Domine si tu vis istum populum delere, etiam deleas me de libro prædestinationis Dei, quia si ipsi tanta mala patiuntur, ego quoque cum eis pati volo. Et de isto libro dicitur Psal. 68. Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. De hoc dicitur Daniel. 7. cap. de antiquo dierum, qui ad iudicandum sedit, & libri coram eo aperti sunt. De hoc etiam Apocal. 20. c. cum dicitur: Et mortuos magnos, & pusillos stantes in conspectu throni, & libri aperti sunt, & alius liber apertus est, qui est vitæ, & iudicati sunt mortui ex his, quæ erant in libris. Sciendum autem, quòd Deus omnia, quæ sunt continet in se simplici cogitatione sua immobiliter vertens: & quia illa non traduntur obliuioni, sicut ea, quæ in mentibus nostris sunt G per deletionem specierum intelligibilium, aut indispositionem earum, metaphoricè vocatur liber: nam sic res ibi immobiliter manent, vt in libro. Cùm autem omnia in Dei libro sunt, quia de omnibus curat, & cuncta dirigit: præcipuè tamen homines in libro Dei scripti dicuntur, quia de eis magis curat quam de aliis rebus, cùm omnia propter eos cōdiderit: sic enim ait Apostolus ad Corinth. 1. cap. 9. Non est Deo cura de bobus, sed de hominibus, scilicet, principalius. Et sicut in libris magnorum dominorum officiales sui, & milites, ceteriq. seruitores scripti sunt quantum ad gradum dignitatis suæ, & modum mercedum, quas à dominis suscipiunt: ita in libro Dei dicuntur omnes homines scripti secundum quòd Deus homines ad aliquid disponit, siue bonum, siue malum. Et iste est liber magnus, de quo Apocalip. 20. cap. & potest H vocari totum continens. iste tamen in duos libros diuiditur: nam Deus disponit omnes homines ad aliquid, scilicet, quòd quosdam ex mera sua liberalitate, & bonitate ab æterno ordinauit ad bonum, vt sint sancti immaculati, quia cum eo in æternum erunt, quos perire impossibile est. Et vocat hos Apostolus sanctos secundum propositum Dei, vt patet ad Rom. 8. cap. Quibus omnia quæcumque agant siue bona, siue mala, cooperantur in bonum, & vocantur isti prædestinati, id est, ab ipso ordinati ante secula, vt felices cum eo sint. Alij sunt homines, quos Deus, non ordinauit ad istud bonum æternum felicitatis, sed reliquit eos in manu consilij, & scit de eis ante secula, quòd in fine dierum suorum condemnabuntur, quia in malo voluntariè finituri sunt. Hos autem communi nomine præscitos a Deo nuncupamus. Et rectissi- I mè quidem ista vocabula eis imposita sunt, vt primi prædestinati, secundi præsciti nuncupentur; quia prædestinatus intellectum, & voluntatem dicat; præscitus solum intellectum. In quo notatur radix differentiæ prædestinationis, & præscientiæ; nam prædestinatio idem est ꝙ præordinatio, & est actus liberi arbitrij, scilicet, ꝙ Deus ordinauerit aliquem ad bonum; præscitus solum dicit intellectum, scilicet, præcognitus à Deo à seculis, ꝙ in malo finiturus est. Et ista vocabula signant id quod communiter dicitur, scilicet, quòd prædestinatio habet causam a Deo, & non à nobis; præscientia autem quantū ad Deum nullam causam habet, nisi deficientem; nam prædestinatus ad felicitatem æternā præordinatus est à Deo. Quod autem Deus prædestinauit, vult vt saluetur; & quia ipse vult immobiliter, sic erit; causa ergo huius à Deo est totaliter; præscientia autem solum intellectum dicit, scilicet, K ꝙ Deus cognouit aliquos finituros in malo, & per hoc damnandos, & tamen non dicitur præordinare eos, vt sicut prædestinat siue præparat aliquem ad bonum, volens ꝙ in bono finiat, & sit felix: ita aliquē ordinet ad malum, ita ꝙ sit infelix, sed solum cognoscit, ꝙ iste homo, vel ille erit infelix: non ex aliquo quod Deus de eo statuerit, sed ex eo quod ipse voluntariè ageret, ideo isti non possunt vocari præordinati a Deo, sicut vocantur præsciti à Deo, quia tunc esset sensus, ꝙ Deus ordinasset illos ad malum pœnæ æternum, & ad culpam præcedentem promeritoriam illius mali. Nec etiam illi, qui prædestinati sunt, possunt dici solum præsciti: nam licet istud nomen præscitos, non repugnet eis, quia verum est, ꝙ Deus præscit de eis ꝙ finient in bono, & ꝙ erunt felices, tamen non explicat totum, quod pertinet ad prædestinatos: nam si solum

Liber vitæ quis sit.

Quomodo in lib. Dei omnia scripta sint, principaliter tamen homines, quia de eis principaliter curā habet Deus.

Prædestinatio habet causā à Deo nō à nobis.

lum esset ex parte Dei præscientia.i.præcognitio, & non A præordinasset nos ad vitam æternam, volendo q; essemus felices, & conferendo gratiam, per quam mereamur illam felicitatem, nunquam illuc iremus, quia vt ait Christus Io.15.c. Sine me nihil potestis facere: sed vita illa felix non potest acquiri, nisi aliquid agamus, per quod mereamur illam: ergo nõ possumus illam habere, nisi Deus daret nobis causalitatem ad habendum: in aliis aũt non præstat aliquam causalitatem; sed solum cognoscit quid ipsi de malo facturi sunt: cùm ergo isti diuersimodè siue ad diuersa disponantur, oportet esse in duobus libris scriptos. In hos.n. duos libros magnus ille scinditur liber: primus vocatur liber prædestinationis, siue liber vitæ, quia in eis scripti sunt qui ad vitam æternã acquirendam preordinati sunt. De hoc dicitur Psal.68. Deleantur de libro viuentium. Alius vocatur liber præscientiæ, vel mortis, quia qui in eo scripti sunt, mortem æternam habituri sunt, vel de eis à Deo cognitum est, quòd in malo finient. Et licet ambo isti sint libri Dei, quia Deus solus istos libros habet in suo magno armario æternitatis, tamen primus vocatur specialiter liber Dei, sicut innuitur hic ex verbis Moysi, scilicet. Dele me de libro tuo, id est, de libro prædestinatorum. Nam non potest intelligi dictum hoc de libro magno Dei, quia de hoc impossibile est, q; aliqua res deleatur: nam quomodocunque se habeat aliqua res, necesse est, vt semper sit in intellectu illo æterno: aliàs non posset Deus regere, & conseruare à proposito, cum non cognosceret ea; nec etiam potest intelligi de libro tuo, id est, de libro præscitorum, quia deleri de illo libro non est malum, sed summe bonum; solum ergo vocatur hic liber Dei liber prædestinationis. *In quo me* C *scripsisti.* Hic præsupponit Moyses se esse prædestinatum, de quo rarissimi homines aut quasi nullus certus est: Sic ait Salomon Eccl.9. cùm dicitur: Nescit homo vtrum odio, vel amore dignus sit, sed cuncta in futurum reseruantur incerta. Et patet, quòd dicatur hoc de fine hominis, scilicet, vtrum finaliter erit dignus amore, quantum ad hoc, quòd sit felix, vel vtrum sit dignus odio quantum ad hoc, quòd sit damnatus: nam si intelligatur de his, quæ in præsenti in nobis sunt, falsum est: nam clarissimè scit aliquis se esse in odio Dei, quando seipsum certissimè scit esse in peccato mortali, de quo dubitare homo non potest. Item, quia in eadem auctoritate dicitur: sed cuncta in futurum seruantur incerta.i. siue homo bonum vel malum nũc agat, nescit vtrum odio, vel amore dignus sit, quia nescit finem suum, in quo stat vtrum D sit futurum felix, vel damnatus. Hoc ergo quod aliis hominibus cõmuniter ignotum est, Moysi notum erat, scilicet, quòd scriptus esset in libro prædestinatorum.

Liber prædestinationis est liber vitæ.

Liber præscientiæ est liber mortis.

Nullus potest esse certus de prædestinatione sua.

An per reuelationem cognouerit Moyses se esse prædestinatum. Quæst. XLII.

SED quæres quomodo potuerit Moyses cognoscere, q; prædestinatus esset. Respõdetur, quòd hoc cognouit per aliquã reuelationem diuinam, quia Deus ei dixerit ad dandum ei de seipso magnam confidentiam. Magis tamen dicendum est, quòd Deus nunquam ei dixerit, sed quia Deus monstrauit Moysi seipsum, vt cognosceretur ab eo per essentiam, cognouit in eo quomodo erat in libro prædestinatorum, & multa alia, & isto mo- E do Apostolus Paulus, qui diuinam essentiam vidit in raptu, vt tenent omnes Doctores Catholici, & aliqualiter elicitur ex verbis eius 2.Corinth.12.c. cognouit se prædestinatum, & quasi certus de salute sua finali, loquitur in multis epistolis, vt patet ad Rom.8.cap.s. Quis nos separabit à caritate Christi? Et concludit ibi, q; nihil eum poterit separare à Christo, sed qui scit se non separãdum à Christo, vel non posse separari à Christo, scit se esse prędestinatum, quia necesse est talem secũdum q; huiusmodi, esse beatificandum: ergo Paulus sciebat se futurum beatum, & prædestinatum. Et in Epist.1. ad Thæssal.c.3. & ferè in pluribus Epistolarum suarum, loquitur quasi de certitudine suæ felicitatis, quod est scire se prædestinatum: iste autem conuenientior modus est: sciens ergo Moyses se à Deo prædestinatum, petebat, quòd aut Iudæos liberaret à pœna sceleris patrati, remittendo illud eis, aut eum deleret de libro prædestinationis.

Quomodo Moyses petijt se deleri de libro vitæ, cum ille sit indelebilis: & quomodo in libro vitæ, & mortis aliqui dupliciter sint scripti. Quæst. XLIII.

SED circa hoc aliquis quæret, quomodo Moyses petat se deleri de libro Dei; nam in hoc præsupponit posse aliquid deleri de libro Dei, quod videtur inconueniens: cùm sit liber Dei simplex eius, æternaq. cõceptio. Respondetur, quòd Moyses petebat id, quod possibile erat, s. fieri deletionem in lib. Dei: nam, vt dictum est, in libro magno Dei, in quo omnium hominum fines, & facta noscuntur, duo libri minores sunt. s. liber secundum B prædestinationem, siue liber vitæ, & liber mortis, scilicet, præscitorum, in quolibet autem horum potest fieri deletio, & inscriptio, & hoc multoties: nam isti libri dicuntur Dei clara, & firma cognitio meritorum cuiuslibet hominis, & dispositio præparandis ad præmium pro eorum meritis: quicumque.n. bene operatur in lib. vitæ scribitur; qui autem malè, in lib. mortis, siue præscitorũ. Sed operatio bona, aut mala potest se habere dupliciter, scilicet, quia aut in præsenti bene operantur, & non finituri sunt in bona operatione, aut quia bene operantur, & finituri sunt in ratione, & bona operatione, vel quia nunc malè operantur: & tamen in bono finituri sunt. accipientes autem primo modo, dicuntur aliqui scripti in libro vitæ secundum pręsentem iustitiam; quia in præsenti boni & iusti sunt, & virtus sua exigit, vt tunc ibi scribãtur, C & tamen non sunt prædestinati, quia non sunt præordinati à Deo ad felicitatem æternam, nec in bono finituri sunt. Est ergo aliquem scribi in libro vitæ secundum præsentem iustitiam taliter se habere, q; actus sui præsentes sunt promeritorij vitæ æternæ, s. q; si nunc moreretur, iret ad vitam æternam: & Deus secundum istum statum ordinat eum ad vitam æternam, existimando eum dignum ea. Alij autem sunt in libro vitæ secundum firmam prædestinationem, quia certissimè Deus præcognouit de illis, q; in bono finituri sunt: & vitam æternam habituri, & ad hoc eos ordinauit: illi autem, qui primo modo se habent, scilicet, quia sunt scripti secundum præsentem iustitiam, delentur vel deleri possunt de lib. vitæ: qui autem scripti sunt secundum certissimã prædestinationem, deleri non possunt. Nam nos licet nunc boni sumus, & D præsens iustitia exigat, vt nos scribamur in libro vitæ, atque habeamur digni vita æterna: tamen quia mutabimur; delebimur ab illo libro, & scribemur in libro, qui nobis conueniens est, scilicet, in libro mortis: qui autem secundum firmam Dei prædestinationem scripti sunt in libro vitæ, non possunt deleri: nam Deus nouit quòd isti boni erunt, & in bono finient, & scientia Dei non mouetur, nec etiam isti mouebuntur de libro vitæ quantum ad istum modum scriptionis. Et hoc, quia secundum propositum vocati sunt sancti. Sicut dicimus de libro isto, qui est liber vitæ siue prædestinatorum: ita dicendum est de libro mortis, siue præscitorum: scilicet, quòd aliqui nunc scripti sunt in eo secundum pręsentem iniquitatem, & non secundum firmam præscientiam: alij autem sunt scripti, secundum firmam præscientiam. Primi sunt, qui E male agunt, & tamen in bono finituri sunt, & vitam æternam habituri. Dicuntur tamen scripti in libro mortis, quia opera sunt talia, quæ exigunt infelicitatem, & Deus secundum præsentem iniquitatem ordinat hunc ad mortem æternam. Isti autem delentur de libro illo, quando ad virtutem relictam per pœnitentiam reuocantur, quia tunc actus sui tales sunt, vt mereantur vitam æternam, ideo necesse est scribi in libro, qui pertinet ad vitam: illi autem, qui scribuntur in hoc libro secundum certissimam præscientiam, sunt de quibus Deus nouit certissimè quòd in malo finient, & morte æterna condemnabuntur. Hi autem non delentur de libro mortis, quia qualitercumque se habeant, variè mutando statum dum viuũt, tamen in extremo in malo voluntariè finituri sunt, & sic Deus illos finituros esse proponit: & quantum ad hoc eos præsciuit. De hoc libro mortis expresse non ponitur hic, quia de

Qui scripti sunt in libro vitæ secundum præsentem iustitiã, deleri possunt, qui aũt scripti sũt secundũ certã prædestinationem deleri nõ possunt.

Qui ĩ lib. mortis scribũtur secũdum certissimã præsciẽtiam nunquam inde delenturi sũt.

Conclusio de libro vitae et mortis siue de praedestinatione et praescientia.

eo illo non petebat se Moyses deleri, cum in illo non esset: tamen inquantum petit se deleri de libro vitae, innuit esse quemdam librum mortis, quia necesse est quemlibet esse scriptum in aliquo libro Dei, cùm nihil effugiat Dei cognitionem. Circa hos duos libros ponuntur conclusiones quinque, quarum prima sit, ꝙ possibile est aliquem in duobus libris scriptum esse simul, scilicet, in libro vitę, & in libro mortis. Secunda est, quòd possibile est aliquem scriptum esse bis, siue dupliciter in eodem libro simul. Tertia, quòd qui scripti sunt in libro vitae secundum firmam praescientiam, aliquando de illo delentur, & qui scripti sunt in libro mortis secundum certissimam Dei praenotionem, aliquando delentur. Quarta Conclusio, quòd qui scriptus est in libro vitae secundum firmam prędestinationem, non potest scribi in libro mortis secūdum firmam praescientiam. Quinta Conclusio, ꝙ qui scripti G sunt secundum praesentem iustitiam in libro praedestinatorum, non possunt scribi secundum praesentem iniquitatem in libro praescitorum. Conclusio prima probatur; quia necesse est quemlibet hominem aut à Deo praeordinatum ad vitam aeternam, aut praescitum, quòd in malo finiet, & habebit mortem aeternam. Et sic aut erit in libro vitae secundum firmam praedestinationem, aut in libro mortis secundum certam praescientiam: & tunc dato quòd aliquis sit saluandus finaliter, & per hoc scriptus in libro vitae quantum ad firmam praedestinationem, necesse est, vt semper sit scriptus ibi isto modo: aliàs daretur, ꝙ delerentur scripti secundum firmam Dei praeordinationem, quod esset ponere mutationem in Deo. Isti tamen qui saluandi sunt, non semper bona operantur, sed interdum mala, vt videmus quotidie: & quia quilibet secun- H dum quòd mala operatur est dignus morte aeterna, & secundum quòd in tali statu est, à Deo ordinatur in mortem aeternam: necesse est hunc scriptum esse in libro mortis secundum praesentem iniustitiam, scilicet, ꝙ praesens iniustitia sua exigit, vt ille habeat mortem aeternam. Erit ergo iste in duobus libris, scilicet, in libro vitae, & in libro mortis: in libro vitae, secundum firmā praedestinationem, & in libro mortis secundum praesentem iniquitatem. Eodem modo dato, quòd aliquis sit vltimate damnandus, necessarium erit, ꝙ ille scriptus sit in libro mortis secundum certam praescientiam, & iste semper erit ibi scriptus, quia aliàs daretur quod ea, quae scribuntur secundū Dei scientiam essent mutabilia, quod non cōuenit: iste tamen aliquādo bonum operatur, & tunc necesse est, vt ille mereatur vitam aeternam, & Deus cum ad vitam aeternam I ordinet, secundum quòd sic operantem: & si tunc moreretur acquireret felicitatem aeternam. Hoc autem est esse scriptum in libro vitae secundum praesentem iustitiam: ergo necessarium est hunc esse scriptum in libro vitae: & sic erit in duobus libris: scilicet, in libro vitae secundum praesentem iustitiam, & in libro mortis secundum certam praescientiam. Et propter hoc dicitur, quòd in libro vitae aut mortis aliqui sunt scripti intus, & aliqui foris. Illi sunt scripti intus, qui secundum firmam Dei cognitionem, aut in bono, aut in malo sic finituri sunt: ideo in libro vitae sunt intus scripti, qui à Deo praeordinati sunt, vt sint cum eo sancti, & immaculati in aeternum. In libro mortis sunt intus scripti, quos certissima Dei praecognitio nouit in malo finituros: exterius scripti sunt in libro vitae quos praesens iustitia vita aeterna dignos efficit, sed sic consum- K maturi non sunt, aut non semper sic operaturi. In libro mortis aut praescitorum foris scripti dicuntur, quorum scelera, quae nunc sunt mortem aeternam coexigunt: licet sic iste finiturus non sit, aut non sic operetur. Ex quo sequuntur duo corollaria. Primum, quòd liber Dei intus non deleatur: extra tamen deletur: nam si assumatur liber Dei secundum vitam, aut praedestinationem, illi qui intus scripti sunt secundum firmam Dei praedestinationem scripti sūt, ideo impossibile est deleri: illi autem, qui foris descripti sunt inscribuntur secundum pręsentem iustitiam: ita quòd opera, quae nunc habent promererētur vitam aeternam, tamen quia isti mouebuntur à iustitia illa, necesse est eos deleri, quia iam non habent praesentem iustitiam, sed praesentem iniustitiam. Eodem modo, qui in libro mortis intus scripti sunt secundum firmam pręscien-

F tiam scripti sunt, & impossibile est eos deleri: qui autem foris scripti sunt ponuntur secundum praesentem iniquitatem. Et quia iste, qui nunc malus est, mox poenitebit conuersus de via sua mala, necesse est vt sit bonus, & ista iniquitas erit secundum pręsentem iniustitiam, atque delebitur adueniente bonitate. Secundum corollarium est, quòd non dicuntur praedestinati omnes scripti in libro praedestinatorum: nec dicuntur praesciti omnes scripti in libris praescitorum; cuius ratio est: quia praedestinati sunt, qui à Deo certissimè ordinati sunt ad vitam aeternam: sed illi, qui scripti sunt in libro praedestinatorum secundum praesentem iustitiam, siue foris, non sunt scripti secundum certam Dei praeordinationem: ergo non sunt praedestinati; quod patet: quia isti mutandi sunt cùm secundum solam praesentem iustitiam boni sint. Quod autem sint isti G in libro praedestinatorum, patet; quia sunt in libro vitae cùm aliquando boni sint: & hi esse dicuntur in libro vitae secundum praesentem iustitiam: liber autem vitae, & praedestinatorum idem est. Idem est de libro praescitorum, quia illi dicuntur pręsciti, qui secundum Dei certissimum iudicium in malo finient, & condemnabuntur: qui aūt aliquando mali sunt, sed in bono consummabuntur, sunt in libro mortis, siue praescitorum secundum praesentem iniustitiam, siue iniquitatem: & tamen non sunt praesciti, quia in bono finient. Patet ex hypothesi, ergo non sunt omnes praesciti, qui in libro praescitorum conscripti sunt, quia in bono finient, vt patet ex hypothesi: ergo non sunt omnes praesciti qui in libro praescitorum conscripti sunt: quia intus inscripti non sunt, sed foris. Secunda Conclusio est, quòd possibile est quempiam bis scriptum esse in H eodem libro simul; & patet: quia quilibet homo aut est scriptus in libro praedestinatorum, aut praescitorum, & hoc secundum firmitatem: & tunc dato, quòd aliquis sit scriptus in libro praedestinationis secundum firmam Dei ordinationem, scilicet, quòd in bono finiturus est, & beatificandus est, potest scribi in libro praescitorum secūdum praesentem iniustitiam, quia erit malus, & mutabitur. Et sic erit, vt iste, qui nunc malus est, efficiatur iterum bonus, & iterum malus, & sic multoties varietur, iuxta illud Prouerb. 24. Septies in die cadit iustus, & resurgit: sicut ergo iste erat nunc in libro praescitorum secundum praesentem iniquitatem, quia ista iniquitas praesens non mansura erat in eo: ita si aliquis sit scriptus in praedestinationis libro secundum firmam praeordinationem: adhuc potest nunc bonus esse, & iterum malus, & postea bonus, & I sic fient transmutationes quousque vltimatè iste finiat in bono. Cùm ergo ista iustitia, quam nunc habet non sit mansura, non potest mereri homo secundum eam vitam aeternam simpliciter, sed pro nunc: nec Deus aliquem ordinat simpliciter ad vitam aeternam pro tali operatione, sed vt nunc. Necessario ergo dicetur iste esse scriptus in libro vitae secundum pręsentem iustitiam, quantum ad illam operationem, & scriptus in libro vitae quantum ad firmam pręordinationem secundum quòd Deus ordinauit illum in bono finiturum, & ipse verissimè in bono finiturus est. Eodem modo est de libro pręscitorum: si enim aliquis sit scriptus in libro pręscitorum secundum firmam Dei pręcognitionem, necesse est vt in malo finiat, vt sic iste tamen poterit operari bonum, & malū, & fient in eo diuersę variationes vsque ad mortem, ita ꝙ nunc K bonus sit, postea verò malus, & rursum bonus faciendo crebras mutationes. Si igitur ille, qui in malo finiturus est, nunc bonum operetur, est necessariò scriptus in libro vitę secundum pręsentem iustitiam, quia non finiturus est in illa bonitate: ita si futurus est damnandus, & nunc malus est, sed in hac malitia finiturus non est, sed iterum rediturus ad bonum, rursusque ad malum delapsurus, ista malitia, quam nunc habet, non est malitia secundum certam pręscientiam, quia in illa finiturus non est, sed est malitia secundum pręsens tempus, ideo secundum illam non ordinatur habens eam ad malum ęternum simpliciter, sed vt nunc habēs: nec Deus illum ordinat ad pęnam ęternam simpliciter secundum illam malitiam: necesse est ergo, ꝙ secundum istam malitiam sit scriptus in libro pręscitorum secundum pręsentem iniquitatem: & sic erit dupliciter scriptus simul in eodem libro, scilicet, secundum

Quid sit scribi in libro vitae secūdum praesentē iustitiā.

dum

Aliquis scriptus in intus, & foris in libro prædestinatorum.

dum certam pręcognitionem Dei, & secundum presentem iniquitatem. Ex hoc sequitur corollarium, scilicet, ꝙ aliquis sit scriptus intus & foris in eodem libro. Patet: quia qui est scriptus in libro prędestinatorum secundum firmam prędestinationem, est scriptus intus; qui autem est scriptus secundum pręsentem iustitiam, est scriptus foris: sed aliquis est scriptus in libro vitę secundum firmam prædestinationem, & secundum pręsentem iustitiam: ergo est scriptus in eodem simul intus, & foris. De libro pręscitorum idem patet; quia aliquis est scriptus intus, qui est scriptus in firmā pręcognitionem mali, in quo finiturus est, & est ille scriptus foris, qui est scriptus secūdum præsentem iniquitatē: sed aliquis est scriptus simul in libro pręscitorum secundum firmam pręscientiam, & **B** pręsentem iniquitatem: ergo est simul scriptus intus, & foris. Aliud corollarium, scilicet, necesse est quemlibet virum esse scriptum in libro Dei intus, & foris: siue in eodem libro, siue in diuersis, nisi sit vir immobilis vltimatè. Patet: quia necesse est de quolibet homine, ꝙ ille sit scriptus in aliquo libro intus: nam aut est vltimatè damnandus, & tunc est in libro præscitorum secundum firmam præscientiam: aut est saluandus vltimatè, & tunc est in libro prædestinatorum sm firmam præordinationem: sed quilibet modus istorū est ad hoc ꝙ aliquis sit scriptus intus: ergo quilibet homo est scriptus in aliquo libro Dei intus. Patet etiam; ꝙ sit scriptus foris: nā homo dum adhuc viuit, licet in bono aut malo vltimatè finiturus sit, tamen medio tempore variatur ad omnia: & sic poterit benè operari, ita ꝙ postea mutetur: & tunc est scriptus foris in **C** libro vitæ, siue libro prædestinatorum: si ergo sit scriptus in libro prædestinatorum secundum firmam Dei præordinationem, est scriptus intus: si autem bonus sit nunc, & postea mutetur in malum rursus rediturus ad bonum, dicitur esse scriptus in libro vitæ foris, & sic erit in eodem libro scriptus simul intus, & foris: si autem sit scriptus in libro mortis, siue præscitorum secūdum certam præscientiam, quia in malo finiturus est, dicitur scriptus intus librum præscitorum: si aūt nunc malus sit postea ad bonum rediturus, & vltimatè prolapsurus ad vitia, & scriptus in libro mortis secundum præsentem iniquitatem: quod est esse scriptum foris: simul ergo erit scriptus intus, & foris in libro præscitorum. Quod autem in duobus libris aliquis sit simul in vno scriptus interius, & in alio scriptus exterius, patet; vt si aliquis sit vltimatè in malo **D** finiturus: & tamen nunc bene operetur, quia tunc est in libro præscitorum interius, & in libro prædestinatorum exterius, vel si aliquis sit vltimatè saluandus, & nunc malè operetur, est in libro vitæ interius, & in libro mortis exterius: omnes ergo isti semper scripti sunt intus, & foris, siue in eodem libro, siue in diuersis: aliquis autem est, qui solum scriptus est intus. Et iste est, qui iam mutari non debet, vt viri valde boni, vel qui in bono vltimo sunt, aut viri valde mali, vel qui in vltimo malo suo sunt. Viri valde boni sunt, qui boni sunt, & ad malum nunquam mutabuntur, sed in hac bona operatione, & consuetudine, quam habent finient dies suos, ad malum nunquam prolapsuri: tales in libro vitæ scripti sunt sm firmam prędestinationem, quia in bono finient, & non possunt esse scripti in libro mortis sm firmam præscientiam, quia re- **E** pugnat eumdem in bono finiturum esse, & in malo: nec etiam est in libro mortis sm præsentem iniquitatem: quia actualiter malus non est, sed vir bonus: nec est etiam in libro vitæ sm præsentem iustitiam, quia bonum quod nunc habet non mutabitur, quia in eo morietur, & secundum hoc fuit simpliciter præordinatus ad vitam æternā, quia Deus præordinauit eum in hoc bono finiturum, & sm hoc præcognouit eum habiturum vitam æternam: solum ergo manet iste vnus modus inscriptionis, scilicet, ꝙ sit scriptus intra librum prædestinatorum, & non foris in aliquo libro. Valde mali vocantur, qui mali sunt, & ab illo malo nunquam mutabuntur: hi autem necessariò in libro mortis scripti sunt, vel libro præscitorum: cum vltimatè in malo finituri sint: & non possunt dici isti scripti intra librum prædestinatorum, quia tunc essent vltimate saluandi, quod includit contradictionem, scilicet, vltimatè, scilicet, eumdem vltimatè saluari, & vltimatè damna-

Valde mali, qui nunquam à malitia mutātur sunt scripti so- *lum in libro præscientia.*

A ri: nec etiam est scriptus in libro præscitorum foris, quia non est bonus secundum præsentem iustitiam: sed malus est actualiter: nec est etiam in libro mortis secundum præsētem iniustitiam, quia præsens iniustitia, vel iniquitas est illa, quam aliquis habet in qua tamen finiturus nō est: sed iste finiturus est in hoc malo, quod nunc habet: ergo nō vocatur præsens iniustitia, sed certissima præsciētia, quia secundum istam malitiam vltimatam Deus pręcognouit eum condemnandum: solùm ergo iste erit in libro mortis secundum firmam præsciētiam, quod est scriptum esse intus, & non erit in libro aliquo altero intus, vel foris. Illi etiam, qui non sunt valde mali, nec valde boni, possunt interdum esse solum scripti intus in vno li- **B** bro, vtpotè, ꝙ aliquis fuerit semper bonus, & postea ad vnum actum malum deuoluatur in quo finiat, nō potest vocari valde malus, quia vsque hactenus bene operatus est, & nunc incipit male operari, & breuissime in illo finiturus est. Alij sunt non valde boni, quia hactenus mali extiterant, nunc verò boni effecti sunt, & cito in illo bono finient, quilibet autem horum solùm scripti sunt in vno libro intus. Nam illi, qui non sunt valde mali, & tamen facient vnum malum in quo finient, quando in illo malo sunt, non possunt dici scripti intra librum prędestinatorum, cum certissimè in malo finituri sint, nec sunt in libro prædestinatorum foris, quia non sunt boni secundum præsentem iustitiam, nec sunt in libro præscitorum foris, quia non sunt mali secundū præsentem iniustitiam, sed secūdum iniquitatem, in qua finituri sunt, solùm sunt **C** igitur scripti in libro mortis intus. Idem de illis, qui non sunt valde boni, sunt tamen in vltimo actu bono, in quo finient, quia tunc non sunt in libro mortis secundum pręsentem iniquitatem, quia tunc mali non sunt, nec in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, quia non est bonum illud quod habent mutandum, sed in eo finient. Ex his sequitur corollarium, ꝙ licet aliquis possit esse scriptus solùm intus in aliquo libro, impossibile tamen est eum scriptum esse foris in aliquo libro. Prima pars patet: quia ille, qui valde malus est, quia semper malus est, & in malo finiet, necessario est scriptus intra librum mortis, & non est intra librum vitæ, nec foris in libro vitæ, nec foris in libro mortis, & ille qui valde bonus est, quia in bono finiet, est necessariò scriptus intra librum prædestinatorum, & non est intra librum præscitorum, nec foris **D** in libro præscitorum, nec foris in libro prædestinatorum: ergo solùm est intra librum prædestinatorum, vt probatum fuit in præcedenti conclusione. Secunda pars, scilicet, quòd impossibile sit solùm aliquem scriptum esse foris in aliquo libro, ita quòd non sit intra aliquem, quia necessarium est de quolibet, quòd aut sit finiturus in bono, aut in malo, si in bono finiturus est, necessariò est scriptus intra librum vitæ, scilicet, per firmam prædestinationem, si autem in malo finiturus sit, necessariò in libro pręscitorum scriptus est intus. Scribi autem foris in libro vitæ est esse bonum in præsenti, sed non esse finiturum in bono: scribi in libro mortis foris secundum præsentem iniustitiam est esse malum in pręsenti, sed non finiturum in malo, & sic daretur, ꝙ aliquis sit finiturus, & tamen nec in bono, nec in malo, & ꝙ nec vltimatè beatificabi- **E** tur, nec vltimatè damnabitur. Nam ad hoc, ꝙ quisquam damnetur, aut saluetur, intra aliquem librum scriptum esse necesse est. Tertia conclusio est, quòd aliquis scriptus in libro vitę secundum certam prædestinationem potest deleri, & qui scripti sunt in libro mortis secundum certam pręscientiam aliquando delentur. Patet, quia dupliciter aliquis scriptus est in libro mortis, aut in libro vitę, scilicet, secundum prędestinationem, aut pręscientiam, aut secundum pręsentem iustitiam, aut pręsentem iniustitiam, qui in aliquo libro scripti sunt secundum firmam prędestinationem impossibile est, quòd deleantur de illo secundum prędestinationem, ita quòd efficiantur, quòd iam non sint secundum prędestinationem in libro vitę, quia cùm esse scriptum in libro vitę secundum firmam prędestinationem nihil aliud sit, quam Deum ab ęterno secundum voluntatem beneplaciti elegisse eum, vt esset cùm eo sanctus, & immaculatus, & ordinasse eū, vt in bono finiret. Si deleretur de illo libro secundum

Qui mali sunt et in bono finiūt dies suos in libro vitæ s. illi scripti sunt.

præde-

predestinationem, Deus mutaretur à proposito suo, & ordo ab eo statutus cassaretur. Aut si diceremus Deum semper suum æternum tenere propositum, cogeremur confiteri eum esse impotentem ad perficiendum quod desideret, quorum quodlibet totaliter impossibile est. Sic etiam, qui in libro mortis secundũ firmam certamq. prescientiam scriptus est, deleri non potest, quia nihil aliud est aliquem esse scriptũ in libro mortis, aut præscitorum secundum firmam præscientiam, quam quòd Deus ante secula cognouerit hunc in malo finiturum: si autem iste deleretur de libro certissimæ præscientiæ, scientia Dei esset incerta, quia falsum tenuisset cùm aliter rei exitus cõprobasset, qui autem secundum præsentem iustitiam in libro vitæ scripti sunt aliquãdo delentur, quia licet nunc bonus sit quispiam, & secundum hoc necessariò sit in libro Dei secundum præsentem iustitiam, quia tamen poterit immediatè mutari ad oppositum, prolabens in malum, poterit deleri de libro vitæ, & scribi in libro mortis, secundum præsentem iniquitatem. E contrario autem, qui est scriptus in libro mortis secundum præsentem iniquitatem, potest deleri, quia poterit conuerti ad Dominum, & rursus scribetur in libro prædestinatorum secundum præsentem iustitiam. Qui autem secundum prædestinationem in libro vitæ scriptus est, licet non possit deleri ab eo secundum prædestinationem, scilicet, quòd non sit secundum prædestinationem, potest tamen deleri ab eo, ne sit secundum præsentem iustitiam, quia, vt prædictum fuit in secunda Conclusione, potest aliquis scriptus esse in duobus libris simul, scilicet, quòd in vno sit secundum certitudinem vltimatam, & in alio secundum præsentem statum. Ita etiam potest esse scriptus in eodem libro bis simul, scilicet, in libro prædestinatorũ, aut præscitorum, ita quòd aliquis sit vltimatè in bono finiturus, & sic erit in libro prædestinatorum secũdum firmam præordinationem, & quod sit bonus nunc, à qua bonitate cito mutabitur, licet postea in eam redeat, erit scriptus in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, & quia iste, qui scriptus est in hoc libro vitæ secundum prædestinationem, & etiam simul scriptus secundum præsentem iustitiam in eodem, & potest deleri ab eo secũdum præsentem iustitiam: ergo qui scriptus est in libro vitæ secũdum prædestinationem, potest deleri ab eodem, non quidem vt scriptus secundum prædestinationem, sed vt scriptus secundum præsentem iustitiam, & si fortè scriptus esset in libro vitæ solùm secundum prædestinationem impossibile erat eum quouis modo deleri inde. Eodem modo se habet circa eum, qui est scriptus in libro mortis secũdum præscientiam certam, quòd posset inde deleri. Nam si in malo finiturus est, erit scriptus necessariò in libro mortis, aut præscitorum, & quia poterit etiam nunc malus esse, à qua malitia mutabitur in bonum postea ad malitiam rediturus, erit etiam scriptus in libro præscitorum secũdum præsentem iniustitiam, & sic erit dupliciter scriptus, sed ab illo libro deleri potest secundum præsentem iniquitatem, cùm redeat ad bonum: ergo qui scriptus est in libro præscientiæ, aut mortis, certissimè deleri potest ab illo, non quidem quòd deleatur secundum certam præscientiam, ita quòd iam non maneat, sed deletur à libro certæ præscientiæ secundum præsentem iniquitatem: ideo si solùm scriptus esset in illo secundum præscientiam certam, non posset deleri. Quarta conclusio est, quòd qui est scriptus in libro vitæ secundum firmam prædestinationem, non potest scribi in libro mortis secundum certam prescientiam, & qui scriptus est in libro mortis secundum certam præcognitionem non potest scribi in libro vitæ secundum firmam prædestinationem. Nam esse aliquem scriptum in libro vitæ secundum firmam predestinationem est, quòd Deus ordinauerit eum ad vitam æternam, & quòd certissimè in bono finiturus sit: sed aliquem in bono finiturum esse, & in malo finiturum esse includit contradictionem veram: ergo impossibile est esse scriptum in libro prædestinationis secundum certam præcognitionem, & scribi rursus in libro mortis secundum certam præscientiam, & è contrario impossibile est, quòd aliquis scriptus in libro mortis secundum firmam præcognitionem, scribatur in libro vitæ secũdum predestinationem: quia eandem con-

Qui scripti sũt in libro vitæ secũdum præsentem iustitiam aliquãdo delentur.

Qui scriptus est in libro mortis secundum præsentem iniquitatem potest deleri.

Quid sit scribi in libro vitæ.

F tradictionem includit, quam supra diximus. Potest enim aliquis scriptus in libro mortis secundum firmã præscientiam scribi in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, quia ista non includunt contradictionem. Nam esse scriptum secundum prædestinationem solùm dicit, quòd in bono finiet, & habebit vitam æternam, non tamen dicit eum esse nunc bonum, aut malum. Scribi autem in libro mortis secundum præsentem iniquitatẽ est, nunc esse malum solum, nec tamen dicit, vtrum in bono, an in malo finiet, & sic bene stat, quòd aliquis in bono finiturus sit, quod notat scriptum esse in libro prædestinationis, & quòd nunc malus sit, quod notat scriptum esse in libro mortis secundum iniquitatem præsentem. Et è contrario potest aliquis scriptus esse in libro mortis secundum præscientiam, & in libro vitæ secundum præsentem iustitiam.

G Quinta conclusio. Qui scripti sunt secundum præsentem iustitiam in libro vitæ non possunt simul scribi in libro mortis secundum præsentem iniquitatem. Pro quo sciendum (vt patet ex supradictis) quod sunt duo libri, scilicet, liber vitæ, siue prædestinatorum, & liber mortis, id est, præscitorum, & in quolibet istorum potest aliquis dupliciter scribi: quia aut secundum vltimatam certitudinem, aut secundum præsentem statum, & sic erit quadruplex modus scribendi, scilicet, secundum prædestinationem certam in libro vitæ, & secundum præsentem iustitiam in libro vitę. Tertius secundum certam prescientiam in libro mortis. Quartus secundum presentem iniquitatem in libro mortis. Isti quatuor modi non coniungũtur, ita, quòd de aliquo dicantur simul omnes, quia in illis includitur hominem esse totaliter bonum, & totaliter malum, sed impossibile est aliquem simul esse totaliter bonum, & malum: ergo nec habebit ista quattuor simul quispiam. Item ista quatuor faciunt duas plenas contradictiones, sed de nullo verificatur vna cõtradictio, ergo nec verificabuntur duæ. Patet, quòd includat duas contradictiones, quia esse in libro vitę secundum predestinationem aliquem scriptum, & esse in libro mortis secundum prescientiam eundem hominem, includit contradictionem. Alia contradictio includitur in hoc, quòd aliquis est secundum presentem iustitiam in vno libro, & secũdum presentem iniquitatem in alio libro simul. Nec possunt tres modi istorum verificari simul de eodem: nam si dicatur, quòd aliquis est scriptus simul in libro vitę secundum prędestinationem, & in eodem libro vitę secũdum presentem iustitiam, & quòd sit scriptus in libro

I mortis secundum certam prescientiam. Nam tunc necesse est dare vnam contradictionem, quia hoc quod est esse scriptum secundum certam predestinationem in libro vitę, & esse scriptum secundum certam prescientiam in libro mortis contradicunt. Vel si dicatur, quòd sit scriptus in libro vitę secundum predestinationem, & secundum presentem iustitiam, & in libro mortis secundum presentem iniquitatem. Nam hoc includit etiam contradictionem vnam, scilicet, esse in libro vitę secundum presentem iustitiam, & in libro mortis secundum presentem iniquitatem, siue ponas contrariè, scilicet, in libro mortis secũdum certissimam prescientiam, & presentem iniquitatem, & secundum presentem iustitiam in libro vitę. Quocumque verteris si tria ponas semper sequitur contradictio: non ergo poterunt tres modi simul predicari de eodem.

K Si autem predicentur duo modi est diuersitas, quia aliquando possunt verificari, & aliquãdo non. Si enim predicentur duo modi pertinẽtes ad eundem librum, poterit verificari, & si predicẽtur duo modi diuersi duorum librorum, poterit verificari propositio: si autem predicentur duo modi eiusdem generis duorũ librorum, non verificabitur propositio. Exemplum primi, vt quòd dicamus aliquem scriptum in libro vitę secundum certam predestinationem, & secundum presentem iustitiam, vt declarauimus in secunda conclusione, & quòd aliquis sit scriptus in libro mortis secundum presentem iniquitatem, & secundum certissimam prescientiam, vt patet in eadem conclusione. De secundo modo patet; scilicet, quando dicuntur duo modi scripturę duorum librorum, & sunt diuersi, vt si dicatur de aliquo, quod est scriptus in libro vitę secundum certissimam predestinationem, &

Quatuor modi sũt aliq. scripti in libro Dei, nõ tamẽ aliquis eis simul cõuenient.

quod

A quòd est scriptus in libro mortis siue in libro præscitorum secundum præsentem iniquitatem. Nam hoc satis conuenit: potest enim aliquis esse prædestinatus à Deo, vt habeat vitam æternam, & finiat in bono dies suos, tamen quòd nunc malè operetur: secundum autem quòd est prædestinatus ad vitam æternam est in libro secūdum prædestinationem Dei: secundum quòd nunc est in peccato, est scriptus in libro mortis secundum præsentem iniustitiam: ergo erit sic in duobus libris diuersimodè. Vel è contrario, quod aliquis sit in libro mortis secūdum certam præscientiam, & quòd sit in libro vitæ secundum præsentem iniustitiam, quia licet nunc bene operetur secundum quòd competit esse in libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam, tamen in futuro in malo finiet secundum quòd competit scriptum esse in libro mortis secundum firmam præscientiam. De tertio quando duo modi scripturæ duorum librorum, qui modi pertinēt ad idem genus: patet exemplum, s. quòd aliquis sit scriptus in libro vitæ secundum certam prædestinationem, & q sit in libro mortis, siue præscitorum secundum certam præscientiam: nam iste modus impossibilis est, quia semper includitur contradictio. De isto modo, qui est dicendo esse aliquem scriptum in libro vitæ secundum prædestinationem, & in libro mortis secundum certam præscientiam, supra probatum est, quia est dicere, aliquem finiturum esse in bono, & finiturum esse in malo. Eodem modo si accipiantur alia duo, scilicet, quòd dicatur esse aliquis in libro vitæ, siue prædestinatorum secundū præsentem iustitiam, & in libro mortis secundum præsentem iniquitatem simul. Nam impossibile est, q aliquis simul operetur bonum, & operetur malum: sed esse in libro vitæ secundum præsentem iustitiam est esse bene actualiter operantem, esse in libro mortis, aut præscitorum secundum præsentem iniquitatem, aut iniustitiam est actualiter malè operari: ergo impossibile est simul aliquem esse in libro vitę secundum præsentem iustitiam, & in libro mortis secundum præsentem iniquitatē. Cùm autem accipitur vnus modus istorum quicunque possibilis est, vt supra dictum est, scilicet, quòd sit secundum prædestinationem in libro vitæ, aut quòd sit secundum præsentem iustitiam in libro eodem, & sic de alijs duobus modis. Hæc autem quantum ad librum Dei dicta sint, vtrum contingat aliquem deleri de illo, & qualiter contingat deleri.

Impossibile est aliquem simul esse in libro vitæ secūdum præsentē iustitiā, & in libro mortis secundū præsentē iniquitatē.

Quomodo Moyses petebat se deleri de libro vitæ, cùm sciret se esse prædestinatum, & prædestinati non deleantur, & an in hoc peccauerit, & fecerit contra caritatem. Quæst. XLIIII.

SED adhuc circa Moysen est dubitatio, qualiter petierit se deleri de libro vitæ. Nam Moyses sciebat se scriptum in libro vitæ secundum prædestinationem certam Dei: sed istam impossibile est tolli, quia tunc tolleretur ordinatio eius, atque cognitio, q impossibile est, quia diminueret Dei perfectionem. Item non videtur, quòd Moyses peteret, q deleretur quantum ad præsentem iustitiam: nam deleri de libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam est, q aliquis, qui nunc iustus erat, & per hoc erat dignus vita æterna, & secundum hoc Deus eum ad vitam æternam ordinabat, quòd cessaret esse iustus per peccatum mortale, & desineret esse scriptus in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, petere autem peccare mortaliter, est contra caritatem, & in nullo casu contra caritatem agendum est: ergo non videtur, q Moyses peteret se deleri de libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam. Item dato q esset possibile aliquem deleri de libro vitæ quantum ad certam Dei prædestinationem, tamen non debebat aliquis hoc petere, quia contra caritatem militat; nam licet in pœnis temporalibus aliquis velle debeat subire aliquam pœnam, ne anima alicuius pereat æternaliter, & quia magis debeo diligere alterius animam, quam vitam meam, tamen non deueo diligere animam alterius magis, quàm animam meam, quia hoc esset dilectionis ordinem præuaricari, cum nemo debeat alterum magis, quàm seipsum diligere, ideo dato q esset

Magis homo debet diligere animam alterius, quam vi-

possibile animas omnium sanctorum, qui nunc sunt in vita æterna, & animam ipsius Beatissimæ Virginis perire æternaliter, nisi anima mea periret æternaliter, citius deberem eligere omnes illas perire, quàm perire animam meam: immo si eligerem, q anima mea æternaliter periret, ne omnes animæ perirent, peccarem mortaliter, præuaricādo ordinem caritatis, sicut si magis diligerem corpus meum, quàm animam meam. Respondent aliqui, q verum est quidquid innititur in superioribus argumentis, s. quòd ille, qui scit se in libro Dei scriptum quantum ad firmam prædestinationem, quòd non potest petere se deleri, cùm sciat impossibile esse, etiam quòd peccatum esset mortale petere ista, dato quòd fieri possent. Dicunt tamen quòd Moyses ista petiit, quia turbatus erat, & nesciebat vtrum esset impossibile tunc quādo petebat, quia

tam propriam.

Aliquorum responsio.

B ira impedit animum, ne possit cernere verum, vt ait Cato, & sic qualibet alia mentis perturbatio. Sed hoc non est conuenienter dictum, quòd Moyses conspectui Dei assistens tantam turbationem incurreret, vt nesciret esse hoc impossibile quod petebat, & quòd ignoraret hoc esse peccatum mortale, in quo erat tanta perturbatio caritatis: maximè, quia deletio sua de libro vitæ, nulli erat vtilis, quia ipse deleretur erat, cū ipsi deleti non essent iuxta petitionem, & sic sita deletio non prodesset illis. Nam si Moyses dixisset, Domine si vis eos occidere, rogo te, vt deleas me de libro tuo potius, quàm occidas eos, adhuc rationabilius dictum esse videretur, quia alicui prodesset sua deletio, quàm nunc, cùm nullo modo prodesset, licet adhuc in illo casu erat mala petitio, quia contra ordinem caritatis, cùm magis se diligere deberet Moyses, quàm

C omnes Hebræos, licet pro eis deberet vitam exponere, & omnia durissimorum genera sustinere: non ergo pateretur Diuina illa collocutio hominem ita mente perturbatum, cùm ad videndum, & colloquendum Deo requiratur summa mentis attentio, quam tollit qualibet perturbatio passionalis. Augustinus autem hoc factū fuisse ait ex magna cōfidentia, quia Moyses erat cōsecretalis Dei, quia iam cùm eo steterat iterum quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & multoties: imò semper cùm volebat aliquid à Deo petere Deus aderat ei respōdens. Ex tanta ergo familiaritate confidebat, & loquebatur ad Deum: Aut dimitte populo huic noxam hanc, aut dele me de libro tuo, quasi diceret: ego sum certus Domine, q non delebis me de libro tuo, ita ergo vellem, quòd certificates me, quod dimitteres populo huic noxam hanc. Et

Responsio diui Augustini.

D ista responsio satis conuenienter posita est: aliter tamen dici potest, quòd Moyses nolebat se deleri de libro vitæ pro saluatione Israelitarum, vel cùm ipsi delerentur, nec etiam si totus mundus periret, nisi ipse deleretur, nec ipse hoc petebat: sed erat talis locutio ad indicandom desiderium suum de salute Iudæorum. Et isto modo Christus declarauit desiderium partis suæ inferioris, scilicet, sensitiuæ reformidantis dolores sibi venturos, quos plenissimè præcognouerat, petens ne moreretur, sed transferretur calix ab illo, non tamen erat sic in parte volitiua rationali, quia secundum illam Deo cōsentiebat plenissimè, & mortem subire eligebat, quam ante secula determinauerat. Pars in sensitiua timore humano pauitabat, dicēs: Tristis est anima mea vsque ad mortem. Sic Moy-

Doc. resp.

E ses desiderabat salutem Iudæorum intensè, tamen secundum suam electionem non vellet ipse deleri de libro vitæ pro salute Hebræorum, nec omnium hominum. Et isto modo loquuntur sæpè homines dicentes: si non das mihi hoc, occidar. Vel dicitur, magis vellem mori, quam incidisse in talem defectū: sed tamen si esset ad casum iste magis eligeret carere re illa, quam petit, & multis alijs, & incidisse in illum defectum, & alios, quam mori. Dicuntur tamen ista ad signandum intensionem desiderij, & in isto sensu ab audientibus accipiuntur. Ideo dato, quòd ipsæ in se falsæ sint quantum est ad virtutem significationis ipsarum, tamen non iudicantur esse falsa ab audientibus, quia eas in hoc sensu accipiunt, & ipsi loquentes veraciter desiderium magnum talium rerum habent, quod exprimunt per locutionē illam parabolicam, quæ excedit veritatē rei. Et sic dicebat Rachel ad virū suum Iacob videns, q non conciperet, Genes. 30. cap. Da mihi liberos, alio-

Moyses secundum suam electionem nolebat deleri de libro vitæ pro salute Iudæorum.

alioquin moriar, est sensus: si non das mihi liberos, ita dolebo, ac si morerer: sed secundum veritatem potius elegisset Rachel viuere non habendo filios, quam habere filios, & confestim mori. Frequentatur autem iste modus loquendi parabolicus in Scripturis, quia consentiunt modo loquendi vulgari, sicut patet Iudith 20. capite, de filiis Beniamin, quòd ita ad certum locum fundis iaciebant, vt capillum quoque possent percutere, & nequaquam in alteram partem ictus lapidis deferretur. Est ergo istorum verborum intentio monstrare magnum desideriū Moysi de salute Hebræorum: quasi dicat: Domine ita intense afficior ad salutem huius populi, quòd videretur mihi ita esse durum populum hunc mori, sicut si de libro tuo deleter. Sed ipse secundum veritatem magis eligebat, quòd totus Israeliticus populus deleretur secundum corpus temporaliter moriendo, & etiam quòd omnes æternaliter damnarentur, quam quòd ipse solus æternaliter infernali carceri traderetur.

Quare Scriptura vtatur sæpe parabolico loquu.

Cui respondit Dominus: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo: tu autem vade, & duc populum istum quo locutus sum tibi: Angelus meus præcedet te. Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. Percussit autem Dominus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron.

Cui respondit Dominus. Hic ponitur secundum, scilicet, diuina responsio: nam licet Moyses proposuisset desiderium suum in hac forma loquendi, tamen Deus non recipiebat talem petitionem, sicut nec ipse Moyses intendebat hoc. *Qui peccauerit in me, delebo eum de libro meo.* Quasi dicat, non est petitio tua iusta, scilicet, quòd tu deH leatis de libro meo, quia de libro meo nemo deletur, nisi qui peccat: tu autem non peccasti, ideo non est iustum te deleri: alij autem, qui peccauerunt, aut peccabunt, delebuntur de libro meo: quasi dicat, licet scripti fuerint in libro meo per aliquam bonam operationem, scilicet, quādo acceperunt legem meam, tamen quia peccauerūt iam deleti sunt. In hoc autem demonstratur, quòd non intelligatur liber iste pro libro legis Mosaicę, quia tunc esset sensus, quòd in lege Mosaica essent scripti omnes homines, & quando aliquis peccaret, deleret eum Deus: alioquin non possent intelligi vera esse verba Dei, scilicet, qui peccauerit in me, delebo eum, nisi essent omnes scripti in libro illo: nam dato quòd non essent omnes ibi scripti, aliquis peccaret, & non deleretur, quod est contra intentum litteræ: sed in libro legis Moysi non est aliquid tale I scriptum: ergo non intelligitur de illo. Etiam non potest accipi deletio de libro pro occisione, sicut accipiebat Rabbi Abraham Aben Ezra, quia tunc quandocumque aliquis peccaret, statim occideretur, quod falsum esse patet, & Ezech. 18. cap. apparet, cùm dicit: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur, & viuat. Consequentia patet: quia littera dicit: Qui peccauerit in me, delebo eum, id est, quandocumque aliquis peccauerit in me, delebo eum. Dandus est ergo aliquis liber, de quo cum homines omnes ibi scripti sint, quilibet deleatur, quando peccat, & iste est liber ille Dei, in quo sunt prædestinati, & præsciti, & intelligitur ista deletio quantum ad præsentem iustitiam. Nam in libro illo Dei, quem accipit hic Moyses, & est liber vitæ, scribuntur aliqui dupliciter, K scilicet, quidam secundum certissimam prædestinationem, & isti non delentur, quia quidquid eueniat, cooperatur eis in bonum, quia secundum propositum Dei vocati sunt sancti, vt ait Apostolus ad Roman. 8. capite, ita quòd quantacumque mutatio dissona fiat in vita eorum, tamen in bono finituri sunt, quia Dei infinita benignitas eis gratiam apponet in fine, ne deficiant, quia eos elegit ante mundi constitutionem conformes fieri imaginis filij eius: alij sunt scripti in libro vitæ secundum pręsentem iustitiam, id est, quia licet in bono finituri non sunt, sicut Deus de eis præcognouit ante sæcula, tamen nunc boni sunt, & eorum bonitas facit eos nunc dignos vita æterna, & si sic morerentur, indubitatè acquirerent vitam æternam, isti autem deleri possent, quia poterunt esse mali, quando voluerint, & tunc desinet iustitia præsens, secundum quam erant scripti in libro vitæ, & sic per

Contra Rabbi Abraham Aben Ezra.

Qui sunt scripti in libro vitæ secundum certissimā prædestinationē non delentur. vide supra.

F quodlibet mortale peccatum deletur homo de libro vitę quantum ad præsentem iustitiam, & de hac loquitur hic Deus, scilicet. *Qui peccauerit in me delebo eum.* id est, quandocumque aliquis commiserit mortale peccatum, ego delebo eum de libro meo secundum pręsentem iustitiam, in quo ante scriptus erat secūdum bona opera præsentia; & non solùm delentur de libro vitæ illi, qui sunt scripti in eo secundum iustitiam præsentem, sed etiam si sint scripti secūdum prædestinationem certam, quia aliàs daretur, quòd aliquando peccaret homo mortaliter, & non deleretur de libro vitæ. Sciendum est, quòd ille, qui deletur de libro vitæ, aut ante peccatum istud, quòd nunc egit, fecerat aliquod alterum non mediante inter vtrumque conuersione ad Deum, siue aliquo opere caritatis, aut peccauit nunc, & ante hoc stabat in caritate: si autem anG te hoc peccauerat, ita quòd erat extra caritatem, siue ille homo sit scriptus in libro mortis secūdum firmam pręscientiam, siue in libro vitæ secundum certam prædestinationem, non potest deleri de libro Dei; cuius ratio est, quia per peccatum deletur aliquis de libro Dei secundū præsentem iustitiam: si autem iste non redeat ad caritatem, non rescribetur in libro Dei, & sic non erit scriptus donec conuertatur, qui autem non est scriptus in libro Dei, non potest deleri de illo: sed iste non est scriptus in libro Dei, cùm non redit ad caritatem, ergo non potest deleri. Ideo dicendum, quòd si aliquis nunc in gratia existat, est scriptus in libro Dei secundum præsentem iustitiam, & si à caritate recedit, etiam cadit à libro vitæ, scilicet, quòd deletur de illo: si autem post hoc millies, aut secundum quemlibet numerum peccet mortaliter in nulla istarum vicum deletur de libro Dei, cùm in eo scriptus non sit: sed solùm in prima, quando cadit à caritate. Si autem ante illud peccatum erat in caritate, erat scriptus in libro Dei, & cum mortaliter peccat, primò deletur de libro vitæ, & sic non est sensus, quòd quandocumque aliquis peccat mortaliter, deleatur de libro vitæ: sed quando peccat mortaliter, & ante hoc erat in caritate, & tunc procedit argumentum quod fiebat, scilicet, quòd si illi, qui sunt scripti in libro vitæ secundum firmam prædestinationem, quando primo peccant mortaliter decidentes à caritate, aliquando peccaret aliquis mortaliter, & nō deleretur de libro vitæ, & sic essent maiora priuilegia eorum, qui essent scripti in libro vitæ secundum firmā prædestinationem, quam eorū, qui scripti sunt in libro mortis, siue præscitorum. Item si non delerentur illi, qui sunt scripti in libro vitæ secundum firmā prædestinationem, de libro vitæ, quando mortaliter peccarent quantum ad præsentem iustitiam, daretur, quòd manebant in præsenti iustitia, quia non est dare medium, quęrendo an aliquis homo sit iustus secundum præsentem iustitiam, an non: sed isti antequam peccarent mortaliter, in libro Dei, qui est liber vitæ, erant secundum præsentem iustitiam, s. quòd non solùm illa opera, quæ vltimatè facturi sunt, constituent eos vita æterna dignos, sed etiam ea opera, quæ nunc faciunt: ergo si non delentur de libro Dei secundum præsentem iustitiam, necesse est, vt maneant in eo secundum præsentem iustitiam, cùm ibi ante essent secundum istam præsentem iustitiam: ergo erunt in peccato mortali, & erunt scripti in libro Dei secundum pręsentem iustitiam. Esse autem in libro vitæ secundum præsentem iustitiam, est quòd Deus aliquem ordinet ad vitam secundum ea opera, quæ habet nunc: ergo aliquis secundum mortalia peccata à Deo disponeretur ad vitam æternam, quod est impossibile. Necessariò ergo dicendum est, quòd quando quis peccauit, & ante hoc erat in caritate, quòd deleatur de libro Dei secundum præsentem iustitiam, & quantum ad hoc, non differt vtrum sit secundum certam prædestinationem in libro vitæ, an secundum certissimam præscientiam in libro mortis, aut præscitorum. Et sic qui æterna Dei electione prædestinati sunt, delentur multoties de libro vitæ quando peccant decidentes à caritate: non tamen delentur inquantum sunt ibi secundum certam prædestinationem, sed inquantum sunt secūdum præsentem iustitiam, quia tamen his simul in eodem libro scripti sunt, poterit vna scriptura deleri, alia non deleta. *Delebo eum de libro meo.* Cùm deletio

Qui non est in caritate, nō est in libro vitæ.

Cùm aliquis peccauit mortaliter et prius erat in caritate delētur de libro vitæ.

fiat

Homo peccans mortaliter fcribit delet de libro vitæ.

fiat de libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam, per A peccatum mortale, cùm nos peccemus mortaliter, nos delemus nosipsos: dicitur tamen Deus delere nos, quia nihil aliud est nos esse scriptos in libro Dei ſm præsentem iustitiam, quàm ꝙ Deus iudicet, vel ordinet hunc ad vitam æternã ſm hæc bona, quæ nunc operatur: delere aũt eum de libro vitæ quantum ad præsentem iustitiam, est, ꝙ non reputet eum dignum vita æterna secundum opera quæ nunc agit, & quia istud ordinare, vel reputare est à Deo, dicitur Deus nos scribere in libro vitæ, & nos delere. *Tu aũt vade, & duc populum istum.* Rñdet Deus Moysi distrahens illum à proposito: stetit.n. Moyses cũ Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, vt patet infra 34.c. & Deuter. 9.c. orando pro remissione peccatorum populi huius, & Deus in principio respondit sibi aliqualiter durè, dicens: Qui peccauerit in me, delebo eum, B tu autem vade, & duc populum istum, id est, licet tu petas deleri, si populus iste destruitur, ego non faciam: sed eum, qui peccauerit in me delebo: tu tamen de hoc non cures, sed vade, & duc populum istum de loco isto; *Angelus meus præcedet te:* postea verò in fine quadraginta dierum placatus est Dominus, & remisit iniquitatem populi derelinquens in futurum aliquid de vindicta sceleris huius, & tamen concessit aliquid quod à principio petitionis non concesserat, s. quia à principio dixerat: Angelus meus præcedet te, & postea in fine concessit, ꝙ ipse præcederet, vt patet sequenti capite. Etiam quia & hac vice exaudiuit super punitione, & à principio non exaudiebat; Quòd non exaudiret a principio satis innuitur hic. Quod autem in fine exaudierit, patet Deuter. 9. cap. *Tu autem vade, & duc populum istum.* Quasi dicat, non cu- C res de hac petitione. i. ꝙ deleam te si deleturus sum eos, sed vade, & præcede populum istum, scilicet, sicut fuisti vsque huc ductor eius, ita nunc sis præcedendo eos.

An Moyses duceret populum Israel. Quæst. XLV.

SED dices, quomodo Deus dicebat Moysi, ꝙ duceret populum, quia non dirigebat ipse populum, nec ad mandatum eius mouebantur, aut figebatur castra, sed ad motum nubis, vt patet Numer. 9.c. quia ea stante figebant tentoria, & ea mota mouebant castra. Respondetur, ꝙ Moyses vocatur ductor Israelitarum, quia ad mandatum eius cuncta fiebant in magna gente illa: nã ipse erat princeps super totam multitudinem illam, & iudex, & omnia iurgia per manum eius terminabantur: erat ergo ductor, id est, capitaneus; & ẽt quantum ad directionem itineris, D ipse aliquid faciebat de tribubus, & vexillis, quæ præcedere debebant, & quæ subsequi, & si Arca præcederet, vel non: nam si ipse non fuisset dans eis modum procedendi, aut aliquis alius capitaneus, mota nube non facti fuissent concordes ad motum, aut ipsa manente non concordes fuissent ad manendum. *Quo locutus sum tibi.* i. duc eum ad terram, ad quam præcepi, vt duceres. s. ad terram Chanaan. *Angelus meus præcedet te.* Hic vtitur Deus antipophora intendendo ad id, quod Moyses posset obiicere. Diceret.n. Dñe tu mandas mihi, vt ducam populum istum in terram Chanaan, & ego nescio eã, nec viam eius vnquam ambulaui: rñdet Deus: Angelus meus pcedet te, qui te diriget, & loquitur de Angelo, q mouebat columnã nubis: nã si Angelus aliter esset nõ assũpto corpore, aut nõ mota colũna nõ potuissent videre cũ Israelitæ, & sic nõ potuis- E set eos dirigere: necesse ergo erat, ꝙ aut appareret in humana effigie, aut assumeret aliqđ aliud corpus, vel moueret, vt per motũ corporis cognosceretur Angelus. Corpus aũt humanũ accipere nõ debuit, quia hoc facto dare potuisset occasionẽ idololatriæ: vidẽtes.n. Hebræi Angelum in forma viri, quẽ Deum esse putarẽt nesciẽtes facere differentiã inter Angelũ & Deũ, adorassent eũ in effigie corporea, & fabricassent sibi statuam, quæ fuisset imago illius Dei, & imaginẽ quoque colerẽt, qđ erat vera idololatria. Vetuit ergo Deus hoc Angelis, ne apparerẽt in humana effigie, ne deciperẽtur populi. sic dr̃ Deut. c. 4. Custodite diligẽter aĩas vestras: nõ vidistis aliquã similitudinẽ in die, qua locutus est vobis Dñs in Horeb de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis sculptã similitudinem, aut imaginẽ. Debuit ergo accipere tale corpus qđ mouendo

Angelus meus quo Deus Moysi loquebatur erat Angelus mouens nubem.

A nõ esset aliqua occasio idololatriæ; tale erat columna nubis, quę non exprimebat imaginẽ rei viuentis, nec in figura, nec conditione materiæ. Per hãc autem columnã conuenienter dirigebantur Hebræi, quia videbant eã moueri, & sequebantur eã: in hac aũt erat Angelus Dei mouẽs eam, vt patet sup. 14.c. cùm dicitur: Tollensq. se Angelus Dei, qui pręcedebat castra Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens post tergum stetit. Nec potest intelligi ista littera de aliquo alio Angelo pręcedente, quia ille non videretur ab Israel, vt dirigeret, nec etiã erat necessarium poni talẽ Angelum, cùm quidquid ille facere deberet, faciebat alius, qui ambulabat in columna nubis: sed Deus non facit aliquid frustra: ergo nec poneret aliquẽ aliũ Angelũ, cũ ille, qui erat in nube, sufficeret. *Ego aũt in die vltionis.* Cùm Deus hic remittere B vellet Iudæis peccatũ fabricationis vituli, noluit totaliter remittere pęnam, sed supra eã quam Moyses dederat inflixit amplius, & dicit. *Ego aũt in die vltionis.* i. licet mandem tibi, ꝙ ducas populum istum in terram, de qua locutus sum, tñ non ex hoc est intelligendũ, ꝙ nullo modo pro ista culpa aliqua pęna infligenda sit, quia ego in die visitationis, siue vltionis visitabo hoc peccatum eorum.

In directione populi Israelis non oportere ponere aliũ angelum ab eo, qui erat in colũna nubis.

Quæ fuerit dies vltionis sup Iudæos, quã Deus hic cõminatur, s. an captiuitas Babylonica, vel Romanorũ. Q. XLVI.

QVÆ autem fuerit dies ista vltionis. Respõdet Rabbi Salomon, quòd omnis dies, in quo aliquod malum patiebatur Hebræi, erat dies vltionis, quia in qualibet afflictione, quam sustinebant, remittebatur aliquid de illa culpa, quia persoluebatur illius pęnæ par- C ticula. Sed ista expositio non multũ conuenit: quia hic videtur assignari certu tempus, cùm dicitur: Ego autem in die vltionis, i. ꝙ esset ab eo statuta aliqua certa dies, in qua vellet accipere vindictam de eis pro reatu vituli conflatilis adorati. Alij dicũt, ꝙ ista dies vltionis fuit tempus captiuitatis Babylonicæ, quia in illa fuerũt Iudæi multum puniti. Sed & hoc non conuenit: quia ista captiuitas habuit speciales causas, ex quibus infligeretur, vt à Prophetis multoties narratur, inter quas non erat aliqua fabricatio Idoli in Horeb. Itẽ, quia Deus non punit peccata patrum in filios, vltra quartã generationem, vt patet infra, 34.c. s. puniẽs peccata patrũ in filios vsque in tertiã, & quartam generationem; sed ab hoc tpe vsque ad captiuitatẽ Babylonicam fluxerunt anni plures quã octingenti, in quibus multæ generationes transierunt. s. plures quam 15. aut 20. D ergo non erat ibi illud peccatum puniendum. Alij capiũt diẽ vltionis pro tpe destructionis Ierusalẽ per Romanos, quia ibi acerrime fuerunt puniti, occisi, venundati, atque dispersi: plerique aũt magna fame succubuerunt. Sed non cõuenit hoc ex causis supradictis. Primò, quia a tpe huius fabricationis & adorationis vituli, vsque ad Romanorũ irruptionem in Ierusalem, quæ fuit anno 42. post mortem Saluatoris Iesu, transierunt multæ generationes, vt potest colligi per lineã Saluatoris, quæ describitur ab Abraham vsque ad ipsum Christum. Itẽ causa huius captiuitatis, & deletionis vrbis assignatur Luc. 19.c. per Christũ: sed alia est, cùm dicitur: videns aũt Iesus ciuitatem, fleuit super illam, & dixit: Venient dies super te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & coangustabũt vndique, & ad terram prosternẽt te, & filios tuos, qui in te sunt, & subditur cau- E sa huius, s. eo ꝙ non cognoueris tempus visitationis tuæ. i. nolueris aduertere ad tempus, in quo Christus venit ad prædicandum tibi, & te conuertẽdum. Fortè dici poterat, ꝙ vocatur dies vltionis tẽpus illud, in quo mortui fuerunt omnes Israelitæ, qui erant in deserto exeũtes de Aegypto à 20. anno, & vltra, præter Caleb & Iosue, de quo Num. 14. & Deut. 1.c. Et si dicas, ꝙ illa pęna fuit inflicta ex alia causa, s. quia murmurabãt cõtra Dñm, ꝙ eduxerat eos de Aegypto, & volebant cõstituere ducem super se, & reuerti in Aegyptũ, vt patet Numer. 14. ergo non pro isto scelere. Respondetur, ꝙ Deus non semper dat pęnas, qñ fiũt culpæ: sed interdum reseruat eas pro alio tempore, & cũ aliquis peccauerit semel fortè non punit eum, & cùm iterum peccat dat simul pœnam amborum peccatorum: sic patet Deut. 9.c. quia pro peccatis tẽtationis incredulitatis, & murmurationis, quæ habuerat Israel contra Dñm ante

Opi. Rabbi Salomonis reijcitur.

Alia opi. confutatur.

fabricationem vituli conflatilis, Deus nō puniuerat eum, cum aūt fabricauerat vitulū, pro omnibus simul Israelem delere volebat: sic enim dr̄: Et procidi coram Dn̄o, sicut prius 40. diebus, & 40. noctibus propter omnia peccata vestra, quæ gessistis cōtra Dominum. Quasi dicat, non solùm pro peccato vituli solo eum ad iracundiam prouocastis: timui enim indignationem illius, & iram, qua aduersus vos concitatus delere vos voluit: sic ergo potuisset esse ibi, quia q̄n murmurauerunt cōtra Dn̄m inflixit Deus eis pęnā pro illa murmuratione, & pro peccato vituli, & omnibus præcedentibus. Sed magis dicendum est, ꝙ iste dies vltionis fuit aliqua propinqua, in qua puniuerit Deus Israelitas in vindictam huius sceleris; & patet in littera sequenti. s. percussit igitur Deus populum pro reatu vituli, quem fecerat Aaron. Necessariu est referri ad istā percussionem pp duo. Primò, quia Moyses enarrauit eā factā. Secundò, quia ponitur expressa causa punitionis, s. pro reatu vituli. Et ex hoc patet, ꝙ non intelligatur ista dies vltionis de captiuitate Babylonica, aūt destructione Ierusalem facta per Romanos, aut de pœna inflicta murmurantibus, de qua Numer. 14. nam in singulis illarū exprimitur causa specialis, ex qua fierent illæ punitiones, & nō dicebatur aliquid de reatu fabricationis vituli: hic aūt ponitur specialiter reatus fabricationis, & adorationis in hac punitione: ergo intelligēda est littera de quadam alia punitione, quæ nō sit aliqua illarum. Itē, quia si diceretur, ꝙ dies vltionis fuerit captiuitas Babylonica, aut deletio Ierosolymitana, vel pęna murmurātibus, & volētibus in Aegyptū redire inflicta, nō reperiretur quid esset ista pęna, quæ hic sequitur, s. percussit Dn̄s populū pro reatu vituli; sed oportet concedere istam punitionem fuisse pro reatu fabricationis vituli inflictam, ergo non oportet concedere aliam fuisse. Item, satis vr̄, ꝙ non fuerit aliqua de aliis pęnis nominatis: sed ꝙ fuerit alia, s. ista quę sequitur. Percussit, &c. conuenienter namque coaptantur ista, vt comminata pęna describatur denunciatione eius iam facta: sic. n. est hic, quia cum Dominus dixerit: ego aūt in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorū, quæ est cōminatio: deinde narratur pęna inflicta, cùm dr̄: Percussit aūt Dn̄s populū pro reatu vituli, quem fecit Aaron. Item non debet poni pluralitas sine necessitate: sed ponere, ꝙ captiuitas Babylonica fuerit pęna huius sceleris, aut deletio Ierusalē, est ponere aliquid extraneum, & non est necessarium poni, cùm hic ponatur punitio facta pro illo scelere: ergo non est astruēdum fuisse illam Babylonicam, aut Romanam destructionem in Iudæos. Item necessarium est, ꝙ ista littera sequens intelligatur de punitione, quā Deus inflixerit Israelitis pro peccato vituli, quia ipsa littera clare hoc ponit, s. percussit Dn̄s populū pro reatu vituli: sed ista nō est captiuitas Babylonica, nec Ierosolymitana destructio, qa istam narrat hic factam Moyses postquam Deus eam futuram comminatus est: ergo non fuit dies vltionis captiuitas Babylonica, aut destructio Ierusalem. *Ego autem in die vltionis.* Fuit ille quidam dies satis propinquus huic tempori, in quo ista dicta sunt, qui à Deo assignatus erat ad vindicandum scelus adorationis vituli. *Visitabo & hoc peccatum eorum.* Visitare dicitur venire ad videndum aliquē: Deus ēt sic facit, quia ex hoc, ꝙ immediatè post perpetrationem sceleris non puniuit, non dicebatur videre illud peccatum, nunc aūt, quia rediit ad puniendū, dicitur visitare. *Percussit autem Dominus populum.* Hic ponitur pęna inflicta, quæ supra fuerat comminata. Fuit autem ista percussio populi facta in Horeb, & erat pestis quædam, quæ grassabatur inter Hebræos illos, qui relicti fuerāt de idololatrantibus, quos non consumpserat gladius Leuitarum, & fuit antequam recederent de monte Horeb satis citò postquā ista dicta fuerunt. Vnde Rabbi Salomon dicit, ꝙ fuit triplex pęna illata pro hoc facinore. Prima fuit mors inflicta in potu aquarum conspersarum pulueribus vituli aurei, quia vt ipse asserit, quidam mox ruptis visceribus perierūt. Secūda fuit occisio facta per Leuitas. Tertia fuit pestis quædam immissa à Dn̄o, de qua dr̄ hic. Nicolaus aūt dicit, ꝙ littera supra posita in qua dicebatur, ꝙ occisi fuerant 23. millia concordari potest cùm littera Hebraica per istū modum, quia cū littera Hebraica solū ponat tria millia hominū: intelligendū ęst dę illis, qui Leui-

Pœna inflicta Iudæis pro fabricatione vituli non fuit captiuitas Babylonica, nec destructio Ierusalē, sed aliqua specialis.

Rabbi Salomō dicit tres plagas fuisse inflictas pro facinore vituli cōflatilis [illegible]

F tarū gladio ceciderunt: accipiendo tn̄ eos, qui in aliis duabus inflictionibus pęnæ mortui sunt; accedūt ad 23. millia hominū. Sed hoc nō potest stare, vt supra probatū fuit: nā translator noster non auderet mutare quantū ad hoc litteram Hebraicā, & sententiā: nā cū solū intellexerit littera Hebraica de cadentibus gladio Leuitarū, vt ipsi volūt, & fuerunt isti tria millia hominum, dato ꝙ translator noster sciret quot erant morientes in aliis duabus inflictionibus pęnarum, non auderet ponere, quia tūc daretur, ꝙ ipse ponere posset veritates quaslibet rerū gestarū, quas ipse nosset, licet nō essent in littera Hebraica. Hoc tn̄ erat nō trāsferre, sed librum edere, quod nō cōueniebat, quia tunc nō essent maioris auctoritatis Biblia nostra, quam aliquis de aliis libris factis à Hieronymo, cū non sortiret auctoritatē à Bibliis Hebræorū, in quibus nihil tale esset. Præcipuè cū
G ipse dicat in Prologo super Genesim, qui incipit: Desiderij mei, se transtulisse Biblia s̄m veritatem Hebraicam, & in nullo ab earum sentētia deuiasse, ad quod inducit probationes Hebræorum, dicens; Quòd quærantur codices Hebræorum, in quibuslibet ciuitatibus, & sic reperietur, sicut in trāslatione hac, quæ sua est reperitur: nullo modo ergo ipse aliquid in sententia adderet quamuis verum sibi esse constaret, ne auctoritatem Bibliis nostris adimeret, & in cassum ipse laborasset, nisi interdum cum littera Hebraica breuis est, ex impropriętate idiomatis illius barbarici supplebat Hierony. aliqua verba, nunquam tn̄ nisi illa necessariò intelligerentur ex his, quæ in littera posita fuerūt, quia quod subintelligitur nō deest, vt ait Priscianus lib. 2. maioris voluminis. Sic patet Genes. 4. c. cū dr̄ in littera: Dixit Cain ad Abel, egrediamur foras, cumq. essent in agro,
H cōsurrexit Cain aduersus Abel. In littera Hebraica hr̄: sic dixit Cain ad Abel. Cumq. essent in agro cōsurrexit Cain ad Abel fratrē suū, & nō hr̄ ibi egrediamur foras: Hieronymus aūt suppleuit, egrediamur foras, quia aliàs nesciremus quid Cain dixerit fratri suo Abel. Quòd aūt dixerit ei: egrediamur foras, satis ex littera ipsa innuitur: nam dr̄ in principio litterę: dixit Cain ad Abel, & postea in littera Hebraica sequitur: Cumq. essent in agro illud aduerbium cumq. cùm verbo coniunctiui modi signat, ꝙ q̄n dicebat Cain ad Abel, id quod dicebat, non erant in agro. Et postea sequitur, ꝙ fuerūt in agro. s. cumq. essent in agro: quasi dicat, non erant in agro, q̄n Cain locutus fuit ad Abel: sed postea cùm fuerunt in agro insurrexit Cain in Abel. Alia loca similia reperiuntur suppleta à Beato Hieronymo, & hoc solùm q̄n suppletio ipsa satis intelligi datur ex verbis
I litteræ Hebraicæ pręcedentibus, vel subsequentibus: ita ꝙ vir sapiens considerans illam litterā, diceret debere illud suppletum subintelligi: hic aūt nō subintelligebatur: nam dato, vt ipsi volunt, ꝙ gladio Leuitarum cecidissent tria millia: quo innuebatur, ꝙ essent 23. millia collecta ex illis tribus plagarū inflictionibus? nullatenus quidē videtur. Item dato ꝙ B. Hieronymus non multū prudenter attendens, vellet ponere numerum istum pereuntium in tribus plagis, si ei aliquo modo notū esset, dato ꝙ nō poneret littera Hebraica; vnde hoc cognoscere posset, vt 23. millia hominū simul collecta forent? non vr̄ quidem esse aliquis locus authēticus ita solidus, vt ab eo poni deberet in loco isto, quia veritas huius libri. s. Bibliæ totius est solidissima. Ideo nulla veritas est in ea, nisi solidissima, veritates aūt translatæ ab aliis libris aliorum auctorū, non sunt ita soli-
K dæ, nec eis ita assentimus. Item, quia dr̄, ceciderunt: cadere aūt non pertinet ad quoscumque moriētes, sed ad eos, qui gladio, aut armorum percussionibus moriuntur, qui verò morerentur peste, aut ruptis visceribus, non dicūtur cadere, sed mori solùm: ergo illa 23. millia hominum refert Hieronymus ad cadentes gladio Leuitarum. Item & fortius, quia in littera dr̄: ceciderunt in die illa 23. millia, sed manifestum est, ꝙ non fuerunt istæ plagę in eodem die illatæ: ergo solum refertur ad plagā illatā per Leuitas. Patet ꝙ non fuerint eadem die: nam Leuitæ percusserunt Israelitas in die quo descendit Moyses de monte ferens primas tabulas, vt patet supra ex processu litteræ: sed plaga ista, quam Deus intulit, fuit postquam ascendit Moyses ad Dn̄m in secunda vice, vt patet hic: quia facto die altero, s. postquā Moyses fecerat vltionē in Israelitas ait: ascēdam ad Dn̄m, si quo quomodo eum deprecari pro scelere vestro.

Hierony. nunquam addidit, aut diuersificauit aliqd in Bibliis nostris à Bibliis Hebraicis, præter ea, q̄ non intelligebantur.

Et post hoc ascendit, & locutus est cum Deo. Dixit autem A ei Deus: Ego aũt in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorũ. Et sequitur: Percussit autem Dominus populum pro reatu vituli: nullo modo ergo stare potest illa sententia Nicolai, s. q; concordetur littera Hebraica cũ littera nostra, p istas tres plagas inflictas, sed concordada est littera, vt supra diximus super eandem partem. Dicit etiã Nicolaus, q; potest vocari hic dies vltionis dies Iudicij, quia vsque ad ipsum diem manẽt adhuc quædam peccata purganda, & q; pars huius peccati de fabricatione vituli ibi purganda est. Sed hoc non est rõnabiliter dictũ: quia aut isti, in quibus purganda manebat pars istorũ peccatorũ de fabricatione vituli, aut erunt viuentes illo tpe, quo veniet dies iudicij, aut erunt mortui: si aũt erunt viuentes, & sint de genere illorum, non est vllo modo verum, aut verisimile, q; in eis puniãtur peccata ista, quia aut illi, in quibus pur- B ganda erunt peccata hæc, erunt Christiani ad Christum cõuersi de Iudaismo, aut erunt Iudæi adhuc manentes in Iudaismo: si sint Christiani conuersi, nõ est in eis talis culpa punienda, quia omnia in Baptismo delentur facinora. Item, quia multi de istis, qui ad Christum conuersi sunt, à multis ante temporibus conuersi fuissent, vtpote à quinque vel sex generationibus: ita quòd iam nesciunt se ex Hebræis fuisse, & quòd ipsi puniuntur pro eo, in quo nesciunt se, aut progenitores eorum peccasse, irrationabile valde est. Si verò dicatur, quod isti, qui partem huius pœnæ in die Iudicij tolerare debent Hebræi sint, qui adhuc in Hebraismo permaneant. Dicendum, quòd non potest stare: quia tot generationes ex hoc tempore fabricationis vituli transierunt vsque ad tempus Iudicij, quòd iam non puniuntur filij pro peccato parentum, quia Deus nõ pu- C nit in æternum peccata parentum in filios, sed vsque ad certas generationes. Item & fortius, pœna quæ datur filiis pro parẽtibus, est pœna temporalis: nunquam enim æternaliter filij pro patribus damnantur, vel solùm pœna illa est in vita, post vitam autem nulla est. Cuius ratio est; quia si puniuntur filij pro peccato actuali patrum, hoc est, inquantum habẽt aliquid à patribus, scilicet corpus, quod deriuatur de substantia patris: sed post mortem iam non manet illud, quòd à patre receptum est, quia non manet corpus illud coniunctum animæ, vel si post Iudicium reuniatur non manet eadem affectio penitus cognationis, sicut manebat in vita, ideo non est iustum punire filium pro patre, sed omnes pœnæ quæ post Iudicium erunt, & in die Iudicij, erunt post mortem, & pertinent ad damnationem æternam: ergo non punientur ibi filij pro patribus. D Si autem dicas, quòd in die Iudicij punietur in mortuis pars istius reatus. Aut isti mortui erunt ipsi, qui in monte Horeb adorauerunt, & petierunt fabricari Deos, aut erit aliqui descendentes ab eis: non potest dici, quòd isti sint descendentes ab illis, quia vt probatum fuit non puniuntur filij pro peccato patrum post mortem, sed in vita solùm. Si autem dicatur, quòd punietur pars culpæ huius in eis, qui peccauerunt per se idololatrãtes in monte Horeb. Quæretur de istis, aut in Paradiso sunt, aut in Purgatorio, aut in Inferno: si in Paradiso sunt, nulla purgatio in eis fit, quia locus ille non recipit nisi purgatissimos: Si autem in purgatorio erant, iam cessabunt in die Iudicij, quia purgationis locus est vsque ad Iudicium, postea verò ant totale malum, scilicet æternum, aut beatitudo immensa: purgano verò nulla erit: ergo non poterunt puniri in die E Iudicij in purgatorio pro hac labe: si autem illi sunt in inferno, non solùm ibi erunt post diem Iudicij, sed etiam ibi fuerunt ex tempore mortis suæ, quæ per multos ante annos præcessit: nam omnes hi in solitudine mortui sunt, nec intrauerunt Terram Chanaan. Isti igitur non incipient puniri pro hoc peccato in die Iudicij, nec potest vocari illa dies vltionis, quia ex die quo mortui fuerunt, & infernali carceri mancipati sunt, inceperunt puniri pro hoc peccato, & pro omnibus aliis, quæ commiserunt, de quibus in sęculo perfectè non pœnituerunt. Non potest ergo vllo modo vocari dies vltionis dies Iudicij, nec aliqua alia, sed solùm illa, quæ supra assignata est, scilicet, in qua Deus immisit pestem super residuos de peccantibus, qui Leuitarum gladium euaserẽ. *Pro reatu vituli.* id est, pro peccato.

Expositio Nicolai de die vltionis.

Quomodo in quolibet peccato assignẽtur quinque, scilicet, actus, culpa, macula, reatus, & pœna; & qualiter ista differant inter se. Et a quo Deus, & Sacerdotes absoluãt. Et de circumstantiis actuum humanorum qualiter aggrauent peccatum. Quęst. XLVII.

NON facit hic differentiã Beatus Hieronymus inter peccatum, & reatum, sed differentia est: nã in peccato, siue in actu malo, vt melius dicamus, assignantur quinque, s. peccatum, culpa, macula, reatus, & pœna. Peccatum dicitur ipse actus positiuus, in quo fundatur ratio mali, & hoc solùm est quantum ad peccata commissionis: quædam aũt sunt alia, quæ vocantur peccata omissionis, in quibus non reperitur aliquid positiuum, & coincidit peccatum, & culpa: omnia aũt alia reperiũtur tam in peccato commissionis, quam omissionis, & hoc est sicut quidam assignant. Sed melius assignari potest, q; non computetur peccatum inter ista, sed sit aliquid ambiens, ista continendo in se, & tunc dicemus, q; sunt quinque in peccato, sicut ante dicebamus, scilicet, actus peccati, culpa, macula, reatus, & pœna. Actus vocatur id positiuum, quod in peccato reperitur, scilicet, ipsum coire, quãdo fundatur in eo ratio peccati, aut percutere, & sic de ceteris: & iste actus peccati, quia est aliquid positiuum, non est malum, & non potest fieri, nisi Deus ad hoc adiuuet specialiter influendo. Et patet, quòd sit in peccato aliquid, quod secundum se non sit malum, quia idem actus est in peccato, & in actu honesto: nam sicut vnus actus coeundi cũ quadam femina, est bonus, vel licitus, ita cum alia est malus, & illicitus, et cum sint idem totaliter coeuntes, s. idem vir, & eadem vxor: quia aliquando coeuntes isti bene agent, & aliqñ peccabunt mortaliter, vt si in loco sacro: ergo iste actus, qui est absolutus, s. coire, est positiuus, & in rõne sua non includit malum, siue culpam. Secundum quod consideratur in peccato, est culpa, & non est culpa aliqua pœna temporalis, aut æterna in peccante, nec est actus peccati, sed est quædam deuiatio à debita rectitudine actus: nam ratio nostra dat nobis quasdam leges circa agibilia, & illæ sunt regulæ, vel rectitudines: obseruando aũt modũ illarum, sunt in debita rectitudine actus, i. facimus omnia, quæ præcipiuntur in regulis illis ad rectitudinem actus. Sunt præter has aliæ leges positæ, quarum quædam sunt Diuinæ, vt Euangelicæ, vel Propheticæ, vel Apostolicæ; aliæ Humanæ, vt Canonicæ, vel Ciuiles: omnes istæ sunt quædam rectitudines actus. i. determinãtes f̃m quid actus sunt recti, & consistit ista rectitudo actus per quędam, quę non sunt intra substantiam actus, sed aliquo modo actum attingũt, & vocãtur vulgariter circũstantiæ, quia circumstant, i. stãt in circuitu actus determinãtes eũ respectu aliquorũ extrinsecorũ, & nõ intrant substantiã actus, & has tãgit Arist. in 3. Ethic. s. quis, & quid, & quantũ, & qualiter, & cũ quo, & ad quẽ, & vbi, & p quo, & qñ. s. Quis est, qui agit, s. quis status personæ, quia persona faciẽs aggrauat: aliter. n. circa eundẽ actũ peccat Religiosus, & aliter simplex Sacerdos, & aliter laicus, & aliter sapiẽns, aliter insipiens, aliter prælatus, aliter subditus. Nam ad diuersa tenetur isti, cũm sint diuersi status personarũ, & aliter peccat vir, aliter femina, maximè circa actũ libidinis. Licet ẽt ad irã hoc extẽdatur. Circa alias ẽt passiones. Magis. n. ceteris paribus, in eodẽ actu viri, q; feminæ, peccant: intantũ q; Arist. in 7. Ethic. dicit feminas nõ esse propriẽ incõtinẽtes, viros aũt sic; quia feminę carẽt opinione vniuersali, vel habẽt eã valde debilẽ pp imperfectionẽ naturæ, & cõparabat ibi feminas ad viros bestiales, qui pp naturam locorum, aut influentiã specialẽ nascuntur tales, quemadmodum sunt plures circa pontum, vt ipse ibidem asserit: nam sicut illi nõ propriẽ vocantur mali, quia malitia est aliqđ humanum, isti aũt prauitatem bestialem habent, quæ valde minor est malitia humana, & hoc, quia carent vniuersalibus opinionibus, sicut bestiæ, quę et incontinentes non sũt, solis fantasiis, & memoriis viuẽtes, vt ait Arist. in eod. 7. Ethic. Est ergo hoc generale, quod facit grauitatem in actu, vel tollit, persona, i. conditio, vel status, aut professio personæ. Quid ẽt circũstatia est, vt ponit Arist. in 3. Ethic. Et si fortè arguas, q; nõ ponatur vllo modo, vt circumstãtia, quia idem non est circumstantia simpliius, sed quid

Actus peccati de se nõ est malus, & nõ potest fieri, nisi Deus ad hoc adiuuet.

In quo cõsistat rectitudo actus humani, & de circũstantiis eius.

Prima circũstãtia actus quis.

Feminæ secũdum Arist. nõ sunt propriè incõtinentes.

An quid sit circũstantia actus.

signat ipsam substantiam actus, ergo nõ est circumstãtia. Item, quia circumstantia est aliquid quod circumstat, id est, quod ponitur in circuitu actus, sed idem non est extra seipsum, ergo non est quid circumstantia actus. Respondetur, q̃ si accipiatur quid propriè, non est circumstantia, sed solùm est circumstantia per cõsiderationem ad intellectũ nostrũ, s. q̃ aliqñ nos facimus aliquid quod malum est, & putamus nos nõ facere illud, & si putaremus facere illud, esset peccatũ, & aggrauaretur actus: sed quia nõ putamus illud facere, nõ est ita grauis, vtpotè, sicut dicit Aristot. quidam audiuerit à quodã magistro suo Philos. quędam secreta, quæ iurauerunt conseruare in secreto, & postea cum putarent se dicere alia verba non attẽdentes dixerunt illa: sic nos interdum aliqua audiuimus, quæ sub secreto retinere debemus, vel quia vidimus, & talia erãt, quæ sileri debebant: postea tñ non attendentes, quia obliti sumus, dicimus illa, & postea dixisse noluissemus. Sic ẽt ponit exemplum de illo, qui ducit alium ad iaciendum tela, aut artem gladiatoriam, & cùm ostendit exemplariter qualiter debeat telum iacere disponendo illud in manu, & extendendo brachiũ, non intendens proijcere interdum proiicit, & tunc quia non agit à proposito, licet alicui noceat, non imputatur illud, sicut si à proposito fecisset ludo gladiatorio. Idẽ euenit quia magister interdum docere intendens putat se non percutere, & percutit. Et sic in his est error circa quid, & est circumstantia, nõ quidem q̃ ipsum quid, id est, ipse actus sit circumstantia, sed putare se facere hoc, vel illud, est circumstãtia eius, quod fit, quia aliter se habet id, quod fit, quando agens putat se agere id, aut quando putat se non agere id. Et quantũ est circumstantia: nam in eodem actu cõtingit magis agere, & minus agere: minus lędere, & magis lædere, sicut magis furari, & minus furari: magis contristari, & minus, & magis percutere, & minus, & sic de ceteris. Hæc aũt multum grauat, quia tantæ culpæ poterit esse vnus actus, sicut nulle propter modicum fecisse, & multum fecisse. Alia circumstantia est, Quoties, quia licet non sit circumstantia alicuius vnius actus in se, cùm nullus actus fiat multoties: est tamen quædam circumstantia peccantis, quia aggrauat magis eum, & quilibet actus inquãtum magis iteratus est, maioris culpę est. Alia circumstantia est, Qualiter, & ista tangit multa, vtrum morosè, an celeriter, quia mora in actu delectabili causat maiorem delectationem, & accuratã: velocitas aũt facit minus delectari, quia minus delectabili vacamus. Et de isto non potest dari certa cognitio, & de modo agẽdi, & conditionibus accessorijs ad modũ agendi, vel de modo eius delectabilis, quod assumitur: ideo cõsiderando circumstantiam istam, quæ est, Qualiter oportet ipsum peccantem, & confessorem attendere oẽs species actuũ peccati. Nam si cõsideretur peccatum gulæ, multos modos agẽdi respicit, qualiter. s. in modis apparãdi cibos, in modis comedẽdi, & alijs, quæ sola experto patent. De actu libidinis sunt multa pertinentia ad istam circumstãtiam tam ipsi modi actionis cõsiderati solùm ex parte actus, quàm modi cõsiderati ex parte agentis, aut passi, & alia quæ cuilibet consideranda relinquuntur. Sic etiam de omnibus alijs peccatis ista circumstãtia, Qualiter, multis implicita est. Alia circumstãtia est. Cum quo, s. quod erat instrumentum agendi, vel instrumentum patiendi, quia interdum ad patiendum requirũtur instrumenta, id est, vasa, de quo ad libidinem aliquid tangit. De instrumẽto agendi generale est ad multa, & aliquis actus cum vno instrumento non censebatur culpabilis, quidquid inde eueniret, & si fit cum alio instrumẽto, est damnabilis actus, vt ponit Arist. exemplum in 3. Ethic. si quis percutiens alterum impetendo cum percutiat hasta rotundata, aut lanceata, id est, vtrum habeat mucronẽ ferri, quod vocatur lanceatum esse, aut solùm habeat cõtum non habentem ferrum, sed extremitatem ligni. Et ibidem vtrum aliquis lapide, aut pumice percusserit: lapides enim lædunt: pumices autem non, nisi accideret aliquid speciale. Et idem est, quod nos communiter dicimus, si aliquis percusserit alterum varangulo, aut lapide, quia percussio facta varangulo non est nociua, facta autem lapidis ictu, ad mortem est. Iudicabuntur ergo actus differre, vtrum malo animo, an bono fiebãt ex instrumentis,

Exemplũ Aristot. — *Circumstantia quantũ.* — *Quoties.* — *Qualiter.* — *Circumstantia, cum quo.*

F & in se mali, aut non mali sunt, vel punibiles, aut venia digni ex conditione instrumenti. Alia circumstantia est. Ad quem, id est, quæ est persona patiens. ista. n. est magna circumstantia, non solùm grauans factum: sed etiam faciens differre, vt in actu venereo: nam si aliquis cum matre coeat, scelestissimum est, si cum sorore infandum est, & ad alium modum pertinens, & sic de alijs gradibus consanguinitatis, & affinitatis secundum maiorem, aut minorem propinquitatem ad radicem consanguinitatis, quæ est pater, vt ait Arist. in 8. Ethic. etiam aliud, si cum soluta, aliud si cum maritata: aliud si cum virgine, aliud si cum corrupta, & aliud si cum moniali Deo dicata, vel aliqua muliere pertinẽte ad aliquam professionem specialem, & aliud si sit coitus masculorum, & aliud si sit coitus brutalis cum pecoribus, & in his infinitæ fermè differentiæ: de
G quibus melius silendum existimo: cùm virginibus enim Deo dicatis sacrilegium est, cùm consanguineis incestus, cùm virginibus violenter cognitis raptus, cùm maritatis adulterium, cum solutis simplex fornicatio. Quæ species sunt differentes in hoc actu ex circumstãtia personali, scilicet. Ad quem, siue quis sit patiens. Non solùm agens in actu venereo facit differre speciem actus, sed ẽt patiens, sicut si quis cum matre, aut consanguinea, vel affine voluntariè coierit, incestum committit: ita ipsa femina, quæ cognoscitur incestum committit: & sicut si quisquam secularis cognoscat virginem consecratam Deo, s. monialem, committit sacrilegium: ita & ipsa virgo committit sacrilegium: & sicut cognoscens virginem non violenter committit stuprum, ita & virgo voluntariè cognita committit stuprum. Patet hoc ex pęnis datis: quia leges humanæ, &
H diuinæ, scilicet, canonicæ, eandem pęnam vtrisque imponunt, s. alicui cognoscenti consanguineam suam, & consanguineæ suæ: & corruptori monialis, & ipsi moniali: & sic de ceteris: dum tamen status personarum sint receptiui earumdem pęnarum. Quod dico, quia sęcularis cognoscens monialem plectetur pœna ciuili capitali: si autem clericus sæcularis, aut religiosus eam cognoscat, non poterit recipere eandem pęnam, s. capitalem, quia Ecclesia non facit iudicium sanguinis. Circa homicidium autem, & quamlibet iniuriam generaliter consideratur status personæ, cui infertur iniuria, & conditio, aut gradus attinentiæ, & hoc siue quantum ad magnitudinem, & paruitatem, aut quantum ad faciẽdum differre specie. De faciendo magnitudinem, & paruitatem patet: quia si percutiatur rusticus, non est tantum vitium, sicut si percu-
I tiatur Rex: ideo dicit Arist. in 5. Ethicorum, vbi tractat de iustitia commutatiua, q̃ si rusticus percutiat Regem, non solùm oportet repercuti, sed puniri, id est, capitaliter plecti: si autem Rex percutiat rusticum, non oportet, q̃ Rex repercutiatur, sed minorem quandam aliam pęnam pati. & sic in eis contrapassum est iustum simpliciter. Facit etiam differre secundum speciem, vt si quis occidat patrem, aut matrem, parricidij crimen est, & maximum inter omnia homicidia: si autem clericos occidat, aut percutiat, sacrilegium est, quod non est in sæcularibus: & sic de ceteris: quia in Regem agere occidendo, aut percutiendo crimen læsæ maiestatis est: in alijs autem æqualibus non est crimen læsę maiestatis. Alia circumstantia est. Vbi, id est, in quo loco fuit factus talis actus, quia interdum aggrauant loca quantitatem peccati, interdum verò mutant
K speciem. De aggrauatione, vt si maledixi alicui in occulto, vel publicè, vel occultè: vel si percussi in loco, vbi securus esse debebat: aut in loco, vbi non debebat esse securus. Mutat etiam speciem, vt si aliquis furetur rem nõ sacram de loco sacro, sacrilegium est: si tamen eadem res auferretur de loco non sacro, non est sacrilegium, sed furtum simpliciter: & si aliquis percussit alium in loco sacro effundendo sanguinem, sacrilegus est: si autem extra locum sacrum, non est sacrilegus. Item si aliquis cognoscat feminam aliquam in loco sacro, est sacrilegium: in alijs autem locis poterit esse fornicatio simplex, & nunquam vocabitur sacrilegium. Alia circumstantia est. Quando: nam tempora faciunt ad paruitatem, & magnitudinem peccati: & ad tollendum suspitiones, aut exaggerandum eas. Nã maius est peccare in die festi, quã in die profana: nam dies festi cultui diuino deputati sunt. Tunc ergo grauius,

con-

Circumstantia. ad quem. — *In actu venereo non solũ agẽs facere peccatũ differre speciẽ, sed ẽt patiens.* — *Circumstantia. Vbi.* — *Circumstantia. quando.*

contra Deum agitur, quando in eo offenditur, in quo speciali honorari debebat: nam ablata magnitudine, vel paruitate actus mali in seipso, siue sit fornicari, siue occidere, aut vacare comessationibus, & ebrietatibus, est quædam alia grauitas: quia propter circumstantiam temporis agimus contra aliud præceptum, contra quod antea non agebamus: nam colere festa præceptum est, qui autem impedit vacationem diei festi, peccat: sed ille qui peccat in die profesto non impedit vacationem debitam fieri Deo in die festo: qui autem peccat in die festo, tollit, vel impedit vacationem debitam Deo, ergo grauius peccat. Etiam tollit suspitiones peccati, aut exaggerat, & constituit aliquem actum punibilem, vel non punibilem secundum legem humanam tam Canonicam quam Ciuilem: si enim aliquis homo reperiatur colloqui alicui fœminæ in tempore diurno, etiam si de illis aliàs suspitio esse posset: tempus tamen diminuit eam: si verò per noctem ei colloquatur, magna suspitio est. Item si quis percusserit atque occiderit per noctem eum, qui perfodit domum suam, etiam si veniat ad furandum, & non ad occidendum, non habetur reus homicidij: si autem per diem domum perfodiens occidatur, qui occidit, reus habetur homicidij, quia ille non iudicatur venisse ad occidendum, sed ad furandum. de hoc supra 22. capite: & extra de homicidio voluntario, vel casuali, cap. si perfodiens. Alia circumstantia est, Pro quo, siue Ad quid: & ista est circumstantia dicens finem: nulla autem est in actu, quæ magis muter naturam actus, quam ista: nam aliquid ad vnum finem factum est valde bonum: ad alium finem factum est malum. Facit etiam magnam differentiam in magnitudine boni, & mali: quia quando duo fines boni sunt, vnus poterit facere actum valde bonum: alius autem faciet minus bonum, & tanta vis est huius circumstantiæ in moralibus, quod non est aliquis actus (quantumcumque de se bonus sit) qui ex fine malus esse non possit, & multi actus sunt, qui de se mali videntur, qui aliquando ex fine boni redduntur, quod non facit aliqua alia circumstantia. Ratio huius est: quia finis in agibilibus est sicut principium in speculatiuis, siue suppositum in mathematicis, vt ait Arist. 7. Ethic. sicut ergo in speculatiuis tota veritas, & necessitas atque contingentia Conclusionum dependet ex veritate, & necessitate, vel contingentia principiorum: ita in moralibus ex bonitate, vel malitia finis actus bonus vel malus redditur specialius quam in aliis circumstantiis. Hæ autem omnes superius enarratæ sunt circumstantiæ actuum nostrorum, id est, aliqui modi, qui non sunt intra essentiam actus, sed aliquo modo actum attingunt, & eum bonum vel malum reddunt; sunt autem istæ circumstantiæ se habentes ad actum quemadmodum se habent alia Prædicamenta ad Substantiã: nam Substantia est verè ens, & quod quid est, vt ait Aristot. 1. Phys. alia autem Prædicamenta sunt entia: in quid, sed quia, vt patet in princip. 7. Methaphys. nam ibi dicitur, ꝙ Quantitas dr̃ ens: quia est modus substantiæ inquãtum eã quantificat; Qualitas est ens, quia substantiã qualificat, & sic de aliis Prædicamẽtis: sunt. n. omnia modi quidã, vel limitationes substantię: ita actus cùm sit quasi quædã substantia, habet multas limitationes, quæ pertinẽt ad diuersa Prædicamenta: nam si respiciantur circumstantiæ supra positæ, reperientur pertinere ad multa Prædicamẽta, & sic diuersimodè limitabunt ipsum actũ. Istæ ergo sunt rectitudines actus, i. id, in quo actus fit rectus, vel non rectus: nã aliqua circumstantia finis, facit actũ licitũ, & alia facit eũ malũ. Quędam circumstantia tẽporis, vel loci, aut personæ, vel instrumenti, aut patientis, & sic de ceteris faciet actũ esse bonũ, & alia faciet malũ. Ad hoc aũt, ꝙ actus sit bonus, oportet omnes istas circumstantias se debitè habere. Ad hoc verò, ꝙ malus actus sit, solùm requiritur vnã malè se habere. Vnde si quis direxerit omnes circũstãtias, & in vna errauerit, actus est malus: vtpotè, si ille, qui agit actũ aliquẽ, est persona cõueniens, & patiens est persona conueniẽs, & locus debitus, & tẽpus cõgruũ, & instrumẽtum agendi rei, quæ fit, accommodatu, & omnia alia obseruentur, si tñ non fiat pp finẽ, ad quẽ debet, nõ erit actus licitus. Sic ẽt, si ponatur finis bonus, & omnes aliæ circũstantiæ bonæ, & deficiat quæcũque earũ, actus malus est,

Circumstantia Ad qd.

In moralibus ex bonitate, & malitia finis, actus bonus, vel malus redditur.

Ad hoc, vt actus sit bonus, oportet oẽs circũstãtias rectè se habere: ad malũ autem sufficere, vnã deficere.

A quia vt ait Arist. in 2. Ethicor. loquens ex sententia Pythagoricorum, cui ipse assentit, peccare (vt Pytagorici dicunt) infiniti est, i. cõtingit fieri infinitis modis: bonũ aũt solùm vno modo fit. Sic. n. dicit Dionys. ꝙ bonũ fit ex integra causa, malũ aũt ex defectibus singularibus, i. ad bonũ requiritur integritas omniũ circũstantiarum, s. ꝙ omnes sint pręsentes, malũ aũt fit ex singularibus defectibus, i. ex defectu cuiuslibet circumstantiæ singularis, i. solius: ẽt si nulla alia deficiat. Redeuntes ergo ad id, quod inceperamus, dicendũ, ꝙ culpa est deuiatio à rectitudine debita in esse. Erat rectitudo bona habitudo omniũ circumstantiarũ alicuius actus: declinare aũt ab hac rectitudine, quã obseruare obligamur, siue ab ipsa ratione obligante sic, vel sic agendũ fore, aut ipsis legibus positis diuinis, vel humanis, est culpa: ideo qa ista rectitudo erat debita in esse, vtpotè, B aliquis fornicatus fuit, hoc est peccatũ, & est actus positiuus, qui est coire: est ẽt culpa, s. deuiatio à rectitudine debita in esse; quia iste actus, qui est coire, ẜm se non est malus, nec bonus: ad hoc tñ, ꝙ sit bonus, requiruntur plures circumstantię, s. cum qua debet, qñ debet, vbi debet, & ad quem finem oportet, &c. Iste aũt qui fornicatus est, deuiauit à rectitudine, quia coiuit nõ cum qua debebat, & non propter finẽ debitũ, & propter hoc dicitur, ꝙ culpa nihil est, quia est ens priuatiuũ, s. non egisse qualiter debet: sicut enim cæcitas est priuatio circumstantiæ debitæ in esse, id est, quę debebat inesse huic actui posito: sicut enim oculus aliquid positiuum est, ita iste actus, coire, est actus positiuus. Et sicut coitio est aliqua forma positiua: ita cum qua debet, & qñ debet, & vbi debet, sunt determinationes positiuæ, quia habent veram realitatem. Et sicut esse cæ- C cum, est sola priuatio visiuæ potentię in oculo, qui est subiectum aptum ad habendum visum: ita non tanquam oportebat coire, est priuatio purè huius positiuę circumstantiæ, quæ est cum qua oportet: ad quã aptus natus erat iste actus, qui est coire, s. ꝙ poterat eam recipere. Erit ergo quælibet culpa vera priuatio, & propriè dicta in subiecto apto nato: quia culpa est formale in peccato, & ipsa est non ens, s. quia non est aliquid positiuum, dicimus ꝙ peccatum non est ens positiuum. Semper. n. constitutũ, vel compositum, aut illatũ sequitur naturam partis leuioris, & infirmioris, s. si aliquid constituitur ex absoluto, & respectiuo erit respectiuum, quia respectiuũ est minoris entitatis quam absolutum. Et si aliquid componitur, aut cõstituitur ex priuatiuo, & positiuo, cadit in naturam priuatiui, quia priuatiuũ est minoris entitatis quam positiuum; & sic cæcus, cùm dicat subiectum, quod est positiuum, & D priuationem ipsam, quæ est cæcitas, computatur inter entia priuatiua, & non inter positiua. Peccatum etiam isto modo constituitur, saltem loquẽdo largè. Vel dicit duo, s. subiectum, quod est actus positiuus, & ad culpam, quę est priuatio. Est autem culpa hic tanquã forma, & actus tanquam materia, & quia culpa est priuatiuum, vocatur peccatum ens priuatiuum, licet habeat subiectum, aut materiam positiuam. Sic & in illatione, si vna præmissarum est necessaria, & alia contingens, conclusio sequitur cõtingẽs, quia minoris entitatis, & perfectionis est cõtingens, quam necessarium. Tertium quod est in peccato, est macula, & ista est manens. Duo autem supra dicta sunt trãseuntia, s. actus positiuus, in quo fundatur culpa, quia actus illi velociter transierunt, & etiam culpa transiit. Licet aliqui in hoc errent, dicẽtes, post actum elapsum culpam manere, E & hanc esse, quæ in pænitẽtia deletur. Falsum tamen est. Quod ex hoc clarissimè patet: quia culpa (vt supra est probatum) est priuatio propriè dicta in subiecto apto nato, & determinato, sicut erat cæcitas. Sicut igitur cæcitas, licet sit priuatio, quia tamen est in subiecto, non potest esse non existẽte subiecto, s. oculo: ita culpa cùm sit priuatio circũstantiæ debitæ in esse, habet subiectum, qui est actus positiuus. Non manente ergo actu positiuo, nõ manebit culpa, quæ subiectatur in eo. Patet hoc: quia impossibile est cæcitatem esse non existente aliquo oculo: nec aliquis dicere hoc posset, nisi insanus, & non intelligens terminos: ergo æqualiter impossibile est manere culpã, nõ manente illo actu, in quo fundabatur, vt in subiecto, quia vtraque est priuatio propriè dicta. Etiã cùm generale sit, ꝙ accidẽs coexigat suum subiectum, & sine illo existere non possit,

Culpa quid sit.

Culpa est priuatio propriè dicta in subiecto apto nato.

Compositũ, aut illatum sequitur naturam leuioris partis.

Tertium principale in peccato macula manẽs post peccatũ.

Quãuis omnia accidentia subiectũ exigãt: accidẽtia tamẽ priuatiua magis illud contingunt.

quia dependet ab illo: iuxta illud Aristot. in 7. Metaph. s. quod accidentis esse, est inesse, id est, in subiecto esse: tamen accidentibus priuatiuis, largè vocando ea accidẽtia, magis conuenit hoc, quod est non manere sine subiectis. Nam licet naturaliter accidentia positiua absoluta sine subiectis suis esse non possint, per potentiam tamen infinitam qualis est potentia Dei, possunt manere accidẽtia hęc sine subiecto, sicut oculis videmus testante nobis Orthodoxorum sententia: accidẽtia tamen priuatiua sine subiectis manere, etiam per potentiam Diuinã, est impossibile, quia includit contradictionem. Nam accidẽtia absoluta, licet non sint entia fixa, scilicet, per se existentia, vt color, sunt tamen aliquod ens mobile, siue inhærens, quia ergo præter actualem inhærentiam, quam habet istud accidẽs ad subiectum, & existentiam in illo: habet in se esse proprium sui generis ablata illa actuali inhærentia per potentiam Diuinam supplentem locum subiecti, in quo est inhæsio, manet esse suum indiuiduale illi accidenti, & in eo quidditas generis: priuatio autem non est ens fixum, sicut substantia; sicut ens mobile, vel inhærens; sicut accidentia absoluta positiua: sed est priuatio alicuius accidentis positiui, scilicet, potentiæ visiuæ, vt cæcitas: nec enim cæcitas habet aliquod esse generis sui, cùm non sit aliqua quidditas simplex, aut composita, quæ sit genus ad priuationes: sed solùm est cæcitas priuatio in subiecto determinato. Ablato ergo determinato subiecto, illa cæcitas nõ poterit esse priuatio formæ positiuæ in illo subiecto determinato: ergo nihil erit. Sic culpa est priuatio circumstantiæ debitæ in esse in subiecto determinato, scilicet, in hoc actu: ablato ergo isto actu, non poterit esse priuatio circumstantiæ ad istum actum determinatum, & cùm nihil aliud sit culpa, necesse est, vt transeunte actu, culpa nõ sit aliquod ens, nec priuatiuũ, nec positiuũ. Non ergo potest absoluere aliquis homo à culpa per Sacramẽtũ Cõfessionis, nec Deus potest absoluere à culpa per contritionem de malo habita ad eum: quia absoluere est tollere aliquod vinculũ: vinculum aũt est ens, aliter enim nõ ligaret: sed culpa non manet transeunte actu, imò postea nec est ens positiuum, nec priuatiuum: ergo non ligat, nec potest quisquam eam tollere. Nam sicut per potentiam aliquam, siue finitam, siue infinitam, nõ potest culpa manere transeunte actu: quia est priuatio in illo subiecto determinato: ita non potest per aliquam potentiam absolui culpa, postquam transiit actus, quia includit cõtradictionem, s. non ens vllo modo ligare, & posse tolli. Quãdo tamen Ecclesia tota confitetur, q per contritionem remittatur culpa, vel q Sacerdotes simplices absoluunt à culpa, & Summus Pontifex plenariè à pęna, & culpa, accipiẽdæ sunt istæ propositiones in sensu sano, ad quem profert eas tota fidelis Ecclesia, s. q per contritionem Deus tollit culpam, aut per contritionem remittitur culpa, id est, q per contritionem deletur reatus, vel obligatio ad mortẽ æternam, qui reatus mansit pro culpa, & cum dicitur, q Summus Pontifex absoluit à pęna, & culpa, id est, q absoluit à reatu, vel obligatione manente pro qua obligatio erat ad mortem æternam, & absoluit à pęna, s. quæ debebatur pęnitenti in hoc sæculo, vel purgatorio loco pęnæ æternæ, quã habere debuerat nisi pænituisset, & q Sacerdos simplex absoluit à culpa, id est, q absoluit solùm à reatu, vel obligatione mortis æternæ, quam incurrerat peccator per culpam, quæ iam transierat. Sunt ergo ista duo transeuntia, s. actus peccati, & culpa. alia duo manent: s. macula, & reatus. Macula autem est tertium, quod erat in peccato, de qua dicere incęperamus, & nihil aliud est macula, quã quædam deturpatio imaginis Dei, in nobis manens post culpam: nos enim in nobis imaginem Dei gerimus, & similitudinem, vt habetur Genes. 1. c. Consistit autem hæc imago in tribus potentiis animæ, s. in intellectu, volũtate, & memoria, cum tribus actibus suis, vt latius dictum fuit Genes. 1. c. Hæc aũt imago in nobis est ornata per gratiã, vt placeat Deo sponso suo: non est enim gratia in intellectu, aut voluntate solùm, vel in vtroque sicut sunt Virtutes Morales, aut Theologicę: nam caritas in volũtate sola est: fides aũt in intellectu; vel si vellemus dicere in libero arbitrio: spes in voluntate, gratia aũt totã essentiam animę perficit, in qua reperitur imago: ista pulchritudo, vel or-

Non potest aliqs Sacerdos nec Deus absoluere peccatorẽ à culpa p Sacramẽtũ Cõfessionis.

Quõ intelligatur. q per contritionẽ remittatur culpa.

Tertium in peccato est macula.

Macula quid sit.

Caritas in voluntate sola est: fides in intellectu.

F natus imaginis Dei in nobis, est debita in esse, i. nõs obligamur ad habendum illam pulchritudinem, quia licet gratia causetur à Deo solo: est tamen in potentia nostra, q habeamus gratiam: quia si disponamus nos ad illã, quantum possumus, necessario veniet in nos, & sm regulã Dei ad nos; cùm autem aliquis peccat, deturpat imaginẽ Dei: quia priuat eam ornatu illo gratię, sm quẽ placebat Deo, & statuit eam nudã, & deformem: veluti si quis aliquam feminam pulchram cũctis vestimentis suis nudaret, detegeret ignominiam eius, & statueret eam deformem. Magis adhuc deformatur anima, cùm gratia tollitur, quam cum mulier suo ornamento priuatur: & sicut si quis spueret in imaginẽ Regis, esset reus mortis: ita cùm quis imaginem summi Regis, quæ intra se est, deturpat, spoliando eam toto ornatu, quem Deus ei contulerat, magnam iniu-

G riam facit Deo, & ex hoc est reus mortis. Sic ait Apostolus 2. ad Cor. 4. c. Templum Dei sanctum est, quod estis vos: si quis violauerit templum Dei, disperdet illum Deus. Dr autem violare templum Dei, i. animã suam, quæ est templum Dei, fœtidam reddere. Non. n. potest esse aliud templum Dei in nobis, nisi imago Dei, quæ est in anima nostra. Qui ergo istam imaginem deturpauerit, disperdet illum Deus: ista aũt macula, quæ est deturpatio imaginis per priuationem gratiæ, manet post culpã in anima, quousque iterum pæniteat, & ad gratiam redeat. Et licet ista macula sit priuatio sicut culpa: tamen culpa non manet, & macula manet, quod accidit ex natura subiecti. Nam subiectum culpæ est actus, & ipse trãsit: ergo necessarium est culpam transire. Macula aũt habet pro subiecto imaginem Dei: imago aũt manens est, cum fundetur in tribus

H potentiis animæ manẽtibus: ergo macula manens erit, & semper durabit, donec iterum per pænitentiam recuperet peccator gratiam, quam amisit. Quartum quod est in peccato, est reatus, & dr reatus obligatio quædam quæ innascitur à culpa; & dr reatus de reus, i. obnoxius. Est aũt iste reatus aliquid, quod sine actu nostro innascitur facto aliquo illicito. Et est reatus aliquid positiuum respectiuum, scilicet, obligatum esse morti æternæ: cõfestim enim vt aliquis cõmisit peccatum, obnoxius est morti æternæ. Et est sicut in sententia excommunicationis, quantum ad Canonem latæ sententiæ: sunt enim quidam Canones latæ sententiæ, alij sententiæ ferendæ. Canones ferendæ sententiæ sunt in quibus præcipitur, q qui tale fecerit, excommunicetur: cùm ergo aliquid tale commiserit, quale lege illa vetatur, debet enim prælatus excommunicare, & donec

I eum excommunicet, non est excommunicatus, & si nunquam excommunicet, nunquam erit excõmunicatus. Canones latæ sententiæ sunt, in quibus imponitur sententia excommunicationis ipso iure, vt si dicatur: si quispiam tale commiserit ipso facto sit excommunicatus. Hic aũt non oportet, q iste excommunicetur, quia iam excommunicatus est. Nã excõmunicatio à iure posita erat iã, antequam iste delinqueret, qñ factus fuit ille Canon: immediatè ergo, vt iste peccauit cõtra illũ Canonẽ, incidit in sentẽtiã, q̃ Canonis conditor ipso iure tulerat: q̃ volebat omnes violatores ipsius Canonis incurrere ipso facto. Sic ẽt est in peccãdo, quia Deus posuit legẽ latę obligationis, s. q qñcumque aliquis peccauerit, ipso facto sit obligatus ad mortem æternam, & cùm aliquis peccat, insurgit ista obligatio ex ipsa lege latæ sententiæ, qua Deus omnes peccantes mor-

K taliter ad mortem æternã ipso facto voluit obligari, sic patet Genes. 2. cap. vbi ponens Deus hominẽ in Paradiso voluptatis, in medio lignorum pomiferorũ, dixit: De omni ligno paradisi comede, de ligno aũt sciẽtiæ boni & mali ne comedas: quacumque enim die comederis, morte morieris, i. si comederis transgrediendo mãdatum meum, quod est peccare mortaliter, non oportet, q ego obligem te tunc ad mortem; sed quacumque die comederis, morte morieris, id est, in quocumque tempore, vel quacumque hora comederis, morte morieris, i. eris obligatus ad mortem æternam, & temporalẽ, s. q ipso facto incurres obligationem mortis: & sicut est de isto peccato primo, ita de omnibus aliis, s. q quocumque tempore homo peccauerit, est ipso facto obligatus ad mortem æternam, & iste reatus manet post culpam, sicut manebat macula, & iste est, à quo absoluitur homo per contritionem à Deo, vel

Cũ quis peccat, Dei imaginem deturpat.

Quid sit templum Dei in nobis.

Quartũ principale quod est in peccato est reatus.

Deus peccantibus imposuit legem latæ obligationis.

de

Reatus solus est qui Deus remittit. & à quo Sacerdotes absoluere dicuntur.

de quo dicuntur Sacerdotes aliquo modo absoluere per A Sacramentum Pœnitentiæ: quia est positiuum, & est vinculum. Ab aliis autem non potest homo absolui: imò includit contradictionem ex terminis, aliquem absolui ab aliqua re, nisi à reatu. Nam dato ꝙ actus positiuus esset manens, & culpa esset manens, & quod magis est, dato ꝙ esset positiua, & macula esset positiua, nullo modo posset absolui ab istis, aut ab aliquo istorum: repugnat enim ex terminis, quia absolui est tolli aliquod vinculum: non ergo potest quis absolui nisi à vinculo: sed actus peccati non est vinculum, nec culpa, nec macula, nec pęna: ergo dato ꝙ omnia ista essent manentia, & positiua, non possent absolui homines ab his, sed solùm à reatu, quæ est obligatio ad mortẽ, & vinculũ quoddam. Et de isto reatu communiter dr̃, ꝙ transeunte actu, manet reatus.

Quintũ principalem in peccato est pœna.

Quintum, & vltimum in peccato est pęna, & istud est magis extrinsecum B quam cetera; est aũt pęna, quę directè sequitur ad peccatum, s. pęna æterna, quia vt dictũ est de reatu, eo ipso quo aliquis peccat, obligatur ad mortem æternam: pœna aũt purgatoria non est directè pro peccato, sed ex relaxatione, quia cum deberetur isti peccanti pęna æterna inferni pro peccato, qñ conteritur Deus remittit ei pęnam æternam, & cõmutat in quamdam pęnam purgatoriam, quæ tẽporalis est ipsis animabus. Est ergo ista pęna indirecta, per accidens ipsi peccato: imò si peccatũ puniretur, sicut puniendum erat, directè, nunquam daretur ei ista pęna, sed æterna.

Sic peccatum directè punitur à Deo, non infligeretur pœna tẽporalis: sed æterna.

Item pęnæ, quæ temporaliter infliguntur nobis viuentibus, non sunt directè pęnæ peccatorũ: nam pęnæ, quas tẽporaliter patimur, aut sunt nobis impositæ, & nos eas voluntariè toleramus, sicut sunt satisfactiones pęnales à Cõfessoribus iniunctæ; aut sunt pęnæ nobis in- C uoluntariæ, quales sunt pęnæ, quas Deo agente patimur: aut permittente, & dirigente toleramus. Primò modo pęnę non sunt debitę pro peccato, sed sunt in relaxationem: nam sicut confitentibus, & cõtritis cõmutatur pęna æterna in pęnam tẽporalem purgatoriam, ita si vellet suscipere, quidquid pro peccato in purgatorio pati debebant, in vita pręsenti cõmutabitur, & minor erit pęna, quia magis satisfacit vna dies pęnæ quam aliquis spontaneè tolerat, quam multi dies pęnæ, quos inuoluntariè suffert. Si aũt accipiãtur secũdo modo pęnæ inflictę nobis à Deo agente, aut permittente, manifestum est, ꝙ illæ non sunt pęnæ directè pro peccato, quia per istas pęnas non fit relaxatio futuræ secundũ se, i. quantum tales sunt, nisi fortè aliquis eas patiẽter toleret propter Christum, & in remissionem peccatorum suorum: quia iam ex merito patientiæ pro- D ficiunt: aliàs tñ non sunt commutatio pęnæ æternæ in ipsas. imò si bene consideretur, non est aliquo modo satisfactoria ista pęna, quæ sic temporaliter infligitur à Deo pro pęna inferni, siue eam patienter toleret, siue impatienter: nam si aliquis eam impatiẽter toleret, nihil prodest ei ad aliquam pœnæ relaxationem, nec æternæ, nec alicuius alterius: si aũt toleremus eã patienter, oportet ꝙ simus in caritate, quia alias bonum nullũ agere possumus, nisi in caritate simus: quia ipsa est radix merendi. Si autem in caritate sumus, iam absoluti sumus à morte æterna, & solùm remanet nobis pęna purgatoria. Tunc ergo ista temporalis, quam patimur, erit ad alleuiationem pęnæ purgatoriæ, & nõ ad alleuiationem pęnæ æternæ.

Pœnæ temporales nullo mõ proficiũt ad relaxationem pœnæ æternæ.

Pęnæ ergo temporales nullo modo proficiunt ad relaxationem aliquam, vel commutationem pęnæ æternæ. Tunc ergo arguet ali- E quis, ꝙ non sit pęna temporalis directè pro peccato mortali inflicta: nam pęna æterna infligitur pro peccato: ergo non debet infligi alia pęna, cùm illa non mutetur: si enim illa mutaretur, sicut est in relaxatione facta in cõfessionibus, adhuc benè staret, sed non mutatur: quia si maneat peccatũ mortale, semper illa manet: sed illa non mutatur, quia peccatũ mortale manet: ergo nõ infligitur pęna temporalis in relaxationem illius. Probatur cõsequentia: quia cum infligatur pęna æterna pro peccato, non debet infligi alia pęna: nam vt dr̃ Num. 1. c. Nõ iudicabit Dominus bis in id ipsum: vel vt alia littera habet: Non insurget duplex tribulatio. Si aũt daretur pęna ęterna, & pęna temporalis, insurgeret duplex afflictio: ergo non debet vtraque dari pro peccato. Respondebitur fortè, ꝙ sicut est in iudiciis, ꝙ aliquando pro eodem delicto datur duplex pęna, vt ꝙ flagelletur, & occidatur, & hoc quia vna earum non est sufficiens. Respondetur, ꝙ hoc non potest stare: nam si pęna æterna non esset sufficiens pro peccato, esset iustum aliam infligi: sed si sufficiens est pęna ęterna pro quolibet mortali peccato, ergo non oportet infligere temporalem: nam si dicatur, ꝙ peccatũ eo ꝙ fit in Deum, est infinitũ, ideoq. debet esse pęna infinita, satis erit respõsum, s. ꝙ pęna æterna infinita dicetur: quia nunquam finietur: ideo non erit necesse addere quandam aliam pęnam. Et sic dicendũ est, ꝙ pęna ęterna est sufficiens pro peccato mortali, ideo non debet aliqua alia pęna addi, & si aliqoando infligitur illa, nõ est tanquam pars punitionis debita pro delicto, sed tanquam aliquid exhortatiuum ad exeundum de peccato, quia pęnis afflicti interdum mali coguntur suam iniquitatem deserere. Et si dicas, q. quidam sunt iam indurati, & ad bonum nunquam conuertendi, & infliguntur istis mala, non tanquam incitamẽta ad correctionem: sed tanquam principia æterni doloris: sicut fuit de Pharaone, qui in malo firmus, cùm obstinatus esset (vt innuit Scriptura) vt patet supra 9. c. & ad Rom. 9. & tamen hic incępit puniri, & in pęnis vitam suam terminauit in mari Rubro extinctus, vt patet supra 14. c. Etiam de Herode, qui malus fuit, & in fine dierum suorum grauissimè peccans, scaturiens vermibus, & terribili fœtore vita defunctus, vt patet Act. 12. Idem de Antiocho Epiphane legitur, qui similiter in doloribus, & calamitatibus diem clausit extremũ, tartareo carceri mancipandus, vt hr̃ 2. Mach. 9. c. Respondetur, ꝙ pro quolibet peccato pęna debita est pęna æterna, & est sufficiens pęna pro eo, nec oportet aliam dare: sed quia contingit aliquem multoties peccare mortaliter, & pro quolibet peccato in solidum, siue per se, debetur pęna æterna: si ergo millies aliquis peccat mortaliter, millies ei debetur pęna æterna. Tunc de quantitate huius pęnæ transfert Deus aliquid in vitam istam, vt sit aliorum exemplum, ꝙ miser miserabiliter finierit. Si aũt vnũ esset peccatum, non erat necesse dare hic pęnam pro illo, & in inferno, sed solùm in inferno.

Pro vno peccato mortali nõ datur pœna temporalis, sed æterna.

Licet ad hoc aliter, & optime dici potest, ꝙ in pęna peccati mortalis sunt duo, intensio, & extensio. Intensio quidem quòd multum acriter puniatur, vel non tam acriter. Extensio ꝙ puniatur in æternum. Quantum ad extensionem nõ est dare magis, & minus, quia si aliquis peccauerit mortaliter, & in illo peccato vitam finiuit: siue illud peccatum maximum foret, siue minimum: si vtrumque dari posset, aut alterũ eorum, non posset per maiorem durationem manere in inferno quam D in æternum pro maximo peccato: nec per minorem durationem manere in inferno, quam in æternum pro minimo peccato: Quantum ad intensionem differt, quia qui modicum peccauit licet mortaliter, parua pęna punietur, licet ęterna, & qui multum peccauit, magna pęna punietur, & ęterna.

Pœnæ inferni nõ sunt æquales quantum ad intensionẽ: sed bene quãtũ ad extensionẽ.

Licet ergo aliquis peccauerit mortaliter multis vicibus, vel vna tantum, & non possit tolli, quin in inferno sit minor illa pęna in duratione quam ęterna, tamen potest diminui quantum ad intensionem. Et sic si Deus aliquem qui vltimatè damnandus est, in præsenti magnis pęnis temporalibus afficiat: quantitas istarum pęnarum minuetur de intẽsione pęnę, quam in inferno tolerare debebat, licet aliquando per accidens ista pęna tẽporalis faciat ad augmentũ maioris pęnæ in inferno: quia per istas pęnas mali blasphemant Deũ, & ob id maiores cruciatus E promerẽtur: quia iam maiora sunt peccata: tñ per se semper diminuũtur pęnæ.

Quo pœna temporales minuant pœnã æternam.

Vnde dato ꝙ aliquis egisset omnia peccata, quæ egit, & omnes blasphemias, & murmurationes contra Deum, quas fecit pro illatione pęnarũ, nõ illatis pęnis tẽporalibus, tunc necessariò essent in inferno maiores pęnæ quã si nullas in sæculo sustinuisset. Et si dicas, ꝙ istæ pęnæ, quæ sustinentur in præsenti, non prosunt eis, quia sine caritate tolerantur. Respondetur, ꝙ ad merendũ requiritur, ꝙ actus sit in caritate, vel toleratio difficilium. Ad satisfaciendũ tñ, non requiritur, ꝙ fiat in caritate: sed qualitercumque fiat satisfacimus: alioquin teneremur obseruare præcepta cũ caritate, quod falsum est. Patet cõsequẽtia, quia tenemur obseruare præcepta moralia in omnibus operationibus nostris: si aũt non satisfaceremus debito nisi operando ex caritate; ergo ad quæcumque tenemur obseruãda, teneremur ex caritate. Dicẽdũ ergo est cir-

ca supradicta,ꝙ pęna,quæ directè venit pro peccato mortali,est pęna æterna: pęna aũt temporalis non est directè, sed ex commutatione debita pro peccato: vt purgatoria, vel temporalis,quæ non datur directè,vt pęna peccati:sed vt admonitio quædã: alia aũt,quæ datur malè agentibus, qui finiunt in pęnis vitam suã, & postea æterno damnantur supplicio,non datur,vt pęna temporalis, sed vt principium pęnæ æternæ: ita ꝙ tota continuetur,ac si iam infernali carceri intrusus esset, quando ista pęna infligitur. Hæc igitur quinque sunt,quæ circa peccatum considerari debent,& quæ continet ipsum peccatum. Quando autem Hieron.dicit hic. *Quòd percussit Deus populum pro reatu vituli*. Accipit reatũ pro culpa: licet propriè accipiatur pro obligatione ad pęnam. Vocatur autem reatus vituli.i.culpa,quam commiserunt in faciendo vitulum. *Quem fecerat Aaron*. Hoc refertur ad vitulum,& non ad reatum: nam si fecisset Aaron reatum vituli, i. culpam, vel peccatum, quod fuit in fabricando vitulum,& adorando,non puniretur populus pro reatu vituli, quia quilibet punitur pro culpa sua:sed hic punitus fuit populus,& non Aaron: ergo non refertur ad reatum,sed ad vitulum, quia vitulum fabricauit Aarõ,& est reatus,vel culpa vituli in duobus,s. in fabricando,& in adorãdo. In fabricando quidem,quia populus peccauit petẽdo,vt fieret eis Deus,qui pręcederet eos: in adorãdo,quia adorauerunt eũ curuãtes se corã eo, atque dicentes: Hi sunt dij tui Israel,qui eduxerunt te de terra Aegypti. Ponitur tñ hic. *Quem fecerat Aarõ*. Ad memorandum peccatũ Aaron in faciendo: peccauit.n. quia debuisset potius mori,quã talia fabricare,& ob hoc Deus ei iratus,delere eum volebat,nisi Moyses rogasset pro eo, vt patet Deuter.9.c.de quo supra latius dictum fuit.

Pœna tẽporalis quandoque datur, vt principiũ pœnæ æternæ.

CAP. XXXIII.

LOCVTVSQ. *est Dominus ad Moysen,dicens. Vade, ascende de loco isto tu, & populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti, in terram quam iuraui Abrahã, Isaac, & Iacob,dicens: Semini tuo dabo eam. Et mittam præcursorem tuum Angelum,vt eijciam Chananæũ,& Amorrhæum, & Hethæum,& Pherezæum,& Heuæum,& Iebusæum, & intres in terram fluentem lacte,& melle. Non enim ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis est, ne fortè disperdam te in via. Audiensq. populus sermonem hunc pessimum, luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo. Dixitq. Dominus ad Moysen: Loquere filijs Israel: Populus duræ ceruicis es,semel ascendam in medio tui,& delebo te. Iam nunc depone ornatum tuum,vt sciam quid faciam tibi. Deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Horeb. Moyses quoque tollens Tabernaculum, tetendit extra castra procul, vocauitq. nomen eius, Tabernaculum fœderis. Et omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad Tabernaculum fœderis extra castra. Cumq. egrederetur Moyses ad Tabernaculum, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papilionis sui, respiciebantq. tergum Moysi donec ingrederetur tentorium. Ingresso autem illo Tabernaculum fœderis,descendebat columna nubis, & stabat ad ostium. Loquebaturq. Dominus cum Moyse, cernentibus vniuersis quòd columna nubis staret ad ostium Tabernaculi. Stabantq. & ipsi,& adorabant per fores Tabernaculorum suorum. Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum. Cumq. ille reuerteretur in castra, minister eius Iosue filius Nun, puer, non recedebat de Tabernaculo.*

88. dist. c.1 vers. nonne. 30.dist.c. fin. 11.q 3.c. summopere. vers. hic est. & 2 Archi de re iudic. lib.6. Num 12 8.q. 1.c. Moyses.

Locutusq;. Posita supra ascẽsione secũda Moysi ad Dominum in montem,& responsione Dei ad eum in generali,hic ponitur magis in speciali. Et in partes duas diuiditur. Quia Primò ponitur respõsio,& mandatum Dei durum. Secundò, ponitur responsum gratiosum; ibi: *Dixit autem Moyses*. Prima in duas, quia primò ponitur dura responsio: secundò populi increpatio; ibi: *Dixit Dominus*. Circa primum. *Locutusq. est Dominus*. Ista locutio fuit in monte Sinai, quia ascẽderat Moyses ad Dominum ad petendum remitti iniquitatem populi, sicut ante dixerat præcedenti cap.s.Ascendam ad Dominum,si quo

F modo quiuero deprecari eũ pro scelere vestro. Dominus autem responderat ei ad quandam petitionem de deletione sua de libro vitæ,non multum insistens illi respõsioni,sed conuertit se ad aliud, quod non petebat Moyses.s. dicendo ei: Tu aũt vade,& duc populum istum quò locutus sum tibi,& cùm illud dixisset Dñs Moysi,continuauit ei totum, quod hic continetur de eductione populi,& de responsione Moysi quantum ad directionem Angeli,s.ꝙ non educeret eos Angelus Dei,sed Deus:sed Moyses mutauit istum ordinem, & interposuit quædam alia historica; & sic fiunt hic magnæ diuisiones historiarum, & rerum dictarum, quæ causa intricationis, magnæ sunt obscuritatis quantum ad intellectum, & non sunt ista facta ex imperitia Moysi, sed ex necessitate rei,quia hic conueniunt ad idẽ tẽpus res gestæ,& verborum prolatio: quodcũque ergo præponatur,vel postponatur,non refert: quia

G semper erit anticipatio, & recapitulatio. Hic aũt si Moyses tenuisset ordinem in dicendo,s. cõtinuando verba Dei sm,ꝙ Deus dixit, qñ dixit illud,quod supra habetur pręcedenti capite sub finẽ eius. Tu aũt vade,& duc populum istum quò locutus sum tibi, subiunxit totum, quod est à principio huius cap. vsque ad illum locũ. *Dixitq. Dominus ad Moysen*. Quia tota est vna verborum contextio:sed Moyses discidit istã narrationẽ, quia primò eam incępit in præced.c.s. *Tu autem vade,& duc*,&c. Deinde interposuit quandam historicam narrationem,s. quõ Deus percusserit Israelitas pro vitulo,quem adorauerunt,& denuo redit hic ad continuandum verba Dei cõcernentia deductionẽ populi in terram Chanaan,quam inceperat; & ne ista ratio videatur acephala,apponit ei caput,s. *Locutusq.*

H *est Dominus ad Moysen,dicens*. Non tñ est intelligendum, ꝙ alia locutio sit ista, quam locutio illa, quam inceperat supra,s. *Tu aũt vade,& duc*, &c. Quod patet: quia Deus solùm dicebat aliquid Moysi præcipiẽdo, & non dicebat ei aliquas historicas narrationes,sed inter illã locutionem superiorẽ de deductione Israelitarum in terrã Chanaan, & istam,quæ continuatur illi, interponitur historica narratio:ergo nõ dixit ista Deus sic Moysi,sed Moyses tenuit istum modũ in recitando ea,quædã præponẽs,& quędam interponens. Et quia (vt dictũ est) anticipatio,& recapitulatio disturbant maximè intellectum legentium in Sacra Scriptura,& in alijs libris,& in isto cap. fit quædã recapitulatio,& anticipatio, ideo considerandum est in quo fit.

An Tabernaculum paruum, quod Moyses extra castra extendit, fuerit post primas tabulas: an post secundas. Q. I.

I QVOD autem non teneatur hic cõtinuus ordo narrationis, patet: quia hic dicitur in principio huius cap.& in fine præcedentis de his,quæ respondebat, & loquebatur Moyses in monte,& in fine huius,& in principio sequentis dicitur de eodem, vt patet intuẽti litterã: in medio aũt eius dicitur de Tabernaculo,quod statuerat Moyses extra castra, in quo habitabat gloria Dñi, & ipse Moyses,& Iosue manebãt in eo. Manifestũ est aũt, ꝙ istud Tabernaculum non fuit factum in monte Sinai, ita,ꝙ Moyses in secunda vice,qua ascendit in mõtem, fecerit istud Tabernaculum in monte:nam istud Tabernaculum nõ erat in monte,sed apud castra, ideo non potuit esse in istis quadraginta diebus secũdis, quib. Moyses stetit in monte. Itẽ,quia qñ Moyses manebat in isto Taber-

K naculo exibat, & veniebat in castra, & rursus veniebat à castris in Tabernaculum illud, sed cùm Moyses stetit in monte his quadraginta diebus,non descendit donec consummati sunt:ergo non erat in mõte Tabernaculũ. Antecedens patet infra, 34.& Deut.9.c.dr, ꝙ isti quadraginta dies fuerunt cõtinui,quib. Moyses fuit ante Deũ prostratus in terrã. Itẽ,quia qñ Moyses exibat istud Tabernaculũ,manebat in eo Iosue minister eius ad custodiã, sed Iosue nõ stetit cũ Moyse supra montẽ istis quadraginta diebus:cũ Moyses staret solus cùm Deo intra caliginẽ nubis. Antecedens patet in littera. Item,qñ Moyses redibat de castris ad Tabernaculũ illud,videbant filij Israel tergum Moysi euntis, & videbant qualiter Deus in columna nubis loqueretur ei, atque adorabant existentes in ostiis papilionum: sed qñ Moyses stabat in monte, non videbant filij

filij Iſrael qualiter loqueretur cum Deo: quia mons erat caligine adopertus, vt patet ſupra 24. cap. & Deut. 9. ergo non fuit hoc Tabernaculũ in monte. Item, quando Moyſes manebat in hoc Tabernaculo, omnes, qui habebãt aliquas quæſtiones in caſtris, exibãt, & veniebant ad Tabernaculum illud, & ibi Moyſes iudicabat eis in cauſa illa: ſed dum Moyſes fuit in monte non aſcendit aliquis illuc: ergo non fuit in monte hoc Tabernaculum: Hæc omnia antecedẽtia patent infra in littera. Neceſſariò ergo dicendum eſt, ꝙ iſtud Tabernaculum fuerit extentũ per Moyſen extra caſtra, quando occidit idololatrantes, antequam aſcenderet iſta ſecunda vice in montem, aut ꝙ fuerit extentum poſtquam deſcendit in ſecunda vice ferens tabulas ſecundas. Si dicatur primum, erit ordinis mutatio per recapitulationem: ſi autem dicatur ſecundum, erit mutatio per anticipationem.

Quo tempore facta fuerint ea, quæ in hoc capite narrantur. Quæſt: II.

CIRCA hoc ergo quærendum eſt, quo tempore iſta fuerint, an poſtquã deſcenderit de monte in ſecunda vice, ferens tabulas ſecundas, an in prima vice, poſtquam deſcenderat, ſ. quando occidit idololatras. Dicendum autem videtur, ꝙ iſtud Tabernaculũ, quod hic ponitur fuit locatum per Moyſen extra caſtra antequam aſcenderet ſecunda vice ad montem: nam licet iſta littera videatur indifferens ad anticipationem, & recapitulationem, magis tamen cõuenit ei recapitulatio, quia licet hic inchoentur ea quæ Moyſes cũ Deo loquutus fuit in monte: tamen potiſſima pars eorũ ponitur infra narrationem de Tabernaculo iſto, vt patet in fi. huius cap. & in toto c. ſequenti, in cuius fine dicitur, ꝙ poſtquam ſtetit Moyſes cum Deo diebus quadraginta, accepit ſecundas tabulas, & venit in caſtra; & immediatè ſequitur de fabricatione Tabernaculi, & oblatione populariũ ad faciendũ illud, vt patet in princ. 25. cap. & infra. Item, quia Moyſes non tenebat ſemper iſtud Tabernaculũ extra caſtra, ſed ſolùm incepit tenere propter populi deteſtationem, quia populus peccauerat, & erat in ira Dei. Volebat igitur ab eis recedere, ne videretur eis dare fauorem in ſcelere patrato, & vt ſic confuſi priuati conſortio eius, tanquam excommunicati manerent, & ſic magis de delicto contererẽtur: ſed quando peccauerũt, & puniuit eos Moyſes antequam aſcenderet ad rogandum pro eis in ſecunda vice, erant in ira Dei, quia nondum fuerat remiſſa iniquitas eorum; & poſtquam Moyſes deſcendit de monte ſecunda vice, ferẽs ſecundas tabulas, erant iam reconciliati Deo: ergo nõ habebat occaſionem recedendi ab eis, & figendi tentorium extra caſtra: in prima autem vice, habebat occaſionem deſerẽdi eos quantum ad aliqualem communicationẽ: quia nondum erat remiſſa iniquitas, & vt contererẽtur: ergo in prima vice antequam ſecunda vice aſcenderet in mõtem, fuit facta iſta fixio Tabernaculi extra caſtra. Item, quando Moyſes ſecunda vice deſcendit de monte, portans ſecundas tabulas, venit ad populum, & publicauit eis mandata Dei de fabricãdo Tabernaculum, & ꝙ offerrẽt præcepit: inceptumq. fuit opus Tabernaculi, & ipſe præerat artificibus, vt non errarent in opere; ſed ſi habuiſſet tentorium extra caſtra ipſe ſolus cum Ioſue, non potuiſſet totam adeſſe artificibus fabricantibus: ergo dicendum ꝙ tunc manebat in caſtris Iſrael; & iſta Tabernaculi extẽſio extra caſtra, fuit antequam aſcenderet Moyſes in mõtem ſecunda vice, & fuit ſic factum qñ Moyſes deſcendit de monte prima vice ferens primas tabulas die quadrageſimo poſtquam aſcenderat, in die, quo totus populus faciebat feſtum magnum vitulo conflatili, & eodem die combuſſit vitulum, & dedit potum Iſraelitis de aqua conſperſa pulueribus aureis vituli combuſti & occidit viginti tria millia idololatrorum. Et tũc ſequitur in littera: Facto autem ſequẽti die, dixit Moyſes populo, ꝙ volebat aſcendere ad orandum pro eis ad Dominum, & tunc receſſit de caſtris, & extendit Tabernaculum foris: manſitq. aliquot diebus ſic, antequam aſcenderet ad orandum Dominum in montem, & ſic aſcendit: cùm verò deſcendiſſet ſecunda vice, ferens ſecundas tabulas legis, deſcendit in caſtra, &

A conuocauit multitudinem filiorum Iſrael, atque propoſuit eis negotium præceptorum Dei de conſtructione Tabernaculi, & venit atque habitauit intra caſtra, ſicut ante conſueuerat, vt præeſſet artificibus Tabernaculi. Hoc aliqui putauerunt, ſatis rationabiliter loquentes. Sed non eſt totaliter verum. Huiuſmodi autem veritas ponetur infra ſuper partem. *Moyſes quoque. Vade & deſcende.* Non deſcendit immediatè Moyſes cum dicta fuerunt iſta Verba. Quod patet: quia non fuit iſta vltima reſponſio Dei: nam hic reſpondit durè, & poſtea reſpondit mollius: nam hic dixit, ꝙ iſte populus erat duræ ceruicis, & ꝙ nõ aſcenderet cum eo, ne fortè deleret in via: poſtea tamen reſpondit petente Moyſe deducturum eos in via, inter quas rñſiones videntur intercidiſſe aliqui dies, vt Moyſes Deum ſuppliciter oraret, duram illam reſponſionem emolliri.

B *Quot diebus Moyſes ſteterit in monte cum Deo, an ter quadraginta, vel bis quadraginta. Quæſt. III.*

DE diebus autem quibus Moyſes ſtetit in monte dubium eſt. Aliqui dicunt fuiſſe ter quadraginta dies, & hoc quia Deut. 9. cap. vbi magis explicatur in littera: de hoc videntur poni ter quadraginta dies. Primò namque dicitur: & aſcendi in montem, vt acciperem tabulas lapideas, & perſeueraui quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedẽs. Et infra dicitur iterum, & procidi ante Dominum, ſicut prius quadraginta diebus, & quadraginta noctibus panem non comedens, & aquam non bibẽs. Et infra iterum dr: Et iacui ante Dominũ quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum ſuppliciter deprecabar. Et ſic ſunt dies centum viginti,
C quibus Moyſes ſtetit in monte. Sed hoc non poteſt ſtare: nec littera illa hoc probat: quia ſi ſtetiſſet ter quadraginta diebus in monte Sinai cum Domino, cum priores quadraginta dies fuerint ad habendas primas tabulas; & ſecundi quadraginta dies, fuerunt ad habendas ſecundas tabulas, & ad ſupplicandum coram Domino pro peccato Iſraelitarum, de tertiis autem quadraginta diebus non poterit reperiri ad quid fuerint. Nec obſtat, ſi dicas, ꝙ ſecundi quadraginta dies, fuerunt ad orãdum pro peccato populi coram Domino, vt patet Deuter. 9. cap. ita ꝙ omnes illi quadraginta dies, tranſierint in ſola oratione, & ꝙ pro recipiendis ſecundis tabulis fuerint neceſſarij alij dies, & ſic poterunt aſſignari tertij quadraginta. Nam pro recipiendis tabulis non fuerunt neceſſarij quadraginta dies: imò nec tres, quia littera ſequentis c. ſ. ac deinceps,
D præcide tibi duas tabulas inſtar priorum, & ſcribam ſuper eas verba, quæ habuerunt tabulæ priores, quas fregiſti: eſto paratus mane, vt aſcendas, & ſta in montem Sinai, & ſic in duobus diebus fuerunt expletæ ſecundæ tabulæ, ſ. ꝙ in vna die dolauerit eas Moyſes, & in ſequẽti die eas ſcripſerit Deus: non ergo fuerunt 40. dies ad accipiendum ſecundas tabulas ſolum. Item, non innuit hoc littera Deuter. 9. c. nam licet ibi ter ponantur 40. dies, tamen nõ ſunt diſtincti, ſed replicantur, quia primi ſunt de acceptione primarum tabularum, & ſecundi ſunt de tempore, quo ſtetit Moyſes in monte cum Domino, orando pro peccato Iſraelitarum: tertij autem ijdem, quod primi ſunt, ſed replicantur, quia interdum multa repetuntur in Sacra Scriptura propter anticipationes, & recapitulationes. Et patet: quia dicitur; Et procidi coram Domino ſicut prius 40.
E diebus, & 40. noctibus panem non comedens, & aquam non bibens propter omnia peccata veſtra, quæ geſſiſtis contra Dominum. Et cum iterum dicatur de 40. diebus, repetuntur iidem 40. & dicitur: & iacui coram Domino 40. diebus, & 40. noctibus, quibus eum ſuppliciter deprecabar, ne deleret vos, & fuerat comminatus, & orans dixi, &c. ſolùm ergo 40. dies, bis colliguntur ex 9. cap. Deuter. ſ. 80. dies. Nam ſi ideo, quia ter repetuntur 40. dies, ter 40. dicendi ſunt, oportebit dicere fuiſſe quater 40. ſ. 160. dies, quia quater repetitur iſte numerus 40. dierum. Nam in c. 9. ponitur ter numerus iſte, vt probatũ fuit, & in c. 10. ſequenti iterum repetitur cùm dicitur: Ego autem ſteti in monte ſicut prius 40. diebus, exaudiuitq. me. Sed nullus dicit fuiſſe 160. dies Moyſen cum Domino in monte: ergo nec dicendum eſt eum manſiſſe in monte ter 40. diebus.

Ad

Ad plus autem possunt reperiri dies bis 40. & aliqui pauci plus, non tamen ter 40. & hoc si dies, in quibus receptæ fuerunt tabulæ secundæ computentur extra illos 40. dies, quibus orauit Moyses ad Dominum pro peccato populi: si autem computentur intra illos 40. erunt dies solùm bis 40. Sed vtrum in illis computari debeant, dubium est. Videtur. n. q; computari debeant intra 40. dies, quibus orauit sicut innuit littera infra 34. cap. in fine, cum dicitur: Dixit Dñs ad Moysen: Scribe tibi verba hæc, quibus tecum, & cum Israel pepigi fœdus. Facit ergo ibi cum Domino 40. dies, & 40. noctes. Et sequitur: Cumq. descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonij, &c. Et sic Primò dicitur scripsisse tabulas, quam compleuisse 40. dies, & 40. noctes. In contrariũ videtur Deuter. 9. c. vbi ponuntur isti dies 40. Solum ad orandum pro populo, cũ dr: Et iacui corã Dño 40. dieb. & 40. noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar, ne deleret vos: si ergo in istis 40. diebus semper stetit Moyses coram Domino in monte, non datæ fuerunt tabulæ in his 40. diebus, quia quando fuerunt datæ descendit Moyses de mõte ad præsentandum eas, & ad commonẽdum populum ne aliquis vir appareret in monte in die illo, nec bestiæ pascerentur è contra, vt patet infra 34. ergo extra illos 40. dies computandi sunt dies, in quibus tabulæ secũdæ datæ sunt. Istam sententiam tenui aliàs, & est satis solida, & apparens ex textu aliqualiter. Sed adbuc conuenienter dici posset, q; intra istos quadraginta dies fuerint datæ tabulæ, & sic fuerunt solùm quadraginta dies bis; scilicet, quadraginta pro primis tabulis, & quadraginta rogando pro peccato populi, & recipiendo secundas tabulas. Huic consonat satis littera Deuter. 9. & 10. capit. nam cũ in 9. c. dicatur: Et iacui coram Domino quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, quibus eum suppliciter deprecabar; subditur in principio cap. 10. s. in tempore illo, s. intra quadraginta dies, dixit Dominus ad me: dola tibi duas tabulas lapideas, sicut fuerunt priores. Quidam autem Hebræi dicũt stetisse Moysen in monte ter quadraginta diebus, s. centum viginti: quia recepit legem in die tertio mensis tertij, qui est apud nos Maius, cum ipsi incipiant in lunatione propinquiori æquinoctio vernali in mense Martio: computantes autem ab illo tempore vsque ad decimam diem mensis Septembris, in qua celebratur festum expiationis, vt patet Leuit. 23. c. faciunt ipsi centum viginti dies, s. ter quadraginta: dicunt autem Moysen venisse illo die sine aliquo die ante ad faciẽdum diem Propitiationis. Sed isti errant in multis: nã iste numerus centũ viginti dierũ non habetur præcisus à tempore dationis legis vsque ad decimum diem mensis sui Septembris: siue computetur lex data in tertio die mensis illius tertij, sicut ipsi volunt, vel computetur à die sexto mensis eius, sicut probauimus esse computandum supra 19. c. Item secundò deficiunt, quia dicunt Moysen venisse ad diem Propitiationis ad castra: nam hoc nullo modo cõstare potest: sed ipsi solùm phantasiantur. Item errant, quia putãt Moysen fecisse sollemnitatem diei expiationis, quando descendit de monte vltimatè, quia non conueniebat fieri expiationem: expiatio namque est afflictio corporũ pro peccato in die, qua omnes de populo ieiunant: sed iam erat facta remissio pro peccato in monte ad petitionẽ Moysi, vt patet in isto cap. ergo non oportebat fieri afflictionem, & petitionem ad remittendum illud peccatum, quod sciebant certissimè esse remissum: sed magis gaudendum erat de lege data, & facta remissione. Item, quia omnes sollemnitates habebãt locum, cùm factum esset Tabernaculum, quia requirebant aliquam ministrationem in Tabernaculo, & atrio: sed cùm descendit Moyses de monte, non erat factum Sanctuarium, nec denunciatum: ergo non debebat fieri ista sollemnitas. Item, in die Propitiationis fieri debebant multa sacrificia, sicut habetur Numer. 29. cap. sed sacrificia non fiebant, nisi in Altari holocaustorum, vt patet Leuit. 17. cap. & tunc quando descendit Moyses de monte, nihil horum erat factum: ergo non fuit celebrata sollemnitas diei Propitiationis, quando descendit Moyses de monte vltimatè. Manet ergo, q; non transierunt ter quadraginta dies à tempore, quo primò ascendit in montem vsque ad diem vltimum, quo redit ferens tabulas

An dies in quibus Moyses recepit secũdas tabulas, cõputentur inter secundos 40.

F secundas: plures tamen fuerunt quàm bis quadraginta dies à tempore primi ascensus vsque ad secundũ descensum, & hoc siue computentur dies, in quibus receptæ fuerunt secundæ tabulæ extra dies quadraginta secundos, siue non: quia quando descendit Moyses de monte in prima vice, & confregit primas tabulas, & occidit multos idololatrantes, mansit aliquot diebus antequam ascenderet secundò in montem, vt supra probauimus, loquentes de fixione Tabernaculi fœderis extra castra. Illi ergo dies, qui interciderunt inter primum descensum de monte, & secundum ascensum, superabundant ad octuaginta dies: sed tempus quo Moyses in monte cum Deo stetit, in vniuerso collectum videtur esse bis quadraginta dierum præcisorum, & postea stetit quasi vno die ad accipiẽdum secundas tabulas, si computentur extra quadraginta dies

G secundos. Si autem computentur intra quadraginta dies, erũt octuaginta dies, præcisi quib. stetit Moyses in monte. *Vade, ascende*. Ista duo verba referũtur ad duos terminos, quia signat duos motus, scilicet. *Vade*. In castra descendendo de monte Sinai, in quo erat. *Ascende*. scilicet, ad terram Chanaan. Aliqui libri habent descende, sed corrupta est littera: nam de deserto, in quo erant ad terram Chanaan erat ascensus, quia terra, in qua erant Australis erat: terra autem Chanaan erat Septentrionalis: Septentrionalis autem Regio altior est quàm Meridiana. Sic patet Genes. 42. cap. vbi de terra Chanaan mandauit Iacob filiis descendere in Aegyptum. Et de deserto Pharan, quod erat in itinere Aegypti versus terram Chanaan dicebantur ascendere exploratores Hebræorum, vt patet Num. 13. c. & in multis aliis locis. *Et ascende de loco isto*.

H scilicet, de monte Sinai ad cuius radices castra fixa erant. *Tu, & populus tuus*. Moyses præpositus fuit, quia erat dux populi, & acceptabilior apud Deum, quàm totus populus: licet Deus ita diceret Moysi, tamen non intendebat, q; immediatè ascenderent, quia ipse mandauit eis post hoc construere Sanctuarium in eodem monte, & manserunt ibi postea vsque ad annum secundum, mense secundo, die vigesima mensis, vt patet Numer. 10. cap. Etiam solùm dicebat, non q; intenderet sic facere tunc, vel postea, sed secundum voluntatem signi, & non beneplaciti, hoc exprimebat: quia si ipse hoc voluisset secundum voluntatem beneplaciti, necessariò sic mãsisset: aliàs esset in Deo mutatio: sicut si nos aliquid totaliter eligamus, & post parum illud totaliter repudiemus: sed istud non fuit completum, quia hic dixit Deus Moysi, q; educe-

I ret populum de loco illo, & Angelus eius præcederet eos, sed postea Moyse petente atque dicẽte: si tu nõ præcedis, nõ educas nos de loco isto, Deus cõcessit, q; ipse præcederet, vt patet infra: ergo nõ volebat hoc, quod hic dicebat: sed signabat se velle, & sic vocatur voluntas signi; nec tñ ideo aliquam falsitatem, aut fictionem in Deo ponimus: quia voluntas beneplaciti, est verè voluntas, siue volitio Dei: voluntas aũt signi, non est voluntas Dei propriè, sed respicit res extra, de quo alibi magis dicetur. *Et populus tuus*. Vocabatur Israel populus Moysi; licet esset populus Dei, & non Moysi, sed quia Moyses erat dux, & iudex illorum, vocabatur aliquo modo populus Moysi. *Quem eduxisti de terra Aegypti*. Deus illos eduxerat principaliter, quia fecerat signa atque portenta dura super Aegyptios, ita vt compelleret eos dimittere Hebræos. Moyses

K autem eduxit populum, quia fuit minister Dei in faciendo omnia, quæ præcesserunt ad ipsam eductionem, & in ipsa eductione collegit populum Hebræorum, atque in via regebat eos, gerens de eis curam per omnem modum, scilicet, tanquam Rex, tanquam iudex, tanquam pater, & pedagogus. Sic cõmendauit ei Deus, vt patet Num. 11. c. scilicet: Porta eos in sinu tuo, sicut solet nutrix portare infantulũ. *In terram, quam iuraui Abraham, Isaac, & Iacob.* Vni horũ soli. s. Abrahæ facta fuit ista promissio cum iuramento, vt patet Genes. 22. c. cũ dicitur: Per memetipsum iuraui, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, & nõ pepercisti filio tuo vnigenito, multiplicabo semen tuũ, &c. Aliis autem duobus, scilicet, Isaac, & Iacob promisit: sed non fuerunt verba iuramenti expressa, vt patet inquirendo loca, in quibus eis promisit. de Isaac patet Genes. 26. cap. de Iacob habetur Genes. 28. cap. & 35. dicitur tamen sæpè, q;

Voluntas beneplaciti Dei est vera voluntas.

Deus promisit terrã Chanaan Abrahæ cũ iuramẽto aliis verò sine iuramento.

Deus

Deus iurauerit istis se daturum terram Chanaan, s. in semine eorum, quia promissio facta Abrahæ roborata fuit iuramento, vt patet Genes. 22. c. promissiones autem factę postea aliis duobus Patriarchis, referebantur ad formam promissionis factam Abrahę, & sicut illa fuerat iuramento roborata, ita aliæ duæ, licet non habuerint verba iuramenti expressa, tamen firmabantur iuramento prioris promissionis. Sic patet in promissione facta Isaac, vt habetur Genes. 26. c. s. Tibi, & semini tuo dabo vniuersas regiones has complens iuramentum, quod spopondi patri tuo Abrahæ. Sicut ergo est in iudiciis, quod si iudex exigat iuramentum ab aliquo de veritate dicenda, & confestim quærat ab eo, tenetur respondere verum sub pœna periurij. Et si fortè post alios dies requirat eumdem sub præstito iuramento, vt in alio articulo eiusdem causæ deponat, quod nouit, tenetur sub pœna periurij dicere verum: licet tunc non iurauerit: refert se. n. hoc ad iuramentum precedens: ideo eodem modo obligatur, ac si tunc actualiter iurasset dicere veritatem in isto articulo, de quo nō quæritur. Ita ergo cùm Dominus iurasset Abrahæ qñ promisit ei ista, & postea in promissionibus factis ad alios retulerit se ad iuramentum, quod fecerat in promissione Abrahæ, dicebantur omnes istæ promissiones iuramento firmatæ, & si fortè Deus agēs aliquid contra promissionem Abrahæ, incurrere posset aliquod periurium, ita incurreret si violaret promissionē factam Isaac, & Iacob: quia eodem iuramento omnes istæ promissiones roboratæ erant. *Dicens: Semini tuo dabo eam.* Ista erat forma iurandi, & promittendi, & habetur hoc in promissione Abrahæ, vt patet Genes. 13. c. & melius in 15. fuit enim data semini eorum, quia ipsi non possederunt eam in vita sua vt domini, sed vt peregrini. *Et mittam præcursorem tui Angelum.* Dicitur Angelus præcursor, quia currebat ante eos præcedens in columna nubis, ad monstrandam viam, & ad delendum eorum hostes, scilicet, populos Chananæorum fugando eos terrore incusso immittendo crabrones, vt patet supra 23. & Deuter. 7. cap. *Angelum.*

An Deus faceret aliquam mutationem, quando dixit Iudæis, quòd ipse non præcederet eos, sed Angelus suus.
Quæst. IIII.

HOc dixit Deus Moysi tamquam in hoc damnificaret Israel, & signabat in hoc, quod ante istud peccatum Deus ducebat Israelitas: sed nunc quia peccauerant, volebat eis mittere Angelum suum, vt præcederet, & non ipse. Sed videtur, quod in hoc nulla mutatio fiebat, siue Deus præcederet, siue Angelus, quia semper Deus præcederet, & Angelus præcederet: nam Deus vbique est, ideo quomodocumque Hebræi pergerent, semper præcederet eos Deus, & comitaretur eos: et Angelus semper præcederet, quia ante præcesserat, & nunc Deus dicebat, quod Angelus pręcederet, ante hoc aūt innuit Deus, quod ipse præcedebat, & tamen Angelus præcedebat, quia vt patet supra 14. c. cùm Pharao cum Aegyptiis persequeretur à tergo exercitum Hebræorum, dicitur quod Angelus, qui præcedebat castra Israelitarum dimisit partem anteriorē, & tenuit partem posteriorem. Item, quando concessit Deus orationibus Moysi, quod ipse præcederet eos, vt patet infra, non videtur, quod magis concesserit, quod ante concesserat: quia quomodocumque esset, Deus non præcederet castra Hebræorū, quin præcederet Angelus: quia de his rebus pertinentibus ad ministerium, Deus nihil per se operatur, sed per ministros suos angelos. sicut dicitur Psal. 102. & ad Hebr. 1. cap. s. Qui facit angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis: siue vt alia littera habet, ignem vrentem. Et vocat ministros Angelos, sicut concludit Apostolus ad Hebr. 1. c. Sunt administratorij spiritus in ministerium missi. Angelus ergo ad dirigendū præcederet: Deus enim secundum se impossibile est, quod præcedat, vel subsequatur, cum vbique sit extra omnia, quia infinitus est: sed necesse est, vt per aliquem ministrum suum præcedat, vel subsequatur: non ergo magis Deus præcedet sic, quam sic. Et quando Deus promittit se nunc infra præcessurum castra Israel, non est sensus, quod ipse præcedat, ita quòd non præcedat Angelus, quia non potest secundum se pręcedere: sed Angelus semper debet præcedere: ergo ista verba videntur nihil sensus continere, & quod pro nihilo orauerit Moyses cùm dixit: Si non tu ipse præcedis, nō educas nos de loco isto. Respondetur, quod ista nō frustra dicuntur: quia licet semper Angelus præcesserit ante istud peccatum, & post factam remissionem peccati semper præcessit, quia numquam defuit eis columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, vt patet supra, 13. c. & in illa præcedebat Angelus, qui mouebat illam columnam: tū Deus dicebatur præcedere, quando cum ipsis Hebræis manifestabantur signa Diuinæ præsentiæ: tunc autem præcedebat Angelus, cùm solùm manifestabatur ministeriū Angelicum. Quòd enim signa Diuinæ præsentię manifestentur, est per miracula, quia vera miracula solùm sunt à potentia infinita, qualis est potentia Dei: Angelicum ministerium erat secundum Dei mādatum facere aliqua, quæ non erant infinitæ potentiæ, nec vera miracula: sicut sunt mouere nubem ante, & retro, & similia. Deus autem miracula vera facit: ideo sensus huius litteræ est, secundum quem ipsa aliquid præsupponit, & aliquid dicit: innuit enim, quod ante hoc Deus præcesserat Hebræos. Dicit. n. quod nunc Angelus præcedet, & non Deus. Quod patet: quia ante hoc ex exitu de Aegypto vsque ad præsentem diem fecerat Deus pro Israele multa miracula, sicut patet à c. 12. vsque huc, quæ non poterat facere aliquis Angelus; ideo tunc Deus præcedere dicebatur: post hoc peccatum dicebat, quod non præcederet eos ipse, sed præcederet Angelus, q. d. quod licet ipse vbique esset, & necesse esset, quod comitaretur Hebræos, quocumque irent, tamen non videretur præcedere, quia non faceret pro eis aliqua miracula, sed solùm præcederet Angelus, i. faceret pro eis ea, quæ per Angelum fieri poterant, s. mouere colūnam nubis ad dirigendam viam: Moyses autem noluit consentire huic dicto, sed rogauit semper, vt Deus præcederet, dicens: si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto: cùm autem Deus concessit eis ad preces Moysi, quod præcederet eos, erat sensus, quod non solū præcederet Angelus mouendo nubem, sed etiam ipse Deus præcederet, s. mōstrādo signa sua mirabilia super eos, & sic factum fuit; quia postea fecit pro eis mirabilia, vt patet in eductione aquarum de petra in Cadesbarne, siue in Cades deserti Sin, vt patet Numer. 20. cap. & in percussionibus missis super murmurantes, & desiderantes carnes, vt patet Numer. 11. cap. & in percussione Mariæ, ita vt immediatè fieret leprosa: de quo Numer. 12. cap. & sic de ceteris. Si autem Angelus solus præcederet, non ageret aliquid de his miraculis. Aliqui dicunt, vt magister in Historia Scholastica, quod ante hoc Deus per se custodierat populum Israel: post peccatum autem dedit eis in custodem Angelum Michaelem, qui dicitur esse princeps eorum, vt patet Daniel. 10. cap. Sed hoc non est bene dictum. Primò, quia dicitur, quod ante hoc custodiebat Deus populum Hebræorū, qua per se custodiret; hoc autem esse non potest: quia quidquid Deus operatur, per ministros operatur, si illud qd fit sit finitæ potentiæ, quod Angelus efficere possit: aliàs peruerteretur ordo ministrorum, cùm omnis idem dominus, & minister esset. Etiam quia fieri istas res per motū sic vt fiunt, & quòd per Deum solùm fiant, impossibile est, vt probauimus latius sup. 23. & 35. capit. cum Deus non possit aliquid operari per motum: necesse enim est, quòd si populus Hebræorum ante peccatum illud custodiebatur, quod custodiretur ab aliquo Angelo: sed necesse erat custoditum fuisse, quia alias non permansisset: ergo custodiebatur ab Angelis. Item, præsupponit, quod tunc fuerit ei datus Archangelus Michael: sed hoc falsum est: quia si tunc fuisset datus, antea numquam custodiuisset illos; & sic fuissent incustoditi, quod dicere est inconueniens. Item, præsupponit, quod postquam traditus fuit iste Angelus ad custodiam Hebræis, quod non custodiuit eos Deus, qui ante custodiuerat. aliàs non diceret, quod tunc fuit eis datus Michael in custodem, sed quod fuit superadditus ad ipsum Deum, qui ante custodiebat: sed & hoc falsum est: quia custodia Dei semper adest omnibus rebus, & sicut ipse vno tempore custodit, ita custodit alio. Si aūt fiat aliqua mutatio in re custodita, ad magis custodiri, vel minus custodiri, hoc est ex parte Angelorum ministrātium, quorum cuilibet incūbit certū onus custodiæ suæ,

Deus nihil operatur per se in rebus pertinentibus ad ministrationem. sed per Angelos.

Post idololatriā fecit Deus pro Hebræis signa mirabilia.

Opinio Magistri historia Scholastica confutatur.

suæ, loquendo de illis, qui custodes sunt. Item dicit, ꝙ datus fuit Angelus ad custodiam Hebræis, licet hoc verum sit, ꝙ Hebræi sicut ceteræ gentes habent Archangelũ custodem suum, qui est Michael: tñ iste non fuit eis datus nunc, sed ex quo inceperunt Hebræi. Et littera ista nõ innuit datum fuisse nouiter Angelum in custodem, quia hic dixit Deus, ꝙ Angelus suus præcederet eos; sed Moyses non consensit huic dicto, vt patet infra dicens; Si non tu præcedis, non educas nos de loco isto, & Deus postea placatus cõsensit, ꝙ ipse educeret eos: ergo non fecit aliquam mutationem: quia id quod dicebatur, non erat secundum beneplacitum, sed secundum voluntatem signi. *Vt eijciam Chananæum & Amorrhæum*. Quantum ad istam partem completum fuit, s. ꝙ Deus mitteret Angelum suũ ad eijciendum omnes gentes istas de terra Chanaan incutiẽdo eis timorem: sic ponitur Deut. 7. cap. Et fortè iste Angelus G pugnauit in terra Chanaan contra gentes illas: sicut pugnauit in mari Rubro contra Aegyptios, vt patet sup. 14. cap. vbi dicitur: Respexit Dominus per columnam ignis, & nubis super castra Aegyptiorum, & interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruũ, & ferebãtur in profundum: ille namque Angelus, qui pugnauit in mari Rubro, pugnauit hic, qa in mari Rubro pugnauit Angelus, qui mouebat columnã nubis, cum dicatur sup. 14. c. respiciẽs Dominus per columnam ignis, & nubis: iste Angelus semper præcessit dirigendo eos, & intrauit terrã Chanaan cum eis, atque perdidit hostes, quia eos specialiter recommendatos habebat. *Et Hethæum, & Pherezæum*. &c. Ponuntur populi sex, quia licet septẽ populi fuerint, quorum suscepturi erant terram in possessionem Israelitæ, vt probatum fuit Genes. 15. c. tñ hic nominantur solùm sex, quia H populus Gergesæorum subticetur, cuius causa expressa fuit supra 23. c. *Et intres in terram fluentem lacte, & melle.* Ista est laus terræ illius, ad notificãdum vbertatem eius, s. quòd fluat lacte, & melle. Nec est sensus, ꝙ sic sit, sed est metaphora, s. ꝙ pinguedo terræ tanta est, & abundantia fructuum terræ, quòd videtur mel, & lac nasci de terra ipsa. *Non enim ascendam tecum*. scilicet, eundo tecum ad terram Chanaan: respectu cuius existentes in deserto Sinai, quæ terra est solitudo Arabica, dicebantur ascendere. Hoc aũt quod Deus dicit hic, non dicitur secundum beneplacitum, & determinationem, sed secũdum signũ: quia postea fecit cùm consensit ascendere cum eis, vt patet infra in littera, & est sensus. *Non ascendam tecum*. i. vbicũque fueris, & quocumque perrexeris necesse est me tecum esse, quia vbiq. sum, qui nulli loco desum, tamen non osten I dam signa potentiæ meæ, per quæ videar esse tecum. Sic namque dicitur Numer. 14. c. Nolite ascendere, non est. n. Dñs vobiscum, i. licet vobiscum sit, & cum omnibus hostibus vestris: tamen non ostendet se pro vobis, sicut dicitur Psal. 59. Et non egredieris Deus in virtutibus nostris, i. non apparebis Deus operãdo pro nobis aliqua magnalia. *Quia populus duræ ceruicis es*. i. populus inobediens. Sic vocauit eos supra Deus præcedẽti cap. & Moyses sæpè Deuter. 1. & 9. c. nam non flectebant se bene ad mandatũ Dei, repugnantes ei, licet illud recepissent. *Ne fortè disperdam te in via*. Quasi dicat, es malus populus, & frequẽter peccas contra me: si autem tecum irem in via, cùm frequenter contra me pecces, aliquãdo in via irascerer tibi, atque delerem te: vt ergo non irascar, nec deleam te, nolo ascendere tecum: & est modus loquendi vulgaris, si aliquis ro K garet alium pro socio, vel seruo, qui offendisset, vt rursus reciperetur ad societatem, vel famulatum, responderet offensus. Non stet mecum, quia si aliquod tædium facit mihi, aliqua die occidam eum: & in hoc non est intelligendum, quòd Deus si erit cum eis, puniret eos, cùm delinquerent, & Angelus non, quia etiam Angelus puniret delicta eorum. sic dixerat eis Deus, vt patet supra, cap. 23. Ecce ego mittam Angelum, qui præcedet te, & custodiet in via, & introducet ad locum, quẽ paraui: obserua eum, & audi vocem eius, nec contemnendum putes: quia non dimittet cùm peccaueris: est enim nomen meum in illo: sed dicitur specialiter, quòd Deus puniret, quia si Deus ascenderet cum eis, maior fieret offensa eo ascendente, quàm non ascendente: ideo magis puniẽdum foret, quàm si non ascenderet. Et videbatur in hoc Deus velle bonum F eorum, vitando ipsorum periculum: quia si ascenderet cum eis fortè perirent: si autem non ascenderet, non perirent: sed nec propter hoc Moyses destitit ab intento suo: nam semper petiuit, ꝙ Deus præcederet eos, alioquin non educerentur de loco illo, & hoc connectitur sic, quasi dicat; si tu non esses populus duræ ceruicis, sicut es, non delinqueres toties cõtra me: ideo sine periculo possem ascendere tecum, quia non me offenderes, quia tamen es populus duræ ceruicis, & iteras iniquitates tuas, ideo periculosum est, quòd eam tecum.

An si Deus non præcessisset Israelitas, puniuisset eos, quando peccassent. Quæst. V.

SED diceret aliquis, quõ potest hoc stare? nã cũ Deus sit vbique, semper oportet, ꝙ sit vbicumque homines sunt: ergo semper iret cum Iudæis: si ergo peccarent, disperderet eos, quia stabat cum eis: de Angelo aũt hoc dici posset fortè aliqualiter, quia non est vbiq; , sed in diffinito loco: vbi ergo est, punire potest: vbi aũt non, punire non põt; si igitur ascenderet cũ Iudæis, posset eos punire, & si non ascenderet, non posset punire: Deus aũt semper posset punire: nõ igitur de Deo vr̃ hoc cõgruẽter dici posse. Rñdetur, ꝙ hoc propriè conuenit Deo: nam licet Deus semper, & vbique præsens sit, tñ aliquis modus est specialis, per quem Deus in aliquo loco est, & nõ in aliis, de quibus est vnus modus per miraculorum operationem, quia in aliquo loco operatur miracula, in aliquo autem nõ, & sic cum Iudæis dicebat se non ascẽsurum, s. per operationem miraculorum in fauorem eorum. Sed hoc non existente dices, quid magis est, ꝙ ascenderet cum eis per miraculorum operationem, quàm per aliam conseruationem generalem, siue miraculorum operationem? non. n. videtur maior ratio quare sic, quam sic puniat. Respondetur, ꝙ ratio est: quia maior offensa Deo fieret, si ipse miracula operaretur pro Iudæis, & ipsi offenderent eum: quàm si peccarent in eum, & ipse non faceret pro eis miracula. Aggrauata ergo culpa, maius motiuum ad puniendũ esset, quàm si nõ fuisset culpa grauata. Quod patet: vt si aliquis homo nõ benefecerit mihi vllo tempore, & offenderem eum, peccatum est: si tñ valde mihi benefecit, & eum offendi, multo magis reus sum, & rationabilius punior: Deus autem cum miracula pro nobis facit, magis benefactor noster est, quàm si non faciat miracula. Et ista erat causa, quare Deus magis puniebat Iudæos peccãtes, quàm alias gentes: maximè, quando peccabant idololatrantes: nam Deus raro, aut modicũ puniebat alias gẽtes pro idololatria: Iudæos autem magis pro idololatria puniebat, quàm pro aliis peccatis, vt patet in omnibus libris totius Veteris Testamenti, maximè Deuter. 13. & 17. capit. quia Israelitæ erant populus specialis Dei, cui Deus specialia beneficia faciebat: aliis aũt gẽtibus licet benefaceret quibusdam beneficiis vniuersalibus, quia facit solem suum oriri super iustos, & peccatores, & pluit super bonos, & malos, vt patet Matth. c. 5. licet ergo Deus in via cum illis esset, si tñ non faceret miracula pro eis, non tñ offenderẽt eum licet peccarent, & sic non ita faciliter moueretur ad puniendum eos: si tñ faceret pro eis miracula, tenerentur ei magis, & si peccarent contra eum, essent magis ingrati, & sic concitari deberet Deus facilius ad puniendum eos. *Audiensq. populus sermonem hunc pessimũ*. Sermo pessimus erat, non ascendam tecum: licet Deus nollet, aut signaret se nolle ascendere cum eis, quod verius est, & hoc vt non occideret eos in via; quod videbatur esse ad securitatem, & bonum eorum, tñ ipsi ad magnum malum reputabant hoc, ideo dixerunt, hunc sermonem esse pessimum. *Luxit*. Faciens magnum planctum in voce pro tãto malo, quod eis superueniebat, s. ꝙ aliqua die Deus deleret eos in via, & ratio sui luctus erat: quia cùm Deus diceret se non ascensurum cum eis, putauerunt se omni solatio destitutos, & hostes suos præualituros contra eos, atque delendos fore in via ab hostibus circumstantibus: credentes quòd Angelus nõ posset eos liberare ab omnibus his malis: in quo aliqualiter errabant. Nã licet Angelus non posset facere miracula, quia sũt infinitæ potentiæ: posset tamen facere alia, quę nõ sunt miracula, sicut delere hostes Hebræo-

Quare Deus puniebat Hebræos peccãtes magis ꝙ alias gentes.

Hebræorum: nam sic factum est, quod Angeli terruerint hostes Hebræorum, atque conuerterint eos in fugam. Sic dicitur hic: mittam Angelum meũ præcursorem tui, vt eiiciat Chananæum, & Pherezæum, &c. non confidebant tamen ipsi soli Angelo, quia hactenus multis miraculosis operationibus eguerant, & nisi Deus affuisset, vt operans miracula, non fuissent facta ea, quæ præcesserant in eis: sic ergo, & vlterius putabant sibi affuturum, vt miraculis indigerent, quæ Angelus facere non posset.

Quomodo Israelitæ potuerint lugere deponentes vestes suas propter sermonem Domini, cum illum non scriuerint nisi postquam Moyses de monte descendit. Quæst. VI.

SED circa hoc quæritur, quomodo hoc stare potest, quia populus non potuit lugere, & deponere vestes suas propter sermonem istũ Domini nisi audiuisset eum: non poterat autem audire, nisi Moyses dixisset; & Moyses non poterat eis dicere, donec de monte descenderet, & non descendit vsque post quadraginta dies secũdos, ergo non audierunt vsque tũc, nec luxerunt; dato aũt hoc, non videtur posse stare rationabiliter, quod fleuerit populus propter ista verba: nam ista dicta sunt ante diem quadragesimum quo Moyses stetit in monte, vt supra probatũ fuit: & in fine dierum horum cùm Deus placatus esset Moysi precibus, dixerat se ascensurum cum eis, vt patet infra in littera: ergo non debebant vllatenus dolere de illa sententia Dei, quia iam reuocata erat, & data alia opposita, s. quod Deus ascenderet cũ eis. Respondetur, quod ista retulit Moyses postquam descendit de monte post secundos quadraginta dies, enarrans omnia, quæ ei Deus dixisset, & si fortè enarrasset eis solum istud. s. quod Angelus Dei præcederet eos, & non Deus, ne si fortè Deus præcederet deleret in via illos: tristarentur de hoc verbo Dei, secundum totum coniunctum, s. quia dicebat se non præcessurum, & quia si præcederet fortè deleret eos in via: nunc autem narrauit eis Moyses sermonem hunc, & quomodo postea Deus placatus fuerit, & concesserit se iturum cum eis: quo audito non dolebant ipsi de primo sermone, s. non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis. Sed de secundo tristati sunt, scilicet, ne fortè disperdam te in via, timuit totus populus, & luxit ne fortè ex paruo, aut quocunque peccato Deus occasione inuenta deleret eos. *Et nullus ex more indutus est cultu suo*. id est, nullus de populo induit bonas vestes suas, sicut consueuerat induere, & hoc erat pro annunciatione magni mali, quod Deus eis dixerat, vel pro cõtritione mali præteriti, vt Deus illos sic exaudiret, sicut fuit de Niniuitis qui humiliauerunt se in sacco & cinere, deponentes omnem ornatum suum, vt Deus misereretur eorum, sicut habetur Ionæ 3. c. *Dixitq. Dominus ad Moysen*. Hic ponitur iterum, s. aggrauatio increpationis populi. *Dixitq. Dominus ad Moysen*: &c. Dum staret in mõte cum eo, & sic fit hic anticipatio, quia illud, quod dicitur de luctu populi, & spoliatione vestium bonarum, fuit postquam descendit de monte Moyses, & nunciauit eis verba Dei: sed hoc, quod nunc dicitur, fuit antequam descenderet de monte: fit tamen ista mutatio ordinis, vt intelligibilius ponantur res gestæ, & dictæ: nam quia propter illud verbum Dei luxit populus, & nõ fuit vsus vestibus suis bonis, licet postea factum positũ fuit apud istud verbum Dei, vt videatur ex quo ortus fuerit iste planctus Israelitarum. *Populus duræ ceruicis es*. Ista est increpatio populi, quam mandauit Deus Moysi, vt diceret populo ex parte eius, vt sic se aliqualiter corrigeret. *Duræ ceruicis*. id est, inobediens, & indomitus, sed iterans vias tuas, & sæpè me ad iracundiam prouocas. *Semel ascendam in medio tui*. Debet ista littera legi conditionaliter, s. populus duræ ceruicis es adeo aliqua die ascendam super te, & delebo te, si me vlterius concitaueris. Vel quia populus ceruicis duræ es, aliqua die concitabis me, & ego ascendam super te, atque delebo te. *Semel ascendam in medio tui*. id est, aliqua die manifestabo supra te, vel intra te magnitudinem potentiæ meæ, quòd est ascendere super te, & tunc delebo te: ascenderet autem Deus in medio Israel, quando inter eos manifestaret virtutem suam operatiuam in puniendo, vel faciendo miracula, aut aliquid alterum, &

A dicitur. *Semel ascendam*. id est, tantum me ad iram concitas, quod si solùm vna vice ascendo, in medio tui manifestando potentiam meam in puniendo te, non relinquam aliquam partem tui. *In medio tui*, &c. id est, inter vos. *Iam nunc depone ornatum tuum*. Hic mandat eis Deus id, quod eis erat salubre: nã licet peccassent grauiter contra Deum, & deberet eos delere, voluit tamen suscipere ad pænitentiam, & mandauit, quòd se humiliarent coram eo, vt sic mererentur veniam, quod patet ex eo, quod sequitur. s. *Vt sciam quid faciam tibi*. id est, quãdo videro qualiter te humilias coram me, sciam vtrum merearis veniam an non, vel quanta pars pœnæ remitti debeat tibi. *Iam nunc depone ornatum tuum*. Depositio ornatus conuenit pænitentibus, & se humiliantibus ad impetrationem veniæ.

B *Quid esset ornatus ab Hebræis depositus, Deo mandante. Quæst. VII.*

DE isto ornatu quid esset, dubitabatur à quibusdam. Quidam enim dixerunt, quòd iste ornatus, quem deposuerunt Israelitæ, fuit Tabernaculum paruum, quod tetendit Moyses extra castra, in quo conueniebant Principes ad tractandum cum Moyse de negotiis populi, & offerebantur ibi donaria ad fabricationem Tabernaculi, & hoc erat antea intra castra, & postea posuit Moyses illud extra castra. Sed hoc non potest stare: quia in littera ponuntur ista pro diuersis. s. extensio Tabernaculi illius extra castra, & depositio ornatus Israelitarum, cum dicitur: deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Horeb, Moyses quoque tollẽs Tabernaculum tetendit illud
C extra castra. Item, quia dicitur: Deposuerunt omnes filij Israel ornatum suum; in quo innuitur, quòd id quod deponebatur hic, pertinebat singulariter ad quemlibet, ita, quod quilibet deponeret ornatum suum. Sed deponere Tabernaculum figendo illud extra castra, nõ pertinebat ad omnes, cùm non esset ornatus alicuius eorum: ergo non intelligitur de hoc. Rabbi Salomon aliter exponit, s. quod Israelitæ in die legislationis acceperant coronas ad ornatum, sicut sponsa suscipit à sponso: nam per susceptionem legis fuit populus despõsatus Deo, sicut dicitur supra 19. cap. eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est terra, & vos eritis mihi Regnum Sacerdotale, & gẽs sancta: nunc autem Hebræi adorando vitulum fregerant pactum desponsationis: quia adorare Deum alienum fornicari erat. Quemadmodum si aliqua femina acciperet ali-
D quem virum in sponsum, & postea carnaliter misceretur alteri, fornicaretur, & infringeret pactum factum sponso, & perdere deberet ornatum receptum in honorem desponsationis, & etiam vitam: ita cùm Deus velit se adorari, & vt Deum totaliter coli, & hoc cum Iudæis pepigit, vt eum colerent: cùm ipsi diuerterunt ad colendum vitulum conflatilem, fornicati fuerunt cum Deo alieno: sic. n. Scriptura Sacra vocat sæpissimè idololatriam fornicationem, & maximè in Prophetis: ergo isti debuerunt dimittere ornatum, quem susceperant, cùm legem receperunt. Alio modo adhuc dicit Rabbi Salomon, esse intelligendum, s. quod quando Iudæi receperunt legem, obligantes se ad colendum Deum illo speciali modo, Deus reputauit eis ad magnum meritum, & eos in gradu magnæ excellẽtiæ tenuit, cùm verò transgressi fuissent pactum, non debebant
E teneri in illa reputatione, ideo Deus dixit eis, improperando: Iam nunc depone ornatum tuum, id est, iam non læteris de meritorum gradu, quẽ habuisti in susceptione legis, sicut ante lætabaris: quia totũ perdidisti per idololatriam. Istæ expositiones, licet aliqualiter possent stare: tamen non sunt valde conuenientes: prima erat de coronis aureis, s. quod imposuerunt sibi singuli coronas in susceptione legis. Non. n. est hoc facilè, quod quilibet haberet coronã auri ad ponẽdum in capite, cũ tanta copia auri ad hoc exigeretur. Item, quia corona non pertinet ad quemlibet, sed ad Regem, isti autem non erant Reges, ideo non conueniebant eis coronæ: licet Rabbi Salomon videatur assumpsisse ex eo, quod dicitur supra, 19. cap. Eritis mihi in peculium de cunctis gentibus: mea est enim omnis terra, & vos eritis regnum Sacerdotale: ibi enim vocauit eos Regnum. Sed hoc nihil facit: quia non vocauit eos Reges, sed

Opi. Rabbi Salom.

sed Regnum Sacerdotale, & tunc non importatur aliqua dignitas ex parte huius nominis Regnum, quia omnes, qui sunt subiecti alicui Regi, sunt Regnũ eius, & sic omnes gentes erãt Regnum Dei: sed dignitas Iudæorũ signabatur in hoc, quia dicebatur Regnum Sacerdotale, id est, ceteræ gẽtes sunt mihi Regnum, quasi officialium, & banausorum, & agricolarum, aliorumq. ciuium, vos autem eritis mihi Regnum Sacerdotale, id est, eritis omnes Sacerdotes; quasi dicat, sicut Sacerdotes sunt tractantes ministeria Dei, & coniunctissimi ei, atque mediatores inter Deum & populum, ita & Iudæi omnes erant accepti atque electi à Deo inter ceteras gentes, & ipsi videbãtur esse respectu aliarum gentium, sicut Sacerdotes ad populum, & sic erant Regnum Sacerdotale, id est, omnes quasi Sacerdotes. Alia expositio de merito apud Deum, non multum coaptatur litteræ, quia Deus dixit eis, vt deponerent ornatum suum: sed si acciperetur pro meritis, non diceretur, ꝙ deponerent ipsi: quia non erat in eorum potestate deponere, vel nõ deponere: imò ipsis inuitis tollebatur: quia Deus non reputabat eis iam bonum, quod fecerãt, cùm illud iam per vitium maculassent. Item, quia dicitur infra: Deposuerunt filij Israel ornatum suum à monte Horeb; & sic videtur, ꝙ postquam Deus eis mandauit deponere ornatum, ipsi deposuerunt: sed non fuisset hoc de merito illo possibile, cùm ipsi non possent deponere, ergo non est sic intelligendum. Dicendum ergo est, ꝙ istud ornamentum erat pretiositas vestium, quia ipsi tulerant de Ægypto vestes bonas, sicut dixerat eis Deus supra 3.c. & induebantur eis in gaudium susceptæ legis. Cùm autem Deus nunciauit eis hæc, s. ꝙ semel ascenderet inter eos, & deleret eos, & mandauit deponi ornatum: deposuerunt omnes vestes pretiosas, & induebãtur abiectioribus indumentis & vilioribus, & hoc est, quod dicitur supra, s. luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo, id est, ornatu suo. Dicitur cultus à colendo, id est, ornando: nam licet ponatur hic bis, tamen idem est, sicut multa in Sacra Scriptura repetuntur: sic patet in isto cap. quia in principio eius mãdauit Deus Moysi, vt duceret istum populum in terram, quam ei Deus mandauerat, & in fine præcedẽtis cap. idem inceptum est ad dicendũ, s. tu autem vade, & duc populum istum quò locutus sum. Nicolaus dicit, quòd prius deposuerat ornamenta, quæ erant vestes, nunc autem deposuit ornamenta, quæ erant coronæ. Sed hoc procedit ex inaduertentia eius: ipse enim non respicit in quo tempore ista dicta fuerunt, s. vtrum antequam ascenderet Moyses secunda vice in montem, vel postquam descendit; imò, quod magis est, videtur aliqualiter obuiare veritati litteræ, quia à principio, quo omnia ista dicta sunt, quæ continentur in hoc cap. vsque ad finem sequentis, stetit Moyses in monte, & omnia ista retulit simul plebi, cùm venit de monte: ideo non deponerent primò ornamentum vestium, & postea ornamentum coronarum, sed totum simul: cùm eis simul dicerentur hæc omnia. Nam principium suum demandi est accipiẽdo, quod ista fuerint dicta diuersis tẽporibus, & quodlibet fuerit executioni traditum immediatè, vt dictum est: sed simul dicta sunt, vt supra declarauimus, ergo simul deposuerunt omnia ornamẽta quæcumque illa fuerint, siue vestes, siue coronæ. Item, dato quòd ista in diuersis temporibus dicerentur, scilicet, quòd primò dixisset deponi debere cultum, & ꝙ populus deposuerit, & postea dictum fuerit, ꝙ deponeretur iterum ornatus, qui esset coronarum aurearum, non potest stare: nam cùm mandatur tolli ornatus generaliter, totus ornatus intelligitur. Etiam quia nullo modo stat rationabiliter dictum, ꝙ primò deposuisset populus vestes pretiosas induendo vestes viles, & fecissent planctum magnum adhuc manentibus coronis aureis in capitibus eorum, cùm coronæ magni gaudij, & honoris signatiuæ sint. Dicendum ergo, vt supra dicebamus, quòd istud præceptũ, & superior increpatio, aut populi lamentatio, & ornamentorum depositio, idem sunt, & non deposuerunt bis diuersa ornamenta, sed semel deposuerunt quidquid deposuerunt, licet littera replicet, quia sic est vsitatum in Sacra Scriptura. *Vt sciam quid faciam tibi.* Deus bene sciebat, quid facturus erat populo suo Israel, etiam si populus non deponeret ornatum suũ: quia Deus

Lyrani expositio reijcitur.

F ab æterno omnia nouit, nec quidquam fit, nisi quod ipse præcognouerit, & voluerit: dicitur tamẽ scire, quid faciat dum videt deponi ornatum, quia hic erat imponẽda pœna pro peccato, & ista mitigatur per contritionem, & dolorem, aut asperitatem voluntariè assumptam. Dicebat ergo Deus, ꝙ deponeret Israel ornatum suum, & sic sciret quid faceret ei, id est, postquam per eius humiliationem in abiciendo ornatum pateret quantitas contritionis, manifestum esset quantum erat rationabile, quòd ei tolleretur de pęna: si autem non deponeret adhuc quantum est de se, non poterat sciri quantum dimitti deberet de pęna, licet Deus sciret quantum dimittere deberet: quia sciebat quantũ conterendus esset Israeliticus populus antequam contereretur. *Vt sciam quid faciam tibi.* Modus loquendi humanus, scilicet, vt videndo dolorem, & abiectionem G tuam, quæ sunt partes compensationis, & satisfactionis pœnæ: sciã quid tibi debeam de pœna infligere. *Deposuerũt ergo filij Israel.* Hic est mutatio ordinis per anticipationem, sicut ante dicebatur, quia istud mandatum Dei datum fuit in mõte Moysi, & hoc quod dicitur, ꝙ deposuerunt ornatum filij Israel, fuit factum postquam descendit de monte Moyses, & fuit locutus populo: sed antequam Moyses descenderet hac secunda vice, de qua agitur in hoc cap. dicta fuerunt omnia ad eum, quæ continẽtur in hoc cap. ergo si teneretur ordo naturalis, prius poni deberent omnia verba Dei ad Moysen, quæ continẽtur in hoc cap. & in sequenti, quàm istud. Est igitur anticipatio. Ratio autem anticipationis est, vt conformentur partes historiæ partibus verborum, sicut supra postquam dictum fuerat: Non ascendam tecum, quia populus duræ ceruiH cis es, ne fortè disperdam te in via: positus fuit planctus Israelitarum, licet non esset immediatus secundum ordinem naturalem: quia erant tamen causa illius planctus, verba hæc dicta sunt. Ita hic, quia Deus mandauit deponi ornatum omnibus Israelitis, & propter hoc mandatum deposuerunt Israelitæ ornatum suum, ideo applicantur in narratione, licet in ordine rei non fuit sic: quia post istud mandatum Dei de deponendo ornato, dicta fuerunt alia mandata vsque ad finem: & post hæc descendit Moyses, & retulit, & tunc populus deposuit ornatum. *Ornatum suum.* scilicet, vestes pretiosas, quas habebant tempore dationis legis, quas de Aegypto attulerãt, & omnia alia corporis ornamenta, & induti sunt vestibus abiectis & vilibus, ad amarum animum pertinentibus. *A monte Horeb.* id est, ab illo loco deposuerunt eum, quia antea habebant I illum, quasi in gaudio existentes.

Vsque ad quod tempus depositio vestium & ornatus Hebræorum durauerit. *Quæst. VIII.*

VSQVE ad quod tempus durauerit ista depositio ornatus, scilicet, an toto tempore, quo in deserto manserunt, vel aliqua parte temporis, non constat: hoc tamen constat, ꝙ antequam venirent ad montem Horeb, habebant ornatum, ex eo autem loco non habuerunt ornatum. Et si fortè dicat quispiam, quòd ista depositio ornatus durauit vsquequo Hebræi sciuerunt peccatum vituli conflatilis adorati, fuisse dimissum: quia illud fuit tempus mœroris, reliquum autem fuit tempus exultationis: Respondetur, ꝙ hoc non potest stare: quia Hebræi sciueK runt peccatum hoc eis fuisse remissum, quando Moyses descendit secunda vice de monte, vt colligitur hic, & sequenti cap. & magis Deuter. 9. cap. sed tunc non resumpserunt vestes, quia illas nõdum reliquerant, sed potius è contrario: quia dum peccatum non erat dimissum, scilicet, in quadraginta diebus, quibus Moyses stetit secunda vice in monte, orando pro eis, vtebãtur vestibus suis, quas ante habuerant, quia Dominus nondum mandauerat eis deponere ornatum: fuit autem mandatum datum in secundis quadraginta diebus, quibus Moyses stetit in monte, quia post peccatum Hebræorum fuit datum hoc mandatum: sed primi quadraginta dies, quibus moratus fuit Moyses cùm Deo in monte, fuerunt ante peccatum adorati vituli conflatilis: sed Moyses non locutus fuit Israelitis aliquid cùm ascendit in montem secunda vice, quousque descendit post quadraginta dies: sed tunc fuit remis-

sum

A ſum peccatum: ergo poſt peccati remiſſionem depoſuerũt Iſraelitæ veſtes: non ergo poteſt ſciri euidenter quando veſtes ornatus ſui reſumpſerunt Iſraelitæ. *Moyſes quoque tollens Tabernaculum*.i.non ſolùm populus depoſuit ornatum ſuum, ſed etiam Moyſes accepit quoddam Tabernaculum paruum, quod vocabatur Tabernaculum fœderis, & ante hoc erat in caſtris, & poſuit extra caſtra. Sicut ſupra dicebatur, neceſſarium eſt, vt iſta littera ponatur permutato ordine: cùm ponatur in medio narrationis verborum Dei, quæ fuerunt in monte, & non potuit eſſe dum in monte Moyſes morabatur, vt in principio huius cap. ſatis probatum fuit. Et tũc neceſſe eſt poni per anticipationem, aut per recapitulationem: ſi.n. dicamus, ꝙ iſta extenſio Tabernaculi fœderis fuit antequam aſcenderet Moyſes ſecunda vice in montem, ponetur per recapitulationem: ſi aũt poſt deſcenſum de monte in ſecunda vice fuit, erit B anticipatio, cùm infra adhuc narrentur verba, quæ Deus dixit Moyſi in monte. Ad quod ſupra quidam reſpondebant, ꝙ ſit littera poſita per recapitulationem, ita ꝙ iſta extenſio Tabernaculi fuerit ante aſcenſum in montem ſecunda vice. Sed non concordat litteræ huic: magis enim dicendum eſt, ꝙ iſta extenſio fuerit poſtquam Moyſes deſcendit de monte in ſecũda vice. Et patet hoc: nam littera dicit: Moyſes quoque, id eſt, etiam Moyſes, & eſt coniunctio ſuperioris actus cum iſto, ſcilicet, ꝙ populus depoſuit ornatum ſuum, & Moyſes etiam tetendit Tabernaculum ſuum extra caſtra: ergo in eodem tempore iſta facta ſunt: ſed depoſitio ornatus populi fuit, poſtquã deſcẽdit Moyſes ſecunda vice de monte, & nunciauit hoc dictum eſſe à Deo: ergo extenſio Tabernaculi extra caſtra fuit tempore ſecundæ deſcenſionis de monte. Item, patet hoc eſſe ratio- C nabiliter dictum: quia populus ante hoc non depoſuerat veſtimẽta: Moyſes autem etiam Tabernaculum extra caſtra extẽdebat, vt totaliter eſſet ablatus ornatus, & honor à filiis Iſrael: ergo tempore ſecundæ deſcenſionis de monte fuit facta iſta extenſio. Ad fundamenta verò illorũ, qui aſtruebant hanc litteram intelligendam fore per recapitulationem: dicendum eſt, quid veritatis contineant, cùm volunt, quòd ante ſecundam aſcenſionem Moyſi in montem, fuerit iſta fixio Tabernaculi extra caſtra.

Ad primum argum. q 2.

Ad primum quando dicitur, quòd licet littera iſta poſſet intelligi per recapitulationem, aut anticipationem, cùm interponatur cuidam narrationi verborum Dei, tamen magis cõſonat, quòd ſit recapitulatio quàm anticipatio, quia potiſſima pars verborum Dei infra continetur. Reſpondetur, quòd non ſequitur: nam licet omnia iſta hiſtoricè dicta, quæ in D hoc cap. ponuntur, debuiſſent poni poſt totam narrationem verborum Dei in ſequenti cap. aut in principio 35. tamen vtitur Scriptura mutatione ordinis naturalis, vt clarius cognoſcatur hiſtoria, ſcilicet, quia verba dicta à Deo in monte, fuerunt cauſa omnium iſtorum geſtorum, quæ continentur in hoc capite. ideo cùm vna particula verborũ dicta fuit, apponitur, & particula hiſtorica, quæ ortum habuit propter illam verborum particulã, & rurſus redit ad narrationem verborũ Dei, & ſubiungit aliam particulam rei geſtæ, quæ acciderit propter illam particulam verborum: vtpotè, ſupra narrabat Moyſes verba dicta à Deo in monte, ſ. non enim aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es: ne fortè diſperdam te in via, & quia poſt deſcenſum Moyſi, ex narratione iſtorum verborum ſecutus fuit planctus populi, appoſuit Moyſes E planctum populi ad iſta verba ſubiungens: Audiens populus ſermonem hunc peſſimum, luxit, & nullus ex more indutus eſt cultu ſuo. Non tamen erat iſte ordo naturalis: quia prius Deus in monte dedit Moyſi mandata, quæ continentur in hoc cap. & dixit omnia alia verba, & deinde Moyſes deſcendit de monte, atque narrauit populo, & tunc facta fuerunt ea, quæ in littera ponuntur. Ad hoc tñ, ꝙ eſſet rectus ordo ſine anticipatione, & recapitulatione, debuiſſent prius narrari omnia verba, deinde apponi omnia geſta, quia talis fuit ordo in re. Sic etiam quando Moyſes dixiſſet ſupra ex verbis Dei: Iam nunc depone ornatum tuum, & ſciam quid faciam tibi, ſubiunxit quomodo populus depoſuit ornatum nullo alio interpoſito; cum tñ multa dicta Dei, & Moyſi intercideriut, vt probatum fuit. Et quia ad depoſitionem ornatus populi, fuit A conſequens fixio Tabernaculi fœderis extra caſtra, dicta depoſitione ornatus Iſraelitici populi, ſubditur: *Moyſes quoque tollẽs Tabernaculum*. id eſt, non ſolùm populus depoſuit ornamenta ſua, ſed etiam Moyſes tulit Tabernaculum fœderis paruum, quod erat in caſtris, & poſuit extra, quia iſtud Tabernaculum faciebat ad magnum honorem, & ornamentum populi.

Ad ſecũdum.

Item, quando dicitur ſecundò, ꝙ Moyſes nõ tenuerat ſemper iſtud Tabernaculũ extra caſtra, ſed nunc tenebat propter peccatum, ne videretur dare fauorem eis in ſcelere: ſed iſtud ſcelus fuit factum antequã Moyſes aſcenderet ſecundò in montem, & ipſe tunc incępit punire, occidendo viginti tria millia hominum: ergo tunc fixit Tabernaculum extra caſtra: cùm aũt Moyſes ſecundò deſcendit de monte, ferens ſecundas tabulas, erat remiſſa iniquitas Hebræorum: ergo non ha- B bebat tunc occaſionẽ figẽdi Tabernaculum extra caſtra. Reſpondetur, ꝙ Moyſes non tenuerat ſemper Tabernaculum extra caſtra, & ꝙ nunc tenebat propter peccatum: non quidem ſolum, quia peccauerant, ſed quia poſt peccatum Deus mandauit auferri ornatum populi, & Moyſes commotus hoc mandato Dei, poſuit Tabernaculum extra caſtra, vt ſic magis humiliati eſſe viderẽtur.

Cauſa propter q̃ Tabernaculũ fuerit extra caſtra fixum.

Et cùm dicitur, ꝙ antequam Moyſes aſcenderet ſecunda vice in montem, debuit poni Tabernaculum extra caſtra: quia tunc non erat peccatum remiſſum, & poſt deſcenſum de monte erat remiſſum: ideo non debuit poni Tabernaculum extra caſtra. Dicendum, quòd non fuit Tabernaculum extra caſtra principaliter propter peccatũ fixum, ſed quia Deus mandauit, ꝙ populus deponeret ornatum. Moyſes aũt totaliter ornatum populi deponere volens, ẽt C ipſum Tabernaculum extra caſtra poſuit, quia in eo pars quædam honoris populi conſiſtebat, & quia iſtud mandatum de deponẽdo ornatũ populi, fuit datum in ſecunda deſcenſione de monte, ideo tunc quoque Moyſes Tabernaculum extra caſtra figere debuit, & fixit. Nam ſicut populus propter peccatum depoſuit ornatum ſuum, & tñ non immediatè vt peccauit, depoſuit, ſed vſquequo datũ fuit mandatum, ſ. in ſecunda deſcenſione: ergo ſic Moyſes tollens Tabernaculum de caſtris ob cauſam peccati, non tulit vſquequo mandatum de auferendo, deponendoq. ornatu populi ſuſceptum eſt.

Ad tertium argum.

Ad aliud quando dicitur, ꝙ poſtquam Moyſes deſcendit de monte, protulit populo verba de fabricatione Tabernaculi, & incęperunt offerre ad opus illud artifices fabricæ: ſed iſta non fiebãt extra caſtra, ergo oportet, ꝙ Moyſes eſſet in caſtris; cum dicatur, ꝙ Moyſes manebat in Tabernaculo illo. Patet D conſequentia, quia oportet, vt Moyſes præeſſet artificibus in opere illo, ne errarent. Si ipſe ergo manebat extra caſtra, & artifices extra caſtra manere neceſſe erat. Rñdetur, ꝙ opus Tabernaculi huius, & oblatio facta fuerunt extra caſtra in Tabernaculo paruo, & illuc confluebant omnes de populo ad offerendum, & Principes ad faciendum concilium cum Moyſe: nec.n. prohibitum erat accedere popularibus ad Tabernaculum iſtud extra caſtra: quia infra dicitur, ꝙ omnis populus, qui habebat aliquã quęſtionem, egrediebatur extra caſtra ad Tabernaculum fęderis, & ibi determinabatur à Moyſe.

Ordo naturalis eorum quæ in c. hoc continentur.

Dicendum ergo circa hoc, ꝙ cùm prima vice deſcendiſſet de monte Moyſes, & in idololatras dignam ſceleri ſuo exercuiſſet vltionem, dixit eis ſequenti die, ꝙ volebat aſcendere ad Dominum ad orandum pro ſcelere eorum: tunc verò vtrum E aſcenderit immediatè, an non, plenè non conſtat: ſatis tamen rationabile eſt, ꝙ eadem die aſcenderit: quidquid tamen horum fuerit, ſemper dicendum eſt, non fuiſſe Tabernaculum fęderis paruum, locatum extra caſtra ante aſcenſionem ſecundam: ſicut nec populus depoſuit ornatum ſuum ante ſecundam deſcenſionem: Moyſes autem ſecunda vice aſcendens in montem, ſtetit cum Deo quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, & Deus dixit ei iſta, quæ continẽtur hic, ſcilicet, de ornatus depoſitione quantum ad populum: cùm verò tranſactis quadraginta diebus Moyſes deſcendiſſet de mõte, retulit populo hæc, quæ de ipſo Deus dixerat, ſcilicet, ꝙ deponeret ornatum ſuum, & populus audiens hunc ſermonem peſſimum, luxit, depoſuitq. ornatum. Moyſes etiam abſtulit de caſtris Tabernaculum paruum fęderis, in quo erat magnus

honor

honor populi, & locauit extra castra. Et hoc signat textus: nam cum dictum fuerit, ꝙ totus populus deposuit ornatum suum, sequitur: Moyses quoque tollens Tabernaculum fœderis tetendit illud extra castra procul, id est, non solum fecerunt hoc Israelitæ deponentes ornatum suum, sed etiam Moyses tulit Tabernaculum, & posuit extra castra. Ex quo patet, ꝙ antea relatum fuit Tabernaculum paruum in castra, quàm resumeret populus ornatū, quem deposuerat. Nam Tabernaculum illud paruum erat antecedens ad Tabernaculum magnum fœderis, quod postea factum fuit. Quo facto, non fuit Tabernaculū aliud paruum Tabernaculum fęderis, sed Tabernaculum magnum consummatum fuit in primo anno exitus de Aegypto, vt patet infra 40. cap. vbi dicitur, ꝙ prima die mensis primi, anni secundi, fuit erectum Tabernaculum, sed non poterat erigi, nisi fuisset factum: ergo necesse erat, quod in anno primo fuisset consummatum. Hoc autem Tabernaculum erat in medio castrorum inter quattuor vexilla, quattuor partium gentis Hebræorum, vt patet Numer. 2. capite. Ergo cum hoc positum fuit in castris in anno secundo in principio, reponebatur Tabernaculum paruum, cui hoc magnum succedebat. Hæc autem omnia facta fuerunt in monte Horeb, siue Sinai, quia non recesserunt Israelitæ de monte illo vsque ad mensem secundum anni secundi, die vigesimo eiusdem mensis, vt patet Numer. 10. c. Resumptio autem ornatus non fuit facta in monte Horeb: nam, vt dictum fuit supra, non constat vbi fuerit facta resumptio ornatus, vel vtrum in toto deserto facta fuerit. Hoc tamen constat, quòd non fuit facta in monte Horeb: quia in littera dr̃: Deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum à monte Horeb. Ex quo infertur, quòd ab illo loco deposuerunt ornatum, & processerunt ad aliquas alias mansiones, non resumpto ornatu illo. Si autem in illo loco fuisset resumptus ornatus, non conuenienter diceretur, ꝙ deposuerunt ornatum suum à monte Horeb, sed quod deposuerũt ornatum suum in monte Horeb. *Moyses quoque tollens Tabernaculum*. scilicet, quòd sicut Israelitæ deposuerunt ornatum suum mandato Dei, ita & Moyses tulit Tabernaculum de castris, & locauit illud foris.

Prius fuit relatum Tabernaculū paruū in castra quā populus resumeret ornatū quem deposuerat.

Quodnam Tabernaculum fuerit extra castra locatum. Quæst. IX.

ISTVD erat quoddam Tabernaculum paruū, in quo morabatur Moyses, & ad quē conueniebāt Principes atque seniores populi ad faciendum concilium cum eo, & tollebat Moyses istud Tabernaculum de castris, vt viderentur castra totaliter priuata honore suo. Nō autem potest accipi Tabernaculū, sicut accipitur in alijs locis Scripturæ: scilicet, pro Tabernaculo, in quo erat Sanctū Sanctorū, & Arca cum Cherubim, & Altare thymiamatum, cum Mensa propositionis, atque Candelabrum aureum: quia istud Tabernaculum postea mandato Dei factum fuit, de cuius modo fabricationis supra dictum fuit, & infra dicetur 35. cap. vsque ad finem huius libri. Nec accipitur etiam Tabernaculum pro aliquo tentorio, in quo moraretur Moyses cum filijs suis, & vxore, sicut ceteri de populo habebant: quia tunc quando Moyses tulisset istud Tabernaculū extra castra, iuisset illuc & vxor eius, & filij. Sed hoc falsum est, quia solus Moyses, & Iosue manebant in eo: ideo quādo Moyses veniebat in castra, minister eius Iosue, non recedebat de Tabernaculo illo manens ad custodiā eius, vt patet infra. Si autem vxor eius in eo & filij fuissent non oportebat manere Iosue ad custodiam Tabernaculi, nec tantam fieri celebritatem illi Tabernaculo. Sed dicendum est, quòd istud erat quoddam Tabernaculum, quod Moyses fecerat, siue in quo ipse solus manere solitus erat, & fortè Deus ei ibi apparere consueuerat; aut illuc seniores, & Principes atque Iudices populi cum eo ad concilium conueniebant, & ablato isto Tabernaculo à castris, magna fiebat dehonoratio castrorū, quia super hoc per noctem pēdere columna ignis, & per diem columna nubis videbatur, quia sicut facto Tabernaculo magno, & erant castra fixa, incubabat per diem super eum columna nubis, & per noctem columna ignis, vt pa-

F tet infra 40. c. ita videtur, ꝙ super hoc Tabernaculum incubabat. Quod patet, cum dicitur infra, ꝙ ingresso Moyse Tabernaculum fęderis, descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebaturq. cum Moyse; & sicut ista columna erat super Tabernaculum istud, quādo erat extra castra, videtur dicēdum, quòd fuerit, cùm stabat in castris, & ista erat causa motiua, quare Moyses ad tollēdum ornatum populi, tolleret illud Tabernaculum: erat namque magna gloria gentis Israeliticæ, quòd nubes gloriæ Dei consisteret & ambularet inter eos: sicut dicitur Numer. 14. capite, vt audiāt habitatores terræ huius, qui audiuerunt, ꝙ tu Domine in populo isto sis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat eos, & in columna nubis præcedas eos per diē, & in columna ignis per noctē, &c. Quando verò mutatum fuit Tabernaculum illud per

G Moysen de castris, secuta fuit nubes ipsum Tabernaculum, & erat pendens super ipsum Tabernaculum; cùm verò vellet Deus loqui Moysi per nubem, inclinabatur nubes ad ostium Tabernaculi, vt patet infra. Mansit autem ita nubes super hoc Tabernaculum dum fabricabatur aliud magnum Tabernaculum; in die autem, qua erectum fuit illud, cessauit officium huius primi, & cæpit columna nubis incubare illi, sicut huic incubare solita erat. De hoc Numer. 9. capite, dicitur: Igitur die, qua erectum est Tabernaculū operuit illud nubes: à vespere autem super tentorium erat quasi species ignis vsque mane. *Tetendit extra castra procul*. id est, fixit illud foris. Dicitur tendi Tabernaculum, quia est de pellibus, & extenditur funiculis super columnas ligneas: fuit autem positū procul extra castra, ne honor illius nubis tegentis illud, ali-

H quo modo videretur pertinere ad castra, & sic essent castra magis honore priuata. *Vocauitq. nomen eius, Tabernaculum fœderis.* Licet istud Tabernaculum ante fuisset, tamen non fuerat vocatum Tabernaculum fęderis, sed nūc nouiter vocatum fuit sic, quia dicitur: Vocauitq. nomen eius, id est, & nūc vocauit: quia ista dictio, q;, copulat ea, inter quæ ponitur: cùm ergo ponatur hic inter duos actus, necessariò copulabit illos, quorum alter est, scilicet: Tetēdit Moyses Tabernaculum: alter verò: Vocauit nomen eius Tabernaculum fęderis: ergo necessarium est, quòd ista referantur ad idem tempus, scilicet, quòd quando fuit Tabernaculum extra castra extentum, vocatum fuerit nomen eius Tabernaculum fęderis. Istud Tabernaculum ante hoc fuerat: sed nunquam fuit vocatum Tabernaculum fęderis, nisi nunc. Aliquis in dicet, ꝙ istud Ta-

I bernaculū nunquam ante fuerat, sed nūc nouiter factum erat, & istud nomen ei impositum fuit. Sed id falsum est: quia littera vult hoc Tabernaculum ante fuisse factum, cùm ante dictum fuerit, ꝙ Moyses tulit Tabernaculum, & constituit, aut tetēdit illud procul extra castra. Si enim ante factum non fuisset, non diceretur tolli de castris, & tendi extra castra: sed quòd faceret Moyses Tabernaculum extra castra, aut constitueret: sed dicitur, ꝙ tulit de castris. *Et vocauit nomen eius Tabernaculum fœderis*. id est, fecit, quòd appellaretur à toto populo Tabernaculum, fęderis, id est, Tabernaculum, in quo erat fędus Dei. Dicit Rabbi Salomon, quòd istud Tabernaculum distabat à castris cubitis duodecim. Sed hoc non videtur verum: quia dicitur in littera, quòd Moyses tetendit Tabernaculum extra castra procul: duodecim autem cubitu, non fa-

K ciunt procul, quia domus satis vicinæ distant plus quam duodecim cubitis. Item, quia si solùm distasset duodecim cubitis, non diceretur esse extra castra, sed in fine castrorum, quia tam modica distantia non sufficit ad hoc, quòd diceretur extra castra. Item, Moyses volebat illos Israelitas priuare pro tunc honore nubis pendentis super Tabernaculum illud paruum in pęnam, sicut mādauerat eis Deus deponere ornatum: sed si solùm duodecim cubitis distasset à castris, non priuati fuissent honore nubis, quia sic existēs potuisset dici esse intra castra, aut saltē in castris: & si non intra. ergo maior distantia valde erat. *Tabernaculum fœderis*. Nicolaus dicit hoc vocari Tabernaculum fęderis, quia ibi fiebant fędera, id est, compositiones, vel concordiæ, & hoc in litium sedatione: sicut infra dicitur, quòd omnis, qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad Tabernaculum fęderis extra castra, scilicet, quia.

Ibi Moyses tulit Tabernaculū paruū de castris, vt cum illo mouerentur nubes, & castra honore priuarentur.

Quorundā expositio refutatur.

Expositio Rabbi Salomonis refellitur.

Expositio Lyrani reijcitur.

ibi

Alia responsio improbatur. ibi determinabatur. Aliqui dicũt, quòd etiam in isto Tabernaculo conseruabatur gomor Mannæ in Vrna aurea: quia Deus mandauerat supra colligi vnum gomor mannæ, & poni coram Domino, vt patet supra 26. cap. Sed de hoc nihil constat: satis enim notum est, quòd Vrna ista cum manna in Arca fuerit, vt ait Apost. ad Hebr. 9. c. qñ tamen manna illud collectum fuerit, & reconditũ coram Dño, non constat. & licet dicatur supra, 16. c. ꝙ colligeret Moyses manna, & poneret coram Dño, non tñ sequitur, ꝙ immediatè id factũ fuerit: sed factum fuit post tpe opportuno. Et quod verius atque conuenientius est, non fuerũt dicta ista verba illo tpe, quo primo manna de cælo pluit: de quo tpe principaliter agit continentia illius 16. capitis. Et nõ obstat, quod ibi dicitur de custodia mãnæ ad mensuram gomor, quia hoc factum fuit: non ꝙ omnia illa eodem tempore facta, aut dicta fuerint: sed quia ad eandem materiam pertinebãt: ideo Moyses postea magno tempore ista scribens, vsus ordine artificiali in narrando, collegit ea simul, quæ ad vnam materiam pertinebãt, ne per totum librorum processum seruato narrationis ordine naturali, diuagantia difficilia cognitu forent: illa tamen magno tempore postea dicta fuerunt. s. quando factum erat Tabernaculũ: ergo non potuit esse Vrna mannæ in Tabernaculo illo paruo, quia nondum in Vrna locatum fuerat. Patet antecedens, quia supra 16. capite dicitur: Sume ibi vas quantum potest capere gomor, & mitte ibi manna atque repone coram Domino. Ecce, quando mandabatur colligi istud manna, mãdabatur poni coram Domino: ergo oportebat tunc aliquem locum esse, in quo res posita diceretur esse corã Domino: sed hoc solùm erat intra Sancta Sanctorum, aut intra Tabernaculũ primum C circa velum Sancti Sanctorũ: aut ad Tabernaculi ostium circa Altare Holocaustorum; ergo oportebat loca existere hæc, aut aliquem; licet vno existente, omnia pariter existebant, cùm essent partes eiusdem Sãctuarij. Et sic necessariò dicendum est, fuisse mandatum hoc datum post fabricationem Tabernaculi magni, in quo istæ partes assignabantur. Antecedens patet: scilicet, ꝙ istæ solæ partes vocarentur coram Domino, quia discurrendo per processum huius libri, & sequentium trium librorum Moysi, reperietur sæpè de istis locis, ꝙ ista dicantur fuisse corã Domino; de alijs autem non reperietur. Item, quia dicitur supra 16. capite, ꝙ Aaron posuit illud manna collectum coram Domino, sed Aaron non habebat officium ponendi aliquid coram Dño, nisi donec fuit factus Sacerdos: D ergo fuit collectum istud mãna postquam Aaron fuit Sacerdos: sed Aaron non fuit Sacerdos, vsquequo factũ fuit secundum Tabernaculum, scilicet, magnum Tabernaculum, quia in Sanctuario consecratus fuit Aaron, & filij eius in Sacerdotes, vt patet supra 29. capite, & Leuitic. 8. ergo fuit collectum mãna, postquam factum fuit secundum Tabernaculum, & sic non fuit Vrna illa custodita vnquam in Tabernaculo paruo. Item, patet: quia dicitur supra 16. capite, quòd posuit illud Aaron in Tabernaculo reseruandum: sed Tabernaculum, in quo ministrauit Aaron, erat Tabernaculum magnum, ergo nõ fuit collectum quousque fuit illud Tabernaculum fabrefactum, & sic consequenter nunquam fuit in Tabernaculo paruo: quia ibi nihil posuit Aaron, cùm cessauerit ante Sacerdotium Aaron officium Tabernaculi illius; concluditur ergo, quòd non fuit in Tabernaculo illo paruo Vrna, E in qua seruabatur manna. Dicendum ergo est, quòd istud Tabernaculum vocabatur Tabernaculum fęderis, quia ibi seruabatur fędus factum à Deo cum Israel: pepigit enim Deus fędus cum Israel, vt custodiret mandata eius, & mandata hæc, quæ ad seruandum expressa fuerũt principalius, erant decem, quæ in duabus lapideis tabulis continebantur, ideo tabulæ illæ vocabantur tabulæ fęderis, & locus, siue Tabernaculum, in quo continebãtur istæ tabulæ, vocabatur Tabernaculum fęderis, quia in eo continebatur id, quod pepigit Deus cum populo, vt obseruaret. Ex hoc sequitur, quod ante dicebatur, s. quòd istud Tabernaculum fuit extentum extra castra post secundam Moysi descensionem de monte: nam quando Moyses extendit Tabernaculũ istud, vocauit illud Tabernaculum fęderis, quousque positæ fuerunt in eo duæ tabulæ lapi-

A deæ: ergo tunc fuit locatum extra castra, quando positæ fuerunt in eo duæ tabulæ lapideæ: sed istæ tabulæ non fuerunt locatæ quousque descendit Moyses secunda vice de monte: ergo post secundam descensionem de monte fuit extentum istud Tabernaculum extra castra. Patet antecedens, quia secundæ tabulæ fuerunt illæ quæ positæ fuerunt in Tabernaculo: nam primas confregit Moyses, cùm descenderet de monte, vt patet præcedẽti capite, ergo secundæ tabulæ fuerunt, quæ in hoc Tabernaculo positæ fuerant, & à quo Tabernaculum fœderis nuncupatum fuit. *Et omnis populus, qui habebat aliquam quæstionem.* Ponitur hic quid proderat illud Tabernaculũ situm extra castra, scilicet, quòd omnes habentes aliquas lites, veniebant ante Tabernaculum illud, & ibi determinabat Moyses, quid in singulis agendum foret. Dicit autem litte-B ra Chaldaica, quæ vocatur apud Hebræos Targũ, quòd istud Tabernaculum vocabatur Tabernaculum doctrinæ, quia totus populus veniens ad Moysen, docebatur ibi de determinatione quæstionũ suarum. Quidam dicunt, ꝙ *Opi. quorundam.* non rectè dicitur vocari istud Tabernaculum propter secundas tabulas, quia istud Tabernaculum fuit vocatum Tabernaculũ fęderis post primos quadraginta dies, quibus stetit Moyses in monte: sed tabulæ secundæ non fuerunt vsque in tertios quadraginta dies: ergo non vocabatur Tabernaculum fęderis propter secundas tabulas in eo positas. Sed dicendum, quod isti falsè opinantur. Primò, quando dicunt, ꝙ istud Tabernaculum fuerit vocatum Tabernaculum fęderis propter primas tabulas: nam non potuit denominari istud Tabernaculum fęderis nisi à fędere, quod in eo fuit: sed primæ tabulæ non fuerunt C in hoc Tabernaculo, quia fractæ fuerunt in descensu montis, cum descenderet Moyses ad radices montis, vt patet capite præcedenti, ergo non fuit ab illis denominatum. Quòd autem dicunt in fine primorum quadraginta dierum vocatum fuisse istud Tabernaculum fęderis ex eadem radice falsitatis procedit, scilicet, quod à primis tabulis denominatum fuerit Tabernaculũ fęderis. Quòd autem dicitur, secundas tabulas vsque in tertios quadraginta dies datas non fuisse: supra improbatum fuit. Ideo *Doct. determinatio.* dicendum, vt supra dicebatur, ꝙ istud Tabernaculum paruum, erat, antequam Moyses aliqua vice in montem ascenderet, sed nondum vocabatur Tabernaculum fęderis: cùm verò tabulæ continentes fędus Dei cum Israel, in eo positæ fuerunt, Tabernaculum fęderis appellatum fuit. *Et omnis populus.* id est, quilibet de pópulo. Non D ponitur omnis populus pro toto populo, quia non omnes de populo habebãt aliquas causas decidẽdas. Etiam quia si poneretur hoc pro toto populo, non diceretur: qui habebat aliquam quæstionem: quia istud relatiuum, qui, ponitur ad faciendum differentiam. *Qui habebat aliquam quæstionem.* id est, aliquod dubium singulariter, vel habebat aliquod litigium cum altero. Et hoc intelligitur de magnis quæstionibus, quia si esset parua quæstio, pertinebat ad iudicium Decanorum, Quinquagenariorum, Centurionum, & Tribunorum: magnas autem quæstiones solus Moyses decidebat, etiã si essent quæstiones circa legales ritus, & cærimonias quæ propriè legis erant. Nam horum consideratio solius Moysi erat, vt patet sup. 18. c. *Egrediebatur ad Tabernaculum fœderis extra castra.* Quia ibi residebat Moyses maiori temporis parte, licet E aliquando veniret in castra, vt patet ibidem. *Extra castra.* id est, ad Tabernaculũ fœderis situm extra castra. *Cumq. egrederetur Moyses.* Iste est modus decurtatus loquẽdi, & artificiosus, qñ non omnia, quæ fiunt exprimuntur, sed ex his, quæ exprimuntur ea, quæ nõ exprimũtur intelliguntur, dicebatur añt ꝙ populus habẽs quæstionem aliquam egrediebatur extra castra ad Tabernaculum fęderis. s. vt determinaret eam ibi Moyses; ex quo innuitur ibi fuisse Moysen. Hic autem dicitur, quòd Moyses egrediebatur de castris, & respiciebat tergũ eius totus populus: ex quibus necessariò concluditur, ꝙ aliquando Moyses erat in Tabernaculo fęderis extra castra, & tunc confluebant ad eum omnes habentes aliquas quæstiones. Aliquando autem Moyses recedebat de Tabernaculo illo, veniens in castra, & tunc manebat in custodia Tabernaculi illius Iosue minister Moysi: cumq. expleret Moyses ea,

quæ expediturus erat in castris: egrediebatur de castris veniens in Tabernaculum fœderis,& tunc populus respiciebat terga eius. *Ad Tabernaculum*, i. rediens de castris ad Tabernaculum illud paruum. *Surgebat vniuersa plebs*. Quando videbant eum recedentem de castris, assurgebãt omnes ei tanquam prælato, cui tenemur ad assurrectionem, & capitis inclinationem, cæterosq. reuerentiæ modos, sicut omnibus senibus, de quo Aristot. 9. Ethic. cap. 2. *Et stabat vnusquisque in ostio papilionis sui*. Licet semper Israelitæ reueriti fuissent Moysen, magis tñ tunc postquã descendit secũdò de monte, quã alio tẽpore, quia Deus eũ multũ honorauerat, dando fulgorem quendã vultus eius, ita vt non possent in eũ respicere filij Israel: sed cum loqui debebat, aut inter eos ambulare, velabat faciem suam, vt patet cap. seq. & 2. ad Corinth. 3. c. cùm verò in ostiis papilionũ stabant, ideo faciebant, vt viderent quando
G intraret Moyses Tabernaculum, quia tunc descẽdebat columna nubis, & loquebatur cũ Moyse, & tunc ipsi adorabant per fores Tabernaculorum suorum, vt patet infra: *In ostio papilionis sui*. i. tentorij. Signat papilio principaliter quandam auiculam, secundariè signat tentorium factũ de pellibus, aut pãnis, quia ad modũ illius auis formatum erat, vt ait Isidorus Etymol. lib. 7. *Aspiciebantq. tergum Moysi*. Non poterant omnes de populu existentes in castris videre quomodo Moyses egrediebatur de castris, aut quomodo introibat Tabernaculum fœderis: sed illi soli videbant eum exeuntem de castris, qui erant in illo calle castrorũ, per quem Moyses tunc exibat, alij aũt non videbãt obuiis tentoriũ obicibus: introeuntem verò Moysen in Tabernaculũ fœderis videbant illi, qui erant in extremitatibus
H castrorũ versus partem illam, in qua erat fixum tentoriũ. *Aspiciebantq. tergum Moysi*. Euntis in Tabernaculũ, quia Tabernaculum erat extra castra. *Donec ingrederetur tentorium*. Quia postquam ingrediebatur, non videbant eũ, sed columnã nubis descẽdentẽ cernebãt, vt loqueretur Deus cũ Moyse: Vocatur hic tentoriũ, quod vocatur supra Tabernaculum fœderis. Et hoc conueniens nomen est: quia istud Tabernaculum funiculis extendebatur, sicut dicitur supra: Moyses quoque tollens Tabernaculũ tetendit illud extra castra. *Ingresso autem illo Tabernaculum fœderis*. Non loquebatur Deus Moysi existenti extra Tabernaculũ, sed prius intrabat Tabernaculum, & sic loquebatur ei Deus. *Descendebat columna nubis*. Ista est colũna, quæ præcedebat eos, in qua erat Angelus mouens eam, atque cũ Deus vellet loqui Moysi, Angelus ille, qui mouebat nubem, in-
I clinabat eam, & loquebatur cum Moyse loco Dei: ista columna nubis non erat valde magna, & erat formata in figura columnaris corporis, & fulgentis.

De duabus nubibus, quarum vna erat extensa, alia verò in figura columnæ. Quæst. X.

ET erant duæ nubes: quædã. n. erat, quæ erat in modũ nubis extẽsa velut operimentũ; alia erat parua, & figurata in modũ columnæ. Prima erat magna secundum latitudinẽ, & longitudinem castrorũ Israelitarũ, vt defenderet eos à calore solis, & de ista raro fit mẽtio, neque dirigebat ista viam, aut aliquid alterũ faciebat, sed solùm tegebat exercitũ. Alia, quæ erat in modũ columnæ, erat densior, atque lucidior distãs ab alia in magnitudine, in
K figura, in luce, in dẽsitate, & ista est, de qua sæpè fit mentio. Et vocatur columna nubis, & ignis, in qua Angelus ambulans præcedebat exercitũ dirigens eos. De vtraque aũt hr Numer. 14. c. cũ dr: V: audiãt Aegyptij, de quorum medio eduxisti populũ istũ, & habitatores terræ huius, qui audiuerũt, ꝙ tu Dñe in populo isto sis, & facie videaris ad faciẽ, & nubes tua protegat istos, & in columna nubis p̃cedas eos per diẽ, & in columna ignis per noctẽ. Nubem protegentẽ vocaui primã, & columnã nubis, & ignis secũdã. Ista columna nubis erat lucida, vt videretur à toto populo, vt sic dirigerentur in via. Nam cũ nescirent viã, nisi Deus demõstrasset eis, non exiuissent desertum illud magnũ; & quia Deus, vel Angelus incorporei sunt, & videri nõ pñt, nec cõsequẽter viam dirigere: ideo ista nubes erat valde densa, ita, ꝙ nullo modo visui peruia esset, licet esset multũ lucida: imò ex hoc erat magis lucida, sicut patet
F de planetis aliisq. astris, quia sidus est pars densior sui orbis, vt diffinit Aristot. in 1. de cælo, & mundo, & tñ sydera magis lucẽt, quã orbes sui, quia orbes diaphani sunt, sidera verò nequaquã. Et fiebat hoc, vt Angelus loqui posset in ea, & nõ videretur: nã vt dictũ fuit supra 25. cap. Angelus nõ habet organa formãdi vocẽ, cũ non sit corpus, nec corporeus. Et quia ad formandũ vocem requirũtur organa, necessariũ est, vt Angelus aliquid accipiat loco organorũ: maximè cũ istæ voces, quas Angeli formant, articulatæ sint, sicut voces nostræ, & ista instrumenta in quibus vox formari debet, oportet vt sint solida. s. multum densa: nã aliàs non sufficerent ad formationẽ vocis, sicut cũ duo corpora leuia & mollia se contingũt nõ causant aliquem sonum, ideo ad minus oportet vnũ durũ esse, & alterũ non ita durũ, sicut patet de vento percusso ad aliquod corpus
G solidũ, & causãte sonũ. Quia igitur voces illæ Angeli erãt fortes, sicut volebat eas formare Angelus, necessariũ erat, vt instrumẽta sua essent dẽsa ad fortiter allidendũ aerem formandũ in vocẽ; si aũt tãta densitas data fuisset necessariò tale corpus esset terminatiuũ visus pp grossiciẽ, & densitatẽ. Vidisset ergo populus organa illa, quæ de aere Angelus fabricabat, & quomodo corpus assumebãt, quod in magnam idololatriæ occasionem redundabat, cùm fortè viderent ibi Angelum assumentem tale corpus, quale esset humanum, quia hoc erat conuenientius ad dearticulandum voces, quàm aliquod alterum, & tunc putassent se videre Deum, & fabricassent sibi talem imaginem ad colendum eam, in quali eum figura vidissent. Hoc autem intẽdebat Deus multũ præcauere vt vitaretur, sicut patet Deuter. 4. c. cũ dr: Custodite *igitur solicitè* animas vestras,
H Nõ vidistis aliquã similitudinẽ in die, qua locutus est vobis Dñs in Horeb de medio ignis: ne fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinẽ, aut imaginẽ masculi vel fœminæ. Oportuit ergo columnã illã nubis, in qua Angelus assumpto corpore aereo loqui debebat, dẽsam esse valde, vt nõ videretur corpus formatũ interius tanquã organum formandi voces. *Descendebat columna nubis*. Rabbi Abraham Aben Ezra vult, ꝙ ideo dicatur descendere nubem, quia Deus volebat aliquid indicare Moysi, & cũ semper sensus & sensibile debeant esse proportionata, & intellectus & intelligibile, vt significat Aristot. in 2. de Anima, & Deus est quoddam intelligibile nobis improportionatũ, si consideretur secundũ puritatẽ naturæ suæ simplicissimæ; ideo sic non possumus eũ intelligere: si ergo eũ saltẽ quantũ ad aliquid debemus intelligere, necesse est, vt inclinetur
I ad nos descendẽdo ab illa altitudine puritatis, & inducat modũ intelligibilis corporei. s. ꝙ per vocem se rẽpræsentet, aut per visum, & sic de ceteris sensibus. Loqui aũt nõ pertinet ad naturã Diuinã, aut Angelicã, nec est iste modus, quo seipsas cognosci faciunt, quia tamen humana imperfectio aliter apprehendere non valet aliquid de illis, nisi modo suo, cùm Deus, aut Angelus istos modos accipiunt, descendere dicuntur. s. à sua altitudine cognoscibilitatis, inducẽtes modum imperfectiorem, nec tamen in hoc aliqua imperfectio in eis est. Sicut si aliquis magister sit subtiliter intelligens, & erudiat viros prouectos, erudiet eos acutissimè, & per veritates altissimas: si aũt oporteat eum docere rudes, assumet modũ docendi grossum, & figuralem, qualis illis rudibus conueniens est, nec tñ minus sapiens, aut speculatiuus est ille magister, cũ acutissimè pro-
K uectos instruit, quã cũ grossè rudes erudit. Ista expositio conueniens est quo aliquibus aliis locis, vbi dicat Deus descendere, vel Angelus, sed in isto loco nõ est ista intentio litteræ: nam Deus, & Angelus non sunt corpora, nec corporei, ideo descendere, & ascẽdere eis non cõuenit, nisi fm metaphorã: hic tñ littera loquitur de colũna nubis, & quia ista erat verũ corpus, competit ei ascẽdere, & descendere, & sic dicẽdũ est, ꝙ qñ Moyses erat in castris, columna nubis erat eleuata super Tabernaculũ illud ad aliquantã altitudinẽ, cũ verò veniebat Moyses, & ingrediebatur Tabernaculũ, quia Angelus volebat ei loqui, descendebat colũna nubis vsque ad ostiũ, vt secretius cũ Moyse loqueretur. *Loquebaturq. cum Moyse*. s. Angelus existens, quia Deus non loquebatur per se aliquid, nec nubes cùm sit irrationabile corpus, nec quidquam loqui, aut intelligere poterat: & non est intelligendum, quòd quacumque vice

Expositio Rabbi Abraham Aben Ezra.

Moyses

Moyses rediens de castris introiret Tabernaculum, oportebat nubem descendere, vt loqueretur Angelus cũ Moyse, quia Deus nihil facit frustra: sed si quotiescũque Moyses introiret Tabernaculum fœderis, Deus loqueretur ei, contingeret, ꝙ aliquando loqueretur, qñ non erat opportunum: ergo non loquebatur semper, neque descendebat columna introeunte Moyse, nisi cũ Moyses vellet aliquid quærere à Deo, nisi fortè dicamus, ꝙ qñcumque Moyses veniebat de castris, & introibat Tabernaculum illud, veniret semper ad inquirendum de aliquo dubio, quia tunc nubes semper inclinaretur ad respõdendũ ei, & nunquam contingeret frustra loqui Angelum Moysi, & sic erat in secundo Tabernaculo postea fabricato, quia qñcumque vellet Moyses consulere oraculum, i. diuinum responsum, introibat in Sancta Sanctorum post velum, & audiebat vocem loquẽtis ad se de Propitiatorio, de medio Cherubim, vnde & loquebatur ei. *Cernentibus vniuersis quod columna nubis staret ad ostiũ Tabernaculi.* i. omnes filij Israel, qui erant ad ostia papilionũ respiciebãt quò inclinaretur nubes, & videbant ꝙ loqueretur Angelus cum Moyse. Et vñ improprius modus loquendi, ꝙ dicamus ego video te loqui, quia loquutio nõ oculo, sed aure percipitur, qđ audire, & non videre est: dr̃ tñ hic, ꝙ omnes filij Israel videbant loquentem columnam, siue Angelũ in columna cum Moyse, & sic dr̃ supra 20. c. Cunctus populus videbat voces. i. audiebat. Sed sciendũ, ꝙ hic propriè accipitur, ꝙ viderent Israelitæ Moysen loquentem: nam aliud est videre vocem, aliud est videre loquentem, aliud est videre, ꝙ loquatur. Videre vocem est impossibile, quia vox est obiectum auditus: ideo per nullam potentiam videri potest, quia licet obiectum materiale excedere possit aliqua potentia eleuata per virtutem supernaturalem, tñ obiectum formale nullo modo possibile est transcendere, vt po'ẽ. Si communiter visus noster potest aliquid aspicere à 10. vel 12. leucis, & non sit oculus, qui ad maiorem distãtiam videre possit Deus supernaturaliter eleuare poterit oculum quẽlibet, vt videat ad mille leucas, vel ad tria millia leucarum, sicut vidit Beatus Benedictus totum mundũ simul eleuatus à Deo, vt ait Greg. in 2. Dialog. Obiectũ formale visus dr̃ color, aut visibile, vt plus comprehendit. Quòd autem per aliquam potentiam, ẽt infinitã, oculus excedat istud obiectum, ita ꝙ se conuertat ad sonum, & odorẽ, & cetera genera obiectorũ, impossibile est: & sic dic, ꝙ nos videmus voces, est falsum, & impossibile, nisi accipiatur videre pro audire, sicut accipitur supra 20. c. s. cunctus populus videbat voces. Aliud est videre loquentem, & hoc manifestè verum est, quia loquens est albus, aut niger, aut alio colore affectus, quæ sunt obiecta visus: ideo propriè vr̃ loquens s'm ꝙ reperitur ibi obiectum visus. Aliud est videre, ꝙ aliquis loquatur, & hoc aliqualiter pertinet ad visum, aliqualiter ad auditum: nam cum aliquis loquitur ad alterum, dirigit ad eum vocem suam, & in loquendo aperit os, & mouet labia, & quædam alia signa facit: ista satis pertinent ad potentiam visiuam: nam apertioris pertinet ad motum, aut situm, vel figuram: hęc autem omnia sunt de sensibilibus communibus, quæ non solùm visu, sed ẽt omnibus aliis percipiũtur, de quibus Arist. in 2. de Anima: hoc autem licet sit signum, ꝙ aliquis loquatur, tñ non probat perfectè, ꝙ aliquis loquatur, sed ad hoc oportet, vt interueniat auditus, cùm quo perficitur ista sensatio: dato tñ ꝙ aliquis loquatur ad alterum, potest auribus percipi, ꝙ propriè loquatur, quia percipitur sonus, tñ non adhuc perfectè cognoscitur quis loquatur, cũ verò aliquis videat loquentem, nõ solum cognoscit, ꝙ aliquis loquatur, sed ẽt cognoscit quis est determinatè ille, qui loquitur, & sic oculi faciunt ad cognoscẽdum quis loquatur. Et isto modo hr̃ Gen. 45. c. s. En oculi vestri, & oculi fratris mei Beniamin, vidẽtur ꝙ os meũ loquatur ad vos. i. vos videtis me mouere labia ad vos, & facere alia signa, quibus constat, ꝙ ego sum, qui loquor ad vos. Et sic Israelitæ stantes in ostiis papiliorum suorum videbant nubẽ inclinari Moyse intrante, & fieri alia signa, quæ erant signa loquentium: ideo dicebantur cernere, ꝙ loqueretur Moyses cum Angelo, & melius dicitur hoc, quam ꝙ audirent ipsi loquẽtem Moysen cum Deo, quia voces eorum erant submissæ, ita ꝙ non audirentur à filiis Israel existentibus in castris. Et adhuc

Licet aliquis ꝑ aliquam potẽtiã possit eleuari vltra obiectum suum materiale, nõ tamen poterit vltra formale.

Ad cognoscẽdũ ꝑfectè, ꝙ aliquis loquatur nõ solum requiritur potẽtia auditiua, sed & visiua.

A clarius ponitur hoc, quia licet (vt ex littera colligi potest) sensus sit hic, quòd viderent Israelitæ qualiter loqueretur Deus, siue Angelus in nube cum Moyse, tamen adhuc littera clarius ponit hoc, scilicet, quòd videbãt filij Israel, ꝙ columna nubis staret ad ostiũ Tabernaculi, & propriè visibile erat: nam columna erat alicuius coloris, aut lucis, propter quorum quodlibet erat propriè visibilis, quòd verò staret ad ostium Tabernaculi pertinet ad motum, vel quietem, quæ sunt sensibilia communiora, & possunt quodlibet sensu iudicari. *Stabant ipsi.* scilicet Israelitæ. *Per fores Tabernaculorum suorum.* id est, quilibet in porta sui tentorij. Dicitur hoc de illis, qui habebant tentoria sua in tali parte, ita vt viderent tentorium illud, & isti erant existentes pręcipuè in extremitatibus castrorum locatis contra tentorium illud. *Et adorabant.* id est, quan-
B do videbant isti quòd nubes inclinaretur, cognoscebant manifestè Dei præsentiam in motu nubis, & ꝙ loqueretur cum Moyse, ideo curuabant se coram nube adorantes Dominum, quem per nubem cognoscebant, licet ille, qui in nube erat, Angelus esset. *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem.* Ad ista supradicta refertur, scilicet, ꝙ nubes inclinabatur ad ostium Tabernaculi, & tũc loquebatur Dominus ad Moysen, quia ad nihil aliud inclinabatur nubes. Et dicitur, ꝙ loquebatur Dominus, nõ ꝙ Deus loqueretur, sed quia Angelus loquebatur, qui vocatur Dominus, & Deus, vt patet in toto processu Veteris Testamenti, præsertim in hoc libro, & hoc, quia loquutio ista fiebat ad Moysen de nube, in hac autem erat Angelus, qui hæc omnia operabatur. *Facie ad faciem.*

C *Quomodo Deus loquebatur facie ad faciem. Quæst. XI.*

POSSET aliquis dicere, ꝙ Deus est, qui loquebatur hic; quia dicitur: *Facie ad faciem,* quod in Dei visione fuit, quando eum vidit per essentiam, quæ erat clara, sicut illa quam nos consueuimus vocare loquutionem facie ad faciem, & illa non fuit per aliquem Angelum, sed per se. Nicolaus dicit, ꝙ non fuit ista visio Dei per essentiam, quia infra hoc cùm quęreret Moyses, vt Deus monstraret sibi faciem suam. i. suam claram cognitionẽ ei daret, respondit Dominus: Faciem meam videre nõ poteris: ergo quando ista dicebãtur, nondũ viderat Moyses Deum per essentiam. Sed hoc falsum est: quia Moyses vidit Deũ per essentiam in monte Sinai, sicut colligitur ex littera supra, quia illud fuit ante tabularum secundarũ dationem, sed illud quod hic dr̃, erat post descensum de monte: nam
D hoc erat, qñ loquebatur ante Tabernaculum in columna Angelus Dñi ad Moysen. Quod autem loquutio, quæ fiebat ante Tabernaculum, esset post descẽsum de monte Sinai secunda vice, supra probatum fuit. Nicolaus tñ in hoc defecit: quia ipse non facit aliquam anticipationẽ, aut recapitulationem in hac littera: sed ita legit ac si esset continuata narratio secundum ordinem naturalem. Sed ꝙ sit necessaria hic anticipatio, aut recapitulatio, probatũ fuit in principio huius capitis. Hoc tñ nõ obstãte, dicendũ est, ꝙ non fuit ista visio per essentiam, quia illa fuit in monte, hæc autem erat post descensum de monte: ẽt illa erat ante dationem tabularum secundarum: ista de qua hic dicitur fuit datis secũdis tabulis. Etiã licet Deus apparuit Moysi demonstrans seipsum per essentiam, tamen non fuit ei loquutus vnquam: sed Angelus erat, qui loquebatur: quia
E Deus nõ potest loqui per se, vt declaratũ fuit supra, 25. c. dum agebatur de Propitiatorio velato alis Cherubim. Et quando supra Deus volebat innuere Hebræis, ꝙ aliquo modo vellet eos deprimere & à pristino honore degradare, dicens: non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdam te in via: sed mittam Angelum meum præcursorem tui, loquebatur Angelus ista, sed loquebatur, ac si Deus loqueretur, & tamen erat ipse Angelus, qui mittendus erat. Et quando infra Moyses petiit à Deo, vt monstraret ei faciem suam, & respondebatur sibi: Non videbit me homo, & viuet. Et rursus: Videbis posteriora mea, faciẽ aũt meã videre nõ poteris. Et iterũ qñ dicebat: Ego mõstrabo omne bonũ tibi. Quæ oĩa necessario de Deo dicebantur, & si dicta fuissent de Angelo, falsa essẽt, tñ nõ erat Deus, q loquebatur ista, sed Angelus Dñi, & patet simile: quia supra, 20. cap. dicebatur: Ego sum Do-

Angelus erat, q loquebatur Moysi, & Scriptura dicit, ꝙ Deus et loquebatur facie ad faciem.

minus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti: non habebis Deos alienos corã me, quæ de Deo dicuntur constat tamen, ꝙ non loquebatur illa Deus, sed Angelus, qui loquebatur omnia verba præceptorũ, per Angelos namque lex data est, vt patet ad Galat. 3. cap. & Act. 7. c. dicitur, ꝙ Angelus loquebatur Moysi in monte Sinai. Erat ergo ista loquutio facie ad faciẽ; loquutio Angeli cũ Moyse. Dicitur autem facie ad faciem. i. multũ clarè, & familiariter: quasi dicat, Angelus, qui loquebatur Moysi, nõ erat multũ elongatus ab eo, sicut aliàs cùm loquebatur ei, vel aliis, sed valde coniunctus, sicut si esset facies apud faciem. Et patet hoc: quia dicitur supra, ꝙ columna nubis quæ pendebat super Tabernaculum illud, inclinabatur donec descẽderet ad ostiũ Tabernaculi, & sic erat vterque ad ostiũ, scilicet, Moyses loquens, & Angelus in columna nubis. Littera Chaldaica habet hic. *Loquutione ad loquutionem*. i.
G loquebatur prius Deus, & postea loquebatur Moyses, & iterum loquebatur Deus, & sic alternabantur in loquẽdo: facit autem tales mutationes Chaldaica translatio, quia intendit totaliter tollere à Deo corporeitatem: nam cum dr̃, ꝙ facie ad faciem loquebatur Deus Moysi, videtur, ꝙ Deus habeat faciem, quæ est pars corporea. Posuit ergo loquutionem pro facie, & satis coaptatur. Si autem vellemus dicere, ꝙ teneatur propriè facies, erit sensus, ꝙ Angelus Domini assumebat corpus aereũ, tanquã corpus viri, & loquebatur cum Moyse, eratq. corpus illud intra columnam nubis, & sic facie ad faciem loquebatur. Dicendũ ꝙ Angelũ Domini corpus assumere de aere, tãquam corpus viri, ad formandas voces, non incõuenienter dicitur: imò, magis conuenit, quã quæcumque alia positio: sed dato, ꝙ
H hoc esset, non appareret corpus illud, quia ideo dicimus necessariã esse columnã, vt corpus quod intra assumebatur ad formandas voces obiecta circumquaque densitate columnæ non videretur, quia erat occasio idololatriæ, licet quantum ad Moysen non erat necessarium talia occultari: populus. n. qui rudis erat, si talia vidisset, facilè errasset: Moyses aũt sciebat huiusmodi rei mysteriũ. s. quõ erat Angelus, qui loquebatur, & ꝙ non poterat loqui nisi corpus assumeret, ideo ꝙ assumebat corpus aereũ, nec in hoc aliqualiter habebat occasionem errandi, quia sciebat quis erat Deus, & quis non erat Deus. Dicũt aũt Hebræi super hoc, ꝙ dr̃ hic facie ad faciẽ loquebatur Deus ad Moysen, ꝙ non est intelligendũ, ꝙ loqueretur totaliter facie ad faciẽ, quia infra dr̃: Faciem meã videre nõ poteris, sed quòd Moyses videbat faciẽ Dei interposita quadã parua caligine, & Aaron videbat Deũ interposita adhuc maiori caligine, ceteri minores Prophetæ videbant Deũ interposito magno ænigmate. Sed ista nihil sunt, & procedũt ex pauco intellectu litteræ: nam ipsi errant, putantes ꝙ idẽ sit de quo hic fit loquutio, & infra: sed hoc falsum est, quia Angelus est, qui loquebatur Moysi hic in nube, & loquebatur facie ad faciẽ. i. clarè, vel coniũctum, aut familiariter, Quod aũt dr̃ infra, faciẽ aũt meã videre nõ poteris, licet Angelus diceret, tñ de Deo loquebatur: nõ ergo erat necessaria talis distinctio visionis Moysi, nec aliquid tale. Nam si aliqñ Angelus Dei in effigie corporea apparebat Moysi, aut Aarõ, vel aliis Prophetis, nõ ponebat aliquam interpositionẽ, quia satis erat cognoscere in ænigmate, ꝙ videretur in illo corpore aereo: nõ est ergo necessariũ ponere aliquã talẽ interpositionem. *Sicut solet loqui homo ad amicũ suũ*. i. ita familiariter loquebatur, sicut loquitur vnus
K homo ad alterũ, qui est amicus eius, quasi dicat, ꝙ Angelus ille nõ quærebat aliquas sollemnitates obseruari sibi à Moyse, sed ita familiariter, & æqualiter loquebatur cum eo sicut si esset amicus eius: est. n. æqualitas proprietas amicorũ, vt ait Aristot. in 8. & 9. Ethic. *Cumq. ille reuerteretur in castra*. Veniebat Moyses de castris Israelitarũ, & introibat in Tabernaculũ, loquebaturq. cũ eo Dominus, quo facto Moyses interdũ regrediebatur in castra, interdũ verò manebat ibidem cũ Iosue ministro suo, si nõ erat necessariũ in castra regredi. *Minister eius Iosue*. Erat Iosue vir nobilis de magno genere. s. de principibus tribus Ephraim, qui fuit successor Moysi: hic adhæsit Moysi, vt ministraret ei in omnibus, quæ vellet seruiẽdo, & iste erat magnus vir bellator, atque in regendo exercitum industrius: ideo in bello cõtra Madianitas factus fuit princeps

Expositio Hebræorum.

Probitas Iosue.

F exercitus, vt patet Numer. 31. c. & in bello contra Amalech fuit dux belli: in omnibus. n. prosperè agebat, quem valde dilexit Moyses, mutauitq. nomen eius (cũ ante vocaretur Osee) vocauit eũ Iosue, siue (vt in Hebræo nomina sunt) vocabatur primo Osua: postea addita prima littera, nominis Domini magni vocatus fuit Iosua: hũc Moyses misit tanquã exploratorem cũ aliis exploratoribus, & fuit iste ad hoc electus de tribu Ephraim, vt patet Numer. 13. c. Cum verò redissent omnes exploratores murmurauerunt detrahentes terræ quã lustrauerant, præter hũc, & Caleb, qui erat de tribu Iuda, vt patet Numer. 14. cap. Fecit aũt Deus, ꝙ iste Iosue esset minister Moysi, quia destinauerat eũ Deus ab æterno, vt esset princeps populi, & introduceret eum in terrã Chanaan vltra Iordanẽ: ideo volebat, vt à Moyse (qui tantus vir erat) erudiretur toto illo tempore annorum quadraginta, quibus in deserto fuerunt, vt conuenienter successor eius esse posset. Etiam, quia hoc multũ adiuuabat ad hoc, vt populus reuerentiam magnam exhiberet Iosue, quia Israelitæ viderant, ꝙ Moyses fuerat optimus virorũ, qui tunc erant in terra, & cui Deus familiarissimè loquebatur. Mortuo ergo illo, nullum hominẽ in principem libentius acciperent, quam eũ, quem moribus eius institutũ scirent, talis autem erat Iosue, cùm à Moyse quadraginta annis eruditus esset, ita vt alter Moyses videretur. Valde igitur decuit eũ esse ministrum Moysi. *Iosue filius Nun*. Nomen patris Iosue erat Nun, & ponitur in littera, ad differentiam, quia alij erant, qui vocabantur Iosue eo tempore, sed non vocabãtur filij Nun. *Puer*. Non vocatur Iosue puer secundum ætatẽ, quasi esset in pueritia, cùm in eodem anno antequam accederent ad montem Sinai fuerit constitutus dux belli contra Amalechitas, vt patet supra, 17. cap. & in seq. anno, missus fuit ad explorandũ terram Chanaan, ista aũt non committuntur facienda pueris, aut adolescentibus, sed viris: magnus ergo vir erat iam, sed vocatur hic puer, secundum ministerium, quia seruiebat Moysi. *Non recedebat de Tabernaculo*. Vt maneret Tabernaculum illud custoditum, ne cui pateret accessus homini, aut bestiæ, erat enim magnæ reuerentiæ Tabernaculum illud, quia pendebat super illud columna nubis, & in eo erant tabulæ secundæ Legis à Deo scriptæ, quas irreuerenter relinquere non decebat.

Moyses mutauit nomẽ Iosue cum ante Osua vocaretur.

Dixit autem Moyses ad Dominum: Pracipis vt educam populum istum, & non indicas mihi quem missurus sis mecum, prasertim cùm dixeris nous te ex nomine, & inuenisti gratiam
I *coram me. Si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam, vt sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos: respice populum tuum gentem hanc. Dixitq. Dominus: Facies mea pracedet te, & requiem dabo tibi. Et ait Moyses. Si non tu ipse pracedas, ne educas nos de loco isto. In quo enim scire poterimus ego, & populus tuus inuenisse nos gratiã in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum, vt glorificemur ab omnibus populis, qui habitant super terram? Dixit autem Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod locutus es, faciam: inuenisti enim gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. Qui ait: Ostende mihi gloriam tuam. Respondit: Ego ostendam omne bonum tibi, & vocabo in nomine Domini coram te, & miserebor cui voluero, & clemens ero, in quem mihi placuerit. Rursumq. ait: Non poteris videre faciem meam: non enim videbit me homo, & viuet. Et iterum: Ecce, inquit, est locus apud*
K *me, & stabis supra petram. Cumq. transibit gloria mea, ponam te in foramine petra, & protegam dextera mea, donec transeam. Tollamq. manum meam, & videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.*

De pæni. dist. 2. c. Et cognouerũt. §. Item opponitur.

Rom. 9. Ioan. 17. 24. q. 1. c. quia ex sola. vers. 2. petra. 8. q. 1. c. Moyses in gloss. 2. supra c. 14.

Dixit autem Moyses. Hic ponitur secundũ principale. s. responsum Domini gratiosum. Et hoc dupliciter; Primò, quantum ad deductionem populi huius in terrã promissionis. Secundò, quantum ad reparationem violatæ Legis in principio sequẽtis cap. Circa primũ. *Dixit autem Moyses ad Dominum*. Hic mutatio fit ordinis: nam in principio huius capitis dicerat de his, quæ dicebat Deus Moysi in mõte Sinai: deinde mutato isto proposito, aut potius interciso, descripsit ea, quæ facta fuerũt post descensum Moysi de mõte in secũda vice, quod fuit ab illo loco, vbi dr̃: *Audiẽs populus sermonẽ*. Vsque huc, licet in hoc permisceatur,

quia

quia aliqua erant de his, quæ dicebantur in monte, alia autem de his: quæ facta fuerunt post descensum de monte. Nunc aũt redit ad intercisam narrationem verborum Dei, & Moysi in monte factam ante dationem secundarum tabularum. Et hoc patet: quia tota ista contextio verborum sequentium fuit ante dationem secundarum tabularũ: nam cũ omnia ista recitata fuerint, sequitur in princ. seq. cap. de datione secundarum tabularum, & descensu de monte, & sic ista fuerunt ante descensum de monte.

An in littera ista anticipatio sit. Quæst. XII.

SED argues, ꝙ hic est anticipatio. s. ꝙ ista facta fuerint, & dicta post descensum de monte, sicut dicebamus de præcedentibus, ꝙ erat ibi anticipatio. Respondetur, ꝙ non potest stare: quia aliquæ additiones sunt in Sacra Scriptura, quæ tollunt anticipationem, & recapitulationem: nam recapitulatio, & anticipatio sunt duæ ordinis naturalis mutationes. s. cùm ea, quæ prius facta, aut dicta fuerũt, posterius narrantur, aut ea, quæ posterius, narrantur prius. Cùm ergo addantur aliquæ limitationes tollentes istam dubitationem de varietate temporum, tolletur anticipatio, & recapitulatio huiusmodi sunt pronomina iuncta cũ nominibus, ad signandum certũ tempus, aut aduerbia temporalia, vt si dicatur in illo tempore, aut eodem tempore, aut tempore, quo factum est hoc, factum est illud, & sic de aduerbiis temporalibus, vt dicendo tempore, quo factum est hoc, factum fuit illud, vel ante, aut post, & sic de ceteris. Sed hic ponitur tale aduerbium temporis: ergo tolletur omnis anticipatio, & recapitulatio. Patet hoc, quia cùm tota ista series narrationis tendatur vsque ad finem cap. dicitur in princ. seq. ac deinceps: Præcide tibi duas tabulas lapideas. i. quia hoc factum est, non superest, nisi vt præcidas tibi duas tabulas lapideas, necesse est ergo, vt ea, quæ ante ponuntur, antea acciderint: alioquin non diceretur, ac deinceps; Præcide tibi, &c. Sed tunc instabis per eandem rationem, ꝙ omnia ista quæ in hoc cap. dicta fuerũt, fuerint dicta in mõte Sinai ante dationem tabularum secundarum, cùm post omnia in principio seq. cap. dicatur: Ac deinceps. i. post hoc, ergo aut de omnibus negabimus esse anticipationẽ, aut de omnibus concedemus. Respondetur, ꝙ oportet hic dare continuationem litteræ huius cap. ad litteram seq. cap. s. ꝙ fuerit ordo naturalis, sicut signat littera seq. cap. tollens omnem anticipitationem, & recapitulationem, sicut dictum fuit, quia tamen sunt in hoc cap. aliqua quibus repugnat habere ordinem naturalem ad litteram seq. cap. dicẽdum est in illis esse anticipationem: hæc sunt illa, quæ supra posita sunt à loco illo (audiens populus sermonem) vsque ad locum istum. Nam illa necessariò facta sunt post descensum de monte acceptis tabulis secundis, vt supra declaratum fuit, illa verò quæ habentur infra, in princ. cap. seq. fuerunt facta in monte. s. acceptio secundarum tabularum: ergo non habent ista ordinem naturalem consequentem ad illa; sed est anticipatio, & satis hæc rationabiliter dictum est, quia quandocunque sunt multæ clausulæ, quæ ad diuersa pertinent, potest esse anticipatio, aut recapitulatio vnius earum respectu subsequentium, aut præcedentium, & alterius non. Si autem ambæ ad idem pertinerent, vel essent multæ ad idem pertinentes, si esset anticipatio, aut recapitulatio vnius earum respectu alicuius præcedentis, aut subsequentis, necessarium erat in omnibus aliis anticipationem, aut recapitulationem fore: hic autem sic est, quòd ponuntur multæ clausulæ, quarum quædam nullo modo pertinent ad alias: ergo potest esse anticipatio, in quibusdam, non existente in aliis. Et hoc patet: quia ista, quæ supra dicta fuerunt, erant de Tabernaculo illo paruo, quod extendit Moyses, & de ornatu populi deposito, quæ autem sequuntur vsque ad finẽ huius cap. sunt de eductione populi huius de hoc loco, & introductione in terram promissionis, & de viæ directione, & de ostensione faciei Domini, cùm petit Moyses ostendi sibi faciem Dei: sed illa distincta sunt ab his: ergo potest esse anticipatio respectu illorum, & non erit respectu horum.

In Sacra Scriptura sũt quædam dictiones, q̃ tollũt anticipationẽ, & recapitulationem.

A *An omnes clausulæ, quæ sequuntur ab hoc loco vsque in finem, sint per ordinem naturalem. Quæst. XIII.*

SED adhuc dubitatur de his quæ sequuntur, vtrũ omnia quæ sequuntur ab hoc loco, vsque ad finẽ cap. dicatur ſm continuationẽ ordinis naturalis ad litteram seq. cap. nam vt dictũ fuit, ꝙ necessario finis huius cap. continuabatur sine aliqua anticipatione, aut recapitulatione seq. c. dubium est, an ex hoc loco sit continuatio. Pro quo sciedũ, ꝙ hic sunt duæ clausulæ. i. duę cõtextiones. s. vna, in qua petit Moyses Deũ præcedere populũ hũc; alia, in qua petit monstrari sibi faciẽ eius: si aũt esset vna clausula, manifestũ erat, ꝙ tota erat cõtinuata seq. c. secundũ ordinem naturalem, cùm necessariũ sit finem eius continuari, quia verò duæ sunt clausulę, dicere posset aliquis, ꝙ de vltima
B necessariũ erat esse continuatam seq. cap. sed de alia prima erat indifferẽs, an mallemus eã anticipatã, vel cõtinuatam dicere. Sed hoc nõ est bene dictũ, oportet. n. dicere, ꝙ vtraque sit continuata litteræ c. seq. Et patet; quia anticipatio, & recapitulatio sunt quædam ordinis trãsmutationes, & impediunt intellectionem; & etiam exorbitãt ab eo quod est in littera commune; ergo nunquam debet admitti esse aliquid tale, nisi sit necessarium, aliàs daretur pluralitas sine necessitate, quod est peccatũ, vt ait Arist. in 8. Topic. Etiã quia cũ ea, quæ scripta sunt, vt ea intelligamus, oportet ergo, ꝙ omnes Scripturas ita legamus, vt magis intellectui cõueniũt, nisi fortè contrariũ appareat ex ipsis: sed cõueniẽtior modus intelligendi est in Scripturis narratiuis, si intelligãtur ita habere ordinẽ in rebus dictis, & gestis, sicut est in processu litteræ: ergo semper accipiẽda est
C quælibet littera, quasi sit sine anticipatione, & recapitulatione, nisi ex littera ipsa, vel aliunde demõstretur necessariò ipsam debere legi per anticipationẽ, aut recapitulationẽ: sed de ista prima clausula, quæ incipit hic, vsque ad illã partẽ. *Qui ait: ostende mihi gloriam tuam*, non patet ꝙ sit legẽda per anticipationẽ, aut recapitulationẽ: ergo dicendũ est, ꝙ sit continuata litteræ seq. c. ſm ordinẽ naturalis narrationis. Itẽ secũdo, patet hoc: quia necessariũ est ꝙ ea, quæ dicuntur in hoc cap. sint continuata ordine naturalis narrationis ad ea, quæ dicuntur in seq. vt probatũ fuit supra: ergo oportet, ꝙ omnia sint cõtinuata ad ea, quæ sunt in seq. c. nisi ea, de quibus cõstat, ꝙ nõ sunt cõtinuata; sed nõ constat de hac clausula, ꝙ sit legẽda per anticipationẽ, aut recapitulationẽ, ergo est secundũ continuationem naturalis ordinis legenda: si aũt hoc non stet, dabitur maxi-
D mũ inconueniens in omnibus libris Sacræ Scripturæ. s. ꝙ non constet de ordine rerũ gestarum, aut dictarum, & sic in quolibet loco poterimus dicere esse anticipationem, & recapitulationem, ita ꝙ tota Sacra Scriptura tenens ordinem narratiuum, incertissima sit: sed hoc absonum est; ergo oportet dicere, omnia illa continuata esse, de quibus nõ constat, ꝙ sunt recapitulata, aut anticipata. Item tertiò & solidius adhuc, per regulas quas dedimus de anticipatione, aut recapitulatione, s. ꝙ quandocumque sunt multæ propositiones, & cõtextiones pertinẽtes ad diuersa, dato ꝙ vna sit anticipata, vel recapitulata respectu præcedẽtiũ, aut subsequentiũ, tamen non esse necessariũ alias anticipatas, aut recapitulatas esse; & eadẽ regula est de continuatione, sed si sint multæ clausulæ cõsequenter se habentes, & vna sit anticipata, necesse est omnes anticipatas esse,
E vel si vna continuata ordine naturali necessariò omnes cõtinuatæ erunt: sed istæ duæ clausulæ, vel cõtextiones, quæ sunt à loco isto vsque ad finem cap. sunt consequenter se habẽtes, ita ꝙ vna dependet ex altera, ergo cùm vltima sit continuata litteræ seq. cap. secundũ ordinẽ naturalẽ, necessariò erit vtraque continuata. Quòd autem se habeant consequenter, scilicet, vna ad alterã, patet: quia ista prima est de eductione, & introductione filiorum Israel in terrã Chanaan, & in fine huius contextionis subiungit Deus causam, quare assentiebatur petitioni Moysi, dicens: Inuenisti gratiã coram me, & teipsum noui ex nomine. Et tũc Moyses assumpta audacia ex Dei benigna respõsione: addidit aliam petitionẽ, dicẽs: Ostende mihi gloriam tuam. Et patet hoc ex modo litteræ, quia cũ dixisset Deus in fine primæ petitionis Moysi: Inuenisti gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine: subiungit littera, & ait: Ostende

mihi gloriam tuam, s. q̃ dictis his verbis, subiunxit Moyses: Ostende mihi gloriam tuam. Concluditur ergo ex superioribus, q̃ verba, quæ hucusque dicta sũt in hoc cap. ab illo loco. *Audiens populus sermonem.* Fuerunt dicta per anticipationem ad omnia, quæ sequũtur in hoc cap. & in seq. Ea autem, quæ dicuntur ab hoc loco vsque ad finem cap. habent se consequenter secũdum ordinem naturalem ad ea, quæ ponuntur in seq. *Dixit autem Moyses ad Dominum.* Ista loquutio fuit facta, cùm staret in monte Horeb cum Deo in secundis quadraginta diebus, antequam acciperet secundas tabulas. *Præcipis vt educam populum istum.* In hoc apparet, quòd ista littera se habeat s̃m continuitatem ordinis naturalis, quia in principio huius cap. dixerat Deus Moysi: Vade & ascende de loco isto tu & populus tuus, quẽ eduxisti de terra Aegypti, & postea dixit, q̃ Angelus præcederet eos: Moyses autem nõ contentus de ista responsione, subiunxit hic: Præcipis vt educam populum istum, & non indicas mihi, quem missurus es mecũ: quasi dicat, q̃ licet mitteretur Angelus ad præcedẽdũ, nullus vř mitti: ideo sic respondet Moyses Deo tanquam nullũ cum eo mitteret. Ea aũt quæ interposita fuerunt, nõ cõtinuantur his (vt supra declarauimus) sed sunt per anticipationem. *Præcipis, vt educam.* Dicit hoc Moyses, quia mandauerat ei Deus immediatè, q̃ educeret de loco isto populũ quem duxerat de Aegypto, & introduceret in terrã Chanaan, & est fundamẽtum rationis Moysi hoc, s. Dñe, non vř hoc benè fieri, quia præcipis, q̃ educam populũ istum de loco hoc, & introducam in terrã promissam, & tñ non das mihi aliquem, qui vadat mecum, cùm tñ scias me hoc facere nõ posse, nisi alius mecum ineri. *Et non indicas mihi quem missurus es mecum.* Quasi dicat, licet ego sim rector huius populi, qui ab eis videor, & causas eorum determino, tñ oportet esse quemdam alium rectorem inuisibilem, in cuius virtute ego agam, & qui maiora his agat. De hoc dicebat Moyses Deo, q̃ non indicabat ei quis esset, ille, qui cùm eo iturus esset. Sed arguetur contra Moysen quia Deus dixerat ei, q̃ præcederet eum Angelus eius, quo ergo dicit, q̃ non est sibi determinatus, qui ire deberet cũ eo? Ad hoc posset respondere Moyses, q̃ licet Deus indicasset ei, q̃ Angelus iret cum eo, tãtum erat ac si nihil determinasset, quia non satisfaciebat intentioni Moysi: volebat enim Moyses præcedere eos aliquem, qui miraculosè operaretur eũ eis in defensione hostiũ, & in aliis generibus necessitatum: sed in his nõ poterat Angelus prouidere, cũ non posset miraculosè operari, ergo non respõdebat intẽtioni Moysi, quia igitur nihil, & inutile s̃m iura æquiparantur, & Deus indicauerat Moysi inutilẽ præcessorẽ, s. Angelũ, ergo tãquam nullus præcessor fuisset assignatus, poterat loqui Moyses, & sic dicebat nullum esse sibi assignatũ, aut indicatum. Sed adhuc dices, si Moyses petebat sic sibi assignari præcessorem, qui miracula operaretur, & sciebat, q̃ nullus alius erat, nisi Deus, qui talia faceret, quare non petebat, q̃ Deus præcederet eos, aut diceret: præcipis mihi, vt educam populum istum, & non vis ire mecum. Respondetur, q̃ licet ista esset intentio Moysi, tñ tenuit hic modũ aliorũ hominũ in petendo, quia licet cõstet per signa petentis quid sit determinatè id quod petitur, tñ petũt in vniuersali, vt ipse, à quo petitur per se determinet rem, & nõ videatur eam determinare petens: si tñ sic non concedatur quod petit, descendit ad determinandum: sic Moyses petens hic Deum præcedere eos, & conquerens, q̃ ipse non præcederet, dixit vniuersaliter loquens: Non indicas mihi quem missurus es mecũ. Ad hoc aũt Deus respondens, adhuc non satisfecit intẽtioni Moysi, cùm dixit: Facies mea præcedet te. Vidẽs ergo Moyses, q̃ sic vniuersaliter petens nihil consequebatur de eo, quod intẽdebat: coactus fuit petere determinatè quod volebat, dicens: si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto. *Præsertim cum dixeris: noui te ex nomine.* Istud est fulcimentum rationis Moysi ad consequendum quod intendit, s. Domine Deus, videtur, q̃ vis me implicare perplexitatibus, dicens, q̃ educam populũ de loco hoc, & non indicas mihi quis iturus sit mecum: quasi dicat, non deberes hoc facere, vt frustra affligas hominem, & præcipuè, quia licet fortè alteri hoc faceres, mihi tñ non deberes facere & mihi parare hanc angustiam, cùm tu dicas, q̃ me diligis, & cognoscis me ex nomine: quia si quilibet homo cauere debet cuilibet homini iniuriam infligere, præcipuè tñ debet cauere, nè infligat amico. *Noui te ex nomine.* Iste est modus humanus loquendi quandocumque aliquis magnus Dominus, vt Rex, habet multos subditos, nõ cognoscit eos ex nomine suo: sed cognoscit omnes illos nescíens de quolibet specialiter, vtrum Petrus, vel Ferdinandus nũcupetur, cognoscit tñ aliquos ex nomine, qui cum eo magis conuersantur, & sunt viri magis famosi, atque ei specialiter adhærentes, & sic cùm vocare vult eos ad se, non vocat eos nomine proprio, quia nescit, sed mandat, q̃ vocetur populus suus: illi tñ qui nobiliores, atque famosiores sunt, quorum nomina Rex nouit, vocantur ab eo nominibus suis, & isti apud eũ honoratiores sunt. Apud Deũ autem non potest assignari totaliter ista comparatio: nã Deus omnes homines, & omnes res ab æterno cognoscit ex nomine, & non produxissent ad esse, nisi Deus vocasset illas ad esse: non ergo magis cognoscit Regem potentissimum, quam infimum, pauperrimumq. virorum: imò, si ipse magis cognosceret vnũ rem, quam aliam, faceret in eo magnam imperfectionẽ, quod repugnat infinitæ perfectioni eius: nam non esset ex omni parte infinitus, si magis vnum aliquid, quam alterum cognosceret. Etiam sequeretur, q̃ magnitudo claritatis, & certitudinis in cognitione, non inesset ei ex se, sed ex differentia rerum cognoscibilium, quarum quędam magis cognoscibiles, quædam verò minus cognoscibiles sunt: hoc autem ponere in Deo, est ponere magnam imperfectionem repugnantem naturæ Diuinæ, s. q̃ perficeretur ab intelligibilibus, sicut intellectus noster, & daretur in eo intellectus possibilis, qui est omnia fieri, siue recipere, & q̃ actuaretur per speciem intelligibilem, & lumen agentis intellectus. Ex quo sequeretur, q̃ nõ esset purus actus, quę omnia non solùm abhorret Orthodoxorum fides, sed ẽt Metaphysicorum verissima contemplatio. Cognoscit ergo Deus omnia æqualiter: ideo omnia ex nomine cognoscit. Et quantum ad hoc, si propriè accipiatur, non magis cognoscit Deus Moysen ex nomine, quam alios ex Israelitis. Sed accipitur cognosci ex nomine, s̃m id, quod reperitur in illis, quos reges, & magni domini cognoscunt ex nomine: nam solum cognoscũt nominatim eos, qui famosi viri sunt, & honoratissimi; sic apud Deum dicuntur cognosci ex nomine omnes, qui apud eũ in magna reputatione tenentur: Moyses aũt tenebatur tunc in magna reputatione apud Deũ, quia vt dř in littera, Deus dicebat ei: Inuenisti gratiã apud me, quod non dicebat de aliquo alio existente in populo Israel. Enim quia Deus demonstrauit se ei per essentiã, quod non fecit alicui alteri de Iudæis. Etiam, quia dř hic, q̃ videbat Moyses Deũ, & loquebatur ei facie ad faciem. Etiam quia Numer. 12. c. vbi dř, q̃ Moyses erat fidelissimus in tota domo Dei, nec erat quisquã, qui ei compararetur, nam licet alij essent Prophetæ, nullus tñ erat sicut ipse. Et Deut. vlt. cap. dř, quod non surrexit post Moysen in Israel aliquis Propheta, quẽ sic nosset Dñs facie ad faciẽ in signis, & mirabilibus, sicut nouerat Moysen: rectè ergo Moyses dicebatur notus Deo ex nomine, cùm ipse apud Deũ honoratissimus haberetur, ceteri aũt de populo multo minores erant. Etiam, quia quãdo Deus vocabat alios de populo ad aliquid, vel mandabat eis quidquam facere: nominabat specialiter Moysen, & ceteros sub nomine generali, s. vocans eos populum. *Et inuenisti gratiam coram me.* i. tu placẽs & acceptabilis es in conspectu meo. Dicitur aliquis inuenire gratiam in cõspectu alterius, quãdo placet ei quodcumque agit alius, & persona illius bene vř ei, atque gaudet de bono eius. Et hoc ad beneuolentiam pertinet, quæ est amicitiæ principiũ, vt ait Arist. in 9. Ethic. Secundũ hanc aliqui, quos ẽt nunquam vidimus, placent nobis, & q̃ desideramus boni illorum magis, quam aliorũ, & quando sic accidit pro illis, quibus sic sumus beneuoli facimus aliquid magis, quã pro alijs: Deus aũt sic se habebat ad Moysen, q̃ apparebat Moyses placens in conspectu Dei: ita q̃ non erat aliquis ita gratus Deo in toto Iudæorũ exercitu, sicut Moyses: & esse aliquẽ gratũ in conspectu Dei, venit ab hoc, quòd Deus ab æterno aliquem ad valde magna bona elegit: elegerat n. Deus ab

Marginal notes:

Nihil & inutile æquiparantur.

Deus ab æterno cũs homines cognouit ex nomine, & magis vnũ quam alterum.

Quid sit inuenire gratiã coram alio.

Quomodo Moyses inuenit gratiam coram Domino.

ab æterno Moyſen ad magna bona: ideo ſequebatur ex hoc, ꝙ valde placeret in conſpectu eius: ex quo inducebatur, quòd Deus multa agere debebat pro Moyſe magis, quàm pro aliis hominibus, in quo fundat rationem ſuam Moyſes dicens: Domine, hoc quod ego peto valde rationabile eſt, ideo facere debes, præcipuè cùm tu dixeris, ꝙ noſti me ex nomine.i.quòd me reputas apud te tãquam viuũ valde honoratũ, & ꝙ inueni gratiã coram te.i.etiam tu dixiſti, ꝙ eram gratus tibi: ex quo ſic arguitur, quando aliquis eſt amicus alterius, debet pro eo agere multa: ſed tu Dñe dixiſti me eſſe amicum tuũ, cùm dixiſti me inueniſſe gratiam coram te: ergo debes facere pro me multa, ſcilicet, vt indices mihi quis iturus ſit mecum ad educendum populum hunc de hoc loco, & introducendum in terram Chanaan. *Si ergo inueni gratiam in conſpectu tuo*.i. tu Domine Deus dicis, ꝙ ego coram te inueni gratiam: ſi ergo ſic eſt, quòd corã te gratiam inueni, facias hoc quod rogo.ſ.oſtende mihi faciem tuam: quaſi dicat, ſi inueni, debes demonſtrare faciem. *Oſtende mihi faciem tuam*.i. demonſtra te mihi lætum, ſicut conſueueras demonſtrare aliis temporibus ante vituli conflatilis aurei fabricationẽ.

Facies aliquãdo ſignat irã in Sacra Scriptura, aliquãdo lætitiam.

Et patet iſte modus loquendi: quia facies aliquando ſignat iram, aliquando gratitudinem & placiditatem in vultu. De primo vocantur ſæpè apud antiquos Scriptores homines facioſi.i.homines demonſtrãtes vultũ turbidũ, & iratum. De ſecundo dicitur in modo loquendi vulgari: talis homo non monſtrauit mihi faciem: de quo Eccleſ.7.c. Filiæ tibi ſunt, cuſtodi corpus illarum, & non demonſtres faciem tuam eis, i. non demonſtres eis vultũ hilarem, ne aſſumant audaciam aliqua mala aggrediendi. Et iſte eſt valde conueniẽs ſenſus, quia Deus fuerat ante fabricationem vituli valde placidus Moyſi, & quæcumque petebat, Deus confeſtim concedebat: nunc aũt videbatur eſſe iratus, quia petebat Moyſes remitti iniquitatem populi, & non remittebatur plenè, ſicut petebat Moyſes. Etiam petebat, vt educeret eos de loco illo, introduceretq. in terram Chanaan, & Deus non recipiebat hoc ſic ſimpliciter, ſed dicebat: Angelus meus præcedet te. Vidẽs ergo Moyſes Deũ ſic iratũ, ita ꝙ non demonſtrabat ſe ei gratũ, ſicut conſueuerat, petiuit dicẽs: Domine, tu dicis, ꝙ inueni gratiam coram te: ſi ergo ſic eſt, rogo te vt demonſtres mihi faciem tuam.i.vt demonſtres mihi vultum hilarem, quia nunc triſtis vultus eſt tuus erga me. Iſte ſenſus licet valdè coaptetur litteræ, tamen adhuc ex aliqua parte videtur deficere, quia ſequens littera non conſonat, cùm dicitur: *Vt ſciam te*. Quaſi dicat, ideo rogo, vt demonſtres faciem tuam, vt ſciam te: ſed ad hoc nihil agit, quòd Deus monſtraret vultũ lætũ Moyſi. Alio modo eſt ſenſus. *Oſtendi mihi faciem tuam*.i.da mihi cognitionem de te, quæ apparet in facie: non eſt.n.aliqua pars corporis, per quam homo diſtinctè cognoſcatur, ſicut per faciem. Et ratio eſt: quia ceteræ partes ſunt quaſi informes, in facie autem multæ diuerſitates organorum ceterarumq. partiũ ſunt. Etiam quia in facie hominis eſt aliquid ſpeciale, quia nulla facies eſt, quæ totaliter alteri faciei ſimiletur, in partibus aũt ceteris diuerſorum hominũ bene reperitur ſimilitudo, & tunc ponitur iſta petitio, quaſi incidentalis.ſ.quòd Moyſes dixit, Domine, mandas, vt educam populum de loco iſto, & tamen nõ dicis mihi, quis erit ſocius itineris: maximè, quia tu dixiſti mihi, ꝙ diligas me, & tunc occaſione inuenta ex hoc petiuit, dicens: ſi ergo diligis me, & inueni gratiam coram te, oſtẽde mihi faciem tuam, id eſt, da mihi tuam cognitionem, vel vt non ſit inculcatio, & repetitio ſententiarum erit ſenſus. *Oſtende mihi faciem tuam*.i.oſtende mihi teipſum, ſicut cognoſcibilis à me es, & hoc vt cognoſcam te. *Vt ſciam te*.i.ideo deſidero, quòd oſtendas te mihi, vt te viſo, ſicut cognoſcibilis es, ſciam te, id eſt, intelligam quid es, quia vſque nunc de te nihil intellexi: nam licet vſque huc Moyſes cognouerit omnia ſecreta, quæ ei Deus reuelauit, tamen ſemper per Angelos loquebatur, & ſolùm cognoſcebat Moyſes Angelũ in nube latẽtem, vel in aliqua corporali effigie. De Deo autem nihil ſciebat, ſed ſolùm credebat, quia Deus ei fidem ita certiſſimam de ſeipſo tribuerat, ꝙ nullo modo dubitare poterat quin Deus eſſet ille, qui iſta faceret, & mandaret. Etiam hoc Moyſes cognoſcebat per effectus, quia talia

Rõ quare homo magis cognoſcitur per vultum, quam per alias partes corporis.

A fieri videbat, qualia impoſſibilia erant per manus alterius, qui infinitæ potentiæ non eſſet fieri; non deſiderabat ergo Moyſes aliquid cognoſcere de eo, quod verè Deus erat, quod pertinebat ad cognitionem, quam ei dedit per eſſentiam; nunc autem quando iſta petebat Moyſes nondum demonſtrauerat ſe ei Deus per eſſentiam, aliàs non peteret: Oſtendi mihi faciem tuam, vt cognoſcam te, quia iam cognouiſſet eum ſemel. In Hebræo habetur. *Indica mihi vias tuas*. Et redit ad id quod ſuperius, ſi accipiatur in bono ſenſu, licet de virtute ſermonis longe aliud ſignet: nam via dicitur medium deueniendi in aliquid, & dicere, demõſtra mihi vias tuas, eſt dicere, da mihi viam, per quam in cognitionem tuam perueniam: eſt autem via cognoſcendi Deum ipſa rerum creatarũ ſpeculatio, ſicut ait Apoſtol. ad Rom.1.capite, ſcilicet: Inuiſibilia Dei

Via cognoſcendi Deum.

B per ea, quæ facta ſunt, à creatura mundi intellecta conſpiciuntur. Eſt autem iſta cognitio poſterior, quia non eſt per aliquid prius, nec per aliquid æquale. In littera Chaldaica dicitur. *Oſtende mihi ſemitam boni tui*.i.demonſtra mihi modum, quo poſſim cognoſcere te, qui es fons boni totius: Littera autem noſtra in hoc multũ fuit cauta, ponens faciem, vbi littera Hebraica poſuit viam, quia per viam notatur medium deueniendi in rem, per faciem notatur clara cognitio Dei, & cuiuſlibet rei, cui facies attribuitur: ſi autem Moyſes peteret demonſtrari ſibi viam Dei, erat ſenſus, ꝙ Deus daret ei cognitionem creaturarum, quæ ſunt via cognoſcendi Deum, vt ſic per creaturas cognoſcat eum. Sed hoc non oportebat petere à Deo tanquam aliquid valde ſpecialẽ, cùm homines naturaliter habeant cognitionem creaturarum, ſed petebat id quod erat ſummum, ad quod nullus (niſi à Deo eleuatus) acce-

C dit.ſ.cognoſcere Deum in ſeipſo, & hoc propriè notatur per oſtenſionem faciei: Moyſes ergo hoc petebat: quia tamen littera Hebraica interdum non facit magnam differentiam in terminis, non fecit differẽtiam dicendo viam, vel faciem. Hieronymus autem, vt vir peritiſſimus, conſiderans diſcretiuè ſenſum, quem Moyſes facere intendebat iuxta proprietatem linguæ Latinæ, non viam, ſed faciem tranſtulit: ſenſum non verba reſpiciens. Aliqui Iudæi dicunt litteram iſtam legendam proclamatiuè, & incidentaliter, ſcilicet, quòd non eſſet iſta quæſtio de intentione principali Moyſi, cùm ipſe peteret, quòd daretur ei ſocius ad educendum Iſraelitas de loco iſto, & introducendum in terram Chanaan. Et dum hæc ageret, quidam viator iter faciens, ſedit ſecùs fontem, vt refocillaretur aqua, & ſacculum magnæ quantitatis pecuniæ iuxta fon-

Expoſitio quorumdam Iudæorum.

D tem oblitus fuit: venit & mox alius viator ad fontẽ, vt biberet, & inueniens ſacculum pecuniarum, rediit retro velociter eadem qua venerat via deferens ſecum inuentam ibi pecuniam: venit confeſtim alius tertius viator, & ſedit in margine fontis. Primus autem viator tot, qui pecuniam iuxta fontẽ oblitus receſſerat, rediit, & inueniẽs ſecus fontẽ tertium viatorem, qui ſacculum pecuniæ non viderat, dixit ad eum: da mihi pecuniam meam quam hic oblitus ſum, quia poſt receſſum meum nullus alius venit ad fontem niſi tu: cumq. iſte ſecundus viator reſponderet ſe nihil tale vnquam vidiſſe, alio in contrarium aſſerente: tertius iſte viator iracundia concitatus gladio transfodit viatorem primum, qui magnam pecuniæ perdiderat quantitatem: Moyſes autem hæc vniuerſa contemplans, quæ in ſuperficie mala videbantur Deo conſentiente, proclama-

E uit ex incidenti ad Dominum, dicens. *Oſtende mihi viam tuam*. id eſt. O Domine, rogo te, ꝙ demonſtres mihi tuam viam, vel proceſſum in iudicando, quomodo mali præmia ferũt, boni autem in loco facinorum ſupplicia luũt. Quid enim eſt huiuſmodi motiuum? cui Dominus ſubridẽs, ait: nullum fuiſſe hic iniuſtè paſſum, quia viator iſte primus, qui pecuniæ ſacculũ iuxta fontem oblitus fuerat, furatus fuerat eam patri illius ſecũdi viatoris, qui eam inuentam aſportauit, & idem primus viator occiderat patrem huius tertij viatoris, quare ab ipſo occiſus eſt. Iſte ſenſus videtur aliqualiter coloratus: ſed nihil continet veritatis: nam oportebat vt Moyſes exiſtens in monte videret iſtos viatores apud fontem accubare, & deponere ſacculum pecuniæ, & iſta omnia facere, ſed hoc non poteſt ſtare, quia Moyſes erat intra caliginem montis, ſicut dicitur

Cõfutat. expoſit. Hebræorum.

supra 24. capite, quòd Moyses ingressus fuit medium nebulæ, & accessit ad Deum, & supra 20. cap. dicitur: quòd Moyses accessit ad caliginem, in qua erat Deus: ergo non poterat ipse existens in illa caligine, videre aliquid extra montem. Confirmatur hoc: quia quãdo Moyses stabat in monte cum Deo primis quadraginta diebus, Israelitæ, qui erant in castris, non videbant eum: ideo dixerunt ad Aaron: fac nobis Deos, qui nos præcedant, Moysi enim huic viro, qui nos eduxit de terra Aegypti nescimus quid accideret: si enim ipsi eum vidissent non dixissent hoc, nec institissent apud Aaron, vt faceret ipsis vitulum conflatilem aureum. Item, quia si Moyses existens cum Deo in monte, potuisset aliquid conspicere illorum, quæ fiebãt extra montem, potuisset maximè videre populum idolo-latrantem. s. quomodo faciebant choros in circuitu Idoli: sed ista non vidit, donec descendit de monte, & stetit circa castra, quia tunc dicitur: Cumq. appropinquasset, vidit vitulum, & choros: ergo nec poterat videre viatores circa fontem. Item, dato, ꝙ posset videre viatores venientes, & incubantes margini fontis, tamen quia sacculus pecuniæ erat aliquid paruum, non potuisset distinctè illum videre. Item, dato, ꝙ etiã videret omnia ista, requirebatur, ꝙ adhuc audiret verba disceptantium prope fontem de pecunia, alioquin non videret causam vnde proclamare deberet ad Deum pro hoc tanquã pro iniustissimo facto. Item cum Moyses staret in monte cum Domino, erat attentus eis, quæ dicebantur ab eo, quia non decebat in conspectu eius, quempiam neglig͂etem, aut inaduertentem esse: non ergo poterat esse attentus his, quæ extra fiebant, vt cõsideraret pugnãtes viatores, & hæc sic successiuè faciẽtes. Itẽ, quia manifestè apparent ista conficta esse: nam si viatores veniebant, qui sic insidebant margini fontis, aut erant isti viatores de Israelitis, aut de aliis gentibus. Non est dicendum ꝙ essent de Israelitis, quia Israelitæ omnes in castris erãt, nec habebãt aliquid operis, ex quo diuagari cogerentur, & dato, ꝙ vellent diuagari, nesciebãt, nisi quantum nubes eos præcedebat, cùm terram illam inuiam nũquam ambulassent, nec dicendũ est istos viatores esse de alienigenis, quia nulla gens auderet transire apud castra Israelitarũ. Sciebant. n. omnes gẽtes, quæ erãt in circuitu illius magnæ solitudinis, ꝙ Israelitæ ascenderant de Aegypto ad accipiendas sedes, Timebant ergo omnes, qui in circuitu aderant, ne irruerẽt super eos ad accipiendã terrã eorũ, ideo contra eos bella mouebãt, vt patet de Amalechitis, qui iã bello Israelitas perturbauerãt, vt patet supra 17. cap. postea verò aliæ gentes insurrexerũt in eos, vt Chananæi, Amalechitæ rursus, & Amorrhæi. Hoc aũt, quia timebant eos. Sic patet supra 15. c. cũ agitur de trãsitu maris rubri, & ingressu in desertũ, cùm dr̃: ascenderunt populi, & irati sunt: dolores obtinuerũt habitatores Phylisthiim: tunc conturbati sunt Principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt oẽs habitatores Chanaã. Nõ est ergo vllo modo credẽdũ, ꝙ aliqui viatores de aliis gẽtibus trãsirẽt apud montẽ Sinai metatis ibi castris Israelitarũ, quia omnes hoc formidarẽt: sed imperiti Iudæi ad modica respicientes, nec locorũ circumstantiã, aut temporũ qualitatẽ aduertẽtes ista ex sua stultitia cõfinxerũt. Teneda est ergo secũda expositio q̃ immediatè supra dedimus. *Vt sciã*. i. desidero videre, faciẽ tuã, vt cognoscã te, quia vsque nũc de te nihil noui, si aũt ostendis mihi faciẽ tuam. i. si mihi te exhibes taliter, qualiter sis clarè cognoscibilis, quod facies notat, cognoscam te. *Et inueniam gratiam ante oculos tuos*. i. hoc peto, vt sim gratus ante te. Vel põt accipi, ꝙ non legatur per modũ causę finalis motiuæ. s. ꝙ ideo vellet Moyses cognoscere Deũ, vt inueniret gratiam in conspectu eius, sed ꝙ ista sit petitionis pars, & petentur tunc duo. s. vt ostendatur Moysi facies Dei: secundò, vt Moyses inueniat gratiam coram Domino.

Doct. determinatio.

Quomodo Moyses petebat inuenire gratiam coram Deo, cum iam inuenisset, & de hoc esset a Deo certificatus. Quæst. XIIII.

SED dicet aliquis, quomodo Moyses petebat, vt inueniret gratiam in conspectu Dei, cùm Deus certificasset eũ, ꝙ inuenisset gratiam in oculis eius, quia supra dicitur: Noui te ex nomine, & inuenisti gratiam corã me. Respondetur, ꝙ hoc verũ erat, ꝙ Moyses inuenerat gratiã in conspectu Domini magis, quam aliquis de Israelitis, cùm eũ tanto populo vt eius dux & princeps esset, præfecisset, & quod maius erat, ita eũ familiariter habebat, vt suã colloquutionẽ cũ vellet, præsto haberet, atque magnificauerat eũ Deus in operatione mirabiliũ signorũ, atque portẽtorũ in Aegypto, & in diuisione rubri maris, atque eductione aquæ de petra, & in ceteris, quæ aut Moysi manibus, aut precibus cõficiebãtur. Hæc verò nulli vnquam à sęculis viro fuerãt cõmunicata; satis ergo cõstabat Moysi, ꝙ gratiã reperisset in cõspectu Domini: petit tamẽ Moyses inuenire se gratiã in conspectu Domini (quia licet sciret se inuenisse quantũ ad alia) tñ si in hoc non inueniret gratiã, putaret se nõ inuenisse gratiam aliquam in cõspe-

G ctu Dñi, & si in hoc inueniret, arbitraretur se perfectè gratiam inuenisse. *Et inueniam gratiam ante oculos tuos*. i. rogo te, ꝙ in hoc quod peto inueniam gratiã ante oculos tuos. Vel ostẽde mihi faciem tuã, vt sciã te, & inueniã gratiam ante oculos tuos. i. & sciam me inuenisse ante oculos tuos gratiam: quia per hoc plenè mihi patebit inuenisse gratiã ante te si hoc facias. *Respice populum tuum gentem hanc*. Hic cõuertitur ad principale intentũ. s. vt exoret pro eductione populi de loco isto, & introductione in terrã Chanaan. Hæc. n. supra inchoauerat, cũ dixit: præcipis, vt educam populũ istũ, & non indicas mihi quẽ missurus es mecum. & est sermo passionalis. i. cõcitans ad passionẽ misericordiæ audiẽtem. *Respice populum tuum gentem hanc*. i. respice hanc gentem, quæ est populus tuus, quasi dicat, Domine Deus, ecce quã magnus populus iste, quẽ tu eduxi-

H sti de terra Aegypti, & nisi tu eũ clemẽter respicias, delebitur de terra præ aduersitatum numerosa magnitudine: cõuertatur ergo vultus tuus, & respice eos vultu benigno, assentiens petitioni meæ pro eis. *Dixitq. Dominus: Facies mea præcedet te*. Hic Deus aliqualiter mitigatus verbis Moysi, respondit mitius quàm ante responderat; quia supra dixerat: non ascendam tecũ, quia populus duræ ceruicis es: ne fortè disperdã te in via. Hic aũt concedit ꝙ facies sua præcederet eos. Littera Chaldaicæ translationis habet. *Gloria mea præcedet te*. Quod referunt quidam ad columnam nubis dirigentem, quæ dicitur gloria Dei, quia in illa monstrabatur virtus, & honor Dei: & tunc satis stat littera sequens, cùm dicit Moyses. *Si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto*. i. Domine bene volumus, ꝙ columna nubis, quæ est facies, aut gloria tua, præcedat nos,

I sed nõ sola columna: nam si tu non præcedis nos, nõ educas nos de loco isto: sed tũc id quod cõcedebat Deus erat modicũ. s. facies mea præcedet te accipiendo pro columna nubis, quia hoc semper cõcesserat, & hoc non abstulerat. Alio modo accipi potest, ꝙ Moyses in hoc non renuat responsionem Dei, sed confirmet; In littera Hebraica habetur hic aliter, quàm in littera nostra. s. *Facies mea præcedet te*. Et tunc sequitur responsio Moysi. s. *Si non facies tua præcedit, non educas nos*. Est sensus, ꝙ Deus dixerat facies mea præcedat te. i. ego præcedam te, sicut tu petis. Et tũc Moyses quasi confirmans responsionem Dei, ait. *Si non facies tua præcedat*. id est, Domine ego in hoc valde assentior, ꝙ facies tua præcedat nos: quia si facies tua non præcederet, nollem ꝙ nos educeres de loco isto. Quod aũt sic habeatur in Hebræo, patet: quia vtrobique habetur penai, id

K est, facies tua. Sed non conuenit iste sensus, quia littera sequens dissonat, faciens quòd responsio Moysi non sit per modum confirmantis, sed per modũ renuentis: nam cùm dictum fuerit: Si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto, siue secundum litteram Hebraicam: Si non facies tua præcedit. Sequitur: In quo scire poterimus ego, & populus tuus, inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum, vt glorificemur ab omnibus his populis? si enim Moyses confirmaret Dei responsionem, non oportebat ponere ista verba, quæ sunt cõfirmatiua intentionis Moysi renuentis, quasi dicat: Domine, si non præcedis nos, non educas nos de loco isto. Et iustum valde est, & æquum, vt tu ipse præcedas nos, quia si non præcederes nos, quomodo possemus ego, & populus tuus scire, quòd inuenissemus gratiam coram te, quasi dicat: in nullo possemus hoc scire. Item confirmatur hoc magis:

quia

quia infra in responsione Dei ad Moysen dicitur: Dixit Dominus ad Moysen: Et verbum istud, quod loquutus es, faciam: inuenisti enim gratiam coram me, id est, & nunc volo facere hoc, quod rogasti, quia inuenisti gratiam coram me: si tamen in hoc Moyses non repugnasset priori responsioni Dei, & petiisset contrarium fieri, non posset ista littera vllo modo introduci: si enim dixisset Deus: facies mea præcedet te, id est, ego præcedam te, & Moyses hoc confirmasset, quomodo diceret Deus: Etiam verbum istud quod loquutus es faciam? quia Moyses sic intelligendo nihil dicebat, sed fauebat sententiæ Dei: & sic Deus non faceret verbum quod loquutus fuerat Moyses, sed verbum quod ipsemet loquutus fuerat, scilicet, quòd facies sua, id est, ipse præcederet eos: maximè, quia ista responsio Dei, scilicet. *Et verbum istud quod loquutus es, faciam.* referretur ad immediatè dicta: fuit autem hoc verbum Moysi: In quo scire poterimus, ego, & populus tuus, inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum. Non potest ergo stare iste sensus. Alij dicunt, quòd accipitur hic facies Dei, pro ira, sicut supra dicebatur de homine facioso, id est, iracundo, & est sensus. *Facies mea.* id est, ira quam ego concepi de isto populo quando vitulum conflatilem aureum fabricauit, & coluit, recedet ab eis. Cui concordat littera Hebraica, dicens: *Facies mea ibit.* id est, ira mea recedet à vobis. Sed ista expositio nullo modo conuenit litteræ nostræ, quæ habet, præcedet, quia esset sensus, quòd diceret, ira mea præcedet te. Et hoc valde malum erat. Item nec concordat litteræ Hebraicæ, quia dicitur: Facies mea ibit, & requiem dabo tibi. in quo videbatur, quòd Deus innueret aliquam gratiam fieri Moysi, quòd ira Dei recederet ab eo, & daretur ei requies, quia Moyses nullatenus peccauerat in hoc facto, sed potius meruerat, inquantum vitium populi tanquam prælatus (vt decuit) castigauerat: ergo non attinebat ad eum singulariter aliquo modo quòd ira Dei recederet ab eo. Item, non potest stare ista expositio, quia dissonat litteræ inferiori, scilicet, in quo scire poterimus, ego, & populus tuus, inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum: ergo non petebat Moyses, quòd ita Dei recederet ab eo, sed quòd Deus præcederet populum. Littera ergo ista, potest intelligi dupliciter: Vno modo, quòd Moyses peteret Deum præcedere totum populum ad exeundum de loco illo, & introeundum in terram promissam, & tunc antequam Moyses claré peteret, vt Deus præcederet populum, quia dixerat ipse Moyses: Præcipis, vt educam populum istum de loco hoc, & nó indicas quem missurus es mecum: respondit Deus. *Facies mea præcedet te.* id est, ego dirigam te in via præcedendo te, & faciendo pro te miracula. Ad quod Moyses respondit. *Si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto.* Et est ista responsio iuxta verba Dei suprapposita, quia videbatur ex verbis Dei, quòd ipse vellet præcedere Moysen solum, scilicet, quòd si necesse esset ad conseruationem vitæ Moysi, Deus faceret miracula, quod erat præcedere eum, & ascendere cum eo: sed non innuebatur ex hoc, vtrum Deus vellet facere miracula pro populo: ideo Moyses curans, non solùm de bono suo, sed etiam de bono aliorum quorum prælatus erat, dixit: *Si non tu ipse præcedas, non educas nos de loco isto.* id est, si tu non præcedis, non solùm me, sed etiam totum populum, non educas de loco isto. Ista expositio satis conuenienter assignari potest, & hanc tenet Nicolaus, & multi Hebræorum. Sed adhuc ista expositio non totaliter consonat, quia ad exprimendum istam Moysi intentionem, non solùm debebat littera dicere: Si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto. sed: Si non præcedis tu nos, non educas nos de loco isto: quia existente ista intentione, nũ repugnat ista littera, quam Moyses posuit in responsione litteræ, quam Deus posuit. Nam Deus dixerat, quòd præcederet Moysen: & Moyses dixit: Si non tu ipse præcedis, non educas nos de loco isto. Ergo si Deus præcederet, consentiebat Moyses, quòd educeret illos de loco illo. sed cùm Deus præcederet Moysen, Deus dicebatur præcedere: quia in verbis Moysi, non determinabatur quem præcedere deberet: ergo non repugnat ista responsio verbis Dei: & tamen Moyses intendebat repugnare, quia alias poneretur ista littera superfluè. ergo non est ista intentio

Expositio quorundam dicentium faciem Dei sumi pro ira.

Primus sensus litteræ, quem Nicolaus etiam sequitur.

Confu. opin. Lyrani.

A litteræ. Item, licet ista expositio possit stare secundum litteram Hebræam aliquo modo, tamen secundum litteram nostrã non habet aliquam apparentiam. Dicit enim littera Hebræa. *Facies mea præcedet te.* Et tunc sequuntur verba Moysi. *Si non facies tua præcedit, non educas nos de loco isto.* Ita quòd vtrobique ponitur facies: cùm ergo ibi non fiat differentia quantum ad Deum præcedentem, qui vocari videtur facies, debet inquiri differentia in aliquo alio: & quia in primo dr̃, facies mea præcedet te, vt fiat differentia, secundum intelligitur in plurali, s. *Si nõ tua facies præcedat.* scilicet nos; considerando tamen litteram nostram non stat ista expositio, quia littera nostra facit differentiam quãtum ad faciem: quia cùm in littera, quam dixit Moyses, dicatur: Si non tu ipse præcedis. in littera, quam dixit Deus dicitur: Facies mea præcedet te. ergo in hoc stat differentia, & non secundũ quòd ista expositio faciebat differentiam in præcedendo Moysen, vel præcedẽdo Hebræos. Et

B adhuc secundum litteram Hebraicam non concordat totaliter, quia deberet dici in verbis Moysi: Si nõ facies tua præcedit nos, non educas nos de loco isto, sed dicitur: Si non facies tua præcedit: ita quòd non apparet vtrum magis dicatur pro Moyse solo, quòd Deus præcederet eum, vel quòd præcederet Hebræos. Aliter ergo dicendum est, scilicet, quòd Deus dixerat Moysi. *Facies mea præcedet te.* scilicet, quòd per faciem non intelligatur ipse Deus, sed intelligatur aliquis Angelus multum specialis, qui magis habeat repræsentare Deum, quàm Angelus, qui ante præcedebat in columna nubis: ideo vocatur Angelus iste facies Dei, id est, Angelus habens specialem potestatem repræsentandi Deum, quod apparet in facie. Et vo-

C catur iste ab aliquibus Angelus facierum. Moyses autem non fuit contentus quòd præcederet eos facies Dei, id est, ille Angelus, qui repræsentabat faciem Dei: sed quòd Deus ipse præcederet; ideo dixit: Si non tu ipse præcedis, id est, nolumus, quòd præcedat facies tua, sed tu ipse: alioquin non educas nos de loco isto. In hoc autem Hieronymus mutauit litteram Hebraicam, quia cum dicatur in illa. *Si facies tua non præcedit.* Et hic in littera nostra dicitur. *Si non tu ipse præcedas.*

De translatione D. Hieronymi verborum, si non tu ipse præcedas. Quæst. XV.

CIRCA quod consideranda sunt duo. Primum, quare Hieronymus mutauerit litteram istam a littera

D Hebræa. Secundum est, quare magis mutauit ponens sic. *Si non tu ipse præcedis,* quàm aliquid alterum. Ad primum respondetur, quòd Hieronymus cautissimè mutauit: & ratio mutandi fuit, vt littera non poneretur frustra: & vt concluderetur intentio Moysi ex verbis eius. Cùm enim hic ponantur contraria responsio prima Dei, & replicatio Moysi, vt patet ex principio verborum Moysi: oportet dare modum, per quem repugnent: sed si ponatur sic, vt est in littera Hebraica, non videtur repugnantia ex ipsa littera: ergo oportet assignare quemdam alium modum, per quem repugnẽt. Cum enim dicitur in littera Hebraica ex verbis Dei. *Facies mea præcedet te.* Et postea subiungitur. *Si facies tua non præcedit, non educas, & cetera.* Non est repugnantia ex parte eius, quod est præcedens: quodcumque velimus signare per faciem. Eodem modo

E vtrobique sumendũ, non est etiam differentia ex parte eius, ad quod præcedit: quia in primo dicitur. *Facies mea præcedet te.* In secundo dicitur. *Si facies tua non præcedit.* & non dicitur ad quid debeat præcedere: ergo nõ repugnat dictum Moysi dicto Dei, & sic esset superfluum. Et si dicas quòd repugnat, quia dicitur: *Non educas nos de loco isto.* Respondetur quòd nihil agit: quia hoc est in alia oratione, & hoc existente potest non repugnare dictum Dei dicto Moysi: ergo hoc non facit repugnare. Consequentia est nota. Patet antecedens, quia sicut in primo dicitur. *Facies mea præcedet te.* Ita in secundo potuit poni. *Si non tua facies præcedit.* Et sic non repugnãt, & sic sequetur oratio illa, quæ habetur in littera, scilicet, non educas nos de loco isto. Non ergo repugnat vna illarum duarum alteri propter istam orationem. *Si non tu ipse præcedis.* cum ipsa per se non faciat repugnare alteri. Vt ergo istæ duæ

ora-

orationes repugnarent, secundum quòd intendit Moyses, facere eas repugnare, oportet vt mutarentur verba in Latino, cùm secundum virtutem litteræ Hebraicæ non repugnent. Secundum erat, quare magis sic mutauit quàm aliter, vt diceret: *Si non tu ipse præcedis.* Respondetur quòd hæc habuit Hieronymus ex verbis Moysi. Nam id quod hic petebat Moyses, confirmabat inferius: sed inferius innuitur q; Moyses peteret vt ipse Deus per se præcederet: ergo petebat hic, quòd ipse Deus præcederet. Patet enim; quia dicitur infra: in quo enim scire poterimus ego, & populus tuus inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum? & postea Deus concessit hoc dicens. *Et verbum istud, quod locutus es faciam.* Ergo hoc petebat hic Moyses, cũ istud pronomen demonstratiuum (hoc) non habeat aliquid aliud, ad quod referri possit, nisi ad hoc quod est Deum præcedere: rectissimè ergo, & disertissimè mutauit B. Hieronymus. *Facies mea præcedet te.* id est, Angelus, qui specialiter repræsentat me, & vocatur Angelus faciem. *Præcedet te.* In hoc quod dicitur præcedet te: non excluditur quin præcedat populum, sed dicitur: præcedet te: quia erat Moyses ductor populi, & præcedendo ipsum, præcedebat populum suum: Sic patet supra in principio capitis, cùm dicitur: Vade ascende de loco isto, &c. & sequitur: Mittam præcursorem tui Angelum meum. Non enim negatur in hoc, quin esset præcursor populi: quia supra 23. c. dicitur, q; Angelus esset præcursor, & Deuteron. 7. cap. *Et requiem dabo tibi.* id est, auferam tibi omnem laborem, & sollicitudinẽ. diligebat.n. Moyses populum istum Hebræorum, in visceribus caritatis tanquam proximos, & tanquam subditos, quia peccauerat colẽdo illum vitulum, de quo supra memoratum fuit Deum deserentes, timebat valde, ne Deus desereret eos, & irruerent super eos hostiles turbæ, atque delerent de terra: Deus tollit ei hanc sollicitudinem dicens, quòd dabit ei requiem ab his angustiis. *Si non tu ipse præcedas.* i. non sufficit, quòd præcedat nos Angelus faciem: quia exiguntur miracula aliqua ad perductionem huius populi per desertum, & introductionem in terrã Chanaan: sed Angelus non potest facere miracula, ideo non sufficit: sed tu ipse præcede nos. Viderat enim Moyses, quòd in exitu de Aegypto Deus fecerat pro eis multa miracula, quæ si non fecisset non potuissent vsque ad locum istum perduci Hebræi: suspicabatur ergo Moyses in futurum in itinere terræ Chanaan tales casus affuturos, in quibus necessaria esset miraculorum operatio ad conseruationẽ status Israelitici: præcipuè quia credebat Moyses esse nunc sibi necessariam maiorem cõseruationem, quia maiorem potestatem haberent hostes in eos, quàm si non peccauissent, & alia mala frequentiora eis euenirent. Cùm autem dicitur hic. *Si non tu ipse præcedas.* Accipiendum est, sicut accipiebatur supra in illa littera. *Non ascendam tecum.* & in littera. *Angelus meus præcedet te.* Nam Deus semper præcedebat Israelitas necessariò, & subsequebatur eos, quia Deus est super omnia, & intra omnia, & ante omnia, & sic de aliis differentiis positionum: sed dicebatur præcedere, si operaretur cum eis miracula: si autem non operaretur miraculosè, dato, quòd esset semper cum eis, non dicebatur præcedere, nec ire cum eis, quia non apparebant signa præsentiæ Diuinæ, quæ in hoc cognoscitur distincta ab omnibus aliis rebus, quia sola operatur mirabilia. *Non educas nos de loco isto.*

Quare Moyses dicebat, si nos non præcedis, &c. cum etiam in loco illo Deo directore, & conseruatore indigebat.
Quæst. XVI.

QVÆRET aliquis, quare Moyses dicebat: Si non præcedas nos, non educas nos de loco isto: quia sicut in itinere indigebant directore, & defensore: ita in loco illo indigebant conseruatore. Respondetur, quòd si Deus nõ esset ductor populi huius, caderet in manus hostiles, & in multa infortunia: hæc autem infortunia non poterant eis ita euenire existentibus in monte Sinai, sicut si itinerarent: Nam iste locus erat separatus magis à turba hostili, quàm alia loca per quæ transituri erant in itinere: ergo non ita irruerent hostes super eos existentes

F hic, sicut si in itinere mouerentur. Item, etiam si iste locus esset apud hostes, tamen magis esset eis securum manere quàm ambulare, quia aliæ gentes mouebantur cõtra eos in bellum, putantes q; vellent inuadere terram eorũ: cum autem manerent in aliquo loco, nulla gens suspicaretur, q; vellent impugnare eam, & non moueretur ex aduerso in pugna contra eos: cùm verò mouerentur, omnes gentes suspicarentur, & conuenirent contra eos ad delendum eos. Item, quia à loco illo vsque ad terrã Chanaan, oportebat transire per confinia multarum gẽtium, & licet vna gens non pugnaret contra eos, vel pugnans non præualeret: tamen alia fortasse pugnaret, & præualeret: magnum ergo periculum erat exire de loco illo, si non haberet ducem sufficientem ad protegendum ab omnibus aduersitatibus. Et in hoc discretus erat valde Moyses: vnde si forG tè Deus noluisset præcedere eos, cuius tamen contrarium disposuerat facere ab æterno, Moyses, & totus Israelitarum populus non exirent de loco illo, vt irent contra terram Chanaan, sed aut coniungerentur Madianitarũ populis, qui erant circa montem Sinai, vt declarauimus supra 3. cap. & hoc quia Madianitæ pertinebant ad genus Hebræorum, cum essent filij Abrahæ ex Cethura. vel in terra illa coniuncta monti Sinai habitarent: quia licet illa terra antea non fuisset habitata: tamen postea habitabilis facta est, & tunc habitatur: & præcipua causa erat propter fontem, quem Deus fecerat effluere de petra Horeb percutiente Moyse petram illam, vt supra, 17. cap. ibi autem tunc tota illa terra vallis Moysi appellabatur, & erat habitata: quia beneficio fontis illius tota irrigabatur, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ, vbi agitur de

Discretus fuit Moyses in petendo, ut non educeret si ipse non præcederet.

H Arabia. *In quo enim scire poterimus ego, & populus tuus.* Hic confirmat suam petitionem probando eam esse rationabilem, quasi dicat: Domine rationabile est, q; præcedas nos, sicut petimus, quia aliàs nõ posset apparere, quomodo ego, & populus tuus inuenerimus gratiam coram te. Moyses vnum dicit, & aliud præsupponit: præsupponit enim, q; Deus haberet gratum sibi Moysen, & populum suum: de Moyse quidem patet: quia Deus dixit supra: Noui te ex nomine, &: Inuenisti gratiam coram me. De populo autem suo patet; quia Deus acceperat eos peculium de cunctis populis terræ, & in regnum Sacerdotale, vt patet supra 19. capite, ideoq. pro eis tanta fecerat. Et si dicas quòd nõ bene persuadebat Moyses, quia populus debuisset esse gratus coram Deo, quia tamen peccauerat, non erat gratus coram Deo. Respõdetur, q; licet populus pec-
I cauisset, tamen Deus ei remiserat iniquitatem, ideo redibat in pristinam gratiam. Sed nec est hoc simpliciter verum: quia postea cùm Deus concessit hanc petitionem, subdidit causam, scilicet: inuenisti enim gratiam coram me, & noui te ex nomine: & non dixit aliquid de populo, quia populus nõ merebatur aliquid, quia quòd Deus remisisset ei culpam, erat ex pura Dei benignitate, sed populus nõ habebat tũc aliquid, propter quod apud Deum aliquid mereretur: cùm verò accepit legem, & Deus eum in peculiarem populum accepit, merebatur apud Deũ ex illo bono opere, eratq. acceptus Deo; Secundum est, quod dicit Moyses, scilicet, quòd non apparet quomodo ipse, & populus essent in gratia Dei, siue quòd inuenissent gratiam ante oculos eius, nisi hoc faceret. Et satis rationabiliter arguit, quia quando aliquis inuenit gratiam in con-
K spectu alicuius, omnia opera illius sunt grata, & acceptabilia illi, in cuius conspectu gratiam reperit, scilicet, quòd Deus præcederet populum in via, erat quoddam bonum populo, & Moysi: si igitur erant grati in conspectu Dei, debebat hoc agere. *In quo enim scire poterimus.* Non intelligas: in quo, id est, in qua re. Quia dato, q; non fecisset hoc Deus pro Moyse, & populo Israelitico, adhuc in multis aliis rebus sciebant se inuenisse gratiam coram Deo, quia fecerat, & continuo faciebat pro eis talia, qualia non faciebat pro aliqua aliarum gentiũ. Sed est accipiendum. *In quo enim scire poterimus.* id est, quomodo scire poterimus, q.d. licet multa bona nobis feceris, in quibus videbamur inuenisse gratiam coram te, tamen si hoc nõ agis; non patebit nobis plene vtrum inuenerimus gratiam coram te. *Ego, & populus tuus.* Posuit se hic Moyses specialiter, & populũ generaliter, quia credidit, quòd Deus ali-

quid

quid ageret pro eo: nec tamen in hoc de meritis suis gloriabatur, sed quia Deus ei dixerat: Inuenisti gratiam coram me: &: Noui te ex nomine. certificatus ergo à Deo, quòd placebat ei, voluit nomen suum interponere, vt sic Deus aliqualiter placaretur, & propter hoc Deus postea placatus fuit, quia infra dicitur: Et verbum istud, quod loquutus es, faciam: inuenisti enim gratiam coram me. *Inuenisse nos gratiam in conspectu tuo.* id est, quòd placet tibi de nobis, & diligis nos. *Nisi ambulaueris nobiscum.* Quasi dicat, nos petimus à te, quòd ambules nobiscum in via, & hoc non est difficile tibi: est etiam iniustum: ergo si non facis, nō patet quomodo coram te gratiam inuenerimus. Et dicitur. *Ambulaueris nobiscum.* scilicet, faciendo pro nobis mirabilia in quibus appareat te ambulare nobiscum. *Vt glorificemur ab omnibus populis.* Videntes enim omnes populi, qualiter Deus Hebræorum faciebat talia pro eis, qualia nullus Deus gentium fecisset pro cultoribus suis: laudabant, & felicem prædicabant populum Hebræorum, sicut patet Psal. 144. Beatum dixerunt populum cuius hæc sunt, & benedictus populus cuius Dominus Deus eius: sic enim & aliæ gentes laudabant Hebræos, quia habebant legem, & cærimonias rectissimè ordinatas, vt patet Deuteron. 4. cap. cùm dicitur: Hæc est sapientia nostra & intellectus coram populis, vt audientes vniuersi præcepta hæc dicant: en populus sapiens, & intelligens & gens magna: nec est .n. alia natio tam grandis. *Qui habitant super terram?* Infra terram nullus populus habitat, nisi accipiatur populus pro turba miserorum damnatorum. Poetæ enim magnum populum sub Plutone Deo inferorum cōstituebant, & in campis Elisiis, vbi viri virtuosi purgati sunt, similiter magnum populum. Sed isti non propriè vocantur populus, quia populus est multitudo virorum communicantium loco, & lege, & aliis communicationibus ad per se sufficientiam in liberis, & æqualibus, secundum quòd aliqualiter concluditur ex verbis Aristot. 5. Ethicorum, vbi tractat de iusto simpliciter, quod est politicum, & de iusto secūdum quid: & in 3. Politicorum. Sed inter damnatos non existunt istæ conditiones, ideo non vocantur populi. Primò, quia non sunt viri, sed spiritus. Secundò, quia non communicant lege: nam ibi nullus ordo est, sed sempiternus horror inhabitabat, vt patet Iob, capite 3. quia non conueniunt isti ad per se sufficientiam, id est, quòd ex hoc quòd conueniunt habeant sufficiētiam omnium necessariorum ad totam vitam, qui autem damnati sunt, nō conueniunt ad per se sufficientiam, sed ad pęnarum persolutionem. Item, quia populus consistit secundum communicationē iusti in liberis, & æqualibus, in inferno autem nihil tale consideratur: ergo non sunt populus. Eodem modo, & illi, qui sunt in vita æterna felicitatis paradisi non vocantur populus, quia non sunt viri: & sic de aliis conditionibus; Scriptura tamen sacra vocat interdum populum congregationem spirituum bonorum in lymbo, sicut dicitur de Abraham, q mortuus est appositusq. est ad populum suum, vt patet Genes. 25. cap. id est, positus est cum aliis animabus beatis in lymbo: sic dicitur de Isaac Genes. 25. sic de Iacob Genes. 49. capite. Sed non est proprius modus loquendi. Cùm autem dicitur: *Qui habitant super terram.* Non ponitur ad differentiam aliquorum populorum, qui sub terra habitent: quia nulli tales sunt: sed ponitur ex superabundanti, quia sic verum est quòd omnes populi quotquot sunt, habitāt super terram. Nec valet si arguatur de Antipodibus nostris, si qui sunt, distantibus à nobis per declinationem dimidiæ sphæræ, vel quasi. Nam & isti super terram sunt, alioquin nullus populus esset super terram, quia si diceremus illos esse sub terra, quia Antipodes nostri sunt, ita illi dicerent nos esse sub terra, quia eorum Antipodes sumus: & sic posset argui de omnibus gentibus. de his magis dicetur Deuter. 6. cap. Dicitur autem: *Ab omnibus populis, qui habitant super terram.* Non quòd miracula, quæ faciebat Deus pro Iudæis, scirent omnes populi, & laudarent Deum Hebræorum beatificarentq. Hebræos, quia quædam illorum erant, quæ non poterant in omnibus populis sciri esse miracula, aut q facta fuissent. Alia erant facta pro Iudæis, quæ necesse erat omnes populos cognoscere facta esse, & q cognoscerent illa esse mirabilia: & tn̄ nesciebant quis Deus illa egisset, aut dato, q constaret Deum verum illa egisse, tamen non constabat vtrum egisset pro Iudæis, aut pro aliis populis, vel ex alia causa. De quibus latius dicetur Deuteron. 28. cap. super partem: *Videbunt omnes populi terrarum, quòd nomen Domini inuocatum sit super te.* & ibi vide. *Dixit autem Dominus ad Moysen.* Quia non fuerat Moyses contentus prima responsione, & replicauerat contra Deum: respondet hic aliter Deus, cōcedens totum quidquid vult Moyses. *Et verbum istud, quod locutus es, faciam.* i. non solùm ea, quæ supra dixi, faciā, sed etiam hoc quod nunc loquutus es, id est, quod nunc petisti, scilicet, vt ego præcederem Israelitas in via. *Vt glorificemur à cunctis populis.* Verbum quod ponitur hic in Hebræo, potest signare honorem, vel distinctionem: si significet honorem, sic ponit litteram, scilicet, vt glorificemur, & sic expositum fuit supra. Si autem accipiatur pro distingui, est sensus: Domine præcedas nos, vt distinguamur à cunctis populis, quasi dicat, alij populi diriguntur per Angelos, nos autem dirigemur per teipsū. Et patet hoc: quia Angeli primi, & secundi ordinis dantur ad custodiam hominum specialiter, & ad custodiam populorum. De hoc patet Psalm. 46. Principes populorum congregati sunt cum Deo Abraham, id est, Angeli, qui custodiunt populos. Et sic dicunt sapientes Hebræorum, quòd quando Israel erat in gratia Dei, solus Deus dirigebat eum: cùm verò peccabat, dabatur ei vnus de Angelis in principem, s. Michael. Sed hoc nihil est, quia Deus per se nullius populi est conseruator, aut rector: omnes enim commisit ministris suis, aliàs esset mutatio ordinis quòd Deus haberet ministros, & tamen ipse esset minister. Item quia Daniel. 10. cap. cùm agitur de reuelatione facta Danieli de pugna Angelorum, s. inter principem Persarum, & Hebræorum: & vocatur ibi princeps primus Michael: & ibi notantur adhuc esse multi alij principes Hebræorum, quia sic dixit ibidem Angelus Gabriel, quòd fuisset ei in adiutorium Michael vnus de principibus, primis gētis Hebræorum: & tamen non erant tunc Iudæi in peccato: quia iste erat finis quasi captiuitatis Babylonicæ quando redituri erant in terram suam: & iam peccatum suum luerant: ergo omni tempore, siue cùm essent in peccato, siue cùm in gratia, regebantur per Angelos constitutos illi populo in principes. *Inuenisti enim gratiam coram me.* Hic ponitur causa superiorioris concessionis: erat enim aliquid magnum, q Deus concederet se præcessurum in via: hic tamen concessit, & dicit quòd ideo fecit, quia Moyses inuenit gratiam in conspectu eius, i. quia placebat ei, & quidquid Moyses faceret, aut diceret, Deo bonum videbatur. Quod autem sic gratiā inueniret coram Deo erat, quòd Deus eum ab æterno ad magnas res præordinasset. *Et teipsum noui ex nomine.* i. in hoc tanto populo solùm te noui ex nomine, scilicet, quòd te habeo in valde magna reputatione, alios verò in modica, sicut illi, qui nominatim cognoscuntur, & vocantur à Regibus, & magnis viris, sunt honoratiores illis, qui non cognoscuntur ex nomine. Quomodo aūt Deus cognoscat aliquem ex nomine, supra in hoc capite, latius dictum fuit. *Qui ait. s.* Moyses. *Ostende mihi gloriam tuam.* Gradatim tendit Moyses in petitionibus, quia antea petiuerat, & impetrauerat quòd Deus præcederet populum, nunc autem petit, q demonstret ei essentiam suam: quod est maximum bonum, & in qua visione consistit beatitudo: licet non in tali modo quali vidit eam Moyses; & facit hic Moyses sicut faciunt serui dominis suis; cum enim petūt aliquid, & vident eos gratos sibi, atque eos faciles ad concedendum, petendi maiora alia accipiunt confidentiam: Moyses ergo, quia vidit Deum gratis concedentem atque dicentem: inuenisti gratiam coram me, fuit accensus ad petendum efficacius, & vlterius aliquid. s. *Ostende mihi gloriam tuam.* Supra. n. hoc petere inceperat dicens: Ostende mihi faciem tuam, vt sciam te, & inueniam gratiam ante oculos tuos. Deinde tamen omissa illa petitione, conuersus fuit ad alteram, scilicet, vt Deus præcederet eos, vt patet ex superioribus. Cùm verò obtinuit hoc, redit ad priorem petitionem, scilicet, ostende mihi faciem tuam; & in hoc petit Moyses dari sibi cognitionē essentiæ Diuinæ,

Populus quid sit.

Illi q in inferno degūt, nō habēt populi ratio nem.

Qui sunt in paradiso nō possunt populus vocari.

næ,

næ, quæ est clarissima, & perfectissima cognitio, qualis F per vultum signatur.

An visio, quam habuit hic Moyses de Deo, esset per essentiam Dei, vel in aliqua figura. Quæst. XVII.

QVOD autem viderit Moyses Deum per essentiam, est communis positio omnium Catholicorũ Doctorum, quod satis innuitur Numer. c. 12. s. Non per figuras, & ænigmata Deum videt. Sed hic non videtur ei concessa ista visio, quia dicitur infra, ꝙ Moyses non posset videre faciem Dei; & tamen visio, quæ est per essentiam, pertinet ad faciem. Item quia dixit ei Deus, ꝙ poneret eum in foramine petræ, ne videns moreretur: si autem vidisset essentiam Diuinam, nihil magis moreretur, aut viueret existens in foramine petræ, quàm extra G petram. Item, quia dicitur hic: Transibit gloria mea: & postea dicitur: Donec transeam; transire autem ad corporalia pertinet, & habentia corporum proprietates: visio autem per essentiam, nihil corporeitatis habet, aut fit per modum cognitionis corporalis: ergo nõ est visio per essentiam illa, quæ hic communicata fuit Moysi. Item, quia dicitur infra: Protegã te, quasi dicat, hoc quod videbis, aut videre posses, ita est excellens, quòd morereris, nisi ego te protegerem, ideo ego te protegam: sed visio per essentiam nõ est aliquid tale, quod in corpus agat, ad aliquam corporis immutationem: ergo non est hic visio per essentiam, sed aliqua cognitio sensitiua. Item, quia dicitur infra. Ponam dexterã meam super te, donec transeam, & cùm transiero auferam dexteram meam, & videbis: ergo sequitur, ꝙ ista visio erat sensitiua, quia ad videndum per essentiam, non oportet ponere manum super H oculos, aut tollere, quia ad hãc visionem oculi nihil cooperantur. Itẽ quia dicitur: Et videbis posteriora mea, cùm transiero, faciem autem meam videre non poteris: distinguuntur enim hic positiones corporum, scilicet ante, & retro: siue facies, & posteriora. & ista videntur per motum cùm dicitur: transibo; Sed visio per essentiam nec habet ante, nec retro: ergo non est hic visio per essentiam, quæ communicatur, sed visio aliqua sensitiua. Dicendum ad hoc vno modo, quòd licet Moysi fuerit communicata visio Dei per essentiam, sicut probatum est: & est communis Sanctorum Doctorum assertio, tamen non fuit facta hic ista visio, vt patuit ex supradictis rationibus. Quando autem fuerit visio ista, non potest clarè constare ex littera hoc tñ constat, quia ante tempus hoc non viderat Moyses I Deum per essentiam, alioquin id non postularet: Ostende mihi faciem tuam, si eam semel vidisset. Quid autem fuerit ista visio, de qua littera loquitur? dicendum, quòd fuit quædam visio sensitiua perfectissima, scilicet, ꝙ Deus causauerit quoddam corpus humanum ex aere, quod lucidum, & pulchrum reddidit, quale nunquã fuit, nec erit de aere: nec poterat aliquis homo excogitare: in quo poterat esse summa quietatio potentiæ visiuæ tanquam in perfectissimo obiecto suo, & tãta erat excellentia illius lucis, quòd non poterat eam contemplari secundum se oculus humanus: & non solum illud corpus erat excellens in luce: ita ꝙ esset intẽsissimè lucidum, si fas est, sed etiam, quod magis est, Deus addiderat illi luci quandam perfectionem accidentalem, scilicet, quandam gratitudinem, secundum quam ita complacebat oculus hu- K manis, ꝙ nihil esset, quod magis complácere possit: & in quo tota potentiæ visiuæ fruitio esset. Ordinauerat aũt sic Deus istud corpus, vt in parte anteriori, quæ dicitur facies essent radij lucis intensissimæ, & maximæ gratitudinis: ita vt nullus oculus humanus secundum harmoniam, quam habet in corpore adhuc corruptibili, eam intueri posset, & si forte intueretur illam, & ab ea immutaretur: ita erat excessiua, quòd occideret hominem obstupefaciendo: sicut fit, quando videmus aliqua valde terribilia: ideo Deus noluit demonstrare istam partem anteriorem Moysi, dicens: non videbit me homo, & viuet, id est, nullus poterit videre lucem istam tam excessiuam, quin moriatur. Pars autem posterior habebat radios lucis multum intensæ, & gratæ: in tantum tamen erat intensa, vt hominum oculi possent ferre illam: & hanc vidit Moy- F ses, cum dixit Deus: videbis posteriora mea. Ad hoc autem quòd Moyses videret posteriorẽ huius lucis partem, & non anteriorem, posuit eum Deus in foramine cuiusdam petræ in monte Sinai: & transitur Deus ante foramen illud: & cum transiret posuit Deus aliquam nubem dẽsam ante foramen lapidis illius, ne videre posset Moyses radios faciei: & cum transisset, ita vt iam illos videre non posset, abstulit Deus illam nubem dẽsam de foramine petræ, & tunc Moyses vidit tergum transeuntis illius corporis luminosi, atque gratissimi. Et hoc est quod dicitur infra: Cumq. transierit gloria mea: ponam te in foramine petræ, & protegam dextera mea donec transeam: tollamq. manũ meam, & videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris. Ecce, lector, quicumque es, clarissimè ex littera resultare videbis, si sine inuidia G conspicere velis. Et posito isto fundamento respondebitur, cum arguatur de Moyse, ꝙ ipse petierit videre faciem Dei, quod licet petierit, tamen non est datum sibi, vt nunc videret faciem Dei: id est, essentiam eius, sed datum est postea: nunc verò dedit ei quandam visionem multum consolatiuam, quæ tamen fuit corporalis. Si autem arguatur, quia dicitur infra. Ego ostendam omne bonum tibi, & tamen non demonstratur omne bonum Dei, nisi monstretur essentia eius, quæ est summum bonum: ergo fuit monstrata Diuina essentia. Respondetur, quòd loquutus fuit de bono Dei, quod corporaliter percipi potest, scilicet, ego ostẽdam tibi omne bonum meum, id est, totum bonum, vel perfectionem meam, secundum quam ego possum lætificare homines corporaliter. Aliter dici potest, quòd Deus promiserat ei demonstrare totum bonum suum, & sic promiserit demonstrare essentiam suam, H sed nunc non ostendit ei essentiam suam, sed quoddam bonum in imagine condelectatiuum sensitiuæ. Alio modo responderi potest, circa istam principalẽ quæstionem, quòd Moyses viderit essentiam Dei, & viderit eam nunc in monte, tamen nõ fuit idem tempus videndi essentiam, & videndi corpus illud lucidum. Circa quod sciendum, quòd Deus monstrauit hic Moysi duo. Primum fuit essentia Diuina, quæ solo intellectuali intuitu concipitur: nec fit aliqua mutatio, aut transitio, aut occultatio ad illam, scilicet, quòd non oportet ad illam, quòd gloria Dei dicatur transire: nec quòd Moyses ponatur in foramine petræ, aut manus destra Dei ponatur super Moysen, & videat posteriora, & non anteriora. Hæc enim omnia corporalia sunt, & de ista visione modicum tãgit littera hæc I & obscurè. Secundum, quod Deus hic demonstrauit, fuit quoddam corpus lucidum, sicut supra descripsimus illud, nihil tollendo, aut addendo: & ad hoc fuerunt factæ omnes cærimoniæ, quæ ponuntur in littera. De hoc enim corpore viso clarè loquitur tota littera. Et ista positio est conuenientior quam prima: nam ista ponit totum quidquid ponit prima, & non repugnat ei vllatenus in modo assignandi visionem: ponit insuper & visionem essentiæ diuinæ nunc factam, quod valde conuenit. Primò, quia constat quòd Deus demonstrauit se Moysi per essentiam, sed non videtur esse aliud tempus conuenientius, in quo se demonstrauerit Deus Moysi quam hoc: ergo nunc demonstratus fuit. Item nunc petiit Moyses à Deo quòd monstraret ei faciem suam, id est, essentiam suã, & Deus demonstrauit ei quoddam corpus luminosum: si aũt non K demonstrasset etiam essentiam suam, nihil ad propositum egisset respondendo petitioni Moysi. Item valde fundatur ista positio in littera, quia dicitur: ego ostendã omne bonum tibi: Deus enim in seipso est bonum spirituale, cùm sit spiritus: quia tamen dicitur esse bonum nostrum, eo modo erit bonum nostrum, quo perficit nos, & quia infinitus est, potest perficere nos omni modo, quo perfici possumus: nos autem, quia & spirituales sumus, & corpora habentes, possumus perfici spiritualiter, & corporaliter: tunc ergo Deus nobis omne bonum suum demonstrat, quando nobis bonum, quod est spiritualiter bonum, & corporaliter bonũ indicat: sic igitur fecit hic; quia demonstrauit summum bonum intellectus, quod est perfectissimum bonum suum, scilicet, essentia Diuina secũdum se clarè cognita: demonstrauit etiam bonum corporale, & quia corporaliter aliquis perfici potest secundum poten-

tias

Quid. & quomodo fuerit visio quam Moyses habuit de Deo.

Resp. ad argu. factum in expositione textus.

Alia positio circa principale quæstionem.

tias receptiuas, Deus voluit perficere Moysen, monstrando ei bonum, quod est maximè secundum corpus perfectum: potissima autem perfectio corporalis est secundum potētiam perfectiorem inter corporales: inter has tamen potentiam visiuam præcipuam constituimus, quia vt ait Philosophus in prooemio Metaphys. sēsum visus plus diligimus, quia plures rerum nobis differētias ostendit. Dedit ergo Deus Moysi bonum quoddam maximè perfectum secundum potentiam visiuam, monstrādo ei quoddam corpus lucidissimum atque gratissimum, cuius tanta erat excellentia pulchritudinis, & lucis radiosæ, vt illam oculus in harmonia corporis adhuc mortalis tolerare secundum se totam non potuerit, sed solùm vidit Moyses posteriorem partem illius lucis, quæ remissior erat. Sic ergo omne bonum Dei Moysi monstratum est: non quidem omne bonum quod Deus habebat explicitè, quia multa alia genera delectationum monstrare potuisset: sed monstrauit omne bonū, quod Moyses secundum intellectum, & secundum visum recipere poterat. Ab ista autem magna luce corporis illius, quam vidit Moyses, tantum mutatus fuit, vt non solùm delectatus fuerit in visione, sed etiam vultus eius radios induerit luminosos: vnde dicitur: Facies eius cornuta ex cōsortio Dei reddita fuit ita vt non poterant intendere in eum filij Israel, nisi prius posuisset velamen super vultum suum, vt patet sequenti capite.

Potentia visiua inter potentias sensitiuas externas præcipua.

Quare Deus Moysi monstrauerit corpus tam lucidum, vt non posset videre partem illius anteriorem. Quæst. XVIII.

QVÆRET autem aliquis de isto corpore luminoso, quod Deus monstrauit Moysi: quare fecerit illud tam luminosum vt Moyses non potuerit videre vultum eius, sed partem posteriorem. Nam solùm fiebat istud corpus, vt videret illud Moyses, cùm Deus vellet ei ostendere bonum suum. facere igitur tale corpus, quale Moyses videre non posset, videbatur esse frustra. Respondetur, quòd Deus fecit istud corpus ad complacendum Moysi, vt demonstraret ei omne bonum suum: Moyses.n. solum petierat videre essentiam Dei, cùm dixit: Ostende mihi faciem tuam. Deus autem, quia Moyses inuenerat gratiam in conspectu eius, non solum voluit ei ostendere essentiam suam, in qua delectaretur secundū intellectum, sed etiam corpus illud luminosum, in quo summè delectaretur secūdum visum: fecit autem in hoc corpore duas differentias luminis, & pulchritudinis. Vna, quæ erat tanta, quantam posset pati oculus humanus adhuc in harmonia mortali existens, ad hoc quòd vltimatè perficeretur: & secundum hoc perficiebatur quantum erat perfectibilis, & poterat delectari in statu mortali adhuc existens. Alia autem differentia luminis, & pulchritudinis, quam non poterat tolerare oculus adhuc mortalis existēs propter suam excellētiam, fuit ad hoc, quòd Moyses moueretur in laudem Dei cognoscens tantam esse lucē eius, vt nec ab hominibus experiri posset. Ex hoc etiam insurgebat quoddam gaudium intellectus intelligens lucem ita intensè perfectam, ad quam sensus accedere non valeret. Conclusum autem ex superioribus manet, Deum demonstrasse Moysi hic lumen corporale ad delectationem visus, & essentiam suam ad summum gaudium, & perfectionem intellectus. *Ostende mihi gloriam tuam.* id est, essentiam tuam, quæ est summū, & gloria: signat enim gloria aliquid maximum: sic enim dicimus de aliquo quando est in magno honore, & prosperitate temporalium, & incolumitate cæterisq. bonis fortunæ, & naturæ, q͂ iste est nunc in tota gloria sua: in Deo autem summum, quod excogitare possumus est essentia sua, ideo illa vocatur gloria eius, quam petit Moyses demonstrari, tenendo istam secundam expositionem quam tenui. Alio modo accipitur gloria, pro quodam magno apparatu, & ornatu pulchritudinis, & pertinet ad vestes: & sic potest accipi gloria in Deo, pro illa maiestate corporis luminosi, quia non fuit aliquando formatum corpus ita splēdidum: & ista etiam pulchritudo, & excellentia pertinet ad gloriam vestium, quia in corporibus beatis est lux, sicut est in nobis vestimentum: sicut patet Psal. 103. scilicet: Confessionem, & decorem induisti amictus lumine sicut vestimento. hoc

A modo accipiendo gloriam, pertinet ad primam expositionem, scilicet, quòd Moyses peteret à Deo mōstrari sibi gloriam Dei, i. excellentiam apparatus Dei apparentis in corpore luminoso: sed sicut diximus secunda est melior. *Respondit.* scilicet, Deus. *Ego ostendam omne bonum tibi.* Supra expositum fuit hoc secundū vtramque expositionem. Nam tenendo primam positionem, scilicet, quòd Deus monstrauerit solùm corpus illud luminosum, debet dici. *Ego ostendam omne bonum tibi.* i. omne bonum, quo ego lętificare possum corpora secundum visum, quia monstrauit illud corpus lucidum valde, quod transiuit ante Moysen positum in foramine petræ: & non loquitur de bono Dei spirituali, quo lætificat spiritū, quod est essentia sua. Vel aliter: ego monstrabo omne bonum tibi, scilicet, tam bonum, quod est essentia sua, quàm bonū, quod erat corpus

B luminosum delectans visum: sed bonū, quod erat essentia, non fuit tunc demonstratum, sed post. Aliam positionem, s. secundam tenendo, dicendum est. *Ego ostendam omne bonum tibi.* i. ego demonstrabo tibi omnia bona, quibus ego delectationem possum facere hominibus, s. bonum spirituale, quod erat essentia, & bonum corporale, quod erat corpus illud luminosum visum. Et sicut promisit, ita nunc vtrumque demonstrauit. In Hebræo dicitur. *Ego transire faciam coram te omne bonum meum.* Et hoc apparet referri ad illud corpus luminosum, quod transiuit ante Moysen, in quo præsentabatur magnum bonum Dei, s. magnum bonum, quod Deus faciebat ad delectationem Moysi: sed dato, quòd sic intelligatur, non tollitur, quin Deus demōstrasset Moysi tunc essentiam suam: Hieronymus autem cautè attendens, quia vidit quòd littera

C Hebraica intendebat signare, quòd Deus demōstraret Moysi essentiam suam, & illud corpus luminosum delectabile, & vtrique non competēbat transire, sed vni soli, scilicet, corpori luminoso; posuit verbum quod vtrique competebat, scilicet, monstrare, dicens: Ego ostendā omne bonum tibi, scilicet, bonum, quod est essentia delectās animam, & bonum quod est corpus luminosum delectās potentiam visiuam. *Et vocabo in nomine Domini coram te.* id est, quando transiero coram te, existente in foramine petræ, inuocabo in nomine Domini, scilicet, quòd ego dicam coram te nomen Domini, scilicet, quòd Deus diceret nomen suum coram Moyse, & non Moyses; & vocauit Dominus nomen suum, s. illa nomina, quæ infra ponuntur: Dominator, Dn̄e, Deus, Misericors, & Clemens, &c. Et istam vocationem faciebat Deus, vt Moyses audiret

D quando Deus transiret, & respiceret postquam transiuisset ad videndum posteriora eius. Etiam vt Moyses addisceret illa nomina à Deo, & doceret Hebræos, vt sic ipsi Deum inuocarent: littera autem nostra habet hic. *Inuocabo.* Quia tamen infra, s. sequenti capite, quando completur hoc, quod promittebatur, non ponitur in littera nostra quòd Deus vocauerit, sed quòd Moyses, s. Cumq. descēdisset Dn̄s per nubem, stetit Moyses coram eo inuocans nomen Dn̄i: quo transeunte corā eo ait: Dominator, Dn̄e Deus, &c. ideo secundum litterā nostram exponi deberet mutando verbum primæ personæ in tertiam, dicendo: *Inuocabo in nomine Domini coram te* i. faciam inuocari coram te nomen Domini. Vel quando transiuero ante te, tanta bona demonstrabo tibi, quòd faciam te inuocare nomē Domini, s. Domine, Deus, Dominator, Clemēs, &c.

E Dicit enim Rabbi Salomon, qui sequitur hanc expositionem, quod transiuit Deus coram Moyse in figura hominis, & habebat in dorso suo scripta ista 13. nomina, & Moyses vidēs legit illa. Magister in Historia Scholastica dicit: *Inuocabo in nomine Domini coram te.* i. faciam me vocari Deum, & ducem vestrum ex miraculis, quæ faciam, & non ob aliud, nisi quia miserebor, cui miserebor, & clemens ero, cui clemens ero. Sed ista expositio non multum conuenit: quia secundum hoc referretur ista vocatio ad futurum, s. quod in futuro Deus vocaretur dux, & princeps eorum ex miraculis, quæ faceret; Sed littera ista refert vocationem ad præsens, s. quòd Deus immediatè vocauerit, aut Moyses, quia dicitur sequenti cap. Cumq. descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo inuocans nomen Domini, quo transeunte ait: Domine, Dominator, Deus, &c. non ergo potest vllo modo referri ista

Expositio Rab. Sal.

Confutatio expositionis magistri Historiæ scholasticæ.

vocatio

vocatio ad futurũ. *Et miserebor cui voluero.* Refertur hoc F ad concessionem factam Moysi, scilicet, quòd Deus concesserat ei se demonstraturum gloriam suam, siue essentiam, & illud corpus luminosum: & quòd inuocaret coram eo: ne fortè autem suboriretur Moysi quædam cognitio meritorum suorum, quòd ipse multa mereretur, quia Deus ei tanta demonstrabat: subiunxit Deus quòd hoc nõ erat ex meritis Moysi, sed pura Dei bonitate, cùm dicit. *Miserebor cui voluero.* id est, miserebor cui voluero misereri, & non ob aliam causam alicui misereor, nisi quia volo. Et hoc inducit Apostolus ad Rom. 9. cap. sub eodem sensu, volens statuere Diuinam prędestinationem, scilicet, quòd fiat ex gratia mera Dei, & non ex meritis, dicens: Moysi dicit Deus, miserebor cui voluero: igitur non currẽtis, nec volentis, sed Dei miserentis est, id est, solùm ista prouenitit ex misericordia Dei, & non ex actibus nostris. *Et clemens* G *ero in quem mihi placuerit.* Ad eandem sententiam pertinet. Sed est duplicatio verborum, sicut sæpè fit in Sacra Scriptura. Possunt tamen accipi ista vt diuersa, si considerentur signata horum nominum misericordia, & clementia. quia misericordia est cõpassio habita de illis, qui miserias patiuntur. Clementia est beneuola remissio peccatorum. Est ergo misericordia ad pęnam: & clementia ad culpam. Vtrunque aũt Deus agit: quia & patientibus dolores interdum compatitur auferendo illos, & criminosis interdum peccata remittit, gratiam conferendo. Vel possunt ista accipi vt diuersa eo modo, vt innuit littera Apostoli ad Rom. 9. cap. scilicet, quòd primum signet solam inclinationem ad miserendum: secũdum verò signet ipsum actualiter misereri: sic.n. dicitur: Moysi dicit Deus: miserebor, cui miserebor, & misericordiam præstabo, cu- H ius miserebor. Præstare misericordiã, dicit actum succurrendi ex cõpassione illa, quæ vocatur misericordia. *Rursumq. ait: non poteris videre faciem meam.* Declarat Deus Moysi modum illius visionis, quam daturus erat: & erat monstraturus duo Moysi, s. essentiam suã, & corpus quoddam luminosum valde: Moyses autem solùm ante petierat videre essentiam, & de visione essentiæ non est ista responsio, scilicet, non poteris videre faciem meam, quia visio per essentiam, cùm clara sit, dicitur visio faciei, sed respondet Deus quantum ad secundum visibile, quod erat corpus illud lucidum, quod erat factũ de aere: & ita erat lucidum, quòd nullo modo oculi humani in mortali corpore possent tolerare tantum fulgorem, eratq. istud corpus (vt supra dictum fuit) plenè lucidum in parte anteriori, sed non ita in posteriori: ideo anteriorem Moyses vi- I dere nõ potuit, quia moreretur, si videret. Et hoc est quod dicitur: Non poteris videre faciem meam: in parte posteriori non erat tanta lux, & hanc potuit videre Moyses. *Non enim videbit me homo, & viuet.* Dat causam quare non poterit Moyses videre faciem Dei, quia nullus homo videbit, & viuet postea, sed immediatè vt viderit morietur: erat enim tantus fulgor in parte illa, quòd oculus humanus in corpore adhuc mortalis harmoniæ existens, illam sine corruptione sua, & totius corporis immutatione videre nõ poterat: Deus autem nolebat nocere Moysi: ideo non monstrauit ei faciem suam. Non potest autem hoc intelligi de visione Dei per essentiam, quia tunc esset sensus, quòd Deus diceret Moysi, quòd non posset videre essentiam eius. Sed hoc falsum est, cum sæpè probatũ fuerit, quòd Moyses Deum viderit per essentiam, & hoc tenent K omnes Catholici Doctores. Item quia dicitur: non videbit me homo, & viuet, i. non poterit me videre per essentiam homo, dum est viuens: nõ potest stare sic intelligendo, & referẽdo ad essentiam Dei, quia tunc non potuisset demonstrari essentia Dei Paulo qui viuens erat: & tamen de eo omnes Doctores Catholici protestantur, quòd viderit Deum per essentiam. & idem Apostolus ad Corinth. 2. cap. 12. idem de se innuit: ergo non oportebat mortuum esse ad hoc quòd Deũ viderit. Vel si intelligatur. *Non videbit me homo, & viuet.* id est, non poterit aliquis videre essentiam meam, quin statim moriatur, falsum est: quia visio essentiæ Dei solùm pertinet ad intellectum, & non causat aliquam passionem in corpore, vel etiam in apprehensione phantastica: visio autem corporalis, licet non causet morbum per se, quia species visibilis

Quo clementia, et misericordia differant.

Cur Deus non demonstrauit faciẽ suã Moysi. quia nolebat nocere ei.

F non habet actionem realem, sed spiritualem, tamen causat quandam impressionem fortem in phantasia: & quia phantasia in nobis dominatur multũ, naturæ nostræ causat veros dolores, & ægritudines, & mortẽ sæpè, sicut patet in amantibus. Nam obiectum non habet actionem realem super potentiam susceptiuam, sed solùm immutationem spiritualem: cùm tamen species obiecti pulchri in phantasia suscepta est, & iudicatur tanquam bonum, & fruibile, mox pars concupiscibilis mouetur ad desideriũ fruitionis: & quia istæ vires, scilicet, irascibilis, & concupiscibilis sunt magis de complexione corporis, quam phantastica virtus, commouetur totum corpus, & incendunt atque dessiccant, cùm nõ ferimur in amatum apprehendentes illud: in visione autem essentiæ Diuinæ, cùm non fiat per aliquam speciem à sensibus acceptam, nulla G fit successio phantasmatis in potentia phantastica, & consequenter nec phantastica virtus valebit immutare vires affectiuas, aut totum corpus ad aliquam passionem. Fit enim purè visio diuinæ essentiæ per intellectũ sine aliqua potentia aut virtute naturali, vel animali: non ergo moritur aliquis, nec incurrit aliquam ægritudinem, aut corporalem immutationem, quia videt diuinam essentiam: sed potest homo incurrere magnam immutationem, & mortem ex sola visione alicuius alterius rei: referendo ergo ad visionem illius corporis lucidi, est sensus. *Non videbit me homo, & viuet.* Quod excusat se Deus de ostendendo faciẽ illius corporis luminosi Moysi. Dixerat enim Deus. *Ego ostendam omne bonum tibi.* Putaret ergo Moyses, quòd monstraret ei totam illam lucem corporis repræsentantis Deum: Deus autem dicit quòd non monstrabit ei faciem, H id est, partem anteriorem illius lucis, sed posteriorem partem: & hoc non quòd Deus recusaret demonstrare Moysi anteriorem partem lucis, sed quia Moyses non erat susceptiuus tanti luminis. Dicit enim. *Non poteris videre faciem meam.* id est, non est tanta resistentia potentiæ visiuæ humanæ, aut potius non est ita fortis complexio contentiua harmoniæ organi visiui, vt possis tu, aut aliquis homo viuens videre tantam lucem, quanta est in facie mea, id est, in anteriori parte huius corporis luminosi, quod tibi ostendam: nam non videbit me homo, & viuet, id est, nullus homo potest me videre per partem anteriorem huius corporis luminosi, quin moriatur. Aliqui autem dixerunt quòd visio faciei Dei est cognitio clara Dei: cognitio autem in posterioribus est cognitio per effectus suos. Prima cognitio, scilicet, clara non fuit data Moysi, quia non I viuit homo sic videns: secunda fuit ei communicata, quæ est à posteriori. Sed ista expositio multum allegorica est, & non est vera propter duo. Primò, quia ista negat Deum fuisse visum per essentiam à Moyse, quod tamen falsum est, vt sæpè dictum est. Secundò, quia non potest intelligi aliquo modo de cognitione Dei in se, nec cogniti per priora, nec per posteriora, quia non oportebat aliquam talem mutationẽ, qualis in littera ista assignatur, fieri ad cognitionem Dei claram, vel ad cognitionem Dei per posteriora: quia quælibet harum est purè intellectiua, scilicet, aut per essentiam, aut per speciem cognitam abstractiuè: sed hic ponitur quædã formatio corporis luminosi, vt probatum fuit supra: & absconsio Moysi in foramine petræ, vt non videat anteriorem partem illius lucis. ergo non est ista visio ipsius Dei clara aut per posteriora. Di- K cit autem Rabbi Cahadiagaon, quòd Deus formauit quãdam nubem valde lucidam, cuius pars anterior erat improportionata visui humano propter sui puritatem ita quòd si obiiceretur oculis humanis nimis noceret, & videri non posset, sicut sol in meridie existens habet lucem improportionatam oculis nostris. Nam sensibile excellens corrumpit sensum. pars autem posterior illius nubis erat lucis tantæ, quanta oculis humanis poterat conspici, & erat delectabilis valde. Et licet ista positio satis esset rationabilis: magis tamen dicendum est, vt diximus, scilicet, quòd erat quoddam corpus tanquam corpus humanum lucidissimũ in parte anteriori tali luce, quali à mortalibus non cernitur: in parte autem posteriori erat lux tanta, quæ proportionaretur potentiæ visiuæ adhuc mortali, & erat valde delectabilis, & hanc vidit Moyses: & talis lux fuit ista, in qua fortè nulli mortalium Deus visus est.

Species sensibiles nõ habẽt actionem realẽ, sed spiritualem.

Visio Dei non fit per aliquam speciẽ sensibilem.

Expositio de visione faciei Dei reiicitur.

Expositio Rab. Cahadiagaon.

Licet Paulus, et Moyses viderint Deū per essentiā: tamen per illam visionē non fuerunt beati.

A est. Non est igitur hoc intelligendum de visione per essentiam, quia ista communicata fuit Paulo, & Moysi, licet ex hoc nō fuerint beati, quia ad hoc quòd aliquis sit beatus, requiritur, quòd non solùm habeat claram visionem essentiæ Dei, sed etiam quòd sit certificatus de continuatione illius visionis: & requiritur lumen gloriæ, scilicet, gratia consummata, tollens omnem defectū rationis practicæ, & voluntatis peruersitatem, & potentiarum executiuarum deordinationem. Requiritur etiam manutenentia gratiæ increatę ad continuationem actus beatifici, & ad non omittere aliquid, nec committere contrarium, quæ omnia defuerunt in Paulo, & Moyse: sola autem clara Dei visio nō habitualis, sed raptim transiens fuit in eis. Sed sensus est. *Non videbit me homo, & viuet.* id est, nullus viuens poterit me videre in tanta claritate: vel quia tanta claritas à nobis visibilis non est, aut si visibilis est, B Deus neminem vult illam videre: quia fortè est tantæ delectationis, quod pertinet ad partem præmij, & non viæ. Vel, *Non videbit me homo, & viuet.* id est, nullus homo poterit me videre, id est, lucem anterioris partis illius corporis luminosi, quin moriatur, quasi dicat, si contingerit vllo modo videre, morietur. Et iste est sensus, quem propriè faciunt ista verba. Et sic dixit Manue pater Samsonis ad vxorem: Moriemur quia vidimus Dominum. Qualiter autem videns moriatur, non quidē directè per actionem coloris, quia color non habet actionem realem, sed spiritualem, vt supra dictum est. Et iterum ista sunt capita diuersarum rationum membratim dinsatum. *Ecce, inquit, est locus apud me.* Hic Deus facit conuenientem dispositionem de Moyse, ne videns Deum moriatur: & hoc occultando eum, ne videat vultum Dei transeuntis, sed C tergum. *Est locus apud me.* id est, hic vbi ego sum, est quidam locus, in quo potes abscondi: erat enim Deus in monte Sinai, & Moyses cum eo: & Deus, scilicet, Angelus Dei loquebatur ista Moysi: & in loco illo, de quo voces illæ destinatæ ad Moysen formari videbātur, erat quidam locus petrosus, in quo latere posset Moyses. *Et stabis super petram.* In Hebræo dicitur: *Super rupem.* Sed idem est. Consistentia Moysi super rupem erat, quòd esset positus in foramine petræ, vt declaratur magis immediate in littera. *Cumq. transibit gloria mea.* id est, quando transire debuerit: nam non fuit positus Moyses in foramine petræ, dum transiret gloria Domini, quia tunc vidisset Moyses anteriora gloriæ transeuntis: cuius contrarium littera subiungit. Gloria, accipitur hîc pro quodam magno apparatu in ornatu, & maiestate, sicut dicimus aliquē proD cedere in gloria sua, quando vestibus fulgentibus, & pretiosis ornatus incedit: & quia Deus non apparuerat vnquam, siue nunquam aliquem ministrum suum apparere fecerat in tanto corporis ornatu, & lucis fulgore, dicebatur nunc gloria Dei ista sollemnitas corporis luminosi præcedentis. Et dicitur transire gloria, quia erat hoc quoddam corpus luminosum in effigiem humanā, & necessariò erat circumscriptum, atque sequebatur leges loci, & motus: ideo poterat moueri de vno loco ad alterum verissimè acquirendo locum, & deperdendo locum: hoc aūt propriè transire est. *Ponam te in foramine petræ.* Erat aliqua petra concaua, in quam Moyses ingredi poterat, & latere. Et fiebat hoc, quia Deus nolebat quòd Moyses videret anteriorem partem corporis illius luminosi ne moreretur: & si forte fuisset in propatulo, vidisset vultum E eius. posuit autem eum in foramine petræ: quia positus in foramine petræ, solū poterat videre ad vnam differētiam positionis, s. contra locum illum in quo esset ingressus foraminis petræ: ad alias aūt differentias positionis videre nihil poterat. Si autem stetisset extra petram, videre posset ad omnem differentiam positionis, & esset periculum ibi manere, quia posset videre ēt si nollet. *Et protegam dextera mea, donec transeam.* i. cooperiā foramen petræ manu mea, donec transeam. Protegere accipitur hic propriè quasi porro tegere, id est, verè tegere, vel procul tegere: quia antequam accederet corpus luminosum illud, trāsiēs ad foramen petræ, cooperiebat foramen, ne in transitu videretur vultus transeuntis. Et dicitur: Dextera mea, id est, ponam meam dexteram super foramen petræ. Est modus loquendi conueniens eis, quæ vulgariter fiunt, scilicet, quòd quando aliquis vult, quòd ille, qui apud eū est, aliquid nō videat, ponit manum suam super oculos illius. Deus igitur cùm fecisset illud corpus lucidum, poterat ponere manum illius corporis super foramen lapidis, in quo esset Moyses, tegendo, ne Moyses videret quousque non appareret vultus transeuntis.

Quis esset modus quo Deus posuit Moysen in foramine petræ. Quæst. XIX.

SCIENDUM quòd iste transitus fiebat sic, quod Moyses intraret foramen alicuius petræ, & Deus formaret corpus illud lucidum valde, de quo supra dictum est, & pergeret contra illam partem petræ, in qua stabat Moyses: non quidem directè illuc vadens, sed lateraliter transiens, & vsquequo peruenisset corpus illud lucidum ad petrā, & inciperet trāsire: debebat Moyses coopertus esse ne videret: cùm verò transisset, discooperiendus erat, vt videret posteriora transeuntis. Et cum Deus transiret clamabat ante Moysen illa verba, quæ habentur sequenti capite, scilicet, Dominator, Domine, Deus, &c. vsque ad illum locum. *Festinusq. Moyses.* Et per auditum istorum verborum sentiebat Moyses quantum distabat corpus illud ab eo; & quando accedebat, & quando recedebat. De ista manu dextera, qua dicitur Deus eum protegere, donec transeat, dicēdum est, quòd erat quædam nubes densa, & obscura, adimens totaliter visum eorum, quæ vltra erant, & ista operiebat totum foramen petræ. Non enim potest dici conuenienter, quòd manus dextra transeuntis corporis esset, quæ tegeret foramē petræ; & hoc quia manus illa esset multum clara secundum conditionem corporis illius luminosi, & non propriè tegeret, sed magis videre faceret. Item, quia non videtur, quod tanta fuerit manus illius corporis, vt totum foramen petræ in quod intrauit Moyses, & latebat, vndique operiret, quia tunc manus illa fuisset multo maior, quàm Moyses, quòd fuisset nimis monstruosum, & dissonum corpori, in quo maxima pulchritudo apparebat. Item, quia si manus transeuntis corporis tegere debuisset foramen petræ, ante videret Moyses radios faciei transeuntis, quàm manus eum protegeret. Nam radij faciei tam luminosę, necessariò extenderentur vltra ipsum corpus luminosum, sicut omnia luminosa radios suos emittunt, & ad valde maiorem distantiam peruenirēt radij vultus illius quàm manus eiusdem corporis. Item, quia si consideretur dispositio transeuntis, non videtur, quomodo conuenienter transiens poneret manum suam dexteram ad tegendum foramen petræ: & non videtur vultus eius antequam tegeret, vel cùm detegeret. Dicendum ergo fuisse nubem oppositam, quæ immediatè vt transiuit illud corpus luminosum ad tantam distantiam, vt Moyses radios vultus eius contemplari non posset, ablata est, & vidit posteriora transeuntis.

Quid fuerit manus dextera, qua Moysen protexit in foramine petræ.

Quare posita fuerit nubes obscura ante foramen petræ, in qua erat Moyses. Quæst. XX.

SED quæres, quare fuit posita ista nubes, quæ vocatur dextera ante foramen petræ? Nam hoc non posito posset Moyses cauere, ne videret anteriora, & videret posteriora, s. quod quando transiret corpus illud lucidum, conuerteret Moyses vultum suum ad partem oppositam foramini lapidis, s. ad ipsum lapidem; & dato, quòd non esset posita dextera, siue nubes super foramen, non videret Moyses vultum transeuntis. Sed respōdebitur, quod si Moyses sic se conuerteret ad lapidem, nesciret quando corpus illud transierat, vel quando ante foramen erat, vel nondum accesserat, & sic posset se conuertere ad videndum antequam transiret corpus illud, & videret vultum eius, atque moreretur, sicut dixerat Deus: Non videbit me homo & viuet. Sed adhuc non potest hoc stare: quia ille, qui transibat in illo corpore luminoso, clamabat in transitu dicens: Dominator, Domine, Deus, Clemēs, &c. sicut patet supra, cùm dicitur: Ego ostendam omne bonum tibi: & inuocabo in nomine Domini coram te. Poterat ergo Moyses aliqualiter per vocem considerare, quando transiuisset, vel quādo accedebat ad foramen petræ, vel quando

do veniebat nondum accedens: sicut nos, & cetera animalia per vocem cognoscunt differentias locorum, s. vtrum res clamans sit ante, vel retro, sursum, vel deorsum, &c. & an sit in motu, vel in quiete, & an veniat, vel recedat: & sic de ceteris. Item, ipsemet Moyses non conuersus ad lapidem poterat claudere oculos suos, & esset contra ostium petræ, & nõ videretur quando transiret: postea verò apertis oculis videret. Et si dicas, quomodo sciret quando deberet oculos aperire an clausos tenere. Respondetur, quòd per voces clamantis manifestaretur hoc, sicut supra dicebamus: vel poterat Moyses manum suã ponere ante oculos suos: & sic de multis alijs modis, quæ omnia arguunt non esse nubem necessariam ad tegendum foramen petræ. Respondetur, quòd necessaria erat nubes ad operiendum, vt Moyses non aspiceret transeuntem antequã transiret: & ne multo post aspiceret quam transisset, quia primo modo moreretur videns faciem transeuntis. Secundò modo nihil videret, quia nec vultum, nec posteriora euntis. Ad hoc autem non potest dari modus conueniens, nisi opposita nube densa in foramine petræ: ergo debebat poni nubes. In quo duo consideranda sunt. Primum, quòd nullus modus aliorum est conueniens. Secundum, quod iste modus de appositione nubis, est sufficiens. De primo patet: quia posito quòd aliqualiter esset cõuersus Moyses ad oppositam partem lapidis, ita vt non videret transeuntem, & audiret voces eius in trãsitu, propter quas iudicaret quantum distabat, poterant sequi duo inconuenientia. Primum, quia licet per vocem iudicet homo differentiam positionis in clamante, scilicet, vtrum sit ante, vel retro: non tamen iudicat ita distinctè quod determinet quantum est ante, & quantum retro, vt patet exemplariter cuique inspicienti; cùm ergo Moyses audiret vocem transeuntis, licet aliqualiter iudicaret de situ, & motu, non tamen posset iudicare quantum appropinquabat, vel quantum recedebat, & sic putans quod satis transisset, non totaliter transisset, & conspiciens videret vultum eius aliquatenus, & moreretur; vel si vellet secure agere, permittens quòd corpus illud lucidum multum transiret: & postea videre vellet, fortè iam tantum transisset, quòd non esset visio conueniens. Aliud erat periculum, quia licet conuersus esset Moyses ad partem oppositam petræ, cùm transiret lucidum illud corpus, tanto illud totum en repletum fuisset fulgore, vt Moyses quasi attonitus conuerteretur ad videndum, & periret. Vel fortè, quando consideraret per vocẽ, quòd corpus illud accedebat ad foramen, tanto videndi lucidissimum atque pulcherrimum illud corpus desiderio moueretur, cum audisset illud esse valde mirabile, quòd verteretur ad videndum illud, & sic semper erat inconueniens magnum. Si autem dicant, quòd Moyses non erat conuersus ad oppositam partem petræ, sed versus ostium eius, tenebatq. oculos clausos: vel manus oculis imposuerat, sequebantur prædicta duo inconuenientia, s. quòd non posset iudicare perfectè quãtum transijsset, vel vtrum staret totaliter in directo foraminis, vel vtrum accessisset, & sic contigeret quòd aperiret oculos ante tempus debitum, & moreretur. Secundum inconueniens erat difficilius, quia dato quòd aliquis perfectè cognoscat differentiam positionis per vocem, & Moyses hoc facere potuisset: ita quòd certissimè sciret quantũ accederet, aut transijsset ne quicquam erraret: tamen difficilè erat quòd contineret oculos: nam hoc sæpissimè experimur, quòd si quis firmiter proponat oculos clausos tenere, & claudat: dimittendo tñ ubi libertatem in esse: ita quòd non ponatur aliquod obstaculum ne videat, cũ voluerit, facto aliquo motu exterius, subitò aperit homo oculos, sine deliberatione: quia ille est motus naturæ volentis fugere omnia aduersa, & consequi prospera, qui non attendit iudicium rationis, ideo si Moyses audiret gratam illam vocem Dei clamantis: Dominator Dñe, Deus, &c. motus tanta lætitia, etiam si firmiter destinasset non aperturum se oculos, subitò aperiret, non deliberando: & videns vultum illum vetitum moreretur: nõ ergo conuenit aliquis de istis modis. Et simili modo refelli possunt omnes alij modi, quos quis assignari possent præter hunc de dextera.i. nube, qui ponitur in littera. Secundum erat videre quomodo iste modus sit conueniens per nubis oppositionem, quia ad conuenienter faciendũ hoc

F oportebat, vt ne Moyses ante debitum tempus videret, ne moreretur: & ne post tempus debitum videre inciperet: ne visio inutilis esset: posita autem ista nube ad foramen cooperiendum, quæ ministratione Angelica ponebatur, & tollebatur, debebat Moyses esse intra cauea lapidis cõuersus ad ostiũ lapidis, s. ad ipsũ trãseuntẽ: & habebat oculos apertus quasi paratus ad videndum: & desiderans videre: nec erat aliquod periculum in hoc, quia nubes tegens foramen petræ nunquã tolleretur donec transisset corpus illud lucidum, ita quòd nullũ esset periculum in videndo. Cum aũt transiret corpus ita quòd esset tẽpus videndi immediatè tolleretur nubes, & inciperet videre. Nec posset morari vltra tempus debitum, quia Moyses apertus oculis ad videndum paratus esset velamento nubis adempto.

G *Quando fuerit facta visio Moysi in illo corpore lucido. Quæst. XXI.*

QVÆRET aliquis de ista visione quando facta fuerit Moysi? Et si velimus respondere vniuersaliter, satis notum erit, quòd fuit facta in secundis quadraginta diebus, quibus Moyses stetit cum Deo in monte, expectans tabulas secundas, antequam descenderet ad castra cum tabulis secundis, quia omnia ista necessariò referuntur ad secundam ascensionem Moysi in monte, quia in prima habuerat alias tabulas, & confregerat: & postea dicitur præcedenti capite, quòd ascenderat iterum ad Dominum: & postea in fine sequentis capitis dicitur quomodo descendit portans secundas tabulas: ideo ista, quæ in medio ponuntur, necessariùm est pertinere ad
H tempus secundæ ascensionis, quo stetit Moyses in monte cum Deo. Si autem velimus magis particulariter respondere, determinando diem huius apparitionis gloriæ Domini, dicendum est, quòd fuit facta in die, quo secundæ tabulæ scriptæ fuerunt digito Dei, & datæ Moysi, & in quo die Moyses descendit in castra portans eas. Quod patet: quia postquam Deus dixit Moysi quòd demonstraret ei omnia supradicta, subiunxit in capite sequenti: Ac deinceps, præcide tibi duas tabulas instar priorũ, & esto paratus mane, vt ascendas statim in mõtem Sinai, stabisq. mecum in vertice mõtis: excidit q. duas tabulas lapideas, & de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut præceperat ei Dominus. Et sequitur: Cumq. descendisset Dominus per nubem, stetit inuocans nomen Domini, & sic in die, qua Moyses detulit tabulas dolatas, apparuit
I Deus hoc modo, quo dicitur: & scripsit in tabulis, & Moyses cum accepit tabulas, auditis his præceptis, quæ in sequenti capite ponuntur, descendit de monte. Et sic fuit eadem dies apparitionis, & descensionis vltimatæ in castra, & ista fuit quadragesima dies & vltima illius secundæ ascensionis.

Quis formauerit corpus illud lucidum, quod Moysi apparuit, & quis illud assumpserit. Quæst. XXII.

CIRCA hoc adhuc dubitatur, quis fuerit iste, qui accepit istud corpus ita lucidum, & transiuit ante Moysen existentem in foramine petræ: nunquid Deus vel Angelus aliquis? Respondetur, quòd circa hoc duo sunt videnda; Primum, de illo corpore lucido, quis illud
K formauerit; Secundum, quis illud assumpserit. De primo dicendum, quòd multoties Angelus quilibet, siue bonus, siue malus, formauerat aliqua corpora ad apparẽdum in eis, sicut factũ est in omnibus apparitionibus, quibus Angeli visi sunt Prophetis, & alijs sanctis viris apparere: de quo aliqualiter dictum fuit supra 7. capite, cum de potestate dæmonũ ageretur, & ista corpora formantur de aere, & faciunt illa simillima humanis corporibus, ad omnem modum figuræ, & staturæ, quam volunt. Inducunt etiam colorem, quem volunt illis corporibus, qui fit ex diuersitate condensationis aerearum partium, quarum quædam nigriores, quædam albiores, & sic de ceteris colorum modis, quos in nubibus, & in iride videmus causari naturaliter, factis paucis transmutationibus: quanto magis si cura exactissima aliquis cognoscens partes aeris ad hoc, vel hoc dispositas, eas inquireret sicut sciunt Angeli boni, vel dæmo-

A dæmones inquirere: ideo aliquis dicet, quòd cũ nõ sit ponenda pluralitas sine necessitate, vt ait Aristot. in 8. Topicorum: & potest fieri tale corpus per Angelum condensante variè aerem ad talem figuram, staturam, & colorem: quòd Angelus aliquis illud formauit condensando: si enim fuisset aliquod corpus naturale, quod reciperet esse per generationem, sicut corpus hominis, & aliorum animalium, non posset Angelus illud gignere; sed illud animal, quod habet virtutem generatiuam illius. Istud tamen corpus aereum, quod sic formatur, non differt in specie ab aere, sed solùm per densum, & rarum, & sic aut sic coloratum: est enim ista non generatio, sed condensatio, & non introducitur aliqua forma substantialis in illo corpore, qui faciat illud esse in aliqua specie, & differre à præexistenti corpore, scilicet, ab aereo, ex quo factum fuit istud corpus sic aut sic figuratum.

Corpus, quod de aere condensatur, & apparet nubes aliquãdo, non differt ab aere in specie.

B Dicendum tamen est, quòd istud corpus non fuit formatum per Angelum, siue ponatur esse corpus ad similitudinem humani corporis, siue ponatur vt nubes: quia istud corpus non solùm erat condensatum ex aere, sed etiam erat habens quamdã lucem admirabilẽ, quantam oculi humani ferre nõ poterant, vt supra declaratum fuit. habebat etiam quamdam quãtitatem, siue venustatẽ, s̃m quã ita placebat visui, ꝙ non erat aliqua pulchritudo in vniuerso, quæ magis, aut tantum delectabilis visui esset. Erant ergo hic duæ formæ. s. lux, & venustas: has autem oportebat, aut præexistere in aere, aut gigni vel creari: si autem in aere præexisterent condensando aerẽ semper manerent: & sicut Angelus poterat condensare corpus ad talem figuram & staturam, & raritatem, aut dẽsitatem, posset condensando facere illud esse ita lucidum, &

C venustũ decorumq. sicut dicitur fuisse: si aũt fuerint istæ duæ formæ per creationem, non potuit Angelus tale corpus fabricare, cùm creatio ad solum Deum perueniat, sed necessariò dicendũ erit, Deũ fecisse tale corpus. Si autem per generationem factum est, scilicet, quòd ista accidentia duo licet non essent actualiter in subiecto. s. aere, tamen per aliquas transmutationes acquiri possent, sicut albedo, & nigredo acquiruntur in substantiis suis, dici posset, ꝙ Angeli inquirentes conuenientia actiua ad istam trãsmutationẽ tanquam artifices, possent causare tales qualitates in illo corpore aereo. Quod aũt istæ qualitates præexisterent in subiecto. s. in aere, manifeste falsum est: quia aer est corpus diaphanum, lucis egens: & si ab alio non illuminetur obscurum valde est, vt patet in noctibus, vbi per absentiam solaris luminis aer opacissimus redditur. Non

D ergo stabat in aere talis lux, ita ꝙ post cõdensationem appareret ibi. Etiam de venustate, vel pulchritudine illius coporis, quia tanta erat, ꝙ delectaret visum humanum in summo gradu: nihil enim tale in aere aut in aliquo corpore naturali reperitur, ideo specialiter hoc à Deo factum esse videbatur. Nec etiam poterat tanta lux produci naturaliter in aliquo corpore per quãcumque trãsmutationẽ, quia omnia ista corpora, si sunt terrea, dato ꝙ lucida sint, participant lucidıtatem igneam, quæ nõ est magna, & est aliqualiter fusca, sicut patet in fulgore lapidum pretiosorum, qui sunt de natura luciditatis igneæ, quia nunquam perueniunt ad tantum fulgorem, vt tantum illuminet. Si aũt corpora aerea, quia sunt puriora, possunt induere luciditatem solis participando naturam lucis solaris, sed nõ

E est aliquod corpus quod naturaliter tãtam lucem induere possit, quantam habet corpus solare. Quod ex duobus fit: Primò, ex impuritate corporum aliorũ, maximè elementorum, & elementatorum, quia ista sunt corpora impura, & non accedunt vllo modo ad puritatem cælestium corporum; maximè ad puritatem solaris corporis: est. n. lux inter corpora, & proprietates corporum aliquid purissimum, & simplicissimum. Oportet ergo ꝙ maximè recipiatur in corpore naturæ suæ: s. quòd quanto aliquid fuerit simplicius, & purius corpus, tanto magis recipiet de luce. Secunda causa est; quia non est aliquod agẽs naturale potens tantam lucem causare in aliquo corpore quanta est in sole: nam sol est corpus lucidissimum, & totius luminis fons, quidquid ergo lucem habet de natura solis habet: necesse est ergo quodcumque naturaliter habens lucem, minorem illam quàm sol habere: sed illud

Non est aliquod corpus q̃ possit habere naturaliter tã tam luce quantam habet sol.

A corpus habebat tantam lucem, sicut sol in anteriori parte, vel maiorem, quia licet nõ possimus solẽ magno spatio intentis oculis contueri, tñ possumus aliquanto tẽpore respicere. Et sunt quædã animalia, quæ solarem radiũ intentis oculis quantũ volunt respiciũt, sicut aquilæ. Et hoc experimento pullos suos vtrum degeneres sint, probãt, vt ait Isidorus Etym. lib. 12. Sũt etiam quidã homines, quos Gimnosophistas vocant. i. sapientes, qui per opaca deserta in die nudi incedere perhibentur: hi à coitu se cohibẽt, toto corpore nudi; membris tantũ genitalibus honesta tegmina adhibentes: irreuerberatis oculis solẽ in rota in arenis existentes attentissime quantũ volunt, speculantur. De quibus Isidor. Etym. lib. 8. & in lib. de proprietatibus rerũ, libro 15. c. de Ethiopia. Hi igitur solẽ impunè respiciunt. Illam tñ lucem, quam corpus illud habebat, nullus

Quo aquila experiãtur an filij degeneres sint.

B hominum poterat intueri, quia vt in littera dicitur: nõ videbit me homo, & viuet. ergo non poterat tanta lux naturaliter gigni, sed necessariò fuit creata, aut producta à Deo. Item patet hoc, quia supra dicebatur: Ego ostendam tibi omne bonum meum. Si ergo diceretur ꝙ iste fulgor, & venustas corporis illius, quæ erant de maximis bonis Dei, fuissent genita naturaliter, aut præexisterent in aere, daremus magna bona, & specialia Dei non differre à bonis naturalibus, & posse causari per agentia naturæ. Concludendum ergo est, ꝙ siue illud corpus fuerit de aere, & postea fuerit ei superducta illa luciditas, & venustas, siue fuerit corpus factum à Deo de alia materia vel creatum, ꝙ non fuit factum ministerio Angelorum, sed fuit à Deo sic factum cum nulla alia potentia ad hoc sufficeret.

C *Quis assumpserit corpus illud, quod Moysi apparuit. Quæst. XXIII.*

SECVNDA dubitatio erat. Quis erat, quia assumpsit illud corpus. Nam facto illo corpore, non poterat ei inesse principium motus, & quietis, nisi esset ab aliqua forma intrinseca, cum qua faceret vnum ens per se, vel aliquod ens in actu, acciperet in se illud, idem mouendo. Quod autem non fuerit in eo aliqua forma, cum qua faceret vnum ens per se, satis notum est, quia tunc esset corpus de aliquo genere corporum, quod non conceditur, quia nõ est aliqua species, vel genus, quæ talia indiuidua sub se habẽt. Dicẽdum igitur, ꝙ illud erat quoddam corpus de genere corporum inanimatorum, cui additæ erãt aliquæ perfectiones accidentales, s. lux, & decor, & mo-

D uebatur ab aliquo ente rationali: & illud ens necessarium est, ꝙ fuerit Deus, vel Angelus. Est ergo circa hoc dubiũ, vtrum Angelus mouerit illud corpus, vel Deus. Et dicet aliquis, ꝙ Deus mouit illud corpus, accipiens illud, quia qñ promittebatur ista demonstratio, Deus dixit: Ego ostẽdam omne bonum tibi: ergo Deus est, qui demonstrabat assumendo corpus, & non Angelus. Item, quia infra sequenti cap. cùm ponitur iste trãsitus, vel ista apparitio facta coram Moyse existente in foramine petræ, dicitur: Cumq; descendisset Dominus per Nubem, &c. & ista inuocatio, & apparitio refertur ad Deum, & non ad Angelum. Sed ista argumenta satis leuia sunt, quia in superioribus multoties ponitur Deus, & accipitur pro Angelo, sicut patet sup. 20. cap. in principio, vbi dicitur: Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti:

E non habebis Deos alienos coram me: & tamen iste, qui ibi vocat se Dominum Deum, erat Angelus: nam Angeli fuerunt, qui protulerunt omnia verba legis, vt patet ad Galat. 3. cap. & Actuum, 7. capite, vbi dicitur, quòd Angelus erat, qui loquebatur cum Moyse in monte Sinai. Nihil ergo probant argumenta ista. Dicendum enim, ꝙ iste, qui accepit illud corpus, & mouit, erat Angelus: licet. n. vt supra probauimus, solus Deus potuit tale corpus producere, tñ solus Angelus erat, qui illud mouit, & mouere potuit: nam propriè dici non potest, quòd Deus fecerit hoc: erant enim hic duo, propter quæ repugnabat Deo facere hoc, nec poterat facere, non quidem quòd potentia Dei non se extendat ad hoc, quia nihil est possibile, ad quod Dei potentia non se extendat, cùm infinita sit; tamen aliquæ actiones sunt, quarum modi repugnant infinitati potentiæ Dei, & æternitati. Et primum quod repu-

Repugnat Deo p se mouere aliquod corpus. Sicut esse Dei est totum simul, & actio eius tota simul est.

gnat hic est, ꝙ illud corpus mouebatur: & si Deus per se illud agebat, oportebat ꝙ moueret: mouere aliquid repugnat Deo, quia sicut id quod mouetur successiuè mouetur, ita id, quod mouet, successiue mouet: Deus ergo successiuè mouet, sed agere aliquid successiuè repugnat Deo, quia sicut esse Dei est simul totum s'm rationem diffinitionem æternitatis, ita actio Dei est simul tota, quia si ageret successiuè, cũ esse sit in operatione, vt ait Arist. in 9. Ethic. scilicet, ꝙ in viuere, & operari nostro sit esse nostrum, sequeretur ꝙ esse Dei esset in successione, ita ꝙ nunc aliquid haberet, & nõ totum: & postea aliquid haberet, quod ante nõ habuerat, quod repugnat infinitæ perfectioni. Nam si infinitum aliquid est, nec aliquid ei abest, quod insiit, nec aliquid adesse poterit quod non inest, quia cui aliquid abest, nõdum infinitum est, cùm pro illa parte non sit adhuc perfectum. Nõ ergo potest Deus aliquid mouere: potest tamen Deus facere per mutatum esse, ꝙ aliquid sit in instanti, vbi poterat esse alias per motum, s. ꝙ si aliquod agens naturale potest mouere vnum lapidem ab hoc loco vsque mille leucas in aliquot diebus, quod est per motũ, Deus in instanti faciet hunc lapidem esse ibi, quod est sine aliquo motu: non ergo repugnat Deo ipsum, quod est potentiæ, scilicet, ponere hunc lapidẽ in tali loco aut tali, sed modus actionis, qui est imperfectus, repugnat ei, s. ponere lapidem in tali loco per motum, sed in instanti. Secũdum, quod repugnat Deo hic, est, quia ille, qui mouebat illud corpus lucidum clamabat: Dominator, Domine, Deus clemens, &c. sicut infra continetur sequenti cap. Deus autem non potest sic clamare ex ratione supradicta: nam voces sunt per motum: non enim frangitur totus aer ad creandum sonum in instanti, sed vna pars frangitur prius, & alia post, quod est motus: non ergo poterat Deus hoc facere. Et magis repugnat hoc Deo, quam id, quod supra dicebatur: nam licet nõ possit Deus mouere aliquam rem, tamen potest sine motu ponere eam in quocumque loco alius poneret eam per motum. De voce autem non est sic: quia nec potest vocem per motum formare, nec in instanti: non quidẽ quòd ipse non posset facere in instanti quodcumque non repugnat fieri in instanti, sed quia repugnat voci formaliter in instanti produci: sicut enim tempori, & motui repugnat esse in instanti, quia sua essentia est secundum prius, & posterius, quod conuenit successioni: nihil enim aliud est motus secundũ essentiam, quam quoddam fieri, cuius pars præterita est, & pars futura: & tẽpus secundum essentiã nihil aliud est, quam duratio quędam, cuius aliquid est lapsum, aliquid expectatur, & secũdum ꝙ omnes partes huius durationis sunt in fluxu. Si autem abstrahatur fluxus, nec manet essentia motus, nec temporis: vox aũt huiusmodi est, quia constat ex partibus, quæ habent ordinem præcedendi, & subsequendi: & esse illius vocis consistit in hoc, ꝙ ista syllaba procedit in scripto, vel prolatione, & illa subsequitur: si autem mutetur iste ordo, vel fiat ꝙ non sit aliquis ordo inter particulas, nõ erit illa vox, quæ ante erat: vt ista vox, homo, consistit in hoc, ꝙ ista syllaba, ho, præcedat istam syllabam, mo, ꝙ si ordo iste mutetur, ita ꝙ ista syllaba, mo, præcedat hanc syllabam, ho, iam non manet illa vox, homo, quæ ante erat, sed alia secundum essentiam: Et sic est in qualibet voce specialiter sumpta, ita est in voce secundum se, quòd si mutetur ordo partium vocis, mutabitur & essentia vocis. & sicut est de mutatione, ita est de partibus, si omnes partes simul proferrentur: vt si in ista dictione Dominus, omnes tres syllabæ proferantur simul, ita ꝙ nullo modo vna præcedat alteram, peribit essentia huius vocis Dñs, ita ꝙ non manebit ista vox, quia sicut ista vox non est, non existentibus istis tribus syllabis, ita non existit non existente ordine prioritatis, & posterioritatis inter has syllabas: esse autem istum ordinem successionis inter has particulas, pertinet ad motum: ergo non poterat Deus formare istas voces per se: sed poterat dare virtutem alicui enti naturali, vt formaret eas, quia illi correspõderet modus iste imperfectus agendi, qui est per motum. Concluditur ergo necessariò, ꝙ non formauit Deus illas voces, nec mouit illud corpus, sed Angelus aliquis. Et si arguas, ꝙ Deus loqui posset & mouere corpus; quia Christus dicit suppositũ Diuinum, cùm persona Verbi sit ibi suppositum, & non homo assumptus: &

Pot Deus facere in instanti qd' agens naturale facit per motum.

Repugnat voci formaliter in instanti produci.

F tamen Christus loquebatur, & mouebat aliquid, & sic de ceteris actibus. Respondetur ꝙ licet suppositum, quod est Christus, sit suppositum Diuinum, & non suppositum humanum: tamen non est suppositum, quòd sit purè Deus, sed est suppositum quod est Diuinũ, & idem suppositum est homo: ideo idem suppositum, quia est homo, potest loqui, & moueri cum principia huius actionis non sit Diuina, sed humana: est namque anima in Christo principiũ actionum suarum, sicut in nobis anima nostra, & quia anima Christi habet esse finitum, & aliquid recipit de esse, & aliquid ei effluit, habet essẽtiã successione: sic igitur actiones, quibus ipsa principium est, erunt s'm successionem, & non obstat ꝙ sit suppositum Diuinum, & non humanum, quia principium agendi est humanum, & nõ Diuinũ, quia suppositum non est quo, sed quod: si autem Christus esset

Christus quomodo operabatur cum successione, & in tempore.

G suppositũ diuinũ, & purè esset Deus, non haberet actiones in successione, & motu: quia non esset aliquid in eo s'm quod fieret motus, & successio: sicut Spiritussãctus est suppositũ purè Diuinum, & Pater: ideo non habent aliquam actionem in successione, & motu; manet igitur quod dicebatur. s. Angelũ fuisse qui mouebat istud corpus lucidũ, & non mouit Deus. *Tollamq. manum meam.* Vocatur manus Dei, vt supra dicebatur, quædã nubes densa & opaca, quæ operiebat foramen petræ, in qua erat Moyses. *Et videbis posteriora mea.* i. videbis tergũ meũ, quia ille homo apparens, lucidus factus de aere, aut alia materia, habebat oẽs differentias partiũ ad extra sicut nos, & pars sua anterior transierat, qn Moyses incępit respicere: ideo solum manebat ei ꝙ videret partem posteriorem illius, quæ non erat. *Faciem autem meã videre non poteris.* Ita loquitur hic Deus

H Moysi, ac si illud corpus lucidum esset corpus suum, & videndo illud corpus, videret Deum: sed nõ videbat Deum, videndo illud corpus: sed magis diceretur videre Angelũ, qui sumpsit illud corpus, & transiuit clamãs corã Moyse. Idem enim Angelus est, qui loquebatur omnia Moysi, & qui faciebat ea, s. Angelus, qui apparuit ei in rubo ardẽte, & loquutus fuit ei: & qui præcedebat eos in colũna nubis, & ignis: & qui in monte Sinai in voce tubæ loquutus est, & omnia alia fecit, & quę dixit pertinebant ad Israelitas, vt significatur Actuum 7. c. ex verbis beati Stephani. Iste aũt erat Angelus, qui erat princeps maximus Hebræorũ, s. Michael, vt magis declarauimus supra 13. capite. *Faciem autem meam videre non poteris.* Quia ita erat lucida, ꝙ nullus homo poterat videre: nisi moreretur, vt dicebatur supra: Nõ videbit me homo & viuet: hæc autem, quæ supra

I posita fuit, est expositio solida, & verissima. Aliqui tñ Doctores exponunt aliter istam litterã ab illo loco. *Ego ostendam omne bonum tibi.* scilicet, ꝙ Deus promitteret Moysi. *Ego ostendam omne bonum tibi.* i. ego ostendam tibi vitam beatam: licet non modo, sed post mortem, in qua est totum bonum meum, scilicet, quod do viris bonis, quia ibi efficio eos felices, alibi autem nequaquam. *Et vocabo in nomine Domini coram te.* id est, vocationem electorum ab æterno in notitia mea existentem, scilicet, prædestinationem manifestabo tibi. *Miserebor, cui voluero.* id est, licet ego demonstrem tibi sanctos, qui prædestinati sunt ad vitam æternam, non existimes quemquam eorum hanc electionem meam æternã suis actionibus meruisse, sed *Miserebor cui voluero.* id est, ego elegi quos volui, & ideo electi sunt, quia ego eos eligere volui, sicut dicitur ad Rom.

K 9. cap. Cui vult miseretur, quem vult indurat, ita ꝙ non est volentis, nec currentis, sed Dei miserentis est. *Non poteris videre faciem meam.* id est, licet ego non monstraturus sim tibi istam sanctorum vocationem, & vitam æternam: tamen nunc non faciam, quia non poteris videre faciem meam, id est, non poteris ita clarè cognoscere nunc. *Sed videbis posteriora mea.* id est, sed videbis istam beatitudinem, vel sanctorum vocationem, in quodam vestigio vel signo, quia hic in via suspicamur de quibusdam, qui bono exitu diem extremum claudent per quædam signa, quæ ponunt sancti Doctores de beatitudine: quæ licet non videatur hic in re, nec cognoscitur totaliter qualis est, aliqualiter tamen cognoscimus quid sit. *Non videbis me homo, & viuet.* id est, non poterit aliquis dum viuus est, habere istam vitam beatam, sed oportet quòd prius moriatur, & hæc beatitudo est in visione Dei, & cognitione fruitiua.

fruitiua. Sed ista expositio multum aliena est ab intentione, & non potest vllo modo stare: quia non potest applicare totam litteram: nam hanc litterã quæ in medio est. s. ecce, inquit, locus apud me, stabis super petram, cumq. transibat gloria mea, ponam te in foramine petræ, &c. & tamen necessarium est, q. ista littera aliquid signet, & referatur ad superiorem, & subsequentem. Item quia ista expositio est, referendo hoc, quod hic dicitur, ad aliquid quod futurũ est; sed ista littera intelligitur, quòd iam factum est, & fuit immediatè completum. Quod patet: quia in principio huius promissionis, dixit Angelus, qui loquebatur loco Dei: ego ostendam tibi omne bonum meum, & inuocabo in nomine Domini coram te: & postea sequenti cap. subditur, quomodo Deus clamauerit inuocans nomen Domini coram Moyse. Illa ergo expositio, quam supra posuimus, solùm tenenda est.

CAP. XXXIIII.

Deut. 10. Tabulæ legis secundæ.

AC deinceps: Præcide, ait, tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba, quæ habuerunt tabulæ, quas fregisti. Esto paratus mane, vt ascẽdas statim in montem Sinai, stabisq. mecum super verticem montis. Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem, boues quoque & oues non pascantur e cõtra: Excidit ergo duas tabulas lapideas, quales antea fuerant, & de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut præceperat ei Dominus: portans secum tabulas. Cumq. descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo, inuocans nomen Domini. Quo transeunte coram eo, ait: Dominator, Domine, Deus, misericors & clemens, patiens & multæ miserationis, ac verax, qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, & scelera, atque peccata, nullusq. apud te per se innocens est. Qui reddis iniquitatem patrũ filijs, ac nepotibus in tertiam & quartam progeniem. Festinusq. Moyses curuatus est pronus in terram, & adorans ait: Si inueni gratiam in conspectu tuo Domine, obsecro vt gradiaris nobiscum (populus enim duræ ceruicis est) & auferas iniquitates nostras, atque peccata, nosq. possideas. Respondit Dominus: Ego inibo pactum, videntibus cunctis signa faciam quæ nunquam visa sunt super terram, nec in vllis gentibus: vt cernat populus iste, in cuius es medio, opus Domini terribile quod facturus sum.

Anthem Libicum vir doctissimus claret.

Ier. 32 de pæ. dist. 4. c. quid est.

C

Ac deinceps. Supra fuit posita respõsio Dei de directione itineris: hic ponitur responsio eiusdem de reparatione violatæ Legis, & diuiditur in tres partes. Primò ponitur quædam ad hoc dispositio; Secundò Legis repetitio, ibi: *Obserua.* Tertiò eiusdem conscriptio, ibi: *Dixit Dominus ad Moysen.* Quartò Legis datæ promulgatio, ibi: *Cumq. descenderit.* Circa primum ponuntur duæ dispositiones ad conscribendam Legem. Primò ponitur dispositio materialis. Secũdò ponitur dispositio spiritualis ibi: *Cumq. descendisset.* Circa Primum dicitur. *Ac deinceps præcide tibi:* id est, factis istis suprapositis, scilicet, quia Moyses obtinuerat à Deo, quòd ipse præcederet populum, & petiuerat demonstrari sibi Dei faciem, & Deus concesserat reditus ei in gratiam, dixit. *Ac deinceps.* id est, quia ista iam facta sunt, nihil superest, nisi vt doles tibi duas tabulas ad rescribendam Legem.

D

Quomodo se habeant sequentia in hoc cap. ad præcedentia. Quæst. I.

SED quæret aliquis, quam consequentiam inducit ad præcedentia hoc quod dicitur: *Ac deinceps: Præcide tibi duas tabulas.* i. quia ista facta sunt, præcide duas tabulas: nam nihil magis videtur fuere ista additio. *Ac deinceps,* quã si non poneretur, & diceretur: Præcide tibi duas tabulas. Respondetur, q. non ponitur sine mysterio ista continuatio illatiua, ac deinceps. Nã istud, quod hic mandatur, s. Præcide tibi tabulas: non mandaretur, nisi prædicta facta fuissent: nam cùm Moyses ascendit in montem, ista secunda vice præcipuè ascẽdit ad deprecandũ Deum pro remissione peccati Israelitarum, & tamdiu stetit cum

E

A Domino per quadraginta dies continue orans, & petens, vt patet Deuter. 9. capite, tandem obtinuit veniam vt petebat, vt patet ibidem. Deinde cùm adhuc dimisso peccato populi Deus nollet præcedere Israelitas: sed diceret q. præcederet eos Angelus suus: orauit tãdiu quousque obtinuit, vt Deus præcederet eos in itinere: si autem ista duo non obtinuisset Moyses à Deo, non fuissent conscriptæ secundæ tabulæ legis. Quod patet: quia tabulæ scribuntur in signum Legis datæ, sed quia Deus dedit legem illi populo; si aũt ille populus confestim periturus fuisset, non oportebat eis dare testimoniũ Legis datæ, cũ nihil proficeret: sed si nõ remitteret iniquitatem eorum deleret eos, vt promiserat; sicut habetur Deut. 9. cap. ergo si non fieret peccatorũ remissio nõ oportebat dari tabulas in testimoniũ datæ legis. Itẽ si nõ præcederet Deus in via Hebræos,

Si Moyses nõ obtinuisset à Deo, q. remitteret peccatum, et q. præcederet eos in via, nõ fuissent factæ duæ tabulæ legis.

B non oportebat dari tabulas: nam si Deus non præcederet Israelitas in via, id est, si nõ faceret pro eis miracula, ascẽdendo ad terram Chanaan, hostes irruerent in eos, & delerent de terra, & multa alia incommoda circumuenirẽt eos, in quibus pereundum erat. Sed pereuntibus non erat necessarium testimonium legis: ergo si Deus non præcederet eos in via, non erant conscribendæ tabulæ istæ secũdæ: rectè ergo infertur illatiuè ex superioribus per hoc, quod dicitur: ac deinceps, id est, si non obtinuisses à me q. remitterem iniquitatem populi, & q. præcederem vos in via: non scriberem tabulas, quia non erant necessariæ: quia iam mecum obtinuisti, quòd remitterem iniquitatem, & præcederem vos in via, iam deinceps bonum est, q. dem vobis tabulas in testimonium, quòd à me Legem recepe-ritis, ideo præcide tibi duas tabulas. Non est igitur sine

C mysterio hæc cõtinuatiua illatio: Ac deinceps. *Præcide ait tibi duas tabulas.* id est, Dominus ait, præcide tibi duas tabulas. De istis tabulis ait Rabbi Cahadiagaon, quòd fuerunt digniores primis tabulis, ad quod ponit septem causas friuolas satis. Ad quas arguere non conuenit: manifestum est enim quòd istæ secundæ non fuerunt ita dignæ, quia primæ tabulæ dicuntur factæ, & scriptæ opere Dei, vt patet præcedenti cap. s. quòd Deus, id est, Angelus eius dolauit illas tabulas, & scripsit in eis. De his autem dicitur, quòd Moyses dolauerit eas, cùm dicitur hic. *Præcide tibi.* id est, tu scinde istas tabulas. *Præcide.* In Hebræo dicitur (dola) ad idem pertinet, scilicet, ad apparationem tabularum. Sed potest aliquo modo differre, quia præcidere dicitur quod aliquis de lapidicina tollat aliquem magnum lapidẽ, & idem dolare est q. aliquod fragmen-

Opi. Rab. Cahadiagaon.

D tum lapidis disponatur, vt sit debita figura dispositum, & æquali superficie complanatum: vtrumque autem fecit Moyses: quia ipse præcidit tabulas illas, s. duos lapides rudes, & illos postea dolãdo cõplanauit, & redegit in figuram tabularum. s. vt longitudo esset maior latitudine, & latitudo maior profunditate: sicut est in tabulis, quas de ligno facimus. Has autem complanatas, & nulla sculptura insignitas detulit Moyses ad Dominum. *Duas tabulas.* Quare essent duæ tabulæ, & non vnica, aut tres, & sic de alijs speciebus numerorum, dictum fuit supra 32. capite. *Lapideas.* Ex quo lapide fuerint istæ tabulæ, non constat.

Opin. Rabbi Salomonis, quòd tabulæ secundæ fuerint Sapphyrinæ refellitur. Quæst. II.

E

RABBI Salomon dicit, quòd istę tabulę fuerũt sapphyrinæ, scilicet, quòd Deus monstrauit Moysi magnam massam lapidis sapphyrini, & inde tabulas dolauit, atque de dolaturis vehementer ditatus est. Sed istud falsum est, atque ridiculũ, & supra 30. capite, improbatum est probant illi, quia dicitur in littera Hebraica (dola tibi) id est, dola ad vtilitatem tuam tabulas has, quasi dicat, quamcumque vtilitatem inde consequi poterant alij, accipientes istos lapides dolandos, cõuertendo in suã supellectilem, aut valorem rerũ suarum tantam acciperet inde Moyses. Hoc nihil est: quia non oportet sic inniti litterę Hebraicę, ita q. seruetur per omnia modus loquẽdi suus, quia est interdum superfluus, & barbarus valde. Sicut enim innitũtur huic litterę, quę dicit (dola tibi) ita inniti debẽt litterę vbicumque sic habeatur: sed infra ponitur

in Hebræo:obserua tibi cuncta,quæ mandaui tibi: manifestum est,ꝙ illud (tibi), primum,est positum ex superabundanti: nec potest ibi poni obserua tibi, id est,ad vtilitatem tuam, quia non videtur aliqua vtilitas in obseruatione præceptorum. Et si forte aliquą sit,non mãdat Deus fieri custodiam præceptorum ad vtilitatem aliquam, sed ad bonum simpliciter. *Instar priorum*. id est, quæ sint instar siue similitudo priorum: & est exponens, & expositum. Nam secundæ totaliter erant instar, siue imago priorum tabularum:nam quidquid in primis continebatur & in secundis,& eadem quantitas,& figura vtrarumque erat tabularum. *Et scribam super eas*. Ecce diuisum est opus tabularum. Moyses tabulas istas secundas præcidit, & dolauit, Deus autem eas scripsit,scilicet,Angelus Dei, quia Deus nihil horum faciebat per se, vt sæpe declaratum fuit. Sed videtur hoc esse contra id,quod infra habetur,scilicet: Scribe tibi verba hæc. Nicolaus ad hoc respondet, ꝙ Deus scripsit tabulas has,& non Moyses,sicut hic dicitur:& alij Doctores hoc tenent. Sed diuersitas est in modo respondendi: nam alij Doctores dicunt, ꝙ Deus scripsit istas tabulas auctoritatiuè, mandando quid scriberetur in eis,aut qualiter: Moyses autem scripsit actualiter exequendo, sicut dicitur 3. Reg. 6. capite, quòd Salomon fecit templum, & tamen nihil in eo Salomon manibus propriis laborauit, sed artificibus facere iussit. Nicolaus dicit hoc esse inconuenięter dictum,quia Moyses si dolaret,& sculperet has tabulas,necessarium esset,vt instrumentis artificum hoc efficeret: sed non est verisimile,quòd Moyses ascensurus in montem ad vacandũ contemplationi, diceret secum instrumenta, quibus malleatorie, & per cõcauationem tunsoriam figurarentur tabulæ in sonitu magno. Sed ista redargutio non stat: quia sicut Moyses habuit instrumentą præcisoria ad dolãdum tabulas,& præcidẽdum eas de lapidicina:ita portaret secum instrumenta ad sculpendum eas. Et quando arguis quòd non esset conueniens arte malleatoria, & tunsoria cum sonitu sculpi tabulas in monte. Respondetur quod iste sonitus satis paruus erat. Et dato quòd esset aliqualiter magnus,non audiretur in castris, cum castra distarent à cacumine montis ita vt Moyses existens in cacumine montis cũm Deo,prima vice non audierit voces Hebræorum choreas ducentium coram vitulo conflatili,Deo suo, cum tamen essent magnæ voces, quia totus populus conclamabat. Item,nõ tollebat hoc intentionem Moysi,quia Moyses non ascendebat ista secunda vice factis tabulis secundis ad manendum in monte contemplando sicut ante fuerat,sed vt scriberentur verba legis in tabulis illis: non ergo perturbabatur: & dato ꝙ ascẽdisset ad contẽplãdũ, ista occupatio nulla erat,ita vt distraheret à cõtẽplatione.

Quare Moyses non sculpsit tabulas vbi eas præcidit, & an Moyses scripserit tabulas secundas vel Deus. Quæst. III.

SED tunc dices, si forte Moyses tulit secum instrumenta sculptoria in montem,& ipse sculpsit tabulas, quare non sculpebat eas in loco vbi præcidit eas, antequam ascenderet in montem? Si forte tenere vellemus istam partem,oportebat respondere, quòd scindere tabulas illas, & dolare,nullius auctoritatis, & potestatis fuit: ideo quilibet,& vbicumque poterat hoc efficere: tamẽ in eis verba scribere,erat aliquid,ad quod obligarentur Hebræi,& hoc erat magnæ auctoritatis: ideo sine præsentia speciali Dei scribi non debebant: & sic si Moyses tabulas secundas scripserat: erat rationabile eũ ascẽdere in mõte, vt ibi scriberet. Nicolaus tamen respondet aliter, dicens, ꝙ Deus scripsit tabulas illas realiter, & nihil in eis Moyses sculpserit. Et cũ dicitur: Scribe tibi verba hæc. dicitur non esse referendũ ad tabulas, sed ad librũ.s.ꝙ Deus scripserit decem præcepta in tabulis,& mandauerit Moysi ꝙ eadem in libro scriberet.Sed ista responsio non potest stare:non enim mandaret Deus aliquo modo Moysi, vt scriberet tunc verba decem præceptorum in libro, quia iam scripta erãt: nam si tabulæ fractæ fuerũt,& oportuit aliàs rescribere, tamen scriptura libri,quam fecit Moyses, non fracta est,nec deleta: ideo nõ oportuit rescribi,nec rescri-

F pta est,quia tũc mandaret Deus aliquid superfluum,quod non conceditur: repugnat enim prudentiæ agere aliquid superuacuè.Quod autem Moyses scripsisset iam ista in libro, patet: quia in die,qua fuit data lex,scilicet,decẽ præcepta in monte,Moyses ascendit ad Dominum, & loquutus fuit ei omnia, quæ habentur à fine c.vigesimi, vsque ad vigesimum quartum suprapositum,& descendit in eadem die de monte, & retulit omnia verba Dei popularibus: qui cùm consensissent, scripsit Moyses vniuersos sermones Dei in libro, & mane consurgens confirmauit totam illam legem tam præceptorum moralium quam iudicialiũ, & cęrimonialium cum Israel tingens in sanguine,vt patet supra 24.cap. & ibi latè declaratum est: ergo iam erant scripta ista præcepta in libro, nec oportebat denuo scribi, quia inutiliter fieret. Aliam etiam responsio-
G nem dicit Nicolaus posse dari.s.ꝙ Moyses tulit in mõtem tabulas illas lapideas, & postea cũ manus imponeret super eas ad scribendum, miraculosè subito formauit litteras,& sic Deus dicitur scripsisse,& Moyses. Sed hoc non dicitur conuenienter, quia si sic factum fuisset, non diceretur,ꝙ Moyses scripsisset tabulas, cum nihil in earũ scriptura egisset: sed Deus taliter scripsit. Item responsio illa Nicolai superior non stat, cùm ipse accipit ꝙ Deus mandauerit Moysi scribere verba decem præceptorum in libro, & non in tabulis, quia dicitur ibidem, & scripsit in tabulis verba fęderis Dei. Dicendum, quòd sicut Deus scripserat primas tabulas.s. Angelus Dei verè, & realiter nihil in eis agente Moyse, ita in his secundis Deus scripsit,& nullo modo scripsit Moyses,nec per manus appositionem,aut aliquem alium modum.Quod euidenter pa-
H tet Deuteronom.10.cap.cùm dicitur: In illo tempore dixit Dominus ad me:dola tibi duas tabulas lapideas, sicut priores fuerunt: & ascẽde ad me in montem: faciesq. arcam ligneam,& scribam in tabulis verba, quæ fuerunt in his, quas confregisti: cumq. dolassem duas tabulas lapideas,ascendi in montem,habẽs eas in manibus, scripsitq. in tabulis iuxta id,quod prius scripserat verba decem. Ad argumentum quando dicitur,ꝙ mãdauit Deus Moysi dicens: Scribe tibi verba hæc, &c. dicendum ꝙ non loquitur Deus de verbis decem præceptorũ, sed de verbis quorumdam præceptorum cærimonialium suprapositorum de obseruatione quorumdam festorum, & immolatione primogenitorum,& cauenda conuersatione idololatrarũ, & ceteris quæ ibi immediatè dicta fuerant.Et patet,ꝙ intelligatur de illis: nam cùm recitasset Deus Moysi omnia
I illa præcepta subiungitur: Dixitq. Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba hæc. & ista verba decebat, imò necesse erat in libro scribi,ne obliuione abolerentur:& scripsit ea Moyses, quia non fuerant scripta cum aliis primis, quæ fuerant data, & confirmata. de quibus supra à 20.cap. vsque ad vigesimum quartum: nam ista non fuerunt data cum illis,sed nunc nouiter data fuerũt,ideo nouiter oportuit scribi.Si autem arguas ꝙ necessarium sit referri istam scripturam, quam mandauit facere Moysi ad scripturam factam in tabulis, & non ad aliquam aliam, quia dicitur immediatè.& scripsit in tabulis verba fęderis decem. Respondetur,ꝙ istud verbum,scripsit,non refertur ad Moysen,sed ad Deum, scilicet, ꝙ Deus scripsit in tabulis lapideis verba illa. Et si obiicias esse necessarium referri ad Moysen, quia littera superior sic continuatur, cùm dici-
K tur:Stetit ergo ibi cum Domino quadraginta dies,& quadraginta noctes:panem non comedit,aquam non bibit,& scripsit in tabulis verba fęderis decem.& sic totum copulatur ibi,ita vt signetur ad idem subiectum pertinere.s.ad Moysen,de quo prius fiebat loquutio. Respondetur,quòd ista littera non demonstrat, quòd necessariò sit hoc verbum attribuendum Moysi, quia potest & ad aliquem alterum referri:si tamen non appareret,quòd ad alterũ deberet referri, magis conueniret prædicare illud de Moyse, quam de aliquo alio: sed quia constat euidentissimè, quòd Deus scripsit istas tabulas, sicut & primas, vt habetur Deuteronom.10.cap.& supra positum est, oportet quòd istud verbum (scripsit) referatur ad Deum,& nõ ad Moysen. *Et scribam super eas*. id est, in planicie illarum. Et non dicitur de illis, quòd fuerint scriptæ ex vtraque parte,sicut dicebatur de primis, vt habetur supra 32.cap.

A Sed dicendum est, quòd eodem modo istæ tabulæ fuerũt scriptæ ex vtraque parte: nã eadem scriptura erat in his, & in illis, & tanta: & erãt istæ tabulæ æquales illis in magnitudine: ergo necesse erat esse eodẽ modo scriptas, aliàs non caperetur scriptura, quæ erat ex vtraque parte tabulæ in vna parte alterius tabulæ æqualis: nisi forte littera valde parua, & minuta esset, quod non conceditur, quia vtræquæ tabulæ habere debebant scripturam æquè dispositam, vt quilibet, qui eam legeret præcurrere posset. *Verba, quæ habuerunt tabulæ, quas fregisti*. Ista erant decem verba, s. decem præcepta solum, vt patet Deuteron. 4. & 10. cap. Et nõ erat aliqua expositio istorum præceptorum in parte posteriori tabularum, sicut dicebant quidã Hebræi, vt probauimus supra cap. 32. *Tabulæ quas fregisti*. s. tabulæ primæ, quas confregit Moyses ad radices montis Sinai cùm vidisset in castris vitulum, & choros ira magna B commotus, vt patet supra 32. cap. & non repetitur hic ista fractio tabularum tamquam per hoc recolatur aliquod peccatum Moysi, quia vt probauimus supra 32. capite, non peccauit Moyses in hoc, sed repetitur tamquam causa scripturæ secũdarum tabularum, quasi dicat, oportet quòd nunc scribam ego alias tabulas, quia tu fregisti tabulas primas continentes præcepta decem, & si tu non fregisses eas, non oportuisset nunc rescribere alias. *Esto paratus mane, vt ascendas statim*. In hoc appareret, quòd Moyses in vna die præcidit illas duas tabulas, & dolauit eas complanando totaliter: quia dicitur: *Esto paratus mane*. Ergo in die, qua hoc mandatum fuit fecit Moyses illas: aliter non fuisset paratus in sequenti die: quod sic factum est, quòd in ista die in aurora qua Deus dixit ista Moysi, descendit Moyses de monte, & iuit in castra, atque C mandauit ibi populo, ne quisquam die sequenti accederet ad montem, aut staret è contra, & pecora etiam nõ pascerentur ex opposita parte, sicut mandarat Deus immediatè: & acceptis in castris aliquibus necessariis instrumentis præcidendi, & dolandi, complanandiq. lapides: perrexit in locum, vbi erat lapidicina, de qua Deus præcidi volebat lapideas tabulas has, & disposuit eas perfectè complanando. Facta aũt nocte ante auroram, sequentis diei ascendit in montem præsentans se Deo cum tabulis, quas dolauerat. *Vt ascendas statim*. id est, non maneas aliquibus diebus in castris, postquam præcideris tabulas, vel antequam præcidas, immediatè veni ad me. *In monte Sinai*. Non est putandum ex hoc ꝙ non staret Moyses tũc in monte Sinai cum Deo, quia mandatur quòd ascendat in montem Sinai: sed intelligitur, quòd ascenderet in D montem Sinai, id est, in hũc montem Sinai, quia ad præcidendũ lapides debebat descendere de monte, ad commonendum populum ne accederent ad montem, vt patet infra. *Stabisq. mecum super verticem mõtis*. s. in isto vertice, vbi nunc stas: vt ibidem scriberet Deus secundas tabulas, & appareret transiens ante Moysen positum in foramine petræ. *Nullus ascendat tecum*. Dicit hoc, quia in prima vice cùm Moyses ascendit ad Deum datis præceptis decem in voce tubæ, Aaron ascendit cum eo, vt patet supra 19. capite, cùm dicitur: Vade, & descende, ascendesq. tu, & Aaron tecum. Et postea cùm ascendit ad accipiendum primas tabulas, ascenderunt cum eo Aaron, Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israel, vt patet supra 24. c. Et isti ascenderunt vsque ad radices montis: deinde ascendit Iosue cum Moyse, vt patet in eodem capite; & declarauimus supra, 23. capite. putaret igitur Moyses, quòd sicut E tunc ascenderunt aliqui cum eo, ita deberent nunc ascendere: Deus autem nolebat hoc, ne forte ascenderet aliquis sicut ante ascẽderat Iosue aut in alia vice Aaron, audiret verba Dei transeuntis coram Moyse posito in foramine petræ, & ne forte videret fulgorem illius corporis, quod Deus cũ magna luce Moysi monstraturus erat, & moreretur. Vel quia non erat dignus aliquis talia videre. Moysi autem ex speciali cõcessione hoc tribuit, quia inuenit gratiam coram eo, & nouerat eum ex nomine, vt patet præcedenti capite. *Nec videatur quispiam per totũ montem*. Hoc ad duo fiebat: vel ad non videndam illam mirabilem visionem, quam Deus Moysi monstraturus erat: aut propter reuerentiam tanti luminis aduenientis, ita vt locus ei esset consecratus: & nulla res profana intraret tunc montem.

A *Boues quoque & oues non pascantur è contra*. Oportebat autem quòd Moyses mandaret immediatè illa die dari edictum voce præconis, ne quis de pastoribus sineret sequẽti die tangere montem, sed abigerent inde pecora sua: hoc autem fiebat non quidem propter primam causam supra assignatã. s. ne videretur illa gloria corporis lucidi, quod Deus monstrare volebat Moysi: nam pecora cum careant ratione nihil horum attendunt, neque iudicant vtrũ gloriosum an ingloriũ sit, nihil magis est quod Deus coram brutis talem monstraret formam lucidam, quàm quod monstraret coram lapidibus, æqualiter enim de hoc vtraque iudicarent.

Quare Deus mandauerit quòd pecora non tangerent montem Sinai, quando voluit Moysi corpus illud lucidum monstrare. Quæst. IIII.

B EST igitur fortassis vna causa, vt Moyses existens in monte videns aliquod animal ante moueri, non distraheretur à cõtemplatione Diuina, quæ maximè requirebatur circa talem visionẽ. Aliqui autem assignãt aliam causam, quæ est in sensu tropologico. s. ꝙ ista visio quam hic Moysi Deus concedebat, signat visionẽ gloriæ in qua est felicitas nostra. Ad hanc autem visionem non accedũt viri bestiales, qui se voluptatibus pecorum tribuerũt, sicut equus, & mulus, in quibus non est intellectus: sed viri purgati animi soli hanc visionem beatificam intuentur. Sed hoc nihil est: quia hic sensus litteralis, & non tropologicus, nec anagogicus, aut allegoricus inquiritur: præcipuè, quia cùm in illam visionem beatam illi, qui viri sunt reci- C piuntur, qui vero bestiæ sunt, non recipiuntur: deberet littera dicere ꝙ bestiæ non pascerentur è contra, tamen non deberet excludere viros, cum dicit: Nullus ascendat tecum, nec videatur quispiam per totum montem. Dicendum igitur causam litteralem verissimam huius esse reuerentiam Dei. s. vt Deo tribuatur reuerentia debita: Deo namque summa reuerentia debita est, cùm excellentissimum bonũ sit. Est autem reuerentia considerata alicuius magnitudinẽ resilire in propriam paruitatem cognoscendo nos paruos esse, & recedendo ab eo quod magnũ est, ne videamur ei velle comparari. Sic enim est de magnis viris, vt de prælatis, & dominis temporalibus, quia subditi cognoscentes eorum maiestatem, & apparatũ magnum: tanquam paruos se existimantes, cedũt eis non ascendentes ad eos localiter, & in vultu, & tota corporis habitudi- D ne suam corã eis designantes paruitatem. s. in assurrectione, in capitis, & totius corporis humiliatione, in aspectu quasi verecundo, aut potius timido, & modestia verborũ, & sollemnitate allocutionis ad dominos, & in omnibus generibus obsequiorũ. Deus igitur cum excellentissimum ens sit, & in se; & quantum ad nos, tenemur ei ad maximum genus, & gradum reuerentiæ, tam in omnibus supradictis, quam in aliis quibuscumque reuerentiæ modis: & quia Deus vbique est, tenebamur vbique hanc exhibere reuerentiam: sed quia nos, qui terreni sumus, eius præsentiam in omnibus rebus non contuemur, solùm eum ibi magna reuerentia dignum ducere debemus, vbi nobis in aliquo signo specialiter demonstratur, & ista est causa quare in templis aliisq. oratoriis Deo specialem honorem tribuimus, quia eum ibi specialiter contemplamur. s. E quia hæc ipsa nobis loca depromunt ad hoc facta sunt, vt Deus specialiter colatur ibidem. Item, ob hoc vbi aliqua vox aut effigies Dei in corpore cernitur specialiter colendus atque honorandus est. Hoc autem est quemadmodum si nos dominum aliquem temporalem mente cogitemus: nõ oportet vbicumque eum mente tractauerimus, quòd reuerentiam faciamus, sed solùm cùm in eius præsentia fuerimus, aut cũ aliquod signũ eius viderimus: vtpote litteras ab eo destinatas aut aliquid aliud in signum alicuius mandati: quia tunc cum magna reuerentia, & honore talia accepianda sunt. Sic ergo cùm Deus vbique sit, & tamen oculis non cernatur, cogitare debemus eum tamquam præsentem nobis solùm secũdum intellectum, & non secundum præsentiam realem ad hoc, quod et obsequia, & reuerentiam impendamus: cùm autem eum in aliquo signo videamus, oportet eum tamquam præ-

Quare Deus in templo & oratoriis specialius honoratur.

Alia causa quare non vbique Deus honoretur & colatur.

sentem cernere, & reuereri. Est autem & alia causa, quare non vbique Deus reuerendus est: quia tunc nullum esset tempus, in quo homines actibus reuerentiæ vacare non obligarentur, cum vbicumque fuerint, necesse sit Deũ ibi esse, & sic non vacarent cibo, nec potui, aut ceteris vitæ necessitatibus, sicut cùm in oratoriis ac templis sunt, solis actibus reuerentiæ vacant in oratione, & humiliatione, ceterisq;, & non intendimus aliis laboribus, vel occupationibus: hoc aũt nobis impossibile esset, quia hoc ad vitam illam, quæ post defunctionem est, pertinet, ideo non debemus, nec possumus in omni loco obseruare reuerẽtiam ad Deũ. Item non solùm hoc erat nobis impossibile, sed etiam repugnat ex natura rei, quia reuereri (vt prædictum fuit) est considerata alterius magnitudine resilire in propriã paruitatem, & ad hoc requiritur, ꝙ ille, qui reueretur alterum, loco ei non se iungat, sed sicut in excellẽtia G dispares sunt, ita & in loco inæquales reperiantur: necesse igitur erat, ꝙ si in omni loco Deo reuereri deberemus, ꝙ in omni loco à Deo recederemus: sed hoc includit cõtradictionem, quia tunc oportebat fugere extra omnem locum, vel ꝙ in omni loco reuereremur, & non in omni loco reuereremur: nam si Deum vt hic præsentem (sicut est secundum veritatẽ) conspiciam, & volẽs eum reuereri ab hoc loco se moueat, necesse est alium haberi locũ, in quo eodem modo Deus est, & sic volens eũ in reuerentia hic habere, non reuerebor ibi, vbi æqualiter ei reuerentia impendẽda est. Cùm igitur omnia loca in hoc æqualia sint, oportet aut in omnibus locis ei speciales reuerẽtiæ actus exhibere, aut in nullo; sed in omni loco vacare actibus reuerentiæ specialiter, vt prædiximus impossibile est: ergo in nullo loco specialiter reuerendus est, nisi ille locus ha- H buerit aliquid speciale à ceteris locis, in quibus communi modo Deus est: & hoc est, quod volebamus, s. quòd solùm sint Deo exhibendæ reuerentiales actiones specialiter, vbi specialiter Deitatis aliquid reperitur insigne, sicut in templis, aut oratoriis, quæ deuota hominum intentio ad colẽdum Deum specialiter destinauit: & sic apud Israelitas solus locus reuerendi Deum erat Sanctuarium, quia ipse instituerat ibi se specialiter coli, & ibidẽ specialiter morabatur, vt declaratum fuit supra, 25. cap. Erat aũt locus reuerentiæ Dei vbicumque demonstraret sui præsentiam in aliquo signo sensibili, ideo columna nubis, de qua audiebantur interdũ voces Dei, erat locus reuerendi Deum.

Impossibile est in omni loco vacare actibus reuerentiæ specialiter erga Deum.

Erat etiam mons Sinai locus reuerentiam præstandi Deo, quia ibi audiebatur vox eius, vt patet in datione Legis, qñ vox clangoris personuit, & audita sunt præcepta decem. I Erat etiam aliud signum visibile Dei, s. quòd mons totus plenus erat fumo, & igne, qui vsque ad cælum ascendere videbatur, quod Deum specialiter aduenisse manifestissimè nunciabat. Sic dicitur supra 19. cap. totus autem mõs Sinai fumabat, eo ꝙ descendisset Dominus super montem in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi ex fornace. Et non solùm dicebatur ibi esse præsentia Dei, sed etiam Iudæi existimabant hunc apparatum terribilem, esse maiestatem Dei: sic patet Deuter. 5. cap. cùm dicitur: Ecce, n. ostendit nobis Dominus maiestatem, & magnitudinem suam, vocem eius audiuimus de medio ignis. In tali ergo loco Deus reuerendus erat. Sed adhuc in hoc differentia erat, quia licet iste locus fuisset, in quo Deus demonstrasset magnitudinem suam, tamen non semper demonstrabat eam: ideo dum eam ibi monstrabat, populus reuere- K batur in loco illo, dum aũt non monstrabat, non faciebãt ibi specialẽ reuerentiam, & sic in isto tempore, quo Moyses erat in monte cum Deo, siue in primis quadraginta diebus, siue in secundis, erat nubes gloriæ Dñi in vertice Sinai, & caligo magna, & ignis, vt patet Deuter. 9. c. cùm dicitur: Cumq. de monte ardente descenderẽ, & duas tabulas fœderis vtraque tenerem manu, & sic mons erat adhuc ardens in fine quadraginta dierum, qñ Moyses descendebat de monte cum tabulis. De hoc patet etiam supra 24. cap. in fine. Toto ergo isto tempore, quo manebat ibi gloria Domini in fumosa caligine, & igne, Israelitæ obseruabant reuerentiam non ascendentes ad cacumen montis, & tamen per partes inferiores montis ambulabãt pecora, & homines, vt ex verbis huius textus patet, cùm dicitur: Nec videatur quispiam per totum mõtem, & pe-

Locus specialis reuerentiæ Dei est, vbi demõstrat aliquod signum visibile.

F cora non pascantur è contra: quasi dicat, quòd ante hoc ambulabant homines per partes inferiores montis Sinai, alioquin si ab eo die, quo Deus in voce tubæ dedit Legem in monte Sinai, non ausus foret aliquis accedere ad montem Sinai, non oportebat, quòd nunc mandaretur, ne quisquam per totum montem videretur: sed mandatum fuit nunc: ergo ante hoc dũ Moyses erat cum Deo in monte Sinai, ambulabãt aliqui per radices montis: quando verò Deus ostẽdebat se magis in signo in aliquo loco, magis reuerebatur eũ. Vnde cùm daret legem super montem Sinai, magis demonstrabat ibi suam præsentiam, quàm tunc, cùm erat Moyses cum eo in monte: nam antea cùm fuit data Lex, apparebat gloria Domini super totum montem in igne, & fumo, & voces buccinæ in circuitu montis insonabant. Nunc autem cum Moyses G erat in monte, non audiebantur aliquæ voces Domini extra montem, nec fumabat totus Sinai, sed solùm summitas eius erat operta caligine magna, igne, & fumo: ideo quando data fuit Lex, maior reuerẽtia fuit exhibita Deo in loco, quia non solùm non ascendebant cacumen montis, sed etiam nec audebant tangere radices montis, cùm Dominus vetuisset, dicens: Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius, omnis qui tetigerit mõtem, morietur, siue iumentum fuerit, siue homo, non viuet. Nunc autem Moyse existente in monte ad accipiendas primas tabulas, & postea ad orandum pro peccato, non erat tanta reuerentia, quia ambulabant in partibus inferioribus montis Sinai homines, & iumenta, & non ascendebant ad cacumen: nouissimè autem cum debuit secundas tabulas accipere Moyses, & Deus ei apparere, data H fuit maior reuerentia, quàm omnibus aliis diebus, scilicet, quia non solùm non accedebant viri, & iumenta ad radices montis, sed etiam, ꝙ non pascerentur iumenta è contra, i. in aliquibus aliis locis extra montem Sinai, quæ essent in opposito aspectu montis, scilicet, quòd locus, in quo Deus apparere debebat Moysi, videri posset ex illis, ita vt magis nunc omnia à monte elongata essent, quàm aliis vicibus. Et hoc, quia nunquã ita præsentia Dei manifestata fuit, sicut nunc, quia aliis vicibus ad ostẽsionem Dei apparebat aliquod corpus, quod non erat valde excellens, s. ignis, & fumus in magna quantitate, & terribilis valde, nunc verò apparuit corpus perfectissimum in luce, & pulchritudine, & venustate, siue pulchritudine: ita quòd Deus ostendens illud, diceret Moysi: Ego ostendam omne bonum tibi. & erat in hoc manifestum, quia I tanta erat illius corporis excellentia, quòd Moyses anteriorem partem videre non potuit, quia oculi mortalium hoc non paterentur: Vidit autem posteriorem. Maxima ergo reuerentia exhiberi debebat in loco, vbi talis manifestatio Dei in signo fiebat, & sic nos cum in omnibus locis deputatis ad cultum Dei eum colamus, nullus tamen est locus in quo magis eum in reuerentia magna habere debeamus, quã Sacratissimum Corpus Redemptoris nostri Christi Iesu, cũ nihil sit, in quo manifestior Dei præsentia appareat, quàm in corpore illo sub sacramẽtalibus speciebus latente. Illa autem ratio, quæ supra secundum aliquos ponebatur, s. ꝙ ideo non debebant pasci pecora è contra in die apparitionis illius, erat, vt non distraheretur Moyses à contemplatione Dei, videndo moueri aliquod de illis, non est rationabiliter posita: quia tũc eodem mo- K do in quadraginta diebus primis quibus moratus fuit in monte, vt reciperet primas tabulas, fieri debuisset, & præcipuè in secundis, quando erat continuè orando ante Dominum pro iniquitate populi, vt patet Deuter. c. 9. sed in istis diebus non arcebãtur pecora, nec homines, quin tangerent montem: ergo non fiebat propter illud. Item hoc nihil obstat: nã quando Moyses videre debebat illud gloriosum valde corpus coram eo transiens, esset inclusus in foramine petræ, vt patet supra præced. c. & nubes tegeret eum, donec veniret tempus, in quo transeunte corpore illo tolleretur nubes, vt videret posteriora transeuntis; non ergo obstaret quidquam præsentia pecorum etiam in ipso monte Sinai quantum ad hoc. *Excidit ergo.* scilicet, Moyses. *Duas tabulas lapideas.* id est, duo fragmenta lapidum facta secundum figuram tabularum lignearum, scilicet, maioris longitudinis, quã latitudinis, & profundita-

Quando data fuit lex in monte Sinai, non accedebãt homines, nec pecora ad radices montis.

Non est aliquis locus in quo magis Deus reuerendus sit quam vbi est eius Sacratissimũ Corpus.

tis,

tis, & maioris latitudinis, quàm profunditatis. *Quales antea fuerant*. scilicet, in figura, & quantitate. *Et de nocte consurgens*. In die, qua descēdit Moyses de monte, & admonuit populũ, ne sequenti die quispiam montem tangeret, & ne pecora pascerentur è contra: lapideas tabulas præcidit, atque dolauit, & in sequenti nocte surrexit ascenditq. in montem: surrexit autem de nocte, ne quisquam eum videret ascendentem in montem cùm lapidicinæ, vbi tabulas præciderat essent in parte inferiori montis, vel fortè apud castra. *Ascendit in montem Sinai*. De quo præcedenti die descenderat ad præcidendũ lapideas tabulas. *Sicut præceperat Dominus*. s. ꝙ Dominus mãdauerat ei: esto paratus mane, vt ascendas statim in montem Sinai. *Portans secum tabulas*. s. nondum scriptas, quia ideo eas deferebat ad Dominũ, vt faceret eas scribi, sicut fuerant priores. Erant autem istæ tabulæ paruæ, quia poterat Moyses eas solus portare in montem ascendens.

An tabulæ secundæ legis essent valde magnæ. Quæst. V.

ET si dicas, quòd erant valde magnæ, tamen Moyses virtute diuina adiutus ferebat eas, non stat conuenienter dictum: quia Arca, in qua ponebantur istæ tabulæ, & virga Aaron, & vrna continens vnum gomor Mannæ, erat satis parua, s. duorum cubitorum, & dimidij, & latitudo cubiti, & dimidij, licet si tota Arcæ continẽtia repleretur satis ponderosi lapides isti forent. Sed dicẽdum est, ꝙ non erant magni. Primò, quia Deus nunquam facit aliquid frustra: sed si isti lapides fuissent valde magni, illa magnitudo esset frustra: nam finis faciendi istos lapides fuit, vt scriberetur in eis Decalogus: ergo cum essent in eo duo lapides sufficientes ad recipiendum scripturam illã, non erat opportunum maioris illos quantitatis esse. Item, quia si isti lapides fuissent magni, nõ sufficerẽt pauci homines ad portandũ eos per longam viam: nam quattuor Leuitæ portabant Arcam in qua erant istæ lapideæ tabulæ: si istæ tabulæ essent aliqualiter magnæ, non possent eum portare, quia ipsa Arca in se erat satis magni ponderis, quia tabulæ eius erãt grossæ, & opertoriũ de auro purissimo, & Cherubim duo: deinde inuoluebatur duobus velamentis, vt patet Num. 4. c. Hæc ergo etiam sine ipsis tabulis erant satis magni ponderis: si aũt fuissent tabulæ etiam magni ponderis, non posset totum simul portari à quattuor Leuitis. Itẽ, quia si tabulæ lapideæ fuissent valde magni ponderis, confringerent Arcã: ergo paruæ erant & tenues quales Moyses manib. suis portare posset. *Cumq. descendisset*. Hic ponitur secundum. s. spiritualis dispositio, quæ fuit in Diuina apparitione demonstrando corpus illud valde excellens lucidũ. *Cumq. descendisset Dominus per nubem*. i. cùm descẽdisset Dominus in nube, erat enim nubes gloriæ eleuata in aere supra verticem montis in aliquanta altitudine, & cũ Moyses ascẽdit in verticem Deus humiliauit nubem ad cacumen mõtis, vt loqueretur cum Moyse, sicut promiserat, & hoc est descendere Deum per nubem. *Stetit Moyses cum eo, inuocans nomen Domini*. Hic subintelligenda sunt omnia, quæ dicta sunt supra in fine præcedentis cap. & Scriptura non repetit illa, quia studet breuitati, intantũ ꝙ causantur in hoc multæ difficultates, & obnubilationes impedientes intelligẽtiam, ideo requirit sedulum, viuacemq. lectorem. Dixerat. n. supra Deus, ꝙ monstraret Moysi totum bonum suum, & ꝙ poneret eum in foramine petræ, ne videret faciem eius, & moreretur, sed coram eo transiret posita nube ante oculos eius, donec facies eius trãsiret, & postea ablata illa videret posteriora sua. In hoc autem transitu coram Moyse clamabat Angelus ille, qui mouebat illud corpus in persona Dei: Dominator, Domine, Deus, &c. Et sic dr̃ hic. *Stetit Moyses cùm eo, inuocans nomen Domini*. i. ꝙ cùm transiret coram Moyse existente in petra gloria Domini, clamauit Deus, siue ille, qui pro eo loquebatur, & clamor iste erat inuocatio nominis Domini. Fuit autem inuocatum per ista nomina, quę infra continẽtur. s. Dominator, Domine, Deus, Clemẽs, &c. Sed hic est magna diuersitas inter litteram Hebraicam, & litteram nostram, quoniam in littera nostra dicitur. *Stetit Moyses cum eo, inuocans nomen Domini*. In quo est sensus, ꝙ cùm descendisset gloria Domini

Scriptura Sacra requirit viuacē, sedulumq. lectorem.

A ad transeundũ coram Moyse, clamauit Moyses ad Deum dicens: Dominator, Domine, Deus, &c. in littera Hebraica habetur: *Cumq. descendisset Dominus per nubem, stetit coram eo inuocans nomen Domini*. Et ista littera refertur ad Deũ. s. ꝙ Deus stetit coram Moyse inuocans nomen Domini. s. quòd Deus inuocaret nomen suũ, & vocabat istis nominibus, quæ sequuntur. s. Dominator, Domine, &c. Dicit enim Rabbi Salomon, & tenent communiter Hebræi, ꝙ Deus, siue ille Angelus, qui assumpsit corpus illud lucidum, induit quandam vestem Sacerdotalem, & coaptauit eam sibi quodam modo speciali pertinẽte ad misericordiæ implorationem, clamauitq. dicens ista nomina, quæ infra ponuntur, dans modum Iudæis qualiter postea ipsi inuocare deberent Deum, & dixit Moysi, quandocumque fueritis in tribulatione, & sic me inuocaueritis,
B exaudiam vos. Vnde apud Hebræos inolitum est ab antiquissimis temporibus, quòd cùm in aliqua angustia magna sint, Sacerdos eorum tali veste indutus illa nomina coram Deo clamat, vt eruantur, & nunquam aliàs hæc omnia simul nomina proferuntur ab ipsis, nisi cùm maximè affliguntur. Et satis rationabile est, ꝙ Deus inuocaret nomen suum, non tanquam se orãs, sed sicut formã orandi præbens: sic enim Christus instituit orationem, & protulit verba eius, non quidem ꝙ seipsum oraret, sed quia Apostolis petentibus formam orandi tribuit, scilicet: Pater noster, qui es in cælis, vt patet Matth. 6. cap. & Luc. 11. cap. Quòd autem hic sit deuiatio litteræ nostræ ab Hebræa, satis causa subest, quia Hieronymus sæpissimè declarat litteram Hebræam, addendo vnam dictionem, aut valde modicum, non quidem ex arbitrio, sed quòd ex ne-
C cessitate subintelligi apparet, sicut supra in præcedẽti capite, & in aliis locis declarauimus: hic autem in littera Hebraica ponitur. *Cumq. descendisset Dominus per nubem, stetit Moyses cum eo inuocãs nomen Domini*. Videtur enim ambigua sententia vtrum referatur istud verbum vocauit, siue stetit inuocans, ad Deum, vel ad Moysen. Non. n. repugnat litteræ accipi pro quolibet eorum, vnde & multi Iudæorum, & inter eos periti dubitant de hoc, vtrum ad Deum referendũ sit, vel ad Moysen, & plurimi eorum tenent, ꝙ Moyses clamauerit inuocans Deum. Et sic Hieronymus reperiens ambiguitatem litteræ, interposuit hoc suppositum Moyses, vt non videatur posse referri illud, scilicet: (stetit inuocans) ad Deum, sed ad Moysen. Et ad hoc mouere poterant aliquæ rationes. Prima, quia rationabilius videbatur, quòd Moyses inuocaret Deum, quàm
D ꝙ Deus coram Moyse inuocaret Deum, & cùm littera Hebraica vtrumque permittat, trãstulit id quod rationabilius erat. Item, si Deus inuocaret nomen Domini, non poneret illud in vocatiuo, & verbum secundæ personæ, quasi ad alterum loqueretur, sed poneret in nominatiuo, quasi diceret enunciando de se, sed ista nomina ponuntur in vocatiuo, cũ dicitur: Dominator, Domine, &c. & verba in secunda persona, cùm dicitur. Qui custodis misericordiam in millia, qui aufers iniquitatem, & scelera. Item Deus nihil agit frustra, quia hoc valde dissonat regulæ illi æternæ, atque rectissimæ: sed non videtur aliqua causa, quare inuocaret: ergo visum fuit rectius esse poni Moysen inuocantem: quàm Deũ. Hoc autem stare potest aliqualiter decenter, quia de sententia litteræ nihil mutat, non. n. multum refert, ꝙ Deus inuocauerit, aut Moyses: magis
E tamen dicendum est, ꝙ Deus. Et patet: quia præcedenti c. dicitur: Ego ostendam omne bonum tibi, & inuocabo in nomine Domini coram te: sed ista demonstratio boni fuit, quando transiuit coram Moyse corpus illud gloriosum in luce magna: ergo tunc inuocauit Deus: sed hic dicitur, ꝙ transeunte Deo coram Moyse, stetit inuocans nomẽ Domini: ergo necessariò dandum est in illo trãsitu, Deũ fuisse inuocantem, alioquin non poterit stare illa littera, scilicet. Inuocabo in nomine Domini corã te. Item infra post enumerationem istorum nominũ Dei. s. Dominator, Domine, Deus, &c. dicitur, ꝙ Moyses festinus curuatus est pronus in terram adorans: si autem Moyses protulisset illa nomina, inuocans nomen Domini, non curuatus fuisset dictis illis nominibus, sed dũ diceret illa, quia modus orantium est genua flectere, cùm orant, non autem oratione expleta: ergo non vocauit ipse: sed Deus: ideo

Qua oratione Hebræi vtãtur i maximis necessitatibus.

Rationes quæ Hieronymũ induxerũt ad mutãdũ hãc litteram.

Moyses post prolationem illorum nominũ curuatus est: gratias reddens, ꝙ Deus eum talia nomina docuisset ad petendum in aduersitatibus solamen. Et adhuc potissima ratio confirmata ex littera quare Moyses dictis his verbis incuruatus fuerit, erat, quia vidit, quòd Deus ista nomina protulerat dans formam petendi à Deo auxilium, assumpta fiducia petendi, inclinauit se coram Domino, immediatè petens ab eo directionem, & conseruationem populi, cùm dicitur: Si inueni gratiam in conspectu tuo Domine, obsecro, vt gradiaris nobiscum. Ad rationes motiuas alterius partis respondetur. Ad primam, cùm dicitur, ꝙ magis rationabile erat, ꝙ Moyses inuocaret nomen Domini, quam Deus. Respondetur, ꝙ si Moyses aliquid debuisset petere, rationabilius erat, ꝙ ipse nomen Dei inuocaret, quàm ꝙ Deus: sed hic Moyses nihil petebat, sed postea petiit: Deus aũt Moysen in petendo erudire volebat: ergo rationabilius erat, ꝙ Deus inuocaret, quàm Moyses, cùm Moyses nesciret hanc formam inuocandi. Et quando dicitur, ꝙ littera Hebraica vtrumque consentit, ideo posuit id quod rationabilius videbatur. Dicendum ꝙ littera Hebraica non consentit hoc æqualiter: nam licet littera ista, quæ hic habetur, nõ repugnet illi sententiæ, quia tamen in Sacra Scriptura non est ponẽda aliqua contradictio, & falsitas, oportet hanc litteram sic intelligi, vt superior vera sit: sed in cap. præcedenti dicitur: Et inuocabo in nomine Domini coram te. Ergo non consentit littera, quòd ista inuocatio referatur ad Moysen. Ad secundam rationem, quando dicitur, quòd si Deus ista nomina protulisset, non proferret ea in vocatiuo, nec verba poneret in secunda persona, quasi ad alterum loqueretur, sed poneret in tertia persona verba, & nomina in recto, vel saltem nomina in recto, & verba in prima persona, quasi de se aliquid enunciaret. Respõdetur, ꝙ Deus non debuit ponere nomina in recto, & verba in prima, vel tertia persona, quasi aliquid de se enuncians, cùm Deus nollet aliquid per se enunciare, sed volebat tradere Moysi formam orandi, qui autem formam tribuit, oportet eam per verba proferat, per quæ alij postea prolaturi sunt, alioquin non datur forma orandi, sed intentio orantis: sed oratio semper fit ad alterum, sub vocatiuo, & secunda persona verbi: ergo in secunda persona, & vocatiuo Deus ista omnia proferre debuit. Ad tertiam rationem, cùm dicitur, ꝙ Deus nihil agit frustra, sed non videtur aliqua causa, quare Deus protulerit verba ista: ergo non protulit ipse. Respondetur, ꝙ aliqua causa proferendi suberat, s. vt daret formam orandi Moysi, & alijs. *Quo transeunte coram eo.* i. transeũte Deo corã Moyse: nam cum vellet hanc gloriam Moysi monstrare, posuit eum in foramine petræ cooperiente nube foramen illud, & Moyses stabat: Deus verò transire dicebatur, quia illud corpus, quod erat quædam imago gloriæ Dei transibat ante foramen petræ: Deus tñ non transibat, quia vt probatum fuit præcedenti cap. non induit Deus illud corpus, sed Angelus quidam loco Dei, & transeunte eo transire dicebatur Deus. *Quo transeunte.* scilicet, Angelo illo induto corpore illo lucido, qui Angelus erat effigiator Dei. *Coram eo.* s. coram Moyse manente in foramine petræ. *Ait.* Littera nostra refert istud verbum ait ad Moysen, quia dicebatur immediatè stetit Moyses cũ eo inuocans nomen Domini, nos tñ sequentes litteram Hebraicam secundum expositionem, quam supra posuimus, dicamus, ꝙ istud verbum referatur ad Deum, s. ꝙ ipse dixit: Dominator, Domine, &c. *Dominator, Domine, Deus.* In Hebræo dicitur. *Adonai, Adonai, Hel.* Et Hebręi vertentes in vulgare idioma, dicunt: Deus, Deus, Deus, quia quodlibet horum nominum Deum notat, littera tamen nostra non posuit pro Deo omnia nomina hæc.

An possit probari Trinitas personarum ex littera ista, vt quidam conuersi opinantur. Quæst. VI.

Istud nomẽ. Adonai. nõ solum cõuenit Deo, sed & hominibus,

ET quidam Iudæi conuersi ad Christum putantes se subtiliter arguere, ex hoc loco dicunt probari Trinitatem in Deo, cùm ter proferatur Deus. Sed hoc nihil est: nam ista nomina non sunt propria Dei: nam conueniunt hominibus. Vocantur enim aliqui homines Adonai, & Elohim, nomine appellatiuo. De hoc nomine Ado-F nai, patet sæpè in Genesi, vbi Eliezer vocauit Abraham Adonai, volens dicere eum esse Dominum suum. Accipitur enim tamquam nomen appellatiuum, sicut ista dictio, Dominos. De hoc Genes. 24. cap. & omnes alij domini mundani, siue boni, siue mali sint, Adonai vocari possunt, & vocantur in plurali Adonim. Sic patet Isa. 19. cap. vbi Reges Aegypti pessimi vocantur Adonim, cùm dicitur: Ponam super eos Dominos crudeles. Siue vt littera nostra dicit; tradam Aegyptũ in manu dominorum crudelium. Dicitur in Hebręo: *Adonim quasset.* i. dominos durum, cum deberet dicere, duros, pluraliter. De hoc nomine Hel, & Elohim, patet supra 22. c. vbi vocantur iudices dij, siue Elohim, s. applicabitur ad Elohim, i. ad Deos, qui sunt ibi iudices. Et iterum in eodem cap. Dijs non detrahes, s. iudicibus, vel dominis temporalibus, & ponitur G in Hebræo Elohim. Ad hoc igitur, ꝙ aliqualiter coloratè suaderetur hic trinitas, oporteret, ꝙ ponerentur nomina, quæ sunt conuenientia soli Deo: hoc aũt est nomen quatuor litterarũ, quod apud Hebræos ineffabile est, & nunquam dicitur de aliquo homine, aut aliqua alia re, sed solùm de illo, qui est verus Deus, aut ęstimatur verus Deus. Si autem hoc nomen triplicaretur aliquo modo, haberetur color ad probandam trinitatem, sed non ponitur hic aliquod nomen de istis tribus, quod sit nomen proprium Dei, nihil ergo hinc habetur. Et dato, ꝙ poneretur hic ter nomen Dei quattuor litterarum, non inferretur necessariò, ꝙ trinitatem voluisset hic intelligere Moyses, quia posset respondere quilibet Iudæus, ꝙ posuit ter ad honorem trium Patriarcharum, s. Abraham, Isaac, & Iacob, & hoc, quia in Sacra Scriptura reperitur aliquando sic scriptum, s. Deus Abraham, Deus Isaac, & Deus Iacob. Item H respondere posset aliter, quòd ponebatur ter nomen Domini non ad signandum aliquod mysterium, sed ad notandam affectionem inuocantis: nam qui inuocando nimis afficitur ad id, quod vocat, sæpè idem simul vocat, vt cum nos dicimus aliquem vocantes homo, homo. Et sic Angelus vocans Abraham, quando volebat immolare filium suum Isaac, & extenderat manum suã super eum cum magno cordis feruore, & velocitate: bis eum semel vocauit dicens: Abraham, Abraham, vt patet Genes. 22. c. Et sic dato, quòd Moyses posuisset hic ter nomen Domini magnum, tamen non ex hoc innuebatur sufficienter trinitas, sed solùm affectio vocantis: ita enim potuisset ponere quater, aut quinquies idem nomen, & tunc signaretur in Deo quaternitas, vel quinitas, quod omnium absurdissimum est. Si igitur ideo in Deo trinitatem intelligere I deberemus, quia ter ponitur istud nomẽ: ergo dualitatem intelligeremus, quia bis ponitur, & solum dualitatẽ, quia aliquãdo bis solùm ponitur, vt patet Psal. 21. scilicet, Deus Deus meus respice in me, & Psal. 62. s. Deus Deus meus ad te de luce vigilo: ergo notarentur hic duæ personæ solùm in deitate, quod inter se repugnare faceret Sacram Scripturam. Vel diceremus, quòd Psalmista exclamabat ad duas personas, & petebat aliquid ab eis, & non à tertia, quod insanũ est, cum quidquid vna faciat, & alia faciat, quia actus trinitatis indiuisi sunt ad extra, & videretur sapere aliquam hæresim, qui solùm duas personas exprimeret in oratione sua, & singulariter ab illis aliquid peteret non expressa alia persona, quia videretur eam facere minorem alijs duabus, vel constituere creaturã, sicut K Ariana hæresis dogmatizat: non ergo potest aliquid contra Iudęos innui ex littera in probationem trinitatis. Alia igitur solidiora testimonia inquirenda sunt. Item, adhuc dato, ꝙ Iudæi vellent cõcedere quidquid nos peteremus, tñ nullo modo ratio dictat hic debere intelligi trinitatem personarũ, quia ad hoc saltem requireretur, ꝙ licet non poneretur nomen proprium Dei, tñ quodcumque illud esset, deberet replicari idẽ ter, s. ꝙ ter poneretur Hel, siue ter Adonai, vt sicut personæ in diuinis æquales sunt, & eiusdem naturæ, ita eisdẽ idem nomen conueniat: sed hic mutatur nomen, quia primò ponitur Adonai bis, deinde subiungitur Hel. Hoc autem quandam diuersitatem facit. Nam licet ista omnia nomina prædicẽtur de Deo, tamen non totaliter secundum eundem modum, quia Adonai dicitur de Deo, secundum ꝙ est Dominus, Elohim, siue Hel, dicitur de Deo magis, secundum ꝙ est Deus,

Si nomen Dei quatuor litterarũ triplicaretur, non haberetur ex hoc, ꝙ necessariò trinitas personarũ significetur,

Actus trinitatis indiuisi sunt ad extra.

& sic

& sic notaretur in personis illis Diuinis, quòd tertia esset magis Deus, quam prima, & secunda, quod non conueniebat: ergo non signatur hic trinitas personarum. Hoc autem attendit disertissimè Beatus Hieronymus: nã non posuit omnia hæc tria sub eodem nomine, dicens: Deus, Deus: sed Dominator, Domine, Deus, cuius ratio est: quia nomen istud, Adonai, signat Deum, & tamen signat eum sub ratione dominatiuæ potestatis, & nomen istud Hel signat Deum sub ratione Deitatis magis, quam Adonai, & cùm ponatur bis Adonai in Hebræo, transtulit littera nostra, ponens bis nomen Domini dicens: Dominator, Domine. Et quia istud nomen Hel signabat Deum sub ratione Deitatis conuenientius, quam nomen istud Adonai: ideo transtulit littera nostra ponens Deus. Si verò posuisset ter Adonai, aut ter Hel, siue Elohim, posuisset littera nostra ter Deum, quia nõ videbatur velle facere differentiam aliquam littera Hebræa, sed quia ponit diuersa nomina, fuit rationabile fieri distinctionẽ in littera Latina. Hanc sententiã videtur sequi Rabbi Salomon Abraham Aben Ezra. Cùm autem in Hebræo ponatur bis Adonai hic, & vtrumque significet dominiũ, videbatur alterum eorum superfluere: ideo littera nostra cautissimè posuit duo nomina significantia dominium, quorũ vnum signat secundum actum, aliud verò secundum habitum, vel virtutem, q̃ aut actualiter principari, & facere opera Domini, aut habere potestatem dominatiuam, & non operari secundum illam aliquid imperando, & istud vocatur retinere potentiam dominatiuam secundum habitum. Primum exprimitur, cùm dicitur: Dominator, quod signat actum domini. Secundum notatur, cùm dicitur: Domine, quod notat dominium in habitu. Vtrumque habet Deus, scilicet, dominium secundum habitum, quia habet potestatem dominatiuam, & dominium secundũ actum, quia actualiter dirigit, vocatur Deus, quia secundum naturam est Deus. Vel vt quidam dicunt: (Dominator) in populi directione, & defensione: (Domine) in legislatione: (Deus) in veri cultus institutione. Sed prima expositio melior est. *Misericors.* Ista duo idem videntur, scilicet, misericors, & clemens, sed non sunt idem. Distinguenda enim sunt, vt distinximus præcedenti capite, s. q̃ clementia pertineat ad culpam, & misericordia ad pœnam. Cùm enim aliquis peccauit, & ignoscitur ei, quòd peccauerit, clementia est: sic nos clementes sumus, cũ aliquis in nos peccauit, propter quod ei debebatur pœna, sed nos remittimus ei, quòd peccauerit, scilicet, culpam, & sic non manet obligatio aliqua, vel pœna: Deus igitur clemẽs hoc modo est, quia nobis peccantibus vniuersa delicta remittit. Misericors dicitur, qui miseris compatitur, quod ad pœnas pertinet, scilicet, cùm quis pœnis affligitur succurrit ei, quia miser est: sic & nos cùm aliquos, qui iniusta supplicia luunt eruimus, misericordes sumus, clementes autem nequaquam. *Clemens, & patiens.* Ponuntur hic aliqua attributa Dei, quæ dicũt relationem quandam ad creaturas, quia Deus non est clemens ad aliquid, quod est in se, nec patiens, sed ad aliquid, quod est in nobis. *Patiens.* Dicitur Deus patiens inquantum offensas illatas tolerat, nos enim quotidie Deum offendimus in multis, & si iuxta peccatorum exigentiam plecteremur, modicum nobis in orbe viuendum foret: Deus enim hoc facit, qui tolerat. *Et multæ miserationis.* Hoc ponitur ad exaggerandum, scilicet, quòd non solùm Deus est misericors, sed etiam multum misericors, quia magis miseretur nostri, quam nos ad inuicem miseremur, ideo in Scriptura ad notandam magnam misericordiam Dei, sæpè dicitur, q̃ sicut miseretur pater filiorum, ita misertus est Deus nostri. Vel sicut non potest obliuisci mater filij sui, ita nec Deus potest obliuisci nostri. Solet vocari Deus magnæ miserationis peccatores ad pœnitentiam expectando, quia non solùm est patiens peccatores pro peccatis irremissibiliter non occidẽdo, sed eos tolerando, sed etiam est magnæ miserationis multo tempore ad misericordiam, & pœnitentiam expectando: sic dicitur Isai. 30. c. ideo expectat nos Deus, vt misereatur nostri. *Ac verax.* Promissa non fallendo. Nulli enim Deus vnquam promisit, quod non obseruaret, quia fidelis est, & seipsum negare non potest, vt patet 1. ad Timot. 2. cap. Et si aliquando Deus aliquid videatur promisisse, quod postea violatum est: hoc est, quia promissio sua conditionalis fuit, qui autem non tenet promissionem, cùm non obseruatur conditio, propter quam facta fuit promissio, non frangit promissionem, quia conditionalis nihil ponit in esse, nullo modo ergo obligat cõditionalis promissio, donec stet conditio: si ergo non stat conditio, qui non agit sicut promisit, non infringit conditionem promissionis: sic patet 1. Reg. 2. cap. vbi Deus promiserat domui Eli in patribus suis, vt essent Sacerdotes summi de ea in æternum, sed postea, quia peccauit Eli omittendo, & filij sui turpia committendo, non seruauit Deus promissionem, cùm dicitur: Loquens loquutus sum, vt domus tua, & domus patris tui ministraret in conspectu meo vsque in sempiternum, nunc autem absit à me, sed quicumque glorificauerit me, honorificabo eũ, qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. Conditio autem, quæ in omnibus promissionibus Dei intelligitur, est, si illi, quibus promissio facta est, manserint boni, sicut cùm facta fuit promissio. Sic dicitur Psal. 131. De fructu vẽtris tui ponam super sedem tuam, & subiungitur. Si custodierint filij tui testamentũ meum, & testimonia mea hæc, quæ docebo eos, & ex hoc videtur nobis Deus interdum variare sententias, cùm tamen ipse nihil variet, quia si bonum promittit alicui genti, vel populo: ita promittit inquantum bonus est: si autem populus ille ad malum declinauerit, subito proferet contra ipsum sententiam, vt pereat de terra: Et si rursum conuersus pœnitentiam egerit, mox sententia priori reuocata pronunciabitur exaltandum, atque stabiliendum illud pactũm: sic patet Ierem. 18. c. cùm dicitur: Ecce sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israel. Repente loquor aduersum gentem, & aduersum Regnum, vt eradicem, & destruam, & disperdam illud. Si pœnitentiam egerit gens illa à malo suo, quòd loquutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui, vt facerem ei, & subito loquar de gente, & regno, vt ædificem, & plantem illud: si fecerit malũ in oculis meis, vt non audiat vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod loquutus sum, vt facerem ei. *Qui custodis misericordiam in millia.* id est, misereris mille generationibus, vel duabus mille generationibus propter bonum vnius viri, & ponũtur millia, quæ sunt multa millia, vt statuatur numerus indeterminatus, scilicet, quòd pro vno multis successoribus suis miseretur, sicut pater de Dauid, quia ex eo, quòd ipse fuit bonus vir, ambulans in conspectu Dei in corde perfecto, vt patet Psal. 88. cùm dicit: Inueni virum secũdum cor meum, & loquitur de Dauid, confirmauit ei regnum: posteri autem sui mali fuerunt, quia præter Dauid, Ezechiã, & Iosiam omnes Reges peccatum commiserunt, vt patet Eccles. 49. capite. & merebantur perdere regnum, quod reliquerat Dauid: sed meritis Dauid continuauit Deus regnum suis posteris: nam in Salomone, qui pessimus fuerat successor optimi viri Dauid, Deus regnum diuidere volebat, aut totaliter tradere alienis, sed propter Dauid nõ fuit diuisum in diebus Salomonis, vt dicitur 3. Reg. 11. cap. deinde cùm propter peccata sequẽtium Regum sæpè deleri debuisset, non destruxit illud Deus totaliter, vt maneret lucerna domui Dauid, vt patet 3. Reg. 15. c. & multoties in eodem 3. & 4. Reg. Computãtur autem istæ generationes, siue dicantur mille, siue quotcũque sint, ab vno capite, propter quod Deus miseretur sequẽtibus, vtpotè, q̃ fuerit bonus aliquis vir, & miseretur ei Deus, & postea filio eius meritis patris miseretur, & deinde nepoti, & sic computabuntur quotcumque generationes voluerimus: si autem diceremus, q̃ Deus aspiceret ad quemlibet pro meritis suis, nunquam computaretur aliqua generatio, ita q̃ diceremus Deum misereri in generatione vna, aut duabus, vel tribus, quia ista dicunt ordinem, & referuntur ad vnum aliquid, in quo cœperint.

Hel. i. Hebræo. Deũ signat sub ratione Deitatis.

Quæ differentia sit inter clementiam Dei, & misericordiam.

Deus veritatẽ tenet in omnibus promissionibus suis.

Quo intelligatur cõditio in promissionibus Dei esse.

Deus quãdoque miseretur toti progeniei pp vnum virum.

An Deus successoribus alicuius boni viri ex misericordia parcat, vel ex iustitia. Et quomodo vtatur misericordia vsque in mille generationes. Quæst. VII.

SED dices, quomodo dicitur Deus seruare misericordiam in mille generationes, siue in duas saltem? quia hic

hic distinguitur misereri cōtra hoc quod est agere per legem, vel debitum iustitiæ. Sed cùm Deus miseretur successoribus alicuius viri, qui bonus fuit: facit illis bona meritis illius, à quo descendunt, cùm ergo merita illius exigunt, non videtur esse misericordia, sed iustitia, aut lex. Respondetur, quòd quando Deus sic miseretur in mille generationes, siue in valde multas aliquorū propter vnum virum bonum, à quo descendunt, merita illius secundum valorem non attingunt tot generationes, vt omnia peccata successorum suorum bonis suis operibus deleri debuissent, quia vix sufficit pro se: cùm ergo tot generationibus Deus benefacit propter vnum, à quo descendunt, id est, ex pura misericordia, & non ex meritorum æquivalentia, ideoq. iustissimè vocatur misericordia, quia ex pura liberalitate fit. Hoc autem verum est, nisi ille, à quo alij descenderent posset mereri in infinitum, quia tunc delerētur
G omnia peccata sequentium generationum propter bonum illius: sic fuit de homine Christo Iesu, qui ex eo, φ Deus erat, meritum suum erat infinitum: maximè, quia actus sui erant perfectissimi ex genere, scilicet, mori pro nobis, cùm nihil deberet. Hoc enim est maximum in genere meritorum: sic enim ipse testatur Ioan. 15. cap. Maiorem hac caritatem nemo habet, quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis. Et Philosophus in 9. Ethic. hoc testatur dicens, φ melius est aliquem semel pro amico, aut patria mori, quam viuentem multas operationes bonas facere: sic enim dicit: Paucum enim tempus delectari valde magis eliget, quam multum, quiete, & viuere bene annum, quam multos annos qualitercumque, & vnā actionem bonam, & magnam, quā multas, & paruas, morientibus autem hoc fortè accidit, eligunt vtique magnum
H bonum sibi ipsis. Passio ergo Christi ex eo, quòd tanta fuit, & quia Deus ille erat, qui patiebatur, merebatur infinite: ideo pro omnibus satisfaciebat. Deus igitur peccatis vostris condonat in merito passionis Christi. Quòd ergo Deus pro merito passionis Christi omnibus nobis, & quibuscumque futuris etiam si infinitis omnia peccata quantacumque, & qualiacumque remittat, nō est misereri, sed iustè agere: est tamen maxima misericordia, quòd pro nobis mori voluerit, & cuilibet nostrum indignissimo peccatori passionis suæ sacratissimæ merita cōmunicare dignetur. Et patet hoc, scilicet, si nos demus valorem duarum duplarum, & detur nobis res valens duas duplas: non est aliquo modo liberalis, aut misericors ille, qui nobis tribuit rem tanti valoris pro tanto valore, sed est iustus: sic autem est in remissione peccatorum nostrorum, quia nos omnes
I grauissimè peccauimus, & remissio quam petimus est aliquid valde magnū, sed cùm damus pro ea merita passionis Christi, damus aliquid æqualem, imò magis valens, quia passionis Christi merita propter hominem illum esse Deum sunt formaliter infinita, peccata autem nostra, & omnium, qui fuerunt à formatione sæculorum, & viuent vsque ad extremum iudicium, non erunt infinita formaliter, vt secundum se, sed solùm obiectiuè, quod est aliquid extrinsecum: maiora ergo sunt merita passionis Christi, quæ sunt verè, & in se infinita, quam peccata omnium sæculorum, computatis etiam peccatis dæmonum, quia omnia hæc simul in seipsis infinita non sunt. Nec enim ideo dæmones redempti non sunt, tanquam Passionis Sacratissimæ Christi Iesu merita non sufficerent, sed quia eos secundum altissimum Dei iudicium redimi nō decuit. Cau-
K sæ autem, quare hoc factū sit, alterius speculationis sunt. Cùm ergo damus merita passionis Christi pro redēptione peccatorum nostrorum, id est, vt nobis remittantur facinora nostra, non agitur nobiscum misericorditer, sed iustè, quia damus æquivalens pretium pro nobis: imò magis, quam iustè: quia nos plus damus, quam recipimus: recipimus enim peccatorum remissionem, quæ non est infinita, cùm culpæ non sint in se infinitæ, & damus pro illa merita passionis Christi, quæ sunt veraciter in se infinita: nō ergo commutamus æquale pro æquali. Sed quasi daremus pretium mille duplarū, & daretur nobis res valens vnam solam duplam. Aliud etiam patet, scilicet, quòd est maxima misericordia in hoc, quod est Christum pro nobis velle passum fuisse: nam misericordia est (vt vulgariter loquimur) alicui misero aliquod misetiæ suæ

Merita Christi infinita fuerunt.

Passio Christi pro omnibus satisfecit, quia tanti erat meriti.

Si Deus remittat peccata omniū præsentiū, & futurorū, Vt si essēt infinita pro pretio mortis suæ passionis Christi, facit, non nobis misericordiā, sed iustitiā.

Maxima misericordia fuit, Christū pro no-

tribuere solamē, qui ergo maximum solamen tribuit, maximam misericordiam facit: Christus homo, & Deus nobis iam infelicibus, & æternæ mortis reis, redemptionem tribuit, quod erat maximum solamen: ergo maxima misericordia erat. Etiam erat maxima ex parte intentionis agentis, quia ex maxima caritate factum est: sic patet ad Galat. 3. cap. Propter maximam caritatem, qua dilexit nos Deus, misit vnigenitum suum, &c. Etiam erat maxima misericordia ex parte eius, φ benefaciens nobis in benefaciēdo tolerabat, scilicet, mortem atrocissimam, cui nulla vnquam acerrima penatum potuit adæquari. De quibus non est nunc dicendum per singula. Est etiam maxima misericordia, quòd velit Christus nobis merita passionis suæ accommodare, vt per illa redemptionem mereamur, sicut si nos vellemus aliquid emere non habentes pretium aliquod, & alius nobis totum pretiū, & abundantius, quàm indigeremus impēderet. De hoc ergo homine Christo Iesu, quia Deus pariter est, dicendum quòd merita sua sufficiunt ad hoc, quòd pro eis Deus benefaciat omnibus hominibus, non quidem misericorditer, sed iustè. De alio autem homine non est sic: ideo quādo Deus pro aliquo viro bene agit omnibus posteris suis, non agit iustè, id est, non agit secundum exigētiam meritorū, quasi merita illius exigant tanta bona fieri posteris suis: sed agit ex misericordia: ideo conuenientissimè dicitur: Qui custodis misericordiam in millia, & nō qui custodis iustitiam. Imò quando aliquis vir bonus est, & Deus ei bonum agit dando vitam ætetnam, non obseruatur ibi debitum, siue iustitia, ita quòd tantum detur pro tanto: nam iustitiæ nostræ non valent secundum se ad merendum aliquid horum, iuxta illud Isai. 64. cap. Iustitiæ vestræ coram eo tanquam pannus mulieris menstruatæ reputatæ sunt. Et Apostolus ad Roman. 8. capite. Non sunt condignæ passiones huius mundi ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Et dato φ istæ operationes in se essent tātæ, vt mererentur nobis dari vitam æternam, tamen semper obseruabitur in nobis misericordia magis, quam iustitia, quia nos talia non fecissemus, nec facere voluissemus, nisi ipse Deus nos ad hoc mouisset, & vt faceremus adiuuaret. Sic pater Ioan. 15. cap. Sine me nihil potestis facere, id est, non potestis facere aliquod bonum, nisi ego præuenero, & adiuuero. *Qui aufers iniquitatem, & scelera.* id est, quòd Deus remittit peccata tollēs nobis culpas, & reatus atque peccatorum maculas. *Iniquitatem.* Vocatur iniquitas quodlibet peccatum, quod est ex malitia, non impellente impotentia, aut passione, & est nomen commune ad peccata. *Et scelera.* Dicitur scelus magnum peccatum ex malitia quod fit contra Deum: sicut contra Principes sunt quædam specialia crimina, quæ vocantur crimina læsæ maiestatis, & sunt inter cetera horribiliora, atque atrocioris pœnæ dignissima: ita. n. contra Deum fiunt specialiter aliqua crimina, in quibus specialiter læditur maiestas eius, vt in idololatria colendo alium Deum, & negando hunc, qui verus Deus est, esse Deum; aut asserendo alium cum eo esse Deum, in quorum altero totum bonum ei abstrahimus, in altero autem eum diminuentes, alios ei pares constituimus. Est etiam hæresis scelus, in quo aliquis malè de Deo sentit. Ista vocat crimina læsæ maiestatis Ius Canonicum, vbi comparat crimina læsæ maiestatis, quæ sūt in Principes, hæresi, quæ est in Deum, vt patet extra de Hæreticis, in cap. vergentis, cùm dicit: Lōge magis est æternam, quam temporalem lædere maiestatem. Omnia autem hæc Deus remittit, siue sint iniquitates, id est, peccata communia, siue scelera, id est, peccata in Deum. Tale enim fuit peccatum, quod paulò ante Deus remiserat, scilicet, peccatū de cultura, & fabricatura vituli conflatilis, in quo maximè repugnabatur Deo, vt declarauimus supra 32. cap. super partem. Vt iudicares super eum peccatum maximum. *Atque, peccata.* Dicuntur peccata omnes errores, qui fiunt siue sint magni, siue parui, siue directè in Deum, aut contra proximos, & est genus. Hic tamen accipitur pro peccatis paruis, quæ fiunt ex passione, impotentia, aut ignorantia. *Nullusq. apud te per se innocens est.* id est, si homines respiciant se in comparatione ad te, non reperietur aliquis, qui sit innocēs per se, & hoc, quia omnes peccant, aut mortaliter, aut venialiter: quia sic dixe-

bis Christus pateretur.

Maxima misericordia, φ Christus nobis communicaret merita passionis suæ.

Quo differant iniquitas, & scelera.

Nullus è innocēs si ad Deum comparetur.

dixerimus, quòd peccatum nõ habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est, vt patet 1. Ioan. cap. 1. & si non peccarent, in hoc saltem peccarent originaliter cõtrahentes ex primogenitoribus, quia omnes in Adam peccauerũt, vt ait Apostolus ad Roman. 5. cap. Omnes igitur Deo mortis debitores sumus, qualitercumque nos habeamus. *Apud te.* id est, comparando ad te.

Quomodo aliqui sint innocentes apud proximum, non tamen apud Deum. Quæst. VIII.

NON est sensus, quòd aliquis comparetur, & quòd in cõparatione eius sit iniquus, sicut interdum dicimus, quod vnus homo fortis comparatus ad alium fortiorẽ infirmus esse videtur: hoc enim stultiloquium esset. Quis enim vnquam tam stultus esset, vt se Deo cõparare B vellet, vt videret an bonus, vel malus foret, quia infiniti ad finitum nulla poterit vnquam esse collatio, vt ait Boetius de Consol. lib. 2. Prosa 7. sed dicitur aliquis esse nocẽs comparatus ad Deum, sicut si quis respiciat vultum suum in aliquo speculo nõ puro, dato, quod vultus suus aliquas notas habeat, non poterit eas contemplari in illo speculo: si autem intueatur vultum in speculo purissimo, iam non videbitur mundus, qui ante visus in speculo impuro mundus videbatur. Sic nos cùm nos in nobisipsis respicimus, mundi nobis videri possumus, si autem respiciamus nos in illo purissimo speculo Deitatis, nõ mundi non reperiemur, quia coram Deo nec cæli mũdi sunt, & in Angelis suis inuenit malitiam, vt patet Iob. 4. cap. Aliter intelligitur litera, & melius, quòd nullus est innocens apud Deum. Dicitur aliquis innocẽs, qui non nocet, id est, qui nullo mo- C do offendit. Duo autem sunt quibus nocere possumus, vel offendere, scilicet, Deus, & proximus, ideo apud duos aliquis nocens, vel innocens esse potest, qui enim peccat in præceptis, quæ dirigunt in Deum, dicitur apud Deum nocens, qui autem peccat in præceptis, quæ ad proximum dirigunt, dicitur nocens apud proximum, qui autem proximo nullo modo nocet, apud eum innocens est: qui verò Deum in nullo offendit, apud eum innocens reperitur. Potest autem aliquis homo non esse nocens proximo suo nihil in eum impiè, atque iniustè agens, sed si consideretur quantum ad offensionem Dei nullus innocens reperitur, quia proximum solùm lędimus opere, & verbo, cogitatione autem non lædimus. Apud Deum autem etiam in paruis cogitationibus (si distortæ sint) rei cõstituimur. Etiam dato quòd in actione nostra nunquã contingeret nos pec- D care, quod impossibile est (nisi alicui ex speciali priuilegio tribueretur, sicut Beatissimæ Dei Genitrici) tamen necesse erat originalem culpam cõtrahere, nisi ab hac Deus aliquem præseruaret, sicut deuotè dicimus, & congruè fuisse Beatam Virginem præseruatam, licet non multum differret in re, quòd incurreret, & immediatè purgata fuerit, quam quòd præseruata fuit ne incurreret. Nihil enim minus sanctissima illa anima conditori suo, qui eam ab æterno ad altissimum gradum creaturarum tenendum prædestinauerat, placuisset. Pugna ergo verborum, & inordinatarum affectionum est circa talia contendere. Magis enim Deo displicent animositates hę, & vera odia fraterna, quæ inter huiusmodi arguentes secundum carnem, & sanguinem generantur, quam quòd Virginem Beatam, & si falsum esset in peccato originali cõceptam fuisse E diceremus, quia id malum nos sponte agimus, hoc autem falsum ignoranter asserimus. Nec huiusmodi defensores putent se aliquid apud Beatam Virginem pro huiusmodi clamosis argumẽtationibus obtinere, cùm extra caritatem cum verissimo fraterno odio ad solam victoriam, quæ est secundum intentionem carnis, & sanguinis hæc agantur. Neutros autem pro eo quod tenent damnandos censeo, nisi Ecclesia, quæ Spiritu Sãcto ducitur, alteram particulam diffiniret esse tenendam. Interim tamen pium est Virginem Beatam in hoc saltem secundum considerationem nostram honorare. Si tamen contrarium teneas, non insisto: quia nos consuetudinem contentionis non habemus, nec domus patris nostri, sicut ait Apostolus ad Corinth. 1. cap. 11. scilicet, si quis cõtentiosus esse videtur, nos consuetudinem istam non habemus, nec Ecclesia Dei. Po-

De contentionibus quæ sunt inter Fratres Prædicatores, & Minores.

A tissima autem causa abstinendi ab hac quæstione, immo potius odiosa contentione, est, quia vtriusque partis rationes ad vnguem limatæ, nihil habent solidi fundamenti, sed quilibet per se (vt valet) probabiliter allegat. Cessent ergo murmura, abeat omne odium inter filios caritatis de huiusmodi contendentes. Redeuntes ergo ad id quod dicebamus, est regula, quòd apud Deum nullus innocens est, id est, quòd ei reus est pro aliquo vitio, siue originali, quod contraxit, siue actuali, quod egit. Nec ex hoc valet si arguas contra id, quod proximè dicebamus asserens ex hoc probari Beatam Virginem in peccato originali fuisse conceptam, quia nullus apud Deum innocens est: ergo Beata Virgo non fuit innocens, & sic dabitur, vel quòd incurrerit actuale, vel quòd mortale, aut actuale veniale peregerit: sed omnes ab ea actualia peccata negant quali- B acumque sint, quia ista maioris culpæ sunt, quam originale: ergo videtur concedendum originale. Nec curo in hac parte respondere, sicut quosdam respõdere solitos video, non accedentes ad veritatis radicem, sed ad vniuersalia subterfugia recurrentes, scilicet, quòd licet hoc sit de lege communi, tamen in Beata Virgine propter priuilegium maternitatis factum est contrarium. Ista responsio prorsus friuola, & ambigua est, cùm posset directè responderi ad argumentum. Sicut si in iure aliquis responderet, & diceret aliquid quod tenet casum esse specialẽ, impotens respondere per fundamenta iuris communis. Alij etiam respondent ista signa vniuersali affirmatiua, aut negatiua in Sacra Scriptura non facere vniuersalem distributionem. Sed ista responsio totaliter friuola est in præsenti, sicut clarissimè monstraremus, si locus maiorem in- C daginem pateretur. Respondendum est sicut ista littera respondere videtur, etiam nobis subticentibus in eo, quòd subiungit per se, scilicet, quòd nullus apud te per se innocens est, id est, licet aliquis apud te sit verè innocens, tamen non est innocens per se, sed per te, qui facis eum innocentem, num quid illi, qui in vita æterna sunt, erũt innocentes apud Deum? manifestum est, quòd sic, quia nec sunt obligati ad aliquam pœnam merito peccatorum actualium, aut originalis maculæ, nos autem quamdiu viuimus totaliter innocentes apud Deum non sumus, quia licet desint in nobis actualia, reatus tamen ad pœnam pro originali macula non deletur, quia moriendum nobis est, & sic isto modo omni tẽpore Deo mortis debitores sumus: isti igitur, qui in vita beata sunt apud Deum innocentes sunt, sed per se innocentes non sunt, quin potius per altissimam Dei cle- D mentiam, qui eos ad hoc ab æterno vocauit, quia miserebor cui miserebor, & misericordiam præstabo cuius miserebor, vt patet ad Rom. 9. c. si ergo aliquis apud Deum innocens esse potest, non per se, sed per Deum; Dic quæso, quid obstat vtrum Deus clementer aliquem de nocente innocentem reddiderit, an vt eadem clementia aliquẽ ne nocens esset, efficeret? Obiicere te oportet. Hæc autem sunt, quę ad illam partem respondere oportebat, piè, & sine contentione tenentes Beatam Virginem sine originali fuisse conceptam. Cuius partis mitem assertorem, non pertinacem nec cõtentiosum, donec Ecclesia (cui per omnia obediendum reor) oppositum diffinierit, me esse profiteor. Potius tamen oppositam partem asserenti cederem, quam pugna verborum in caritatis præiudicium litigarem. *Per se innocens est.* id est, nos quantum est ex no- E bis apud te nocentes sumus, quia nascimur omnes filij iræ, vt ait Apostolus ad Roman. 3. Et Dauid ait Psal. 50. Ecce enim in iniquitatibus cõceptus sum, & in peccatis concepit me mater mea. Per nos ergo ipsos miseri, & nocentes sumus, maxima tamen Dei pietas nos efficit innocentes. Nec putet quisquam, quòd se innocentem de nocente per se efficere possit, quia sicut nullus se mortuum suscitare potest, ita nec peccato mortuum viuificabit, sed Deus viuificat, sic patet Oseæ 13. c. scilicet: Perditio tua Israel: tantummodo in me autem auxilium tuum, id est, ò Israel solùm ex te habes, quòd possis perdi, vel quod perditus sis, sed adiutorium tuum solùm est ex me, scilicet, vt adiuueris ad resurgendum, & Iob. 13. cap. Quis potest facere mundum de immundo cõceptum semine, nisi tu qui solus es? quasi dicat, nullus potest facere: sed facere innocentem de nocente est facere mundum, id quod est conceptum

Doct. resp. Si aliquis apud Deum sit innocens, nõ tamen per se innocẽs est.

Auctor cõfitetur Beatam Virginẽ nõ fuisse conceptã in peccato originali.

ceptum de semine immundo: ergo nullus se potest facere F innocentem, vel per se apud Deum innocens erit. *Qui reddis iniquitatem patrum filijs.* Reddere iniquitatem patrum filiis, est punire filios, quia patres peccauerunt, & non est modus loquendi limatus, quia iniquitas non denominat pœnam, sed aut actum positiuum in quo fundatur malum, aut denominat culpam, aut maculam, vel reatum, quæ sunt magis intranea: pœna autem multum extranea est, ideo non dicitur iniquitas de patris, sed de filiis, aut saltem de pluribus eorum, ista autem nô possunt reddi filiis pro patribus, id est, q. actus ille positiuus patris, in quo fundabatur ratio peccati, transeat in filium, quia hoc est impossibile. Nec etiam culpa cùm sit ens priuatiuum, & fundetur in actu positiuo, ideo consequitur illum, nec trâsit macula, quæ est deformatio imaginis Dei, quæ est in anima nostra, & hæc deformatur per ablationem G gratiæ, quæ erat ornatus; nec est in filio reatus pro peccato patris, quia tûc semper obligaretur filius pro peccato patris, cùm ad omne peccatū sequatur reatus. Item, quia si esset reatus in filio pro peccato patris, esset debita æterna pœna filio pro peccato illo, quæ debebatur patri: sed patri debebatur mors æterna, si non pœnitebit: ergo filio debebitur mors æterna, si non pœniteat, quod absurdū est. De his autem, quid sint, plura diximus supra 32. cap. in fine. Sola igitur pœna est, quæ infligitur filiis pro peccato patrum. Quando autem reddatur pœna filiis pro peccato primogenitorum, & vtrum in omni peccato, vel quomodo, dicetur latè Deuter. 24. cap. super partem. *Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus.* Et ibi vide. Sed breuiter in hoc distingui potest: quia cùm reddere iniquitatem patrum filiis sit punire filios pro iniquitate pa- H trum, quando licuerit puniri filios pro patribus reddetur iniquitas patrum eis.

Impossibile est, ut culpa, & actus positiuus transeat à patre in filium.

Qualiter filij puniantur pro patribus, & quando, & qui filij. Quæst. IX.

CONSIDERANDVM ergo, quòd pena inferenda filiis pro patribus, aut est infligenda per hominem iudicem, aut per Deum, si per hominem, aut illa pœna est temporalium rerum perditio, aut pena corporis. Si sit temporalium rerum perditio, satis infligi potest filiis pro peccato patris, & sic est in eis, qui incurrunt crimen læsæ maiestatis, quia eorum filij priuantur successione paterna eis debita, vt patet extra, De Hæreticis, in cap. vergentis, vbi dicitur, secundum legitimas sanctiones rei læsæ maie- I statis capite puniuntur, & filij eorum successione priuantur confiscatis bonis paternis, filiis autem tantummodo vita ex misericordia condonatur. Et habetur hoc in Decretis 6. quæst. 1. §. verum, versu, Si quis cum militibus. Item Hæreticorum filij priuantur successione paterna bonis eorum publicatis, vt patet extra de Hæreticis, capitulo, vergentis. Item aliqn̄ puniūtur filij pro patribus in bonis temporalibus, quia priuantur honoribus, vt filij illegitimi non assumunt honores paternos, donec legitimi fiant, nec beneficia Ecclesiastica accipiunt, vt patet extra, qui filij sint legitimi, per totum. Item filij clericorum in sacris efficiuntur serui Ecclesiæ secûdum antiquos Canones, nunc verò beneficia Ecclesiastica non assumunt, maximè in Ecclesiis, vbi patres eorum proximè ministrauerunt, vt patet extra, de filiis presbyterorum, in cap. ad præ- K sentiam, & cap. præsentium, & cap. conquerente, & cap. veniens, & quasi per totum, & tamen isti filij nihil peccauerunt, sed patres eorum. Item aliqn̄ filij vsque ad quartam generationem priuantur honoribus propter delicta parentum, scilicet, si occiderūt clericum Ecclesiæ suæ per se, vel per alium occidi fecerint, quia non possunt recipi in clericos beneficiatos in collegio clericorum eiusdem loci, cuius patres sui clericum aliquem occiderunt, vt patet extra, De pœnis, cap. in quibusdam, cùm dicitur: Sacri nihilominus concilij approbatione statuimus, quatenus si patroni, aut feudatarij, vel aduocati, siue vice domini, aut alij beneficiati alicuius Ecclesiæ, rectorem, vel clericum alium ipsius Ecclesiæ per se, vel per alios occidere, vel mutilare ausu nefando præsumpserint, patroni ius patronatus, aduocati aduocatiam, feudatarij feudum, vice domini

F vicedominatum, & beneficiati beneficium prorsus amittant, & ne minus vindictæ, quam excessus memoria protegetur, nô solùm de præmissis nil perueniat ad heredes, sed & vsque ad quartam generationem posteritates talium in clericorum collegium nullatenus admittantur, nec in domibus regularibus alicuius prælationis assequâtur honorem. Item priuâtur aliqui filij in perpetuum honore propter peccatum parentum, vt si parentes occiderunt Episcopum alicuius ciuitatis, & hoc bis fecerint, omnes qui in eadem ciuitate manent priuâtur honore habêdi Episcopum in prædicta ciuitate, vt patet in Decretis 55. q. 2. ita nos. Aut erit punitio corporalis, s. quòd debeat aliquis mori, vel flagellari, & sic de ceteris torturis, & tunc dicitur, quòd filij non debent puniri pro patribus. Sic patet Deuter. 24. cap, Non occidentur patres pro filiis, nec filij G pro patribus. Aliquando tamen propter grauitatem criminum, quæ non sunt contra aliquam priuatam personam, sed in destructionem directè totius patriæ, aut multum militantia in Principem: vt si quis conaretur, & aggrederetur occidere Principem, iudices filios cum patribus occidunt ad detestationem tanti facinoris illius, & hoc licet non sit simpliciter iustum, tamen quia magis vult Legislator conseruare statum politicum, & rectorem politiæ, quàm bonum alicuius personæ priuatæ, interdum patitur aliquem iniustè puniri, vt status politicus securior habeatur. Si autem pœna infligi debet per Deū, quia ipse iudex iustus est qualitercûque faciat, iustè agit, quia causas nouit, licet nos ignari altissimi iudicij eius ista aliquando iniusta arbitremur, quod faciendum non est, vt ait Boetius de Consol. lib. 4. Prosa 5. scilicet: Sed tu H quamuis causam tantæ dispositionis ignores, tamen quoniam bonus mundum rector temperat, rectè fieri cuncta ne dubites. In his tamen datur aliqua regula, quia aut pœna infligenda à Deo est æterna, & tunc respondetur, quòd numquam puniuntur filij pro patribus, sed quilibet portabit iniquitatem suam. Si autem sit pena temporalis infligenda, dicunt aliqui Iudæi, quòd solū puniuntur pro patribus filij paruuli, viri autem magni si faciunt iudiciū, & iustitiam non puniuntur, dato q; parentes eorum mali fuerint. Et de hoc videtur intelligi id, quod habetur Ezechiel. 18. non enim debet intelligi solùm de pena æterna, vt quidam volunt, sed de temporali. Quod patet: quia de æterna nullus sciret vtrum puniretur filius pro peccato an non, quia postquam aliquis moritur de statu illius specialiter nobis ignotum est: sed in eodem cap. ponitur quo- I modo viuentes videntes patrem aliquem mortuum, qui peccauerat, & filios eius incolumes, dicebant: Quare non portant filij illi iniquitatem patris? ergo isti intelligebant de temporali punitione, & Deus loquens ea, quæ in illo cap. continentur, intelligebat de temporali morte, vt patet cùm respondit his iuxta id quod interrogauerāt, dicens: Quia filius iudicium, & iustitiam operatus est, & omnia præcepta mea custodiuit, & fecit illa, viuet vita. Anima, quæ peccauerit ipsa morietur, & filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij, iustitia iusti super eum erit, & impietas impij erat super eum. Sed hoc nô est simpliciter verum, quia aliquando, & filij magni puniuntur pro patribus alioquin nō fieret continuatio punitionis in filios vsque ad quartam generationem, sed solùm puerorum quando essent parui in K potestate patris, & postea. Sed ad veritatem huius videtur magis distinguendum, q; aut isti filij, qui debent puniri, possūt esse in præsentia patris, vel q; perueniat ad patrem dolor de punitione filij, & tunc filius patitur pro peccato patris. s. quia punitur, & ista est causa quare vsque ad quartam generationem Deus punit peccata patrum in filios, quia vsque ad illam patres viuere possunt, & videre punitionem filiorum: ideo si aliquis filius alicuius viri peccatoris adeat sedes incognitas, vbi numquam patri de eius prosperis, aut aduersis successibus cōstare possit: non puniet Deus eum pro peccato parentū: quia punire filios pro peccato patrum est punire eos inquantum illa punitio redundat in dolorem patris, sed existente filio in sedibus incognitis, à quibus nullus rumor ad parentes de eius successibus peruenire potest, nô contristabitur pater, aut mater de punitione filij sui, ergo non puniet eum in tali casu.

De esse lege, filij non debent puniri corporaliter pro peccato patrum, nisi valde magna sint crimina contra politica statum.

Opinio quorundam Iudæorum dicentium, q; filij, si sunt magni atque iusti nō puniuntur pro peccato patrum.

Si

Filij qui sūt vltra quartam generatio nem nunquam puniũtur ꝑ peccatis patrum.

Si autem sit filius in tali loco, vt possit ad patrem cognitio punitionis peruenire, distinguendum est, quia aut est infra quartam generationem, aut vltra: si autem sit vltra quartam generationem, non punietur aliquo modo, cùm solùm dicatur hic, ꝙ Deus punit peccata patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationem: ergo non debet vltra extendi, quia odia restringi, fauores côuenit ampliari, vt patet de regulis iuris, in sexto, in Regula, Odia. Si verò sint infra quartam generationem, distinguendum, quòd aut est pęna mortis; aut afflictionis temporalis; si sit pœna afflictionis temporalis, in perdendo aliquid temporale, vel sustinendo labores: dicendum, quòd filij puniuntur pro patribus indifferenter, siue magni, siue paruuli sint, vt patet de mansione Israelitarum in deserto per quadraginta annos: nã illi, qui nati sunt tempore illius sententiæ promulgatæ, vel paulò ante quã promulgaretur, siue paulò post, quando peruenirent ad annos viginti, aut viginti quinque, viri essent magni, & tamen restabant eis viginti anni, siue quindecim mansionis in deserto, in qua mansione puniebantur vagi ambulantes, vt patet Numer. 14. cap. cùm dicitur: Filij vestri portabunt fornicationem vestram, quadraginta annis erunt vagi per desertum, donec consumantur cadauera vestra. Item patet hoc in captiuitate Babylonica, in qua septuaginta annis manserunt, vt patet Ier. 16. cap. Necesse ergo erat aliquos ibi magnos viros, qui non peccauerant, nec meruerant captiuitatem illam, manere vt captiui, vt patet de illis, qui in tenerrima ætate de Iudæa in Babylonem adducti sunt, & de illis, qui post in captiuitate illa geniti sunt, quia quando veniret consumatio annorum septuaginta, essent magni viri, & tolerassent multo tempore hãc captiuitatem. Si autem pęna infligenda, sit mors, dicẽdum ꝙ aut isti filij sunt viri magni, aut sunt paruuli qui nondum peruenerunt ad robustam ætatem, & discretam. Si paruuli sint, manifestum est, quòd interdum pro patribus moriuntur, vt patet in submersione Dathan, & Abiron, quia filij sui, & tota familia submersi sunt, vt patet Num. 16. cap. De magnis autem non erat dubium quin consentirent peccato parentum, alioquin segregassent se à tentoriis hominum peccatorũ, cùm Moyses monuisset omnes, vt recederent ab illis peccatoribus, vt patet in eodem capite, & illi recedere noluissent. De paruis autem nihil causæ est, cur mori cum parentibus deberent, nisi propter parentum scelus. Idem patet in submersione quattuor ciuitatũ in valle Sodomorum, quia tam paruuli, quã magni perierunt, præter Loth cum filiabus, & vxore, sed paruuli, qui nondum aliquid discretionis habebãt, solùm pro patrum flagitio mortui fuerũt: magni autem mortui fuerunt pro suis iniquitatibus, cùm in tota ciuitate non fuisset aliquis inuentus iustus, nisi Loth cùm filiabus suis, cùm & ipsi pueri, qui ad aliqualem discretionẽ peruenerant, malitia supplente ætatem, id ipsum, quod potestas prohibebat, malitia affectabat. Vnde dicitur Genes. 19. cap. quòd omnis populus ciuitatis Sodomorum, à puero vsque ad senem, conuenerunt vallantes domum Loth. Si autem filius fuerit magnus, aut repugnat peccatis parentum suorum, aut consentit: si consentit, iam perspicuum est, ꝙ non pro peccato patris, sed pro suo quisque punitur: si autem non consentiant, sed totaliter dissentiant contraria facientes, non puniẽtur filij pro patribus, & de hoc loquitur Ezech. cap. 18. vbi ponitur: Si pater fecerit aliquod de peccatis, quæ ibi continentur, aut de aliis similibus, morietur: & si filius eius nullum de illis egerit, nullo modo morietur: & si rursus pater bonus fuerit, & genuerit filium latronẽ, homicidam, idolorum cultorem, & sic de ceteris, pater viuet, & filius portabit iniquitatem suam solus, & intelliguntur omnia hæc de morte corporali, vt patet supra. Est autem solum dubium de filiis Achor, qui lapidatus fuit in valle Achor apud Iericho, propter regulam aureã, & pallium coccineum, & ducentos siclos argenti, & cum eo lapidati sunt filij sui, & filiæ, vt patet Iosue 7. capite, ibi autem non constat vtrum isti fuerint magni viri, an paruuli. Si autem paruuli erant, nullũ est inconueniens, cùm supra hoc probatum fuerit: si autem erant magni viri, aut feminæ adultæ, est difficultas quomodo soluatur. Et si velis soluere, sicut in peccato Dathan, & Abiron, in quo filij magni consenserunt, & in peccato Sodomorum, non valet: quia hic non consensit familia Achan ei furanti, nec postea gratum habuit quod egisset: quia Achor clam omnibus surripuit illa supradicta de Anathemate, & abscondit in tabernaculo suo, ne quis videret, aut huiusmodi rei conscius esset: non ergo erat vlla culpa in familia Achor: quicumque ergo de familia Achor cum eo lapidati sunt, siue magni, siue parui fuerint, solùm pro peccato Achan perierũt. De magnis ergo si aliqui ibi fuissent in filiis, aut filiabus suis, dicendum est, ꝙ fuerunt mortui cum patre suo ad magnam tanti criminis detestationem, vt totus Israel inde timeret, quoniam & boues, atque oues, & tabernaculum, & cetera, quæ sui iuris erant, igne cõbusta sunt, vt patet Iosue 7. cap. Nos autem sententiam teneamus, ꝙ isti filij, & filiæ erant paruuli, quia non cõstat oppositum.

Filij paruuli infra quartam generationẽ interdũ patiũtur mortẽ ꝑ peccato patrum.

Quo pro peccato Achan lapidata est tota familia sua cũ eo.

B Cùm autem posset constare, respondendum foret, sicut supra respondimus. *Ac nepotibus in tertiam & quartam progeniem*. Non solùm filiis, qui sunt immediatè à patribus, sed etiam nepotibus, in quibus computatur secunda generatio, cùm filius sit id, quod primũ gignitur, & cùm dicebatur hic, qui reddis iniquitatem patrum in filiis: nõ solùm sunt accipiendi patres pro viris, sed etiam pro matribus. Accipitur enim pater, id est, parens: nam sicut pro peccato patrũ filij puniuntur, ita & pro peccato matrum, quia filius ita est aliquid matris, sicut patris, vsque in tertiam, & quartam generationem. Tertia generatio est in pronepotibus: quarta in abnepotibus. Hucusque accedit ista punitio. Trinepotes aũt, qui sunt in quarta generatione, non puniuntur pro peccato superiorum suorum.

C *Quare Deus punit peccata patrum vsque ad quartam generationem, & non vltra, sicut miseretur in millia pro bonitate patris. Quæst. X.*

QVARE autem vltra quartam generationem non extenditur punitio, cum extendatur retributio pro bonis patribus vsque ad mille generationes, & duo millia? Causa est: quia proprium est Deo misereri, & non punire, ideo vberior est in miserendo, quam in puniendo. Etiam quia secundum iura humana dictata à ratione, odia restringi decet, fauores autem conuenit ampliari. Quare autem specialiter ad quartam generationem solum extendatur, & non ad quintam, vel sextam: Ratio posita est supra. s. quia esset hoc cõtra intentionem punientis. Nam puniens filios pro peccato

Quare Deus non punit vsque ad quintã, et sextã generationem.

D patrum, ideo punit eos, vt in punitione filiorum patres torquearentur, sed non accedit aliquis ad quintam, nec sextam generationem, & rarissimi ad quartam: ergo nõ debuerunt puniri in quinta, nec sexta, quia tunc non dolerent parentes peccantes de pœna filiorum suorum, cùm tunc superstites non essent. Deuter. 5. c. vbi hæc repetuntur, additur. *His qui oderunt me*. Quod non habetur hic, nec Numer. 14. c. vbi hæc verba iterum ponuntur. Ex quo quidam dicunt, ꝙ numquam redditur iniquitas patrum in filios, nisi in his, qui oderunt Deum. s. si pater peccauerit, & filij eodem modo peccauerint, & nepotes, & pronepotes, & abnepotes, Deus eis reddet iniquitatẽ patrũ suorum: si aũt filij boni fuerint, siue non habuerint Deũ exosum, nõ infligetur eis pœna pro peccato patrum. Et similiter dr̃ de alia parte opposita. s. faciens misericordiam in

E millia his, qui diligunt me, & custodiunt mandata mea, scilicet, ꝙ si fuerint patres boni, & deinde filij boni diligentes Deum, Deus miserebitur eorum vsque in millia. i. vsque in duo millia generationũ: si verò pater bonus fuerit, & filij mali, non miserebitur eorum. Sed hoc non potest stare: Primò, quia non seruat Deus misericordiam suam in mille generationes, quando filij sunt boni, sicut pater eorum, à quo originariè descendunt, sed etiam pro bono existẽte, & tota posteritate iniqua, sicut patet in Dauid, quia ipse fuit bonus Rex, & post eum Salomon filius eius fuit pessimus vir, colens Idola, & faciens omnẽ abominationẽ, & Deus in diebus eius debuisset diuidere Regnum Israel, sed propter Dauid non diuisit: deinde Roboam filius eius fuit malus, & Deus diuisit regnum in duas partes, & totaliter ablaturus erat regnum à posteris Dauid, sed non fecit propter Dauid, vt non extingueretur

Salomon pessimus vir.

lucerna Dauid in Israel, vt patet 3. Reg. 11. & 15. cap. & & sic fuit de tota posteritate Dauid, quia rari fuerunt boni viri, sed Deus misertus fuit eorum, propter Dauid. Nõ solùm ergo Deus custodit misericordiam suam in filios alicuius viri boni, qn illi boni sunt, sed etiam si sint mali, dum tamen pater eorum bonus fuerit. Item si Deus filiis bonorum quando boni sunt solùm bene ageret, & quando essent mali non bene ageret, non diceretur obseruare misericordiã in filiis, quia non misereretur filiis propter patres, sed misereretur eis, quia boni erant, sicut patri eorum misertus fuit, quia bonus erat, quod est contra litteram, quia vult, ꝙ misereatur Deus filiis propter bonitatem patrum. Item, si solùm misereretur Deus illis, qui boni erant, cùm cuilibet propter seipsum misereretur, non posset dici, ꝙ misereretur vsque in tertiã, & quartam generationem, quia tertia, & quarta generatio accipiuntur
G respectu alicuius primi, à quo incipiũt numerari: & sic est sẽsus, ꝙ si pater est bonus, Deus miseretur filiis eius vsque in tertiam, & quartam generationem: bonum ergo propter quod Deus miseretur, oportet, ꝙ accipiatur ab illo patre, à quo incipiunt computari generationes, alioquin si Deus respiciat ad bonum cuiuslibet, & propter hoc misereatur illius, non poterit ibi reperiri distinctio generationum quattuor: nam in eodem ad seipsum non est primum, nec secundum, cùm non sit ordo. Et si dicas fortè, ꝙ quando pater est bonus, & filij sunt mali, Deus miseretur vsque in tertiam, & quartam generationem propter bonitatem patris, ita quòd bonitas patris tunc extẽdatur ad eos, & aliàs non posset extendi. Non stat cõuenienter: nam tunc filij boni sunt, ita merita sua eis suffragãtur, vt Deus
H misereatur eis, sicut suffragabantur patri eorum merita propria. Item, si non misereretur Deus aliquibus, qui mali sunt, propter patres suos bonos existentes, & non puniret etiam filios non existentes malos pro peccato patrum, non esset causa quare fieret differentia inter misereri, & puniri: sed fit differentia, quia dicitur, quòd Deus miseretur vsque in millia, & quòd punit iniquitatem patrum in filios solùm vsque ad quartam generationem, ergo filios bonos interdum punit pro malis patribus, & filios malos reddit prosperos propter bonos patres. Patet consequentia: quia si respiceret Deus in inflictione pœnarum solùm ad merita cuiuslibet, & non ad patres, sicut omnes malos pro suis malis puniret, ita omnes bonos pro suis virtuosis actibus præmiaret, & non computarentur plures generationes in miserendo, quàm in præmiando.
I Item, quia non esset verum, quòd solùm vsque ad quartam generationem puniãtur filij pro peccato patrum, accipiendo, vt isti volunt, quia si mali filij solùm puniũtur, necesse est eos pro suis sceleribus cruciari magis quam paterna flagitia luere, & tũc quæritur, an si pater sit malus, & filius, & nepos, & pronepos, & sic omnes vsque ad mille generationes: vtrum omnes punientur. Si dicas, ꝙ non, ergo manebunt peccatores impuniti, quod est contra confessionem fidei Catholicæ. s. Qui bona egerunt ibunt in vitam æternam, qui verò mala, in ignem æternum. Et Christus sæpissime in Euangelio hoc attestatur. Si autem dicas, quòd omnes isti punientur: ergo nõ solùm puniuntur filij hominum peccatorum vsque ad tertiam, & quartam generationem, sed etiam vsque ad millesimam, & bis millesimam, & sic in æternum, quod est contra istam
K litteram. s. ꝙ puniat iniquitates patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationem, si sic intelligatur, vt tu intelligis: ergo non est sic intelligendum, sed ꝙ filij, et si boni sint, si malorum virorum filij sint, interdũ pro sola iniquitate patris moriantur: si autem bonorum filij sint, etiam si ipsi mali sint: interdum pro meritis patris nõ punientur. Item, si sic non intelligeretur, non diceretur reddi iniquitas patrum in filios, sed quilibet pœnam iniquitatis suæ lueret, vt si pater malus esset, & puniretur, & filius malus esset, & puniretur. Sed hic dicitur, ꝙ redditur iniquitas patris in filios, ergo etiam filij boni erũt puniendi interdum pro iniquitate parentum. Et hoc est propriè reddi iniquitatem patrum in filios, vel quòd filij mali pro bonitate parentum misericordia digni habeantur, & hoc est propriè miserationem seruari filiis pro patribus. Ad hæc autem posset respondere fortè defensor hu-

F ius positionis, s. quòd filij puniuntur pro peccato patrum, quando sunt mali, & præmiantur pro bono patris, quando sunt boni, & hoc solùm vsque ad generationes determinatas hic. s. ꝙ si pater sit bonus, & filij sint boni, præmiantur filij pro bono suo principaliter, & deinde tribuitur eis aliquid boni pro virtuosa operatione patris. Si autem sint mali filij alicuius viri boni, non datur eis pro bono patris misericordia aliqua. Sic de malis, si sit pater malus, & filij sint mali, punientur filij pro malis suis, & hoc vsque ad mille, & duo millia, vel tria millia generationum. Pro malo autem patris sui etiam aliquo modo punientur, sed hoc solùm vsque ad quattuor generationes, deinde autem quilibet pro malo suo punietur, & non pro malo patris. Si autem fuerint filij boni, s. solum punietur pater, & non filij pro eo. Sed isti valde errant: nam licet
G ad vnam particulam verum dicant, quantum ad aliam tamen falsum est: dicunt enim verum quantum ad hoc quod est puniri filios malos pro peccatis malorũ patrum: nam filij boni bonorum virorum præmiãtur pro actu suo bono, & merito patrum suorum, & filij mali malorum virorum puniuntur vsque ad quartam generationẽ pro peccato suo, & pro peccato patrum: post quartam autem generationem solùm punitur quilibet pro peccato suo. Dicunt tamen isti falsum quantum ad aliam particulam, scilicet, quòd filij mali virorum bonorum, non recipiant miserationem Dei merito patrum, sicut probauimus supra de tota posteritate domus Dauid. Nam cùm omnes successores sui præter duos, post magna tempora valde mali fuissent, erat auferenda regia potestas ab illis, sed Deus conseruauit illis misericordiam propter Dauid pa-
H trem eorum, vt non extingueretur lucerna domus Dauid, vt patet 3. Reg. 11. & 15. capit. Etiam in patribus malis errabant: nam si patres mali existant, & postea filij boni sint, puniuntur pro sola patrum iniquitate, vt patet in exemplis positis supra, scilicet, de filiis Israelitarum murmurantium, qui in deserto quadraginta annis manserunt portantes fornicationem patrum suorum, s. peccatũ murmurationis, vt patet Num. 14. c. Itẽ, de paruulis mortuis in ciuitatibus Sodomorũ, vt patet Genes. 19. c. Itẽ, de paruulis filiis Dathan, & Abiron, & totius cõgregationis ducentorum quinquaginta, quia isti paruuli boni erant, tñ perierunt pro murmuratione patrum suorum, vt patet Numer. 16. capite. Item, de filiis Achor, qui cõbusti sunt, vt patet Iosue 7. solo patre peccante: & tamen omnes isti non peccauerunt, & perierunt, patrum luentes supplicia.
I Non potest ergo stare ista responsio, sed necesse est redire ad primam expositionem, scilicet, quòd puniantur pro peccato patrum malorum filij, tam boni, quàm mali, & ꝙ præmientur pro patribus bonis filij tam mali, quàm boni. Considerandum tamen, quòd licet verum sit hoc, non tamen tenet vniuersaliter, scilicet, ꝙ semper puniantur filij pro peccatis patrum: verum est enim, quòd si patres boni sint, semper miseretur Deus filiorum eorum, siue totaliter tollendo eis aduersitates, siue in parte: nõ tamen est vniuersale, quòd filios malorum virorum puniat Deus pro peccatis eorum, sed interdum punit, interdum verò impunitos relinquit. Ratio diuersitatis est: quia Deus est promptior ad miserendum, quàm ad vlciscendum: bonum enim de natura sua dat, pœnam autem solùm propter necessitatem: & quia non est semper necessarium, semper
K puniri filios pro patribus malis, non semper puniuntur. Sciendum autem quòd aliquis potest secundum istas regulas datas puniri pro multis, & miserationem pro multorum meritis recipere; nam si patres mali sint, puniuntur filij vsque in quartam generationem, cùm ergo filij fuerint in quarta generatione possunt puniri pro peccatis patrum suorum immediatorum, & ista est vna generatio: si autem aui fuerunt mali, etiam puniri poterũt pro peccatis auorum, & ista est secunda generatio: si autem proaui fuerunt mali, poterunt puniri pro peccato eorum, & ista est tertia generatio: si abaui mali sint, etiam pro eis punientur, & ista est quarta generatio: & sicut punitur filius pro peccatis patris vsque ad quartã generationem per lineam paternam computando istas quattuor generationes: ita punietur pro peccatis matris vsque ad quartam generationem, scilicet, pro peccatis matris, & auiæ, & pro-

Non est necessarium. ꝙ semper Deus puniat filios pro peccato patrum.

& proauiæ, & abauiæ: sunt ergo secũdum istam regulam (A) quindecim personę pro quarum delictis puniri possumus, scilicet. Primò punitur quilibet pro peccato suo, secundò pro peccato patris sui: tertiò pro peccato aui sui paterni, quartò pro peccato auiæ paternæ, quintò pro peccato proaui paterni, sextò pro peccato proauiæ paternæ, septimò pro peccato abaui paterni, octauò pro peccato abauiæ paternæ, & hic finiatur linea patris. Incipientes autem lineam matris dicẽdum quòd punitur pro peccato matris filius, & ista est persona nona, decimò punitur filius pro peccato aui materni, vndecimò pro peccato auiæ maternæ, duodecimò pro peccato proaui materni, tertiodecimò pro peccato proauiæ maternæ, quartodecimò pro peccato abaui materni, quintodecimò pro peccato abauiæ maternæ. Et hic consummatur generatio quarta ex parte matris. (B) In remuneratione autem filiorum pro meritis parentum non possunt assignari certi numeri personarum, cùm non ponantur determinatæ generationes, sed dicitur, q. Deus seruat misericordiam in millia, id est, in multa millia, ita q. numerus est indeterminatus: sed Deus nouit quantus esse debeat secundum quantitatem meriti paterni: propter quod aliquando Deus miserebitur vsque ad generationem quintam, aliquando vsque ad sextam, & aliquando solùm ad secundam, interdum verò ad vigesimam, & vltra. Et sic est de punitione, quia fit extensio in generationes secundum quantitatẽ paterni peccati: nam si sit peccatum magnum, ad plures generationes extendetur, quàm si sit paruum: numquam tamen excedit quartam generationem, quantumcumque sit magnum. Cùm autem dicitur Deus seruare misericordiam in millia, quod ad minus duo millia generationũ signat, (C) non est intelligendum, quòd duret miseratio ad generationes bis mille, quia numquam erunt tot generationes, immo nec mille, nec quingentæ, vt communiter arbitrantur: nam ad faciendum mille generationes per eamdem lineam cõtinuatam essent necessaria vigintiquinque millia annorum, aut viginti millia, vel plura, s. vna generatio computatus à tempore, quo homo nascitur, donec habuerit filium, aut filiam propagetur linea generationum, & hoc communiter fit in anno vigesimo, vel vigesimoquinto, & interdũ valde tardius, licet in minori ætate fieri hoc posset: nã à Christo redeundo ad mũdi principium secundum computationem communem sunt anni quinque mille ducẽti demptis duobus, & tamen in istis annis omnibus per lineam rectam descendẽdo ab Adam vsque ad Christum fuerunt solùm generationes septuaginta, & (D) quinque secundum computationẽ B. Lucæ, vt patet Luc. 3. cap. vbi cõputat ordine retrogrado lineam Christi reducendo eam vsque ad Adam protoplastum: imò vsque ad Deum: secundum computationem Beati Matth. c. 1. sunt generationes quadraginta, & duæ, vt patet, quia ab Abraham vsque ad Dauid fuerunt omnes generationes quatuordecim à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis fuerunt alię quattuordecim generationes, & à captiuitate trãsmigrationis Babylonicæ vsque ad Christum fuerũt aliæ quatuordecim generationes, quæ simul sunt quadragintaduo generationes ab Apostolo Matth. 1. capite, designatæ. Ab Abraham verò vsque ad Adam fuerunt generationes viginti, computando eas, quæ habentur Genes. 5. & 11. cap. Quomodo autem Beatus Matthæus, & Lucas discordare videantur, non est hic dispu- (E) tationis locus, sed videbitur Deo dante in suis locis Euangeliorum: si igitur in quinque millibus, & ducentis annis tam paucæ generationes sunt, quando accederetur ad duo millia generationum, non est credibile: maximè, quia non millia tempora durationis mundi communiter homines arbitrantur: Ponuntur ergo hic millia generationum, id est, generationes indeterminatæ, siue multæ, siue paucæ sint. Sciendum autem, quòd ista duo simul sunt multotiens, scilicet, quòd puniatur aliquis pro peccato patrum suorum, & quòd miserationem recipiat pro meritis parentum. Nam potest aliquis habere bonum patrem, & matrem pessimam: meritis patrum filij habebũt multa prospera, & merito matrũ incident in calamitates. Vel aliquis poterit habere patrem, aut auum pessimos, & proauum, & abauum viros valde iustos. Pro peccato patris, & aui punietur, & pro meritis proaui, & abaui prosperabitur, aut tolletur ei pars calamitatis, quæ ei futura erat meritis suis, aut pro peccatis aliorum parentum: & quanto aliquis habet plures progenitores bonos: plus ei de bono adijcitur: & dum plures progenitores malos habet, vsque ad quartam generationem plus calamitatis ei infligitur: patent hæc tria exemplariter. De primo in posteritate Regum domus Dauid: nam Roboam, & alij sequentes, merito malorum primogenitorum, scilicet, Salomonis, qui fuit pessimus vir, & aliorum inter se, perdiderunt maiorem partem principatus sui regni, trãseunte toto Israel, qui vocãtur decem tribus ad principatum Ieroboam, & successorum eius, qui fuerunt de stirpe Ephraim, vt patet 3. Reg. cap. 12. manente in principatu Iuda solis duabus tribubus, scilicet, Iuda, & Beniamin, & Leuitis, qui non computantur in tribum, & ista pęna semper fuit in domo Regum Iuda, quia nũquam Regnum vnitũ fuit, sicut fuerat tempore Dauid, & Saulis. Recipiebant etiam isti miserationem pro merito bonorum progenitorũ: nam Dauid fuerat caput stirpis huius, & ipse fuit vir bonus placens Domino, propter quem reseruauit Deus in posteritate sua illam partem regni, scilicet, duarum tribuum, ne totaliter periret lucerna domus Dauid, cùm totaliter promererentur peccata posterorum Dauid vt auferretur totaliter sceptrum ab eis, vt patet 3. Reg. 11. & 15. cap. Exemplum secundi, & tertij dicti patet: dicebatur enim q. quanto aliquis plures progenitores bonos habet, plus augeantur bona ei à Deo, quod patet in posteris Abrahæ: Abraham namque fuit primus, cui factæ sunt primo repromissiones pro se, & semine eius, vt patet Genes. 12. cap. inquirendo historiam totam à mundi origine, quæ texitur ab exordio Genesis. Idem patet ad Galat. 3. cap. scilicet: Abrahæ factæ sunt repromissiones, & semini eius, & hoc, quia erat bonus, & placebat Domino. Isaac autem fuit filius Abrahæ, & meritis suis, atque patris sui adiutus est, & fuerunt in eo adhuc istæ promissiones clariores. Iacob aũt fuit filius Isaac, & iste habuit promissiones perfectiori modo, quam Isaac, quia ipse habuit duos progenitores viros sanctos, scilicet, Abraham, & Isaac, Isaac autem solùm habuit vnum progenitorem immediatum virum iustum, scilicet, Abraham. Quòd autem fuerint perfectius repromissiones in Iacob, quam in duobus præcedentibus Patriarchis genitoribus eius, patet Genes. 49. c. cùm dicit Iacob benedicens Ioseph: Benedictiones patris tui confortatæ sunt benedictionibus patrum eius, donec veniret desiderium collium æternorum, id est, benedictiones, quas Deus dedit mihi, fuerunt perfectiores, quam benedictiones datæ patribus nostris, & hoc, quia plura mihi fuerunt reuelata, quam eis, donec veniret desiderium collium æternorum, id est, in tantum processit reuelatio Diuina facta ad me, donec declararet mihi de beatitudine Paradisi, qui videtur esse in collibus æternis propter altitudinem, & durationem: quod non fuit declaratum patribus nostris. De hoc Genes. 49. cap. latius diximus. Item patet hoc, cùm Deus dicebat tempore Moysi sæpè Israelitis, quòd introduceret eos in terram Chanaan, subdebat causam huius esse merita Abrahæ, Isaac, & Iacob: si enim non magis agerent merita Isaac, & Iacob pro posteris eorum, quam meritum solius Abrahę, nihil causæ esset, quare posuisset inutiliter nomina trium. Item Moyses fuit posterior istis Patriarchis, & meritis suis, atque istorũ magis eleuabatur, quã priores, vt patet supra 6. cap. cùm dicitur: Ego Dominus, qui apparui Abrahæ, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai, non indicaui eis. Ecce qualiter hic innuitur, quod non habuerint perfectam cognitionem de Deo isti antiqui patres: Moyses verò habuit, quia Deus reuelatus est ei per essentiam, & indicauit ei omne bonum suum, vt patet præcedenti c. & ibi latè diximus, & ista erat reuelatio nominis magni Dei. Exemplum tertij dicti patet: dicebatur enim, quod quanto aliquis habet plures progenitores malos, ceteris paribus, magis punitur, siue qui non habet ita multos malos progenitores, sicut alius non ita grauiter punitur, patet hoc in posteritate Dauid, scilicet, in Roboam, & Salomone, Salomon namque fuit malus vir, & meruerat perdere totum Regnum, tamen non perdidit propter Dauid

patrem

Homo p delictis 15. personarũ puniri põt.

A Christo vsque ad mũdi principiũ sunt anni 5198.

Quanto aliqs plures habet bonos parẽtes, plus de bono Deus ei confert.

Qualiter Deus multa bona tribuerit Isaac, plura tamen cõtulit Iacob.

patrem suum, qui fuit immediatus ei, dedit tamen Deus Salomoni quandam afflictionem, quia in senectute sua erat ei à Deo suscitatus quidam aduersarius, qui conturbabat eum, & deprimebat statum eius, vt patet 3. Reg. 11. c. Roboam verò malus fuit, & super peccata sua habuit peccata patris sui Salomonis, ideo in diebus eius diuisum est Regnum Israel, & Iudæ, vt patet 3. Reg. 12. cap. si autem Roboam fuisset filius Dauid immediatè nõ fuisset in diebus eius diuisum regnum propter Dauid, sicut innuit textus factum fuisse de Salomone propter Dauid: non enim fuit Roboam ita vir malus, sicut Salomon. Demerita ergo paterna ad hanc calamitatem multum impulerunt, & sic reperies multa huiuscemodi. *Festinusq. Moyses curuatus est pronus in terram.* id est, Moyses attendit voces istas Dei, quomodo transiuit clamans coram ipso existente in foramine petræ, & confestim intra foramen petræ inclinauit se exhibens reuerentiam, & grates pro demonstratione tanti boni facti ei. Vel fortè auditis his vocibus, exiliit de foramine petræ, in quo erat, & curuauit se in terram coram eo. Vel potest dici, quòd Moyses curuauit se coram Domino accipiens confidentiam petendi ex supradictis verbis Domini, in quibus petere instruebatur, voluit petere, vt Deus ambularet cum eis in via: ad quod vt assequeretur humiliauit se pronum in terra, quia iste est habitus conueniens postulanti. Quidam stultissimi Iudei dixerunt, quòd Moyses ideo se festinanter inclinauit in terram, quia dixerat Deus vsque in tertiam, & quartam generationem, id est, quòd ipse puniebat peccata patrum in filios vsque in tertiam, & quartam generationem: timuit autem Moyses ne Deus diceret vsque in quintam, sextam, septimam, & vltra: ideo festinanter inclinauit se petiturus, ne diceret vltra quartam generationem. Sed ista magna insania est, quomodo enim Moyses auderet aliquid petere contra id, quod Deo conuenit? Deus enim de se enunciabat, vel dabat formam enunciandi, quòd ipse erat punitor scelerum vsque in tertiam, & quartam generationem, quomodo ergo enuncianti Deo de se, quod verum est, Moyses repugnaret petendo oppositum, immo repugnat, quòd in talibus petitio fiat: nam petitio est, vt fiat aliquid quod nos volumus fieri, aut q̀ non fiat quod mandamus, & sic de similibus, quæ sunt in voluntate facientis. De eo autem quod est, non est petitio: nemo enim petit ab alio ne sit albus, aut vt sit magnus, vel paruus, quia ista sunt in esse, & non ex voluntate dependent, quòd ergo Deus esset punitor peccatorum patrũ in filios vsque in tertiam, & quartam generationem, erat quædam proprietas Dei. Non ergo stat aliquo modo, quòd aliquis homo habens granum intellectus, peteret ab alio, ne esset talis, aut quia illud iam erat, & dum erat, sic, necesse erat esse: si autem Deus dixisset: Ego volo punire peccatum alicuius viri vsque in tertiam, & quartam generationem, tunc stabat conuenienter, quòd Moyses rogaret dicens: Peto Domine, ne hoc facias. Item si Moyses ad hoc inclinatus fuisset, hoc petiuisset, & poneretur petitio eius: sed in littera sequitur petitio, & non fuit ista, sed quòd Deus progrederetur cum eis: ergo non inclinatus fuit festinus Moyses ad petendum, ne Deus diceret in quintam, & sextam generationem. *Et adorans ait.* Duo ponuntur hic, quæ pertinent ad cærimoniam adorationis, scilicet, curuari in terra, & extendere manus, & ipsi extensio manuum vocatur hic adoratio, aliud vocatur incuruatio. *Si inueni gratiam in conspectu tuo Domine.* id est, ò Domine, si tu diligis me, & in aliqua reputatione me habes, atque sum placens coram te, rogo te, quòd facias id quod sequitur. Iste modus rogandi est conueniens valde in eis, qui sciunt se diligi, quia amor est vinculum vnitiuum, & vnit amantem cum amato, & nihil est propter quod magis flectatur amans, quam propter amatum, ideo hóc tanquam potissimũ proponere debet, vt fundamentum petitionis suæ: Moyses aũt sciebat se inuenisse gratiam in conspectu Dei, cùm Deus dixisset ei supra præcedenti capite: Et hoc verbũ, quod loquutus es, faciã, quia inuenisti gratiam corã me, & noui te ex nomine; Cõueniebat ergo modus iste petendi valde Moysi, & ob hoc supra præcedenti capite, iterũ sic petierat dicẽs: In quo enim scire poterimus ego & populus tuus, inuenisse nos gratiam in conspectu

Expositio quorundam Iudæorũ fatua.

F tuo, nisi ambulaueris nobiscum? *Obsecro vt gradiaris nobiscum.* Qualiter Deus ambularet cum eis præcedenti capite, expositum est: Deus namque cum eis ambulare non poterat, quia cùm vbique sit, moueri non potest propriè, nec impropriè: Angeli autem aliquo modo mouẽtur, quia relinquunt locum in quo antea erãt, & acquirunt alium: de quorum localitate dictum est supra 3. & 20. cap. rursus vbicumque essent Iudæi, & quocumque mouerentur, necessarium erat Deũ eis adesse, cùm vbique sit: & hoc tantum est, ac si cum eis moueretur. Quomodo ergo petebat, vt cum eis ambularet? Sicut supra responsum est, intentio Moysi erat, vt Deus manifestaret pro eis miracula sua, & ista sunt ostensiua potentiæ suæ. Dato enim quòd Deus esset semper cum Iudæis, si tamen non faceret in fauorem eorum aliqua miracula, non magis diceretur esse cum eis,
G quàm cum aliis gentibus, vel quàm cum asinis: volebat ergo Moyses Deum ambulare cum eis, id est, quòd in toto itinere, per quod ambularent manifestaretur per Dei miracula, quòd Deus erat cum eis.

Quomodo Moyses petierit à Deo, vt ambularet cum Iudæis. Quæst. XI.

SED quæres: quomodo Moyses hic petiuit, vt Deus graderetur cum eis, cũ supra præcedenti capite, Deus hoc concessisset, dicens: & verbum istud, quod loquutus es, faciam: inuenisti enim gratiam coram me. Respondetur, quòd Deus concesserat, & Moyses non dubitabat esse concessum: sed quia Hebræi erant inclinati ad malum, & Deus posset dimittere eos, aut delere, rogabat, vt ambula-
H ret cum eis non dimittendo eos, & non delendo. Patet hoc: quia à principio cùm Moyses rogaret pro remissione peccati populi, Deus dixerat: non ascendam tecum: quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdam te in via. Et iterum: Populus duræ ceruicis es: semel ascendam in medio tui, & delebo te. Licet ergo postea Deus precib. Moysi concessisset ire cum Iudæis in via: tamen semper manebat, quia si aliqua die Israelitæ Deum prouocarent ad iram per aliquam malam operationem, Deus ascenderet super eos, & deleret eos: Hoc aũt volebat cauere Moyses. Sciens ergo, quòd Deus ascensurus erat cum eis, sicut promiserat, rogauit, vt tales eos faceret, ne eum prouocarent ad iram, & ipse induceretur ad delendum eos. Hoc patet per id, quod habetur in littera, scilicet. *Populus enim duræ ceruicis est.* id est, scio, q̀ iste populus duræ ceruicis
I est, & tu concitatus poteris eum delere: rogo ergo, vt auferas iniquitates nostras, id est, quòd facias nos non esse duræ ceruicis, sicut nunc sumus, & non erimus occasio, vt nos deleas: rogabat etiam, vt Deus firmiter iret cum eis, ne recederet, & hoc importatur, cùm dicitur infra, nosq. possideas, scilicet, quòd simus firmi apud te. *Populus enim duræ ceruicis est.* id est, non est bene domitus, nec mandatis obtemperans; sed nititur in vetitum. Hoc ponit ad declarationem suæ petitionis, scilicet, quia erat populus duræ ceruicis, & hoc erat occasio, vt Deus deleret eum, petebat vt tolleretur illa ceruicis durities, ne cum in via iret cum eis, disperderet eos. *Et auferas iniquitates nostras.* id est, facias, quòd nõ simus duræ ceruicis, sicut hactenus esse consueuimus: non est.n. idem remittere iniquitates, & auferre, quia remittere est parcere ei, qui iam peccauit:
K auferre iniquitates, est tollere occasiones ad causandum iniquitates, siue tollere, ne simus iniquitatem agentes: & hoc magis conueniebat petitioni Moysi, quàm quòd peteret auferri, si accipiatur auferri, id est, remitti: nam cùm ista petebat Moyses, non erat aliqua iniquitas in populo, quia iam Deus remiserat iniquitatem adorationis vituli conflatilis aurei: magis ergo conueniebat, quòd peteret, vt Deus disponeret taliter, ne vlterius peccaret, in quo viderentur peccare, odium peccati præteriti quasi quòd peteret vt remitteret eis iniquitates, quas in via agerent, in quo præsupponebatur eos aliquando peccaturos. Etiam, quia ista petitio prima est securior: nam si Deus auferret eis occasionem peccandi, ita, quòd nullo modo iam essent duræ ceruicis, non esset aliquod periculum, q̀ Deus deleret illos: si autem peterent, vt Deus deleret iniquitates eorum, quas postea in via incurrerent, non erat tutũ, quia

aliquando Deus iratus eos deleret. *Atque peccata.* Vocantur iniquitates, peccata facta ex malitia. Vocantur peccata, alia minora mala communia, quomodocumque fiant: Et non ponũtur hic scelera, sicut supra posuerat, quia scelera erant peccata grauissima, quæ fiebant directè in Deũ, quemadmodũ erãt idololatria, & similia, de quibus, quia erat tam securus populus, quòd nunquam talia agerent, nec erant ad talia inclinati, non curauit Moyses petere. Etiam hoc prudenter subticuit in detestationem criminis idololatriæ, quia ipsi petebant auferri iniquitates, id est, tolli eis occasiones quorumdam peccatorum, ad quæ inclinati erant, scilicet, quòd non essent duræ ceruicis. Si ergo peterent auferri scelera, esset sensus, quòd ipsi peterent tolli sibi occasionem idololatrãdi, quia erant ad idololatrandum proni: confiteri autem talia de se, durum videbatur, & turpe, cùm non diceret perfectam detestationem B criminis idololatriæ. *Nosq. possideas.* Ista erat adhuc alia particula petitionis, quia fortè Deus ascẽderet cum eis, & quia erat populus duræ ceruicis, haberet occasionem ad recedendũ ab eis, cùm non vellet punire, ideo petit Moyses, vt non recederet ab eis, dicens: *Nosq. possideas.* id est, rogo te, vt teneas nos firmiter tanquam possessionem, non recedendo à nobis leuiter, & nostras iniquitates auferas. Loquebatur Moyses in persona totius populi, qui erat peccator coram Domino, & induratus ad peccandum: Moyses autem non erat habens huiusmodi inclinationes, nec peccauerat cum populo, sed quia prælatus imponit sibi defectus populi humiliando se, vt facilius exaudiatur. *Respondit Dominus.* Hic inducitur Deus consentiens petitioni Mosi. *Ego inibo pactum.* Hic acceptat Deus, quod dixerat Moyses, scilicet, quòd Deus progre- C deretur cum eis, & deleret iniquitates eorum, atque possideret eos firmiter: dicit hic Deus. *Ego inibo pactum.* id est, ego firmabo tecum pactum de faciendo omnia hæc, quæ petiuisti. Et dicitur hoc vt magis certificatus esset Moyses, & magis certificare posset populares de promissione Dei: nam firmiora sunt ea, quæ fœdere componuntur, quam ea, quæ aliter promittuntur. *Videntibus cunctis signa faciam.* Hic ponitur probatio superioris dicti, s. quòd Deus iniret pactum cum Israelitis. Nam ipsi petebant, vt graderetur Deus cum eis, & hoc nihil aliud erat, quam quòd Deus faceret miracula pro eis ostensiua potentiæ suæ, & hoc promisit se facturum dicens. *Videntibus cunctis signa faciam.* i. ego faciam mirabilia videntibus omnibus vobis, in quibus clarè cognoscatis me esse. Per miracula namque capiebant experimentum isti Iudæi, an Deus esset cum eis, D vel non. Sic dicitur supra 17. cap. cùm peterent, vt Deus daret eis aquam in Raphidim, vbi non erat aqua, dixerũt: Est ne Deus inter nos, an non? quasi dicat, si inter nos Deus est, faciet miracula, si autẽ miracula non facit, nõ est inter nos. Ista signa, quæ Deus fecit inter Iudæos post hoc, per quæ manifestaretur cunctis, satis erant multa, s. deuoratio Dathan, & Abiron, & combustio Core, & congregationis eorum, vt patet Numer. 16. c. & demonstrationem putei, quando canebant: ascẽde putee, vt patet Numer. 20. Et eductio aquarũ de duris silicibus in Cades deserti Sin, vt patet Numer. 20. c. & inclinatio scopulorum in torrentibus Arnon, vt mutuo se tangerent, & opprimerẽt latentes Amorrhæos, vt patet Numer. 21. capite; patet ẽt in diuisione aquarum Iordanis ad transitum Iudæorum, Ios. 3. capite, & in casu murorum Iericho canẽtibus tubis, vt ha- E betur Ios. 6. c. & in multis aliis, tñ hic ista signa, quæ Deus dicit se facturũ, intelligũtur de cornutatione faciei Moysi, quia alia erant multũ distantia, & non conuenienter erãt signa fœderis huius: imò potius erant effectus huius fœderis. i. quia Deus cum eis fœdus iniebat, facturus erat illa. Signum autem quòd pactum cum eis iniret ad faciendum illa, fuit cornutatio faciei Moysi, id est, splendor, vel radiositas. Nam hoc tale aliquid fuit, vt omnes cernentes mirarentur cognoscentes manifestè esse à Deo, quia nihil vnquam tale viderant, nec à sæculis factum fuerat vnquam. *Signa faciam.* Propriè conuenit hoc cornutationi vultus Moysi, quia illa, quæ postea Deus facturus erat, potius erant portenta, aut prodigia, quia dabantur in pœnam aliquorum, scilicet, deglutitio Core, & Dathan, atque Abiron. Vel erant ad aliquam necessitatem, sicut

Signa quæ fecit Deus inter Iudæos post idololatriam.

A apertio Iordanis, & percussio silicis ad egressionem aquarum. Cornutatio autem faciei Moysi fuit solùm ad demonstrandum veritatem, & certitudinem pacti, & non ad infligendam alicui pœnam, vel ad aliquam necessitatem: ergo erat propriè signum. *Quæ nunquam visa sunt super terram.* A principio orbis conditi nunquam tale visum est, vt facies alicuius sic splenderet: emittebat enim radios tanquam solares, ita vt non possent intendere in eum filij Israel præ lucis magnitudine, vt patet infra, & clarius habetur 2. ad Corint. 3. cap. *Nec in vllis gentibus.* id est, nulla gens tale vidit vnquam. Satis inferebatur hoc ex supradicto, quia si talia signa nunquam visa sunt super terram, nulla gens potuit videre illa, quia nullæ gentes sunt extra terram. *Vt cernat populus iste, in cuius es medio.* id est, hoc faciam, vt iste populus He- B braicus, in quo habitas, videat mirabilia. Dicitur Moyses esse in medio Hebræorum, id est, inter eos, quia inter eos habitabat. *Opus Domini terribile.* Istud opus est cornutatio faciei Moysi, quod erat terribile, id est, admirandum, cùm nunquam fuisset visum. *Quod facturus sum.* id est, istam cornutationem sum facturus in te, dando radios vultui tuo.

Obserua cuncta quæ hodie mando tibi: ego ipse eijciam ante faciem tuam Amorrhæum, & Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque, & Heuæum, & Iebusæum. Caue ne vnquam cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ sint tibi in ruinam: sed & aras eorum destrue, confringe statuas, lucosq. succide. Noli adorare Deum alienum. Dominus Zelotes nomen eius, Deus est æmulator. Ne ineas pa- C *ctum cum hominibus illarum regionum, ne cùm fornicati fuerint cum dijs suis, & adorauerint simulachra eorum, vocet te quispiam vt comedas de immolatis. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in Deos suos. Deos conflatiles non facies tibi. Sollemnitatem Azymorum custodies. Septem diebus vesceris azymis, sicut præcepi tibi, in tempore mensis nouorum: Mense enim verni temporis egressus es de Aegypto. Omne quod aperit vuluam generis masculini, meum erit. De cunctis animantibus, tam de bobus, quam de ouibus meum erit. Primogenitum asini redimes oue. Sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes: nec apparebis in conspectu meo vacuus. Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare, & metere. Sollemnitatem hebdomadarum facies tibi in primi-* D *tijs frugum messis tuæ triticeæ, & sollemnitatem, quando redeunte anni tempore cuncta conduntur. Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis Domini Dei Israel. Cùm enim tulero gentes à facie tua, & dilatauero terminos tuos, nullus insidiabitur terræ tuæ ascẽdente te, & apparente in conspectu Domini Dei tui ter in anno. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ: neque residebit mane de victimis sollemnitatis Phase. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo Domini Dei tui. Non coques hædum in lacte matris suæ.*

Deuter. 7
Præcepta legalia.
3. Regum 11.
32. q. 4. c. sicut sanctum.
20 q. 2. c. fin.
28. q. 1. c. Sit enim.
35. q. 1. c. quòd autem.
In lege supra 13.
Luc. 2. supra cap. 13. De no. ro c. magna.
Eccle. 35.
Supr. 23.
Deut. 14. cap.

Obserua cuncta. Hic ponitur secundum principale, scilicet, legis repetitio. *Obserua cuncta, quæ hodie mando tibi.* Deus fecit fœdus cum Moyse, vt custodiret Hebræos in via, & ipse faceret signa, quæ nullus vnquam vidisset, & E ad hoc volebat, quòd Israelitæ obseruarent aliquid, ita vt pactum esset mutuum, & sic subiunxit. *Obserua cuncta, quæ hodie mando tibi.* Ista sunt, quæ sequuntur in littera. *Obserua.* id est, fac obseruari, quia prælatus populi es, ideo denuncia eis ex parte mea, vt hæc obseruent. *Ego ipse eijciam ante faciem tuam.* Hic ponitur pactum ex parte Dei, scilicet, quid agere deberet Deus, & erat quòd eiiceret Chananæorum populos de terris suis, vt possiderent eas Israelitæ: & dixit. *Ego ipse eijciam.* Quia antea dixerat capite præcedenti, mittam præcursorem tui Angelum meum, vt eiiciam Chananæum, & Amorrhæum, & subiunxit: non enim ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdam te in via: populus autem renuebat, vt Angelus solus ascenderet cùm eis, sed Deus ascenderet, & faceret omnia hæc, ideo confirmato fœdere, Deus dicit se hoc facturum, cùm dicitur:

Ego ipse eyciam. id est, egomet faciam hoc, quod erat assensuri petitioni eorum: tamen non est intelligendum, quod Deus per seipsum hoc faceret, cùm istæ ministrationes non pertineant ad Deum, sed ad creaturas ministrantes ei: dicitur tamen, quòd ipse faciet, quia aliqua miracula ad hoc fiebant, quæ pertinent ad Deum solùm: nam Angelus facere dicitur, quando solus Angelus operatur, & non apparet ibi aliqua specialis operatio, quæ ad Deum pertineat. Sic autem à principio dicebat eis Deus, quòd Angelus suus præcederet eos: & ipse non iret cum eis, scilicet, quòd sola potestas Angelica appareret in directione, & custodia eorum, & non potestas Diuina operatiua miraculorum, quòd Deus per se faceret, quia Angeli hoc administrarent, & tamen Deus faceret in aliquibus miracula, quæ potissimum facerent ad eiciendum Chananæorum populos de terris suis, quæ miracula ad solùm Deum pertinebant, vt postea factum fuit, scilicet, aperuerit Iordanem ad transitum, quòd tenuerit solem immotum spatio vnius diei, vt patet Iosue 10. capite, & in his potissimum fuit exterminatio Chananæorum. Dicebatur igitur Deus per se eicere, licet Angeli ministrarent, quia Deus ad hoc aliqua miracula faciebat, quæ per eum solùm fieri debebant. *Eyciam ante faciem tuam*. Dicitur eicere, non quòd expelleret eos de terra, sed quod deleret eos: non enim fugati sunt de Terra Chananæi, sed ab Israelitis superuenientibus occisi sunt, sed dicitur eicere, id est, delere, vel exterminare, quod pertinet ad interemptionem. *Ante faciem tuam*. Hoc non dicit de Moyse, sed de populo, quia non fuerunt Chananæi eiecti ante faciem Moysi, cum ipse non intrauerit vltra Iordanem, nec viderit bella illa magna, quæ gessit Iosue, & alij Israelitę post: sed dicitur ante faciem tuam, id est, ante faciem populi, quia populus visurus erat ista. Et dicitur. *Ante faciem tuam*. id est, te vidente, scilicet, populo, quia videbat populus, quomodo disperdebantur Chananæi Domino persequente eos. Vel *Ante faciem tuam*. i. antequam tu possideas terram, ipsi destruẽtur, quasi paulatim eos ante se Israelitæ portarent abigentes eos, scilicet, quòd destruerent gentem loci vnius, & illum possiderent, & rursus destruerent gentem loci alterius, & illum possiderent: sic enim ante expellebantur Chananæi, quàm introducerentur Israelitæ, & sic videbantur ante faciem suam eici de terra, quia mortui de superficie terræ expelluntur. *Amorrhæum, & Chananæum*. &c. Nominat hic populus Terræ Chanaan, quos expulsuros erat Deus de terra, & sunt septem, sed hic solùm ponuntur sex: deficit enim Gergesæus, qui rarissimè ponitur, cuius caussa supra assignata fuit. *Caue ne vnquam*. Hic ponuntur mandata, quæ Deus dabat Israeli obseruanda, propter quæ inibat istud fœdus cum Israelitis de expellendo populos illos de terra. Et primũ mandatum est de non communicãdo Gentilibus Terræ Chanaan, est enim hoc potissimum, quia fundatur super maximũ præceptum. Nullum enim præceptum magis necessarium erat, quàm non colere Idola, cùm colere Deum, sit maximũ præceptum, & non colere Idola: colere autem illa, est maximum peccatum: sed ex communicatione cum Gentilibus inducebantur ad colendum Idola, ergo maximè vitandum erat communicare Gentilibus. *Caue ne vnquam cum habitatoribus terræ illius*. Non solùm erat prohibita Iudæis communicatio cùm Gentilibus terræ illius, sed cum omnibus Gentilibus, quia quicumque Gentiles essent, poterant inducere Iudæos ad idololatrandum.

Deus non erat eiecturus populos Chananæorum per se, de terra sua, sed per Angelos.

Duæ caussæ quare specialiter mandabat Iudæis non communicare cum Gentilibus terræ promissionis. Quæst. XII.

ERAT tamen principaliter prohibita conuersatio cum istis, propter duo. Primò, quia illa vitia magis prohibenda sunt, quæ sunt nobis magis opportuna, & ad quæ magnam occasionem habemus: sed sic erat de Israelitis respectu Chananæorum, quia habebant maiorẽ opportunitatem communicandi cum eis, quàm cũ aliis gentibus: quia aliæ gentes erant extra terminos terræ suæ, & illuc non ibant Hebræi: raró igitur communicare poterãt eis: Chananæis autem valde communicare poterant, quia in terra Chananæorum populorũ Iudæi habitaturi erãt, & simul cum Chananæis: quia Deus non erat deleturus Chananæos immediatè, vt intrarent Israelitæ terram illam, nec in eodem anno, aut duobus, vel tribus, sed paulatim, atque per partes, donec crescerent ipsi, ne fortè si expellerentur simul Chananæi, non potentibus Israelitis replere terram illam, redigeretur in solitudinem & multiplicarentur bestiæ contra eos, vt patet supra 23. cap. & Deuter. 7. His igitur temporibus communicare poterant valde Israelitæ populis Chananæorũ, præsertim cùm non solùm in eadem terra morarẽtur Israelitæ, & Chananæi, sed interdũ in eodẽ loco, vt patet de filiis tribus Iuda, qui habitauerunt simul in Ierusalem cũ Iebusæis, non potentes eos inde expellere, vt patet Ios. 15. cap. cùm dicitur: Iebusæum autem habitatorem Ierusalem non potuerũt filij Iuda delere: habitauit Iebusæus cum filiis Iuda in Ierusalem vsque in præsentem diem: in aliis autem partibus terræ Chanaan, vbi erant diuersa loca habitationis Israelitarum, & Chananæorum, non semper erant loca separata, ita quòd pars, quam tenebant Amorrhæi, & Chananæi esset totaliter extra partem, quam tenebant Israelitæ, sed interdũ in medio totius terræ vnius tribus Israel erãt duo, vel tria loca Chananæorum, quod faciebat ad magnam communicationem Israelitarum cum eis: patet hoc de filiis Ephraim, vt habetur Ios. 16. c. cùm dicitur: Et non interfecerunt filij Ephraim Chananæum, qui habitabat in Gazer, habitauitq. Chananæus in medio Ephraim vsque in diem hanc tributarius: idem patet de filiis Manasse, de quibus dicitur Ios. 17. c. nec potuerunt filij Manasse has subuertere ciuitates; sed cæpit Chananæus habitare in terra sua. Postquam autem conualuerunt filij Israel, subiecerunt Chananæos, nec interfecerunt eos, sed fecerunt sibi tributarios, erat igitur Israelitis magna occasio communicãdi cum Chananæorum populo magis, quam cum aliis Gentilibus. Secũda caussa quare specialiter prohibebatur communicatio istorum, erat, quia inter Gentiles, qui erant in terris vicinis, nullæ gentes erãt magis peccatrices corã Domino, quàm istæ, non solũ in cultu Idolorũ, sed etiã in abominationibus variis vitiorũ carnis, siue cum pecoribus, siue cũ masculis, & cũ personis coniunctis nulla naturæ obseruata reuerentia, de quibus Leuit. 18. c. vbi dicitur, quod propter omnia hæc gentes illæ expulsæ sunt de terra illa: & erãt valde superstitiosi in diuersis generibus auguriorum omniumq. malarum artiũ, vt patet Deut. 18. cap. Ne igitur Iudæi hoc ab istis Chananęis acciperẽt, rationabilius communicatio istorũ eis interdicta est, quàm communicatio aliarum gentium. *Iungas amicitias*. Hoc etiam mãdatur supra 23. cap. & Deut. 7. c. ideo Deut. 20. vbi ponitur lex quã habere debebãt Israelitæ in pugnando contra Gentiles, dicitur, quod si ciuitas contra quam pugnare debebant, erat de ciuitatibus, quæ non pertinebant ad possessionẽ eorum. s. ad terram promissam, offerre debebant pacem ciuibus, & si apertis foribus ciuitatis spontè ingressum tibi concesserit, erit populus tibi seruiens sub tributo, & non pugnabis aduersus eum: si autem non aperuerit tibi portas, sed pugnando præualueris, & ceperis ciuitatẽ, interficies omnes, qui in ea sunt in ore gladij exceptis mulieribus, & infantibus: si aũt ciuitas ista fuerit de ciuitatibus terræ Chanaan, nullũ omninò in ea viuere permittes, ne doceant te abominationes, quas ipsi fecerũt: iungere amicitias cum illis erat secundum quod aliquæ duæ ciuitates inter se fœdera iungũt de communicando in rebus venalibus: ita quod vicissim de vna ad alteram venalia transferantur, & quod se adiuuent in compugnatione, & si hoc fieret nunquam Israelitæ curarent expellere Chananæos de terra illa, quod erat contra voluntatem Dei. *Quæ sint tibi in ruinam*. i. quod si fiant amicitiæ inter te, & gentes illas, istæ amicitiæ erunt caussa, vt tu corruas, quia inducẽt te ad colendum Deos suos, & ego indignatus ob hoc, delebo te de terra, sicut accidebat eis sæpè postquam intrauerãt terrã promissionis, quia colẽtes idola opprimebantur, & occidebãtur à gẽtibus vicinis. *Sed & aras eorum destrue*. Quia si occiderẽt Iudæi Gentiles alicuius partis terrę Chanaan, & inuenirẽtes ibi Deorũ aras, vbi sacrificabatur eis, relinquerent eas, incitarentur ad sacrificandum diis suis, vel saltem ad sacrificandum Deo verò in aris illis,

lis, quorũ vtrumque erat abominatio Deo. *Confringe statuas.* Quæ sunt Idola corpolentiam habentia, dicta statuæ à stando, quia per se stant, & non sunt sicut picta idola, quæ non sunt per se, sed in re in qua picta sunt tãquam in subiecto. Et hoc est quando statuæ erant lapideæ. Si autem essent ligneæ destruebãtur apposito igne, si aurea, argentea, vel metallina quocumque modo destruebantur, vel destrui poterant: nec assumendum erat quidquam de auro, vel de argento, aut alio metallo, ex quo essent, vt patet Deut. 7. cap. cùm dicitur: Sculptilia eorum igne combures, nec concupisces aurum, & argentum, de quibus facta sunt, nec assumes tibi quidquam ex eis, ne offendas propter ea, quia abominatio est Domini Dei tui, nec inferes quippiam ex Idolo in domũ tuam, ne fias anathema, sicut & illud est, quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentũ, & sordes abominationis habebis, qui anathema est. Quod aũt dicitur hic de statuis, dicendum est de picturis, quia eodem modo, qui coleret aliquam picturam idololatra esset, sed nõ dicitur de picturis, quia intelligitur nomine statuarum, tamen minus fit mentio de picturis, quia fortè tunc solũ erant statuæ in vsu, & nondum picturæ inoleuerant. Vel quia picturæ minus immutant, quàm corpora statuarum, & non tantum de eis curabant Gentiles. *Lucosq. succide.* Dicuntur luci arborum densitates, & accipitur in vsu Latino lucus pro monte obscuro, dicto de luceo, es, per antiphrasim, quia nihil lucet. Et Gentiles habebant tales arborum densitates apud altaria Deorum suorum, vt expletis sacrificiis vacarent libidinibus, quod maximè contingebat in sacrificiis Priapi. De quibus magis dicetur Deuteron. 7. cap. Hos aũt mãdabat Deus succidi, ne haberent occasionem fornicandi in eis filij Israel, & manserunt isti luci in collibus in terra Chanaan etiam tempore Regũ Israel, & Iuda, & in eis adolebat etiam populus incensum omni militiæ Cæli. De hoc sæpè in libro 4. Regum, & ob hoc mandabat Deus Israelitis, ne apud altare, quod ei construerent aliquid huiusmodi plantarent, ne haberent occasionem faciendi similia. De hoc Deuter. 7. capite dicitur: Non plãtabis lucum, nec omnem arborem circa altare Domini Dei tui. Alio modo vocatur lucus quædam statua, vel imago in aliqua arbore facta. s. q̃ quãdo aliqua arbor tenera, & parua erat in cortice eius figurabatur quædam imago incidendo aliquid de cortice arboris, & fiebat ista incisio certis pũctis coniunctionũ, aut figurationũ planetarũ, quæ inquirebãtur per Astrologos, & crescente arbore secundum lõgitudinem, & latitudinem, imago quoque crescebat, expletis aũt aliquot annis, aut temporibus aliis incidebatur cortex secundum assignationem, & figurationem factam à principio, & cùm illo corticæ pariter ligni interior pars præscindebatur, & educebatur, fiebat autem talis statua ad deriuandam virtutem cælestem, & loquebatur, sicut capita metallina facta per Astrologiam, de quibus magis dicetur Num. 21. cap. *Noli adorare Deum alienum.* Non est aliquis, qui sit Deus alienus, cùm nullus nisi vnus Deus sit, & alienus distinguitur contra proprium, sed vocantur dij alieni secundum opinionem. s. quia homines potant esse Deos, & dicendo eos esse Deos, quia nõ sunt ille Deus, qui verus est. & colendus ab Hebræis vocantur dij alieni. *Dominus zelotes nomen eius.* i. Deus, qui est verus Deus, est zelotes, & zelotes est nomen eius. Dicitur zelotes à zelo: est autem zelus amor priuatus nolens habere consortium in amato. Et hoc propriè pertinet ad viros, qui diligunt vxores suas, & volũt, q̃ ipsæ diligant eos simpliciter, & q̃ nullus alius communicet eisdem in vxoribus: ita Deus vult, q̃ colatur à nobis, & q̃ nullus præter ipsum colatur: ideo est sensus, non colatis Deos alienos: quia sicut viri zelant super vxores suas; nolentes alios præter se ab illis amari, ita Deus zelabit super vos, volendo se solùm à vobis coli: ideo sicut femina, quæ maritali thoro relicto alium quærit amatorem, dicitur fornicari, ita qui relicto Deo idola quærunt fornicantur. Sic dicitur sæpè in Daniele, q̃ Iuda, & Israel, siue Samaria sunt duæ mulieres fornicariæ, vt patet Ezech. 16. cap. & Psal. Perdes omnes, qui fornicantur abs te, id est, omnes, qui colũt alium præter te destruẽtur. *Deus est æmulator.* Aemulator, & zelotes idem sunt, sed duplatur littera; sicut sæpè cõsueuit in Sacra Scriptu-

Apud Iudæos sicut erat idololatria colere statuas, sic & & figuras colere.

De luco qui erat imago in cortice arboris facta. qualiter figurabatur. & scindebatur.

Quomodo Deus dicatur zelotes.

A ra, quod interdum ad pulchritudinem fit, interdum verò ex linguæ proprietate. Et patet hoc: quia in littera Hebræa solùm ponitur vna dictio vtrobique, scilicet, chana, quod signat zelum vel zelotem. Littera nostra ad maiorem pulchritudinem ponit duo nomina, scilicet, zelotem, & æmulatorem: signat enim propriè emulator modò, vel amatorem, vel superbum, aut imitatorem. Hic autem assumitur pro inuidẽte, quia ille qui zelotes est inuidet aliis volens quòd nullus amato suo frueretur, licet posset aliis frui non ablata frutione sua: quod ad quandam inuidię speciem pertinet, scilicet, inuidere alterius prosperitati, vel bono, in quo non auferiur suum, sed ista inuidia nõ est contra caritatem, sed potius caritas hoc suadet: & si aliquis vellet talem communicationem in amato fieri, non zelando vxorem suam, ageret contra caritatem: & esset

B hoc inhonestissimum, nõ seruatis sacris iuribus matrimonialis fęderis: imo talem communicationem vxorum habere, est hæreticum, dicendo eam esse bonam. Et vocantur isti hæretici Nicolaitæ à Nicolao Diacono, in Ecclesia primitiua tempore Beati Petri, qui cùm haberet pulchram vxorem, & accusaretur tanquam nimius zelator eius, dixit ad se excusandum: habeat eam sibi, qui voluerit, quasi dicat, q̃ ipse non multum amabat eam, cum cuilibet habẽdam permitteret: ex hoc quidam occasione accepta communitatem vxorum introduxerunt: & vocantur Nicolaitæ à tota Ecclesia reprobati, & Deo odibiles, vt ipse testatur, vt patet Apocal. 2. cap. Sed & habes hoc quòd odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi. *Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum.* Supra vetabatur cõtractio amicitiarum: hic vetantur pacta, siue sint cùm eis

Hæretici Nicolaitæ volebãt vxores esse cõmunes.

C contractus emptionis, venditionis, locationis, conductionis, mutuationis, accommodationis, fideiussionis, & sic de ceteris. Causa horum infra exprimitur, quia ista inducũt magnam communicationem, & communicatio inducit approbationem morum: nullus enim diu cũ aliquo communicare vellet, cuius mores nõ approbauerit, & ex communicatione hac, quæ est legalis, incurrunt sæpè homines in amicitiam, ita vt existiment amare oportere eos, qui secundum fidem commutant, vt ait Aristot. in 8. Ethicorum circa finem, cùm distinguit amicitiam vtilem in legalem, & moralem. *Ne cum fornicati fuerint cum dijs suis.* Ista fornicatio est adoratio, & dicitur fornicatio sicut supra dicebamus. Nam sicut coitus mulieris cum aliquo viro, relicto eo cuius est vxor, est fornicatio, ita adoratio alicuius rei, quæ non est Deus, dicitur fornicatio cum illa re:

D cùm solùm deberet adorare verum Deum. *Et adorauerint simulachra eorum.* Ista sententia est eadem cum superiori, sed secundum diuersa fornicari, & adorare accipiuntur: nam adorare accipiuntur absolute pro illa inclinatione, quam aliquis facit alicui rei, siue quæ sit Deus, siue non Deus: fornicari nõ dicit solam inclinationem, & culpam, sed cultum istum, prout datur ei, qui non est Deus. *Vocet te quispiam.* Ex cõtracta amicitia. *Vt comedas de immolatis.* Cùm idola colebantur fiebant eis quædam sacrificia, sicut fiebant vero Deo, & ista erant sacrificia pacifica, de quibus comedebant immolantes: istæ autem victimæ per hoc, quòd idolis offerebantur, dicebantur consecrari apud ipsos Gentiles, vel benedici.

E *Quare Deus mandabat Iudæis ne comederent de immolatis idolis. Et an istæ carnes sint hodie prohibitæ Christianis, vel liceat nobis de omnibus comedere. Quæst. XIII.*

ET mandabat Deus Iudæis, ne comederent de his immolatis propter duo. Primum, quia Hebræi erant mentis valde infirmæ, & putabant, quòd sicut ea, quæ Domino immolabantur, per hoc erant sanctificata, ita quæ immolabantur Idolis contrahebant aliquam qualitatem sanctificationis, & ob hoc, quòd sicut ipsa Idola in se erant illicita, ita ea, quæ consecrabantur eis contrahentia sanctificationem aliquam erant illicita cultoribus veri Dei. Secundum, & potissimum, propter quod ista fiebant, erat: quia Iudæi erant proni ad idololatriam, & facilè ad eam induci poterant: si ergo licuisset eis comedere de immolatis, licuisset ire ad locum, vbi hæc immolabantur, & videntes Gentiles hæc

agentes facilè inducerentur ad adorandũ Idola, & benedicendum eis. Circa hoc tamen considerandum est, ꝙ comedere de carnibus, aut panibus immolatis dæmonibus, non est peccatum: quia comedere panem, aut carnes, & degustare vinum secundũ se nõ est malum, sed ex modo sumentis, & intentione poterit esse malum: cùm ergo maneat panis, & vinum, & carnes in sua naturali qualitate, nullo prorsus eis addito, aut detracto, erunt licita cibo, & potui: sed per immolationem factam idolis nihil magis acquiritur de bono, aut malo illi pani, aut carnibus, quam ante erat acquisitum: ergo sicut antequam immolarētur sine aliquo scrupulo licebat eis vesci, ita postquam fuerint dęmonibus immolata licebit vesci. Antecedens patet; scilicet, quòd non consequebantur aliquid res immolata dæmoni per illam immolationē, quia ad hoc ꝙ consequatur aliquam benedictionem, oportet quòd illa sit à

Comedere de immolatis dæmonibus, peccatum non est secundum se.

G virtute dæmonis, vel idoli, in cuius nomine cõsecratur: sed nulla virtus ad agendum est ab idolo: ergo nõ consequetur consecratum aliquam virtutem. Patet hoc, quia Idolum nihil est, vt ait Apostolus 1. ad Corinth. 8. cap. si nihil est, nulla virtus eius est, quia non enti non datur operatio. Et hoc quomodocumque velis intelligere, ꝙ Idolum nihil est: nam si velis intelligere, quòd Idolum nihil est, id est, nulla res est in natura existēs, quæ correspõdeat Idolo, sicut quidam accipiũt vocantes Idolum, quod fit ex partibus diuersorum animalium, vel rerum vt pingebatur Lybicus Amon corpore humano, cornibus verò arietinis imminētibus. Tale autem nihil in natura est. Siue accipiatur alio modo, scilicet, quòd nihil est Idolum, id est, Idolum nullo modo est Deus, sicut creditur à colētibus.

Vnde quòd idolũ nihil est.

H Primò modo manifestum est, quòd ea, quæ idolo consecrantur, non contrahunt aliquam virtutē, quia nulla res est naturaliter existens talis quale illud Idolũ, quod colitur: sed illud Idolum est aliquid fictũ ab arte nostra, ergo non poterit aliqua virtus deriuari ad consecrandum ea, quæ idolis immolantur: cùm non sit ens aliquod à quo virtus deriuetur. Accipiendo etiam secundo modo, ꝙ idolum nihil sit, id est, nullo modo sit Deus, satis concluditur quod volumus, quia qui putat ista immolata recipere aliquam virtutem, ideo putat recipere virtutem, quia existimat eum, cui ista cõsecrantur esse Deum, à quo possit virtus deriuari ad ista: nam si aliquis putaret illud idolũ esse purum lapidem, aut ferrum, & non habere aliquid numinis, nihilq. ei Deitatis correspondere, stultissimus esset, si illum coleret, quia hoc modo omnes lapides coleret, &

I quodlibet ferrum: sed scit quilibet quòd non potest virtus aliqua deriuari à lapide, vel ferro in ea, quæ consecrantur ei, ergo non consecraret, nisi quia arbitratur esse Deum: sed secundum veritatem nihil est, id est, nihil est de eo, quod esse æstimatur, scilicet, de Deo: ideo non contrahetur inde aliqua virtus tanquam si non esset ens: quia nihil, & inutile æquiparantur. Considerandum tamen, quia in eo quod in se peccatum non est, conscientia nostra peccatum constituit, cùm agit contra id quod intendit: sic enim ait Apostolus ad Rom. 14. Omne quod non est ex fide, peccatum est, id est, qui agit contra cõscientiam, peccat mortaliter: licet in hoc magis speculari oporteret, sed non spectat ad pręsens omnia cõsiderare. Dicendũ igitur, ꝙ sicut ipsa consecrata dęmonibus secũdum se, nulla contrahunt virtutem, & non magis sunt sanctificata, quã ante erant: ita licitum est vesci eis post factam immolationem,

Quod peccatũ non est, conscientia erronea peccatũ facit.

K sicut ante immolationem. Si igitur aliquis sic existimare possit comedēdo de immolatis, nullo modo peccabit magis, quam si comederet de non immolatis: si verò aliquis credens ista immolata cõsequi aliquam sanctificationem, & comederet de eis, ageret contra conscientiam, putans se participare Idolo, & tunc peccat sic comedēs: quia conscientia sua infirma est, & polluitur agens contra id, quod credit. Attēdere tamen debet quilibet, ꝙ licet apud se certus sit ista immolata idolis non esse sanctificata magis quã alios cibos cõmunes, nõ debet comedere de illis, ne scientia ista, quam Deus ei dedit, conuertatur in scãdalum, sed magis debet attendere caritatem fraternam solicitus euitare omnem offensionem, quia sciētia talis, secundũ quam aliquis libertate hac vtitur in aliorum subuersionem inflat, caritas autem ædificat, id est, caritas, qua intendimus

F vitare subuersionem proximorũ infirmorum. Licet igitur aliquis cognoscens Idolum nullius potestatis esse, & ea, quæ ei offeruntur nullam cõsecrationem, aut sanctificationem sortiri, & ob hoc licitè posse assumi, tamen non debet assumere, si sciat ex comestione sua scandalum generari: nam non solum in hoc quòd habet aliqualem colorem, sed ēt in aliis cibis totaliter licitis, si aliquis proximus scandalizaretur, non debemus talem cibũ manducare: sic ait Apostolus 1. ad Corinth. 8. cap. Quapropter, si propter escam scandalizatur frater meus, non mãducabo carnes in æternum, ne fratrem meum scandalizem; quanto magis de his, quæ dæmonibus sunt immolata, in quibus potest aliquis falli, putans esse sanctificata? ideo vitanda est talis comestio, ne scandalum in fratre generetur. Duplex autem scãdalum suboriri potest, cum aliquis fidelis manducaret

G immolata dæmonibus. Primum est, quia alius catholicus, infirmus tamen, qui putaret idolothyta aliquid esse, videretq. hunc manducantem, turbaretur intra se, & induceretur ad comedendum cõtra conscientiam, quod erat verè peccatum: dare autem proximo offensionis occasionem, peccatum est. De hoc ait Apostolus 1. ad Corinth. 8. cap. Non in omnibus est scientia, id est, non omnes cognoscunt vtrum consecrata idolis contrahant aliquam virtutem an non: quidam autem cum conscientia vsque nunc Idoli, quasi Idolothytum manducant, id est, quidam de Catholicis vsque hodie tenuerunt, quòd ea, quæ consecrabantur Idolis contrahebant aliquam consecrationem, & ex hoc quandocumque comedebant de consecratis Idolis, ita comedebant atque essent idolothyta, id est, verè contrahentia aliquam consecrationem, aut benedictionem: &

Duplex scandalũ suboriri potest ex comestione immolatorũ idolis.

H conscientia ipsorum, cùm sit infirma, polluitur, id est, quia ipsi non habent radicatam istam opinionem, scilicet, quòd consecrata dæmonibus non consequantur aliquam benedictionem, aut qualitatē, sed est infirma conscientia eorum, scilicet, debiliter firmata, & aliqualiter inclinata ad partem oppositam, scilicet, quòd ista immolata contrahant aliquam virtutem, ideo cum manducant, eorum conscientia polluitur incurrendo peccatum: esca autem non nos commendat, nec si non manducauerimus deficiemus, nec si manducauerimus abundabimus, id est, si ista manducatio immolatorum esset secundum se bona, sicut sunt actus virtutum, licet esset alicui scandalum, quando alius manducaret, non esset cessandum, quia vtilius scandalum nasci permittitur, quàm veritas relinquatur, scilicet, veritas vitæ: licet in hoc magis di-

I stingui posset. Quia tamen non habet aliquid per se boni talis manducatio, nec aliquid per se mali: cùm nec faciat nos abundare, nec deficere, & ex comestione sequatur scandalum, melius erit non comedere: ideo Apostolus ibidem concludit suasoriè: videte autem, ne forte hæc licentia vestra offendiculum fiat infirmis: si enim quis viderit eum, qui habet scientiam in Idolo recumbentem, id est, si quis viderit alium Catholicum, qui habet scientiam, id est, qui verè scit quòd immolata dæmonibus non contrahunt aliquam virtutem, recumbentem in Idolo: id est, quòd ipse recumbit ad comedendum de immolatis Idolis: nonne conscientia eius, cùm sit infirma, ædificabitur ad manducandum? id est, incitabitur ad comedendum, cum viderit alium comedentem, & peribit infirmus in tua scientia, propter quem Christus mortuus

Vtilius ꝙ permittere scandalũ oriri, quã ꝙ veritas relinquatur.

K est, i. quia videt te comedentem, qui sine cõscientia comedis, incitatur, & comedit cum conscientia, cũ eam non deposuerit, & peccat in hoc, atque perit. Concludit aũt contra illos, qui scientes nihil esse ista cõsecrata idolis, comedunt de illis, nihil curantes vtrum alij scandalizentur, vel non, quia hoc magnum peccatum est, dicens: Sic autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Aliud scandalum potest esse quantum ad infideles videntes nos mãducare immolata Idolis, ipsi enim nõ possunt peruerti magis circa hoc, quod est colere Idola, sed peruertimus nos illos, si eis occasionē malè iudicandi de nobis tribuimus: vnde cùm ipsi vident nos manducantes immolata dæmonibus: si sciant nos scire illa esse dæmonibus immolata, mouentur iudicantes nos nõ bene sentire in nostra fide, aut falsē errare in operationibus contra conscientiam agendo. Si autem comedamus

comedamus

medamus idolothyta corã aliquo infideli, si ipse nesciat nos scire hæc idolothyta esse, dato quòd nos sciamus, non scandalizabitur iudicans quidquam de nobis aduersum. Ideo Apostolus 1. ad Corinth. 10. capite, dat duas regulas. Prima est, quòd licet sciamus nos aliquem cibum esse immolatum Idolis, & aliquis infidelis eum nobis tribuerit, si tamen ille infidelis non dixit nobis illum fore idolis immolatum, ita quòd ipse existimare possit nos scire cibum illum esse Idolis immolatum, comedere possumus licitè, non obstante quòd fuerit immolatus idolo. Secũda regula est, quòd si aliquis infidelium dat nobis cibum immolatum Idolis, & dicat nobis eum esse immolatum, per quod scit nos scire esse immolatum: non debemus comedere propter conscientiam eius, id est, vt non existimet nos esse malos, de quo in eodem cap. sic ait: Omne quod in macello venit, id est, venditur, manducate, nihil interrogãtes propter conscientiam: Domini est terra, & plenitudo eius. Si quis infidelium vocat vos ad cenam, & vultis ire: omne quod vobis apponitur manducate nihil interrogantes propter conscientiam: si quis autem vobis dixerit hoc immolatum est idolis, nolite mãducare propter illum, qui indicauit, & propter conscientiam: consciẽtiam autem dico, non tuam, sed alterius. Vt quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? quare ego do occasionem alicui, vt cõdemnet libertatem meam iudicando de illa? quasi dicat, cõscientia mea est libera, quia non est alligata alicui istarum partium, scilicet, quòd oportet comedere, aut quòd illicitum sit comedere, sed vtrumque tenet, scilicet, quòd licitè comedit & licitè abstinet. Nullus ergo debet alteri dare occasionem, vt condemnet hãc libertatem conscientiæ suæ, quod fit comedendo immolata Idolis coram aliquo infideli, qui nobis indicauit ea esse Idolis immolata. Et sicut est de hoc, ita erat de comestione aliarum carnium vetitarum in lege, scilicet, carnium suillarum, & similium, & auium quarumdam, atque piscium. Vnde in principio Ecclesiæ tempore Apostolorum inter conuersos de Iudaismo ad Christum, & conuersos de Gentilitate, magna erat discordia, quia conuersi de Iudaismo iudicabant hæc illicita esse, sicut in Iudaismo illicita fuerant. Conuersi de Gentilitate nullam horum conscientiam habebant, quia in Gentilitate numquam fuerat ciborum discretio: & aliqui de Iudæis, qui erant periti, videntes statum legis Mosaicæ transisse, iudicabant illa vmbratilia cærimonialia iam nullum habere vigorem, & comedebant sicut Gẽtiles, nihil discernentes in cibis. Erat autem ista quæstio potissimũ inter Romanos conuersos de Iudæis, & Gentibus, & inter Iudæos mutuo, & quidam magis carnem quàm caritatem attendentes, vt alios ad æmulationem prouocarent, & conturbarent eorum conscientias infirmas, comedebant coram eis, & obiurgabant eos dicentes, non esse perfectè fideles, qui ritibus Iudaicis immanebant: quod magna afflictio erat conuersis de Iudaismo, qui conscientiam infirmam habebant. Apostolus ergo ad Rom. 14. cap. increpat hos, determinans, quòd illi, qui possunt sine conscientia comedere iudicantes cærimonialia Veteris Legis non obligare post Euangelium promulgatum, comedant: qui autem conscientiam infirmam habent, scilicet, quòd non sunt totaliter firmati in hac, sed aliquo modo credunt obligationem cærimonialium manere post Euangelium promulgatum, non comedant de talibus carnibus, sed vescantur oleribus: & qui manducat omnia, debet se habere mansuetè ad fratres infirmos, non superbiendo, nec iudicando eos malè agere: & qui non manducat carnes prohibitas in lege Moysi, nõ debet iudicare, id est, redarguere, aut publicè, aut in corde suo eum, qui manducat: nam quilibet istorum agit, secundum quòd intelligit, & sententia vtriusque recipitur. Concludit tamen, ꝙ dato, ꝙ manducantes omnia non spernant, nec iudicent eos, qui discernunt cibos, si tamen discernentes cibos quorum adhuc mentes infirmæ sunt, scandalizentur, deberent vitare alij tales cibos saltem in præsentia aliorum, quia ille, propter cuius escam proximus scandalizatur, secundum caritatem non ambulat, quia illum suo cibo perdit, quem Christus suo sanguine redemit. De his late Apostolus ad Rom. 14. cap. quia in toto illo cap. nihil aliud agit. Hæc Alph. Tost. super Exod.

A autem Apostoli sententia mansit vsquequo in Concilio primo Apostolorum congregato Ierosolymis sub Petro, & Iacobo, Spiritu Sãcto dictante, determinatum est, non debere astringi Christianos ad obseruationem cærimonialium Mosaicæ legis, in quo tollebatur discretio ciborum: & totum dubium, quod erat inter habentes mentes infirmas, & scientes veritatẽ. Hoc tamen Apostoli de cærimonialibus reliquerunt, s. vt abstinerẽt omnes Christiani à sanguine, s. ne comederent sanguinem, & à suffocato, i. ne comederent alia morticina, aut suffocata quorum sanguis in ipsis manebat, & ab immolatis Idolis, scilicet, ne comederent de immolatis dæmonibus, sed hoc quidem factum fuit ad tempus, vt sedaretur scandalum magnum, quod inter conuersos de Gentilitate, & de Iudaismo oriebatur: non enim poterant pacificè communicare

B conuersi de Iudæis conuersis de Gentilitate, cùm videbant eos ista facientes, & exosos valde habebant: ne ergo rumperetur vinculum caritatis, & vnio fidei factis hæresibus, & diuersis scissuris, Ecclesia à Spiritu Sancto mota pro bona pacis statuit ab his abstinendũ, vt patet Actuum 15. cap. Cùm vero per aliquantam temporis communicationem solidati fuerunt magis, cessante illo scandalo, redierunt Christiani ad non discernẽdum aliquo modo cibos, nec aliquid horum faciendum. Causa autem quare Iudæi conuersi multum scandalizabantur videntes Gentiles conuersos, aut aliquos Iudæos sapientes comedentes de immolatis dæmonibus, erat: quia hic mandatum fuerat ne communicarent Gentilibus, ne forte vocaret eos quispiam ad cenã, & daret ei de cibis immolatis Idolis, tamquam hoc esset aliquid valde malum. *Nec vxorem de*

C *filiabus eorum accipies filijs tuis.* Non licebat alicui Iudæo accipere vxorem de Chananæis, cuius causa infra subditur. Hoc idem habetur supra, 23. & Deuteronomij 7. cap. Et non solùm erat hoc in filiabus Chananæorũ, sed etiam de filiabus omnium Gentilium, quia eadem causa erat in omnibus, scilicet, quòd peruerterent viros suos ad colendum idola, & filios ex tali matrimonio genitos: sed dicitur hic specialiter de filiabus Chananæorũ propter duas causas assignatas supra, quare Deus specialius prohibuisset communicationem Iudæorum cum Chananæis: nam feminæ Chananæorũ ita erant edoctæ ad omne malum, sicut ipsi Chananæi viri.

An liceret Iudæis accipere vxores de filiabus Gentilium. Quæst. XIIII.

D SED argues, ꝙ liceret Hebræis assumere in vxores filias Gentilium, & non solùm filias Chananæorum, Hethæorũ, Pherezæorum: & sic de omnibus illis septem populis. Sic patet de Salomone, qui accepit in vxorem filiam Pharaonis Regis Aegypti, quæ erat Gentilis: accepit etiã vxores Moabitidas, Ammonitidas, Idumæas, Sidonias, & Hethæas. Ad hoc respõdetur, ꝙ licet Salomon hoc fecerit, nõ approbat illud Sacra Scriptura, quia Salomon fuit pessimus vir: immò valde reprobat, vt patet immediatè in littera supra allegata 3. Reg. 11. cap. cùm dicitur: Super quibus dixit Dominus Deus filiis Israel: non ingrediemini ad eas, nec de illis ingredientur ad vestras. Sed adhuc argues de duob. filiis Elimelech, & Noemi, s. Mahalon, & Chelion, qui acceperunt vxores duas Moabitidas, s. Orphã, & Ruth, vt patet Ruth 1. c. sed nõ vitupe-

E rantur isti: ergo licebat accipere vxores de Gẽtilibus. Aliquis forte rñdabit pro istis, ꝙ licet istæ duæ vxores essent Gentiles, quia ambæ erãt Moabitides, tamen isti duo filij Elimelech, & Noemi, non acceperũt eas in vxores donec sequeretur ritus Iudaicos, licet in hoc nõ fiebat in eis aliquod signum, sicut in viris, ad cognoscendũ si essent conuersæ an non: & tunc non erat contra præceptũ Dei: nam manens in Gentilitate femina, non debebat assumi: si tñ conuerteretur ad ritus Iudaicos, assumi poterat. Sic patet Deuter. 21. cap. cùm dicitur: Quòd si exirent ad bellũ Iudæi contra Gentiles, & in numero captiuarum viderent aliquã, quæ placeret in oculis alicuius eorum, accipiebat eam, & introducẽs eam in domum suam, secabat vngues eius, scilicet, amputando, & radebat totam capillaturam, deponebatq. vestem, atque flebat mense vno patrem suum, & matrem, & finito mẽse ingredi debebat ad

eam Hebræus, qui eam adamauerat, dormiensq. cum illa, accipiebat eam in vxorem. Sed non potest stare ista responsio: quia istæ duæ puellæ Ruth, & Orpha, quãdo acceptæ fuerunt in vxores à Mahalon, & Chelion filiis Elimelech, & Noemi, non redierunt ad fidem, & cultũ Iudaicum, sed manserunt in cultu Deorum suorum, quod patet: quia mortuo Elimelech viro Noemi, & duob. filiis eius Mahalon, & Chelion, cùm rediret ipsa in terrã suam Bethlehem, vellentq. cum ea ire duæ nurus eius Orpha, & Ruth, Noemi mandabat eis, q̃ redirent: si autem ipsæ conuersæ fuissent ad fidem, & cultum Iudaicũ, non mandasset eis redire in terram suam, quia dedisset eis occasionem idololatrandi, cùm in terra illa omnes essent idololatræ, & à pueritia istæ puellæ in cultu Idolorum fuissent enutritæ: sed Noemi nõ daret eis talem occasionem, cùm esset valde magnum peccatum, sed mandauit eis redire in G terram suam, ergo non erant conuersæ ad ritus Iudaicos. Item quia dicitur Ruth 1. capite, quod reuersa Orpha in terram suam, nolente reuerti Ruth, dixit ei Noemi: En reuersa est cognata tua ad populũ suum, & ad Deos suos, vade cum ea: ergo illa nondum Deos reliquerat, sed eis semper cultum exhibuerat. Item, patet hoc Ruth 1. c. ex responsione Ruth ad Noemi, dicentis: quocumque perrexeris, pergam, vbi morata fueris, ego pariter morabor: populus tuus, populus meus, & Deus tuus, Deus meus: sed Ruth à principio cùm tradita fuit in vxorem Mahalon filio Elimelech & Noemi, non erat conuersa ad ritũ Hebræorum in Deum. Dicendum igitur, q̃ istæ duæ vxores Mahalon, & Chelion, cùm acceptæ fuerũt in vxores, non erant conuersæ ad cultum, & fidem Iudæorum, nec postea conuersæ sunt dum vixerunt viri earum; ipsi tñ non redarguuntur, quia acceperunt eas: nã erant in terra aliena, s. in terra Moab, & non habebant ibi mulieres aliquas gentis suæ, quas in vxores ducere possent: nec erat conueniens eos expectare quousque redirent in terram suã, quia magna fames acciderat in terra Iuda, quæ durauit per decem annos, vt colligitur Ruth 1. c. & nesciebant quantum durare deberet: ne ergo sub diuturna expectatione fugeret ab eis tẽpus generandi, acceperunt vxores Moabitidas, sicut potuerunt: nec poterant ipsi conuertere eas ad cultum Dei sui inuitas, quia manebãt in terra Moab, de qua ipsæ erant oriundæ. Potentiores igitur erant ibi puellæ quã viri sui, fuit ergo satis rationabilis causa hæc excusans eos à peccato. Sed adhuc argues, q̃ accipere tales mulieres in vxores, etiam sine necessitate, nõ esset peccatum: quod patet de Booz, qui fuit proauus Dauid, & I accepit hãc puellam Ruth in vxorem, vt patet Ruth 4. c. tñ non erat ibi aliqua necessitas, quia Booz erat in terra Israel in ciuitate Bethlehem, habebatq. multas de filiabus populi sui, quas poterat accipere in vxores: iste tamen non vituperatur, imò omnes Bethlehemitæ laudabãt tale coniugium, & precabantur vtrique coniugum prospera euenire, vt patet Ruth cap. vltimo. Respondetur, quòd illud coniugium Ruth & Booz fuit licitum, quia Ruth erat iam conuersa ad Deum verum, quem colebant Hebræi, & hanc cuilibet accipere licebat, vt supra probauimus, & patet Deuteron. 21. c. Quod autem esset conuersa ad Deum Iudæorum, patet: quia dicitur Ruth 1. cap. ex verbis Ruth ad Noemi dicentis: Quocumque perrexeris, pergam, vbi morata fueris pariter morabor: populus tuus, populus meus, & Deus tuus, Deus meus: ergo Ruth K accipere volebat Deum Israelitarum in Deum suũ, cum venit cum ea in terram Bethlehem: sed non legitur postea mutasse propositum, sed magis, ac magis laudatur: ergo conuersa fuit ad Deum. Item Ruth, 2. capite, vbi Booz benedicit Ruth dicitur: benedicta tu filia à Domino Deo Israel, sub cuius alas confugisti. Ergo conuersa fuerat Ruth ad cultum veri Dei, cõfugiens sub alas eius, Booz igitur accipiens eam, nullo modo peccauit. Et sic manet quod ante dicebatur, s. quòd non debebãt, nec poterãt licitè Iudæi accipere vxores de filiabus Chananæorum, & sicut vetitum erat accipere in vxores de filiabus Gentilium, ita erat vetitum dare de filiabus suis vxores Gentilibus. Sic patet Deuteron. 7. cap. & 3. Reg. 11. capite. Immo magis erat inconueniens, quòd femina Hebræa traderetur in vxorem viro Gentili, quàm quòd vir Iu-

Maius erat incõueniẽs fe-

F dæus acciperet in vxorem feminam Gentilem. Primò, quia vir est maior vxore, cum vocetur caput mulieris, vt ait Apostolus 1. ad Corinthios 11. cap. Si igitur traderetur femina Iudæa in vxorem viri Gẽtili, subiiceretur potestati eius: in quo dehonorabatur populus Iudaicus, q̃ semen Israel subiiceretur Gentilibus, qui valde contemptibiles habebantur apud Iudæos: si autem femina Gentilis assumeretur in vxorem à viro Iudæo: non esset aliquod inconueniens, quantum ad hoc, quòd subiiceretur illa femina viro, & non dehonoraretur semẽ Israel. Item, si femina Hebræa traderetur in vxorem alicui Gentili, habitaret inter Gentiles, cùm femina semper consequatur domicilium viri sui, & inter Gentiles nõ haberet aliquem eruditorem ad cultum Dei veri, quem tenebãt patres sui: ideo conuerteretur facile ad cultum Idolorum.

minã Hebræã dare in vxorem Gentili, quã è cõtrario.

G Si autem vir Hebræus acciperet in vxorem feminam Gentilem, habitabit inter Hebræos, quia illa consequetur domicilium viri: non poterit ergo sic facilè trahi vir ab ipsa, sicut potest trahi ipsa à viro, & ab omnibus aliis, cũ quibus habitant. Item cùm vir sit potentior femina, si vir Gentilis acciperet feminam Iudæam, posset eam violentare ad colendum Deum suum totaliter inuitam renitentemq. vel saltem quibusdam pęnalitatibus, & asperitatibus in communicatione: femina autem non potest aliquo modo horum virum suum cogere, sed solis suasoriis verbis, & amorosis solicitationibus allicere: ergo maius periculum est feminæ Iudeæ cum Gentili viro, quam viro Iudæo cum femina Gentili. Item, maius inconueniens est propter filios, quia filij nati de femina Iudæa, & viro Gentili, erudientur iuxta imperium patris, quia pater po- H testatem habet maiorem disponẽdi in omnibus his: sicut igitur ipse est infidelis, ita tradet eos erudiendos alicui Idololatræ, & perdentur: si autem vir Iudæus habeat feminam Gentilem in vxorem, erudiri faciet filios pro libitu suo; faciet igitur eos in ritibus Iudæorum erudiri, sicut ipse eruditus est, & erunt fideles quantũ ad hoc: igitur nõ est aliquod damnũ, sed magis vtilitas, quia quantũ perditur dando Iudęam Gẽtili: quia tam semen Iudaicũ quam Gentile efficitur Gentile, tantum acquiritur tradendo feminam Gentilẽ viro Iudæo in vxorem, quia tam semen Gentile, quã Iudaicum efficitur Iudaicum. Est tñ inconueniens ex alia radice, s. quia femina fortè peruertet cor viri, sicut ponitur in littera. *Ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ.* Fornicatio sicut supra dicebatur, accipitur pro cultu eius Dei, qui non est verus Deus, sicut fornicatio, vel adul- I teriũ est coitus feminæ cũ aliquo viro qui non est vir eius: hæ aũt mulieres fornicabantur cũ diis suis, colentes illos, ad quod inducere poterant filios Hebræorum: & dicitur, cùm fornicatæ fuerint, q. d. hoc est verum cùm mulieres assumptæ de Gentilitate, retinent Gentilium ritus, quia tunc vetitum erat eas accipi in vxores ab Israelitis: si aũt illæ mulieres conuerterentur ad Iudaicos ritus, desinent fornicari cum diis suis: & tũc licebit eas accipere in vxores. *Fornicari faciant & filios tuos in Deos suos.* Hic potest esse duplex sẽsus, sm̃ q̃ illud pronomen possessiuũ (tuos) potest referri ad diuersos possessores: si enim intelligamus, q̃ ista locutio fiat ad totum populum, erit sensus, q̃ totus populus non permittat aliquem de filiis suis accipere vxorem de filiabus Gentilium, i. de Iudæis, qui vocantur filij illius populi, sicut dixit Ephren Hetheus ad om- K nes, qui erant in portis ciuitatis Hebron, coram omnibus filiis populi mei, id est, coram hominibus huius ciuitatis: & tunc est sensus, q̃ fornicari facient filios tuos, i. eos qui nati sunt in te, & acceperũt in vxores illas mulieres Gentiles. Alio modo potest accipi istud possessiuum (tuos) vt ad quemlibet de populo, & ad Deum fiat loquutio: & tunc est sensus, q̃ quicumque haberet filium, non daret ei vxorem de filiabus Gẽtilium, sed de filiabus Iudæorum, ne faciant fornicari filios tuos, id est, filios, quibus das vxores Gentiles, scilicet, quòd vxores inducent maritos ad colendum Deos suos, cùm ipsæ coluerint. Sic patet de Salomone, qui accepit vxores multas de filiabus alienigenarum, quę subuerterunt cor eius, vt non solum Idola in senectute sua mala coleret, sed et templa illis ob insanum vxorum suarum amorem construeret, vt patet 3. Reg. 11. capite, cum dicitur: His itaque, scilicet, vxoribus

alienis,

alienigenarum nationum, copulatus est Salomon ardētissimo amore, fueruntq. ei vxores, quasi reginæ septingētæ, & concubinæ trecentæ, & auerterunt mulieres cor eius, cumq. iam esset senex, deprauatum est cor eius, vt sequeretur Deos alienos: nec erat cor eius perfectum cum Deo, sed colebat Salomon Astharthem Deam Sidoniorum, & Moloch Deum Ammonitarum. Tunc ædificauit Salomon fanum Chamos Idolo Moab in monte, qui est contra Ierusalem, & Moloch filiorū Ammon: atque in hunc modum fecit vniuersis vxoribus suis alienigenis, quæ adolebant tura, & immolabāt dijs suis. Alio modo possunt referri ista ad diuersos, scilicet, quòd ad alium referatur possessiuum illud (tuos) & ad aliū fiat loquutio, & sic sensus est, q̄ nullus vir de Israelitis tradat filio suo vxorē de Gentilibus, ne postquā istæ fuerint fornicatæ, faciant fornicari filios tuos, i. filios, qui ex tali matrimonio nati sunt. B Et sunt isti nepotes eius, ad quem ista loquutio dirigitur. Vel q̄ fiat loquutio ad eundē, tamen quòd istud nomen (filius) non accipiatur vtrobique eodem modo, sed primo modo accipiatur pro solis filiis: secundo modo accipiatur pro nepotibus, qui etiam vocantur filij: & iste modus facilis est satis, quia filij in tenera ætate erudiūtur apud matrem, & habent maiorem communicationem cum ipsa, quam cum patre, ideo cōtrahit mores eius, nisi pater cautè auferret matri filium, ne mores eius assumeret. Ideo Aristotel. in 1. Politicorum, in fine, in vltima propositione ait, quòd volentibus perfectam politiam, non solùm est curandum de virtute, scilicet, ponere regulas qualiter viri sint virtuosi, sed etiam de virtute mulierum curandum est, quia dimidium liberorum est mater, scilicet, quòd à bonitate matris dependet bonitas filij quantum ad erudi- C tionem, & à malitia matris depēdet eius malitia, scilicet, q̄ si mater sit bona, filius meus bonus est, vel si mater sit mala, filius ex medietate sua est malus: etiam antequam aliquid discat, cùm certissimè malus erit addiscens a matre sic se habente: Sententia tamen superior magis videtur esse huius litteræ quam hæc, quia secundū illam non oportet mutari significationem huius nominis (filius) in hac aūt mutatur, cùm primò accipiatur pro filio, secundò accipiatur pro nepote. Item quia ista sententia superior tenetur Deut. 7. cap. vbi repetitur ista admonitio, cùm dicitur: Non inibis cum eis fœdus, nec misereberis eorum, filiam tuam non dabis filio eius, nec filiam eius accipies filio tuo, quia seducet filium tuū, ne sequatur me. Vbi manifestè loquitur de marito habente vxorem Gentilem, & non de filiis natis ex matrimonio illo. *Deos conflatiles non* D *facies tibi*. Istud est præceptum morale. Est primum de præceptis Decalogi in prima tabula, scilicet, non habebis Deos alienos coram me: est tamen aliquo modo simile cęrimoniale, quia tangit aliquid speciale, scilicet, materiam cōflatilem: quocunque tamen modo fiat, siue modo conflatorio, siue per sculpturam, aut dolationem, non debebat coli: ponit tamen id quod præcipuum, & magis vsitatum erat, scilicet, facere Deos conflatiles, cùm pretiosiores sint, quam dij dolati, qui lignei sunt, & quam dij sculpti, qui sunt lapidei: hoc autem licet supra dictum extitisset, tamen repetitur hic, & sæpiùs ponitur, quia Iudæi erant multum proni ad idololatriam, ideo vt ab ea recederent, multum admonendi erant, quod non contingit vnica admonitione, cùm vix multis admonitionibus hoc assequi possent. *Sollemnitatem azymorum custodies*. Positis supra E quibusdam præceptis, in quibus admonebantur Hebræi quædam mala fugere: hic ponuntur præcepta, in quibus admonentur quædam, quæ sunt bona frequentare. Et quia immediatè ponebat de vitādo cultu Dei falsi, qui est fusilis, aut sculptilis, hic ponit de cultu Dei veri, qui est spiritualis, & cælestis: & quia isti cultus fiunt s̄m aliquas cærimonias factas in aliquibus temporibus, ponitur de temporibus cultus Diuini. *Sollemnitatem azymorum*. Potest hoc sic depēdere ex superioribus: Nō colas Deos conflatiles, quia si eos coleres, non obseruares sollemnitates meas, quæ sunt sollēnitates azymorū, & Pētecostes, & Tabernaculorū. *Sollemnitatē azymorū*. Ponuntur hic tempora cultus Diuini, quia licet omne tempus est tempus colendi Deū, vt nunquā à laudibus eius vacemus, sine cuius beneficiis nullā horā transimus, quia tn̄ hoc non valet tolerare

Nullū est tēpus in quo cultu Diuino vacandū nō sit: cū omne tēpo à Deo bona recipiamus.

A humana infirmitas, sed vitæ futuræ, quæ post mortē est relinquitur, oportet vt determinentur aliqua tempora, in quibus specialiter cultui diuino vacemus. Hæc autem per eum, qui coli debebat, condi congruentius fuit. Sūt autem festiuitates istæ dies ad hoc specialiter applicati, vt Deus in eis colatur. Horum autem sunt quędam, quæ in eodem anno sæpè iterātur, sicut sabbatum, quod in qualibet hebdomada est, & est prima festiuitas; aliæ sunt festiuitates, quæ semel solùm sunt in eodem anno, & istæ sunt quinque, s. sollemnitas Azimorum, & sollemnitas Hebdomadarum, siue Pentecostes, & festum Clāgoris, & festū Propitiationis, & festum Tabernaculorū, siue Scenophegiæ, de quibus Leuit. 23. & Num. 28. & 29. c. Has solas festiuitates Deus fieri instituit per Moysen, licet ipsi postea alias fecerūt de quibus dicetur Leuit. 23. c. hic autem determinatur de sollemnitatibus, sed non de omnibus istis, sed de B his solum, in quibus aliquid speciale fiebat. erat aūt speciale, q̄ in quibusdam sollemnitatibus anni fiebat congregatio totius Israel in locum Sanctuarij: & de his solū agitur hic, quæ sunt tres, vt infra patet. *Sollemnitatem azymorum custodies*. Prima istarum sollemnitatū est sollemnitas azymorum, s. Pascha, in quo de Aegypto egressi sunt, quod fit in quartodecimo die mēsis primi, s. Martij ad vesperū, vt patet supra 12. cap. scilicet, q̄ in illa die ad vesperū omne fermentatum de domo excluderetur, & immolaretur agnus per familias, & domos: & sequēti die, s. 15. vsque ad vigesimum secundum diem, comederent panes sine fermento. *Sollemnitatem azymorum*. Aliquando vocatur sollēnitas Phase, quia in ea immolabatur Phase. s. agnus ad honorem huius transitus: & sic accipitur in multis locis C istorum quattuor librorum Moysi. vocatur aliqñ sollemnitas azymorū, quia in ista sollemnitate comedebatur panis azymus, i. non fermentatus. *Septem diebus vesceris azymis*. Fiebat autem ista cærimonia in isto festo ad memoriā diuini beneficij, quia Deus eduxerat de terra Aegypti Hebræos in mense primo die quintodecimo: Voluit ergo tunc fieri istam sollemnitatem. Et quia in exitu de Aegypto vrgentibus Aegyptiis, & compellentibus Iudæos ad exeundum, Iudæi massas, quas consperserant, fermentare non potuerunt, sed ligauerunt eas in palliis, sicq. conspersas tulerunt, coxeruntq. in Sochoth; vt patet supra 12. c. Ad memoriam ergo harum afflictionum, & liberationis ab eis, tale festum factum fuit. Hæc signantur Deuter. 16. cap. cùm dicitur: Obserua mensem nouarum frugum, & primi, & verni tēporis, vt facias Phase Domino Deo tuo, D quoniam in isto mense eduxit te Dominus Deus tuus de Aegypto nocte: non comedes in eo panem fermentatum: septem diebus comedes absque fermento afflictionis panem, quoniam in pauore egressus es de Aegypto, vt memineris diei egressionis tuæ: omnibus diebus vitæ tuæ. Quare autem per septem dies obseruaretur ista comestio azymorum, dictum fuit supra 7. & 12. capitulo. *Diebus*. Non sunt accipiendi isti dies integri, ita quòd essent aliqui septem dies, in quorum nullo possent comedere panem fermentatum, sed accipiuntur septem dies computando de puncto ad punctum, vel momentum, ita, quod in die quarto decimo mensis primi immolaretur agnus ad vesperā, & inciperent comedere panem azymum post meridiem, & ab ipso tempore in quo inciperent comedere azymum, computari incipiebat dies primus, qui ergo E in quartodecimo, die mensis primi immediatè post meridiem inciperet comedere panem azymum comedere tenebatur vsque ad vigesimum secundum diem post meridiem: qui autem quarto decimo die occidente Sole, aut post occasum incępisset comedere azyma, tenebatur comedere de azymis, vel, vt proprius loquamur, non poterat comedere de fermentatis vsque ad occasum solis diei vigesimi secundi eiusdē mensis. *Sicut præcepi tibi*. Hoc pręceptum positū fuit supra 12. cap. & totus ritus huius sollemnitatis. *In tempore messis nouorum*. i. ista sollemnitas est in tempore, in quo fructus noui incipiunt, scilicet, in Martio, qui est primus mensis apud Hebræos, qui aliquando cōincidit cum magna parte Aprilis nostri. Est aūt hoc maximè in terra Chanaan, quæ est tęperata valde, ideo fruges sunt ibi temporaneæ magis quam in terra hac, quæ est vltra medium latitudinis climatis quinti, computando

ſitum Salamantinæ ciuitatis. Et dicitur in meſſe nouorum ad differẽtiam aliarum duarum ſollemnitatum, quæ ponuntur hic, quæ fiunt in menſibus meſſium, ſed non in meſſe nouorum, ſicut ſollemnitas Pentecoſtes, quæ fiebat in principio meſſis triticeæ, ſicut infra dicitur: & ad differentiam feſtiuitatis Tabernaculorum, quæ fiebat in fine meſſium, quãdo omnia collecta ſunt de area, & de vineis, ſicut infra patet. Sic enim dicitur ſupra, 13. cap. de iſta feſtiuitate: Hodie egredimini menſe nouarum frugum, i. quia in iſto menſe fruges nouæ ſunt. Et non vocatur iſte menſis nouorum, quia tunc fruges nouiter naſcantur, ſed quia iam nouiter metere incipimus. Nam non naſcuntur fruges nouiter in Martio; non ſolùm enim in terra Chanaan, quæ valde temperata eſt, ſed etiam in aliis terris, quę non ſunt temperatæ ſic, multo ante iſtum menſem fruges naſci incipiunt, ſed in iſto menſe iam falcem in meſſem mittebant in terra Chanaan, ſic patet Leuit. 23. capite, vbi mandatur, quòd in illo feſto azymorum ferretur manipulus ſpicarum ad Sacerdotem, & offeretur coram Domino, & hoc eſſe dicit, cum falx in meſſem mitti incipit. *Menſe enim Verni temporis egreſſus es de Aegypto.* Hic ponitur cauſa huius aſſignationis, quantum ad tempus huius feſtiuitatis principaliter, & minus directè ponitur cauſa ipſius feſtiuitatis: nam dicitur, quòd ideo iſta feſtiuitas celebrari debebat tempore menſis nouorum, quia in iſto mẽſe nouorum, qui eſt principium Veris, de Aegypto exierunt. ſi ergo iſta feſtiuitas non celebraretur propter memoriam egreſſionis de Aegypto, ineptè diceretur, ideo debere celebrari in tẽpore menſis primi, quia in hoc menſe de Aegypto egreſſi ſunt. Habet ſe ergo ſic, quòd egreſſus de Aegypto eſt cauſa celebrationis huius feſti, & tẽpus exitus eſt tempus celebrationis: ſicut enim ideo iſtam feſtiuitatem celebrant, quia de Aegypto exierũt, ita tali tẽpore celebrant, quia tali tempore exierunt. *Menſe enim verni temporis.* i. in menſe, in quo incipit Ver. In Martio.n. Ver incipit exiſtente ſole in principio Arietis, quãdo fit æquinoctium in omni terra: & licet alij duo menſes ſequentes pertineant ad tempus Vernum, tamen hic vocatur mẽſis Verni temporis, quia in hoc incboat, Et hoc obſeruatur Deut. 16. c. vbi clarius ponitur hoc, ſcilicet: Obſerua menſem nouarũ frugum Verni primi temporis: id eſt, menſem, in quo fruges incipiunt nouiter meti: & eſt menſis primus Veris. *Omne quod aperit vuluam,*

Quare præceptum de immolatione primogenitorum ponatur immediatè poſt præceptum, de feſto azymorum. Quaſt. XV.

CVM incepiſſet Deus dicere hic de feſtiuitatibus, & dicturus eſſet continuando de omnibus tribus, interpoſuit tamen de primogenitorum immolatione, & de quibuſdã aliis: & rationabiliter fit talis interpoſitio, quia primogenitorũ immolatio ideo fiebat, quia Deus redemerat primogenita, liberãdo ea in exitu de Aegypto, ne Angelus percutiẽs occideret ea; propter quam cauſam Deus mandauit ea ſibi tribui tanquam ſibi naturaliter obligata, ſecundum illud ſupra, 13. c. Cumq. te interrogauerit filius tuus, quid eſt hoc? reſpondebis ei: in manu forti eduxit nos Dominus de Aegypto, de domo ſeruitutis: nam cum induratus eſſet Pharao, & nollet nos dimittere, occidit Dominus omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito hominis vſque ad primogenitum iumentorum, idcirco immolo Domino omne, quod aperit vuluã maſculini ſexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo. Sed quia nũc dictum fuerat de feſto azymorum, in quo educti ſunt Iſraelitæ de Aegypto, & primogenita eorum liberata ſunt, ideo conuenienter hic ſequebatur de immolatione primogenitorum. *Omne quod aperit vuluam.* Aperire vuluam duo ſignat. Vno modo aperire vuluam. i. vuluã apertã habere, & ſic ſolis feminis conuenit. Alio modo aperire vuluam, i. eam aperire patefaciendo, cum antea clauſa eſſet, & hoc conuenit fetui naſcenti ſiue maſculus, ſiue femina ſit: & hoc modo adhuc vulua dr̃ dupliciter aperiri, aut cũ clauſtra virginalia franguntur quando cognoſcitur femina, quia fit quædam violentia naturæ, vt partes coniunctę naturaliter rumpantur, & cruor decurrat. De hac non lo-

F quitur hic littera, quia in hac nihil eſt offerendum, cùm nihil naſcatur. Alia apertio vuluæ eſt cùm fetus enutri debet, quia tunc fit diſcatenatio partium coniunctarum ad expellendum fetum, & extenſio cutis, quæ ante contracta erat, quæ eſt magna apertio, ita quòd alia comparata ad hanc non videtur eſſe apertio: iſta autem fit quoties fetus naſcitur: ſed hic fit mentio de prima apertura, quæ fit in emiſſione primogeniti fetus, quia poſtquam ſemel vulua aperta eſt, ſemper aperta eſſe videtur. *Quod aperit vuluam.* id eſt, omne quod primò naſcitur. *Generis maſculini.* Fiebat autem primogenitorum ſanctificatio, id eſt, applicatio ad Deum, & hoc tam de primogenitis hominũ quam iumẽtorum, ſed diuerſimode, quia primogenita hominum, non immolabantur, ſed redimebãtur quinque ſiclis, cùm non eſſet animal immolaticium: primogenita aũt ouium,
G boum, & caprarum, immolabantur, primogenitum verò aſini mutabatur oue: hic autem dicitur. *Generis maſculini.* id eſt, quòd iſta primogenita, quæ immolari debebãt, erãt generis maſculini: ſi ergo contingeret aliquod primogenitum eſſe feminini generis, non immolabatur Domino. Cauſa autem erat: quia Deus volebat perfecta animalia ſibi immolari, genus autem femininum eſt imperfectum, ergo non debebat immolari. Si forte arguas, quòd aliquando offerebantur capræ femellę, & oues, atque vaccæ, vt patet Leuit. 3. 4. & 5. capit. Reſpondetur, quòd ſacrificiorum quædam erant ſpontanea, & quædam erãt coacta: in ſpontaneis magis permittitur offerri quodcumque voluerimus: in ſacrificiis autem neceſſariis nõ permittuntur offerri feminæ, ſed ſoli maſculi, niſi ſit ex ſignificatione aliqua. Patet hoc in ſacrificiis pro peccato, quæ licet ſint
H neceſſitatis: tamen quia magis conuenit ſignificatio in femina quam in maſculo, ponitur femella: ſacrificia autem, quæ ſunt pacifica, quia ſunt totaliter voluntaria poſſunt offerri maſculi, & feminæ ſecundum voluntatem offerentis, vt patet Leuitici 3. cap. ſacrificia autem, quæ ſunt votiua, quia ſunt ſacrificia neceſſitatis, non fiunt de femellis, vt patet Leuit. 22. cap. Patet etiam fundamentum huius reſponſionis, quia ſi aliquis vouerer offerre aliquod animal, tenebatur dare illud, ſine aliqua macula: ſi autem offerret animalia pacificorum, poterat offerre cum quibuſdam maculis, vtpote, amputatis auribus, vel cauda, vt patet Leuit. 22. cap. ſacrificium autem primogenitorum erat de neceſſariis: ergo ſolùm fieri debebat de maſculis. Item ſacrificiorum quędam erant directè in Deum, ſcilicet, ad laudem eius, alia autem erant ex aliis
I cauſis, ſcilicet, quia nobis pacificabatur in eis, quæ petebamus, vel vt concederet petitiones, aut vt remitterentur peccata. Primo modo ſolum maſculi offerebantur: & iſta erant ſacrificia holocauſtorum, in quibus ſolùm mandantur offerri maſculi, vt patet Leuit. 1. capite; alia erant pro aliis cauſis. Et ibi non erat neceſſarium ſemper offerre maſculum: ſed interdum offerebantur femellæ, vt in quibuſdam pro peccato, & in hoſtiis pacificis: ſacrificium autem primogenitorum erat ad laudem Dei, qui eduxerat ex Aegypto Iudæos, & liberauerat primogenita eorum ab exterminatore, ideo maſculus eſſe debebat. Sed in hoc non accreſcebat aliquid magis cultui Diuino, quia magis ei accreſcebat, cum omnia primogenita tam feminina, quam maſculina offerebantur, quam ſi ſola maſculina, cùm contingeret multa primogenita eſſe feminina,
K ex quibus Deus nihil habebat. Ad hoc igitur aliquis reſpondebit dicens, cauſam quare ſola maſculina offerebantur fuiſſe: quia Deus recipiebat iſta primogenita pro primogenitis Iſraelitarum, quæ Deus liberauerat ab Angelo exterminatore, cùm deſtrueret primogenita Aegyptiorum. Sed illa primogenita liberata ſolùm fuerunt maſculina, quia primogenita etiam, quæ apud Aegyptios occidebantur, ſolum maſculina erant: ergo illa quæ Deus recipiebat pro liberatione primogenitorum ſolùm erant maſculina. Iſta cauſa valde bene aſſignata fuit tangens in radice magis quam aliqua de aliis, quæ aſſignari ſolent: ſi tamen ſit hoc, quod ſupponitur verum, ſcilicet, quòd ſola maſculina occidebantur ab Angelo exterminatore in primogenitis Aegyptiorum. Sed argues non poſſe ſtare rationem iſtam, cùm fundamentum ſit valde dubium: immo videtur eſſe

fal-

Quando aliæ feminæ generis offerre licebat.

Quædam ſacrificia in Veteri Lege fiebant directè ad laudem Dei.

Primogenita ſolũ offerebãtur maſculina: quia dabãtur pro primogenitis liberatis in Aegypto: & ſolum maſculina fuerũt occiſa.

falsum, quia dicitur supra duodecimo capite, quòd non fuit domus in tota Aegypto, in qua non iaceret aliquis mortuus, & hoc erat de primogenitis, sed non est verisimile, quòd in tota Aegypto essent primogenita masculina, ita quòd non esset aliquod femininum: cùm ita contingat primos fetus femininos sicut masculinos esse, ergo non solum occidebantur primogenita masculina, sed etiam feminina. Ad hoc respondetur, quod ista consequentia non valet, scilicet, in omni domo in Aegypto erat mortuus primogenitus aliquis, & non erant omnia primogenita masculina: ergo nõ solum mortua sunt primogenita masculina, sed etiã feminina, quia licet in Aegypto fuerint mortua primogenita, ita ꝙ in qualibet domo esset mortuus primogenitus aliquis: tamen non sequitur, ꝙ omnia primogenita Aegyptiorũ, mortua fuerint, quia in aliqua domo poterant esse multa primogenita, quorum quædam erant masculina, & quædam feminina: & mortuo vno primogenito, erat verum, quòd in illa domo erat mortuus aliquis primogenitus manentibus omnibus aliis, & sic de omnibus domibus Aegypti dici poterat, ergo satis stat, mortuum aliquem fuisse in qualibet domo Aegypti, & hunc fuisse primogenitum; tamen non fuisse mortua omnia primogenita Aegypti. Antecedens patet, scilicet, quòd multa primogenita poterant esse in eadem domo, vt si vnus vir haberet multas vxores, quot vxores haberet tot primogenitos habere potuisset. Etiam quia habebant Aegyptij seruos, & ancillas, & isti gignebant filios, habebantq. primogenitos: multa ergo primogenita in Aegypto manere poterant destructis aliis ibi, ita vt in qualibet domo vnus moreretur. Sed adhuc non oportet sic totaliter saluare: nam si vnus vir multas vxores haberet, & ex qualibet suscepisset natum primogenitum: non moriebatur solùm primogenitum vnius mulieris, vel si haberet seruos, & ancillas, & illi haberent primogenitos, non sufficiebat, quòd vnus in tota domo moreretur, sed moriebatur cuiuslibet mulieris, aut cuiuslibet viri primogenitus: sic enim prædixerat Deus per Moysen supra, 11. capite: media nocte ingrediar Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum, à primogenito Pharaonis, qui sedet in solio eius vsque ad primogenitum ancillæ, quæ est ad molam. In domo ergo Pharaonis non solùm moriebatur primogenitus Pharaonis, sed etiam primogeniti ancillarum eius: sic etiam in aliis domibus moriebantur primogeniti dominorum, & ancillarum, atque seruorum. Sed hi soli erant primogeniti masculi: si igitur aliquis dominus domus haberet primogenitum feminini generis, & ancilla sua haberet primogenitum masculini generis, moriebatur primogenitus ancillæ, & non primogenitum domini, quia erat feminini generis. Si autem primogenita tam domini, quam ancillarum essent feminini generis, non moriebatur aliquod illorum. Sed redibit argumentum: quomodo ergo non fuit domus aliqua in tota Aegypto, in qua non fuisset aliquis primogenitus mortuus, cùm tamen primogenita multa essent feminina? Respondetur, quòd hoc satis fuit facile: quia si in qualibet domo eueniebat, vt primogenitus domini, siue primogenitus ancillæ, vel alio modo fuisset generis masculini, ille moriebatur, & dato, quod non haberet dominus aliquem primogenitum masculinum, nec serui sui haberent primogenita sexus masculini: si tamen aliquis de seruis erat primogenitus patri suo, aut matri suæ, moriebatur, & ille sufficiebat pro tota domo ad hoc, quòd non esset domus in tota Aegypto, in qua non esset mortuus aliquis: si autem in eadem domo essent multi primogeniti masculini sexus, moriebantur omnes. Si forte vt in seruis, aut vernaculis, aut quibuslibet aliis domesticis nullus esset primogenitus, moriebatur vir, vel vxor, si primogeniti essent; & hoc identidem sufficiebat ad hoc, quod non esset aliqua domus, in tota Aegypto, in qua non iaceret aliquis mortuus: per omnes ergo istos modos non effugiebat, quin in qualibet domo esset aliquis primogenitus masculus, qui moreretur, & ille sufficiebat.

A

Quare Deus solos primogenitos masculos occidit in Aegypto: & non aliquas feminas. Quæst. XVI.

AD hoc autem est quędam ratio multum inductiua sui id, pro quo Deus dabat istam pœnam: Deus enim in omnibus pęnis inflictis Aegyptiis seruauit correspondentiam ad aliquod grauamen, quod exercuissent Aegyptij in Iudæos, cùm pęnæ sint medicinæ, & fiant per contraria, vt ait Arist. in 2. Ethicorum. Sed Deus dedit Aegyptiis istam pœnam, quia filios Iudæorũ extinxerant in flumine, & mandabant obstetricibus, vt eos in partus effusione necarent, & omnes isti erant masculi, quia sic mãdauerat Pharao: Quidquid masculini sexus fuerit occidite, feminas tantummodo reseruate, vt patet supra 1. cap. ergo in pœnam huius soli masculi occidi debebant.

B Dicendum ergo videtur satis firmiter, & valde probabiliter, ꝙ primogenita tam hominum, quàm pecorum, quæ Deus in Aegypto percussit, solùm fuerunt primogenita masculina, omnia autem feminina saluata fuerũt: solùm ergo debuit mandare sibi offerri primogenita masculina, & sic mandauit. Hoc autem in hominibus satis magnum habet fundamentum: sed in pecoribus quid dicendũ est? nunquid mortua fuerunt primogenita tam masculina, quàm feminina, vel sola masculina? Si dicatur masculina, & feminina, quæretur, quare ergo Deus solùm iussit in pecoribus offerri primogenita masculina, & nescienius dare causam, nisi redeamus ad illas, quas supra ponebamus, quæ licet sint apparentes, tamen non sunt multũ solidæ. Si aũt dicamus, ꝙ solùm masculina primogenita in pecoribus occisa fuerunt, quæretur quare magis masculina, quàm feminina, quia Deus ista occidit, quia Aegyptij non solùm vexauerant Hebræos laboribus, sed etiam iumenta eorum laboribus confecta mori faciebant: hoc aũt non magis erat in masculinis animalibus, quàm femininis.

Iumentorum masculina an feminina mortua fuerint in plaga Aegypti.

C Respondetur, ꝙ Deus facturus plagã in filios Aegyptiorum potuerat facere in quibuslibet siue primogenitis, siue non primogenitis: voluit tñ magis hæc exercere in primogenitos, ad maiorem afflictionem Aegyptiorum, cùm magis diligantur primogeniti quam alij, quia sunt principium roboris patris. Etiam quia sortiebantur apud antiquos maiorem portionem de bonis parentum, & in hoc manebat domus, & nomen paternum: & sicut in hominibus seruauit, quia etiam in pecoribus, & iumẽtis facturus erat plagam, seruauit modum, quem seruauerat in viris. In Hebræo autem aliter habet hic, s. *Omne quod aperit vuluam mihi dabitur, & omne pecus tuum masculabis.* Et

D referunt ad duo. Primum referunt ad primogenita virorum: scilicet. *Omne quod aperit vuluam mihi dabitur*. i. omne primogenitum in hominibus, quod dicitur aperire vuluam dabitur mihi: quia mihi sanctificari debet. *Et omne pecus tuum masculabis*. id est, omne pecus quòd ex maris actione gignitur, offeres mihi: sic enim dicunt, ꝙ de hominibus non solùm masculina, sed etiam primogenita dabantur Deo, scilicet, ꝙ redimebantur dans quinque siclis, vt patet Numer. 3. capite, vbi agitur de redemptione. Item dicunt, istam sanctificationem, vel redemptionem primogenitorum humanorum, fuisse propter liberationem primogenitorum Hebræorum percutiente Angelo exterminatore primogenita Aegyptiorum. Sed non solùm erant primogenita masculina, sed etiam feminina in Iudæis, & Aegyptiis: ergo liberata fuerunt

E primogenita vtraque, & debebant redimi vtraque: & hoc tam in hominibus, quàm in pecoribus. Item de pecoribus satis patet: quia etiam reperitur multoties in Leuitico, ꝙ femellę offerrentur: ergo poterant, & debebant offerri quando essent primogenitæ. Sed ista littera non potest sic intelligi: semper enim falsa erit, nisi reducatur ad sensum, quem facit littera nostra: & iste est, quem verissimè intẽdit littera Hebraica, licet loquatur valde impropriè barbarico modo; debet enim sic reduci. *Omne quod aperit vuluam, mihi dabitur, & omne pecus tuum masculabis*. i. & omne primogenitũ in hominibus quod aperit vuluam masculabis, i. quod fuerit masculinum mihi dabitur. *Et omne pecus tuum masculabis*. i. & omne pecus tuum quod aperit vuluam, i. quod est primogenitum, masculabis, id est, si fuerit masculinum mihi dabitur. Expo-

nendo

nendo autem, vt supra exponebatur à quibusdam nō potest vllo modo stare, quia tunc cùm omne primogenitum hominis dari deberet, tam mares, quàm feminæ darētur. Sed hoc non potest stare, quia soli primogeniti masculini mandabantur redimi, vt patet supra 13. cap. & clarius habetur Num. 3. cap. cùm dicitur: Numera primogenitos sexus masculini de filiis Israel, tollesq. mihi Leuitas pro omni primogenito filiorum Israel. Item rationes pro hac parte nullæ sunt. Cùm enim primo dicitur, quòd ita redimi poterat primogenitum femininum quinque siclis, sicut primogenitum masculinum, dicendum quòd nō redimebatur: cùm solùm Deus mandasset redimi masculina, vt patet Numeri 3. cap. Ad aliam rationem, scilicet, quòd non solùm primogenita masculina, sed etiam feminina fuerunt in Israelitis, & illa liberata fuerūt pereuntibus primogenitis Aegyptiorum, ergo quòd debuerunt vtraque offerri. Respondetur, q. licet Aegyptij habuerint primogenita aliqua feminina, & Hebræi similiter: tamen sola masculina primogenita perierunt in Aegyptiis, & hæc sola in Hebræis saluata dicuntur, quia licet primogenita feminina saluata non dicuntur, cùm non perierint, quia non erant aliàs peritura, sed primogenita masculina, quæ aliàs peritura erant pereuntibus primogenitis Aegyptiorum, nisi Deus eripuisset, saluata dicuntur. Alia pars litteræ, scilicet. *Et omne pecus tuum masculabis.* Si per se legatur, non faciet aliquam conuenientem sententiam, quia erit sensus sm corticem litteræ, q̄ deberet facere populus omnia pecora masculina. Sed hoc nihil est: quia nec est possibile, nec est aliquid ad propositum pertinens. Vel si accipiatur. *Omne pecus tuum masculabis*. i. omnia pecora tua reputabis tanquam masculina, scilicet, quòd offeras ea tanquam masculina. Sed hoc nihil est: est enim falsum, quia non obligabantur offerre omnia pecora, nec debebant: oportet igitur redire ad sensum, quem facit littera nostra, s. quòd in pecoribus primogenitum masculinum dandum Deo erat: & non solùm sic, sed quòd intelligatur totaliter secundum ordinationem litteræ nostræ, scilicet, quòd omne primogenitum, siue quod aperit vuluam in pecoribus, & sic masculinum Deo dari debebat: nam nec etiam verum est, q̄ omnia pecora masculina offerri deberent Domino: & dato q̄ sic esset, nihil attinebat ad propositum, cùm hic tractetur de redemptione, & sanctificatione primogenitorum. Ad rationē primā pro ista parte, s. q̄ non solùm fuerunt primogenita pecorum masculina mortua, sed etiam feminina. Responsum fuit supra esse falsum: quia tam in hominibus, quàm in iumentis sola masculina perierunt. Ad secundam rationem, s. q̄ in sacrificiis recipiuntur femellæ, vt patet Leuit. 3. 4. & 5. c. Respondetur sicut supra dictum fuit, quia hoc est in pacificis sacrificiis, & quibusdam pro peccato: quia non erant tantum directè in Deum, sicut quædā alia: illa verò, quæ totaliter in Deum directa erant, vt holocausta solùm fiebant de masculinis, vt patet Leuit. 1. cap. Oblatio autem primogenitorum, licet non esset holocaustum, erat tamen magnæ obligationis, & multum directa in Deum; vt latius supra declarauimus. Item causa potissima huius est: quia dato q̄ in sacrificiis cuiuscumque generis reciperētur femellæ: tamen quia ista primogenita dabātur pro redemptione, & liberatione primogenitorum Israelitarum, & pecorum suorum in Aegypto, & sola masculina liberata sunt: ergo sola masculina offerri licebat. *De cunctis animantibus.* Loquutus fuerat Deus multum vniuersaliter, dicens debere dari primogenita de omnibus animātibus, ideo hic specificatur, quæ sint ista cuncta animātia, & dicit ea esse boues, & oues. *Tam de bobus, quam de ouibus.* Non solùm ista duo animalium genera erant ad dandum de eis primogenita, sed etiam de capris, quia ista animalia tria erant immolatitia. *Meum erit.* Refertur ad superiora, scilicet, omne quod aperit vuluam. *Primogenitum asini redimes oue.* id est, quando asinus genuerit primogenitum, dabis pro illo ouem: nam deberet dari mihi primogenitus asini, cùm mihi obligatus sit, quia in Aegypto liberaui primogenita iumentorum, sicut primogenita hominum: sed quia asinus animal immolatitium non est, debet dari pro illo ouis. Et accipitur hic ouis nō pro indiuiduo, sed pro specie: nā accipiēdo pro indiuiduo, significat

F sexū femininum. Et nō debebat loco alicuius primogeniti offerri aliquid femininum, cùm ipsa primogenita nunquam acciperentur, nisi essent masculina, vt probatū fuit. Accipiendo ouem pro specie, non distinguit sexum masculinum: nec femininum, ideo potest indifferenter assumi pro sexu quocunque: sed hic solū accipi debebat masculus, dicendo q̄ commutaretur pro aliquo masculo in specie ouis, s. pro agno anniculo. *Sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur.* id est, si non commutaueris illud oue, dando pro eo ouem: nec dederis pretium, occidetur. Duo ponuntur hic, s. quòd daretur pro eo ouis, aut q̄ daretur pretium: si autem, nec ouis daretur, nec pretium, decapitabatur. Aliqui putant pretium dandum pro primogenito asini esse ouem, quæ pro eo mutabatur, tamquam si daretur ipse primogenitus asini. Sed hoc fal-
G sum est: quia distinctum est pretiū, & ouis pro quā commutabatur: nam qui habebat primogenitum asini, poterat dare pro redemptione eius ouem, aut pecuniam: erat autem pecunia, quæ dabatur quinque sicli. sic patet Numer. 18. c. scilicet, omne animal, quod immundum est redimi facies, cuius redemptio erit post vnum mensem siclis argenti quinque. Erat igitur in electione dantis offerre quod maluisset. *Primogenitum filiorum tuorum redimes.* s. dando pro quolibet siclos quinque, vt patet Num. 3. cap. quia Deus liberauerat primogenita masculina, tā Israelitarum q̄ pecorum suorum in Aegypto, & ideo erant ei obligata totaliter, quia si ipse non eripuisset, moritura erant. Erant autem obligata, vt applicarentur ad cultum Dei. Diuersimodè autem potest Deus coli in homine, & in aliis animalibus, ideo non eodem modo applicabatur
H homo, & cetera animalia. Nam homo magis colit Deum viuens, quàm moriens, aut mortuus ideo non occiduntur primogenita hominum, cùm Deo applicari debent, sed mancipantur seruitio eius, vt ministrent coram eo, sicut Leuitæ, qui ministrabant coram Domino, & omnes qui se specialiter applicant ad cultum Dei: animalia autem bruta, quia non communicant ratione, non possunt ministrare ei: nec applicari possunt cultui eius viuentia, ideo applicantur per mortem, s. faciendo sacrificium de eis. Sed quia de animalibus brutis quædā sunt immolatitia, quædam verò non: rursus non possunt eodem modo applicari ad cultum Dei omnia bruta, sed ea, quæ immolatitia sunt immolantur, vt oues, capræ, & boues. Alia autem nō sunt immolatitia, vt asinus, & ista applicantur Deo per commutationem, s. q̄ applicetur ouis loco eius, aut q̄ detur
I pretium pro eis, vt patet Numer. 18. cap. s. Omne animal immūdum redimi facies, primogenita autem bouis, ouis, & capræ non facies redimi, quia sanctificata sunt Domino. De redemptione autem, & sanctificatione primogenitorum tangitur hic, sed non perfectè dicitur. De quibus habetur Numer. 3. cap. quantum ad redemptionem primogenitorum humanorum. De primogenitis autem brutorum habetur Numer. 18. cap.

Diuersimodè Deus pôt coli in homine, & in alijs animalibus.

Quare Deus mandabat offerri solùm primogenita ouis, & bouis, capræ, ac hominis, & asini redimendo, & non equorum, & camelorum, & sic de alijs animalibus. Quæst. XVII.

SED quæret aliquis, quare solùm mandantur sanctificari primogenita ouis, bouis, & capræ, & primogeni-
K ta hominum, & primogenita asinum. Nam non videtur esse maior ratio de asininis, quàm equinis, & camelinis, & sic de ceteris animalibus domesticis. De auibus etiam domesticis eadem causa esse videtur, quia omnia primogenita animalium, quæ apud Iudæos erant, liberata fuerūt: aliàs dabatur q̄ aliqua de primogenitis, quæ habebant Israelitæ in possessione sua, morerentur: quod tamen falsum est, quia si vidissent Israelitæ aliqua de primogenitis, quæ possidebant mori, sicut primogenita, quæ habebant Aegyptij, cōsternarētur deficientes viribus, putātes Deum eis aduersum, & non auderent egredi de Aegypto iudicantes infaustum omen in exitu suo aliqua de primogenitis suis mori. Item, & fortius, quia supra 11. c. cùm prænunciaret Moyses istam plagam primogenitorum Pharaoni, ait: Morietur omne primogenitum in terra Aegypti. & sequitur: Apud filios autem Israel non mutiet ca-

nis ab homine vsque ad pecus: vt sciatis quanto miraculo A diuidat Deus Aegyptios, & Israel. ergo nihil inter Israelitas omninò periit: igitur de omnibus aliis animalibus deberent Israelitæ dare primogenita. Aliqui respondent dicentes, quod licet alia animalia habuerint Iudæi, tamen de solo asino inter animalia immunda mentio facta fuit: quia magno adiutorio fuit eis in subuehendis filiis, & filiabus atque vxoribus, cunctaq. supellectili. Sed hoc non valet: nam eodem modo cameli ad hoc valde proficere poterant, cùm maiora quàm asini onera ferant. Idem de equis dicendum est, quia sunt ad subuehēdum aptissimi. idem de mulis, quia in omnibus his primogenita sunt, quæ oneri subuehendo valde conueniunt. Dicendum igitur, quod Hebræi in exitu de Aegypto alia animalia quā hæc habuerunt, vel saltem cùm occisa sunt primogenita Aegyptiorum, & animalium suorum: est enim verisimile, quod B Iudæi haberent in domibus suis, sicut vbique terrarū consuetum est, aliquas domesticas aues, aut gallinas, aut anseres, & nihil de illis omnino periit ab Angelo exterminatore. Cuius ratio esse poterat: quia fortè in his non est assignare primogenitum, aut secundo, vel tertiogenitū, cùm multa simul auis oua foueat, & omnia simul animentur. Et si fortè daremus, quod in his posset assignari primogenitū, vel secūdogenitum, vt si interdum vna auis, vnum solùm foueret ouū, & deinde aliud, atque hoc modo variis temporibus formarentur fetus: tamen non adhuc debebant Hebræi soluere primogenita de his, quia primò modo, s. non distinguendo primogenita, nō morerentur apud Aegyptios aliquæ de istis auibus: quia nulla talis esset primogenita. Si autem dicamus, quod aliqua in his essent primogenita, morerētur omnes tales inter Aegyptios, & inter Hebræos nihil omnino periret: non tamen ex hoc dicebantur C talia primogenita apud Hebræos liberata, quia illa sola apud Hebræos liberata fuerunt, quæ Hebræi de Aegypto eduxerunt, sed non eduxerunt ipsi de Aegypto gallinas, & anseres, ceterasq. in hunc modū domesticas aues, quin potius reliquerunt in Aegypto: ergo non erant pro eis aliqua primogenita postea reddituri Deo, quia in talibus vtilitatem nullam consequebantur. Item habebant Hebræi in domibus suis in Aegypto murilegos: & canes: inter quos est assignare primogenituram, & de his nihil omninò periit, quia etiam non muttiet canis apud Israelitas, vt patet sup. 11. cap. de his tñ non reddebant Israelitæ primogenita propter duo. Tū quia non fuerunt ista saluata Hebræis exeūtibus de Aegypto: quia licet mortua non fuerint: tñ nō exierūt cū Israelitis exeūtibus de Aegypto: D nam non est verisimile laborasse Hebræos in educēdo de Aegypto murilegos, cū vbique terrarum nullo labore eos inuenire possent: præcipuè cùm ipsi itinerare non possint, nisi ab aliis ducantur, nisi satis modicum. Idem de canibus dicendum esset, quod non curauerunt eos educere secum Israelitæ: quia ad nihil necessarios eos habebant. Secūda ratio est: quia dato quod ista de Aegypto exierint cum Israelitis, tñ ita erant parui momenti, quod non licebat ea Domino applicari: ipsa nāque in se erant immunda, ita quod offerri ea non licebat. Si igitur applicari deberēt Domino, oporteret, quod aliquid loco eorum Deo daretur, sed non erat aliquod animal immolabile tam parui valoris, quod pro ipsis commutari posset: ergo nihil de eis dabatur: imò nec aliquod pretium dandum erat, quia aliqua istorum erant Deo abominabilia, sicut pretium canis, vt patet Deut. 23. c. s. Non offeres mercedem prostibuli, nec pretium canis in domū Domini Dei tui. Alia aūt animalia, quæ magna forent, vt equi, muli, cameli, & similia iumenta, ad ferendum onus nata, non erant Iudæis in Aegypto, ideo non eduxerunt ea secum inde, nec pro talibus obligati fuerūt in futurum soluere primogenita, cùm nihil tale a Deo eis liberatum fuerit in plaga primogenitorum: soli aūt asini inter iumenta apud Iudæos tunc erant, & in his filios, & filias atque vxores, & res suas eduxerūt de Aegyptò, ideo eorum primogenita solùm eis liberata fuerunt: istorū ergo primogenita de cunctis iumētis Domino erant obligata, vt offerretur pro eis aliquod animal, aut daretur pro eis pretiū, quod erat quinque siclorum: si aūt equos in Aegypto habuissent, & eos secum eduxissent, liberasset Deus primogenita eorum ab illa clade primogenitorum, ideo

Propter duo Israelitæ non reddebāt primogenita canum, & murilegorum seu cattorū.

Israelitæ in exitu de Aegypto nō habuerūt de iumentis nisi asinum.

essent illa primogenita obligata Deo & daretur aliquod animal pro eis, sicut dabatur pro primogenitis asinorum: de pecoribus autem quæ sunt bestiæ comestibiles, quemadmodum sunt animalia, quæ communiter ab omnibus nutriuntur, & mansueta sunt, vt oues, boues, & capræ, non est dubium, cùm de his sæpè fiat mentio in isto libro, & in libro Numerorum, quod obtulerunt in deserto, vt patet supra 24. cap. & Numer. 7. & Leuit. 8. 9. & 10. & Numer. 28. cap. De his igitur debebant dari primogenita, & quia erant animalia munda, debebant immolari. Sic mādatur Numer. 18. cap. Et si obiciatur de eo quod habetur supra 13. c. s. Sanctifica mihi omne primogenitum, quod aperit vuluam, tam de hominibus, quàm de iumentis. Respondent quidā Hebræi, quod in Hebræo ponuntur duo nomina signātia bestias, s. (Vehemah) & (haia), & in plurali (Vebemoth) & (haioth). & (behemah) significat bestias comestibiles, quæ non sunt feræ. Haia signat bestias non comestibiles: siue feras, quæ etiam sint comestibiles: ibi autem ponitur vehemeth, & nō haioth, quod signat bestias comestibiles domesticas, quales sunt istæ tres: illæ autem, quæ comestibiles sunt, & feræ, non signantur hoc nomine, ideo per iumenta, quæ in littera nostra ponuntur hic modo solùm inueniuntur boues, oues, & capræ, quæ omnia immolantur: asinus aūt nō intelligebatur sub hac nominatione, quia nō pertinet ad immolabilia. Sed non potest stare conuenienter ista responsio, innitendo significationi dictionis huius, quomodocumque assumatur: nam assumendo pro solis bestiis comestibilibus, & domesticis, non stat bene positum, quia tunc non includerentur sub ista lege omnia primogenita danda Deo: nam asinus non includeretur, sed hoc inconueniens est, quia ibi datur regula vniuersalis: ergo non debet accipi sic illud nomen. Item accipiendo sic, cùm esset porcus animal domesticū, & comestibile, includeretur sub ista lege: sed non includitur, quia nec talia animalia de Aegypto Iudæi eduxerūt, nec talia offerri licebat. Dicēdū igitur, quod ibi accipitur iumentū largè pro omni quadrupede, siue comestibili, siue nō comestibili, sed non manet in tota latitudine significationis suæ, sed restringitur ad signandū sola pecora triū specierum. s. boues, oues, & capras, & asinos, qui non pertinēt ad comestibilia. *Nec apparebis in cōspectu meo vacuus.* Sed adduces aliquid ad offerēdum. Et hoc conuenienter hic interseritur, quia hic agitur de festiuitatibus tribus, in quib. ascendere debebāt omnes Israelitæ in Sāctuarij locum, quorum prima festiuitas erat sollemnitas azymorū: admonet ergo eos hic, qualiter coram Domino debeant comparere, i. quod quando in his festiuitatibus ascenderint, non veniant vacui, sed apportent secum aliquid ad offerendum Dño de pecoribus, aut pecunias, ex quibus emerentur pecora offerenda. *In conspectu meo.* i. in præsentia mea, vbique est conspectus Dei, & præsentia eius: quia in omni loco oculi Domini contēplantur bonos, & malos: vt patet Prouerb. 15. c. sed dicitur conspectus Dei, vbi specialiter Deus cōspicitur. & hoc est in Sāctuario, vbi colitur, & ei sacrificia offeruntur. Ad hūc aūt locū nullus debebat venire vacuus, cū ad sollemnitates istas, quæ in littera ponuntur ascenderet. *Sex diebus operaberis.* Hic replicat Deus obseruantiā vnius festiuitatis, quæ sæpè in anno replicabatur, s. obseruantiā Sabbati, & replicatur ad maiorē impressionem, & vt videatur, quod voluntas Dei est, vt hæc seruentur: nā cū semel aliquis mādauerit aliquid, nō ita plenè cōstat E illud intentionis suæ esse: sicut cùm sæpius idem repetat. Et causa replicationis huius obseruationis in isto loco est, quia fiebat hic mētio de ascēsu ad festiuitates tres in locū Sāctuarij. Putaret aūt aliquis, quod cū ascēderet, posset in diebus Sabbatorū ambulare: Deus aūt cum replicat hic obseruātiā hāc, innuit debere obseruari Sabbatū omni tēpore, & nō infringi pp aliquid alterū. *Sex diebus operaberis.* Incipiendo à prima die hebdomadæ, quæ est dies Dominica, & vocatur vna Sabbatorū, siue prima Sabbati sm consuetudinem Euangelistarū, vt patet Matth. 28. c. & loquitur hic de operibus, quæ erant vetita in Sabbato, siue essent seruilia, siue non. *Die septimo cessabis arare, & metere.* Ponit ista duo, quæ sunt opera satis magnæ necessitatis, vt exclusis his videantur exclusa omnia alia, quæ non sunt tantæ necessitatis, aut non maioris.

An

An dispensabile esset, quod in Sabbato araretur, & meteretur. Et an esset in Sabbato prohibita commixtio carnalis cum uxore. Quæst. XVIII.

DICVNT autem quidam Iudæi, nullo modo esse dispensabile, vt in Sabbato fierent ista opera nominata. s. arare, & metere. Sed hoc falsum est: quia quod de se illicitum est, necessitas licitum facit: vrgente igitur necessitate quodlibet horum licitè fieret, quia sicut bouem in puteum cadentem die Sabbati extrahere licet, & asinum, aut asinam ad præsepe alligatũ inde soluere & ducere ad adaquandum, vt patet Luc. 13. & 14. c. ex testimonio Saluatoris, & concessione omnium Iudæorũ, quia ista necessitatis opera sunt: ita si aliqua tempestas, aut hostilis strages, vel vastatio super fruges existentes in agris, aut areis futura videretur poterat ei succurri laborãdo in Sabbato, quia maior necessitas ista est, ergo magis licitum fit opus. Itẽ Rabbi Salomon dicit, ꝙ licebat in Sabbato colligere manipulum nouarum spicarum ad offerendũ corã Domino. Quidã Doctor Hebræorũ dixit hanc litteram intelligendã fore de commixtione carnali, s. *Die septimo cessabis arare, & metere*. i. in sex diebus præcedentibus poteris carnaliter accedere ad vxorem: in septimo. s. Sabbati cessabis arare, & metere, i. cessabis coire. Sed ista magna fatuitas est: quia si Deus talia dicere intẽdisset, apertè dixisset: nam Sacra Scriptura non erubescit de his apertè loqui. Itẽ, quia hoc licitũ est secundũ se, imò multoties valde meritorũ inter legitimas personas obseruato debito fine, & aliis circumstantiis, non erat ergo vetandũ hoc in Sabbato. *Sollemnitatem hebdomadarum*. Hic ponitur secunda festiuitas de tribus principalibus, quæ hic ponuntur, & est sollemnitas Pentecostes, quæ distabat quinquaginta diebus à die azymorũ, & habet se ad suum Pascha azymorũ, sicut Pẽtecostes apud nos se habet ad Pascha resurrectionis, quia vtrobique est distantia quinquaginta dierum. Et vocatur ista festiuitas hebdomadarũ, quia fiebat per computationem hebdomadarũ: nam à die altero post diẽ primũ azymorum, in quo offerebatur manipulus spicarum, computabantur septem hebdomadæ, vsque ad completionem earum, & altera die post completionem, fiebat festum Pẽtecostes, siue hebdomadarũ. Nulla alia festiuitas fiebat per computationem hebdomadarum nisi hæc, ideo hæc sola vocabatur sollemnitas hebdomadarum. Sic dicitur Leuit. 23. c. Numerabitis ergo ab altero die Sabbati, in quo obtulistis manipulum primitiarũ septem hebdomadas plenas, vsque ad alteram diem explenonis hebdomadæ. i. quinquaginta dies: & sic offeretis sacrificium nouum. *Sollemnitatem hebdomadarum*. i. sollemnitatem Pentecostes. *Facies tibi*. Ista sollemnitas durabat vnica die, & veniebant omnes Israelitæ in locum Sanctuarij, & offerebant victimas pacificas, & epulabantur atque lętabantur corã Dño, vt patet Leuit. 16. c. vbi de his tribus sollemnitatibus agitur. *In primitijs frugum messis tuæ triticeæ*. i. qñ primo incipit meti triticũ, vel quando dãtur primitiæ de messe triticea, quod ad idem pertinet: quia cũ incipiũt messes tritici colligi, dantur primitiæ eius, ideo in hac festiuitate offerebatur nouum sacrificium de messe triticea: quia sicut in festiuitate azymorum offerebatur fasciculus spicarũ hordeacearũ, ita in hac festiuitate offerebãtur duo panes triticei de nouo tritico antequam quisquam de tritico illius anni comederet. Sic patet Leuit. 23. c. cùm dicitur: Et sic offeretis sacrificium nouum Domino ex omnibus habitaculis vestris, panes primitiarum duos de duabus decimis similæ fermentatæ, quos coquetis in primitias Domini. *Et sollemnitatem*. Hic ponitur tertia festiuitas de his tribus principalibus in toto anno, & est festiuitas Tabernaculorũ, quæ fiebat in memoriã transitus per desertũ, & habitationis ibidem, cũ in tabernaculis frõdium habitabant, ideo in festiuitate illa fiebant tabernacula de frondibus, & ramis arborum, & cærimoniæ quædã exultationis, vt patet Leuit. 23. cap. Fiebat autem hæc festiuitas in septimo mense, qui est September: aliquando coincidit cum magna parte Octobris nostri: incipit autem die quintodecimo, & durat per septem dies. etiam Octauus sollemnis erat, licet nõ pertineret specialiter ad festiuitatem istam: & in illo fiebant cętus, & collectæ. i. totus populus Israel, qui conuenerat ad sollemnitatem, colligebatur in vnum locum, & ibi petebatur ab omnibus, vt contribuerent ad expensas Sanctuarij, & quilibet contribuebat, quod volebat, vt patet Numer. 29. c. Vocatur autem ista sollemnitas duobus nominibus, s. festiuitas Tabernaculorum, & festiuitas Scenopegiæ, & quasi ad vnũ signatum pertinent: nisi ꝙ vnum est Latinum, alterum Græcum: vocatur enim festũ Tabernaculorũ, quia in illo die faciebant Iudæi tabernacula de ramis arborum, ad memoriam habitationis in deserto, cùm in vmbraculis arboreis morabantur: vocatur Scenopegia. i. communis comestio, vel vmbrosa comestio, quia omnes in publico comedebant facientes tabernacula ramosa extra domos, vel in solariis: aut nudabant tectum domus, vel quomodolibet aliter: ita vt apparerent in luce: & manifesti essent cælo. De his tribus sollemnitatibus habetur supra 23. cap. vbi mandantur obseruari: & Leuit. 23. vbi ponuntur cærimoniæ, quæ fiebant in ipsis, & Num. 28. & 29. vbi ponitur ritus sacrificiorum in his sollemnitatibus: & Deuter. 16. c. vbi repetuntur prędicta de eis in aliis libris. *Quando redeũte anni tempore cuncta conduntur*. Hic declarat de ista sollemnitate quando fieri debeat; & dicit, ꝙ fit, quando est finis anni, & cuncta colliguntur de agris in domos. Est enim festiuitas hæc à die quintodecimo mensis septimi, qui est September, vsque ad diem vigesimumsecundum eiusdem mensis, vt patet Leuit. 23. & Numer. 29. cap. & in isto mense annus incipit. Cùm etiam omnia conduntur; i. omnes fructus, qui in agris erãt colliguntur, & reponuntur in domibus in custodia, quod est condere: est autem hoc in Septembri, quia in terris temperatis valde, quemadmodum est terra Chanaan, incipiente Septembri sunt collecti omnes fructus. Tunc autem dicitur redire tempus anni, id est, tunc dicitur incipere annus, quia finitus fuit vnus annus, & redit alius.

Quomodo annus dicatur redire in mense Septembri, cũ sit ille septimus mensis anni secundum Hebræos. Quæst. XIX.

SED quæres quomodo dicatur redire annus, cùm tunc sit septimus mensis, & annus incipiat in primo mense. Respondetur, ꝙ annus cõputatur dupliciter, aut quantum ad festiuitates, aut quãtum ad veram inchoationem suam. Quantum ad festiuitates annus incipit in Martio, & tunc septimus mensis est September. Quantum ad naturalem inchoationem annus incipit in Septembri, & est Martius septimus mensis. Hoc declaratum fuit latius supra 12. c. nam annus, ad hoc ꝙ naturaliter incipiat, debet inde incipere, vnde mundi duratio incępit: vt non sit aliqua duratio temporalis quæ annorum mensura non numeretur, quod tamen contingeret, si non inciperet annus ab eo tempore, in quo fuit exordium durationis rerum: fuit autem exordium rerum quando mundus creatus est: creatio autem mundi facta fuit in Septembri, id est, quãdo mundus creatus fuit, incępit tale tempus secundum conditione rerum nouiter generabilium, & corruptibiliũ; quale est in Septembri, vt probauimus Genes. 1. & 7. capit. ab hoc ergo mense Iudæi annum computabant antequam egrederentur de Aegypto: ideo quãdo Deus eripere voluit Israelitas inde: tunc mutauit principium anni, dicens: Mensis iste vobis principium mensium primus erit in mensibus anni. si enim ante hoc mensis ille, scilicet, Martius, in quo tunc erant Iudæi, fuisset semper primus mensis anni, non oportuisset, ꝙ Deus illud mãdaret, quia iam erat, esset enim superfluum mandatum. Item, quia dicitur mensis iste primus erit in mensibus anni, quasi dicat, ꝙ ante hoc non erat primus in mensibus anni: & sic postea obseruauerunt, quia licet in computatione festorum accipiatur mensis, ille tanquam primus ex euentu illo mirabili, scilicet, ꝙ Deus voluit eos tunc eripere, & assumere sibi in populum, tamen in contractibus, & modis vulgaribus accipiendi September habetur tanquam primus mensis, & isto modo accipitur hic, ꝙ annus tunc redit quando fructus collecti sunt, quod est in Septembri. Sed adhuc argues contra hoc, quia supra 23. c. dicitur, ꝙ festiuitas ista fit in exitu anni, scilicet, sollemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaueris de agro omnes fruges

Opinio cuiusdã Hebræi fatua.

Festũ Pẽtecostes cur dicatur hebdomadarũ.

Eadẽ in Veter. Testa. erat festiuitas Tabernaculorum, & Scenopegia.

Primus annus seculi incępit in Septembri. & in eo mundus creatus fuit.

fruges tuas: hic autem dicitur in principio anni, scilicet, [A] redeunte anni tempore. Respondetur, quod idem sunt ista: nam tempus est aliquid continuum: continua autem sic se habent, quòd vltima eorum sunt idem: cum igitur finis vnius anni, & principium alterius sunt duo vltima: necessarium est quod sint idem. non enim potest poni aliqua pars temporis quantumcumque modica inter finem vnius, & principium alterius, sed ponitur vnum instans imaginarium, quod terminat vnum, & facit inchoari alium; idem igitur est dicere, quod aliquid sit in fine vnius anni, vel principio alterius, quia ista duo ad idem pertinēt. *Tribus temporibus anni*. Posuit supra Moyses tres festiuitates principales totius anni: hic ponit quandam proprietatem illarum trium, quæ non conuenit alicui alteri festo, scilicet, quod in qualibet harum festiuitatum ascenderet quilibet Israelita in Sanctuarium. Quæ autem sint ista tria tēpora, quibus apparere deberet quilibet Israelita in loco Sanctuarij? [B] Respondetur, quod sunt ea, quæ proximè nominata sunt, scilicet, festiuitas Azymorum, quæ erat in Martio, & festiuitas Pentecostes, quæ erat in Maio, & festiuitas Tabernaculorum, quæ erat in Septembri.

Quæ sint tria tēpora quibus apparere debebant Israelita in loco Sanctuarij.

Quare ascendebant Israelitæ omnes ter in anno ad locum Sanctuarij. Quæst. XX.

QVÆRES autem, quare ascendebant omnes Israelitæ ter per annum in locum Sanctuarij? Respondetur, quod fiebat hoc ad augmentandum, & radicandum cultum fidelium Hebræorum, quem Deo exhibebant, & vt ille continuè maior fieret: consistebat autem cultus Dei principaliter in fide, spe, & caritate ad ipsum, [C] vt ait August. in Enchiridio: nam vt patet Ioan. 4. c. Deus spiritus est, & qui eum colere siue adorare debent, oportet eos in spiritu adorare: iste autem cultus nec loca discernit, nec tempora, quia semper & vbique puris mentibus exhiberi potest, & hunc Iudæi habere debebant vbicumque essent. Præter hunc tamen est alius cultus consistens in quibusdam obsequiis exterioribus: & istum specialiter erudiebat Lex Vetus. Sunt isti cultus exteriores quædam cærimoniæ, & illæ secundum quas potissimum videbatur se habere homo in Deum, sunt sacrificia & oblationes: hæc autem non poterant fieri in quolibet loco terræ promissionis, sed in vno solo, scilicet, in atrio Tabernaculi: erat autem vnicum Tabernaculum, & vnicum Sanctuarium in tota terra promissionis, & in illo offerri debebat quidquid offerretur; qui autem foris [D] obtulisset, faciens sacrificia, reus mortis erat, ac si sanguinem effudisset, vt patet Leuit. 17. c. Idem habetur Deuter. 12. In aliis autem locis terræ Chanaan, solùm erant quædam Synagogæ particulares, in quibus per Sabbata Doctores eorum prædicabant, & exponebant libros Moysi secundum consuetudinem Iudæorum, vt patet Lucæ 4. c. & Actuum 13. cap. vbi Paulus per Sabbata prædicabat post lectionem librorum Moysi: in aliis namque diebus vacabant laboribus, & non poterant cōuenire ad audiendum prædicationis verbum: in his tamen Synagogis nunquam sacrificia videbant, nec alius ritus legis. Vt ergo ista non delerentur obliuione, mandabat Deus ea frequētari, scilicet, ter in anno ascendendo, & tunc videbat totus populus gloriam Tabernaculi, & ministrationem admirabilem Sacerdotū in apparatu honoris, & multitudinem [E] canentium Leuitarum, ceteraq. ministrationem huiusmodi decorantia: & per hoc afficiebantur magis ad cultum Dei sui, & tenacius ei adhærebant. Item fiebat hoc, vt totus populus Deo præstaret obsequium, offerendo aliquid in sacrificiis, sicut dicebatur supra: Non apparebis vacuus coram me, id est, quandocumque veneris coram me, scilicet, in his tribus festiuitatibus anni, non venies vacuus, sed apportabis aliquid ad sacrificādum: nam si ad solam memoriam cærimoniarum istarum ascendere deberent in Sanctuarium, sufficisset in quolibet anno semel omnes ascendere, quia sic non obliuiscerentur: hoc tamen modicum erat ad exhibendum aliquem cultum Deo in sacrificiis, ideo iubebat ter ascendere, & qualibet vice quilibet offerebat iuxta id, quod poterat, quia Dominus sic admonebat, vt patet Deuter. 12. & 16. cap. Item,

Iudæi in tota terra promissionis solū vnum Tabernaculū habebant in quo sacrificia faciebant.

[A] quia in quadam festiuitate harum, scilicet, Tabernaculorum, erat Cætus, & Collecta, id est, congregabatur totus populus, & quilibet aliquid de pecuniis erogabat ad expensas sacrificiorum, vt patet Numer. 29. cap. Item fiebat ista congregatio, vt viderentur omnes pertinere ad vnum Deum: nam si Iudæi nunquam conuenissent in vnum locum ad colendum Deum, cùm ipsi debiles in fide essent, putarent se diuersos Deos colere, nec vllatenus in vnitatem fidei, & cultus conuenire. Et ista etiam erat causa, quare non fiebant diuersa Sanctuaria: cùm autem omnes simul ad illum locum oblatum conuenirent, clarissimè cognoscebant se homodoxos, id est, vnius fidei esse, quod satis magnum gaudium erat.

[B] *Quomodo distantes à loco Sanctuarij poterant ter in anno ascendere ad illud, quia ad hoc sequebantur multa inconuenientia. Quæst. XXI.*

QVÆRET adhuc aliquis quomodo illi, qui erant multum distantes à loco Sāctuarij, possent ascendere ter in anno ad illud, vt si aliqui morabantur in extremitatibus longitudinis terræ promissionis distantes quinquaginta, aut sexaginta, vel pluribus leucis à loco Sanctuarij, & fortè quasi centum, quomodo possent ascendere ter. Et ad hoc videbantur sequi multa inconuenientia. Primum, quia videbatur quibusdam penè impossibile, scilicet, si habitarēt longè, vt dicebatur: nam dato quod inter Pentecosten & festum Tabernaculorum esset eis satis magnum tempus, s. spatium quattuor mensium: quia Pentecostes erat in principio mensis tertij, [C] & festum Tabernaculorū erat in die quinta decima mensis septimi. Item inter festum Tabernaculorum, & sequēs festum azymorum erant menses sex, in quo satis poterat quilibet in tota terra promissionis venire in locum Sanctuarij, & cùm veniret de loco Sanctuarij, satis ei de tempore restabat ad eundum rursus in locum, de quo venerat ante sequens festum: tamen inter festum Azymorum, & Pentecosten non erat tempus conueniens ad hoc: nam qui ascenderant in festo Azymorum ad locum Sanctuarij, manebant ibidem vsque ad diem septimum, qui erat dies magnus festiuitatis, vt patet Leuit. 23. & manebat ibi turba, vt patet Ioan. 8. cap. quia in die magno festiuitatis, qui erat nouissimus clamabat Iesus ad turbas. Dempus ergo istis septem diebus, manebant sex hebdomadæ inter hunc diem, & Pentecosten: cum totum spatium inter festum Azymorum computando à principio vsque ad [D] Pentecosten, esset septem hebdomadarum, vt patet Leuit. 23. c. In illis ergo sex hebdomadis oportebat redire in terram suam, & iterum venire in locum Sāctuarij. Cùm autem esset valde magnum spatium, vtpotè septuaginta, vel octuaginta leucarū, non videtur fuisse opportunum tempus ad eundum, & redeundum: quia totum penè tempus consumeretur eundo, & redeundo, & non possent manere in patria sua, nisi valde paucis diebus, ita vt inutilis esset reditus, & labor itineris superfluus. Aliud etiam incōueniens erat, quia non solùm in istis festiuitatibus Pentecosten, & Azymorum, quātum ad tempus intermedium, fuisset difficultas ire & redire: sed etiam erat magna occupatio temporis quantum ad alia festa: nam cum ter ascenderent, & toties descenderent, ambulabāt sexies iter [E] illud: qui ergo in partibus distantibus à Sanctuario habitabant, magnam partem temporis consumerent ambulando istud iter, & maximè quia morabātur aliquot diebus in loco Sanctuarij, s. diebus septem in festo Azymorum, & diebus octo in festo Tabernaculorum: hoc autem erat deperdere magnam partem laborum anni: præcipuè cum hæ itinerationes fierent in tempore, quo magis essent opportuni labores, s. in tempore messis triticeæ, & in tempore vindemiarum quando veniebant ad festum Scenopegiæ. Tertium erat inconueniens, quia cum homines itinerando multa consumant, cùm isti quolibet anno toties itinerare cogerentur, oportebat eos depauperari. Respōdetur ad hoc, secundum positionem plurimorum Hebræorum, quia ista lex ponebatur pro illis, qui erant propinqui loco Sāctuarij, qui sine magnis laboribus, & temporis perditione venire poterant: cum illis autem, qui

Secūdum inconueniens.

Tertium inconueniens.

multum

multum distabant à loco Sanctuarij dispensabatur, vt solùm vna vice venirent, s. in festo Azymorum: quia istud erat principale. Et tunc non stat aliquod de inconuenientibus supra allegatis.

Respon. secundum istam positionem ad inconuenientia adducta.

Primum erat, quòd non videbatur possibile, aut saltem opportunum, in tam pauco tempore eos ire, & redire, quam paucum est inter festum Azymorum, & Pentecostes, existẽte aũt ista positione, nõ procedit inconueniens illud: quia ante festum Azymorũ veniebant in locum Sanctuarij illi, qui distabãt: deinde reuertebantur in terram suam, ante tempus Pentecostes, & sic nullo modo vrgebat eos breuitas tẽporis inter festum Azymorum & Pentecosten. Secundum inconueniens erat: quod magnam partẽ anni in his itinerationibus consumerent. Hoc autem non stat posito isto fundamento: quia cùm solùm semel tenerentur ascendere illuc, parum temporis in his consumerent. Tertium inconueniens erat, quod multum de- G pauperarentur in eundo, & redeundo toties. Respondetur, quod cùm solùm semel in anno hoc contingeret, nõ multum grauabantur, qui autem propinqui erant (etiam si ter venirent) non recipiebant magnum laborem in his itineribus. Alij autem respondent aliter, s. quod illi, qui erant propinqui loco, in quo erat Sanctuariũ veniebant ter quolibet anno ad locum Sanctuarij: qui autem erant distãtes valde, veniebant solùm in tertio anno his tribus vicibus: in alijs autem annis duobus intermedijs non obligabantur venire, & sic de triennio in triennium venire non erat eis graue. Hoc autem persuadent hac ratione: quia dicitur Deut. 14. c. quod decima quædam, quæ erat tertia separanda erat in anno tertio, & videbatur hæc separari, vt daretur Leuitis, & pauperibus in loco Sanctuarij: ergo videtur quod in tertio anno erat necessitas eundi specialiter ad locum H Sanctuarij. Sed hoc nihil est: quia ibi non dicitur de decima comedenda in loco Sanctuarij, quia illa est secunda decima, & fiebat quolibet anno, de qua Deut. 14. cap. in fine dicitur, quod decima pars fructuũ quolibet anno tollenda est: & ferebatur in locum Sanctuarij, & si longior erat terra, vendebantur illi fructus, & allata pecunia in locum Sanctuarij, emebat dans illam decimam quidquid volebat ex illa pecunia, & comedebat coram Domino vocans Leuitas, & peregrinos, pauperes, & aduenas, vt comederẽt secum: hoc autem per singulos annos soluebatur: quia in principio illius litteræ, quæ de hac decima loquitur, dicitur: Decimam partem separabis de cũctis fructibus tuis, qui nascuntur in terra per annos singulos: alia autem decima, quæ tertia erat, non comedebatur in loco Sanctuarij, sed in loco, in quo colligebatur, seruabatur, donec ibi- I dem distribueretur pauperibus, & Leuitis, vt patet Deut. 14. capite, cum dicitur: Anno tertio separabis aliam decimam ex omnibus, quæ nascuntur tibi eo tempore, & repones intra ianuas tuas, veniétq. Leuites, & peregrinus, & pupillus, & vidua, qui intra portas tuas sunt: & comedent atque saturabuntur, vt benedicat tibi Dominus: non ergo potest intelligi de hac decima. Item, dato quod istæ decimæ tertiæ darentur in tertiu anno in loco Sanctuarij: non ex hoc sequeretur, magis hoc dici de distãtibus, quam de non distantibus, cùm non fiat aliqua distinctio, siue differẽtia inter vtrosque: si tamen lex voluisset istos, qui longe erant in tertio anno solùm obligari ad ascendendum, & alios in quolibet anno distinxisset de eis: sed nihil distinguit, aut distinguendum esse innuit. Item non potest stare vllo modo, quia semper manent inconuenientia assignata supra K de longitudine viæ, quia non videretur opportunè posse venire de terra longinqua ad Sanctuarium in festo Azymorum, & quod rediret in terram suam iterum venturus in Sanctuarium ad festum Pentecostes. Item, quia magnam partem anni impenderent in peragendo sexies tantum iter, & manendo in Sanctuarij loco, & erat ista pars anni conuenientior ad labores. Item, quia sic multum depauperabantur: non est igitur conueniens positio. Itẽ non potest stare, quod solùm in tertio anno compellerẽtur ascendere ter, quia etiam in quolibet anno littera mandabat, vt venirent in locum Sanctuarij etiam illi, qui multum distabant, vt patet Deuter. 14. capite: cùm mandatur, quòd fructus decimarentur, & decima illa portaretur in locum Sanctuarij, & postea sequitur: cùm longior fuerit via, & locus, quem elegerit Dominus Deus tuus, nec potueris ad

F eum cuncta portare: vendes omnia, & in pretium rediges, portabisq. pecuniam in manu tua ad locum, quem elegerit Dominus, & ex eadem pecunia emes quidquid tibi placuerit. Et si fortè obijcias, quod hoc intelligitur de decima tertij anni, non stat, quia illa non ferebatur in locum Sanctuarij. Item quia in eadem littera continuatiuè patet, quod non intelligatur de decima, quæ fiebat in tertio anno, sed de illa, quæ fiebat quolibet anno, quia supra dicebatur: Decimã partẽ separabis de cunctis fructibus, qui nascũtur in terra per annos singulos; & cõpletis his, subiungitur infra de decima, quæ fiebat de triennio in triennium. Dicendum igitur, quod ista secunda positio stare non potest, sed prima illa tñ temperanda est, quia dicere oportet, quod aut bis in quolibet anno ascendebant, qui erant in partibus distantibus, s. in festo Azymorum, & Taberna- G culorum; aut si dicatur, quòd solùm semel ascendebant, necessarium est, quòd non esset istud festum Azymorum, sed Tabernaculorum. quia aliquo tempore cogebantur ascẽdere omnes tẽpore Tabernaculorum ad locum Sanctuarij. Vel fortè dicendum, quòd in quibusdam annis ascendebant solùm semel, s. in festo Azymorum & in alijs annis ascendebant bis, s. in festo Azymorum, & Tabernaculorum, quia aliquo tempore cogebantur ascẽdere omnes Israelitæ in locum Sanctuarij propter festum Tabernaculorum, vt erat in anno septimo remissionis, quia conueniebant tunc omnes, & legebatur coram eis Deuteronomius legis, vt patet Deuter. 31. c. cùm dicitur: Præcepit eis dicens: post septem annos, anno remissionis in festo Tabernaculorum concurrentibus cunctis filijs Israel, vt appareant in conspectu Domini in loco, quem elegerit, H leges verba legis huius coram omni Israel audientibus cunctis, & omni populo congregato, tam viris quàm mulieribus: si ergo quolibet anno tenerentur ascendere omnes in festo Azymorum ad locum Sanctuarij, in septimo anno tenerentur ascendere bis, scilicet, in Azymorum sollemnitate, & in festo Scenopegiæ, siue Tabernaculorum. Et hoc tenendum est. Nec in hoc erat magnũ grauamen habitantibus in locis distantibus à Sanctuario, cùm de septennio in septennium bis ascenderẽt. & si fortè hoc tamquam grauamen reputarent, non erat curandum de hoc: quia cùm Deum colere naturaliter teneamur, aliquid ei impendere oportet, & aliquid temporis quantum ad labores nostros relinquere, cùm isti labores vertãtur in magnum lucrum. Colentibus namque Deum recto corde, etiam ipsa temporalia abundant, sicut patet in tota Sacra I Scriptura; Isa. 1. c. dicitur: Si volueritis, & in mandatis meis ambulaueritis, bona terræ comedetis: & si aliquis bonum putans solis rebus suis insudare, derelicta vacatione necessaria in cultu Dei, solis rebus suis intendat, non prosperabitur, vt patet per Aggeum Prophetam 1. & 2. c. vbi Israelitæ, licet multum laborarent, nihil assumebant fructuum, quia solis suis occupationibus studentes templum Domini restaurare negligebant. *Omne masculinum tuum.*

Colentibus Deũ recto corde, etiã ipsa temporalia abundãt.

Quare feminæ non ascendebant ter in anno ad locum Sanctuarij. Quæst. XXII.

SOLI masculi obligabãtur ascendere ad istas sollemnitates, feminæ verò nequaquam: quia non est ho- K nestũ mulieribus per varias terras discurrere, propter verecundiam sexus, repugnat enim itineratiua comunicatio moribus feminarum, quia tacitæ, & verecũdæ atque valde compositæ esse debent: in itineratione autem reuelatur turpitudo earum. Item, quia feminę sunt molles, & ineptę ad labores duros: itinerare autem laboriosum est. Item, quia necessarium erat aliquos manere in domibus ad habendum curam rei familiaris, s. de animalibus, ne perderentur, & morerentur nullo gerente curam eorum: gerenda etiam erat cura de familia, vt de seruis, & ancillis, licet de seruis, qui erant emptitij, non erat necessarium curam gerere, cùm ipsi quoque ascendere debebant in locũ Sanctuarij, quia Iudæi erant sicut domini sui, quia domini compellebãtur seruos suos circumcidere, & facere custodire ritus Hebraicos, vt patet supra, 12. cap. scilicet: Omnis seruus emptitius circumcidetur, & sic comedet illud.

De

A De ancillis tamen cura gerenda erat, quia ipsæ manebant in domo, cùm non obligarentur ascendere in Sanctuarij locum, quia non erant viri: licet aliquando cum dominis suis ascenderent, vt patet Deuter. 12. & 16. vbi cum agatur de pacificis hostiis, quas ascendentes offerrent in Sanctuario: dicitur ꝙ offerens comederet, & cũ eo filius eius, & filia, seruus, & ancilla, & Leuitæ, & peregrini: si autem non ascenderent ancillæ, non possent comedere de sacrificiis pacificis: erat igitur potissima cura de animalib. domesticis habẽda, pro qua feminæ necessariæ erant in domibus: aliquando tamen feminæ ascendebant alternando vices, scilicet, vt nunc ascenderet vna femina alicuius domus, & alia vice ascenderet alia femina eiusdem domus, vt ipsæ viderent sacrificia Dei, & Sanctuarium, & totam illam gloriam Dei, & sic ipsæ magis ad cultum Dei allicerentur, sicut & viri alliciendi erant, & sic domus solitariæ non manerent in exitium totius rei familiaris: B quando tamen erant terræ propinquæ loco Sanctuarij, plures ex feminis ascendebant, vt patet de Domina nostra Beata Virgine commorante cum sponso suo Ioseph, quia ascendebat ad Sanctuarium, vt patet Luc. c. 2. & sic aliæ deuotæ mulieres, & tamen Nazareth, vnde Domina nostra veniebat in Ierusalem cum sponso suo Ioseph, aliqualiter distabat à Ierusalem, vt patet in libro de diuisione terræ sanctæ. *Omne masculinum tuum.* id est, omnis masculus.

Non obligabantur paruuli ascendere ad locum Sanctuarij in Veteri Testamento.

Sed non est intelligendum, ꝙ omnes masculi tenerentur apparere in loco Sãctuarij ter in anno, quia pueri paruuli non tenebantur, quia isti non poterant illuc ascendere, nisi ab aliis portarentur: ꝙ autem portarentur difficile erat, & dato ꝙ esset facile, erat tamen inutile, quia nihil conferebat pueris his, quòd illuc portarentur, nec paren- C tibus eorum: nam intentio quare ascendebant masculi in locum Sanctuarij erat, vt viderent sacrificia, & vt ipsi sacrificarent, atque sic allicerentur ad cultum Dei intẽsius: sed in paruulis non erat hoc, quia non erant rationis capaces, nec aliquid horum percipere potuissent. Dicendum igitur de masculis, ꝙ non omnes obligabantur ascendere in locum Sanctuarij, sed solùm illi, qui ascendere per se poterant, & rationis capaces erant. Propter primum igitur si aliquis infirmaretur, ita quòd per se ascendere non posset: non portabatur in iumento aliquo, quia fortè nociuum ei fuisset. Item pueri paruuli, qui non poterant per se ambulare, non tenebantur ascendere, nec patres illos portare tenebantur: cùm verò inciperent esse potentes ad ambulandum, & rationis capaces, ascendebant: sic. n. fuit factum in persona Christi, qui in anno 12. ascendit ad D templum secundum consuetudinem diei festi, vt patet Luc. 2. c. nam in anno duodecimo pueri ad ambulandum aliqualiter roborantur, & rationis capaces sunt. *In conspectu omnipotentis Domini Dei Israel.* Vocat hic Deum omnipotentem ad captandam reuerentiam, scilicet, quòd ob hoc, quòd omnipotens est, magis alliciãtur ad faciendum quod mandat. Vel ponitur omnipotens propter ea, quæ sequuntur: nam Sacra Scriptura prędicat de Deo diuersa attributa, significantia varias perfectiones.

Perfectio Dei vnica est, & simplex, & deberet vno nomine nominari: sed quia id facere non possumus, pluribus eã nominamus.

Nam in eo reperitur perfectio infinita, quæ continet eminenter omnem perfectionem creaturarum, quæ est perfectio in genere, & præter hanc continet adhuc infinitam perfectionem, & licet ista perfectio vnica sit, quia simplicitas ibi summa est, excludens omnem compositionis modum, vt magis declarabitur Deuteron. 28. cap. & nominanda es- E set vnico nomine, sicut vnica est: quia tamen nos nõ possemus intelligere illam perfectionem vnico nomine, aut exprimere, ponimus diuersa nomina ad signandum hæc: & hoc venit ex modo nostro, quia in nobis istæ perfectiones distinctæ sunt, scilicet fortitudo, sapientia, bonitas, & sic de ceteris: ita cùm apud omnes has perfectiones repeniamus, nominamus eas diuersis nominibus: nam licet in Deo, id est sapientia, quod est fortitudo, & idem fortitudo, quod magnificentia, & bonitas, & sic de ceteris: nos tamen alio nomine sapientiam, alio fortitudinem nuncupamus. Et quando Scriptura loquitur de Deo, non prædicat de eo simul omnia ista attributa, sed aliquãdo quędam, aliquando verò alia. Et hoc nõ temerè, aut sine causa, sed secundum conuenientiam actus, quem de Deo prędicare volumus, ita & attributum de eo prædicamus. Et ratio est: quia attributa sunt quædam perfectionis, quæ in nobis sunt veræ qualitates, & principia actionum: in Deo autem non sunt qualitates, tamen prędicantur per modum qualitatum, & videntur signari per modum diuersorum principiorum operatiuorum: cùm igitur velimus Deo diuersos actus tribuere, oportet de eo prædicare diuersa attributa: sicut de nobis prædicaremus diuersa, ad diuersos actus: sed aliquando nos volumus de Deo dicere, ꝙ facit aliquid valde magnum, quod procedit à principio potentiæ, ideo nunc non oportet eum dicere misericordem, sed potentem, aut omnipotentem, vel fortissimũ: sicut patet sæpè in Genesi. Aliquando precamur Deum, vt delicta nostra dimittat, ad quod non oportet esse omnipotentem, sed misericordem eum nuncupamus, & sic de ceteris modis attributorum secundum diuersos actus conuenientium; hic autem in eis, quæ subiunguntur dicebat Deus Israelitis, ꝙ quãdo ascenderent ad locum Sanctuarij, non esset aliquis, qui auderet ascendere ad inuadendum terram eorũ, aut qui auderet inuadere, vel saltem desiderare, sed hoc ad magnam potentiã valde pertinebat, & non solùm ad magnam, sed etiam ad infinitam detinere alienius voluntatem, ne hoc aut illud velit: cùm voluntas libera sit: ergo oportebat, ꝙ ad hoc vt assentiretur ei in hoc, quod facturus erat, quòd diceret se omnipotentem: aliàs nihil in hoc proficeret. *Cum enim tulero gentes à facie tua.* Hic respondet Deus cuidam tacitæ quæstioni: mandauerat. n. supra, vt omnes masculi Iudæi ter in anno irent ad locum Sanctuarij: aliquis autem argueret ad hoc, quia interim hostes eorum insurgerent contra ipsos, & non existentibus eis in locis, inuaderẽt atque acciperent loca nullo resistente, & possiderent omnia, quæ ante Israelitæ possederant, & paruulos eorum atque coniuges manentes in locis habitationum suarum acciperent deprædantes: satis ergo erat causa legitima hæc, ad hoc, ꝙ non ascenderent omnes masculi, sed aliqui eorum in tribus anni festiuitatibus: Deus autem, vt tollat eis hunc scrupulum promittit, ꝙ gentes non ascendent ad inuadendum terras eorum, nec saltem molientur, aut vellent eas inuadere & capere. *Cum enim tulero gentes.* scilicet, septem populos Chananęorũ: has. n. solas Deus ablaturus erat, vt possiderent Israelitæ terram promissam. Et nõ intelligitur, ꝙ tolleret gentes, s. omnes gentes istas, quia nũquam omnes istæ gentes fuerunt ablatæ de terra possessionis Hebręorum: nam etiam tempore Christi non erant totaliter expulsæ, aut deletæ: nam quidam de Chananæis adhuc supererant, vt patet Matth. 15. c. quando prædicauit Iesus in finibus Tyri, & Sydonis, & quædam mulier Chananæa de finibus illis egressa est, rogans Christũ pro filia sua, quam ipse sanauit: nam & in tempore Salomonis, in quo omnes gentes fuerunt subiugatæ, non fuerunt de terra expulsæ, vel deletæ, sed tributariæ factæ, vt patet 2. Paralip. 8. c. *A facie tua.* id est, ante te, s. ne sint istæ gentes coram te, sed expellantur. *Et dilatauero terminos tuos.*

Quid sit terminos dilatare, & quo Deus dilatauit terminos Israelitarum.

Dilatare terminos est facere terminos vltra locum, in quo existebant. & hoc est postquam possedissent Israelitæ terram Chanaan, quia nõ immediatè tota terra erat eis tradẽda, sicut dicitur supra 23. c. Non eiiciam eos à facie tua anno vno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ. Paulatim expellam de cõspectu tuo, donec augearis, & possideas terram. Tunc igitur cùm Israelitæ intrauerunt in terram Chanaan vltra Iordanem, & pugnantes obtinuerunt magnam partem eius, & quieuit terra à præliis habuerunt isti primò terminos suos, nec dicebantur tunc dilatati: deinde cùm tractu temporis præualuissent atque expulissent plures gentes Chananæorũ, possidentes terras illarum, dicebantur termini eorum dilatari. Patet hoc ex assignatione ciuitatum refugij, vt habetur Deuter. 19. c. quia immediatè vt Israelitæ primò disperderent aliquas gentes Chananæorum, & inciperent possidere terram, cessantes à præliis, tenebantur assignare tres ciuitates refugij trans Iordanem, & postea subiungitur: Cùm dilatauerit Dominus terminos tuos, addes alias tres ciuitates, & supradictarum trium ciuitatum numerum duplicabis. Sic accipiendo propriè accipiuntur termini dilatari: sed non accipitur hic sic: quia tunc non tenerentur Iudæi ascendere ter in locum Sanctuarij: nam

vsque

Dilatatio terminorum Israelitarum fuit tempore Salomonis.

F vsque tunc non faceret Deus, ꝙ hostes non insidiarentur eis ad capiẽdas terras eorum: sed hoc falsum est: quia ista dilatatio non fuit facta vsque ad tempus Salomonis, quo omnes gentes Chananæorum factæ sunt tributariæ Hebræorum, sed ante hoc ascendebant Israelitæ in locũ Sanctuarij ter in anno. Dicendum igitur, ꝙ non accipitur hic dilatare terminos, id est, facere eos maiores, vel latiores, sed dilatare, id est, facere latos, & sic verũ est, ꝙ introeuntibus Israelitis in terram Chanaan post primam cessationem à bellis, tempore Iosue, fuerũt termini dilatati, id est, satis lati constituti quantum exigeret multitudo Israelitarum tunc existens: sic.n. dictum fuerat supra, 3.c. cùm dicitur: Et educerem de terra illa in terram bonam, & spatiosam, quæ fluit lacte, & melle: ergo spatium satis magnum eis dandum erat. Erat igitur dilatatio terminorum facienda tempore Iosue, post primam quietem à bel-

G lis, & ex tunc collocato Tabernaculo Domini in Silo, vt patet Iosue 18.c. & ex tunc obligabantur omnes Israelitæ ad ascendendum ter in anno ad locum Sanctuarij *Nullus insidiabitur terræ tuæ*. Quasi dicat, licet in circuitu tuo sint hostes tui multi, tamen non erit aliquis, qui insidietur tibi ascendenti ad capiendam terram. *Ascendente te, & apparente*. Dicuntur ascendere in locum Sanctuarij, non ꝙ respectu Sanctuarij semper esset ascensus ab omnibus locis terræ promissionis, quia aliqua loca essent humiliora, & alia altiora: præcipuè cũ nõ esset semper idem locus futurus locus Sanctuarij: ideo dato, ꝙ respectu vnius loci ab omnibus partibus terræ Chanaan esset ascensus: nõ tñ poterat hoc esse ex omnibus aliis locis ad omnia illa loca, quę postea essent loca Sanctuarij, sed accipitur ascẽdere, i.

H ire. *In conspectu Domini Dei tui ter in anno*. Licet.n. in aliis tẽporibus hostes Hebræorũ inuaderent illos, vt expugnarent terras eorum, tñ his temporibus non inuadebant: imò dato, ꝙ esset inceptum bellũ inter Hebræos, & hostes eorum, & obsedissent hostes ciuitates Iudæorum, & ipsi eas solas desererent, euntes in locum Sanctuarij, hostes nullo modo intrare potuissent in eas, ad possidendũ, vel prędandũ eas: imò nec desiderarent introire. Fiebat aũt hoc, quia Deus immittebat quemdam terrorem in corda hostiũ, ita, vt non auderent inuadere terram Iudæorum. Vel quia voluntatem suam ad alia distrahebat: ita vt non cogitarent aliquid de terris illis. Vel fortè dato, quòd cogitarent de terris illis, faciebat Deus, quòd non videretur eis bonum pugnare contra eas ad expugnandum illas. Primus modus istorum fuit, cum omnes populi Chananæo-

Quare hostes Hebræorũ nõ audebant inuadere ciuitates Iudæorũ eum ipsi ad locum Sanctuarij ascendebant.

I rum pro pænitentia ciuitatis Sichem volebant irruere super Iacob, & domum eius, quia filij eius deleuerant habitatores vrbis Sichem, sed Deus misit in eos terrorem, ita vt non auderent persequi Iacob fugientem, aut potius recedentem, vt patet Genes. 35 cap. cùm dr: Cumq. profecti essent, terror Domini inuasit omnes per circuitum ciuitates, & non sunt ausi persequi recedentes. *Nõ immolabis super fermento*. Hic ponuntur præcepta varia pertinentia ad istas sollemnitates tres, de quibus fuerat supra dictum, ꝙ ascendere deberent Israelitæ in locum Sanctuarij, & ꝙ in tempore hoc nullus insidiaretur terræ eorum, & quia iste ascensus fiebat ad celebrandum sollemnitates tres supra positas, inter, quas præcipua erat sollemnitas Azymorum, ponitur de obseruatione eius. Et quia in hac festiuitate immolabatur agnus in memoriã egressionis de Aegypto,

K ponit quemdam ritũ huius sollemnitatis, scilicet, de adipe huius agni, & de his, quæ præcedere debebant ad immolationem huius, scilicet, de auferendis fermentatis. *Non immolabis super fermento*. Cùm enim deberet fieri Pascha, accipiebatur agnus, & in die quartadecima mensis primi cũ sol occumberet, vel paulò antequam occumberet, occidebatur, vt patet Deuter. 16. c. & quia istud vocabatur festũ Azymorum: antequam occideretur agnus, perquirebatur tota domus, in qua immolabatur, vt nõ maneret aliquid fermẽtatum, & quidquid inueniebatur, eiiciebatur: non enim poterat aliter fieri immolatio, & hoc est quod dicitur. *Non immolabis super fermento*. id est, existente fermento, aut re fermentata in domo. *Sanguinem hostiæ meæ*. id est, sanguinem agni Paschalis, qui vocatur hostia Dei. Hoc idem ponitur supra, 23. c. sanguis dicitur immolari: non ꝙ sanguis propriè immoletur, quia immolare

Agnus Paschalis erat sacrificiũ Dei.

F est iugulare: sanguis autem nõ iugulatur, sed per iugulationem effunditur: dicitur hostia agnus Paschalis, quia sacrificium Dei erat, vt patet Numer. 9. c. vbi dicitur de obseruatione ista Paschali, & concludit: si quis aũt mundus est, & in itinere non fuit, & tamen non fecit Phase, exterminabitur anima illa de populis suis: quia sacrificiũ Domino non obtulit tempore suo. Item, quia sicut in ceteris sacrificiis requirebatur determinatio loci, scilicet, in loco Sanctuarij, & non alibi, quod non erat de comestione carnium, quas vulgariter comedebãt, quia eas vbicumque vellent comedere possent, vt patet Deuter. 12. cap. sed agnum Paschalem solum poterãt immolare in loco Sanctuarij, vbi immolabantur alia sacrificia, vt patet Deut. 16. cap. Item agnum Paschalem non poterant comedere aliqui nisi mundi existerent, vt patet supra 12. & Numer.

G 9. cap. sed de carnibus communibus poterant comedere omnes tam mundi quàm immundi, vt patet Deut. 12. c. Aliæ quoque differentiæ sunt inter agnum Paschalem, & carnes cõmuniter comedẽdas, in quibus apparet agnum illum esse sacrificium Dei, siue hostiam, vt hic dicitur: de quibus supra 12. c. latius dictum fuit. *Neque residebit mane de victima sollemnitatis Phase*. Hic ponitur alia obseruatio cærimonialis circa immolationem Agni Paschalis, scilicet, quòd non relinqueretur aliquid de carnibus huius agni ad diem alterũ. Debebat enim immolari iste agnus ad vesperam diei quartidecimi, & in eadem nocte comedebatur: mandabatur quoque nihil de carnibus eius debere seruari ad alteram diem, sed si quid superesset, quod comedi non posset, cremaretur igne, vt patet supra 12. c. *De victima sollemnitatis*. id est, de sacrificio, quod fit in

H sollemnitate Paschali, scilicet, de agno. Istud præceptum ponitur supra 23. cap. & non dicitur sicut hic, sed: Nõ remanebit adeps sollemnitatis meæ vsque mane. Hic aũt magis refertur ad carnes, sicut supra 12. c. sed vtrumque verum est, s. ꝙ non deberet manere aliquid de carnibus huius agni vsque mane, sed immediatè comedebatur, aut cremabatur. De adipe autem patet etiã, quia adeps pertinebat ad Deum: sicut dicitur Leuit. 3. cap. omnis adeps Domini erit iure perpetuo, & sicut fundebatur sanguis immolationis, ita adeps tollebatur immediatè, & ponebatur super altare holocaustorum in incensũm Domini. Ista littera tamen si benè inspiciatur magis comprehendit quàm omnes aliæ: quia hic intelligitur tam de carnibus quàm adipe, cũ dicitur, nec residebit de victima sollemnitatis, id est, quòd nihil manebit de illa, ergo nec

I carnes, nec adipes, nec aliquid alterum, quod sit ipsius agni immolati. *Primitias frugum terræ tuæ*. Ista præcepta fuerant posita supra 23. c. sed repetũtur hic ad magis impressionem causandam, & attentionem, vt faciant ea audientes, & Deuter. 14. cap. iterum ponuntur.

De triplici genere primitiarum, quod erat apud Hebræos. Quæst. XXIII.

ET sciendum, ꝙ apud Iudæos soluebatur triplex genus primitiarum: apud nos autem solùm vnum, s. id quod transit in ius Sacerdotum. Apud Hebræos autem primum genus primitiarũ erat in spicis hordeaceis, quia in festo Azymorum mandatum erat, ꝙ offerretur manipulus spicarum, & ille eleuabatur coram Domino, atque

K postea torrebatur igne, & confringebatur in morem farris: ita vt fieret farina, licet non benè multa, & desuper ponebatur tus, & oleum, & offerebantur super altare atque cremabatur: de quibus Leuit. 2. & 23. cap. Secundum genus primitiarum erat in festo Pentecostes, quia tunc erat initium messis triticeæ, vt patet supra in littera, s. sollemnitatem hebdomadarũ facies tibi in primitiis messis triticeæ, & tunc de noua farina antequam homines inciperent comedere de panibus illius anni, fiebant duo panes, & cremabantur super altare loco primitiarum, sicut cremabantur alia sacrificia. De hoc Leuit. 23. c. Istæ duę primitiarum species cedebant iuribus Dei, quia cremabatur in altari. Tertium genus primitiarum erat, quod soluebatur in festiuitate Tabernaculorum, & istæ primitiæ erant de omnibus fructibus, & dabatur secundum voluntatem dantiũ, s. q. aliqui dabant plus, & aliqui minus. Qui minus

tius dabant, de sexaginta partibus vnam soluebant: qui A verò plus de quadraginta partibus vnam dabāt, sicut patet extra de decimis, c. 1. & Hieronymus super Ezechielem. De his autem magis dicetur Deuter. 12. c. istæ autem primitiæ cedebant totaliter iuribus Sacerdotum, sicut decimæ iuribus Leuitarum, vt patet Numer. 18. cap. Et loco istarum primitiarum tertiarum, succedunt nostræ primitiæ: loco autem primarum, & secundarum succedūt oblationes. *Frugum terræ tuæ*. Vocātur fruges generaliter omnes fructus terræ, siue in segetibus, siue vinis, aut fructibus arborum; nam de omnibus his soluebantur primitiæ. Accipiendo tamen fruges, vt communiter accipi solet, signāt semina, vt triticum, hordeum, &c. *Terræ tuæ*. Quilibet tenebatur de terra sua dare aliquid primum in fructibus. i. optimum, vel electum, & in hoc ponitur, q non intelligatur de omnibus modis primitiarum, quia aliquando acci- B piuntur primitiæ in auro, & argento, & ære, vt patet supra 25. cap. cùm dr: Loquere filijs Israel, vt tollant mihi primitias: ab omni homine, qui offert eas vltroneus: hæc sunt quæ accipere debetis, aurum, & argentum, &c. *Offeres in domo Domini Dei tui*. Quia istæ primitiæ portabantur in locum Sanctuarij ad offerēdum, vt patet Deut. 12. c. cùm dicitur: Vt absque vllo timore habitetis in loco, quem elegit Dominus Deus vester, vt sit nomē eius ibi: illuc omnia, quæ præcipio vobis conferetis: holocausta, & hostias, & decimas atque primitias manuum vestrarum. *Non coques hædum in lacte matris suæ*. Hoc idē ponitur supra 23. c. & Deut. 14. c. Hic vetat quandam crudelitatis speciem, vt quidam volunt, s. quia agnus, aut hædus ex materno lacte nutritur, si autem coqueretur in lacte materno ab eodem esse reciperet, & perderetur: quia in eo dissolueretur, C in quo esse acceperat. Alia aūt est probabilior causa huius præcepti, s. vetatio ritus Gentiliū, Gentiles enim omnium rerum Deos fecerunt, sicut declarat Marcus Varro vir disertissimus, in libro sacrorum, & Aug. de Ciuit. Dei, lib. 6. & 7. inter quos constituerunt Deos frugum, scilicet, q Ceres, & Proserpina essent Deæ frugum. Hos autem Deos, vt darent rerum sibi commissarum abundantiam varijs sacrificijs placabant: Cereri enim porcus mactabatur, Siluano autem Deo Siluarum lac tribuebatur, vt ait Horatius: & Ouidius de his in libris Fastorum lib. 1. offerebatur ergo apud quosdam Gentiles agnus in materno lacte decoctus, vt dij agrorum placarentur, sicut dicit se vidisse Rabbi Moyses, qui fecit librum, qui apud Hebræos dicitur More. De hoc latius declaratū fuit supra, 23. cap. Est ergo continuatio huius litteræ, quòd supra mandauit da- D ri primitias Deo, & tunc est ista velut quędam admonitio, quasi dicat, si dederis primitias terræ tuæ, sicut tibi mando, non erit opus tibi, vt coquas hædum in lacte matris ad placandos Deos agrorum, vt dent tibi frugum copiam, quia ego dabo satis abundanter. Similis modus loquendi habetur Malachiæ 3. capite, in solutione decimarum.

Quare Deus vetabat, ne coqueretur hædus in lacte materno.

Dixitq. Dominus ad Moysen: Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum, & cum Israel pepigi fœdus. Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies, & quadraginta noctes: panem non comedit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba fœderis decem. Cumq. descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas testimonij, & ignorabat quod cornuta esset facies sua ex consortio sermonis Domini. Videntes autem Aaron & filij Israel cornutam Moysi faciem, timuerunt prope accedere. Vocatiq. ab eo, reuersi sunt tam Aaron quam Principes Synagogæ. Et postquam locutus est ad eos, venerunt ad eum etiam omnes filij Israel: quibus præcepit cuncta quæ audierat a Domino in monte Sinai. Impletisq. sermonibus, posuit velamen super faciem suam. Qui ingressus ad Dominum, & loquens cum eo, auferebat donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Israel omnia quæ sibi fuerant imperata. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat ille rursus faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

Supr. 23. Deut. 14. Supr. 24. De consecr. dist. 5. c. quadragesima. Et 37. dist. c. longitimus. §. sed è contra.

Dixitq. Dominus. Hic ponitur tertiū principale, s. violatæ legis iterata cōscriptio. *Dixitq. Dominus ad Moysen*. Ista verba dicta fuerunt die vltimo, quo Moyses stetit in monte secunda vice, & in quo fuerunt scriptæ secūdæ ta- A bulæ Legis. *Scribe tibi verba hæc*. Aliquis diceret ex hoc, q Moyses scripsit tabulas secundas, quia Deus mandauit ei scribere. Respondetur, q Deus scripsit. De hoc autem in principio cap. declaratum fuit. Cum autem dicitur hic. *Scribe tibi verba hæc*. Non demonstrantur verba decem præceptorum, sed verba hæc, quæ immediatè dicta sunt, s. omnia hæc præcepta, quæ scripta sunt in hoc c. ab illo loco. Obserua cūcta, &c. Et hæc scripsit Moyses iuxta mandatum Dei: non quidem in tabulis lapideis, sed in libro: nam in tabulis sola decem præcepta scripta fuerunt, quæ Deus scripsit: & scripsit hæc Moyses postquam descendit de monte in castra. *Quibus tecum & cum Israel pepigi fœdus*. id est, quòd per hæc verba Deus pepigit fœdus cum Moyse, & cum Israel, & fuit istud fędus, vt seruarent hæc. *Tecum & cum Israel*. Ponitur Moyses in principio, B quia istud fœdus cum ipso principaliter factum fuit, quia ipse erat rector, & princeps populi, & quando aliqua fiūt ab aliqua Communitate, vel cum aliqua Communitate, Rector Communitatis, qui est principalis persona, repræsentans & vicem gerens totius Communitatis, dicitur hoc principaliter agere; aut id cum ipso fieri. Pactum igitur istud, quod Deus faciebat cum Israel principaliter facere dicebatur cum Moyse. *Pepigi fœdus*. Deus multotiens fœdus pepigit cum Israel. Primò pepigit cum eis fœdus in Horeb, vt patet supra, 19. cap. & confirmatum fuit hoc fędus per sanguinem taurorum, & hircorū, vt patet supra, 24. cap. Iterum pepigit cū eis fœdus in campestribus terræ Moab super Iordanē, vt patet Deut. 29. cap. cùm dicitur: Hæc sunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moysi, vt feriret cum filijs Israel in terra Moab: præter il- C lud fœdus, quod cum eis pepigit in Horeb. Iterum autem hic pepigit fœdus, super hæc verba, quæ dicta sunt in hoc cap. & licet Deus pepigerit fędus cum Israelitis super obseruatione decem præceptorum, tamen magis propriè fędus initur in his verbis, & in his, quæ habentur in Deut. de quibus fuit factum fędus in terra Moab. Nam decem præcepta erant moralia, hæc autem sunt, cærimonialia: magis enim in cærimonialibus fœdus est quàm in moralibus, quia in illo fœdus Dei cum Israel magis est, in quo magis Israel efficitur populus specialis Dei: sed per præcepta cærimonialia specialius applicatur Israel, vt sit populus Dei, quam per moralia: ergo per illa est magis fędus. Patet hoc: quia præcepta cærimonialia sunt Deo viuentia specialiter, cùm non teneatur aliquis ad illa specialiter, vel generaliter nisi ex spōtanea assensione: idem D de iudicialibus dicitur: præcepta autem moralia sunt, ad quæ tenetur quilibet homo naturaliter, & obligant quemlibet sine aliqua speciali datione, nec enim solum obligauerunt Iudæos, quia eis solis data sunt, sed etiam obligabant ceteras gentes, & non solùm obligauerunt Iudæos postquam eis data sunt: sed etiam antequam data forent à principio obligabant; sed fortè magis obligabant Iudæos post dationem, quàm ante dationem, quia post dationem magis explicita erant quàm ante, quia ante solum erant in dictamine conscientiæ cuiuslibet. Item, quia ille, qui peccabat antea contra aliquod præceptorum, peccabat solum contra dictamen rationis practicæ: qui verò peccabat post dationem illorum præceptorum à Deo, peccabat contra dictamen rationis, & contra maiestatem Diuinam, quæ illa specialiter declarauit, & eis E auctoritatem præstitit. Cærimonialia autem, & iudicialia non pertinebant ad omnes gentes naturaliter, nec ad aliquam vnam gentem specialiter, sed solùm illis, quibus Deus specialiter ea dedisset: magis ergo sibi populū Israeliticū per ista vniebat quàm per moralia, quæ communia erant. Et inter hæc adhuc erat differētia, quia magis vniebat Deus sibi populū per cærimonialia præcepta, quā per iudicialia: nā cærimonialia directè ordinabant populū in respectu ad Deū: iudicialia aūt ordinabant Hebræos inter seipsos, patet: quia cærimonialia sunt quædā determinationes cultus Diuini, iudicialia sunt leges forales sedantes contentionū. *Fuit ergo ibi cum Domino quadraginta dies, & quadraginta noctes*. i. moratus fuit in monte quadraginta dies. Computantur isti quadraginta dies, quibus Moyses iacebat coram Domino orans, vt remitteret peccatum populi, & dies illi in quibus descendit de monte, & ex-

Deus magis pepigit fœdus cum Israelitis in præceptis legalibus, quàm in moralibus.

Iudæi non solū obligabantur ad obseruantiam præceptorum Decalogi postquam data sūt, sed etiā ante.

cidit tabulas lapideas, atque portauit ad Deū, atque scripsit eas Deus, & reuersus fuit Moyses de monte portans eas. *Panem nō comedit.* Ponitur panis loco omnis cibi, quia nec etiam comedit herbas, aut arborum fructus, aut manna, vel quidquid aliorum ad pabulum pertinens. Nam si accipiatur pro pane solo, non est aliquid speciale, quia ē͡t illi, qui manebant in castris, non comederūt panem in his quadraginta diebus: imò nec in quadraginta annis, vt patet Deuter. 29. c. *Et aquam non bibit.* Ponuntur ista pro miraculo: quia naturaliter impossibile erat aliquem hominem manere diebus quadraginta incibatum, & impotatum: sed Moyses sola Dei præsentia refocillabatur magis, quam omnibus cibis: nám licet homo per cibum restauretur aliqualiter in eo, quod deperdit, tamen non potest totaliter redire in pristinum statum, quin magis continuè deperdatur quam acquiratur, & ista est causa quare homines, licet continuè cibentur, tamen veterascunt, & deficiunt. Ibi autem Moyses stans cum Deo quadraginta diebus, non fuit immutatus, ita q fieret aliqua in eo deperditio, sed nihil magis deperditū erat in die quadragesimo, quando Moyses descendit de monte, quam in die primo, quando ascendit, & sic nunquā ibi factus fuit senior quam ante erat, & dato q mansisset cum Deo quadraginta annis, sicut mansit quadraginta diebus, non fuisset aliqualiter senior in fine illorum quadraginta annorū, quam erat in principio illorum. Dico autem esse magis, aut minus senem quantum ad corporis habitudinem, non solùm in apparentia exteriori, sed etiam quantum ad realitatem interiorem, s. nulla mutatione facta: sed non quantū ad ætatem, quia iam plurium annorum esset, quam erat à principio. Et isto modo se habebunt corpora glorificata beatorum in vitā æterna, quia non fiet in eis aliqua mutatio, aut corruptio, sed in æternum talia manebunt, qualia semel post resurrectionem esse cœperint. Eodem modo erit de duobus sanctis viris, qui sunt in paradiso terrestri, scilicet: Elia, & Henoch, qui venturi sunt in vltimis diebus, vt cōuertant corda patrum ad filios, & filiorum ad patres, de quibus Henoch est iam senex annorum sex mille, & amplius, Elias aut est annorum iam fermè duorum millium, & quadringentorum, aut amplius: sed non magis effecti sunt senes postquam ibi steterunt, quam cùm primò illuc introducti sunt. Nam si inueterascerent ibi existentes: cùm iam Henoch sit plurium quam sex mille annorum, iam vltra omnem humanam existimationem esset in corpore deficiens, & non solùm deficiens, immo iam pænitus defecisset, si ibi in eo immutationes factæ fuissent, & deperditiones eius, quod est de vetustate naturæ humanæ quantum ad illam carnem, quæ vocatur caro secundū speciem: quia tantum tempus tot immutationes, & deperditiones fieri exigeret, q in nullo homine fieri posset, quin ante illas factas moreretur. Dicendum ergo, q Elias, & Henoch in paradiso terrestri existentes non senescunt, i. q non sunt nunc magis senes quam die prima, qua illuc introierunt. Vtrum autem hoc fiat per ligni vitæ comestionem, conseruantis ab omni corruptione intrinseca, aut per aliquam aliam virtutem eis assistentem: alibi dicendi magis conueniens erit locus.

Moyses stans cū Deo quadraginta diebus, nihil mutatus est.

Corpora glorificata beatorū nō mutabuntur, nec corrūpentur.

Henoch, & Elias, qui sunt in paradiso terrestri nunq̄ inueterati sunt.

F G H I

Differentia inter Henoch, & Eliam, & corpora glorificata. Quæst. XXIIII.

EST autem ista differētia inter Eliam, & Henoch, qui sunt nūc in paradiso terrestri, & corpora nostra cùm glorificata fuerint, q Elias & Henoch, licet nihil senescāt, aut aliqualiter immutentur, tñ mortales sunt, & aliquando corrumpendi: corpora aūt glorificata, nec nunc corruptionem, aut immutationem aliquam habēt, nec vnquam corrumpenda sunt, nec corruptibilia esse vllo modo possunt. Itē est alia differentia, quia licet corpora Eliæ & Henoch non senescant secundum dispositionem corporalem, senescunt tamen secundum ætatem, quia plurium annorum nunc est Elias, quam erat quando in paradisum est raptus, eodem modo Henoch. Sed sancti post iudicium in corporibus glorificatis non solùm non senescent quantum ad corporalem dispositionem, sed etiam nec quantum ad ætatem, quia post diem iudicij, non erit tempus, cum cesset motus cælorum, & non erunt anni, nec menses, qui fiebant per motum corporum supracælestium: & non solùm non erunt anni, & menses, & ætates, sed etiam non erit aliqua temporalis successio: quia tempus est passio motus, & necesse est fundari in motu: vbi ergo non est aliquis motus, non est tempus. Sic erit post in vita æterna, quia non reperietur aliqua species motus in beatis: nō enim erit ibi generatio, nec corruptio, licet istæ non sint propriè motus, sed mutationes: nihil in vita æterna gignetur, quod non fuerat, & nihil corrumpetur, quod fuerat. Non est etiam ibi alterationis motus: quia alteratio fit per actionem qualitatum primarū actiuarum & passiuarum positarum secundū proportionem maioris, & minoris inæqualitatis: sed in vita æterna erūt qualitates in tali harmonia, vt nulla sit in alteram actium: ergo non erit alteratio. Etiā quia omnis alteratio fit, cùm quadam passione alterati, sed in beatis non erit vlla passio, quia tunc tempus pleni gaudij erit, & non mœroris, quia absterget Deus omnem lachrymā ab oculis sanctorum suorum, & non erit amplius luctus, & dolor, nec vllus clamor, quoniá priora transierūt, vt patet Apocal. 7. c. Item, quia omnis alteratio fit ad acquirendam aliquam formam directè, & hæc vt perficiat subiectum, in quo fit alteratio: sed corpora glorificata ita perfecta erunt, q iam non recipient vllam alteram perfectionem, ergo nec alterabuntur. Item, alteratio est via ad generationem, & corruptionem, ergo si corpora glorificata alterarentur, contingeret ea corrumpi, sed nunquam corrumpuntur, ergo nec alterantur. Item non est in eis motus augmentationis, qui est ad maiorem quantitatem, quia cùm resurreximus reformabuntur corpora nostra in statura, quam in æternum tenere debebunt, & eodem modo nec minuentur in quantitate, quia hoc non fit sine magnis alterationibus, quas in vita æterna esse impossibile est. Item non fiet mutatio secundum locum, quia existentes beati in vita æterna, in quacumque parte cæli fuerint, Deum sibi præsentem habent quantum sufficit ad eorum beatitudinem: nec aliquid vsquam est, quod ad eorum felicitatem necessarium sit, ad quod oporteat eos moueri. Cùm igitur nullus motus in vita æterna erit, patet nullum tempus ibi futurum, s. nullam successionem temporalem. Sed sciendum, q ad hoc, q aliquis sit maioris ætatis, scilicet, plurium annorum, aut mensium quam ante erat, non oportet solùm, q sit in eo motus, qui mensuretur tempore, sed etiam q mensuretur tempore consequente motum cælestem: nam dato, q cessaret omnis motus cælorū, & cessaret tempus, quod est mēsura illius motus, tamen adhuc esset temporalis successio, in rebus, vt si aliquis curreret, aut comederet, vel scriberet: cum necesse sit istos actus habere partes, quas impossibile est esse simul, oportet, vt successio sit in eis, quam mensurat tempus. Eodem modo si aliqua res alteretur, aut diminuatur, vel augmentetur, etiam si nō moueatur cælum aliquod, necesse est esse tempus, cum ibi sit partium succedentiū continuatio: in his tamen omnibus non est tempus mensurans motum cæli, cùm nullum cælum moueatur ex hypothesi. Annus autem vel dies, menses, hebdomadæ, & horæ, non sunt quodlibet tempus, aut continent quodlibet tempus, sed solùm sunt tempus, quod mensurat motum cælestem: nam mensura durationis motus solis à puncto in punctū circuli sui motu naturali, est annus. Eodem modo de mense dicimus, q est spatium quo sol pertransit vnum signum, aut ferè. Hora eodem modo est spatium, quo sol pertransit quindecim gradus æquinoctiales. Cessantibus ergo istis motibus, non erit annus, mensis, dies, aut hora, quibus propriè distinguuntur, & fiunt ætates. Licet ergo aliquis duraret in tempore, habens in se omnia genera motus, si tamen cælum non moueretur, quantocumque durarent illi motus, & ille viueret, non diceretur vixisse vnam diem, aut vnam horam, quia numquam pertransierat vna dies, aut vna hora. Et si arguatur de eo, quod habetur Iosue 10. capite, quando sol stetit contra Gabaon, & dicitur: Stetitq. sol contra Gabaon, & non festinauit occumbere spatio vnius diei, ergo dū sol stetit, fuit vna dies. Respondetur, q dum sol stetit, non transit vna dies, aut vna hora, quia dies, & hora sunt mensuræ motus corporis solaris

per

K

Post diem iudicij nō erūt dies, nec menses, nec anni, nec generatio, nec corruptio.

Si cessaret motus cælorum, & tempus adhuc tamen esset successio temporalis.

Cessante motu corporū cælestium nō esset annus, nec mensis, nec dies, nec hora.

An stātē sole Iosue dimicāte fuerit dies vna.

A per se, sed tunc non motum fuit corpus solare, ergo nec fuit dies, aut hora. Licet posset dici, q. dato, q. non moueretur sol, si tamen moti fuerint alij cæli mouente eos primo mobili, esset vna dies, aut vna hora, quia primum mobile rapiens omnes cælos secum, transit à puncto in punctum motu perfecto in viginti quattuor horis. Sed dicendum est, q. tūc nec primum mobile, nec aliquod alterum cælum motum fuit, vt magis declarabitur super 10. cap. Iosue. Dicendum igitur, q. non fuit dies, aut hora illud tempus, quo sol stetit immotus: fuit tamen tempus, quia interim erat aliqua successio actionum, & passionum nostrarum: non tamen erat tempus, quòd mensuraret cælum, aut corpus solis, quia non est tempus mensurans aliquam rem, nisi secundum q. reperitur in ea motus: sed ablato motu secūdum locum, siue, vt fortè, melius dicamus, B secundum situm, non est in cælo aliquis motus: sed tunc adimebatur motus cælestis: ergo non erat aliquod tempus mensurans corpora cælestia. Antecedens patet, scilicet, quòd in cælo non sit aliquis motus, nec mutatio præter motum loci, aut situs: quia non generatur cælū, nec corrumpitur, ideo nō est in eo generatio, nec corruptio: etiam non alteratur cælum, quia non sunt ibi qualitates actiuæ, & passiuæ, quia corpora cælestia non suscipiunt peregrinas impressiones, vt ait Arist. 1. de Cælo, & mundo, nec est in eis augmentatio, aut diminutio: cum cælum nunquam sit maius, nec minus. Ergo quantum ad mensuram aliorum motuum, non potest esse tempus in cælo, sed solum in mensurando motum localem, vel secundum situm: sed, vt ponitur, tempore, quo pugnauit Iosue contra Reges quinque stetit sol, steterunt & alia corpora cælestia: ergo C non erat tunc aliquod tempus mensurans corpora cælestia per se, vel per accidens. Erit autem tempus mensurans res naturales, cùm in eis sit continuus motus alterationis, aut aliquis alius; potissime, quia tunc erat motus localis magnus, scilicet, impetus bellantium Iudæorum contra quinque Reges. Et quando dicitur in littera Iosue 10. cap. non festinauit sol occumbere spatio vnius diei: non dicitur q. sol stetit vna die, sed spatio vnius diei, quia tantum fecerunt Hebræi, dum sol stetit, quantum poterāt facere toto tempore vnius diei artificialis. Et hoc sequitur corrollariè q. Iudæi & alij Amorrhei, contra quos pugnabant Iudæi, non vixerant pluribus horis, quando bellum finitū est, quòd durauit spatio vnius diei, & amplius quam quando inceperant; quod patet: quia horæ fiūt per motum solis, cum perficit quindecim gradus æquinoctiales, aut per motum primi mobilis, sed tunc nihil horum D mouebatur: ergo non erat hora aliqua. Et si vsque nunc durasset illa statio solis, non transisset aliqua hora, nec quarta pars horæ, & tamen transissent multæ hominum durationes, & generationes. *Et scripsit in tabulis verba fœderis.* Istud verbum scripsit non refertur ad Moysen, quia ipse nihil scripsit in tabulis lapideis, sed refertur ad Deum, vt supra in principio cap. probauimus. *Verba fœderis decem.* Dicuntur verba fœderis hic decem præcepta, quia per ea, vel in eis pepigit Deus fœdus cum Israel in Horeb, vt patet supra 19. & 24. cap. Non tñ est putādum, quòd ista sint illa verba, de quibus dicebatur supra immediatè: Scribe tibi verba hæc quibus tecum & cum Israel pepigi fœdus, quia illa fuerunt præcepta, quæ habita fuerunt in hoc capite. Et patet hoc non esse inconueniens, E quia multoties Deus pepigit fœdus cum Israel, sicut supra declarauimus: fuit ergo vnum fœdus factum quantum ad præcepta Decalogi, & aliud quantum ad ista cerimonialia. *Cumq. descenderet Moyses de monte.* Hic ponitur quartum, scilicet, legis iteratæ promulgatio. *Cumq. descenderet Moyses de monte Sinai.* In ipso enim monte erat orando Deum pro peccato populi, & tabulas acceperat: nunc vero omnibus expletis descendebat. *Tenebat duas tabulas testimonij.* scilicet, portās eas in manu sua, sicut portauerat alias priores vtraque manu, vt patet Deuter. 9. c. *Et ignorabat quòd cornuta esset facies sua.* i. q. emitteret radios tanquam cornua. Nam sicut cornua de facie procedunt animalis, ita de facie Moysi procedebant radij magni fulgoris. Et non vocantur quilibet radij cornua, sed solùm radij fortes, qui videntur esse tanquam aliquid durū natum de cute: & ita erat in vultu Moysi, quia illi radij

Cælū non habet aliqui motū præter motū localem.

Radij fortes cornua vocantur.

A erant ita intensi in luce, q. videbantur quasi quidam lucis cumuli prodeuntes de cute aperiendo eam: vnde in Hebræo dicitur (caran hor) id est, cornu de cute. Hæc autem cornua vocat Apostolus gloriam vultus Moysi, vt patet 2. ad Corinth. 3. c. cum dicitur. Quòd si ministratio mortis formata in lapidibus, fuit in gloria, ita vt non possent filij Israel intendere in faciem Moysi, propter gloriā vultus eius, quæ euacuatur. &c. De ista cornutatione Moysi, quidā Rabbi insciens valdè, dixit, quòd facies Moysi fuit cornuta, id est, desiccata sicut cornu: & hoc quia quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, panem non comederat, aquam nō biberat, & ita ossa faciei eius macie conficiente nuda erant sola cute contecta, vt ac quia velut cornua viderentur. Et cùm dicitur infra, quòd Aaron, & principes Israel fugerunt timentes accedere ad Moysen, B propter cornutam faciem eius, dicit quòd hoc erat, quia facies Moysi macie, & pallore confecta, ita cunctis erat horribilis, quòd fugiebant ab eo, vt non viderent. Sed iste insciens ita irrationabiliter loquitur, & falsè, vt redargutione non indigeat, cùm ipse seipsum redarguat. Nam si Moyses stans cū Domino patiebatur aliquem defectum corporis, quia non comedebat, nec bibebat, non solùm facies eius fuisset ita macilenta, sed ēt à multis ante diebus fuisset mortuus, nō. n. potuisset sine cibo & potu quindecim dies naturaliter agere. Si autem nullum defectum patiebatur Deo operante, non solùm non mortuus fuisset, sed etiam nec vultus eius vllo modo transmutata fuisset declinando in maciem tam horrendam. *Ex consortio sermonis Domini.* i. quia loquebatur cum Dño, & ibi radios C lucis induerat. Fuit autem hoc, quando Moyses intrauit in foramen petræ, & transiuit coram eo corpus illud lucidum valde, cuius anteriora Moyses non vidit, nec videre potuisset: sed posteriora contemplatus est, vt patet præcedenti capite. Et quia adhuc posteriora erant tam lucida, vt oculi mortalium maiorem lucem tolerare nō possent, non solùm eam vidit, sed etiam ab ea radios recepit. Nec est sensus, q. ideo, quia loquutus fuit cum Deo, facies eius suscepit radios, quia etiam alia vice cum Deo loquutus fuerat, s. quando accepit primas tabulas, & tñ nō fuit cornuta facies eius reddita: fuit ergo hoc, quia ista secunda vice ostendit ei Deus corpus illud lucidū valde, quod nō ostenderat alia priori vice. *Ignorabat q. cornuta esset.* Licet facies Moysi suscepisset radiorū cornucationem in monte, tñ non sciebat se habere hanc lucem, quousque populares videntes faciem eius cornutam, recesserunt ab eo: & D hoc, quia radij exibant de facie Moysi, & terminabantur ad alias res. Et quia nō potest aliquis videre ea, quæ sunt in vultu suo, nōn poterat ipse videre cornua lucis; alij aūt videbant, quia terminabantur illi radij ad oculos eorum. Potuisset tñ Moyses per se videre illam radiorum cornucationem si habuisset speculum, in quo respexisset, quia sicut aliquis videt in speculo vultum suum, & notas, quæ in eo sunt, ita vidisset Moyses fulgorem vultus sui, quia terminatus in speculo fuisset, & repræsētatus oculis eius.

Opinio quædā fatua Hebræorum.

Quomodo Moyses acceperit cornua lucis in facie.

Quarè facies Moysi nō fuit prima vice, cùm in montē ascendit, cornuta, sed secunda vice. Quæst. XXV.

QVÆRVNT aliqui, quare facies Moysi, nō fuit cornuta prima vice, qñ ascendit in montem pro accipiendis primis tabulis, sicut in illa secūda vice? E Aliqui rñdent, q. Moyses in prima vice nō habuit ita claram cognitionē de Deo, sicut in secūda, ideo ad designandū hoc, dedit ei Deus cornua lucis. Alij dicunt, q. factum hoc fuit, vt populus, qui per idololatriā peccauerat, eum magis timeret, & haberet in reuerētia, Rabbi Salom. dicit, ideo factū hoc fuisse, quia Dñs posuit manū suā super oculos eius, vt patet in fine præcedentis capitis, & ex eo contactu facies eius resplenduit. Istarum responsionum prima est indifferens, nec enim multum videtur adaptari, nec rursus videtur continere aliquod inconueniens. Secunda non stat conuenienter: quia si ideo radij dati fuerunt, vt magis timerent eum idololatræ, debuisset potius apparere facies eius cornuta prima vice, quàm secunda, quia in prima vice populus idololatriam commiserat, & erat ludendo, & choreas ducendo, coram vitulo conflatili aureo, quando descendit Moyses,

Opi. Rabbi Salomonis quæ fuerint.

& ascensus magno furore occidit viginti tria millia eorum: magis ergo tunc debuissent radij inesse vultui Moysi quàm postea: quia cùm descendit secunda vice, non puniuit populū, quia iam peccatum dimissum erat, pro quo ipse ad Dominum vt eius remissionem impetraret precibus ascenderat. Tertia respon. scilicet, Rabbi Salomonis, non conuenit: quia ipsa procedit ex quodam fundamento valde rustico, s. quod Deus haberet ibi corpus, & esset valde lucidum, & posuisset manum illius corporis super faciem Moysi, ex quo contactu redditus fuit vultus eius clarus. Sed hoc falsum est: quia vt præcedenti cap. patet, non posuit manum illius corporis lucidi Deus super faciem Moysi, siue super foramen petræ, sed fuit illa manus quædam nubes obscura posita super foramen petræ, donec transiret facies illius corporis lucidi, vt nihil Moyses videret; si autem fuisset illius corporis manus, cùm illud G corpus ita lucidū esset, manus quoque valde lucida fuisset, & sic tantam lucem Moyses videret posita manu super oculos eius, sicut cùm auferretur manus, quod falsum est: quia tunc nihil causæ fuisset, quare manus poneretur super oculos Moysi, & postea tolleretur ad videndum posteriora corporis transeuntis. Dicendum ergo, quod hic quæruntur duo. Primum quare ille splendor diuinus inerit vultui Moysi. Secundum, quare magis in secunda vice, quàm in prima. Ad primum respondetur, quod Deus voluit dare Moysi illam lucem in facie in signum specialis amoris, quia Deus diligebat specialiter Moysen super omnes, qui præcesserant eum, ideo dedit ei quoddam priuilegium, quod nulli vnquam contulerat. Patet hoc: quia dictum fuit supra præcedenti capite, inuenisti enim gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. Alia ratio est, H quia Moyses petierat, vt Deus ambularet cum eis, & remitteret iniquitates eorum, faceretque eos tales, vt amplius non peccarent; cum dicitur supra in littera: si inueni gratiam in conspectu tuo Domine: obsecro, vt gradiaris nobiscum, populus enim duræ ceruicis est, & auferas iniquitates nostras, atque peccata, nosque possideas: Deus autem voluit hoc facere obligans populum ad quædam præcepta. Et quia facilè non constaret populo, quod Deus volebat præcedere eos, si solùm Moyses dixisset, quia iste populus semper ab initio fuit duræ ceruicis, non assentiens his, quæ dicebantur, quæ credere oporteret, nisi signa fierent, vt patet 1. ad Corinth. 1. cap. scilicet. Iudæi signa quærunt, Græci autem sapientiam. Volnit ergo Deus facere miraculum, per quod crederent, quòd Deus volebat præcedere eos, & istud miraculum fieri debebat in ipso I Moyse, vt assentiretur verbis eius, & fuit istud miraculum cornutationis vultus Moysi, vt quasi in illo fulgore Deus testimonium perhiberet his, quæ dicerentur à Moyse. Et patet hoc: quia immediatè post petitionem Moysi, subiungitur hoc in signum concessionis Diuinæ, cùm dixit Deus: Ego inibo pactum videntibus cunctis, signa faciā, quæ nunquam visa sunt super terram, nec in vllis gentibus, vt cernat populus iste, in cuius medio es, opus Domini terribile, quod facturus sum. Item dedit Dominus Moysi illam cornutationem vultus, vt in reuerentia magna haberetur: nam tantus erat fulgor faciei eius, quod ad eum accedere non poterant, nec loqui ei. Item dabat Deus illum fulgorem ad honorem legis, vt lex illa valde honorata crederetur, cuius minister radios fulguris de facie emittebat. Secundum erat, quare magis in secunda vice, isti radij ei dati fuerint, quàm in prima. Ad quod responderi potest, quòd ille fulgor fuit in facie Moysi ex visu Domini, scilicet, quando vidit illud corpus lucidum, quod transiuit ante eum, tunc enim fuerunt radij impressi vultui eius, sed ista apparitio fuit facta in secunda vice, & non in prima: ergo in secunda debuit dari cornutatio faciei. Itē, fuit data ista cornutatio in signum approbatiuum pacti Domini cum Moyse initi: quia Deus, promittebat, quòd dirigeret Israelitas in via præcedendo eos per seipsum, sed illa promissio fuit facta in secunda vice, quia tunc rogauit Moyses, vt præcederet Deus Israelem in via, & non in prima vice, vt patet in præcedenti cap. & in isto. ergo in illa vice debuit dari cornutatio faciei, & non in prima. Item, ille fulgor faciei Moysi dabatur ad honorem legis, quam ferebat: sed lex, quam pri- F mò ferebat in tabulis non profuit, quia fractæ fuerant tabulæ: secundæ autem tabulæ manserunt: ergo dari debuit cornutatio in secunda vice. Hæc ratio assumitur ex fundamento verborum Apost. 2. ad Cor. cap. 3. vbi splendorem vultus Moysi, dicit gloriam illius legis, quæ tunc data fuit. Item, Deus volebat honorificare populū suum inter ceteros populos, sicut petierat Moyses supra præcedenti c. s. Vt glorificemur ab omnibus populis, qui sunt super terram: sed in prima vice, cùm Moyses descendit de monte, Deus erat iratus populo, quia coluerant vitulum conflatilem aureum instar Dei; & tunc actualiter adhuc colebant: ergo non debuit eos tunc honorare, sed potius pœnis afficere. In secunda autem vice, erat Deus reconciliatus populo precibus Moysi supplicantis, vt patet in isto capite: & præcedenti, & Deuteron. 9. capite: ergo in secunda vice dare debuit hunc honorem, vt faceret Principem eorum radiis refulgentem.

Quanto tempore durauerit fulgor in facie Moysi. Quæst. XXVI.

Quaeritvr circa hoc de ista cornutatione faciei Moysi, quāto tempore ipsa durauerit, id est, vtrum iste fulgor ... Moyses, & apparuit filijs Israel durauerit semper, vel solū durauerit ... aliquo magno tempore. Aliquis forte respondebit, quod iste fulgor solum durauit immediatè, vt descendit Moyses, & loquutus fuit ad filios Israel ea, quæ dixerat Deus de fabricatione Sanctuarij, & quod postea immediatè fuit ablatus. Cuius ratio videtur, quia H iste fulgor dabatur in testimonium eorum, quæ ... dicturus ..., vt supra ... : sed ... fulgorē esse tūc qn illa verba dicebantur, vt ... mouerentur ad assentiendū his, quæ dicebantur ... post hoc nō durauit. In contrarium aūt ... quod ille fulgor faciei Moysi durauit vsque ad ... eius, quia Deut. c. 34. dicitur in littera non caligauit oculus eius. ... littera Hebr... quod ... vel colorem, & potest dici, & non caligauit color eius, quod intelligetur de ... oculorum fulgore, & ... faciei, qui non caligauit, i. nō obscuratus fuit, vel non fuit sublatus vsque ad mortem. Ad istā quæstionē videtur respondendum duabus Cōclusionibus. Prima ... fulgor vultus Moysi non fuit sublatus immediatè ... quibus ... verba ad populū, quæ Deus ... præceperat. Secūda Conclusio est, quod non fuit ... vsque ad mortem Moysi. Prima Conclusio patet ex verbis sequentibus in littera, s. ... sermonibus ad populum, posuit velamen super faciem suam; quod ingressus ad Dominū auferebat loquens cū eo, donec exiret: ergo tunc post loquutionem priorem ad populum mālit fulgor, quia aliàs non oportuisset poni velamen, ... Et non solum arguitur ex littera hac quod durauit post illā loquutionē: sed etiā quod durauit multo tempore post, quia infra dr, quod Moyses exiens à Domino loquebatur ad filios Israel omnia, quæ ei fuerant à Domino imperata, qui videbant faciē egredientis Moysi esse cornutā, sed operiebat ille ... faciem suam, ... loquebatur ad eos: ergo videtur, quod hoc in con... venerat, vt quandocunque loqueretur Moyses ad filios Israel, poneret velamen, & cùm loqueretur ad Dominum tolleret: sed hoc ad multū tempus spectat: ergo multo tēpore post illā loquutionē mansit fulgor in vultu Moysi. Se- K cūda Conclusio erat, quod ille fulgor mālit vsque ad mortem Moysi: sed nec ex hoc approbo illam cōfirmationē huius, quæ assumitur ex vltimo cap. Deuter. quia sinè dicatur, quod nō caligauit oculus eius, siue quod non caligauit color eius, quia quodlibet illorū pertinet ad ea, quæ erant naturalia Moysi. ... n. signare littera, ... licet Moyses in senectute fuerit mortuus, i. cū esset annorum centum & viginti: tamen valde sanus fuit semper, quia non caligauit oculus eius, siue non fuit obfuscatus color eius. Quod autem fuerit cornutatio faciei perseuerans in Moyse vsque ad mortem, vel quòd ablata fuerit immediatè, vt concessa fuit, non arguebat eum esse sanum vel non, quia ille fulgor nō erat naturalis, sed gratis concessus à Domino & supernaturaliter. Quòd aūt hæc verba litteræ signare sanitatē corporis

Quare vultus Moysi splendidus factus fuit.

Fulgor radiorū in facie Moysi remansit vsque ad mortem eius.

Moysi,

Moysi, patet in his, quæ subiunguntur immediatè ibidem, scilicet, nec dentes illius moti sunt: hoc enim ad naturalia pertinet attestantia bonam complexionem, & continuam sanitatem. Si autem poneretur hic fulgor faciei, qui erat cornutatio, & pertinebat ad ea, quæ erant ex miraculo, & dentes non moti, quod pertinebat ad naturalia, non concordarent ad concludendum aliquid vnum: non est ergo ista conueniens probatio. Sed aliter arguendum est, scilicet, quod Deus dederat istam cornutationem Moysi, vt gratiam gratis datam, quia erat ei familiaris, & nouerat eum ex nomine, vt patet præcedenti capite: quando autem Deus aliquam gratiam dat alicui, nisi fortè illa sit determinata ad aliquod tempus specialiter, non tollit eã, nisi ex demeritis eius, cui tale quid ex gratia tributum ab eo fuit: sed ista gratia secundum se, non erat determinata ad aliquod tempus, sed erat quædã honoratio Moysi coram Israelitis: quia Deus eum diligebat, & Moyses non fecit aliquid propter quod demereretur perdere illũ fulgorem, ergo ille fulgor mansit semper in eo quoad vixit. Item, quia Deus dederat istum fulgorem Moysi ad honorandum eum coram populo, sed si abstulisset ei illam ante mortem, magis puniuisset eũ, & dehonorasset quàm honorasset in eo conferendo: ergo nõ abstulit. Patet antecedens, scilicet, quòd Deus dederat illud fulgorem faciei ad honorandum Moysen, quia Moyses inuenerat gratiam coram Domino, & erat ei notus ex nomine, vt patet præcedenti capite. Quòd autem Moyses magis dehonoratus si ablatus fuisset ei iste fulgor, quàm honoratus fuisset, fuerat quñ ei concessus fuit, patet: quia cũ aliquis est in aliquo statu humili, aut mediocri, & ab illo statu non decidit, ne ascendit, non est honor ei, nec dedecus: cùm verò ascendit ad aliquem statum, à quo postea decidit, dedecus est maximè in his, quæ à Deo solo conferuntur. Nam si bona fortunæ, quæ temere venire, & recedere videntur, perderet, non esset ad dedecus reputadum, quia sine culpa sua iniustè bonis suis poterat spoliari: cùm autem Deus aliquid confert (quia ipse nunquam aliquid iniustè tollit) videtur iustè tollere, & sic est; ille ergo, qui tenebat rem, & cui nunc aufertur, iustè punitur in ablatione rei. Sed hoc non potest esse, nisi aliqualiter demeruerit: ergo demeruit, vt tolleretur. Si ergo populus Moysen vidisset prius refulgentem reputasset eum tanquam multum honoratum à Deo: si vero postea conspexisset eum priuatum fulgore illo priuatum, existimasset eum peccauisset coram Deo, & propter illud peccatum Deus ei abstulisset fulgorem antea cõcessum, in quo multum Moyses dehonoratus fuisset, cùm de eo talia reputarentur. non ergo ademisset Deus illum fulgorem faciei Moysi. Itẽ, fuit datus iste fulgor principaliter in testimonium, q̃ Deus præcederet Israelitas in via, & vt Moysi dicenti crederent. cùm autem iste fulgor fuit in Moyse postquam verba illa dicta sunt populo aliquanto tempore, fortè satis magno, vt conijcitur ex littera hac, si postea cessassent credidissent Israelitæ, q̃ iam Deus iratus eis nollet ambulare cum eis, in quo plurimum doluissent. Non ergo debuit tolli fulgor ille vsque ad mortem Moysi. Ad rationem autem, quæ in principio ponebatur pro contraria parte, s. q̃ immediatè postquam loquutus fuit Moyses cessauerit: non oportet respondere, cum littera ipsa dicat oppositum, ponens post illam loquutionem durasse, vt declaratum fuit. Et quando dicitur, q̃ solùm erat iste fulgor ad indicandum ea, quæ Moyses dicebat esse vera: sed hoc solũ oportebat esse quñ Moyses verba proferret: ergo non debebat vlterius durare. Respondetur, q̃ non solùm fuit datus ille fulgor ad indicandã veritatem verborũ Moysi, sed etiam ad multa alia, vt probatum fuit hic, & supra: sed ista post illam primam loquutionem ad populũ subsistebãt: ergo fulgor post dies illos mansit. *Videntes autem Aaron & filij Israel.* Ponitur Aaron specialiter seiunctus à toto populo, quia erat rector totius populi: nam sicut Moyses ponitur nominatim, cùm dicuntur aliqua, quæ pertineant ad eum, & ad popolum, quia ipse erat totaliter rector populi: ita Aaron quia erat rector populi in absentia Moysi, ponitur hic singulariter, & populus per se. Patet hoc: nam quando prima vice Moyses ascendit ad Dominum, dimisit ut rectorem populi Aaron, & cum eo

A Hur, vt patet supra 24. c. cùm dicitur: Habetis Aaron, & Hur vobiscũ, si quid quæstionis ortum fuerit, referetis ad eos. Cùm ergo in hac secunda vice Moyses ascenderet ad Dominum, & nesciret quantum ibi moraturus esset, nõ est verisimile, q̃ non dimitteret rectorem loco sui, quia multæ quæstiones oriri possent, quæ si veloci discussione non sopirentur, possent magna scandala generare, dimisit ergo Moyses Aaron in rectorem, etiam hac secunda vice, quia non erat in populo aliquis honorabilior, aut dignior tanto regimine: licet videatur errasse in prima vice, & certissimè errauit: magis tamen alij de populo errauerant. & non erat aliquis, qui fortè si tenuisset locum, quem tenebat Aaron, & conuenisset contra eum totus populus, sicut conuenit contra Aaron, non errasset in eo, in quo Aaron, aut fortè magis. *Cornutam Moysi faciem.* id est, emittentem cornua lucis. s. fulgidos radios in modum cornuum.

B *Timuerunt prope accedere.* Non timuerunt accedere tanquam formidãtes lucem illam, sicut aliquod visibile horrendum, vt videre aspides, vel dracones: quia gratus aspectus lucis illius erat, imò inter formas visibiles nihil delectabilius est luce: sic enim ait Salomon in Ecclesiaste vltimo c. Dulce lumen, & delectabile oculis hominum videre solem. Sed timuerunt accedere propter reuerentiam, quia videntes Moysen sic fulgentem, putauerunt illud esse aliquid valde Diuinum: ideo cognoscentes suam paruitatem retrocesserunt, non audentes se ei iungere. Vel fortè dicendũ, q̃ ideo timuerunt prope accedere, quia illa lux ita fortis, & intensa erat, q̃ non poterant oculi filiorum Israel sustinere eam prope, poterant autem aliqualiter à longè sustinere. Hoc notat Apostolus 2. ad Corint. 3. cap.

Quare Israelitæ videntes vultum Moysi lucidũ, fugerũt ab eo.

C dicens, q̃ ita fulsit facies Moysi, vt non possent intendere in eam filij Israel. *Vocatiq. ab eo reuersi sunt.* Videns Moyses, Aaron & Israelitas recedentes à conspectu suo, admiratus quare hoc facerent, vocauit eos, & tunc cognouit vultum suum esse cornutum. *Tam Aaron quam Principes Synagogæ.* Isti. n. sunt qui ad Moysen veniebant, quia principales erant, nec oportebat totam multitudinem congregari. Vocantur Principes Synagogæ, id est, principes multitudinis, quia Synagoga idem est, quod multitudo congregata, & erant isti Principes duodecim tribuum, qui primi erant inter omnes de populo, & alij iudices, scilicet, quinquagenarij, decani, centuriones, atque tribuni, & seniores Israel: isti enim conueniebant quantum ad consilia, quæ erant specialia, & ad deliberandum aliquæ populus autem aliquando conueniebat ad audiẽdum ea,

D quæ deliberata erant: vel ea, quæ Deus dici mandabat: sicut patet infra, q̃ populus congregatus fuit ad audiendum verba, quæ dixerat Deus Moysi. *Et postquam locutus est ad eos.* scilicet, vocando Principes illos, qui propter reuerentiam vultus eius recesserunt ab eo. *Venerunt ad eum etiam omnes filij Israel.* Antea non audebãt accedere ad eum Principes, quia viderant vultum fulgẽtem, nũc verò postquam ipse eis timorem abstulit, non solum ipsi, sed etiam populares omnes venerunt, vt audirent quid dicere vellet. *Quibus præcepit cuncta quæ audierat a Domino in monte Sinai.* Referendo præcepta de fabricatione totius Sanctuarij, & vtensilium eius. Retulit etiam ista præcepta, quæ hic dicta sunt: retulit etiam de vestibus Aaron, & de ritu consecrationis eorum, quæ omnia supra habentur a principio 25. capitis vsque huc. *Impletisq. ser-*

E *monibus posuit velamen super faciem suam.* Locutusq. fuit coram eis omnia, quæ retulimus, & hoc nudata facie, & apparente fulgore, & postquam compleuit loqui, cooperuit faciem suam.

Quare Moyses posuerit velamen super vultum finito sermone, quem habuit ad populum. Quæst. XXVII.

CVrus causam aliqui esse volũt, quia tunc primum cognouit faciem suam esse cornutam, & necessariũ, fuisse omnino eam velari, ne splendor eius intuentiũ oculos verberaret. Magis tamen videtur, quòd ante hoc cognouisset faciem suam cornutam, scilicet, quando recedebant ab eo Principes propter radios à facie eius promanantes: non est enim verisimile, quòd ipse tunc non quæreret ab eis quare recederẽt ab eo, si nesciret causam,

quare recederent, cùm aliàs non consueuissent recedere ab eo. Cùm dicitur autem hic, quòd operuit faciem postquam loquutus est: in quo innuitur, quòd cum loquebatur erat facies eius aperta. Causa erat: quia decebat, quòd Moyses aliquando vultum suum loquens tegeret, & aliquando aperiret: nam quia radij eius offendebát oculos intuentium, decebat cooperiri, cùm loqueretur eis. Etiam quia non erat conueniens, ꝙ Israelitæ viderēt omni tempore radios illos gloriosos vultus Moysi: decuit tamen ꝙ aliquando viderent, & hoc in prima loqutione, quando venit de monte, tum, quia si nunquam vidissent attente radios illos faciei Moysi, non potuissent iudicare de gloria vultus eius, nec existimare quantum Deus enim honorauerat. Nam dato, ꝙ primo vidissent faciem Moysi cornutam, tamen offensi radiis eius, non potuerunt attente considerare illum fulgorem: nunc aūt quia Moyses sedebat cum eis luquens, poterāt distinctè considerare quātum vellent. Fuit etiam tūc facta reuelatio vultus, vt aspicientes tantum fulgorem, in maiori reuerētia haberēt ea, quæ dicebantur à Moyse ex parte Dei: in aliis autem vicibus, quando loquebatur Moyses ad populum tegebat faciem suam, ne aspicientes offenderentur in lumine vultus eius. *Quod ingressus ad Dominum*. Ingredi dicebatur ad Dominū, cū ingrediebatur in Tabernaculū illud paruū, quod terēderat extra castra, de quo dictū fuit c. præcedenti, vel postea cū ingrediebatur in Tabernaculū magnū facto illo, quia sæpè ingrediebatur in illud ad cōsulendū Dominū, vt patet Numer. 7. c. in Tabernaculo etiā paruo posito extra castra, Deus esse dicebatur, quia super illud sedit gloria Dñi in columna nubis, vt patet c. præcedenti: sicut postea sedit super alterum Tabernaculū magnū, vt patet infra 40. c. & Num. 9. *Et loquens cū eo*. Qñ intrabat in Tabernaculū, intrabat ad loquēdum cum Domino, vt patet Num. 7. c. cùm dr̄: Cumq. vellet Moyses cōsulere Oraculum, ingrediebatur Tabernaculū fœderis, & audiebat vocem Dñi de Propitiatorio de medio duorum Cherubim: vnde & loquebatur ei. *Auferebat donec exiret*. Causa est, quia cùm vultus Moysi esset fulgens, & fulgor ille esset aliquid pulchrum, non debebat operiri, sed potius aperiri: si aūt operiretur, hoc erat propter infirmitatem oculorū intuentiū: sed corā Deo nō subsistebat aliqua talis causa: ergo non erat tegendus vultus coram Domino. *Et tunc loquebatur ad filios Israel*. s. quando exibat de Tabernaculo post consultationem factam cum Domino. *Omnia quæ sibi fuerant imperata*. Moyses intrabat cōsulturus Dominū, siue qñ populus in aliquo dubitabat, aut quæstiones popularū eū dubitare faciebāt. Sicut patet in quæstione filiarum Salphaad, vt habetur Num. 27. c. in qua nesciuit respōdere Moyses, donec cōsuluisset Dominū: siue qñ ipse Moyses per se dubitabat in aliqua re, & tunc rñdebat ei Deus, quid agendū esset, & ipse veniēs ad Israelitas rñdebat eis, quid Deus determinasset, aut fieri iussisset. *Qui videbāt faciē egredientis Moysi esse cornutā*. Qñ Moyses egrediebatur de Tabernaculo ante Dominū, non ponebat velamen in facie: Israelitæ aūt expectantes eū ad portam, qñ egrederetur, videbant vultum eius sine velamine refulgētem, & tūc Moyses resumebat velamē, ne offenderet oculos eorū.

An fulgor semper fuisset in vultu Moysi. Quæst. XXVIII.

IN hoc aūt quidam dicunt de isto fulgore Moysi, ꝙ non erat semper in facie Moysi, sed aliquādo tollebatur, & aliquando iterat, s. ꝙ cū Moyses ambulabat inter Israelitas non erat fulgor in facie eius, & cùm intrabat ad Dominū, resumebat illum fulgorem, & tunc cùm loquebatur ad eos, operiebat faciem suam, quia refulgebat. Et ista sententia satis conueniens est; Nam quando Moyses vulgariter loquebatur cum popularibus, communicando eis, non erat aliquid causæ, quod ille splendor existeret in vultu eius: nam si semper extitisset non habitus fuisset in magna reputatione. Etiā quia conueniens erat, vt distātia esset inter loquutionem, quam Moyses ex parte Dei cum popularibus habebat, & inter illam, quā habebat vulgariter colloquendo. Etiam quia hoc maximè comprobabat esse à Deo illū fulgorem, cū semper renouaretur ex colloquutione Dei, quòd non sic apparuisset si semper perseue-

F rasset: quia posset aliquis existimare hoc fuisse in illo à cōplexione, vel ex aliqua immutatione facta in eo, sicut contingit aliquem quasi subito fieri barbatum ex timore, vel alia passione: vel sicut cōtingit aliquē subito fieri canum præter exigentiam ætatis: & manent postea istæ formæ: cùm aūt iste fulgor tolleretur Moyse communicante sermonē cum vulgaribus, & postea rediret eodem intrante coram Domino: satis notum erat hoc factū fuisse ex operatione speciali Dei, quo facto maior Moysi tribuebatur auctoritas. *Sed operiebat ille rursus faciem suā*. Ne paterentur oculi intuentium reuerberati à radiis, scilicet. *Si quando loquebatur ad eos*. i. si post illam apparitionem rediret ad loquendū Israelitis. Quamuis ista supradicta sint verisimilia, vera tñ non sunt, quia ſm ꝙ ex littera innuitur, non tollebatur fulgor ille à facie Moysi, ita ꝙ postea rediret:
G sed potest dici, ꝙ aliqualiter suscipiebat augmētū, vel reformabatur. Sed dicendum est, ꝙ postquam esse cœpit in vultu eius, semper fuit donec mortuus fuit. Et patet: quia dr̄ in littera, ꝙ quando redibat Moyses, vt appareret coram Domino, tollebat velamē de vultu suo: ergo oportet, ꝙ ante hoc habebat fulgorē faciei: aliàs non esset opus tegere vultum: sed non semper qñ Moyses intrabat ad Deū, veniebat dabatur occasio loquendi filiis Israel: ergo non solū facies Moysi erat cornuta, quando loquebatur cum Domino, & qñ loquebatur populo egrediens à Domino: ergo dicendū, ꝙ præter hoc, facies Moysi erat cornuta. Item, qñ Moyses intrabat ad Deum, habebat faciem fulgidam, cùm dicatur, ꝙ tūc auferebat velamen à facie sua, ergo non recipiebat fulgorem nouiter, quando intrabat ad Dominū, sed eundē habebat. verū nō erat dandū aliud
H tempus, in quo fulgorē recuperaret si recuperaturus erat, nisi quando ingrediebatur ad Dominum: sed tunc non recuperabat, quia habebat: ergo semper habebat non perdendo eum. Item, quia dicitur hic in littera, ꝙ Moyses operiebat vultū suum. s. quādo loquebatur ad filios Israel, id est, ꝙ postquam exibat à Domino, si contingeret eum loqui filiis Israel, operiebat vultum suum: ex quo innuebatur, ꝙ aliquando egrediebatur à Domino, & nō loquebatur filiis Israel, & tamen habebat faciem cornutam, & non operiebat eam: sed quando veniebat ad loquendum illis, operiebat faciem suam: erant igitur aliqua tempora, in quibus Moyses, nec erat coram Domino, nec coram filiis Israel loquebatur, & tamen habebat faciem cornutam. Dicendum igitur, ꝙ facies Moysi semper fuit fulgēs postquam semel cœpit fulgere. Sed quæres, quare Moyses
I tegebat faciem suam coram filiis Israel? Respondebis forte, ꝙ ideo faciebat, quia non poterant Israelitæ intendere in faciem eius. Et hoc verum est. Sed adhuc non solùm quæritur, quare non intendebant in eam, sed quare erat tanta lux, vt non possent intendere. Et ad hoc potest responderi, sicut supra respondebatur. Sed præter hoc est & alia ratio potissima in hoc, quæ forte alicui videbitur allegorica, cùm tamen sit litteralis, quia aliquādo ista videntur coincidere, vt declarauimus supra 12. c. in principio, & est: quia lex vetus continebat in se legem nouam, & ita erant sacramenta illa velata in cortice litteræ Veteris Testamenti, ꝙ licet ipsa in se clara sint, tamen Iudæi non respiciebant ea, sine velamine, cùm solam corticem intuebantur: ad lucem autem illam Noui Testamenti latentis, oculos attollere non poterāt. Hoc innuit Apost. 2. ad Cor.
K 3. cap. dicens: Et sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israel in faciem suam, sed obtusi sunt sensus eorum vsque in hodiernum diem, velamen idipsum in lectione Veteris Testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur, sed vsque in hodiernum diem, cùm legitur Moyses, velamen est positum super cor eorum, cùm autem conuersi fuerint ad Dominum, auferetur velamen illud.

Quare Moyses tegebat faciem suā corā filijs Israel.

CAP. XXXV.

IGITVR *congregata omni turba filiorum Israel, dixit ad eos: Hæc sunt quæ iussit Dominus fieri. Sex diebus facietis opus: septimus dies erit vobis sanctus, Sabbatum, & requies*

quies Domini: qui fecerit opus in eo, occidetur. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris per diem Sabbati. Et ait Moyses ad omnem cateruam filiorum Israel: Iste est sermo, quem præcepit Dominus, dicens: Separate apud vos primitias Domino. Omnis voluntarius & prono animo offerat eas Domino: aurum & argentum, & æs, hyacinthum, & purpuram, coccumq. bis tinctum, & byssum, pilos caprarum, pellesq. arietum rubricatas, & hyacinthinas, ligna setim, & oleum ad luminaria concinnanda, & vt conficiatur vnguentum, & thymiama suauissimum, lapides onychinos, & gemmas ad ornatum Superhumeralis, & Rationalis. Quisquis vestrum sapiens est, veniat, & faciat quod Dominus imperauit: Tabernaculum scilicet, & tectum eius, atque operimentum, anulos, & tabulata cum vectibus, & paxillos & bases, Arcam & vectes, Propitiatorium, & velum, quod ante illud oppanditur: Mensam cum vectibus & vasis, & propositionis panibus: Candelabrum ad luminaria sustentanda, vasa illius & lucernas, & oleum ad nutrimenta ignium: Altare thymiamatis, & vectes, & oleum vnctionis, & thymiama ex aromatibus: Tentorium ad ostium Tabernaculi: Altare holocausti, & Craticulam eius æneam cum vectibus & vasis suis: Labrum & basim eius: Cortinas atrij cum columnis & basibus, tentorium in foribus vestibuli, paxillos Tabernaculi & atrij cum funiculis suis: Vestimenta, quorum vsus est in ministerio Sanctuarij, vestes Aaron Pontificis ac filiorum eius, vt Sacerdotio fungantur mihi. Egressaq. omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysi, obtulerunt mente promptissima, atque deuota primitias Domino, ad faciendum opus Tabernaculi testimonij. Quidquid ad cultum, & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt, armillas & inaures; anulos & dextralia: omne vas aureum in donaria Domini separatum est. Si quis habebat hyacinthum, & purpuram, coccumq. bis tinctum, byssum & pilos caprarum, pelles arietum rubricatas, & hyacinthinas, argenti, ærisq. metalla obtulerunt Domino, lignaq. setim in varios vsus. Sed & mulieres doctæ, quæ neuerant, dederunt hyacinthum, purpuram, & vermiculum, ac byssum & pilos caprarum, sponte propria cuncta tribuentes. Principes verò obtulerunt lapides onychinos, & gemmas ad Superhumerale & Rationale, aromataq. & oleum ad luminaria concinnanda, & ad præparandum vnguentũ, ac thymiama odoris suauissimi componendum. Omnes viri & mulieres mente deuota obtulerunt donaria, vt fierent opera quæ iusserat Dominus per manum Moysi. Cuncti filij Israel voluntaria Domino dedicauerunt.

Oblatio pro fabricatione Tabernaculi supra 25.

Igitur. Descripta ablatione impedimenti constructionis Tabernaculi, quod acciderat ex adoratione vituli cõflatilis aurei: hic redit Legislator ad enarrandam constructionem Sanctuarij. Et diuiditur in duo. Primò agitur de quadam præuia dispositione; Secundò agitur de Tabernaculi, & totius Sãctuarij fabricatione in principio seq. c. Prima in duas: quia Primò agitur de materiæ congregatione; Secũdò, de artificum electione, ibi. *Dixitq. Moyses.* Circa primum. *Igitur congregata.* Volens Moyses mãdare fabricationẽ Sanctuarij filijs Israel, præposuit de obseruatione Sabbati, ne fortè putarẽt filij Israel, se solutos ab obseruatione Sabbati, cũ talia opera ad Deum pertinerẽt. Et istum eumdem modũ tenuit Deus in mandando Moysi, ꝙ denũciaret hæc filiis Israel, vt patet supra, 31. c, licet fuerit ordo mutatus, quia Deus mandatis omnibus, quæ pertinebant ad Sanctuarij constructioné, in fine conclusit mãdatum de obseruatione Sabbati: hic aũt Moyses præposuit Sabbati obseruationem. *Congregata enim turba filiorum Israel dixit ad eos.* Dixerat. n. supra, ꝙ Aarõ, & principes Synagogæ viderunt faciẽ Moysi cornutã, & timuerunt accedere ad eum: sed postea vocauit eos, & non solùm accesserunt ipsi, sed ẽt omnes filij Israel, vt patet in fine præcedẽtis capitis. & rectè fuit hoc factum congregata tota turba, quia istud præceptum pertinebat ad totum populum, s. ꝙ offerrent aurum, & argẽtum, æs, & alia necessaria ad constructionem Sanctuarij, sed hoc non poterant facere nisi denunciarentur eis ista mandata: ergo debuerũt dici congregata multitudine filiorum Israel. *Hæc sunt quæ iussit Dominus fieri.* Præmittit hoc, vt credant se obligatos ad faciendum ea, quæ sequuntur: quia auctoritas mandantis Dei eos astringit. *Sex diebus facietis opus.* Computando

A dies à prima die hebdomadæ, quæ est dies Dominica. *Facietis opus.* Tam opus, quod ad vos pertinet, quam opus quod pertinet ad Deum, scilicet, opus Tabernaculi. *Septimus dies erit vobis sanctus.* id est, reputabitur apud vos sanctus, scilicet, applicatus ad cultum Dei, quia sicut alios dies actionibus vestris applicatis, ita hunc diem Domino applicare debetis. *Sabbatum, & requies Domini.* Ista duo idem sunt: Vocatur requies Dñi: vel quia Deus requieuit in die illa ab omni opere, quod patrarat, & nos ob hoc requiescere debemus. Vel requies Domini, i. requies illius diei debet applicari Deo, quia licet in illa die quiescamus à negotiis, & laboribus nostris, non debet illa requies applicari ad corporalem desidiam, sed ad occupationem in Dei laudibus, & considerationem eius. *Qui fecerit opus in eo.* Quod sit opus prohibitum in sabbato determinatur

B Leuit. 23. cap. scilicet, omne opus tam seruile, quam non seruile: quomodo tñ liceat aliquid facere in sabbato, & quid sit illud, dictum fuit supra, 12. cap. *Occidetur.* s. mandõ ꝙ occidatur, scilicet, per sententiam iudicum, si constiterit aliquem fuisse operatum in eo: vt patet Numer. 15. c. de homine, qui fuit inuentus colligens ligna in sabbato. *Non succendetis ignem in omnibus habitaculis vestris.* Erat enim vetitum eis facere aliquod opus in Tabernaculis suis, quia nec facere aliquid ad cibum poterant; sed in die Paschæ Azymorum, quia erat minoris obseruationis dicitur specialiter, quod nihil facere poterant præter ea, quæ ad cibũ pertinebãt, vt patet supra, 12. cap. in sabbato aũt non poterant: & quia ignis succendebatur ad parandum cibos, mandabatur, quòd non accenderetur ignis.

An liceret Iudæis in sabbato ignem accendere. Quæst. I.

C SED circa hoc Rabbi Abraham Aben Ezra dicit, ꝙ non licebat in sabbato accendere ignem ad parãdum cibos, sed licebat accendere ignem ad calefaciendũ, si vigeret frigus, quia hoc non est sicut in aliis diebus, s. in apparatione ciborum, cũ cibi apparari possint aliis diebus, scilicet, die præcedẽti: & propter hoc alij Rabbini dissentientes, voluerunt eum pronunciare hæreticum: & contra eum quemdam libellũ ex nomine sabbati composuerunt, fingentes personam sabbati, quasi sabbatum contra eum loqueretur. *In omnibus habitaculis vestris.* Nomine habitaculorum vt alia translatio habet, vel vt hic Tabernaculorum nõ exprimitur Tabernaculum Domini: quia in Sanctuario ignis accendebatur cùm in atrio eius quotidie Sacerdos fouere deberet ignem, apponendo ligna iugiter, vt

Opera licita i sabbato.

D patet Leuit. 6. cap. cùm dicitur: Ignis in altari meo semper ardebit, quem nutriet sacerdos subiiciens ligna mane per singulos dies: & non solùm hoc, sed etiam multa alia licebat facere in Sãctuario, quæ non licebat facere in aliquo alio loco: sicut iugulare victimas, & excoriare eas, & coquere, & lauare intestina, & cetera opera carnificũ, quæ pertinebant ad Sacerdotes immolantes: & omnia opera carnificũ, quæ pertinebant ad offerentes hostias pacificas, qui coquebant eas, & comedebant partem earum in loco sancto; & fiebant istæ oblationes nõ solùm in aliis diebus, sed etiam in Sabbato. Christus tamen arguens cõtra Phariseos de obseruatione sabbati, solũ expressit de his, quę faciebant Sacerdotes in Sanctuario, dicens: Sacerdotes in templo Sabbatum violant, & sine crimine sunt, vt patet Matth. 12. cap. *Per diem sabbati.* Aliqui dicere voluerunt

E ex hoc quòd non licebat accendere ignem in die sabbati ab ortu solis vsque ad occasum, & tamen in nocte sabbati licebat hoc. Et hanc positionem tenuit Rabbi Abraham Aben Ezra respondendo ad illum Iudæum, qui contra eum arguebat. Sed in hoc irrationabiliter loquutus fuit, quia Leuit. 23. cap. à vespera in vesperam celebrabitis sabbata vestra. Ad hoc autem ipse respondet, quòd solùm dicitur de die Propitiationis, quia dicitur ibidem in littera: Die nono mensis, à vespere vsque in vesperum celebrabitis sabbata vestra. Sed hoc non solùm est de illo die, sed etiam de omnibus aliis, cùm dies vnus dicatur nox & dies, & non solùm dies artificialis: alioquin daretur, quòd cùm non sit nox sabbati de obseruatione Sabbati, quòd etiam in nocte sabbati possent facere omnia opera: sed hoc nullus concedit, nec ipse Aben Ezra hoc diceret. Item, si solùm computaremus dies artificialis

in obseruatione festorum,& nō nox eius:cùm Deus mandauerit, ꝙ septem diebus non comederetur fermẽtatum, poterant comedere in noctibus eorum:sed hoc falsum est, quia dicitur supra, 12.capite. Primo mense 14.die mensis ad vesperum comedetis azyma vsque ad diẽ 21. eiusdem mensis ad vesperum. Et si fortè aliquis responderet quòd appellatione dierum non comprehenduntur noctes, sed hic est speciale, quia non datur dies, sed datur tempus limitatum,s.à vespera 14. diei vsque ad vesperam 21. Dicendum quòd hoc falsum est,quia ponuntur dies, quibus abstinere debebāt à fermentato: nam postquam positum fuisset illud spatium,in quo deberent abstinere à fermentato,subiunctus fuit numerus dierū,cùm dicitur: Septem diebus fermentatū non inuenietur in domibus vestris: & sic idem dixit esse septem dies,quod spatium totum interceptum inter vesperam 14. diei & 21. & Deuter.16. cap. ponitur: Non inuenietur fermentatum in omnibus terminis tuis septem diebus: & non ponitur aliqua alia limitatio, quasi per septem dies intelligatur totum spatium noctium, & dierum artificialium. Dicendum igitur, ꝙ non solùm pertinet ad obseruationem Sabbati dies artificialis, sed etiam nox: & sicut non licebat in sabbato post ortum solis accendere ignem in Tabernaculo Hebræorū, ita nec per noctē ante. *Et ait Moyses*. Assignata obseruatione sabbati,quæ erat tenenda etiam tempore,quo fabricabatur Sanctuariū: hic agitur de præparatione materiæ, quæ ad hanc fabricationem exigebatur. *Ad omnem cateruam*.i.ad omnem multitudinem. *Filiorum Israel*.Ponitur hoc hic: quia licet tota esset vna narratio continua,tamen ponitur hoc, quod est caput narrationis, quia hoc quod subiungitur,non pertinet ad idem. *Iste est sermo,quem præcepit Dominus, dicens*.i. ista est res, quam mandauit Dñs fieri: ponitur sermo pro re, sicut consuetum est in Sacra Scriptura: in qua vocatur verbum sæpè ipsa res, sicut dicitur 1. Reg. 3.capite. Ecce, ego facio verbum in Israel, quod quicumque audierit, tinniant ambæ aures eius. & 2.Reg.1.cap.Quod est verbum,quod factū est in castris.i. quæ res accidit in castris. *Separate apud vos primitias Domino*. Primitiæ accipiuntur dupliciter secundum ꝙ istud nomen primitia in deriuatione Latina descendit ab hoc nomine primus, quod signat duo: primus.n.dicit præcessionem:& ista est duplex,quia quædam est præcessio tẽporis: alia est præcessio dignitatis. Accipiendo primo modo dñr primitiæ frugum,& omniū fructuum terræ,quia istæ dabantur de omnibus fructibus terræ,& dabantur de primis fructibus,s. primū, quod erat in hordeo, & primū qđ erat in tritico,& sic de ceteris:erant autem in his quædam genera; Quædam primitiæ dabantur in festo Azymorū, scilicet, manipulus de spicis virentibus, & offerebatur in conspectu Domini: de quo Leuitici 23.capite. & erant istæ spicæ hordeaceę,quia hoc erat,quod erat primitiuum in seminibus: & non dabantur de qualibet domo istę primitię, ita quòd quilibet teneretur de agris suis portare manipulum spicarum, sed solùm portabatur vnus manipulus loco totius multitudinis. Secundum genus decimarum erat in festo Pentecostes,& offerebantur primitię messis triticeæ, panes duo cocti de tritico nouo primo illius anni: & isti in altari offerebantur, vt patet Leuit.23. capite. Tertium genus primitiarum erat in primitiis quę offerebantur in festo Tabernaculorum quando omnes fruges erant collectę, & vinum, & alij fructus, & de istis dabat quilibet de fructibus suis, & cedebant iuribus Sacerdotum: & in his erat quantitas indeterminata, sed qui multum dabat quadragesimam: qui verò modicū cogebatur dare ad minus sexagesimam, quia sic determinatur Ezech.45.cap.vbi Propheta loquens de mensura primitiarum,ait: Hę sunt primitię,quas tolletis: sextam partem Ephi de choro frumenti: & sextam partem Ephi de choro hordei. sed Ephi est decima pars chori, & tollebatur sexta pars Ephi, ergo tollebatur de vno choro sexagesima pars chori, quia chorus continet sexagies sextā partem Ephi cùm contineat decies Ephi, & Ephi contineat sex particulas, quę sunt sextę suę. Alio modo dicuntur primitię à verbo primus, vt signat primus dignitatem,& tunc primitiæ dicũtur quædam partes alicuius rei dignissimæ in tota illa re. Et isto modo pars melior auri vocatur primitia auri,& pars melior argenti, aut æris;& sic in ceteris dicitur primitia auri,& argenti,& æris,& isto modo accipitur hic:quia Deus volebat,vt de partibus melioribus istarum rerum daretur pro constructione Sanctuarij sui:vnde in Hebręo dicitur.*Separate apud vos separationes Domino*.i.separate aliquid, quod specialiter Domino detis, *Omnis voluntarius, & prono animo offerat eas Domino*.Ponit à quibus deberent accipi istæ primitiæ,s.ab omnibus, qui eas spontè offerrent: qui autem dare nollent, non cogebantur aliquid dare, quia Deus non recipit munera coacta, cū magis ei voluntas, quàm res ipsa placeat: sic dicitur supra 25.cap.ab omni homine,qui offert eas vltroneus,accipietis eas. *Aurum,& argentum & æs*.Ista sunt quæ recipi debebant ad necessitates fabricationis Sāctuarij,& vtensilium eius. De auro, & argento ad quid necessaria erant in his fabricationibus, dictum fuit supra 25.c. *Hyacinthum,& purpuram*. Hyacinthus est nomen serici habentis colorem cælestem.*Purpuram*.In Hebræo vocatur argaman. Et vocatur vulgariter à quibusdam tenado. Et iste est color rubeus declinans ad nigredinem, quemadmodum color sanguinis,& color rosarū. *Coccumq. bis tinctum*. id est,sericum valde rubeum,quod est tinctum sanguine coccorum,quos vulgariter vocamus grana,qua tinguntur quidam panni multum rubei. Et vocatur bis tinctus, quia ita tinctus est, quòd videbatur bis tinctus: licet semel esset tinctus. Vel fortè quòd esset bis tinctus ad intensiorem procurandam vel inducendam rubedinem. *Et byssum*. Genus lini est cādidissimi, quale erat in Aegypto. De his omnibus latius diximus supra 25.cap. in principio,quid ista sint,& ad quid proficiebant in fabricatione Sanctuarij,& vtensilium eius. *Pilos caprarum*. Non accipiebantur pili ouium, quia isti erant ad faciendum saga cilicina:de pilis autem ouium non fiunt saga.*Pellesq. arietum rubricatas*.s. pelles arietum, quæ opere artificū rubricatæ fuerant. Et erant istæ ad faciendum tertium operimentum Tabernaculi.*Et hyacinthinas*.i.etiam necessariæ erant pelles hyacinthinæ.Dicuntur autem hyacinthinæ à colore: quia habēt colorem cælestē,& sunt quędam pelles magnorum animalium, vt boum, & bubalorum artificum labore dispositę: & habentes colorem. In Hebręo dicitur. *Tahasin*. Quod Hebręi glossant vertentes in vulgari,id est,guadamenti. Et aliqui dicunt.*Tahasin*.i.bubalorum. Et idem est,quia bubali sunt animalia à quibus tollebātur istæ pelles,& postea artificiosè disponebantur, vt essent molles,& haberent conuenientem colorem. Et tunc vocantur guadamenti. Et erant pelles hæ ad faciendum coopertmentum vltimum Tabernaculi. Est etiam *Tahasin*. nomen pellis ad faciendum pretiosos sotulares: sic dicitur Ezechiel.16.cap. Calciaui te hyacintho, & indui te subtilibus. Et hoc dicebatur ad nimis extollēdum, quia Deus in hoc exprobrat illi mulieri meretrici, per quā signabat tribū Iuda, cui tribuerat multa bona adornando eam pulchris vestibus,& tamen fornicata est. *Ligna setim*. Ad diuersa opera Sanctuarij, vt declarauimus supra,25.capite. *Et oleum ad luminaria concinnanda*.i.cōponenda, vel sustentanda.Dicitur enim cinnus quoddam genus mixtionis ex multis rebus: inde venit verbum concinno.i.compono,vel commisceo.Luminaria dicuntur lucernæ septem existentes in Candelabro intra Tabernaculum ad latus meridianum: & in illis ponebatur continuè oleum, quia Aaron ingrediebatur mane & vespere ad componenda ista luminaria, vt patet supra 30. capite. & mandauit Deus,vt filij Israel adferrēt oleum purissimum oliuarum pilo contusum, vt patet supra 27.cap. *Vt conficiatur vnguentum, & thimiama suauissimum*. Ad tria erat oleum, de quo hic loquitur Deus mandans illud adferri. Primò ad sustētanda fouēdaq. luminaria; Secundò fuit, ad conficiendū vnguentū.Et vocatur hic vnguentū quoddam mixtum ex diuersis speciebus, scilicet, ex aromatibus mirrhæ primæ, & electæ,& ex cinnamomo, & ceteris,de quibus dicitur supra 30.cap.Et istud mixtū erat aliquantulum liquidum, vt vngerentur ex eo Sacerdotales vestes,& Sacerdotes, & omnia Tabernaculi vtensilia, vt patet eodem cap.Tertiò erat istud oleum,ad faciendum thymiama. Erat autem thymiama quædam compositio facta ex multis speciebus,de quibus habetur supra, 30.c.

Et

Sermo pro re quandoque accipitur.

F G H I K

Et ista compositio erat sicca, ideo omnia ista contereban- tur vsque in puluerem tenuissimum, vt adoleretur co- ram Domino, de quo eodem capite. *Lapides onychinos*. Isti proderant ad vestes Sacerdotales, quia in duabus parti- bus superhumeralis super humerū dextrum, & sinistrum Sacerdotis Magni ponebantur duo lapides onychini, sci- licet, in vno latere vnus onychinus, & in alio latere alius onychinus, & in quolibet horum erant scripta sex nomi- na filiorum Israel. Erant etiam onychini ad ornandum Rationale, quia inter duodecim lapides ibi positos, erat vnus lapis onychinus, vt patet supra 28. cap. *Et gemmas*. Gēma est nomen generale ad lapides pretiosos, & signat lapides vndecim de duodecim, qui ponebantur in Ratio- nali. *Ad ornatum superhumeralis, & Rationalis*. Quali- ter se habeant Superhumerale, & Rationale inter se, & qualiter quodlibet formetur supra, 28. cap. satis dictum fuit. Ornabantur ista duo lapidibus pretiosis, quia Su- perhumerale habebat duos onychinos in vtraque extre- mitate super humeros Sacerdotis: Rationale ornabatur duodecim lapidibus pretiosis diuersarum specierum: de quibus supra dictum fuit. *Quisquis vestrum sapiens est*. Hic admonet artifices, vt quicunque fuerit in populo, qui sit peritus circa hæc, veniat ad Moysen, vt faciat opus Domi- ni. Et non vocat hic Moyses principales magistros ope- ris huius, quia hos determinauerat et Deus, qui futuri es- sent, scilicet, Beseleel, & Ooliab socius eius, vt dictum fue- rat supra 31. cap. Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Vri, dedique ei socium Ooliab filium Achisamech. Et sic Moyses vocauit eos ex nomine, i. sigillatim, infra eum d. Dixit Moyses ad filios Israel, ecce vocauit ex nomine Be- seleel filiū Vri, &c. sed quia Deus dixerat postea vniuer- saliter: & in corde omnis viri eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta opera, quæ præcepi tibi: & quia istos non vocauit Deus specialiter, nesciebat Moyses vocare eos ex nomine, ideo vniuersaliter dixit: Quisquis vestrum est sa- piens. Et accipitur sapiens impropriè, quia sapientia ad habitus speculatiuos pertinet, & est primus, & perfectior habitus. Hic autem necessarium est accipi pro habitu fa- ctiuo, qui est habitus artis. Posset tamen dici, quòd acci- piatur sapientia pro habitu directiuo per causas altissimas artis, & isto modo nihil aliud est sapientia, quam virtus artis, vt ait Aristo. 6. Ethicor. cap. de sapientia. In istis tamen non conuenit sic vocari sapientes tanquam archi- tectonicos, vel principales in artificio, quia principales erant duo, quos vocauerat Deus ex nomine, scilicet, Bese- leel, & Ooliab. Vocantur igitur isti sapientes, id est, scien- tes aliquid in arte, licet non essent isti principales. *Ve- niat, & faciat quod Dominus imperauit*. id est, veniat ad adiuuandum fieri opus istud, quia fabricatores principa- les non erant isti, sed duo iam nominati. *Tabernaculum scilicet, & tectum eius*. Accipitur triplici ter Tabernacu- lum. Vno modo pro domo illa facta de tabulis, & operi- mētis, basibus, atque columnis: & sic communiter voca- tur Tabernaculum in Sacra Scriptura. Secundo modo su- mitur Tabernaculum pro ipso operimēto Tabernaculi, s. pro cortinis, aut sagis: sic dicitur supra 26. cap. cùm dici- tur: Facies & 50. circulos aureos, quibus cortinarum vela iungenda sunt, vt vnum Tabernaculum fiat. Aliqui vole- bant dicere accipi Tabernaculum hic tertio modo, s. pro ipsis tabulis, cùm ponantur hic operimenta Tabernaculi: sed hoc falsum est, quia infra dicitur, & tabulata cū vecti- bus. Dicendum, quòd tertio modo accipitur Tabernaculum valde largè pro toto ipso Sanctuario, siue pro parte illa, quæ cooperta erat, & vocatur Tabernaculū, siue pro par- te, quæ erat discooperta, & vocatur atriū Tabernaculi: hic aūt accipitur secundo modo Tabernaculum pro ipsis cor- tinis tegentibus tabulas immediatè, sicut accipiebatur su- pra, 26. c. & hoc patet: quia omnia alia ponuntur hic ex- pressè præter istam operturam cortinarū. *Tabernaculum*. i. operimētum magnum factum ex cortinis sibi consutis, & in medio connexis per circulos aureos, vt patet supra 26. cap. *Et tectum eius*. Vocatur tectum secundum coopertu- rium factū de sagis continens saga vndecim per medium conexa fibulis, & ansulis æneis, vt patet supra 26. c. *Atque operimentum*. Istud est duplex operimentū, s. quoddam de pellib. arietum rubricatis: aliud de pellibus hyacinthinis,

A vt patet suprà 26. cap. *Anulos*. Per anulos intelligit circu- los aureos, quibus connectebantur vela cortinarum: & ansulas atque fibulas æneas quibus nectebantur saga. *Et tabulata*. i. connexiones tabularum: nam fiebat Taberna- culum longitudinis cubitorum triginta, & latitudinis de- cem, & erat coopertum tabulis in lateribus, supra autem tabulas non habebat operimenta filorum, & pellium: sed nec in omnibus lateribus erant operta, quia in latere Orientali non habebat aliquas tabulas, solis Meridiano, & Occiduo atque Boreali lateribus circumdatis. Erat au- tem quælibet tabularum altitudinis cubitorum decem: latitudinis verò cubitus, & dimidij. Erant igitur in latere Meridiano tabulæ viginti, quæ continebant triginta cu- bitos spatij, supputato cuilibet tabulæ cubito, & dimidio: in latere autem Boreali totidem tabulæ, & tantumdem

B spatij: in latere autem Occiduo erant cubiti decem latitu- dinis. s. spatij intercepti inter latus Meridianum, & Bo- reale: & in hoc ponebantur tabulæ octo, quarum sex con- tinebant cubitos nouem, supputato cuilibet tabulæ cubi- to & dimidio: quælibet autem aliarum tabularum dua- rum dimidium cubitum continebat, & sic complebātur decem cubiti. Quodlibet autem istorum laterum trium cōnectebatur vectibus, vt teneret mutuo tabulæ simul: & sic vnum latus erat vnum tabulatum, & tria latera tria tabulata. *Cum vectibus*. Dicuntur vectes quædam ligna magna in longitudine, & rotunda, quæ ponebantur in dorso tabularum per quosdam circulos fixos dorsis tabu- larum, ita quòd in qualibet tabula esset vnus circulus. *Et paxillos*. Dicuntur paxilli, id est, parui pali, quia diminu- tiuum est huius nominis palus, & erant facti de ære, fixi

C in terra, quibus fortiter alligabantur funes extendentes operimenta, & tectum Tabernaculi. *Et bases*. Dupli- ces sunt bases. Quædam sunt bases tabularū, & quædam columnarum. Bases tabularum erant factæ in modū pa- xillorum, ita quòd in extremitate inferiori cuiuslibet tabulæ ponebantur duæ bases factis duobus foraminibus, quibus firmiter immitterentur, & figebantur in terra sicut paxil- li: quia erant istæ bases lateratæ. s. habentes quattuor lā- tera, & quattuor angulos solidos, & versus partem infe- riorem, quæ figebatur in terra, semper acuebantur, donec terminarentur in acuta pyramide tetragona. Et vocantur vulgariter tales bases efficaces ad figendum in terra. Aliæ erant bases columnarum, & istæ erāt ampla in parte in- feriori plus quam columnæ habentes formam circula- rem, aut tetragonam super quam ponitur extremitas co-

D lumnæ, vt melius sedeat, sicut fit in columnis ædificiorum nostrorum. Et istarum basium quædam erant argenteæ. s. bases columnarum quattuor, quæ erant distinguentes Sancta Sanctorum, & partem anteriorem Tabernaculi, & bases columnarum quinque, quæ erant in introitu Ta- bernaculi; aliæ bases erant æreę. s. bases columnarum to- tius atrij, vt patet supra, 26. & 27. capit. *Arcam*. s. Arcam fœderis, in qua erant tabulæ, & Virga Aaron, quæ fron- duerat, & Māna in vrna aurea. *Et vectes* Duo vectes erāt, quibus Arca portanda erat, & immittebantur per anulos aureos infixos lateribus Arcæ in angulis eius. *Propitiato- rium*. Erat coopertorium Arcæ, quod erat de auro purissi- mo, positum super Arcam, quia nullum aliud coopertō- rium Arca habebat, vt patet ex his, quæ diximus supra 25. cap. *Et velum quod ante illud oppanditur*. Erit in Taber-

E naculo duplex distinctio, s. vna pars posterior apud latus Occidentale Tabernaculi, & alia pars ad latus Orienta- le: & pars illa, quę est ad latus Occidentale erat secretior, quia erat introitus per partem Orientalem: & ista erat quadrata, scilicet, continens decem cubitos in quolibet latere, & vocabatur ista pars Sancta Sāctorum. Alia pars erat anterior, quæ pertingebat vsque ad introitum Ta- bernaculi in latere Orientali: & ista erat altera parte lon- gior, quia in longitudine cōtinebat cubitos viginti, in la- titudine verò cubitos decem. Distinguebantur istæ duæ partes quibusdam columnis intermediis, & in his colum- nis pendebat velum quoddam occultans ea, quæ intra columnas erant, ne viderentur: & istud est velum, de quo dicitur hic, quod oppanditur ante Propitiatorium, s. ad tegendum Propitiatorium, ne videatur à parte exterioris Tabernaculi. Istas duas partes diuidit Apost. ad Hebr. 9. c.

licet

licet fortè distinctio ab eo ibi posita plura comprehēdat, vt ibidem dicetur. *Mensam cum vectibus & vasis.* Mensa erat intra Tabernaculum, & cooperta laminis aureis: ipsa verò erat de lignis setim, & in hac ponebantur vasa quædam aurea pertinentia ad ministrationem altaris holocaustorum, & quædam pertinentia ad altare thymiamatum: quæ autem fuerint vasa habetur supra, 25. c. Vectes autem habebat ista mēsa, vt portari posset sicut portabatur Arca. *Et propositionis panibus.* Panes propositionis erāt, qui ponebantur in Mensa illa per singula sabbata, & manebant illic septem diebus: & in alio sabbato auferebantur illi panes, vt ponerentur alij recentes. De his habetur Leuit. 24. & 1. Regum 21. cap. De his autem panibus soli Sacerdotes comedebant, vt patet Leuit. 22. c. & Matth. 12. *Candelabrum ad luminaria sustentanda.* Erat istud Candelabrum totum de auro purissimo continens vnum talentum auri, quod satis difficulter fabricari poterat secundum varietatem, quæ in eo requirebatur, de qua sup. 25. cap. in hoc autem fiebant septem lucernæ, in quibus ponebatur lumen: erat autem Candelabrum ad sustentanda luminaria, quia super Candelabrum ponebantur luminaria, i. lumen, s. lychnus ardēs in oleo. *Vasa illius.* Dicuntur vasa Candelabri, emunctoria, s. forfices ad tollendum lychnum exustum, & quædā vasa plena aqua, in quibus abscisus lychnus proijciebatur, ne fumigaret in Tabernaculo. De his habetur supra 25. c. vbi nominantur vasa Candelabri emunctoria, & vbi ea, quæ emuncta sunt extinguantur. Alia etiam erant vasa eius, s. duo suo suffusoria aurea pendentia in duobus rostris Candelabri, in quibus oleum continebatur ad effundendum in lucernis: de quibus Zach. 4. cap. *Et lucernas.* Lucernæ erant vasa quædam aurea, quæ erant in extremitatibus calamorum, & hastilis infixa eis, & erant septem secundum numerū calamorum sex, & vnius hastilis: & in his ponebatur oleū, vt esset pabulum ignis: & non vocantur lucernæ factæ de cera, aut seuo, sicut nos accipimus, quia nihil tale veniebat in vsus Tabernaculi. *Et oleum ad nutrimenta ignium.* Etiam isti artifices parabant oleum, vt esset cōueniens ad hoc vt esset nutrimentum ignis: debebat aūt esse oleum purissimum, & pilo contusum, vt patet supra, 27. cap. *Altare thymiamatis.* Hoc erat factum de lignis setim, & totum coopertum auro, & fiebat ad ponendum super illud in quibusdam vasis æneis thymiama, & prunas vt arderet coram Domino, & esset odor suauissimus. Erat autem hoc altare intra Tabernaculum ante velum, quod oppāditur Sancto Sanctorum. *Et vectes.* Portabatur in vectibus Altare thymiamatis, sicut Arca, & Mensa immissis vectibus per circulos aureos infixos in angulis laterum altaris. *Et oleum vnctionis.* Istud est quoddam vnguētum liquidum quod vocatur oleum vnctionis, quia erat ad vngendum Sacerdotes, & vestes eorum, & ipsum Sanctuarium cum vtensilibus suis. *Et thymiama ex aromatibus.* Hoc erat durum, & siccum, & contūdebatur, donec solueretur in pulueres minutissimos ad cremandum coram Domino. *Tentorium ad ostium Tabernaculi.* Vocatur tētorium quædam cortina pendens ad ostium Tabernaculi cooperiens totum latus Orientale, quod erat decem cubitorum, & non habebat tabulas. *Altare holocausti.* Ea, quæ ponebantur supra, erant partes Tabernaculi, aut vtensilia eius, ita q̄ essent intra Tabernaculum. Nunc agitur de his, quæ erāt extra Tabernaculum, & primum erat Altare holocausti, quod erat de lignis setim coopertum laminis æneis, & cauum, cuius fabricatura ponitur sup. 27. c. Et vocatur altare holocaustorum: quia licet alia sacrificia in eo fiebant, tamen principale inter omnia holocaustum erat. De quo latius diximus supra 29. c. *Et craticulam eius æneam.* Craticula dicitur in Hebræo (Cribrum) quia erat perforata tota, vt cribrum. & vocatur propriè rete, siue retiaculum, vt patet infra 37. cap. Erat autem ista craticula, quasi si acciperetur vna lamina magna æris satis tenuis, & perforaretur tota: ponebatur autem ista craticula in parietibus altaris affixa eis, & accedebat vsque ad altaris medium. s. in altitudine cubiti, & dimidij ascendendo à pauimento per altaris parietes: erat namque altitudo altaris cubitorum trium, vt patet supra 27. cap. *Cum vectibus.* Habebat etiam illud altare vectes, vt portaretur in eis. *Et vasis suis.*

F *Duplicia vasa ad ministrationem altaris holocaustorum necessaria. Quæst. 11.*

DVPLICIA vasa erant ad ministrationem in hoc altari. Quædam erant vasa ministrationis mundæ, scilicet, ad accipiendum vinum, vel oleum, & similam: & ista erant triplicia, s. cyathi, phialæ, & acetabula, de quibus supra, 25. cap. erant autem ista vasa de auro purissimo, quia ad ministrationem mundam pertinebant, & ponebantur intra Tabernaculum super mensam propositionis. Alia erant vasa eius, quæ pertinebant ad ministrationem banausam, quæ est ministratio coquorum: & erāt fuscinulæ, & forcipes, & lebetes, & ignium receptacula. Fuscinulæ erant ad extrahendas carnes de ollis, cacabis, siue caldariis, quæ erant carnes sacrificiorū. Lebetes erant
G vasa ad suscipiendos cineres, & efferendos extra Sanctuarium. Forcipes erant instrumenta apprehendendi carbones, aut disponendi ligna, & prunas, ne cogerentur manibus tangere ignem. Ignium receptacula sunt vasa in quibus ponebantur prunæ, & mittebantur ad altare thymiamatum, vt interpositū eis thimiama arderet in altari coram Domino: & ista vasa erant ænea, quia pertinebant ad ministrationem banausam, vt patet supra, 27. c. & erāt illa instrumenta pendentia de cornibus altaris holocaustorum. *Labrum.* Erat vas æneum pendens, aut positū super aliquam columnam continens intra se aquam, quæ fluebat per quosdam canales ad volūtatem Sacerdotū: & erat factum de ære. s. de speculis mulierum, quæ excubabant ad ostium Tabernaculi, vt patet infra, 38. c. *Et basim eius.* Aliquando ponuntur bases huius pluraliter, ali-
H quando singulariter quasi vnica sit, cùm dicitur supra 30. cap. Facies labrum æneum cum basi sua ad lauādum. Erat. n. vna basis, sed non multum refert hanc vocari basem singulariter, aut pluraliter: erat. n. basis quædam magna peluis ærea posita in pauimento, in quā fluebat aqua cadens dē labro æneo, ne per pauimentum deflueret, & vt ces lauandæ sic melius lauarentur, vt intus ponerentur intestina pecorum cum lauanda essent, & Sacerdotes ibi pedes ponerent cum lauarentur ad ministrandum. De fabricatura huius labri, & basis eius, dictum fuit supra 30. cap. *Cortinas atrij.* Atrium erat magnum spatium in circuitu Tabernaculi circumdatum columnis, & cortinis: nam Tabernaculum paruę magnitudinis erat. s. in longitudine cubitorum triginta, & in latitudine decē: Atrium autem continebat in longitudine cubitos centum: in lati-
I tudine cubitos quinquaginta, vt patet supra, 27. cap. & intra istud spatium erat Tabernaculum. hoc spatium circumdabatur in formam quadranguli altera parte lōgioris: & erant in latere Meridiano columnæ 20. & in latere Aquilonari columnæ totidem: in latere autem Orientali decem columnę, & in Occidētali totidem. In his columnis pendebant tentoria per circuitum, ita vt totū spatium illud clausum esset columnis, & cortinis, & illa velamina pendentia in columnis vocabantur cortinæ atrij. *Cum columnis & basibus.* Erāt columnæ atrij de lignis setim cubitorum 5. secūdum altitudinem cortinarum, & habebant bases æneas, vt patet supra, 27. & infra 38. capit. *Tētorium in foribus vestibuli.* Accipiuntur hic fores pro forib. Atrij, & in eis ponebatur tentorium. s. quoddam operimētum, quod aliquando extendebatur, & aliquando colligeba-
K tur ad claudendum, vel ad introeūdum. Erat autem hoc tentorium de hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, cuius longitudo erat cubitorū 15. & pēdebat ante tres columnas. *In foribus vestibuli.* Atriū vocatur hic vestibulum, quia vestibulū est aliquod spatium ante introitū alicuius domus, maximè qn̄ est tectum domus foris prominens, & manet aliqua pars cooperta extra domū. Hic aūt quia ante fores Tabernaculi erat spatium quoddam atrij intra portas atrij, vocatur illud spatium vestibulum. Vel vocatur atrium vestibulum respectu Tabernaculi, quantum ad illam partem, quæ stat intra portas atrij ante portas Tabernaculi. *Paxillos Tabernaculi, &c.* id est, paruos palos, qui vocantur vulgariter staccas, & erant de ære: figebantur autem in terra, & religebantur eis funiculi, vt operimenta Tabernaculi, & cortinæ atrij sic extenderentur, & firmiter manerent:

nerent: de quolibet impetu ventorum impellente in diuersa traherentur, & nudaretur atrium, & Tabernaculum. *Vestimenta, quorum vsus est in ministerio Sanctuarij.* Dicuntur vestimenta ad vsum, siue ministerium Sanctuarij vestes Aaron Sacerdotis magni, & vestes filiorū eius, quibus induti accedebant ad ministrandum in Altari holocaustorum, aut in Tabernaculo, in Altari thymiamatis, vel in Candelabro. Et si arguatur, quia dicitur immediate. *Vestes Aaron pontificis ac filiorum eius.* Quia ponuntur ista hic simul, ergo non deberent poni tanquam signantia idem, sed vt diuersa referentur: ergo vestimenta quorum vsus est in Sanctuario est ad aliquid aliud. Respondetur, quod refertur ad vestes Aaron, & filiorum eius, sed ponūtur hic ista geminata, quia sunt sicut expositiones, & expositum. Vel potest dici quòd ista sunt diuersa, quia ista vestimenta sunt quidam panni facti ad inuoluendum vtensilia Sanctuarij quando in itinere portabantur: nihil enim de vasis ministrationis portabatur, quod quibusdam palliis non operiretur. Nam si populares, aut etiam ipsi Leuitæ, qui hæc deportabant viderent ea discooperta vllo modo, moriebantur: vt patet Numer. 4. cap. vnde quando Arca portanda erat, inuoluebatur primò illo velo quod pendebat ante Sancta Sanctorum, & postea pallio hyacinthinarum pellium, & deinde pallio toto hyacinthino: mensa operiebatur primò pallio coccineo, & desuper ponebant pallium hyacinthinarum pellium: & sic de omnibus aliis vtensilibus, de quibus Numer. 4. cap. Hæc autem vestimenta facere debebant etiam artifices Sanctuarij. Sed hic magis videtur dicendum, quòd ponatur pro vestibus Aaron, & filiorum eius, quia vocantur vestes siue vestimenta: quod non conueniebat illis pannis. *Vestes Aaron pontificis.* Aaron erat pontifex, siue Sacerdos magnus: & habebat speciales vestes, vt patet supra 28. capite, scilicet, nouem vestes vel (vt quidam scribunt) decem, filij sui pauciores habebant. *Et filiorum eius.* id est, omnium Sacerdotum descendentiū de semine Aaron. Nam eædem vestes sunt Aaron, & filiorum eius, qui essent Sacerdotes magni: & eædem vestes sunt filiorum Aaron, & omnium successorum suorum, & fratrum, qui non sunt Sacerdotes magni. *Vt Sacerdotio fungantur mihi.* id est, vt exequantur actum officij sui siue ordinis induti vestibus his. Nam non decebat in vestibus communibus indutos Sacerdotes corā Domino ministrare: quod facit ad munditiam, & ad magnam ministrationis suæ reuerentiam, quia si in vestibus communibus ministrarent, actus isti à communibus nihil differre viderentur. *Egressaq. est omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Moysi.* Describebatur supra Moyses ad offerendum admonens: hic ponitur populus offerens. *Egressa est omnis multitudo.* Non dicitur hic egredi propriè, quasi tota multitudo staret in aliquo loco clauso, sicut in aliqua domo, aut tentorio, quia domus ibi nulla erat: tentoria autem non erānt tantæ quantitatis, vt aliquod eorum posset capere totam hanc multitudinem: sed dicuntur egredi, id est, recedere: quia quando Moyses loquebatur stabat coram eo tota multitudo filiorum Israel, nunc autem audito sermone de offerendo, perrexit vnusquisque in tentorium suum, vt aliquid apud se eligeret ad offerendum Domino, & hoc fuit egredi à conspectu Moysi. *Obtulerunt mente promptissima.* id est, multum parata, quasi dicat, non oportuit eis multum suaderi ad faciendum hoc, quia sine magna suasione fecerunt, cùm parati essent. *Atque deuota.* id est, seipsos tradētes Deo secundum voluntatem suam, & hoc ponitur, quia supra dictum fuerat, omnis volūtarius, & proni animi offeret eas Domino. *Primitias Domino.* id est, separationes factas de rebus suis, tollendo id quod melius erat in eis. *Ad faciendum opus Tabernaculi testimonij.* Non solùm ad opus Tabernaculi tribuerūt, sed etiam ad opus cortinarum atrij, & ad opus columnarum, & tentorij, & basium atque capitellorum columnarum, & ad fabricandum vtensilia, quæ erant in atrio, scilicet, Altare holocaustorum, & Labrum æneum. Sed vocatur Tabernaculum largè tertio modo, vt supra dicebatur, pro toto Sanctuario cum Tabernaculo & atrio eius. *Quidquid ad cultū, & ad vestes sanctas necessarium erat.* id est, dederunt omnia, quæ erant necessaria ad ornatum vel ministrationē Tabernaculi, &

A quidquid erat necessarium ad vestes. *In cultu.* Signat cultus duo, scilicet, ornatum, aut ministerium, quia deriuatur à verbo colo, quòd cùm signet plura, hic duo signata eius conuenire possunt, scilicet, honorare, aut ornare. Cultus igitur est honor, vel ornatus: & quia honor prout se tenet ex parte honorantis, nihil aliud est, quam quædam reuerentia exhibita, vel obsequium ad alterum, vocabitur cultus ministerium, vel seruitium. Dicuntur ergo aliqua esse ad cultum Tabernaculi, id est, ad ornatum eius, vel ad ministerium faciendum in eo. *Et ad vestes sanctas.* Ponit vestes sanctas per se, quia quidquid in Tabernaculo aut toto Sanctuario erat, aut erat pars Sanctuarij, aut aliquod vas, vel supellex Sanctuarij, pertinebat ad Sanctuarium: vestes autem Sacerdotum non erant Sāctuarij pars, nec aliquod vas eius, sed magis ornatus Sacerdotis. *Ad*
B *vestes sanctas.* Vestes Sacerdotales vocantur vestes sanctæ, quia applicatæ erant ad vsum Sanctuarij, cùm solū in ministerio eius acciperentur, & alias nunquam vterentur eis Sacerdotes. *Viri cum mulieribus præbuerunt.* id est, viri, & mulieres: quia viri per se offerebant, mulieres autem offerebant, & feminæ non per se: feminæ enim non possunt per se non consentientib. viris aliquid offerre: quia sicut non licet eis aliquid dare in eleemosynam non consentientibus viris, quia administratio bonorum non est feminis attributa, sed viris, nisi forte feminæ habeant aliqua specialia bona, quæ acquirant ex aliquo officio suo, factis omnibus obsequiis viris necessariis, & debitis, & procurata vtilitate domus: sicut decet feminas procurare: nam de his bonis possunt feminæ disponere prout eis libuerit: quia apud eas tam proprietas, quam possessio, & administra-
C tio eorum est. Si tamen in acquirendis his aliqualiter impediatur vtilitas domus, vel viri priuentur obsequiis debitis, nō pertinebunt illa acquisita ad feminas, sed tantum pertinebit ad bona communia de illis bonis, quātum de bonis cōmunibus deperditum est, vel non procuratum est, & debuisset procurari: vel quantum de obsequiis viris tollitur, & ista pars pertinebit ad virorum administrationem, sicut alia bona communia. Possunt autem alias feminæ offerre, aut eleemosynam dare de licentia virorum suorum habentium administrationem bonorum: hic autem sic videtur esse factum, quod viri, & mulieres conuenirēt inter se, ad communem concordiam, vt aliquid viri offerrent, & aliquid feminæ: nam licet ius offerendi viro inesset, qui potestatem dispensatiuam in administratione rerum gerit, vel vt feminæ ex mandato virorum offerrent,
D tamen non fuit factum sic, sed quilibet per se, aliquid obtulit. Pro quo considerandum est, quod eleemosyna proficit illi, qui dat eam; aut pro quo datur, & tunc cum vir, & vxor simul maneant, bona, quæ possident, communia sunt, & cùm datur aliquid de eis in eleemosynā, vel oblationem, aut donationē, vel quemlibet alium modū, datur de eo, quod bonum est cuilibet eorū, & sic datur aliquid de bonis viri, & aliquid de bonis vxoris; quicumque ergo horum eleemosynam daret, siue vir, siue femina, proficeret alteri, quia de bonis eius dabatur, nisi fortè alter eorum repugnaret danti, quia tunc non poterat ei proficere, cùm meritum, & demeritum fundentur super voluntarium: siue igitur hic offerret vir, & femina non dissentiret, proficiebat hæc oblatio vtrique æqualiter, quantum est ex opere, quod fit, quia ipsum quod fiebat, tantum pertine-
E bat ad virum, sicut ad feminam, quia dabatur bonū, quod æqualiter erat vtriusque siue offerret femina iubente viro, aut consentiente, eodem modo ad vtrumque pertineret id bonum, quod fiebat: non factum fuit tamen hic sic, ad concordiam inter virum & vxorem retinēdam, quia si vir per se offerret, crederet vxor non sibi proficere illud, quia solus vir agebat, qui administrationem rerum solus gerebat. In hoc tamen erraret, quia proprietas, & possessio ad vtrumque indiuisim, & æqualiter pertinebat; quidquid tamen esset, ipsa nō potens magis iudicare sic crederetur, & indignaretur, atque molestè ferret nullā partem boni ad eam pertinere. Si autem ipsa femina ex mandato viri aliquid offerret, & vir nihil offerret, etiam femina crederet ad se non pertinere partem illius operis, quia mandato alterius hoc efficiebat. Vt ergo tolleretur omnis scrupulus, & haberetur pax omnimoda, permiserunt viri mulieribus

Femina nō possūt aliq̄d offerre non cōsentientibus viris.

Si vir eleemosynam obtulerit, proficit vxori, & è contrario.

lieribus quòd ipsę offerrent aliquid pro se solis, & viri offerrent aliquid pro se solis, & hoc quidem quantũ ad opinionem aliquid erat, ad rem tamen nihil: quia etiam sic conuento inter eos, id quod femina pro se sola offerebat viro proficiebat, cùm medietas illius esset viri, & ipse consensisset vxorem sic offerre, & id quod vir pro se solo offerebat proficiebat etiam feminæ, quia medietas eorũ, quæ offerebat vir, erat ipsius vxoris: sic autem fiebat in solutione pro expensis Sanctuarij q̃n computabatur totus populus, quilibet qui transibat ad numerum, dabat dimidium siclum, ad quẽ nec diues permittebatur addere, nec pauper diminuere: vt patet supra 30. cap. vt quilibet putaret se æqualiter pertinere ad cultum Dei, sicut quilibet alius: ita hic cùm vir offerret per se, & femina per se: putaret se quilibet eorum pertinere ad cultum Dei. *Armillas, & inaures.* Hic ponuntur ea, quæ feminæ dederunt, scilicet, armillas. Vocantur armillæ quædam ornamenta ab armo pendentia, quæ argentea, & aurea sunt: & ponuntur ad colligandum vestes. *Et inaures.* Dederũt etiam inaures, quæ sunt aurium ornamenta, & ista non solũ pertinent ad feminas, sed etiam ad masculos, maximè in ætate puerili: sic dicitur supra 32. cap. cùm Israelitæ peterent, vt Aaron faceret eis Deos, respõdit Aaron: tollite inaures aureas, de vxorum filiorumq. & filiarum vestrarum auribus. *Et dextralia.* Vocantur dextralia ornamenta brachiorum dextrorum dicta à dextris, in quibus ponebãtur. *Omne vas aureum.* Ista supra posita erant ornamenta de auro aut de argento, & pertinebant ad feminas magis specialiter, ponuntur hic ea, quæ generaliter viris, & feminis conueniebant, scilicet. *Omne vas aureum.* Viri dabant vasa aurea multa ad istam fabricationem: & ista fuit causa potissima quare Deus mandauit Israelitis spoliare Aegyptum auro, & argento, petendo vasa aurea, & argentea, quia si non accepissent ab Aegyptiis, ipsi non habebant tantum aurum, & argentum, cùm non possent diuites esse in Aegypto, quia premebant eos Aegyptij, cogentes pro aliis laborare, & pro se nihil lucrabantur, aut valdè paucum, vt vix possent vitam suam sustentare. *In donaria Domini separatum est.* id est, separatum fuit, vt esset donũ Dei. Est hic hyperbole, quia tanta multitudo auri, & argenti offerebatur, quòd videretur nihil dimitti apud ipsos offerentes: sed multa alia dimissa sunt, quia alias non habuissent principes tribuũ aliqua vasa aurea, vel argentea, quæ offerrent: sed postea in die dedicationis Tabernaculi obtulit quilibet de principibus acetabulũ vnum argenteum pondo siclorum centum triginta, & phialam argenteam 70. siclorum, & mortariolum ex decem siclis, vt patet Numer. 7. cap. Ergo multa vasa manserunt aurea, & argentea apud Israelitas. *Si quis habebat hyacinthum.* id est, sericum coloris cælestis. *Et purpuram.* id est, sericum coloris rubei, vergentis ad nigrum, & hoc non in panno contexto, sed in filo, quia omnia, quæ in Sanctuario fabricata sunt, artifices fabricauerunt, & texuerunt. *Coccumq. bis tinctum.* id est, fila bis tincta sanguine coccorũ. *Byssum.* scilicet, genus lini candidi. *Et pilos caprarum.* Dicitur pilos caprarum, & non vellera: quia in capris non fiunt vellera sicut in ouibus, quia pili caprarum sunt hispidi, & recti, & non cohærent inuicem sicut pili ouium. *Pelles arietum rubricatas.* Quia multi eorum habebant pelles taliter paratas ad aliquos vsus suos, & postea dederunt eas Domino offerentes. *Et hyacinthinas.* Habebant etiam pelles illas boum sic paratas ad suas necessitates, nam ibi in deserto non parauerunt eas. *Argenti ærisq. metalla, &c.* Omnia hæc de Aegypto asportauerant, præter ligna setim, & factum fuit hoc: quia Deus eos mouit ad portandum ista: nam licet de auro, & argento non esset mirandum, quòd ipsi portarent de illo quantùm possent, cùm sint pretiosa, de quibusdam tamen aliis rebus, vt de ære, & pellibus rubricatis, tam arietinis, quam hyacinthinis, mirandum est, quomodo eas secum detulerint, cùm vix possent ducere vxores, & filios in asinis: sed Deus ad hoc specialiter mouit, vt construeretur Sanctuarium ei. *Lignaq. setim.* Ista fuerunt ad faciendum diuersas constructiones in Sanctuario, de quibus dictum fuit supra, 20. c. Ista ligna setim non fuerunt aducta ex Aegypto, sicut cetera, quæ hic continentur, sed in deserto habita fuerunt;

F quomodo autem, vel vnde habita fuerint, dictum fuit supra, 25. cap. *In varios vsus.* Quia ad omnes vsus Tabernaculi, in quibus ponebantur ligna, profuerunt ligna setim: nec aliquod aliterum genus ligni habitũ fuit in toto opere Sanctuarij. *Sed & mulieres doctæ.* Hic ponuntur aliqua, quæ pertinebant ad specialem operationem mulierum. *Quæ neuerant dederunt hyacinthum purpuram.* id est, quæ nouerant tingere vel filare, aut texere hyacinthum, quia istæ neuerunt hyacinthina fila, & purpurea, habentes ibi materiam istorum. Fuerant istæ mulieres doctæ in Aegypto circa materiam hyacinthinam, & purpuream facere quidquid fieri poterat: & detulerunt materiam hanc, scilicet lanam, in desertum, & ibi neuerunt, atque cetera fecerunt, quæ necessaria erãt ad purpura, & hyacinthi præparationem. *Et vermiculum.* Vocatur hic vermiculus id,
G quod supra vocabatur coccus bis tinctus: quia ille est quidam vermis, qui est valde rubeus, & de sanguine eius, qui est tenax valde, tinguntur res rubræ valdè, colore viuido. *Ac byssum.* i. quæ nouerant filare byssum. *Et pilos caprarum.* id est, quæ nouerant nere de filis caprarum. *Sponte propria cuncta tribuentes.* id est, omnes mulieres, quæ aliquid horum habebant, vel aliquid facere sciebãt, tribuerunt Deo sponte. *Principes verò.* scilicet, principes duodecim tribuum. *Obtulerunt lapides onychinos.* s. ad ponendum in Superhumerali, & in Rationali. Nam in duabus extremitatibus Superhumeralis duo onychini ponebantur, in Rationali autem ponebatur vnus onychinus. *Et gemmas, ad Superhumerale, & Rationale.* Vocantur hic gemmæ omnes lapides pretiosi præter onychinos. Et legenda est tota ista littera copulatim, scilicet, q̀ obtulerunt principes
H onychinos, & gemmas, & hoc ad adornandum Superhumerale, & Rationale, referẽdo singula singulis, s. onychinos ad ornandum Superhumerale. *Et gemmas.* i. alios lapides pretiosos ad ornandum Rationale. *Aromataq. & oleum ad luminaria concinnanda.* Obtulerunt enim Israelitæ aromata, quæ sunt aliqua confectia de myrrha: & erãt ad faciendum vnctionis oleum. Oleum autem quod ponitur hic, erat oleum simplex, quia ponebatur ad luminaria concinnanda. i. ad sustentandũ, vel fouendũ lumen. *Et ad præparandum vnguentum.* Istud est vnguentum, quo vngebantur Sacerdotes, & Sacerdotales vestes, & totum Tabernaculum cũ vniuersis supellectilibus, vt patet supra 30. cap. *Ac thymiama odoris suauissimi.* Istud thymiama est quod ex multis speciebus fiebat, & erant omnia dura atque contundebãtur in puluerem minutissimum,
I vt postea ponerentur in altari thymiamatis ad cremandum coram Domino, vt patet supra, 30. cap. *Omnes viri, & mulieres.* s. quòd quilibet eorum per se obtulit: aliquid enim vir offerebat, & aliquid femina, vt cuilibet eorum videretur hoc proficere, vt supra declarauimus. *Mente deuota.* id est, ardenti, & prompta. *Obtulerunt donaria.* i. dederunt dona. *Vt fierent opera, quæ iusserat Dominus.* Ideo secundum quòd Moyses dicebat eis necessariam esse talem, aut talem rem, ita ipsi offerebant. *Per manum Moysi.* Non est sensus, quòd Dominus iusserit ista fieri per manum Moysi, id est, quòd Moyses ista faceret: quia dicitur, quod Deus elegerit ad hoc Beseleel, & Ooliab, & quòd in corde omnis eruditi dederit sapientiam, vt patet supra, 31. cap. & hic infra, sed dicitur per manum Moysi referendo ad illud verbum, iusserat, & non ad illud verbum,
K fieri, scilicet: quòd Deus mandauit per manum Moysi, id est, per Moysen, ita quod Moyses loqueretur ista, mandando filiis Israel ex parte Dei. *Cuncti filij Israel.* Notatur hic magna deuotio populi: & promptitudo in offerendo: quia ponitur quòd omnes de populo obtulerunt, tam viri, quàm feminæ. Fortè non fuit aliquis in toto Israel, qui non offerret aliquid ad opus illud. *Voluntaria Domino dedicauerunt.* id est, omnes dederunt aliquid, & quilibet dedit illud sponte.

Dixitq. Moyses ad filios Israel: Ecce, vocauit Dominus ex nomine Beseleel filium Vri filij Hur de tribu Iuda, impleuitq. eum spiritu Dei, sapientia & intelligentia, & scientia & omni doctrina ad excogitandum, & faciendũ opus in auro & argento, & ære, sculpendisq. lapidibus, & opere carpentario. Quidquid fabrè adinueniri põt, dedit in corde eius: Ooliab quoque — Operarius sapiens ebocatur.

que

que filium Achisamech de tribu Dan: ambos erudiuit sapientia, ut faciant opera abietarij polymitarij, ac plumarij de hyacintho ac purpura, coccoq. bis tincto, & bysso, & texant omnia, ac noua quaeque reperiant.

Dixitq. Moyses ad filios Israel. Hic ponitur secundum de artificum vocatione, & electione. *Ecce vocauit Dominus.* i. elegit, quia non vocauit accipiendo propriè, vocare. *Ex nomine Beseleel.* i. quòd Deus multos artifices ad hoc opus elegit, sed quosdam eorum elegit non expresso nomine eorum, sed solum dedit eis sapientiam, s. dando eis, quod scirent facere, quae nunquam sciuerant: vel fecit eis scire melius illa quam sciuerant: & postea cùm fuit tempus fabricandi, Moyses vocauit eos vniuersaliter, dicens: quisquis vestrum sapiens est veniat, & faciat opus Domini, quod imperauit. specialiter autem vocauit quosdam, s. Beseleel, & Ooliab, exprimens nomina eorum, & hoc est dicere, quod vocauit eos Deus ex nomine, i. vocauit nominatim eos. *Filium Vri filij Hur de tribu Iuda.* Fuit autem Hur auus Beseleel, & Caleb dicitur proauus Beseleel: sic patet 1. Paralip. 2. c. quia dicitur, quod Caleb accepit vxorem nomine Azuba, & genuit ex ea filios: deinde mortua ea, accepit aliam vxorem nomine Ephrata, quae peperit ei Hur, porro Hur genuit Vri, & Vri genuit Beseleel. Est igitur necessario Caleb proauus Beseleel.

An Caleb proauus Beseleel, fuerit ille, qui missus fuit in exploratorem in terram promissionis. Quaest. III.

DICVNT hic quidam, hunc Caleb fuisse, qui fuit de exploratoribus missis in terram Chanaan, & post ingressum terrae Chanaan ipse erat quasi princeps in tribu Iuda. Quod patet: quia Iosue 14. cap. cum accederet tota tribus Iuda ad Iosue, ponitur inter eos Caleb loquens, quod maioribus conuenit. Hunc Caleb dicunt habuisse filium nomine Hur, qui acceperit in vxorem Mariam sororem Moysi. Haec autem satis starent, nisi magna inconuenientia sequerentur. Fundamentum autem ad inducendum inconuenientia est, quia dicitur Iosue 14. c. quòd tempore, quo Moyses misit Caleb cum aliis exploratoribus, erat annorum 40. videtur autem difficile, imò penè impossibile, quod homo quadraginta annorum, haberet pronepotem, qui esset iam aliquantae aetatis, ita vt aliquid facere posset fabricando, quemadmodum necesse est poni in Caleb: dando quòd Caleb, qui fuit nepos Hur, fuerit ille, qui iuit cum exploratoribus ad terram Chanaan. Glossa autem Hebraica, vt concordet hoc, ponit quasi plurima alia inconuenientia, assignando modum per quem hoc fieri, & dicit, quòd Caleb cùm esset octo annor. accepit vxorem nomine Azubam, & genuit ex ea in sequenti anno, & mortua fuit Azuba in isto anno, s. in fine noni: in principio autem decimi anni accepit aliam vxorem, quae vocabatur Ephrat, siue Ephrata, & alio nomine dicitur Maria, s. soror Moysi, & genuit ex ea in anno 18. suo Hur, scilicet, in fine decimi. Deinde Hur in fine decimi anni sui, qui erat annus vicesimus primus Caleb, genuit Vri, Vri autem in anno nono suo, qui erat annus tricesimus vitae Caleb genuit Beseleel, Beseleel autem anno decimo aetatis suae, qui erat annus quadragesimus vitae Caleb, incepit construere Sanctuarium: & hoc fuit paulò ante quam irent exploratores ad terram Chanaan: nam exploratores missi sunt in tertio, vel quarto mense secundi anni ab exitu de Aegypto, vt patet ex processu libri Numerorum. Beseleel autem cepit construere Sanctuarium primo anno exitus de Aegypto, ita quod fuit constructum in prima die sequentis anni, vt patet infra 40. c. Sed hic valde magna inconuenientia sunt. Primum est, quia dicitur quòd Caleb anno suo octauo accepit vxorem, & genuit ex ea. Quid enim stultius quàm dicere aliquem hominem gignere posse anno octauo? Et dato quod ex aliquo speciali nocumento gignere potuisset, quis tamen in tali tempore vxorem ei dare vellet, cùm vix sit tunc in pueris aliquis vsus rationis? Item est aliud inconueniens quod acceperit Caleb Mariam in vxorem, quia mulier ita senex non acciperet in virum aliquem ita iuuenem; maximè cùm ipsa esset mulier sancta, & prophetissa; vt patet supra, 15. cap.

Confutatio glossae Hebraicae.

A Nam quando esset Caleb annorum 40. esset Maria annorum quasi centum aut 95. Quod patet: quia Maria erat maior Moyse 12. vel 13. annis ad minus: nam cum Moyses fuit expositus in fiscella scirpea in carectò fluminis, Maria soror eius erat in custodiam, & stans coram filia Pharaonis prudenter loquuta fuit coram ea, pallians veritatem facti, quod non pertinet ad puellas paruae aetatis, sed ad eas, quae iam sunt ad minus duodecim, vel tredecim, aut quattuordecim annorum: Moyses autem erat tunc annorum 82. quia iste erat secundus annus ab exitu de Aegypto, in quo missi sunt exploratores, & compleuit Caleb annos quadraginta, quia antequam exirent de Aegypto cùm primum stetit Moyses coram Pharaone, erat annorum octuaginta, vt patet supra c. 7. erat igitur nunc minorum octuaginta duorum, quibus si addantur 13. vel B 14. anni quos Maria haberet supra Moysen, essent anni 95. aut 96. vel quasi centum. Concluditur ergo, quod quando foret annorum 40. Caleb, Maria vxor eius fuisset annorum 95. aut quasi centum: hoc autem non conuenit, quia mulier ita senex iam iuuenem maritum acciperet, quia hoc ad libidinem explendam esse videbatur. Item si acciperetur secundum quod ipsi ponunt, adhuc erit maius inconueniens, s. quod acceperit Caleb in anno decimo vitae suae in principio Mariam in vxorem, quia cum eo tempore, quo erat Caleb 40. annorum esset Maria ad minus annorum 95. vel centum, sequeretur quòd quando esset Caleb annorum decem, esset Maria annorum 65. vel quasi 70. Hoc autem valde ridiculum est, quòd mulier 70. annorum, vel quasi, acciperet in virum puerum annorum decem. Item magnum inconueniens erat eodem modo, quod Hur filius C Caleb, anno suo decimo, gigneret filium suum Vri. Item erat inconueniens, quòd Vri in anno suo nono gigneret Beseleel. Item erat inconueniens, quod Beseleel anno decimo vitae suae fabricaret Sanctuarium, quia hoc requirebat magnam peritiam artis, & robur organorum executiuorum, quorum neutrum inest vnquam alicui puero decem annorum. Et si fortè dicatur, quod ista facta sunt miraculosè, scilicet, quod Deus docuerit Beseleel sicut dicitur in littera, quòd repleuit eum spiritu sapientiae, & intelligentiae, & scientiae. Respondetur, quòd hoc non facit ad rem: nam licet Deus infuderit, & augmentauerit miraculosè artem Beseleel, tamen non totaliter infudit quidquid Beseleel sciuit: quia ante hoc erat ipse peritus in omnibus artibus his, quas alij homines eiusdem temporis sciebat, sed quia non sufficiebant illae, Deus adauxit apponendo possibiles D habitus, & perficiendo eos, qui perfecti non erant: sicut declarauimus supra, 28. & 31. capit. ergo in aetate annorum decem, non poterat Beseleel ista habere: non est ergo verum, quòd Caleb, qui fuit explorator merit proauus Beseleel, aut quod fuerit ipse maritus Mariae sororis Moysi. Nicolaus autem dicit quod fuit iste Beseleel filius Vri, & fuit nepos Hur, sed non fuit pronepos Caleb. Et ratio sua est, quia hic cùm ponitur genealogia Beseleel, solùm ponitur Hur auus, & pater Vri, sed non ponitur Caleb proauus. Cum autem dicitur quod Beseleel fuit filius Vri, filij Hur, filij Caleb, vt habetur 1. Paralipom. cap. 2. Respondet quòd non sunt eaedem personae illae, quae ponuntur illic, & quae ponuntur hic, licet sint in eadem tribu, scilicet, in tribu Iuda vtraque, quia multoties nominantur multae personae eisdem nominibus. Sed hoc licet Nicolaus di- E cat, quodcumque voluerit, satis est difficile: nec vnquam tale vidi in Sacra Scriptura. Nam quod aliqua nomina diuersarum personarum coincidant satis facile est, cùm plura sint indiuidua humana quam nomina differentia, ideo necessaria est in eis aequiuocatio, sed quod in aliqua cognatione sint tres viri, s. auus, pater, & filius, qui nominentur tribus nominibus diuersis sicut hic, scilicet, Hur, & Vri, & Beseleel, & in eadem cognatione sint alij tres, scilicet, auus, & pater, & filius vocati eisdem tribus nominibus differentibus, & eodem ordine, scilicet, auus Hur, & pater Vri, atque filius Beseleel, satis difficile est: nec credo in tota Sacra Scriptura reperiri, licet non sit negandum fieri potuisse, cùm nos imponamus nomina, vt volumus. Quod tamen Nicolaus saluet veritatem huius textus in casu quem non reperimus in Sacra Scriptura, & est difficile reperiri, cùm nullus eum ad hoc inducat, satis videtur dissonum rationi.

Opin. Nicolai de Lyra refellitur.

rationi. Sed Nicolaus in hoc deficit, quia putauit se cogi ad hoc. Et patet. quia cum Paralip. 1. in cap. 2. ponatur Caleb pater Hur, & Hur pater Vri, & Vri pater Beseleel, necessarium est, vt ipse ponat illũ esse Beseleel, qui fabricauit Sanctuarium. Aut cùm hic dicatur Beseleel filius Vri, filij Hur, quòd ponantur tres personæ aliæ, scilicet, auus, pater, & filius eorumdem nominum in eodem ordine, in eadẽ cognatione. Debuerat tamen dicere, quòd ille Beseleel, qui ponitur 1. Paralip. ca. 2. sit qui construxit Sanctuariũ, & quòd fuit proauus eius Caleb, & istæ tres personæ hic positæ, scilicet, Hur, Vri, Beseleel sunt eædẽ, quæ habentur 1. Paralip. 2. cap. Sed Nicolaus recusauit hoc cõfiteri, quia putabat se per hoc incidere in omnia inconuenientia, quæ assignauerat, sed non incidit. Est autem principium apparentiæ, quia iste, qui ponitur proauus Beseleel. 1. Paralip. 2 cap. vocatur Caleb, & ille qui intrauit cum exploratoribus in terrã Chanaan vocabatur Caleb, principium autem deceptionis est, quia ipse putauit esse eumdem Caleb, tamen non est. Ex supradictis patent: quia dupliciter Caleb inueniuntur, scilicet, vnus, qui vocatur Caleb filius Esrom, filij Phares, filij Iudæ, & alius Caleb, qui vocatur filius Iephonne: ille aũt qui vocatur Caleb filius Iephonne fuit explorator intrãs in terrã Chanaan, & erat quadraginta annorum, quãdo intrauit in terrã Chanaan ad explorandum, vt patet Iosue 14. cap. vbi vocatur Caleb filius Iephonne Cenezæus, qui fuit explorator terræ Chanaan. Idem dicitur Numer. 26. cap. vbi soli Iosue, & Caleb filius Iephonne dicuntur superfuisse de cuncta multitudine bellatorum. Idem habetur Numer. 14. cap. De hoc igitur procedunt inconuenientia, quæ nos supra assignauimus, & quæ assignat Nicolaus, si ponatur esse proauus Beseleel, quia erat quadraginta annorum nõdum completorum, quando Beseleel incępit fabricare Sãctuarium, & inconueniens erat hunc poni maritum Mariæ sororis Moysi; putauit autem Nicolaus, quòd ille Caleb, de quo agitur 1. Paralipom. 2. cap. sit Caleb explorator, ideo non concessit vllo modo esse illum Beseleel, qui ibi ponitur constructorem Sanctuarij. Quod autem isti duo Caleb sint distincti, patet: quia vnus vocatur filius Esrom, & alius vocatur filius Iephonne. Item, quia de cognatione vnius agitur 1. Paralip. 2. c. scilicet, de Caleb filio Esrom: de Caleb autem filio Iephonne, & de cognatione sua, agitur 1. Paralip. 4. cap. Item, patet in progenie sua, quia si considerentur tota progenies immediata Caleb filij Esrom, & Caleb filij Iephonne, nullo modo concordant: quod patet considerando 2. & 4. cap. 1. Paralipom. Item patet, quòd non sit idem Caleb, quia Caleb filius Iephonne erat annorum quadraginta, in secũdo anno ab exitu de Aegypto, quando missus fuit vt explorator, vt patet Iosue 14. c. Caleb autem filius Esrom, si tũc vixisset, fuisset quasi 190. annorum, quæ ætas non concedebatur alicui homini in illo tẽpore, ergo non viuebat tunc ille Caleb, nec potuisset intrare explorator in terram Chanaan. Antecedens patet: quia Esrom fuit filius Phares, filij Iuda, Phares autem intrauit cum patre suo in Aegyptum, vt patet Genes. 46. c. deinde genuit Esrom: vnde posset eum gignere post 16. vel 17. annos introitus in Aegyptum, sed in Aegypto fuit mansio filiorum Israel annis 215. vt declaraui sup. Genes. 15. cap. & supra 1. & 2. cap. à quibus detrahendo 16. vel 17. annos, antequam gigneretur Esrom, manent 198. anni quibus mansuri erant Israelitæ in Aegypto post natiuitatem Esrom: genuit autem Esrom primogenitum suum Caleb anno 15. aut 16. quia anno suo 60. genitus erat abnepos suus Beseleel, quod patet 1. Paralipom. 2. cap. cùm dicitur: Caleb filius Esrom accepit vxorem nomine Azuba, cumq. mortua esset, accepit vxorem nomine Ephrata quæ peperit ei Hur, porro Hur genuit Vri, & Vri genuit Beseleel, post hæc ingressus est Esrom ad filiam Machir, patris Galaad, & accepit eam, cùm esset annorũ sexaginta sed in isto tempore genitus fuerat abnepos eius Beseleel, ergo pro tot generationibus oportebat annos sic diuidi, vt fuerent generationes in anno 15. vel aliquæ in 16. & aliquæ in 18. fuisset ergo genitus Caleb filius Esrom anno 15. Esrom. Demendo igitur hos 15. annos à 198. qui antea remanebant à natiuitate Esrom vsque ad exitum de Aegypto, manebunt anni 183. à natiuitate Caleb filij

Duo fuerunt Caleb, s. Caleb filius Esrom, et Caleb filius Iephonne.

F Esrom vsque ad exitum de Aegypto, quibus superaddantur duo anni, qui incęperant fluere, quando missi fuerunt exploratores, essent anni 185. nulli autem talis ætas cõcessa fuit: Quia & Abraham, qui iam à multis dieb. vita functus fuerat, solùm vixit annis 175. vt patet Genes. 25. c. & Isaac, qui plus vixit, durauit annis 180. vt patet Genes. 35. cap. non ergo potuit tunc viuere Caleb filius Esrom, vt mitteretur vt explorator in terrã Chanaan, maximè cùm dicatur Caleb annorum 40. quãdo fuit missus explorator, vt patet Ios. 14. cap. Et hoc est quod cõcluditur, accipiendo, quòd illud quod dicitur 1. Paralip. 2. cap. scilicet: Post hęc ingressus est Esrom, referatur ad immediatè suprapolita, cum dicebatur Vri genuit Beseleel, s. quòd ante natus esset Beseleel, quam acciperet Esrom in vxorem filiam Machir, quod erat in anno suo 60. Sed non est sic referendum: quia G tunc Beseleel fuisset annorum 145. quando debuisset incipere primam fabricationẽ Tabernaculi: sed ad hanc ætatem nullus illo tempore accedebat: postquam enim mortuus fuit Iacob, qui vixit annis 147. vt patet Genes. 47. c. non legitur, quod aliquis 140. annos attigerit, quãto magis 145. Et dato etiam quòd tantam ætatẽ attigisset, non potuisset in illa ætate aliquid construere, aut saltem clarè videre. Dicendum ergo, quòd ly, post hoc, nõ refertur ad immediata, sed alia superiora, & tunc non erit sensus, quòd prius natus esset Beseleel, quam Esrom accepisset filiã Machir in anno suo 60. & tunc poterit assignari aliter satis conuenienter, s. quòd Phares, qui in primo anno vitæ suæ descendit in Aegyptum, vt patet in his, quæ diximus Genes. 38. cap. genuerit primogenitũ suum Esrom anno suo 25. aut modicũ vltra, vel citra, & deinde Esrom genuerit Caleb, an- H no suo 25. & Caleb genuerit Hur anno suo 25. & Hur genuerit Vri anno suo 25. & Vri genuerit Beseleel annõ 25. erunt isti anni simul sumpti 125. qui detracti a 215. quibus fuit tota mãsio filiorum Israel in Aegypto manebunt anni 90. Et istos annos habuisset Beseleel, quando incępit fabricare opus Tabernaculi. Et tunc etiam manet id quod volebamus, scilicet, quòd Caleb tot annorum esset, quòd tunc viuere non posset accipiendo pro Caleb filio Esrom, quia tunc esset Caleb filius Esrom annorum 167. Quod patet: quia mansio Israelitarum in Aegypto, fuit annorum 215. à quibus detractis 50. annis, qui transierant quando natus est Caleb filius Esrom secundum computationem supra positam, manebunt 165. quibus addantur duo anni, qui incęperant fluere quãdo Beseleel finiuit Tabernaculum, & postea cùm missi fuerunt exploratores, erunt anni 167. I Si ergo tunc fuisset Caleb filius Esrom viuens, fuisset annorum 167. sed nullus tantam ætatem tũc attingebat: ergo non potuisset esse viuens Caleb filius Esrom, quando missi fuerunt exploratores. cũ quibus dicitur fuisse Caleb filius Iephonne Cenezæi. Dicendum ergo, quòd isti fuerunt duo Caleb. Et intelligitur hic de Caleb illo, qui fuit filius Esrom, & non de illo, qui fuit filius Iephonne: nam accipiẽdo Caleb filium Iephonne proauum Beseleel, necesse erat, Beseleel anno vitæ suæ 1. aut ante incępisse fabricationem Sanctuarij. Si autem ponatur Caleb filius Esrom esse proauus Beseleel huius, qui fabricauit Sãctuarium, stat nullum inconueniens: quia poterat stare Beseleel esse annorum 92. aut paulo minus, in qua ętate satis poterat esse eruditus in omnibus artificijs mechanicis. Patet antecedens: quia vt diximus supra, Phares intrauit in Ae- K gyptum cum patre suo Iuda, primo, aut secundo anno vitæ suæ, & genuit filium suum Esrom anno 25. aut paulò ante, vel paulò post: & sic Esrom genuit Caleb, & Caleb genuit Hur, & Hur genuit Vri, & Vri genuit Beseleel: in quibus generationibus transierunt anni 125. quibus deemptis à 215. quibus manserunt Israelitæ in Aegypto, manẽt 90. anni: hos autem haberet Beseleel in exitu de Aegypto, quibus addantur duo erunt anni 92. qui fluxerunt de vita Beseleel, quando incępit construere Sanctuarium. Concluditur ergo, quòd Caleb fuit proauus Beseleel: sed non Caleb filius Iephonne, sed Caleb filius Esrom. Sed dicendum quoque est, quòd ille Hur, qui est auus Beseleel, non fuerit maritus Mariæ sororis Aaron & Moysi, qui constitutus fuit in iudicem absente Moyse, de quo supra 24. c. scilicet: Habetis Aaron, & Hur vobiscum, si quid quæstionis natum fuerit, referte ad eos: & ille de quo dicitur su-

Abraham vixit annis 175. Isaac verò 180.

Iacob vixit annis 147.

Dedit determinatio.

pra,

pra, 17. cap. q Hur, & Aaron sustentabant manus Moysi, quæ graues erant, quia necessarium esset, q illo tempore iste fuisset ad minus annorum 142. secundum computationem factam supra, quia Beseleel erat annorum 92. aut 91. quando incepit construere Sanctuarium, sed genuit eum Vri anno suo 25. & Hur genuit Vri anno suo 25. ergo erant 50. anni, quādo natus fuit Beseleel, quibus natus fuerat Hur, qui additi ad annos 91. vel 92. Beseleel, complebunt annos 141. vel 142. Hur, nulli autem tanta ætas concedebatur illo tempore, nec adhuc 135. Dicēdum igitur quòd ille Hur, qui fuit index cum Aaron, & sustinuit manus Moysi, & communiter dicitur esse maritus Mariæ sororis Moysi, non fuit auus Beseleel. *Impleuitq. eum spiritu Dei sapientia*, &c. id est, impleuit eum sapientia, quæ est aliquid spirituale. Vel impleuit eum sapientia, quæ est quoddam principium operationum sicut spiritus, & accipitur sapientia pro arte. Et distinguuntur hic tria, scilicet, spiritus scientiæ, & sapientiæ, & intelligentiæ: sapientia dicitur quantum ad eam, quæ est infusa: scientia dicitur quantum ad eam, quæ est acquisita: intelligentia dicitur acumen naturalis ingenij. *Et omni doctrina*. Licet doctrina dicatur scientia demonstratiua, quod pertinet ad Mathematicas, vt innuit Isidorus Etymolog. lib. 1. cap. 1. tamen accipitur hic pro arte, scilicet, quòd Beseleel fuit repletus à Deo omni modo cognitionis artis. De istis autem quomodo distinguantur, & quomodo accipienda sunt, dictum fuit supra 31. cap. & ibi vide. *Ad excogitandum, & faciendum*. Hoc potest dupliciter accipi: vno modo ad excogitandum, & faciendum, id est, ad cogitandum primo quomodo aliqua res fieri debeat, & postea ad exequendum illam factionem: nam illa duo necessaria sunt: oportet enim primò intelligere modum fabricandi. s. quid primò, aut quid secundò fieri debeat, & vbi inchoandum, & vbi desinendum sit. Et post oportet esse in manibus talem habitum secundum quem possimus perficere, quod disponimus, vtrumque autem ad artem pertinet, quia est cōditio habitus perfecti. Alio modo potest intelligi. *Ad excogitandum, & faciendum opus*. id est, ad excogitandum figuras aliquarum rerum artificiabiliū, quæ nunquam visæ sunt, quarum exemplaria videntur, vtrumque autem intelligitur hic: primum, cùm dicitur ad excogitandum: secundum, cùm dicitur ad faciendum: & pertinet quodlibet horum ad habitum artis, sed primum adhuc magis pertinet ad quoddā naturale acumen, quod multum adiuuatur per habitum artis. *In auro, & argento*. Hoc pertinet ad vnam artem, nam argentarij, & aurifices licet differant in materia, tamen non differūt in habitu artis, cùm eadem sint factibilia per habitum aurificum, & per habitum argentariorum, & idem modus fabricandi est vtrisque. *Et ære*. Alij sunt artifices æris, quia alias res faciunt, & alium modum fabricandi habent. Et necessarium erat, quòd isti essent artifices in ære, quia in opere Sanctuarij multa fiebāt ex ære, vt operturæ altaris, & craticula, & bases columnarum atrij, & paxilli funiculorum, & vasa altaris holocaustorum. *Sculpendisq. lapidibus*. Hoc est aliud officium, quia est aliud opus, & non solum erat necessarium sculpere lapides, sed etiam incastrare. Sculpere dicitur cauare, & hoc fiebat in lapidibus, vt in eis insignita essent nomina filiorum Israel: nam in duobus onychinis, qui erant in duabus extremitatibus Superhumeralis, erant sculpta 12. nomina filiorum Israel, in quolibet onychino sex nomina. Erant etiā in Pectorali, quod Rationale dicitur, scripta nomina 12. filiorum Israel in 12. lapidibus, vt patet supra, 28. cap. Incastrare dicitur facere de auro quosdam loculos, in quibus ponerentur lapides, ne caderent, & quædam pars lapidum occulta esset, quædam verò apparens, in qua esset scriptura nominis: erat ergo necessaria peritia sculpendi, & incastrandi in artificibus his. *Et opere carpentario*. Opus carpentarium est, quicquid in lignis fit per dolationem, & necessarium erat hoc pro fabricatione Arcæ, & columnarum de lignis setim, & Altaris holocaustorū, & Altaris thymiamatum, atque Mensæ. *Quidquid fabrè adinueniri potest*. id est, quidquid potest fieri per artem fabrilem. Faber est nomen artificis generale ad omnes artifices, qui aliquid faciunt in materia dura percutiendo: sic aurifices, argentarij, car-

Faber quid significet.

A pentarij, ferrarij, marmorarij, ceteriq. qui duram supellectilem excudunt, fabrorum nomen assumunt: ideo istud nomen faber, determinatur interdum per adiunctiones materiæ, vt cùm dicimus faber ferrarius, faber lignarius, & sic de ceteris: cùm autem sine adiuncto ponimus, signat fabros quoslibet, & sic ponitur hic fabrè, vt signat omne officium, quo agimus in materiam duram percutiendo, licet aliquando ex vsu vulgarium Grammaticorum cùm istud nomen faber per se proferimus, pro fabris ferrariis illud ponamus. *Adinueniri potest*. id est, quidquid potest fieri, aut excogitari per artem fabrilem aliquam, aut fieri in materia fabrili. Est autem locutio ista hyperbolica, quia non est verum si accipiatur secundum vim sermonis, vt signatur, quòd quidquid potest acquiri per artem fabrilem, aut factibile sit in arte fabrili Deus erudierit Beseleel, quia ista infinita sunt: proceditur enim in infinitum in figuris diuersis. Sed Mathematica ars, cuiusmodi est quælibet ars fabrilis, de causandis figuris est. Sed non est dicendum, q Deus dederit ei cognitionem infinitorum, quia talis cognitio soli homini Christo communicata est. Ergo intelligendum est, quòd iste plura acceperit, quàm alij artifices, ita quòd nihil erat de his, quæ excogitari, & fieri oportebat ad vsum Sanctuarij, quod ipse non excogitaret, aut faceret. *Dedit in corde eius*. id est, Deus posuit omnia hæc in corde eius, infundendo ei habitus artis, vel perficiendo eos, qui præexistebant in eo. *Ooliab quoque filium Achisamech*. Iste erat secundus artifex, qui licet non esset ita perfectus in arte varia fabrili, sicut Beseleel: erat tamen perfectior omnibus alijs artificibus, qui tunc erant in Israel: ideo isti duo soli ex nomine vocati sunt, ceteri au-

Infinitorū cognitio soli Christo homini communicata.

C tem sub clausula generali, scilicet, quisquis vestrum sapiens est corde, veniat, & faciat opus, quod Dominus imperauit. *Filium Achisamech*. Ponitur ad differētiam, quia multi alij essent, qui vocarētur Ooliab. *De tribu Dan*. Fuit Dan de filijs Balæ, & ab isto descendit Ooliab, & ponitur hoc etiam ad differentiam; quia in alijs tribubus essent aliæ personæ sic vocatæ. *Ambos erudiuit sapientia*. id est, ambobus dedit habitus artis infundendo in anima eorū, vel ponendo nouos habitus, qui non fuerant, nec eorum dispositiones præcesserant, aut habitus nondum perfectos perficiendo. *Vt faciant opera abietarij*. Vtrique erat commune hoc. s. q scirēt facere opera abietarij. Dicūtur abietarij fabri lignarij, qui abietes parant faciendo aliquid de abietibus, aut qui totam suam considerationem vertunt circa abietes, faciendo de eis aliquid. Sunt abietes quæ-

D dam species lignorum, quæ vulgariter in idiomate nostro vocātur hayas, sed hic non accipitur abietarius strictè pro eo, qui solùm abietes considerat, & de eis solis fabricat, quia abietes non fuerunt in toto opere Sanctuarij, sed solùm ligna setim, vt patet discurrenti per omnia, quæ mandauit Deus fieri in Sanctuario: sed vocatur abietarius largè pro omni carpentario. *Polymitarij*. Isti sunt, qui fila diuersorum colorum contexunt, & faciūt imagines ex vtraque facie panni, sicut est in pannis Gallicis Belgicis. *Ac plumarij*. Vocantur plumarij, operātes in diuersis colorib. filorum, & facientes imagines solùm ex vna facie panni. *De hyacintho, ac purpura* &c. i. isti debent esse plumarij, aut polymitarij in istis filis. s. hyacinthinis, purpureis, byssinis, coccineis, quia nulla alia fila erant in fabricatione tentoriorū, velorum, atque cortinarum. *Ac noua quæque re-*

E *periant*. id est, non solùm sciant isti in omni materia sibi data fabricare, vel inducere omnem figuram, cuius iam exiltit exemplar, sed etiam figuras artificiabilium, quæ nunquam visæ sunt, in quo signatur magna sufficiētia artis, aut naturaliter, & per exercitium habitæ, aut supernaturaliter infusæ.

CAP. XXXVI.

F*ecit ergo Beseleel, & Ooliab, & omnis vir sapiens, quibus dedit Dominus sapientiam & intellectum, vt sciret fabrè operari, quæ in vsu Sanctuarij necessaria sunt, & quæ præcepit Dominus. Cumq. vocasset eos Moyses, & omnem eruditum virum, cui dederat Dominus sapientiam,*

tiam,& quæ sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, tradidit eis vniuersa donaria filiorum Israel. Qui cùm instarent operi, quotidie mane vota populus offerebat. Vnde artifices venire compulsi, dixerunt Moysi: Plus offert populus quam necessarium est. Iussit ergo Moyses præconis voce cantari: Nec vir nec mulier quidquam offerat vltra in opere Sanctuarij. Sicq. cessatum est à muneribus offerendis,eo quòd oblata sufficerent & superabundarent. Feceruntq. omnes corde sapientes ad explendum opus Tabernaculi, cortinas decem de bysso retorta, & hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, opere vario, & arte polymita: quarum vna habebat in longitudine viginti-octo cubitos, & in latitudine quatuor. Vna mensura erat omnium cortinarum. Coniunxitq. cortinas quinque alteram alteri, & alias quinque sibi inuicem copulauit. Fecit & ansas hyacinthinas in ora cortinæ vnius ex vtraque latere, & in ora cortinæ alterius similiter, vt contra se inuicem venirent ansæ,& mutuo iungerentur. Vnde & quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, & fieret vnum Tabernaculum. Fecit & saga vndecim de pilis caprarum ad operiendum tectum Tabernaculi: vnum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor: vnius mensuræ erant omnia saga: quorum quinque iunxit seorsum,& sex alia separatim. Fecitq. ansas quinquaginta in ora sagi vnius,& quinquaginta in ora sagi alterius,vt sibi inuicem iungerentur. Et fibulas æneas quinquaginta,quibus necteretur tectum, vt vnum pallium ex omnibus sagis fieret. Fecit & opertorium Tabernaculi de pellibus arietum rubricatis: aliudq. desuper velamen de pellibus hyacinthinis. Fecit & tabulas Tabernaculi de lignis setim stantes. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ vnius, & vnum ac semis cubitum latitudo retinebat. Bina incastraturæ erant per singulas tabulas, vt altera alteri iungeretur. Sic fecit in omnibus Tabernaculi tabulis. E quibus viginti ad plagam Meridianam erant contra Austrum,cum quadraginta basibus argenteis. Duæ bases sub vna tabula ponebantur ex vtraque parte angulorum,vbi incastraturæ laterum in angulis terminantur. Ad plagam quoque Tabernaculi,quæ respicit ad Aquilonem,fecit viginti tabulas, cum quadraginta basibus argenteis, duas bases per singulas tabulas. Contra Occidentem verò ad est,ad eam partem Tabernaculi, quæ mare respicit, fecit sex tabulas, & duas alias per singulos angulos Tabernaculi retro: quæ iunctæ erant à deorsum vsque sursum,& in vnam compaginem pariter ferebantur. Ita fecit ex vtraque parte per angulos: vt octo essent simul tabulæ, & haberet bases argenteas sedecim,binas, scilicet, bases sub singulis tabulis. Fecit & vectes de lignis setim quinque ad continendas tabulas vnius lateris Tabernaculi, & quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas: & extra hos, quinque alios vectes ad Occidentalem plagam Tabernaculi contra mare. Fecit quoque vectem alium, qui per medias tabulas ab angulo vsque ad angulum perueniret. Ipsa autem tabulata deaurauit, fusis basibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos vectes induci possent: quos & ipsos laminis aureis operuit. Fecit & velum de hyacintho, & purpura, vermiculo, ac bysso retorta, opere polymitario, varium atque distinctum, & quatuor columnas de lignis setim, quas cum capitibus deaurauit, fusis basibus earum argenteis. Fecit & tentorium in introitu Tabernaculi ex hyacintho, purpura, vermiculo, byssoq. retorta, opere plumarij, & columnas quinque cum capitibus suis,quas operuit auro, basesq. earum fudit æneas, quas & operuit auro.

(Marginal notes: Cortina Tabernaculi. — Coopertorium Tabernaculi. — Tabulæ Tabernaculi. — Bases. — Velum. — Tentorium.)

Fecit ergo. Descripta præcedenti dispositione,hic agitur de ipsius Sanctuarij fabricatione. Et Primò agitur de ipso Tabernaculo quantum ad constructionem eius. Secundò agitur de eis, quæ erãt intra ipsum, vel aliquo modo pertinebant ad ipsum mediatè, vel immediatè in sequenti capite. Et sciendum, q. non tenetur hic talis ordo in narrando facta, sicut tenebatur supra mandando facienda:nam qñ Deus mandauit fieri, Primò mandauit ea, quæ erãt intra Tabernaculum,scilicet, Arcam, & Candelabrum, Mensam,& Altare thymiamatum cum omnibus vasis suis,vt patet supra,25.cap.hic autem inchoatur à fabricatione ipsius Tabernaculi in partibus suis: deinde agitur de eis,quæ erant in eo,vt patet sequẽti capite, scilicet, de Arca Candelabro, & ceteris. Prima diuiditur in duas, quia Primò ponitur populi in superabundantia offerentis deuotio. Secundò operis propositi exequutio ibidem: *Feceruntq. omnes.* Ista secunda in duas,quia Primò ponitur fabricatura partium Tabernaculi in cortinis, sagis,& pellibus. Secundò ponitur fabricatura in tabulatis, columnis,& basibus;ibi: *Fecit & Tabernaculi tabulas.* Licet in istis non teneatur totaliter ordo,quia littera aliqualiter intermiscet. Circa primum. *Fecit ergo Beseleel.* Iste primò nominatur inter artifices, quia erat excellentior alijs,vt patet ex dictis supra,31.& preced.c. *Et Ooliab.* Iste erat secundus in perfectione, datus in socium Beseleel, vt patet supra,31.c. *Et omnis vir sapiens.* Quia omnes sapiẽtes vocati sunt,vt patet præcedenti capite, cùm dixit Moyses: Quisquis sapiẽs est corde,veniat,& faciat opus, quod Dominus imperauit: audientes igitur omnis viri,qui aliquid in artibus his nouerant, vocationem Moysi, spontè venerunt ad laborandum in opere Sãctuarij. *Quibus dedit Dominus sapiẽtiam.*.i. peritiam in arte fabrili generaliter sumpta,& in arte plumaria,atque polymitaria. Nam non solùm dedit infusam artem istam, vel aliquam partem eius Beseleel, & Ooliab,sed etiam alijs,qui venerunt ad fabricãdum:quod patet supra 31.cap. cum di: Et in corde omnis viri eruditi posui sapientiã,vt faciant cuncta,quæ præcepi tibi. *Et intellectum.* Intellectus,vel intelligentia,vt dictum fuit supra 31.cap. & præcedenti capite, est acumen naturalis ingenij, quo quis subtilior se habet, siue in speculationibus circa speculatiua, siue in factibilibus,aut agibilibus circa factibilia,& agibilia. *Vt scirent fabrè operari.*.i. per artem fabrilem, accipiendo artem fabrilem largè prout conuenit omni arti, fm quam in materiam duram percutiendo agimus; vel magis propriè loquendo,accipitur hic fabrè, i.magistraliter, vel subtiliter, & tunc est generale non solùm ad operationem in materia dura,in qua est ars fabrilis generaliter sumpta, sed etiam ad operationẽ polymitariam,atque plumariã, & simpliciter textoriam,aut coriariam, quæ sunt in materia non dura, nec percutiẽdo, & dolando,aut sculpẽdo fiunt. Et si acciperetur fabrè primo modo, nõ extenderetur ad polymitariam artem, plumariam,atque coriariam, in qua nõ modica peritia, & solertia necessaria erat. *Quæ in vsus Sanctuarij necessaria sunt.*

Duplex vsus erat in rebus Sanctuarij. Quæst. 1.

HOc potest dupliciter intelligi, secũdum diuersum modum assumendi istud nomen vsus: nam vsus si accipiatur propriè, secundum suam primariam significationem, dicitur actus rei existentis, quæ se habet vt instrumentum,vel similiter instrumento, vt dicimus, q aliquis habet vsum martelli, quia percutit mouẽdo ipsum martellum, qui iam est: sic est de alijs, vt cùm dicimus, q iste habet vsum equi, & sic assumendo dicimus aliqua esse ad vsus Sanctuarij, id est, q aliquæ res sunt, quibus agimus aliquid ad necessitates Sanctuarij: & isto modo oportet distinguere Sanctuarium,& ea, quæ sunt ad vsus Sãctuarij,& oportet ponere Sanctuarium esse, cùm aliquid ad vsus eius est. Et quia non est eadem res ad seipsam, vel ad aliquem vsum propter seipsam, necessarium est, quòd ea, quæ sunt ad vsus Sanctuarij non sint ipsum Sanctuarium. Cùm ergo dicitur, q isti facturi erant omnia, quæ pertinerent ad vsus Sanctuarij, & nihil aliud exprimitur, necessariũ est, vt facerent ea, quæ erant supellectilia Sanctuarij, & non aliquid aliud quod esset Sanctuarium, aut pars Sanctuarij: sed non solùm isti viri fecerunt ea, quæ erant supellectilia, vel instrumenta ad ministrationes in Sanctuario,sed etiam ipsum Sanctuarium:ergo non accipitur sic in vsus Sanctuarij. Alio modo dicitur aliqua necessaria in vsus Tabernaculi,vel Sanctuarij,.i.necessaria ad faciendum Sanctuarium,quod facere est quidam vsus: & isto modo non præsupponitur Sanctuarium existens. Idcirco accipiendo isto modo aliqua necessaria ad vsus Sanctuarij,dicendũ q non solùm sunt necessaria ad vsus Sanctuarij ea, per quæ fit ministratio in Sanctuario, sed ẽt ea, ea quibus fit Sanctuarium. Et sic accipitur hic,ita q nihil maneat de his,quæ isti fabricare debebant,quod nõ comprehendatur sub hoc, quod est necessarium ad vsus Sanctuarij. *Et quæ præcepit Dominus.* Idem est quod superius, quia ea,quç necessaria erãt ad construendũ Sanctuarium,

&ad

& ad ministrandum in eo, Deus mandauit fieri. *Cumq.* A *vocasset eos Moyses.* scilicet, duos istos, Beseleel, & Ooliab, qui ex nomine vocati erãt. *Et omnem eruditum virum.* Illos viros eruditos nõ vocauit Moyses ex nomine, quia nesciebat, qui essent, cũ Deus non nominasset illos: sed vocauit eos sub clausula generali, quæ habetur præcedenti capite, dicẽs: Quisquis sapiẽs est corde, veniat & faciat opus quod Dominus imperauit. *Cui dederat Dominus sapientiam.* Deum dare alicui sapientiam stat dupliciter. Primò modò, ꝙ ipse supernaturaliter infuderit sine aliqua operatione eius, qui recipit. Secundo modo, quòd Deus aliquem ita promptum naturaliter fecit tribuendo ei omnia, quæ faciũt ad acumen intellectus, ita vt facilè multa scire possit, & hoc tam ad speculatiua, quàm ad factibilia, vel agibilia extenditur. *Et qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus.* i. ꝙ isti non recusauerũt venire vocati à Moyse specialiter, vel generaliter, sed sicut ceteri res suas Dño offerebant: ita isti spontaneè labores obtulerunt, quod tantò plus erat. *Tradidit eis vniuersa donaria filiorũ Israel.* Vt ipsi secundũ peritiam suam de illis donis oblatis disponerent ea, quæ fieri mandata fuerant. *Qui cùm instarent operi.* scilicet, facientes cum magna solertia. Et quãto celerius possent, tanto celerius faciebant, vt facto hoc, irent in terram Chanaan: sic enim faciendum erat, quòd immediatè, vt finitum fuisset Tabernaculum, & consecratum, mouerent castra filij Israel de monte Sinai, & velociter transcursis omnibus mansionibus, intrarent in terram Chanaan, nisi peccatum murmurationis quod postea fuit in Cades in deserto Pharan, vbi dicitur Cadesbarne obstitisset, faciens eos morari annis quadraginta in deserto. *Quotidie.* Laborabant quotidie præterquã in sabbatis: nam in principio præcedentis cap. & supra 31. mandatum fuerat cùm magna diligentia, nihil debere fieri in sabbatis: sed in alijs diebus continuè laborabant, quia nullum erat adhuc festum publicatum nisi sabbatum; alia autem licet mandata fuissent à Deo Moysi, vt custodirentur, de quibus Leuit. 23. & Numer. 28. & 29. capit. tamen non debebant obseruari quousque intrarent in terram Chanaan, vt patet ex forma ipsorum mandatorum. *Mane vota populus offerebat.* Ipsi erant in loco quodam cõgregati fabricando res diuersas secundum mandatum, & regulam Beseleel, & ad eum locum veniebant quotidie populares in aurora, siue in prima parte diei, & offerebant Domino ad opus Sanctuarij ea, quæ vouerant, aut apud se sine voto disposuerant. Et hoc fiebat in aurora, quia tunc populus vacabat orationi, & erat attẽtus laudibus Diuinis, & magis insistebant deuotioni: in alijs autem partibus diei ad officia sua diuertebant. *Vnde artifices venire compulsi, dixerunt Moysi: plus offert populus.* Beseleel & alij periti artifices, scientes magnitudinem operis, sciebant quanta esset materia necessaria, cùm ergo vidissent, ꝙ populus vltra necessitatem offerret, venerunt ad Moysen, vt præciperet, ne aliquid vltra offerretur, quia non proderat. In quo patet artificum fidelitas, quia eis commissa fuerant donaria filiorum Israel, vt patet supra, & poterãt de eis surripere, aut tollere quidquid vellent, præcipuè cùm nunc populus offerret supra necessitatem: sed tãtum erant ad Deum affecti isti populares artifices, ꝙ nec ipsi aliqualiter lucrũ eligerent, nec bona populi per cõtinuam oblationem diminui paterentur. *Venire compulsi sunt.* Erãt. n. in quodam loco segregato, & populus quotidie cõfluebat ad eos ad offerendum, & Moyses non erat cum eis, quia in negotiis populi iudicandis laborabat, sicut consueuerat, & tunc venerunt ad eum artifices isti. *Plus offert populus quam necessarium est.* Magnũ quid hoc in populo fuit, & rarò, aut numquam de eis talis vox audita fuit, vt darent Dño de rebus suis plus quam peteretur. Et fuit hoc, quia populus erat tunc recenter iterum conuersus ad Deum: nam ante hoc valde peccauerant, & Moyses de eis viginti tria millia occiderat, & post hoc ascendens in montem quadraginta diebus stetit cum Deo, & obtinuit veniam iniquitatum populi, afferens tabulas: in quo populus valde lætatus, ad Deum affectuosè valde mouebatur, & faciebat quod Deus madauerat, & aliquid vltra. *Iussit ergo Moyses praconis voce cantari.* Erat. n. populus multus, nec conueniebant omnes in locum vnum, in quo posset eis Moysen mandare, ne vltra offerent. Mandauit ergo hoc per præconem, vt ille discurreret per omnes vicos castrorum: clamaretq. vt omnes audirent, ꝙ non liceret eis vltra aliquid offerre. *Nec vir nec mulier quidquã offerat vltra.* Quia dictum fuerat præcedenti capite, ꝙ viri, & mulieres necessaria spontè obtulerunt. *In opere Sanctuarij.* i. ad faciendum opus Sanctuarij, quia quod oblatum erat, sufficiens erat. *Sicq. cessatum est a muneribus offerendis.* Quasi dicat, si hoc factum non fuisset, non cessasset populus offerre donec valde multa obtulisset sine aliqua necessitate, ita fortè, ꝙ nihil populo remaneret. *Eo quod oblata sufficerent & superabundarent.* Artifices sciebant quantum sufficeret pro eo, quod mandabat Deus fieri: nolebant igitur inutiliter esse populo onerosi, permittentes eos valde multa offerre. *Feceruntq. omnes.* Hic ponitur secundum, scilicet, opeB ris exequutio. *Feceruntq. omnes corde sapientes ad explendum.* i. laborauerunt ad hoc, quòd explerent ista opera, quæ mandata eis fuerant. *Omnes sapientes corde.* i. omnes artifices, qui sapientiã habebant, vel acutiem naturalem, quæ vocatur esse sapientem corde. *Ad explẽdum opus Tabernaculi.* Hic accipitur Tabernaculũ propriè, solùm pro illa domo, quæ pellibus tecta erat, & tabulatis circumdabatur, quia ad faciendum illa constructa fuerunt omnia, quæ continentur in hoc cap. Vel potest aliter intelligi id quod supra dictum fuit. *Feceruntq. omnes sapientes corde, ad explendum opus Tabernaculi cortinas decem.* Ita ꝙ terminetur hic sententia, & est melius, quàm ante, & est sensus, quòd illi viri sapientes volentes cõplere opus Tabernaculi, fecerunt cortinas decem, & fecerunt omnia, quæ sequuntur. *Cortinas decem.* Erat quælibet cortina habens C in longitudine cubitos vigintiocto, & in latitudine quattuor, & istæ cortinæ ponebantur ad tegendum totã illam domum, siue in tecto, siue pendẽdo in lateribus secũdum modum, quem assignauimus supra, 26. c. *De bysso retorta.* Byssus retorquebatur, quia ipsa erat fundamentum super quod fila hyacinthina, & purpurea, & coccinea texebantur. *Et hyacintho, & purpura.* Quattuor genera filorum erant, de quibus dictum fuit supra, 25. cap. & sæpè in aliis locis. *Opere vario.* Quia nõ erat opus vni color, sed secundum diuersam filorum intextionem fiebant diuersæ imagines, sicut fiunt in pannis Gallicis Belgicis. *Et arte polymita.* Dicuntur aliquãdo polymitarij illi, qui tingunt pannos diuersorum colorum. Et dicitur à polis, quod est pluralitas, & mitos, quod est gutta: quasi pluralitas guttarum, s. variorum colorum. Hic autem nõ accipitur sic ars D polymitaria, quia nihil tingebatur, sed fila iã tincta erant, aut potius lana ipsa, & postea contexebantur, & fiebant panni nulla eis superaddita tinctura. Dicuntur igitur hic polymitarij, qui faciebant vestes diuersorum colorũ, quia fila fuerunt diuersorũ colorum, aut partes pannorum, & non tingut ipsi aliquid, & isto modo vr̃ dici vestis Ioseph polymita, quam fecit ei pater suus. De qua Genes. 37. c. & isto modo faciebãt isti, quia texẽdo figurabant istas imagines in panno, in quo operabantur; si aũt texuissent fila vnius coloris, non vocati fuissent polymitarij, nec ars polymitaria, sed simpliciter textores. *Quarum vna habebat in longitudine vigintiocto cubitos.* i. ꝙ quælibet habebat in longitudine cubitos istos vigintiocto. *Et in latitudine quattuor.* Et sic tegerent Tabernaculum totum, quòd intendebant tegere: nam Tabernaculum secũdum ambitum taE bularum, erat in longitudine cubitorum triginta, & in latitudine cubitorum decem, vtrumque aut tegi oportebat, & per has cortinas tegendum erat, sed ponebantur istæ cortinæ super Tabernaculum transuersaliter, s. longitudo cortinarum super latitudinem Tabernaculi, & latitudo earum super lõgitudinem Tabernaculi. Et quia istæ cortinæ decem erant, & quælibet continebat quattuor cubitos latitudinis, fiebant simul quadraginta cubiti latitudinis omniũ cortinarum simul sumptarum, super lõgitudinem Tabernaculi superessent cubiti decẽ latitudinis cortinarũ, & isti pendebãt super partẽ posterioris lateris Tabernaculi. Et quia istud latus erat cubitorũ decem altitudinis, secundũ altitudinem omnium tabularum Tabernaculi, & pertingebat extremitas cortinarũ vsque ad pauimentũ, quia ista pars posterior Tabernaculi, in qua erat Sancta Sanctorũ, erat tabulis circumdata, pars verò ante-

Marginalia: 1. Expos. — Cortina Tabernaculi. Secunda. — Polymitarij, qui sint, & vnde hoc nomẽ ducatur. — De cortinis Tabernaculi.

rior, scilicet, Orientalis, in qua erat introitus ad Tabernaculum non erat cooperta tabulis, nec pendebat aliqua pars cortinarum super illam, nec erat aliquid quod pendere posset. Longitudo autem cortinarum ponebatur super latitudinē Tabernaculi: erat autem latitudo cubitorum decem, sed quia non solùm cooperiendum erat tectum Tabernaculi, s. spatium interceptum inter tabulas duorū laterum, sed etiam ipsa latera, oportebat, vt esset tanta lōgitudo cuiuslibet cortinæ, vt valeret operire duo latera Tabernaculi, s. Meridianum, & Septentrionale pendendo super ea. Et quia altitudo cuiuslibet lateris, erat cubitorum decem, si cortina tegere debebat duo latera, & tectum, oportebat, vt esset longitudinis triginta cubitorum, quia tectum erat decem cubitorum latitudinis, & quodlibet laterum erat decem cubitorum altitudinis, qui simul sunt cubiti triginta. Cortinæ autem cuiuslibet longitudo erat viginti octo cubitorum, ideo non poterat hoc totum tegere, cum deficerent duo cubiti, sed ponebatur quælibet cortina æqualiter pendens super tectum Tabernaculi, & latera, & non perueniebat ad pauimentum, sed deficiebat ex qualibet parte vnus cubitus, & illud spatium tegebatur postea per longitudinem sagorum, quorum quodlibet erat cubitorum triginta, vt patet infra. *Vna mensura erat omnium cortinarum.* Tam in longitudine, quàm latitudine: omnes istæ postea coniungebantur ad faciendum vnam operturam, vt patet supra 26. cap. s. vt vnum Tabernaculum ex his fiat: tamen non fuerunt omnes vna cortina, quia non posset talis cortina tantæ latitudinis contexi. Item, quia si tanta esset, rumperetur faciliter ex magnitudine ponderis sui quibusdam partibus trahentibus alias. Item, quia non posset portari; nec conuenienter moueri, quæ omnia inconuenientia sunt. Debuerunt ergo multæ cortinæ esse, & postea fieret innexura omnium harum. *Coniunxitq. cortinas quinque alteram alteri.* i. fecit vnam cortinam magnam de quinque cortinis. Et non coniungebantur istæ inter se per circulos aureos, & ansulas, quia solùm erat ista coniunctio inter duas magnas cortinas, quarum vna erat cubitorum viginti in latitudine copulata ex quinque cortinis, & alia ex totidem copulata ex totidem cortinis. De istis enim fit mentio, quòd colligarentur mutuo circulis, & ansulis. Si autem quælibet cortina alteri circulis aureis, & ansulis ligaretur, non esset aliquid speciale de quinque cortinis ad quinque cortinas, & de qualibet cortina ad quamlibet cortinā; littera tamen supra 26. capite, dicit vela cortinarum iungenda esse, & non cortinas: iungebantur ergo istæ cortinæ inter se, scilicet, vna alteri, scilicet, per suturam, & vela cortinarum iungebantur circulis, & ansulis. *Et alias quinque sibi inuicem copulauit.* Et sic erant duæ magnæ cortinæ, quarum quælibet constabat ex quinque cortinis, & vocantur istæ duæ vela cortinarum, vt patet supra 26. & cortinæ paruæ ex quibus coniungebantur ista vela, vocantur cortinæ. *Fecit & ansas hyacinthinas.* Ansa dicitur quædam complicatio facta de panno per cuius foramen medium mittitur circulus aureus, vt hic fiebat, vel mittitur aliquando funis, aut aliquid alterum. Et ille pannus complicitus insuitur alteri panno: sic fiebat hic, & erant istæ ansulę hyacinthinæ, id est, factæ de hyacintho. *Et in ora cortinæ vnius.* id est, in extremitate. Cortina vocatur hic non quælibet cortina parua, secundum quòd communiter vocat, sed velum cortinæ quod est coniunctum ex quinque cortinis. Quælibet istarum cortinarum habebat duas oras, id est, duas extremitates secundum latitudinem, scilicet, vnam in vno latere, & aliam in alio, non tamen ponebantur ansæ in vtraque ora, quia nō coniungebantur istæ cortinæ in vtraque ora, sed in vna tantum. *Ex vtroque latere.* Non est accipiendum, quòd ex vtroque latere eiusdem cortinæ, siue veli essent positæ ansæ, quia essent superfluum: sed dicitur ex vtroque latere respectu duarum cortinarum, ita quòd in vno latere vnius cortinæ essent ansæ: & in vno alterius cortinæ latere: & quia ista latera duo erant, & simul, dicitur ex vtroque latere, tanquam iam illæ duæ cortinæ magnæ essent factæ aliquid, & dicerentur illa duo latera esse duo latera eius: & patet in assignatione litteræ, cùm dicitur imme-

F diatè: *Vt contra se inuicem venirent ansæ, & mutuo iungerentur:* sed non potest hoc intelligi de ansis si existerent in oris duab. cuiuslibet cortinæ illarum duarum magnarum. *Et in ora cortinæ alterius similiter.* scilicet, in vna ora, siue extremitate eius solùm, quia coniungi debebat alteri cortinæ. *Vt contra se inuicem venirent ansæ.* Duo latera duarum cortinarum contra se inuicem veniunt, quia vnum coniungitur alteri ab oppositis. *Et mutuo iungerentur.* id est, sic venientibus ex opposito ansis cortinarum, iungebantur cortinæ: quod non esset si ponerentur ansæ immediatè alicuius cortinæ magnæ. Vel si fortè ponerentur ansæ in vna ora latitudinis, & in alia cortina ponerentur ansæ in alia ora longitudinis, non venirent tunc è contra, nec mutuo iungerentur. *Vnde & quinquaginta fudit circulos aureos.* Circuli dicuntur qui-

G dam anuli rotundi de auro facti, qui mittebantur in ansulas antequam consuerentur ansulę cortinis. *Qui morderent cortinarum ansas.* In ora cortinę ponebantur ansulę, & circuli: & fiebat hoc, quia licet quinque cortinę paruę innexę essent mediante consutura sine circulis, & ansulis: & alię quinque eodem modo, tamen istę duę cortinę magnę non iungebantur inter se mediante sutura, quia esset hoc ad facilem rupturam: nam cùm partes extremales pendeant, trahunt pondere suo ex medio assumentes sustentationem. Cùm igitur quælibet partes extremales penderēt ex medio, necesse fuisset illud rumpi, nisi fuisset valde solidum. Si autem fuisset consutilis vnio duarum magnarum cortinarum, non habuisset vires, & facilè rupta fuisset: positum fuit ergo medium forte, scilicet, circulus aureus, à quo omnes partes pende-

H rent, & non rumperentur. Et quia si circulus aureus subintraret cortinas, duritie sua rumperet eas, positæ fuerunt ansæ, scilicet, vt in qualibet cortinarum duarum magnarum in vna extremitate cortinæ ponerētur quinquaginta ansulæ & in his ponebantur circuli aurei, ita vt ansulæ cortinas traherent, & circuli traherent ansas: sed nō ponebantur tot circuli, quot ansulæ, quia ansulæ ponebantur in qualibet duarum magnarum cortinarum, & circuli non ponebantur in aliqua cortinarum, sed inter ansulas: ideo ansulæ centum erant, circuli verò quinquaginta. Quia quilibet circulus duas ansulas tenebat missus per vtramque. Et dicitur de istis circulis, quòd isti morderent ansas cortinarum, id est, mitterentur per ansas: nam mordere est quandocumque pars rei intra mordentem est, & pars extra, qui enim totum intra se

I accipit, non mordet, sed deuorat, vel deglutit. Sic erat de circulis respectu ansularum, quia pars ansularum erat intra circulos, pars verò extra relicta erat, vt patet in dispositione concatenationis eorum, si quis respiciat. *Et fieret vnum Tabernaculum.* Accipitur hic Tabernaculum pro coopertorio facto de cortinis, quod totum tegit Tabernaculum: fit autem vnum Tabernaculum, cùm omnes illæ cortinæ iunctæ in medio per ansulas, & circulos, faciūt vnum coopertorium, quod tegat totum Tabernaculum. *Fecit & saga vndecim.* Posuit supra de vno opertorio Tabernaculi, hic ponit de alio: erant enim quattuor operimenta, scilicet, vnum de cortinis, aliud de sagis, tertium de pellibus arietum rubricatis, quartum de pellibus hyacinthinis. *Fecit & saga vndecim de pilis caprarum.* Dicitur sagum pannus factus de pilis

K caprarum, & ad hoc erant offerendi pili caprarum: de quibus supra dicebatur: & non fuit factum illud operimentū de pilis ouium, quia fortior pannus fit de pilis caprarum, quod expediebat pro operimento Tabernaculi. *Saga vndecim.* Numerus sagorum excedit numerum cortinarum, quia cortinæ erant decem, & saga erant vndecim. Ratio diuersitatis est, quia in sagis superesse debebāt quattuor cubiti latitudinis, de quib. duo replicarentur ad posteriorem partem Tabernaculi, scilicet, in latere Sācti Sanctorū circa pauimentum ad protegendum posteriora Tabernaculi, & duo cubiti replicabātur in parte anteriori. s. in introitu Tabernaculi super capita columnarū. *Ad operiendum tectum Tabernaculi.* Tectū Tabernaculi vocatur operimentū de cortinis factū: Tabernaculum autem iam opertum erat, cùm poneretur primum operimētum cortinarum, sed tectum Tabernaculi, scilicet, operimentum

De ansulis & circulis cortinarum.

Coopertorii Tabernaculi.

tum cortinarum non erat coopertum, ergo positum est operimentum de sagis ad tegendum illud. *Vnum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quattuor.* Illa mensura erat communis ad omnia saga. Erat autem tanta longitudo, & latitudo sagorum secundum conuenientiam Tabernaculi, quod operiendum erat: ponebantur saga transuersaliter super Tabernaculum, sicut cortinæ positæ fuerunt. Erat autem tegendum non solùm tectum, quod erat spatium interceptum inter latus Meridianum, & Septentrionale, sed etiam altitudo duorum laterum oppositorũ, super quæ cadebant transuersaliter saga. Erat autem spatium tecti cubitorum decem, scilicet, quantum intercipitur inter duo latera tabulatorum. Erat autem quodlibet illorum duorum laterum altitudinis cubitorum decem, qui simul erãt cubiti triginta, tanta autem erat longitudo cuiuslibet sagi. Cooperiebat ergo sufficiẽter quodlibet sagum totam latitudinem Tabernaculi, & altitudinem laterũ vsque ad pauimentum, quam non operuerant cortinæ, cùm esset longitudo earum vigintiocto cubitorum solum. Erat autem latitudo omnium sagorum, simul sumptorum quadragintaquattuor cubitorum, quia erant vndecim saga, & quodlibet erat latitudinis cubitorum quattuor: Tabernaculum autem erat longitudinis cubitorum triginta, superabundabant ergo cubiti quattuordecim, quorum decem pendebant ad cooperiendum latus Occidentale Tabernaculi, scilicet, Sancti Sanctorum, vsque ad pauimentum. Supererant ergo quattuor, quorum duo replicabantur in parte anteriori Tabernaculi super capita columnarum, & duo replicabantur in parte posteriori Tabernaculi apud pauimentum in latere Occidentali. *Vnius mensuræ erant omnia saga.* Tam longitudine, quàm latitudine. *Quorum quinque iunxit seorsum.* De sagis fiebat, sicut de cortinis: nam cortinæ quinque simul erant, & aliæ cortinæ quinque simul mediante sutura forti: sed vna magna cortina facta ex quinque, coniungebatur alteri magnæ cortinæ mediantibus circulis, & ansulis: ita hic quinque saga inter se iungebantur sutura forti: & sex saga inuicem iungebantur eodem modo: deinde inter ista duo saga magna ponebantur ansæ, & fibulæ æneæ. *Et sex alia separatim.* Quia ista sex non vniebantur istis quinque mediante sutura, sicut iungebãtur illa quinque inter se, sed vniebantur solùm fibulis, & ansis, & necessarium erat sex saga facere vnum magnum sagum, & quinque saga vnum sagum, quia erant vndecim saga: & illud vnum quod faciebat imparitatem commodè diuidi non poterat. *Fecitq. ansas quinquaginta in ora sagi vnius.* Quid sint ansæ iam dictum est: nam inter ansas cortinarum, & sagorum quantum ad figuram, & officium nihil differt, sed differt in materia: quia ansulæ cortinarum erãt hyacinthinæ, vt declaratum fuit supra: ansæ verò sagorum quales fuerint, non ponitur: constat tamen eas non fuisse hyacinthinas, quia ansæ debebant esse de materia grossiori, & fortiori, quàm sint panni, quibus apponuntur: quia in eis pendet tota vis panni: sed hyacinthinæ ansulæ non sunt fortes, sicut sagorum materia, nec ita rudes: oportebat ergo esse ansas sagorum de materia ita rudi, & forti, sicut est materia sagorum, aut de fortiori: sed non videtur alia fortior: ergo ponendum est ansas fuisse de pilis caprarum. Et maxime conijcitur hoc: quia cum mandetur hic fieri ansas in oris sagorum, & non mandetur de qua materia fiant, satis datur intelligi, quòd mandauerit fieri de materia sagorum. *In ora sagi vnius.* De illius duobus magnis. *Et quinquaginta in ora sagi alterius, &c.* Hoc erat in duobus lateribus oppositis, scilicet, quòd vnum sagum habebat istas ansas in latere vno, & aliud sagum habebat istas ansas in latere altero, quæ duo latera iungebantur. *Et fibulas æneas quinquaginta.* Fibulæ æneæ possunt esse circuli ænei, sicut supra dicebatur de circulis aureis existentibus in cortinis; Vel vocantur fibulæ alio modo factæ, sicut fiunt fibulæ zonarum. Quocunque modo ponatur, coniungebantur ansæ sagorum in fibulis, & erant centũ ansæ, cùm in duabus extremitatibus duorum sagorum ponerentur ansæ, i. in qualibet extremitate quinquaginta, fibulæ autem solùm erant

Ex qua materia erant ansæ, quæ in sagis ponebantur.

A quinquaginta, quia duæ ansæ coniungebãtur in vna fibula. *Quibus necteretur tectum.* Vocat hic tectum illud coopertorium secundum, quod fiebat de sagis, & nectebatur istud coopertorium per has fibulas, quia erat diuisum in duas partes, scilicet, in duo saga magna. *Et vnum pallium ex omnibus sagis fieret.* Totum illud coopertorium coniunctum vocabatur pallium, & fiebat ex vndecim sagis, ex quinque simul iunctis, & ex sex simul, quæ quinque, & sex vnica iunctura per ansas, & fibulas connectuntur. *Fecit & opertorium Tabernaculi.* Hic agitur de tertio operimento. *Fecit & opertorium Tabernaculi.* id est, non solùm fecit duo suprapposita operimenta, sed etiam fecit tertium quod hic ponitur. *De pellibus arietum rubricatis.* Erant pelles arietum paratæ, & tinctæ rubeo colore, ex quibus fiebat coopertorium: &
B hoc necessarium erat, quia duo operimenta supraposita, scilicet, vnum de cortinis, & aliud de sagis, non poterant sustinere aquam de Cælo cadentem: oportuit ergo esse de pellibus, vt imbres non penetrarent. *Aliudq. desuper velamen de pellibus hyacinthinis.* Istud erat quartum velamentum, quod erat ceteris grossius, atque præ ceteris magis defendens Tabernaculũ: hic autem licet multiplicarentur velamenta, quia quattuor erant, tamen non erat aliquid superfluum: nam omnia erant ad necessitatem, & conuenientiam Sanctuarij, quia duo prima operimenta erant ad decorem, & necessitatem, secunda duo erant ad solam necessitatem. Omnia autem erant ad stabilitatem: nam duo prima si non fuissent, non erat aliqua pulchritudo in Sanctuario, quia si poneretur operimentum de pellibus, non erat illud ita pulchrum, sicut
C cùm poneretur operimẽtum de purpura hyacintho, coccobis tincto, & bysso retorta, quia materia erat de se valde pulchra, & pulchri coloris, atque figuræ. Ista autem adhuc non sufficiebant ad totalem protectionem Sanctuarij, quia si imbres incidissent non sustinuissent hæc duo operimenta, pelles autem defendissent pluuias. Omnia autem simul ad stabilitatem proficiebant, quia stabilius operimentum erat cùm quattuor ponerentur, quàm cùm vnum esset. *Fecit & tabulas.* Supra ponebatur de Tabernaculi operimentis. Hic agitur de eius tabulis. *Fecit tabulas Tabernaculi.* id est, tabulas, ex quibus Tabernaculum circumdabatur in tribus lateribus. *De lignis setim stantes.* Nulla alia materia lignorum fuit in Tabernaculo, aut in toto atrio eius. *Decem cubitorum erat longitudo tabulæ vnius.* id est, quælibet ta-
D bula erat decem cubitorum in altitudine, & ista erat tota altitudo Tabernaculi. *Et vnum ac semis cubitum latitudo retinebat.* Omnes tabulæ erant huius mensuræ, vt haberent in latitudine sua cubitum atque dimidium, & isto modo complebatur tota longitudo Tabernaculi ex latitudinibus tabularum: nam cùm viginti tabulæ sint in longitudine Tabernaculi, & quælibet contineat cubitum & dimidium, necesse est omnes continere triginta cubitos, quæ est tota longitudo Tabernaculi in latere Meridiano, aut Septentrionali. *Binæ incastraturæ erant per singulas tabulas.* Ad hoc, quòd istæ tabulæ inter se iungerentur, ne vna caderet ab alia, necessariæ erant istæ incastraturæ. Et dicitur incastratura tabularum concauitas, vel acumes tabulæ, secundum quam vna tabula subintrat aliam, & firmiter ligantur, atque conn-
E nentur. Erat autem in qualibet incastratura duplex, quia quælibet tabula duabus tabulis coniungebatur præter vltimas duas tabulas, quæ erant in lateribus duobus, scilicet, vna in latere Meridiano ad introitum Tabernaculi, & alia eodem modo in latere Septentrionali ad introitum Tabernaculi: istæ autem duæ tabulæ singulas incastraturas habebant: omnes aliæ habebant duas incastraturas, quia quælibet coniungebatur duabus tabulis. *Vt altera alteri iungeretur.* Non solùm vt iungeretur, sed vt firma esset iunctura: nam si essent tabularum extremitates planæ, & bene leuigatæ iungerentur: tamen non contineret vna aliam, sed in diuersa caderent, existentibus autem incastraturis non poterant discompaginari: & dicitur (vt altera alteri iungeretur:) non quidem quod sola vna vni iungenda esset, sed vna duabus, quia aliàs non diceretur, quòd

Tabula Tabernaculi.

quælibet tabula haberet duas incastraturas. *Sic fecit in omnibus Tabernaculi tabulis*.s. Beseleel, qui ista ordinabat tanquã prudens architectus. *Sic fecit*. Quasi dicat, sicut in vna fiebat, quòd duas incastraturas haberet, ita fiebat in omnibus aliis, quòd quælibet haberet duas incastraturas, præter vltimas duas tabulas, scilicet, vnam, quæ erat vltima in latere Meridiano, & vnam, quæ erat vltima in latere Septentrionali, quia in qualibet harum vnica erat incastratura. *E quibus viginti ad plagam Meridianam erant*. Tabernaculum erat domus in figurã quadrangula altera parte longiori, scilicet, quòd latera duo essent maiora reliquis duobus lateribus: & non erant in Tabernaculo quatuor latera tabulatorum, licet esset figura quadrangula, quia in latere Orientali non erat tabulatum, sed introitus Tabernaculi habens columnas quinque, & tentorium pendens ante illas: solùm enim alia tria latera erant, scilicet, Meridianum, Occidentale, & Aquilonare: latera autem duo, scilicet, Orientale quod non erat tabulatum & Occidentale, quod habebat tabulas: erant minora latera continentia cubitos decem: latera duo, scilicet, Septentrionale, & Meridianum erant latera maiora continẽtia longitudinem, & erat quodlibet cubitorum triginta, ad quod requirebantur tabulæ viginti, cùm quælibet contineret cubitum, & dimidium. *Ad plagam Meridianam*. id est, ad partem Meridianam. Plaga signat vulnus, & signat rete ad capiendum feras, & signat mundi partem secundum situm, scilicet, ad Occidentem, vel Orientem, Meridiem, & Aquilonem. *Contra Austrum*. id est, contra ventum illum, qui vocatur Auster, quia Auster flat à parte Meridiana. *Cum quadraginta basibus argenteis*. Bases tabularum, & bases columnarum differunt: quia bases columnarum sunt amplæ, & rotundæ, in quibus fundantur columnæ, & locantur: bases autem tabularum sunt acutæ: quia sunt paxilli quidam argentei quadrati subintrantes concauitates tabularum, qui acuuntur, donec terminẽtur ad acutam pyramidem, secundum quam terræ infiguntur. *Duæ bases sub vna tabula ponebantur*. id est, sub qualibet tabula ponebantur duæ bases, quia quælibet tabula erat habens aliquantam profunditatem, scilicet, grossiciei, & in extremitatibus duabus fiebant duo foramina, in quibus ponebantur capita basium, & cetera pars earum infigebatur terræ, vt tabulæ firmiter se tenerent. *Ex vtraque parte angulorum*. Quælibet tabula habebat vnam extremitatem suam locatam super terram, & in illa fiebant duo foramina ad ponendum capita basium, nec tamen fiebant ista foramina in medio tabulæ, quia sic non se tenerent firmiter, sed in angulis: nam illa extremitas in duobus lateribus tabulæ habet duos angulos corporeos, & apud quemlibet eorum fiebat vna cauatura, in qua esset caput basis argenteæ. *Vbi incastraturæ laterum in angulis terminantur*. In qualibet tabula erant duæ incastraturæ, scilicet, duæ cauaturæ venientes per latera tabulæ à summo vsque ad deorsum: vbi autem terminabatur incastratura in parte intima tabulæ, erat angulus corporeus clausus ex ipsa superficie incastraturæ, & ex superficie plana inferiori super quam sedet tabula, & ex superficie lateris latitudinis. Erat enim clausus ille angulus solidus, siue corporeus ex tribus superficiebus trigonis, & apud illum in superficie trigona, super quam sedet tabula, erat ista cauatura, in qua ponebatur caput basis. *Ad plagam quoque Tabernaculi, quæ respicit ad Aquilonem*. id est, ad partem Aquilonatem Tabernaculi. Pars Aquilonaris denominatur à vento, quia Aquilo ventus est frigidus, flans à puncto Septentrionali orbis. Et dr̃ Aquilo quasi aquas ligans, quia eo flante non fiunt pluuiæ, & ipse fugat nebulas. *Fecit viginti tabulas*. &c. Tanta longitudo erat huius lateris, sicut lateris Meridiani. Sicut ergo in latere Meridiano erant tabulæ viginti, habentes, vel causantes simul longitudinem cubitorum triginta, ita in hoc latere erant totidem tabulæ claudentes tantumdem de longitudine. *Contra Occidentem verò*. Istud erat tertium latus, quod erat post Sancta Sanctorum. Nam latus Orientale non erat tabulis coopertum: ideo de lateribus latitudinis hoc solùm erat habens tabulas. *Id est, ad eam partem Tabernaculi, quæ mare respicit*. Ista est expositio,

Plaga quid.

Bases.

F quia magis notum erat Iudæis dicere partem, ad quam est mare, quàm dicere partem occiduam, & loquitur de mari Mediterraneo. Nam terra illa, in qua tunc erant Israelitæ, scilicet, deserta Arabica, & tota Terra Chanaan, habet pro Occidẽtali parte mare Mediterraneum, cùm & ipsa terra Iudææ in sorte Zabulon, & Isachar mari abluatur, vt patet Genesis 49. capite. *Fecit sex tabulas, & duas alias*. Ponuntur in isto latere Occidentali octo tabulæ: & deberet dici: fecit tabulas octo: dicitur tamen: Fecit tabulas sex, & deinde, fecit duas alias tabulas, quia non erant omnes eiusdem mensuræ, sed primæ sex erant mensuram priorum habentes, scilicet, cubitum & dimidium in latitudine, ideo nominantur tabulæ absolutè sumendo. Aliæ duæ non erant eiusdem quantitatis in latitudine, sed dimidium solùm cubitum contine-

G bant. In longitudine autem omnes tabulæ æquales erant, & istæ duæ tabulæ, quæ reliquis inæquales erant, continebant angulos Tabernaculi. *Et duas alias*. scilicet, quæ erant minoris latitudinis. *Per singulos angulos Tabernaculi*. Duo anguli solùm erant, quia latus Septentrionale cùm latere Occidentali claudit angulum vnum, & latus Meridianum cùm Occidentali claudit angulũ alterum: & in quolibet istorum duorum angulorum ponuntur istæ tabulæ paruæ, scilicet, in vno angulo vna, & in alio angulo alia. *Retro*. Dicuntur esse retro, quia isti anguli erant in parte posteriori Tabernaculi, scilicet, ad Occidentalem plagam, vbi terminatur totum Tabernaculum. Nam pars anterior est pars Orientalis, in qua non erat aliquod latus tabularum. *Quæ iunctæ erant à deorsum vsque sursum*. id est, omnes istæ tabulæ erant iunctæ à parte su-

H periori vsque ad partem inferiorem: & hoc per incastraturas, quæ erant factæ in tabulis: quælibet enim duas incastraturas habebat, & omnes istæ tabulæ simul iunctæ erant. *Et in vnam compaginem pariter ferebantur*. id est, vna colligatio fiebat de his tabulis. Hoc erat per vectes, quia quilibet vectis illius partis posterioris transibat ab angulo vsque ad angulum, quia erat paruum latus, & sic cùm portari debebant istæ octo tabulæ ferebantur simul, nisi fortè educerentur vectes, & posset qualibet tabula per se portari. *Ita fecit ex vtraque parte per angulos*. scilicet, coniungẽdo illas paruas tabulas aliis sex tabulis magnis. *Vt octo essent simul tabulæ*. id est, facta ista compaginatione erant octo tabulæ simul, scilicet, omnes octo tabulæ illius lateris erant pertinentes ad eamdem compagem, quia quilibet vectis illius lateris totaliter contine-

I bat eas. *Et haberent bases argenteas sedecim*. Licet essent inæquales tabulæ, quia quædam, scilicet, paruæ tabulæ continebant solùm dimidium cubitum: tamen qualibet habuit duas bases argenteas. *Binas, scilicet, bases sub singulis tabulis*. Non curando vtrum magnæ tabulæ, an paruæ essent. *Fecit & vectes*. Hic ponuntur vectes, qui per dorsa tabularum ponebantur. Et dicuntur vectes ligna rotunda, & longa, posita in dorsis tabularum per circulos aureos infixos tabulis, ad hoc, vt sic tabula tabulæ cohæreret. Et licet vectes dicantur à vehendo, secundum deriuationem suam, sicut erat de vectibus Arcæ, & Mensæ, atque Altaris, & aliorum vtensilium: hic tamen non sunt propriè dicti vectes à vehendo, sed ab inuehendo, quia non portantur tabulæ per vectes, cùm ipsæ tabulæ à Gersonitis in plaustris portarentur, vt patet Numeri 7.

K capite, vtensilia aliã quemadmodum Arca, & Altare, atque similia portabantur vectibus à Caathitis, vt patet Numeror. 4. capite: sed vectes isti vehebantur in tabulis, id est, immittebantur in eis per anulos aureos infixos in dorsis tabularum, & cùm immissi essent continebant tabulas. *Vectes*. De lignis setim, quia nulla materia ligni erat in Tabernaculo, nisi ligna setim. *Quinque ad continendas tabulas vnius lateris*. In quolibet latere Tabernaculi erant quinque vectes: quomodo autem isti essent, s. vtrum esset vnus vectis magnus pertingẽs ab extremitate vsque ad extremitatem lateris, & esset compositus ex quinque vectibus partialibus, qui sic se haberent, ꝙ caput vnius subintraret extremitatẽ alterius, sicut fit in crucibus compactis ex pluribus partibus inuicẽ subintrantibus: aut ꝙ essent tres ordines vectiũ, & in ordine inferiori essent duo vectes, quorum caput vnius subintraret alterius

rius summitatem, quemadmodum supra dicebamus: in ordine superiori essent eodem modo alij duo vectes: in medio ordine esset vnus vectis perueniẽs ab extremo vsque ad extremum: & sic fierent quinque vectes, aut si essent quinque vectium ordines, & in quolibet ordine esset vnicus vectis integer, dictũ fuit supra 26. cap. *Et quinque alios ad alterius lateris coaptandas tabulas.* Tria latera tabulatorum erant: ideo ter dicitur, quòd fierent quinque vectes, scilicet, pro quolibet latere quinque. *Et extra hos, quinque alios, &c.* Illi vectes supra positi erant ad latus Meridianum, & ad Septentrionale: illi qui ponuntur hic sunt ad Occidentale. *Contra mare.* Expositio superioris est, quia Occidentalis pars terræ illius, in qua fiebat Tabernaculum, erat ad mare Mediterraneũ, quod erat mare Terræ Phylisthinorum: nam hoc mare ponitur pro termino Terræ Chanaan ad Occidentalem plagam, vt paret supra 23. capite, scilicet: Ponam terminos tuos à mari Rubro vsque ad mare Palesthinorum, sunt autem illi duo termini ibi Orientalis, & Occidentalis, vt ibidem declaratum fuit. *Fecit quoque vectem alium.*

De vecte, qui ponebatur per medias tabulas. Quæst. 11.

Iste vectis non ponebatur in eodem ordine, quo ponebantur alij: nam alij ponebantur in dorsis tabularum per anulos aureos, iste autem ponebatur per concauitates factas intra ipsas tabulas: nam quælibet tabula erat satis grossa, & per medium grossiciei suæ perforabatur, ita vt subintraret vectis intra substantiam, siue corpulentiam tabulæ, & hoc fiebat in omnibus tabulis, ita quòd iste vectis non videbatur, quia latens erat in visceribus tabularum, sed solum videbantur duo capita eius in extremitatibus lateris tabularum, scilicet, vnum caput in prima tabula lateris cuiuslibet, & aliud in extrema tabula eiusdem lateris: erat autem iste vectis integer, & magnus, perueniens ab extremo vsque ad extremum lateris. Et patet, quod non se haberet iste vectis, sicut ceteri vectes. Nam si poneretur in eodem ordine, aut modo, cùm dictum fuerit supra de quolibet latere: Facies quinque vectes, non diceretur hic: Facies & alium: sed diceret: Facies sex vectes: manifestè igitur patet, quod non ponitur habitudo istius ad omnes quinque, quæ ponitur omnium quinque inter se, quia istum vnum separat ab alijs quinque, & ipsos quinque non separat inter se. Item patet: quia de alijs quinque vectibus ponitur, quòd erant ad continendas tabulas: de hoc autem ponitur, quòd erat ad mittendum per medias tabulas. Item, de alijs vectibus dicitur, quòd inducebantur per circulos aureos in lateribus tabularum: de hoc autem dicitur, quòd mittebatur non per vectes, sed per medias tabulas. Iste vectis non solum ponebatur in latere Occiduo, de quo hic videtur satis clarè, sed etiam in quolibet aliorum duorum laterum, quia eadem necessitas, aut vtilitas operis erat in ponendo in vno latere, quæ in omnibus. Item, quia hic dicitur, quòd ponendus est vnus vectis per medias tabulas, & non dicitur per quas medias tabulas: ergo intelligendum est de omnibus medijs tabulis. *Qui per medias tabulas*, id est, per medietatem tabularum, scilicet, per grossiciem mediam tabularum. Etiam erat per medias tabulas, quia erat per medium altitudinis tabularum, quia conuenientius ibi ponebatur vectis, quam ad extremitatem supremam, vel infimam tabularum. *Ab angulo vsque ad angulum perueniret*, id est, ab vno angulo lateris vsque ad alterum angulum. Ex hoc aliquis forte argueret, quòd iste vectis, qui mittendus erat per medias tabulas, solum erat in latere Occiduo, quia si in alijs lateribus ponerentur tales vectes, non peruenirent ab angulo vsque ad angulum, cùm non esset latus Orientale tabulatum, ad quod peruenirent. Et patet: quia si poneretur iste vectis in latere Meridiano, peruenisset ad vnum angulum, scilicet, ad angulum, qui causabatur ex contactu lateris Meridiani & Occidentalis: non tamen poterat peruenire ad aliquem alterum angulum, quia cùm extenderetur vectis ille ad partem Orientalem, non perueniret ad aliquem angulum, quia angulus

Primum argumentum.

An vectis quem Deus mãdabat poni per medias tabulas esset solum in latere occiduo.

Secundum argumentum.

A debet causari ex contactu duorum laterum: ibi autem non erant duo latera coniungentia, quia latus Orientale non habebat tabulas. Eodem modo si positus fuisset ille vectis in latere Septentrionali, non potuisset peruenire ab angulo vsque ad angulum. Nam licet inciperet ab angulo, qui clauditur in contactu Occidui, & Septentrionalis lateris, tamen quando protensus fuisset vectis ille versus partem Orientalem, non reperisset aliquem angulum ad quem peruenisset, cùm non essent ibi duo latera concurrentia, quæ clauderent angulum: nam latus Orientale non erat, cùm non ponantur ibi tabulæ. Solum igitur poni poterat in latere Occiduo. Nam ibi poterat peruenire ab angulo vsque ad angulum, quia cùm inciperet iste vectis à parte Meridiana, inciperet ab angulo, quia angulus causabatur ibi ex contactu lateris Meridiani & Occidentalis: cùm autem protensus fuisset iste
B vectis versus latus Septentrionale, peruenisset ad angulum, qui causabatur ex contactu lateris Occidui & Septentrionalis. Fortè ad hoc aliquis respondebit defendens superiorem positionem, scilicet, quòd iste vectis poneretur in quolibet latere, & essent tales tres vectes secundum numerum laterum, quod in quolibet latere perueniatur ab angulo vsque ad angulum. Et cum probas, quòd non causetur angulus, quia latus Orientale non est latus, quod deberet claudere angulus cum latere Septentrionali & Meridiano. Respondetur, quod latus Orientale est, quia licet non sit latus tabulatum reale: est tamen latus secundum imaginationem extentum inter latus Septentrionale, & Meridianum. Sed hoc non potest stare: tenenda est ergo ista secunda positio, quæ adducebatur in
C argumentum. Responsio autem, quam isti dant, non potest stare, quia latus Orientale nullo modo erat. Et si dicas, quòd est per imaginationem, nihil prodest: quia licet Mathematici, qui considerant abstractam quantitatem, curent de quantitate, quæ est secundum imaginationem, artifices tamen mechanici, qui habent determinatam materiam, non considerant de imaginabili quantitate. Item, quia operatio istorum artificum mechanicorum realis est, & in solis substantijs realibus, & instrumenta eorum sunt realia, non ergo curant vllatenus de imaginata quantitate. Item dato, quòd isti artifices mechanici considerarent de imaginata quantitate, & aliquo modo attineret ad eos, tamen nullo modo dicerent, quòd latus Septentrionale, quod est reale, claudat angulum cum latere Orientali, quod est purè ima-
D ginatum, aut quod latus Meridianum realiter ens, claudat angulum cum Orientali latere, quod est purè imaginatum. Nam latera realia angulum realem claudunt, imaginaria autem latera angulum imaginarium claudunt. Ex latere autem imaginario & reali nullus potest angulus claudi, quia sunt diuersorum generum. Argumenta autem, quæ fiebant pro superiori positione, non tenent. Primum argumentum erat, quia eadem necessitas, aut vtilitas operis erat ponere in latere Meridiano, aut Septentrionali, sicut in Occidentali. Respondetur, quòd hoc falsum est: quia maior necessitas erat in Occiduo, quam in alijs duobus: nam in Occiduo ponebatur iste vectis ad continendum totum opus Tabernaculi, scilicet, omnia latera: in alijs autem lateribus non poterat poni ad continendum totum opus. Pro quo
E sciendum, quod vectes ponebantur ad continendum tabulas, scilicet, dupliciter, quia quidam ponebantur ad continendum omnes tabulas, quidam vero ad continendum aliquas, scilicet, tabulas solùm alicuius lateris: nam quodlibet latus habebat tabulas, & illæ tabulæ continebantur simul, scilicet, viginti in latere Meridiano, & viginti in latere Septentrionali, & octo in latere Occiduo. Tabulæ autem cuiuslibet lateris horum continebantur per se. Nam quinque vectes positi in latere Meridiano continebant omnes tabulas lateris Meridiani, & quinque vectes in latere Septentrionali continebant viginti tabulas eiusdem lateris, & in latere Occiduo quinque vectes continebant octo tabulas. Quodlibet ergo istorum laterum per se continebatur à suis vectibus, ne tabulæ diffluerent: nulla tamen compago omnes tabulas omnium tabulatorum continebat; poterat enim tabulatum,

Ad primum argumentũ pro parte negatiua.

siue latus à latere seiungi: fuit ergo ad necessitatem operis opportunum, vt poneretur vnus vectis, qui continebat omnia ista tabulata. Et iste est, qui mittebatur per medias tabulas, & ponebatur in latere Occidentali solùm, quia ibi existens poterat continere omnia tabulata: si autem positus fuisset in aliquo alio latere, non potuisset continere omnia tabulata. Et hoc patet quia cùm poneretur iste vectis intra tabulas lateris Occidentalis in vna extremitate lateris, ille vectis exiens tetigisset latus Septentrionale, & subintrasset in quandam cauaturam tabulæ vltimæ lateris illius, & tenuisset illud firmiter cum ipso Occidentali: deinde ipse vectis lateris Occidui protensus in aliam partem, scilicet, in partem Meridianam, & subintraret in vltimam tabulam lateris illius per quandam cauaturam: & sic ille vectis continuisset firmiter omnia tria tabulata: si autem poneretur in latere Meridiano iste vectis, ex parte Occidentali potuisset subintrare latus Occidentale in vltimam tabulam, & contineret illud latus, non tamen poterat continere latus Septentrionale. Si autem poneretur talis vectis in latere Septentrionali, continere latus Occidentale, quia ad angulum Occidentis protensus ille vectis subintrasset vltimam tabulam illius lateris, & continuisset illud cum latere Septentrionali; latus tamen Meridianum continere non potuisset: solùm ergo in latere Occiduo positus talis vectis continuisset tria tabulata. Sed fortè dices, quòd dato, quòd in latere Occiduo conuenientior erat iste vectis, quam in aliis lateribus, tamen ponebatur in hoc, & in aliis lateribus, ita quòd essent tres secundum positionem primam. Respondetur, quòd non potest stare, quia sicut Deus, & natura nihil frustra faciunt: ita & ars nihil facit frustra, cùm sit habi-

H tus rationis directiuus circa factibilia: sed sufficiebat ille vectis vnicus positus in latere Occiduo: ergo non erat ponendus aliquis alius in aliquo altero latere, esset enim hic in duobus error. Primò, quantum ad Deum, quia Deus mandauit fieri ista, quæ hic ponuntur. Sed Deus nunquam agit aliquid frustra, ergo non mandauit vectes tales poni in quolibet latere Tabernaculi, quia magnum inconueniens esset dicere, fecit aliquid frustra. Secundò erat inconueniens quantum ad Beseleel, qui erat peritissimus artifex, & ideo non fecisset aliquid superfluum. Non est ergo concedendum vllo modo, fuisse tres vectes tales, præcipuè cùm littera de vno faciat solummodo mentionem. Ad secundum argumentum cùm dicebatur, quòd littera mandat poni vnum vectem per

I medias tabulas: & non dicit per quas medias tabulas: ergo intelligendum est de omnibus tabulis omnium laterum. Respondetur, quòd non valet ista consequentia: immo potius videtur è contrario: quia cùm mandet poni vnum vectem per medias tabulas, & non facit mentionem de quibus mediis tabulis intelligi velit: oportet intelligi de vnicis tabulis, scilicet de tabulis vnius lateris. Item antecedens, siue fundamentum argumentationis illius est falsum: quia littera satis declarat hic de quibus tabulis intelligi velit: nam cùm dixisset, quòd in tabulis Occidui lateris positi fuerant quinque vectes, subiunxit, quòd etiam fecit alium vectem, qui per medias tabulas mitteretur: referri ergo necessarium videtur ad latus Occidentale in quo positus fuerit iste vectis, & non in aliquo alio latere. *Ipsas autem tabulata deaurauit.* Posuit laminas aureas super tabulas, vt totus paries

K aureus videretur: & hoc tam ex parte exteriori, quam ex parte anteriori. *Fusis basibus eorum argenteis.* id est, immisit in ipsis tabulis argenteas bases, ponendo capita basium in cauaturis tabularum: & ibi firmiter manebant tanquam arte fusoria missæ fuissent in foramina tabularum: nam cuilibet tabulæ duæ bases supponebantur, vt patuit supra. *Et circulos eorum fecit aureos.* id est, circulos tabulatorum: erant circuli quidam anuli rotundi, quorum capita infigebantur ipsis dorsis tabularum, in qualibet tabula vnus circulus, & per illos mittebantur vectes. *Per quos vectes induci possent.* id est, per quos possent mitti vectes. Induci enim mitti est, siue intus duci. *Quos & ipsos laminis aureis operuit.* id est, non solû tabulata operuit laminis aureis, sed etiam vectes, qui erãt in dorsis tabulatorum operuit auro, vt nulla deformitas ap-

Ad secundū argumentum.

F pareret: sed totum quidquid id esset aureum videretur. *Fecit & velum de hyacintho.* Supra posuit de constructione durorum: hic ponit de fabricatione molliũ, scilicet, de tentoriis cortinis, velis, pellibus. *Fecit & velum.* scilicet, Beseleel, quia ipse mandabat fieri, & dabat modum in faciendo: istud velum quod hic dicitur fieri, erat intra Tabernaculum ad distinguendum partem illam, quæ vocabatur Sancta Sanctorum, & partem illam, quæ vocabatur Sanctuariũ solùm, siue sanctum. *De hyacintho,* &c. De illis sæpè dictum fuit. *Vermiculo,* &c. Dicitur vermiculus coccus bis tinctus: nam supra 24. capite, & supra præcedenti capite, posita sunt omnia, quæ offerri debebant pro fabricatione totius Sanctuarij: sed inter ea non ponitur vermiculus: necessarium ergo est esse coccum bis tinctum; patet enim hoc ex dictione Hebraica hic posi-

G ta, quæ eadem est cum ea, quæ signat coccum bis tinctum: dicitur autem vermiculus, id est, vermis paruus, valde rubeus, cuius sanguine tinguntur panni ad hoc, quòd recipiant colorem valde intensum. Et sic dicitur Isaiæ 1. capite, cùm dicitur: Si fuerint peccata vestra vt coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, quasi lana alba erunt. *Opere polymitario.* id est, faciendo diuersitatem imaginum, & colorum ex diuersis filis: & hoc per texturam solam. *Varium.* Quia erat multiplicitas figurarum, & colorum. *Atque bis tinctum.* Non erat velum bis tinctum, quia postquam textum erat numquam tingebatur, sed solùm fila sua ante texturam tingebantur. Vel vt verius dicatur, ipsa lana antequam deduceretur in fila, tingebatur, & licet semel tingeretur, tamen dicebatur esse bis tincta, sicut dicitur coccus bis tinctus pannus, vel filum, aut lana, quæ tincta sunt vermiculo, qui causat intensum colorem semel tingendo, ita ac si multoties fuisset tincta: & hoc erat in quolibet colore ipsius veli: nam omnes erant multum intensi. *Et quattuor columnas.* &c. Istæ sunt quattuor columnæ positæ intra Tabernaculum ad distinguendum partem, quæ dicebatur Sanctuarium solùm, & Sancta Sanctorum, & ante has pendebat velum. Erant autem positæ istæ columnæ in tertia parte longitudinis Tabernaculi, scilicet, quòd longitudo Tabernaculi erat triginta cubitorum: erant autem positæ pertransito spatio cubitorum decem: & hoc incipiendo à parte Occidentali: manebat autem vltra columnas versus introitum Tabernaculi spatium cubitorum viginti: & illud erat Sanctum, siue Sanctuarium: de quo magis diximus supra 26. capite. *Quas cum capitibus deaurauit.* id est, illæ columnæ, quia erant ligneæ deauratæ sunt, vt aureæ viderentur, & etiam capita deaurata fuerunt. *Fusis basibus earum argenteis.* id est, bases, quæ factæ sunt pro istis columnis, erant argenteæ: & fuerunt factæ opere fusorio. *Fecit & tentorium.* Hic ponitur aliud operimentum, quod erat ad tegendum introitum Tabernaculi. Nam solùm erant tria latera Tabernaculi facta de tabulis, scilicet, Occidentale, Meridianum, & Septentrionale, Orientale autem non erat, quia non ponebantur ibi aliquæ tabulæ: debebat ergo operiri aliquo velamine; & hoc vocatur tentorium, quia extendebatur, & complicabatur cùm vellent Sacerdotes: & sic vocatur tentorium id, quod pendebat ad introitum atrij. *In introitu Tabernaculi.* Introitus Tabernaculi erat latus Orientale, quod totali-

K ter apertum erat, quia non ponebantur ibi aliquæ tabulæ. *Ex hyacintho,* &c. Eadem materia erat veli Sancti Sanctorum, & tentorij pendentis ad introitum Tabernaculi: sed differunt in figurationis modo, scilicet, quia velum erat factum opere polymitario, & tentorium erat factum opere plumario. Quid sit opus plumarium, dictum fuit supra 26. capite, est enim opus factum non per texturam, sed per acum, quia acus pluma dicitur: & est differentia, quia in opere polymitario apparent figuræ ex vtraque parte æqualiter: in opere autem plumario, ex vna parte apparent imagines, ex alia autem non.

Velū Tabernaculi.

Tentoriū Tabernaculi.

Quare

Quare differenter velum, & tentorium fabrefacta sunt.
Quæst. III.

SED quæres, quare fuit facta ista differentia inter velum, & tentorium, ita, vt vnum esset opere plumario factum, aliud autem opere polymitario? Respondetur, quòd opus polymitarium est pulchrius opere plumario, ideo in toto Sanctuario polymitarium opus fiebat, nisi esset aliquid quod obstaret: obstat autem pulchritudo totius operis, quia licet quodlibet in se pulchrius esset si gradum summum haberet, tamen non conuenit pulchritudini totius operis, quia pulchritudo totius cõsistit in quadam harmonia. Est autem harmonia in diuersis. Circa eumdem totaliter, vel penitus similia non sunt in harmonia: sed si in toto Sanctuario fuissent opera polymitaria, non fuisset aliqua differentia perfectionis operis: ergo oportuit ponere quoddam fuisse opus polymitarium, & quoddam plumarium; sed ad interiora Tabernaculi spectabat habere maiorem pulchritudinem, ergo in velo, quod erat intra Tabernaculum deberet esse opus polymitarium. *Et columnas quinque cum capitibus suis.* Istæ quinque columnæ erant fabrectæ vt ponerẽtur in introitu Tabernaculi, quia totum illud spatium lateris Orientalis, quod erat decem cubitorum, erat apertum, non existentibus ibi aliquibus tabulis. *Cum capitibus suis.* Non est intelligendum, quòd capita istarum columnarum debuissent deaurari, quia ipsa aurea erant, vt patet supra 26. capite, vbi capita quatuor columnarum ante Sancta Sãctorum fuisse dicuntur aurea, & bases argenteæ. Idem de columnarum capitibus, quæ erant ante Tabernaculum in introitu eius. *Quas operuit auro.* scilicet, columnas, quæ erant de lignis setim, & non capita columnarum, quæ aurea erant. *Basesq. earum fudit æneas.* id est, fecit istarum columnarum bases, quæ amplæ erant, & formauit eas opere fusorio, quoniam per malleationem graue satis erat fieri: licet alia grauiora sola malleatione fieri iussa fuerint, quæ productilia vocantur, scilicet, Candelabrum, cum omnibus partibus suis, de quo supra 25. capite, & infra sequenti capite. *Quas operuit auro.* Ad hoc enim quòd omnia purum aurum esse viderentur: non erant tamen affixæ columnæ basibus suis: sed simpliciter locatæ super illas. Eodem modo de capitellis columnarum dicendum est; ideo quodlibet eorum per se portabatur.

CAP. XXXVII.

Arca testamenti fit. FECIT autem Beseleel & Arcam de lignis setim, habentem duos, & semis cubitos in longitudine, & cubitum ac semissem in latitudine, altitudo quoque vnius cubiti fuit, & dimidij: vestiuitq. eam auro purissimo intus ac foris. Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos eius: duos annulos in latere vno, & duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis setim, quos vestiuit auro, & quos misit in annulos, qui erant in lateribus Arcæ ad portandum eam. Fecit & Propitiatorium, id est, Oraculum de auro mundissimo, duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & cubiti ac semis in latitudine. *Duo Cherubim.* Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex vtraque parte Propitiatorij: Cherub vnum in summitate vnius partis, & Cherub alterum in summitate partis alterius: duos Cherubim in singulis summitatibus Propitiatorij, extendentes alas, & tegentes Propitiatorium, seq. mutuo & illud respicientes. *Mensa Propositionis.* Fecit & Mensam de lignis setim, in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine vnius cubiti, quæ habebat in altitudine cubitum ac semissem. Circumdeditq. eam auro mundissimo, & fecit illi labium aureum per gyrum, ipsiq. labio coronam auream interrasilem quatuor digitorum, & super eamdem alteram coronam auream. Fudit & quatuor circulos aureos, quos posuit in quatuor angulis per singulos pedes mensæ contra coronam: misitq. in eos vectes, vt possit mensa portari. Ipsos quoque vectes fecit de lignis setim, & circumdedit eos auro. *Vasa Tabernaculi.* Et vasa ad diuersos vsus Mensæ, acetabula, phialas, & cyathos, & thuribula ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina. *Candelabrum.* Fecit & Candelabrum ductile de auro mundissimo. De cuius vecte calami, scyphi, sphærulaq. ac lilia procedebant: sex in vtroque latere; tres calami ex parte vna, & tres ex altera: tres scyphi in nucis modum per calamos singulos, sphærulaq. simul & lilia: & tres scyphi instar nucis in calamo altero, sphærulaq. simul & lilia. Aequum erat opus sex calamorum, qui procedebant de stipite Candelabri. In ipso autem vecte erant quatuor scyphi in nucis modum, sphærulaq. per singulos simul, & lilia: & sphærulæ sub duobus calamis per loca tria, qui simul sex fiunt calami procedentes de vecte vno: & sphærulæ igitur, & calami ex ipso erant, vniuersa ductilia ex auro purissimo. *Lucerna aurea.* Fecit & lucernas septem cum emunctorijs suis, & vasa vbi ea quæ emuncta sunt, extinguantur, de auro mundissimo. Talentum auri appendebat Candelabrum cum omnibus vasis suis. *Altare thymiamatis.* Fecit & altare thymiamatis de lignis setim, per quadrum singulos habens cubitos, & altitudine duos: e cuius angulis procedebant cornua. Vestiuitq. illud auro purissimo cum craticula ac parietibus, & cornibus. Fecitq. ei coronam aureolam per gyrum, & duos annulos aureos sub corona per singula latera, vt mittantur in eos vectes, & possit altare portari. Ipsos autem vectes fecit de lignis setim, & operuit laminis aureis. *Oleum et thymiama.* Composuit & oleum ad sanctificationis vnguentum, & thymiamata de aromatibus mundissimis opere pigmentarij.

Continuatio cap. *Fecit autem.* Descripta supra fabricatione eorum, quæ erant partes Tabernaculi, hic consequẽter describitur id, quod erat in continentiam ipsius Tabernaculi: & diuiditur in duas partes. *Diuisio eiusdem.* Primò ponitur descriptio eorum, quæ erant intra Sancta Sanctorum; deinde ponitur fabricatio vtensilium exteriorum ibidem: *Fecit mensam.* Prima diuiditur in tres partes, secũdum q̃ ponebantur tria in parte anteriori Tabernaculi, scilicet, fabricatio mensæ propositionis. Secundum fabricatio Candelabri luminis. Tertium constructio altaris thymiamatis. Secunda ibidem: *Fecit & Candelabrum.* Tertia ibidem. *Fecit & Altare.* Circa primum. *Fecit autem Beseleel.* Licet ista non fierent per Beseleel, sed etiam per alios, imò magis per alios, cùm alij plures essent, tamen omnia dicitur fecisse Beseleel, quia actio attribuitur principali agenti: sed Beseleel erat architectus, alij autem secundum dispositionem eius faciebant, ergo de ipso debebat dici facere: erat enim principium agendi, alij autem erant tamquam secundarium quoddam instrumentum: ideo in his capitulis quomodocumque ponatur (fecit) etiam si sit sine supposito, semper intelligendum est, quod fecit Beseleel. *Arca Testamenti fit.* *Et Arcam.* Ista dictio (&) ponitur hic pro etiam: sic enim consueuit poni in Sacra Scriptura. Et est sensus, non solùm Beseleel fecit ea, quæ supra dicta sunt: sed etiam fecit Arcam. *Habentem duos, & semis cubitos in longitudine.* id est, habentem duos cubitos & semis; si enim intelligeretur sic, vt videntur sonare ista verba prima facie, esset sensus, quòd Arca continebat in longitudine duos dimidios cubitos, & sunt duo dimidij cubiti vnus cubitus: ergo vnum solùm in longitudine cubitum obtinebat; sed hoc falsum est: quia tunc maior fuisset latitudo, quàm longitudo, cùm ponatur latitudo cubiti, & dimidij: esse autem latitudinem maiorem longitudine impossibile est. Nam tunc id quod maius est, longitudo vocatur, etiam si nos aliter vocare velimus: dicitur ergo, quòd Arca habebat duos semis cubitos, id est, duos cubitos, & semis. *Et cubitum ac semissem in altitudine.* Non conueniebat angustiorem esse, quia esset deformitas. De magnitudine autem horum cubitorum dicendum est, quod non fuerunt cubiti Geometrici, sicut dicebatur de cubitis Arcæ Noe, sed cubiti brachij virilis; qui erant cubitus mediocres; nam aliter magna latitudo Arcæ fuisset, quod non conueniebat secundum capacitatem eorum, quæ in ea erant. *Altitudo quoque vnius cubiti fuit, & dimidij.* Tanta erat altitudo, quanta latitudo. Ratio autem istarum mensurarum fuit aliqualiter quantitas rerum continẽdarum, & pulchritudo Arcæ, quia nisi

sic facta fuisset pulchra non fuisset. *Vestiuitq. eam auro purissimo.* id est, posuit ei operturam laminarum aurearum affixarum tabulis mediantibus, vel ligneis clauis. Et hoc, vt totum aureum videretur. *Intus ac foris.* Hoc erat speciale in Arca, quòd etiam intra esset deaurata. Nam quòd extra esset, generale erat in aliis rebus Tabernaculi, quia omnes, aut aurum erant, aut auro mundo tegebantur, scilicet, res duræ, quæ de ligno, aut metallo erant. Arca tamen propter dignitatem eorum, quæ intra eam seruabantur intus deaurata erat. *Et fecit illi coronam auream.* Dicitur corona aurea non aliquid rotundum, quale nos coronam vocamus, & vt Reges habere solent. Sed aliquid quod totam Arcam circumdabat. Nam sicut corona, quam nos vocamus, totum caput regium ambit, ita istud, quod in Arca corona vocatur, totam Arcam in circuitu ambiebat.

Corona, quæ erat super Arcam non erat rotunda, sed quadrata. Quæst. I.

ERAT autem ista corona quædam lamina aurea circumdans totam Arcam in forma quadraturæ, sicut ipsa Arca quadrata erat, & erigebatur ista lamina tanquã quoddam labium prominens, & insurgebat à parte inferiori, scilicet, per tabulam altitudinis vsque ad aliquãtum spatium, & fiebat quædã vacuitas super extremitates tabularum secundum quantitatem densitatis earum, & in illam vacuitatem subintrabat Propitiatorium: quod erat tabula de auro purissimo, secundum id quòd latius declarauimus supra, 25. cap. *Per gyrum.* i. q̃ illa lamina circumdabat omnia quattuor latera Arcæ pertueniens à puncto in punctum. *Conflans quattuor anulos aureos.* id est, ponẽs, vel mittens quattuor anulos: isti erant ad ponendum in eis vectes, & erant quattuor, vt ponerentur in eis duo vectes, scilicet, in quibuslibet duobus anulis aureis ponebatur vnus vectis. *Per quattuor angulos eius.* Arca habebat quattuor latera; ideo necesse erat, vt ipsa latera cõueniendo ad punctum mutuo causarent quattuor angulos solidos: in his autem angulis erat necesse poni anulos, vt bene se haberent: non quidem in summitate tabularum Arcæ; vbi est verè angulus solidus clausus ex tribus quadratis superficiebus, aut in extremitatibus inferioribus tabularum, vbi eodem modo sunt anguli causati ex tribus quadratis, siue quadrangulis superficiebus, sicut est in corpore, quod Geometræ exacedron vocãt, cõtinente sex superficies quadratas, & quattuor angulos corporeos, quia non conuenienter locati fuissent ibi anuli, vt patet cuilibet intuenti dispositionem, quæ appareret ex tali infixione, sed ponebantur in angulis, id est, in cursu duorum laterum ad punctum, vbi causatur angulus, licet imperfectus: quia nũquam potest claudi angulus corporeus ex paucioribus, quam tribus superficiebus trigonis, aut tetragonis: sicut nulla figura planagonica, id est, angularis claudi potest paucioribus, quam tribus lineis: vnde trigonum primum in conicis, siue rectilineis figuris appellamus. Accipiendo autem tabulas Arcæ in medio sui quando conueniunt ad punctum, solùm sunt ibi duæ superficies, quia duæ tabulæ concurrunt, ideo angulus non causatur, sed vocatur angulus largè, quia non est superficies continoata. Possumus tamen si voluerimus vocare angulũ propriè, si volumus, non quòd sit angulus corporeus, siue solidus, sed angulus planus, quia angulus solidus ex paucioribus, quã tribus superficiebus non clauditur. Angulus autem planus clauditur ex contingentia duarum linearum: & sic cùm ibi conueniant duæ superficies planæ, necessarium est concurrere & lineas assignatas in superficiebus illis, & hæ facient angulos planos, quotquot voluerimus assignare: sed littera hic accipit pro angulis solidis, quia alias etiam in ipsa plana superficie tabulæ cuiuslibet esset assignare angulum planum: sed accipit Scriptura impropriè angulum, quia circa talia non multum curat Sacra Scriptura attendere modum loquendi sapientum, sed conformat se vulgaribus à quibus intelligi vult. Et cùm dicitur hic, quòd isti anuli erant ponendi in angulis, nõ est intelligendum quòd verè ponerentur in ipsis angulis qualitercunque accipiantur, quia tunc vectes venientes per

De angulis solidis Arcæ instrumenti.

Quo locabantur anuli in Arca instrumenti.

F dorsa tabularum super planiciem earum, non possent intrare per foramina anulorum, vt patet cuilibet cõsideranti dispositionem anulorum positorum in angulis, quia tunc oporteret flecti vectes, quia non essent anuli super planiciem tabularum, per quas directè venirent vectes, sed in contactu laterum, & sic necesse erat egredi anulum ibi positum obliquè. Item, quia talis positio anulorum impediret coniunctionem laterum faciendo solui iuncturam tabularum: non ergo erant in tabularum angulis positi anuli isti, sed dicebantur positi in angulis, quia ponebantur in extremitatibus duobus laterum duorum longitudinis circa ipsam contingentiam laterum, vbi causabatur angulus impropriè dictus. *Duos anulos in latere vno.* Ista latera, in quibus ponebantur anuli, erant latera minora, scilicet, latera latitudinis. Nam si po-
G nerentur in lateribus longitudinis, maneret paucum spatium inter duos vectes, vt possent intrare duo homines portantes simul ex vna parte: de quo magis diximus supra 25. capite. *Et duos in altero*, scilicet, in alio latere opposito latitudinis: nam si ponerentur in aliquo latere longitudinis duo anuli, & in alio latere latitudinis duo alij, non posset fieri aliqua portatio per vectes immissos in illis, quia non acciperentur vectes ex eadem parte, & motus fieret ad opposita differentias positionis: nec etiam debebant poni anuli in quolibet latere, quia tunc duo vectes ponerentur in duobus lateribus, & per istos moueretur Arca ad vnam differentiam positionis, scilicet, ante, & ponerentur alij duo vectes in aliis duobus lateribus, & moueretur per eos Arca in latus, scilicet, dextrorsum, aut sinistrorsum; in solis igitur duobus
H lateribus oppositis anuli ad immittendos vectes positi fuerunt. *Vectes quoque fecit.* scilicet, Beseleel. *De lignis setim, quos vestiuit auro.* Erant isti ad portandum Arcam, & vt pulchri apparerent auro vestiuit eos. *Et quos misit in anulos.* scilicet, quòd transirent per anulos, & applicarentur ad planiciem laterum. *Qui erant in lateribus. &c.* Hic est proprior loquutio, quàm supra, cum dicebatur, q̃ anuli erãt per quattuor angulos, & ex hoc innuitur quod dicebamus, scilicet, q̃ non erant isti anuli in ipsis Arcæ angulis, sed erant in lateribus. Quia tamen erant in extremitatibus laterum circa angulos, dicebantur esse in angulis. *Fecit & Propitiatorium.* Hic agitur de coopertorio Arcæ. *Fecit & Propitiatorium, id est, Oraculum.* Ista est expositio: nõ q̃ illud nomen Propitiatorium signet Oraculum, quia Oraculũ dicitur ab orãdo, & Propitiatorium
I dicitur à propitiando, siue parcendo, sed vocatur sic, quia vtrumque conueniebat illi: nam Deus dicebatur ibi oratus propitiari. Sacerdos Magnus semel in anno in die expiationis intrabat portans sanguinem, & aspergebat coram Propitiatorio, & orabat Deum pro peccatis suis, & domus suæ, totiusq. populi, vt patet Leuit. 16. cap. in qua oratione dirigebat se ad Deum tanquam existentem super coopertorium illud Arcæ, ideo Oraculũ ab orãdo dicebatur. Aliter vocari potest Oraculum, i. respõsorium, siue locus ad respõdendum, quia Oraculum pro responsione accipitur, sicut cùm dicitur sæpè in iure, & in litteris Apostolicis Viuæ vocis Oraculo, i. per respõsionem ipsius Summi Pontificis, & sic accipitur Numer. 7. c. cùm dr: Cumq. ingrederetur Moyses, vt consuleret Oraculum, i. vt haberet responsionem. Et iste locus vocabatur secundum hoc pro-
K priè Oraculum: quia in nullo loco Sanctuarij ita respõdebat, sicut ibi: licet aliqñ responderet ad introitum Tabernaculi circa Altare holocaustorum, vt patet supra 29. cap. Locus tamen præcipuus in quo responsa Deus consultus respondebat erat intra Sãcta Sanctorum super coopertorium Arcæ: ideo Moyses quandocumque volebat aliquid quærere à Deo, inquirebat illud apud portam Tabernaculi, vel alibi, scilicet, intrabat in Sãcta Sanctorum, & ibi audiebat loquentis vocem de medio duorum Cherubim, vt patet Numer. 7. cap. Etiam vocatur Propitiatorium à propitiando, id est, parcendo, quia Deus ibi existens, propitiabatur peccatis Israelitarum, quando Sacerdos Magnus intrabat aspergens sanguinẽ coram illo, vt Deus remitteret iniquitates. Et illa die Deus remittere dicebatur iniquitates: & sic in Hebræo ponitur nomen, quod signat remissionem, scilicet, *Capporet.* De isto Oraculo, siue

Propitiatorium quo vocetur Oraculum, & Propitiatorium.

Propi-

Propitiatorio dicendum est, quòd erat quædam tabula ex auro purissimo, nihil alterius rei admixtum habens, secundum quantitatem longitudinis, & latitudinis Arcæ, & ponebatur super ipsas tabulas Arcæ ad operiendum eam, & cooperiebatur tota frons Propitiatorij huius altitudine laminæ aureæ circumdantis totam Arcam in gyro, quæ vocabatur corona, vt supra patuit. Et de extremitate huius tabulæ aureæ per malleationem producebantur duo Cherubim, vnus in vna parte, & alius in alia.

Aliorum sententia de Propitiatorio. Aliqui tamen volunt, quòd Propitiatorium non esset coopertorium Arcæ, sed tabula aurea eleuata per aliquantam altitudinem super Arcæ coopertorium, quæ teneretur manibus duorum Cherubim, & super eam Deus sedere diceretur. Sed contrarium declaratum fuit supra 25. capite, vbi multa de hoc. *De auro mundissimo.* id est, quod non erat aliquid admixtum illi auro: nec erat Propitiatorium, sicut in aliis vtensilibus Sanctuarij, in quibus erant tabulæ de lignis setim intra, & in superficie erant laminæ aureæ, sed hic totum erat aurum. *Duorum cubitorum & dimidij in longitudine.* Ista erat longitudo Arcæ, vt patet supra. Ex quo conuincitur, quòd Propitiatorium erat coopertorium Arcæ, quia erat æqualis mensuræ totaliter in latitudine, & longitudine. Si autem fuisset Propitiatoriũ tabula posita inter manus Cherubim, non fuisset tantæ longitudinis, cùm ipsi essent productiles de Propitiatorio, & occuparent aliquam partem longitudinis eius, & clauderetur tabula illa inter ipsos. Ponendo autem fuisse coopertorium, nullum inconueniens istorum est. *Et cubitum ac semis in latitudine.* Ista est etiam latitudo Arcæ. *Duos etiam Cherubim ex auro ductile.* id est; fecit

Duo Cherubim. etiam Beseleel duos Cherubim de auro, producendo aurum, id licet, extendendo illud malleando, & non opere fusorio. Extendebantur autem isti Cherubim de ipso Propitiatorio, scilicet, quòd accipiebatur magna pars auri, & illa per malleationem extenuabatur ad aliqualem conuenientem grossitiem. In extremitatibus autem duabus eius relinquebatur magna pars massæ aureæ rudis, & illa rursus per malleationem extendebatur, atque figurabatur in formam alati Cherubim, & non erant isti Cherubim positi super Propitiatorium tanquam locati, sed erant procedentes de materia ipsius Propitiatorij continuatiue. Et patet hoc supra 25. cap. clarius, vbi littera dicit: Duos quoque Cherubim aureos, & productiles facies ex vtraque parte Oraculi, id est, ibi duo Cherubim producentur de extremitatibus Propitiatorij: sicut etiam clarius adhuc in littera Hebraica habetur. *Quos posuit ex vtraque parte Propitiatorij.* Ex hoc loco videntur habere saltem apparens fulcimentum illi, qui dicunt Cherubim non esse de Propitiatorio, sed factos ex alia parte extra, quia dicuntur positi super Propitiatorium: illud namque quod ab aliquo re egreditur, vel procedit, non dicitur poni in illa, vel super illam, cùm sit pars illius: sed hic dicitur de istis duobus Cherubim, quòd ponerentur in extremitatibus Propitiatorij: ergo non erant de extremitatibus Propitiatorij productiles; sed appositi, vel affixi. Dicendum, quòd poni accipitur hic largè pro facere, vel esse, scilicet, quòd Beseleel fecit Cherubim in extremitatibus Propitiatorij, quia de extremitatibus eius per malleationem producebantur, & fiebant, ideo positi esse ibi videbantur. Vel accipitur poni, propriè; non vt dicit locationem, sed situationem: ea namque, quæ locantur, à rebus locantibus distincta sunt. Ideo in eis ponuntur, ita quod ab extra veniunt, & ibi ponuntur. Etiam quia non est continuatio inter locantem & locatum, sed contiguatio: in situatione autem non oportet separata esse ea, quæ situantur ab eo in quo situantur, imò non

Quomodo dicatur aliquando poni pars in toto, & aliquando vna res separata in alia. sunt separata, quia situs conuenit ad partes respectu totius, vel ad ea, quæ sunt in toto, non separata à toto, licet non sit pars totius: sic igitur manus ponitur in corpore, & caput ponitur in corpore, sed non ponuntur hæc, vt ponitur locatum in loco, sed vt pars in toto, vel situatum in eo, in quo situm accipit, & istud prædicamentum vocari consueuit positio, & hoc modo dicamus punctum habere positionem in linea, id est, habere certum situm, scilicet quòd ita est in extremitatibus, quod non est in aliqua alia parte corporis, & non potest dici punctus positus in

A lineæ, id est, locatus, quia punctus ambiri non potest, cùm sit indiuisibilis: locatum autem semper ambitur à loco. Etiam non ponitur illo modo in linea quasi adduceretur aliunde, & poneretur in linea, quia punctus non est aliquid quod accipi possit, & adduci. Nam punctus est cuius pars non est, vt ait Euclides in 1. libro Mathematic. in prima definitione. Secundum istum modum possumus loqui, quia dicendo, quod duo Cherubim ponerentur super Propitiatoriũ, accipiendo positionem pro locatione, quasi primò facti fuerint, & postea positi super Arcã, falsum est: accipiendo tamen quod duo Cherubim sint positi super Arcam secũdum situm, scilicet quod ipsum Propitiatorium sit, de quo productiles sunt Cherubim, & sit id, in quo situantur, licet non aliundè adducãtur, sed ibidem fabricantur, & sic est sensus, quod Beseleel posuit istos duos Che-

B rubim super Propitiatorij extremitates, id est, fecit eos esse positos in extremitatibus, cùm de eisdem produxerit illos. *Quos posuit ex vtraque parte Propitiatorij.* i. quos produxit, vel extendit ex vtraque parte Propitiatorij, scilicet de auro, quod erat in vtraque parte Propitiatorij, & sic fecit eos ibi esse positos, i. situatos tanquam partes in toto. *Cherub vnum in summitate vnius partis.* id est, fecit, quòd vnus Cherub esset positus in summitate vnius extremitatis Propitiatorij, & alius in alia parte. Semper tenetur sensus superior, scilicet, quòd posuerit vnum Cherub in summitate vnius partis, id est, fabricauit, vel fabricãdo esse fecit. *In summitate vnius partis.* Summitas est extremitas, vel finis Propitiatorij, quia in vna extremitate erat vnus Cherub productilis, qui in illa parte positus esse dicebatur. *Et Cherub alterum in summitate alterius partis.* id est, fecit Cherub se-

C cundum esse productilẽ in alia parte extremitatis Propitiatorij. *Duos Cherubim in singulis summitatibus Propitiatorij.* id est, fecit illos duos Cherubim esse in duabus summitatibus, vel extremitatibus Propitiatorij.

De modo quo Cherubim erant supra Propitiatorium. Quæst. II.

QVOMODO autem isti Cherubim essent in extremitatibus, aut summitatibus Propitiatorij à pluribus dubitatur. Quidam putant fuisse eos extra Arcã locatos in pauimento Sanctuarij coniunctos Arcæ extremitatibus, & eleuabantur super altitudinẽ Arcæ, atque tenebant eleuatũ Propitiatorium inter manus suas. Et cùm obijcitur contra hos, quod isti Cherubim erant super

D Arcam, vt patet supra 25. c. Respondent, quod vocantur existentes super Arcam: nõ quod in ea positi essent, sed quia erãt altiores Arca, & supereminebant ei. Sed iste magnus error est: quia littera ista nullo modo cõsentit, cũ dicat duos Cherubim debere poni in duabus summitatibus. Est summitas pars altissima rei, & super illam partem ponebatur quilibet Cherub. Item, quia, vt patet sup. 25. c. Cherubim erant productiles ex vtraque parte Propitiatorij, ergo de ipso Propitiatorio erãt facti, quod nõ conuenit, si ponantur locati super terram. Alij aũt ponunt Cherubim esse super Propitiatorium, sed ponunt eos ibi locatos, vel affixos, & non factos de Propitiatorio. Sed hoc etiam falsum est quia littera innuit eos factos de extremitatibus Propitiatorij extendendo aliud per malleationem, cùm dicat esse de auro ductile, id est, quod ex alio ducitur, vel extenda-

E tur: maximè cùm vocentur productiles de vtraque parte Propitiatorij. De his autem supra 25. capite, latius declaratum fuit, & ibi vide. *Extendentes alas.* Quilibet Cherub extendebat alam contra alterum Cherub ita vt ala vnius cõtingeret alam alterius. *Et tegentes Propitiatorium.* Totum Propitiatorium tegebãt alis suis, ita vt de eo nihil videretur. Quare autem hoc fieret, supra 25. capite declaratum fuit, scilicet, vt operiretur corpus illud densum, quod erat organum vocis, tamen ex densitate sua illud visibile erat: vt ergo non videretur cùm formaretur vox, intra Propitiatorium, operiebatur alis Cherubim. *Respicientes & illud respicientes.* Aliqui sic locabant Cherubim super Propitiatorium, scilicet, quòd ambo essent habẽtes faciem contra eamdem partem, scilicet contra introitum Sancti Sanctorum, & quòd ambo essent in parte longitudinis, scilicet in latere illo contra posteriorem partem Ta-

barnaculi:

bernaculi: extendebantq. alas, atque perueniebat extremitas alæ vnius eorum ad extremitatem alæ vnius alterius, & quòd solùm vna ala eorum tangeret vnam alam alterius, s. dextra ala vnius sinistrã alam alterius: sed non tangerentur mutuo duæ alæ Cherub duabus alis alterius Cherub. Et hoc, quia isti ponebant Cherubim esse in vno latere Propitiatorij, & habere aures oppositas, atque lateraliter existere, scilicet, quòd simul essent, & quòd latus dextrum vnius tangebat latus sinistrum alterius, vel taliter erat è contra, & auris vnius cõtra aures alterius, sicut ponuntur statuę in altaribus nostris cum sunt similes, quia vna habet latus contra aliam, & aurem dextrãm contra aurem sinistram alterius. Sed iste modus contrarius est litteræ, s. quia littera dicit, quòd isti duo Cherubim erant in duabus extremitatibus, siue summitatibus Propitiatorij; sed si sic ponerentur, essent in vno latere, vel in vna parte Propitiatorij, quod valde repugnat. Item, quia tunc non tegerent Propitiatorium totum, sed solùm partem vnius lateris, & manerent tegenda tria latera, & non haberetur sic intentio ad quam ponebantur Cherubim, scilicet, vt velarent corpus existens densum de aere intra Propitiatorij ambitum, quod Cherubim alis velandum erat. Item hoc posito, non se respicerent mutuo Cherubim, sicut mandabatur supra 25. capite, & sicut hic factum fuisse dicitur hoc. Dicendum igitur, quòd duo Cherubim erãt in duabus extremitatibus laterum latitudinis, & sic erant in duobus lateribus latitudinis. Et tunc mutuo se respiciebant, quia vultus vnius erat directè contra vultum alterius. Etiam sic totum Propitiatorium tegebant: nam quælibet ala vnius tangebat alam alterius. Nã ala vnius dextra, tangebat alam sinistram alterius, & sic velabat vnum latus Propitiatorij, quod erat latus longitudinis, & alia ala vnius tangebat alam alterius, & sic tegebant latus aliud longitudinis, ipsi autem corporibus suis tegebant totum, quod supererat, scilicet, vnum latus latitudinis, tegebatur corpore vnius, & aliud latus tegebatur corpore alterius: hæc latius habita sunt supra 25. capite.

Duo Cherubim.

Fecit & mensam, &c. Hic ponitur de fabricatione Mensæ: erat enim ista Mensa de lignis setim cooperta laminis aureis, & vocabatur Mensa Propositionis, quia super eam ponebantur multa, scilicet, ponebantur panes, qui vocantur panes propositionis, qui ponebantur, & manebant semper coram Domino per successiones, scilicet, quòd ponebantur per singula sabbata, & manebant tota hebdomada: deinde per sabbatum tollebantur illi, & apponebantur alij recentes, vt patet Leuitici 24. capite. Ponebantur etiam super hanc Mensam quædam vasa pertinentia ad ministerium altaris holocaustorũ, scilicet, acetabula, & phialæ, atque cyathi, quædam vasa etiam ponebantur ibi, quæ pertinebant ad ministrationem altaris thymiamatum, scilicet, turibula, de quibus dictum fuit supra 25. capite. *In longitudine duorum cubitorum.* Accipitur cubitus pro tota mensura brachij à cubito vsque ad extremitatem digiti longioris manus, ita vt tota manus extenta sit, & ista erat sufficiens magnitudo pro eis, quæ supra ponebantur, vt conuenienter possent in Mensa. *Et in latitudine vnius cubiti.* Vt esset longitudo dupla ad latitudinem. *Quæ habebat in altitudine cubitum, & semissem.* Altitudo mensæ non accipitur, sicut altitudo Arcæ, quia Arca continebat in sua interiori corporali continentia cubitum & dimidium, cùm maneret totum illud spatium tabulis clausum: in mensa autem non erat aliquod spatium tabulis clausum, in quo aliquid contineretur, sed altitudo sua est altitudo pedum: habebat namque mensa pedes quattuor, & quilibet erat altus cubito & dimidio. *Circumdeditq. eã auro.* scilicet, in planicie superiori tabulæ, & in planicie inferiori, & pedes eius etiã auro circumdedit, & quidquid in ea erat, vt totum aureũ videretur. *Fecit illi labium aureum per gyrum.* Est labium quædã virga de auro affixa in extremitate tabulæ ipsius, supereminens tabulæ: & erant quattuor virgæ tales, siue labia, sicut erãt quattuor latera tabulæ illius, pertingebatq. vna virga ad alteram, ita vt nihil sine labio maneret: sic quoque fit plerumque in mensis, quia ponimus in extremitatibus virgulas clauis affixas totam mensam circumdantes: sic etiam fit in alearis, & scacariis, ne ludi, & tabulæ dispergantur.

Mensam Propositionis.

Labium mensæ.

F Et vocantur istæ virgulæ labium, siue labia, quia sicut labium attollitur, & supereminet ceteris faciei partibus, ita illæ virgulæ supereminent planiciei mensæ per gyrum, quia in circuitu totius mensæ super planiciem tabulæ fiebat istud labium pertingens à puncto in punctum. *Ipsiq. labio coronam interrasilem.* id est, sub ipso labio posuit coronam, erat ista corona quædam lamina auri puri, tenuis, circumdans totam mensam, affixa densitati, siue grossiciei mẽsæ in extremitatibus eius, & ista corona erat quadrangularis secundum figuram mensæ, & magna erat in latitudine, quia supereminebat mensæ super labium eius, & eminebat grossiciei mensæ descendendo deorsum versus pauimentum, quantitas autem secundum quam eminebat corona illa, siue lamina versus partem inferiorem erat quattuor digitorum, & ista est, quæ vocatur hic co-
G rona alta digitorum quattuor. Pars illa, quæ prominebat mensæ in parte superiori super labium vocatur alia corona: erat igitur eadem lamina tegens extremitatem tabulæ mensæ, & vtrinque eminens. *Ipsiq. labio coronam auream.* id est, sub ipso labio ponebatur corona, scilicet, pars illa laminæ eminens vltra grossiciem tabulæ quantum ad partes inferiores. *Interrasilem quattuor digitorum.* Vocatur interrasilis, id est, alicubi rasa, & alicubi non: si autem tota rasa fuisset, vocaretur rasilis, sed quia per interpollaturas rasa erat interrasilis dicebatur, & hoc quòd erat sculpta ista corona factis quibusdam imaginibus per rasionem, scilicet, per sculpturam, quid autem rasum ibi esset, dictum fuit supra 25. cap. Et istæ imagines non erant continuæ, ita quòd tota corona rasa, aut sculpta esset, sed erant quædam sculptæ ima-
H gines, deinde positis quibusdam spatiis non rasis, siue sculptis, sed totaliter planis sequebatur alia imaginum rasura. *Et super eandem alteram coronam auream.* Supra 25. cap. dicitur: Alteram coronam aureolam: sed hoc nihil differre faciebat, siue auream, siue aureolam dicatur, cùm nec littera Hebraica aliquid in hoc variet. Ista corona secunda est pars laminæ illius, secundum quòd prominebat parti superiori mensæ super labium, & licet dicatur, *Et super eandem alteram coronam.* Non est intelligendum, quòd ista sint duæ coronæ separatæ, & vna locetur super alteram, sed est eadem lamina: inquantum tamen diuersis partibus prominet diuersas coronas facere videtur, & vna est super aliam, non tanquam duo secata diuersa, sed tanquam duæ partes rei habentes positionem in re ipsa, & vna habebit rationem positionis sursum, aut deorsum,
I antrorsum, vel sinistrorsum, & sic de ceteris respectu alterius partis, sicut est habitudo in partibus naturalibus rei cuiuslibet naturalis, quia vna est altior, aut inferior alia: licet omnes continuatæ sint, & faciant vnum ens per se. Erat autem sic in istis duabus coronis, quia quantum ad eas partes, quæ coronæ vocabantur, non erat totaliter identitas: nam licet esset eadem lamina, tamen pars laminæ, quæ solùm tegebat densitatem extremitatis tabulæ in circuitu, non vocabatur corona, nec computabatur, vt pars coronæ: sed pars illa, quæ erat supra mensam, & pars, quæ erat infra mensæ grossiciem, & istæ duæ separatæ erant, licet quodam intermedio ligarentur, & vna erat verè supra alteram, cùm vna teneret partem inferiorem mensæ, & alia partem superiorem. *Fudit & quattuor circulos aureos.* id est, fecit
K quattuor circulos, siue anulos de auro purissimo, opere fusorio. *Quos posuit in quattuor angulis.* Non dicuntur quattuor anguli quattuor extremitates laterum tabulæ mensæ, quia non ponebantur anuli in ipsa tabula mensæ, sed in pedibus eius. *Per singulos pedes mensæ.* Habebat mensa quattuor pedes, qui ponebantur circa quattuor extremitates tabulæ, & in quolibet pede infigebatur vnus circulus aureus. *Contra coronam.* Quia corona, quæ dicebatur esse digitorum quattuor pendebat contra partem inferiorem super pedes, & circa ipsam coronam in pedibus erant infixi circuli aurei. *Misitq. in eos vectes*, id est, posuit vectes in circulis ad portandum mensam. *Ipsosq. vectes fecit de lignis setim*, &c. Quia omnia ligna Sanctuarij de hoc erant, & postea coperuit auro eos, vt aurei viderentur, sicut & ipsa mensa. *Et vasa ad diuersos vsus mensæ.* Quæ autem sunt hæc

Corona mensæ positum.

hæc vasa, immediatè exprimitur, scilicet, ista quattuor, quæ sequuntur: dicuntur autem ad diuersos vsus mensæ: non quidem, quòd esset propriè aliqua ministratio, quæ fieret per vasa hæc, sicut dicimus de quolibet Altarium duorum, & de Candelabro: mensa tñ non habebat aliquam ministrationem, quæ propriè in ea fieret, nisi positio panum, qui per singula sabbata apponebantur, & tollebantur. Ad hanc tamen ministrationē non pertinebant vasa, quæ hic ponuntur, vt patet ex figuris eorum: potissimum, quia in positione illa panum nullæ cærimoniæ obseruandæ erant, in quibus opus esset vasis: maximè, quia in littera dicitur: ad offerenda libamina, id est, quòd ista vasa erant ad offerenda libamina: sed in mensa non offerebantur aliqua libamina: ergo non pertinebant ad proprios vsus mensæ. Sed dicendum, quòd pertinebant quædam vasa istorum ad altare holocaustorum, & quædam ad altare thymiamatum, cùm autem dicitur, quòd pertinebant ad vsus mensæ: non est sensus, q̀ illi essent proprij vsus mensæ, sed erant aliqui vsus facti in mensa, qui subordinabantur ad aliquid aliud, scilicet, ad ministrationes altarium. Nam turibula, quæ ponuntur hic vasa mensæ, erant ad suscipiendum tus. Manebat autem istud tus super mensam in vasis illis, cùm verò tempus esset offerendi thymiama, accipiebatur inde, & ponebatur in quodam receptaculo ignium æreo, pleno ignitis carbonibus, & super altare ponebantur, atque cremabatur. In alijs autem vasis ponebātur libamina, & cùm tempus erat, tollebantur de mensa illa in vasis suis, & fundebantur super sacrificia. Erat igitur vsus istorum vasorum vsus aliquis factus immediatè in mensa, sed subordinabantur ad aliquid aliud. *Acetabula*. In Hebræo vocantur scutellæ. Et quidam voluerunt eas esse ad continendum acetum, sed nihil tale est: quia in toto Sanctuario nulla ministratio aceti erat.

Vasa quæ ponebantur super mensam propositionis, non erant ad aliquos vsus ipsius mensæ.

Quid essent acetabula. Quæst. III.

RABBI Salomon dicit, q̀ ista acetabula erant quædam vasa, intra quæ coquebantur panes propositionis, & erant de auro, atque similia in parte superiori & inferiori, vt panes similes redderentur in vtraque facie: vnde panes facierum appellati sunt. Et erant tamquā ferra, in quibus hostiæ coquuntur, & erant ista vasa aurea posita vel incastrata in alijs vasis ferreis ne calore igneo soluerentur, aut denigraretur aurum. Coctis autem panibus extrahebantur vasa hæc aurea de vasis ferreis, & deferebantur cum panibus ad altare notata acetabula, quia massam istam aut panes intra se suscipiebant. Sed non videtur hoc verum: quia isti panes comedebātur ab Aaron, & filiis eius, sed ad comestionem inepti fuissent, si sic cocti fuissent, ergo nō coquebantur sic. Patet Leuit. 24. cap. cùm dicitur: Eruntq. Aaron, & filiorum eius, vt comedāt eos in loco sanctò, quia Sanctum Sanctorum est de sacrificiis Domini iure perpetuo. & 1. Reg. 21. c. & Matt. 12. atque in multis locis. Minor patet: isti panes erant magni, & grossi, & quilibet habebat decimas duas, vt patet Leuit. 24. cap. cùm dicitur: Accipies quoque similam, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus pones super mensam purissimam coram Domino. Ad coquendum ergo istos panes, oportebat esse magnum calorem, & sic ferra, & vasa aurea debebant multum inflammari, alioquin non potuisset coqui tanta massa digestione ignea sufficienti, vt esset conueniens ad cibum. Si autem multum inflammata fuissent vasa illa, calore plus quam sufficienti ad digerendum tantam grossitudinem, cùm posita fuisset massa interius: necesse erat comburi superficiem panum totaliter: sed panes illi erant pulchri, & candidi: ergo non sic coquebantur, sed in clibano, sicut alij panes. Nec valet si arguas de hostiis, quæ coquūtur in ferreis vasis, quia valde modica massa ponitur pro vna hostia, & cū sit tenuissima, quicumque satis debilis calor vasorum ferreorū pertransit, & sufficienter digerit non comburēdo. Si namque valde ferra inflāmarentur, comburerentur hostiæ. Dicendum igitur, q̀ ista acetabula erant vasa aurea ampla, quæ Iudæi scutellas appellant, dicta acetabula ab accipiendo

A nomine generali, quia simila, quæ in sacrificiis poni debebat, in eis recipiebatur. In quolibet nāque sacrificio similam triticeam, & vinum necesse erat poni, vt patet Num. 15. c. Et cùm adducebatur ab Israelitis ponebatur in his vasis. Postea verò cùm fundenda essent libamina, portabatur simila in his acetabulis ad altare holocaustorum. *Phialas*. Dictio posita hic secūdum litteram Hebraicam, & Chaldaicam videtur significare paropsidem vel catinum. Et dicunt quidam, quòd erat ad ponendum tus, sed secundum litteram nostram signat vas vinarium, & hoc conuenientius exponitur: nam aliud vas ponitur infra, quod vocatur turibulum ad ponendum tus; cùm aūt alia vasa pertineant ad fundenda libamina, vt dicitur in littera, necessarium erat quòd pertinerent ad vinum, & farinam siue panem, quia ista sola fundebantur super sacrifi-
B cia, vt patet Numer. 15. cap. & ponuntur hic quattuor vasa, quorum vnum erat vas continens iura, ad ministrationem altaris thymiamatum: alia erant vasa ad fundenda libamina: & quia libamina consistebant in duobus, s. in simila, & vino, erant ponenda aliqua vasa vinaria, & aliqua panis susceptiua: vasa panis susceptiua erant acetabula, quæ supra posita sunt: reliqua ergo duo erant vasa vinaria, s. phialæ, & cyathi, & erant duplices vsus eorum, quia non debebant poni aliqua superfluè in opere Sanctuarij: Phialæ ergo ad continendum vinum erant, cyathi autem ad fundendum. Nam phialæ erant amplæ in parte inferiori, & angustæ in parte superiori: talia autem vasa sunt conuenientia ad conseruandum liquorem: quia securius ibi continetur, ne effluat: cyathi sunt vasa ampla in parte superiori, & sunt conuenientiora ad effundendū:
C cùm ergo conseruari debebat vinum, ponebatur in phialis: cùm verò super sacrificia effundendum foret, ponebatur de phiala in cyathos, & portabantur ad altare holocaustorum, & ibi super carnes sacrificiorum fundebatur vinum. *Et cyathos*. Rabbi Salomon dicit, quòd isti cyathi sunt vasa mundificatoria, & erant ista cauata, & super ea ponebantur panes, vt vndique aere tangerentur, ne muccus in eis, aut putredo aliqua causaretur: cùm in istis panibus facilius quàm in alijs eueniat, quia non potuit consumi humiditas, sicut in alijs à calore igneo, quia clausi erant vasis ferreis, & aureis. Sed hoc nihil est: quia panes positi durabāt ibi solùm per septem dies, cùm mutarentur per singula sabbata: & ponebantur alij recentes, vt patet Leuit. 24. & 1. Reg. 21. cap. Etiam, quia fundamentum falsum est: scilicet, q̀ isti panes citius quàm alij
D putrefierent, quia non erant cocti in vasis aureis, & ferreis, vt isti existimant, sed in clibano: nam & pro sacrificio, q̀ maius est, coquebantur panes in clibano, vt patet Leuit. capite 1. Non stat ergo ista positio. Alij dicunt, cyathos fuisse vasa vinaria, sicut & phialas, nihilq. differre ab eis, nisi in figura. Sed nec hoc quidem rationabiliter dicitur: quia frustra esset multiplicare vasorum varietates ad vnitatem ministerij. Dicendum igitur, vt supra dicebatur, quòd cyathi erant vasa vinaria: differebant tamen à phialis in quantitate, & figura, & præcipuè in officio: quia phialæ erant conseruatiuæ, cyathi erant ad effusionem. *Et turibula*. Ista sunt vasa conseruatoria turis, quæ ad vsum ministrationis thymiamatum subordinabantur, & ponebantur super panes propositionis cum ture, atque patenæ nuncupantur. *Ex auro puro*. Quia nihil argenti aut
E alterius metalli mixtum habere debebat. *In quibus offerenda sunt libamina*. Libamina vocantur ea, quæ funduntur in sacrificiis. Erant sacrificia propriè carnes animalium: id autem quod cum istis carnibus fundebatur, dicebatur libamen; & licet secundum significationem vocabuli, magis conueniat nomen hoc humidis, quàm aridis: tamen ad vtrumque extenditur hic: nam in quolibet sacrificio offerebatur vinum, quod liquidum erat, & simila triticea pertinens ad res aridas, vt patet Numer. 15. cap. Dicuntur autem ista vasa facta fuisse ad fundenda libamina: non quòd omnia essent ad fundēda libamina: nam turibula non erant ad hoc, sed ad tura tenenda, quæ adolerentur in altari thymiamatis: alia autem tria vasa supra posita, erant ad offerenda libamina, scilicet, vnum ad offerendum similam, & duo ad tenendum offerendumq. vinum. *Fecit & Candelabrum*. Hic ponitur de fabrica-

tione

tione Candelabri. *Fecit*. scilicet, Beseleel artifex præcipuus totius operis. *Candelabrum ductile*. Dicitur ductile, scilicet, factum per ductionem, id est, extensionem malleatoriam, & non per fusionem, aut per partium coniunctionem, scilicet, quòd diuersæ partes Candelabri per se fierent; & postea iungerentur per incastrationem. Erat autem satis difficilè tale Candelabrum fabricare tali modo, & aliter non fuisset ita difficile. Vnde dicit Rabbi Salomon, quòd artifex totum illud talentũ auri in ignem proiecit, & inde Cãdelabrum factum exiit. Sed hoc fictitium est, sicut & multa alia, quæ sæpissimè confinxit Rabbi Salomon. Quod satis clarè videtur: quia dicitur supra, 31. & 35. capit. quòd Deus dederat Beseleel, & Ooliab sapientiam, & intelligentiam, & scientiam, ad excogitãdum quidquid fabre fieri posset in opere Tabernaculi: sed si Beseleel nesciens facere artificiosè iecisset in igné, non habuisset sapientiam artis ad faciendum hoc: ergo dicẽdum, quòd fecit artificialiter, sicut omnia alia. Item, quia supra 31. cap. dicitur, ꝙ Deus posuit sapientiam in corde eruditorum, vt faciant omnia, quæ præcepit Dominus Muysi, s. Tabernaculum, &c. inter quæ ponitur Candelabrũ, tamquam vnum de principalibus: ergo per sapientiam fabrilem factum fuit Candelabrum: nam quòd sic fieret, nulla sapientia erat, quia quilibet facere sic potuisset. *De auro mundissimo*. Aliquando dicitur de auro mundo, siue puro, & aliquando de auro mundissimo, sed in hoc differentia nulla est, quia ita erat purum, vbi vocatur aurũ mundum, sicut vbi vocatur mundissimum. *De cuius vecte*. Vocatur vectis hastile Candelabri, quia in illo totũ Candelabrum vehitur, vel fundatur, quia istud hastile erat grossius ceteris calamis, & de ipso oriebãtur calami tanquam radij rami de stipite. De fabricatione autem huius, quia difficilis est satis, multa diximus supra, 25. cap. ideo ibi videantur; hic autem breuiter littera transcurrenda est: fundabatur totum Candelabrum in quadã lamina aurea ampla, quæ erat pars Candelabri ipsius, sicut cõsueuit in aliis Candelabris, vt quidquid caderet de Cãdelabro, scilicet lychnorum fauillæ, aut aliæ immunditiæ, reciperentur super illam laminam, vt non coinquinarent alias res. Item, quia illa lamina conferebat stabilitatem Candelabro, vt põdere suo vrgente teneretur, ne in alterutram partem deflecti posset. Aliqui enim dicũt, ꝙ omnes calami isti, qui hic nominantur, & ipsum hastile, nascebantur de pede Candelabri simul. Sed hoc falsum est, secundum quod apparet ex littera hic, & supra 25. cap. cùm dicitur: Hoc est opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. Et hic dicitur, quòd de vecte procedunt calami, sed vectis vocatur hic hastile. Item, non simul nascuntur isti calami, de hastili, quasi ex pede hastilis nascantur, sed quidam oriuntur superius quidam verò inferius, vt patet supra 25. c. s. ꝙ calami ex duobus lateribus oriri debebant in tribus locis. Dicendũ igitur, ꝙ de pede, scilicet, de lamina ampla, in qua fundabatur totũ opus Candelabri, nascebatur immediatè quædam stipes satis grossa secundum conuenientiam operis Candelabri, & iste solus nascebatur: deinde cùm modicum surgeret in altum, oriebantur duo calami ex eo ex duobus lateribus, vnus ex vno latere, & alius ex alio. Deinde cum magis eleuaretur, oriebantur alij duo similiter, & deinde alij duo: inter hæc loca ortus calamorum erant sphærulæ scyphi; & lilia. *De cuius vecte*. id est, hastili, vel stipite, aut trũco. *Calami*. Isti sunt quidam quasi rami, vel brachia Candelabri pertinentia vsque ad altitudinẽ hastilis, & in quolibet horum ponebatur lucerna vna. *Scyphi*. id est, vasa, quia in ipso hastili erant vasa quattuor, vt infra videbitur, & in quolibet istorum calamorum, tria vasa. *Sphærulaq;*. Vocantur sphærulæ quædã rotũditates ex auro factæ, sicut poma, & vocãtur in Hebræo (poma) littera tñ nostra proprius hic loquuta est, seruando sensum litteræ Hebraicæ: nam poma solũ sunt ea, quę nascuntur in arbore. Si aũt aliqua de alia materia fiunt, illa figurã solam habent, sed non ideo magis sphærulæ dicendæ sunt, cũ talis figura geometricè sphęrica dicatur. *Ac lilia procedebant*. In Hebræo df. *Et flores*. Ponitur nomen generale: littera nostra posuit nomen magis speciale, quia nulli flores magis propriè in Candelabro fieri poterant, quã lilia, quæ sunt acuta, & magis cum decorabant Candelabrum

F ipsum: omnia illa procedebant de vecte, i. de hastili, quæ erant productilia, & non affixa, vel solidata cum hastili, sed malleatoriè materia ipsius hastilis extendebatur, & figurabat secundum hæc lilia, & sphærulas atque scyphos. *Sex in vtroque latere*. Non est intelligendum, quòd in quolibet latere essent sex calami, quia omnes simul erant sex, sed dicitur quòd erant sex in vtroque latere, id est, accipiẽdo simul omnes calamos, qui erant in vtraque parte, erant sex, sed in quolibet latere solùm erant tres, vt patet immediatè. *Tres calami ex parte vna*, &c. Potest hoc intelligi si consideremus stipitem Cãdelabri, & tectum, in quo assignabimus quattuor latera versus quattuor mundi partes: accipiantur ergo duo latera eorum opposita, s. latus Orientale, & latus Occidentale, & in his duobus lateribus collocabantur omnes calami ascendendo, s. G quòd in latere Orientali produceretur vnus calamus, & deinde interpositis his, quæ dicũtur in littera, scilicet, vna sphærula, & vno lilio, atque scypho, sequebatur alius calamus: deinde interpositis his tribus supradictis, semper ascendendo in ipsu hastili sequebatur tertius calamus. In latere opposito, scilicet, Occidentali, erat idem ordo: ponebantur enim tres calami, scilicet, vnus calamus in directo primi calami existentis in latere Orientali, & secundus in directu secundi, & tertius in directo tertij, super eadem lilia, sphærulas, & scyphos super quæ erãt calami alterius lateris. *Tres scyphi in nucis modum*. Vbi nos dicimus in nucis modum, in Hebræo dicitur: (mesaquadim) quod signat duo. s. nuces, vel amigdala, aut incassatum, aut colligatum, siue affixum. littera autem nostra sequitur hic primũ sensum. s. ꝙ essent isti scyphi quasi H nuces, vt fortè quia erant aliqualiter rotundi, licet non totaliter, quia tunc non differrent à sphærulis. Vel accipitur (messuquadim) id est, quasi affixum, vel incassatum: quasi dicat, ita erant isti scyphi subtiliter fabricati, quòd non videbantur esse productiles de ipso hastili, sed affixi ei. Nam subtilius fabricari possunt ea, quæ affixa sunt, quàm ea, quæ ductilia sunt, quia productilia fabricantur in alio: affixa siue colligata fabricantur in se: veritatem tamen horum magis exposuimus supra, 25. cap. *Per calamos singulos*. In hastili erãt scyphi, & in calamis erant scyphi. Hic autem de scyphis, qui erant in calamis mentio fit: & erant tres scyphi in quolibet calamo, sed in hoc differebant, quia cùm calami superiores semper essent minores calamis, qui erant infra, erant quoque scyphi calamorum superiorum minores scyphis calamorum inferiorum: non I tamen erant isti tres scyphi simul in quolibet calamo, s. ꝙ vnus poneretur immediatè post alium, sed interponebãtur flores liliorum & sphærula, quia in quolibet etiam calamo tres sphærulę erant, & tria lilia. Erat autem ordo iste, ꝙ in radice calami cuiuslibet vbi egreditur ab hastili, erat vnus scyphus, & post eũ erat vna sphærula, & post eam erat vnum lilium: & rursus erat vnus scyphus, qui erat secundus, & secunda sphærula, & secundum lilium: & post tertius scyphus, tertia sphærula, & tertiũ lilium: & sic in extremitate calami apud locum vbi ponebatur lucerna erat tertium lilium, nec erat aliquid alterum in quolibet calamorũ. *Sphærulæq. simul, & lilia*. id est, sicut ponebantur, vel erant tres scyphi in calamo quolibet, ita erant sphærulæ tres, & lilia tria, secundum ordinẽ, quem notauimus. *Et tres scyphi instar nucis in calamo altero*. Sicut K in primo calamo erat ordo scyphorum, sphærularum, atque liliorum: ita erat ordo in secũdo, & in quolibet altero. *Aequum erat opus sex calamorum*. Opus accipitur hic, sicut vulgariter accipimus pro aliquo sculpto, vel depicto, aut artificiosè elaborato. Et sic consueuimus dicere, quòd illa res, vel illud ædificium habet multum opus, hic autem vocatur opus calamorum, id quod in calamis elaboratũ erat, s. lilia, & scyphi atque sphærulæ. Et illud opus erat æquale in omnibus sex calamis, quia quilibet calamus habebat tres scyphos, tres sphęrulas, & tria lilia. *Qui procedebant de stipite Candelabri*. i. sex calami procedebant de stipite. Vocatur autem stipes multis nominibus: aliquando enim vocatur hastile, vt patet supra, 25. c. aliquando vocatur vectis, vt dictum fuit supra in littera; aliquando dicitur stipes, sicut patet hic. *In ipso autem vecte*. Posuit supra opus calamorum, hic ponit opus hastilis:

Opus quorundam de calamis Candelabri.

Ordo scypborũ liliorum. & sphærularum Candelabri.

lis: & erat maius opus hastilis, quam opus cuiuslibet calami: nã quattuor sphęrulæ, quattuor lilia, quattuor scyphos hastile continebat. *Erant quattuor scyphi in nucis modum.* Disponebãtur autem quattuor scyphi isto modo, quia circa pedem hastilis erat vnus scyphus, & deinde interposita sphærula, & lilio, sequebantur calami duo simul, & vltra illos erat secundus scyphus immediatè, deinde interposita sphærula, & flore, sequebantur secundi duo calami simul, & apud illos erat immediatè tertius scyphus: deinde interposita sphærula, & lilio sequebantur duo calami tertij, & vltra illos immediatè erat quartus scyphus. *In nucis modum.* Supra declaratum est quid hoc sit. *Sphærulaq. per singulos simul & lilia.* id est, apud quemlibet scyphum, ponebatur vna sphærula, & vnum lilium: erant igitur quattuor sphærulæ, & quattuor lilia, sicut erant quattuor scyphi, quorum ordo erat ascendendo cõtinuè per ipsum vectem, siue stipitem, scilicet, vt ponereiur in principio hastilis circa pedem eius, vbi procedit de lamina sua vnus scyphus, & super eũ vna sphærula, & super eam vnum lilium, & tunc de lateribus duobus oppositis egrediebãtur duo calami simul, & super calamos illos sequebatur immediatè secundus scyphus, & secunda sphærula, & secundum liliũ: & super hoc sequebatur immediatè locus duorum calamorum secundorum egredientium simul ex lateribus duobus oppositis, & super hoc erat immediatè tertius scyphus, tertia sphærula, & tertium lilium: & post hoc de vno loco egrediebãtur duo calami, qui tertij erãt: & super hos erat immediatè quartus scyphus quarta sphęrula, & quartum lilium: & supra lilium erat lucerna, id est, vas quoddam contentiuum olei, in quo terminabatur tota magnitudo, & opus hastilis Cãdelabri. *Et sphærulæ sub duobus calamis per loca tria.* Duo calami simul egrediebantur de lateribus oppositis, ideo quidquid erat sub vno calamo, erat sub duobus calamis, quia duo calamĩ simul erant vbicumque erant. Erant ergo sphærulæ sub duobus calamis, & dicebantur esse sub calamis, quia super eas oriebantur calami.

Quomodo sphærulæ ponebantur sub calamis Candelabri. Quæst. IIII.

SED dices, quomodo dicebantur esse sphærulæ sub calamis? nam aut dicetur esse sphærula immediatè sub calamis, aut mediatè: si autem sint mediatè, nihil est dicere: quia tunc non solùm sphærulæ, sed etiam scyphi, qui erant magis distantes, dicerentur esse sub calamis, & tunc non poneretur aliquid speciale de sphærulis, quòd essent sub calamis, sed Scriptura facit in hoc mentionem specialem, & quòd esset per loca tria: si autem dicatur, ꝙ erant immediatè sphærulæ sub calamis: est cõtra ordinẽ, quem supra posuimus, scilicet, quòd immediatè poneretur scyphus vnus, deinde sphærula, & postea lilium, & post calami: & iterum scyphus, sphęra, & lilium, & sic vsque ad vltimum. Item videtur repugnare ordini, qui assignatur in littera: nam dicitur in littera, quòd scyphi erant tres in calamis singulis, & sphærulæ simul ac lilia, & tres scyphi instar nucis in calamo altero sphærulæ simul, & lilia: idem ordo assignatur in opere hastilis, quia dicitur, quòd erant quattuor scyphi in stipite, & sphærulæ per singulos, & lilia. Dicendum igitur est, quòd ordo istorum est, quem assignauimus hic, scilicet, ꝙ scyphus sit in principio, deinde sphærula, & postea lilium. Et sic respondebitur quando arguitur an calami fuerint immediatè super sphærulas, an super lilia, quòd licet fuerint super lilia immediatè, & super sphærulas, mediatè tamen videbantur calami fuisse super sphærulas. Cuius ratio est: quia sphærulæ rotundæ erant, & circuibant stipitem: lilia autem non erant rotunda, sed acuta, & directa versus sursum, vel aliqualiter obliquata in modum spiræ, qui est imperfectus circulus, sicut facit coluber. Poterant ergo lilia dirigi per latera illa, in quibus non erant calami: & sic licet essent lilia semper supra sphærulas, & inter calamos, & sphærulas, tamen calami totaliter erant super sphærulas, & non totaliter super lilia, quia dirigebãtur fortè per latera, in quibus nõ erant calami, vt dicebamus supra. Consideremus quattuor latera hastilis, s. Orientale, Occidẽtale, Meridianum,

A atque Septentrionale. In duobus oppositis lateribus ponebãtur duo calami egredientes, scilicet, in latere Orientali, & Occidentali: manebant ergo duo latera sine calamis, scilicet, Meridianum, & Septentrionale, per quæ super sphærulas essent duo ramusculi liliorum egredientes. Vel quòd fortè sub altero calamorum esset curuatura lilij egredientis, & facta modica obliquatione tenderet per aliud latus, in quo non erat calamus: & sic manerent calami egredientes super sphærulas, quia quælibet sphærula circumdabat locum egressionis vtriusque calamorum. *Per loca tria.* Dicitur quòd erant calami super sphærulas per tria loca, ne putetur, quòd super omnes sphærulas essent calami: nam cùm essent sphærulæ quattuor, oportuisset tunc fuisse calamos octo, quia duo calami simul egrediebantur ab eodem lòco: sed solùm erãt sex calami egre-

B dientes de hastili: ergo in tribus locis egrediebantur, & super tres sphærulas, sphærula aũt quæ erat vltima ascendendo, in cacumine Candelabri erat, non sub aliquo calamo. *Qui simul sex fiunt calami.* id est, licet quidam calami poneretur in latere vno, & quidam in alio: tamen omnes coniuncti sex erant. *Procedentes de vecte vno.* id est, de hastili vno, nec egrediebãtur de basi Candelabri, scilicet, de lamina magna, sed de ipso hastili, & hastile solùm de basi procedebat. *Et sphærulæ igitur, & calami ex ipso erant.* id est, non affigebantur ei calami in vecte siue hastili, sed ex ipso hastili fiebant, s. ꝙ malleatoriè tenuabatur massa ipsius hastilis in calamos extendendo, & figurando sphærulas, & lilia, & scyphos. *Vniuersa ductilia*, &c. Declarat magis quod dixit, scilicet, ꝙ omnia essent ex ipso hastili, s. quòd essent ductilia. Ducere propriè extendere est. Ex-

C tendendo igitur vniuersa hæc fiebant. Et accipitur hic ductile, id est, productile. Distinguuntur namque ista: quia ductile dicitur quidquid fit per malleationẽ extendendo, & non per sculpturam cauando, aut per fusionem in aliqua forma fusoria: accipiendo tamen ductile specialiter, signat id, quod simpliciter fit ex aliqua materia per malleationem extensiuam. Productile autem est, quod fit extendendo per malleationem, sed nõ fit de massa immediatè, sed fit de aliquo ductili: vnde productile dicitur quasi porro ductile, id est, quasi ex ductili ductile, & secundum hoc hastile ipsius Cãdelabri, quod fiebat immediatè ex ipsa massa auri, vocabatur ductile: calami autem, & totum opus calamorum, & opus hastilis, erat productile, quia fiebat ex ductili: hic autem si proprius littera loqui vellet, diceretur productile, & non ductile. *Fecit, &*

Q̃d ductile, & productile distinguantur.

D *lucernas septem.* Lucernæ erant quædam vasa aurea facta in extremitate hastilis, & calamorum, in quibus infundebatur oleum, & ponebatur lychnus, vt arderent. Nam ibi nec seuum, nec cera cremabatur, sicut supra sæpè probatum fuit. *Cum emunctorijs suis.* Vocantur emunctoria, forfices, quibus abscindebatur lychnum lucernarum, nę caderet in oleum: & inquinaret illud, & dicũtur ab emungendo, id est, purgando. *Et vasa vbi ea, quæ emuncta sunt extinguantur.* Ista erant quædam vasa aurea, continentia aquam, in quibus extinguebantur ea, quæ tollebantur de lucernarum lychnis: & hoc fiebat, ne fumigarent cùm proijcerentur in terram. *De auro mundissimo.* Etiam ista emunctoria, & vasa extinguendi emuncta, licet essent ministerij non excellentis, vel mundi, tamen de auro purissimo erant. *Talentum auri appendebat Candelabrum.* Quan-

Lucernæ Candelabri.

E tum aũt de auro esset talentum, nunc nescitur, quia mensuræ, & pondera quotidie variantur. *Cum omnibus vasis suis.* In his computabantur emunctoria, & illa, in quibus extinguebantur ea, quæ erant emuncta, & ipsa infusoria ex auro: nam duo infusoria olei pendebant in duobus rostris Cãdelabri, sicut patet Zachar. 4. c. *Fecit, & altare.* Hic ponitur de altaris thymiamatum fabricatione. *Fecit.* s. Beseleel. *Altare thymiamatis.* Hoc erat quoddam altare positum intra Tabernaculum, in quo quotidie in aurora thymiama adolebatur ante velum: in quo nunquã aliquod animal, aut alia oblatio cremabatur, nec offerebatur sanguis, nisi semel in anno, cum tingebantur cornua eius in die propitiationis, vt patet supra, 30. cap. & Leuit. 16. *Per quadrum singulos habens cubitos.* scilicet, in longitudine, id est, in quolibet latere vnum cubitum, scilicet, vnum in longitudine, & alterum in latitudine. *Et cum*

angulis

angulis procedebant cornua. Erant ista cornua quædam eleuationes factæ in ipsa tabula altaris, & fiebat talis eleuatio in angulis quattuor altaris. Ad quid autem fierent ista cornua, supra, 30.c. dictum fuit. *Vestiuitq. illud auro mundissimo.* Quia posuit laminas aureas affixas illi in circuitu, ita quòd totum videretur aureum. Habebat autem istud altare coopertorium tabulæ setim, quod nõ habebat altare holocaustorum: nam illud concauum, & sine coopertorio erat, vt patet supra, 27. & sequenti cap. *Cum craticula.* Non accipitur hic craticula sicut in altari holocaustorum, in quo perueniebat craticula vsque ad altaris medium, vt patet supra, 27. cap. sed pro coopertorio Arcæ: quod apparet ex verbis litteræ cùm dicitur: Cum craticula, parietibus, & cornibus. Non enim erat aliquid aliud quod craticula signare posset in ipso altari, nisi & ipsum coopertorium signaret. Hoc etiam manifestatur magis in Hebræo, vbi ponitur (gog) loco dictionis huius. Et signat tectum domus, vel alicuius alterius rei. *Ac parietibus, & cornibus.* Parietes erant quattuor tabulæ altitudinis in circuitu. Cornua dicuntur illæ eleuationes, siue recuruationes factæ in angulis altaris. Omnia hæc cooperta erant auro, scilicet, laminis aureis. *Fecitq. ei coronam aureolam per gyrum.* id est, coronam de auro: ista corona erat quędam lamina eleuata in circuitu quadraturę, & totius altaris. *Et duos anulos aureos sub corona.* Duo vectes fiebant ad portandum altare. Et cùm quilibet mitteretur in duobus angulis, erant necessario quattuor anuli aurei: sed erant duo in vno latere, & duo in reliquo. Dicebantur isti positi sub corona, quia erant circa altitudinem summitatis tabularum: corona autem erat in extremitatibus altitudinis tabularum. *Per singula latera.* Non est intelligẽdum, quòd in quolibet latere poneretur aliquis vectis, quia tunc fuissent quattuor vectes iuxta numerum quattuor laterum: sed dr̃ per singula latera, i. in illis lateribus, in quibus debet poni vectis aliquis, quasi dicat, in quolibet latere, in quo ponuntur vectes, sunt duo anuli, & vnus vectis. Si enim in quolibet latere essent anuli, & vectis, haberet vectes ad mouendum motibus oppositis simul: quia per duos vectes portaretur in partem anteriorem, & per duos alios portaretur in latus dextrum, vel sinistrum. *Vt mittantur in eos vectes, & possit altare portari.* Si non ponerentur vectes, non posset altare hoc cõuenienter portari: nam ista non imponebãtur plaustris, sed manibus ferebantur, vt patet Numer. 7. c. Si autem sine vectibus ad illud manus applicandæ fuissent, non cõuenienter potuisset portari. *Ipsos autem vectes fecit de lignis setim.* Generale hoc erat in omnibus artificiatis de ligno in toto Tabernaculo. *Et operuit laminis aureis.* Affigendo illas in circuitu vectium. *Composuit & oleum.* Non accipitur oleũ pro simplici oleo, quia in hoc nulla compositio facienda erat per Beseleel, & alios artifices, sed sic purum offerebatur a filiis Israel: sed vocatur oleum vnctionis, quo vngebantur Sacerdotes & vestes eorum, vel saltẽ vngebantur facta conspersione cum sanguine: de quo dictum fuit supra 29. cap. Vngebatur etiam totum Sanctuarium cum vasis suis. Et istud oleum vnctionis erat vnguentum aliqualiter cõspissatum, de cuius compositione habitum fuit supra, 30. cap. *Ad sanctificationis vnguentum.* id est, ad vngendum sanctificationem, quæ signat Sanctuarium, & omnes res sacras. Vel si accipiatur oleum, pro oleo simplici, vt erat admiscibile aliis rebus ad faciendum vnguentum illud, est sensus. *Composuit oleum.* s. oleum simplex, disponẽdo illud in certa quãtitate, vt haberet se proportionabiliter ad alia, quæ conueniebant in illa mixtione. *Ad sanctificationis vnguentum.* id est, ad faciendum vnguentum sanctum. Vocatur vnguentum sanctificationis, siue vnguẽtum sanctum: quia erat soli diuino cultui applicandum: nam vt dicitur supra, 30. cap. Hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras: caro hominis non vngetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud: quia sanctificatum est, & sanctum erit vobis. Homo quicumque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo. *Et thymiama.* Dicuntur thymiamata quædam confectiones factæ ex speciebus siccis, quæ contundebantur atque in puluerem minutissimum soluebantur: & de his cremabatur quotidie coram Domino.

F De his habetur supra, 30. cap. *De aromatibus mundissimis.* Aliquando aromata signant confectiones quasdam; aliquando signant aliquas species simplices, aliquãdo est nomen generale ad multos succos arborum, & ad species odoris boni. De primo habetur Matth. vltimo, & Marci vltimo cap. cum dicitur: Maria Magdalenæ, & Maria Iacobi, & Maria Salome, emerunt aromata, vt venientes vngerent Iesum. Hic enim aromata pro vnguentis accepit, quæ confecta & non simplicia fuisse cõstat. Aliquando accipitur aroma pro aliquo speciali succo, & sic videtur Genes. 37. cap. cum dicitur, quòd Ismahelitæ portabãt de Galaad in camelis suis aromata, resinam, & stacten, supra, 30. c. Aromata distinguuntur contra alios succos, & species, cum dicitur: Sume tibi aromata primæ myrrhæ electæ, & cinnamomi medium, & calami & cassiæ.
G Ecce qualiter contra omnia ista distinguitur aroma. Et in eodem capite, iterum cùm agitur de confectione thymiamatis, dicitur: Sume tibi aromata, stacten, & onycha, & galbanum, & tus lucidissimum. Aliquãdo accipitur aroma pro simplicibus succis, aut speciebus, tamen accipitur generaliter, & isto modo secundum aliquos accipitur id quod dicitur Marci 16. Maria Magdalenæ, & Maria Iacobi, & Maria Salome, emerunt aromata. Dicunt enim, quòd ipsæ emerunt aromata, quæ erãt simplices species, & ex eis vnguenta confecerunt: sic videtur velle Augustinus in sermone super illud Euangelium. Et isto modo accipitur hic, scilicet, quòd thymiamata fierent ex aromatibus, id est, ex multis speciebus, & succis, vocans aromata ea, quæ supra, 30. c. speciali nomine expresserat, scilicet, galbanum, & onycha, stacten, & tus lucidissimum.
H *Ex aromatibus mundissimis.* id est, nõ habentibus aliquam fæcem, quia vt supra, 30. cap. dicitur, quodlibet istorum, ex quo thymiama fiebat, erat electum, & boni odoris. *Opere pigmentarij.* Vocat pigmentarios illos, qui pigmenta conficiunt, & magis pertinet ad eos, qui conficiunt res siccas, quàm humidas: sic erat in thymiamate, quod ex rebus siccis conficitur, contusis vsque in tenuissimum puluerem, vt patet supra 30. cap.

CAP. XXXVIII.

FECIT *& altare holocausti de lignis setim, quinque cubitorum per quadrum, & trium in altitudine: cuius cornua de angulis procedebant, operuitq. illud laminis*
I *æneis. Et in vsus eius parauit ex ære vasa diuersa, lebetes, forcipes, fuscinulas, vncinos, & ignium receptacula. Craticulamq. eius in modum retis fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam, fusis quattuor anulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos vectes ad portandum: quos & ipsos fecit de lignis setim, & operuit laminis æneis: induxitq. in circulos, qui in lateribus altaris eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cauum ex tabulatis, & intus vacuũ. Fecit & Labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum, quæ excubabant in ostio Tabernaculi. Fecit & Atrium, in cuius Australi plaga erãt tentoria de bysso retorta, cubitorum centum, columnæ æneæ viginti cum basibus suis, capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea. Atque ad Septentrionalem plagam tentoria, columnæ, basesq. & capita columnarum eiusdem mensuræ, & operis ac metalli, erant. In ea vero*
K *plaga, quæ ad Occidentem respicit, fuerunt tentoria cubitorum quinquaginta, columnæ decem cum basibus suis æneæ, & capita columnarum, & tota operis cælatura, argentea. Porrò contra Orientem quinquaginta cubitorum parauit tentoria: è quibus, quindecim cubitos columnarum trium, cum basibus suis vnum tenebat latus: & in parte altera, quia inter vtramque introitum Tabernaculi fecit quindecim æquæ cubitorum, erant tentoria, columnæq. tres, & bases totidem. Cuncta atrij tentoria byssus retorta texuerat. Bases columnarum fuere æneæ, capita autem earum cum cunctis cælaturis suis argentea: sed & ipsas columnas atrij vestiuit argento. Et in introitu eius opere plumario fecit tentorium ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta, quod habebat viginti cubitos in longitudine, altitudo vero quinque cubitorum erat iuxta mensuram, quam cuncta atrij tentoria habebant. Columnæ autem in ingressu fuere quattuor cum basibus æneis, capitaq. earum, &*

> 2. Paral. Altare holocausti et eius vasa.

> Mare æneũ 26. dist. cap. Ecclesiasticus. 5. Ecce. in fine.

> Columna Tabernaculi.

cælatura

cælaturæ argenteæ. Paxillos quoque Tabernaculi, & atrij per gyrum fecit æneos.

Fecit &c. Descripta fabricatione Tabernaculi, hic agitur de constructione Atrij. Erat autem Atrium quoddam spatium magnum, scilicet, centum cubitorum in longitudine, & 50. in latitudine, intra quod continebatur Tabernaculum, & in hoc erat Altare holocaustorũ, & Labrum æneum ad lauãdum Sacerdotes. Erat autem hoc Atrium circumdatum columnis, & cortinis. Et diuiditur in duas partes. Primò agitur de Atrio, & suis supellectilibus; Secundò de materiæ eius oblatoribus, atque artificibus; ibi: *Hæc sunt instrumenta Tabernaculi.* Prima in duas, quia Primò agitur de rebus, quæ erant in Atrio; Secundò, de ipso Atrio; ibi. *Et Atrium in cuius Australi plaga.* Prima in duas, secundum quod agitur de duabus Atrij supellectilibus; Primò, de Altari holocaustorum cum suis supellectilibus; Secundò, de Labro æneo cum basibus; ibi: *Fecit & Labrum.* Circa primum. *Fecit.* scilicet, Beseleel, quia iste est qui vniuersa iubebat, & in eis industriam dabat, ideo totum opus principaliter ei attribuitur, sicut patet infra, in littera, scilicet: Hæc sunt instrumenta Tabernaculi, quę Beseleel filius Vri, filij Hur de tribu Iuda, Domino per Moysen iubente compleuerat. *Et Altare holocaustorum.* scilicet, in quo offerebantur holocausta.

Altare holocausti. Quæst. I.

ERANT enim duo Altaria, scilicet, vnum, quod vocabatur Altare thymiamatum, in quo sola thymiamata quotidie adolebantur. Oblationes autem sacrificiorum nunquam ibi offerebantur, vt patet supra, 30.c. de quo in cap. præcedenti in fine dictum fuit. Erat autem hoc intra Tabernaculum ante velum. Secundum Altare erat, in quo offerebantur omnia sacrificia. Et hoc erat in Atrio extra Tabernaculum, & vocabatur Altare holocaustorum: sunt enim holocausta vnum de tribus generibus oblationis: quia tamen præcipuum est inter cetera, vt colligitur Leuit. 1. capite, denominatur ab hoc. De hoc magis diximus supra 29. capite. *De lignis setim.* Quantum ad materiam principalem, licet illud Altare alibi vocetur Altare æneum, scilicet, quia erat laminis æneis coopertum. *Quinque cubitorum per quadrum.* id est, in quolibet latere quadraturæ erant cubiti quinque, & sic longitudo, & latitudo in his æqualia erant. *Et trium in altitudine.* Conueniens altitudo erat, vt Sacerdotes accedere possent ad ministrandum super altare: si autem fuisset altius, esset occasio ad faciendum gradus, quod Deus vetuerat supra 20.cap. s. non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua. *Cuius cornua de angulis procedebant.* Cornua erant quædam recuruationes, vel eleuationes lignorum, in quibus aliquid appendi posset. Erant enim de tabulis altaris ista cornua facta, & secundũ quattuor angulos erant quattuor cornua, & conueniebant hęc ad appendẽdum quattuor genera vasorum ipsius altaris, scilicet, fuscinulas, lebetes, ignium receptacula, atque forcipes, vt patet supra 27. cap. Hic autem ponitur aliud, scilicet, vncinus, & videtur aliqualiter coincidere cum fuscinulis, quæ tridentes erant, vt patet 1. Reg. 2. cap. *Operuitq. illud æneis laminis.* Non posuit aureas laminas, sicut fecerat in omnibus supellectilibus Tabernaculi. Et hoc propter duo; Primò, quia in Altari erat semper ignis, vt patet Leuit. 6.c. & erat magnus, ad consumendum magna sacrificia, si igitur laminæ aureæ positæ fuissent, calore igneo liquefactæ fuissent. Secundò, quia Altare holocaustorum erat ad vsus banausos, i. commaculatiuos, s. ad cremandum ibi sacrificia, & ad fundẽdum sanguinem hostiarum per altaris parietes. Erãt ergo parietes immũdi illi à sanguine, & superiora eius cinere, & carbonibus deformabãtur. *Et in vsus eius parauit ex ære vasa diuersa.* Multi erãt vsus in Altari holocaustorũ, ideo variis instrumentis opus erat: & hæc omnia ex ære erant. *Lebetes.* Dicuntur lebetes quædam vasa ad exportandum cineres, vt declarauimus supra, 27.c. Aliqui autem dicunt lebetes ollas æneas differentes in figura ab ollis, quas nos vocamus, sed supra, 27. cap. diximus, quod in Sanctuario non erant ollæ. Dicendum, quod in Sanctuario erant quidam lebetes, qui non pertinebant ad Sanctuarium, sed adducebant eos offerentes hostias pacificas, vt in eis coquerent carnes sacrificiorũ suorum pro se, & Sacerdotibus: & de istis dicitur 1. Reg. 7. c. Quòd si quis immolasset victimam, veniebat ad eũ puer Sacerdotis, habens fuscinulam tridentem in manu sua, & mittebat eam in caldariam, aut lebetem, ollam, vel cacabum, & tollebat sibi quidquid leuasset fuscinula. Erant autem præter has aliæ, quę pertinebant ad Sanctuarium, scilicet, ollæ in quibus interdum coquebãtur sacrificia ipsorum Sacerdotum, id est, sacrificia, de quibus soli Sacerdotes comedebant, quæ erant sacrificia pro peccato: nam ista non semper in ollis, aut lebetibus æneis coquebantur, sed interdum in vasis fictilibus, vt patet Leuit. 6.c. vbi ponitur distinctio, scilicet, quòd si vasa fictilia fuerint, confringantur: si autem vasa ænea, lauentur, & defricentur. Istarum autem ollarum ænearum, quædam ad Sanctuarium pertinebant: de quibus 4. Reg. 25. cap. dicitur, quòd Chaldæi, qui venerũt cum Nabuzardan, & succenderunt templum, tulerunt inde ollas æneas, & tridentes, atque scyphos. Si tamen adhuc istas ollas, quæ erant in Sãctuario, vellemus dicere pertinere ad omnes decoctiones, siue hostiarum pacificarum, siue pro peccato, non videretur inconueniens, & tunc lebetes, qui hic nominantur, erunt ad decoctionem, & ad educendum cineres de Sanctuario. *Forcipes.* Dicuntur tenaculæ ad apprehendendum carbones factæ: & ad disponendum ignem super altare, ne cogerentur Sacerdotes tangere manibus suis ignem, ne aut læderentur, aut inquinarentur. *Fuscinulas.* Dicuntur fuscinulæ instrumenta ad educendum carnes de olla, vel mouendum eas, aut ad extrahẽdum brodium despumandumq. & cetera coquorum opera faciendum, & dicitur fuscinula, quasi fusca, quia nigra est, propter fumum, & sordes banausæ ministrationis. *Vncinos.* Dicuntur quædam instrumenta habentia dentes ad appendendum facta; & conueniunt etiam ad extrahendum carnes. Et distinguuntur hic ista duo, scilicet, fuscinulæ, & vncini, quia supra 27. c. non distinguũtur, & hoc quia fuscinulæ abundãt ad officium suum, & vncinorum, quia cùm vncini solùm ad apprehendendum sint fabrefacti, fuscinulæ quoque erant ad apprehendendum, quia dentes habebant: sicut dicitur 1. Reg. 2. cap. quòd puer Sacerdotis tollebat fuscinulam tridentẽ in manu sua, & mittebat in lebetem, vel caldariam, & tollebat quidquid fuscinula leuasset. Ibi igitur non erant necessarij aliqui vncini. *Et ignium receptacula.* Vocantur ignium receptacula, quædam vasa, in quibus ponebantur prunæ, vt portarentur intra Tabernaculum, & ponerentur in Altari thymiamatum, vt adolerentur in eis thymiamata. Et istud vas licet esset in Altari holocaustorum, tamen non pertinebat ad ministrationem illius, sed ad ministrationem altaris thymiamatum, nisi accipiatur largè ministratio facta in altari holocaustorum, scilicet, quòd accipiebatur ignis de altari holocaustorum in illis vasis, quæ vocabantur ignium receptacula: sed subordinabatur ad Altarę thymiamatum, sicut dicebantur phialæ, & cyathi, turibula, & acetabula, esse vasa pertinentia ad vsum mensæ, cùm tamen pertinerent ad Altare holocaustorum, & ad Altare thymiamatis, vt cap. præcedenti declarauimus. *Craticulamq. eius in modum retis.* Craticula est quædam magna lamina ænea, perforata multis foraminibus, & dicitur craticula ad similitudinem craticulæ, in qua pisces assantur, quia illa est perforata, vt subintret ignis per multa foramina. *In modum retis, &c.* Recte contextum ex filis est, & foramina sunt inter fila, sic erant foramina in istius craticulæ partibus. *Et subter eam in altaris medio arulam.* id est, inter altaris concauitatem inter quattuor tabulas, quæ erat subter craticulam.

Quæ vasa erant lebetes Sanctuarij.

Qualiter Craticula locabatur in Altari holocaustorum. Et quomodo arula. Quæst. II.

DE ista Craticula multi varia sentiunt, non potentes eam locare concorditer ad litteram. Veritas autem in hoc est, quia Craticula erat quædã lamina tenuis ænea perforata, vt rete contextum ex filis: & non ponebatur intra concauitatem Altaris pendendo à quattuor cornibus

Altaris,

Altaris, facta ad cremandum carnes in ea, vt quidam opinati sunt, sed erat extra concauitatem Altaris, & plicabatur parieti Altaris quibusdam clauis infixis, sicut quibusdam tabulis portarum domorum vrbiumq. affiguntur aliquæ laminæ, vel plicaturę virgarum ferrearum facientes inter se cratem reticulatam, & incipiebat ista Craticula ab extremitatibus tabularum ab ipso pauimento vsque ad medium Altaris, i. vsque ad medietatē altitudinis tabulæ Altaris: erat enim tabula Altaris habēs altitudinem cubitorum trium, vt patet in littera: perueniebat igitur Craticula vsque ad medium, s. vsque ad cubitum, & dimidium altitudinis Altaris: ab illo autem loco vsque ad extremitatem altitudinis Altaris per alium cubitum & dimidium, scilicet, perueniebāt laminæ æneæ solidæ tegentes in circuitu, & illa Craticula etiam in circuitu Altare ambiebat, quia in omnibus quattuor lateribus erat, & solùm perueniebat vsque ad cubitum & dimidiū altitudinis in quolibet latere. Hoc autem altare, quia cauum, & inane erat, cùm locabatur ad sacrificandum in aliquo loco, vbi manēdum erat, replebatur terra vsque ad aliquam partem eius ante summitatem tabularum, & super illam terram ponebatur aliqua arula, id est, aliqua lapidea lamina, vel ærea, super quam poneretur ignis, & incēderentur carnes, & erat ista arula in medio altaris equidistanter ab angulis. De ista arula non facit mētionem littera Hebraica in hoc loco, sed solùm ponit Hieronymus, sicut aliqua quæ ponuntur cap. sequenti per modum expositionis, quia interdum littera Hebraica obscura nimiū est, & ipse ponens plura verba quam littera Hebraica, & alio ordine iuncturæ, nihil tamen mutās de sensu, quem verissimè facit littera Hebraica, exponere eam videtur. Ponit igitur Hieronymus arulam tanquam aliquod instrumentum, in quo essent prunæ, & ponerētur in eo carnes sacrificiorum. Simile habetur Ierem. 36. cap. quòd Rex sedebat in domo sua hiemali, & posita erat ante eum arula plena prunis. Huiusmodi autem considerauit Hieronymus in altari esse. Vel si fortè velimus dicere, quòd non ponat Hieronymus aliquod alterum vas intra concauitatem Altaris super superficiē terræ intus positæ, dicemus, & valde conuenienter, quòd arula Altaris, est superficies terræ positæ intra parietes ipsius altaris, quæ perueniebat vsque ad satis magnam altitudinem tabularum Altaris, & in illa superficie struebantur ligna, & super ligna ponebantur carnes sacrificiorum concisæ. Et bene vocatur superficies illa ara, siue arula, quia ara est id super quod immediatè sacrificia fiunt: & sic nos lapides illos cōsecratos ab Episcopis, super quos calicem, & hostiam ponimus, cùm Sacerdotes nostri celebrant, aras vocamus. Quia igitur sacrificium immediatè ponebatur super illam terræ superficiem, conuenienter ara, vel arula nuncupatur. Et distinguitur arula ab altari: quia arula solum vocatur superficies illa terræ, Altare autem vocatur ipsum, quod factum est ex tabulis, & est vacuum, continetq. altitudinem atque profunditatem & latitudinem. Et hoc etiam conuenit, ad hoc quòd dicatur hæc arula Altaris, quia ista superficies terræ erat intra Altare. Hebræi autem hoc etiam tenebāt, quia concordat magis litteræ suæ, quam q; ponatur aliqua ærea, aut lapidea moles, in qua struerentur ligna, & locaretur sacrificium. Cum igitur castra locanda essent, hoc altare, quod concauum, & inane erat, terra replebatur vsque ad certam partem suam, & ibi sacrificia fiebant. Cùm autem castra mouēda essent, & Altare ad locum alium transportandum, euacuabatur tota terra, & sic facilè mouębatur. Ista Craticula ponebatur ad pulchritudinem, quia pulchrius sic videbatur Altare, quam si totum laminis solidis æneis tectum fuisset. Maximè, quia in parte inferiori non erat necessaria grossicies, & concauitas laminæ, sicut in parte superiori. Aliqui etiam dicunt, quòd erat ista craticula ad distinctionem sanguinis, quia quando tingendum erat Altare sanguine illito digito Sacerdotis tingebatur super Craticulā, scilicet, in cornibus Altaris. Cùm autem fundendus esset sanguis per partes Altaris fundebatur infra Craticulam, scilicet, in parte tabularum Craticula opertarum, sic ponunt glossæ Hebraicæ. Sed hoc falsum est: quia quando sanguis fundebatur per parietes Altaris non fundebatur infra Craticulam, sed super altitudinem

Arula non inuenitur in littera Hebraica.

Arula ab altari distinguitur.

Opin. quorundam ad quid Craticula ponebatur in altari holocausti.

F tabularum, scilicet, in extremitate altitudinis, sic patet Leuit. 1. cap. cum dicitur, quòd de holocausto ouium, scilicet, arietum masculorum acciperetur sanguis, fundēdus erat super altare; sed non potest dici super Altari sanguinem fundi, si funderetur infra Craticulam, quia illa erat in parte infima tabularum Altaris, vt declaratū fuit supra. Item, magis patet in eodem cap. cum dicitur: De holocausto, quod fiebat de auibus, quòd Sacerdos torqueret caput auis ad collum, & rupto vulneris loco, decurrere faceret sanguinem super crepidinem Altaris. Crepido vocatur summitas, vel præruptum à quo ad omnes partes est casus, vel descensus. Et ista erat summitas tabulæ cuiuslibet altaris, & super illam decurrebat sanguis. Dicendum igitur, quòd Craticula Altaris ad solam pulchritudinem facta erat. Aliqui sapientes Iudæorum dicunt, G istud altare fuisse altitudinis cubitorum decem, & sic habetur in suo Talmud. Et quando obijcitur contra eos, q; littera dicit Altare habere altitudinem cubitorum trium. Respondent, quòd intelligitur de altitudine tabularum super Craticulam. Altitudo autem, quæ est à pauimento vsque ad locum, ad quem peruenit Craticula, nō computabatur in istis tribus cubitis. Sed hoc est contra textum, & includit contradictionem: quia dicitur supra, 27. cap. q; Craticula erat vsque ad altaris medium: si Altare autem esset cubitorum decem, necessariò perueniret Craticula vsque ad cubitos quinque, & manerent alij quinque cubiti discooperti, quod est contra responsionem eorum, qui dixerunt vltra Craticulam vsque ad finem altitudinis Altaris, esse cubitos tres solùm. Et est etiam contra textum, qui ponit solùm tres cubitos: si autem totum altare H accipiant ipsi pro tribus cubitis discoopertis, id est, super quos non veniret Craticula, oportuisset vt medium illius coopertum fuisset Craticula. Et cum ipsi solos illos tres cubitos altare vocent, opottet vt cubitum & dimidium illorum texisset Craticula; & sic peruenisset vsque ad cubitum octauum, & dimidium, quod est contra eorum responsionem, & contra hypothesim: ergo nullo modo stare potest, quòd Altare fuerit cubitorum decem altitudinis, qualitercumque ponatur Craticula. *Et subter eam*, id est, subter Craticulam. *In altaris medio arulam*. Posita autem Craticula sicut eam in superioribus assignauimus, adhuc aliqui dubitant de positione arulæ.

Qualiter arula esset in altaris medio.

An arula esset inferior Craticula in Altari holocaustorum. Quæst. III.

I ET dicunt, quòd arula erat inferior Craticula, scilicet, quòd perueniebat Craticula per parietem exteriorem vsque ad medietatem altitudinis Altaris, & arula intra concauitatem altaris in medium altaris versus pauimentum. Sed hoc non potest stare: Primò, quia nō potuisset Sacerdos inclinari tantū intra concauitatem altaris, vt poneret ibi ignem, & holocausta: Secundò, quia adhuc hoc dato, non erat arula in altaris medio, sed erat infra mediū, quia erat circa pauimentum parietum altaris; licet ad istud primū argumentum satis responderi posset. Sunt ergo hic duo dubia, scilicet, qualiter arula erat subter Craticulam, & qualiter erat in altaris medio. Ad istam secundam dubitationem, scilicet, qualiter esset in altaris medio, K respondetur per distinctionē arulæ, quā supra posuimus: Nam vno modo arula signat lapidem aliquem planum, qualē nos in altaribus nostris ponimus, & aram vocamus. Secundo modo, signat totam superficiem planam terræ locatæ intra altaris parietes. Primo modo dicēdum, quòd arula erat in altaris medio, non per commensurationem partium altitudinis, ita quòd cōsiderata magnitudine altitudinis, acciperetur dimidium eius, & in contiguitate duarum medietatum altitudinis poneretur arula illa, quę erat lapidea, vel ænea, quia tunc essent inæquali altitudine arula, & Craticula: nam Craticula pertingit vsque ad medium altitudinis altaris, & arula esset in eadem medietate: non tamen erant in eadem quantitate altitudinis, vt patet supra 27. capite; sed dicebatur arula esse in altaris medio, accipiendo medium secundum commensurationem vtriusque lateris latitudinis, & profunditatis,

& se-

& secundum, æquidistantiam ab angulis istorum laterum dicitur esse arula in medio, scilicet, quòd illa arula terra posita in superficie plana terræ Altaris, erat in medio Altaris, id est, in æquidistantia ab omnibus angulis Altaris. Et quantum ad hoc, non magis referebat quòd esset in medio secundum altitudinem tabularum, quàm circa pauimentum, & circa summitatem, vel in ipsa summitate altaris. Alio modo accipiebatur arula, quod significat superficiem terræ collocatæ intra altare: & tunc dicitur esse arula in medio altaris, id est, intra altare: accipiendo medium secundum interpositionem, & non medium secundum æquidistantiam, scilicet, quòd illa arula erat intra parietes Altaris, tamen totum spatium contentum intra parietes Altaris est arula, cùm totum repleat superficies illa terræ intus locatæ, & hoc ad quemcumque locum perueniat terra posita intus vocabitur superficies illa, quæ est intra parietes Altaris esse in medio altaris, cùm sit intra parietes. Secundum dubium erat, quomodo dicatur esse arula subter Craticulam, quia ista littera videtur repugnare in hoc ei litteræ, quæ habetur supra 27. capite. quia hic dicitur quod Craticula erat super arulam, sed supra 27. cap. dicitur quòd anuli, qui erant in summitate Craticulæ erāt sub arula. Respondetur, quod vtrumque stat: Nam altiorem esse Craticulam arula, vel arulam Craticula stat secundum duo: quia aut secundum altitudinem Altaris, aut secundum profunditatem. Altitudo Altaris consideratur secundum distātiam a pauimento ad summitatem tabulæ erectæ: tanta enim erat altitudo hæc, quanta erat linea pertingens à pauimento, vsque ad illam summitatem. Considerando autem secundum hoc, superior vel altior erat arula quàm craticula, quia arula, siue ponatur ænea, siue superficies terræ locatæ intra parietes Altaris, erat circa summitatem tabularum, aliàs Sacerdos non conuenienter disponeret carnes intra carbones, & carbones. Etiam quia erat magis periculum combustionis tabularum, quod non erat ponendo carbones circa summitatem tabularum perueniente vsque illuc terra, cuius superficies vocatur arula. Craticula autem perueniebat à pauimento vsque ad medium Altaris solum. Alio modo potest accipi superius, & inferius in commensuratione profunditatis Altaris. Est autem profunditas Altaris extensio mensurata secūdum lineā prouenientem ab vno pariete altaris ad alterum: computando à superficie exteriori parietis, vsque ad aliam superficiem per vacuitatem mediam, & quantum ad hoc superior erat Craticula quā arula, quia Craticula erat in summitate profunditatis, scilicet, in superficie exteriori parietis Altaris, arula autem erat intra concauitatem Altaris. Rectè ergo dicitur hic, quod erat arula subter Craticulam. *Et subter eam*. id est, infra Craticulam, computando secundum profunditatem, scilicet, intra Altaris profunditatem. *In Altaris medio*. id est, intra parietes altaris. *Fusis quattuor anulis per totidem retiaculi summitates*. Erant quattuor anuli isti, per quos mittebantur duo vectes ad portandum Altare, & positi erāt in quattuor summitatibus Craticulæ: perueniebat enim Craticula ad Altaris medium: ergo anuli erant in medio altitudinis Altaris, & conuenienter ibi ponebantur ad portandum altare. Ex hoc etiam arguitur contra illos, qui ponebāt Craticulam altaris esse laminam æneam pendentem intra concauitatē Altaris per quattuor catenas, à quattuor cornibus Altaris: nam tunc non poterant poni anuli ad mittendū vectes per summitates Craticulæ, quia tunc essent vectes intra concauitatem Altaris, quod non erat possibile, nec intelligibile quomodo ponerentur. *Fusis quattuor anulis*. i. fusilis quattuor anulis. *Per totidem retiaculi summitates*. i. per quattuor extremitates Craticulæ: erat namque Craticula tegens quattuor Altaris latera in circuitu, ideo habebat quattuor angulos sicut ipsum Altare, & in illis quattuor angulis in summitate craticulæ erant anuli. Retiaculū vocat Craticulā, quia dicebatur supra, craticulamque eius in modū retis. *Ad immittendum vectes ad portandum*. Quia illud Altare à Caathitis manualiter portabatur: Nam nihil quod pertineret ad Caathitas portabatur in plaustris, vt patet Numer. 6. c. *Quos, & ipsos fecit de lignis setim*. i. & ipsos vectes fecit de lignis setim. Illud pronoA men, ipsos, ponitur ad maiorem expressionem. *Et operuit laminis æneis*. Sicut alia supellectilia Tabernaculi totaliter auro tegebantur, ita hoc quod ad Atrium pertinebat tegebatur æneis laminis. *Induxitque in circulos*. i. misit istos vectes in circulos, siue anulos. *Qui in altaris lateribus eminebant*. Isti circuli, qui erant in lateribus, sunt illi de quibus supra dicebatur, quod erant in quattuor retiaculi summitatibus: nam anuli, & circuli idem sunt esse in summitatibus retiaculi, & in lateribus Altaris idem est: nam cùm Craticula esset lamina ænea perforata in modum retis, & posita super parietes Altaris, & circumdans illos, oportebat, vt tot essent latera Craticulæ quot latera Altaris, & tot anguli Craticulæ quot anguli Altaris, cùm igitur in summitate aliqua Craticulæ poneretur aliquis circulus, siue anulus, necesse erat illum esse in aliquo latere Altaris, & B cū tota Craticula esset affixa parietibus, siue lateribus Altaris, necesse erat quot erant anuli affixi in summitatibus Craticulæ tot esse in Altaris lateribus, & eosdem numero. *In altaris lateribus eminebant*. Dicit quod eminebant, quia isti anuli exibant vltra Altaris planiciem: nam latera Altaris, & ipsa Craticula plana erant: anuli autem exibant extra tabulas, vt mitterentur per eos vectes: ideo dicebātur prominere. *Ipsum autem Altare non erat solidum*. i. nō erat plenū intus. Solida enim dicuntur, quæ habent dimensionem omnem. Altare autem solidum non erat, cùm careret grossicie interiori. Vel dicitur illud esse densum, quod firmum est: altare autem non erat firmum, quia non côtinebat intra se aliquam quātitatem duram, qualis erat in lateribus, sed erat vacuum. *Sed cauum ex tabulis*. i. videbatur cauatū, quia habebat capacitatem interiorem va- C cuam. *Et intus vacuum*. i. licet esset vacuum, scilicet, quòd erat ex lignis intertus, sicut exterius, tamen non erat postea repletum aliqua alia re, quam artifices intus ponerent, sed relictum fuit vacuum, vt quando locandum foret alicubi, & deberet in eo sacrificium fieri, repleretur terra vsque ad aliquem certum locum: & deinde carbones ponerentur, & desuper holocausta. *Fecit & Labrum æneum*. Hic ponitur de fabricatione alterius instrumenti, quod erat in Atrio, & de istis duobus data fuit ratio, quare ponebantur in Atrio, & non congruebat ea poni in Tabernaculo; de Altari holocaustorum habetur supra, 27. capite; de Labro æneo habetur supra 30. capite; *Labrum æneum*. Labrum quasi lauacrum dicitur, quia erat vas continentiuum aquæ ad lauandum manus, & pedes Sacerdotum, & alia, quæ necessaria erant lauari in Sanctua- D rio: de figura huius Labri, & basis suæ, supra, 30. capite dictum fuit, nec oportet hic repetere. *Cum basi sua*. Erat basis Labri quoddam amplum vas in pauimento locatum, à quo surgebat stipes, cui insidebat Labrum æneum, & cadebat in illud aqua, ne per pauimentum Sāctuarij fluens totum lutosum efficeret. *De speculis mulierum, quæ excubabant in ostio Tabernaculi*.

Quomodo esset Labrum de speculis mulierum. Quæst. IIII.

QVOMODO autem fuerit Labrum de speculis mulierum. Respondetur, quod potest intelligi, quòd illud æs, ex quo factum erat illud Labrum, erat ita tersum, & compactum, atque specularis naturæ, quòd imagines redderet tanquam specula mulierum. Sed hoc E multum alienum est: quia eodem modo diceretur, quòd laminæ Altaris holocaustorum erant de speculis mulierum, quia erat ita speculare, & purum, sicut æs Labri, sed non vocatur illud de speculis mulierum: præcipue, quia specula mulierum non sunt de ære, sed de vitro erāt, sed tegumenta, vel id, in quo incassabantur erat æneum, & de illis tegumentis fuit factum Labrum, specula namque vitrea diaphana sunt, & non terminant radios emissos à rebus, nisi post se aliquem obicem habeant retentiuum, ideo aut in posterioribus speculorum lignum ponitur, aut cæra, aut modicum picis, vt sic efficiantur specula corpora retentiua radiorum. Alio modo est sensus, quod factum fuit Labrum æneum, de speculis mulierum, id est, quòd in circuitu labri affixa erant specula, in quibus Sacerdotes contemplarentur maculas vultus sui ad tergendas eas: & dicebatur Labrum æneum

factum de speculis mulierum, non quod specula essent materia eius, siue accipiendo pro vitro, siue pro ære: sed q; erat Labrum circumdatum his speculis, & hæc erãt specula mulierum, quia mulieres illa ad hunc vsum contulerant, sunt igitur isti duo modi vltimi conuenientes. *Quæ excubabant in ostio Tabernaculi*. Dictio Hebraica posita, vbi nos habemus, quæ excubabant, est æquiuoca ad orare, vel exercitari, siue gignere. Significationẽ autem primam accipit littera nostra, scilicet, quòd mulieres, quæ detulerunt ista specula, excubabant, id est, vigilabant, vel orabãt ad ostium Tabernaculi. Et hunc sensum sequitur Rabbi Abraham Aben Ezra, dicens, q; erant aliquæ mulieres honestæ, quæ relicta pompa sæculi, seipsas cum rebus suis Domino obtulerant: & istæ manebant ad ostium Tabernaculi, vt magis vacarent cultui Diuino orantes: sicut dicitur de Anna filia Phanuel Prophetissa, quæ steterat septem annis cum viro suo à virginitate sua, & postea vidua facta, mansit vsque ad annum octuagesimum quartum in templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens, atque nunquam inde recedens, die, ac nocte, vt patet Luc. 2. c. Rabbi Salomon sequitur alium sensum, scilicet, quòd essent ista specula mulierum gignentium, vel exercitantium: & hoc, quia dicit, quòd cùm Pharao instituet, vt masculi nati de filiis Hebræorum in flumen coniecti necarentur: quamobrem Israelitæ abstinebant à coitu, & prolificatione: mulieres autem eorum componebant se ad specula intuentes vultus suos, vt sic incitarent eos ad generationem, & hoc non amore libidinis, sed desiderio prolificationis, & per talem modum genita fuit tota multitudo Israelitarum, quæ tunc extabat, & conueniebat ad ostium Tabernaculi, vt colloquerentur: istæ autem mulieres postea dederunt specula sua ad faciendum Labrum istud æneũ. Sed & hoc valde est à proposito alienũ; ideo tenendus est alius modus. Est igitur sensus scdm istum modũ vltimum, q; Labrum æneum fuit factũ de speculis mulierum generantium, vel exercitantium, & debet fieri ibi punctus: & postea cum sequitur. *In ostio Tabernaculi*. Non erat sensus, quòd gignerent ad ostium Tabernaculi, sed quòd illi, quos gignebant, vel magis illi, quos olim genuerant, cùm se ad specula exornabant, conueniebant ad ostium Tabernaculi, scilicet, principes eorum, qui denominabãtur tanquam totus populus, cùm contineant totum populum in virtute. Secundum primum modum plana est littera de speculis mulierum, id est, quòd dederunt mulieres specula sua, vt affigerentur illi Labro æneo, & sic considerarẽt Sacerdotes mendas vultus sui. Vel. *De speculis mulierum*. id est, de tegumentis æneis speculorum, quæ contulerant mulieres. *Quæ excubabant in ostio Tabernaculi*. id est, non dederunt ista specula, quælibet mulieres de populo, sed solùm illæ, quæ valde deuotæ erant, & excubabant in orationibus, & ieiuniis circa ostium Tabernaculi, Domino vlterius famulantes. *Fecit & Atrium*. Hic ponitur de fabricatione ipsius Atrij, in quo ista prædicta erant. *Et Atrium*. Quid dicatur Atrium Tabernaculi in principio cap. huius declarauimus. *In cuius Australi plaga*. Istud Atrium erat dispositum in quadrum, siue potius in quadrangulum, quia erat altera parte longius, scilicet, a parte Orientali ad Occidentalem, quàm à Meridiana ad Septentrionalem. Habebat igitur quattuor latera, quæ erant columnis, & cortinis circumdata: & primo ponit de latere Meridiano. *In cuius Australi plaga*. Dr plaga Australis pars Meridiana, vel pars contra Meridiẽ, quia denominatur hic illa pars a vento flante ab ipsa loco mundi. *Erant tentoria de bysso*. Aliquando vocantur tentoria, aliquando cortinæ: sed hoc nihil refert. *De bysso retorta*, &c. Ista tentoria erant simplicia, quia nõ erant ex quattuor filorum generibus atque coloribus, sicut cortinæ Tabernaculi, & velum atque tentorium. Erant autem hæc de bysso retorta, vt fortiora essent, quia byssus aliquid valde delicatũ est. *Et columnæ æneæ viginti*. Si ponantur columnæ viginti æquedistantes, & occupent spatium cubitorum centum, necessarium est inter columnam, & columnam, quinque cubitorum spatium intercidere, computato spatio quod occupant columnarum bases. *Columnæ æneæ viginti cum basibus suis*. id est, quę erant ęneę sicut & columnę, & non erant columnę ęneę

F cum capitibus suis, quia capita columnarum erãt argentea, vt patet hic. *Capita columnarum*. Erant capita, & bases columnarum in forma similes, scilicet, latiores, quàm ipsum corpus columnæ, sicut est nunc in columnis ædificiorum, quarum bases sunt, vt columnæ innitantur, ideo amplæ sunt, capita aũt sunt, vt super capita aliqua pondera incubent columnis. *Et tota operis cælatura argentea*. id est, q; capita columnarum erant argentea. *Et tota operis cælatura argentea*. Dicitur cælatura quædam pictura, qua pars rei quæ pingitur operitur, & pars non operitur, quia inter imagines distinctio est, & illud medium manet discoopertum colorẽ naturalem solùm habens. si autem totum spatium planum, in quo aliquid pingendum est superliniatur prius aliquo colore, sicut pictores facere consueuerunt, non est propriè cælare, sed pingere: cùm autem

Cælatura columnarum Atrij.

G pars pingitur, & partes intermediæ manent, habentes eundem colorem, quem naturaliter habebant, vel quem ante habuerant, vocatur cælare: & isto modo accipitur hic, quia in circuitu columnarum ducebantur quædam virgulæ argenteæ, vt tota columna argento tincta esset: manebant autem partes intermediæ habẽtes colorem suum æneum. Accipitur etiam cælare pro sculpere, cùm aliquid sculpitur, & aliquid insculptum relinquitur, quod potest vocari opus interrasile; vel dato, quòd non sint talia spatia, ad hoc tamen quòd sit cælatura facta opere sculptoris, necessarium est vt maneãt aliquæ partes eminentiores ceteris in dispositione naturali, quam ante tenuerant: & isto modo accipit Ouidius Metamorph. lib. 2. in principio, loquens de regia solis, scilicet.

Materiam superabat opus, nam Mulciber illic
H *Aequora cælarat medias cingentia terras.*

Dicitur autem tota operis cælatura, quia columnæ non solùm erant cælatæ argento in seipsis, sed etiam bases earum, quia æneæ erant: totum ergo hoc opus erat argentea virga, vel filo velatum. *Atque ad Septentrionalem plagam tentoria, columnæ, & bases*. i. tot columnæ fuerunt positæ in parte Septentrionali, sicut in Australi, & tot bases, & tentoria, i. cortinæ similes, & quantitatis eiusdem in longitudine, & altitudine. *Eiusdem mensura*. s. quòd ita erant istæ columnæ altitudinis cubitorũ quinque, sicut & aliæ columnæ partis Australis, & tantæ magnitudinis erãt capita, & bases. & sicut erant tentoria centum cubitorum in parte Australi, ita & in Meridiana. *Et operis*. i. eiusdem figuræ erant columnæ vnius lateris, sicut & aliæ. De figura autem harum columnarum non dicitur vtrum essent

I rotundæ an laterata, & si laterata, an trigonæ, vel tetragonæ exagona, vel octogonæ, & sic de aliis modis. Dicitur etiam eiusdem operis, id est, eiusdẽ pulchritudinis, s. quòd sicut columnæ, & bases Meridiana erant cælatæ filis argenteis, ita & columnæ, atque bases Septentrionales. *At metallis, erant* scilicet, q; sicut de ære erant columnæ, & bases Australes, ita & Septentrionales, & sicut capita columnarum Australium erant argentea, ita & capita columnarum Septentrionalium erant argentea. *In ea verò plaga, quæ Occidentem respicit*. i. ad partem Occidentalem Atrij. *Fuerunt tentoria*. Cortinas illas vocat tentoria. *Cubitorum quinquaginta*. Quadrãgulum erat Atrium: nam latus Meridianum obtinebat cubitos centum, & totidem Septentrionale: latus Orientale solùm quinquaginta &, Occidẽtale totidem. *Columnæ decem cum basibus*

K *suis æneæ*. Sicut latus Meridianum erat duplum in longitudine ad illud Occidentale latus, ita habebat duplices columnas, s. viginti in latere Meridiano, & decem solùm in Occidentali. *Capita columnarum, & tota operis cælatura argentea*. Sicut erat in columnis lateris Meridiani, atque Septentrionalis: nam in hoc non differebant: solùm enim erat differentia in longitudine laterũ, quia illa erant dupla ad latus Occidentale. *Porro contra Orientem*. id est, ad latus Oriẽtale atrij, in quo erat introitus ad atrium: ideo in hoc erat maior diuersitas, quã in aliis lateribus. *Quinquaginta cubitorum parabant tentoria*. Quia illud latus tenebat in longitudine quinquaginta cubitos, sed ista tentoria huius lateris non erãt continua, sicut tentoria alterũ laterum, ita q; essent de bysso retorta à principio vsque ad finẽ, sed fuerunt hic tria tẽtoria. vt patet in littera. *E quibus quindecim cubita, columnarum trium*. Distinguit istud

latus

latus Orientale,in partes tres,ad ponendum tria tẽtoria, quorum duo erant de bysso retorta, & distinguebatur sic; incipiendo longitudinem lateris illius à parte Meridiana, veniendo contra Septentrionalem: accipiebantur ergo quindecim cubiti,i.spatium quindecim cubitorum, in quo erant columnæ tres:cum distaret columna à columna cubitis quinque,& ante has ponebatur tentoriũ vnum de bysso retorta: tunc accipiatur istud latus ex parte Septentrionali veniendo contra partem Meridianam,& accipiebatur quindecim cubitorum spatium,quod erat spatium trium columnarũ,& ante illas appendebatur vnum tentorium, quod esset de bysso retorta solùm, & sic erant occupati triginta cubiti illius lateris Orientalis,& sex columnæ: manebant autem cubiti viginti inter medij, & columnæ quattuor correspondentes eis, & istud spatium vocabatur introitus Atrij, ante has autem columnas appendebatur tentorium cubitorum viginti,& erat de hyacintho, & purpura coccoq. bis tincto, & bysso retorta opere plumario,& sic erat clausum totũ illud latus Atrij. *E quibus*. id est, de quibus quinquaginta cubitis, è præpositio est,& signat sicut Ex,vel, De. *Quindecim cubitos columnarum trium*. id est,quindecim cubitos pertinentes ad tres columnas,quia decem columnæ erãt in toto illo spatio cubitorum quinquaginta . Correspondebant ergo quinque cubiti cuilibet columnæ: igitur cubiti quindecim erãt spatium columnarum trium. *Cum basibus suis*.id est,computato spatio quod occupabant bases columnarũ: nam si non computaretur spatium illud,oporteret tentorium trium columnarũ esse maius, quàm quindecim cubitorum. *Vnum tenebat latus*. Non accipitur hic latus pro latere Atrij: ita ꝙ esset istud latus 15. cubitorum, & trium columnarum latus Orientale,aut Occidẽtale,Meridianũ,vel Septentrionale atrij, quia nullũ erat ita paruum,præcipuè,cum diuidat hic spatiũ lateris Orientalis: sed accipitur latus pro quadam parte lateris Orientalis: nam accipit quoddam medium in latere Orientali, scilicet,introitum Atrij, & respectu illius vna pars, quæ relinquitur versus Meridianum, vocatur vnũ latus, & pars residua vltra introitum Tabernaculi versus partem Septentrionalem vocatur aliud latus, & quodlibet istorum habet quindecim cubitos correspondentibus eis columnis tribus, & hæc vocantur hic latera. *Et in parte altera*. scilicet,versus aliud latus Septentrionale. *Quia inter vtraque introitum Tabernaculi facit*. Ambæ istæ partes faciunt introitũ Tabernaculi. Nam clauditur istud latus à parte Septentrionali quindecim cubitis,& à parte lateris Meridiani erant alij quindecim cubiti cooperti tentoriis, quæ spatia clausa faciebãt introitum Tabernaculi: nã clausis his, necessariò manebat in medio quoddam spatiũ apertũ cubitorũ viginti, quod erat quasi porta,& vocatur introitus Sanctuarij. *Quindecim aque cubitorum erant tentoria*. Sicut in alia parte versus latus Meridianum. *Columnaq. tres,& bases totidem*. i.in hac parte tegebãtur columnarum trium spatiũ,& trium basiũ. *Cuncta Atrij tentoria byssus retorta texuerat*.i.omnia tẽtoria Atrij erant facta de bysso retorta: quod intelligendum est de tentoriis, quæ vsque huc posita fuerant, scilicet, de tentorijs, quæ erant in latere Meridiano, & in Septentrionali, & in Occiduo atque in Orientali quãtum ad duas partes,scilicet,quantum ad illam partem,quæ declinat in partẽ lateris Meridiani,& quantũ ad partem declinantem in latus Septentrionale,mediũ autem.s.Atrij introitus,habebat tentoria, quæ non erant de sola bysso,sed de hyacintho, & purpura,coccoq. bis tincto,& bysso retorta,opere plumario,vt patet immediatè. *Bases columnarum fuere anea*. Verum est quantum ad bases, & columnas Atrij: nam bases, & columnæ quæ erant in Tabernaculo non erant de ære,scilicet, quattuor columnæ cum totidem basibus, quæ erant in diuisione primæ partis Tabernaculi, & Sancti Sanctorum: & quinque columnæ cum totidem basibus, quæ erãt in introitu Tabernaculi: nam columnæ hæ erant de lignis setim,& bases erant argenteæ, vt patet supra 26.& & 36.cap. *Capita autem earum cum cunctis calaturis suis argentea*. Quantum ad istas columnas Atrij: nam in aliis columnis Tabernaculi capita erant aurea, vt patet supra 26.& 36.cap.opertura autem erat laminarum aurearum,

A

B

C

D

E

& ibidem non dicebatur esse cælatura, sed quòd vestitæ fuerant laminis aureis. *Sed & ipsas columnas atrij vestiuit argento*.Ista vestitura columnarum dicitur esse cælatura, de qua supra dictum fuit, quia maior pars columnæ cuiislibet argentea erat. *Et in introitu eius*. id est in introitu Tabernaculi. Dicitur esse iste introitus spatium viginti cubitorum,in quo erant columnæ quattuor,quod supra manebat non opertum, clausis aliis duabus extremitatibus lateris illius Orientalis, & in hoc ponebantur specialia tegumẽta cortinarum. *Opere plumario fecit tentorium*. id est,fecit quandam cortinam magnam,continentem viginti cubitos longitudinis, & vocat eum tentorium, sicut vocabat alias, quæ in aliis lateribus erant. Vocatur autem opus istud plumarium, id est, factum acu, ita quòd in vna parte imagines apparerent, & in alia non. *Ex hyacintho*. Istud tentorium erat speciale inter cetera tentoria laterum, quia alia erant facta solùm de bysso retorta: hoc autem erat de quattuor filorum generibus. *Purpura, vermiculo*, &c. Vocatur vermiculus quidam valde paruus vermis rubeus,qui ad tingẽdum erat:nam de sanguine eius panni tingebantur in valde intensa rubedine: & vocabatur illa lana tincta coccus bis tinctus, vt patet sæpè supra. *Quod habebat viginti cubitos in longitudine*. Quia tantumdem relinquebatur apertum clausis duabus extremitatibus lateris illius Orientalis: nam quælibet extremitas erat cubitorũ quindecim, & sic claudebantur in eis cubiti triginta: supererãt ergo viginti cubiti,ante quos appendenda erant tentoria hæc quæ hic ponuntur. *Altitudo verò quinque cubitorum erat*. Tanta erat altitudo columnarũ,in quibus pendebant tentoria hæc, prater capita: nam capita,quæ aurea erant,vltra cortinas siue tentoria hæc eminebant. *Iuxta mensuram,quam cuncta atrij habebant tentoria*.Erant in omnibus alij lateribus tentoria de bysso retorta,& illa erant cubitorũ quinque iuxta columnarũ altitudinẽ,quæ erãt in omnibus aliis partibus Atrij: & hoc solũ est quantum ad tentoria Atrij:nam tentorium vnum,quod pendebat in introitu Tabernaculi,erat cubitorum decem in altitudine, iuxta mensuram altitudinis tabularum,& columnarum Tabernaculi. Quælibet autem tabula Tabernaculi decem cubitorum altitudinis erat,vt patet supra 26.cap.*Columna autem in ingressu fuere quattuor*. Nam spatium introitus Atrij erat cubitorum viginti, vt supra declaratũ fuit: sed inter columnam & columnam erat spatium cubitorum quinque, ergo necessarium erat,ꝙ spatio cubitorum viginti corresponderẽt columnæ quattuor. *Cum basibus aneis*. Hoc generale fuit in omnibus columnis Atrij,quia erant tam columnæ,quàm bases æneæ. *Capitaq. earum & calatura argentea*. Ponitur hoc ad tollendum dubitationem: quia licet in omnibus aliis columnis Atrij capita essent argentea, & cælaturæ, tamen in his capitibus harum quattuor columnarum aliquis dubitaret, putans fuisse sicut in aliis diuersitatem,id est,quòd sicut differebant istæ quattuor columnæ in cortinis. s. quòd cortinæ pendentes ante eas, erant distinctæ ab omnibus columnarum tentoriis,quia alia erant totaliter de bysso retorta, & ista erant de quattuor generibus filorum, ita ergo putaret,ꝙ capita,& cælaturæ columnarum deberent præcellere aliarum columnarum capita,& cælaturas.*Paxillos quoque Tabernaculi*. Paxillus diminutiuum nomen est de palus,& dicitur quasi paruus palus,& vulgariter vocatur staca,quia erãt quidam ænei pali acuti,quibus religabantur funiculi,& figebantur totaliter in terra, vt firmiter tenerentur tentoria, ne concutientibus ventis mouerẽtur,& vt semper extenta essent.Et hi paxilli erant tam in Tabernaculo,quàm in Atrio:nam Tabernaculum operiebatur cortinis, & sagis, & pellibus arietum rubricatis, & pellibus hyacinthinis, quibus alligari debebant funiculi ad firmiter tenendum:in atrio erãt paxilli,quia erant cortinæ ibidem,siue tentoria circumposita columnis,quæ nisi in pauimento firmiter per funiculos paxillis religarẽt,vt quocumque vento impellente mouerentur, & pateret solum quidquid intra Atrium erat. *Et Atrij per gyrum fecit aneos*. id est, in circuitu totius Atrij erant paxilli, quia totum Atrium in circuitu cortinis opertum erat, ergo in omni parte oportebat esse paxillos æneos.

Hæc sunt instrumenta Tabernaculi testimonij, quæ enumerata sunt iuxta præceptum Moysi in cæremonijs Leuitarum per manum Ithamar filij Aaron Sacerdotis: quæ Beseleel filius Vri filij Hur de tribu Iuda, Domino per Moysen iubente, compleuerat, iuncto sibi socio Ooliab filio Achisamech de tribu Dan: qui & ipse artifex lignorum egregius fuit, & polymitarius atque plumarius ex hyacintho, purpura, vermiculo, & bysso. Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarij & quod oblatum est in donarijs, viginti & nouem talentorum fuit, & septingentorum triginta siclorum ad mensuram Sanctuarij. Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum à viginti annis, & supra, de sexcentis tribus millibus, & quingentis quinquaginta armatorum. Fuerunt præterea centum talentum argenti, è quibus conflatæ sunt bases Sanctuarij, & introitus vbi velum pendet. Centum bases factæ sunt de talentis centum, singulis talentis per bases singulas supputatis. G *De mille autem septingentis, & septuaginta quinque siclis. fecit capita columnarum, quas & ipsas vestiuit argento. Æris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, & quadringenti supra sicli, ex quibus fusæ sunt bases in introitu Tabernaculi testimonij, & altare æneum cum craticula sua, omniaq. vasa, quæ ad vsum eius pertinent, & bases atrij tam in circuitu, quam in ingressu eius, & paxilli Tabernaculi atque Atrij per gyrum.*

Sūma argenti.

Summa æris.

Hæc sunt instrumenta. Hic ponitur de oblatoribus atque artificibus. *Hæc sunt instrumenta.* Fit demonstratio omnium supra nominatorum. Instrumenta non solū Tabernaculi testimonij ea fuerūt, quæ nominata sunt hic, sed etiam aliqua eorum erant instrumēta Atrij, sicut Labrum æneum, & Altare holocaustorū, & omnia eius instrumenta, s. lebetes, fuscinulæ, forcipes, & ignium receptacula. De quibus supra, 27. c. & in isto capite. Sed quia Tabernaculum erat principale, propter quod Atrium erat, denominātur omnia ab atrio. *Quæ enumerata sunt iuxta præceptum Moysi in cærimonijs Leuitarum.* id est, omnia ista mādauit Moyses numerari, & applicari ad cærimonias Leuitarum. id est, ad ministrationes, quas faciebant Leuitę. Accipiuntur hic Leuitæ non prout signat ordinem minorum officialium, sed vt signat tribum. Primo modo distinguuntur Leuitæ contra Sacerdotes. Secundo modo Leuitæ sunt omnes descendentes à Leui filio Iacob, siue essent Sacerdotes, siue non: & sic oportet accipere in secundo modo: nam primo modo esset sensus, ꝙ omnia ista instrumenta supra nominata, essent ad ministrationem Leuitarum, id est, ad hoc quòd Leuitæ illi, qui non erant Sacerdotes in I eis ministrarent. Sed hoc falsum est: quia non solùm non poterāt isti ministrare in his vasis, imò si ea nuda vidissent moriebantur, vt patet Numer. 4. cap. vbi dicitur ad Aaron, & filios eius: Nolite perdere populum Caath de medio Leuitarum, sed hoc facite eis, vt viuere possint, & non moriantur si tetigerint sancta: Aaron & filij eius intrabūt, ipsiq. disponent onera singulorum, & diuident quid portare quis debeat: alij nulla curiositate videant quæ sunt in Sāctuario prius quam inuoluantur, alioquin morietur. Idem patet Numer. cap. 18. Sed Leuitæ ministrabant, scilicet, Leuitæ, qui erant Sacerdotes, quia ad istos pertinebant administratio interioris domus, scilicet, Tabernaculi, & in vasis Altaris. Ad Leuitas autem, qui non erant Sacerdotes solùm pertinebat portare hæc, cùm cooperuissent ea Leuitæ Sacerdotes, vt patet Numer. 4. cap. In He- K bræo non habetur sic, sed vbi nos dicimus: *Hæc sunt instrumenta.* Dicitur in Hebræo. *Hæc sunt numerata.* Nam ad hoc quòd diceretur sicut in littera nostra deberet esse. *Chelim.* Quæ in Hebræo vasa, vel instrumēta dicuntur, sed dicitur, *Pecude.* Quod signat numerata, id est, hæc sunt numerata. Est sensus differens: nam secundum litteram nostram refertur ad superiora, scilicet, ista, quæ supra numerata sunt, sunt vasa, vel instrumenta ad ministrationem Tabernaculi faciendam per Leuitas. secundum litteram Hebraicam refertur ad inferiora, scilicet, ista, quæ infra dicuntur sunt numerata ad cærimonias Leuitarum, scilicet, aurum, & argentum, & æs, vt fierent inde vasa ad sacram ministrationem. *Per manum Ithamar filij Aaron.* id est, quod iste Ithamar filius minor Aaron, erat præpositus a Moyse, vt susciperet omne aurum, & argentum, &

Leuitæ dupliciter accipiuntur.

F æs, ceteraq. donaria, traderetq. ea artificibus ad fabricandum inde quod mandatum fuerat. Etiam erat Ithamar princeps vasorum, & omnia, quæ fabricata fuerant, ei tradita fuerunt in custodiam (vt quidam volunt) sed hoc falsum est, quia Eleazar filius maior Aaron præfuit his: nam Caathitæ portabant omnia vasa hæc: & his præerat Eleazar, vt patet Numer. 4. cap. Ithamar autem præerat Meraitis, & Gersonitis, qui portabant partes Sanctuarij, vt patet in eodem capite. *Filij Aaron Sacerdotis,* &c. id est, Sacerdotis Magni. Hic namque per excellentiam dictum est; quia accipiendo aliter, Ithamar etiam Sacerdos erat, sicut Aaron, hæc autem omnia fuerunt fabricata per Beseleel filium Vri de tribu Iuda, qui fuit princeps in artificibus: nam licet alij fabricarent, ista tamen tota fabricatio attribuitur Beseleel, quia erat princeps dirigens. *Domino per Moysen iubente compleuerat.* id est, omnia ista compleuit Beseleel per mandatum Dei, sed istud mandatum Dei non fuit directum ad Beseleel, ita quòd Deus loqueretur ei, sed mandauit per Moysen iubens ei, vt diceret Beseleel, quòd faceret omnia hæc. *Iuncto sibi socio Ooliab,* &c. Isti duo erant principales in toto opere, licet principalior esset Beseleel, quam Ooliab: & isti duo ex nomine vocati sunt, ceteri autem quadam generali appellatione. *Qui & ipse artifex egregius lignorum fuit.* id est, quòd sicut Beseleel erat excellens in omnibus quæ fabrè excogitari poterant, ita & Ooliab erat excellens, licet non tantum. *Et polymitarius.* Quia textor faciendo imagines colorum diuersorum arte textrina, quæ appareant ex vtraque facie panni. *Atque plumarius.* id est, operans acu, faciendo imagines ex filo apparentes ex H altera parte panni solùm. *Ex hyacintho, & purpura,* &c. Ponit hic quattuor genera filorum, in quibus erat fabricans Ooliab. Et non solùm putandum est, quòd in his quattuor operatus fuerit, sed etiam in omnibus aliis filorum modis, sed ponuntur hic ista quattuor genera, quia solùm ista fuerunt ad necessitates Sanctuarij. *Omne aurum.* Positis vasis & alijs supellectilibus fabricatis, hic ponitur mensura ponderis in materia eorum. *Omne aurum, quod expensum est in opere Sanctuarij.* Hoc non solùm erat ad fabricationem vasorum, in quibus ministrabatur, sed ad deaurationem omnium aliorum, quæ deauranda erant, vt tabulata, & vectes, & arca, & mensa, & ad facienda aliqua de auro. *Et quod oblatum est in donarijs.* id est, & istud fuit oblatum ab eis, qui dabant dona. *Viginti nouem talentorum fuit.* Quantum sit vnum talentum secundum quantitatem illius temporis ignoratur. *Et septingentorum triginta siclorum.* Etiam quātum siclus valeat ignoratur. de quo magis dictum fuit Gen. 23. cap. etiam quanta pars talenti sint sicli septingenti triginta, non patet. *Ad mensuram Sanctuarij.* Omnia ista pondera nominata intelliguntur de mensura Sanctuarij: nam erat maior illa, quam mensuræ vulgares. *Oblatum est autem ab his, qui transierunt ad numerum,* &c. id est, istud aurum fuit datum ab illis, qui transibāt ad numerum, transibant autem cùm viginti essent annorum.

An transeuntes ad numerum tradiderint aurum, & argentum Tabernaculi ex lege. Quæst. V.

SED quæres, quomodo dicitur hic, quòd illi qui transibant ad numerum, dabant id, quod dabant ex lege. K Et hoc dato ꝙ nollent, cogebantur: de quo supra 30. cap. Sed isti, qui obtulerunt hæc, obtulerunt ea deuote nullo cogente: ergo non oblata sunt hæc ab his, qui transeunt ad numerum. Patet hoc supra 35. cap. Separate apud vos primitias Domino, omnis voluntarius, & prono animi offeret eas Domino. Idem dicitur supra 25. capite: ergo non dabatur de expensis eorum, qui transibant ad numerum. Item, id quod dabatur transeundo ad numerum, erat determinatum: sed ea, quæ dabat populus non erant determinata, cùm quotidie in mane veniret populus ad offerendum in opus Sanctuarij, vt patet supra, 35. capite, ergo non offerebant numerati. Item si daretur hoc de pretio numeratorum, non daret aliquis magis, aut minus, quam alius, cùm quilibet teneretur dare sicli dimidium, vt patet supra 30. capite.

capite. & sic determinatum esset quot sicli dandi essent, A
cùm sciretur numerus populi: aut saltem quando numerarentur quilibet daret suum dimidium siclum, cùm caput eius numeraretur: sed hic non fiebat sic; quia veniebat populus ad offerendum quousque artifices clamare compulsi sunt, quòd magis offerebatur quã necessarium esset, vt patet supra, 36. capite. Item, quando aliqui numerabantur, dabant sicli dimidiũ, nec aliquo modo euitari poterat, sed hic in offerentibus Moyses præconis voce mandauit, ne quis vltra offerret, vt patet supra, 36. cap. Item, solùm transibant ad numerum viri à viginti annis supra, feminæ autem nunquam numerabantur in multitudine populi, nec per eas tendebatur ordo genealogiarum, vt patet in toto Veteri Testamento: ergo si debuisset istud aurum offerri à numeratis, feminæ nihil contribuissent, sed feminæ in his obtulerunt sicut & viri, B
vt patet supra 35. capite, cùm dicitur: Et quidquid in cultu, & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præbuerunt. Etiam, quia ibi ponuntur specialia dona mulierum, scilicet, quod dederint mulieres armillas, & dextralia, atque inaures aureas: non ergo fuit pecunia data à numeratis, sed ab offerentibus spontaneè. Item, quia quando fiebat numeratio, nullum aurum soluebatur, aut aliqua alia res, sed quilibet dabat dimidium siclum argenti: sed hic non solùm datum est argentum, sed etiam aurum, & hyacinthus, & purpura, coccusq. bis tinctus, pelles hyacinthinæ, & pelles arietum rubricatæ, & pili caprarum, aromata, & oleum, vt patet supra, 35. cap. Ergo non erant ista data ab his, qui transibant ad numerum. In contrarium patet: quia dicitur hic; Omne aurum, quod expensum est in opere Taber- C
naculi, & quod in donaria oblatum est, fuerunt viginti nouem talenta, & septingenti, & triginta sicli; quod oblatum fuit ab his, qui transeunt ad numerum à viginti annis supra. Ad hoc forte aliquis respondebit, quòd licet istud fuerit oblatum ab his, qui transeunt ad numerum, non tamen fuit ab eis per solutum, quia transiuerant ad numerum, ita quòd per legem illam soluerét, sed libenter offerebant, sicut si non transiuissent tunc ad numerum. Sed hoc non potest stare: quia non solùm soluebatur ab his, qui transibant ad numerum, sed etiam secundum quòd transibant ad numerum. Nam in littera ponitur numerus eorum, qui istud contribuerũt, quod non esset, nisi quilibet certum quid solueret, ita quòd collectis pretiis eorum, certa summa posita in littera proueniret. Et patet: quia dicitur: Oblatum est autem ab D
his, qui transierunt ad numerum à viginti annis & supra de sexcentis tribus millibus, & quingentis. Item, dato ꝙ non solueretur illud pretium ex lege computationis, adhuc non potest stare: ꝙ soli computati pretium hoc soluerint, quia tũc manet argumẽtum supra factum de mulieribus, quia mulieres nullo modo transibant ad numerum, & tamen ipsæ contribuerunt in hoc, vt patet supra, 35. cap. Respondendum igitur, ꝙ hic ad opus Sanctuarij multa data sunt, scilicet, aurum, argentum, hyacinthus, coccus, byssus, pelles arietum rubricatæ, & pelles hyacinthinæ, & lapides onychini, atque aliarum specierum, & multa huiusmodi, de quibus supra, 35. cap. Et de istis aliqua data sunt spontaneè ab offerentibus: alia autem data fuerunt à transeuntibus ad numerum: illi enim qui ad numerum transibant, solùm dabãt dimidium siclum ar- E
genti, vt patet supra, 30. cap. ideo de hoc dicendum est, ꝙ argentum quod datum fuit ad opus Sanctuarij, datum fuit ab his, qui transibant ad numerum, non fuit sponte oblatum, vel si fuit aliquid spõte oblatum, illud fuit valde modicum, & non transiuit in fabricam Sanctuarij, sed mansit ad aliquas eius necessitates: quia totum argentum ex quo ad opera Sanctuarij impensum est, fuit à trãseuntibus ad numerum datum, quod patet ex computatione, quam infra ponemus: nam fuerunt argenti talenta centum, & sicli mille septingenti septuaginta quinque: quod argentũ si diuidatur per sexcẽta tria millia hominum, & quingentos, & quinquaginta, proueniet cuilibet sicli dimidium: tantum autem est quod quilibet ad numerum transiens dare debebat, vt patet supra 30. cap. alia omnia, quæ data sunt ad fabricationem totius Sanctuarij, fuerũt

sponte data ab offerentibus, tam viris, quàm mulieribus. *Responsio ad argumenta vtriusque partis.*
Et secundum hoc patet responsio ad argumẽta vtriusque partis, quia hoc quod hic dicitur de transitu ad numerũ, & de solutione transeuntium, solùm intelligitur quãtum ad argentum: alia autem, quæ fiebant in oppositum argumenta, procedunt de auro, hyacintho, purpura, & gemmis, cæterisq. rebus, quæ oblatæ sunt. Cùm autem arguitur ex littera ista, quia necessarium videtur, ꝙ referatur hoc ad aurum, & non ad argentum, vel saltem ꝙ referatur ad vtrumque, quia dicitur hic: Omne aurũ, quod expensum est in opere Sanctuarij, & quod oblatũ est in donariis 29. talentorum fuit, & septingentorũ triginta siclorum. Oblatũ fuit aũt ab his, qui transierunt ad numerum à viginti annis, & supra: ergo ad aurum refertur hoc magis præcipuè, quàm ad argentum. Respondetur, ꝙ hoc B
prouenit ex mala pũctuatione litteræ, quæ aliqualiter causat sensum disturbatum: nam intẽto litteræ est, ꝙ aurum, quod expensum est in opere Sanctuarij, fuit talentorum 29. & siclorum septingentorum triginta: deinde ꝙ numerati fuerunt filij Israel, qui transire poterãt ad numerum, & inuenti sunt sexcenta tria millia, quingẽta, & quinquaginta hominum: & isti dederunt argentum pro numeratione sua, quod fuit centũ talentorum, & septingentorum septuaginta quinque siclorum. Et patet hoc: quia littera nostra innuit aurum fuisse sponte oblatum, & non fuisse datum à numeratis, quia dicitur: Omne aurum quod expensum est in opere Sanctuarij, & quod oblatum fuit in donariis. Si igitur donaria erant in auro, non erat datum ex lege numerationis, quia quod donatur, sponte datur; quod autem per legẽ damus, dare coarctamur, ergo non C
fuit datum à transeuntibus ad numerum. Non est autem sic de argento: nam non habetur de argento, ꝙ oblatum fuit in donaria, sed dicitur, ꝙ fuerunt centum talenta argenti, & septingenti septuaginta quinque sicli. Item supra 35. cap. vbi ponuntur ea, quæ offerebantur, ponitur ꝙ aurum datum fuerit in oblatione; de argento autem non habetur, cùm dicitur: Armillas, & inaures, anulos, & dextralia, omne vas aureum in donaria Dñi separatũ est. Item patet hoc ex littera Hebraica, quæ hoc clarius ponit, s. omne aurum, quod expensum fuit in opere Sãctuarij, quod oblatum est in donariis, fuit 29. talentorum, & siclorum triginta; argentum autem numerationis populi fuit centum centenarij, & mille septingenti septuaginta quinque sicli ad pondus Sanctuarij. Patet ergo, ꝙ numeratio non extenditur ad aurum, sed ad argentum. Littera D
aũt ipsa in hoc videtur defecisse; quia ponitur ibi dictio additiua, s. præterea: cùm dr. *Fuerunt præterea centum talenta argenti*. In quo innuitur, ꝙ aurum fuit talentorũ 29. & siclorum triginta, & oblatum fuit ab his, qui ad numerum transibant. Et præter hoc aurum, adhuc fuerunt argenti centum talenta; si autem non poneretur ista dictio præterea, posset argẽtum referri ad numerationẽ, & conuenienter staret. Sic igitur discordia superior absoluenda est. Vbi nos dicimus. *Vigintinouem talentorum fuit*. In Hebręo habetur. *Vigintinouem centenariorum fuit*. Dicit enim Rabbi Salomon, ꝙ vnus centenarius continet sexaginta mnas de mnis Sãctuarij. Et illę sunt duplæ ad mnas vulgares: continebit ergo centenarius 120. mnas vulgares. & mna continet siclos viginti. Et sic centenarius continebit siclos tres mille. *Ad mensuram Sanctuarij*. i. ista ta- E
lenta, & sicli cõputantur s̃m pondera Sãctuarij, quæ maiora erant. *Oblatum est aũt*. Hic varietas est litteræ nostræ ab Hebræa, quod quare factũ sit nescio, constat tñ male positum esse, quia ex hoc incideremus in omnia inconuenientia, quæ concludebantur ex argumentis supra positis; signat autem littera, ꝙ istud aurum oblatum fuit ab his, qui ad numerum transierant. Sed hoc falsum est, quia solùm argentum fuit datum ea lege numerationis. Ideo littera Hebraica non tenet hic istum ordinem: sed dicit. *Argentum autem numerationis populi*. &c. vt supra dictum fuit. Si autem dicatur secundum litteram nostram. *Oblatum est autem*. Non referas ad aurum, sed ad argentum, quia de illo verum est, quòd oblatum fuerit, aut potius datum ex necessitate ab his, qui transierant ad numerum, licet littera nostra contrarium videatur innuere. *Ab his, qui transierunt ad numerum*. Aliqui dicebantur

transire ad numerum, id est, quod cum ante non computaretur, tanquam vnus de populo, quòd iam incipiat vocari vnus de populo, & habeat nomen inter alios, atque militiæ ascribatur, s. vt sit iam ad ferendum arma: & patet hic: quia omnes qui transibãt ad numerum, vocabantur viri armati, vt habetur hic in littera. *A viginti annis, & supra*. Ista ætas iam est apta, vt aliquis computetur inter viros, quia incipit esse robustus ad mouenda arma, & leuis ad omnem bellicam exercitationem. *De sexcentis tribus millibus quingentis quinquaginta armatorum*. Isti sunt, qui tunc erant in toto Israel computando à viginti annis, & supra. Et non computantur hic Aegyptij, quorum promiscuũ vulgus multitudinis innumerabilis cum Hebraeis ascenderat, vt patet supra 12. cap. quia illi non faciebant populum cum Israelitis. Etiam non fuerunt hic computati Leuitæ: quia ipsi ascripti erant ministerio G Sanctuarij, nec computabantur inter filios Israel, vt patet Numer. 1. cap. fuit autem hoc; quia ministerium Dei, & hominum negotia non erant ab eisdem expedienda: & patet hoc: quia hic dicitur, quòd omnes isti erant armati, id est, viri bellatores, quod nullo modo ad tribũ Leuiticam pertinebat. Computatio hæc fuit facta anno primo exitus de Aegypto mense quinto, in fine, siue in principio mensis sexti, s. in fine Iulij, vel in principio Augusti: quia Hebræi menses incipiunt in Martio, vt patet supra 12. c. Et apparet hoc, quia ista numeratio fuit facta, quando Moyses voluit incipere opus Sanctuarij, sed illud inceptũ fuit in fine mensis quinti. s. Iulij, aut in principio sexti. i. Augusti, ergo tunc fuit facta computatio ista. Patet hoc: quia ista computatio fuit facta, vt quilibet de numeratis daret medium siclum argenti ad opus Sãctuarij, sed H Sanctuarium incœpit fabricari isto tempore, quia tũc fuit datum, & denunciatum mandatum de fabricando, ergo tunc fuit facta computatio ista. Quod autem tunc mandatum fuerit publicatũ, & incœpta fabricatio, patet: quia filij Israel venerunt in montem Sinai in prima die mensis tertij, vt patet supra, 19. cap. & postea die sexta mensis fuit data lex: vt ibidem conclusum fuit; sequenti autem die ascendit Moyses in montem Sinai, & mansit ibi diebus quadraginta, vt patet supra 24. cap. iterum descendit de monte in die quadragesimo, & iste erat dies decimus septimus mensis quarti: & tunc facta vltione in cultu rei aurei vituli, sequenti die secessit rursus in montem: sed vtrum sequenti die an aliquo alio post, ignoratur: si enim immediatè recesserit cum permanserit alijs quadraginta diebus in monte, vt declarauimus supra 32. & 34. cap. qui I descensus erit necessariò ad diem vigesimum septimum mensis quinti. s. Iulij, vel si aliqui dies fuerunt interpositi inter vtramque montis mansionem, erit secundus descensus in principio mensis sexti, scilicet, Augusti. & tũc quando descendit Moyses, cum primò vidissent eum Principes multitudinis, & totus populus, venerunt ad eum, & ipse eis verba hæc enarrauit, vt patet supra, 35. cap. & tũc dicitur quòd omnes obtulerunt: ergo nunc fieret ista computatio ad necessitates argenti pro opere Sanctuarij.

Computatio Hebraeorum quãdo facta fuit.

An computatio Hebraeorum, quæ habetur hic, & Numer. 1. fuerit eadem numero. *Quæst. VI.*

ALIA computatio fuit facta postea, de qua habetur Numeri 1. cap. in qua totidem præcisè, vt hic K reperti sunt, s. sexcenta & tria millia quingenta quinquaginta armatorum. Ex quo aliqui dicunt computationem hanc, & illam, eamdem fore, sed repetitam esse, vt multa in Sacra Scriptura repetuntur. Sed hoc non potest stare: quia istæ computationes in diuersis temporibus factæ fuerunt, ergo eadem non sunt. Patet: quia ista computatio facta fuit primo anno exitus de Aegypto, in fine quinti mensis, siue in principio sexti: illa autem numeratio, de qua habetur Numer. 1. capite, habetur, quòd fuerit facta anno secundo exitus de Aegypto, mense secundo, prima die mensis eiusdem, scilicet, in Aprili nostro, & sic inter vtramque computationem intercidit spatium mensium octo; est tamen idem numerus, quia in toto illo tempore non fuit aliquis, qui compleret annos viginti, vt computaretur in secũda numeratione, qui in prima numeratus non fuisset. Rabbi Salomon æquat istos viros computatos ad numerum talentorum, & siclorum argenti, dicens: quòd vnum talentum, quod vocatur in Hebræo vnus centenarius, continebat tria millia siclorum: centum igitur centenarij continent sexcenta millia dimidia siclorum. Item mille septingenti septuaginta quinque sicli faciunt tria millia quingenta, & quinquaginta dimidia siclorum: tot autem erant viri computati, vt patet in littera: sed cuilibet de computatis correspondet medius siclus, vt patet supra 30. capite, ergo istud argentum totum, quod hic continetur, fuit argentum numeratorum. *Fuerunt præterea centum talenta argenti*. Secundum istam litteram erat sensus, quòd ea, quæ supra posita sunt, scilicet, viginti nouem talenta auri, & sicli septingenti, triginta, fuerunt data à transeuntibus ad numerum, & præter ista omnia adhuc fuerunt centum talenta argenti; sed (vt dictum fuit) ista dictio (præterea) confundit totum sensum, quia argentum est, quod fuit datum à transeuntibus ad numerum, & non aurum: si autem non poneretur; præterea, posset extendi ad argentum. *Centum talenta*. In Hebræo habetur: *Centum centenarij*. Sed idem est. *E quibus conflata sunt bases Sanctuarij*. id est, è quibus factæ sunt: Conflare propriè ad illos pertinet, qui aliquid faciunt opere fusorio: nulla enim funduntur, nisi prius liquefiant, nec liquefiunt, nisi conflentur, scilicet, quòd igne accenso inflando liquefit metallum, & fiunt res artificiatæ in forma fusoria. Vel dicitur conflare, id est, componere accipiendo large. *Bases Sanctuarij*. Vocantur bases Sanctuarij, id est, bases Tabernaculi, quia accipitur strictè Sanctuarium pro Tabernaculo: nam non potest accipi hic pro Atrio solo, vel pro Tabernaculo cum Atrio: nam non fuit facta aliqua de basibus Atrij de argento, vt patet hic: sed omnes de ære erant, & si tunc erant ista talenta centum, ita bases centum ex illis factæ fuerunt, vt patet infra. *Et introitus vbi velum pendet*. id est, bases quattuor columnarum distinguentium Sancta Sanctorum, & aliam partem Tabernaculi, & ante illas columnas velum pendebat ad distinguendum, non sufficit argentum istud numeratorum ad facienda omnia, quæ de argento fieri debebant in Tabernaculo: nam plures bases erant in Tabernaculo, quàm hic ponantur: erant namque centum: & quinque, & hic solùm ponitur de basibus centum. Quod patet: quia in latere Meridiano Tabernaculi, erant tabulæ viginti, & cuilibet tabulæ supponebantur bases duæ, vt patet supra 22. & 36. capit. & sic erant quadraginta argenteæ bases. In latere autem Septentrionali erant totidem tabulæ, & totidem bases, quæ faciebant octuaginta, in latere Occidentali erant octo tabulæ, sub quibus erant sexdecim bases, & sic erant nonaginta sex, & deficiebãt quattuor ad complendum centum, & istæ erant quattuor bases columnarum, quæ erant inter Sancta Sanctorum, & aliam partem Tabernaculi. deficiebat ergo argẽtum pro quinque basibus argenteis, quæ ponendæ erant sub columnis quinque, quæ erãt in introitu Tabernaculi, in quibus pẽdebat tentorium: & hoc quantum ad completionem eorum, quæ erant de argento in opere Tabernaculi: deficiebat tamen adhuc, vt aliqui volunt, pro opere Atrij. Sed hoc falsum est, quia ibi solum erãt capita columnarũ argentea, & cælaturæ columnarum: sed hæc facta fuerũt de siclis septingẽtis septuaginta & quinque, vt dicitur in littera. Ex hoc loco habetur etiam contra id, quod aliqui existimant, s. quòd bases columnarum fuerint aliter fabricatæ, quàm bases tabularũ, s. quòd bases tabularum fuerint acutæ ad infigendũ in terrã, ne caderẽt: & bases columnarum fuerint amplæ, & quadratæ, aut rotundæ, sicut nunc sunt bases columnarũ ædificiorũ modernorũ, quę latiores sunt quã columnæ, vt sic firmiter subsideãt. Et patet hoc: quia si bases columnarum essent planæ, & amplæ, vt dicitur, valde maiores essent illæ quã bases columnarũ, cũ bases tabularũ acutæ sint: sed omniũ basiũ tã columnarũ, quã tabularũ erat eadem quantitas, & pondus argenti, vt patet hic, scilicet, singulis talentis per bases singulas supputatis, ergo erant eiusdem figuræ. Item non erat necesse, quòd fierẽt bases columnarum illarum, sicut bases columnarum,

Bases columnarũ non erãt alterius figuræ quã bases tabularum.

nostra-

nostrarum, quia columnæ nostræ pondus ædificiorum sustentant, & nisi supponerentur eis bases latiores, quam ipsæ sint, infigerentur terræ magnitudine ponderis pressæ, & facerent terram non potentem pēdulum ferre pondus refugere, & impositum onus corrueret: columnæ autem, quæ erant in Tabernaculo, vel in Atrio Sanctuarij, non habebant aliquod sibi impositum pondus: ideo non erat necesse aliquid latius eis supponi. Item, non poterat esse quòd istæ bases columnarum essent amplæ sub columnis, sed necessarium erat eas acutas esse, sicut erāt bases tabularum, quia super has nihil imponebatur ponderis, quod eas stare cogeret: necessarium erat ergo eas corruere; nisi aliquid sub eis esset, quod eas affixas teneret, cùm nihil lateraliter eis adhæreret. Dicendum igitur, q̀ bases columnarum erant acutæ in modum pyramidum quadraticè terminatum ad acutam conum: & cùm essent satis magnæ infigebantur firmiter terræ, & tenebant columnas immobiliter. *Centum bases facta sunt de talentis centum*. Erant centum bases, quæ numeratæ sunt, scilicet, quadraginta in latere Meridiano, & quadraginta in Septentrionali, & sexdecim in Occidentali, & quattuor inter Sancta Sanctorum, & reliquam Tabernaculi partem. *Singulis talentis per bases singulas supputatis*. id est, quòd in qualibet base erat vnum talentum argenti, in quo satis patet, quòd erant magnæ bases, aut talentum non erat magnum pondus. *De mille autem septingentis septuaginta quinque*. Hic non nominat quid fuerint hæc, scilicet, an fuerint talenta, vel sicli, aut aliquid aliud. Et tunc diceret aliquis, quòd ista fuerint talenta. Sed hoc non potest stare, quia nullo modo posset tantum argentum expendi in capitibus, & cælaturis. Nec etiam Israelitæ sufficerent ad dandum tantum argentum. Dicendum igitur, quòd de siclis intelligitur: nam in pluribus Biblijs fit hic nominatio expressa siclorum. Item, quia supra positum fuit, quòd fuerant centum talenta argenti, & septingenti, & septuaginta quinque sicli: sed de talentis dictum fuerat quid factum sit de eis: ergo dicendum erat hic de siclis argenti. Item satis apparet hoc: quia quot sicli ponebantur supra, tot ponuntur hic: ergo ad eosdem refertur. *Fecit capita columnarum*. Non poterat sufficere tam modicum argentum ad tot capita facienda, & insuper ad vestiendum columnas argento: nam de hoc etiam columnæ vestitæ dicuntur, vt patet in littera. Dicendum igitur, quòd ista capita columnarum fuerunt quidam vncini affixi columnis: & isti soli erant argentei ad religandum cortinas, vel penderent ex illis: & quantum ad hoc facilè est, quòd illi vncini parui & graciles, columnæ etiam satis parua argenti impensa vestiri poterant faciendo virgas argenteas circumdantes columnas: igitur ex siclis mille septingentis septuaginta quinque, satis fierent sic capita columnarum, & superuestirentur columnæ. Aliqui autem volunt aliter hoc dici. s. quòd capita columnarum essent argentea, non quidem quod purum esset argentum, quia non sufficeret saltem ad vnum caput columnæ, cùm isti sicli vix faciant dimidium talentum, & in qualibet base erat vnum talentum. sed erant capita argentea, id est, tecta laminis tenuibus argenti, vt totum argentum videretur. Sed adhuc ad hoc fabricandum fortè vix sicli isti sufficerent. Dicendum igitur fortè esset, quòd capita columnarum Atrij fuerunt de argento puro, & fuerunt facta de istis siclis argenti, sed non totaliter, imò pars minima ex hoc argento facta fuit, sed fuit multum aliud superadditum ad operis completionem. Si igitur quæras quare dictum fuerit, quòd facta fuerunt capita columnarum, & vestitæ columnæ de siclis mille septingentis septuaginta quinque, cùm fuerit hoc minima pars. Respondetur, quòd ideo factum fuit: quia isti sicli pertinebant ad pecuniam datam ab illis, qui trāsierunt ad numerum, cum centum talentis supra positis: quia ergo dictum fuerat, in quo expensa fuerant illa talenta centum, dicendum erat in quo expensi fuerint mille septingenti septuaginta quinque sicli: & dicit quòd isti expensi sunt in factura capitellorum, & vestitura columnarum: etiam si non suffecerint ad æquandum totum opus. Sic enim videtur superius de centum talentis argenti, quæ ponebantur ad faciendum ea, quæ de argento

Capita columnarum, quid fuerint.

A erant in toto opere Tabernaculi, & tamen defecerunt bases columnarum quinque, quæ erant in introitu Tabernaculi, ideo oportuit poni argentum aliud, scilicet, de eo, quod spontaneè offerebatur ad complendum hoc. s. quinque bases illas columnarum: ita hic positis istis siclis argenti in opere capitum columnarum, poneretur de argento spontaneè oblato totum quod deerat. *Quas, & ipsas vestiuit argento*. id est, etiam columnas vestiuit argento, non totaliter cooperiendo, sed opere cælatoris, vt supra dictum fuit: & hoc erat quòd fierent imagines planæ argenteæ de laminis, vel quòd fierent virgulæ circumdantes columnas. *Aeris quoque oblata sunt*, &c. Aes non fuit datum ex lege numerationis, quia solùm dabatur argentum à numeratis, sed offerebatur spontaneè, & computatum est postea quantum esset, & inuentum est continere
B septuaginta duo millia talenta, & quadringentos siclos. *Ex quibus fusa sunt bases*. id est, factæ sunt opere fusorio. Aut fusæ sunt, id est, positæ sunt. *In introitu Tabernaculi testimonij*. Erāt ad introitum Tabernaculi columnæ quinque, & his supponebantur bases æneæ, & capita aurea. *Et altare aeneum*. Istud erat altare holocaustorum, quod vocabatur æneum, non quod totum esset de ære, quia de lignis setim factum fuit, vt patet in principio huius cap. sed quia totum erat coopertum ære. *Cum Craticula sua*. Dicebatur Craticula magna lamina ænea, & tenuis circumdās omnia quattuor latera. & erat tota perforata, sicut cribrū, vel sicut rete, ideo vocatur supra retiaculum, siue in retis modum. *Omniaq. vasa, quæ ad vsum eius pertinent*. Siue pertineant mediatè, siue immediatè: quædam namque pertinent ad vsum altaris holocaustorum totaliter, quæ-
C dam autem solùm mediatè, immediatè autem alia. Sunt enim quattuor genera vasorum, scilicet, lebetes ad euacuandos cineres, vt patet supra 27. cap. siue ad coquendas carnes, vt patet 1. Reg. 2. cap. & forcipes ad disponendum ligna, & carbones in igne, & ad tollendum inde, & ponendum in alijs vasis. Sunt etiam fuscinulæ, quæ sunt instrumēta ad extrahēdum carnes de ollis pro sacrificijs. Sunt etiam ignium receptacula, quæ sunt instrumenta ad ponendum in eis prunas, & apponendum thymiama, vt ardeat super altare thymiamatum. Hæc enim omnia erāt de ære, quia ministratio altaris banausa erat. *Et Bases atrij*. id est, columnarum Atrij: erant enim in atrio columnæ 60. s. 20. in latere Meridiano, & totidem in Septentrionali, & decem in Orientali, in Occidentali autem decem quoque, vt patet supra, 27. c. & hic in littera. *Tam in*
D *circuitu, quam in ingressu eius*. Introitus dicebatur quoddam spatium habens columnas quattuor, & tentorium ante illas, per quod intrabatur ad Atrium, reliquum autem spatium vocabatur circuitus Tabernaculi, & in toto bases columnarum erant æneæ: ponitur autem specialiter tam de introitu, quàm de circuitu: quia si non esset facta specialis mentio, putaretur quòd aliquid speciale faciendū in introitu esset, cum ibi speciales cortinæ ponerentur. *Et Paxilli Tabernaculi atque Atrij per gyrum*. i. quòd omnes pali parui, qui paxilli dicūtur, siue vt vulgariter accipiamus vocantur pali, siue estacas, erant de ære ad figendum in terram, & religandum in eis funiculos cortinarū, & tentoriorum, vt vento impediente, non disturbarentur. Et hi paxilli erant ad vsum Tabernaculi, vt cortinæ, & tentoria Tabernaculi firmiter manerent. Etiam erant ad
E vsum Atrij vt tētoria in circuitu totius Atrij fixa manerēt.

CAP. XXXIX.

De hyacintho verò & purpura, vermiculo ac bysso fecit vestes, quibus indueretur Aaron quando ministrabat in Sanctis, sicut præcepit Dominus Moysi. Fecit igitur Superhumerale de auro, hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, opere polymitario. Inciditq. bracteas aureas, & extenuauit in fila, vt possent torqueri cum priorum colorum subtegmine, duasq. oras sibi inuicem copulatas in vtroque latere summitatum, & balteum ex eisdem coloribus, sicut præceperat Dominus Moysi. Parauit, & d[illegible] lapides onychinos, astrictos & inclusos auro,

Superhumerale Sacerdotis.

auro, & sculptos arte gemmaria, nominibus filiorum Israel. F
Posuitq. eos in lateribus Superhumeralis in monimentū filiorū Israel, sicut praeceperat Dominus Moysi. Fecit, & Rationale opere polymito iuxta opus Superhumeralis, ex auro, hyacintho, purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta: quadrangulum, duplex, mensura palmi. Et posuit in eo gemmarum ordines quattuor. In primo versu erat sardius, topazius, smaragdus. In secundo, carbunculus, sapphyrus, & iaspis. In tertio ligurius, achates, & amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, & beryllus, circumdati, & inclusi auro per ordines suos. Ipsiq. lapides duodecim, sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel, singuli per nomina singulorum. Fecerunt in Rationali & catenulas sibi inuicem cohaerentes, de auro purissimo: & duos vncinos, totidemq. anulos aureos. Porro anulos posuerunt in vtroque latere Rationalis, ex quibus penderent duae catenae aureae, quas inseruerunt vncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant: G *Haec & ante, & retro ita conueniebant sibi, vt Superhumerale, & Rationale mutuo necterentur, stricta ad balteum, & anulis fortius copulata, quos iungebat vitta hyacinthina, ne laxa fluerent, & a se inuicem mouerentur, sicut praecepit Dominus Moysi. Fecerunt quoque tunicam Superhumeralis totam hyacinthinam, & capitium in superiori parte contra medium, oramq. per gyrum capitij textilem: deorsum autem ad pedes mala Punica ex hyacintho, purpura, vermiculo, ac bysso retorta: & tintinnabula de auro purissimo, quae posuerunt inter malogranata in extrema parte tunicae per gyrum: tintinnabulum autem aureum, & malum Punicum, quibus ornatus incedebat Pontifex quando ministerio fungebatur, sicut praeceperat Dominus Moysi. Fecerunt & tunicas byssinas opere textili Aaron, & filij eius: & mitras cum coronulis suis ex bysso: feminalia quoque linea, byssina: cingulum* H *verò de bysso retorta, hyacintho, purpura, ac vermiculo, bis tincto arte plumaria sicut praeceperat Dominus Moysi. Fecerunt & laminam sacrae venerationis de auro purissimo, scripseruntq. in ea opere gemmario Sanctum Domini: & strinxerunt eam cum mitra vitta hyacinthina, sicut praeceperat Dominus Moysi.*

Rationale Sacerdotis.

Tunica Sacerdotis.

Lamina aurea. Tetragrammaton.

De hyacintho. Descripto vasorum apparatu vario, hic agitur de vestibus ministrationis in Sacerdotio. Et diuiditur in duas partes: Primò agitur de Sacerdotalibus vestimentis; Secundò de completione totius operis ibidem, *Perfectum est igitur.* Prima in tot partes, quot sunt vestimenta, & vbi incipiāt satis patet. Circa Primum. *De hyacintho verò & purpura.* Hic ponitur materia omnium inferiorum, & postea subditur artificium, & ponuntur hic I quattuor genera filorum, quae communia sunt, & ponebantur in omnibus ferè apparamentis filorum Sanctuarij, vt patet ex superioribus: quid autem ista fila sint; satis patet. *Vermiculo ac bysso.* Vermiculus est paruus vermis, & signat fila, quae sunt valde rubea, quem vocabamus supra coccum bis tinctum; byssus est genus lini tenuissimi, atque candidissimi. *Fecit vestes.* scilicet, Beseleel, qui erat artifex totius operis. *Quibus indueretur Aaron.* Erant enim nouem, siue decem, vt computat Iosephus, siue ornamenta, siue vestes, quibus Aaron induebatur ad ministrandum, vt patet supra, 28.c. & hic. Et non solùm fecit iste vestes pro Aaron, sed etiā vestes pro filiis eius: habebat enim quilibet filiorum suorum feminalia Sacerdotalia, & tunicam byssinam, & balteum, & cidarim, quae erant ad ornatum eorum, cùm ministrarent. K *Quando ministrabat in Sanctis.* id est, quando fiebat ministratio in Sanctuario, siue ministraret ante Altare holocaustorum in Atrio, faciendo sacrificia, siue in Tabernaculo adolendo thymiama, vel incendendo lucernas, aut intrando in Sancta Sanctorum. Cùm autem esset extra Sanctuarium, non induebatur his vestibus, aut aliqua earum, vel etiam si esset intra Sanctuarium, & non faceret aliquam ministrationem, non induebatur his vestibus. *Sicut praecepit Dominus Moysi.* Quia ipse mandauit Moysi, vt faceret vestes sanctas in gloriam, & decorem, quibus indutus ministraret, siue Sacerdotio fungeretur, vt patet supra, 28.c. *Fecit igitur Superhumerale.*

Superhumerale Sacerdotis quid erat. Quaest. I.

SVPERHVMERALE erat quoddam ornamentum Summi Pontificis, quod ab humeris superhumerale dicebatur, quoniam super humeros ponebatur Sacerdotis: pendens ante, & retro. De materia huius satis notum est in littera, sed de figura apud multos dubitatum fuit, quorum modum posuimus supra, 28. cap. idem non oportet hic repetere. Erat igitur Superhumerale lōgum, & latum inaequaliter. s. quadrangulum altera parte longius: erat aūt latitudo eius, vt attingeret ab humero, ad humerū, longitudo erat tanta, vt aequaliter pendens ante & retro. s. super pectus, & scapulas tangeret ex vtraque parte zonā, vt posset ligari Balteo, qui erat zona. Habebat aūt illud Superhumerale in parte illa, quae super pectus G erat, quoddam foramen magnum quadratum ad mensuram palmi, tā in longitudine, quàm in latitudine, & in illa ponebatur quidā pannus eiusdem mēsurae, qui vocabatur Rationale, ligatus vncinis, & catenulis, atque vittis hyacinthinis: ita, quod Rationale, & Superhumerale vnum quod esse viderentur, & à se nullatenus disiungerentur. *De auro.* Aliqui volunt, ꝙ accipiantur hic fila aurea, sicut communiter accipiuntur in aliquibus vestimentis pretiosis nostri temporis, in quibus sunt fila Sericea, & desuper auro tecta sunt, vt aurum purū esse videatur: hic tamen non fuit sic: quia nullum filum erat, sed purū aurum, quia extenuauit Beseleel artificiosè laminas in fila, ita, vt possent torqueri cum subtegmine aliorum filorum. *Hyacintho, & purpura.* Isti duo colores filorum noti sunt ex supradictis. *Coccoq. bis tincto.* i. ex serico valde rubeo, H quod ita intensi coloris erat, vt videretur bis tinctū, licet semel solùm tinctū esset. Vel fortè ꝙ ad faciēdū colorem valde intensum esset bis tinctus coccus, s. pannus ille coccineus. *Et bysso retorta.* Retorquebatur byssus, vt esset firmior, quia fila eius erant delicata. Etiam, quia debebant poni, vt stamen ceterorum filorum, & alia subtexebantur. *Opere polymitario.* s. opere textili, ita quòd imagines, vel flores in vna parte facti, in alia apparerent. *Inciditq. bracteas aureas.* Vocantur bracteae aureae virgulae delicatae, & ex his faciebat fila aurea ad torquendum cum aliis filis. *Et extenuauit in fila.* id est, fecit illas bracteas ita tenues, vt fila essent, ita delicatas, sicut fila hyacinthina, aut coccinea, & sic de ceteris: erat enim satis magna subtilitas, vt aurum quod solidum erat; ita attenuaretur, vt plicaretur sicut tenuissima fila, nec tamen frangeretur. *Vt* I *possent torqueri.* Licet esset satis facile facere fila de auro, quae essent grossa, sicut fiunt fila ex aere ad aliquas necessitates, quòd tamen illa essent tenuissima, vt fila hyacinthina, aut coccinea, erat satis difficile, maximè, quia facile illa torquerentur cum aliis filis, & planarentur. *Cum priorum colorum subtegmine.* Stamen erat hic byssus retorta: alia fila. s. purpurea, hyacinthina, atque coccinea, erāt subtegmen, quod à subtegendo dicitur, quia supra & infra texitur: stamen vero à stando dicitur, quia tenditur in longum, & iacet, nec emittitur sub & supra sicut subtegmen. Aurum autem, quod hic intexatur, computatur cum subtegmine, quia erat, sicut vnum de aliis filis: hoc autem est quantum ad materiam Superhumeralis; in quo apparet illud esse de nobilioribus vestibus, quia nulla vestis perfectiorem materiam habebat. Vnde volunt K Iudaei quidam, quòd Sacerdos Magnus rarò Ephod, siue Superhumerale, & Rationale assumeret; dicunt enim, ꝙ Aaron, aut quilibet alius Sacerdos Magnus intrabat semel in anno in Sancta Sanctorum, & tunc vt ornatus valde esset, accipiebat omnia ista ornamenta. Cū autem ministraturus esset in aliis locis, solùm accipiebat quattuor priora. s. feminalia, tunicā byssinam, cydarim, & balteū, relictis aliis quinque, scilicet, tunica hyacinthina, & lamina aurea, & mitra hyacinthina, & Rationali, atque Superhumerali, & hoc nisi consulere vellet Dominum, quia tunc oportebat assumere Rationale, & Superhumerale, iuxta illud 1. Reg. 23. cap. qn̄ mādabat Dauid Sacerdoti Abiathar, vt applicaret Ephod ad cōsulendū Deum, vtrum viri Ceilae traderent eum Sauli. Sed ista falsa sunt: quia Sacerdotes Magni quando consecrabantur, induebantur omnibus vestibus illis factis per dies septē, vt patet supra,

Raro Summus Sacerdos vestem Tostamenti Ephod assumebat.

supra, 29. cap. Etiam cùm Sacerdos Magnus haberet vestes distinctas à vestibus minorum Sacerdotum, videtur dicendum, quòd ipse in ministeriis vteretur eis, aliàs non videretur distinctio in vestibus eorum. Itē, lamina Sacerdotalis erat semper in fronte sua quantum ad omnia ministeria communia, & ista erat de aliis quinque ornamentis: ergo non solùm vtebatur his, sed etiam aliis. Patet antecedens supra, 28. cap. cum dicitur: Erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit ei Dominus. Item, quando dicunt, quòd istis nouem vestibus vtebatur Sacerdos Magnus, cùm introibat in Sancta Sanctorum, falsum est: quia Leuit. 16. capite, cùm de introitu in Sancta Sāctorum agitur, dicitur: Tunica linea vestietur, feminalibus lineis verecūda celabit, accingetur zona linea, cydarim lineam imponet capiti: hæc enim vestimēta sunt sancta, quibus cunctis cū lotus fuerit, induetur. Est igitur ex opposito totum, quod dicunt, quia in aliis quotidianis ministrationibus, aut saltem frequenter Sacerdos Magnus vtebatur omnibus vestimentis, cùm autem semel in anno ingressurus esset in Sancta Sāctorum, solùm quattuor ornamenta istorum assumebat. De his etiam diximus, supra, 28. cap. Fundamentum autem istorum erat: quia vestes istæ erant pretiosæ propter honorem ministeriorum, quæ in eis gerebat Pontifex, & locorum sacrorum, in quibus erat: sed cùm intrabat in Sancta Sanctorum, erat in loco perfectissimo, ergo debebat habere pretiosissimas vestes. Hoc autem fundamentum deficit: quia debent vestes concordare tempori, & habitudini indutorum: sed cum Summus Sacerdos intrabat in Sancta Sanctorum, ingrediebatur gemēs, & afflicto corde, pro peccatis suis, & totius populi, timensq. ne fortè Deus eū aliquibus exigentibus peccatis occideret, ideo non conueniebant ei vestes exultationis, & ornatus magni, sed potius vestimenta indicantia angustiam eius, & deiectionem ab honore consueto, sicut nos in diebus festiuitatū, quæ sunt repræsentatiuæ angustiæ, vestibus coloris nigri induimur, vt in tempore passionis. Dicto autem de materia Superhumeralis, hic agitur de figura eius, & modo se habendi ad Rationale. *Duasq. oras sibi inuicem copulatas.* Ora sine aspiratione signat extremitatem, vel regionem, sicut ait Ebrardus.

Figura Superhumeralis.

Aspires horam tibi tempus significabit.
Quòd si non aspires, dabit limbum, & regionem.

Hic autem accipitur pro extremitate, scilicet, quòd duę extremitates inuicem copulatæ esse debebant: erant autem ipsæ duæ extremitates ipsius Superhumeralis, ita q̀ vna alteri religaretur. Fiebat autē ista copulatio sic: quia erat istud Superhumerale ex vtraque parte pendens vsque ad zonam, & erat latum, ita vt pertingeret ab humero vsque ad humerum. In parte autem illa, quæ erat sub brachiis Sacerdotis, scilicet, in lateribus eius, pars pendens posterius, id est, super dorsum, colligabatur parti anteriori, id est, parti pendenti super pectus, & fiebat ista copulatio quibusdam nodis, siue condylis aureis, & in alio latere sub altero brachio fiebat alia similis replicatio, ita vt esset Superhumerale quasi dyplois in vtroque latere condylos habens, & non in parte anteriori: & sic stringebatur, vt coaptaretur corpori Sacerdotis Magni. Alij autem, qui ponebant Superhumerale solùm pendere in parte posteriori ab humeris vsque ad zonam, ponunt quosdam modos varios huius copulationis, de quibus dictum fuit supra, 28. cap. *In vtroque latere summitatum.* id est, in summitatibus vtriusque lateris: istud nō est latus Sacerdotis, sed latus vestis illius, quia cum pēderet ab humeris super pectus, & super dorsum, fiebant quattuor latera in veste hac, secundum quattuor extremitates suas pēdentes ad latera Sacerdotis: nam in latere dextro Sacerdotis erant duo latera Superhumeralis, scilicet, vnum latus in parte retro pendente, & aliud latus in parte ante pendēte, & ista duo latera iungebantur in summitatibus suis, scilicet, in extremitatibus sub brachio dextro Sacerdotis à supra vsque deorsum, quibusdam condylis. In latere autem sinistro Sacerdotis erant duo latera sinistra illius vestis, scilicet, anterius, & posterius, & copulabantur in extremitatibus suis, sicut dictum est de aliis duobus. *Et Balteum ex eisdem coloribus.* scilicet, ex bysso retorta tamquam stamine, & filis auri, & coccineis purpureis, atque hyacinthinis.

A Erat autem Balteus cingulum, quod in latitudine fortè erat digitorum quattuor, vt quidam volunt, & textum ex filis omnibus supradictis, quo Sacerdos cingebatur, & stringebat Superhumerale ante, & retro. Erat autem factus Balteus opere plumario, vt patet 28. cap. scilicet, opere acus, vt flores, vel imagines factæ ex vna parte, ex alia apparerent. *Sicut præceperat Dominus Moysi.* id est, Deus mandauit Moysi, quòd faceret Balteum, & quòd faceret ex eisdem coloribus, ex quibus Superhumerale erat: de quibus supra, 28. cap. Ex hoc autem fortè alicui videretur, quòd non scripsit ista Moyses, quia hic fit mentio de ipso, sicut de tertia persona. Si enim ipse scripsisset nominasset se in prima persona. Respondetur, quòd hoc nihil officit, quia frequentissimè Moyses in omnibus aliis libris loquitur de seipso tanquam de alia persona. Et causa huius fuit: quia ipse ponitur hic, vt historiographus, & nō vt

Balteus Sūmi Sacerdotis.

B concionator, vel vt dirigens sermonem ad populum: sic etiam facit Beatus Ioannes in fine Euāgelij sui, vbi loquitur de seipso in tertia persona dicens: Hic est discipulus ille, qui testimonium perhibet de his: & scimus, quia testimonium eius verum est. *Parauit & duos lapides onychinos.* Erant duo lapides onychini magni, qui ponebātur in duobus lateribus super duos humeros Sacerdotis, & in quolibet eorum erant nomina sex filiorum Israel sculpta & hi includebantur auro, vt non caderent: hæc autem inclusio erat paratio onychinorum. *Astrictos & inclusos auro.* Astricti dicuntur, quia erant firmiter infixi intra aliquam auream incastraturam, & clausi, quia in illa claudebantur: non quidem totaliter, sed quātùm ad aliquam partem, ita vt esset superficies lapidis eminens, in qua sculperentur nomina filiorum Israel. *Et sculptos arte gemmaria.*

C Sculpere est cauare: isti autem lapides sculpti dicebantur, quia cauabantur ad faciendum in eis litteras, & non scribebantur super lapides litteræ ex incausto, quia non potuissent infigi, nec permansissent. Cùm autem cauarentur lapides ad figuram litterarum, ponebatur intra concauitates aliquis color inhærens, vt sic litterarū imagines redderentur apparentes. *Arte gemmaria.* Vocatur ars gemmaria, ars sculpendi, & includendi gemmas. *Nominibus filiorum Israel.* id est, q̀ in illis lapidibus sculpebantur nomina filiorum Israel, in vno lapide sex, & in alio totidem; ista autem nomina ponebantur ad memoriam, vt essent coram Domino memoriale filiorum Israel, scilicet, quòd quando videret illos Deus recordaretur filiorum Israel, vt patet supra, 28. c. & ibi declaratum fuit.

D *Posuitq. eos in lateribus Superhumeralis.* Erat factum Superhumerale in figura quadranguli altera parte longioris. Et quia quadrangulus habet quattuor lineas claudētes, quarū quælibet vocatur latus: ita omnes quattuor extremales lineę huius Superhumeralis tā terminantes longitudinem, quam latitudinē vocantur latera: loquēdo s̄m modum geometricum: vulgares tñ aliter nominant: hic aūt denominantur latera nō omnes illæ extremitates, sed solùm illæ, quæ veniebant super humeros, & latera Sacerdotis, & in his duobus lateribus ponebantur duo lapides onychini, vt imminerent duobus humeris Sacerdotis. *In monimentum filiorum Israel.* i. in memoriam: dr̄ monimentum quasi monens mentem, à monendo, quia illi lapides erant ita positi, q̀ monerent Deum ad memorandum filiorum Israel. Qualiter autem Deus per lapides reduceretur in memoriam, vel verum in memoriam reducatur,

E dictum fuit supra, 28. c. *Sicut præceperat Dominus Moysi.* Sic enim mādauerat Deus Moysi, vt fieret, sicut hī supra, 28. c. *Fecit & Rationale.* Istud est secundum ornamentum Sacerdotale, quòd vocatur Latinè Rationale, quia in eo ratio. i. responsio dabatur eorum, quæ quærebantur. Nam cùm in conspectu illius Sacerdos Magnus inquireret, vel aliquis alius, respondebatur veritas. De modo autem, per quē fiebat ista interrogatio, an verbo, vel scripto, aut alias, dictū fuit latè supra, 28. c. ponebatur namque in isto Doctrina, & Veritas s̄m quā responsio acquisita reddebatur: Vocabatur aūt Græcè Logion: quia logos sermo est, lexis ratio. Vnde logion descendere potest. Etiam logos in Græco multa signat, s. verbum, & rationem, & supputationē, & causam vniuscuiusque rei, per quam singula existūt, vt ait Hieronymus in Epistola ad Paulinum, quæ est primus

Rationale Sūmi Sacerdotis.

Logos multa signat in Græco.

prolo-

prologus super Biblia in cap. 4. Hebraicè autem vocabatur Pectorale, scilicet, à loco, in quo ponebatur. Nam vt dictum fuit supra, Superhumerale erat secundum longitudinem pendens ab humeris, & tegens partes posteriores ab humeris & deorsum vsque ad zonam, & in parte anteriori vsque ad zonam, in parte autem anteriori super pectus erat quoddā foramen, in quo ponebatur: erat aūt foramen quadratū, in longitudine palmi mēsuram obtinēs, & tantumdē in latitudine: in quo ponebatur Rationale, quod erat quadratum, & æqualis latitudinis, atque longitudinis. Materia aūt huius erat eadē, quæ erat materia Superhumeralis, s. byssus retorta pro stamine, & fila aurea, & hyacinthina, purpurea, atque coccinea pro subtegmine. De fabricatione autem huius, & causa eius, & officio, singulisq. aliis supra, 28. c. latè dictum fuit. *Opere polymito*. i. quod erat factum per texturam, & ibi erant flores, aut aliquæ imagines, quæ ex vtraque parte apparebant. *Iuxta opus Superhumeralis*. i. sicut erat factum Superhumerale, & potest hoc referri, vel ad inferiora, aut ad superiora. Ad superiora, vt dicatur, q̄ sicut factum fuit Superhumerale opere polymitario, ita fieret Rationale opere polymito. Vel referri potest ad inferiora, s. ad materiam, ita q̄ sicut factum fuit Superhumerale ex auro, & hyacintho, & purpura, & cocco bis tincto, & bysso retorta, ita fieret Rationale. *Ex auro hyacintho, &c*. i. ex filis auri, quæ erant purum aurum, quia Beseleel extenuauerat bracteas aureas in fila: ita vt cum aliis torqueri possent, vt patet supra de aliis filis: & similiter pateat, qualiter intexerentur. *Quadrangulum*. Signat quadrangulum loquendo propriè figurā quadrilateram altera parte lōgiorem, quadratum signat figurā quadrilateram inæqualiū: Rationale aūt erat æqualium laterū, cùm vtrobique haberet palmum, ideo quadratum dici debebat, & nō quadrangulum, sed accipitur quadrangulum pro omni figura quadrilatera, siue æqualium, siue inæqualium laterum. *Duplex*. id est, duplicatum, scilicet, quòd haberet duos pannos, in quo erat specialius, quàm in Superhumerale, quia Superhumerali simplex pannus erat. Ratio huius erat: quia lapides duodecim erant in hoc Rationali, & erant aliquanti ponderis, ne ergo faciliter rumperetur, ponebantur duo panni. Alia ratio erat, quia vt dicebatur supra, 28. cap. intra Rationale ponebantur aliquæ laminæ aureæ, inscriptæ nominibus Dei, & continebantur intra duorum pannorū plicaturā. *Mensura palmi*. Tantum erat foramen in pectore Superhumeralis, in quo ponebatur Rationale, & non erat maius Rationale: quia satis hoc sufficiebat ad ponendum in superficie eius duodecim lapides pretiosos in quattuor ordinibus, & ad ponendū internis laminas aliquas aureas, si ponendæ erāt. *Et posuit in eo gemmarum ordines quattuor*. Gemma est nomen generale ad lapides pretiosos: ponebantur aūt isti lapides inclusi auro quantum ad aliquam partem, vt non caderent. Erant isti lapides ordinati in quattuor versibus. *In primo versu erat Sardius*. Ordinabantur isti lapides ad continendum nomina filiorum Israel, & erant sculpti lapides s̄m ordinem natiuitatis filiorum Israel: quia autem Ruben erat primogenitus s̄m carnem, erat nomen suum sculptū in lapide Sardio. De proprietatibus aūt lapidum istorum duodecim, dictum fuit supra, 28. c. *Topazius*. In hoc erat positum nomen Simeon. *Smaragdus*. In hoc erat positum nomen Leui. *In secundo*. s. in ordine secundo, siue versu. *Carbunculus*. In hoc erat sculptum nomē Iudæ, qui erat ex quattuor filiis Liæ. *Sapphyrus*. In hoc erat scriptū nomen Dan, qui fuit primus filius Balæ, vt patet Genes. 30. c. *Iaspis*. In hoc erat nomen Nephthali, qui erat filius secūdus Balæ. *In tertio*. s. ordine vel versu. *Ligurius*. In hoc erat scriptum nomen Isachar, qui erat quintus filius Liæ. *Achates*. In hoc erat nomen Zabulon scriptum, qui erat sextus filius Liæ. *Amethysthus*. In hoc erat scriptū nomen Gad, qui fuit primus filius Zelphæ, vt patet Gen. 30. c. *In quarto Chrysolitus*. s. in quarto ordine. *Chrysolitus*. In hoc erat scriptū nomen Aser, qui erat secūdus filius Zelphæ. *Onychinus*. In isto erat scriptum nomen Ioseph, qui erat primus filius Rachelis. *Berillus*. In hoc erat sculptum nomen Beniamin, qui erat secundus filius Rachelis. *Inclusi auro per ordines suos*. i. omnes isti erat positi in auro, ne caderent. Et hoc per ordines suos, i. q̄ lapides illi primi erāt in quibus primō ponebātur nomina primogenitorū incipiendo à Ruben, sic patet supra, 28. cap. *Ipsiq. lapides duodecim*. Quos hucusque nos recitauimus in littera. *Sculpti erant nominibus duodecim tribuum Israel*. i. in gemmis erant sculpta nomina filiorum Israel, & nihil aliud. Causa aūt huius sculpturæ erat, quæ in duob. onychinis existentibus in humeris Superhumeralis, s. vt esset memoria illorū coram Domino. *Singuli per nomina singulorum*. i. quilibet lapis continebat nomen vnius filij Israel, & in hoc differebāt isti lapides à duobus onychinis Superhumeralis: quia in quolibet illorum erant sex nomina, in quolibet aūt horum erat vnū solū nomen. *Fecerunt*. s. Beseleel, & Ooliab aliiq. artifices. *In Rationali*. s. in parte superiori Rationalis: nam catenulæ hæ erant in iunctura superioris Rationalis, & Superhumeralis. *Catenulas sibi inuicem coherentes*.

Duodecim lapides, q ponebātur in Rationali.

F

G Non est accipiendum, quòd fierent duæ catenulæ, & vna alteri iungeretur, quia nihil hoc proficeret, cùm catenæ semper sint ad tenendum aliquid. Etiam quia nō videtur quomodo vniretur catenæ istæ inter se, sed vocantur hic catenulæ, non ipsæ catenæ factæ ex multis nexibus, quia tunc esset incōueniens supra assignatum, sed catenulæ dicuntur nexus, ex quibus catenæ fiunt, & de istis verū est, q̄ catenæ efficiebantur inuicem cohærentes, s. q̄ vnus nexus alteri cohæreret, & alius alteri, & sic catenæ fierent. Erant autem istæ duæ catenulæ in duabus extremitatibus Rationalis: habebat namque Rationale latera quattuor, & angulos totidem, cùm esset quadratum mensuram palmi obtinens, vt patet supra, & iungebantur illa quattuor latera quattuor lateribus Superhumeralis, & quattuor an-

H guli quattuor angulis: catenæ aūt istæ erant apud duos angulos Rationalis, & erant isti anguli in parte superiori Rationalis, versus caput Sacerdotis, & non erant anguli inferiores in iunctura inferiori circa zonam. De auro erāt istæ catenulæ, & adhærebant Rationali per duos anulos, qui erant insuti duabus extremitatibus Rationalis apud angulos, & coniungebātur Superhumerali in duobus vncinis alligatis Superhumerali in parte superiori versus caput Sacerdotis, & sic manebat pedens Rationale à Superhumerali. *De auro purissimo*. Ita quòd nihil alterius metalli erat in catenulis. *Et duos vncinos*. Vncini sunt instrumenta curua ad alligandum facta, vt curuitate sua quod apprehenderint teneant, ne labatur. *Totidemq. anulos aureos*. Non erant anuli isti, & vncini in eodē: sed anuli erant in Rationali, & vncini in Superhumerali, sicut pa-

I tet ex littera sequenti, s. porro anulos posuerūt in vtroque latere Rationalis, vncini aūt non erāt in Rationali, sed in Superhumerali, & ad eos copulabātur catenæ. *Porro anulos posuerunt*. s. isti artifices. *In vtroque latere Rationalis*. s. apud duos angulos in latere superiori, & erant isti anuli concatenati catenulis: nam sicut vnus nexus catenæ alteri connectitur, ita ille anulus iungebatur primo nexui catenæ, & sic in vtraque catena fiebat ille anulus in primo nexu catenæ colligatus, & insuebatur anulus superficiei Rationalis, vt maneret, & catena pendebat ab anulo. *Ex quibus*. i. à quibus, quia ē est præpositio signans id quod ex, vel à. *Penderent duæ catenæ aureæ*. s. q̄ esset anulus positus immobiliter in Rationali: catenæ autem deriuatæ ex anulis tanquam à primo nexu essent mobiles pendentes ab anulis. *Quas iniseruerunt vncinis*. Erant vncini insuti Superhu-

K merali versus caput Sacerdotis, & catenæ positæ in Rationali pendentes ab anulis eleuabantur, & extremus nexus cuiuslibet catenæ ponebatur in vno vncino, vt sic se tenerent firmiter Rationale & Superhumerale. *Qui in Superhumerali angulis eminebant*. i. q̄ isti vncini erant positi in angulis Superhumeralis. Habebat Superhumerale quattuor angulos, nō tamen accipiuntur isti anguli pro extremitatibus extrinsecis Superhumeralis, quia omnes istę extremitates perueniebāt vsque ad zonam, & ibi stringebatur Balteo Superhumerale ex vtraque parte, scilicet, tam ex anteriori, quam ex posteriori, ibi autem nullo modo poterat copulari Rationale Superhumerali, nec vllo modo proderat si copularetur, sed vocantur anguli Superhumeralis, anguli facti in ipso Superhumerali interius, quia (vt dictum est) pendebat Superhumerale ab humeris per scapulas vsque ad zonam, & in parte anteriori ab humeris

super

super pectus vsque ad zonam. In hac autem parte anteriori, erat quoddam foramen factum, magnitudinē palmi tam in longitudine, quàm in latitudine continens, & erat quadratum, in quo poneretur Rationale: necessariò ergo habebat ibi Superhumerale quattuor latera claudentia illā figuram, & quattuor angulos: in duobus aūt angulis horum, s. apud eos erant duo vncini, in quibus catenæ inferebantur, & isti anguli Superhumeralis erant duo anguli superiores versus caput, & non duo inferiores versus zonam: in his autem duobus, qui apud zonā erant, non ponebantur catenulæ, sed anuli tam in Rationali, q̄ in Superhumerali copulati vitta hyacinthina, in quo anguli duo superiores abundabant ab inferioribus, quia in angulis superioribus tam Rationalis, quàm Superhumeralis, erant duæ copulaturæ, s. per anulos, & catenas aureas, alia erat per anulos, & vittas hyacinthinas: in inferioribus angulis tam Rationalis, quam Superhumeralis ponebatur ligatura vnica, s. per anulos, & vittam hyacinthinam. Hæc autem plenius, & clarius habentur supra, 28. cap. tam in littera, quàm in expositione. *Hæc ante, & retro.* Hoc demonstrat Superhumerale, & Rationale, quæ copulata erant. *Ante & retro.* i. in parte superiori, & inferiori. Pars superior vocatur ante, & pars inferior vocatur retro. *Ita conueniebant sibi.* i. iungebantur inter se. *Vt Superhumerale, & Rationale mutuo necterentur.* i. ista conueniebant ita artificiosè, ꝙ coniuncta erant Rationale, & Superhumerale inter se. *Stricta ad Balteum.* i. & Balteus stringebat ista. Erat Balteus cingulum factum ex multis coloribus filorum, & cingebatur super Rationale, & Superhumerale, atque faciebat ea firmiter manere: nā aliàs non essent ita firma. *Et anulis fortius copulata.* i. ꝙ Rationale, & Superhumerale iungebantur mediantibus anulis, quia in anulis ponebantur catenulæ, vel vittæ hyacinthinæ, & his ligabantur. *Quos iungebat vitta hyacinthina.* Erant quattuor anuli positi in Rationali circa quattuor angulos eius, correspondentes quattuor anulis positis in Superhumerali, circa quattuor angulos eius, & inter hos anulos erāt vittæ hyacinthinæ ad eos mutuo copulandū. *Ne laxa fluerent.* Quia si solùm fuissent catenulæ in parte superiori, vbi ponebantur, solùm non disiungeretur totaliter Rationale à Superhumerali, quia ibi tenerentur: tñ fluerent ab inuicem, quia pars inferior Rationalis disiungeretur à parte inferiori Superhumeralis, & sic ineptè posita fuissēt: vittæ aūt hyacinthinæ vtrobique positæ faciebāt firmiter teneri Rationale cum Superhumerali, & sic non possent laxè fluere. *Et a se inuicem mouerentur.* i. ne extremitas vnius moueretur ab extremitate alterius, & appareret foramen, & fugaretur alterum eorum, quod erat inhonestè aptari. *Sicut præcepit Dominus Moysi.* i. ꝙ istum modū fabricationis dixit Deus ad Moysen, vt patet sup. 28. c. *Fecerunt quoque.* Hic ponitur tertium pōtificale ornamentum, s. tunica tota hyacinthina. *Tunicam Superhumeralis.* Vocatur tunica Superhumeralis, quia super eam ponebatur humerale immediatè. *Totam hyacinthinam.* Non. n. erat in hac tunica aliquid de auro, aut purpura, vel bysso, vel cocco bis tincto, sicut erat de Rationali, vel Superhumerali, aut Balteo. *Et capitium in superiori parte.* Dicitur capitium à capite, locus, per quem caput immittitur. Ista vestis hyacinthina videbatur esse ampla, quasi de vno panno integro facta esset, & fiebat in ea foramen illud per qd caput immitteretur: sed de figura eius magis supra, 28. c. dictum fuit. *Contra medium.* Iñ medio vestis erat capitiū, quia si tenderetur vestis per planiciem, esset quasi circulus, & ductis lineis semidiametralibus, peruenirent omnes ad locum illum, in quo fiebat capitium. Et hoc erat esse in medio vestis. Et dato ꝙ sic non posset tendi vestis: si tamen pēderet ab humeris deorsum, & tantum penderet ante sicut retro, necessariò erat mediū locus capitij. *Oramq;* i. extremitatem. *Per gyrum capitij textilem.* In gyro capitij ne faciliter rumperetur, ponebatur quędā extremitas de panno, sicut solet fieri in vestibus, ne facile rumpantur: de quo supra, 28. c. Ista ora, siue extremitas, erat textilis, s. per se texta, & fortiter se habens, vt non rūperetur facile. *Deorsum aūt ad pedes.* i. in extremitate vestis, quæ est apud pedes. *Mala Punica ex hyacintho.* Dicebantur mala Punica quidam rotundi nodi facti de filis

A diuersorum colorum. Et vocantur mala Punica, quia erāt facti in similitudinem malorum Punicorum. *Ex hyacintho, & purpura. &c.* Quattuor genera filorum ponebantur in eis ad pulchram varietatē. *Ac tintinnabula de auro purissimo.* Ista erant vera tintinnabula, quia tintinnabula erant res artificiatæ metallinæ. *Quæ posuerunt inter malogranata.* Quia ponebatur vnū malogranatū, deinde vnum tintinnabulum, & sic successiuè; vocantur aūt ista malogranata, & mala Punica. Mala Punica dicuntur à terra, *Mala punica vnde dicantur.*
in qua nascuntur, quasi mala Africana: nam malū nomen generale est ad fructus rotundos, vno modo accipiendo malum. Punicū Africanum est. Inde dicūtur bella Punica, vt patet in Catone. Et vocantur sic, quia ista poma in Africa primo nata fuerunt, aut ab hominibus ibidē vasa. Vocantur malogranata, ab eo, ꝙ sunt quasi mala habētia
B grana: nam nullus fructus est, qui ita totaliter consistat in granis, sicut iste: totus. n. grana est. *In extrema parte tunicæ per gyrum.* i. in ora vestis huius inferiori apud pedes, & hoc per gyrum, s. in toto circuitu vestis, ita ꝙ non putaretur solū in parte posteriori, aut anteriori fuisse, sed in omnibus. *Tintinnabulum aūt aureum, & malum Punicum.* Nō est sensus, ꝙ tintinnabulum esset aureum, & malum Punicum esset aureum, quia malum Punicū erat de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, vt patet supra: sed dicitur, ꝙ tintinnabulum esset aureum, & malum Punicum, i. ꝙ poneretur vnum tintinnabulū aureum, & post eum poneretur malum Punicum. *Quibus ornatus incedebat Pontifex.* s. Sacerdos Magnus, nam ad minores Sacerdotes non pertinebant talia ornamenta. Alia littera habet. *Quibus ornatus incedebat Sacerdos.* Et superior
C communius habetur, atque clarior est, signatq. solum Sacerdotem Magnum qñ ministerio fungebatur, & non applicabantur ad aliquod speciale genus ministerij: ergo intelligitur quandocunque ministraret. Et non sicut volebant Hebræi quidam, s. quando intraret in Sancta Sanctorum: nam (vt supra probatū fuit) cùm intrabat in Sancta Sanctorum, non induēbatur illa veste, sed solùm vestibus lineis quattuor, vt ponitur Leuit. 16. capite.

Quare in ora vestis Sacerdotalis mala Punica ponebantur. Quæst. 11.

QVARE aūt in ora vestis huius ponebantur mala Punica. Respondetur, ꝙ fiebat ad pulchritudinem. Si quæras quare ponebantur tintinnabula.
D Respondetur, ꝙ erant, vt audiretur sonitus eius cū intraret Summus Sacerdos coram Dño, vt patet sup. 28. c. sed quid proficeret ille sonus, vel quō, aut à quo audiretur, supra, 28. c. declaratum fuit. *Fecerūt & tunicas byssinas.* Oēs vestes supra positæ præter Balteum pertinebant ad solum Sacerdotem Magnū. Hic interseruntur aliæ, quæ ad minores Sacerdotes ēt pertinent. Est. n. ista generalis regula, ꝙ oēs vestes pertinentes ad Sacerdotes minores pertinent, ad maiores etiam, & non è contrario: vestes autem quædam erant, quæ solis Summis sacerdotibus cōueniebant: de quibus supra in littera dictum fuit, & infra dicetur. *Tunicas byssinas.* i. tunicas factas de bysso: alibi aūt vocantur tunicæ lineæ, vt patet supra, 28. c. Et verum est, quia byssus genus lini est. *Opere textili.* i. texendo eas. *Aaron & filijs eius.* Quia ista vestis erat communis Sacerdotibus
E Maioribus, & minoribus, & erat ista quam induebant primò Sacerdotes Magni super vestes suas cōmunes: Sacerdotes autem minores hanc solam habebant: super hāc autem tunicam lineā Sacerdos Magnus induebat aliam tunicam, s. totam hyacinthinam. *Et mitras cum coronulis suis.* Aaron, qui erat Sacerdos Magnus duas coronas habebat, aut quasi tres, quilibet autem minorum Sacerdotum vnicam habebat. Habebat namque primò Aaron quandam cucufam rotundam de bysso, quæ vocatur Cydaris, vt patet supra, 28. cap. habebat autem aliam secundam, quæ erat mitra tota hyacinthina, quæ aliàs vocatur Tiara, vt patet supra, 28. cap. & istæ correspōdent duabus vestibus Sacerdotis Magni, scilicet, mitra byssina correspondet tunicæ byssinæ: mitra hyacinthina correspondet tunicæ, quæ erat totaliter hyacinthina. Erat tertia quasi corona Aaron, scilicet, lamina aurea posita in frōte eius,

de

de qua ſupra, 28.c. & infra in littera. Prima iſtarum erat communis Sacerdoti Magno, & minoribus: duæ ſecundæ erant ad ſolum ſummum Pontificem pertinentes: hic autem dicitur de prima, quæ omnibus communis erat, ſcilicet, de cydari, quæ erat byſſina.

Mitra ſacerdotalis.

Et mitras. ſcilicet, tegumẽta capitis de byſſo facta, & rotunda, terminata in acutum. *Cum coronulis ſuis ex byſſo.* Iſtæ coronulę referuntur ad Sacerdotes minores, qui eas habebant, nec tamen dicendum eſt, ꝙ eſſent aliquæ aliæ coronæ præter mitras byſſinas, ſed vocantur coronulæ quædam virgulæ textiles factæ de filis, & poſitæ in extremitatibus illarum mitrarum, ne faciliter rumperentur. Et ita erant iſtæ coronulæ in mitris byſſinis factis pro Summis Sacerdotibus, ſicut in mitris Sacerdotum minorũ.

Feminalia.

Feminalia quoque linea. Iſte erat primus ornatus Sacerdotalis, vel potius neceſſitas ad miniſtrationem, quia ſine his non conuenienter miniſtrabant: cuius fundamentales cauſæ poſitæ fuerunt ſupra, 28. cap.

G

Quare etiam in miniſtris altaris noſtri temporis id obſeruetur.

Vnde feminalia dicantur ſecũdum quoſdã.

Dicuntur autem feminalia panni tegentes verenda, à feminibus nuncupata. Licet aliqui grammatici ruſticani à feminis ea denominata eſſe contendant, quia à feminis fiunt, vel (quod proximius eſt,) quia in eis virilia conſeruantur, quibus acceſſus fit ad feminam in gignendo. Sed magnus error eſt: vocãtur namque femoralia, aut feminalia à partibus corporibus, quas tegunt: femoralia à femore dicuntur, quia femur eſt pars propinqua genitali vaſculo: feminalia autem dicuntur à feminę, quia femen eſt inguen, ſiue femor. Iſta autem erant prima Sacerdotis cuiuſlibet indumenta, quia cùm miniſtraturus eſſet, intrabat in atrium Sanctuarij, & lauabat manus, & pedes in labro æneo, vt patet ſupra, 30.cap. & deinde ſi ipſe feminalia de communibus habebat, diſcalciabatur, & calceabat alia femoralia de ſacris, quæ valde magna erant, pertingentia vſque ad renes, & tunc ponebat byſſinam tunicam, & alia ornamenta ſecundum gradum Sacerdotij, ſicut declarauimus ſupra, 28. cap.

H

Feminalia quoque linea, byſſina. Delicata valde erant iſtã femoralia, quia femoralia communia de ligno vulgari fiunt, iſta autem pertinebant ad miniſterium ſacrum, ideo erãt de byſſo: eſt namque byſſus genus pretioſiſſimum lini. In hoc etiam apparet, ꝙ nõ deberet aliquis Sacerdos Veteris Teſtamẽti miniſtrare habens femoralia communia, quia aliàs non mãdaretur, ꝙ fierent in Sanctuario femoralia byſſina, cùm ipſi femoralia haberent.

An Cingulũ idẽ ſit ꝙ Balteus.

Cingulum verò de byſſo retorta. Aliqui fortè dubitabunt de iſto Cingulo, verum ſit id quod Balteus, de quo dictum fuit ſupra, 28.c. Et dicẽdum eſt, ꝙ ſic: quia ibi dictum eſt, ꝙ Balteus erat iam pro minoribus, quam pro maioribus Sacerdotibus: ſi ergo non eſſet iſtud cingulũ balteus, oporteret dari duos balteos, ſiue duplex cingulum minoribus Sacerdotibus. Sed hoc nõ poteſt ſtare: quia ſolùm erat vna tunica Sacerdotum minorum, ſcilicet, tunica byſſina, ideo non erat ponere conueniens duplex cingulũ. Item, quia dicitur hic, quòd iſtud cingulum fieret arte plumaria, ſed de balteo dicitur ſupra, 28.cap. ẽt quòd arte plumaria fieret, ergo idem ſunt. Item, quia hic dicitur, quòd fuit factum iſtud cingulum, ſicut mãdauerat Dominus: ſed non erat aliquod alterum, de quo mandauerat Deus. niſi de balteo, ſi inquiratur totum 28. cap. ſupra, in quo ſunt mandata Dei de veſtium factione, ergo de balteo intelligitur. *De byſſo retorta.* &c. De quattuor filis diuerſorum colorum fiebat, qui colores ex ſuperioribus ſatis notificati ſunt. *Arte plumaria.* ſ. opere acus, vt ſint floſculi aliqui in ſuperficie, aut imagines, & non in parte inferiori. *Sicut præceperat Dominus Moyſi.* Omnia hæc præcepta habentur ſupra, 28.cap.

Lamina aurea Sacerdotalis.

Fecerunt & laminam. Etiam iſti artifices fecerunt laminam auream: erat iſta lamina quidam ſemicirculus de auro factus, tranſiens per frontem Sacerdotis ab aure vſque ad aurem: latitudo autem ſua erat duorum digitorum, aut modicum plus: ita vt frontem operiret, & ponebatur ſuper extremitatem labij mitræ hyacinthinæ ſuper frontem, vt dicitur ſupra, 28.c. ſcilicet, ligabiſq. eam, id eſt, laminam vitta hyacinthina, & erit ſuper Tiaram imminens fronti Pontificis. In extremitatibus huius laminæ, ſcilicet, apud aures Sacerdotis erant quædam foramina, per quæ religabatur vitta hyacinthina, quæ cingeretur, & ramalia eius copularentur,

F

atque colligarentur in Sacerdotis occipite, ita quòd lamina cadere nõ poſſet. *Laminam.* Vocatur lamina, quia habebat plus latitudinis, quam groſſiciei. *Sacra venerationis.* id eſt, quæ erat ſancta, & venerabilis, & hoc erat, quia habebat inſculptum nomen Domini. Dicebatur namque ſanctum Domino, ſiue ſanctitas Domino: in Hebræo autem dicebatur. *Codes la Adonai.* Vt patet ſupra, 28.cap. *De auro puriſſimo.* Ita, quòd nihil aliud haberet metalli, aut cęterarum rerum. *Sculpſeruntq. in ea.* i. per cauaturam inſcripſerunt litteras: nam non poterant fieri litteræ in ſuperficie auri plana, cùm non eſſet aliquis color, qui tenaciter maneret in ea, ſed fieri oportebat cauaturas in figuram litterarum, in quibus poneretur aliquis color ſignatiuus ſecundum imaginem litterarum. *Opere gemmario.* i. ſicut fit in gemmis, ſ. ꝙ ſicut cum in gemmis aliquid ſcribi debet, non imprimũtur in plana ſuperficie litteræ, ſed fiũt ſculpturæ, ita in aurea illa lamina fiebant ſculpturæ. *Sanctum Domini.* Iſta erant verba, quæ ſcribebantur: ideo tenentur materialiter, ſ. q. dicebatur in lamina illa ſanctum Domini, vel ſanctum Domino: loco dictionum Hebræarum poſitarum in lamina, ſcilicet. *Codes la Adonai.* Et ponebatur hoc in lamina ad ſignãdum, quòd iſte confitebatur Deum eſſe excellenter ſanctum, ſcilicet, Sanctum Sanctorum, & cõuenienter ponebatur in fronte, quia in fronte apparet verecundia, ideo ſignatur, ꝙ non debebãt erubeſcere Sacerdotes confiteri ſanctitatem, & magnitudinem Dei, & mutu ſe exponere pro illius confeſſione, ſi id expediret aliquando; ſi autem erubeſceret cõfiteri nomen Domini, non erat dignus Sacerdotio: iuxta illud quod dicebat Chriſtus, Luc. 9.c. Qui erubuerit me cõfiteri coram hominibus, erubeſcam & ego cõfiteri illum coram Patre meo. *Et ſtrinxerunt eam cum mitra.* Vocatur hic mitra illa, quæ erat ſuper frontem Sacerdotis, & erat vitta hyacinthina. Super hanc aũt ponebatur lamina, vt patet ſupra, 28.c. ſtringebatur autem cũ illa, ne lamina caderet, & iſta ſtrictio non fiebat in parte anteriori capitis ſuper frontẽ, quia eſſet aliquid deforme, ꝙ lamina aurea tegeretur vitta hyacinthina, ſed ſtringebatur in parte poſteriori, ſcilicet, in occipite, quia cum lamina antea ſolùm pertingeret ab aure vſque ad aurem, in fine eius duo foramina fiebant quibus ligabantur extremitates vittæ hyacinthinæ ad copulandum, & religandum cum mitra. *Vitta hyacinthina.* id eſt, quodam funiculo de filis hyacinthinis.

I

Perfectum eſt igitur omne opus Tabernaculi, & tecti teſtimonij: Feceruntq. filij Iſrael cuncta quæ præceperat Dominus Moyſi. Et obtulerunt Tabernaculum & tectum & vniuerſam ſupellectilem, anulos, tabulas, vectes, columnas ac baſes, opertorium de pellibus arietum rubricatis, & aliud operimentum de hyacinthinis pellibus, velum, arcam, vectes, Propitiatorium, menſam cum vaſis ſuis & propoſitionis panibus: Candelabrum, lucernas, & vtenſilia earum cum oleo: altare aureum, & vnguentum, & thymiama ex aromatibus: & tentorium in introitu Tabernaculi: altare æneum, retiaculum, vectes, & vaſa eius omnia: Labrum cum baſi ſua: tentoria atrij, & columnas cum baſibus ſuis: tentorium in introitu Atrij, funiculoſq. illius, & paxillos. Nihil ex vaſis defuit, quæ in miniſterium Tabernaculi, & in tectum fœderis iuſſa ſunt fieri. Veſtes quoque, quibus Sacerdotes vtuntur in Sanctuario, Aaron ſcilicet & filij eius, obtulerunt filij Iſrael, ſicut præceperat

K

Dominus. Quæ poſtquam Moyſes cuncta vidit completa, benedixit eis.

De conſ. diſt. 1. c. 1. in princip.

Perfectum eſt igitur. Hic ponitur ſecundum, ſcilicet, de completione totius operis: completis namque ſingulis rebus, ſicut mandauerat Dominus per Moyſen, numerantur hic, & apportarunt ea artifices ad Moyſen, qui accipiens ea, benedixit ſingulis. *Perfectum eſt igitur omne opus.*

Quo tempore Tabernaculum finitum fuit. Quæſt. III.

IN quo tempore fuerit finitum iſtud opus, vel quãtum durauerit fabricatio eius, dubitatũ eſt. Ad primum reſponderi poteſt, ꝙ finitum fuit totum opus Sanctuarij in fine primi anni exitus de Aegypto: nam Tabernaculũ, & Atriũ erigi non potuerunt, donec facta fuerũt, ſed fuerunt

erecta

erecta in principio secundi anni exitus de Aegypto, ergo A finitum fuit totum opus ad minus in fine primi anni ab exitu de Aegypto, quia deficiebant dies quindecim: nam die quintodecimo mensis primi, exierunt Israelitæ de Aegypto, vt colligitur supra, 12. & Numer. 33. cap. Antecedens patet. s. ꝙ erectũ fuerit Atrium, & Tabernaculum in principio anni secũdi exitus de Aegypto. s. primo die, quia sequenti cap. in princip. dicitur, ꝙ loquutus est Dominus ad Moysen mense primo, prima die mẽsis, eriges Tabernaculum testimonij, & pones in eo Arcam, & postea subditur executio Moysi, cùm dicitur: Igitur mẽse primo anni secundi in prima die mensis collocatum est Tabernaculum: erexitq. illud Moyses. Ad secundam quæstionẽ, scilicet, in quanto tempore fabricatum fuerit. Respõderi potest facile hoc supposito: nam cùm sciamus quo tempore finitũ fuit, solùm sciendũ restat in quo tẽpore inchoa- B tum fuerit. Et dicendũ, ꝙ inchoatum fuit istud opus in descensu Moysi de monte secunda vice, quando attulit tabulas, & fuit cornuta facies eius: nam tũc dicitur in littera supra in fine 34. cap. ꝙ accessit ad eum tota multitudo filiorum Israel, & incepit ipse loqui ad eos, & dicitur in principio 35. cap. ꝙ Moyses dixerit congregata multitudine filiorum Israel: Iste est sermo, quem præcepit Dominus: separate apud vos primitias Domino, omnis volũtarius, & proni animi offerat eas Domino, aurum, & argentum, &c. Constito ergo quod tempus erat, quando ista dicta fuerunt, scietur quando inceptum fuit opus. Ad quod sciendum, ꝙ lex data fuit in monte Sinai in die sexto mensis tertij, vt probatum fuit supra, 19. c. Vel, vt quibusdam placet, die tertio mensis eiusdem: de quo ad præsens non multum refert tractare. Deinde in ipsa die ascẽ- C dit Moyses in montem, vocãte eu Deo, vt patet supra, 19. cap. & accessit ad caliginem, in qua erat Deus, vt patet supra, 20. cap. & audiuit à Deo præcepta, quæ habentur in fine eiusdem 20. cap. 21. 22. & 23. & eadem die descendit ad populum, vt probauimus supra, 24. c. & in ipsa die, quæ sexta erat mensis tertij: vel, secundum alios, tertia, recitauit omnia præcepta illa coram populo, & sequẽti die, scilicet, septima, vel quarta, vt alij volunt, confirmauit fœdus legis, immolans sacrificia, vt patet supra 24. cap. & in eadem die ascendit ipse cum Iosue ad montem, & mansit ibi quadraginta diebus, vt patet sup. 24. c. & sic esset hoc ad diem decimumseptimum mensis quarti, in qua Moyses descenderit ad Israelitas idololatrantes, & tunc facta vltione in illa die de idololatris, sequenti die, qui erat decimusoctauus dies mensis quarti, vocauit Moyses omnes D Israelitas, & dixit eis, ꝙ peccauerant, tamen ꝙ volebat ascẽdere ad rogandũ Dominũ pro eis, vt patet supra, 32. cap. & tunc, siue eodem die ascenderit iterũ ad mõtem, siue post vnũ, vel duos dies non refert, quia si ascendit, & mansit alijs quadraginta diebus cũ Deo, rogans pro peccato Israelitarũ, vt dimitteretur, & sperans alias tabulas, & in fine quadraginta dierũ accepit tabulas secundas, & descendit, vt patet supra 32. cap. & ibi de[...]laratũ fuit latè: additis ergo istis quadraginta diebus ad diem decimum octauũ mẽsis quarti, perueniẽt vsque ad diẽ vigesimumoctauum mensis quinti, vel ad principium mensis sexti, de quo non multũ refert. In isto ergo tempore fuit inceptũ Tabernaculi, & Atrij opus, quia immediatè, vt descẽdit Moyses de monte, loquutus fuit ad populũ. Cùm igitur in fine mẽsis quinti, siue in principio mensis sexti fue- E rit ista loquutio ad populũ facta in eodem tempore incepta fuit fabricatio omnium vtensilia Sanctuarij, & totius Sanctuarij. Et cùm dicatur, ꝙ finita fuit fabricatio in fine anni huius. s. in fine duodecimi mensis, manebunt septem mensis, vel quasi, s. ex principio sexti vsque ad finẽ duodecimi. Dicendum igitur, ꝙ fuit expletum totum opus Sanctuarij in septem mensibus. Et si forte dicas, ꝙ ista probatio non procedit, quia licet Moyses immediatè, vt descendit secũda vice de monte loquutus fuerit ad totum populum, tamen non patet vtrum immediatè inchoatu fuerit opus. Respondetur, ꝙ hoc non stat: quia immediatè ponitur in eodem capitulo, ꝙ omnes viri, & mulieres venerunt offerentes, & quotidie offerebant, & patet cũ dicitur: Egressa est omnis multitudo filiorum Israel de conspectu Domini, & obtulit mente promptissima, atque deuo-

In quãto tempore Tabernaculum fabricatum fuerit.

Opus Sanctuarij in septẽ mensibus expletum fuit.

A ta: & sic dicitur, ꝙ immediatè, vt egressa est. i. vt recessit à conspectu Domini, vbi erant cum Moyse, venerunt offerendo. De artificibus autem, ꝙ immediatè inceperint fabricare, patet: quia in eodem 35. cap. ponitur quomodo vocauerit Moyses Beseleel magistrum totius operis, & socium eius Ooliab: deinde ceteros artifices; & subditur in sequenti capite, scilicet, 36. ꝙ immediatè se sponte obtulerint: ergo immediatè inceptum fuit opus: manet ergo intenta conclusio, scilicet, ꝙ totum Sãctuarium cum omnibus vasis suis factum fuit in septem mensibus. Ex hoc etiam induci potest corollariè, quòd Sanctuarij fabricatio inchoata fuit in monte Sinai, & ibidem etiam finita: quia inchoata fuit ista fabricatio in mense quinto anni primi in fine, vel in principio mensis sexti, & fuit finita in fine mensis duodecimi: sed in toto isto tẽpore, & amplius B steterunt in monte Sinai, ergo in monte Sinai fuit finita tota fabricatio, & incepta. Patet antecedens, nam in prima die mensis tertij anni primi venerũt Israelitæ in montem Sinai, vt patet supra 19. cap. & non recesserunt de loco ipso vsque ad annum secundum in mense secundo, die vigesima mensis eiusdem, vt patet Numer. 10. cap. totum igitur tempus constructionis Sãctuarij, & amplius includitur in tempore, quo manserunt Israelitæ in mõte Sinai. Ibi igitur Moysi datum fuit Sanctuarium, & Sacerdotes consecrati sunt, & dedicatum fuit Sãctuarium, & omnia ceremonialia Tabernaculi consummata sunt. *Perfectũ est igitur omne opus Tabernaculi.* Opus Tabernaculi nõ vocatur hic vtensilia, quæ erant in Tabernaculo, cũ postea exprimantur, & si hic deberẽt intelligi, intelligerentur bis, quod erat inculcare sententias: nec etiam põt intelligi hic Ta- C bernaculi opus, i. ipsa domus sola facta ex tabulis, & operta cortinis, sagis, & pellibus: quia tũc superflueret, cũ infra ponatur. *Et tecti testimonij.* Et vocatur tectum testimonij coopertorium, siue de pellibus, siue de filis. Dicendum igitur, ꝙ accipitur Tabernaculum pro solis tabulis, cũ vectibus, & anulis, & incastraturis, & colũnis, & basibus. Et si forte obijcias, ꝙ ista etiam ponuntur infra in littera. Rñdetur, ꝙ Primò ponuntur istæ duæ partes magnæ Tabernaculi, scilicet, tabulæ, & tectum, & deinde explicantur particula harum partium: pars autem tabularũ, vectium, annulorum, & basium signatur Tabernaculi nominatione: pars cortinarum, & sagorum, atque pellium, signatur nomine tecti. *Et tecti testimonij.* id est, tecti Tabernaculi testimonij, quia intra illam domum erat Arca, in qua ponebatur testimonium, id est, duæ tabulæ, vt patet supra, 25. cap. D tectum aliquando accipitur specialiter pro sola opertura cortinarum, quæ erat prima, vt patet supra, 26. cap. aliæ autem non vocabantur tectum, sed operimenta: sed in hoc non multum refert, siue tectum vocentur, siue aliquo altero modo. *Feceruntq. filij Israel cuncta quæ præceperat Dominus Moysi.* Isti filij Israel vocantur hic omnes de populo, & isti fecerũt omnia, quæ mandauit Dominus Moysi, referendo singula singulis. Mandauit namque Dominus Moysi, vt diceret filijs Israel, vt offerrent argentum, & aurum, &c. de quibus supra, 35. & ꝙ ex his fieret Tabernaculum, cum vtensilibus suis. Hæc omnia fecerunt filij Israel, quia filij Israel, id est, populares, obtulerunt mente deuota omnia, quæ mandauerat Dominus per Moysen, & filij Israel, id est, artifices, qui erant de filijs Israel fecerunt ea, quæ mandauerat Dominus, scilicet, quòd fabricauerut totum Sanctuarium. *Et obtulerunt Tabernaculum.* Quando E ista fiebant erant in potestate artificum, quando verò perfecta fuerunt, præsentauerunt ea Moysi, vt faceret de eis quod vellet, & hoc fuit offerre. *Tabernaculum & tectum.* id est, tabulas Tabernaculi cum anulis, & vectibus, & basibus, quæ signantur nomine Tabernaculi, & cortinas, & saga, & pelles tã arietinas, quã hyacinthinas, quæ signantur nomine tecti. *Et vniuersam supellectilem.* Vocantur supellectilia Tabernaculi omnia quæ, erant in Sanctuario ad ministrandũ, vt Altaria, Mensa, Candelabrũ, Vasa omnia. Et ponitur hoc generaliter hic, & postea specificãtur, *Anulos.* Isti erant, qui ponebantur in tabulis ad mittendum vectes per illos, vt portari possent tabulæ, & magis, vt continerentur, vt à se mutuo non laberentur, & isti erãt aurei, vt patet sup. 26. & 36. c. *Tabulas.* Istæ erant tabulæ Tabernaculi, quia habebat Tabernaculum quattuor latera, &

Sanctuarium in monte Sinai inchoatum, & terminatum.

vnum

vnum illorum non habebat tabulas, quia latus Orientale, in quo ponebatur tẽtorium pendẽs ante quinque columnas, tabulis carebat: alia tria latera habebant tabulas quadraginta octo, scilicet, quod viginti tabulæ erãt in latere Meridiano, & totidem in Septentrionali, & octo in latere Occidentali: altitudo autem cuiuslibet harũ erat cubitorum decẽ, & hanc mensuram omnes habebant. *Vectes.* Sunt ligna longa, quæ mittebantur per anulos existentes in dorso tabularum, vt tenerentur tabulæ. *Columnas ac bases.* Columnę erant, quę ponebantur ad distinctionẽ Sancti Sanctorum à reliqua parte Sanctuarij, & quæ ponebantur in ostio Tabernaculi, & quæ ponebãtur in Atrio ad circumdandum Atrium super partem omnem, scilicet, ad omne latus, & erant omnes istæ columnæ sexagintanouem, quia in Atrij circuitu ponebantur sexaginta, scilicet, in latere Meridiano viginti, & in Septentrionali totidẽ, & in parte Occidentali decem, & in Orientali totidem, vt patet supra, 27.c. in Tabernaculo erant nouẽ, s. quinque in introitu Tabernaculi, ante quas pendebat tentoriũ, & quattuor intra Tabernaculum, ad distinguendum Sancta Sanctorum, & Sanctuarium reliquum. Dẽ quibus supra, 26.cap. Columnæ, quæ erant in Atrio, erant æneæ, vt patet supra, 38.c. columnæ autem, quæ erant in Tabernaculo, erant de lignis setim, vt patet supra, 26.c. Bases dicuntur quædam fulcimenta columnarum, quibus terræ affigerẽtur, ne caderent, & erant acuta ex ære, aut de argẽto, & in modum paxillorum infigebãtur terræ, vt firmiter starent, & caput eius infigebatur pedi columnæ, vt sic columnæ manerent immotæ: aliàs enim consistere nõ valuissent, cum nullum eis pondus sistere faciens, immineret: erant autem bases in vniuerso 165. Quod patet: quia tam columnę, quã tabulę, habebant bases: de tabulis patet supra, 26.c. de columnis patet supra, 27.c. sed differebant, quia quælibet columnarũ habebat vnam basem, quælibet autem tabularum habebat bases duas, vt patet in prænominatis cap. cum igitur essent tabulæ 48. vt declaratum fuit supra, erant bases earum 96. columnæ autem erant 69. vt patuit, ergo bases earum 69. erant, quibus coniunctis ad 96. erunt 165. Erãt autem omnes bases tabularum argẽteæ, vt patet supra, 26. cap. & bases 4. columnarum distinguentium Sanctũ Sanctorum à reliquo Sanctuario erant argenteæ, vt patet in eodem cap. omnes bases aliarum columnarum erãt ęneæ, vt patet supra 36. & 37. c. *Opertoriũ de pellibus arietum rubricatis.* Quia præter primum coopertorium, quod erat de cortinis, erat secundum quod erat de sagis, & ista duo nõ nominantur hic. Tertium erat de pellibus arietum rubricatis, & hoc ponitur hic. Quartũ erat de pellibus hyacinthinis, & eodẽ modo ponitur hic. Pelles rubricatæ dicuntur pelles arietum, quæ primò ablatis pilis parantur, & deinde colore rubeo rubricantur, & istæ consuebantur, & fiebat de eis tertium operimentum. *Et aliud operimentum de hyacinthinis pellibus.* Istud erat quartũ, & vocantur pelles hyacinthinæ pelles magnæ de bobus paratæ colore hyacinthino, & istud operimentum erat grossius aliis operimentis, ideo ponebatur in parte superiori. *Velũ.* Istud erat quoddam velamen pendẽs ante quattuor columnas, & positũ intra Sanctuariũ ad distinguendum Sãcta Sanctorum à reliqua parte Sãctuarij. *Arcam.* Ista erat, in qua ponebãtur tabulæ, & Deuteronomius, & virga Aaron, & vrna continens manna, & erat ista Arca intra Sancta Sanctorũ. *Vectes.* Duo ligna longa erant, quæ ponebantur in duobus lateribus minorib. Arcæ missi per anulos aureos, vt portaretur Arca per eos. *Propitiatorium.* Erat Propitiatorium quædã tabula aurea, quę ponebatur super Arcãm. Erat aũt Arca facta de lignis setim, & ponitur per se Propitiatoriũ, quia Propitiatoriũ licet coopertorium esset, tñ non erat ex eadem materia, ex qua erat Arca; ideo nõ colligabatur Arca cũ coopertorio, sed superponebatur. Quare aũt vocetur Propitiatoriũ, & quare Oraculũ, dictũ fuit supra, 25. & 37. c. *Mensam cum vasis.* Arca erat vnũ de supellectilibus Sanctuarij, & erat intra Sancta Sanctorum: Mensa erat aliud de supellectilibus, & erat in parte Sanctuarij anteriori, & erat hæc Mensa ad ponendum panes propositionis, & ad ponendũ vasa altaris holocaustorum & altaris thymiamatũ, vt declaratũ fuit supra, 25. c. *Cum vasis suis.* Vasa Mensæ erãt phialæ, scyphi, siue cyathi, acetabula, & turibula: ad quid aũt essẽt ista diuersa vasa, dictũ fuit supra, 25. & 37. c. *Et propositionis panibus.* Vocantur panes propositionis à proponendo, quia ponebantur coram Domino: erant enim isti panes duodecim, qui ponebantur coram Dño super illam Mensam, & per singula sabbata tollebantur, & ponebãtur alij recentes, & isti erãt duodecim in memoriam duodecim filiorum Israel, & vocabantur panes propositionis, quia coram Dño ponebantur. *Candelabrum.* Istud erat aliud vtẽsile Tabernaculi, & ponebatur in parte Meridiana Tabernaculi, vt ponerentur in eo lucernæ, & lucerent in Tabernaculo. De fabricatione autem huius Cãdelabri dictũ fuit supra, 25. & 37. c. *Lucernas.* Non sunt lucernæ aliquid factum de cera, vel seuo, quia (vt supra probatum fuit) nihil tale cremabatur in Sanctuario: sed vocatur lucerna, vas quoddam factũ de auro, fixum in extremitate hastilis Candelabri, aut vnius calami, & erat istud vas ad continẽdum oleum, & ibi ponebatur lychnium, & ardebat. Erãt autem lucernæ istæ septem, sicut in Candelabro erant septem calami cũ hastili. Nam erat vnum hastile Candelabri, & de circuitu eius egrediebantur sex calami per tria loca, vt patet supra, 25. capite, & super hastile, & super quemlibet sex calamorum, erat vna lucerna, id est, vnum vas de illis, in quibus ponebatur oleum, super quod ponebatur lychnum. *Et vtensilia earum cum oleo.* id est, vtensilia Candelarum. Ista sunt vtensilia, id est, vasa facta ad continendũ oleum, quia dicitur cum oleo, & licet de eis non fiat supra mentio expressa, tamen fit hic, & fit magis Zachar. 4. cap. vbi dicitur, quòd erant duo suffusoria ex auro pendentia in duobus rostris Candelabri, id est, in duabus recuruaturis, vt religarẽtur duo suffusoria, & in istis semper erat oleum ad semper infundendum, ideo dicitur cum oleo, id est, quod semper tenebant oleum, & quãdo præsentata sunt Moysi, oblata sunt cum oleo. *Altare aureum.* Nullum erat altare aureum, id est, factum de auro in Tabernaculo, vel in atrio eius, sed vocabatur altare aureum, id est, altare thymiamatum, quia erat coopertum laminis aureis tam in parietibus, quam in craticula, quę erat tectum, vt patet supra 37. cap. *Et vnguentum.* Erat vnguentum quædam confectio facta ex aromatibus myrrhæ, & cinnamomi, & cassiæ, & olei oliuarum, & magis erat ista confectio humida quam sicca, vt patet supra 30. capite. Et ex confectione hac vngebantur Sacerdotes, & vestes eorum, & totum Sanctuarium cum supellectilibus suis, vt patet in eodem capite, & supra 29. & Leuitici 8. capite. *Et thymiama ex aromatibus.* Est thymiama quædam confectio facta ex aromatibus, & stacten, & onycha, atque galbano, & ture lucidissimo, vt patet supra 30. capite. & istud sic confectum erat valde siccum, & conterebatur vsque ad puluerem minutissimum, & ponebatur super altare thymiamatum, in quodam vase, quod vocatur ignium receptaculum, & ibi cremabatur coram Domino. *Ex aromatibus.* Quot modis accipiatur aroma, & in quo modo accipiatur hic, supra 27. cap. declaratum fuit. *Et tentorium introitu Tabernaculi.* Erat Tabernaculum, vt fuit supra dictum, tabulis circumdatum in tribus lateribus, & in quarto, scilicet, Orientali non erat aliqua tabula, sed erat discoopertum; ideo vt non maneret sic, positæ fuerunt columnæ quinque in introitu, & ante has columnas ponebatur tentorium quoddam de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, vt patet supra 26. c. *Altare æneũ.* Hic incipiunt poni ea, quæ pertinebãt ad Atrium Tabernaculi, quia ea, quæ supra posita fuerant, pertinebant ad Tabernaculũ. Vocatur altare æneũ altare holocaustorum, & ponebatur in Atrio Tabernaculi ante introitũ Tabernaculi, & dr̃ ęneum, non quod esset factum totaliter de ære, sed quia erat coopertũ laminis æneis, sicut habetur supra 27. c. *Retiaculum.* Dicitur retiaculum, id est, paruum rete, & hoc ponitur pro Craticula, quæ erat facta in modũ retis, vt patet supra, 27. & supra 38. c. & ponebatur in parte inferiori altaris, s. à pauimẽto vsque ad altaris medium, s. per altitudinem cubiti, & dimidij. *Vectes.* Erãt longa ligna duo posita in duobus lateribus altaris, immissa per quattuor anulos in quattuor angulis, vt Altare portari posset. *Et vasa eius omnia.* Erant multa genera vasorũ, quæ pertinebãt ad ministerium altaris holo-

Quot coluñæ Tabernaculi.

Quot fuerũt Tabernaculi bases.

holocaustorum, sed quædam erant ministrationis mũdæ, A & quædã ministrationis banausæ. Pertinẽtia ad ministrationem mundam, erant de auro purissimo, & non ponebantur in ipso Altari, sed computabantur tamquam vasa mensæ propositionis, quia super illã ponebantur, & erant ista tria, s. acetabula, cyathi, & phialæ. Et dictum de his sup. 25. & 28. capit. q; erant ad offerendum in eis libamina. De his tamen magis dicitur, q; erant vasa Mẽsæ, quàm q; essent vasa Altaris. Alia pertinebãt ad ministrationem banausam, i. ad vsus immundos, vt ad ponendum in ignẽ, & asportandum cineres, & mittẽdum in ollas, & ista erãt ænea, atque ponebãtur cum ipso Altari. Et computabantur quattuor genera horum vasorum, s. forcipes, fuscinulæ, lebetes, & ignium receptacula. Forcipes ad mouẽdum carbones erant. Fuscinulæ ad mittendum in ollas, & attrahendum carnes sacrificiorum pro Sacerdotibus. Lebetes sunt ad efferendum cineres ex Sanctuario, vt patet B supra, 27. c. Ignium receptacula erant ad ponendum in eis prunas, & inferẽdum in Tabernaculum ponendas q; super Altare thymiamatum; vt impositũ prunis thymiama arderet coram Dño. Et ista quattuor vasa erunt, quæ vocantur hic vasa Altaris. *Labrum cum basi sua.* Erat labrũ vas, in quo lauabantur Sacerdotes manibus, & pedibus, cùm accedere deberent ad ministrandũ: & erat basis vas, in quod cadebat aqua fluens de Labro, cuius figuram supra 30. c. posuimus. *Tentoria Atrij.* Vocantur hic tẽtoria cortinæ quædam factæ de bysso retorta, quæ ponebantur in circuitu Atrij in latere Meridiano, & Septentrionali, & Occidentali, & in duabus partibus extremitatum Orientalis lateris. *Et columnas.* s. columnas Atrij, quæ erant sexaginta; viginti ad latus Meridianum, & viginti ad latus C Septentrionale, & decẽ in latere Occidentali, & totidem in Orientali. *Cum basibus suis.* Bases erant ænea instrumẽta infixa columnis, & terræ: vt erectæ tenerentur columnæ. *Tentorium in introitu Atrij.* Istud tẽtorium nominatur hic specialiter, quia licet esset tentorium Atrij, tñ erat specialiter factum, s. de alia materia, i. de hyacintho, & purpura, coccoq; bis tincto, & bysso retorta, opere plumario. Alia omnia erant de sola bysso retorta. *Funiculosq; illius, & paxillos.* Funiculi erant quidam funes facti de bysso retorta, quib. ligabantur tentoria, & extẽdebantur eã ne laxa fluerent, & ne quorumlibet incussu ventorum mouerentur; quia tunc contingeret totum quod erat in circuitu Tabernaculi videri, s. Altare holocaustorum, & Labrum, ventis aperientibus latera Atrij nullis detinentibus ligaturis tentorium. *Paxilli.* Vocantur parui pali, i. quædã in- D strumenta ænea in modum palorum acutorum, quorum capitibus funiculi alligabantur: ipsaq; terræ firmiter figebantur, vt sic tentoria permanerent. *Nihil ex vasis defuit.* Vocãtur vasa omnia supellectilia Sãctuarij ad quoscumque vsus essent. *Quæ in ministerium Tabernaculi.* i. ad ministerium Tabernaculi: vocatur ministerium Tabernaculi omne ministerium totius Sanctuarij, quia accipitur Tabernaculum largè. *Et in tectum fœderis.* Vocatur tectum fœderis, quia ibi erant tabulæ, in quibus continebatur fœdus, quod Deus pepigit cum Israel. *Iussa sunt fieri.* Nõ fecit Moyses plura quàm Deus mandauit, sed ex his, quæ Deus mandauit, nihil omnino fieri relictum est, quia cõpleuit Moyses formam mandati Dei, iuxta illud quod dr supra, 25. cap. Fac secũdum exemplar, quod tibi in monte mõstratum est. *Vestes quoque, quibus Sacerdotes vtũtur.* i. E omnes vestes tam Sacerdotis Magni, quam minorum Sacerdotum; vt declaratur: quia dicitur, quibus vtuntur Aaron, & filij eius. *Vtuntur in Sanctuario.* i. ad ministrationes faciendas in Sanctuario, quia extra Sanctuarium nõ vtebantur illis vestibus, sed vestibus suis communibus. *Aaron scilicet & filij eius.* i. Sacerdos Magnus, & Sacerdotes minores, qui eadem lex est de omnibus futuris Sacerdotibus, quæ erat de Aaron, & filiis eius. *Obtulerunt filij Israel.* id est, præsentauerunt omnia hęc Moysi. Erat hic Moyses locum Dei tenens: & sicut filij Israel omnia ista dantes, & facientes ad mandatũ Dei, postea Deo illa oblaturi erant, ita obtulerunt ea Moysi. *Sicut præceperat Dominus.* s. quod darent omnia ista, & offerrẽt Moysi. *Quæ postquam Moyses cuncta vidit completa,* s. quia præsentata fuerunt coram eo, sicquam coram Deo. *Benedixit eis.* Non refertur ista benedictio ad filios Israel offerentes ista coram Moyse, sed refertur ad res ipsas appotatas coram eo, & fuit ista benedictio imprecatio alicuius boni, s. q; Deus benedicere dignaretur omnibus illis rebus, & q; omnia ministeria facta in illis accepta essent Deo, ad quem finem ista omnia fiebant. Erat autem ista benedictio, quædam dispositio ad applicationem ad cultum Diuinum, sed non totaliter applicabantur per hanc, quia post istam benedictionem facta fuit cõsecratio omnium istorum, vngendo ea oleo sancto vnctionis, vt patet supra, 30. c. Per vnctionem autem istam completus fuit totus ritus consecrationis, vt sic ad ministrandum apta essent, vt patet supra, 29. cap. Fuit autem facta ista vnctio paulò post istam benedictionem: nam ista benedictio fuit facta expletis omnibus vasis Sãctuarij, & præsentatis Moysi: expletio autem fuit in fine B primi anni exitus de Aegypto, vt declaratum fuit supra: & in principio secundi anni fuit facta erectio Tabernaculi, vt patet sequenti capite. & tunc fuit facta dedicatio eius & consecratio Sacerdotum, atque vestium. non vt particularius dicatur in eadẽ die, in qua ista Moysi præsentata fuũt, & benedixit eis, erexit Tabernaculum. & incepit ritum consecrationis, licet consecratio durauerit in fieri per aliquot dies, quod planè apparet Numer. 7. c. in principio, cùm dicitur: Factũ est autem in die, qua compleuit Moyses Tabernaculum & erexit illud: vnxitq. & sanctificauit cum omnibus vasis suis, &c. Et satis hoc rationabiliter poterat apparere. Nam cùm esset intentio Dei, vt Tabernaculum illud consecraretur, & Sacerdotes, cùm iam finitum esset, quid supererat, nisi vt mox consecraretur? Non ergo videbatur debuisse aliquos intercidisse dies inter vtrumque. C

In principio secundi anni exitus de Aegypto erectum fuit Tabernaculum.

CAPITVLVM XL.

LOCVTVSQVE *est Dominus ad Moysen, dicens: Mense primo, prima die mensis, eriges Tabernaculum testimonij, & pones in eo Arcam, dimittesq; ante illam velum, & illata Mensa, pones super eam quæ ritè præcepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis, & Altare aureum in quo adoletur incensum, coram Arca testimonij. Tentorium in introitu Tabernaculi testimonij pones, & ante illud Altare holocausti: Labrum inter Altare et Tabernaculum, quod implebis aqua. Circumdabisq; Atriũ tentoriis, & ingressum eius. Et assumpto vnctionis oleo, vnges Tabernaculum cum vasis* D *suis, vt sanctificentur: Altare holocausti, & omnia vasa eius, labrum cum basi sua. Omnia vnctionis oleo consecrabis, vt sint Sancta Sanctorum. Applicabisq; Aaron & filios eius ad fores Tabernaculi testimonij, & lotos aqua indues sanctis vestibus, vt ministrent mihi, & vnctio eorum in Sacerdotium sempiternum proficiat. Fecitq; Moyses omnia, quæ præceperat Dominus.*

Erigitur Tabernaculum cum omnibus requisitis.

Oleo omnia sanctificantur supra 30.

Num. 7.

Loquutus. Descripta Sanctuarij, & omnium vasorum eius fabricatione. Hic subditur de ipsius Sanctuarij erectione. Et diuiditur in tres partes. Primò ponitur Diuina iussio; Secundò Moysis exequutio; Tertiò operis cõpleti Diuina acceptatio. Secunda ibi: Igitur mense primo. Tertia ibi: Postquam cuncta completa sunt.

Quando ista loquutio Moysi facta fuerit. Quæst. I.

E CIRCA primum. Loquutus est Dñs ad Moysen. Qñ aũt ista loquutio Dei ad Moysen facta fuerit, rationabiliter dubitari potest. Aliquis dicere poterit, q; fuerit facta loquutio prima die mensis primi, anni secundi exitus de Aegypto; quia Moyses erat valde obediens Deo, & promptus ad omnia, quæ mãdantur: obedientiæ vero est, sicut amoris nimij nescire moras, sed mox vt aliquid dictũ est, exequutioni tradatur: sed Moyses fecit hoc quod mandauit Dñs primæ die mensis primi anni secundi; ergo eadem die mandatum fuit sibi. Antecedens patet: quia dr infra: Igitur mense primo anni secũdi prima die mensis collocatum est Tabernaculum: erexitq. illud Moyses, & posuit tabulas, &c. Sed hoc non potest stare; quia littera ex modo suo loquendi repugnat, vt patet hic in principio, cum dicitur: Mense primo, prima die mensis eriges

Quattuor genera vasorum banausticorum Tabernaculi.

Tabernaculum. Si autem in die illa prima mensis illius Deus mandauisset hæc Moysi, non diceretur in littera: mense primo prima die mensis eriges, sed diceret: hodie erige Tabernaculum. Item repugnat ex alia, ita, quòd præceptio, & exequutio non possint ad vnam diem referri, quia littera signat, q̀ futura erat ista erectio post diem, in qua mandabatur cùm dicitur: Primo mense, prima die mẽsis, eriges Tabernaculum testimonij: si autem in ea die, in qua hoc mandatum fuit, erigendum foret Tabernaculum, non diceretur, eriges, tanquam expectaret ad aliquid adhuc futurum, sed diceretur: erige Tabernaculũ, quod ad præsens pertinet. *Ad arg. in resp.* Ad argumentum quando dicebatur, quòd verus obediens immediatè exequit, vt mãdatum est. Respondetur, q̀ quædam mandãtur cum limitatione temporis, quædam autem sine limitatione: cùm sine limitatione mandantur, verus obediens immediatè exequi debet, vel quàm primum exequutioni mandari potest: si G autem ponatur tempus, in quo fieri debeat, tunc faciendum est cum tempus adest, & si ante fiat, est cõtra mandatum: & potius inobedientia, quam obedientia est, cùm non obseruentur fines mandati: sic igitur potuit esse hic; quia licet vno mense, aut multo tempore ante primum mensem anni, dixisset Deus Moysi, eriges Tabernaculum prima die primi mensis, non debebat erigere ante primam diẽ mensis primi; & sic non compleret immediatè vt verba dicebantur; sed immediatè, vt compleri mãdabantur. *Secunda opinio.* Aliquis autem dicet, q̀ ista verba dicta sunt in die præcedenti. s. in die vltima mensis duodecimi, quando completa sunt omnia ista; & exhibita ante Moysen; & tunc videbatur rationabile, q̀ Deus mandaret ei, vt erigeret Tabernaculum. Sed adhuc non videtur valde rationabiliter dictum, H quia si sic esset, non debuisset dicere littera; prima die mẽsis primi; sed mane eriges Tabernaculũ. *Doct. sententia.* Dicẽdum igitur, q̀ per aliquot dies antequã cõmplatum esset totum opus Sanctuarij, Deus sciens, qñ complendum erat, præmonuit Moysen, vt die prima mensis primi erigeret illud; & tunc stat rationabiliter, q̀ ponitur terminus dierũ nominatim, scilicet, quis esset ille. *Mense primo.* Iste erat mẽsis anni secundi, & licet non ponatur hic: ponitur postea in exequutione mandati, cù dicitur, mense primo anni secundi. Et hoc est satis necessarium. Nam non poterat esse hoc in anno primo ab exitu de Aegypto; quia in primo mẽse illius anni adhuc erant Iudæi in Aegypto vsque ad diẽ quintũdecimum, in quo egressi sunt de Aegypto, vt patet Numer. 33.c. Nec potest intelligi de anno tertio, quia iam recesserant de mõte Sinai, vt patet Num. 10.c. cũ dicitur: q̀ anno I secundo, mense secundo, die verò 20. mẽsis nubes recessit de monte Sinai, & filij Israel mouerunt castra, sed Tabernaculũ fuit fabricatũ & erectum in mõte Sinai, vt probatum fuit supra: ergo erat iste mensis primus anni secundi. *Prima die mẽsis.* Iste erat mẽsis Martius, qui apud Hebræos primus est, vt declarauimus supra, 12.c. *Eriges Tabernaculum.* *Eriges Tabernaculum.* Totũ Sanctuarium fuit erectũ. s. tam Tabernaculũ q̃ Atrium, sed hic Tabernaculũ pro solo Tabernaculo accipitur, cum postea mẽtio fiat de atrio. Dicebatur erigi Tabernaculũ, quia iam factum erat, cùm omnes partes huius factæ essent, ita vt decebat: sũ quia erat de pellibus, & lignis, poterat aliqñ erigi, & aliqñ deponi, & qñ non erat erectũ, non videbatur esse Tabernaculũ: domus aũt postq̃ fuit perfectæ semper erectæ sunt; & tũc primò fuit erectũ Tabernaculũ. Erectio erat, vt ponerentur tabulæ, ita vt essent stãtes infixæ basibus suis, & colũnæ, & ponerẽtur cortinæ supra pẽdentes, deinde saga. & pelles arietũ rubricatę, atque pelles hyacinthinę. *Tabernaculũ testimonij.* Quia in eo erãt tabulę, in quibus erat scriptus Decalogus, & illę tabulę erant testimonium contra filios Israel, si vellẽt negare se accepisse legẽ: vel si negarent se accepisse talem legẽ. *Et pones in eo Arcam.* Primũ, quod intra Tabernaculũ locari *Quare Deus mãdaui in Tabernaculo primũ Arcam locari.* mandabatur, erat Arca: & hoc pp duo. Primũ, quia Arca erat principalius in toto Tabernaculo, & pp eam Tabernaculũ fiebat pręcipuè. Secundũ est, quia arca ponebatur in parte magis abscõdita Sanctuarij. s. ad latus Occidentale circa parietem lateris Occidentalis: ideo conueniens erat eã primo locari, quia sic ordo exigebat. *Demittesq. ante illam velum.* i. facies pendere velũ. Illud velũ pendebat ante quattuor columnas de lignis setim, quę posite erant F ad distinguendum Sancta Sanctorum, & reliquã partem Sanctuarij, & in illis erant aliqui claui, in quibus pẽderet velum appensum. Erat aũt istud velum factũ de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, opere polymito, vt patet supra 26. cap. Et sic manebat ibi quædam domus parua quadrata, habens cubitos decem in longitudine, & totidem in altitudine: & vocabatur Sancta Sanctorum. i. domus multum sancta; quia ibi morabatur Deus specialiter: & respondebat de medio duorum Cherubim super Arcam. *Et illata Mensa.* id est, introducta: de infero, ers, i. introfero, vel introduco. Ista mensa inferebatur, vt poneretur intra Tabernaculum, sed non intra partẽ interiorẽ, quæ erat Sancta Sanctorum, sed intra partem primã, quæ vocabatur Sancta, vel Sanctuariũ: & ponebatur ista Mensa in latere Aquilonari Sanctuarij, vt patet supra 26. cap. causa aũt, quare fiebat sic, in eodem cap. posita fuit. *Panes super eam quæ ritè præcepta sunt.* id est, pones omnia illa, quæ mandata sunt fieri. Ritè dicuntur aliqua fieri. id est, regulariter, vel ordinate, quando sic fiunt, vt ratio expostulat, vel recta lex. Dicebantur ritè præcepta ea, quæ Deus præceperat, vt ponerentur super Mensam, quia sic ratio expostulat, vt talia super Mensam ponerentur. Erãt autem super Mensam positi primò panes propositionis, & erant duodecim ad memoriam duodecim filiorum Israel, vt patet Leuit. 24.c. & ponebãtur isti in ordine. s. sex contra sex, vt patet in eodem cap. deinde ponebantur vasa ad ministrandum. & ista non erant ad ministrãdum in mensa, quia mensa non habebat aliquam specialem administrationem, scilicet, quòd in ea fieret aliquis certus vsus, sicut in Altaribus, vel in Candelabro, ad quam administrationem ponerentur ista vasa.

An super Mensam propositionis fieret aliqua specialis ministratio. Quæst. II.

ET si quispiam obiiciat, q̀ aliqua specialis oblatio siue administratio fiebat super Mensam: quia ponebantur ibi panes propositionis coram Domino: & vt postea sumerent eos Sacerdotes in cibos. Non valet quod dicitur; quia ad panum propositionis situationẽ non erãt necessaria vasa, quæ ponebantur super Mensam, vt patet de cyathis; & phialis, quia ista instrumẽta liquoris susceptiua erant. Itẽ, quia erant turibula, & ista nõ erãt ad ponendũ panem, sed tus. Itẽ, præcipuè, quia cũ ista vasa posita fuerint, subiungit littera, q̀ erant ad offerenda libamina. Non offerebantur autem libamina in aliquo loco, nisi super altare holocaustorum: ergo non erant ista vasa ad ministrationem faciendam in aliqua operatione mensæ, sed in aliquo alio loco Sanctuarij. Pro quo sciendum (vt latius declaratũ fuit supra 25. cap.) q̀ Mensa erat quoddam repositorium vasorum, quæ pertinebãt ad ministrationem faciendam in aliis locis, sicut cùm sunt multi solemniter epulantes in multis mensis, ponitur vna mensa, in qua habentur vasa ad ministrandum in omnibus aliis mensis, & in illa mensa nulla alia ministratio fit: ita erat in mensa ista, quia erant duo altaria, quæ habebant proprias ministrationes, & non habebãt in seipsis omnia vasa necessaria: ideo ponebantur super hanc mensam; vt inde sumerentur, cùm opus esset. Erant autem vasorum genera quattuor. s. phialæ, cyathi, turibula, & acetabula: tria K autem istorum erant ad ministrationem faciẽdam in altari holocaustorum & vnum ad ministrationem in altari thymiamatum. In altari holocaustorum erãt tria subseruientia. s. acetabula, phialæ & cyathi. Dicuntur acetabula quædam vasa aurea plana ab accipiendo dicta, in quibus ponebatur simila ad sacrificia: nã vt ponitur regula Numer. 15. in omni sacrificio erat ponenda certa pars similæ: ista accipiebatur ab offerentibus, vt certo tempore poneretur in Altari holocaustorum super sacrificium, & recipiebatur in illo vase aureo, quod acetabulũ vocabatur, & ibidem conseruabatur, & Sacerdotes accipiẽtes illud vas cũ simila, quæ ibi erat, faciebant super sacrificia. Secundum vas erat phiala, & istud vas erat pro liquore, *V sus phialæ et cyathi in sacrificio.* vt demonstrat figura sua. Erat aũt duplex liquor necessarius in quolibet sacrificio, s. vinum, & oleum, vt patet Numer. 15. cap. vbi ponitur regula, quantũ de his in quolibet

facri-

sacrificio poni deberet: ponebantur autem duo vasa pro A liquore, s. vnum, quod vocabatur phiala, & aliud, quod vocatur cyathus. Et possunt ista duo vasa poni ad duos actus, vt distincta fuerunt supra 25. c. s. quòd phiala, quæ habet collum angustum, erat bona ad conseruandum: & inconueniens ad promptè effundendum; cyathus verò è contrario latus est in ore, ideo ad conseruandum non conuenit, ad effundendum aût conuenientissimus est: ideo dici posset q cùm cõseruari debebat vinũ, aut oleũ, q ponebatur in phialis: & quia non poterat poni vtrumque in eadem phiala, erãt necessariæ diuersæ phialæ; cùm verò aliquid horum effundi deberet, ponebatur de phiala in cyathũ, & sic effundebatur promptè de cyatho super carnes sacrificiorũ: quod non poterat fieri ita conueniẽter, si funderetur per phialam, vt patet cuilibet intuẽti. Alio modo poterat dici, & fortè conuenientius, q phialæ, & cyathi B non erant ad continendũ idem, sed diuersa; quia sicut erãt diuersi liquores, ita ponebãtur diuersa vasa, s. q essẽt phialę ad cõtinendum oleum, quod cõuenientius continetur in talibus figuris vasorum: cyathi erant ad continendum vinum. **Turibulum.** Aliud vas erat, s. quartum, quod vocabatur turibulum, & istud erat ad ministrationẽ altaris thymiamatum: & vocatur sic, quia tura continebat, siue thymiamata confecta, & in puluerem redacta minutissimũ: & sumebatur de hoc vase, atque imponebatur prunis in vase, quod vocabatur ignis receptaculum, & ardebat super Altare thymiamatum. *Candelabrum stabit.* i. erit positum, vel situatum, quia stare est erectum esse, cùm dicat positionẽ. Candelabrum continebat vnum hastile, quod erat principale surgens de pede Candelabri ipsius, & de ipso postea sex calami surgebant, & in quolibet erat vna lucerna. Pone- C batur autem in parte Meridiana Tabernaculi extra velum Sancti Sanctorum contra mensam, & erat de auro purissimo. Causa autem quare in latere Meridiano ponebatur, habita fuit supra 26. cap. de fabricaturæ modo, & de partibus eius habitum fuit supra 25. capite. *Cum lucernis suis.* **Lucernæ.** Vocantur lucernæ quædam vasa semisphærica in extremitate calamorum, iuxta numerum calamorum, & hastilis: scilicet, q essent septem, & in eis fundebatur oleum, & ponebatur lychnum, vt arderet. *Et Altare aureum.* scilicet, Altare thymiamatum, quod non erat aureum secundum veritatem, ita quod esset factum de auro, sicut signat istud nomen aureus, sed erat totum aureis laminis coopertum; materia tamen eius præcipua erant ligna setim, vt patet supra 30. cap. *In quo adoletur incensum.* Istud verbum (adoletur) signat duo in præ- D senti tempore, sicut hic ponitur, scilicet, quòd aliquid actualiter adoleatur, id est, comburatur. Aut quòd sit consuetudo adolendi, licet nihil actualiter adoleatur. Sed nullo istorum modorum hic accipitur: quia falsum esset. Non primo modo, quia non est verum q tunc actualiter adoleretur incensum, quia tunc nouiter fuerat factum illud altare, vel fortè nondum erat finitum, quando ista dicta fuerunt, vt videri potest ex quæstione posita supra, scilicet, quando ista verba dicta fuerunt. Sed adhuc dato, q ista verba dicta fuerint postquam iam factum esset Altare thymiamatum, tamen nondum adolebatur in eo, quia non erat aliquis, qui adoleret incensum, quia nõdum erat aliquis Sacerdos ad ministrandum; quia Aaron & filij sui postea consecrati sunt, vt patet Numer. 7. c. cùm postea fuisset dedicatum Sanctuarium. Item nõ poterat hoc E existere; quia altare debebat esse in Tabernaculo ad hoc q fieret in eo aliqua ministratio, sed nõdum erat aliquod Tabernaculum factum, scilicet, erectum, cùm nunc mandaretur erigi; ergo nõ erat aliqua ministratio in altari illo. Eodẽ modo nõ potest stare, q significet hic adoletur. i. est consuetudo adolendi, quia consuetudo semper causatur ex frequentatis actibus, sed nullus actus adolendi tũc præcesserat, vt inductum est: ergo non signat ibi adoletur, i. est consuetudo adolendi. Sed est sensus. *In quo adoletur incensum.* id est, quod factum est ad adolendum incensum, & tunc verum est: quia siue finitum esset Altare thymiamatum, siue non: ad hoc fiebat, vt super illud thymiamata cremarentur. *Coram Arca testimonij.* Non erat coram Arca, ita quòd esset intra velum in Sancta Sanctorum, & poneretur ante Arcam; sed ponebatur in

A parte exteriori versus velũ, quod oppanditur Sancto Sanctorum, & in directo Arcæ. *Tentorium in introitu Tabernaculi testimonij pones.* Istud erat factũ de quattuor coloribus filorũ. s. de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta: & erat altitudinis cubitorum decẽ, iuxta altitudinem tabularum Tabernaculi, & longitudinis cubitorum totidem, ita quòd esset quadratum. Patet autem hoc ex mensuratione lateris Occidentalis, quod erat oppositum Orientali, & erat eiusdem magnitudinis. & tamen illud erat cubitorum decem, vt patet accipiendo tabulas sex, quæ erant in illo: quarum quælibet cubitum & dimidium in latitudine continebat; & erant nouẽ cubiti. Præter has erant duæ tabulæ paruæ, quarum quælibet erat latitudinis dimidij cubiti, vt patet supra 26. cap. Et sic erant decẽ cubiti; pendebat autem istud tentorium B ante columnas quinque, quæ erant appensæ in introitu Tabernaculi. *Et ante illud Altare holocausti.* **Altare holocaustorum.** Altare holocaustorum erat factum de lignis setim, quinque cubitorum in latitudine, & hoc per quadrum, & trium cubitorum in altitudine. Erat laminis æneis coopertum in parietibus, non habens tectum, non solidum autem erat, sed cauum, & inane; in hoc autem offerebãtur omnia sacrificia quæcumque offerri debebãt, & ponebantur extra Tabernaculum. Cuius causa posita fuit supra 27. cap. & hæc circa introitum Tabernaculi, scilicet, ad vnum latus. *Labrum inter Altare & Tabernaculum.* Erat magis coniunctũ Labrum portæ Tabernaculi, quàm Altare holocaustorum, quia Altare calore suo, & fumo officere poterat tentorio, & operimentis Tabernaculi denigrando ea, potissimum cùm esset crassus fumus, scilicet, adipum incen- C sarum, & carniũ combustarum. Labro æneo nihil officere poterat, ideo coniungebatur magis Tabernaculo. *Quod implebis aqua.* Non solùm mandabat Deus poni omnia vasa Sãctuarij, sed etiam poni in eis id, quod ad ministrationem necessariũ erat. s. q poneretur aqua in labio æneo, quia ad hoc solũ erat labiũ æneũ, vt poneretur in eo aqua, vt ex eo lauarentur Sacerdotes. Mandauit etiam Mẽsam cum panibus propositionis poni: vt patet, cùm dicitur supra: Et illata Mensa pones super eam quæ ritè præcepta sunt. i. omnia vasa, & panes propositionis: nã & ipsi Israelitæ panes propositionis cũ mensa obtulerunt, vt patet in fine c. præcedentis: etiam Candelabrum cum oleo ad lucendum oblatum est, vt patet præcedenti c. Hæc omnia mandabat Deus fieri, quia immediatè debebat fieri ministratio totalis in Tabernaculo, cùm consecrandi essent D Sacerdotes immediatè: & tunc totalis ministratio fiebat, vt patet supra 29. & Leuit. 8. & 9. atque 10. capitibus. Post ista sacrificia & Sacerdotales administrationes, in monte Sinai non leguntur in toto deserto aliquãdo administrasse, nec administratũ fuisse: nam nec in assumptione Eleazari filij Aaron in Summũ Sacerdotem, in qua debebat esse celebritas, & administratio per septem dies, vt patet supra, 29. c. nihil factũ legitur, vt habetur Numer. 20. cap. vbi ponitur mors Sacerdotis Aarõ, & assumptio filij eius: sed de filio eius solùm dicitur, q inductus fuerit vestibus pontificalibus in monte, & ductus ad populum, & non q fuerit facta aliqua alia sollemnitas consecrationis, & sacrificiorum, sicut declaratum fuit supra, 29. c. *Circumdabisq. Atrium tentorij.* Vocabatur Atriũ quoddã magnum spatium in circuitu Tabernaculi, quod tenebat in longi- E tudine cubitos cẽtum, in latitudine cubitos quinquaginta, vt patet supra 27. & 38. cap. & istud spatium (quia erat sacrum) vt distingueretur ab aliis locis profanis: ponebatur quædam interpositio columnarũ in circuitu per quattuor latera illius spatij, & in illis columnis pendebant tentoria claudentia totum spatiũ: erant ista tentoria, quæ hic ponuntur de bisso retorta: & hoc in tribus lateribus. s. Occiduo, Septentrionali, atque Meridiano. In Orientali etiã pars quædam cooperta erat talibus tentoriis. s. vbi latus illud cõiungebatur Meridiano, & vbi coniungebatur Septentrionali: mediũ verò Orientalis lateris talia tẽtoria nõ habebat: sed vnũ tentoriũ quindecim cubitorũ de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto opere plumario, & hoc erat ad claudendum introitum Atrij: & ob hoc ponitur differentia in littera, cum subiungitur. *Et ingressum eius.* i. & ingressum Atrij circumdabis tẽtoriis, sed non talibus

bus tentoriis, qualibus circumdabas alia latera Atrij. *Et* F *assumpto vnctionis oleo.* Posita fuerat supra benedictio Moysi super omnia ista apportata ad eũ, quæ erat dispositio quædam applicandi ad cultum Diuinum. Hic ponitur consecratio, quæ erat omnium rituum completio. Vocatur hic oleum vnctionis, quoddam vnguentum factum ex quibusdam speciebus, & oleo oliuarum, & liquidum erat, de quo supra, 30. cap. *Vnges Tabernaculum cum vasis suis.* Non est intelligendum ꝙ totum Tabernaculum vngeretur, s. ꝙ superliniretur, quia ad hoc non sufficeret vnguentum tam paruæ quantitatis, sicut ponebatur esse supra 30. cap. nec etiam decens erat tantum tingi Tabernaculum, quia omnia sic inficerentur vnguento, & magna macula fuisset, cum totum macula fuisset, sed fiebant aliquæ paruæ tinctiones in vnguento, s. ꝙ Sacerdos mitteret digitum suũ in vnguentũ, & liniret aliquas partes Taber- G naculi, faciendo aliquas figuras, sicut fit in consecratione Ecclesiarũ; quia Episcopus facit cruces in angulis earum. *Cum vasis suis*, i. omnia vasa, quæ sunt in eo. Accipiuntur hic vasa Tabernaculi propriè, s. solũ pro vasis Tabernaculi, nõ connumerando in eis vasa Atrij, quia illa per se, infra ponũtur, & sunt ista vasa Tabernaculi oĩa supellectilia Tabernaculi, s. Arca, cũ suo Propitiatorio, & duobus Cherubim; quia illa principaliter vngebãtur, & Altare thymiamatum, & Candelabrum aureũ, & Mensa propositionis, & Vasa Candelabri, & vasa posita super Mensam propositionis: quodlibet. n. horũ liniuit, faciens in eis aliquas figuras. Velũ aũt quod pendebat ante Sãcta Sanctorũ non cõputatur inter vasa Tabernaculi, nec inter supellectilia, sed vocatur pars Tabernaculi: sicut vnus paries est paries domus, & nõ supellex, aut vas domus: idem est de colum- H nis, & de tentorio in introitu Tabernaculi, quia licet illa vncta fuerũt: tñ intelligũtur vncta, cùm dr, ꝙ vnxit Moyses Tabernaculũ; quia in toto partes intelliguntur. *Vt sanctificentur.* i. vt sancta fiãt. s. applicita ad cultũ Diuinũ. q. d. antequam istæ vestes consecrarentur per vnctionẽ illam, non erant applicitę ad cultũ Diuinum, ita ꝙ nõ liceret applicari illas cultui humano, quia applicari poterant cuicumque vellemus; cùm aũt consecratæ essent, ita fuerant ad cultum diuinũ applicitę, ꝙ nullo modo licebat eas applicare ad cultum humanũ: ideo rectè dr de eis ꝙ sanctificata sunt: per benedictionẽ aũt, quã Moyses dederat supra, qñ cuncta ante eũ apportata fuerunt, non fuerũt cultui Diuino applicita, ita ꝙ non liceret ea applicari cultui humano: sed hoc consequuta fuerunt per cõsecrationem. *Altare holocausti.* Istud est pertinens ad Atriũ, quia altare, I & labrũ æneum erant in Atrio: & ista quoque consecrata fuerũt, quia oportebat ea applicari ad cultũ Diuinum: & adhuc specialius applicabãtur, maximè Altare holocaustorum, quia ibi continuè fiebãt sacrificia Deo in mane, & in vespere: pręter sacrificia, quę adhuc spontaneè faciebãt populares, siue essent holocausta, siue hostiæ pacificæ, siue pro peccato: præcipuè, cùm sẽper in Altari arderet ignis, vt patet Leuit. 6. c. & hoc quia apponebat Sacerdos ligna quotidie, propter quod in consecratione Tabernaculi, & cetrũ Tabernaculi maior obseruatio cærimonialis fuit in Altari holocaustorũ, quam in toto apparatu vasorũ Sanctuarij, cùm multoties mundificaretur, & fierent in eo ritus cærimoniales, vt patet supra 29. c. *Et omnia vasa eius.* i. omnia vasa, quæ cũ eo ponuntur, siue pertineant ad mini- K strationem factã in eo mediatè, siue immediatè. Quod dico propter aliquod de vasis eius, quę ponũtur in eo, & non sunt ad aliquam eius ministrationem, sicut sunt igniũ receptacula, & fuscinulæ, sed pertinent mediatè ad altare: erant namque quattuor vasa altaris, quæ ponebãtur in altari, s. lebetes, fuscinulæ, forcipes, & igniũ receptacula. Lebetes aũt cùm essent ad auferendũ cinerem ab Altari holocaustorum, erant immediatè ad cultũ Altaris appliciti, vt patet supra, 27. c. Forcipes ẽt erant ad præhendendum prunas, & mouendũ eas, vt aptarentur in Altari: vel cùm tollẽdæ essent inde aliquæ ad ponendũ in Altari thymiamatum. Fuscinulæ erant ad tollendũ carnes sacrificiorum de olla, vel cacabo. Pertinebant ergo ista duo vltima mediatè ad Altare holocaustorum: & tñ vocantur vasa Altaris holocaustorum. Quocumque modo ergo pertineãt ad Altare, vocantur vasa Altaris holocaustorũ: & omnia con- F secrata fuerunt per tinctionem olei sancti. *Labrum cum basi sua.* Hoc ẽt erat in atrio, vt ibidem lauarentur Sacerdotes, cùm ministraturi essent: & non cogerentur intrare primò Tabernaculum, & hoc consecratum fuit tingendo in aliqua parte eius oleo sancto, quia pertinebat ad sanctũ ministerium, sicut omnia alia vasa Sanctuarij. Dicitur Labrum cum Basi, quia ista erant duo vasa, s. Labrum, in quo cõtinebatur aqua, & Basis, in quam definebat, cùm de labro emittebatur: & vtrumque consecratum fuit oleo; quia vtrumque sacrum erat, id est, ad sacrum ministerium pertinens. *Omnia vnctionis oleo consecrabis.* id est, quòd omnia vasa tam Tabernaculi, quam Atrij specialiter linirentur isto oleo. vocatur hoc oleum vnctionis, quia eo vngebãtur omnia ista vasa, & ad hoc factũ erat, vt patet supra 30. c. *Vt sint Sancta Sanctorum.* i. vt sint multum Sancta, quia isti G genitiui quando sic ponuntur, signant excellentiam; vt, Flos florum; Virgo virginum; Cantica Canticorum. Et tñ quando ista omnia vocantur Sãcta Sanctorum. i. multum sancta; non vocantur Sancta Sanctorum in comparatione ad omnes alias res sanctas; quia tunc non esset differentia inter istas res sacras, & domum, quæ vocatur Sancta Sanctorum quantum ad sanctitatem: sed hoc falsum est, cum fiat differentia inter Sancta Sanctorum, & aliam partem Sanctuarij, quæ vocatur Sanctũ. Sed vocatur Sancta Sanctorum illa domus in cõparatione ad omnes alias res, quia nullus locus in terris erat ita sanctus, sicut ille locus, qui vocabatur Sancta Sãctorum. Cùm autem vocantur omnia, quæ sunt in Sanctuario, Sancta Sanctorũ, non vocantur sic in comparatione ad omnes res, sed in comparatione ad res, quæ non sunt in Sanctuario: quia si aliquæ H res extra Sanctuarium sanctæ sunt, istæ sanctiores sunt illis, ideo per respectum ad illas vocantur Sancta Sanctorum, quia aliæ res non erãt ita sacræ. *Applicabisq. Aaron.* Ponebatur supra de consecratione supellectilium, & vasorum Sanctuarij. Hic agitur de consecratione Sacerdotum, propter quos erat consecratio vasorum: nam omnes istæ consecrationes fiebãt, vt ministraretur Deo in his vasis, & ministratio fieri debebat per Sacerdotes: ergo consecratio Sacerdotum erat, ad quam totum hoc terminandum erat. Ex hac littera etiam patet, quòd in die, in qua fuit erectum Tabernaculum, inchoata est consecratio Sacerdotum; quia ista littera tota clauditur sub vno contextu. Cùm dictum fuit in principio: Mense primo, die prima mensis, eriges Tabernaculum, & pones in eo arcam, &c. deinde totum continuatur vsque huc, ita ꝙ nulla interci- I sio esset inter hæc; sed facto vno immediatè fieret alterum. Patet hoc etiam magis Numer. 7. cap. in principio, cùm dicitur: Factum est autem in die, qua cõpleuit Moyses Tabernaculum, & erexit illud, vnxitq. & sanctificauit cum omnibus vasis suis, &c. vbi innuitur, ꝙ omnia ista simul sunt facta, scilicet, cõtinuatè. *Applicabisq. Aaron.* Ritus totus istius consecrationis per omnes dies, in quibus durabat, habetur supra 29. cap. & Leuit. 8. cap. Et ista cõsecratio Sacerdotum præsupponit erectionem Tabernaculi, quia non poterant cõsecrari Sacerdotes, nisi intra Tabernaculũ: ideo primũ, quod in ista consecratione fiebat, erat, quod tam Aaron quam filij eius, applicabantur ad fores Tabernaculi. *Applicabisq. Aaron & filios eius.* Quia non solùm Aaron, sed etiam filij eius consecrandi erant in Sacerdotes: Aaron quidem in Sacerdotem Magnum, & K filij eius in Sacerdotes minores. Et dicitur quòd Moyses debebat eos applicare. q. d. ꝙ ipsi non debebant ire per se, aut petere consecrationem, sed Moyses debebat eos ducere ad hoc, quia esse Sacerdotem erat magnus honor, & potestas, & redditus magni à populo; quòd ergo ipsi peterent illam consecrationẽ, erat quòd peterent illos honores; & hoc non erat conueniens. Sic dicitur ad Hebr. c. 5. Nemo sibi indifferenter sumat honorem, sed qui vocatus est à Deo tanquam Aaron: in quo notatus, ꝙ non petebat Aaron illam consecrationem & honorem, sed Deus dabat ei: & hoc significatur, cùm dicitur: applicabis. q. d. non venient ipsi, sed tu duces eos. Et hoc etiam manifestatur Leuit. 8. cap. vbi Moyses præsentans coram populo Aaron, & filios eius, dixit: Hoc est quod iussit fieri Deus.

Oleo omnia sãcti ficantur.

Quid sancta Sanctorum.

Cõsecratio Sacerdotũ Veteris Testamenti.

Gradus, & dignitates non quærẽda.

An

An liceat alicui petere, aut desiderare Episcopatum, aut ordines sacros, vel aliquos honores. Quaest. III.

SED obiicies ex hoc, quod non debet aliquis petere ordines Sacerdotales; quia ista consecratio, quae erat in Aaron, & filiis eius, correspondet ordinibus Sacerdotalibus in ministris Noui Testamenti: quia sicut Aaron, & filij eius, antequam acciperent consecrationem hanc, non poterāt ministrare in Sāctuario, vt patet supra, 29. c. in principio, vbi cùm dixisset de vestimentis Sacerdotalibus, in 28. cap. subiungit: Sed & hoc facies, vt Sacerdotio fungantur mihi. Et agitur ibi de consecratione eorum; ita est in Sacerdotibus Testamenti Noui, q antequam ordines suscipiant, ministrare non possunt: cùm verò ordinem susceperint, ministrare valent: sicut ergo non erat illis licitum petere cōsecrationem hanc, sed ducebat eos Moyses mandato Dei, ita non erit licitum alicui petere ordi- B nes Sacerdotales. Ad intellectum huius considerandum; quòd quando aliquid desideratur, quòd solùm est onus, & non honor, nō est peccatum in desiderando talem rem secūdum quòd huiusmodi: si autem desideratur aliquid, quod est honor, videtur esse peccatum, licet non sit sic iudicandum vniuersaliter, q omnis, qui aliquo modo desiderat honorē, peccet mortaliter. Ratio huius fundamenti est: quia tota peruersitas actionum nostrarum est in vti fruēdis, & frui vtendis: cùm verò aliquis desiderat laborem, quia labor nō est de se aliquod bonum fruibile, nec aliquis fruitur eo, non est ibi peruersitas, quia solum vtimur: cum aūt aliquis desiderat honorem, quia honor est quoddam bonum fruibile, cùm sit finis vitae politicae, vt patet per Arist. in 1. Ethic. poterit frui illo, & tunc erit C peruersitas causans peccatum mortale. Et quia honor qū in seipso appetitur semper est bonum fruibile, cùm nō sit bonum, quod ordinetur in alterū, sicut sunt bona vtilia: ideo illi, qui desiderant honorem habentes oculum ad honorem, peccant mortaliter, quia fruuntur re vtili. Et sicut est de desiderio honoris, ita de desiderio pecuniarum, aut potestatis: quia in desiderādo haec, potest aliquis frui, & sic peccatum est: vel potest desiderans indignus esse & eodem modo peccatum est. Applicando igitur de ordinibus, dicendū est, q appetere ordines est appetere quemdam laborem, & quamdam promptitudinem ad cultum Dei. Quod aūt sic sit, patet: quia ordo est, per quem tribuitur aliqua potestas spiritualis efficiēdi aliquid, quod aliter efficere non poteramus, vt aliquis non habēs ordinem Sacerdotalem non poterat conficere corpus Christi, & in D conficiendo est quidam specialis cultus Dei: ergo desiderare ordinem Sacerdotalem ad cōficiendū corpus Christi, non est illicitū. Dicit etiam ordo quemdam laborē, s. obligationem ad obseruantiam castitatis, quae necessariò venit dato ordine secundū Ecclesiae statuta. Dicit etiam ordo quemdam laborem, qui est obligatum esse ad recitandum officiū. Desiderare ergo istos labores, nō est malum, cum nullus desideret laborem ad fruendū: quia non est aliquid fruibile: sed ordo nullū honorem de se importat, aut praeeminentiam, aut vtilitatem pecuniariam, vel aliquid aliud, quod fruibile sit. Ergo dicendū, q desiderare ordinem peccatū non est. Si autem aliquis desideret honorem, vel vtilitatem, aut potētiam: siue cum quodam onere, siue solitaria sint, potest esse in eis peccatū. Sic desiderare ecclesiasticū beneficiū potest esse peccatū mortale, E quia dicit principaliter vtilitatē, licet ei sit annexus labor recitādi, cū propter officiū detur beneficiū, vt patet de regulis iuris, libro sexto, quia potest desiderari principaliter propter vtilitatem, ita, q vtilitas per se desideretur, quod peccatū mortale est. Vel quia ille, qui desiderat, indignus est. De ordinibus aūt non est sic, quia ordinibus no est annexum beneficiū, sed sunt annexi omnes labores supra positi: ergo licet nō sit peccatū in desiderio solius ordinis, erit tn̄ quandoque peccatum in desiderio solius beneficij. De Episcopatu aūt dicendum est, eodem modo, q Episcopatus cōcernit ordinē Sacerdotalē, & ordinē Episcopalem, si aliquis est, sicut aliqui posuerūt (licet de hoc omnino nihil sit curandū) nec quantò ad hoc (si nihil aliud esset) nullum peccatū esset in desiderandu, sicut diximus de desiderio Ordinis Sacerdotalis, sed concernit alterius

Tota peruersitas actionum nostrarū est vti fruendis. & frui vtendis.

Appetere ordines quid sit.

Ordinem desiderare peccatū nō est.

Quomodo Episcopatū desiderare, quasi semper sit peccatū mortale.

A iurisdictionem in subditos tam clericos quam laicos: concernit etiam praeeminentiam dignitatis: concernit etiam magnos redditus, vt nunc Episcopatus sunt: omnia haec possunt esse fruibilia, nec de se sunt ordinata in cultum, nisi nos per rationem illa in Deū ordinemus: ideo in desiderio istarum rerum satis communiter est peccatum mortale: ideo non debet aliquis desiderare Episcopatum, quia plures in eo sunt honores, quam labores: licet magni in eo labores sint, si quis dignè gerat se in Episcopatu. Et hoc dicebat Apost. ad Hebraeos 5. c. Nemo indifferenter sibi sumat honorem, sed qui vocatus est à Deo tanquam Aaron: & sicut non licet sumere, ita non licet appetere: & sic ait idem Apostolus ad Timoth. 1. in c. 2. Si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. & exponunt omnes sancti, non vt praesit, sed vt prosit: quasi dicat, si aliquis de- B siderat propter omnia ista, non desiderabat bonum opus, sed cùm desiderabat solùm propter prodesse. Sed dicet aliquis, cùm desideratus fuerit Episcopatus ab aliquo solùm propter prodesse, non erit peccatum. Respondetur, q adhuc nunquam est sic desiderandus Episcopatus. Quia licet aliquis solùm desideret Episcopatum propter prodesse, & nullo modo propter praeesse, desiderat tn̄ praeesse: quia in bona consequentia si antecedens stat, & consequēs stat: sic igitur in bona consequentia si antecedens est volitum, consequens est volitum: sed honor vel praeeminentia necessariò cōsequuntur ad Episcopatum, cùm omnis Episcopatus habeat iurisdictionem. Ergo quando aliquis desiderat habere Episcopatum, desiderat ēt honorē, & Episcopatus praeeminentiam, & potestatem, & cetera, quae in Episcopatu necessaria sunt: & ille, qui desiderat Episcopa- C tum, scit, q ista sunt in Episcopatu: ergo non potest desiderare Episcopatum, quin desideret honorē, & iurisdictionem, & potestatē, & redditus. Sicut non potest desiderare aliquis, q sit homo, quin desideret habere animam, quia esse hominem non cōtingit sine hoc, quod est habere animam: sed desiderare habere ista (etiam si non desiderentur propter se) est peccatum: quia nemo se debet existimare dignum ad sustinendum tantum honorem, quantū habet Episcopatus, vel tantam iurisdictionem, aut curā animarum, & scit q necessariò habebit eam si habet Episcopatum, ergo non debet desiderare Episcopatum. Et qn̄ dicitur de hoc, quod est desiderare propter prodesse, & non propter praeesse. Respondetur, q bene stat, q aliquis desideret Episcopatum propter prodesse, & non propter praeesse, vel iurisdictionem habere, aut potentem esse, aut red- D ditus habere: tn̄ impossibile est, q desiderato Episcopatu, non desideremus praeesse, & iurisdictioné, & potestatem, & redditus, & cetera, quae cōiuncta sunt Episcopatui necessariò. Et quando obiicitur de textu, s. qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Verum est, q bonū opus desiderat, quia desiderat ea, quae Episcopus agere debet, quae ponit Apostolus 1. ad Tim. c. 2. immediatè post auctoritatem allegatam: & tamen non sequitur, q desideret benè, quicumque Episcopatum desiderat, quia Episcopatus in se bona res est: ideo quicumque eū desiderat, bonū opus desiderat, aut bonam rem: tamen quia nullus debet se existimare dignū illa bona re, propter suam magnitudinē, nullus debet desiderare Episcopatū propter quemcumque finem. Nam licet bonam rem desideret, tamen bene non desiderat, cùm desiderādo eam praesupponat se E dignum esse, quod incōueniens est praesupponere. Et hoc notat Apost. ad Heb. 5. c. cùm dicit: Nullus indifferenter sibi assumat honorem, sed qui vocatus est à Deo. Et tamen ad assumendum laborem siue honore, aut potentia, vel temporali vtilitate, nullus indignus est: ergo nunquam est peccatum in desiderando ea, quae solum laboriosa sunt. Applicando igitur ad Sacerdotes Veteris Testamenti, dicendum est, q per illam consecrationem assequebantur, q possent ministrare in Sanctuario, & hoc labor erat, & in hoc solo desiderium sine peccato erat. Assequebantur etiam, q essent maiores in toto populo, habentes iurisdictionem ad iudicandum aliquid esse mundum, vel immundum, vt patet Leuit. 14. & hoc tam Sacerdoti Magno quam minoribus conueniebat, vt habetur in eodem c. Assequebantur ēt magnos redditus à populo, de quibus Numer. 18. c. p totū, & Deut. 18. Sic igitur erat desiderare con-

Quo sensu dicatur q qui Episcopatū desiderat, bonū opus desiderat.

secrationem in Veteri Testamento: sicut in Nouo Testamento desiderare Episcopatum, vel Ecclesiasticũ beneficium (quia sunt honor, & onus simul) peccatum est: ergo nõ erat illa cõsecratio desideranda, sed ipsi erant ad illam vocandi: sic in Episcopatu non erat desiderandus, sed qui dignus esset erat ab ordinatore, aut ab electoribus assumendus. Signum euidentissimum huius est: quia quando aliquis Episcopatum recipit, inquiritur ab eo vtrum velit Episcopatum, & respõdet bis nolle: si tamen Ecclesia sentiens illam cæremoniam præsupponeret, ꝙ ille, cui cõferetur Episcopatus, desideraret illum, induceret illum ad mentiendum, quod tamen absit à mentibus orthodoxorum, vt tale quid fateamur. Præsupponit ergo Ecclesia, ꝙ ille, qui Episcopatũ accipit, inuitus accedit, & sic exprimit se non desiderare: sed quia si semper renueret, sibi conferri non posset, statuit Ecclesia, vt cùm bis dixerit se nolle, in G tertia vice dicat se velle, quasi in primis duabus vicibus dicat se nolle exprimens suam intentionem: in tertia dicit se velle ad monstrandam solam obedientiam, & recipiendam ordinatoris iussionem. Ex dictis igitur patet, ꝙ desiderare cõsecrationem in Veteri Testamẽto erat desiderare magnos redditus & honorem, ideo non debebant desiderare Aaron & filij sui, sed recipere illam ad Diuinam iussionem. In Nouo Testamento nunquam est peccatum desiderare ordines in se: quia non est in eis aliquis honor, vel redditus per se, & necessariò cõsequens: ideo nõ oportet ꝙ Episcopi vocent aliquos ad promouendum eos. Sed quòd ipsi eant ad petẽdum ordines: in collatione beneficiorum est per contrarium: quia recipientes beneficia non debent desiderare, nec petere: collatores autem debẽt honestas personas, & idoneas, quibus conferant, inquirere. H *Et filios eius.* Filij Aaron erãt quattuor, s. Nadab, & Abiu, & Eleazar, atque Ithamar, & omnes hi fuerunt cõsecrati in Sacerdotes, quod patet: quia Nadab, & Abiu, cùm fuerunt finiti dies consecrationis, conuenit totus populus ad faciẽdum magnam celebritatem, & cùm accessissent Nadab & Abiu ministrantes, tulerunt ignem alienum in turibulis, & consumpti sunt ab igne altaris, qui egressus est à Domino, vt patet Leuit. 10. c. cùm dicitur: Loquutus est Moyses ad Aaron, & Eleazar, & Ithamar filios eius: Capita vestra nolite nudare, & indumẽta nolite scindere, ne fortè moriamini, & super omnem cætũ oriatur indignatio: fratres vestri, & omnis domus Israel plangant incendium, quod Dominus suscitauit, vos autem non egrediamini fores Tabernaculi, alioquin peribitis: oleum quippe sanctæ vnctionis est super vos. Patet igitur, ꝙ etiã isti duo I consecrati erant oleo sancto, & sic omnes quattuor erant consecrati cum patre suo Aaron. *Ad fores Tabernaculi testimonij.* scilicet, mittendo eos in Atrium Tabernaculi primò, deinde applicare eos ad ostium Tabernaculi. Et hoc erat, vt viderentur præsentari Deo, quia Deus dicebatur quasi morari in Tabernaculo: ducendo igitur illos ad fores Tabernaculi, præsentari Deo videbantur, ad cuius iussionem Sacerdotes efficiebantur. Enam præsentabantur a pud fores Tabernaculi, ut ad hoc ꝙ induerentur vestes sacras, in quibus consecrarentur, debebant primò lauari, sed in labro æneo lauandi erant, quod situ erat apud ostium Tabernaculi: ergo applicandi erant ad ostiũ Tabernaculi. Patet antecedens, s. ꝙ Labrum æneũ esset apud ostium Tabernaculi, quia dicitur supra, ꝙ erat tentorium in introitu Tabernaculi, & ante illud Altare holocausti. K Labrum inter Altare & Tabernaculum, quod implebis aqua. *Et lotos aqua.* i. ꝙ lauabãtur ibi prius in aqua, ꝙ erat in labro æneo, & licet hic nõ dicatur, oportebat, ꝙ aliquid aliud præcederet lotionem, s. ꝙ Sacerdotes exuerentur vestimentis communibus, quæ habebant saltem aliqua illorum, vt superinduerentur sacris vestibus. Quod saltem de feminalibus verum esse constat, quia quandocumque ministrare debebant Sacerdotes, induebant feminalia linea, quæ erant sacra, attingẽtia vsque ad renes, vt patet supra 28. c. sed non conueniebat accipere aliquam sacram vestem ante lotionem, ergo prius lauabantur, quam acciperent sacra feminalia: non erat est dicendum, ꝙ induerent feminalia sacra super feminalia sua, ergo prius tollebant feminalia sua, & deinde lauabantur, & postea induebant feminalia sacra.

Desiderare ordines in Nouo Testamẽto nõ est peccatũ.

F *Quid designat lotio Sacerdotũ in Veteri Testamento. Q. IIII.*

ISTA lotio fiebat ad litteram, & ad significationẽ. Ad litteram quidem, quia decẽs valdè erat, vt nulla corporalis labes esset in illo, qui res sacras erat suis manibus tractaturus. Et ex hoc in Ecclesia consuetudo laudabilis inoleuit, vt nullus dicat missã, nisi prius manus lauerit, ne corporis cõtagio res sacras, quę corporales sunt, inhonestè coinquinet. Secũda ratio est, pp significationem, quia corporalis immunditia interiorem designat immũditiam, & corporalis ablutio, animæ nostræ designat puritatem: & quia oportet, vt qui sacra tractat, pura intẽtione, & immaculata vita contractet: cõuenienter hęc puritas in ablutione corporis designatur. *Indues sanctis vestibus.* Vocãtur sanctæ vestes illæ, quas Deus iussit fieri, vt Sacerdotes in eis ministrarent, vt patet supra, 28. cap. & erant istæ vestes distinctæ ẽm gradum ministerij: quia aliæ vestes conueniebant Aaron, qui erat Sũmus Sacerdos: aliæ conueniebant filiis eius, qui erant minores Sacerdotes. Vocãtur istæ vestes Sanctæ, i. applicitæ ad cultum Dei, quia ad solã ministrationem in Sãctuario erant illæ vestes: ad alios aũt vsus nunquam applicandæ erant. *Vt ministrent mihi.* i. vt ministrent coram me, quia Deus dicebatur esse in illis locis, in quibus ministrabatur ei. Quod apparet: quia dicebatur esse super Altare holocaustorum, quia ibi ministrabatur in sacrificiis. Vel dr. *Vt ministrent mihi.* i. ad honorẽ meũ. *Et vnctio eorum.* s. qui vncti sunt, & consecrati oleo sancto. *In Sacerdotiũ proficiet sempiternum.* i. proficit eis ad hoc, ꝙ sint Sacerdotes, quasi dicat, ꝙ ista consecratio efficiat eos Sacerdotes, sicut in Nouo Testamento Sacramentũ Ordinis per characterem impressum efficit aliquẽ formaliter Sacerdotem, & ante vnctionem non erãt Sacerdotes, & postea erant. Et dicitur. *In Sacerdotium sempiternum.* Quasi dicat, ꝙ non efficiebantur per istam consecrationem Sacerdotes ad vnum, vel duos dies, ita ꝙ iterum deberẽt vngi ad ministrandum, vel quoties ministrare vellent, toties vngi deberent, sed ꝙ semel vncti erant, & per illã vnicam vnctionẽ erant Sacerdotes in æternũ, i. quamdiu viuerent, & si viuerent in æternum. Nam regula est generalis in Sacramentis, ꝙ quando in aliquo Sacramẽto character imprimitur, nõ oportet iterari super eumdem hominem, ita nũ est de Baptismo, & Confirmatione, & Ordine: quia si aliquis semel baptizatus sit in emundatione peccatorum, & dimissis peccatis iterum in eadem, vel in peiora relabatur, non tollitur character impressus per Baptismum, nec vltra baptizari debet. Idem de Ordine, quia semel ordinatus semper est ordinatus, etiam si degradetur, quia character indelebilis est: in his verò, quæ characterẽ non imprimunt, repetitionem fieri necesse est, vt in Pænitẽtia, & Eucharistia, & sacra Vnctione extrema: Consecratio autem Sacerdotum Veteris Testamenti obtinebat locum ordinationum Noui Testamenti, ideo sicut in Nouo Testamento propter characterem non replicatur, ita nec ibi repetebatur consecratio. Vtrum autem in illa consecratione character imprimeretur, nihil refert, sufficit enim ꝙ ita erat ibi Sacerdotalis potestas indelebilis, character autem nihil aliud efficit, nisi ꝙ indelebiliter concessam potestatem conseruat. *Fecitq. Moyses omnia, quæ præceperat Dominus.* Non solùm ea, quæ hic exprimuntur, quia hic non ponuntur omnia necessaria ad consecrationẽ, sed omnia alia, quæ erant necessaria: etiam si non exprimantur hic. Hæc autem ponuntur supra, 29. cap. & Leuit. 8. Ideo cautè dixit hic littera, ꝙ fecit Moyses omnia, quæ præceperat Dominus, & non dixit: fecit autem Moyses omnia hæc: quia Dominus præcepit multo plura fieri, & illa fecit Moyses, sed non explicantur hic omnia illa, quia supra exposita fuit omnium horum narratio.

Quando in aliquo Sacramẽto character imprimitur, non debet reiterari supra eũdem hominem.

An sit in hoc Cap. anticipatio. Quæst. V.

SCIENDVM autem quòd ponitur hic istud per anticipationem. Nam ista omnia supradicta continent ipsam Sacerdotum consecrationem, & multa alia: & hæc non fuerunt facta ante diem primam mensis primi, anni secundi: quia in die illo, vt patet immediatè, & ante erectionem, nõ potuit fieri consecratio Sacerdotum:

cùm

cùm ipsi deberêt applicari ad fores Tabernaculi, vt patet in littera supra, & tamen ante erectionem Tabernaculi, & primam diem mensis primi, anni secundi: ponitur hic completio omnium istorum, ergo anticipatio est. Respõdetur, q̃ hic ponitur completio rerum, quæ supra positæ sunt. Et ponitur dupliciter, quia primò ponitur in generali, & secundò ponitur in speciali. Dictum fuerat supra, q̃ Deus mandauerat Moysi, vt collocaret omnia supellectilia Tabernaculi, & erigeret ipsum Tabernaculum, & q̃ consecraret Sacerdotes. Omnia ista Moyses executus est, ideo ponitur hic, q̃ executus fuerit: sed quia sic nõ patebat totaliter, qualiter exequutus fuerat: ponitur postea in speciali qualiter exequutus fuerit, obseruata per omnia forma mandati. Et sicut supra dictum fuerat, q̃ in prima die primi mensis, &c. ita ponitur hic, q̃ in prima die mensis primi fecit Moyses hæc. Et si quantum ad hoc considerare velimus, nõ est propriè anticipatio, quia anticipatio est in diuersis rebus, quando res, quæ postponi deberet, præponitur, & è contrario est recapitulatio: sed in eadem re totaliter ad seipsam non est recapitulatio, aut anticipatio: sic autem erat hic, quia idem significatur per hoc, quod dicitur: fecitq. Moyses cuncta, quæ præceperat Dominus: sicut per omnia, quæ infra ponuntur vsque ad locum illum. *Postquam cuncta completa sunt*. In quo particulatim digeritur quidquid vniuersaliter summatim collectum fuerat.

Igitur mense primo anni secundi, prima die mensis, collocatum est Tabernaculum. Erexitq. Moyses illud, & posuit tabulas ac bases, & vectes, statuitq. columnas, & expandit tectum super Tabernaculum, imposito desuper operimento, sicut Dominus imperauerat. Posuit & testimonium in Arca, subditis infra vectibus, & Oraculum desuper. Cumq. intulisset Arcam in Tabernaculum, appendit ante eam velum, vt expleret Domini iussionem. Posuit & Mensam in Tabernaculo testimonij ad plagam Septentrionalem extra velum, ordinatis coram propositionis panibus, sicut præceperat Dominus Moysi. Posuit & Candelabrum in Tabernaculo testimonij è regione Mensæ in parte Australi, locatis per ordinem lucernis, iuxta præceptum Domini. Posuit & Altare aureum sub tecto testimonij contra velum, & adoleuit super eo incensum aromatum, sicut iusserat Dominus Moysi. Posuit & tentorium in introitu Tabernaculi testimonij, & Altare holocausti in vestibulo testimonij, offerens in eo holocaustum, & sacrificia, vt Dominus imperauerat. Labrum quoque statuit inter Tabernaculum testimonij & Altare, implens illud aqua. Laueruntq. Moyses & Aaron, ac filij eius manus suas, & pedes, cùm ingrederentur tectum fœderis, & accederent ad altare, sicut præceperat Dominus Moysi. Erexit & Atrium per gyrum Tabernaculi, & Altaris, ducto in introitu eius tentorio. Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes Tabernaculum testimonij, & gloria Domini impleuit illud. Nec poterat Moyses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maiestate Domini coruscante, quia cuncta nubes operuerat. Si quando nubes Tabernaculum deserebat, proficiscebantur filij Israel per turmas suas: si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Nubes quippe Domini incubabat per diem Tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.

Num. 9. Gloria Domini impleuit templum nube omnia obumbrante.

Igitur mense primo. Hic ponitur secũdum, s. Moysi exequutio. *Igitur mense primo anni secundi*, Mandata fuerunt hæc ab aliquot diebus ante: vt supra fuit declaratũ: cùm autem venit tempus completionis, Moyses incæpit exequi, quæ iussa sunt. Et hoc fuit in anno secundo in mense primo anni illius. Computantur isti anni ab exitu de Aegypto: nam licet primus annus simpliciter esset primus annus creationis orbis, in quo incęperunt tempora & anni, & ante hoc Hebræi si computarent: tamen quando exierunt de Aegypto, incæperunt mutare temporũ computationes, quia maximum beneficium Iudæis factum fuit, quando de Aegypto exierunt: nam ante non censebantur viuere, cùm seruitute vilissima atque grauissima premerentur: cùm autem exierunt de Aegypto, visi sunt incæpisse viuere: ideo tunc cõuenienter incæperunt cõputari anni eorum, quasi ante nullos annos, aut dies habuis-

A sent, sicut & nullã vitã. Et isto modo dicimus de aliquo, qui euasit magnum periculum, quo moriturus necessariò videbatur, q̃ illa die natus sit: & sic ex tunc vita sua computari posset. Ita est. n. de gentibus, q̃ incęperunt computare singulæ annos suos ab aliquo euentu, quo nobilitate sunt, & esse in honore magno ceperunt. Sic Græci computauerunt annos regni sui ab Alexandro, quia in tempore eius maxima Græciæ gloria fuit in Alexandro subigente sibi totum orbem, licet antea reges habuerint: Sic Romani annos suos ab vrbe condita incęperunt, quia totum eorum bonum incepit cùm Roma condita est. Nos quoque annos nostros à Saluatoris Nostri Natiuitate cõputamus, cùm ante eum multi anni sæculi fluxerint. De his dictum fuit supra, 12. cap. & Genes. 7. *Prima die mensis*. Et sic nondum erat vnus annus completus, quo exierant de Aegypto,
B quia exierunt de Aegypto, die quintodecimo mensis primi, cùm dicatur supra 12. c. q̃ die quartadecima mẽsis erãt immolaturi Phase, & die quintadecima exituri de Ægypto: ille ergo dimidius mẽsis deficiebat ad cõplendum integrũ annũ post exitum de Aegypto. *Collocatum est Tabernaculum*. s. q̃ in illa die cæpit erigi, & in illa die finita fuit erectio. Collocare aũt Tabernaculũ est locare tabulas, cũ basibus suis, atque superponere cortinas, saga, & pelles arietinas rubricatas, atque hyacinthinas, quia ista erãt partes Tabernaculi: reliqua aũt erant supellectilia Sãctuarij. *Erexitq. Moyses illud*. i. mãdauit erigi, quia nõ erexit Moyses per se, sed artifices erexerunt: quia tñ Moyses hoc fieri iusserat, ipse facere dicebatur: sicut dr̃ de Salomone, q̃ ędificauit Salomon domũ Dñi, & q̃ ædificauit domũ saltus Libani, vt patet 3. Reg. 6. & 7. cap. constat tamen q̃ nihil
C Salomon suis manibus operatus est, sed cuncta manus artificum compleuerunt. *Et posuit tabulas*. Hic incipit declarare in particulari quod in communi, & confuso dixerat. Nam collocare Tabernaculum signat locationem tabularum, & basium, & columnarum, & aliorum, quæ in littera continentur, & declarãtur hic illa: nam nullo modo putãdum est, q̃ collocatio Tabernaculi differat à locatione tabularum, & basium, & ceterorum, sicut partes non differunt à toto, cùm totum nihil aliud in seipso quã partes contineat. *Et posuit tabulas*. id est, fecit poni tabulas: sic enim exponenda sunt omnia verba, quæ ad Moysen referuntur hic, erãt aũt tabulæ primũ, quod in Tabernaculo situabatur, quia super ipsas ponebantur alia, & erãt totius constructionis fundamẽtum. *Ac bases*. Erant bases argenteæ acutæ positæ in extremitate cuiuslibet tabulæ
D secundum quam terræ coniungebatur, & erãt duæ bases pro qualibet tabula, vt sic firmius teneretur, quarum basium capita tabulis infigebãtur in quibusdam cauaturis, reliqua autem pars terræ imminebatur. *Et vectes*. Qui erãt in dorso tabularũ immissi per circulos aureos ad cõtinendũ tabulas simul, ne simul defluere valerẽt. *Statuitq. columnas*. i. erexit eas. Erant columnæ nouem in Tabernaculo. s. quattuor columnæ, quæ distinguebant Sancta Sanctorũ a reliqua parte Sanctuarij, ante quas pendebat velum, & quinque, quæ erant in introitu Tabernaculi, ante quas pendebat tentorium. *Et expandit tectum*. Accipitur tectũ aliquãdo pro toto coopertorio Tabernaculi, aliqñ aũt pro aliquo speciali; hic accipitur nõ pro omnibus, sed pro primo coopertorio, quia postea ponitur operimentũ, quod distinguitur contra tectũ. Erat igitur illud
E tectũ de cortinis factis de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta, opere plumario, vt patet supra 26. c. *Super Tabernaculũ*. Hic accipitur Tabernaculũ pro solis tabulis Tabernaculi, quia antequam ponerẽtur columnæ in Tabernaculo nihil positũ erat, nisi tabulæ ipsæ, & columnę: ergo tectũ super solas tabulas ponebatur: sed dr̃ pont super Tabernaculum: ergo solæ tabulæ vocabantur Tabernaculũ. Aliqñ accipitur Tabernaculũ pro tota illa domo coniũcta ex tabulis, & columnis, atque operimẽtis, & isto modo communiter accipitur, & distinguitur contra Atriũ, & sic accipitur supra 26. c. in principio, cum dr̃: Tabernaculum vero ita fiet. Et generaliter quecunque dr̃ ad fores Tabernaculi, siue ad ostiũ Tabernaculi, accipitur pro illa domo. Aliqñ accipitur pro toto Sanctuario. s. pro Sãctuario propriè dicto, & pro Atrio Tabernaculi. Sic accipitur sup. 39. c. cũ dr̃: Nihil ex vasis deerat, quæ in

Vnde experimur gentes annos suos computare.

Tabernaculũ quandoque accipiatur pro tecto.

ministerium Tabernaculi, & in tectum fœderis fieri iussa
sunt, & tamen refertur hoc ad omnia vasa tā Atrij, quam
Tabernaculi, vt patet ibidē. quia supra computata fuerant
vasa Atrij, & Tabernaculi. Alio modo accipitur Taber-
naculum pro velamento facto de cortinis, vt patet supra
26.c. cùm dicitur, ꝙ quinque cortinæ vnirentur quinque
cortinis, vt ex eis vnum fieret Tabernaculū. *Imposito desu-
per operimento*. i. super tectum ponebatur operimentum. ac-
cipitur operimentum distinctum cōtra tectum. Ad scien-
dum autem quid significet tectum, & quid operimētum,
considerandum est, ꝙ in Tabernaculo ponebantur quat-
tuor coopertoria super tabulas, s. cortinæ, & saga cilicina,
& pelles arietum rubricatæ, & pelles hyacinthinæ, vt pa-
tet supra, 26.c. Ista nominātur duobus nominibus, s. tectū,
& operimentum, quanto plura signauerit tectum, tanto
pauciora signabit operimentum, & è contrario. Cognito G
aūt quot signantur per vnum, cognitum pariter erit, quot
per alterū significantur. Sciendū aūt ꝙ tectū aliqn̄ ponitur
ad signandum vnum solum de his operimētis, s. cortinas,
aliquando autem ad signandum duo: & quando tectum
signat solas cortinas, signat operimentum omnia alia tria
velamenta, cùm tectum signat duo, operimentum signat
alia duo. De primo modo habetur supra, 26.c. cū dicitur:
Facies vndecim saga cilicina ad operiendum tectum Ta-
bernaculi, scilicet, cortinas, vt patet ibidem. Operimētum
signat omnia alia tria post cortinas. Et patet ibidē primò
de sagis cilicinis, quia illa dicuntur esse ad operiendū te-
ctum Tabernaculi, vt dictum fuit. Item quia cum imme-
diatè subiungeretur de pellibus arietū rubricatis, quæ po-
nebantur super saga cilicina subiunctum fuit, facies aliud
operimentum tecto de pellibus arietum rubricatis. Ergo H
ante istud operimentum aliud præcesserat, & hoc erat de
sagis ciliciois, quia nullum aliud erat ante, nisi saga cili-
cina, & cortinæ; de cortinis autem non poterat dici, ꝙ es-
sent operimentum, cùm vocentur tectum, vt patuit supra.
Secundum operimentum erat de pellibus arietum rubri-
cans. Tertium operimētum erat de pellibus hyacinthinis.
Et sic dicitur in eodem c. immediatè, & super hoc rursus
aliud operimentum de pellibus hyacinthinis. Aliquando
operimentum signat duo: & tunc tectum signat alia duo
de istis, scilicet, tectū signat cortinas, & saga cilicina. Ope-
rimentum signat pelles arietum rubricatas, & pelles hya-
cinthinas. Sic accipitur supra 39.c. cùm dicitur obtulerunt
Tabernaculum, & tectum, & opertoriū de pellibus arie-
tum rubricatis, & aliud operimentum de hyacinthinis
pellibus. Cùm igitur sola duo horum operimenta nomi- I
nētur, necesse est alia duo nomine tecti subintelligi, s. cor-
tinas, & saga cilicina. Qualiter aūt hic accipiatur tectum,
& qualiter operimentum, non constat: quia confusè dici-
tur, ꝙ positum fuit tectum, & desuper operimentum, non
exprimendo quid tectum sit, aut quid operimentum: po-
test ergo vterque modus hic assignari, vt apparet, quia nō
magis repugnat hic intelligi per tectum solas cortinas, &
per operimentum saga cilicina, & pelles arietum rubrica-
tas, & pelles hyacinthinas, quam ꝙ per tectū accipiamus
cortinas, & saga cilicina, & per operimentum accipiantur
pelles rubricatę, & pelles hyacinthinę. *Sicut Dominus im-
perauerat*. Qui mādauit poni quattuor velamina, quorum
quædam tectum, quædam opertorium, aut operimentum
dicebantur. *Posuit & testimonium in Arca*.

Quatuor coopertoria habebat Tabernaculum.

Quid significet tectum.

K

Per testimonium quattuor intelligi possunt, & quæ sint illa. Quæst. VI.

VOCATVR testimonium ipsæ tabulæ Decalogum
continentes, quæ erant conditæ in Arca ad firmum
testimonium, ꝙ Deus dedisset legem Iudæis, & ꝙ præce-
pta dedisset, si fortè aliquis negaret quidquā horum. Qua-
liter autem tabulæ erant sufficiens testimonium ad pro-
bandum hoc contra negantes, & qualiter non possent sur-
ripi ab aliquo volente eas clam tollere, vt deficeret testi-
monium, dictum fuit supra 20. & 25. cap. De hoc dicetur
Deut. 31. c. ibi vide. Potest ēt accipi hic testimonium pro
vrna plena manna, quia ista erat in Arca, vt patet ad Hebr.
9. c. & ista etiam erat testimonium, s. vt esset testimonium
post generationes multas, ꝙ Deus aluisset Hebræos tali ci-

F bo in deserto, sicut patet supra 16. c. cùm dicitur: Sume vas
vnum, & mitte ibi manna quātum potest capere gomor,
& repone coram Domino ad obseruandū in generationes
vestras. Etiam potest vocari testimoniū virga Aaron, quæ
frondoit, quia erat in testimonium, ꝙ Deus diremisset li-
tem de obtinendo Sacerdotio in tribub. Israel, accipiendo
ad se tribum Leuiticam, in cuius signum fecerat frondere
virgā eius manentibus aridis ceteris virgis aliarū tribuum,
vt patet Num. 17. c. ideo mandauit eam reponi corā Do-
mino, id est, poni in Arca, vt patet ad Hebr. 9. c. Etiā po-
terat vocari testimoniū Deuteronomius liber, qui positus
fuit in latere Arcæ, vt custodiretur ibi, vt patet Deuter. 31.
cap. cùm dicitur: Postquam igitur scripsit Moyses verba
legis huius in volumine, atque compleuit, præcepit Leui-
tis, qui portabant arcam fœderis Domini, dicens: Tollite
G librum istum, & ponite illum in latere arcæ fœderis, vt sit
contra te in testimonium. Omnia igitur hæc erāt testimo-
nia, & erant in Arca, vt inductum fuit: sed hic non accipi-
tur testimonium pro aliquo alio, nisi pro tabulis. De man-
na ꝙ nō intelligatur, patet: quia istud testimonium, quod
hic dicitur fuit positum immediatè in Arca, postquam fa-
cta fuit, & antequam erigeretur Tabernaculum, vel cùm
erigebatur Tabernaculum, sed manna non fuit tunc posi-
tum in Arca, ergo nō intelligitur hic de testimonio, quod
est manna. Antecedens patet: quia manna fuit positum qn̄
Aaron erat Sacerdos: nam ipse illud posuit intrans coram
Domino ad ponendum, vt patet supra, 16. c. cùm dicitur:
Sume vas vnum, & mitte ibi manna quantum potest ca-
pere gomor ad obseruandū in generationes vestras: po-
suitq. illud Aaron in Tabernaculo reseruandum; sed Aa-
H ron nondum intrabat in Sancta Sāctorum quousque fuit
Sacerdos ministrans: sed ad hoc non habuit potestatē, do-
nec fuit ritus cōsecrationis per dies cōsummatus septem,
ergo nō fuit positum manna in Arca in Vrna aurea vsque
post aliquot dies post erectionem Tabernaculi, sed istud
testimonium, de quo hic dicitur, erat positum, quādo ere-
ctum fuit Tabernaculum, vel tunc positum est: ergo nō est
hoc intelligendum de manna. Item, quia Aaron posuit
manna in Arca, vt patet supra, 16. c. cùm dicitur: Posuitq.
illud Aaron coram Domino reseruandum: istud aūt testi-
monium, quod hic ponitur, posuit in arca Moyses, vt patet
in littera: ergo non erat idē. De testimonio, quod erat vir-
ga Aaron, quæ fronduit, intelligi non potest: quod patet
dupliciter. Primò, quia istud testimonium, de quo hic di-
citur, positum fuit, quando erigebatur Tabernaculum, vt
I cognoscitur ex littera: virga autem Aaron fuit posita in
Arca post erectionem Tabernaculi, ita ꝙ iam videbatur
erectum Tabernaculum iam ab aliquot diebus: ergo non
est istud testimoniū virga. Antecedens patet, s. ꝙ virga po-
sita fuerit in arca post erectionem Tabernaculi, quia dici-
tur Num. 17. cap. refert virgam Aaron in Tabernaculum
testimonij, vt seruetur ibi in signum rebellium filiorū Is-
rael, ergo nō fuit ista virga testimonium, quod Moyses di-
citur hic posuisse in Arca. Itē secundò, non potest hoc sta-
re: quia qn̄ ista virga fuit posita in Arca, Aaron erat Sacer-
dos, & qn̄ positum fuit in Arca testimonium, de quo hic
agitur, Aaron non erat Sacerdos: ergo non fuit idem testi-
moniū hoc, quod hic dicitur, & virga Aarō. Patet vtraque
pars antecedentis, prima, s. ꝙ qn̄ positū fuit istud testimo-
niū, de quo hic dr̄, in Arca, Aaron non erat Sacerdos, quia
K Aaron non fuit Sacerdos vsque post expletum ritum con-
secrationis, qui per septem dies celebrabatur, & tn̄ istud
testimonium, de quo hic dr̄, fuit positū in Arca ante tem-
pus illud, quia fuit positum in ipsa erectione Tabernacu-
li, vt supra apparuit. Secunda pars antecedētis, s. ꝙ Aaron
erat Sacerdos, qn̄ virga posita fuit in arca, patet ex his, quę
habētur Num. 16. & 17. c. Nam Core, qui erat de Leuitis,
& Dathan, & Abiron, & multi alij cum eis, insurrexerunt
in Moysen & Aaron, vt tollerent pro se Sacerdotium Aa-
ron, vt apparet Numer. 16. c. deinde facta punitione in
transgressores, mandauit Deus, vt adducerentur virgę sin-
gulæ pro singulis tribubus, & Aaron attulit pro se, & tota
tribu Leuit. fecit autem Deus, vt virga Aaron, quæ sicca
erat, frōdes, & fructus emitteret. Et sic determinauit Do-
minus, vt virga Aaron maneret coram Domino, scilicet,
in Arca ad determinandum litigia super quæstionē hanc
de

de obtentu Sacerdotij. Erat igitur tunc Aaron Sacerdos, quia aliàs non insurrexisset totus cętus illorum conspiratorum pro Sacerdotio contra Aaron: ergo non erat testimonium, quod ponitur hic virga. De testimonio autem, quod erat liber Deuteronomius, & positum fuit in Arca, non intelligitur hoc, quod dicitur hic: & hoc propter duo: primò quia istud testimonium, quod hic ponitur, fuit positum in Arca per manum Moysi, cùm dicitur: Posuit & testimonium in Arca, s. Moyses, de quo erat totus contextus litteræ: sed liber Deuteronomius nõ fuit positus in Arca per manum Moysi, sed per Leuitas, qui portabant Arcam, ergo non fuit hoc testimonium Deuteronomius. Patet antecedens, Deut. 31. c. cùm dicitur: Postquã ergo scripsit Moyses verba legis huius in volumine, atque cõpleuit, præcepit Leuitis, qui portabant Arcam fœderis Dñi, dicens: Tollite librum istum, & ponite eum in latere Arcæ, &c. Posuerunt ergo Leuitæ, & non Moyses. Secundò, quia istud testimoniũ, de quo hic dicitur, fuit positũ in Arca, sed Deuteronomius non fuit positus in Arca, sed in latere Arcæ: ergo non erat istud testimoniũ Deuteronomius. Prima pars antecedentis patet in littera, quia dicitur: posuitq. illud Moyses in Arca. De Deuteronomio, quod fuerit positus in latere Arcæ hr̃ Deut. 31. c. cum dicitur: Tollite librũ istũ, & ponite eũ in latere Arcæ. Et si dicas, quod idẽ sit esse in Arca, & in latere Arcæ, ideo quod Deuteronomius cù sit in latere Arcæ, sit & in Arca. Rñdetur, quod non est idem, quia Apost. ad Hebr. 9. c. enumerat omnia, quæ erãt in Arca, & dicit nihil fuisse in Arca præter tabulas, & mãna, & vrnã, & virgam Aaron, quę fronduit: de Deuteronomio nihil dicitur, ergo non fuit in Arca, sed in latere Arcę. Itẽ patet hoc: quia istud testimoniũ, quod hic dicitur, positum fuit in Arca, qñ erectũ fuit Tabernaculũ, s. anno secundo ab exitu de Aegypto, vt patet hic. Testimoniũ aũt, quod est Deuteronomius, non fuit positum in Arca vsque ad finẽ anni quadragesimi, ab exitu de Aegypto, s. qñ mori volebat Moyses, quod erat in mense vndecimo anni quadragesimi, vt patet Deuteronomij 31. c. & patet ex processu totius libri Deuteronomij. Quia omnia fecit, & dixit Moyses anno quadragesimo ab exitu de Aegypto, mense vndecimo, primo die mensis, vt patet Deut. 1. c. in principio: fuit igitur positio istius testimonij in Arca, de quo hic dicitur annis triginta nouem, antequã poneretur Deuteronomius in latere Arcæ. Concludendum igitur est de omnibus, quod nihil posuit Moyses in Arca nunc, quando posuit istud testimonium, de quo hic dicitur, nisi tabulas. *Posuitq. testimonium in Arca.* Ista est Arca quam fecit Beseleel, quia ista sola fuit recondita intra Sancta Sanctorum, & nunquam fuerunt tabulæ in aliqua alia Arca prius quam in ista positæ sunt.

An tabula legis fuerint in aliqua alia Arca ab Arca testamenti. Quæst. VII.

Rabbi Salomon vult, quod fuerint in alia Arca antequam ponerentur in ista, & postquam facta fuit ista Arca, eductæ sunt de alia Arca, & positæ sunt in ista. Et ratio huius vr̃ esse: quia Moyses ascendit in montẽ pro tabulis secundis, & descendit cum eis septem mẽsibus antequam Tabernaculũ fieret totaliter, vt probauimus præcedenti c. Ergo in istis septẽ mensibus fuerunt in aliqua Arca, de qua efferrentur ad ponẽdum in illa, quam fecit Beseleel. Item vr̃ hoc innui ex littera Deut. 10. c. cùm dicitur: Feci Arcam de lignis setim, cumq. dolassem duas tabulas &c. & sequitur: Reuersusq. de monte, posui eas in Arca, quam feceram. & sic innuitur ex ordine litteræ, quod prius fecisset Arcam pro tabulis, quam tabulas dolasset, sed tabulæ dolatæ sunt in quinto mense anni primi, vt probauimus præcedenti c. ergo Arca facta fuit ante illud tẽpus: sed in Arca, quã fecit Beseleel, non fuerunt positæ, donec fuit principium secundi anni exitus de Aegypto: ergo in alia Arca fuerunt prius. Ad hoc rñdetur, quod tabulæ nunquam fuerunt in aliqua Arca ante Arcam istam, quam fecit Beseleel, sed in toto tempore postquã descendit Moyses de monte portans eas vsque ad tempus; quo facta fuit Arca, fuerunt in aliquo alio loco honesto reconditę: deinde facta Arca ista positæ sunt in ea. Et cum arguitur de littera Deut. 10. cap.

Resp. ad primã rationem.

Rñdetur, quod illa Arca, de qua ibi dicitur, fuit Arca, quam fecit Beseleel, in quam Moyses posuit tabulas, & de qua dicitur hic, & patet ex littera eadem, quia dicitur: Reuersusq. de monte descendi, & posui tabulas in Arca, quã feceram, quæ huc usque ibi sunt: sed manifestum est, quod quando Moyses illa loquebatur, s. in anno quadragesimo, ab exitu de Aegypto, et moriturus erat, non erant tabulæ in alia Arca, nisi in Arca quam fecit Beseleel, quia postquam in ea positæ fuerunt, nunquam fuerunt extractæ: potissimè, cùm non possent esse in loco honorabiliori quã in Arca illa habente cõpertorium totum aureum, & Cherubim aureos super se: ergo ista fuit Arca, in qua primò littera eas positas refert. Et cùm obiicitur, quia in principio litteræ dicitur, quod fecit Arcã de lignis setim, & dolauit tabulas, ita quod prius fecerit Arcam quam dolauerit tabulas, non valet: quia est anticipatus ordo, sicut solet sæpè in Sacra Scriptura, quia prius dolauit tabulas quam faceret Arcam, quia Arca postea facta fuit per Beseleel, vt patet ex dictis in c. precedẽti, & necessarium est intelligi de illa Arca, sicut hic productum est.

Ad secundam rationem.

Subditis infra vectibus. id est, posuit vectes in Arca. Erãt isti vectes quędã ligna longa, quæ mittebãtur per anulos aureos existẽtes in lateribus Arcæ, vt posset portari Arca in his vectibus. Et dicitur hic. *Subditis infra vectibus.* Non quod vectes ponerẽtur subtus Arcam, s. in parte inferiori Arcæ, quia ibi nihil proficerent vectes, sed ponebãtur circa summitatẽ Arcæ, s. apud coopertoriũ Arcæ, siue Propitiatoriũ: dicitur tñ quod erãt infra, respectu Propitiatorij, & Cherubim, qui erãt supra, vt patet immediatè, cùm dicitur: Et oraculum desuper, i. quod super vectes erat oraculũ. *Et oraculum desuper.* Vocatur Oraculum coopertorium aureũ super Arcam, quod alio nomine vocamr Propitiatoriũ, quia Deus in ipso loco existens, propitiabatur peccatis totius populi: vel quia in die propitiationis, siue expiationis, qñ sacerdos Magnus intrabat ad Sancta Sanctorum ad petendum remissionem peccatorum populi, aspergebat sanguinẽ contra illam tabulam auream, quæ Propitiatoriũ dicitur à propitiãdo: vel à die propitiationis Propitiatoriũ dictũ est. Vocatur alio nomine Oraculũ ab orãdo, quia Deus existebat ibi, & eo veniebant ad orandum coram eo. Nam Sacerdos cùm intrabat in Sancta Sãctorum, coram illo Propitiatorio orabat Deũ. Hoc Oraculũ desuper super Arcam ponebatur, cùm esset coopertorium Arcæ, vt patet supra, 25. c. vbi dicitur, quod Propitiatorium, siue Oraculũ erat, quo operienda erat Arca. *Cumq. intulisset Arcam in Tabernaculũ.* Primò statuit Tabernaculum: deinde intulit Arcã in illud, i. posuit illam intus, quia Arca, & omnia supellectilia Sanctuarij posita sunt postquam Tabernaculum collocatum est. Et primum, quod positum fuit intra Sãctuarium, fuit Arca: cuius causa supra posita fuit. *Appendit ante eã velum.* Primò posuit columnas quam poneret velum, sed ante vtrumque posuit arcam in parte anteriori, & illa collocata fixit columnas ante eam, & ante columnas appẽdit velum de capitibus columnarũ, vt esset distincta illa domus, quæ dicitur Sancta Sanctorum à domo exteriori, quæ vocabatur Sanctuarium, & ne posset videri arca ab omnibus Sacerdotibus intrantibus in Sanctuarium. *Vt expleret Domini iussionem.* i. hoc fecit, vt compleret mandatum Dei, quia Deus mandauerat ei sic facere, vt patet supra 26. c. *Posuit & Mensam.* i. Mensam propositionis, in qua erant panes: sicut infra dicitur. *In Tabernaculum testimonij.* i. intra Tabernaculum testimonij. Quasi dicat, nõ erat in parte interiori, s. intra velum, vbi ponebatur Arca, sed erat in parte exteriori Tabernaculi. *Ad plagam Septentrionalem.* i. cõtra septentrionem. Plaga signat hic regionem, vt communiter accipitur in Sacra Scriptura. Quare aũt in parte ista ponebatur magis quã in aliqua alia, dictũ fuit supra 26. c. *Extra velum.* i. extra velum quod oppanditur ad tegendũ, atque distinguendũ Sancta Sanctorũ. *Ordinatis coram propositionis panibus.* i. ordinauit panes super Mensam, s. posuit sex panes in vno ordine lineali cõtra alios sex, ita vt vnus panis opponeretur alteri pani, & alius alij, & sic de oĩbus, & nõ esset maior linea, quæ continebat sex panes, q̃ quę continebat alios sex; & hoc est quod dicitur Leuit. 24. c. Accipies quoque similam, & coques ex ea duodecim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus super mensam purissimam coram Domino statues. Dicũtur seni positi, quia nomen senus ordinem denotat. Et erant alij insecus. i. sex contra alios sex. Sed cum dici-

tur: *ordinatis coram propositionis panibus*. Quæritur ad quid referatur, dictio, coram. Videtur enim q secundum litteram referatur ad Mensam; quia immediatè supra dicebatur, q posuit Mensam in Tabernaculũ testimonij ad plagam Septentrionalem extra velum, ordinatis coram propositionis panibus. Sed dicẽdum est, quòd non refertur ad Mensam, quia non ponebãtur panes coram Mensa, sed super Mensam. Sed dicendum quòd referebatur ad velum Sancti Sanctorum, scilicet, quòd isti panes erãt ordinati contra velum, quia erat mensa posita ante velum, & sic panes respiciebant velum. *Sicut præceperat Dominus Moysi*. id est, istud factum fuit, quia sic mandauit Moysi facere. *Posuit & Candelabrum*.

De tribus distinctionibus Sanctuarij. Quæst. VIII.

HOc erat de principalibus supellectilibus Sãctuarij, Erat Candelabrum istud solũ in toto Sanctuario, quia in Sanctuario erant tres distinctiones. s. duæ intra Tabernaculum, & vna, quæ erat Atriũ. Intra Tabernaculũ erat prima distinctio Sanctum Sanctorũ, quod distinguebatur per quattuor columnas, & velum quod ante eas oppãdebatur à reliqua parte Sanctuãrij: in hac aũt distinctione non erat aliquod lumen, imò Deus volebat q esset valde obscurus, vt nihil ibi existens videri posset. Et hoc, quia inter alas duorum Cherubim erat Angelus Dei loquens desuper Propitiatorium Sacerdoti introeunti: & quia loquutio non poterat fieri, nisi per organa, assumebat corpus aereum densum, quod visibile erat; si lux fuisset disponens medium ad hoc, q species visibiles immutare possent potentiam susceptiuam, quia Sacerdos introiens nõ erat dignus videre hoc. Et ista erat causa, quare Deus mandauit Moysi Leuit. 16. c. q quando Sacerdos Magnus deberet ingredi solùm semel per annum in Sancta Sanctorum in festo Propitiationis ferens secum sanguinem ad expiandum, q portaret vnum vas habẽs prunas, & imponeret thymiama, vt vapor inde ascẽdẽs operiret Propitiatorium, & nihil videret Sacerdos, ne moreretur: ergo de hac parte, siue distinctione Sanctuarij planum est, q non debebat ibi poni lumen. Secunda distinctio erat post istam intra Tabernaculum. s. pars exterior Tabernaculi, quæ vocabatur Sanctum, siue Sãctuarium, & ista erat obscura, quia erat vndique clausa: & quia in hac non erat aliquid, quod necessarium esset celari, cùm non appareret aliqua visio, ponebatur lumen: & istud lumen erat in illo vnico Cãdelabro, quod habebat septem lucernas. s. vnam magnam in hastili, & sex in capitibus sex calamorũ, vt patet supra 25. & istud illuminabat totam domus partem, quæ vocabatur sanctum, quæ continebat in longitudine cubitos 20. in latitudine verò 10. vt aliàs probatum fuit, & satis in dictis nostris supra, 26. c. Erat tertio distinctio Sãctuarij extra Tabernaculum, quæ vocabatur Atrium: & ista nõn habebat aliquam lucernã, vel aliquod Candelabrũ, quia non indigebat aliquo lumine, cùm esset satis clarum: quia non habebat tectũ aliquod, sed solum erãt in circuitu erectæ columnæ cubitorũ quinque: tota ergo lux solis per diem illuminabat nullo interiecto impedimento totũ spatiũ Atrij. Erat ergo in toto Tabernaculo solùm vnũ Candelabrum, & hoc in secunda distinctione Tabernaculi. *E regione Mensæ*. i. cõtra Mensam: é, est præpositio, & signat ex. s. habitudinem localẽ, vt cõmuniter regio signat aliquam partẽ positionis. s. quemcumque locum, & cum coniunguntur istæ duæ dictiones, s. ista præpositio é, & iste ablatiuus regione, signant è contra, vel à fronte. Erat ergo Candelabrũ è regione Mensæ. i. contra mensam, quia mensa erat in latere Septentrionali, vt patuit supra, & Candelabrum erat in parte Meridiana. *In parte Australi*. i. ad partem Meridianam, & nominatur hic ista pars à vento flante ab illa parte mundi, qui Auster dicitur: quare autem in illa parte potius quam in alia Tabernaculi ponerent Candelabrũ, supra 25. c. dictũ est. *Locatis per ordinem lucernis*. Lucernæ erant quædam vasa continentia oleũ in summitatibus calamorum, & hastilis fixa, aut de ipso Candelabro productiliter facta. Et istæ lucernæ erant locatæ per ordinem, quia erant secundum ordinem calamorum situa-

F tæ. *Iuxta præceptum Domini*. Omnia ista Deus præcepit dans formam Moysi, & ostendens ei exemplar ad agendum, & mandãs iuxta illud exemplar debere fieri, vt patet sup. 25. c. *Posuit & Altare aureum*. Vocatur Altare aureum Altare thymiamatũ: erant enim duo Altaria, vnũ. s. Altare holocaustorum, in quo omnia sacrificia cremabãtur, & aliud Altare thymiamatum, in quo adolebatur thymiama, & istud, in quo adolebatur thymiama, vocabatur aureum, quia erat totũ opertum aureis laminis, licet materia eius essent ligna setim, vt patet supra 30. c. *Sub tecto testimonij*. i. sub tecto Tabernaculi, quia erat intra Tabernaculum istud Altare: aliud autem erat extra Tabernaculũ. s. in Atrio eius. Dicitur hic testimonium. i. Tabernaculum testimonij; quia testimonium, quod erãt tabulæ, non habebant tectum, sed Tabernaculum, in quo
G erat testimonium, habebat tectũ. s. cortinas tegentes Tabernaculum, & desuper tria operimenta. s. saga cilicina, & pelles arietum rubricatæ, & pelles hyacinthinæ. *Contra velum*. Quod oppanditur ante Sancta Sãctorum. *Et adoleuit super eum incensum aromatum*. Dominus mandauit fieri Altare istud ad adolendum thymiama, & adoleri debebat thymiama per singulos dies in aurora, quando incendebãtur cãdelæ: & hoc faciebat Aaron, & filij eius. De Aaron patet supra 30. cap. de filiis eius habetur supra, 27. c. quando tamen isti nondum erant consecrati Moyses incendebat eas, & faciebat sacrificia, & oẽs alios ritus Sacerdotales: cũ verò cõsecratus fuit Aarõ, & filij eius, ipsi fecerunt ista, sicut iusserat Dominus. Moyses igitur primò adoleuit. i. cremauit incensum super Altare thymiamatum quam Aaron, & filij eius: & de hoc dicitur hic, quòd
H adoleuit super eo. i. in eo incensum. Vocatur istud incensum aromatum, quia erat factum de aromatibus, id est, de quibusdam speciebus, quæ vocantur aromata: nã istud incensum erat thymiama; & erat confectum ex multis speciebus opere pigmentarij, vt patet supra 30. capite, inter quas species potissimum vocabantur aromata. *Sicut iusserat Dominus Moysi*. Hoc ponitur ad abbreuiandum, quia supra 30. capite fuerat datum mandatum per extensum de compositione huius thymiamatis, & de ritu obseruationis circa illud: vt ergo non cogatur Moyses iterum repetere hic illa esse facta, quæ præcipiebantur ibi facienda, posuit quandam clausulam, per quam intelligeretur omnia alia esse facta, cùm dicitur; Sicut iusserat Dominus, id est, ita factã fuerunt omnia, sicut mandauerat Dominus: sed Dominus mandauit illa per extensum,
I supra 30. c. ergo sic compleuit Moyses. *Posuit & tentorium in introitu Tabernaculi testimonij*. Positis omnibus supellectilibus in Tabernaculo, hic clauditur ipsum Tabernaculũ. Erat enim vnum latus Tabernaculi, quod tabulas claudentes non habebat, sed ponebãtur quinque columnæ in latere illo, & ante illas pendebat tentorium tegens totum illud latus, & vocatur illud latus introitus Tabernaculi, quia per illud solum Israelitæ introibant ad Tabernaculum, ceteri, manentibus clausis: & iste introitus claudebatur tentorio, quod moueri poterat, cùm vellent Sacerdotes intrare. *Et Altare holocausti*. Istud erat secundum Altare, in quo offerebantur holocausta, de cuius fabricatione dictum fuit supra 27. cap. *In vestibulo testimonij*. id est, in introitu, siue apud introitum Tabernaculi testimonij. s. extra Tabernaculũ ad differẽtiam alterius Al-
K taris thymiamatum, quod ponebatur intra Sanctuarium Tabernaculi. s. contra velum, vt supra dictum fuit. Vestibulum signat introitum domus, & ponitur aliquando vestibulum pro ostio; interdum ponitur vestibulũ pro spatio, apud portã alicuius domus, quod tegitur aliquo tecto pendẽte extra parietes domorum: vt cõmuniter fit in domibus. Primo modo non accipitur vestibulũ hic, quia nõ est verũ, q Altare holocaustorũ esset in vestibulo. i. in introitu Tabernaculi, quia tũc semper debuisset esse apertum ostiũ Tabernaculi, & ignis existẽs in Altari cremaret Sãctuariũ Tabernaculi, & fumus oĩa interiora offuscaret. Itẽ, nõ põt sic poni: quia littera istius cap. repugnat, ponẽs Altare holocaustorũ extra Tabernaculũ, vt patet supra, cũ dr: Labrũ inter Altare & Tabernaculũ, quod implebis aqua: Necessarium est igitur, q accipiatur secundo modo pro aliquo spatio, quod est ante ostium: & sic verum est,

Vestibulum quid.

est, quòd in quodam spatio, quod erat ante Tabernaculi introitum, locabatur Altare holocaustorum. *In vestibulo testimonij*. id est, in vestibulo Tabernaculi testimonij: quia testimonium, id est, tabulæ, quæ vocantur testimonium, non habebant vestibulum, aut introitum, sed Tabernaculum, in quo erant tabulæ. *Offerens in eo holocaustum*. Hoc fuit primo in consecratione Aaron, & filiorum eius, quia immediatè vt erectũ fuit Tabernaculum, subsequuta fuit consecratio ista Sacerdotum, in qua multa sacrificia facta sunt, vt patet supra 29.c. vbi ponitur ritus, qui tunc fuit obseruatus, & Leuit. 8. cap. holocaustum fuit oblatum per Moysen: tam ad honorem, & ritum consecrationis Sacerdotum, quàm ad ritum iugis sacrificij, vt patet Leuit. 8.c. quia sacrificia quotidiana non computabãtur in sacrificiis pro consecratione Sacerdotum, vt patet, cùm dicitur: absque ritu iugis sacrificij, siue matutini, & vespertini sacrificij. *Et sacrificia*. Ista erant duplicia, quia quædam pro peccato, & quædam pacifica: vtraque enim in sollemnitate consecrationis oblata sunt, vt patet supra 29.c. *Dominus imperauerat*. Ibi enim Deus mandauit quid obseruari deberet in ritu sacrificiorum, & in tota consecratione Sacerdotũ. *Labrum quoque statuit inter Tabernaculum testimonij & Altare*. Labrum æneum erat vas continens aquam, vt lauarentur ibi ministraturi Sacerdotes, illud fuit positum in Atrio, & fuit apud Tabernaculi introitum; & magis coniunctum erat Tabernaculum quam Altare, quia erat inter Tabernaculum & Altare, vt dicit littera. Erat autem apud Altare, scilicet, apud Altare holocaustorum, quia aliud erat intra Tabernaculum contra velum. *Implens illud aqua*. Quia erat futura immediatè ministratio, quia Sacerdotes consecrandi erãt. Et ad hoc primò lauare debebãt manus, vt patet supra in principio, cùm dicitur: Applicabis Aaron, & filios eius ad fores Tabernaculi; & lotos aqua, indues sanctis vestibus. Et subditur hic immediatè ministratio, ad quã proficiebat aqua Labri ænei, cùm dr̃. *Laueruntq. Moyses & Aaron, & filij eius manus suas, & pedes*. Moyses lauabat manus & pedes, quia ipse ministraturus erat in cõsecratione Sacerdotum, quia tunc nullus alius Sacerdos erat, Aaron lauabat manus & pedes, quia induendus erat sacris vestibus, & suscepturus consecrationem: filij eius similiter induendi erant vestibus minorum Sacerdotum, & conformiter consecrandi, ideo lauare debebant manus suas ac pedes.

Quare ministraturi in Veteri Testamento lauabãt manus, & pedes, & non alia membra. Quæst. IX.

QVARE magis lauabantur istæ partes corporis, quã aliæ? Respondetur, ꝙ causa erat duplex, scilicet litteralis, & secundũ significationẽ. Causa litteralis euidens est: quia decẽtissimum erat, vt ministri, qui res sacras tangunt, toto corpore mundi sint: quia sicut in animabus, ita & in corporibus proportionaliter mũdina exigitur ministrorum. Et quia in his duabus partibus corporis, scilicet, in manibus & pedibus immunditia potissimũ contrahitur; ideo in his lotio facienda erat manus namque ad contrectandum omnes res applicantur, cùm sint organum organorum, vt patet in tertio de Anima: ideo ex rerum impuritate immunditiam trahunt. Pedes etiam quia in puluere versantur, inficiũtur, & totæ tibiæ: ideo hos lauare decet; ceteræ autem corporis partes, quia vestibus contectæ sunt, & vsibus banausis non applicantur, lauare non oportet. Et si forte arguas de immunditia seminali, per quam partes genitales, & quæ vicina sunt per pollutionem, vel aliàs, interdum inhonestè inficiũtur. Respondetur, ꝙ ista immunditia magna erat, & non solùm repellebat a ministrãdo, sed etiã ab accessu Sanctuarij, & si aliquis sic pollutus accessisset ad Sanctuariũ, polluebat illud, & ipse erat iniquitatis reus, vt patet Leu. 15. & Num. 19.c. Sed quia immũditia seminalis fiebat multipliciter, erat multipliciter abluendũ: nã quidam polluebatur semine effuso per somnium nocturnũ, & isti immũdi erant donec lauarentur. Nam cùm per noctem polluti fuissent semine, in aurora exibant extra castra, & lauabãt ad vesperam carnem suam aqua, & post Solis occasum

Tertio de anim. tex. com. 38.

Quarto de part. animaliũ cap. 10.

Multiplex immũditia seminalis erat apud Hebræos.

A redibant ad castra: in die ergo, in quã pollutio alicui Sacerdoti accidisset, ministrare nõ poterat. De hoc Deut. 23.c. Alio modo polluebatur aliquis semine per coitum, quia coibat cum aliqua femina: & quantum est ad contrahendam istam corporalem irregularitatem nihil magis erat, quòd coiret cum vxore, quam cum aliqua alia illicito coitu: & tunc erat iste pollutus, & lauabat aqua totam carnem suam, atque erat immundus vsque ad Solis occasum, vestem quoque si quam habuerat, cùm effudisset semen coitus, lauabat aqua, & immunda erat vsque ad vesperã, deinde mundus erat homo, & vestis, vt patet Leuit. 15.c. Alia immunditia seminalis erat, cùm homo fluxũ seminis inuoluntarium habebat, quia per singula momẽta fluere non cessat, & hæret partibus genitalibus, atque ceteris vicinis concretus atque inspissatus fœdus ille humor: & ista

B magna immunditia erat, quia non solùm iste homo in se immundus erat, sed etiam omnia, quæ tangebat eius contacta inquinabantur, vt patet Leuit. 15.c. & iste semper erat ab aliis segregatus, donec curaretur à morbo suo: cùm verò mundatus esset, computabat septem dies post purificationem suã, & in die octauo offerebat Sacerdotibus pro se, duos pullos columbæ, vt ex eis fieret sacrificium, vt patet in præallegato capite, & sic mundus erat. Cùm igitur Sacerdos aliquis teneretur aliqua istarũ immunditiarũ, non poterat ministrare, nec accedere ad Sanctuariũ, ideo præsupponitur, ꝙ volens accedere ad ministrandum, mundus esse debet ab omnibus his. Cùm verò manus, & pedes lauat, hoc est ad abstergendum maculas cõmunes, quæ non inducebant aliquam irregularitatem excluderẽtem ab accessu Sanctuarij, vel ministratione. Causa secũda, quæ erat

C secundum significationem, hæc est, s. ꝙ munditia exterior attestatur mũditiam interiorem, quia proportionaliter se habent. Et quia interior munditia in duobus est, condecet in parte exteriori in duobus esse munditiam: actus namque nostri, & nosipsi tunc perfectè mundi sumus, cùm in nobis affectiones, & operationes mundæ sunt: ista autem signãtur per manus & pedes. Manus namque sunt, maximè operatiuæ inter omnia alia organa, ideo Aristot. in 3. de Anima, vocat eas organũ organorum. Per nostras igitur operationes manus lotæ signantur: quare in Sacerdotibus, in quibus actionũ puritas super omnes alios lucere debet, manus lotas esse necessarium est. Pedes affectiones notant, quia sicut in aliquid pedibus tẽdimus, ita affectionibus ad bona, vel mala properamus. Tunc ergo pedes nostri mundi sunt, cùm affectiones nostras sine omni fæ-

D ce terrenæ sordis incoinquinatas obseruamus. Et iste est vltimus, & maximus gradus munditiæ, cùm non solum actiones, sed affectiones emundamus. Sic dicebat Saluator noster Christus Iesus Ioan. 13.c. cùm Petrus petiisset lauari manus, & caput: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauet: sed est mundus totus: quasi dicat, mũditia est in operationibus; sed isti, qui ad hãc operationum peruenerunt puritatem, adhuc aliquas affectiones immundas habent terrenæ labis puluere inquinatas: ideo indigẽt, vt pedes lauent, istã abstergendo labem: Perfecta ergo munditia in manibus, & pedibus est, cùm vtrumque lotum est. *Cum ingrederentur tectum fœderis*. i. qñ intrabant ad ministrandum in Tabernaculo. Non est aũt intelligendum ꝙ omnes isti simul ad Tabernaculũ intrauerint, quia qñ intrauerint ad Tabernaculũ, intrabant ad ministrãdum in

E eo, sed non intrauerunt omnes isti simul ad ministrãdum; quia primò intrauit Moyses antequã isti essent consecrati in Sacerdotes, & adoleuit incensũ in Altare thymiamatis, & incendit lucernas, & durauit ista ministratio Moysi dũ consecrati sunt Sacerdotes in illis septem diebus, quia tũc ipsi non ministrabant, sed Moyses omnia faciebat, vt apparet supra 29. & Leuit. 8. cap. in die octauo cùm completum esset tempus consecrationis eorum, inceperunt ministrare, vt patet Leuit. 9. capite, cùm dicitur: Facta autem octaua die, vocauit Moyses Aaron, & filios eius, ac maiores natu Israel; dixitq. ad Aaron: tolle vitulum de armento, &c. si enim tota littera capituli eiusdem inspiciatur, satis apparet, quòd tunc nouiter Aaron, & filij eius inceperunt ministrare, quia datur eis regula ministrandi tanquam ministrare nescientibus. Item, quia tunc vocatus fuit totus Israel ad videndũ nouiter ministrare

Vltimus gradus munditiæ cum affectiones & actiones nobis mũdæ sunt.

Aaron, & filios eius: quod non fuisset, si iam aliis diebus ministrassent: sicut nunc quando aliquis nouiter missam celebrat, veniunt multi ad honorandum festiuitatẽ illam. Item quia in eadem die Nadab, & Abiu tãquam nescientes ministrare, cùm intrare deberent ad ministrandũ super Altare thymiamatis, vt ponerent thymiama super Altare, & accipere deberent de igne, qui erat super Altare holocaustorum, sumpserunt ignẽ alienũ, vnde ignis egressus à Domino de Altari holocaustorum vorauit eos, vt patet Leuit. 10. cap. continuata littera. cap. 9. in septem ergo diebus præcedentibus, solus Moyses intrabat in Tabernaculũ: quia ipse solus ministrabat, sed in octauo die, quando iam erat completa consecratio, inceperunt ministrare Aaron, & filij eius; & tunc inchoauerũt introire in Tabernaculum ad incendendum lucernas, & cremandum thymiama. *Cum ingrederentur tectum fœderis*. id est, cum

G ingrederentur Tabernaculum fœderis. Aliquando vocatur Tabernaculum fœderis, & aliquando Tabernaculum testimonij; & vtraque denominatio fit à tabulis lapideis Decalogum continentibus, quæ intra Tabernaculum illud in Arca continebantur. Vocantur autem illæ tabulæ fœdus, id est, pactum, quia in illis continebantur omnia præcepta, quæ pepigerat Israel cum Deo obseruare. Vocantur tabulæ illæ testimonium, quia ipsæ seruabantur in testimonium contra Israelitas, si negarent legem datam à Deo: vel negarent aliquod de illis præceptis, ideo tantum erat vocare illud Tabernaculum fœderis, vel testimonij: sicut vocare Tabernaculum duarum tabularum Decalogi. *Et accederent ad Altare*. scilicet, ad altare holocaustorũ: non enim potest hic intelligi de Altari thymiamatum, quia tunc non oporteret iterari, cùm dicitur: & accederent

H ad Altare: nam dicendo cum ingrederẽtur tectum fœderis, sufficienter intelligebatur q accederẽt ad Altare thymiamatum, quod erat intra Tabernaculũ: ergo si pro illo intelligeretur, non replicaretur, & accederent ad Altare: sed replicatur: ergo non potest intelligi de illo Altari, sed de Altari holocaustorum, quod non erat intra Tabernaculum. Et patet etiam fundamentum huius: quia non solũm erat necessariũ lauare manus, & pedes ad ministrandum intra Sanctuarium, sed etiam ad ministrandum in Altari holocaustorum, quod erat extra, quia ibi erat vna de potissimis ministrationibus: sed ponendo quòd intelligeretur hic Altare pro Altare thymiamatum, non daretur quòd oporteret lauari manus, & pedes quando accedere deberent ministrantes ad altare holocaustorum, & sic regula hic posita non esset completa. Dando autem q

I intelligatur altare istud pro altari holocaustorũ, erit perfecta regula; quia non oportebit Sacerdotes lauare manus, & pedes, nisi quando accesserint ad loca, quæ ponuntur hic, scilicet, cum intrauerint in Tabernaculum, vel cum accesserint ad Altare holocaustorum. Non sunt enim alia loca, in quibus fieri oportebat administrationes Sanctuarij, nisi ista, quæ hic nominantur. Ergo ad hæc sola manus lauare oportebat. *Sicut præceperat Dominus Moysi*. id est, quòd ideo isti lauerunt manus, quando accedebant ad ministrandum ad prænominata loca: quia Dominus mandauerat. Mandatum istud de lauando habitum fuit supra 29. cap. & 30. c. *Erexit & Atrium*. id est, erexit columnas & tentoria Atrij. Accipitur dupliciter Atrium: vno modo pro spatio in circuitu Tabernaculi circumdato quattuor lateribus, quorum duo, scilicet, Meridionale &

K Septentrionale erant cubitorum centum, Orientale, & Occidentale erant cubitorum quinquaginta, & isto modo accipitur supra, cum dicitur: Et circumdabis Atrium tentoriis. Manifestum est, q non potest ibi accipi Atrium pro tentoriis, sed pro spatio intercepto inter tentoria circumdantia, aliàs non diceretur Atrium circumdari tentoriis. Alio modo accipitur Atrium pro circumdatione tentoriorum, id est, pro ipsis tentoriis positis in circuitu, & columnis, non considerando spatium intermedium, & isto modo accipitur hic, cùm dicitur: & erexit Atrium per gyrum, i. erexit columnas, & tentoria. Nam accipiendo pro spatio intercepto inter columnas & tentoria, non est verũ, q erigeretur Atrium, quia impossibile erat erigi, sed accipitur pro columnis, & tentoriis; quia ista erecta fuerunt. *Per gyrum Tabernaculi, & Altaris*, id est, quod tentoria,

Atrium à Altuarij duplicater sumi potest.

F & columnæ Atrij erant in circuitu Atrij, ideo enim vocabatur Atrium Tabernaculi: non tamen est intelligẽdum, quòd illa tentoria Atrij essent immediatè apud Tabernaculum; quia magnum spatium erat inter Tabernaculum, & Atrij parietes: quod manifestatur ex continentia Atrij & Tabernaculi. Nam Tabernaculum in longitudine sua habebat cubitos triginta. scilicet, in latere Meridiano, & totidem in Septentrionali; quia erant in quolibet istorum laterum tabulæ viginti, quarum quælibet habebat in latitudine cubitum, & dimidium, qui simul efficiebant cubitos triginta. In latitudine autem erant cubiti decem. Et patet hoc ex latere Occidentali, quod habebat tabulas octo, quarum sex faciebant nouem cubitos, & duæ aliæ paruæ faciebant vnum cubitum, vt patet supra 26. cap. Atrium autem erat habens in longitudine cubitos

G centum, vt patet supra 27. cap. quia mandauit Deus poni in latere Septentrionali tentoria cubitorum centum, & in latere Meridiano totidem cubitorum tentoria: in latitudine verò continebat cubitos quinquaginta, vt patet supra 27. cap. quia mandauit in latere Occidentali poni tentoria cubitorum quinquaginta: superabat ergo latitudo Atrij latitudinem Tabernaculi cubitis quadraginta, & longitudo Atrij lõgitudinem Tabernaculi cubitis septuaginta. Si ergo poneretur Tabernaculum intra Atrium secundum æquidistantiam, vt quadratum minus in quadrato maiori, distabat quodlibet latus Atrij longitudinis quolibet latere longitudinis Tabernaculi cubitis viginti: quod patet de quinquaginta, tollendo decem de medio, quia vtrinque manebant viginti. Si autem consideremus latera latitudinis, distabit quodlibet latus latitudinis

H Tabernaculi à quolibet opposito latere latitudinis Atrij cubitis triginta quinque. Quod patet: quia cum inter latus Orientale Tabernaculi, quod est latus latitudinis, & latus Occidentale, quod eodem modo est latus latitudinis, est distantia cubitorum triginta, scilicet, tota longitudo Tabernaculi, vt supra declaratum fuit. Ponantur ergo isti triginta cubiti Tabernaculi, qui auferantur de medio centum cubitorum lõgitudinis Atrij, manebit in toto alio spatio quantitas cubitorum septuaginta, qui per æquale diuidantur correspondebit cuilibet parti spatium cubitorum trigintaquinque: ergo tantum distabit latus Occidentale Tabernaculi à latere Occidentali Atrij: & latus Orientale Atrij à latere Orientali Tabernaculi. Patet igitur quòd non erat immediatum vallum Atrij ad parietes Tabernaculi. Cuius ratio erat: quia inter Atrium

I & parietes Tabernaculi esse debebat Altare holocaustorum, & Labrum, & magnum spatium pro offerẽtibus, vbi epularentur, & coquerent sacrificiorum carnes. *Tabernaculi, & Altaris*. Dicitur etiam quòd erat per gyrum Altaris, quia Altare holocaustorum erat extra Tabernaculum, & includebatur intra Atrium. Eodem modo dicendum erat de Labro æneo, quia Labrum æneum erat extra Tabernaculum, & erat intra Atrium: sed non ponitur de eo, quia dicẽdo q erat in gyro Tabernaculi, & Altaris, necessariò intelligitur q erat in gyro Labri ænei, quia Labrũ æneum erat inter Tabernaculum, & Altare, vt patet sup. in isto capite. ergo quidquid ambit Tabernaculũ, & Altare, ambit Labrũ æneũ: sicut quidquid cõtinet in se circulũ, continet in se centrũ eius. *Ducto in introitu eius tentorio*. i. posito tentorio in introitu Atrij. Hic accipitur alio

K modo Atriũ, s. pro toto spatio cõtento inter Tabernaculũ, & columnas, & tentoria columnarũ. & alij legunt in circuitu hic, non in introitu & in circuitu eius ducebatur, id est, circumdabatur tentorium: nam accipiendo pro illo circuitu Atrij, Atrium, sicut supra dicebatur: non rectè diceretur quòd in circuitu eius duceretur tentorium. Vocatur tentorium cortina facta de bysso retorta, & non erat tẽtorium vnum, sed plura, quia in latere Meridiano mandabat Deus poni tentoria cubitorum centum, & tentoria cubitorum totidem in Septentrionali, & in Occidentali tentoria quinquaginta cubitorum, & in Orientali erant tẽtoria triplicia, scilicet, quoddam ad extremitatem contra latus Meridianum, & aliud contra latus Septentrionale in extremitate lateris eiusdem, & aliud tentorium in medio, quod erat alterius modi, scilicet, de bysso, & purpura, & hyacintho, coccoq. bis tincto. Vocatur tamen

Quid significet vallũ vide infra in q. 14. parũ post med.

men

men tentorium, quasi esset vnum: quia contignabantur A omnia tentoria, ita vt vnum viderentur. *Postquam omnia.* Hic ponitur tertium, scilicet, diuina approbatio. Approbauit enim Deus opus illud totum, manifestãdo gloriam suam in nube: sicut in sacrificiis dicitur, q quando fumus directè eleuabatur in cælum, q Deus approbabat sacrificium, ita in nube replente Tabernaculum. *Postquam omnia perfecta sunt.* i. postquam erectum fuit Tabernaculum, & situata fuerunt omnia, vt decebat, ita q nihil remaneret agendum. *Operuit nubes Tabernaculum testimonij.*

Quæ fuit nubes, quæ operuit Tabernaculum. Quæst. X.

QVÆ nubes fuerit ista dubitatur. Et fortè dices, q ista erat columna nubis, quæ dirigebat Israelitas, quia non fit hic mentio de aliqua alia nube, & B non oportet ponere pluralitatem sine necessitate, sed sufficit ponere columnã nubis: ergo non oportet ponere aliquam aliam nouam nubem. Sed dici posset, q nõ erat ista nubes, quæ dirigebat Israelitas, quia illa vocabatur columna nubis, vt patet supra in multis locis, hic autem non vocatur columna, sed nubes. Rñdetur, q ista fuit columna nubis, quæ dirigebat Israelitas. Et quando obiicitur, q illa vocabatur columna nubis, & ista vocatur nubes, non valet: quia aliquando mutatur nomen. Et patet quòd necessariò accipiatur nubes pro illa, quæ dirigebat eos in via, quia immediatè dicitur, scilicet: quando nubes Tabernaculum deserebat, proficiscebãtur filij Israel per turmas suas, si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Item, patet hoc: quia supra 13. capite, vbi primò fit mentio de ista nube, dicitur, quod erat columna nubis, C & columna ignis: idem patet supra, 14. capite, & eodem modo dicitur hic, scilicet: Nubes quippe Domini incubabat per diem Tabernaculo, & ignis in nocte, videntibus filiis Israel. Idem patet Numer. 9. cap. vbi ponuntur eadem. Et vocatur nubes ista, quæ dirigebat, & quæ manere faciebat Israelitas, & aliquando recedere faciebat, cùm ipsa mouebatur. Dicitur autem ista nubes operuisse Tabernaculum: quia antequam fieret illud Tabernaculum, nubes erat super paruum Tabernaculum extra castra, vt patet supra 33. capite, cùm dicitur: Aspiciebant tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium, ingresso autem illo Tabernaculum fœderis, descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebaturq. cum Moyse. Quando autem fuit completum Sanctuarium, & erectum, non fuit positum extra castra, sicut Ta- D bernaculum paruum, sed erat intra castra: & nubes, quæ ante sedebat super Tabernaculum paruum extra castra, deseruit illud, & venit ad Tabernaculũ fœderis, & operuit illud, quia forte dilatata fuit columna nubis super totum Tabernaculum, ita vt haberet magis formam nubis, quàm columnæ: & tũc non stetit alta nubes super Tabernaculum, quasi pendens, sicut postea erat: sed applicabatur extremitas nubis extremitati tecti Tabernaculi: & non solùm super tectum, sed etiam in circuitu parietũ Tabernaculi: aliàs non diceretur operire Tabernaculum. *Et gloria Domini impleuit illud.* Vocatur gloria Domini ista nubes, quæ sicut supra, & in circuitu operiebat, ita intra replebat. Et vocatur gloria Domini; quia ista nubes monstrabat maiestatem Dei, scilicet, quòd illa nubes erat aliquid pertinens ad Dei magnitudinem, & honorem; sicut E vestes pertinent ad alicuius apparatum, & reuerentiam. Dicitur impleuisse Tabernaculum gloria Domini, quia totum spatium interius Tabernaculi erat plenum nube. *Nec poterat Moyses ingredi tectum fœderis.*

Quare Moyses cum erectum fuit Tabernaculum, non potuit illud ingredi. Quæst. XI.

ALIQVI dicunt, quòd Moyses poterat intrare Tabernaculum, quia illa nubes interius existẽs nihil impediebat eum, quia lucida erat, & videre poterat per eam, sed non poterat intrare, id est, non audebat intrare, propter reuerentiam Dei, quia erat maiestas Dei in nube: sicut cùm fuit in monte Sinai minans oues, cùm esset pastor: & vidit ardere rubum, & quòd non combureretur: A volensq. accedere, dixit: Vadam & videbo visionem hãc magnam; & tunc prohibitus fuit à Deo in rubo dicente: Caue ne appropies, inquit, huc: locus enim, in quo stas sanctus est. Ita igitur cùm vidit Moyses nubem illam, non audebat Moyses intrare: sic etiam factum fuit supra 24. capite, cùm ascendit Moyses super montem Sinai, & in vertice eius erat gloria Domini in fumo, & igne, & magna nebula: accedens autem Moyses propè, non ausus fuit vltra intrare, sed habitauit septem diebus ante illam nebulam, & in septimo die vocauit Deus illum de medio nebulæ. Sed satis dicendum videtur, quòd Moyses nõ poterat intrare in Tabernaculum fœderis, quia illa nubes, quæ operiebat Tabernaculum, & quæ replebat (licet esset lucida) tamen quia erat densa, non erat transparens, & visui patens; sicut nos sentimus in magna ne- B bula, quæ interdum facit nos non posse vltra eam videre, licet ipsa in se obscura non sit, sed est densa: nubes etiam interdum multæ albæ sunt, & lucidæ: quia tamen densæ sunt, non sunt diaphanæ, & tollunt nobis visum cæli. Quòd autem ista nubes ita esset densa satis arguitur, quia intra eam loquebatur Angelus loco Dei sicut patet supra, 33. c. s. ingresso autem illo, id est, Moyse, Tabernaculũ fœderis, descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebaturq. cum Moyse cernentibus vniuersis: idem patet Numer. 13. cap. sed ad istam loquutionẽ necessarium erat formari ibi corpus habens organicum modum, ad quod erat necessaria magna condensatio nubis totius, vt non videretur corpus multum condensatum ibi ad formandũ voces. Dicẽdum igitur ibi, nubem illam multum esse densam, ita vt non esset visui transparens, nec Moyses C potuerit videre aliquid intra Tabernaculũ, sed hoc non semper durauit, sed paulisper ablatum est, ita vt non maneret aliquid de nube illa intetius, & sic fuit factum in templo Salomonis, quãdo cõpletũ fuit, vt patet 3. Reg. 8. capite, cùm dicitur: Factum est autem cùm exissent Sacerdotes de Sanctuario, nebula impleuit domum Domini, & non poterãt Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam: impleuerat enim gloria Domini domum Domini. & illa nebula satis patet, quòd erat ita densa, quòd impediebat ministrationem, cùm dicitur, q non poterant Sacerdotes stare, & ministrare propter nebulam. Ista nubes operuit Tabernaculũ, & impleuit illud ad signãdam diuinam acceptationem, quia nubes mouebatur à Deo: nam ille motus non erat naturalis: cùm motus naturalis nubium sit vt ferantur super montes altissimos motu cir- D culati, cum tota sphæra aeris, & ignis, vt patet per Aristotelem in 3. Meteorotum: nec mouebatur ista nubes motu recto per impetum venti impellentis: quia tunc non se sisteret nubes, nec inclinaretur vsque ad terram ad subintrandũ Sanctuariũ, sed ista subintrabat Sanctuariũ, & totũ implebat, ibi sistendo: ergo non mouebatur ex impetu venti impellentis: mouebat igitur Deus istam nubem, vel aliquis mandato Dei: ergo manifestè apparebat Diuina acceptatio, q ista nubes cooperiret Tabernaculũ: vel impleret illud, & ad hoc Deus illam posuit, ideo dicitur q impleuit gloria Domini Tabernaculum. *Nube operiente omnia.* i. columna nubis, quæ erat per totum Tabernaculum intus, & extra diffusa replebat omnia, & cooperiebat, ita vt videre non posset. Ex hoc inducitur, quod ante dicebatur. s. q. Moyses nõ poterat ingredi Tabernaculum, E quia nihil videbat, & non propter reuerentiam: nam si id fuisset propter reuerentiam maiestatis Dei repræsentatæ in nube, non solùm non intraret Moyses in Tabernaculum, si nubes repleret omnia, sed etiam si solùm esset nubea intra aliquas partes: sed in littera ponitur pro causa, quòd non poterat Moyses intrare in Sanctuarium, quia nubes replebat omnia, & non solùm quòd replebat, sed magis, quia dicitur: operiente omnia, id est, quia nubes operiebat omnia. Operire autem tollit visionem, ergo intentio est, quòd Moyses nihil videre poterat, quod omnia erant operta. *Et maiestate Domini coruscante.* Maiestas Dei nihil aliud erat hic, quàm ipsa nubes, quæ demonstrabat diuinam præsentiam, & magnitudinem, cùm non posset ipsa naturaliter moueri, sed Deus eam illuc specialiter moueri faciebat, ex quo coniiciebatur Dei magnitudo: siue aliquis apparatus demonstrans eius præsentiam.

Doct. dominica no.

Nubes q primo operuit Tabernaculum cum statim erectũ fuit, satis dissipata fuit.

tiam, & iste apparatus erat nubes illa gloriosa; & dicitur maiestas Dei coruscans, quia illa nubes, quæ erat Dei maiestas, erat lucida & refulgebat. Nam in die illa erat nubes, & erat lucida. Per noctem verò erat species ignis refulgentis, quæ videbatur per omnia castra, vt patet in littera, rectè ergo erat maiestas Dei refulgens in nube illa. *Quia cuncta nubes operuerat*. Ista est replicatio sententiæ superioris, scilicet, quòd omnia essent impleta nube. Sed adhuc non est totaliter replicatio sententiæ: quia aliquid nouum operatur. Nam hic redditur causa huius quod supra dicebatur, scilicet, quòd maiestas Dei coruscabat, quia nubes cuncta operuerat. Maiestas.n. Dei in nube manifestabatur: si igitur nubes fuisset parua, & modicam partem Sanctuarij intus, & extra occupasset, non diceretur maiestas Dei refulgere, quia modicum manifestaretur, vel parua signa daret suæ magnitudinis, ideo non diceretur coruscare maiestas Dei, quod ad quandam fulgoris, & præsentiæ magnitudinem refertur; cùm aũt omnia erant plena intus, & extra, operiebantur illa nube, mõstrabatur magnitudo Diuinæ maiestatis in magno præsentiæ suæ apparatu: ideo rectè dicebatur coruscare maiestas Dei: quod non esset, si non essent cuncta operta illa nube, ideo cõueniens causa est ista dicti superioris.s. quia nubes cuncta operuerat.i. ideo dicebatur maiestas Dei refulgere, quia cũcta erant cooperta illa nube lucida per diem, & per noctẽ luminosa in speciem ignis. *Si quando nubes Tabernaculum deserebat*. Supra ponebatur solùm de fabricatione Sanctuarij, & de Israelitis permanentibus: hic dantur regulæ de ipsa nube, qualiter se habebat in ipsis manentibus, & recedentibus, quia illa nubes erat, quæ dirigebat Israelitas per totũ desertũ. Nam cùm terra illa inuia esset, & nullo habitata cultore, nescirent qua eis pergendum foret, ideo Deus dabat eis nubem illam, quæ Dei nutu ab Angelo mouebatur quocumque Deus volebat. Et patet hoc sup. 14. c. cũ dicitur: Tollensq. se Angelus, qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis priora dimittẽs post tergum, stetit inter castra Aegyptiorum, & castra Israel. Ista nubes erat Iudæis lex mouendi, & manendi: quamdiu.n. ipsa manebat, & ipsi manebant, quamdiu aũt ipsa mouebatur, ipsi quoque mouebant tentoria. *Si quãdo nubes Tabernaculum deserebat*. Antequam esset factũ Tabernaculum, erat nubes in priori parte castrorum.s. super vexillum filiorum Iuda, & cùm mouebatur, præcedebat primum vexillum, cum aũt quiescebat nubes, sedebat super primum vexillum: cùm verò factum fuit Tabernaculum, nubes venit ad sedendum super Tabernaculum, & ibi consistebat quamdiu in aliquo loco manendum foret, cùm verò nutu Dei recedendum erat, mouebatur nubes deserendo Tabernaculum, & ibat ad priorem partẽ exercitus, in qua erat vexillum Iudæ, & in illa præcedebat. *Tabernaculum deserebat*. Quasi dicat, q̃ semper erat super illud quando erant in quiete, cùm autem deserebat illud, mouebantur. *Proficiscebantur filij Israel per turmas suas*. Totus exercitus mouebatur, sed non indifferenter, & quomodocumque, sed per turmas suas.

Permanendi ordo & proficiscendi Hebræorum in exitu de Aegypto. Quæst. XII.

ISTA profectio per turmas erat, q̃ ordinaretur totus Israel in quattuor cuneos, sub quattuor vexillis, & sub quolibet vexillo essent tres tribus, cũ omnes simul essent tribus duodecim. Erat autem primum vexillum tribus Iudæ. Et sub hoc erant tres tribus, s. ipsa tribus Iuda cum aliis duabus. Sub tribu Ruben, quæ habebat aliud vexillum, erant aliæ duæ tribus, & cũ ipsa erant tres. Sub tribu Dan, quæ habebat vexillũ erant duæ tribus, & cum ipsa erant tres. Sub tribu Ephraim erant duæ tribus, & cũ ipsa erãt tres, & sic erat diuisus totus exercitus duodecim tribuum. Ista vexilla sic se habebant, q̃ vexillũ Iudæ cum suis sequacibus erat in parte Orientali: in parte Meridiana erat vexillũ Ruben cum suis sequacibus: in parte Septentrionali erat vexillum Dan cum suis: & in parte Occidua vexillum Ephraim cum suis, vt patet Numer. 2. c. vbi iste ordo notatur. In castrametando.n. habebãt istam positionem, quæ dicta est; ita tamen, q̃ gens cuiuslibet

F vexilli esset per se, & non miscerentur illi, qui ibant sub vno vexillo, eis, qui ibant sub altero; & rursus, qui erãt de vna tribu, non miscebantur eis, qui erant de alia tribu, licet essent sub eodem vexillo: & rursus, qui erant de vna tribus familia, non miscebãtur familiis alteris ẽt eiusdem tribus. In procedendo aũt erat iste ordo, q̃ non poterant omnes tribus, & familiæ simul procedere propter angustiam viarum, sicut erat in permanendo, sed mota nube familia, quæ erat in priori parte tribus Iudæ cõtra Orientem, mouebat castra, & quousque illa mouisset nulla alia eiusdem tribus, aut alterius audebat mutare. Deinde mota illa mouebatur sequens familia eiusdem tribus: & sic de omnibus aliis familiis eiusdem tribus, & immediatè mouebatur prima familia, quæ erat in alia tribu propinqua eiusdem tribus, & sic per ordinem donec mo- G uerentur oẽs, qui erant sub illo vexillo. Post istud vexillum mouebantur oẽs Leuitæ, qui non computabãtur sub aliquo vexillo, sed erant in medio castrorũ cum ipso Tabernaculo in circuitu eius excubantes, & in processu mouebantur post filios Iuda. Deinde mouebantur secũdum ordinem dictum in vexillo Iuda ipsi, qui erant ad partem Meridianam, scilicet, sub vexillo Ruben. Deinde mouebantur, qui erant ad partem Occidentalem, scilicet, qui erant sub vexillo Ephraim. Deinde in extremo loco qui erant ad partem Septentrionalem, s. filij Dan cum vexillo suo. De hoc procedendi ordine habetur Numer. 10. cap. *Si pendebat desuper, manebant in eodem loco*. Nubes dicebatur pendere super Tabernaculum quando ipsa erat eleuata super Tabernaculum, & non mouebatur, sed erat in pendenti: & hoc fiebat qñ cessabat motus. Nam cum H Deus voluisset, q̃ in aliquo loco sisterent, faciebat q̃ columna nubis, quæ præcedebat omnia castra retrocederet, vt staret super Tabernaculum, & qñ hoc euenisset, stabãt Leuitæ immoti, & cæteri de aliis tribubus, & in eodem loco, in quo stetisset nubes, erigebatur Tabernaculum: & quia erat locatio Tabernaculi tanquam centrum in circulo per terminum, à quo partes æquè distant, & accipiũt certum situm, locato illo locabãtur alia vexilla, & respectu illius accipiebatur Oriens, Occidens, Meridies, & Septentrio pro locatione vexillorum, & illa nubes differebat in situatione, quam habebat super Tabernaculum quandocumque castrametarentur, & in situatione quam habuit, cùm perfectum fuit Tabernaculum, & erectum. Nam quando fuit nouiter erectum, nubes descẽdit vsque ad tectum, & fuit in circuitu eius, & intrãuit in ipsum, re- I plendo ipsum totaliter, ideo non dicebatur tunc pendere, cùm verò aliàs castrametandum foret, nubes non circuibat totum Tabernaculum, nec replebat illud intra, sed solum erat super illud erecta non tangens tectum eius, ideo dicebatur pendere super Tabernaculum. *Manebant in eodem loco*. s. in quo ipsa inciperet pendere super Tabernaculum, & non est sensus, q̃ penderet immediatè super Tabernaculum, vt erectum erat, quia antequam erigeretur, incipiebat pendere nubes: nam aliàs non esset nubes signum manendi, sed ante castra figerentur, & erigeretur Tabernaculum, quàm maneret nubes. Sed dicendum, q̃ nubes incipiebat pẽdere super Tabernaculum antequam erigeretur, scilicet, cùm portabatur, & tũc Leuitæ videntes columnam nubis retrocedẽtem super se pendere, non mouebantur vltra, & sic ex hac littera innuitur modus, K quo incipiebant castrametari, sicut supra dicebamus. *Nubes quippe Domini*. Hic vocatur semper nubes, & alibi vocabatur columna, sed non refert, eadem enim est columna, & nubes. Aliqui enim dixerunt, quòd essent duo, scilicet, quòd esset nubes quædam extensa super omnia castra ad protegendum ab æstu, & alia quæ in modum columnæ penderet super Tabernaculum. De hoc tamen declaratum fuit supra, 13. cap. vtrum præter columnam nubis oporteret ponere quandam aliam nubem, quæ non esset in modum columnæ: sed dato quòd ponantur duæ nubes, scilicet, vna, quæ sit expansa vt nubes, & alia quæ sit formata in columnæ modum: hic non est dubitandum quin de columna intelligatur, dato quod vocatur nubes, quia de ista nube dicitur, q̃ ad motũ eius mouebantur castra, & cùm ipsa super Tabernaculũ penderet, figebantur: sed ista conueniunt columnæ, vt patuit supra

Nubes aliquando vocatur columna

ſupra in multis locis: ergo iſta, quæ vocatur hic nubes, eſt neceſſariò ea quæ erat columna.

Quare nubes, quæ præcedebat Iſraelitas vocatur nubes Domini, & quomodo in ea erãt quattuor mirabilia. Q. XIII.

Omnia debēt vocari aliquid Dei.

ISTA vocatur nubes Domini, quia erat à Deo facta, & à Deo mota, & conſeruata: cùm enim omnia Deus fecerit, & faciat, tanquam omnipotens artifex, omnia debent vocari aliquid Dei, vt homines Dei, nubes Dei, & aquæ Dei. Sed communi conſuetudine Scripturæ illa ſolùm vocantur aliquid Dei, quæ habent aliquid ſpeciale, quod à Deo ſit ſuper omnes alias res: ſic erat de nube illa, quæ habebat aliqua ſpecialia inter alias nubes, & hoc erat in locatione, permanſione, immutabilitate, & motu. Primò de locatione, quia aliæ nubes non gignuntur, vel manent apud terram immediatè, ſed in parte ſuperiori. Cuius cauſa eſt, quia nubes ſunt impreſſiones Meteorę ex vaporibus aſcendentibus condenſatæ, quæ in tali loco ſunt, ad quem reflexi radij ſolis à terra accedere non poſſunt, & ſic conſeruantur. Si aũt nubes apud terram gignerentur & manerent, cùm fiat in ſuperficie terræ reflexio magna radiorum, ex quibus cauſatur calor, diſſoluerētur impreſſiones meteoræ: cum aũt radij Solis reflexi nõ pertingant ad locum, vbi nunc gignuntur nubes, & manent, non immutabunt nubes à ſua diſpoſitione, & ſic cõſeruari poſſunt nubes, in ſua qualitate, quod non contingeret eis, ſi apud terræ ſuperficiem eſſent: iſta tñ columna nubis, quæ dirigebat Hebræos, erat apud ſuperficiem terræ aliquando, ſicut qñ operuit totum Tabernaculũ ſupra, & in circuitu, & intus repleuit illud erecto nouiter illo, vt patet ſupra. Aliqñ modicum eleuabatur à terra, ſ. cũ penderet ſuper Tabernaculum omnibus aliis temporib. quibus in caſtris manendum foret. Quocumque tñ modo eſſet, ſemper erat iſta nubes intra fortem radiorũ ſolarium reflexionem, inter quos niſi à Deo ſpecialiter dirigeretur, ſic impoſſibile erat manere. De generatione aũt nubis illius columnaris non conſtat verum Deus eam in loco, in quo mouebatur præcedens Hebręos, produxerit, an fecerit eam deſcendere de loco aliarum nubium, quocumque modo ponatur, non ſtat ſine miraculo. Nam ſi ponatur, ꝙ nubes iſta fuerit genita in parte inferiori iſtius interſtitij vltimi aeris, hoc non poteſt eſſe, cùm vapores, qñ ſunt in parte iſta inferiori, non habeant frigiditatem conuenientem ad cauſandas tales impreſſiones, etiam quia non eſt in eis debita denſitas, cùm calor ſolis ſemper reſoluat & diſgreget. Quod igitur in hoc loco nubes gignerentur, requirebat quandam potentiam maiorem, quàm ſit naturalis, ſecundum quam nubes nunc generantur, cùm numquam talem generationem nubis viderimus nos, nec patres noſtri. Quod autem iſta nubes fuerit adducta de parte ſuperiori, vbi nubes gignũtur, & ſunt, neceſſarium erat quantum ad hoc, eſſe potentiam aliquam rationalē operantem, ſiue ſit potentia infinita Dei, ſiue potentia miniſtrorum ſuorum Angelorum: nam ad hoc nõ requirebatur infinita potentia Dei, cũ videamus, ꝙ dęmones ad pacta facta cũ quibuſdam hominibus, faciũt deſcendere nubem aliquam, in qua ferant eos ad alterum locum, vel regionē, vt ſæpè factũ, & publicè viſum eſt. Ipſa etiã columna nubis non poſſet ſuſcipere à ſolis viribus naturæ talem figurationem. ſ. ꝙ eſſet columnaris, ſed oportebat aliquã virtutē rationalē cooperari principaliter ad hæc, ſ. ꝙ cooperaretur Angelus, vel Deus. Præter hoc, erat iſta nubes multũ denſa, vt videri poſſet tanquam quodlibet perſpicuũ terminatũ, & nõ eſſet tranſparens viſui: quod ſatis videmus aliqñ in aliis nubibus, quæ denſæ ſunt, ita vt de numero iſtorum corporum multum ſolidorum aſpectui cenſeãtur. Sed fuit aliquid ſpeciale in iſta nube, quod nõ vr̃ poſſe fieri operatione naturæ, ſ. ꝙ erat valde lucida, ita vt ſpecialiter differre videretur ab omnibus aliis nubibus in candore. Et licet hoc naturaliter fiat aliqñ in quibuſdã nubibus regularibus. i. æqualibus in temperamēto vaporis, tñ modicũ durat, & rarò fit: & hoc ſolũ fit in nubibus, quæ ſunt ſuppoſitæ ſoli, vel circa dextram aut ſiniſtrã eius, & tũc illæ tantũ illuminantur, ꝙ videtur eſſe ſol: & quia materia ſua eſt ſatis pura, & vniformis, & bene

De generatione nubis, q Iſraelitas præcedebat.

A ſuſceptiua ſolaris luminis, recipitur in ea lumen ſolis ita regulariter, ꝙ videtur illa nubes eſſe ſol, & vocantur tales nubes parelij, i. æquales ſoli in fulgore, de par paris, & alios quod eſt ſol, quaſi æquales ſoli, & ſunt Meteoræ impreſſiones, de quibus Ariſtoteles in 2. Meteoræ & ſecundum has videtur aliquando ꝙ ſunt plures ſoles, ſed rarò accidit fieri parelios, cũ rarò detur nubes ſic regularis, & in diſpoſitione, vt poſſit ſic ſuſcipi lumen ſolis. De nube autem columnari dirigente Hebræos, non poterat dici, ꝙ multũ eſſet lucida ex tali receptione radiorum ſolarium, quia cùm aliquando non appareret ſol obſcurato aere, non eſſet fulgida illa columna, ſed ſemper erat lucida, ergo nõ erat ex tali receptione. Sed dicendum, ꝙ Deus cauſauerat in ea ſpecialiorem fulgorem, quàm in aliis nubibus, quia erat iſta nubes ſpecialius nubes Dei, quàm aliæ

B nubes, ſicut innuit littera vocans eam nubem Dei. Erat etiam aliquid ſpeciale in nube iſta quantum ad permanſionē: nã iſta nubes manebat taliter, qualiter nulla nubes manere potuiſſet: nam nubes ſunt impreſſiones Meteoræ, & non ſunt entia perfectarũ ſpecierũ, ideo modicam permanentiam habent, ſed continuè immutantur, quia aliquando condenſantur in pluuias, & aliquando aliter tranſmutantur. Et patet: quia tempore æſtatis non videntur nubes, & tempore pluuioſo, vt in hieme, & parte autumni, & in parte veris ſũt nubes: ergo oportet, ꝙ modico tempore permaneãt, ſed iſta nubes manſit immutata magno tempore. ſ. quadraginta annis: ſic enim dicitur ſupra 13. capite, in fine, quòd nunquam defuit nubes Iſraelitis, ex quo egreſſi ſunt de Aegypto, donec intrauerũt terram Chanaan, & iſtud fuit ſpatiũ quadraginta annorũ, vt pa-

C tet ſupra 26. capite, & Numer. 14. & in multis locis Deuteronomij. Non potuit igitur iſta nubes tanto tempore permanere naturaliter, potiſſimum cùm maneret in loco extra ſuam naturalem diſpoſitionem, quia nubes habent pro loco naturali locum frigidi aeris, ad quod non attingit reflexio radiorum, ſed in loco, in quo iſta nubes erat, fiebat incidentia, & reflexio radiorum fortis, quia erat circa terram: neceſſariò ergo dicendum illam nubem diuinitus incorruptam immutatamq; ſeruatam. Erat etiam iſta nubes aliquid ſpeciale à Deo quantum ad immutabilitatem, quia aliæ nubes mouentur ad impetum venti, cùm nubes ſit corpus denſum, & ſuſcipiat impulſum corporis mouentis: & videmus nos, quòd ſi ventus Aquilo vigeat, impellet ventus iſte nubes contra Auſtrum, & ſi vigeat Subſolanus, impellet cõtra Fauonium, qui eſt Oc-

D cidentalis, & ſic de aliis ventis. Cùm igitur iſta nubes eſſet denſa, ſicut aliæ nubes, & adhuc denſior, multum debuiſſet impelli à vento mota: ſed nunquam impellebatur, cùm ſemper penderet ſuper Tabernaculum, quando caſtra fixa erant, & ſemper præcedebat faciem caſtrorum, quando mouenda erant: etiam ſi ventus contra eam veniret: ergo neceſſarium erat iſtam nubem dirigi à Deo: & ſic erat, quia Angelus eam dirigebat, ideo licet ventus impelleret, Angelus tenebat eam, mouens ad quamcumque partem vellet. Erat etiam aliquid diuinum in hac nube, quia cùm nubes ſit corpus imperfectum, non determinatum ad aliquam ſpeciem, ſecundum quòd nubes eſt: non competit ei motus determinatus, maximè motus, qui eſt quaſi progreſſus, qui competit animali: ſed ſicut eſt quòd iſta nubes

Quo nubes hæc habebat aliquid diuinum.

E mouebatur motu recto, non ſurſum, & deorſum, qui eſt motus rerum etiam inanimatarum grauium, & leuium, ſed motu plano, ſcilicet, ante, & retro, quod ſolis animalibus, vel rebus rationalibus conuenit: ergo iſta nubes habebat aliquid diuinum in ſuo motu. Patet hoc: quia alię nubes quando ſunt in aere, quia aer eſt earum locus, nõ mouentur ſupra, & deorſum, niſi aliquando cõtingat nubem ingroſſari, & humiliari: ſicut in pluuialibus temporibus, reſolutis nubibus in humorem pluuialem: vel ſi aliquãdo eleuentur, vt in tempore magnę ęſtatis, aut in vere propter radios ſolis eſſe directiores, quia ſol magis accedit ad perpendicularem, & fiũt neceſſariò anguli reflexionum maiores, & radij reflexi magis eleuantur, & calore ſuo calefaciunt aerem, & per actionem ſuam repellunt nubes frigidas, quæ erant inclinatæ verſus terram ad partem frigidiorem, & ſic altiores ſũt à terra nubes in æſtate, quam

in

in hieme: & est necessarium, quia in Hieme sol multũ declinat à nobis, & radij modicum incidunt, & faciunt paruos angulos reflexionis, & cõsequenter modicum eleuantur radij illi, & perueniunt ad paruam altitudinem aeris super terram; ideo ad modicam altitudinem impellũt nubes respecto partis superioris: in Vere autem, vel Æstate, sol accedit versus nos, ascendendo versus Zenit: ideo fient anguli reflexionis maiores, & necessariò radij magis eleuabuntur versus partem superiorem, & sic necessariò magis impellent nubes. Est ergo regula, quòd ceteris paribus, maximè distant nubes à terra in tempore mensis Iunij, & Iulij, quod patet: quia quando sumus in mense Iunij, sol ascendit ad suam maximam altitudinem, cum in die decimosexto Iunij sit sol in capite Cancri in tropico, vltra quem non est ascendere, cùm non curuetur magis lineæ ecliptica, per quam mouetur sol: tunc ergo fient necessariò radij reflexionis maximè directi in altum, & anguli reflexionis maiores, & impellent magis nubes contra G partem superiorem. In mense Iulij eodem modo, quia mouetur sol per medietatẽ Cancri, scilicet, vsque ad diem decimumseptimum mẽsis eiusdem, quod signum est maximæ altitudinis: ideo erit magna reflexio, & magna eleuatio radiorum reflexorum: in alia medietate mẽsis illius decurrit sol per medietatem Leonis, quod est signum satis magnæ altitudinis post Cancrum, ideo fiet magna reflexio, & multum eleuabuntur radij, licet non tantum quantum in mense Iunij, sed fortè erit æqualis, vel maior eleuatio nubium à nobis in mense Iulij, & Augusti, quam in mense Iunij, quia licet non tantum eleuentur radij in his duobus mensibus, sicut in mẽse Iunij: ex reflexione tamen magis calefaciunt, & in aere calefacto non poterunt H consistere nubes: quod nos experimur, quia in mense Iulij, & Augusti maior calor nos afficit, quam in mense Iunij: cuius causa est, quia licet nõ sint tanti anguli reflexionis, nec tantum radij reflexi eleuentur: tamen aer ex continuo calore præcedente, est multũ dispositus ad calorem, & faciliter recipit impressiones caloris maiores, quam in alio tempore, s. in Iunio quando nõ erat sic aer calefactus: apparet etiam hoc in alijs rebus: nam si sint duæ res naturales combustibiles, vel receptiuæ caloris, & vna sit multum disposita, vt ligna arida: & alia sit modicum disposita, vt lapides frigidi, vel ferrum. Manifestũ est, quòd res minus calida agẽs in ligna sicca magis calefaciet illa, quam res magis calida agens in ferrum vel lapides, nisi sit magnus excessus calidi ad calidum: apparet ergo quod dictum est, scilicet, maximam eleuationem nubium à nobis I esse in mense Iunij, & Iulij. Sed obijcies, quòd sit tãta eleuatio in Maio, quia in medietate mẽsis Maij sol est in Geminis, & hoc signum est maximæ altitudinis in fine suo æquale principio Cancri, quia finis Geminorum, & principium Cancri idem sunt, cùm continua sint huius conditionis, quòd vltima eorũ sunt idem: in alia parte prima Maij decurrit sol per vltimam partem Tauri, quæ est tantæ declinationis ab æquinoctiali, & eleuationis ab æquinoctiali, sicut pars prima, siue medietas prima Leonis, ergo tantæ eleuationis erunt nubes à terra in toto mẽse Maij, sicut in toto mense Iulij, licet opposito modo: quia tãta erit eleuatio in prima parte Maij, sicut in vltima parte Iulij: & tanta eleuatio in vltima parte Maij, sicut in prima parte Iulij. Quod apparet ex eleuationibus partium signorum, in quibus est sol, quando decurrit in illa parte anni. Re- K spõdetur ad hoc, quòd semper est maior eleuatio nubium à nobis in Iulio, quam in Maio, quia ad eleuationem maiorem nubiũ à nobis, facit maior aeris caliditas, sed aeris caliditas maior, vel minor, causatur ex duobus, ergo quãdo ista duo concurrant ceteris paribus, erit maior eleuatio nubium à nobis, quam vbi vnum eorum solum est. Est autem hæc causa duplex, scilicet, maior eleuatio reflexorum radiorum, & maior dispositio ad recipiendam caliditatem: in mense ergo, in quo ista sunt, eleuabuntur magis nubes, quam in mense, vbi solùm est alterum eorum. Si igitur in Maio, & in Iulio esset æqualis eleuatio radiorum reflexorum, & æqualis dispositio aeris ad recipiendam caliditatem, esset æqualis eleuatio nubium à nobis, sed non reperiuntur ista duo æqualiter in vtroque: nã tanta est eleuatio solis versus perpendicularem in toto Maio,

Prima regula ad sciendum quando magis nubes distãt à terra.

F sicut in toto Iulio: per oppositum tamen, vt declaratũ fuit supra, scilicet, quòd pars prima Maij correspondeat vltimæ parti Iulij, & pars postrema Maij correspondeat primæ parti Iulij, & tãta erat necessariò eleuatio reflexorum radiorum in vno mense, sicut in alio: secũdum tamen deficit, quia non est tanta dispositio in mẽse Maij in aere ad recipiendum calorem, sicut in mense Iulij: nam in mense Iulij tota terra, & aer sunt multũ calefacti ex diutina reflexione, & magna radiorum immoratione super terra in signo Geminorum, & Cancri, & in Leone, in quibus fit magna reflexio propter magnam eleuationem istorum signorum, & accessum circa perpendicularem: est ergo tantum dispositus aer ad calefactionem in mense Iulio, quòd cum modica reflexione fieret magnus calor: quod patet; quia licet in Cancro sit maior altitudo solis in mense Iunij: quia tamen non est facta tanta dispositio in Iunio, sicut in Iulio, fit maior calor in Iulio. De mense Maij G dicendũ est, quòd non est aer tunc dispositus ad magnum calorem, quia tempus Aprilis præcedens fuit pluuiosum, & terra manet adhuc humida, ideo satis est, quòd desiccetur tunc terra ad calefactionem, & aer adhuc est humefactus, & nõ multum calefit: ideo licet fiat reflexio satis magna, sicut in Iulio, tamen non poterũt nubes pelli ad partem superiorem propter calorem, & desiccationem aeris, sicut in Iulio. Dicebatur superius, quòd ceteris paribus in mense Iunij, & Iulij magis distant à nobis nubes, quam in alijs mensibus, hoc est, quia istæ duæ causæ sunt magis in illis mensibus, quam in alijs, poterit tamen aliquid accidere propter quod in illo tempore sint nubes minus distantes, quam in alio tempore, vtpotè, si eueniant fieri con- H iunctiones planetarũ pluuiosorum in signis aqueis, causabunt magnas pluuias in tempore illo, & frigiditates, & radius solis obstantibus nebulis transire non poterit ad desiccandum, vel si transiuerit, erit modicæ actiuitatis, ita quòd non possit desiccare, & calefacere aerem ad faciendum nebulas eleuari, & nubes ad partem superiorem, & poterit esse, quòd in Augusto, aut in Septembri fiat coniunctio Planetarũ calidorum in signis calidis, & causent magnum calorem maiorem, quam esset in Iunio, aut Iulio. Si tamen cetera paria sint, id est, quòd eadẽ sint agentia ad caliditatem, vel frigiditatem, siccitatem, vel caliditatem, maior erit nubium eleuatio à terra in Iunio, & Iulio, quam in toto anno. Secunda regula sit, quòd minima distantia nubium à terra in toto anno est sole existente in mense Decembri, & Ianuario, cuius causa est: quia cùm I sol est in mense Decembri, est in fine Sagittarij, & in prima parte Capricorni, & tunc est in maxima declinatione ab æquinoctiali versus partem Meridianam, & est maxima propinquitas ad horizontem. Cùm autem est minima altitudo, est minima reflexio radiorum, & minima eleuatio eorum versus partem superiorem, præcipuè, quia tunc sunt tempora nimis pluuiosa, & nubes pondere imbrium deprimuntur: cum autem sumus in mense Ianuarij, sol est in Aquario, & post Capricornum non est aliquod signum maioris depressionis versus horizontẽ, considerando principium suum, & principium cuiuslibet alterius signi: tantum enim depressum est principium Aquarij, sicut principium Sagittarij. Etiam, quia in mẽse Ianuarij ex mẽsibus præteritis, qui fuerũt frigidi, & pluuiosi, est dispositus aer ad magnam humiditatem, ideo pondere ingrossatorum K vaporum deprimũtur nubes versus terram, præcipuè cum sol non possit digerere tantam humiditatem, & repellere nubes ad partẽ superiorẽ. Et si arguatur de mẽse Nouembris, quòd sint æqualiter nubes terræ appropinquantes ad terram, sicut in mense Ianuarij, quia æqualiter est sol depressus versus horizontem, dum est in Sagittario in principio, & dum est in principio Aquarij, & æqualiter est depressus dum est in mense Nouembri in principio, quia est ibi in fine Scorpionis, sicut cùm est in fine Ianuarij, quia est ibi in medietate Aquarij, & est æqualis declinatio solis ab æquinoctiali, & inclinatio versus terram. Respondetur, sicut respondebatur supra de mense Maio, & Iulio, quòd sicut in Maio, & Iulio sunt æquales eleuationes solis, & æquales reflexiones radiorum, & tamen maior calor valde est in Iulio, quam in Maio propter esse terram, & aerem in maiori dispositione ad suscipiendum calorẽ, &

conse-

consequenter est maior eleuatio nubium à terra in Iulio, quã in Maio: ita licet in toto mense Nouembris sit æqualis depressio solis versus horizontẽ, & æqualis radiorum reflexio, tamen magis dispositus est aer, & terra in mense Ianuarij ad recipiendam humiditatem, & minus dispositus ad hoc, quòd sol digerat, & eleuet humiditates aeris, quã in mense Nouembris: ergo magis erunt nubes eleuatæ in Nouembri, quàm in Ianuario: & ista regula intelligitur, sicut alia superior, ceteris paribus, quia poterit contingere, vt in Ianuario magis sint eleuatæ nubes à terra, quã in Martio, vel Aprili, secundũ regulã supra positam. Et his corollariè infertur, ꝙ interstitia aeris non sunt semper æqualia, sed aliquando maiora, & aliquando minora: nam nubes pertinent ad principium secundi interstitij: & quia vt probatum est, aliquando sunt magis eleuatæ à terra, quàm in alio tempore, necessarium est interstitium istud primum, & medium interdũ dilatari, interdum aũt angustari, ita ꝙ in mense Iunij, & Iulij ceteris paribus, maius est primũ interstitium aeris, quòd est apud terram, quàm in alijs mensibus: & in mẽse Decembris, & Ianuarij minus est, quàm in omnibus alijs temporibus: & è contrario medium interstitiũ maximũ est in mense Decembris, & Ianuarij, quàm in alijs mensibus: & mẽsis Iunius, & Iulius sunt, in quibus ceteris paribus minus est istud interstitium, quàm in omnibus alijs mensibus. Redeuntes ergo ad propositum dicamus, ꝙ ista nubes non mouebatur supra, & deorsum motu aliarum nubium per humiditatem ingrauantem, aut per calorem sursum repellentem. Etiam non mouebatur motu raptus, cũ raptus aliarum nubiũ, quæ sunt in altissimis partibus super mõtes altissimos, & cum tota aeris sphæra mouentur ad motum aliarum superiorũ sphærarũ, vt ait Aristot. in 2. Metheor. Non mouebatur etiam ista nubes, vel impulsa à vento ad aliquam partem, quia tunc semper contra illam partem, contra quam erat impetus venti moueretur nubes: sed non erat sic, quia mouebatur interdum cõtra ventũ, & moto vento cum forti impetu nubes pendebat super Tabernaculum, immotaq. manebat: sed erat motus istius nubis quasi motus rationalis ad diuersas partes, secundum ꝙ oportuisset progredi quasi motu progressiuo, & quia non videbatur aliquod aliud mouens, quod moueret, necessarium erat dicere, ꝙ mouebatur à Deo, vel ab aliquo diuino agente, & sic vult littera, s. ꝙ moueretur ab Angelo, vt patet supra, 14. capite. Rectè ergo dicitur de ista nube, ꝙ erat nubes Dei. i. ꝙ apparebat in ea aliquid speciale à Deo, quod non apparebat in alijs nubibus. *Incubabat per diem Tabernaculo*. id est, cubabat, vel pendebat super Tabernaculum, sicut supra dicebatur. Incubare enim est in alio cubare. *Et ignis in nocte*. id est, per noctem erat super Tabernaculum illa columna in figura ignis, ita ꝙ erat fulgida, sicut ignis, vt per noctem omnes, qui in castris erant viderent nõ indigentes lumine lucernæ. De isto igne quæsitum fuit supra 13. c. an esset ignis verus, vel apparentia ignis: responsum fuit ꝙ erat apparentia ignis, sicut innuitur Num. 9. c. cùm dicitur: In die, qua erectũ est Tabernaculũ operuit illud nubes, à vespere autem super tentoriũ erat quasi species ignis, sic faciebat iugiter, per noctem erat quasi species ignis, & per diem operiebat illud nubes. De ista columna ignis, supposito ꝙ non esset verus ignis, quæsitũ fuit, an esset eadem cũ columna nubis, vel duæ columnæ, & responsum fuit ibidẽ, ꝙ erat eadẽ: de quibus latè ibidẽ. *Videntibus cunctis populis Israel*. i. videntibus omnibus Israelitis, qui vocabantur hic populi, eo ꝙ multi erant, quia quælibet tribus faciebat quasi vnũ populũ, cum esset magna multitudo, vt patet Numer. 1. cap. vbi computantur viri bellatores cuiuslibet tribus à viginti annis supra vsque ad sexaginta, & in aliquibus tribubus reperiebantur plura, quam 70. millia virorum bellatorum, vt patet de tribu Iuda ibidẽ, & de quibusdam alijs. *Per cunctas mansiones suas*. i. tanta erat lux huius ignis apparentis per noctẽ super Tabernaculũ, ꝙ videbatur in omnibus tentorijs, siue mansionibus filiorũ Israel: quasi dicat, ꝙ hoc erat valde multũ, quia tẽtoria filiorũ Israel occupabant valde magnũ spatiũ, cũ essent ibi plura, quàm sexcenta millia virorum, præter mulieres, & paruulos, infra viginti annos, & vltra sexaginta, & præter vulgus promiscuum Ægyptiorũ, quod ascendit cũ eis: & erant infinitæ multitudinis, vt patet supra 12. capite. Occuparent ergo ista fortè duas leucas, aut valde multum. Quòd igitur ista lux ignea columnæ per omnes videretur, qui erant in castris, erat satis magnũ. *Per cunctas mansiones suas*. Quasi dicat, licet istæ mansiones satis lõge essent remotæ Tabernaculo, tamen per omnes mansiones videbatur, quia in quacumque mansione esset aliquis in omnibus castris filiorũ Israel, videbat clarè illud lumen, & nõ indigebant lucerna per noctem. Erant autem sic dispositæ mansiones in castris: quia in circuitu Tabernaculi erant situata tentoria omniũ Leuitarũ excubãtium secundũ ordines suos, vt habetur Numer. 2. & 3. capit. deinde ad plagam Orientalem Atrij erat vexillum tribus Iuda, & sub illo tres tribus: ad plagã Meridianam vexillum tribus Ruben, & sub illo tres tribus: ad Occidentẽ vexillum tribus Ephraim, & sub illo tres tribus: ad Borealem plagam vexillũ tribus Dan, & sub illo tres tribus. De his Numer. 2. capite. in omnibus ergo mansionibus istis videbatur per diem pendere columna nubis super Tabernaculũ, & videbatur pendere columna ignis per noctem, & hoc erat eis signum manifestũ, ad sciendũ, quãdo progredi debebant, aut quando quiescere: nam si videbant columnam ignis, vel nubis super Tabernaculum, intelligebant quiescendum esse. Cùm verò videbant eam ablatã, sciebant castra mouenda illico esse, & ad hoc faciebat Deus, vt hoc signum videretur per omnes mansiones, ne soliciti essent Iudæi semper inquirentes quando recedere deberent, sic autem certificati erant, nec oportebat à quouis illud quæri, cùm nulli ignotum foret.

Redit ad id vnde digressus est.

De compositione & figura Tabernaculi. Quæst. XIIII.

CVPIENTI a vs cognitionem plenariam de figura, & compositione Tabernaculi, totiusq. Sanctuarij comprehẽdere, magna satis difficultas obijcitur ex varietate rerũ, ex quibus construebatur ipsum Sãctuariũ, & ex inordinatione tractandi, quia non eo modo res dicuntur, quo nos optimè intelligere possemus. Quamobrem, aliqui conati sunt dare figuram rerũ Sanctuarij, & ipsius Sãctuarij totius, & errauerũt circa nonnulla, quia eorum assignatio satis discordat à littera, & aliqui Doctores famosi hoc fecerũt, vt Richardus in quodam libro specialiter de hoc facto, colligendo sensum historicum, & mysticum. Et hos sequutus fuit Beatus Thomas de Aquino, in prima secundæ, tractans de præceptis cærimonialibus Veteris Testamenti. Volẽtes igitur totum Sanctuarium, quàm breuius poterimus collocare, primò cuiuslibet rei figuram per se describam, deinde eam cum alijs ad compositionem totius Sanctuarij conferam: & hoc pro qualibet re allegando locũ, in quo supra scriptus fuerit. Nec in hoc loco aliquid ad allegoricũ, tropologicũ, aut anagogicũ sensum pertinens inuestigare conabor, cùm hæc per alios sufficientissimè elucidata sint; solo literali, vt consueuimus, sensu contẽtus. Ad cuius introductionem imaginandum est, ꝙ Deus volebat sibi inter filios Israel cõseruare Tabernaculum, in quo maneret, & ambularet inter eos, vt patet supra 25. capite. Et erat istud Sanctuariũ ad hoc, ꝙ ei in loco illo speciale obsequiũ præstaretur: nã ipse ad morandũ loco non indiget: imò nec in loco morari potest, sicut protestatus fuit Salomon, cum finiuisset templũ 3. Regum capite 8. dicens: Quod non faciebat templum illud, vt Deus habitaret in eo, sicut filij hominum habitant in domibus manufactis, quia cæli cælorũ Deum capere non possunt, quãto magis domus, quam Salomon ædificauit Domino, sed erat, vt inuocaretur nomen Domini ibi. In hoc Sanctuario facto per Moysen, erãt multæ partes, ex quibus construebatur, & multa supellectilia ad cultum Sanctuarij, de quibus omnibus causas, quare tales figuræ erant, & quare ad vsum Tabernaculi fiebant, & quare in tali, vel tali loco aptabantur, nunc dicere non conabor, cùm supra in prosequutione litteræ in suis locis expressæ sint. Requirantur tamen in illis capitulis, in quibus posita sunt, de quibus hic mentio fiet, cùm de rebus singulis peragetur. Hic enim solùm rerum figuræ succinctè tangentur in seipsis, & quomodo se habeant

beant in tota illa fabricatione Sanctuarij. Consideran-
dum aūt Primò, q accipi debet quidam locus magnus, s.
spatium terræ planæ, intra quod debeat situari totū San-
ctuariū, & quidquid ad illud pertinet, & sit hoc quadran-
gulum altera parte lōgius, s. q habeat in longitudine cen-
tum cubitos, & in latitudine habeat dimidium, s. cubitos
quinquaginta, ita latus Meridianū istius spatij quadran-
guli sit latus longitudinis, & contineat cubitos centum, &
latus Septentrionale sit aliud latus longitudinis, & conti-
neat alios centum cubitos: latus Orientale, & Occidētale
sint latera latitudinis, & cōtineat quodlibet cubitos quin-
quaginta: istud totum spatium erat ad construendū San-
ctuarium, & vocatur Atrium Sanctuarij, siue Tabernacu-
li, quia Tabernaculum non occupabat totam istam spatij
magnitudinem, sed in quadam parte eius erat, vt infra de-
clarabitur. Quòd autem tāta spatij magnitudo accipi de-
beret pro Atrio Tabernaculi, patet supra 27. & 38. capiti-
bus: deinde ne istud spatiū apertū maneret, & posset qui-
libet intrare in illud, sed vt haberetur tanquā sacrū, clau-
sum est ex omnibus quattuor lateribus, & fuit facta ista
clausura de columnis, & tentoriis erectis in modū parie-
tum, & erant columnæ ad circumdādum de ære, & habe-
bant capita argentea, & bases æneas. Altitudo autem cu-
iuslibet columnæ erat cubitorū quinque, & disponeban-
tur istæ columnæ hoc modo, q in latere Meridiano spatij
illius erant columnæ viginti, & quia inter se æquè dista-
bant, necessariū erat, quod inter columnam & columnam
intercideret spatium cubitorū quinque, vt patet diuidēdo
centum per viginti, quia cuilibet prouenient quinque: &
eodem modo erant aliæ columnæ viginti in latere Meri-
diano, & secundum eandem distantiam collocatæ. In la-
tere autem Occidētali, quod erat longitudinis cubitorum
quinquaginta, s. medietas lateris meridiani, erāt columnæ
decem, & inter quamlibet columnam & alteram erat di-
stantia cubitorum quinque, vt patet diuidendo quinqua-
ginta cubitos decem columnis. In latere Orientali erant
cubiti quinquaginta, sicut in latere Occidentali, & erant
columnæ decem, & inter quamlibet & alteram erat spa-
tium cubitorū quinque, & isto modo intra illas columnas
includebatur spatium illud magnū quadrangulum, s. cu-
bitorum centum in longitudine, & cubitorum quinqua-
ginta in latitudine, intra quod erat totum quidquid perti-
nebat ad Sanctuariū. De his omnibus habetur supra, 27.
& 38. capit. Positis autem sic istis columnis, ne pateret in-
troitus inter eas ad loca sancta, mandauit Deus, vt pone-
rentur tentoria in circuitu columnarum, & tegerent om-
nes columnas, ita q de eis videri nil posset præter capita,
& sic totum illud interius spatium velatum erat tanquam
parietibus, vel muro. Erant autem ista tētoria de bysso re-
torta facta, & altitudo cuiuslibet illorum tentoriorū erat
cubitorum quinque iuxta altitudinem columnarum, &
in latere Meridiano posita fuerunt tentoria, id est, corti-
næ cubitorum centum, sicut latus erat cubitorum cen-
tum, vt dictum fuerat supra, & sic totum latus tegeba-
tur. Latus Occidentale erat immediatum, & erat cubi-
torum quinquaginta: ideo ponebantur ibi tentoria cu-
bitorum quinquaginta, vt totum latus tegerent; latus
Septētrionale sequebatur immediatè, & in hoc poneban-
tur tentoria cubitorum centum, quia erat latus centū cu-
bitorum: deinde sequebatur latus Oriētale quod erat cu-
bitorum quinquaginta; ideo ponebantur ibi tentoria cu-
bitorum quinquaginta; sed in hoc differebat; quia in aliis
lateribus erant tentoria cubitorum omnium eiusdem co-
loris, & texturæ, scilicet, omnia de bysso retorta opere tex-
tili solùm. In hoc latere Orientali differebat, quia erant
triplicia tentoria diuidendo illud latus, quod erat cubito-
rum quinquaginta in tres partes, scilicet, incipiendo à la-
tere Septentrionali in extremitate lateris Orientalis con-
iuncta: accipiebantur quindecim cubiti, & post illos acci-
piebantur viginti cubiti, & erant triginta quinque, manēt
alij quindecim ad complendum quinquaginta. Et secun-
dum istas tres diuisiones, ita fiebant tres tentoriorum dif-
ferentiæ: quia incipiendo à latere Septentrionali, vbi con-
iungitur latus Septentrionale lateri Oriētali accipieban-
tur quindecim cubiti primi, & super illos ponebātur ten-
toria de bysso retorta, deinde accipiebantur viginti cubiti

F sequentes, & super illos ponebantur tentoria viginti cubi-
torum. Sed hæc erant multum variata ab aliis, quia erant
facta de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bys-
so retorta, opere plumario. Et in hoc loco erat introitus
Atrij. Itaque, cùm aliquis intrare debebat, mouebatur tē-
torium illud tractum per funiculos, & cùm volebant Sa-
cerdotes per eosdem funiculos trahentes claudebant, &
ob hanc causam erat maior pulchritudo tentorij, vel cor-
tinæ illius, quia erat in introitu Sanctuarij, scilicet, Atrij.
Post hæc manebant alij quindecim cubiti tegendi vsque
ad finem lateris huius Orientalis, vbi coniungitur lateri
Meridiano, & istud spatium operiebantur tentoriis factis
de bysso retorta, & sic erat opertum totum atrium in cir-
cuitu. De his omnibus supra, 27. & 38. cap. & quia istæ co-
lumnæ Atrij non poterant teneri, nisi figerentur in aliquo,
G quod eas teneret, ne caderent, supponebātur eis bases, sci-
licet, quòd quælibet columna haberet sub se vnam basem,
quæ erant de ære, & infigebantur capita illarum basium
in columnis, & quia acutæ erant & longæ, infigebantur
terræ, & sic tenebantur columnæ, ne in diuersa laberētur.
Præter hoc, quia tentoria illa, siue cortinæ mouerētur im-
petu ventorum, & nō maneret tectum ipsum spatiū clau-
sum intra columnas, alligabantur quidam funiculi in ex-
tremitatibus tentoriorum, vbi accedebant ad pauimen-
tum, & funiculi illi alligabantur quibusdam æneis paxil-
lis, qui infigebantur terræ: & sic firmiter continebantur
tentoria, ne vento impellente mouerētur. De his supra, 27.
& 38. capit. Erat ergo sic perfecta fabricatio totius Atrij,
q nō habebat tectum, sed solos parietes cubitorum quin-
que altitudinis tanquam spatia vallata, quæ nos canalia
H nuncupamus, cuius ratio in prædictis locis posita fuit. Isto
atrio sic facto, manebat illud spatium magnū cubitorum
cētum in longitudine, & quinquaginta in latitudine clau-
sum, & tamen nil erat intra illud: fiebat igitur immediatè
post hoc intra atrium illud quædam domus, quæ vocaba-
tur Tabernaculum. Pro quo sciēdum, quòd accipiebatur
in medietate illius Atrij, vt est satis probabile quoddam
spatium magnum, quod erat in longitudine cubitorum
triginta, & in latitudine cubitorū decem, vt probauimus
supra 25. cap. & etiam in isto capite, & æquè distabat ab
vtrisque extremis, s. tantum ab vno extremo latitudinis
quantum ab alio: & tantum ab vno extremo longitudi-
nis quantum ab alio. Erat autem distantia vnius lateris
Tabernaculi longitudinis ab altero latere longitudinis
atrij cubitorum viginti, vt declarauimus in isto vltimo ca-
I pite, & totidem cubitorum in altera parte, s. inter latus
longitudinis Tabernaculi, s. q latus Meridianum Taber-
naculi distabat viginti cubitis à latere Meridiano Atrij: &
latus Occidentale Tabernaculi, quod erat latus latitudi-
nis distabat à latere Occidētali Atrij cubitis trigintaquin-
que, & latus Orientale Atrij à latere Orientali Taberna-
culi distabat cubitis trigintaquinque; quod patet: quia la-
tus, siue linea ducta à latere Orientali Atrij ad latus Oc-
cidentale erat centum cubitorum, linea autem protracta à
parte Orientali Tabernaculi vsque ad latus Occidentale
erat cubitorum triginta, tollendo ergo istam quantitatem
de centum cubitis, manebat quantitas cubitorum septua-
ginta, qui si diuidantur per medium, manebit ad partem
vnam quantitas cubitorum trigintaquinque, & ad aliam
totidem. Situabatur ergo in medio huius Atrij Taberna-
K culum secundum modum dictum, & habebat quattuor
latera, sicut collocatur vnus quadrangulus paruus intra
magnum quadrangulum. Erant autem latera duo, s. Me-
ridianum, & Septētrionale maiora, & erat quodlibet cu-
bitorum triginta: latera duo alia, s. Orientale, & Occiden-
tale erant minora, s. quodlibet cubitorum decem: latera
hæc tabulis tegebantur: non quidem omnia quattuor, sed
solum tria: nam latus Orientale erat sine tabulis, vt col-
ligitur supra, 26. cap. erant autem in quolibet duorum la-
terum, s. Meridiani, & Septentrionalis tabulæ viginti, &
in latere Occidentali tabulæ octo, vt patet eodem capite.
Erat autem altitudo cuiuslibet istarum tabularum de-
cem cubitorum, & ponebantur stantes, id est, erectæ, &
latus vnius erat coniunctum lateri alterius: & sic de om-
nibus: latitudo istarum erat cubiti & dimidij, præter duas
earum, quæ erant in latere Occidentali in extremitatibus
late-

lateris: quarum quælibet erat dimidij cubiti. Cùm igitur in latere Meridiano ponerentur tabulæ viginti coniunctæ in lateribus, & quælibet habebat cubitum & dimidium in latitudine, sequebatur longitudo cubitorum triginta in toto latere. Item in latere Septẽtrionali erãt aliæ viginti tabulæ, & faciebãt cubitos triginta. In latere Occidentali erãt octo tabulæ, sed sex earum erant habentes similiter cubitũ & dimidiũ, & faciebant cubitos nouem, & duæ tabulæ paruæ faciebãt vnũ cubitũ, ita vt complerent cubitos decem: ad hoc autem, q; istæ tabulæ se possent continere, ne à se inuicem laberentur, fiebãt incastraturæ in eis. s. quòd in qualibet fiebãt duæ cauaturæ in lateribus, vt quælibet aliis duabus vniretur per illas duas cauaturas, sicut fit interdum in ostiis domorum, vt in vno ostio in extremitate à supra vsque ad infra sit vnũ labium prominens, & in alio ostio sit vna cauatura à supra vsque infra, & subintrabit labiũ in cauaturam, vt multum maneant firma, & nil interluceat. Præter hoc, quia nõ poterãt tabulæ erectæ esse, nisi ab aliquo tenerẽtur, ne in partem alterutram mouerentur, ponebantur bases sub tabulis, ita q; sub qualibet tabula ponerẽtur duæ bases argenteæ in extremitatibus tabularum. Erant autem istæ bases acutæ, vt infigerentur capita earum in quibusdã cauaturis tabularũ, & reliquæ partes infigerentur terræ: & sic firmiter manerent tabulæ stantes. De his sup. 26. & 36. cap. erãt aũt in toto Tabernaculo tabulæ quadragintaocto. s. viginti in latere Meridiano, & viginti in latere Septentrionali, & octo in latere Occidentali: bases argẽteæ erãt duplæ, s. 96. s. quia sub qualibet tabula ponebantur duæ bases. Istæ tabulæ vt pulchræ essent, deaurabantur intus, & foris infixis laminis aureis, ita vt viderentur aurum purum, & quia non poterant adhuc contineri omnes tabulæ in vna compage, cùm non haberet vna per quid taliter alteri stringeretur, infigebatur cuilibet tabulæ in dorso vnus anulus, siue circulus aureus magnus, & per illos anulos positos in eodẽ ordine mittebãtur vectes, vt continerent tabulata, ita vt totum vnum tabulatum ad vnam compagem pertineret, sicut fit in ostiis domorum: quia coniunguntur multæ tabulæ, & ex illis fit ostium, super quas ponuntur transuersaliter aliqua ligna, quæ continẽt tabulas simul in vna compage. Ponebãtur autem in quolibet latere quinque vectes peruenientes ab extremitate tabulatorum vsque ad aliam extremitatem, & erant isti vectes super dorsa tabularum. Præter hos erat vnus alius vectis in latere Occidentali, qui mittebatur per foramina facta in grossicie tabularum, & non ponebatur super dorsa tabularum, & de hoc nil apparebat cùm totus esset intra tabulas, & duæ extremitates huius exibant extra tabulas, & vna cõiungebat latus Meridianum, & figebatur in extremitate eius: alia extremitas cõtingebat latus Septentrionale, & infigebatur in eo; & sic cõtinebat ille vectis tria tabulata trium laterum, ne à se inuicem disiũgerentur. Vectes autem isti, & tabulæ omnes erant de lignis setim, & sicut tabulæ erant deauratæ; ita vectes deaurabantur, vt totum aurum videretur. De his omnibus supra 26. & 36. capitub. His factis erant positi tres parietes Tabernaculi. In latere autem Orientali nullus paries tabularum erat. Deinde manebat intra illos parietes spatium clausum secundum longitudinem cubitorũ triginta, & secundum latitudinem cubitorum decem, & diuidebatur illa longitudo in duas partes inæquales, scilicet, quòd acciperetur ad vnam partem spatium cubitorum decem versus latus Occidentale, & manerent viginti cubiti spatij versus Orientale latus: fiebat autem ista diuisio per quasdam columnas positas in locis diuisionũ, & erant quattuor columnæ de lignis setim habentes altitudinem cubitorum decem secũdum altitudinem tabularum Tabernaculi, habebantq. capita aurea, & bases argenteas. Ante eas appendebatur quoddam velum de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto, & bysso retorta opere polimitario, id est, q; fiebant diuersæ figuræ ex figuris diuersorum colorum, & fiebant ex vtraque facie panni. Erant autem columnæ illæ contextæ per totum laminis aureis, & posito velo ante eas manebat illa pars Tabernaculi distincta, tanquã vna camera illius domus: & erat quadrata domus illa, quia in longitudine habebat cubitos decem manentibus cubitis viginti ad aliam partem. In latitudine autem habebat cubitos decem, cùm in omnibus partibus esset latitudo Tabernaculi cubitorum decem, s. à latere Meridiano ad Septentrionale. Erat etiam altitudo cubitorũ decem, quia altitudo cuiuslibet tabulæ erat cubitorum decem. Erat igitur illa domus, tanquam corpus geometricum quadrangulare, quod vocatur exacedrum: siue tetragonus aut taxillus. Et ista domus parua vocabatur Sancta Sanctorum, quæ erat secretissima, in qua erat Arca custodita, vt infra dicetur. De his omnibus habetur supra, 26. & 36. capitib. Manebat autem spatium cubitorum viginti, secundum longitudinem adhuc in Tabernaculo illo, & ista pars nondum erat clausa, sed claudebatur in latere Orientali mediantibus columnis, & tentorio quodam: nam in latere illo Orientali non erant tabulæ, sed ponebantur columnæ quinque de lignis setim. & istæ deaurabantur, infixis in superficie laminis aureis, habebantq. capita aurea, & bases argenteas. Erat autem altitudo columnarum cubitorum decem, iuxta altitudinem tabulatorum Tabernaculi, & velum pendebat ante has columnas, vt tegeret totum latus illud Orientale: & vocabatur illud latus introitus Tabernaculi. Tentorium autem quod pendebat ante columnas, id est, cortina illa erat de hyacintho, & purpura, coccoq. bis tincto opere plumario i. q; erat factum opere acus. s. quòd imagines quædam erant, & apparebant in vna parte, & nõ in alia: de his supra 26. & 36. capitib. Ista pars Tabernaculi secunda sic clausa, vocabatur Sanctum, vel Sanctuariũ. Istud tentoriũ, quod appendebatur ante colũnas, & velũ, quod distinguebat Sãcta Sanctorũ ab alia parte, erat altitudinis cubitorũ decem, quodlibet secundũ altitudinẽ columnarũ, & tabularũ. Sic igitur vndique clausum erat Tabernaculũ, sed nondũ habebat tectum, manebatq. vt curiale habens in longitudine triginta cubitos, & in latitudine decem, & in altitudine decem, & nunc non differebat ab Atrio, sed positum fuit tectum.

Sancta Sanctorũ quid & vbi.

Quadruplex operimentum Tabernaculi. Quæst. XV.

ET ponebatur quadruplex operimentum planũ super illud. Primum erat de cortinis, secundum de sagis, tertium de pellibus arietum rubricatis, quartum erat de pellibus hyacinthinis, vt patet supra 26. & 36. capitib. primum autem sic factum erat, quia de quattuor generibus filorum texebantur cortinæ. i. de hyacintho, & purpura coccoq. bis tincto, & factæ sunt cortinæ decem, ita quòd quælibet per se texeretur, quarum quælibet habebat in longitudine cubitos viginti octo, in latitudine aũt quattuor. Deinde cùm omnes factæ essent: quinque earũ suebantur simul, ita vt latus vnius alteri consueretur, & erãt quinque cortinæ vna cortina. Post hæc in vno latere cuiuslibet istarum magnarum cortinarum duarum ponebantur quoque ansulæ hyacinthinæ quinquaginta, & inter has ansulas ponebãtur circuli aurei quinquaginta, & isti non erãt infixi alicui de istis duabus cortinis magnis, sed duæ ansulæ concurrebãt ad vnum circulum aureum, scilicet, vna ansula cortinæ vnius magnæ, & alia ansula cortinæ alterius, & circulus vtramque cortinã per ansulas colligabat, ita vt essent ansulæ centũ, & circuli aurei quinquaginta; cũ igitur sic colligatæ essent istæ duæ magnæ cortinæ per circulos & ansulas, fiebat ex eis vna magna cortina continens decem cortinas. Et quia quælibet illarũ decem cortinarũ continebat in latitudine cubitos, quattuor, cũ iungerentur in latitudinẽ, faciebãt simul cubitos quadraginta, in longitudine aũt continebat quælibet cortina cubitos viginti octo, & nõ addebatur vna alteri secundum longitudinem, sed solùm secundum latitudinem. Manebat ergo quãtitas viginti octo cubitorum: habebat ergo tota illa magna cortina sic copulata ex vna parte cubitos quadraginta, & ex alia cubitos viginti octo, & extendebatur cortina hæc super Tabernaculum ad operiendum illud, atque vocabatur tectum Tabernaculi, vt patet supra 26. & 36. capit. longitudo autem cortinæ huius magnæ ponebatur super longitudinem Tabernaculi, & latitudo super latitudinem. Erat autem longitudo cubitorum quadraginta, & latitudo cubitorum viginti

ginti octo, latitudo autem Tabernaculi erat cubitorum decem, & longitudo cubitorum trigiuta: multum ergo excedebant lõgitudo, & latitudo cortinæ magnæ ad longitudinẽ, & latitudinem Tabernaculi, sed hoc quod excedebat non erat superfluum, quia cùm poneretur longitudo cortinæ super longitudinem Tabernaculi, & longitudo Tabernaculi esset cubitorum trigiuta, & longitudo cortinæ cubitorum quadraginta, supererat lõgitudo cortinæ cubitis decem ad longitudinem Tabernaculi. Isti decem cubiti pendebant ad partem posteriorem Tabernaculi vsque ad pauimentum post Sancta Sanctorum. Nam altitudo Tabernaculi erat cubitorum decem, cùm quælibet tabula haberet altitudinem decem cubitorum, & illi decem cubiti cùm penderent, inclinabantur vsque ad pauimentum, & sic accipiendo à fronte Orientali Tabernaculi vsque ad Occidentalem cooperiebant cubiti triginta. Descendendo autem vsque ad pauimentũ operiebant cubiti decem. In latitudine Tabernaculi erãt cubiti decem, s. à latere Meridiano vsque ad Septentrionale. Cùm ergo poneretur latitudo cortinæ, quæ erat viginti octo cubitorum super decem cubitos latitudinis Tabernaculi, supererant cubiti decem & octo. Et isti pendebant super duo latera, s. medietas super latus Meridianũ, & medietas super latus Septentrionale, s. super quodlibet latus cubiti nouem: & quia altitudo lateris cuiuslibet erat cubitorum decem, secundum altitudinem tabulæ, manebat in quolibet latere vnus cubitus, qui non tegebatur: & iste cubitus postea tegebatur in secundo operimento, quod erat operimentum sagorum: & vt istud tectum maneret, ne vento impellente moueretur, in extremitatibus cortinæ alligabantur funiculi, & his funiculis alligabantur paxilli ænei, qui firmiter terræ infixi, retinebant cortinas illas ne quouis modo mouerentur. Secundum operimentum erat de sagis. Fiebant enim saga vndecim, & quodlibet sagorum habebat in latitudine cubitos quattuor, & in longitudine cubitos triginta, & ligabantur quinque saga istorum ad vnam partem, & sex saga ad alteram partem, & hoc per suturam. Deinde in extremitatibus istarum duarum magnarum cortinarum, s. in extremitate vna cortinæ vnius, & in extremitate altera cortinæ alterius, ponebantur ansulæ quinquaginta. ligabantur autem istæ ansulæ fibulis æneis in medio positis. Erant autem fibulæ æneæ quinquaginta, & ad quálibet perueniebant duæ ansulæ, s. vna ansula vnius cortinæ, & alia alterius cortinæ, & sic fiebat vnum magnum sagum ex sagis vndecim. Erat autem totum istud sagum in longitudine habens cubitos quadraginta quattuor, & in latitudine cubitos triginta, quod patet: quia quodlibet sagum erat latitudinis cubitorum quattuor, cùm ergo iungebantur vndecim saga, faciebant cubitos quadraginta quattuor, longitudo autem istius sagi magni erat cubitorum triginta: quia quodlibet sagum habebat in longitudine cubitos triginta, cùm autem non adderetur vnum sagum alteri secundum lõgitudinem, necesse erat solùm triginta cubitos longitudinis totum sagum magnũ continere. Cùm autem ponebatur totum sagum super Tabernaculum, operiebat totum Tabernaculum, tã secundum latitudinem, quàm secundum longitudinem. Erat autem longitudo sagi magni super lõgitudinem Tabernaculi cubitorum quattuordecim, quia Tabernaculum continebat in longitudine triginta cubitos, & longitudo sagi istius magni erat cubitorum quadraginta quattuor, ergo supererant quattuordecim cubiti, de quibus pendebant decem super latus Occidẽtale Sanctuarij post Sancta Sanctorum. Supererant quattuor cubiti, qui faciunt vnum sagum per æquiualentiam, de quibus duo cubiti replicabantur post Sancta Sanctorum à pauimento supra ad protegendum latus illud. Alij duo cubiti pendebant in fronte Tabernaculi ad partem Oriẽtalem ad tegendum capita columnarum, & replicabantur isti duo cubiti, s. quod penderet secundum quantitatem vnius, & alius replicabatur sursum. Latitudo autem istius magni sagi ponebatur super latitudinem Tabernaculi, & quia latitudo Tabernaculi erat cubitorum decẽ à latere Meridiano vsque ad Septentrionale, posita latitudine illius sagi, quæ erat cubitorum triginta, supererant cubiti viginti,

Secũdum operimentum.

F qui pendebant super duo latera Tabernaculi, medietas super vnum latus, & medietas super alterum, s. super latus quodlibet cubiti decem, & quia quodlibet latus erat altitudinis cubitorum decem, tegebatur totum vsque ad pauimentum. Tegebat ergo operimentum sagorum totum Tabernaculum ex omnibus lateribus tabulatorum, ita vt nulla pars tabularum appareret, & duo cubiti, qui manebant discooperti in latere Meridiano, & Septentrionali, s. vnus cubitus in latere Meridiano, & alius in Septentrionali tegebantur per operimentum sagorum, quia quodlibet sagum erat longius cubitis duobus cortinis, cùm quælibet cortinarum contineret cubitos viginti octo in longitudine, & sagum continebat triginta: vt autem ista saga essent firmiter facta, ne quolibet impulsa vento, fluitarent, in extremitatibus eius ligabantur funiculi, & paxilli ænei, quibus affigerentur terræ, firmaq. manerẽt. De his omnibus supra 26. & 36. capitibus. Tertium operimentum erat de pellibus arietum rubricans,

G & ponebatur immediatè super operimentum sagorum, nec ponebatur de isto operimento, ex quot pellibus arietum fieri debebat, sed coniungebantur multæ, & suebantur arte sutoria quotquot sufficerent ad tegendum Sanctuarium. De hoc autem non ponitur quantum pendere debebat super latera, vel si fortè pendere debebat. Vnde aliqui dixerunt, q̃ solùm cooperiebat tectum, & nõ pendebat aliquomodo super latera. Quid autem verius sit, dictum fuit supra 26. capite. Quartum coopertorium erat de pellibus hyacinthinis, & erat vltimum, de quo totaliter dicendum est, sicut de operimento pellium arietinarum rubricatarum. Erant autem ambo eiusdem latitudi-

H nis, & longitudinis, cùm nil specialius textus exprimat magis de vno, quàm de alio. Quomodocumque se haberent ista duo operimenta, siue tegerent totum Tabernaculum vsque ad pauimentum ex omnibus lateribus, siue solùm tectum tegeretur, necessarium erat, vt in extremitatibus istorum duorum operimentorum essent funiculi, qui alligarentur paxillis æneis, & figerentur in terra ad ea firmiter retinẽdum. De his supra, 26. & 36. capit. Erat autem isto modo completa tota opertura Tabernaculi.

Tertium operimentum.

Quartũ operimentum.

De supellectilibus ipsius Tabernaculi. Quæst. XVI.

NVNC verò dicendum restat de supellectilibus ipsius Tabernaculi, & totius Sanctuarij ad ministrandum in eis: & primò de eis, quæ in Tabernaculo erant. Erat

I enim diuisum Tabernaculum in partes duas, vt declaratum fuit supra, quarum vna erat Sancta Sanctorum, & alia Sanctum, vel Sanctuarium. Sanctum erat pars maior, scilicet, viginti cubitorum, partem autem minorem decebat vocari Sancta Sãctorum, & alia pars minor erat interior, & ibi ponebatur solùm Arca, quæ erat facta de lignis setim cubiti & semis altitudine, & duorum cubitorum & dimidij in lõgitudine, & operiebatur laminis aureis intus & foris, ponebaturq. quattuor anuli siue circuli aurei in lateribus Arcæ circa angulos, & per hos mittebãtur duo vectes in quibus portabatur Arca. Erat autem super istam Arcam coopertorium de auro purissimo, nil de ligno, aut altera materia continẽs: & vocabatur Oraculum, vel Propitiatorium. Et de extremitate Propitiatorij in vno latere opere ductili fiebat vnus Cherub, & in

K alio latere fiebat alius Cherub productilis: & isti Cherubim extendebant contra se alas, ita vt vna ala Cherub vnius tangeret vnam alterius alam Cherub: & altera ala tangeret alteram alam. Claudebaturq. in medio spatium super Propitiatorium, de quo vox Dei aut Angeli loquẽtis audiebatur. De his omnibus supra 25. & 37. capitibus. Erat autem ista Arca dicta Arca testimonij, quia erat ad custodiendum testimonium. i. tabulas. Ponebantur namque in ea tabulæ testimonij, & Vrna aurea cum Manna, & Virga Aaron, quæ fronduit, vt patet ad Hebræos 9. capite. Ponebatur etiam in latere eius Deuteronomius ille, quẽ manibus suis Moyses scripsit. De quo Deuteronomij 31. cap. & licet ab omnibus illis vocaretur Arca testimonij, quia omnia erant testimonia diuersarũ rerũ, vt declaratũ fuit supra 25. cap. Tamẽ principaliter vocabatur Arca testimonij propter tabulas illas, quæ erãt testimoniũ q̃

Deus

Deus dedisset legem Iudæis: & quòd dedisset omnia illa præcepta, quæ continebantur in illis tabulis. Cum.n.aliquis negaret Dominũ dedisse præcepta, aut dedisse præcepta illa, probabatur contra eũ per tabulas, quæ custoditæ erant in Arca in testimoniũ. Intra Sancta Sãctorum nil aliud erat, quàm ista Arca. Erat autem alia pars Sanctuarij, quæ vocabatur Sancta, vel Sanctuariũ, & in ista erant tria supellectilia.s. Altare thymiamatum, & Candelabrum, & Mensa propositionis. Altare thymiamatum erat de lignis setim, & coopertum laminis aureis: habebatq. altitudinem cubitorũ duorũ, & latitudinem cubiti vnius, & longitudinẽ pariter cubiti vnius: & de quattuor angulis procedebant quattuor cornua, quæ erant eleuationes factæ de ipsa tabula Altaris: hoc erat positum circa velũ, quod distinguebat Sancta Sanctorum à reliqua Tabernaculi parte, & in eo quotidie thymiama incendebatur in aurora, vt patet supra 30.cap. Erat etiam in eadem parte Sãctuarij Mensa propositionis, & ista erat facta de lignis setim, altitudinis cubiti & dimidij, longitudinis duorũ cubitorũ latitudinis vnius cubiti, & erat tota cooperta laminis aureis, tam in tabula, quã in pedibus mensæ: & in ipsa Mensa erat quoddam Labiũ de auro.i. quædam virga grossa iacens in extremitate tabulæ mẽsæ per gyrũ, sicut solet fieri in aliis mensis, & super Labium erat quædã corona aurea.i. quædã lamina aurea eleuata, quæ circumdabat totam mensam in sua quadratura, & sub tabula mensæ versus pedes pẽdebat alia lamina aurea operiens totam Mensam in circuitu, & sic erant duæ coronæ eiusdem Mensæ vna supra labiũ, & alia infra labium, & vtraque erat ex eadem lamina aurea continuata. Fiebant autem in pedibus quattuor mensæ huius sub tabula circuli.s. in quolibet pede vnus circulus, & isti erant aurei, & per ipsos circulos mittebantur vectes.s. per duos circulos vnus vectis, ita vt portari posset Mensa in vectibus. super mensam istam erãt positi duodecim panes in memoriam filiorum duodecim Israel. Et erant sic dispositi, ꝙ in vno ordine erãt sex, & in alio sex, vt patet Leuitici 24. capite. Erant etiam vasa super istam mẽsam.s. acetabula, & phyalæ, & cyathi, atque turibula. Erant acetabula ad accipiendum farinam similaciam. Phialæ erant ad tenendũ oleũ, cyathi erant ad tenendum vinũ, quia omnia ista tria erant ad ministerium sacrificiorum.s. ad ponendum similam, & vinũ, & oleum in quolibet sacrificio, vt patet Numer. 15. cap. erant turibula ad ponendum in eis tus, vt ibi esset, & portaretur inde quotidie ad Altare thymiamatum. De his omnibus supra 25. & 27. cap. Erat tertium vas aut supellex in hac parte Sanctuarij, Candelabrum, quod erat de auro purissimo habens vnum talentũ auri, cũ omnibus vasis suis. In quo primo fiebat pes siue basis ampla, sicut in aliis Candelabris, & de illa base surgebat stipes siue hastile, & istud erat grossum, & erat immediatè vnus scyphus aureus productilis in ipso pede hastilis, & super scyphũ erat sphærula aurea productilis, & deinde liliũ, & supra erãt duo calami nascẽtes, vnus ad vnum latus, & alius ad alterum latus, & superetat scyphus, deinde sphęrula, & lilium: postea surgebant alij duo calami de hastili contra duo latera, & supra erat vnus scyphus, deinde sphærula, & lilium; iterum alij duo calami egredientes de duobus lateribus oppositis, & sic erant sex calami, & supra erat scyphus, deinde sphærula, & lilium: & ibi finiebatur hastile: & in extremitate eius.s. in capite erat vnum vas continens oleum, quod vocabatur lucerna. In quolibet autem sex calamorũ egredientium de hastili erant tres scyphi, tres sphęrulæ, tria lilia, & in extremitate calami erat vas continens oleũ, quod vocabatur lucerna, & sic erãt septem lucernæ in Candelabro. Erãt etiam in Cãdelabro duo rostra aurea.i. duæ recuruaturę, in quibus pendebant duo infusoria aurea continẽtia oleũ. Erãt etiam quædam vasa Cãdelabri plena aqua, in quibus lychnum iniciebatur cũ tolleretur de candela, vt nõ fumigaret cũ exungueretur. Erant etiam vasa, quæ vocabãtur emunctoria.s. forcipes ad tollendum lychnũ. Hæc omnia appendebant vnum talentũ auri, vt patet supra 25. & 37. capit. Hæc erant omnia, quæ intra Sanctuarium erant.s. intra Tabernaculũ. Extra Tabernaculũ in Atrio eius, erãt duo supellectilia.s. Altare holocaustorũ, & Labrũ æneũ. Erat Altare holocaustorũ factũ de lignis setim altitudine cubitorum triũ, & lõgitudine quinque cubitorum, & totidem in latitudine, & cauum, non habens opertorium, Erant aũt tabulæ opertæ laminis æneis vsque ad medietatem altitudinis.s. ad cubitum & dimidiũ descendendo versus pauimentũ: & in alia medietate altitudinis, quæ erat vsque ad pauimentum.s. in alio cubito & dimidio erat Retiaculũ.s. Craticula ænea in modũ retis, & replebatur istud Altare terra vsque ad certum locum, & desuper sternebantur ligna, & componebantur carnes sacrificiorum super ligna. Ponebantur quattuor circuli, siue anuli ænei in quattuor lateribus altaris, & ponebantur duo vectes per illos, vt portaretur Altare. Habebat autem istud Altare vasa ad ministrationem, s. lebetes, forcipes, fuscinulas, & ignium receptacula atque vncinos. Lebetes quidem ad auferendum cineres altaris, fuscinulæ, & vncini ad extrahendum carnes sacrificiorum ex ollis, forcipes ad apprehendendum carbones, & ad ordinandum in Altari, vel ad tollendum inde, vt portarentur ad alium locum, scilicet, ad Altare thymiamatum. Erant alia vasa, quæ vocantur ignium receptacula, quia in eis recipiebantur prunæ, vt inde tollerentur, & ponerentur quotidie in altari thymiamatum, vt super eas poneretur thymiama, & arderet. De his omnibus supra 27. & 37. capit. Erat autem Altare holocaustorum ad faciendum omnia sacrificia in eo qualiacumque essent. Aliud vas quod erat in Atrio Tabernaculi erat labium æneum cum base sua, de cuius figura dictum est supra, 30. capite; & in isto ponebantur aquæ, vt lauarent Sacerdotes manus, & pedes quandocumque ministrare deberent. Et sic consummatur tota fabricatura Tabernaculi, & supellectilium, atque vasorum, & collocatio eorum. Deo gratias.

REGISTRVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Omnes sunt Quaterniones, præter Z Quinternio.

VENETIIS, Ex Typographia Ioannis Salis.

M. DC. XIIII.